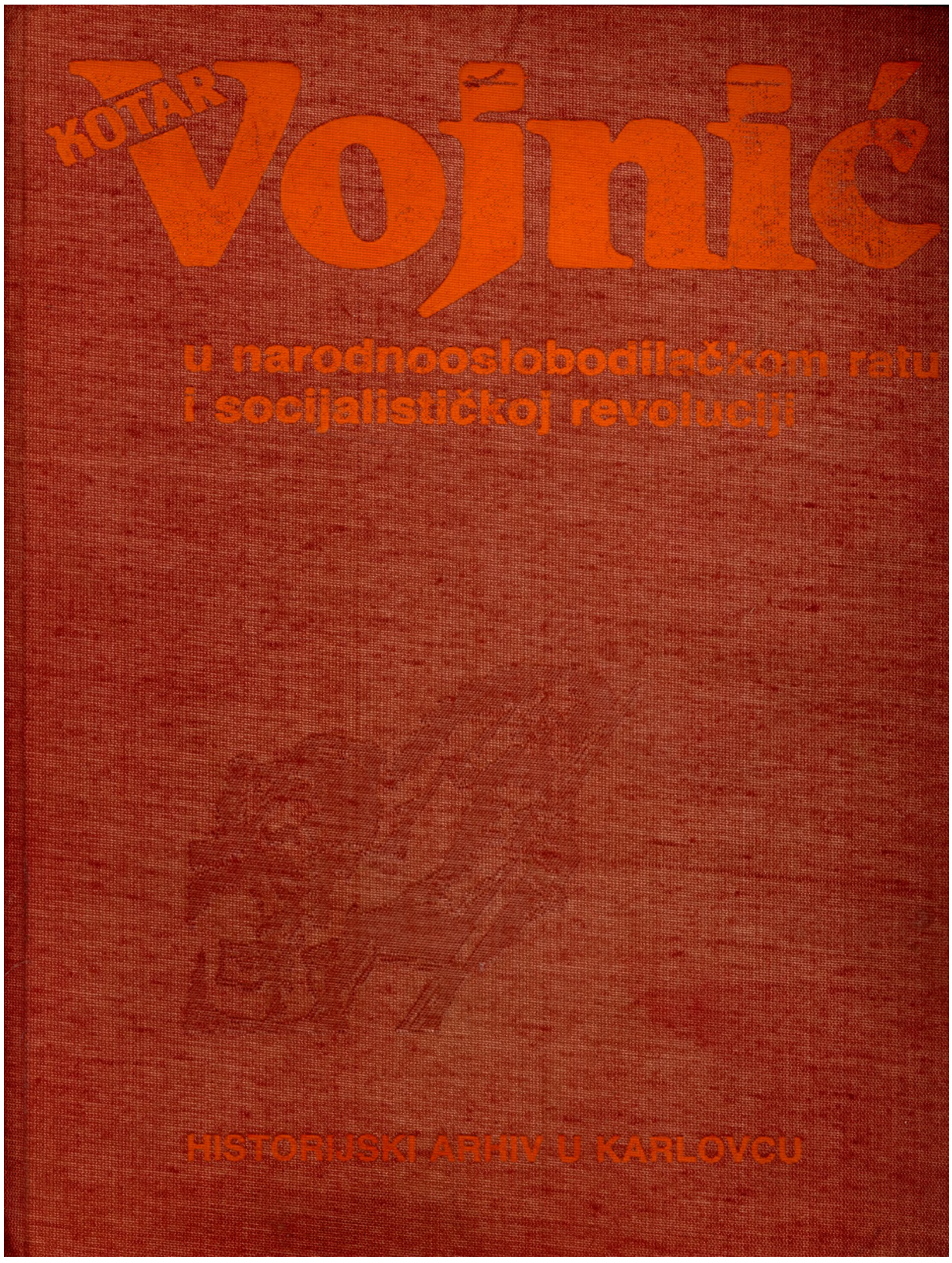
KOTAR
Vojnić
u narodnooslobodilačkom ratu
i socijalističkoj revoluciji
HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU

KOTAR VOJNIĆ
od 1941 do 1945 god.

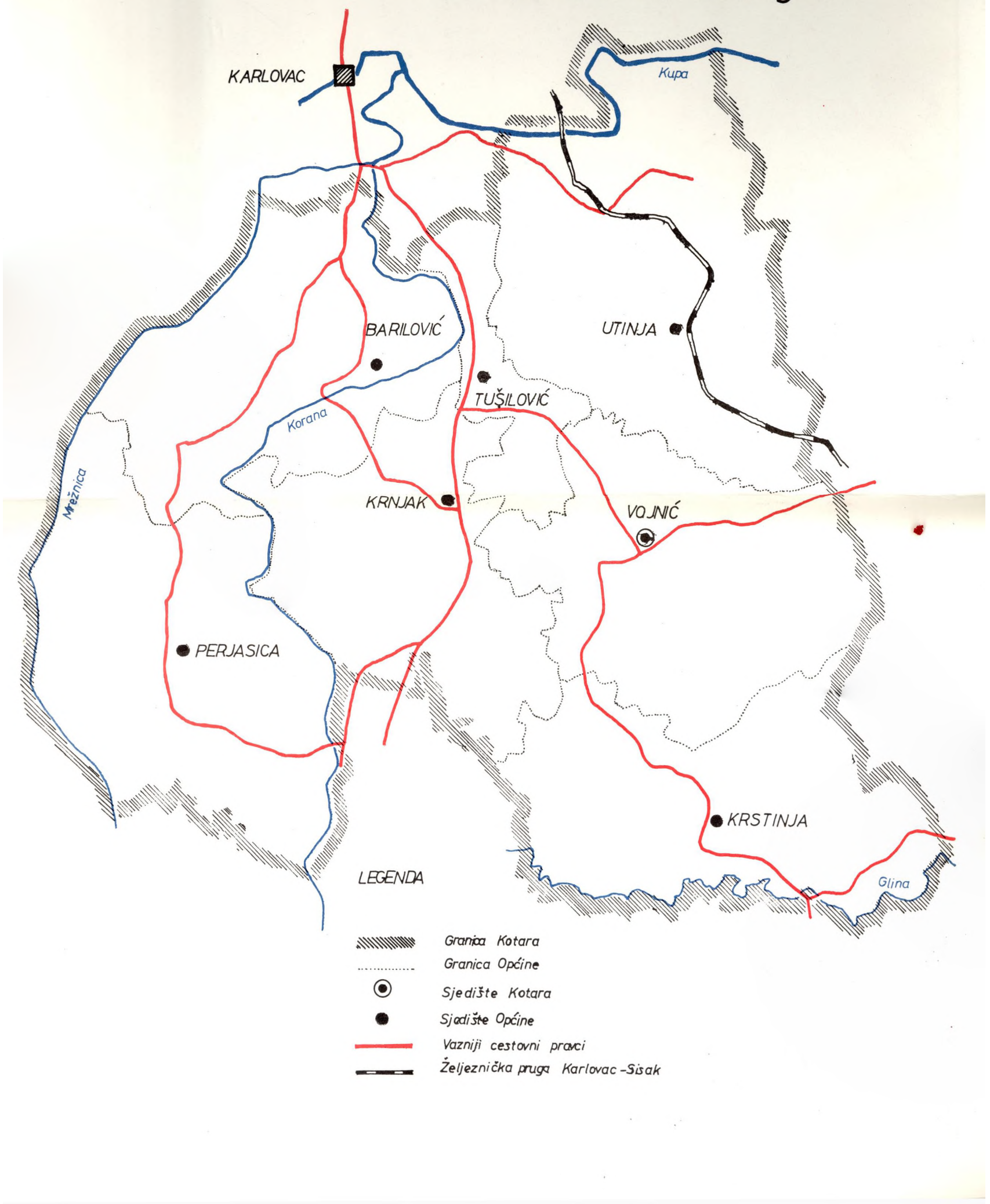

HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU

ZBORNIK 19

HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU

4 **ZBORNIK 19**

Redakcija

DUŠAN BASARA, JANDRE BJELIVUK, Mr SLOBODAN BUNČIĆ, PAJO CRNKOVIC, BRANKO ČIČA, Mr MILE DAKlC, MILE DEVIĆ, MILE ĐURlC, PERO EROR, ĐURO GAČEŠA, DUŠAN HRSTlC MILE KOSIJER, MILUTIN KOŠARIĆ, VLADIMIR KOŠARIĆ, Admiral flote BRANKO MAMULA, BRANKO MAZALICA, MILAN MILEUSNlC, ĐOKO MOMCILOVlC, MILlC NAPIJALO, PETAR NOVAKOVlC, Gen. major DRAGAN PAJlC, DRAGAN I. PAJIĆ, Gen. puk. DUŠAN PEKlC, Puk. IGNJATIJE PERlC, DRAGlC POPOVlC, Gen. ppu'k. BOŠKO RANITOVIĆ, MIRA RUDMAN, Mr ĐURO SREMAC, Gen. puk. MILOŠ ŠUMONJA, Di ĐURO ZATEZALO I Dr SAVO ZLATlC

Glavni i odgovorni urednik

DR ĐURO ZATEZALO

Recenzenti

Mr MILE DAKIC, Puk. IGNJATIJE PERlC, Dr MIHAEL SOBOLEVSKI
Gen. puk. MILOŠ ŠUMONJA

Štampa

RO »ZAGREBAČKA TISKARA«, Zagreb, Preradovićeva 21—23

KOTAR Vojnić

u narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji

KARLOVAC 1989.

KNJIGU IZDAJEMO U ČAST

70-GODIŠNJICE OSNIVANJA KPJ,

47-GODIŠNJICE OSLOBOĐENJA VOJNIĆA I

45-GODIŠNJICE TREĆEG ZASJEDANJA ZAVNOH-a

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito

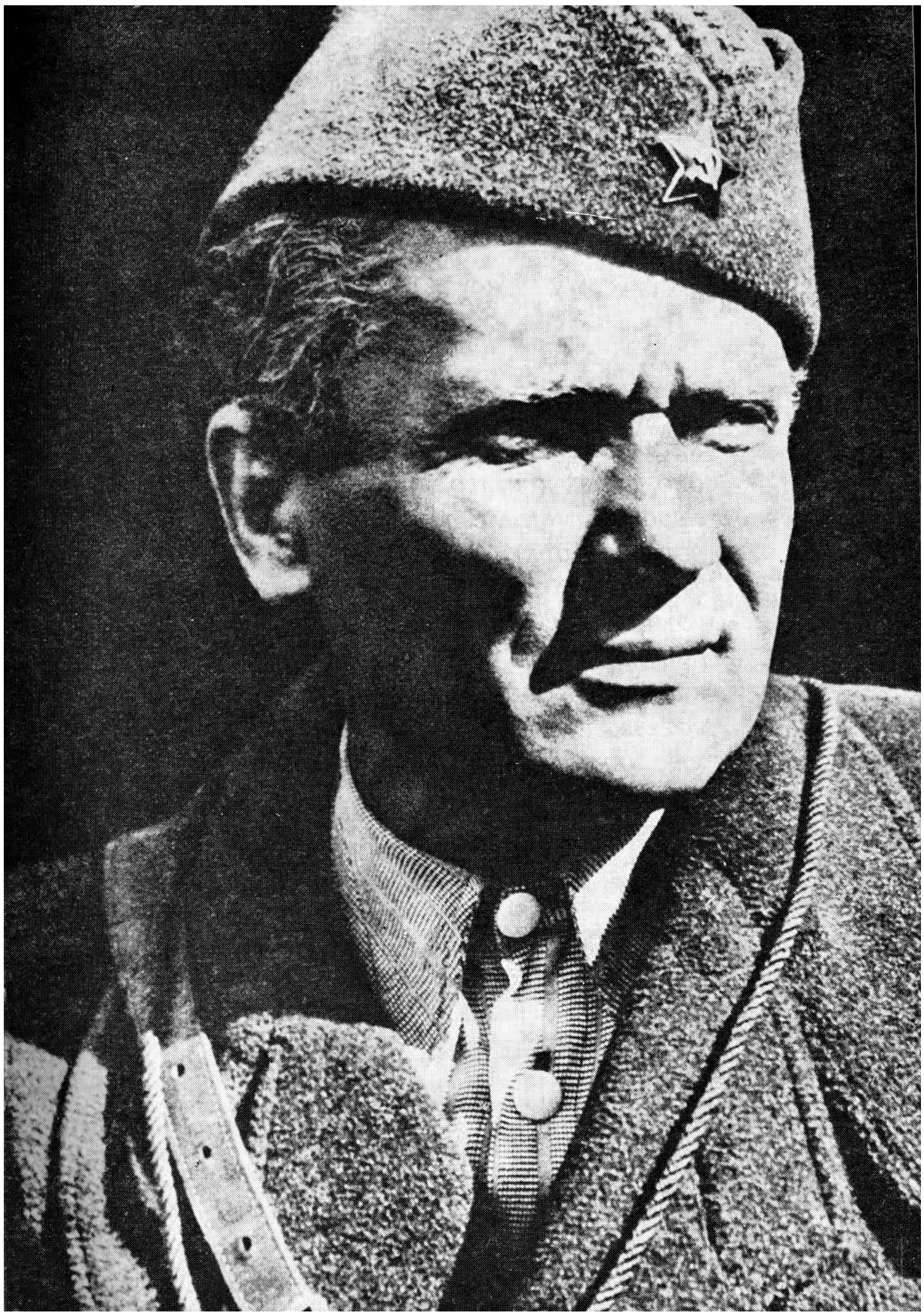

»... *Čuvajte bratstvo i jedinstvoi*
NE DAJTE DA VAM GA NEKO NARUŠI!
ONO NAS JE KOŠTALO SKUPO I ZATO
NEDOZVOLIMO DA DATE ŽRTVE
BUDU UZALUDNE. ČUVAJMO GA KAO
ZJENICU OKA SVOGA! ONO NAM JE
POTREBNO NE SAMO DANAS, NEGO
I SUTRA. ONO CE BITI POTREBNO
KROZ DESET GODINA, ONO CE BITI
POTREBNO VJEKOVIMA DOK POSTOJE
NASI NARODI. ..«

JOSIP BROZ TITO

Tuzla, 27. 9. 1946.

Predgovor

Zbornik »Kotar Vojnić u NOR-u i socijalističkoj revoluciji« je nastavak već objavljenih knjiga Historijskog arhiva u Karlovcu. Ideja o potrebi objavljivanja Zbornika o historiji komunističkog pokreta i razvoju oružane revolucije na području kotara Vojnić nastala je prije šest godina. Poticaj za tu značajnu akciju dao je Općinski odbor SUBNOR-a, Skupštine općine Vojnić i njene društveno-političke organizacije. Stručni posao povjeren je Historijskom arhivu u Karlovcu. U dogovoru s predstavnicima Skupštine općine Vojnić, Historijski arhiv u Karlovcu formirao je Redakciju koja je izabrala glavnog i odgovornog urednika. Na prijedlog odgovornog urednika Redakcija je prihvatila koncepciju sadržaja knjige, angažirala autore i brojne saradnike na prikupljanju arhivske građe, sjećanja učesnika rata, te razradila plan rada na pripremnim poslovima.

Tokom svoga rada Redakcija je djelomično mijenjala i dopunjavala dogovoreni sadržaj edicije. Promjene su vršene zato, što se tokom višegodišnjeg rada javljala potreba da se u radu na konačnom oblikovanju sadržaja angažira što više ljudi koji svojim radom mogu dati odgovarajući doprinos. Od samog početka radilo se tako da se dade što objektivniji prikaz događaja, da se utvrdi historijska istina koja će pored ličnih sjećanja učesnika biti potkrepljena sačuvanim arhivskim izvorima, uz savjesno provjeravanje svih relevantnih podataka.

Radeći na taj način, Redakcija se rukovodila time da Zbornik dade dobar i koristan prilog suvremenoj historiografiji i da što cjelovitije obradi razdoblje narodnooslobodilačkog rata, posebno rad KPJ i drugih organizacija NOP-a na teritoriji kotara Vojnić i njegovoj okolini. Istovremeno se težilo da sadržaj knjige posluži sadašnjim i budućim generacijama u upoznavanju revolucionarne prošlosti i kontinuiteta revolucije, da im pruži korisna i potrebna saznanja za suvremenu revolucionarnu praksu.

U razrješavanju pojedinih problema i teškoća značajan je doprinos grupe recenzenata, redaktora i odgovornog urednika, koji su svojim primjedbama i ocjenama pomogli da opisani događaji budu što vjernije prikazani, da se odbaci sve ono što nije imalo bitnog uticaja, i da se spomene što veći broj učesnika i događaja. Bilo je i nekih pitanja oko kojih su se pojavljivale razlike između autora i recenzenata, ali je težište polagano na stavove i mišljenje pisca, zbog toga što je bilo zasnovano na njegovom ličnom doživljaju ili na novoj, samo njemu poznatoj građi.

Potreba za ostvarivanjem ovog značajnog istraživačkog projekta ima svoju punu naučnu i društvenu opravdanost. Riječ je o području na kojem je stvoren prvi oslobođeni teritorij, gdje su nastale prve brojne partizanske jedinice, prvi organi narodne vlasti i druge organizacije NOP-a u Hrvatskoj. Tu je Petrova gora, legenda junaštva i otpora, simbol istinske borbe za bratstvo i jedinstvo svih naroda Jugoslavije. U njoj i njenoj okolini su tokom NOR-a 1941—
IP45. stvorene, *narasle i kontinuirano živjele i dejstvovale brojne partizanske jedinice i sve centralne institucije NOP-a Hrvatske. To je područje velikih bitaka, masovnih ustaških zločina, partizanskih bolnica, radionica, štamparija, višebrojnih vojnih, partijskih, skojevskih kurseva, područje gdje je počela radom Prva partizanska oficirska škola u Jugoslaviji, partizanske škole, dječji domovi i drugo.*

Područje kotara Vojnić, Petrove gore i njene okoline bilo je žarište tradicionalnog bratstva i jedinstva Srba, Hrvata i Muslimana i svih naših naroda. Na ovom području koje diše punom narodnom sviješću i slobodarskim duhom, ideje Josipa Broza Tita i Komunističke partije Jugoslavije bile su svenarodno prihvaćene i našle svoje puno i istinsko oživotvorenje.

Historija ovog kraja, a naročito period oružane revolucije, zrači bogatstvom čija veličina nije još uvijek dovoljno sagledana.

Zbog toga je sadržaj ovog Zbornika bio neophodan i pored činjenice što je dosad o ovom teritoriju relativno dosta pisano u izdanjima Historijskog arhiva Karlovac, kao i nekim drugim, jer daje zaokruženu cjelinu cjelokupnog događanja na kotaru Vojnić od njegovog nastanka 1882, do prikaza sadašnjeg ekonomskog, kulturnog, i političkog života s posebnim težištem na periodu oružane revolucije.

Vjerujemo da će i ova knjiga biti još jedan novi poticaj da se revolucija istražuje, da se vraćamo njenim izvorima i napajamo njenom čistoćom i nepomućenom istinom.

Zbornik 19 »Kotar Vojnić u NOR-u i socijalističkoj revoluciji« svojim sadržajem obuhvata vremensko razdoblje od 1882. do 1985, unutar kojeg je izvršena periodizacija u tri dijela. U njemu objavljujemo 51 rad, 95 opisa likova revolucije, imenični popis palih boraca, žrtava fašizma i umrlih od tifusa. Tekst upotpunjava 113 priloga, od kojih 89 fotografija, 24 tabele, grafikona i faksimila dokumenata. Na kraju je kazalo ličnih i geografskih imena, te tumač skraćenica.

Sadržaj prva dva rada, mr Mile Dakića i dr Steve Tomića, obrađuju vremensko razdoblje od 1882. do 1941. godine na 106 stranica knjige. U radu mr Mile Dakića opisana je prošlost u vremenu od 1918. godine, a u radu Steve Tomića date su društveno-ekonomske i političke prilike između dva svjetska rata s posebnim osvrtom na razvoju revolucionarnog radničkog pokreta, stvaranju i radu organizacija KPJ do aprila 1941.

U drugom i najopsežnijem dijelu knjige 49 autora na 800 stranica iznose događaje *iz vremena narodnooslobodilačke borbe, od okupacije Jugoslavije do oslobođenja, maja 1945.*

Njih 30 detaljno opisuju događaje u vrijeme aprilskog rata, okupacije zemlje i uspostave vlasti NDH. Opširno se osvrću na rad Partije u pripremama i vođenju oružane revolucije, na formiranje i borbena dejstva brojnih partizanskih jedinica, nastanak, organizaciju i rad organa narodne vlasti, organizaciju SKOJ-a, AFZ-a i vojno pozadinskih organa. U ovom dijelu knjige obrađene su borbe za oslobođenje Vojnića, januara 1942. godine, osnivanje i rad Prve par-

tizanske oficirske škole u Jugoslaviji, juriš partizana roguljaša na neprijateljske rovove na vrhu Petrove gore, marta 1942., proboj neprijateljskog obruča na Petrovoj gori maja iste godine, borbe za vrijeme četvrte neprijateljske ofenzive, njene posljedice, značaj Petrove gore u NOB-i, narodno sudstvo u vremenu NOR-a, partizanske radionice, zdravstvena partizanska služba i brojne druge karakteristike narodnooslobodilačkog pokreta na ovom području.

Devet autora govori o genocidu nad srpskim narodom na masovnim stratištirna a deset naklanih i preživjelih opisuju strahote i pakao, i najužasniji teror kakav nigdje i nikada u historiji nije postojao.

U daljnjem dijelu Zbornika na 216 stranica opisano je 95 likova revolucije od kojih su šestorica narodni heroji. Redakcija je imala u planu opis 150 likoı a revolucije, ali nije uspjela pronaći i angažirati autore za taj broj dok neki od angažiranih nisu do predaje u štampu ispunili svoje obaveze.

Nakon opisa likova revolucije slijedi na 251 stranici prikaz ljudskih gubitaka s područja kotara Vojnić u vremenu 1941—1945. godine s imeničnim popisom palih boraca, žrtava fašističkog terora i umrlih od tifusa.

Iz navedenog napisa i imeničnih popisa, čitalac saznaje da su narodi na području kotara Vojnić podnijeli velike žrtve i stradanja u četverogodišnjoj borbi za nacionalno i socijalno oslobođenje i u temelje socijalističke Jugoslavije ugradili 7 925 života od kojih 4 880 *muškaraca i 3 045 žena. Od ukupno 7 925 palih u borbi ili ubijenih bilo je 139 Hrvata, 7 627 Srba i 159 pripadnika drugih narodnosti. U borbi na raznim bojištima širom Jugoslavije pala su 1 544 borca i ugasila se 1 635 života djece u starosti do 14 godina, svirepim ubistvom ustaških zločinaca.*

Ovi popisi su rezultat višegodišnjeg rada radnika Historijskog arhiva Karlovac, velikog broja boraca i drugih brojnih građana. Izuzetnu pomoć pri sakupljanju i provjeravanju podataka dao je Općinski odbor SUBNOR-a Vojnić, njegove boračke organizacije, a posebno Mile Kosijer, Đuro Gaćeša, Jandre Bjelivuk, Pajo Crnković, Milić Napijalo, Mirko Pavković i drugi. No, obzirom na poodmaklo vrijeme od užasnih i mnogobrojnih zločina moguće je da je i pored detaljnog istraživanja i mnogobrojnih ljudi koji su radili na ovim popisima izostavljeno koje ime polog borca, žrtve ili umrlog od tifusa ili se potkrao neki neispravan podatak. Zbog toga se mole svi oni koji to primijete da pošaiju svoje ispravke ili dopune Historijskom arhivu u Karlovcu kako bi se ovi spiskovi upotpunili.

U trećem dijelu na 63 stranice autor Dragan I. Pajić prikazao je poslijeratni razvoj na području općine Vojnić u vremenu do 1985. godine. Iz sadržaja ovog rada se vidi da su tragovi rata na ovom teritoriju još uvijek uočljivi, da je područje općine Vojnić jedno od najnerazvijenih u SR Hrvatskoj za čiji se razvoj i danas traže rješenja.

Sadržaj ovog Zbornika osvjetljava niz novih značajnih zbivanja, do sada neobrađenih i neobjavljenih. Svojim bogatim tekstom ova knjiga predstavlja značajan doprinos daljnjem radu historičara i drugih istraživača koji se bave historijom novijeg razdoblja i revolucije. Sadržaj Zbornika ima izuzetnu vrijednost za razvijanje i njegovanje tradicija NOB-e.

Tekstovi su pisani jednostavno, toplo i doživljeno, zato se čitaju lako i interesantno. Zbog toga, kad je riječ i o jačanju, osmišljavanju i konkretizaciji naše suvremene koncepcije općenarodnog oružanog rata, o korištenju iskustava partizanskog rata, konkretnoj i neposrednoj pripremi učesnika eventualnog

rpćenarodnog oružanog rata, ovo djelo neposredno spada u vrlo prikladno naićno popularno štivo.

I zbog toga pojavu knjige »Kotar Vojnić u NOR-u i socijalističkoj revoluciji« jozdravit će svaki sadašnji i bivši stanovnik s ovog područja — i stariji i mlali. Ovo zbog toga što je narod ovoga kraja svojim najaktivnijim masovnim učešćem, svojim djelima i svojim žrtvama u oslobodilačkom ratu ispisao najslavnije stranice svoje historije.

Izdavanje ove knjige, financijskim sredstvima pomogli su Skupština općine, društveno-političke organizacije i organizacije udruženog rada Vojnića i šire, brojni pojedinci pretplatom na knjigu u čemu je najviše doprinio Općinski odbor SUBNOR-a i brojne boračke organizacije. Dio sredstava za objavljivanje ovog Zbornika dala je Samoupravna interesna zajednica za znanost SR Hrvatske, Saborski odbor za obilježavanje povijesnih događaja i ličnosti SR Hrvatske i Samoupravna interesna zajednica za kulturu SR Hrvatske. U ime izdavača, članova Redakcije i autora svima njima se najsrdačnije zahvaljujemo.

Posebnu zahvalnost odajemo autorima radova i brojnim drugim saradnicima za uloženi trud u prikupljanju arhivske građe, ratnih zapisa i obradi sadržaja knjige.

Na kraju potrebno je napomenuti da su Historijski arhiv u Karlovcu i njegovi radnici, svojim uslugama i stručnom pomoći znatno doprinijeli kao i brojni saradnici širom zemlje, da se Zbornik »Kotar Vojnić u NOR-u i socijalističkoj revoluciji« objavi u čast 7O-godišnjice osnivanja KPJ i 45-godišnjice Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a, na današnji dan 12. januara, dan kojim se obilježava 47-godišnjica oslobođenja Vojnića.

Karlovac, 6. decembra 1988. Dr ĐURO ZATEZALO

Mr MILE DAKIĆ

Iz prošlosti kraja do 1918. godine

Kotar Vojnić je nastajao u procesu razvojačenja Vojne krajine od 1871. do 1881. godine. Na ovom području između Kupe, Utinjske doline, Petrove gore, rijeke Gline, visova Gornjeg Budačkog, preko Korane, uključujući Perjasicu, Barilović, Cerovac i Vukmanić, život ranijih epoha ostavlja značajne tragove i svjedočenja.

U rimsko doba ovdje je živjelo panonsko pleme Brajci s kojima »imađahu i Rimljani veoma mnogo posla«.[1] Doseljavanjem hrvatskih plemena počeo je i proces raspada rodovskih zajednica i razvoj feudalnih odnosa. Ovo područje pamti i veliku bitku između mađarske i hrvatske vojske 1097. godine na Gvozdu, period Goričke županije koja se spominje već u 12. stoljeću, a graniči na jugu sa Psetskom županijom, sa sjedištem u Krupi; na Kupi sa Podgorskom, pa Metličkom i Drežničkom županijom. Sjedište Goričke županije bio je Castrum Goricense. Lokacija ovog grada nije utvrđena, ali se pretpostavlja da se radi o Budačkom, a kasnije o tvrdom gradu Steničnjaku.[2] U Goričkoj župi gospodarili su, do 1325. godine knezovi Babonići, koji se bune protiv kralja i ostaju bez svojih posjeda. Kralj Ljudevit 1380. godine daruje tvrdi grad Steničnjak Stjepanu Frankopanu. U Goričkoj županiji bilo je više plemenskih općina ili bratstava plemenitih ljudi: Strelče, Otok, Smrčković,[3] Ladihović, Husići, Stojmerić, Hutinja,[4] Zlat,[5] Gorčin, Tušilovići i Bovićani.

Stari gradovi

Barilović

Za vrijeme Goričke županije u tvrdom gradu iznad Korane živjeli su plemići Barilovići. Mihajlo Barilović je 1494. god. kraljev povjerenik prilikom prodaje Okića kardinalu Tomi Bakaču Erdediju. Barilović strada prilikom pro-

1 Rađoslav Lopašić: »Oko Kupe i Korane«, izd. MH 1895., str. 7.

2 Nekada najveći tvrdi grad na području Hrvatske sagrađen je 1105. godine. Nalazi se između Udbine Sjeničaka i sela Roknići. Narod ga naziva Roknić gradinom.

3 Na mjestu današnjeg Vojnića

4 Utinja

5 Slavsko Polje

vale Turaka 1524. i zbog nesloge u porodici Barilovića. Andrija Barilović stupa u službu kod knezova Frankapana od kojih je 1481. dobio imanje Erjavec kod Ozlja. Gašpar Barilović je u ime porodice Zrinskih upravljao Ozaljskim imanjima. Zapovjednici Karlovca 1584. traže od Vojnog vijeća u Gracu, da se Barilović pretvori u vojnu utvrfdu ili da se uništi. Početkom 17. stoljeća porodica Barilovića gubi grad. U njemu se nastanjuje vojna posada. Plemići Bariloviići su prešli na svoja imanja oko Ribnika i Ozlja. Krajiška posada u Bariloviću 1690. godine broji 80 ljudi, a pod komandom njene kompanije bila su i sela: Budački, Perjasica, Klokoč i Skrad. Posada je znatno ojačana doseljavanjem srpskog stanovništva 1686. godine. Barun Holerštajn je 1711. naselio 158 srpskih porodica u Koranski Brijeg, Veliki Kozinac i Kosjersko Selo. U Barilović je 1749. smještena 8. krajiška kompanija slunjske regimente. Kratko vrijeme 1775. godine u Bariloviću je bilo i sjedište krajiške regimente. U procesu razvojačenja Barilović je sjedište kotarske oblasti koja 1876. seli u Rakovac kraj Karlovca, a Barilović postaje centar upravne općine u sastavu kotara Vojnić.[6]

Buđački ili Gorica

»U županiji Goričkoj živilo je od davnih vremena posebno pleme goričko. Kotar toga plemena obseziao je krajeve od Kupe i Mrežnice kod Karlovca, pa sve do Korane kod Veljuna i istočno pod Petrovu goru kod Vojnića.«[7] Grad Gorica je u 16. stoljeću prozvan po staroj ličkoj porodici Budački. Plemići Budački su napustili zavičajni grad Budak, a Goricu prozvali Budački. Prvi ise spominje Juraj Budački. Njegov sin kupuje od plemića Petra Juranovića imanje Radonju. Spominju se plemići Zimići kod Loskunje i Bakšići kod Udbinje.[8]

Posljednji Budački bio je Ivanov sin Juraj. Najžešće bitke s Turcima oko grada vođene su u drugoj polovici 16. i u toku 17. stoljeća. Budački je ponovo uređen 1686. godine, a okoliš naseljen srpskim stanovništvom.

Klokoč

Grad Klokoč je sagrađen na brdu, nedaleko mjesta gdje potok Rabnica utječe u rijeku Glinu. Legenda kaže da nedaleko grada ima izvor iz kojeg klokoće voda. U grad se ulazilo kroz drveni čardak i lančani most. Klokočki plemići su primili povlastice od 'kralja Bele IV 1224. godine. Oni su od 1387. ppđ vlašću knezova Krčkih.[9] I plemići Otmići su imali svoj utvrđeni grad nedaleko Klokoča. Od druge polovice 16. stoljeća historija Klokoča svodi se na ratove s Turcima. U njemu je krajiška straža od 1573. godine. Zapovjednik grada od 1561. do 1563. je Ivan Maretić. Turci osvajaju Klokoč 1566. godine, ali se u njega ponovo vraćaju graničari 1573. godine. Do 1747. Klokoč je pripadao Barilovićkoj kapetaniji. Okoliš je naseljen srpskim stanovništvom 1713.

6 Sve do 1940 godine.

7 Radoslav Lopašić, cit. dj, str. 91.

8 Udbina Sjeničak.

9 Kasnije prozvani Frankopani.

godine. Turci su 1784. pad Klokočom ubili 40 Zumberčana koje je vodio poručnik Gvozdanović. Tu je sjedište zapovjednika Korduna i kordunskog liječnika 1816. do 1818. godine. Sredinom 19. stoljeća grad je dobro sačuvan, a ukidanjem Vojne krajine ostaje prazan i izložen propadanju.

Krstinja

Legenda kaže da je Krstinja dobila ime po kraljici Kristini. Prvi put se spominje 1344. kao Crestina, a 1501. kao Kerzthyna. Najstariji poznati vlasnik je Juraj Šanković. On je Krstinju prodao Frankopanima 1504. godine. Knez Juraj Slunjski 1548. daruje dijelove krstinjskog imanja Nikoli Babonožiću, upravitelju »grada i gospoštine steničnjačke«.[10] Ostatkom imanja upravljaju slunjski kaštelani. Spominje se sredinom 16. stoljeća kaštelan Andrija Ratajić i župnik Gašpar Matulić. Knstinjci su počesto imali sukobe s klokočkim plemićima zbog međa, ali ih u tome smiriše provale Turaka, posebno prodor Makloč bega 1558. godine.

Poslije smrti Franje Slunjskog njegova sestra Ana daruje Krstinju kralju Maksimilijanu. Od tada je u Krstinji krajiška posada od 10 momaka.[11] Turci su 1575. odveli u roblje 60 ljudi iz okolice gr,ada. Godine 1585. kirstinjski vojvoda Mamić javlja da grad treba razoriti, jer se ne može više braniti od Turaka. Tako je Krstinja prepuštena Turcima do karlovačkog mira 1699. godine. Krajiško povjerenstvo 1712. predlaže napuštanje Krstinje jer je »suvišno opet Krstinju podignuti, pošto visoko leži u pustari i da će biti korisnije straže dalje prema Turskoj pomaknuti«.[12]

Okolicu Krstinje naseljava srpsko stanovništvo 1700. pa opet 1717. godine, jer se dio Krstinjaca vratio u Bosnu, a neki odselili u Srijem. Krstinjci se žale[13] da je kapetan Ernest Kulmer kod diobe od svakog selišta uzimao jednog vola ili 6 forinti i da narod mora seliti zbog »ogromnih tereta i gladi, da ih sile na podavanje tovara za popove ća do Zagreba«[14]

Oko Krstinje se vodilo posebno mnogo bitaka u vrijeme turskog rata 1716. i posljednjeg turskog rata od 1788. do 1790. god.[15] Krstinja je od 1749. sjedište krstinjske krajiške kompanije koja je spadala pod slunjsku regimentu.[lu]

Petrovac

Na Petrovoj gori (vrh Petrovac) spominju se stare utvrde,[17] samostan i graničarski čardaci. Na Malom Petrovcu, pukovnik Maretić tvrdi nalazio se

10 Radoslav Lopašić, cit. dj., str. 167.

11 Dobivali su mjesečnu plaću po 3 forinta.

12 Radoslav Lopašić, cit. dj., str. 170.

13 Knez Todor Popović se žalio.

14 Radoslav Lopašić, cit. dj., str. 170.

15 To je vrijeme turskog zapovjednika Kladuše bega Ibrahima Beširevića.

16 Stari grad Krstinja stoji i danas zapušten i prepušten zubu vremena, a u mjestu Krstinji zgrada krajiške barutane.

17 Radoslav Lopašić spominje da se na sjevernoj strani vide razvaline grada Petrovca. Na tome mjestu danas se nalazi spomenik NOR-a i revolucije.

»hospic templajra«[18] koje 1309. zamijenile »skromniji i pobožniji pavlini«.[19] Od tada na Petrovoj gori je crkva i samostan pavlina Sv. Petra u Zlatu.[20] Od plemena zlatskoga pop Grdoš Pavlinski kupuje 1328. zemlje po Petrovoj gori i oko nje, »do međa plemena goričkog grada Krstine i građana peranskih«. U posjed ih uvodi pop Kliment iz Steničnjaka.

Pavlinski samostan prvi put je stradao' od Turaka 1445. godine. Turci su ubili više redovnika, a neki uspjele pobjeći u Kamensko. Zlatski plemići tada prisvajaju ranije prodana imanja pa su se Pavlini obraćali sudovima za za-Ititu svojih prava (1453). Turske provale su smanjene formiranjem jajačke i srebreničke banovine pa se pavlini vraćaju na Petrovac. Tadašnji zaštitnici pavlina bili su plemići Vojnovići,[21] a kasnije Petar Antolović daruje 1494. pavlinima kuću i vinograd kod grada Perne. Ovo darovanje je odobrio Gašpar Subić vlasnik grada Peranskog.

Župnik Pavao tuži Kaptolu 1525. plemiće Jurija Pisca i Ivana Novakovića koji su ga otjerali iz Zlata. Samostan u Zlatu je konačno postradao 1558. go-dine prilikom provale Turaka pod komandom Makloč bega. Imanja Petrove gore je prisvojio Tomo Nadaždi, vlasnik grada Steničnjaka. Graničari su do-gradili na zidinama drveni čardak i iskopali lanac (1573). Petrovac i obližnja tvrđava Kneja[22] 1 580. godine povjereni su kapetanu Petru Ladešiću. Turci su maja 1584. došli na Petrovac i odveli mnoltvo ljudi u ropstvo, a 40 stra-žara bježi u Karlovac. Na Petrovcu je 1654. ponovo graničarska posada. Do kraja 18. stoljeća vlasnici Petrove gore[23] bili su grofovi Dralkovići. Ova ima-nja otkupljuje Austrija i pretvara u Vojnu krajinu pod vrhovnom vlašću Ratnog vijeća i Ministarstva rata u Beču.

Steničnjak

Ostaci Steničnjaka su na visovima između Udbine, Sjeničaka i sela Roknići. Grad teritorijalno i ne spada pod kasniji kotar Vojnić, ali su vlasnici ovoga tvrdoga grada vladali brojnim selima koja su kasnije pripadala kotaru Voj-nić. Po opsegu bio je to najveći stari grad u Hrvatskoj. U njega se ulazilo preko mosta koji se noću dizao i prilikom neke opasnosti. Ispod tvrđave bili su veliki podrumi. U blizini je vrelo Đurđevac otkuda se vukla voda u grad. Uz potoke Starcu i Tržac bilo je 12 ribnjaka. Steničnjak se prvi puta spo-minje 1299. godine. Njime su vladali Babonići, koji su se zvali i knezovi Go-rički, pa se pretpostavlja da je Steničnjak bio sjedilte Goričke županije, koja se od prve polovine 15. stoljeća zove Steničnjačka županija. Oko 1325. go-dine Babonići gube Steničnjak pa je kralj Ludovig 1380. prodao[1] grad kne-zovima Krčkim za 10.000 dukata. Početkom 15. stoljeća gradom gospodari celjski knez Fridrih koji u krevetu 1422. u Krapini ubija ženu Elizabetu (zbog ljubavnice Veronike). Celjäki knez Urlih ubijen je 1456, a Steničnjak

18 Radoslav Lopašić, dt. dj., str. 222.

19 Isto.

20 Od toga Slavsko Polje.

21 Od plemića Vojnovića je nastalo ime Vojnić. Sjedište im je bilo u Trupinjaku.

22 Na padinama između Petrovca i sela Ključara. Temelji ove tvrđave danas nisu vidljivi.

23 Oko Petrovca brojni toponimi podsjećaju na bogatu povijest Petrove gore (Petrovac, Mali Petrovac, Put Kaluđera, Kaluđerac, Turska vrelca, Stražište, Draškovićev sto).

dolazi pod vlast Frankopana, pa kralja Matije (1479) i kralja Vladislava 1490. godine. Grad je 1492. ustupljen Ladislavu Engenvaru, zatim porodicama Kanižaj, Nadeždi pa knezu Slunjskom.[24] Kralj Ferdinand 1557. daruje Steničnjak Tomi Nadaždu. Iz jedne isprave izdane 1512. saznajemo da pod Steničnjak spadaju i sela: Radonja, Kupiširac,[23] Hrušnjak,[26] Otročić,[27] Husići kod Maljevca, Stojmerić, Koranica,[28] Kostanjak,[29] Dolac (od Utinje do Vukmanića) i Bakovac.[30] Sud za čitavo vlastelinstvo (»stol steničkі«) nalazio se u Steničnjaku, a od početka 16. stoljeća i sud za prikupsku i prekokupsku Hrvatsku. U Steničnjaku su održavane i sjednice hrvatskih staleža. Posljednji sabor s desne strane Kupe održan je 1558. godine. Turci su 1541. spalili okoliš Steničnjaka,[31] a to isto čini i Makloč beg 1548. i Kapidži-paša 1576. godine. Krajem 16. stoljeća Steničnjak su držali Nadaždi, ali on je već tada bio potpuno pust. Grof Ivan Drašković je oženio Mariju Magdalenu, kćertku Franje Nadažda, pa 1669. Draškovići postaju vladari grada Steničnjaka.

Turci su krajem 17. stoljeća potisnuti preko Une. Draškovići sada naseljavaju okolicu Steničnjaka (Hutinu,[32] Vojnić i Moravce) srpskim stanovništvom, a Vukmanić i Knez Goricu 1700. godine naseliše kmetovi (zvani Kranjci)[33] iz Moravica, Broda i Delnica. Po Rezoluciji cara Josipa II od 1783. posjedi Steničnjaka su otkupljeni za Vojnu krajinu, a Draškovići kupuju imanje u Banatu.

Provale Turaka

Turci su prvi puta provalili na područje Hrvatske 1413. godine, a na područje oko Petrove gore 1445. godine, dakle znatno prije nego »-Bosna šaptom pade« 1463. godine.[34] Tada je ugarsko hrvatski ban Matija Korvin osnovao Jajačku banovinu kao početni obrambeni bedem prema Turskoj.

U 16. stoljeću, koje se naziva i krvavim stoljećem za Hrvatsku jer u njemu gubi Slavoniju, Dalmaciju, Liku i Krbavu, Turci su ušli u Baniju do Kupe (1528) i prodrli do Korane. Tridesetih godina 16. stoljeća dva su događaja imala presudno značenje za daljnju historiju naših krajeva. To je poraz kršćanske vojske na Mohaču 1526. i izbor Ferdinanda Habzburškog[35] za kra-

24 Juru Slunjskog je 1553. ubio grom na ulazu u Steničnjak kad se vraćao iz bitke koja je vođena kod Gradiške.

25 Kuplensko.

26 Ruševica.

27 Otmić.

28 Kod Budačkog jer se Budačka Rijeka zvala Koranica.

29 Manjerovići.

30 Bukovica.

31 Provalili s 10.000 konjanika i 5.000 pješaka.

32 Utinja.

33 R. Lopašić, cit. dj., str. 290.

34 Za vrijeme sultana Mehmeda II.

35 Ferdinand 1527—1563.

lja u gradu Cetinu (kod Cetingrada ili Vališ Sela) 1527. godine. Od tada Hrvatska je 391 godinu pod vlašću Habzburgovaca.[36]

U prvoj polovici 16. stoljeća odlučeno je da se brani granica od Senja do Save uz pomoć niza, reda ili sistema posada i stražarnica. To je početak stvaranja vojnog hordona ili Korduna. Dojava o nailasku Turaka je vršena smolenicama[37] i pucnjavom iz pušaka i mužara[38].

Turci su 1548. porušili pavlinski samostan na Petrovcu, a deset godina kasnije 11 000 turskih vojnika dolazi pod Krstinju pod vodstvom Makloč bega gdje su mnogi izginuli. Oni 1573. pale Bović i Krstinju.

U budačkoj bici 22. septembra 1575. Ferhad-paša je potukao krajišku vojsku generala Herberta Auersperga. Bitka se vodila na livadama između mostova na rijeci Rađonji, na cesti Karlovac—Plitvice i kod mosta koji vodi za selo Maliće. General Auersperg je poginuo, a njegov sin Vuk i hrvatski plemić Ivan Vojković su zarobljeni. General Herber Auersperg je predvodio 40 svojih konjanika i konjanike poginulog kranjskog plemića Višnjegorskog, nešto Zumberčana, graničara[39] ikoje je poslao žumberački kapetan Josip Turn. Za otkupninu generalovog sina Vuka i plemića Ivana Vojkovića Ferhad paša je u Banjaluci izgradio i sada poznatu džamiju Ferhađiju. Tvrdi grad Budački je još uvijek prkosio turskoj velesili. Oko 800 turskih pješaka napada Budački 11. januara 1578, a jula 1581. Turci ga pokušavaju varkom osvojiti. Više stotina turskih vojnika oblači žensku odjeću i trče pred uniformisanom turskom vojskom kao izbjeglice prema Budačkom. Varka nije uspjela, ali Turci četiri godine kasnije pale okoliš grada. Za pašovanja poturice Hasana Predojevića Turci 1596. uspijevaju zauzeti bedeme tvrdog Budačkog grada.[40]

U isto vrijeme i grad Krstinja pada pod tursku vlast. U drugoj polovini 16. stoljeća brojne su provale Turaka na Petrovu goru i vrh Petrovac.[41] Stari grad Steničnjak preuzimaju 1579. krajiški generali čije je sjedište u novoizgrađenoj karlovačkoj tvrđavi. Vladarska kuća Habzburga i austrijski staleži zabrinuti su za odbranu od Turaka. U raspravi austrijskih staleža u Beču 1577. navodi se da na Krajini ima 708 husara, 250 arkebuzira, 2475 haramija i 245 sluga ili momaka. Vojne jedinice toga vremena[42] su se razlikovale po nazivima, naoružanju i namjeni.

36 Maksimilijan, 1563—76, Rudolf 1576—1608, Matija 1608—19, Ferdinand II 1619—37, Ferdinand III 1637—57, Leopold 1657—1705, Josip I 1705—11, Karlo VI 1711—40, Marija Terezija 1740—80, Josip II 1780—90, Leopold II 1790—92, Franjo II 1792—1835, Ferdinand I 1835—48, Franjo Josip I 1848—1916, Karlo I 1916—18.

37 Snop slame natopljen smolom.

38 Sličan starinskom topu.

39 Oko 100 ih je odvedeno u roblje pa su poslije toga optuživani da su se olako predali i prešli Turcima.

40 Posljednji Budački Jure dobiva imanje s kmetovima u Donjoj Stubici.

41 Petrovac je graničarska utvrda od 1573. godine, a u njegovu okolinu doseljeno je tada i prvo pravoslavno stanovništvo (u Pernu i Utinju).

42 *Husari* (od mađarske riječi Hus = 20. Svakih 20 kuća ili dimova moralo je opremiti jednoj konjanika, husara), *arkerbuziri* (pješaci i konjanici, naoružani kremenjačama s jednom ili dvije cijevi), *haramije* (plaćeni hrvatski banski vojnici. Ime su dobili od turske riječi haram — prokletstvo), *Uskoci* (lake jedinice, izviđači, pratioci i pljačkaši), *venturini* (od talijanske riječi ventura — kob, nesreća), *macoli* (radnici u tvrđavama. Ime od talijanske riječi macola — malj, bat, čekić, to su inženjerci onoga vremena), *momci njemačke sluge* (redovna vojska), *janjičari* (turski vojnici. Turci su oduzimali djecu kršćana i odgajali u svome duhu. Tako su dobili svoje najelitnije l najborbenije vojnike), *martolozi* (turski vojnici slični haramijama i uskocima. Ime su dobili od grčke riječi koja u prijevodu znači naoružan čovjek).

U prvoj polovici 17. stoljeća historija bilježi mnoge sukobe s Turcima oko Petrove gore. U pustu, ranije spaljenu, Veliku Kladušu 1633. postavljena je turska posada, a u Cetinu 1635. godine. Historija toga vremena posebno pamti komandanta tursike posade u Velikoj Kladuši buljuk[43]bašu Muju Hrnjicu[44], koji je žario i palio od Senja do Karlovca. Poznat je po uspješnom ratovanju, brojnim megdanima i otimanju djevojaka. Ubio ga je pobratim Meho Kata-
rica u Petrovoj gori.

Iz toga vremena su i narodne pjesme:

»Kad mi ono pobro bismo,
pod Kladušom, pod bedemom,
ondje koplja izlomismo«

»Zora zori, rosa rosi,
mladi Jovo Anđu prosi.
Otac, majka liju suze
jer im Mujp Anđu uze«.
Puče puška ispod ruke,
ode Jovo u 'ajduke.
Poručuje iz planine
nadaj mi sie dušmanine !
Ti s' oteo dragu moju,
ja ću rusu glavu tvoju«.

Doseljavanje u naše krajeve

Zbog čestih turskih provala krajevi između Kupe, Une, Gline i Dobre ostaju bez stanovništva. Ako je netko i ostao, živio je u strahu i bježanju. Turci su, od prve provale u ove krajeve 1445. godine pa do druge polovine 16. stoljeća, odveli brojno hrvatsko stanovništvo u roblje, dok se drugi raseliše prema sjeverozapadu —• u Kranjsku, Štajersku i Austriju. »Sela uništiše vatrom, stanovnike sabljom, odvedoše veliko mnoštvo naroda, sramotiše žene na oči njihovih muževa, a onda im odsijecahu glave, a takva nesreća dostiže i neke plemiće, jer ove beštije paze na plemstvo toliko, koliko svinje na biser... više puta su gorjela sela u Hrvatskoj, da se pričinjala sva zemlja kao jedno strašno piameno more«.[45]

Višestoljetnu »ničiju zemlju« krajem 16. stoljeća počinju naseljavati pre-
bjezi iz Bosne i Hercegovine. U seobama uglavnom učestvuje srpsko, ali je bio i znatan broj hrvatskog stanovništva. Jovan Cvijić kaže da u mijenama sta-
novništva pod turskim pritiskom, od Velesa pa do Zumberka, ništa nije ostalo mirno, da se sve uskomešalo.[48]

Prva doseljenja oko Petrove gore zabilježena su u 16. Stoljeću. Tada je djelomično naseljena Perna i Utinja pravoslavnim stanovništvom iz turske

43 Ceta.

44 Poturica, rođen u Udbini (Lika).

45 Smičiklas, Povijest Hrvatska I, str. 650.

46 Milan Radeka, Gornja Krajina, Zagreb 1975, str. 33.

krajine[47]. Granični pojas turske krajine zbog njene odbrane, Turci su naseljavali stanovništvom iz Crne Gore, Hercegovine i Sandžaka. Jačajući odbrambeni sistem austrijske vojne krajine Habzburgovci i njihovi generali vrše propagandu među stanovništvom turske krajine o boljem životu i povlasticama u austrijskoj Vojnoj krajini. Oni su obećanjima privlačili stanovnike turske krajine i naseljavali ih na svojim pustim područjima, slabeći time ljudski potencijal Turske i jačajući odbrameni sistem Vojne krajine. Turanjski kapetan Kulmer naseljava Srbe 1718. oko Turnja i Mostanja. Dvorski ratni savjet je 1721. naredio da se svi doseljeni Srbi vrate u Tušilović u kojem je 1718. godine bilo 70 pravoslavnih kuća. Područje oko Gornjeg i Donjeg Budačkog do Vojnića 1685. naseljavaju 284 porodice sa 2784 stanovnika. Među njima je bilo 747 vojnika pješaka, 184 konjanika i 294 muškarca sposobna za vojnu službu. Ovu seobu su pomogli karlovački kapetan Matija Štrasold i turanjski kapetan Franjo Oršić. Doseljenicima »glavni posao bio je, dakle, četovati i robiti pa plijen dijeliti sa gospodarima«.[48]

Treba naglasiti da niti jedno područje nije odjednom naseljeno, da je doseljavanje trajalo gotovo 150 godina i da niti jedna narodna skupina /nije direktno doselila iz Crne Gore, Hercegovine ili Sandžaka. Prvo doseljenje je vezano za tursku, a drugo za austrijsku krajinu. »Niti su se Hrvati raseljavali odavde od dobra ili od pomame, niti su se Srbiji vesela srca ovuda naseljavali. Iz toga sudim da za to ni jedni ni drugi ne zaslužujemo prijekore.«[49]

Najveće seobe počinju u vrijeme velikog turskog rata 1683/99. i dvije decenije poslije. Karlovačkim mirom 1699. Turci napuštaju Kordun i tek su tada stvoreni pravi usi ovi za njegovo naseljavanje. Bio je to period velikih seoba srpskog naroda poput onog 1690. godine kada je patrijarh Arsenije III odveo veliku grupaciju Srba u Vojvodinu. »Za dolazak kršćana iz Bosne mnogo su se starali zapovjednici na Hrvatskoj krajini, koji su svi manje-više nastojali da svoje čete nadopune bosanskim uskocima, junacima na dobru glasu, pa da što više nahude turskim martolozima«.[50]

Srpsko stanovništvo je selilo u plemenima i porodicama. Isto prezime ne znači da se radi o istom plemenu. Plemena se mogu pratiti jedino po prastaroj krsnoj slavi, krsnom imenu, slavi koju jedino imaju Srbi. Svako je pleme imalo kućnog, porodičnog ili plemenskog zaštitnika. To su imali Rimljani pa i neki drugi narodi. Kod Srba se jedino zadržao taj prastari običaj, a nemaju ga pravoslavni Rusi, Bugari i Grci. Srpska pravoslavna crkva je zadržala krsnu slavu i dograđivala, posebno od 9. do 11. stoljeća. Na praznovanje krsne slave znatno je djelovao prijelaz sa stočarstva na zemljoradnju. Ranije su za slavu prirađivane krvne, a kasnije beskrvne žrtve (pšenica, orasi, kolači, ulje, vino, vosak i drugo).[51]

47 Oko 1701. godine znatno su naseljavani: Sjeničak, Slavsko Polje, Utlnja 1 Treblnja. U ovim selima 1713. godine postoje pravoslavne parohije koje iste godine Srpski crkveni sabor uključuje u Karlovačko vladićanstvo. Grofica Magdalena Drašković 1718. dozvoljava da narodni knez trebinjski i kapelski Milisav Karapandža naseli Srbe između potoka Trebinje 1 Utinje, ali pod uslovom da rečičanima dozvole uživati zemlju i da vlastelinstvu budu pokorni (vidi: R. Lopašić, »Karlovac«, str. 148).

48 Manojlo Grbić, Karlovačko vladičanstvo, knj. 1, str. 20.

49 Isto, str. 8.

50 Milan Radeka, Gornja krajina, Zagreb 1975, str. 101. (citat Radoslava Lopašića)

BI Narod ove prehrambene artikle naziva *kóljivo* (pri. aut.).

Turanjski kapetan Kulmer 1716. predviđa seobu Krstinjaca zbog turske opasnosti oko Turnja. On 1717. dovodi 70 porodica od Izačića u Tušilović. Došlo je do spora jer su Mostanjci uživali zemlju u Tušiloviću. Mostanjci su izgubili pravo na zemlju jer nisu davali vojnike Vojnoj krajini. Naseljavanje Tušilovića i Vukmanića pomagao je turanjski kapetan Baltazar Budački. Podgeneral Rabata kaže da doseljenicima Tržića, Perjasice, Skrada i Budačkog treba postaviti pouzdane oficire »da bi se ova nepostojana, nestalna i nevjerna bagra držala pod stegom i prekratile tajne veze i douškivanja prepriječila«.[52] Ogulinski kapetan Purgastal je primijetio da — što se tiče pouzdanosti oficira »među ovim barbarskim ljudima može oficir opstati jedino ako s njim leži pod istim pokrivačem«.

Područje Klokača je naseljeno 1713, ali se mnogi vraćaju pa 1715. ostaje samo 6 porodica. Novo naseljavanje je izvršeno 1717. godine, ali se i od novijih doseljenika jedan dio povratio u Bosnu. Doseljenici su se najčešće vraćali zbog gladi, skupe soli, sukoba sa starosjediocima, oficirskog nasilja i rabote.

Vojnić je najvećim dijelom naseljen 1685/86. godine, ali kada je Austrija 1739. izgubila krajeve oko donjeg toka rijeke Une,[53] tamošnje stanovništvo, plašeći se Turaka, doseljava na Baniju, Utinju i oko Vojnića. Doseljenja se nastavljaju i kasnije. Poslije austro-turskog rata 1788/91. i mira u Svištovu, Turci su opet u defanzivi i gube brojna područja na Kordunu (Cetin i Drežnik). U cetinskom kraju nastaju sela: Radovica, (46 porodica), Maljevac (37 porodica), Kekića Selo ili Vališ Selo (37 porodica)[54], Cetinska Varoš (60 porodica), Begovac (16 porodica), Kruškovača (34 porodice).

U početku austro-turskog rata prešlo je na Baniju 428 porodica koje se raseliše i u Liku, a poslije rata 818 porodica naseljava najvećim dijelom zemlju oko Topuskog, Pernu ,Blatušu, Ćemernicu, Vrginmost, Bović i Štipan. Za vrijeme vladavine cara Josipa II (vrijeme austro-turskog rata) na području karlovačkog vladičanstva iz Bosne i Crne Gore doseljava 45 pravoslavnih sveštenika.®[5]

U vrijeme popisa stanovništva 1768. godine područje budućeg kotara Vojnić je najvećim dijelom pripadalo slunjskoj krajiškoj pukovniji koja je imala 78 sela, 1411 kuća i 18 048 stanovnika i plemićkoj porodici grofa Draškovića koji je bio gospodar naselja od Kupe do Petrove gore. Na imanju Draškovića bilo je 20 sela, 518 domaćinstava i 3749 stanovnika.[50]

Sela i kuće na području slunjske regimente

Selo	**Broj kuća 1768. god.**	Selo	**Broj kuća 1768. god.**
Furjan	**10**	Gornja Glina	**5**
Lađevac	**1**	Glina	**13**
Kremen	**16**	Tržić	**36**
Blagaj	**75**	Perjasica	**23**

52 M. Radeka, cit. dj., str. 103.

53 M. Radeka, cit. dj., str. 103.

54 sada Cetingrad.

55 Vidi poimenični spisak: M. Grbić, cit. dj., knj. 1, str. 112.

56 M. Grbić, cit. dj., knj. 1, str. 105.

Selo	Broj kuća 1768. god.	Selo	Broj kuća 1768. god.
Orijevac	13	Kosjerovo Selo	9
Koransko Selo	8	Koranski Brijeg	11
Zinajevac	6	Krnjak	18
Gornji Poloj	10	Bijeli Klanac	6
Podplaninsko Selo	10	Brebornica	17
Srednja Perjasica	36	Gornji Budački	6
Donja Perjasica	12	Keserov Potok	4
Svojić	4	Perića Selo	9
Mrežnica	9	Burića Selo	8
Točak	5	Mala Crkvina	5
Gaćeša Selo	6	Trupinjak	4
Kestenak	18	Vojnović Brdo	5
Korana	8	Jasnića Brdo	14
Markovac	3	Jošova	8
Miloševac	7	Stari Skrad	60
Mateško Selo	8	Donji Skrad	101
Poloj	16	Sparenjak	34
Donji Poloj	18	Šljivnjak	12
Bukovac	10	Klokoč	49
Klanac	18	Johova	24
Novo Selo	14	Miholjsko	16
Mala Kosa	7	Mračaj	8
Novi Do	10	Krstinja	27
Kuzma	17	Široka Rijeka	17
Gornja Visočka	8	Svinjica	38
Donja Visočka	8	Brusovača	35
Donji Budački	15	Ključar	25
Barilović	13	Sušica	1
Dugi Do	17	Gornji Vojnić	72
Rastovac	10	Donji Vojnić	70
Podgorje	17	Tušilović	47
Mlakovac	10	Jelašje	6
Rijeka	30	Turanj	1
Pavković Selo	9	Marin Do	35
Kuplensko	2	Bojanci	18

Na imanju grofa Draškovića[57]

Selo	Broj kuća 1786. god.	Selo	Broj kuća 1786. god.
Trebinja Gornja	24	Manjerović Selo	4
Trebinja Donja	11	Gaćešino Selo	5
Popović Brdo	26	Brdo	11
Skakavac	6	Podsedlo	19
Bukovica	23	Kartalija Selo	8
Mandić Selo	15	Udbina	4
Klipino Brdo	3	Sjeničak	208
Ivanković Selo	9	Moravci	35
Utinja	15	Lasinja	3
Međeđak Selo	17	Slavsko Polje	72

57 Ratni savjet je 1778. godine tražio od zagrebačkog Kaptola i vlastele da otkupi imanja na krajini. Oni to nisu dozvolili, ali je posebna komisija 1784. nasilno ova sela pripojila Vojnoj krajini.

U popisu stanovništva 1800. i 1880. godine popisan je broj kuća i stanovnika. Ovi se popisi razlikuju od onoga 1768. jer su sela grupisana. Sela budućeg kotara Vojnić pripadala su Budačkom protoprezviteratu koji je obuhvatao 17 sela.[58]

Selo	1800. godine		1880. godine	
	kuća	stanovnika	kuća	stanovnika
Slušnica	**154**	**2.150**	**293**	**2.022**
Perjasica	**196**	**2.486**	**230**	**2.263**
Poloj	**102**	**1.192**	**214**	**1.586**
Tušilović	**93**	**1.121**	**150**	**1.133**
Donji Budački	**106**	**1.130**	**208**	**1.665**
Gornji Budački	**117**	**1.694**	**204**	**1.304**
Skrad	**107**	**1.221**	**163**	**1.285**
Veljun	**104**	**1.322**	**271**	**2.384**
Blagaj	**110**	**1.339**	**263**	**2.288**
Radovica (Cetin)	**173**	**1.602**	**250**	**2.298**
Buhača	–	–	**127**	**1.259**
Krstinja	**100**	**1.528**	**253**	**2.593**
Klokoč	**102**	**1.535**	**378**	**3.065**
Kolarić	**113**	**1.604**	**281**	**1.894**
Vojnić	**116**	**1.589**	**268**	**2.241**
Utinja	**70**	**928**	**251**	**2.111**
Trebinja	**73**	**666**	**185**	**1.489**
Ukupno	**1.836**	**23.107**	**3.989**	**32.880**

U Vojnoj krajini, po pravilu, nije bilo klasičnih feudalnih daća, izuzev na nekim posjedima Banije i grofova Draškovića, koji su vladali na posjedima grada Steničnjaka[59]. Kazne, za one koji su došli u sukob s vojnim zakonom, bile su drastične (vezivanje za klade, batinanje, trčanje kroz šibe i pletene kandžije s olovnim kuglicama)[60]. Komandant kompanije (čete) je imao pravo dati 25 udaraca, poručnik 7, narednik 4, kaplar 3 (štap je bio kestenov ili od španske trstike).[81]

Posebne obaveze na Vojnoj krajini bili su javni radovi (carskih 17 vrsta, općih 21 i ostalih 26). Svaka regimenta je imala 500.000 dana radne obaveze. Ognjeslav Utješinović Ostrožinski kaže: »Gdje je sve zabranjeno što pretpostavljeni ne dopusti, gdje je vršenje građanskih prava — buna, gdje se molbe potpisuju po komandi — teško toj državi!«[62]

O karakternim crtama krajišnika ima nekoliko sačuvanih zapisnika iz 18. i 19. stoljeća. Oko polovine 18. stoljeća carski povjerenik princ od Hildurgshauzena piše: »Posvuda sam vidio ratnički hrabri narod, sirove i neizvještačene sinove prirode koji uz lošu priprostu hranu, uz trud i muke izrastaju u pravi

53 M. Grbić, clt. dj., str. 155.

59 Muškarci iz 20 sela ovog posjeda su vojnici Krajine, ali i kmetovi grofa Draškovića.

60 Trčanje između stroja od 60 do 100 vojnika koji su udarali šibama 1 štapovima.

61 M. Radeka, cit. dj., str. 125.

62 isto, str. 126.

soj stasitih ljudi, žilavi i čvrsti kao šumski hrast, uzrasli bez njege i mekuštva, dobra srca, a divlji, pri tom praznovjerni, puni osjećanja, oduševljenja za vojničku čast, upoznati s opasnostima ratovanja i lakomi na pljačku kao zasluženu nagradu za često pokazanu hrabrost i srčanost u vojevanju, neizopačeni mekuštvom, a čvrsto vezani uz svoju domovinu, od prirode odgojeni za neustrašivost, sposobni za vjernost i odanost.«[83]

Vladika Mioković piše 1822. godine: »Krajišnik je inače dobre naravi, lijepih tjelesnih i duševnih osobina, srčan i preduzimljiv. U romantičnoj prirodi rođen, s oružjem u ruci, bez gotovo ikakvog društvenog vaspitanja, on je po primjeru turskom na razbojstva i pljačku potican i navođen. Vojna disciplina mijenja njegov urođeni karakter. Vojna ga dužnost odvaja od pluga. Kod kuće jato djece, a najbolje što se ima ide u njegovu torbu kad pođe na državnu stražu. Kad se vrati plugu, on je već navikao na drugo, na razarački način života pa je u domaćinstvu ili štetan ili malo koristan.«[64]

Vojni činovi su kod krajišnika izazvali proces odrađanja, otuđenja od naroda, izmećarstvo, karijerizam, poltronstvo i puzavost. Krajišnici su od 1809. do 1813. priznali vlast cara Napoleona Bonaparte koji je zadržao krajiško vojničko uređenje. Posebno ih je mnogo koristio u pohodu na Rusiju 1812, a kod uzmaka od Moskve na rijeci Berezini oni su pokazali zvanrednu hrabrost i dobili careve pohvale i blagoslov. U četiri godine francuske okupacije i vrhovne komande maršala Marmonta graničari su mijenjali oznake na uniformi pa i boju 1811. godine. Ukidani su crveno žuti ukrasi, dvoglavi orao i carski monogram, a uvedene kokarde s francuskim grbom i inicijalima Napoleona.[65] Marmont je 1810. godine izdao naredbu po kojoj graničarske uniforme moraju biti »plave narodne boje«.[66]

Razvojačenje i ukidanje Vojne krajine

Vojna krajina je 1749. podijeljena na regimente i kompanije. Ukupno u Vojnoj krajini je bilo 19 regimenti (pukova). Sjedište slunjske regimente bilo je u Karlovcu, a sjedišta kompanija (satnija) u Slunju, Vališ Selu[67], Krstinji, Vojniću, Veljunu, Krnjaku, Perjasici, Bariloviću, Vukmaniću, Švarči, Kostanjevcu i Kalju.

Odredbom krajiškog Temeljnog zakona od 1807. godine, vlast nad krajiškom zemljom[68] ima vladar, ali je hrvatski sabor 1848. dopunio zakon članom 26. u kojem piše: »Zemlje vaše bit će krajišnici, vaša potpuna vlastitost, kojom možete raspolagati kako vam drago, samo potkućnica da se osigura«.[69] Tada je Hrvatski Sabor nastojao pridobiti krajišnike za razvojačenje Vojne krajine.

63 Isto, str. 128.

64 M. Rađeka, cit. dj., str. 127.

65 Vidi: Desanka Nikolič, Odevanje graničara Vojne krajine u 18. i 19. stoleću, Beograd, 1978, str. 132.

66 Do 1807. graničarska bluza bila je bijele, a zatim do francuske okupacije mrke boje.

67 Cetingrad.

68 Posjednike zemlje u Krajini zakon je dijelio na prave krajišnike koji besplatno vrše vojničku službu i nekrajišnike (trgovci, obrtnici, činovnici, oficiri i sveštenici).

69 M. Valentić, Vojna krajina i pitanje njezina sjedinjenja s Hrvatskom 1849 1881, Zagreb, 1981, str. 53.

Posljednja reforma Vojne krajine provedena je 1868. godine. Ukinuta je dioba zemlje na potkućnicu i prodavštinu, a minimum je vrijedio iz 1807. godine (6 jutara).

Vlast u Vojnoj krajini imali su vrhovni komandanti. U vrijeme pokreta za razvojačenje i ukidanje Vojne krajine vrhovni komandanti su bili: Josip Jelačić (1848—1859), Johan Koronini Kronberg (1859—1860), Josip Šokčević (1860—1867), Ludvig Gablenc (1867—1869), Anton Molinari (1870—1877) i Franjo Filipović (1877—1881).

Vojna krajina se dijelila na šest generalata (karlovački, banski, varaždinski, slavonski, banatski i sedmogradski) i 19 regimenti (pukova), a karlovački generalat, čija je komanda bila u Zagrebu[70], dijelio se na ličku, otočačku, ogulinsku i slunjsku regimentu.[71] Na području karlovačkog generalata bila su dva kontumaca ili karantina (provjera zdravlja putnika, čišćenje i zadržavanje ljudi i roba)[72] u Maljevcu i Zavalju.

U graničnim pojasevima bili su rašteli[73]. To su granična sastajališta zbog razgovora, dogovora, nagodbi i trgovine.

Naši krajevi oko Vojnića pripadali su slunjskoj regimenti[74], čija je granica išla od Karlovca Kupom do Selnice, zatim brdima od Borja, Kljajić Brda, preko Biljega, bila Petrove gore, rijeke Gline, uključujući Vališ Selo i Slunj, pa Koranom ispod Veljuna, uključujući Perjasicu, Barilović i Švarču do Karlovca. Veća naselja bila su: Karlovac, Slunj, Vojnić, Vukmanić, Krnjak, Perjasica, Barilović, Veljun, Krstinja i Vališ Selo.

Krajišnici, posebno oficiri, bli su protiv razvojačenja i ukidanja Vojne krajine. Njih su podupirali vojni vrhovi Austrije.[75] U ogulinskoj regimenti javno su osuđivani manifesti cara i kralja Franje Josipa I koji su se odnosili na ukidanje Vojne krajine. Njemu je prigovarano da Krajinu prodaje Mađarima. To nezadovoljstvo je uočio Eugen Kvaternik i došao u Rakovicu gdje se nalazila četa graničara koja je pripadala ogulinskoj regimenti. On je nagovorio krajišku satniju da se digne na ustanak. Glavni vojskovođa bio je Rade Ćuić. Buna traje od 8. do 11. oktobra 1871. Ćuićevoj vojsci je postavljena zasjeda kod malog planinskog sela Ljupče u kojoj, pored ostalih pogiba i Eugen Kvaternik. Ranjeni Rade Ćuić uspijeva preko Bosne pobjeći u Srbiju. Znatan dio Krajišnika nije bio za bunu protiv cara. Unutar Ćuićeve vojske pojavila se izdaja.[76] To je i razumljivo, jer je politka razvojačenja bila usmjerena protiv tradicionalnog način vojničkog života u Vojnoj krajini.[77]

Od 1871. do 1881, a i znatno ranije, u Vojnoj krajini se osjećao dualizam vlasti. Regimente su izabirale zastupnike u Hrvatski sabor[78] od 1861. godine

70 U Zagrebu su bile i komande banskog i varaždinskog generalata.

71 Franjo Julije Fras, Topografija karlovačke vojne krajine, Gospić 1988, str. 32.

72 Putnici su zadržavani od 10 do 42 dana, a roba 42 dana.

73 u karlovačkom generalatu bili su u Maljevcu, Prosičenom Kamenu, Zavalju, I.isičjaku, Srbu.

____ i

71 Slunjska regimenta je na jugu i zapadu graničila s ogulinskom, a na istoku s 1. banskom regimentom.

75 Krajina je u miru davala 72.000 vojnika, a u ratu oko 126.000.

76 Miloš Kosanović Iz G. Močila je bio spreman pucati u leđa svojih vođa.

77 Traženo je ukidanje pukovnija 1 osnivanje slobodnih županija i jednakost pred zakonom.

78 Slunjska pukovnija je izabrala Lazu Pavića, Mihajla Badovinca, Pavla Skukana 1 Nikolu Jeličlća.

(čitava Krajina 59 zastpnika). Vrhovna vlast je ipak u Vojnoj krajini u rukama vrhovnog komandanta koji je od Molinarija bio i šef Krajiške zemaljske uprave. Prema Zakonu o gradovima i općinama« od 1871. trebale su se formirati županije koje se dijele na upravne kotareve i seoske općine. Određeno je da seoske općine biraju zastupnike u vijeće općina (pukovnija). Bio je to kompromis između krajiških i novih želja Narodne stranke koja se grčevito borila za ukidanje Vojne krajine. Vijeće općina je formirano ali je njegov sazivač bio pukovnik, komandant regimente. Općine su najčešće izrastale u mjestima krajiških kompanija (četa). U njima postepeno izrasta seoska općina sa širom autonomijom od one na području civilne Hrvatske.[79] Objavljivanje »Zakona o organizaciji vlasti u Krajini« od 1871. godine čini prvu etapu razvojačenja i ukidanja Vojne krajine. Pojavio se i novi problem jer je nova uprava povećala poreze i do 270%, pa seosko stanovništvo sve više simpatizira zagovornike povratka prema starim krajiškim autonomijama.[80] I »Zakon o organizaciji pravosuđa« 1872. godine ide u prilog ukidanja Vojne krajine. On dijeli područje Vojne krajine na šest okružja. Na ogulinsko-slunjskom okružju određeno je šest kotarskih sudova (Ogulin, Drežnik, Brinje, Slunj, KrnjakHI i Rakovica). Franjo Josip I je 1872. izdao »Naredbu o zatvorima u Krajini«. Kaznena praksa je rješavala prekršaje najčešće batinanjem, pa su u zatvor išli oni koji se zbog starosti i bolesti nisu mogli batinati. Tada je osnovan zatvor u Karlovcu (za žene). U Karlovac su dopremane zatvorenice iz čitave Krajine i brojnih zatvora Ugarske, a posebno .iz tvrđave Arad. Značajna je i »Naredba o ukidanju krajiških četa« 1873. godine. Time je oduzeto stoljetno pravo zapovjednicima regimenti da upravljaju krajiškim stanovništvom. Uveden je i »Zakon o općoj vojnoj obavezi«, a donesen je i Manifest Franje Josipa o ukidanju Vojne krajine 1873. godine. Ona je tada došla pod nadležnost Ugarske, a traženo je potpuno pripajanje civilnoj upravi Hrvatske. General Molinari je 1874. pisao banu Ivanu Mažuraniću da »vrijeme predaje Krajine Hrvatskoj neće tako uskoro doći«.[82]

Ukidanje Vojne krajine znatno je odgodio ustanak u Bosni 1875. godine. Svi pregovori o ujedinjenju su potisnuti u drugi plan, a siromaštvo i budžetski deficit su upozoravali na neopravdanost formiranja novih administrativnih jedinica u Krajini. U krajiškim općinama 1879. godine radio je samo jedan činovnik — bilježnik. On je vodio upravne financijske poslove. I pojava kuge 1873. je stvarala stalnu socijalnu napetost, a pojavile su se i brojne izbjeglice iz Bosne. Raslo je nezadovoljstvo kod srpskog stanovništva i pravoslavnog svećenstva zbog reforme školstva kojom je oduzeto crkvi pravo nadzora u školama. Tu napetost je koristio general Franjo Filipović[83] i usmjeravao protiv ujedinjenja. Ban Ivan Mažuranić u takvoj situaciji, baš zbog neuspjeha ukidanja Vojne krajine, podnosi 1880. ostavku. Za novog bana postavljen je Ladislav Pejačević.

79 Vidi: Mirko Valentić, ¿it. dj., str. 268.

60 Franjo Vaniček je tada objavio knjigu »Posebna povijest Vojne krajine«, u kojoj zagovara povratak na stari krajiški sistem

81 Za prvog kotarskog SUCa u Krnjaku imenovan je 31. decembra 1874. Josef Kuster.

82 M. Valentić, cit. dj., str 275.

83 On je bio protiv mađarskog planagradnje željezničke pruge Karlovac—Sisak, a bio je za prugu Sisak—Glina ^ rijekom Glinom za Oštarije. Upozoravao je Franju Josipa da investicije obilaze područje Vojne krajine i da se troše na velike objekte u dolini Save.

Srpski političari iz Vojne krajine djeluju u okviru Narodne stranke. Zastupnik Stevo Popović je tražio hitno ujedinjenje: »Želim to u nadi da će spajanjem Krajine nestati uzroka onim tegobama koje narod srpski kao takav u ovoj zemlji tište od vremena revidirane nagodbe«.[84]

Franjo Josip je 15. jula 1881. godine, da bi ublažio političku krizu zbog ostavke Ivana Mažuranića izdao »Manifest moj.im krajišnikom«, kojim je ukinuta Vojna krajina. Time je na Krajini prestala djelovati vlast Ministarstva rata, a u Zagrebu je ukinuta Privremena krajiška vojna vlada. Uprava zemljom je povjerena, banu Hrvatske. Vrhovna uprava Krajine prelazi od 1. januara 1882. na Hrvatsko-slavonsko-dalmatinsku zemaljsku vladu.

Administrativno pravni sistem i političke prilike do 1914. godine

Razvojačenjem Vojne krajine formirana je Modruško riječka županija koja je obuhvatala osam kotarskih oblasti: Crikvenicu, Čabar, Delnice, Ogulin, Slunj, Sušak, Vojnić, Vrbovsko i grad Bakar. Vrginmost i Banija su pripali Zagrebačkoj županiji, a granica je išla bilom Petrove gore preko Biljega, Kljajić brda, na Borje i rijeku Kupu.[85]

Kotarska oblast Vojnić je imala 695,4 km^2, od čega oko 300 km^2 poljoprivrednih površina. U nju su spadale općine: Barilović, Krnjak, Krstinja, Perjasica, Vojnić i Vukmanić. Stanovništvo su činili 1880. godine: 20 619 Srba, 7965 Hrvata i 11 ostalih,[86] ili ukupno 28 595 stanovnika.[87]

Sjednica općinskog ureda u Vojniću spominje se 21. aprila 1881. godine iz čega proizlazi da su začeci nove vlasti, u okviru županije, nastajali već u toku desetgodišnjeg procesa i borbe za ukidanje Vojne krajine od 1871/81. godine. Na čelu županije bio je veliki župan[88] koji je predsjedavao sjednicama županijske skupštine i upravnog odbora. Rukovodilac administracije bio je podžupan.[89] Njih je postavljao car i kralj Franjo Josip I. Sjedište kotarske oblasti je bilo u Vojniću, a kotarskog suda u Krnjaku. Dugo se podgrijavala ideja iz Krnjaka, Barilovića i Vukmanića da se sjedište kotara premjesti iz Vojnića u Krnjak. Na skupštini Modruško riječke županije 1913. godine Petar Štefanac je govorio u prilog preseljenja kotara, čemu se oštro surotstavio učitelj Pajo Ribar. On je istakao »da je brojno pučanstvo ovih općina koje se protivi tome premještanju, a prirodni položaj Krnjaka nije takav da bi bio pristupniji pučanstvu dočim isti u sklopu dvaju brijegova leži — nema niti parohije a kamoli što drugo — dok Vojnić već 30 godina daje badava stan za kr. kot. oblast, pa kao što Krnjak traži premještanje kr. kot. oblasti iz Vojnića u Krnjak mogao bi nasuprot Vojnić tražiti premještanje kr. kot. suda iz Krnjaka u

84 M. Valentie, cit. dj., str. 334.

85 Granica je išla istim pravcima gdje su ranije medile Prva banska i Slunjska regimenta.

86 Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slavonije, br. 1 od 1905, str. 24.

87 U isto vrijeme u kotarskoj oblasti Karlovac, koja je pripadala zagrebačkoj županiji, bilo je: 3505 Hrvata, 407 Srba i 11 Jevreja.

88 Veliki župani su bili: Duro Stipetić (1885), dr. Vladimir Nikolić, Petar Gavranić (1908), Đuro Dedović (1910), Vukašin Milanković (1911), Vinko Zmajić (1913).

89 Dragutin Vomačka (1905), Dragutin Kršnjavi (1908), Franjo Mavlić (1909/11), dr. Josip Hoholač (1912).

Vojnić«.[90] Protiv premještanja govorio je i Rade Milić[91], a Milutin Vukelić je predložio da taj predmet Skupština skine s dnevnog reda. »Zaključeno je da se kotarska oblast iz Vojnića ne premješta u Krnjak«.[92]

Važnije tekuće probleme županije i kotarskih oblasti rješavao je Upravni odbor županije.[93] On je zasjedao svakog mjeseca. Na dnevnom redu 1911. godine imao je 1165 različitih predstavki.

Kotarska oblast Vojnić je imala 6 činovnika. U toku 1907. godine bili su: Đuro Rašeta, predstojnik, Petar Kajfeš, pristav,[94] dr Mirko Štraser, kotarski liječnik, Eugen Kolibaš, veterinar, Jovan Zivkovdć, oficijal i Andrija Vranić, županijski podvornik.

Iste godine značajnu ulogu su imali članovi Skupštine Modruško riječke županije: Mojo Majstorović, sveštenik u Dunjaku, Josip Milčić, kotarski sudac u Krnjaku, Pajo Ribar, učitelj u Vojniću, Đuro Romčević, općinski načelnik u Krstinji, Mile Božić, općinski načelnik u Vukmaniću, Gajo Lončar, sveštenik u Perjasici, Aleksandar Mrmić, bilježnik i upravitelj u općini Krnjak[95] i Marko Tuškan, bilježnik i upravitelj u općini Barilović.

Zandarmerijske stanice su bile u Vojniću, Perjasici, Bariloviću, Krstinji i Vukmaniću (već 1895. godine). U Krnjaku je osnovana tek 1910. godine.

Kotar Vojnić je 1894. godine imao 6 općina, 162 sela, 33.354 stanovnika (Barilović — 6220, Krnjak — 4776, Krstinja — 5602, Perjasica — 4355, Vojnić ■— 5548, Vukmanić — 6853).[98]

Općine i sela kotara Vojnić

1. *Općina Barilović:* Barilović, Carevo Selo, Ladvenjak, Leskovac, Donji Velemerić, Gornji Velemerić, Banjsko Selo, Belaj, Malinci, Pećurovo, Brdo, Podvozić, Poljice, Vinica, Donje Bukovlje, Gornje Bukovlje, Galović Selo, Mihalić Selo, Cerovac, Lučica, Siča, Šćulac, Vijenac, Zabljak, Kosjersko Selo, Koranski Brijeg, Mali Kozinac, Veliki Kozinac, Bošt, Brig, Novaki i Vareš.
2. *Općina Krnjak:* Donji Budački, Dugi Dol, Mlakovac, Pavković Selo, Rastovac, Gornji Budački, Jasnić Brdo, Burić Selo, Mala Crkvina, Perić Selo, Trupinjak, Velika Crkvina, Ponorac, Grabovac, Krnjak, Podgorje, Bijeli Klanac, Brebornica, Burić, Rijeka, Donji Skrad, Gornji Skrad, Čatrnja i Dvorište.
3. *Općina Krstinja:* Dunjak, Kestenovac, Petrova Poljana, Klokoč, Brusovača, Džaperovac, Krstinja, Kusaja, Lipovac, Prisjeka, Johovo, Klupica, Lisine, Miholjsko, Mračaj, Rajić Brdo, Selakova Poljana, Gejkovac, Mracelj, Svinica, Stakorovica, Jagrovac, Široka Rijeka.
4. *Općina Perjasica:* Koransko Selo, Orijevac, Stirkovac, Zinajevac, Buko-

80 XXVIII Izvješće o stanju javne uprave u Županiji Modruško riječkoj, str. 47, arhiv Hrvatske 21. F 14.

SI Sveštenik u Širokoj Rijeci.

92 Isto kao 91, str. 47.

93 Članovi 1907. godine bili su: Josip Broz, župnik u Ogulinu, Milutin Vukelić, sveštenik u Ogulinu, Ivan Stimac, župnik u Oštarijama, Simo Gomirac, trgovac u Ogulinu, Mato Vaijato, trgovac u Kraljevici, dr. Cedomir Pavlović, javni bilježnik i advokat u Ogulinu.

94 Pomoćnik predstojnika.

95 U općini Krnjak 1913. godine radila su tri bilježnika.

96 Spisak općina i sela u Arhivu Hrvatske, Fond Modruško riječke županije K-79.

vac, Klanac, Kuzma, Donji Poloj, Donja Visočka, Gornja Visočka, Brest, Jankovo Selište, Kojić Selo, Mateško Selo, Petrunić Selo, Mala Kosa, Mrežnica, Kestenjak, Koranska Strana, Mariovići, Maurović, Perjasica, Donja Perjasica, Ponorac, Miloševac, Novi Dol, Novo Selo, Gornji Poloj, Gaćeško Selo, Srednja Perjasica, Potplaninsko Selo, Svoić i Točak.

5. *Općina Vojnić:* Kolarić, Loskunja, Kupljensko, Radmanova Poljana, Grabovac, Poljanac, Svinjarica, Jurga, Ključar, Krivaja, Radonja, Knežević Kosa, Kokirevo, Vojišnica, Vojnić, Živković Kosa, Brdo, Gaćeša Selo, Kartalija Selo, Malešević Selo, Međeđak, Podsedlo, Vrelo Utinja i Zimić.

6. *Općina Vukmanić:* Bukovica, Mandić Selo, Cerovac, Popović Brdo, Skakavac, Gliboki Brod, Lipje, Ribari, Selnica, Skakavac, Knežgorica, Donja Trebinja, Gornja Trebinja, Tušilović, Brezova Glava, Okič, Utinja, Ivanković Selo, Ivošević Selo, Klipino Brdo, Manjerovići, Moravci, Udbinja i Vukmanić.

U općinama kotarske oblasti Vojnić 1906. godine bili su činovnici:

1. Općina Barilović: Marko Tuškan[97], upravitelj i bilježnik, Stjepan Dobrinić, blagajnik, dr Koloman Tarezaj, općinski bilježnik, Lujo Tuškan, mjesni sudac i Janko Peraković, zamjenik suca.
2. Općina Krnjak: Aleksandar Mrmić, općinski upravnik, bilježnik i mjesni sudac, Mihajlo Kresojević, blagajnik, Stanko Maćešić, zamjenik mjesnog suca.
3. Općina Krstinja: Đuro Romčević, općinski načelnik, Miloš Bunčić, općinski bilježnik, Đuro Martinović, općinski blagajnik, Miloš Gušić, mjesni sudac, Jovan Španović, zamjenik mjesnog suca.
4. Općina Perjasica: Pajo Kosanović, načelnik, Simo Pavić, blagajnik, Rade Kosanović, mjesni sudac, Mojsije Sučević, zamjenik mjesnog suca.
5. Općina Vojnić: Jovo Kresojević, načelnik, Mile Novaković, bilježnik, Petar Španović, blagajnik, Milić Kresojević, mjesni sudac, Nikola Živković, zamjenik mjesnog suca.
6. Općina Vukmanić: Mile Božić, načelnik i mjesni sudac, Slavoljub Rossi, bilježnik, Mile Ćuruvija, blagajnik, Nikola Špoljarić, zamjenik suca.

Općine, poreske općine i stanovnici Kotarske oblasti Vojnić, 1899. godine[98]

Općina	Poreska općina	Stanovnika	Ukupno
Barilović	**Barilović**	**2.074**	
	Belaj	**962**	
	Buhovje	**964**	
	Cerovac	**1.324**	
	Kosjersko Selo	**694**	
	Novaki	**1.011**	**7.029**
	Krnjak	**898**	
	B. Rijeka	**863**	
	Donji Budački	**656**	

97 Suđen 1888. zbog pjevanja zabranjene pjesme u gostionici (protiv Mađara i Kuena Hedervarija).

98 Arhiv Hrvatske, Izvješće Modruško riječke županije za 1899. godinu, str. 81/53.

Općina	Poreska općina	Stanovnika	Ukupno
Krnjak	**V. Crkvina**	**596**	
	G. Budački	**527**	
	Burić Selo	**359**	
	Gornji Skrad	**532**	
	Donji Skrad	**315**	**4.746**
Krstinja	**Svinjica**	**1.027**	
	Široka Rijeka	**503**	
	Krstinja i S. Poljana	**1.622**	
	Klokoč	**582**	
	Kestenovac	**673**	
	Miholjsko	**1.190**	**5.597**
Perjasica	**Mrežnica**	**276**	
	Poloj	**552**	
	Kuzma	**930**	
	Koransko Selo	**563**	
	Perjasica	**927**	
	Svojić	**777**	**4.025**
Vojnić	**Vojnić**	**1.841**	
	Poljana	**526**	
	Radonja	**1.121**	
	Kuplensko	**1.066**	
	Kolarić	**622**	
	Vrelo Utinja	**1.175**	
	Zimić	**99**	**6.450**
Vukmanić	**Vukmanić**	**597**	
	Cerovac	**455**	
	Tušilović	**961**	
	Trebinja	**796**	
	Popović Brdo	**271**	
	Skakavac	**1.911**	
	Bukovica	**557**	
	Utinja	**1.285**	**6.833**
Ukupno stanovnika na kotaru			**34.680**

Bitna razlika između kotarskih i općinskih činovnika je u tome što su kotarski često premještani iz kotara u drugi kotar, pa čak iz Modruško riječke u neku drugu županiju, dok su općinski najčešće ostajali u općini rođenja. Kotarski predstojnik iz Vojnića Simo Pavičić je 1895. premješten u Čabar, Zivko Kranjc u Vojnić, a Marko Jurinić iz Vrbovskog u Vojnić. Mirko Radančević, kotarski predstojnik, 1901. premješten je u Vrbovsko, kotarski veterinar Antun Brozović premješten je 1904. godine iz Vojnića u Slatinu. Županijski podvornik Andrija Vranić je 1908. premješten iz Vojnića u Senj, a kotarski predstojnik Vjekoslav Hinterhober 1911. iz Vojnića u Vukovar.

Apsolutistički karakter Austro-Ugarske Monarhije je od činovnika tražio apsolutnu poslušnost i odanost. Općinski bilježnik iz Barilovića Marko Tuškan je optužen 1888. godine da je u birtiji Joze Maglića 1884. pjevao:

»Udri, udri inder stadt
Hedervßru štrik za vrat,
udri, udri inder stadt
i Mađaru štrik za vrat.
Hedervari sve pokvari«[90]

Upravni odbor Modruško riječke županije 1889. »prijavljuje skinuće općinskog načelnika u Vojniću Nikole Škrgića sa službe radi znatnog i trajnoga zanemarivanja svojih službenih dužnosti«.[100] U općini Vojnić otpušten je iz službe privremeni blagajnik Danijel Rebić pa je 19. 2. 1897. izabran Mile Novaković, a za privremenog bilježnika Miloš Gojković. U općini Vojnić 1912. suspendiran je općinski načelnik Mile Novaković »zbog krupne povrede službene dužnosti«,[101] a u općini Vukmanić suspendiran je općinski blagajnik Milovan Martinović »zbog pronevjere«, a izabran Dragutin Mujić.

U Skupštini Modruško riječke županije nisu mogli biti verificirani izabrani članovi za koje je državno-politički režim imao bilo kakvu primjedbu. Vojnić je za 1910. i 1911. godinu izabrao u županijsku skupštinu Petra Petrovića. Stavljen je prigovor pa njegov izbor nije verificiran.«[102]

I na kotaru Vojnić 1897. dolazi do političkih nemira. »Poslije provedenih općih saborskih izbora počeo se narod u jednom dijelu ove županije buniti, jer su bezdušni agitatori narodu dojavljivali da će se na crkve izvješivati mađarske zastave u znak da je Hrvatska podpala pod Mađarsku. Da se to nesbude narod je crkve stražio.«[103] Spominje se da je narod držao stražu kod crkava u Dunjaku, Tušiloviću, Utinji, Skakavcu i Trebinji. »Zbog pobunah u Bosiljevu, Ponikva, Dubrava, Slušnici, Vališ Selu, Dunjaku, Mašvini i Plaškom uredovao je kazneni sud«.[104]

U toku 1903. godine na kotaru je bilo 168 poljskih prekršaja, 75 lovnih, 8 cestovnih i 308 ostalih.[103] Bilo je tada 108 kažnjenih sumnjivih lica koja su pod policijskim nadzorom. Kotarski sud u Krnjaku 1905. osuđuje: 6 javnih nasilja, jedno silovanje, jedno umorstvo, jedno čedomorstvo, tri ubistva, deset tjelesnih ozljeda, jedan palež, devet krađa, dva razbojstva i dva djela protiv sigurnosti života.

U kotaru Vojnić 3/4 stanovništva činili su Srbi pa su se opće političke prilike u ovom dijelu kraljevine i Austro-Ugarske Monarhije uvijek promatrale kroz nacionalni realitet. Kod jednog dijela hrvatskih političara, okupljenih u Hrvatskoj stranci prava i Ante Starčevića, u Hrvatskoj su prema njihovom službenom stavu živjeli Hrvati triju vjera.[106] Iz Hrvatske stranke prava izdvojio se Josip Frank i formirao Čistu stranku prava koja zadržava negaciju nacionalnog identiteta Srba u Hrvatskoj. Lijevo krilo Hrvatske stranke prava udružuje se s Narodnom nezavisnom strankom. Tako je formirana Stranka

99 Arhiv Hrvatske K-3, dok. br. 858.

100 Isto K-4, zapisnik od 10. januara 1889. godine.

101 XXVII Izvješće Modr. riječke županije, str. 56.

102 XXVI Izvješće Mod. riječ, žup., str. 39.

103 Izvješće Mod. riječ. žup. za 1897. god., str. 155.

104 Isto, str. 156.

105 Isto za 1907. godinu, str. 102.

106 Dr. Ivan Bibar, Iz moje političke suradnje, Naprijed 1965, str. 20.

prava u kojoj je centralna ličnost bio Josip Juraj Strosmajer. Ova stranka nije priznavala negaciju Srba u Hrvatskoj. Kuen Hedervari je iskoristio nacionalne nesuglasice i privukao vodstvo srpskih političara, okupljene oko »Srpskog kluba« i mađaronske stranke i time razgarao sukob između Čiste stranke prava i Srpskog kluba. Članovi ovog kluba su zastupali misao da samo tako mogu sačuvati svoj nacionalni identitet (ćirilicu, srpsku zastavu, srpske konfesionalne škole, autonomiju srpskopravoslavne crkve). »Pored Mađaronsko srpskog kluba postojale su u Hrvatskoj još dvije srpske stranke, samostalna i radikalna, obje, u to vrijeme o kojem govorimo, protiv hrvatske i ultrasrpske, protivnice prisajedinjenja Dalmacije Hrvatskoj«.[107]

Krajem 19. stoljeća javlja se »Svetozar Pribičević, poznati političar, jedan od tadašnjih prvaka naprednih srpskih omladinaca. Prvi je istupio javno, otvoreno i odvažno za narodnu politiku bratskog sporazuma«.[108] Na djelu narodnog sporazumijevanja i stvaranja Hrvatsko-srpske koalicije[109] istakli su se braća Antun i Stjepan Radić.

I pored značajnih rezultata politike narodnog sporazuma sljedbenici Josipa Franka nisu mirovali. Frankovačka rulja 1902. godine »naoružana toljagama, krstareći ulicama i trgovima grada Zagreba, inzultira svakog susretnog građanina, koji im je bio prokazan kao pravoslavac, pali, razara, pljačka radnje trgovaca i obrtnika Srba, prosvjetno kulturne, privredne srpske ustanove uz mirno posmatranje policajaca i žandarma«.[110]

Povodom aneksije Bosne i Hercegovine 1908. godine, hrvatski ban Rauh i Josip Frank donose tajni plan odobren »od najviših vojnih krugova u Beču, u slučaju rata sa Srbijom . .. sporazum je glasio da se izvrši pokolj i iseljenje svih Srba iz Hrvatske«.[111]

Političko nezadovoljstvo na području kotara Vojnić a i Slunja sve je očitije. Izbori za narodnog zastupnika održani su 27. februara 1908. godine. Tada je u kotaru Slunj osumnjičeno 14 osoba za veleizdaju.

Iz kaznenog registra za 1908. godinu, za kotar Vojnić, vidi se da je ostalo neriješenih predmeta iz 1907. godine 13.293, a novih nastalo 1908. godine 5744.[112] Šumskih prekršaja bilo je 4156, broj zatvorenika 101 i 109 sumnjivih lica pod nadzorom policije. Broj zatvorenika 1909. godine s područja kotara Vojnić je 248, sumnjivih pod policijskim nadzorom 142. Naredne 1910. godine broj zatvorenika se popeo na 538.

Vezano za politizaciju stanovništva u vrijeme veleizdajničkog procesa[113] i poznate Fridjungove optužbe Srba i istoimenog procesa u Beču, u kojem se dokazivala nevinost Srba koji su optuženi za kontakte i špijunažu u korist Kraljevine Srbije, političko hapšenje i maltretiranje bilo je daleko brojnije

107 Isto kao 106, str. 21.

108 Isto, str. 23.

109 Osnov za stvaranje Hrvatsko srpske koalicije i pobjeda na izborima 1906. bile su Riječka i Zadarska rezolucija iz 1905. godine.

110 Dr. Ivan Ribar, cit. dj., str. 23.

111 Isto, str. 96.

112. Isto, str. 78.

113 »Revolucionarni statut« Milana Pribičevića je predviđao stvaranje Federativne Republike Jugoslavije. Do njega je došao špijun Nastić. Bila je to pravna podloga za poznati veleizdajnički proces.

od onog u ranijim godinama. U toku 1913. godine broj zatvorenika s područja kotara popeo se na 1090 lica, a broj lica pod prismotrom bio je 88.[114]

Do teškog političkog stanja i egzistencijalne ugroženosti srpskog dijela kotara Vojnić doći će poslije sarajevskog atentata, 28. juna 1914. godine, i u toku prvog svjetskog rata.

Privredni razvoj od 1881. do 1914. god.

Osamdesete godine 19. ptoljeća za naše krajeve su godine velikih promjena. Stoljetni vojnik, graničar, ostaje bez sablje, puške i konja. Umjesto njih nova vlast ga usmjeri na plug, motiku i sjekiru, na fizički seljački posao u kojem je, uz velike napore, u mnogočlanoj porodici bilo teško izdržati i sastaviti gladna proljeća s novom ljetinom. Od 695,4 km² ukupne površine poljoprivrednog zemljišta je bilo 325,8 km² (ili 49,09 stanovnika na km², a na poljoprivredno 194,94 stanovnika na km²).[115] Iz škrte i posne zemlje samo je mnogo fizičkog rada moglo održati na životu tadašnje porodice visokog nataliteta. Pretežan broj stanovnika je živio u specifičnoj društveno-ekonomskoj asocijaciji, u patrijarhalnim kućnim zadrugama. One su prijelazom na novi način života 1881. godine postajale sve više suvišnim i preživjelim oblikom društveno-ekonomske organizacije. Njeni, u osnovi naturalni ekonomski odnosi nisu mogli izdržati prodor novčanih odnosa, znatno povećanje poreza i isključivo novčano plaćanje državnih i drugih obaveza.

Banska vlast je već prvih godina povećala poreze na bivšim krajiškim područjima do 270%. Seljak je dnevnim fizičkim radom kod bogatijeg posjednika mogao zaraditi 1 krunu. Toliko je koštao djevojački rubac ili povezača.

Postojali su »izravni porez«, »vojnooprosna taksa«, »biljegovane i pravne pristojbe«, »potrošarina i porez na pića i vina« i »točarinske pristojbe«. Općine su za svaku godinu dobivale od Odjela za unutrašnje poslove pri Zemaljskoj vladi postotak na osnovni državni porez, kojim se dobivao općinski namet. Siromašnije općine su uvijek imale veći koeficijent, kako bi mogle plaćati općinsku administraciju, prosvjetu i druge obaveze. U nekim općinama Modruško riječke županije (Skrad) plaćan je »župski bir«,[116] a u ostalim općinama pravoslavno stanovništvo je plaćalo »parohijski namet«. Za 1912. godinu općine kotara Vojnić su platile: Barilović — 477, Krnjak — 3865, Krstinja — 3920, Perjasica — 4206, Vojnić — 3432, Vukmanić — 2629 kruna parohijskog nameta.[117] Globe su uplaćivane u razne zaklade (fondove) za narodno gospodarstvo, za školstvo, za ubogare (sirotinju), za razvoj obrta, za veterinarstvo, za općinsko gospodarstvo, za udružene zdravstvene općine, za penzije općinskih činovnika i za cestogradnju.

Luka Martinović iz Miholjske kbr. 7, općina Krstinja, juna 1888. godine moli oprost globe od 20 forinti radi prekršaja »što za lov sposobnu pušku oporezovao nije«.[118] Iste godine Vaso Vukobratović kbr. 20 iz Grabovca je

114 XXVIII izvješće o stanju javne uprave na županiji Modrusko riječkoj, str. 102. Arhiv Hrvatske, 21 F 14.

115 Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije I, str. 240

116 Za općinu Skrad iznosio je 1912. godine 837 kruna i 30 forinti.

117 Na kotaru je 1905. godine bilo 17 bogoštovnih općina i kapelanija (pet katoličkih i 21 pravoslavnih).

kažnjen »pošto je Vukobratović radi prodavanja domaćeg vina ispod pol hektolitra na novčanu glolbu od 5 for. i za tako istočeno vino u količini od 100 litara po zahtjevu zastupnika Vase Blagojevića na jednostavnu naknadu potrošarine od 3 for. osuđen«.[119]

Od razvojačenja do 1. svjetskog rata počinje proces dioba kućnih zadruga koje su dijeljene javno i tajno. Koliko je uznapredovao proces dioba kućnih zadruga vidi se u tabeli od 1898. godine:

Red. broj	Upravna općina	Broj potajno razdj. zadruga			Diobne osnove sastavljene			Posjedovni diobeni listovi	
						Novo nastalih			
		Po izaslaniku ustanovljen	Za koje je zapis, očitovanje sast.	Koje nisu na provedbu diobe pristale	Prvobitna zadruga	Zadruga	Samovlasnika	Kotarskoj oblasti predloženi	Ustupljeni grunt. oblasti na prov.
1	Vojnić	105	96	9	96	200	34	96	96
2	Krstinja	201	194	7	194	442	63	194	192
3	Vukmanić	208	191	17	191	472	86	189	47
4	Barilović	60	55	5	55	127	22	55	—
5	Krnjak	61	55	6	55	109	26	55	—
6	Perjasica	52	49	3	49	100	14	49	—
	Ukupno	687	640	47	640	1450	245	638	335[120]

Poljoprivreda je činila okosnicu privređivanja, a poslije nje stočarstvo. Kotar Vojnić je 1910. godine proizveo 20.944 met. cent, pšenice. 8276 met. cent, raži, 4139 met. cent, ječma, 2927 met. cent, zobi, 19.497 met. cent, prosa, 213 hirse, 330 heljde, 48.576 kukuruza, 2865 graha (glavni usjev), 15.489 graha (uzgredni usjev), 93.475 krumpira, 476 krmne blitve, 14.095 repe (glavni usjev), 9010 repe (uzgredni usjev) i 93.338 mt kupusa.[1-1]

Sačuvani su statistički podaci da je 1901. godine 370 jutara zemlje pod vinogradima koji postepeno nestaju zbog pojave filoksere, ali se konstatira da je rad »oko obnove vinograda započet. U općini Vojnić, u samom Vojniću postoji 1 privatni vinograd zasađen kao uzor zemaljskom potporom. Taj prilično uspijeva, pa će možda ponukati i druge gospodare na rad. U Utinji radi učitelj i paroh sa slabim uspjehom zbog nevještine, s boljim uspjehom općinski bilježnik u Vukmaniću i općinski načelnik u Perjasici. U Krstinji i Krnjaku zasađeni uzor vinogradi ne uspijevaju«.[122]

118 Arhiv Hrvatske, K-2, dok. br. 231 od 25. 6. 1988. god.

119 isto, K-3, dok. br. 1709.

U0 Izvješće Upravnog odbora Modr. riječke županije za 1898, str. 27, Arhiv Hrvatske 21 F-14.

121 Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slavonije II, str. 387.

122 Izvješće Upravnog odbora Modruško riječke županije za 1897. god., str. 111.

Tada je smatrano da »u kotaru vojničkom postoje, s obzirom na zemljišni posjed, klimatske i geološke odnose, dosta povoljni uvjeti za podignuće voćarstva, ali je napredak slab, jer je pučanstvo slabo upućeno u racionalno uzgajanje voćaka, a pošto veleposjeda u kotaru nema koji bi u tom pogledu dao seljacima dobar primjer, jesu jedini školski vrtovi koji imaju tu zadaću biti uzorom ili poticalom mlađem i starijem naraštaju. Školski vrtovi postoje kod svih škola, ali se je tečajem školske godine 1901. uspješno radilo samo u slijedećima: Ladvenjaku, Vojniću, Leskovcu, Vukmaniću, Tušiloviću«.[123]

Učitelj Pajo Ribar je 1900. godine u Skupštini Modruško riječke županije predložio da se kod svake škole osnuje pčelinjak, da se škola u Vojniću adaptira i proširi u četverorazrednu ili barem u trorazrednu i da se okonča rasprava o spajanju škole u Vojniću i Knežević Kosi, da se potoci Radonja, Vojišnica i Kuplensko reguliraju na trošak interesenata općine Vojnić.[124]

Sve do 1887. godine na kotaru su mnoge porodice sadile duhan za vlastite potrebe, ali je car Franjo Josip I iste godine 24. decembra izdao »zakonski članak XLIV« o zabrani sadnje duhana. Time je ukinut čl. Zakona br. 14 od 1868. kojim je bilo dozvoljeno sađenje duhana za svoje potrebe. Kazna za prekršaje je iznosila 50 do 1000 forinti.[125]

U stočnom fondu kotara 1895. bilo je: bikova i bičića 521, junica i krava 6857, junaca i volova 6835, pastuha 21, kobila 123, konja 881, koza 95, svinja 5274, ovaca 9432, peradi 30.8 70.[126] U svim godišnjim izvještajima Upravnog odbora Modruško riječke županije spominje se uzorno i brojno konjogojstvo u općini Vukmanić. Na kotaru je 1906. godine bilo: 92 pastuha, 248 kobila i 957 uškopljenih konja. Kola i vozova jednosprežnih bilo je 2, dvosprežnih 210, za tovarenje jednosprežnih 22, dvosprežnih 449 i volovskih zaprega 2265.[127]

Posebno se mnogo isticala pripusna stanica u Vukmaniću, »na koju se za oplođivanje domaćih kobila izšilju po tri pastuha. Uspjeh je uopće posve dobar«.[128] I kasnije, 1911. godine, u izvještaju Modruško riječke županije stoji da se konjogojstvom bave stanovnici općine Vukmanić, a naročito »u poreznoj općini Skakavac, kotara vojničkog gdje imade preko 230 kobila«.[129]

Ima vijesti o napretku govedarstva i ovčarstva, da su nabavljeni bikovi plemenite pasmine te da je nabavljena ovca pramenka, »jer za druge plemenitije vrste ovaca pučanstvo ne haje«.[130] Spominje se da je 1902. godine općinski načelnik u Perjasici Pavao Marinković nabavio ovna i tri ovce merino te da se u vojničkom kotaru domaća pasmina svinja oplemenjuje turopoljskim nerastima/a ponegdje je nabavljeno i nekoliko nerasta bergširske pasmine« iz državnih sredstava i nerasta jorkširske pasmine i jedan sufolkske u toki> 1901. godine.[131]

123 Isto, za 190. godinu, str. 135.

124 Isto, za 1900. godinu, str. 53.

125 Arhiv Hrvatske, K-3, Okružnica br. 3484.

I26 Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slavonije, I, str. 439.

127 2upanija mod. riječ. 1906., str. 216.

128 Županija mod. riječ, za 1907. god., str. 240.

129 XXVI izvješće mod. riječ, žup., str. 122.

130 Županija modruš. riječ, *za* 1907. god., str. 240/243.

131 Izvještaj Upravnog odbora Mod. riječ. žup. za 1902, str. 256.

Bilo je pokušaja svilogojstva, uzgajanja dudova svilca. Posebno se isticalo da pogodnosti za svilogojstvo postoje u općinama Vukmanić i Barilović, »gdje imade i priličan broj dudova i klima je za svilene bube prikladna«.[132] Svilogojstvo se spominje i 1911. godine kada su se njime počele baviti škole u Gornjem i Donjem Budačkom.[133]

Svake godine za sve kotarske oblasti Modruško riječke županije sastavljana je evidencija koliko je odstrijeljeno plemenite, korisne divljači, a koliko štetne. U 1906. godini bilo je 10 lovačkih društava na kotaru. Odstrijeljeno je-
5 srnjaka, 305 zečeva, 14 jarebica, 22 trčke, 56 prepelica, 38 divljih golubov?
i grlica, 6 šljuka, 32 divlje guske, 77 divljih pataka, 9 medvjeda, 107 lisica, 2 kune zlatarice, 6 kuna domaćih, 10 tvorova, 1 lasica, 3 vidre, 30 jazavaca, 77 jastrebova, 10 škanjaca, 9 sova, 70 vrana, 23 svrake, 43 psa lutalice i 25 ma čaka.[134]

Pošumljene površine su dijeljene na privatne (31.821 jutro) i državne (10.265 jutara), krajiških imovnih općina (14.002 jutra) i zemljišnih zajednica (755[4] jutra).[135]

Trgovina, obrt i industrija do 1910. godine su neznatni. Na području kotara 1904. godine bilo je 46 trgovaca i sitničara, 132 mlina i žage te 67 krčmara, a 1907. godine: 1 tvornica, 42 trgovca i sitničara, 13 obrtnika, 126 mlinova i žaga, 75 krčmara.[136]

Po općinama 1909. godine, bilo je:

Općina	trgovaca	sitničara	gostio-ničara	krčmara	ostalih obrtnika
Barilović	–	**2**		**14**	**1**
Krnjak	—	**5**	—	**14**	**1**
Krstinja	—	**10**	—	**14**	**1**
Perjasica	—	**3**	—	**7**	—
Vojnić	**3**	**3**	**3**	**11**	**10**
Vukmanić	**—**	**14**	**—**	**19**	**14**

U Vojniću je 1911. godine bila javna klaonica stoke. Te godine zaklano je 184 goveda, 426 teladi, 935 ovaca i koza, 288 svinja.[137]

U iskazu o obrtnicima i trgovcima za 1911. godinu u kotaru se spominju: Granz i dr Budimpešta (paljenje uglja u Krstinji), Pero Generalović (Tvornica soda-vode u Tušiloviću), Mile Geršak (Parni mlin i pilana u Vojniću), Joco Gredelj (Tvornica cementnog crijepa u Vojniću) i Jovo Mihajlović (Tvornica soda-vode u Krnjaku).[138]

132 Isto, str. 259.

133 XXVI Izvješće Mod. riječ. žup. za 1911. god.

134 Tada divljih svinja nije bilo na području kotara Cprim. aut).

135 Statistički god. Kraljevina Hrvat, i Slav. I, str. 468.

136 Županija mod. riječka u godini 1907, str. 119.

137 XXVI izvješće o stanju javne uprave u Zup. mod. riječ, za god. 1911, str. 185.

138 Isto, str. 209.

Javljaju se i prvi novčani zavodi. U izvještaju Modruško riječke županije za 1910. godinu spominju se: Hrvatska seljačka zadruga Perjasica, Hrvatska seljačka zadruga Skakavac, Srpska zemljoradnička zadruga Perjasica, Hrvatska seljačka zadruga Velemerić, Hrvatska seljačka zadruga Skakavac, Srpska zemljoradnička zadruga Budački, Srpska zemljoradnička zadruga Široka Rijeka, Srpska zemljoradnička zadruga Skrad, Srpska zemljoradnička zadruga Vojnić, Srpska zemljoradnička zadruga Krnjak, Srpska zemljoradnička zadruga Poloj, Hrvatska seljačka zadruga Vukmanić, Srpska zemljoradnička zadruga Tušilović i Vjeresijska udruga Barilović.[139]

U Slunju se 1905. godine spominje Narodna banka za Kordun.[140] U izvještaju za 1911. godinu navedeni su novčani zavodi i njihov kapital: Hrvatska seljačka zadruga Perjasica (516 k), Hrvatska seljačka zadruga Leskovac (200 k), Srpska zemljoradnička zadruga Perjasica (3629 k), Hrvatska seljačka zadruga Velemerić (70 k), Srpska zemljoradnička zadruga Široka Rijeka (5693 k), Srpska štedionica i dioničko društvo Vojnić (23.421 k), Srpska zemljoradnička zadruga Vojnić (18.981 k), Srpska zemljoradnička zadruga Poloj (20 k), Srpska zemljoradnička zadruga Tušilović (4800 k).[141]

Postojale su i novčane zaklade (fondovi) na kotaru. Iz zaklade carice i kraljice Jelisave nagrađivane su svake godine siromašne i vrijedne djevojke (udavače) »rim. kat. vjere iz područja bivših krajiških pukovnija«. Za 1902. god. ova nagrada, u iznosu od 50 K i 40 filira, dodijeljena je Kati Bišćak kbr. 23 iz Cerovca udatoj za Janka Žubčića iz Donjeg Bukovlja kbr. 18. Godinu dana kasnije nagradu je dobila Ana Matijašić kbr. 70 iz Skakavca.[142]

Godišnje kamate iz zaklade cara Franje Josipa I bile su namijenjene za dogradnju i popravak nižih osnovnih škola na području bivše Vojne krajine. U ovu zakladu dali su 1910. godine: općina Vojnić 200 K, Krnjak 119 K, Perjasica 165 K, Vukmanić 309 K, Krstinja 160 K, Barilović 100 K.[143]

Oporukom od 3. februara 1894. »ostavio je Arsenije Grubešić sa Banije pučkoj školi u Dunjaku svotu od 500 forinti, odnosno 1000 K za ustrojenje stipendija u prvom redu za rodbinu svoju i svoje supruge pokojne Senije, rođene Dević, a u pomanjkanju takovih imadu jedno ili troje siromašne djece uživati godišnje kamate.«[144] Zakladnim imetkom je upravljalo poglavarstvo upravne općine Krstinja, a nadzor je vršila kotarska oblast u Vojniću.

U Perjasici zakladu je otvorio Pavao Marinković na uspomenu svojoj supruzi Stanki položivši 100 forinti, odnosno 200 K. Zaklada je potvrđena 6. marta 1900. godine. Svake godine 23. aprila kamate je dijelila općina Perjasica na prijedlog upravitelja škole u Perjasica »jednom siromašnom, a u svakom pogledu vrijednom učeniku opće pučke škole u Perjasici«.[145]

Oko 1900. godine počele su rasprave o gradnji željezničke pruge Sisak—Karlovac. »Karlovački glasnik« je 21. januara 1900. godine pisao: »kako iz naj-

139 XXV Izvješće o stanju javne uprave u Mod. riječ, županiji za 1910. god., str. 212.

140 **Zup.** mod. riječka u 1905. god., str. 225.

141 Novčani iznosi nisu iskazani za Hrvatsku seljačku zadrugu Skakavac, Srpsku zemljorad. zadr. Budački, Srpsku zemlj. zadr. Skrad, Srpsku zemlj. zadr. Krnjak, Hrvat, seljačku zadr. Vukmanić, Vjeresijsku udrugu Barilović.

142 XXVIII izvješće Mod. riječ, županije, str. 242.

143 XXV izvješće Mod. riječ, županije, str. 226.

144 Isto. str. 234.

145 XXV izvješće Mod. riječ, županije, str. 234.

pouzdanijega vrela doznajemo, priopćio je ban[148] ministarstvu trgovine da je pripravan preuzeti na račun krajiške investici jalne zaklade jedan dio temelj-nih akcija vicinalne željeznice od Capraga, preko Petrinje i Gline, za sada gradit se imajuće do kolodvora Topusko, a koja je 1885. koncesionirana kao vicinalna željeznica Sisak—Karlovac.«[147]

Pisac članka konstatira da će to biti najveća dobrobit za Petrinju gdje se proizvodi meso i mast te za Glinu i Topusko.

Još 80-ih godina 19. stoljeća bilo je sporno kuda će se graditi ova pruga. U Hrvatskoj je bilo najviše zagovornika da trasa ide od Siska preko Petrinje, Gline, Topuskog, pa *za* Plitvice i Oštarije, dok su privrednici Mađarske zastu-pali trasu od Topuskog preko Vrginmosta i utinjskom dolinom za Karlovac. Ona bi tada »od postaje Topuskog pa do Karlovca prosijecala siromašan i slabo produktivan kraj«.[148] Naredne 1901. godine »Svjetlo« od 6. januara piše da je »bila u Ministarstvu trgovine u Budimpešti koncesionalna rasprava za gradnju djelomične pruge Sisak—Caprag—Vrginmost, sisačko karlovačke željeznice. Rečeno je da će ova pruga ići za sada samo do Vrginmosta.«[149]

Ova pruga je intenzivno građena 1906. godine, a tangirala je sjeveroistočne dijelove kotara i doprinijela razvoju kotara Vojnić, posebno izvozom drveta iz Petrove gore i željezne rude iz Bukovice.

Ima vijesti i o drugim građevinskim poduhvatima. Za uređenje vrela u Krnjaku 1895. godine utrošeno je 500 forinti, a za gradnju škole u Utinji 400 forinti. Rasprave u Skupštini Modruško riječke županije o izgradnji škole u Vojniću započele su 1897. godine, a o izgradnji mosta preko Korane kod Ve-lemerića i bunara u Velikoj Crkvini u Donjem Skradu 1900. godine. Iste go-dine Mojo Majstorović i Đuro Romčević predlažu da se izgradi cesta »od kuća Basarine, kraj škole i crkve, do parohijskog stana u Širokoj Rijeci«.[150] Petar Tomić je na zasjedanju županijske skupštine predložio 1901. godine da se cesta Barilović—Krnjak popravi o zemaljskom trošku, a Pajo Ribar 1907. predlaže izgradnju ceste Biljeg—Vojnić kolodvor. Za uređenje ove ceste 1910. godine utrošeno je 2500 K, vrela Trebinje 1600 K, za izvanredni popravak žandarmerijske stanice u Krstinji 1500 K.[151] U Vojniću su 1902. godine utro-šene 1542 K za popravak zgrada kotarske oblasti i stanova političkih činov-nika. Tada su vršene regulacije potoka Johovo i Prolanjsko u poreskoj općini Miholjsko. U »županijskoj skupštini je 1905. predloženo da se izgradi cesta Perić Selo—Bunić—Miholjsko.[152] U izgradnju ceste Turanj—Sjeničak 1905. god. utrošeno je 55.000 K, a za gradnju škole u Bariloviću 17.008 K.

S obzirom da je natalitet na području kotara bio daleko ispred stvaranja uslova za zapošljavanje, na razmeđu između dva stoljeća javlja se masovna ekonomska emigracija, prvenstveno u Ameriku. Bilo jeodlazaka u evropske zemlje, Afriku, Srbiju, ali je sve to bilo toliko simbolično prema ekonomskoj

146 Misli se na Kuena Hedervarija.

147 »Karlovački glasnik«, br. 4 od 21. januara 1900. god. Biblioteka »I. G. Kovačić«,' Karlovac, N-39.

148 Isto.

149 »Svjetlo«, Biblioteka I. G. Kovačić, Karlovac.

150 Izvješće Mod. riječke županije za 1900. god., str. 53.

151 XXV izvješće Mod. riječke županije, str. 194.

152 2upanija mod. riječka 1905. god., str. 65.

emigraciji u Ameriku (SAD i Kanadu). Posebno je zabilježena 1905. godina kao početak masovne ekonomske emigracije. Tada je s kotara otišlo 2191 lice, od kojih 2179 u Ameriku (jedno lice u Bosnu, sedam u Evropu, deset u Afriku, četiri u Srbiju).[153] Naredne 1906. godine iselila su se s područja kotara 1222 lica, od kojih 1208 u Ameriku, 1 u Njemačku, 4 u ostale zemlje Evrope, 1 u Afriku i 8 u Srbiju. U toku 1907. godine iselila su se 952 lica (941 u Ameriku, 2 u Bosnu, 5 u Evropu, 1 u Afriku, 1 u Aziju, 2 u Srbiju).[154] Već 1910. godine na zaradi u Americi s područja kotara bilo je:

Općina	muških	ženskih	ukupno	poslali kući kruna
Barilović	**568**	**234**	**802**	**207.144**
Krnjak	**281**	**79**	**360**	**18.359**
Krstinja	**499**	**29**	**528**	**185.027**
Perjasica	**131**	**6**	**137**	**180.736**
Vojnić	**532**	**20**	**552**	**204.450**
Vukmanić	**42**	**12**	**54**	**100.970**
Ukupno	**2.053**	**380**	**2.433**	**896.686**

Iseljavanje je brojno i narednih godina. U općini Barilović u toku 1911. povećao se broj iseljenika za 54, u općini Vukmanić za 446, općini Vojnić za 143. U toku 1911. iz Amerike je poslano: u općinu Barilović 227.255 K, Krnjak 62.990 K, Krstinju 128.487 K, Perjasicu 100.000 K, Vojnić 131.250 K i Vukmaniću 107.414 K.[155] S područja kotara u Americi je 1912. godine radilo 2350 muškaraca i 801 žena. Poslali su svojima 972.588 K.[156]

Na radu u Amenici 1913. godine, po općinama kotara Vojnić, bilo je:

Općina	Muških	Ženskih	Ukupno	Poslali kući kruna
Barilović	**721**	**274**	**995**	**345.908**
Krnjak	**370**	**53**	**423**	**29.820**
Krstinja	**120**	**21**	**141**	**274.962**
Perjasica	**468**	**210**	**678**	**49.536**
Vojnić	**678**	**48**	**726**	**222.339**
Vukmanić	**392**	**45**	**437**	**162.706**
Ukupno	**2.749**	**651**	**3.400**	**1.085.271**

Ako je netko želio otputovati u Ameriku, trebao je dobiti »Putovnički list« koji je sadržavao: ime i prezime, stališ,[157] mjesto rođenja i općina, kućni broj,

153 Isto, str. 264.

154 Isto, za 1907, str. 258.

155 XXVI Izvješće mod. riječ, županije za 1911. god., str. 133.

156 XXVII izvješće mod. riječ, županije za 1912. god., str. 120.

157 oženjen ili ne.

godina rođenja, vjeroispovjest, svrha putovanja, kuda putuje i iz koje luke, trajanja valjanosti putnice, stas, lice, kosa, oči, usta, nos, brada, brkovi, osobni znaci i vlastoručni potpis. Putovnički list su potpisivali, kotarski predstojnik i općinski načelnik. S druge strane putovničkog lista nalazio se unificirani (otisnuti rukopis) Zapisnik u kojem je, na primjer za Milića Vukobratovića iz Lisina, rođenog 1861. pisalo: Povodom toga što je Milić Vukobratović k. broj 14 iz Lisinah zamolio đa mu se ishodi putovnica za Sjevernu Ameriku na 1 godinu bude isti prema naredbi vis. kralj, zemaljske vlade odjela za unutrašnje poslove od 27. svibnja 1908. br. 27185 o radnim prilikama u Americi podučen, pa pošto je isti očitovao da mora u Ameriku otići jer da će tamo sigurno zarade naći, saopćeno mu je da putuje na vlastitu pogibelj te da se na njegovu, odnosno njegovih srodnika molbu da se kući na zemaljski trošak dopremi nikakav obzir uzeti neće.«[158]

Zdravstvo na kotaru

U Vojniću je od 1894. do 1908. radio kotarski liječnik dr. Mirko Straser, a u Bariloviću dr Koloman Terezaj. Tako je bilo sve do 1. svjetskog rata. Broj liječnika se nije povećavao. U ostalim općinama u toku 19. stoljeća i do pred 1. svjetski rat liječnika nije bilo. Na jednog liječnika 1898. godine otpadalo je oko 16.500 stanovnika. Na kotaru su 1898. godine umrla 942 stanovnika (916 od običnih bolesti, 12 od infektivnih, jedno samoubojstvo, 7 nezgoda i 7 od tuđe ruke).[159] Pomor stanovništva se kretao između 2 i 3,5% od ukupnog broja stanovništva što se uočava u slijedećoj tabeli:

Godina	Ukupno umrlih	Od običnih bolesti	Od infektivnih bolesti	Od nezgoda	Samoubojstva	Ubojstvo
1899.	**868**	**861**	**7**	–	–	–
1900.	**958**	**934**	**15**	**2**	**3**	**4**
1901.	**882**	**866**	**7**	**11**	**4**	**4**

Naročito je bio velik pomor djece u prvoj **godini.**[16]“

Godina	1907.	1908.	1909.	1910.
Umrlih	**206**	**232**	**303**	**219**

Tuberkuloza nije ubrajana u infektivne bolesti, već u grupu običnih bolesti. U Statističkom godišnjaku Kraljevine Hrvatske i Slavonije br. II na str. 189. piše da je na kotaru Vojnić 1910. godine umrlo 175 lica od tuberku-

158 Arhiv Hrvatske. Fond Mod. rij. županije K-121, dok. 644.

159 Izvješće Upravnog odbora Mod. rij. žup. za 1898, str. 96.

160 Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slavonije n, str. 178.

loze. Iste godine djece, od 1 do 4 godine umrlo je 164, a najveći pomor odraslih je zabilježen od 60-te do 69-te godine (ukupno 76). Niti jedna osoba nije umrla od 90 i više godina.

Glavne bolesti u 1903. godini bile su: difterija, škrlet,[161] ospice, trbušna pašalina (tifus), srdobolja,[162] kašalj hripavac, zapala obušnih žlijezda (mums), babinja groznica[163] (kod koje je pomor bio 100%, oboljelo je 5 žena i sve su umrle). Svake godine bilo je od 5 do 20 ugriza bijesnog psa.[164] U toku 1909. pojavila se u više sela differii ja i dobrac, tako da je školska nastava obustavljena u općinama Krnjak i Vukmanić.[165] Sarlah se masovno pojavio 1911. u Krstinji, Vojniću, Radonji i Jurgi, a tifus u Kolariću, Kuplenskom i Skradu. Te godine pet lica je oboljelo od trahoma, a 17 lica je ugrizao bijesan pas. Na području kotara priručne apoteke se spominju u Vojniću te Bariloviću.[166] U Radmanovoj Poljani i Vojniću tifus se pojavio 1912. godine. Epidemija šarlaha 1913. naročito je pogodila: Gornji Budački, Klipino Brdo, Poloj, Gornju Trebinju, Udbinu Sjeničak, Manjerović Selo i Perjasicu. Od njega umire u kotaru Vojnić i Slunj preko 150 lica. Pored šarlaha pojavio se u Vojniću dobrac i tifus, a mums u Utinji i Utinji Vrelu.

Ostale kronične i trajne bolesti u statistici su praćene pod nazivima: umobolni, benavi, padavičari, slijepi, gluhonijemi, tuđa dojenčad i neizliječeni siromasi Na kraju 1899. bilo je na kotaru: 7 umobolnih, 6 benavih, 8 padavičara, 4 slijepa, 21 gluhonijem, jedno tuđe dojenče i 2 neizliječena siromaha.

Prema godišnjim izvještajima Modruško riječke županije bilo je:

Godine	Umobolnih	Benavih	Padavičara	Slijepih	Gluhonijemih	Tuđe dojenđadi	Nahodnika neizliječenih siromaha
1908.	**4**	**3**	**7**	**4**	19	—	—
1909.	—	—	—	—	—	—	—
1910.	**8**	**1**	**11**	**7**	**30**	**1**	**1**
1911.	**8**	**1**	**8**	**7**	**31**	**2**	**2**
1912.	**9**	**1**	**9**	**7**	**29**	**2**	**2**
1913.	**9**	**1**	**30**	**12**	----	**3**	**1**

Za beskućnike i prosjake postajala je uboška zaklada s malim sredstvima. U toku 1908. godine uboške općinske zaklade, su imale: Barislović 113 K, Krnjak O K, Krstinja 97 K, Perjasica 143 K, Vojnić 163 K, Vukmanić 203 K. Tada je na području kotara bilo 38 ubogara. Treba konstatirati da institucija kućnih zadruga, zbog tradicionalnih moralnih normi, nije dozvoljavala da bilo koji njen član postane prosjak ili beskućnik. Velike kućne zadruge

161 Bolest grla, šariah.

162 Proljev.

163 Upala genitalnih organa (sepsa).

164 Redoviti su takvi odvođeni na liječenje u Pasterov zavod u Budimpešti (prlm. aut).

165 XXIV izvješće o stanju javne uprave u Mod. rij. žup. za 1909, str. 192.

166 XXVI izvješće, str. 173.

su se usitnjavale, ali su moralni, običajni kodeksi ostajali neizmijenjeni. Prosjačenje i sluganstvo se regrutiraju jedino iz samovlasničkih domaćinstava kojih je na kotaru bilo srazmjerno vrlo malo.

Razvoj školstva do 1914. godine

Na kotaru je 1880. godine bilo 28.595 stanovnika (Hrvata 7.965, Srba 20.619 i ostalih 17).[167] Živjeli su u šest općina, 42 poreske općine i 157 sela. Stanovnika preko 5 godina života bilo je 11.414 muških i 11.422 ženskih. Čitati i pisati znalo je 1.576 muških i 200 ženskih. Samo čitati znalo je 5 muškaraca i 1 žena. Nepismenih je bilo 9.833 muških i 11.221 ženska osoba. Deset godina kasnije čitati i pisati znalo je 2.554 muškarca i 460 žena. Samo čitati znalo je 7 muškaraca i 1 žena. Nepismenih muškaraca 1890. bilo je 10.525, a žena 12.710. Tendenca smanjivanja nepismenosti uočava se 1900. godine. Čitati i pisati znalo je 4.089 muških i 958 ženskih osoba. Samo čitati znalo je 27 muškaraca i 25 žena. Nepismenih je bilo 9.009 muškaraca i 13.322 žene.[188]

Nastavu je 1890. godine izvodilo 20 učitelja u 17 četverorazrednih osnovnih škola. U školskoj godini 1900/1.' na kotaru rade 22 učitelja u 19 osnovnih škola.[169] Nastava je obavljana na materinjem hrvatskom ili srpskom jeziku. Na području kotara osam lica govorilo je mađarski, 241 njemački (od kojih su 233 Srbi i Hrvati, 4 Slovenca, 1 Čeh i 3 Mađara).[170] U toku 1896. izgrađene su školske zgrade u Utinji i Dunjaku, a u Cerovcu je adaptirana zgrada osnovne škole.[171] U izvještaju Modruško riječke županije za 1896. godinu piše: »Neobhodno je nužno da se sagrade nove školske prostorije u Vojniću . .. Skradu, Krstinji«, a spominju se i adaptacije u Tušiloviću, Perjasici, Knežević Kosi i Krnjaku. Školu je tada pohađalo 26% školskih obveznika.[172]

U školskoj godini 1896/97. školu je pohađalo 30°/# školskih obveznika na kotaru, a u školskoj godini 1899/1900. otvorene su jednorazredne škole u Širokoj Rijeci, Leskovcu, Gornjem Budačkom i Skradu.[173]

Broj polaznika 1901. godine se povećao na 36,8% od broja polaznika.

U pogledu školstva Modruško riječka županija početkom 20. stoljeća dijelila se na zapadni i istočni dio. U zapadnom dijelu školstvo je bilo znatno razvijenije nego u istočnom (bivšem krajiškom) dijelu. U županijskom izvještaju za 1902. godinu piše: »Narod u zapadnom dijelu voli školu te je ljubav za nju prelazila od oca na sina kao vrlo plemenita i korisna duševna baština... Krajiški dio pučanstva stojeći žalibože toliko stoljeća na braniku kršćanstva, a osim toga nenavičan do sada ići u strani svijet na zaslugu, nije imao ni vremena ni prilke da se upozna s prosvjetom. Uvijek oboružan stajao je protiv neprijatelja, pak je usvojio ratoborni duh koji je namro i svojim

167 Statistički godišnjak Kraljevina Hrvatske i Slavonije I, str. 240.

168 Isto, str. 216.

169 Isto, str. 683.

170 Isto, str. 55.

171 Izvještaj upravnog odbora Mod. rij. žup. za 1895, str. 88.

172 To je bio najniži postotak u 2up. mod. riječkoj. U kotaru Sušak školu tada pohađa 72*/«, škol, obvez., a u čabarskom i delničkom kotaru 71[1]/».

173 Škola u Skradu je Izgorjela 1898. god.

potomcima, a jer mu je prosvjeta u takvim prilikama bila gotovo strana to nije ni mogao za nju steći ljubavi. Tek u posljednje vrijeme, kad je narod ovoga diela županije uslijed osiromašenja počeo zalaziti i u drugi strani svjet da zarodom pripomogne svojoj egzistenciji, stao je poznavati potrebu škole i školske naobrazbe. Danas odlazi vrlo mnogo žitelja iz istočnog dijela županije na zaradu u Ameriku, pak nepismeni silno žale, da nisu polazili škole i neprekidno poručuju svojima u domovini neka barem muška djeca idu u školu.«[174]

Kotar Vojnić je 1902. godine imao 22 učitelja, 19 osnovnih škola, (javnih) ili 1 školu na 1.734 stanovnika.[175] Škole su se dijelile na cjelodnevne (9 u kotaru) i poludnevne (10 u kotaru).[176] Godišnji troškovi su bili 33.025,72 K. Zbog velikog broja djece proširena je školska zgrada u Vojniću. Iste godine adaptirane su školske zgrade u Perjasici, Knežević Kosi, Krnjaku i Krstinji.[177] U kotaru Vojnić radilo je 18 učiteljskih (1717 svezaka) i 16 učeničkih (880 svezaka) knjižnica. Osnovna plaća za učitelje kotara Vojnić u julu 1909. godine iznosila je 66 K, i 66 filira. Upravitelji škola (ravnajući učitelji) imali su doplatak od 8 K i 33 filira. Neki učitelji su za juli 1909. god. primili i petogodišnji doplatak od 33 do 55 K. Od plaće se oduzimalo prosječno oko 7 K za penziono osiguranje te oko 2 K za tecivarinu.[178] Stanove u školama učitelji nisu plaćali.

U toku 1909. godine na području kotara radili su očitelji: općina Barilović; Tomislav Voroš, Mihovil Prebeg, Mato Bosiljevac, Ivan Jug, Ljubica Kovačević, Slavka Petelka i Cili Jandrašić, Općina Krnjak: Nikola Paić,[179] Petar Ribar, Milosan Dejanović,[180] Ilija Kosanović,[181] Marija Romčević, [182] Milica Višnjić[183] i Katica Petrović.[184] Općina Krstinja: Rade Tepavac, Ružica Tepavac, Mihailo Petrović i Miloš Zdjelar. Općina Perjasica: Stevo Obradović i Božo Ribar. Općina Vojnić: Pajo Ribar, Anka Vorkapić, Melanija Durić, Manojlo Curčić, Miloš Mileusnić, Petar Oljača i Vladimir Ćeranić. Općina Vukmanić: Andrija Ribar, Matilda Pinter, Marko Jurak, Simo Mileusnić,[185] Dragomir Šumonja[180] i Lidanija Vujnović.

Pored opismenjavanja u osnovnim školama se mnogo posvećivala pažnja sticanju osnovnih znanja o voćarstvu, povrtlarstvu i pčelarstvu. Na kotaru je 1902. godine bilo 12 dobrih, 2 srednja i 2 loša školska vrta. Ukupno školskih obveznika bilo je 5.461, a polaznika u četverorazrednim školama 1.801,

174 Izvještaj upravnog odbora i kr. podžupana Županije moduško riječke za 1902. godinu, str. 110.

175 Isto, str. 113.

176 Isto, str. 116.

177 Isto, str. 120.

178 Isto.

179 Radio u Donjem Budačkom.

180 Radio u Krnjaku.

181 Radio u Skradu.

182 Radila u Krnjaku.

183 Radila u Gornjem Budačkom.

184 Radila u Skradu.

185 Radio u Utinji.

186 Radio u Tušiloviću.

u oipetovnici 268 ili ukupno 2.069 učenika. Po nacionalnoj pripadnosti školu je pohađalo: Hrvata 604, Srba 1464, ostalih 1, (muških 1350, ženskih 451, u opetovnici 268). Više osnovne škole su radile u Ogulinu, Slunju, Sušaku i Kraljevici. Školskih obveznika 1904. godine bilo je 5.938, a polaznika 2.235 (1955 u općim javnim školama i 280 u opetovnici) ili dječaka 1698 i djevojčica 537.[187]

Prosječan godišnji trošak za jednog učitelja u Modruško riječkoj županiji iznosio je 1280 K (1905. god), a u kotaru Vojnić 1177 K.[188] Od 1906. do 1913. godine neprekidno je rastao broj polaznika: 1907 (2517), 1908 (2760), 1909. (2796), 1910. (2944), 1911. (2940), 1912. (3000), 1913. (3123). Postotak polaznika, s obzirom na velik porast obveznika, nije se znatnije mijenjao: 1907. (3014 obveznika), 1908. (5456), 1909. (6661), 1910. (5525), 1911. (6641), 1912. (6711), 1913. (6810). Školskih zgrada 1913. bilo je 25, škola 23 u kojima su radila 32 učitelja. Od 1912. u Skradu i Gejkovcu organizirani su analfabetski tečajevi za odrasle. U Karlovcu je početkom 20. stoljeća radila Srpska autonomna ženska učiteljska škola. U toj školi 1900. godine »bilo je 76 pripravnica i to: 46 pravoslavnih i 30 rimokatoličkih«.[189]

Vrijeme I svjetskog rata

Do posebno teške političko egzistencijalne situacije, za Srbe u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, dolazi juna 1914. kada je Gavrilo Princip izvršio atentat u Sarajevu na prestolonasljednika Ferdinanda. Na saborskoj sjednici 29. juna 1914. »Frankovački, a s njima i Radićevi zastupnici osuše paljbe na zastupnike koalicije, nazivajući ih krivcima i intelektualnim začetnicima atentata, da ga je spremila koalicija u dogovoru sa izvršiocima, Principom i drugovima te vladom Kraljevine Srbije, Crnom rukom i Narodnom obranom«.[190]

Kada je krajem jula Austro Ugarska Monarhija uputila Kraljevini Srbiji ultimatum i objavila rat »demonstracije sa paležom, progonima, ponovile su se u cijeloj zemlji... Žalosno je bilo promatrati u tim povorkama mnoge hrvatske seljake pristalice Radićeve stranke.«[191] Tih dana Svetozar Pribičević je svezan odveden u Budimpeštu, predsjednik Sabora Medaković je zatvoren, a Srbi, zastupnici, pozatvarani i neki pobijeni. Dr Ivan Ribar kaže da neće »nikada zaboraviti jedan užasan prizor u sumrak 1. mobilizacionog dana ... ugledavši na trgu, tada Jelačdćevom, danas Republike, veliku vatru podržavanu paljenjem namještaja i pokućstva opljačkanih iz dućana i stanova zagrebačkih Srba. Oko vatre urlala je frankovačka rulja pozdravljajući oduševljeno one koji su nosili stvari i bacali u vatru ... Po komandi ovih, urlanje i skandiranje, Srbe na vrbe! Na čas prestaje da bi otpjevali obavezno carsku himnu.«[192]

187 Isto, izvještaj za 1904. god., str. 117.

188 U to vrijeme svinja od 100 kg mogla se kupiti za 6 K. Fizički radnik je mogao dnevno, radeći u njivi, zaraditi 1 K.

189 »Karlovački glasnik« br. 29, od 15. jula 1900. god., str. 3. Biblioteka I. G. Kovačić, Karlovac

190 Dr Ivan Ribar: »Iz moje političke suradnje«, Naprijed 1965., str. 120.

191 Isto, str. 121.

192 Isto, str. 133.

U rulji frankovaca tada se posebno isticao Ante Pavelić, koji će 27 godina kasnije postati šef jedne zločinačke države.

Kotar Vojnić je uoči 1. svjetskog rata imao znatan ljudski potencijal. Na regrutaciju 1904. godine s područja kotara, iz tri dobna razreda, pozvano je 1159 mladića.[193] Vojnić je tada imao 1339 konja, od kojih je veći broj registriran za potrebe rata. Dvije godine kasnije spominje se 2265 volovskih zaprega.[194] U toku 1911. godine na regrutaciju su pozvana 1094 mladića.[195]

Početkom 1. svjetskog rata, na kotaru su mobilizirana brojna godišta, te na hiljade konja i volova. Vojnici su podvrgnuti poznatom austrougarskom vojničkom drilu i stavljeni pod bič njihovog ratnog zakonodavstva. Pod posebnom prismotrom bili su vojnici srpske nacionalnosti i to najviše zbog dviju činjenica: što je naviješten rat Kraljevini Srbiji i što je Srbin Gavrilo Princip ubio prestolonasljednika Ferdinanda u Sarajevu.

Car i kralj Franjo Josip I objavljuje 28. jula svoj »Ratni manifest« u kojem pokušava opravdati navješćivanje rata Kraljevini Srbiji: »Mojim narodima! Bila je moja najveća želja da godine koje su Mi milošću božjom dosuđene posvetim miru i Moje narode očuvam od teških žrtava rata. Providnost je međutim drugačije odlučila. Djelovanje jednog protivnika zadojenog mržnjom sili Me da se prema stanju snage monarhije, a u svrhu osiguranja njenog posjeda, poslije dugo vremena mira mašim mača .. .«,[198]

U periodu između sarajevskog atentata i objave rata, u karlovačkoj štampi osuđivani su postupci frankovaca koji »divljački harangiraju protiv Srba, lupajući im prozore, otimajući im vlasništvo i razbijajući glave. Žalosnu saborsku sjednicu 30. pr. mj. izvrgli su u Skandalozni cirkus.«[197]

Objavom rata Kraljevini Srbiji u svim općinama i kotarskim oblast/ima uvedene su »izvanredne mjere«, osnovani prijeki sudovi, a u štampi zavedena stroga cenzura. Hrvatski ban Ivan Škerlec 27. jula donosi Naredbu u kojoj, između ostalog, piše: »Nalazim na osnovu paragrafa 370 i 571. Zakona od 6. srpnja 1888. kojim se preinačuju i nadopunjuju neke ustanove zakona od 17. svibnja 1875. u kaznenom postupku, u dogovoru s predsjednikom kr. stola sedmorice odrediti *prijeki sud* za zločinstvo bune, umorstva, razbojstva, paleža i javnog nasilja, zlobnom oštetom tuđega vlasništva (paragraf 85. k. z) u čitavom području Kraljevine Hrvatske i Slavonije... da se ova odredba priopći vlastima općinskim, da se pribije na javnim mjestima i da se uvrsti u javne listove.. . da će svaki koji nakon proglasa ove naredbe sakrivi koje od gore pomenutih zločinstava zbog kojih je proglašen prijeki sud po strogosti prijekoga suda biti kažnjen smrću«.[198] U ratnoj atmosferi nepismeni ili polupismeni i zastrašeni vojnici — Srbi s područja kotara odazivali su se, bez pogovora, na vojne pozive i odlazili na ratna poprišta. U Karlovac već 20. augusta 1914. dolazi »sanitetski vlak s ranjenicima sa srpskoga fronta.«[199]

393 Županija modruško riječka u godini 1904, str. 208.

194 Isto, 1906. godina, str. 216.

195 XXVI izvješće o stanju javne uprave u županiji mod. riječkoj za godinu 1911,str. 97.

196 »Narodni glas«, br. 31. od 30. jula 1914. god. Gradska knjižnica, I. G.Kovačić, Karlovac.

197 Isto, br. 26, od 2. 7. 1914. Gradska knjižnica »I. G. Kovačić«, Karlovac.

198 Isto, br. 31, od 30. 7. 1914. str. 3.

199 Isto, br. 33, od 28. 8. 1»14. god.

a prihvataju ga aktivisti »Hrvatskog sokola« i članovi Crvenoga križa.[200] Štampa toga vremena mnogo piše o caru i kralju Franji Josipu I da je »rat kralja tjelesno i duševno osvježio i njegov mir, te pouzdanje mogu svim narodima monarhije podati čvrstu nadu u sretan svršetak velikog sadašnjeg rata.«[201]

Karlovačka »Sloga« kao i ostala štampa mnogo manipulira s ljudima i piše hvalospjeve o uspjesima karlovačke 96. pješačke pukovnije, a posebno što je 14. decembra 1914. god. zauzela »visove kod Izole usprkos jake neprijateljske paljbe... te je znatne gubitke postojano podnijela.«[202] Ona piše o uspjehu hrvatskih četa u Bukovini na temperaturi —35° te da se »Rusi brane kao vuci, malne kao Srbi«.[203] Citiran je i visoki oficir u Zagrebu koji kaže: »Uvjeren sam da bi sa 250 000 Hrvata vojnika mirne duše jedan 1 000 000 Rusa smlavio«.[204]

Posebno je isticana domobranska pješadijska divizija u Galiciji koja je »prezirući smrt borila se, te si tako vječnu slavu izvojštila«,[205] pa je zato i prozvana »vražjom divizijom«.[206] Citirano je i pismo profesora Karlovačke realne gimnazije Gustava Antolkovića koji marta 1915. piše: »Dvije smo hiljade metara visoko u dubokom snijegu pa vitlamo Ruse sve u šesnaest. Ako bude ovako dalje, naskoro ću se javiti iz Petrograda ... do sada su Rusi osjetili što je vražka divizija hrvatska«.[207] Već u narednom broju »Sloge« objavljena je vijest da je profesor Gustav Antolković zarobljen na Karpatima.[208]

U austrougarskoj vojsci na srpskom i istočnom frontu bile su desetine hiljada Srba s Korduna, Banije, Like, Slavonije, Vojvodine i Dalmacije. Većina od njih rat je shvaćala kao vjekovnu pratilju čovjeka i kao zakonsku i moralnu obavezu borbe za cara Franju Josipa. Nepismenost i skučeni povijesni vidici učiniše od mnogih hrabre i vjerne vojnike Monarhije, kako u rovovima Galicije, Bukovine i Koruške, tako i u bojevima protiv Srbije, a posebno u cerskoj bici i bici na Crnom Vrhu. Za posebne ratne zasluge, bilježi karlovačka »Sloga« od 20. juna 1915. godine, odlikovani su: Rade Ključkovnica, Stevan Radojčić, Vaso Eror i Nikola Radulović iz vojničkog kotara **I** narod je volio slušati više o pobjedama nego o porazima svojih vojnika, bez obzira na međuslavenski i međusrpski bratoubilački karakter rata. Zato se na kotaru Vojnić slavilo zauzeće Lavova krajem juna, Ivangoroda i Varšave početkom augusta 1915. godine.

Rat je sve više siromašio ljude. Zaredale su i gladne godine. Do kruha je bilo najteže doći. Država je raspisivala brojne ratne zajmove. Pojavile su se i zarazne bolesti, pa i kolera oko Ozlja 1915. godine. Cijene su rasle iz dana u dan. Zabranjena je ishrana stoke kukuruzom. Narod je sitno sjeckao ko-

200 Među ranjenicima bilo je najviše Ceha.

201 »Sloga«, od 31. januara 1915, str. 2.

202 Isto, od 14. februara 1915.

?03 Isto, od 7. marta 1915.

204 Isto.

205 Isto.

206 Ime ovoj diviziji dao je prije rata prestolonasljednik Ferdinand.

207 »Sloga«, od 21. marta 1915.

208 Isto, od 28. marta 1915.

mušinu, miješao s kukuruzom, mlio i od takvog brašna pekao kruh. S vremenom, vojnih bjegunaca bilo je sve više. Prema policijskim izvještajima 1917. godine u Petrovoj gori bilo je oko 1700 zelenokadrovaca. Iz tog vremena su i pjesme:

Dok je meni Petrove gorice,
neću nosit švflpske kabanice.«

»Kraj Radonje hladne vode,
tu đevojke kolo vode,
nijesu spmo momci naši
već zelenokaderaši.
Si ja sunce, travu prži
a đevojka, strflžu drži.
Str.aza ove momke čuva
otkud švapski vjetar duva.«

Prema ratnim bjeguncima i zelenom kadru vlasti su svirepo postupale. Hapsile su i zatvarale njihove žene i drugu rodbinu.[209]

Nema podataka o broju poginulih vojnika u 1. svjetskom ratu s područja kotara. S obzirom da je Srbija iz rata izišla kao pobjednik, vojnici poginuli na strani Austrougarske nisu evidentirani. Do približnih podataka može se doći usporedbom jer je Mile Mrkalj u knjizi »Sjeničak«[210] uspio utvrditi da je u 1. svjetskom ratu poginuo 51 Sjeničarac (48 u austrougarskoj vojsci i 3 na strani Kraljevine Srbije). Sjeničak je 1910. godine imao 3834, a kotar Vojnić 42.115 stanovnika.[211] Sjeničaraca je poginulo na Ceru 25, na Crnom Vrhu 15, rijeci Sitnici 1, u Bukovini 4, na rijeci Pijave 3. Trojica su poginula na Kajmakčalanu kao solunski dobrovoljci.

Proizlazi da je s kotara Vojnić na strani Austrougarske poginulo oko 550 vojnika.[212]

Prvi svjetski rat je bio velika besmislica i pakao za sve narode, a posebno za stanovnike kotara Vojnić. Bila je to prljava i nehumana manipulacija nepismenim ili polupismenim svijetom. U njemu je kordunaški seljak, dojučerašnji krajišnik, upućen na Kraljevinu Srbiju, a kasnije na ruski i talijanski front. Postojale su samo dvije alternative: ubijati ili biti ubijen od moćne carevine. Samo su, oni, snalažljivd uspjeli pobjeći u zeleni kadar ili se olako predati na srpskom ili ruskom frontu. Većina je u caru Franji Josipu I gledala svetinju i oličenje državne moći, kojoj je Kordunaš, graničar, vjekovima vjerno služio. Preko 200 mladića s područja kotara Vojnić dospijeva na solunski front i učestvuju u ratu na strani Srbije čime su stekli status solunskog dobrovoljca. Ima i divnih primjera solidarnosti s oslobodilačkom borbom Srbije. Velik je broj Hrvata i drugih nacionalnosti učestvovalo na solunskom frontu. Među solunskim dobrovoljcima kotara Vojnić ističe se primjerom šezdesetogođišnjak Petar Božić (sin Vasilja) iz Miholjskog, rođen

209 Ratni bjegunac Marko Dakić iz Klipina Brda prijavio se vojnim vlastima jer su zatvorile njegovu ženu. Smrtovnica je došla iz zatvora Arad (Izjavu dao 87 godišnji brat Simo).

210 Izdanje HAK 1980, str. 38.

211 XXV izvješće o stanju javne uprave u Modruško riječkoj županiji, str. 38.

212 Prema analogiji, na Ceru oko 274, na Crnom Vrhu oko 164, na rijeci Sitnici oko 10, u Bukovini oko 43, na rijeci Pijave oko 32 i na strani Srbije na Kajmakčalanu oko 32 vojnika.

20. februara 1857. koji iz Amerike dovodi dvojicu sinova Miloša i Mihajla i uvrštava u 30. pješadijski dobrovoljački puk.[213]

Preživjeli su pričali o strahotama toga rovovskog i artiljerijskog rata, o bitkama prsa u prsa u rovovima Galicije i Bukovine, na brzacima Soče i Pijave, o zlima koje samo otuđen čovjek može smisliti u zlim danima rata, a žene i djeca ovih siromašnih sela o tužnim vijestima, o gladi, golotinji i bosotinji, o čudnom kruhu od prosa i kukuruzovine, o gladnim godinama, o suši i besparici, kada je i nekoliko puta devalvirani forint bio nedostupan seljačkom narodu.

Solunski dobrovoljci[214]

1. Babić Nikole Marko, rod. 15. 7. 1895. u Krstinji. U 30. pješ. dobr. puku od 30. 8. 1917. godine,
2. Bakić Božo, rod. 1895, bio u 96. austr. puk. pa u 4. pješ. puku 1. srpske dobrovoljačke divizije,
3. Bakić Save Milić, rod. 20. 3. 1886. u Donjoj Visočki. Od 30. 6. 1917. u 30. pješ. dobr. puku.
4. Bakić Rade Rade, rod. 15. 3. 1893. u Donjoj Visočki. Od 30. 8. 1917. u 30. pješ. dobr. puku.
5. Bakić Miloša Stevan, rod. 9. 1. 1882. u Jasnić Brdu, Krnjak. U 30. pješ. dobr. puku od 30. 8. 1917. god.
6. Banda Milić, rod. 9. 9. 1891. kod Vojnića. Stigao u Marsej sredinom augusta 1917. otkuda je upućen na solunski front.
7. Basara Đuro, rod. 1882. u Svinjici. Bio u 4. pješ. puku, a poginuo u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.
8. Basara Stevana Gojko, rod. 25. 6. 1894. u Krstinji. U 30. pješ. dobr. puku od 30. 8. 1917. god.
9. Baždar Pavla Todor, rod. 2. 3. 1884. u Vojniću. Stigao brodom iz Kanade u Marsej sredinom augusta 1917. otkuda je upućen u Solun.
10. Bijelić Janko (Špijun), rod. u Bukovici. Vojnik u 96. austr. regimenti. Zarobljen 1918. na rijeci Pijave. Prijavio se u 2. dobrovoljački jugoslavenski puk 1. divizije. Učestvovao u borbama za oslobođenje Crne Gore i Hercegovine. Umro u Bukovici.
11. Bjelivuk Petar, rođ. 3. 6. 1897. u Brusovači. Došao 19. 5. 1917. iz Njujorka brodom »Kanada«. Iz Francuske je upućen na solunski front.
12. Blagojević Nikole Miloš, rod. 1886. god. u Budačkoj Rijeci, poginuo u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.
13. Blagojević S. Miloš, rođ. 1889. god. u Budačkoj Rijeci. Zarobljen na ruskom frontu. Iz Rusije odlazi na solunski front.
14. Božić Milovan, rođ. 5. 4. 1896. god. u Krnjaku. Došao iz Amerike u Francusku jula 1917. god. (luka Havre) otkuda je upućen na solunski front.
15. Božić Tanasije Petar, rođ. 26. 6. 1895. god. u Krnjaku. Došao u 30. pješadijski dobrovoljački puk iz Amerike (Miolanda) 10. 9. 1917. god.

213 Miloš je rođen 1891, a Mihajlo 1895.

214 Podaci iz originalnih spiskova koji se nalaze u Vojno istorijskom institutu Beograd.

16. Božić Vasilija Petar, rođ. 20. 2. 1857. u Miholjskom. Došao iz Amerike u 30. pješadijski dobrovoljački puk 30. 8. 1917. i doveo dvojicu sinova Miloša i Mihajla.
17. Božić Petra Miloš, rod. 25. 5. 1891. u Miholjskom. Iz Amerike došao vi 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
18. Božić Petra Mihajlo, rod. 12. 10. 1895. u Miholjskom. Došao iz Amerike u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
19. Božić Jakova Milan, rod. 5. 4. 1896. godine u Krnjaku. Došao u 30. pješ. dobr. puk. 17. 9. 1917. god.
20. Breberina Milan, rod. 13. 7. 1885. u Međeđaku. Sredinom augusta 1917. god. doputovao u Marsej otkuda je upućen na solunski front.
21. Breberina Jovan, rođ. 15. 1. 1890. u Međeđaku. Iz Amerike došao brodom 18. 6. 1917. a zatim upućen na solunski front.
22. Breberina Teodora Miloš, rođ. 25. 7. 1885. u Međeđaku. Došao 30. 8. 1917. u 30. pješ. dobr. puk.
23. Brinjak Đ. Milan, rođ. u Kuplenskom, borac 4. čete, 3. bataljona 23. puka na solunskom frontu.
24. Brkić Marko, rođ. 1887. u Jurgi. Bio u 96. austrijskoj regimenti, a na solunskom frontu u 4. pješ. puku 1. srpske dobrovoljačke divizje.
25. Bugar Nikole Mojsije, rođ. 15. 10. 1895. u Potplaninskom Selu. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1918. god.
26. Bugar Milića Milivoj, rođ. 25. 6. 1886. u Potplaninskom Selu. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
27. Crnković Ilije Vid, rođ. u Gornjem Vojniću..., vojnik u 96. austr. regimenti. Zarobljen 1918. na rijeci Pijavi. Prijavio se u 2. jugoslavenski dobr. puk 1. srpske divizije. Učestvuje u oslobađanju Crne Gore i Hercegovine.[215] Umro u Banatskom Novom Selu.
28. Crnković Pavla Stanko, rođ. 1890. u Ključaru. Poginuo u 9. pješadijskom puku »Kralj Nikola I«.
29. Cotra Mihajlo, rođ. u Vojniću. Bio u dobrovoljačkom odredu »Vojin Popović«.
30. Čubra Teodora Nikola, rođ. 1. 1. 1882. u Vojniću. Došao u 30. pješ. dobr. puk 10. 6. 1917. god.
31. Dabić Milić, rođ. 5. 5. 1893. u Visočki. Došao 18. 6. 1917. god. iz Pitzburga u Francusku otkuda je upućen na solunski front.
32. Dejanović Miloša Simo, rod. 28. 6. 1892. u Klokoču. Došao u 30. pješ. dobr. puk 17. 9. 1917. god.
33. Dejanović Jovana Rade, rođ. 1893. god. u Kuzmi. Poginuo u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.
34. Dejanović Đ. Mile, rođ. 1891. u Dugom Dolu. Bio je podnarednik u 4. pješ. puku 1. srpske dobrovoljačke divizije. Odlikovan je srebrnom medaljom za hrabrost.
35. Dejanović Đuro, rođ. 1888. u Mracelju. Došao u luku Marsej sredinom augusta 1917., otkuda je upućen na sol. front.
36. Dejanović Simo, rođ. 1882. u Klokoču. Došao iz Amerike brodom »Princeza Rojal Elizabet« sredinom jula 1917. god. u luku Havre otkuda je upućen na solunski front.

215 Prema sjećanju Nikole Radojevića, 90 godiänjeg solunskog dobrovoljca koji živi u Vo-
J l£nlci.

37. Dejanović Mile, rođen 22. 12. 1883. u Svinjarici. Došao u Francusku iz Njujorka odakle je upućen na sol. front.
38. Dević Rade Milić, rođ. 5. 6. 1884. god. u Krstinji. Došao u 30. pješad. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
39. Dobr osavijević Ilija, rođ. u Čatrnji. Bio u 4. četi 23. pješad. puka.
40. Dokić Miloš, rođ. 1896. u Kuplenskom. Bio u 96. austr. reg., a solunski dobrovoljac u 4. pješad. puku 1. srpske dobr. divizije.
41. Dragić Stanka Mile, rođ. u Ivanković Selu 24. 10. 1882. god. Došao iz Amerike u 30. pješ. dobr. puk 21. 10. 1917.
42. Dragić Nikole Stevan, rođ. 21. 8. 1889. u Krstinji. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 10. 1918. god.
43. Đurić M. Stanko, rođ. u Vojišnici, prešao na stranu Srbije iz Zagrebačke divizije, zaveden je u spisak 4. čete 3. bataljona 23. pješ. puka.
44. Eror Damjana Đuro, rođ. 1893. god. u Klokoču. Došao iz Rusije u 22. dobrovoljački puk.
45. Gaćeša Stevana Mile, rođ. 5. 7. 1888. u selu Gaćeše. Došao 18. 11. 1917. u 30. pješ. dobr. puk.
46. Gazibara Mihajlo, rođ. 22. 8. 1884. u Ponorcu. Došao iz Amerike (Vodlanda) u Marséj sredinom augusta 1917. otkuda je upućen na solunski front.
47. Gazibara Božo, rođ. 15. 9. 1880. god. u Ponorcu. Došao iz Amerike (Vodlanda) brodom »Princeza Roj al Elizabet« u luku Havre otkuda je upućen u 30. pješ. dob. puk.
48. Generalović J. Milić, rođ. 1886. u Tušiloviću, po zanimanju pekar. Zarobljen kao austrougarski vojnik. Bio u 3. pionirskoj četi Jugoslavenske dobrovoljačke divizije.
49. Godić R. Milan, rođ. u Vrelo Utinji 1897. Ruski je zarobljenik. Dolazi na solunski front u 2. pješadijski puk.
50. Gojković Jovana Miloš, rođ. 7. 12. 1891. u Donjem Budačkom. Došao u 30. pješ. dobr. puk 10. 6. 1917. godine.
51. Grubac Mate Dragutin, rođ. u Glibokom Brodu 1891, poginuo u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.
52. Grubješić Stevana Božo, rođ. 25. 12. 1891. u Ponorcu, Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
53. Grubješić Todora Milovan, rođ. 26. 2. 1886. god. u Gojkovcu. Došao u 30. pješ. dobr. puk iz Pitzburga 30. 8. 1917.
54. Gunj Nikole Ilija, rođ. 25. 7. 1884. u Klokoču. Došao u 30. pješ. dobr. puk 17. 9. 1917. god.
55. Hajdin Stanka Mile, rođ. 20. 10. 1892. u Vojniću. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917.
56. Hajdin Miloša Milovan, rođ. 18. 10. 1888. u Kolariću. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
57. Hrnić Rade Milivoj, rođ. 20. 12. 1895. u Krstinji. Došao 30. 8. 1917. u 30. pješ. dobr. puk.
58. Ivošević Marka- Miloš, rođ. 20. 8. 1885. u Brdu Selu. Došao u 30. dobr. pješ. puk 25. 9. 1918.
59. Ivošević Save Milić, rođ. 1877. u Kolariću. Borac u 4. pješadijskom puku 1. srpske dobrov. divizije.
60. Jasika Stanka Ilija, rođ. 1896. u Kusaji. Došao u 4. pješ. puk 1. srpske dobr. divizije 7. 4. 1916. god.

61. Jelača Rade, rod. 30. 8. 1889. nedaleko Skakavca. Došao brodom iz Amerike u Francusku otkuda je upućen na solunski front.
62. Karapandža Josipa Nikola, rod. 17. 1. 1894. u Trebinji. Došao u 30. pješ. dobr. puk 14. 3. 1918. god.
63. Keser Nikola Đuro, rođ. 23. 4. 1892. u Bijelom Klancu (Dugi Dol). Došao u 30. dobr. pješ. puk 21. 10. 1918. god.
64. Koprivica Mihajla Milan, rođ. 1894. u Trupinjaku. Bio u austrijskom 96. puku. Poginuo na solunskom frontu u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.
65. Kovačević Save Rade, rođ. 7. 12. 1879. u Gornjoj Trebinji. Došao u 30. dobr. pješ. puk 30. 8. 1917. godine.
66. Kokir Miloša Nikola, rođ. 20. 12. 1882. u Buricu. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 10. 1918. god.
67. Kosanović Miloša Milić, rođ. 22. 10. 1894. u Brusovači. Došao u 30. pješad. dobr. puk 21. 10. 1918. god.
68. Košić Jove Dušan, rođ. 15. 2. 1895. u Brdu Selu. Došao u 30. pješ. dobr. puk 25. 9. 1918. god.
69. Kranjčević Marka Pero, rođ. 2. 7. 1881. u Mandić Selu (opančar). Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
70. Knežević Janka Milić, rođ. 15. 8. 1873. u selu Lipovac. Došao u 30. pješ. dob. puk 17. 9. 1917. god.
71. Krep Rade, rođ. 16. 10. 1891. u Bijelom Klancu. Došao iz Čikaga brodom »Princeza Roj al Elizabet« u drugoj polovici jula 1917. god. u luku Havre otkuda je upućen na sol. front.
72. Kresojević Stevana Mile, (Šinjo) — rođ. 1894. u Vojniću. Zarobljen na istočnom frontu, od kuda je upućen preko Norveške za solunski front. Umro u Vojniću 1971. god. Dobio 9 jutara zemlje kod Vinkovaca.
73. Krivokuća Đure Pavao, rođ. 14. 9. 1869. u Malešević Selu. Došao iz Amerike brodom »Princeza Rojal Elizabet« u luku Havre otkuda je upućen na solunski front.
74. Krivokuća Miloša Milan, rođ. 16. 2. 1894. u Utinji. Došao u 30. dobr. pješ. puk 14. 3. 1918. god.
75. Lisić Miloša Miloš (Mile), rođ. 1893. u Krivaji. Zarobljen na ruskom frontu. Poslije jednogodišnjeg zarobljeništva odlazi na solunski front. Umro u Vojniću 1963. god.
76. Lisić Đure Stevan, rođ. 1895. u Krivaji. Zarobljen na ruskom frontu (vojnik 56. pješ. domobr. puka). Iz Rusije odlazi na solunski front. Ubili ga ustaše kod rudnika u Vojišnici (jesen 1941).
77. Maćešić Marka Đuro, rođ. 22. 4. 1896. u Dugom Dolu. Došao u 30. pješ. dobr. puk 21. 10. 1918. god.
78. Maćešić Mihajla Mihajlo, rođ. 15. 8. 1890. u Dugom Dolu. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
79. Maćešić Milića Nikola, rođ. 19. 2. 1893. u Krnjaku. Došao u 30. pješ. dobr. puk 10. 6. 1917. god.
80. Maćešić Miloš (Paćan), rođen u Kuplenskom. Bio u 56. domobranskom puku. Na solunski front došao iz ruskog zarobljeništva. Nosilac Partizanske spomenice 1941. god.
81. Maćešić Stanka Janko, rođ. u Krnjaku. Bio u dobrovoljačkom odredu »Vojin Popović« na solunskom frontu.
82. Mađerčić Mihajla Đuro, rođ. 15. 2. 1889. u Ključaru. Došao u 30. dobr. pješ. puk 30. 8. 1917. god.

83. Mandić Nikole Miloš, rođ. 15. 12. 1875. u Kartalija Selu. Došao u 30. pješ. dobr. puk 15. 5. 1918. god.
84. Marić Mile Mihajlo, rod. 26. 3. 1889. u Krnjaku. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
85. Manjeta Pavao, rođ. 1890. u Krivaji. Poginuo u 9. pješad. puku »Kralj Nikola I«.
86. Martinović Ilije Miloš, rođ. 18. 12. 1890. u Miholjskom. Došao iz Amerike (Johuston) brodom »Princeza Rojal Elizabet« u luku Havre otkuda je upućen na solunski front (30. pješ. dobr. puk) 17. 9. 1917. god.
87. Martinović Milića Ninko, rođ. 2. 2. 1893. u Miholjskom. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
88. Martinović Jovana Nikola, rođ. 26. 4. 1890. u Krstinji. Došao u 30. pješ. dobr. puk 6. 4. 1918. god.
89. Martinović Miloša Đuro, rođ. 4. 4. 1893. u selu Rijeka. Došao u 30. pješ. dobr. puk 6. 9. 1918. god.
90. Matijević Petra Mile, rođ. u Gornjem Budačkom.
91. Matijević Marka Pavao, rođ. 12. 5. 1892. u Gornjoj Trebinji. Došao u 30. pješ. dobr. puk 18. 11. 1917. godine.
92. Mihajlović Glišo, rođ. 7. 8. 1894. u selu Poljana. Došao iz Amerike (iz Greftona) brodom »Princeza Rojal Elizabet« u luku Havre otkuda je upućen na solunski front.
93. Mišljenčević Jandre Pavao, rođ. 18. 2. 1880. u Perjasici. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. godine (došao iz Pitzburga).
94. Miljenović Milića Petar, rođ. 12. 1. 1898. u Klupici. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
95. Matijević Dimitrija Nikola, rođ. 12. 7. 1891. u Gornjem Budačkom. Kaplar u 4. pješ. puku 1. srpske dobrovoljačke divizije.
96. Mihajlović Petra Glišo, rođ. 7. 8. 1894. u selu Poljana. Došao u 30. pješ. dobr. puk 17. 9. 1917. godine.
97. Mlađan Stanka Petar, rođ. 23. 6. 1882. u Bukovici. Došao iz Amerike brodom »Princeza Rojal Elizabet« u luku Havre otkuda je upućen na solunski front (30. pješad. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
98. Momčilović Jovan, rođ. 3. 10. 1896. u Krstinji. Došao u Marsej sredinom augusta 1917. god. otkuda je upućen na solunski front.
99. Momčilović Miće Nikola, rođ. 12. 7. 1896. u Dunjaku. Došao u 30. pješ. dobr. puk iz Pitzburga 30. 8. 1917. godine.
100. Momčilović Davida Jovo, rođ. 11. 10. 1896. u Krstinji. Došao u 30. pješ. dobr. puk iz Pitzburga 30. 8. 1917. godine.
101. Momčilović Nikole Ilija, rođ. 20. 8. 1895. u selu Lipovac. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. godine.
102. Mrkić Đurđa Stanko, rođ. 20. 4. 1890. u Brebornici. Došao u 30. pješ. dobr. puk 21. 10. 1918. god.
103. Mrkić Aćima Petar, rođ. 1. 7. 1868. u Brebornici. Došao u 30. pješ. dobr. puk 25. 9. 1918. godine.
104. Mrkić Petra Jovan, rođ. 12. 6. 1892. u Brebornici. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 4. 1918. god.
105. Musulin Jeremije Petar, rođ. 15. 5. 1891. u Bukovici. Došao u 30. pješ. dobr. puk 10. 6. 1917. godine iz Njujorka.
106. Musulin Rade, rođ. 1894. u Zivković Kosi. Poginuo u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.

107. Napijalo Pavla Petar, rođ. 1892. u Kuplenskom. Poginuo u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.
108. Napijalo Stevan, rođ. u Kuplenskom.
109. Novković Save Petar, rođ. 1886. u Velikoj Crkvini, kaplar. Poginuo u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.
110. Njegula Milana Petar, rođ. 25. 4. 1894. u Utinji. Došao u 30. pješ. puk 14. 3. 1918. god.
111. Opačić Pavla Jovan, rođ. 1894. u Tušiloviću, podnarednik. Poginuo u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.
112. Pajić Jovana Milić, rođ. 5. 7. 1884. u Krstinji. (Široka Rijeka). Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. godine.
113. Pajić Milan, rođ. na Pajić Brdu, poginuo u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.
114. Pajić Milić, rođ. 1894. Bio u 4. četi 2. bataljona 9. pješadijskog puka.
115. Pajić M. Janko, rođ. 1897. u Radonji. Borac u 9. pješ. puku.
116. Paić J. Todor, rođ. 1879. u Radonji. Bio u 2. četi 2. bataljona 29. pješ. puka.
117. Paić R. Mihajlo, rođ. 1896. u Radonji. Bio u 1. četi 3. bataljona 22. pješ. puka.
118. Pavić Rade Đuro, rođ. 1895. u Poloju. Borac na solunskom frontu.
119. Pavić V. Milan, rođ. 1889. u Krstinji. Bio u mitraljeskom odjeljenju 28. pješ. puka na solunskom frontu.
120. Pavić M. Milovan, rođ. 1884. u Točku. Borac na solunskom frontu.
121. Pavić P. Vaso, rođen.
122. Pavković Nikole Miloš, rođ. 1891. u Krnjaku. Borac na solunskom frontu.
123. Pavković Janko, rođ. 1890. u Krnjaku, podnarednik u 4. puku.
124. Pejnović Jove Mile, rod. 1883. bio u 1. četi 3. bataljona 15. puka.
125. Penić Stanka Milić, rođ. 1886. u Krnjaku. Bio u 4. četi 2. bataljona 9. pješ. puka.
126. Perić Milivoje, rođ. 16. 4. 1889. u Donjem Poloju. Došao brodom »Princeza Rojal Elizabet« iz Amerike i upućen na solunski front.
127. Petrović P. Vaso
128. Petrović Jovan, rođ. 1897. u Knežević Kosi. Bio u 15. pješ. puku.
129. Petrović V. Ante, rođ. u Koranskom Brijegu. Bio u 2. bataljonu 2. pješ. puka na solunskom frontu.
130. Padežanin Mihajlo, rođ. u Kolariću. Bio u 2. četi 2. bataljona 10. pješadijskog puka.
131. Pavlović M. Nikola, rođ. 1894. u Trebinji. Bio u 3. četi 2. bataljona 22. puka.
132. Perić Nikole Milivoje, rođ. 16. 4. 1889. u Donjem Poloju. Došao u 30. pješ. dobr. puk 17. 9. 1917.
133. Peurača Milana Đuro, rođ. 11. 11. 1892. u Dunjaku. Došao u 30. pješadijski dobr. puk 30. 8. 1917. god.
134. Peurača Petra Milutin, rođ. 17. 2. 1885. u Krnjaku (mašinbravar). Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. godine.
135. Pokrajac Mihajlo, rođen u Velikoj Crkvini. Bio u 4. pješ. puku 1. srpske dobrovoljačke divizije.
136. Pokrajac Stevana Ninko, rođ. 25. 12. 1892. Došao u 30. pješ. dobr. puk 21. 10. 1918. god.
137. Polojac Uroš, rođ. u Tušiloviću. Bio u 15. pješ. puku na solunskom frontu.
138. Popović Dragića Lazo, rođ. 18. 1. 1891. u Klokoću. Bio u 30. pješ. dobr. puku od 17. 9. 1917. god.

139. Popović Jovana Mihajlo, rođ. 18. 7. 1892. u Klokoću. Došao u 30. pješ dobr. puk 30. 8. 1917. godine.
140. Popović R. Jovan, rođ. 1894. Poginuo u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.
141. Popović Mile, rođ. 1878. u Klokoću. Bio u 15. pješ. puku na solunskom frontu.
142. Pražić Gliše Lazo, rođ. 10. 2. 1883. u Kusaji. Došao u 30. pješ. dobr. puk 17. 9. 1917.
143. Pejnović Jovana Mile, rođ. 15. 5. 1883. u Svinjarici. Došao u 30. pješ dobr. puk 30. 6. 1917. god.
144. Protulipac Josipa Janko, rođ. 15. 10. 1890. u Velemeriću. Bio 6 mjeseci u američkoj pješadiji. Došao 21. 10. 1918. u 30. dobr. pješ. puk.
145. Radičanin Milan, rođ. 1896. Bio u 4. pješ. puku 1. srpske dobrovoljačke divizije.
146. Radišić Sime Đorđe, rođ. 15. 3. 1887. u Poljani. Bio u 26. dobr. puku od 7. 3. 1916. god.
147. Rađulović Đorđe, rođ. 1887. u Poljani, kaplar. Poginuo u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.
148. Ranitović Jovana Nikola, rođ. 1895. u Utinji. Poginuo u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.
149. Ribić Marko, rođ. u Gejkovcu, solunski dobrovoljac, umro oktobra 1915. na Gacinoj Poljani.
150. Rosandić Risto, rođ. 1883. u Trebinji. Došao maja 1917. iz Njujorka, upućen na solunski front.
151. Radojević Teodora Nikola,[216] rođ. 27. 8. 1898. u Vojišnici. Bio u 96. austr. regimenti. Zarobljen na rijeci Pijave 1918. Prijavio se u 2. jugoslavenski dobr. puk 1. divizije. Iz Francuske doplovio brodom u Crnogorsko primorje gdje učestvuje u oslobađanju Bosne i Hercegovine. 2ivi u selu Vojišnici.
152. Savić Marko, rođ. 15. 6. 1895. u Brusovači. Došao iz Čikaga brodom »Princeza Rojal Elizabet« u luku Havre otkuda je upućen na solunski front.
153. Slijepčević Damjana Mile, rođ. 5. 5. 1893. u Krnjaku. Došao iz Amerike (Midland) 18. 6. 1918. god. u Francusku otkuda je upućen na solunski front.
154. Simić Đorđa Milić, rođ. 15. 3. 1886. u Mlakovcu. Došao iz Amerike (iz Klimtona) u Francusku otkuda je upućen u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
155. Sipić Sime Janko, rođ. 5. 1. 1894. u Širokoj Rijeci. Došao u Francusku iz Pitzburga, a u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
156. Sudar Stevana Mihajlo, rođ. 14. 10. 1896. u Koranskom Selu. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 4. 1918. god.
157. Sudar Mojsije, rođ. 15. 10. 1895. u Perjasici. Došao iz Pitzburga u Francusku otkuda je upućen na solunski front.
158. Sudar Nikola, rođ. 1895. Poginuo u 9. puku »Kralj Nikola I«.
159. Šarac Milutin, rođ. 1883. u Bukovcu. Kaplar u 96. pješadijskom puku pa u 4. pješ. puku 1. srpske dobrovoljačke divizije (teško ranjen).

216 Sjeća se da su vojnu obuku završili u Karlovcu i da ih je poslije toga postrojio komandant 96. pukovnije Priča i rekao: »Borite se za cara i kralja Franju Josipa! Da bog dao ni jedan se kući ne vratio!«.

160. Šarac Milica Jovo, rođ. 18. 2. 1889. u Bukovcu (fijakerist). Došao u 30. pješ. dobr. puk 17. 9. 1917. god.
161. Škrgić Teodor, rođ. 1894. u Vojišnici. Bio u 4. pješ. puku 1. srpske dobrovoljačke divizije.
162. Španović Ilije Marko, rođ. 5. 12. 1879. u Brusovači (fabr. radnik). Došao 6. 8. 1918. u 30. pješ. dobr. puk.
163. Španović Nkola, rođ. 5. 5. 1893. u Brusovači. Došao 4. 6. 1917. iz Amerike u Francusku otkuda je upućen na solunski front.
164. Tarbuk Rade Miloš, rođ. 1882. u Visočki. Dobio srebrnu medalju za hrabrost u 4. pješ. puku 1. srpske dobr. divizije.
165. Tarbuk M. Nikola, rođ. 1896. u Gornjoj Visočki. Bio u 4. četi 1. baterije 21. puka na solunskom frontu.
166. Tepšić Nikole Milan, rođ. 19. 7. 1884. u Svojiču. Došao u 30. pješ. dobr. puk 14. 3. 1918. god.
167. Tesla Vasilija Dušan, rođ. 28. 4. 1894. u Udbini Sjeničaku (otac mlinar rođ. u Klipinu Brdu, priženjen u Panjkoviće, došao u 30. pješ. dobr. puk 17. 9. 1917. god).
168. Todorović Vaso, rođ. u Kuplenskom. Bio u 56. pješ. austrijskoj diviziji. Zarobljen na ruskom frontu. Iz Rusije otišao na solunski front. Umro 1963. u Vojniću.
169. Todorić Dure Stanko, rođ. 16. 4. 1894. u Kuplenskom. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 4. 1918. god.
170. Tkalac P. Miloš, rođ u Brusovači. Iz zagrebačke divizije prebjegao na solunski front.
171. Tomašević Mihajla Stevo, rođ. 12. 9. 1892. u Mlakovcu. Došao u 30. pješ. dobr. puk 25. 9. 1918. god.
172. Vladić Miloša Petar, rođ. 10. 10. 1891. u Dunjaku. Došao u 30. pješ. dobr. puk-'[17] 17. 9. 1917. god.
173. Vranić Petar, rođ. 14. 10. 1891. u Dunjaku. Došao iz Amerike brodom »Princeza Rojal Elizabet« u luku Havre otkuda je upućen na solunski front.
174. Vučetić Đuro, rođ. u Kuplenskom. Zarobljen 1918. na rijeci Pijave. Iz Italije odlazi u Francusku u sastav 2. dobrovoljačkog jugoslavenskog puka 1. divizije. Učestvuje u oslobađanju Crne Gore i Hercegovine.
175. Vučković Todora Petar, rođ. 8. 7. 1879. u Velikoj Crkvini. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. godine.
176. Vučković Božo, rođ. 12. 3. 1884. u Krnjaku. Bio u jedinicama dobrovoljačke žandarmerije.
177. Vučković Todora Mile, rođ. 30. 11. 1894. u Perjasici. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. godine.
178. Vučković Teodora Petar, rođ. 8. 7. 1879. u Velikoj Crkvini. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
179. Vučković Sime Nikola, rođ. 30. 6. 1892. u Donjem Poloju. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
180. Vujaklija M. Milan, rođen u Gejkovcu. Prebjegao iz zagrebačke divizije na solunski front.
181. Vuksan Mile, rođ. u Gejkovcu. Poginuo u 9. pješ. puku »Kralj Nikola I«.

217 Trideseti pješadijski dobr. puk je imao 5.481 vojnika (prim. aut.).

182. Vukić Ignjatije Simo, rođ. 21. 5. 1980. u Cerovcu. Došao iz Amerike 18 6. 1917. god. u Francusku, pa u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
183. Vukić Mitra Stanko, rođ. 2. 12. 1887. u Cerovcu (trgovac). Došao u 30 pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
184. Vukić Slavko, rođ. 2. 12. 1897. u Cerovcu. Došao iz Amerike brodom »Princeza Rojal Elizabet« u luku Havre otkuda je upućen na solunski **front.**
185. Vuksan Stanka Stevan, rođ. **23. 8. 1888.** u Gejkovcu. Došao u **30.** pješ. dobr. puk 17. 9. 1917. god.
186. Vuletić Milivoja Dragutin, rođ. 13. 9. 1871. u Kuzmi. Došao u 30. pješ dobr. puk 30. 8. 1917. god.
187. Vuletić Pavla Mojsije, rođ. **12. 9. 1891.** u Periasici. Došao u 30. pieš. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
188. Vukobratović Vaso, rođ. u Krnjaku. Bio u dobrovoljačkom odredu »Vojin Popović«.
189. Vukobratović Ilije Božo, rođ. 12. 3. 1884. u Velikoj Crkvini (radnik). Došao 10. 8. 1917. godine u 30. pješ. dobr. puk.
190. Vukobratović Marko, rođ. 1895. u Vojišnici. Ranjen 20. 9. 1916. kod **Amzale.**
191. Vuksan Janka Stevan, rođ. 23. 12. 1888. u Gejkovcu. Doputovao iz Ame**rike** brodom »Princeza Rojal Elizabet« u luku Havre otkuda je upućen na solunski front 30. pješ. dobr. puk 17. 9. 1917. god.
192. Vunduk Nikola, rođ. 14. 1. 1884. u selu Lipovac. Došao izAmerike bro**dom** »Princeza Rojal Elizabet« u luku Havre otkuda je upućen na solunski front.
193. **Zivković** Mihajlo, rođ. 1893. u Širokoj Rijeci. Ranjen 6. 9. 1916. kod **Kokarde.**
194. **Zivković** Stanka Đuro, rođ. 25. 9. 1888. u Širokoj Rijeci. Došao iz Ame**rike** 18. 8. 1917. god. a u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
195. **Zivković** Simo, rođ. 2. 9. 1896. u Budačkom. Došao iz Amerike 4. 6. 1917. u Francusku otkuda je upućen na solunski front.
196. Zivković Todora Milić, rođ. 15. 7. 1891. **u Zivković** Kosi. Došao **u** 30. **pješ.** dobr. **puk** 21. 10. 1918.
197. **Žiža** Mihajla Petar, rođ. 27. 10. 1889. u Potplaninskom Selu. Došao u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.
189. **Zrvnar** Ilije Mojsije, rođ. 22. 7. 1889. u Novom Selu. Došao u 30. pješ. **dobr.** puk 30. 8. 1917. god.
190. **Zunić** Petra Marko, rođ. 14. 4. 1893. u Pejić Brdu. Došao iz Amerike 18. 8. 1917., a u 30. pješ. dobr. puk 30. 8. 1917. god.[218]

Poznate ličnosti na području kotara Vojnić (1881—1914)

1. Balčin Đuro, bilježnik u Krnjaku 1913.
2. Bamfić Mijo, nadlugar 1911. u kotaru Vojnić
3. Biličić Marko, načelnik općine Barilović od 1907. do 1911.
4. Blagojević Vaso, član općinskog zastupstva Krnjak 1888. god.

218 sasvim je sigurno da spisak učesnika nije potpun. Za mnoge nije navedeno mjesto rođenja, a neki originalni popisi su zagubljeni u toku 1. svjetskog rata.

5. Bosanac Milan, predsjednik kotara (predstrojnik) 1901. u Vojniću
6. Božić Mile, načelnik općine u Vukmaniću i član županijske skupštine 1907. god.
7. Bunčić Miloš, općinski načelnik 1904. i bilježnik u općini Krstinja 1895. i 1907. god.
8. Bunčić Ilija, član općinskog zastupstva u Krnjaku 1888. god.
9. Čokrlić Milutin, općinski bilježnik u Vojniću 1902. god.
10. Čika Stojan, član općinskog zastupstva Krnjak 1888.
11. Ćuruvija Mile, općinski blagajnik u Vukmaniću 1907. god.
12. Dobrinić Stjepan, blagajnik u općini Barilović 1907. god.
13. Derkoš Krešimir, župnik iz Ladvenjaka, član skupštine Modruško riječke županije od 1912. do 1918. god.
14. Devčić Ivan, član županijske skupštine (mandat prekinut 1909. iz »raznih razloga«.[219]
15. Dojčinović Đurađ, član općinskog zastupstva Krnjak 1888. god.
16. Gazibara Ilija, član općinskog zastupstva Krnjak 1888. god.
17. Gazibara Milić, član općinskog zastupstva Krnjak 1888. god.
18. Generalović Pero, vlasnik tvornice soda vode u Tušiloviću 1911.
19. Gojković Miloš, bilježnik u općini Vojnić 1897. godine.
20. Gredelj Joco, vlasnik Tvornice cementnog crijepa u Vojniću 1911. god.
21. Gredelj Emil (Mile), trgovac u Vojniću koji je jedini bio već 1901. godine član Skupštine riječ. mod. žup. po imovinskom cenzusu (platio 1901. god. 506 kruna i 58 filira). Bio je među 55 najbogatiji veleporeznika u županiji. Kasnije od 1908. do 1914. izborni je član Skupštine Modruško riječke županije.
22. Grubješić Arsenije, sa Banije, osnivač zaklade (fondacije) od 500 forinti (ili 1.000 K) za rodbinu svoje supruge Senije rođ. Dević i zasiromašnu djecu iz Dunjaka (1889. god.)
23. Gušić Miloš, mjesni sudac u Krstinji 1906. god.
24. Hinterhalter Vjekoslav, predsjednik kotara Vojnić 1908. god. i član županijske skupštine po položaju. Premješten 1911. u Vukovar.
25. Jasika Nikola, žandarmerijski stražmeštar i posjednik u Krstinji, a 1904. načelnik općine (poslije Miloša Bunčića).
26. Jurinić Marko, službenik u kotaru Vojnić 1895.
27. Kajfeš Petar, kotarski pristav 1907. god.
28. Keser Mihajlo, član općinskog zastupstva Krnjak 1888. god.

28a. Kolibaš Stjepan, kotarski veterinar u Vojniću početkom 20. stoljeća.

29. Kosanović Rade, mjesni sudac u Perjasici 1907. godine.
30. Kosanović Pajo, načelnik općine Perjasica 1904/7.
31. Košić Mileta, općinski blagajnik u Perjasici 1901. god.
32. Kranjc Zivko, predsjednik kotara 1895. god.
33. Kresojević Mihajlo, blagajnik u općini Krnjak 1907. god.
34. Kresojević Milić, mjesni sudac u Vojniću 1905/7.
35. Kresojević Jovo, član skupštine Modr. rij. županije od 1898. go 1904. god
36. Kresojević Stojan, član općinskog zastupstva Krnjak 1888. god.
37. Knežević Danilo, član općinskog zastupstva Krnjak 1888. god.
38. Lapčević Simo, podvornik u kotaru Vojnić do 1903. god.
39. Laufka Vaclav, liječnik u Bariloviću 1902. god.

219 XXIV Izvješće o stanju javne uprave u župan. Modruško riječkoj za god. 1909. str. 44.

40. Lavrnja Stevan, općinski načelnik **u** Perjasici 1908. (izbor nije potvrđen pa je morao podnijeti ostavku).
41. Lončar Gajo, sveštenik u Perjasici i član Županijske skupštine 1905/11.
42. Maćešić Jovan, član općinskog zastupstva Krnjak 1888. god.
43. Maćešić Dmitar, član općinskog zastupstva Krjnak 1888. god.
44. Maćešić Stanko, zamjenik suca u općini Krnjak 1907. god.
45. Malobabić Dušan, član Skupštine Modr. riječke županije 1902.
46. Marčec Marko, općinski načelnik u Bariloviću 1913. god.
47. Marjanović Stevan, općinski blagajnik u Perjasici 1913. god.
48. Martinović Milovan, općinski blagajnik u Vukmaniću (suspendiran 1912)
49. Marinković Nikola, općinski blagajnik u Bariloviću 1901. god.
50. Martinović Đuro, blagajnik u općini Krstinja 1895/7 god.
51. Malobabić Ignjatije, sveštenik, član delegacije kotara za doček cara Franje Josipa u Zagrebu 1895. god.
52. Majstorović Mojo, sveštenik u Dunjaku. Član županijske Skupštine 1901/7. god.
53. Matijević Stevan, član općinskog zastupstva Krnjak 1888. god.
54. Matijević Milić, član općinskog zastupstva Krnjak 1888. god.
55. Milčić Rade, sveštenik u Širokoj Rijeci, član Skupštine Modruško riječke županije 1908/14.
56. Marinković Pavao, načelnik općine u Perjasici. Osnivač fonda Stake Marinković 1900. god. Kamate su dijeljene »jednom siromašnom, a u svakom pogledu vrijednom učeniku Opće pučke škole u Perjasici«.[220]
57. Mihajlović Jovo, vlasnik Tvornice soda-vode u Krnjaku 1911. god.
58. Milčić Josip, kotarski sudac i član županijske skupštine 1907.
59. Milčić Dragutin, općinski blagajnik u Bariloviću 1897. god.
60. Miljenović Simo, član općinskog zastupstva Krnjak 1888. god.
61. Mraović Simo, predsjednik kotara Vojnić 1887. god.
62. Mrmić Aleksandar, bilježnik, upravitelj općine Krnjak i član županijske skupštine 1905/11.
63. Mrkša Stjepan, kotarski pristav u Vojniću 1908. god.
64. Mujić Dragutin, općinski blagajnik u Vukmaniću 1912. god.
65. Novaković Mile, blagajnik u općini Vojnić 1897. god.
66. Novaković Dušan,[221] kotarski liječnik u Vojniću 1908. god.
67. Papa Nikola, općinski načelnik u Bariloviću 1897. god.
68. Pavičić Simo,[222] kotarski pristav 1894. god. i predsjednik kotara 1895. god.
69. Pavković Jakov, član opć. zastupstva Krnjak 1888. god.
70. Pavić Simo, općinski blagajnik u Perjasici 1904/7.
71. Pejčić Ante, župnik iz Vukmanića, član Skupštine Modruško riječke županije 1912/18.
72. Perković Josip, općinski blagajnik u Bariloviću 1913. god.
73. Petrović Petar, član župan, skupštine (mandat prekinut 1909).
74. Petrović Vladimir, član žup. skupštine (mandat prekinut 1909).
75. Penić Đurađ, član općin. zastupstva Krnjak 1888. god.

520 XXV Izvješće str. 234.

221 Došao iz Donjeg Lapca.

222 Iste godine premješten je u kotar Čabar.

76. Perse Danko, općinski bilježnik u Perjasici 1907. god.
77. Pijevac Luka, općinski blagajnik u Perjasicil901. god.
78. Plemić Andrija, perovodni vježbenik u kotaru Vojnić 1909. god.
79. Potkrajac Pavel, član opć. zastupstva Krnjak 1888. god.
80. Potočnjak Vjenceslav, kotarski pristav u Vojniću 1905. god.
81. Prebeg Filip, kotarski podvornik 1903. god.
82. Prokopec Franjo, kotarski veterinar u Vojniću 1909. god.
83. Radančević Milan, predsjednik kotara Vojnić 1901. god.
84. Rašeta Georgije, pristav kotara Vojnić 1895. god.
85. Rebić Danijel, blagajnik općine Vojnić 1897. god.
86. Ribar Dušan, pravnik. Imenovan besplatnim perovođom kotara Vojnić 1911.
87. Ribar Pajo. učitelj u Vojniću i član žup. skupštine 1900/14.
88. Rogić Stevo, općinski načelnik u Krnjaku 1897. god.
89. Romčević Teodor, blagajnik u općini Perjasica 1904, kasnije blagajnik u općini Vojnić.
90. Romčević Đuro, općinski načelnik u Krstinji 1907. i član Žup. skupštine od 1901/1907.
91. Rossi Slavoljub, općinski bilježnik u Vukmaniću 1907.
92. Sever Miloš, kotarski veterinar u Vojniću 1912. god.
93. Sljepčević Milan, predsjednik kotara Vojnić 1912. i član Žup. skupštine. Premješten 1913. u Irig.
94. Spudić Stjepan, općinski blagajnik u Bariloviću 1901. god.
95. Srdić Miloš, član općin. zastupstva Krnjak 1888. god.
96. Straus Josip, kotarski veterinar u Vojniću 1909. god. (došao iz Vukovara).
97. Sučević Mojsije, zamjenik općinskog suca u Perjasici 1905/7.
98. Stojković Pavel, predsjednik kotara Vojnić 1908. god.[223]
99. Španović Jovo, zamjenik mjesnog suca u Krstinji 1907. god.
100. Škrgić Nikola, načelnik općine Vojnić 1889. god.
101. Špoljarić Nikola, zamjenik mjesnog suda u Vukmaniću 1907. god.
102. Španović Petar, općinski blagajnik u Vojniću 1907. god.
103. Šoštarić Josip, župnik — član deleg. za doček cara Franje Josipa u Zagrebu 1895.
104. Štefanac Petar, trgovac — član žup. skupštine 1912/18.
105. Štimac Ivan, član žup. skupštine (mandat prekinut 1909).
106. dr Štraser Mirko, kotarski liječnik u Vojniću od 1894. do 1908. god.
107. Terezaj Koloman, liječnik u Bariloviću 1907. god.
108. Tomić Petar, načelnik općine Krnjak 1888. god. i član županijske skupštine 1901. god.
109. Tuškan Marko, bilježnik općine Barilović 1895, a upravitelj općine Barilović 1907. god.
110. Valjato Antun, predsjednik kotara Vojnić 1911. god. i član županijske skupštine.
111. Vranić Andrija, županijski podvornik u kotaru Vojnić 1907. god, premješten 1908. u Senj.
112. Zelenika Pavao, veterinar u Vojniću, 1903. premješten u Senj.
113. Zivković Jovan, kotarski akcesista 1894. i oficijal 1907. god.
114. **Zivković** Nikola, zamjenik mjesnog suca u Vojniću 1907. **god.**

223 Iste godine premješten u Ilok.

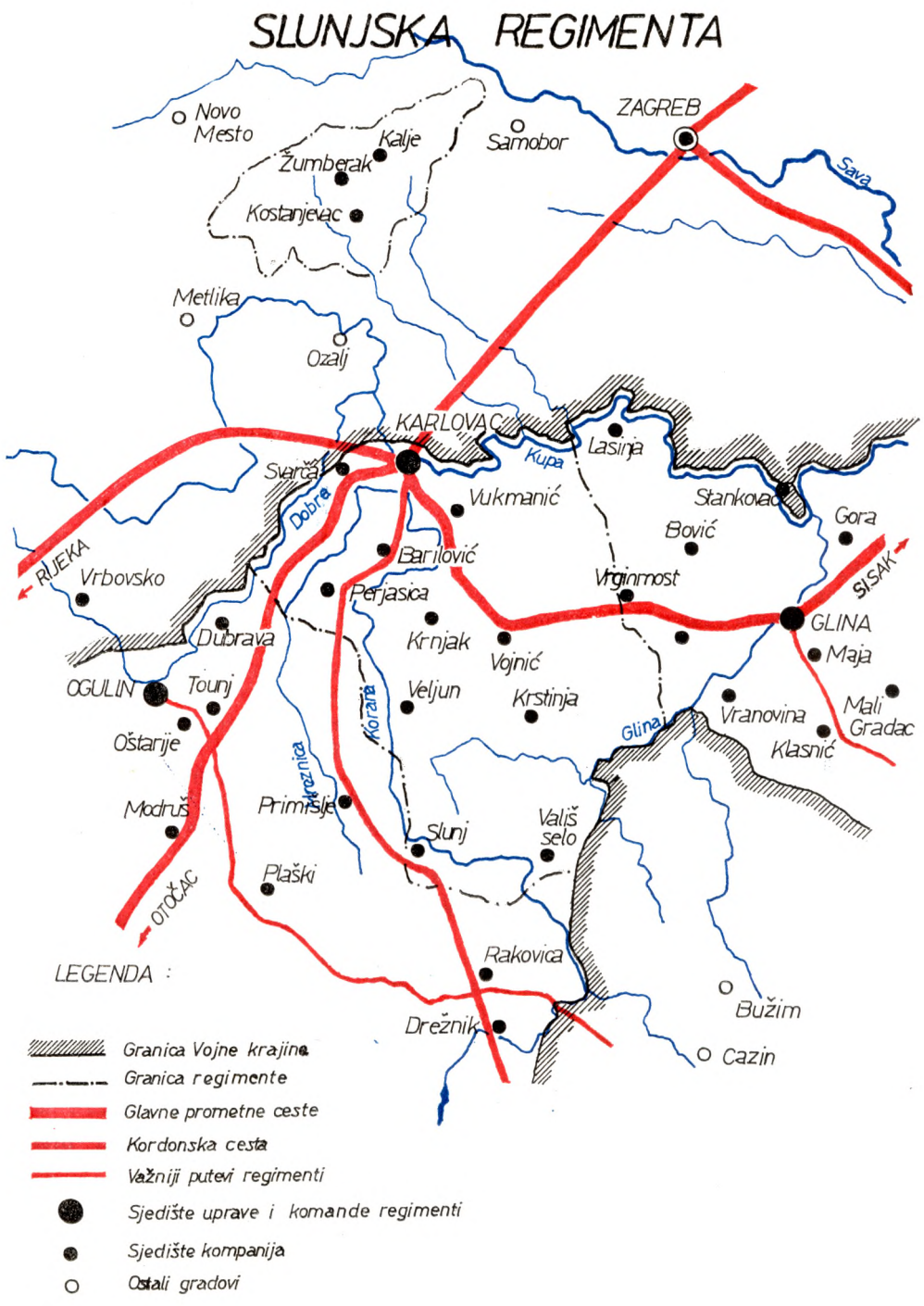
SLUNJSKA REGIMENTA
Novo Mesto
Kalje
Žumberak
Kostanjevac
Samobor
ZAGREB
Sava
Metlika
Ozalj
KARLOVAC
Kupa
Lasinja
Svarča
Dobra
Vukmanić
Stankovac
Gora
Bović
RIJEKA
Vrbovsko
Barilović
Vrginmost
SISAK
Perjasica
GLINA
Dubrava
Krnjak
Vojnić
Maja
OGULIN
Tounj
Veljun
Krstinja
Vranovina
Mali Gradac
Glina
Klasnić
Oštarije
Korana
Mrežnica
Modruš
Primišlje
Slunj
Vališ selo
Plaški
OTOČAC
LEGENDA :
Rakovica
Bužim
Drežnik
Cazin
Granica Vojne krajine
Granica regimente
Glavne prometne ceste
Kordonska cesta
Važniji putevi regimenti
Sjedište uprave i komande regimenti
Sjedište kompanija
Ostali gradovi

Ostaci blagajne i barutane vojne kapetanije u Krstinji.

Lijevo zidine starog grada Krstinje.

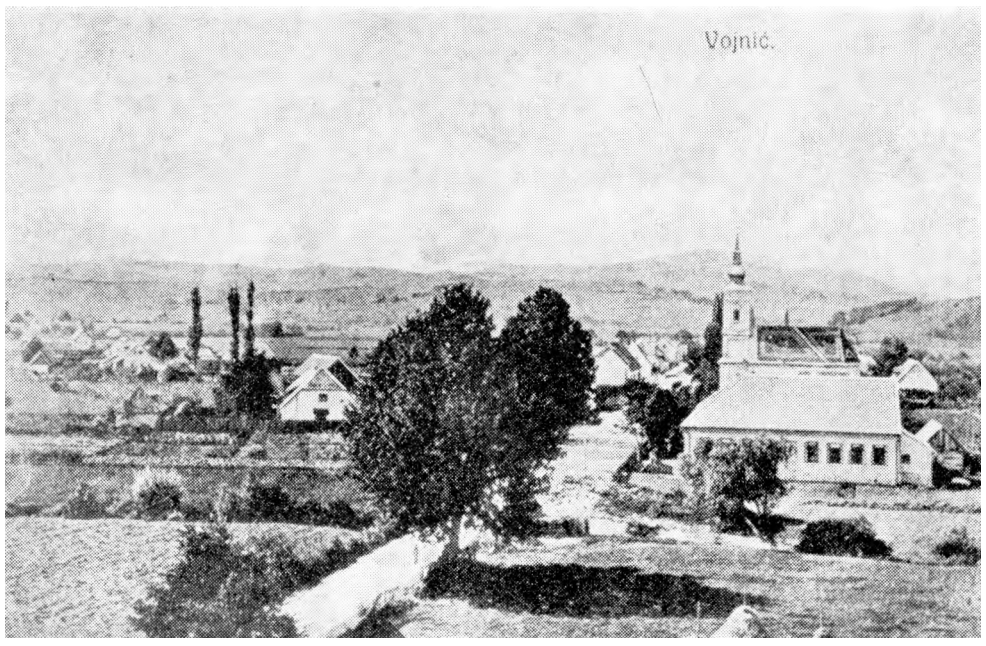

Panorama Vojnića 1911. godine.

Vojnić, 1911. Osnovna škola i crkva »Mlada nedelja» Spaljenane 1942. godine.

Faksimil — akcije Srpske štedionice u Vojniću.

Županija: Ogulin

Kotar: Vrbovec

Putovnički list.

Grad: Vrbovec

Općina:

Ime molitelja putovnice	Zanimanje	Stališ	Mjesto rodjenja, zavičajna općina	Obitavalište	Godina rodjenja	Vjeroispovjest	Svrha putovanja	Kuda putuje? u sličaju putovanja u prekomorske zemlje, iz koje luke?	Trajanje valjanosti putovnice	Opis osobi: stas	lice	kosa	oči	usta	nos	brada, brkovi	Osobiti znaci, naročito pogrdni	Vlastoručni podpis molitelja
Marko Martinović Ljubo 3.	težak dječak	udovac	Rakovlenska Vrbovec		1870	rimsk. kat.	za zabavu	Sj. Amerikan. preko Bremena	1 god.	srednji	duga	kestenjasta	sive	ravna	pravilan	nistina	kestenjasti	na livoj ruci kažiprst i srednji prst dugo nagnuti

Proti molitelju ne predleži zaprieka izdanju putovnice niti s razloga vršenja stavne i službene obvezanosti, osnivajuće se na zakonu o obranbenoj sili, niti iz kaznenih ili inih razloga.

Broj 4103/913 U Vrbovcu dne 8 travnja 1913

Vidio kod kr. kotarske oblasti

u Vrbovcu dne 21 travnja 1913

kotarski predstojnik.

Provadović

općinski načelnik.

Spanović

općinski bilježnik.

Obrazac A. k § 8. naputka.

Tisak i naklada F. Rufica naslj.: M. Kos i M. Mileusnić, Zagreb.

Faksimil — putovnički list.

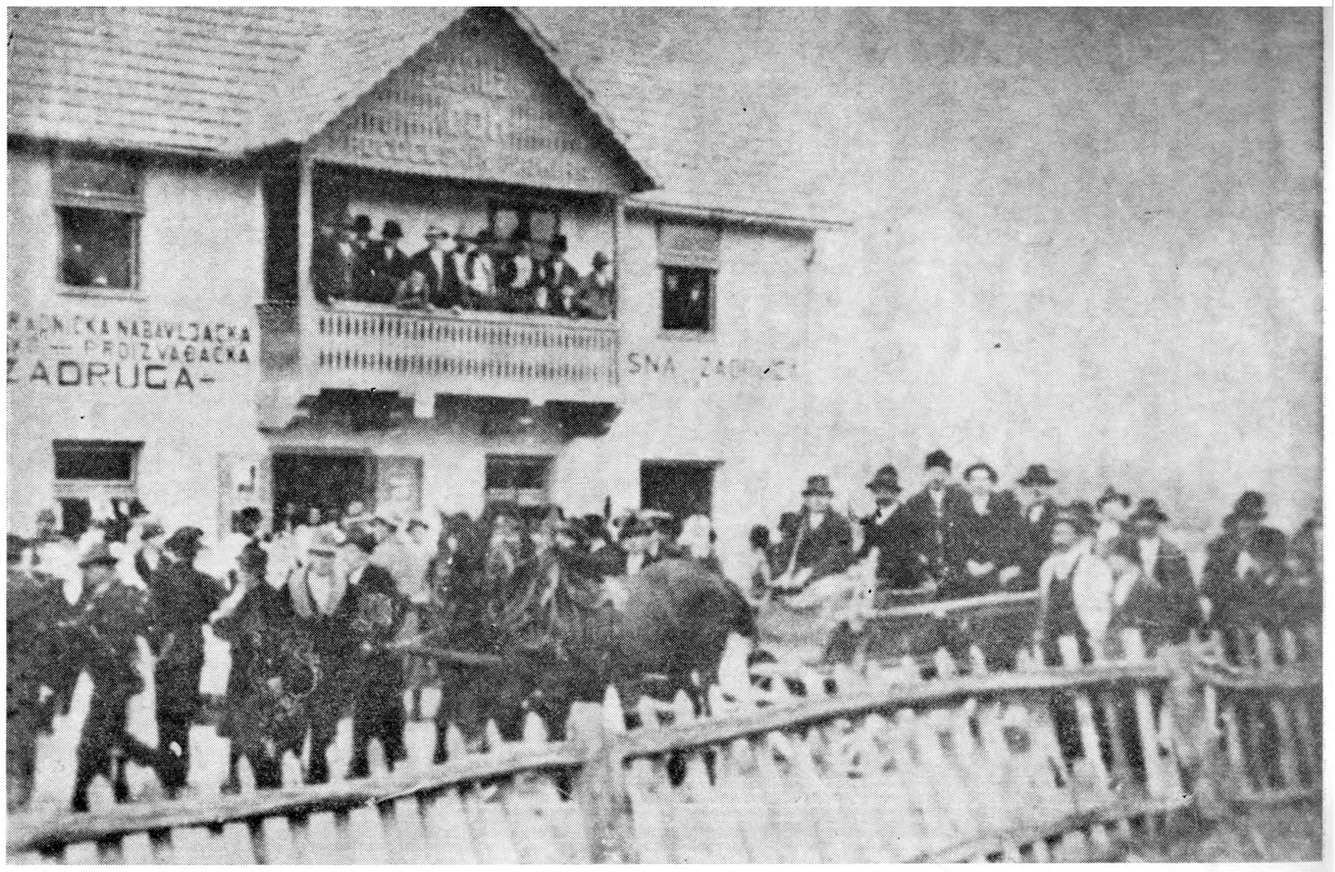

Zadružni dom u Tušiloviću 1937. godine.

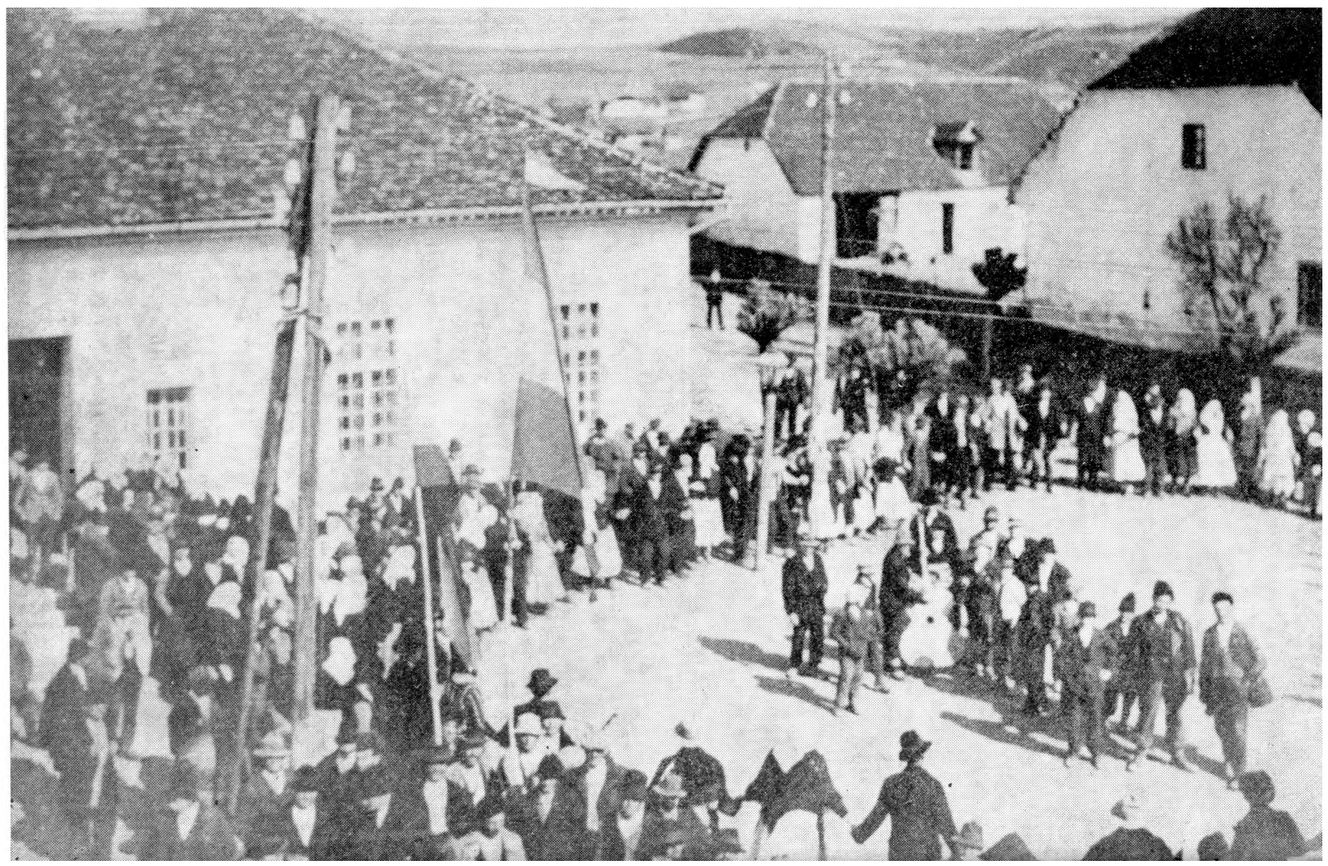

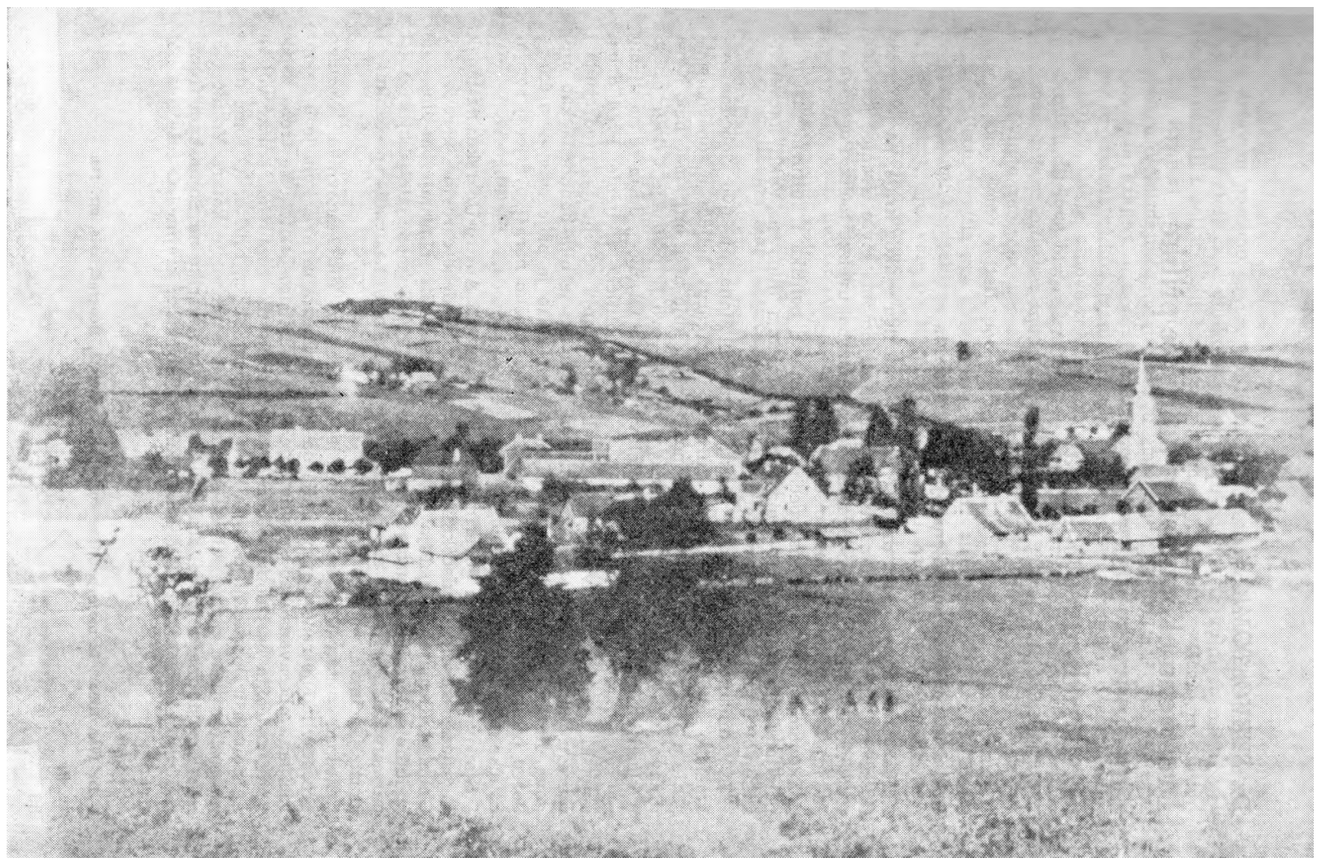

Vojnić 1941. godine.

Dr STEVO TOMIC

Društveno-ekonomske i političke prilike između dva svjetska rata, razvoj radničkog pokreta i KPJ na području kotara Vojnić

Opći društveno-ekonomski razvoj između dva rata

Zbivanja daleke prošlosti dugo se ogledaju na licu svakog kraja, pa je izreka da se u krajevima Korduna, a i u drugim dijelovima bivše Granice još vide tragovi i Krajine i Austro-Ugarske, iako sumarna, uvelike točna. Pogotovo su se vidjeli u razdoblju o kome pišem.

Ekonomika na posjedima specifičnog sastava, politika i kulturni razvoj u patrijahalnim i naturalno^proizvodnim prilikama dugo su vukli karakteristike vojno-graničarskog življenja.

U godinama konačne krize Austro-Ugarske Monarhije ovo slobodno, nekmetsko seljaštvo, sito vjekovne službe »bogu i caru«, željelo je konačno smirenje **u** državi modernijoj i »narodnoj«, državi koja neće biti »maćeha«. Nova država je i nastala, no, kako ćemo vidjeti — ovo je područje i dalje ostalo u vlastitim kutu (slično drugim dijelovima bivše Granice), da bi se na njemu na svojevrstan način reproducirao i svoje političko življenje. Pred drugi svjetski rat ima relativno brz razvitak oslobađanja od iluzija, predrasuda i vjere u monarhističku unitarnu državu, koja mu je bila ponuđena kao njegova. Bez takvog zaključka ne bi bilo jasno zašto je prije rata — a što je pored ostalog potvrdio i tok NOB-a — tako snažno narastao utjecaj socijalističke revolucionarne ideologije koju je propovijedala KP Jugoslavije.

Stanovnici o kojima govorimo, ma koliko mrzili Austro-Ugarsku, nastanak jugoslavenske države dočekali su na strani pobijeđene carevine, u rovovima Galicije, Karpata, Soče, Pijave i drugih ratišta. Bili su primjerom zlosretne sudbine — da podupiru carevinu i u isti čas robuju neprijateljskoj državi i germanstvu. Posljedice su iskusili jer su kasnije nazivani »prečanima« i »austrijancima«.

Raspad Austro-Ugarske Monarhije za pretežni dio stanovnika Korduna predstavljao je radost, punu želja da se stvori nova država, koja je u deklaracijama obećavana kao »ujedinjenje«, sloboda i prosperitet. Ne treba zaboraviti značajan broj dobrovoljaca iz ovoga kraja na frontovima srpske vojske na Solunu i Dobrudži, od kojih su neki i poginuli na ratištu. (O tome danas ne postoje točni podaci, ali se smatra da je s teritorije kotara Vojnić bilo nekoliko stotina dobrovoljaca). Dobrovoljci iz Amerike na Solunskom frontu bili su pretežno s Korduna, Like, Banije i Bosanske krajine.[1] O težnji za no-

1 Dr Ivan Ribar: Iz moje političke suradnje, Prosvjeta, Beograd, 1948, str. 140.

vom državom posebno govore politička projugoslavenska udruživanja prvog decenija ovog stoljeća u obliku zavjereničkih odbora, iz kojih su neki pojedinci, učitelji i seljaci, bili hapšeni, a primjerice učitelj u Gornjem Skradu (općine Krnjak) Petar Petrović kao istaknuta ličnost tog kretanja bio je optužen u Veleizdajničkom procesu u Zagrebu 1909. godine.[2] Potkraj rata mladići ovih krajeva u značajnom se broju ne odazivaju vojnom pozivu i bježeći u »zeleni kadar« manifestiraju, očigledno, prevratničko raspoloženje.

Ne bi bilo, dakle, osnove zaključivati da je područje Korduna (kao i ostalih spomenutih dijelova bivše Granice) sve do propasti Austro-Ugarske i stvaranja nove države bilo bez modernog političkog gibanja i određene političke povijesti. Iako zaostala, i poslije »razvojačenja« marginalna teritorija, Granica je, kako ćemo vidjeti, počevši od preporoda i uvođenja civilne vlasti u XIX stoljeću, pratila sva zbivanja u ostaloj Hrvatskoj. U njoj su postepeno djelovali zakoni kapitalizma kao i drugdje, a isto tako, jednako kao i u ostaloj Hrvatskoj, djelovale političke stranke i »politika« kao faktor života.

Među svojim posebnostima Granica je imala čak neke »prednosti« pred susjednim krajevima bivše Banske Hrvatske, gdje su se sve do poslijeratne agrarne reforme zadržali ostaci polufeudalnih odnosa, a kod seljaka prevladavao vrlo sitan individualni posjed. Na Kordunu je zemlja najduže ostala u rukama kućnih zadruga, koje su bile presudan faktor gospodarskog i moralnog života. Zadruge su bile prepreka napretku, ali i zaštita u nemilosrdnim prilikama kapitalističke akumulacije. Prevladavajuće zadrugarstvo zaustavljalo je usitnjen je posjeda i Kordun će ga doživjeti tek u konačnom raspadu zadruga potkraj stare Jugoslavije, s tim da su neke od njih podijeljene tek poslije 1945. godine. Dilema da li se »dijeliti« s ukućanima ili ne, ovdje je bila pod pritiskom ukupne povijesti Granice, a naročito naturalne proizvodnje i trajno nepovoljnih cijena za seljačka gospodarstva. Osim toga, po Zakonu o zadrugama iz 1889. g. svakoj diobnoj grani morao je biti osiguran posjed od 4 jutra, inače nije moglo biti diobe. Zato je na Kordunu postupak diobe bio dug i bolan i nešto brži tek od 1910. godine.

Stanovništvo i posjed

Prema popisu stanovništva iz 1921. godine kotar Vojnić je sastavljen od 7 općina (Barilović, Perjasica, Krnjak, Tušilović, Vukmanić, Vojnić i Krstinja), a imao je ukupno 34.833 stanovnika. Kako se u popisu navodi, od toga broja bilo je 25015 »pravoslavnih« i 9799 »katolika«. Sama općina Barilović imala je 6962 »katolika«, zapravo Hrvata i oko 800 »pravoslavnih« (Srba), a općina Vukmanić — 2891 osoba hrvatske narodnosti. Ostala 2633 žitelja u ovoj općini bili su »pravoslavni«, tj. srpske nacionalnosti. U pet općina je bilo gotovo isključivo »pravoslavno« (srpsko) stanovništvo.

Prema statističkom godišnjaku 1931. godine u desetogodišnjem razdoblju nastao je značajan porast žitelja, odnosno oporavak od posljedica prvog svjetskog rata. U kotaru je 1931. godine živjelo 39286 stanovnika, što znači da je od prvog popisa broj porastao za 12,78°/o. Oni su udruženi u 6240 domaćinstava, prosječno 6,3 stanovnika po domaćinstvu. U Savskoj banovini 1921. godine

2 Stenografski zapisnik »Veleizdajnički proces« od 3. 3. 1909.

u jednom domaćinstvu živjelo je prosječno 5,01 stanovnika, a 1931. taj broj je bio manji (4,84 stanovnika). Prosječni priraštaj žitelja u tome razdoblju u Banovini znosio je 11,42%.

Iako iskazuje prosjeke, ta visoka brojka članova domaćinstva u kotaru Vojnić daje posredan uvid u još dvije pojave — u snagu ostatka zadružnog života, te visinu nataliteta, koji je znatan, iako je i smrtnost stanovništva, a naročito djece velika. Usporedba s drugim krajevima Hrvatske i današnje karlovačke zajednice općina daje i podatke koji su negativni za kotar Vojnić. Kako to pokazuju statistike, ako se odnos stanovnika teritorije SR Hrvatske za razdoblje od 1910. do 1948. godine označuje sa 100 :109,2, tada se on u Zajednici općina Karlovac iskazuje sa 100 : 97,8, a onaj u kotaru Slunj još gore, jer porast ovdje iznosi tek 72,9% od republičkog prosječnog porasta. I Vrginmost pokazuje negativan zbir s brojkom 82,6 od spomenutog porasta. Pored ostalih razloga, dva svjetska rata, a naročito posljednji, katastrofalno su djelovala na stanje populacije.

Karakteristično je i iznenađujuće da se gustoća naseljenosti na teritoriji čitave današnje Zajednice općina Karlovac (kojem pripada nekadašnji kotar Vojnić) nije bitno mijenjala u toku 114 godina (1857—1971). Naime, 1857. g. živjelo je na 1. km² 51,4 stanovnika, 1910. — 61,9, s tim da ih je 1948. g. bilo još manje (60,5, a 1971. — 61 stanovnik).

Inače naselja su malena na teritoriji čitavog prostora. Za ilustraciju uzimamo samo broj stanovnika u selima općinskih sjedišta.[3]

	1921. g.	1931. g.
Barilović	442	451
Krnjak	556	654
Krstinja	387	400
Perjasica	321	360
Vukmanić	541	536

Ako se s ovim podacima o stanovništvu usporede prosječne količine zemljišta po jednom domaćinstvu, dobiva se slika »bogatstva«, odnosno stvarnog ekonomskog stanja žitelja, koji se gotovo isključivo bave poljoprivrednim poslom. Prema nekim podacima, vojnički posjed po domaćinstvu iznosio je, slično slunjskom, prosječno — 3,4 hektara.

Od ukupnog posjeda u Savskoj banovini 5,85% otpadalo je na obradivu zemlju (polje), 19,19% na livade, a 25,04'% na pašnjake.[4] Ako se ima u vidu vrletnost kordunskog tla, u najboljem slučaju se može pretpostaviti da se odnos među kulturama kretao oko ovoga banovinskog prosjeka. Tada je domaćinstvo u kotaru Vojnić, u prosjeku s 6,3 člana, imalo na raspolaganju oko 1,5 hektara obradive zemlje (oranice), 70 ari livade i oko 90 ari pašnjaka.

Kolika je bila ukupna proizvodnja poljoprivrede, vidi se iz slijedeće tabele. U Kotaru Vojnić 1926. g. zasijano je u jutrima:[5]

3 Rep. zavod za statistiku po naseljima i dijelovima naselja, Zagreb, 1964.

4 Statistički godišnjak, knj. II, 1930, str. 90.

5 Arh. Prim, krajiške obi. Polj. odjeljenje, kut. 888.

pšenice	5746 (ozime) i 16 (jare)
kukuruza	4010
pira	60
prosa	1556
graha	1870
stočne hrane	10
djeteline	610
lucerne	548
krumpira	707

Bilo je 4174 k. j. livada i 15862 pašnjaka.

Pšenice u prosjeku urodilo je 3—4 q, kukuruza 6q, zobi 6q, te ječma 3—4q. Opremljenost posjeda tehničkim spravama svojevrstan je pokazatelj stanja poljoprivrede, pa i o tome navodimo osnovne podatke po općinama.[o]

Vršalice po paru		Ručne vršalice	
Vojnić	4	Krstinja	52
Knjak	3	Vojnić	19
Perjasica	1	Tušilović	15
		Vukmanić	32
		Krnjak	40
		Perjasica	40

Sijačice za kukuruz		Kosačice za travu	
Vojnić	**6**	Vukmanić	1
Tušilović	5		
Barilović	3		
Vukmanić	44		
Perjasica	2		
Krnjak	**0**		

Takav posjed nije mogao stvarati tržišne viškove i jedva je dostajao za život zemljoradnika. Naravno, prosjeci ne pokazuju razlike između onih koji su bili iznad njega i onih koji su bili daleko ispod, ali u ovom slučaju, jer uopće ne postoji veliki posjed, prosjeci daju približno realnu sliku.

Prema državnim statistikama postojala su i zv. uzorna gospodarstva. Njih je bilo malo i odskakala su od prosjeka, ali više po količini prinosa s obzirom na površine nego po kulturi obrade. Tako se na teritoriji kotara spominje zadruga Marčac iz Banjskog Sela, općine Barilović. Riječ je o posjedu od 24 jutra zemljišta, podijeljena na oranicu, livadu i pašnjak. Obrađuje se stočnim zapregama i plugom obrtačem. To gospodarstvo dobilo je kao nagradu neke poljoprivredne mašine. Bilo je posebno istaknuto da je gospodarstvo član Poljoprivredne zadruge u Belaju te da nije zaduženo. Slično je imanje Igna-

6 Isto kao 5.

tije Mihajlovića iz Krnjačkog Grabovca sa 16 jutara zemlje. Domaćin je obrađuje na isti način. Zadruga Miloša Opačića iz Brezove Glave imala je 22 jutra oranice, upotrebljavala je plug obrtač, sijačicu za kukuruz i stočnu zapregu. Zadruga Vergaš iz Široke Rijeke, općina Krstinja, ima oko 21 jutro, a od poljoprivrednih sprava upotrebljava plug obrtač, dvodijelnu branu, plug okopač i sijačicu za kukuruz. Zadruga Cvije Karapandža iz Gornje Trebnje, općine Vukmanić, posjeduje oko 15 jutara obradive zemlje i ima najnužnija proizvodna sredstva.[7]

U popisu iz 1931. godine primjećuje se porast površine oranica i livada na štetu pašnjaka. Pašnjaci, opet, rastu uzurpacijom zemljišta. To je u poljoprivredi velik korak i značajan pokazatelj. Preoravanje svega na čemu se dade posijati slika je borbe za utaženje gladi za zemljom i znak težnje ka tržištu. To radi i uzađruženi i individualni seljak. Veća proizvodnja žita i uporedo napuštanje ekstenzivnog stočarenja predstavlja uvijek postepeno mijenjanje načina proizvodnje.

Pojavu gladi za zemljom moguće je pratiti i kroz arhive općinskih uprava ovoga kraja. Već prvih godina poslije rata nastalo je razdoblje pravih napada na parcele tzv. zemljišnih zajednica koje su nekada kao šume i pašnjaci bile gotovo na općem korištenju, jer je svaka kuća imala nekoliko »ovlaštenja« zemljišne zajednice. Vrše se masovne uzurpacije, i intervencije od strane države, što dovodi negdje i do žestokih međusobnih okršaja seljaka te seljaka i organa vlasti.[8] Isti postupak je i sa šumom vlasništvom »imovnih općina«, čije dijelove seljaci također žele uzurpirati. U cijelini uzeto, to je prava socijalna borba za konačno formiranje seljačkog individualnog posjeda u uvjetima naglog razvitka poslijeratnog kapitalizma. Ona permanentno traje čitavo vrijeme postojanja stare Jugoslavije.

Prvih godina nakon rata još jedna pojava, poznata u čitavoj zemlji, naročito se odrazila u kordunskim krajevima. 1921. i 1922. i narednih nekoliko godina nastala je izvjesna živost u poljoprivredi.[9] Bez velikih struktura realnih promjena u zemlji otvorilo se svjetsko tržište poljoprivrednih proizvoda. Zapadna Evropa je investirala novac od reparacija i podizala standard uvozeći poljoprivredne robe i iz krajeva Jugoslavije. Nastalo je kratko razdoblje u kome pšenice, kukuruza i stoke nije bilo dosta da bi se zadovoljila evropska potražnja. Tada je nastala i lažna pojava da »seljak ima novca« i tvrdnja vladajućih krugova da je on u prosperitetu.[10] I u kotaru Vojnić, kraju velike besparice, ovo se razdoblje čini dobom žive razmjene, vremenom u kojem »svaka baba ima hiljadarku u čarapi«. Međutim, gledano za duže vrijeme, škare cijena na štetu seljaka bile su očigledne. Za kupnju željeznog pluga, koji je sad bio »u modi«, davana je »cijena volova«, tih neophodnih zaprega u domaćinstvu. Ako se ovo uzme kao činjenica, onda ona u seljačkom gospodarenju znači to da se, ako nema izvora prihoda sa strane, plug i zaprege zajedno, mogu imati tek nakon tri do pet godina, pod uvjetom da ne bude nikakvog izvanrednog gubitka na gospodarstvu i da je ono prosječno uspješno. To je otprilike rok obnove zadružne stoke preko vlastitog gospodarstva. Dakle

7 Isto, Arhiv 4. kut. 893.

8 Izvještaj županijskoj i banskoj upravi IHRP, Zbirka V, kut. 13.

9 Mijo Mirković: Ekonomska historija Jugoslavije, Ekonomski pregled 1958.

10 Dušan Todorović: Bilansa naroda Kraljevine Jugoslavije, 1933.

to ili kredit uz visoke kamate, koji vodi u zaduženje. Prema službenim podacima, baš u ovim godinama, u pasivnim krajevima, nastalo je glavno zaduženje u bankama.[11] Novčanim zavodima zemljoradnički dugovi 1936. g. iznosili su oko milijardu i osam stotina milijuna dinara, što bi značilo da bi svako lice imalo otplatiti 4150 dinara.[12] Prema nekim podacima u kotaru Vojnić bilo je zaduženo 39,49°/o gospodarstava.[13] Iznos dugovanja se ne zna. O prezaduženosti seljaka govori narodna skupština, sva štampa u zemlji, prikazujući razduženje kao »spas opstanka seljaka«. Tako o dugovima 1932. donosi rezoluciju Kongres agronoma Jugoslavije predlažući pretvaranje kratkoročnih kredita u dugoročne s manjim kamatnjakom, kod prezaduženih da se primijeni princip »prinudne nagodbe«, pri čemu bi jedan dio dugova bio otpisan. Vlada Jugoslavije 1934. donijela je uredbu o zaštiti zemljoradnika, a 1. X. 1936. Naredbu o odgodi prisilne prodaje seljačkih nekretnina. Za dra Milovana Grbu, vladinog poslanika za kotar Vojnić, »otpis 50%> seljačkih dugova« je obećanje kojim 1935. g. osniva organizaciju JRZ u Krnjaku, Gornjem Skradu, Krstinji i Utinji. Karakteristično je za stanje u kotaru da on tada inicira i hitno osnivanje »prehrambenih odbora«, jer nekim općinama, a pogotovo Perjasici, prijeti glad.[14]

Zato nitko od ekonomista trenutno oživljavanje trgovine prvih godina poslije rata nije smatrao »prosperitetom«. Bila je to samo kratkotrajna šansa za zaostalu, novca željnu poljoprivredu, koja je brzo nestala zasićenjem stranog tržišta, konkurencijom jačih, a pogotovo pojavom velike svjetske krize tridesetih godina.[15]

Statistički podaci o broju stoke na teritoriju kotara govore o glavnoj grani vojničke privrede. Količina stoke u odnosu na ratarski produkt na Kordunu morala bi imati sasvim drukčiji značaj od onoga u bilo kojem bogatijem kraju, a pogotovo u Vojvodini. Vojvođanski seljak proizvede na svom posjedu po osobi 8—11 puta više pšenice i kukuruza od kordunaškog seljaka, i to je njegov stvarni prodajni artikl. Stoka bi na Kordunu trebala da pokrije svu pasivu ratarstva. Međutim, ona je (osim ponegdje konji i volovi) nekvalitetna i predstavlja slab izvor prihoda.

Podaci o broju stoke temelj su za zaključivanje o tome kako se tržišno održava seljački posjed.

Po Popisu domaće stoke Kraljevine SHS, 1921. godine, u kotaru Vojnić je bilo:

teladi	junadi	krava	volova	konja	svinja	ovaca	koza
2907	9927	7772	6978	2000	6655	15043	2143

Prema podacima popisa od 1931. godine količina stoke se povećala ukupno za 6%>, dok se broj svinja smanjio. Broj konja je porastao i održava tzv. »borbu konja protiv volova«, za koju u ekonomskom smislu postoje značajni razlozi.

11 Rudolf Bićanić: Kako živi narod, Tipografija DD, Zagreb, str 71—74.

12 Dr. Ivan Ribar: Iz moje političke saradnje, str. 170.

13 Dr B. Stojsavljević: Kordunsko selo između dva rata, str. 168.

14 Izvještaj SR načelnika Vojnić B. upravi 30. XII 1935.

15 Isto, kao 5.

Ispada da je na domaćinstvo u kotaru otpadala jedna krava (1,2), jedan vol (1,1), a na svako treće domaćinstvo jedan konj. Prosječnom domaćinstvu pripadalo je nešto više od jednog svinjčeta (1,6), nešto više od dvije ovce (2,4), a koza je bilo tri puta manje nego domaćinstva. Ovdje se, istina, radi
0 prosjecima svih domaćinstava kao cjeline, što zamagljuje stanje kategorija najbogatijih i najsiromašnijih. U ovome kraju nije bilo velikih posjeda, pa uprosječenje daje upotrebljivu sliku stanja.

Iz količine zemlje i broja stočnih grla izviru »socijalne razlike« među seljacima. Po načinu obrade te su razlike vrlo malene. Odmah nakon prvog svjetskog rata u kotaru, zbog strukture posjeda i zbog pomanjkanja novca, nitko nije upotrebljavao mehanizaciju za obradu. Za predio kotara Vojnić, a i čitav Kordun, karakteristično je da je svaki vlasnik obrađivao zemlju sam. Vlasnik je radio >sa »slugom«, a ovaj rje s »gospodarom« jeo iz iste zdjele, ne nazivajući ga nikad »gazdom«, već »stricem«, »čičom« i sličnim porodičnim nazivom.

Diferencijacija, socijalno razlikovanje nastaje u slučajevima iskorištavanja količinskih prednosti u zemljištu i stoci, te izvanrednog prihoda koji je za nekog mogao nastati u određenim prilikama. Izvanredni prihod (izvan posjeda) gotovo je presudan za podizanje seljačkog posjeda. On je sredstvo kojim se kupuje novo zemljište. To nije seljački imetak.[16] Zbog toga se davaocu izvanrednog prihoda, bilo zarade, bilo »službe«, bilo pozajmice, plaća
1 ostaje »zahvalan« doživotno. Nakon takvih mogućnosti diferenciranja nastaju pojave lihvarenja i stvarnog postepenog klasnog raslojavanja na selu.

U ekonomici se smatra da seljakov posjed slabo napreduje ako na tržište ne iznosi trećinu svog ukupnog godišnjeg proizvoda.[17] Na Kordunu, naravno i u našem kotaru, bilo je mnogo takvih posjeda koji nisu imali baš ništa za prodaju ako bi ukućani normalno otvarali svoja usta. Žita kod nekih ne samo da nije bilo do novoga već ga je nedostajalo oko nove godine, a pogotovo u proljeće. Ilustrativan je u tome pogledu podatak da je decembra 1935. godine Sresko načelstvo u Vojniću obavijestilo Bansku upravu u Zagrebu[18] da je za prehranu stanovništva potrebno još 700 metričkih centi kukuruza i 300 mc graha. Osim toga — reklo se — trebalo bi »besplatno seljacima podijeliti sjeme te otpisati »dugovinu« za primljeno sjeme u prošlim godinama«. Ovdje se, nadalje, kaže da bi u kotaru trebalo osnovati prvu veterinarsku ambulantu i omogućiti cijepljenje protiv stočnih zaraza. To je krug u kome se kreće poljoprivreda našeg kotara. No, prodaja se ipak vršila da bi se dobile industrijske namirnice — sol, petrolej i koja »krpica«. To je bilo doslovno otkidanje od usta koje su vršile matere i domaćice.

Novčanu oskudicu ilustriraju primjeri koje su prije rata upotrebili svi opozicioni govornici. Godine 1936—1938. u kotaru Vojnić jedno jagnje moglo se prodati za 20 dinara. Gumeni (»Batini«) opanci stajali su 29 dinara.[19] Značilo je to, dakle, da je trebalo dati vrijednost jagnjeta i pol za najjeftiniju obuću jedne osobe. Ako je u kući bilo na prodaju tek koje jagnje, onda čitava obitelj nije mogla biti obuvena. Od djece su najprije, a često i jedino, bili obuveni »čoban« i »đak«. Seljak je u nekim razdobljima prodavao trgovcu

16 Isto kao 7.

17 isto.

18 Izvještaj Sr. načelnika Kr. B. uprave pov. br. 1816/35.

19 »Karlovački glasnik« 26. II 1936.

4 jaja za jedan dinar. Jedan kilogram soli plaćao se 2,5 dinara, što je značilo da je 10 komada jaja morao dati za kilogram soli. Ako artikl sol dalje upoređujemo, onda je za kilogram soli trebalo dati jedno veliko pile. Seljaku oduzeti novac išao je u džep trgovca monopola.

Kriza što je zahvatila društvo realno je ocijenjena kao pomanjkanje zemljišta kojim raspolaže seljak, prekomjeran porast pučanstva na selu s obzirom na lagani tempo industrijalizacije, manjkava naučno-ratarska sprema, prekomjerno cijepanje seljačkog posjeda i zbog toga njegova nesposobnost u konkurenciji s velikim posjedom, pomanjkanje povoljnog poljoprivrednog kredita, preopterećenost javnim dažbinama te pomanjkanje komunikacija do tržišta.

Za razvitak posjeda u našem kotaru važno je i saznanje da li se privatno zemljište prodaje i tko ga kupuje, te da li se smanjuje broj gospodarstava.

Iz tvrdnji što ih iznosi prof. Rudolf Bićanić proizlazi za čitavu Hrvatsku da su samo pojedine parcele bile prodavane i kupovane između seljaka. Kompletne posjede »koji su došli na bubanj« bilo iz kojih razloga nije nikada kupovao seljak. Kupac je bio trgovac, činovnik ili banka. To je ulog koji je uvijek bio siguran jer je u ovome kraju postojala permanentna glad za zemljom, pa je isparcelirani posjed bilo u svakom trenutku moguće prodati. Canica Opačić u knjizi »Djelatnost KPJ do aprila 1941. ..« navodi interesantan podatak da je njegov suseljanin Mile Blažević, trgovac iz Tušilovića, u roku od 10 godina kupio u raznim mjestima 4 kuće, odnosno posjeda.-[0]

Nema podataka o nestajanju sitnih posjeda, što je inače zakonita pojava kapitalističkog doba na selu. Prema R. Bićaniću u čitavoj zemlji godišnje je nestajalo oko 5500 posjeda.[21] Na Kordunu je sigurno nešto drugo. Seljaci su čvrsto držali parcele zemljišta, makar i zaduženog, jer, doslovno, nisu imali kuda. U slučaju odlaska, ostavljajući na zemlji obitelj, oni su se opet vraćali na kakav-takav posjed. Zato su i mijene na kordunaškom posjedu spore. One su najčešće uzrokovane diobom u porodici.

Dobiti zaposlenje na teritoriji ovoga kotara bilo je skoro nemoguće iz osnovnog razloga što mjesta nije bilo. Na prostoru čitavog kotara nije postojao nijedan industrijski objekat. Zarada izvan posjeda mogla se povremeno dobiti na sječi i izvozu šume (Petrova gora, Loskunja i Skradska gora) koje su vršili zakupnici ili država, te na kopanju i usitnjavanju kamena za cestu, koje je također vršeno preko zakupa. Poneki mladić, ako je bio potpomognut od nekog utjecajnog, otišao je u »službu« — podoficire, finance, žandare ili slično. Godine 1938. otpočelo je trasiranje željezničke pruge Karlovac — Bihać, pa su se pojavili neki izvori posebnog prihoda. Karakterističan je u tome pogledu izvještaj Banske uprave u Zagrebu, u kome se kaže da su u čitavom kotaru Vojnić najvažniji »javni radovi« na kojima bi seljaci, »koji su jako siromašni«, mogli doći do zarade. Po ovome mišljenju, vlast bi trebala »dati pripomoć za popravak škola«, trebalo bi »sniziti gradske uvoznine za sajam u Karlovcu« . .. smanjiti »takse za marvinske putnice« te porez »snošljivije rasporediti«.[22]

U kotaru Vojnić nisu postojali zanati »gradskog« tipa. Zanati su seoski, npr. kolarski, kovački, tesarski, krojački, mlinarski, uz sitnu trgovinu. Oba-

20 HAK, Zbornik, 1 str. 219.

21 Isto, kao 7.

22 Izvještaj Kr. banske uprave Min. u posi. 17. IV 1935.

vljali su ih ljudi koji su i sami imali zemlju i njihovom smrću na tome mjestu, gotovo redovito, nije se nastavljao zanat.

Prosvjeta i zdravstvo

Nepismenost je izraziti indikator zaostalosti, pa najnerazvijeniji krajevi nose na sebi teret najveće neprosvjećenosti.

Podaci o pismenosti bilo kojeg kraja Jugoslavije nisu izrađeni za popis 1921. godine, pa je onaj iz 1931. godine osnova za ocjenu stanja. Iz njega se vidi jedino sigurno da je broj pismenih ljudi, broj škola i nastavnika, povećan u toku deset godina. Kakvo je stanje naslijeđeno iz Austro-Ugarske i potrajalo u novoj državi, dade se samo zaključivati iz oskudnih, neautentičnih izvora. Po zabilješkama regrutnih komisija za prvi svjetski rat — kako to navode profesori Mijo Mirković i Rudolf Bićanić — samo je svaki treći regrut iz pasivnih krajeva bio pismen, dok je među »trećepozivcima« to bio tek svaki deseti.

Prema statističkim podacima, što ih je sačinio dr. Mladen Barić 1926. godine, u Primorsko-krajiškoj oblasti (kojoj je pripadao i kotar Vojnić) bila je jedna škola na 1459 stanovnika ili jedna škola na 33 km'-.

Prema Godišnjaku banske Banovine Hrvatske[23] 1939. u kotaru Vojnić osnovni podaci izgledaju ovako: na 587 km^2 i 31 249 stanovnika postoje 34 škole sa 61 učiteljem. Prema tome, jedna škola je radila na 17,3 km^2 i na 919 stanovnika. Po broju stanovnika i učenika to je bilo bolje od jugoslavenskog seoskog prosjeka. Međutim, u ovome kraju tešku pojavu predstavlja činjenica da od 5031 obveznika 28,18% nije polazilo školu. Razloge tome treba tražiti u ekonomskoj i kulturnoj zaostalosti, posebno u historijskom položaju ženske djece.

Primjetna je opća tendencija porasta pismenog stanovništva u velikim naseljima i adekvatnog zaostajanja malih naselja.[24] Ta sudbina se reproducirala u Vojniću i čitavom Kordunu, jer se ukupan život u ovome kraju odvijao u malim i najmanjim naseljima (zaseocima). Komunikacija s gradskim naseljima vezana je uz zaposlenost seljaka u gradu. Treba spomenuti i tzv funkcionalni analfabetizam do kojeg dolazi kad nekad opismenjeni, ne upotrebljavajući pismo, zaborave čitati i pisati.

O zdravstveno-socijalnom stanju našeg kraja postoje vrlo slabi podaci. Registracije životnih događaja između dva rata obavljale su crkvene organizacije (rođenje, krštenje, ženidbe, smrt). Od 1919. do 1929. godine vršeno je svjetovno sabiranje podataka za čitavu državu, a od 1929. i za Banovinu.

Zdravstveno stanje vezano je za opće ekonomske prilike, naročito za ishranjenost stanovništva, higijenu i stanovanje.

Prema jednoj banovinskoj procjeni, u 1935. i 1936. godini, dva susjedna kotara, Slunj i Vojnić, bili su primjer masovnog oboljenja od tifusa. U oba kotara oboljela je 731 osoba, a 80 ih je umrlo. Budući da svaki slučaj oboljenja očigledno nije ni prijavljen, to ovi podaci nisu precizni. Uzrok smrti u vrlo malom broju konstatira liječnik, a u ogromnoj većini slučajeva »matičar

23 Godišnjak banske vlasti Banovine Hrvatske 1939, Zakladna tiskara, NN 1940. str. 46.

24 Mirko Korenčić: Naselja i stanovništvo, knj. 26.

bilježi uzrok smrti prema iskazu rođaka«. Ovo tužno stanje upotpunjava interesantan detalj iz podatka škole »Andrija Štampar«, po kome je zdravstveno osoblje nerado išlo »u te siromašne krajeve, bezvodne i izolirane«. U dopisu Sreskog načelstva u Vojniću Banskoj upravi krajem 1935. kaže se da je »zbog suše narod prisiljen da pije kaljužu« te je zbog toga došlo do epidemije trbušnog t'ifusa«. Apelira Se gradnja bar dvaju bunara u Poloju i Perjasici.

U kotaru Vojnić, sve do početka drugog svjetskog rata, radio je samo jedan liječnik. Drugog stručnog osoblja nije bilo izuzme li se nekoliko priučenih babica, čija je zdravstvena kultura i opremljenost bila na najnižem stupnju.

Tuberkuloza je bila glavna i vrlo raširena bolest. I vojničke prilike se, u tome pogledu, vide iz podatka da su 1929. g. od 51 051 umrlih u Savskoj banovini, 7973 osobe umrle od tuberkuloze.

Migracije

Biološki faktor u uvjetima agrarne krize društva uopće stvarao je silnu pptrebu za odlaskom »od kuće« i odlaskom u druge zemlje.

Iako izgleda kontradiktorno., odlasku na rad u druge zemlje (Ameriku, Kanadu, Francusku, Belgiju i Argentinu) prvih godina poslije prvog svjetskog rata pridonijelo je i izvjesno oživljavanje privrednih strujanja. Sve većom i evidentnijom ulogom novca stvorio se dojam da će se postignutom zaradom po povratku moći kupiti zemlja i živjeti bolje. Na rad u prekomorske zemlje je išao imućniji seljak, onaj koji je mogao snositi troškove putovanja (»šifkarte«). Pozajmicu za kartu trebalo je vratiti uz visoke kamate, a ako je ona i uzimana iz banke, banka se knjižila na zemlju. Ako nije bilo uvjeta za knjiženje, zbog »zaštite zemljišnog minimuma« (zbog bijede seljaka), nije moglo biti kredita, ni putovanja.

Ne postoje posebne statistike o broju iseljenika iz kotara Vojnić, pa za pojavu iseljavanja spominjem nekoliko podataka, očito svojstvenih i Vojniću, koji se odnose na teritoriju čitave Hrvatske.

Iseljavali su se najviše seljaci. Tako se 1929. g. iselilo iz Hrvatske 926 radnika i 3632 seljaka, najviše u starosti od 31 do 50 godina. Od ukupnog broja iseljenih 6332 osobe napustile su stari kraj iz »ekonomskih razloga«, a samo 19 njih zbog »drugih« pobuda. Od svih iseljenika u 1929. godini samo su trojica prodala zemlju prije iseljenja.[25]

Inače ispovijest svih povratnika gotovo je identična.. Ukrcavanje u potpalublje s ove strane, dolazak u rudnike ili na građevine velikh gradova. Odvojenost od izemljaka, jer su ih svjesno rastavljali da bi isključili svaki mogući otpor. Tužaljka dalje ide na »loš zrak«, ali se spominje i obilje industrijske hrane iz konzervi.

Zamijećena je i pojava da su se ti naši zemljaci vraćali relativno brzo, već nakon koje godine. Ostali su samo oni koji su se uspjeli ,»snaći«. Mogu se pretpostaviti razlozi brzog povratka. Očito su to nepovoljni uvjeti ličnog života, posebno osamljenost i odvojenost od porodice. S druge strane, postojala je nada da će se i s malo ušteđevine u »dolarima«, u našim prilikama, moći poboljšati posjedi ii postati ugledniji u selu.

25 Popis stanovništvo, knj. 1. 1929.

Ponekad je to i bilo tako. Povratnici su sagradili prve bolje kuće, nabavili boljü stoku i alat, a, što je najvažnije, vidjevši svijeta, postali pristalice naprednijeg sveukupnog seljačkog življenja. Neki od njih omirisali su i »politiku« Amerike ili Francuske, saznali za »demokraciju«, za radnički sindikat, a i za »socijalizam«. Neki pak, malobrojniji, povećavši posjed, postali su ovdje »gazde«. Bio je to u svakom slučaju nov detalj u zaostalim društvenim prilikama Korduna i nekadašnje Granice. Iseljavanje je gotovo prestalo oko 1930. g. zbog svjetske krize. Svaki onaj koji se želio iseliti, morao je sada organima naše strane predočiti potvrdu da mu je u određenoj zemlji osiguran posao. Druga zapreka je bila što iseljenik npr. iz zemalja Južne Amerike nije mogao svojoj kući isporučivati devizni novac.[26]

Kada se hoće predstaviti društvena strujanja u ovim krajevima, ne može se izostaviti značaj vojnih povratnika, sudionika rata, koji su nekoliko godina, kao kategorija, bili prisutni u politici ovoga kraja. Jedni su bili invalidi tražili su naknadu za žrtvovanje. U vojničkom kotaru 341 čovjek bio je ratni vojni invalid.[27] Drugi su bili borci na Solunu i Dobrudži đ tražili su zemlju na koju su imali »po zakonu« pravo. Svi su pak našli osiromašene posjede, a pomoći nije bilo niotkuda.

Na području kotara Vojnić, prve dvije godine poslije rata, vratilo se mnogo zarobljenika iz Rusije, koja je tada revolucionarno gorjela pod vodstvom Lenjina. Neki od njih kao zarobljenici bili su tamo radnici i sluge na imanjima bivših veleposjednika. Neki su se javili u srpski dobrovoljački korpus na Dobrudži. Razočarani stanjem u njemu, neki su prebjegli u odrede Crvene armije i bili borci i oficiri revolucionarne vojske. Ne zna se točan broj ovih pripadnika Crvene armije. Vaso Vojnović iz Vojnović-Brda općine Krnjak, koji se borio kao crveni vojnik, ispričao je komunistima svoga kraja dvije stvari: prvo, da je svima njima ovdašnja policija naredila da ako žele biti mirni, ne pričaju nikome ništa, već samo to da su bili zarobljenici u Rusiji; drugo, Vaso je mislio da je s područja kotara bilo desetak boraca Crvene armije, ali oni su pod pritiskom šutjeli. O policijskom postupku isto je rekao i Đuro Mihajlović iz Krnjaka, koji nije bio crveni vojnik, nego član »sovjeta« na jednom imanju i oduševljeni propovjednik revolucionarnih ideja. Petar Radujković iz krnjačkog Podgorja, koji je svojim simpatijama bio također »crveni«, kazao je policiji da je od boljševika bio zarobljen i pušten da ide kući. O Stevanu Sikirici ii priči o njemu još ćemo čuti. Spomenimo u ovoj prilici i imena Pavia Basare i Mojsije Pajića, aktivnih boraca crvenih odreda.[28]

Za povratnike iz Rusije u svakom slučaju boravak u revoluciji ili pored nje bio je manja ili veća škola. Susrevši se sa stanjem u vlastitoj zemlji, svaki od njih je razmišljao o »velikim« pitanjima suvremene politike. Te povratnike nitko ovdje nije povezao, pa su ostali svaki u svom mjestu, no ne bez značaja i djelovanja.[29]

26 »Karlovački glasniik«, 26. VIII 1932.

27 Dr B. Stojsavljević: Kordunsko selo između dva rata.

28 Zbornik br. 1. HAK str. 192.

29 Tito je na V kongresu KPJ rekao da su godine neposredno poslije I svjetskog rata bile revolucionarne i možda zrele za ustanak (prim. aut.).

Stranke i politika

Za narod bivše Granice politika kao moderni pojam nastaje nekoliko godina nakon »razvojačenja« i pripadanja ovih krajeva civilnoj Hrvatskoj. Politizacija se vrši uporedo sa stvaranjem mnoštva stranaka u Hrvatskoj, a na osnovi odnosa prema Beču i Pešti, Srbima i Srbiji.[30]

Glavne su stranke moderne politike u Hrvatskoj još u doba prije prvog svjetskog rata postale: Hrvatska stranka prava koja se u najkraće vrijeme podijelila (frankovce« i »milinovce«) i Hrvatska seljačka pučka stranka braće Radića. Ostale partije — Socijaldemokratska stranka Hrvatske, Obzoraši, Napredna stranka, Hrvatska seljačka federalna stranka i još neke manje partije i grupe nisu ni u nastanku nove države, a ni poslije imale većeg političkog značaja, pa ih samo spominjemo.

Od srpskih stranaka u ovo doba na sceni su tzv. Srpska stranka* koja je uvijek pomagala režim Khuena. U Srijemu djeluje utjecajna Srpska radikalna stranka, dok Srpska samostalna stranka (Pribićevića) djeluje na teritoriji čitave Hrvatske i surađuje usko s Hrvatskom naprednom strankom.

U vodstvima tih stranaka prelamaju se ili idejni konzervativizam, ili nove koncepcije u životu nacija. Dakle, ili koncepcije koje se nisu odmakle od shvatanja o potrebi postojanja Austro-Ugarske kao države (ali federalizirane), ili one koje su bile pristalice novih jedinjenja među Južnim Slavenima.[31]

1918. kao godina sloma Austro-Ugarske Monarhije već je kod akta »ujedinjenja«, a i prije njega (tumačenjem karaktera Narodnog vijeća) pokazala neuskladiva gledišta pristalica unitarizma i centralizma, na jednoj, i pristalica federacije ili bar uređenja s većim autonomijama, na drugoj strani. Zastalo je nad sudbinskom dilemom — od čega se počinje kod stvaranja nove države, da li je što se tiče državnog uređenja i oblika vladavine sve gotovo ili suverena ustavotvorna skupština, poštujući prava pojedinih naroda, treba da odluči o svemu ili bar o načinu državnog uređenja.

Na tome i na drugim, novim pitanjima otpočela je velika, u tadašnjoj Evropi bez presedana, politička borba, trajući sve do sloma države 1941. g. Borba stranaka imala je političko-nacionalne osnove, a »nacionalno«, posebno »hrvatsko pitanje«, postalo je permanentna mora koja pritišće tadašnje društvo. Na tome su stranke na terenu rasle i padale po utjecaju, formirajući odnose između svojih pristalica. Od stranaka ubuduće zavisi rad državnog aparata, građanska prava, privreda zemlje, državne i privatne investicije, lične veze i korupcija. Politizacija u našem kotaru kao i svakom drugom, počiva direktno na političkim stavovima određenim u vrhovima stranaka u Beogradu i Zagrebu. Zato kao neophodno iznosimo u najkraćim crtama stavove oko kojih se formira buduća politička agitacija.

Osim Radićeve HRSS, čiji je stav prema novoj jugoslavenskoj državi bio uvijek u zahtjevu za konfederacijom, sve grupacije buržoazije, na čelu sa srpskom (koja je iz rata izašla »ovjenčana pobjedom), pristaju da se ujedinjenje provode kao ujedinjenje »jednog naroda od tri plemena«. Treba istaći da je i sama komunistička partija Jugoslavije (nazvana tako 1920) stala na stanovište »nacionalne istovjetnosti«, s tim da između »narodnih dijelova«

30 Stevan Tomić, dizertacija: Predstavnički sistem stare Jugoslavije, 1959.

31 Josip Horvat, Politička povijest Hrvatske, str. 59.

postoje razlike i da zbog toga treba voditi računa o državnom uređenju. Zato se u času stvaranja nove države »teorije« kreću od čvrstog unitarizma do konfederativnosti.

Nacrti ustavnog uređenja

Ustavnih prijedloga bilo je mnogo. Ovdje ćemo sažeti samo one koji su bili osnova kasnijeg političkog zbivanja u našem kotaru i na Kordunu kao cjelini. To su »srbijanski« i »hrvatski« nacrti. Ponajprije treba uzeti u obzir nacrt što ga je podnio Stojan Protić, drugi po redu političar u vodstvu radikalne stranke, predsjednik dviju vlada prije donošenja Ustava. On je ostao u granicama centralizma, ali je odrazio koncept samouprave određenih razmjera. Državu bi trebalo podijeliti na devet pokrajina, i to tako, kaže Protić, da bi se zadržale »historijske granice«.

Podjelom na devet pokrajina, međutim, nije sačuvan »historijski« faktor, već se iz nje vidi varijanta diobe na »pravoslavne« i »katoličke« pokrajine, s očitom namjerom da se dobije većina onih »pravoslavnih«. Taj nacrt negira potpuno Makedoniju,' spajajući je sa »Starom Srbijom«, odvajajući u istom smislu Banat od Srijema i Bačke, stvarajući od njega posebnu jedinicu. »Sloveniju s Prekomurjem« ovaj prijedlog svodi na istu poziciju na kojoj se nalazi, recimo, Banat, kao nesumnjivo uži predio. Dalmacija se ovdje namjerno odvaja od Hrvatske, što je poseban primjer ataka na stvarni historijski kriterij. Tim nacrtom dobilo bi se, dakle, pet pokrajina s apsolutno »pravoslavnom« većinom, dok bi u nekim od preostala četiri bila snažna infiltracija »pravoslavnih«.

Pašićev (vladin) nacrt Ustava odbacuje Protićevo »pokrajinsko« uređenje i predlaže parcelaciju države na 35 oblasti sa po 200—600 hiljada stanovnika, u kojima vlast vrše uglavnom organi centralne uprave, za koje su posebno izdvojeni poslovi. Ustavni nacrt vlade je »pobijedio« te je, doživjevši neke izmjene, postao Ustav (Vidovdanski).

Radić, za razliku od svakog drugog nacrta, stoji na stanovištu »nacionalnom« (za Srbe, Hrvate i Slovence, a vidjet ćemo, *za* ostale narode — ne). Suglasno svom shvatanju, on daje prijedloge uređenja samo za Hrvatsku, s tim da način organiziranja centralnih organa nije ni načelno ocrtan.

Slovenci, Hrvati i Srbi, po Radićevu prijedlogu, etnička su cjelina, ali su zbog historijski različitih uvjeta razvitka postali tri naroda s izrazito formiranom nacionalnom sviješću. Zbog toga Hrvatska treba da bude »nezavisna država«, a u njen sastav ušla bi stara kraljevina Hrvatska i Slovenija. Kad bi se (pod međunarodnom kontrolom) izvršio plebiscit, »ostali krajevi Dalmacija, jedan dio Slovenije, dijelovi Bosne i Hercegovine, te »bivše Ugarske« mogli bi biti također priključeni, ako bi za to izrazili volju«.[32] Između Srbije, Slovenije i Hrvatske, po ovome konceptu, bio bi stvoren »državni savez«. Jedini zajednički organ saveza bio bi predstavničko tijelo, sastavljeno od »razmjernog broja delegata« nacionalnih skupština. Odluke ovoga tijela bile bi *za* članice obavezne tek tada kada bi bile donesene jednoglasno, a i takve, tada kada bi ih svaka država članica primila kao svoj zakon.

32 Dr Fredo Culinović: Državno pravna historija jugoslavenskih zemalja i Josip Horvat: Politička povijest Hrvatske, str. 148—150, 1929. g.

Iz Hrvatske potječe i nacrt »Hrvatske zajednice« (tzv. Narodnog kluba). Ova hrvatska politička grupacija ocrtala je u svom prijedlogu federativnu zajedničku državu, prihvativši monarhiju kao oblik vladavine. Federaciju ovdje sačinjava 6 »pokrajina«: 1. Srbija s Makedonijom, 2. Crna Gora, 3. Vojvodina, 4. Bosna i Hercegovina, 5. Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, 6. Slovenija.

»Pokrajine« u ovome konceptu znače »zemlje« i »države«. Dvije istaknute ličnosti političkog života u Dalmaciji, dr. Ante Trumbić i dr. Josip Smodlaka, dali su svaki za sebe »prijedloge« karakteristične za onovremene prilike. I jedan i drugi prijedlog traže kompromis između centralizma i federalizma Trumbić predlaže tzv. sistem devolucije, koji zapravo znači prijenos stanovitih, u ustavu i posebnim zakonima nabrojenih poslova s centralne državne vlasti na pokrajinske organe. Za Smodlakin prijedlog karakteristično je, posebno, podjela države na oblasti u kojima se ne vidi njihov nacionalni izgled. Crna Gora i Makedonija su zbrisane.

Uz takve »teorije«, uz praksu državnog režima i vrelu agitaciju protivnika, jugoslavenski su narodi otpočeli zajednički život u novoj državi.

Stanje u našem kotaru ovoga časa karakterizira niz osobitosti koje će imati veliko značenje u toku čitavog dvadesetgodišnjeg trajanja države. Tu je, prije svega, njegov administrativni sastav, kao i drugdje u Hrvatskoj, do 1923. godine zadržana je u njemu iz Austro-Ugarske naslijeđena »autonomna« organizacija. Kotar je bio u sastavu Modruško-riječke županije, a u njemu su bile dvije općine pretežno hrvatskih žitelja i pet općina srpskog stanovništva. Općine Vukmanić i Barilović inklinirale su Karlovcu i Dugoj Resi, ali su još od doba Granice kao i ostalih pet općina bile određene da budu u nacionalno »miješanom« sastavu. Sada je to bila u punom skladu s nekim od spomenutih teritorija ujedinjenja.

Karlovac kao »grad« svojom strukturom »ne želi« seljačke općine Vukmanić i Barilović. Njemu su zbog »budžeta«, kako se to vidi iz karlovačkih novina (»Hrvatska sloboda«, »Karlovački glasnik« i »Karlovac«), teret i prigradska naselja Svarča, Mostanje i Turanj. Gradsko predstavništvo vapi za unapređenjem gradske industrije, gradskog obrta, gradske prosvjete i gradskih daća. a pri tome je općenito vladajuće shvaćanje kako je štetno da seljaci »napuštaju zemlju« i dolaze u grad. S tim je u skladu i ideološko shvatanje stranaka, u ovome slučaju HRSS. Zbog toga su općine Vukmanić i Barilović ostale dosta nepovezane i sa sjedištem kotara, kome nisu inklinirale, a uvelike i s Karlovcem, koji im je, iako u neposrednoj blizini, bio tek sjedište županije i tržište. U tome smislu je interesantno da od tri spomenuta karlovačka lista prva dva, lojalna radikalnoj vlasti, nikada ne spominju susjedni kotar, niti ijedno od njegovih sela. Jedino se »Hrvatska sloboda« lokalno glasilo tada vrlo borbenog Hrvatskog bloka obraća općenito samo »Hrvatima«, ali ne spominje stvarne probleme našeg kraja. Ostalih pet općina žive u svom posebnom »graničarskom« i »vlaškom« kutu i postaju objektom interesa centralnih, sada beogradskih političkih aspiracija. Centralni organi postaju glavni činioci političkog života naroda ovoga kotara. Stranačka borba razvila se tako da o njoj odlučuju samo centri — Zagreb i Beograd. I različite centralne novine čitaju se u krajevima kotara. Pored dnevnih listova, od kojih jedni izlaze u Zagrebu, a drugi u Beogradu (»Novosti«, »Jutarnji list«, »Hrvatski dnevnik«, odnosno »Politika«, »Samouprava«, »Pravda«, politički užu orijentaciju daju, u ime HRSS, »Slobodni dom« i »Gospodarski list«, a u ime frankovačko-kle-

rikalnih grupacija Šimrakova »Hrvatska straža«, »Za vjeru i dom«, »Hrvatska gruda« i drugi. Među srpskim čitaocima nastoji se proširiti »Radikalski glasnik«, te Pribićevićeva »Slobodna riječ« i povremene srpske edicije.

Iako su pripadale istom kotaru, iako su u doba vlasti Khuena (1903) hrvatski i srpski seljaci istupali zajedno protiv mađarskog presizanja,[33] iako su, posebno Vukmanić, u danima pred slom Austro-Ugarske stajale pod snažnim utjecajem napiređnjačkog pokreta, koji je nosila napredna studentska omladina sa sjedištem u Karlovcu, društvene veze između ove dvije i ostalih pet općina, nisu se razvile kako se moglo očekivati. Objektivni razvoj već od hrvatskog narodnog preporoda doveo je u svim općinama s hrvatskim stanovništvom do »hrvatskog« udruživanja. Stvaraju se hrvatska društva — Hrvatski radiša, hrvatske banke, udruženja hrvatskih obrtnika, hrvatska kulturnc-prosvjetna, sportska i pjevačka društva. Godine 1925. nastaje jedinstvena prosvjetna organizacija hrvatskih seljaka Seljačka sloga, s ograncima po selima.[34] Nisam mogao ustanoviti koje sve organizacije, neposredno poslije rata, postoje u Vukmaniću i Barilovići, ali se po tome što karlovačke novine izvještavaju da je na sletu Hrvatskog sokola sudjelovala i ova organizacija »iz Barilovića i drugih okolnih mjesta« dade zaključiti da je ona postojala i u Vukmaniću. Ogranci Seljačke sloge su poznati, a također i zemljoradničke zadruge. U gradu Karlovcu kao političkom i kulturnom centru nastao je niz hrvatskih društvenih organizacija koje, kako se to vidi iz karlovačkih listova, imaju u programu djelovanje u okolnim selima. To su Hrvatski sokol (za koji je »Hrvatska sloboda« od 11. V 1923. napisala da je to »narodna vojska«), Hrvatsko učiteljsko društvo, Vatrogasno društvo i društvo Hrvatska žena. Posebno mjesto ima Matica hrvatska. Treba spomenuti i ekskluzivno udruženje Društvo grofice Katarine Zrinjske, te klerikalne ustanove Gospojinsko društvo sv. Vjekoslava, zatim kasnije križarske organizacije.

Manje uspješno na srpskoj strani nastaje niz sličnih organizacija s predznakom »srpski«. To je, prije svega, Srpska banka u Zagrebu, koja posluje u čitavoj Hrvatskoj. Iz ondašnje štampe vidi se da postoji Srpska kreditna banka u Slavonskom Brodu, Srpski kreditni zavod dd u Bjelovaru, srpske štedionice u Glini, Gračacu, Ličkom Petrovu Selu, Okučanima, Osijeku, Otočcu, Gospiću, Srpskim Moravicama i u Vojniću. U Zagrebu je osnovano privredno društvo Privrednik, koje je po namjeni odgovaralo potpuno Hrvatskom radiši. Primalo je pitomce iz čitave Hrvatske. Osnivač Privrednika i njegov predsjednik bio je Vladimir Matijević, rodom iz Gornjeg Budačkog. općine Krnjak. Poslije Banke osnovan je Savez srpskih zemljoradničkih zadruga, po ugledu na Savez u Srbiji.[35] Još za vrijeme austro-ugarskog režima stvorena je organizacija Srpski sokol te ženska organizacija Kolo srpskih sestara.

Takva društvena organiziranost, koja sama po sebi nije bila antagonistička, doživjela je sada zbog »velike« politike u državi, znatnu politizaciju.

Prvi veliki šok nastao je već kod saziva Ustavotvorne skupštine, u koju Radićeva HRSS nije uopće došla. Skupštinu su napustili tada snažni komunisti i još dvije stranke (Narodni i Jugoslavenski klub). U njoj su ostali samo

33 Dr Ivan Ribar: Iz moje političke suradnje, str. 41.

34 »Hrvatska sloboda«, 15. VI 1926.

35 Dr B. Stojsavljević: Povijest sela, str. 297.

radikali i demokrati sa nekim manjim strankama koje su podržavale centralizam. Nastala je kriza političkog života u kojoj je prvi put protivnicima centralizma podijeljena etiketa »antidržavnosti«. Budući da opoziciju čine uglavnom hrvatske i slovenačke grupacije, to među Srbima u Hrvatskoj službena propaganda »antidržavnost« izjednačuje s pripadništvom hrvatskoj i slovenačkoj naciji.

Narod je u našem kotaru u tim prilikama bio u položaju pravog podvajanja po nacionalnoj osnovi. Vlada Pašić—Pribićević stvorila je atmosferu opredjeljivanja »za Beograd ili za Radića«. Konfrontacija je bila potpuna. U njoj je vlada brutalnim sredstvima nastojala skršiti grupaciju oko Stjepana Radića i prisiliti je na dolazak u Skupštinu, pokazujući pred inostranstvom da je u državi stanje normalno. S druge strane, hrvatske novine već u januaru 1922. g. pišu doslovno: »Dok bi se pred godinu dana Hrvati bili zadovoljili širokom autonomijom, danas traže više, traže federaciju«.[36] Neophodno je istaći da je napad hrvatske opozicije prije svega uperen protiv Svetozara Pribićevića, osobe koja je ministar unutrašnjih poslova, koja osim dobrog dijela srpskih birača u Hrvatskoj ima nešto pristalica i među Hrvatima, intelektualcima, činovnicima i si., a namijenjena mu je uloga da »sredi« prilike u ovome dijelu zemlje.

Budući da je Pribićević osim ovoga perioda bio pobornik političke suradnje Hrvata i Srba (jedan od tvoraca Hrvatsko-srpske koalicije te kasnije Seljačko-đemokratske koalicije), to je njegov stav dovodio u nedoumicu mnoge pristalice.

U vrijeme ovoga režima stvara se svugdje, pa i u našem kraju, organizacija Narodna obrana, organizacija kojoj i ime govori da nije normalna u »parlamentarnim« i »mirnodopskim« prilikama. Stvorena je za provođenje terora nad pristalicama demokracije. Od nje su se ogradili čak i umjereni radikali.[37] Korijen joj je bio među Pećančevim četnicima i oficirskim krugovima oko Dvora, a njeni nosioci na terenu su pojedini razbijači, fašizoidni tipovi. U našem kotaru ta organizacija se više spominje nego što je postojala, a u hrvatskom dijelu bila je odmah nazvana »fašistima« i »revolverašima«. Zato ne postoje tragovi o njenom osnivanju. U Karlovou, pošto se kompromitirala, organizacija je promijenila ime u Udruženje jugoslavenske nacionalne omladine, a ovi, opet kompromitirani, htjeli su se identificirati s Jugoslavenskim sokolom. Međutim, njegov starješina dr I. Variola dao je javnu izjavu kojom kaže da ove dvije organizacije nemaju nikakve međusobne veze.[38]

Kao odgovor na pritiske režima u ovo vrijeme se vrši snažna »hrvatizacija« političkog života u hrvatskom dijelu stanovništva. U samoj stranci HRSS uspostavlja se disciplina i bezuvjetna pokornost vodstvu u Zagrebu. Nitko ne smije a da za to nije ovlašten od vodstva doći u seosku organizaciju i voditi bilo kakve političke razgovore.[39] Ovaj list pun je vijesti o aktivnosti društava (Hrvatski sokol, Hrvatska žena i svih drugih) izvještavajući s »javnih vježbi.«, »reduta«, »zabava«, skupljajući priloge za te organizacije, savjetujući da se to radi u svakoj prilici — počevši od svatova do krštenja. U ovo vrijeme neke

30 »Hrvatska sloboda«, 6. I 1922.

37 »Hrvatska sloboda«, 12. I 1923.

38 »Hrvatska sloboda«, 28. VII 1922.

39 Isto, 13. VII 1923.

od tih organizacija bivaju zabranjene, no opet potajno dozvoljene, tako da opozicija govori da se »Pribac« poput Khuena služi »zobi i bičem«.

Na izborima 1923. g„ zahvaljujući konjunkturi »nacionalnog« opredjeljivanja, a obećavajući »sporazum sa Hrvatima«, Pašićeva radikalna stranka dobila je najveći broj glasova srpskog biračkog tijela. Isto tako snažno je porasla Radićeva HRSS dobivši gotovo sve hrvatske glasove. Demokrati, među kojima su bile i Pribićevićeve pristalice, doživjeli su poraz. Naročito je izgubila na popularnosti među hrvatskim glasačima. Zbog proteklog perioda vođe ove stranke u Hrvatskoj nazvani su »lažidemokratama«. U kotaru Vojnić pobijedio je radikalni kandidat Ljubomir Miljušević, advokat iz Karlovca, osoba konzervativna i krajnje nacionalistički orijentirana. Karlovačka štampa nazvala ga je »denuncijantom i prijateljem Koste Pećanca«.[40] Bio je obuzet mišlju da uništi u Vojniću pozicije Pribićevića i osigura ovdje Pašiću zaleđe za kockanje s Hrvatskom seljačkom strankom. Miljušević je osnivač razdoblja korupcije i straha. Vezao je uz sebe sve općinske načelnike i odbornike koji su također u ovom izbornom valu došli na »općinsku« vlast. On ih je izmjenjivao kako je htio pozivajući se na Zakon o zaštiti države iz 1921.[41] Ustrašio je sreske načelnike, učitelje, a čak i svećenike premještao je u svakom slučaju nepodobnosti. Koncesijama za obrt vezao je sitne trgovce, a nekim »služba-,ma« ljude i porodice iz kojih su potjecali. Glavni povjerenici bili su mu općinski načelnici i »komesari« — u Vojniću Dragan Jurić, u Krnjaku Joso Blagojević, u Tušiloviću Vladimir Đurić, u Perjasici Mojsije Dmitrović i Petar Miletić i u Krstinji Petar Vergaš. Njih ćemo još spominjati kad budemo govorili o izviđanjima protiv njih koje je morala narediti i sama vlast.

U doba ovoga poslanika u vojničkom kotaru nastaje pojam profesionalnog »korteša« i »šibera«, kako je narod zvao sve profitere od ratnih dobitnika do korisnika vlasti. Vlast Miljuševića i njegove stranke, zahvaljujući nesretnim općim političkim gibanjima, traje sve do uspostave šestojanuarske diktature, kojom su raspuštene sve stranke i Skupština.

Neophodno je ovdje barem spomenuti da je 1923. godine nastala druga po redu politička eksplozija koja je potresla čitavu zemlju i teško djelovala na stanje u našem kotaru. Na zahtjev tzv. Seljačke koalicije — Radićeve HRSS, Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO), Koroščeve SLS, da se izvrši »revizija ustava«, što je značilo da se zemlja vrati na stanje iz 1918. godine. Pašićeva stranka je odgovorila prijetnjom da će ako se ostane kod toga zahtjeva biti izvršena »amputacija« hrvatskih krajeva, koja bi, kako je prostrujalo kroz radikalske kanale, išla linijom ispod Virovitice i Grubišnog Polja, provlačila se ispod Siska i Karlovca ostavljajući ga Srbiji, te Kupom išla put mora.[42] Međutim, ovo zadnje, kako se kasnije vidjelo, bio je samo politički manevar Radikalne stranke da bi se iznudili pregovori između radikala i Radićeve HRSS, a iz njih isključila ličnost Svetozara Pribićevića i opozicionih srpskih grupacija.

Tada je u centrima antagonističkih stranaka iskazan otvoren poklič »na okup« po nacionalistima. I u našem kotaru morao' se osjetiti taj poziv za spas jedne ili druge nacije. Posebnost je bila u tome da kraj postojanja »državo-

40 »Hrvatska sloboda«, 8. II 1928.

41 Fascikl kr. BIJ SB Pov. n broj 4225.

42 J. Horvat: Politička povijest Hrvatske, str. 308.

tvornih«, uglavnom srpskih stranaka, kraj snažne propagande vlada, mase seljaka nisu mogle podupirati federalističke, objektivno demokratske zahtjeve. Hrvatska seljačka stranka bila je isključivo nacionalna. »Stranačko vodstvo nije ni pokušalo s agitacijom među Srbima u Hrvatskoj.«[43]

Frankovački separatistički elementi u njoj (nakon resorpcije) bili su direktno antisrpski. To vrijeme (1923—1924) vodi Srbe u pogrešnom pravcu. Tih se dana u organiziranom »srbovanju« pokušavaju stvarati i »četnička« udruženja koja nikada u ovome kraju, ni prije ni kasnije, nisu imala značaja. Naše općine Vukmanić i Barilović u takvoj situaciji okreću još više svoje poglede prema centrima »rvatskog« djelovanja.

Velika iznenađenja za pristalice svih stranaka u zemlji predstavljala su zbivanja u 1924. i 1925. godini.

Godine 1924. iz redova demokrata Svetozar Pribićević izdvaja svoje pristalice i stvara Samostalno^demokratsku stranku. Po času u kome je stvorena to nije bio dobar znak, jer je Dvor imao interesa da razbije jedinstvenu Demokratsku stranku, kao i, kako ćemo vidjeti, sve stranke uopće. Pribićević je čak brzopleto ponovno uletio u koaliciju s Pašićem, stvorivši vladu »nacionalnog bloka«, usmjerenu isto kao i stara zajednička vlada. Međutim, to je bio početak kraja i Pašićeve i Pribićevićeve vladavine, jer je Dvor razbio i Radikalnu stranku dovodeći na vlast tzv. »mladoradikale«, zapravo beznačajne ličnosti, spremne prihvatiti diktaturu.

U tim okolnostima stvara se 1927. g. »prečanski blok« Seljačko-demokratske koalicije Radića i Pribićevića.[44]

Taj je događaj za Srbe u Hrvatskoj i narod našeg kraja od vrlo velikog značenja. Samostalno-demokratska stranka, koja je preko ličnosti Svetozara Pribićevića dosad kontinuirano djelovala kao centralistički faktor, prihvata sada gotovo federalističke ideje, a u svakom slučaju usvaja zahtjeve Radićeve HSS za preuređenjem zemlje. To je početak sadržajnih mijena u raspoloženju stanovništva našeg kotara prema »unitarnoj državi pod žezlom Karađorđevića«, otvaranje šire demokratske politizacije naroda i suradnje Hrvata i Srba u Hrvatskoj.

Proglašenje otvorene diktature (6.1.1929) naglo je prekinulo novi tok događaja. Nastupom te vladavine »zaključen« je rad Skupštine (ona formalno nije raspuštena) i »rasturene« su sve stranke. Iz brzojavnog izvještaja velikog župana u Karlovcu od 29. 1.1929. *g.* vidi se da je sreski načelnik u Vojniću likvidirao »sve stranke i udruženja«. Praktično, bile su to Radikalna i Samostalno-demokratska stranka, a u Vukmaniću i Bariloviću još i Mačekova HSS i njezina omladinska organizacija. Treba zabilježiti da je u Vojniću raspušten i Opći radnički savez Jugoslavije, kome je na ćelu bila »odgovorna osoba« šumski radnik Petar Zorić. Interesantan je i onaj dio policijskog izvještaja velikom županu u kome se kaže da stranke »nemaju imovine i nemaju popisa članova.«[45]

Diktatura šestojanuarskog Živkovićevog režima nije mogla izdržati ni pritisak iz inozemstva ni otpor javnog mjenja čitave zemlje. Došlo je do novog, tzv. »oktroiranog ustava« i raspisivanja izbora za državnu skupštinu.

•3 Dr Ivan Ribar: Politički zapisi, 1948, str. 16.

44 J. Horvat: Politička povijest Hrvatske, str. 410.

<5 Telegram Prim. Kraj. oblasti br. 92.

Izbori su održani 8.11. 1931. godine. U Vojniću jedini poslanički kandidat jedine liste bio je član novostvorene Zivkovićeve JNS (Jugoslavenske nacionalne stranke) dr Milovan Grba, pobornik šestojanuarske diktature. Po izbornom zakonu glasanje je vršeno javno, a vođen je zapisnik o glasanju.

Iako je izborni sistem osiguravao »pobjedu«, izbori su za vladu diktature bili od velikog značenja. Ona je pred javnošću htjela dokazati povratak »parlamentarizmu-«. Prijetila joj je velika opasnost od apstinencije glasača po nagovoru stranaka. Zato su pripreme i osiguranje bili maksimalni. Kao najznačajniji poen u izbornoj aktivnosti organizirana je posjeta kralja Aleksandra kordunskom kraju, pa i Vojniću, 7. juna 1931. godine. Trebalo je to biti vrhunski propagandni korak u krajevima u kojima je očekivana podrška. U Vojnić i druga mjesta kroz koje je povorka prolazila dovedena je masa svijeta, a propaganda je izvikivala izborne aklamacije »domu Karađorđevića« i »jakoj jedinstvenoj državi«. Tih dana Banska uprava okružnicom je naredila svima starješinama i činovnicima da moraju glasati na izborima. Zandarmerijskim stanicama je naređeno da paze na kretnje svih koji bi eventualno nagovarali na apstinenciju. Dogodilo se, međutim, da je za jedinog kandidata, Grbu, po službenim podacima, od 8740 upisanih birača glasalo 5280. Ostali su apstinirali.[46]

Neposredno nakon kraljeva prolaska dijeljena su odlikovanja onima koji su se »istakli« pri dočeku. S druge strane, Odsjek za državnu zaštitu Savske banovine (14. XI1931.) naredio je svim sreskim načelnicima da podnesu hitan izvještaj o svim općinskim odbornicima koji nisu glasali na izborima, s tim da ih se »zbog njihove nepouzdanosti razriješi odborničke dužnosti«. Sreski načelnik u Vojniću je na to izvijestio da je u kotaru smijenjeno 18 odbornika (13 u Vojniću i 5 u Tušiloviću) i na njihova mjesta postavljeni su drugi, naravno, bez ikakvih izbora. Banovina je postavila upit o izbornom ponašanju učitelja i ostalih činovnika, a čak i o stavu pravoslavnih sveštenika. Podložni načelnik je u pogledu ovih posljednjih odgovorio da su oni »Jugoslaveni«, ali su neki »protivnici režima« i pristalice Svetozara Pribićevića.[47]

U razdoblju od 1931. do 1935. na čelu vlade JNS stoji Bogoljub Jeftić. Karakteristika ove vladavine je integralističko jugoslavenstvo i proganjanje režimu nenaklonjenih organizacija i pojedinaca. No, političke stranke se postepeno legaliziraju i bez donošenja akta o slobodnom udruživanju koji se sada traži u opozicionoj propagandi. Naš kraj, Jkao i sve ostale, pritišće ekonomska kriza, koja postaje sve veća, a vlast poslanika Milovana Grbe nastavlja stazama Ljubomira Miljuševića. Oni su saveznici i sada zajedno osnivaju organizacije režimske stranke progoneći i naslućene prisltalice opozicionog shvatnja. Vladajuća stranka Jeftića (JNS) umjetna je tvorevina nesposobna za daljnji politički život. Njena koncepcija je neprihvatljiva za bilo koga. Zato je neposredno poslije izbora i došlo do Stojadinovićeva režima.

Karakteristično je da je državni udar i otvorenu diktaturu najbolje preživjela Hrvatska seljačka stranka. Ona je, sada pod vodstvom dra Vladimira Mačeka, ostala kompaktna i vrlo disciplinirana partija koja pažljivo iščekuje nov razvoj događaja i puna je rezervi prema bilo kojoj stranci izvan Hrvatske.

46 Arhiv Hrvatske, Fase. SB UO Pov. n, 1931.

47 AH, Zgb. Isto.

Samostalno-demokratska stranka dobila je u Hrvatskoj nove impulse radikalnim stavom njenog vođe Svetozara Pribićevića, koji iz emigracije šalje nove direktive što su prerasle koncepciju svih njenih vođa u zemlji, a i drugih srpskih stranaka. Pribićević u svojoj knjizi »Diktatura kralja Aleksandra«, napisanoj u Pragu i Parizu, sudi o ovome režimu na nepomirljiv način, zalažući se za federalistički poredak. Po njegovoj sugestiji vodstvo u zemlji na tajnom sastanku Seljačko-demokratske koalicije u Zagrebu (7. XI 1932.) sudjeluje u donošenju rezolucije, tzv. Punktaciji, čij program u odnosu na centralizam i diktaturu ističe »narodnu suverenost« 1 vraćanje na stanje iz 1918. godine te stvaranje »suverene države preko suverene konstituante«.[48]

Od toga doba, kao da ,su se oslobodile more neupućenosti i neizvjesnosti, pristalice demokracije u našem kotaru oživljavaju djelatnost. Bili su to najprije razgovori u četiri oka, prenošenje usmenih poruka vodstva SDS, posebno Adama Pribićevića kao najpopularnije osobe u ovoj stranci. U radikalskim redovima u našem kotaru čuje se glas Ace Stanojevića, jednog od vođe opozicije u Srbiji. Radikali, koji potpomažu Jeftića, momentalno su zbunjeni jer nemaju prave stranke. Jeftićeva partija, iako u osnovi radikalska, to nije. U to vrijeme (1933) dolazi i do zajedničkog javnog istupa Ljubomira Davidovića i Ace Stanojevića protiv »režima šestojanuarske vladavine«, u kome se traži »parlamentarna vladavina« i »sporazum sa Hrvatima«.

Svi ovi posljednji stavovi stranaka bili su osnova da se za izbora koji su se približavali (1935) stvori blok tzv. Ujedinjene opozicije.

Izbori 1935. provedeni su u najužarenijoj klimi od svih izbora u staroj Jugoslaviji. Sedam godina nije bila dozvoljena slobodna politička agitacija. Sada zborove širom kotara drže predstavnici svih stranaka. Svi bivši radikali Pašića agitiraju za listu Jeftića. Čine to i neki drugi pojedinci. Na toj listi javlja se nekoliko kandidata. U kotaru Vojnić poslanički mandat žele dobiti stari poslanik, šestojanuarac dr Milovan Grba i novi kandidati — dr Jovan Grubić, advokat iz Krnjaka, Božo Ribar, učitelj u Krnjaku, te Mihajlo Eremić, seljak. O dosad nepoznatom Grubiću interesantan podatak daje sreski načelnik u svom izvještaju Banovini (8. VI 1934), u kome kaže »da je u svom govoru u Barilovačkom Leskovcu glorificirao šestojanuarski manifest.« Grubić sam u jednom zapisniku povodom prijave Bižić Đure, općinskog načelnika u Barilloviću (izabranog manjinom zbog apstinencije Hrvata) kaže: »Opravdavao sam potrebu i svrsishodnost diktature koja je smirila političke strasti«. C osobinama aktera tadašnje politike govori još jedan detalj iz istog zapisnika. Već spominjani Joso Blagojević, općinski načelnik u Krnjaku, na Grubićev zahtjev, kao svjedok kaže: »-Bižić mi reče da govorim sa dr Jovanom Grubićem da ga ne progoni u parnici kod suda, a on će Grubiću učiniti tu uslugu da će ostaviti dra Grbu kojega on i tako mrzi... a da će prići grupi JNS koju vodi dr Grubić.«[49]

Samostalno-demokratska stranka u izbornoj agitaciji nastupa zajedno s Mačekovom HSS. Veliki zbor održan je u Barilloviću 13.1X 1935. Izgledao je manifestacijski. Seljaci su bili u narodnim nošnjama uz odrede konjanika s mnoštvom »plemenskih« zastava. U ime HSS-a bili su prisutni predstavnici vodstva stranke (ne navode se imena — nap. aut.), a u ime SDS dr Srđan

48 Dr Ferdo Culinović: Historija jugoslavenskih zemalja, str. 187.

4P Izvještaj 8. IV 1934.

Budisavljević i dr Milan Vujčić. Na poziv Budisavljevića klicalo se dru Mačeku i Svetozaru Pribićeviću, Hrvatskoj, a kako kaže izvještaj sreskog načelnika »netko i Slobodnoj Hrvatskoj«. Budisavljević je na tome zboru — prema izvještaju — u neku ruku saopćio i novi stav SDS prema »hrvatskom pitanju«: »Sloboda i uprava države po volji naroda, novo državno uređenje, s tim u vezi rješenje hrvatskog pitanja, prava seljačka politika. Zajednički bi bili vanjski poslovi, vojska i financije, a sve ostalo u Zagrebu i Hrvatskom saboru«.[50]

Zborovi opozicije drže se u mnogim mjestima. Tako u selu Lipju 7. XI 1935, u Perić-Selu, Miholjskom i Dunjaku 17. XI 1935, u Perjasici 29. XII 1935. U Lipju su govorili Srđan Budisavljević, Tomo Baburić, Branko Nikoliš, dr Milan Vujčić te dr Ljubomir Tomašević, profesor i narodni poslanik u Samoboru, a u ostalim mjestima Budisavljević, Vujčić i Mihajlo Mišan Napijalo.

Treba zabilježiti naglaske što ih u svojim govorima čine radikali Milovan Grba i Ljubomir Miljušević. 23. XII1935. ,na zboru u Utinji i Trebinji Grba kaže: »Treba dakle da biramo između JRZ i opozicije. Treća mogućnost to su komunisti, kojih je akcija po zakonu zabranjena i za vas ne može doći u obzir«. I dalje: »Krivnjom čovjeka koji danas živi u Parizu {S. Pribićević — nap. aut.) postali smo na Kordunu i Lici osebunjak i zato treba to da popravimo«. Treba da postoji »politička vojska«, a to je JRZ.[51] Ljubomir Miljušević na zboru 1. IX 1935, agitirajući za stvaranje JRZ, napada Mačekov program i pita se »da li bi Srbi imali slobodu« u slučaju pobjede njegove koncepcije s obzirom na ta da su u povodu proslave Mačekovog rođendana »bili prisiljavani da vješaju hrvatske zastave«. Miljušević je u toj prilici prigovorio i Vojvođanima »što i oni kao Hrvati hoće neku samostalnost«.[52]

U ovome periodu agitacije otkrivaju se malverzacije što su ih po općinama vršili funkcioneri, prije svega općinski načelnici, vladine pristalice. Nekoliko arhivskih podataka živo oslikava to tmurno stanje vlasti. Povodom jednog anonimnog pisma Banskoj upravi u Zagrebu, u kome se za kriminal optužuju neki općinski načelnici, Sreskom načelstvu je naređeno da ispita osnovanost tih optužbi. Ono 11. IX1935. izvještava da je: Vladimir Đurić »u svojstvu općinskog načelnika« sklopio s općinom Tušilović ugovor po kome joj ustupa komad svog zemljišta pod uvjetom da ako prođe rok od jedne godine, općina plaća penal od 4000 dinara. Zgrada nije nikad sagrađena, a suma zatezanja je narasla na 36.000 dinara.[53] Sresko načelstvo, potvrđuje da je Petar Miletić, »jedno vrijeme općinski komesar, čovjek bez određenog zanimanja, predsjednik četničkog udruženja, ohol i naprasit te sklon tučnjavi« ... »Bio je jedan slučaj« — nastavlja se dalje u izvještaju »da je Miletić u svojstvu predsjednika četničkog udruženja neovlašteno kontrolirao isprave ,prolaznika. Zato je kažnjen s 15 dana zatvora. Ova kazna, kao i druge, nisu izvršene već su amnestirane.« U izvještaju se dalje kaže da je Joso Blagojević, općinski načelnik u Krnjaku, »kažnjavan zbog malverzacije«. Najgore po ovome izvještaju stoji općina Vojnić, «gdje vladinu politiku zastupa Dragan Jurić, koji je »dok je bio općinski načelnik učinio imnogo štete općini Vojnić«. Njegova je

50 Fase. Kr. Banske uprave Pov. II reg. broj 4223.

51 Isto.

52 Isto

53 Isto.

ambicija »da u rukama ima svakog sreskog načelnika«. Jurić »ima za sobom kažnjenike, među njima i robijaše koji su izvršili ubojstvo. Izvještaj završava s Petrom Vergašem »načelnikom« u Krstinji, »koji je nekoliko puta bio kažnjen od strane ovog načelstva ... a ima presuda koje nisu izvršene.. „«[54]

Prema službenim podacima na izborima 1935. jgođine pokazani su ovi rezultati: u izbornom okrugu broj 4 (Vojnić) od upisanih 9779 birača, glasalo je 7990, apstiniralo 1789 ili 19°/«. Od toga je lista B. Jeftića dobila 5112, lista dra Mačeka 2972, a lista Bože Maksimovića 76 glasova. Za dra Milovana Grbu glasalo je 2930, za dra Jovana Grubića 2057, a za Mihajla Eremića 135 glasača. Grba je postao opet poslanik za kotar Vojnić.[55] Time su završeni prvi »slobodni« izbori poslije diktature.

U razdoblju od 1935. do novih izbora 1938. godine zbili su se značajni događaji u političkom životu zemlje. Nakon stvarnog pada na izborima Jeftićeva režima krugovi oko Dvora daju vlast dru Milanu Stojadinoviću, koji stvara novu stranku sličnih osobina kao i prethodna, pod imenom Jugoslavenske radikalne zajednice. Pored podijeljenih radikala u toj stranci su i klerikalna SLS i Spallina Jugoslavenska muslimanska organizacija (JMO). Stranka po najavi treba da rađi na »konsolidaciji države«, a najavljuje i »rješavanje hrvatskog pitanja«.

U to su vrijeme već izmijenjeni i međunarodni odnosi. Fašistička Njemačka i Italija osvajaju tuđe teritorije i otvoreno traže reviziju rezultata prvog svjetskog rata. Stojađinovićeva vlada, pod izlikom »komplementarnosti privrede«, »dobrosusjedskih odnosa« i »svjetskog mira«, orijentira politiku prema fašističkoj osovini. Stojadinović ima ambicije da postane »vođa« jedne snažne stranke, međutim, jasno je da za to nema uvjeta ni po njenom sastavu ni po općoj klimf. Narod je umoran od unutrašnje i vanjske politike vlada i želi promjene.

U našem kotaru poslanik Milovan Grba i Ljubomir Miljušević sada zajedno osnivaju organizacije JRZ po selima i odbore po općinama. Predsjednici odbora su uglavnom predsjednici općina. Po izvještaju sreskog načelnika u Vojniću glavni akteri nove stranke su u Bariloviću Marčinković Rade (zemljoradnik), u Krnjaku Blagojević Mihajlo (Dido) (predsjednik općine), u Krstinji Martinović Miloš (predsjednik općine), u Perjasici Dmitrović Mojsije (banski vijećnik i predsjednik općine), u Tušiloviću Petrović Mile (zemljoradnik), u Vojniću Hrstić Marko (predsjednik općine) i u Vukmaniću Krivokuća Mirko (predsjednik općine),[56] Raspoloženje u selima, međutim, ocrtava jedan izvještaj sreskog načelnika s osnivačkog sastanka JRZ u Gornjem Skradu (opć. Krnjak). On kaže: »Od važnosti je primijetiti da se prigodom tih diskusija očito ispoljavalo u masama nezadovoljstvo i nekakva potpuna potištenost. Bila je nerodna godina i preživljavanje zime za ljude i stoku bilo je u pitanju.[57] Seljak je mislio o krizi.

Na općinskim izborima u općini Vojnić 1936. godine Samostalno-đemokratska stranka prvi put je osvojila »načelničko« mjesto. Mihajlo Mišan Napijalo, okretan seljak, popularan u narodu i kao borbeni opozicionar u doba diktature i kao napredan gospodar, ugledan i po tome što se sam dopisnim putem

54 Isto.

55 AH, kutija 10/1743.

56 Isto.

57 Isto.

školovao i u gimnaziji i u srednjoj tehničkoj školi, pobijedio je radikalskog kandidata. Srez i Banovina htjeli su spriječiti njegovo ustoličenje, ali ga je narod unio manifestaciono u općinsku zgradu.

Neophodno je podvući da u HSS i SDS kao glavnim strankama u Hrvatskoj nastaju također značajne unutrašnje mijene. Vodstvo HSS, u kome se već nalazi znatan broj izrazitih konzervativaca i klerikalaca povezanih s Pavelićevom emigracijom, počinje također obraćati pogled prema Italiji i Njemačkoj. U stranci se ne tolerira nikakvo »lijevo, krilo« i uvodi se kontrola nad radom svih organizacija i društava, posebno Seljačke sloge. Interesantno je u tome pogledu mišljenje dvojice tada uglednih seljaka članova HSS iz Barilovića i Siče. Oni ističu da vodstvo hoće da osigura apsolutni nadzor nad svim što se u Hrvatskoj dešava. Instrukcije se prenose kurirskom vezom, a postoje i posebni »doušnici«. Maček ne želi terensku suradnju svojih organizacija s bilo kojom strankom ili društvom. Ne gleda se dobro na približavanje ogranaka Seljačke sloge i Seljačkog kola.[58]

Mačekova HSS stvara u ovo vrijeme u našem kotaru Hrvatsku seljačku zaštitu. 25. maja 1936. godine Banska uprava u Zagrebu izvijestila je Ministarstvo unutrašnjih poslova da se na osnovi »nekog naročitog uputstva dra Mačeka« treba da osnuje tzv. Hrvatska seljačka zaštita.[59] Ne zna se kada je točno osnovana ova organizacija u našem kraju, ali se po izvještaju sreskog načelnika Banskoj upravi kaže da organizacija postoji i pokazuje slijedeću aktivnost: »Trgovčić Ivan po domobranskoj komandi vrši vojničke vježbe uniformiranih članova ilegalne organizacije SZ, svirajući im za vrijeme vježbe bfrrše domobranske marševe, koje su naučili u bivšoj austro-ugarskoj vojsci. Članovi su uniformirani, s bijelim platnenim bluzama vojničkog kroja, plavim hlačama i ličkom kapicom s hrvatskim grbom«. Mihalić Jure »priznaje da je zaista glavni komandant navedene organizacije HSZ i da u toj organizaciji ima 66 aktivnih članova«.

Bile su to očigledno antidemokratske organizacije usmjerene kako protiv egzistencije države tako i protiv demokratskih strujanja u stranci.

Pored svih ograničenja i diktata šefova HSS napredno orijentirani pojedinci osnivaju Hrvatski seljački pokret, lijevo orijentiranu organizaciju, ii Mihovil Pavlek Miškina 1936. godine pokreće list Seljačka snisao, koja dopire i do hrvatskih predjela našeg kotara.

U Samostalno-demokratskoj stranci očito postoje dva shvatanja o daljnjoj politici, kako u odnosu na vodstvo HSS, tako i jia međunarodni vid zbivanja. Maček je stranku SDS trebao samo kao saveznika u borbi protiv beogradskih režima, inače je želio biti samostalan u eventualnom pregovaranju. Vodstvo SDS nije pak željelo da Hrvatsku seljačku stranku prati u njenoj politici prema Osovini i ustaškoj emigraciji, jer je samo ^ilo naklonjeno »zapadnim demokracijama«. Razilazili su se i u pogledu odnosa prema Sovjetskom Savezu. Vođa opozicije u Vojniću Mihajlo Napijalo 'priklonio se centru stranačkog vodstva i protivio se lijevom skretanju nekih uglednih prvaka stranke. Njegovi kritičari u općini i kotaru su lijevi aktivisti, koji osnivaju organizacije Seljačko kolo i koji su uskoro stvorili partijske ćelje u Vojniću i drugdje. To su Žarko Ćuić, učitelj, Ilija Zegarac, advokatski pripravnik, Milutin Košarić, Ćanica Opačić, Milić Novković i još neki mlađi simpatizeri socijalizma.

58 Iz razgovora s Markom Polovićem i Tomom Mihalićem (Tobijom).

59 AH, Izvještaj Kr. B. u. Min. u. posi. Strogo pov. br. 101/36.

Lijevo krilo stranke u cjelini predstavljaju dr Rade Pribićević, dr Cedo Rajačić, Branko Nikoliš i neki ugledni seljaci iz raznih krajeva Hrvatske. Njihova orijentacija izražena je u listu »Brazda«, pokrenutom protiv volje vod'stva stranke.[60] List je optuživao vodstvo da se odreklo borbe za široki front demokracije. Ova grupa je 1939. godine izdala i »otvoreno pismo« pristalicama SDS pozivajući ih da ne slijede politiku vodstva, pogotovo zbog njegova odnosa prema Sovjetskom Savezu. Pismo je odjeknulo u redovima SDS u našem kotaru.

Kulturno-prosvjetna organizacija Seljačko kolo, o kojoj će biti riječ kasnije, predstavlja u ovome razdoblju poletnu organizaciju koja se kritički odnosi prema politici vodstva SDS. U kotaru Vojnić Seljačko kolo polemizira s Napi jalom i surađuje s njim.

Prije izbora 1938. -godine, trećih izbora poslije državnog udara, stvoren je »načelan sporazum« stranaka HSS u SDS iz Hrvatske, te Davidovićevih demokrata, Stanojevićevih radikala i Zemljoradničke stranke iz Srbije, koji za osnovu akcionog jedinstva uzimaju misli iz zagrebačkih Punktacija. Bio je to još jedan pokušaj zajedničkog djelovanja onih stranaka koje su u sve težem vremenu u zemlji i Evropi željele preuređenje države. To je osiguralo stvarnu pobjedu opozicije u zemlji.

U razdoblju od 1935. do 1938. godine velik faktor politike zemlje predstavlja u borbama prekaljena KP Jugoslavije. (O tome govori čitavo zadnje poglavlje ovoga rada.) Ovdje samo ističemo dva momenta — da se na nju zbog dosljednog revolucionarnog stava sručio teror, u ovome slučaju jedinstvene buržoazije. Iz političkih postupaka svih sranaka ona je mogla izvesti zaključak da je buržoazija nesposobna da riješi nacionalne i socijalne probleme Jugoslavije te da je za to potrebna samostalna revolucionarna borba proletarijata.

Na izbore 1938. godine izašlo je u ,zemlji dvanaest kandidatskih lista. U našem kotaru odredile su pojedinačne kandidate opoziciona SDS i JRZ. Bili su to Mihajlo Napijalo za SDS i pa .listi JRZ stari poslanik Milovan Grba. Glavna borba vodila se između ovih kandidata.

Grbina agitacija je i dalje protiv svake federalističke i demokratske orijentacije. On se obraća samo srpskim biračima uvjeravajući ih u to da samo Stojadinovićeva vlada može spasiti »državnu cjelinu«. Obećava, kao i ranije, otpis seljačkih dugova, izgradnju koranske pruge, namještenje i bolje cijene seljačkih proizvoda. Grbu mrze i neki stari radikali koji ne mogu glasati za »opoziciju«, ali niti za njega. U toj atmosferi politikanstva 10. VIII 1938. netko je iz zasjede pucao na automobil u kome se ,nalazio on i njegov glavni suradnik dr Sava Kosanović, kotarski liječnik. Tom prilikom ranjena je jedna osoba, a nikad se službeno nije saznalo tko je izvršio čin.[61]

U toku izborne kampanje održan je u Krnjaku velik politički zbor opozicionog bloka, na koji je došlo mnoštvo naroda jz svih općina, posebno iz Barilovića i Vukmanića. Govorili su predstavnici HSS i SDS, a glavni govornik je bio poslanički Kandidat Mišan Napijalo. Bila je to snažna manifestacija predizborne solidarnosti stanovnika našeg kotara. Pored manifestacija demokraciji i miru, a protiv fašizma, tada je prvi put javno, pred masama, tražena uspostava diplomatskih odnosa sa Sovjetskim Savezom.

6!> Izašlo c brojeva (nap. aut.).

61 AH, kutija 10/1743.

Izborna borba vođena je i pod pritiskom sve burnijih događaja u Evropi Hitlerovska Njemačka već je osvojila Austriju i pripremala se za daljnja osvajanja. Italija je nakon osvajanja Abesinije provocirala na našim granicama potpomažući sve više ustašku emigraciju. U zemlji Stojadinović je obećao »»mir« i »sigurnost države« tzv. realnom politikom »balansa« između zapadnih i fašističkih država. Time je zamagljivao orijentaciju birača, koji su se bojali rata. U redovima opozicije vidjele su se već nesuglasice oko nekih glavnih pitanja daljnjeg razvitka.

Kako se to vidi iz rezultata izbora, 19% birača »nije imalo svoje stranke« i ostali su kod kuće. Ovdje je značajan momenat da u KP Hrvatske i Jugoslavije nije bilo riješeno pitanje da li na izbore izaći sa samostalnom listom Stranke radnog naroda ili podupirati građansku opoziciju. Karakterističan je i postotak glasova dat za »ostale stranke« (oko 13°/o), zapravo za nepoznate ličnosti, one za koje se znalo da nemaju krajnjeg izgleda. I to govori o zamoru i apatiji biračkog tijela.

Prema službenim podacima,[62] od ukupno 10.066 upisanih birača za listu JRZ (dra Grbu) glasalo je 5000 birača, *za* opozicionu listu (M. Napijala) 1790, a za ostale stranke 1300 birača. Apstinirao je ,znatan broj, 1970 upisanih.

Zahvaljujući složenim prilikama, u našem kotaru poslaničko mjesto pripalo je opet Milovanu Grbi, odnosno, vladinoj JRZ. Opozicija je protestirala zbog izbornih makinacija, kojih je bilo na svakom koraku. Snage KP u našem kotaru osuđivale su vlastitu grešku oklijevanja da se izađe samostalnom izbornom listom i da se okupe glasovi nezadovoljnog biračkog tijela. Bila je te doličnija manifestacija borbe za demokraciju pred događajima koji su neminovno slijedili.

U razdoblju od 1938. do 1941. godine došlo je do nagodbe hrvatske i srpske buržoazije, sporazumom Cvetković—Maček o stvaranju Banovine Hrvatske. Ta tvorevina kao izvjesna postepena federalizacija države trebala je da donese više demokratskih sloboda u pvome dijelu zemlje. Događaji su, međutim, pokazali da se u socijalnom smislu nije ništa promijenilo. Štoviše, vlast je ovaj put bila »bliža« naprednim snagama utoliko što ih je s tog odstojanja mogla više progoniti. Režim logora za progresivne ljude, a naročito komuniste, postao je praksa sve do dana ,sloma države. Stranke HSS i SDS postale su »vladajuće«, ali vlast nije dugo trajala.

II **Razvoj radničkog pokreta** i **KP.I do aprila 1941. godine**[63]

Razdoblje uoči drugog svjetskog rata je vrijeme početka otvorene fašističke agresije na neke zemlje Evrope, ostvarivanja plana napada najreakcionarnijih sila svijeta na nezavisnost naroda i uništenja Sovjetskog Saveza k[a°] prve zemlje socijalizma. U našoj zemlji, kako ismo vidjeli, to je period povećanja opće krize društva. To je bilo vrijeme dolaska Tita na čelo KP Jugoslavije i njenog revolucionarnog osposobljavanja za neposrednog predvodnika radničke klase i naroda Jugoslavije za izmjenu društvenog stanja i za organizaciju obrane jzemlje. To je razdoblje povećanih simpatija i nadanja u Sovjetski

n> AH, kutija 903.

63 O to[me] su napisali obiman rad Stanko Opačić Ćanica i Milutin Košarić u Zborniku HAK, str. I»[7]—226.

Savez u borbi protiv svjetske reakcije i vrijeme kada na Kordunu, prema tome i u našem kotaru, nije teško otvoreno propagirati politiku koju je u svome programu imala Komunistička partija Jugoslavije.

Osnivanje organizacije KPJ u vojničkom kotaru otpočelo je 1937. godine. Te je godine učitelj Žar'ko Ćuić u Vojniću stvorio prvu partijsku ćeliju. On je bio komunista koji je žurio da iskoristi povoljne uvjete i stvori temelje komunističkoj organizaciji. Miloš Dejanović, iz ne tako blizog Klokoča, koji je bio radnik u Karlovcu, postao je drugi član jedinice. Njega je kao, radnika u članstvo primio radnik Tone Grđešić, kasnije član Okružnog komiteta u Karlovcu. Članovi te organizacije postali su još .Ilija Zegarac i Milić Novković Basaćan. Žegarac je bio ađvc<katski pripravnik, ljevičar od đačkih dana, inače obrazovan čovjek i sposoban propagandist. Milić Novković je bio radnik negdje u svijetu (čini se u Argentini), a jedno vrijeme i gradski stražar u Karlovcu. Bio je otpušten zbog druženja s komunistima. Ćelija je imala četiri člana, sve dok u nju, 1938. godine, nije primljen i Milutin Košarić, izučeni konobar bez posla, »privrednikov« pitomac, koji je živio na sitnom posjedu u iSvinjarici. Prije ulas'ka u Partiju i Novković i Košarić sudjelovali su u radničkom sindikalnom pokretu.

Ta prva komunistička ćelija ‚bila je u pravom smislu riječi zametak organiziranog rada. Njeni članovi su kasnije sačinjavali kotarski komitet u Vojniću.

U toku 1938. na području kotara stvoreno je pet ćelija, 1939. osam. te četiri partijske ćelije tokom 1940. godine.

Nije moguće precizno reći na čiju su isve inicijativu stvarane pojedine partijske organizacije, jer ‚je u uvjetima ondašnjeg ilegalnog rada i konspiracije međusobna veza komunista išla raznim putevima. Članovi Okružnog komiteta u Karlovcu: Rašo Stanisavljević i Nikola Kukić. u svom zanosnom radu, vezali su često napredne pojedince direktno <?a Komitet dajući im neposredno zadatke. Na ovome području djelovali su studenti iz ovoga kraja koji su bili vezani za zagrebačku sveučilišnu partijsku organizaciju. Najistaknutiji takav student bila je Mila Perić iz Trupinjaka, koja je u Partiju primljena na Sveučilištu već 1938. godine, a 1939. mene je kao maturanta također primio u članstvo Partije Okružni komitet u Karlovcu (Rašo Stanisavljević) od koga sam.dobio zadatak da u najkraćem roku formiram partijsku ćeliju u Krnjaku. Kao student koji je često putovao kući, obavljao sam neke poslove na vezi između CK KP Hrvatske i Okružnog komiteta u Karlovcu (Stipe Ugarkovića i Ive Marinkovića). Mila Perić je inicirala stvaranje organizacije u Trupinjaku, a znadem da rje imala bliske i žive veze s naprednim ljudima u Slivnjaku, pa čak i u Lici u saradnji sa .Srđanom Brujićem.

U Poloju i Perjasici, uporedo s djelovanjem iz Vojnića, osjetio se snažan rad dvojice učitelja — Milenka Ivanovića i Ljube Vujčića, koji su se oslanjali na vrlo jaku partijsku ćeliju m Veljunu, kojoj je sekretar bio Ljubin brat Radoš. kasnije član Okružnog komiteta.

Neophodno je naglasiti još jednu posebnost partijskog rada .u ono vrijeme u našem kraju. Neki aktivisti imali su lične, partijske, čak i rodbinske veze s istaknutim rukovodiocima Partije u Zagrebu i Karlovcu, pa su se i na taj način dobijale upute i propagandni materijal. Marko Orešković i Stipe Ugarković iz Zagreba, te na drugoj strani Čedo Rajačić iz Gline, bili su direktno prisutni u radu komunista našeg kotara, a i čitavog Korduna. Ako je zbog različitih veza ćeliji dostavljen materijal koji je već primljen, pa bila to naj-

manja brošurica, tada su aktivisti prepješačili mnogo kilometara ,da bi ga dali onoj susjednoj ćeliji. Ako joj ,nije trebao, nastavljen je put do slijedeće. U drugom slučaju dijelovi neke brošure prepisivani su što čitljivije rukom i proslijeđeni dalje. To je bila »normalna« požrtvovnost prvih kadrova Partije u našem kraju. Tome su lih vrlo dobro učili ljudi iz Okružnog komiteta Nikola Kukić i Rašo Stanisavljević, za koje nikad nismo znali da li će fizički izdržati, podgrizani tuberkulozom koju su nosili.

Kada se govori o političkom razvitku naprednih organizacija na području kotara, dosta važno je utvrditi ne samo kada je nastala koja partijska ćelija nego kada je stvordn i pojedini ogranak Seljačkog kola kao organizacije koja je bila mjesto legalnog rada komunista.

Sa sigurnošću se može ustvrditi da su neki oigranci Seljačkog kola formirani prije partijskih ćelija, ali je sigurno ,i to da nijedna organizacija Seljačkog kola u kotaru Vojnić -nije formirana bez učešća komunista.

Adam Pribićević je odlično osjetio historijsku potrebu osnivanja kulturno--prosvjetnog pokreta na selu, koji bi unapređivao znanje i pismenost. Seljaci su to vrlo lako prihvatili. Ali ikada i danas (gledamo na onovremeno političko gibanje na Kordunu i ostalim dijelovima bivše Granice, potvrđujemoi svoje tadanje komunističko uvjerenje da kulturno-prosvjetna organizacija Seljačko kolo nije mogla stvarno ostati u krilu Samqstalno-demokratske stranke. Ona se nije (mogla iscrpljivati u tome da na »sijelu i prelu« prepričava dogodovštine i na priredbama pokazuje narodne nošnje. Politizacija sela već je bila daleko odmakla. Kulturni zahtjevi postali su politički zahtjevi, a prosvjeta sredstvo društvene promjene. Zato je karakteristično da su u organizaciju Seljačko kolo dolazili Jako, vrlo često protiv volje očeva i rodbine, mladići i djevojke čiji roditelji nisu bili glasači SDS. Kolo se odvajalo i praktički odvojilo od stranke, dolazeći sve više u sukob s njenim vodstvom. To stanje dobro ilustriraju dva /detalja kojih se danas /vrlo dobro sjećam. Dr Milan Vujčić, ugledni karlovački advokat (ubijen od ustaša prvih dana njihove vlasti), istaknuti funkcioiner SDS, držeći konzultaciju svoje stranke u kotaru Vojnić, kazao je: (»Mnoga Seljačka kola su Staljinova, a ne naša«. Ni Savica Kosanović, inače demokrat, nije nam ostao dužan. Održavši nam 1939. godine predavanje u studentskom klubu »Demos« u Zagrebu, nakon našeg opiranja politici SDS prema Sovjetskom Savezu, nije mogao ada ne (kaže otprilike ovako: »E motji crveni, od šteta ste nam i od koristi... Neki od vas pod krovom SDS pokušavaju stvoriti sasvim drukčiju stranku.. .Sava Kosanović je realno rasuđivao, uviđajući đa se u ono vrijeme demokratski tok politike više nije mogacx zamisliti bez lijevo orijentiranih Jjudi, posebno studenata komunista ko'ji su nadahnuto radili za ideale socijalističkog napretka koje je cijenio i volio.

Partijske ćelije i organizacije Seljačko kolo međusobnoi su povezane i u radu i u osnivanju. Komunisti su radi okupljanja seljaka osnivali Seljačko kolo, a tamo opet gdje su postojale ,ove organizacije, nastajali su najčešće uvjeti za bar najmanju partijsku organizaciju.

U prikazu društveno-politickih prilika u našem kotaru ne smi je da izbjegne objektivnoj ocjeni ni niz Srpskih zemljoradničkih zadruga kao privrednih organizacija **(Seljaka.** Isto, tako ni određen broj organizacija Soko, koje su na teritoriji čitave zemlje (pod različitim imenima), još prije prvog svjetskog rata, osnivane po uzoru na istoimenu organizaciju Ceha Miroslava Tyrša. U Jugoslaviji je **ona** u [globalu postala unitaristička i monarhistička organi-

zacija, pogotovo od časa kada **je** monarh Aleksandar svog sina (budućeg kralja **Petra) odredio za njenog starješinu.**

Prvu,Srpsku zemljoradničku zadrugu u kotaru Vojnić osnovao je 1909. godine u Tušiloviću učitelj Dragomir S'umonj a. Otprilike u isto doba osnovao je u Gornjem Skradu zadrugu učitelj Petar Petrović, u ito doba nacionalni revolucionar. U ratnim i neposredno poratnim danima rad ovih dviju zadruga je zamro, a ne osniva se nijedna nova.

Poslije 1930. godine, u vrijeme velike svjetske krize, obnavljaju se stare zadruge, a nastaje još nekoliko novih u mjestima Vojnić, Krnjak, Trupinjak, Krstinja, Kuplensko, Miholjsko, Široka Rijeka i jolš nekim jelima. Kako ćemo vidjeti, one su se različito razvijale i u poslovnom i u političkom pogledu. Zamišljene od osnivača kaoi organizacije seljačke samopomoći, neke su to .ostale i do kraja postojanja. Neke od njih, kao zadruga u Tušiloviću, razvile fcu vrlo raznoliku djelatnost. Ovdje je osim mabavno-poitrošačke osnovana još kreditna zadiruga i zadruga iza osiguranje stoke. U ove zadruge učlanila se većina seljaštva Tušilovića.

Srpske zemljoradničke zadruge, izuzev jiekih, bile su pod znatnim .utjecajem saveza zadruga koji je vodio Vojislav Đorđević, konzervativan političar, čija je koncepcija 'bila daleko od novih ideja o razvitku sela. One su ostale u granicama kupoprodaje, a na dio njihovih članova računali su korteši radikalskih igrupacija. Uslijed opće krize u strankama utjecaj konzervativnih faktora nije bio takav da bi {pristup komunistički orijentiranih ljudi bio nemoguć. Suprotno tome, »u razgovorima o .pkonomskom položaju seljaka, bilo je moguće reći sve protiv nosilaca vlasti i državne politike.

Stav KP prema zadrugama i seljačkom zadrugarstvu pod utjecajem ideoloških i političkih faktora u ono vrijeme nije sadržavao dovoljno elastičnosti, a čak ni sposobnosti da jse shvati ponašanje ¸sitnag i srednjeg seljaka kao »privatnika«, koji je zapravo morao imati interesa da stupi u borbu protiv vrlo grube eksploatacije na tržištu i položaja u društvu. Zadruga, iu uvjetima za seljake nedostiživa visokih cijena industrijske robe — plugova, kosilica, vršaćih mašina, postaje organizacijom samopomoći. Ona je mogla učiniti prve korake u modernizaciji oruđa i primjeni agrotehnike. Tušilovačka zadruga, npr., bila je (slučaj na kojem je živom diskusijom, čak i sukobom dvaju ishvatanja, raspravljeno da li je tu organizaciju moguće usmjeravati u naprednom smislu. Canica Opačić i Milutin Košarić su, u spomenutom radu, istakli da je
0 toj masovnoj zadruzi prosuđivao i Centralni komitet Partije (Marko Oreškoviđ, član CK Hrvatske i Jugoslavije), te su i on i karlovački Okružni komitet ocijenili da je zadružna organizacija podesna za politiku narodnog fronta koj*u je vodila (Partija, a isto tako korisna ekonomska organizacija seljaka.

Organizacija Soko, inače malobrojna, postojala je u centrima općine — Krnjaku, Tušiloviću, Vojniću, Krstinji i Perjasici. Pokušane su org.anizacije
1 u ß eli ma Vojničkom Grabovcu, Knežević-Kosi i Cerovcu, ali se stalo zbog nedovoljnog interesa mladeži, pomanjkänjem sredstava i utjecajem privlačnije organizacije Seljačko, kolo. Osim pojedinaca, (koji su u Sokolu bili funkcioneri, naši aktivisti su razgovarali (slobodno o svemu i nikad nisu bili denuncirani. U danima oslobodilačkog rata oni su se isto tako priključili partizanima kao i drugi mladi ljkid'i. Ta organizacija je nestajala jer su vođe režimskih stranaka i tDvor 'bili sve bliže profašističkoj politici.

Pojedine partijske ćelije i njihovi članovi

a) *Partijska ćelija u Vojniću*

Nakon što je osnovana prva partijska ćelija kotara u mjestu Vojnić i njeni članovi sastavili kotarski komitet, došlo je do proširenja organizacije. Njeni su članovi sada bili: Ilija Žegarac, advokatski pripravnik (1944. osuđen od Višeg vajnog suda pri Komandi Kordunaškog područja i strijeljan), Žarko Cuić, učitelj (poginuo u NOR-u 1941), Vicko Zujević, upravnik pošte (ubijen od'ustaša 1942), Jovan Kresojević (nosilac Spomenice 1941, umro poslije rata), Cvijan Marinković, općinski bilježnik (za vrijeme okupacije napustio KPJ i ostao u službi NDH), Đorđe Momčilović, agronom (nosilac Spomenice 1941, umro poslije rata).

Ova je ćelija u propagandnom Ismislu bila i nadalje neka vrsta matice. U njoj je bilo nekoliko politički iskusnih i obrazovanih lj*udi. U centar kotara svraćali su svakodnevno seljaci s čitavog teritorija, a profesije članova ćelije bile su upravo prikladne za maksimalnu propagandu. Radilo se, pored ostalih, o uglednom učitelju, agronomu, pravniku, Utjecajnim službenicima, koji su umijeli i bili voljni da pomognu ljudima. Raznolik sastav ove organizacije, njezin pomalo »činovnički« karakter, povezanost pojedinih njenih članova (intelektualaca) ličnim vezama s raznim centrima naše politike, Stvarao je znatne teškoće U organizaciji discipline, a čak i u jedinstvu načelnih pogleda. No, sve je toi ipak, vlastitim naporom i intervencijom drugih, prevladano.

Ova organizacija[64] je imala i grupu kandidata, u kojoj tlu bili Branko Berić, financijski službenik i Vid Barać, seljak iz Kokireva. Barać je vodio kandidatsku grupu Kok'irevo i Međeđak. Ne zna se da li su ova dvojica bili i članovi Partije.

b) *Ćelije u Svinjarici i Budačkoj Rijeci*

Milutin Košarić je đirugom polovinom 1939. godine osnovao partijsku ćeliju i u svome selu Svinjarica (dana's Partizansko Žarište). To je malo Selo ispod šume Debela Kosa s nekoliko imućnijih kućnih zadruga, a ostali seljaci žive na sitnim, siromašnijim posjedima. Svinjarica je bila u neposrednoj vezi sa susjednom Budačkom Rijekom. S njom je imala i jednu poljoprivrednu zadrugu, iako su pripadale različitim općinama.

Na inicijativu partijske organizacije osnovanoi je u Svinjarici Seljačko kolo. U Budačkoj Rijeci radila je poljoprivredna zadruga, u koju je bio učlanjen velik dio seljaka oiba šela. Ćeliji Svinjarica pripadaloi je jedno vrijeme i nekoliko, članova iz Budačke Rijeke, ali su pozitivnim političkim razvojem zadruge nastali uvjeti da se i ovdje 1940. godine stvori partijska organizacija. Formirao ju je Milutin Košarić od članova koji su iz ovoga sela bili u njegovoj organizaciji i novih naprednih ljudi. Njen sekretar bio je Nikola Martinović Cuić.

Tako su, u danima sloma države, ovdje, u neposrednoj blizini djelovale dvije partijske ćelije. Njihovi članovi bili su u Svinjarici: Milutin Košarić, sekretar ćelije, Pavao Basara, Mile Basara (poginuo u martu 1942. kao, ko-

04 Sjećanje Milutina Košanća (primj. aut.).

mesar 1. bataljona 1. KPO), Miloš Basara, seljak (nosilac Spomenice 1941), Nikola Basara, seljak (nosilac Spomenice 1941), Simo Mandić, Seljak (poginuo kao borac novembra 1942), Mihajlo Vidić, seljak (umro 1947), Milovan Ko~šarić, seljak (nosilac Spomenice 1941) i Đuro Mandić, seljak (nosilac Spomenice 1941). U Budačkoj Rijeci: Nikola Martinović Ćuić, seljak, sekretar (živi u Budačkoj Rijeci), Mile Martinović, seljak (prvoborac, umro poslije rata), Milić Maćešić Milićina, seljak (prvoborac, poginuo kao komandir voda 1943. na DrenO'Vači), Simo Maćešić Slijepčević, seljak (poginuo novembra 1942. kao vodnik), Đuro Maćešić Grudić, 'sel'jak (poginuo u NOV-u 1943. kao, komandir tenka). Kandidati za članove Partije u ovoj ćeliji bili lsu: Đuro Martinović, seljak (prvoborac), Milan Popović, seljak (nosilac Spomenice 1941). Obojica su primljena u članstvo KP poslije ustanka.

c) *Ćelije u Krnjaku, Gornjem Skradu i Trupinjaku*

Stevo Tomić je 1939. godine osnovao partijsku ćeliju tu Krnjaku. Njeni članovi bili su: Stevo, Tomić, student, sekretar (nosilac Spomenice 1941), Milan Mandić, seljak (prvoborac), Pavao Tomašević, seljak (prvoborac), Đuro Mihajlović, fceljak (učefenik oktobarake revolucije, prvoborac) i Božo, Tomašević, seljak (nosilac Spomenice 1941). Kandidati za članove KP bili su: Janko Zoroja, sel'jak (prvoborac), Đorđe Ribar, student (učesnik NOR-a), Dmitar Kresojević Mito*, sudski podvornik (ubijen od ustaša 1941), Dušan Tomašević (nosilac Spomenice 1941) te Mile Božić, obućar (otišao 1941. u Karlovac i tamo ostao do kraja rata).

Ovaj sastav je kasnije izmijenjen time što su ^e Božo Tomašević i Đuro Mihajlović te Dušan Tomašević (kao kandidat) radi lakše veze priključili ćeliji u Tušiloviću, pa je organizacija opet imala pet članova.

U Krnjaku oko partijske ćelije i naprednih studenata stvorio, se krug partijskih simpatizera. Bili su to' ljudi različitih kategorija. Neki od njih bili su obrazovani i znali su o socijalizmu relativno mnogo. Tako su bila dva inžinjera na izgradnji Koranske pruge, Zamurović i Andrejev, koji su na oprezan, ali i otvoren način izražavali 'simpatije prema Sovjetskom Savezu i socijalizmu.

Interesantna je bila kuća Bože Ribara,“[5] učitelja. On sam, pristalica samostalnih demokrata, i njegovi sinovi inženjeri i Studenti primali su u svoju kuću (»dućan bez robe« — kako su ga u šali zvali) suseljane na večernju sjedeljku i postepeno,, često uz šalu i pripovijedanje, odgajali ih u simpatizere demokracije i socijalizma. Ribarovi sinovi bili su svi prijatelji partije, a kasnije, u toku rata, postali su učesnici NOP.

Dmitar Tomić, općinski bilježnik u Krnjaku, po svom uvjerenju socijaldemokrat, pristalica emigrantskog stava Svetozara Pribićevića, protivnik oportunizma SDS i sve otvoreniji simpatizer »Sovjetske Rusije«, svaki dan je postajao bliži Partiji. Na osnovi svog uvjerenja s funkcije koju je vršio, prihvaćao je komuniste, osobito one koji su bili »šupirani« u zavičajno mjesto i davao im bianco potvrdu kao da se redovno prijavljuju rekavši im da mogu ići tamo gdje trebajfu. U kuću Su mu preko djece svraćali i u njoj boravili istaknuti komunisti.

f»5 Ime Bože Ribara nosi Osnovna škola u Krnjaku (primj. aut.).

U aparatu općinsike uprave bilo je nekoliko simpatizera Partije i **SSSR-a: Miloš Glamočlija (ubijen od ustaša** 1941), **Miloš Maćešić Bekić (borac NOR-a),** Miloš Božić (borac NOR-a). Među seljacima bili su to: Milan Vila (ubijen od ustaša 1941), Vojin Maćešić (njemački zarobljenik), Miloš Vukobratović (nosilac Spomenice 1941), Miloš Ćurčija (prvoborac, poginuo kao vodnik NOV-e 1942), Pavao Solak (učesnik NOR-a), Đuro Penić (nosilac Spomenice 1941), Janko Penić Đurin (borac NOR-a), Mićo Penić (učesnik NOR-a). Otvoren simpatizer Partije bila je Marija Malbaša, učiteljica tu Krnjaku, Milica Tomić, đak, 1940. bila je član SKOJ-a (učesnik NOR-a od 1941), Mara Kresojević, đak, (nosilac Spomenice 1941) kao i Boško- Kresojević, đak (Ubijen od ustaša 1941).

Sve je to predstavljalo dosta velik krug ljudi koji s*u bili spremni da pođu na poziv Partije u akciju.

Tri ćelije (Svirijarica, Krnjak i Budačka Rijeka) i ćelije u Gornjem Skradu i Trupinjaku bile su čvrsto povezane kao jedna regionalna (općinska) cjelina. Nije poznato da li je stvaran općinski biro Partije, ali !su veze sekretara i kontakti članova ćelija bili živi i redovni.

U Krnjaku, Gornjem Skradu a Budačkoj Rijeci postojale su zemljoradničke zadruge. U Krnjaku je ona bila slaba i siromašna, a vodila ju je grupica ljudi pristalica JRZ. Za taj sitni »dućančić« nije bilo interesa seljaka, i to je zapravo smanjilo, vjerojatno pogrešno, pažnju naprednih ljudi. Isto je tako u Krjnaku postojao i Soko, organizacija sličnog značaja, koju su vodila dva pisara, jedan sudski, drugi općinski.

Zadruge u Gornjem Skradtu i Budaokoj Rijeci, koje su bile ekonomski značajnije za svoje članove, vodili su Božo Dobrosavljević Furt, Gornji Skrad, i Nikola Martinović ĆUić, Budačka Rijeka.

Partijsku ćeliju u Gornjem Skradu osnovali su 1939. godine braća Radoš i Ljubo Vujčić iz Veljuna i njezin prvi sekretar bio je Dragić Bunčić, student. Bunčić je bio student prava u Zagrebu, pa je većinu poslova obavljao Bogić Popović, nezaposleni tipograf (nosilac Spomenice 1941). On je ubrzo postao i sekretar ćelije. Članovi organizacije na početku ustanka bili su: Dane Bunčić, seljak (nosilac Spomenice 1941), Božo Dobrosavljević, seljak (prvo,borac), Despot Bunčić, stolar (poginuo- u NOR-U 1941), Mile Dereta (borac 1941, kasnije dezertirao iz NOB-a), Pajo Novković, seljak (premlatile ga ustaše, umro od posljedica), Rade Marković seljak (prvoborac, poginuo u NOR-u kao; komesar bataljona 1944), Milan Pavlović Velimirović, seljak (poginuo 1942), Nikola Miljenović, seljak (nosilac Spomenice 1941), Božo Popović, seljak (nosilac Spomenice 1941), Đuro Glamočlija, seljak (nosilac Spomenice 1941).

U kandidatäkoj grupi bili su: Sava Vučković, seljak (nosilac Spomenice 1941), Bogić Velimirović, seljak (nosilac Spomenice 1941), Pero Bunčić, seljak (prvoborac), Dušan Dobrosavljević, seljak (nosilac Spomenice 1941).

To je bila relativno velika organizacija, značajna za sela Čatrnju, Dvorište i Ponorac te Veliku i Malu Crkvinu, u kojima je i vlast imala prilično uporište. Izuzev Čatrnje, to je, s Donjim Skradom, bio najsiromašniji kraj općine Krnjak. Pretežno stočarski, naslonjen samo krajnjim dijelom na cestu Karlovac — Slunj. Ovaj kraj je poslije prvog svjetskog rata na nekoliko općinskih i državnih izbora bio većim dijelom glasačfko područje radikalnih grupacija. Radikali su se uhvatili za »srpsku«, zapravo antiaustrijsku tradiciju ovih sela, kojima je nekad bio učitelj i predvodnik Petar Petrović i jedno vrijeme je dobrano iskorištavali. Dosta siromašnih mladića ovih sela, nemajući u broj-

noj porodici kuda, otišlo je u žandare, podoficire i slične »službe« vezavši se tako za vladinu politiku. Negativnu ulogu je ovdje imao i učitelj Mića Tatalović, koji je bio- nastrojen velikosrpski.

Veliko je značenje imao politički preokret šo su ga napravili ljtudi okupljeni oko partijske ćelije, držeći oko nje i Seljačko kolo i zadrugu. Gledajući kotar kao cjelinu, u ovim selima je nastala najoštrija podjela na dva tabora. Napredniji ljudi su već u toku 1937. godine vodili akcije za izgradnju zadružnih domova, zajedničkih mlinova i sličnih objekata, a poslanik dir Milovan Grba, da bi izbjegao, zarazu udruživanja seljaka, nagovorio je dio ljudi iz Gornjeg Skrada da grade crkvu. Kako je selo razbacano, Grbine pristalice posvadile su se zbog lokacije. Budući da ni uz njegovu intervenciju nisu postigli suglasnost, gradili su dvije na razdaljini ne većoj od dva kilometra. Razdor je bio potpun, a nedugo zatim i osvješćivanje. Podjela na dva tabora odrazila se u malome i u danima ustanka tako da su ova sela, na jednoj strani, odmah dala snažan partizanski odred, a na drugoj su se strani podoficiri organizirali u grupu četnika, koju su, međutim, za nekoliko dana partizani i narod likvidirali.

U selu Trupinjak, položenom uz tau Trupinjska kosa s nešto plodnijom zemljom od ostalih predjela općine Krnjak, pozicijsko političko strujanje otpočelo je vrlo rano. Organizaciju Samostalne demokratske stranke od ranih dana poslije rata vodili su ovdje napredni seljaci Ilija i Mile Perić. Rastanak Svetozara Pribićevića s Dvorom i centralizmom upravio je narod ovih sela u odlučnu opoziciju. Već 1936. godine pod utjecajem istaknutih ljudi iz Veljuna osniva se u kući Jelisavete Magarac zemljoradnička zadruga. Nešto kasnije stvara se ogranak Seljačko kolo. Ove organizacije vrlo uspješno okupiše žitelje oko sebe. Seljačko kolo čini upravo originalne programe kulturnog i političkog istupanja. Pored standardnog programa korskih recitacija revolucionarnih pjesama, skečeva i tendencioznih uvodnih govora, na priredbama sudjeluju u ovome kraju poznati narodni pjesnici Markan i Joco Sikirica. Oni su duhoviti 'satiričari, kroničari vremena i mjesta, kritičari općine i države, »pandura« i »ministara«. Dramska grupa ovoga Seljačkog kola, koju je vodio Nikola Opačić sa svojom predstavom »Jazavac pred sudom« (Kočića) i skečem »Voda sa planine« (R. Plaovića), obišla je ne samo čitav kotar već i grad Karlovac.

Značajne ličnosti za ovo, a i druga sela, u to doba bili su komunisti, studentica Mila Perić (kći Ilije) i Dragan Keser, trgovački pomoćnik, koji nigdje nije mogao dobiti zaposlenje. Ovi i drugi aktivisti sela Trupinjak održavali su čvrste veze s veljunskim, tada već vrlo iskusnim komunistima Radošom Vujčićem, Đurom Velimirovićem, Perom Tumbasom, Jovom Majstorovićem i drugima koji su politički vodili ovaj kraj.

Bili su to očigledno uvjeti za stvaranje partijske ćelije u ovome selu. Oni 6u bili povoljni već i ranije.

Ćeliju 1939. godine stvaraju Nikola Kukić i Mila Perić. Brojila je četiri člana. Sekretar joj je bio Dragan Keser, a članovi: Drago Mrđenović, obućarski radnik (nosilac Spomenice 1941), Nikola Opačić, seljak (nosilac Spomenice 1941), i Stanko Koprenica, seljak (nosilac Spomenice 1941).

Kako se vidi, neobično je da su u ovome selu sve do dana ustanka u Partiju primljena samo četiri člana. Uza svu masovnu podršku velikog broja seljaka, borbenost mnogih pojedinaca prevladavali su pretjeran oprez i konspirativnost. Tako je tek u maju 1941. u Partiju primljen Gnjaco Perić, mlad čovjek

i uvjeren komunist. Na sastanku početkom juna, kome su prisustvovali Ivo Marinković i Čanica Opačić, konstatirano je da je ćelija bila previše zatvorena. Nakon diskusije odlučeno je da se odmah u organizaciju primi pet novih članova, a u kandidatsku grupu poveže 14 aktivista.

Ova je partijska ćelija, posebno njezin sekretar Dragan Keser, zajedno s pripadnicima organizacije u Krnjaku i Budačkoj Rijeci, organizirala štrajk radnika na izgradnji pruge Karlovac—Bihać.[67] Štrajk se vodio zbog niskih nadnica, koje su se kretale oko 25—30 dinara, i zbog prava na upis u URS-ov sindikat. Štrajk je uspio utoliko što je velika masa radnika na iznenađenje uprave gradilišta izostala s posla, iako je pokušano na mjesta štrajkaša dovesti nove radnike. Nitko od organizatora nije odan niti je itko otpušten s posla. Nadnice nisu povišene, ali su se pojedini radnici hrabro upisivali u Sindikat.

d) *Ćelije u ostalim selima*

Prije ustanka, pored već spomenutih postojale su partijske organizacije u selima Klokoč, Kuplensko, Radmanovac, Prisjeka, Perjasica, Srednji Poloj, Kestenovac, Dünjak, Brusovača, i Svinjica (jedna organizacija), Široka Rijeka, Miholjsko te ćelija u mjestu Tušilović. Po tvrđenjima spomenute grupe aktivista, postojale su još tri samostalne kandatske grupe: u Veljunu, Gejkovcu i za sela Kokirevo-Međeđak.

U Klokoću je partijsku ićeliju osnovao istaknuti i iskusni partijski radnik Miloš Dejanović Lošo. Ovo je zbog aktivnosti i iskustva Dejanovića bila osnovna ćelija U općini Krstinja. Po [njegovu sjećanju, a to se podudara s izjavama drugih komunista, ćelija je brojila najprije pet, a zatim sedam članova. Prvi sekretar joj je bio Dejanović, a poslije njega Milan Eror, seljak (nosilac Spomenice 1941). Miloš Dejanović vršio je tada dužnost sekretara Općinskog biroa i člana KK. Imao je ovlaštenje |da organizira ćelije u čitavom kraju prema Slunjfu. Tako su njegovom inicijativom stvorene i neke ćelije u slunjskom kotaru — Cetingradu, Brusovači i Maljevcu. Pored Dejanovića i Erora do dana ustanka članovi jedinice bili su: Petar Dejanović, seljak (umro od tifusa 1943), Đuro Dejanović, seljak {prvoborac, poginuo u NOR-u 1943), Rade J. Eror, seljak (nosilac Spomenice 1941). Nisu mogla biti ustanovljena imena ostale dvojice članova, a vjerojatno se radi o osobama koje ßu se priključile drugim partijskim organizacijama i nestale u ratu.

U selu Klokoč postojao je i ogranak Seljačko kolo i zemljoradnička zadruga, ali ni jedna od tih organizacija nije postizala vidnije rezultate. Razloge je trebalo tražiti u vrlo skromnim ekonomskim i kulturnim prilikama, ali možda i u ličnom stavu Miloša Dejanovića, koji je vjerovao »samo Partiji«.

Ćelija u selu Radmanovcu, koju je osnovao Milić Novković Basaćan 1939. godine, imala je jednu posebnu karakteristiku: gotovo zavjereničku odanost, ali i potpunu zatvorenost. Milić Novković, pored toga što je bio radnik u inozemstvu, boravio je jedno vrijeme i u službi na policiji. Otpušten zbog svog komunističkog uvjerenja, vratio se kući da obrađuje zemlju. Postao je jedan od prvih suradnika Žarka Ćuića i Miloša Dejanovića te s njima bio član prvog kotarskog komiteta u Vojniću. Pod općim utjecajem »boljševizma« smatrao je da članove svoje ćelije mora vezati fanatičnom disciplinom i kon-

67 IRPH, kut. 2/1940. Izvještaj o pokušaju štrajka radnika na gradnji u Budačkoj Rijeci Koranske pruge Karlovac—Bihać 1940.

spirativnošću. Stvorio je, istina, Partiji bezgranično odane ljude, ali su izgledali svi kao da su završili neku obavještajnu školu.

Aprila 1941. godine, pored Novkovića, bili su članovi ove ćelije Miloš Džodan Ćućo, seljak fprvoborac, poginuo kao komesar bataljona u NOV), Dragić Novković, seljak {nosilac Spomenice 1941), Mićo Vukobratović, seljak (prvoborac), te Miloš Lošo Hajdin, seljak (prvoborac). U ovoj organizaciji bio je i Radan Napijalo, ikoji je u nastanku ćelije u Kuplenskom postao njezin sekretar.

Partijsku organizaciju u Kuplenskom, jednom od privredno i kulturno najnaprednijih sela Kotara, formirao je Žarko Ćuić 1939. godine.

U tome selu vrlo jak utjecaj imala je Samostalna demokratska stranka. Njezin glavni predstavnik i vođa u općini i kotaru bio je Mihajlo Mišan Napijalo, čovjek koji se suprostavljao radu Komunističke partije. Sebe je smatrao socijaldemokratom. Bio je ugledan i borben seljak u odnosu na -radikalsku i dvojku politiku, te je kao kandidat svoje stranke, odnosno ujedinjene opozicije pobijedio na općinskim izborima 1936. godine. Budući da je bio izabranik ovoga kraja, njegov otpor lijevom kretanju bio je to veći. Novembra 1941. izabran je za predsjednika Kotarskog NOO-a Vojnić, prvog kotarskog NOO u Hrvatskoj, ali se u proljeće 1942. godine povukao iz NOP-a i našao sklonište kod svojih predratnih saradniika, članova HSS-a u Karlovcu. Po povratku na slobodnu teritoriju 1944. ubijen je u Topuskom.

I pored znatnog utjecaja Napijala kao predstavnika politike SDS-a selo je politički napredovalo. U njemu je 1937. osnovan ogranak Seljačko kolo i poljoprivredna zadruga. Zadruga je znatno pridonijela primjeni agrotehničkih mjera na seljačkim posjedima te nabavci oruđa. Razvila je takmičenje u obradi zemlje 's drugim selima. Seljačko kolo je bilo pod utjecajem komunista i razvijalo se slično organizaciji u Trupinjaku. Davalo je priredbe na koje su pozivana susjedna sela, a za predavače pozivani ljudi komunističke orijentacije. Znatan utjecaj u Kuplenskom vršili su komunisti iz Vojnića — Cuić, Zegarac i drugi. Oni su do ustanka uspjeli ostvarivati neku suradnju s Napijalom i SDS.

U času osnivanja partijska ćelija je imala pet članova. Nešto kasnije u članstvo su primljena još trojica. Njen prvi sekretar bio je Radan Napijalo, trgovački pomoćnik, da bi ga uskoro zamijenio Ivan Furlan,[68] učitelj, rodom iz Istre. U aprilu 1941, pored spomenute dvojica isekretara, članovi Partije su bili: Mile Kovačević, seljak (nosilac Spomenice 1941, umro 1947), Milanko Kovačić, seljak (prvoborac, poginuo u NOV-u 1941), Božo Studen, seljak (prvoborac, >umro 1943. od tifusa), Stevo Kokir Bajtaga, lugar (prvoborac, umro poslije rata), Milić Blagojević, seljak (prvoborac, ubijen od ustaša 1942), Mile Vuletić, seljak (prvoborac, ubili ga Talijani 1941).

Prema navodima Nikole Kovačića, kandidati za članstvo u Partiji bili su: Miloš Napijalo, seljak (prvoborac, poginuo u NOR-u 1944), Mile Brkić, seljak (prvoborac, umro za vrijeme rata), Nikola V. Sipić, seljak (prvoborac, poginuo u NOV-u kao komandant odreda u Slavoniji), Vaso Todorić, zadružni skladištar, seljak (prvoborac, poginuo u NOV-u), Katica Napijalo Radulović, seljanka (prvoborac).

Ova se ćelija borila s teškoćama različitijim od drugih. Morala je izdržati poseban pritisak SDS-ovske politike, politike ‘stranke i ličnosti koja se iz

*8 Napustio NOP u poCetku ustanka.

opozicije približila vlasti u Banovini Hrvatskoj. Otuda potječe vjerojatno i njena pretjerana konspirativnost.

Partijske ćelije u Prisjeci i Miholjskom bile su čvrsto povezane, iako je Prisjeka pripadala općini Krstinja. U Prisjeci je ćeliju osnovao 1938. godine Miloš Dejanović, a u Miholjskom Mićo Pavić, sekretar organizacije u Prisjeci. Po ocjeni sudionika tadašnjeg partijskog rada interesantna je činjenica da se u mjestu Krstinji sve do vremena ustanka nije uspjelo stvoriti bilo kakvu naprednu organizaciju, iako su pod sličnim uvjetima svugdje uokolo nastale brojne i snažne partijske ćelije. Zbog toga je partijska ćelija u Prisjeci i bila okrenuta vojničkom kraju. Članovi u Miholjskom dolazili su često na sastanak u Prisjeku. Zato je na mjestu izjava Miloša Dejanovića da je ćelija u Prisjeci imala sedam članova, iako je grupa istraživača uzela da ih je bilo pet. Brojka 7—8 poklapa se s činjenicom da je utvrđeno postojanje ćelije od tri člana i u Miholjskom.

Aprila 1941. godine ćelija u Prisjeci je imala slijedeći sastav: Mićo Pavić, seljak, sekretar (poginuo u NOR-*u 1944), Mile Bošnjak, seljak (prvoborac, poginuo 1941), Đuro Pavić, seljak, član partijskog biroa općine Krstinja (ubile ga ustaše 1941), Janko Čalić, seljak (prvoborac, poginuo u NOV-u 1943), Vaso Bošnjak, seljak, član KPJ od 1939 (ubijen od ustaša 1942). Kandidati za članove KP bili su Rade Bošnjak Musa, seljak (nosilac Spomenice 1941), Vaso Vranović Vuletić, seljak (prvoborac, umro poslije rata), Nikola Pavić, seljak (zarobljenik u Njemačkoj od aprila 1941. do maja 1945. godine).

Članovi ćelije u Miholjskom bili su Miloš Martinović Biroš, seljak, sekretar (poginuo 1941 godine), Josoi Holeček, Čeh, obućar (otišao u Čehoslovačku) i Đuro Stipić, seljak {prvoborac, poginuo u NOR-u 1942). Kandidatskoj grupi pripadali su Drago Vukobratović, seljak (nosilac Spomenice 1941), Miloš Martinović Mujčin, seljak {prvoborac), Đuro Tomašević, seljak (prvoborac), Milan Majstorović Zuža, seljak (prvoborac, poginuo u NOR-u 1942), Dušan I. Pavlović, seljak (prvoborac, poginuo u NOV-u 1943), Stevan Sikirica Stevlina, seljak (učesnik oktobarske irevolucije i NOR-a (umro poslije rata).

Interesantan je bio i nastanak i rad ovih organizacija. Njihov glavni predvodnik bio je aktivist Mićo Pavić. On ih je stvorio postepenim radom, upornom propagandom i ličnim primjerom. Pod njegovim vodstvom, zajedno s onima iz Široke Rijeke i Brusovače, aktivno' su sudjelovali u organizaciji štrajka drvosječa u susjednom dijelu Petrove gore. Godine 1939. trajala je pod Mićinim vodstvom masovna politička borba u selu Miholjsko, postavši značajna za čitav ovaj ikraj. Naime, narod Miholjskog htio je sagraditi zadružni dom. Zatražili su pomoć od zadružnog saveza i građevinsku dozvolu od Kotara. Ni jedno ni drugo nisu dobili. Rus, bjelogardijac, pristav Janovski, ne samo da je odbio zahtjev već je žestoko reagirao- stavši na stranu trgovaca, protivnika zadrugarstva. Kao prvi svoj korak zadrugari su zakupili jednu privatnu drvenu kuću. Protivnici su, međutim, noću zapalili kuću. Na inicijativu zadrugara protiv sumnjivog potplaćenog bivšeg zadružnog poslovođe bio je vođen postupak, ali »nije utvrđena« krivnja. Kad su revoltirani zadrugari ipak krenuli u daljnju izgradnju, pobacali su im noću cement u potok, a krivci opet nisu »otkriveni«.

Ta zbivanja su snažno ujedinila seljake ovoga kraja. Postali su najborbenije selo u kotaru. Iako je poslije tih dana narođnooslobodilački rat donio bezbroj događaja, čitavu povijest i danas se znade pripovijedati o borbi zadrugara. Jedan stariji čovjek iz Miholjskog kaže: »Eh, tada smo mi bili na

glasu! Žandari traže i propituju za Miću i onoga đavljeg Stevlinu... Znali smo mi da to nije bez vraga...« Tad je nastala i pjesma što ju je napisao narodni pjesnik Đuro Vuletić Škuljalo o Stevanu Sikirici Stevlini, Buđonijevu konjaniku, koji je u ovome otporu vlasti bio među prvima.

Ja uzjaha konjetinu,
I pripasa sabljetinu,
Sa mislima ja se borim,
I savi sebi vako zborim.

Sad oprosti meni stara,
Sad sam protiv svakog cara,
Makar koje vjere bio,
Kad se svaki pokvario.

Sad kad vide Kordunaši,
Kako Steva konja jaši,
Bije kao kozak pravi,
Sabljom maše bijele davi.«[69]

Da je utjecaj KP u vojničkom, a i drugim kotarima nekadašnje Granice rastao uspješno i brzo, govori i činjenica da je komunistička ideologija posljednjih godina dopirala i u zabitna i mala sela. Dobar primjer za to su sela Kestenovac, Dunjak, Brusovača i Svinjica. To su naselja daleko od važnijih saobraćajnica i grada. Prve glasove o revoluciji čuli su od povratnika iz ruskog zarobljeništva. Ta pripovijedanja bila su svakojaka, seljački duga, proturječna, ali i zanimljiva. U selo Kestenovac vratila su se i dva čovjeka iz drugog kraja svijeta, iz Kanade. Marko i Rade Karamarković bili su radnici <u Kanadi i stekli tamo neko znanje i iskustvo. Znali su i zanate i bili ugledni. Odmah su došli pod prismotru organa vlasti jer su očito već na prvom koraku nešto govorili. Morali su zbog toga duže vrijeme biti oprezni. Nakon stanovitog vremena povezali su se s članovima veljunske partijske organizacije Perom Tumbasom i Đurom Velimirovićem.

Političko gibanje u ovome dijelu Korduna, posebno unutar SDS, stvorilo je i ovdje uvjete da ,se pod vodstvom napredno orijentiranih ljudi osnuje Seljačko kolo. Ono je dobro radilo i bilo u vezi s drugim ograncima kraja.

Godine 1939. Miloš Dejanović je u Kestenovcu osnovao partijsku ćeliju od tri člana i kandidatsku grupu čiji su svi članovi do aprila 1941. godine primljeni u Partiju. Tih dana njezin sastav je izgledao ovako: Đuro Zdjelar, seljak, sekretar (nosilac Spomenice 1941), Rade Karamarković, seljak (nosilac Spomenice 1941), Milan Zdjelar, seljak (poginuo kao borac NOR-a 1941), Milovan Zdjelar, seljak (ubile ga ustaše u Slunju 1941), Milan Zdjelar (drugi), seljak (prvoborac), Drago Karamarković, seljak (umro 1944. kao borac NOV-a), Milan Zdjelar, seljak (u NOR-u član NOO, nosilac Spomenice 1941).

Pored ostalih političkih manifestacija, grupa ovih aktivista zajedno s organizacijom u Šlivnjaku i drugima organizirala je za Kordun do tada nepoznatu priredbu — Proslavu dana žetve. Bila je to demonstrativna manifestacija

68 HAK, Zb. br. 1, str. 219.

političkog napretka ovoga kraja. Tom prilikom, na zaprepaštenje vlasti, slegla se ovdje masa svijeta. Pored brojnih ogranaka Seljačkog kola i folklornih grupa, vezom preko Veljuna došla je i grupa od trideset studenata iz Zagreba, koji su i'spunili jedan dio programa, ostavši poslije priredbe još nekoliko dana u selima. Držani su programatski govori o zajedničkoj borbi radnika i seljaka protiv fašizma i domaće reakcije, o potrebi hitne uspostave odnosa sa Sovjetskim Savezom, o stvaranju narodnog fronta za obranu zemlje. Vlast je već slijedećeg dana vodila izvide ne samo kod istaknutih komunista već i kod nekih seljaka. Nitko nije odan i nitko nije uhapšen.

Za partijsku ćeliju u selima Brusovača i Svinjica Miloš Dejanović, njezin osnivač, kaže da je imala pet članova. Utvrđena su imena trojice, u ratu su umrla dvojica — Ilija Vila, seljak, kojeg su premlatile ustaše i Mićo Mazinjanin, seljak (prvoborac, poginuo kao vojnik NOV-a), treći član bio je Miloš Gušić, seljak (prvoborac). Poznato je da je Mile Jagrović Ježić bio također član Partije, ali se vodio u ćeliji Široka Rijeka i tamo je spomenut.

Partijska ćelija Široka Rijeka ima neke naročite osobine. Miloš Dejanović je ovdje 1940. godine stvorio organizaciju od tri člana. Kasnije je primljen još jedan. Tako je polovinom 1941. godine njezin sastav izgledao ovako: Lazo Zivković, seljak, sekretar, Dušan Vergaš, seljak (poginuo u NOV-u kao komandir čete 1942, proglašen za Narodnog heroja), Mile Jagrović, seljak (poginuo u NOV-u 1942), Mile Savić, seljak {nosilac Spomenice 1941). Budući da su od četvorice komunista dvojica poginula, a sekretar organizacije nestao, nije bilo moguće utvrditi da li je bilo partijskih kandidata.

Ovdje su nesumnjivo najistaknutije dvije ličnosti — Lazo Zivković i Dušan Vergaš. Obojica mladi, vrlo energični i okretni ljudi, sposobni da ulete u svaku borbenu vatru. U selu su stvorili i zemljoradničku zadrugu i ogranak Seljačko kolo. Zadrugu je vodio Dušan, a Lazo je bio duša ogranka. U štrajku drvosječa u Petrovoj gori Lazo je jedan od istaknutih vođa, spreman na sve, tako da ga se i žandari pribojavaju. U svemu ga prati snažni i bučni Dušan Vergaš.

Suseljani i borbeni ljudi ovoga kraja, tim više se mogu objasniti što je bilo s tim odvažnim Lazom, kada je prvih dana okupacije pobjegao pred klanjem i nikada se više nije pojavio ni u kasnijim danima narodnoslobodilačkog rata, -a ni poslije oslobođenja. Rad je kao sekretar ćelije nastavio Dušan Vergaš, jedan od najhrabrijih ljudi Korduna.

Krajem aprila 1941. i nešto kasnije U ovoj ćeliji sudjeluje dvoje ljudi neobične staze kretanja. To je profesor Stanko Trkulja i njegova žena Zaklina (Francuskinja). Oboje su, po vlastitoj tvrdnji i mišljenju drugih, bili članovi Komunističke partije Ftancuske, a ovdje je bilo teško izvršiti provjeru njihovog članstva. Oni nisu dugo ostali na ovome području.

Partijska ćelija u Dunjaku je imala tri člana,[70] i to: Nikola Momčilović, seljak, sekretar (umro poslije rata), Milan Momčilović, .seljak (poginuo u NOV-U 1944), Miloš Vučković, seljak (prvoborac, poginuo u NOV-u 1943). Od četiri kandidata, dvojica su poginula, jedan ostao invalid, a četvrti živi u svom selu. To su Nikola Vučković Duđin, seljak (prvoborac, poginuo u NOV-u 1943), Đuro M. Vučković, seljak (prvoborac, poginuo u NOV-u 1943), Ilija Vučković, seljak (invalid) i Nikola Zavisić, seljak (prvoborac).

70 Sva trojica su poginuli ili umrli pa su podatke o njima dali Miloš Dejanović i Nikola Zavišlć.

e) Ćelija *u Tušiloviću*

Općina Tušilović je najmanja u kotaru. Imala je 2000 stanovnika. Politički život odvijao se oko zemljoradničke zadruge i Seljačkog kola. Uz maksimalan napor zadrugara, uz nesklonost vlasti, sagrađen je lijep i prostran zadružni dom, takav đa je ai ono vrijeme bio ponos zadrugara. U njemu je bio prostor za društveni život ne samo zadrugara nego i Seljačkog kola. Pod tim krovom počeo se odvijati zgusnut politički život. Održavana su predavanja, prve kinoprojekcije, priredbe Seljačkog kola uz prisustvo i nastup drugih organizacija, posebno iz susjednih hrvatskih sela. Preko određenih ljudi u zadruzi prikupljana je i pomoć u hrani i odjeći za jugoslavenske republikanske borce u Spaniji. Već kada se prolazilo putem pored zadruge u Tušiloviću, vidjelo se da se tu nešto ozbiljno događa, đa ljudi u nju dolaze, obavljaju korisne poslove i ne obaziru se mnogo na vlast.

Srpska zemljoradnička zadruga ovdje je osnovana 1909. godine, a obnovljena tek poslije diktature, kada se naglo razvila. Karakteristično je da su zadrugari svoj novi dom nazvali »Zadružni dom ročdelskih pionira« kao uspomenu na radnike tkače u Engleskoj koji su prvi 1844. godine osnovali potrošačku zadrugu. To je bio ne samo neobičan nego i provokativan korak.

Među brojnim djelatnostima zadruga je uistinu počela obavljati i poslove koji su izazivali diskusiju u redovima Partije. Pored redovnih nabavno-prodajnih usluga, kreditnih poslova d poslova osiguranja, zadruga se 1938. godine upustila i u licitaciju posla izrade kamena za državnu cestu, otimajući posao iz ruku trgovačkih pretendenata. Zadruga je isplaćivala seljacima gotovo dvostruko veću zaradu ne ostavljajući po. odluci svoje skupštine, od dobijenog novca ništa u isvojim fondovima osim tekućih troškova. To je udvostručilo broj članova zadruge, tako da je u njoj pred početak rata bilo preko 180 domaćinstava.

Neki komunisti kotara smatrali su da takav rad izadruge ne ide ukorak s politikom Partije, predbacujući ovoj organizaciji malograđanski iluzionizam i profiterstvo. Posebno je živa diskusija vođena sa Stankom Opačićem Ćanicom, koji je, nesumnjivo, bio glavna ličnost ove tušilovačke organizacije.

Nakon dužeg političkog raspravljanja Okružni komitet Partije u Karlovcu, njegovi članovi Nikola Kukić i Rašo Stanisavljević, informiravši o tome i člana CK Hrvatske Marka Oreškovića, ocijenili su da je ukupno političko stanje oi izadruzi i oko nje pozitivno, da postoji mogućnost i potreba osnivanja partijske organizacije, koja će dalje raditi pod rukovodstvom kotarskog komiteta u Vojniću i u skladu s općim partijskim direktivama. Tako je krajem 1939. godine osnovana prva partijska ćelija od šest članova. Za sekretara je izabran Milić Đipalo, seljak (nosilac Spomenice 1941), a kratko nakon toga sekretar je postao Canica Opačić. Članovi organizacije, pored ove dvojice, bili su: Mile Ljepović, seljak (nosilac Spomenice 1941), Jovan Đipalo, seljak (prvoborac), Stanko Blažević, seljak (njemački zarobljenik od aprila 1941. do 1945). Početkom 1941. godine u ovu ćeliju radi lakše veze stupili su članovi organizacije u Krnjaku Đuro Mihajlović i Božo Tomašević, te kandidat za člana KP Dušan Tomašević. Do kraja 1940. godine u partijsku ćeliju primljeni su još slijedeći kandidati: Simo Marinković, seljak (u NOR-u član NOO), Milovan Đ. Ličina, seljak (njemački zarobljenik od aprila 1941 do 1945), Dušan M. Opačić, seljak (prvoborac, poginuo kao zamjenik komandanta mjesta u Drežniku), Đuro Lukač, seljak (prvoborac, poginuo u NOR-u 1943).

Za razliku od drugih organizacija kotara, u Tušiloviću je 1940. godine stvorena i organizacija SKOJ-a, prva u kotaru. Karakteristično je da je SKOJ osnovan zbog toga što su dvojica aktivnih mladića bili »premladi« za Partiju, te je onda uz njih formirana skojevska grupa, najprije od tri člana, da bi u njenom sastavu 1941. godine bili ovi omladinci: ßtevan S. Ličina, općinski pisar, sekretar (nosilac Spomenice 1941), Milivoj Đipalo, seljak (nosilac Spomenice 1941), Nikola S. Blažević, seljak (prvoborac, poginuo u NOR-u 1942), Nikola Đipalo, seljak (nosilac Spomenice 1941), Veljko M. Blažević, radnik (nosilac Spomenice 1941) i Danica Ljepović, prvoborac (poginula kao delegat voda u 5. kordunaškoj brigadi na Drenovači 1943).

Ova skojevska grupa bila je vrlo aktivna, naročito u ogranku Seljačko kolo, izvršavajući sve direktive koje je dobijala od Partije. Izučavali su marljivo partijske materijale, bili pouzdani kuriri i stražari.

Nalazeći se na granici kotara prema Karlovcu, odnosno u susjedstvu općina Barilović i Vukmanić, organizacija općine Tušilović bila je najbolja veza s tim hrvatskim življem.

Godina 1940. je već vrijeme političke zrelosti partijskih organizacija u kotaru. One su iskušane u praktičnoj borbi za demokraciju, bilo u krugu Samostalne demokratske stranke i Seljačkog kola, bilo u direktnim akcijama partijskih ćelija u izvršavanju partijskog programa.

Treba istaći da je iza partijske organizacije kotara bila već velika, izvanredno značajna akcija pomoći jugoslavenskim borcima u republikanskoj Španiji i za njihov povratak iiz logora u Francuskoj. Količina priloga iz kotara Vojnić, uz najefikasniji kotar Vrginmost (naročito selo Sjeničak), po ocjeni Crvene pomoći, bila je upravo impozantna. Još je bilo značajnije da su hrana i odjevni predmeti skupljani gotovo javno, što je govorilo o snazi i borbenosti organizacije i čvrstoj vezi Partije s narodom. U periodu neposredne opasnosti od fašizma, pod utjecajem demokratskih snaga, i mnogi se pripadnik državnog aparata zapitao nije li opravdano spasiti, ispred hitlerovske egzekucije, demokratske borce, pa je masovna akcija bila to. lakša.

Partijske organizacije radile su već aktivno i redovno na prikupljanju pomoći i za druge učesnike revolucionarnog pokreta koji su stradavali zbog svoga političkog stava.

Okružni komitet u Karlovcu je 1940. piogao organizirati jednomjesečni partijski kurs na kome su kao u redovnoj političkoj školi učili partijski kadrovi. Pored ostalih pa njemu su bila i dvojica članova vojničke organizacije: Miloš Dejanović i još jedan komunist, konspirativno nazivan »seljak- - srednjak«. Program *je* kursa bio: a) Historija SKP i(b), b) Tri izvora i tri sastavna dijela marksizma, c) Organizaciona pitanja, d) Dijalektički materijalizam.

Gledano u cjelini, 1940. i 1941. bile su godine ppće krize buržoaske jugoslavenske države, godine vezivanja svih vladajućih ekipa za fašističku osovinu. To su godine organiziranja Banovine Hrvatske kao kompromisa hrvatske i srpske buržoazije. Kako je to napomenuo Josip Broz Tito na V kongresu KP Jugoslavije, u Hrvatskoj je ‚to bila vlast Mačekove reakcionarne klike, koja je prema radničkoj klasi i Komunističkoj partiji iSpoljavala još veće neprijateljstvo od režima prije njega. Bili su to, .zapravo, posljednji dani već uvelike razbijenog državnog stroja stare Jugoslavije.

Mr ĐURO SREMAC
PETAR EROR

Prilog za izučavanje događaja u vrijeme aprilskog rata 1941. na kotaru Vojnić

Aprilskom ratu 1941. prethodili su međunarodni događaji, kao i značajni događaji u Jugoslaviji, tako da je april'ski xat i sve što se dogodilo u njemu i neposredno poslije njega logična posljedica političkih kombinacija odnosa i snaga u svijetu i zemlji.

Fašizacija Njemačke 1933, njeni privredni i vojni potencijali, revanšizam i militarizam, slijepa poslušnost vođi te drugi faktori i okolnosti bili su dovoljna indikacija da se odnos snaga u Evropi može promijeniti u korist Njemačke i da ona predstavlja opasnost iza mir ,na evropskom kontinentu i svijetu.

Političke prilike u Jugoslaviji nisu djelovale u smjeru [zbližavanja naših naroda, već su podizale i razarale i ono malo zajedništva ,što, je bilo u monarhiji. Od brojnih političkih partija u staroj Jugoslaviji ni jedna od njih, izuzev KPJ, nije brinula za narode Jugoslavije. Otvoren je prostor za djelovanje pete kolone koja će zajedno s emigracijom, išto se nalažila u Mađarskoj, Njemačkoj, a ^aročrto u Italiji, raditi na izdajstvu svoga naroda.

Ustaška organizacija, osnovana 1929. u Jugoslaviji, djeluje u zemlji. Ubistvo kralja Aleksandra u Marselju 1934. dovelo je do izvjesnih političkih promjena u međunarodnim odnosima, a posebno u odnosima prema ustaškoj organizaciji. Mađari su se pred javnošću ograđivali od ustaških emigranata da ih ne bi jugoslavenska vlada sumnjičila za udio u ubistvu kralja. Njemačka znatno pojačava rad pete kolone u Jugoslaviji u redovima njemačkog stanovništva u Jugoslaviji, uključujući i agenturu u državnim i vojnim institucijama. Musolini poduzima izvjesne političke mjere, koje bi ga distancirale od ubistva kralja Aleksandra. On prilazi političkom triku, raspuštajući, razoružavajući i internirajući ustašku emigracij'u na čelu s .Antom Pavelićem. Ustaše se interniraju na otoke Lipari, pored Firence. Musolini 1938. zaključuje pakt o prijateljstvu s Jugoslavijom, da bi nakon toga amnestirao ustašku emigraciju u Italiji. Pavelićev krilnik (general) Slavko iKvaternik, odgovarajući za svoja djela koja je Učinio od 1941 do 1945. kao komandant oružanih snaga NDH, na saslušanju poslije rata pred narodnim sudom iznosi da je nakon amnestiranja, od 900 ustaških emigranata, koliko ih je bilo u (Italiji, 700 došlo u Jugoslaviju, a svega 200 ostalo s Pavelićem u Italiji. Među 700 ustaša koje su, nakon pakta o prijatelj'stVu između Jugoslavije i Italije, došle u Jugoslaviju, bio je i M^le Budak koji se povezuje *s* vođom HSS Mačekom i klerom. Intenzivno radi na organiziranju ustaških organizacija i priprema ih za izdaju zemlje.

KPJ ostaje jedi'na politička organizacija koja će u najkritičnijem momentu preuzeti na sebe sudbinu naroda Jugoslavije.

U Hrvatskoj je bilo 1937. oko- 270 partijskih ćelija ,KPJ s oko 1.300 članova. U naredhe tri godiine taj broj je porastao na oko 610 ićelija i na oko

2.500 članova. Partijske ćelije osnivaju se u fabrikama, selima pa i u vojnim jedinicama.

Uporedo s organizacionim jačanjem i političkim pripremama za obranu zemlje, KPJ nastoji uticati na vladu Kraljevine Jugoslavije da se u spoljnoj politici orijentira ne na fašističke već na demokratske države kao svoje saveznike, zagovarajući sklapanje pakta sa Sovjetskim Savezom. Vlada generala[1] Simov'ića .počela je popuštati komunistima. Ona je 27. .marta 1941. raspustila bataljone u kojima su bili internirani komunisti, ali banska vlada Subašića u Hrvatskoj, uz političku podršku vođe HSS Vlatka ,Mačeka i ustaških o'rganizacija u Hrvatskoj, hap'sl komuniste, tako da je u roku od 3 dana u Zagrebu uhapšeno 50 komunista, koji će u Lepoglavi biti 1941. predati ustašama.

Proglašenje NDH i aprilski slom

Desetog aprila 1941. njemačke trupe su ušle u Zagreb. Mile Budak, Vlatko Maček i Slavko Kvaternik i druge ustaške glavešine u zemlji priredili su im svečanost kakvu nije ni jedna zemlja, tako su pisale tada njemačke novine. Oni su .pripremili i deklaraciju :kojom je Kvaternik proglasio NDH čiji tekst glasi:

»Hrvatski narode!

Božja providnost i volja našeg saveznika
te mukotrpna višestoljetna borba hrvatskog naroda i
velika požrtvovnost našeg Poglavnika dr Ante
Pavelića, te ustaškog pokreta u zemlji i inozemstvu:
Odredili su da danas pred dan uskrsnuća Božjeg
Sina uskrsne i naša Nezavisne Hrvatska Država.
Pozivam sve Hrvate, u kojem god mjestu oni
bili, a naročito sve časnike, podčasnike i
momčad cjelokupne oružane snage i javne
sigurnosti, da drže najveći red i da se svi
smjesta prijave zapovjedništvu oružane snage u
Zagrebu, mjesto gdje se sada nalaze, te da cijela
oružana snaga smjesta položi zakletvu vjernosti
Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i njenom Poglavniku.
Cjelokupnu vlast i zapovjedništvo cjelokupne oružane
snage preuzeo sam danas kao opunomoćenik Poglavnika.[1]

Bog i Hrvati! Za Dom spremni!

U Zagrebu, 10 travnja 1941.

Zamjenik Poglavnika Zapovjednik cjelokupne
vojne snage:
Slavko Kvaternik. v. r.

1 Objavljena je u Narodnim novinama od 11. IV 1041. godine.

Na idan proglašenja NDH Pavelić je bio' u Italiji s grupom ustaških emigranata. O tome kako .su ustaše i Pavelić u inozemstvu 'doživjeli proglašenje NDH, kaže general Ante Moškov na saslušanju pred našim vlastima poslije rata: >>10. travnja poslije podne (čuli smo preko radija proglas Kvaternika kao i Mačekov poziv narodu i pristašama HSS-a. Mi smo se svi bili okupili ok'o radija, došao je d Pavelić te je tražio, odmah da mu se kaže što je. Rekao mu je ,mislim Vlaclo Herceg da je u Zagrebu proglašena Nezavisna Država Hrvatska. On je odmah upitao od koga. Rečeno mu je od Slavka Kvaternika. U pauzi .čekajući ponavljanje, kako je bilo najavljeno, primijetio sam da je Pavelić bio vrlo nervozan te je poblijedio, upravo pošizio, a kada je počeo ponovno proces i taj Kvaternikov proglas, namrštio se i pomnjivo slušao sve dok nije u proglasu spomenuto njegovo, ime kao poglavnika. iNe čekajući ni svršetak i planuvši licem otišao je naglo.«

General Moškov dalje navodi da je Pavelić u pratnji ustaša emigranata prešao našu granicu iz Italije 13. aprila 1941, da su dva dana ostali u Karlovcu i sutradan noću ušli u Zagreb, smjestili se u prostorije na Markovom ,trgu. Kad su ušli u prostorije, Pavelić je rekao: »Tu smo i tu ostajemo.«

Proglašenje NDH u Zagrebu ,1941. u vrtijeme postojanja Kraljevine Jugoslavije kao suverene d legalne države, u vrijeme kada narodi svih nacionalnosti _ginu na njemačkim tenkovima, predstavlja ne samo presedan u II svjetskom ratu, već i najotvoreniju i najtežu izdaju svoga naroda i svoje zemlje.

Dok narod (gine *za* svoju zemlju- ustaše se vesele u Zagrebu i 'osnivaju marionetske organe vlast'i koji će služiti okupatoru u porobljavanju i poniženju našeg naroda. Poglavnik 16. i 17. aprila donosi Naredbe broj 12. i 13. kojima imenuje Prvu hrvatsku državnu vladu i proglašava zakonsku odredbu fza obranu naroda i države.[2]

Sedmi dan nakon inauguriran] a NDH donosi se propis o izvanrednim sudovima koji će štititi od naroda ovu monstruoznu državno-pravnu tvorevinu, koju neće moći ništa sačuvati od narodnog gnjeva. NDH okićena patriotskim parolama i zaštićena okupatorskim armijama i ustaškim bojnama s kamama u ruci za klanje i ubijanje ne samo Srba, Židova, već i poštenih Hrvata i Muslimana i svih drugih koji ne podržavaju krvoproliće, relativno i dugo je ostala kamuflirana, tako da su najšire hrvatske narodne mase shvatile tek u drugoj polovini 1943. god. da ta kvislinška tvorevina, nazvana NDH, nije nezavisna i nije hrvatska država.

Ustaškim vlastodršcima bilo je jasno što predstavlja NDH. Lisak nakon izrečene presude na smrt strijeljanjem, koju mu je 1946. godine izrekao Narodni sud u Zagrebu, izbacio je parolu: »Živjela hrvatska država!« Neposredno prije izvršnja smrtne kazne javni tužilac Hrvatske Jakov Blažević, prema njegovu kazivanju, ponudio je Lisaka cigaretom i s njime razgovarao. Jakov ga je upitao zašto je izostavio ono N, što su ustaše posebno naglašavale, na što mu je Lisak odgovorio: »Davno je meni bilo jasno da NDH nije Nezavisna Država Hrvatska«.

U danima iščekivanja, straha i neizvjesnosti nakon aprilskih događaja, svaki dan u selo dođe poneki vojnik stare jugoslavenske vojske. Ljudi se okupljaju oko njih, ispituju što će sada dobiti, smatrajući da oni nešto više znaju o

2 Tekst u prilogu.

razvoju događaja. Pričali su kako se rasula vojska kojoj su pripadali i o izdajničkoj aktivnosti i masovnosti »Hrvatske seljačke zaštite« koja ih je gotovo sve razoružala. Narod je doveo u logičnu vezu ovu izdaju s prijetnjom Jure Medveda Srbima prije rata, te na temelju toga zaključio da mu prijeti neposredna i ozbiljna opasnost. Ona je svaki dan postajala neposrednija i realnija, ali izlaz se nije vidio.

Tih dana, kada su dolazili vojnici kućama iz bivše vojske, jedno jutro došao sam kod moje babe Stoje i vidio kako plače. Prišao sam i rekao: »Majo (majom smo je od milja zvali), što ti se dogodilo da plačeš?«. Ona me pogledala i reče: »Đuro, sine, tvoj stric Miloš došao je kući, a rat je samo počeo. Dobro biti neće. »Nisam shvatio što mi je zapravo rekla. Mislo sam da je dobro što je stric došao kući kad je rat počeo jer u ratu se gine, a u kući je siguran.Na moju naivnu logiku nadovezala se misao da je moj otac Milivoj namjerno onesposobio prste na desnoj ruci, kako ne bi išao u prvi svjetski rat da ratuje kao Austro-ugarski vojnik protiv Srbije.

Stric Miloš me posebno volio. Pozvao me k sebi i počeo milovita po kosi. Primijetio sam na njemu novi široki vojnički opasač, koji je dobio s uniformom. Zamolio sam ga da mi ga dade, što je i učinio. Potaknut razgovorom maje Stoje, upitao sam ga kako to da je došao kući, a rat je tek počeo. Uzdahnuo je i počeo objašnjavati kako je došlo do rasula jugoslavenske vojske, koja zbog izdaje nije bila sposobna pružiti organiziran otpor.

Stric Miloš je tada imao 37 godina. Vrlo snažan čovjek, pun snage i volje da se bori protiv neprijatelja, ali uzalud. Mnogo je pričao što se sve desilo sa starom jugoslavenskom vojskom. Priču je počeo time da mu se jedinica raspala, a da ni jedan metak nije opalila i nastavio: »U Ravnoj Gori nam je saopćeno da je kapitulirala Jugoslavija, a neprijatelja nismo ni vidjeli niti smo metak ispalili. Kapitulirali smo pred svojima, a ne pred nerijateljskim komandantima. Postali smo zarobljenici svojih vlastitih oficira. Njemačkog vojnika nismo ni vidjeli«. I dalje je stric pričao da u Gomirju u Gorskom kotaru kapetan je postrojio bateriju i saopćio: »Vojnici, Kraljevina Jugoslavija od danas više ne postoji. U ovom mjestu ostajemo do daljnjeg naređenja. Vojnici koji ste Srbi pređite u stroj, nasuprot postojećeg«. Među posljednjima krenuo je i stric u novi stroj, zbog čega je kapetan reagirao riječima: »Ti Sremac nisi Srbin, tebi nije mjesto tamo«. Stric je rekao: »Gospodine kapetane, moje je mjesto prema vašem naređenju tamo, pokazujući rukom na novi stroj, a ne ovdje.« Kapetan je ostao iznenađen i bez riječi. U novom stroju našla su se 32 vojnika. Sada su saznali koliko je bilo Srba u kapetanovoj jedinici, a koliko Hrvata i drugih, što ih nije do tog momenta interesiralo. Vojnici iz starog stroja sažaljivo su ih gledali. Kapetan je dao odmor i naredio da se ne miješaju jedni s drugima. Stric dalje priča:

»Mi Srbi teško smo primili odvajanje od drugova s kojima smo zajedno pošli u rat, spremni da se borimo za svoju zemlju i narod. Postalo nam je jasno da smo mi druga vojska, vojska kojoj se nešto strašno sprema. Usamljeni i odvojeni od ostalih poveli smo razgovor o tome, što je pametno učiniti u ovom trenutku. Među nama je bio vojnik Dragić Mrđenović, rodom iz Vrela Utinje, koji je slovio kao dobar vojnik i ugledan čovjek. Mislim da je bio član Komunističke partije Jugoslavije. »Stric kaže da je Mrđenović razmišljao i rekao: »Mi ovdje nakon saopćenja gospodina kapetana i ovoga što je učinio, nemamo što čekati. Moramo se s ovoga mjesta odmah maknuti dok imamo oružje, dok nas nisu razoružali ili predali Nijemcima, koje gospodin kapetan čeka«. I nastavlja stric: »Svi do jednog smo to shvatili kao jedini izlaz iz date

situacije. U tren oka 32 vojnika našla su se na 32 konja. Na čelu s Mrđenovićem krenuli smo iz improviziranog vojničkog logora pored barake gdje je smješten štab. Kad nas je vidio kapetan, skočio je i primio za oglavinu konja na kome je sjedio Mrđenović i tražio da ostavimo konje jer su oni državni«. Stric dalje kaže da je Mrđenović primio bajonetu i rekao: »Pustite konje dok vam bajonetu nisam zabio u trbuh«. I dalje stričevo pričanje: »Gospodin kapetan je problijedio, povukao se korak nazad, ostao nijem i nemoćan, gledajući kako nestaju niz padine Gomirja 32 konjanika. Rastali smo se zauvijek s njime i ujedno s kraljevom vojskom te se uputili svojim kućama.

Na putu smo obaviješteni da ne možemo na Generalski Stol na kome se nalazi Hrvatska seljačka zaštita. Odlučili smo da prijeđemo rijeku Dobru. Međutim, narod nas je obavijestio da je Hrvatska seljačka zaštita sve čamce na Dobri uklonila i da se preko rijeke ne možemo prebaciti. Sjeli smo pred rijeku i tužno gledali jedan drugoga, razmišljajući na koji način bi uspjeli da se prebacimo. Među nama se nalazio Mirko Vitas, čija je kuća s onu stranu rijeke.« Stric kaže da se nakon kratke šutnje Vitas javio: »Ja ću pokušati, što bilo da bilo.« Digao se, zategao opasač i vojničko odijelo, metnuo pušku preko ramena i nagazio na prezid na kome se nalazio mlin i krenuo u pravcu svoje kuće. Posmatrali su ga bez daha. Kad je došao na sredinu rijeke, odjednom je oboren na lijevu stranu, uronio u rijeku i nije se više pojavio. Mlinar, koji je posmatrao ovaj prizor i neki ljudi s druge strane rijeke, upitali su ih tko je taj nesretni čovjek. Rekli su im da je to Mirko Vitas. Ovaj odgovor čula je majka, žena i djeca Vitasova, koji su od kuće posmatrali njegov prelazak preko rijeke, ne znajući da je to baš on. A onda — užasno su zapomagali trčeći prema rijeci gdje se nesreća dogodila. Bespomoćno su gledali to mjesto, a njegovi drugovi su krenuli za Generalski Stol. »Sto nas druge čeka, kakva smrt — to nitko ne zna«, reče jedan od nas i nastavi: »Mi smo vidjeli smrt Mirka Vitasa, a da li će netko našu vidjeti — to je veliko pitanje.« Svi su gledali u Mrđenovića i očekivali što će on reći. »Moramo prijeći za Generalski Stol preko mosta, drugog izlaza nema«, rekao je Mrđenović. Kako su se primicali mostu, tako su ih trnci probadali. Odjednom će stražar: »Stoj! Ostavite konje i oružje i dolazite jedan po jedan!« Kao po komandi krenuli su prema straži i jedan za drugim prema mostu. Kad su se našli s onu stranu mosta razoružani, pogledali su jedan drugoga, zastidjevši se toliko da su ostali bez riječi. Mrđenović reče: »Tko nas razoruža kome oružje položismo, jadna majka koja nas je rodila!!«. Stražu na mostu sačinjavala su dva nedorasla čovjeka, dva kretena, dvije nakaze koje nisu bile zajedno teže od 80 kg. A onda opet stric kaže: »To poniženje nećemo nikada zaboraviti. Tako smo mi Srbi, vojnici Kraljevine Jugoslavije, koji smo pripadali artiljerijskoj jedinici kapitulirali u Ravnoj Gori, zauvijek se rastali, poraženi, poniženi, jadni i bijedni. Svi smo krivi što smo se dali razoružati, a pogotovo Mrđenović, koji je znao od nas mnogo više«.

Slušajući strica kako se tuži na minule dane, naivno sam dodao: »Pa zašto se niste borili protiv Njemačke?.« On sa smiješkom produži: »Đuro, izdani smo. Izdali su nas oni s kojima smo se iz istoga kazana hranili, izdali su nas oni koji su nas iz magazina snabdijevali oružjem i odjećom. Znaš li ti što su oni sve učinili?! Dobio sam pušku bez municije, drugi je dobio pušku bez izvlakača, dali su nam topovske granate u kojima nije bilo baruta... Svaki vojnik bio je nesposoban za borbu. To je rađeno svjesno i planski. Izdaja koju smo doživjeli ne pamti se. Meni su iz magazina dali dvije lijeve cokule (vojničke cipele) koje ne mogu obuti, niti smijem baciti, već ih nosim kao budala.

Što sam sve vidio i doživio ovih nekoliko sedmica, to se ne može vjerovati. Neće ovo ovako ostati.«

Sto se sve desilo neposredno nakon aprilskog sloma i u toku četverogodinjeg rata, prije svega sa srpskim narodom kotara Vojnića, a to vrijedi za sve srpske krajeve, može se samo djelomično saznati iz dosadašnjih publikacija. Na izdaju se nadovezao masovni pokolj srpskog naroda. Što od ustaške kame, što od metka, pao je svaki treći stanovnik kotara Vojnić, pao je samo zato što je srpske nacionalnosti.

Puk. IGNJATIJE PERIĆ

Pripreme i razvoj ustanka do marta 1942.

Pripreme za ustanak

Radi operativnog i boljeg rukovođenja partijskim radom neki članovi CK upućeni su na rad u pojedine pokrajine i okruge. Za rad u OK KPH Karlovac delegiran je Josip Kraš.

Sredinom maja sekretar CK KPH, Rade Končar donio je u Karlovac zaključke majskog partijskog savjetovanja, a potom je ubrzo održano savjetovanje OK KPH Karlovac, kojem je prisustvovao i sekretar CK KPH Rade Končar. Razrađene su smjernice majskog savjetovanja CK KPJ i donijete odluke:

1. da se otpočne sa radom na formiranju borbenih grupa — vojnih jedinica, da se s ljudstvom borbenih grupa izvodi obuka kako bi se ono što bolje osposobilo za izvršavanje borbenih zadataka i diverzija te da se još aktivnije radi na prikupljanju i sređivanju naoružanja i municije;
2. da se suzbije šovinistička propaganda i onemogući raspirivanje okupatoru i ustaškoj vlasti šovinističke mržnje između hrvatskog i srpskog naroda;
3. da se bori protiv svih mjera ustaške vlasti, osobito protiv mobilizacije ljudstva u ustaške organizacije i odlaska na rad u Njemačku, protiv iseljavanja srpskog stanovništva s teritorije Hrvatske i protiv nasilnog pokrštavanja srpskog naroda.

U prvoj polovini 1941. godine partijski rad ćelija je stagnirao, a u nekim je skoro potpuno zamro jer je u to vrijeme jedan broj komunista mobilisan u jugoslavensku vojsku. Međutim, nakon kapitulacije Jugoslavije dobar dio komunista izbjegao je odlazak u neprijateljsko zarobljeništvo i vraća se svojim kućama te se partijske organizacije polako oporavljaju i konsolidiraju. Tome je doprinijela i činjenica da su članovi OK Karlovac tokom maja, a pogotovo kasnije, pojačali svoju aktivnost i više vremena posvetili obilasku seoskih partijskih organizacija kotara Vojnić. Na teritoriju kotara Vojnić češće su navraćali Ivo Marinković i Nikola Kukić. Radi dogovora, poboljšanja partijskih veza unutar ćelija kotara i rješavanja gorućih pitanja, u Karlovac su odlazili Milutin Košarić i Miloš Dejanović, članovi Kotarskog komiteta. U tom periodu posebna živost osjećala se u radu partijskih ćelija Tušilović, Vojnić, Kuplensko, Klokoč i Perjasica.

Shodno direktivama i zaključcima s okružnog partijskog savjetovanja, 3. juna 1941. godine, u Ljepovića tuku u Tušiloviću, održan je sastanak partijske ćelije Tušilovića na kome je pored članova Partije i SKOJ-a[1] bio prisutan Ivo Marinković, sekretar OK KPH Karlovac, i izvjestan broj simpatizera KPJ iz Tušilovića i Brezove Glave. Pred 45 do 50 ljudi govorio je Ivo Marinković i sekretar partijske ćelije Ćanica Opačić. Oni su upoznali prisutne s vojno-političkom situacijom u zemlji, a posebno s planom ustaških vlasti da isele srpsko stanovništvo s Korduna. Zaključeno je: 1. da treba nastaviti s prikupljanjem naoružanja i municije, a radi opravke neispravnog naoružanja odlučeno je da se formira puškarska radionica koju će voditi Veljko Blažević, član SKOJ-a iz Brezove Glave, 2. da treba pokrenuti širu agitaciju protiv ustaških namjera za iseljenje Srba iz svojih domova i 3. da treba formirati borbenu grupu čije jezgro će sačinjavati članovi Partije i SKOJ-a te njihovi simpatizeri.

Poslije toga održan je sastanak i u seoskoj školi u Kuplenskom, na kojem su prisustvovali članovi Partije iz seoskih organizacija Kuplensko, Vojnić, Trupinjak i Klokoč. Sastankom je rukovodio sekretar Kotarskog komiteta Žarko Čuić, učitelj iz Vojnića, a raspravljalo se o istim pitanjima kao i na sastanku u Ljepovića tuku i donijeti su isti zaključci. Datuma održavanja navedenog sastanka se ne sjećam, ali mislim da je to bilo u drugoj polovini juna. Dan prije sastanka k meni je u zaselak Periće navratio sekretar partijske ćelije Trupinjak Dragan Keser i saopćio mi da će se naredne noći održati sastanak partijske organizacije kome će prisustvovati i petnaestak drugova simpatizera KPJ. Bio je to prvi važniji sastanak ove partijske organizacije posljednjih mjesec dana. Za sastanak je predviđen dnevni red: 1. prikupljanje naoružanja i municije i njihovo čuvanje, 2. formiranje borbene grupe i 3. pripreme naroda za bojkot ustaškog plana o iseljenju Srba s Korduna. Sastanak je počeo u 22 sata, a njime je rukovodio Dragan Keser, sekretar ćelije. Pored članova partije — Dragana Kesera,[2] Nine Opačića, Mile Perić,[3] Drage Mrđenovića,[4] Stanka Koprenice[3] i mene, bilo je prisutno i oko 15 simpatizera partije iz sela Klupice, Burić-Sela, Trupinjaka, Jasnić-Brda i Perić-Sela. Među simpatizerima, pored ostalih, bili su: Marko Mrđenović, Micika Kokir, Petar Kokir Markov, Marko Kokir Gnjatijin, Ilija Tumbaš, Stevan Sikirica, Dušan Miljenović iz Crkvine, Lazo Radović, Mile Kunić i drugi.

Prije polaska na sastanak znao sam o čemu ćemo se dogovarati. Bilo mi je jasno da će te noći partijska ćelija naše organizacije donijeti jednu od važnijih odluka koja će imati velik značaj za ovaj kraj, pa i šire. Biće to odluka
0 buni protiv »države«, nenarodne vlasti i okupatora. Polazim od kuće kad su moji ukućani kao i ostali seljani legli na zasluženi počinak. Sve je bilo mirno, samo su se čuli laveži pasa, zrikavci i glas sove koja se javljala odnekud iz jošika. Cijelim putem od kuće do groblja razmišljam o značaju sastanka. Ulazeći u dio groblja gdje su Perići sahranjivali svoje mrtve,

1 Među malobrojne skojevske organizacije Korduna spadala je i skojevska, grupa u Tušiloviću, koja je imala 6 članova.

2 Dragan Keser, major u penziji, umro 1975. u Zagrebu.

3 Mila Perić, agronom, politički radnik na teritoriji Banata. Strijeljana i zapaljena u selu Jabuci kod Pančeva nešto prije oslobođenja.

4 Drago Mrđenović, penzioner, umro u Karlovcu poslije rata.

5 Stanko Koprenica, penzioner, umro u selu Jasnić-Brdu poslije rata.

čujem tihi žagor ljudi i svjetlucanje upaljenih cigara. Na horizontu se ocrtava zadnja mjesečeva četvrt pa se prema mjesečini raspoznaje okolno rastinje i ljudi. Dolazim među drugove, pozdravljam se sa svakim pojedinačno i sjedam na bujađ, među njih. Sekretar ćelije pozdravlja prisutne i počinje da govori o političkom stanju kod nas. Javno je osudio Pavelića i njegove ustaše. Ustaše je već tada nazivao zlikovcima, a talijanske i njemačke okupatore okrivio je za sva nedjela koja se dešavaju u Hrvatskoj. Keser je dalje rekao:

»U vezi takvog političkog stanja, koje će biti sve složenije i gore, mi komunisti i ostali rodoljubi moramo biti spremni da se odupremo ustaškim mjerama i nasilju. Kao prvo, treba da formiramo borbenu grupu u koju bi ušli svi mi koji ove večeri sjedimo u Perića groblju. U datom momentu borbena grupa će prerasti u vod, četu, a kasnije i u neku veću vojnu formaciju, što će zavisiti od raznih okolnosti i od situacije u našem kraju. Da bi bila prava borbena grupa, potrebno nam je oružje. Mi toga imamo jako malo i zato nam je prvi zadatak i stalni zadatak, rad na prikupljanju oružja. Znam da je to, u ovo vrijeme, jako velik problem jer su ustaše očekivale ovakvu situaciju, pa su na vrijeme pokupile veliki broj oružja od ljudi ovog kraja. Međutim, mi u jnajskorije vrijeme moramo obezbijediti još nešto od oružja makar ono bilo neispravno ili zastarjelih tipova. Pokvarene puške će pregledati i dotjerivati u ispravno stanje Mićan Koprenica iz Crkvine, majstor za ove poslove kojeg sam već angažovao da radi za potrebe naše partijske organizacije. Posljednje o čemu bi htio nešto reći odnosi se na problem iseljenja Srba sa Korduna. To je važno pitanje i mi komunisti i sve progresivne snage moramo se oduprijeti ustaškim namjerama. Svaki naš čovjek, od ove večeri, treba da postane agitator koji će svojim najbližim, rođacima, prijateljima i susjedima objasniti tko su okupatori i šta je njihov cilj, tko su ustaše i za čiji račun rade. Moram još jednom podvući da je ustaška vlast u cilju stvaranja »čiste« Hrvatske, odlučila da se iz Hrvatske isele Srbi, Cigani i Židovi.«®

Poslije izlaganja Dragana Kesera prešlo se na diskusiju, koja je bila bogata i sveobuhvatna. Posebno su zapažeini govori Mile Perić, do tada je bila član Partije na Poljoprivrednom fakultetu u Zagrebu, Drage Mrđenovića i Stanka Koprenice. Oni su jednostavnim riječima govorili vrlo jasno i ubjedljivo. Oformljena je borbena grupa koja je brojila oko 20 ljudi. Za komandira je izabran Dragan Keser. Borbena grupa je podijeljena u dvije desetine, a članovi Partije ravnomjerno su podijeljeni po desetinama.

Slijedeći sastanak borbene grupe bio je zakazan za početak jula. Prema dogovoru, sastanak je u to vrijeme održan u Japića javoru (grmečak pored zaseoka Japića), a prisustvovali su mu svi pozvani. Razgovaralo se o ustaškom pokolju u Hrvatskom Blagaju 6. do 8. maja 1941. godine. U ovom zločinu ustaše su ubile oko 520 ljudi s teritorije općine Veljun. Mi smo o njihovoj sudbini tek tada saznali. Bilo je govora o radu na prikupljanju i opravci naoružanja i na kraju sekretar ćelije upoznao je prisutne i o nekim novim momentima ustaškog plana o iseljenju Srba s Korduna te iznio mjere koje preduzima vlast u Hrvatskoj (zabrana upotrebe ćirilice, mijenjanje naziva »srpsko-pravoslavna« vjera u »grko-pravoslavnu«, mjere protiv onih koji namjerno skrivaju oružje i slično).

6 Zapamtio sam dobro svaku njegovu riječ (autor).

U julu 1941. uslijedilo je niz sastanaka partijskih organizacija kotara Vojnić, na kojima su rješavana pitanja i problemi vezani za pripremu ustanka. Formirane su i učvršćivane borbene grupe koje će u početku ustanka prerasti u gerilske partizanske odrede. Partijske organizacije su u to vrijeme posebnu brigu poklanjale političkom radu s narodom, ali u ovom nisu postizani zadovoljavajući uspjesi, nešto zbog subjektivnih, a nešto objektivnih okolnosti. Veći dio članova Partije politički je bio nedovoljno osposobljen pa nije mogao pružiti ono što se od njih očekivalo. Kotarski komitet Vojnić u vrijeme najintenzivnijih priprema za ustanak rijetko se sastajao i analizirao postojeće stanje, a samim tim izostala je i odgovarajuća pomoć partijskim organizacijama. Zahvaljujući samoinicijativi nekih članova Komiteta, pojedinim sekretarima ćelija te sekretaru OK KPH Karlovac Ivi Marinkoviću u pripremama ipak nije bilo vidnijih zastoja i promašaja. Rad članova Partije sa seoskim stanovništvom bio je složen i težak. Kada smo našem seoskom čovjeku pokušali da objasnimo da ljudi koji su pohvatani početkom maja u Veljunu i okolini nisu poslani na prisilni rad u Njemačku, kako su to ustaše objašnjavale, već da su na jeziv način poubijani i zakopani u Hrvatskom Blagaju, rijetki su bili pojedinci koji su to mogli prihvatiti. Ljudi nisu mogli da shvate zašto bi ustaše i jedna država pod imenom »Nezavisna Država Hrvatska« poubijali preko 520 ljudi koji nisu ništa učinili ni protiv njih ni protiv države. Za našeg prosječnog seljaka bilo je neshvatljivo kako će šačica ljudi, mada predvođena Komunističkom partijom u koju su oni vjerovali, ratovati protiv NDH iza koje stoje armije evropskih fašističkih zemalja Italije, Njemačke, Mađarske i Bugarske. U takvoj situaciji politički agitatori Partije nailazili su u svom radu na poteškoće i dileme. Oni su samo zahvaljujući svojoj upornosti i entuzijazmu te istini koju su branili iz dana u dan postizavali sve zapaženije uspjehe. U određenom momentu borbe grupe mogle su izaći iz anonimnosti i ilegalnosti i preći u otvorenu borbu protiv okupatora i ustaške vlasti.

Na teritoriji Gejkovca, Svinjice, Široke Rijeke, Krstinje i ostalih sela djelovali su aktivisti partijskih ćelija Velike Kladuše, kotara Cazin, sela Maljevca, kotara Slunj te komunisti ćelija s teritorije općine Krstinje. Organizatori ustanka su Tone Hrovat iz Maljevca, Milan Dejanović iz Klokoča i Huska Miljković iz okoline Velike Kladuše. Ova trojka koju su činili Hrvat, Musliman i Srbin već tada je bila simbol bratstva na ovom području gdje su graničila tri kotara, dvije banovine i tri nacije. Oni su zbog izravne veze Hrovata s OK Karlovac radili više po direktivama Okružnog komiteta. Držali su veze i s komunistima iz Perne, a Milan Dejanović, koji je pripadao kladuškoj partijskoj organizaciji, održavao je partijsku vezu sa svojim mještaninom i prezimenjakom Milošem Dejanovićem iz Klokoča koji je kao član KK KPH Vojnić bio zadužen za rad s članovima Partije iz partijskih organizacija s teritorije općine Krstinje. Milan Dejanović je u vrijeme pripreme za ustanak nekoliko puta odlazio na teren Klokoča, gdje se sastajao s Milošem Dejanovićem radi izmjene iskustava i uzajamnog informiranja o radu i događajima na teritoriji općina Krstinja, Cetingrad i Velika Kladuša.

Iz ovih podataka vidljivo je da je pomenuta trojka održala nekoliko značajnih sastanaka i dogovora u Maljevcu, Svinjici, Širokoj Rijeci, Macutovu potoku i drugim mjestima. Tone i njegovi drugovi zalazili su u muslimanska, hrvatska i srpska sela, a najviše su se kretali i radili na teritoriji srpskih sela općine Krstinja i Cetingrad, jer su uslovi na tim terenima bili povoljniji, premda je i tu postojala stalna opasnost od šovinizma i nacionalizma, naročito poslije proglašenja Nezavisne Države Hrvatske. S pravom se može reći da je

Tonina grupa radom i političkim djelovanjem otvarala oči mnogim ljudima koji su bili podložni nacionalizmu i klerikalizmu.

U ime kotarskog komiteta KPH Vojnić sastanku u Abezu su prisustvovali Žarko Cuić, sekretar i Ćanica Opačić, član kotarskog komiteta.

Sastanak u Abezu ima presudan značaj i za ustanak u kotaru Vojnić. Njime su rukovodili sekretar CK KPH Rade Končar i Josip Kraš, koji se nalazio na čelu Vojnog operativnog komiteta OK KPH Karlovac.

Iz Abeza delegati se vraćaju u svoje krajeve i užurbano održavaju posljednje pripreme za početak ustanka. Iz tih dana poznati su sastanci i dogovori komunista koje je održao Miloš Dejanović u šumi Otmiću. Uskoro je uslijedio drugi sastanak, kome su prisustvovali sekretari ćelija s južnog dijela kotara Vojnić. Ovim sastankom rukovodili su Tone Hrovat i Milan Dejanović. Na prvom sastanku u Otmiću odlučeno je da borbena grupa pod rukovodstvom Miloša Dejanovića 27/28. jula napadne žandarmerijsku stanicu u Krstinji, a borbena grupa Široka Rijeka i Maljevac iste noći porušit će mostove na rijeci Glini i telefonske stubo ve na putu Velika Kladuša—Krstinja.

Na područje kotara Vojnić dolazi 22. jula Veco Holjevac, član Operativnog komiteta. Morao je napustiti Karlovac i otići na Kordun jer mu je prijetila opasnost od hapšenja. Ponio je razrađen plan prvih akcija borbenih grupa na teritoriji općina Perjasica, Tušilović i Krnjak. Već 23. jula održan je sastanak u šumici Osoj u Skradskoj gori kojem su prisustvovali: Ljubo Vujičić, iz partijske organizacije Perjasica, Bogić Popović i još jedan drug iz Gornjeg Skrada, Dragan Keser iz partijske ćelije Trupinjak, Milutin Košarić i Mile Basara iz ćelije Svinjarica (sada Partizansko Žarište), jedan drug iz ćelije Krnjak te Canica Opačić s još jednim drugom iz tušilovačke ćelije. Poslije izlaganja Vece Holjevca o političkoj situaciji te Ćanice Opačića o zaključcima iz Abeza odlučeno je da i komunisti ćelija prisutnih na ovom sastanku počnu s akcijama noću 26/27. jula. Sličan sastanak održan je u isto vrijeme u školi u selu Kuplenskom. Sastankom je rukovodio Žarko Cuić i Ivan Furlan[7], učitelj iz Kuplenskog i sekretar ćelije Kuplensko, koji su prisutne upoznali s vojno-političkom situacijom, odlukama CK KPJ i CK KPH te odlukama sastanka u Abezu. Detaljno je razrađen plan prvih akcija borbenih grupa.

Dok su se komunisti kotara Vojnić dogovarali o posljednjim pripremama i prvim akcijama, Nikola Vidović i Mile Kličković[8] su 23. jula napali i razoružali dvojicu ustaša, a 25. jula Veco Holjevac, Dragica Opačić, Nikola Đipalo i Nikola Basara su usred dana konjskim kolima izvezli iz Karlovca 9 vojničkih pušaka s municijom i priborom. Pored mnogobrojnih neprijateljskih straža i kroz Karlovac načičkan okupatorskim vojnicima, ustašama, domobranima i policijom, oni su uspjeli izvući i prebaciti na Kordun oružje i municiju. Po dolasku u Brezovu Glavu 7 pušaka zadržano je za borbenu grupu »Babina gora«, a 2 puške posiate su borbenoj grupi »Debela kosa«.

Prije podne 27. jula, talijanske trupe napuštaju Topusko, Vrginmost i Vojn'ć i povlače se prema Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i Lici. Tih dana ustaške vlasti vrše intenzivne pripreme za početak iseljavanja Srba s Korduna.

7 Ivan Furlan do 4. 8. 1941. uspješno obavlja dužnost sekretara ćelije u Kuplenskom. U toku 4. 8. posjetio je mjesto gdje je ubijen Tona Hrovat. Već sutradan, zbog straha da i njega ne stigne ista sudbina, napušta partijsku organizaciju, Kuplensko i Kordun i tajnim kanalima se prebacuje u Zagreb, gdje i sada živi.

8 Mile Kličković, politički komesar jednog bataljona 5. kordunaške brigade, poginuo 6. tebruara u čuvenoj bici na Drenovači.

Te mjere su posebno vidljive na teritoriji kotara Slunj. Oko 25. jula na teritoriji kotara Vojnić stiže 50 porodica i 20 samaca Slovenaca koje su njemačke vlasti iselile iz Štajerske. Prema planu ustaškog povjerenika kotara Mije Zunca, iseljeni Slovenci razmješteni su kod bolje stojećih porodica na teritoriji općina Krstinja, Vojnić i Krnjak.

U Karlovcu su se u to vrijeme desile prve veće provale u komunističkim organizacijama te je uhapšeno više komunista koji su izvedeni pred prijeki vojni sud i strijeljani. U ovom periodu izvedene su prve diverzantske akcije i borbe između ustanika Korduna i neprijatelja. U međuvremenu nikli su prvi partizanski odredi.

Prvi dani ustanka bili su napeti i burni. Osjećao se otpor naroda prema ustaškoj vlasti i teško doživljavanje tragedije srpskog naroda. Nakon prvih masovnih pokolja u Ivanović-jarku kraj Krnjaka, na Šaulskim lukama kraj Vojnića, Mehinom stanju kraj Velike Kladuše, pokraj Cetingrada, Bliznice kraj Slunja i drugim stratištima narod je masovno napustio svoja ognjišta i tražio spas u šumama. Posebna pustoš vladala je u srpskim selima oko Slunja, Cetingrada te duž komunikacija Karlovac—Krnjak—Slunj i Karlovac—Vojnić—Velika Kladuša. Prve borbe partizana u odbrani sela i stanovništva pokazale su da je narod uz partizane i narodnooslobodilački pokret. To je pogodovalo razvoju ustanka jer je većina sposobnog naroda bila spremna za borbu, a muškarci voljni da stupe u partizanske odrede.

POČETAK USTANKA

Prve borbe i diverzije

Prve hice iz pištolja na Kordunu ispalili su na dvojicu ustaša Nikola Vidović i Mile Kličković u selu Štipanu, kotar Vrginmost, 23. jula 1941. godine. U toj akciji jedan ustaša je ubijen, a drugi pobjegao. Noću 26/27. jula počinju akcije i na teritoriji kotara Vojnić. Partizanski odred »Babina gora« izvršio je diverziju na cesti Karlovac—Tušilović, kraj Geršakova mlina. Posječeno je nekoliko telefonskih stubova, pokidane telefonske žice i polupane porculanske čašice. Za vrijeme akcije u rejonu Geršakova mlina naišla je manja oružničko-domobranska patrola od Tušilovića. U mraku se nije vidjelo da li se radi o oružnicima, domobranima ili ustašama. Bilo ih je petorica. Čuli su lomljavu od rušenja bandera i povikali: »Tko je to tamo«? Partizani su bili zatečeni, ali su ispalili nekoliko metaka u pravcu patrole. Neprijateljska patrola, iznenađena, bijegom se vratila u Tušilović. To i nije bio pravi okršaj, ali su to bili prvi ustanički hici ispaljeni na neprijatelja na teritoriji kotara. Sutradan tušilovački sveštenik, ruski emigrant, otišao je u Vukmanić i tamošnjem komandiru neprijateljske posade dao podatke o akciji partizana kod Geršakova mlina.

Tridesetog jula domobranska satnija iz Karlovca iznenada je napala na neoformljen partizanski odred, koji se nalazio između sela Brezove Glave i šume Babina gora. Istog dana odred se prebacuje u šumu Debelu kosu i tamo se fuzionirao s partizanskim odredom »Debela kosa«[9], koji će prenositi plamen

9 Formiran 27. 7. 1941, u njega su ušli članovi KPJ iz sela Svinjarice.

ustanka po svim dijelovima Korduna i spadati u red najboljih odreda u ovom dijelu Hrvatske.

Iste noći 26/27. jula krenule su u akciju borbene grupe »Trupinjak« i »Crna Lokva«. Borbena grupa Trupinjak krenula je s namjerom da uništi nekoliko telefonskih stubova u rejonu šumice Petkovice, na cesti Krnjak—Veljun. Akcija nije bila dobro pripremljena i vođena, pa nije ni izvedena. Jedan dio ljudi iz grupe nije bio psihički spreman za ovakve akcije. Izvukli su se iz kolone i vratili kućama. Bili su to ljudi koji su nosili alat za rušenje, pa se ostatak borbene grupe morao vratiti neobavljena zadatka. Borbena grupa »Crna Lokva« trebala je izvesti akciju na cesti Vrginmost—Vojnić, na Biljegu, ali je prije nego što je izbila na mjesto akcije bila napadnuta od oružničke patrole. Ustanici su otkriveni i povukli se kućama. Slično se dogodilo i borbenoj grupi iz Partizanskog Žarišta.

Noću 27/28. jula ustanici iz sela Miholjsko porušili su drveni mostić (u Miholjskom), na putu Vojnić—Krstinja, a već sutradan ujutro postavili su zasjedu iznad porušenog mosta. Istog dana putem od Krstinje prema Vojniću kretao se motorcikl s dvojicom ustaša, koji su bili ustaški povjerenici na vršidbi pšenice u ovom kraju. Kad je motorcikl stigao do porušenog mosta, ustanici su otvorili vatru. Ustaše se prebacuju do susjedne kuće i odgovaraju puščanom vatrom. Ustanici, još nenaviknuti na ovakvu paljbu, kolebaju se. Ustaše koriste priliku i bježe prema Krstinji ostavivši kod srušenog mosta motorcikl s nešto materijala i municije.

Sutradan vod ustaša, naoružan puškomitraljezom, naišao je od pravca Vojnića. Od Vujin-mosta ustaše počinju ubijati stanovništvo ovog kraja. Ubijeni su svi koji su zatečeni bilo u kući ili u polju. Kraj škole u Miholjskom na ustaše je otvorena vatra od Petrove gore, pa oni preusmjeravaju akciju dalje od šume, pročišćavajući kuće oko ceste. Samo u Tomaševićima ubijeno je sedmero djece i žena. Ustaše zbog napada ustanika s ruba Petrove gore skraćuju svoj plan akcije i vraćaju se u Vojnić. U toku dana ustanici iz Miholjskog su formirali logor kod zaseoka Vidića, a poslije podne 29. jula u logor stiže Žarko Cuić, sekretar KK KPH Vojnić. Održan je zbor, na kome je govorio Ćuić, a nakon toga borbena grupa preimenovana je u partizanski odred »Miholjsko«.

Noću 28/29. jula ustanici Otmića i Kestenovca, pod komandom Miloša Dejanovića, namjeravali su da napadnu žandarmerijsku stanicu u Krstinji. U to vrijeme ustanici Široke Rijeke i Maljevca, pod komandom Dušana Vergaša i Tone Hrovata, nalazili su se kod Madžareva mosta spremni da u momentu oslobođenja Krstinje poruše mostove na rijeci Glini između Madžareva mosta i Velike Kladuše. Napad na Krstinju nije izveden. Jedan od predratnih režimlija Đuro Vila[10] otišao je u Krstinju i obavijestio posadu o namjerama ustanika. Ustaški predsjednik općine Ivić Tominac[11] na vrijeme je tražio i dobio pojačanje posade u Krstinji.

Noću 29/30. jula partizanski odred »Crna Lokva«, koji je toga dana formiran od članova Partije iz Vojnića, Radmanovca i Kuplenskog, krenuo je u prvu akciju. Te noći odred je u rejonu zaseoka Ljubići u Kuplenskom porušio dva

10 Duro Vila je zbog ove Izdaje 1942. osuđen na smrt 1 strijeljan.

11 Ivić Tominac postao je ustaški povjerenik u općini Krstinja. Gradio je karijeru na žrtvama srpskog stanovništva. Računajući što ih više uništi, bolje će kotirati u ustaškim vrhovima. Njegova žena Kata također je bila uključena u Ivićeve poslove. O njoj je narod pjevao pjesme: »Mislila je Ivićeva Kata da će biti kraljica Hrvata«.

gnostica na cesti i postavio zasjedu. Bio sam učesnik te akcije pa sam je kasnije ovako opisao:

»30. jula osvanuo je vedar dan. Sunce je počelo da prži još od ranog jutra Nalazimo se na položajima već čitavih pet sati, a neprijatelja nema. Već smo prilično nestrpljivi. Neki drugovi predlažu da se povučemo s položaja kući ili u Petrovu goru. Drugi predlažu da još malo pričekamo. Tako smo ostali na položajima do 8 sati ujutro. U to vrijeme primjećujemo da se na biciklima od pravca Vojnića približavaju dvojica neprijateljskih vojnika. Nedugo poslije toga uočavamo da su naoružani puškama. Kad su prišli još bliže prepoznali smo žandara Josu iz žandarmerijske stanice Vojnić i jednog ustašu. Opalismo jedan plotun. U isto vrijeme ljudi naoružani vilama, roguljama i sjekirama jurnuše naprijed s namjerom da se što prije domognu pušaka. Žandar i ustaša počeše bježati prema Vojniću, a za njima trče naoružani i nenaoružani ustanici. Borcima se ubrzo pridružuje i narod okolnih zaselaka. Više desetina ljudi i žena iz Napijala, Todorića, Vila i Sipića spušta se niz strme strane prema cesti s povicima »Držte ih«, »Predajte se, nema vam spasa«. Nastaje gužva, tako da o nekoj organizovanoj akciji i komandi nije moglo biti ni govora. Zbog toga je došlo do neorganiziranog puškaranja u kome je ranjen naš borac Milanko Stanka Kovačić[12]. Žandar i ustaša su u borbi ubijeni, a oružje i bicikli zaplijenjeni.

U podne 30. jula iz Vojnića u zaselak Vile automobilom je stigao ustaški povjerenik kotara Vojnić Mijo Žunac sa 6 naoružanih ustaša. Na mjestu akcije izvršili su uviđaj, a potom su pokušali stupiti u vezu s Mišanom Napijalom, jer su smatrali da je on vođa »pobunjenih«. Htjeli su da preko njega utječu na »uspostavljanje poretka« u ovom dijelu kotara. Međutim, to im nije uspjelo. Neobavljena posla vratili su se u Vojnić.«[11]

U toku 29. jula ustaše iz Gline, Zagreba i Slunja dižu pravu hajku na srpska sela Korduna. Oni su pod komandom Božidara Cerovskog iz Ravnateljstva za javni red i sigurnost u Zagrebu pohvatali na teritoriji Vrginmosta, Vojnića - Krnjaka preko 200 ljudi, a među njima i 3 žene, doveli u Ivanović-jarak kraj Krnjaka i na zvjerski način poubijali a da gotovo nisu opalili niti jedan metak. Toga dana i narednih nekoliko dana ustaše s teritorije Slunja i Velike Kladuše vrše zlodjela u srpskim selima širom kotara Slunj pa i kotara Vojnić.

Oko 9 sati 30. jula ustaše iz Slunja, Kladuše i Cetingrada kreću u hajku na srpska sela u Donju Brusovaču i sela oko Cetingrada. Prema pričanju očevidaca, toga dana stiglo je samo iz Slunja u Cetingrad 7 kamiona s ustašama i 4 putnička automobila s ustaškim glavešinama. O hapšenju i odvođenju ljudi iz Donje Brusovače, Gajo Madžar[14] priča:

»Oko 15 sati, 30. jula, stigla je iz Krstinje u Donju Brusovaču ustaška patrola. Ustaše Nina i Pajo Grdić iz sela Ruševice i Nina Tominac iz Jagrovca bili bu u civilnoj odjeći. Pri prolasku kroz Brusovaču išli su od kuće do kuće i govo-

x2 Kovačić Milanko, borac odreda »Crna Lokva«, poslije ranjavanja u borbi u Kuplenskom smješten je u jedan tajni podrum. Uskoro je nađen od strane nekog ustaše koji Je služio u Kuplenskom i poznavao kuće. Onako ranjena još su ga isprebijali, a potom zakopali u zemlju tako da mu je samo glava virila iz zemlje. U takvom stanju po jakom suncu 1 drugim tegobama umirao je drug Milanko.

13 iz mojih sjećanja.

11 Gajo Madžar, potpukovnik JNA u penziji, umro u Zagrebu.

rili ljudima da se ne udaljuju od kuća i da će oni koji se nađu van kuća biti strogo kažnjeni. Većina ljudi im je povjerovala, u prvom redu zato što su ih mještani poznavali kao Hrvate iz susjednih sela. Iza ove patrole u selo nailazi iz pravca Krstinje oko 20 ustaša dijelom u ustaškim uniformama, a dijelom u civilnim odijelima. Oni pozivaju muškarce da izađu iz kuće te se većina ljudi ni ne pomišljajući na zlo, skuplja na putu pred svojim kućama. Okupljenim ljudima ustaše objašnjavaju kako će poći s njima radi odlaska na rad u Njemačku. Ustaškom triku nasjela je 16-orica muškaraca:

1. Milić Kovačević, 31 g.
2. Miloš Kovačević, 35 g.
3. Đuro Kovačević, 24 g.
4. Rade Jagrović, 18 g.
5. Vasilj Maćešić, 50 g.
6. Mile Momčilović, 41 g.
7. Petar Momčilović, 23 g.
8. Miloš Španović, 55 g.
9. Đuro Vranić, 72 g.
10. Mile Vranić, 26 g.
11. Marko Vranić, 26 g.
12. Petar Vranić, 45 g.
13. Stanko Vranić, 70. g.
14. Božo Vuletić, 48 g.
15. Petar Vuletić, 41 g.
16. Stevo Vuletić, 23 g.

Ovi ljudi su još istog dana odvedeni na Mehino stanje[15] kraj Velike Kladuše i ubijeni. Slijedeću noć u Donju Brusovaču dolaze kamioni s ustašama. Oni na silu ulaze u kuće i izvode sve živo — djecu u kolijevci, žene, ljude i starce. U selu vlada panika, narod je prestrašen jer sumnja da su i ranije odvedeni ljudi sigurno poubijani. Usred, inače mirne, noći čuje se plač i vriska djece.

Žene zapomažu i mole za milost. Kamioni su začas prepuni uglavnom žena i djece. Najprije je na udaru bila kuća Kovačevića. Iz te kuće ustaše izvode dvije snahe, svekrvu Stoju i troje djece. Prethodnog dana iz kuće su odvedena tri muškarca, a sada i ostali ukućani tako da kuća ostaje pusta za sva vremena. U Donjoj Brusovači nestaje jedno domaćinstvo i jedan kućni broj. Nakon toga ustaše ulaze u zaselak Vuletiće. Hvataju i odvode ženu i djecu Bože Vuletića koji je od jučer također mrtav i leži u Mehinom stanju. I ova kuća ostaje pusta. U kući Petra Vuletića hvataju njegovu ženu Milu sa troje djece pa i Pe-

[15] is Mehino stanje nalazi se na tromeđi općina Slunj, Velika Kladuša i Vojnić. Okruženo je selima: Kirinskim Selom, Pašinim Potokom, Šmrekovcem i Dubravama. Pored Mehina stanja protiče potok Grabarska. U rejonu Mehina stanja je biv. jugoslavenska vojska uoči 2. svjetskog rata izgradila armirano-betonska utvrđenja protivpješadijske i protivtenkovske rovove. Utvrđenje se sastojalo od tri solidno građena armirano-beaonska objekta. Prvi objekat udaljen je od V. Kladuše oko 1 km, a od Balöinova mosta na rijeci Glini oko 20 m. Dužina rova je oko 700 m. Pri vrhu rov je širok oko 5 m, dubina rova oko 2,5 m, a u sredini oko 3,5 m. pretpostavlja se da je u ovaj dugaćki i prostrani rov zatrpano oko 4100 ubijenih ljudi, žena i djece. Drugi rov udaljen je od prvog oko 200 m i istaknut je prema Cetingradu. Rov je dug oko 45 m, a pretpostavlja se đa je u njega zakopano oko 400 žrtava. Treća utvrđena linija udaljena je od druge oko 800 m i nalazi se na brdu Cukor, računa se da je u njemu usmrćeno 300 žrtava ustaškog terora.

trova kuća ostaje pusta. U zaseoku Vranići opustjele su četiri kuće.[16] O događajima te noći Anđelija Vuletić je ispričala Gaji Madžaru:

»Cim sam čula da su ustaše usred noći upale u selo, znala sam da to na dobro ne sluti. Nakon što se kroz selo oglasio plač pospane djece i zapomaganje ionako već prestrašenih žena, zgrabila sam svoju djecu sa kreveta i pospane odnijela u obližnje kukuruze. Iz kukuruza sam kasnije slušala i dobro razumjela što se događa u selu. Više nisam imala suza da oplačem tugu i jade mojih komšinica koje te crne noći padoše u ustaške ralje.. .«[17]

Tih dana vojnički rovovi u Mehinom stanju punili su se, sve brže i brže leševima iz jednog dijela Banije, okoline Velike Kladuše te općina Krstinje, Topuskog i Cetingrada.

U vrijeme najvećih pokolja naroda oko Krstinje, Široke Rijeke, Gejkovca, Maljevca i okolnih sela nepoznati pjesnik pokušava kroz pjesmu da dočara muke i patnje naroda ovog kraja:

»Jedno jutro taman zora rana,
Nisko lete dva vrana gavrana,
Nisko lete i u tome letu
Tužne glase pronose po *svijetu.*
Gavran leti i svakome zbori:
»Da, čovječe istinu govori
Oj čovječe, jesil' rođen davno,
Jesu li ti ova čuda znana?
Na konak smo u Krstinju pali,
Golema se čuda nagledali;
Gledali smo svečera do zore
Kako dželat srpski narod kolje
Zakla oca, pa majku i sina,
U koljevci anđela nevina.«™

Zbog masovnih hvatanja i ubijanja ljudi 29. jula u Ivanović-jarku i Mehinu stanju među stanovništvom srpskih sela kotara Vojnića zavladala je panika. Na oružani otpor naroda ustaše i okupatori odgovaraju još većim terorom: masovnim ubijanjima, paljenjem i pljačkom. Pojedina sela ostala su pusta. U selima mir i tuga. Čuje se pokoji pucanj iz pušaka ili rafali mitraljeza, a zatim rika razbježane stoke. Tužna srca napuštaju se domovi. Stanovnici ugroženih sela bježe u šume i u manje ugrožena područja. Danju nitko od mještana ne dolazi u selo. Pod zaštitom noći, kada bi se sve stišalo, pojedinci su se polako prikradali selu, uzimali bi što je najnužnije i iste noći vraćali se u šume.

Situaciju koja je tog poslijepodneva 29. jula vladala u Crnoj Lokvi, Petrova gora, opisuje Đorđe Momčilović:[19]

16 Zabilješka kod mene.

17 Isto.

18 Objavljeno u knjizi »Narodne pjesme Korduna« autora Canice Opačića.

1» Đorde Momčilović, predratni agronom i komunista u Vojniću, priključio se ustanicima prvih dana ustanka na Kordunu. Učesnik je akcije u Karlovcu. Umro poslije rata u Zagrebu.

»Kad sam 29. jula poslije podne došao u Crnu Lokvu, tamo su već bili partijci: Žarko Ćuić, Ilija Zegarac, Milić Novković-Basaćan, i drugi, a s njima i oko 50 seljaka iz okolice. Razgovaralo se o hapšenju toga dana. Žarko Ćuić je objašnjavao, govorio o potrebi borbe... Istog dana predveče saznali smo šta se desilo s pohapšenim ljudima koji su odvedeni u Ivanović jarak . .. Naveče je i dalje dolazilo mnogo ljudi u Crnu Lokvu. I kada je svanulo ljudi su nastavili dolaziti sve više, pa se do podne 30. jula, sasvim spontano okupilo oko 2000 do 3000 ljudi. Došli su, jer su čuli da u Crnoj Lokvi ima ljudi, koji pozivaju na ustanak. Strahovito krvoproliće u Ivanović jarku izazvalo je bijes kod naroda, kod ljudi se rađala spremnost za borbu. Kolone ljudi iz Kuplenske, Radonje, Radmanovca, Jurge i okolnih sela stalno su pri ticale prema Crnoj Lokvi. Promatrao sam Žarka Ćuića u tim momentima. Bio je pomalo zbunjen. Trebalo je znati što da se s ovim narodom radi. Ljudi su pitali: tko je ovdje vođa? Gdje je oružje? Možemo li što postići našom borbom? Kako će sve to ispasti? Pročulo se za oružje, koje navodno postoji u Petrovoj gori. Navodno neko spremište pušaka, mitraljeza, pa čak i topova. Pojedinci su tražili da im se dà to oružje, govoril su: »Idemo na Vojnić da potučemo ustaše«. Međutim, pojedinci su već imali karabine i lovačke puške, naime tko god je imao, ponio je vatreno oružje, a mnogi su došli sa željeznim vilama, koljem ili sjekirama.«[20]

Slično je bilo i u mnogim šumama i selima Korduna. Komunisti Perne, Maličke, Pecke i Vrginmosta pozivaju narod na ustanak, a na južnim padinama Petrove gore formiran je ustanički bataljon i zauzima položaje na lijevoj obali Gline radi odbrane naroda i sela općine Krstinja. U to vrijeme naročito su aktivni organizatori ustanka u ovom kraju Tona Hrovat, Milan Dejanović i Huška Miljković. Na žalost aktivnost Milana Dejanovića neće dugo potrajati. Oko 28. jula kad se Milan Dejanović vraćao iz Otmića, gdje se sastao sa Milošem Dejanovićem radi dogovora o daljem radu na podizanju ustanka u ovom kraju, na raskrsnici seoskih puteva kod sela Štakorovica presreli su ga ljudi Pepine Vergaša.[21] Sedamnaestogodišnji Cedo Đaković bio je s njima. Imao je lovačku pušku. Po nalogu Pepine Vergaša opalio je u Dejanovića, koji je ostao mrtav. Đakoviću je rečeno da je Dejanović povezan s ustašama i da je protivnik srpskog naroda. Bila je to prva pogibija člana Partije na teritoriji kotara. O situaciji koncem jula 1941. godine oko Krstinje i Široke Rijeke i o pogibiji Milana Dejanovića, domobranski pukovnik Ivan Tomašević[22], komandant garnizona u Karlovcu, u 10 sati 31. jula 1941. godine obavještava svoje pretpostavljene u Zagrebu:

»... Situacija kod Krstinje raščišćena jučer navečer i danas ujutro. Ustaški povjerenik Božidar Gerovski prošao je Petrovu goru i stigao u Krstinju, gdje je uspostavio vezu sa ustaškom satnijom iz Karlovca koja je bila krenula iz Tušilovića prema Krstinji. U jučerašnjoj borbi ubijen je poznati komunista Milan Dejanović pošto se njegova četa razbježala. Dejanović je narod zastra-

20 Đorđe Momčilović.

21 Pepina Vergaš. Njegovu grupu sačinjavali su Rade Maćešić, Milivoj Balčin i drugi. Pepina je imao brojnu porodicu, ženu, tri sina i dvije ćerke. 2ena, uzor poštenja i dobrate. Sin Milan, nosilac Partizanske spomenice 1941, drugi sin Dušan je već kao omladinac radio s omladinom. Kćerke također poznate omladinke.

22 Ivan Tomašević, domobranski general tijesno saradivao s ustašama i bio protivnik NOP-a Nakon rata osuđen na smrt i strijeljan.

šivao da će po odlasku Talijana doći ustaše koji će ih sve poubijati. Zato su pobjegli u Petrovu goru. Pučanstvu je upućen proglas da se vrati svojim kućama što ono polako čini. Karlovački sat vraća se danas vlakom u 20 časova u Karlovac. .. Mislim da se pojačaju oružničke postaje. Sjeverna fronta Petrove gore je puna četnika. S njima se bore Lukas i Kvaternik, a Cerovski od Cetingrada napreduje prema Topuskom. Nema velikog otpora.«[23]

Noću 29/30. jula ustanici Široke Rijeke i Maljevca srušili su Vergašev most na rijeci Glini kod Velike Kladuše i na mjestu porušenog mosta postavili zasjedu. 30. jula oko 8 sati ujutro pred most je izbio ustaša na motociklu, a za njim je dolazio kamion ustaša. Vidjevši srušen most motociklista je povikao: »Most srušen!« Ustaše izlaze iz kamiona i počinju se postrojavati u streljački stroj. Ustanici su na njih opalili nekoliko metaka te ubili ustašu na motoru, pa se odlučuju za juriš na ustaški streljački stroj. Ustaše se u trku vraćaju kamionu i povlače u Kladušu.

Sutradan u blizini crkve ustanici Široke Rijeke i Maljevca od dvije postojeće čete formiraju ustanički bataljon. Poslije podne istog dana posjedaju položaje na lijevoj obali Gline radi sprečavanja prodora ustaša od Cetingrada ili Velike Kladuše u rejon Široka Rijeka. U isto vrijeme i ustanici sela na istočnim obroncima Petrove gore formirali su istočni front dugačak više kilometara. Gotovo pet dana ustanici drže front na istočnim i južnim padinama Petrove gore. Ujutro 3. augusta tri ustaška aviona bombardovali su ustaničke položaje na istočnim i južnim obroncima Petrove gore. Pod zaštitom avijacije jače ustaške snage od Vrginmosta, Topuskog i Velike Kladuše krenule su u napad. Popodne 3. augusta ustaše su razbile istočni front i prisilile ustanike na povlačenje u Petrovu goru. Ustanički bataljon Široka Rijeka mirno je sačekao nailazak ustaških streljačkih strojeva, računajući da će uz pomoć vodene prepreke rijeke Gline zaustaviti ustaše i odbaciti ih prema Kladuši. Naoružani uglavnom vilama i sjekirama, slabo vojnički obučeni i razvučeni na frontu od 10 km, ustanici nisu mogli zadržati ustaške napade pa su ustaše, nakon jednosatne borbe, najprije uspjeli preći rijeku Glinu kod Ćelapova, a uskoro i kod Madžareva mosta. Najžešći otpor ustanici su pružili kod Vergaševa mosta, gdje su ustaše imale gubitke u ljudstvu. Kako se vod branilaca mosta našao skoro opkoljen od ustaške čete, s crkvenog zvonika u Širokoj Rijeci dat je znak za povlačenje. Zbog naglog prodora ustaša na lijevu obalu Gline došlo je do dezorganizacije u ustaničkim redovima pa je povlačenje pretvoreno u panično bježanje prema Petrovoj gori. Za ustanicima su nastupale ustaške jedinice nemilosrdno ubijajući i uništavajući sve pred sobom. Sličnu sudbinu doživljavaju i ustanici istočnog fronta Perna—Crni Potok. Tako se pred noć istog dana na istočnim i južnim obroncima Petrove gore našlo nekoliko hiljada izbjeglica. U nezapamćenoj panici i dezorganizaciji ljudi Pepine Vergaša vrše atentat na Tonu Hrovata i Husku Miljkovića. U rejonu Milin-klada Hrovat je od prvih hitaca ubijen, a Huška je uspio pobjeći.

U vrijeme postojanja ustaničkih frontova na južnim i istočnim obroncima Petrove gore na ostalim dijelovima teritorije kotara nikli su prvi partizanski odredi koji izvode akcije i diverzije. U zoru 1. augusta partizanski odred »Otmić« uništio je drveni most kod Ruševice i time se ustanici po prvi put pojavljuju u blizini neprijateljske posade Cetingrad. Već sutradan, na suprotnoj

23 Pomenuti izvještaj čuva se u Vojno-istorijskom institutu u Beogradu pod brojem K-l — 1 — 32.

strani kotara partizanski odred »Debela kosa« izvodi drugu akciju. Cilj je bio uništiti poštu u Tušiloviću i likvidirati upravnika pošte Buždona, koji je bio deklarirani ustaša. Noću 2. augusta oko 23 sata odred je izbio u Tušilović. U blizini pošte nalazila se seoska straža. Preko glave stražara ispaljeno je nekoliko metaka i straža se razbježala. Ulazna vrata na zgradi pošte bila su čvrsta i dobro zatvorena. Odlučeno je da se kroz prozor ubaci ručna bomba i tako uništi poštanska instalacija. Ćanica Opačić je bacio bombu na prozor. Bomba se odbila od rešetki i eksplodirala vani. Od jednog parčeta ranjen je Veco Holjevac, politički komesar odreda. Njega je zamijenio Milutin Košarić. Ustaša Buždon nije te noći bio u Tušiloviću, ali je pošta onesposobljena za rad. Uništena je bandera i pokidane telefonske žice.

Prije podne 6. augusta partizanski odred »Debela kosa« izveo je svoju prvu značajniju akciju. Prije zore borci odreda posjeli su položaje kod Vilina točka — vrela u selu Kuplenskom, na cesti Vojnić—Krstinja.

»Sunce je tek pomolilo prve zrake, obasjavajući obronke Petrove gore. Blagi povjetarac osvježavao je lica prvih osvetnika, koji kreću iz šume Debele kose Vilinu točku. Treba postaviti zasjedu, sačekati ustašku bandu, uništiti je tu na cesti Vojnić—Krstinja, dati im do znanja da više nema slobodnog kretanja, nema više nekažnjenih zločina i pljačke nad golorukim narodom Korduna.

Spremamo se za našu prvu organizovanu akciju. Dosadašnje akcije bile su manje, pojedinačne, nismo imali iskustva.

Sunce je već poprilično odskočilo, kada se nas 35 osvetnika iz šume Debele kose, naoružanih karabinima, duplicama i štucevima[24], našlo na mjestu zasjeda. Tu nam prije posjedanja položaja komandir odreda Ćanica Opačić izda slijedeću zapovijest: »Drugovi, ovom cestom svakodnevno prolaze ustaške bande, koje pljačkaju i ubijaju naše majke, djecu i očeve. Mi ćemo danas na ovim položajima dočekati tu bandu i kazniti je za zločine koje oni čine. Znak za napad dat ću ja tako što ću opaliti prvi metak, a za njime neka slijede vaši.« Zauzimamo položaj, maskiramo se što bolje kako tu, samo nekoliko metara daleko od ceste, ne bi bili primijećeni od slučajnih prolaznika. Partizani su oduševljeni što im se pružila prilika, da samo nekoliko dana poslije formiranja odreda osvete barem djelić nevino prolivene krvi svoje braće iz Ivanović-jarka i drugih stratišta.

Na položaju vlada tišina. Čuje se samo tihi šapat, a u daljini, tamo oko Vojnića, zuje neprijateljski automobili i motori, u koje ustaške bande trpaju starce, žene i djecu i odvode ih da na njima iskale svoje zvjerske porive. Odjednom tišinu prekide glas komandira odreda: »Drugovi, budite spremni. Izviđač javlja da dolazi neprijatelj«. Srce nam je počelo jače kucati, nadimaju se grudi u očekivanju prvog pucnja. Čekamo tako još samo nekoliko minuta i konačno iza zavoja pojavi se motocikl s dva ustaška oficira, dva krvnika. Držimo ih na nišanu i čekamo metak komandira odreda. Nakon kratke stanke čuje se puška. Komandir je opalio, a onda kao grom iz vedra neba zagrmi tutanj naših pušaka. Sručili smo tanad u zlikovce, ali ne predaju se tek tako. Motor krivuda cestom, pokušavaju da pobjegnu. No, mi opalismo novi plotun, a dva zlikovca otkotrljaše se u grabu pored ceste. Drugovi skinuše s mrtvih krvnika dvije puške i pištolj. Iz zaplijenjenih isprava vidjelo se da su to ustaški oficiri Mihelčić i Starić, organizatori ustaškog pokreta u Karlovcu.

24 Stari tip lovačke puške koja se sprijeda pumi sačmom.

Zadovoljni uspjehom vraćamo se u logor. Na našim ramenima nalaze se dvije nove puške, dvije osvetnice. Mi smo ih oteli«.[25]

O toj akciji ustaški pukovnik Čanić izvijestio je Pavelićevo vrhovno oružničko zapovjedništvo u Zagrebu:

»Zapovjednik oružanog voda iz Karlovca brzoglasno pod broj 354 od 6. kolovoza 1941. javlja:

Danas oko 11 sati dva ustaše mtociklisti Karlovačke postrojbe vozili su se na motorima kao izvidnica pred ustaškim odjelom iz Vojnića prema Krstinji. U selu Kuplensko su po nepoznatim osobama srušeni s motora i zaklani. Odjeljenje ustaša na licu mjesta. Zapovjedništvo Karlovac izvješćeno.«[26]

Za vrijeme ručka seoske straže su nas obavijestile da kolona ustaša kreće prema brdu Vetiljači i zaseoku Lončari. Pođosmo u susret neprijatelju. Čim su nas ustaše primijetile otvorile su vatru na naš streljački stroj. Naglo su se povlačili prema Vojniću. Zapalili su tri kuće i ubili Milicu Lončar, rođenu 1907. godine, i četvero djece (Dragica je imala 10, Ljuba 8 i Spasoje 5 godina, Mile tek nekoliko mjeseci).

Uništeni motocikl ostao je cijelo vrijeme rata kraj puta u Kuplenskom kao nijemi svjedok ove ustaničke akcije.

Prije podne 11. augusta PO »Otmić« postavio je zasjedu na cesti Vojnić—Krstinja, na 3 km od sela Prisjeke. Poslije podne u zasjedu je upao ustaški kamion. Zbog slabo postavljene zasjede kamion je uspio pobjeći. U kamionu je ubijen 1 ustaša, a dvojica su ranjena. Vozilo je oštećeno. O toj akciji Vrhovno oružničko zapovjedništvo dostavlja nadležnom ministarstvu izvještaj pod 12. augusta:

»Postaja Vojnić izvješćuje, da je danas u 14.45 sati pošao kamion sa ustašama iz Krstinje u Vojnić.

Na 3 km od sela Prisjeke pripucali četnici na kamion i ubili ustašu Kovačić Nikolu, teže ranili ustašu Duduković Miju a lakše ustašu Pižar Marka, sva trojica iz ustaške satnije Karlovac .. ,«[27]

Akcija na Prisjeci partizanskog odreda »Otmić« najavila je pravi rat po putevima i selima oko Petrove gore. Sve su češće akcije u centralnom dijelu Korduna i u širem rajonu Petrove gore, o čemu vrlo rječito govori i odlomak iz izvještaja komandira žandarmerije za kotareve Slunj i Vojnić od 16. augusta 1941. godine koji je tih dana upućen nadležnima u Zagreb. U tom izvještaju, pored ostalog stoji:

»Perjasica: nije bilo nikakvih važnijih događaja, ali je i tamo stanovništvo **izbjeglo** u šume.

Krstinja: stanje na području ove postaje je najkritičnije. Sama vojarna bila **je nekoliko** dana napadana tako, da sa njome nije bilo veze 5 dana. Sada je **uglavnom** oslobođena, ali uvijek stanje kritično. Ophodnje uopće ne mogu ići

25 Ovo sam objavio u listu 4. korpusa 1944. godine.

26 Zbornik, tom 5, knj. 1, dok. br. 122, str. 323.

27 Zbornik NOR-a, tom 5, knj. 1, str. 332.

po selima, a narod je sav u šumi, ili u svojim selima, ali kad bi naišli organi vlasti u većoj jačini, bježe u šume.

Vojnić: isto je stanje kao i kod postaje Krstinja, osim što nije napadana vojarna.

Krnjak: stanovništvo je sve grko-istočne vjere. Većina odbjegla, ali se je počelo vraćati sa nepovjerenjem. Stanje je teško i ako još nije bilo značajnih događaja.

Vukmanić: česti bili su događaji kvarenja b.b. pruga kao i bacanja bomba na poštu u Tušilović. Ovo je djelo komunista iz Karlovca. Narod je kao i u ostalim mjestima odbjegao, ali oružničke ophodnje još imaju veze sa onima koji su kod kuće.«[28]

Prvi napad na Debelu kosu. U Petrovoj gori, po prostranstvu najvećoj šumi na Kordunu, nalazilo se 1941. godine petnaest partizanskih odreda. Neprijatelj je to dobro znao, ali nije imao hrabrosti da preduzme napade većih razmjera. Sve njegove akcije svodile su se u toku 1941. na »pročišćavanje« okolnih terena, izbjegavajući direktne susrete s partizanima. Odred »Debela kosa« iz baze u šumi Debela kosa, uz svestranu podršku naroda okolnih sela i zaselaka, predstavljao je stalnu opasnost za neprijateljske posade i transporte na cestama. Zato se neprijatelj posebno okomio na odred »Debela kosa« i njegovu bazu pa je do kraja 1941. godine poduzeo četiri veće akcije, ili gotovo svakog mjeseca po jednu na šumu Debelu kosu.

Jače ustaške snage su 19. i 20. augusta zaposjele položaje duž ceste Vojnić—selo Kuplensko u zaseoku Todorići, Napijale i Radmanovac. S ovih položaja neprijatelj je budno motrio na šumu Debelu kosu. Ustaše su čestim rafalima gađali u pravcu šume želeći zastrašiti partizane i hrabriti svoje ljudstvo da istraje na zauzetim položajima. Prije podne 21. augusta odred »Debela kosa« obaviješten je da se neprijateljske jedinice iz Kuplenskog, Vojnića, Kolarića i Krnjaka pripremaju za pokret. U komandi odreda je ocijenjeno da će neprijatelj krenuti u sela oko Debele kose, ali da u šumu neće ulaziti. Oko 10 sati primijećeni su ustaški pokreti od zapadnih obronaka Petrove gore prema Debeloj kosi. Ustaše koje su nastupale od Petrove gore po izbijanju na istočnu ivicu šume Debela kosa zaustavile su se u zaseocima Vučetići, Kovačići i u Ledeniku, gdje su zaposjeli položaje. Druge ustaške jedinice jačine čete nastupale su od Vojnića, preko sela Vratnika i Radlović-Poljane prema sjevernim obroncima Debele kose. Treća ustaška kolona kretala se od Krnjaka kroz Budačku Rijeku i Svinjaricu prema zapadnoj ivici Debele kose.

Ustaška kolona koja je nastupala od Krnjaka namjeravala je da uđe u šumu i izvrši napad na odred, koji se po njihovoj pretpostavci nalazio u logoru. Računali su da će odred iznenaditi i snažnom pješadijskom vatrom likvidirati. Ustaška četa koja je zaposjela položaje na istočnoj ivici Debele kose trebalo je da spriječi eventualni proboj partizana u pravcu Petrove gore, a ustaška jedinica na sjevernoj ivici Debele kose imala je zadatak da ne dozvoli proboj odreda iz Debele kose u šumu Loskunju.

Pokret ustaške čete iz Krnjaka prema Debeloj kosi ostao je neprimijećen sve do dolaska u Basare, gdje su ustaše zapalili kuće partizana Nikole i Mile Basare. Shvativši da je odred u opasnosti, jedan omladinac trči do logora i obavještava komandira odreda o ulasku ustaša u šumu. Ljudstvo odreda u

28 Zbornik, tom 5, knj. 1, dok. br. 132, str. 339—345.

trku kreće prema zapadnoj ivici šume s namjerom da se susretne s neprijateljem i spriječi ulazak u šumu. U momentu kad su ustaše ušle u šumu i izbile na brdašce Suvaču, odred je prolazio u pravcu Basara. Partizani nisu znali da su im ustaše bile u neposrednoj blizini. O tome ih je obavijestio jedan mještanin. Odred je mijenjao pravac kretanja i usmjerava se za ustašama. Partizani žure prema neprijatelju. Čelo odreda nalijeće na začelje ustaške kolone. I partizani i ustaše su iznenađeni susretom. Ustaše su daleko nadmoćnije, ali od početka sukoba partizani uzimaju inicijativu i ne ispuštaju je sve dok na juriš ustaše nisu izbačene iz šume. Preplašeni gromoglasnim povicima: »Juriš, drugovi! Ne dajte im da izađu iz šume!« ustaše se u panici povlače prema Radlović-Poljani.

U jednosatnoj borbi u šumi je teže ranjen u desnu ruku Milovan Košarić, 8 ustaša je ranjeno i 1 mrtav. U odredu je još više porastao borbeni moral.

U sumrak 21. augusta ustaške jedinice ostale su i dalje na položajima u selu Kuplenskom i Ledeniku pa Komanda odreda zaključuje da će sutradan uslijediti nov, jači napad ustaša. Komanda odreda odlučuje da se noću 21/22. augusta odred prebaci u Skradsku šumu, gdje će biti van domašaja jačih ustaških snaga te da će odatle odred vršiti pripreme za napad na neprijateljsku posadu u Perjasici.

Crvene zastave u Perjasici. Odred je u šumici Osoju, kod Skradske gore, bio u strogoj ilegali. Prva dva-tri dana nalazio se u sjeniku, iz kojeg se izlazilo samo radi nužde. Vladala je velika žega. Crijep na sjeniku bio je gotovo zažaren, bilo je nesnosno vruće. Za odred je znao samo sekretar tamošnje partijske organizacije Bogić Popović-Čelar. On je pred zalazak sunca donosio nešto hrane da se umanji glad. Neki mještani su se bojali da će ih neprijatelj popaliti zato što su štitili i hranili odred. Jednog dana poslije podne, kad više nismo mogli izdržati, odlučili smo se pojaviti u selu. Da bi to ispalo što svečanije i da bi kod tamošnjeg naroda ostavili utisak jake i organizovane narodne vojske, kroz selo smo prošli vojničkim strojem. Kad smo izlazili iz sela. posmatrala nas je većina mještana, pa smo počeli izvoditi borbenu obuku u pokretu. U Debeloj kosi ljudstvo je već bilo obučavano u zauzimanju raznih borbenih rasporeda u mjestu i u kretanju.[29] Kako se ispred zadnjih seoskih kuća dalje proteže vrh Skradske šume što se izdiže u obliku konusa koji je većim dijelom pošumljen, a nepošumljeni dio je korišten za ispašu stoke, zaustavio sam stroj i iz mjesta komandovao: »U strelce!« Streljačkim strojem smo krenuli u pravcu vrha nastojeći da naizmjence jednim odnosno drugim krilom odreda zahvatimo markantne objekte na brdu, a nakon toga iz streljačkog stroja prelazimo u kolone. Ovaj manevar imao je velik odjek kod stanovništva. Ljudi su ostali zapanjeni izvježbanošću partizana, njihovom disciplinom i ponašanjem u vježbi te razgovorima koje je ljudstvo odreda imalo s mještanima. Od tada nismo bili prisiljeni na »prinudni zatvor« u sjeniku, i više se nismo hranili neoguljenim kuvanim krompirom, već smo dobivali za ratne prilike gotovo svečane obroke. Poslije nekoliko dana provedenih u Gornjem Skradu iznenadno smo pozvani u Primišlje, gdje su partizani partizanskog odreda »Primišlje« uhapsili Stjepana Milašinčića-Šilju i Izidora Štroka, španske borce. Oni su tamo došli kao politički radnici, ali su se nekim rukovodiocima učinili sumnjivi i nisu bili sigurni u njihov identitet. U Primišlju smo

29 Bio sam učitelj borbene obuke.

dočekani kao »velik« odred. U čast našeg dolaska pekli su se janjci, ručak je ličio na pravu gozbu. U međuvremenu oko nas se skupilo mnoštvo naroda koji je želio da vidi taj već poznati odred »Debelu kosu«. Narednu noć zanoćili smo u Poloju, a sutradan su komandir odreda Ćanica Opačić i politički komesar Milutin Košarić sazvali sastanak s istaknutijim ljudima teritorije općine Perjasica. Sakupljenim ljudima govoreno je o značaju NOB-a i potrebe borbe protiv okupatora i Pavelićeve vojske te su na kraju pozvani da i oni na svom terenu ubrzaju pripreme za formiranje partizanskog odreda.

Dva dana kasnije, 31. augusta[30] u zoru krenuli smo prema Perjasici. Prolazili smo stazama koje su koristili samo čuvari stada, da bismo ostali nezapaženi. U jeliku pored Perjasice čekao nas je Ljubo Vujičić[31], sekretar partijske organizacije u Perjasici, učitelj u tamošnjoj osnovnoj školi. S Ljubom je bio Milutin Karaš[32] i još dvadesetak ljudi postrojenih u razvijeni front, naoružanih ponekom vojničkom puškom, lovačkim puškama i kuburama. Na tom mjestu Canica Opačić je dao vodovima i desetinama posljednje upute za napad i odredio vodiče. Pojedine borbene grupe vodili su ljudi iz Perjasičkog odreda, jer ljudstvo odreda »Debela kosa« nije poznavalo zemljište oko Perjasice. Tako je za vodiče 1. voda »Debele Kose« određen Milutin Karaš koji će za nekoliko sati i zvanično postati komandir novoformiranog odreda »Perjasica«. U vrijeme izlaska sunca, prvi vod je neopaženo, koristeći kao zaklon visoko izrasli kukuruz u polju kod žandarmerijske stanice, izbio na 60 do 80 metara od žandarmerijske stanice. 2. vod s četiri partizana iz partizanskog odreda »Gornji Skrad« postavio je zasjedu na putevima prema Siči i Generalskom Stolu. U momentu kad se 1. vod prebacivao iz kukuruza u obližnji voćnjak uz žandarmerijsku stanicu, neprijateljsko obezbjeđenje primijetilo je pokret partizana. Oružnički stražar ispred zgrade u kojoj su još spavali oružnici i naoružani civili, primijetivši partizane za trenutak se zbunio, ali je ipak pucnjem dao znak za uzbunu. Uspaničeni stražar nije znao što da radi. Zbunjen uzeo je pušku na gotovs i počeo da trči u pravcu našeg streljačkog stroja. Pozvali smo ga da baci pušku i da se s uzdignutim rukama preda. Naše upozorenje i poziv nije čuo, pa je i dalje trčao, ali nije pucao, mada je držao prst na obaraču napunjene puške. Pred njim se ispriječio Milutin Košarić, oteo pušku i predao ga na čuvanje. Oružnik je bio toliko prestrašen da na naša pitanja gdje su mu drugovi, koliko ih ima i kako su naoružani nije odgovorio ni riječi, već je i dalje samo izgubljeno gledao.

Neprijateljska patrola koja je u momentu napada patrolirala po mjestu, čim je primijetila približavanje partizana, izvukla se iz sela i s vođom patrole, oružničkim podnarednikom Ilijom Jarkom[33] neopaženo pobjegla u pravcu Veljuna ili Primišlja. Zauzimanje neprijateljske posade u zgradi bilo je teže nego što se ranije mislilo. Kroz otvore na prozorima i krovu oružnici su otvorili vatru. Neprijatelj je pružao neorganizovan otpor. Bilo je očito da smo ga iznenadili i uplašili. Komanda odreda je naredila da prvi vod krene na juriš. Uz zgradu već se nalazio i komandir odreda Ćanica Opačić, koji još jednom poziva oružnike na predaju. Tek poslije naše jače vatre i nakon nekoliko uza-

30 U nekim našim dokumentima stoji da je ova akcija izvedena 30. augusta.

31 Ljubo Vujičić je u ljeto 1944. izveden pred sud 1 osuđen na smrt.

32 Milutin Karaš, poginuo februara 1945. kao načelnik 34. div. NOV Jugoslavije u Pokupskom.

33 Ilija Jarak je poslije ove akcije postao veliki antikomunista, terorizirao je narod i sve više su mu bili uzor ustaše.

stopnih poziva na predaju posada od 12 oružnika i 13 naoružanih civila izašla je iz zgrade bez oružja uzdignutih ruku iznad glave. U zgradi je i dalje ostao oružnički narednik Franjo Župčić, zamjenik komandira stanice, koji se nije htio predati, već je pucao iz zgrade i vikao: »Napadajte koliko hoćete, ja se ne predajem dok sam živ«. Ćanica je bacio bombu. U zgradi nastaje jaka eksplozija. Prostorije zgrade su teško oštećene, a Zupčić je teže ranjen. Kad je vidio da nema drugog izlaza, i on se predaje. Perjasica je oslobođena.

U borbi za Perjasicu partizani nisu imali gubitaka. Zaplijenjeno je 66 pušaka, vojničkih i lovačkih, 2 sanduka ručnih bombi, preko 2500 puščanih metaka i dosta drugog materijala.[34]

Za vrijeme borbe na kraju sela Perjasice skupilo se preko 150 mještana. A čim se pročulo da je Perjasica oslobođena, stigle su i prve grupe ljudi, pretežno omladine iz okolnih sela. U mjestu je nastalo narodno veselje. Manifestanti su pjevali partizanske borbene pjesme, klicali Komunističkoj partiji. SKOJ-u, savezu sa SSSR-om, i bratstvu i jedinstvu naroda Jugoslavije. U znak protesta protiv ustaške tiranije i bezakonja iznijeli su iz žandarmerijske stanice i općinske zgrade nekoliko Pavelićevih slika i spalili ih. Duž ceste mještani su izvjesili crvene zastave, napravljene na brzu ruku od platna koje je nađeno u mjestu. Manifestacije su trajale od jutra do podne. Sve je uskoro prekinuto jer je neprijatelj od Primišlja i Duge Rese poslao na Perjasicu nove jedinice.

Oslobođenje Perjasice predstavljalo je u to vrijeme velik uspjeh partizana na Kordunu. To je bilo prvo zarobljavanje većeg broja neprijateljskih vojnika i zadobivanje većeg plijena. Ova se akcija, po svojoj složenosti i po načinu izvođenja, bitno razlikovala od ranije izvedenih akcija. Bio je to velik politički i vojnički uspjeh partizana. Stvoreni su uslovi za osnivanje odreda »Perjasica«, koji će kasnije zbog velikih uspjeha i političkog djelovanja postati jedan od najboljih partizanskih odreda Korduna.

Razvoj partizanskih jedinica i organi komandovanja

Borbene grupe i ustaničke čete što su nastale na dijelovima Korduna oko Petrove gore, a koje su predstavljale klice budućih partizanskih jedinica, formirane su u ovom kraju od strane kotarskih komiteta uz svestranu pomoć Okružnog komiteta Karlovac. Moglo se očekivati da će Kotarski komitet u prvim danima ustanka preuzeti ulogu borbenog štaba, ali se to nije dogodilo na teritoriji Kotarskog komiteta Vojnić. Ovaj komitet se ni u pripremnom periodu nije najbolje snalazio jer je sve poslove prepustio nekim članovima komiteta ili partijskih ćelija. U vrijeme ustaničkih dana, kada se vršilo preformiranje borbenih grupa u partizanske odrede i kada počinju prve borbe i diverzije, ustaše su baš tada počele s hajkom na srpski narod. Narod, prestrašen i dezorijentisan, bježi u šume. Ustaše ubijaju i nemoćne — starce i djecu. Trebalo je voditi bitku formiranja i učvršćenja odreda i izvođenja prvih akcija, a moralo se danonoćno raditi s narodom. Trebalo je spasavati žene, djecu i imovinu. Narodu, koji je bio izgubljen i ustrašen, trebalo je podizati moral, objašnjavati političku situaciju i usmjeravati ga na akcije.

Najlakše je s formiranjem odreda bilo gdje su postojale seoske ćelije KPII, mada je svugdje bilo lutanja zbog neznanja. Članovi Partije i SKOJ-a bili su

34 Detaljnije o oslobođenju Perjasice vidi knjigu Partizanski odred »Debela kosa«, str. 54—60.

jezgro novoformiranih odreda. Jezgru su se priključivali progresivni omladinci i ljudi susjednih sela. Za komandira ili političkog komesara odreda dolazio je u obzir sekretar ćelije ili neki drugi poznatiji član Partije. Na taj način su formirani partizanski odredi: Debela kosa, Crna lokva, Trupinjak, Donji Skrad, Gornji Skrad, Loskunja, Perjasica, Široka Rijeka, Otmić i drugi. Gdje nije bilo komunista i partijskih ćelija, postupak formiranja bio je nešto drukčiji. Ovakvi odredi su formirani nešto kasnije. U izbjeglištvu, po šumama, bilo je mnogo naroda, a jedno ili dva sela obično su sačinjavali jednu cjelinu u zbjegovima, pa se u izbjegličkoj cjelini našlo progresivnih omladinaca koji su forsirali odlazak u borbu i stvaranje partizanskih odreda. Oni bi obrazovali odbor ili grupu za pripremanje formiranja odreda. Takvi ljudi su se povezivali s već stvorenim odredima i dogovarali o formiranju novih. Oni nisu imali partijsku organizaciju pa su im komandiri i politički komesari bili vanpartijci. U takvu grupu odreda spadali su: Slavsko Polje, Podgorje, Crni Potok, Ključar, Jurga, Radonja, Vojišnica, Brdo i Gaćeško Selo.

Partizanski odredi koji su formirani u oktobru i kasnije, stvarani su na sličan način, samo što je proces stvaranja odreda bio nešto duži i komplikovaniji. U ovu grupu odreda spadali su: Crni Potok, Podgorje, Bijeli Klanac, Krnjački Grabovac i Ključar.

Prva dva mjeseca odredi su bili autonomni. U tom periodu Operativno rukovodstvo OK KPH Karlovac, sa sjedištem u Karlovcu, pojavljuje se kao jedini organizator, koordinator i viši organ koji se stara o partizanskim jedinicama i usmjerava ih u vojno-političkom radu i borbenom djelovanju. Operativno rukovodstvo, na čelu sa Josipom Krasom i Ivom Marinkovićem, ostalo je tokom cijele 1941. godine u Karlovcu. Putem specijalnih kurira stizali su Operativnom rukovodstvu u Karlovac izvještaji od partizanskih jedinica s raznih područja okruga. Jedan od glavnih kanala nalazio se na liniji Karlovac—šuma Debela kosa—Petrova gora. Zahvaljujući dobrim vezama, izvanrednim naporima i neustrašivosti kurira, izvještaji s terena stizali su u Karlovac na (Vrijeme, pa su Kraš i Marinković stalno imali relativno dobar pregled događaja na terenu.

Radilo se i borilo pod teškim uslovima. U toku augusta i prvih septembarskih dana na teritoriji kotara Vojnić formirano je 17 odreda,[85] jačine od 15 do 40 ljudi: »Perjasica«, »Poloj«, »Donji Skrad«, »Gornji Skrad«, »Kestenova gora«, »Otmić«, »Široka Rijeka«, »Miholjsko«, »Trupinjak«, »Loskunja«, »Debela kosa«, »Crna Lokva«, »Jurga«, »Radonja«, »Vojišnica«, »Gaćeša-Selo« i »Brdo«.

Okružni komitet za ovo područje šalje već u augustu 1941. godine izvjestan broj bivših španskih boraca. Oni postaju politički radnici i koordinatori između partizanskih odreda, pa je to bila prva pomoć u kadrovima kordunaškim partizanskim jedinicama. Oni su ratnim iskustvom iz Spanije pružali pomoć partijskim organizacijama u odredima i komandama odreda. Operativno rukovodstvo OK na vrijeme je primijetilo nedostatke u komandovanju partizanskim jedinicama na Kordunu, pa Josip Kraš 18. augusta, u ime OK KPH Karlovac, upućuje u Debelu kosu pismo u kojem se, pored ostalog, imenuje vojno rukovodstvo za Petrovu goru: Ivo Rukavina, Miloš Dejanović, Veco Holjevac, Ćanica Opačić, Robert Domani i Srećko Manola, a ono je u stvari bilo operativno rukovodstvo za Kordun. U isto vrijeme ukidaju se podjele po kotarevima

35 Svi odredi su formirani prije 18. 9. 1941.

i kotarevi, a formiraju se četiri rejona.[36] Oni će imati vojnu i političku vlast.

Prvi rejon obuhvatao je teritoriju šume Babine gore — želj. pruga Skakače — Vojnić-kolodvor — Vrginmost i put Vrginmost—Topusko. Komunikacija Topusko—Velika Kladuša—Krstinja—Miholjsko, uključno Trupinjska kosa, isključno selo Gornji Skrad. Na teritoriji 1. rejona su općine Tušilović, Krnjak (bez Gornjeg Skrada, Trupinjaka i Jasnić-Brda), Krstinja, Vojnić i dijelovi kotara Vrginmost, zaključno s Topuskim i Vrginmostom. Ovom teritorijalnom podjelom od komande 1. rejona otpali su partizanski odredi »Perjasica«, »Poloj«, »Gornji Skrad«, »Kestenova gora«, »Trupinjak« i »Otmić«, kao i partizanski odred »Široka Rijeka«, mada je njegova baza bila na teritoriji 1. rejona. Pod komandu 1. rejona potpali su i partizanski odredi »Malička«, »Perna« i »Pecka«. Na teritoriji 1. rejona našlo se 14 odreda: »Donji Skrad«, »Loskunja«, »Debela kosa«, »Miholjsko«, »Crna Lokva«, »Jurga«, »Radonja«, »Vojišnica«, »Gaćeša-Selo«, »Brdo«, »Slavsko Polje«, »Pecka«, »Malička« i »Perna«. Novom teritorijalnom podjelom tri odreda su bila van Petrove gore (»Donji Skrad«, »Loskunja« i »Debela kosa«), dok se 11 odreda nalazilo na teritoriji Petrove gore.

Za komandanta 1. rejona postavljen je Stanko-Canica Opačić, za političkog komesara Ante Kukuljan, a za operativnog oficira Bogdan Oreščanin. Sjedište 1. rejona bilo je u Crnoj Lokvi — Petrova gora.

2. rejon obuhvatao je teritoriju općina Perjasica, Cetingrad i Veljun. Sjedište je bilo u selu Slivnjaku.

3. rejon obuhvatao je teritoriju Slunja, Primišlja, Zbjega, Tobolić, Plaščansku dolinu, Kordunski Ljeskovac i Mašvinu.

4. rejon pokrivao je teritoriju između rijeke Kupe na sjeveru i željezničke pruge Skakavac—Vrginmost—Topusko.

Komande rejona bile su kratka vijeka. Njihovo formiranje trajalo je negdje do sredine septembra. I poslije stvaranja — komande rejona malo su se osjećale. Pod njihovom komandom izvedene su prve akcije u kojima je učestvovalo više odreda(napad na Vojnić-kolodvor i Glinicu kod Veljuna).

U predjelu Crne Lokve — Petrova gora, održana je 19. i 20. septembra konferencija delegata Korduna i Banije. Bio je to važan dogovor u daljem širenju ustanka u tim regijama. Prvog dana konferencije predstavnici rejona podnijeli su izvještaje o vojno-političkom stanju na teritoriji pojedinih rejona. Nakon toga razvila se diskusija i doneseni su zaključci za budući rad. Drugog dana konferencije delegati su donijeli rezoluciju u kojoj je u deset tačaka sumirano sve što bi i kako bi se ubuduće trebalo raditi. U rezoluciji je, u prvom redu, istaknuta potreba što bržeg oformljenja komandi rejona i zadacima pojedinih članova Komande rejona. Važan zaključak bk> je da se od malih i pojedinačnih akcija pređe na složenije, u kojima bi uzelo učešća više odreda pa i čitav rejon. Važni zadaci bili su vojnostručno i političko osposobljavanje i rad sa stanovništvom. Bilo je govora o stvaranju zaliha hrane i ishrani partizanskih jedinica te o organizaciji sanitetske službe.

Nekoliko dana kasnije izdat je proglas delegata 1. konferencije narodu Korduna i Banije. Okružni komitet KPH Karlovac primio je odluku od CK KPH u kojoj se govori o formiranju Glavnog štaba Hrvatske i o formiranju Štaba za Kordun i Baniju. Oko 20. oktobra u šumici Debela kosa, u prisustvu Ive Marinkovića, Nade Dimić i drugova predviđenih za štab Korduna i Banije,

36 U referatu komandanta Prvog rejona na 1. konferenciji delegata Korduna i Banije, koja je održana septembra 1941, iznijeto je da Prvi rejon ima 8 partizanskih odreda.

održan je sastanak. Formiran je Štab za Kordun i Baniju. Za komandanta Korduna i Banije postavljen je Srećko Manola, za političkog komesara Veće-slav Holjevac, za operativnog oficira Robert Domani, a za članove Ćanica Opa-čić i Vasilj Gaćeša.

Potkraj oktobra konstituiran je Glavni štab Hrvatske u selu Vučkovići (u Petrovoj gori). Okupilo se tih dana u kući Pere Vučkovića vojno rukovodstvo NOP-a Hrvatske.

Komanda NOP-a odreda Korduna i Banije naredbom broj 1, kojom se pro-vodi vojnička reorganizacija, naređuje da se od postojećih partizanskih odreda formiraju desetine, vodovi, čete i bataljoni, da se posveti posebna pažnja for-miranju rezervnih partizanskih odreda, da se pristupi polaganju zakletve u svim jedinicama gdje to nije izvršeno, a polažu je i rezervni partizanski odredi.

Na kraju naredbe se govori o izgledu službenih partizanskih zastava i kapa i o dostavljanju službenih izvještaja.

Sedam dana nakon naredbe održan je u Komandi 1. rejona sastanak s po-litičkim komesarima i komandirima odreda 1. rejona. Bio je posvećen reorga-nizacij jedinica. Izlaganjem komandanta Rejona Ćanice Opačića delegati su upoznati s odlukama iz Stolica i s rezolucijom koja je donijeta na 1. konfe-renciji delegata Korduna i Banije. Upoznao je prisutne s odlukom kojom je Komanda 1. rejona preimenovana u Štab 1. bataljona, 2. rejona u Štab 2. ba-taljona, 3. rejona u Štab 3. bataljona i 4. rejona u Štab 4. bataljona. Za ko-mandanta 1. bataljona postavljen je Ćanica Opačić, za političkog komesara Ante Kukuljan, a za operativnog oficira Bogdan Oreščanin. Komandiri i po-litički komesari odreda su podnijeli izvještaje o političkom i vojničkom stanju u odredima. Opačić je pročitao naredbu o organizaciji 1. bataljona. U naredbi je napisano da će 1. bataljon imati četiri čete, da će 1. četa biti »Debela kosa« sa sjedištem u šumi Debela kosa, 2. četa »Crna Lokva« sa sjedištem u Crnoj Lokvi, 3. četa »Radonja« sa sjedištem u logoru partizanskog odreda Radonja i 4. četa »Perna« sa sjedištem u logoru Perna.

U sastav 1. čete ušli su kao 1. i 2. vod odred »Debela kosa«, kao 3. vod odred »Loskunja«, te 4. vod odred »Donji Skrad«. Za komandira čete postavljen je Ignjatije Gnjaco Perić, a za njegova zamjenika Mile Ljepović, koji je ujedno bio i komandir 1. voda. Za političkog komesara postavljen je Milutin Košarić, a za zamjenika političkog komesara Mile Basara, koji je ujedno i dalje bio sekretar partijske organizacije 1. i 2. voda. Sekretar skojevske organizacije bio je Rafko Tabor, a njegovi zamjenici Uroš Opačić i Miloš Petrović Pek. Četa je bila naoružana vojničkim puškama i jednim puškomitraljezom tipa »Zbrojov-ka«. Brojno stanje oko 95 boraca.

U sastav 2. čete ušli su odredi »Miholjsko«, »Crna Lokva« i »Jurga«. Za ko-mandira postavljen je Milić Novković, Basaćan, a za političkog komesara Dra-gan Pajić. Ceta je brojila oko 70 naoružanih boraca, a imala je i partijsku ćeliju.

Treću četu činili su odredi »Radonja«, »Vojišnica«, »Brdo«, »Gaćeša-Selo«. Za komandira je postavljen Pero Trbojević, a za političkog komesara Petar Đurić. Komandir i politički komesar nisu bili članovi KP niti SKOJ-a. U četi nije postojala partijska organizacija. Brojno stanje je oko 70 ljudi naoružanih pretežno lovačkim puškama i jednim puškomitraljezom.

U sastav 4. čete jačine oko 80 boraca ušli su odredi: »Perna«, »Pecka«, »Ma-lička« i »Slavsko Polje«. Komandir čete je bio Jovica Lončar, a politički ko-mesar Mile Ratković. Oružje je bilo pretežno lovačko. Ceta je imala tri par-tijske ćelije i 3 organizacije SKOJ-a.

U posljednja dva mjeseca 1941. formirani su partizanski odredi: »Krnjački Grabovac« i »Bijeli Klanac«, koji su ušli u sastav 1. čete »Debela kosa« kao 5. odnosno 6. vod. U selu Ključaru formiran je odred »Ključar«, koji je ušao u sastav 3. čete kao 5. vod, a na teritoriji 4. čete formirani su odredi »Podgorje« i »Crni Potok«, koji ulaze u sastav 4. čete kao 5. odnosno 6. vod. Tako je, koncem decembra 1941. godine, 1. bataljon imao i dalje 4 čete, 20 vodova sa oko 350—400 boraca naoružanih minobacačem 81 mm i s 13 puškomitraljeza. 5 puškomitraljeza i minobacač pripadali su 1. četi »Debela kosa«. Lovačko naoružanje je predato na upotrebu partizanskim stražama i NOO-ima.

Reorganizacija u ostalim komandama rejona i partizanskim jedinicama izvršena je gotovo na isti način i u isto vrijeme. Bivši odredi su zadržali i dalje svoje baze i živjeli su i djelovali gotovo samostalno. U decembru 1941. 1. ili 2. vod 1. čete rijetko su nazivani zvaničnim novim nazivom koji su dobili oktobarskom reorganizacijom, već su ih i dalje nazivali Odredom »Debela kosa«. Cak i u službenoj prepisci, koja je tada vođena, često se susreću nazivi odreda, a rjeđe se nailazi na naziv vodova. Tek početkom 1942. godine bivši partizanski odredi potpuno prelaze u čete, a poslije oslobođenja Vojnića, 12. januara 1942, odredi se gotovo više i ne spominju.

U odnosu na druge krajeve Hrvatske, pa i Jugoslavije, na Kordunu se pojavljuje niz specifičnosti[37] u organizaciji borbenih jedinica. Tako je na Kordunu u toku 1941. formirano 55 malih odreda, od 15 do 40 ljudi. Naoružanje odreda bilo je vrlo slabo, od poneke vojničke puške sa po nekoliko metaka i nekog pištolja do kubura i raznih lovačkih pušaka, a među njima bilo je najviše vrlo zastarjelih kremenjača i kapislara. Punile su se sačmom s prednje strane cijevi, a kad se opali, drugo punjenje traje tako dugo da su ove puške u toku borbe praktički mogle biti upotrebljene samo jednom. Mali odredi, slabo naoružani, primjenjivali su i specifičnu taktiku ratovanja. Ne može se reći da je nastajanje tako velikog broja malih odreda velike autonomije bio neki generalni plan nekog većeg partijskog foruma. Ovo to prije kad se ima u vidu da i većini članova KPJ Korduna nije bilo jasno kakvom politikom i kojim metodama treba otpočeti ustanak. Pojedini članovi KPJ su, prije majskog savjetovanja u Zagrebu, čak mislili da će ustanak otpočeti istovremenim masovnim napadima naroda u gradovima i većim mjestima. Bilo je i drugih specifičnosti. Na teritoriji Široke Rijeke ustanici, prvih dana, formiraju ustanički bataljon koji je bio naoružan s 3 vojničke puške i nešto ostalog naoružanja. S ovim oružjem ustanici posjedaju oko 8 km dugu borbenu liniju i frontalnom borbom namjeravaju zaustaviti dobro naoružane ustaške jedinice. Najkarakterističnija specifičnost ustanka na Kordunu bila je ta što je ustanak bio masovan, što je, kako u vrijeme ustanka, tako i tokom rata, bila tijesna povezanost između fronta i pozadine i da čitavo vrijeme rata nije bilo bitnih oscilacija u razvoju ustanka.

Uporedo s preformiranjem partizanskih odreda u vodove, čete i bataljone,

37 Kada se govori o specifičnostima NOR-a 1941. na Kordunu, treba imati u vidu i činjenicu da su na Kordunu te godine borbu vodile mase boraca i naroda srpske nacionalnosti s kojima je, rame uz rame, bio i malen broj članova Partije KPH Hrvata s Korduna, Karlovca i Zagreba, te dvadesetak članova KPJ i vanpartijaca Muslimana Cazinske krajine. No i pored toga NOR se na Kordunu, od prvih dana ustanka, razvijao i okupljao u borbene redove sve napredne snage radi zajedničke borbe Srba, Hrvata i Muslimana, pod neposrednim rukovodstvom KPJ. Ovakvom politikom zajedništva, još u početku ustanka, udareni su čvrsti temelji bratstvu i jedinstvu između Muslimana, Hrvata i Srba Korduna i Cazinske krajine.

na teritoriji koju je pokrivala 1. četa »Debela kosa« formirano je 8 rezervnih partizanskih odreda.

Na teritoriji sela Vratnik, Radlovića Poljana, Mihajlovićeva Poljana i Partizansko Žarište formiran je rezervni partizanski odred pod komandom Janka Radulovića, u Burić-Selu, Budačkoj Rijeci i Gornjem Budačkom pod komandom Milica Miličina Božića, na teritoriji Krnjačkog i Vojničkog Grabovca pod komandom Miće Magarca Mađarca, na teritoriji Krnjaka, Podgorja i dijela Budačke Rijeke, pod komandom Ilije Pavlovića Ćiće (kapetan bivše jugoslavenske vojske), na teritoriji Tušilovića, Brezove Glave i Okiča pod komandom Miška Blaževića[38], na teritoriji sela Koranski Brijeg, Grijaka i dijela Mlakovca, na teritoriji Dugog Dola i na sektoru Kosijerskog Sela, Malog i Velikog Kozinca i Donjeg Skrada pod komandom Sime Popovića Miće. U njima je bilo preko 500 pretežno mladih ljudi sposobnih za vojsku.

Slična organizacija rezervnih partizanskih odreda bila je i na ostalom dijelu kotara Vojnić. U kasnu jesen 1941. godine u rezervnim partizanskim odredima bilo je preko 2000 rezervista. Oni su bili izvori za popunu ljudstvom borbenih vodova, četa i bataljona. Korišteni su za izvođenje diverzantskih akcija, obavljanje stražarske službe, obavještajne službe, a u nekim slučajevima, kao na teritoriji Perjasice i Budačke Rijeke, ljudstvo rezervnih odreda uzelo je učešća i u odbrani slobodne teritorije.

Partizanske jedinice u novembru i decembru 1941. godine svečanu zakletvu daju zajedno s ljudstvom rezervnih partizanskih odreda.

Zakletva narodu

Više od dva mjeseca poslije osnivanja prvih partizanskih odreda na Kordunu OK KPH Karlovac izdao je direktivu da svaki partizan treba da položi zakletvu. Od komiteta je primljen i tekst, koji je napisao Marko Orešković, član CK KPH i CK KPJ.

Početkom oktobra počele su u nekim odredima pripreme za polaganje zakletve. U pismu OK KPH Karlovac od 10. oktobra 1941, upućenom komandantu NOP odreda Korduna i Banije, Josip Kraš piše:

»...Ja bih došao u utorak 14. X o.g. u Crnu Lokvu ili koje drugo mjesto gdje odredite. Javi mi po kuriru u utorak da li mogu doći i preko koje veze..

Ako možete mojim dolaskom organizirati skupštinu i prisegu partizana, bilo bi poželjno .. ,«[39]

Prije podne, 12. oktobra na Mihajlović Poljani sakupili su se borci partizanskih odreda »Debela Kosa«, »Crna Lokva« i »Radonja«. Prisustvovali su Ćanica Opačić, komandant 1. rejona i Srećko Manola, operativni oficir NOP odreda Korduna i Banije. Polaganju zakletve prisustvovalo je i oko stotinjak ljudi, žena i omladine iz okolnih sela. U 15 sati ljudstvo odreda je postrojeno. Srećko Manola je govorio o značaju zakletve i objasnio način njena polaganja. Canica Opačić je komandovao: »Mirno!« Manola je, glasno izgovarajući svaku

38 General JNA, umro poslije rata u Beogradu.

39 HAK, f. OK KPH za Karlovac, K. 1.

riječ, čitao tekst zakletve. Za njim su partizani jednovremeno i odlučno ponavljali riječi svečane obaveze.

U momentu kad su izgovorene posljednje riječi zakletve, obaviješteni smo od mještana Mihajlović Poljane da od pravca Krnjaka prema Svinjarici[40] nastupa talijanska vojska.

Pretpostavljalo se da neprijatelj izviđa zemljište i prikuplja podatke o odredu »Debela kosa« radi čišćenja šume Debele kose.

Trebalo je da se poslije polaganja zakletve nastavi s narodnim veseljem. Zbog pokreta talijanske vojske plan je izmijenjen. Pod komandom Manole odredi su krenuli u susret neprijatelju. Talijanski izviđački dijelovi su primijetili naše nastupanje i neprimjetno se počeli povlačiti prema Krnjaku. Nije došlo do sukoba, ali je jedan vod odreda »Debela kosa« dobio zadatak da prati pokrete neprijatelja i o promjeni izvještava komandanta Rejona.

Odred »Debela kosa« primio je nov izvještaj od patrola i mještana sela Brebornice, da je domobranska posada iz sela Brebornice kod kuće Dmitra Madžara iznenadno napustila Brebornicu i povukla se prema Veljunu, ostavivši iza sebe veliko skladište građevinskog materijala bivše firme »Hofman«, koja je izvodila radove na trasi nove željezničke pruge Karlovac—Slunj—Bihać. U sumrak skupljeno je oko 40 zaprežnih kola i u toku noći 12/13. oktobra sva tri odreda koja su polagala zakletvu kreću na utovar i evakuaciju građevinskog materijala (daske, letve, cement, cigla i drugo). Postavljene su zasjede prema neprijateljskim posadama u Krnjaku i Veljunu, a potom se počelo s utovarom i prijevozom. Zaplijenjeni materijal je prebačen iste noći u Debelu kosu i Petrovu goru, a kasnije je korišten za izgradnju logora, bolnice u Petrovoj gori i podzemnih magacina u Debeloj kosi i Petrovoj gori.

Partizanski odred »Široka Rijeka« u prva dva mjeseca postojanja polagao je dva puta zakletvu, jednu, nezvaničnu, odmah nakon formiranja odreda, a drugu, zvaničnu, 16. oktobra 1941. Bio je to jedini partizanski odred koji je dva puta davao svečanu obavezu. O tome Mile Savić, zamjenik komandira odreda, piše:

»Formirali smo odred na brdu Cecelju više sela Svinjice. Nakon toga izabrali smo komandira i desetare odreda. Nakon toga Milan Krneta jedan od komnadira odjeljenja, predložio je da ljudstvo odreda položi neku zakletvu, da se na neki način obaveže na disciplinu, drugarstvo i međusobno povjerenje. Ovaj prijedlog je jednoglasno usvojen, ali nismo znali kako treba da glasi tekst zakletve. Mili Saviću pala je na pamet ideja da bi zakletva mogla sličiti na onu koju su polagali nekadašnji hajduci koji su se borili protiv Turaka. Mile je znao i dio teksta neke hajdučke zakletve koju je on kao mladić slušao od starijih ljudi, pa i svoga djeda. Nakon što je drugovima ispričao sve što je znao o toj zakletvi i o načinu polaganja, ljudstvo odreda se s oduševljenjem jednoglasno izjasnilo da se posluže tim tekstom i načinom polaganja zakletve. Nakon toga ljudstvo je posjedalo na zemlju ukrug, a komandir odreda je naredio da svi jednovremeno izgovaraju riječi koje će polako govoriti Mile Savić. Riječi zakletve glasile su otprilike ovako:[41]

»Ja N. N. zaklinjem se tvrdom vjerom i svojom čašću da nikad neću izdati svoje drugove i da ću se vječno boriti rame uz rame sa svojim drugovima i da neću odati ni iznevjeriti svog druga, pa makar i ja pao pokraj njega, a ako

40 Sada Partizansko Žarište.

41 HAK.

izdam svoje drugove i prekršim ovu zakletvu neka me moji drugovi pred svima strijeljaju.

Obavezujem se da ću ujedno služiti svom narodu i da nikad neću raditi protiv njega .. ,«[42]

Poslije polaganja zakletve borci odreda spustili su se s brda Cicelja u kuću Miladina Cimesa, gdje im je priređena mala svečanost uz čašicu rakije, nešto sira, šunke i kuvanih jaja. Nakon ovog predjela i seoskog veselja pripremljen je i ručak.

Drugu zakletvu odred »Široka Rijeka« je položio 16. oktobra 1941. godine u logoru u Đaković-potoku. Nekoliko dana prije polaganja zakletve, komanda odreda obavijestila je narod okolnih sela i pozvala stanovništvo da prisustvuje svečanom činu polaganja zakletve. Bilo je predviđeno da svaki punoljetni mještanin okolnih sela, zajedno sa ljudstvom odreda, polaže partizansku zakletvu.

Šesnaestog oktobra osvanuo je lijep i topao dan. Obezbjeđenje slobodne teritorije bilo je prepušteno seoskim stražama kako bi čitavo ljudstvo odreda prisustvovalo polaganju zakletve. Nešto iza deset sati ispred logora, na obližnjoj livadi, pored žuborećeg Đaković-potoka, počeo se sakupljati narod sela Džaperovca, Jagrovca, Široke Rijeke, Svinjice, a došlo je i nešto naroda iz udaljenijih sela Maljevca i Buvače. Svečanom činu prisustvovao je komandant 2. rejona Robert Domani. Odred je postrojen i narod zauzeo svoje mjesto. Stanko Trkulja, politički komesar odreda, uzeo je riječ. Na početku govora objasnio je značaj partizanske zakletve, a zatim je govorio o razvoju odreda, njegovim uspjesima i vojno-političkoj situaciji kod nas i u svijetu. Nakon toga je Dušan Vergaš, komandir odreda, izgovarao riječi zakletve, a za njime su ponavljali borci i prisutni narod.

Nakon polaganja zakletve odred »Široka Rijeka« krenuo je ubrzanim maršem prema logoru partizanskog odreda »Miholjsko«. Primljena je obavijest da su Talijani napali logor u zaseoku Opačići u Miholjskom. Dok je odred stigao do Opačića, Talijani su već bili na juriš izbačeni iz Petrove gore pa se odred vratio u svoju bazu. Mada je odred stigao sa zakašnjenjem, on je pokazao da je ljudstvo odreda spremno da i u teškim situacijama pritekne u pomoć susjednim odredima, što je imalo velik odjek u stanovnika sela Miholjskog i okoline.

Partizanski odredi na istočnim padinama Petrove gore, koji su sačinjavali 4. četu 1. bataljona, položili su zakletvu 9. decembra 1941. godine. Pripreme za polaganje zakletve trajale su osam dana, da bi se 9. decembra u selu Perni okupili borci 4. čete i preko 1500 ljudi, žena i omladine iz sela Crnog Potoka, Starog Sela, Katinovca, Vorkapića, Perne, Pecke, Maličke, Blatuše i Podgorja. Narod i borci izašli su na livadu u Suvoj Perni. Rukovodilac zakletve bio je Canica Opačić, komandant 1. bataljona, a činu polaganja zakletve prisustvovali su Rade Bulat, sekretar kotarskog komiteta Vojnić, i Bogdan Oreščanin, operativni oficir 1. bataljona. O toku zakletve Rade Bulat piše:

»Gledam i divim se dostojanstvenom držanju boraca koji dočekuju komandanta 1. bataljona Stanka Opačića. Među istaknutim borcima zapazio sam Stevu Janjanina, seljaka iz Maličke, izuzetno hrabrog borca koji je i na dan zakletve kao i uvijek u borbi i svojim držanjem odavao čvrstinu i odlučnost...

42 Isto, str.

Ozbiljna i samouvjerena lica boraca u stroju bila su mirna, znatiželjna, radosna i zadovoljna što je i taj dan došao. Posmatrao sam lik borca Jovice Zlatara, meni uvijek dragog zbog njegove hrabrosti, jednostavnosti, neposrednosti, čvrstine i odanosti. Uz Jovicu stajao je njegov nerazdruživ drug i prijatelj Marko Ulemek. Marko je bio jedan od najboljih strijelaca koje sam u ratu sreo. Marko i Jovica su se uvijek takmičili tko će bolje gađati...

Najupečatljiviji utisak s polaganja zakletve bilo je ponavljanje teksta, koji je čitao komandir Jovica Lončar. Na prostranoj livadi pokrivenoj snijegom, po hladnoći trebalo je glasno govoriti da svaka riječ odjekne. Kad je Jovica počeo čitati, nastupio je potpuni muk. Svi prisutni su se napregnuli da što bolje čuju i zapamte riječi. Iako su partizani tekst zakletve prethodno dobro naučili, red je predviđao da se riječ po riječ i ponavlja.

Stroj boraca koji je pred prisutnim narodom složno odgovarao i ponavljao riječi zakletve, pružao je nezaboravnu sliku. Partizani su tada prerasli u još veću i moderniju vojsku, kojom se svaki od prisutnih ponosio. Mnogima je to bio još veći događaj, jer osim naših djedova, koji su u austrougarskoj vojsci kao graničari prisustvovali sličnim vojnim svečanostima, mi nismo bili navikli na takve i slične manifestacije. Stoga se ova zakletva dubopo dojmila svih. Ljudi su osjetili svoju veličinu, shvatili su svoju snagu, koja je postajala još veća. Osjetili su da pripadaju velikoj porodici čiji je simbol u ratu snaga i oružje. Sirila se spoznaja da je čovjek sam za sebe malen i slab, a udružen i organizovan u zajedničkoj borbi velik i snažan . ..

Govor koji je poslije izvršene zakletve održao Ćanica i pljesak naroda bio je više nego pusto odobravanje naroda. Ni jednom govorniku ne bi bilo teško govoriti ovakvom narodu. Nije bilo nužno izreći mnogo riječi. Narod je brzo i lako shvaćao, jer je u toj borbi i sam čitavim svojim bićem učestvovao.. .«[43]

Poslije podne 26. decembra u rejonu Crne Lokve u Petrovoj gori zakletvu je, uz prisustvo nekoliko stotina stanovnika ovog kraja, položilo ljudstvo 2. i 3. čete 1. bataljona. Borci su se zaklinjali da iz ruku neće pustiti oružje dok posljednji fašistički okupatorski vojnik ne napusti našu zemlju, sve dok posljednji sluga okupatora ne bude iskorijenjen. Nisu sezaklinjali samoborci koji su nosili oružje, zaklinjao se i narod Korduna.

Borbe od septembra 1941. do marta 1942.

Tri puške u Budačkoj Rijeci. U toku prva dva mjeseca NOB-e partizani kotara Vojnić uglavnom su izvodili akcije na manje neprijateljske patrole, a diverzantske akcije svodile su se na rušenje manjih mostova ili ptt stupova. Početkom septembra dolazi do vidnijeg preokreta u taktici partizanskog ratovanja. Partizani počinju napadati neprijateljske posade, postavljaju veće zasjede i napadaju neprijateljske kolone. Diverzantske akcije također su značajnije.

Prvu veću diverzantsku akciju na Kordunu izveli su noću 10/11. septembra partizani odreda »Loskunja« i »Debela kosa« na putu Tušilović—Krnjak—Vejun. Sarčev most u Budačkoj Rijeci bio je često meta za rušenje. Oružničko-

43 Rade Bulat: Svjedočanstva iz Petrove gore, str. 224.

-ustaška posada u Krnjaku odredila je braću Stanka, Dušana i Milana Sipica iz Budačke Rijeke da čuvaju most, mada se oni nisu rado prihvatili tog zadatka. Bili su naoružani vojničkim puškama sa po 25 metaka. Vjerojatno zbog toga što je narod Budačke Rijeke osuđivao braću Sipice, oni su odlučili da stupe u vezu s komandom odreda »Debela kosa«. Poslije podne 7. septembra u Basarskom groblju, na zapadnoj ivici šume Debela kosa, održan je sastanak između predstavnika odreda i braće Sipica. S braćom Sipić došao je Mićo Savić, gostioničar iz Budačke Rijeke, koji je bio posrednik na sastanku. Donio je sanduk piva koje je popijeno u čast postignutog dogovora. Dogovoreno je da odred »Debela kosa« izvrši diverziju na putu kroz Budačku Rijeku i demonstrativni napad te razoruža braću Sipiće kako bi se kod ustaških vlasi;i stvorila slika da su Sipici napadnuti i prisiljeni na predaju pušaka.

Noću 10/11. septembra odred je s tridesetak ljudi iz rezervnog partizanskog odreda Budačka Rijeka izašao na dionicu ceste selo Brebornica—Budačka Rijeka—Krnjak. Bila je skoro ponoć kada je ljudstvo odreda počelo s akcijom. Na dionici od oko 6 km začuli su se udarci motika, krampova i lopata, struganje pila i krckanje makaza za sječenje žice. Na »gradilištu«, kako su ga partizani nazvali, bilo je te noći sve u pokretu. Svi su radili bez obzira na umor. Uz pjesmu, šalu i viceve bilo je lakše rušiti bandere, mostove, propuste, sjeći telefonske žice i razbijati izolatore na stupovima. Za to vrijeme smo Mile Basara, zamjenik političkog komesara odreda, i ja išli od kuće do kuće i za prozore i vrata zatiskivali letke namijenjene mjesnom stanovništvu. U lecima, koje je izdalo partizansko rukovodstvo za Petrovu goru, srpski narod se obavještava o vojno-političkoj situaciji u zemlji, poziva se na čvršće veze s partizanskim jedinicama, da ne vjeruje lažnoj ustaškoj i okupatorskoj propagandi.

Politički komesar odreda, Milutin Košarić sa grupicom partizana uputio se kućama braće Sipić radi oduzimanja pušaka i municije.

U ovoj diverzantskoj akciji zaplijenjene su 3 puške[44] i 75 metaka te uništen most na putu Budačka Rijeka—Trupinjak poznat kao Mikičin most i Sarčev most na putu Budačka Rijeka—Vojnić. Telefonske instalacije na dužini od oko 6 km su potpuno uništene, bandere su presječene na tri mjesta tako da se više nisu mogle koristiti, a telefonske žice su presječene na manje komade i raznijete. Cesta između Krnjaka i Veljuna prekopana je na pet mjesta, uništeno je 5 splavnica na cesti, a drveće pored puta je posječeno i od njega su napravljene barikade.

Iste noći partizanski odred »Loskunja« uništio je na cesti Krnjak—Tušilović 4 ptt stupa i pokidao nekoliko stotina metara telefonske žice.

Poslije akcije, mada umorni i neispavani, svi smo bili zadovoljni i veseli Pred zoru U. septembra iz preko 80 grla čula se tiha i melodična pjesma »Oj Lenjine tebe narod zove, ustaj, druže, rane im izliječi...«.

Ispod zapadnih obronaka Debele kose rastajemo se od boraca rezervnog partizanskog odreda koji su u toku noći pružali pomoć u rušenju komunikacija. Rezervisti odlaze na odmor, a ljudstvo odreda produžava marš kroz selo Budačku Rijeku, zaseoke Periće i Vile, prelazi cestu Vojnić—Velika Kladuša kraj Vilina točka u Kuplenskom i odlazi na naredni zadatak.

44 Već 27. 9. 1941. isti odredi izveli su diverziju na cesti Tušilović—Vojnić 1 Krnjak—Veljun. Tom prilikom uništeno je 5 km puta. Vidi Zbornik, tom 5, knj. 1, str. 434.

Vojnić-kolodvor u plamenu

Početkom septembra, a naročito poslije Prve konferencije delegata NOP-a Korduna i Banije, borbe se nastavljaju pojačanom žestinom. Odredi izvode akcije širom Korduna, a koristeći taktiku iznenadnih napada i noćnih borbi postižu sve veći uspjeh. Komanda 1. rejona[45] donosi odluku da napadne domobransku posadu u željezničkoj stanici Vojnić-kolodvor[4U]. Za akciju predviđeni su svi odredi Prvog rejona. Odred »Debela kosa« i »Perna« trebalo je da napadnu neprijatelja u stanici, dok su ostali odredi bili na osiguranju ili su u isto vrijeme izvodili diverzantske akcije na cesti Vojnić—Vrginmost. Četrnaestog septembra u 3 sata sve jedinice su bile na određenim mjestima. Odredi »Debela kosa« i »Perna« prilaze neprijatelju. Kad su se primakli nadomak željezničke stanice, iz obližnjeg potočića izletjelo je desetak ptica koje su svojom grajom i klepetanjem krila upozorile domobrane na opasnost te se oni počinju pripremati za bjekstvo. Partizani otvaraju vatru na željezničku stanicu i upućuju poziv domobranima za predaju. Umjesto predaje domobran[1] odgovaraju vatrom i kroz prorijeđenu zasjedu partizanskog odreda »Crna lokva« izvlače se prema Utinji.

Odredi »Debela kosa« i »Perna« su uništavali stanična postrojenja i sve ostalo što je moglo poslužiti neprijatelju. Nakon jednosatnog zadržavanja objekti i postrojenja na Vojnić-koloďvoru su zapaljeni, a partizanski odredi povukli su se u pravcu Petrovca.

Okružni komitet KPH Karlovac izvijestio je CK KPH o rezultatima akcije na željezničkoj stanici Vojnić,[47] a isto tako neprijatelj je u više izvještaja spominjao napad na posade željezničke stanice Vojnić-kolodvor.

Pred večer istog dana ustaše, kad su se vraćale, zapalile su i u obližnjem selu Slavsko Polje srpsko-pravoslavnu drvenu crkvu i nekoliko seljačkih kuća koje su vjerovatno u to doba bile napuštene, jer je tamošnje seljačko srpsko stanovništvo po običaju, ako se u blizini što događa, napustilo svoje domove, i posakrivalo se. Te su kuće gorjele do kasno u noć.

Željeznički promet uslijed ovog događaja bio je toga dana prekinut.. ,«[48]

Mada akcija na Vojnić-kolodvor nije u potpunosti uspjela, imala je velik odjek kako u narodu Korduna, tako i u neprijatelja. Već sama činjenica, o kojoj se govori i u spomenutom neprijateljskom dokumentu, da je u akciji učestvovalo preko 200 partizana i da su uništena željeznička postrojenja na kolodvoru, pilana, veliko skladište željezničkih pragova, dvije željezničke lokomotive i vojni sjenik pun sijena te da je14. 9. saobraćaj napruzi Karlovac—Vrginmost—Glina potpunu prekinut, bila je dovoljna da se vidi snaga i organiziranost partizanskih jedinica kotara Vojnić. Osim toga, poslije napada i oslobađanja Perjasice a sada i želj. stanice Vojnić, neprijatelj ne samo u tim mjestima već i širom Korduna znatno pojačava svoje posade. Tako, na primjer, već 18. septembra na kolodvoru Vojnić našla se domobranska četa naoružana pored pušaka i s 3 puškomitraljeza, a slično je bilo i s posadom u Perjasici.

45 Komande rejona počele su funkcionisati sredinom septembra i ovo je bila prva akcija kojom je komandovala Komanda rejona.

46 Zbornik, tom 5, knj. 1, dok. br. 30, str. 88 i 89.

M Vidi Zbornik NOP-a, tom 5, knj. 1, str. 88.

*8 Zbornik NOB-a, tom 5, knj. 1, str. 418.

Dvije eksplozije potresaju Vojnić[49]

Diverzantske akcije su najčešće izvođene na putevima Karlovac—Krnjak—Slunj, Budaćka Rijeka—Vojnić, Krnjak—Barilović i Karlovac—Vojnić—Krstinja. U izvođenju akcija bilo je velikih teškoća zbog nedostatka eksploziva i specijalnog alata za rušenje. Služili smo se samo pijucima, lopatama, batovima i drugim sličnim alatkama i često smo razmišljali i planirali kako da se domognemo boljih i efikasnijih sredstava za rušenje. Svi naši planovi bili su uzaludni, jer je i neprijatelj imao takvog materijala, a ono što nisu imali ustaše, domobrani i Talijani, nismo ni mi mogli nabaviti.

Posve slučajno razgovarali smo u komandi odreda o tome 16. septembra sa Stankom Mrkićem-Ćanom, našim partizanom. Za vrijeme razgovora Mrkić se sjetio da mu je stric jednom pričao kako je zatrpao neke mine u most između Krnjaka i Tušilovića.[50]

Sretni zbog ove vijesti poslali smo Stanka k stricu, da još jednom provjeri sve detalje o minama. Za nekoliko sati Cane se vratio s grubom skicom mosta u Donjem Budačkom, na kojoj su bila ucrtana mjesta gdje se nalaze mine.

Noću 17/18. septembra petnaest partizana odreda »Debela kosa« otišlo je u potragu za minama. Po dolasku u blizinu mosta postavljena su osiguranja prema Tušiloviću i Krnjaku, a ljudstvo koje je bilo određeno za pronalazak mina i rušenje mosta izašlo je na most. Most je dugačak oko 20 metara, izrađen od armiranog betona na važnoj cesti Karlovac—Krnjak—Bihać, u neposrednoj blizini zaseoka Pavkovići. Pošlo nam je za rukom da otkrijemo mjesta gdje su mine postavljene. Počeli smo iskopavati. Komandir odreda odlučio jg da se jedna mina, težine oko 50 kg, upotrijebi za rušenje mosta. Drugu minu trebalo je prenijeti u Debelu kosu i čuvati za izvođenje druge diverzantske akcije. Posao je bio riskantan jer nismo imali stručnih minera. Pred zoru izvadili smo prvu minu, a drugu pripremili za rušenje mosta. Sklonili smo se u zaklone i upalili štapin. Nakon nekoliko minuta pojavio se plameni bljesak, i čula se jaka detonacija.

Našoj radosti nije bilo kraja. Čučali smo i dalje u zaklonu. Od radosti smo povikivali: »Ura, evo ti, Ante, pozdrava od Kordunaša«. Kad se eho eksplozije stišao, svi smo potrčali u pravcu mosta. Most više nije postojao.

Druga značajnija diverzantska akcija izvršena je noću 3/4. oktobra 1941. godine na istom putu, oko 3 km južno od Tušilovića, na rijeci Radonji. Trećeg oktobra, ujutro, komanda odreda uputila je u pravcu sela Brezova Glava pored Tušilovića svog najmlađeg partizana Vojislava Martinovića-Vojicu, koji nije imao više od 16 godina, sa zadatkom da se u toku dana kreće u blizini mosta i da izvidi ima li u njegovoj blizini neprijateljske vojske, čuva li ga noću straža i kreće li se neprijateljska vojska po cesti. Oko 18 sati dobili smo obavijest od Vojice da poslije podne nije bilo neprijateljskih vojnika u blizini mosta, već da je jedino u toku dana naišla ustaško-domobranska patrola, koja je prešla preko mosta na putu iz Krnjaka za Tušilović. Jedan domobran js upitao Voju: »Sto ti, dječače, radiš na mostu?«, a mali, onako u poderanoj se-

49 Članak prenijet *Ì2,* knjige Partizanski odred Debela kosa od istog autora, str. 46—49.

50 Mrkićev stric bio je za vrijeme mobilizacije biv. jug. vojske stražar na tom mostu. U slučaju iznenadnog nailaska neprijatelja stric je trebao aktivirati mine, i tako uništiti most. Međutim, budući da je do kapitulacije jug. vojske došlo brzo i iznenađeni Mrkićev stric nije porušio most, već je jedino pri napuštanju mosta izvadio kapisle s upaljačem iz tijela mina, a mine pokrio zemljom.

ljačkoj odjeći, odgovori da peca ribe. Na to ga domobran dobroćudno upozori neka peca, ali neka pazi da ne padne u vodu. Vojo se nasmiješi i povuče svoju nit na kojoj je visio čavlić umjesto udice.

Po primitku Vojinog izvještaja, odred je krenuo na zadatak. Sobom smo nosili minu tešku oko 50 kg. 3. oktobra[51], oko 23 sata, stigli smo u rejon mosta. Postavili smo osiguranje prema Tušiloviću i Krnjaku. Za miniranje mosta određeni su Zorko Opačić i Jože Culjat s desetak partizana. Taj je most bio kombinacija armiranog betona s dva željezna luka, raspona preko 20 metara. Za njegovo rušenje trebalo je više stručnog znanja i vještine. Morali smo paziti da rušenje uspije, jer smo raspolagali samo jednom minom. Jedan sat po dolasku na most mina je upaljena. Ćula se najprije jaka eksplozija, zatim lomljenje željezne i betonske konstrukcije. Jedan komad armiranog betona, težak preko 100 kg, odbačen je do zaklona gdje je bio Milivoj Đipalo s partizanima. Sve je prošlo bez žrtava.

S političkim komesarom odreda Milutinom Košarićem, Mićom Malićem i desetinom partizana iz odreda u to vrijeme nalazio sam se na osiguranju ^ blizini raskrsnice puteva u Brezovoj Glavi, uz kuću gostioničara Mile Blaževića. Mile je bio poznat kao dobar gazda, dobar i pošten građanin. Nakon eksplozije na prozoru kuće pojavljuje se Blaževićeva žena i sva usplahirena upita kakva je to grmljavina. Rekosmo joj da se ne plaši i da mirno spava, naša artiljerija tuče ustaše i Talijane u Karlovcu. Zena je vrisnula i zatvorila prozor. Tada se na vratima kuće pojavljuje njen muž Mile bunovan, ali sa smiješkom na licu, rekavši: »Evo vam flaše sa 10 litara vina, pretpostavljam da ste žedni. Popijte malo pa ćete lakše otići do Debele kose. Milu smo posavjetovali da bude oprezan jer bi se sutradan kad vide razoreni most ustaše mogle svetiti nad okolnim narodom. Dohvatili smo ponuđenu flašu vina i popili po dobar gutljaj, zahvalili smo se i krenuli u bazu.

Dvije jake eksplozije na mostovima potresle su Brezovu Glavu i doprle čak do Vojnića. Oba mosta potpuno su srušena zahvaljujući »stručnjacima« Jožu Culjatu i Zorku Opačiću, koji su barem donekle znali rukovati eksplozivom, kao i ostalim partizanima koji su pokazali punu umješnost u ovim akcijama. Ustaška vlast je pored srušenih mostova podigla provizorne mostove koje sm.) mi kasnije mnogo lakše i s manje muke rušili.

Poručnik **Blasi** u **našem zarobljeništvu**

Početkom maja 1941. godine stigle su na Kordun prve talijanske okupatorske trupe i zaposjele općinska i kotarska mjesta. Prije podne 11. maja stigao je u Vojnić 15. bataljon 11. bersaljerskog puka, a neki dijelovi tog bataljona smjestili su se u Krnjaku i okolnim selima, gdje su ostali do 27. jula, kada su iznenadno napustili Kordun i povukli se prema Lici i Hrvatskom primorju. Zbog naglog razvoja NOP-a na Kordunu i sve kritičnije situacije za Pavelićeve trupe, talijanska okupatorska vojska, početkom oktobra 1941. godine,

SI Prethodne noći partizanski odred Perna i Malička izveli su diverzantsku akciju na putu selo Vojišnica—Biljeg—Vrginmost. Tom prilikom uništena je 41 bandera. pokidane telefonske žice u dužini od 5 km, cesta prekopana na 3 mjesta. Ujedno je želj. tunel šumske manipulacije Vojnić-kolodvor, koji vodi ispod ceste na Biljegu srušen i spaljen, zbog čega je na ovoj cesti direktni promet obustavljen.
Vidi Zbornik NOR-a, tom 5, knj. 1, str. 446.

ponovno dolazi na Kordun i zaposjeda važnija mjesta i putne objekte. Do 10. oktobra talijanski konjički puk »Aleksandrija« zaposjeo je selo Veljun, a neki dijelovi puka i zaselak Božici kraj Krnjaka. U toku 11. oktobra komanda puka s 1. divizionom ušla je u Vojnić i u njemu uspostavila svoju posadu. Drugi divizion tog puka razmješten je u selu Miholjskom i Krstinji. gdje je ostao nekoliko sedmica.

Prva talijanska motociklistička četa bila je od 9. do 16. oktobra u Krnjaku, a zatim se vratila u Karlovac. U isto vrijeme u Krnjaku se razmjestila i 171. četa protuoklopnih topova 47/32, a ostala dva voda s komandom čete zaposjeli su položaje kraj Topuskog.

Drugi divizion topova 75/27 mm 57. artiljerijskog puka divizije »Lombardia« nalazio se 9. oktobra na prostoru Veljun — zaselak Božici kraj Krnjaka. U toku 11. oktobra divizion se premjestio u Vojnić, a 16. oktobra prešao u Karlovac.

Noću 16/17. oktobra partizanski odredi »Debela kosa« i »Loskunja« razoružali su domobransku posadu u Tušiloviću. Sutradan, prije podne, 27. bataljon 11. bersaljerskog puka, ojačan četom lakih tenkova koji su do tada bili u Krnjaku, zaposjeli su Tušilović, gdje ostaje više dana.

Talijanske okupatorske trupe ulazile su na Kordun postepeno i prvih dana svog dolaska uspostavile su svoje posade duž komunikacije Karlovac—Krnjak—Slunj, Karlovac—Vojnić—Krstinja. Jače snage držali su u Vojniću i Karlovcu, odakle su po potrebi mogli brzo intervenisati po cijelom Kordunu.

Izjavljivali su da su oni »veliki prijatelji« srpskog naroda i kako su se vratili na Kordun da bi zaštitili srpski živalj od ustaškog klanja. Talijanska obavještajna služba po dolasku na Kordun nastoji uspostaviti veze s partizanskim odredima »Perna«, »Debela kosa« i »Široka Rijeka«. Izabrali su tri odreda koji su imali baze daleko jednu od druge, odnosno pokrivali vrlo široko područje. Bili su to najbolji odredi koji su imali velik uticaj na lokalno stanovništvo. Poručnik Đuzepe Blasi[52], talijanski obavještajni oficir, 10. oktobra dolazi u selo Svinjaricu, koje se nalazi na ivici šume Debela kosa, i preko seljana traži da se sastane sa predstavnicima odreda »Debela kosa«. Sutradan, 11. oktobra odred je krenuo iz Debele kose u Budačku Rijeku da bi postavio zasjedu na brdu Cukuru kod zaseoka Sipići. Kad je odred stigao do Svinjarice, primjećuje putnički automobil koji je ulazio u selo. Umjesto zasjede odlučeno je da se odred spusti u selo pretpostavljajući da je u automobilu talijanski oficir koji je tražio vezu s odredom. Blasi nas je dočekao s osmijehom, blago se naklonio i nazvao nam »Dobro jutro!« »Kako ste?«. Umjesto otpozdrava Blasiju je rečeno da je uhapšen, na što je promijenio izraz lica. Nastojao je da bude hladnokrvan i da odigra svoju ulogu do kraja onako kako je zamislio, pa je odgovorio: »Nema razloga za moje hapšenje. Uostalom ja nemam vremena da se tu zadržavam, jer imam nekih hitnih poslova ...« Blasi i njegov vozač su razoružani i sprovedeni u Debelu kosu.

Od 11. do 14. oktobra Blasi je bio zatvoren u zemunici koja je bila dobro čuvana. U međuvremenu, Komanda NOP odreda Korduna i Banije poslala je po vozaču automobila pismo talijanskoj komandi u Karlovcu, u kojem je obavještavana da je Blasi zarobljen, a od njega i vozača oduzeto je oružje i municija. Za njegovo puštanje na slobodu od Talijana su tražena 4 puškomitraljeza i 4000 puškomitraljeskih metaka. Odgovor nije stigao do određenog vremena,

52 Đuzepe Blasi je bio rodom iz Rijeke, član fašističke organizacije od 1919. godine, govorio je odlično srpskohrvatski. Učesnik je u ratu u Etiopiji i u Grčkoj.

a talijanske trupe su svakog dana vršile izviđanja u pravcu šume Debele kose. Blasi je 14. oktobra, radi bolje sigurnosti, prebačen na čuvanje u Petrovu goru. Istog dana od talijanske komande stiglo je u odred Debela kosa pismo. Kako na listu papira nije bilo štambilja, adrese i potpisa, ono nije uzeto u razmatranje.

Talijani nisu dobili odgovor na svoje pismo od 14. oktobra pa zato šalju drugo[53], sa službenim pečatom i važećim potpisom slijedeće sadržine:

»Komandiru neredovne čete koja operiše u zoni Krnjaka

Može se reći tome komandiru da pusti na slobodu našeg poručnika Đuzepe Blasija, koga su zarobili partizani te čete. Poručnika Blasija dovedite na most u Krnjaku, a kao protuuslugu tražite novca koliko hoćete. Ujedno vam se može reći da predate vaše oružje i da se vratite svojim kućama u zagrljaj vaših porodica, kao što su to uradile vaše kolege iz Bosne i Crne Gore. U protivnom, ukoliko ne pristanete na ovaj naš prijedlog talijanska vojna sila upotrebit će sve svoje raspoloživo oružje i uništiti će vas, vaše familije i vaše domove.

Talijanska vojska došla je u Hrvatsku da zaštiti srpski živalj od ustaškog klanja i terora. U skoro vrijeme sve ustaše će biti razoružane...«

Na osnovu podataka koje je dobila talijanska ob. služba od jednog mještanina iz Miholjskog, koji je radio za ustaškog povjerenika Ivića Tominca u Krstinji, Talijani se odlučuju da 16. oktobra 1941. godine s ojačanim divizionom konjice napadnu dio šume Petrove gore gdje se nalazio logor partizanskog odreda »Miholjsko«, a potom da nastave prodor prema Crnoj Lokvi, unište istoimeni partizanski odred i oslobode Blasija koji se nalazio u zarobljeništvu. Talijani su uspjeli iznenaditi odred »Miholjsko«, komandira odredu Milu Martinovića su zarobili, vezali konju za rep i vukli ga dok nije izdahnuo. Talijani dalje nastupaju prema mjestu gdje je Blasi navodno bio zatočen. Pred logorom Crna lokva oni su zaustavljeni i izbačeni iz šume. U to vrijeme Blasi je pokušao pobjeći, ali ga je u tom spriječio stražar kojem nije preostalo ništa drugo nego da ga ubije.

Partizanski odredi »Perna« i »Široka Rijeka« su iz znatiželje prihvatili talijansku ponudu za razgovor, mada se unaprijed znalo da s okupatorom ne može biti pregovora i sporazuma. Kako su ti pregovori tekli između odreda »Široka Rijeka« i talijanske komande iz Velike Kladuše, Matija Marjanović, učesnik u pregovorima, ispričao mi je slijedeće:

»Nakon primljena dva pisma iz talijanske komande u Velikoj Kladuši prihvatili smo ponudu za pregovore, mada od tih pregovora nismo baš ništa očekivali. Pošto je došlo do sporazuma o mjestu održavanja pregovora, o broju delegata s jedne i s druge strane, na kom jeziku će se govoriti i slično, negdje koncem oktobra nas 7 partizana: Dušan Vergaš i Stanko Trkulja, komandir

53 Drugo talijansko pismo zadržao sam i čuvao kao uspomenu. U toku ustaške martovske ofanzive 1942. u jednom iznenadnom ustaškom upadu u prostorije Štaba 2. bataljona 1. KPO ostao sam bez pisma. Prilikom proboja ustaškog obruča 14. maja 1942. u Petrovoj gori nezgodno sam preskočio jedan jarak i tom prilikom popucale su hlače po šavovima. Uzimam šinjel sa mrtvog ustaškog podoficira da bih njime zaštitio golotinju. Na prvom odmoru pretražujem po džepovima šinjela i na veliko iznenađenje, pored ostalih stvari, nalazim u džepu toliko traženo pismo. Ipak je to pismo i po drugi puta palo u ruke neprijatelja Bilo je to u proljeće 1944. kada su Nijemci zaplijenili komoru i u komori neke moje stvari, a među njima dio ratnog dnevnika i talijansko pismo koje se odnosilo na zamjenu Blasija.

i politički komesar čete, te partizani Matija Marjanović, Grujica Carević, Milić Vuletić, Mile Savić i Miladin Cimesa našli su se kod škole u selu Svinjici. U isto vrijeme stiglo je 7 talijanskih oficira koje je predvodio jedan kapetan. Razgovor je počeo na francuskom jeziku jer je Stanko Trkulja dobro govorio francuski, a među Talijanima bio je također jedan oficir koji je govorio francuski. Predstavnik talijanske strane prvi je uzeo riječ pokušavajući objasniti zbog čega su talijanske trupe po drugi put zaposjele Kordun i Cazinsku krajinu. Rekao je da talijanska vojska ima zadatak da zaštiti srpski živalj od ustaša koje u Hrvatskoj vrše masovno uništenje Srba. Zato na talijansku vojsku treba gledati kao na spasioce srpskog stanovništva. Nakon ovog uvoda on traži da partizani predaju oružje i da se vrate svojim kućama, a talijanska vojna sila im garantira miran život i bezbjednost u zemlji. Osim ove on spominje i drugu alternativu po kojoj bi partizani zadržali oružje, ali bi se stavili pod komandu talijanske vojske, s tim što se moraju odreći komunističkog vodstva i kadrova. U tom slučaju Talijani bi ih snabdijevali oružjem, hranom, odjećom i ostalim životnim potrebama. Predstavnici odreda su žučno reagirali na talijanske zahtjeve i prekinuli svaku diskusiju. Stanko Trkulja je u Jme delegacije partizana izjavio da su njihovi zahtjevi, u najmanju ruku, najobičnija drskost. »Došli ste u našu zemlju i nama diktirate uslove i krojite životni put«, rekao je Trkulja, a zatim im je održao kraće političko predavanje rekavši: »Gospodo Talijani! Mi vas ne možemo priznati niti prihvatiti za spasioce srpskog naroda. Rečeno rječnikom običnog jugoslavenskog čovjeka, vi ste okupatori i drugo ništa ne možete biti. Vi ste glavni krivci za stradanje ne samo srpskog stanovništva već i ostalih naroda Jugoslavije. Zato vam savjetujem: Gospodo fašisti, van iz naše zemlje ili u protivnom borba će se nastaviti dok i posljednji okupatorski vojnik ne napusti Jugoslaviju i dok posljednji pedalj zemlje ne bude oslobođen od okupatora i njihovih slugu — četnika i ustaša«.[54] Time je sastanak završen.

Za vrijeme pregovora u Svinjici, jednog trenutka, pažnju pregovarača i naroda Svinjice i Gejkovca privukla je talijanska vojna muzika[55] koja se kretala cestom kroz Gejkovač. Muzika i dva voda pješadije dovezeni su kamionima *'z* Velike Kladuše, muzičari i vojnici izašli su iz kamiona i idući cestom sad u jednom, sad u drugom pravcu svirali vojne marševe. Talijani su na ovaj način u partizana željeli stvoriti strah od regularne vojne sile i prikazati se kao dobronamjeran partner. Talijanskoj delegaciji Trkulja je oštro zamjerio što su za vrijeme pregovora priredili ovu muzičku lakrdiju te im je dodao da na partizane ne bi ostavili bolji utisak da su izveli čitavu reviju jedinica talijanske vojske. Na intervenciju partizana talijanska muzika ubrzo je prestala. Po istovetnom receptu počeli su i završeni pregovori između predstavnika partizanskog odreda »Perna« i talijanske komande iz Topuskog.

Umjesto pregovora partizanski odredi Korduna počinju svakodnevne akcije protiv talijanske okupatorske vojske.

Ivić Tominac bježi iz Krstinje. Prije podne 7. oktobra partizani 2. rejona, ojačani partizanskim odredom »Debela kosa« 1. rejona oslobodili su selo Gli-

54 Matija Marjanović sjećanje, HAK.

55 Za vrijeme pregovora u rejonu Perne Talijani su također dovezli svoju muziku u Pernu i tamo su svirali i paradirali.

nicu kraj Veljuna. Ta vijest primljena je u neprijateljskoj posadi u Krstinji sa strahom jer se neprijatelj bojao napada i na Krstinju. Pretpostavljajući da je sad red na njihovu posadu Ivić Tominac, ustaški povjerenik u Krstinji, izdao je nalog oružničko-domobranskoj posadi u Krstinji da se odmah povuče u Cetingrad. S neprijateljskim vojnicima otišla je i zloglasna ustaška vlast, na čelu sa Ivićem Tomincem koji je kriv za smrt velikog broja stanovnika općine Krstinja. Nešto prije nego što je Krstinju napustila općinska uprava i domobransko-oružnička posada, partizanski odred »Široka Rijeka« pristigao je nadomak mjesta s ciljem da izvrši napad na neprijatelja i oslobodi Krstinju. Kada je, prije podne, 8. oktobra odred »Široka Rijeka« ušao u Krstinju. u njoj više nije bilo neprijatelja. O panici koja je zahvatila domobrane, oružnike i Ivića Tominca najbolje su svjedočile ustaška arhiva i općinska kasa koje su nađene netaknute.

Partizani su iznijeli iz općine Pavelićeve slike i arhivu i naočigled mjesnog stanovništva zapalili. Bilo je puno muke i truda dok je otvorena čelična kasa, u kojoj je nađeno 65 000 kuna i oko 200 000 kuna vrijednosnih papira.

Već sutradan 9. oktobra oružnička postaja iz Cetingrada obavještava Ministarstvo domobranstva u Zagrebu o napuštanju Krstinje. U brzojavu je, pored ostalog, pisalo:

»Dana 8. listopada od 11 do 12 sati zauzeli su četnici Krstinju, kotar Vojnić, zauzeli općinu, razlupali blagajnu i iz nje odnijeli 65 000 kuna u novcu i oko 200 000 vrijednosnih papira. Molim pojačanje jer je Cetingradu od navale četnika po dobivenim podacima, potrebna pomoć pošto prijeti opasnost od navale četnika«.[56]

Na kraju izvještaja zamjenik zapovjednika domobranstva general Tartaglija upozorava Ministarstvo domobranstva da u Cetingradu ima samo 40 oružnika, koji se ne mogu oduprijeti napadima, a nema mogućnosti da im se pošalje pojačanje.

Poslije ove akcije općinsko mjesto Krstinja bilo je slobodno cijelo vrijema rata, a to je bilo vrlo značajno kako za narod ovog kraja, tako i za jedinice NOV i POJ koje su se nalazile u rejonu Cetingrada i Krstinje. Teritorija općine Krstinja bila je slobodna i na njoj sve do konca rata nije bilo neprijateljskih posada. Bila je to prva slobodna oaza na teritoriji kotara Vojnić na kojoj su se slobodno razvijale društveno-političke organizacije i narodna vlast. Cesta Vojnić—Krstinja—Velika Kladuša bila je izbačena iz upotrebe i nju je neprijatelj mogao koristiti samo s jačim snagama.

Narod ove općine je predahnuo od ustaških zločina koji su prije toga bili skoro svakodnevni. Ustaške jedinice su već tokom augusta 1941. na tromeđi općina Velika Kladuša, Cetingrad i Krstinja poubijale nekoliko hiljada stanovnika ovog dijela Korduna. U to vrijeme nastala je i čuvena narodna pjesma:

JEDNO JUTRO TAMAN ZORA RANA™

Prvi puškomitraljez. O akciji grupe boraca partizanskih odreda »Radonja«, »Brdo« i »Vojišnica« koja je izvedena početkom oktobra 1941. godine u kojoj

56 Zbornik NOR-a, tom 5, knj. 1, str. 458.

51 Vidi knj. Narodne pjesme Korduna, str. 223, izdanje »Prosvjete« Zagreb 1971, autora Canice Opačića.

su partizani Korduna zaplijenili prvi puškomitraljez, Dušan Pekić[58], pored ostalog, zapisao je u knjizi Osma kordunaška udarna divizija, str. 81—84, slijedeće:

»... Poslije toga stupio sam u vezu s odredima Vojišnica i Radonja. Najzad je postignut sporazum da se iz odreda »Brdo«, »Vojišnica« i »Radonja« izabere 25 boraca s najboljim oružjem i vojničkim uniformama koji će izvršiti napad na stražu rudnika u Vojišnici.

Stražu kraj rudnika davala je posada iz škole u Vojišnici, i to samo noću. Budući da je straža odlazila za rudnik svakog dana u 19 sati, odlučeno je da se napadne u pokretu na putu do rudnika, i to bliže školi no rudniku, jer je tamo pogodovalo zemljište i mogućnost iznenađenja. Dan ranije izvršio sam lično izviđanje. Straža se kretala u koloni po jedan, s rastojanjem od 10 koraka. Bila je jačine 10 vojnika i 2 podoficira, od toga 2 ustaše i 10 domobrana naoružanih s 10 pušaka, 1 pištoljem i 1 puškomitraljezom. Oružje su nosili o desnom ramenu, puškomitraljez o ramenu i nisu bili naročito oprezni.

Na zbornom mjestu — Mirić-glavici skupila se grupa od 25 boraca. Ovdje je trebalo, između ostalog, riješiti i nekoliko principijelnih pitanja — da li stražarsko odjeljenje odmah pobiti bez poziva na predaju ili ga prethodno pozvati na predaju. Zatim se trebalo dogovoriti što učiniti ako se predaju, da li ih pustiti ili ih strijeljati. Oko ovog razvila se žučna diskusija .. . Kad je postignut dogovor za komandira zasjede izabran je Petar Trbojević[59]. On je predložio da se svi borci rasporede u zasjedi pored ceste na rastojanju od 10 metara, da će on biti pozadi na osmatračnici. Budući da je od desnog krila zasjede škola bila udaljena 800 metara, predložio sam da odredimo grupe za obezbjeđenje s te strane ...

Kad je kolona domobrana bila na sredini zasjede, opalio sam metak nisko preko nje, potrčao cestom za kolonom i uzviknuo: »Predajte se!«. Istog časa grunuo je plotun cijele zasjede. U koloni na cesti začuo se jauk i zavladao metež. Trčeći za vojnicima na cesti, nisam vidio niti jednog od svojih. Ujedno začuh lomljavu kroz šumu u pravcu otkuda smo došli. To naši bježe — pomislih. Uhvati me jeza. Od škole poče da tuče mitraljez, meci su zviždali visoko iznad nas. U susret meni trčala su dvojica domobrana, jedan s puškom o ramenu, a drugi na »gotovs«. »Predajte se!« vikao sam držeći pušku na gotovs i prst na obaraču. Jedan je odmah digao ruke, a drugi zbunjen grčevito potezao za obarač svoje puške i ne nišaneći. Opalio sam prvi i on je pao. Onaj s dignutim rukama vikao je: »Brate, ne pucaj, ja se predajem«. Prišao sam mu, uzeo obadvije puške i naredio da pođe sa mnom. Ustanovio sam da je puška ovog poginulog bila zakočena. Još uvijek ne vidim nikoga od svojih. Naprijed na cesti opali metak iz vojničke puške. Bojao sam se da nije netko poginuo od naših. U tom ugledah »Ćuću« — Petra Pajića kako tuče jednog vojnika puškom po glavi. »Znao sam da si tu, živ ili mrtav«, rekoh i zagrlim ga. »Gdje su ostali naši?« upitao sam ga. On reče da je naprijed vidio Perišu i Ninka. Ninko je ubio puškomitraljesca i uzeo puškomitraljez. Jedan naš je ranjen. Ne znam koji. S gornje strane ceste stajala su dvojica domobrana bez pušaka... Najzad od cijele zasjede na cesti nas se nađe sedam. Lazo Topić je ranjen[60] iznad lije-

58 General-pukovnik u penziji. Vidi Osma kordunaška udarna divizija, str. 81.

59 Petar Trbojević, komandir partizanskog odreda Radonja, umro 1984. godine kao penzioner u svom selu Radonji kraj Vojnića.

60 Lazo Topić Trbojević bio je prvi teži ranjenik koji je primljen na liječenje u novoformiranu partizansku bolnicu u Petrovoj gori.

vog bubrega. Odmah smo ga previli, napravili nosila. Skupili smo zarobljenike i plijen — sedam živih i ranjenih, dva mrtva. Trojica su, znači, pobjegla. Plijen: puškomitraljez, 7 pušaka i 1300 metaka. Zarobljenicima smo održali lekciju, zatim ih pustili.

Već se hvatao suton kad su sedmorica natovarenih toliko željenim tovarom, oružjem, municijom i odjećom, noseći i ranjenog druga, polako milila šumom uz kosu u pravcu Mirić-Glavice...

Na vrhu brda, na jednom proplanku u šumi, jedno četiri kilometra od mjesta zasjede, čuo se razgovor. To je bilo naše obezbjeđenje i učesnici zasjede koji su pobjegli. Nešto su se sporili... »Naših nekoliko ljudi vodi borbu na život i smrt, a mi ovdje jadikujemo. Pljunut će nam u lice kad se vrate«. »Već su oni svi izginuli«, umiješa se jedan. »Da su izginuli, ne bi ovi toliko pucali, neznalico«, opet će onaj grlati. »Istina, oni pucaju svaku noć od straha, ali ova pucnjava liči na pravu i veliku borbu. Predlažem da pođemo i vidimo što je s našima«, javi se još jedan. »Ne treba!« — odgovorili smo mi prišavši im blizu neopaženi zbog njihove galame. »Evo ih! Jeste li živi?«, bilo je prvo pitanje. »Četvrtina od onih koji su pošli«, rekoh, »Ako su tu tri četvrtine s vama, onda smo svi«. — To ih je odmah postidjelo te zašutješe. »Kukavice!« — viknu Periša[B1]. »Stani, Milošu, nije tako, to je prva borba.« umirivao sam Perišu. »Drugovi, Lazo nam je ranjen. Zaplijenili smo jedan puškomitraljez, sedam pušaka, dosta municije i opreme. Sada ćemo lakše ratovati. Dajte pomozite nositi! Treba Lazu što prije da smjestimo u postelju!« Šutke se okupiše oko Laze. Dvojica odmah uhvatiše za nosila, ostali uzimaju puške i opremu koju smo spustili na zemlju da se odmorimo. Kad smo stigli na razvode za logore, podijelili smo opremu i oružje. Sve je išlo glatko dok ne dođe na red puškomitraljez. Na kraju je riješeno da se dà odredu »Radonja«. Zadržano je pravo da ga mogu koristiti odredi »Brdo« i »Vojišnica« kad budu išli u akcije.

Sutradan su svi predlagali nove akcije. U slijedećim borbama nije bilo bježanja. Hrabro su se borili svi. Mnogi od njih pali su junačkom smrću, a među njima i Zore Simunlija.[6]-'

Prvi puškomitraljez nije šutio. Svakodnevno je pjevao svoju pojedinačnu i rafalnu pjesmu koju su uskoro prihvatile desetine puškomitraljeza u rukama kordunaških partizana.«

Drugi napad na Talijane

Talijanska vojska nije se dobro ni razmjestila u Vojniću, a talijanski vojnici počeli su se slobodno šetati po okolnim selima. Obično po dvojica ili trojica naoružanih Talijana odlazili su iz Vojnića u sela radi nabavke jaja i kokošiju.

61 Miloš Trbojevlć ,zvani Periša bio je čuveni borac kordunaških jedinica. Zbog izuzetne hrabrosti, GSH nagradio ga je februara 1943. u Lapcu automatom. Umro poslije rata kao major milicije u Zagrebu.

62 U pjesmi »Sjećanje na moju četu« Vladimir Grijaković kaže:

»Kad se *sjetim Simulije Zora*
Kršna momka Jeo *Petrova gora*
Žuta brka, a muškije vještа
Taj u boju ne poznaje međa.
Kao jelen koraka je laka
Nikad džabe ne troši metaka
Đe *pogleda, pogoditi mora*
Od glasa mu odjekuje gora.

Talijani su bili poznati i kao ljubavnici pa su seoskim djevojkama i mlađim ženama bili prava napast. Cim bi talijanski vojnik došao u selo, s naučenih nekoliko srpskohrvatskih riječi, kao prvo pitali bi mještane: »Ima koka, ima jaja, ima...«, pa su Kordunaši na račun ovoga pravili viceve i ismijavali »civilizovane vojnike«, kako su sebe nazivali talijanski fašisti.

Da bi skrenuli pažnju talijanskim okupatorima da ne misle kako im je dozvoljeno da se nesmetano šetaju kordunaškim selima, uzimaju hranu, a mlađem ženskom svijetu nude ljubavne avanture, komanda partizanskog odreda »Jurga« odlučuje da 16. oktobra, svega nekoliko dana po ulasku Talijana u Vojnić, postavi zasjedu u rejonu G. Vojnića, kod Rašićeva grma. Prilikom izbora mjesta za zasjedu vodilo se računa da ono ne bude u naseljenom mjestu kako se ne bi izazvao neprijatelj na represalije i, drugo, da mjesto bude što bliže neprijateljskoj posadi radi većeg političkog i vojničkog efekta akcije.

U toku 16. oktobra krenula su po uobičajenoj praksi dva naoružana bersaljera u pravcu G. Vojnića i s. Radonje, radi nabavke jaja, kokošiju i kontakta sa ženama. Cim su izašli iz Vojnića i susreli se sa prvim ljudima upitali su ih: »Ima koka, ima jaja, ima ...?« Ljudi su im na to odgovorili da svega ima, ali treba da se prošetaju dalje od Vojnića. Zadovoljni dobivenim informacijama Talijani veselo kreću seoskim putem smijući se i mlatarajući rukama. Tako razdragani upali su u zasjedu odreda i razoružani. Odvedeni su u Petrovu goru i privedeni u Komandu NOP-a za Petrovu goru, gdje se nalazio Srećko Manola. Manola je zarobljenicima talijanskim jezikom ispričao za što se bore partizani, a potom im je govorio o sramnoj ulozi talijanske vojske u Jugoslaviji. Poslije toga Talijanima je rečeno da su slobodni i da se mogu vratiti u Vojnić. Oni traže od Manole da im se vrate njihove »fućile« — puške. Manola im je rekao da to ne dolazi u obzir, već umjesto pušaka Talijani su od Manole dobili potvrdu da su puške broj ... oduzete od NN i NN i na kraju Manola se potpisao: Srećko Manola nel partizano, del Korduno.

Odmah poslije akcije jedna talijanska četa iz Vojnića pošla je u potragu za partizanima. Zapalili su jednu kuću i sjenik, a ubili su Milu Ćordu, starog 21 godinu, te dvije ćerke Mihajla Corde: Dragicu, staru 14, i Milku, staru 5 godina. Istog dana uhapsili su i odveli u Karlovac 9 ljudi od kojih se četvorica vratila kućama nakon mjesec dana provedenih u karlovačkom zatvoru. Petero se nije nikad vratilo: Dragić Corda, Vid Corda i Miloš Lisić zvani Lošin, svi iz Krivaje, te Nikola Pajić i Đuro Rašković iz Gornjeg Vojnića.

Poslije ovog slučaja Talijani se vrlo rijetko odlučuju za izlazak iz posade Vojnić pa i drugih talijanskih posada na Kordunu.

Na redu je Tušilović. Sredinom oktobra partizani nisu više napadali samo usamljene neprijateljske vojnike i manje patrole. Poslije oslobođenja Bovića, Krstinje, Perjasice i Vojnić-kolodvora na redu je bio Tušilović. Za to je bilo više razloga. U odredu »Debela kosa« skoro polovica partizana bilo je iz Tušilovića i okoline. Oni su željeli da napadnu i oslobode rodno mjesto. Tušilović se nalazi nadomak Karlovca i graniči s hrvatskim selima pa su i ti politički razlozi upućivali partizane da oslobode ovo mjesto. Najvažniji razlog ležao je u činjenici da je tušilovačka domobranska posada bila naoružana, pored pušaka, i puškomitraljezom, a naš odred je od početka svog postojanja samo maštao o automatskom naoružanju. Tušilovačku posadu sačinjavalo je 19 domobrana, na čijem je čelu bio domobranski podoficir rodom iz Bosne. Bili su naoružani puškomitraljezom i puškama, a stanovali su u manjoj prizemnoj kući Dragića Generalovića.

Plan akcije izradio je komandant Prvog rejona Ćanica Opačić, i on je komandovao napadom. Određeni su partizanski odredi »Debela kosa« i »Loskunja«, a pozajmljen je puškomitraljez od odreda »Radonja«, kojim će rukovati Mile Basara, sekretar ćelije KPH odreda »Debela kosa«. Početak napada bio je predviđen za 17. oktobra u 5 sati ujutro; odredi »Loskunja« i »Debela kosa«
16. oktobra, u sumrak, krenuće iz šume Loskunje za Brezovu Glavu. Poslije kratkog odmora, u 3 sata ujutro, 17. oktobra, komandiri i komesari odreda primili su od Canice Opačića usmenu zapovijest za napad.

Nastupila je jesen. Pitoma i blaga, kao uvijek u tom kraju. Noć je bila obasjana mjesečinom. Vidjelo se kao na dlanu. Cestom prema Karlovcu prolazila su poneka seljačka kola pa smo se od kočijaša morali sklanjati kako bi obezbijedili potpunu tajnost akcije. Zemljište je gotovo potpuno ravno, pa je neprijatelj imao dobar pregled, što se moralo imati u vidu prilikom napada. Neprijateljska posada obezbjeđivala se s jednim stražarskim mjestom koje se nalazilo na cesti ispred zgrade, u kojoj se odmaralo ljudstvo posade, i jednom patrolom sastavljenom od dvaju vojnika koji su u noćne sate krstarili oko posade i osmatrali zemljište.

Odredi su postavili obezb jeden je prema Tušilovačkom Cerovcu i Karlovcu i na tušilovačkom groblju. Odred »Debela kosa« streljačkim strojevima je krenuo u napad. Išlo se od zaklona do zaklona. Otvoreno zemljište partizani su prelazili puzeći na rukama i koljenima. Sporo se kretalo, osluškivao se svaki šum i pojava na cesti. Teško se napredovalo, ali sve se odvijalo po utvrđenom planu. Minute su sporo prolazile. Živci boraca bili su napeti. Svaki borac je imao u vidu značaj akcije, svaki od nas je mislio samo o puškomitraljezu, koji je još bio u rukama domobrana. Svi smo željno očekivali početak napada i uspješan završetak. Domobranski puškomitraljez već smo smatrali našom svojinom. Pod takvim psihičkim opterećenjem bilo je teško čekati kraj akcije. Bez obzira na poteškoće brzo smo se približavali cesti. Domobranski stražar nam se jednog momenta našao nadohvat ruke. On se šećkao cestom s rukama u džepovima i puškom o desnom ramenu. Kako su u to doba godine noći već osjetno hladnije, nije bilo ugodno ležati i puzati po zemlji više od pola sata. Razmišljamo da uhvatimo stražara živa i to u momentu kad se približi Urošu Opačiću koji je bio najbliži cesti. Stražar vjerojatno zbog dosade, straha ili hladnoće pjevuši »Gon' goveda, Maro moja, Gon' goveda, dušo moja...« i ne primjećuje da smo samo nekoliko metara daleko od njega. Stekli smo utisak da je dobričina pa nismo htjeli da ga ubijemo, željeli smo ga uhvatiti živa. I stražar je naslutio da se nešto događa, uznemirio se. U tom momentu Uroš Opačić i najbliži partizan do njega iskočiše iz zaklona i potrčaše prema njemu, ali ovaj se trgnu i, iskoristivši sporost naših boraca, utrča u zgradu postaje ne opalivši ni metka. Odmah iza toga na vratima zgrade pojavljuje se komandir posade s puškomitraljezom u rukama, spreman da otvori vatru na naš streljački stroj koji se naglo približavao zgradi.

Preduhitrio ga je »puškomitraljezac« Mile Basara rafalom iz svog puškomitraljeza. Komandir posade zatetura i pade van zgrade, a jedan domobran iznutra brzo zatvori vrata. U posadi je nastao tajac. Jurišači odreda »Debela kosa« koriste taj momenat i već se nekoliko partizana našlo pred prozorom zgrade. Domobrani su pozvani na predaju. Potom se u sobi, među domobranima začu tihi razgovor. Jedan od domobrana reče: »Kolege, kaj velite, bumo se predali«?. Drugi pak kaže: »Dečki, predajmo se, ne buju nam partizani nikaj napravili. Ja sam već dva puta bio u njihovim rukama...«

Domobrani su po drugi put pozvani na predaju. Na to se začu odgovor: »Pre-

dajemo se, ne pucajte...« Odmah zatim na vratima se pojavio domobran bez oružja, uzdignutih ruku. Za njim su, na isti način izašli i ostali i postrojili se ispred zgrade.

U međuvremenu, jedan partizan se sjetio domobranske patrole i počeli smo pretraživati okolinu. Košarić je puškom na kojoj je bio nož počeo bosti stog kukuruzovine koji se nalazio blizu domobranske posade. Poslije drugog uboda noža začuo se ljudski jauk, nakon toga iz stoga je izašao domobran koji je bio ranjen u nogu. Drugi domobran iz patrole uspio je pobjeći u pravcu Karlovca.

Postrojenim domobranima komandant rejona Ćanica Opačić održao je govor o ciljevima NOB-e, o mjestu i ulozi hrvatskog naroda u toj borbi i o našem odnosu prema zarobljenim domobranima. Na kraju Ćanica je upitao zarobljenike da li koji želi ostati u partizanima, međutim svi su željeli da ih pustimo kućama jer navodno ne žele više da služe ni u jednoj vojsci.

Za vrijeme razgovora s domobranima Jože Čuljat i Zorko Opačić, naši stručnjaci za diverzije, potpuno su uništili uređaje u tušilovačkoj pošti.

U ovoj akciji ubijen je domobranski podoficir, jedan domobran je lakše ranjen, a 16 ih je zarobljeno.[63] Zaplijenjen je 1 puškomitraljez, koji smo tako dugo priželjkivali, 16 vojničkih pušaka, jedna nova lovačka poluautomatska puška, 1 malokalibarna puška, preko 2000 metaka za puške i puškomitraljez, desetak ručnih bombi, 1 radio-aparat, 20 vojničkih uniformi, 20 pari cipela i nešto drugog materijala.

Polovina zaplijenjenih pušaka pripala je odredu »Loskunja«, a ostale puške s puškomitraljezom ostale su u odredu »Debela kosa«. Pred strojem »naš« puškomitraljez na svečan način uručen je Mili Basari, koji će do daljeg biti prvi puškomitraljezac odreda. Pored ove obaveze, Basara je imao još dvije dužnosti — bio je sekretar partijske ćelije i zamjenik političkog komesara odreda. Primopredaja puškomitraljeza među borcima odreda izazvala je buru oduševljenja. Nakon akcije odredi su se povukli na rub šume Babine gore, gdje su ostali cijeli dan. U šumi i oko odreda našlo se toga dana više stotina stanovnika Tušilovića, Brezove Glave i okoline koji su izbjegli pred nailaskom Talijana u Tušilović. Poslije 10 sati, 17. oktobra iz Karlovca u Tušilović stigao je talijanski bataljon ojačan tenkovima. Cim su zauzeli okolne položaje, Talijani su se ulogorovali na livadi oko tušilovačke crkve, što je bio znak da misle ostati duže u Tušiloviću.

U sumrak 17. oktobra oba odreda krenula su u svoje baze. U Tušiloviću je ostala desetina boraca, koja je noću 17/18. oktobra izvršila demonstrativni napad na Talijane. Na partizansku vatru Talijani su skoro cijelu noć odgovarali vatrom iz pušaka i automatskog naoružanja. Istovremeno neprijatelj je raketama osvjetljavao položaje ispred logora i time omogućavao bolje i lakše osmatranje svojim izviđačima i stražarima. Dok su Talijani cijelu noć bili na položajima i vodili borbu uprazno, dotle su se borci odreda »Debela kosa« vraćali u logor sa puškomitraljezom okićenim novim peškirima. Ujutro 18. oktobra stigli smo u Debelu kosu, gdje nas je čekalo nekoliko desetina omladinaca, ljudi i žena koji su već čuli da imamo puškomitraljez pa su željeli da ga razgledaju. Stari brkajlija, koji je posljednji uzeo puškomitraljez u ruke, reče: »Sada kad mi imamo mitraljez, Pavelić više nije siguran ni u Zagrebu.«

Juriši Talijana na Debelu kosu. Ujutro, 20. oktobra dijelovi partizanskih jedinica Drugog rejona postavili su zasjedu u selu Kuplenskom kraj Vilina

63 O oslobođenju Tušilovića vidi Zbornik, tom 5, knj. 1, dok. broj 78, str. 236.

vrela. U zasjedu su upala 2 talijanska kamiona s pratnjom. U kratkoj borbi neprijatelj je savladan, kamioni zapaljeni, a zarobljeni Talijani pušteni. Poginuo je talijanski oficir — svećenik i 3 vojnika, a sedam Talijana je zarobljeno. Zaplijenjen je puškomitraljez i 11 pušaka.[84]

Poslije podne 20. oktobra krenulo je iz Vojnića oko 1000 talijanskih biciklista, konjanika i artiljeraca u kaznenu ekspediciju kroz Kuplensko u pravcu šume Debela kosa. Pred neprijateljem narod se povlačio u Debelu kosu i Petrovu goru, gdje je bio zaštićen šumom i partizanskim jedinicama. Da bi spriječili daljnji prodor Talijana u Debelu kosu, istoimeni partizanski odred i dva partizanska odreda 2. rejona stupili su u akciju. Poslije 16 sati došlo je do oštrih sukoba između odreda »Debela kosa« i talijanske okupatorske vojske. Prvi sukobi odigrali su se u zaseoku Vučetići u Kuplenskom, a kasnije u selima Perići, Brinjaci i Vile. Mada je neprijatelj bio mnogo brojniji, a pored streljačkog naoružanja, raspolagao je baterijom brdskih topova, njemu nije pošlo za rukom da se probije u Debelu kosu i da ugrozi partizane i izbjeglice. U dva navrata borci odreda »Debela kosa«, na čelu sa zamjenikom političkog komesara odreda (koji je ujedno bio i puškomitraljezac) Milom Basarom, upali su u talijanske artiljerijske položaje kraj sela Brinjaka i Vila. Dva puta su neprijateljski topovi bili u našim rukama, ali ih nismo mogli zadržati zbog snažnih protivnapada neprijatelja, a naročito zato što među našim borcima nije bilo stručnjaka za artiljerijska oruđa.

Prije zalaska sunca partizani odreda Debela kosa i odredi 2. rejona odbacili su talijanske fašiste iz zaseoka Brinjaci i Vile. Talijani se brzo povlače prema Vojniću i pale kuće, sjenike i druge gospodarske zgrade u Kuplenskom, te pod zaštitom dima i jake mitraljeske i topovske vatre odlaze u Vojnić. U Kuplenskom je toga dana izgorjelo 48 kuća, 65 sjenika i 28 štala sa stokom.

Oko 21 sat 20. oktobra vraćao sam se sa sastanka u Crnoj Lokvi (Petrova gora) u šumu Debelu kosu. Noć je bila mirna i obasjana mladim mjesecom. Izlaskom na zapadne obronke Petrove gore ugledao sam stravičnu sliku zapaljena sela. Svuda dokle je pogled dosezao lizali su nebom plameni jezici, a dimna masa izvijala se visoko u nebo. Stanovništvo sela nije se još vratilo iz izbjeglištva, a kroz sela su lutali samo psi i razbježala stoka. Tišinu noći remetili su laveži pasa, muk stoke, krici noćnih ptica i česti mitraljeski rafali koji su se čuli od Vojnića.

Šest dana kasnije, 26. oktobra, talijanski puk«[5], ojačan tenkovima i topovima, kreće u akciju na Debelu kosu. U to vrijeme u šumi su se nalazili odredi »Donji Skrad« i »Debela kosa«. Noću 25/26. oktobra vrijeme je bilo kišovito i dosta hladno, partizani su spavali u logoru, u šumi, odmarajući se i pripremajući se za narednu akciju. Oko šume partizane su obezbjeđivale partizanske straže sela Kuplenskog, Mihajlović-Poljane, Budačke Rijeke i Burić-Sela.

Oko 5 sati ujutro u logor je otrčao najstariji partizan čete Miloš Vučetić, zvani Paćan. On se te noći nalazio u zaseoku Vučetići sa seoskom stražom koja je obezbjeđivala selo i odred »Debela kosa« od pravca Vojnića. Miloš je patrolirajući najprije začuo nešto što je podsjećalo na topot vojske i zveket oružja. Još više je naćulio uši i odjednom primijetio nastupanje Talijana prema Vučetićima i Debeloj kosi. Shvatio je da su njegovi drugovi u opasnosti, pa je

64 Zbornik, tom 5, knj. 1. dok. br. 69, str. 244 i 205 i dok. br. 212, str. 480 i 481.

63 Preko 2000 dobro naoružanih Talijana ojačani s 10 topova i 10 tenkova kreće na stotinjak partizana.

opalio tri metka u pravcu neprijatelja, a potom je trkom krenuo kroz šumu u logor odreda. Miloševi meci usporili su pokret Talijana, a Miloš je dobio na vremenu. Za kratko vrijeme ljudstvo odreda bilo je na nogama, spremno za izvlačenje iz šume. Plan komande čete »Debela kosa« je uspio. Kad je četa izašla iz okruženja, neprijatelj je, konjicom i tenkovima, zatvorio posljednji izlaz iz Debele kose. U tom času više nijedan partizan nije bio opkoljen, a i većina odraslih muškaraca okolnih zaselaka uspjela se probiti iz neprijatelj-skog obruča prema Loskunji, Petrovoj gori i Trupinjskoj kosi. U talijanskom obruču ostali su samo starci, žene i djeca. To je neprijatelja ponovo razbje-snilo jer mu po drugi put, u roku od šest dana, ne uspijeva da postigne svoj glavni cilj — uništi partizane u Debeloj kosi.

Talijani se svete, ubijaju, pljačkaju i pale sve pred sobom. U roku od dva dana, koliko su ostali na položajima oko Debele kose, u selu Budačka Rijeka ubili su: Milovana Nikole Krnjetu, rođenog 1914, u selu Kuplenskom Tomu Stanoje Kovačića, rođenog 1878, Miloša Rade Blagojevića, rođenog 1897, Sofiju Marka Blagojević, rođenu 1892, Teodora Maksima Gušića, rođenog 1903, Iliju Petra Napijala, rođenog 1896, Ninka Mile Maćešića, rođenog 1873. i Đuru Mile Vukobratovića, rođenog 1898. godine.

Talijani su u Budačkoj Rijeci uhvatili Miloša Nikole Krnjetu, Đuru Maće-šić-Slijepčevića i Petra Maćešića, a u selu Brebornici Božu Petra Mrkića. Svi uhvaćeni odvedeni su u Karlovac, gdje su, poslije četiri mjeseca provedena u talijanskim zatvorima, strijeljani.

Talijani su se služili gotovo jednako svirepim metodama koje su primjenji-vale i ustaše za vrijeme svojih pohoda na narod ovog kraja. Milovana Krnjetu su gađali u bijegu istovremeno s deset puškomitraljeza pa je Milovan bio sav izrešetan mecima. Đuru Vukobratovića iz sela Ledenika uhvatili su i živa ve-zali konju za rep, koji ga je u kasu vukao kroz cijelo Kuplensko sve dok Đuro nije izdahnuo. Nije im bilo dovoljno što je Đuro umro u teškim mukama, već su ga nakon toga odvezali i bacili u zapaljenu kuću, kraj škole u Kuplenskom, gdje je izgorio. Tomu Kovačića, starog 63 godine, talijanski vojnici vezali su s Milošem Blagojevićem i zajedno ih žive bacili u nabujali potok koji protiče kroz Kuplensko, gdje su zajednički našli smrt.

Trebalo je u oktobru, novembru i decembru 1941. godine proći i vidjeti sela Kuplensko, Ledenik, Burić-Selo, Budačku Rijeku, Krnjak, Donji Skrad i neka druga, pa se uvjeriti šta su Talijani sve činili. U tako teškoj situaciji, a na pragu jake zime narod je stao uz partizane i zajedno sa njima tukao se protiv talijanskih fašista. Kruna svih talijanskih zlodjela odigrala se 3. decembra ispod Cukura i u rejonu Krnjaka, gdje su u znak odmazde strijeljali preko pedeset ljudi.

Sve bliže Karlovcu. Približavala se dvadeset četvrta godišnjica oktobarske revolucije. Okružni komitet KPH Karlovac odlučio je da se godišnjica pro-slavi na slobodnoj teritoriji i u partizanskim jedinicama. Nakon pisma OK Komanda NOP odreda za Kordun i Baniju izdala je 22. oktobra naredbu br. 2 kojom, pored ostalog, poziva partizanske jedinice na jednomjesečno takmiče-nje u čast oktobarske revolucije. U naredbi se, između ostalog, kaže:

»1. Ovaj mjesec je mjesec ogromnih borbi oko Moskve, mjesec velike okto-barske revolucije koja je dala Sovjetskoj Uniji snagu da danas može da vodi ovu divovsku borbu. Pozivam sve partizane, komandire i komandante da u ovom mjesecu umnogostruče svoje napore, da učine sve što mogu da bi što

jače tukli fašiste i okupatora. Organizirajte natjecanja među pojedincima, odredima i rejonima za što veći uspjeh u borbi.. ,«[66]

Uz borbeno natjecanje između partizanskih jedinica, unutar partizanskih jedinica te u selima i većim mjestima širom okruga održavana su predavanja 0 značaju oktobarske revolucije. Rastureni su po selima i jedinicama leci koje je izdao CK KPJ i CK SKOJ-a povodom godišnjice revolucije. Prije primitka naredbe o međuodredskom natjecanju, partijska ćelija partizanskog odreda »Debela kosa«, na sastanku, koji je održan u prvoj polovini oktobra, pokrenula je pitanje natjecanja unutar odreda. Primivši naredbu Komande Korduna 1 Banije o natjecanju, u komandi 1. čete[67] »Debela kosa« počinju pripreme za akcije kojima bi se zadao poraz neprijatelju, a četi donijelo poene. Na prijedlog boraca Drage Vukića i Marka Vignjevića odlučeno je da se razmisli o napadu na domobransku posadu u željezničkoj stanici Skakavac. Vukić i Vignjević su poslani u rejon Skakavca da prikupe podatke o neprijatelju, a komanda čete počela je stvarati plan napada. O planu je izviješten i komandant 1. bataljona Ćanica Opačić, koji se složio s planom napada. Dok su se čekali obavještajni podaci, 1. i 2. vod 1. čete postavili su zasjedu na cesti Krnjak—Veljun u šumi Petkovici. Toj akciji prisustvovalo je i ljudstvo tek formiranog partizanskog odreda »Bijeli Klanac«, koji je bio slabo naoružan. Odlučeno je da partizani ovog odreda sa pogodne udaljenosti posmatraju tok akcije. 5. novembra poslije podne, naišla su dva domobranska kamiona s hranom i pratnjom od petnaestak domobrana i ustaša. Kad su kamioni ušli u zasjedu, napadnuti su i za kratko vrijeme neprijatelj je savladan. U borbi je ubijen 1 domobranski oficir, 7 domobrana i ustaša, a 7 ih je zarobljeno. Zaplijenjeno je 11 pušaka, oko 3000 metaka, 10 ručnih bombi, 20 pari vojničkih odijela, drugog materijala i hrane. Kamioni su zapaljeni. Jedan dio zaplijenjenog naoružanja i municije dat je odredu »Bijeli Klanac«.

7. novembra poslije podne vratio se od Skakavca Marko Vignjević i donio podatke o stanju u domobranskoj posadi. Iz podataka se vidjelo da neprijatelj u Skakavcu ne predstavlja poseban problem. Odlučeno je da se krene u napad. Za akciju na Skakavac bili su predviđeni 1, 2. i 3. vod 1. čete »Debela kosa«. Cijelu noć 7/8. novembra padala je kiša, a vrijeme je bilo tmurno i maglovito, pravo jesensko. Na putu kroz Loskunju priključio se 1. i 2. vodu 3. vod. Iste noći izbili smo u selo Cvijanoviće na ivici šume Babine gore, gdje je napravljen plan napada. Prema planu napad na željezničku stanicu izvest će 1. vod ojačan jurišnom desetinom bivšeg odreda »Debela kosa«. Početak napada bio je predviđen u 5 sati ujutro 9. novembra. Prije napada 1. vod i jurišna desetina imaju zadatak da blokiraju neprijatelja, a na dati znak za napad jurišna desetina od pravca Domačaj Lug i Utinje napada neprijatelja sa stražnje strane zgrade. U pogodnom momentu i 1. vod trebao se priključiti napadu jurišne desetine. S obzirom na blizinu susjednih neprijateljskih posada u Utinji, selu Skakavcu, Rečici, Vukmaniću i Karlovcu, odlučeno je da napad mora biti brz i silovit i da se neprijatelj mora slomiti prije svanuća.

2. vod je imao zadatak da postavi zasjedu na pruzi Utinja—Skakavac kod sela Moravci, da spriječi dolazak neprijateljskog pojačanja od sela Skakavca i Utinje. 3. vod je postavio zasjedu kod zaseoka Bogunovići, koje se nalazi na

66 Zbornik NOR-a, tom 5, knj. 1, str. 227.

Bi Krajem oktobra 1941. partizanski odredi i komande rejona preformirani su u vodove, čete i bataljone.

pruzi Karlovac—Skakavac i tako osigura pravac od Rečice i Karlovca. Jedinice na osiguranju imale su> zadatak da prije početka akcije prekinu telefonske veze Skakavca sa susjednim posadama.

9. novembra oko 6 sati zauzimamo položaje. Počelo se razdanjivati pa sa oko 150—200 metara primjećujemo domobranskog stražara na kolodvoru. Uzvrpoljio se, nešto mu je sumnjivo. Možda zato što su partizani svojim nailaskom kroz gajeve i šumarke uznemirili ptice koje su se pojavile iznad stanice, a neke od njih počele su glasnije cvrkutati kao da žele obavijestiti susjedna jata o nailazećoj opasnosti. Uspjeli smo se primaći blizu, kad nas je stražar zaustavio povikom »Stoj! Tko ide?« Ne obazirući se na upozorenja i ništa ne odgovarajući brže zauzimamo položaje kako bi za vrijeme borbe imali kakve-takve zaklone na livadama oko Skakavca. Stražarev povik bio je znak za uzbunu. Domobrani izlaze iz stanice i zauzimaju položaje oko zgrade i otvaraju vatru. Još su bunovni i prestrašeni pa je njihova vatra neefikasna. Jurišna desetina, na čelu s Dragom Vukićem, Dujkom Opačićem, Urošem Opačićem i Grgom Milašinčićem juriša i u prvom naletu uspijeva likvidirati komandira posade. Neprijatelj je savladan.

Za vrijeme juriša čuli su se od Karlovca i Utinje mitraljeski rafali koji su se sve više približavali. Bilo je jasno da naši vodovi na osiguranju neće dugo ostati na položajima pa smo ubrzali razoružavanje neprijatelja, prikupljanje plijena i uništavanje staničnih postrojenja. Prije 7 sati posljednji partizan napustio je Skakavac. Zgradu nismo uspjeli zapaliti, ali su stanična postrojenja demolirana.

U ovoj borbi poginuo je domobranski narednik, a 11 domobrana je zarobljeno. Pet domobrana bez oružja uspjelo se probiti iz obruča i pobjeći prema Karlovcu. Na našoj strani nije bilo gubitaka. Zaplijenjeno je 17 pušaka, preko 1000 metaka, desetak ručnih bombi, pisaća mašina i nešto drugog materijala.

Čim smo izmakli ispred neprijateljske vatre koja je dolazila s vlaka što se od Karlovca probijao u Skakavac, svrstali smo se u kolonu i krenuli prema zaseoku Cvijanovići. Još nismo došli ni do ruba šume Babina gora, a u selu Trebinji neprijatelj je zapalio nekoliko srpskih kuća. Kod željezničke stanice Skakavac ustaše su upale u kuću braće Miška i Duke Breberine, ubile im žene i djecu, a potom zapalili kuću. U marševskoj koloni, s krilnim osiguranjima, ustaše su krenule za nama. Ne poduzimamo ništa, jer smo prilično daleko. U Cvijanovićima se odmaramo. Seljaci nam pričaju da se jutros čulo puškaranje u pravcu Debele kose. I zaista, u daljini su se primjećivali dimovi i vatre, a čujemo također od mještana kako je jutros više kamiona ustaša od Karlovca prošlo prema Krnjaku. Zaključujemo da ustaše »čiste« Debelu kosu i okolinu.

U napadu na Debelu kosu 9. novembra ubili su 3 djevojčice — od 8, 11 i 14 godina, 11 žena i 13 muškaraca, desetak građana je ranjeno, više pretučeno, a nekoliko ih je odvedeno u ustaške logore. Istog dana ustaše su upale u šumu u tek podignut logor 1. i 2. voda 1. čete »Debela kosa«, koji su zapalili i uništili.

Partizanski vod maršira kroz Karlovac. Akcija partizana 1. bataljona u Karlovcu 17. novembra 1941. godine bila je jedna od najuspješnijih i najatraktivnijih akcija koje su uopće izveli jugoslavenski partizani u toku NOR-a. Bio je to upad 25 partizana kotara Vojnić u Karlovac u kome je u to vrijeme bilo više hiljada neprijateljskih vojnika: Talijana, ustaša, domobrana, oružnika i policije. Vodom je komandovao Većeslav Holjevac, Karlovčanin, koji je dobro poznavao grad. Kad je stvaran plan karlovačke akcije, računalo se na uspjeh i neuspjeh. Pretpostavljalo se da bi se u slučaju neuspjeha rijetko koji borac

uspio izvući živ iz Karlovca. Zbog toga odlučeno je da sastav kombiniranog voda ne čine borci iz jedne jedinice jer bi teže bilo preboljeti gubitak većeg broja ljudi iz iste jedinice. Iz bivšeg odreda »Debela kosa« je učestvovalo 10 boraca s puškomitraljezom, iz PO »Loskunja« 4 borca, iz »Radonje« i »Crne lokve« po 3 borca, iz »Jurge« 2, iz »Vojišnice« i partizanskog odreda »Brdo« po jedan borac. Komandir voda Većeslav Holjevac vršio je u to vrijeme dužnost političkog komesara Komande NOP odreda Korduna i Banije. U akciji su učestvovali: Većeslav Holjevac, Veljko Blažević, Drago Vukić, Stevica Lukačić, Grga Milašinčić, Vojo Martinović, Ivica Gojak, Đorđe Momčilović, Petar Peurača, Miloš Petrović Pek, Uroš Opačić, Pajo Bukva. Miloš Todorić. Đuro Magarac, Marko Brkić, Miloš Korać, Dušan Đurić, Ninko Eremić, Nikola Sipić, Nikola Kovačić, Milan Saula, Dušan Pekić, Rade Savić, Branko Kresojević i Mišan Bukva.

Početkom jeseni 1941. godine ustaše su uhapsile u Karlovcu Marijana Čavića-Grgu, sekretara mjesnog komiteta KP i jednog od najbližih saradnika Josipa Kraša i Ive Marinkovića. U karlovačkom ustaškom zatvoru Cavić je izmrcvaren i isprebijan, ali ustašama nije ništa priznao. Kad su vidjeli da ništa ne mogu saznati od uhapšenika, ustaše ga polumrtva prebacuju u karlovačku bolnicu na oporavak da bi kasnije, kad malo prizdravi, nastavili istragu i novo mučenje.

Cim je Centralni komitet KPH doznao da se Marijan Cavić nalazi u karlovačkoj bolnici, odlučio je da se što prije izvrše pripreme za njegovo oslobođenje. Karlovačkoj partijskoj organizaciji je dat zadatak da posredstvom Nade Dimić u što kraćem roku ispita u kojoj se sobi nalazi bolesnik, kakvo je ustaško osiguranje i da detaljno izvidi mogućnost oslobođenja. Trinaestog novembra 1941. Veco Holjevac je pozvao u štab NOP odreda Korduna i Banije, koji se nalazio u selu Vučkovićima u Petrovoj gori, predstavnike štaba 1. bataljona i 1. čete »Debela kosa«. Na sastanku je razrađen plan akcije te odabrano ljudstvo za kombinovani vod.

Zamisao je bila smjela. Vod od 25 partizana, naoružanih puškama i puškomitraljezom, pod komandom Vece Holjevca, treba da 17. novembra uveče uđe u Karlovac, koji je bio jedan od najjačih talijansko-ustaških uporišta na području NDH.

Već 17. novembra stigao je kombinovani vod u Brezovu Glavu, gdje je zanoćio. U sumrak 17. novembra partizani su se postrojili na desnoj obali rijeke Korane. S druge strane Korane električne žarulje osvjetljavaju karlovačke ulice. Veco daje precizne zadatke svakom partizanu i ističe opasnost poduhvata. Vod kreće u grad. Čvrstim vojničkim korakom vod prilazi mostu na Korani. Rampa je podignuta, a bersaljeri na straži propisno pozdravljaju »domobranskog poručnika«, koji sigurno korača na čelu voda. Prva prepreka je sretno prebrođena. Vod ulazi u grad. Iz 25 grla ori se pjesma »Kolika je Jahorina planina . ..« Nacifrani talijanski oficiri što šeću gradom, sklanjaju se »domobranskom« vodu. Električno svjetlo, vreva neprijateljskih vojnika izmiješanih s građanima, sve je to neobično partizanima koji dolaze iz šume. Ivica Gojak, učitelj iz Karlovca, namiguje borcima, smješka se dok ostali nastavljaju pjesmom o Jahorini. On tiho pjevuši »Crven je istok i zapad . . .« Vod je već prošao pokraj domobranske kasarne. U Aleksandrovoj ulici (danas ulica JNA) Veci prilazi jedna žena i, pošto su izmijenili znakove raspoznavanja, predaje mu omot s odijelom i cipele za Čavića.

Preko puta bolnice stoji talijanska straža. Kad je vod naišao, stražar pozdravlja komandira, »domobranskog poručnika«. Veco prilazi bolničkim vratima

i zvoni, vratar malo odškrinu vrata, te brzo pokuša da ih zatvori. Prekasno, Veco je gurnuo nogu između vrata, a portir je pred nosom ugledao cijev pištolja. Vod mirno ulazi u bolnicu. Na Većinu komandu: »Svako na svoje mjesto!« borci se razilaze po bolnici. Telefoni su demolirani, veza s gradom je prekinuta. Skidaju se i uništavaju Pavelićeve slike. Iznenađeno bolničko osoblje gleda razrogačenih očiju. Nekoliko partizana, određenih za osiguranje, prikuplja sve osoblje i bolesnike na jedno mjesto radi bolje kontrole. Netko pokušava otvoriti prozor i pobjeći ili dozvati u pomoć. Brzom intervencijom pokušaj je osujećen.

Liječnicima i bolničarima postavljeno je pitanje gdje se nalazi soba u kojoj leži Marijan Cavić. Nitko od prisutnih ne zna. Jedan se bolničar sjeća da je baš danas odveden iz bolnice. Veco ne vjeruje. Odlazi s Grgom Milašinčićem i još nekoliko drugova u sobu gdje bi trebalo da leži Čavić. Ali njega nema. U sobi su samo dvojica ustaša, kartaju se. Veco ih oštro pita: »Jeste li vi komunisti? Oni se zbunjeno brane da nisu. Veco im naređuje da se odmah spreme i da krenu za njim. Ustaše se bune. »Mi nismo komunisti, mi smo ustaše iz Pavelićeve tjelesne bojne. Pitajte telefonom Turanj. Zovite našeg bojnika. On će vam reći tko smo mi«. Veco im ponovno naređuje da se obuku i da pođu, a vani će vidjeti tko su. Liječnioi i bolničko osoblje su zbunjeni, pitaju se što sve to skupa znači. Nije li možda neki preokret, možda domobrani preuzimaju vlast od ustaša?

Sve je trajalo nešto više od četrdeset minuta. Vrijeme je za odlazak. Na Vecin znak partizani se skupljaju, izlaze iz bolnice, a sa sobom vode dvojicu zarobljenih ustaša. Pri izlasku iz bolnice jedan od partizana zaključava vrata i uzima ključ. Još prije izlaska Veco je rekao bolničkom osoblju da je preokret i da nitko ne izlazi iz bolnice jer u općem metežu i gužvi lako može izgubiti glavu.

Talijanski stražar mirno gleda kako domobrani odlaze i vode dvojicu ustaša. Ustaše idu poslušno u stroju. Rečeno im je da zbog opsadnog stanja svaki domobran i ustaša mora u svoju jedinicu. Oni pričaju »domobranu« Nikoli Sipiću, brkatom kordunaškom seljaku, kako su ratovali u Bosni i klali Srbe. Nisu ni slutili da će to i njih zadesiti za kratko vrijeme nasred nogometnog igrališta u Karlovcu. Platili su za svoja nedjela nad nedužnim ljudima. Nisu ništa shvatili do zadnjeg časa. Uvjeravali su da su srcem i dušom ustaše, i to još emigranti.

Vod kreće prema šumi Kozjača, ali Veco mijenja plan. Umjesto odlaska za Kozjaču, vod se vraća putem kojim je i došao u Karlovac. Svaki partizan razmišlja da li je straža na mostu već obaviještena. Ali odluka brzo sazrijeva. Ne može se riskirati, stražu treba likvidirati i silom se probiti prema Kordunu. Vod zastaje. Najbolji borci, Uroš Opačić, Drago Vukić, Grga Milašinčić i Ivica Gojak dolaze na čelo stroja. Veco komanduje: »Naprijed!« Na dva koraka pred talijanskom stražom vadi pištolj i viče: »Ruke uvis!«. Smiješak na stražarevim usnama pretvara se u izobličenu grimasu straha i nevjerice. Veco ispali nekoliko metaka iz pištolja i Talijan pada mrtav. Talijanski puškomitraljezac izlazi iz stražare s namjerom da otvori vatru na partizane koji su još na mostu. Situacija je vrlo kritična. Drago Vukić trkom zaobilazi puškomitraljesca i zabada mu nož u leđa. Junaštvo omogućava vodu da se bez gubitaka prebacuje preko mosta, a onda nastaje žilava borba između preostalih partizana i talijanske straže. Zaplijenjenim puškomitraljezom Uroš Opačić gađa u stražaru. Nakon kraće borbe talijanska straža je likvidirana. Iz Karlovca se sve jače čuje buka tenkova i kamiona. Neprijatelj raketama i reflektorima oba-

sjava okolinu grada, artiljerija i tenkovi otvaraju paklenu vatru u pravcu šume Kozjače i Ètrekovca.

U borbi na mostu pogođen je Ivica Gojak, a lakše je ranjen Đorđe Momčilović. Drugovi polažu u šatorsko krilo teško ranjenog Ivicu. S ranjenim drugom i plijenom vod odlazi prema Tušiloviću. Poslije marša, gazeći po snijegu i poplavljenim njivama, partizani stižu blizu Tušilovačkog Cerovca. Ivica Gojak je podlegao ranama. Još dok su ga nosili, drugovi su znali da će umrijeti. Znao je i Ivica. Napustila ga je snaga i glas, ali je ipak pjevušio i bodrio utučene drugove. »Smazali smo Talijane i oteli im mitraljez«, govorio je neustrašivi i neprežaljeni borac odreda »Debela kosa« Ivica Gojak.

U svanuće, 18. novembra, kombinovani vod je bio u Tušiloviću. Poslije kraćeg odmora krenuli su prema Petrovoj gori. Narod ih oduševljeno dočekuje, jer se već pročulo o njihovu pothvatu.

Komanda NOP odreda Korduna i Banije naredbom br. 7, od 2. decembra 1941. godine, pohvalila je borce koji su sudjelovali u karlovačkoj akciji. U toj naredbi[68] kaže se:

»Naši neprijatelji a ni mi nećemo zaboraviti herojski podvig jurišača 1. bataljona kojima je uspjelo ući u grad Karlovac i tamo ubiti 2 ustaše i 5 talijanskih fašista. Ti drugovi zavređuju naziv heroja. Neprijatelj se čudio hrabrosti naših partizana koji su ga napali u njegovom središtu i oteli mu puškomitraljez. To je obeshrabrilo naše neprijatelje, jer vidi tko su partizani i što su u stanju da učine.

U akciji su se posebno istakli drugovi Miloš Petrović Pek, Uroš Opačić, Drago Vukić i Grga Milašinčić. Ti drugovi nisu napustili ranjenog druga, već su ga iznijeli s mjesta borbe... Ti drugovi pokazali su za vrijeme najžešće vatre prisebnost i hrabrost koja zadivljuje. Takvi drugovi neka nam budu za primjer.

Njihovo herojstvo i hrabrost komandant Korduna i Banije pohvaljuje i ističe za primjer svim partizanima. Dok je među nama ovakvih drugova, možemo biti sigurni u pobjedu.

Komanda odreda Korduna i Banije nagrađuje drugove partizane i to:

druga Uroša Opačića zlatnim satom,

druga Grgu Milašinčića pištoljem,

druga Dragu Vukića nalivperom i

druga Miloša Petrovića jednim džepnim satom od 10 rubina,

druga Branka Kresojevića vojničkom puškom.«

Poslije akcije među neprijateljskim vojnicima i ustaški nastrojenim građanima zavladala je panika. Fesovi kod domobranskih jedinica su ukinuti i više nkad nisu bili u upotrebi u domobranstvu. Grad Karlovac je za nekoliko dana bio potpuno zatvoren. Ni s propusnicama se nije moglo ulaziti niti izlaziti iz grada. Preduzete su stroge mjere obezbjeđenja i kontrole svih lica u gradu. Ustaške vlasti preduzele su hapšenje Srba, Židova, bivših članova Ursovih sindikata i uopće svih sumnjivih lica. Uhapšeno je i zatvoreno 250 Karlovčana.

Druga konferencija delegata Korduna i Banije. Druga konferencija vojnih i političkih rukovodilaca NOP odreda Korduna i Banije održana je 25. i 26. novembra u Crnoj Lokvi.

U uvodnom izlaganju Srećka Manole naglašeno je da je u vrijeme 1. konferencije delegata brojno stanje jedinica Korduna i Banije bilo 780 boraca, nao-

68 Zbornik, tom 5, knj. 2, str.

ružanih s nešto više od stotinjak vojničkih pušaka, dok su ostalo naoružanje činile lovačke puške, kubure i pištolji, da je to još uvijek bila slaba vatrena moć partizanskih jedinica. U vrijeme 2. konferencije brojno stanje partizanskih jedinica na Kordunu i Baniji iznosilo je 1415 partizana, naoružanih s 528 vojničkih pušaka, 8 puškomitraljeza i 1 mitraljez, dok su ostalo naoružanje činile lovačke puške. Broj partizana je dvostruko povećan, a broj vojničkih pušaka povećan je više od pet puta. U vrijeme održavanja 1. konferencije partizanske jedinice još nisu imale automatsko oružje, a za vrlo kratko vrijeme, pred početak 2. konferencije, jedinice Korduna i Banije imale su 8 puškomitraljeza i 1 mitraljez. Samo 1. četa »Debela kosa« 1. bataljona Korduna imala je 3 puškomitraljeza, a lovačke puške su bile izbačene iz upotrebe i zamijenjene vojničkim. Vatrena moć vodova i četa iz dana u dan se znatno poboljšavala tako da su partizanske jedinice zahvaljujući pojačanju vatrene moći bile sposobne za napade na neprijateljske posade. Partizanske jedinice su u nekim frontalnim borbama protiv mnogo jačeg neprijatelja uspješno odbranile ugrožena sela i stanovništvo, što je dovelo do još jačeg povezivanja stanovništva s partizanskim jedinicama.

Dvostruka zasjeda u Petkovici. Poslije akcije 1. čete »Debela kosa« od 5. novembra na domobranske kamione u Petkovici, neprijateljska posada iz Ve-Ijuna upućivala je svako jutro u Petkovicu po jedan vod ljudi koji je ostajao u rovovima u šumi cijeli dan i tako obezbjeđivao ovaj opasni dio puta. Komanda 1. čete 1. bataljona i 2. čete 2. bataljona odlučuju da 29. novembra ujutro postave zasjedu u Petkovici, u rejonu kuće Dmitra Madžara. Tako su se u isto vrijeme, na rastojanju od 200 do 400 metara, našle dvije zasjede, domobransko-oružnička, koja je obezbjeđivala komunikaciju, i partizanska, koja je u istoj šumici čekala nailazak neprijatelja.

Prema planu akcije bilo je predviđeno da 1. četa »Debela kosa« posjedne položaje zapadno od puta sa zadatkom da njen 1. vod zauzme položaje iznad kuće Dmitra Madžara i u slučaju nailaska neprijatelja od Slunja ili Krnjaka otvori vatru. 2. vod bio je orijentisan prema neprijateljskoj zasjedi u Petkovici obezbjeđujući pozadinu i desno krilo 1. voda. U momentu kada 1. vod sa šlivnjačkom četom izvrši napad na nailazećeg neprijatelja, 2. vod iste čete treba da otvori vatru po položajima neprijatelja u zasjedi i tako ga onemogući da pruži bilo kakvu pomoć svojoj napadnutoj jedinici kraj Madžareve kuće. 5. vod 1. čete posjeđanjem položaja u rejonu sela Brebornice obezbjeđivao je jedinice u zasjedi od Krnjaka.

2. četa 2. bataljona posjela je položaje na istočnoj strani puta ispod škole u Gornjem Budačkom, suprotno od 1. čete, sa zadatkom da u momentu otvaranja vatre 1. voda 1. čete, dijelom čete napadne na neprijateljsku zasjedu u Petkovici, a dijelom čete koordinira napad s 1. vodom 1. čete.

U planu zasjede posebna briga bila je posvećena tajnosti posjedanja položaja i tajnosti za vrijeme čekanja na neprijatelja. Od toga koliko dugo će 1. i 2. četa ostati neotkrivene na položajima zavisit će uspjeh zasjede.

29. novembra ujutro, 1. i 2. četa posjele su predviđene položaje. Pola sata kasnije i neprijatelj je zaposjeo položaje u Petkovici. Cijelo vrijeme partizani su pratili rad domobrana i oružnika u zasjedi, a oni za to vrijeme nisu posumnjali na prisutnost partizana.

Toga dana temperatura je ujutro bila oko nule. Teško je bilo izdržati hladnoću. Nitko se nije smio pomaknuti jer bi to dovelo do otkrivanja naših položaja i namjera. Nestrpljenje počinje hvatati partizane, a hladne i smrznute

ruke i noge kao da se već koče. Među partizanima čulo se šaputanje, pitaju dokle će ovako čekati. Obilazim položaje 1. i 2. voda 1. čete, podstrekavam ljudstvo na istrajnost i disciplinu, ali primjećujem da je ljudstvo na granici izdržljivosti. Izviđač 5. voda javlja da se pojavljuju neprijateljski kamioni od Krnjaka. Šapatom od borca do borca prenosi se komanda »Spremite se za borbu!«. U tom momentu prvi kamion je na oko 50 metara od cijevi puškomitraljeza Pere Peurače. Komandujem »Pali!« i odmah iza toga Perin rafal sručen je u tijelo vozača prvog kamiona. Kamion počinje da krivuda po cesti i zaustavi se u grabi. Isto se događa i s drugim neprijateljskim kamionom. Neprijateljska pratnja je zarobljena. Istovremeno s početkom borbe kraj Madžareve kuće 2. vod 1. čete i jedan vod 2. čete otvaraju iznenadnu brzu paljbu po rovovima u kojima se nalazila domobransko-oružnička zasjeda u Petkovici. Do tog vremena nikad nisam vidio da je veća panika zavladala u neprijateljskim redovima. Domobrani i oružnici, našavši se u teškoj situaciji, iskaču iz rovova i daju se u paničan bijeg prema Veljunu, a u bijegu ostavljaju iza sebe sve osim naoružanja i municije.

Poslije desetominutne borbe zapaljena su dva talijanska kamiona, 6 domobrana je poginulo, a 22 su zarobljena. Zarobljena su i 2 talijanska vojnika. Na našoj strani nije bilo gubitaka. Zaplijenjen je puškomitraljez, 28 pušaka, 5000 metaka, 10 ručnih bombi i dosta drugog materijala i hrane.

Kad smo zarobljenike i plijen izveli kod škole u Gornjem Budačkom, naišla je, idući iz Petrove gore za Karlovac, Nada Dimić. Pozdravila se i nama čestitala na uspjehu. Nadu sam još ranije susretao i viđao je, divio se njenoj hrabrosti i oštroumnosti. Ovog puta bilo mi je posebno drago da je pozdravim pred hrpom zaplijenjenog naoružanja, municije i ostalog materijala oko koje su stajali zarobljenici. Ona je bila posebno razdragana i vesela. Bio joj je to, kako reče, prvi događaj ovakve vrste i veliko zadovoljstvo. Nismo slutili da je ovo njeno posljednje viđenje s partizanima i da će već 3. decembra biti uhvaćena i strpana u ustaški zatvor. O zasjedi kraj Petkovice ispjevani su stihovi:

»PolećeZo *jato vrana.*
Ustaša i Talijana,
U svitanje zore rane,
Da ćeraju partizane.
Kamioni četa jaka,
Pomoli se od Krnjaka,
I ne sluti poćerica,
Sto joj sprema Petkovica.
Tu u klancu kraj rovova,
Ceka četa sokolova
Ceta koja nema mira,
Perić Gnjace komandira.
Tad zaklikta soko tica,
1 zagrmi Petkovica,
Razgori se borba ljuta,
Kamioni lete s puta.
Al to dugo ne potraja,
Presta borba, presta graja.«

Frontalna borba u Budačkoj Rijeci. Noću 29/30. novembra 1941. na cijeloj teritoriji kotara vršene su diverzantske akcije širih razmjera. Cijelu noć par-

tìzani 1. bataljona, uz pomoć nekoliko stotina ljudi iz rezervnih partizanskih odreda, uništavali su mostove i propuste, prekopavali ceste i do temelja uništavali telefonske instalacije. Četa Dušana Vergaša iz Široke Rijeke i preko 300 ljudi općine Krstinja, zaposjela je cestu Velika Kladuša—Krstinja—Miholjsko do sela Kuplenskog. Radili su preko 15 sati i za to vrijeme cestu potpuno onesposobili za saobraćaj. Bilo je tako i na drugim cestama na teritoriji kotara.

Ujutro, 1. decembra 1941. 16. bataljon crnih košulja talijanske vojske i udarna domobranska četa, ojačana vodom minobacača, krenuli su prema Kordunu sa zadatkom da pročiste teren duž komunikacije Tušilović—Krnjak—Budačka Rijeka i da napadnu i unište partizanski odred »Debelu kosu«. Talijani bi služili kao udarna pesnica, a domobrani su razbijene partizane trebali hvatati i sprovoditi u Karlovac. Trebalo je pohvatati što više muškaraca i odvesti u ustaške logore.

2. decembra, ujutro, partizanski odred »Debela kosa« posjeo je položaje na brdu Čukuru u Budačkoj Rijeci, a vodovi 2. čete 2. bataljona stigli su u Gornji Budački. Čim je odred zaposjeo položaje u Budačkoj Rijeci, pojavila se talijanska prethodnica, a uskoro je počela pristizati i glavnina talijanskih snaga. Puškomitraljesci Milan Popović, Uroš Opačić i Pero Peurača otvaraju puškomitraljesku paljbu. Talijani, nemajući drugog izbora, pod zaštitom snažne vatre iz automatskog oružja, prelaze na juriš i zauzimaju Čukur. U jednosatnoj borbi partizani uspijevaju zauzeti veći dio brda dok se na drugom dijelu brda Talijani brzo utvrđuju. Istodobno njihova automatska oružja postavljena su u obližnje kuće Todorića otkuda obasipaju vatrom naše položaje, štite svoju pješadiju oko stijene pod Čukurom. Cijeli dan su vođene jake borbe. Partizanskom odredu »Debela kosa« pristižu u pomoć odredi »Donji Skrad«, »Loskunja« i »Bijeli Klanac« (kompletna 1. četa »Debela kosa«). U toku najžešćih borbi u partizanske redove uključuje se 30 boraca rezervnog odreda naoružanih vilama i roguljama, što je još više ojačalo borbeni moral partizana. Donosi se odluka da talijanski fašisti ne smiju zauzeti više niti pedlja slobodne teritorije koju je pokrivala 1. četa. U sumrak, kada se partizani pripremaju za konačan obračun, Talijanima stiže znatna pomoć, sastavljena od pješadije, artiljerije i tenkova, pa su partizani odustali od juriša.

Neprijatelj je imao oko 100 ljudi izbačenih iz stroja, a među njima i jednog oficira. Na našoj strani poginuo je junačkom smrću Miloš Petrović Pek, a ranjen politički komesar 5. voda »Bijeli Klanac«, Rade Momčilović.

Domobranska četa, u čišćenju terena oko Okiča, Brezove Glave i Tušilovića, uspjela je uhvatiti preko 20 muškaraca, koji su odvedeni u logor Jadovno kod Gospića i tamo bačeni u ponore Velebita. Talijanska vojska zapalila je u Tušiloviću i oko Krnjaka preko 30 objekata — kuća, sjenika, štala i mlinova vodeničara. 3. decembra talijanski fašisti u znak odmazde strijeljali su u mjestu Čukuru preko 50 osoba, a među njima i dvije žene.

Mada su Talijani prilkom prolaska kroz Tušilović najavljivali uništenje partizanskog odreda »Debela kosa«, to im nije pošlo za rukom. Svoj pohod platili su s oko 50 mrtvih, a isto toliko i ranjenih. Talijanska vojska poslije nije nikad stupila na tlo Budačke Rijeke i centralnog dijela Korduna, pa i kotara Vojnić.

Ofanzivne akcije partizana. U oktobru 1941. godine počele su češće i jače borbe s neprijateljskim jedinicama na Kordunu. Oktobra i novembra partizani Korduna nižu uspjehe. Glavni štab Hrvatske održao je u selu Zbjegu kraj

Slunja, početkom decembra, savjetovanje s predstavnicima partizanskih odreda Banije, Korduna, Like i Gorskog kotara. Na savjetovanju su analizirani dotadašnji uspjesi i izrađen operativni plan za naredne akcije partizana u ovom dijelu Hrvatske. Prema tom planu na Kordunu je trebalo napasti i likvidirati neprijateljske posade na željezničkim stanicama Vojnić i Utinja, posadu u selu Vojišnici te oružničko-domobranske posade u Perjasici, Veljunu i Krnjaku. Pretpostavljalo se da će pored pomenutih neprijateljskih posada stvoriti povoljne uslove za oslobođenje Vojnića.

Prije početka ofanzivnih akcija jedinice s teritorije kotara Vojnić izvršile su u decembru 1941. nekoliko većih diverzantskih akcija na komunikacijama koje su povezivale Vojnić s Vrginmostom, Velikom Kladušom, Krnjakom i Karlovcem. Ovim akcijama nastojalo se da se među ljudstvom neprijateljskih posada razvije osjećaj straha i nesigurnosti od budućnosti, da se poremeti redovno snabdijevanje i dezorganizuje putni saobraćaj i telefonske veze. Na najvećem udaru bio je put Krnjak—Vojnić, Karlovac—Krnjak—Veljun te Karlovac—Vojnić—Vrginmost. 16. decembra iz zasjede u Vojišnici napadnut je vod domobrana koji su prevozili hranu. Poslije kraće borbe zarobljeno je 15 domobrana i 1 domobranski podoficir. Zaplijenjen je, pored ostalog, puškomitraljez i 15 pušaka. Pet dana kasnije na istom mjestu sačekana je neprijateljska patrola. Oko 10 sati ujutro u zasjedu je upala prethodnica domobransko jedinice. Ne čekajući nailazak glavnine, partizani su napali prethodnicu i poslije kraće borbe zarobljen je 1 oružnik i 8 domobrana. Zaplijenjeno je 9 pušaka. Poslije ove zasjede Štab 1. bataljona donio je odluku da blokira neprijateljsku posadu u vojišničkoj školi. Prije blokade škole jedinice 4. bataljona razoružale su domobranske posade u Utinji i Vojnić-kolodvoru. U ovim borbama, pored ostalog, zaplijenjeno je 9 puškomitraljeza, 99 pušaka i preko 30 hiljada metaka 7,9 mm.

U vezi s novonastalom vojnom situacijom kod Vojnića, komandant 1. bataljona Stanko Opačić Canica uputio je pismo 1. četi, u kojem je pisao:

»Jedinice 4. bataljona u toku 20. i 21. decembra razoružale su neprijateljske posade na željezničkoj stanici Vojnić i u selu Utinji i dalje napreduju prema Skakavcu. Treća četa našeg bataljona razbila je danas jači neprijateljski izviđački odred u selu Vojišnici. Tom prilikom zarobljeno je 9 domobrana, ostali su uspjeli da se probiju iz zasjede i da se spoje s domobranskom posadom u vojišničkoj školi. Prvi bataljon donio je odluku da se neprijatelj u školi blokira u cilju izvođenja naših priprema za napad. U vezi ovog, zadatak tvoje čete je slijedeći:

1. vod bivšeg odreda »Debela kosa« s komandirom čete i zamjenikom političkog komesara Milom Basarom, usiljenim maršom da se prebaci u selo Krivaju kod Vojnića, zaseok Eremići i Stankovići, s tim da ne dozvoli proboj neprijatelja iz Vojnića u pravcu vojišničke škole,
2. vod čete »Debela kosa« s komesarom čete Milutinom Košarićem da se prebaci u Brezovu Glavu radi ometanja saobraćaja na cesti Karlovac—Vojnić i Karlovac—Krnjak,
3. vod, bivši odred »Loskunja« da zaposjedne cestu Krnjak—Vojnić,
4. vod — odred »Donji Skrad« da zaposjedne cestu Barilović—Krnjak,
5. vod — odred »Bijeli Klanac« da zaposjedne cestu Krnjak—Veljun i
6. vod 1. čete — odred »Krnjački Grabovac« posješće cestu Tušilović—Vojnić.

Zadatak 3, 4, 5. i 6. voda je da izoliraju neprijateljske posade u Krnjaku, Baroviću i da im ne dozvole izlazak iz mjesta i kretanje u pravcu Vojnića. O

svim promjenama na terenu vodova obavještavati štab 1. bataljona koji se nalazi u selu Kriva ja u kući Pere Stanko vića.«

Poslije podne 21. decembra vodovi 1. čete »Debela kosa« bili su na položajima, kako je to pismom komandanta 1. bataljona naređeno. S 1. vođom u sumrak stigao sam u selo Krivaju i tu smo zanoćili. Ujutro 22. decembra iznenadno su se pojavili domobrani u Vojišnici, izauzimamo položaje i dolazi do borbe. Domobrani su zaustavljeni, ali nemamo dovoljno snage da pređemo u odlučni napad. Cijeli dan se puškara pa su domobrani prikovani oko kuća Zdralića u Vojišnici. Nešto prije zalaska sunca 1. vodu 1. čete stigao je od Loskunje u pomoć 3. vod pod komandom vodnika Jovice Tomaševića i vod 2. čete »Crna Lokva« pod komandom Dragana Pajića. Sa sva tri voda krećemo u obuhvatni napad pa su za pola sata borbe domobrani zarobljeni. Zaplijenjen je minobacač, 3 puškomitraljeza i dosta drugog naoružanja, municije i odijela. Istu večer minobacač je upućen u sastav jedinica koje su blokirale školu.

24. decembra prije podne još čvršće je stegnut obruč oko posade u vojišničkoj školi, a poslije podne počeo je da dejstvuje i naš minobacač. Bio je to prvi slučaj upotrebe minobacača u partizanskim jedinicama Korduna. Nakon ispaljene tri mine domobrani daju znak za predaju. U decembarskim borbama poginula su dva borca i dvojica su ranjena. Zarobljeno je oko 150 neprijateljskih vojnika i zaplijenjeno dosta oružja i municije.

2. januara poslije podne 1. četa 1. bataljona napala je bez pripreme neprijateljsku posadu u Krnjaku, što će imati izvjesnog uticaja na rezultate borbi za oslobođenje Krnjaka. Četa je krenula u napad a da se nije znalo za snagu neprijatelja, njegovo naoružanje, moral ljudstva i druge važne podatke. 3. januara ujutro četa je zauzela skoro cijeli Krnjak izuzev žandarmerijske kasarne i kuće Jovice Mihajlovića. Ove dvije zgrade s rovovima i bunkerima oko njih predstavljale su čvor neprijateljske odbrane. Pokušana su i dva napada na utvrđenja, ali bez uspjeha. 4. januara ujutro, pod zaštitom magle, probila se od Barilovića prema Krnjaku ojačana neprijateljska četa koju su pratila dva mala tenka. 4. vod, koji je bio na osiguranju prema Bariloviću, bio je iznenađen, pa se morao povući, a da o tome nije obaviještena komanda čete. Nešto prije podne neprijatelj se iznenadno pojavljuje iznad Krnjaka pa je četa morala napustiti Krnjak. Istoga dana neprijatelj se povlači u Barilović. Krnjak je ostao slobodan.

Posljednjih dana decembra 1941. i početkom januara 1942. godine Vojnić i njegova posada bili su u centru pažnje Štaba 1. bataljona. Mada je ova posada bila znatno brojnija i mnogo bolje naoružana od partizanskih jedinica kotara Vojnić, štab 1. bataljona odlučuje da se Vojnić oslobodi, ali da se ne počne s direktnim napadom, već da se neprijatelj blokira i neprekidno uznemirava demonstrativnim napadima. U pogodnom momentu trebalo je izvršiti napad na Vojnić, razbiti domobransku posadu i osloboditi mjesto. 26. decembra Štab 1. bataljona sa šest vodova i šest puškomitraljeza blokirao je Vojnić, a sve ostale vodove i čete postavio je na osiguranje prema Vrginmostu, Kladuši, Karlovcu i Bariloviću. Kombinovana četa posjela je položaje duž pruge Vrelo Utinja—Klipino Brdo sa zadatkom da osigura naše jedinice od pravca Jurinih brda i Sjeničaka. Ova četa je imala zadatak da sačeka i razbije neprijatelja ako bi se od Vojnića pokušao probiti prema Karlovcu.

Prema našim ranijim pretpostavkama računalo se da će neprijatelj prilikom izvlačenja iz Vojnića koristiti jedan od pravaca: cestu Vojnić—Tušilović—Karlovac ili pravac Vojnić—Gaćeško—Selo—Bukovica—Vukmanić, dok je pravac Vojnić—Vrelo Utinja—Skakavac s vojničke tačke gledišta bio najnepovoljniji,

naročito u zimskim uslovima. Izgleda da se neprijatelj odlučio baš na utinjski pravac zato što mu je tim pravcem 23. decembra stiglo iz Karlovca u Vojnić pojačanje (domobranska mitraljeska četa koju je pratila jedna ojačana četa podoficirske škole iz Zagreba). U toku 24. decembra podoficirska četa s ojačanjem ponovo koristi ovaj pravac za povratak u Zagreb. U oba navrata neprijatelj je prošao kroz naša osiguranja bez većih poteškoća i bez gubitaka. Pretpostavlja se da je to navelo štab 3. domobranske bojne da se izvuče iz Vojnića i ovim »ispitanim« pravcem probije prema Karlovcu.

Čim je neprijatelj ušao u zasjedu u rejonu Vrela Utinje i čelom izbio kod mlina u Podsedlu, na njega je otvorena snažna vatra. Poslije prvog plotuna neprijatelj je imao desetak mrtvih, ali i dalje se ne predaje. Njegovi prednji dijelovi pokušavaju manevrom da pronađu pukotinu u našem rasporedu, ali im to ne uspijeva. Nakon trosatne borbe i osjetnih gubitaka, domobrani ističu bijelu zastavu u znak predaje.

Akcija na Vojnić pokazala je još jednom da je moguće i s brojno slabijim snagama i naoružanjem napadati jača neprijateljska uporišta.

Oslobođenjem Vojnića slobodni teritorij Korduna znatno se proširio, a teritorija kotara Vojnić sa sjedištem kotara bila je slobodna. Slobodna teritorija Korduna od desne obale Kupe na sjeveru, preko Ostrožina, Kirina, Vojnića i dalje na jug dosizala je sve do obronaka Kapele i Plitvičkih jezera. Veza partizanskih jedinica Korduna čvršće je povezana sa partizanima Like i Gorskog kotara. Time su stvoreni povoljni uslovi za prenošenje ustanka i u hrvatske krajeve Pokuplja i Zumberka.

Druga reorganizacija partizanskih jedinica. Dvomjesečne uspješne ofanzivne borbe na teritoriji Korduna posebno na teritoriji kotara Vojnić i kirinsko-sjeničarskog kotara imale su poseban značaj za dalji razvoj NOP-a na Kordunu u 1942. godini. U borbama koje su trajale od polovine decembra 1941. do konca februara 1942. zarobljeno je 14 neprijateljskih oficira, preko 30 podoficira, 50 oružnika i oko 600 domobrana te 10 ustaša. Ubijeno je 5 neprijateljskih oficira i oko 50 neprijateljskih vojnika. Naši gubici iznosili su 2 poginula i 5 ranjenih boraca. Zaplijenjeno je, pored ostalog, 4 minobacača, 6 mitraljeza, oko 50 puškomitraljeza, 627 pušaka i preko 100 000 puščanih i mitraljeskih metaka.

Koncem januara 1942. broj partizana u odnosu na brojno stanje od početka decembra 1941. skoro je udvostručen, a njihovo naoružanje sada više ne čine lovačke puške i kordunaške kubure. Ćete i bataljoni pored vojničkih pušaka naoružani su puškomitraljezima, mitraljezima i minobacačima. Više nije bilo čete koja u svom sastavu nije imala dva i više puškomitraljeza.

U vezi s novonastalom situacijom na Kordunu, Štab kordunaškog NOP odreda naredbom br. 15 od 2. februara obavještava da je Glavni štab Hrvatske svojom naredbom naredio da se Štab kordunaškog partizanskog odreda preformira u Štab grupe kordunaških partizanskih odreda (1. sjedište u kući Laze Pavića na Prisjeci). Pod tačkom 2 iste naredbe se kaže: »Po naređenju Glavnog štaba Hrvatske, kordunaški odred se reorganizira u dva odreda i to: 1. i 4. bataljon formiraju Prvi kordunaški partizanski odred, a Štab 2. bataljona postaje Štab 2. kordunaškog odreda sa sjedištem u selu Šlivnjaku)«. Prvi KPO imao je četiri, a Drugi KPO tri bataljona.

Za komandanta 1. KPO postavljen je Ćanica Opačić, rodom iz Brezove Glave, a za političkog komesara Mile Ratković, rodom iz Čemernice. Operativni oficir postao je Bogdan Oreščanin iz Perne. Njega će koncem marta na toj dužnosti zamijeniti Gnjaco Perić iz Budačke Rijeke. Za obavještajnog oficira

postavljen je Milić Novković, zvani Basaćan, iz sela Radmanovca kraj Vojnića Komandant Drugog KPO bio je Robert Domani, politički komesar Dušan Đmitrović, a operativni oficir Simo Mikašinović. Sjedište 1. KPO bilo je u Vojniću, a 2. KPO u Šlivnjaku kod Veljuna.

Od tadašnja dva bataljona formirana isu četiri bataljona, i to od 1. čete postao je 1. bataljon, od 2. i 3. čete 2. bataljon i od 3. čete »Perna« formiran je
3. bataljon 1. KPO, dok je 4. bataljon Nikole Vidovića ostao onakav kakav je i ranije bio. Od četiri bataljona 1. KPO tri bataljona bila su dislocirana na teritoriji kotara Vojnić, i to 1, 2. i 3. bataljon, dok se 4. bataljon 1. KPO nalazio na teritoriji kirinsko-sjeničarskog kotara. Sjedište 1. bataljona bilo je u Donjem Budačkom, 2. bataljon je imao sjedište u selu Krivaji kraj Vojnića a 3. bataljon bio je dislociran na teritoriji Perne.

Prvi bataljon 1. KPO imao je dvije čete i mitraljesko-minobacački vod Brojno stanje bataljona je oko 180 ljudi. Za komandanta bataljona postavljen je Mirko Poštić iz Perne, a za političkog komesara Mile Basara iz Partizanskog Žarišta. Za operativnog oficira imenovan je Ljuban Korać iz Čemernice, a za obavještajnog oficira bataljona Nikola Novković iz Gornjeg Budačkog. Referent saniteta bio je Joso Čeh iz Johova (rođen u Čehoslovačkoj). Komandir 1. čete 1. bataljona bio je Stanko Musulin iz Knežević Kose, a politički komesar Dmitar Duduković iz Krnjaka. Komandir 2. čete Jovica Tomašević iz Vojnića, a politički komesar Miloš Kozlina iz Donjeg Skrada. Svaka četa imala je po tri voda. Komandiri vodova 1. čete bili, su Simo Manđić, Veljko Blagojević i Jane Martinović. Komandiri vodova 2. čete bili su Simo Kozlina, Miloš Lošo Ćurčija i Pero Peurača. Komandir mitraljeskor-minobacačkog voda bio je Miško Blažević, a njegov zamjenik Pero Kreča, rodom s Banije.

Komandant 2. bataljona bio je Josip Braco Kuštrin iz Maljevca, a politički komesar bataljona Božo Spaček iz sela Brda, operativni oficir Gnjaco Perić, koga je početkom aprila zamijenio Dušan Gaćeša iz sela Udbine, kraj Utinje Obavještajni oficir bio je Jovan Vučetić iz Kuplenskog, referent saniteta Janko Zunić iz Burić-Sela. Brojno stanje bataljona je preko 300 ljudi. Bataljon je imao 3 čete. Komandiri četa bili su Ilija Mrkonjić, Mile Ljepović i Đorđe Momčilović.

Za komandanta 3. bataljona postavljen je JoVica Lončar, a za političkog komesara Slavko Markon iz Zagreba, operativni oficir Pero Zlatar-Roknić iz sela Poljane kod Topuskog, obavještajni oficir Sava Bogdanović iz Vorkapić--Sela, a referent saniteta Dragica Bulat. Bataljon je imao dvije čete. U Prvu četu ulaze odredi »Perna«, »Pecka« i »Crni Potok«. Komandir čete postao je Nikola Basara iz Partizanskog Žarišta, a politički komesar Božo Rkman iz Crnog Potoka. Za komandira 2. čete imenovan je Ilija Gvozdić iz Crevarske Strane, a za političkog komesara Ilija Gubić iz Blatuše. Svaka četa imala je po tri voda.

Prvi bataljon obezbjeđivao je teritoriju Korduna od pravca Karlovca, Barilovića, Siče i Duge Rese. Drugi bataljon je s jednom četom zatvarao pravac od Vukmanića i Skakavca. Jedna četa bila je u bataljonskoj rezervi u rejonu Vojnić-kolodvora i Gaćeša-Sela spremna za intervencije u pravcu Vrginmosta ili Skakavca. Četa pod komandom Đorđa Momčilovića nalazila se više na teritoriji Primišlja i Plaščanske doline kao ispomoć jedinicama 2. KPO. Naročito je zapažen uspjeh ove čete bio 24. februara kada je s još nekim jedinicama 3. bataljona 2. KPO napala talijansko pojačanje koje je krenulo od Slunja prema Primišlju. U toj borbi zarobljena su 3 talijanska oficira i 47 talijanskih vojnika.

Treći bataljon s četama obezbjeđivao je slobodnu teritoriju od pravca Topuskog, Cemernice i Vrginmosta.

Pored pomenutih jedinica, dislociranih na teritoriji kotara Vojnić, nužno je spomenuti još i 3. četu »Široka Rijeka« koja je potpadala pod 2. bataljon 2. KPO, a čija je baza bila na teritoriji općine Krstinja. četa je obezbjeđivala teritoriju kotara Vojnić od pravca V. Kladuše i Cetingrada.

Ovakvo organizacijsko stanje partizanskih jedinica na Kordunu, kao i na teritoriji kotara Vojnić, gdje su djelovali 1, 2. i 3. bataljon Prvog KPO i 3. četa »Široka Rijeka« 2. KPO, ostaje sve do ljeta 1942.

Period NOB-e od početka ustanka 1941. godine do zaključno sa februarom 1942. bio je pun događaja i velikog zamaha NOP-a na Kordunu. U šestomjesečnim borbama borbene grupe, koje su formirane u junu i julu 1941, prerasle su u sedam brojnih i dobro naoružanih bataljona, na čijem čelu su stajali štabovi 1. i 2. kordunaškog partizanskog odreda kao i Štab grupe KPO. Takvo organizacijsko stanje partizanskih jedinica i njihovo solidno naoružanje omogućavalo je da se od malih akcija i diverzija pređe u napade na neprijateljske posade i garnizone kao što su napad na Vojnić-kolodvor, Utinju, Vojišnicu, Krnjak, Vojnić, Veljun, PerjasieU i Veliku Kladušu. Kruna svih uspjeha bilo je oslobođenje čitavih teritorija kotaireva Vojnić i Veljun i stvaranje slobodnih teritorija na preostala dva kotara.

Za postignute uspjehe u prvom redu treba zahvaliti privrženosti većine naroda Korduna Komunističkoj partiji Jugoslavije, kotarskim partijskim organizacijama i njihovim članovima, koji su, ne štedeći ,svoje živote, kroz cio šestomjesečni period NOB-e bili na čelu borbenih jedinica i ličnim primjerima pokazivali kako se treba boriti za svoj narod i kako treba tući i mrziti neprijatelja. Treba nešto ,reći i. o ovom divnom narodu kotara Vojnić koji je, ne računajući pojedince, listom bio. uz NOP i uz svoju vojsku. Zbog takve privrženosti, odanosti i pomoći ivojsci neprijatelj je, ne mogavši ništa partizanima, svoj bij as iskaljivao na nevinoj djeci, ženama i staroima. To ipak nije odvojilo narod od partizana. Narod je i dalje još čvršće stao uz partizanske jedinice i uz narodnooslobodilački pokret i svojim torbama hrane prehranjivao brojne partizanske jedinice kotara Vojnić i tako davao svoj presudni doprinos NOB-i.

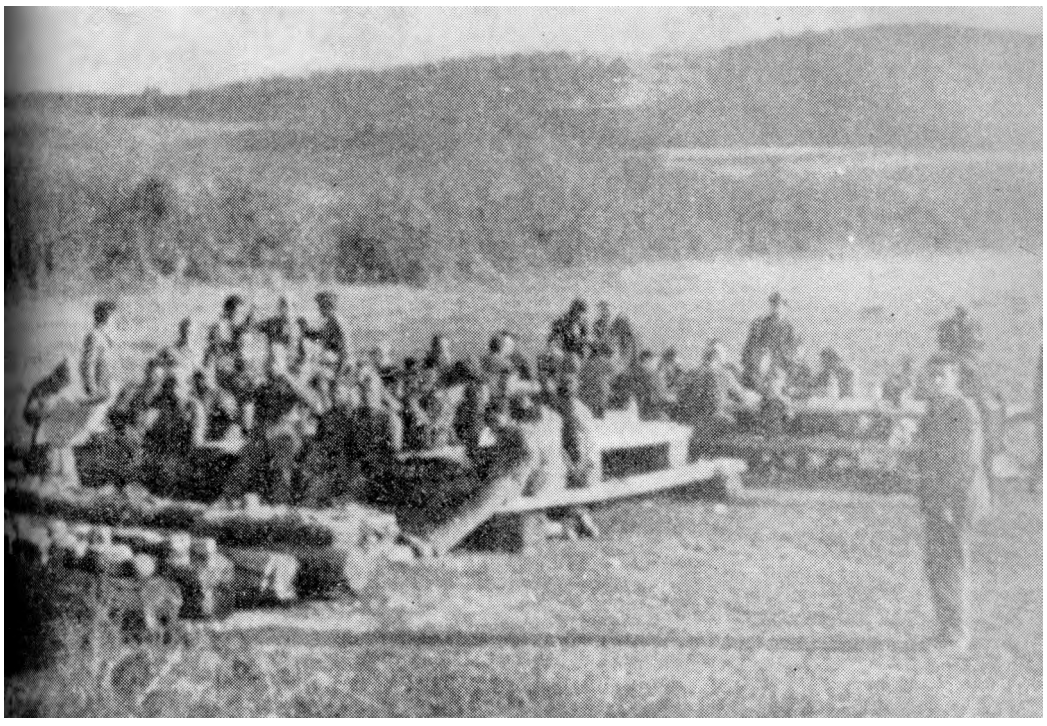

Budačka Rijeka, 1941.
Borci PO »Debela kosa« za vrijeme ručka.

! Zadružni dom u Tuš i lovi ću spaljen 2. decembra 1941.

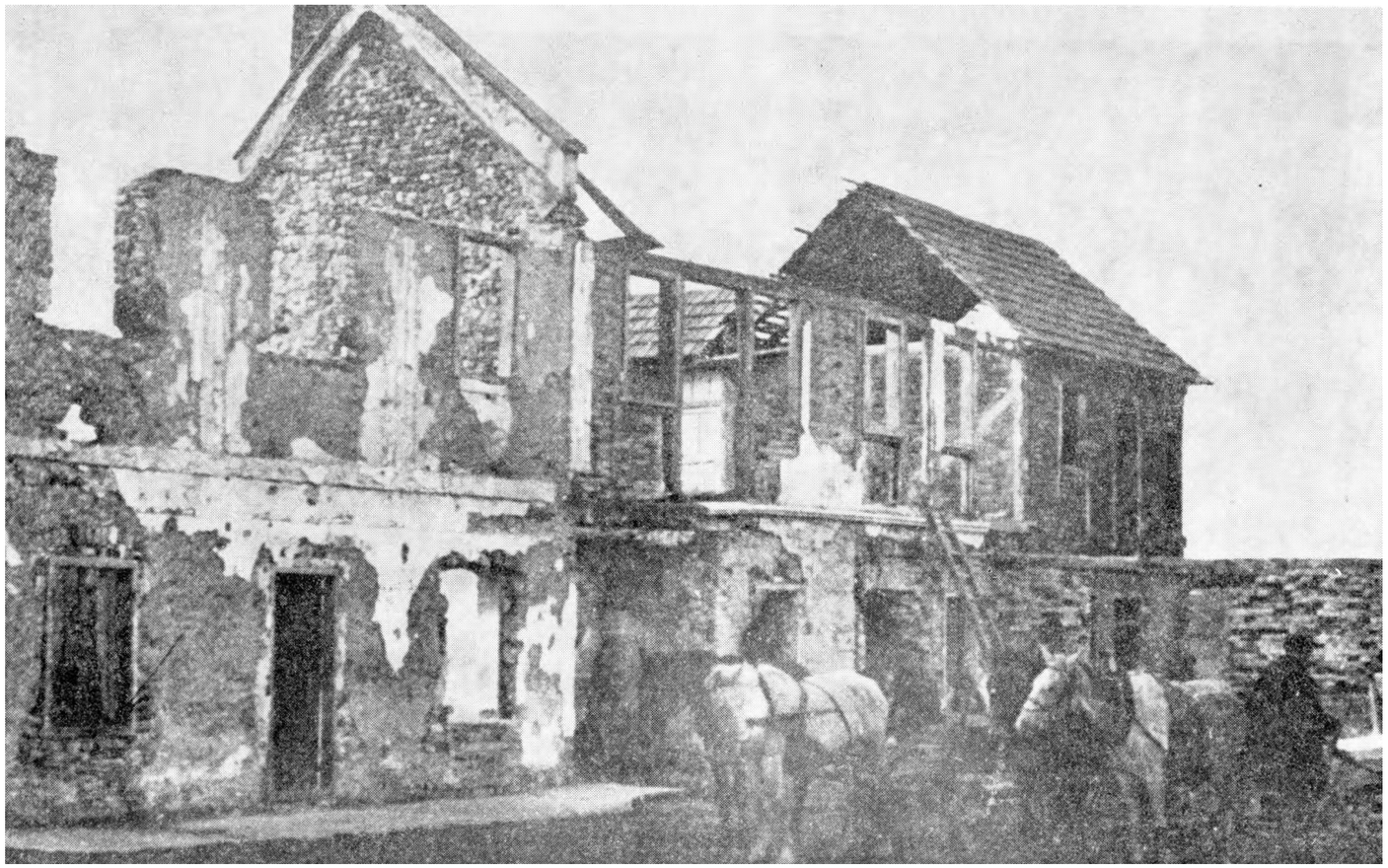

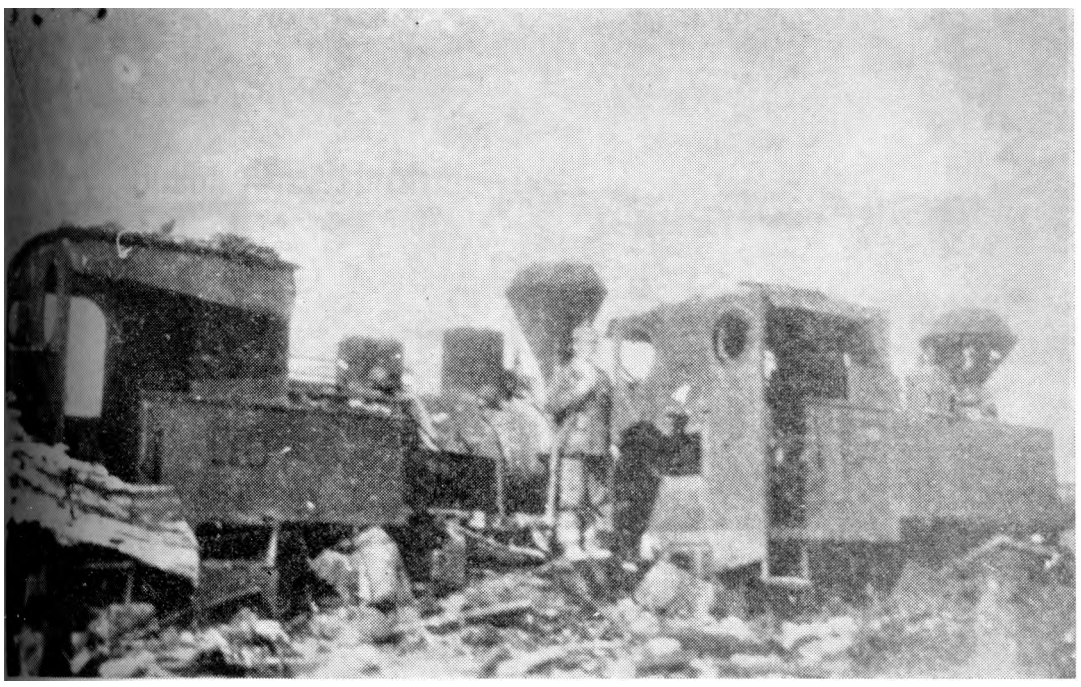

Vojnić kolodvor, 14. 9. 1941. godine.
Uništene neprijateljske lokomotive.

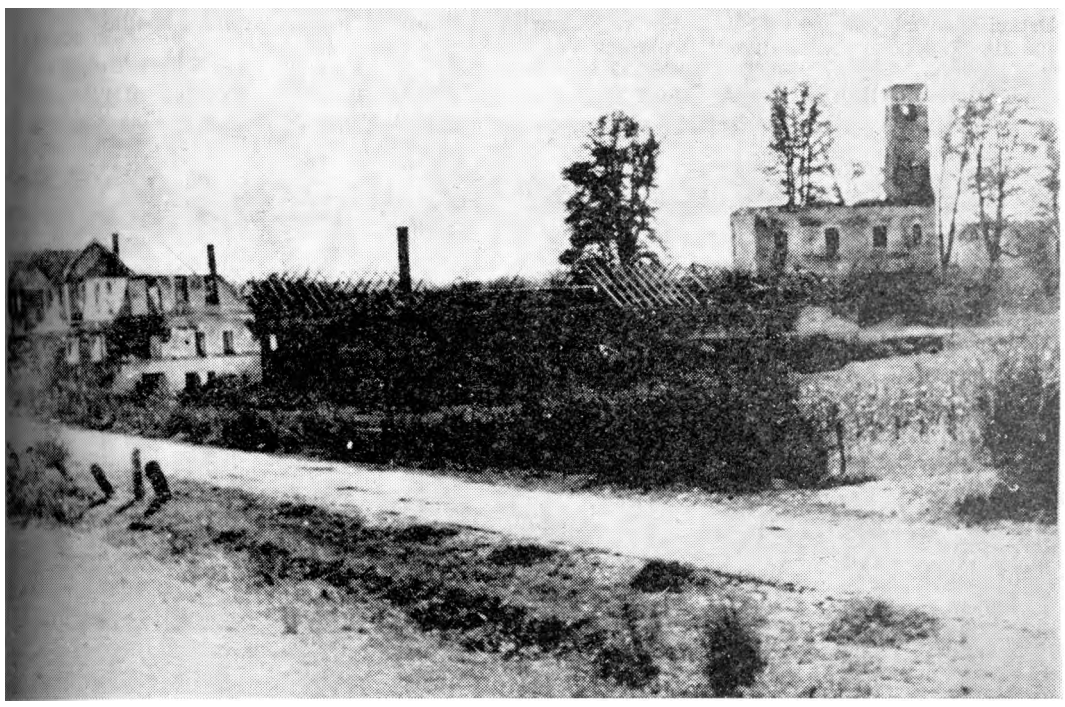

Spaljena pravoslavna crkva Sv. Ilije i selo Tušilović 1942.

Pošta u Tušiloviću spaljena 2. augusta 1941. (si. lijevo).

Ostaci pravoslavne crkve Sv. Petka na Kolariću u kojoj su ustaše pobile i spalile 102 žitelja srpske nacionalnosti iz okolice Vojnića.

Pogled na selo Vučkoviće u Petrovoj gori gdje je bila kuća, a sada obilježje mjesta na kojem je održana konstituirajuća sjednice GS NOV i POH 1941.

Puk. DUŠAN OPAČIČ

Prva borba s Talijanima

Sjedimo za stolom, a kroz širom otvoren prozor obilno se ukazuje jesen sa svojom posebnom toplinom, mirisom i stotinama boja. Komandanta[1] nema Otišao je u Petrovu goru na savjetovanje delegata Banije i Korduna.[2] Pred nama na stolu leži njegova malena teka već izlizanih listova, izblijedjelih slova, slomljenih uglova stranica. Šta će nam donijeti s tog velikog skupa? Šta će nam jesen donijeti u ovoj našoj velikoj borbi za slobodu? Jesen je šarena i krasna.

Povratio se komandant u Štab kasno u noći 20. 9. 1941. Istog časa se dogovorio s pomoćnicima o prenošenju zadataka dobivenih na savjetovanju. Preko kurira pozvao je komandire i političke komesare partizanskih odreda i s njima 21. 9.1941. održao sastanak. Prisutne je upoznao sa zaključcima delegata, upozorio da posvete pažnju bezbjednosti. Govorio je o cilju ponovnog dolaska talijanskih oružanih snaga na Kordun i kazao: »Talijanska obavještajna služba radi smišljeno. Ona rastura vijesti vješto među srpskim stanovništvom, predstavljajući sebe da su zaštitnici srpskog naroda, da su za pokolj Srba krive ustaše i da su zbog toga Talijani protiv ustaša, da ustaše ubacuju u partizanske odrede Hrvate koji žele partizane zavaditi s Talijanima, zato što Talijani spašavaju uništavanje srpskog življa. Ne treba Talijane izazivati protiv sebe nego ih koristiti za borbu i osvetiti ljude koje su ustaše poubijale. Ne treba dozvoliti da ljudi ginu u borbi protiv Talijana. Istina, pojedinci su počeli nasjedati ovoj vrlo opasnoj talijanskoj propagandi. Zna se da su Talijani došli da učvrste ustašku vlast i odvoje narod od partizana, razoružaju ih. Prema Talijanima nećemo imati milosti, s njima ćemo kao i drugim fašistima stupiti u borbu. Spremanjem naših partizana da stupe u borbu s Talijanima, mi ćemo postepeno spremiti narod, one zavedene da otvoreno gledaju Talijane kao i ustaše. Zato se mora stupiti s njima u borbu i razoružavati ih«.

Sa svojim pomoćnicima komandant Robert Domani pristupio je da izučava teritoriju 2. rajona, broj neprijateljskih vojnika, starješina, naoružanje stacioniranih u garnizonima. Prikupljao je podatke o kretanju talijanskih oružanih snaga i pogodan prostor gdje postaviti partizansku zasjedu. Na osnovu procjene donio je odluku da treba napasti i likvidirati ustašku posadu u s. Glinice, koju su obrazovali naoružani seljaci. Likvidacijom posade omogućili bi kontrolu ceste Slunj—Cetingrad. Cestom su često prolazili Talijani, a mjesto Palež na Zalčevoj kosi je pogodno za postavljanje partizanske zasjede.

Četvrtog oktobra 1941. talijanske jedinice su pretresale s. Sparadnjak, Trupinjak i Trupinjsku kosu.[3] Kontaktirali su s narodom i nikoga nisu dirali. U

1 Robert Domani r. 1918. u Slavonskoj Orahovici, Jevrej, apsolvent tehničkog fakulteta. Clan KPJ od 1937. Učesnik španskog građanskog rata od 1936. do 1939. Dva puta ranjavan. Kapetan. Komandir baterije. Na Kordun došao 15. 8. 1941. Postavljen je od OK KPH za Karlovac za komandanta 2. rajona, potom komandant 2. bataljona i komandant 2. KNOPO. Četnici su ga ubili i bacili u pećinu »Balinka« Pišćenik kod Plaškog 3/4. aprila 1942. Proglašen za NHJ.

2 Zb. NOR-a, tom V, knj. 1, str. 102.

3 Dnevnik Bure Krajačića, str. 7. nalazi se u VII Beograd i HAK.

Stab 2. rajona došao je Većeslav Holjevac[4], kojeg je Robert upoznao o preduzetoj pripremi PO za borbu s Talijanima. Predložio je da treba napasti i likvidirati ustaše u s. Glinice, jer bi se time proširio slobodni teritorij u pravcu juga, a to bi omogućilo kontrolu ceste Slunj—Cetingrad. Ustaše je trebalo likvidirati jer svakog dana upadaju u srpska sela, ubijaju, pljačkaju i pale. Predložio je da ovaj zadatak treba izvršiti zajednički prvi i drugi rajon. Veco se složio i pozvao komandanta da s takvim prijedlogom dođe u Stab Korduna i Banije. Toga jutra dolaze pod zastavom PO »Debela kosa«, »Loskunja« i »Skrad«. Marširali su u pravcu Cvijanović Brda i vršili propagandu.[5] Na čelu se nalazio komandant 1. rajona Stanko Opačić Ćanica.®

Komandant i politički komesar[7] 2. rajona našli su se u Komandi Banije i Korduna. Prisutan je bio i komandant 1. rajona. Svi su se složili s prijedlogom Roberta Domanija. Dogovorili su se za napad na s. Glinice. Određeno je vrijeme dolaska PO »Debela kosa« kad će stići na lijevu obalu rijeke Gline. Ovaj PO je imao glavni zadatak u izvršenju napada i likvidacije ustaša u s. Glinice.

Komandant je sazvao sastanak s komandirima partizanskih odreda koji će u napadu na s. Glinice učestvovati 6. oktobra 1941. Dok je sastanak bio u toku, partizani su se prikupljali. Glavni zadatak u napadu imao je komandir PO »Debela kosa« Ignjatije Perić Gnjaco.[8] Tokom izvođenja akcije prisutan će biti Većeslav Holjevac i Stanko Opačić Ćanica.

Napad je izvršen 7. 10.1941. u 6 sati. U kratkotrajnoj borbi likvidirana je posada. U borbi je poginulo 5 a 6 ustaša ranjeno, ostali su uspjeli pobjeći u pravcu Cvitovića. Partizani su bili bez gubitaka.[9]

Kako je Stab 2. rajona od Komande Korduna i Banije dobio zadatak da svojim partizanskim odredima počne prvi borbu s Talijanima, likvidacijom ustaša u s. Glinice pristupio je izviđanju ceste Slunj—Cetingrad u cilju postavljanja zasjede na cesti kod Paleža. Istovremeno je upućivao partizanske patrole u izviđanje ceste Veljun—Hrvatski Blagaj, Hrvatski Pavlovac—Slunj i Miholjsko—Krstinja. Ovim cestama su često saobraćali talijanski kamioni s vojnicima.

Sredinom oktobra u pratnji Rafka Tabora[10] u Štab 2. rajona došao je Većeslav Holjevac. Komandant i politički komesar su ih upoznali o preduzetim

4 Većeslav Holjevac r. 1917. u Karlovcu, trgovački pomoćnik, predratni član KPJ, politički komesar NOPO Banije i Korduna, 1. operativne zone i prvog korpusa Hrvatske. Proglašen NH Jugoslavije.

5 Dnevnik Đure Krajačića, str. 7. VH Beograd i HAK.

6 Stanko Opačić — Ćanica, r. 1903. u Tušiloviću, Srbin, zemljoradnik, predratni član KPJ i KK KPH Vojnić. Organizator oružanog ustanka na Kordunu, prvi komandir PO »Debela kosa«, komandant 1. rajona, 1. KNOPO i grupe odreda. Clan GŠH, vijećnik AVNOJ-a, član ZAVNOH-a. U ratu dobio čin pukovnika.

V Dušan Dmitrović, r. 1910. s. Ponorac, Veljun, Srbin, zemljoradnik, politički komesar 2. rajona, 2. bataljona i 2. KNOPO. Osuđen na smrt od narodnog suda i strijeljan kao predsjednik NOO kotara Veljun 1944. g.

8 Ignjatije Ferić Gnjaco rođen 1917. selo Burić, Srbin, činovnik, član KPJ od 1940. godine, organizator ustanka, komandir PO »Debela Kosa«, komandant bataljona, načelnik štaba brigade, načelnik UOG i pomoćnik načelnika štaba 8. udarne kordunaške divizije. Pukovnik JNA u penziji, nosilac »Partizanske Spomenice 1941.«

9 Zbornik dokumenata i podataka NOR-a, tom V, knj. 1, str. 465.

10 Rafko Tabor, r. 1921. Radeče, Zidani Most, Slovenac, radnik, sekretar OK SKOJ-a, komesar bataljona i brigade. Poslije rata radio u diplomatskoj službi.

mjerama, kako medu partizanima tako i selima s objašnjenjem zašto su Talijani došli ponovo na prostor Korduna. Predočili su da su talijanski obavještajci kod »malodušnika« u maju 1941. ostavili utisak kao zaštitnici srpskog naroda. Politički komesar 2. rajona predočio je spremnost partizana 2. rajona da krenu u rat s talijanskom vojskom. Veco je kazao: »Čekanja više nema. U napad što prije. Talijani su opasali Petrovu goru. Cestom Krstinja—Vojnić kreću svakog dana. Drže cestu u svojim rukama. Zasjedu postaviti i Talijane napasti što bliže Vojniću. Treba ovim fašistima dati do znanja da ih se ne plašimo . . .« To je bilo i naređenje političkog komesara.

Odlaskom Holjevca i Rafka, komandant je preko kurira u Štab pozvao Đuru Krajačića,[11] komandira 2. čete, i predočio mu naređenje. Đuro Krajačić je predložio Simu Miljanovića,[12] za izviđanje govoreći da će Simo pouzdano izvršiti zadatak.

Simo Miljanović kaže: ». . . krenuo sam u partizanski logor, odabrao tri partizana i krenuli u pravcu s. Miholjsko. Tamo smo se zadržali oko 24 sata. Cestu smo izvidili. Talijanski kamioni i motociklisti kretali su cestom Vojnić—Krstinja izjutra i popodne kasno. Naše viđanje potvrđivali su ljudi iz ovih sela, govoreći kako se Talijani ponekad zadržavaju po selima ali ne diraju nikog. Povratkom odmah sam se javio Đuri i oba smo kasno u noć krenuli u Stab. Našli smo komandanta da čita. Bio je radostan kad smo se pojavili i pokazao klupu da sjednemo i rekao: 'No, što nam donosiš?' U detalje sam ga upoznao. Bio je zadovoljan i kazao: 'Treba odmah podnijeti izvještaj Komandi i dati naš prijedlog. Tamo u Štabu raspolažu s više podataka .. .'«.[13]

Komandant je izdao zadatak da komandir zakaže s komandirima i političkim komesarima sastanak, na koji treba pozvati komandira i političkog komesara PO »Kestenova gora«. Sastanak je zakazan za 19. oktobra 1941. u s. Veljunska Glina kod kuće Milovana Kneževića. Đuro Krajačić je u dnevniku zapisao: »Naredio sam komandirima i političkim komesarima PO: »Cvijanović Brdo«, »Crno Vrelo«, »Veljunska Glina«, »Trupinjak«, »Šlivnjak« i pozvao komandira i političkog komesara »Kestenova gora« da dođu na sastanak 19. 10.1941. izjutra u 7 sati pred kuću Milovana Kneževića. Izjutra sam rano krenuo. Smatrao sam da ću biti prvi. U sjeniku našao sam Roberta, neispavan i tmuran, vodi razgovor s kurirom. Dočekao me s osmijehom. Svi su došli. Sastanak je počeo. Tu je došao i politički komesar Dušan Dmitrović. Robert je kazao: »Dobili smo zadatak da naš 2. rajon bude prvi na Kordunu koji će s Talijanima početi rat. Sigurno da za to ima razloga. Tukući Talijane uništavamo okupatora i dolazimo do oružja«. Napomenuo je da treba oko 60 partizana da krenu u akciju. Politički komesar je upozorio da je ovo prva akcija na Talijane i tu komunisti treba da prednjače. Komandant zaključujući sastanak kazao je: »Noćas u 1 sat pred kućom Milovana Popovića u s. Mračaj vidimo s e . . .«[14]

Činjenica da su Komandu NOPO Banije i Korduna talijanske oružane snage dovele u situaciju da moraju preduzeti odgovarajuće političke i vojničke akcije koje će spriječiti dalje slabljenje borbenog raspoloženja prema Talijanima.

11 Đuro Krajačić, r. 1913. Slivnjak, Srbin, zemljoradnik, član KPJ od 1939.Organizator ustanka. Komandir čete, politički komesar bataljona i 2. Kordunaške brigade. Poginuo 19. 9. 1943. kod Troš Marije. Predlagan za NH.

12 Simo Miljanović, r. 1899. u Trupinjaku, Srbin, jedno vrijeme žandar BJ, politički komesar P odreda, politički komesar čete i vojno-partizanske bolnice.

13 Pismena izjava uzeta od imenovanog 19. 8. 1967. i nalazi se kod autora.

14 Dnevnik Dure Krajačića, str. 9, nalazi se u VII Beograd i HAK.

Komanda i komunisti 2. rajona stavljeni su na najtežu političku probu. Trebalo je brzo i odlučno započeti protuakciju. U otvoreni sukob s narodom partizansko i vojno rukovodstvo nije željelo zbog takvog odnosa prema Talijanima, koji još nisu palili sela i ubijali srpski narod. U takvim okolnostima trebalo je krenuti u otvoreni rat što nije bilo lako. Trebalo je pronaći način i osigurati da narod shvati da Talijane koji su doveli Antu Pavelića i ustaše na vlast, moramo gledati kao zajedničkog neprijatelja i istim se sredstvima boriti protiv jednih i drugih. U takvoj situaciji presudno je bilo tko će prvi početi.

Dvadesetog oktobra 1941. oko partizanskih logora šetao je po jedan stražar, naoružan civilnom puškom. Dio partizana koji nije pošao u akciju nalazio se na izviđanju kako ih ustaše ne bi iznenadile. Kako je omladina bila stalni pratilac svojih partizana u odlasku u akcije, mimoišla nije ni ovu. Koliko god je to bila tajna, omladina je doznala. Doznala je i za ovu. Proživljavali su veselje i tugu. Djevojke su rasplele pletenice, pustile raspletenu kosu, jer su slušale od starih da je to ratnička sreća. Veselo i ponosno pričaju kako će partizani tući okupatora, a u sebi su proživljavale tugu i brigu kako će njihovi izabranici proći s dobro naoružanim Talijanima. Trebalo je izdržati sate i minute i čuti ishod borbe.

Dvadeseti oktobar. Noć, tamna noć bez mjesečine. U 1 sat okupili su se partizani u voćaru Milovana Popovića. Tiho vode razgovor i u tvrde novine motaju duhan, pale cigare i duboko uvlače u pluća.

U pratnji kurira komandant Robert Domani opasan i utegnut s torbicom i oružjem stigao je prvi. Svuda mirno, tiho prijateljsko. Nema veće vrline za vojnika-partizana naše revolucije nego da sluša i izvršava naređenje. Vojnički prilaze komandiri partizanskih odreda i javljaju se svom komandantu. Odvajaju se. Partizani se grupisali i nestrpljivo očekuju šta će im komandant kazati. Nagađaju gdje će poći u akciju. Komandant se pojavio među okupljenim partizanima. Svi su ga željeli čuti. Bilo je 2 sata. Okupljene partizane Robert poziva da se približe. Mirnim glasom komandant progovori: »Drugovi, znam da očekujete gdje krećemo u akciju. Idemo da postavimo zasjedu kod Vilin Točka i napadnemo Talijane. Tamo često prolaze svojim kamionima. Dobro su naoružani a nama treba oružja. Talijanski vojnici nisu hrabri. Znam, s njima sam ratovao oko Katalonije, braneći republiku Španije. Komandiri na čelo! Krećemo! Za mnom!« Tiha i topla noć. U pratnji komandanta uz kurira nalazio se Đuro Krajačić. Kolona po jedan kreće sjevernim padinama tt. 344. Paljevine kroz šumu. Takva je tišina kao da nigdje nikoga nema. Čuje se izmiješani korak po seoskoj stazi ili s vremena na vrijeme netko probudi kamen. U daljini se začuje pojedini pucanj iz puške ili rafal puškomitraljeza. U selima tišina, mrtva tišina. Čuje se pijetlov glas. To je dobar znak da nismo daleko. Prolazimo između vrtnih živica kroz selo Johovo. Ispred kuće u svitanje izašla Dragica i u pregaču prikuplja dunje i tjera kokoš: »Iš, odnio te vrag«. Duboko uzdiše i sama sa sobom razgovara: »Jadna ja, šta će nam ovaj dan donijeti?« Kolonu partizana odjednom zapazi. Skida s glave bijelu kordunašku povezaču, krsti se i naglas govori: »Drugovi, neka vas mili bog prati«. Ispred sela odmor i zadnje pripreme. Partizani idu u koloni u najvećoj tišini kroz gustu maglu. Opaljen je jedan metak iz puške ali dosta daleko. Za nekoliko minuta ispaljeno je još nekoliko metaka. Više nitko ne izgleda pospan, svako dobro gleda hoće li što osmotriti u gustoj magli.

Stigosmo do odredišta. Zora se pojavljuje a zasjedu treba na vrijeme postaviti. Magla se ispod Petrove gore sve više širi. Partizani vode tiho razgovor

i propitkuju da li će učestvovali partizani PO »Debela kosa«, do sada iskusni ratnici. Razvijaju se partizanski odredi, svaki ide na svoj zadatak. Komandant Domani posebno naglašava komandiru PO »Kestenova gora« da na položaju sjeverno od k. 157 izvrši dobro maskiranje, a da kamione propušta koji će nailaziti od Krstinje. Pronosi se šapatom komanda komandira PO da se razviju u streljački stroj. Osmatrači su postavljeni. Partizani zauzimaju položaj i liježu.

Magla se podigla, a iza šume Markovac probijaju sunčane zrake. Komandant šeta i osmatra. Naređuje komandiru Đuri Krajačiću da uputi četiri partizana preko ceste i potoka. Partizani trebaju biti spremni da u toku borbe s Talijanima otvaraju plotunsku vatru.

Oktobarsko jutro nad usnulim selima ispod Petrove gore. Izgleda da sve živo odmara i spava.

Spremno je sve. Komandant s malim osmijehom prilazi kuriru, uzima od njega vojnički karabin i municiju a u zamjenu pruža svoj pištolj, ispričavajući se da je mlad i još neuk u korištenju svakog metka. Tiho pjevuši španske borbene pjesme »Krv i život za slobodu« i polako se udaljuje. Sišao je i izabrao pokraj ceste ispred borbenog rasporeda pogodno mjesto i zalegao. Tišina, mrtva tišina, jedino što se čuju čobani. Tjeraju stoku. Partizani polegli i čekaju. Iščekivanje se pretvorilo u nervozu. Minute pa i sekunde sporo su prolazile. Svi s nestrpljenjem očekuju nailazak kamiona.

Odjednom, pronosi se tihim glasom: »Nailaze od pravca Prisjeke«. Čuje se čudan zvuk motora. Kretala su dva talijanska kamiona na većem odstojanju. Partizani uzbuđena srca gledaju kamione, onaj prvi koji klizi iza okuke. S nestrpljenjem očekuju od komandanta da opali prvi metak. Pucanj pogodi vozača a potom plotun i juriš. Našao se kamion u šancu. Iskaču talijanski vojnici i pokušavaju dati otpor. Poginuo je poručnik. Panika. Nailazi i drugi kamion. Vozača gađa partizan Dragoja Vujaklija. Kamion se našao na lijevoj obali potoka a iz njega iskaču talijanski vojnici. Pred njima je podoficir. Galami. Pokušavaju pobjeći preko potoka. Tamo ih dočeka plotunska vatra. Pogođen podoficir pada u vrbe. Panika među vojnicima. Puškomitraljezac otvara vatru i štiti povlačenje. Partizan Nikola Novaković ima samo jedan cilj. Gađa puškomitraljesca a potom prilazi i uzima od mrtvog Talijana puškomitraljez. Talijanski vojni sveštenik s velikim križem ispod vrata i pištoljem u ruci pokušava da se skloni ispod ceste u propusnu cijev, ali ga brzinom munje zahvata puščani metak iz karabina Sime Miljanovića. Na cesti gužva. Partizan Petar Dragojević pred komandanta dovodi pet zarobljenih talijanskih vojnika, drugi partizani s mrtvih svlače odoru i izuvaju cipele. Oni što su uspjeli pobjeći, tamo u daljini bježeći nasumice otvaraju puščanu vatru. Komandant zarobljenim vojnicima drži kratak govor na talijanskom jeziku. Partizani su ih presvukli i pustili.

Nebo vedro, jutarnja temperatura plus 13, vjetar pojačan. Koritom potoka hladna voda odnosi mlazeve krvi, čokoladu, pomadu ineoperušanu kokoš. Ne, nije san! Partizanska priča. To je veliko herojstvo.

Od Krstinje nailazi treći talijanski kamion i brzinom munje okreće se ispred mosta u selu Miholjsko. Borci Partizanskog odreda »Kestenova gora« otvaraju plotunsku vatru. Sto vozač više pritiska gas, Talijani m a n j e davaju otpor. Stigli su iznad Prisjeke. Tu su stali da bi ranjenim pružili prvu pomoć. Pet talijanskih vojnika je ranjeno. Partizani PO »Kestenova gora« povukli su se i došli u sastav partizana 2. čete.

U kratkotrajnoj borbi partizani su zarobili 5 talijanskih vojnika a u borbi

poginula su trojica: vojni svećenik, podoficir, oficir, a ranjeno je 15 talijanskih vojnika. Partizani su bez gubitaka. Zaplijenjen je puškomitraljez, 3 pištolja, 11 pušaka, 20 bombi, 1200 metaka, 9 pari cipela, jedne oficirske čizme, uniforma, opasač, kožna torbica i 8 vojničkih uniformi, 3 ćebeta. Uništena su dva kamiona.[15]

Obukao se komandant u uniformu talijanskog oficira s talijanskim opasačem i čizmama. Na opàsaéu zelena futrola s beretom. Cjelokupnim svojim držanjem i još u lijepoj uniformi odavao je utisak pravog komandanta i oficira.

Kordunaši potvrdiše svoju hrabrost. Položiše i prvi ispit s novim neprijateljem. Okupljenim partizanima komandant čestita, a potom je plijen podijelio: puškomitraljez Partizanskom odredu »Šlivnjak« partizanu Nikoli Novakoviću, PO »Cvijanović Brdo« 2 puške, »Crno Vrelo« 3 puške, »Velj unska Glina« 1 puška, »Kestenova Gora« 1 puška, »Trupinjak« 1 puška i Partizanskom odredu »Slivnjak« 3 puške.

Vojničke uniforme i cipele dodijeljene su partizanima koji su bili bosi i loše obučeni. Manji broj vojničke uniforme i cipele pripale su kuriru. Tihi i topli dan. Tačno u 10 sati komandant je izdao naređenje za pokret u svoje partizanske logore. Odredi su krenuli bližim putem u pravcu svojih logora. Krenuo je i komandant Robert Domani u pratnji kurira u Štab 2. rajona.

U Štabu komandanta su dočekali politički komesar, sekretar rajonskog komiteta Mile Velemirović[16] i drugi. Ukratko je prisutne upoznao o izvođenju akcije i dobivenom plijenu. Dok je razgovor tekao, čula se u blizini pjesma »Ide Robert vodi partizane . . . : Grupa omladinki ulazi u Štab. Na čelu je Ranka Gvozdić.[17] Sve su imale na glavi lijepe partizanske kape-troroge a niz leđa spuštene pletenice. Prilaze komandantu s čestitkama na uspješno izvedenoj akciji. Gledaju ga u novoj talijanskoj uniformi i od radosti između sebe pričaju. Uzima Ranka zapakovan paket, prilazi i izručuje darove: dva peškira, jedan pleteni kordunaški pulover, dva para čarapa, jedan šal, dva para pletenih rukavica, dvije bijele tkane kordunaške košulje i gaće. Riječ zahvale nema. Suznih očiju od radosti grli djevojke i odjednom je zapjevao na španskom jeziku:

Si me guires escriber
ya sabes mi paradero.
En el frente de Madrid,
primera linea de fuege.

(prevod)

Ako želiš da mi pišeš
ti znaš moje boravište.
Na frontu sam madridskom,
u prvom redu vatrenom.

15 Zb. NOR, T. k. l, str. 480.

Napomena: Netačan je izvještaj pukovnika Canića. Treći kamion nije dočekan i napadnut od **partizana** u Vilinu Točku u 11 sati, već je dočekan u 9 sati kad se okrenuo ispred mosta u s. **Miholjsko** u pokušaju da pobjegne, što je i uspio s 5 ranjenih talijanskih vojnika.

16 Mile Velimirović, r. 1920. s. Točak, Veljun, Srbin, radnik, sekretar rejonskog komiteta KPJ, sekretar KK KPH Veljun, potom radio u Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Bosaijsku krajinu, pukovnik JNA.

17 Ranka Gvozdić, r. 1924. u Cvijanović Brdu, Srpkinja, zemljoradnica, član KK SKOJ-a Veljun i OK SKOJ-a za Karlovac.

U štab je uzbuđen došao Đuro Krajačić. Prilazi komandantu, prekida ga u razgovoru i veselju. Odvaja ga i upozorava da su Talijani iz Vojnića došli u selo Miholjsko. Čuju se topovi, eksplozija granata, nadvio se dim. Komandant prilazi svojim gostima, upućuje zahvalu, izvinjavajući se što mora s drugovima da važno nešto dogovara. Odmah je izdao Đuri Krajačiću naređenje da krene u pravcu s. Klupica—Miholjsko, a preko kurira uputio naređenje da partizanski odredi budu spremni.

Nikola Majstorović[18] priča: »Samo što smo se povratili u partizanski logor komandir je došao iz Štaba i naredio da se hitno spremimo. Krenuli smo u pravcu Klupice. Ćula se eksplozija topovskih granata. Nakon što smo napustili Vilin Točak, iz Vojnića je krenulo oko 1000 talijanskih vojnika. Usput pale kuće, sjenike i štale. Sretali smo narod kako napušta sela i bježi... Čujemo vodi se teška borba između Talijana i boraca PO »Debela kosa«. Iz pokreta smo s boka napali Talijane. Vezu sa PO »Debela kosa« nismo uspjeli uspostaviti. Potisnuli smo Talijane prema artiljerijskom položaju i zarobili jednog talijanskog vojnika, zaplijenili dvije puške i 300 metaka. Gubitaka nismo imali. Kasno noću Talijani su se povukli u Vojnić. Naš partizanski odred povukao se kasno noću u partizanski logor Jurakovac. U borbi su Talijani imali veći broj gubitaka, naročito ranjenih kako smo kasnije čuli. Našim povlačenjem često smo se okretali i gledali kako plameni jezici u podršci vjetra zavijaju .. .[19]

Ovom akcijom dato je do znanja talijanskom okupatoru da je propao njihov plan o mirnoj likvidaciji oružanog ustanka na Kordunu.

Gen. major DRAGAN PAJIĆ

Oslobođenje Vojnića 12. januara J942.

Pobjedom nad posadom neprijateljskog garnizona na pruzi kod Lončareva mlina oslobođen je Vojnić, prvo kotarsko mjesto u Hrvatskoj koje je ostalo slobodno cijelo vrijeme rata. Okupator i domaće izdajice u svojim pohodima na slobodnu teritoriju prolazili su kroz Vojnić, pa i zadržali se kraće vrijeme, ali stalnu posadu u njemu više nisu uspostavljali, držati ga više nisu mogli. Do te velike pobjede kordunaških partizana, jedne od najvećih uopće, došlo je poslije niza uspješno izvedenih akcija i u situaciji kada je neprijatelj sa 4.000 svojih elitnih vojnika izvodio ofanzivu na sjeveroistočni dio Korduna. Ta pobjeda je posebno velika u ono vrijeme, na prelazu iz 1941. na 1942. godinu, kada opća situacija u Evropi i u našoj zemlji nije bila nimalo povoljna.

18 Nikola Majstorović, r. 1921. Grobnik, Srbin, zemljoradnik, borac PO »Slivnjak«, komandir voda. Sekretar općinskog komiteta KPH Veljun.

19 Izjavu uzeo autor 22. septembra 1986.

Akcije partizana 1. i 4. bataljona u decembru 1941.

U ofanzivi partizana Korduna potkraj 1941. posebno se ističu akcije 1. i 4. bataljona. One su imale najneposredniji uticaj na oslobođenje Vojnića.

Decembar je započeo jednom izvanrednom pobjedom nad Talijanima kod Cukura.[1] Rano utjutro 1. decembra krenuo je iz Karlovca prema Kordunu 16 bataljon crnih košulja talijanske vojske i ojačana domobranska udarna četa radi pročišćenja terena duž komunikacija Tušilović — Vojnić i Tušilović — Krnjak — Veljun. Po dolasku u Tušilović, Talijani se razvijaju prema Krnjaku, paleći sela i odvodeći ljude.

1. četa 1. bataljona zauzima položaj frontalno i, vodeći borbu, omogućava narodu sklanjanje. U to stižu i dijelovi 2. bataljona i još neke jedinice 1. bataljona zauzimajući položaje bočno prema cesti. Talijane, međutim, ne mogu zaustaviti, pa oni i dalje napreduju paleći sela. Tada se odlučuje da se Talijani napadnu. 1. četa 1. bataljona prelazi u protivnapad i juriša na neprijatelja koji pali selo Martinoviće u Krnjačkoj Rijeci. Jurišači izbijaju u selo, protjeruju Talijane, koji ostavljaju jednog mrtvog i otima desetak mještana određenih za strijeljanje. Neprijatelj se povlači i sklanja pod Čukur i obližnje zidane kuće. Pod Čukurom su Talijani imali dobar zaklon. Kraj Čukura je stvorena situacija da partizani nisu mogli dalje zbog vatre Talijana ,a ovi se nisu mogli povući prema Krnjaku jer su partizani brisali vatrom taj prostor. Dolazi do borbe bombama. Tada se razvila najkrvavija bitka. Bombe su bacane po 20 komada u minuti s obje strane, protivnici su bili udaljeni oko 8 metara jedni od drugih.«[2]

Najviše bombi bacio je lično komandant bataljona Čanica Opačić. U toku borbe stiže neprijatelju pojačanje s tenkovima i partizani se povlače, a kasnije, kada su pokupili mrtve i ranjene, povlače se i Talijani. »Neprijatelj je izgubio toga dana oko 50 mrtvih te na desetine ranjenih, a mi smo imali jednog mrtvog i 3 ranjena«.

Poslije akcije kritikovan je komandant bataljona Ćanica Opačić što je jurišao i bacao bombe. U to vrijeme zapažena je akcija 4. bataljona u kojoj se partizani prebacuju preko Kupe i razoružavaju oružničku stanicu Pisarovina. Značaj ove akcije nije toliko u zaplijenjenom oružju — mada je svaka puška dobro došla — nego u tome da se partizanske akcije šire i približavaju Zagrebu.

Neprijatelja su znatno uznemirile akcije u Skakavcu i Tušiloviću 10. decembra 1941. godine. Više plana u akcije se unosi poslije savjetovanja koje je održano u GŠH 13. XII 1941, na kome se donosi zajednički plan dejstva za partizane Korduna, Like, Banije i Gorskog kotara. U depeši Vrhovnom štabu, između ostalog se izvještava: Glavni dio savjetovanja posvećen je izradi operacijskog plana za Kordun, Liku i Baniju.....i dalje, Kordun je dobio zadaću da očisti uporne tačke neprijatelja koje se nalaze razasute između manjih i većih oslobođenih predjela. Te su tačke slijedeće: domobranska posada u Vojišnici ,domobranska posada u Vojnić-Kolodvoru, veća žandarska posada u Krnjaku, žandarska i domobranska posada u Veljunu, žandarska i domo-

1 Cukur brdo, stijena, kamenolom, blizu raskrsnice cesta koje od Krnjaka vode za Vojnić i Slunj. Ovo brdo dominira čitavim zemljištem prema Krnjaku i objema cestama.

2 Tom V, knj. *2,* dok. br. 48. Poginuo je u Jurišu Miloš Petrović Pek.

branska posada u Perjasici, domobranska posada u Cetingradu, domobranska posada kolodvor Utinji. Konačno, u slučaju povoljnih mogućnosti, predviđen je napad na Vojnić, u kome se nalaze Talijani, žandari, ustaše i domobrani.. ,«[3]

Pojačanu aktivnost partizana neprijatelj je primijetio u izvještaju »prvog domobranskog zbora od 12. prosinca«, stoji: »Četnici i komunisti u kotaru Vojnić navodno proglasili obću mobilizaciju kojoj se navodno sav narod odazvao«.[4]

Uspješno je izvršen napad na domobrane koji su 16. 12. 1941. išli po sljedovanje na Vojnić-kolodvor. Napad je izvršen u Vojišnici kod sela Mazalice, a učestvovali su: 3. četa (Radonja .Vojišnica, Brdsko Selo), i vod Jurga iz 2. čete, pod komandom Bogdana Oreščanina, operativnog oficira 1. bataljona. Domobrani, koji su se vozili po sledovanje u kolima, bili su iznenađeni. Poskakali su iz kola, zalegli u grabu pored ceste i otvorili vatru. Ta vatra je za neke partizane bila i prvo vatreno krštenje. Partizani su imali dobar zaklon u usjeku puta, pa nije bilo gubitaka. Poslije kraće borbe domobrani su se predali. U ovoj akciji se istakao Miloš Korać iz odreda Radonja. Zarobljeno je 16 domobrana, među kojima jedan narednik, a zaplijenjeno 15 karabina, 1 puškomitraljez, 16 uniformi i ostalo.[5] Nosilac akcije bila je 3. četa (zvala se i radonjska jer joj je sjedište bilo u Radonji), što je važno zbog krize koja je bila u jednom njenom dijelu. U akciji je učestvovala i Milka Kufrin, i kad smo domobranima objašnjavali liniju NOB, mnogo veću težinu su imale riječi Milke — Hrvatice, pogotovo kad je s narednikom, koji je bio iz Jaske, našla neke zajedničke poznanike. Plijen je odnesen na Mirića Glavu ,iznad ceste u Vojišnici. Bogdan Oreščanin je počeo diobu uz učešće svih nas. Složili smo se da jedan šinjel dobije drugarica Milka. I kad je sve bilo podijeljeno, Bogdan podiže jedan šinjel i upita da li se slažemo da taj šinjel uzme za sebe, jer onaj što je na njemu posuđen je. Složili smo se. Slijedile su uspješne akcije 19. decembra na Vojnić Kolodvoru, gdje je plijen 59 karabina, 4 puškomitraljeza, 36 bombi, uniforme i ostalo, a na željezničkoj stanici u Utinji zarobljeno je 45 neprijateljskih vojnika, zaplijenjeno 40 karabina, 2 puškomitraljeza i uniforme. Ove akcije, kao i rušenje pruge, izveo je 4. bataljon. Zarobljeni domobrani su razoružani i pušteni kućama. Razoružane su jake neprijateljske posade ,dobiveno novo oružje, ali najznačajnije je u tome momentu da je omogućen prelaz preko pruge narodu na oslobođeno područje oko Petrove gore. U to je vrijeme bjesnio neprijateljski koljački pohod na oslobođeni teritorij između pruge Karlovac — Vrginmost i Kupe, tzv. »teritorij 4. bataljona Nikole Vidovića«.[6]

Aktivnost partizana se nastavlja, 21. XII počinje opsjedanje škole u Vojišnici, neposredno ispod Biljega gdje je bila domobranska žandarska posada od oko 40 ljudi. Istog dana razoružana je neprijateljska prethodnica koja iz škole u Vojišnici kreće u Vojnić. Ta patrola će i stići u Vojnić ali bez uniformi i oružja, a partizanima ostaje plijen od 9 karabina, 3 bombe, 9 uniformi i ostalo.

3 Tom V, knj. 2, str. 272.

4 Isto, str. 376.

5 Isto, str. 443.

6 Teritorija između pruge Karlovac—Vrginmost i rijeke Kupe: sjeničak, Kirin, Ostrožin, Bovlć, zvao se u toku NOR Teritorija 4. bataljona Nikole Vidovića, koji je bio komandant bataljona.

U maglovito zimsko jutro 22. decembra, kreće iz Vojnića neprijateljski odred od oko 40 domobrana i žandara s 3 puškomitraljeza i 1 bacačem mina. Cilj im je da oslobode opsjednutu neprijateljsku posadu u školi u Vojišnici. Poslije puškaranja cijelog dana predveče su na juriš odsječeni od Vojnića i zarobljeni. Juriš na neprijatelja poveo je odred »Jurga«, pridružio se i odred »Loskunja«, a vatrom je pomagao i odred »Debela kosa«. Učestvovali su i roguljaši. Treba istaći da je zadatak bio spriječiti neprijatelja da iz Vojnića pokuša osloboditi svoju opsjednutu posadu u Vojišnici, ali je na inicijativu »Jurge« izvršen juriš. U izvještaju Komande NOP odreda Korduna i Banije, između ostalog, stoji: »U 11 sati iz Vojnića kreće 36 domobrana i 3 žandara, nose 3 puškomitraljeza i 1 minobacač. Na odstojanju od 500 metara od samog Vojnića, postavljeno osiguranje prema Vojniću otvara vatru. Na znake u borbi prema mjestu kreću odredi »Jurga« i »Loskunja«, te presijecaju odstupnicu neprijatelju. Borba je trajala do sumraka, kada su na juriš pohvatani. Plijen je bacač mina sa 6 mina, 2 pm., 25 karabina i ostalog ratnog materijala«.[7]

Istovremeno i neprijatelj izvještava: »Akcija za upostavijanje veze sa posadom u školi u selu Vojišnici na dan 23. ov. mj. propala je uz velike gubitke (iako je u ovoj akciji učestvovalo polovina snage posade Vojnić).«[8]

Plijen je u ovoj akciji bio veći nego što stoji u izvještaju. Neposredni učesnici, odredi »Jurga« i »Loskunja«, imali su tada još dosta civilnih pušaka, pa su borci jedva dočekali da se dočepaju karabina. Zato nije sve zaplijenjeno oružje iskazano u izvještajima. Zarobljeno je svih 39 neprijateljskih vojnika i žandara, zaplijenjeno je i sve njihovo naoružanje, a to znači, pored 3 puškomitraljeza i 1 minobacača, i najmanje 35 pušaka (obično puškomitraljesci i nišandžije na bacaču nemaju puške, nego pištolje).

Nakon zarobljavanja neprijatelja nastala je u Vojišnici prilična gužva. Našlo se pored zarobljenika, tri odreda: Jurga, Loskunja i Debela Kosa, dosta roguljaša i naroda. S roguljama je učestvovao i Cane Šikan, kovač, kome su tih dana domobrani i žandari ubili nekoga iz porodice, pa je Cane bio izbezumljen. Bojali smo se osvete, ali je nije bilo. Osim toga, neprijatelj je iz Vojnića tukao minobacačima, i mine su počele padati oko naroda i partizana. Uspostavili smo nekako red. Izdvojili smo žandare i poslali u Štab, a 35 domobrana postrojili i presvučene pustili u Vukmanić. Komesar 2. čete im je objasnio za što se borimo. Nisu pitani žele li ostati u partizanima, jer poslije borbe koja je trajala cijeli dan i juriša to je bilo bespredmetno. Ovom su akcijom definitivno pokopane nade jakog neprijateljskog garnizona u Vojniću da će deblokirati opsjednutu posadu u Vojišnici.

Neprijatelj čini još dva pokušaja za oslobođenje svoje posade u Vojniću. Komandant garnizona Vojnić, satnik Vuković, o tome pored ostalog izvještava: »Talijanske trupe koje su došle 23. 12. oko 23 sata u Vojnić iz Karlovca, po mojoj molbi, da pomognu oslobađanju posade u Vojišnici, nisu ništa uradile, navodeći da nemaju benzina i da se moraju vratiti natrag. Bojna pukovnika Corna, koja je po saznavanju od talijanskih trupa trebala 23. ov. mj. proći preko Vojišnice i osloboditi blokiranu posadu, nije ovo učinila iz

7 Tom V, knj. 2, str. 328.

8 Isto, str. 419.

nepoznatih mi razloga, već se je odmah po dolasku u Vojnić vratila u Karlovac zajedno sa talijanskim trupama ostavivši u Vojniću pojačanje za posadu Vojnić«.[9]

Ovome izvještaju neprijateljskog komandanta treba dodati da su pomenute snage bile dosta jake. Talijani su imali oko 300 ljudi s artiljerijom i tenkovima, a bojna Corna oko 600 ljudi.

Poslije četverodnevne opsade 24. decembra ,nakon ispaljivanja dviju mina iz minobacača, posada u školi Vojišnica se predaje. Poginuo je partizan Dušan Crnković iz Ključara. Posadu su činili 40 domobrana i žandara. Bili su naoružani s 38 karabina i 2 puškomitraljeza. Rezultati, iskustva i pouke iz akcija koje su u decembru 1941. izveli 1. i 4. bataljon NOP odreda Korduna i Banije, imali su veliko značenje za razvoj NOB na čitavom Kordunu, pa i šire. Bilans tih akcija je slijedeći: zarobljeno je 219, a ubijeno i ranjeno oko 50 neprijateljskih vojnika, zaplijenjeno 204 karabina,[10] 2 civilne puške, 14 puškomitraljeza, 1 bacač mina sa 6 mina, 40 bombi, 10.000 metaka, 190 uniformi, 42.000 kuna i ost. Pored toga, razorena je pruga Karlovac — Vrginmost na 6 mjesta u dužini od 4 km, kao i tt linije, prekopane su ceste koje iz Vojnića i Krnjaka vode prema Karlovcu,Slunj u i Vrginmostu.

Karakteristika ovih akcija je velika inicijativa partizana i njihovih komandira, koja je proizlazila iz svijesti da se samo ofanzivnim akcijama i uspjesima može izići iz krize i riješiti poteškoće i stalno jačati partizanska vojska. Na partijskoj konferenciji za kotar Vojnić, vjerovatno prvoj u Hrvatskoj, koja je održana 6. 11. 1941. na slobodnoj teritoriji, u selu Dokići kraj Crne Lokve .poslije svestrane rasprave o djelatnosti partije, pri čemu je težište bilo na prebrođavanju privremene krize koja je nastala u jednog dijela partizana i naroda zbog represalija Talijana, a i nekih naših grešaka, delegati su se složili da iz krize izvode uspješne akcije. U rezoluciji delegata konferencije, pored ostalog, stoji: »Izvršavati akcije, jer se pokazalo da su akcije najjače sredstvo za politički rad na selu«.[11] Može se reći da je poslije decembarskih akcija kriza prebrođena.

Dragocjeno je i iskustvo koje je stečeno da se može tući i jači neprijatelj, i ne samo noću u mjestima gdje drži svoje snage, manje ili više utvrđene, nego i vjera u pobjedu danju i na otvorenom zemljištu. Moral i pouzdanje naroda znatno su porasli.

Opsjedanje Vojnića

Posada u Vojniću nije nikad imala veliku slobodu kretanja. Ograničavala se uglavnom na ceste, za snabdijevanje, održavanje veze i drugo. Partizani su

9 Tom V, knj. 2, str. 420.

1® Za puške su partizani imali nekoliko naziva: puške, vojničke puške, karabini, civilne puške, kapislare, štucevi itd. Mi smo tada sve vojničke puške zvali karabini. U to vrijeme smo imali tri vrste karabina, mauzer, koji je imala bivša jugoslavenska vojska, a također i njemačka i još neke, zatim manliher, još *iz* austrougarske vojske, i najzad talijanske kratke puške sa nožem na preklapanje. Te smo puške plijenili od neprijatelja protiv koga smo tada ratovali. Naši borci najviše su voljeli mauzer. Drugu vrstu pušaka su činile puške koje smo zvali civilne. To su bile lovačke puške — duplice i druge, zatim kapislare, štucevi. Osnovna karakteristika ovih pušaka je da se sa njima moglo gađati — ubiti na 50—70 metara. Proći kroz selo s karabinom bila je u to vrijeme najveća čast i ponos Većeg nakita i znamenja nije bilo.

11 Arhiv CK KPH KP-228/5881/b.

slobodno kretali u neposrednoj blizini Vojnića. Tri kilometra od Vojnića nalazi se Crna Lokva,[12] gdje su se održavali značajni skupovi od ustaničkih dana pa do oslobođenja Vojnića (dvije konferencije predstavnika NOP Korduna i Banije ,1. partijska konferencija za kotar Vojnić, osnivanje prvog kotarskog NOO za Vojnić i drugi). Još prije opsjedanja bile su prekinute veze s neprijateljskim garnizonima i prekopane ceste. Domobranski pukovnik Paić 22. decembra javlja iz Karlovca: »1. Vojnić nema veze sa Karlovcem od 10. XII jer su bb linije prekinute isto tako i ceste i željeznički promet.

2. Već 4 dana nemaju drugu hranu osim gri*a

3. 20. 12. zauzeta je od četnika željeznička postaja Vojnić, a 21. XII željeznička postaja Utinja. Postajne straže u ovim stanicama savladane su poslie kratkog odpora, razoružane i zarobljene... i dalje — osim iznijetoga, teklić (jedan oružnik u građanskom odielu) izjavio je još i sliedeće:

— da je pri probijanju za Karlovac, među četnicima, vidio jednog višeg častnika čina divizijskog generala.

— da je uz put bio zaustavljen na 7—8 mjesta, pregledan, izgrđen, udaren kundakom, ali su ga ipak propustili.

— da je na dužini od 12 km prekinuta bb linija, da su mostovi na putu porušeni, a sama cesta na mnogo mjesta prekopana u širini od 4—5 metara... itd.«[13]

Taj preobučeni žandar — kurir (teklić) ,donosi crn izvještaj, iz koga se vidi da je situacija u garnizonu Vojnić teška.

Opsjedanje Vojnića je imalo snažan odjek. Teško je opisati raspoloženje naroda i partizana. Osjećali su se snažni i jaki. Nisu se puno obazirali ni na tešku situaciju na jedinom frontu u Evropi, gdje se Crvena armija povlačila, a Nijemci stigli pred Moskvu.

Blokadu Vojnića držali su: na Crkvištu odred »Loskunja« (3. vod 1 čete), kod sela Lisići odred »Jurga« (2. vod 2. čete), na Grginovcu odred »Crna Lokva« (1. vod 2. čete), na Kolariću odred »Miholjsko« (3. vod 2. čete), ukupno oko 80 boraca sa 65 pušaka i 3 puškomitraljeza. Ovaj početni raspored se kasnije morao mijenjati, odnosno smanjiti, zbog neprijateljske of anzi ve na teritorij istočno od pruge Karlovac — Vrginmost.

Korištena su razna sredstva kojima se neprijatelj dovodio u zabludu o našim stvarnim snagama i naoružanju. Opsada je bila čvrsto stegnuta i neprijateljska posada nije se mogla unutar garnizona slobodno kretati. Komandant opsade bio je Bogdan Oreščanin, operativni oficir 1. bataljona. On o opsadi kaže: »Primijenili smo taktiku iznuravanja ne puštajući posadu u miru ni jednog časa. Čitave dane i noći ispaljivali bismo po koji metak ili rafal, prisiljavajući tako neprijateljske vojnike da stalno budu na borbenim položajima. Kako smo bili sasvim blizu jedni drugih, nikad nisu znali pucamo li zbog toga da ih uznemiravamo ili krećemo u napad. Tako nisu mogli ni spavati ni odmarati se, njihove rezerve hrane i municije smanjivale su se svakim danom. Izmišljani su i razni trikovi. Borci bi se noću privlačili pod prozore zgrada u kojima se utvrdio neprijatelj. Ispalili bi po koji metak i brzo se povukli. Na to su domobrani i žandari odgovarali žestokom vatrom cijelu noć.

12 Naziv Crna Lokva u toku NOR obuhvatio je prikrajak šume — Petrove gore kod zaseoka Džodani u selu Radmanovac, a zatim i same zaseoke Dokići i DžodanJ.

IS Tom V, knj. 2. str. 414.

Neki partizani pronašli bi točkove od seoskih kola, a u šupljinu kroz koju prolazi osovina, stavljali bi dinamit. Zatim bi zapalili fitilj i pustili točak da se s brijega otkotrlja u Vojnić. Ubrzo bi u garnizonu odjeknula eksplozija, poslije koje je slijedila dugotrajna paljba neprijatelja. Isto su tako bord stavljali eksploziv na saonice ili u burad, koju smo spuštali po zamrznutom snijegu. Uza sve to slali smo im svakog dana ultimatum za ultimatumom da se bezuslovno predaju«.[14]

Domišljatost partizana, prisustvo roguljaša i podrška naroda stvarale su sve nepodnošljiviju situaciju za posadu u Vojniću. Naprave s dinamitom stvarale su utisak u neprijatelja da partizani imaju artiljeriju. U tome je naročito bio aktivan Jovica Tomašević, komandir odreda »Loskunja«. Bilo je i drugih naprava. Ored »Miholjsko« je donio na opsadu top napravljen od cijevi. On je djelovao kao mužar, ali bez većeg uspjeha. Doduše imali smo i jedan bacač mina, zaplijenjen u Vojišnici, ali sa svega nekoliko mina. Najprije je trebalo naći čovjeka koji zna njime rukovati. Bacač je postavljen na brdo, kod sela Lisići. Komandant bataljona Canica Opačić, koji je lično prisustvovao, dao je odobrenje da se ispale dvije mine. Jedna je pala u Parune (Kresojevići), blizu mosta na kanalu, a druga dosta blizu Vojnića.

Komandant posade satnik Vuković 26. XII piše: »Molim da se izda nalog za evakuaciju građanskih vlasti i njihovih porodica kao i posade Vojnić iz slijedećih razloga:

— Što je posada u Vojniću slaba

— U Petrovoj gori po svim znacima zadnjih 14 dana vrši se koncentracija komunista i blokiran je Vojnić.

— Akcija komunista zadnjih dana postala je vrlo aktivna i imala je uspjeha. Jer je srušena želj. pruga Karlovac Caprag u velikoj dužini kao i brzoglasne veze oko Vojnića prekinute su. Putevi — ceste prekopani su tako da je kolski saobraćaj obustavljen.

— Napad na usamljene posade Vojnić — kolodvor i Vojišnica (škola) uspjeli su im.

— Stanovništvo kotara Vojnića pravoslavno je i odbjeglo skoro sve u šume i radi za račun komunista. Kuće su im napuštene. Pokretna imovina također je odnieta u šume. Prema tome naše građanske vlasti u kotaru Vojnić ne vrše nikakvu funkciju, a skoro će ostati i bez živežnih namirnica njihove porodice jer se nema gdje nabaviti.

— Sadašnja posada u Vojniću zbog svoje slabosti nije u stanju vršiti akciju čišćenja, već je prinuđena na odbranu mjesta Vojnić«.[15]

Neprijateljskoj posadi prekinuto je snabdijevanje hranom i municijom. Mogli su dobiti samo avionom, ali je i on bio nesiguran. Dolazak aviona bio je ovisan o vremenu, a kad je dolazio,partizani su gađali avion inatjerali da leti više, tako da nije mogao precizno bacatipošiljke. Dosta je hrane palo u partizanske ruke. Stanje u neprijateljskom garnizonu stalno se pogoršavalo.

Teška situacija bila je i s ranjenim i bolesnim u garnizonu. Imali su jednog liječnika, dr Božu Milutinovića. Na poziv komandanta opsade, Bogdana Orešćanina, liječnik izlazi iz Vojnića i prelazi na stranu partizana. Neprijatelj

14 HAK — Okrug Karlovac 1941, str. 277.

15 Tom V, knj. 2, str. 419.

odlučuje da 5 ranjenih domobrana i žandara pošalje na saonicama u Karlovac, pod zastavom crvenog krsta. Partizani s ranjenim neprijateljem postupaju lijepo, ljudski. Ugošćuju ih branom, rakijom i toplim napicima, a onda ih sprovode kroz slobodnu teritoriju prema Karlovcu. Dabome, i ovo putovanje ranjenih domobrana do Karlovca partizani su iskoristili tako što su uz put postavljali grupe partizana naoružane puškama i puškomitraljezima, a nešto podalje od ceste roguljaše (tako da se vide, ali da se ne može prepoznati čime su naoružani). Stvorio se utisak da se tu nalazi nekoliko stotina boraca. Partizani jednog od sprovodnika ranjenih neprijateljskih vojnika vraćaju u Vojnić da priča o postupku partizana. Tako su neprijateljski vojnici vršili propagandu u korist partizana.

O stanju u opkoljenom garnizonu izvještava i žandarsko zapovjedništvo u Karlovcu (prema pričanju domobrana iz zarobljene posade u Vojniću, koji su pušteni): »Posada u Vojniću bila je od 23 prosinca 1941. stalno obkoljena po komunistima i četnicima. Nitko, nije mogao iz Vojnića van, a niti u Vojnić. Hrane im je ponestajalo, a ponestalo je i streljiva. Dva puta je krilaš kružio i bacao nešto hrane. Posliednjih dana je hrane posve nestalo, a nestalo im je i pitke vode ,tako da je stanje bilo neizdrživo, jer pomoći niotkuda nije bilo, a niti je moguće bilo uzpostaviti bilo kakovu vezu sa posadom u Karlovcu«.[16]

Situacija na Kordunu u to vrijeme nije bila nimalo jednostavna. Uporedo s našim ofanzivnim akcijama, koje završavaju blokadom Vojnića, neprijatelj organizira ofanzivu, bolje reći koljački pohod na teritoriju 4. bataljona. Ofanziva na slobodnu teritoriju 4. bataljona je izvršena najelitnijim jedinicama: Poglavnikovom tjelesnom bojnom, podof. školama, tenkovima, artiljerijom i minobacačima, s ukupno 4.000 vojnika, po zimi i visokom snijegu. Ustaše ubijaju sve stanovništvo koje nije moglo pobjeći — preko 1.800 ljudi, žena i djece, a pale preko 2.000 seoskih domaćinstava. Oko 15.000 stanovnika bježi i sklanja se u sela oko Petrove gore. Bila je sretna okolnost da je likvidacijom neprijateljskih garnizona u Vojnić-kolodvoru, Utinji i Vojišnici stvorena povoljnija situacija za evakuaciju i spasavanje naroda. Zbog ove situacije i blokada Vojnića se smanjuje. O tome komandant Korduna i Banije javlja: »Opsadu Vojnića smanjiti, jer mi prijeti opasnost da neprijatelj prodre preko Utinje i uništi i onaj dio između pruge i ceste Karlovac — Vojnić — Vrginmost«.[17]

U vezi s tim Bogdan Oreščanin, komandant opsade Vojnića, šalje na prugu, najprije jednu desetinu s puškomitraljezom iz odreda »Jurga«, radi sprečavanja neprijateljskog prodora preko pruge, na slobodnu teritoriju. Na pruzi tada nije bilo naših snaga, a situacija kod 4. bataljona nije bila jasna. Patroliralo se i izviđalo, a kada je neprijatelj pokušavao prići pruzi, otvarala se vatra, a mijenjanjem položaja davao se utisak da su naše snage jače. Kasnije su prema pruzi prebačene i druge jedinice — cijeli odred »Jurga«, odredi »Vojišnica« i »Gaćeša Selo«. Poslata je pomoć 4. bataljonu — jedan vod s 40 karabina i 2 puškomitraljeza. Na pruzi nije dolazilo do većih okršaja.

16 Tom V, knj. 3. str. 452
(Streljivo je municija, a krilaš avion).

17 Tom V. knj. 2, str. 329.

12. januar 1942. godine

Kad je početkom januara prilikom obilaska položaja na pruzi komandant 1. bataljona Ćanica Opačić bio upitan — kakve su dalje namjere s Vojnićem (oči cijelog Korduna su bile uprte u Vojnić), on je odgovorio da će se Vojnić i dalje držati u blokadi, iznuravati, a onda ako se ne predaju, pripremiti se i na juriš ga zauzeti. Komandant bataljona ne može partizanima i narodu dati odgovor kao viša komanda — »po mogućnosti«, njegov odgovor mora biti jasan i nedvosmislen.

Za dvadeset dana, koliko je trajala opsada, jedinice na blokadi su se smanjile zbog pomoći 4. bataljonu i sprečavanju prodora preko pruge, a i drugim zadacima, tako da 12. januara nije bilo više od 4 desetine (oko 40 ljudi). Neprijatelj je izborom pravca proboja iznenadio. Očekivalo se da će se neprijatelj probijati najkraćim pravcem prema Karlovcu, preko Knežević Kose i Tušilovića. Zbog toga je u Knežević Kosi — prema cesti bila postavljena naša najjača i najbolja jedinica — dva voda 1. čete (odred »Debela Kosa«). Međutim, posada je izabrala pravac proboja preko Crkvišta i dalje starom cestom prema Vrelu Utinji. Po maglovitom zimskom jutru, negdje oko 7 sati, još po mraku, krenula je neprijateljska kolona s prethodnicom od desetak vojnika u bijelim pelerinama. O tome Bogdan Oreščanin kaže: »Kad je neprijatelj napuštao Vojnić (prema Crkvištu), odmah sam poslao kurira (na konju) da obavijesti Ćanicu i naše snage prema pruzi« itd.[18]

Neprijatelj je lako napustio Vojnić. Dok je patrola obavijestila svoj odred »Loskunju«, i dok su ovi izišli na položaj, neprijatelj je izišao iz Vojnića. Bilo je nešto pripucavanja na Crikvištu. Tu je nađen i mrtav neprijateljski vojnik. Kolona je nastavila pokret prema pruzi. Za njima je krenula desetina iz odreda »Loskunja«. Naše jedinice ulaze u Vojnić, u kome je ostao izvjestan broj neprijateljskih vojnika. U Vojniću je zarobljeno 15 domobrana, naoružanih puškama i jednim teškim mitraljezom. Nije jasno zašto su ovi vojnici ostali u Vojniću i da li su imali .kakvu ulogu. Možda su bili zaštitnica ili su ostali po sopstvenoj volji.Oni su zadržali naše jedinice, a za to vrijeme je neprijateljska kolona odmakla. Kada su razoružali domobrane i vidjeli da u Vojniću nema neprijatelja, odredi »Debela Kosa« i »Loskunja« (1. četa) su krenuli za neprijateljem. O izlasku iz Vojnića zarobljeni domobrani pričaju pred svojom komandom u Karlovcu: »Zapovjedništvo posade, kako domobrani kažu, je uvidjelo da se dalje izdržati ne može, pa je zaključeno, da se cijela posada sa oružnicima, finansima i kotarskim predstojnikom probija kroz obruč četnika i komunista i otputuje u Karlovac, pa je 12. ov. mj. u 7 sati cijela posada napustila Vojnić i uputila se preko brda u pravcu željezničke pruge ika Utini. Kretali su se razmaknuto, ali ipak čim su se odmakli od Vojnića na jedan kilometar, bili su napadnuti sa obje strane jakom vatrom po četničko-komunističkoj bandi. Posada se je povlačila i dalje neprestano vodila borbu i tako se je provukla do željezničke pruge, koja je bila udaljena 8—9 km.«[19] Partizanske jedinice su se nalazile na položaju, na pruzi, pa je i neprijateljska kolona dolazila s leđa. Neprijatelj se kretao po grebenu koji

18 Rade Bulat, Svjedočanstva iz Petrove gore, str. 239.

19 Tom V, knj. 3, str. 452.

je nadvišavao okolni teren na pravcu kretanja. Nije ih bilo lako napasti. 0 situaciji poslije izlaska neprijatelja iz Vojnića, Bogdan Oreščanin kaže: »Ja sam odmah prikupio snage koje su opsjedale Vojnić (koje su bile vrlo male) i gonio neprijateljsko začelje. Zatim sam jednim dijelom tih snaga krenuo prema Karlovcu ka pruzi i presjekao pokret neprijatelja duž pruge za Karlovac.«[20]

Kada je neprijatelj bez teškoća stigao do željezničke pruge, kraj škole u Vrelu Utinji, za njim je krenula desetina iz odreda »Loskunja«, ali je već bio prilično odmakao. Ovih 40 partizana, kao i odred »Debela Kosa«, stigli su na položaje kraj Lončareva mlina u toku borbe, jer je neprijateljska kolona bila zaustavljena.

Kurir je obavijestio komandanta bataljona Ćanicu Opačića, koji je krenuo prema pruzi. Komandiru odreda »Jurga« stiglo je obavještenje da je neprijatelj krenuo iz Vojnića s namjerom da pobjegne i da ga treba sačekati i tući. U uzbuđenju Ćanica je zaboravio javiti kud je neprijatelj krenuo. To je dopunio kurir. To se desilo oko 9 sati. Kurir je odjahao prema odredu »Vojišnica« s obavještenjem i naređenjem. Odred »Gaćeša Selo« nije mogao biti obaviješten. Na njega je neprijatelj naišao i on se jedva izvukao. Neprijatelj se kretao u koloni ,bez bočnog obezbjeđenja; da su ga imali, još bi neke naše jedinice iznenadili na položaju.

Odred »Vojišnica« bio je kraj Manddć-Sela, dijelom prema pruzi, ,a dijelom prema Vukmaniću, odred »Jurga« u Utinjskom Međeđaku, iznad Lončareva mlina, odred »Gaćeša Selo« kraj svog sela, odred »Brdo Selo« iznad Vojnić--kolodvora, dakle, 4 voda, odreda na frontu od oko 10 km okrenuta prema istoku, kojima neprijatelj dolazi s leđa.

Kad je stiglo naređenje komandanta bataljona, odred »Jurga« je završio s jelom — po tadašnjem kordunaškom jelovniku ,kiseli kupus sa makarunom (žganjci), polivenim žmarama (čvarci). Borci su krenuli prema šumi Međeđaik, jer su ocijenili da je tamo najpovoljnije. Nisu odmakli ni nekoliko stotina metara, kad opaziše da se dugačka kolona neprijatelja, koja je po snijegu izgledala kao velika zmija, spušta na prugu preko sela Klipe, nešto nizvodno od Vrela Utinje. Čuo se vrisak i pjesma jer su smatrali kad su došli do pruge da su se izvukli. Po spuštanju na prugu čelom kolone, poslije kratkog zastanka, krenuli su prema Karlovcu. Kod Lončareva mlina bio je odred »Jurga«. Bilo je kolebanja da li položaj zauzeti bliže pruzi ili kod sela Zivkovići, odakle je bio odličan pregled prema pruzi (oko 1 km zračne linije). S toga položaja se moglo pucati na neprijatelja, ali ne i nanijeti mu gubitke. Poslije kraće prepirke ipak su svi krenuli za komandirom na položaj iznad pruge, u jednoj velikoj jami iz koje se vadila ruda ,udaljenoj oko 150 metara od pruge, gdje je bio dobar zaklon i dobar pregled na neprijatelja (ta jama i sada postoji, gotovo ista kao što je bila u ono vrijeme). Neprijateljska kolona se približavala, već se čulo i škripanje snijega. Išli su mirno, na čelu kolone bilo je desetak neprijateljskih vojnika u bijelim palerinama. Neposredno pred samo otvaranje vatre stigao je »Gaćeški odred« Ilije Mrkonjića. Ilija je bio hrabar i odlučan komandir, a njegovi veliki brkovi ulijevali su poštovanje. Dolaskom Mrkonjića znatno se poboljšala situacija. Nekako u to vrijeme, kad

20 Rade Bulat, Svjedočanstva Iz Petrove gore.

se neprijateljska kolona približavala Lončarevu mlinu, stiže i komandant bataljona Ćanica Opačić s kuririma. On za komandno mjesto uzima selo' Zivkoviće, odakle je imao dobar pregled na prugu. Njegovo prisustvo među partizanima značilo je tada mnogo. Čuo se njegov glas. Odlučno, smireno, rekao je da se ne boje i da nam neće neprijatelj pobjeći. I to je bilo veliko pojačanje. Znalo se sigurno da će biti žestoke borbe — da će neprijatelj imati gubitke, ali da će biti potpuno opkoljeni i prisiljeni na predaju ,o tome tada nitko nije razmišljao. Prema 30 partizana sa karabinima i jednim puškomitraljezom (odredi »Jurga« i »Gaćeša Selo«) kretala se neprijateljska kolona kojoj se nije vidio kraj (oko 470 vojnika).

Kad je čelo kolone došlo do Lončareva mlina — u visinu položaja odreda »Jurga« i »Gaćeša Selo«, komandovano je puškomitraljescu da otvori vatru. Puškomitraljez se zaglavio zbog zime i smrznute masti ili zbog blizine neprijatelja i brzopletog rukovanja. Komandovana je brza paljba iz pušaka. Neprijatelj je iznanađen. Prošlo je prilično vremena dok se nije snašao, ,a onda je i on otvorio vatru. Imali su zaklon iza nasipa pruge. Sad je već bilo lakše. Prošla je napetost. Neprijatelj je prikovan iza pruge. Njegov pokret je otežavao visok snijeg. Paljba je bila žestoka i s jedne i s druge strane. Partizani su bili u prednosti jer su zauzeli nadvisujuće položaje. Neprijatelj se malo sređuje, ali ne može koristiti sve svoje naoružanje (teške mitraljeze, minobacače). Najvažnije u tome trenutku jeste da je neprijatelj zaustavljen. Vrijeme je radilo za nas. Bilo se već tako ustalilo pravilo da kada se čuje pucnjava i vodi borba samoinicijativno, bez naređenja, i partizani i narod su dolazili na poprište bitke. Civili su nosili rogulje. Zaustavljanje neprijateljske kolone je imalo presudno značenje. Borba se nastavlja. Neprijatelj je zalegao iza pruge, s istočne strane, s čelom kraj Lončareva mlina, dok su odredi »Jurga« i »Gaćeša Selo« bili na brdu iznad pruge sa zapadne strane (vidi skicu 1.). Još uvijek nema drugih naših jedinica. Neprijatelj obasipa naše položaje jakom vatrom, a preko čistine pko mlina kreće streljački stroj neprijateljskih vojnika prema našim položajima. Napad im ne uspijeva. Na čistim .pored mlina, ostaju leševi vojnika. Nov napad u ovome pravcu neprijatelj ne pokušava. Neprijatelj, pošto nije uspio zbaciti naše odrede s položaja i prokrčiti put prugom za Karlovac, traži drugi izlaz. Počinje prebacivati jedinice po dijelovima iza brežuljaka kraj mlina, gdje su se mogli zakloniti od naše vatre. Pokušavaju zaobići naše položaje i proboj preko istočne strane pruge prema Utinji. Taj brežuljak, relativne visine 10—15 metara, obao kao jaje (na njegovom vrhu kućica Josipa Pudrlje) postaće poznat poslije ove borbe. Manevar neprijatelja primjećuje komandant bataljona Ćanica Opačić pa šalje prema utinjskoj crkvi desetinu s puškomitraljezom iz odreda »Loskunja«, na čelu sa Stankom Musulinom. U međuvremenu aktivira se i odred »Vojišnica«, koii je bio na položaju u Mandić-Selu. Vaso Savić, komandir, šalje desetinu s puškomitraljezom i Đurijom Zivkovićem, koji zaposjeda položaj kod utinjske crkve s koga se može tući vatrom duž pruge, kao i istočno od pruge. Stanko Musulin, našavši zaposjednut položaj kraj crkve, postavlja se nešto niže. Kada je neprijatelj pokušao proboj istočnom stranom, dočekan je vatrom od pravca utinjske crkve i Utinje. Time je spriječen pokret neprijatelja, i to će biti još jedan od presudnih činilaca pobjede.

U toku borbe stižu na položaj odredi »Gaćeša Selo« i »Jurga«, dva voda iz odreda »Debela Kosa« i odred »Loskunja« iz prve čete s komandirom čete Gnjacom Perićem i komandirom odreda »Loskunja« Jovicom Tomaševićem.

S njima je i Bogdan Oreščanin. Kad se čula borba, dolazi i Stanko Gabrić sa svojom četom (2. četa 4. bataljona). On zaposjeda položaj prema Maleševićima i G. Sjeničaku. Pristigla je -desetina iz odreda »Brdo Selo« s političkim delegatom odreda Dušanom Pekićem, koji zaposjeda položaj kod Ćosića. Tokom borbe obruč !se oko neprijatelja potpuno zatvorio (vidi skicu 1). Obruč oko neprijatelja dobiva još jedno veliko pojačanje — stiglo je nekoliko stotina roguljaša. Oni doprinose sigurnosti partizanskg obruča, siju strah u neprijatelja i doprinose pobjedi.

U jednom momentu kod odreda »Jurga« i »Gaćeša Selo« nastaje uznemirenost, slkoro panika. Sto se dogodilo[1]? Pošto je borba bila intenzivna, borci su se zanijeli, gađali i potrošili municiju. Kako je moguće štedjeti municiju kad neprijatelj u streljačkom stroju kreće prema tebi? I tada nastaje jedan od najgorih strahova u ratu, strah od praznog oružja. Teško je opisati osjećaj kad imaš neprijatelja pred sobom i prazno oružje. Jovica Tomašević, koji je bio u to vrijeme baš pristigao na položaj s odredom spašava situaciju, sakupio je nešto municije i predao je partizanima iz odreda »Jurga« i »Gaćeša Selo«, zatražio je dobrovoljce koji bi (s njim jurišali do mrtvih neprijateljskih vojnika kraj mlina i donijeli municiju. U međuvremenu neprijatelj se predao. Na brežuljku preko pruge, iz kuće Josipa Pudrlje, izišao je neprijateljski vojnik s bijelom zastavom. Tako se završila borba kod Lončareva mlina. Tu, kraj mlina, naslagali su neprijateljski vojnici ogromnu hrpu oružja i druge opreme. I kasnije, u toku NOR, takva se količina oružja na hrpi rijetko vidjela. Neprijateljski vojnici su postrojeni i sprovedeni u Vojnić. S njima je lijepo postupano, drugovi Hrvati su s njima razgovarali, Objašnjavali liniju naše borbe i pozivali ih da nam se pridruže, ali se niko nije odazvao. Domobrani su kasnije pušteni i sprovedeni do neprijateljskog garnizona. Na saslušanju u Karlovcu, oni će pričati: »Kod same željezničke pruge bio je glavni napad sa svih strana na posadu, koja se uslijed pomanjkanja streljiva morala predati jer ,su ih četnici zairobili i razoružali. Domobrani navode da je prilikom borbe palo mnogo naših, kojih broj da premašuje 100, a da je palo i komunista — četnika. [1]

Kada je komunistička banda izvršila razoružanje domobrana i ciele posade, odveli su sve zarobljenike u Vojnić. Ova tragedija odigrala se je, kažu prispjeli domobrani, oko 14 sati. Po izjavi svih domobrana komunista i četnika bilo je 4 bataljona[21] koji su svi bili dobro naoružani sa: puškama, bombama i stojnim puškama, a imali su mnogo pušaka talijanskog izvora«.[22] Partizane neprijatelj naziva komunisti — četnici. Na Kordunu četnika nije bilo, ni tada ni kasnije. Komunista je, razumije se, bilo — komunisti su poveli NOB, ali svi partizani nisu bili komunisti, ,no trtìba istaći činjenicu da su se tada s ponosom i partizani i sav narod smatrali komunistima.

Domobrani su morali pravdati poraz, ,pa su partizanske jedinice ,mnogo puta uvećali, što je nama išlo u prilog. Vršili su time propagandu u našu korist. Vidi se da naših jedinica nije bilo ni potpun .partizanski bataljon, a kamoli 4 bataljona. Ukupno brojno stanje i naoružanje partizana bilo je kao njihova domobransko-ustaška četa (satnija, kako su oni zvali).

21 Bataljon bivše jugos. vojske brojao je 1000 ljudi, domobranski bataljon (bojna), a također i njemački, brojao je oko 500 ljudi, a partizanski bataljon tada je imao od 200—300 ljudi.

22 Tom V, knj. 3, str. 452.

Talijanskih ,pušaka je bilo vrlo malo. Razlog je jednostavan. Talijani su se poslije lekcije koju su dobili na Kordunu povukli odatle, ili se grupisali u veće garnizone iz kojih su izlazili samo s jačim snagama i tenkovima. Oni su ipak bili iznenađeni pa se nisu mogli potpuno razviti za borbu niti ^potrebiti sve oružje.

Pregled brojnog stanja i naoružanja partizanskih jedinica i neprijatelja u borbi kraj Lončareva mlina

Bataljon	Ceta vod — odred i komandir	Brojno stanje i naoružanje				
		ljudi	puške	p. mit	teški mit.	mino-bacači
	1. »Debela kosa« (dva voda) Gnjaco Perić (komandir čete)	40	38	2		
	»Loskunja« Jovica Tomašević, Stanko Musulin (desetar)	15	14	1	—	—
1.	2. »Jurga« — Dragan Pajić »Vojišnica« (desetina) Vaso Savić Đurija 2ivković (p. mitraljezac)	22 10	20 8	1 1	---	—
	3. »Brdo Selo« (desetina) Milanko Ivošević Duško Pekić (delegat) »Gaćeša Selo« (desetina) Ilija Mrkonjić	 8 10	 8 10	 1 —	 —	 —
4.	2. Dva voda — Stanko Gabrić (komandir čete)	40	37	2	--	—
Ukupno naše jedinice		**145**	**135**	**7**	—-	—
Posada neprijateljskog garnizona **Vojnić:**[23]		470	420	23	6	**3**

uzima da u jnapadu treba biti jači, ;dva puta (napad na neprijtelja koji nije Iz brojčanog odnosa vidi se da je neprijatelj bio nadmoćniji više nego tri puta ,posebno u oružju, karabinima i puškomitraljezima, a teških mitraljeza d minobacača partizani do tada nisu imali. Ako bi se i roguljaši uzeli u obzir, neprijatelj bd bio .brojniji u ljudstvu. Gubici neprijatelja: 34 mrtva i 37 ranjenih, a partizani nisu imali gubitaka.

Ako rezultate i bilans ove borbe pogledamo u svjetlu tada važećih taktičkih načela ratovanja i normi, onda se dolazi do čudnih pokazatelja. Obično se

23 Ima više različitih podataka o brojnom stanju i naoružanju neprijateljskog garnizona u Vojniću:

a) U Zb. NOR-a tom V, knj. 3, str. 452 piše: preko 400 domobrana i 40 oružnika i kod posada je bilo 7 časnika.

b) Isto, na str. 73, izvještaj NOP odreda Korduna (zarobljeno 410 vojnika (9 oficira), ranjeno 40 (1 oficir), poginulo 40 (1 oficir), plijen: 6 teških mitraljeza, 10 p. mitraljeza, 300 karabina, 3 bacača sa 5 mina.

c) Isto, str. 167, plijen: 300 karabina, 15 p. mitraljeza, 6 teških mitraljeza, 3 minobacača, 35.000 metaka, zarobljeno 410 domobrana, neprijatelj je imao 30 mrtvih 1 37 ranjenih.

utvrđen na otvorenom zemljištu). Neprijatelj je ,bk> viiše nego tri puta jači u ljudstvu ii oružju. Srećom, tada partizani za taktička načela nisu znali. Naipaßti i savladati jačega, to se od uvijek smatralo vrhuncem vještine ratos vanja i u ratovima se događalo vrlo rijetko. Ima nekih elemenata u tome odnosu koji nisu računski mjerljivi. ,.Kad se govori o odnosu snaga, ondia se podrazumijevaju školovana komandni kadar i vojnici koji su prošli vojnu obuku. I tu je prednost bila na strani neprijatelja.

Svi neprijateljski vojnici i oružniici završili su vojnu Obuku, a oružnici islu zapravo bali profesionalni vojnici. Oni su to i u borbama pokazali. Na našoj strani bilo je podosta mladića koji nils u služili vojsku. Komandni kadar ne-> prijatelja sastojao se od oficira, školovanih u vojnim akademijama (mahom bivše jugoslavenske vojske), i podoficira, također školovanih >u vojnim ško- lama. Na našoj strani bilo je čak i komandira koji nisu služili vojsku, a ko- mandant bataljona Canica Opačić bio je nebonac u bivšoj vojsci. Da bi se sagledao sav značaj te pobjede, treba istaći još neke momente. Kad govorimo o odncisu snaga, pa kažemo da je neprijatelj bio tri puta jači, nije Iako stvo- riti jasnu predstavu što je to u stvarnosti značilo. Međutim, neposrednim' učesnicima, ta je nadmoć stalno visila nad glavom kao mač. Teško je gatati što bi bilo da je bilo, ali ta dugačka kolona neprijateljskih vojnika, dobro naoružana i vođena školovanim oficirima, bila je toliko jaka da nije bilo lako donijeti odluku suprotstaviti joj se, da ne govorimo o opkoljavanju: Što se neprijatelj našao potpuno opkoljen i u klopci, utjecalo je više faktora. Neprijatelj nije bio dobro vođen, slabo su koristili zemljište, dok su partizani dobro koristili i zemljište i oružje. Sve to spada u vještinu ratovanja, u čemju su se partizani pokazali nadmoćniji.

Kad čitamo neprijateljske izvještaje iz opsjednutog Vojnića (neke smo i naveli), onda izgleda da je posada bila demoralisana. Oni su zaista bili u teškoj situaciji, ali se ne bi moglo reći da su bili .mnogo demoralisani, jer takva- posada ne bi mogla izdržati pod opsadom dvadeset dana, boriti se cijeli dan kod Lončareva mlina, gdje su imali 34 mrtva i .37 ranjenih, a pre- dali su se tek kad su bili u bezizlaznoj (situaciji. Tako ne radi demoralisana vojska. Tu leži i dio odgovora na pitanje zašto niko od te zarobljene posade nije ostao u partizanima.

Činioci partizanskog uspjeha bili su:

1. zaustavljanje neprijateljske kolone na pruzi kod Lončareva mlina te zauzimanje vrlo pogodnih i bliskih položaja od strane odreda »Jurga«, a za- tim i odreda »Gaćeša Selo«, i zatvaranje neprijatelju pravca izvlačenja pre- ma Karlovcu;
2. hrabroist i samoinicijativa partizana i njihovih komandira, te velika mo- ralna podrška naroda naoružanog roguljama;
3. rukovođenje borbom štaba 1. bataljona, a posebno od strane komandanta bataljona Canice Opačića i njegovo prisustvo na mjestu borbe;
4. zatvaranje Obruča oko neprijateljskih snaga. (Neprijatelj se u toku borbe našao potpuno opkoljen. Naime, u toku borbe ,na položaje kraj Utinje i utinj- ske crkve dolazi desetina iz »Vojišnice« s puškomitraljezom, desetina Đurije Živkovića iz »Loskunje« također s puškomitraljezom i desetarom Stankom Musulinom. Pravac povlačenja neprijatelja prema G. Sjeničaku i Maleševićima zatvara dio 2. čete 4. bataljona s komandirom Stankom Gabrićem);
5. slabo osiguranje neprijatelja (išli su bez bočnog obezbjeđenja);

6. odlično poznavanje i korištenje zemljišta od strane partizana, koji zauzimaju nadvisujuće položaje. Poslije ove uspješne akcije izišla je naredba Komande NOP odreda Korduna, koja glasi:

»1. Pohvaljujem i čestitam komandantu 1. bataljona na sjajno izvedenoj operaciji uništenja garnizona Vojnić, koji je pokušao probiti obruč opsade. Smjelim, spretnim i uspješnim manevrom neprijatelj je uništen, a cio materijal je pao u naše ruke. Tim potezom oslobođen je prvi grad na Kordunu i Baniji. Talkcđer pohvaljujem sve komandire i komesare četa i odreda koji su učestvovali u toj operaciji, partizane pohvaljujem i čestitam im na hrabrom držanju za vreme tročasovne borbe koja nam je donijela najveću pobjedu do danas. Pohvaljujem i čestitam na savjesnom vršenju svoje dužnosti, na hrabrom i požrtvovanom u borbi i za cijelo vreme opsade Vojnića operativnog oficira 1. bataljona Bogdana Oreščanina.

2. Postavljam za komandanta mjesta Vojnić druga Milica Novkovića«.[24]

Vidimo iz Naredbe da je Vojnić tretiran kao prvi oslobođeni grad na Kordunu i Baniji. Ako Vojnić i nije bio grad u punom smislu riječi, bio je sjedište kotara. To je drugo kotarsko mjesto koje je oslobođeno u Hrvatskoj, ali prvo koje nije trebalo više oslobađati.

Malo je takvih mjesta bilo u toku NOR. Da bi se to ostvarilo, bila su nužna najmanje dva bitna uslova: neprijatelj nije mogao Obezbijediti ni minimalnu podršku naroda, a bez toga se nije mogao držati ni uspostavljati garnizon u Vojniću; drugo, partizani Korduna primijenili su na najbolji mogući način ofanzivnu partizansku taktiku, prelazili preko Kupe i napadali neprijatelja u vrlo važnom i po njega |osjetljivom trdkutu Zagreb — Sisak — Karlovac i u blizini Zagreba, prelazili u Žumberak, Kalnik i Moslavinu, širili ustanak i tukli neprijatelja tamo gdje je najosjetljiviji.

Oslobođenje Vojnića imalo je dalekosežne vojno-političke posljedice. Imalo je to velik odjek na Kordunu, u Zagrebu, pa i u cijeloj Hrvatskoj i van nje. U neprijateljskim posadama na Kordunu i u susjednoj Cazinskoj krajini nastaje panika. One bježe iz Veljuna, Perjasice, a u februaru i iz Velike Kladuše. Tako je najveći dio Korduna, izuzev kotarskih mjesta Vrginmost i Slunj, kao i dio Cazinske krajine, bio oslobođen. Akcijama 1. i 4. bataljona samo u decembru (1941. i oslobođenjem Vojnića dobiveno je oko 630 karabina, 37 puškomitraljeza, 6 teških mitraljeza, 4 minobacača i dosta municije, što je omogućilo da NOV ojača i u februaru 1942. formira se Grupa NOP odreda Korduna sa 7 bataljona i preko 2100 naoružanih boraca.[25]

Formira se Odbor NOF za Kordun kao najviši organ vlasti, nikao iz potrebe objedinjavanja već nabujale narodne vlasti i rješavanja teških ekonomskih i političkih problema stvorenih neprijateljskom ofanzivom na sjeveroistočni dio Korduna.

Zborovi naroda **u oslobođenom Vojniću**

U oslobođenom Vojniću drže se veliki manifestacioni zborovi. Takvi zborovi nisu nikada ovdje održavani — i po govornicama, i po parolama, i po učesni-

24 Tom V, knj. 30, str. 83.

25 To je po broju partizana bila partizanska divizija (prim, autora).

cima. 25. januara, drži se yeliki /omladinski zbor. Mladi ljudi imali su što kazati jer siu oni nosili NOB.

Komesar NOP odreda Korduna, između ostalog, izvještava:

»U nedjelju 25. I 1942. održan je veliki zbor iz sreza Vojnić na kojem je uzeto učešće oko 3.000 mladića i djevojaka, koji su oduševljeno klicali borcima za oslobođenje. Sama manifestacija je napravila velik dojam na prisutne. Omladina je po prvi ptut imala priliku da govori. (Naročitu pažnju su privukli govori samih omladinaca iz Radonje, Miholjskog i Perne. Ti mladići pokazali su da dobro poznaj'u današnju liniju naše borbe.«[26]

Povodom Dana žena, 8. marta 1942. održava se u Vojniću velik zbor naroda. Na zboru se postrojava i defiluje nova narodna vojska i pitomci 1. oficirske škole — prve partizanske škole na slobodnom teritoriju Jugoslavije, koja je počela raditi u Gornjem ^udačfkom ,21. februara 1942. Poslije govora predstavnika NOV-a, NOO-a, /SKOJ-a, AFŽ, KPJ održava se čitav mali kulturno-zafoavni program, sa skečevima, pjesmama. Oduševljenje prisutnih izazvao je Oskar Lučev — Saša, komesar oficirske škole, |koji je s puškom na jednom a šarenom seljačkom torbom na drugom ramenu počeo da recituje pjesmu Branka Čopića: »Puška i tor*ba«. Pjesma se dobro uklopila i srasla s d'ušom naroda u ovom zboru.

Slobodnu teritoriju koja je nastala poslije oslobođenja Vojnića narod je spontano nazvao Republikom i o toj svojoj Republici pjeva:

»Sa Petrovca vjetar piri,
Slobodna se zemlja širi.

Po zgarištu i po gori
Slobodna pe *pjesma ori:*

Cerovac je lsad granica,
A Vojnić je prestolnica«.[27]

U ono vrijeme bilo je i kritike na račun kordunašike republike. Međutim, cjelokupan dotadašnji i dalji razvoj događaja demantovao je prigovore. Republika je za nas značila stvaranje nove narodne vlasti, ona je nagovještavala nov, ljepši život, jer ‚se prvi put u svojoj teškoj istoriji narod bori za sebe. Ako se ta naša republika razlikuje po nečemu od drugih republika u NOR, onda je razlika u tome što je ona ostala slobodna cijelo vrijeme rata. Ofanzive neprijatelja svih boja — ustaško-domohranske, talijanske, njemačke, čerkesko-kozačke — dolazile su i odlazile, a Kordun je ostao slobodan.

26 Tom V, knj. 3.

27 Canica Opačić — Narodna pjesma Korduna. Dio pjesme Anke Crnković iz Ključara.

Puk. *IGNJATIJE PERIC*

Razvoj partizanskih jedinica i vojna dejstva od marta 1942. do maja 1945.

Ustaška proljetna ofanziva

Uspjesi NOV-e prisilili su ustašku komandu na izvođenje brzih priprema za proljetne ofanzivne akcije, naročito na centralni dio Korduna, odnosno teritoriju kotara Vojnić, gdje se nalazi i Petrova gora.

O pripremama za proljetnu ofanzivu 22. februara 1942. veliki župan Pokuplja piše:

». ... Ta pobuna ne može se smiriti nikakvim sredstvima nego oružanom silom, a ta oružana sila mora biti što jača i što efikasnija ... Mišljenja sam, da je za ugušenje ove pobune potrebno najmanje 15.000 do 20.000 najbolje oružane vojske.«[1]

Pavelić, ustaško rukovodstvo i Nezavisna Država Hrvatska pridavali su ovoj teritoriji Korduna poseban značaj, jer su teritorije kotara Vojnić i sjeničarsko-kirinskog kotara najistureniji dijelovi Korduna u pravcu Zagreba i strateških prometnica u dolinama rijeke Kupe, Save i Mrežnice. Ustaško rukovodstvo je bilo svjesno da je Petrova gora postala jedna vrsta legende za narod ovog kraja, a za njih ona je predstavljala nepoznanicu i leglo »komunističkih bandi«.

Ustaški plan za proljetnu ofanzivu na teritoriju kotara Vojnić trebao se izvesti u tri faze. U prvoj fazi plan je predviđao da se 18. marta napadne i okupira Velika Kladuša, a potom snagama iz Kladuše i Cetingrada blokira južni dio Petrove gore. Nakon toga, u toku 19. marta, jedna domobransko-oružnička bojna trebala je izvršiti ispad prema sjevernim dijelovima Korduna radi čišćenja sela Prkosa, Dugog Sela i dalje sve do šume Muljci. Trećeg dana, u toku 20. marta, jače ustaške i domobranske snage iz Zagreba, Karlovca, Vukmanića i Skakavca trebale su krenuti u napad prema Sjeničaku, Utinji, Tušiloviću i Vojniću da bi u toku 20. marta glavnina Utinjskog zdruga[2] zauzela Vojnić, sjedište partizanskog pokreta na Kordunu. Istog dana i ustaško-domobranske snage iz Barilovića kreću u napad pravcem Kosijersko Selo—Dugi dol—Krnjak, da bi u sumrak 22. marta izbile na liniju Krnjak—Vojnički Grabovac—Vojnić—selo Ključar u Petrovoj gori. U drugoj fazi trebalo je pokrenuti u napad neprijateljske posade iz Vrginmosta i Topuskog, ojačane jednom ustaškom bojnom iz Gline, sa zadatkom da još istog dana izbiju na istočne i sjeverne padine Petrove gore. Daljim pokretima one su zajedno s drugim jedinicama trebale pročistiti šume Babinu goru, Loskunju, Debelu kosu te desnim krilom Utinjskog zdruga izbiti u selo Kuplensko radi blokade zapadnog dijela Petrove gore. U trećoj fazi ofanzive predviđeno je da se jednovremenim

1 Zbornik, tom 5, knj. 3, dok. br. 120, 278.

2 Utinjski zdrug nazvan je po selu Utinji koja se nalazi na pruzi Karlovac—Vrginmost. U 14. vijeku spominje se kod biskupa Goričkog župa Hutina, kasnije Utina, pa Utinja. Imenom utinjski zdrug ustaše su htjele pokazati svoje tradicionalno i isključivo pravo na područje Utinje i ostalih dijelova Korduna, smatrajući da doseljeno srpsko stanovništvo nije na svojoj zemlji. U Utinjskom zdrugu nije bilo boraca s teritorije Utinje.

koncentričnim napadima sa sve četiri strane neprijatelj probije u Petrovu | goru i uništi glavninu partizanskih snaga na Kordunu.

Prije ove ofanzive partizanske jedinice 1. KPO zauzimale su slijedeći ras- I pored: 4. bataljon nalazio se sjeverno od željezničke pruge Skakavac—Topusko, gdje je bio orijentisan prema neprijateljskim posadama u Čemernici, Bu-] čici, Lasinji, Banskom Kovačevcu i Skakavcu. Čete 1. bataljona nalazile su se , na teritoriji Tušilovića — Koranskog Brijega — Kosijerskog Sela i Donjeg Skrada. 2. bataljon bio je orijentisan prema Skakavcu i Vrginmostu, a jedna | njegova četa nalazila se u rezervi odreda. 3. bataljon nalazio se na istočnim i sjevernim padinama Petrove gore. Bio je orijentisan prema Vojnić-kolodvoru, Vrginmostu, Čemernici i Topuskom. Proleterska četa, koja je tih dana formirana, nalazila se pri štabu odreda i služila je kao udarna pesnica za | akcije u svim pravcima.

Ukupno brojno stanje neprijatelja iznosilo je oko 7.000 ljudi.[3] Pješadijske jedinice bile su ojačane baterijom brdskih topova i izvjesnim brojem mino- i bacača 81 mm te s 5 lakih tenkova i 5 aviona.

U odbrani slobodne teritorije kotara Vojnić i Vrginmost učestvovali su: 1, 2, 3, 4. i 5.[4] bataljon. Jačina partizanskih snaga iznosila je oko 1000 partizana pa je, prema tome, brojčani odnos snaga bio 7:1 u korist neprijatelja, dok je odnos u naoružanju i municiji bio još nepovoljniji za partizanske jedinice.

Sredinom marta narod je počeo s pripremama za proljetnu sjetvu. Narodno- | oslobodilački odbori su na vrijeme izradili planove sjetve i s njima upoznali stanovništvo oslobođenih sela. Na poljima snijeg se uglavnom otopio, bilo ga je jedino po zaklonjenim zapadnim padinama i po dubljim jarugama. Putevi | su još bili raskvašeni i blatnjavi, a rječice i potoci nabujali, izliveni iz korita.

Pet domobranskih i ustaških četa, ojačanih minobacačima, krenulo je iznenadno po vrlo lošem vremenu 18. marta iz Cazina, Vrnograča i Topuskog prema Velikoj Kladuši. U Velikoj Kladuši nalazili su se kotarski komitet KPJ Cazin, kotarski NOO Cazin, Komanda mjesta Velika Kladuša i 3. četa Široka Rijeka, a toga dana u mjestu se trebao održati veliki narodni zbor »Bratstva i jedinstva« naroda Korduna i Cazinske krajine. Zbog iznenadnog izbijanja neprijatelja pred Kladušu zbor je otkazan, a 3. četa je pokušala spriječiti ula- : zak neprijatelja u mjesto. Nakon jednosatne borbe četa je bila prisiljena ni povlačenje prema Buvači i Širokoj Rijeci. Nakon toga neprijatelj je ušao u Veliku Kladušu. Poslije podne istog dana ustaše i domobrani pokušali su zauzeti sela Maljevac i Buvaču s namjerom da se dalje probiju na teritoriju Široke Rijeke. Budući da neprijatelju nije uspjelo probijanje u željenom pravcu, njemu su pritekle u pomoć ustaške posade i divlje ustaše od Cetingrada i Batnoge. Tako ojačane neprijateljske snage od preko hiljadu vojnika tokom 19. marta odbacile su 3. četu na lijevu obalu rijeke Gline te je time oslobođen put Velika Kladuša—Cetingrad—Slunj, a ugrožena teritorija općine Krstinja. 19. i 20. marta neprijatelj iz Lasinje, Skakavca, Vukmanića i Karlovca krenuo je prema slobodnoj teritoriji. Glavni pravac udara usmjerio je prugom Skakavac—Utinja—Vojnić. Ujutro 22. marta posljednja ustaška napadna kolona krenula je iz Barilovića prema Krnjaku.

3 U 7.000 ljudi nisu uračunate divlje ustaše koje su nastupale s teritorije Cazinske krajine, od pravca Cetingrada i Topuskog.

4 3. četa »Široka Rijeka« 2. bataljona 2. KPO u toku proljetnih ofanziva na teritoriju kotara Vojnić bila je potčinjena Stabu 1. KPO. Za to vrijeme 3. četa se često pominje kao 5. bataljon 1. KPO.

Prije podne 21. marta neprijatelj je izbio na liniju Tušilović—Mandić-Selo—Utinja—Sjeničak. Na tim položajima ostao je u toku dana. Sutradan ujutro

1. četa 1. bataljona, pod komandom komandanta bataljona Mirka Postica[5] i u prisustvu komandanta 1. KPO Ćanice Opačića, izvršila je napad na ustaške položaje u Brezovoj Glavi (k. 222). Poslije prvog naleta četa je uspjela razbiti neprijatelja na pomenutom brdu i zauzeti ga. Međutim, istog momenta druga ustaška kolona naišla je od Tušilovića i izvršila protivnapad na 1. četu 1. bataljona te ju je prisilila na povlačenje prema šumi Loskunji. U toj borbi ustaše su imale 20 mrtvih i ranjenih, a 1. četa izgubila je prvoborca Korduna Veljka Polojca, a herojskom smrću poginuo je i komandant bataljona Mirko Poštić. Zaplijenjen je 1 puškomitraljez i 5 pušaka. U sumrak 22. marta desnokrilna ustaška kolona odbacila je dijelove 2. čete 1. bataljona s komunikacije Barilović—Krnjak, ovladala njome i zauzela Krnjak. Istog dana Utinjski zdrug probio se od Skakavca kroz Utinju i od pravca Vojnić-kolodvora u 15 sati 22. marta zauzeo Vojnić.

Na kraju dana 22. marta neprijatelj je izbio na liniju Krnjak—Loskunja—Vojnić—sjeverni obronci Petrove gore. Jedinice 1. KPO posjele su položaje na pravcu: selo Podgorje kraj Vrginmosta—Crevarska Strana—Ključar—Radonja—Radmanovac—Ledenik—Radlović Poljana—zaselak Basare u Partizanskom Žarištu. 3. četa Dušana Vergaša nalazila se na južnim padinama Petrove gore.

Neprijateljske snage koje su po planu ofanzive već drugog dana trebale da opkole Petrovu goru još su bile udaljene od šume, ali iz rasporeda neprijateljskih snaga i glavnih pravaca napada bilo je vidljivo da je cilj ustaške ofanzive i prodor u Petrovu goru i uništenje partizanskih snaga u šumi.

Ispred neprijatelja narod je napuštao domove i skoro bez ičega povlačio se u Petrovu goru. Prilazi šumi bili su zakrčeni izbjeglicama, kolonama kola i stotinama grla stoke. Cijela šuma ječala je od vike ljudi, plača nejake promrzle djece i rike goveda. Ponekad u toku dana iznad naših položaja i izbjeglica pojavljivali su se neprijateljski avioni. Njihova pojava u vazduhu izazivala bi pravu paniku među izbjeglicama. Dolaskom u šumu nastale su i druge nevolje. Vremenske neprilike — niska temperatura, ostaci snijega i raskvašeno zemljište — nisu omogućavale čak ni najnužniji smještaj za boravak naroda u Petrovoj gori. Tako je već prvog dana u izbjeglištvu u još neolistaloj šumi izniklo na stotine koliba i nadstrešnica u kojima su naložene vatre, a nad njima se u nagaravljenim loncima kuvalo jelo.

U isto vrijeme su, nešto dalje od Petrove gore. sa sve četiri strane odjekivali mitraljeski rafali, pucnji pušaka i eksplozije ručnih bombi. Prema udaljenosti s koje su pucnji dopirali narod je ocjenjivao gdje se nalazi neprijatelj, da bi se nakon toga zapodjeli dugi, iscrpni razgovori o tome hoće li partizani uspjeti da zadrže neprijatelja i odbace ga u polazne garnizone ili će se, pak, ustaše, oružnici i domobrani probiti u Petrovu goru. Kad god bi se spomenula mogućnost upada ustaša u šumu, oko vatre bi se začuli duboki uzdasi.

Neprijateljske snage iz okolnih položaja i posada krenule su 29. marta u pravcu zapadnih i sjevernih obronaka Petrove gore. a ujutro 30. marta ustaše i domobrani od Široke Rijeke i Krstinje prodrle su u Petrovu goru. Tih dana ustaše su ubile u njoj preko 200 osoba, što je izazvalo paniku u redovima izbjeglica. Neprijatelj nije imao toliko snaga da pokrije cijelu Petrovu goru, pa

5 Mirko Poštić proglašen je za narodnog heroja Jugoslavije 1944. godine.

noću 30/31. marta velik broj izbjeglica probija se kroz neprijateljske redove, napušta je i odlazi u sela i šumice oko Petrove gore u kojima više nije bilo neprijateljske vojske.

Poslije neuspjelog napada 3. bataljona 1. KPO na Petrovac 1. aprila u zoru, partizanske snage izvukle su se ispred udara neprijateljskih jedinica radi pripreme partizanske protivofanzive. Ustaše i domobrani, nezadovoljni četrnaestodnevnim ofanzivnim borbama, povlače se u Kladušu, Cetingrad, Topusko, Vrginmost, Vojnić i Vojnić-kolodvor. Time je bila završena ustaška ofanziva na teritoriju kotara Vojnić. Mada je neprijatelj uspio da pređe teritoriju kotara Vojnić, a djelomično i teritoriju kotara kirinsko-sjeničarskog, da pročisti svaki kutak tog dijela Korduna i uspostavi svoje posade u svim mjestima u kojima je imao posade i krajem 1941. godine, ustaše nisu postigle glavni cilj: uništenje partizana i odvajanje narodnih masa od NOP-a.

Ni ustaško rukovodstvo nije bilo zadovoljno postignutim rezultatima. U spomenici katoličke župe Slunj piše:

»U drugoj polovini ožujka, čim su svanuli ljepši dani poduzeto je čišćenje Petrove gore. Djelatnost su sprovodili domobrani i ustaška vojnica zajednički ... Dok je vojska bila na postavama i krstarila po tim krajevima, pravoslavci su se prijavili i izjavljivali punu lojalnost i vjernost državi Hrvatskoj

Kad je vojska povučena, jer je izgledalo da je stanje potpuno normalno, ostavljene su samo ojačane oružničke postaje, vidjelo se da se pogrešno postupilo. Seljaci su za vrijeme vojničke djelatnosti sakrili vođe po svojim kućama i raznim špiljama.

Još vojska nije stigla ni u Karlovac na povratku sa djelatnosti, već su počeli veliki napadaji na oružničke postaje i svi muškarci pravoslavci su se opet povukli u šume. Zauzećem nekoliko oružničkih postaja došli su odmetnici do novog oružja, nanovo se organizirali i tako se povratilo prijašnje stanje. Cijela je djelatnost ostala bez ikakvog posljetka.«[8]

Ustaše su u martovsku ofanzivu ušle s novom taktikom, koja je imala za cilj odvajanje naroda od partizana i NOP-a. Direktive su bile slijedeće: ne dirati civilno stanovništvo, izbjegavati pljačke, paljenja i ubijanje srpskog naroda. Međutim, ustaše su se ovih direktiva pridržavale samo kratko vrijeme, u početku ofanzive. Porazi koji su iz dana u dan trpjeli u borbama vrlo brzo su naveli ustaše na izmjenu taktike. Tokom 24. aprila ustaše su iznenadno opkolile Burić-Selo, dio Budačke Rijeke i Kuplensko, pohvatali sve muškarca i izvjestan broj žena, vezali ih i sproveli u Vojnić. Poslije podne 26. aprila mlađi muškarci su izdvojeni i sprovedeni u logore u Norvešku, a stariji muškarci i žene odvedeni su u crkvu u selu Kolariću, gdje su zapaljeni, crkva je izgorjela, a ljudi umrli u najstrašnijim mukama.

Partizanske ofanzivne akcije

Nadomak Karlovca

Tek što je prestala ustaška martovska ofanziva, partizanske jedinice Korduna prešle su u protivnapade sa zadatkom da se stvore što povoljniji uslovi za sjetvu te da se paralizira neprijateljski saobraćaj i stvore uslovi za ponovno

G Strana 111 i 112. Ustaše su pobile više stotina stanovnika kotara Vojnić. Samo na jednom mjestu u Petrovoj gori (Barin kosa) ubili su 1. aprila 180 žena, djece i staraca.

oslobođenje okupiranih sela i mjesta na Kordunu. Naredbom Štaba grupe KPO zadaci pojedinih jedinica regulisani su:

Jedinice 1. KPO dobile su slijedeće zadatke: 1. bataljon da ostane na svom terenu radi proširivanja akcija u pravcu Karlovca, 2. bataljon da se 19. aprila prebaci u Plaščansku dolinu, gdje će dobiti konkretne zadatke, 3. bataljon da izvodi diverzantske akcije na željezničkoj pruzi Vojnić-kolodvor—Vrginmost—Topusko i na komunikacijama Vrginmost—Topusko i Topusko—Velika Kladuša te da vrši pripreme za akcije na ustaške posade u rejonu Vrginmosta, Topuskog i Gline, 4. bataljon da pređe preko Kupe i dejstvuje u Pokuplju i 5. bataljon, koji se još nalazio pod komandom 1. KPO, da jednim dijelom ostane u rejonu Široke Rijeke radi obezbjeđenja slobodne teritorije, a drugim dijelom boraca da se prebaci u Plaščansku dolinu radi akcija u tom kraju.

Proleterska četa i 3. četa 2. bataljona 1. KPO, pod komandom operativnog oficira odreda[7], prebacile su se krajem marta iz Petrove gore na teritoriju Tušilovića i Utinje radi dejstvovanja u pozadini neprijatelja. Četvrtog aprila poslije podne, upravo na katolički Veliki petak, ove čete napašće domobransku posadu u s. Kamenskom, 4 km istočno od Karlovca. Domobranska posada sastojala se od 10 domobrana smještenih u školskoj zgradi opasanoj visokim zidom.

Ova posada i akcija odabrana je između niza mogućih za napad zbog toga što je bila najbliža velikom ustaško-talijanskom garnizonu u Karlovcu, a upravo su ustaše u to vrijeme proricale ne samo skori kraj partizana na Kordunu već i njihovo potpuno uništenje. Izvođenje napada na Kamensko narodu Korduna i okoline trebalo je pokazati da partizani na Kordunu ne samo što nisu uništeni nego su, naprotiv, postali još snažniji te se, eto, usuđuju da izvode akcije tako reći na pragu velikog neprijateljskog garnizona, i to po danu.

Nešto prije zalaska sunca, 4. aprila, upravo onako kako je bilo planirano, počeo je napad na Kamensko. Proleterska četa maršrajući u koloni po tri putem od Karlovca prema Kamenskom iznenadno se pojavila pred stražarem domobranske posade. Cim ih je primijetio, stražar je viknuo: »Stoj! Tko ide?« komandir čete Miško Breberina je odgovorio: »Domobrani!« — a borci su još brže dugim korakom nastavili pokret kako bi se što više približili stražaru. Na to je opet stražar viknuo: »Stoj! Pucaću!«. Međutim prije no što je uspio da skine pušku s ramena s čela kolone proletera izdvaja se bombaško odjeljenje koje iz trka plotunskom vatrom ubija stražara, zatim bombaši jedan za drugim, ulijeću u školsko dvorište, prilaze prozorima škole i kroz njih ubacuju bombe. Od eksplozije zatresla se čitava zgrada i školsko dvorište, a domobrani su bez otpora prihvatili poziv za predaju.

3. četa 2. bataljona 1. KPO je nakon početka borbe u Kamenskom s desne obale Korane izvela demonstrativni napad na predgrađe Karlovca. S obzirom da je vrijeme bilo lijepo, pucnji pušaka i automatskog oružja dobro su se čuli gotovo u cijelom gradu, a signalni meci i zvuci vojničke trube[8] među mještanima Mekušja i dijela Karlovca stvorili su još življu i stvarniju sliku borbe koja se sve više približavala ulicama grada. Samo nekoliko minuta nakon pojave partizana na Korani neprijateljska artiljerija iz rejona u Karlovcu

7 Operativni oficir l. KPO bio je Perić Ignjatije.

8 Cućo Pajić pored toga što je bio istaknuti borac bio je ujedno i jedini trubač čete u jedinici 1. KPO. Početkom borbe na Kamensko i demonstrativnog napada na Karlovac Cućo je najprije odsvirao »povečerje«, a potom trubni znak za »juriš«.

otvorila je vatru u pravcu šume Štrekovca i Kozjače, a talijanski vojni reflektori su počeli da osvjetljavaju zemljište oko Karlovca tražeći partizane.

U akciji na Kamensko poginuo je jedan domobranski podoficir i tri domobrana, dvojica su zarobljena, četvorica koja su se nalazila u patroli van škole uspjela su izbjeći zarobljavanje. Zaplijenjeno je 5 pušaka, 25 ručnih bombi i dva sanduka puščane municije.

Napad na Kamensko i demonstrativni napad na predgrađe Karlovca, premda su s vojničke tačke gledišta po svom opsegu predstavljali manje akcije, ipak su imali mnogo veći politički značaj te su ostavili jak utisak na građanstvo Karlovca, što je i bila svrha napada na Kamensko. Od tada ustaška propaganda nije mogla uvjeriti hrvatski narod Karlovca i okoline u mogućnost likvidiranja partizana i razbijanja NOP-a na Kordunu.

Aktivnost partizana na komunikacjiama

U ovom periodu posebna meta partizanskih jedinica bili su putevi i neprijateljski saobraćaj na njima. 2. aprila Proleterska četa i 3. četa 2. bataljona postavile su zasjedu na željezničkoj pruzi kraj ž. st. Utinja. Kada je grupa radnika za osposobljavanje pruge pokušala raditi, prisiljeni su da napuste posao i da se povuku prema Skakavcu. Iza toga u rejon Utinje dolazi ustaška četa. U toku borbe među ustaše se infiltrirao borac proleterske čete Đuro Grudić, poginuo kao tenkista 1943. kod Otočca. Đuro je bio obučen u ustašku uniformu i dok su ustaše skoncentrisale pažnju na borbu protiv proletera. Đuro je na lukav način likvidirao jednog po jednog ustašu. U momentu kad je ubio osmog ili devetog ustašu, bio je otkriven, ali ipak je uspio da pobjegn« neozlijeđen. Istog dana četa 1. bataljona napala je na putu Krnjak—Tušilović ustaški kamion. U toj borbi zarobljeno je 12 ustaša, 4 domobrana i 1 oružnički narednik. Zaplijenjen je puškomitraljez i 8 pušaka. Kamion je zapaljen.

Prije podne 6. aprila manje grupe boraca 1. bataljona postavila je zasjedu na putu Krnjak—Vojnić. Oko 10 sati u zasjedu su naišla od pravca Krnjaka ustaška konjska kola. Prije ulaska u zasjedu jedan borac nehotice je opalio metak iz puške pa su ustaše uspjele da blagovremeno pobjegnu u Krnjak.

Osmog aprila na putu Vojnić—Vrginmost, kraj Slavskog Polja, napadnuta je neprijateljska patrola. U kraćoj borbi ubijen je žandarmerijski poručnik Mile Margeta i jedan oružnički narednik. Zaplijenjene su 2 puške i pištolj.

Desetog aprila jedinice 1. bataljona izvele su nekoliko diverzantskih akcija na putu Karlovac—Slunj i Krnjak—Vojnić. Putevi su prekopani na nekoliko mjesta. Srušeno je dvadesetak tt stubova. U isto vrijeme jedinice 2. bataljona prekopale su na tri mjesta put Vojišnica—Vrginmost.

Zasjeda u Gejkovcu

Petnaestog aprila polovina ljudstva 3. čete »Široka Rijeka«, pod komandom Mile Savića, zamjenika komandira čete i političkog komesara čete Milana Markovića, prebacila se u rejon Plaškog, u sastav kombinovanog odreda[9] radi

9 Komhinovani odred sačinjavale su jedinice 3. bataljona i proleterska četa 2. KPO, 2. četa 2. bataljona, 1. KPO i dijelovi Vergaševe čete.

izvođenja akcija u Plaščanskoj dolini. Ostatak ljudstva Vergaševe čete, pod komandom Dušana Vergaša, komandira čete i zamjenika političkog komesara, ostao je i dalje na položajima prema neprijateljskim posadama u Cetingradu i Velikoj Kladuši.

19. aprila 1942. poslije podne komandir čete pozvao je komandire odjeljenja i vodova i saopćio im odluku o postavljanju zasjede na cesti Velika Kladuša—Topusko u Gejkovcu. Istog dana poslije večere Dušan je sakupljenom ljudstvu čete iznio plan o akciji kod Popovića mlina u Gejkovcu. Vergaš je posebno upozorio da je mjesto za zasjedu dosta nepogodno jer se na suprotnoj strani rijeke Gline na udaljenosti od oko 800 m nalazi brdo Rasina i na brdu ustaška posada koja služi za obezbjeđenje komunikacije Velika Kladuša—Topusko. Ovo neprijateljsko utvrđenje bilo je velika smetnja jer se mjesto zasjede može lijepo tući mitraljeskom vatrom s Rasine. Da bi se obezbijedila tajnost zasjede od pravca Rasine te izbjegli gubici s desne obale Gline, Dušan je predložio da se posjedanje položaja u zaseoku Popovići—Gejkovac izvrši noću, da se na položajima borci dobro maskiraju i tako zamaskirani sačekaju dolazak neprijateljskih kamiona.

O ovoj akciji Mile Sokolović, politički delegat 3. voda Vergaševe čete priča:

»Devetnaestog aprila u 0,30 sati krenuli smo iz rejona Široke Rijeke u Gejkovac. Po izbijanju ljudstva čete na položaje Vergaš nam je rukom pokazao na brdo Radinu i ustaško utvrđenje. Potom smo posjeli položaje, utvrdili se i maskirali još prije svanuća.

Potom je Vergaš obišao borce na položajima, još jednom ih je upozorio na disciplinu, red i izvršenje planiranih zadataka. Posebno je podvukao da do panike ne bi smjelo nikako doći pa i u najtežim situacijama. Svoj razgovor sa borcima na položajima Vergaš je zaključio: Jest da nas najviše zabrinjava neprijatelj sa Rasine, ali ipak mislim da je naše ljudstvo takvo da može savladati sve poteškoće i na položajima koji se vide kao na dlanu sa Rasine, ljudstvo može ostati hladnokrvno i bez otkrivanja položaja. Ovakav položaj može zauzimati samo ljudstvo junačkog srca i sa velikim smjelostima. Poslije ovih Vergaševih riječi zavladala je potpuna tišina oko pustog i popaljenog sela Gejkovca.

Mada je bio kraj aprila, vrijeme je bilo još hladno i vjetrovito premda sunčano pa je ljudstvo jedva čekalo da svane dan, izađe sunce i obasja položaje. Prolazile su minute, sunce se pomaljalo i lagano izlazilo iznad banijskih brda. Oko položaja čete sve je bilo mirno, samo su ptice bile sve glasnije, čule su se rijetke kukavice i druge ptice pjevice. Nigdje na vidiku nema ljudi. Jedino sa desne strane Gline na bosanskoj strani iz sela sa muslimanskim stanovništvom dopire pjesma pastira i glasovi poljoprivrednika koji otpočinju s radnim danom na njivama i oko kuća. Na lijevoj obali Gline na teritoriji Gejkovca i obližnjih zaselaka nigdje žive duše. Sve je još u martu pobjeglo ispred ustaških krvnika i sklonilo se u mirnija sela ili Petrovu goru.

Negdje oko 9 sati ujutro izviđač sa brda Šibar javlja da dolazi jedan kamion od Topuskog. Kamion je bio otvoren a iz njega viri nekoliko neprijateljskih puškomitraljeza spremni da svakog momenta otvore vatru. Vergaš daje znak za strogu pripravnost, a vatra iz Vergaševa puškomitraljeza koji se nalazio pored Vergaša biće znak za napad na neprijateljski kamion.

Primjećujemo ustaški kamion kad je izbio kod Popovića mlina. Toga momenta ustaška pažnja iz kamiona bila je usmjerena na par konja koji su pasli travu iznad položaja Vergaševe čete. Kamion izbija na most na jednoj krivini ceste i toga momenta puškomitraljezac Grujica Carević otvara vatru po kabini

kamiona. Grupa boraca utvrđena u đubru Dušana Bućana otvara vatru iz lovačkih pušaka koje su specijalno za ovu akciju date na rukovanje nekolicini boraca. »Lovce« strijelce predvodi takozvani čika Stojan Vujnović, poznat kao dobar borac i dobar strijelac. U tom momentu iz kamiona iskače ustaški puškomitraljezac s namjerom da zauzme položaj i otvori vatru. Opet je cika Stojan u akciji, samo jedan njegov metak i puškomitraljezac pada mrtav, a čika Stojan iskače iz zaklona i uzima ustaški puškomitraljez. Iza Stojana prema kamionu skače nekoliko drugih boraca dok ih ostali drugovi s položaja podržavaju vatrom. Mirko Vučetić prvi stiže do ustaše, hvata ga za gušu, u namjeri da ga razoruža i likvidira. Ustaša se ne da, brani se rukama, nogama i varkama tijela. Mirko ispaljuje metak u ustašu, ali istog momenta i ustaša gađa njega. Međutim, Mirko je bio bolje sreće, njega ustaški metak samo »miluje« duž desne ruke, pali mu kožu i para rukav košulje. Mirkov metak istovremeno pogađa ustašu u predio srca i on ostaje na mjestu mrtav. Jedan broj ustaša od kojih su neki bili i ranjeni iskače iz kamiona na suprotnu stranu vozila i tu zauzima položaje. Nastaje borba oko kamiona. Toga momenta u ustaškom utvrđenju na brdu Rasini začula se vika, jedan grlati ustaša viče: Izginuše naši na cesti. Potom su ustaše iz utvrđenja poletjele prema mjestu borbe, a njihovi mitraljezi iz betonskih bunkera otvaraju vatru po selu Gejkovcu. Vatra je još neprecizna jer ustaše nisu još otkrili položaje Vergaševe čete. Komandir čete Dušan Vergaš naređuje da se što prije prikupi plijen, da se zapali kamion te da se potom četa povuče u pravcu Petrove gore. Međutim, grupa boraca koja pokušava da zapali kamion doživljava nezgodu. Naime, kad su se približili kamionu radili su dosta neoprezno te nisu provjerili da li u blizini ima ranjenih ustaša, tako je jedan teže ranjen ustaša koji je ležao pod kamionom na njih bacio ručnu bombu. Od eksplozije bombe poginuo je Jandre Milić, a ranjeni su: Đuro Španović iz Jegrovca, Dragan Balčin iz Selišta, Jane Rebić iz Gejkovca, Mića Rebić iz Maljevca i Milić Vuletić iz Selišta.«[10]

Borbena grupa partizana koja je određena za zaštitnicu kod kuće Đure Vuksana otvara vatru po nastupajućim ustaškim grupama i tako omogućava lakše izvlačenje boraca čete s položaja.

U zasjedi u Gejkovcu ubijeno je 15 okorjelih ustaša, među kojima i ustaški natporučnik Hrvatić i ustaški poručnik Bulić, a 14 ustaša je teže ranjeno. Samo jedan ustaša ostao je nepovrijeđen. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 6 pušaka, preko 600 metaka. Četa je imala 1 mrtvog i 5 ranjenih boraca.[11]

O toj akciji Zapovjedništva 1. oružničke pukovnije u izvještaju od 29. aprila piše:

»... Dne 19. travnja o. g. oko 15 sati na putu između Gejkovca i Topuskog, na jednom zavoju, za vrijeme usporene vožnje partizani su napali samovoze u kome se nalazilo 30 ustaša koji su išli od Topuskog za Veliku Kladušu. Na mjestu je poginulo 14 ustaša, među kojima i ustaški natporučnik Hrvatić i poručnik Ivan Bulić a 15 ih je lakše ili teže ranjeno«.[12]

Ova akcija, kao i niz drugih partizanskih akcija izvedenih tokom aprila, bila je dokaz da jezgra kordunaških partizana i u martovskoj ustaškoj ofan-

10 Mile Sokolović, Zbornik, tom 5, knj. 4, br. dok. 111, str. 407.

11 Zbornik, tom 5, knj. 4, br. dok. 111, str. 406 i 408.

12 Mile Sokolović.

zivi nije ni taknuta, mada je ustaško i domobransko rukovodstvo tvrdilo kako su kordunaški partizani razbijeni i u panici se povlače prema Lici i Bosni.

Zasjeda kod Popovića mlina je još jedna u nizu akcija Dušana Vergaša u kojima je on na sebi svojstven i isproban način pripremao akciju, izabrao mjesto zasjede te iznenadnim i munjevitim napadom zbunjivao neprijatelja već na početku akcije i ubrzo nakon toga dovodio ga do kapitulacije.[13]

Zasjeda u Budačkoj Rijeci

U drugoj polovini aprila 1942. neprijateljska posada iz Krnjaka uz pomoć karlovačkog garnizona uporno radi na osposobljavanju puta Karlovac—Tušilović—Krnjak—Veljun. Od 20. aprila pedesetak radnika iz Karlovca koje je obezbjeđivala domobransko-oružnička četa, počeli su popravljati dio puta od Krnjaka, kroz Budačku Rijeku i dalje prema Zagorju. Radi ometanja ovih radova i onemogućavanja stavljanja ovog puta u upotrebu, štab 1. bataljona odlučuje da postavi zasjedu u Budačkoj Rijeci u rejonu kuće Jose Poljaka i Dide Blagojevića.

Prije zore 22. aprila 1. četa 1. bataljona 1. KPO. ojačana vodom 2. čete istog bataljona, posjela je položaje za zasjedu. Oko 13 sati u zasjedu je upalo 30 domobrana i žandara s radnicima. Čim je neprijatelj ušao u zasjedu, (lijevo i desno krilo čete obrazovalo je krug oko neprijatelja pozivajući ga na predaju. Neprijatelj nije davao znake za predaju. Ceta je bila prisiljena da otvara vatru. Cim su pale prve žrtve na strani domobrana, njih 18 se predalo, a ostali su se sklonili u zidine izgorjelih zgrada odakle su pružali otpor. Upravo kad se četa pripremala da izvrši juriš na zabarikadiranu grupicu preostalih neprijateljskih vojnika, na mjesto borbe je stiglo neprijateljsko pojačanje (pješadija i tenkovi) pa se naša četa morala povući. U toj borbi neprijatelj je imao 6 poginulih domobrana i žandara te 8 civila, radnika, a zarobljeno je 18 domobrana i 30 radnika rodom iz okoline Karlovca. Ceta je imala samo jednog lakše ranjenog borca. Zaplijenjen je 1 puškomitraljez, 18 pušaka i 650 metaka. Ostatak oružja ostao je na bojištu i nije se mogao izvući uslijed iznenadnog nailaska neprijateljskog pojačanja.

Noću 22/23. aprila 3. bataljon 1. KPO srušio je željeznički most na pruzi Topusko—Vrginmost. Iza toga naišao je teretni vlak koji je iskočio iz tračnica i prevrnuo se u potok.

Juriš proletera na Biljegu

Noću 24/25. aprila 1942. godine 3. vod 2. čete 3. bataljona 1. KPO i rezervni partizanski odred iz Slavskog Polja prekopali su put na Biljegu i onesposobili ga za promet motornih vozila. Proleterska četa Miška Breberine je na ovom mjestu postavila zasjedu. Od pravca Vrginmosta četu je obezbjeđivao 3. vod 2. čete 3. bataljona, a od pravca Vojnića četa se obezbjeđivala jednom desetinom. Cim je svanulo na Biljeg je stiglo desetak radnika od željezničke stanice Vojnić. Ustaše su još u toku noći obaviješteni o diverzantskoj akciji na

13 Kada danas, s daleko više vojničkog znanja analiziramo neke Vergaševe akcije, može se zaključiti da su Vergaš i ljudstvo odreda posjedovali i smisao za postavljanje svakojakih klopki i varki kojima su se vješto služili kako bi obmanuli neprijatelja.

Biljegu pa su požurili da na vrijeme osposobe put kojim su svakodnevno prolazile ustaše i domobrani i njihova transportna sredstva. Kad su radnici stigli do prekopa puta sačekani su od strane jednog voda proleterske čete, pohvatani i odvedeni u dubinu šume gdje su ostali pod stražom sve do završetka akcije na Biljegu.

Vodovi proletera ostali su i dalje u zasjedi očekujući s nestrpljenjem dolazak ustaša. S obzirom da su ustaše tako brzo reagirale u pogledu popravka ceste, moglo se pretpostaviti da će se uskoro pojaviti na ovom mjestu. Nešto prije 10 sati čuo se nailazak kamiona od pravca Vrginmosta. Kamion s desetak ustaša ulazi u zasjedu premda ustaše na cijelom putu obazrivo motre zemljište i okolinu, a puškomitraljeze i puške drže spremne za otvaranje vatre. Komandir čete Miško Breberina komanduje proleterima »Pali!« i oni kao jedan ispališe plotun na neprijatelja u kamionu. Ustaše se ne predaju. Brzo iskaču iz zaustavljenog kamiona i zauzimaju položaje oko vozila. Miško na svoj isprobani način rješava novonastalu situaciju. Uzima ručnu bombu i na čelu grupe proletera ulijeće među ustaše te uz pomoć vatre iz oružja i ručnih bombi ubrz.' zauzima kamion. Tek što je završena borba s ustašama oko kamiona, bd pravca Vojnića nailaze dva ustaška motocikla s prikolicama na kojima pu postavljeni mitraljezi. Ponovnim jurišem grupice proletera ustaše su likvidirane, a motocikli zapaljeni. Na strani proleterske čete nije bilo gubitaka. Ustaše su imale 12 mrtvih, među kojima i ustaški bojnik Vladimir Canić, šef vojne bolnice u Glini. Zaplijenjena su 2 mitraljeza, 2 puškomitraljeza, 6 pušaka, oko 5000 metaka 7,9 mm. Zapaljen je i kamion.

Nakon ove akcije put Vrginmost—Vojnić vrlo rijetko je korišten za saobraćaj, a time je veza između ova dva neprijateljska garnizona na Kordunu bila jako oslabljena, čemu je uveliko dala svoj doprinos i proleterska četa
1. KPO.

Već sutradan, 26. aprila 1942, ustaše su u znak odmazde pobili i zapalili u kolarićkoj crkvi 102 čovjeka, među kojima je bilo troje djece i 5 žena. Tom prilikom crkva je potpuno izgorjela i svojim pepelom, ugljenom i porušenim zidovima pokrila više od sto mještana kotara Vojnić.

U jednomjesečnim ofanzivnim dejstvima kordunaških partizana postignuti su zapaženi uspjesi. U isto vrijeme 4. bataljon 1. KPO uputio je grupu partizana na Zumberak, a drugu grupu u Pokuplje, prvi bataljon 1. KPO također grupu partizana na Zumberak, a 1. bataljon 2. KPO poslao je jednu četu na teritoriju kotara Bosiljevo. Ove grupe imale su zadatak da pomognu tamošnjem rukovodstvu NOP-a u bržem stvaranju i omasovljavanju partizanskih formacija u tim krajevima nadomak Karlovca i Zagreba. Poslije toga neprijatelj se više nigdje na ovom području nije sigurno osjećao jer su partizanske jedinice pokrivale cijelu teritoriju Zumberka, Pokuplja i Korduna. Neprijatelj se još jednom uvjerio da njegova martovska ofanziva na Petrovu goru i teritoriju vojničkog i kirinsko-sjeničarskog kotara nije dala željene — vojničke rezultate.

Proboj obruča u Petrovoj gori

Zbog vojničkog neuspjeha ustaške martovske ofanzive, smijenjen je domobranski pukovnik Mirko Zgaga s dužnosti komandanta Utinjskog zdruga, a namjesto njega ovu dužnost je primio potpukovnik Ante Moškov, komandant Pavelićeve tjelesne bojne.

Cim je primio dužnost, Moškov je odlučio da temeljito pročisti šume: Babinu goru, Međedak, Loskunju, Debelu kosu i sela Kestenovac, Dunjak, Veljunsku Glinu, Burić-Selo, Kuplensko, Budačku Rijeku i širi rejon Krniaka. U vrijeme ovih akcija čišćenja partizanske jedinice Korduna izvele su iz uspjelih zasjeda na cestama kotara Vojnić, a razoružane su domobranske posade u Perjasici i Mekušju. Uspješne akcije koje su u to vrijeme izveli partizani još više pogađaju Moškova i ustaško rukovodstvo. Ljut i zabrinut zbog neuspjeha, Moškov vuče slijedeći potez. On u svom izvještaju od 5. maja 1942. godine, koji je uputio Glavnom ustaškom istanu u Zagreb, pored ostalog, piše:

»... što sam mogao utvrditi i iz uhvaćenih partizanskih arhiva, da su partizanski odjeli i njihovo čisto borbeno naoružane jedinice u svojoj jezgri netaknute ... Namjera mi je krenuti u najkraćem vremenu na Petrovu goru, čim mi se raspoloživa momčad bar donekle odmori i pribere.«[14]

Slično mišljenje o situaciji na Kordunu, za razdoblje između 5. i 15. maja, dijeli s Moškovom i veliki župan župe Pokuplje, koji u Zagreb šalje ovakav izvještaj:

»O mirenju na području kotara Vojnić i Vrginmost još uvijek se ne može ni govoriti, dokle god nisu uništeni i posljednji odredi partizana. Ukoliko se pravoslavno pučanstvo i povratilo svojim kućama, to je bilo oko 75°/o pučanstva, dio je opet natrag pobjegao u šumu ... Oni kroz dan obrađuju polja i zadržavaju se kod kuća, a noću režu brzoglasne stubove, kidaju brzoglasne žice, prekopavaju ceste i razaraju pruge.

U vezi s mojim pozivom za preseljenje pravoslavnog pučanstva u druge krajeve naše države javilo se u kotaru Vojnić svega 7 obitelji.«[15]

Na poziv velikog župana da se srpski živalj iseli, narod je odgovorio pojačanom borbom i jcš većim angažovanjem na radovima oko sjetve. Parole: »2ivjelo jedinstvo fronta i pozadine«, »Obradimo svaki pedalj nezasijane zemlje«, »Dolje mrski okupator i njegove sluge« bile su popularne u narodu.

Za uspjehe koje je narod Korduna postigao, kako u borbi, tako i na političkom planu, a naročito na učvršćenju bratstva i jedinstva, povezivanju naroda i partizanskih jedinica te organiziranju funkcionisanja pozadine velikim je dijelom bila zaslužna KPH i njeno rukovodstvo, koja je za nepunu godinu dana od početka ustanka naroda Hrvatske svojim djelovanjem i političkim radom uspjela stvoriti uslove koji su omogućili da se znatno poveća broj članova KP i partijskih organizacija KPH i SKOJ-a. Partijske i òkoievske organizacije su bile nosioci političkog rada i pokretači svih progresivnih kretanja na Kordunu. O situaciji na Kordunu u proljeće 1942. godine Glavni štab NOP odreda Hrvatske, u svom izvještaju od 3. maja 1942. godine, piše.

»Prema posljednjem izvještaju situacija se na Kordunu povoljno razvija. Niz akcija, koje je Grupa odreda u posljednje vrijeme izvodila, pokazuje da je borbeni moral partizana na onoj visini na kojoj je bio prije neprijateljske ofanzive. Neprijatelj pojačava teror nad civilnim stanovništvom. Opet kolje, Pali i odvodi ljude, osobito u Cazinskom kotaru. Uslijed toga novog vala terora narod se još jače povezuje za partizane u kojima vidi jedinu zaštitu.. .«[16]

Potaknute uspješnim akcijama partizana u toku aprila, ustaše su odlučile

14 Zbornik, tom 5, knj. dok. br. 131.

15 Zbornik, tom 5, knj. 4, dok. br. 131, str. 4G6.

16 Zbornik, tom 5, knj. 4. dok. br. 46, str. 159.

da izvedu nov napad uz primjenu potpuno nove taktike u borbi protiv partizanskih jedinica. Novina se sastojala u tome što se akcija trebala ograničiti na Petrovu goru, gdje bi se stvaranjem jakog obruča oko šume vršilo postepeno stezanje, odnosno zbijanje partizana na malen prostor na kome su energičnim napadom sa svih strana trebali biti uništeni ili prisiljeni na predaju.

Za ostvarenje ovog plana neprijatelj je predvidio znatne snage i elitne ustaške trupe među kojima i dvije čete ustaške Pavelićeve tjelesne bojne. Za zatvaranje obruča i za borbe u obruču Moškov je dobio sedam ustaških bataljona, 5 samostalnih ustaških četa, četu tenkova, bateriju topova, ukupno 4700 vojnika. U okolnim posadama nalazilo se oko 1000 ljudi te 500 do 600 'tzv. »divljih ustaša«. Prema tome, za stvaranje obruča oko Petrove gore predviđeno je 7000—8000 ustaša, domobrana i oružnika, odmornih, dobro naoružanih i snabdjevenih dovoljnim količinama municije.

Partizanske jedinice koje su se našle u obruču sačinjavali su 2. i 3. bataljon 1. KPO s oko 530 ljudi, Protelerska četa sa oko 100 ljudi i 3. četa »Široka Rijeka« ili 5. bataljon, kako se ova četa privremeno zvala u to vrijeme, jačine oko 130 ljudi, ukupno 730 naoružanih partizana s 39 puškomitraljeza i puškama. Odnos partizanskih i neprijateljskih snaga direktno angažiranih u zatvaranju obruča iznosio je 6:1 u korist neprijatelja, a odnos u naoružanju bio je još povoljniji za neprijatelja.

Pored partizanskih jedinica u Petrovoj gori bilo je više od 10.000 izbjeglica, uglavnom žena, djece i staraca, o kojima su partizanske jedinice također morale voditi brigu.

Plan ustaške ofanzive je predviđao da se cijela akcija izvede od 9. do 14. maja, s tim što su 9. maja ustaške jedinice trebale jednovremenim pokretima s polaznih položaja oko šume da uđu u šumu i izbiju na položaje predviđene za blokadu partizana. Dani 11, 12. i 13. maja bili su predviđeni za sistematsko stezanje obruča, pri čemu je trebalo pretražiti svaki jarak i svaki žbun, da bi se 14. maja ujutro partizani sabili u rejon potoka Radonje, gdje bi bili likvidirani ili prisiljeni na predaju.

Jedan od značajnih događaja zbio se 7. 5. 1942, kada se 2. bataljon vraćao iz akcije na Perjasicu te se našao nadomak ceste u Kuplenskom. Štab bataljona je imao naređenje da se mora probiti u Petrovu goru bez obzira na okolnosti. Dolaskom bataljona u zaselak Sipiće primijećeno je da je cesta ispod Sipica groblja zaposjednuta od strane ustaša. Štab bataljona donosi brzu odluku: kreće čete na juriš. Bataljon ubrzo razbija ustaški obruč i bez dalje borbe probija se u šumu.[17] U ovoj borbi ubijeno je desetak ustaša, uništen je ustaški motor trokolica te zaplijenjen 1 mitraljez, 1 puškomitraljez i 5 pušaka. Drugi značajniji događaj odigrao se 10. maja kada su ustaške jedinice krenule od Krstinje i Široke Rijeke u pravcu Tromeđe i Magarčevca u Petrovoj gori. Naše rukovodstvo još ni tada nije otkrilo prave namjere neprijatelja i umjesto da se već prvog dana blokade teži proboju iz obruča naši štabovi donose odluku da se neprijatelj sačeka u rejonu Tromeđe i Magarčevca, razbije i prisili na povlačenje van Petrove gore. U rejonu Tromeđe, pa i kod Magarčevca, došlo je do oštrih sukoba. U jednosatnoj borbi proleterska četa uspijeva da natjera Karlovačku ustašku bojnu na panično povlačenje prema Krstinji i tada

17 Još 7. maja ni Stab 1. KPO niti Štab grupe nisu znali o namjeri neprijatelja i njegovoj odluci o stvaranju obruča oko šume.

je bio pogodan momenat za proboj iz obruča, ali o proboju partizana još se nije ni razmišljalo. Tek negdje koncem 10. ili tokom 11. maja našem rukovodstvu je bilo jasno što neprijatelj namjerava i od tada se počelo razmišljati i raditi na planu proboja iz Petrove gore.

Poraz ustaša 7. maja u Kuplenskom te stradanja Karlovačke ustaške bojne na Tromeđi kao i neke druge partizanske akcije u obruču izazvale su pravi bijes kod ustaša i zato oni, posebno u rejonima tih akcija, vrše nezapamćena zvjerstva nad srpskim stanovništvom izbjeglim u Petrovu goru. Tako, na primjer, ustaše su za poraz 7. maja u Kuplenskom ubile i poklale u tom mjestu 9. maja 22 lica, 11. maja 24 osobe, 12. maja 38, a 14. maja uhvatili su 51 lice i s ostalim uhvaćenim na teritoriji Vojnića odveli u logore otkuda ih se malo vratilo.

O stanju u Petrovoj gori poslije proboja partizana iz ustaškog obruča Đuro Sremac u jednom svom sjećanju zapisao je:

»Ja i stric uputili smo se u šumu, da tražimo naše. U šumi je mnogo pobijenih ljudi, žena i djece. Gotovo da nije bilo nijednog lagera drva, a da iza njih nije bilo mrtvih. Ustaše su se kretale potokom i bilom, te usput gađali s jedne i s druge strane skladište drva, nemoćni narod. Mnogi su u istim položajima kako su se skrivali oko drveća i ostali zauvijek. Njihova je smrt mnogo lakša nego onih do kojih je stigla koljačka ruka. Na proplanku pronašli smo zaklanu Milku Torlakovu »Račinu« s dvoje djece. Ona je naša iz Svinjice, iz Torlaka, pa smo je lako prepoznali unatoč toga što je bila iznakažena. Prizor je bio užasan. Ležala je na lijevoj strani, a dvoje djece leže joj preko ruke Netko od naših ljudi prekrio ih je plahtom. Hodajući dalje ugledali smo u potoku ženu gdje leži u vodi, pošli smo da vidimo tko je ta žena. misleći da je mrtva. Međutim, prevarili smo se, bila je živa. Bila je to sestra lugara Dragana Šarca. Rekla je tihim glasom da je ranjena i da od utorka leži u vodi. Učinili smo što smo mogli, izvukli smo je iz vode i položili na ledinu. Nakon stotinjak metara, niz potok, sreli smo lugara Šarca koji se uputio da traži svoje. Rekli smo mu za sestru. Tko zna, koliko smo ovog dana vidjeli mrtvih, znanih i neznanih ljudi. Kad se noć spustila, narod se skupio, prepričavalo se što je tko vidio, doživio u obruču. U samom obruču, kako se čulo, vrilo je kao u loncu. Strah se pretvarao u ludilo, žene su davile djecu da ne otkriju sakrivene ili da ne padnu u ruke ustaša. Tako je Milka Eror udavila muško dijete u rejonu Radonje naočigled sviju prisutnih.

Nakon toga uputili smo se u suprotnom smjeru, u pravcu Perne. Nailazimo na mrtvog partizana. Ležao je na leđima, kao da spava. Na lijevoj nozi su mu poderane hlače i vidi se da mu je metak prošao kroz natkoljenicu. Rana je otvorena, po čemu se može zaključiti, da je umro uslijed krvarenja. Bio je vrlo mlad. lijep i snažan momak. Bio je to borac 3. bataljona Stanko Bućan. Sto smo se više spuštali s Malog Petrovca prema Perni, to smo nailazili na sve više mrtvih.«[18]

U općini Vojnić i Krstinji ustaše su u dva proljetna mjeseca 1942. ubile 1421 osobu, od toga 680 muškaraca i 741 ženu. U istom periodu u općini Perna kotar Vojnić ustaše su ubile preko 2000 osoba, uglavnom žena i djece, a u području oko Petrove gore skoro sve kuće i drugi objekti su spaljeni i uništeni. Koliko tajni čuva Petrova gora!?

15 Podaci uzeti iz kartoteke Općinskog odbora Saveza boraca Vojnić.

Napad na ustašku posadu u Topuskom 7. juna 1942.

Poslije proljetnih ustaških ofanziva na Petrovu goru i Kordun Pavelićevo vojno rukovodstvo očigledno postaje potpuno uvjereno da su partizani Korduna neuništivi te da nema smisla voditi dalje ofanzivne akcije. Zato se dalje akcije prema Petrovoj gori prekidaju i uspostavlja se čvrsta odbrana Karlovca i hrvatskih sela istočno od Karlovca. Ustaško-domobranska odbrana protezala se linijom: selo Skakavac — s. Vukmanić — s. Brezova Glava — s. Barilović. Ustaško rukovodstvo je nastojalo da uspori prodor partizanskih jedinica Korduna na Zumberak i Pokuplje. Uporedo s ovim mjerama ono priprema ofanzivu širih razmjera na teritoriju šume Mašvina i okolnih sela kraj Slunja nastojeći da uništi partizanski pokret u ovom kraju i spriječi širenje NOB-a s Korduna na teritoriju Cazinske krajine nastanjene muslimanskim stanovništvom. U domobransko-ustašku posadu u Brezovoj Glavi dovedeni su Milić Rakinić[19] i njegova dva narednika sa zadatkom da politički djeluju iz Brezove Glave prema teritoriji kotara Vojnić i Veljun.

Ustaše su poslije proljetnih ofanziva na teritoriji kotara Vojnić uspostavili nekoliko novih posada kako bi osigurali komunikacije i ponovno uspostavili ustašku vlast na teritoriji koju su izgubili koncem 1941. i početkom 1942. godine. Tokom maja i početkom juna svako selo na desnoj obali Kupe od Karlovca do Lasinje bilo je pretvoreno u jedno od neprijateljskih utvrđenja. Drugi lanac utvrđenja protezao se duž željezničke pruge Karlovac—Glina. Tako su, naprimjer, neprijateljske posade na pruzi postojale u Rečici, kod željezničkog mosta kraj Rečice, u željezničkoj stanici Skakavac, selu Skakavac, u selu Udbini i Utinji, te željezničkim stanicama Vojnić, Vrginmost i Topusko.

Treću liniju utvrđenja, kojoj su ustaše prldavale posebnu pažnju, sačinjavali su ustaško-talijanski garnizon u Karlovcu te posade u Skakavcu, Vukmaniću, Brezovoj Glavi, Škrtić-Brdu iznad Cerovca, Bariloviću, Siči i Perjasici. Neprijateljske posade na ovoj liniji služile su za sprečavanje i Sirenje političkog uticaja NOP-a sa slobodne teritorije Korduna u hrvatska sela. Iz ovih garnizona neprijatelj je češće upadao na slobodnu teritoriju radi ubijanja i pljačke civilnog stanovništva.

Poslije niza manjih akcija i diverzija, od sredine maja 1942. godine Štab grupe kordunaških partizanskih odreda sa sjedištem u Petrovoj gori, donosi odluku da se pređe u ofanzivu većih razmjera i ponovno oslobode okupirana mjesta na Kordunu. Neprijatelj napušta odbranu Vojnića i Krnjaka zbog stalnih napada partizana na komunikacije za vezu i snabdjevanje i povlači se u Karlovac.

U Topuskom se nalazila satnija ustaša-'[9] 11. ustaške bojne kojom je u proljetnoj ofanzivi komandovao čuveni zločinac nadsatnik Martin Grabovac.[21]

13 Milić Rakinić je u svojstvu zamjenika komandanta 2. bataljona 2. KPO sredinom marta 1942. sa svojim istomišljenicima pokušao da razbije monolitnost NOP-a na Kordunu. Kada nije uspio, Rakinić se najprije sklanja u Slunj, ali s ove teritorije nije mogao »uspješno« djelovati pa se nakon kratkog vremena prebacuje u neprijateljsku posadu u Brezovu Glavu. Iz ove posade Rakinić na razne načine pokušava da se politički ubaci na slobodnu teritoriju. Međutim ni poslije četiri mjeseca nije imao uspjeha. Rakinić i njegova dva saradnika ubijena su 19. 9. 1942. godine od strane domobranskog poručnika Franje Moleka, koji je saradivao s partizanima Korduna.

20 Ostale dvije satnije ove bojne nalazile su se u Vel. Kladuši. Ljudstvo ove bojne bilo je uglavnom rodom iz Hercegovine i okoline Mostara.

21 Martin Grabovac zarobljen je u proljeće 1944. kraj Cazina, izveden pred sud i strijeljan u okolini Perne, tamo gdje je počinio najviše zločina.

Ova ustaška satnija broji oko 100 ustaša, a uz njih posadu je sačinjavalo još 50 oružnika i domobrana, naoružanih minobacačem 81 mm. s 4 mitraljeza i oko 10 puškomitraljeza. Ustaše, oružnici i domobrani bili su smješteni u jednospratnim zgradama oružničke kasarne, osnovne škole u sjevernom dijelu Topuskog, u kući dr Vurdelje u centru Topuskog te u Domu narodnog zdravlja u Bogunovićevoj kući, u južnom dijelu Topuskog. Osim toga oko Topuskog organizovana je kružna odbrana mjesta, u koju je bilo uključeno i Nikolino brdo. Predstražu topuskoj posadi činile su ustaše posade u ž. st. Topusko i kod Kamenskog mosta na rijeci Glini te ustaše u civilnim odijelima u Hrvatskom Selu (oko 40 naoružanih ustaša-civila). Posadu na Kamenskom mostu činilo je 10 žandara i 30 ustaša iz 11. ustaške bojne. Ukupna jačina neprijatelja u Topuskom i bližoj okolini bila je oko 500 ustaša i oružnika.

Za izvršenje napada na Topusko angažovani su: 1. kordunaški NOP odred s 1, 2, 3. i 4. bataljonom i 1. proleterska četa te 2. bataljon 2. KPO. Od banijskih partizanskih jedinica učestvuje nekoliko partizanskih četa.

Neki drugovi su se izjasnili protiv napada jer su smatrali da je Topusko previše »tvrd orah«, da se u njegovoj blizini nalaze jaki ustaško-domobranski garnizoni u Petrinji, Glini, Velikoj Kladuši i Vrginmostu. Osim toga smatrali su da partizanske jedinice na osiguranju u selu Gređanima mogu biti okružene i dovedene u težak položaj te da su partizanske jedinice još nedovoljno obučene za izvođenje napada na neprijatelja koji se brani iz jačih utvrđenja. Međutim, većina rukovodećeg kadra bila je uvjerena da je moguć uspješan napad na Topusko. Odlučeno je da se napad izvede 7. juna. U isto vrijeme trebalo je napasti i uništiti ustašku posadu kraj Kamenskog mosta te napasti i razoružati ustaše-civile u selima oko Topuskog.

Plan napada Štaba grupe NOP odreda Korduna predviđao je da se prije napada na Topusko manjim partizanskim snagama napadne neprijatelj kraj Kamenskog mosta. Na taj način neprijatelj iz Topuskog izazvao bi se da izađe iz posade i pritekne im u pomoć. Neprijatelja je trebalo sačekati na otvorenom prostoru između Topuskog i Kamenskog mosta i napasti drugim partizanskim snagama. Nije se vodilo računa da su u vrijeme napada na Kamenski most ostali bataljoni, nastupajući prema Vranovini, Hrvatskom Selu, Ponikvarima i Gređanima, otkrili namjeru partizanskih jedinica te da će civilne straže i naoružane ustaše iz ovih sela koje se povlače u Topusko upozoriti ustaško rukovodstvo o predstojećem napadu na mjesto.

Prema planu bilo je predviđeno da napad na neprijatelja kod Kamenskog mosta izvrši 3. četa (Dušana Vergaša) 2. bataljona 2. KPO, dok je 1. peta istog bataljona trebala posjesti položaje u rejonu Kozjaka na cesti Topusko--Velika Kladuša. Kako se Kamenski most nalazi na otvorenom i ravnom zemljištu, nije bilo predviđeno da se direktno napadne posada, već da se za posjednutih položaja na Bastajinu brdu, selu Katinovcu i u rejonu Crkvine uznemiravaju ustaški položaji oko Kamenskog mosta i tako prisili neprijatelja na predaju ili povlačenje prema Topuskom.

Za napad na Topusko predviđen je 3. i 4. bataljon i proleterska četa 1. KPO. 3. bataljon trebao je brzim napadom da zauzme selo Ponikvan». a potom da krene prema Topuskom i da napadne ustaške položaje u Domu zdravlja i u kući Ilije Bogunovića. U saradnji s 1. proleterskom četom trebai.; je da bataljon nastupa prema središtu mjesta čisteći kuću po kuću.

4. bataljon, bez dva voda, trebao je da napada glavnim pravcem putem želj. stanica Topusko — mjesto Topusko s ciljem da što prije likvidira neprijatelja u zgradi osnovne škole i u oružničkoj kasarni dok je jedan vod

ovog bataljona trebao prodrijeti na Nikolino brdo sa zadatkom da sprečava saobraćaj i koordinaciju ustaša iz južnog i sjevernog dijela mjesta u centar Topuskog. Dalji zadatak bataljona bio je da za vrijeme borbe održava tijesnu vezu s Proleterskom četom.

Proleterska četa, ojačana s dva voda 1. čete 4. bataljona, imala je zadatak da se neopaženo provuče pored sela Ponikvara, spusti u šumicu na ulazu u Topusko, a potom da upadne u Topusko i na ulazu u mjesto uspostavi vezu s jedinicama 3. bataljona. Glavni zadatak čete bio je da, u sadejstvu s 3. bataljonom, zauzme ustaško uporište u kući dra Vurdelje, odnosno centar mjesta i da neprijateljsku odbranu Topuskog razdvoji na dva dijela.

Za obezbjeđenje uspješnog napada na Topusko bile su predviđene i jedinice za osiguranje prema Glini, željezničkoj stanici Topusko i Velikoj Kladuši.

Tako su 1. bataljon 1. KPO i 1. čete banijskog bataljona imali zadatak da zatvore put Glina — Topusko. S tim u vezi 1. bataljon posjeo je položaje na jugoistočnom dijelu sela Gređana uz kapelicu Sv. Spasa, a 1. četa banijskog bataljona posjela je položaje u rejonu sela Skela na desnoj obali rijeke Gline Ovakvim posjedanjem položaja bio je dobro branjen put Topusko — Glina te, ukoliko bi neprijateljsko pojačanje pokušalo prodor od pravca Gline, našlo bi se u unakrsnoj vatri 1. kordunaškog bataljona i 1. čete banijskog bataljona.

2. i 3. četa 1. banijskog bataljona imale su zadatak da posjednu položaje prema Hrvatskom Selu i spriječe eventualno bježanje neprijatelja iz Topuskog preko rijeke Gline. Ove čete su trebale da napadnu i razoružaju divlje ustaše u Hrvatskom Selu.

2. bataljon 1. KPO, bez mitraljeskog voda, posjeo je položaje u šumi Topličke kose u rejonu Šeganovca — k. 179 sa zadatkom da obezbjeđuje pozadinu 4. bataljona i u slučaju kritične situacije za 1. bataljon da mu omogući izvlačenje iz rejona Gređana kroz Topličke kose u pravcu Perne. 2. bataljon je vršio i djelimičnu blokadu neprijateljske posade na ž. st. Topusko. Štab 2. bataljona trebao je održavati čvrstu vezu s jedinicama 1. i 4. bataljona.

1. i 2. četa 4. banijskog bataljona imale su zadatak da kontrolom i držanjem položaja od Bastinog brda do komunikacije Vrnograč — Obijaj osiguravaju
2. bataljon 2. KPO kod Kamenskog mosta.

2. bataljon banijskog NOP odreda imao je zadatak da s 1. četom neopaženo priđe Velikoj Vranovini, odatle, po izvršenom napadu na Kamenski most, propusti neprijatelja za koga se pretpostavljalo da će iz Topuskog krenuti u pomoć napadnutoj posadi kod mosta te da ga poslije prolaza napadne u Velikoj Vranovini i zapali zgradu Šumarije. Ukoliko neprijatelj iz Topuskog ne krene u pomoć posadi na Kamenskom mostu, četa je imala zadatak da, po otpočinjanju napada na Topusko, napadne neprijateljsku predstražu u Velikoj Vranovini i spriječi njeno povlačenje za Topusko.

Mitraljeski vod 2. bataljona 1. KPO postavljen je na položaje u rejonu Vorkapić-mosta, ukoliko bi se on preko Vorkapić-Sela i Ponikvara povlačio za Topusko.

Napadom na Topusko rukovodio je Štab grupe NOP odreda Korduna, čije je komandno mjesto bilo u Vorkapić-Selu u kući Save Bogdanovića. U štabu grupe bili su i komandant 1. KPO Nikola Vidović i politički komesar .Mile Ratković.

Između štaba grupe i jedinica u napadu nije postojala veza, što će imati vrlo negativne posljedice na tok borbe. Partizanske jedinice u to vrijeme nisu imale jedinice za vezu niti tehničkih sredstava za održavanje veze. Ovaj nedostatak morao se imati u vidu prilikom planiranja operacije.

Početak napada na Kamenski most bio je predviđen za 7. juni u 6 jsati ujutro, a početak napada na Topusko sat kasnije.

Napad na neprijatelja na Kamenskom mostu počeo je u predviđeno vrijeme. Vodovi 3. čete »Široka Rijeka« s položaja Bastovo brdo, Katinovca i iz rejona Crkvine otvarali su vatru po neprijateljskim rovovima oko mosta s osloncem na grupu kuća u blizini mosta. Već kod ispaljenih prvih hitaca bilo je vidljivo da neprijatelj i ne pomišlja da se probije prema Topuskom, već na vatru odgovara vatrom iz pušaka i puškomitraljeza. Puškaranje je trajalo cijelo prijepodne. Neprijatelj iz Topuskog nije pokušao da se probije i pruži pomoć napadnutoj posadi kod Kamenskog mosta, što se predviđalo u procjenama štabova Grupe i štaba 1. KPO i na čemu je bila bazirana koncepcija napada.

Napad na Topusko počeo je po planu. Cete 3. i 4. bataljona te Proleterska četa na putu za Topusko pokušale su da likvidiraju neprijateljske predstraže u selima oko Topuskog. Neprijatelj je u tim mjestima bio budan i nije se dao iznenaditi. Cim je primijećen nailazak naših jedinica, seoske straže i »divlje ustaše« povukle su se gotovo bez borbe u Topusko te su obavijestile posadu o nailasku partizana i pojačali odbranu Topuskog. Naročito žestok otpor pružale su ustaše četama 4. bataljona s Nikolina brda. Jaka unakrsna vatra s tornja katoličke crkve, žandarmerijske kasarne pa i ostalih utvrđenih zgrada i bunkera onemogućavali su upad 4. bataljona u Topusko. Treći bataljon je tačno u 7 sati, pošto je likvidirao predstražu u Ponikvarima, usmjerio napad prema kući Ilije Bogunovića i Doma zdravlja, gdje su se nalazila dva jaka ustaška odbrambena čvora južnog dijela Topuskog. Komandir 2. čete Petar Zlatar s četvoricom bombaša pokušao je da se privuče zgradi Doma narodnog zdravlja na dvadesetak metara. Tu je, pogođen, ostao mrtav dok su dvojica drugih bombaša bila ranjena te su se morala povući. Obje čete 3. bataljona još nekoliko puta pokušavaju da se ubace u ustaški sistem odbrane, ali su svaki puta odbačene. Proleterska četa s ojačanjem još pri prolasku pored Mužina brda i groblja bila je napadnuta vatrom ustaških predstraža. Ceta je brzim nastupanjem izbila u park. u centru Topuskog, a istureni bombaši na čijem je čelu bio Dragan Vujić-Spaho, pokušali su da likvidiraju istureni ustaški bunker u parku. Ustaška vatra iz bunkera i kuća Nikole Vorkapića i Pere Bjelića bila je toliko efikasna da se i Vujić sa svojim bombašima jedva uspio izvući ispred bunkera.

Tako je počeo napad na pravcima 3. i 4. bataljona, Proleterske čete i 3. čete 2. bataljona kod Kamenskog mosta. Bilo je jasno da od uspjeha neće biti ništa, ali ipak jedinice pokušavaju da izmanevrišu neprijatelja i ubace se do prvih kuća. To im nije uspjelo. Neprijatelj u Topuskom, zahvaljujući ranijem početku borbi kod Kamenskog mosta i u okolnim selima, imao je dovoljno vremena da posjedne čitavu liniju odbrane, da tu liniju ojača pristiglim ustašama iz okolnih sela i da spremno i s pojačanjima dočeka partizanske jedinice. Moral neprijateljskih vojnika bio je na visini, mada se prije napada smatralo da je moral 11. ustaške bojne poljuljan još u vrijeme martovske ofanzive i ustaškog obruča oko Petrove gore.

Cim su počele borbe oko Kamenskog mosta i Topuskog, dvije do tri čete ustaša 2. ustaške bojne petrinjskog ustaškog zdruga iz Gline počele su se pripremati za pokret prema Topuskom radi deblokade svoje posade. Oko 10 sati primijećen je vanredni vlak koji se kretao od Gline prema ž. st. Topusko. Po dolasku na ž. st. Gređani iskrcalo se stotinjak ustaša i uputilo seoskim putem za selo Gređane, zaselak Miljevići, k. 173. Cestu Glina — Topusko su izbjega-

vali jer prolazi kroz ravničasto i otvoreno zemljište gdje bi bili lako tučeni od partizanskih jedinica iz rejona sela Skela i k. 173, Škrbinov brijeg. Druga, brojnija grupa ustaša, vjerovatno se radilo o ojačanoj ustaškoj četi, produžila je prugom do seoskog puta kod Kućišta koji vodi na sjever kroz selo Batinovu Kosu. Na otvorenoj pruzi vlak je stao, ustaše su se iskrcale i uputile u pravcu Škrbinova brda, gdje se nalazilo težište odbrane 1. bataljona 1. KPO, tako da su se desnim krilom naslanjale na istočni obronak šume Topličke kose. Nastupanjem i rasporedom ustaškog pojačanja neprijatelj je težio da obuhvati krili i bokove 1. bataljona, koji se nalazio na osiguranju u Gređanima. Kad je štab 1. bataljona upoznat sa pokretima i rasporedom ustaša u pokretu prema Gređanima, 1. četu raspoređuje u rejon crkvice Sv. Spasa (k. 187), Gređani, a 2. četi je naređeno da zauzme pogodnije položaje na Škrbinovu brdu. Rasporedom četa 1. bataljona u dvije borbene linije štab bataljona nastojao je da dobije u dubini borbenog rasporeda i stvori kružnu odbranu u Gređanima. Greška 1. bataljona bila je u tome što se bataljon nije čvršće povezao s 2. bataljonom, a isto tako 2. bataljon nije smio propustiti neprijatelja od pravca ž. st. Topusko u pravcu Gređana. Prvi nalet ustaša na položaje 1. bataljona bio je odbijen i tada ustaše odlučuju da zatraže pomoć od svoje posade sa stanice u Topuskom. U vremenu od 12 do 14 sati neprijatelj je raznim manevrima i sve jačim napadima nastojao da odbaci 1. bataljon iz Gređana ili da ga opkoli i uništi. Neprijateljski pokušaji bili su uzaludni. Nešto prije 14 sati 2. bataljon se povlači, a da o tome nije obavijestio štab 1. bataljona. Grupa ustaša, jačine oko dva voda, izlazi iz Topuskog, jer su borbe u Topuskom bile prestale, i zalazi za leđa 1. bataljonu. Tako se 1. bataljon našao u ustaškom okruženju. Stab 1. bataljona tek tada shvaća u kakvoj je situaciji. Bilo je kasno da se bilo što preduzme jer su ustaše već došle na domet puščane vatre. Stab bataljona pokušava da organizuje proboj iz obruča u pravcu šume Topličke kose radi povlačenja prema Perni. Ustaše su uzastopnim jurišima uspjeli presjeći odbranu bataljona na tri-četiri dijela te nastoje da unište ove izolovane grupe partizana. Komandiri četa i vodova samoinicijativno počinju s probojem ustaškog obruča u dva pravca. Manji dio jedinica s komandantom bataljona[22] uspijeva da se probije prema Topličkim kosama i Perni, a skoro cijela 1. četa i 3. vod 2. čete probijaju se mnogo težim pravcem: crkva Sv. Spase — Skela polje, te preplivavanje rijeke Gline i odlazak u selo Skelu na desnoj obali Gline. Proboj 1. čete i 3. bataljona se sretno završio zahvaljujući tome što je banijska četa iz rejona Skele podržavala proboj Kordunaša. Pod zaštitom vatre Banijaca Kordunaši su lakše prelazili ravni dio zemljišta pored rijeke Gline (oko 1 km). U toku proboja ustaše su nastojale da pohvataju što više živih partizana. U to vrijeme teže je ranjen i komandir voda 1. bataljona Miloš Ćurčija Lošo, rodom od Krnjaka. Kada su prošli drugovi da ga izvuku i prenesu sa sobom, on im je odgovorio: »Bježite drugovi i spasavajte glave, mene ionako više nema. Imam kod sebe ručnu bombu i dvadeset puščanih metaka. Moram da ubijem bar pet ustaša prije nego sebi oduzmem život«. Bilo je i drugih primjera junaštva. Jedan komandir voda, vidjevši da mu se vod a i on sam nalaze u bezizlaznoj situaciji, vadi ručnu bombu i pokušava da je aktivira kako ne bi živ pao ustašama u ruke. Tada odnekuda

22 U vrijeme borbi 1. bataljona u Gređanima komandant bataljona bio je Đorđe Momčilović (umro poslije rata u Zagrebu). Toga dana s Đordem je bio i Miško Blažević koji je tih dana primao dužnost od Dorđa koji je po naređenju Glavnog štaba Hrvatske bio premješten u slavonske partizanske jedinice.

ispadaju dvojica partizana, ubijaju nekoliko ustaša koji su bili najbliži te se **zajedno** s komandirom probijaju iz obruča. Za vrijeme proboja 3. voda 2. čete iz rejona crkve Sv. Spasa prema rijeci Glini vod je naprosto kidao ustaški obruö napredujući prema cesti Glina — Topuskog, a tad se našao u dilemi kako prijeći više stotina metara po ravnom i čistom zemljištu, a da iz pozadine i s visova iz sela Gređana ne bude pokošen mitraljeskim mecima. Za vrijeme proboja voda teže je ranjen u glavu Mile Bolić Soša, puškomitraljezac rodom iz Donjeg Skrada. Videći da će umrijeti, Šoša predaje puškomitraljez svom pomoćniku te iznenada vadi pištolj i ubija se. Novi puškomitraljezac Ležajić Bogić Boćo nastavio je štićenje partizana. Da bi imao što bolji zaklon, ulazi u najbližu kuću i otvara vatru po prvim ustaškim grupama. Ustaše misle da se u zgradi nalazi više partizana, opkoljavaju je i jurišaju na kuću sve dok je Ležajić bio živ. Za vrijeme ovog kratkotrajnog zadržavanja ustaša grupa partizana uspijeva da se prebaci preko ceste Glina — Topusko i izmakne iz domašaja ustaške vatre.

U napadu na Topusko gubici partizanskih jedinica iznosili su 13 mrtvih i 22 ranjena borca. Među poginulim bio je Petar Zlatar, komandir čete 3. bataljona, Miloš Ćurčija, komandir voda 1. bataljona te dva puškomitraljesca — Mile Bolić Šoša i Bogić Ležajić Boćo, obadva rodom od Donjeg Skrada. Izgubili smo 1 puškomitraljez, 8 pušaka i 1 pištolj. Neprijatelj je imao oko 50 mrtvih i ranjenih, među kojima je bio i zloglasni ustaški tabornik iz Topuskog Ilija Briski.[23]

Mada napad na Topusko nije uspio, partizanske jedinice izvukle su bogato iskustvo koje će u kasnijim akcijama uspješno primjenjivati. U ovom napadu po prvi put je sudjelovalo više bataljona, čak i kompletan Prvi partizanski odred, pa su komande vodova i četa te štabovi bataljona i odreda imali priliku da steknu prva iskustva o napadu više jedinica istovremeno na neprijateljsko utvrđeno mjesto.

Neuspjeh u Topuskom bio je uglavnom rezultat više faktora: slabe procjene situacije, nepoznavanja stvarnog stanja kod neprijatelja u Topuskom i potcjenjivanja morala neprijateljskih vojnika; izostao je momenat iznenađenja, što se moralo koristiti obzirom na slabije naše naoružanje i blizinu jačih neprijateljskih garnizona. Veze između jedinica skoro nije ni postajala, zato se i dogodilo da je 2. bataljon napustio položaje i povukao se u Pernu, a da o tome prethodno nije obavijestio 1. i 4. bataljon koje je osiguravao od pravca Vrginmosta i ž. stanice Topusko. Nakon toga 1. i 4. bataljon našli su se u kritičnoj situaciji.

Borbe za željezničku prugu

Četiri dana nakon napada na Topusko jedinice Prvog KPO izvele su napad na neprijateljsku posadu na Vojnić-kolodvoru.[24] (164 ustaše željezničke bojne i 88 domobrana, naoružanih puškama, puškomitraljezima i mitraljezima). Čvorište odbrane nalazilo se u stanici i u njenoj neposrednoj blizini, a na udaljenosti od oko stotinjak metara nalazila se druga kružna linija odbrane. Predstražarske položaje neprijatelj je držao u zaseoku Lukači i Cvijanovići.

23 Zbornik, tom 5, knj. 5, str. 287 i 588.

24 Zbornik, tom 5, knj. 5, dok. br. 22, str. 69—77, i dok. br. 158.

Predstraže su izlazile na položaje ujutro, a u vrijeme zalaska sunca povlačile su se u utvrđenja na stanici. Desetak kilometara dalje neprijatelj je u Vrginmostu imao dvije čete oružnika, ustaša i domobrana, a na željezničkim stanicama Utinja, Udbina i Skakavac nalazila se po jedna četa neprijateljskih vojnika. Tako jake, dobro naoružane i solidno utvrđene posade, raspoređene na malom prostoru, služile su neprijatelju da zadrži u svojim rukama željezničku prugu Karlovac — Vrginmost, da tim lancem obezbijede nesmetan željeznički saobraćaj i da slobodnu teritoriju centralnog dijela Korduna odvoji od slobodne teritorije sjevernog dijela Korduna.

Stab 1. kordunaškog partizanskog odreda, čiju teritoriju su ugrožavale spomenute neprijateljske posade, odlučuje da noću 11. juna u 3,30 sati izvrši napad na neprijatelja na Vojnić-kolodvoru. Za izvršenje ovog zadatka angažovan je 2, 3. i 4. bataljon, 1. četa 1. bataljona te 1. proleterska četa. Suština plana napada sastojala se u tome da se neprijatelj u ž. st. Vojnić blokira jednim bataljonom, da taj bataljon vrši stalni pritisak na neprijatelja i tako ga prisili na povlačenje iz stanice. Za vrijeme povlačenja, neprijateljske kolone pale bi pod udar jake i unakrsne vatre jedinica na osiguranju i na ta] način postigao bi se željeni cilj. Ostale jedinice odreda raspoređene su na osiguranje prema Tušiloviću, Skakavcu, Utinji i Vrginmostu.

2. bataljon s dvije čete noću 10/11. juna imao je zadatak da posjedne neprijateljske predstražarske položaje u Cvijanovićima i Lukačima te da, dobro maskiran i pritajen, sačeka nailazak neprijateljskih predstraža koje treba da likvidira. S tih položaja bataljon treba vršiti pritisak na neprijatelja u želj. stanici. Jedan vod ovog bataljona upućen je prema selu Bukovici radi .osiguranja od pravca Vukmanića i Tušilovića.

3. bataljon, s 1. i 2. četom, trebao je da zauzme položaje u selu Crevarska Strana s dvojakim zadatkom. U prvom redu nije smio dozvoliti neprijateljskom pojačanju da se od Vrginmosta probije prema Vojnić-kolodvoru i, ukoliko neprijatelj iz Vojnić- kolodvora pokuša bjegstvo prema Vrginmostu, da ga sačeka i po dijelovima uništava.

Trebalo je da 4. bataljon jednom četom posjedne položaje u zaseoku Milićevići i Pajići, a jednom četom da posjedne padine Jurinih brda radi obezbjeđenja od Vrginmosta i bočnog napada. 3. četa zauzela je položaje u rejonu Podsedla i Maleševića radi osiguranja od pravca Utinje.

1. proleterska četa posjela je položaje u selu Kartalije radi obezbjeđenja od pravca Utinje. S obzirom da se u toku napada na Vojnić-kolodvor očekivala pomoć od Karlovca i Utinje, 3. četi 4. bataljona i Proleterskoj četi skrenuta je pažnja na budnost i upornost na posjednutim položajima.

U 3,30 sati 11. juna, neprijateljski predstražarski dijelovi krenuli su iz ž. stanice prema zaseocima Lukača i Cvijanovića radi posjedanja položaja. Jedan partizan na položaju Lukači opalio je nehotice metak te otkrio položaje jedinica pa se neprijatelj naglo povukao u stanicu. Cijelog dana na neprijatelja u Vojnić-kolodvoru otvorana je mitraljeska i puškomitralješka vatra pa se niti jedan neprijateljski vojnik iz posade nije smio pokazati iz rova ili bunkera. U sumrak 2. i 3. četa 2. bataljona prešle su u napad. U prvom naletu zauzet je cijeli spoljni sistem neprijateljske odbrane. Pred jurišima vodova i četa neprijatelj se prebacio u rovove oko željezničke stanice i u stanične zgrade, otkuda je davao vrlo žestok otpor. Bataljon se dalje nije mogao probiti. Komandant bataljona je donio odluku da se obustavi napad, a da se u međuvremenu detaljno utvrditi stanje kod neprijatelja i, oko ponoći, da se pređe u konačni juriš.

Oko podne 11. juna neprijatelj, jačine oko dvije čete do jednog bataljona, krenuo je od Utinje u pomoć svojoj posadi u Vojnić-kolodvoru. Zahvaljujući energičnom protivnapadu Proleterske čete, ustaška pomoć bila je zaustavljena i ubrzo prisiljena na povlačenje. Od podne do 16 sati neprijatelj od Karlovca i Utinje ponovio je još dva napada na položaje 1. proleterske čete i 1. čete 4. bataljona radi proboja prema Vojnić-kolodvoru. U posljednjem napadu ustaše i domobrani upotrebili su i artiljeriju, koja je tukla položaje proletera. Na čelu Proleterske čete bio je komandir Miško Breberina, neustrašivi borac. Tamo gdje je bila njegova četa i on, neprijatelj nije lako prolazio. Tako je bilo i ovoga puta. Kad je po treći put neprijatelj krenuo u proboj prema Vojnić-kolodvoru, koristio je zaštitu artiljerijske i mitraljeske vatre. U sastavu ustaške grupe koja se kretala u zahvatu pruge koristila se i jedna lokomotiva podešena za odbranu, na kojoj se nalazilo oko 5 puškomitraljeza koji su rafalskom paljbom obasipali položaje partizanskih jedinica na osiguranju. Proleteri su ovu grupu ustaša pustili na blisko odstojanje, a potom je obasuli vatrom. U neprijateljskim redovima dolazi do panike, a Miško Breberina prvi iskače iz zaklona s povikom »Proleteri, juriš za mnom!« [Borci proleterske čete kao (jedan istrčali su iz zaklona i krenuli na juriš. Cijela dolina Utinje za časak se orila od pokliča partizana: »Juriš, drugovi, hvatajte ih žive!«. Već u prvom naletu ustaše i domobrani su imali preko 10 mrtvih i više ranjenih pa su počeli naglo da se povlače. U sumrak partizanske jedinice stigle su do Utinje. U to vrijeme pod zaštitom mraka, neprijateljska posada iz Utinje napušta položaje i povlači se zajedno s posadom iz Udbine prema Skakavcu i Karlovcu. Tako je još za dana 11. juna, željeznička pruga od Skakavca do Vojnić-kolodvora bila u rukama partizana pa se očekivalo da će u toku noći 11/12. juna i Vojnić-kolodvor biti oslobođen.

Poslije pregrupisavanja neprijateljskih vojnika u posadi Vojnić-kolodvor te pada mraka neprijatelj je odlučio da se probije iz posade i odstupi u Vrginmost. Čitav njegov plan bio je tako dobro zamišljen i izveden da borci 2. bataljona nijednog momenta nisu mogli otkriti neprijateljske namjere niti početak izvlačenja iz željezničke stanice. Tako je u 23 sata, 11. juna, glavnina ustaša i domobrana napustila stanicu, a na položajima je ostala samo pređstraža — zaštitnica, naoružana puškomitraljezima. Ova zaštitnica je u momentu odlaska glavnine sve više obasipala vatrom položaje partizana i tako uspjela da maskira i zavara napadače o kretanju svojih snaga. Tek kad su prednji dijelovi posade prolazili prugom pored sela Crevarske Strane, bili su ‚otkriveni od jedinica 3. bataljona koje su bile u zasjedi. Više se ništa nije moglo preduzeti jer je noć bila jako tamna, a neprijatelj se brzo povlačio. Oko ponoći 11/12. juna oslobođen je Vojnić-kolodvor te je tada cijela pruga od ž. st. Skakavac do Vrginmosta bila u rukama partizana. Slobodnu teritoriju Korduna bila je znatno proširena, a put od Petrove gore, gdje se nalazilo glavno vojno i političko rukovodstvo NOP-a za okrug Karlovac kao i rukovodstvo kotara Vojnić, bio je otvoren prema slobodnoj teritoriji sjenačarsko-kirinskog kotara te prema Pokuplju i Zumberku. Ovom akcijom, pored ostalog, stvoreni su mnogo povoljniji uslovi za prenošenje plamena ustanka s Korduna na Pokuplje i Zumberak.

Vojno-političko rukovodstvo NOP-a za Kordun iz Petrove gore (štabovi bataljona, Stab 1. KPO i Stab Grupe KPO, okružne i kotarske ustanove) nakon toga napušta šumu i razmješta se po selima oko Petrove gore, gdje su uslovi za život bili mnogo pogodniji. Teritorija kotara Vojnić bila je slobodna. Neprijatelj je na teritoriji kotara držao još posade u Brezovoj Glavi, Macutovu

brdu i Vukmaniću. Bila su to samo izolovana ostrva na sjeverozapadnoj granici kotara. Oslobođenje ovako velike teritorije kotara dobro je došlo narodu centralnog dijela kotara, koji je u neprijateljskim ofanzivama pretrpio brojna zlodjela, paljevine, pljačke i toliko prepatio da mu je trebalo vremena da se pod normalnijim okolnostima oporavi i pripremi za naredna iskušenja i akcije.

Početkom ljeta na teritoriji Vojnić-kolodvora smještena je relejna stanica koja je služila za održavanje veza između centralnog i sjevernog dijela Korduna te za održavanje veze s Pokupljem i Zumberkom.

Željeznička pruga od Skakavca do Topuskog u toku rata više nije nikad bila u upotrebi.

U borbama za Vojnić-kolodvor ustaše i domobrani imali su preko 40 mrtvih, na ž. st. 11 ustaša i domobrana, a 12 ustaša na položajima Proleterske čete. Zarobljeno je 8 ustaša i 11 domobrana. Kod partizanskih jedinica poginuo je komandir voda 1. čete 2. bataljona Nikola Božić, rodom iz Miholjskog. Jedinice su zaplijenile 3 puškomitraljeza, preko 30 pušaka, oko 5.000 puščanih i puškomitraljeskih metaka, 10 ručnih bombi, dvije kompletne poljske kuhinje, preko 30 pari vojničkih odijela, 70 vagana kukuruza u zrnu, 20 vreća graha i drugog materijala. Kukuruz i grah su ustaške jedinice u toku ofanzivnih akcija opljačkali po Kordunu i smjestili na Vojnić-kolodvor s namjerom da ih prebace u Karlovac za ishranu svoje vojske. Na željezničkoj stanici zapaljena je lokomotiva i 91 vagon pripremljen za utovar i transport hrane i drva u Karlovac. Uništene su stanične zgrade u Vojnić-kolodvoru i Utinji. Za nekoliko narednih dana stanovništvo i ljudstvo rezervnih partizanskih odreda potpuno su uništili željezničku prugu od Udbine-Sjeničaka do Crevarske Strane.

O napadu na posadu u ž. st. Vojnić-kolodvor, Velika župa Pokuplja, 22. juna, izvještava:

»Dana 11. lipnja o. g. partizani su napali Vojnić-kolodvor, gdje se nalazila posada 164. ustaške vojnice, te postrojba od 88 domobrana. Borba je trajala od 6 sati ujutro do 11 sati na večer istog dana, kada su se ustaše i domobrani povukli prema Vrginmostu. Ovo povlačenje bilo je u neredu, te je više ličilo na bijeg, tako da su ovi domobrani i ustaše stizali u Vrginmost tokom čitave noći i slijedećeg dana. U ovoj borbi nestalo je 10 ustaša, 2 su ubijenu i 3 ranjena. Također je nestalo 13 domobrana.

Partizani su na Vojnić kolodvoru zapalili 63 vagona i uništili lokomotivu, te razorili prugu, tako da se željeznički promet neće moći uskoro uspostaviti.

Prema pripovijedanju časnika i vojnika, u napadu je sudjelovalo oko 4.000 partizana, dok neki tvrde da ih je bilo i preko 12.000 .. ,«[25]

Dva napada na Vrginmost

Tri dana kasnije Štab 1. KPO donosi odluku da s dijelovima 2, 3. i 4. bataljona blokira neprijateljsku posadu u Vrginmostu[26] koja je brojila blizu 500 domobrana, oružnika i ustaša. Nedaleko od Vrginmosta nalazili su se jaki neprijateljski garnizoni u Glini i Topuskom koji su svakog momenta mogli priskočiti u pomoć svojoj posadi. Zbog jačine neprijateljskih posada,

25 zbornik, tom 5, knj. 5, str. 588 i 589.

26 Zbornik, tom 5, knj. 5, dok. br. 47 i 54.

kako u Vrginmostu, tako i u Glini i Topuskom, planom štaba odreda predviđeno je da se Vrginmost okruži jedinicama 1. odreda, da se neprijateljski položaji u mjestu svakodnevno tuku mitraljeskom i puškomitraljeskom vatrom te da se sprečava dolazak neprijateljskih pojačanja od Gline i Topuskog. Računalo se da će odlučujuću ulogu odigrati psihički momenat, očekivanje glavnog napada neredovnog spavanja i ishrane. Pod tim okolnostima neprijatelj će biti prisiljen da napusti Vrginmost i povuče se prema Glini te će tom prilikom neprijateljske kolone biti izložene žestokoj vatri partizanskih jedinica iz zasjeda i blokade.

Jedinice su dobile zadatke:

— 2. bataljon da s jednom četom posjedne položaje u selu Podgorju kod Vrginmosta, a s drugom četom u Crevarskoj Strani;

— 3. bataljon da postavi zasjedu prema Topličkim kosama radi osiguranja od Topuskog, a dijelom snaga posjedne položaje u selu Blatuši;

— 4. bataljon da s jednom četom posjedne brdo Zečevac radi uznemiravanja neprijatelja u mjestu, a s drugom četom da drži položaje na Vratniku radi osiguranja od pravca Čemernice i Topuskog.

Blokada Vrginmosta počela je u 3 sata ujutro 14. juna. Prvi rafali na neprijatelja u mjestu ispaljeni su u svanuće. Neprijatelj je bio blokiran i opkoljen. Već 15. juna pred zoru jedna četa 2. bataljona izvršila je jači demonstrativni napad na željezničku stanicu u Vrginmostu. Borcima čete uspjelo je da se probiju do stanice, u kojoj se nalazio neprijatelj, te da u zgradu ubace nekoliko ručnih bombi. 19. juna ustaške jedinice čuvene Mrakove bojne uspjele su se probiti u Vrginmost od pravca Gline i Topuskog. Nakon spajanja Mrakovih ustaša s posadom u Vrginmostu blokada je prekinuta. Stab 1. KPO povukao je glavninu snaga ostavivši po jednu četu 2, 3. i 4. bataljona oko Vrginmosta radi obezbjeđenje slobodne teritorije od neprijateljskih upada od pravca Vrginmosta i Čemernice.

U prvoj polovini augusta neprijatelj je izvršio jaču ofanzivu na slobodnu teritoriju Banije. Pod pritiskom jačih neprijateljskih snaga jedinice Banij**skog** partizanskog odreda povukle su se na slobodnu teritoriju kotara Vojnić i Petrove gore. U to vrijeme u Vrginmostu se nalazila i ustaško-domobranska **posada** jačine oko 250 do 300 ljudi naoružanih s 12 puškomitraljeza, 4 mitra**ljeza,** 2 laka minobacača i većim brojem pušaka. Neprijatelj je bio raspoređen u -zidanim zgradama, tako da je na ž. st. bilo 30 ustaša i domobrana **s** 2 puškomitraljeza, u zgradi Šumarije 15 oružnika s 1 puškomitraljezom, u kući Save Mrkobrada 5 oružnika i 5 ustaša s 1 puškomitraljezom, u oružničkoj kasarni 30 oružnika, u Sokolskom domu oko 100 ustaša i u kući Pere Mrkobrada jedna desetina ustaša. Oko Vrginmosta i oko zgrada u kojima su se nalazili neprijateljski vojnici bili su izgrađeni zemljani bunkeri i rovovi, a mjesto i pojedini objekti bili su ograđeni bodljikavom žicom. Unatoč ovako dobroj odbrani mjesta Štab Banijskog partizanskog odreda predlaže Stabu grupe KPO da se izvrši napad na Vrginmost. Premda je Štab grupe kordunaških PO ocijenio da je momenat za izvođenje ovog napada nepovoljan, jer je mjesto nepogodno za izvođenje napada bez teškog naoružanja, dosta municije i faktora iznenađenja te da je ljudstvo posade u Vrginmostu visokog morala, Štab banijskog PO ne odustaje od svog prijedloga. Formiran je Operativni štab koji će rukovoditi napadom u koji ulaze Stanko Bjelajac za komandanta, Ranko Mitić za političkog komesara, Mićun Pavlović za operativnog oficira, Gnjaco Perić, operativni oficir 1. KPO i Rade Bulat, oficir pri Glavnom štabu Hrvatske za članove Operativnog štaba. t

Napad je bio predviđen za 0,30 sati noću 12/13. augusta. Peti banijski bataljon predviđen je za napad na zgrade ž. st., 1. banijski bataljon dobio je zadatak da napadne i likvidira neprijatelja u Šumariji i kućama Mrkobrada i Vukšića, 3. banijski bataljon, bez 1. čete, da napadne na oružničku kasarnu, a zgradu Sokolskog doma napadala je jedna četa banijskog udarnog bataljona i 3 četa[27] 3. bataljona 1. KPO. 2. banijski bataljon posjeo je položaje u Cemernici radi osiguranja od Gline i Topuskog. Dijelovi 1. bataljona 1. KPO razmješteni su kod sela Blatuše radi osiguranja napada od Topuskog, dok je 2. bataljon 1. KPO bio u rezervi Operativnog štaba i nalazio se na Polojskom brdu, gdje je bilo komandno mjesto Operativnog štaba.

O predstojećoj akciji partizana na Vrginmost ustaše je obavijestio čuvar šume iz okoline Vrginmosta koji je pobjegao sa slobodne teritorije u Vrginmost. Čim su saznali za plan napada na mjesto, ustaše poduzimaju posebne mjere budnosti, a čitavo ljudstvo izlazi na položaje spremno očekujući napad partizana. Ovaj izdajnički akt domaćeg špijuna imao je presudan uticaj na rezultate akcije na Vrginmost.

Prema planu Operativnog štaba sve jedinice bile su na položajima oko ponoći 13/14. augusta, a u 0,30 sati 14. augusta počeo je napad na Vrginmost.[28] Mada su ustaše i domobrani još na prilazu partizana prvim žičanim preprekama i bunkerima stvarali vatrenu zavjesu, partizanske jedinice, neke s manje, a neke s više uspjeha, prolaze prve prepreke i upadaju u mjesto. Tek tada se razvija oštra bespoštedna borba. Ustaše ne dozvoljavaju ni jednoj našoj jedinici da postigne veći uspjeh. Ako bi kojoj i pošlo za rukom da napreduje, ustaše ih protivnapadima i ponovnim jurišima ubrzo odbijaju i vraćaju na polazne položaje. Nakon višesatne borbe, kada su partizanske jedinice imale preko 15 mrtvih i više desetina ranjenih, odlučeno je da pe prekine napad a jedinice povuku na odmor prema Perni i Vojniću. U operativnom izvještaju Štaba grupe od 18. augusta 1942. godine u ovoj akciji, pored ostalog, piše:

»... 3. četa nije mogla izvršiti zadatak iz razloga što je neprijatelj tukao sa jakom mitraljeskom vatrom i bombama prostor oko navedenih zgrada. Četom je komanđovao komandir 3. čete 3.bataljona 1. KPO drug PeroRkman, koji se je ovom prilikom pokazao kao vrlo hrabar idobar, tim više što je iako ranjen na dva mjesta održao četu na okupu, sa istom bio stalno u borbi do samog povlačenja s položaja. Na strani neprijatelja ubijena su dva oficira. Na našoj strani bila su 4 mrtva, dva nestala i 10 ranjenih boraca i starješina 3. čete.. .«[29]

Dušan Stokrpa'*[0] se sjeća:

.. Dan prije akcije, 3. četa prebačena je s teritorije Široka Rijeka u selo

27 Iz 3. čete »Široka Rijeka« koja je u maju imala oko 160 ljudi i nalazila se u sastavu 2. bataljona, 2. KPO, u proljeće i ljeto 1942. otišlo je 30 do 50 ljudi da popune novoformirane jedinice: 2. proletersku četu i udarni bataljon 2. KPO, Proleterski bataljon Hrvatske i neke druge tek formirane jedinice. U Štabu grupe KPO odlučeno je da se 3. četa nakon toga rasformira, a ljudstvo rasporedi u druge partizanske jedinice Korduna. Taj prijedlog iz političkih razloga nije ostvaren pa je četa u augustu ušla u sastav 3. bat. 1. KPO kao 3. četa bataljona. Za komandira čete postavljen je Pero Rkman, a za pol. komesara Đuro Popović iz Siljkovače.

28 Zbornik, tom 5, knj. 6, dok. br. 29, str. 146.

29 Zbornik, tom 5, knj. 6, dok. br. 47, str. 203.

30 Sjećanje na borbe u Vrginmostu Stokrpa je napisao 23. februara 1966. godine (penzioner, nastanjen u Rumi).

Maličku gdje je u naš sastav privremeno ušao i dio boraca 2. čete 3. bataljona. Nakon toga komandir čete Pero Rkman u prisustvu komandanta 1. KPO Carnee Opačića upoznaje nas sa zadatkom. Potom su traženi dobrovoljci za bombašku grupu. Te večeri nisam se dobro osjećao pa se nisam javio za bombaša. Međutim, pošto se nitko nije javio kao dobrovoljac, komandant grupe KPO u šali je rekao: »Svi junaci nikom ponikoše i u crnu zemlju pogledaše«. Ova pošalica Ćanice Opačića me je neugodno dirnula pa sam se prvi javio za bombaša. Poslije mene javili su se Ranko Jurjević, Božo Bulić, Mićan Mijak, Mića Barać i Hasan čijeg prezimena se ne sjećam, znam samo da je ne tako davno pobjegao iz domobrana u Vrginmostu i priključio se 3. četi. Nas šest bombaša dobili smo svaki po dvije bombe. Trebali smo se probiti do zgrade šumarija i baciti bombe u zgradu te tako omogućiti četi upad u neprijateljsko uporište. Cim je počeo napad uspijevamo da se probijemo kroz žičanu ogradu mada smo bili obasuti mitraljeskom vatrom. Dalje od žice vodio nas je Hasan pošto je on dobro poznavao Vrginmost i raspored neprijatelja. Prije izbijanja da je zabuna, da to nisu ustaše nego neka banijska jedinica. Koristimo se ugovorenim znacima »Torba — Torbica« kako bi provjerili tko nas napada, pošto na ugovoreni znak ne dobivamo odgovor, zaključujemo da smo napadnuti od ustaša. Hasan i dalje tvrdi da to nisu ustaše već Banijci, ali tog momenta grupa ustaša izlijeće iz zaklona pokušavajući da nas žive pohvata. Dvojica ustaša uspijevaju da uhvate Hasana, ubijaju ga noževima. Prije nego je izdahnuo još je imao snage da vikne: »Drugovi! Pazite! Napadaju nas ustaše, ja sam gotov, nema me više«. Potom je izdahnuo.

Dalje nismo mogli, sklanjamo se u susjedno dvorište od kuda nas je netko gađao iz pištolja. Prilikom pokušaja upada u zgradu Mića Mijak sa pogodnog mjesta baca bombu u zgradu, ali to čini nespretno pa se bomba odbija od prozora i eksplodira kraj nas. Od eksplozije bombe Mijak pogiba tako da od moje podgrupe, nas trojice, ostajem samo ja. Razmišljam što da radim. Našao sam se u teškoj situaciji jer u blizini nema nikoga od partizana, a svuda okolo neprijatelj. Odlučujem se da upadnem u zgradu. Lupam na vrata i poslije nekoliko ponovljenih udaraca pojavljuje se jedna starica. Kažem joj: »Ne plaši se, drugarice, ja sam partizan, nego reci mi tko je u kući? Sva zbunjena i prestrašena odgovara mi da se u kući nalaze samo dvojica domobranskih oficira i da su oni kroz prozor pucali po nama. Ulazim u kuću i odlazim u sobu u kojoj zaista zatičem dva domobranska oficira. Bili su iznenađeni. Još s vrata vičem: »Predajte se, ovdje su partizani«. Na to mi oni odgovaraju: »Kome da se predamo i zašto?« Nisam imao vremena za razmišljanje, uzimam bombu aktiviram je i bacam u sobu. Poslije eksplozije ponovno ulazim u sobu i konstatujem da su obojica mrtvi, uzimam njihove pištolje i izlazim iz kuće. Vraćam se kod mrtvog Mijaka, uzimam ga i izvlačim prema žici, sretno prolazim ispod žice i u jednom krompiristu nailazim na dijelove čete. Od prvih drugova sam doznao da su oni pretrpjeli strašnu ustašku vatru, da su ih ustaše protivnapadom izbacili iz mjesta te da je u tim borbama poginuo komesar čete Đuro Popović, a da je ranjen i komandir čete Pero Rkman. Kažem drugovima da je u žici kod jedne štale ostao teško ranjen Miloš Miljković pa sam se još sa jednim drugom povratio u žicu, našao Miljkovića, a kraj njega puškomitraljez. Pomoćnik puškomitraljesca ležao je pored Miljkovića mrtav s glavom naslonjenom na kundak puškomitraljeza. Miloš je bio ranjen jednim parčetom ustaške bombe u čelo pa smo ga prvo previli, a potom smo počeli da se izvlačimo iz žice. Ponijeli smo i puškomitraljez. Teret nam je bio težak pa smo pozvali u pomoć Milu Adžića rodom iz Siljkovače. Za vrijeme povlačenja su-

srećemo Ranka Jurjevića kako izvlači ranjenog Jovu Radusinu i tog momenta obasuti smo mitraljeskom vatrom. Jurjević je prostreljen kroz pluća pa je i njega trebalo izvlačiti iz bojišta.«[31]

Kordunaške i banijske jedinice naišle su u Vrginmostu na vrlo žestok otpor ustaša, žandara i domobrana pa je samo 3. četa 3. bataljona 1. KPO imala 4 mrtva, među kojima i političkog komesara čete Đuru Popovića, 2 nestala borca i 10 ranjenih boraca i starješina. Gubici banijskih jedinica bili su mnogo veći. I pored pravih podviga pojedinih boraca i čitavih jedinica, napad nije uspio. Do neuspjeha je došlo uglavnom jer su naše snage precijenjene, a neprijateljske potcijenjene. Neprijatelj se nalazio u utvrđenim zgradama, bunkerima i rovovima, a zbog ravničastog zemljišta oko Vrginmosta bilo je teško privući snage a da ih neprijatelj blagovremeno ne otkrije. Izostao je faktor iznenađenja jer je neprijatelj doznao za napad i unaprijed se organizovao i pripremio.

Bez obzira na okolnosti, partizanske jedinice su uspjele da zauzmu poštu i školu, gdje je ubijen i ustaški zastavnik Cividini i dva domobranska oficira Zarobljeno je 10 neprijateljskih vojnika s oružjem i zapaljene su neke zgrade na željezničkoj stanici.

Poslije ovog neuspjelog napada na Vrginmost i dalje su kordunaški partizani vršili stalne pritiske na ovu posadu i postavljali zasjede na putevima za snabdijevanje Vrginmosta, tako da je neprijatelj mjesec dana kasnije, noću 12/13. septembra, napustio Vrginmost i povukao se u Topusko i Cemernicu. Neprijatelj je pojačao ove dvije posade pred vratima Gline. Prilikom povlačenja iz Vrginmosta neprijatelj je zapalio zgrade koje su mu do tada služile za stanovanje i ostale potrebe. Sjedište ustaške kotarske vlasti premješteno je u Topusko.

Oslobođenjem Vrginmosta i prenošenjem ustaške kotarske vlasti iz Vrginmosta u Topusko dolazi do promjene i na slobodnoj teritoriji kotara Vojnić i kirinsko-sjeničarskog kotarskog NOO-a. Rasformiran je kirinsko-sjeničarski kotarski NOO, a formiran je kotarski NOO Vrginmost. Slobodna teritorija novoformiranog kotarskog NOO-a Vrginmost priključene su slobodne teritorije općina Perna i Topusko koje su do tog vremena potpadale pod kotarski NOO Vojnić, a kotarski NOO Vojnić smanjen je za teritoriju koju su obuhvatala sela Crni Potok, Staro Selo, Perna, Vorkapić, Katinovac, Gređani, Vranovina, Malička, Pecka, Podgorje i Crevarska Strana.

Drugo oslobođenje Tušilovića

Poslije oslobođenja Vojnić-kolodvora, Utinje, Vojnića i Krnjaka, u junu 1942. godine, vojno rukovodstvo NDH odlučuje da još više pojača ustaško-domobransku posadu u Brezovoj Glavi, Macutovu brdu i Vukmaniću. U tim mjestima nalazilo se preko 700 ustaša, domobrana i oružnika, naoružanih s 2 topa, preko trideset puškomitraljeza i mitraljeza, 1 minobacačem, automatima i puškama. Težište odbrane nalazilo se u Brezovoj Glavi gdje se u kući Mile Blaževića nalazila i komanda posade. Ova posada, s posadama na liniji Skakavac—Vukmanić—Macutovo brdo—Brezova Glava—Škrtića brdo—Barilović predstavlja i dalje prvu odbrambenu liniju grada Karlovca u kome se nala-

31 Dušan StoKrpa ...

žilo nekoliko hiljada talijanskih vojnika, ustaša, domobrana, žandara i policajaca. Posada u Brezovoj Glavi bila je ujedno i odskočna daska Pavelićevim i talijanskim jedinicama za ofanzivne akcije prema Vojniću i Krnjaku.

Poslije podne 17. oktobra, 2. lička i 1. bataljon kordunaške ud. brigade[32] razbili su u selu Poloju na Kordunu dijelove talijanske divizije »Aleksandria«. U toj borbi neprijatelj je imao 150 mrtvih, a 33 talijanska vojnika su zarobljena. Pored ostalog, zaplijenjen je 1 laki tenk, 2 topa 75 mm, 9 mitraljeza i puškomitraljeza, 122 puške, 7 kamiona, 7 motocikla, oko 100.000 metaka za puške i mitraljeze i dosta drugog materijala. Poslije ove uspjele akcije Štab 1. operativne zone Hrvatske odlučio je da 2. lička udarna i 1. kordunaška udarna brigada napadnu i likvidiraju neprijateljska utvrđenja u Brezovoj Glavi i Macutovu brdu.[33]

Pripreme za napad vršene su vrlo temeljno, jer se, s obzirom na brojnost neprijatelja i blizinu Karlovca, znalo da će zadatak biti težak. U ovom momentu postojala je mogućnost da se prije napada utvrdi raspored neprijateljske odbrane. Izviđanju je posvećena posebna pažnja zbog toga što se Tušilović nalazi na petnaestak kilometara od Karlovca, odakle je neprijatelj za svega nekoliko sati mogao uspješno intervenisati i priskočiti u pomoć napadnutim posadama.

U procjeni borbene situacije i vrijednosti neprijatelja pošlo se od pretpostavke da borbeni moral domobrana nije visok ali da će ipak neprijatelj pružiti snažan otpor s obzirom da se u posadama nalazilo preko 25% oružnika i ustaša koji su dovedeni da pojačaju odbranu Brezove Glave i Macutova brda te da se borbenost domobrana podigne na viši nivo.

Prema planu Štaba 1. op. zone 2. lička udarna brigada trebala je napasti i likvidirati neprijatelja u Brezovoj Glavi, na brdu Galovu, i u Tušiloviću. Prva kordunaška brigada trebala je da likvidira neprijateljsku posadu na Macutovu brdu, a dijelom snaga postavi obezbjeđenje prema Skakavcu, Vukmaniću, Karlovcu i Bariloviću. Za izvršenje ovog zadatka štab 1. brigade izdao je borbenu zapovijest 1. bataljonu da posjedne komunikaciju od Geršakova mlina do zaseoka Relje i Karani u Tušilovačkom Cerovcu radi zaustavljanja intervencije od pravca Karlovca prema Macutovu brdu i Tušiloviću. 2. bataljon s dvije čete trebalo je da zatvori pravac prema Vukmaniću i Skakavcu, a jednom četom u zasjedi u rejonu Kosijerskog Sela radi sprečavanja prodora neprijatelja od Barilovića prema Malićima i Tušiloviću. 3. omladinski bataljon trebalo je da napadne i likvidira neprijatelja na Macutovu brdu, na kome se nalazilo 80 oružnika i domobrana. Zauzećem ovog brda stvorili bi se povoljni uslovi za bolju zaštitu komunikacije Karlovac—Tušilović jer se na brdu
i ispod njega postojali povoljni položaji, s kojih se može uspješno zaustaviti eventualni proboj neprijatelja od Karlovca u Tušilović.

Početak napada bio je predviđen za ponoć 23/24. oktobra 1942. godine. Oko 24 sata te noći sve jedinice, jedne i druge brigade, bile su nadomak neprijateljskih položaja. 3. omladinski bataljon 1. brigade počeo je u to vrijeme napad na neprijatelja koji je bio utvrđen u 11 manjih i jednom velikom zemljanom bunkeru na Macutovu brdu. Ostale jedinice 1. brigade predviđene za osiguranje bile su također na svojim položajima. Poslije ponoći bombaške grupe omladinskog bataljona, pod zaštitom puškomitraljeza i automatičara,

32 Zbornik, tom 5, knj. 8, dok. br. 54, 158 i 168.

3a Zbornik, tom 5, knj. 8, dok. br. 74.

krenule su u napad. Iznenađenje nije postignuto jer je neprijatelj sačekao bombaše spreman za odbranu. Poslije jednosatne borbe prekinute su akcije ? tim da se, u zoru 24. oktobra, po vidnom vremenu, nastavi akcija na Macutovo brdo. Sličan slučaj se dogodio u jedinicama Ličke brigade, koje su u prvom naletu osvojile dio neprijateljskih položaja, ali dalje se nije moglo pa su borbe prekinute da se nastave u ranim jutarnjim satima 24. oktobra.

U 6 sati nastavljeni su napadi u rejonu Brezove Glave i Macutova brda, ali ni oni nisu dali željene rezultate pa se prešlo svestranom ponovnom izviđanju neprijateljskih položaja i ponovnoj pripremi napada koji je trebao da uslijedi po treći put, poslije podne. Neprijatelj, kako na Macutovu brdu, tako i u Brezovoj Glavi, očekivao je da će mu poslije podne, 24. oktobra, stići pomoć iz Karlovca te da će poslije toga moći preći u protivnapad.

Oko 10 sati 24. oktobra krenulo je iz Karlovca oko 500 ustaša iz 3. ustaškog stojećeg zdruga prema Tušiloviću. U rejonu Geršakova mlina i na izlasku iz sela Cerovca došlo je do oštrih borbi između neprijateljskog pojačanja i 1. bataljona 1. kord. brigade. Oko podne ustaše uspijevaju da zauzmu isturene položaje 1. bataljona na osiguranju pa je izgledalo da će neprijatelju poći za rukom da se probije prema Tušiloviću. Štab 1. brigade je dobro znao da se neprijatelju ne smije dozvoliti proboj prema Tušiloviću jer bi u tom slučaju propala akcija u Brezovoj Glavi. Da bi održao 1. bataljon na obroncima Babine gore, štab 1. brigade izvlači iz borbe četu 3. bataljona i upućuje u sastav 1. bataljona. Borbe na liniji osiguranja trajat će do 19 sati. Prva brigada uspijeva da krene u odlučni juriš na Macutovu brdu, 2. lička brigada savladala je neprijatelja u Brezovoj Glavi. Oko 15 sati kada je već bilo jasno da se neprijateljsko pojačanje neće probiti u Tušilović, bliže neprijateljskih bunkera u Brezovoj Glavi privučen je top. Top nije imao nišanske sprave pa se nišanilo kroz cijev, a umjesto nišandžije topa ovu dužnost je preuzeo komandant 1. zone Srećko Manola. Gađanje neprijateljskih ciljeva bilo je uspješno jer su prvim granatama pogođeni i razoreni utvrđeni objekti. Topovski pogoci kao 1 uspješni juriši bataljona 2. ličke brigade toliko su zbunili i demoralisali neprijatelja da je, oko 18 sati 24. oktobra, istakao bijelu zastavu u znak predaje. Nešto prije predaje neprijatelja u Brezovoj Glavi 3. omladinski bataljon 1. kordunaške brigade također je prešao u odlučni juriš. Vidjevši da neće moći održati položaje, oružnici i domobrani s Macutova brda vrše protivjuriš i pokušavaju da se probiju iz utvrđenja i povuku u Karlovac. Koliko god je bio silovit juriš, toliko su i čete 3. omladinskog bataljona spremne dočekale neprijatelja. U borbi prsa u prsa malom broju neprijateljskih vojnika uspijeva da se probije i pobjegne u Karlovac, a drugi ili su zarobljeni ili poginuli.

U ovim borbama zarobljeno je 6 ustaša, 40 oružnika i 322 domobrana, 2 domobranska i 2 ustaška oficira i jedan liječnik. Neprijatelj je imao prekc 150 mrtvih.[34]

Zaplijenjeno je 350 pušaka, 4 mitraljeza, 13 puškomitraljeza, 1 minobacač, 2 topa sa 67 granata, oko 30.000 metaka 7,9 mm i dosta drugog materijala i municije.

Naše brigade imale su 16 mrtvih, među kojima komandir 1. omladinske čete 1. brigade Uroš Opačić, i 45 ranjenih.

Oslobođenjem Brezove Glave, Tušilovića i Macutova brda, čitava teritorija kotara Vojnić bila je slobodna.

34 Zbornik, tom 5, knj. 8, dok. br. 76, 82 i 163.

O borbama u Brezovoj Glavi i Macutovu brdu Vrhovno zapovjedništvo oružništva NDH od 24. oktobra dostavlja telegram slijedeće sadržine:[35]

»Tokom noći 23/24. X napali su partizani jakim snagama našu posadu u Brezovoj Glavi. Borba se je produžila tokom današnjeg dana do poslije podne. Naša posada je razbijena i partizani su zauzeli Brezovu Glavu. Za sudbinu posade koja je bila jaka 600 ljudi ne zna se. Do sada su stigli u Karlovac samo **23** člana posade. Selo Brezova Glava je u vatri.[36] Podrobnosti još nisu poznate. Iz Karlovca u pravcu Brezove Glave pucaju naši topovi.«

Analizirajući borbe i akcije partizanskih jedinica na Kordunu u 1942. godini, moglo bi se zaključiti da je čitav period bio ispunjen neprekidnim borbama.

Započete ofanzivne akcije poslije proboja ustaškog obruča u Petrovoj gori nastavljene su tokom cijelog proljeća i ljeta 1942. a oslobođenjem Tušilovića, Brezove Glave i Macutova brda počinje definitivno čišćenje Korduna od neprijateljskih posada. U pobjedonosnim ofanzivnim akcijama novembra i decembra **1942.** godine partizanske jedinice Bosanske krajine, Like, Banije i Korduna oslobodile su Bihać, cijelu Cazinsku krajinu te Drežnik, Rakovicu, Slunj, Cetingrad i Batnogu, a nešto kasnije oslobođen je Skakavac, Banski Kovačevac i Cemernica tako da je čitav Kordun, izuzev Topuskog, bio oslobođen. Ako se velikim pobjedama kordunaških partizana u borbama protiv neprijatelja dodaju i činjenice da je u toku 1942. od dva kordunaška partizanska odreda sa sedam bataljona u jesen na Kordunu formirana 8. kordunaška divizija, ponos Korduna, Kordunaški partizanski odred, Kordunaško područje, a da je u istom periodu s Korduna upućeno u druge krajeve sedam partizanskih četa popunjene izabranim ljudstvom, onda se može reći da je **1942.** godina bila prelomna za narastanje partizanskih jedinica, njihove taktičke upotrebe i što je partizanska vojska prerasla u naoružanu vojnu formaciju koja je bila osposobljena za vršenje težih i složenijih operacija.

Borba na teritoriji kotara poslije 4. neprijateljske ofanzive

Borba od 20. januara do 8. februara. Borbe na teritoriji kotara Vojnić od januara do sredine marta 1943. mogu se podijeliti u tri faze, i to: borbe 8. divizije za vrijeme 4. ofanzive, borbe kordunaškog partizanskog odreda od početka ofanzive do 8. februara te borbe odreda od 8. februara do sredine marta **1943.**

Prvog dana ofanzive 20. januara 1943. jedinice 2. kordunaške brigade vodile su žestoke borbe s jedinicama 7. SS divizije »Princ Eugen« na liniji Utinja—Klipino Brdo—Mandić-Selo—Okič. Posebno žestoke borbe odigrale su se **u** Mandić-Selu, gdje je izvedeno nekoliko juriša s jedne i druge strane. Dok se 2. brigada borila na pomenutoj liniji, 1. bataljon 1. kordunaške brigade sukobio se s Nijemcima oko Dugog Dola kraj Krnjaka, a noću 20/21. januara **3.** kordunaška brigada imala je oštre borbe oko raskrsnice puteva u Budačkoj Rijeci. Slijede žestoke borbe 23. januara u Budačkoj Rijeci oko zaseoka Mar-

35 Zbornik, tom 5, knj. 8, dok. br. 156.

36 Vatre o kojima se govori u neprijateljskoj depeši nastale su palenjem neprijateljskih bunkera i mjesta stanovanja nakon oslobođenja Brezove Glave i Tušilovića.

tinovići te oko sela Ledenika i u Kuplenskom. Jedna od značajnih borbi odvijala se 23. januara kod sela Miholjsko i Johovo. U tom rejonu 3. bataljon 2. brigade postavio je zasjedu njemačkoj prethodnici. U zasjedi je ubijeno 30 do 50 Nijemaca te zaplijenjeno, pored ostalog, 1. mitraljez, 1 puškomitraljez, 4 automata i 7 pušaka.[37] Poslije tih akcija jedinice divizije nastavile su borbe u rejonu Veljuna, Cetingrada i na prostoru Slunj—Rakovica.

Bile su to borbe koje je prvih dana ofanzive vodila 8. kordunaška divizija. Poslije toga divizija je pod pritiskom jačih neprijateljskih snaga odstupila prema Bihaću i Gornjem Lapcu u Lici. Na Kordunu ostaje Kordunaški partizanski odred, jačine četiri bataljona, koji nastavlja borbe protiv ustaško-njemačkih snaga i talijanskih fašista. Jedinice KPO januara 1943. zauzimale su slijedeći raspored:

1. bataljon: Štab bataljona s 1. četom nalazio se u rejonu Široka Rijeka i Svinjice radi obezbjeđenja slobodne teritorije općine Krstinja. Ova četa je kontrolisala komunikacije Velika Kladuša—Topusko i Velika Kladuša—Vojnić te je, osim toga, bila orijentisana prema neprijateljskim posadama u Cetingradu i Velikoj Kladuši.

2. četa nalazila se na prostoru sela Bovića, Čemernice i oko Vrginmosta, orijentisana prema neprijateljskim posadama u Topuskom, ž. st. Topusko i Bučici.

3. četa 1. bataljona nalazila se na teritoriji Bosiljeva te je vršena priprema za prerastanje čete u 5. bataljon odreda.

3. bataljon: čete ovog bataljona nalazile su se u širem rejonu Plaškog i sela Kunića. Bataljon je čestim mijenjanjem mjesta boravka i čestim akcijama protiv talijanske okupatorske vojske i četnika u Plaščanskoj dolini uznemiravao neprijatelja, nanosio mu gubitke i branio slobodnu teritoriju od neprijateljskih ispada iz okolnih posada.

4. bataljon: 1. četa nalazila se na teritoriji Primišlja i šume Raletine sa zadatkom da kontroliše komunikacije koje od Plaškog i Tounja izvode prema Tržiću, Toboliću i Primišlju te da slobodnu teritoriju općine Primišlje osigurava od strane neprijateljskih posada s teritorije Plaščanske doline, Oštarija, Tounja i Slunja.

2. četa nalazila se na teritoriji Donjeg i Gornjeg Skrada sa zadatkom da kontroliše komunikaciju Veljun—Krnjak i rijeku Koranu između Poloja i Tušilovića.

3., kombinovana četa, popunjena borcima odreda i ljudstvom iz partizanskih straža, nalazila se u rejonu sela Kestenka, Donjeg Skrada i Perjasice. Ova četa kontrolisala je cestu Barilović—Perjasica i obezbjeđivala slobodnu teritoriju općine Perjasica od pravca Generalskog Stola, Duge Rese i Barilovića.

2. bataljon: 1. četa nalazila se u rejonu šume Debela kosa i šume Loskunja, a kontrolisala je komunikacije Tušilović—Krnjak, Krnjak—Vojnić i Tušilović—Vojnić te obezbjeđivala slobodnu teritoriju općine Krnjak od pravca Karlovca, Barilovića i Brezove Glave.

Jedna četa ovog bataljona nalazila se na prostoriji Tušilovića — selo Bukovica, bila je orijentisana prema neprijateljskim posadama u Skakavcu, Vukmaniću i Brezovoj Glavi.

Ovakav raspored četa i bataljona nije bio duga vijeka. Cete i bataljoni

37 Zbornik, tom 5, knj. 12, dok. br. 43 i 90.

mijenjali su položaje i teritoriju prema dobivenim zadacima i prema pravcima dejstva neprijatelja. Početkom i tokom februara 1943. na teritoriji kotara Vojnić nalazila su se po dva partizanska bataljona jer je najkritičnija situacija i najpogodniji teren za naše akcije bio širi rejon Krnjaka.

Koncem januara i početkom februara ustaše su na teritoriji Korduna organizovale veći broj posada: tako je u selu Trebinji bila stacionirana jedna ustaška četa. U Tušilovačkom Cerovcu nalazila se jedna ustaška četa koja je obezbjeđivala komunikaciju Karlovac—Tušilović i Karlovac—Vukmanić. U Brezovoj Glavi i Tušiloviću nalazile su se ustaška i domobranska četa. Centar odbrane bio je u rejonu raskrsnice puteva u Brezovoj Glavi. Ova posada obezbjeđivala je komunikacije Tušilović—Krnjak i Tušilović—Vojnić. Ona je čestim ispadima prema Babinoj gori i šumi Loskunji nastojala da odbaci partizane od raskrsnice puteva u Brezovoj Glavi i tako doprinese bezbjednijem saobraćaju na cesti Karlovac—Tušilović—Krnjak—Slunj.

Kraće vrijeme u Krnjaku se nalazila posada jačine jednog bataljona Nijemaca i ustaša. Ovako jaka posada imala je zadatak da obezbjeđuje važno taktičko raskršće puteva Barilović—Krnjak, Krnjak—Veljun i Krnjak—Tušilović—Karlovac.

Do početka februara u Vojniću se nalazila njemačka posada koja je u to vrijeme napustila Vojnić pa se neprijatelj nakon toga nije koristio komunikacijom Vojnić—Krstinja—Velika Kladuša i Vojnić—Vrginmost.

U selu Vukmaniću, na zapadnim obroncima Babine gore, nalazilo se 76 oružnika i ustaša. Njihov zadatak bio je da osiguravaju mjesto od upada partizanskih jedinica i da budu spona između posade u Skakavcu, Tušiloviću i Cerovcu.

Neprijateljske jedinice koje su koristile komunikaciju Karlovac—Krnjak—Bihać, imale su bazu u Karlovcu i u Zagrebu. Za vezu njemačke baze u Karlovcu s operativnim jedinicama u Bosanskoj krajini korištena je komunikacija Karlovac—Barilović—Krnjak—Slunj—Bihać. Dio ceste koja vodi od Karlovca kroz Tušilović za Krnjak bila je još uvijek van upotrebe jer su na njoj bila velika oštećenja. Dio ceste od sela Brezove Glave do Krnjaka bio je često izložen napadima partizana od pravca Babine gore i šume Loskunja, pa su Nijemci radije koristili put Karlovac—Barilović—Krnjak, mada je to bio zaobilazni put i niža kategorija ceste.

Na komunikaciji Krnjak—Veljun—Slunj nije bilo neprijateljskih posada, ali je zato svaki prolazak neprijateljske kolone bio obezbjeđivan tenkovima i jednom do dvije čete vojnika naoružanih automatima, mitraljezima i minobacačima. Neprijatelj je intenzivno radio na osposobljavanju puta Karlovac—Tušilović—Krnjak—Veljun. To nije smetalo jedinice KPO da u toku januara i februara na teritoriji kotara Vojnić izvedu više akcija i diverzija. U vremenu od 25. do 30. januara jedinice KPO zaplijenile su u rejonu Krnjaka oko 50 konja koje su Nijemci uzeli u rejonu Samobora kraj Zagreba radi prebacivanja hrane i materijala od Samobora za Kordun i Bihać. Gonioci konja su oslobođeni i pušteni kućama, a konji podijeljeni gospodarstvima općine Krnjak koja nisu imala vučne stoke.

Prije podne 27. januara 3. četa 1. bataljona sačekala je na Biljegu, na cesti Vojnić—Vrginmost, manju njemačku auto-kolonu. U borbi su uništena dva kamiona 7. SS divizije. Ubijena su 2 njemačka vojnika, a ostali su uspjeli pobjeći kroz šumu. Kamioni su zapaljeni, a u njima je greškom partizana izgorjelo i napušteno oružje, nešto municije pa čak i jedan puškomitraljez. Zaplijenjeno je nešto odjeće i hrane koja je podijeljena borcima čete.

Prvog februara oko Kosijerskog Sela kraj Barilovića manja partizanska jedinica KPO ubila je 6 ustaša-pljačkaša, od kojih su trojica bila u uniformi, a trojica su bili ustaše-civili s teritorije općine Barilović.

Istog dana neprijatelj je napustio Vojnić ostavivši iza sebe 3 vagona zobi pomiješane s ječmom. Ovo žito podijeljeno je porodicama koje su ostale bez hrane. Uvečer u Vojnić je greškom vozača upao jedan njemački kamion. Vozač je tek po dolasku u centar mjesta primijetio da su u mjestu partizani, brzo je zaustavio kamion te zajedno s pomoćnikom pobjegao prema Brezovoj Glavi. U ispravnom kamionu bila je hrana i drugi materijal. Kamion je nakon istovara hrane zapaljen jer među partizanima nije bilo vozača da ga odvezu na sigurnije mjesto.

Oko podne, 2. februara, kraj Vilina križa, općina Krstinja, iz jedne njemačke motorizovane kolone zastao je zbog malog kvara oklopni automobil. Kad se ostatak kolone odmakao od mjesta na kome je ostao oklopni automobil, partizanska grupa napala je njegovu posadu. Nijemci su na vrijeme primijetili opasnost i pobjegli za svojom kolonom ostavivši partizanima vozilo s naoružanjem i municijom. Nađeno je 1000 mitraljeskih metaka, 47 granata za top 37 mm, 5 ćebadi, 4 šatorska krila, 3 šinjela i drugog materijala. Blinda je nakon toga uništena.

Prije podne, 2. februara, 3. četa 1. bataljona KPO, na cesti Vojnić—Tušilović kraj Milašinovića cerika, uništila je u zasjedi njemački kamion. U ovoj borbi poginula su 3 Nijemca, a zaplijenjene su 3 puške i dosta drugog materijala. Vojnik-vozač i njegov pomoćnik uspjeli su pobjeći.

Prije podne 4. februara na cesti Krnjak—Barilović uništen je iz zasjede kamion i motocikl. U ovoj borbi poginulo je 6 Nijemaca. Zaplijenjeno je 6 pušaka s priborom i municijom. Istog dana na cesti Krnjak—Veljun kod sela Brebornica zaplijenjen je njemački motocikl. Poginula su dva njemačka vojnika. Motor je ostao neoštećen te je evakuisan u pozadinu.

Neprijatelj intenzivno radi na opravci ceste Tušilović—Krnjak i Barilović—Krnjak—Veljun. Partizanske grupe stalno uznemiravaju neprijatelja i usporavaju radove na osposobljavanju puteva.[38]

Poslije 8. februara intenzitet saobraćaja na cesti Krnjak—Slunj je znatno opao. Neprijatelj je češće počeo da koristi komunikaciju Topusko—Velika Kladuša. Zato je štab odreda uputio četu na teritoriju Banije u rejon Obljaja radi ometanja saobraćaja na pomenutoj komunikaciji.

Noću 12/13. februara partizanska jedinica uništila je na komunikaciji Krnjak—Veljun preko 2 km telefonskih linija koje su tih dana tek bile postavljene, odnosno dovedene u ispravno stanje. Jedna druga partizanska jedinica KPO uništila je oko 5 km telefonskih linija između Karlovca i Duge Rese prema Bariloviću.

Slijedeće noći, 13/14. februara, prekopana je cesta između Krnjaka i Tušilovića na 4 mjesta. Jedinice 1. bataljona KPO uništile su na istom putu 4 km telefonskih linija. Treba napomenuti da su ustaše uoči tih akcija osposobili pomenuti put za saobraćaj koji je bio van upotrebe od jeseni 1942. godine.

U vrijeme ovih partizanskih diverzantskih akcija i neprijatelj ne miruje. Jedna njegova kolona koja se probijala od Krnjaka za Slunj 12. i 13. februara zapalila je u rejonu Budačke Rijeke 10 kuća te više sjenika i stogova sijena.

38 Zbornik, tom 5, knj. 12, dok. br. 27, str. 85—90. U ovom dokumntu se govori o nizu akcija izvedenih početkom februara 1942.

Sredinom februara na teritoriji Krnjaka nalazila su se dva partizanska bataljona nastojeći da prekinu saobraćajnice Tušilović—Krnjak i Barilović—Krnjak—Slunj. S tim u vezi 4. bataljon KPO bio je stacioniran na prostoriji Donji Skrad—Dugi Dol—Krnjak, a 2. bataljon istog odreda nalazio se istočno od komunikacije Brezova Glava—Krnjak.

Dvije značajnije akcije na teritoriji Krnjaka i u Budačkoj Rijeci izvedene su 19. i 20. februara, te će o njima biti riječi u posebnom odjeljku.

Ujutro 25. februara dvije ustaške satnije 11. ust. bojne krenule su od Topuskog i Velike Kladuše sa zadatkom da pročiste bližu teritoriju oko puta. Po izbijanju u selo Gejkovac trebalo je da ustaše skrenu prema Širokoj Rijeci, pročiste teritoriju između rijeke Gline i južnih obronaka Petrove gore, a potom da se upute komunikacijom prema Vojniću radi demonstracije vojne sile i oslobađanja puta od partizanskih jedinica. U rejonu Krstinje ustaše su naišle na jaku vatru jedne partizanske čete 1. bataljona KPO. Uvjerene da na ovom putu mogu naići samo na slabije partizanske grupice, ustaše su krenule u akciju očekujući da će lako izaći na kraj s partizanskim snagama. Uvjerile su se brzo da im je procjena situacije bila nepotpuna i pogrešna, te su, bojeći se da će dalje na putu prema Vojniću, naići na još jače partizanske snage, odustale od daljeg pohoda.

Zasjeda 19. februara u Budačkoj Rijeci. Dvije čete 1. bataljona KPO 19. februara u 6 sati ujutro postavile su zasjede u Budačkoj Rijeci da bi spriječile popravljanje ceste od Krnjaka za Veljun. Oko 8 sati naišao je neprijateljski kamion od Krnjaka. Na njega je otvorena vatra. Za kratko vrijeme jedan broj neprijateljskih vojnika je ubijen, a ostali su zarobljeni. Tek što je završena borba, naišla su, od Krnjaka, još četiri kamiona. Tri ulaze u zasjedu i na njih se otvara vatra. Ustaše pružaju jači otpor. Partizanski položaji su pogodniji. Za petnaestak minuta savladan je neprijatelj u sva četiri kamiona. Na 200 m od mjesta zasjede približavao se i peti kamion koji zastaje. Iz njega su istrčali vozač i dvadesetak ustaša i pobjegli prema Krnjaku.

Poslije kraće borbe partizani su ubili 3 njemačka oficira i 25 ustaša, a 19 ustaša 20-godišnjaka je zarobljeno. Zarobljeno je i nekoliko civila koji su se vozili s ustašama. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 2 automata, 15 pušaka, 1 ruska poluautomatska puška i 4 kamiona, koji su evakuisani u pozadinu. Prilikom stavljanja u pogon jedan kamion je izgorio.

Partizanske jedinice nisu imale gubitaka.

Zasjeda kraj Krnjaka. Sredinom februara 1943. vratila se sa Zumberka na Kordun 1. kordunaška ud. brigada koja s Kordunaškim partizanskim odredom zaposjeda važne komunikacije. Počinju borbe za protjerivanje ustaša, oružnika i domobrana s Korduna.

Izjutra 19. februara 1. brigada krenula je iz Perjasice i, preko Poloja, Zagorja, Budačke Rijeke, u sumrak stigla u rejon Krnjaka. Cijelim putem narod je srdačno dočekivao njene jedinice. Pri prolasku kroz pojedina sela bilo je dirljivih prizora. Mještani su borce nudili hranom, iznosili pred njih čarape i košulje i ljubili ih. U selu Zagorju narod je zaustavio Brigadu i počastio ljudstvo rakijom i ručkom. U Krnjaku je Štab Brigade uspostavio vezu s 4. bataljonom Kordunaškog partizanskog odreda i napravio plan za zasjedu na cesti Tušilović—Krnjak i Barilović—Krnjak. Na sastanku u Štabu Brigade dogovoreno je da 2. bataljon brigade, pojačan 4. bataljonom odreda, ujutro, 20. februara, postavi zasjedu na cesti Krnjak—Tušilović. Cete 4. bataljona posjele su pogodne položaje u rejonu Krnjaka radi napada na neprijatelja, ako bi se, jednom ili drugom cestom probio u Krnjak. 3. bataljon Brigade

zadržan je u brigadnoj rezervi, a 4. bataljon odreda, pojačan četom 2. bataljona, posjeo je položaje u rejonu sela Dugog Dola i zatvarao cestu Barilović—Krnjak.

U 10 sati 20. februara dvije satnije 10. ustaške bojne krenule su iz Barilovića prema Krnjaku. Jedna satnija trebalo je da se zadrži u Krnjaku i uspostavi svoju posadu, dok je druga imala da produži pokret u Slunj radi pojačanja tamošnjeg garnizona. Oko podne 4. bataljon kordunaškog odreda je kraj Dugog Dola bočnom vatrom napao ustašku kolonu. Nakon kratkotrajne borbe Bataljon je prekinuo vatru i propustio ustaše prema Krnjaku, a jednu četu poslao je za njima, a ostale zadržao u Dugom Dolu radi osiguranja 1. brigade s tog pravca. Kad je ustaška prethodnica ušla u Krnjak, 4. bataljon je, mada uslovi za napad nisu bili povoljni, stupio u dejstvo. Neprijatelj je uočio da je prolaz kroz Krnjak, a još manje ostanak u njemu, nemoguć. Pravovremeno se promijenio pravac kretanja: umjesto u Krnjak odstupio je prema selu Mlakovcu i Brezovoj Glavi, gdje se nalazila njegova posada. Štab Brigade je naredio 4. bataljonu Kordunaškog odreda da ih napadne s lijevog boka i presiječe odstupnicu. Između Štaba brigade i Štaba bataljona nije postojala telefonska veza i dok je brigadni kurir našao bataljon, neprijatelj se već dohvatio brda Galova, kod Tušilovića. Tada je neprijateljska posada iz Tušilovića i Brezove Glave potpomogla povlačenje ustaša koje su gonila dva bataljona brigade. U toku gonjenja dolazilo je do kraćih ali žestokih okršaja. Komandir ustaške bojne u Tušiloviću, prihvativši iscrpljene satnije 10. ustaške bojne, naredio je povlačenje u Karlovac. Ustaše nisu uspjele da posjednu Krnjak. Morale su napustiti i Tušilović. Time je opet teritorija kotara Vojnić bila slobodna, neprijateljske veze iz Karlovca sa Slunjem i Cazinskom krajinom (preko Vojnića) i Vojnića s Banijom bile su prekinute, a posade u Slunju i Cetingradu su ostale bez pojačanja i rezervi hrane.

U borbama oko Krnjaka i Tušilovića poginulo je 20 ustaša, preko 30 ih je ranjeno, a jedan zarobljen. Zaplijenjeno je 6 pušaka, 1 pištolj, 25.000 puščanih metaka, 61 mina za minobacače, 20 ručnih bombi i 6 konjskih kola punih hrane i vojnog materijala. Prva brigada i Kordunaški NOP odred nisu imali gubitaka.

O akcijama u Budačkoj Rijeci i Krnjaku komandant garnizona u Karlovcu, domobranski pukovnik Ivan Tomašević, obavijestio je svoje pretpostavljene u Zagrebu:

»... Iz Barilovića upućene 20. 2. ujutro dvije satnije za Krnjak radi osiguranja puta za preslicu 10 kola soli za Slunj, koja je iz Karlovca upućena pod zaštitom jednog domobranskog sata.

Ova dva sata naišla su na odmetnike kod sela Dugog Dola ali su borbom uspjela stići do Krnjaka, gdje su vodile pet sati jaku borbu sa dijelovima 4. i 15. brigade, te su se morali povući do Brezove Glave uz prihvat 1. ustaškog sata i domobranskog sata koji su osiguravali preslicu. Napadnuti i tu jačim snagama i tučeni bacačima, bili su prisiljeni napustiti izoliranu Brezovu Glavu i odstupiti u Karlovac.

Svaki promet sa Slunjem je prekinut i nemoguće osiguranje. U dva dana 19. i 20.2. imali smo na tom odsjeku od Karlovca: 27 mrtvih, 17 ranjenih i 40 nestalih ustaša od ustaške radne službe. Pet Nijemaca poginulo i četiri kamiona izgorila.

Požuruje da 714. njem. div. primiti osiguranje dodjeljene joj pozadine.

2. Situacija i neposredno južno od Karlovca sve teža. Ako se od Talijana ne dobije pojačanje za održavanje Tušilovačkog Cerovca, povučemo i oružnike

iz Cerovca, a u svakom slučaju mora se napustiti posada u selu Trebinju kod Karlovca gdje se nalazi jedan ustaški sat.

Traženo je od komande talijanskih jedinica u Karlovcu da se dopusti prebacivanje X ust. bojne iz Novaka (na cesti Karlovac—Zagreb) ali je taj prijedlog odbijen. Zbog toga se sa snagama i vezanim rukama ne može više osiguravati ugrožena hrvatska sela u okolini Karlovca, što stalno traži i narod i upravne oblasti.

4. 35. ustaška pripremna bojna morala (duha) je ispod nule, pa njen prelaz u djelatnu bojnu neće biti nikakva dobit.«[39]

Poslije akcije kod Krnjaka i bjekstva ustaško-domobranske posade iz Brezove Glave, neprijatelj više nije do kraja rata imao svojih posada u Tušiloviću, Brezovoj Glavi i Krnjaku. Cesta Tušilović—Krnjak—Slunj nalazila se od tada u partizanskim rukama, a neprijatelj ju je jedino koristio nekoliko dana, u proljetnoj ofanzivi 1944. godine. Ova akcija 1. kordunaške udarne brigade i dijelova Kordunaškog partizanskog odreda imala je i šire značenje. U prvom redu prekinuti su ispadi neprijateljskih jedinica od Duge Rese i Karlovca prema Kordunu pa je teritorija kotara Vojnić postala bezbjednija, a narod sigurniji.

Osiguranje žetve i vršidbe 1943. godine

Početkom juna 1943. jedinice 8. kordunaške divizije vratile su se iz Like na Kordun nakon petomjesečnih borbi u Lici radi obezbjeđenja žetve i vršidbe. Stab divizije, u saglasnosti sa Štabom 4. korpusa, donio je odluku da se napadnu i likvidiraju neprijateljske posade u Slunju, Cetingradu i Vel. Kladuši, a nakon oslobođenja ovih mjesta da se napadne i likvidira neprijatelj u Skakavcu. Likvidacijom pomenutih neprijateljskih posada čitav Kordun, osim Topuskog, bio je oslobođen, a time su se i žetveni radovi odvijali pod povoljnijim i sigurnijim uslovima.

Prije žetvenih radova 2. kordunaška udarna brigada, ojačana jedinicama 3. kordunaške brigade, napala je 17. juna jaču domobransku posadu u Cetingradu. Poslije višesatnih borbi neprijatelj je prinuđen na kapitulaciju. U toj borbi poginulo je 60 domobrana, a oko 160 se predalo. Već 18. juna 3. ud. brigada, ojačana s dva bataljona 2. brigade i divizijskom artiljerijom, napala je neprijatelja u Slunju, a sutradan ujutro Slunj je oslobođen. Uslijedio je napad na jak domobransko-žandarmerijski garnizon u Vel. Kladuši. Ovim napadom, mada je neprijatelj pretrpio velike ljudske i materijalne gubitke,[40] Kladuša nije zauzeta jer je u toku dana garnizonu stigla jaka njemačka pomoć.

Oslobođenjem Slunja i Cetingrada stvoreni su mnogo povoljniji uslovi za osiguranje slobodne teritorije Korduna.

Radi obezbjeđenja Korduna u toku žetve, 2. jula 3. bataljon 3. brigade posjeo je položaje na pravcu zaselak Potkrajci—Karamarkovići, a 2. bataljon u rejonu sela Kosjeri, na desnoj obali Korane. Oba bataljona imala su zadatak da zatvore put Barilović—Krnjak i da kontrolišu cestu Barilović—Perjasica i

*9 HAK, kutija 8. ud. divizije.

40 o borbama 8. divizije za oslobođenje Slunja, Cetingrada i Vel KladuSe vidi zbornik, tom 5, knj. 16, dok. br. 62, 88 i 104.

dolinu rijeke Korane. 4. bataljon razmješten je u rejonu Tušilovića i Brezove Glave radi zatvaranja komunikacije Karlovac—Tušilović i obezbjeđenja slobodne teritorije kotara Vojnić od Karlovca i Barilovića. 1. bataljon 3. brigade razmješten je u rejonu Klipina Brda i Mandić-Sela radi zatvaranja pravaca od Vukmanića, Bukovice i pravca koji od Skakavca i Karlovca vodi prema Utinji i, dalje, prema Vojniću i Vrginmostu. Pored osnovnih zadataka bataljona 3. brigade ljudstvo brigade često je pružalo pomoć seoskom stanovništvu u obavljanju poljoprivrednih poslova.

Slobodnu teritoriju kotara Vojnić od pravca Velike Kladuše obezbjeđivala je 2. brigada 8. divizije, i tako je teritorija kotara Vojnić bila dobro obezbijeđena od neprijateljskih posada u Bariloviću, Dugoj Resi, Karlovcu i Velikoj Kladuši.

Od 2. do 20. jula nije bilo značajnijih događaja, izuzev nekoliko pokušaja neprijatelja da prodre prema slobodnoj teritoriji Široke Rijeke, Gejkovca, Bukovice i Tušilovića. Jedan takav ispad izvršila je ustaška četa 12; jula. Ustaše iz Vukmanića pokušale su se probiti prema Klipinu brdu i Utinji, ali su naišli na jaku vatru naših jedinica na obezbjeđenju pa su se vratili u bazu.

Miran i neometan tok radova oko spremanja ljetine poremetio je ojačani talijanski puk koji je, ujutro, 21. jula prodro iz rejona Duge Rese i Karlovca na teritoriju općine Barilović zaposjevši sela Leskovac, Galović-Selo i Barilović. Po upadu u Barilović talijanski fašisti forsirali su Koranu kod Barilovića i formirali mostobran na desnoj obali Korane suprotno od Barilovića. Slabije snage 3. bataljona 3. ud. brigade koje su se nalazile na pomenutim položajima bile su prisiljene da se povuku dublje prema slobodnoj teritoriji. Istog dana, Stab 3. brigade utvrđuje da se Talijani namjeravaju probiti prema Krnjaku i slobodnoj teritoriji kotara Vojnić radi ometanja poljoprivrednih radova i pljačke žita, stoke i ostalih dobara.

Stab 3. brigade, po naređenju Štaba divizije, noću 21/22. jula izvršio je nov raspored jedinica. 2. bataljon posjeo je položaje u rejonu Vukmanske Bukovice, 1. bataljon prebačen je u rejon Tušilovića, a 3. i 4. bataljon u s. Makovac, Mali i Veliki Kozinac i Kosijersko Selo. U toku ove noći u rejon sela Dugi Dol stigao je iz Budačke Rijeke i Stab 3. brigade sa prištapskim jedinicama, baterijom brdskih topova i baterijom haubica 105 mm. Na osnovu sugestije Štaba divizije, Stab brigade je odlučio da se u toku noći 22/23. jula izvrše pripreme za napad, a noću 23/24. jula da se napadne talijanski mostobran na desnoj obali Korane, radi likvidiranja neprijatelja ili zaustavljanja njegova daljnjeg prodora na slobodnu teritoriju Korduna. Prije podne, 23. jula, neprijateljsko lijevo krilo s mostobrana izvršilo je ispad prema jedinicama 4. bataljona i u pravcu Koranskog Brijega. Neprijatelju je uspjelo da potisne partizansku četu a potom da upadne u selo Koranski Brijeg do zaseoka Malića. Oko 13 sati, neprijateljska artiljerija s visova iznad Barilovića otvorila je vatru na selo Dugi Dol, gdje se nalazio i štab 3. brigade. Dejstvo talijanske artiljerije u pozadini brigade bio je znak da će neprijatelj i s centralnog dijela mostobrana krenuti u napad duž puta Barilović—Dugi Dol—Krnjak. Stab 3. ud. brigade donosi odluku da 4. bataljon izvrši protivnapad na neprijateljski klin isturen ispred mostobrana sve do sela Malića. Po prijemu naređenja, štab 4. bataljona izvršio je kratke pripreme, neopaženo privukao čete do zaseoka Malići i iznenadno izvršio juriš na Talijane. Neprijatelj nije spremno dočekao napad 4. bataljona. Došlo je do zabune u njegovim redovima, što koriste čete 4. bataljona i na juriš izbacuju Talijane iz Malić-Sela. Odstupanje Talijana od Koranskog Brijega štitila je snažna mitraljeska, minobacačka i artiljerijska

vatra s lijeve obale Korane. U međuvremenu pojavila se i eskadrila aviona bombardera koji su mitraljirali i bombardirali položaje 3. brigade. Jedinice 4. bataljona zaposjele su položaje u selu Koranskom Brijegu.

U toku 23. jula brigada je izvršila detaljno izviđanje neprijatelja i njegovog rasporeda na jednoj i drugoj strani Korane. Došlo je do spoznaje da je neprijatelj znatno jači u ljudstvu i naoružanju. Štab brigade ipak donosi odluku da se neprijatelj napadne, pokuša razbiti i odbaciti prema Karlovcu. Za izvršenje napada određeni su 3. i 4. bataljon, ojačani pratećom četom brigade i baterijama topova i haubica. Trebalo je da 3. bataljon izvrši napad na dijelu puta Krnjak—Barilović, a 4. pravcem selo Mlakovac—zaselak Podgrajci, sudejstvujući lijevo s 3. bataljonom. Brdska baterija s položaja iz sela Dugi Dol — k. 199, imala je zadatak da neutrališe neprijateljsku artiljeriju i minobacače koji su se nalazili u rejonu sela Leskovca.

Prema podacima koji su dobiveni izviđanjem, neprijatelj se na zauzetim položajima dobro utvrdio, a jedinice na mostobranu bile su ojačane automatskim oružjem. Sjeverno od Barilovića i na okolnim visovima neprijatelj je, pored artiljerijskih jedinica, imao ojačan bataljon pješadije koja je imala zadatak da vatrom iz mitraljeza, minobacača i artiljerije podržava svoje jedinice na mostobranu. Na osnovu tih podataka Štab brigade je još pri izradi plana napada predvidio da neprijatelj neće lako napustiti položaje na desnoj obali Korane i da će nastojati mostobran ne samo održati već i proširiti kako bi stvorio pogodnije uslove za dalji pokret u dubinu slobodne teritorije.

Noću 23/24. jula u 21 sat 3. i 4. bataljon krenuli su u napad. Mada je pao prvi mrak, neprijatelj je blagovremeno uočio pokrete naših bataljona još iz rejona koncentracije te otvorio na njih artiljerijsku i minobacačku vatru. Kako je neprijateljska art. vatra bila prilično jaka, podilaženje bataljona bilo je usporeno. I brdska baterija je otkrivena pa ju je talijanska artiljerija brzo neutralisala te je tako pješadija 3. i 4. bataljona ostala bez artiljerijske podrške. U 22 sata 3. i 4. bataljon izbili su na jurišne položaje i pod zaštitom sopstvene pješadijske vatre krenule na juriš. Međutim, čim se krenulo sa jurišnih položaja, neprijatelj je najprije svijetlećim raketama osvjetljavao položaje jedinica, a potom ih zasuo jakom i preciznom vatrom. Napad je zaustavljen. Poslije ponoći napad je ponovno obnovljen, ali, kao i prvi put, bez uspjeha. U zoru 24. jula odustalo se od daljih napada, a Štab brigade je odlučio da rasporedom svojih bataljona stegne talijanski mostobran i ne dozvoli Talijanima prodor s mostobrana prema Krnjaku, Donjem Skradu ili Tušiloviću. Radi ostvarenja tog zadatka 3. bataljon posjeo je položaje na liniji k. 169 — Koransko Selo (t. 265), a 4. bataljon u selu Mlakovcu. Bataljoni su imali zadatak da održavaju tijesnu vezu s 1. i 2. bataljonom te da budno prate pokrete neprijatelja. Cio dan neprijatelj je ostao na mostobranu, a 25. jula Talijani su se povukli s desne obale Korane i vratili u Karlovac i Duga Resu.

Mada jedinice 3. brigade nisu uspjele razbiti neprijatelja na mostobranu i baciti ga u Koranu, brigada je ipak uspjela zaustaviti dalji prodor Talijana prema Krnjaku i Vojniću. Upornom odbranom naše jedinice u potpunosti su izvršile zadatak obezbjeđenja poljoprivrednih radova.

Operacija »Panter«

Poslije završetka akcije 8. divizije oko Gline, Gora i Hrastovice novembra 1943. godine, 2. brigada 8. divizije krenula je prema Lici, a ostale jedinice

Divizije prema Pokuplju i Žumberku. Taj plan poremetila je njemačka operacija »Panter«. Početkom decembra 1943. godine Nijemci i ustaše grupisali su jake snage oko slobodne teritorije Korduna i Banije. Od Ogulina, Oštarija i Karlovca krenula je prema Primišlju, Slunju i Petrovoj gori 371. njemačka divizija, koja je sredinom novembra stigla iz Italije.[41] Ova divizija bila je ojačana 3, 5, 10. i 33. ustaškom bojnom. Na relaciji Glina—Petrinja bila je skoncentrisana 1. kozačka divizija, a duž pruge Sunja—Bihać 373. legionarska divizija »Tigar«. Na teritoriji Cazinske krajine nalazila se muslimanska milicija Huske Miljkovića jačine oko 3000 naoružanih ljudi.

Koncentracija neprijatelja vršena je u vezi s planom njemačke 2. oklopne armije koja je poslije zauzeća jadranske obale nastojala da ofanzivnim akcijama obezbijedi pozadinu i komunikacije koje izvode od rijeke Save prema moru.[42] Nijemci i ustaše su namjeravali razbiti jedinice 4. korpusa NOV Jugoslavije i protjerati ih s teritorije Banije, Korduna i Cazinske krajine. Istim planom Nijemci su predvidjeli da se pohvataju svi sposobni muškarci od 15 do 55 godina i da se otpreme u sisački logor. U zapovijesti 15. brdskog armijskog korpusa od 1. decembra 1943. koji je rukovodio ovom operacijom, pored ostalog, piše:

»Komunističke bande između Une i Korane (oko 7—8000 ljudi, djelomično sa zaplijenjenim talijanskim oružjem) svojim dijelovima napadaju zasad Glinu i stalno ometaju saobraćaj na željezničkim linijama Zagreb—Sunja—Bihać. One se pritom oslanjaju na mnoga svoja skladišta za snabdijevanje i skrovišta, prvenstveno u Šamarici i na području Petrove gore...

6. Cjelokupno za vojnu službu sposobno muško stanovništvo od 15 do 55 godina staro na pročešljanom području treba evakuisati i predati u logor vi Sisku.. .[43]

Početak neprijateljskih dejstava bio je predviđen za ponoć 7. decembra. Već 6. decembra poslijepodne neprijatelj je vršio pomjeranje svojih jedinica kako bi u određeno vrijeme lakše i brže upao na slobodnu teritoriju Korduna, i to u prvo vrijeme od pravca Oštarija prema Primišlju, te od Karlovca prema Tušiloviću i Sjeničaku. Prema Primišlju nastupala je južna grupa sastava 671. grenadirski puk, ojačan dijelovima 670. grenadirskog puka i dijelovima 371. divizije.

Sjeverna grupa sastava 699. grenadirski puk iste divizije, ojačan dopunskim bataljonom, s 10 tenkova i 3, 5. i 10. ustaškom bojnom, već 6. decembra, poslije podne, izbila je u selo Tušilovački Cerovac, gdje je došlo do sukoba između neprijateljskih prednjih dijelova i jedne čete Kordunaškog partizanskog odreda.

Poslijepodne, 6. decembra, 2. udarna brigada 8. divizije nalazila se na putu prema Veljunu otkuda je 7. decembra trebala nastaviti maršem prema Plaškom i Lici. Jedinice 1. brigade nalazile su se na odmoru u Bučici i Taborištu kraj Lasinje, a 3. brigada bila je na odmoru u rejonu Jamničke Kiselice i Lasinje, spremna da zajedno s 1. brigadom pređe Kupu i uputi se prema Pokuplju i Žumberku.

Rano 7. decembra neprijatelj je iz Karlovca i Cerovca krenuo u dvije kolone prema slobodnoj teritoriji. Jedinice 699. grenadirskog puka s ojačanjima

41 Zbornik, tora 5, knj. 22, dok. br. 150.

42 Knjiga Oslobodilački rat naroda Jugoslavije, knj. 2.

43 Zbornik, tom 5, knj. 22, dok. br. 140.

prošle su Tušilović i u toku dana ušle u Vojnić, gdje su zanoćile. Dijelovi 3, 5. i 10. ustaške bojne izbili su na liniju selo Kablar—s. Banski Kovačevac radi osiguranja lijevog boka njemačkih jedinica koje su prodirale pravcem Karlovac—Vojnić. Istog dana krenuo je i neprijatelj od Oštarija i Ogulina prema Primišlju, gdje se sukobio s prednjim dijelovima 2. kordunaške ud. brigade.

Poslijepodne 1. ud. brigada stigla je na teritoriju Vrginmosta i Katinovca radi zatvaranja komunikacije i ometanja saobraćaja na putevima Topusko—Vel. Kladuša i Vrginmost—Vojnića. Sutradan bilo je jasno da neprijatelj ne namjerava prema Velikoj Kladuši, pa je 1. brigada svoj 4. bataljon prebacila na cestu Knežević Kosa—Vojnić, a 2. bataljon prebačen je u rejon sela Ključara radi kontrole pravca Vrginmost—Vojnić i Vojnić—selo Radonja. Ostala dva bataljona nalazila su se u rejonu puta Vrginmost—Biljeg. U toku dana Stab Brigade se s predstavnicima Komande kordunaškog područja i Okružnog NOO-a za Kordun dogovorio o zaštiti stanovništva i naseljenih mjesta te o boljem osiguranju pozadinskih ustanova. Prvih dana stanovništvo ugroženih sela bilo je ili evakuisano ili se nalazilo u strogoj pripravnosti. Partizanske straže su bile u strogoj pripravnosti. I pored toga u selima se radilo na svakodnevnim poslovima.

Oko 9 sati 9. decembra ojačana njemačka četa se po gustoj magli i pokrivenom zemljištu neopaženo probila iz Vojnića preko sela Radonje na Petrovac, gdje se sukobila s patrolama 2. bataljona 1. brigade. Čim je Rade Škaljac, komandant bataljona, čuo borbu na Petrovcu, uputi se najkraćim putem sa ostatkom bataljona u tom pravcu. U širem rejonu brda Petrovca dijelovi 2. bataljona susreli su se s njemačkom kolonom te je neprijatelj prisiljen da se povlači u Vojnić. Napad na njemačku kolonu vrši i glavnina 2. bataljona, pa Nijemci ostavljaju pedesetak zarobljenih civila i robu koju su opljačkali kroz sela.

Naredna tri dana, 10, 11. i 12. decembra, Nijemci su jačim pješadijskim snagama, podržani artiljerijom i tenkovima, pokušali da se probiju u Petrovu goru, ali su uvijek bili odbijeni. Dijelovi 1. brigade su, istovremeno sadejstvujući s bataljonima 3. brigade 8. divizije, svakodnevno vodili borbe za komunikaciju Karlovac—Vojnić—Vrginmost. U tim borbama ni jedna ni druga strana nije uspjela da postigne zapaženije uspjehe. Nijemci, i pored svih nastojanja, nisu uspjeli da 1. i 3. brigadu odbace od komunikacije, a pomenute brigade nisu uspjele da neprijatelju nanesu ozbiljnije gubitke i da mu onemoguće bilo kakav pokret ovim putem. Ipak može se reći da su naše brigade imale više uspjeha, jer su Nijemci svaki pokret skupo plaćali ljudskim i materijalnim gubicima. Neprijatelju niti jednog momenta nije dozvoljeno da se razvije van puta, da uništava jedinice brigada i da hvata sposobne muškarce za vojsku, što je bio glavni cilj njegove ofanzive.

Poslije podne 8. decembra 3. brigada 8. divizije s tri bataljona napala je ustaše u rejonu Sjeničaka. Tom borbom zaustavljeno je njihovo dalje nastupanje.

Prije podne 11. decembra 3. brigada, bez 4. bataljona, posjela je položaje, jednim bataljonom selo Cvijanoviće, jednim selo Okič i jednim selo Zivković Kosu. Četvrti bataljon brigade ostao je na Klipinu Brdu i Utinji radi zatvaranja pravca Skakavac—Vojnić i radi obezbjeđenja pozadine brigade od pravca Skakavca.

U vrijeme posjedanja položaja četa 2. bataljona naišla je na neprijatelja u zaseoku Trkulje, u Brezovoj Glavi. Prije 10 sati 2. bataljon napao je njemačke položaje u Trkuljama i Okiču. Borba je bila dosta oštra jer se neprijateljsko

osiguranje nije dalo povući od puta. Poslije 10 sati 11. decembra, kada je već izgledalo da će 2. bataljon ovladati neprijateljskim položajima, stigla su neprijatelju pojačanja od Vojnića i Karlovca. Poslijepodne, 11. decembra, neprijatelj je jačim snagama nastojao da 3. brigadu odbaci od Zivković Kose, Okiča i Cvijanovića i tako oslobodi komunikaciju Karlovac—Vojnić za upotrebu. Neprijatelju nije pošlo za rukom da odbaci brigadu dalje od sela Bukovice. U sumrak 11. decembra 3. bataljon 3. brigade prebačen je na suprotnu stranu ceste, u šumu Loskunju, tako da se Brigada još čvršće vezala za put koji vodi za Vojnić i držala ga pod unakrsnom vatrom.

U toku 12. i 13. decembra vođene su i dalje borbe na putu Karlovac—Vojnić. Put je postao skoro neprolazan. Nijemci ga napuštaju i težište odbrane prenose na Vojnić i okolinu, ali već 14. decembra u 7 sati dijelovi neprijateljskih snaga počeli su se povlačiti iz Vojnića prema Vrginmostu. Neprijateljska kolona od Primišlja probila se pored Slunja i ušla u Vojnić. Štab 1. brigade odlučio je da se 14. decembra u 15 sati izvrši napad s 1. i 2. bataljonom i 4. bataljonom 2. brigade na neprijatelja u Vojniću. Ta borba bila je uporna i oštra. Nijemci su iz tenkova i zidina zapaljenih kuća pružali jak otpor koji je trajao sve do 23 sata 14 decembra. U to vrijeme neprijatelj je pod zaštitom artiljerije, tenkova i noći uspio da se izvuče iz Vojnića i krene prema Vrginmostu.

Naročito tešku borbu u Vojniću vodio je 4. bataljon 2. brigade. Bataljon je svoje napade usmjeravao prema raskrsnici puteva u mjestu, gdje su se nalazila dva oštećena njemačka tenka koje je neprijatelj koristio kao bunkere i iz njih mitraljeskom vatrom i ručnim bombama tukao borce 4. bataljona. Videći da im prijeti opkoljavanje, Nijemci su jedan tenk zapalili, a pri pokušaju da

to urade i s drugim, bili su spriječeni. Ostavili su tenk i povukli se iz Vojnića. U posljednjim jurišima na Vojnić 4. bataljon je imao 4 poginula i 6 ranjenih vojnika, a među ranjenim bio je i Dragan Pajić, komandant bataljona. U Vojniću je zaplijenjen oštećeni tenk, koji je kasnije popravljen, 3 mitraljeza, 1 top 47 mm, 1 radio-stanica, 300 granata za haubice, 200 mina za minobacače, 1000 metaka za mitraljeze i 25 ručnih bombi.

Gonjenje neprijatelja iz Vojnića prema Vrginmostu vršio je 1. i 2. bataljon 1. brigade. Na izlasku iz Vojišnice došlo je do vrlo oštrog sukoba. Nijemci su u borbu ubacili i četu tenkova da bi se lakše izvukli. U ovom sukobu oštećena su dva neprijateljska tenka po 20 tona koje neprijatelj nije uspio izvući niti zapaliti. Tako su jedinice 1. i 3. brigade sa 4. bataljonom 2. brigade zaplijenile 3 tenka. Zaplijenjena su i 2 kamiona, a 8 kamiona je uništeno.

U njemačkoj operaciji »Panter« jedinice 8. divizije imale su 40 mrtvih i 82 ranjena.[44] Neprijateljski gubici bili su mnogo veći: 240 Nijemaca je poginulo, a više od 300 je ranjeno, 6 je zarobljeno. U osmodnevnim ofanzivnim akcijama neprijatelj se uz osjetne gubitke uspio probiti putevima Karlovac—Vojnić—Vrginmost. Brigade 8. divizije upornom odbranom, povremenim protivnapadima i velikom mobilnošću ograničile su neprijateljska kretanja samo duž nekih glavnih komunikacija. Poslije ove ofanzive teritorija kotara Vojnić, pa skoro i čitavog Korduna, bila je ponovno slobodna. Pojedinci i neke jedinice pokazali su zadivljujuće primjere hrabrosti i snalažljivosti.

U toku 10. decembra, kad je neprijateljska jača kolona od Vojnića izbila u

[44] U Zbornik, tora 5, knj. 22, dok. br. 90, 132, 140 i 150.

pozadinu 1. bataljona 1. brigade, došlo je do žestoke borbe u kojoj je bolničarka Filipina Ivančić, previjajući težeg ranjenika, bila odsječena od bataljona. Da ne bi zajedno s ranjenikom pala u ruke neprijatelja, Filipina ranjenika uvlači u obližnje žbunje i s njim ostaje 48 sati neotkrivena. U dva maha Nijemci su došli skoro do njih, trebalo je puno prisebnosti i psihičke snage da se izdrži dvodnevno nespavanje, glad, studen i briga za ranjenika.

U toku 13. decembra 4. bataljon 1. brigade napao je neprijateljski utvrđeni položaj na Kosić-brdu, kraj Vojišnice, koje je držalo oko 150 Nijemaca. Prvi nalet bataljona bio je iznenadan i smion tako da se bataljon brzo probio u sistem njemačke odbrane. U tom napadu posebno se ističe 3. vod 1. čete s vodnikom Ilijom Miljkovićem. On je vještim manevrom i smjelim napadima nožem i bombama uništavao jednu za drugom njemačke otporne tačke. U toku jednosatne borbe Nijemci su sabijeni na malen prostor. Miljković i njegov komandir čete Žiža Novak su poginuli. Napad je usporen i kasnije obustavljen.

Borbe za konačno oslobođenje zemlje

Od završetka neprijateljske operacije »Šah«, koncem maja 1944, pa sve do konca marta 1945. godine, na teritoriju kotara Vojnić nije kročila neprijateljska čizma niti je na ovoj teritoriji bilo borbi, izuzev nekoliko manjih sukoba s neprijateljskim slabijim snagama u rejonu Tušilovačkog Cerovca, Vukmanića i Perjasice. Tek u vrijeme borbi za oslobođenje Bihaća, 25. marta 1945, jače neprijateljske snage, sastavljene od 20. njemačkog lovačkog puka, 4. policijskog puka i 13. ustaško-domobranske divizije, krenule su od Ogulina, Generalskog Stola i Karlovca prema Perjasici, Poloju, Primišlju, Slunju i Rakovici. U zoru 26. marta neprijatelj je ovladao, pored Perjasice, Poloja i Pnmišlja i širim rejonima Slunja, a njegovi prednji dijelovi izbili su u rejon Rakovice. Trebalo je da neprijateljske snage dolaskom u ovaj dio Korduna u prvom redu izvrše prihvat svojih jedinica koje su se povlačile od Cazina i rejona Bihaća i bile su u sve težoj situaciji. Neprijatelj je namjeravao da što duže u svojim rukama održi Karlovac kao važno čvorište i tako obezbijedi povoljnije uslove za izvlačenje jedinica iz Bosne i Slavonije prema Zagrebu. U vezi s tim neprijatelj je odlučio da istočno i južno od Karlovca postavi nekoliko linija odbrane. Trebalo je da prva linija odbrane bude na potezu Vukmanić—Barilović—Perjasica—Poloj—Primišlje—Oštarije.

U toku najžešćih borbi u Bihaću, Štab 8. kordunaške ud. divizije izvlači iz borbe 3. ud. brigadu i upućuje je u susret neprijatelju prema Slunju i Rakovici. U to vrijeme i 1. kord. udarna brigada povučena je iz Like u rejon Primišlja. Na tom dijelu terena trebalo je zaustaviti dalje napredovanje neprijatelja i odbaciti ga natrag prema željezničkoj pruzi Oštarije—Generalski Stol.

25. marta u 9 sati dijelovi 1. kordunaške brigade sukobili su se u rejonu Tržića i Primišlja sa jačim njemačkim snagama. U to vrijeme druge neprijateljske snage već su bile na teritoriju Perjasice, zaposjele Poloj i usmjerile se u pravcu Slunja. Pred jačim neprijateljskim snagama 1. kordunaška brigada odstupa od Primišlja prema Rakovici. Ujutro 27. marta 3. brigada s 1, 2. i 3. bataljonom izvršila je napad na neprijatelja — 1. bataljon napao je neprijatelja na brdu Melnica kod Slunja, a 2. i 3. bataljon napali su neprijateljske položaje u rejonu brda Kosovo i u zaseoku Katići kod Slunja. Četvrti bataljon bio je u rezervi.

Prva ud. brigada s 2. bataljonom držala je položaje u rejonu Tušilovića i

Tušilovačkog Cerovca radi obezbjeđenja slobodne teritorije od pravca Karlovca. Sa 1, 3, 4. i 5. bataljonom brigada je također ujutro 27. marta, napala na neprijateljske položaje u rejonu Rakovice.[45] Cijeli dan 27. marta vodile su oštre borbe jedinice 1. i 3. brigade 8. divizije na frontu oko 20 km duž ceste Rakovica—Slunj. Prije podne 27. marta bataljoni 3. brigade dva puta su jurišali na neprijatelja, ali su svaki put bili odbijeni na polazne položaje. Poslije 12 sati 3. brigada kreće i po treći put u napad u koji je ubacila i bataljon iz brigadne rezerve. Ovog puta neprijatelj se nije mogao više oduprijeti, već je pod zaštitom artiljerijske i minobacačke vatre napustio položaje i počeo se naglo povlačiti prema selu Zečevu Varošu, Pri mišlju i Poloju.

Bataljoni 1. kordunaške brigade također su bezuspješno cijelo prije podne 27. marta napadali na neprijatelja oko Rakovice. Oko podne u rejon Rakovice stigla je i 14. brigada 19. dalmatinske divizije s brdskim divizionom i tenkovskim bataljonom. Zajedničkim snagama kordunaških i dalmatinskih bataljona neprijatelj je, nakon ogorčenih borbi i gubitaka u ljudstvu i materijalu, prisiljen na povlačenje prema Primišlju.

U borbama s neprijateljem 27. marta jedinice 1. i 3. brigade 8. divizije imale su 5 nestalih, 15 mrtvih i 43 ranjena borca i starješine. Neprijateljski gubici: zarobljeno je 8 Nijemaca, oko 200 ih je ubijeno ili ranjeno. Zaplijenjen je 1 minobacač s 20 mina, 2 puškomitraljeza, 6 automata, 4 pištolja, 2 tromblonske puške sa 80 mina, 28 pušaka, oko 12.000 metaka 7,9 mm, preko 50 ručnih bombi, 2 poljske kuhinje i 1 radio-stanica.

Poslije povlačenja neprijatelja od Rakovice i Slunja, 1. i 3. brigada 8. divizije razmještene su u rejonima sela Gornji Skrad, Kuzme, Poloja i Primišlja. U to vrijeme štab 8. divizije s 2. i Muslimanskom brigadom kretao se iz oslobođenog Bihaća prema Rakovici. Na tom putu Muslimanska brigada vodila je žestoke borbe sa jedinicama 104. njemačke divizije koja se probijala od Cazina i Bihaća prema Primišlju i Karlovcu, a u zoru 29. marta 3. brigada napala je neke neprijateljske položaje oko Primišlja.

Od 28. marta do 16. aprila 1. kordunaška brigada bila je u rejonu Kuzme, Donjeg i Srednjeg Poloja, gdje je vodila skoro svakodnevne borbe s neprijateljskim izviđačkim dijelovima oko Perjasice i Poloja. U tom periodu neprijatelj je vrlo često dovodio nova, svježija pojačanja radi ojačanja lanca odbrane Perjasica—šuma Raletina—Primišlje.

Sredinom aprila u rejonu Perjasice nalazio se 1. domobranski puk ojačan bataljonom iz 1. njemačkog rezervnog puka. Na liniji Perjasica—Poloj nalazio se 4. ustaški bataljon 13. ustaško-domobranske divizije s još nekim njemačkim jedinicama, a na prostoru Poloj—Primišlje 724. puk njemačke 104. divizije. U blizini se nalazio i 20. njemački puk s ojačanjima.

Poslije podne 17. aprila štab 8. divizije izdao je borbenu zapovijest za napad[46] kojom je predviđeno da divizija s 1, 2. i 3. i Muslimanskom brigadom 18. aprila, u zoru, napadne i zauzme neprijateljske položaje na liniji Perjasica—Poloj—Primišlje—Tržić. U pozadini 8. divizije nalazila se 34. divizija NOV s dvije brigade, koje su bile spremne da po potrebi priteknu u pomoć 8. diviziji.

U vezi s borbenom zapovijesti 8. divizije, 1. brigada imala je zadatak da s 2.

15 U vrijeme borbd 1. 1 3. brigade kod Rakovice ostale jedince 8. divizije napadale su neprijatelja u Bihaću.
Arhiv Vojno-lstorijskog instituta JNA Beograd, kut. 828, br. registra 4—2/2.

16 Arhiv vojno-lstorijskog instituta JNA Beograd, kut. 828, reg. br. 14—1.

bataljonom i dalje ostane na teritoriji Cerovca i Tušilovića radi obezbjeđenja slobodne teritorije kotara Vojnić od pravca Karlovca. Jedan bataljon posjeo je položaje na desnoj obali Korane u rejonu sela Ponorac sa zadatkom da brani odstupnicu brigadi ukoliko bi bila potisnuta iz sela Perjasice, Koranskog Sela i Visočke. Ostali dijelovi brigade prije svanuća 18. aprila prešli su Koranu kod zaseoka Marinkovića s ciljem da napadnu na neprijatelja na liniji Perjasica—Poloj. Jedinice 3. brigade su noću 17/18. aprila krenule iz rejona sela Kuzme Perjasičke sa zadatkom da se neprimjetno provuku između neprijateljskih položaja na Raletini te da ulaskom u pozadinu neprijatelja izbiju kod Bijelog brda na rijeci Mrežnici i izvrše napad na Lončarevićevu glavu (k. 390) i na neprijateljske položaje u zaseocima Juzbašić i Adžibabe. Muslimanska i 2. brigada 8. divizije imale su zadatak da napadnu neprijatelja na brdima Raletine i u Donjem Primišlju. 18. aprila u 5 sati ujutro sve jedinice divizije otpočele su s napadom. Neprijatelj je bio dobro utvrđen te je iz većeg broja mitraljeza, minobacača i artiljerijskih oruđa vatrom zasipao naše nastupajuće streljačke strojeve. I pod takvim okolnostima nekim bataljonima 1. i 3. brigade uspijeva da zauzmu neprijateljske isturene položaje. Poslije 7 sati bataljoni 1. ud. brigade ponovno prelaze u napad, u kojem učestvuju i bataIjonske i brigadne rezerve. Neprijatelj se i dalje ne predaje, već u borbu ubacuje svježe snage i ponovnim protivnapadima izbacuje naše jedinice iz tek zauzetih položaja. U odbrani svojih položaja neprijatelj se služio raznim lukavstvima i varkama. Na pravcu djelovanja 3. brigade, na jedinice za vrijeme njihova podilaženja otvara jaku artiljerijsku i minobacačku vatru, a za to vrijeme njegova pješadija nalazi se u zaklonima na suprotnoj strani brda potpuno zaštićena od dejstva naše artiljerijske, minobacačke i mitraljeske vatre. Kada su jedinice brigade prišle na jurišno odstojanje, neprijateljska pješadija zauzimala bi položaje na prednjoj utvrđenoj liniji i odmah bi sručila paklenu vatru sa bliskih odstojanja po jurišnim strojevima bataljona. Na taj način neprijatelj je obično uspijevao da odbije sve naše napade. Zbog takve neprijateljske taktike i odlučnosti da se zauzeti položaji brane po svaku cijenu, nijedna brigada Divizije u toku napada 18. aprila nije postigla značajniji uspjeh. Da bi se izbjegli veliki ljudski i materijalni gubici, Stab Divizije odlučuje da se odustane od daljih napada te da se narednih dana vrše povremena izviđanja neprijatelja i napadi na isturene položaje kako bi se neprijatelj oslabio i konačno doveo u situaciju da se, pod pritiskom naših snaga, povuče prema Karlovcu. Poslije 20. aprila neprijatelj je potisnut iz Primišlja, ali je i dalje ostao na položajima Perjasica—šuma Raletina—Tržić—Kamenica—Tounj. Borbe na ovoj liniji trajale su sve do 25. aprila kada je divizija, po naređenju Štaba 4. korpusa, usiljenim maršem krenula za Ogulin i Gorski kotar, u rejon Rakeka i Ilirske Bistrice.

Poslije odlaska 8. divizije s teritorije Korduna njene položaje na dijelu Perjasice, Poloja i okolnih mjesta preuzele su brigade koje su nastavile započete borbe. Uskoro je neprijatelj, pod pritiskom naših snaga, napustio Perjasicu i položaje na desnoj obali Mrežnice i povukao se na drugi pojas odbrane Karlovca, koji se protezao pravcem Barilović—Belaj—Duga Resa—Generalski Stol.

U borbama u aprilu 1945. godine na teritoriji Perjasice i Poloja samo 1. kordunaška ud. brigada imala je oko 20 mrtvih, među kojima Milana Pajića, političkog komesara 2. bataljona, poručnika Dragana Dejanovića, obavještajnog oficira 3. bataljona, Nikolu Savića, komesara čete, starijeg vodnika Branka Blanušu, zamjenika komesara čete, Branka Devića, komesara čete i oko 40

ranjenih boraca i starješina, među kojima i komandanta 2. bataljona Miloša Madžara.

Vidljivo je da je teritorija kotara Vojnić, naročito 1941, 1942. i 1943. godine, bila izložena čestim oružanim dejstvima neprijatelja, a narod kotara Vojnić i teritorija kotara bili su opterećeni kako raznim obavezama tako i velikim stradanjima i iskušenjima. Narod je davao smještaj i ishranu velikom broju izbjeglica s drugih teritorija. Koncem jula 1941. na teritoriju kotara smješteni su Slovenci koje su hitlerovci deportirali iz Štajerske u Hrvatsku, a u januaru 1942. smještene su brojne porodice s teritorije kotara Vrginmost, čije su kuće i pokretnu imovinu uništile ustaše koncem 1941. i početkom 1942. godine. Na kraju ljeta ili početkom jeseni 1942. na teritoriju kotara razmještene su brojne izbjeglice sa teritorije bivše općine Drežnik i Rakovica čije su kuće uništene u ustaškoj ljetnoj ofanzivi. Godinu dana kasnije, u jesen 1943, na teritoriju kotara dolaze izbjeglice s teritorije Hrvatskog primorja, kvarnerskih otoka i Like. One ostaju na Kordunu do svršetka rata. Podaci o broju izbjeglica i vremenu provedenom na teritoriji kotara nisu prikupljeni, ali je sigurno da je to iziskivalo ogroman napor za domaćinstva kotara Vojnić, koja nisu imala hrane i prostorija za stanovanje ni za svoje porodice.

Narod ovog kotara bio je opterećen i drugim davanjima i uslugama za potrebe partizanskih jedinica, pozadinskih ustanova i društveno-političkih organizacija. Budući da teritorija kotara Vojnić čini centralni dio Korduna te da su se na toj teritoriji ili u njenoj blizini nalazile centralne ustanove i štabovi okruga Karlovac, Korduna i Hrvatske, ona je imala veliku ulogu i značaj. Teritorija kotara bila je raskrsnica puteva i veza ustanova i štabova Hrvatske i okruga Karlovac prema Baniji, Slavoniji, Pokuplju, Zumberku, Gorskom kotaru, Sloveniji, Lici i Bosanskoj krajini. Ovom teritorijom stalno su prolazile partizanske jedinice, kuriri, politički radnici, ranjenici i druge osobe koje su dolazile na Kordun ili prolazili u druge krajeve. Cijeli rat na teritoriji kotara boravila je Komanda kordunaškog područja, Okružni NOO za Kordun, Okružni komitet KPH Karlovac, Okružni komitet SKOJ-a i Okružni odbor AF2-a Karlovac. U tim ustanovama, odjeljenjima i jedinicama vezanim za ustanove nalazio se veći broj ljudi koje je trebalo smjestiti pod krov i većinu prehraniti. Pored toga uz ove ustanove i štabove bile su vezane bolnice, radionice, pekare, mesnice, ekonomije, razne pozadinske jedinice i slično pa je i njih djelimično trebalo smjestiti i hraniti.

Na teritoriji kotara prostire se Petrova gora, u kojoj je bila bolnička baza za ranjenike i bolesnike ne samo jedinica Korduna već i jednim dijelom za jedinice s teritorije Zumberka, Cazinske krajine, Pokuplja i Like. Velik je broj žena i omladine iz okoline Petrove gore radio za potrebe bolnica. U neposrednoj blizini Petrove gore nalazi se Kestenova gora i Gornji Skrad, gdje su se nalazile bolnice. Osim bolnica, u Petrovoj gori se nalazio i velik kompleks magacina s hranom i naoružanjem te štamparije i mnoge radionice koje su radile za potrebe kotarskog NOO-a Vojnić, Komande područja i 4. korpusa NOVJ.

Skoro čitavog rata na teritoriji kotara nalazio se dječji dom, najprije u selu Vojnički Grabovac, a kasnije u selu Radonji. I ovi domovi bili su vezani za stanovništvo okolnih sela. Na teritoriji kotara Vojnić skoro čitavog rata radili su brojni kursevi u Vojničkom Grabovcu, zaseoku Božići kraj Debele kose i selima Kuplenskom, Miholjskom i Prisjeci. Kursevi za obuku omladinaca nalazili su se u Gornjem Budačkom, Zagorju i Dunjaku, a politički kursevi održavani su u Miholjskom, Prisjeci, Vojniću i u Gornjem Skradu.

Razne konferencije i zborovanja održavana su već od 1941. godine pa sve do konca rata, tako su u septembru i novembru 1941. godine u Crnoj lokvi na Petrovoj gori održane 1. i 2. konferencija delegata NOP-a Korduna i Banije. Prva okružna konferencija AF2-a održana je augusta 1942, a 2. i 3. konferencija u Vojniću.

Teritorija kotara Vojnić i cijelo područje Korduna bili su veliko kontinuirano ratište koje se odlikovalo masovnošću narodnooslobodilačkog pokreta, idejnom čistoćom i jedinstvom fronta i pozadine. Ova teritorija bila je sigurna baza za smještaj i ishranu brojnih jedinica, štabova, ustanova i izbjeglica s drugih teritorija. O privrženosti naroda ovog kraja narodnooslobodilačkoj borbi najbolje govori podatak da je svaki treći stanovnik kotara Vojnić dao život na oltar slobode, za bolju i sretniju budućnost naroda i novih generacija.

Formiranje i prerastanje partizanskih jedinica u brigade i divizije

Nastanak proleterskih četa. Druga okružna konferencija KPJ za okrug Karlovac, koja je održana u martu 1942. u Velikoj Kladuši, dala je velik impuls daljem i još bržem razvoju NOP-a i partizanskih jedinica Korduna. Nešto prije okružne konferencije, Glavni štab NOP Hrvatske izdao je naredbu o formiranju proleterske čete na Kordunu. U vezi s ovim zadatkom Stab Grupe kordunaških partizanskih odreda odlučio je da, pored ove čete, formira po jednu proletersku četu pri svakom kordunaškom partizanskom odredu. U naredbi štaba Grupe KPO od 13. marta 1942. precizirano je: nacionalni i socijalni sastav ljudstva, borbenost te jačina i naoružanje proleterske čete.

Prva proleterska četa bila je predviđena da uđe u sastav Proleterskog bataljona Hrvatske. Četa je formirana koncem marta 1942. u selu Prisjeci u kući Laze Pavića, a u njen sastav su ušli izabrani borci iz jedinica 1. i 2. KPO. Nakon formiranja čete Mišo Šumonja, operativni oficir štaba grupe KPO, održao je s ljudstvom nekoliko sati praktične nastave iz predmeta strojeve obuke i taktike. Cilj ove obuke bio je da se ljudstvo međusobno bolje upozna te da se bolje obuči u pojedinim ratnim vještinama. Nakon nastave četa je pod komandom komandanta Grupe KPO krenula u prve borbene akcije. Jedna od prvih akcija bio je napad na ustaško-domobransku posadu u selu Siči kraj Duge Rese, a potom su slijedile druge akcije u rejonu Plaščanske doline. Sedmog maja četa je ušla u sastav 1. hrvatskog proleterskog bataljona kao njegova 1. četa. Dva mjeseca nakon toga Branko Kresojević okupio je u zaseoku Božići kraj Debele kose, kotar Vojnić, 68 novih boraca za popunu 1. prolet. kordunaške čete u Proleterskom bataljonu. Ovakva brza popuna Proleterske čete uslijedila je zbog toga što je do tada izvjestan broj ljudi iz proleterskog bataljona vraćen iz Like jer nisu odgovarali uslovima koji su traženi za borce-proletere, a nešto je izbačeno iz stroja jer su bili ranjeni ili poginuli u dotadašnjim borbama. Poslije prikupljanja boraca Kresojević je poveo ljudstvo za Liku i u rejonu s. Prijeboja kraj Plitvičkih jezera spojili su se s 1. kordunaškom četom Proleterskog bataljona. U kasnijim borbama pojavila se ponovno potreba za popunom 1. čete pa je sredinom septembra 1942. izdvojeno 30 fizički najsposobnijih i politički najbolje pripremljenih omladinaca Omladinske čete koja je tih dana upravo završila obuku u Gornjem Budačkom. Među tridesetoricom omladinaca sedam ih je bilo s teritorije kotara Vojnić.

U jesen 1942. bilo je 78 boraca i starješina s teritorije Korduna u Proleterskom bataljonu Hrvatske, a od njih je 27 s teritorije kotara Vojnić.

Prva proleterska četa 1. KPO formirana je 20. marta u zaseoku Vučkovići u Petrovoj gori. Negdje u isto vrijeme formirana je i 2. proleterska četa 2. KPO. Ove čete brojile su 65 do 70 ljudi, najboljih boraca partizanskih jedinica Korduna. Za komandira 1. čete postavljen je Miško Breberina iz sela Trebinje, kotar Vojnić, a za političkog komesara Rafajlo Višnjić iz Dubrava, kotar Veljun.

Poslije formiranja proleterskih četa uslijedili su prigovori Okružnom komitetu KPH Karlovac i Štabu grupe KPO od strane Glavnog štaba Hrvatske. Tako se na jednom sastanku OK KPH Karlovac razvila diskusija i polemika da li treba kordunaškim proleterskim četama oduzeti proleterski status jer, navodno, sastav ljudstva četa, kako po nacionalnom tako i po socijalnom sastavu, ne odgovara kriterijima za izbor ljudstva u proleterske čete.[47]

Sedamnaestog jula 1942. godine, po odluci Glavnog štaba Hrvatske 1. i 2. četa Grupe kordunaških partizanskih odreda, pod komandom Miška Breberine, upućene su s Korduna u sastav novoformiranog žumberačko-turopoljskog odreda na Zumberak. U novembru iste godine, u selu Sjeničaku na Kordunu, ove čete ušle su u sastav novoformirane 13. proleterske brigade »Rade Končar«, pa će tako ipak ljudstvo ovih četa zadržati naziv proletera.

U aprilu 1942. sa Korduna su u druge krajeve Hrvatske upućene četiri grupe partizana, tako je s teritorije Vojnića jedan vod partizana pod komandom Grge Milašinčića poslat na Zumberak. U isto vrijeme drugi vod, pod komandom Teše Bulata, otišao je na Zumberak, a jedan vod iz sastava 4. bataljona 1. KPO prebačen je na teritoriju Pokuplja. Prvi bataljon 2. KPO iz Perjasice poslao je jednu svoju četu, pod komandom Pere Brujića iz Jasnić-Brda i Drage Mrđenovića iz Burić-Sela, na teritoriju Bosiljeva i Vukove Gorice. Zadatak ovih partizanskih jedinica bio je da pomognu bržem i organizovanijem rasplamsavanju NOB-e na teritorijima koje su imale poteškoća u razvoju ustanka.

Šestog jula 1942. iz sastava 1. KPO izašao je 2. bataljon koji je brojio preko 300 boraca, uglavnom s teritorije kotara Vojnić. Jezgro bataljona činili su partizani bivših partizanskih odreda: Gaćeša-Selo, Brdo, Ključar, Vojišnica, Radonja, Jurga, Crna Lokva i Miholjsko. Drugi bataljon je 8. jula, pored dva bataljona ličkih partizana i jednog bataljona Banijskog partizanskog odreda, ušao u sastav Prve udarne brigade Hrvatske. Prema jednoj ocjeni štaba grupe KPO, 2. bataljon je u proljeće 1942. spadao u red najboljih kordunaških bataljona, s najbrojnijim ljudstvom i najjačim naoružanjem.

Formiranje udarnih bataljona. Koncem juna 1942. godine štab grupe KPO dobio je naređenje da se pri kordunaškim PO formira po jedan udarni bataljon. Prema zamisli vrhovnog komandanta, početkom 1942. počinju se formirati udarni partizanski bataljoni kao samostalne jedinice ili u sastavu partizanskih odreda i brigada. Oni nisu bili strogo vezani za jednu teritoriju, iako su nastajali u sastavu partizanskih odreda koji nisu napuštali teritoriju gdje su formirani.

Vrhovni komandant imao je na umu da, što se u praksi i ostvarilo, na ovaj način unese više dinamičnosti u djelovanje partizanskih odreda, da od njihova

47 Vidi Zbornik 3, izdanje Historijskog arhiva u Karlovcu, str. 333—335.

sastava napravi takve udarne snage koje će više manevrirati i zadavati udarce neprijatelju na širem operativnom prostoru i iz kojih će se moći najlakše formirati udarne brigade.

Na osnovu direktive GŠH i naređenja Prve operativne zone, Stab Grupe kordunaških partizanskih odreda izdao je 4. jula naredbu broj 25 za formiranje udarnih bataljona. U naredbi je stajalo da jačina bataljona bude najmanje 200 ljudi, naoružanih s 2 mitraljeza, 10 puškomitraljeza i puškama. U vezi s tom naredbom 7. jula u selu Radonji formiran je 1. udarni bataljon 1. KPO. U sastav Bataljona ušlo je 60 boraca iz 1. i 30 boraca iz 3. bataljona, ukupno 90 ljudi iz partizanskih jedinica s teritorija kotara Vojnić. S teritorije sjeničarskog-kirinskog kotara u Bataljon je ušlo 130 boraca, tako da je na dan formiranja imao 220 boraca i starješina raspoređenih u tri čete. Za komandanta Bataljona postavljen je Mile Bućan,[48] a za njegovog zamjenika Glišo Zjača[49] iz Utinje. Politički komesar bataljona postao je Nikola Gazibara[50] iz Donjeg Skrada. Zamjenik političkog komesara Stevo Radanović, operativni oficir Ilija Gvozdić iz Podgorja, a obavještajni oficir Nikola Božić iz Perne. Komandir 1. čete bio je Mile Trkulja, a politički komesar Đuro Gledić, zamjenik političkog komesara Miloš Slijepčević iz Gornjeg Budačkog. Za komandira 2. čete postavljen je Veljko Blagojević[51] iz Budačke Rijeke, a politički komesar bio je Branko Jovanović, zamjenik komandira Đuro Martinović iz Johove. Za komandira 3. čete postavljen je Petar Pećo Štakor iz Kokireva, a politički komesar čete bio je Dmitar Duduković iz Krnjaka, zamjenik komandira Stevan Pavlović, a zamjenik političkog komesara Miloš Relja iz Tušilovačkog Cerovca.

Osma kordunaška divizija. Kao što se vidi iz izloženog — formiranje, preformiranje i detašovanje partizanskih jedinica na Kordunu počelo je početkom marta 1942. godine. Prvi dio plana reorganizacije jedinica obuhvaćao je formiranje proleterskih četa, udarnih bataljona, omladinskih četa i upućivanje partizanskih vodova i 2. bataljona 1. KPO u druge jedinice van teritorije Korduna. Drugi dio plana reorganizacije partizanskih jedinica obuhvaćao je formiranje kordunaških brigada, 8. kordunaške divizije, Kordunaškog područja i preformiranja grupe kordunaških partizanskih odreda. Realizacija drugog dijela plana počela je 19. augusta formiranjem 1. kordunaške udarne brigade u Debeloj kosi, kotar Vojnić. U prvu brigadu ušli su 1. i 2. udarni bataljon i omladinski udarni bataljon »Jože Vlahović«. Za komandanta brigade postavljen je Nikola Vidović, političkog komesara Mile Martinović, zamjenika komandanta Stanko Gabrić, a za zamjenika političkog komesara Vlado Novaković. O atmosferi koja je vladala za vrijeme formiranja brigade Savo Tesla, pukovnik u penziji, u knjizi »Osma kordunaška udarna divizija« piše:

U šumi Debela kosa, u neposrednoj blizini Gornjeg Budačkog 19. augusta zakazan je veliki narodni zbor povodom formiranja brigade. Taj dan trebalo je što svečanije obilježiti. Već u rano jutro okupljali su se omladinci i omladinke u Gornjem Budačkom. Pjesma i vika mladih požurivala je i one starije.

4o Mile Bućan, pukovnik JNA u penziji, umro u Zagrebu 1983. g.

49 Glišo Zjača zarobljen od strane ustaša u novembru 1942. iste godine strijeljan u Zagrebu

50 Nikola Gazibara zarobljen sa Zjačom, odveden u Zagreb i tamo strijeljan.

51 Veljko Blagojević sredinom novembra 1942. godine poginuo u borbi protiv ustaša u rejonu Rakovice.

Negdje oko 9 sati ljudstvo je krenulo iz Gornjeg Budačkog da bi se uključilo u Debeloj kosi u sveopšte narodno veselje. Sa svih strana Korduna stigle su kolone naroda šarenog izgleda, sastavljene od svih godišta starosti. Sve s-? skupljalo na jednom proplanku na ivici šume.

Brigada se postrojila ispred tribine okićene nacionalnim i partijskim zastavama na koju su se popeli najviši predstavnici društveno-političkih organizacija i vojnih jedinica Korduna i Hrvatske. Miting je otvorio Stanko Opačić Ćanica i pozdravio sve prisutne, a zatim je objasnio svrhu mitinga. Govorio je o značaju formiranja brigade, njenim zadacima i ciljevima NOB-e. Pažljivo su ga saslušali i povremeno prekidali aplauzima i uzvikivanjem parola. Govorili su i predstavnici narodne vlasti, vojske, omladine i organizacija žena.

Poslije održanog govora upućeno je pozdravno pismo GŠH u kojem ga obavještava da je narod Korduna nakon godinu dana ravnopravne i krvave borbe s fašističkim okupatorom i njegovim slugama, formirao svoju brigadu, da su partizani Korduna u dosadašnjim borbama pokazali pred narodom Jugoslavije kako su dostojni sinovi svog naroda, da znaju cijeniti slobodu i boriti se za nju i da će borci i rukovodioci 1. kordunaške brigade pod rukovodstvom KPJ i druga Tita zadavati neprijateljima udarac za udarcem. To je bila borbena poruka naroda i partizana Korduna.

Na kraju svega toga na tribinu je istupila omladina sa svojim kulturno-umjetničkim programom. Debela kosa orila se od pjesme, a kolo se redalo jedno za drugim, tako da je sve to ličilo na smotru folklora.«[52]

Nepun mjesec poslije formiranja 1. kordunaške ud. brigade, u Petrovoj Poljani, kod Dunjaka, 16. septembra 1942. formirana je 2. kordunaška brigada (5. brigada NOP Hrvatske). Brigada je bila sastavljena od tri bataljona, mitraljeske čete i voda za vezu. Brigada je brojila nešto preko 700 boraca, od kojih su četvrtina bili članovi KPJ, skojevci i kandidati za članove Partije, a preko 250 ih je stupilo u partizane 1941. godine.

Već 15. septembra uvečer sve jedinice određene za formiranje brigade bile su prikupljene u selima oko Petrove Poljane. Tu večer već se znalo da je za komandanta brigade postavljen Bogdan Oreščanin, Miloš Šumonja za političkog komesara, Rade Janjanin za zamjenika političkog komesara, a za operativnog oficira brigade Simo Mikašinović. Istom naredbom za informativnog oficira postavljen je Tomo Strukelj, a za intendanta brigade Milan Zimonja, za referenta saniteta Desanka Tarbuk. Sutradan, 16. septembra, obavljen je svečani čin formiranja Brigade. Poslije smotre jedinica i govora predstavnika vojske i društveno-političkih organizacija izveden je kulturno-zabavni program.

U isto vrijeme kad je formirana 2. kordunaška brigada, rasformiran je Stab Grupe KPO te prestaju da funkcionišu 1. i 2. kordunaški odred, a formiran je nov kordunaški partizanski odred od četiri bataljona. Tih dana formirana je i Komanda kordunaškog područja sa sjedištem najprije u Perić-Selu, a poslije nekoliko mjeseci Komanda Područja seli u Gornji Budački, gdje je ostala do kraja rata.

Završetak reorganizacije kordunaških jedinica poklopio se s formiranjem 8. kordunaške divizije 22. novembra 1942. Narod Korduna, iz čijih su rse redova popunjavale brigade 8. divizije, bio je ponosan što se ustanički Kor-

52 Historijski arhiv Karlovac »Osma kordunaška udarna divizija«, str. 176.

dun našao među osam prvih pokrajina u Jugoslaviji s čijeg je teritorija formirana divizija. To je dovoljno govorilo o stupnju razvoja narodnooslobodilačke borbe u toku 1941. i 1942. godine na Kordunu i velikom doprinosu naroda toj borbi. Poslije formiranja 8. divizije formirana je na Kordunu i 3. kordunaška brigada (15. NOP brigada Hrvatske), koja je ušla u sastav 8. divizije. Četvrtog decembra 1942. politički komesar 8. divizije, održao je sastanak u Velikoj Kladuši, na kome je utvrđeno vrijeme i ostali elementi potrebni za formiranje 3. brigade. Toga dana na teritoriji Velike Kladuše našao se 3. kordunaški bataljon i 4. banijski bataljon 1. hrvatske brigade. Ova dva bataljona, od kojih je 3. bataljon 1. hrvatske brigade popunjen ljudima iz okoline Vojnića, činiće okosnicu 3. brigade. Pored ova dva bataljona u 3. brigadu ušao je i Udarni bataljon Kordunaškog partizanskog odreda. Za komandanta brigade postavljen je Nikola Vidović, za političkog komesara Branko Bekić, za zamjenika komandanta Milisav Dakić,[53] a za zamjenika polit, komesara Antun Vidović. Brigada nije bila još ni formirana, a već je dobila prvi borbeni zadatak u vezi s napadom na neprijateljske posade u Skakavcu, Vukmaniću i Banskom Kovačevcu. Zbog toga je i izostala uobičajena svečanost i proglašenje formiranja 3. brigade. Nemajući vremena za proslavu i svečanu smotru, bataljonima je naređen pokret od Kladuše prema Krstinji te, dalje, za Tušilović i Trebinju. Na putu od Velike Kladuše do Krstinje, Milisav Dakić, u odsutnosti komandanta i političkog komesara brigade, održao je u pokretu sastanak s komandantima i političkim komesarima bataljona te im tako u hodu saopštio da je formirana 3. brigada. Obavijestio ih je koje jedinice sačinjavaju Brigadu i pročitao im naredbu o postavljanju komandnog kadra Ü Stabu Brigade i štabovima bataljona.

Premda je 1942. godina bila neobično teška, naročito za civilno stanovništvo, koje je pretrpjelo silna stradanja, a mnogi ljudi poginuli ili odvedeni u fašističke logore širom Evrope, ona je ostala poznata po velikim uspjesima •. dostignućima u razvoju NOP-a na Kordunu: stvaranjem krupnih jedinica.
8. kordunaške divizije, Komande područja Korduna s pratećim jedinicama i ustanovama te razvojem NOO-a i društveno-političkih organizacija na terenu.

Formiranjem 8. kordunaške dvizije, Partizanskog odreda i Kordunaškog područja završena je posljednja faza stvaranja nove, modernije armije koja je uz bolje i modernije naoružanje bila sposobna da se uspješno bori protiv fašističke okupatorske vojske i domaćih izdajnika — četnika i ustaša. Većina reorganizacija i formiranja novih jedinica održano je na teritoriji kotara Vojnić, što je kod naroda ovog kraja izazvalo još veći ponos i oduševljenje.

53 Poginuo 21. 3. 1943. kod Vrhovina. Za narodnog heroja proglašen 1944. godine

Gen. major DRAGAN PAJIČ

Oficirska škola u Gornjem Budačkom

Jedna od karakteristika našeg narodnooslobodilačkog i revolucionarnog ratu od početka jeste mladost pripadnika jedinica NOV. Rezerve mladih ljudi koji su služili bivšu vojsku i u njoj stekli bilo kakvo vojničko znanje brzo su se iscrpile. Partizanske jedinice sve su se više popunjavale mladim ljudima koji nisu bili u vojsci i nisu imali vojničkog znanja. Jačanjem jedinica NOV postavilo se i pitanje starješina novog tipa, koji će moći obučiti partizane i voditi ih u borbu, ali po novoj, partizanskoj taktici — gdje se taktika bivše vojske nisu mogle primijeniti. Pitanje vojnostručnog osposobljavanja boraca i stvaranje starješina za naraslu partizansku vojsku došlo je vrlo brzo na dnevni red pred sva rukovodstva NOP. Od početka davale su se direktive i uputstva i prenosilo već stečeno iskustvo, ali sve je to bilo premalo.

Velik razmah NOB u Hrvatskoj, posebno na Baniji, Kordunu, u Lici, Gorskom kotaru i Primorju — omogućili su stvaranje velike slobodne teritorije i jačanje NOV. Prema podacima sa savjetovanja u Glavnom štabu Hrvatske, 30. i 31. januara 1942. godine, u navedenim područjima bilo je oko 6.000 partizana organizovanih u 6 odreda (22 bataljona), naoružanih sa 4350 pušaka, 134 puškomitraljeza, 24 mitraljeza, 4 minobacača, 4 topa, 2 tenka i drugim oružjem.[1] Uspjesi NOV i dalje su se nizali, ona je i dalje jačala.

Kordun je već krajem januara bio skoro cio oslobođen. Partizani su bili na položaju 6 km od Karlovca. Niz vrlo uspješnih akcija krajem 1941. i početkom 1942. godine, u kojima je zarobljeno oko 800 neprijateljskih vojnika, a zaplijenjeno oko 650 pušaka, 40-ak puškomitraljeza, 6 teških mitraljeza, 4 minobacača, krunisan je oslobođenjem Vojnića, drugog oslobođenog kotarskog mjesta u Hrvatskoj, ali i prvog koje je ostalo slobodno cijelo vrijeme rata, čija je posada zarobljena sa svim naoružanjem.[2]

Veličina i stabilnost slobodne teritorije Korduna, njen položaj u odnosu na ostale oslobođene teritorije u Hrvatskoj i blizina rukovodstva NOP Hrvatske, koje se u to vrijeme nalazilo upravo na tom prostoru, bili su odlučujući da se partizanska oficirska škola smjesti u Gornjem Budačkom. Glavni štab Hrvatske 19. 2. 1942. izvještava Vrhovni štab: »Osniva se jednomjesečni oficirski tečaj na oslobođenom teritoriju Korduna. Tečaj počinje 21. 2. 1942. godine. Ličani i Kordunaši će uputiti po 20, Primorskogoranski odred 10—15 đaka. Za nastavnike se određuju aktivni oficiri itd.«[3] Tako je osnovana prva oficirska škola na slobodnom teritoriju Hrvatske. Ona se u dokumentima zove i škola, i kurs, i tečaj. To je bila škola GŠH, ali i prva partizanska vojna škola na oslobođenom teritoriju Jugoslavije.

Zbog dviju velikih proljetnih ofanziva koje su ustaše poduzele na slobodnu teritoriju Korduna škola je premještena u oslobođenu Korenicu, gdje je završio II kurs u maju 1942. godine. Poslije je škola premještena u Donji Lapac,

1 Zb. NOR, tom V, knj. 3, str. 175.

2 Zb. tom V, str. 73, knj. 3.

3 Zb. tom V, knj. 3, str. 183.

gdje je završio 3. tečaj od 10. do 11. jula, a zatim do novembra 4, 5. i 6. kurs. **U julu se** organizuje u okviru škole viši kurs, koji do novembra završavaju **4 klase slušalaca.**

Organiziran je štabni tečaj i kurs veze. Već u augustu dolaze u školu slušaoci iz Bosanske Krajine i Slovenije, pa škola poprima karakter zajedničke škole za starješine partizanskih jedinica Hrvatske, zapadne Bosne i Slovenije. U novembru 1942. Naredbom VS, škola se preimenuje u »-Vojnu školu VŠ«, sa Savom Orovićem kao komandantom i Milentijem Popovićem kao komesarom. U školu VS ulaze nastavnici iz prve oficirske škole u Gornjem Budačkom: Latas, Pavlović, Dane Rajčević, Novaković, a dotadašnji komandant škole GŠH — Latas postaje zamjenik komandanta vojne škole VŠ.

Odluka o formiranju prve partizanske oficirske škole donesena je na savje-**tovanju u** Glavnom štabu Hrvatske 30. i 31. januara 1942. U navedenom izvje-**štaju** Vrhovnom štabu se kaže: »Za nastavnike se određuju aktivni oficiri: **Latas,** Pavlović i Rajčević, zatim komandant Kordunaškog partizanskog od-**reda drug** Manola i komandant 2. bataljona drug Vlado. Drugovi u Kordunu **će izvršiti** sve pripreme da škola počne na vrijeme. Komandant i komesar **škole,** kao i nastavni plan i program će biti za najkraće vrijeme određeni **naredbom** ovoga štaba. Svaka jedinica će sa đacima poslati po jednog pod-**oficira.«**

U naredbi Štaba Grupe kordunaških NOP odreda od početka februara **1942, kojom** se provodi odluka Glavnog štaba Hrvatske, stoji: **»20.** o. mj. počinje **oficirska** partizanska škola. Partizanski odred Banije i dosadašnji bataljoni **poslaće** po 5 pitomaca u školu. Pitomce regrutirati iz redova partizana, i to **moraju biti** prokušani borci do danas, koji obećavaju razvoj u vojničkom **duhu. Trebaju biti** mladi i bez političkih mana«.[4]

Savo Orović, delegat VŠ, obišao je oficirsku školu u Donjem Lapcu. On u **izvještaju, pored** ostalog, kaže: »Škola je osnovana na inicijativu komandanta GŠ **NOPOH druga** Ive Vladića (Ivo Rukavina — D. P.) 20. februara 1942. godine.

I. tečaj — u Gornjem Budačkom, trajao je od 20. februara do 22. marta. **Bilo je 67 slušalaca«.**[5]

Komandant GŠH u pismu CK KPH od 9. marta 1942. kaže: »Vlado (Baka-**rić, D.P.) je otišao** na otvorenje oficirskog kursa na Kordun (ja sam bio bole-**stan), ali se nije** mogao vratiti koncem prošlog mjeseca kako je bilo pred-**viđeno«.**[6]

O formiranju škole piše i sekretar operativnog partijskog rukovodstva CK **KPH** 1. **aprila** 1942. »Do sad je štab (GŠH DP) organizovao jednomjesečni **oficirski kurs kroz** koji je prošlo oko 80 najboljih boraca sa svih područja. **Kurs je dao jako** dobre rezultate. Sa njime će se u najskorije vrijeme na-**staviti.«**[7]

Dane **Rajčević,** nastavnik oficirske škole, u članku iznosi socijalni sastav slušalaca: 18 radnika, 42 seljaka, 4 intelektualca, 1 namještenik. »Kasnije su stigla **još** dva slušaoca, tako da je prvi kurs završilo ukupno 67 slušalaca.«[8]

4 **Zb.** tom **V,** knj. 3, str. 125.

5 **Zb.** tom n, knj. 6, str. 96.

6 **Zb.** tom **V,** knj. 30, str. 96.

7 **Zb.** tom **V,** knj. 4, str. 17.

8 Dane Rajčević: Prva oficirska škola GŠH Lika u NOB 1942. VIZ IOTI, str. 644.

Škola je trebala početi 21. februara. Vlado Bakarić, komesar GŠH piše: »Danas je počela škola. Svečanog otvaranja nije bilo jer nisu došli ni Ličani, ni Gorani. Obuku smo počeli s ovima. Nagnali su (?) 30 pitomaca s Korduna i Banije. Od toga 6 Banijaca, Miloš i Simo,[9] a ostalo Kordunaši«.

Ovaj Bakarićev izvještaj, kao i ostali dokumenti, objašnjavaju da je škola počela 21. februara, ali ne u predviđenom punom sastavu. Nisu stigli Ličani i Gorani. Oni su pristigli kasnije. Već 28. februara brojno stanje je 65 slušalaca, što potvrđuje i izvještaj komande škole od 2. marta.[10] U školu nije bilo lako doći. Slušaoci iz Like i Gorskog kotara maršovali su po nevremenu, po visokom snijegu, zaobilazeći neprijateljske garnizone. Neki su po prvi put prelazili preko nabujale rijeke.

Zbog zakašnjenja dobrog dijela slušalaca, GŠH donosi odluku da se škola produži do kraja marta.[11] Zbog ofanzive škola će završiti 22. marta.

Broj slušalaca je bio 65, sa dva naknadno pristigla 67, a broj od oko 80, koji se spominje u depeši Vrhovnom štabu, odnosi se na cjelokupno osoblje (nastavnici, slušaoci, pomoćno osoblje). Među slušaocima je bila jedna žena, Milka Bakić — prva žena oficir.

Prema sjećanjima nastavnika i slušalaca vijest o partizanskoj školi došla je iznenada. Bili su na borbenim zadacima, na položajima, a tada kratko naređenje: »Javi se u štab, ideš u školu«. Borci su bili znatiželjni, radosni i ponosni. »Prošlo je tek pola godine od ustanka, kad se goloruk narod digao u borbu, a sad već imamo oficirsku školu«, govorili su partizani.

Dane Rajčević, nastavnik, piše: »Vest me je iznenadila, iako profesionalni vojnik, sa završenim vojnim školovanjem i usvojenim znanjem iz taktike i strategije, nikako nisam mogao da stvorim predstavu o toj budućoj partizanskoj oficirskoj školi u planini ili, u najboljem slučaju, u nekom selu. Krenuo sam na nov zadatak bez iluzija da će moji slušaoci, budući oficiri NOV, u naoružavanju vojnoteoretskim znanjem ići uhodanim stazama kojima sam ja išao, oslanjajući se na iskustva vojne istorijske prakse do II svjetskog rata, ali s čvrstom voljom i željom da im prenesem sve što znam«.[12]

Marko Korica, budući slušalac, u svom dnevniku piše: »16. II polazim od kuće u partizansku oficirsku školu. Roditelji i sestre znadu da je to duži put, žao im je, ali se suzdržavaju od žalosti, kada znadu da idem da služim narodu. Snijeg je velik oko 2 metra i pada, ali to ništa ne smeta. Krećemo veselo. Pjevamo, a znamo da je put težak i naporan i dosta opasan. Prolazimo kroz sela i svugdi nas veselo dočekuju i ispraćaju i sve što je potrebno dobivamo, vodiče i slično. Tako smo išli«.[13]

Komanda, nastavnici, slušaoci, pomoćno osoblje

Komandant škole je bio Ivan (Srećko) Manola, tada komandant Grupe kordunaških partizanskih odreda. U već citiranom pismu Bakarić o tome kaže: »Školu sam stavio pod Ivanov nadzor jer boljeg izlaza nemamo«. U direktivi

9 Odnosi se na Miloša Kukića i Simu Livadu.

10 Nedjeljni izvještaj o stanju u školi, HAK, kut. 1.

11 Direktiva GSH ličkoj grupi odreda i Primorsko-gor. odreda, HAK, kut 1.

12 Dane Rajčević, isto, str. 644.

13 HAK, Marko Korica, Dnevnik.

GŠH Ličkoj grupi odreda i Primorsko-goranskom odredu, gdje se govori o produženju škole, između ostalog se kaže: »Komandant škole Ivan Manola dat će nastavnicima u školi upute da se zadnji dani upotrijebe uglavnom na praktične vježbe iz ratne službe i topografije.« Manola je uskoro otišao na novu dužnost — komandanta 1. operativne zone Hrvatske, sa sjedištem u Korenici, pa zbog zauzetosti i prostorne udaljenosti nije mogao udovoljiti i dužnosti komandanta oficirske škole. Školom je stvarno upravljao njegov zamjenik Dane Latas, koji je ujedno i nastavnik.

Komesar škole je bio Oskar Lučev-»Saša«, predratni komunista, ujedno nastavnik političke i slušalac vojničke obuke.

Nastavnici su bili: Ilija Pavlović »Ciča«, aktivni kapetan bivše vojske, Dane Rajčević, aktivni poručnik, Đuro Novakovi ć* aktivni narednik, Stojan Stole Bogdanović, inž. podnarednik.

Bili su to istinski rodoljubi, izuzeci među aktivnim starješinskim kadrom bivše vojske, koji nisu dopustili da budu zarobljeni i odvedeni u logore, niti su stupili u redove izdajnika, već su odabrali put borbe pod vodstvom KPJ i stupili u njene redove. O takvom opredjeljenju svjedoči i kazivanje Jože Balena, slušaoca. Jednog dana, za vrijeme nastave nadlijetao je neprijateljski avion i on se zajedno s Ilijom Pavlovićem-Cićom[14] našao u rovu. Dok je nadlijetao neprijateljski avion, Ćića, inače nastavnik taktike, pitao je Balena, što misli, hoće li ga primiti u Partiju.

Za nastavnike su određeni: Manola, komandant škole, kao i Vlado (Robert Domani) komandant 2. kordunaškog odreda. Obojica su bili spriječeni dužnostima, pa je Manola po sjećanjima održao nekoliko predavanja, dok se Domani nije pojavio kao predavač.

Spisak slušalaca do sada nije pronađen. U izvještaju Štaba grupe kordunaških partizanskih odreda GŠH stoji da će dokumentacija škole biti poslana naknadno jer je zbog neprijateljske ofanzive spremljena u zemunice. Poslije martovske ofanzive uslijedila je druga (obruč), pa se pretpostavlja da je među žrtvama ovih ofanziva i ono nekoliko ljudi koji su znali za zemunicu.

Moralo se prići rekonstrukciji spiska. Uz velike napore, uspjelo se pronaći 59 od 67 slušalaca. Najviše je tome doprinio Ilija Pavlović, nastavnik, koji je u zapisima, pored ostalog, ostavio oko 40 imena i nadimaka slušalaca. Neka imena su pronađena u dokumentima, a neka iz sjećanja. Od 59 slušalaca, rat je preživjelo 36, od kojih su trojica umrla poslije rata.

Poginuli u NOR:

Zivko Bronzić, narodni heroj, poginuo u Ripačkom klancu u toku 4. neprijateljske ofanzive kao komandant bataljona u 7. banijskoj diviziji.

Miloš Kljajić, narodni heroj, poginuo u Zumberku 1944. kao komandant
1. kordunaške brigade.

Simo Vučinić, narodni heroj, poginuo 1943. u Zumberku kao operativni oficir 13. proleterske brigade

Joso Sobol, poginuo na Benderu

Tomo Borić, poginuo 1943. kao operativni oficir

Petar Balać — Zika, poginuo 1943. kao komesar bataljona

14 Primljen je u KPJ. Umro u činu pukovnika 1984. u Beogradu

Đuro Božičković, poginuo 1943. kod Martinbroda kao komandant bataljona
Milan Cvjetojević, poginuo 1943. kod Gline kao zamjenik komandanta bataljona
Dmitar Draganić, poginuo 1943. kao komandir čete
Dušan Drpa, poginuo 1942. kod Draganića kao vodnik voda
Nikola Kekuš, poginuo 1943.
Mićo Obradović, poginuo 1943. na Gračacu kao komandant bataljona
Uroš Opačić, poginuo 1942. kod Tušilovića kao komandir čete
Branko Radaković, poginuo 1942. kao komandir čete
Jovo Ribić, major, smrtno ranjen 1945. kod Zažine kao komandant artiljerijskog diviziona 34. divizije
Đuđa Šušnjar, ubijen 1946. kao dezerter
Vaso Todorić, poginuo 1943. u Zumberku kao komandir čete u 13. proleterskoj brigadi
Nikola Tomić Vuk, poginuo 1942. kod Žute Lokve
Milan Vukadinović-Pop, poginuo 1942. kao komandant bataljona u 2. ličkoj brigadi kod Dvora na Uni
Milan Zobenica, ubijen 1944. kao dezerter
Đuro Vujić Mlađi, poginuo 1942. kao komandant bataljona
Drago Domjan, poginuo u NOR-u
Silvije Sutlović — Filipović, poginuo 1942.

Rat su preživjeli:

Đuro Bakrač, narodni heroj, general-major u penziji, Dušan Bajić, general-potpukovnik u penziji, Stevo Dokmanović, general-major u penziji, Miloš Kukić, general-major u penziji, Simo Livada, general-potpukovnik u penziji, Bude Ratković, general-major u penziji, Dragan Pajić, general-major u penziji, Branko Bajić, pukovnik u penziji, Dušan Batinica, pukovnik u penziji, Tešo Bulat, pukovnik u penziji, Josip Balen, major, inspektor SUP-a u penziji, Đuro Ivošević Capajev, pukovnik u penziji, Mate Mataija, pukovnik u penziji, Marko Korica, major, direktor u penziji, Grga Komadina, major u penziji, Bogdan Lončar, pukovnik u penziji, Ivo Krautzet, major, inspektor SUP-a u penziji, Dušan Maljković, major, inspektor SUP-a u penziji, Perica Marić, pukovnik u penziji, Rade Matijević, pukovnik u penziji, Dušan Miletić, major u penziji, Đuro Mrkšić, pukovnik u penziji, Miloš Stipanović, četnik, u SAD, Pavić Vuletić Simo, pobjegao u četnike 1944, živi u Kanadi, Simo Pejnović Pekar, ppukovnik u penziji, Miloš Radović, pukovnik u penziji, Petar Štakor, pukovnik u penziji, Milovan Topić, pukovnik u penziji, Dušan Trbojević Dude, pukovnik u penziji, Mirko Zutić, pukovnik u penziji, Petar Vejnović, pukovnik u penziji, Mile Jović, ppukovnik u penziji, Petar Pavković, ppukovnik, umro 1949. kao komandant puka, Milan Tepavac i Milka Bakić Keser, penzioner, prva žena oficir. Umrli su još (do kraja augusta 1985.) Đuro Mrkšić 1983, i Dušan Miletić 1984. godine.

Posebno je važno istaći da je u to vrijeme, kada je ustanak još uvijek obuhvatao uglavnom srpski živalj sa Korduna, Banije, Like i Gorskog kotara, bilo važno da su se pojavili Hrvati u prvoj oficirskoj školi, njih devetorica iz Gorskog kotara, s Primorja, Dalmacije i Like.

Socijalni sastav slušalaca: 18 radnika, 42 seljaka, 4 intelektualca, 1 namje-

štenik, ukupno 65 slušalaca,[143] dok za dvojicu koji su naknadno došli, socijalno porijeklo nije utvrđeno.

Pomoćno osoblje škole:
»Kancelarija.....1
Magacioner i mesar.....1
Obućar 1
Drugarica — kuharica 3
Pomoćnice drugarice za uređenje .....2«[14b]

Prema navedenom izvještaju od 2. marta brojno stanje škole bilo jo:

»Nastavnika oficira.....3
Komesar 1
Pomoćnika nastavnika 2
Slušateljica, drugarica 1
Slušaoca.....64«[15]

Svega 71

Pomoćno osob. 8

Sveukupno 79

Kasnije su došla još dva slušaoca, pa se brojno stanje povećalo na 81 .

Većina lica u prvoj partizanskoj oficirskoj školi pamti se po nečemu, u čemu se neko razlikovao od drugih, odskakao, ili po nadimcima koje su imali, a neki su i u školi nastali. Dane Latas, u odsustvu Manole, bio je komandant škole. Onizak, čvrst, sa zelenom dolamicom, bluzom, bio je i po činu bivše vojske najviši (kapetan prve klase).

Dane Rajčević, visoki Ličanin, poručnik-planinac. Ilija Pavlović najviše je ostao u sjećanju slušalaca po narodnim izrekama koje je često upotrebljavao u nastavi radi boljeg pamćenja. Imao je nadimak Ćića (meko ć, što na Kordunu znači stric, striko). Đuro Novaković davao je razne pouke iz discipline i higijene, pored ostalog i o upotrebi klozeta. Stole Bogdanović, visok i lijep Ličanin, predavao je minersku službu i imao nadimak Miner.

Komesar škole imao je nadimak »Saša«, pa mnogi i nisu znali pravo ime i prezime, nego samo nadimak. Jedan od slušalaca koji je najviše ostao u sjećanju bio je Jože Balen. On je u školi dobio nadimak »Kvaternik« zato što je ponekad uveseljavao drugove oponašanjem Pavelićevog doglavnika Kvaternika, izvrgavajući ruglu njega i njegovu palicu.[16] Uz Jožu je uvijek bio njegov drug iz Primorja Mate Mataija. Jože visok, štrkljast, Mate nizak, bucmast, pa su tako upadali u oči i izgledali kao tadašnji glumci-komičari Pat i Patašon.

14a Dane Rajčević ,isto, str. 646.

14b HAK, Nedjeljni izvještaj o stanju u školi od 2. marta 1942.

15 Isto, kao 1.

16 U nekim armijama u to vrijeme, određeni generali i feldmaršali, nosili su palice, takozvane »maršalske palice«. Kvaternik — Pavelićev »vojskovođa« oponašao ih je.

Milka Bakić bila je jedina žena među nama slušaocima, uz to lijepa i stasita crnka.

Petar Balać, imao je nadimak »Zika«, ko zna zašto.

Simo Pejnović, bio je veseljak i dobar pjevač, naročito za ličke pjesme, imao je nadimke »Pejak« i »Pekar«.

Stevo Dokmanović, visok, lijep, dobar pjevač (naročito je znao izvoditi talijanske revolucionarne pjesme, »Avanti popolo«, i druge), imao je nadimak »Remo«.

Dušan Batinica bio je gardista, specijalista za strojevi korak, uz to pjesnik i veseljak.

Marko Korica, pravi Ličan s kožunom i cijelim odijelom od ovčije kože, koje je bilo dobro za zimu i snijeg, ali je jako smrdjelo kad se u toplom zapari.

Tomo Borić, stasit, lijep Ličan, pjesnik, naročito je smireno djelovao na partijskim sastancima.

Zivko Bronzić, visok, štrkljast, isticao se u borbenoj obuci.

Đuro Ivošević-Čapajev bio je odličan strijelac.

Miloš Kukić i Simo Livada došli su u školu iz GSH.

Perica Marić bio je pun čireva.

Silvo Filipović bio je poznat kao predratni komunist.

Nikola Tomić iz Gorskog kotara imao je nadimak »Vuk«.

Dušan Trbojević, stasiti i lijepi Goranin, imao je nadimak »Dude«.

Skoro svi Kordunaši su odskakali po tome što su bili lijepo obučeni u uniforme,[17] a neki posebno — Mirko Zutić, Dragan Pajić, Uroš Opačić — pa su zbog toga čak i kritikovani (»dižu glavu«).

U pomoćnom osoblju isticao se magacioner-mesar Mihailo Blagojević — Dido i Desa Mihailović, šef kuhinje. U kuhinji su još radile Anđa Peurača i Ljubica Grozdanić.

Uslovi za školovanje

Za rad škole stvoreni su, za to vrijeme, povoljni uslovi. Bila je smještena u osnovnoj školi u Gornjem Budačkom. Škola je imala dvije učionice i dugačak hodnik. U jednoj učionici izvodila se nastava, a u drugoj su bili postavljeni drveni ležajevi (dušeme) na sprat, gdje su slušaoci spavali. U hodniku je bilo smješteno oružje u soškama i šinjeli, odnosno gunjevi ili zimski kaputi. Kuhinja i trpezarija bile su smještene u parohijskoj zgradi, popovom stanu. O pripremi i higijeni brinulo se pomoćno osoblje, koje je bilo stalno na radu u školi, ali je prilikom većih poslova (pranje veša i drugo) priskakalo u pomoć selo.

»Slušaoci su bili šaroliko odjeveni: jedni u vojničkoj uniformi, drugi u građanskom odijelu, netko u cipelama, netko u opancima, a bilo ih je koji su bili samo u čarapama, a ispod njih prišiveno za tabane parče neštavljene kože, što smo nazivali »kope« (coklje).[18]

17 Biti lijepo obučen u ono vrijeme značilo je imati na sebi vojničku bluzu i čakšire, cipele sa uvi jačima, šinjel (ponekad oficirski), kožnu žandarsku torbicu, opasač s duplim uprtačima i duplim fišeklijama i nožem, jednom ili dvije bombe, a na glavi partizansku trorogu sa petokrakom i nacionalnim trobojni čama. Sve je to osim troroge oteto od neprijatelja.

18 Zapisi Ilije Pavlovića, u AK.

O materijalnim prilikama, posebno ishrani i zdravlju, svjedoči i nedjeljni izvještaj Komande škole Komandi 1. operativne zone Hrvatske.

»Ishrana je vrlo dobra. Doručak prežgana juha, bolesni i boležljivi dobivaju mlijeko od krave, koju je dognala kuharica drugarica Desanka Mihajlović. Za ručak krompir ili kupus ili pasulj, i po 300 grama mesa (150 za ručak, 150 za večeru), kruha kukuruznog 800 grama. Od crnog pšeničnog brašna prave se rezanci i makaroni. Nedostaje još 4—5 litara zejtina, sirčeta za salatu, šećera bar za bolesne, kuhinjskog posuđa, porcija i pribora za jelo, šibice, pribor za čišćenje i ribanje prostorija. Od 2. III 1942. godine Mjesni nadzorni odbor Veljun davaće svakog dana po 15 litara mlijeka.

Zdravstveno stanje relativno odlično.

Bolesno: 1 od uboja cipela, 1 od čira, 3 od groznice i pet od stomaka. Na putu smo do potpunog istrebljenja od ušiju.

Odjeća i obuća: Drugovi iz Like došli su u potpunom civilnom odijelu, neki čak i bosi (u kopama), bez duplog veša, porcija, pribora za jelo, soli i ćebadi. Trebalo bi još 20 garnitura odijela, veša, obuće. Ako je ikako moguće i ima sanitetskog materijala, trebalo bi da liječnik izvrši pelcovanje protiv tifusa i paratifusa i ostalih zaraznih bolesti (do toga nije došlo)«.[19]

Ovdje treba istaći da su velik dio materijalnog obezbjeđenja nastave pa i ishrane, slušaoci trebali ponijeti sobom. Zbog toga u Naredbi Štaba grupe kordunaškog partizanskog NOP odreda, pored ostalog, stoji: »Svaki pitomac mora biti opremljen slijedećim: vojničkim odijelom, karabinom »mauzer« 45 metaka, ćebetom, porcijom i kašikom, 2 para veša, pisaćim priborom (papira i olovke) i po mogućstvu sa najmanje pola kg soli. Komandanti će odreda najhitnije sakupiti vojnu literaturu po svojim jedinicama i dostaviti Štabu Grupe«.[20]

Pada u oči pola kilograma soli. Već tada, a i kasnije, osjećala se oskudica soli. Tako je i nastao naziv »neslani Jovane«. To je bila praksa i kod slijedećih partizanskih kurseva i škola.[21]

Nekoliko riječi o Ličanima. Te zime u Lici je bio snijeg i do 2 metra, uz niske temperature, pa je zbog toga trebalo voditi računa o zaštiti ljudi od smrzavanja na položajima, a zima se najlakše podnosila u tradicionalnoj narodnoj odjeći od ovčije kože. Ličani su ratovali s Talijanima dobro i uspješno, ali nevolja je bila u tome da su rijetko mogli koristiti njihove uniforme.

Kad čitamo u izvještaju da je hrana bila vrlo dobra, a zdravstveno stanje »relativno odlično«, onda to može izgledati kao fraza, parola. Ali ako se uzme u obzir da je tada na slobodnu teritoriju Korduna, u tzv. »Kordunsku republiku« bilo evakuirano oko 15.000 stanovnika sa sjeveroistočnog dijela Korduna (teritorija 4. bataljona Nikole Vidovića), da su ustaške horde pobile na tome dijelu preko 1800 stanovnika koji nisu mogli pobjeći, da je popaljeno preko 2.000 seoskih domaćinstava i potpuno uništena materijalna i ekonomska osnova za život, da su partizani Korduna imali 7 bataljona s 2.113 ljudi, da je Kordun pasivan i da se nije mogao sam prehraniti, onda se može shvatiti što znači izvještaj o dobrom smještaju i vrlo dobroj ishrani prve partizanske oficirske škole. Ipak, bilo je nečeg čega je nedostajalo u školi. To je

19 Isto kao 13.

20 Tom V, knj. 3, str. 125.

21 Pri dolasku u Vojnu školu Vrhovnog štaba (D. Lapac) morao sam ponijeti l kg soli i 1 kg masti.

bio duhan. Miloš Kukić, slušalac, koji je u školu upućen iz GŠH, gdje je bio na dužnosti, izvještava komandanta GŠH da bi bilo dobro ako mogu da pošalju malo duhana »jer 8 drugova puši jednu cigaretu«.[22]

Nastava — plan i program

Nastavni plan i program obuhvatao je sadržaje čijim su se usvajanjem stjecala znanja i vještine neophodne svakom borcu, komandiru voda i čete. O tome Dane Rajčević, nastavnik, piše: »Nastava se izvodila po trupnom regrutnom sistemu, koji je modificiran prema taktičkim zahtjevima partizanskog ratovanja, što se vidi iz pojedinih predmeta i težišta pređenog gradiva. Tako, na primjer, ima i novih predmeta koje ne poznaje regularna armija. Vodeće mjesto dato je predmetu partizanska taktika, koja je obuhvatala oblast gerilskog ratovanja, sa specifičnostima u našim uslovima, s težištem da se izuči postavljanje raznovrsnih zasjeda, izvođenja smjelih i drskih napada na jedinice u pokretu i na mjestu, kamione, vojsku na kamionima, putničke vojne automobile, upad u rovove, napad na bunkere, osamljene utvrđene zgrade i objekte slične vrste, koristeći pri tome sva dotadašnja iskustva. Kroz posebno poglavlje partizanske taktike izučavala se odbrana slobodnih teritorija i napad na naseljeno mjesto«.[23] Ilija Pavlović-Ćića o nastavi kaže:

»Izučavali su se najpotrebniji vojni predmeti i politika, u obimu koji je najpotrebniji komandiru voda i čete. Sve što je bilo moguće izvedeno je praktično i očigledno, bez obzira na velik snijeg, niske temperature, topljenje snijega, kišu. Gaženi su nabujali potoci, blatnjave njive i vraćalo se u školu svo mokro kao miševi.[24]

Raspored rađa izrađen je za 30 dana, od 21. 2. do 22. 3. 1942. Nastava je počela 21. februara, s nepotpunim brojem slušalaca (njih 30 iz Korduna i Banije). Već 28. februara prikupila se većina slušalaca. Ne zna se tko je izradio plan, program i raspored rada. Vjerovatno nastavnici Latas i Pavlović, uz konsultaciju s Manolom. U nastavi su se već tada prilično koristila iskustva iz borbe (analiza operacije za oslobođenje Vojnića 12. januara 1942, kada je zarobljeno oko 470 neprijateljskih vojnika sa cjelokupnim naoružanjem i opremom, kao i neke druge).

Na osnovu toga sa sigurnošću se može reći da je nastava izvođena u duhu situacije i da je pratila razvoj NOB-e.

Izučavali su se predmeti:[25]

Taktika.....	 62	sata	ili 31 °/o
Topografija.....	 38	sati	ili 19 °/o
Naoružanje	 18	sati	ili 9 #/o
Nastava gađanja.....	 17	sati	ili 8,5%
Politička obuka	.....1 7	sati	ili 8„50/o

22 HAK, kut. 1, izvještaj Miloša Kukica iz oficirske škole.

23 Dane Rajčević, isto, str. 646.

24 HAK, zapisi Ulje Pavlovića.

25 Kut. 1, raspored rada, HAK.

Partizanska borba	. 15	sati	ili 7,5'°/o
Fortifikacija	. 12	sati	ili ₆ %
Minerska služba	. 7	sati	ili 3,5%
Noćne vježbe	. 4	sata	ili 2 %
Osnovi sanitetske službe	. 2	sata	ili 1 %
Služba veze	. 1	sat	ili 0,5%
Bojni otrovi	. 1	sat	ili 0,5%
Ispitivanje	. 7	sati	ili 3,5%
SVEGA: . . .	.201	sati.	

U predmetu taktika izučavalo se: borba pojedinca i desetine u napadu i odbrani, desetina u kretanju i izviđanju, vod u napadu, odbrani i susretnoj borbi, četa u napadu, odbrani i susretnoj borbi, borbe u šumama, oko rijeka, po noći, po magli, noćne vježbe, praktične vježbe u bacanju benzinske flaše, vježbe u izdavanju zapovijesti i pisanju izvještaja. Veći dio ovog predmeta izvođen je praktično na terenu, razvijalo se u strijelce, puzalo i prebacivalo pod neprijateljskom vatrom i štitilo. Nastavnik Ilija Pavlović-Ćića znao je na pristupačan način objasniti bit stvari. U susretnoj borbi govorio je: »Važno je razviti se što prije i zauzeti važne tačke i objekte na terenu. Ko prija stigne, tome i djevojka«.-'[6]

Topografiji se poklanjala velika pažnja. Izučavale su se teme: orijentacija pomoću svih sredstava i upotreba busole, prikaz terena u izohipsama i horizontalama, topografski znaci, razmjera karte, određivanje mjesta stajanja i pronalaženje terenskih formacija na karti, rad s kartom na terenu, izrada krokija odoka, izrada panoramskog snimka, unošenje položaja na kartu, rješavanje taktičkog zadatka s kartom i izrada skice na terenu. Većina tema radila se praktično, na terenu, a izvodio ih je, u prvo vrijeme, Ilija Pavlović.

I tu se pokazao njegov smisao za jednostavno i praktično objašnjenje. Kad su ucrtavane horizontale, on je to objasnio pomoću vode. Dolje je voda i nivo vode se digne za 20—50—100 metara. Dobilo se elementarno znanje iz čitanja karata, izradi skice, krokija i itinerera. Pomagalo se onima kojima je to teže išlo. Stole Bogdanović je pomagao i nacrtao nekima komplete topografskih znakova. Imao je dar za crtanje i oblikovanje, pa su to bili mali umjetnički radovi.

U predmetu naoružanje bile su teme: opis puške, noža, bombe, pištolja, čišćenje i održavanje; opis puškomitraljeza — zbrojevke i brede, čišćenje i održavanje; opis mitraljeza švarcloze i talijanskog, čišćenje i čuvanje, vježbe u sklapanju i rasklapanju; praktična upotreba mitraljeza i puškomitraljeza; nešto o tenkovima i avijaciji i borba protiv tenkova. Ovaj predmet se izučavao ili obnavljao u nastavi gađanja. Dane Rajčević se sjeća: »Za partizane je bilo od naročitog interesa proučavanje naoružanja. Naš slušalac je morao savladati toliko vrsta naoružanja koliko je imao neprijatelj protiv kojega se borio. U osnovi trebao je savladati četiri vrste naoružanja: talijansko, njemačko, bivše jugoslavenske vojske kojim su bili naoružani ustaše i domobrani i francusko naoružanje iz prvog svjetskog rata. koje su Talijani zaplijenili prilikom kapitulacije Jugoslavije i njime naoružali četnike«.[27]

28 HAK, Zapisi Ilije Pavlovića

27 Dane Rajčević, citiran pod 8, str. 647.

Većina drugova nije služila vojsku, pa nije znala ni najvažnije stvari iz teorije gađanja. Oružja nije bilo dovoljno, a municije vrlo malo. »Ne treba pucati, treba gađati, puca se u svatovima, a u borbi se gađa«, govorili su nastavnici. Izučavale su se teme: obuka u nišanjenju, nišanska tačka, trouglasto nišanjenje, obuka u okidanju, obuka u pomjeranju nišanske tačke, upravljanje vatrom u borbi, nišanjenje iz puškomitraljeza, okidanje, pomjeranje nišanske tačke, gađanje teškim mitraljezom (nišanjenje, obuka u okidanju, obuka za košenje, izbor i označavanje ciljeva, iznalaženje odstojanja), noćno gađanje mitraljezom i puškomitraljezom, njihova upotreba na pokretne ciljeve, kamione, motocikle i avione.

Radilo se s oružjem, a bilo je i nekih pomagala. Nešto se i na ploči crtalo. Za objašnjenje nišanske linije bila je izrađena naprava od kartona s mušicom i zarezom. Po uputi nastavnika slušaoci suradili regletu, koja je služila za iznalaženje odstojanja. Sastojala se od pola metra špage koja je zavezana na daščici, na kojoj su nanesene podjele u centimetrima i milimetrima. Upotreba je bila jednostavna. Kraj špage se stavi na bradu i nanišani na neki objekt kome je poznata visina (kuća, bandera). Broj milimetara na regleti odgovara broju hiljaditih (hiljaditi = 1 metar na daljini od 1 km). Po formuli

$$\text{daljina u km} = \frac{\text{visina u metrima}}{\text{broj hiljaditih}}$$

, dobije se odstojanje, daljina neophodna za gađanje i namještanje gajke na nišanu. Ćića Pavlović je i za tu formulu vrijedi imao narodnu izreku radi lakšeg pamćenja: »Dobra udovica = ~~hiljadu~~

Politička obuka počela je sa zakašnjenjem. Neke teme držali su drugovi s terena, komandant i komesar Grupe kordunaških partizanskih odreda, sekretar kotarskog komiteta Partije iz Vojnića i drugi. Komesar Saša je držao političku nastavu iz tema: Komunistička partija, organizator i rukovodilac borbe; o narodnim izdajicama i slugama okupatora; za što se bore partizani; o antifašističkom bloku; o masovnim društveno-političkim organizacijama, o disciplini u NOV.«[28]

Predmet partizanska borba bio je nov. Prema zapisima Dane Rajčevića, predavanje iz partizanskog načina ratovanja održao je Srećko Manola komandant 1. operativne zone Hrvatske i komandant škole. »To predavanje je bilo protkano brojnim primjerima iz španskog građanskog rata u kome je on bio učesnik, tako da je to predavanje bilo temelj buduće lekcije o taktici partizanskog ratovanja, koje smo kasnije obogatili iskustvom našeg oslobodilačkog rata i predavali slijedećim klasama.«[29]

Teme su bile: Partizanska borba, njene osobine, kad i zašto se primjenjuje; zasjede, obične i kombinovane, teorijsko i praktično; napad na kamione, automobile, vojsku u pokretu, vojsku u kamionima, napadi na vozove, s primjerima iz tekuće borbe; partizanski način odbrane slobodne teritorije, pretvaranje odbrane u niz neprekidnih napada, s primjerima. Uz primjere, kad su iskustva iznosili i slušaoci uz praktičan rad na terenu, ovaj predmet je znatno pomogao da se slušaoci bolje snalaze u partizanskom načinu ratovanja.

U predmetu fortifikacija bile su teme: zakloni za razne stavove, oblici utvrđenih položaja, trase svih vrsta, preprečna sredstva, minsko polje; izrada zaklona za puškomitraljez, izrada mitraljeskog gnijezda i rad mitraljezom.

28 Dane Rajčević, isto, str. 648.

29 Isto.

Poznato **je** da su se partizani dosta odbojno odnosili prema ukopavanju, **što je** doprinosilo uvećavanju gubitaka, pa je ovaj predmet doprinosio razumijevanju i potrebi utvrđivanja. Već u martovskoj ofanzivi koja je pri završetku škole bila u toku, slušaoci škole su primijenili učenje o fortifikaciji, što je doprinijelo da se odbrani položaj i nanesu gubici neprijatelju, usprkos višestrukoj nadmoći i jakoj artiljerijskoj i minobacačkoj vatri.

Minerska služba je obuhvatala: vrste eksploziva i upotrebu; postavljanje mina na cestama, prugama, mostovima, vijaduktima, paljenje zgrada, magacina, skladišta, fabrika, prekopavanje cesta, uništavanje željezničkih pruga **1 staničnih** postrojenja.

Izučavani su osnovni pojmovi borbe protiv tenkova, dok je upotreba **ručnih** sredstava u protivtenkovskoj odbrani — benzinskih flaša — ulazila u **taktiku.** Izučavala su se i prva iskustva Ličana, koji su do tada već zaplijenili 2 tenka. Slušaoci su dobili i najosnovnije pojmove o sanitetskoj službi, službi veze i bojnim otrovima.

Prema sjećanjima, najuspješniji nastavnik bio je Ilija Pavlović-Ćića. On je nastavu popratio praktičnim primjerima i prigodnim narodnim izrekama. Prilikom obilaska škole 21. 2. 1942. Vladimir Bakarić, komesar GSH, pored **ostalog,** dao je i ocjenu dvojice nastavnika, Latasa i Pavlovića.[30] Ostali još nisu bili došli. Ocjena je dosta oštra, i motivirana je željom da škola bude **što** uspješnija.

Dešavalo se u toku obuke da su nastavnici ponekad upotrebljavali razne **vojničke** štosove. Kad si na straži, priđe nastavnik i zatraži pušku da nešto **pogleda,** a onda ispadne da je razoružao stražara. Poznato je da se mnogo **bolje gađa** iz puške kad je naslonjena, ali što je to stojeći naslon, slušaoci **nisu znali.** Dane Latas je objasnio kako se to radi. Kada se puškom zauzme **stav »nišani«,** remnik se nategne preko lakta, i stvarno, puška je mnogo **stabilnija.**

U izvještaju Komande škole Stabu 1. operativne zone Hrvatske 28. februara **1942. stoji:**

»**Nastava** se izvodi po rasporedu rada. Pređeno u toku dana ponavlja se u **večernjim** satima učenja uz osvetlenje petrolejke. Interesovanje za nastavu **iznenađuje** preko očekivanja. Nastavnici kao i da neznaju za umor. Disciplina **je primjerna,** u službi i van nje. Držanje i ophođenje je vojničko«.[31]

Kako su prihvaćeni i cijenjeni slušaoci

U naređenju GŠH Štabu ličke Grupe partizanskih odreda od 27. ožujka 1942. **između** ostalog stoji: »Ne možemo primiti vašu ispriku da ne znate koga da **nam** pošaljete kao oficira u ovaj štab. Ako nemate nikog drugog, pošaljite **nam** Tomu Borića koji je završio oficirski kurs kao 1. u rangu.«[32]

U naređenju GŠH od 13. 4. 1942. Štabu Grupe NOPO za Liku, o slanju **partizana** za Kninsku Krajinu, stoji:

»Partizani koje tamo šaljete treba da budu dobri i disciplinovani. Među njima treba da bude 1 ili 2 svršena đaka oficirske škole.«[33]

30 HAK, kut. 1. pismo Bakarića GSH.

31 Tom V, knj. 4, str. 47.

32 Tom V, knj. 3, str. 381.

33 Tom V, knj. 4, str. 50.

U izvještaju Vlade Popovića — CK KPH, između ostalog, stoji i to da je kurs dao jako dobre rezultate, a u izvještaju Komande grupe kordunaških DOPO, stoji da su se »kursisti pokazali dobro«.[34]

U sačuvanim dokumentima piše se o slušaocima, đacima, kursistima, čak i o apsolventima. Bez obzira na nazive, kursisti su smatrani oficirima.

Akcija van plana školovanja

Za vrijeme školovanja slušaoci su učestvovali u uništenju odmetničke grupe poručnika Rakinića. Baš u to vrijeme odmetnuo se Rakinić, poručnik bivše jugoslavenske vojske (zamjenik komandanta 2. bataljona) i s grupom ljudi pokušao stvoriti četničku jedinicu. Prema nekim glasovima, imao je namjeru da napadne školu. U izvještaju GŠH Vrhovnom štabu o tome se kaže:

»Ozbiljnih četničkih formacija na Kordunu uopće nije bilo. Najozbiljniji njihov pokušaj je u zadnje vrijeme bila grupica aktivnog poručnika bivše jugoslavenske vojske Rakinića, koji je skupio tridesetak četnika namjeravajući da napadne đake oficirskog kursa i partizanske štabove, ali je ova grupa potpuno uništena, jedino je Rakinić umakao.«[35] Slušaoci škole tragali su nekoliko dana za ovom grupom, koja nije naišla na podršku ni u narodu, ni u partizanskim jedinicama.

U sjećanju slušalaca ostao je veliki narodni zbor i miting u oslobođenom Vojniću 8. marta 1942. u povodu Dana žena. Po broju učesnika, parolama i govornicima tako velik manifestacioni zbor do tada nije viđen. Bila je jto velika manifestacija jedinstva nove partizanske vojske i naroda te odlučnosti da se ustraje u borbi za slobodu.

Pred svečanom tribinom bile su postrojene jedinice NOV i slušaoci oficirske škole. Poslije govora predstavnika NOV-a, NOO, KPJ, AF2, SKOJ-a održan je kulturno-zabavni program, sa skečevima i pjesmama. Komesar škole Saša bio je jedan od nosilaca programa — s puškom i šarenom seljačkom torbom na drugom ramenu. Recitovao je pjesmu Branka Ćopića »Puška i torba«. Bio je oduševljeno pozdravljen jer je pjesma na simboličan način iskazivala čvrstu povezanost naroda s partizanima. Na kraju programa jedinice NOV i slušaoci oficirske škole su prodefilovali ispred svečane tribine.

Završetak škole

Sredinom marta 1942. počela je neprijateljska ofanziva na slobodnu teritoriju Korduna. Neprijatelj je uspio zauzeti Vojnić i Veliku Kladušu, i prići Petrovoj gori, pa je odlučeno da škola prestane raditi nešto ranije. Mada su slušaoci tražili da budu upućeni u borbu, uputili su nas u naše jedinice. To je bilo oko 22. marta. Zbog toga nisu bili obavljeni završni ispiti, kako je predviđeno, već je Komanda škole ocijenila slušaoce prema uočenom zalaganju i pokazanom uspjehu u nastavi. Iz dokumenata se vidi da je prvi u rangu bio Tomo Borić.

34 Tom V, knj. 4, str. 77.

35 Tom V, knj. 3, str. 383.

Gen. major DRAGAN PAJIČ

Niži komesarski kurs 1942.

Zadaci koji su postavljeni pred NOP Korduna u 1942. godini, naročito u vezi sa narastanjem i razvojem NOV i širenjem ustanka u nove, prvenstveno hrvatske krajeve, teško da bi se mogli obaviti bez boljeg i sposobnijeg političkog kadra.

Krajem jula, na savjetovanju u OK, pored ostalog se konstatuje: »4. Rad naših političkih komesara i političkih delegata još je uvijek slab i nedovoljan. Da bi se poboljšao rad politkomesarskog kadra, potrebno je organizovati kurseve za politkomesare«.[1]

Već 30. jula OK Karlovac izvještava: »Pristupit ćemo organizaciji jednog nižeg komesarskog kursa kojim bi imao rukovoditi komesar 4. bataljona. Kurs bi se imao održati u Miholjskoj i trajao bi 10 dana sa izrađenim planom i programom predavanja«.[2]

Nakon obavljenih priprema u julu, kurs počinje 1. augusta. Kurs je formirao Stab grupe kordunaških partizanskih odreda, a bio je smješten u selu Miholjskom, na obroncima Petrove gore, u kući Đure Martinovića. To je bila velika i prostrana drvena kuća, lijepo izrađena, s drvenim podom (izgorjela je u toku NOR).[s] U prizemlju smo imali učionicu i trpezariju, a spavaonicu na dobro uređenom i prostranom tavanu. Ishrana je bila organizovana u kući. Imali smo ekonomit i kuhinju. Hranu, koja je bila odlična davalo nam je selo.

U organizaciji ishrane i higijene angažovale su se žene. Pomogli smo u radu NOO, omladinskim organizacijama i drugima, a osnovali smo i pionirsku organizaciju. Kurs i selo živjeli su kao velika porodica. Bilo je od 20 do 25 slušalaca s Korduna i Plaščanske doline, a bilo je upućeno i nekoliko drugova s Banije. Na kurs su upućivani uglavnom politički delegati vodova, komesari četa i poneki ljudi koji su došli iz grada da dobiju osnovno političko obrazovanje prije nego što odu u jedinice. Desilo se da je jedan takav »drug« došao iz Zagreba, predstavio se kao ustaški poručnik, navodno sinovac Bariše Smoljana, ustaškog ministra. On se, naravno, sa stricem nije slagao, psovao je ustašku vlast i, uopće, vladao se kao svaki dobar rodoljub. Nešto je pomagao i u vojnoj nastavi (o savremenom naoružanju: tenkovi, avioni). Na kurs se sasvim dobro uključio, čak je govorio o hercegovačkim partizanima, jer je, navodno, bio Hercegovac. Završio je kurs i raspoređen za operativnog oficira u bataljon. U prvoj borbi kidnuo je na drugu stranu.

Pošto smo bili smješteni uz cestu, a uz to u središtu slobodne teritorije gdje je u ljeto 1942. godine bujao život u partizanskoj »državi«, često smo imali posjetioce.

Nedaleko, u selu Buriću, bila je smještena Komanda kordunaškog područja, u selu Kuplenskom bio je OK KPH Karlovac. U Dunjaku je bila omladinska četa, nastavno-mobilizacijski centar, u Prisjeci, u kući Laze Pavića, bio je

1 Arhiv CK KPH, br. 798, Savjetovanje OK KPH Karlovac krajem jula.

2 Isto, br. 2909, IzvjeStaj OK Karlovac od 30. jula.

3 Ponovo izgrađena. Na njoj je spomen-ploča posvećena održavanju partijskih kurseva.

Štab grupe KPO, u G. Budačkom bio je GŠH i CK SKH, sve to na udaljenosti 5—6 km. Posjetilaca je bilo raznih. Dolazili su iz viših komandi i ustanova da obiđu i kontrolišu, drugi su dolazili da razgovaraju s nama, da razgledaju kurs. Nekima je bilo interesantno da vide kakva je to škola za komesare. Izuzetno interesantan posjetilac bio je Huška Miljković. Put ga je vodio pored nas, kad je išao iz svoje baze, negdje kod Đaković-Potoka, u OK za Kordun u Kuplenskom. Kod nas bi obično svraćao na razgovor i jelo. Jedanput smo ga pitali kako njegovi iz Kladuše (bio je sekretar KK) »Pa, ponjekad nam pošalju priloga, a ponjekad iziđu pa nas popale«, odgovorio bi Huška. Huška je bio doista osobena ličnost. Po slobodnoj teritoriji hodao je bos, a cipele zavezane terkijom (kožnate pertle) nosio je obješene preko ramena.[4] Potkraj augusta kurs obilazi komesar 1. operativne zone Hrvatske. U izvještaju GŠH on, između ostalog, izvještava:

»Komesarski kurs koji je organizovan za delegate i komesare čete dao je dosad dobre rezultate. Prvi je kurs završio i počeo drugi. Kako Banovci ne mogu organizovati svoj kurs za delegate i komesare, to je odlučeno da oni pošalju nekoliko drugova na kurs.«[5] Bilo je 5 do 6 kurseva, koje je završilo oko 150 slušalaca. Prvi kurs je bio od 1. do 11. augusta, drugi od 20. do 31. augusta, treći vjerovatno u septembru, četvrti od 1. do 11. oktobra, peti od 12. do 23. novembra i šesti od 28. novembra do 9. decembra, kada je odlukom OK privremeno prestao raditi.

Plan i program je izrađen u Štabu grupe odreda. Nastava je trajala 10 dana, a jedanaesti dan je bio ispit. Između pojedinih kurseva je obično bio prekid radi priprema. Nastava je trajala od 7 do 11 sati i od 15 do 18 sati. Bilo je 70 sati nastave, od toga 49 sati političke, a 18 vojne. Tri sata su bila predviđena za ponavljanje. Kurs je imao komandanta i nastavnike. Komandant je bio Mile Martinović, do tada komesar 4. bataljona.[6] Kad je otišao za komesara 1. kordunaške brigade, zamjenjivao ga je Dušan Dmitović, komesar 2. KPO. Nastavnici su bili: Ljubo Martinović[7], Tomislav Komarica[8], Dragan Pajić[9] i Gojko Grubor[10]. Prva dvojica su bili nastavnici za političku nastavu, a druga dvojica za vojnu nastavu i disciplinske starješine. Spiskovi slušalaca za sada nisu pronađeni. Po nekim dokumentima i po sjećanju Dragana Pajića, Đure Zeca i Dragice Gvozdenović slušaoci su bili: Branko Bekić (poginuo kao komesar 15. kordunaške brigade), Seka Bulat, Nedjeljko Bunjevac (omladinski rukovodilac, poginuo g. 1945. u Ilirskoj Bistrici), Stevo Dokmanović (general u penziji, Beograd), Stevo Đekić (iz Sjeničaka, poginuo u 2. brigadi kod Vaganca u 4. ofanzivi), Đuro Rebić, Josip Fink (poginuo u tenku u Otočcu 1943), Nada Galjer Holjevac, Milić Malić, Jane Martinović, Simo Miličević, Vlado

4 Huška je u 4. neprijateljskoj ofanzivi napravio neke greške i pobjegao neprijatelju. Osnovao je svoju vojsku uz pomoć Nijemaca i ustaša. Kasnije je ponovo prešao partizanima i dobio čin pukovnika. Osnovao je od svoje vojske Unsku operativnu grupu od dvije brigade i jedan PO. Jedno vrijeme je sa Skokova, gdje mu je bilo sjedište, održavao telefonsku vezu s neprijateljskim garnizonom u Cazinu, a istovremeno sa Štabom 4. korpusa NOVJ. Nijemci su organizirali njegovo ubistvo preko svoje agenture 1944. godine.

5 Zb. NOR-a, tom V, knj. 30, str. 339.

6 Učitelj, poginuo 1944. kao predsjednik Okružnog NOO za Kordun.

7 Inžinjer u Splitu.

8 Zivi u Beogradu.

9 General u penziji. Zivi u Zagrebu.

10 Pukovnik u penziji.

Očak Dado, Milan Pajić (poginuo 1945. kao komesar bataljona u 1. kordunaškoj brigadi), Adam Pavlović, Nikica Potkrajac (umro u Kljajićevu), Milan Prišuta, Ljuban Radanović, Mišo Radojčić, Miloš Relja (umro u Kljajićevu), Đukan Sekulić (iz Tobolića, poginuo 1943. kao intendant bataljona), Milić Stojić (umro poslije rata), Jane Vujašković, Đuro Zec, Perica Zrnić i Gojko Novković.

U ekonomatu su radili: Nikola Tomašević, umro poslije rata, Dragica Gvozdenović, glavna kuharica, Dragica Tomašević, Milica Božić, umrla poslije rata, Ljuba Opačić-Bastaja »Sejka«.

Nastavni program političke nastave

1.	Što su politički komesari, njihov rad u narodnooslobodilačkoj vojsci ?	2 sata
2.	O Partiji (KP), što je KP, ko može da bude član i kakav mora biti?	2 sata
3.	0 narodnim izdajicama, četnicima, ustašama i ostalim štetočinama	2 sata
4.	Ugovor SSSR, Velike Britanije i USA, važnost itd.	1 sat
5.	Crvena armija, Tito (brošura)	2 sata
6.	Bratstvo i jedinstvo Srba, Hrvata i Muslimana, zašto je važno?	1 sat
7.	0 ćeliji. Organizaciono pitanje	2 sata
8.	KP u NOB-i. Tito	1 sat
9.	Odnos komandira i komesara	2 sata
10.	O fašizmu i imperijalističkim ratovima	1 sat
11.	NOO. Rad komesara u odborima	1 sat
12.	SKOJ i SMG. (Savez mlade generacije)	1 sat
13.	Rad politkomesara u četi (praktički). Održavanje časova, držanje u borbi, pomoć komandiru	2 sata
14.	Organizacija života partizana, zidne novine, pjesme, humor, život na položaju, život u logoru	2 sata
15.	Vanpartijske organizacije. NOO, AF2, SMG, suradnja komesara s njima	2 sata
16.	Agit-prop grupa. Njihova važnost i dužnost, suradnja s komesarima	2 sata
17.	Odlomci iz historije Partije 905—917	1 sat
18.	Postupak prema zarobljenicima. Naš stav prema ustašama, četnicima, domobranima itd.	1 sat
19.	Okružnica br. 3	1 sat
20.	Okružnica br. 4	1 sat
21.	Cas pjesama	1 sat
22.	Dužnost komesara u borbi. Što raditi kad padne komandir?	1 sat
23.	Odnos partizana prema civilnom stanovništvu. Greške koje su vršene do sada	1 sat
24.	Rad četne ćelije. Ćelija — duša jedinice. Inicijativa akcije	2 sata
25.	Suradnja komesara i Partije, podrška Partiji	1 sat
26.	Prenos borbe u hrvatske krajeve, kako se povezati i braniti sela	1 sat
27.	Kratak pregled razvitka društva	2 sata
28.	Bataljonski biro. Organizacija i zadaće u bataljonu	1 sat
29.	Omladina u borbi, važnost omladine i omladinskih udarnih četa i bataljona	1 sat
30.	NOO saradnja s komesarima. Važnost NOO u našoj borbi	1 sat
31.	»Postammo majstori svoga oružja«. Čuvanje oružja i ostali raspisi komesarijata	1 sat
32.	Partizanske i revolucionarne pjesme. Učenje pjesama	1 sat

33. Iz učenja o Partiji, Osnovne misli naučnog socijalizma (ukratko) 1 sat

34. O SSSR **2sata**

Vojna nastava

1. Naoružanje (vrste oružja), opis naoružanja, naziv dijelova pojedinog oružja 1 sat
2. Borbena obuka. Korištenje zaklona, prirodnih i vještačkih, kretanje pojedinaca u borbi, streljački stroj, razvijanje u mjestu i kretanju 2 sata
3. Pješadijski egzercir. Strojevi desetine, osnovni razvijeni front vrsta, kolona po jedan prostih i dvojnih redova 2 sata
4. Ustrojstvo naše NOV počam od desetine 1 sat
5. Ratna služba, rad patrole, izviđanje pojedinih predjela — kuća, sela itd. 1 sat
6. Opis naoružanja, osobine tenka i aviona 1 sat
7. Čitanje karata 2 sata
8. Borbena obuka, zasjeda jednostrana i dvostrana, tajnost u zasjedi, praktički na terenu 2 sata
9. Borbena obuka. Streljački stroj, kretanja u bliskoj i daljoj vatri 2 sata
10. Ratna služba, noćna kretanja, važnost održavanja veze, odmori i gdje se daju praktički 2 sata
11. Borbena obuka. Na terenu, razvijanje kretanja desetine, voda, čete u dejstvu artiljerije, korištenje zaklona 2 sata
12. O higijeni, čistoći u partizanskim jedinicama 1 sat

Program je bio obiman i nije bio lak. Teme govore dovoljno. Za neke teme je bilo literature, za neke malo ili ništa, neke su bile teoretske, a većina praktična.

Okružnice br. 3 i 4 odnose se na okružnice CK KPH. U okružnici br. 3 od 30. rujna 1941. godine, CK je objasnio partijsku liniju i istakao nužnost rada na stvaranju NOF i njenih rukovodećih organa. Tu se iznose primjeri odstupanja od partijske linije, što se vidi iz slijedećeg primjera:

— »Prvo, mnogi funkcioneri, organizacije i članovi nisu shvatili široki antifašistički karakter borbe u sadašnjoj fazi, nego su se orijentirali na proletersku revoluciju i neposredno zauzimanje vlasti od strane proletarijata.

Drugo, neke organizacije iskrivljuju liniju partije u desno-oportunističkom pravcu. To naročito važi za one krajeve koji su pripojeni fašističkoj Italiji, ili se nalaze pod njenom okupacijom itd.«[11] Dakle, greške koje su se pojavile u prvim danima, ali koje su bile još uvijek aktuelne, naročito u novooslobođenim krajevima, zatim pitanje discipline i odgovornosti članova KP, i drugo.

U okružnici br. 4 — govori se o daljem razvoju NOB, o greškama iz okružnice broj 3 koje nisu prevaziđene, o karakteru i funkciji i zadacima NOO u oslobođenim i neoslobođenim krajevima. Tema br. 8 je u stvari članak Josipa Broza Tita, koji se proučavao u cijeloj partijskoj organizaciji okruga.[12]

Za teme koje su obrađivale ulogu politkomesara, odnosno razgraničenje dužnosti komandira i komesara, postojala su uputstva Štaba NOP odreda

11 Zb. NOR, tom V, knj. 1, str. 143.

12 Arhiv CK KPH, pismo OK Karlovac — KK od 15. 6. 1942.

Korduna i Banije (izrađena na osnovu uputstava GŠ i VŠ).[13] U uputstvu se, pored ostalog, kaže: »Dužnosti komesara jesu budno nadzirati borbeni moral partizana, starati se da partizani pravilno shvataju politiku NOB, da vaspitava partizane i da im ukazuje na štetnost nediscipline, na štetnost poroka, kao što su: kartanje, pijančevanje, svađa, tuča, nepravilan odnos prema ženama i da potpomaže komandanta, odnosno komandira u sprovođenju vojnih naređenja i izvršavanje borbenih zadaća, da se stara o snabdijevanju i ishrani jedinice, da se stara o kulturnom podizanju i higijenskom životu partizana, da, prema mogućnostima, organizuje drugarske večeri s veselicama (pjevanje, recitacije, manje pozorišne komade«.[14]

Mladi nastavnici političke nastave Marko i Ljubo imali su solidnu političku naobrazbu. Među slušaocima, koji su bili bistri i otresiti mladići, bilo je znatnih razlika. Bili su to seljaci, nešto radnika i školaraca. Školarci su lako shvaćali i učili razne definicije, dok su se seljaci bolje snalazili u praktičnom radu. Iako bi se štošta moglo prigovoriti programu (gledano s današnjeg aspekta) da je preobiman, da je bilo možda i previše teoretiziranja i učenja teških definicija, ipak je nastava, kad se uzme u cjelini, uspješno savladana.

U svom izvještaju upućenom CK KPH, Okružni komitet KPH Karlovac piše: »Na prvom kursu za političke delegate vidjelo se da dvojicu politdelegata možemo odmah postaviti za komesare bataljona, a oko 8 drugova mogu na zadovoljavajući način vršiti dužnost komesara čete.«[15]

Tome je najviše pridonijela metoda praktičnog rada s mladim komesarima. Kursisti su organizovali po selima zborove i priredbe što je bilo povjereno pojedinim slušaocima ili nekolicini njih. Time su se postizala tri cilja: zabava, informativni i praktični rad budućih komesara (u organizaciji priredbi, zborova i držanju govora). Našlo se vremena da se pomogne ljudima u selu oko sabiranja ljetine i perušanju kukuruza. Naši prvi komesari su i praktično polagali ispit. Nismo imali pogodnih i prigodnih skečeva i manjih pozorišnih komada. Zaključili smo da bi trebalo napisati skeč za naše potrebe.[16] Prvi skeč koji smo sastavili nazvali smo »Prvi dani«, na temu iz prvih ustaničkih dana. Sadržaj mu je bio, po sjećanju, ovaj: Rad, mobu, uz pjesmu, prekidaju pucnji. Dolaze ustaše, narod bježi u šumu, laća se oružja, onog što ima — kubure, rogulje, sjekire. Čuje se pjesma: »Ustaj, seljo, ustaj, rode, u narodni front slobode!«.

Govorilo se o Partiji, koja nije ostavila narod, o formiranju odreda, četa i bataljona.

Jedna od najtežih tema bila je svakako »O fašizmu i imperijalističkim ratovima«. Nastavnici su imali istoriju SKP(b) i još neke materijale. U toj temi se najprije govori, po Lenjinu, da je imperijalizam koncentracija proizvodnje

13 Zb. NOR, tom V, knj. 2, str. 199.

14 Zb. NOR, tom V, knj. 2, **str.** 199.

15 Arhiv CK KPH, br. 830, izvještaj OK Karlovac — CK KPH od 29. 8. 1942.

16 Interesantno je da su na istu ideju došli glumci — revolucioneri koji su u proljeće 1942. godine došli na slobodnu teritoriju Korduna. Jože Rutić je poslije rata ispričao svoj doživljaj i susret sa slobodnom teritorijom. »Po dolasku na slobodnu teritoriju, zanoćili smo kod Dubrava«, priča Rutić. »Ja sam ustao rano i izišao pred kuću. Vidio sam kolonu od desetak partizana kako idu preko neke kose. Starija žena, koja je stajala nešto dalje ispred mene i koja me nije vidjela, gledajući te partizane reče: »Gledaj, rano moja, imaih ko pljeve i mrava«. Kad sam to vidio, kaže Rutić, bilo mi je jasno, da nemožemo igrati pred tim narodom ono što smo pripremili u Zagrebu, nego moramo stvarati nešto novo, nešto što će služiti revoluciji«.

i kapitala, koja je došla do tako visokog stupnja razvitka da je stvorila monopole, koji igraju odlučujuću ulogu u privrednom životu zemlje. Tu su bile i definicije kao: »Fašizam je diktatura najreakcionarnijeg dijela monopolističke buržoazije u epohi imperijalizma i imperijalističkih ratova. Sve je to bilo preteško za naše slušaoee. O fašizmu su morali komesari nešto više znati.

Na ispitu je bio prisutan i Vladimir Bakarić, pa je bilo i ponešto treme. Među polaznicima bio je i Đukan Sekulić iz Tobolića, inače pravi div, šaljivčina i junak. Nije mu bilo lako da objasni što je to fašizam, pa je počeo da muca: »Fašizam je, fašizam je...«, pa se onda dosjeti — pokaza rukom kroz prozor, gdje su se vidjela zgarišta spaljenih kuća, pa reče: »Te spaljene kuće, eto, to je fašizam.«.

Tema »Prenos borbe u hrvatske krajeve«, bila je svakako jedna od najvažnijih i najpresudnijih u ono vrijeme. Po tome pitanju je i Vrhovni štab uputio nekoliko direktiva i uputstava. U jednoj od njih, upućenoj u novembru 1941, između ostalog, stoji: »Iz vaših nekoliko akcija se vidi da je oslobodilačka borba kod vas još uvijek u uskim okvirima nekoliko partizanskih odreda. Još se uvijek ne pokazuju simptomi narodnog ustanka kod vas, još se ne pokazuje da hrvatske mase prihvaćaju u širem opsegu našu liniju po pitanju oslobodilačke borbe. Ovo je jedan od najkrupnijih nedostataka kod vas, koji vi morate hitno likvidirati. Treba objasniti hrvatskim masama da je došao krajnji čas da se dignu na ustanak protiv Pavelićeve i okupatorske tiranije, ako hoće da uklone od sebe krivnju pred svijetom za strahovita zločinstva koje je zlikovac Pavelić učinio u odnosu prema Srbima i drugim narodima.«[17]

Ova direktiva je bila još uvijek aktuelna u ljeto i jesen 1942. godine. Na kursu je ovo pitanje bilo obrađivano naročito u radu s mladim komesarima, a razmatrano je i u Okružnom komitetu KPH Karlovac, pa su na savjetovanju potkraj jula doneseni zaključci:

»1. Sto prije da teritorij na kojemu se vrše operacije proširimo na čitav okrug, i to tako da težište borbe i operacija prebacimo u hrvatske i neoslobođene krajeve našeg okruga i da u toku tih operacija prilazimo oslobođenju hrvatskih krajeva od vlasti okupatora i ustaša. Nikada ne smijemo zaboraviti da naši partizani moraju stalno imati inicijativu u svojim rukama i energično i neprestano napadati neprijatelja.. .«[18] Desilo se za vrijeme ispita da je slušalac Jane Vujašković dobio to pitanje. Ispitu je i ovog puta prisustvovao Vladimir Bakarić i, po običaju, umiješao se i postavio stvar ovako: »Ti si komesar, došao si u Hrvatsko zagorje i naišao na seljaka ustaški navudrenog. Pritom se u ulogu ustaški orijentiranog seljaka postavio Bakarić. Bio je to neravnopravan govornički duel. Mladi se komesar znojio, alinije uspio ubijediti »seljaka«. Kada mu je već bilo dosta i kad više nije imao kuda, komesar reče: »Znate što, druže komesaru, ja bih toga seljaka ubio.« Nasmijali smo se, a Bakarić mu odvrati: »Lako je ubiti, ali nije lako ubijediti, a ne možemo sve poubijati«.

Tada se dosta govorilo o partijskoj liniji i disciplini, naročito o odnosima muškaraca i žena. Jedan od nastavnika je rekao kako on zamišlja partijsku liniju. »Ideš jednom ravnom cestom, a lijevo i desno sve gole žene, a ti ne smiješ da gledaš ni lijevo ni desno«.

Ponekad, u slobodno vrijeme, nastavnici su diskutirali o raznim teoretskim pitanjima. Diskusija se obično završavala na IV glavi istorije SKP(b) — dija-

17 Zb. NOR, tom V, knj. 2, str. 21.

18 Arhiv CK KPH, br. 798, savjetovanje u OK Karlovac krajem jula.

lektički materijalizam. Tu se obično stalo. U diskusiji je jedan od učesnika u raspravi, postavio ovakvu dilemu: »Da li je dijalektički materijalizam podložan i säm svojim zakonima?« Pritom je mislio na dijalektičke zakone kretanja uz borbu suprotnosti, koji uvjetuju promjene. I tu nam se krug zatvorio, nismo mogli dalje.

Vojna nastava bila je obimna. Sve Sto se moglo, izvodilo se praktično, na terenu. Prošla je već godina dana od početka ustanka, pa smo imali i neka iskustva. U nastavi su učestvovali i slušaoci, iznosili vlastita iskustva. Od pomagala nismo imali ništa, pa smo se snalazili. Nismo imali školske table. Crtali smo što je trebalo na podu u učionici. Koristila su se i neka iskustva iz I oficirske škole u Gornjem Budačkom.

Na kraju kursa organizirani su ispiti, kojima se pridavao poseban značaj. Tada bi obično prisustvovali rukovodioci NOP: komandant i komesar Grupe kordunaških odreda, sekretar Okružnog komiteta Savo Zlatić, a dva puta je prisustvovao i Vladimir Bakarić. komesar GŠH i član CK KPH. Na ispitu se znalo desiti da nastavnici budu dovedeni u nezgodan položaj jer su rukovodioci, a posebno Vladimir Bakarić, postavljali pitanja na koja ni mi nastavnici nismo znali odgovoriti. U svakom slučaju, i ispiti su bili prilika da se ponovi gradivo, a i dosta nauči.

U ocjenu na ispitu je ulazila i kvalifikacija za dužnost. Obavezno se konstatovalo za koju je dužnost sposoban. Bilo je delegata vodova koji su predlagani za komesare bataljona, i na tu dužnost su i otišli (Branko Bekić).

U Miholjskom su završili rad 4 kursa, a zatim se kurs preselio u Prisjeku, u kuću Oroza Pavića, gdje su završila još dva kursa.

Puk. *1GNJATIJE PERIĆ*

Juriš partizana roguljaša 11a Petrovac marta 1942.

Dvadeset osmog marta 1942. godine, devet dana nakon početka ustaške proljetne ofanzive na centralni dio Korduna i Petrovu goru, jače ustaške snage probile su front 1. bataljona 1. KPO koji se nalazio na sjevernim i zapadnim obroncima šume Debela kosa. Nakon toga jedna četa ovog bataljona povukla se u Petrovu goru, a druga četa istog bataljona povukla se u pozadinu neprijatelja radi dejstva na glavnim komunikacijama Karlovac—Vojnić i Karlovac—Krnjak—Veljun. Ustaške jedinice od Debele kose krenule su još istog dana prema selu Kuplenskom i zapadnim obroncima Petrove gore koji nisu još bili posjednuti od strane ustaških jedinica. Poslije podne 28. marta ustaške i domobranske snage od Topuskog, Vrginmosta, Krstinje i Velike Kladuše probile su se u Petrovu goru. Bio je to prvi prodor neprijateljskih jedinica, od početka NOR-a, u Petrovu goru. U to vrijeme u Petrovoj gori su se nalazili 2. bataljon, bez 3. čete, 3. i 5. bataljon, kako su ga tog proljeća zvali »Vergaševu četu« te Štab grupe KPO. Štab 1. KPO. OK KPH Karlovac i ustanove kotara Vojnić. U šumu se također sklonilo preko 15.000 izbjeglica s teritorije kotareva Vojnić i Vrginmost. Po ulasku u Petrovu goru ustaše su pokretima i koncentričnim napadima na partizane nastojali da u što kraćem vremenu, još

istog dana, osvoje važne taktičke položaje — Magarčevac i Petrovac. S ovih položaja ustašama se pružala mogućnost za uspješno vođenje akcije čišćenja Petrove gore od preostalih partizanskih jedinica. U cilju podrške i prihvata svojih jedinica u slučaju opasnosti u šumi, ustaše su oko Petrove gore ujedno formirale nekoliko značajnih baza koje su ih osiguravale u šumi i koje bi u slučaju potrebe potpomogle njihovo uspješno izvlačenje. Bili su to položaji u selu Radmanovcu kraj Vojnića, selu Ključar i Biljegu te Vrginmostu i Krstinji.

Poslije proboja neprijatelja u Petrovu goru Štab 1. KPO uputio je u pozadinu neprijatelja 3. četu 2. bataljona, proletersku četu i jednu četu 1. bataljona. Ove čete imale su zadatak da svakodnevnim napadima i diverzijama na željezničkoj pruzi Skakavac—Utinja—Vojnić-kolodvor ometaju radove ustaša na osposobljavanju pruge za normalan željeznički promet između Karlovca, Vrginmosta i Gline te da na glavnim putevima koji vode iz Karlovca prema Vojniću, Krnjaku i Veljunu uništavaju neprijateljsku živu silu, transporte, veze pa i same komunikacije. Osim toga štab 1. KPO donio je odluku da se izvrše pripreme i napad na ustaške položaje na Velikom Petrovcu, kako bi se neprijatelj likvidirao ili prisilio da napusti ovo važno taktičko uporište u Petrovoj gori. Prema planu napada, napad je trebalo izvršiti noću 31. 3./1. 4. 1942. godine, a pored partizanskih jedinica predviđeno je da u njemu sudjeluju i rezervni partizanski odredi iz kojih će se mobilisati nekoliko stotina Jjudi naoružanih vilama, toljagama i roguljama, po kojima su ovi borci dobili ime »roguljaši«. U prvom redu neprijatelja je trebalo iznenaditi i na prepad ga gromkim povicima »juriš« iz više stotina grla partizana i roguljaša pokušati demoralisati. Osim toga u rejonu Sabljine kose i kote 322 na Sabljinoj kosi trebalo je postaviti jednu četu 1. bataljona i vod Dragana Pajića iz 2. bataljona. Njihov zadatak bio je da, u prvom redu, vrše pritisak na ustaške položaje na Petrovac sa sjeverozapadne strane, a ujedno da ne dozvole neprijatelju iz Ključara i Vojnića spajanje sa svojom posadom na Petrovcu, odnosno da dočekaju i napadnu ustaše u slučaju naglog povlačenja s Petrovca.

Na osnovu plana napada na Petrovac već 29. marta počele su pripreme za napad. Tako je štab 3. bataljona u saradnji s općinskim NOO-om Perna preduzeo mjere za prikupljanje dobrovoljaca u zbjegovima Petrove gore i u okolnim selima koje još neprijatelj nije bio okupirao. Problema u sakupljanju roguljaša nije bilo. U toku nešto više od 24 sata javilo se oko 700 dobrovoljaca — roguljaša, impozantan broj ljudi u starosnoj dobi od 17 do 45 godina. Poslije podne 30. marta počelo je prikupljanje dobrovoljaca i jedinica za napad na Petrovac.

29. marta 1942. godine 2. četa 3. bataljona dobila je zadatak da izvrši izviđanje neprijatelja u rejonu Petrovca. O ovom zadatku, Ilija Gvozdić, komandir 2. čete u svom zapisu[1] napisao je:

»... Odlučio sam da ovaj zadatak lično izvršim. Sa mnom na izviđanje krenula je i Dragica Bulat, referent saniteta 3. bataljona. Kad smo od zaseoka Sapići stigli u Petrovu goru na mjesto zvano »Grobovi« pošli smo dalje, ali vrlo oprezno. Dragica je oko glave imala crvenu maramu, preko ramena torbicu, a na opasaču pištolj. Idući tako izbili smo do šumskog puta koji vodi od M. Petrovca na Veliki Petrovac. Tu smo zastali jer smo primijetili kolonu izbjeglica sa kolima, stokom i prtovima na glavi ili na ramenu. Među narodom i pozadi kretala se nepoznata vojska. Zaustavljam se, Dragici kažem da stane

1 Original kod pisca teksta.

iza prvog većeg hrasta. Vadim dvogled da bi bolje uočio kakva je to vojska na vidiku. Dok sam ja vršio osmatranje Dragica je krenula naprijed. Dajem joj znake da stane ali ona to ne primjećuje. Kada je došla na dohvat prvog nepoznatog vojnika, ustaša skida pušku s ramena, a Dragica tek tada vidi tko su nepoznati pa i ona vadi pištolj iz futrole. Jednovremeno odjeknuše dva pucnja. Primjećujem kako ustaša pada mrtav a Dragica se okreće i trči natrag. U prolazu mi dovikuje da je ranjena i otrča u pravcu Štaba 3. bataljona.

Nakon ovog događaja odlazim do čete koja se nalazila pozadi na oko 200 metara i vodim četu u napad na neprijatelja. Pod snažnim naletom partizana ustaše se pod borbom povlače na Petrovac. Za to vrijeme ustaše s Petrovca obasipaju četu mitraljeskim rafalima i ručnim bombama. Zaustavljam četu i vršim ponovno osmatranje. Primjećujem da na vidiku istočnog dijela Petrovca ima četa do dvije ustaša. Po vrhu Petrovca i po njegovim padinama ustaše kopaju rovove i saobraćajnice na osnovu čega donosim zaključak da se oni ne misle uskoro povući iz Petrove gore i sa Petrovca ... U tom vremenu primam naređenje štaba 3. bataljona da se s četom povučem na polazne položaje ...«

Unatoč nepotpunim i nedovoljno utvrđenim podacima o neprijatelju na Petrovcu, Štab 3. bataljona u zajednici sa Štabom 1. KPO odlučuje da se napad izvede po predviđenom planu. Na osnovu prethodne odluke donijet je konačan plan napada koji je predviđao: da 3. bataljon ojačan sa 700 roguljaša izvede napad na Petrovac u obliku potkove po pravcima istočnog i južnog dijela Petrovca. Također 1. četa s dijelom roguljaša (u odnosu 1 partizan prema 4 roguljaša) vrši napad s južne strane, a 2. četa sa sličnim ojačanjem sa istočne strane Petrovca. Između 1. i 2. čete napadao je jurišni vod bataljona koji je služio kao udarna pesnica i spona između četa.

Istovremeno 1. četa 1. bataljona i vod Dragana Pajića imali su zadatak da posjednu rejon Sabljine kose koja se proteže pravcem selo Ključar — sjeverozapadne padine Petrovca, sa težištem odbrane na koti 322 na Sabljinoj kosi. Njihov zadatak sastoji se u slijedećem: 1) da u određeno vrijeme u zajednici s 3. bataljonom napadnu na neprijatelja od pravca sjeverozapada, 2) da spriječe dolazak neprijateljskih pojačanja u cilju pružanja pomoći napadnutim ustašama na Petrovcu i 3) da u slučaju ustaškog povlačenja s Petrovca napadaju kolone u odstupanju.

Polazak u akciju iz rejona koncentracije počeo je po planu napada, ali se u toku noći mnogo kasnilo u izlasku na jurišne položaje i u početku napada na Petrovac. Umjesto da napad i juriš počnu prije svitanja kako bi se iskoristio moment iznenađenja, napad 3. bataljona počeo je tek u vrijeme samog svitanja. Tako se već u momentu kad je bataljon krenuo u napad bitno odstupilo od predviđenog plana, a osim toga na momentu iznenađenja neprijatelja bazirana je čitava naša taktika i predviđen uspjeh. Da bi situacija bila još gora, za vrijeme podilaženja pojedini borci počeli su padati po strmom i zamrznutom zemljištu, a snježna pokorica i suho granje jačim pucketanjem otkrivali su svaki pokret pa se tajnost nailaska partizana nije ni mogla obezbijediti. Tako je već prije izlaska bataljona na jurišni položaj neprijatelja bio potpuno spreman te je ljudstvo bataljona dočekano i obasuto ubitačnom vatrom iz pušaka, automata, mitraljeza i ručnih bombi. U takvoj situaciji u našim redovima, u prvom redu među roguljašima, dolazi do kolebanja, a naročito u momentu kada postaje jasno da bi moglo doći do masovne pogibije partizana. Međutim, komande četa i vodova te Štab bataljona i u ovako teškoj borbenoj situaciji uspijevaju ubrzo da srede pokolebane redove te da ih po-

novno pokrenu na juriš. Na nekim pravcima napada partizani uspijevaju da zauzmu pojedine dijelove neprijateljskih isturenih položaja i da se probiju u ustaški sistem odbrane. Međutim, u tom momentu izostala je pomoć 3. bataljonu jedinica sa Sabljine kose, izostao je napad na ustaške položaje i sa sjeverozapadnih dijelova Petrovca, što neprijatelj mudro koristi. Naime, ustaška komanda koncentriše glavninu jedinica i većinu automatskog naoružanja u pravcu napada 3. bataljona, uskoro zatim na tom pravcu ustaše prelaze u protivnapad i na juriš izbacuju dijelove 3. bataljona sa svojih izgubljenih položaja. U takvoj situaciji štab 3. bataljona donosi jedino moguće i opravdano naređenje, da se prekine s napadima i da se jedinice i roguljaši povuku prema Perni. O toj teškoj i neravnopravnoj borbi Duško Baić je zapisao:[2]

»Povlačenje boraca bilo je dramatično — pored poginulih, ostali su ranjenici koji su jaukali. Prvi pokušaj da se izvuku samo djelimično su uspjeli, jer su pali pored samih ustaških rovova, te bi njihovo izvlačenje donijelo još veće žrtve. U takvoj situaciji došao je do punog izražaja nepredviđeni heroizam boraca i »roguljaša« ne žaleći svoje živote i naoružani samo roguljama, jurišali su na dobro naoružanog i utvrđenog neprijatelja — da bi ga uništili i ponovno oslobodili ranije zauzete neprijateljske položaje, i spasili svoje ratne drugove. Goloruki ljudi sa malobrojnim partizanima, a još slabije naoružani na koje su ustaše ustremile koncentričnu vatru automatskog oružja i ručnih bombi, nisu mogli biti efikasni. Naprotiv oni su u juriš unosili nered, jer nisu dovoljno koristili drveće za zaklone. Mnogi roguljaši još nisu bili ni vojnici pa nisu posjedovali najosnovnije pojmove o ratovanju, a nisu mogli biti korisni u ovakvoj borbi.«

U borbi na Petrovac poginula su 22 partizana i 46 ljudi iz rezervnih partizanskih odreda. Partizani su izgubili 1 puškomitraljez i 8 vojničkih pušaka.

O bici na Petrovac u Obavijesti br. 2 iz Glavnog ustaškog stana Poglavnika* govori se o ustaškoj ofanzivi na Kordun, a o napadu partizana na Petrovac, pored ostalog, stoji:

»... Stisnuti u Petrovoj gori sa sviju strana došlo je do žestoke borbe usred gore na brdu Petrovcu, gdje su imali svoj drugi glavni stan.

U tim borbama, koje su trajale dva dana, a koje su vođene po komunističko-četničkoj raji napuštenih od svojih vođa, koji su kukavno pobjegli, poginulo je 357 partizana, čije su lešine nađene na licu mjesta bojišta, koje partizani nisu po običaju uspjeli odvući i sakriti.

Ranjenih i bolesnih, koji nisu odvučeni, ima oko 600. Za sve ove ranjene 1 bolesne, koji su preostali, uredila je državna vlast zdravstvene postaje. Nakon bitke kod Petrovca raspršili su se komunisti i partizani na sve strane, a goni ih naše oružništvo.

Petrova gora i sva okolna sela zauzeta su u dva dana, te su naše čete već izišle na potez Slunj—Cetingrad—Velika Kladuša.

Pravoslavno pučanstvo izmoreno, bolesno i gladno te žrtva partizanskog terora i londonskog krugovala, primljeno je s najvećom susretljivošću i ljudskim sažaljenjima,[4] sa strane svih hrvatskih oblasti a osobito od ustaša, sa

2 Knjiga »Kotar Vrginmost u NOR-u«, str. 134.
3 Vijest objavljena u ustaškom glasilu »Hrvatski narod« od 17. travnja 1942. godine.
4 Ustaška »briga i sažaljenje« pravoslavnom pučanstvu pokazana je ustaškim masovnim ubijanjem. Samo u proljeće 1942. ubijeno je u: Katinovcu 305, Perni 213, Crnom Potoku 212, Svinjici 223, Kupljenskom 233 ljudi, žena i djece. Da ne nabrajam dalje.

nastojanjem da ih se čim prije vrati njihovim domovima i mirnom te redovitom životu, gdje će biti zaštićeni od komunističko-četničkog terora.

I ovom zgodom poziva se pravoslavno pučanstvo, ma gdje se ono nalazilo, da ne nasjeda više boljševičkim zlotvorima i londonskim plaćenicima, koji bi u najkraćem vremenu cijeli pravoslavni živalj uništili.

O ovom stanju može se svatko svojim očima uvjeriti[5] i može u tu svrhu dobiti propusnicu za Kordun kod župskog redarstva u Karlovcu.

U Zagrebu, dne 16. travnja 1942. iz Glavnog stana Poglavnika«.

Mada akcija na Petrovac nije uspjela, ustaše od straha da u narednim danima ne dožive težu sudbinu, ubrzo napuštaju Petrovac i Petrovu goru i povlače se u Vojnić, Vrginmost, Topusko i Kladušu.

Kasnijom analizom akcije na Petrovac utvrđeno je da su pripreme za napad na Petrovac bile slabe te da se o neprijatelju prije napada premalo znalo. U uvođenje u borbu 700 roguljaša također se pokazalo pogrešnim, naime i slabijem poznavaocu taktike ratovanja je jasno da se u ovakvu vrstu borbe ne može povesti gomile nenaoružanih ljudi, ma koliko oni bili hrabri i odvažni. Jest da je napadač postigao brojnost u ljudstvu, ali je njegova vatrena moć bila preslaba za napad na dobro utvrđenog i naoružanog neprijatelja. Ako se tome doda da su naše jedinice bile otkrivene još prije polaska na juriš, pa nije iskorišten ni momenat iznenađenja, da je vodič čete 1. bataljona zalutao u toku noći pa četa nije uspjela ni doći na vatreni položaj, te da je vod Dragana Pajića prije vremena izbačen iz stroja jer je Dragana nehotice ranio jedan borac, pa je potom došlo do smetnji u komandovanju i daljem izvršavanju postavljenih zadataka, rezultat ovog napada nije ni mogao biti drukčiji. Unatoč svim ovim problemima kod naših jedinica i roguljaša ispoljen je zavidan borbeni moral, a bez obzira na sve manjkavosti u ovoj borbi još jednom je potvrđeno da je kordunaški borac hrabar, da voli slobodu i da se za nju zna boriti i po potrebi i žrtvovati.[6]

Toga proljetnog ranog jutra, 1. aprila 1942. godine, zauvijek su ostavili svoje kosti po obroncima Petrovca u Petrovoj gori 68 boraca 3. bataljona 1. KPO i roguljaša, uglavnom iz sela Blatuše, Crevarske Strane, Čemernice, Katinovca, Maličke, Crnog Potoka, Perne, Pješčanice, Podgorja, Poljana, Pecke i drugih sela. Evo podataka o poginulim ljudima:[7]

1. borac-roguljaš BAKlC Pavla ĐURO, 1909, Crni Potok
2. borac-roguljaš BAKlC Petra MARKO, 1923, Cemernica
3. borac-roguljaš BARBIR Đure MILAN, 1905, Podgorje
4. borac-roguljaš BARBIR Petra MILE, 1917, Podgorje
5. borac-roguljaš BALABAN Pavla JOVAN, 1901, Crni Potok
6. borac 3. bat. BLANUSA Miće MATIJA, 1920, Donji Sjeničak
7. borac 3. bat. CICA Vuje PETAR, 1922, Malička
8. borac-roguljaš ClCA Miloša MILAN, 1923, Blatuša
9. borac-roguljaš CANADZlJA Petra NIKOLA, 1903, Pješćanica
10. borac-roguljaš CREVAR Stojana RADE, 1924, Brnjavac
11. borac-roguljaš CREVAR Stojana RADE, 1924, Crevarska Strana

5 U vrijeme izlaska iz štampe ove obavijesti više niti jedan ustaša niti drugi neprijateljski vojnik nije bio u Petrovoj gori.

6 O borbama na Petrovcu vidi Zbornik NOR-a, tom 5, knj. 4, dok. br. 17 i 20. Vidi tekst na str. 26—29 iste knjige.

7 Podaci o poginulim uzeti iz knjige »Kotar Vrginmost u NOR-u« autor Duško Baić.

12. borac-roguljaš DIVIĆ Jovana LJUBAN, 1913, Poljani
13. borac-roguljaš DIVIĆ Jovana MIRKO, 1916, Poljani, braća
14. borac-roguljaš DRAGOJEVIĆ Đure NIKOLA, 1922, Pješćanica
15. borac-roguljaš DZAKULA Stevana ILIJA, 1924, Slavsko Polje
16. borac 3. bat. FUŠTAR Sime BOZO, 1918, Perna
17. borac-roguljaš IVKOVIĆ Đurđa MATIJA, 1914, Katinovac
18. borac-roguljaš JAKŠIĆ Petra LJUBAN, 1914, Blatuša
19. borac-roguljaš JANJANIN Stojana SAVA, 1913, Blatuša
20. borac 3. bat. JANJANIN Ostoje BRANKO, 1922, Malička
21. borac-roguljaš JOVIClĆ Nikole SIMO, 1902, Crevarska Strana
22. borac-roguljaš KAJGANIC Petra ĐURO, 1915, Cemernica
23. borac 3. bat. KAJGANIĆ Mile MIRKO, 1923, Perna
24. borac-roguljaš KOMLJENOVIĆ Pavla MILE, 1919, Cemernica
25. borac-roguljaš KUKULJ Petra JANKO, 1923, Malička
26. borac 3. bat. LACKOVIĆ Matije DUŠAN, 1906, Crevarska Strana
27. pol. del. voda LACKOVIĆ Matije LJUBAN. 1912, Crevarska Strana
28. borac 3. bat. LAPĆEVIĆ Mane PETAR, 1910, Podgorje
29. borac 3. bat. LAPĆEVIĆ Rade STANKO, 1916, Podgorje
30. borac 3. bat. MALOBABIĆ Matije MIHAJLO, 1910, Katinovac
31. borac-roguljaš MALOBABIĆ Mile PETAR, 1899, Katinovac
32. borac-roguljaš MANOJLOVIĆ Petra NIKOLA, 1898, Donji Sjeničak
33. borac-roguljaš MRAOVIĆ Sime MILAN, 1922, Kozarac
34. borac-roguljaš MRKŠIĆ Mile DRAGAN- 1915, Kozarac
35. borac-roguljaš MUTIĆ Stanka PAVAO. 1921, Blatuša
36. borac 3. bat. MUTIĆ Stanko DRAGAN, 1923, Blatuša
37. borac 3. bat. NIŠEVIĆ Petra NENAD, 1916, Blatuša
38. borac 3. bat. OREŠĆANIN Mile MILIVOJ, 1916, Perna
39. borac-roguljaš PADEZANIN Milića MILE, 1921, Las. Sjeničak
40. borac 3. bat. PAVLOVIĆ Pavla TEODOR. 1931, Podgorje
41. borac 3. bat. POLOJAC Rade ĐURO, 1924, Podgorje
42. borac-roguljaš POŠTIĆ Đure RADE, 1922, Crni Potok
43. borac-roguljaš POŠTIĆ Miloša RADE, 1922, Crni Potok
44. borac 3. bat. POŠTIĆ Miloša PETAR, 1908, Pecka, žand. narednik
45. borac-roguljaš PUŠKAR Miloša MIRKO, 1925, Malička
46. borac-roguljaš RALIĆ Nikole PETAR, 1920, Blatuša
47. borac-roguljaš RODIĆ Miloša BRANKO, 1923, Crevarska Strana
48. borac-roguljaš ROKNIĆ Stevana MIHAJLO, 1909, Poljani
49. borac 3. bat. RUŠNOV Đure VTJJO, 1925, Perna
50. borac-roguljaš SAMARDŽIJA Petra PAVAO, 1903, Podgorje
51. borac-roguljaš SAMARDŽIJA Petra PETAR, 1903, Podgorje
52. borac-roguljaš SIMIĆ Pavla STEVAN, 1898, Trstenica
53. borac 3. bat. SUCEVIC Miloša JANKO. 1924, Slavsko Polje
54. borac 3. bat. SUĆEVIĆ Rade MILOŠ, 1905, Slavsko Polje
55. borac-roguljaš ŠAPIĆ Nikole DUŠAN, 1910. Malička
56. borac-roguljaš ŠAPIĆ Trifuna SAVA, 1903, Blatuša
57. borac 3. bat. ŠAPIĆ Vuje LJUBOMIR, 1917, Malička
58. borac-roguljaš TEPŠIĆ Ignjatije DUŠAN, 1909, Mala Trepča
59. borac-roguljaš TEPŠIĆ Adama LJUBAN, 1919, Crevarska Strana
60. borac-roguljaš TEPŠIĆ Adama SIMO, 1910, Crevarska Strana, braća
61. borac-roguljaš TRKULJA Nikole ILIJA, 1921, Blatuša
62. borac-roguljaš ULEMEK Jovana MILAN, 1921, Blatuša

63. borac 3. bat. VUJNOVIC Janka ALEKSA, 1923, Crni Potok
(54. borac-roguljaš VUJNOVIC Ilije MIRKO, 1921, Crni Potok
65. borac-roguljaš VUJNOVIC Jovana NIKOLA, 1923, Crni Potok
66. borac-roguljaš VUJNOVIC Matije STEVAN. 1908. Crni Potok
67. borac-roguljaš VRANJESEVlC Jovana BOGDAN, 1921, Bukovica
68. borac-roguljaš VRGA Adama NIKOLA. 1914, Podgorje

Od 68 poginulih 21 ih je bilo mlađe od 20 godina, a dvojica od njih su bili u sedamnaestoj godini. Svi su po nacionalnom porijeklu Srbi, a po socijalnom zemljoradnici.

U toku 1941. i početkom 1942. godine bilo je više borbi u kojima su sudjelovali roguljaši, a neke borbe postale su poznate baš zbog njihovog učešća i doprinosa pobjedi. Tako je početkom oktobra 1941. godine partizanski odred »Perjasica«, potpomognut sa stotinjak roguljaša iz Perjasice i okoline, razbio ojačanu domobransko-oružničku četu koja je od Generalskog Stola krenula na čišćenje terena i u napad na partizanski odred »Perjasicu«. Partizani su sačekali nailazak neprijatelja, pustili ga na blisko odstojanje, a potom prešli u snažan juriš uz gromke povike iz oko 200 grla: »Juriš drugovi! Juriš Kordunaši!« Neprijatelj je bio tako razbijen iznenadnim napadima partizana, žestinom njihova juriša i povicima da se nije ni pokušao održati na dostignutom položaju. Komandir domobranske jedinice u početku borbe pokušava održati jedinicu u rukama, ali pred silinom partizanskog napada neprijatelju nije ništa preostalo nego da traži spas u bjekstvu i povratku u Dugu Resu. U toj borbi zaplijenjen je, pored ostalog, i 1 puškomitraljez, to je bio tek drugi puškomitraljez u partizanskim jedinicama Korduna. Naredna borba u kojoj također učestvuju roguljaši dogodila se 2. decembra 1941. u Budačkoj Rijeci. Naime, toga dana ujutro došlo je do oštre borbe između mnogo nadmoćnijih Talijana i partizanskog odreda »Debela kosa«. Skoro čitavih 30 minuta partizani su odolijevali talijanskim jurišima, ali su ipak bili prisiljeni da se, od brda Cukura u Budačkoj Rijeci, povlače prema zapadnim obroncima šume Debela kosa. U toku povlačenja odredu se priključuje pedesetak roguljaša iz sela Budačke Rijeke, Trupinjaka. Gornjeg Budačkog i Burić-Sela. Roguljaše je predvodio Mile Maćešić iz Perić-Sela, koji će kasnije postati istaknuti borac i vodnik voda u 3. kordunaškoj udarnoj brigadi. Ove ljude, što treba posebno naglasiti, nije nitko mobilisao niti ih prisilio da uđu u borbu, oni su se jednostavno uz inicijativu Mile Maćešća, videći da partizanski odred vodi tešku borbu sa mnogo jačim neprijateljem u Budačkoj Rijeci, prikupili i pohitali prema položajima partizanskog odreda »Debela kosa«. Usput im se priključuju i drugi mladići i oni zajedno, u već gotovo kritičnoj situaciji za odred, ulaze u streljački stroj odreda u povlačenju. Toga momenta nastaje prekretnica u borbi. Borci odreda koji su se već do tada umorili i dijelom demoralisali, dobivaju novu snagu, oni prepoznavaju svakog roguljaša, a srce im si[1] širi što im eto oni u kritičnoj situaciji, nenaoružani vatrenim oružjem, pritekli u pomoć ne bojeći se borbe sa do zuba naoružanim talijanskim crnokošuljašima.[8] Toga momenta i komanda odreda donosi pravovremenu i valjanu odluku, umjesto daljeg povlačenja prema šumi, za časak se odred zaustavlja, sređuje pokolebane redove i prelazi u protivnapad u jeku najžešće talijanske

8 Talijanske fašističke jedinice u znak prepoznavanja od ostalih talijanskih regularnih trupa svoje vojnike oblačile su u crne košulje, zbog čega su kod nas ove talijanske formacije nazivane »crnokošuljaši«.

vatre, od koje je odjekivala šuma Debela kosa i dolina sela Budačke Rijeke tako da su se teško mogle čuti i glasne komande komandira odreda, vodova i desetina. Talijanski fašisti su očigledno zbunjeni i ne mogu razumjeti što se to dogodilo partizanskim redovima i što im to povrati snagu i poljuljani moral. Za svega desetak minuta partizani izbacuju talijanske fašiste iz zaseoka Martinovići u Budačkoj Rijeci i u blizini kuće Jose Blagovića-Poljaka oslobađaju desetak zarobljenih seljaka koje su Talijani poveli na strijeljanje. Za desetak minuta, od početka juriša partizana, talijanski biciklistički crnokošuijaški bataljon sabijen je u rejon brda Cukura u Budačkoj Rijeci otkuda je cijeli dan pružao žestok otkor. U suton istog dana, u vrijeme priprema partizana za odlučni napad Talijanima je stigla znatna pomoć iz Vojnića i Karlovca u pješadiji, artiljeriji i tenkovima te su se sutradan, 3. decembra, uspjeli povući u Karlovac, vozeći sa sobom stotinjak mrtvih i ranjenih fašista.

Treći primjer odnosi se na juriše roguljaša na Petrovac, o kojima je naprijed već bilo govora. Htio bih samo podvući, da se zna i pamti kako je partizanima 3. bataljona 29. i 30. marta uspjelo prikupiti s jedne male prostorije i za relativno kratko vrijeme 700 dobrovoljaca-roguljaša. Ako se ovo ima u vidu, onda se može zaključiti da su se svi sposobni muškarci iz već pomenutih sela javili u dobrovoljce za napad na Petrovac. Ovi primjeri boraca-roguljaša koji su dobrovoljno ulazili u borbe protiv dobro naoružanih i utvrđenih neprijateljskih jedinica govore već po ko zna koliko puta su Kordunaši pokazali kako su tradicionalno hrabri ratnici.

Gen. puk. MILOŠ ŠUMONJA

Proboj neprijateljskog obruča na Petrovoj gori maja 1942.

Od svih mnogobrojnih vrlo različitih i zaista vrlo interesantnih događaja koji su se u toku NOB-e odigrali na Kordunu i na terenu kotara Vojnić najdublje se urezalo i ostalo u trajnom pamćenju naroda, ne samo Korduna, nego i šire okoline, okruženje i proboj dbruča u Petrbvoj gori 14. maja 1942. godine.

Ima mnogo razloga zašto je to tako i zašto se i danas, poslije više od četrdeset godina od tog događaja, među učesnicima, borcima, narodiu, poslijeratnim generacijama, omladinom, djecom pamte i prepričavaju raznorazni, ali uvijek nevjerovatno uzdubljivi doživljaji iz toga događaja. Borci i narod koji su se našli u okruženju, muško, žensko^, stano, mlado, doživjeli su toliko mnogo snažnog, nezaboravnog, tragičnog, a i lijepog da se s pravom taj događaj može nazvati epopejom Korduna. Naravno, svaki učesnik nosi u sebi, u svom pamćenju, u svom srcu, na svoj način, često različit od drugih, taj događaj onako kako je to lično doživio, što je, s obzirom na *sve* ono što se dešavalo, potpuno razumljivo. Kada se tome doda da usprkos do sada, mnogo objavljenih radova, članaka, sjećanja još uvijek nije rečeno i obrađeno sve ono što se odigralo i doživjelo, što bi trebalo što prije učiniti, tada se je vrlo

teško opredijeliti šta o toj kordunaškoj epopeji iznijeti u prigodom, po obimu ograničenom članku, u ediciji Kotar Vojnić u NOB-u, a da se pri tom zadovolji zaista veliki interes učesnika NOB-a i poslijeratnih generacija. Očito je da se može iznijeti samo manji dio onog što se desilo i doživjelo.

Veliki župan Velike župe Pokuplja u svom izvještaju za stanje na Kordunu kaže: »Ta pobuna se ne može smiriti više nikakvim sredstvima nego oružanom silom, a ta oružana sila mora biti što jača, što efikasnija. Mišljenja smo da je za ugušenje ove pobune potrebno najmanje 15 do 20 hiljada najbolje oružane vojske.«[1] Glavni Stab Hrvatske u Izvještaju Vrhovnom štabu Jugoslavije od aprila 1942. iznosi da je Narodnooslobodilački pokret (NOP) na Kordunu početkom 1942. godine, naročito poslije oslobođenja Vojnića, bio u poletu, da je bio najerganizovaniji, brojčano najjači u Hrvatskoj, s najvećom oslobođenom teritorijom, formiranim organima nove vlasti, s orijentacijom na povećanje i jačanje partizanskih jedinica i širenja NOR-a prema Žumberku, Pokuplju, Zagrebu i Cazinsikoj krajini. Ovo su i stvarni razlozi da je ustaško ruko>vodstvo u okviru općeg plana odlučilo da preduzme sve raspoložive vojne i političke mjere da spriječi razvoj NOP-a u Hrvatskoj. Donijelo je odluku da to prvo učini baš na Kordunu, zatim Lici .Kozari i ostalim područjima NDH. Ostvarivanje te odluke vojnog i političkog ustaškog vrha dovelo je do decembarske ustaške ofanzive na sjeverni dio kotara Vrginmost, u kojoj je lično učestvovao zlikovac Pavelić, zatim do, po obimu veće, martovske ofenzive, posebno za to formiranog Utinjskog zdruga na Petrovu got[J]u. Tim ofanzivama ustaše, izuzev masovnog ubijanja nevinog stanovništva, pljačke, paljenja, uništenja imovine, zauzimanja dijela oslobođene teritorije, nisu ostvarili ne samo postavljeni cilj nego ni bilo kakav vojnički i politički uspjeh. Partizanske jedinice Koiduna su po povlačenju ustaških snaga iz Petrove gore u okolne garnizone prešle u napad na sve komunikacije postavljajući zasjede, vršeći prepade i diverzije, uništavajući mostove i željezničke pruge. Pored toga, napale su Kamensko, pet kilometara udaljeno- od Karlovca, oslobodile Perjasicu, izvršile veliku diverziju na željezničkoj pruzi Plaški — Lička Jesenica, u kojoj je učestvovalo preko 700 ličkih, kordunaških i primorsko-goranskih partizana. Baš u to vrijeme upućene su s Korduna dvije grupe partizana na Zumberak, jedna u Pokuplje, a jedna u Bosiljevo. Neuspjeh martovske ofenzive i te akcije kordunaških partizana bile su presudne za naređenje Glavnog stana poglavnika od 22. 4. zapovjedništvu Utinjiskog zdruga da produži operacije na Petrovoj gori. U naređenju, između ostalog, piše: »Odlaganje poduhvata u Lici i nastavak čišćenja zemljišta na Kordunu«.[2] Interesantna je i ocjena bojnika Marijana Pušića, koji u svom izvještaju o partizanskim snagama na Kordunu kaže: »Nama koji smo stalno na terenu u ovdašnjim krajevima izgleda upravo nerazumljivo kada čitamo u novinama pojedine službene članke u kojima se naglasi;je kako je ovo područje očišćeno od partizana i protu državnih elemenata, a mi vidimo i osjećamo najbolje po svakodnevnim žrtvama kako su te vijesti neistinite... To je velika obmana i dokaz da su naše vlasti potpuno krivo informirane jer ustanak i neredi ovdje ne samo da nisu savladani i uništeni nego i oni ne jenjavaju. Petrova gora i ostale šume

1 Zb. NOR-a, tom 5, knj. **3,** str. **499.**

1 **Zb.** NOR-a, tom 5, knj. 32, str. 233.

pune su partizana«.[3] To je dovelo do toga da je ustaško rukovodstvo odlučilo da ponovo, i to što prije, preduzme snažniji, organizovaniji napad na Petrovu goru i partizane Korduna. Da ibi ostvarili tu namjeru, Pavelić je smijenio dotadašnjeg komandanta Utinjskog zdruga Mirka Zgagu i za novog komandanta postavio jednog od vrlo cijenjenih ustaških vojnih rukovodilaca emigranata pukovnika Antu Moškova, komandanta Poglavnikove tjelesne bojne.

Da bi opravdao to visoko povjerenje, Moškov se odlučio da u izvršenju povjerenog mu zadatka primijeni nešto novo, što do tada nije primijenjivano u borbi protiv partizana u Hrvatskoj, a to je okruženje i uništenje, što se još od Hanilhala, kad uspije, smatra najtežim i među vojnicima najcjenjenijim oblikom borbenog dejstva. Interesantna je ocjena Moškova o stanju na Kordunu kad je primio dužnost komandanta utinjiskog zdruga.

Dvadesetog aprila izvijestio je Glavni stan poglavnika: »Po- izvedenim akcijama vidi se da grupe partizana na Kordunu i Baniji još nisu uništene ili razorene. Naprotiv, ponovno se uređuju i organiziraju u istim mjestima u kojima su bili ranije. Svaku jaču borbu sa našim snagama izbjegavaju.«[4] Uz odluku da ovaj put primijeni okruženje i uništenje partizana, Moškov je odlučio da koristi i druga dotadašnja ratna iskustva s bojišta drugog svjetskog rata, naročito protiv gerile. Uz oružana sredstva predvidio je i vrlo široko korišćenje propagandnih i drugih sredstava. Skoro čitav april Moškov je prikupljao podatke i, uz manje aktivnosti i ispade prema slobodnoj teritoriji, odmarao i pripremao ustaške jedinice, vršio popunu municijom i opremom. Interesantna je ocjena Moškova od 2. 5. 1942, u kojoj piše: »U vezi sa ovim gore iznešenim opetovno naglašavam što sam mogao utvrditi iz uhvaćenih partizanskih arhiva da su partizanski odredi i njihove čisto borbene naoružane jedinice u svojoj jezgri netaknute. Namjera mi je u najkraćem vremenu krenuti u Petrovu goru čim mi se raspoloživa momčad bar donekle odmori.«[5]

Na osnovu takvih namjera, podataka i procjena Moškov se odlučio da okruži i stvori obruč oko sjevernog dijela Petrove gore, uglavnom na teritoriji kotara Vojnić, gdje se nalazilo glavno vojno rukovodstvo Korduna i Vojnića, velik dio partizanskih jedinica i mnogo naroda, smatrajući da će baš na taj način i na tom mjestu nanijeti partizanskom pokretu na Kordunu težak udar. Predvidio je da se okruženje ostvari postepeno stezanjem i sabijanjem partizana i naroda na sve manji prostor uz čišćenje i pretraživanje svih međuprostora za što su korištene takozvane »divlje ustaše«,[6] koje su vrlo dobro poznavale teren na Petrovoj gori.

Kod dijela takozvanih »divljih ustaša« počinje se pojavljivati otpor u takvim akcijama i ustaše su žestoko reagovali protiv takvih pojedinaca. Moškov je predvidio korištenje avijacije, artiljerije, bornih kola i malih tenkova. Vrlo detaljno je razradio primjenu raznoraznih propagandnih mjera — bacanje letaka iz aviona s propusnicama za predaju, puštanju kućama nekih civila, korištenje pojedinaca kao što su Rakinić i Mišan Napijalo. Prvog maja

3 Isto, knj. 32, str. 241.

4 Naređenje je izdato pod brojem GSP broj 367—1942. g.

5 Izvještaj OP br. 292 od 5. 5. 1942.

6 Ustaški orijentirani i naoružani civili s područja Cazinske krajine.

Moškiov izvještava Glavni stan poglavnika: »Mnijenja sam da bi se Rakinić i njegova grupa četnika mogla Iskoristiti u borbi sa partizanima ... Osim toga se saznalo da bi Rakinić bio spreman sporazumjeti se sa našim vlastima pa čak i preći na katoličku vjeru«.[7] Uz sva propagandna sredstva Moškov je u svojoj naredbi, shodno ustaškoj ideologiji, istakao i slijedeće: »Sve osobe koje se nađu u pošumljenom dijelu Petrove gore imaju se pobiti, kuće u šumi imaju se popaliti, a isto tako sva skloništa te uništiti podzemna skloništa i skladišta. Blago na koje se naiđe tjerati ispred sebe.«[8] Za izvršenje tako za-mišljenog i planiranog okruženja i uništenja partizana u Petrovoj gori Moškov je dobio na raspolaganje dovoljan broj ustaških elitnih jedinica. U stezanju obruča oko Petrove gore, prema Izvještaju Moškova od 15. maja, učestvovale su slijedeće neprijateljske jedinice: 1. lička bojna (550 ustaša), Karlovačka novačka bojna (550 ustaša), 10. ustaška bojna (230 ustaša), 11. ustaška bojna (220 ustaša), 2. lička ustaška bojna (650 ustaša), 5. ustaška bojna (180 ustaša),
2. satnija Poglavnikove tjelesne bojne (180 ustaša), Strojnička satnija ličkog zdruga (120 ustaša), 1. satnija ustaške doknadne bojne (150 ustaša), satnija novaka ustaške vojnice (95 ustaša), oružničko leteće krilo Vojnić (78 oružnika)
8. ustaška satnija (170 ustaša), četa lakih tenkova (5 tenkova, 25 ljudi), petna-est trokolica s mitraljezima, dvije haubice 100 mm, sa 23 čovjeka, a od 11. 5. kao pojačanje stigla je u pomoć bojna Gorskog zdruga iz Petrinje jačine 560 ljudi.[8] Ukupno brojno stanje ustaških jedinica iznosilo je oko 3.800 ustaša i žandara. Tome treba dodati oko 200 vojnika koji su sačinjavali pozadinske jedinice, jedinice veze i štab Utinjskog zdruga, zatim ustašku željezničku boj-nu na pruzi Utinja — Vrginmost — Topusko, te jake ustaško-domobranske posade u Velikoj Kladuši, Vrnograču, Topuskom, Vojniću i Cetingradu. U ovim posadama se nalazilo preko 2.000 Talijana, domobrana, žandara i ustaša, koji su također imali određene zadatke u okruženju Petrove gore. Valja po~ menuti stotine »divljih ustaša« sa teritorije Cazinske krajine općine Cetin-grad, pa i prilično velik broj civila pljačkaša. Prema pisanju lista »Naša bor-ba«, za napad na Petrovu goru neprijatelj je dovlačio pojačanja iz Karlovca, Topuskog, Vrginmosta i Velike Kladuše.[9] Prema svemu ispada da je direktno angažirano neprijateljskih vojnika za stvaranje obruča bilo oko 4.700, a ukupno 7 do 8 hiljada.

Ante Moškov je 8. maja izdao zapovijest u kojoj su jedinicama dati precizni zadaci, pravci kretanja, tempo napredovanja, održavanje veze, slanje izvješ-taja i položaj komandnih mjesta. U tom planu je predviđeno da se cijela akcija izvede od 9. do 14. maja s čvrstim zatvaranjem položaja sa sjeverne strane i jakim snagama s južne, istočne i zapadne strane. Devetog maja je bilo pred-viđeno da ustaške jedinice posjednu polazne položaje oko Petrove gore, 1C maja da uđu u Petrovu goru i izbiju na položaje gdje bi ostvarili Obruč. Dan
11, 12. i 13. maj bili su predviđeni za postepeno i sistematsko stezanje obruča, a 14. maja trebalo je prijeći u odlučni napad i uništiti partizane, a najveći

[7] Miloš Sumonja: »Proboj kordunaških jedinica iz neprijateljskog obruča u Petrovoj gori 1942. g.«, str. 11, VIG 1950.

8 Isto.

8 Zb. NOR-a, tom 5, knj. 32, str. 258.

9 »Naša borba« br. 2, 15. 7. 1942. g.

dio naroda odvesti u logore. Za vrijeme stezanja obruča trebalo je sistematsko i postepeno zauzimanje pojedinih visina, pogodnih položaja u šumi uz pretraživanje svakog jarka i svakog žbuna. 14. maja trebalo je partizane i narod sabiti u rajon potoka Radonja i pobiti.

Dok su ustaše Moškov i njegovi saradnici vršili u potpunoj tajnosti pripreme za okruženje i uništenje partizana u Petrovoj gori, partizanske jedinice Korduna koje su u vrijeme januarske ofanzive i oslobođenja Vojnića bile dosta pasivne, zbog čega su opravdano kritikovane od GŠH, u toku aprila i početkom maja vrlo su aktivne i svakodnevno su vršile diverzije, postavljale zasjede, napadale komunikacije, neprijateljske garnizone, neke vrlo duboko u pozadini neprijatelja. Uz to vršile su stalno osmatranje neprijateljskih garnizona oko Petrove gore u koje su se poslije martovske ofanzive povukle ustaške jedinice i koje nisu napuštali. Rukovodstvo, štabovi i jedinice na Kordunu, a naročito oko Petrove gore napeto su Očekivale šta će i kada neprijatelj iz tih, očito pojačanih, garnizona pred uzeti. Rukovodstvo NOP-a na Kordunu s dijelom partizanskih jedinica i naroda ostalo je u Petrovoj gori, smatrajući i dalje da je Petrova gora najbezbjednij.a i najpogodniji teren za dejstvo naših jedinica. Prikupljajući podatke o mogućim namjerama neprijatelja, vršeći procjene što bi neprijatelj mogao da preduzme, razmatrane su razne mogućnosti i očekivala se ponovna neprijateljska ofanziva. Nije se predviđalo stvaranje obruča i okruženje naših snaga i naroda u Petrovoj gori jer to ustaše do tada nisu praktikovale. Mora se priznati da je stvaranje obruča i okruženje partizana i naroda u Petrovoj gori bilo iznenađenje za rukovodstvo, borce i narod.

Početkom maja 1942. u Petrovoj gori našle su se slijedeće partizanske jedinice: 2. i 3. bataljon 1. KPO {2. bataljon se nekoliko dana prije početka ofenzive vratio iz akcije oko Plaškog, Ličke Jesenice i Primišlja i upao u Petrovu goru), Proleterska četa prvog KPO i 3. četa 2. bataljona 2. KPO — ukupno oko 730 partizana, veći broj članova Okružnog komiteta KPH Karlovac, rukovodstvo Vojnića, komanda Grupe kordunaških odreda, komanda 1. KPO.[10] Pored partizanskih jedinica u Petrovoj gori bilo je više od 10.000 civila, najviše žena, djece i staraca. Oni su boravili u šumi više dana i sve je više nedostajalo hrane, a nije se smjela ložiti vatra ni po danu ni po noći, jer čim bi se pojavio dim, odmah su napadali ustaški avioni, artiljerija i minobacači. Osim toga u partizanskoj bolnici Vrletne strane nalazilo se preko 50 teških ranjenika i bolesnika, koji su bili nepokretni i smješteni u nekoliko dobro maskiranih zemunica.

Prema Operativnom izvještaju Utinjskog zdruga OP br. 316 od 15. maja 1942. godine prije početka neprijateljske ofanzive raspored ustaških jedinica oko Petrove gore bio je slijedeći:[11] 1. lička ustaška bojna nalazila se u rajonu puta Kupljensko — Miholjsko, Karlovačka novačka bojna bila je u rajonu sela Miholjsko i sela Prisjeka, 10. ustaška bojna u rajonu Krstinje i sela Jagrovca, 11. ustaška bojna bila je na položajima oko sela Široka Rijeka i Gejkovac, 2. lička ustaška bojna nalazila se oko sela Katinovac, 5. ustaška bojna s dvije satnije Pavelićeve tjelesne bojne u širem rajonu Vrginmosta, satnija

10 U to vrijeme na Kordunu je ukupno bilo sedam partizanskih bataljona sa 2150 naoružanih boraca.

11 Zb. NOR-a, tom V, knj. 32, str. 258.

Doknadne ustaške vojnice u rajonu Vojnić kolodvor, pet trokolica sa mitraljezima, dva t-enika, reflektor i još neke druge ustaške jedinice u rajonu Biljega. **Ostale** ustaške jedinice nalazile se u širem rajonu Vojnića, gdje je bilo sjedište Utinjskog zdruga.

Raspored partizanskih jedinica u Petrovoj gori na dan 9. maja bio je slijedeći: 3. bataljon prvog KPO nalazio se na istočnim padinama Petrove gore,
3. četa 2. bataljona 2. KPO -na južnim padinama, 2. bataljon 1. KPO na sjeverozapadnim padinama, a proleterska četa 1. KPO u rajonu Pajić-Poljane kao udarna pesnica za akciju u svim pravcima i kao neka vrsta obezbjeđenja rukovodstva koje se našlo u Petrovoj gori.

Devetog maja ustaške jedinice zauzele su polazne položaje, a 10. maja ujutro s tih položaja krenule su istovremeno u dubinu Petrove gore zauzimajući nove položaje, pretražujući prostor i stvarajući prvi obruč oko partizana. Taj obruč trebalo je formirati na kružnici: cesta Vojnić — Vrginmost do Biljega, odakle se obruč protezao Ćulumskom kosom — k. 377 — Petrovac (t. 507) — kota 513 — Veliki Velebit — Magarčevac — Debela kosa — Jasenova kosa — kota 362 — kota 381 — kota 382 — kota 355 — Miholjska kosa
— Radmanova Poljana — Vojnić. Da bi obruč potpuno uspio prema ustaškoj zamisli skoro polovina Petrove gore na istočnom i južnom dijelu bila je van ustaškog obruča. Stezanje obruča vršeno je od Petrovca, Magarčevca i Jasenove kose u pravcu izvora potoka Radonja, sela Radonja i sela Pajić-Poljane, gdje je trebalo uslijediti konačno uništenje partizana.

Dobivši 10. maja izvještaje o pokretu ustaških jedinica prema Petrovoj gori rukovodstvo koje je bilo u Petrovoj gori odmah je pravilno ocijenilo da je počela očekivana neprijateljska ofanziva, i to opet na Petrovu goru. Smatralo se tog prvog dana ponovne neprijateljske ofanzive da će i ta ofanziva biti slična martovskoj, da je namjera neprijatelja da uđe u Petrovu goru, ponovno je prokrstari i pretraži nastojeći nanijeti partizanima što veće gubitke. Na osnovi takve procjene rukovodstvo je odlučilo da na nekoliko pravaca postavi zasjede i izvrše se iznenadni napad na ustaše. Proleterska četa je postavila zasjedu u rajonu raskrsnice šumskih puteva na Jasenovoj kosi, tzv. tromeđa, kota 350. 3. četa 2. bataljona 2. KPO postavila je zasjedu u rajonu Magarčevca, kota 345, a 3. bataljon i 2. čega 2. bataljona na Spanovoj poljani, kota 244. Oko podne, istog dana, ustaška kolona naišla je na zasjedu proleterske čete. U toj borbi neprijatelj je imao 10 mrtvih i više ranjenih. Neprijatelj je naišao na zasjedu i na Magarčevcu, ali je na vrijeme uspio otkriti položaje zasjede tako da mu nisu naneseni veći gubici. Neprijatelj će u toku 10. maja zauzeti planom predviđene položaje i stvoriti obruč oko naših jedinica i naroda. O pokretu ustaških jedinica kroz Petrovu goru u toku 10. maja Moškov u svom operativnom izvještaju piše: »Akcija je počela tačno prema izdatoj zapovijesti. Strojnički sat poslije kraće borbe oko s. Ključara potpomognut bornim kolima te satovim PTB i 5. ustaške bojne izbili su skoro istodobno na Petrovac i Sanac i zatim zauzeli svoja mjesta u lancu.

2. lička bojna nešto je zaostala od svoje crte... bojna je, međutim, imala vezu sa 11. ustaškom bojnom. Ova je opet imala vezu sa 10. ustaškom bojnom.
10. ustaška bojna, Karlovačka novačka bojna i 1. lička bojna izvršile su pravilno svoje zadaće kao i svi ostali dijelovi. U napredovanju samo je Karlovačka novačka bojna naišla na jači otpor partizana na koti 365, koji je savladan ...

Sudeći po mjestima otpora, a i po osobnim opažanjima sa Petrovca partizani su prikupili svoje grupe oko Velikog Velebita na Spanovoj poljani, Magarčevcu, Jasenovoj kosi i u dolinama izvornih dijelova potoka Radonja i Crnog kala. Isto su primjećeni u s. Vučkovići. Sa partizanima zajedno primijećene su velike grupe nenaoružanih muškaraca, a u pojedinim dolinama na primjer, Busovača potoka primjećeno je mnoštvo izbjeglica staraca, žena i djece.

S obzirom na sve jači otpor partizana i teško napredovanje bojni zatraženo je od vojskovođe žurno upućivanje bar jedine bojne Gorskog zdruga iz Petrinje kao pojačanje. Pošto je neprijatelj pružio osobit otpor na glavnom grebenu odakle je lijevo krilo 2. ličke bojne moglo biti odbačeno i obruč probijen odmah u početku, odlučeno je ovu gorsku bojnu koja je stigla 11. maja u Vrginmost odmah po njenom pristizanju uputiti preko Petrovca na glavni greben s tim da izvrši snažan udar u bok neprijatelja i prisili ga na napuštanje grebena. Time istodobno da omogući našim bojnama izbijanje na grebene i zauzimanje svojih mjesta u lancu obruča. Bojna je imala doći na Jasenovu kosu gdje bi svojim uvrštavanjem u lanac skratila front ostalim bojnama.«[12] Kako se iz ovog operativnog izvještaja vidi, ustaške jedinice su u početku ofanzive naišle na jači otpor partizana nego što su Očekivale i usprkos velike brojčane i materijalne nadmoćnosti Moškov je tražio i dobio pojačanje.

U toku 11. maja ustaše prema planu produžavaju s pokretom dublje u Petrovu goru i uspijevaju da potpuno zatvore obruč oko naših jedinica i naroda. Na osnovi tog neprijateljskog napredovanja, zauzimanja u Petrovoj gori i prikupljenih podataka rukovodstvo u Petrovoj gori tek tog dana zaključuje da se ne radi o neprijateljskoj ofanzivi kakva je bila martovska, nego u stvaranju obruča i okruženju. U vezi sa takvom procjenom i nastalom situacijom rukovodstvo donosi potpuno pravilnu vojničku odluku da se s 2. bataljonom i Proleterskom četom 1. KPO i 3. četom 2. bataljona 2. KPO i što više naroda odmah te noći 11—12. maja probije iz obruča, i to na liniji Selakova poljana — Jovića kosa, kota 410, smatrajući da je to najpogodnije mjesto i pravac da se ove jedinice i narod prebace preko Brusovače prema selima Klokoč, Glinica na teritoriju 2. bataljona 2. KPO. Treći bataljon 1. KPO trebalo je i dalje da ostane u Petrovoj gori u rajonu Velikog Velebita sa zadatkom da manevriše duž grebena Velikog Velebita i Debele kose, a kad mu se ukaže povoljna prilika da se sa što više izbjeglica prebaci u pozadinu neprijatelja i na taj način izvuče iz obruča.

Jedanaestog maja, prije pada mraka, navedene jedinice za proboj, s kojima se nalazio Štab grupe odreda, Štab 1. KPO i nekoliko članova OK Karlovac, krenule su iz rajona Pajić Poljane u pravcu i mjestu naznačenom za proboj. Već na početku marsa počela je da pada jaka kiša i spustio se mrkli mrak, zbog čega je bilo otežano kretanje, trebalo je i zaobilaziti neke polažaje koji su bili posjednuti neprijateljskim snagama, tako da su se jedinice za proboj stigle na određeno mjesto tek u zoru pa je rukovodstvo odgodilo proboj za narednu noć 12—13. maj.

Cio taj dan neprijatelj nije bio mnogo aktivan, uređivao je i utvrđivao dostignute položaje i odmarao jedinice. Naše jedinice određene za proboj

12 Isto.

zajedno s rukovodstvom, ostale su prikrivene na jednoj kosi svega oko **500** metara od neprijateljskih položaja u strogoj pripravnosti da svakog časa reaguju na moguću pojavu neprijateljskih snaga. Mada je u komori bilo hrane i mesa, to se nije spremalo jer bi dim i vatra otkrili položaje, a željelo se postići iznenađenje za proboj odreda u noći 12—13. maja.

Dvanaestog maja, čim je pao mrak, određene jedinice i rukovodstvo ponovo su pošli u akciju da se probiju iz obruča i oko 21 časa došlo je do sukoba na liniji Selakova Poljana — Jović kosa. Neprijatelj je sa zaposjednutih položaja blagovremeno otkrio podlaženje naših jedinica i otvorio na njih žestoku vatru. Pod tom vatrom, uz stalnim osvjetljavanjem terena, naše jedinice nisu usipjele probiti obruč i povukle su se u rajon Pajić-Poljane radi ispitivanja mogućnosti proboja obruča na drugim pravcima i u pogodnije vrijeme.

Neuspio pokušaj proboja iz obruča i sve manja aktivnost naših jedinica u postavljanju zasjeda i napadima na neprijatelja ohrabrio je ustaše i uveliko povećao njihov optimizam i opće raspoloženje u konačno uspješno ostvarenje uništenja okruženih partizana, naroda i rukovodstva u Petrovoj gori. To raspoloženje vidi se iz dnevnog ustaškog Izvještaja br. 132 od 12. maja, u ikome stoji: »Na Petrovoj gori vodi se akcija za uništenje partizanskih snaga koje su se posljednjih dana tamo opet pojavile«. U prilogu istog Izvještaja general Luksa kaže: »Opkoljena je velika grupa partizana koja se pokušava izvući iz obruča, ali su izgledi da će biti uništena«.[13]

Takav optimizam ne samo u sastavu Utinjskog zdruga nego i kod ustaške vrhovne komande, u ustaškim sredstvima informisanja, gledano s vojničke strane, bio je opravdan jer su se borbena dejstva okruženja na terenu odvijala baš onako kako to vojna teorija i praksa predviđaju i kako su to Moškov i njegovi saradnici isplanirali. Neprijateljske su snage u toku 13. maja pojačale pritisak na položaje naših jedinica i toga dana izuzetnu aktivnost je pokazala ustaška propaganda. Ustaški su avioni u toku čitavog dana bacali na naše položaje na teritoriji koju smo mi još držali s našim jedinicama po okolnim selima, na hiljade letaka kojim su se partizani i narod pozivali na predaju i davana im uputstva kako i kojim pravcem da dođu do mjesta predaje. U letku je navedeno da 14. maja na Spasovdan treba spasiti dušu. U letku je dalje navedeno da onaj koji se želi predati neka 14. maja ujutro krene iz Petrove gore putem od Pajić-Poljane niz potok Radonju do Vojnića. Svaka osoba koja se predaje treba da drži ruke uzdignute uvis, a naoružane osobe da oružje objese oko vrata. Neprijatelj je i pojačanom vatrom iz artiljerijskog oružja, aviona, minobacača, automatskog oružja pokušao psihološki djelovati na moral naših boraca i naroda. Po ustaškom mišljenju uništenje partizana bila je gotova stvar i samo nekoliko sati ih je dijelilo od tog cilja. Zato je komandant Utinjskog zdruga pp Ante Moškov tražio od komandanta karlovačkog garnizona da se za 14. i 15. maj pripremi prostor za smještaj više stotina zarobljenih partizana i njihovih simpatizera.

Stanje 13. maja za okružene partizane i narod bilo je veoma teško i dramatično. Na malom prostoru, u šumi, našlo se sabijeno oko 730 partizana i oko 10 hiljada civila. Teško je reći kome je bilo teže — rukovodstvu, partizanima ili narodu, jer su svi bili svjesni šta i kakvo ih užasno krvoproliće

13 Dokumenat u historijskom institutu za r. pokret Zgb.

očekuje ako bi razbjesnjele ustaše uspjele u svojim namjerama. To stanje se samo djelomično vidi iz izvještaja komesara Grupe KPO br. 45, od 20. maja, u kome obavještava GŠH o stanju u Petrovoj gori za vrijeme obruča i između ostalog kaže:

»Ogorčenje naroda je ogromno i ono je u izvjesnim momentima u Petrovoj gori prelazilo u očajanje. Tako su neki ljudi tražili od partizana da ih streljaju samo da ne padnu u ruke ustašama. Neprijatelj je sistematski stezao obruč oko Petrove gore tako da niko živ nije mogao da izmakne jer su rovovi bili na mjestima udaljeni 2—3 metra. Pri tom stezanju neprijatelj je temeljito pretražio jarke i grmove i sve ljude, žene i djecu poklao i streljao. Muslimani naoružani sjekirama i noževima (misli se na divlje ustaše) koji su prije radili kao šumski radnici u Petrovoj gori najbolje su poslužili neprijatelju za taj posao. Mase ljudi, žena i djece kretale su se zajedno po šumi sa partizanima sa željom da se probiju iz obruča. Najviše ljudi, žena i djece poklale su ustaše u jarcima kod Peme, Pecke, potoka Bublena u Širokoj Rijeci, u jarku zvanom Lisičjak, u Jarčevcu itd. U samoj Perni poklale su ustaše preko hiljadu ljudi.«[15]

U vezi s takvom i za partizanske ratne uslove zaista izuzetno teškom situacijom Štab grupe, Štab odreda i sekretar OK održali su sastanak, razmotrili situaciju i donijeli jedino moguću odluku — što prije proboj iz obruča po svaku cijenu, bez obzira na žrtve, uz nastojanje da se spase što više izbjeglica. Trebalo je sve umijeće, sposobnost, iskustvo koncentrisati da se odredi, na kom mjestu, u koje vrijeme, s kakvim borbenim poretkom uspješno izvršiti predviđeni proboj. Koristeći iskustva dotadašnjih borbi, prikupljene podatke o rasporedu i položaju neprijatelja, podatke o njegovoj budnosti, odlučeno je da se proboj izvrši na dva mjesta da bi se na taj način razvukle neprijateljske snage i to na takvoj razdaljini da se nakon probijanja obruča onemogući neprijatelju brzo sređen je i zatvaranje okruženja. Odlučeno je ma osnovu prikupljenih podataka, naročito od naroda, da proboj počne u zoru, jer je neprijatelj obično bio budan čitavu noć, a u zoru, ne očekujući više naš napad, budnost je popuštala. U vezi s ovim odlučeno je da se u toku čitave noći na sve moguće načine neprijatelj uznemirava i drži u budnosti i napetosti.

Održan je sastanak rukovodstva sa štabovima 2. i 3. bataljona, komandirima i komesarima Proleterske i 3. čete, 2. KPO (Vergaševe čete), članovima štaba grupe i Štaba odreda i nekim rukovodiocima iz Vojnića. Na tom sastanku je komandant grupe Srećko Manola iznio plan proboja s prijedlogom da se 3. bataljon i Vergaševa četa probiju na liniji Magarčevac — Velebit s tim da nakon uspješnog proboja 3. bataljon pređe u pravcu sela Perna, a Vergaševa četa u rajon sela Široka Rijeka, 2. bataljon i Proleterska četa da se probiju u rajonu Sabiljina kosa pravcem Biljeg — Slavsko Polje — Sjeničak — Jurina brda. Naročito je naglasio da se proboj mora izvršiti po svaku cijenu i da za to treba pripremiti posebne jurišne grupe, bombaše i puškomitraljesce, a naročito pažnju obratiti da privlačenje neprijateljskim položajima bude što tajnije i da uopće treba preduzeti sve mjere da se neprijatelj iznenadi. Naglašeno je da prvi juriš treba da bude energičniji i snažniji i da se odmah poslije prve breše proboj širi na jednu i na drugu stranu, kako bi se na taj način ispriječili protivnapadi neprijatelja i omogućio izlazak ne samo jedinica nego

13 Zb. tom 5, knj. 4, dok. 72, str. 267.

i što više naroda koji se kretao iza jedinica. Upozoreno je ako se negdje ne uspije u prvom jurišu, ići odmah na slijedeći i ići tamo gdje se uopće ukaže mogućnost. Ako se ne uspije probiti čitava jedinica, probijati se po dijelovima, pa i pojedinačno. Na sastanku su govorili i komesar grupe Veco Holjevac i komandant odreda Ćanica Opačić. I oni su skrenuli pažnju prisutnima na velike teškoće na koje mogu naići. Opći zaključak toga najdramatičnijeg sastanka u toku NOR-a bio je probiti se po svaku cijenu, jer bi neuspjeh imao nesagledive posljedice, ne samo u kotaru Vojnić i na Kordunu nego i za NOP uopće. Budući da je bilo i ima kritike što se rukovodstvo Korduna našlo u obruču i okruženju zajedno s dijelom jedinica i narodom, može se u vezi sa tom kritikom postaviti i pitanje — tko bi rukovodio borbama u okruženju do proboja, tko bi organizovao proboj i kako bi sve to izgledalo da rukovodstvo nije bilo u Petrovoj gori? Izljubili smo se i rastali na tom sastanku s velikom neizvjesnošću s kime ćemo se ponovo živi sresti, ali odlučni da i u toj zaista vrlo teškoj situaciji pokažemo kakvi su borci i šta znaju i umiju Kordunaši — Titovi partizani. U takvom raspoloženju vršene su na sastancima u jedinicama pripreme boračkog i ostalog starješinskog kadra na posebnim sastancima komunista i skojevaca. Stvorila se neka izuzetna atmosfera, posebno osjećanje koje je učesnicima i danas teško opisati. Pojavila se u nama svima neka posebna odlučnost, hrabrost, snaga, neuništivost, kada svaki borac želi da dà sve od sebe i na taj način doprinese uspješnom izvršenju općeg zadatka i kroz to vidi i svoj interes, bez obzira kako on u tome lično prošao. Takvom osjećanju i raspoloženju u svim jedinicama najviše je doprinijelo saznanje svakog borca u kakvoj smo se stvarno dramatičnoj situaciji našli. Nužno je pomenuti da su takvoj atmosferi mnogo pridonijeli ustaški zločini nad srpskim narodom, ženama, djecom, starcima, prizori na koje smo u toku borbe nailazili i koje smo od naroda čuli. I danas ne mogu se naći riječi da se opišu užasi i strava kada borac ili starješina naiđe na zaklanu majku, sestru, malog brata, rodbinu, poznate, kada sretneš iznakažene, krvave pojedince koji su se na neki čudesan način spasli iz mrtvih, da budu živi svjedoci na kakve sve načine su ih ustaše mučili i ubijali. I kad konkretno doživiš i vidiš što je fašizam, tada u čovjeku odjednom sazrije odlučnost i pojavi se neka posebna snaga i moć u izvršavanju zadataka i svega onog što bi trebalo da dovede da se neprijatelj pobijedi i nanesu mu se što veći gubici. I danas, poslije toliko vremena, kada se učesnik podsjeća na sve što je doživio i preživio, postavlja se pitanje na koji način smo uspjeli da budemo takvi, što se to u nama dešavalo i odakle odjednom tolika razlika u našem ponašanju sada i prilikom pokolja 1941. godine, koliko je tome doprinos Partije, SKJ-a, tradicije, opasnosti i koji su sve drugi faktori doprinijeli takvom ponašanju, pojavi takve moći i snage.

S takvim raspoloženjem, osjećajima i visokim moralom krenuo je 3. bataljon i 3. Vergaševa, četa prema neprijateljskim položajima na Magarčevcu i Velikom Velebitu, a 2. bataljon i Proleterska četa prema Sabljinoj kosi. Narod iza partizana. Noću je rominjala kiša, a jutro je osvanulo čisto i vedro. Navlaženo lišće nije šuštalo, što je omogućilo neopaženo privlačenje ustaškim rovovima. Neprijatelj, otvarajući čitavu noć vatru i očekujući naš napad u toku noći, u zoru je počeo da se priprema za konačan obračun u toku dana. Kad su se naši borci tiho i neopaženo približili ustaškim rovovima, neki ustaše su se brijali, neki doručkovali, neki se odmarali i samo su dežurni bili pod oružjem i kraj oružja. Narod je i tada bio od pomoći jedinicama. Jedna starica,

koja se nije mogla povući i koja je čekala smrt ispred ustaških rovova, kad su naišli partizani, rekla je: »požurite, drugovi, ustaše doručkuju!« — Naravno, tu neopreznost ustaša naši bombaši i puškomitraljesci su iskoristili, iznenada bacili bombe, otvorili uragansku vatru, uskočili u neprijateljske rovove u kojima dolazi do rvanja, borbe prsa u prsa; pokazuje se mnogo umijeća, snalažljivosti, hrabrosti pa i herojstva — i za svega pet minuta neprijateljski obruč probijen je na oba predviđena mjesta. Ginu ustaše, ali i neki naši borci. Gubici ustaša su veći. Neprijatelj pokušava da se oporavi od našeg iznenadnog naleta, vrši protivnapade na krilima proboja, ali nailaze naše slijedeće jedinice i njihov je udar tako silan da ustaše ne uspijevaju u svojim nastojanjima i otvor se sve više i više širi i partizani, a iza njih narod, izlaze iz prvog okruženja. Proleterska četa na juriš zauzima neprijateljske položaje na Biljegu i time olakšava 2. bataljonu i narodu prelaz ceste Vojnić — Vrginmost. Tek što je 2. bataljon prešao put Vojnić — Vrginmost, pred njim se isprečila i treća prepreka. Na željezničkoj pruzi Vrginmost — Vojnić nalazili su se položaji i rovovi ustaške željezničke bojne, a na pruzi je stajao vlak osposobljen za borbu. Vagoni su bili obloženi vrećama s pijeskom, izrađene puškarnice za mitraljeze, puškomitraljeze i puške. Pod naletom naših jedinica i ovi položaji su probijeni i vlak se povukao prema Vrginmostu. Za to vrijeme Proleterska četa je, krećući se prema selu Vrelo Utinja, naišla na položaje koje su branili domobrani i vrlo ih brzo likvidirala. Kakvi su bili ti juriši naših jedinica i naših boraca, najbolje se može vidjeti iz Opera tvnog izvještaja komandanta Utinjskog zdruga pp Moškova pisanog 15. maja u kome, između ostalog, piše:

»Međutim, oko sedam sati skoro istodobno koristeći trenutak najvećeg zamora, poslije neprospavane noći, partizani su skupljeni u dvije grupe, jedna oko 800 do 1000 ljudi, druga 600 do 800, navalili iznova, jakim poletom na lance obruča i uspjeli ga probiti.

Ovo se desilo između Petrovca i Sabljine kose, na frontu Doknadne ustaške vojnice i Oružničkog krila Vojnić i između Velikog Velebita i Magarčevca na lijevom krilu 11. ustaške bojne.

Mase partizana, sa oružjem i dvaput više bez oružja, nagrnule su masi u vidu klina na izabrana mjesta lanca te pucajući ispred sebe, jureći, trčeći velikom brzinom jednostavno su obarale i ponijele sobom naše postavljene zasjede.

Sa svih strana je odmah otvorena najsnažnija vatra. Sa drugih dijelova pritekle su snage u pomoć radi zatvaranja, ali je to bilo nemoguće. Ne obazirući se na gubitke mase su jurile i dalje naprijed. Čim bi koji partizan sa oružjem pao, zgrabio bi mu pušku neko drugi od njih bez oružja. Ponijeli su i vukli sobom čak i ranjenike.

Pri izbijanju na cestu Vojnić — Vrginmost ova grupa pala je u najtežu vatru strojnica i motorizacije. Međutim, i ovdje se probudila ne obazirući se na gubitke te uputila pravcem Vojnić kolodvora u pravcu Trepča šume i šume Abez. Iz Vojnića sam se bornim kolima odmah uputio ovoj masi u potjeru, ali se nije mogla više dostići. Borna kola mogla su otvoriti vatru još jedno na pozadnje dijelove. Grupa je probila i treći lanac zasjede koju su obrazovali dijelovi ustaške željezničke bojne pored željezničke pruge selo Skakavac — Vrginmost. Druga grupa probila se na sličan način.«[16]

16 Zb. tom 5, knj. 32, dok. 98, str. 258.

Vrlo je interesantan Izvještaj komandanta 11. ustaške bojne koji je 30. maja poslao Glavnom stožeru ustaške vojnice u Zagrebu, u kome, pored ostalog, stoji:

»Jedanaesta ustaška bojna je u zadnjim borbama izgubila sve časnike i veći broj čarkara, a obzirom na umornost i padom morala, a situacija koja vlada na tom sektoru neprestano zapošljuje sve ljude tako da ih ne mogu u dužnosti izmijeniti. Pojavljuje se prema liječničkom izvještaju opća umorenost i donekle depresija te ljudstvo, radi opterećenosti želi ići na bolovanje te traže specijalne nadpreglede ili otpust. Suzdržavam i održavam stanje povoljnim svim sredstvima, samo se jednog dana bojim da mi to više neće pomoći.

Kao što je njihov bivši zapovjednik g. Martin Grabovac doživio potres živaca tako je i dobar dio ljudi to isto doživio, te je sada otišao na odmor. Po liječničkom mišljenju, ili mojem, trebalo bi i tim ljudima dati neki odmor. O tome sam podnosio Izvještaj Utinjsikom zdrugu.«[17]

Našli smo se van obruča, na slobodnoj teritoriji, i kao da ne vjerujemo što se sve to jutro, u to nekoliko sati, zbilo i dogodilo, šta smo sve doživjeli i postigli. Pričamo i prepričavamo u kakvim se tko situacijama našao, kako je postupio i šta je sve činio. Svi su ti doživljaji tako interesantni da ne vjeruješ kako je moguće da su se prije nekoliko sati desili i da si sve to preživio. Mnogo pitanja postavljaju nam partizani ikoji nisu bili u obruču. I njih sve interesira šta je i kako je bilo u obruču, a kako u proboju, a nas zašto su oni koji su se našli van obruča oko Petrove gore bili pasivni i nisu napadali neprijatelja izvana. Nemaju odgovora na to naše pitanje. Kako nas samo narod dočekuje, donosi nam sve što ima, a uglavnom nema. Znaju da smo toliko dana bez hrane, gladni i umorni. Narod se interesira kako su prošle okružene izbjeglice.

I priči nikad kraja. Interesantno se i danas podsjetiti tih razgovora, jer u najvećem broju slučajeva, uza sve ono što je učinjeno i postignuto, svako je iznosio žaljenje što nije učinio još više i kao da je vidio mogućnost da je i to mogao. Bili smo u tim prvim pričama vrlo kritični, a još više samokritični. To se vidi u izvještajima koje smo poslije ovih borbi napisali i u drugim arhivskim dokumentima. Mnogo, mnogo dobrog bilo je u nama, i to dobro smo stalno jačali i razvijali i bili smo zaista veliki.

I dok smo zajedno s narodom i partizanima na oslobođenoj teritoriji slavili tu našu veliku pobjedu, ustaše, uvidjevši da su opet izgubili i ovu bitku s Titovim partizanima, za koju su već skoro bili sigurni da je dobijena za njih, nastavili su pri povlačenju iz Petrove gore s ubojstvima i paljevinom. Najveći dio naroda stradao je u Petrovoj gori, u selima Kuplensko, Vojišnica, Krstinja, Široka Rijeka, Maljevac, Crni Potok i Perna. Neki predjeli, šume bili su prekriveni leševima. U Vojišnici su ustaše hvatale žive osobe i ubacivale ih u zapaljene kuće.

U takvoj zaista vrlo teškoj situaciji u kakvoj se našao dio naroda, a ne znajući za uspješan proboj partizana iz obruča, oko 1800 žena, djece i staraca 14. maja ujutro odazvalo se ustaškim pozivima putem letaka i kroz selo Radonju otišlo u Vojnić. Svi su poslani u logore: Jasenovac, Gradišku i Beogradsko sajmište, a neki na prisilni rad u Njemačku. Djeca su odvojena od roditelja i poslana u ustaški dječji logor u Jastrebarskom, u koji su poslije kozarske

II Zb. tom **5,** knj. **32,** dok. 104, str. 279.

ofenzive dovedena i djeca s Kozare, iz koga su ih oslobodile jedinice 4. Brigade.

Bila je to velika pobjeda fcordunaških partizana i naroda Korduna, ial skupo plaćena. Poginulo je 25 partizana i ubijeno preko 1300 žena, djece i raca.

Posebnu zahvalnost i priznanje zaslužuju poginuli partizani: Rafajlo Viš Marko Jović, Mile Lončar, Miloš Jović, Pajo Rkman, Stevo Novaković Đuro Stipić, Janko Stojanović, Đuro Lukač, Stanko Đurić, Mican Bilje Milan Marković — Lika, Miloš Basara, Dragan Dragojević, Janko Ribić,] voj Mlađan, Ethem Pajazetović — Čule, Dmitar Popović, Ilija Popović, Popović, Đuro Radusinović, Miloš Španović, Ale Veljačić, Miloš Ćulibrk i S ko Bućan. Veliko priznanje trebž, odati žrtvama ustaških zločina, narodu, sebno, ženama i djeci.

Đuro Studen iz Kupljenskog priča što je tada doživio u Petrovoj gori: maja uhvaćen sam s jednom grupom u kojoj je bilo oko 30 žena, djece i par ljudi. Kad su nas ustaše uhvatile, rekle su nam da se ničega ne plas jer će nas poslati u Vojnić i tamo ćemo dobiti ustaške propusnice za slobc kretanje. Za svaki slučaj su nas vezali. Ja sam bio zajedno vezan sa Mili Dokić i njeno troje djece. Tako vezane odveli su nas u jedan jarak kod liv zvani Kalovi i odmah počeli da nas kolju. Bio sam zadnji u stroju pa sam ii prilike vidjeti ta njihova zlodjela. Petogodišnje dijete Milice Dokić bile ubodeno u vrat i leđa i tako zaklano još je skakutalo u krvi kao zaklana koš. Kad sam ja došao na red, ustaša mi je zario nož u vrat, lice i leđa. Pao s u nesvijest i kad sam se osvijestio, opazio sam da se među mrtvima neki rr, i u bunilu nešto govore. Pošto ustaša više nije bilo, ustao sam iz hrpe mrti podigao Stanicu Napijalo i njenu kćerku Sofiju koje su bile krvave od ubi u predio srca. Sa nekoliko vaskrslih teškom mukom smo se povukli dublji šumu, našli ostavljene čaršave i veš kojim smo vezali rane...«.

Anđelija Glušić iz Rađmanova se sjeća: »U toj povorci bilo nas je 28 ž(i nešto djece. Rekli su nam: Ići ćete pred jednog pukovnika i onda svojim l ćama. Odveli su nas u jarak Metelja u Petrovoj gori. Ustaša koji je išao p nama sjeo je i rekao: Da se malo odmorim, a onda ćemo krenuti dalje, d, imate šta novca? Kad smo rekle da nemamo, pala je zapovijest: Ležite, ma, vam vašu, ovo su ustaše. Polegle smo potrbuške i znale što će biti. Počeli nas klati. Zene su se hrabro držale, nisu ni otvorile usta. Djeca su plakala i kala. Milica Napijalo iz Kuplenskog hrabro je povikala: Kad koljete, kolj i vas će neko. Nakon četvrt sata dvanaestogodišnja Ankica Napijalo, tak« izbodena nožem, ustade i upita: Ko je živ neka ustane, neka ustane da b žimo. Tada ustane Dragica Hajdin, stara 16 godina — umrla nakon 10 da Počeli su se javljati još neki koji su bili priklani, među njima bila sam i j

Neka nas ovi primjeri stalno podsjećaju i opominju da preduzimamo svi i koliko možemo, da se nešto slično nikad ne dogodi i ponovi.

Povratak na zgarište u Tušiloviću.

Vojišnica, Novaković Kata ispred svo-je kolibe.

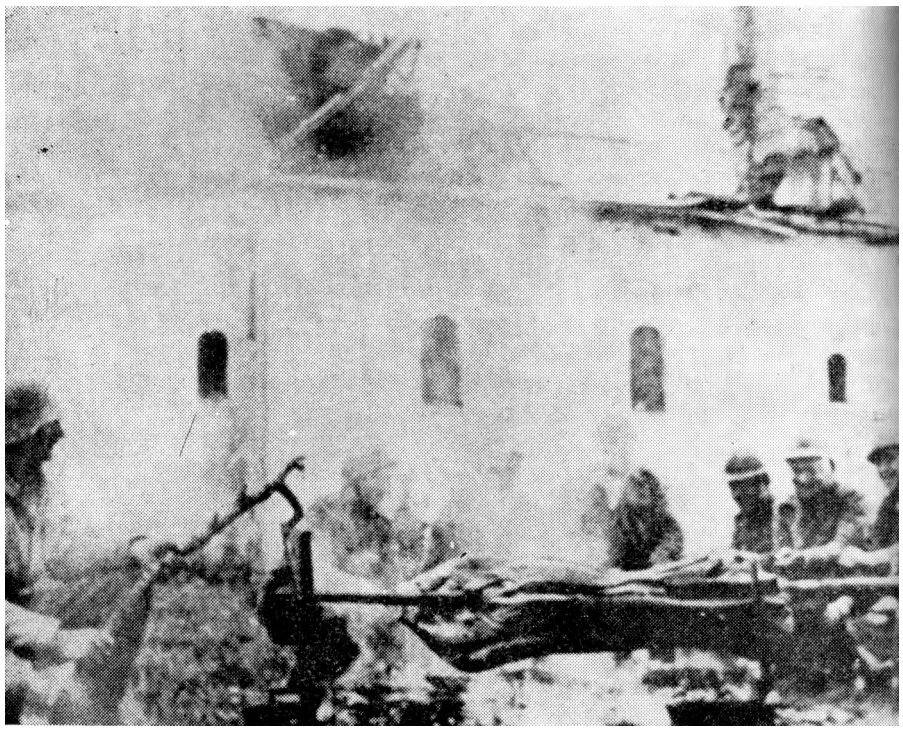

Ustaše i domobrani aprila 1942. u Vojniću.

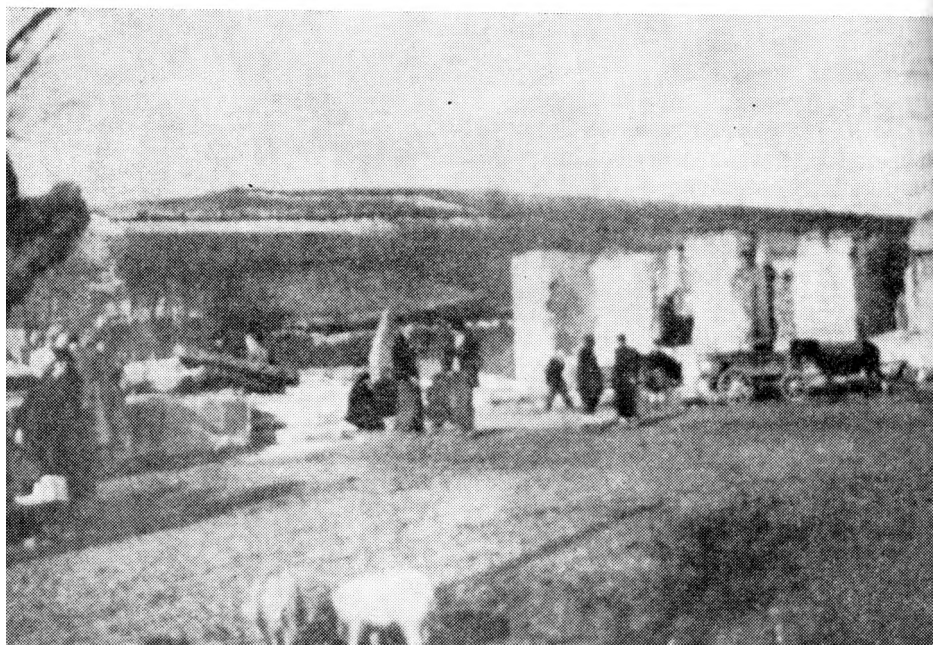

Vojnić u ruševinama.

Budačka Rijeka spaljena 1942.

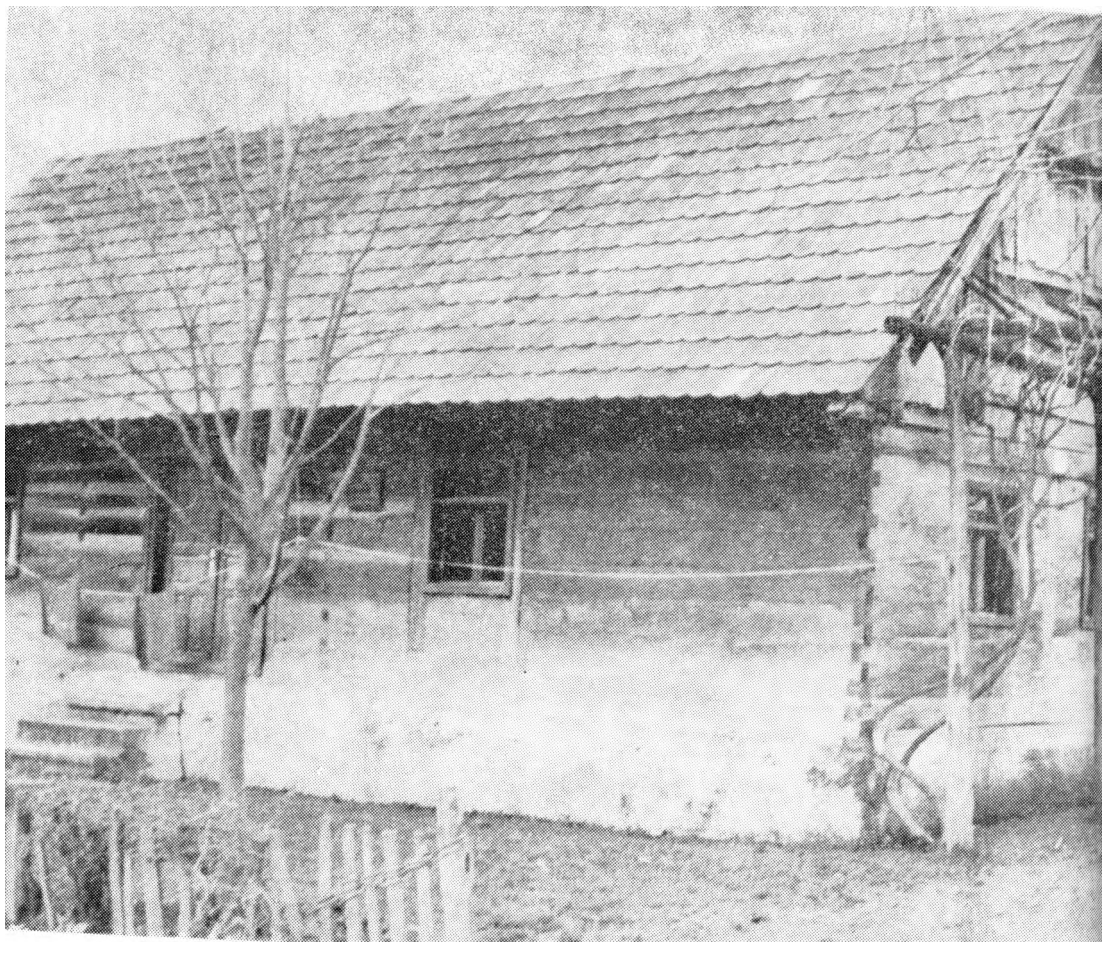

Miholjsko, kuća u kojoj je 1942 radilo *U42.* **radila partizanska politička škola.**

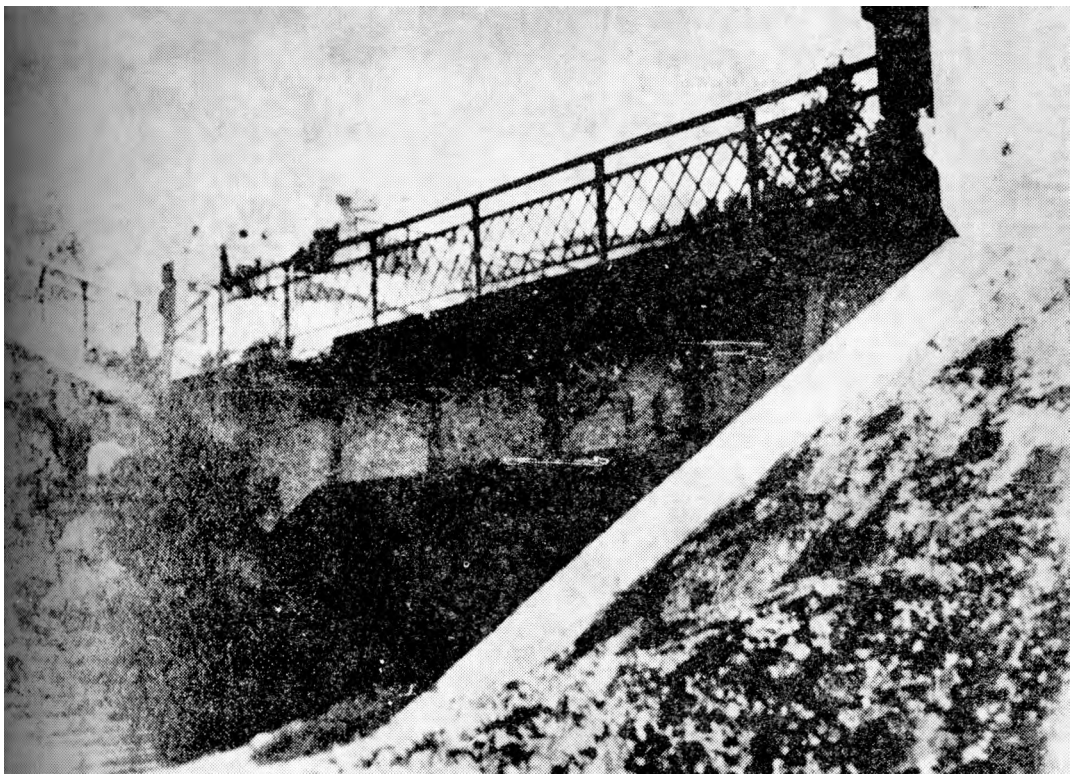

Vojnić — most na rijeci Radonji koji su srušili partizani 1942.

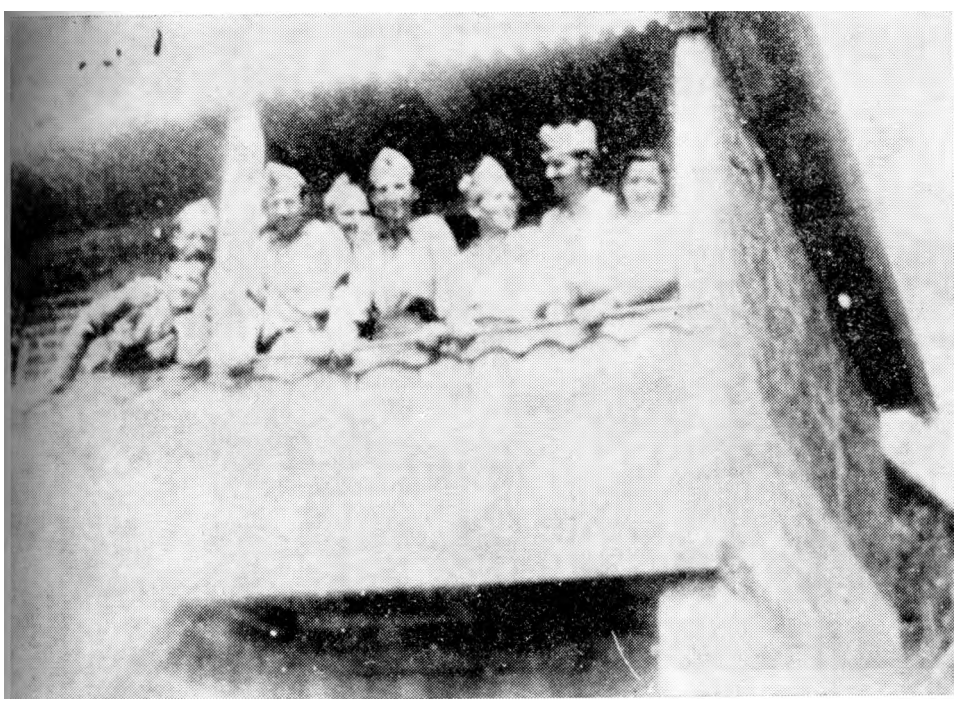

Radonja, štab 1. KPO u kući Teše Radoševića s komandantom Milošem Šumom jom.

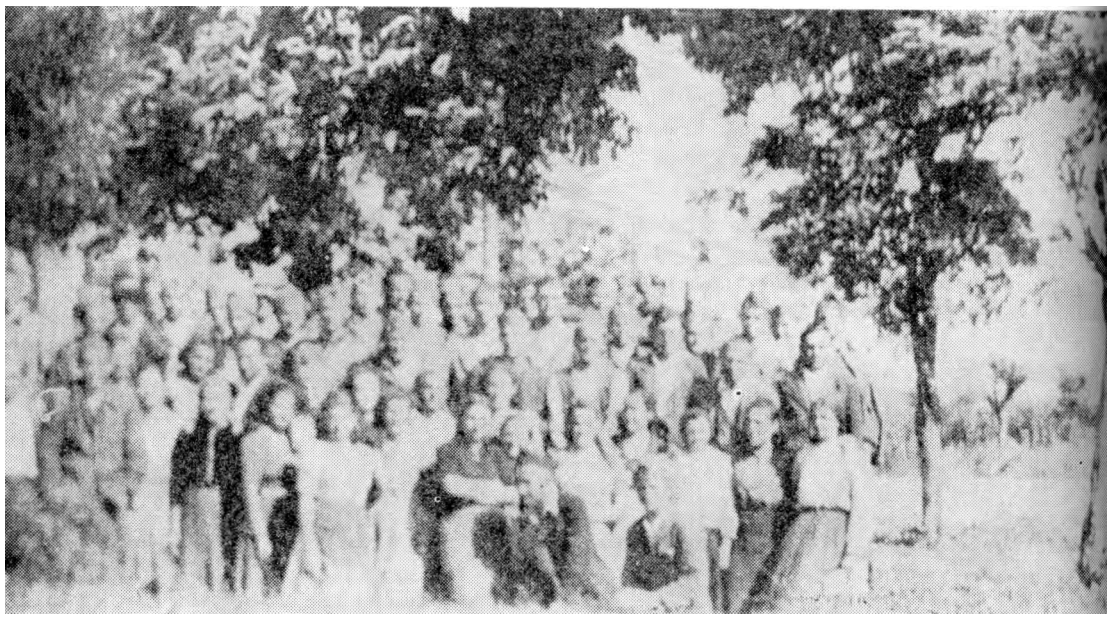

Učesnici političkog krusa u Vojniću 1942.

Kordunaški nogometni tim septembra 1942. kod sela Perici nakon odigrane utakmice s ekipom 1. proleterskog bataljona.

Komanda kordunaškog područja u selu Perici. Jesen 1942.

Gornji Budački u jesen 1942. za vrijeme izbora seoskih NOO-a.

LJUBA MIHAJLOVIĆ

Klali su nas u jednom jarku

Trinaestog maja 1942. godine bili smo izbjegli iz Kuplenskog u dijelove Petrove gore kao i svi ostali ljudi, žene i djeca. Na jednom proplanku šume ustaše su uhvatile nas četiri. Govorili su: »Ruke uvis! Evo partizana!«. Ja se svega dobro sjećam, ali ne mogu govoriti. Moju mamu Stanu su boli u oči i rezali joj vrat nožem kao jagnjetu. Klali su nas u jednome jarku kroz koji pro tiče voda, tako da je voda u tome jarku bila sva krvava. Kiša je padala i bilo je veliko blato, u jarku izmiješano s krvlju. Kad su majku klali i mučili kopajući joj oči, govorili su: »Gdje ti je muž, kazuj, kazuj!« Vidjela sam gdje kolju i sestru Milicu, staru 18 godina. O tom zvjerstvu ne mogu govoriti. Isto tako vidjela sam gdje kolju sestru Anku, staru 10 godina. Nju su jako mučili.

Ja sam tada imala 21 godinu. Imala sam jaku gušu na vratu pa me nijesu htjeli rezati preko nje nego su me boli nožem između lopatica po leđima i tukli me kundakom i cijevi po glavi. Tako mi je velika kvrga skočila na glavi kao da sam imala tri glave.

Kad su nas izmrcvarili i isklali, otišli su pjevajući. Ja sam se podigla i otišla dalje u šumu. Našli su me neki ljudi i u košulju me omotali. Liječila se nisam ničim. Ozdravila sam bježeći dalje pred ustaškim nožem.

Izjavu zabilježio i redigirao
Đuro Zatezalo
oktobra 1961.

MILAN MALEŠEVIĆ

Gledao sam smrt svoje majke

U maglovito januarsko jutro 1943. godine u mom zaselku sela Podsedlo pojavili su se ustaše. Nalazio sam se u kući s majkom. Bilo mi je tada 5 godina. Otac Ilija Malešević, brat Boško i sestra Mila nalazili su se u partizanima negdje na Kordunu. Stariji brat Rade i sestra Stanka pobjegli su od kuće i sklonili se u susjedne grmove.

Bio je veliki snijeg. Pred mojom kućom pojavila su se dvojica ustaša. Ušli su bahato u kuću. Jedan od njih imao je oko 45, a drugi oko 20 godina. Nazdravili su dobro jutro, a moja majka im je odzdravila i upitala da li su gladni. Stariji ustaša na to odgovori da nisu gladni, ali da će se najesti nje. Mlađi ustaša obratio se meni i zatražio da izađem van iz kuće. Kako sam bio bos, nisam se dao na snijeg. Onda me izgurao van pred kuću. Zatvorili su iza toga vrata.

Stojeći na snijegu pred kućom čuo sam kako kažu mojoj majci: »Kučko jedna, šta nisi i ti pobjegla, nego si čekala u kući smrt!« Ona im je odgovorila da nije mogla pobjeći s malim djetetom, a da je isto još i bolježljivo. Rekla je zatim: »Radite šta hoćete, ali ja nisam nikome ništa kriva«. Nato ju je neki od ustaša počeo tući. Majka je počela da zapomaže. Odjednom su se kućna vrata otvorila prema van i moja majka je pala preko praga. Stariji ustaša povukao ju je zatim za noge prema unutrašnjosti sobe kako bi joj namjestio glavu na prag. Mlađi ustaša vidjevši da stariji ustaša ima namjeru zaklati moju majku rekao mu je: »Pusti tu ženu kuda će ovo dijete bez nje«, našto mu je on odgovorio: »-Neka ga, neka umre od gladi«.

Stariji ustaša potegao je zatim iz nutarnjeg džepa nož veličine lovačkog noža, uhvatio moju majku za kosu, podigao je prema sebi, prebacio je preko koljena i udario nožem dva puta u zatiljak. Ona se nemoćno branila. Mlađi ustaša sve je to mirno promatrao. Nakon tog stariji ustaša vratio je krvav nož u džep rekavši onom mlađem: »Gotovo je, idemo dalje«.

Vidio sam da majka još krklja i guši se u krvi. To je potrajalo pet-šest minuta, a zatim se potpuno umirila. Tek tada sam i ja udario u vrisku i plač. Trebalo je dosta vremena da se povratim iz šoka koji sam preživljavao.

Bos i u košuljici bez hlača uputio sam se zatim po snijegu do ujakove i ujnine kuće u susjednom zaselku. Po selu je još bilo ustaša. Našao sam u kući ujnu. Ležala je u tifusu. Rekao sam joj kroz plač što se dogodilo s majkom. Ona mi je kroz plač odgovorila da su i kod nje bila četvorica ustaša, ali je nisu dirali jer je jedan od njih kazao: »Od te nema tako i tako ništa«. Svi ostali ujnini ukućani nalazili su se u bijegu ispred ustaša.

Poslije podne istoga dana ustaše su palili naše selo. Od 6 kuća u mom zaselku četiri su izgorjele, među kojima i moja kuća, dok su dvije kuće ostale nagorjele.

Već sutradan ustaša više nije bilo u selu. Prošli su prema Vojnić kolodvoru. Vratili su se umorni ukućani četvero odrasle djece. Ostao sam u ujninoj kući sve do proljeća. U međuvremenu poginuo mi je otac na području Banije.

Nas troje djece ostali smo sami. Brigu o nama preuzela je tetka Marija Malešević, koja je bila bez djece i živjela je s nama. U proljeće su nam susjedi i partizani napravili bajtu od pružnih pragova u kojoj smo ostali tokom čitavog rata.

Izjavu zabilježio i redigirao
Đuro Zatezalo
21. 4. 1961.

Ubistvo moje majke, bjeg moj i brata Đure ispred ustaškog noža

Istoga dana tj. 13. maja 1942. godine bio sam s mamom i bratom Đurom (13 godina starim) u bjekstvu u šumi Bjeljevine. Primijetili smo od sela Brkića nailazak ustaša. Počeli smo bježati na drugu stranu šume. Međutim, tamo smo naišli na druge. Uspjeli smo i ovima izbjeći, a onda krenuli po pruzi do Lisičije (šuma). Išli smo prugom može biti svega 100 metara. Pred nas su izišle ustaše s krvavim noževima (vjerojatno iz onog jarka što opisuju Đuro Studen i Anđelija Napijalo gdje su istovremeno poklali 28 žena i djece). Sjećam se dobro kad su nas uhvatili da je jedan rekao: »Vuk, evo partizana!« Povezali su nas sve troje zajedno. Mama je rekla: »Nemojte nas, braćo mila!« Ustaša je odgovorio: »Ne bojte se ništa!« Odveli su nas pred svoga starješinu pod brdo Pajiće, pitali su satnika što će s nama. On je odgovorio: »Vodite ih u tu dolinu pa ih pobijte«. Poveli su nas četvorica. Najednom nam rekoše »Stoj !«. Mi smo stali. Jedan reče: »Odriješi ih!« Isti je punio pušku i opalio u majku. Majka je pala, a mi smo još stajali. Okrenuo se i opalio na mene. I ja sam pao, ali neozlijeđen u šiblje. To sam tek kasnije saznao. Sigurno sam se od straha prevrnuo. U tom momentu brat je skočio i bježao. Pucali su za njim, ali ga nisu pogodili. Kad su ustaše otišle, ja sam se podigao ni sam ne znam kako. Počeo sam trčati. U šumi sam susreo nekoga ko mi je rekao da mi je brat Đuro pobjegao. Šumom smo tražili jedan drugoga. Našli smo se. Noć smo prespavali na blazini koju smo našli u šumi. Kiša je jako padala. Vjetar je bio tako jak da je pokretao i strožu s nama dvojicom. Ujutro smo plakali za mamom idući ka njenom mrtvom tijelu. Našli smo je i mislili da leži živa. Međutim, bila je mrtva. Mi smo plačući nastavili put prema kući. Stigao nas jedan partizan i upitao: »Što plačete, djeco mila?« Mi smo rekli da su nam ubili majku i da ne znamo kući. Zatim nas je upitao odakle smo. Odgovorili smo: »Iz Kuplenske«. Uputio nas je na Džodansko brdo i tamo smo našli jednog čovjeka koji nas je uputio kući. Naše cijelo selo bilo je izgorjelo, a naša kuća bila je jedina cijela. Kasnije su naišli partizani i sahranili majku. Imam ja toga puno pričati, ali za sad je dosta. Tada sam imao 11 godina.

Izjavu zapisao i redigirao
Đuro Zatezalo
21. 4. 1961.

MILKA RADOJČIĆ

Pokolj srpskog naroda 1942. na Pajić brdu — Petrova gora

Trećeg januara 1942. godine ustaše su nam spalile kuće po selu. Od tada sam se nalazila sa svojom porodicom u selu Brdu u blizini Petrove gore u Cosićima. Tu smo i zimu zimovali. Ustaše nisu uspjele popaliti sva sela. U martu poduzeli su ofanzivu na partizane i narod u Petrovoj gori. Narod iz okolice Petrove gore sklonio se u šumu za vrijeme ustaške of anzi ve. U šumi sa mnom bio je muž, kćer, snahe i unučad, poznate komšije i nepoznati susjedi. U Petrovu goru došli smo preko Ključara u Muljavu. Tu u Muljavi (magazin) ustaše su nas opkolile i pohvatale više od 150 što žena, djece i staraca. Iz Muljave ustaše su nas pomjerale dublje u šumu prema Krstinji i Pajić brdu. Sjećam se da je bio lijep sunčan dan, rano jutro. Ovdje u Muljavi uhvatili su mene, mog muža Matiju (60 godina), kćer Anku (14 godina), snahu Anku i snahu Danicu (stare 30 godina) i unuku Milevu, Nevenku, Peru (djeca ispod 5 godina). Nevenka i Pero umrli su kod kuće od ranjavanja.

Kad su nas ustaše tjerale šumom, govorile su nam: »Vaši ljudi kolju naše, pa ćemo mi vas danas poklati, dok još nahvatamo više Srba komunista.«

Vodili su nas u pravcu Pajić brda. Ljudi su stalno Saputali: »Sada će nas poklati!« Kad su nas izvele nabrdo, stjerale su nas u jednu uvalicu, rekavši nam da će sada biti borba s partizanima. Cim su nas zbile u tu uvalicu, postavile su mitraljeze s tri strane i iz njih tukli po narodu.

Koliko se sjećam bilo je tu oko 300 ljudi što poznatih, što nepoznatih iz više sela uhvaćenih u šumi. Kada sam vidjela da će pucati i da je svima došla smrt, metnula sam ruku na oči i brže legla na zemlju. Bila sam u sredini naroda, ali kako sam bila visoka okrenuvši se natrag vidjela sam da neki ljudi bježe na više strana pred pogibijom od mitraljeza. Od poznatih uspio je pobjeći Dušan Zjača, sada ima preko 70 godina i Mile Dakić. I danas su živi. Kada su ustaše s mitraljezima sav narod porušili - iskasapili, otišli su brzo kroz šumu povrh brda prema Krstinji. Osjetila sam da sam na životu, sva krvava od narodne krvi. Izvukla sam se ispod mrtvih i odšuljala se u Cosiće. Živi narod je otišao u šumu gdje je svatko svoga pokopao na istom mjestu. Vratila sam se na zgarište u svoje popaljeno selo Udbinju.

Teško mi se toga svega sjećati.

Izjavu zapisao i redigirao
Đuro Zatezalo
5. 9. 1962.

MILICA KOVAČIĆ

Sjećanje na ustaško zvjerstvo u jarku Kalovi — Petrova gora

Bio je lijep sunčan dan. Dobro se sjećam da sam baš toga 13. maja 1942. godine išla u mlin s kukuruzima, jer je moje osmero djece bilo bez kruha. Baš kad sam pošla, upale su u kuću ustaše. Jedan me htio zaklati, ali drugi nije dao. Otišli su. Ja sam brzo pošla iz kuće van kad manji sin dotrči vičući: »Majko, bježi, eno onoga što te je htio zaklati!« Pograbila sam djecu i pobjegla. Kako ih je bilo puno, jedan dječačić je ostao. Ustaše su ga uhvatile i odvele u logor. Šta sam mogla, morala sam spašavati onih drugih sedam. Bježala sam u Petrovu goru. Ne znam ni sama kako smo dospjeli u obruč, obruč koji se stalno stiskao oko nas. Uhvatili su nas oko 16. Nadali smo se da idemo na predaju, ali kad su nas doveli do jarka Kalovi Bjeljevina, već smo našli oiko petero zaklanih. Počeli su i nas klati. Gledala sam kako na rukama umire moje šestero djece (jedno mi se izgubilo u obruču). Ja sam ostala zadnja. Prije nego su me udarili nožem, jedan me upitao: »Gdje su partizani?« Odgovorila sam: »Ne znam gdje su«. Ponovili su to još nekoliko puta, a onda me udarili nožem u lijevu stranu vrata. Pala sam od prvog udarca. Zločinac je nastavio da me bode po cijeloj lijevoj strani tijela, tako da sam dobila 13 uboda. Najgore mi je bilo kad me ubo u vrat nožem i tri puta nož okrenuo. Tek tad sam se onesvijestila. Zadnjom sviješću čula sam kako jedan viče: »Pusti je, majku joj srpsku, ta je gotova!«

Ostala sam tako ležeći dok me nisu našli partizani. Saznala sam da mi je i muž uhvaćen i odveden u logor u Zemun. Nikada ga više nisam vidjela.

Moje rane su brzo zacijelile, ali posljedice osjećam i danas. Ne mogu zaboraviti kako je umrlo moje šestero djece.

Sada živim s bolesnim sinom (to je onaj što je bio odveden u logor).

Izjavu zabilježio i redigirao
Đuro Zatezalo,
30. 9. 1961.

ANĐELUIJA NAPIJALO

Osjećala sam da živim

Trinaestog maja 1942. godine oko 16 sati bila sam u šumi Bjeljevine. Sakrili smo se u žbunje misleći da nas ustaše neće primijetiti. Međutim, ustaše koje su se kretale tražile su nas kao što' jastréb vreba kokoš. Idući pogibali su se da bi nas primijetili ispod krošanja ili u žbunju. To im je uspjelo. Kad su nas vidjeli, rekli su? »Evo ih!« Otvorili su i vatru na nas govoreći: »Ruke uvis!« Mi smo podigli ruke uvis i zamolili: »Nemojte nas, nemojte, mi smo žene i djeca«. Poveli su nas u Luke gdje je bilo puno ustaša. Nas žena i djece bilo je 28. Sve su nas povezali. Jedan od ustaša je naredio: »Sprovedite civile!« Većina ih je otišla, a s nama ih je ostalo 7—8. Jedna je žena pitala zašto nas vežu. Odgovora nije dobila. Poveli su nas putem Vojnića. Ja sam mislila zbilja nas vode u Vojnić. Međutim, zaveli su nas u drugu stranu, u jedan jarak u šumu. Putem je jedan ustaša išao ispred nas, a ostali oko nas. Kad su nas doveli u taj jarak u šumu, onaj ustaša na čelu kolone je sjeo uz grabić i rekao: »Sad ćemo odmoriti pa ćemo onda produžiti«. Upitao nas je »Zene ima li koja novaca?«. Mi smo rekle da nemamo. Nato je on uzviknuo: »Ležite, majku vam srpsku!« Nas je nekoliko povikalo: »Nemojte, nemojte!« Međutim, on je opet rekao: »Lježite!« I mi smo legle. Nastalo je klanje — ko koga i gdje. Opazila sam nož u vratu. Međutim, još sam disala. Osjećala sam i sama da živim, ali je zlikovac primijetio i rekao: »Ona je živa majku joj njezinu« i ubo me nožem tri puta u leđa.

Milica Napijalo je rekla: »Kad koljete koljite, ali pazite da nećete dobro proći!« Kad su sve izmrcvarili i bili završili svoj posao, na odlasku je jedan ustaša rekao: »Baciću bombu«, a drugi mu je odgovorio: »Tu je šteta baciti bombu«. Sjećam se da su premetali poklane radi zlatnih zuba. Ćula sam gdje jedan ka'še: »Ova nema ni svojih pravih, kamoli zlatnih«. Oni su otišli. Mi smo se počele dizati. Mene je zvala Ankica Napijalo: »Anđelija, jesi li živa?« »Jesam«. »Ajd se diži!« Još su se nekoji podigli i krenuli u šumu. Na jednom smo mjestu našli neke potrebe, krpe u koje smo se zamotali i čekali dan. K meni je došao Milić Novković Stari. On me previo. Zatim smo se kasnije smjestili u neke barake u šumi. Kasnije sam bježeći šumom ozdravila.

Isto tada su mi zaklali i mamu. Tada sam imala 25 godina.

Izjavu zapisao i redigirao
Đuro Zatezalo
21. 4. 1961.

JELENA NOVAKOVIĆ

Sjećanje na zločine ustaša

U jesensko doba 1941. godine došla je k nama pokojna Dragica Bulat i Veco Holjevac. Ne sjećam se dana, ali se dobro sjećam da su došli uvečer. Preko rezervnog voda obaviještene su žene Vojišnioe da dođu na sastanak u moju kuću. Iste večeri sastalo se u mojoj kući 38 žena. Nama okupljenim ženama govorila je Dragica Bulat o ustanku i zadacima nas žena, naglašavala je da trebamo biti dobro organizirane, da moramo za vojsku skupljati sve što bi joj dobro poslužilo: hranu, pulovere, plesti čarape, pa sakupljati i stare krpe, ko šta može.

Na sastanku smo izvršile izbor našega rukovodstva. Za predsjednicu našeg odbora izabrale smo Savu Knežević, koja je bila bliže neprijatelju pa je mogla lakše dolaziti do podataka. (Savu su zaklale ustaše zajedno s dvije kćeri i još nekoliko suseljana u kući Stanka Kneževića zvanog Canova. Jedan broj ljudi, žena, ali više djece, zatvorili su u štalu istoga Canova i žive zapalili 14. maja 1942. godine). Za tajnicu smo izabrale Ljubu Vukobratović. U odbor nas je izabrano 14 žena.

Zadatak smo dobro razumjele i na njemu radile sve do 1942. godine. Sjećam se dobro 13. 5. 1942. godine dobila sam zadatak da za sutrašnji dan tj. 14. 5. osiguramo večeru za neki naš partizanski odred. Izašla sam na taj zadatak. Međutim, uhvatile su me ustaše kod Zdralića grma i poveli sa sobom. Na putu primijetila su me moja djeca iz šume. Počela su plakati naglas s uzvikom »Majko, o majko! Bili i mi k tebi došli?« Moj odgovor je bio: »Ne, odite kući i razapnite konje da se ne potrgaju!« Rekla sam bilo što samo da djeca ne bi došla k meni već da odu. Međutim, ustaše su ih pozvale: »Odite ovamo, začas da ste tu!« Ja nisam smjela ništa više da rečem. Moja najstarija kćerka bacila je nešto prikupljene hrane u grm i povela sa sobom moju kćerku Milicu staru 13 godina, Dragicu staru 11 godina, a svog malog bracu Jovana starog 5 godina stavila na leđa i donijela ustašama, koje su ih čekale kao jastreb što vreba kokoši. Tada su nas svih petero zajedno poveli. Pitala sam kuda nas vode. Odgovarali su nam da nas vode u Vojnić, da će nam tamo održati govor, a onda »ćemo vas pustiti kući«. Na putu prema Vojniću svratili su nas u kuću Pere Novakovića zvanog Mikulić. U kući nije bilo nigdje nikoga. Narod je bio pobjegao u šumu. Prilikom uvođenja u kuću rekoše nam da moramo u kuću, jer nailazi silna vojska i avioni, tako da nas ne vide. Uz put do ove kuće uhvatili su još par žena, među kojima i moju strinu Anđeliju Novaković staru 50 godina, Petru Novaković staru 38 godina, Danicu Ždralić Daću, njenog brata, kćerku Anku, Anđu Sarić staru 15 godina, Anku Savić staru 20 godina i Mišu Kurja, dječaka od 11 godina. Sve ove žene uhvaćene su radeći na svojim njivama, a mali Mišo i Anka čuvali su stado kad su ih krvnici uhvatili. Kad su nas sve zajedno zatvorili u kuću, otišli su u staju koja je bila povezana s kućom. Iz nje su izvukli, sjećam se dobro, kao da i danas vidim dva dobra konja. Jedan im je konj uspio pobjeći, a drugoga su privezali za voćku pred kućom.

Moja najstarija kćerka Seka (16 godina) počela je plakati. Ona se još od ranije bila uplašila, jer se u mojoj kući i ranije pričalo — da će doći do teškoga rata i pokolja. U plaču je izgovarala »Mama, njima je žao konja, pa su ih izvukli iz staje i dobro će im doći, a nas će zapaliti i živi ćemo izgorjeti«. Znala sam i sama to, ali sam je tješila kao i ostale samo da ne čujem njihov plač. Danica Zdralić Daća uspjela je pobjeći. Tada je ustaša ušao u predsoblje kuće, otvorio vrata od sobe i ubacio bombu među naš usred sobe. Ko zna kako, ali od bombe je poginula samo Anka Zdralić, od Daničinog brata kćerka i moja strina bila je ranjena u noge.

Ja sam stajala kod prozora naslonjena na isti desnom rukom, a na škrinji kod prozora sjedio je moj sinčić Jovan. Držala sam ga rukom naslonjena sebi. Ustaša je nakon eksplozije bombe puškom opalio i sinčića pogodio u glavu, a ostalo tijelo mu je palo iza škrinje. Bila sam sva u krvi. Tada sam očajnički vrisnula i zaplakala: »Što smo vam mi krivi? Što mi ubiste jedino muško?« (jer mi je muž ubijen od ustaša mjesec dana prije u Magarčevcu gdje ih je poklano i poubijano u jednoj hrpi 125 ljudi, žena i djece). Na ovo moje drugi ustaša je usmjerio pušku u mene. Ja sam skočila i spustila se pod prozor. Hitac je prošao preko mene. Tada sam prešla preko sobe i došla do drugog kreveta, ispod kojeg je bila zemunica. Podigla sam dasku iste da bi skočila u nju. Međutim, tog momenta sam se sjetila da će zapaliti kuću, te ću se ugušiti. Voljela sam da me ubiju, negoli da živa gorim. Skočila sam kroz prozor na drugu stranu van kao i ostali živi, jer su ustaše bile na suprotnoj strani kuće kod konja, misleći da smo pali od bombe i ona dva hica. Danica, Anka i Anđa su uspjele pobjeći. Ustaše su primijetile da one bježe, a ja sam se sklonila iza kuće da me ne vide. Moja kćer Seka, Anđelija, Milica i mali Mišo Kurja legli su na zemlju da bi ustaše mislili da su mrtvi.

Međutim, kako su ustaše primijetili da one tri bježe, pucali su za njima. Nisu ih pogodili, ali su mene primijetili. Odmah je usmjerio pušku k meni, opalio i pogodio me u desnu ruku, koja je ostala visjeti samo na malo kože, a kost je iskočila gore, tako da se na 2 cm bijelila čista od tkiva. Tog časa nisam osjetila ništa. Moja mala kćerka Dragica (11 godina) vidjela je moju ruku i jauknula »Joj majko, otpade ti ruka, oćeš li moći ikako ostati živa?« Pogledala sam u svoju desnu ruku, vidjela da sam krvava i da mi je ruka na koži visjela. Pomakla sam se, stala 4 koraka ispred ustaša i rekla: »Udri sada, ali gađaj dobro. Kad nemam svoje desne ruke, muža, ni muška djeteta, ne treba ni mene u životu«. Ustaša je šutio, opalio i pogodio iznad lijeve dojke. Zrno je izašlo ispod lopatice gdje je napravilo veliku ranu. To isto zrno pogodilo je u glavu moju kćerku Dragicu koja je stajala iza mene, skrivajući se, tako đa J°j je jedan dio glave otpao. Dijete je ostalo mrtvo, a ja sam još stajala čvrsto na nogama i tražila istog ustašu. »Gađaj bolje majku ti tvoju, ispod prsiju ili u trbuh, odašta se ruši i umire, zar ne možeš mene ubiti?« Šutio je i dalje te opalio po treći puta i pogodio me u desnu dojku. Zrno je prešlo kroz rebra i izašlo ispod druge lopatice, gdje je napravilo veliku ranu. Još sam uvijek stajala na nogama, ali me ipak uhvatila nesvjestica, te sam i sama pomislila »ostaću ni živa ni mrtva«.

Tada sam se spustila na zemlju i legla. Nesvjestica mi je brzo prošla. Ustaše su otišle na drugu stranu kuće. Čula sam ih gdje pričaju. Prije toga još dok su me vodili pitala sam ih kako im je ime. Jedan mi je odgovorio đa mu je ime Stevo, a onom drugom Nikola. U onoj polusvijesti digla sam se, krenula

na prozor kuće da vidim da Ii mi je još sin u životu. Vidjela sam ga mrtvog, a pokraj sebe kćerku Dragicu slušala gdje se bori u krvi sa životom. Sjela sam kraj kćerke i pozvala Nikolu »O, Nikola, ajde me ubij da se ne mučim!« On je odgovorio: »Jesi li ranjena?« Odgovorila sam: »Jesam na tri mjesta, daj me dovrši, majku vam vašu, zar vas dvojica ne možete mene ubiti?« On je podrugljivo odgovorio: »Naredba je naredba« (kao da ja naređujem). Klekao je na četiri koraka i gađao. Gledala sam dobro u njega gdje uzima za obarač. Tog momenta ni sama ne znam, kako ni zašto, prihvatila sam se lijevom rukom za travu, a desnu previjenu sam pustila i polako se spuštala uz nategnutu ruku na zemlju. Tog momenta ustaša je opalio i tako dohvatio kroz mišicu lijeve ruke, srećom nije pogodio kosti. Ležeći na zemlji čula sam gdje kažu: »Neka se muče«. Čula sam i glas male Milice gdje kaže: »Majko, odoše niz brijeg«. Već sam sjedila, iako sam bila sva u krvi i iznakažena. Odgovorila sam joj da i dalje ostane ležati, jer bi mogli Obazreti se i vidjeti je pa će i nju ubiti. Ona je ležala dok ustaše nisu zamakli' i dok se više nisu vidjeli. Tada se digla, došla k meni i rekla »Majko, kuda ćemo sada?« Ja sam joj odgovorila: »Samo ajde za mnom, kuda ja, tud i ti«. Išle smo tako 3 km. Osjećala sam se kao da sam popila litru konjaka i u onoj muci nisam ni primijetila da idem tako brzo. Kad sam došla do prve kuće, čula sam da žene govore u njoj. Zovnula sam: »O Ankara, molim te daj mi malo vode da se napijem!« Ona mi je donijela lončić vode i upitala me: »Jelo, što se to s tobom desi?« Kad su me ostale žene vidjele kako izgledam, pobjegle su kuda je koja znala, samo je Milka Šarić ostala koja je uza se imala troje djece i bila sa mnom u organizaciji odbora. Prišla je k meni i rekla: »Jelo, bil'ti išta mogla pomoći?« Odgovorila sam: »Daj mi samo vode. I molim te ako možeš da skineš vestu s mene, jer su mi dlake od veste prionule uz ranu pa me to peklo pri svakom pokretu.« »Jelo, što bi sad? Možeš li ići s nama?« Ja sam joj odgovorila da bježi, spašava sebe, a od mene nema nikakve koristi. Ostala sam sjedeći, a onda je otišla s djecom. Nije znala kud su krenule žene prije pa je na svoju nesreću naišla na ustaše, koji su je odveli u Vojnić i dalje s djecom u logor.

Ponovo sam se digla i polako išla naprijed, a mala uvijek za mnom. Kad sam došla do izvora i klekla da se napijem vode, ugledala sam Milku Novaković koju su ustaše uhvatile pa su je pustile. Zamolila sam je da mi dade od dečkića šeširić da se lakše napijem. Ona je samo mahnula rukom i prošla. Ja sam onda klekla u blato, turila glavu u vodu i pila. Tako sam gorjela za vodom. Digla sam se i produžila dalje. Nakon 1 km naišla sam opet na jedno vrelo koje sam jedva čekala. S malo snage jedva sam se popela na brdo na kojem se nalazilo selo. Bilo je potpuno pusto. Svuda naokolo ležale su razbacane stvari. Nekako sam se dovukla do prvog kupa slame i legla. Dalje nisam mogla. Kad je mala Milica pristigla za mnom, pitala me šta ćemo sada. Poslala sam je da ide tražiti vode, jer sam gorjela od žeđi. Mala je našla vode i donijela mi. Našla je plahtu i jastuk i to sve donijela k meni. Pokrila me i smjestila kako je najbolje znala. Kad je to sve učinila, poslala sam je da ode do tetke u Drakuliće. Polako je otišla, jer je i ona bila teško ranjena u leđa. Kad je došla do tetke, samo joj je rekla: »Ajde tetka, majka je rekla da dođeš po nju kod Sabljića. Požuri, neš je naći živu!« Tad je pala u nesvijest. Sestra je odmah došla još s jednom ženom. Kad me ugledala, počela je bugariti. Rekla sam joj: »Nemoj da bugariš, moje je troje djece ostalo mrtvo, ko tri zlatne jabuke i ja ne bugarim za njima.

Nemoj ni ti za mnom. Nego nisi došla s konjima i kolima po mene. Kazala mi je da joj je mala rekla da me neće naći živu. Brzo se vratila kući po konje i kola, a susjedu je ostavila sa mnom. Ponovno sam ožednjela i tražila vode. Žena je pronašla izvor po mom krvavom tragu. Uto je došla sestra s kolima. Nisu znale kako da me dignu na njih, jer sam bila sva izranjavana. Ja sam ih sama upućivala da jedna stane iza leđa, a druga naprijed, tako da me uzmu za lijevu ruku, a ona odotraga upre malo u križa da lakše sjednem i da ne padnem natrag. Od tog napora sam se onesvijestila. Čula sam kao kroz san kako se sestra obraća susjedi: »Joj, joj, Milka, umrije ona. Probio ju je mrtvački znoj — gotova je«. A ja sam rekla: »Ne boj se neću umrijeti, eto sreća da ja umrem, ali ću ja ostati mučenik«. Kad mi je bilo malo bolje, digla sam se polako sama. Uzela sam desnu ruku u lijevu, klekla na koljena i tako se nekako digla. Polako sam išla do kola, jer kola nisu mogla do mene. Do kola sam došla sama, jer me one nisu mogle nigdje prihvatiti nego su samo pazile da ne prevagnem na koju stranu. Popela sam se na kola opet na koljenima. Sestra me odvezla svojoj kući. Njezin je muž izišao pred nas i prišao k meni. »0 Jelena, što se to s tobom desi?« Nisam mu ništa odgovorila, nego sam ga zatražila ustru da odrežem desnu ruku, kako mi ne bi više smetala. Ustru mi nisu dali, jer su se bojali da se ne zakoljem. Sestra je htjela da me nosi u kuću u krevet, ali ja se nisam dala. »Niti mi možeš dati smrt niti spas! Vozi me k cesti kud banda prolazi pa me strpaj u grabu, valjda će banda naići i tu me dovršiti.« Po mojoj želji donijela je i malu u kola. Tad nas je povezla nizbrdo. Svezia nas je k cesti i ja sam mislila da će nas tu istrpati. Zbog toga sam joj rekla da stane. Ona je stala i baš u taj momenat naišla su puna kola domobrana. Stali su. Upitali su sestru tko sam i kome me vozi. Sve im je rekla, što se sa mnom dogodilo i što sam joj ja zapovijedila.

Zamolila sam ih da me ubiju. »Ako znate što je bog, ubijte me da se ne mučim!« Jedan je izišao iz kola i prišao k meni, otkrio me, pogledao rane i kazao: »Joj, joj, jadni narode, što si doživio«. Rekao je sestri: »Snašo, negdje se ustavite i noćite večeras pa sutra s njom dođite, ako bude živa, u 10 sati u našu komandu«.

Noćili smo kod poznatog čovjeka. Bile smo cijelu noć u kolima u suši. Sutradan smo došle pred vojnu ambulantu u Vojniću. Malu su odmah odnijeli i previli, a onda su došli po mene. Stavili su me na nosila i odnijeli u ambulantu. Doktor je bio vrlo mali pa se uzrujavao što su me postavili na stol. Ispitao me kako sam nastradala. Previo me i poslao jednog bolničara po kola, auto. Na njegovu odgovornost auto je dobiven, iako je bilo mnogo ranjene vojske i nju je trebalo prevesti. Doktor je htio da me prati sestra, ali zbog opasnosti sama sam odustala od toga. Tako sam pošla na put bez pratnje. Sofer je po naređenju doktora vozio brzo, jer su mu kola i nosila bila neophodno potrebna za vojsku. Cesta je na mnogim mjestima bila prekopana i kad su došli na prvi prekop ceste odskočila sam u zrak i jauknula da je i šofer čuo. Odmah je ustavio kola i došao k meni, učvrstio pokrivač oko mene i rekao mi da se držim za šipku, jer ako padnem s nosila da ću biti gotova. Dalje na prekopima je tako pazio kao da vozi svoju vlastitu mater. Kad smo došli u Karlovac pred bolnicu, malu su odmah odnijeli, a vratar je došao k meni i pitao me da li sam rimokatolkinja ili pravoslavka. Ja sam odgovorila istinu. Pitao me čije je dijete i rekla sam mu da je moje. Tad mi je rekao da je šef bolnice naredio da se više pravoslavci ne smiju primiti u bolnicu. Vra-

tar nije dao da me unesu, iako mu je šofer rekao da imam uputnicu za bolnicu. Neko vrijeme su se njih dva prepirali, no šofer je morao popustiti i malu vratiti u auto. Vrataru sam obećala platiti koliko treba, ali nije bilo pomoći. Netko je rekao: »A kurvo partizanska — neš' lako«. Šutjela sam i čekala sudbinu. Šofer se strašno razljutio, zaključao nas u kola i rekao nam da se malo strpimo. Otišao je i nije ga bilo oko sat i po. Kad se vratio, premjestili su nas s njegovih nosila na bolnička i unijeli u hodnik. Tu smo ležale do četiri sata poslije podne. Onda je naišla neka žena u crnini i pitala: »Šta je ovo ovdje, da li su ovo cucki ili narod?« Bolničarka Kristina je odgovorila: »Partizanke«. »Ne pitam vas to, odnesite ih gore na sunce, tu je hladno«. Odnijele su nas na prvi kat, ali opet u hodnik. I tu smo čekale dok nije došla vizita u kojoj su bili dr Medanić, Jerinić i Godek. Postavili su ista pitanja kao i ona žena u crnini. Kristina se napravila važna i odgovorila: »Gospon doktor, to su partizanke iz šume došle su da ih liječimo.« »Ne pitam te da li su to partizanke, nego te pitam zašto one nisu spremljene za pregled.« Odgovorila je da nema mjesta. Na to je Medanić odgovorio: »Da nema mjesta ne bi bile primljene. Ako one umru, tko će onda odgovarati za njih, a odgovarat će se kad-tad.« Naredio je da za nekoliko minuta budemo spremljene, okupane i donesene u ambulantu.

Malu su prije uzeli i odnijeli u ambulantu. Bolničarka Kristina nije znala kako će mene skinuti, jer je sve bilo prilijepljeno na meni, a još k tome imala sam na sebi košulju koja se navlači preko glave. Rekla sam joj da uzme škare i da po ramenima košulju razreže i baci. Tako je učinila, ali me stala grditi: »Đubre jedno partizansko, ti si išla da pucaš na ustaše iza bukvića, a sad si došla da te ja perem i liječim«. Ipak me spremila i odnijeli su me u ambulantu.

MILA DZODAN

Tragedija moje obitelji

Ustaški zločini nad golorukim srpskim žiteljima Korduna unesli su u ljeto 1941- godine paniku i među stanovnicima sela Crna Lokva, skrivenog u obroncima Petrove gore. Redale su se stravične vijesti o masovnim pokoljima muškaraca na Veljunu, u Glinskoj crkvi, Ivanović jarku, Mehanom stanju i drugim mjestima. Ljudi iz sela nisu se više kretali van svojih kuća. Strah se širio selom. Mada se selo nalazi u šumi, ljudi su noću bježali iz kuća i skrivali se u okolici. A onda su se jednog dana u drugoj polovini septembra pojavili nama nepoznati ljudi. Bilo ih je oko 50. Culi smo iz njihovog međusobnog razgovora da su ovamo stigli iz raznih mjesta širom Banije i Korduna. Neki su bili iz Zagreba i Karlovca. Zatražili su da u mojoj kući održe neki dogovor. Pristala sam. Dogovor je trajao dva dana. Ćula sam da govore o učvršćivanju započetog ustanka i njegovom daljnjem širenju. Kasnije sam saznala da je to bila Prva konferencija predstavnika narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije.

Zaredale su borbe s neprijateljskim vojnicima. Ljudi se više nisu odazivali prevarama ustaških vlasti za pokrst, rad u Njemačkoj itd. Ustanak se širio. Već u decembru 1941. godine ustaše su htjele uništiti partizanski pokret na Kordunu. Poduzeli su jaku ofanzivu na sela između Kupe i Petrove gore i do temelja ih spalili. Narod iz tih sela izbjegao je preko Petrove gore u Krstinju i Perjasicu. Ustaše su u toku zime učinili predah. Nastavili su s ofenzivom već u martu 1942. godine. Tada su prvi put opkolili Petrovu goru, ali bez većih uspjeha. Produžili su zato napad u toku aprila i maja. Uspjeli su tada ući duboko u šumu sa svih strana. Partizani su izvršili proboj obruča i preostali opkoljeni narod bio je spašen. Ni ovom ofanzivom ustaše nisu uspjele uništiti partizane u Petrovoj gori, ali su zato pobili i poklali mnogo srpskog naroda.

Povlačeći se kroz šumu ispred ustaša i domobrana našla se tako u maju jedna grupa žena i djece iz moga sela u predjelu Petrove gore, zvanom Bjeljevina. Zadržali smo se tu nekoliko dana. Ustaše su stezale obruč sa svih strana. U šumi je sve vrilo od njihovog pucanja. Po stablima je gorjelo lišće od mitraljeske vatre. Jednoga dana primijetili smo skriveni u šiblje kako nam se približuje grupa ustaša. Jedan od njih je glasno povikao: »Oreškoviću, zalomi lijevo krilo!« Ustaše su izvršile naređenje i mi smo se odjednom našli u okruženju. Prišli su nam sasvim blizu i počeli pucati iznad naših glava, vičući: »Dižite se, evo partizana!« Ustali smo i počeli ih moliti i zaklinjati bogom da nas puste. Postupili su odmah grubo prema nama gurajući nas i psujući. Naredili su da odmah krenemo ispred njih. Išli su za nama s uperenim puškama i govorili nam kuda se trebamo kretati. Tjerali su nas kao krdo goveda. Satjerali su nas tako u livade u šumskom predjelu zvanom Kalovi. Tu su nas na čistini pretresli. Uzeli su iz naših bjegunačkih torbi sve što im je odgovaralo. Ostalo su pobacali. Povezali su nas po četvoro u ruke i poveli nas nekoliko stotina metara niže na jednu poljanicu. Vodili su nas vezane preko velikog blata. Molili smo da nas odvežu jer se svezani nismo mogli kretati po dubokom blatu. Odgovorili su nam: »Dobro, dobro, sada ćete se vi osušiti!« Iz takvog odgovora saznali smo da nas namjeravaju pobiti. Kad smo prešli posrčući i padajući blatnjavi dio livade, naredili su nam da stanemo i polegnemo. Povezani u četverored nismo mogli leći već smo ostali klečeći. Sklopljenih ruku još jednom smo ih molili da nas pomiluju, govoreći da im mi žene i djeca nismo ništa krivi. Na to nam je neki ustaša doviknuo, da nam gradi majku srpsku, da Siibinu od kile oprosta nema.

Oko nas tridesetak žena i djece stajalo je oko 15 ustaša. Jedan od ustaša reče: »Najprije ćemo ove cure, majku im njihovu partizansku!« Četvorica ustaša priđoše istovremeno i zariše nož u vrat četiriju djevojaka. Culi smo vrisak i zatim krkljanje u samrtnom hropcu. Vidjevši to rekla sam svojoj 11-godišnjoj kćerčici da se sakrije pod odjeću neke od žena. Nakon djevojaka prešli su na klanje žena. Došao je red i na mene. Ustaša je zamahnuo nožem i sjurio mi ga niz grlo u vratnu kost. Vidjevši to moja kćerka je izašla ispod odjeće jedne žene i vrisnula, vičući iz svega glasa: »Joj, majčice moja!« Smatrajući da sam zaklana ustaša koljač me udari nožem još nekoliko puta po ramenima i leđima i uputi se k mojoj kćerki. Oblivena krvlju i okrenuta licem prema zemlji gledala sam izbezumljeno krajičkom oka šta će se dogoditi. Krvnik ju je uhvatio jednom rukom za kosu. Izdigao je od zemlje i drugom rukom prognao joj nož niz vrat. Dijete od straha nije ni vrisnulo. Kad je izvadio nož, za njim je u mlazu šiknula krv. Djevojčica je pala i stala čitavim tijelom po-

skaki-vati od zemlje kao pile kad mu se odsiječe glava. Nastao je plač i vriska ostale djece. U strahu da to odnekuda ne čuju partizani ustaše su napustili klanje žena i oborili se na djecu. Poslije pokolja djece nastaviše ponovo klanje preostalih žena. Po završenom klanju dvojica ustaša dovukoše moju kćerku i prebaciše je meni preko glave i dijela lica. Mrtvo dijete ležalo je na meni. Naša još topla krv se miješala i lagano slijevala u travu. Na stratištu je zavladala kobna tišina. Jedan ustaša upita drugoga da li da još na nas baci bombu našto mu ovaj odgovori da imaju malo municije i da je moraju štedjeti.

Prije odlaska jedan ustaša uzeo iz moje torbe komadić mesa i kruha, rasiječe to svojim još krvavim nožem i pojede. Potom se svi povukoše u pravcu šume. Nakon nekog vremena preživjeli se počeše pridizati. Ostalo nas je šestoro živih: žena i sin Jane Gušića, Anđelija Kolašinova, Soka i Đukan Mihajlović i ja. Slijepljeni od krvi s otvorenim ranama po tijelu napustili smo ćutke mjesto zločina, na kojem su ostala naša djeca.

Iste večeri sastali smo se s poznatim ljudima i ženama iz našeg sela koji su uspjeli izbjeći ustašama. Previli su nam rane i pokopali mrtve. U toj ofanzivi ustaše su spalili i naše selo. Ostala sam sama s jednom kćerkom, koja me njegovala do ozdravljenja. Tješila sam se povratkom iz partizana svojih sinova prvoboraca Miloša i Dragana. A onda sam jednog dana u ljeto 1943. dobila obavijest da mi je stariji sin Miloš teško ranjen kao mitraljezac u borbi s Nijemcima na Kneji. Rekli su mi da će ga dovesti u bolnicu na Petrovu goru na liječenje. Očekivala sam sa zebnjom u srcu njegov dolazak, vjerujući da će mu liječnici ovdje nekako spasiti život. Umjesto u bolnicu drugovi su dovezli Miloša kući mrtvog. Nije izdržao dugi put od Like do Petrove gore. Umro je nadomak selu Veljunu. Pokopali smo njega i moju još jednu nadu.

Rat se bližio kraju. Moj mlađi sin Dragan odolijevao je svim ratnim nevoljama. Bila sam sretna pri pomisli da će mi se barem on vratiti. Očekivala sam svakodnevno vijesti o završetku rata. Taj dan došao je 15. maja 1945. Ljudi su slavili pobjedu. Razmišljala sam da krenem u Istru u posjetu svome Draganu, ali me prestigla vijest da je Dragan poginuo drugi dan po oslobođenju u borbi s ostacima razbijenog neprijatelja koji se još nije predavao. Dopremila sam mrtvo tijelo drugog sina i sahranila ga u seoskom groblju uz Miloša.

Tu ispod sjenovitih stabala između obronaka Petrove gore leže njihove kosti i moja nadanja.

DUŠAN bućan

Ustaški zločin u Svinici

Bilo je to u drugoj polovini marta 1942. godine. Moje selo Gejkovac je bilo stalno izloženo napadima ustaša i domobrana te se moja porodica preselila u kuću moga očuha u selo Svinicu. Novi dom bio je smješten uz sam rub Petrove gore pa je koliko-toliko bio zaštićen, jer smo se mogli skloniti pri nailasku neprijatelja u šumu. Ovdje smo ostali do druge polovine marta 1942. godine.

Tada je počela ofanziva na Petrovu goru i naš kraj. Kuće su bile spaljene, imovina opljačkana i odnesena, a narod s ono malo posteljine, hrane i stoke, što je mogao nositi, bježao je u šumu. Živio je po zemunicama u zbjegovima, samo se povremeno i krijući izlazilo na zgarište da se pokupi ono što nije izgorjelo, a naročito da se donese krumpira koji je ostao u trapovima.

Nas trinaestero, većinom žena i djece, izašli smo iz šume i sklonili se u kuću moga očuha koja je ostala sačuvana zbog svog položaja. Ustaše su se bile povukle iz šume na obližnja uzvišenja, a jedan dio u zgradu osnovne šikole u selu Svinica, pa smo mi nekako prošli neprimijećeni. Moj očuh i majka otišli su u šumu da obiđu mjesto gdje je bilo naše sklonište, a posebno da vide goveda (stoku) koja su se nalazila u šumi. Ustaše su iskoristile jutarnju maglu. Neprimjetno rubom šume došli su i odjednom se našli pred našom kućom opkolivši je sa svih strana. Ovaj iznenadni dolazak ustaša, a još sa strane odakle se uopće nismo nadali, potpuno nas je iznenadio.

Sve su nas natjerali u drvenu kuću, vjerojatno u cilju da nas najprije pokolju, a poslije zapale kuću. Na svaki prozor kuće stao je po jedan ustaša s puškom i nožem na puški uperenim u sobu, a na vrata sobe postavili su pušikomitraljez. Bilo je spremno sve za posljednji čin, a nas trinaestero, bar koji smo bili stariji, u sebi smo mislili: tko li će biti prva žrtva? U sobu je ušlo nekoliko ustaša, a ostali su ostali oko kuće. Jedan prilazi staroj ženi Miloj ki Perović, pretražuje je i kod nje nalazi nekoliko novčanica bivše Jugoslavije. Viknuo joj je: »Majku ti srpsku, da li još imaš novaca kraljevskih«, a zatim je udario nožem i starica pade. Drugi ustaša prilazi Stani Brkić, pretresa je i kod nje nalazi nešto šećera i kafe, a zatim joj oštro govori: »Da li to partizanima kuvaš kafu i nosiš u Petrovu goru?« Udara je nožem u grudi i druga starica pada. Dolazi red na moga brata Milu stara 3 godine. Ustaša uzima tronožac
i snažnim zamahom udara malog Milu po glavi koji na mjestu ostaje mrtav.

»Do sada sam vidio tri žrtve«, pomislih u sebi, »a tko će sada biti četvrta?« Misao nisam ni dokrajčio, a ustaša me zgrabi za kosu i udara nožem u čelo, a zatim u donji kapak desnog oka. Treći udrac bio je posljednji i to u lijevu stranu iza potiljka u vrat. Još je uzeo stolac i udario me po desnoj ruci i nozi. Poslije ovih udarac sam pao u nesvijest i ne znam kako su ostale klali.

Sva tri udarca nožem i danas se dobro poznaju, evo pogledajte. Sjećam se da sam se osvijestio kad su došli majka i očuh Milivoj iz šume. To je bilo poslije ipodne. Vidim ubijen je stariji brat Milo®, rođen 1928. godine. Sestra Ranka rođena 1934. godine ranjena je s dva udarca nožem u lijevu dojku. Ostala je živa. Žive su ostale starica Milojka i Stana. Od nas trinaestoro ostalo je četvero.

Zbog čega nas ustaše ovaj puta zajedno s kućom nisu spalili, ja ni sada ne znam, ali po pričanju majke i očuha vjerojatno zato što su se brzo povukli, jer su se bojali napada partizana iz šume.

Nakon nekog vremena počela je nova ofanziva pod imenom »Obruč na Petrovoj gord«. Za vrijeme obruča ja se nisam mogao osloniti na nogu i ruku. Jednom rukom oslanjam se na drveće i tako izmičem ustašama.

Čudim se kako su mi rane zarasle za vrlo kratko vrijeme, za vrijeme obruča i to bez ikakvih lijekova.

Za vrijeme ofanzive na Petrovu goru poginula je stara Milojka Petrović i Stana Brkić. Ostali smo živi samo nas dvoje — sestra Ranka i ja.

NIKOLA PAVIĆ

Primjetili su da sam još živ

U blizini Selakove Poljane, malog sela u Petrovoj gori, prema Krstinji, imala je moja porodica od proljeća 1942. godine jednu baraku u kojoj smo skrivali brašno, krumpir i mast da nam ih ustaše kod paljenja kuća ne unište. Baraku smo čuvali na smjenu moj stariji brat Stanko i ja. U tome su nam pomagali i stričevi sinovi Dušan i Mile. Bili smo svi dječaci u dolbi od 14 do 15 godina.

Prvog aprila 1942. krenuo sam sa stričevim sinom Dušanom te sinom Miše Pavića da smijenimo Stanka i Milu. Došli smo do barake. Bilo je oko dva sata poslije podne, ali ih tamo nismo zatekli. U isti čas primijetili smo da pored nas iz pravca Selakove Poljane bježi velika skupina naroda. Upitali smo neke od njih šta se to događa. Odgovorili su da u Poljanu stižu ustaše i domobrani. Shvatili smo da su Stanko i Mile zbog toga napustili baraku i pobjegli. Odlučili smo da i mi bježimo s narodom. Pröbacili smo se na Mađarevu kosu. Pred noć smo pošli van šume do zaseoka Martinovića na periferiji Krstinje. S brijega iznad kuće Bore Španovića primijetili su nas ustaše i zapucali na nas iz mitraljeza. Vratili smo se ponovno u šumu i našli se u Sagrađijinom potoku. Taj dio šume nismo poznavali. Naišli smo tu na veliku skupinu naroda i blaga. Odjednom nam iz mase pristupi poznanik Perin Dević. On nam predloži da bježimo iz šume kući u Kusaju, ustašama iza leđa, jer će oni sutradan ući dublje u šumu s ciljem da pohvataju narod. Prihvatili smo prijedlog i krenusmo zajedno pred noć. Došli smo tako ponovno do prvih kuća u Krstinji. Nas trojica ostadosmo prema dogovoru u kući Miše Romčevića, a Dević produži put za Kusaju da izvidi ima li tamo ustaša, s tim da se vrati preko noći po nas. Vrijeme je prolazilo, a on se nije pojavljivao. Poslije pola noći netko iznenada zakuca na prozor. Bili su to Stevo Romčević i Đuro Vranjić iz susjednih kuća. Oni nas Obavijestiše na kome su mjestu ustaše zanoćili. Ocijenili smo da se ne možemo probiti do svoga sela i da se moramo ponovno vratiti u šumu. S nama su krenuli i njih dvojica i žena Miše Romčevića s četvoro djece. Prije polaska Stevo Romčević izveo je svoje konje iz staje, skinuo s njih ulare i pustio ih, kako ih ustaše ne bi u staji zapalili. Smjestili smo se u jednom gustišu na rubu šume. Iznad nas nalazila se žena Miše Romčevića s djecom, a ispod nas Đuro Vranjić i Stevo Romčević.

Svanulo je jutro 2. aprila 1942. Kroz krošnje drveća počele su se probijati zrake sunca. Ptice su zapjevale. U šumi je vladala tišina. Moji drugovi su spavali. Ne izlazeći iz našeg skrovišta pod gustim granjem primijetio sam pokret ustaša prema šumi. Imali smo još malo vremena da se odatle povučemo dublje u šumu. Nismo ga iskoristili jer mi nije uspjelo da na vrijeme razbudim dvojicu svojih drugova. Morali smo ostati tu gdje smo. Ustaše i domobrani su se brzo kretali u streljačkom stroju. Odjednom se njih dvadesetak pojavilo iznad naših glava. Primijetili su nas i povikali: »O, tu ste vi!« Naredili su da izađemo iz grana. Nakon toga odveli su nas do jedne livadice u šumi. Ubrzo za nama đovedoše i ženu Miše Romčevića s djecom. Stevo Romčević i Đuro Vranjić nisu se pojavljivali. Zaključili smo da ih ustaše nisu otkrili. Nas os-

moro su postrojili. Ustaški zapovjednik je izdao naređenje da nas pobiju. Nalazio sam se na lijevom krilu naše grupice. Kad je jedan ustaša podigao prema nama mitraljez da nas pobije, ja sam naglo odskočio u stranu i počeo bježati uz brijeg kroz šumu. Ustaše su osuli vatru na nas. Ranili su me u lakat ruke i stopalo noge, ali sam ipak mogao dalje bježati. Uspio sam prevaliti brijeg i naći se na jednoj maloj čistini. Bio sam blizu prvih kuća uz šumu. Po dvorištima sam primijetio mnogo ustaša. Nisam se dalje smio kretati preko čistine, jer bi me oni primijetili pa sam odlučio da se tu sakrijem. Oko 11 sati vidio sam četvoricu ustaša kako se na manjoj razdaljini kreću dva po dva prema meni. Izišao sam iz slabog skrovišta pod jednim džbunom i legao pored njega na čistini potrbuške praveći se da sam mrtav. Prva dvojica ustaša ubrzo su stigli do mene. Jedan od njih gume me nogom i primijetivši da sam živ uhvati me za ruku i podiže u sjedeći položaj. Vidjeli su da sam ranjen. U taj[1] čas stigoše i ostala dvojica ustaša. S udaljenosti od desetak metara jedan od njih upita da li sam živ. Ovi im odgovoriše da jesam. Na to on približavajući mi se reče: »E, što si živio, živio, više nećeš«, i potegnu bajonetu da me zakolje. Dvojica ustaša što su me ovdje pronašli spriječiše ga u tome i pozvaše me da se s njima uputim njihovom vojnom liječniku da me on previje. U strahu od veće grupe ustaša rekao sam da me rane ništa ne bole i da će mi to netko od poznatih civila u šumi previti. Ne mareći mnogo za mene oni me potom napustiše i odoše u pretragu bliže okolice, a nakon toga se vratiše k ostalim ustašama na kraj sela. Odlučio sam da se povučem odatle natrag na mjesto gdje su nas ustaše postrojili za strijeljanje. Sišao sam oprezno niz brijeg, pažljivo zaobilazeći mjesto zločina, plašeći se da ne susretnem ustaše. Našao sam se tako jedno stotinjak metara niže od pobijenih. Ustaše nisam nigdje primjećivao. Zaključio sam da su se oni potpuno povukli s tog mjesta. Namjeravao sam da se uputim do grupice poubijanih na livadi, ali sam prije toga sjeo u šumi i skinuo čizmu da vidim ranu na nozi. Čizma je bila puna krvi. Stopalo noge bilo je probijeno. Metak mi srećom nije teže povrijedio žilu što mi je omogućavalo kretanje. U taj čas banuše iza mojih leđa četvorica novih ustaša. Branio sam se da ne idem nikuda, ali me dvojica od njih uhvatiše ispod ruke i povedoše sobom. Dođosmo do mjesta poubijanih. Preda mnom se ukaza stravičan prizor. Prvi ispred nas ležao je mrtav pored grabe Pavićev sin. Jedan od ustaša prevrnu ga nogom i odgurnu u grabu. Pored njega ležao je moj brat od strica izrešetan mitraljeskim rafalom. Malo dalje ležala je sva u krvi' žena Miše Romčevića sa svojom djecom. Na njoj je sjedila njena kćerka od godinu i po i milovala je ručicama po tijelu. Dijete su izgleda ostavili živo s namjerom da se muči. Uz nju je umirala njena druga djevojčica od pet godina koja je bila izbušena mecima. Vidjeli smo i njenog mrtvog dječaka s unakaženim licem od eksplozije tzv. dum-dum metka.

Nakon kraćeg zadržavanja na tom mjestu odveli su me do ustaške jedinice uz rub šume. Vidio sam kako ustaše po dvorištu lože vatru od slomljenih seoskih plotova i na ražnjevima peku kokoške. Kad smo im se približili, jedan od njih upita: »Da li si ti četnik ili partizan?« Vidjevši da sam još dijete drugi ustaša ga prekide pa reče: »Radije ti nama kaži da li bolje gađaju ustaše, partizani ili četnici?« Ja odgovorih da najbolje gađaju ustaše, jer su me oni ranili. Njemu to ispade kao posprdno pa mi zaprijeti da će me pristaviti na vatru ako se budem s njima izrugivao. U tom času iznad kuća preleti u niskom letu ustaški avion bacajući letke kojima se narod pozivao na predaju ustaš-

kim vlastima i povratak kućama. Ustaše sa zemlje pozdravljale su mahanjem ruku posadu aviona, a oni su im na isti nač'n otpozdravljali. Tu u jednoj kući[1] ustaški bolničar mi je previo ranu na ruci i nozi. Primijetio sam kako iz šume izlazi jedna grupa naroda sa stokom i voznom spregom krećući se prema cesti i selu. Zamolio sam ustaše da mi dozvole da se pridružim tim ljudima i da ise s njima vratim kući. Oni mi to odobriše. Kad sam prišao blizu kolone žena, djece i staraca, vidio sam ispred njih jednu grupu ustaša. Cuo sam kako im govore da svi idu u Krstinju i da im ne dozvoljavaju povratak kućama u okolne šume. Krenuo sam u seoskim kolima s kolonom izbjeglica za Krstinju. <Tu u središtu sela nalazila se domobranska jedinica. Dvojica domobrana iznijeli su me iz kola i prenesli me u kuću. Dali su mi kruha i salame za večeru. Sutradan slu me premjestili u kuću u kojoj se nalazio njihov liječnik. On mi je očistio i previo' ranu. Istoga dana pustili su nas sve kućama. Prilikom odlaska liječnik mi je rekao da kroz tri dana dođem ponovo kod njega. Došao sam 'i on mi je još jednom previo ranu. Trebao sam doći još nekoliko puta k nje'mu, ali sam se sve više plašio da me ne uhvate ustaše kad malo prizdravim. Ostao sam zato kod kuće. Rane su same zacjeljivale i nakon nekoliko mjeseci potpuno su zarasle. Ponovo sam ozdravio. Ostali su ožiljci na tijelu i tuga u srcu za nevino ubijenima.

MILOŠ KOMLJENOVIĆ

Neki podaci o zločinima ustaša u okolici sela Široke Rijeke i Maljevca 1941—1943.

Odmah po propasti Jugoslavije srpski narod u novostvorenoj nazovi NDH znao je da ga čekaju teški i crni dani. Ustaše i ustaški vlastodršci otvoreno i javno govorili su da do kraja oktobra 1941. godine ne smije biti više nijednog Srbina, ni onog od jednog kilograma. Dakle, ni najmanjeg djeteta. Nisu tajili način na koji će se riješiti Srba. Od tada je srpski narod još više strahovao i razmišljao kako da nađe spasa.

Kad se saznalo za pokolj i zvjerska mučenja Srba iz Veljuna i Gline, a to je bilo u početku maja 1941. godine, srpskom narođtu iz svih sela na Kordunu bilo je jasno da ga čeka ista sudbina. Tada je srpski narod preživljavao najteže časove, svaki minut njegovog života bio mu je grozan i strašan.

Ustaše i njihove vlasti u početku svoje vladavine laži — prevarom su odvodili samo lakovjerne ljude govoreći im da ih vode na prisilan rad u Njemačku. Za te prevarene ljude Njemačka je bila prva zgodna šuma, provalija ili kakav šanac. Tu su najprije skotovi ustaše svoje žrtve na najjezovitiji način mučili, a potom ih dokrajčili računajući da im se više za trag neće znati.

Tako je bilo u početku. Odmah zatim nisu se žacali da svoj zvjerski zanat vrše i na javnim mjestima, a takvih slučajeva bilo je i u srpskim crkvama.

Nisu samo mučili i klali ljude, odvodili su žene, starce i nejaku djecu.

Za sva mučenja koja je pretrpio srpski narod nema riječi kojima bi ih mogao opisati.

Svi dosadašnji opisi su nepotpuni i blijedi prema onome što se nad našim jadnim narodom vršilo. Najbrže mašine i najsposobniji historičari imat će dugo posla da opišu stradanje srpskog naroda. Poslije masovnog odvođenja, mučenja i ubijanja, odnosno kad im nije više uspjelo u grupama izvoditi i ubijati, zadovoljili su se skotovi i zvjerstvima na pojedincima.

Da bi historija imala potpune podatke o stradanju i pokolju srpskog naroda na teritoriju na kojem radim kao prosvjetni radnik, navodim slijedeće:

Teritorija gdje radim obuhvaća sela: Široka Rijeka, Štakorovica, Mracelj, Svinica i Gejkovac, kotar Vojnić, a zvjerstva gadova usko su vezana sa stradalima iz sela Maljevca i Bukače, općina Cetingrad, kotar Slunj te s mjestom Kladuša gdje je bila glavna baza ustaša pa ću i za ta mjesta iznijeti podatke o stradanju.

Od postanka tzv. Nezavisne Države Hrvatske, tj. od 10. 4. 1941. godine do 3. 8. 1941. dolazili su u selo često puta oružnici i domobrani iz Krstinje koji su krstarili po cijelom kotaru Vojnić. Jedni i drugi kazivali su narodu kako je sada došlo vrijeme da će svatko zadovoljno živjeti i uvjeravali su ih da se nikome ništa neće dogoditi tko vlast i vojsku dočeka kod kuće. To su govorili zato jer su ljudi, znajući što se dogodilo iu Veljunu i Glini, izbjegavali susret s njima. Poslije groznog pokolja u navedenim mjestima neko vrijeme nije bilo tako strašnih događaja na Kordunu i bližoj okolici. Povratiše se ljudi kućama misleći da se više zvjerstva neće događati. Svjesniji i razboritiji ipak su i dalje bili na oprezu koji ih je sačuvao od strašnih muka i grozne smrti.

Iznenada 3. 8. 1941. godine kamionima dođoše ustaše iz Kladuše u Široku Rijeku i na prevaru kao da ljude odvode u Njemačku na prisilni rad odvedoše 8 ljudi, 9 žena i 10-ero djece, ukupno 27-ero. Za žene i djecu kazali su da ih vode samo na preslušanje i popis do komande u Kladušu. Ostalo stanovništvo pobjeglo je u šumu Petrova gora. Svih 27-ero na svirep način završilo je istog dana na Mehinom stanju.

Mehino stanje to je posjed nekog Muslimana Mehe (narod ga zove Mehino stanje) na samoj međi kladuške i cetingradske općine. Na tom Mehinom stanju vojne vlasti za vrijeme Jugoslavije iskopale su rovove za slučaj rata. Ustaše od njih načiniše grobnice srpskom narodu Korduna. Nešto više od 5 000 srpske djece, žena i ljudi sniva vječni san u tim rovovima. Sve žrtve nisu s teritorija na kojem radim kao prosvjetni radnik. Velik, ali nepoznat broj ima iz kotareva osim Vojnića, Vrginmosta, Slunja i Cazina. U tri grobnice koje su duge 100 m duboke 1,5 m, a široke oko 2 m, odvojeno ljudi od žena, žene od djece, ukopaše zvijeri svoje žrtve. U četvrtu grobnicu iste veličine zakopaše sve zajedno — ljude, žene i djecu. Svi stradali na Mehinom stanju najprije su strahovito mučeni, a potom čekićem, krampom, nožem i puškom dotučeni. Bilo je slučajeva da su i žive zakopavali, a imena takvih iznijet ću u pokolju za njihova mjesta.

Taj krvoločni posao u početku obavljali su osječke ustaše zvane »Žuti«, a odmah poslije i domaći *iz* Kladuše i Cetingrada.

Navedenog dana 3. 8. 1941. godine odvedeni su iz Široke Rijeke: Stevan Vergaš, Mile Basara, braća Marko i Stevo Zivković, braća Milić i Vinko Deanović, Mile Deanović i Nikola Španović, Ni uha Paić i Đuro Paić, Marka

Tojaševića i Lazu Ivančevića ubiše kod kuće u bijegu. Svega su odveli 8 ljudi a 4 ubili.

Odvedenih žena bilo je 9 i to su: Janja Vergaš, Stanica Vergaš, Danica Vergas, Milica Vergaš, Mila Vergaš, Milka Tomašević, Sofija Tomašević, Dragica Tomašević i Sofija Baić. Sa ženama je odvedeno njihovo 10-ero djece. Imena se nisu mogla ustanoviti.

Istoga dana ustaše pod komandom krvnika Beljka na prevaru odvedoše iz Donjeg Maljevca 35 ljudi i 15 iz Gornjeg Maljevca. Svih 50 završilo je na Mehinom stanju. Između 10. i 15. 8. 1941. godine iznenadnim upadom u selo Maljevac pohvatano je oko 100 ljudi, žena i djece, koji su odvedeni u Kladušu i u srpskoj crkvi nakon strahovitog mučenja pobijeni. Pokopani su na Mehinom stanju. Imena pobijenih nisam mogao ustanoviti.

Prije odvođenja iz Široke Rijeke, na dan 30. 7. 1941. godine, iz sela Gejkovca i Svinice na prevaru kao da ih vode na prisilni rad odvedeno je istoga dana i na Mehinom stanju ubijeno 20 ljudi i to: Petar Lastavica i sin mu Milovan, Jovo Stokrp, Petar Bućan, Dušan Bućan, Milan Bučan, Dane Stokrp, Nikola Stokrp, Jovo Bućan, Dragić Bućan, Milić Bućan, Miloš Bućan, Petar Bućan, Mile Stipić, Mile Stokrp, Marko Brkić, Ignjatija Brkić, Miloš Stokrp, Milić Bućan i Pero Bućan. Sa svih 20 poveden je bio i Milan Bućan, ali im je putem na Mehino stanje umakao. Od njega sam saznao za imena domaćih ustaša iz Kladuše koji su ljude povezali. To su bili: Đuro Cindrić, Muharem Malkić, Mehmed Dautović i Jozo Šučurović. Ostali narod sklonio se u kukuruze i na obronke šuma Petrove gore.

U 10 sati navečer istoga dana svi Srbi iz mjesta Velike Kladuše pohvatani su i na Mehino stanje odveženi kamionima. Pobijeni su čekićima koji su još za dana pripremljeni. Od 73 koliko ih je tada bilo. u Kladuši trojica su spašena i to: Branko Badrić, koga je nekako sakrio trgovac Rašin Sarajlija te braća Boško i Nebojša Trkulja, koje je spasio posjednik Hasica Karajić. Ostali su čekićem pobijem, ali bio je dobar broj onih koji su živi samo omamljeni zakopani. Posjednik Jovo Miščević sav isprebijan drugog dana nađen je živ na zajedničkom groblju. Iz grobnice se izvukao jer je bio pri vrhu. Kad je stigla druga partija jadnika i osuđenih, metkom iz puške ubijen je. Imena svih 70 nisam mogao ustanoviti, nego ću navesti broj nastradalih s imenom familije a to su ovi: posjednika Jove Miščevića djeca i žena, svih 5-ero, gostioničara Paje Miljanovića 5-ero, posjednika Petra Miljanovića 12-ero, penzionera Save Bakića troje, trgovca Ilije Bućana 4-ero, gostioničara Dragana Bogunovića 4-ero, žena i troje djece, spašenog šofera Badrića i stolara Miće Erora 4-ero, postolara Vunovića 4-ero, pokojnog sveštenika Milića 4-ero, posjednika Bulića 4-ero, posjednika Vranješa 4-ero, pekara Brkovića 4-ero, gostioničara Vile 4-ero, umrlog trgovca Dušana Carevića troje.

Četvrtog augusta 1941. godine kladuške ustaše opljačkale su selo Široku Rijeku i zapalile crkvu, a u selu Svinici ubile Dragića Balčina, Milu Sremca, Radu Kukuruzovića i Milivoja Sremca.

Dan ranije u selu Mracenju ubijena je starica Stana Kotaranin, koju isti dan pojedoše seoski psi. Ostali narod iz toga sela i susjednih sela sklonio se u šumu. 10. 8. 1941. godine domaće ustaše iz Kladuše i osječke s Baljkom iz sela Gejkovca odvedoše Ranka Vuksana i njegove dvije snahe sa 8-ero djece. Svih 11 najprije su mučili, a onda ih na Mehinom stanju poubijali. Od kraja augusta do kraja oktobra 1941. godine bilo je više puta upada kladuških i

cetingradskih ustaša, ali više im nije uspjelo narod hvatati, jer je narod stalno bio na oprezu i čim se ustaše pojave skloni se bijegom u šumu.

Prvog oktobra 1941. godine dođoše Talijani u Vojnić, Krstinju, Cetingrad i Klađušu. Krstinju napustiše za par dana, a u svim drugim mjestima zadržaše se skoro do kraja februara 1942. Za to vrijeme nije bilo nikakvih napada. Odmah po odlasku Talijana domaće ustaše nastaviše svoj poso i početkom aprila 1942. žešćim i češćim naletima napadali su, palili i pljačkali srpski narod navedenih sela. 1. 4. 1942. godine nešto stranih a najveći broj domaćih ustaša iz Kladuše napadoše sela Gejkovac i Svinicu te spališe oba do temelja, a opljačkali su što je bilo vrednije i bolje. Tada uhvatiše iz oba sela 28 ljudi i kamionima odvezoše ih za Topusko. Sta je s njima dalje bilo do danas se ništa ne zna. Iz sela Gejkovca odvedeni su ovi: Nikola Bućan, Marko Radusinović, Stevo Radusinović, Janko Ribić, Milan Ribić, Nikola Popović, Adam Popović. Stanko Popović, Nikola Radusinović, Miloš Radusinović, Stevan Radusinović, Ilija Stokrp i Mile Stokrp.

Iz sela Svinice ovi: Petar Bućan, drugi Petar Bućan, Stevan Bućan, Đuro Bućan, Nina Popović, Milivoj Hrnić, Milivoj Poić, Dušan Petrović, Milovan Brkić, Mile Radić, Mile Rašić, Milić Zdjelar, Rade Medić i Đuro Medić.

Odmah zatim dan kasnije ubijena je kod kuće Ljuba Bućan s njezino 7-ero djece. Imena djece nepoznata. S njima su ubijene još i ove žene: Petra Bućan, Stanica Bućan, Marija Bućan, Dragica Bućan i Milka Bućan. Ukupno ubijenih 13. Rođaci i komšije zakopali su ih u groblje. Istoga dana u selu Gejkovcu pobili su još 6 žena i 8-ero djece. Pobijene žene i 5-ero djece spališe u jednom sjeniku, a troje male djece nađeni su kuhani u kotlu.

Imena žena su: Anđa, Milka i Mila Stokrp, Sofija, Milka i Milica Ribić, a za imena djece nije se moglo saznati. U selu Svinici u prvoj polovini 1942. pobijeni su u kući Petra Brkića, odnosno poklani su ovi: Petar Brkić, Petar Sremac i Pero Popović a s njima je pobijeno 8-ero djece, a 4-ero su teško ranili i oni su nakon kratkog vremena od zadobivenih rada pomrli.

Odmah zatim poklano je još 5 žena i 5-ero djece. Imena nisam mogao ustanoviti.

Stanovništvo sela Štakorovica nekako se sačuvalo do 2. 5. 1942. godine, ali toga dana ustaše Muslimani iz Kladuše, pohvatali su i pobili u samom selu 22 što ljudi, žena i djece. Poznata su imena samo ovih: Vladimir Đaković, Dragica Đaković i njezino dvoje djece, Sofija Đaković, Milka Basara i Rade Kotaranin. 5. 5. 1942. iz sela Brusovače dovedeno je 27-ero odraslih i u sjeniku Milana Mačešića mitraljezima polomiše im noge, a zatim su zapalili sjenik i živi su izgorjeli. Pred obruč oko Petrove gore u Širokoj Rijeci kod svojih kuća poginuli su ovi: Milka Vergaš, Mile Vergaš, Milka Paić, Dragica Španović i Marija Deanović.

Od 5. do 15. maja 1942. godine više od deset hiljada ustaša i domobrana načiniše obruč oko Petrove gore sa željom da unište partizane i stanovništvo. Tada se u šumi nalazilo oko 700 partizana i oko 25 000 civila. U obruču je bilo strašno. Na svakom koraku čekala je smrt. Za 10 dana ustaše su utrošile 2,5 vagona municije. Najgore je bilo od 9. do 15. maja, jer je tada obruč sužen i čvrsto stegnut. Partizani i nekoliko hiljada ljudi, žena i djece izmiješali se zajedno. Hrane je bilo vrlo malo, a i ono što je bilo nije se moglo zgotoviti od neprijatelja. Od gladi pomrlo je mnogo nejake djece. Pred sam proboj obruča otišlo je na predaju u predjelu šume, koji se zove Rađinja, oko 3 000

civila. Na to ih je prisilila glad. 14. maja heroji partizani probiše obruč na tri mjesta i raspršiše neprijatelja uz velike gubitke kako u ljudstvu tako i u ratnom materijalu. Razbijen i poražen neprijatelj povukao se u Vojnić Vrginmost, Topusko i Kladušu. Tri hiljade civila koji su se predali odveli su u logore, a odrasle i zdrave u Njemačku na rad. Djeca i slabiji odrasli pomrli su od gladi i nereda u logorima. U obruču iz sela Široke Rijeke, Štakorovice, Mraoelja, Svinice i Gejkovca poginulo je oko 150 što ljudi, žena i djece. Imena poginulih nisam mogao doznati. Poslije obruča ostatak žitelja iz sela Gejkovca i polovine Svinioe raselili su se po susjednim selima, zbog toga što nisu imali gdje stanovati i što im je neprijatelj bio blizu.

Od početka juna 1942. godine do kraja septembra 1942. ustaše iz Kladuše i Cetingrada često su napadali na Široku Rijeku i pljačkali. Krajem septembra spališe sve do Krstinje i to: Štakorovicu, Široku Rijeku i Jagrovac. Stanovništvo se spasilo bijegom u šumu. Imovina je skoro sva opljačkana, a što nisu mogli sobom ponijeti to su uništili i spalili.

Od oktobra 1942. do 20. 1. 1943. godine sve je uništeno. Tada počinje 4. neprijateljska ofanziva koja je nanijela cijelom stanovništvu Korduna veliku štetu. Gubitak u ljudstvu i drugom je vrlo velik. Po završetku te ofanzive bilo je još nekoliko napada iz Kladuše i Cetingrada, ali gubitaka u ljudstvu nije bilo, osim što su pljačkali. Od domaćih ustaša iz Kladuše najkrvoločniji su bili: Jozo Šućurović, Mehmed DautoVić, Đuro Cindrić i Bozo Medved, a iz Cetingrada bilo ih je mnogo.

Nadodajem da ovi podaci nisu potpuni jer o mnogim nestalih neće se nikada ništa znati nego samo to da ih nema.

Podatke prikupio na zahtjev Okružnog NOO-a za Kordun, 5. 2. 1944. učitelj iz Široke Rijeke, Miloš Komljenović

Gen. ppuk. BOSKO RANITOVIC

Kotar Vojnić za vrijeme 4. neprijateljske ofanzive

Partizanske snage uoči 4. neprijateljske ofenzive

Formiranje prvih divizija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije počelo je 1. novembra 1942. godine, naređenjem vrhovnog komandanta NOP i DVJ Josipa Broza Tita. Tada su formirane 1. i 2. proleterska udarna divizija. Do kraja 1942. godine ukupno je formirano devet udarnih i proleterskih udarnih divizija, kao i dva korpusa — 1. bosanski (9. novembra) i 1. hrvatski (22. novembra). Prvog novembra preimenuje se Narodnooslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska Jugoslavije u NOV i POJ. U ovom periodu došlo je i do formiranja prvih partizanskih jedinica na Jadranu. Partizanska dejstva na mcru zahvatila su gotovo cio pojas jadranske obale. Stoga je 18. decembra pri štabu 4. operativne zone Hrvatske formirana Sekcija za ratnu mornaricu.

Na oslobođenoj teritoriji izgrađen je jedinstven sistem vojnoteritorijalnih organa: od partizanskih straža (postaja), preko komandi mjesta, do komandi područja. Oslanjajući se na narodnooslobodilačke odbore i zajedno s njima, ovi organi su na slobodnoj teritoriji osiguravali mobilizaciju svih raspoloživih snaga za »front« i, pomoću svojih jedinica, obezbjeđivali »pozadinu« i slobodu akcije operativnih snaga.

Na kraju 1942. godine NOV i POJ je imala u svom sastavu 2 korpusa, 9 divizija, 37 brigada, 36 partizanskih odreda sastava od 3 do 4 bataljona i 12 samostalnih bataljona. Oružane snage oslobodilačkog rata imale su oko 150.000 boraca, u koje se ubrajaju borci svih jedinica NOV i POJ, pripadnici borbenih, udarnih i diverzantskih grupa, jedinica i organa vojnopozadinske vlasti i ilegalni radnici narodnooslobodilačkog pokreta. U isto vrijeme na teritoriji Jugoslavije nalazilo se oko 580.000 okupatorskih i oko 300.000 kvislinških vojnika, što ukupno čini oružanu silu od 880.000 vojnika.

Uporedo s narastanjem naših oružanih snaga snažno je jačalo ujedinjavanje širokih narodnih masa na političkoj platformi narodnooslobodilačkog pokreta. Izraz tog jedinstva bili su na rodnooslobod il a čkl odbori, koji su se na oslobođenoj teritoriji, od mjesnih preko općinskih, kotarskih i okružnih do Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, razvili u jedinstven sistem narodne vlasti. U ostvarivanju funkcije političke vlasti oni su se oslanjali na najšire narodne slojeve, ujedinjene u masovnim političkim organizacijama — Narodnooslobodilačka fronta (NOF), Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ), Antifašistička fronta žena (AFŽ), koje su, također, izrasle u procesu narastanja ustanka i razvijale se, brže ili sporije, i na polu-oslohođenim i neoslobođenim teritorijama.

Takvom vojnom i političkom organizacijom slobodna teritorija je, stvaranjem AVNOJ-a, dobila suštinu nove države i predstavljala čvrst oslonac vojsci za dalja dejstva. Sve je to značilo početak nove etape u razvoju općenarodnog oslobodilačkog rata. Govoreći o tome, drug Tito je rekao: »Stvaranjem narodne vojske stvoreni su preduslovi za operacije većeg stila, za još značajnije udarce protiv okupatora i njihovih ustaških i četničkih sluga.«[1]

Vrhovni štab NOV i POJ, sredinom novembra 1942. godine razradio je operativno-strategijski plan dejstva u zimskom periodu 1942/43. godine. Najznačajnije u ovom planu Vrhovnog štaba bilo je to što je angažovanjem jakih snaga prema srednjoj Bosni trebalo osloboditi ovo područje, koje je, u sklopu daljih strategijskih planova Vrhovnog štaba, trebalo da posluži kao polazna osnovica s koje bi se u rano proljeće 1943. godine poduzela ofanzivna dejstva jačim snagama prema istoku, radi razbijanja četnika i ubrzanja procesa razgaranja NOB-a u istočnim krajevima zemlje.

Plan neprijatelja za 4. ofanzivu

Pod kraj septembra 1942. godine gemerai Lear (Alexander Löhr), komandant njemačke Vrhovne komande za Jugoslaviju, s poglavnikom Antom Pavelićem razmatrao je situaciju u NDH. Izvjestivši 1. oktobra Hitlera o teškoj situ-

1 Tito, Vojna djela, knj. 1, Beograd, 1961, str. 128—129.

aciji u njoj, on je tražio da se u Jugoslaviju upute nove trupe.[2] Pavelić je 23. septembra posjetio Hitlera i upoznao ga u kakvom se položaju nalazi NDH, tražeći da se kriza riješi vojničkim mjerama.«[3]

Početkom novembra, kada je zbog bihaćke operacije kriza u NDH prerasla u paniku, Hitler je pozvao na konsultovanje generala Lera i poglavnika Pavelića. Prihvatajući Pavelićev zahtjev da se, pored ostalog, domobranstvu pruži pomoć, Hitler je na ovom sastanku izložio' svoje uvjerenje da se kriza u NDH može riješiti samo vojnim mjerama i saopćio odluku svoje komande da u toku zime jake osovinske snage poduzmu na jugoslovenskom ratištu ofanzivne operacije, s tim da se razbiju i unište snage NOV i POJ i da se učvrste trupe NDH i na taj način stvore uslovi za izvlačenje njemačkih snaga iz Jugoslavije i njihovo upućivanje na istočni front. Činjenica je da Hitler tada nije predviđao poraz osovinskih snaga u Africi niti opasnost od mogućnosti savezničke invazije na Balkanu. Zato je odluka o angažovanju svježih snaga za zimske operacije u Jugoslaviji bila nametnuta, prije sveg razvojem NOB-e u Jugoslaviji i strahom od njenog daljeg jačanja i ugrožavanja osnovnih komunikacija prema jugoistoku.

Kasniji nepovoljni razvoj događaja na istočnom frontu i u Africi korigovao je njemački plan zimskih operacija u Jugoslaviji. Poslije gubitka Afrike njemačka Vrhovna komanda je očekivala da će nova akcija Saveznika biti usmjerena na Balkan, uslijed čega je bitno porastao njegov značaj, a posebno značaj jugoslovenskog ratišta i oružanih snaga NOP-a, koje su, nalazeći se u veoma povoljnom strategijskom položaju, mogle ne samo da vežu krupne osovinske snage i onemoguće -njihov manevar nego i da uspješno usklade svoja dejstva sa svakim eventualnim savezničkim poduhvatom iz Sredozemlja prema Balkanu. Stoga se prvobitna zamisao za ofanzivu protiv glavnih snaga NOV i POJ izmijenila utoliko što se više nije moglo računati na to, da se ovim operacijama oslobode snage za istočni front, nego se moralo zadovoljiti time da se samo stvore vojno-strategijski uvjeti za eventualnu odbranu istočnih obala Sredozemlja.

Talijanski predstavnici su 18. i 19. decembra 1942. u Hitlerovom glavnom stanu u Gerlickoj (Görliz) šumi, u Istočnoj Pruskoj, usvojili koncepciju njemačke Vrhovne komande o ofanzivi protiv NOV i POJ. Postavljajući kao imperativ da se za odbranu od invazije Saveznika mora imati »sređena pozadina« i da se mora obezbijediti njena sigurnost, Hitler je izrazio uvjerenje da je radi toga potrebno primijeniti »brutalnu energiju«.[4]

Na sastanku u Rimu, 2. i 3. januara 1943, načelnik talijanske Vrhovne komande maršal Kavalero, njemački komandant Vrhovne komande Jugoistoka general Ler i komandant talijanske 2. armije general Roata usvojili su opću zamisao za zimske operacije u Jugoslaviji.[5] Prema toj zamisli, trebalo je da se ofanziva izvede u tri operacije, jedna za drugom, u prostoru od rijeke Kupe
1 Save sa sjevera i Linije Ogulin — Gospić — Gračac sa zapada i jugozapada, pa na jugoistok do crnogorske granice. Ove operacije su kasnije službeno

2 Arhiv Vojnoistorijskog instituta (VII), Mikroteka, London, film 12, snimci 305, 482—95.

3 Vojrnir Kljaković, Pripreme neprijatelja za četvrtu ofanzivu gledane po stranim izvorima i neprijateljskim dokumentima, Vojnoistorijski glasnik br. 2/1951, 68.

4 Arhiv, VH, k. 70, reg. br. 1/la.

5 Zb. tom IV, K. 9, dok. br. 210 1 211.

nazvane »Vajs 1«, »Vajs 2« i »Vajs 3«. U toku prve dvije trebalo je uništiti glavninu NOV i POJ i »Titovu državu« u prostoru jugoistočno od Kupe i Save d to tako što je u operaciji »Vajs 1« trebalo okružiti i uništiti snage NOV i POJ na prostoriji označenoj linijom Karlovac — Ogulin — Gospić — Knin — Bosanski Petrovac — Sanski Most — Bosanski Novi — Glina, a u operaciji »Vajs 2« snage koje bi se u prvoj operaciji izvukle ispod udara prema jugu i one koje bi se zatekle južno od linije Bosanski Petrovac — Ključ — Mrkonjić-Grad do linije Bosansko Grahovo — Livno — Duvno — Bugojno. U području zahvaćenom ovim operacijama trebalo je, jednodobno sa uništavanjem glavnih snaga NOV i POJ, razoriti materijalna dobra, uništiti sve životne namirnice, ukoliko se ne bi mogle evakuisati, i otjerati u logore sve muškarce, počev od 15 godina starosti.[6] Od razrade operacije »Vajs 3«, kojom se predviđalo razoružanje četnika u Hercegovini i Dalmaciji jer se sumnjalo da će se staviti na stranu saveznika u slučaju njihova iskrcavanja u Jugoslaviji, odustalo se. To je učinjeno na intervendjai Talijana koji su istakli veliki značaj i pomoć četnika okupatorima u borbi protiv NOV i POJ.

General Liters, komandant njemačkih snaga u NDH, u svojoj je zapovijesti za operaoiju »Vajs 1« istakao da je »opravdana svaka mjera koja je potrebna za osiguranje trupa« i da »nitko ne može biti pozvan na odgovornost zbog prestrogog postupanja«, a posebno je naglasio da »na operativnom području otpadaju i prava suvereniteta hrvatske države.«[7]

Pripreme za ofanzivu su izvođene brižljivo i tajno. Komandanti su mogli znati samo ono što se tiče njihovih jedinica, a potčinjeni su obavještavani samo ako je bilo neophodno. Radi prikrivanja vlastitih namjera kao i radi obmane jedinica NOV i POJ bilo je predviđeno lansiranje lažnih vijesti i drugo.

Sastav, grupisanje, operativna zamisao i ideja manevra neprijateljskih snaga u operaciji »Vajs 1«

Za izvođenje operacije »Vajs 1« angažovane su slijedeće snage:

— njemački armijski korpus »Kroacija«, sastavljen od 7. SS »Princ Eugen«, dobrovoljačke brdske divizije, 369 legionarske divizije, 717. posadne divizije i 714. pcsadne divizije. U sastavu korpusa nalazilo se i pet domobranskih bataljona. Korpus je ukupno imao 49.000 vojnika, 30 artiljerijskih baterija i 40 tenkova, a njegova dejstva je podržavalo pet njemačkih eskadrila i tri grupe ustaškog zrakoplovstva, ukupno oko 100 aviona;

— talijanski 5. armijski korpus, sastavljen od borbene grupe »Fabri« divizije Lombardija, divizija »RE« i »Sasari« ustaških i domobranskih snaga (pod komandom štaba 5. armijskog korpusa), jedne bojne 12. domobranske lovačke pukovnije i 4. ustaškog zdruga (31, 32. i 34. bojna) te četničkih snaga (oko 1.000 ličkih četnika). Ukupno se u sastavu 5. armijskog korpusa nalazilo oko 31.500 vojnika i šest eskadrila avijacije.

Pored operativnih snaga ova dva korpusa, predviđeno je da u operaciji

6 Vojna enciklopedija, drugo izdanje, sv. 2, Beograd 1971, 274.

7 Zb. tom IV, K. *9,* dok. br. 215.

sudjeluju i posebne trupe (5. gorski zdrug i tzv. trupe 1. sektora) za posjedanje zauzete teritorije Korduna i Banije.

Ukupno u operaciji »Vajs 1« učestvovalo je oko 90.000 vojnika uz podršku oko 150 aviona.

Prije početka »fanzive (20. januara 1943) neprijateljske snage predviđene za izvođenje operacije »Vajs 1« zauzele su polazne položaje za napad. Sedma SS divizija »Princ Eugen« u širem rejonu Karlovca, 369. divizija na liniji Glina — Majske Poljane — s. Luščani — s. Mlinoga — s. Jošavica — s. Borojevići — s. Babina Rijeka, 717. divizija kod Sanskog Mosta, 714. divizija na liniji Bosanski Novi — Ljubija, divizija »Sasari« rejon Gračaca, divizija »RE« na liniji Ličke Jasenice — s. Lovinac i borbena grupa »Fabri« u rejonu Ogulina.

Prema općem planu operacija »Vajs 1« trebalo je da se izvede na prostoru između linija Karlovac — Glina — Bosanski Novi, na sjeveru Ogulin — Gospić — Gračac, na zapadu i jugozapadu i linije Sanski Most — Bosanski Petrovac — Kulen-Vakuf, na istoku i jugu. Oilj operacije je bio da se okruže, razbiju i unište snage NOV i POJ »koje su se učvrstile« na ovoj teritoriji, da se s tog prostora sposobno stanovništvo (iznad 15 godina starosti) internira u koncentracione logore i da se unište materijalna dobra koja bi mogla služiti narodnooslobodilačkom pokretu.[8]

U skladu s ciljem operacije njemački korpus »Kroacija« dobio je zadatak da dejstvuje sa linije Karlovac — Glina — Kostajnica — Bosanski Novi — Prijedor — Sanski Most.

— 7. SS divizija »Princ Eugen«, nastupajući s linije Barilović — Karlovac — Pokupsko, trebalo je da glavnim snagama dejstvuje pravcem Karlovac — Slunj — Bihać, a pomoćnim snagama pravcem Pisarovima — Vrginmost — Cetingrad. Njen je zadatak bio da prvog dana uveče jednim motorizovanim odredom izbije u Bihać, a drugim u Drežnik-Građ, da ovlada komunikacijom Karlovac — Bihać i spriječi izvlačenje snaga NOV i POJ s Korduna i Banije. Idućeg dana glavnina snaga trebalo je da nastupa u pravcu Bosanskog Petrovca i da se toga dana, u rejonu sela Vrtača spoji sa 717. divizijom, zatvarajući na taj način cestu Bihać — Bosanski Petrovac, a za to vrijeme njene pomoćne snage imale su da »pročešljavaju« Petrovu goru;

— 717. divizija imala je zadatak da nastupa pravcem Sanski Most — Ključ — Bosanski Petrovac — s. Vrtače, gdje je, drugog dana dejstva, trebalo da se spoji sa prethodnicom 7. SS divizije. Ovladavanjem cestom Sanski Most — Vrtače trebalo je da se zatvori obruč oko Grmeča i spriječi pokušaj snaga NOV i POJ da se probiju na jug i jugoistok kao i pokušaj naših snaga da deblokiraju sa juga i jugoistoka opkoljenu teritoriju. Nastupajući pravcem Sanski Most — Bosanska Krupa, pomoćne snage ove divizije imale su zadatak da zatvore obruč oko Grmeč-planine sa sjeveroistoka i sjevera;

— 369. divizija, polazeći s linije Glina — Kostajnica, trebalo je da nastupa širokim frontom prema liniji Bihać — Bosanska Krupa i da laganim tempom temeljito »očisti« prostor u zahvatu svoga dejstva, naročito planinu Šamaricu;

— 714. divizija, postavljajući se na liniji Kostajnica — Bosanski Novi — Prijedor i sadejstvujući desnim krilom 369. diviziji u nastupanju preko pla-

8 Zb. NOR, tom IV, K. 9, **dok. Dr.** 210, 211, 212, 213; V, U. **dok.** br. 148.

nine Šamarice, a lijevim krilom 717. diviziji u nastupanju od Sanskog Mosta prema Lušci Palanci, trebalo je spriječiti pokušaj proboja snaga NOV i POJ na istok i sjeveroistok i, koristeći se kasnije prodorom 717. divizije, »očistiti« prostor Bosanski Novi, Sanski Most, Grmeč i štititi komunikacije u dolini rijeke Sane;

— avijacija »Vajs« trebalo je da glavnim snagama podržava dejstva 7. SS divizije, a manjim dijelovima nastupanje 717. divizije.[9]

Ideja manevra komandanta korpusa »Kroacija« bila je da brzim prodorima jake i dobro opremljene elitne 7. SS divizije pravcem Karlovac — Bihać — *s.* Vrtače i ojačane 717. divizije pravcem Sanski Most — Bosanski Petrovac — s. Vrtače za dva dana presiječe slobodnu teritoriju i okruži jedinice NOV i POJ sjeverno od ove linije, a po izbijanju 369. divizije na r. Unu da se pristupi stezanju Obruča i da se razbiju i unište okružene snage NOV i POJ.

Talijanski 5. armijski korpus, prema općoj zamisli, trebalo je da dejstvuje sa linije Gračac — Gos-pić — Vrhovine — Ogulin:

— Divizija »Sasari«, na desnom krilu korpusnog rasporeda, trebalo je da nastupa pravcem s. Bruvno — D. Lapac — Bihać i prema Kulen-Vakufu.

Divizija »RE«, u centru korpusnog rasporeda, trebalo je da nastupa sa linije Vrhovine — Lički Osik — s. Raduč u tri kolone: lijevokrilna pravcem Vrhovine — s. Prijeboj — Bihać, centralna pravcem s. Lički Osik — Korenica; desnokrilna pravcem s. Raduč — Udbina — Korenica. U sastavu ove divizije bile su 1. bojna 12. domobranske pukovnije, 34. ustaška bojna, dijelovi divizije »Sasari«, 31. i 32. ustaška bojna i grupa od oko 1.000 četnika.

— Borbena grupa »Fabri« divizije »Lombardija« trebalo je da dejstvuje iz rejona Ogulina u pravcu Slunja, nastupajući u dvije kolone: lijeva pravcem s. Tounj — s. Kamenica — s. Primišlje — Slunj, a desna pravcem Plaški — Slunj. U rejonu Slunja trebalo je da se spoji s desnom kolonom 7. SS divizije i onemogući povlačenje naših jedinica prema Bihaću.

— Korpusna rezerva (dva bataljona) bila je u rejonu Otočca, iza fronta divizije »RE«.

— Avijacija s aerodroma u Zemuniku trebalo je da podržava dejstva divizija »RE« i »Sasari«, a s aerodroma u Puli i Ljubljani diviziju »Lombardija«.[10]

Operativnom zapovješću komandanta 5. talijanskog armijskog korpusa određeni su samo pravci dejstva jedinica, a ne i ciljevi koje je trebalo ostvariti. Prema pravcima dejstava divizija može se zaključiti da je operativna zamisao i ideja manevra komandanta korpusa bila da se dejstvima sa zapada, jugozapada i juga potisnu naše snage iz Like i dijela Korduna u srednji tok rijeke Une i tu unište u sadejstvu sa snagama njemačkog korpusa »Kroacija«. Stoga je trebalo da jedinice borbene grupe »Fabri« stignu u Slunj prije prethodnice 7. SS divizije, a divizija »Sasari« da izbije u rejon Kulen-Vakuf istodobno kada i njemačke snage.

Čitav tok događaja kasnije pokazaće da se nisu ostvarile operativna zamisao, ideja manevra i ciljevi ni njemačkih ni talijanskih snaga angažovanih u operaciji »Vajs 1«.

3 Isto, dok. br. 113. Operativna zapovijest komandanta njemačkog korpusa »Kroacija«.

10 Zb. NOR, tom V, K. 11, dok. br. 151, Operativna zapovijest komandanta talijanskog 5. armijskog korpusa.

Stanje na Kordunu i teritoriji kotara Vojnić uoči operacije »Vajs 1«, odnosno 4. neprijateljske ofanzive

Poslije proljetnih ofanziva ustanak je na Kordunu narastao i imao je široke razmjere. Ogromne ljudske i materijalne žrtve koje je narod Korduna, posebno kotara Vojnić, pretrpio u toku tih ofanziva nisu ni najmanje pokolebale stanovništvo, koje je sve to stoički izdržalo i masovno krenulo u nove borbe, uvjereno u pravednost i konačnu pobjedu nad okupatorom i kvislinzima, pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije i druga Tita. Zahvaljujući takvom entuzijazmu i naporima stanovništva svih uzrasta, u drugoj polovici 1942. godine na Kordunu su postignuti krupni rezultati na vojnom, političkom, gospodarskom, zdravstvenom i kulturno-prosvjetnom planu. Ti rezultati su postignuti u veoma teškim uvjetima. Na teritoriji kotara Vojnić do sredine 1942. uništeno je 65% domova i preko 50fl/o stočnog fonda. Istodobno opljačkan je ili uništen najveći dio poljoprivrednih alatki i drugih materijalnih dobara. Trebali su ogromni napori svih organizacija NOP i cijelog naroda da se savladaju sve teškoće i krene u nove, još veće borbe i aktivnosti.

Partizanske jedinice brojno se povećavaju prilivom novih boraca, posebno omladinaca i omladinki, koji su prethodno obučeni na vojnim kursevima u omladinskim četama. Poslije proboja obruča na Petrovoj gori, 14. maja 1942. godine, jedinice 1. i 2. narodnooslobodilačkog partizanskog odreda Korduna poduzele su ofanzivne akcije i u toku proljeća i ljeta ponovo oslobađaju Perjasicu, Tounjski Tržić, Primišlje, Krnjak, Vojnić, želj. stanicu Vojnić, želj. Stanicu Utinju, Vrginmost i druga mjesta. Istodobno izvedeno je više drugih uspjelih akcija na željezničkim prugama i putevima. Takav razvoj vojne situacije omogućio je formiranje brigada. Osamnaestog augusta 1942. godine formirana je u Debeloj Kosi 4. kordunaška brigada (komandant Nikola Vidović, politički komesar Mile Martinović), a 16. septembra u Petrovoj Poljani kraj Vojnića 5. kordunaška brigada (komandant Bogdan Oreščanin, politički komesar Miloš Sumonja). Još u aprilu 1942. godine iz 1. kordunaškog NOP odreda upućen je jedan vod u Pokuplje, a jedna desetina u Zumberak. U julu je formiran 2 u mb er a čko-po k u pski NOP odred,[11] u čiji su sastav ušle 1. i 2. proleterska četa Korduna. Sedmog maja formiran je Proleterski bataljon Hrvatske, u čijem se sastavu nalazila i jedna proleterska četa s Korduna. Osmog jula na izvoru rijeke Mrežnice (na Kordunu) formirana je 1. NOU brigada Hrvatske (1. lička), u čiji je sastav ušao 2. bataljon 1. kordunaškog NOP odreda, 2. lička i jedan banijski bataljon.

Naredbom vrhovnog komandanta NOV i POJ Tita br. 95 od 22. novembra formirana je u Crevarskoj Strani 8. kordunaška divizija (komandant Vlado Ćetković, politički komesar Artur Turkulin), u čiji su sastav ušle 4. kordunaška, 5. kordunaška i 6. primorsko-goranska brigada, koja je uskoro izašla iz' njenog sastava. Decembra 1942. formirana je u pokretu, između Velike Kladuše i Krstinje 15. kordunaška brigada (komandant Nikola Vidović, politički komesar Branko Bekić), koja ulazi u sastav 8. kordunaške divizije.

Odmah po formiranju 4. kordunaška brigada krenula je u Pokuplje, Zumberak i Belu Krajinu u Sloveniji. Na ovim teritorijama imala je više uspješ-

11 Postrojavanje i čitanje naredbe izvršeno u Petrovoj gori (prim. aut.).

nih akcija, među kojima se ističu oslobođenje oko 750 srpske djece iz ustaškog logora u Jastrebarskom, koju su ustaše pohvatale za vrijeme njihove aprilske, majske i j unske ofanzive na Kordun i Kozaru, i borba brigade, zajedno sa slovenskim partizanskim jedinicama, protiv talijanskih snaga u rejonu Tanča-gore. U toku septembra 5. kordunaška brigada izvela je uspješne diverzantske akcije na pruzi Generalski Stol — Oštarije, a u oktobru i prvoj dekadi novembra vodila je borbe zajedno s 1. ličkom i 7. i 8. banijskom brigadom na području Banije. Ove borbe su bile u operativnoj vezi sa ofanzivnim operacijama NOV i POJ na neprijateljske garnizone u Bosanskoj Krajini i južnom dijelu Korduna. Po povratku na Kordun 4. kordunaška brigada je uspješno učestvovala u bihaćkoj operaciji. Krajem novembra 4. i 5. kordunaška brigada vode borbe oko Topuskog i Čememice.

Nakon oslobođenja Drežnik-Grada, Rakovice, Slunja i Cetingrada skoro čitav Kordun je, osim Barilovića, Vukmanića, Skakavca, Banskog Kovačevca, Lasinje, Bučice, Cememice i Topuskog, bio slobodan. Ova mjesta, izuzev Barilovića, Bučice i Topuskog oslobodile su jedinice 8. kordunaške divizije u toku njihove decembarske ofanzive. Krajem decembra 4. kordunaška brigada po drugi put odlazi sa Korduna na Zumberak, gdje je u saradnji sa 13. proleterskom brigadom[12] oslobodila Krašić.

Prvih dana januara 1943. prebacivši se usiljenim maršem-15. brigada iz rejona Vrginmosta, a 5. brigada iz rejona Utinje — oslobodile su Saborsko (5. januara) i Ličku Jasen i cu (11. januara). Poslije oslobođenja ovih mjesta 15. brigada je razmještena radi odmora u širem rejonu Ličke Jasenice, a 5. brigada je prebačena, također radi odmora, u rejon Saborskog. Rano ujutro 12. januara. 5. brigada je krenula u pravcu Vojnića i zadržala se u selima Vojnički Grabovac, Vratnik, i Radlović-Poljana do 19. januara, 15. brigada, potpomognuta dijelovima 6. primorsko-goranske brigade, koja je po odlasku 5. brigade prebačena sa teritorije Gorskog kotara u rejonu Ličke Jasenice, vodila je žestoke borbe s talijanskim i četničkim snagama u rejonu Ličke Jasenice, koju je neprijatelj ponovo zauzeo 15. januara 1943. gdine. Sedamnaestog januara 15. brigada je krenula iz rejona Saborskog u širi rejon Drežnika, gdje se zadržala do noći 19/20. januara.

U borbama koje su vodile jedinice 8. kordunaške divizije na Kordunu u drugoj polovici 1942. godine, učestvovali su i bataljoni Kordunaškog NOP odreda (komandant Mihajlo Blažević, politički komesar Milić Dejanović). Jedinice ovog odreda uspješno su štitile slobodnu teritoriju Korduna i onemogućavale upade i pljačku ustaško-đomobranskim jedinicama iz okolnih garnizona.

Pored Kordunaškog NOP odreda na Kordunu je veoma uspješno funkcionirala vojno-pozadinska vlast — partizanske straže, komande mjesta i Komanda područja (komandant Milutin Košarić-Ciko). Komanda područja neposredno je rukovodila bolnicama u Petrovoj gori, Dunjaku i Kestenovoj Gori, kao i vojnim radionicama različite namjene. Pri Komandi područja bio je formiran i vojni sud. Krajem 1942. godine Komanda područja nalazila se u Vojniću.

U to vrijeme na teritoriju kotara Vojnić đejslvovale su sve tri strukture

12 Ova brigada formirana je od 7. do 10. 11. 1942. u Gornjem Sjeničaku na Kordunu od 1. proleterskog bataljona Hrvatske i Zumberaöko-pokupskog NOP odreda. Preimenovana je 11. 12. 1942. u 13. proletersku udarnu brigadu »Rade Končar«

NOV i POJ — jedinice NOV, partizanske jedinice i jedinice i organi vojno--pozadinske vlasti. Time je bila uspostavljena vojna organizacija, koja će funkcionirati sve do završetka rata.

Isto tako bila je formirana na području cijelog kotara mreža narodne vlasti. U decembru 1942. provedeni su izbori za seoske, općinske NOO-e i kotarski narođnooslobodilački odbor. Do ovih izbora na oslobođenim dijelovima Korduna djeluju seoski, općinski i kotarski NOO. Poslije izbora (18, 19. i 20.12.) u sastavu kotara Vojnić nalazilo se pet općina — Vojnić, Utinja, Tušilović, Krnjak i Krstinja. NarodnooslObodilački odbori organizuju i rukovode cjelokupnom gospodarskom, zdravstvenom, socijalnom i ku 11urno-prosvjetnom djelatnošću. U njihovoj organizaciji, a uz veliku pomoć i učešće organizacija SKOJ-a i AFŽ-a, bili su obavljeni krupni zadaci bez kojih NOP ne bi imao takav uspjeh niti bi jedinice NOV i POJ mogle postići tako krupne vojne rezultate u toku 1942. godine. Treba reći da su NOO djelovali u veoma teškim uslovima poslije neprijateljskih proljetnih ofanziva. Oni su za svaki važniji zadatak formirali komisije koje su radile po uputstvima i pod neposrednim rukovodstvom kotarskog i općinskih NOO-a. Posebno treba istaći uspješno obavljanje proljetnih radova, žetve i jesenske sjetve. U ovim poslovima velik doprinos dale su žene i omladina u okviru svojih organizacija. Bile su formirane i radne jedinice, koje su obavljale radove na napuštenim posjedima i pružale pomoć partizanskim porodicama. Vidne rezultate postigli su NOO-i i u izgradnji stambenog prostora koji je bio uništen u vrijeme proljetnih neprijateljskih ofanziva. Bile su formirane civilne radionice (poljoprivredni alat ,kola, potkove, drvena građa, cigla, crijep, odjeća, obuća i dr.). Centralne civilne radionice u Petrovoj gori bile su neposredno pod kotarskim NOO-om Vojnić. Organizovane su škole, analfabetski tečajevi, štamparije i kulturna djelatnost. Stvoreni su NO fondovi pri NOO-ima u koje je narod davao pomoć u hrani, odjeći, novcu i u raznim drugim predmetima. U augustu 1942. bio je raspisan zajam, koji je uspješno proveden. Organizovana je zaštita stočnog i šumskog fonda, organizovani su i sajmovi (u Vojniću četvrtkom) itd. U djelokrugu rada NOO-a bila je cjelokupna privredna problematika. Posebno treba naglasiti prikupljanje hrane i drugih potreba za jedinice NOV i POJ.

Uporedo s organizacionim učvršćivanjem i razvojem NOO-a na cijeloj teritoriji kotara Vojnić, osim u nekim hrvatskim selima, bile su formirane organizacije KPJ, SKOJ-a i AFŽ-a u selima, općinama i kotaru. Organizacije KPJ bile su u pravom smislu politička rukovodstva i rukovodioci svih aktivnosti narodnooslobodilačkog pokreta. Osnovna snaga na koje su se oslanjali u svome radu bile su organizacije SKOJ-a i AFŽ-a. Odrasli muškarci su bili u partizanima, a velik broj ih je izginuo, pa je cjelokupan teret NOB, privredne i drugih djelatnosti obavljala, većim dijelom, omladina, u prvom redu omladinke, i žene. Za uspješno savladavanje teškoća koje su bile na teritoriji kotara Vojnić poslije proljetnih ofanziva, kao i za obavljanje svih poslova, uključujući i one najteže, treba zahvaliti požrtvovanju i entuzijazmu omladine i žena ovoga kotara, a svemu tome ogroman doprinos dala je vojno-pozadinska vlast, posebno Komanda Kordunaškog vojnog područja, koja je bila veoma često inicijator i neposredni organizator najznačajnijih radova od životnog značaja za stanovništvo i uspješan razvoj NOB-e na cijelom Kordunu, uključujući teritoriju kotara Vojnić, kao njegovog centralnog dijela, gdje su se nalazile mnoge ustanove šireg značaja.

Kraj 1942. godine narod kotara Vojnića i cijelog Korduna dočekao je oporavljen od neprijateljskih proljetnih ofanziva, obavljeni su poljoprivredni radovi, hrana je najvećim dijelom bila smještena u zemunioe, funkcionisale su sve organizacije NOP-a, teritorija je bila slobodna, život relativno normalan, jer ustaškc-domobranske snage iz okolnih garnizona nisu imale snage da upadaju na slobodnu teritoriju.

Borbe na teritoriji kotara Vojnić za vrijeme operacije »Vajs 1«

Sedma SS divizija »-Princ Eugen« se, u vremenu od 17. ujutro do 19. januara uveče, prikupila na polaznim položajima za napad na općem pravcu Karlovac — Slunj — Bihać. Borbeni raspored divizije bio je u dvije napadne kolone. Desna, glavna kolona zauzela je polazne položaje na liniji s. Barilović — s. Cerovac — s. Vukmanić — s. G. i D. Trebinje — s. Skakavac, a lijeva, pomoćna kolona na liniji s. Donja Kupčina — s. Gradac — s. Pokupsko.[13] Glavna kolona, bila je spremna za napad na pravcu Karlovac — Slunj — Bihać, a pomoćna kolona na pravcu Pisarovina — Vrginmost — Cetingrad. Zadatak divizije bio je da 20. januara uveče izbije u Bihać, spriječi izvlačenje naših snaga s Korduna i Banije, a 21. januara da glavnim snagama nastupa u pravcu Bosanskog Petrovca i da se istog dana u rejonu s. Vrtoči spoji sa 717. divizijom, koja je imala zadatak da dejstvuje pravcem Sanski Most — Ključ — Bosanski Petrovac — s. Vrtoče, radi opkoljavanja i uništenja naših snaga sjeverozapadno od linije Sanski Most — Ključ — Bosanski Petrovac — Bihać.

Desne, glavne kolone bio je sastav:

a) Prednji odred divizije, sastavljen od:

— motorizovane grupe — motorizovani 2. bataljon 14. SS puka; dvije moto izviđačke čete (13. i 14. SS puka) s dva pnotivtenkovska topa i dvoja izviđačka oklopna kola; tenkovska četa divizije s 12 tenkova; motopionirska četa (dva voda)); proti va vionska četa 20 mm, kolona pogonskog goriva.

— konjičke grupe — konjički eskadron divizije: dvije izviđačke konjičke čete (13. i 14. SS puka); pionirski konjički vod.

b) 14. SS brdski puk (bez drugog bataljona) ojačan 2. bataljonom 13. SS brdskog puka; vodom tenkovske čete divizije, artiljerijskim divizionom 7. SS artiljerijskog puka (baterija brdskih topova i dvije baterije brdskih haubica); protivavionskim vodom, pionirskom četom sa lakom mostovnom kolonom, motosanitetskom polučetom i konjičkim vodom.

Ove snage, glavne, desne kolone brojale su oko 16.000 tada najsavremenije naoružanih vojnika, a u cjelini su napadale preko teritorije kotara Vojnić. Njena dejstva podržavala je glavnina avijacije »Vajs«.

Sastav lijeve pomoćne kolone bio je: 13. SS brdski puk (bez drugog bataljona) ojačan 1. bataljonom 2. gorskog domobranskog zdruga, jednim divizionom 7. SS artiljerijskog puka, s dva voda tenkova, konjičkim vodom, sanitetskom četom s 5 sanitetskih vozila, eskadronom tovarnih grla za ranjenike i bolesnike, motorizovanom (komorom od 30 tona nosivosti i dvije kolone to-

13 Zb. NOR, tom V, K. IX, dok. br. 165.

varnih grla od po 15 tona nosivosti.[14] Ova pomoćna kolona brojala je oko 10.000 tada najsavremenije naoružanih vojnika, a u cjelini je napadala preko teritorije kotara Vrginmost.

Sedma SS divizija »Princ Eugen« bila je njemačka elitna dobrovoljačka jedinica, najsavremenije naoružana i opremljena, dobro obučena i imala je velike borbene i manevarske mogućnosti na svakom terenu. U svom sastavu imala je oko 22.000 vojnika visokih borbenih kvaliteta. Računajući i domobranske snage, divizija je brojala preko 26.000 vojnika.

Borbena grupa »Fabri« divizije Lombardija imala je zadatak da nastupa iz rejona Ogulina u pravcu Slunja u dvije napadne kolone: lijevom, sastavljenom od 74. pješadijskog puka, bez jednog bataljona i ponton&rskog odjeljenja, pravcem s. Tounj — s. Primišlje — Slunj, a desnom, sastavljenom od 137. legije »crnih košulja«, čete 73. pješadijskog puka i motorizovane čete »Zara«, pravcem Plaški — Drežnik — Grad. Zadatak borbene grupe »Faibri« bio je da se u rejonu Slunja spoji sa jedinicama desne, glavne kolone 7. SS divizije »Princ Eugen« i na taj način onemogući izvlačenje naših jedinica u pravcu Bihaća. Borbena grupa »Fabri« brojala je oko 6.000 vojnika.

Ukupno u operaciji »Vajs 1« bilo je angažovano u dejstvima na teritoriji Korduna preko 32.000 neprijateljskih vojnika. Da bi se u cjelini shvatila operativna situacija naše 8. kordunaške divizije, Kordunaškog partizanskog odreda i 6. i 14. primorsko-goranske brigade (bez 4. brigade, izuzev 1. bataljona, jer je brigada bila u Zumberku), treba ireći da su i dejstva lijeve kolone talijanske divizije »RE« na pravcu Vrhovine — Prijeboj — Bihać izvodila u pozadinu naših snaga na Kordunu.

Devetnaestog januara 1943. godine, kada su jedinice 7. SS divizije »Princ Eugen« zauzele naznačene polazne položaje za napad, naše snage na Kordunu bile su u slijedećem rasporedu: 5. brigada, sastava četiri bataljona (komandant Miloš Šumonja, politički komesar Duro Krajačić), u selima Vojnički Grabovac, Vratnik i Radlović-Poljana; 15. brigada, sastava tri bataljona {komandant Nikola Vidović, politički komesar Branko Bekić), u širem rejonu s. Cvitović oko 5 km sjeverno od Slunja; 1. bataljon 4. brigade (komandant bataljona Miloš Kukić, politički komesar Dušan Hrstić), u s. Veljun, a jedinice Kordunaškog NOP odreda pružale su prednjim djelovima 7. SS divizije otpor na širokom frontu pri njihovom prodoru u Barilović, Cerovac, Vukmanić i Skakavac. Ukupna jačina ovih naših jedinica bila je oko 2.500 boraca. Toga dana 6. primorsko-goranska brigada, sastava četiri bataljona (komandant Savo Vukelić, politički komesar Ranko Mitić), bila je angažovana u borbama protiv talijansko-četničkih jedinica na odsjeku Lička Jesenica, Saborsko, a
14. primorsko-goranska brigada, sastava dva bataljona (komandant Vlado Matetić, politički komesar Stipe Ugarković-Palenta), u rejonu Kunić-Sela kraj Plaškog. Ove dvije brigade ukupno su imale oko 1.500 boraca.

Tako su se 19. januara 1943. godine ispred razvijene za borbu desne kolone 7. SS divizije »Princ Eugen«, koja je imala oko 16.000 vojnika, nalazile nerazvijene i u dotadašnjim borbama i marševima iscrpljene naše snage ukupne jačine oko 2.500 boraca. Odnos je, dakle, bio 6,4:1 u korist neprijatelja. Po pristizanju 6. primorsko-goranske brigade (bez jednog bataljona, koji je ostao

14 Zb. V, 13, dok. br. 90, Arhiv VII, mikro ser. 354, rol 145 snim. 3786486-8 1 378689-98.

u rejonu Saborskog) i 14. primorsko-goranske brigade (s dva bataljona) u rejon Primišlja 22. januara, brojni odnos neprijateljskih (26.000) i naših snaga (4.000) na Kordunu bio je 6,5:1 u korist neprijatelja. Odnos u naoružanju i tehnici ne može se uopće uspoređivati. Neprijatelj je raspolagao ne samo modernim formacijskim naoružanjem nego je bio potpomognut i prilično jakom avijacijom i ojačan tenkovima, motorizovanim, konjičkim i skijaškim jedinicama. Naše jednice imale su tada lako pješadijsko naoružanje, s po nekoliko minobacača i lakih topova (s vrlo malo municije), s jednim protivtenkovskim topom, a bez ijednog protivavionskog oruđa.

Kada je 7. SS divizija 19. januara zauzela polazne položaje za napad, desnom, glavnom kolonom na liniji Barilović — Cerovac — Vukmanić — G. i D. Trebinja — Skakavac, a lijevom, pomoćnom na lijevoj strani obale Kupe, na liniji Kupčina — Gradac — Pokupsko,[15] Štab 8. kordunaške divizije (koja je imala zadatak da brani pravac Karlovac—Slunj) obaviješten je toga dana iz Karlovca i od dijelova Kordunaškog NOP odreda (koji su obezbjeđivali slobodnu teritoriju) o izlasku neprijatelja na pomenutu liniju.[10] Štab divizije je raspolagao i ipodacima da su i u Glinu stigle nove neprijateljske snage s tenkovima i da predstoji ofanziva većih razmjera na slobodnu teritoriju Korduna.[17]

Štab 8. kordunaške divizije je 19. januara uveče naredio 5. brigadi, koja se nalazila u selima Vojnički Grabovac, Vratnik i Radlović-Poljani da u toku noći 19/20. zaposjedne liniju Manjerović-Selo — Klipino Brdo — Mandić-Selo — Okič sa zadatkom da brani pravac Skakavac — Utinja i pravac Tušilović — Vojnić; 15. brigadi, koja je toga dana po podne, prevalivši put od oko 40 km, stigla u selo Cvitović, da odmah produži pokret do sela Vojnički Grabovac, gdje će dobiti konkretno naređenje; 1. bataljonu 4. brigade da se iz sela Veljuna prebaci u zaselak Srdići kraj Kmjaka i da u selu Kosijeri uspostavi vezu s jedinicama Kordunaškog NOP odreda te da u zajednici s njima zatvori put Barilović — Krnjak.[18] Istog dana je štab 1. hrvatskog korpusa naredio Kordunaškom NOP odredu da dva bataljona, koja su štitila slobodnu teritoriju prema Karlovcu, prikupi na prostoru između rijeka Korane i Mrežnice i zatvori pravac prema Perjasici, a da njegov treći bataljon ostane i dalje u rejonu sela Kamenice štiteći slobodnu teritoriju od napada neprijatelja iz rejona Ogulina. Ovim naređenjem Kordunaški NOP odred je stavljen pod komandu štaba 8. kordunaške divizije.[19] Pravci preko teritorije kotara Vrginmost, kojima je dejstvovala lijeva kolona 7. SS divizije »Princ Eugen«, ostali su nezaposjednuti jer za to nije bilo snaga.

a) *Borbena dejstva i aktivnosti 20. farcpuicaira 1943. godine*

5. brigada je 20. januara u 08,00 sati krenula iz sela Vojnički Grabovac i posjela predviđene položaje za odbranu: 3. bataljon (komandant Stanko Gabrić,

15 Zb. NOR, tom V, K. 11. dok. br. 165.

16 Isto,12, dok. br. 90; U, dok. br. 68.

17 Isto,11, dok. br. 69.

18 Isto,12, dok. br.43 i 90.

19 Isto,11, dok. br. 61.

politički komesar Nikola Lončar) zaposjeo je sela Krivokuće i Manjerović--Selo; 1. bataljon (komandant Milić Pajić, politički komesar Mane Pavlović) selo Klipino Brdo i Zjače; 2. bataljon (komandant Mirko Zutić, politički komesar Mile Cimesa) Mandić-Selo, a 4. bataljon (komandant Dragan Pajić, politički komesar Stevo Dokmanović) selo Okič.[20] Komandno mjesto štaba 5. brigade bilo je u Vojniću. Zadatak 1. i 3. bataljona bio je da zatvore pravac Skakavac — Utinja, 2. bataljon pravac Vukmanić — Mandić-Selo — Vojnić, a 4. bataljona pravac Tušilović — Vojnić. Tako se 5. brigada sa ukupno oko 1.000 boraca našla na širokom frontu ispred znatno jačih snaga glavne grupacije 7. SS divizije »Princ Eugen«.

15. brigada je 20. januara oko 20 sati stigla usiljenim maršem iz rejona sela Cvitović u s. Budačku Rijeku. Po dolasku u Budačku Rijeku u rejon zaselaka Martino vi ći i Maćešići brigada je zaustavljena radi kraćeg odmora i procjene situacije. 1. bataljon 4. brigade bio je u pokretu iz Veljuna prema Krnjaku u zaselak Srdići. Kordunaški NOP odred (— jedan bataljon) nalazio se na položajima na pravcu Barilović — Krnjak, a jedan bataljon kraj sela Kamenica na pravcu Ogulin — Slunj; 6. primorsko goranska brigada još uvijek je bila u rejonu Saborskog, a 14. primorsko-goranska brigada u rejonu s. Kunić kraj Plaškog.

7. SS divizija »Princ Eugen« 20. januara krenula je sa naznačenih polaznih položaja u napad. Njena desna, glavna grupacija prešla je u napad u četiri kolone: prva kolona na pravcu Skakavac — Utinja — Vojnić kolodvor; druga na pravcu Vukmanić — Mandić Selo — Vojnić; treća na pravcu Tušilović — s. Brezova Glava — Okič — Vojnić, i četvrta na pravcu Barilović — Krnjak.

20. januara oko 11 sati njemačka prva, druga i treća napadna kolona krenule su prema položajima 5. brigade

Prva kolona, koja je nastupala na pravcu Skakavac — Utinja duž željezničke pruge, kretala se sporo i u toku dana nije izbila pred položaje 3. i 1. bataljona 5. brigade. Budući da je pao mrak, ova kolona se neopaženo provukla prugom između 3. i 1. bataljona, izbila u Utinju, produžila marš k Vojnić kolodvoru, a odatle preko Biljega prema Vojniću. Tako 3. i 1. bataljon nisu imali sudar s njemačkim jedinicama prvog dana ofenzive. Nijemci su se uspjeli neopaženo provući duž pruge zbog toga što je četa 3. bataljona, koja je trebalo da zatvori prugu i put Udbina — Utinja s osloncem na jedinice 1. bataljona što su bile na položajima na Klipinu brdu i zaseoku Zjače, zaposjela položaj kraj utinjske crkve, daleko od pruge i jedinica 1. i 3. bataljona. Prema iskazima očevidaca, civila, ova kolona je bila u bijelim ogrtačima tako da se zbog snijega i sumraka mogla uočiti samo iz neposredne blizine. Zbog prodora ove kolone prema Vojniću Štab 8. kordunaške divizije izdao je, oko 23 sata, naređenje štabu 5. brigade da 1. i 3. bataljon prebaci u selo Vojišnicu i. da iznenada, s boka i leđa, napadnu neprijatelja.[21] Ovaj napad nije ostvaren jer je 3. bataljon, pošto je saznao da je neprijateljska kolona prošla Utinju i uputila se prema Vojnić-kolodvoru, krenuo za njom i od sela Vojišnice skrenuo lijevo na obronke Petrove gore. Prvi bataljon ostao je na svojim položajima i tek ujutro 21. januara krenuo je preko Utinje prema Vojniću, gdje se u selu Vojišnica prebacio također na obronke Petrove gore.

20 Isto, 12, dok. br. 43 i 90.

21 Zb. NOR, tom V, K. 12. dok. br. 43 i 90.

20. januara u popodnevnim satima najžešće borbe na frontu 5. brigade vođene su u Mandić-Selu između njemačke kolone koja je nastupala od Vukmanića i 2. bataljona 5. brigade. Jedinice ovog bataljona pružale su brojno nadmoćnijim njemačkim elitnim jedinicama vanredno snažan otpor, nanijele im znatne gubitke i slomile njihova uzastopna tri juriša. Na ovom pravcu dejstvovala je snažna njemačka artiljerija, ali su borci 2. bataljona zadržali bra-

njene položaje. Nijemci su bili prisiljeni da oko 17 sati uvedu u borbu svježe snage i tek su tada, poslije jednosatnog žestokog okršaja, uz podršku jake artiljerijske vatre, uspjeli potisnuti 2. bataljon i zauzeti Mandić-Selo.

Kolona koja je nastupala pravcem Tušilović-selo Okič — Vojnić napala je u 13 sati 4. bataljon 5. brigade. Nijemci, koji su nastupali kroz Babinu Goru imali su bijele ogrtače, radi maskiran ja, a na nogama krpi je ili skije, radi bržeg i lakšeg kretanja po snijegu. Neprijatelj je izvršio silovit juriš nastojeći da u prvom naletu zauzme rejon sela Okič i na taj način ugrozi bok i pozadinu ostalih jedinica 5. brigade. Jedinice 4. bataljona, mada su bile ugrožene s lijevog boka od pravca sela Donji Budački, pružale su snažan otpor i svi pokušaji Nijemaca da ovladaju selom Okič nisu uspjeli. Ni drugi juriš Nijemaca nije imao rezultata. Selo Okič i dalje je ostalo čvrsto u rukama 4. bataljona, a Nijemci su bili prisiljeni povući se, prema selu Brezova Glava i Tušiloviću.

Drugi i 4. bataljon zbog prodora Nijemaca od Ubinje preko Vojnić-kolodvora prema Vojniću i od Barilovića i Tušilovića prema Krnjaku, morali su se povući u šumu Loakunju.

Obaviješten o situaciji, Štab 8. kordunaške divizije je naredio da se cijela 5. brigada povuče prema Vojniću radi organizacije odbrane.[22]

U borbama koje je vodila 5. brigada 20. januara 1943. kraj Mandić-Sela i sela Okič Nijemci su imali 30 mrtvih i 35 ranjenih vojnika i starješina. Gubici brigade (2. i 4. bataljon) iznosili su 2 mrtva i 7 ranjenih.

Kolona na pravcu Barilović — Krnjak počela je s napadom u 04,00 sati 20. januara, prešla rijeku Koranu preko mosta, koji nije bio porušen, i prodrla u Kosijersko Selo, gdje se sukobila s jednim vodom Kordunaškog NOP odreda. Oko 10 sati vod je bio odbačen prema šumi Skradska Gora, pa je tako dalje nastupanje neprijatelja na tom pravcu bilo neometano od strane naših jedinica. Neprijatelj je to iskoristio i produžio brzo napredvanje u pravcu Krnjaka. Istodobno neprijatelj je nadirao na pravcu Tušilović — Krnjak.

Štab 8. kordunaške divizije, saznavši o prodoru neprijatelja od Barilovića, naredio je 1. bataljonu 4. brigade, koji je bio stigao u zaselak Srdići, da krene u susret neprijatelju i da ga napadne u desni bok, a 4. bataljonu 5. brigade da jednom četom, koju će usiljenim maršem iz sela Okiča prebaciti ka selu Donjem Budačkom, napadne neprijatelja u lijevi bok i da ga, u sadejstvu s 1. bataljonom 4. brigade, razbije i odbaci.[23] Ostale snage 5. brigade imale su zadatak da sačekaju neprijatelja na bliskim odstojanjima i, poslije vatrenog udara, u pogodnom trenutku da pređu u protivnapad i odbace ga. Neprijatelj je, u međuvremenu, zauzeo selo Donji Skrad, a 1. bataljon 4. brigade nije stigao izvršiti bočni napad, nego je kod zaselka Dugog Dola preduzeo napad s fronta. Nijemci su, pored pješadije i artiljerije, u borbu ubacili i konjički eskadron, koji je obuhvatnim napadom prijetio 1. bataljonu opkoljenjem. Kako

22 Isto, U, dok. br. 172.

23 Zb. NOR, tom V, K. 12, dok. br. 90.

nije dobio pomoć od 4. bataljona 5. brigade, 1. bataljon 4. brigade je, poslije tročasovne borbe, bio prisiljen na povlačenje prema selu Podgorju,[24] a neprijatelj je nastavio napredovanje prema Krnjaku. Dijelovi 4. bataljona 5. brigade nisu ni preduzeli napad s istoka jer su kod sela Okiča vodili oštre borbe s njemačkom kolonom koja je nastupala od Cerovca.[25]

Tako je kolona koja je nastupala od Barilovića prvog dana ofenzive oko 16 sati zauzela Krnjak. Prema Krnjaku istovremeno je nadirao neprijatelj od Tušilovića. Glavnina ovih snaga zanoćila je u Krnjaku, a njena prethodnica izbila je na liniju Blagoj ević-brdo {t. 229) — zaselak Sipići u Budačkoj Rijeci — brdo Čukur. Time su bili ugroženi lijevi bok i pozadina 5. brigade i prijetila je opasnost da slobodna teritorija Korduna bude presječena na dva dijela.

Petnaesta brigada nakon kraćeg odmora i priprema u selu Budačka Rijeka, gdje je stigla 20. januara oko 20 sati, krenula je u dvije kolone prema Krnjaku. Desna kolona, koju je sačinjavao 1. bataljon (komandant Miško Breberina, politički komesar Milić Napijalo), od zaselka Martinovići trebalo je da nastavi pokret prema zaselku Sipići — raskrsnica puteva Krnjak — Slunj i Krnjak
— Vojnić, jer se u tome rejonu očekivao sukob s neprijateljem. Lijeva kolona, koju je sačinjavao 3. bataljon (komandant Mile Ljepović, politički komesar Simo Livada), trebalo je da krene od zaselka Maćešića prema Blagojević-brdu (t. 229), na kome je očekivan sukob s Nijemcima. Drugi bataljon (komandant Nikola Basara, politički komesar Branko Mamula) i mitraljeska četa brigade bili su u brigadnoj rezervi i nastupali su putem Veljun — Krnja'k. Štab brigade i prištapske jedinice nalazile su se iza 2. bataljona.

Prvi kontakt s neprijateljem uspostavila je 1. četa 1. bataljona u zaselku Sipići. Na nju je iznenada otvorena jaka pješadijska vatra s položaja oko raskrsnice puteva u selu Budačka Rijeka. Za kratko vrijeme četa se sredila, izvršila juriš i protjerala Nijemce iz zaselka Sipići. Treći bataljon, koji je nastupao lijevo od puta Veljun. — Krnjak, naišao je ‘na jedan vod Nijemaca na Blagojević-brdu. Neprijatelj je otkriven na vrijeme i štab bataljona izdao je naređenje iza napad s dvije čete na Blagoj ević-brdo. Neprijatelj se nakon prvog naleta ovih dviju četa povukao prema raskrsnici puteva u selu Budačka Rijeka. Istog dana (20. januara) oko 21,30 sati 15. brigada sa svojim 1. i 3. bataljonom izvršila je napad na njemačke jedinice na k. 132 i raskrsnici puteva Krnjak — Slunj i Krnjak — Vojnić. Nijemci su iz kuća i zidina zapaljenih zgrada pružili žilav otpor i štab brigade je, nakon polučasovne borbe, naredio da se prekine napad. Jedinice 15. brigade povučene su na odmor: 1. bataljon u zaselak Martinovići; 2. bataljon, štab brigade i prištapske jedinice u zaselke Sljepčevići i Maćešići, a 3. bataljon u zaselke Maćešići i Mrkići, zapadno od puta Veljun — Krnjak. Nijemci su prenoćili 20/21. jnnuara u Krnjaku i na raskrsnici puteva Krnjak — Veljun i Krnjak — Vojnić.

U borbama koje je vodila 15. brigada 20. januara 1943. godine u selu Budačka Rijeka Nijemci su imali 15 mrtvih i ranjenih.

Brigada je imala 5 mrtvih i 5 ranjenih.

Između rijeka Korane i Mrežnice, prema Perjasici, nastupali su slabiji dijelovi neprijatelja radi zaštite boka glavnih snaga 7. SS divizije »Princ Eugen«.

24 zbornik, I. Perić, Borbe 6. kordunaške divizije u IV neprijateljskoj ofanzivi, Vojnoistorijski glasnik br. 2/1952.

23 Zb. NOR, tom V, K. 12, dok. br. 90.

Jedna četa 2. bataljona Kordunaškog NOP odreda uporno je zadržavala ove neprijateljske jedinice. U toku noći 20/21. januara četa se prebacila preko rijeke Korane u sastav glavnine.

Dvadesetog januara 1943. desna, glavna grupacija 7. SS divizije »Princ Eugen« izbila je svojim prednjim dijelovima pred Vojnić i u selo Budačka Rijeka kod Krnjaka ostvarivši dnevni tempo napada svega 10—15 km. Istog dana, lijeva, pomoćna grupacija 7. SS divizije »Princ Eugen« prešla je rijeku Kupu i do noći, bez otpora, zaposjela liniju s. Ilovačak — s. Bučica — s. Slatina.[26]

Budući da je bilo. jasno da je neprijatelj poduzeo opću ofanzivu, Glavni štab NOV i PO Hrvatske je istog dana, u skladu s naređenjem Vrhovnog štaba NOV i POJ. naredio štabu II operativne zone da svim snagama poduzme napad na prugu Zagreb — Karlovac i da vrši što jači pritisak prema Karlovcu. Istodobno je i štabu 3. operativne zone naredio da svim snagama napadne prugu Beograd — Zagreb.[27] Glavni štab je stavio na raspolaganje 1. hrvatskom korpusu 6. i 14. primorsko-goransku brigadu, kojima je naređeno da se usiljenim maršem prebace na Kordun — 6. brigada u s. Veljun, a 14. brigada u s. Primišlje. Za obezbjeđenje pravca Plaški — Saborski — Drežnik-grad zadržan je u Saborskom jedan bataljon 6. brigade.[28]

b) *Borbena dejstva i aktivnosti 21. januara*

Nijemci su oko 04 sata 21. januara iz Vojišnice ušli u Vojnić. Po. naređenju Štaba 8. kordunaške divizije 2. i 4. bataljona 5. brigade istog dana u zoru povukli su se prema Vojniću i zaposjeli položaje za odbranu istočne padine šume Debela Kosa — Ledenik — s. Radulovići — s. Vratnik. Po pristizanju u sastav brigade, 3. bataljon je zaposjeo liniju k. 228 (brdo Čukur) — zaselak Napijalo južno od Vojnića, a 1. bataljon je obrazovao divizijsku rezervu u rejonu s. Prisjetka. Zadatak brigade je bio da sprečava nastupanje neprijatelja na pravcima Vojnić — Velika Kladuša i Vojnić — Krnjak preko Vratnika. U toku 21. januara na frontu 5. brigade bdio je relativno zatišje. Nijemcima je trebalo vremena da se konsoliduju poslije borbi i gubitaka koje su imali prethodnog dana. Iz Karlovca su pristizale svježe jedinice i pozadinske ustanove. Tako je cio dan bio iskorišćen za pripreme dejstava narednih dana. Jedinice i štabovi 5. brigade, koristeći privremeno zatišje, analizirali su borbe prethodnog dana, posebno taktičke postupke Nijemaca i izvukle određena iskustva za naredna borbena dejstva.

Noću 20/21. januara jedinice 15. brigade zaposjele su za odbranu slijedeće položaje: 2. bataljon s. Svinjarica (Partizansko Žarište); 1. bataljon zaselak Martinovići, i 3. bataljon s. Padežani. 1. bataljon 4. brigade, koji je bio pridodat 15. brigadi, zaposjeo je položaje na lijevom krilu u rejonu Podgorje. Zadatak 15. brigade bio je da zatvori komunikaciju Krnjak — Slunj. Toga dana i na frontu 15. brigade bilo je zatišje. Nijemci su dovlačili izKarlovca nove snage i pozadinske dijelove pripremajući se za dejstva narednog dana znatno jačim snagama. Ovaj privremeni predah dobro je došao premorenoj 15. brigadi da se odmori i pripremi za dalja dejstva. Održani su sastanci štabova

20 Isto, 11, dok. br. 168; II, 7, dok. br. 143.

27 Isto, U, dok. br. 62.

28 Isto, dok. br. 117; 13, dok .br. 35; n, 7, dok. br. 40.

i konferencije jedinica na kojima su, kao i u 5. brigadi, sređena iskustva iz borbi prethodnog dana i analizirana taktika napada njemačkih jedinica.

Dva bataljona Kordunaškog NOP odreda su se prikupila između rijeka Korane i Mrežnice sa zadatkom da zatvore pravac prema s. Perjasici i od Ogulina prema Slunju.[29]

Lijeva, pomoćna grupacija 7. SS divizije »Princ Eugen«, produživši nastupanje 21. januara, bez otpora je izbila pred liniju s. Slavsko Polje — Vrginmost.[30] Kao što je poznato, na pravcima nastupanja ove grupacije nije bilo naših jedinica.

Ovog dana je od Ogulina počela napad talijanska borbena grupa »Fabri«. Njena lijeva kolona (74. puk »Lombardija«) izbila je pred selo Kamenicu, gdje ju je zadržala četa Kordunaškog NOP odreda; desna kolona (137. legija »crnih košulja«), ojačana četom tenkova, nastupala je prema Plaškom u susret dijelovima divizije »RE«, koji su s juga nastupali prema Plaškom.[31] Istog dana uveče 14. primorsko-goranska brigada prebacila se u selo Primišlje.[32]

Nijemci su bili iznenađeni otporom koji su pružale jedinice 5. i 15. brigade u toku 20. januara, njihovi prednji dijelovi pretrpjeli su znatne gubitke, trebalo je dovesti svježe snage iz Karlovca i pozadinske ustanove, te su bili primorani da 21. januara ostanu ma liniji koju siu zauzeli prethodnog dana i pripreme se za nastavak operacije narednog dan. Prema planu operoije »Vajs«, prednji dijelovi desne, glavne grupacije 7. SS divizije »Princ Eugen« trebalo je da se spoje s prednjim dijelovima 717. njemačke divizije u s. Vrtače (između Bihaća i Bosanskog Petrovca), koji su nastupali pravcem Sanski Most — Ključ — Bosanski Petrovac — s. Vrtoče. Međutim, njeni prednji dijelovi toga dana zanoćili su kraj Vojnića i Krnjaka, svega 15—20 km od svojih polaznih položaja s kojih su posli u napad 20. januara.

c) *Borbena dejstva 22. januara*

Ujutro 22. januara jedinice 5. brigade nalazile su se na položajima koje su zaposjele prije podne 21. januara. U toku dana njemačka kolona jačine oko 300 vojnika pokušala se probiti od Krnjaka preko Vratnika i spojiti sa snagama u Vojniću. Neprijatelja je sačekao na bliskom odstojanju 4. hataljom 5. brigade kraj sela Vojnički Grabovae i snažnom plotunskom mitraljeskom i pušćanom vatrom slomio j*uriš Nijemaca i odbacio ih, poslije dvosatne borbe, na polazne položaje. Tako je spriječeno spajanje njemačkih jedinica koje su se nalazile u rejonu Vojnića rejonu Krnjaka i Budačke Rijeke. U toj borbi neprijatelj je imao 10 mrtvih, a jedinice 4. bataljona 1 mrtvog i 2 ranjena. I ovoga puta 4. bataljon je ponovio podvig od 20. januara u borbi kraj Okiča. Na ostalom frontu 5. brigade neprijatelj ni ovog dana nije vršio veća napadna dejstva. Zbog prodora neprijatelja prema Veljunu na pravcu odbrane 15. brigade, po naređenju štaba divizije, 5. brigada se povukla na prostoriju s. Slivnjak, s. Mračaj, s. Grobnik.[33]

29 Isto.

30 Isto, U, dok. br. 187.

31 Isto, dok. br. 171.

32 Isto, 12, dok. br. 171, 175, 176.

33 Isto, 12, dok. br. 43 i 90.

Jedinice 15. brigade nalazile su se na položajima koje su zaposjele 20/21. januara. Glavne snage desne grupacije 7. SS divizije »Princ Eugen« počele su oko 08 sati s napadom iz rejona Kmjaka u tri kolone na položaje 15. brigade. Glavna kolona nastupala je u zahvatu puta Krnjak — Veljun, druga kolona prema selu Svinjarici (Partizansko Žarište), a treća pravcem Krnjak — zaselak Sipići — zaselak Martinovići — Gornji Budački. Zadatak ovih njemačkih snaga je bio da što prije ovladaju položajima 15. brigade, odbace njene jedinice i produže nastupanje preko Veljuna prema Slunju. Veoma žestoke borbe vodile su se između 1. i 2. bataljona i njemačkih jedinica na liniji sela Svinjarica — zaselak Martinovići. Sva nastojanja Nijemaca da što prije probiju odbranu brigade ostala su bez rezultata. Oko 12 sati Nijemci dovlače pojačanja u artiljeriji i minobacačima[1], čije su se granate sručile na položaj 1. bataljona u zaseoku Martinovići i Sljepčevići. U zaseoku Sljepčevići, gdje se nalazio Štab 15. brigade, poginuo je od mine Branko Bekić, politički komesar brigade i član polit-odjela brigade Marko Lubarda, a ranjen u glavu Nikola Vidović, komandant brigade (koji i dalje ostaje da komanduje svojim jedinicama). Oko 13 sati Nijemci su obilaznim manevrom ugrozili desni bok brigade. Zbog toga je Štab Brigade odlučio da se 2. bataljon iz rejona Svinjarice povuče na položaj u rejon Gornji Budački, a 1. bataljon iz rejona Martinovići prema Zagorju kraj Veljuna radi sprečavanja daljeg nastupanja njemačke glavne kolone koja je u to vrijeme prodrla između lijevog krila brigade i 1. bataljona 4. brigade i zauzela selo Zagorje.

Njemačka glavna kolona koja je nadir ala duž puta Krnjak — Veljun bila je stalno bočno napadana od strane 3. ^bataljona 15. brigade i 1. bataljona 4. brigade. Unatoč brojne nadmoćnosti u ljudstvu, koje je bilo» podržano artiljerijom i oklopnim kolima, ova kolona je sporo napredovala i tek nakon pet sati borbe uspjela je zauzeti selo Zagorje kraj Veljuna. Na spori tempo nastupanja ove kolone ultjecalo je i to što su njemačke dvije pomoćne kolone, koje su napadale istočno od puta Krnjak — Veljun, bile zaustavljene od strane 1. i 2. bataljona 15. brigade. Njemačke 'snage koje su ovoga dana nastupale na pravcu Krnjak — Veljun zanoćile su 22/23. januara u Zagorju i Gornjem Budačkom. Novu liniju odbrane kraj Veljuna organizovala je 15. brigada, ojačana 1. bataljonom 5. brigade.

Lijeva grupacija 7. SS divizije »Princ Eugen« izbila je toga dana na liniju Vrginmost »— G. 'i D. Čem,emica — Topusko. Borbena grupa »Fabri« je odbacila dijelove Kordunaškog NOP odreda preko rijeke Korane. Njena dva bataljona lijeve kolone su izbila pred selo Totinjski Tržić, a njena desna kolona se orijentisala prema selu Tobolići, pošto se prethodno u rejonu Plaškog spojila 6 lijevim krilom talijanlske divizije »Re«.

d) *Borbena dejstva 23. januara*

Pošto je 22. januara glavna grupacija 7. SS divizije »Princ Eugen« potisla 15. brigadu i 1. bataljon 4. brigade na pravcu Krnjak — Veljun i izbila u selo Zagorje i Gornji Budački. Štab 8. Kordunaške divizije je naredio da 5. brigada u toku noći 22/23. januara zaposjedne sljedeće položaje: 2. bataljon u rejonu s. Klokoč, 3. bataljon u rejonu s. Dunjak, 1. bataljon u rejonu s. Kestenovac i 4. bataljon u rejonu ,s. Glinice. Brigada je imala zadatak da spriječi brz prodor neprijatelja u pravcu Cetingrada. Pokret je završen u 04.00 sata 23. januara.

Kada je 3. bataljon izlazio na položaj Štab bataljona je obaviješten da je kolona Nijemaca u pokretu od sela Miholjskog prema selu Dunjaku. Štab Bataljona diže jedinice sa zaposjednutih položaja, izdaje naređenje za pokret i nešto sjevernije od Dunjaka postavlja zasjedu na putu Dunjak — Miholjsko. Planski se propušta prethodnica i kada je glavnina ušla u zasjedu, na znak komandanta bataljona otvorena je vatra uz upotrebu ručnih bombi. Izvršen je silovit juriš. Nijemci su bili iznenađeni i pretrpj,eli su znatne gubitke (30 mrtvih). Zaplijenjen je 1 mitraljez, 1 puškomitraljez, 4 automata, 7 pušaka i '5.000 metaka. Sve što je ostalo na bojištu nije moglo biti pokupljeno jer su Nijemci veoma brzo uputili bataljon pješadije koji je izvršio juriš i 3. bataljon je bio prisiljen da se povuče južno- od Dunjaka. Ovo je bio najveći uspjeh 3. bataljona u dotadašnjim borbama s Nijemcima.

Poslije prodora Nijemaca prema Veljunu Štab 8. kordunaške divizije namjeravao je da noću 22/23. januara svim snagama poduzme protivnapad, ali je kasnije odustao, jer je Štab 1. hrvatskog korpusa odlučio da se 8. divizija povuče na položaje južno od Slunja. U toku noći su stigla u Veljun dva bataljona 6. primorsko-goranske brigade (jedan bataljon ostao je kraj Saborskog, a jedan kraj Slunja) i smijenila 15. brigadu, koja se povukla u selo Cvitovići kraj Slunja. Istodobno se 1. bataljon 4. brigade povukao u selo Srpski Blagaj iza 6. brigade, a 1. bataljon 5. brigade je upućen u sastav svoje brigade, koja je te noći zaposjela položaje u rejonu Klokoč, Dunjak, Kestenovac, Glinica. 23. januara 15. brigada je bila u pokretu prema sel-u Cvitovići i za vrijeme marša dobila je naređenje od Štaba 8. kordunaške divizije da nastavi marš prema Drežnik-gradu radi odmora. Brigada je bila iscrpljena u toku jednomjesečnih neprekidnih žestokih borbi i dugih marševa.

Pošto je smijenila 15. brigadu, 6. primorskogoranska brigada zaposjela je s 1. i 2. bataljonom položaje kraj Veljuna. Ujutro 23. januara desna, glavna grupacija 7. SS divizije »Princ Eugen« produžila je napad ‘prema Veljunu. Neprijatelj je nastupao u dvije kolone, s- težištem napada na položaj 1. bataljona. Bataljoni 6. brigade pustili su neprijateljske prednje dijelove da uđu u njihov raspored, a potom su ih obasuli snažnom pješadijskom vatrom. Nijemci su pretrpjeli znatne gubitke i povukli su se poslije jednosatne 'borbe. Poslije toga 2. bataljon je svoje desno krilo tako postavio da može uspješno bočno tući neprijatelja kada ovaj ponovi napad. Oko 10 sati, deset aviona u obrušavajućem letu žestoko je bombardovalo položaje 6. brigade. Taj napad je trajao jedan sat i 45 minuta. Uslijedila je i artiljerijska vatra, bilo je jasno da se radi o vatrenoj pripremi i da će Nijemci preći u nov napad. Oko 13 sati Nijemci su poduzeli nov napad i, poslije žestokih okršaja prsa u prsa, u kojima je 1. bataljon imao 21 mrtvog i 28 ranjenih, uspjeli su Odbaciti 6. brigadu prema Velikom Liscu (t. 405). I neprijatelj je pretrpio znatne gubitke. Nijemci su zauzeli Veljun i Srpski Blagaj i uveče istog dana izbili prednjim dijelovima pred Veliki Lisac, ali su protivnapadom odbačeni prema Veljunu.

Lijeva grupacija 7. SS divizije »Princ Eugen« »čistila« je toga dana Petrovu goru, u kojoj nije bilo naših jedinica, osim ranjenika sklonjenih u podzemne objekte, i izbila 8 km južno od linije Slavsko Polje — Vrginmost. Lijeva kolona borbene grupe »Fabri« zauzela je selo Tržić, a desna selo Tobolić i izbila na rijeku Koranu.[84]

34 Zbornik, V, 11, dok. br. 175 i 177.

Na prostoru s. Blata, s. Lička Jasenica još uvijek su se nalazila dva bata^ ljona 1. puka talijanske divizije »Re«, kao i izvjesne ustaško-domobranske snage. Pred tim snagama u rejonu s. Saborski nalazio se samo jedan bataljon 6. primorsko-goranske brigade, Štab 1. hrvatskog korpusa je ocijenio da bi te snage, dejstvom preko s. Močila prema Slunju i preko s. Poljanka i Drežnik-grada, mogle ugroziti pozadinu naših jedinica sjeverno od Slunja, koje su inače bile izložene pritisku višestruko nadmoćnijih snaga 7. SS divizije »Princ Eugen« sa sjevera i opasnosti od bočnog udara 'borbene grupe »Fabri« od sela[1] Tobolića. Zato je još noću 22/23. januara odlučeno da se glavne snage 8. kordunaške divizije povuku na prostoriju Rakovice, s. Močila, Drežnik-grad, da se jedinice srede i organizuju odbranu na pravcu Bihać — Slunj. Jedan bata-^ ljon 6. primorsko-goranske brigade trebalo je uputiti u rejon s. Poljanka, radi obezbeđenja pozadine ovih snaga, a 5. brigadu 8. kordunaške divizije prema Velikoj Kladuši da u sadejstvu s jedinicama 7. banijske divizije štiti pravac Velika Kladuša — Bihać.

Ujutro 23. januara, Štab 1. hrvatskog korpusa je naredio Štabu 8. kordunaške divizije da se jedinice koje su se nalazile sjeverno od Slunja odmah povuku na naznačene položaje, a 5. brigada da se usmjeri prema Velikoj Kladuši i stavi pod komandu Štaba 7. banijske divizije.[33]

e) *Borbena dejstva 24. januara*

U skladu s naređenjem 1. hrvatskog korpusa od 23. januara 6. primorsko-goranska brigada je poslije borbe kraj Veljuna 24. januara u 00.30 sati počela povlačenje i do 09,00 sati njena dva bataljona su se prikupila u rejonu s. Močila, gdje je stigla i 14. primo rsko-goranska brigada; 4. bataljon 6. primorsko--goranske brigade prebacio se u s. Poljanak; 15. brigada se povukla u rejon Drežnik Grada; 1. bataljon 4. brigade, koji je imao zadatak da štiti povlačenje ostalih snaga, stigao je u rejon s. Jarka, a 5. brigada se postavila za odbranu prijelaza u okuci rijeke Gline na pravcu Velika Kladuša — Cetingrad.

Budući da je 5. brigada izašla iz sastava 8. kordunaške diVizije i privremeno pridodata 7. banijskoj diviziji, a 4. brigada bez 1. bataljona i dalje se nalazila na Zumberku, u sastavu 8. kordunaške divizije ostale su samo 15. brigada i 1. bataljon 4. brigade s divizijskim prištapskim jedinicama koji su zajedno s 6.' i 14. primorskogoranskom brigadom i '3. bataljonom Kordunaškog NOP odreda operisali na pravcu Bihać — Slunj. Radi bolje koordinacije i lakšeg rukovođenja ovim jedinicama Glavni štab NOV i PO Hrvatske donio je 25. januara odluku da se od njih formira operativna grupa pod komandom Operativnog štaba za Kordun.

Dvadeset četvrtog januara 1943. napuštena je odbrana Slunja, a istog dana do 17 sati neprijatelj je izbio na liniju: s. Nikšić (5 km sjeverozapadno od Slunja) — s. Glinica — s. Maljevac — Velika Kladuša. Lijeva grupacija 7. SS divizije, prešavši prethodnog dana Petrovu goru, desnim krilom je zauzela s. Široku Rijeku, a lijevim izbila kraj sela Peme i u rejonu Topuskog se povezala s desnim krilom 369. legionarske divizije, koja je operisala na Baniji. 25. januara 'talijanska borbena grupa »Fabri« zauzela je s. Primišlje i uspostavila kontakt s jedinicama 7. SS divizije u rejonu Slunj.[36]

35 Isto, dok. br. 74; 12, dok. br. 43 i 90.

36 Isto, 11, dok. br. 197.

U periodu od 23. do 29. januara vođene su borbe sa 7. SS divizijom na pravcu Slunj — Bihać, koji je njena desna, glavna kolona zauzela u 16,00 sati 29. januara. Lijeva, pomoćna kolona 7. SS divizije i 369. legionarska divizija izbile su 30. januara na rijeku Unu: Bihać — Bosanska Krupa — Otoka. Time su završene desetodnevne borbe na Kordunu i Baniji u toku operacije »Vajs 1« prve etape 4. neprijateljske ofanzive. Umjesto da 20. januara •— prvog dana operacije, 7. SS divizija »Princ Eugen« svojim prednjim dijelovima zauzme Bihać, kako je to bilo planirano, ona je to (Ostvarila tek desetog dana, i to poslije velikih i teških gubitaka, a da pritom nijedna naša jedinica nije bila opkoljena ni uništena. Na taj način osujećen je i planirani brzi prodor iz Bihaća prema Bosanskom Petrovcu, propalo je okruženje naših glavnih snaga na jedinstvenoj slobodnoj teritoriji, i osujećena je zamisao neprijateljske 4. ofanzive u cjelini.

Stanje i aktivnosti poslije operacije »Vajs 1«

Neprijatelj je duž pravaca nastupanja uništavao ono što u ranijim ofanzivama nije bilo uništeno. Ipalk, šteta koja je nanesena u toku oVe ofanzive mnogo je manja od onih koje su nanesene u zimu 1941/42. i u proljeće 1942. godine. Razlog za to je što više nije bilo mnogo toga za uništavanje, jer je već do tada na teritoriji kotara Vojnić bilo uništeno 65°/o domova i što su Nijemci nastupali u kolonama duž puteva, beiz »pročešljavanja« terena između pravaca nastupanja. Isto tako broj žrtava civilnog stanovništva u toku ofanzive bio je neznatan, jer se stanovništvo, poučeno ranijim iskustvima, pravovremeno sklanjalo u stranu s pravaca nastupanja njemačkih kolona, a jedan dio, mada znatno manji, povlačio se ispred neprijatelja u pozadinu naših jedinica. U selu Slunjski Moravci kraj Skakavca Nijemci su strijeljali 23, a u Vukmaniću dva građana — svi hrvatske nacionalnosti. Spaljeo je nekoliko kuća u hrvatskim zaselcima Devčićima kraj Utinje i Jojićima kraj Skakavca. Na ostalim dijelovima kotara Vojnić najviše su stradala sela na teritoriji općine Krnjak, a potpuno je uništeno selo Miholjsko na teritoriji općine Vojnić. Opljačkane su manje količine hrane, jer ju je 'stanovništvo sklonilo u zemunice pripremljene još u toku ljeta 1942. godine. Jedino je uništen dobar dio stočnog fonda, koji je tada, inače, bio malen.

' U toku ove ofanzive najveći dio stanovništva sklanjao se u stranu od puteva kojima su se kretale njemačke kolone i ostao je u pozadini neprijatelja. Po prolasku Nijemaca vraćao se svojim kućama. Postojala je direktiva da se stanovništvo zabacuje iza fronta i da se ne povlači prema Lici i Bosni. Tako je dobar dio naroda, koji je prvog i drugog dana ofanzive krenuo ispred neprijatelja, bio vraćen od strane organa vlasti, jedinica i organa vojno-pozadinskih vlasti i jedinica 8. kordunaške divizije, kroz međuprostore njemačkih kolona. Manji dio stanovništva s teritorije kotara Vojnić otišao je u sjeveroistočni dio Like i u Bosnu preko Bihaća i Bosanskog Petrovca. Treba reći da je vraćanje naroda u pozadinu neprijateljskih snaga bilo veoma teško, jer je to bio prvi put da sve partizanske jedinice napuštaju Kordun, izvršavajući borbene zadatke prema planu Vrhovnog štaba NOV i POJ i da narod ostaje bez zaštite. Kasnije se pokazalo da 'je lokalna samoinicijativa vraćanja naroda bila višestruko korisna i opravdana. Narod je izbjegao patnje koje su pretrpjele naše

izbjeglice, bio je olakšan manevar naših jedinica pri izvođenju borbenih dejstava, a domobr a nsko-us t aške jedinice više nisu imale snage da uspostave svoje garnizone i da ubijaju, pale i pljačkaju, kao što su to radile u toku ranijih ofanziva i napada na slobodnu teritoriju.

Ofanziva je na teritoriji Korduna, a time i kotara Vojnić, u izvjesnoj mjeri narušila organizaciju narodne vlasti i drugih organizacija narodnooslobodilačkog pokreta i njihovo funkcioniranje. Neki članovi rukovodstava su se povukli sa svojih teritorija u Liku i Bosnu, a mnogi su se priključili vojnim jedinicama i ostali u njihovim sastavima. Tako je za neko vrijeme bio* poremećen, a negdje i prestao rad .naših organizacija. Tome je mnogo doprinijelo i to što su se i vojno-pozadinslki organi vlasti povlačili ispred neprijatelja sve do sjeveroistočnog dijela Like, odnosno Lapačke kotline. Zato se kod manjeg dijela naroda pojavio osjećaj napuštenosti. Ti pojedinci nisu znali da su sve kordunaške jedinice vodile borbena đejstva u sklopu jedne od najvećih naših operacija, i to. u interesu glavnine NOV i POJ, prema planu Vrhovnog štaba i maršala Tita. 8. divizija je uvijek mogla da se zabaci iza nastupajućih njemačkih kolona i da ostane na Kordunu. Međutim, njen zadatak je bio da upornom obranom na pravcu Karlovac — Bihać sprečava brz prodor Nijemaca, jer bi njihov prodor u Bihać i, dalje, prema Bosanskom Petrovcu imao negativne strategijske posljedice za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe u Jugoslaviji. Unatoč svemu, zahvaljujući iskustvu, organizovanosti i velikim naporima, NOO-i i druge organizacije NOP su, u toku ofanzive, izvršili teške ,komplikovane i odgovorne zadatke. Oni su upućivali stanovništvo kako se sklanjati od neprijatelja, raspoređivali izbjeglice po kućama, osiguravali prevoz ranjenika i organizirali ishranu vojske.

Poslije završetka njemačke operacije »Vajs 1« na cijelom Kordunu, pa i na teritoriji kotara Vojnić, koji je najviše stradao, trebalo je sanirati posljedice ofanzive i savladati još teže probleme do kojih je došlo nakon ofanzive.

Trebalo je smjestiti porodice koje su ostale bez domova i organizirati ishranu onih čija je imovina uništena, trehalo je prihvatiti izbjeglice iz kotara Vrginmost i Banije, koj/e su ostale na teritoriji 'kotara Vojnić.

Prioritetan zadatak bio je uspostavljanje donekle poremećenog sistema narodne vlasti, partijskih i drugih organizacija NO pokreta. U toku ofanzive prestala je raditi Komisija za organizaciju vlasti na Kordunu, te je bilo neophodno formirati tijelo koje će objedinjavati i koordinirati rad NOO-a pa ije 11. marta 1943. godine u selu Gornji Budački formiran Privremeni Okružni N00 za Kordun, čije su djelatnosti bile: ekonomija, socijalna politika, prehrana, prosvjeta, propaganda i zdravstvo. Do tada su bili popunjeni seoski, cpćinski i kotarski NOO-i i stavljeni u punu mobilnost na svojim područjima. Pri NOO-ima formirane su prehrambene komisije i komisije za organizaciju proljetnih radova.

Povratak izbjeglica iz Like i Bosne kućama i prelazak izbjeglica preko teritorije kotara Vojnić za kotar Vrginmosit i Baniju nametnuli su pred organe vlasti, društveno-jpolitičke organizacije i organe vojno-pozadins'ke vlasti dva krupna zadatka. Trebalo je izbjeglice prihvatiti, smjestiti i organizsati njihovu ishranu. Trebalo je organizovati logore za prihvat, ishranu i upućivanje njihovim kućama. U selu Kuplensko organizirana je prolazna kuhinja i logor za prihvatanje izbjeglica. Na Kordunu je zavladala epidemija pjegavog i trbušnog tifusa, kao i drugih zaraznih bolesti (svrab, kraste, čirevi i razne

lupaie). S pravom se može kazati da je savladavanje širenja tifusa i zdravstveno zbrinjavanje Oboljelih od tifusa bio jedan od najtežih zadataka koje su rješavali organi narodne vlasti i druge organizacije narodnooslobodilačkog pokreta. Formirane su zdravstvene sekcije ipri NOO-ima. Obrazovane su zdravstvene ekipe opremljene partizanskim buradima, četkama za krečenje i priborom za šišanje. NOO-i su pokrenuli široku akciju za palj,enje krečana, krečenje kuća, kopanje i uređenje nužnika, uređenje izvora vode, kao i niz drugih mj,era radi sprečavanja širenja tifusa. Počeli' su raditi i kursevi Za bolničare. Na Kordun su u bolnice i na oporavak u proljeće počeli pristizati i borci-tifusari iz 8. kordunaške divizije. Zato su se pri postojećim bolnicama formirali posebni odjeli u koje su primani na liječenje i oporavak oboljeli od tifusa. U ovu su se akciju posebno uključivale žene i omladina, čiji je doprinos uspješnom savladavanju ovog opasnog »neprijatelja« bio od neprocjenjivog značaja. Samo na teritoriji kotara Vojnić umrla je od tifusa 1.261 osoba.

Naredni krupan zadatak 'bio je organizacija i obavljanje proljetnih radova i sjetva. Da bi se ovaj posao na vrijeme i uspješno izvršio u tako teškim uslovima, pri NOO-iima formirane su ^komisije za sjetvu. Trebalo je mnogo napora da bi se provela u djelo parola »nijedan komad zemlje nie smije ostati (neobrađen«. Organizovane su nove kovačnice za opravku poljoprivrednog alata, formirane su radne jedinice — vodovi, čete i bataljoni, održavani su tzv. »pogledni sajmovi« na kojima su seljaci prepoznavali svoju stoku, nabavljeno je sjeme itd. Savladavajući nepogode u pogledu ishran,e, pomanjkanja 'zaprežne stoke, poljoprivrednog alata i sjemena, savladavajući epidemiju tifusa, NOO-i su uz pomoć žena i omladine uspjeli obraditi velike površine zemlje i obaviti proljetne radove 1943. godine na vrijeme. Bilo je organizovano takmičenje omladine Korduna i Like za prelaznu zastavu USAOH-a. U junu je formirana omladinska radna brigada. 28. juna prelazna zastava USAOH--a pripala je omladini kotara Vojnić kao najboljoj i najaktivnijoj u Hrvatskoj.[1] Uloženi su veliki napori da se organizovano i pravovremeno obavi žetva, spremi žito i dovrši kosidba. Žetva se obavljala uz parolu »Ni zrno žita okupatoru«. Na ovim poslovima prvenstveno su se angažovale omladinke i žene. Omladinske radne jedinice imale su zadatak da najprije požanju žito na tzv. poluoslobođenoj teritoriji, jer je postojala realna mogućnost đa to obavi neprijatelj. Tako je s uspjehom omladina kotara Vojnić požnjela pšenicu u selima od Skakavca prema rijeci Kupi, i to pod vatrom neprijatelja. Ova akcija spada u red najznačajnijih uspjeha i podviga omladine kotara Vojnić. Žetva je obavljena uz zaštitu manjih dijelova Kordunškog NOP odreda. Na cijeloj teritoriji kotara Vojnić žetva i vršidba su obavljene na vrijeme. Za vršidbu bilo je potrebno nabaviti remenje, magnete, svjećice, benzin i petrol ej. Sve je to pravodobno obavljeno uz ogromne napore NOO-a i veliku pomoć organa vojno-pozadinske vlasti. I kosidba je Završena pa vrijeme. Velike količine krmnog bilja pokosile su žene jer su odrasli muškarci bili u vojsci i na drugim dužnostima u organizacijama narodnooslobodilačkog pokreta.

Upo redo s obavljanjem ovih i drugih poslova obnovljen je rad škola, analfabetskih tečajeva, kultumo-prosvjetni život i izdavačka djelatnost. Počeo je raditi i Vojni sud pri Komandi Korđunaškog područja. Tako je u kratkom roku znatno normalizovano stanje na terenu na političkom, gospodarskom, zdravstvenom, socijalnom, propagandnom i prosvjetnom planu.

Sredinom februara 1943. godine na Kordun se vraća iz Like nekoliko čla-

nova Komande područja, s komandantom Milutinom Košarićem — Cikom na čelu. S njima se vratilo oko 2.000 izbjeglica s Korduna i nešto s Banije. Dvadeset osmog februara Komanda područja je održala radni sastanak, kome su prisustvovali predstavnici Okružnog (komiteta 'KPH za Karlovac, članovi Komisije za organizaciju inarodne vlasti na Kordunu i predstavnici kotarskih NOO-a. 'Na tom sastanku raspravljalo se o zbrinjavanju i prehrani Stanovništva, ipa je riješeno' da se formira Prehrambena komisija pri Komandi područja i prehrambene komisije pri kotarskim i općinskim NOO-ima. Uskoro su se na Kordunu vratile jedinice Kordunaškog NOP odreda i svakodnevno su vodile borbe s ustaško-domobranskim jedinicama koje su pokušale da iz garnizona što su držale prije 4. ofanzi.ve i •novouspostavljenih prodru na slobodnu teritoriju radi ubijanja i pljačke stanovništva. Uspostavljenje su komande mjesta i partizanske straže. Zahvaljujući ovim jednicama stanovništvo je u relativnom miru obavilo proljetne radove.

Komanda mjesta Vojnić nalazila se na važnoj raskrsnici, a na njenoj teritoriji bile su Komanda područja, veća skladišta i pekare u Debeloj Kosi, zatim bolnice, štamparija i radionice u Petrovoj gori. Ova komanda mjesta imala je svoju ekonomiju, marveni depo, bačvarske radionice u s. Vojišnici i s. Budačkoj Rijeci, kolarsku radionicu u s. Podgorju, mesnicu i stolarsiku radionicu u Vojniću. Pri komandi mjesta bila je prolazna kuhinja za prolaznike koji su dolazili ili odlazili s Korduna na Baniju, Pokuplje, Zumberak i Slavoniju. Pri komandi mjesta bili su centri veze i relejna stanice. Komanda je imala četu partizanske straže i transportno odjeljenje. Komanda čete je bila u Vojniću, a njene ispostave u sjedištima općina.

U toku juna 1943. godine, nakon uspješne ofanzive u Lici, na Kordun se vratila 8. kordunaška divizija. Njezin dolazak bio je vezan i s obezbjeđenjem žetve na Kordunu. Jedinice 8. kordunaške divizije sredinom juna oslobodile su Cetingrad i Slunj, a u augustu Veliku Kladušu i Topusko. Oslobađanjem ovih mjesta Kordun je bio ponovo slobodan. Time su bile znatno otklonjene posljedice operacije »Vajs 1«, prve faze velike ofanzive na jedinstvenu slobodnu teritoriju Jugoslavije, poznate pod nazivom 4. neprijateljska ofanziva.

Gen. major DRAGAN PAJIĆ

Proleterske i omladinske čete na Kordunu L942.

Formiranje proleterskih jedinica u Hrvatskoj počinje dosta rano. Već 13. januara 1942. u naredbi GSH[1] a na zahtjev Vrhovnog štaba traži se 300 dobrovoljaca u prvu proletersku brigadu. Postavljeni su uslovi da to budu prvenstveno radnici, siromašni seljaci, dobrovoljci, i, po mogućnosti, veći broj Hrvata. Ovi uslovi će činiti poteškoće.

I Zb. NOR, tom V, knj. 3, dok. 14.

U proljeće 1942. godine grupa kordunaških partizanskih odreda narasla je na 9 bataljona i preko 2.500 naoružanih boraca, od kojih nije bilo teško izabrati proletere za proletersku četu, koja je trebala da broji 90 proletera sa 6 puškomitraljeza i vod s tri teška mitraljeza.[2] Ceta se trebala provjeriti u borbama, učvrstiti disciplinu i sve »što ne bude valjalo odstraniti i zamijeniti«. Dvije ofanzive na Petrovu Goru, martovska i majska, neće omesti izvršenje ovoga zadatka, ali će ga donekle izmijeniti (u prvi proleterski bataljon Hrvatske neće biti upućena kompletna četa, nego po dijelovima). Neće biti omogućeno uvježbavanje i najbolji izbor.

Naredbom br. 20. od 13. III 1942. godine komandant Grupe kordunaških partizanskih odreda formira Proletersku četu, pri štabu Grupe u 1. odredu omladinsku četu, u 2. odredu omladinski vod,[3] a naredbom od kraja marta, formiraju se proleterske čete po odredima.[4]

Kako 18. marta počinje ofanziva na Petrovu goru, četa od oko 80 boraca predviđena za 1. proleterski bataljon Hrvatske, s komesarom Hermanom Furlanom i komandirom Vašom Savićem, odlazi u akcije, da bi 7. maja stigla u Korenicu na formiranje bataljona. Za to vrijeme ona se prekaljuje u marševima i borbama. Učestvuje u napadu na Siču, gdje ginu Marko Mrkić iz Knežević-Kose i Bosnić, tramvajac. Učestvuje u borbama kod Plavča-Drage, rušenju pruge kod Blata, maršuju u Škare, gdje se sastaje s goranskom proleterskom četom. Zajedno napadaju ustašku posadu u Lešću.[5] Ceta stiže 7. maja na formiranje proleterskog bataljona. U međuvremenu Vaso Savić, komandir, vraća se na Kordun, a za komandira se postavlja Stevo Mikšić.

Druga grupa, četa od 67 proletera, koju vodi Branko Kresojević, krenula je iz Burića preko Primišlja za Prijeboj. Kod Ličkog Petrovog Sela dobiva zadatak od Štaba 1. brigade Hrvatske, da spriječe prodor Talijana u Prijeboj i Plitvička jezera. Ostaju na položajima u borbi 12 dana, poslije čega odlaze u Korenicu na formiranje proleterskog bataljona. Na Prijeboju im se pridružuje vod teških mitraljeza iz Kordunaške grupe odreda, koji je određen za proleterski bataljon. I od jedne i druge čete nekoliko boraca (zbog pogibije, ranjavanja, iznemoglosti) vraćeno je iz Korenice.

Sudbina drugih dviju četa, proleterske čete 1. kordunaškog partizanskog odreda (1. proleterske čete) i čete 2. KPO (2. proleterske čete), biće nešto drugačija. Njihovu formiranju i popuni, kao uostalom i četama koje su upućene u 1. proleterski bataljon (od njih je formirana kordunaška proleterska četa) protivi se CK KPH i GS Hrvatske zbog uslova »ko može biti proleter«.

OK KPH Karlovac 23. maja 1942. piše CK KPH:**

»Proleterska četa koju je formirao 1. KPO sastavljena je isključivo od seljaka i u njoj nema nijednog proletera. Izbor za tu četu po našem mišljenju bolji ie od one koja je pošla u Liku, ali ipak drugovi koji se u njoj nalaze praktično se ne razlikuju od ostalih partizana. Oni su, istina, dobri borci i to su do sada pokazali u nizu uspješnih akcija, ali im još mnogo manjka da bi

2 Isto, knj. 30, dok. 34.

3 Isto, knj. 3, str. 278.

4 Isto, str. 428.

5 Zb. NOR, tom V, knj. 30, dok. br. 44.

6 Arhiv CK KPH br. 755. KP 9/166.

stvarno mogli postati pravi politički borci. O proleterskoj četi 2. KPO, koja je također formirana, nemamo podataka. Od tih dviju četa mislili smo formirati proleterski bataljon, s tim se slaže OK«.

Tako su OK KPH Karlovac i Stab Grupe kordunaških partizanskih odreda mislili. Navodim izvještaj o formiranju partijske jedinice u proleterskoj četi 1. KPO, gdje se iznosi podatak da ima 21 partijac.[7] Za skojevce nema podataka, a vjerojatno ih je bilo više, ako ne i svi preostali. Ipak, tu nema radnika, niti su u većini Hrvati. CK KPH i GSH traže da se tim četama oduzme naziv proleterske. To pitanje se postavlja na dnevni red i OK KPH Karlovac i Štaba grupe i tu će oko ovoga pitanja nastati nesporazumi.

Stab grupe piše GSH: »Proleterske čete 1, 2. KPO pokazale su u posljednjim akcijama da su dostojne tog imena... Proleteri su neobično gordi na svoj naziv, i prema tome na Komandu Grupe pada teška dužnost koju po naredbi GSH moramo izvršiti, a to je da im uzmemo naziv proleter, te zastavu koju oni već imaju i sa kojom se oni neobično ponose itd_____ «[8]

Međutim CK ipak insistira, u pismu od 2. 7. 1942, na svom opredjeljenju: »Nepravilan je izbor za proleterski bataljon. Njih 30 smo vratili natrag. Napominjemo da u proleterski bataljon ulaze najbolji, najodaniji borci, koji se osjećaju komunisti, oni koji su svijesni karaktera današnje borbe i našeg konačnog cilja. Proleterske su jedinice vojska naše partije, prema tome ne smijete dozvoliti da ma i jedan borac sa vašeg terena koji će ući u sastav bataljona kalja ugled naše partije.«[9]

Na ovim pitanjima, oduzimanja naziva »proleterska« dvjema četama, podijeli će se i OK, ali će ipak morati postupiti po naređenju. Neosporno je da se radilo o sektaškom stavu CK KPH jer tada, a ni kasnije radnika nije bilo dovoljno za proleterske jedinice iako je karlovačko-dugoreški bazen imao dosta radnika. Za dalje je izučavanje kako se desilo da se masa tih radnika, kao uostalom i drugdje u našoj zemlji, našlo po strani od NOB-e ili čak da služi neprijatelju. Hrvata također nije bilo dovoljno, ni tada niti kasnije. Glavna masa, i tada i kasnije, bili su seljaci, oni će biti i partizani i proleteri.

Ova istina će se tek kasnije shvatiti, pa će se u proljeće 1944. godine za naziv »proleterski« partizanske brigade boriti kroz takmičenje ko će više imati uspjeha u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika. U oružanoj revoluciji proleter je onaj koji se oružjem u ruci bori za ideale, a ne onaj koji je po svom klasnom položaju proleter, ali i dalje sjedi na svom radnom mjestu i radi za okupatora.

Spomenute proleterske čete će ipak završiti kao proleterske. One će ući u Pokupsko-žumberački odred i u 13. proletersku brigadu »Rade Končar«.[10]

Popunjavanje partizanskih jedinica, sve do neprijateljskih proljetnih ofanziva na Petrovu goru, vršeno je uglavnom iz rezervnih odreda, s mladim ljudima koji su služili vojsku. Oni su imali prednost, jer je oružja bilo malo. Prva omladinska četa, osnovana je od 13. marta 1942. To je bila omladinska četa 1. KPO, dok je u 2. KPO osnovan vod.

7 Arhiv CK KPH br. 2889 od 4. V 1942.

8 Zb. NOR, tom V, knj. 5, str. 80.

9 Arhiv CK KPH, br. 779.

10 Arhiv CK KPH, br. 780.

Poslije neprijateljskih ofanziva situacija se znatno izmijenila. Dosta je ljudi izginulo ili odvedeno u logore. Rezerve za popunu s ljudima koji su služili vojsku bile su iscrpljene. PK SKOJ-a za Hrvatsku piše da, po direktivi CK KPH, sva rukovodstva SKOJ-a, moraju prići mobilizaciji omladine za rezervne omladinske čete, da se omladinci javljaju dobrovoljno, a obuka se izvodi dva puta tjedno. Kasnije se ta direktiva dopunjava, formiraju se čete po kotarevima, u kojima vojno-politički kurs traje 15 dana.

U julu 1942. godine OK SKOJ-a izvještava da je mobilisano na bazi dobrovoljnog pristanka u 16 četa 1603 omladinca u rezervnim omladinskim četama.[11] Razvila se široka aktivnost omladine na dobrovoljnoj osnovi. U rezervnim omladinskim četama, koje su široko postavljene, omladina se na petnaestdnevnim kursevima priprema za kotarske omladinske čete. Brzo se ustanovilo da je 15 dana malo, pa će kursevi trajati mjesec dana i više. U Zapisniku sa sjednice OK KPH Karlovac od 2. i 3. septembra 1942. godine, pored ostalog, piše: »SKOJ organizuje politički, a poslije toga vojska preuzima preko sebe.«[12] SKOJ je imao veliku ulogu, on je trebao mobilisati omladinu, organizirati smještaj i ishranu, vojne jedinice su davale instruktore, nastavnike komandire i komesare četa, a ostali kadar je odabiran iz redova omladine na terenu — delegati vodova, ekonomi i ostali.

Poslije donesene odluke o formiranju čete posao se obavljao na slijedeći način: OK SKOJ-a je pristupio konkretnoj razradi zadataka sa KK SKOJ-a. slanja omladine, kuda, koliko i do kada. KK SKOJ-a razrađivali zadatke s općinskim komitetima SKOJ-a. Organijacija ishrane i smještaja bila je teška na Kordunu. Veći dio sela je bio popaljen i uništen, hrana i stoka opljačkana ili uništena.

Za smještaj su se obično koristile škole ili nekoliko seoskih kuća. Ljeti nije bilo smještajnih problema. Moglo se spavati u sjeniku. Omladina je uređivala prostorije, krečila ih, pravila palače za ležajeve, uređivala kuhinje, pripremala drva za loženje. Najteže je bilo prikupiti hranu. Izgledalo je to nemoguće u takvoj oskudici. Sve su teškoće skojevci uspješno prebrodili.

U izvođenju nastave bilo je poteškoća. Naoružanja je bilo malo, po nekoliko pušaka i još ponešto od oružja. Bilo je teško obučiti omladince u rukovanju puškama, bombom, u gađanju. Oskudijevalo se i u kvalikovanim nastavnicima. Bili su to uglavnom podoficiri bivše vojske. Da se što bolje iskoristi naoružanje, radilo se po grupama. Izvodile su se ponekad pokazne vježbe i gađanja. Omladina je ozbiljno shvatila obuku i s velikim entuzijazmom i disciplinovano slušala predavanja i učila. Omladina se u to doba odlikovala visokim moralom i sviješću.

Nastava se sastojala iz vojne i političke, a obuka se izvodila cio dan. Vojna nastava je obuhvatala tjelesne vježbe i strojevu obuku, borbenu obuku, streljačke strojeve i drugo, nešto iz partizanske taktike, zasjede i drugo, izvođenje vježbi na terenu, rukovanje i upotreba streljačkog naoružanja, nastavu gađanja. (Bilo je malo oružja — pušaka i municije, obično nisu mogli svi gađati, gađanja su bila pokazna). Politička obuka je bila vrlo intenzivna: govorilo se o ulozi KPJ u NOB, uzrocima sloma stare Jugoslavije, okupaciji zemlje, oku-

11 Arhiv CK KPH — SKOJ 2/1942.

12 Isto, br. 287.

patoru i njegovim slugama, upoznavnju s borbom i radom omladine iz drugih krajeva Jugoslavije i SSSR.

Stab grupe je vodio nadzor i brigu o vojno-političkoj nastavi preko svojih oficira, a za pomoć su bili zaduživani i štabovi odreda i bataljona kad su to prilike dozvoljavale.

Poslije ukidanja štaba grupe — formirana je 16. septembra Komanda kordunaškog područja, koja je preuzela i dužnost mobilizacije i evidencije vojnih obveznika. Tu dužnost je imao mobilizacijski oficir područja. Ljudske rezerve godišta koja su služila vojsku bile su iscrpljene. Mobilizacija i obuka se izvodila u omladinskim četama koje su bile mobilizacijsko-nastavni centri. U 1942. godini mobilizacijski oficiri su bili Dragan Pajić, Gojko Grubor i Mile Petrović. Rad omladinskih četa na jednomjesečnim kursevima počeo je u maju. Početak rada prve čete je planiran za 10. maja u Petrovoj gori. Zbog ofanziva ta četa je počela radom i završila u Liparu kraj Slunja.[13] Druga je planirana da se održi u Kordunskom Ljeskovcu. Nije se održala zbog ofanzive na taj kraj. Obuka četa će se ustaliti na četiri mjesta. G. Skrad, Perjasica, Marinkovići (poslije Zagorje), Dunjak (poslije Miholjsko), Ostrožin (kasnije Sjeničak). U svakoj od ovih četa završiće 2 do 4 kursa, koji će brojiti 100 do 150 omladinaca i omladinki.

Krajem godine kotar Slunj organizovat će po jednu četu u Zbjegu i Rakovici. Zbog neprijateljskih ofanziva nije bilo moguće da svaki kotar ima svoju četu, čete su bile mješovite, iz cijelog Korduna, a pred kraj godine opet će svaki kotar imati svoju četu. Četvrtog jula 1942. OK KPH Karlovac piše Centralnom komitetu KPH: »Nakon jednomjesečnog kursa, formirana je udarna omladinska četa od 80 drugova. Ona je već sudjelovala u nekoliko borbi, i pokazala se vrlo dobra i sada su u toku dva nova vojno-politička kursa u kojima na jednom mjestu sudjeluje 155 omladinaca, a na drugom 80. Ubrzo ćemo formirati omladinski bataljon.«[14]

Stab grupe kordunaških partizanskih odreda izvještava Stab 1. zone: »Ovih dana završila je kurs 2. i 3. omladinska četa. Uspjeh same vojne obuke je vrlo dobar i sad je potrebno da se jedinice prekale u borbi. Neki vodovi I omladinske čete već su dva puta sudjelovali u akcijama, prvi put u akciji kod Vukmanića pokazale su se dosta dobro, dočim drugi put u akciji na Batnogu pokazale su se dosta slabo. III četa još nije sudjelovala u akciji. Oružje zaplijenjeno kod Kamenice predano je omladinskim četama od kojih ima svaka prosječno oko 65 karabina. Danas će biti izdata naredba po kojoj će se od tih četa oformiti bataljon i odmah povezati radi budućih akcija. Ovih dana formiraće se nove dvije omladinske čete i otpočeće nastava po uzoru ranijih.«[15]

Od prve tri čete s omladinskih kurseva formiran je omladinski bataljon. prvi u Hrvatskoj. Smatralo se da će se i ubuduće omladinske čete formirati u bataljone, ali se u tome odustalo iz više razloga. Jedan je od njih i taj što se hitno moralo popuniti neke jedinice (4. crnogorsku brigadu), zatim nije bilo oružja (7. četa je bila mjesec dana u 5. brigadi, uglavnom bez oružja). Prvi

13 Arhiv CK KPH, br. 758, KP 9/1GG.

11 Arhiv CK KPH, br. 780, Izvještaj OK KPH Karlovac — CK KPH. 4. juli.

IS Zb. NOR, tom V, knj. 0, str. 129.

omladinski bataljon imao je oružje, mogućnost da se i kroz borbe očeliči, a dobio je komandire, vodnike i desetare iz aktivnih jedinica.

Kasnije se odustalo od formiranja omladinskih bataljona, pa su čete upućivane u partizanske brigade, kordunaške i druge, za popunu.

Cete su na kursu imale komandire, koji su ujedno bili i nastavnici. U početku u omladinske čete su išli samo omladinci, kasnije dolaze i omladinke, tako da ih je u nekim četama bilo i više od 50%. Zbog naglog priliva djevojaka predloženo je da se osnuju ženske omladinske čete. Taj prijedlog OK KPH Karlovac je odbacio, »da se ne bi išlo na militarizaciju ženske omladidine«. U prvim omladinskim četama starost je bila oko 18 godina, kasnije dolaze i od 15 godina. Omladinci i omladinke bili su uglavnom svi skojevci. Kasnije je rukovodstvima SKOJ-a skrenuta pažnja da se ne smije ograničavati samo na skojevce, i da mobilizacija mora biti dobrovoljna.[16]

Velika pažnja koja je posvećena četama od strane vojno-političkih organa ogleda se u tome da se obavezno referisalo na sastanku ćelije o izvršenim obavezama. Cete su obilazili i viši rukovodioci i držali predavanja. Tako se na sastanku ćelije Štaba Grupe kordunaških partizanskih odreda, u augustu 1942, kaže: »Drug oficir Veljko, obići će poslove oko priprema 4 omladinske čete u Dunjaku.«[17]

Sa sastanka ćelije Komande područja 24. 9. 1942. se izvještava: »Drug Kozl;na obišao omladinske čete. One uglavnom zadovoljavaju. Najveće poteškoće leže u odjeći i obući omladine. Za sada raspolažemo sa tri omladinske čete, koje su još na omladinskom kursu. Jedna, tj. 7. u Skradu od 118. omladinaca, druga tj. 8. na Dunjaku sa 103 omladinca, i treća tj. 5. u Koranskom Selu sa 124 omladinca. Raspored rada: drug Dragić će obići omladinske čete i kurs SKOJ-a«.[18]

Četvrta četa se sakupila u Dunjaku. Obuka je trajala do 7. septembra, kada su Ćanica Opačić i Veco Holjevac izvršili izbor omladinaca koji su krenuli u sastav 4. crnogorske proleterske brigade, gdje stižu 26. septembra. Na put je krenulo 105, stigli su svi, u brigadi je ostalo 100, vratilo se 3 iz rukovodstva i 2 bolesna. Od njih 100 u toku NOR-a poginulo je 76.[19]

Sedma četa je formirana u Gornjem Budačkom, a završava kurs u Gornjem Skradu. Iz sastava čete upućeno je 17. 9. 30 odabranih omladinaca u 1. proleterski bataljon, a 26. 9. Miloš Mađarodveo je 104 omladinca usastav 5. kordunaške brigade, u kojoj je za komesarapostavljen RadeZrinjanin. Ceta je u brigadi cijeli oktobar i služi kao rezerva u ljudstvu. 7. novembra četa se rasformira.[20]

Slično se desilo i s 5. četom, koja je popunila 4. kordunašku brigadu i 8. četom, koja je upućena u 1. brigadu Hrvatske.

U oktobru se nastavlja s formiranjem omladinskih četa: 9, 10, 11. i 12. Kozlina izvještava o obilasku 9. čete u Zagorju da su komandir Stevo Božić i nastavnik Đuro Crevar dobri, da je i stanje u četi dobro, ali75®/#omladine je boso.[21]

16 Arhiv **CK KPH OK Karlovac br. 772** od 15 . 6. 1942.

17 Arhiv CK KPH, **br. 2915, sastainak** ćelije Štaba grupe KPO.

13 Arhiv CK KPH, br. **2817, sastanak** ćelije Komande područja.

19 4. crnogorska proleterska brigada, Beograd, 1982, Vojna štamparija.

20 Zb. NOR, tom **V, knj.** 7, str. 286 i knj. 9, str. 67.

21 Arhiv CK KPH — KP 190/788, 693.

KK Vojnić i rukovodstvo SKOJ-a raspravljaju nekoliko puta o radu 11. omladinske čete u Miholjskom.

KK SKOJ-a izvještava: »Ceta koja je organizovana 16. 10. 1942. godine s omladinom iz kotara Vojnić. Ista četa broji 153 druga (33 drugarice). Nastavnik Đuro Crevar, komandir Kaluđerović Dušan, politkomesar Pero Ribić. Četa je razvrstana u 4 voda... i dalje... četa nema stana za svu četu.« KK Vojnić u izvještajima od 26. 10. i 2. 11. izvještava o stanju u 11. omladinskoj četi, pruženoj pomoći i popravljanju stanja.[22] Iskrsavali su često i problemi, ali su oni otklanjani upornošću i zalaganjem skojevaca. 11. četa je bila smještena u Miholjskom na mjestu gdje je bio niži komesarski kurs, koji se odselio na Frisjeku, u kuću Oroza Pavića. U novembru i decembru organizovane su četiri omladinske čete. Omladinske čete su služile za formiranje i popunu brigada, i to ne samo kordunaških. Od 1, 2. i 3. čete je formiran omladinski bataljon »Jože Vlahović«, koji je ušao u sastav 4. kordunaške brigade pri njenu formiranju, 4. četa je ušla u sastav 4. crnogorske proleterske brigade, a 5, 7. i 8. u 4. i 5. kordunašku i 1. brigadu NOV Hrvatske. 7. četa je poslala 30 omladinaca u 1. proleterski bataljon, a 9. četa je ušla u 13. proletersku brigadu. I kasnije čete, od 10. do 16. upućene su za popunu kordunaških brigada. Prema nekim podacima, omladina s Korduna popunjavala je 2. proletersku brigadu, 3. krajišku i još neke jedinice NOV.

Iz pregleda se vidi da je u 16 omladinskih četa završilo jednomjesečni kurs 1851 omladinac. U omladinskoj četi 1. KPO i vodu 2. KPO bilo je 90, u proleterskim četama 310 boraca, što čini ukupno 2251 mladih boraca s Korduna.

Ovim se brojkama ne iscrpljuju svi omladinci i proleteri koji su 1942. godine stupili u redove NOV. Znatan je broj onih koji su se mimo omladinskih i proleterskih četa uključili u jedinice, a bilo je i mlađih koji su se »švercali« **u** brigade, naročito u vrijeme 4. neprijateljske ofanzive.

Omladinske čete se nisu formirale u 1943. godini jer nije bilo potrebe. Svi sposobni za vojsku, pa čak i djeca od 15 godina, već su bili NOV. Na plenarnom sastanku OK Karlovac, u decembru 1942. godine, KK Vojnić izvještava: »U NOV je otišlo nekoliko stotina omladinaca i omlađinki, a u vrijeme kampanje i ono što je ostalo, tako da u selima Kmjački Grabovac, Vojnički Grabovac, Donji Skrad, nije ostao nijedan omladinac iznad 15 godina.[23]

22 Arhiv CK KPH SKOJ, 11. mjesec 1942. br. 126—157.

23 Arhiv CK KPH SKOJ, 11. mjesec 1942. br. 126—157.

PREGLED

Proleterskih i Omladinskih četa na Kordunu 1942. godine

Ceta	Vrijeme obuke formir.	Mjesto obuke	Komandir komesar	Nastavnik	Brojno stanje	U koju jed. je upućena
Prol. Štaba Grupe	19. 3.	Prisjeka	Stevo Mikšić (Vaso Savić) Herman Furlan		80 100[1]	1 proleterski bataljon[2]
Prol. 1. KPO	kraj marta		Miško Breberina Dušan Hrstić (Višnjić)		70	13. prolet. brig.[3]
Prol. 2. KPO	kraj marta		Rade Dobrosav-ljević Milan Fareš		60	13. prolet. brig.[3]
Omi. 1. KPO	kraj marta				60	vjerovatno u 1. ud. bat.
omi. vod 2. KPO	kraj marta				30	vjerovatno u 2. ud. bat.
1.	15. maj 15. juni	Lipar	Uroš Opačić[4] Duško Bajiš	Joco Tarabić	70	omladinski bataljon
2.	juli	G. Budački	Pero Peurača Josip Fink[4]	Miško Blažević D. Pajić	155	
3.	15. juli 15. aug.	G. Skrad	Miloš Duduković[4] Vlado Očak-Dado	Pero Peurača	80	
4.	15. aug. 7. sept.	Dunjak	Gojko Grubor Seka Bulat	Miloš Kozlina	120	100 omi. u 4. cmogor. prolet.
5.	sept.	Koransko Selo	Stevo Božić	Đuro Crevar	124[5]	u 4. kord. Mile Vučinić[6] Branko Savić
6.	20. aug. 20. sept.	Ostrožin	Petar Kreča		104	
7.	sept.	G. Skrad	Miloš Mađar Branko Kajganić Rade Zrinjanin[4]	Dušan Gaćeša	150[5]	30 u 1. prol. bat. 104 u 5. kordun.®
8.	oktobar	Dunjak	Gojko Grubor Seka Bulat	Đuro Novković	150	U 1. brigadu Hrvatske[6]

1 Cetu od 67 proletera doveo Branko Kresojević, a mitraljeski vod od 30 proletera Bulat.

S Tom V, knj. 3, str. 278.

3 Isto, str. 428.

4 Po završetku kursa.

5 Arhiv CK KPH, br. 2817, izvještaj Miloša Kozline na sastanku ćelije Komande područja Kordun.

6 Zb. NOR, tom V, knj. 7, str. 286, knj. 9, str. 67, knj. 30, str. 414 *i* 510.

četa	Vrijeme obuke • formir.	Mjesto obuke	Komandir komesar	Nastavnik	Brojno stanje	U koju jed. je upućena
9.	oktobar	Sjeničak	Petar Kreča		100[7]	7. nov. u 13. prol.
10.	oktobar	Zagorje	Stevo Božić	Đuro Crevar	135[7]	
11.	15. okt. 15. nov.	Miholjsko	Dušan Kaluđerović Pero Ribić	Đuro Crevar	153 (33 ž.)	8
12.	nov.	Sjeničak			100	
13.	15. nov. 15. dec.	Miholjsko	Isto kao kod 11. čete		110	
14.	nov.	Zagorje	Isto kao kod 10. čete		100	
15.	15. nov. 15. dec.	Zbjeg	komesar Ljuban Sekulić		85	e
16.	dec.	Rakovica	Rade Katić Mirko Maćešić		115	s

7 Arhiv CK KPH — KP 190/689, sastanak ćelije Komande kordunaškog područja.

8 Arhiv CK KPH, br. 1285, izvještaj KK Vojnić 4. U. 1942.
br. 1283, izvještaj KK Vojnić 26. oktobra.
SKOJ, jut. 16/1839.

9 Arhiv CK KPH, izvještaj o održanom sastanku biroa KK Slunj K. 190/841 i KP 90/963.

	Po slunjskoj nomenklaturi 1. četa	2. četa razrez:
Plaški	50	50
Močila	10	20
Tobolić	10	15
Zbijeg	15	20
Primišlje	---	15

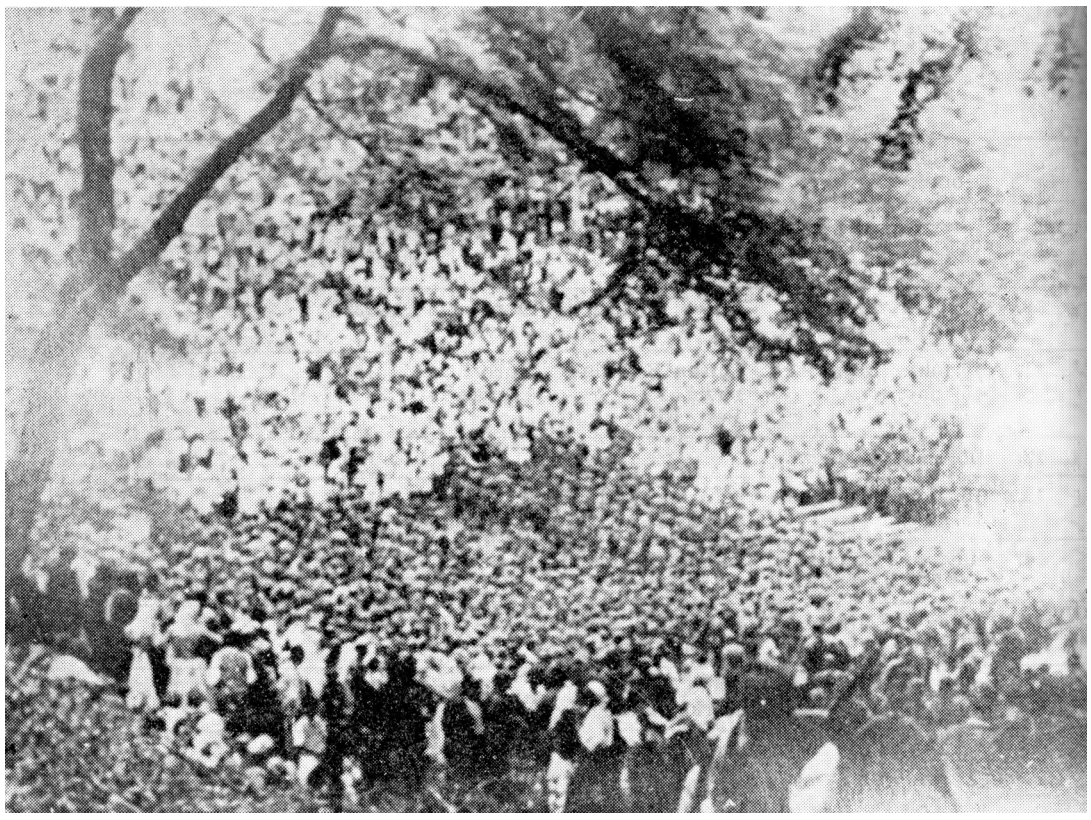

S proslave Dana ustanka u Debeloj kosi 27. 7. 1942.

Članice AFŽ-a donijele hranu u Dječji dom u Vojnički Grabovac.

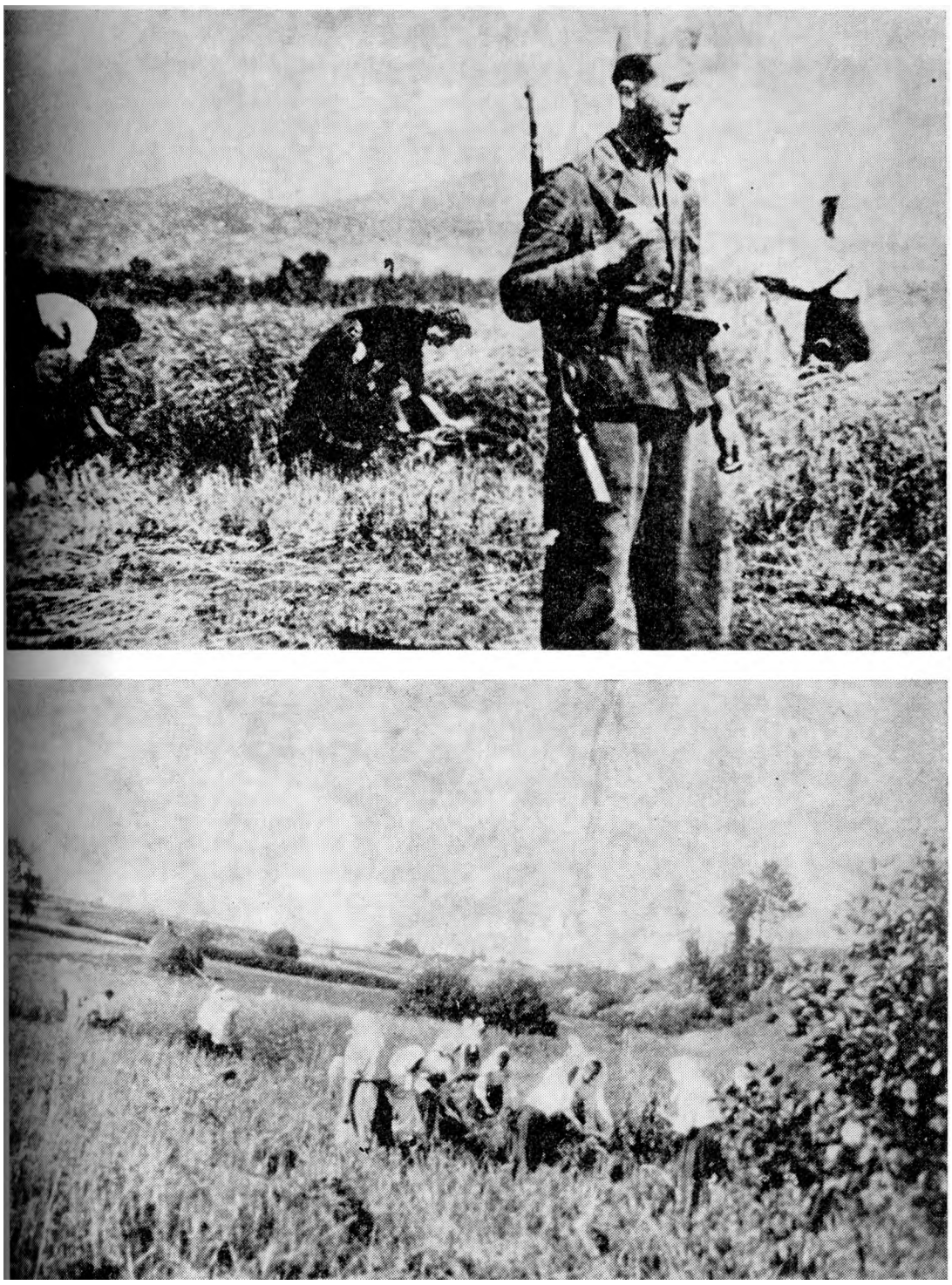

Borci osiguravaju žetvu.

Glumac-partizan Drago Krča razgovara s pionirima u Vojničkom Grabovcu
(si. na slijedećoj strani).

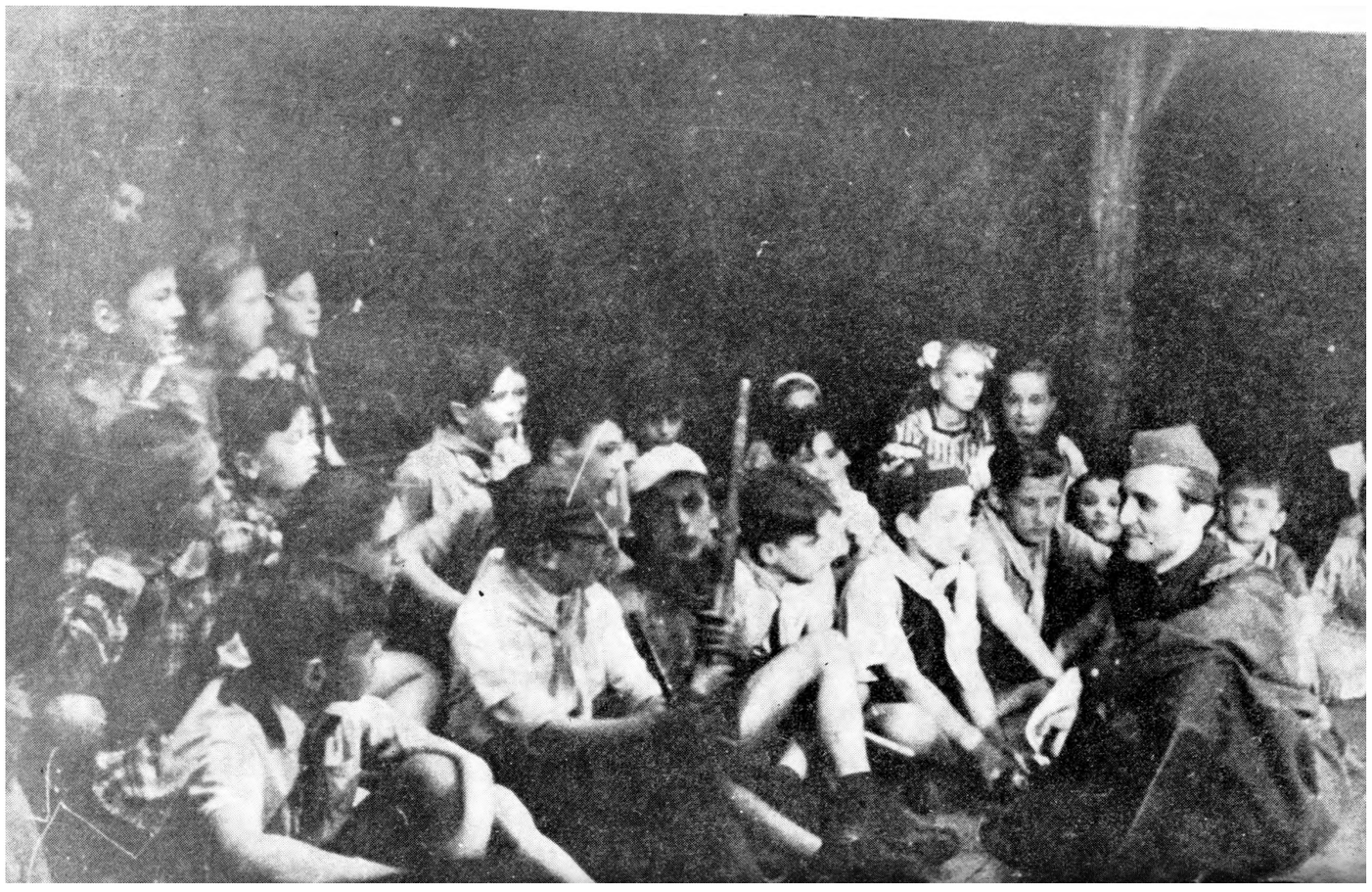

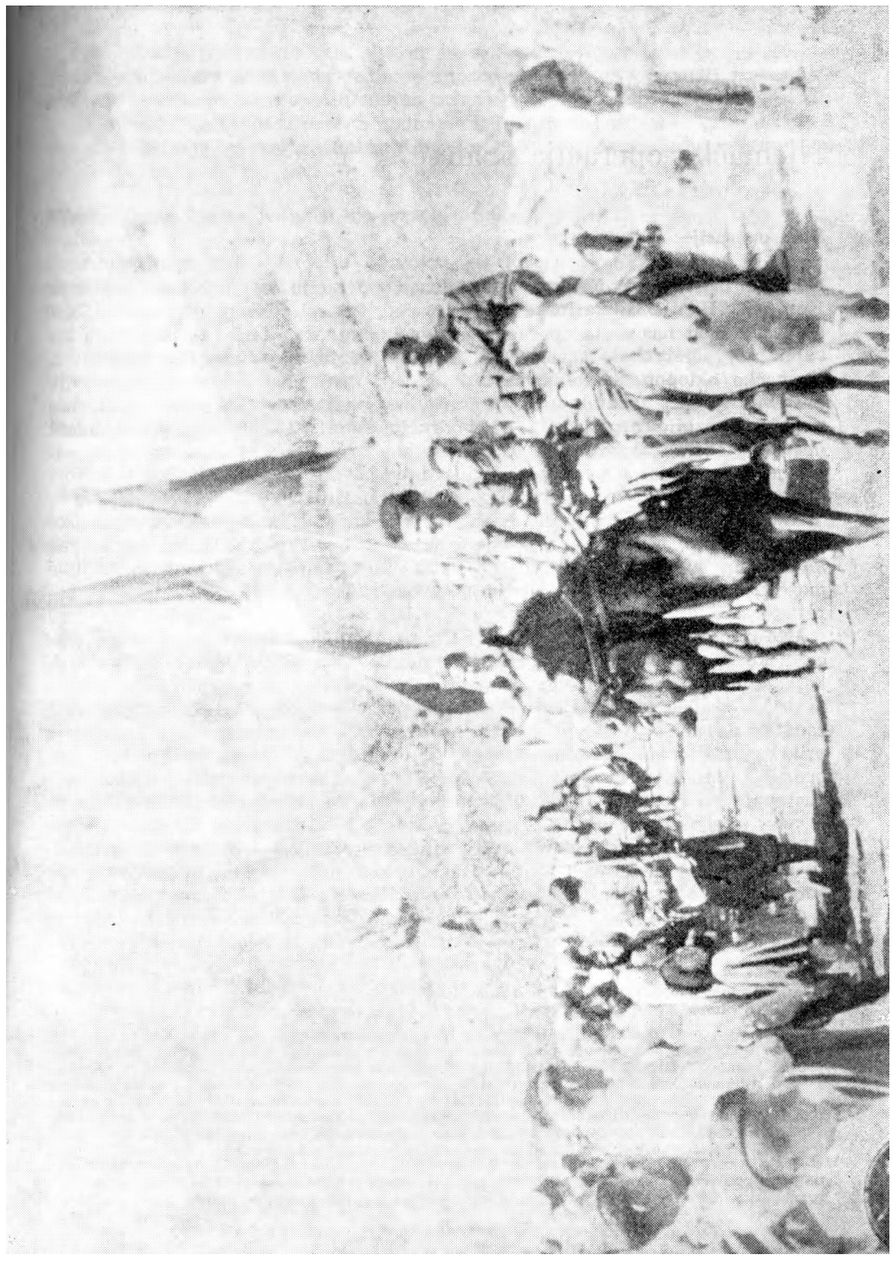

Dmitar Vujić, komandant komande mjesta Vojnić, na čelu kolone koja dolazi u Trupinjsku kosu na proslavu dvogodišnjice ustanka naroda Hrvatske.

Gen. major DRAGAN PAJIĆ

Njemačka operacija »Sali«

Plan operacije

Koncem maja 1944. Nijemci su poduzeli operaciju na slobodnu teritoriju Korduna, Banije i Cazinske krajine pod konspirativnim nazivom »Sah« (Schach). Kod nas se ta operacija naziva i »kozačka ofanziva« zbog toga što su u njoj učestvovale i vrlo jake kozačke konjičke jedinice. Komandant 2. njemačke oklopne armije, tada zapovjednik njemačke vojske u Jugoslaviji, postavio je opći zadatak u kome kaže kako namjerava da operacijom veće razmjere razbije neprijatelja na području Banije i Korduna.[1] Komandant operacije »Sah«, zapovjednik 69. njemačkog armijskog korpusa, u svojoj zapovijesti naređuje: »Operacijom »Sah« treba bande[2] sa područja Banije i Korduna sabitii na uski rejon Petrove gore i tu ih uništiti«.[8]

Kao što se vidi, »uništenje« naših snaga je zadatak koje postavlja njemačko komandovanje, ne prvi put, što je i nerealno i šablonski. Ali, to je zadatak koji obično u napadu postavljaju velike armije, a naročito njemačka. Ne može se pokrenuti tolika vojska, a postaviti zadatak manji od »uništenja« neprijatelja.

Međutim, izvođenjem operacifle »Sah« neprijatelj je istovremeno vezao snage 4. korpusa NOVJ za vrijeme svoje operacije »Reselšprung« (Rösselsprung), koja se kod nas zove drvarska operacija. Njemačka operacija »Sah« počela je prije i trajala je za vrijeme drvarske operacije u kojoj su Nijemci postavili zadatak da unište Vrhovni štab i zarobe Tita. Operacijom »Sah« trebalo je prikriti prave namjere i cilj operacije »Reselšprung«, vezati naše jedinice za područje Banije i Korduna te obezbijediti pozadinu njemačkih jedinica koje nastupaju na Drvar. Zamisao Nijemaca je bila da se koncentričnim dejstvom iz neprijateljskih garnizona, kojima je uvijek bila okružena slobodna teritorija, s linije: »Bosanski Novi — Kostajnica — Sunja — Sisak — Zagreb — — Karlovac — Generalski Stol — Bihać opkole naše jedinice u Petrovoj gori, kao i prodorom u rejon Slunja spriječi povlačenje naših jedinica prema jugu«.[4]

Osim toga, u općoj zamisli za angažovanje snaga, komandant 2. oklopne armije naređuje 69. korpusu (pod čijom komandom su sve jedinice koje uče-

1 Zb. NOR, tom xn, knj. 4, dok. br. 61.

2 »Banda« — to je uobičajen izraz koji su Nijemciupotrebljavali zapripadnike NOVJ. Poznato je 1, može se reći, već poslovično, ponašanje i disciplinaNOVJ i odnosprema životima 1 Imovini žitelja i prema zarobljenim neprijateljskim vojnicima. Naprotiv, Nijemci i, pod njihovom komandom, Čerkezi, ustaše, domobrani, legionari te četnici i u ovoj operaciji (kao što Je za njih uobičajeno) pljačkali su i ubijali narod, tako da je to više bio pljačkaški pohod nego vojna operacija. Međutim, u praksi, Nijemci nas priznaju za ravnopravne protivnike, recimo, kad se radi o razmjeni zarobljenika, pa tako u ovoj operaciji naređuju svojim trupama: »Neutralnu zonu Pisarovina jedinice ni u kome slučaju ne smiju da povrede«.

3 Zb. NOR, tom V, knj. 4, dok. br. 65.

4 Zb. NOR, tom XII, knj. 4, dok. 61.

stvuju u operaciji »Sah«) da jedinice angažovane u ovoj operaciji treba da budu u što kraćem roku opet u svojim polaznim rejonima, spremne za dejstvo
— da ih može komandant armije upotrijebiti i za druge zadatke. To je očigledno obezbjeđenje operacije »Reselšprung«.

Neprijateljske i naše jedinice u operaciji »Sah«

Neprijatelj je za ovu operaciju odredio jake snage. Pod komandom 69. brdskog armijskog korpusa — komandant general brdskih grupa i generallajtnant Julius Ringel — učestvovale su slijedeće neprijateljske jedinice:

a) Borbena grupa 15. brdskog armijskog korpusa, komandant pukovnik Hi~ lebrant (Hillebrandt) zapovjednik 92. motor, grenadirskog puka:
— 92. motorizovani grenadirski puk
— 54. brdski izviđački bataljon
— pukovska grupa 2. hrvatske lovačke brigade (10. lovački puk)
Rejon: Bosanska Krupa — Otoka — Bihać.
Ukupno oko 6 000 ljudi s artiljerijom, tenkovima, oklopnim automobilima i drugom motorizacijom.

b) Borbena grupa »Hameršmit«,[5] komandant pukovnik Hameršmit (Hammerschmidt), zapovjednik 1. lovačkog rezervnog puka:
— 1. lov. rez. puk
— 2. bataljon 25. lov. puka
— oklopno-izviđački vod 69. A K
Rejon: Karlovac — Generalski Stol — Tounj
Ukupno oko 5.000 ljudi, s artiljerijom, tenkovima, oklopnim automobilima.

c) Borbena grupa »Poglavnik ili Berger«, komandant major Berger, inače zapovjednik 7. njemačkog policijskog bataljona:
— jedna bojna (bataljon) iz poglavnikovog tjelesnog zdruga
— 7. njemački policijski bataljon
— policijski oklopno-izviđački vod.
Rejon: Zagreb — Karlovac
Ukupno oko 1 200 ljudi sa minobacačima, oklopnim automobilima i nešto tenkova

d) Borbena grupa 1. kozačke brigade (ili grupa »Bose«), komandant pukovnik fon Bose (von Bosse):
—1. konjički puk (RR Reiterregiment)
— 2. konjički puk

5 Nijemci su bili vrlo elastični u komandovanju. Oni su za konkretne zadatke formirali borbene grupe različitog sastava, komandovao je najstariji komandant po kome je grupa obično aobivala ime. Bez obzira na nac. sastav jedinica, komandovali su uvijek Nijemci. Tako npr. u ovoj operaciji su učestvovale kozačke jedinice (Čerkezi, Ukrajinci, Rusi) zatim legionarske .led. (273. leg. div.) koje su Nijemci zvali hrvatskim jer su bile popunjene Hrv. i Musi. U ovoj operaciji su također učestvov. kompletne jed. NDH (10. lov. puk, bat. iz poglav. tjel. zdruga, (brig.) ustaše iz 8. ust. stajaćeg zdruga i dr. koje su združlvane sa manjim 111 većim njem. jedinicama.

— pola 55. izviđačkog bataljona (izv. bat. I. kozačke div)
— dijelovi 8. ustaške stajaće brigade
— artiljerijski divizion iz 55. art. puka (iz 1. kozačke div.).

Rejon: Sisak — Petrinja — Kostajnica — Sunja.

Ukupno oko 6 000 ljudi sa preko 2 000 konjanika, oko 700 biciklista sa tenkovima i artiljerijom.

e) Borbena grupa »Arenđ«, komandant kapetan Arend (Ahrendt), zapovjednik 1. bataljona 383. puka 373. njemačke legionarske divizije:
— 1. i 2. bataljon 383. puka
— pola 55. izviđačkog bataljona
— grupa od 48 četnika

Rejon: Bosanski Novi.

Ukupno oko 1 200 ljudi, nekoliko tenkova, oklopnih automobila i minobacača.

U svih 5 »borbenih grupa« bilo je oko 19 000 ljudi sa motorizacijom, tenkovima, artiljerijom, konjicom i biciklistima. Po sastavu društvo je vrlo šareno: od Nijemaca, ustaša, domobrana, kozaka Čerkeza, Rusa, Ukrajinaca, legionara, pa čak i grupa od 48 četnika. To su bile vrlo jake snage. Ako usporedimo jače njemačke borbene grupe (»borbena grupa 15. brd. AK, BG. »Hameršmit« BG 1. kozačke brigade) s našim divizijama, onda izlazi da su brojno i do dvaput jače, a u naoružanju i više, što je teško usporediti, jer mi smo bili još uvijek naoružani oružjem koje smo oteli od neprijatelja. Također treba istaći da se 8. korđunaška divizija i još neke jedinice prvi put sukobila s konjicom pa nisu imali nikakva iskustva u borbi protiv nje. Konjica je bila vrlo pokretna i jako pogodna za upotrebu na ovome terenu. Zbog toga je bilo u tom vatrenom krštenju i pojava straha. Osim toga, neprijatelj je upotrebljavao tenkove i oklopne automobile, doduše ne u velikom broju, ali dovoljno za podršku, pogotovo što mi nismo imali dovoljno efikasnih sredstava za borbu protiv tenkova.

Partizanske jedinice u operaciji »Sah«

Stab 4. korpusa NOVJ nije bio iznenađen neprijateljskom ofanzivom. Obavještajna služba je doznala da neprijatelj priprema operaciju. U vezi s tim planirao je: »Sakupiti naše snage, tući jednu neprijateljsku kolonu, a ostale, kolone za to vrijeme zadržavati slabijim snagama, potom se baciti na druge kolone, već prema razvoju situacije. Baza našim snagama imala je biti Petrova gora«.[6]

Raspored naših jedinica 4. korpusa NOVJ koje su učestvovale u ovoj operaciji:
— Stab 4. korpusa NOVJ u Topuskom, komandant Bogdan Oreščanin komesar Većeslav Holjevac,
— 7. banijska divizija NOVJ, komandant Mićun Pavlović, komesar Uroš Krunić.

6 Zb. NOR, tom V, knj. 28, dok. br. 51.

Druga brigada kod Pećigrada, 4. kod Jabukovca, 1. i 3. nepotpuna, kod Vojnića.

— 8. kordunaška divizija NOVJ, komandant Miloš Šumonja, komesar Dušan Hrstić, s brigadama (2. kod Veljuna, 3. u Primišlju, 1. nepotpuna, kod Slunja).

— Unska operativna grupa, s obadvije brigade prema Cazinu. Komesar Šukrija Bijedić, i Halli Sakanović, komandant grupe.

— Partizanski odredi — na svojim sektorima Kordunaški prema Karlovcu, Banijski prema Bosanskom Novom, Plaščanski u Plaščanskoj dolini.

— Ukupno oko 10 000 ljudi.

Trebalo je brzim manevrom naših jedinica prema potrebi obezbijediti nadmoć na određenom pravcu. To će Korpus i raditi za vrijeme operacije. Međutim, i tu je neprijatelj nadmoćan jer je raspolagao pokretnim jedinicama (motoriziranim, tenkovskim, biciklističkim i konjicom). Glavni pravac neprijateljskog napada očekivao se od Karlovca, kao što se obično dešavalo. Nije se očekivalo da će kozačke jedinice iz Petrinje, Siska, Sunje i Kostajnice dejstvovati prema Vojniću.

Neprijateljska avijacija je bila izrazito slaba. Osnovni razlog je u tome da je sva neprijateljska avijacija bila upotrebljena u drvarskoj operaciji. Dejstvovala je avijacija naših saveznika, samo što je ona bila, kao i uvijek, nesigurna. Partizanske snage nisu dobile podršku avijacije onda kada je bila najpotrebnija.

Tok operacije

Napad je počeo 22. 5. 1944. sa zadaćom da se uništi neprijatelj u šumama Korduna i Banije. Naše i njemačke oružane snage vode borbe 6—7 km sjeverozapadno i zapadno od Cazina. Iz Bosanske Krupe nadire Hrvatski lovački zdrug prema sjeverozapadu dok druga borbena skupina nastupa iz Bihaća u smjeru sjeverozapad«.[7] 10. lovački puk iz Otoke i Bosanske Krupe ojačan artiljerijom i tenkovima krenuo je na Bužim. Protiv njih se bore jedinice Unske operativne grupe. U toku 22. i 23. 5. Unska operativna grupa pregrupiše svoje snage da zaustavi neprijateljski prodor, a zatim da pređe u protivnapad. Međutim, u toku noći 23/24. i 24. V neprijatelj se naglo povlači.

Istovremeno iz Cazina kreće mutomehanizovana njemačka kolona s dvadesetak tenkova i blindi — prema Skokovima. Protiv njih bori se 2. brigada 7. banijske divizije. Neprijatelj je zaustavljen. I ova se neprijateljska kolona naglo povlači u toku noći.

Iz Bihaća i Cazina 23. i 24. maja kreće nekoliko neprijateljskih kolona preko Raštela za Sturlić i preko Vaganca za Rakovicu. Na ovim pravcima i nije bilo nekih jačih naših snaga, pa nisu vođene veće borbe. Noću 23/24. V. i 24. V i ove neprijateljske jedinice povući će se u svoje polazne garnizone.

Očigledno je da su ovi napadi borbene grupe 15. brdskog korpusa sračunati na to da obmanu naše komandovanje, da vežu i razvuku naše jedinice. Te su iste jedinice 25. maja učestvovale u drvarskoj operaciji.

U međuvremenu, 23. V iz Dvora kreću i neprijateljske snage: »BG Arend«

7 Zb. NOR, tom V, knj. 27, dok. br. 196.

sa zadatkom da u tri dnevna marša, preko Zirovca i Starog Sela, prodre u prostor Katiinovca i tamo oslanjajući se lijevo i desno na svoje jedinice spriječi neprijatelju odstupanje iz Petrove gore.[8] S ovim neprijateljem vodiče borbu Banijski partizanski odred do Zirovca, a od Zirovca do Starog Sela 1. muslimanska brigada Unske operativne grupe. Ova će neprijateljska borbena grupa uz borbu prodirati u uskoj zoni komunikacije, ne zadržavajući se u čišćenju terena, za dva će dana prodrijeti do Starog Sela, a treći dan 25. V forsiraće Glinu i uz gubitke, prebaciti se na lijevu obalu u Katinovac. Ona budući da nije uhvatila vezu s ostalim jedinicama 69. armijskog korpusa, koje su trebale biti lijevo i desno od nje, ova je neprijateljska borbena grupa bila opkoljena. Naime, Stab 4. korpusa NOVJ reagovao je brzo na situaciju. On angažuje dijelove 2. i 3. brigade 7. banijske divizije, zatim dijelove Unske operativne grupe te jedan bataljon 2. brigade 8. kordunaške divizije radi opkoljavanja neprijatelja (25. maj 1944).

U međuvremenu, iz Kostajnice, Sunje i Petrinje kreće neprijateljska borbena grupa 1. kozačke konjičke brigade (ili grupa »Bose«). Protiv ove neprijateljske jedinice 'bori se 7. banijska divizija, nanoseći mu znatne gubitke. Neprijateljske kolone koje su usmjerile svoj napad koncentrično ka Jabukovcu, uspijevaju se sjediniti. Opkoljena neprijateljska borbena grupa »Ared« nije mogla sama da se probije iz okruženja; komandant 69. njemačkog AK naređuje borbenoj grupi 1. kozačke brigade da je oslobodi. Dio ove grupe upućen prema Katinovcu 26. V uspijeva deblokirati borbenu grupu »Arend«, koja se 27. V povlači u Petrinju uz gubitke od 15 mrtvih i 45 ranjenih. Ova borbena grupa, praktično je izbačena iz stroja.[9] Neprijateljske borbene grupe »Berger« i »Hameršmit« nisu kretale iz svojih polaznih rejona do 26. maja.

Izmjena cilja i plana operacije »Šah«

Situacija se nije u svemu razvijala prema neprijateljskim planovima. U izmijenjenoj situaciji dolazi do izmjene borbene zapovijesti 69. armijskog korpusa, u kojoj se i cilj operacija i zadaci jedinica mijenjaju. U svom naređenju od 25. maja, komandant korpusa kaže:

»1. Usled nastalih važnih ilzmena u formaciji naših jedinica, operacija »Šah« provešće se u manjem obimu. Cilj operacije sada je da se u rejonu: Vojnić — Barilović — reka Korana do Bukovac (Nijemci misle na most kod Veljuna — DP) Miholjsko, postojeće snage i bande sabiju i unište.«[10]

Koje su to izmjene u formaciji o kojima govori komandant 69. AK? Prvo, to je izvlačenje iz borbe 92. motorizovanog grenadirskog puka kao i većeg dijela borbene grupe 15. brdskog korpusa, i njihovo angažovanje u operaciji »Reselšprung«. Drugo, to je ispadanje iz borbe borbene grupe »Arend«, koja je, kao što smo vidjeli, bila opkoljena 25. maja i uz veliike gubitke uspjela da se izvuče uz pomoć dijelova neprijateljske grupe 1. kozačke brigade.

8 Zb. NOR, tom V, knj. 27, dok. br. 202.

9 Interesantno je da u izvještaju borbene grupe »Arend« (tom V, knj. 27, dok. 202), između ostalog, možemo pročitati: »Tito je 18. V bio u Topuskom i prema saglasnim izjavama stanovništva i zarobljenika nalazi se u prostoru Petrove gore«.

10 Zb. NOR, tom XII, knj. 4, dok. 73.

Za izvršenje ovoga smanjenog zadatka ostale su komandantu 69. AK tri borbene grupe: borbena grupa 1. kozačke konjičke brigade, borbena grupa »Berger« (Poglavnik) i borbena grupa »Hameršmit«. Neprijatelj je izvršio i manje pregrupisanje snaga.

Tok operacije od 26. do 30. maja 1944.

Borbena grupa 1. kozačke brigade imala je zadatak da iz dosadašnjih rejona nastupa preko Vrginmosta i Vojnića za Miholjsko. Kod Trupinjaka uspostavlja vezu sa dijelovima borbene grupe »Hameršmit«, koja nastupa sa zapada i zajedno s njom, sprečava povlačenje partizanskih jedinica prema istoku i jugu — na odsjeku od Vojnića do Trupinjaka — u Vojniću hvata vezu sa borbenom grupom »Berger«, koja nastupa od Karlovca. 1. kozačka brigada imala je još jedan zadatak: »Noću 25/26. V sporednom operacijom treba iznenadnom akcijom likvidirati Štab 4. korpusa u Topuskom.«[11]

Pošto su se 26. maja spojili dijelovi borbene grupe 1. kozačke brigade (grupe »Bose«) kod Jabukovca, jedan njen dio ide deblokirati opkoljenu borbenu grupu »Arend«. Uz put oni ulaze u Topusko, ali ne uspijevaju izvršiti postavljeni zadatak — likvidirati Štab 4. korpusa NOVJ.

Ona nastavlja dalje prema Katinovcu i uspijeva 26. maja deblokirati grupu »Arend« a zatim nastavljaju prema Vrginmostu. Na tome pravcu bore se protiv 2. brigade 8. kordunaške divizije, koja brani prilaze Petrovoj gori. Brigada nanosi neprijatelju znatne gubitke, ali neprijatelj prolazi cestom za Vrginmost i dalje za Vojnić, jer ima zadatak da se ne zadržava pročešljavanjem terena. Stigavši brzo i iznenada u Vojnić, neprijatelj dolazi u leđa i bok 1. brigadi VII. banijske divizije, koja drži položaje prema Karlovcu.

Drugi dio borbene grupe 1. kozačke brigade, poslije spajanja kod Jabukovea, kreće prema Glini, u koju ulazi 26. maja. Tom prilikom Zapovjedništvo glavnog stožera domobranstva izvještava da su 26. maja oslobođeni Glina i
27. maja Vrginmost koje su bili prolazno zaposjeli partizani.

To je bio propagandni potez, jer je situacija bila upravo obratna. Ta su mjesta, a i druga kroz koja su prošli Nijemci u ovoj operaciji, bila stalno oslobođena, a prolazno i privremeno zauzeta od neprijatelja. Da je to tako, svjedoči slijedeći izvještaj istog zapovjedništva: »28. V ponovo su napušteni Glina, Topusko i Vrginmost od njemačkih oružanih snaga, a partizani su ponovo zaposjeli ova mjesta.«[12] Dio ove borbene grupe 24. maja kreće dalje na izvršenje osnovnog zadatka, preko Vrginmosta za Vojnić — Miholjsko. Kod Vrginmosta ova će se neprijateljska kolona (2. kozački puk s ojačanjima) sukobiti s 2. brigadom 8. kordunaške divizije. Neprijatelj trpi gubitke, sklanja se u zidine Vrginmosta, koje koristi za odbranu. Neprijatelj će u Vrginmostu i zanoćiti. Ujutro 27. maja, uz podršku artiljerije, neprijateljska konjica se probije za Vojnić, gdje se pridružuje ostalim snagama te grupe koje su na prostor Vojnića izbile 26. maja.

Prema općoj zamisli neprijatelja za operaciju »Šah« u smanjenom obimu, da na prostoru Vojnić — Barilović — rijeka Korana do mosta kod Veljuna —

U Zb. NOR, tom V, knj. 27, dok. br. 203.

12 Zb. NOR, tom V, dok. br. 114, str. 616.

— Miholjsko sabiju i unište partizanske snage, 26. maja krenule su i ostale dvije neprijateljske borbene grupe.

Borbena grupa »Berger« (ili Poglavnik), sastavljena od ustaša i Nijemaca, kreće iz Karlovca ujutro sa zadatkom da izbije na liniju: Vojnić — Krnjak —

— Barilović, hvatajući vezu lijevo sa grupom 1. kozačke brigade, desno sa grupom »Hameršmit«. Ova grupa će voditi manje borbe sa našim jedinicama Kordunaškog partizanskog odreda i 1. brigade 7. banijske divizije, jer je našim snagam udarila u bok i leđa.

Neprijateljska borbena grupa »Hameršmit« 26. maja 1944. kreće u toku noći iz svojih polaznih rejona sa zadatkom da prodre na slobodnu teritoriju, napravi mostobran na zapadnoj obali Korane i zatvori obruč oko naših jedinica posjedujući Koranu od Lučice do mosta kod Veljuna,: bataljon *»A«* 1. lovačkog puka polazi od Generalskog Stola preko Keić-mosta, zatim izbija na Koranu kod Lučice, bataljon »B« istog puka, ojačan sa 6 tenkova, polazi od Tounja preko Kamenice i Tržiča, popravlja most na Mrežnici i zatim preko Primišlja izbija na Koranu kod Veljuna, dok 55. izviđački bataljon s motorizacijom, tenkovima i nešto konjice kreće iz Karlovca — Belaja — Leskovca

— Perjasice i izbija također na Koranu kraj Veljuna. Kolona neprijateljskog 55. motorizovanog izvid. odreda stigla je ujutro iz Karlovca u Leskovac, a zatim produžila za Siču i Kestenak. Put je bio djelimično razrušen i miniran, a manje jedinice Kordunaškog partizanskog odreda pružile su otpor. Kod Kestenka nekoliko motornih vozila bilo je oštećeno od mina, a bilo je i ranjenih. Ova neprijateljska kolona uspostavlja vezu s neprijateljskim bataljonom »A« koji je krenuo iz Generalskog Stola, a popodne stiže na Koranu kod Veljuna. Istovremeno bataljon »B«, koji je krenuo iz Tounja u ponoć 25/26. maja, stiže na Mrežnicu kod Tržića. Tu ga dočekuju dijelovi 3. brigade 8. kordunaške divizije. Neprijatelj uz borbu popravlja most, prelazi na desnu obalu, prebacujući teško naoružanje, i zatim nastupa ka Primišlju. U rejonu Primišlja vode oštre dvosatne borbe s 3. brigadom. Uz podršku tenkova i artiljerije neprijatelj prodire u Primišlje, a zatim preko Poloja izbija u selo Donji Poloj i Kuzmu, gdje hvata vezu sa 55. motorizovanim odredom iz iste borbene grupe.

Do Primišlja protiv neprijatelja bori se 3. brigada 8. kordunaške divizije. Poslije toga dva bataljona brigade zatvaraju put Primišlje — Slunj, a sa dva bataljona nastavlja borbu do s, Kuzme. Na Korani kod Kuzme 1 Bukovca dolazi do ponovljenih borbi jer Nijemci nastoje da pređu na desnu obalu rijeke radi uspostavljanja mostobrana na desnoj obali Korane. U ovoj borbi pored 3. brigade učestvuje i brdski divizion 8. divizije i borci auto-bataljona Korpusa. Bataljon »A« iz ove borbene grupe krenuo je iz Generalskog Stola, popravio i Keić-most i prešao preko njega bez većih teškoća napredovao ka Lučici i Kestenku, gdje obrazuje mostobran na Korani.

Tako su sve tri neprijateljske borbene grupe izbile na predviđenu liniju i »stegnule obruč« oko partizana, međutim, to je tek bio preduslov za izvršenje osnovnog zadataka — uništenje partizana u luku Korane. Sa dostignute linije sve tri neprijateljske grupe su krenule koncentrično u napad, jedni drugima u susret.

Neprijateljska borbena grupa »Berger« — »Hameršmit« prelazi Koranu i od Korane kraj Veljuna i Kestenka napreduje prema Miholjskom, Zagorju i Krnjaku, gdje se spajaju sa borbenim grupama 1. kozačke brigade i »Berger«. Pred neprijateljem su samo manji dijelovi Kordunaškog partizanskog

odreda. I ostale dvije grupe su krenule s dostignutih linija. Oni će se susretati, prokrstariče teren, biće tu i nesporazuma, pa i međusobnih okršaja, ali osnovni zadatak neće moći izvršiti. Prije svega, naše se jedinice nisu dale opkoliti, na tome prostore i nije bilo naših većih jedinica, a osim toga nije sve išlo po planu neprijatelja. Sve što je neprijatelj postigao to je da je djelJmično prokrstario terenom i opljačkao sve do čega je došao. Pošto su tako »izvršile zadatak«, neprijateljske jedinice su se po planu trebale 28. maja vratiti u svoje garnizone. Taj povratak se neće odvijati po planu.

Neprijateljska borbena grupa »Berger« se vratila u Karlovac preko Barilovića i Tušilovića. Tu ustaše drže odstupnicu Nijemcima — 7. policijskom bataljonu i dijelu borbene grupe »Hameršmit«.

Jedinice neprijateljeske borbene grupe »Hameršmit« ponovo će se 27/29. sakupiti na Korani, prebacit će se na zapadnu obalu, a odatle će odstupati 28. maja, i to: batljon »B« preko Perjasice i Keić-mosta za Generalski Stol, jer ne može više preko Primišlja i Tržića, bataljon »A« ide preko Tušilovića za Karlovac. 55. motorizovani izviđački odred kreće se također za Karlovac preko Barilovića. Saveznička avijacija, prema neprijateljskom izvještaju, napada kolone u povlačenju i Nijemcima nanose gubitke od 3 mrtva i 12 ranjenih, a ustaška avijacija izgubila je jedan avion.

Povlačenje neprijateljske borbene grupe 1. kozačke brigade neće biti lako. Na njenom pravcu odstupanja od Vojnića preko Vrginmosta za Petrinju doći će do niza borbi u nepovoljnim okolnostima po neprijatelja.

Zasjeda kod Vrginmosta

Druga brigada 8. kordunaške divizije, dobivši obavještenje o kretanju ove neprijateljske kolone, 28. maja postavlja zasjedu s južne strane puta Vojnić — Vrginmost, na dijelu kod Crevarske Strane do Vrginmosta na samom usponu puta istočno od Vrginmosta. S druge strane puta, kod Jurinih brda, Pješčanice i Kozarca, nalazila se 16. omladinska brigada. Neprijateljska konjica, biciklisti i nešto motorizacije, kretali su se mimo, ne očekujući nikakve borbe. Kad je čelo kolone ušlo u Vrginmost, otvorena je vatra. Nastala je neopisiva gužva, konjica se dala u luđački trk poljem prema Pješčanici, gdje je također dočekana vatrom. Bio je to pravi stampedo konja i kola koji je bilo teško zaustaviti. Uz velike gubitke ljudi i konja neprijatelj je uspio djelimično srediti svoje redove i probiti se prema Čemernici koristeći konje, bicikle i nešto motorizacije. Neprijatelj se uspio »odlijepiti« od naših jedinica. Da bi se uspjeh u ovoj borbi potpuno iskoristio, neprijatelja je trebalo goniti, a nismo imali konjice, tenkova, motorizacije. Neprijatelj je pretrpio dosta gubitaka u ljudstvu i konjima, a zarobljeno je 16 njihovih vojnika.

Opkoljavanje neprijateljske borbene grupe 1. kozačke brigade

Neprijatelju je uspjelo izvući se iz zasjede i odvojiti od jedinica 2. brigade 8. kordunaške divizije. Snage 1. kozačke konjičke brigade stižu u Cemernicu da srede svoje snage i produže dalje. Tu nailaze na jedinice 7. banijske divizije i prisiljeni su da se brane. U toku dana i noći 28/29. pristižu 2. brigada 8. kordunaške divizije, 3. brigada 7. banijske i Omladinska brigada »Jože Vlaho-

vic«. Tako je neprijatelj okružen u Cemernici. Naše će jedinice izvršiti dva napada, 29. i 30. V, ali se neprijatelj grčevito branio koristeći kuće i na brzinu iskopane rovove. Naše jedinice nisu imale dovoljno teškog oružja i municije, a moralo se paziti na stanovništvo s kojim se neprijatelj pomiješao da se zaštiti.

Iz Petrinje 30. maja stiže kolona od oko 600 vojnika i 4 tenka u pomoć okruženoj konjici. Opkoljeni neprijatelj vrši proboj u susret ovim snagama i uspijeva odbaciti dijelove 7. banijske divizije s položaja prema cesti Cemernica — Glina. Dijelovi 7. banijske divizije gone ga do Petrinje.

Tako je završena borba s borbenom grupom 1. kozačke konjičke brigade, a time je i okončana neprijateljska operacija »Sah« 30. maja, umjesto 28, kako je njemački komandant 69. armijskog korpusa planirao. Zadatak koji je neprijatelj postavio — uništiti partizane u Petrovoj gori, bio je previše ambiciozan da bi bio ostvaren. Nijedna partizanska jedinica nije bila ni ozbiljnije uzdrmana, a kamoli uništena.

U toku operacije neprijatelj mijenja plan, nešto je u toj izmjeni plansko: izuzimanje borbene grupe 15. brdskog korpusa radi učešća u operaciji »Reselšprung«, ali i zbog nečega što nije planirano — izbacivanje iz stroja neprijateljske borbene grupe »Arend«.

Ni taj skromniji izmijenjeni plan — opkoljavanje i uništenje partizana na prostoru: Tušilović — Vojnić — Krnjak — luk Korane od Veljuna do Barilovića ;— neće biti ostvaren.

Neprijateljska operacija »Sah«, koja je počela 22. maja, završila se tako neuspjehom 30. maja. Dva obruča koja je neprijatelj planirao oko naših jedinica nisu uspjela.

Neprijatelj je u ovoj operaciji imao i plijena, ali se ne može pohvaliti ratnim, vojničkim plijenom, nego uglavnom onim što je opljačkao od naroda. Tako borbena grupa »Hameršmit« izvještava da je zaplijenjeno: 21 konj i tovarno grlo, 1 puškomitraljez, 6 mina, 2 kamiona (1 uništen, 1 predat policiji), 2 šivaće mašine, 100 kg prosa, 10 komada marve, 5 ovnova, a bojna Pavelićevog tjelesnog zdruga, koja je dejstvovala u sastavu borbene grupe »Arend«, izvještava da je zaplijenjeno: 1 kola za konje, 1 kola za volove, ovaca i koza 143, svinja velikih 11, malih 33, teladi 10. Neprijatelj je imao d znatne gubitke.[13] Prema izvještaju 69. armijskog korpusa od 1. juna 1944, Korpus je imao 54 mrtva, 137 ranjenih, 16 nestalih,[14] a njegova borbena grupa »Arend« je privremeno izbačena iz stroja. No, ovo su gubici samo za njemačke jedinice i komandni kadar. Sve nenjemačke narode, Njemci su posebno iskazivali, izdvojeno. Za ovu operaciju nemamo tih gubitaka. Ako pribrojimo i te gubitke, koji 6u obično bili 3—4 puta veći od njemačkih, onda se ukupni gubici neprijatelja približavaju procjeni od strane IV. Korpusa NOVJ — 400—500 mrtvih i oko 700—800 ranjenih.[14] Prema našim izvorima: uništena je jedna blinda, oštećena dva tenka, ubijeno oko 100 konja, a plijen je: 3 puškomitraljeza šarca, 40 pušaka, 2 tromblonske puške, 34 granate za pješadijski top, 35.000 metaka.

12 Zb. NOR, tom V, knj. 28, dok. br. 114.

13 Gubitke u ovoj operaciji prikazat ćemo prema izvještajima: 69. njemačkog armijskog (korpusa za njemačke jedinice i IV korpusa NOVJ za naše jedinice. Procjene gubitaka za suprotnu stranu su višestruko veće i nerealne.

14 Zb. NOR, tom XII, knj. 4, str. 312.

177 mina za teški bacač, 4 samara, 37 sedala, 80 konja, 1 telefonska centrala, 3 telefona, 8 bicikla, 1 gumeni čamac, a zarobljeno 37 neprijateljskih vojnika

U ovoj operaciji i naši su gubici znatni. Imah smo 47 mrtvih, 210 ranjenih i 6 nestalih drugova. Među poginulima su politkomesar 3. bat. 4. banijske brigade Miško Dragišić, komandir čete iz 4. bat. 4. banijske brigade Josip Bajt, komandir čete iz 3. bat. 2. kordunaške Milutin Manojlović, i potporučnik Đuro Mandić, bolničarke Dragica Vojnović i Ljubica Pjevač.

Očigledno da je zadatak koji je postavljen pred neprijateljske jedinice u operaciji »Sah« bio nerealan. Međutim, treba napomenuti da je neprijatelj paralelno s vojnom akcijom poduzeo čitav niz političkih, propagandnih i psiholoških mjera koje su bile sračunate na podrivanje morala, slabljenje pa i razbijanje nekih naših jedinica, u čemu je djelomično uspio. Amnestija koju je NDH proglasila 1944. imala je uspjeha i pogoršala je opće političko stanje na teritoriji Pokuplja, Zumberka i karlovačkog kraja. I u Plaščanskoj dolini i Kordunu neprijatelj je pokušao da aktiviranjem svoje tanke agenture kod nekih teritorijalnih jedinica izazove kolebanje i uznemirenje. No većih problema nije bilo. Neprijateljska ofenziva tek je završila, a 8. korđunaška divizija krenula je u Zumberak i Pokuplje da pomogne stabilizaciji opće vojno-političke situacije koja je tamo nastala poslije Pavelićeve amnestije.

U neprijateljskoj operaciji »Sah« najveće štete nanesene su narodu pljačkom i uništavanjem imovine. Ubrzo po povlačenju neprijatelja ponovo je uspostavljena slobodna teritorija i život se normalizovao, koliko je to moguće u ratnim uslovima.

Mr MILE DAKIĆ

Organizaciona struktura i ra<l partijske organizacije na kotaru 1941—1945. godine

Do 1940. godine kotar Vojnić imao je sedam općina: Vojnić, Krnjak, Krstinja, Tušilović, Barilović, Vukmanić i Perjasica. Općine Barilović i Vukmanić sredinom 1940. izdvajaju se iz kotara Vojnić.

Komunističke ideje na ovo područje donose: učitelji, đaci, radnici i povratnici iz ruskog zarobljeništva poslije I svjetskog rata. Prvu partijsku ćeliju u Vojniću 1937. god. osniva učitelj Žarko Ćuić[1], čiji su članovi: Ilija Zegarac[2] advokatski pripravnik u Glini, Miloš Dejanović[3], seljak iz Klokoča, Milić Novković Basaćan[4] i Milutin Košarić[5] iz Svinjarice. U toku 1938. godine formi-

1 Isključen iz KPJ 1941. god. Poginuo kao borac 14. novembra 1941. kod Plavča Drage.

2 Osuđen jula 1944. od Višeg vojnog suda i ubijen nedaleko Topuskog.

3 Radio u ciglani Karlovac. Tamo je i primljen u KPJ. 2ivi kao kolonist u Vojvodini.

4 Žandar u Karlovcu. Zbog saradnje s komunistima otpušten iz službe. Umro kao kolonist u Vojvodini.

5 Privrednikov pitomac. U ratu i poslije na odgovornim dužnostima u kotaru. *TAvi* u Karlovcu.

ras,[41] Milutin Cimesa, Pero Grubješić,[42] Jovo Zilić,[43] Nikola Gajić,[44] Branko Karaš, Mile Opačić,[45] Đuro Vuletić Škuljalo[46]).

Srednji Poloj: (Miljenko Ivanović,[47] Todor Cika,[48] Mojsije Pajić,[49] Mojo Opačić i Đuro Vuletić,[50] a kandidati su bili: Nikola Vuletić, Nikola Pajić, Milić Vuletić, Pavle Mišljenčević i Miso Pavić).

Kuplensko: (Ivan Furlan,[51] Radan Napijalo, Mile Kovačić Mazga,[52] Milanko Kovačić,[53] Nikola Kovačić, Božo Studen,[54] Stevo Kokir Bajtaga,[55] Milić Blagojević,[56] Mile Vuletić[57]. Kandidati su bili: Miloš Napijalo,[58] Dragić Kovačić,[59] Mile Brkić,[60] Nikola Sipić,[61] Vaso Todorić,[62] Katica Napijalo-Radulović).

Krnjak: Stevo Tomić,[03] Pavao Tomašević, Milan Mandić. Kandidati su bili: Jane Zoraja, Dušan Tomašević,[84] Mile Božić[65]).

Kestenovac: (Đuro Zdjelar,[66] Milan Zdjelar,[67] Milovan Zdjelar,[08] Milan Zdjelar (2), Drago Karamarković,[09] Milan Zdjelar (3).

Dunjak: (Nikola Momčilović,[70] Milan Momčilović, Miloš Vučković.[71] Kandidati su bili: Nikola Vučković Dudin,[72] Đuro Vučković,[73] Ilija Vučković i Nikola Zavišić).

41 Načelnik štaba 34. divzije, poginuo 1945. u Kupčini.
42 Poginuo 1943. godine.
43 Poginuo 1945. godine.
44 Poginuo 1942. godine.
45 Kapetan, poginuo 1944. godine.
46 Poginuo u toku NOR-a.
47 Učitelj, ubili ga ustaše 1941. godine.
48 Ubijen 1941. u Hrvatskom Blagaju.
49 Učesnik oktobarske revolucije.
50 Ubili ga Talijani u Perjasici.
51 Učitelj, dezertirao 1941. godine.
52 Umro 1947. godine.
53 Poginuo 1941. kao partizan.
54 Umro 1943. od tifusa.
55 Lugar, umro poslije rata.
56 Ubili ga ustaše 1942. godine.
57 Ubili ga Talijani 1941. godine.
58 Poginuo u toku NOR-a.
59 Poginuo 1944. godine.
60 Umro u ratu.
61 Komandant bataljona, poginuo u NOR-u.
62 Poginuo u NOR-u.
63 Student prava, živi u Zagrebu.
64 Poginuo nesretnim slučajem poslije rata.
65 Dezertirao u početku ustanka.
66 Umro 1987. godine.
67 Poginuo 1941. godine.
68 Ubili ga ustaše u Slunju 1941. godine.
69 Umro 1944. godine.
10 Umro poslije rata.
71 Poginuo 1943. godine.
72 Poginuo 1943. godine.
73 Poginuo 1943. godine.

BROJNO STANJE PARTIJSKIH ORGANIZACIJA

u

Kotaru: Vojnić Okrug: Karlovac

Mjesec: VIII.1944.g. Godina 1944.

OPĆINA	Broj kotarskih komiteta	Broj članova kotarskih komiteta	Broj općinskih komiteta	Broj članova općinskih komiteta	Broj svih ćelija na terenu	Od toga broj ćelija u vojno-pol. ustanovama	Broj članova Partije u vojno-pol. ustanovama	Broj žena članova Partije	Broj svih članova Partije	Socijalni sastav: Radnika	Seljaka	Obrtnika	Namještenika	Inteligentaca	Nacionalni sastav: Hrvati	Srbi	Ostale narcije	Kandidati	Opaska
Općinski Kom. Krstinja			1	6	9	2	7	8	34	2	32	.	.	.	.	34	.	2	
Općinski Kom Utinja			1	5	5	.	.	1	20	.	20	.	.	.	.	20	.	10	
Općinski Kom. Tušilović			1	4	3	.	.	4	12	1	11	.	.	.	1	11	.	3	
Općinski Kom Perjasica			1	5	4	.	.	14	33	3	29	.	.	1	.	33	.	1	
Općinski Kom. Krnjak			1	6	9	2	8	23	78	14	64	.	.	.	1	77	.	3	
Općinski Kom. Vojnić			1	6	11	4	39	21	86	21	60	3	1	1	8	78	.	5	
Općinski Kom. Barilović			1	.	1	.	.	1	14	2	12	.	.	.	14	.	.	6	
Općinski Kom. Veljun			1	3	4	1	3	7	23	3	20	.	.	.	.	23	.	5	
Ukupno	1	8	8	37	46	9	57	79	300	45	248	3	1	2	24	276	.	35	

Dne: 31.VIII.1944.g.

Org. sekretar

M. Hotkovuć

Svinjica: (Ilija Vila,[74] Miloš Gušić, Mićo Mazinjanin).
Široka Rijeka: (Lazo Zivković, Dušan Vergaš,[75] Mile Jagrović,[71]' Mile Savić).
Miholjsko: (Miloš Martinović Biroš,[77] Joso Holeček, Đuro Stipić.[78] Kandidati su bili: Drago Vukobratović, Miloš Martinović Mujičin, Đuro Tomašević,[79] Milan Majstorović Zuža,[80] i Stevan Sikirica[81]).
Tušilović: (Stanko Opačić, Milić Đipalo,[82] Mile Ljepović, Jovan Đipalo, Stanko Blažević, Đuro Mihajlović,[83] Božo Tomašević, Mile Potkraj ac,[84] Teodor Uzelac.[85] Kandidati su bili: Simo Marinković, Milovan Ličina, Dušan Opačić,[86] Đuro Lukač[87]).

Samostalne kandidatske grupe

Selo Zagorje: (Nikola Pribić,[88] Milan Mirković,[89] Miloš Mirković, Mojo Cvjetičanin,[90] Milić Sikirica).
Gejkovac: (Đuro Tadić, Milivoj Bućan, Nikola Radusinović,[91] Mirko Vučetić Kravar, Mile Sokolović,[92] Dušan Vuksan,[93] Jovo Ribić,[94] Jovo Bućan).
Kokirevo: (Vid Barać,[95] Nikola Pekić, Teodor Štakor, Mihajlo Štakor, Nikola Trbojević i Janko Ivošević).

Iz navedenih poimeničnih podataka proizlazi da je na području kotara Vojnić uoči rata bilo 107 članova KPJ[96], 45 kandidata u partijskim ćelijama i 19 kandidata u kandidatskim grupama, ili ukupno 64 kandidata KPJ. Bila je to značajna politička snaga, bez obzira što su tu snagu činili, uglavnom, poljoprivrednici.[97] U danima kapitulacije i početcima teškog bespravlja, kojeg

74 Umro 1941. godine od posljedica ustaškog batinanja u V. Kladuši.
75 Narodni heroj, poginuo 1942. godine.
76 Poginuo 1942. godine.
77 Poginuo 1941. godine.
78 Poginuo 1942. godine.
79 Umro poslije rata.
80 Poginuo 1943. godine.
81 Učesnik oktobarske revolucije, umro poslije rata.
82 Umro 1967. godine.
83 Umro poslije rata.
84 Ubili ga ustaše 1941. godine.
85 Ubili ga ustaše 1941. godine.
86 Komesar bataljona, poginuo kod Drežnik-Grada 1944. godine.
87 Poginuo 1943. godine.
88 Ubili ga ustaše 1941. godine.
89 Ubili ga ustaše 8. maja 1941. u Hrvatskom Blagaju.
90 isto.
91 Poginuo 1942. godine.
92 Pukovnik JNA, živi u Novom Sadu.
93 Umro 1943. godine.
94 Major, poginuo 1944. godine.
95 Bio vezan uz partijsku ćeliju u Vojniću.
96 Stanko Canica Opačić i Milutin Košarlć u Zborniku I, HAK, str. 202. kažu da nisu mogh utvrditi imena dvojice članova partije u Klokoću.
97 Kotar Vojnić je 1931. godine imao 30.242 stanovnika od kojih je 306 radilo u Industriji 1 701 u državnim službama.

je svakodnevno zaoštravala vlast nove zločinačke države, i ostale političke strukture te njeni nosioci iznenađeni su i obezglavljeni. Kotar Vojnić je bio jedno od istaknutih središta Samostalne demokratske stranke, gdje je prisustvo Save Kosanovića ostavilo duboke političke tragove a općinski prvak SDS Mišan Napijalo imao zavidan politički autoritet. Bogatiji pojedinci koji su u najviše slučajeva pripadali vladajućoj Radikalnoj stranci ili Jugoslavenskoj radikalnoj zajednici pobjegli su u Beograd. S narodom su ostali komunisti i vrlo brojni pripadnici SDS.

Komunisti Vojnića pripremaju oružani ustanak

U danima aprilskog slamanja Kraljevine Jugoslavije, a i znatno kasnije, bile su pokidane veze između partijskih ćelija i Kotarskog komiteta KPH Vojnić, kao i veze s Okružnim komitetom KPH Karlovac. Narod kotara Vojnić, pa i komunisti, bili su iznenađeni brzim raspadom Jugoslavije. Novoformirana ustaška vlast poduzela je oštre mjere, a posebno u pogledu oduzimanja oružja. Samo oni najhrabriji nisu poslušali ustašku vlast da predaju oružje. Pavelić i njegovi doglavnici otvoreno govore protiv Srba. Izdavane su zakonske odredbe o čišćenju jezika od srbizama, o zabrani ćirilice, o obrani naroda i države. On je formirao rasno povjereništvo u čiju je nadležnost spadalo »izgrađivanje prijedloga nacrta zakona, zakonskih odredbi i naredbi koje zasijecaju u područje rasne biologije, rasne politike i rasne higijene ili eugenike«.[98] Posljedice naglog obrta i zaoštravanja političke situacije snažno su se osjećale na području kotara Vojnić gdje je prema popisu stanovništva 1931. godine bilo 27.608 stanovnika srpske i 3.613 hrvatske narodnosti, ostalih 28 ili ukupno 31.249 stanovnika.

Iako je masovni ustaški zločin u Hrvatskom Blagaju, u kojem je ubijeno 520 muškaraca veljunskog kraja, izvršen u strogoj tajnosti, postojale su sumnje šta se desilo s tako velikim brojem ljudi. Teške vijesti su dolazile i iz drugih krajeva, a posebno iz štampe u kojoj su zvaničnici NDH sijali optužbe na srpski narod.

Maja 1941. godine proradile su neke partijske veze između ćelija i Kotarskog komiteta KPH Vojnić. Nikola Kukić je 5. maja održao sastanak s članovima partijske ćelije u Tušiloviću. Sekretar OK KPH Karlovac uspijeva doći u Vojnić i Tušilović." Razgovaralo se najviše o prikupljanju oružja.

Centralni komitet KPH u Proglasu od sredine juna ističe: »Stvarnost nacionalnog ropstva i suviše je okrutna da bi se narodne mase dale zavesti brbljarijama o slobodi. Nezavisna Država Hrvatska postoji samo na papiru. Cijela Hrvatska je stvarno porobljena i pod čizmom okupatorske vojske u čijim se rukama nalazi vrhovna vlast... Srbi u Hrvatskoj! Komunistička partija u Hrvatskoj obraća se i vama, koji od svog doseljenja u Hrvatsku nikada niste uživali potpunu nacionalnu slobodu. Ali danas, kada je Hrvatska porobljena od imperijal. osvajača, vi ste bačeni u najteži položaj otkako se nalazite u Hrvatskoj«.[100]

U Ljepovića tuku kod Tušilovića 3. juna 1941. sekretar OK KPH Karlovac

98 Mirko Peršen: Ustaški logori, Stvarnost 1966, str. 17.

99 Vidi Zbornik 3 HAK, str. 288.

100 Isto.

Ivo Marinković okuplja oko 50 članova Partije, SKOJ-a i simpatizera KPJ.
0 pripremama za oružanu borbu govorili su Ivo Marinković, Canica Opačić
1 drugi. U Kuplenskom, 5. juna komunisti održavaju uži sastanak za sela Kuplensko, Trupinjak, Svinjaricu i Burić, kojem prisustvuju: Ivo Marinković, Žarko Cuić, Milutin Košarić, Canica Opačić, Dragan Keser, Stanko Koprenica, Mile Basara, Milić Novković Basaćan, Mile Kovačić, Ivan Furlan, Radan Napijalo i drugi.[101]

Poslije brojnih ovakvih sastanaka počinje formiranje udarnih grupa. Na osnivačkim sastancima dogovoreno je kako doći do oružja i održati tajnost članova udarnih grupa. Vijesti o zločinima ustaša išle su šaptom kroz sela kotara Vojnić. Bilo je i onih koji nisu vjerovali da i država može biti baš takav zločinac. Ustaše su isticali na javnim mjestima plakate i ove sadržine: »Zabranjeno ulaženje u (park, kino, restoran, prevozna sredstva) Srbima, Jevrejima, Ciganima i psima.« U nedjeljnom informativnom izvještaju Vrhovne talijanske komande, od 26. juna navodi se: »Rasno pitanje energično postavljeno i od početka dobilo je protivpravoslavni i protivsrpski karakter«.[102] Nije samo srpski narod na području NDH u Paveliću i njegovoj sviti vidio tipične zločince. Vidjeli su i brojni pošteni Hrvati i Muslimani da o njima ne misle dobro čak ni oni koji su ih doveli na vlast: »Cim je stupio na vlast, Pavelić se okružio politički nedoraslim ljudima, spremnijim da vrše lične osvete nego da vladaju zemljom ili da pomažu šefu novog režima«.[103]

Srpski narod kotara Vojnić za kratko vrijeme ostaje bez većeg broja viđeni j ih ljudi: službenika, učitelja, sveštenika, zanatlija, poznatijih seljaka i drugih za koje se pretpostavljalo da mogu povesti narod. Komuniste kotara Vojnić na savjetovanju u Abezu 19, jula predstavljali su sekretar KK KPH Vojnić Žarko Cuić i Stanko Opačić Canica. Krajem jula na području kotara javljaju se prve diverzantske akcije,[104] što je poslužilo ustašama kao povod da počnu s masovnim zločinima. Oni 29. jula ubijaju u Ivanović jarku kod Krnjaka oko 350 Srba s područja kotara Vojnić i Vrginmost, a u Vojniću pravoslavnu crkvu »Mlada nedelja« pretvaraju u mučilište.

Nijemci su budno pratili razvoj, praksu i posljedice ustaške politike, a posebno ustaško opredjeljenje da se unište Srbi na području NDH. Njemački general Gleze Horstenau je upozoravao Hitlera da zločini izazivaju oružani ustanak. Kapetan Hefner[105] je 2. augusta izvijestio generala Horstenau o zločinu u Ivanović jarku: »U vrijeme od 16,00 do 19,00 sati uveče u opštini Krnjak ubijeno je 400 Srba... mjesto zločina nalazi se u opštini Krnjak. ispod kuće broj 43 koja pripada Marku Ivanoviću, na rubu šume Loskunja . Strijeljani su svi pravoslavni sveštenici. Oni koje kuršumi nisu odmah ubili bili su dokusureni udarcima budaka. Od dvojice koji su uspjeli da pobegnu sa gubilišta — potkivača Božića i Jova Kresojevića, dobij eni su ovi podaci.«[100] Hefner je 18. jula 1941. izvijestio Gleza: »Hrvatsko stanovništvo ne smatra više da su nemačke trupe prisutne samo radi obezbeđenja reda i sigurnosti,

101 Vidi Zbornik 3, HAK, str. 337.

102 Zbornik NOR-a, tom XIII, knj. 1, str. 98.

103 Izvještaj Marčela Cukolinija od 29. 4. 1941. Zbornik NOR-a, tom. XIII, knj. 1, str. 31.

104 Prva diverzantska akcija (presijecanje tei. linija) izvršena je kod Vojnića 26. jula.

105 Bivši austrougarski oficir rodom iz Slovačke.

106 NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza Ion Hostemau 1941—1944, Nova knjiga Beograd 1987, str. 114.

već da su one zato da bi poduprle ustaški režim ... Za Nemce je u svakom slučaju žalosno što moraju da konstatuju, da je politika koju Rajh vodi prema ovoj zemlji učinila da ni traga ne ostane od onog oduševljenja klicanja hrvatskog naroda s kojim je on početkom aprila pozdravio dolazak nemačke vojske... jer ona u ovoj zemlji podržava jedan režim koji nema pravo na egzistenciju ni u moralnom ni u političkom pogledu i koji se smatra za najveću nesreću koja se mogla dogoditi hrvatskom narodu. Taj režim oslanju se jedino na priznanje sila Osovine, u narodu nema korena i održava se bajonetama pljačkaša, koji u jednom danu počine više zla nego Sto je srpski režim počinio za više od 20 godina.«[107]

Ustaški povjerenik Mijo Zunac dao je pohapsiti 64 muškarca i zatvoriti u pravoslavnu crkvu »Mlada nedjelja« u Vojniću. Oni su 11. augusta 1941. podvrgnuti stravičnom mučenju i batinjanju. Srbe i njihove predstavnike tukli su i ubijali gotovo po svim selima Korduna. Kotarski komitet Vojnić na čelu sa Žarkom Ćuićem povlači se na obronke Petrove gore (u Crnu Lokvu), gdje 29. jula formira Partizanski odred »Crna Lokva«. Na području Široke Rijeke komunisti, predvođeni Dušanom Vergašom, Tonom Horvatom, Milom Dejanovićem i Husejinom Miljkovićem Huskom, organiziraju obrambeni front, prema ustaškim uporištima u Velikoj Kladuši i Cetingradu. Ovaj front se raspao početkom augusta, kada su jače ustaške snage krenule prema Širokoj Rijeci i Petrovoj gori. To je dovelo do panike i nevjerice kod naroda koji je mnogo više očekivao od snaga ustaničkog fronta. Nekoliko ljudi, okupljenih oko Petra Pepine Vergaša, osuđuju rat protiv legalne države. Oni u Petrovoj gori ubijaju Milu Dejanovića i Tonu Hrovata.[108] Do sličnih početnih zanosa i razočarenja u snagu ustaničkog oružja došlo je početkom augusta u nekim drugim krajevima Korduna (Perna, Crni Potok).

Na području kotara Vojnić, već prvih dana ustanka, nastaju tri snažna ustanička centra (Crna Lokva kojem su na čelu Milić Novković Basaćan i sekretar KK Žarko Ćuić; Debela kosa, na čelu s članom KK Stankom Opačićem Canicom; Široka Rijeka, na čelu s članom KP Dušanom Vergašem). Ostala sela su svoje ustaničke grupe, uglavnom, vezivala za jedan od navedenih ustaničkih centara. U Crnoj Lokvi i Debeloj kosi bilo je pored Srba i nekoliko Hrvata, a u Širokoj Rijeci pored dominantne srpske nacionalnosti među ustanicima bila su i osmorica Muslimana i trojica Hrvata. Politički najčistijim i najsigurnijim centrom OK KPH Karlovac smatrao je ustanički centar Debela kosa. U Okružnom komitetu došlo je do nepovjerenja prema ustaničkom centru Crna Lokva, posebno prema Žarku Cuiću kada je nestao član KK Vojnić, Hrvat, učitelj Ivan Furlan,[109] a prema odredu Široka Rijeka zbog ubistva Tone Hrovata i Mile Dejanovića.[110] Ustanički centar oko Debele kose, zbog navedenih razloga i snažnije vojno-političke aktivnosti i lične hrabrosti Stanka Opačića Canice, a nešto kasnije i Većeslava Holjevca, postaje jedno vrijeme glavno ustaničko jezgro na kotaru Vojnić.

Početkom septembra dolazi, posredstvom CK KPH i OK KPH Karlovac,

107 Isto, str. 116.

108 Egzekutor je bio maloljetni Cedo Dijaković, kojem je Pepina Vergaš naredio da puca u Tonu Hrovata. Tom prilikom Huška je uspio pobjeći.

109 Dezertirao, plašeći se da Srbi neće smoći snage da ga poštede kao Hrvata i komunistu zbog masovnih ustaških zločina na Kordunu.

110 Neki su u ovim ubistvima tražili četničke tendencije u odredu Široka Rijeka, što je historijski neprihvatljivo. Ubijeni su Hrvat i Srbin pod optužbom da su izazvali ustaške represalije u selima južno od Petrove gore.

do reorganizacije na kotaru. Za kratko vrijeme ukinuti su kotarski komiteti, a mjesto njih formirani su rajoni i rajonski komiteti na Kordunu i Baniji. Područje kotara Vojnić pokrivao je 1. rajon. U direktivi Operativnog komiteta OK KPH Karlovac od 3. septembra dužnosti rajonskih komiteta su bile:

»1. da razvija političku i vojnu djelatnost u rajonima,
2. da oživi i učvrsti partijsku organizaciju i stvori masovnu bazu partije u selima i mjestima,
3. da poduzima potrebne mjere za izvršenje slijedećeg:
   a) zborovi u selu i pojedinačni politički rad,
   b) rad sa seoskim ženama, osposobljavanje ovih za kurirske veze, prikupljanje svih stvari za redovne potrebe partizanskih odreda i sela (pranje, krpanje, hrana, obuća, odjeća itd),
   c) skrivanje životnih namirnica,
   d) organizacija seoskih straža,
   e) pomoć pogorjelih i opljačkanih,
   f) stupiti u vezu s hrvatskim selima, stvarati i proširivati te veze s hrvatskim domobranima i talijanskim vojnicima,
   g) rad među seoskom omladinom,
   h) organizirati narodnu pomoć... «[111]

Rajonski komiteti su zamišljeni da budu univerzalni kreatori svih političkih i praktičnih aktivnosti na ustaničkom području. Proizlazi da tada još uvijek centralni organi NOP-a nisu imali viziju razvoja narodne vlasti, organiziranje omladinskog pokreta i antifašističkog pokreta žena.

Prema direktivi Operativnog rukovodstva Okružnog komiteta Karlovac od 3. septembra rajonski komiteti su imali od 3 do 5 članova. Oni su rukovodili radom partijskih ćelija na terenu i u partizanskim jedinicama. Naznačene su posebne dužnosti u partizanskim odredima:

»1. organizirati jedinstvene logore i jedinstvenu ishranu,
2. zavesti vojnu disciplinu,
3. podizati autoritet komandira, komesara, vodnika, desetara i političkih delegata po vodovima,
4. koordinirati rad partijskih rukovodstava s radom komandira i komesara,
5. organizirati planski politički rad u odredu,
6. zidne novine (po mogućnosti),
7. rad i čistoća u logoru,
8. briga o oružju, municiji, spremi itd.
9. prije akcije izvršiti svrsishodnu podjelu oružja,
10. prije svake akcije pripremiti partijce i istaći njihove dužnosti, a poslije akcije analizirati držanje partijaca«.[112]

Istaknuti su zadaci pročelnika partijske ćelije koji »prenosi direktive odozgo i inicijative, opažanja i primjedbe odozdo. Mora da prednjači i đa u svemu bude primjer partijcu i partizanu. Rukovodi raspodjelom rada partijaca. Stara se da svaki partijac (simpatizer) dobije rad koji odgovara njegovim sposobnostima. Ćeliju saziva što češće i redovitije. Ćelija je životna stanica Partije, kroz koju prolazi sve što se dešava u selu i u odredu. Članove treba privikavati da govore na sastancima o svemu, a ne po ćoškovima«.[113]

111 **Zbornik** NOR-a, **tom** V, knj. **1, str. 58.**
112 Isto, str. 58.
113 Isto, str. 59.

V.P. Bubr. 10
26.IV.44.

Okružnom Komitetu KPH
.....
Kordun

Pozivamo Vas svime na proslavu 1.maja,koja će se održati istoga dana u našoj bolnici uz slijedeći program:

1.HEJ SLAVENI !

2.PUZDRAVNI GOVOR POLIT. KOMESARA BOLNICE

3.U PROSLAVI 1.MAJA

4.GOVOR U IME OMLADINE

5.MI DRŽIMO KORPAS...
ZDRAVO DA STE PROLETERI...

6.KOLA PRED PRVALIJOM /igrokaz/

7.RECITACIJA

8.NARODNIH KOSE...
TI NE TLAČI DRUGARICE MILE...

9. ŠIRE IZA KOVAČKA /igrokaz/

10.SA SVIH STRANA...
UZ TITA I STALJINA...

Početak u 2 sata poslije podne

SMRT FAŠIZMU - SLOBODA NARODU !

Kulturno-prosvjetni odbor

V.P.B.br.10

Na konferenciji delegata NOP Korduna i Banije, održanoj u Crnoj Lokvi (u kući Mile Džodan) 19. i 20. septembra 1941. u 1. rajonu koji je obuhvatao Petrovu goru, Trupinjak, Loskunju i Debelu kosu, bilo je 8 partizanskih odreda, 190 boraca (od kojih su 56 bili članovi KP).

Centralni komitet KPH 19. oktobra upozorava OK KPH Karlovac da »opće pravilo treba da bude: da se svagdje radi na formiranju part, i vojnih organizacija gdje one ne postoje bez obzira na to što dotični teritorij organizaciono spada pod drugi kotar ili druge OK. Ne smije se dozvoliti da se na nekim dijelovima teritorija ne radi ništa samo zbog toga što oni spadaju pod druge komitete«.[114] U istom pismu CK KPH javlja Okružnom komitetu da su u Glavni štab Hrvatske imenovani: Ivo Rukavina, Stanko Opačić, Marko Orešković,[115] Veljko Kovačević, Vlado Cetković i Franjo Ogulinac. Centralni komitet KPH istovremeno imenuje u Stab za Kordun i Baniju: Srećka Manolu, za komandanta, Roberta Domanija, za operativnog oficira, Većeslava Holjevca, za komesara, a za članove: Stanka Opačića Ćanicu i Vasilja Gaćešu.

Već oktobra 1941. CK KPH uviđa da rajonski komiteti nisu pogodna forma partijske i vojničke organizacije pa se ponovno prelazi na formiranje kotarskih komiteta. Poslije obnavljanja rada Kotarski komitet KPH Vojnić, preko partijskih ćelija, rukovodi formiranjem narodne vlasti. Na osnovu Uputstva OK KPH Karlovac od 6. oktobra formirani su NOO-i a već 20. novembra i Kotarski NO Vojnić.[111]'

Politička polarizacija u jesen i zimu 1941. godine

Kotarski komitet Vojnić, u jesen i zimu 1941. godine, znatan dio svoje aktivnosti usmjerava na pronalaženje formi kako ubijeđiti narod da pomirbene ponude talijanskih fašista nisu u interesu srpskog naroda. Talijanski emisari, a posebno obavještajac, poručnik Đuzepe Blasi, nastojali su ubaciti parolu o zaštiti Srba od ustaških zločinaca pod uslovom da partizani ne napadaju na njihove patrole, kolone i garnizone. U tim teškim vremenima ovakva, iako kratkoročna i nesigurna, ponuda bila je za običan svijet prihvatljivija od strašne zbilje svakodnevnog bježanja, krvi i smrti. Narod se plašio zimskih mjeseci kada je i šuma slabo i hladno skrovište, a posebno je strahovanje bilo od talijanske artiljerije. Poznato je da su Talijani 29. jula spriječili ustaše u Vojišnici da hapse muškarce i odvode na likvidaciju u Ivanović jarak i da je takvih primjera bilo više na području kotara. Zato je general Mihajlo Lukić 6. augusta 1941. pisao da se »talijanske vojne vlasti mnogo zauzimaju za pobunjenike, uzimaju ih pod svoju zaštitu i noću ih odvode ne znamo kuda (neće da kažu, ali vjerojatno na svoju teritoriju) ... Talijani se na cijeloj prostoriji ne samo kreću već i razgovaraju s pobunjenicima«.[117]

Na konferenciji u Crnoj Lokvi 19. septembra Ivo Rukavina je naglasio da »na Talijane treba nastupati bez obzira nato što će iz nevolje protiv toga reći srpsko selo«.[118] Na postupke i politiku talijanske vojske reagira CK KPH

114 Isto, str. 209.
115 Nije se znalo da je nekoliko dana ranije ubijen.
116 Prvi kotarski NOO u Hrvatskoj.
117 Zbornik NOR-a, tom V, knj. 32, str. 19.
118 Zbornik NOR-a, tom V, knj. 1, str. 112.

u Okružnici br. 3, od 30. septembra, gdje piše: »Taj manevar ide za tim da se narodne mase odvoje od KP«.[119] Komesar NOP odreda Korduna i Banije Većeslav Holjevac 2. oktobra piše komesarima odreda da se talijanska vojska zanosi mišlju »da će joj uspjeti mirnim putem prevariti narod, prevariti partizane da polože oružje«.[120]

Žarko Cuić je 3. oktobra zabilježio u svoj dnevnik: »Odred se teško odlučuje za borbu s Talijanima. Stalno se mora ponavljati da je Musolini 12 godina hranio i odgajao Pavelića«.[121] U Izvještaju Grupe generala Mihajla Lukića, Ministarstvu hrvatskog domobranstva od 14. oktobra piše: »Komunisti su bezkompromisni i ne priznaju nikakav sporazum s Talijanima«.[122] Naredbom br. 6. Komande NOP odreda Korduna i Banije od 5. novembra zabranjeno je »svim bataljonima, četama i odredima vođenje ma kakvih pregovora neposredno s neprijateljem (talijanskom vojskom, hrvatskom domobranskom vojskom, ustašama i žandarima).«[123] Ovom Naredbom problem nije do kraja riješen. Na području kotara Vojnić ipak su podgrijavane priče o stvarnim i iskrenim namjerama Talijana da zaštite srpsko stanovništvo. Ovakvoj političkoj orijentaciji išlo je u prilog više stvarnih činilaca:

1. Talijanski vojnici do tada nisu zlostavljali i ubijali srpsko stanovništvo na području kotara, a ponekad su sprečavali ustaše pri hapšenju civila.
2. Na ustaničkom području Korduna i Banije masovno se diglo srpsko stanovništvo, a na odgovornim vojnim funkcijama u komandi Korduna i Banije nije bilo pripadnika srpske nacionalnosti, (Srećko Manola, komandant, Domani Robert, operativni oficir, Većeslav Holjevac, komesar). Narod je komentirao da je lako njima, da su došli u ovaj kraj pod pseudonimima, da njihova sela i rodbinu Talijani neće uništavati.
3. Bilo je više slučajeva da pojedini partizanski rukovodioci noću odvode u šumu ljude i ubijaju bez znanja NOO-a i bez suda.

Na području Crne Lokve grupa ljudi oko Miloša Napijala Mišana saziva 3. decembra 1941. narodnu skupštinu[124] kojoj je predložen Zapisnik od 10 tačaka, od kojih druga nije usvojena gdje piše: »Skupštinari zaključuju jednoglasno da se popali u hrvatskim selima onoliko kuća koliko je popaljeno naših srpskih kuća«.[125] Poslije desete tačke u zapisnik je dopisano: »Nakon pročitanog zapisnika narod jednoglasno odustaje od tačke 2 navedene u ovom zapisniku«.[126]

Skupštinari su prijetili Štabu komande Korduna i Banije, ako se ne provedu zaključci skupštine, ubuduće neće pružati »nikakvu pomoć u prehrani za naoružanu vojsku«.[127] U tački 10 piše »Narod se potpuno slaže s poštenim Hrvatima koji bi radili u komandi sa sporazumom naroda, a inače se narod ne slaže ni sa onim Srbima koji bi radili na štetu ovog naroda«.[128] Traženo

119 Isto, str. 147.

120 Isto, str. 165.

121 Dnevnik 2arka Cuića u HAK.

122 Isto kao 117, str. 408.

123 Isto, str. 11.

124 Prisustvovalo oko 760 ljudi.

125 Fotokopija kod autora.

126 Isto.

127 Isto.

128 Isto.

je obustavljanje partizanskih akcija u toku zime, sloboda tržišta za stoku i drva, izuzimajući žito, zabrana istraga u šumi »bez znanja i pitanja seoskih odbora«.[129] Iznesena je misao o neprihvatanju partizanske komande »s razloga što je komanda uništila ovaj narod i nije izvršila njegove zahtjeve.«[130] Skupštinari su izabrali: Milića Eremića, Mirka Lončara, Dragana Kljukovnicu i Miloša Napijala Lošina[131] koji će »Zapisnik predati komandi NOV i ujedno izjaviti usmeno narodno raspoloženje prema današnjem radu i situaciji narodnoj«.[132]

Skupština u Crnoj Lokvi ukazuje na trenutačnu labilnu političku situaciju i na slabost partijske organizacije na području kotara, kao i na neopravdane postupke nekih partizanskih komandanata kojima se stvarao prostor za ovakva politička iskušenja u jednom od istaknutih ustaničkih centara kotara Vojnić. Uzrok ovome treba tražiti i u snazi ličnosti Mišana Napijala, dugogodišnjeg prvaka SDS-a na području općine Vojnić. Njega su neki vodeći partizan - ski komandanti, pa i Kotarski komitet Vojnić, mimoišli i time od njega stvarali i stvorili otpadnika NOP-a. On je, sasvim sigurno, jedan od glavnih autora Zapisnika, ali se ne može reći da se u Zapisniku ne osjeća razboritost kad su u pitanju međunacionalni odnosi, jer se ne odbacuju rukovodioci Hrvati, a odustaje se i od predloženog reciprociteta paljenja srpskih i hrvatskih kuća.

Navedene nesuglasice i političke zastoje u razvoju NOP-a na kotaru ubrzo su zasjenili vojni uspjesi, upravo u ovom dijelu Korduna. Naneseni su znatni gubici dijelovima talijanske Brze divizije kod Krnjaka, razoružane neprijateljske posade u Vojnić kolodvoru, Utinji, Vojišnici, a 12. januara 1942. oslobođen je Vojnić. Svi ovi uspjesi bili su ne samo vojnička, nego i politička prekretnica u razvoju NOP-a u ovom dijelu Hrvatske. Narod je još masovnije prilazio NOP-u.

Na sjednici OK KPH Karlovac, održanoj od 17. do 19. januara, donesen je zaključak o izdavanju lista »Naša borba«, organa OK KPH Karlovac, uz napomenu da se u zaglavlje stavlja mjesto izlaženja u Karlovcu.[133] Dogovoreno je da novoformirani Odbor NOF-a za Kordun izdaje »Glas Korduna« i da se organizira »10-dnevni kurs gdje će se u prvom redu provoditi sadašnja partijska linija ... na kursu treba da bude 20 slušalaca. Kurs da počne 28. 1. i da na njemu najprije sudjeluju drugovi iz kotara Vrginmost i Vojnić, a zatim veljunski i slunjski kotar, a na kraju Ogulin i Delnice.«[134] Okružni komitet je kritizirao sektaštvo kao paljenje crkve u Vojniću, isticanje crvenih oficira, skretanje s partijske linije u govorima, sektaška rezolucija žena u Vojniću,[135] govor Karapandže na proslavi Nove 1942. godine (o borbi za proletersku vlast), napade na Boga i vjeru. Navedeno je kako jedan član KPJ govori: »Ovdje vladaju partizani, tko se ne pokorava, kuglu u čelo«.[130] List »Partizan«, koji je do tada izdavao Okružni komitet, postao je glasilo Glavnog štaba Hrvatske.

Okružni komitet je u pismu od 20. januara kritizirao rad Kotarskog komi-

129 Isto.

130 isto.

131 Ubijen u zemunskom logoru.

132 Isto, kao 127.

333 U redakciju su imenovani: Ivo Marinković, dr. Savo Zlatić i kemičar.

134 Dokumenat u HAK, K-l, pod brojem 707.

135 Ocijenjeno sektaštvo zbog traženja osvete.

136 Isto, kao br. 131.

teta Vojnić jer se »nije pozabavio pitanjem smještaja stanovništva iz kotara Vrginmost i Pisarovine,[137] što mu je bila jedna od prvih dužnosti,«[138] i što »nitko od odgovornih drugova nije pozvao domobrane da se pridruže našoj borbi«.[139] On donosi odluku da zbog nekomunističkog držanja raspusti ćelijsko odjeljenje u Perni, da se isključe iz Partije dvojica članova (Vučković i Pajić). Kritika je upućena KK Vojnić »jer je dozvolio da kotarski odbor antifašističkog pokreta žena sastavi sektašku rezoluciju«.[140]

Kotarski komitet KPH Vojnić je 23. januara 1942. godine obavijestio OK KPH Karlovac da su: Milutin Košarić, Mile Basara i Rade Bulat[141] birani za članove komiteta 6. novembra 1941. godine, dok su: Stevica Lukačić (član 1. četne ćelije, odjeljenja Debela kosa), Stevo Jančić (član seoske ćelije Krnjak) i Milan Oreščanin (član seoske ćelije Perna) kooptirani u KK.

Na sastanku Kotarskog komiteta KPH Vojnić, održanom 21. januara 1942, iznesen je broj ćelija i članova Partije:

Partijske ćelije	Ćelije odjeljenja	Broj čl. KP
1. četna ćelija	**Debela kosa**	**36**
	Loskunja	**8**
	Krnjački Grabovac	**5**
	Donji Skrad	**50—60**
2. četna ćelija	**Jurga i Crna Lokva**	**32**
3. četna ćelija		**6**
4. četna ćelija	**Perna**	**12**
	Malička	**11**
	Pecka	**7**
	Crni Potok	**4**
Seoske ćelije	**Svinjarica**	**5**
	Krnjak	**8**
	Radmnnovac	**5**
	Pecka	**3**
	Perna	**5**
	Knežević kosa	**5**
	Zivković kosa	**5**
Stapska ćelija		**5**
Ćelija partizanske bolnice (ambulante)		**8**
Ukupno		***230**[lts]*

Kotarski komitet Vojnić[143] je tražio obrazloženje zašto je Svetko Karan u odredu Jurga primljen u KPJ. Na sastanku sekretar biroa Dragan Pajić rekao

137 Odnosi se na izbjeglice pred ustaškom ofenzivom decembra 1941.

138 Dokumenat u HAK, K-l, pod brojem 1248.

139 Isto.

140 Isto, kao 135.

141 izvještaj u HAK, K-l.

142 Ukupan zbroj u dokumentu ne odgovara stvarnom broju članova, jer je navedeno da na kotaru ima 132 člana u partizanskim odredima, 44 na selu, 5 u štabu i 8 u ambulanti.

je da ga je primio »dozvolom druga komandanta Ćanice«.[144] Na sjednici KK KPH Vojnić 23. januara ističe da »Analiza akcije u Vojniću KK konstatuje da u cijelosti partija nije rukovodila, kao što nije bila u stanju da spriječi pojave pljačke, paljenja crkve itd«.[145] Na skupu partizana 2. čete rečeno je: »Za druga komandanta Ćanicu kažu da je dojašio na konju i izdao naređenje o sabrani pića, a sam je veli otišao i pio, za kaznu nije dao da partizani 2. čete presvuku domobrane iako je bilo predviđeno, a kao razloge je uzeo što su za vrijeme stražarenja kod domobrana drugovi stražari iz Crne Lokve dozvolili nekim partizanima i civilima da presvuku domobrane«.[146] Kritiziran je i komesar bataljona Ratković koji se ponašao kao jugoslavenski oficir i govorio »metak ćeš dobiti«. On je ošamario skojevca koji je stajao na ulici. Posebna kritika je usmjerena prema komandantu mjesta Miliću Novkoviću Basaćanu koji je doveo svoga slugana i zeta i dozvolio da mijenjaju odjeću s domobranima, da mu je zet obučen u vojničku uniformu, ali neće u partizane. Kotarski komitet KPH Vojnić 21. januara piše da je OK isključio iz KP partizana Milića Vukobratovića zbog pijanstva i nedovoljne partijnosti, kartanja, nedozvoljenog pucanja i nekomunističkog držanja; Milana Božića zbog izbjegavanja borbe na području 4. bataljona; političkog delegata 2. čete 1. bataljona, voda Miholjsko Miloša Vukobratovića »zbog dezerterstva od borbe s ustašama u IV bataljonu ... osim kazne isključenja, kažnjen je i strijeljanjem«.[147] Iz Partije je isključen i partizan 4. čete 1. bataljona, voda Pecka — Simo Rkman »ne zato što je isti htio da se ispiše iz partije, jer isti ne zaslužuje radi svoga nekomunističkog držanja da bude njen član«.[148] Kotarski komitet u istom pismu »daje priznanje hrabrom i neustrašivom komunisti i drugu Stevi Janjaninu, vodniku Maličke, 4. čete 1. bataljona koji je pao u borbi s ustašama 14. I.«[149] Zbog ovih pojava u Partiji »OK je naredio da se obustavi do daljeg svako primanje u članstvo te da se ispita valjanost novih članova i provede čistka«.[150]

Februara 1942. sekretar Kotarskog komiteta Vojnić Rade Bulat upućen je za oficira pri GŽH, a za sekretara je postavljen Stevica Lukačić. Članovi su bili: Mile Basara, Miloš Basara, Stevo Jančić, Milan Oreščanin i Slavko Markon. Okružni komitet Karlovac je 4. marta pisao Kotarskom komitetu Vojnić da mu je odobreno 10 delegata za okružnu konferenciju i da među njima budu: Milutin Košarić, Rafko Tabor, Božo Spaček, Mile Ratković i Savo Zlatić.

Na Drugoj okružnoj partijskoj konferenciji, održanoj 12. i 13. marta u Velikoj Kladuši, Stevica Lukačić je izvijestio da na području kotara Vojnić ima osam seoskih partijskih jedinica (33 člana od kojih 3 žene), 13 kandidata, 3 štapske ćelije (sa 10 članova i 1 kandidatom), 6 četnih ćelija (38 članova). On je istakao da postoje partijske organizacije u radionicama, ambulantama i dvije mjesne (21 član), te da su partizani još uvijek skloni braniti svoja sela, da je prisutno prenaglašavanje klasnih ciljeva, da je odnos partijaca prema komandantima koji nisu članovi disciplinovan (da se poštuje vojnička nađre-

143 Sekretar je bio Rade Bulat.

144 Dokument u HAK pod brojem 1249.

145 Isto.

146 Isto.

147 Dokument u HAK, pod brojem 1250.

148 Isto.

149 Isto.

150 Isto.

OKRUŽNI KOMITET K.P.H-
KARLOVAC

STANJE PARTIJSKE ORGANIZACIJE ZA JUNI 1944.

Partijske organizacije	Članovi O.K.	Članovi K.K.	Broj opć.kom.	Broj članova opć.komiteta	Broj ćelija	Broj svih partijaca	Od toga žena	Socijalni sastav					Nacionalni sastav				Broj kandidata	Od toga žene	Br.simp.akt.	Br. čl.aktiv	Od toga žena	Primjedba
								Radnici	Seljaci	Obrtn. i namješte.	Intelekt.	Siv.ofic. i podofic.	Srbi	Hrvati	Muslimani	Slovenci						
Okružni Komitet	12					12	2	5	3		4		8	4								
Kancelarije i straža						2	1		1	1			1	1			4					
KK Plaški		6	4	10	9	52	6	12	32	4	3	1	52				9	4	12	46	11	
Slunj		8	6	36	26	150	30	12	128	3	4	3	131	19			25		18	74	25	
Vojnić		8	7	34	49	328	84	36	279	2	10	1	310	17	1		11	3	17	88	30	
Vrginmost		8	4	22	23	165	36	16	131	12	6		158	7								
Karlovac		10	4	14	29	150	32	51	67	17	11	4	17	130		3	43	3	8	23	1	
Kordunaško Područje					3	20	1	5	11	2	2		18	2			3					
Kordunaški Odred					14	99		3	86	5	3	2	93	6			18					
Plaščanski Odred					5	23			23				23				34					
P.O.O.					1	6	1		2		3	1	4	2								
Propodjel					1	4				1	3		2	2								
Ukupno:	12	40	25	116	160	1011	103	140	763	47	49	12	817	190	1	3	147	10	55	231	67	

đenost), da nema pljačkaških tendencija, da su organizirani tečajevi za nepismene, kulturno-umjetničke priredbe, da u svim selima postoje skojevski aktivi, a 40°/o mladih u jedinicama su članovi SKOJ-a, da Kotarski komitet Vojnić ima svoju kancelariju i da se članarina redovito ubire.

Mile Basara je na Konferencijji govorio o Partiji u 1. četi 1. kordunaškog bataljona u kojoj je bilo 35 članova SKOJ-a, 44 člana KPJ (ranije 48) ali su četvorica poginula. Milutin Baltić je rekao da na području KK SKOJ-a Vojnić ima 40 skojevskih odbora na selu i da ukupno ima na kotaru 1200 članova SKOJ-a. Vladimir Popović je inzistirao da se u odbore »uključuju siromasi a pomalo treba istiskivati razne kulačke elemente«.[151] Okružni komitet KPH Karlovac je, poslije 2. okružne konferencije, preko kotarskih komiteta Partije poduzeo akciju širenja pokreta u hrvatska i muslimanska sela. On piše 24. aprila 1942. simpatizerima u Cazinu: »Žalosna je činjenica, drugovi, da je ustaškoj bandi uspjelo da većinu muslimanskih seljaka zavede na bratoubilačku borbu s partizanima i na pljačku nevinog srpskog naroda ... Pavelić svakim danom zove sve više Hrvata i muslimana u vojsku. Za kratko vrijeme izvršit će se u Hrvatskoj potpuna mobilizacija. Zašto Pavelić mobilizira? Pavelić mobilizira zato da bi Hrvate i muslimane upotrebio u borbi protiv svojih vlastitih sinova i svoje braće, protiv hrvatskih, srpskih i muslimanskih partizana. Pavelić mobilizira zato da bi Hrvate i muslimane poslao na Istočno ratište da tamo u stotinama hiljada ginu za zlikovca Hitlera«.[152]

Juna 1942. OK KPH Karlovac organizira partijski kurs u Gornjem Skradu za koji je predviđeno 15 slušalaca (sekretari općinskih ćelija, četnih ćelija i neki članovi kotarskih komiteta) s područja kotara Slunj, Veljun, Vojnić, Cazin i Vrginmost, a Kotarski komitet KPH Vojnić 11. juna održava sjednicu na kojoj je izvršena čistka partije. Isključeni su Mihajlo Maćešić i Mile Martinović (iz seoske jedinice Svinjarica), Lošo Martinović (sekretar 1. četne ćelije 2. bataljona) i Cućo Džodan, član 1. četne ćelije 2. bataljona. Za člana KK Vojnić kooptiran je Milivoj Sapić, umjesto Slavka Markona.

Okružni komitet Karlovac je 14. jula obavijestio CK KPH da su članovi OX »skinuli druga Stevicu[153] s funkcije sekretara KK Vojnić«.[154] Na sjednici KK održanoj 21. jula prisustvovali su Miloš Basara, Milan Oreščanin, Maca Majstorović, Stevica Lukačić, Milivoj Sapić i Dujko Opačić. Čitan je tekst Ugovora između SSSR-a i Engleske. Navedena su i neka imena koja su navodno četnički raspoložena. Istaknuto je da na 2. omladinskom kursu ima 7 SKOJ-evaca iz kotara[155], da je formirano 6 omladinskih rezervnih četa, da su formirana općinska rukovodstva Saveza mlade generacije, da su isključeni iz Partije Pane Šapić iz ćelije Perna zbog nepravilnog postupka prema civilnom stanovništvu, Milić Maćešić i Stevo Ličina (iz 1. čete).[156]

Krajem jula OK KPH piše KK Vojnić da provede »istragu protiv druga Cane Mrkića, pisara, koji je izjavio da ne zna pisati latinicom. Međutim, s druge strane doznali smo da on dobro piše i latinicom. Ako je to točno, isključite ga

151 Duro Zatezalo, Dokumenti II konferencije KPH za okrug Karlovac 1942. godine, Karlovac, 1972.

152 HAK, K-l.

153 Lukačića, za sekretara je 24. augusta imenovan Milivoj Sapić.

154 HAK, K-2.

155 Tada su članovi KK SKOJ-a bili: Branko Uzelac, sekretar, Cućo Doždan, Đuro Martinović, Božo Bućan, Branko Kukulj i Milovan Matijević.

156 Vidi HAK, K-l, arhivski broj 1264.

iz Partije«.[157] Na sjednici KK 3. augusta 1942. kojoj je predsjedavao sekretar Tomo Mihalić, Stevica Lukačić je izvijestio da je u Knežević Kosi formirao kandidatsku grupu od 3 člana. U KK kooptirani su: Branko Uzelac. Dragica Karan i Milić Ležajić.[158]

U zapisniku Plenuma KK Vojnić od 10. augusta rečeno je da radnici u Engleskoj i Americi traže otvaranje drugog fronta »da je sada naša dužnost da dižemo hrvatski narod na ustanak te da se oslobodimo od ustaških krvnika«.[159] Milivoj Sapić je govorio da na području 2. čete 3. bataljona »ima jedan čovjek koji ne daje za borbu, ali nema nikakve veze sa vani. O njemu je donesen zaključak, ali traže zgodan način da ne bi bilo previše upadljivo«.[160] On je prigovorio da Dušan Mitrović obavlja dužnost obavještajca, da traži žene da donose podatke o neprijatelju a ako ne, da će ih objesiti.«[161] Navedeno je da su partizani Vergaševe čete kod Milković brda zapalili tri kuće, »ali to su bili Muslimani koji su rekli da treba zapaliti«.[162] Maca Majstorović je 20. augusta na sastanku Kotarskog komiteta Vojnić rekla »da su ona i drug sekretar imali zadatak da u hrvatskim selima Devčići osnuju narodnooslobodilački odbor, jer je to selo pod našom kontrolom a nemamo nikakve veze s njima preko naših odbora. Sazvali smo čitavi narod i objasnili potrebu da izaberu između sebe jednog odbornika, jer da se moraju podvrći našoj vlasti, ali oni nam stavljaju uvjete da zauzmemo prije Vukmanić, Karlovac i Zagreb i da odbijaju svaku saradnju s nama i tuže se kako su oni blokirani i to zato što im ne dozvoljavamo odlazak u Vukmanić.«[163]

KK Vojnić je 2. septembra pisao Okružnom komitetu Karlovac da se Božo Peurača, odbornik u općini Krnjak, pogrdno izražavao prema drugarici koja je došla u općinu da traži živežnih namirnica za svoju familiju... da je Peurača »zatajio izjavu koju je izjavio Peurača Đuro u općini, da je palo Vilimovo carstvo, da će pasti i ovo partizansko«.[164] Kritikovan je 14. septembra i odbornik Mihajlo Mamula koji je »tukao i pravio teror prema drugarici Vasiliji Vučinić. Navodi se da se omladina dobro organizirala osim u selima: Bukovici, Ivanković Selu[165] i Klipinom Brdu.

Ustaška vlast je septembra 1942. pozvala na regrutaciju 10 godišta iz Vorkapić Sela, pa je na sjednici KK Vojnić 20. septembra raspravljano kako suzbiti ustaške namjere i propagandu. Konstatirano je da »mnogi odbornici ne vode računa o sirotinji, o izgradnji njihovih stanova, nego samo gledaju da snabdiju sebe i prepuštaju švercere preko Korane u hrvatska sela«,[166] da se obučava 7. omladinska četa, da su članovi Partije na selu većinom stari ljudi koji su nepokretni i neaktivni, da treba osvježiti i obnoviti kadrove s mlađim ljudima. Predstavnik Okružnog komiteta je istakao da se vidi iz izvještaja »da imamo većinom starije ljude od kojih se ne može ništa očekivati i ako su kao

157 HAK, K-l, arhivski broj 1350.

158 HAK, K-l, arhivski broj 12R7.

159 Isto, arhivski broj 1269.

160 Isto.

161 Isto.

162 Isto.

163 HAK, K-l, arh. br. 1270, str. 9.

164 Isto, arh. br. 1275.

165 U dokumentu piše pogrešno Ivanković kosa.

166 HAK, arh. br. 1279.

takvi pošteni a neaktivni. Takve treba iz partije isključiti i zadavati im takve zadatke koje jedan komunista mora izvršavati, a svaki kao takav kao nepokretan ne može te zadatke izvršavati s tim ga isključiti iz partije«.[167]

Partijska organizacija toga vremena je bila u toku gotovo svih zbivanja na svom području. Ona je potpuno otvoreno iznosila sve negativnosti i ukazivala na načine rješavanja negativnih pojava. Kotarski komitet Vojnić 21. septembra navodi da »Hajdin Miloš, partizan bivšeg 2. bataljona 1. čete, posjeduje karabin i 200 metaka, pištolj i bombu, a ne nalazi se u redovima partizana već se nalazi kod kuće. Isti se zajedno s Milićem Novkovićem kreće po selima i piju rakiju te narod ima od njih strah i trepet... Komandir radničke čete Petar Trbojević koristi kažnjene radnike sebi za popravljanje kuće«.[108] Zaključeno je da se Hajdinu oduzme oružje, s Novkovićem učini ono što je predviđeno, a komandira radničke čete pozvati na odgovornost. Kotarski komitet Vojnić 12. oktobra konstatira da se politička situacija pogoršala u Buri ću, Gornjem Budačkom, Koranskom Brijegu, Utinji, Radonji i Miholjskom, a da je posebno teško u Vorkapić Selu,[109] ali već 26. oktobra konstatira se poboljšanje političke situacije posebno poslije ubistva Milića Rakinića u Tušiloviću,[170] te zbog pobjede nad Talijanima u Perjasici i razoružavanja ustaško-domobranske posade u Tušiloviću. Od trenutnih poslova navedeni su: formiranje 11. omladinske čete, pripreme za proslavu godišnjice oktobarske revolucije, zatim da je održano šest nižih partijskih kurseva kroz koje je prošlo preko 60 partijaca. Početkom novembra 1942. u partijskim ćelijama KK Vojnić bila su 123 člana (od toga 21 žena) i 98 kandidata. Od toga 24 su bili radnici, 88 seljaci, 5 namještenici, 6 intelektualci i 1 podoficir. Po nacionalnom sastavu: 118 Srba i 5 Hrvata.[171]

Partija je preko svojih članova obavljala i obavještajnu službu. Kotarski komitet Vojnić piše OK Karlovac: »Prema izvještaju drugarice Mile Kartalije koja je provela u Karlovcu dana 26. i 27. ... da se neprijateljska vojska, odnosno Talijani krče iz Karlovca i odlaze prema Zumberku te da ima mnogo obučenih domobrana u Karlovcu. Dalje je doznala od saradnika Pejnovića, da je velika glad u Karlovcu kod izbjeglica iz Slunja i da su izbjeglice iz Slunja odnosno njihovi izaslanici išli pred Pavelića u Zagreb«.[172] Za obavještajnu službu bila je zadužena Komanda kordunaškog područja.[173] Ona je objedinjavala sva obavještenja i informacije a zatim ih dostavljala operativnim jedinicama, Glavnom štabu Hrvatske, Centralnom komitetu KPH i nižim partijskim forumima, zavisno od karaktera obavještajne informacije. Bilo je mnogo pritužbi na postupke kadrova u Komandi kordunaškog područja, posebno krajem 1942. godine. Partijska organizacija Puškarsko-mehaničarske radionice piše OK o nizu neshvatljivih postupaka u Komandi kordunaškog područja prema članovima Partije ove ustanove. »Iznose drugovi na sastanku da ih mrzi ulaziti u kancelariju u štab područja, pošto se odmah izderu na partizane kao za vrijeme bivše Jugoslavije... Kad je došao drug Đuro Vujnović tražiti bo-

167 Isto, str. 4.
168 Isto.
169 HAK, K-l, arh. br. 1282.
170 Ubili ga domobrani.
171 HAK, K-L, arh. br. 1281.
172 Isto, arh. br. 1289.
173 Imala je svoje partijske ćelije 1 bila je vezana direktno za OK KPH Karlovac.

lovanje kod područja, komandant Košarić ga je kaznio sa 30 dana prisilnog rada.[174] Partijci Puškarsko-mehaničarske radionice su dalje kritizirali šivanje dolamica od šinjela pa i nezakonito prisvajanje imovine od strane pojedinaca u Komandi područja. Na partijskim sastancima iznenađuje potpuna otvorenost, kritika i samokritika.

Pregled partijskih ćelija decembra 1942. godine[175]

Općina	Ćelija	Broj članova	Aktiv	Broj članova
Krstinja	Krstinja	6	Krstinja	3
	G. Brusovača	3	Jagrovac i D. Brusovača	3
	Svinjica	3	Mracelj, Stakorovica i Gej kovač	3
Vojnić	Kuplensko	14	Kuplensko	14
			Miholjsko	5
	Brdo Selo	6	Vojišnica	6
			Zivković Kosa	9
	D. Vojnić	5	Brdo Selo	7
	Zivković Kosa	11	Kovačka radionica	5
	Knežević Kosa	5	Mehanička radionica	6
Krnjak	Krnjak	10	—	
	Budačka Rijeka	4		
	Svin jarica	13		
	D. Skrad	15		
	Koranski Brijeg	5		
	Brezova Glava	4	Brezova Glava	3
Utinja	Vrelo Utinja	5	Udbina Sjeničak	3
	Gaćeša Selo i Međeđak	7		
	Bukovica	5		
	Ivanković Selo	3		
	Trebinja	3		
Ukupno	23	127	13	67

Krajem 1942. godine, pa i svih godina kasnije, na području kotara Vojnić bilo je daleko više članova KPJ od onih u zvaničnoj statistici Kotarskog komiteta Vojnić, jer se na ovom području nalazio znatan broj partijskih ćelija i aktiva u raznim institucijama, čiji su članovi bili direktno vezani za OK KPH

174 HAK, K-l.

173 Partijskih ćelija i aktiva nije bilo u Utinji, Popović Brdu, Kljajić Brdu, G. Vojniću, Kolariću, Podgorju, Bijelom Klancu te na području općine Tušilović (Tušilović, Okić, Zimić i Cerovac). Dok. u HAK, K-l.

Karlovac (Komanda kordunaškog područja, OK KPH Karlovac, OK SKOJ-a, partizanske bolnice, štabovi[176], terenske jedinice, odbori AFZ-a i drugi). Okružni komitet KPH Karlovac januara 1943. razvio je političku akciju predlaganjem članova ZAVNOH-a s područja svog političkog djelovanja. Predloženi su tada-Dragica Karan, Nikola Vidović, Milka Ilić, Tomo Žalac, Marko Polović, Tomo Baburić i Ćanica Opačić.

Komunisti kotara Vojnić u vrijeme i poslije IV neprijateljske ofenzive

Kotarski komitet Vojnić 20. januara dobio je pismo od OK Karlovac o početku neprijateljske ofenzive i načinu ponašanja: »Danas oko 9 sati ujutro neprijatelj je provalio na oslobođenu teritoriju kod Barilovića te kreće u pravcu Krnja-ka— Potrebno je načiniti slijedeće: 1. narodu savetovati da se povlači pred neprijateljem sa svim što može ponijeti, ali prethodno da spremi hranu i sve što može spremiti da ne padne ništa neprijatelju u ruke. Neprijatelj mora naći potpuno prazne kuće, a ukoliko nije moguće skloniti ili ponijeti, potrebno je uništiti. Stoka, naravno, neka se goni sa sobom.

2. Povlačenje naroda, budući da ne znamo pravac neprijateljske ofenzive, mora biti u više pravaca, prema unutrašnjosti oslobođene teritorije, ali to po-vlačenje mora biti organizirano ...

3. Na putu u zbjegovima tj. gdje se narod zaustavlja moraju partijci i NOO-i da pruže punu pomoć narodu ...

4. Komanda područja će narediti evakuaciju ranjenika na sigurna mjesta.. Čitav taj posao izvoditi hladno i razumno, bez panike, ne smije se desiti da članovi Partije stvaraju paniku među narodom«.[177]

Ofenziva je bila vrlo snažna. U njoj učestvuje oko 90.000 vojnika s 900 mino-bacača, 340 topova, 80 tenkova i 150 aviona. Preko područja kotara Vojnić nastupala je njemačka 7. SS divizija »Princ Eugen«. Udar je bio toliko silovit da je iznenadio sve vojne i političke strukture. Nekoliko hiljada civila se po-vlačilo pred neprijateljem u pravcu Bihaća i dalje u dubinu zapadne Bosne, dok je većina ipak ostala u selima i šumama Korduna. Direktivu o povlačenju pred neprijateljem dobio je i narod Banije. Vrijeme je pokazalo da je to bila kobna odluka za hiljade žena, djece i staraca. Oni su doživjeli zle ćudi januar-ske i februarske zime, brojne avionske napade na putevima zapadne Bosne i Like, bili košeni glađu i tifusom. Na području kotara Vojnić Nijemci su palili kuće, ubili više stotina civilnog stanovništva. Okružni komitet Karlovac je 18. februara 1943. pisao da su u ofenzivi nastala tri važna fakta, da narod iz hr-vatskih i muslimanskih sela nije dolazio u pljačku »iako su srpska sela bila od naroda napuštena, kao što je to bio slučaj u svim dosadašnjim ofenzivama, nego je što više sklanjao i pomagao izbjeglice«,[178] da su Nijemci palili srpska i hrvatska sela, »klali civilno stanovništvo bez obzira bilo srpsko ili hrvat-sko«[179] te da su četnici pojačali propagandu u srpskim selima. Okružni komitet je 1. marta pisao kotarskim komitetima da »ovih dana stiže u ove krajeve oka

176 Januara 1943. članovi štapske ćelije 1. KPO bili su Mihajlo Blažević, komandant, Dušan Rkman, sekretar, Bućan, operativni oficir, Kreča, načelnik štaba i intendant Maćešić.

174 Pismo je potpisao član OK KPH Karlovac Ćanica Opačić.

178 HAK, K-l.

179 Isto.

,

Kotarski Komitet
Komunističke Partije Hrvatske
V O J N I C
dana 1 decembra 1944.

Okružnom Komitetu K.P.H.

K A R L O V A C.

Dragi drugovi!

Dostavljamo Vam pregled izvršenog plana rada za mjesec XI.1944. koji je izvršen na terenu ovog Komiteta.

I. P O L I T I Č K I S E K T O R.

1./	Održano masovnih sastanaka po selima	254.
2./	Održano sastanaka po zaseocima	196.
3./	Kroz koje je prošlo osoba	20212.
4./	Likvidirano dezertera	24.
5./	Četnika ima sa našeg terena	18.
6./	Mobilisano u N.O.V.	321.
7./	Održano općinskih konferencija JNOF-a	16.
8./	Održano sekcijskih konferencija JNOF-a	156.
9./	Održano kulturno-prosvjetnih zabava	3.
10./	Održano općinskih zborova	7.

II. A G I T A C I J A.

1./	Prosiskutirano tekuća štampa sa osoba	13.653.
2./	Prodiskutirane odluke AVNOJ-a i ZAVNOH-a sa osoba	6.256.
3./	Uspostavljeno i obnovljeno zidnih novina	69.
4./	Ispisano parola	398.
5./	Održano usmenih novina na sastancima	245.
6./	Organizirano pjevačkih horova i diletantskih grupa	4.
7./	Održano sastanaka sa slobodnom diskusijom	154.
8./	Napisano članaka za našu štampu	151.
9./	Održano priredaba	4.
10./	Spaljeno krijesova na uzvišicama	862.
11./	Bilo prisutno naroda kod paljenja krijesova	8.250.
12./	Posleno pozdrava i zahvalnica sa masovnih sastanaka	339.

III. O R G A N I Z A C I O N O.

1./	Održano sastanaka	190.
2./	Održano prosvjetnih sastanaka	166.
3./	Primljeno u Partiju novih članova	6.
4./	Primljeno u kandidate	18.
5./	Broj svih članova K.P.	323.
6./	Broj svih kandidata	79.
7./	Broj simpatizerskih grupa	36.
8./	Broj simpatizera	281.
9./	Sakupljeno članarine za K.P. u novcu	46700.
10./	Sakupljeno dobrovoljnih priloga	16320.
11./	Sakupljeno žita vagana	10.
12./	Sakupljeno krumpira vagana	12.
13./	Sakupljeno voća kilograma	10.
14./	Sakupljeno dobrovoljnog priloga za našu štampu	2600.

30.000 izbjeglica s Korduna i Banije... Taj narod putuje pod najtežim uslovima i putem od umora i gladi pada. Komanda područja je u tu svrhu u sporazumu s NOO-ima stvorila 4 kuhinje i to: u Ljupči, Poloju, Kupljanskom i Perni«.[180] Istaknuto je da treba »na svakom koraku činiti usluge tome narodu,

ISO HAK, K-1.

pristupiti mu najtoplijim riječima i s ljubavi, stavljati im se za vodiče, upućivati ih od kuhinje do kuhinje, hrabriti ih«.[181]

O situaciji na području kotara Okružni komitet Karlovac 3. marta konstatira da »teško ekonomsko stanje i neobavještenost pokolebali su narod. Iz općine Krstinja narod je gotovo sav izbjegao te je nastala pljačka zemunica, najviše od ljudi iz kotara Vrginmost... u općini Utinji osjeti se također četnička propaganda i govore da sve Hrvate treba otjerati iz partizana«.[182] O stanju na području kotara Vojnić raspravljano je i na Plenumu OK Karlovac 1. aprila 1943. Rečeno je da se prilike sređuju, da je stanje u Krstinji teško zbog upada neprijatelja. Zaključeno je da se u Kotarski komitet Vojnić kooptiraju: Ljuban Latas, Sofija Vučinić i Danica Đerić. Canica Opačić je pročitao pismo o ponašanju Anice Rakar za vrijeme ofenzive, o čemu će biti dosta rasprava na narednim sjednicama Okružnog komiteta Karlovac. Kotarski komitet Vojnić je 6. aprila izvijestio Okružni komitet Karlovac da je na čitavom teritoriju kotara Vojnić situacija dosta nezadovoljavajuća zbog teškog ekonomskog stanja upada neprijatelja i neprijateljske propagande. Političku situaciju pogoršala je vijest o bijegu Huseina Miljkovića Huske 14. aprila 1943. Vijest o Huskinom bijegu stigla je iz Štaba 1. kordunaškog odreda i brzo se proširila po Kordunu. U pismu Štaba 1. kordunaškog odreda, pored ostalog, navodi se: »prilikom njegova prelaza ka neprijatelju nastalo je veselje i pucanje između tamošnjeg stanovništva i njega. O prednjem bilo bi neophodno potrebno izvijestiti i druga Bradu«.[183] Tih dana uslijedila je i neprijateljska ofenziva demonstrativnog karaktera. Narod je pričao »da je to Huška naredio koji je prebjegao neprijatelju«.[184]

Kotarski komitet Vojnić je 7. maja u Izvještaju o radu konstatirao da »u selima koja graniče s neoslobođenom teritorijom .. . srpski narod postaje sve više ogorčen, a naročito sada poslije ovog pokolja koji je izvršen u Bukovici, prepričavajući kako su oni koji su pobili ovaj narod bili u domobranskoj uniformi ... Zatim narod graničnih sela je dosta i uplašen za svoj opstanak jedno zbog nedostatka hrane... drugo zbog stalnih upada, a od naše vojske slabe zaštite, u tom i bolest se još uvijek širi i u tom raste nezadovoljstvo svakim danom sve više. Nedostatak krava je ovoga momenta najbolnija tačka... Struji kroz narod da naše ustanove žive jako dobro te da se tamo kolju janjci, goveda kao da je narod pun stoke«.[185] Rečeno je da su formirane skojevske radne čete u cijelom kotaru, da su sređena općinska rukovodstva SKOJ-a u Vojniću, Utinji i Krnjaku. Kotarski komitet Vojnić je zadužio za rad s hrvatskim selima Dujka Opačića i Miću Malića. Oni su pratili političko raspoloženje u okolici Karlovca i često dolazili do dragocjenih obavještajnih podataka.[188] Kotarski komitet je 8. maja obavijestio Okružni komitet da u Karlovcu ima 17.000 Talijana, ustaša i domobrana s 30 tenkova, a da je u Zagreb stiglo 200 aviona (štuka) te da se Nijemci koncentriraju za proboj prema Jadranu. Centralni komitet KPH 12. maja obavještava Okružni komitet Karlovac da se sprema neprijateljska ofenziva i da treba »savjetovati narodu da ne napušta

181 Isto.

182 Zapisnik u HAK, K-7.

183 Upravitelj Centralne partizanske bolnice u Petrovoj gori. Umro 1987. godine.

184 Zapisnik od 18. aprila u HAK, K-8.

185 Izvještaj u HAK, K-9.

186 Brojne obavještajne podatke je dostavljala ilegalka, žena iz Belaja.

Kordun i da ne bježi u velikim grupama«.[187] Upozoren je Okružni komitet Karlovac na obavještenje Divizijskog komiteta 8. kordunaške divizije »da se preko 1.000 partizana, koji pripadaju njihovim brigadama, nalaze na Kordunu.«[188] Traženo je da se svi sposobni i zdravi vrate u svoje jedinice. U maju 1943. još uvijek su se snažno osjećale posljedice 4. neprijateljske ofenzive pa se u Izvještaju Okružnog komiteta Karlovac, upućenom Centralnom komitetu KPH 20. maja, kaže da je političko stanje na Kordunu i dalje dosta teško. »Narod nije protiv nas izuzev rijetkih pojedinaca, ali se svugdje osjeća apatičnost, gubitak borbenosti i strah od gladi i bolesti. Naročito je teško zdravstveno stanje. Do sada sigurno već ima preko 2.000 umrlih od tifusa, a oko 8.000 bolesnih«.[189] U to vrijeme Veljko Korać je zapisao u svom Dnevniku: »Narod masovno umire i obolijeva. Nestaju i posljednji ostaci ostataka naroda u ovim krajevima, nešto u borbi a nešto od bolesti. Nesretni smo zbog toga. Što treba učiniti pa da se bar nešto spasi. To pritišće mozak kao užarena strijela, koči misao. Narod nam je nesretan ... Kod Karana sretoh Dragicu. Umrla joj je susjeda. Od tifusa. Nekom odborniku Novakoviću isto tako. Na drugom jednom mjestu umrle su četiri žene. Umire svijet. Umire brzo. Nešto bolest, još više izmrcvarenost psihičke potištenosti i gladi uništit će ga potpuno. Svraćam opet do Mile. I u njenoj kući leži dvoje djece. Leže na zemlji zamazani, upljuvani sopstvenom pljuvačkom. Ti bijedni ostaci kordunaške mladosti sjajnih lica i upaljenih očiju od temperature, leže i gledaju«.[190] I na sjednici Plenuma OK KPH Karlovac 2. juna 1943. kaže se da je narod na Kordunu »nezadovoljan, ali nije protivan nama. Uzroci su jasni: 1. glad, 2. bolest, 3. stalni neprijateljski upadi, 4. neimaština u obući i odjeći, 5. gubici u borbama«.[191] Zbog ukupne teške situacije javljalo se nezadovoljstvo kod boraca. Oni su saosjećali sa svojim roditeljima, ženama i djecom koji žive u teškim prilikama. Dolazili su ponekad bez pitanja svojih starješina da pomognu uzorati i posijati, što je poistovjećivano s pojavom dezerterstva. Sekretar Partije 4. kordunaške brigade[192] 9. juna 1943. dostavlja Okružnom komitetu Karlovac spisak od 65 članova KPJ, 113 članova SKOJ-a i 7 kandidata KPJ koji se nalaze na terenu okruga i moli da se svi sposobni vrate u svoju jedinicu.[193]

Partijska konferencija za kotar Vojnić održana je 27. juna 1943. kojoj su prisustvovali: Milutin Košarić, član Okružnog komiteta Karlovac, Mićo Ležajić, Đuro Basara, Miloš Petrović, Dragica Opačić i Milić Dakić, članovi KK Vojnić, te delegati iz Krnjaka: Milić Gazibara, Mićo Malić, Božo Tomašević, Dragan Mrkić i Ljubica Šarić, iz Vojnića: Nikola Fuštar, Simo Lončar, Rade Lukač, Zorka Milašinović, Milić Mađerčić, Stanka Blagojević, Vaso Glumac, Mile Kovačić i Miloš Popović, a iz općine Krstinja: Milan Carević i Dragica Spanović. Raspravljano je o švercu u graničnim općinama (Tušilović i Krnjak), o žetvi i spremanju pšenice, o manjku radne snage (jer su gotovo svi sposobni u brigadama). Tajnim glasanjem[194] u Općinski komitet Vojnić izabrani su:

187 Dokumenat u HAK, K-9.

188 Isto, dokumenat potpisao sekretar CK KPH Andrija Hebrang.

189 Isto, K-10.

190 Dnevnik u HAK. Zapisano 5. i 12. aprila 1943. godine.

191 HAK, K-10.

192 Vlado Novaković.

1SS HAK, K-U.

194 Glasao je 21 delegat.

Mićo Ležajić, Đuro Basara, Dragica Opačić, Miloš Petrović, Nikola Fuštar, Mićo Malić i Milić Dakić. Za organizaciona pitanja Partije zadužen je 6. jula Nikola Fuštar, a za rad s omladinom Milić Dakić. Na Okružnom partijskom savjetovanju 24. i 25. jula održanom u Perić Selu[195] raspravljano je o raskrinkavanju izbjegličke vlade, organizaciji ustanka u hrvatskim krajevima, razbijanju četnika i učvršćivanju pozadine. Za srpski dio Korduna rečeno je: »Nezadovoljstvo koje je bilo, popustilo je. Bilo je teško ekonomsko stanje te sve to sada jenjava«.[196] Poslije savjetovanja — kotarskim komitetima u svim partijskim organizacijama upućeno je pismo: da hitno treba srediti partijske organizacije u Karlovcu; da komiteti počnu planski raditi; da se ozbiljno shvati prijem novih članova; da se kroz akcije pronalaze novi ljudi; da se uvede željezna disciplina i lična odgovornost u partiji. Na području OK Karlovac bilo je tada 711 članova KPJ (od toga 121 žena), radnika 133, seljaka 478, ostalih 92, Hrvata 189, Srba 517 i ostalih 5.[197]

U Vojniću 6. augusta 1943. formirana je pri narodnim tečajevima partijska ćelija od četiri člana (Dušan Gaćeša, Ruša Gajić, Milanko Dojčinović i Momčilo Kozlina[198]). Sredinom augusta OK Karlovac u pismu CK KPH navodi da je u srpskom dijelu kotara Vojnić situacija dosta pogoršana »kod samog naroda osjeća se neka pasivnost i izmorenost. Narod se ne odaziv lje u tolikoj mjeri ni na kakve naše pozive i akcije, nego jedino se bavi tim što će na zimu, kako da se prehrani, obuče i gdje da se skloni.«[199] Naveden je i slab urod ljetine te četnički utjecaj od Josipdola. (»Idu pod parolom: Sačuvaj glavu, uskoro će sloboda! Cemu ginuti?«)[200] Na partijskom savjetovanju KK Vojnić, održanom 26. augusta 1943, na kojem je prisustvovalo 115 članova KPJ, raspravljano je o sumnjivim licima, saradnicima četnika, o nemilim posljedicama pljačke pri oslobođenju Topuskog, o pričama u narodu »da zašto oni Hrvati koji sada dolaze ne bi išli u operativne jedinice, zašto se zadržavaju po raznim ustanovama«,[201] da borci 8. divizije »otvoreno govore po selima da su stalno gladni, a da ustanove imaju svega«.[202] Milić Dakić je govorio da se u Vukmaniću »nalaze neki ljudi koji sljeduju razne namirnice za narod našega kotara izgleda s namjerom političkom«.[203] Mile Balčin je govorio o nezadovoljstvu oko sjetve u Krstinji, a Miloš Rašić »da ga mnogi narod pita gdje su omladinci koji sa otišli pred godinu dana iz omladinskih četa, da se od tih omladinaca još ni jedan nije javio. Ovo su oni omladinci koji su otišli u crnogorske brigade«.[204]

Prema izvještaju KK Vojnić do novembra 1943. s područja kotara poginulo je 87 članova KPJ (iz općine Krnjak 41, Utinje 4, Krstinje 4, Vojnića 28 i 10 na raznim pozadinskim dužnostima).[205]

195 Prisustvovali su pored ostalih gostiju Andrija Hebrang, Josip Đerđa, Sime Baien, Milka Kufrin, Ćanica Opačić.

186 HAK, K-12. *

197 Pismo U HAK, K-13.

193 Izabran za sekretara ćelije.

199 HAK, K-14.

200 Isto.

201 HAK, K-14.

202 Isto.

203 Isto.

204 Isto (otišlo 150 omladinaca).

205 Isto, K-16.

Od 3. okružne konferencije novembra 1943. do maja 1944.

U Vojniću je od 20. do 24. novembra 1943. održana 3. okružna partijska konferencija kojoj je prisustvovalo 215 delegata s pravom glasa i 34 sa savjetodavnim pravom (Srba 178, Hrvata 36, Slovenaca 1). U referatu Anke Vujičić je navedeno da na području okruga ima 1.040 članova KPJ (od toga 150 žena), radnika 140, seljaka 747, obrtnika i trgovačkih namještenika 48, intelektualaca 67, bivših oficira i podoficira 8. Po nacionalnom sastavu: Srba 811, Hrvata 197, Slovenaca 5.[200] Navedeno je da na okrugu ima i 151 kandidat KPJ. U isto vrijeme na području kotara Vojnić bilo je 158 članova KPJ. od kojih 46 žena.[207] Ostale referate podnijeli su Dušan Livada (NOO), Anica Rakar (AF2), Milka Ilić[208] (USAOH), Milić Dejanović (o vojno pozadinskim ustanovama) i Milutin Košarić (agitaciji i propagandi). Na konferenciji su zapaženi istupi sekretara CK KPH Andrije Hebranga i Milijana Neoričića, člana CK SKOJ-a. Na konstituirajućoj sjednici novog Okružnog komiteta za sekretara je izabran Dušan Livada, a u biro: Ivo Amulić, Milka Ilić, Milica Vujičić, Vlado Novaković, Milutin Košarić i Milić Dejanović. Odlučeno je da Janko Furdek bude sekretar KK Vojnić, Mićo Ležajić, sekretar KK Vrginmost, Pero Matičić, sekretar KK Bosiljevo, Mile Martinović. predsjednik Okružnog NOO-a za Kordun, Mira Opačić, predsjednica USAOH-a okruga Karlovac, Milica Stojić Vujičić, predsjednica Izvršnog odbora Okružnog odbora AFŽ-a i Mara Kresojević, sekretar OK SKOJ-a. Na Konferenciji su izvršene i neke teritorijalne i organizacione promjene. Mjesni komitet Karlovac je stavljen pod direktnu kontrolu OK KPH Karlovac, Područni komitet Karlovac je rasformiran, a općina Barilović je partijski vezana za KK Vojnić.

Treća okružna partijska konferencija je ukazala na rezultate i poteškoće u borbi između 2. i 3. konferencije. Bio je to period krvavog proljeća 1942, formiranja brigada, divizija i korpusa, period 4. neprijateljske ofenzive koja je ostavila trajne ožiljke u našim krajevima.

Sekretar KK Vojnić Janko Furdek je 12. decembra izvijestio OK da je u toku neprijateljska ofenziva, da neprijatelj pali i pljačka Radonju, Vojišnicu i Petrovac. On 20. decembra piše: »U prve dane nije bilo nikakvog otpora tako da je neprijatelj bio omogućen da nesmetano krstari po terenu. Kad je počela borba, narod je odmah bio zadovoljniji. Poslije odlaska neprijatelja narod ss odmah vraćao svojim kućama, a oni kojima je sve spaljeno počeli su se smještati neki kod rodbine, a neki kod ostalih kojima nije popaljeno ... U općini Utinji neprijatelj nije nanio nikakve štete«.[209] Tih dana spaljena su sela: Jurga. Pajić Brdo. Vojišnica, Krivaja, a djelomično: Kuplensko, Kokirevo, Radonja. Ukupno je spaljeno oko 100 kuća, a ubijene su bacali u vatru. U istom pismu navodi se, da su se neki naši drugovi za vrijeme ofenzive sastali »s Misom Bukvom i još trojicom njegovih ljudi... Bukva im je rekao da gdje su im sada partizani... Sa istim Bukvom od naših bili su: drug Dušan Balčin, Ani-

206 Zbrojevi se razlikuju od navedene sumarne cifre.

207 HAK, K-3. Okružne partijske konferencije.

208 CK KPH je 13. novembra pisao OK Karlovac: »Izviješteni smo da se drugarica Milka Ilić ne kritikuje u dovoljnoj mjeri. Pomenuta drugarica ima mnogo dobrih osobina, puna je volje i poleta za rad i dužnosti u Partiji, 1 drugim ustanovama, ponosita je preko mjere.« Vidi HAK, K-16.

200 HAK, K-18.

ca[2lw] i Sanda, neki stražar od Agitpropa i još dve osobe kojima ne znamo imena. Osim toga bili su s njima Ilija Zegarac, Dragić Gušić i Bradonja.«[2U] Sekretar KK navodi da je razgovarao s Ilijom Zegarcom koji je rekao »da je izgubio volju za borbu i život kad se ovako radi. U vezi s tim Ilija je izjavio da je on obavijestio Komandu područja, koja se tada nalazila u Petrovoj gori,
o Bukvi i njegovoj partiji i da je Komanda područja na to ostala mirna.«[212]

Kotarski komitet Vojnić je odlučio da se mobilizira sva sposobna radna snaga za obnovu kuća, da se provede sabirna akcija za sijeno, da se formira komisija za popis štete, da se objasni narodu da je neprijatelj išao u pljačku. Zbog prisustva Miše Bukve i njegovih ljudi prišlo se jačanju obavještajne službe pa je OK Karlovac 27. decembra zatražio od KK Vojnić da im za obavještajnu službu uputi Radu Pekića kao 3. člana, uz Nikolu Fuštara i Milu Kneževića. Tih dana ustaše su potpuno kontrolirale područje općine Barilović. Našli su spisak simpatizera kod Mate Malovića pa su uhapsili 20 ljudi. KK Vojnić je 28. decembra dostavio OK Karlovac sumarni podatak o žrtvama i spaljenim objektima koje je neprijatelj počinio decembra 1943. Ubijeno je 14 muškaraca,
7 žena i 9-ero djece, a odvedeno 5 osoba. Spaljeno je 199 kuća i ostalih stambenih objekata na područjima općina Vojnić, Tušilović i Krstinja.

Na traženje OK Karlovac, KK Vojnić je 30. decembra dostavio spisak predloženih ljudi za širi odbor Srpskog kluba vijećnika ZAVNOH-a:

1. Jovan Trkulja iz Brezove Glave koji »strahuje za srpstvo, dosta privržen NOB-u« (48 godina),
2. Rade Krivokuća iz Utinje, rođen 1899. bio je u ropstvu poslije 4. ofenzive »privržen NOB-u, ali malo više srbuje«,
3. Janko Mrđenović, rođen 1898. u Zivković Kosi, »pošten i ugledan u narodu«, predsjednik je NOF-a za kotar Vojnić.
4. Vaso Vojnović, star 52 godine iz Vojnović Brda, općina Veljun, »voli malo da srbuje, ali pošten, dobar i ugledan čovjek, odan NOB-u«,
5. Sava Vučković, 50 godina, iz Velike Crkvine, općina Krnjak, bio je član KP ali je izišao zbog starosti »uvijek narod puti dobrim putem. Bio je kotarski odbornik Veljuna, sada je član Okružnog Narodnog suda za Kordun«.[213]

Početkom januara 1944. Kotarski komitet Vojnić je organizirao masovne sastanke JNOF-a (u Krnjaku je bilo 350 ljudi, Vojniću 250, Utinji 500).[214]

Navodi se u pismu upućenom Okružnom komitetu da je najteže stanje »u selu Radmanovac. U tome selu nema ni jednog para vozeće marve, tako da ljudi nose drva na sebi«,[215] a »što se tiče Miše Bukve on dolazi još uvijek u Vojnić. Njegova uporišta su Vojišnica, Donji Vojnić, Jurga i Kokirevo, a »ima vezu s Huskom«.[216] Februara 1944. na prijedlog Okružnog komiteta, kotarski komiteti su počeli stvarati »evidenciju ratnih zločinaca, koljača i pljačkaša koji su u toku ovoga rata izvršili zločine nad našim stanovništvom«.[217] Na partijskim sastancima mnogo se diskutiralo o uzdizanju kadrova u Partiji.

210 Rakar — Magašić.

211 Isto, Ivan Pekin.

212 Isto.

213 HAK, K-18, dokumenat je potpisao Jovica Bulat.

214 Slab odaziv u Vojniću i Krnjaku bio je zbog upada neprijatelja u Cerovac.

215 HAK, K-19.

216 Isto.

217 Isto.

BROJNO STANJE PARTIJSKIH ORGANIZACIJA
VIII UDARNE DIVIZIJE NOVJ

Mjesec: Decembar — Tabela 13 — Godina 1944.

Jedinica	Broj batalj. biroa	Broj članova batalj.biroa	Broj četnih ćelija	Broj vodskih ćelija	Broj ostalih ćelija	Broj svih ćelija	Broj oficira i komesara članova Partije	Broj podoficira članova Partije	Broj partizana članova Parti.	Broj žena čla nova Partije	Broj svih čla nova Partije	Socijalni sastav: Radnika	Seljaka	Obrtnika	Namještenika	Intelekt.	Ofic.i podofic.biv. Jug.vojske	Nacionalni sastav: Hrvati	Srbi	Ostale nacije	Broj kandidata	Opaska
I brigada	5	32	23	6	2	31	93	108	19	1	221	17	190	4	4	4	2	11	210	-	38	
II "	5	35	23	6	5	34	100	137	32	3	271	17	234	3	8	-	9	8	263	-	41	
III "	4	29	19	5	4	28	84	95	30	1	210	21	175	5	4	3	2	10	200	-	45	
Brd.Divizion	1	7	3	1	1	5	16	26	2	1	45	7	37	-	-	1	-	1	44	-	21	
Op.štab i ob. sekt. Korduna	-	-	-	1	2	3	13	4	1	-	18	6	7	-	2	-	3	1	17	-	2	
San.četa i Prih.bolnica	-	-	1	-	1	2	9	9	4	3	22	2	17	1	1	-	1	-	22	-	6	
Intendantura i komora	-	-	1	-	1	2	6	9	-	-	15	8	6	-	1	-	-	1	13	1	4	
Četa za vezu	-	-	1	-	-	1	5	10	3	1	18	-	17	-	1	-	-	-	18	-	1	
Prištabske jedinice	-	-	-	-	5	5	12	16	6	1	34	9	18	3	1	3	-	2	31	1	2	
Štabska jedinica	-	-	-	1	-	1	4	-	-	-	4	-	1	-	2	-	1	-	4	-	-	
Ukupno:	15	103	71	19	21	112	342	414	97	11	858	87	702	16	24	11	18	34	822	2	160	

Dne 3. XII 1944. god.

Sekretar:
Rade M. Zrinjanin

Okružni komitet je pisao da je Komunistička partija »živ organizam koji mora neprekidno da se obnavlja, ako neće da zaostane, ako neće da bude potisnuta u stranu i da bude posmatrač i nemoćan očevidac«.[218] Prvih mjeseci 1944. organizirana je kampanja upoznavanja odluka 2. zasjedanja AVNOJ-a. Za aktiviste, zima je bila veliki neprijatelj. Iz općinskog komiteta Utinja trojica su tražili da idu u vojsku (sekretar i 2 člana) »jer su goli i bosi«.[219] Kotarski komitet je dozvolio da Mladen Drakulić i Miloš Basara odu u operativnu jedinicu, a trećeg Vasu Glumca je postavio za sekretara Općinskog komiteta Utinja.[210] Istovremeno, februara 1944. za sekretara Općinskog komiteta Krnjak postavljen je Milan Popović, a Općinskog komiteta Krstinja Dragica Spanović. Neke nesuglasice su nastale oko Janka Špijuna[211] iz Bukovice, tj. njegovog članstva u Partiji (na osnovu pisma Ćanice Opačića Okružnom komitetu). Kotarski komitet je 24. februara odgovorio da je vrijedan i pošten, da je primljen u KPJ 4. jula 1943. i da ga je primio Nikola Fuštar, da se nije moglo utvrditi da je on u Vukmaniću »imao loše i ugrožavajuće držanje prema narodu. Isto tako se nije moglo ustanoviti da je govorio da će sav narod biti istjeran. Može biti da je rekao, da onaj tko danas ode u neprijateljsku vojsku da će mu familije biti otjerane s imovine«.[222] Krajem februara u Okružnom komitetu su počele rasprave o izborima u kotarskim komitetima. Za Vojnić su predloženi: Milutin Karaš, za sekretara, a za članove: Jovo Perić, Darinka Zivković, Miloj Basara i Milić Dakić. Bilo je govora i o Peri Vranješu, ali je morao napisati biografiju iz koje će se vidjeti može li biti član komiteta. Mićo Ležajić je predložen za sekretara Kotarskog komiteta Slunj. U okružnom komitetu je

1. marta održana sjednica sa sekretarima kotarskih komiteta. Politička situacija je ocijenjena povoljnom, osim djelomične budnosti prema četničkoj opasnosti. Rečeno je da su na odgovornim mjestima sjedili ljudi koji su održavali vezu s Mišanom Bukvom«,[223] i da je u hrvatskim krajevima stanje nepovoljno, da »ljudi na sastanke ne dolaze, pokušava se s pojedincima, ali u posljednje vrijeme otišao izvjestan broj u neprijateljsku vojsku«.[224]

Marta 1944. fuzionirani su kotarski komiteti Vojnić i Veljun »zbog političkih i ekonomskih razloga«. Rasformiran je općinski komitet Skrad — Veljun jer se 5 sela opredijelilo za općinu Krnjak, a 2 za Veljun. Formiran je zbog toga Općinski komitet za Krnjak i Skrad. Kotarski komitet 22. marta piše: »Ne može se ocijeniti da narod čitavog kotara prima NOV i NOB, ali se ne može reći da je narod zamrzio kralja Petra, zato treba i dalje nastaviti s raskrinkavanjem kralja .. . Tako isto treba raskrinkati Mačeka i njegovu kliku«.[225]

I na sjednici Plenuma održanog komiteta 30. i 31. marta, rečeno je da V srpskim krajevima »većina naroda na strani NOB-a, ali tu i tamo ima nekih švercerskih elemenata, zatim četničkih pojava«.[226] Kritikovana je Dragica Karan zbog otkrivanja zaključaka Okružnog komiteta i odlaska u Karlovac,

218 Isto, K-20.

219 Isto.

220 Kotarski komitet je 24. februara tražio od Okružnog komiteta 12 pari cipela i 8 odijela.

221 Bio solunski dobrovoljac.

222 HAK, K-20.

223 Isto, K-21.

224 Isto.

225 HAK, K-21.

226 HAK, K-21.

jer se na nju izgovaraju i ostale žene. Stanje u SKOJ-u je ocijenjeno kao nezadovoljavajuće »jer se drugarice više bave pitanjem udomljavanja ... udati se i s tim riješiti svoju egzistenciju«.--'[7] Kotarski komitet Vojnić je 22. aprila ocijenio političku situaciju i zaključio da je kod naroda dosta dobra. Kritizirani su Mile Cvijanović iz partizanske straže Veljun i Mile Kresojević Sinjo,[228] za propagandu u korist kralja Petra te Milan Napijalo (brat Dragice Karan). Rečeno je da sarađuju s Ilijom Zegarcom u Agitropu CK KPH. Spomenuto je ime i tajnika Općinskog NOO-a Vojnić koji je govorio »da kotar ništi narod kao i sve ostale ustaške bande«.[229] Na ovoj sjednici komiteta završena je fuzija Vojnića i Veljuna »u KK ušli su članovi obaju ranijih KK. Od svih njih izabran je novi biro od 5 članova, a ostali članovi (plenuma) su sekretari općinskih komiteta«.[230] Formirana je partijska komisija za ispitivanje stanja u partizanskim bolnicama.

Bijeg Joce Eremića i sudski proces u Gornjem Budačkom

Kordunu nisu bila naklonjena ratna proljeća. Teško je reći koje je bilo pogubnije i krvavije, da li ono 1941. kada su počeli prvi masovni zločini ili 1942. kada je na Kordunu stradalo preko 1/3 svih ratnih žrtava (martovska i majska ofenziva) ili 1943. kada su narod kosile posljedice 4. neprijateljske ofenzive (glad, golotinja, tifus i teške radne i druge obaveze, da bi se prehranio narod i vojska), ili ono kobno političko proljeće 1944. kada je iz više razloga došlo do zamorenosti, nezadovoljstva, dezerterstva, otpadništva i poljuljanog povjerenja u ono što treba biti sutra, kada Okružni komitet KPH Karlovac prvi put nije bio na nivou svog političkog zadatka, kada se odvojio od masa, izgubio povjerenje i pravu političku i vodeću ulogu. Nije to bio samo rezultat njegovog lokalnog pragmatizma, nego i nekih sjena generalne politike KPH, vezane za ličnost sekretara CK KPH Andrije Hebranga. Poslije 4. neprijateljske ofenzive na Kordunu je došlo do teške ekonomske situacije. Harao je tifus i druge bolesti. Bio je to ujedno period borbe za učvršćenje nove vlasti, do koje se dolazilo i političkim sredstvima, taktiziranjem koje svi ljudi nisu mogli razumjeti. Tako je kod jednog dijela intelektualaca došlo do diskusija koje su postepeno dovodile do nezadovoljstva.

Na Kordunu je bilo nespojivo zalaganje za donošenje odluka u ZAVNOH-u. o uvođenju crkvenog braka i vjeronauka u školama, priznavanje činova domobranskim oficirima, koji su poslije 3 godine služenja u vojsci NDH prelazili na stranu partizana, političko lakejstvo HSS-a, posebno oko Božidara Magovca i njegovo ulaženje u strukture nove narodne vlasti, nacionalni i intelektualni paritet u ZAVNOH-u[231] te neki slučajevi ubijanja ljudi bez sudskog postupka,[232] simboličnog odaziva Hrvata u NOV na graničnom pojasu prema Karlovcu, oko Slunja te bijeg brojnih mladića i nekih odbornika sa slunjskog kotara u 8. ustašku bojnu kasnije u 1. i 2. slunjsku koje su so

227 HAK, K-21.

228 Solunski dobrovoljac i partizanski učitelj u Kuplenskom.

229 HAK, K-21.

230 Isto.

2.11 Nezadovoljni intelektualci na Kordunu govorili su da Srbe Korduna u ZAVNOH-u ne mogu predstavljati dvije nepismene žene i Canica Opačić.

232 Edvard Kardelj Je pisao Titu: »Sto će na ustaničkom Kordunu jedan Maćešića Potok?«

nalazile u Cazinu, Vagancu i Drežnik-Gradu, dok se na srpskom dijelu Korduna vršila potpuna mobilizacija od 1901. do 1927. godišta. Posebno su teško padala neka ubistva bez sudskog postupka i činjenice, tako poslije smrti Rade Končara za duže vrijeme u CK KPH nije bilo predstavnika srpskog naroda. To je dovelo do grupašenja i odvajanja brojnih članova Partije od zvanične generalne politike CK KPH. Neki su dolazili u kontakte s Jocom Eremićem, s ličnošću koja će svojim bijegom Nijemcima baciti političku sjenu na Kordun, na stotine članova KP, na OK KPH Karlovac,[233] na sva rukovodstva NOP-a na Kordunu, posebno na grupu intelektualaca koji su s njima radno bili povezani u Komandi kordunaškog područja[234] i drugim ustanovama NOP-a Korduna koje su sarađivale s Komandom. Sve se ovo dešavalo pored Okružnog komiteta KPH Karlovac, kotarskih i općinskih komiteta Partija, a da oni nisu uočili rastakanje NOP-a i ljudi u njemu. Bilo je to i vrijeme oštre borbe protiv pojačane četničke propagande i za priznavanje AVNOJ-a, NOP-a i nove Jugoslavije. U to vrijeme grupa kordunaških intelektualaca okupljenih oko Veljka Koraća, Ilije Žegarca i Ljube Vujičića, piše letak i žigoše negativne strane NOP-a.[235] Događaji oko bijega Jovana Joce Eremića, Steve Kosanovića Jabučara i drugih te sudski proces u Gornjem Budačkom direktno su vezani za kotar Vojnić, za Kotarski komitet KPH Vojnić, jer je taj sudski proces vođen na njihovom području, a od 16 optuženih 10 je bilo s područja kotara Vojnić.

Već sredinom aprila 1944. osjećali su se počeci burnih političkih događaja oko Komande kordunaškog područja. U pismu Općinskog komiteta Vojnić, od 24. aprila,[236] daje se niz opaski na brojna lica i njihova ponašanja. Situaciju je komplicirala i vijest 28. aprila o ubistvu Iluske Miljkovića. Na sastanku Plenuma Okružnog komiteta 5. maja o Joci Eremiću, komandantu Kordunaškog područja, rečeno je: »Radi korupcije vršena je istraga nad komandantom područja Jocom, koji je bio obaviješten od druga Rkmana[237] da se nad njim sprovodi istraga, nakon čega je pobjegao. Veliku odgovornost za to što je Joco uspio pobjeći snosi Rkman .. . Okružni komitet zaključio je da se drug Rkman suspendira kao član OK«.[238] Imenovana je i komisija koja će ispitati Dušana Rkmana (Ivo Amulić, Dušan Livada i Milica Vujičić). Uhapšen je, rečeno je na Plenumu, šef POC-a[239] Nikola Vidović »u vezi s Jocom i 'zbog nekih drugih slučajeva. Na njegovo mjesto OK privremeno predlaže Ranka Mitića«,[240] a Božo Spaček je predložen za komesara kordunaškog područja. Kotarski komitet Vojnić je 10. maja pisao Okružnom komitetu o sumnjivim osobama. Kaže se da je Mile Kresojević Sinjo 6. maja izjavio da je bio u Loskunji gdje ima dosta četnika, a među njima su Žarko Berić i Joco Eremić.[241] Na sastanku Biroa OK KPH Karlovac 12. maja konstatira se da »Po-

233 Svi članovi su kažnjeni ukorom.

234 Joco je bio sekretar partijske organizacije u Komandi kordunaškog područja.

235 Na sudu su rekli da su ga pisali početnici da se na njih ne bi posumnjalo.

236 Osam stranica rukopisa.

237 Dušan.

238 HAK, K-22.

239 Pomoćni obavještajni centar za Kordun.

240 HAK, K-22.

241 Vijest je netočna jer se Joco krio do 12. maja oko Tržića, kada je pobjegao u Josipdol kod Nijemaca.

litička situacija u našem okrugu poprima ozbiljan karakter« te da treba »omogućiti puno nacionalno iživljavanje. Kod ovog koristiti popove, održavati sastanke, odnosno službe božije tamo gdje postoji mogućnost. U našim listovima pisati ćirilicom... Napisati jedan letak dezerterima u našem okrugu koji treba da potpišu svi rukovodioci Srbi«.[242] Rečeno je da Ljubu Vujičića treba politički likvidirati i pošto je bilo nepravilnosti kod same mobilizacije, koja je sada provođena, sa istom treba prekinuti«.[243]

Bijeg Joce Eremića bio je u centru pažnje svih političkih foruma, posebno okružnog, kotarskih i općinskih komiteta Partije. Osumnjičeni su brojni ljudi koji su na bilo koji način sarađivali s Komandom kordunaškog područja. Gotovo da i nije bilo člana KPJ na Kordunu čija se ličnost nije analizirala na partijskim sastancima i pred partijskom komisijom CK KPH. Tek sada su se otkrili postupci Joce Eremića,[244] vezani za štićenje nekih ljudi koji su nastojali izbjeći vojnu obavezu. Bjekstvo Joce Eremića Nijemcima u Josipdol unijelo je veliku političku konfuziju na Kordunu. Prije bijega protiv njega je pokrenuta istraga za primanje mita. Bila je to, u svakom slučaju, politički i karakterno problematična ličnost. Njegov pravi lik se, za sada, i ne može do kraja otkriti. Neki autori pišu da je bio špijun gestapoa. Jest da je prebjegao Nijemcima, ali to još uvijek nije dokaz da je ranije bio njihov špijun, iako bi njegov karakter mogao podnijeti i tu podlost. U Dnevniku Gleze fon Horstenau, predstavnika Vermahta u NDH od 1941. do 1944. nema vijesti o Joci Eremiću. Njega ne spominje ni obavještajac Hefner.[245] Da li će se nešto pronaći u obavještajnim arhivskim fondovima Njemačke i SSSR-a, koji su još uvijek nedostupni širem krugu istraživača, pokazat će ne baš daleka budućnost. Činjenica je da je podržavao dezerterstvo na Kordunu i da se danas u Kanadi izdaje za »organizatora četničkog puča na Kordunu 1944«. ali u svojim memoarskim iskazima u Kanadi duboko krije svoju predaju Nijemcima u Josipdolu. Njegov bijeg je glavom platila grupa kordunaških intelektualaca, jer se zbog nezadovoljstva, našla samo na perifernim dijelovima Eremićevog političkog i duševnog kriminala. Intelektualci su bili na izvoru informacija u Propagandnom odjelu Okružnog NOO-a za Kordun. Oni su bili očevici, posebno poslije 4. neprijateljske ofenzive, teškog stanja naroda (žrtve, tifus, glad i velike materijalne obaveze prema NOP-u). Svuda su vidjeli samo grob do groba. Stizali su tjedni izvještaji u kordunaško područje o gubicima 8. kordunaške divizije koje je Joco Eremić[248] vješto plasirao. U takvoj situaciji intelektualci su postali njegov plijen.

Bez obzira na optužnicu koja ima bitnih neodrživih tvrdnji o veleizdaji koju je pročitao Duško Brkić, ovi ljudi se ne mogu identificirati s destruktivnom ličnošću Jovana Joce Eremića, koji i danas, vrlo nemoralno u svojim memoarima, bez grižnje savjesti Iliji Žegarcu i Veljku Koraću prišiva četničku kokardu. Ne može da stoji optužnica da se recimo Milić Napijalo, dokazani

212 HAK, K-22.

243 Isto.

244 Jovan Joco Eremić, rođen je 1915. u Gospiću. Njegov otac Stanko je iz sela Rađonje kod Vojnića. Eremić je prije rata apsolvirao šumarstvo i upisao Pravni fakultet u Beogradu. Učesnik je rata od 1941. a Slan KPJ od 1942. Bio je komandant kord. područja odakle je dezertirao 26. aprila 1944. Krio se oko Tržića do 12. maja kada se predao 846. puku Njemačke 392. divizije. 2ivi u Kanadi.

245 Obavještajac Gleza Horstenau.

246 Ilija Zegarac u izjavi o bijegu Joce Eremića je rekao: »Bio je pun malogradanštine, dosta nesamostalan, bojažljiv i volio se ulagivati odgovornim drugovima — HAK, K-23.

prvoborac, komesar i čovjek, optužuje za saradnju s gestapom. Danica Hajdin (nepismena) seljanka optužena je za zločin veleizdaje, da je radila »da se osnuje protunarodna vlast pod nadzorom neprijatelja — Nijemaca, pa time počinila u svim ovim djelima zločin veleizdaje«. Slično su terećeni svih 16 optuženih.

Na sjednici OK KPH Karlovac 4. jula, član CK KPH Marko Belinić je rekao: »U pogledu četničke pojave i špijuna u OK dokaz je da OK na terenu nije vodio politiku KP .. . Zbog nebudnosti, nepartijnosti mogao je da u OK sjedi špijun.[247] Kordunaši su se tukli od mora do Drave, ali OK je vodio trulu politiku. Tu se radi o 800 istjeranih i 64 strijeljanih... Razlika je između Korduna i HSS-ovski odgojene mase. Tu je KP bila program za mobilizaciju a nisu mase vidjele program KP. Ne čuje se danas pjesma i veselje. Kordun je proživio strahovite dane. To je jedan od glavnih faktora koji je doveo do kolebljivosti masa. OK nije vidio tu činjenicu da je predusretne zajedno s narodom. I u Lici je bilo masa ustaša, ali nema masovnijeg terora. Takvu politiku ne smijemo voditi. Trebalo je prije voditi računa o Slunju . . . OK je vodio takvu politiku i to ga je odvojilo od masa, 400 ljudi došlo je ujutro u 6 sati da vidi hoće li biti strijeljano. To nije politika«.[248] Sudskom procesu u Gornjem Budačkom prethodile su široke pripreme u svim institucijama NOP-a. U njih su bili svi uključeni od općinskih i kotarskih komiteta, OK KPH Karlovac i CK KPH, preko Komande kordunaškog područja, Agitpropa OK KPH Karlovac i Propagandnog odjela Okružnog NOO-a za Kordun, kotarskih i općinskih NOO-a te svih komiteta SKOJ-a i AFZ-a. Za tužioce i sudsko vijeće imenovani su najistaknutiji Srbi s područja Korduna,[249] Okružni komitet je 7. jula obavijestio kotarske komitete Partije »istraga nad četničko špijunskom grupom dovršena je i za koji dan će započeti suđenje pa je potrebno da se izvrše slijedeće pripreme i da se odredi iz svake općine 5 dobrih delegata koji će prisustvovati sudskoj raspravi u sudnici«.[250] Upozoreno je na budnost i praćenje ponašanja rodbine te da će za svaku nemarnost i aljkavost snositi ličnu odgovornost svaki član Partije.

Kotarski komitet Vojnić je 23. juna pisao općinskim komitetima da, pored ostalog, pozdravne telegrame treba slati Vojnom sudu NOV pri 4. korpusu da se svi potpišu koji šalju pozdrave i poklanjaju povjerenje Vojnom sudu«.[251] Rodbina optuženih je bila pod posebnom prismotrom, a bliža rodbina je pozivana u Okružni NOO da se odreknu optuženih. Učiteljica Smilja Dojčinović je 26. juna pozvana u Okružni NOO da se odrekne svoga muža, učitelja, koji je nakon otkrivanja špijunske afere na čelu s Jocom Eremićem, »pobjegao k neprijatelju ustašama, četnicima i Nijemcima«.[252]

Okružni komitet je 28. juna 1944. dostavio državnom tužiocu Dušku Brkiću podatke o istrazi, o stanju u Agitpropu OK KPH Karlovac i Propagandnom odjelu Okružnog NOO-a za Kordun, gdje su u sukob došli: Anica Rakar (Agitprop) i Veljko Korać (Propagandni odjel). Istraga je vođena 15. februara

247 Misli se na Joeu Eremlća.

248 HAK, K-24.

249 Izuzetak je Ličanin Duško Brkić, član CK KPH, sekretar suda dr. Ferdo Culinović i jedan od branilaca Ivan Amulić.

250 HAK, K-23.

251 HAK, K-l.

252 HAK, K-23.

1944. U istrazi Anica Rakar Magašić je izjavila »da je Veljko Korać, pesimista, da govori da šta će svi uspjesi kada će nestati Srba itd. Zastupala je mišljenje da Veljko takvim svojim držanjem štetno utiče i na ostale članove Prop-odjela«.[253] Rečeno je da su u Agitpropu sve Hrvati, a u Propodjelu Srbi, osim Ivana Pekina. U izjavi Pekina o Veljku Koraću navodi se da je sve radio, da je druge učio. »Mogao sam jedino to primijetiti kod njega da jet zbog nečega u životu potišten i pogođen, zbog čega — to ne znam, kao i to da on osjeća veliku ljubav prema bratu kojega je izgubio u NOB-u kod Tuzle, također u zadnje vrijeme i oca. Koliko sam ga mogao bolje upoznati uviđao sam da on neizmjerno voli i ljubi KP. Primijetio sam da je u razgovoru s drugaricom Anicom jedne večeri nešto oštro reagirao. O čemu se radilo to ne znam. Od toga vremena vladala je između njih neko izvjesno vrijeme dis-harmonija. Drugarica Anica sa mnom je postupala dobro, samo sam osjetio to da ona želi postići superiornost nad svima, tako da je jedan dan sama drugarica Stefica rekla da ona s njom postupa kao sa šegrtom«. Pekin dalje govori o vrednoći i korisnosti Anice Rakar i završava »Eto, to su te bolesne konture o kojima se govori kao o nekom pesimizmu ili štetnom bauku koji uopće ne postoji«.[254]

Sudski proces je održan 13. i 14. jula 1944. u Gornjem Budačkom pod Višim vojnim sudom (predsjednik Bogdan Oreščanin, članovi vijeća: Ilija Pavlović, Miloš Šumonja, Nikola Vidović, Mane Trbojević, Mile Martinović, Milić Nov-ković Basaćan, Nišević i Manojlović. Sekretar suda Ferdo Culinović, državni tužilac Duško Brkić, narodni tužilac Ćanica Opačić, a branitelji: Ivan Amulić, Milutin Košarić i Stevo Tomić. Optuženi su bili: Veljko Korać,[255] Ilija Zega-rac,[256] Ljubo Vujčić, Dragić Bunčić, Dušan Balčin, Milica Vujičić, Milan Mom-čilović, Milić Napijalo, Marko Mrkić, Milan Napijalo, Danica Hajdin, Jovo Balčin, Cane Koprenica, Ljubo Martinović, Milić Stojić i Slavko Skorupan. Prostorija za suđenje je okićena parolama i zastavama. Iza sudskog vijeća na zidu postavljena je parola: »Živio pravedni narodni sud!« (ćirilicom), a na stolu svijeća i krst. Kada su uvedeni optuženi, delegati iz općina koji su došli slušati suđenje izvikivali su parole: »Živio pravedni narodni sud!«, »Smrt izdajnicima naroda!« U optužnici državni tužilac Duško Brkić[257] je, pored ostalog, rekao: »Ovdje na optuženičkoj klupi nalaze se lica koja su na oslo-bođenom Kordunu djelovala kao članovi neprijateljske gestapovske organi-zacije u cilju obaranja tekovina NOR-a.. . Optuženi su izvršili djelo vele-izdaje, krivično djelo koje je smatramo u svim zakonima, u svim vremenima za najogavnije, najpodlije i najstrašnije krivično djelo«.[258] Svih 16 optuženih državni tužilac je optužio za zločin veleizdaje. Razvoju sudskog procesa u pravu veleizdaje za sve optužene, znatno su doprinijele pojedinačne ljudske ambicije i dokazano shvatanje vojnika da pozadinci izbjegavaju vojsku i da ne žele omirisati barut.[239]

253 HAK, K-23.

254 HAK, K-23.

255 Clan KPJ.

256 Clan KPJ od 1937.

257 Tada član CK KPH.

258 Stenogram suđenja u HAK.

259 Pozadinci, kod naroda na Kordunu, nisu imali naročiti autoritet zbog tradicionalne krajiške psihologije koja prije svega uvažava vojsku. Narod je o tome i pjesmu stvorio:
»Sto valjalo sablju pripasalo,
što ne valja, to po selu tralja«.

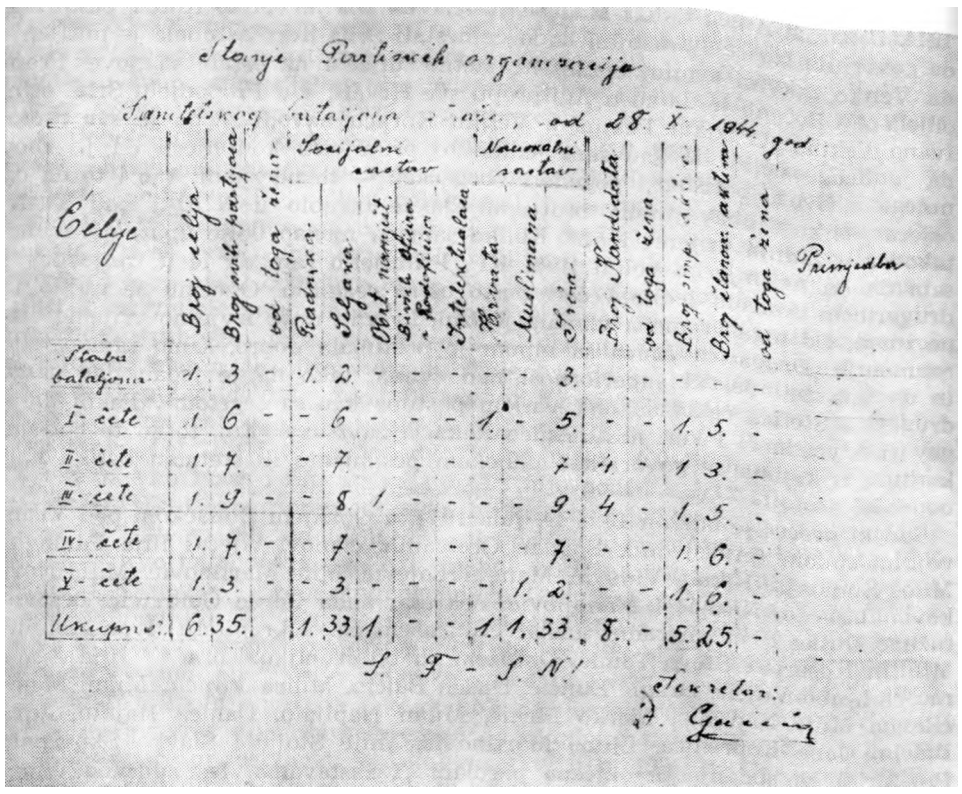
Stanje Partizanske organizacije

Sanitetskog bataljona ... od 28. X. 1944 god.

Čelije	Broj ćelija	Broj sa postojeća	od toga žena	Radnika	Seljaka	Obrt. namještenika	Građ. službenika i Radnika	Inteligencija	Đaka	Muslimana	Ostala	Broj Kandidata	od toga žena	Broj članova aktiva	od toga žena	Primjedba
Štaba bataljona	1.	3	-	1.	2.	-	-	-	-	-	3.	-	-	-	-	
I- čete	1.	6	-	-	6	-	-	-	1.	-	5.	-	-	1.	5.	-
II- čete	1.	7.	-	-	7.	-	-	-	-	-	7.	4	-	1	3.	-
III- čete	1.	9.	-	-	8	1.	-	-	-	-	9.	4	-	1.	5.	-
IV- čete	1.	7.	-	-	7.	-	-	-	-	-	7.	-	-	1.	6.	-
V- čete	1.	3.	-	-	3.	-	-	-	-	1.	2.	-	-	1.	0.	-
Ukupno:	6.	35.			1. 33	1.	-	-	1.	1.	33.	8.	-	5.	25.	-

S. T. - S. N.!

Sekretar:
J. Gačić

Kotarski komitet Vojnić je 15. jula izvijestio Okružni komitet Karlovac J političkim prilikama »baš u ovim momentima, otkako je počelo suđenje narodnim izdajnicima«,[260] da narod u Krnjaku govori kako Jovo Balčin nije za smrtnu kaznu, da nema izgleda za demonstracije protiv suda, da u Skradu rodbina priprema demonstracije, ali je to SKOJ odbio, da se u Vojniću govori da ih ne treba kazniti smrtnom kaznom, da ima pokušaja za demonstracije u Kuplenskom (učiteljica Julika Calić), u Veljunu (Milica Velimirović) rodbina Ljube Vujičića.

Presude su izrečene 14. jula. Na smrt su suđeni: Veljko Korać,[261] Ilija 2egarac,[262] Ljubo Vujičić,[263] Milan Momčilović,[264] i Marko Mrkić. Na vremenske kazne osuđeni su: Dragić Bunčić (4 godine prisilnog rada) i gubitak građanskih i političkih prava 8 godina, Dušan Balčin (2 godine) i gubitak građanskih i političkih prava 5 godina, Milica Vujičić (3 godine prisilnog rada) i gubitak građanskih i političkih prava 8 godina, Milić Napijalo (2 godine prisilnog rada) i gubitak građanskih i političkih prava 4 godine, Milan Napijalo (2 godine

260 HAK, K-23.
261 apsolvent tehnike.
232 diplomirani pravnik.
263 učitelj.
264 potporučnik NOV.

prisilnog rada) i gubitak građanskih i političkih prava 5 godina, Jovo Balčin (1 godinu prisilnog rada) i gubitak građanskih i političkih prava 4 godine. Oslobođeni su optužbe: Danica Hajdin, Cane Koprenica, Milić Stojić i Slavko Skorupan. U zaključku suda je istaknuto da se uslovno na slobodu puštaju: Milić Napijalo i Jovo Balčin. Dalje se navodi da »presuda u pogledu vremenske kazne, u pogledu prinudnog rada postaje pravomoćnom i izvršnom te stoga osuđeni na tu kaznu nastupaju istoga dana. Osuđenici na smrt strijeljanjem imaju sačekati odluku Višeg vojnog suda, kome će se ista dostaviti na odluku i odobrenje«.[265]

Iz svega dosad poznatog proizlazi da je na Kordunu, od ljeta 1943. do proljeća 1944. godine, postojala grupa nezadovoljnika, ali bez neke čvršće povezanosti. Nezadovoljnici (bar ovaj vodeći dio) mogu se podijeliti u dvije skupine. U prvu, agresivnu i politički problematičnu, spadali su: Jovan Joco Eremić, komandant Kordunaškog vojnog područja, Stevo Kosanović Jabučar, komesar Plaščanskog partizanskog odreda. Od optuženih njima je bio najbliži učitelj Ljubo Vujičić.[266] Kod njega se moglo primijetiti izvjesno partnerstvo s četnicima u Kapeli, posebno oko umnožavanja letka od 9. septembra 1943. godine. Uz navedene bilo je nekoliko izvršilaca, ali nebitnih u smislu idejne orijentacije. Druga grupa je bila daleko brojnija. Nju su činili intelektualci nezadovoljni sa sudbinom srpskog naroda u NOP-u Hrvatske. U njoj se, po mnogo čemu, a posebno po intelektualnoj superiornosti, po znanju i po pismenosti isticao apsolvent tehnike i mašinstva Veljko Korać. On je radio u Propodjelu Okružnog NOO-a za Kordun. Isticao se posebno svojim predavanjima, brojnim kursevima o marksizmu. U svom Dnevniku[267] Korać tuguje nad teškom sudbinom srpskog naroda na Kordunu. Bliski Koraću bili su: diplomirani pravnik Ilija Žegarac, rukovodilac štamparije »Naprijed« u Petrovoj gori, glasila CK KPH, Dragić Bunčić, student prava koji je radio u Štabu Grupe partizanskih odreda, Dušan Balčin, radio u kancelariji OK KPH Karlovac, Milić Napijalo, svršeni gimnazijalac, radio u Propagandnom odjelu Okružnog NOO-a za Kordun te Miljkan Maslić, Ljubo Martinović i Milica Vujičić. Ostali optuženi nisu pripadali ovim grupama, ali su optuženi za pripadništvo grupi (Milan Momčilović, Milan Napijalo, Marko Mrkić, Danica Hajdin, Cane Koprenica, Milić Stojić i Slavko Skorupan). Za navedene nije se moglo dokazati da po bilo čemu pripadaju grupi intelektualaca oko Veljka Koraća. Dvojica od njih su ipak suđeni na smrt (Milan Momčilović i Marko Mrkić).[268]

U toku sudskog postupka nije pravljena razlika u terminologiji i kvalifikaciji učinjenog djela, između onih iz prve grupe koji su pobjegli Nijemcima u Josipdol i onih koji su ostali te hapšeni početkom maja 1944. godine. Svi su podvedeni pod pojam špijuna gestapoa.[269] Ova kvalifikacija na sudu nije do-

265 Presuda u HAK, koju su potpisali predsjednik Vijeća Višeg vojnog suda, Bogdan Oreščanln i sekretar dr. Ferdo Culinović.

266 Njegova tragedija je i u tome što su mu ustaše ubili u veljunskoj tragediji maja 1941. brata Radoša Vujičića, člana OK KPH Karlovac.

267 Sačuvan je dnevnik koji otkriva njegovu zaista široku kulturu i literarne sklonosti.

268 Milan Momčilović je suđen za vezu s Nijemcima, branio se na sudu da je bio zarobljen i da je prebjegao partizanima, a Marko Mrkić (za vezu s Mišanom Napijalom).

269 Tvrdim da nikad nitko neće dokazati, da su Veljko Korać, Ilija Zegarac, Milan Napijalo, Danica Hajdin, Cane Koprenica, Milić Stojić, Milica Vujičić, Jovo Balčin. Slavko Skorupan, Milić Napijalo, Dragić Bunčić i Dušan Balčin imali bilo kakvu vezu sa gestapom ili direktnu vezu s četnicima.

kazana, ali je na osnovu nje ipak suđeno mnogima, posebno Veljku Koraću i Iliji Zegarcu.

Iz čitave optužnice krivičnu odgovornost povlači pokušaj političke destrukcije koju je trebalo izvršiti letkom pisanim na četnički način i u četničkoj štampariji[270] na Kapeli, te odgovor na pismo Steve Kosanovića Jabučara koji je s Jocom Eremićem pobjegao Nijemcima u Josipdol. Nepobitno je da su postojali razlozi za političko nezadovoljstvo, ali ne i razlozi za saradnju s neprijateljem. O sudskom procesu u Gornjem Budačkom do sada je malo pisano.[271] Njemu je dao negativan politički predznak Edvard Kardelj u pismu Titu od 30. septembra 1944. godine. Stanko Opačić Ćanica, narodni tužilac u Višem vojnom sudu, sada ističe da je Andrija Hebrang okružio olovkom lica koja treba suditi na smrt.[272] Đuro Stanković, rukovodilac obavještajne službe 4. korpusa piše: »Što se tiče visine kazne za neke okrivljene to nije odlučivao ni Štab 4. korpusa, a niti oni drugovi koji su vodili istragu«.[273]

Neosporna je činjenica da je sudski proces u Gornjem Budačkom vođen po političkom scenariju koji je pretpostavljao angažman svih političkih struktura, da se dokaže služba gestapou svih optuženih. I odabir svjedoka ukazuje na angažiranost suda i političkih struktura oko njega da se optužba u cijelosti mora dokazati.

Činjenica je da su optuženi u Budačkom procesu bili krivi, da su svojim (izazvanim) nezadovoljstvom štetili razvoju NOP-a, da se sadržaj letka[274] koji su neki od njih napisali nije mogao braniti, ali je činjenica i to da optužba za saradnju s gestapom nema materijalne osnove. Ne može se pomiriti optužnica koju je pročitao Dušan Brkić sa svjedočenjem Ivana Pekina o Veljku Koraću kada kaže: »Koliko sam ga mogao bolje upoznati, uviđao sam da on neizmjerno voli i ljubi KP«.[275] Ili, s činjenicom da je Ilija Žegarac decembra 1943, dakle poslije pisanja letka, prijavio prisustvo četnika Miše Bukve koji je gotovo slobodno šetao po Petrovoj gori.

Borba za političku konsolidaciju

Okružni komitet Karlovac je 15. jula 1944. pisao Kotarskom komitetu Vojnić «•da se pristupi preko delegata i ostalih koji su bili na suđenju objašnjavanju krivice optuženih, tako da narod stekne povjerenje u narodni sud«,[276] a 17. jula na sjednici Okružnog komiteta zaključeno je da treba popularizirati narodni demokratski i državnički karakter suda, da se ovaj slučaj poveže s općom pojavom četnika i gestapoa, odnosno svjetske reakcije, a za glavnu ličnost treba uzimati Mišana Napijalu, da »kod naroda objasniti osnovno: da, nikoga ne može noć progutati, nego da postoji sud«.[277]

270 Letak je septembra 1943. zakopan u Hajdinskom grmu kod Vojnića.

271 Još uvijek se smatra preuranjenom temom. Svjedoci još uvijek šute i svaljuju svu krivicu na Andriju Hebranga.

272 Na suđenju Canica je optužene nazivao Brankovićima, po Vuku Brankoviću koji je po narodnoj pjesmi izdao kneza Lazara na Kosovu 1389.

273 I Korpus NOV Hrvatske. Izdanje HAK 1987. str. 568.

274 Letak nisu širili pa je praktički ostao bez učinka.

275 HAK, K-23, Pekin je radio s Veljkom Koraćom u propagandnom odjelu Okružnog NOO-a za Kordun, a njegovo svjedočenje je dato pred partijskom komisijom februara 1944. kada je došlo do sukoba između Korača i Anice Rakar Magašić.

Krajem jula došlo je do promjena u Kotarskom komitetu Vojnić, što se vidi iz pisma upućenog Okružnom komitetu Karlovac 27. jula u kojem se navodi da narod Krstinje pita — Zašto je zatvoren sekretar Kotarskog komiteta Miloš Petrović?« Drugovi su govorili narodu da to nije istina«,[278] kaže se u pismu Kotarskog komiteta Vojnić te da Krstinjci traže da ih se obavijesti istoga dana o slučaju Miloša Petrovića. Politička situacija se još izvjesno vrijeme zaoštravala. Četnici su u Dugom Dolu zaklali istaknutu aktivistkinju NOP-a Milu Kosjer 9. augusta, a 13. augusta su napali referenta za vakantne posjede Dragu Mrkića.[279]

Centralni komitet KPH je formirao partijsku komisiju[280] pred kojom su jula, augusta i septembra ispitani svi članovi Partije na Kordunu. Tako je Kotarski komitet Vojnić 31. augusta obavijestio Općinski komitet Perjasicu da 1. septembra svi članovi Partije dođu kod Janka Velimirovića gdje će ih ispitati partijska komisija.[281] Prema Izvještaju[282] partijske komisije CK KPH. koja je radila od 7. jula do 21. septembra 1944, ispitano je sve partijsko članstvo na području kotara Vojnić, Vrginmost, Slunj i Plaški. Ispitan je 791 član. Komisija je isključila iz Partije 48 bivših članova Partije Plaščanskog partizanskog odreda. Pored toga, bez komisije, isključen je još 21 član iz navedenog odreda. Od ukupno 1057 članova Partije na okrugu, sa plaščanskim i karlovačkim odredom saslušano je 907 članova. Isključeno je 120, a na kandidatski stepen vraćeno je 56 članova Partije.[283] Pored toga partijskim ukorom kažnjeno je 10 članova Okružnog komiteta KPH Karlovac (Savo Zlatić, Anka Vujičić, Dušan Livada, Anica Rakar, Milutin Košarić, Dušan Rkman, Janko Furdek, Pero Matičić, Milka Ilić i Milić Dejanović).

Veliki značaj za popravljanje političke situacije na Kordunu imala je proslava treće godišnjice ustanka, koja je 30. augusta održana u Debeloj kosi. Bio je to masovni narodni zbor naroda i boraca 8. kordunaške divizije, na kojem su, pored ostalih, govorili: Pavle Gregorić, Canica Opačić, Bogdan Oreščanin. Pavle Jakšić i Miloš Šumonja.

Kotarski komitet Vojnić je 1. septembra 1944. izvijestio Okružni komitet Karlovac da se na kotaru Vojnić politička situacija popravila, što se vidi i po tome jer se 177 dezertera vratilo u svoje jedinice. Rečeno je da na kotaru imaju 22 dezertera, ali su oni »novi koji su preostali, neki dva dana a neki 5—6 kod kuće rade i delaju bajte«.[284] Navedeno je da su svi hapšeni odmah proglašeni četnicima kao npr. predsjednik i tajnik općinskog NOO-a u Krnjaku, da je novi predsjednik općinskog NOO-a Krnjak rekao »da su se njemu ti ljudi činili pošteni i odani, našto je istom drugu odmah bilo objašnjeno i prikazana greška da se s takvim riječima više ne služi«.[285]

Septembra 1944. govorilo se o suđenju četničkoj bandi oko Dudukovića, o deputaciji 48 ljudi iz Krstinje koja je odlazila u Komandu kordunaškog područja da protestira u korist nekih uhapšenih ljudi, o odlasku iz općinskog

278 Isto, dok. je potpisao Milić Novković.

279 HAK, K -25.

280 Njeni članovi su bili: Dragutin Saili, Konspirator, Dušan Livada i Rade Grković.

281 Isto kao 277.

282 Nalazi se U HAK, K-25.

283 Poimeničan spisak u HAK, K-26.

284 Isto, K-26.

2H6 Isto.

NOO-a Vojnić Steve Novakovića i Svetka Karana u operativnu jedinicu, o navodnom planu atentata na Tošu Živkovića (na Đurdevdan) i nekim drugim zbivanjima.

Kotarski komitet Vojnić je redovito dostavljao mjesečne planove rada Okružnom komitetu Karlovac te petnaestodnevne i mjesečne izvještaje o izvršavanju plana rada. 22. septembra u Izvještaju navodi da se vidi »oduševljenje našega naroda prema Narodnooslobodilačkoj borbi i prema dolasku Crvene armije na granice Jugoslavije... narod je sa oduševljenjem dočekao taj dan koji neće zaboraviti nikada u historiji našeg naroda«.[286] Toga dana zapaljena su 394 krijesa na području kotara Vojnić. U to vrijeme Okružni komitet Karlovac je izvijestio CK KPH da je Dragić Komadina poklonio 10 zlatnih napoleondera »svaki u vrijednosti 20 zlatnih franaka s molbom da ih uručimo slijedećim ustanovama i drugovima«[287] (pet zlatnika CK KPJ, 3 Srpskom klubu vijećnika ZAVNOH-a, 1 Andriji Hebrangu i 1 zlatnik Paji Gregoriću).

Početkom oktobra Okružni komitet Karlovac je poslao svim kotarskim komitetima Prosvjetni plan s popisom tema u svim partijskim ćelijama (organizaciona pitanja KP, o masovnom partijskom radu, II zasijedanje AVNOJ-a, »Zajedno« od lije Erenburga). Za aktiviziranje omladine Vojnića imao je veliki značaj slet koji je priredila omladina Vojnića i Vrginmosta 22. oktobra 1944. i proslava oktobarske revolucije. Kotarski komitet Vojnić[288] 4. novembra šalje izvještaj Okružnom komitetu Karlovac u kojem piše da se »kod našeg naroda vidi... neizmjerno oduševljenje«,[289] da je održan sastanak s familijama koje imaju nekoga u neprijateljskoj vojsci, da dezertera ima u Krstinji 2, Utinji 2, Vojniću 1 »ali to nijesu okorjeli dezerteri nego se nalaze svaki po par dana«.[290]

Kotarski komitet Vojnić 24. novembra traži od Okružnog komiteta KPH Karlovac da se iz vojske za sekretara Općinskog komiteta u Tušiloviću uputi Jovan Popović Baja, komesar 2. čete 3. bataljona 2. brigade 8. divizije, a za sekretara Općinskog komiteta Utinja Đuro Šarić, komesar 2. čete 2. bataljonn 1. brigade 8. kordunaške divizije. Dan kasnije Centralni komitet KPH šalje Okružnom komitetu Karlovac kopiju izvještaja o istrazi i kaznama članova Partije na Kordunu. CK se nije složio da se iz Partije isključi Ninko Popović«, jer navedeni razlozi nisu dovoljni dokaz za isključenje. Isto tako i pitanje kazne smrću Milice Vujičić ostaje za sada otvoreno«.[291]

Krajem novembra Okružni komitet Karlovac piše svim kotarskim komitetima o permanentnim partijskim kursevima te da je za što bolji uspjeh kursa potrebno osigurati »dobru ishranu kursista, zato vaš komitet neka s drugovima zajedno pošalje i hranu i to: 2 kg soli, masti 4 kg, 1 ovcu, 50 kg pšeničnog brašna, 50 kg krumpira, 10 kg kupusa, 10 kg graha. Oni komiteti koji mogu nabaviti voća treba da i to učine. Drugovi koji dolaze na kurs trebaju biti

286 HAK, K-26.

287 Isto.

288 Članovi Kotarskog komiteta bili su: Jovo Bulat, politički sekretar, Milić Novković, organizacioni sekretar, Dragica Opačić, kadrovik, Jovo Perić, zadužen za propagandu, Darinka Zivković, zadužena za omladinu, Đuro Zdjelar, zadužen za NOO-e Mile Martinović, zadužen za NOO-e i JNOF, Petar Novković, zad. za JNOF, Stanka Pavić, zad. za AF2 i Mile Zrvnar.

2Ó9 HAK, K-27.

290 IStO.

291 Milica Vujičić je kažnjena u Budačkom procesu 3 godine prisilnog rada i gubitak građanskih prava u trajanju od 8 godina. Ovdje se vjerojatno radilo o presudi partijske komisije. HAK, K-28.

snabdjeveni s dobrim ćebetom kao i s priborom za jelo«.[292] U izvještaju Centralnom komitetu KPH, Okružni komitet Karlovac 2. decembra konstatira da se politička situacija popravlja, izuzev na kotaru Slunj među hrvatskim stanovništvom, a što »se tiče srpskog dijela stanovništva stanje se malo popravlja, naročito na području teritorija Plaški koji se s okupatorom u dobroj mjeri zavadio pa i s četnicima, izuzev njihovih porodica i najbliže rodbine. Svakako tome je mnogo doprinio i stav neprijatelja, koji je pred 15 dana zaklao 27 žena i djece, popalio nešto zgrada, pljačkao itd... kod njih je također dobro primljeno slobodno nacionalno iživljavanje Srba, kao npr. osnivanje »Obilića«, štampanje srpskih pjesama i osnivanje Kulturno-prosvjetnog odbora Srba«.[293] Navodi se da je na okrugu mobilizirano 726 boraca, od kojih su 333 Hrvati, te da je Milutin Košarić, komandant Drugog kordunaškog područja i član Okružnog komiteta, 30. novembra na nepravilan način vršio mobilizaciju na sajmu pomoću patrola. Na Plenumu Okružnog komiteta 20. decembra 1944. rečeno je da odaziv na amenstiju nije uspio u Bariloviću i Vukmaniću, da u Vojniću treba više iznositi primjere lica koji su isključeni iz Partije, da se malo činilo s prodorom u hrvatska sela, da su u toku akcije prikupljanja hrane za Dalmaciju.

Prema izvještaju Kotarskog komiteta Vojnić, pod njegovom partijskom kontrolom krajem 1944. godine bilo je 305 članova KPJ[294] (općina Vojnić 59, Veljun 28, Krstinja 28, Tušilović 14, Krnjak 60, Barilović 15, Utinja 22, Perjasica 37, Biro štamparije »Naprijed« 29, ROC Vojnić 3, Kotarski komitet Vojnić 4),[295] od kojih su 41 radnik, 257 seljaka, 2 obrtnika, 1 namještenik i 4 intelektualca, a po nacionalnom sastavu: 26 Hrvata, 2(76 Srba i ostalih 3. Preko partijske organizacije vođena je tada i evidencija dodijeljenih spomenica 1941. godine. Prema spisku Kotarskog komiteta, od 2. januara 1945, spomenicu su dobili: Đuro Zdjelar, Milić Novković, Mihajlo Bunčić, Dmitar Malić, Ilija Miljenović, Milan Cvijanović, Miloš Gvozdenović, Dragica Opačić, Nikola Fuštar, Mile Knežević, Milan Popović, Milovan Košarić, Milan Kunić, Božo Miljenović, Miloš Popović, Rade Lukač, Stanko Manojlović, Lošica Korać Major, Ljuban Vrga, Rade Bućan.[296]

Za idejno usmjeravanje masa u ratu bio je bitan sadržaj parola koje su pisane za narodne zborove, za sve sastanke i na zidove političkih institucija NOP-a. Centralni komitet KPH je 14. januara dostavio Okružnom komitetu Karlovac popis parola za planirane demonstracije protiv kralja i monarhije (Dolje razbijači jedinstva naroda Jugoslavije!, Živio Sovjetski Savez, Engleska i Amerika!, Dolje izbjeglička reakcija!, Živio maršal Jugoslavije drug Tito!, Živio KNOJ!, Dolje fašistički provokatori!, Živio AVNOJ!, Dolje pomagači fašizma!, Živjela herojska Narodna armija Jugoslavije!, Sve za front, sve za pobjedu!, Živjelo oružano bratstvo balkanskih naroda protiv fašizma i njegovih pomagača!, Živio JNOF!, Svi u borbu za uništenje hitlerovskih bandi!) Naglašeno je da demonstracije trebaju početi odozdo, ali ih rukovodstvo fronte mora prihvatiti, da na »transparente ne treba ispisivati parole protiv

292 HAK, K-28.

233 Isto.

294 Na području kotara bilo je još uvijek partijskih ćelija koje su bile vezane za Okružni komitet. (Biro Sanitetskog bataljona straže u Petrovoj gori, ćelije u Komandi kordunaškog područja i druge).

295 U dokumentu se nalazi da na kotaru ima 108 kandidata KP.

296 Odnosi se na kadrove u pozadini koji su imali pravo na spomenicu.

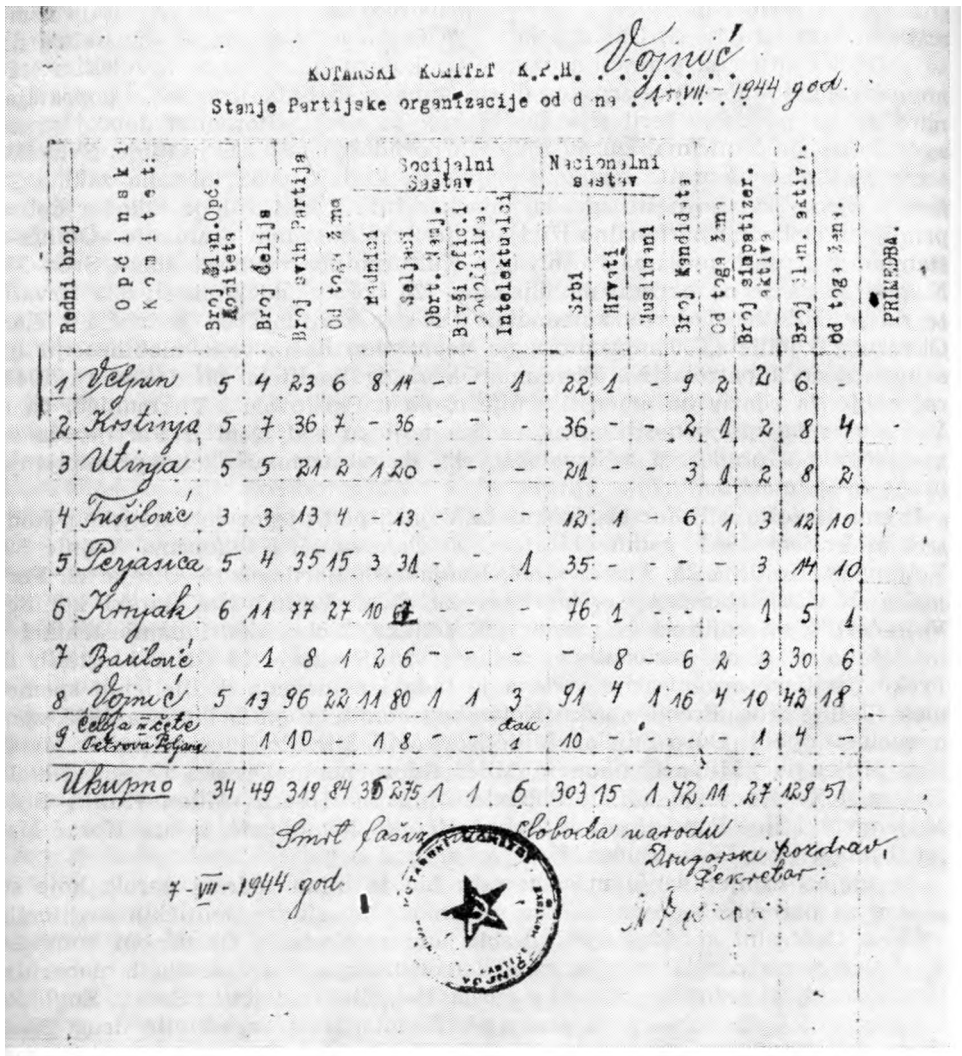

Kotarski Komitet K.P.H. Vojnić
Stanje Partijske organizacije od dne 1.VII.-1944 god.

Redni broj	Općinski Komitet:	Broj člm. Općinskog Komiteta	Broj ćelija	Broj svih Partijaca	Od toga žena	Socijalni Sastav: Radnici	Seljaci	Obrt. Namj.	Birši oficiri. Policijske.	Intelektualci	Nacionalni sastav: Srbi	Hrvati	Muslimani	Broj Kandidata	Od toga žena	Broj simpatizer. aktiva	Broj člm. aktiva	Od toga žena	PRIMEDBA.
1	Vojnić	5	4	23	6	8	14	-	-	1	22	1	-	9	2	2	6	-	
2	Kostinja	5	7	36	7	-	36	-	-	-	36	-	-	2	1	2	8	4	-
3	Utinja	5	5	21	2	1	20	-	-	-	21	-	-	3	1	2	8	2	
4	Tušilović	3	3	13	4	-	13	-	-	-	12	1	-	6	1	3	12	10	
5	Perjasica	5	4	35	15	3	31	-	-	1	35	-	-	-	-	3	11	10	
6	Krnjak	6	11	77	27	10	67	-	-	-	76	1	-	-	-	1	5	1	
7	Bauilović		1	8	1	2	6	-	-	-	-	8	-	6	2	3	30	6	
8	Vojnić	5	13	96	22	11	80	1	1	3	91	4	1	16	4	10	42	18	
9	Ćelija Čičete Petrova Rijeka		1	10	-	1	8	-	-	dau 1	10	-	-	-	-	1	4	-	
Ukupno		34	49	319	84	36	275	1	1	6	303	15	1	72	11	27	129	57	

Smrt fašizmu — sloboda narodu!
Drugarski pozdrav
Sekretar:
7-VII-1944. god.

kralja, ali pustiti narod da kliče protiv kralja koliko hoće... Nemojte dozvoliti da demonstracije poprime antiengleski karakter«.-[97]

Januara 1945. u Partiji su vođene rasprave o formiranju Srpskog odbora Narodnooslobodilačke fronte Hrvatske pa već 20. januara Okružni komitet Karlovac piše Centralnom komitetu KPH: »Poslali smo vam prije izvjesnog vremena prijedlog drugova koji bi mogli ući u Srpski odbor Narodnooslobođilačke fronte Hrvatske. Međutim, drug nam je Duško usmeno rekao da vam pošaljemo još nekoliko te vam dostavljamo prijedlog. Kotar Vojnić: Pavac Basara, seljak star 53 godine iz sela Svinjarice, ranije samostalac; Mihajlo

297 Prema Izvještaju KK Vojnić od 29. januara na području kotara u demonstracijama protiv kralja učestvovalo je 8.089 stanovnika. HAK, K-29.

Blagojević, seljak star 45 godina iz Budačke Rijeke, ranije JRZ-ovac; Đuro Martinović, seljak star 46 godina iz Krnjačkog Grabovca, pripadao JRZ-i: Jovan Todorić, po zanimanju postolar, star 46 godina, ranije bio JRZ-ovac; Miloš Uzelac, seljak iz Zimića, star 50 godina, bio je pristaša SDS-a . . ,«-'[98]

Kotarski komitet Vojnić je krajem januara 1945. godine izvršio analizu pokrivenosti svoga područja s partijskim organizacijama i izvijestio Okružn' komitet Karlovac da nema partijskih i skojevskih organizacija u nekim seli-ma na svom području (općina Barilović: Šiča, Brest, Venae, Cerovac, Zabljak i Sćulac; općina Tušilović: Cerovac: općina Utinja: Popović Brdo, Vukmanić i Udbina:[299] općina Perjasica: Mrežnica, Marlovac, Donja i Gornja Visočka; općina Krstinja: Dunjak, Lisine, Donja Brusovača, Jagrovac i Široka Rije-ka).[309] Kotarski komitet Vojnić je 29. januara pisao Okružnom komitetu da je proslava sv. Save održana »shodno po svim školama, a u samom mjestu Vojnić održana je vrlo lijepa priredba s bogatim programom na kojoj je ori-sustvovalo oko 350 duša. Istom zgodom dodijeljena su odlikovanja porodi-cama palih boraca u svečanom dijelu programa uz nekoliko razblažujućih riječi«.[301]

Od 4. partijske konferencije do kraja rata

Božo Rkman na 4. partijskoj konferenciji OK KPH Karlovac, održanoj u Slunju od 30. januara do 2. februara 1945, govoreći o političkoj situaciji rekao je: »Ako pogledate sadašnje političko stanje u našem okrugu, vidjet ćemo da je srpski narod okruga stupio u JNOF, a sve što je sposobno nalazi se u NOV-u, dok još uvijek dio hrvatskog naroda, a naročito Karlovac i okolica, nije organiziran ni obuhvaćen u JNOF-u.«[302] Istakao je da se samo u općini Skakavac krije oko 400 ljudi od naše vojske i da je prisutna parola: »Sačuvaj glavu!« Prema iznesenim podacima na 4. konferenciji na području okruga bilo je 1025 članova i 370 kandidata KPJ (Srba 812, Hrvata 206, ostalih 7) U novi OK izabrano je 13 članova (8 starih i 5 novih). Okružni komitet je 2. februara obavijestio CK KPH da što se tiče amnestije nije bilo nikakvih uspjeha, ali da su demonstracije protiv kralja »dosta dobro uspjele«,[303] da je bilo 28.000 učesnika.

Kotarski komitet Vojnić je početkom februara raspravljao o osnivanju vlade i namjesništva do ustavotvorne skupštine, o velikoj ofenzivi Crvene armije, o pripremama za proslavu 23. februara Dana formiranja Crvene armije, o dezerterstvu i učvršćivanju odbora JNOF-a, o sastanku sa zadružnim od-borima i ubistvu popa iz sv. Petra, općine Barilović kojeg su ubile ustaše. Partijske organizacije su učestvovale u pripremama 2. okružne narodne skup-štine, održane 18. februara 1945. godine. Jedan od najvažnijih zadataka partije marta 1945. bio je priprema izbora za NOO-e. Na sjednici OK KPH Karlo-vac 31. marta istaknuto je da se, na inicijativu Srpskog kluba vijećnika

298 HAK, K-29.
299 Imala je skojevsku organizaciju, ali ne partijsku.
300 Isto.
301 HAK, K-29.
302 Isto.
303 Isto.

ZAVNOH-a, pristupilo stvaranju »političke organizacije Srba u Hrvatskoj, time se oduzelo oružje reakciji, jer Srbi treba da budu poluga za razbijanje monarhije«.[304]

Period od februara do maja 1945. karakteriziraju pripreme i izbori za NOO-e, aktivnosti na rješavanju organizacije Srba u Hrvatskoj u okviru JNOF-a Hrvatske i pripreme za preuzimanje vlasti u Karlovcu. Centralni komitet KPH šalje 2. aprila depešu na okružne komitete: »U vezi stvaranja organizacije Srba u Hrvatskoj. Sastanak predstavnika okružnih komiteta i predstavnika Srpskog kluba vijećnika ZAVNOH-a održan je 11. aprila u Topuskom«. Okružni komitet Karlovac 17. aprila piše kotarskim komitetima da su već ranije upoznati »o stvaranju široke političke organizacije Srba u Hrvatskoj unatar JNOF-a. Cilj je ove organizacije još više učvrstiti i proširiti jedinstvo Srba u Hrvatskoj i mobilisati sve na izvršenje zadataka koji stoje pred JNOF-om. Preko ove organizacije okupiti i one Srbe koji se još do danas nisu aktivizirali u NOB-u. Na taj način jedinstvo srpskog naroda još više učvrstiti i onemogućiti razne bivše politikante koji će na račun razjedinjavanja naroda pokušati povratiti izgubljene pozicije.«[305] Dalje se navodi da Partija treba pružiti punu pomoć održavanju konferencija u cilju priprema za Kongres Srba u Hrvatskoj, čije je održavanje planirano u maju 1945. godine.[300] Pripremni sastanak za Kongres održan je u Plaškom. Okružni komitet Karlovac je 4. maja pisao Centralnom komitetu KPH da je rad partijske organizacije u proteklom mjesecu bio usmjeren na organizaciju zborova na kojima su vršene pripreme za izbore NOO-a, da je pojačana borba protiv četnika, ustaša i dezertera, da je provedena sabirna akcija za vojsku, za popravke puteva i pruga, da su predloženi uglavnom oni kandidati za NOO-e koje je predložila Partija (oko 80%>), da su u pripremama izbora održane kotarske konferencije AFZ-a, JNOF-a i omladine, zatim okružne konferencije AFŽ-a i USAOH-a, da se muškarci na Kordunu teško mire s tim da će i žene glasati te da se postavljaju pitanja zašto je Grol ušao u vladu.

Prva sjednica Kotarskog komiteta Vojnić poslije rata održana je 13. maja 1945. godine. Nju je otvorio sekretar Milić Novković i predložio popunu Kotarskog komiteta Vojnić s Milanom Kunićem (bio je sekretar Općinskog komiteta Veljun), Ružom Barać (sekretar Općinskog komiteta Vojnić) i Milanom Popovićem (povjerenikom OZN-e). Govorio je o izgradnji besklasnog društva, o mogućnostima da se Bugarska i Albanija pripoje Jugoslaviji, da komunisti moraju biti »duša našega naroda«.[307] Sekretar je dalje rekao: »Mi vidimo da je rat završen u Evropi, ali pred nama stoje još veliki zadaci — to je izgradnja naše porušene domovine i učvršćenje bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije koje je zapečaćeno krvlju naših najboljih sinova«.[308]

304 HAK, K-30.
305 HAK, K-31.
306 Kongres je održan krajem septembra 1945. u Zagrebu.
307 HAK, K-31.
308 Isto.

Dr SAVO ZLATIĆ

Značaj Petrove gore i kotara Vojnić u narodnooslobodilačkoj borbi

Ratni kotar Vojnić je u prvoj ustaničkoj godini obuhvaćao svu Petrovu goru i naselja na njenim bližim i daljnjim obroncima uključujući Pemu, Topusko i druga područja kotara Vrginmost južno od pruge Karlovac Caprag (Sisak). Historijski gledano nemoguće je događaje iz NOB-a locirati u općinske granice. Cak se i za veće regije kao što su Kordun, Lika, Banija, Gorski kotar, Hrvatsko primorje itd. može NOB promatrati posebno jedino u 1941. godini, a i tada samo neke događaje i neke specifičnosti razvoja NOB-a tih krajeva. No, činjenica je da su se u 1941. godini razvili u mnogim krajevima Hrvatske lokalni centri ustanka koji su imali veće značenje i širi utjecaj od užeg područja koje su zauzimali. Bilo je to tako u Lici, Kordunu, Baniji, Gorskom kotaru, Slavoniji, Dalmaciji, Moslavini i drugdje. Ono što je tada spajalo nisu bile ceste i željezničke pruge, nego planine, šume, seoski putevi i staze. Već 1941. u Hrvatskoj se posebno ističe Petrova gora koja je bila popularna ne samo među antifašistima, nego je izazivala strah i oprez kod okupatora i ustaških vlasti. Priče o hiljadama ustanika u Petrovoj gori, koji raspolažu velikim količinama najrazličitijeg oružja, kolale su 1941. po Hrvatskoj i stvarale svojevrsni mit o toj, u stvarnosti vrlo pitomoj i prohodnoj šumi (najviši vrh Petrovac, 507 m). Od tadašnjih značajnih ustaničkih centara nalazila se najbliže Zagrebu.

Područje Hrvatske koje zahvaća Liku, Kordun, Baniju i Gorski kotar (geografski gledano to je uglavnom — planinska regija Hrvatske položena između panonske i mediteranske regije) uza sve razlike i lokalne specifičnosti čini u razvoju NOB-a posebnu cjelinu koju je već krajem 1941. godine vojnički povezivao Glavni štab Hrvatske. Oružana borba na Kordunu bila je povezana i s ostalim dijelovima Okruga Karlovac i sastavni je dio hrvatskog i jugoslavenskog oslobodilačkog pokreta, imajući za sve vrijeme rata političke, vojne i organizacione veze s rukovodstvom NOB-a u Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Prvi mjeseci ustanka u 1941. godini

U selima oko Petrove gore krajem jula i početkom augusta 1941. dolazi do masovnog narodnog ustanka koji je sastavni dio ustanka srpskog naroda u ostalim dijelovima Korduna, u Lici i Baniji. Bio je to, po jednodušnosti, rijetko viđen masovni otpor naroda koji se tzv. »frontovima« pokušao suprotstaviti nasiljima okupatora i ustaških zločinaca. Bez obzira na malo vojničko značenje »frontova«, koji su se osipali pri napadima bolje naoružanih neprijateljskih jedinica, ipak političko, pa i vojno-strateško značenje tog ustaničkog pokreta bilo je mnogo značajnije nego što se to moglo ocijeniti iz lokalnih perspektiva, jer se dešavao istodobno s masovnim ustankom — jugoslavenskih naroda u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i drugdje, pa je tako postao

sastavni dio općeg masovnog oružanog ustanka —• jugoslavenskih naroda 1941. godine. Tako široko proširena oslobodilačka borba jugoslavenskih naroda imala je već 1941. veliko vojničko značenje o čemu su fašistički rukovodioci morali voditi računa kao o novom ratnom protivniku kojeg nisu predviđali u svojim vojnostrateškim planovima.

Poraz i raspad »frontova« pred naletima ustaških jedinica i represalije koje su one vršile nad civilnim stanovništvom nije spriječilo stvaranje mnogobrojnih partizanskih odreda diljem Korduna, Like, Banije, tada, nesumnjivo, najefikasnijeg oblika oružane borbe protiv okupatora. Na području kotara Vojnić ti odredi bili su najorganiziraniji prije svega zbog brojnosti partijskih organizacija na tom području. Na poznatoj konferenciji u šumi Abez sudjelovali su iz kotara Vojnić: Žarko Cuić i Stanko Opačić Ćanica. U selima oko Petrove gore bilo je 15 partizanskih odreda, a i drugdje u kotaru je gotovo svako selo osnovalo svoj odred. Posebnu ulogu imao je odred »Debela kosa« koji je, na čelu sa Stankom Opačićem Canicom i Većeslavom Holjevcem (komesarom), mnogo pridonio organiziranju, borbenom usmjeravanju i pravilnoj političkoj organizaciji partizanskih odreda na Kordunu. Po vojničkoj organizaciji od samog početka isticao se i odred Perna, gdje je komandant Bogdan Oreščanin, a komesar Rade Bulat. Odred Široka Rijeka na južnim obroncima Petrove gore, na čelu s komandantom Dušanom Vergašem, u kojem su se već 1941. godine nalazili pored Srba i desetak Muslimana i Hrvata, vršio je značajan politički utjecaj na područje Cazinske krajine s pretežno muslimanskim stanovništvom.

Partizanskim pokretom u kotaru Vojnić rukovodile su partijske organizacije usko vezane s Okružnim komitetom KPH za Karlovac. Za operativne poslove pri OK je osnovano Operativno rukovodstvo kojemu je na čelu Josip Kraš Papa, član CK KPH, a vrlo značajan član je bio sekretar OK KPH za Karlovac Ivo Marinković Slavko. Vrlo brzo je OK uvidio da se iz Karlovca teško može pravovremeno reagirati na sve burnije događaje na Kordunu, pa već 18. augusta 1941. godine u posebnom pismu upućenom rukovodećim drugovima na terenu ističe: da za čitavu Petrovu goru mora postojati jedinstveno rukovodstvo. Za to rukovodstvo imenuju se Ivo (Ivo Rukavina), Manola (Srećko Manola), Robert (Robert Domani), Veco (Većeslav Holjevac), Cane (Stanko Opačić) i Miloš Dejanović.

Ovo je rukovodstvo odgovorno operativnom OK, ovlašćuje se da sprovede određene direktive i o tome podnese izvještaje.[1]

Rukovodstvo za Petrovu goru navedeno u pismu bilo je u stvari rukovodstvo za cijeli Kordun i Baniju. To mi je Kraš posebno naglasio kad sam 19. 8. 1941. bio s njim u Karlovcu i naredio mi da to, uz mnoga druga objašnjenja, prenesem rukovodećim drugovima na Kordunu. Iznio mi je da CK KPH smatra da više ne treba gledati na administrativnu podjelu kakva je bila u staroj Jugoslaviji i da partijske organizacije mogu djelovati i na terenima koji ranije nisu potpadali u njihov djelokrug. Kraš je izričito spomenuo da se iz Petrove gore radi na području Velike Kladuše i Cazina, krajevima koji ranije nisu bili u nadležnosti CK KPH.

Imenovano rukovodstvo za »Petrovu goru« u stvari za Kordun i Baniju nije se u punom sastavu ni jednom sastalo. Rukavina, Manola, Opačić i Holje-

1 Pismo Okružnog komiteta Karlovac od 18. 8. 1941, potpisan Papa (Josip Kraš), Glavni štab NOV i PO Hrvatkse: dokumenti 1941, dok. br. 20, str. 98—100, avod za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu SRH, Zagreb, 1982.

vac boravili su 20. i 21. 8. 1941. godine u odredu »Debela kosa«. Tu je formiran štab: Rukavina, komandant, Holjevac, komesar i Mancia, operativni oficir.[2] Dogovoreno je o sprovođenju direktive da se Kordun i Banija podijele u rajone. O tome je Operativno rukovodstvo OK KPH Karlovac 26. augusta 1941. u opširnoj instrukciji o najvažnijim zadaćama partijskih organizacija i partizanskih odreda dalo i ovu opću organizacionu šemu partizanskih jedinica: »Za pojedine teritorije (npr. Kordun i Banija op. autora) operativno rukovodstvo OK postavlja jedinstveno rukovodstvo sa zapovjednicima i komesarima za čitavi teritorij. Takvi teritoriji se dijele na rejone. U tim rejonima se mora organizirati rejonski komitet s rejonskim zapovjednikom i komesarom. Mora se uspostaviti dobra veza između operativnog okružnog rukovodstva, teritorijalnog rejonskog i pojedinih partizanskih odreda.«[3]

Na Kordunu su osnovana 4, a na Baniji 2 rajona, tako da je cijeli teritorij kojim je rukovodio štab za Kordun i Baniju imao 6 rajona. Prvi rajon je obuhvaćao kotar Vojnić i dio kotara Vrginmost, južno od pruge Karlovac — — Sisak, drugi područje oko Veljuna i Perjasice, treći najveći dio kotara Slunj, a četvrti područje kotara Vrginmost, sjeverno od pruge Karlovac — Sisak. Peti i šesti rajon rezervirani su za partizanske odrede Banije. Osnivanje štaba za Kordun i Baniju indirektno potvrđuje i podatak iz mog dnevnika od 27. 8. 1941. gdje navodim: »Skrad. Izbor časništva. Ćanica (Stanko Opačić) za komandanta odreda, ja (Savo Zlatić) za komesara, Mrkić (Izidor Strok) za ekonoma. U noći na put za Sljivnjak zbog pomoći Cvijanović Brdu.«

Holjevac je, kako je navedeno, bio komesar odreda »Debela kosa« i dobivši dužnost komesara štaba biralo se rukovodstvo odreda, kako je tada bila praksa u mnogim partizanskim jedinicama. Međutim, ja kao liječnik nisam mogao vršiti tu dužnost jer sam zajedno s Jakovom Kranjčevićem Bradom morao obilaziti ranjenike i bolesnike po cijelom Kordunu i već za nekoliko dana otišli smo iz odreda »Debela kosa«.

Za razvoj partizanskog pokreta u Okrugu Karlovac vrlo je značajna Konferencija delegata narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije održana 19. i 20. 9. 1941. godine u selu Džodani u Petrovoj gori. Prisustvovali su delegati iz svih šest rajona, dva člana Operativnog rukovodstva Karlovac i predstavnik sanitetske službe, ukupno 20 delegata. Ja sam pisao opširan zapisnik koji smo uspjeli sačuvati.[4] Tada su na Kordunu i Baniji bili povezani u šest rajona 34 partizanska odreda s 822 borca koji su imali 291 vojničku pušku, 135 civilnih pušaka, 1 teški i 1 laki mitraljez. Među njima je bilo više od 150 članova KPH. S konferencije je upućen proglas narodima Korduna i Banije i donesena rezolucija u kojoj su precizirani vojni i politički zadaci za daljnje vođenje NOB-a. Konferencija se suglasila s prijedlogom i već izvršenim pripremama za izgradnju partizanske bolnice u Petrovoj gori što, zbog konspirativnih razloga, nije ušlo u zapisnik.

Kotar Vojnić je tada ulazio u I rajon koji je, kako je navedeno u zapisniku,

2 Milan Bekić, Ivo Butković, Slavko Goldstein, Okrug Karlovac 1941, str. 123, Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb, 1965.

3 Okružnica br. 1, Operativno rukovodstvo OK KPH Karlovac od 26. 8. 1941, isto kao 1, str. 104—105, dok. br. 24.

4 Zapisnik sa konferencija delegata Narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije (19. i 20. 9. 1941) isto kao 1, str. 179—191, dok. 54.

obuhvatao »teritorij Petrove gore, Trupinjak, šumu Loskunju i Debelu kosu. U rajonu ima 8 odreda sa 190 ljudi, od toga 56 partijaca.

Naoružanje: 58 novih karabina sa 2.200 metaka, 13 austrijskih karabina sa oko 100 metaka, 44 otraguše, 30 revolvera i 14 bombi.«

OK KPH Karlovac upućuje 6. oktobra 1941. godine Komandi NOP odreda Korduna i Banije uputstvo o reorganizaciji partizanskih jedinica i radu partijskih organizacija.[5] Te direktive je Okružno operativno rukovodstvo izradilo na sjednici održanoj u Karlovcu 30.9. 1941. prema naređenjima Vrhovnog štaba koja su dogovorena na savjetovanju u Stolicama 26. i 27. 9. 1941. godine. Naređenja najvišeg partizanskog rukovodstva Jugoslavije su za nekoliko dana stigla rukovodećim drugovima Okruga Karlovac i već su 6. 10. 1941. vrlo detaljno formulirana u navedenom uputstvu. Suština tih direktiva bila je u tome da se odijeli vojno i političko rukovođenje partizanskim pokretom i da se učini veliki korak naprijed u pretvaranju tadašnjih partizanskih odreda u prave vojne jedinice s jedinstvenim organizacionim oblicima za svu Jugoslav viju. Naređeno je da se priđe organizaciji četa od 80 do 120 partizana kao osnovnih jedinica koje imaju 2 do 3 voda, a vodovi desetine, 3 do 4 čete povezuju se u bataljone, a 2 do 4 bataljona čine partizanski odred (veća formacija od bataljona je odred, a ne brigada ili puk), a 2 do 4 odreda sačinjavaju grupu odreda. U pokrajinskim razmjerama obrazuju se glavni štabovi, a svim partizanskim jedinicama Jugoslavije rukovodi Vrhovni štab. Na osnovi tih direktiva osnovan je odred za Kordun i Baniju s komandom u koju su imenovani: Ivo Rukavina za komandanta, Veeo Holjevac za komesara i Srećko Manola za operativnog oficira. Vrhovni štab je propisao partizanske oznake.

Vrlo su značajna bila i uputstva o organizaciji civilne vlasti koju vrše narodnooslobodilački odbori po selima, općinama i kotarima.

Izvršena je i reorganizacija partijskih organizacija. Ponovno se predlaže osnivanje kotarskih komiteta za Vojnić, Vrginmost, Glinu, Slunj i Kladušu. Teritorijalno partijsko rukovodstvo je raspušteno. Posebna je pažnja posvećena akcijama u vezi proslave oktobarske revolucije, pa se razdoblje od 7. 10. do 7. 11. proglašuje Mjesecom oktobarske revolucije.

U toku sprovođenja tih direktiva Petrova gora je domaćin događaja od velikog značenja za razvoj NOB-a u Hrvatskoj. Centralni komitet KPH upućuje 19. 10. 1941. direktivno pismo Okružnom komitetu KPH Karlovac[6] u kojem navodi da je osnovan Glavni štab Hrvatske u koji su ušli: Stanko Opačić Canica, Ivo Rukavina, Marko Orešković, Veljko Kovačević, Vlado Cetković i Franjo Ogulinac Seljo. U pismu se navodi: »Obavijestite preko Petrove gore dotične drugove o formiranju štaba i zakažite sjednicu štaba na zgodnom mjestu.«

Tako je došlo do prve konstituirajuće sjednice GŠ-a 26. 10. 1941. u selu Vučkovići u Petrovoj gori, gdje je zaključeno da se Štab smjesti u Zbjegu u kotaru Slunj na povoljnom mjestu, na tromeđi Korduna, Like i Gorskog kotara.

5 Uputstvo OK KPH Karlovac Komandi NOP odreda Korduna i Banije o reorganizaciji partizanskih jedinica i radu partijskih organizacija u njima 6. 10. 1941, isto kao *I,* str. 257—262, dok. 77.

fi Direktivno pismo CK KPH od 19. 10. 1941. Okružnom komitetu KPH Karlovac, isto kao 1, str. 286—288, dok. 90.

U istom pismu CK KPH imenuje se i **Stab** Korduna i Banije u koji su ušli: Srećko Manola (komandant), Robert Domani (operativni oficir), Većeslav Holjevac (politički komesar) i članovi Stanko Opačić Ćanica i Vasilj Gaćeša. CK, nadalje, upozorava OK da bude oprezan, da Kraš i Marinković ne smiju pasti i ako je operativnom rukovodstvu nemoguće opstati u Karlovcu **da** se premjesti sjedište **na** slobodni teritorij.

Na žalost, upozorenje CK KPH je zakasnilo. Dolazi do hapšenja nekoliko drugova u Karlovcu, među njima i sekretara Mjesnog komiteta i člana OK Marijana Cavića, a 18. oktobra 1941. do ubistva, na ulici, Josipa Kraša, sekretara Operativnog rukovodstva OK KPH Karlovac. Bio je to težak udarac za NOP Okruga Karlovac i čitave Hrvatske. Od članova OK i operativnog rukovodstva ostao je na neoslobođenom teritoriju samo Ivo Marinković koji se uskoro prebacuje u Petrovu goru. Navedeni događaji završetak su jedne faze u razvoju NOB-a Okruga Karlovac kad se pokretom rukovodilo iz Karlovca i kad su u mnogome korištena iskustva ilegalnog rada u staroj Jugoslaviji. Kraš, a osobito Marinković obilazili su iz Karlovca s falsificiranim dokumentima sva područja tadašnjeg okruga Karlovac (Kordun, Banija, Gorski kotar, karlovačko područje, Cazinska krajina, Pokuplje itd) prelazeći uz pomoć partijskih veza s neoslobođenih i poluoslobođenih područja na slobodni teritorij i opet se vraćajući u Karlovac. **Sto** je razvoj NOP-a u Okrugu Karlovac bio snažniji, to su više iskusne obavještajne službe fašističke Njemačke (Gestapo i Abwehr) i Italije (OVRA) posvećivale pažnje tom kraju, tragale za organizatorima i podučavale ustaške vlasti i njene policijske i obavještajne organe
0 borbi protiv ilegalnih organizacija. Bilo je nemoguće dulje vremena imati centar pokreta u Karlovcu i pogriješilo se što OK nije na vrijeme prešao na oslobođeni teritorij Okruga. To je učinjeno tek krajem oktobra, nakon velikih gubitaka kad je trebalo ponovno osnovati OK.

Marinković dobiva direktivu od CK KPH da na slobodnom teritoriju Korduna formira OK u koji su pored Marinkovića kao sekretara ušli dotadašnji članovi Operativnog rukovodstva Većeslav Holjevac i Srećko Manola i novi članovi Nada Dimić, Milutin Baltić i Savo Zlatić. Prva sjednica OK u novom sastavu održana je 10. i 11. 11. 1941. u selu Vučkovići u Petrovoj gori na kojoj je prisustvovao (11. 11) Vlado Popović, sekretar Operativnog rukovodstva CK KPH. Od tada, pa do kraj ratta, Kordun, a ponajviše Petrova gora
1 kotar Vojnić su mjesta u kojima OK ima sjedište i otkuda rukovodi NOP-om okruga Karlovac.

Nada Dimić, koja je u Karlovcu preuzela rukovođenje s tamošnjom partijskom organizacijom, dobila je informacije da je Marijan Cavić prebačen iz policijskog zatvora u bolnicu. Prilikom osnivanja GS-a Hrvatske u Petrovoj gori zaključeno je da se pokuša upadom u karlovačku bolnicu osloboditi Cavića. Tom akcijom je rukovodio komesar Komande Korduna i Banije Veco Holjevac. U Karlovac je 17. novembra 1941. godine ušlo 24 izabranih partizana preobučenih u domobranske uniforme iz Prvog kordunaškog bataljona koji je djelovao na području kotara Vojnić. Bez obzira što je Cavić dan ranije iz bolnice prebačen u policijski zatvor, partizanski upad u Karlovac i napad na Talijane pri izlasku iz grada imali su širok odjek ne samo u Karlovcu i njegovoj okolini nego i u čitavoj Hrvatskoj.

Petrova gora je 25. i 26. novembra 1941. godine opet pružila gostoprimstvo
II konferenciji delegata partizanskih vojnih jedinica. Dvadesetak delegata, mahom komandanata i komesara bataljona, konferiralo je u šumi pod vedrim

nebom. Za razliku od prve, septembarske konferencije, koja je raspravljala prije svega politička pitanja i opće vojne smjernice razvitka NOP-a, na drugoj konferenciji glavna pažnja je posvećena vojnim pitanjima i rezultatima re-organizacije partizanskih odreda u čete i bataljone.

Sirenje partizanskog pokreta bilo je jedan od glavnih uzroka da talijanski okupator septembra 1941. godine ponovno zaposjeda dijelove NDH među njima i Kordun, uključivši i područje oko Petrove gore, usprkos sporazumu o granicama između Kraljevine Italije i »Kraljevine Hrvatske«. Talijani počinju novom taktikom prikazujući se kao zaštitnici Srba i tobože osuđuju ustaške zločine. Nude »zaštitu«, ponegdje i oružje pod uvjetom da srpski narod napusti partizane. Cak i na području kotara Vojnić, tom važnom predratnom uporištu komunista, pa i u pojedinim partizanskim jedinicama, bilo je kolebanja. Dolazi do jedne od najpresudnijih političkih bitaka na Kordunu u kojoj partijsko rukovodstvo Okruga odlučuje da se narodu i partizanima strpljivo i što šire objašnjava nova, perfidna taktika okupatora. U nekim selima oko Petrove gore zastupnici kapitulantske politike prema Talijanima na zborovima otvoreno obrazlažu svoje stavove. Ocijenjeno je da su pozicije NOP-a u narodu toliko jake da se taktika talijanskih fašista može uspješno raskrinkavati bez represivnih mjera. Može se spomenuti da je bilo i onih iz viših foruma, koji su prigovarali takvoj političkoj orijentaciji. Uz široko rasprostranjen i intenzivan politički rad partizani su počeli energično napadati Talijane, pa je fašistički okupator brzo pokazao svoje pravo lice upadima svojih većih jedinica na oslobođene dijelove Korduna, paleći kuće i gospodarske zgrade, pljačkajući i ubijajući civilno stanovništvo (npr. nakon bitke kod Cukura strijeljali su Talijani 60 civila). Zahvaljujući navedenoj taktici, čvrsto povezani s narodom, shvaćajući da, u ovim teškim vremenima kad je smrt kucala na vrata korduнaških kuća i kad je Hitler još uvijek uspješno napredovao u Sovjetskom Savezu, može doći do kolebanja, partizani Petrove gore i Korduna ostvarili su 1941. jednu od najvećih političkih i vojnih pobjeda nad talijanskim okupatorom. Srpski narod Korduna i nadalje je najmasovnije podržavao partižansk' pckret.

OK KPH Karlovac je u pismu od 6. 10. 1941. dao upute za stvaranje nove narodne vlasti. OK piše da civilnu vlast u oslobođenim krajevima obavljaju narodnooslobodilački odbori (NOO-i) po selima, općinama i kotarima koji se biraju na Skupštinama.. Oni preuzimaju političku, upravnu i administrativnu vlast a nekadašnje općinske uprave, kotarska načelstva itd. se ukidaju. Odbori se brinu o partizanskim odredima, mobiliziraju mase i rješavaju komunalna pitanja. Po selima, općinama i mjestima o redu i sigurnosti brinu se narodne straže a seoske straže već i prije početka oružanog ustanka. U mnogim srpskim područjima Korduna, Like i Banije okupatori i ustaše nisu nikad uspjeli uspostaviti svoje organe vlasti. Javno proklamirana ustaška politika uništavanja Srba, Zidova i Roma uznemirila je srpsko stanovništvo Hrvatske, pa se već rano javljaju posebni oblici organizirane samoobrane u obliku seoskih ili narodnih straža. One su pratile kretanje okupatorskih i ustaških oružanih formacija, dojavljivale narodu kretanje neprijatelja i postepeno preuzimale određene funkcije narodne vlasti. Na neki način nastavljale su tradiciju dojavljivanja upada Turaka iz vremena Vojne krajine. Seoske straže bile su autentični narodni organ kojim narod u praksi nije priznao okupaciju zemlje i koji je predstavljao prve oblike otpora, negacije i nepriznavanje okupatorske i ustaške vlasti. Cesto su te straže organizirali ko-

munisti ili su u njima igrali značajnu ulogu jer su komunisti u tim krajevima imali već u staroj Jugoslaviji značajan utjecaj. U jednom dokumentu Ministarstva unutrašnjih dela Kraljevine Jugoslavije od 3. 5. 1940. piše: Srez Vojnić, danas je s oko öO^/o svojih stanovnika nastrojen komunistički i stanovništvo ovog sreza diše komunističkim duhom.[7] To je također jedan od razloga da su u ratnom kotaru Vojnić seoske straže imale značajnu ulogu u prvim mjesecima okupacije. Direktive Vrhovnog štaba proslijeđene preko CK KPH i OK KPH Karlovac o uspostavljanju civilnih organa vlasti bile su u punom skladu sa željama i potrebama naroda koji je, kao i u drugim oslobodilačkim pokretima i revolucijama, želio uspostaviti svoje organe vlasti. U tome je osnovni razlog da je osnivanje NOO-a na Kordunu, a posebno na području Petrove gore i drugih krajeva kotara Vojnić, išlo bez teškoća i da je 20. novembra 1941. u selu Radmanovcu izabran prvi kotarski NOO u Hrvatskoj koji je djelovao na području tadašnjeg kotara Vojnić.

Već u toku rata nadaleko je bila poznata partizanska bolnica u Petrovoj gori, prva šumska bolnica Jugoslavije, koja je prve ranjenike primila 4. oktobra 1941. godine i radila do kraja NOB-a da bi se ranjenici i osoblje 25. maja preselili u Karlovac.

Centralna partizanska bolnica u Petrovoj gori, odlikovana ordenom narodnog heroja, jedina je partizanska ustanova koja je nastavila da djeluje i danas. Postala je nastavna baza Medicinskog fakulteta u Zagrebu, a mladi studenti medicine pobrinuli su se da ona i dalje živi i radi. Od 25. maja 1985. godine, dana 40-godišnjice preseljenja bolnice u Karlovac, predsjednici Saveza socijalističke omladine Medicinskog fakulteta u Zagrebu obavljaju dužnost ravnatelja bolnice, koju je za vrijeme rata imao legendarni Jakov Kranjčević Brdo. U bolnici je i sjedište Jugoslavenskog centra za medicinsku etiku i kvalitetu života koji svake godine održava uspješne simpozije i sastanke uz prisustvo mnogih stručnjaka iz svih krajeva Jugoslavije. To je svojevrsno priznanje narodu Korduna i kotara Vojnić gdje se, kao rijetko gdje u Jugoslaviji, njegovalo i danas se njeguje bratstvo i jedinstvo naših naroda.

Zločini nad srpskim stanovništvom Korduna

Kordun sa svojim posebnim geografskim i vojnostrateškim položajem (40 km zračne linije od Zagreba) bio je kraj u kome su ustaške vlasti počele s najmasovnijim istrebljivanjima srpskog stanovništva u Hrvatskoj. Masovna ubijanja civila, žena i djece, paljenja kuća i gospodarskih zgrada, teška razaranja, dosizala su na Kordunu neviđene razmjere. Nije slučajno da je upravo tu nastala potresna narodna pjesma »Na Kordunu grob do groba«... Politiku istrebljivanja srpskog naroda u Hrvatskoj javno su proklamirale ustaške glavešine čim su ih okupatori postavili na vlast. Već 18. 4. 1941. godine, osam dana nakon stvaranja NDH, ustaške vlasti donose zakonske odredbe za obranu naroda i države, pa zatim odredbe o zabrani ćirilice, o rasnoj pripadnosti, o prelazu s jedne vjere na drugu, o zaštiti narodne i arijevske kulture hrvatskog naroda itd. Sve te odredbe i kaznene naredbe bile su kopija sličnih Hitlerovih

7 Mile Dakić, Partizanske snage i borbene operacije na području kotara Vojnić do formiranja divizije. Osma kordunaška divizija, str. 63, Historijski arhiv u Karlovcu, Karlovac 1977.

propisa s još surovijim i krvoločnijim premazom. Ustaški funkcionari javno govore: »Nema te metode koju nećemo kao ustaše upotrijebiti, da načinimo ovu zemlju zbilja hrvatskom i da je očistimo od Srba...« (Ustaški ministar Milovan Zanić na zboru u Novoj Gradiški — »Novi list«, 3. 6. 1941). Mile Budak, ustaški doglavnik, govori na zboru u Gospiću: »Jedan dio Srba ćemo pobiti, drugi raseliti, a ostale ćemo prevesti na katoličku vjeru i tako pretopiti u Hrvate« (»Hrvatski narod«, 24. 7. 1941).

Javno proklamiran genocid prema drugim narodima ustaške vlasti počele su masovno primjenjivati već početkom maja 1941. godine. U Blagaju je od 8/9. maja 1941. mučki ubijeno 520 Srba. Već od 11/12. maja 1941. glinski ustaše ubijaju u selu Prekopa nekolio stotina tamošnjih Srba. S Korduna je talijanska okupaciona vojska završila povlačenje 28. 7. 1941. godine prepustivši upravu ustaškim vlastima. Od 29. 7. do 8. 8. 1941. ustaše organiziraju na dijelovima kotara Slunj i Vojnić pravu hajku na Srbe i u Mehinom stanju, nedaleko Velike Kladuše, ubijaju oko 4200 Srba, među njima mnogo žena i djece, a u Rudinkama nedaleko Slunja 800 Srba. Planove za ta ubistva izradilo je u Zagrebu polovicom jula 1941. godine Ravnateljstvo za javni red i sigurnost, a na Kordun je iz Zagreba poslana specijalna jedinica ustaša — emigranata kojima je komandirao poznati zločinac Vital Baljak. Prije početka masovnih pokolja, na Kordun dolazi iz Zagreba i Božidar Cerovski, ustaški funkcionar i zamjenik ravnatelja Ravnateljstva za javni red i sigurnost.

Jedan od najmonstruoznijih zločina izveli su ustaše u kotaru Vrginmost pozivajući narod na pokrst. Više od 2000 Srba došlo je 1. augusta 1941. godine u Vrginmost. Odigrana je komedija s pripremama za pokrst, a zatim ustaše zatvaraju muškarce i ubijaju 1276 ljudi u glitnskoj pravoslavnoj crkvi noću između 2. i 3. augusta 1941.[8] U ustaškoj ofanzivi na sjeverni dio Korduna, krajem decembra 1941. i prvih dana januara 1942. godine, u kojoj je učestvovao Pavelić i njegovi najbliži suradnici ubijeno je više od 1500 Srba, među njima mnogo žena, staraca i djece. Samo u 1941. godini broj ubijenih Srba na Kordunu bio je veći od 10.000. Genocid nad srpskim narodom Korduna pridružuje se »čišćenjima« koje su ustaše izvršili u drugim krajevima, zločinima Jadovna, Jasenovca, Nove Gradiške i ustaških zatvora. Ustaška NDH, ogrezla u najtežim zločinima, prodavši talijanskim fašistima veliki dio Dalmacije i Hrvatskog primorja, najmračnije je razdoblje u historiji Hrvatske.

Historijski je neosporno da je masovni genocid i drugi zločini nad Srbima, Zidovima i Romima u NDH bio dio službene ustaške politike kojom se prije svega željelo likvidirati Srbe u Hrvatskoj. Bio je to sastavni dio politike njemačkog i talijanskog fašizma za međusobno istrebljivanje jugoslavenskih naroda. Okupatori su željeli što više zakrviti naše narode da bi tako lakše vladali zauzetim krajevima. Srpski narod Korduna nije nasjeo takvoj politici. Prihvatio je upute komunista da je bratstvo i jedinstvo jugoslavenskih naroda jedini način uspješne borbe protiv okupatora. Nevjerojatno je da usprkos stravičnih ubijanja, paljenja, silovanja i grabeža na Kordunu partizani —I Srbi tog kraja nisu za sve vrijeme rata učinili ni jedan osvetnički eksces u hrvatskim krajevima gdje su često dolazili ili su tamo boravili. Pogotovu to vrijedi za 1941. godinu, kad su rane bile najsvježije i kad je trebalo mnogo

8 Božo Vukobratović: Teror i zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača na Kordunu 1941. godine, Simpozij o Petrovoj gori, Topusko 1969, 341—362, JAZU, Zagreb, 1972.

samosvladavanja da se na masovne ustaške zločine ne odgovori osvetničkim akcijama nad hrvatskim i muslimanskim stanovništvom. Pobjeda linije bratstva i jedinstva u kojoj su u punoj mjeri sudjelovali i krajevi oko Petrove gore i kotara Vojnić velik je i značajan prilog oslobodilačkoj borbi Hrvatske i Jugoslavije. U situaciji kad se još danas u svijetu na mnogim mjestima huškaju narodi da se međusobno uništavaju, spomenimo samo Libanon, primjer Jugoslavije, a u jednom od najčistijih oblika primjer Korduna, pokazuje da je moguće suzbiti takva mračna nastojanja reakcionarnih krugova.

Praksa fašizma, ne samo u Jugoslaviji nego i svugdje tamo gdje je stupila Hitlerova čizma, jasno pokazuje kakvu su sudbinu pripremali njemački fašisti drugim narodima, a prije svega slavenskim. Potrebu istrebljenja slavenskih naroda da bi se tako proširio njemački životni prostor Hitler je izričito napisao u knjizi: »Mein Kampf« (Moja borba). Ideologija fašizma bila je istrebljenje drugih naroda, veličanje diktatorskih metoda, paljenje knjiga, laž, prevara, obmana, podvale, uništavanje najboljih tekovina svjetske kulture, lišavanje čovjeka svih demokratskih prava, nasilje, ubistva i rat. U koncentracionim logorima Hitlerove Njemačke kao što su: Auschwitz (Osvjencin), Dachau, Buchenwald, Lublin — Majdanek, Mauthausen, Bergen-Belsen, organiziranim za vršenje masovnih umorstava na industrijski način, izgubilo je život više od 10 miliona ljudi. Zar se s takvim teškim prijetnjama koje su se nadvile nad čovječanstvom moglo miriti? Jedini put bio je bespoštedna borba s tiranima koji su okupirali i našu zemlju i svim njihovim domaćim slugama i pomagačima. Samo takva alternativa bila je historijski, moralno i nacionalno opravdana i komunisti Jugoslavije mogu uzdignute glave stati pred sud historije koji će im odavati sve veće priznanje što se više događaji II svjetskog rata vremenski odmiču.

Uspjesi NOB-a potkraj 1941. i početkom 1942. godine

Partizanskim oblikom oružane borbe brzo su postignuti veliki uspjesi. Neprijatelj ne može kontrolirati teren, manje patrole mu partizani zarobljavaju, padaju žandarmerijske stanice i manje vojne posade, pa je prisiljen da zbija svoje oružane snage u veća uporišta. Partizani počinju uspješno napadati jača neprijateljska uporišta, veće žandarmerijske kasarne, željezničke stanice, kolone vojnika po cestama i vode uspješne borbe s Talijanima (npr. kod Cukura). Slobodni teritorij se sve više širi. Neprijatelj se može održati samo u mjestima s većim vojnim posadama. Partizanski pokret se brzo razvija. Na konferenciji održanoj u GS-u Hrvatske krajem januara 1942. godine izneseno je da na Kordunu (bez Banije) ima 2450 partizana, 5100 rezervnih mobiliziranih boraca s 1521 puškom, 535 civilnih pušaka, 48 puškomitraljeza, 7 teških mitraljeza i 4 minobacača. Nevjerojatan napredak za vrijeme od četiri mjeseca.

Na vojnom savjetovanju u GS-u u Zbjegu 13. 12. 1941. godine izrađen je zajednički plan vojnih operacija (operativni plan) za Kordun, Baniju i Liku. GS Hrvatske u izvještaju Vrhovnom štabu uz ostalo navodi:

»Kordun je dobio zadaću da očisti uporne točke neprijatelja koje se nalaze razasute između manjih ili većih oslobođenih predjela. Te su točke slijedeće: domobranska posada u Vojišnici, domobranska posada u Vojnić-kolodvoru, veća žandarmerijska postaja u Kmjaku, žandarmerijska i domobranska posta-

ja u Veljunu, domobranska posada kolodvor Utinja te žandarmerijska i domobranska posada u Cetingradu. Konačno je, u slučaju povoljnih mogućnosti, predviđen napad na Vojnić, u kome se nalaze Talijani, žandari, ustaše i domobrani. U isto vrijeme s napadima na te posade predviđeno je razaranje svih cesta i telefonskih veza na Kordunu, kao i pruge Karlovac — Caprag.«[9]

Kordunaši su u ostvarivanju operativnog plana postigli velike uspjehe. Prema sačuvanim podacima partizani su u drugoj polovici decembra blokirali Vojnić, Veljun, Krnjak i Perjasicu, a oslobodili Vojišnicu, Vojnić-kolodvor i Utinju, zarobivši oko 220 domobrana, 190 pušaka i 9 puškomitraljeza. Vojna situacija je u NDH bila nepovoljna za okupatore. U izvještaju Glavnog stožera Ministarstva hrvatskog domobranstva od 12. 12. 1941. godine stoji i ovo: »Događaji u pobunjeničkim krajevima, kako oni u toku posljednjih mjeseci, tako i najnoviji, pokazuju očito, da je akcija pobunjenika svakog slijedećeg dana šira i snažnija, a postiže sve značajnije uspjehe. Danas, gledajući na situaciju otvorenim očima, moramo biti veoma ozbiljno zabrinuti za sudbinu ovih krajeva, sudbinu ondašnjeg mirnog i lojalnog stanovništva, a i mogućnost opstanka same akcije naših domobrana, oružnika i ustaša«. Na kraju izvještaja je podcrtana rečenica »da više nije moguće produžavati stanje kakvo je danas, jer se inače ide vrlo krupnim koracima u susret neuspjehu« i zahtijeva se da se hitno zatraži pomoć od Nijemaca i Talijana.[10]

U želji da popravi vojnu situaciju i da se rehabilitira za neuspjehe pred njemačkim i talijanskim naredbodavcima, Pavelić se lično angažira u ofanzivi na sjeverni dio Korduna u kotaru Vrginmost. Došlo je do prve velike neprijateljske ofenzive na slobodni teritorij Korduna u kojoj je učestvovalo 4000 vojnika, elitnih ustaških vojnih jedinica. Počela je 21. decembra 1941. godine pokoljem stanovništva sela Prkos. Ustaškim dobro naoružanim jedinicama uspješno se suprotstavljao tamošnji 4. bataljon 1. kordunaškog partizanskog odreda na čelu s komandantom, metalskim radnikom Nikolom Viđovićem. Nakon 15--dnevnih žestokih borbi ustaše, pljačkajući i razarajući sela i ubijajući sve živo što nije uspjelo pobjeći, ovladali su prugom Karlovac — Topusko, nadomak Petrovoj gori. Prema vlastitim izvještajima, u borbama i zbog velikog snijega i hladnog vremena toliko su bili izmoreni da nisu bili sposobni za daljnje vojne operacije na Petrovu goru, premda ih je na Novu godinu 1942. Pavelić došao hrabriti. Zahvaljujući ranijem razoružanju neprijateljskih posada u Vojnić-kolodvoru, Utinji i Vojišnici bilo je moguće oko 12.000 do 15.000 stanovnika iz kotara Vrginmost evakuirati u Petrovu goru i dalje na druga područja kotara Vojnić i Veljun. Pavelić i ustaške vlasti su ofenzivu na Kordun prikazali kao veliku vojnu pobjedu.

Stvarnost je bila drukčija, što su i oni tajno priznavali. Redarstvena oblast u Karlovcu u povjerljivom izvještaju Ustaškoj nadzornoj službi piše 21. 1. 1942. godine uz ostalo i ovo: »Ustaške postrojbe koje operiraju od konca decembra pa do danas u kotaru Vrginmost i jednom dijelu kotara Pisarovina isto tako imale su vrlo malo, bolje reći nikakve uspjehe protiv samih partizana koji su u šumi. Tu činjenicu dokazuje okolnost da do danas niti ustaškim odredima nije uspjelo domoći se partizanskog oružja. Ne smije se smetnuti s uma činje-

9 Izvještaj GSH Vrhovnom štabu Jugoslavije o operativnom planu 1 zadacima partizanskih odreda Korduna, Banije 1 Like od 26. 12. 1941. Citirana knjiga pod 1, str. 589.

10 Milan Bekić, Ivo Butković i Slavko Goldstein: Okrug Karlovac 1941, str. 259. i 260.

nica da su partizani nenaoružani došli do oružja razoružavanjem oružane vojske.«[11]

Partizani Korduna uspješno nastavljaju provođenje dogovorenog operativnog plana. Najveću pobjedu postigli su kad je 1. bataljon pod komandom Canice Opačića zarobio jaku domobransku posadu koja se pokušala probiti iz **Vojnića.** Oslobođenje Vojnića, poslije Donjeg Lapca, drugog kotarskog mjesta u **Hrvatskoj,** bila je **velika** vojnička i politička pobjeda **partizana** koja je **snažno** odjeknula ne samo na Kordunu i Okrugu Karlovac nego i u Zagrebu i drugim krajevima Hrvatske. Po broju zarobljenih neprijateljskih vojnika ulazi ta **akcija** u red najvećih tadašnjih vojnih uspjeha jugoslavenskih partizana. Uz **mnogo** zadobivenog oružja i naoružanja novih boraca došlo je i do demoralizacije opkoljenih neprijateljskih garnizona, osobito u onim mjestima u koje su **partizani** poslali dijelove zarobljene domobranske posade iz Vojnića. Kordu**naši** i Ličani, u dogovoru **s** GŠ-om, proglasili su januar 1942. godine mjesecom **takmičenja** u vojnim uspjesima. Štab Grupe korđunaških **partizanskih** odreda u pregledu za januar 1942. upućenog GŠ-u daje ove podatke: »12. 1. razoružali smo posadu Vojnića i zaplijenili 6 teških mitraljeza, 3 bacača mina, 14 puškomitraljeza, Oko 350 karabina te 35.000 metaka. Neprijatelj je imao u ovoj **borbi** 30 mrtvih i 37 ranjenih. Mi nismo imali gubitaka. Zarobili smo 410 **domobrana«.** Na kraju navedenog izvještaja GŠ-u daje se ovaj sažetak:

»Dakle, mi do sada u borbi u mjesecu januaru imamo slijedeće rezultate: 276 mrtvih neprijatelja, 432 zarobljena i mnogo ranjenih. Mi smo imali 12 mrtvih i 6 ranjenih. Zarobili smo 6 teških mitraljeza, 3 bacača mina, 20 pm (puškomitraljeza), 450 karabina i mnogo municije.

Molimo druga komandanta da iz ovih naših rezultata i rezultata koje je dobio od Štaba Grupe narodnooslobodilačkih partizanskih odreda za Liku povuče paralelu o uspjehu za mjesec januar 1942.«[12]

Ranjeni domobrani su previjeni i prebačeni u Karlovac, a zdravima su održani mitinzi i pušteni kući.

Brzom razvitku NOP-a na Kordunu i Baniji krajem 1941. godine trebalo }e prilagoditi i vojne i političke organizacione oblike. Kordun i Banija razvijali su se u borbi relativno samostalno i činili dvije cjeline s Petrovom gorom i Samaricom kao glavnim gravitacionim centrima. Rukovodstvo NOP Hrvatske odlučilo je da se Kordun i Banija organizaciono odvoje i da se na Kordunu osnuje posebna grupa odreda, a na Baniji odred koji je privremeno ostavljen pod komandom Kordunaškog odreda. Isto je tako CK KPH odlučio da se kotar Glina odvoji od karlovačke partijske organizacije, a kotari Petrinja i Kostajnica od sisačke partijske organizacije i da se za Baniju osnuje poseban okružni komitet. Izvršenje tih zadataka, koje je primio OK KPH Karlovac, povjereno je Srećku Manoli, komandantu NOP odreda Korduna i Banije i meni. Obojica smo bili članovi OK Karlovac koji je imao sjedište u Petrovoj gori. Otišli smo u Baniju i u dogovoru s tamošnjim drugovima osnovan je u selu Tmovcu 4. 12. 1941. godine OK KPH za Baniju, a iza toga i poseban partizanski odred za Baniju.[13]

11 Isto, Str. 292. i 293.

12 Glavni štab NOV i PO Hrvatske, dokumenti 1942, I, dok. 43, str. 89—90, Zavod za općenarodnu obranu i društvenu samozaiitu, Zagreb, 1985.

13 Savo Zlatić: Osnivanje OK KPH za Baniju u Trnovcu 1941. rukop. Historijski arhiv Karlovac, 1987.

Neprijatelja je na Kordunu zahvatila panika, a vjerojatno je popustila i pažnja partizana, pa u januaru i februaru 1942. uspijevaju pobjeći blokirane posade iz Krnjaka, Veljuna i Perjasice. Sjajni uspjesi partizana Korduna, oslobođenje Vojnića, Krnjaka, Perjasice i Velike Kladuše stvorili su veliku slobodnu teritoriju koja je pored najvećeg dijela Korduna zahvaćala i dijelove Bosne u kotaru Cazin oko Velike Kladuše. Bio je to velik podstrek daljnjem razvoju NOP-a.

Spomenuli smo kako su NOO-i prihvaćeni kao istinski organi vlasti ustaničkog naroda. OK KPH Karlovac je ocijenio da tadašnja 4 kotarska NOO-a (Vojnić, Slunj, Veljun Kirinsko-sjeničarski) s povezanim slobodnim teritorijem imaju toliko zajedničkih problema (da spomenem samo zbrinjavanje oko 15 000 izbjeglica) da je korisno osnivanje organa vlasti za cijeli Kordun. Tako je došlo 19. januara 1942. godine u Vojniću do osnivanja Odbora NOF-a za Kordun. Evo što sam o tome davno pisao[14]: »Sastanak delegata NOO-a četiriju kotara protekao je svečano, diskusija je bila vrlo živa i na kraju je izabran Odbor narodnooslobodilačkog fronta za Kordun. Za predsjednika je izabran Milutin Košarić, a za tajnika Branko Nikoliš. U Odbor je ušao i Mišan Napijalo a ja sam preuzeo brigu za zdravstvo. Prvu sjednicu Odbora držali smo 20. 1. 1942. Uglavnom smo cijelo vrijeme tog sastanka posvetili sastavljanju rezolucije.

Popodne 22. 1. stižu u Vojnić Bakarić i Rukavina. Najprije su nam dobro »natrljali nos« za onu pogrešku koju smo učinili da nismo domobrane pozvali da se priključe borbi, a »koje su naši kordunaški mudraci otjerali kući«, kako to piše Bakarić 26. 1. 1942. u svom izvještaju Centralnom komitetu Hrvatske.

»Navečer Slavko (Marinković), Vlado (Bakarić) i ja razgovaramo o partijskim pitanjima« (Iz dnevnika). Uz ostalo opet je na dnevnom redu bilo pitanje Odbora NOF-a. U spomenutom izvještaju Centralnom komitetu Hrvatske Bakarić piše: »Susreo sam se s većinom OK. Primili su moje primjedbe o SKOJ-u i izrađuju nove direktive. Nisu primili moje mišljenje o kordunaškom odboru NOF-a, a jednako tako ni vašu direktivu. •. Oni su me saslušali i na koncu kazali da će sve moje primjedbe upotrijebiti u svrhu da nama bolje obrazlože svoj stav.

Centralni komitet Hrvatske nije prihvatio naše obrazloženje pa smo se mi na Okružnoj partijskoj konferenciji u Kladuši morali »posuti pepelom«. Ipak smatram da Odboru NOF-a za Kordun treba dati pozitivnu ocjenu, a posebno istaći znalački rad i požrtvovnost tajnika Odbora — Branka Nikoliša. Kad bi danas o tome trebalo donositi neku odluku, podigao bih još uvijek ruku na strani onih koji bi bili za formiranje Odbora NOF-a za Kordun... «

NOO-i Korduna, a posebno oni u kotaru Vojnić, obavili su mnogobrojne poslove, naoko sitne i svakodnevne ali bitne za opstanak i život onog naroda. Koliko je znalački i jezikom potpuno razumljivom narodu napisana Okružnica br. 1 Odbora NOF-a Koruna, npr. o štednji ljudske i stočne hrane, čuvanju hrane, smještaju izbjeglica. NOO-i su uspjeli spriječiti glad na Kordunu što je bio osnovni uvjet za daljnji razvoj NOP-a. Brinuli su se *o* zdravstvu, pa je krajem januara 1942. godine čak osnovana u selu Radonji civilna bolnica (prva takve vrste u Hrvatskoj) u kojoj su smješteni bolesnici s teškim gangrenama

14 Savo Zlatić: Uz stranice partizanskog dnevnika 1941—1942. god. HAK, Prva godina oslobodilačkog rata, Zbornik 3, str. 259—260, Karlovac, 1971.

od smrzavanja, mahom izbjeglice koji su po najvećoj hladnoći (tada je bilo —20° C) bježali ispred Pavelićeve ofanzive. Mislilo se i poduzimani su prvi koraci na području prosvjete, školstva, a organizirani su i sudovi.[15] Sve te aktivnosti odvijale su se najvećim dijelom bez posredstva novca. Bila je to svojevrsna ratna ekonomika, koju je svjesno prihvatila većina naroda (besplatno je davana hrana za vojsku, partizanske bolnice, besplatno su smještavane i hranjene izbjeglice) koja se u praksi dokazala i stvorila ekonomsku bazu koja je podnijela (bez obzira na ogromne ljudske žrtve, ofenzive, neviđena razaranja i paljenja kuća i gospodarskih zgrada od neprijatelja, pljačku, bolesti, oskudicu u hrani, odjeći, obući) sve terete partizanskog rata. NOO-e, na čijim leđima su prije svega ležali svi ti ekonomski problemi, narod je prihvatio kao svoje i to je osnovni razlog da su se tako brzo i masovno stvarali i radili dobro i onda kad nije bilo partijskih ili komesarskih direktiva. Osnivanje Odbora NOF-a za Kordun narod je želio i prihvatio, pa je njegovo kasnije ukidanje (aprila 1942) i stvaranje Komisije za organizaciju i rad NOO-a pri Štabu Grupe partizanskih odreda za Kordun bilo sektaštvo i nerazumijevanje konkretnih prilika na Kordunu. Slično je bilo i u Lici.

Velikim pobjedama NOP-a početkom 1942. godine pridružila se u martu još jedna: u oslobođenoj Velikoj Kladuši KP Hrvatske je mogla održati svoju prvu legalnu konferenciju za čitav okrug. Djelatnost komunista u Jugoslaviji zabranjena je tzv. Obznanom 30. 12. 1920. godine. Uskoro je donesen Zakon o zaštiti države u kojem su se kazne za pripadnost komunističkoj organizaciji i za širenje komunističkih ideja određivale do 20 godina, a postojala je i mogućnost izricanja smrtne kazne. Stalno progonjeni, mučeni, zatvarani i ubijani još u staroj Jugoslaviji komunisti su, predvodeći oružanu NOB, stvorili uslove da se legaliziraju. Provodeći uobičajenu praksu KP Jugoslavije, osobito nakon dolaska Tita na njeno čelo, da se redovito održavaju partijske konferencije (koliko je samo održano partijskih konferencija diljem Jugoslavije na svim razinama da bi došlo do V zemaljske konferencije KPJ u Zagrebu 1940. godine), OK KPH Karlovac je početkom 1942. odlučio da se održi Druga konferencija KPH za Okrug Karlovac (Prva konferencija održana je u Karlovcu jula 1940. u ilegalnim uslovima). Za mjesto održavanja najprije je predviđen Vojnić, koji je tada bio centar političkog života Korduna i ostalog dijela Okruga Karlovac, a kad je oslobođena Velika Kladuša odlučeno je da to bude u tom mjestu, naseljenom pretežno muslimanskim stanovništvom. Željela se time naglasiti politika bratstva i jedinstva Srba, Hrvata i Muslimana. Na svečanom dijelu Konferencije bilo je podosta pripadnika političkih stranaka iz stare Jugoslavie, jedan hodža i jedan pravoslavni svećenik i drugih uglednih ljudi nekomunista. Na Konferenciji, koja je trajala tri dana, došlo je 53 delegata (od 57 izabranih na kotarskim i drugim partijskim konferencijama) koji su zastupali 844 člana Partije Okruga Karlovac.

Kladuška konferencija je važan događaj u historiji KP Hrvatske i velika pobjeda ne samo komunista nego i cjelokupnog oslobodilačkog pokreta Korduna, Okruga Karlovac i Hrvatske.

15 Dr Đuro Zatezalo: Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941—1945, str. 94—118, HAK. Karlovac, 1978.

Vojno i političko značenje neprijateljskih ofenziva, Petrova gora i Kordun u 1942. godini

Krajem 1941. i početkom 1942. godine politički i vojni centar NOP-a za Okrug Karlovac nalazio se u Petrovoj gori, a nakon oslobođenja Vojnića u tom mjestu. Glavna strateška orijentacija koju smo tada postavili bila je uključivanje u oružanu borbu hrvatskih krajeva Okruga: u Pokuplju, Zumberku, Prikuplju i južno od Zagreba. Kao neposredni zadatak postavljeno je to poslije oslobođenja Vojnića i stvaranja velikog slobodnog teritorija. Bilo je to u skladu s pismom GŠH od 2. 12. 1941. godine[16] koje je uputio komandantu Kordunaškog partizanskog odreda 2. 12. 1941. godine, dajući primjedbe na rad već spomenute Druge konferencije delegata vojnih jedinica Korduna i Banije, u kojem stoji:

»U političkom pogledu konferencija je nedovoljno posvetila pažnju mobilizaciji hrvatskih masa u partizanske redove. To je trebalo da bude jedna od glavnih tema diskusije na konferenciji. U pismu VŠ (Vrhovni štab uputio je GŠ-u 25. 11. 1941. direktive o širem uključivanju hrvatskih masa u NOB — opaska autora) se ističe da je to pitanje naš glavni nedostatak, pa mu zato i treba posvetiti glavnu pažnju. Naš stalni cilj mora biti dizanje općeg narodnog ustanka a isti je isključen bez široke mobilizacije hrvatskih masa u narodno-o;-lobodilački pokret.«

Zbog jake zime i velikog snijega, priprema za kladušku konferenciju i privremenih prekida veza s partijskim organizacijama u Pokuplju 1941. i početkom 1942. godine, izvršenje tog zadatka se oteglo.[17] Nikola Brezović Prebeg piše u svojim sjećanjima i ovo: »Prije konferencije (u Velikoj Kladuši — opaska autora) mnogo sam razgovarao s Marinkovićem o budućim zadacima *v* hrvatskim krajevima... Za odmora i kada Konferencija nije radila većina članova OK, predstavnici CK, GŠH i pojedini delegati raspravljali su o budućem radu u hrvatskim krajevima... Od susreta s Marinkovićem do Konferencije i za vrijeme nje svakim se danom preda mnom rađala sve jasnija slika budućih zadataka... Već tada mi je bilo jasno da za početak borbe u hrvatskim krajevima nećemo morati partizanske odrede formirati samo od domaćih drugova i sami učiti od početka kako se ratuje. To bi sada zaista bio gubitak vremena. U hrvatske krajeve poći će iskusni ratnici.«[18]

U rezoluciji kladuške partijske konferencije stoji: »Razbiti iluzije o definitivnom oslobođenju očišćenog teritorija i ubijediti narod i partizane da je pojačanje ofenzivne djelatnosti najbolja obrana oslobođenog kraja. Uz to uporno raditi na tome da se čitav narod našeg okruga digne na oružani ustanak ...

Poraditi svim silama na ostvarenju borbenog jedinstva srpskog i hrvatskog naroda, davati inicijativu za stvaranje narodnooslobodilačkih odbora u hrvatskim krajevima...

Organizirati partizanske odrede i u hrvatskim krajevima.

Što prije ojačati partijske organizacije u hrvatskim krajevima.

Pojačati rad komunista na organiziranju Antifašističkog fronta žena i među hrvatskim i muslimanskim ženama.«[19]

16 Isto kao 1, str. 427—429.

17 Rade Bulat, Svjedočanstva iz Petrove gore, str. 320—344, Globus Zagreb, Ljubljana, 1980.

18 Nikola Brezović Prebeg, Put bratstva, str. 998—999, HAK, Zbornik 3, Karlovac, 1971.

19 Dr Đuro Zatezalo, Dokumenti druge konferencije KPH za okrug Karlovac, str. 199—200, HAK, Zbornik 4, Karlovac, 1972.

Postavljeni zadaci bili su dio vojno-političkog plana koji su postavili Vrhovni štab i GSH za razvoj partizanskog pokreta u Hrvatskoj. U naređenju VS-a pisanom početkom januara 1942. godine, koje je stiglo u GŠ početkom marta 1942. godine, postavljeni su ovi zadaci:

»1. Proširiti dejstvo na čitavu Hrvatsku.

2. Baciti se glavnom snagom na komunikacije... « Zatim se naređuje osnivanje četiriju operativnih područja (zona). Kordun, Banija i Lika sačinjavali su prvo operativno područje (I zona). Pod II se nastavlja: »Na prostoru Varaždin — Brežice — Karlovac — Sisak — Bjelovar formirati jedno operativno rukovodstvo s tri do četiri partizanska odreda. Jezgro ovih odreda činiće partizanske grupe prebačene s operativne zone pod I. Dakle, prebaciti četiri odreda najmanje od po 50 već prekaljenih boraca-partizana.« III zona obuhvaćala je Slavoniju, a IV Dalmaciju.[20]

Naredbu VS-a je GSH vrlo aktivno provodio brzo prilazeći osnivanju četiriju zona kojima je pridodao još i petu u kojoj su bili Gorski kotar i Hrvatsko primorje.

Krajem marta 1942. godine, razrađujući na sastanku Titove direktive, odlučeno je u GS-u da se osnuju posebne partizanske jedinice koje bi se uputile u neoslobođene krajeve Hrvatske. Na trećem savjetovanju GS-a (od 8. do 11. aprila 1942) konstatirano je da nema dovoljno Hrvata u partizanskim odredimani u Lici, ni na Kordunu, ni u Baniji i da se nije uspjelo masovno mobilizirati hrvatski narod u partizane. Dogovoreno je da se hitno upute iskusni partizanski odredi u neoslobođene dijelove Hrvatske i da se energično poradi da se hrvatski krajevi Like, Korduna i Banije uključe u NOB.[21]

Prvu partizansku desetinu, sastavljenu od izabranih i politički instruiranih dobrovljaca 4. bataljona 1. kordunaškog partizanskog odreda, pod komandom Teše Bulata, prebacio je čamcem preko Kupe u blizini Jamničke kiselice Milan Martinović, ugledni HSS-ovac u noći 15/16. aprila 1942. godine. Desetina je uspostavila vezu s partijskom organizacijom u Pokuplju i prema planu prebacila se u Zumberak. Tu je ubrzo počela s akcijama. Nakon dolaska 14 boraca iz nekadašnje Prve zagorske čete osniva se početkom maja 1942. Zumberačka četa s komandantom Tešom Bulatom, komesarom Ivanom Sokolčić--Fabijanom i Milkom Kufrin, kao zamjenikom komesara i partijskim radnikom. Već u maju uspostavljaju se veze sa slovenskim partizanima. Iz kotara Vojnić je 16. aprila 1942. krenula i druga partizanska desetina pod komandom Grge Milašinčića i prebacila se na neoslobođeni teritorij kotara Karlovac oko Ribnika i Netretića, gdje se neko vrijeme zadržala, zatim prešla Kupu, stigla na Zumberak i tu se uključila u sastav Zumberačke čete.

U provođenju vojno-političkog strateškog plana o prenošenju oružane borbe u hrvatske krajeve vrlo se energično uključio OK KPH Karlovac. U skladu s odlukama kladuške konferencije određivali su se kadrovi za rad u hrvatskim krajevima. Franjo Ogulinac Seljo, Veco Holjevac i ja, sastavši se 1. 4. 1942. godine u Petrovoj gori u jeku najžešće ofenzive, odlučujemo da, usprkos ofenzivi, odmah pošaljemo proletere prema Perjasici (za GS) i da se s njima povuče i Milka Kufrin koja je bila određena za rad u Pokuplju i Zum-

20 Naređenje VS-a GSH, početak januara 1942, Glavni štab NOP Hrvatske dokumenti 1942/1, str. 6—9, Zavod za općenarodnu obranu i društvenu samozaštitu, Zagreb, 1985.

21 Dr Đuro Zatezalo, Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941—1945. HAK, 1978, str. 91—92.

berku (iz mog dnevnika). Nakon martovsko-aprilske ofanzive održavamo 4. maja 1942. sjednicu OK, a 5. i 6. maja okružno partijsko savjetovanje u partizanskoj bolnici u Petrovoj gori (Vrletne strane) na kojem se osobito raspravljalo o prenošenju oružane borbe u hrvatske krajeve. Nikola Brezović, učesnik savjetovanja, u spomenutim sjećanjima piše: »Jedan od značajnih problema kojim se bavilo to savjetovanje jest i potvrđivanje pravilnosti odluke 2. okružne konferencije o prenošenju borbe u hrvatske krajeve Okruga Karlovac. Na tom savjetovanju odluka je dalje razrađena i konkretizirana. Tu je istaknuto da će se u kotaru Karlovac — misli se na kotare Karlovac, Pisarovina i Jastrebarsko — posvetiti naročito pažnja i pružiti pomoć pri podizanju mlađih članova Partije. •. U to vrijeme u spomenuta tri kotara bilo je oko 85 članova KPJ. Više od polovice drugova primljeno je u Partiju posljednjih mjesec dana.«[22]

U svom dnevniku sam zapisao 6. 5. 1942. godine: »Drugovi se postepeno razilaze na sve strane. Milka (Kufrin), Prebeg (Nikola Brezović), Jože (Benić) za hrvatski kraj.«

Ocjena koju smo tada dali precizirana je u izvještaju OK Karlovac od 23. 5. 1942. godine upućenom CK KPH ovako: »Situacija u kojoj se danas nalazimo sastoji se po našem mišljenju u slijedećem: »Kordun je postao jedno vrlo važno žarište NOB-a, sa koga se ta borba prenosi ne samo prema i iza Karlovca, nego se rasprostire i u hrvatske krajeve prema Zagrebu. Upornost s kojom neprijatelj napada partizane u tom kraju treba u prvom redu time objasniti. Gledano s tog stanovišta mi možemo očekivati, uz svu očevidnu slabost neprijatelja, nove pokušaje likvidiranja partizanskog pokreta na Kordunu. Izlaz iz te situacije sastoji se po našem mišljenju u prvom redu u tome da se što brže i što snažnije pokrene hrvatski narod našeg okruga u borbu i da se prenese partizanska borba i hrvatske krajeve.«[23]

U izvještaju sekretara Operativnog partijskog rukovodstva CK KPH upućenog 5. 5. 1942. CK KPJ stoji i ovo: »Drugovima na Kordunu su postavljeni zadaci da prvo prebace u hrvatske krajeve jače partizanske snage i niz dobrih partijskih aktivista. Drugo, da se koncentracijom jačih partizanskih snaga pristupa čišćenju terena. Treće, da formiraju KK Karlovac pored MK«[24]

GS u direktivnom pismu od 25. 5. 1942. godine ponovno ističe, među ostalim, i ove zadatke:

»I.V.Š. nam poručuje: »Nastojte da u partizanske jedinice uvučete što više Hrvata ... Pojačajte politički rad u hrvatskim selima i gradovima, prenašajte partizansku borbu sve više u hrvatske krajeve.«[25]

Citirao sam, namjerno, mnoge dokumente da bih pokazao koliko su tada VS, CK KPH, GŠ i OK KPH Karlovac prenošenje oružane borbe u neoslobođene dijelove Hrvatske smatrali ključnim pitanjem daljnjeg razvoja NOB-a Hrvatske i s kolikom su upornošću nastojali provesti taj vojno-poliitički plan. Donesene rezolucije i dobivene direktive provodili smo tada u život, svjesni da se samo tako može uspješno voditi NOB.

22 Isto kao 18, str. 1004.

2o Dr Đuro Zatezalo, Treća konferencija KPH za Okrug Karlovac 1943, str. 25—26, HAK, Karlovac, 1979.

24 Isto, str. 26.

25 Direktivno pismo GŠH štabovima operativnih zona, grupa odreda i samostalnih odreda, iz 20. str. 469—471.

Petrova gora i Kordun za sjevernu Hrvatsku i Banija za Slavoniju bile su snažne partizanske baze koje su osigurale provođenje tih plamova, naslonjene na isto tako jake partizanske formacije Like i Gorskog kotara. Na tim prostorima oslobodilački pokret doživljavao je izvanredan polet na svim područjima, brzo se povećavaju oružane jedinice, neprijatelj je natjeran u defanzivu, narodna vlast i NOO-i uspješno rade, masovno se povezuju žene i omladina, Partija stalno jača i zadobiva sve veće povjerenje u narodu.

Takve prilike nisu bile nepoznate okupatorskim vlastima. Njemački i talijanski okupatori i ustaške vođe bili su svjesni opasnosti od nabujalog partizanskog pokreta i prenosa oružane borbe sjeverno od Kupe i Save. Najviše im je smetala snažna partizanska baza Korduna, najbliža Zagrebu i vojno-politički centar u Petrovoj gori koji je rukovodio NOP-om Okruga Karlovac. Bilo im je jasno da bi uništenje te baze zadalo jedan od najtežih udaraca NOP-u Hrvatske. Zbog toga i usmjeravaju svoje ofenzivne operacije u tom pravcu. U izvještaju Velike župe Pokuplje u Karlovcu od 22. 2. 1942. godine stoji i ovo: »Ta se pobuna ne može smiriti više nikakvim sredstvima nego oružanom silom, a ta oružana sila mora biti što jača i efikasnija . .. Mišljenja sam da je za ugušenje ove pobune potrebno najmanje 15 do 20.000 najbolje naoružane vojske.«[26]

Ustaški Glavni stan u Zagrebu u prvoj polovici marta priprema novu ofanzivu na Kordun. Osnovan je tzv. Utinjski zdrug od 7 bojni (bataljona) ustaša, domobrana i žandara. Osnovni plan napada bio je usmjeren na Petrovu goru i to tako da se partizani napadajući ih sa sjevera i zapada stjeraju u Petrovu goru, pročešljavajući pri tome šume u kotarima Vojnić i Vrginmost. Istovremeno je trebalo blokirati južnu stranu Petrove gore jakim snagama i na stvoreni obruč potisnuti partizane iz Petrove gore i tako ih uništiti. Neprijatelj je 18. marta počeo operacije iz pravca Cazina, Vmograča i Topuskog, potisnuo partizane iz Velike Kladuše i dalje nastavio napredovanje prema Petrovoj gori. Zatim je jakim snagama, uz pomoć tenkova, artiljerije i avijacije počeo nastupati iz Karlovca, Barilovića i Vukmanića potiskivajući u borbi partizane i zauzimajući oslobođeni teritorij. Pretraživao je teren i šume i sve se više (za oko 8 dana) približio Petrovoj gori. Procjenjuje se da je u operacijama bilo angažirano oko 7000 vojnika. GS 27. 3. 1942. daje kordunaškoj partizanskoj komandi uputstvo o primjeni partizanske taktike za vrijeme ofenzive: »Osnovna vam je zadaća da sačuvate partizanske jedinice i da ih održite na terenu na kojem su do sada djelovale. Zadržavajte neprijtelja stalnim zasjedama i napadima s krila i leđa ... Ako neprijatelj nije toliko jak da vas istisne s oslobođenog teritorija, onda razdijelite snage u manje jedinice, koje će sa svih strana vršiti napade na komunikacije i manje odrede neprijatelja. Ako pak snaga neprijatelja bude vrlo velika, odredite jedinice koje će se zadržati u pozadini neprijatelja, a glavninu uz stalnu borbu povlačite prema Plaškom i Drežnici ili prema Rakovici i Korenici, oslobađajući usput nove teritorije.«[27]

Neprijatelj prodirući iz Vrginmosta i Topuskog ulazi u Petrovu goru i 29. 3. zaposjeda njen najviši vrh Petrovac. Partizani su to osjetili kao velik gubitak i dolazi u noći između 31. 3. i 1. 4. do neuspjelog napada 3. bataljona 1. KPO, uz pomoć oko 700 civila roguljaša, na utvrđene neprijateljske položaje. U jurišu je pao znatan broj partizana i više od 200 roguljaša, ranjeno je 10 par-

26 Mile Dakić, Značaj Petrove gore u narodnooslobodilačkom ratu, str. 307, Simpozij o Petrovoj gori, JAZU, Zagreb, 1972.

27 Uputstvo GŠ Štabu Grupe kordunaških NOP odreda od 27. 3. 1942, iz 20, str. 229.

tizana i nepoznat broj roguljaša. Odluka o napadu na Petrovac donesena je na emotivnoj osnovi i nije bila vojnički opravdana. Akcija je ipak pokazala koliko je narod oko Petrove gore bio spreman da se žrtvuje u obrani svoje slobode. Dosljedno provodeći partizansku taktiku da se ne prihvati frontalna borba naše jedinice su se postepeno prebacivale u pozadinu neprijatelja.

Neprijateljske jedinice prošle su Petrovom gorom, ali nisu uspjele uništiti ni jednu partizansku jedinicu. Ofenziva je trajala od 18. 3. do 5. 4. 1942. godine. Partizani su imali 35 poginulih boraca, među njima komandanta 1. bataljona Mirka Poštića, komesara Milu Basara, obavještajnog oficira Nikolu Novkovića i Dragicu Bulat, studenticu medicine, sanitetskog i partijskog radnika. Neprijateljski gubici iznosili su oko 200 ljudi. Partizani su uspjeli ostvariti strateški plan obrane: sačuvali su svoje oružane jedinice i zadržali se na terenu Korduna (onako kako. je to postavio GŠ).

Za vrijeme ofenzive ustaške vlasti prišle su novoj taktici. Nastoje odvojiti narod od partizana. Ubijanje uhvaćenih ili u šumama zatečenih civila nije tako masovno kao ranije, manje se pale kuće. Iz aviona se bacaju leci u kojima se narod poziva da se vrati kućama i da će mu ustaške vlasti garantirati miran život. Bez obzira što je narodu oko Petrove gore i na Kordunu bilo jasno da ih partizani ne mogu obraniti od nadiranja velikih neprijateljskih oružanih snaga, on u većini ostaje privržen NOB-u.

Poslije ofenzive partizani nastavljaju akcijama protiv neprijatelja napadajući Talijane, ustaše i domobrane. Ustaški komandanti i vlasti na terenu vrlo su brzo uvidjeli da partizani nisu uništeni. Veliki župan župe Pokuplje, sporni-rjajući kako je dio pravoslavnog pučanstva opet pobjegao u šume, izvještava: »a od onog dijela koji je ositao kod kuće ni polovina ne surađuje iskreno s našim vlastima. Oni kroz dan obrađuju polja ii zadržavaju se kod kuće, a u noći režu brzoglasne stupove, kidaju brzoglasne žice, prekapaju cestu i razaraju pruge«.[28] Ratni zločinac, ustaški župnik Nikšić u svojim zapisima iz tih dana navodi: »Zauzećem nekoliko oružničkih postaja došli su odmetnici do novog oružja i streljiva, nanovo se povratilo prijašnje stanje. Cijela je djelatnost ostala bez ikakvog poslietka.«[29] Bojnik Marijan Pušić izvještava vojne vrhove NDH đa je »upravo nerazumljivo kad čitamo u novinama. •. kako je ovo područje očišćeno od partizana ... To ie velika obmana. Ustanak i neredi ovdje ne samo da nisu savladani i uništeni nego oni ne jenjavaju. Petrova gora i ostale šume su pune partizana.«[30] Moškov koji je postao zapovjednik Utinjskog zdruga piše 5. maja: »Opetovano naglašujem što sam mogao utvrditi iz uhvaćenih partizanskih arhiva, da su partizanski odredi i njihove čvrsto borbene naoružane jedinice u svojoj jezgri netaknute. Namjera mi je krenuti u najkraćem vremenu u Petrovu goru, čim mi se raspoloživa momčad bar donekle odmori«.[31]

Tako je došlo do nove neprijateljske ofenzive na Petrovu goru. Delegati okružnog partijskog savjetovanja tek što su iz nje izašli, noseći direktive o proširenju oružane borbe u hrvatske krajeve, a Moškov pravilno procjenjujući

28 Dušan Korać, Kordun i Banija u NOB-u i socijalističkoj revoluciji, str. 266, Školska knjiga Zagreb, 1986.

29 Citirani rad M. Dakića. Isto kao 7, str. 69.

30 Mile Dakić, Petrova gora u proljeće 1942. str. 78, HAK, Zbornik 6, Karlovac, 1973.

31 Miloš Sumonja, Proboj kordunaških jedinica iz neprijateljskog obruča na Petrovoj gori 1942. Vojnoistorijski glasnik br. 4 od 1950.

da je Petrova gora jedan od najvažnijih vojnih i političkih centara, poznata u cijeloj Hrvatskoj i već tada djelujući kao svojevrsna legenda i simbol partizanske borbe — prikuplja svuda oko nje svoje snage i 8. 5. izdaje zapovijest svojim jedinicama s detaljnim planom napada. Prema toj zapovijesti trebalo je sa sjevera jakim snagama zatvoriti sve izlaze iz Petrove gore, a napadima s istoka, juga i zapada stvoriti obruč oko partizanskih snaga i naroda i uništiti opkoljene partizanske snage i narod. Bila je to nova taktika postepenog i sistematskog stezanja obruča oko partizana s ukopavanjem i izgradnjom rovova na osvojenim pozicijama. Ponovno se ide na uništenje opkoljenog naroda, jer Moškov naređuje: »Sve osobe koje se nalaze u pošumljenom dijelu Petrove gore imaju se pobiti, kuće u šumi imaju se popaliti, a isto tako i sva skloništa te uništiti podzemna skloništa i skladišta. Blago na koje se naiđe tjerati ispred sebe.«[32]

U Petrovoj gori nalazila se glavnina snaga 1. kordunaškog partizanskog odreda, jedna četa 2. odreda, članovi Štaba grupe odreda i 1. odreda — ukupno oko 730 partizana, sekretar i nekoliko članova OK KPH Karlovac, članovi kotarskog NOO-a Vojnić, nekoliko aktivista AF2-a i omladine, ranjenici iz partizanske bolnice Vrletne strane smješteni u zemunice i 10 000 civila, većinom starijih ljudi, žena i djece-

O toku operacija su toliko mnogo pisali i vojni stručnjaci i historičari — među njima su Sumonja, Bulat, Perić, Dakić, Korać — a bit će obrađene i u ovom Zborniku pa ih neću opisivati. Neprijateljski obruč probijen je na dva mjesta. U pravcu Biljega, Slavskog Polja i željezničke pruge partizani su probili čak tri neprijateljske linije, a na pravcu prema Magarčevcu na bilu Petrove gore jednu liniju rovova. Palo je 25 partizana, među njima i Rafajlo Višnjić, politički komesar Proleterske čete i Milan Marković Lika, politički komesar Vergaševe čete. Ustaše su imale, prema izvještaju Moškova, 39 mrtvih, 2 nestala i 19 ranjenih a stvarni gubici su bili veći. Partizani su zarobili 2 teška mitraljeza, 7 puškomitraljeza i više od 40 pušaka.

Kordun je od 18. marta do 14. maja bio gotovo stalno u borbi. Poslije martovsko-aprilske ofanzive ustaše ponovno počinju masovno ubijati civilno stanovništvo. »Čišćenja« terena bila su prije svega hajka na nenaoružane muškarce, žene, djecu i starce. Tako su se ustaške vlasti osvećivale narodu Kordu- na što je ostao privržen NOB-u. U proljetnim ofenzivama samo na području sadašnjih općina Vojnić i Vrginmost, koje obuhvaća i okolicu Petrove gore, ubijeno je 3454 stanovnika (1725 ženskih i 1729 muških osoba).

Petrova gora i Kordun prebrodili su dvije velike ofanzive, zadržavši gotovo nedirnutim svoje oružane jedinice. Prema sačuvanim podacima Grupa kordunaških NOP odreda imala je 21. 5. 1942. godine 2148 partizana, 2320 mobiliziranih, 1685 vojnih i 155 civilnih pušaka, 64 puškomitraljeza i 13 teških mitraljeza.[33] Broj partizana, uspoređujući ga s izvještajem od kraja januara 1942, smanjio se za oko 300 boraca, ne toliko zbog gubitaka koliko zbog odlaska nekih jedinica iz te Grupe na druge terene (npr. Proleterska četa Grupe je 7.
5. ušla u sastav 1. proleterskog bataljona Hrvatske), ali se naoružanje povećalo osobito u automatskom oružju-

Neprijateljske snage krajem maja 1942. godine napuštaju sva mjesta oko

32 Isto kao 30.

33 Izvještaj Štaba Grupe kordunaških NOP odreda GS-u, 21. 5. 1942. *iz* 20. str. 443—446, dok. 195.

Petrove gore i neka na Kordunu. Zadržane su posade u Slunju, Blagaju, Cetingradu, Vrginmostu, Topuskom, Vukmaniću, Skakavcu i Furjanu. Partizani u mnogim akcijama uspješno napadaju neprijatelja. Na žalost, velika partizanska operacija na Topusko 7. juna 1942. godine nije uspjela.

Partizansko vojno i političko rukovodstvo Okruga Karlovac, smješteno u Petrovoj gori, a zatim i na drugim mjestima kotara Vojnić, nastavlja provođenje svojih planova prije svega za prebacivanje oružane borbe u hrvatske krajeve i prema naređenjima VŠ-a i GŠ-a za stvaranje regularnih vojnih jedinica.

4. bataljon 1. kordunaškog odreda dobio je zadatak da stalno vrši akcije sjeverno od Kupe. Polovicom maja 1942. šalje preko Kupe vod od 25 partizana, od kojih se već početkom juna formira legendarna četa »Kljuka« od 60 boraca (krajem juna već 110) s komandirom Simom Vučinićem i komesarom Milanom Rađovićem Cokarom.

Stab 2. kordunaškog partizanskog odreda šalje u maju 1942. na području Bosiljeva u kotaru Karlovac jednu četu (komandir Pero Brujić, politički komesar Drago Mrđenović) koja kasnije ulazi u sastav Zumberačko-pokupskog odreda.[34]

Stab Grupe kordunaškog odreda i OK KPH Karlovac (partijskim organL zacijama u partizanskim jedinicama tada je još uvijek rukovodio OK a tek osnivanjem brigada CK KPH) odlučuju đa se od izabranih boraca iz kordunaških jedinica formira poseban bataljon, đa se uputi na Zumberak i da se tamo osnuje Zumberačko-pokupski odred. Bataljon od 125 boraca (komandant Slavko Klobučar Cort, komesar Boris Balaš) poslije formiranja u Petrovoj gori krenuo je u noć 16/17. jula preko Kupe. U prvim borbama pogiba Slavko Klobučar, ali bataljon dolazi u Zumberak, gdje se osniva odred koji je već krajem jula imao 450 boraca, među kojima je bilo oko 150 Kordunaša. Neprijateljsku posadu u Pisarovini opet razoružava 4. bataljon 1. kordunaškog odreda[35]. Jugozapadno od Karlovca partizani 14. juna ulaze u Vukovu Goricu i Prilišće.

GS upućuje na Zumberak i 1. kordunašku brigadu (kasnije 4. udarna brigada NOV i PO Hrvatske) odmah nakon osnivanja u Gornjem Buđačkom 20.
8. 1942. Na čelu s komandantom Nikolom Vidovićem (već je spomenuto da je njegov 4. bataljon prvi put razoružao žandare u Pisarovini 8. 12. 1941) i komesarom Milom Martinovićem brigada s više od 800 boraca počinje svoj poznati put bratstva i jedinstva. Prelazi Kupu, 26. 8. zauzima Jastrebarsko, oslobađa više od 700 kozaračke, kordunaške i banijske djece, dolazi u Zumberak, tamo i u Beloj krajini surađuje sa slovenskim partizanima i vodi uspješne borbe s Talijanima.[36]

Septembra 1942. godine GŠ šalje na Zumberak i 1. proleterski udarni bataljon od 280 boraca pod komandom Ante Banine. U Bosiljevu se bataljon susreće s 4. kordunaškom brigadom i tu priređuju vojnički defile o kome se mnogo pričalo u kotaru Karlovac između Kupe i Mrežnice. Krajem septembra 1942. Stab II zone formira četu od 56 boraca koja se početkom oktobra prebacila preko Save u Hrvatsko zagorje i zatim u Kalnik.[37]

34 Danilo Livada Dane, Kordunaši na bojištima širom Jugoslavije, str. 744—745.

35 Citirano djelo Rade Bulata, str. 320—344.

26 Nikola Vidović, Formiranje i prva dejstva Četvrte udarne brigade NOV i PO Hrvatske, Osma kordunaška divizija, str. 178—187.

37 Isto kao 35, str. 347.

Ustaške vlasti prisiljene su svoje ofenzive usmjeravati prije svega na Zumberak koji je postao uporište NOP-a na pragu Zagreba. U ofenzivi početkom oktobra 1942. doživljavaju poraz. Krajem oktobra u velikoj ofenzivi Talijani, Bela garda, ustaše i Nijemci pokušavaju uništiti partizanske jedinice koje se probijaju i prebacuju preko Kupe na Kordun. U Sjeničaku se početkom novembra od 1. proleterskog bataljona Hrvatske i Zumberačko-pokupskog odreda osniva 13. narodnooslobodilačka udarna brigada (komandant Rade Bulat, komesar Božo Spaček). Brigada se već za nekoliko dana prebacuje na Zumberak zajedno sa štabom II zone (komandant Veco Holjevac, komesar Marko Belinić).[38]

U razvitku NOP-a možemo zapaziti dva načina djelovanja u neoslobođenim krajevima. U 1941. godini težište je rada na partijskim aktivistima i partijskim radnicima, kao što je to već spomenuto o radu Kraša i Marinkovića. To je bio ilegalan rad sličan onome kako je Partija djelovala u staroj Jugoslaviji. U 1942. godini primjenjuju komunisti i drugi vrlo efikasan način političkog rada u neoslobođenim krajevima. Izabrane partizanske jedinice, sastavljene od iskusnih boraca, mahom dobrovoljaca, krstare po neoslobođenim područjima, napadaju neprijatelja, stupaju u dodir s narodom i tako vrše jak politički utjecaj svugdje gdje se pojave. Lokalne ilegalne partijske organizacije se ohrabruju, lakše se povezuju, imaju vojnu podršku i ako zatreba sigurnu odstupnicu pa se oslobodilački pokret mnogo brže razvija. To se lijepo vidi u porastu broja domaćih boraca u Zumberku, četi »Kljuka« i karlovačkom kotaru.

Ubacivanje manjih partizanskih jedinica na neoslobođeni teritorij s agitaciono-propagandnim, vojnim i organizacionim zadacima bila je novost u radu na okupiranim područjima. Neprekidno u pokretu, provodeći praksu da se nikad ne zanoći tamo gdje se predani, napravile su te grupe na neoslobođenom području, osobito između Kupe i Save 1942. godine, pravi podvig. Neprijatelj je bio neprekidno uznemirivan, dovlačio pojačanja, premještao svoje jedinice u veće garnizone, obustavljao u toku noći promet na pruzi Zagreb — Karlovac. Za takvu aktivnost nije bilo ranijih iskustava. Rukovodstva NOP-a su mogla dati samo općenite upute, pa su borci i njihovi rukovodioci sami u praksi pronalazili najbolja rješenja. To nisu bili ni komandosi, ni diverzantske grupe, ni trupovi nego nov, efikasan oblik vojno-političke aktivnosti koji se razvio u NOB-u.

Prvi partizanski odredi u Zumberku, oko Zagreba, u Hrvatskom zagorju stradali su prije svega što nisu imali dovoljno vojničkog iskustva. Ceta »Kljuka« mogla se održati na terenski neprikladnim područjima Pokuplja i Turopolja jer je raspolagala iskusnim borcima koje su vodili talentirani rukovodioci kao što su to bili Vučinić i Ookara.

U početku ustanka Partija je slala svoje kadrove iz gradova i španjolske dobrovoljce da pomognu u organiziranju i dizanju oružanog ustanka. Koliko brzo masovni narodni ustanci i revolucije uzdižu i uče svoje učesnike i koliko se bude talenti u narodu pokazalo se i u Jugoslaviji, pa i na Kordunu.

Pored izvanrednih vojnih i političkih kadrova, koji su ostali u partizanskim kordunaškim jedinicama i na Kordunu, s tog kraja je upućeno u toku rata u druge krajeve Hrvatske i Jugoslavije između 1100 do 1200 izabranih boraca. Među njima su mnogi bili ili su postali komandanti i komesari, vrlo popularni

38 Citirano djelo Rade Bulata, str. 357.

i poznati u drugim krajevima.[39] Kordun je mnogostruko vratio pomoć koju mu je Partija dala u početku ustanka.

Može se ocijeniti da je rukovodstvo NOP-a Hrvatske već ljeti 1942. godine dobilo stratešku bitku za prenošenje oružane borbe na Zumberak i sjeverno od Kupe prema Zagrebu. Ostvarivanju tog cilja u velikoj mjeri su pomogli partizani Korduna, osobito iz kotara Vrginmost i kotara Vojnić.

U drugoj polovici 1942. razvoj partizanskih jedinica bilježi novi kvalitativni skok osnivanjem brigada, divizija i korpusa, stvaranjem regularne vojske. Oslobodilački pokret Jugoslavije postiže vojnički gotovo neobjašnjive uspjehe. Okupatori su zaprepašteni, a iznenađena su i vodstva zemalja antihitJerovske koalicije. Naredbom VŠ-a od 22. 12. 1942. godine na prijedlog GŠ Hrvatske osniva se 6. 7. i 8 divizija i 1. korpus Hrvatske. Osmu (kordunašku) diviziju su najprije sačinjavale 4. i 5. korđunaška i 6. primorsko-goranska brigada, a nakon osnivanja 15. brigade Hrvatske (3. korđunaška) ona ulazi u sastav 8. divizije umjesto 6. primorsko-goranske brigade.

Stvaranjem velikih partizanskih vojnih formacija bilo je moguće oslobađati i velika neprijateljska uporišta u gradovima i većim mjestima. Prema operativnom planu VŠ-a i Tita uslijedile su operacije za povezivanje slobodnih teritorija Bosne i Hrvatske. Oslobođeni su Bihać (4. 11), Ostrožac, Cazin, Velika Kladuša, Vaganac, Drežnik, pa Slunj, Cetingrad, Rakovica i Drežnik. Povezana oslobođena teritorija zapadne Bosne, Cazinske krajine, Like, Korduna i Banije obuhvaćala je krajem 1942. godine po veličini teritorije petinu Jugoslavije (48.000 km^2) i bila je veća od Nizozemske, Danske ili Belgije.

U oslobođenom Bihaću je 26. novembra 1942. godine održano Prvo osnivačko zasjedanje AVNOJ-a. Otvorio ga je prvoborac kotara Vojnića i Korduna, član GS-a Stanko Opačić Canica. Osnivanje AVNOJ-a bilo je snažan podstrek za daljnji razvoj NOB-a Jugoslavije.

Nakon proljetnih ofenziva i gubitaka koje je imalo civilno stanovništvo, NOO-i ponovno su oko Petrove gore i u kotaru Vojnić počeli raditi. Izvršene su i neke reorganizacije. Tako je već u maju 1942. općinski NOO Perna izdvojen iz sastava kotarskog NOO-a Vojnić i pripojen kirinsko-sjeničarskom kotaru koji sad postaje kotarski NOO Vrginmost. OK KPH Karlovac upućuje 15. 6. 1942. svim komitetima i partijskim ćelijama pismo o reorganizaciji NOO-a u duhu uputa koje su objavljene u »Proleteru« u članku »Sto su to NOO-i«. U pismu upućenom istog dana CKKPH navodi se da je nedavno održana konferencija delegata NOO-a za kotar Vojnić i saopćava, uz ostalo, i ovo: »Reorganizirani su kotarski odbori NOF-a za kotare Slunj, Veljun i Vojnić i rade sada dobro, dok se u kotaru Cazin i Vrginmost pristupa njihovoj reorganizaciji... U hrvatskim krajevima mi imamo pojedine odbore NOF-a u nekim hrvatskim selima, ali dalje od toga nije se pošlo«.[40]

Pored NOO-a koji su na oslobođenoj teritoriji vršili civilnu vlast osnivaju se prema Naredbi VS-a o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti,[41] krajem septembra komande područja koje usko- surađuju s NOO-ima.

OK Karlovac je sredinom augusta smanjio kompentencije Komisije za rad s NOO-ima pri Štabu Grupe i u posebnom uputstvu od 29. 8. piše: »Naši NOO-i

39 Danilo Livada, citirano djelo str. 746.

40 Dr Đuro Zatezalo, Citirano djelo o narodnoj vlasti, str. 125.

41 Isto.

postat će jedino onda prava narodna vlast, ako budu morali samostalno da rješavaju pitanja svojih sela, općina i kotareva, a ne da o svakoj kravi traže rješenje Komisije pri Štabu Grupe. Potrebno je što više osamostaliti sve naše odbore i razviti u narodu volju da učestvuje kod donošenja svih odluka u njihovim selima, općinama i kotarima.«[42]

Počeo je onaj tihi svakodnevni rad od kojega je ovisio život ne samo naroda nego i na njegove vojske. Na oktobarskom partijskom savjetovanju Okruga Karlovac u Miholjskom (prisutan Vlado Bakarić a zaključke je odobrio CK KPH) mnogo je govoreno o radu NOO-a, ekonomskim problemima i zdravstvu. U referatu o NOO-ima iznijeti su podaci o broju stanovnika i domaćinstava. U četiri kotara Korduna (Slunj, Veljun, Vojnić, Vrginmost) bilo je tada 11.070 domaćinstava sa 70051 stanovnikom, od toga u kotaru Vojnić (općine Vojnić, Krnjak, Tušilović, Bukovica, Perna i Široka Rijeka) 3011 domaćinstava i 20 982 stanovnika. U kotarima Slunj, Veljun i Vojnić bilo je smješteno 10 200 izbjeglica iz krajeva oko Bugara, Kordunskog Ljeskovca i Mašvine, pa je na području četiri kordunaška kotara bilo više od 80 000 ljudi. Od 11 070 kordunaških domaćinstava 60% je bilo uništeno i to u kotaru Slunj 45%, Veljun 30%, Vojnić 65% i Vrginmost 85%>. Na konferenciji je predloženo da se što prije svakoj porodici osigura bar krov nad glavom u bajtama i da im se pomogne što je više moguće. Otpočele su radom 3 pilane, nekoliko vapnara, kožara, ciglana, sušara za šljive (zatim za kukuruz) i nekoliko drugih radionica. Radili su mlinovi. Od 80 000 stanovnika 70% je bilo nepismeno. Odlučeno je da se otvore tečajevi za nepismene i djecu školskog uzrasta (bilo ih je 5500). Tri dana u tjednu na tečajeve bi išli odrasli, a tri dana djeca. Nađene su mogućnosti i za rad 65 prosvjetnih domova. Mnogo je raspravljano i o zdravstvu, o gradnji bolnica, o svrabu (koji je zahvatio 60% stanovnika), podizanju higijene, zdravstvenom prosvjećivanju i borbi protiv ušljivosti kao posebno značajnoj mjeri u borbi protiv tifusa-pjegavca.[43] Vrlo se racionalno koristila hrana. Do kraja 1942. godine na oslobođenom području Korduna izvršena je mobilizacija svih sposobnih muškaraca »ostali su samo oni koji su bili potrebni za organizaciju rada u pozadini.«[44]

U takvim prilikama sve terete izuzetno teških pozadinskih zadataka preuzele su žene i omladina. Žene Korduna, koje su još u rodovskim kućnim zadrugama iz vremena Vojne krajine obavljale glavne poslove tadašnjeg života a bile su zadruzi ravnopravne s muškarcima, ponovno dolaze u sličnu situaciju. U većini nepismene, ali ponosne, bistre i hitre na odgovoru uključuju se u NOB i vrlo brzo u tadašnji politički i ekonomski život. Kordunaška žena, masovno ubijana, umirući od tifusa, gladna, bolesna, proganjana, hvatana i silovana u neprijateljskim ofenzivama, čuvajući i spašavajući svoju djecu, nosila je na svojim leđima glavne terete cjelokupnog rada u pozadini, a osobito od IV neprijateljske ofanzive pa do kraja rata. Kolika je to bila snaga pokazuju podaci da je Antifašistički front žena (AF2) okupljao, u novembru 1942. godine, 7130 žena. Pored Okružnog odbora AFZ-a, koji je osnovan januara 1942.

42 Dr Đuro Zatezalo, citirano djelo o narodnoj vlasti, str. 125.

43 Ignjatije Perić, Formiranje komande Kordunaškog područja, HAK, Zbornik 6, str. 263—264.

44 Dr Đuro Zatezalo, Treća konferencija KPH za okrug Karlovac 1943, str. 32, HAK, Karlovac, 1979.

godine, radilo je 5 kotarskih odbora s 51 odbornioom, 17 općinskih s 164 i 187 seoskih odbora AF2-a s 986 odbornica.[45]

Naporima žena pridružila su se njihova djeca, nedorasla za odlazak u par, tizanske jedinice — omladina Korduna. Danas je gotovo nemoguće shvatiti koliko su ti omladinci i omladinke bili angažirani u provođenju zadataka koje su postavljali NOO-i i Partija. Povezani su bili u SKOJ i Savez mlade generacije (SMG). Oktobra 1942. godine u četiri kordunaška kotara bilo je 4250 omladinaca organiziranih u SMG, imali su 41 aktiv u 87 sela. U 11 rezervnih omladinskih četa nalazio se 691 omladinac. Pionirske organizacije postojale su u kotaru Vojnić i Veljun.[46] Statistički suho zvuče danas te brojke. No, iza njih stoji jedan poseban uzburkan život, preživjele ratne strahote, hiljade mladih ruku koje su kopale, žele, gradile i radiile — neviđen polet kojim su se izvršavali zadaci koji su se činili neostvarivima.

Velika oslobođena teritorija zahtijevala je daljnje učvršćenje narodne vlasti i ujednačavanje organizacionih oblika za svu Jugoslaviju. VS je 2. septembra 1942. donio naredbu u kojoj su sažeta iskustva rada NOO-a i predviđen jedinstven način izbora. Prema toj naredbi odbori, za seoske i općinske NOO-e biraju se neposredno na seoskim odnosno općinskim izbornim skupštinama. Pravo da biraju i budu birani dobili su svi građani s navršenih 18 godina, pa su tako i žene stekle ta prava koja nisu imale u staroj Jugoslaviji. Nakon osnivanja AVNOJ-a, njegovog Izvršnog odbora i Privremenog upravnog odsjeka, mnogo je učinjeno na stvaranju novih i učvršćivanju starih NOO-a. Izbori za NOO-e na Kordunu provedeni su od 16. do 20. decembra 1942. godine. Pretvorili su se u veliku političku manifestaciju naroda i mobilizaciju materijalnih snaga za NOB. U kotaru Vojnić izbori su obavljeni 18, 19. i 20. decembra 1942. Na seoske izborne zborove izašlo je na tom kotaru 80®/» birača. Na općinskim izbornim zborovima sudjelovalo je manje birača 50®/», slično kao u Lici. Osnovni je razlog u tome što su se zborovi održavali u sjedištu općine pa su ljudi morali daleko pješačiti (ponegdje i 12—13 km) po lošem vremenu i. velikoj zimi.[47]

Četvrta neprijateljska ofenziva

Njemački i talijanski okupatori svjesni sve većeg značenja i porasta oslobodilačke vojske organiziraju januara 1943. godine veliku ofenzivu (operacije Weiiss 1, 2. i 3. i Schwarz) na oslobođeni teritorij Hrvatske i Bosne — Titovu državu kako su je nazivali Nijemci. Moraju angažirati vlastite snage, elitnu SS diviziju »Princ Eugen«, 717 diviziju (ojačanom domobranskom 2. brdskom brigadom i 202. tenkovskim bataljonom), 369. legionarsku diviziju (ojačane pukom njemačke 187. rezervne pješadijske divizije i domobranskom 3. brdskom brigadom), a Talijani diviziju »RE«, dijelove divizije »Lombardija« s 137. legijom crnih košulja (te dvije grupacije djelovale su kao »Grupa Fabri« s oko 6000 vojnika) i diviziju »Sassari«. Ofenziva je počela 20. 1. 1943. godine.

45 Dr Đuro Zatezalo, citirano djelo, str. 32.

46 Dr Buro Zatezalo i Mile Dakić, Narodna vlast na Kordunu od 1941—1945, str. 114, HAK, Karlovac, 1971.

47 Dr Đuro Zatezalo, citirano djelo, str. 159.

Glavni udar bio je usmjeren u pravcu Karlovac — Slunj — Bihać, gdje je napadala SS divizija s oko 26-000 dobro naoružanih i za zimske i planinske uvjete pripremljene vojske, uz pomoć artiljerije, tenkova, avijacije i skijaških jedinica. Njemačke i talijanske ofenzivne operacije potpomagale su ustaške, četničke i domobranske posade u okolnim mjestima. Prema borbenoj zapovijesti njemačke komande trebale su njihove motorizirane jedinice već prvog dana ofenzive ući u Bihać, a »Grupa Fabri« i dio divizije »KE« izbiti na prostor Slunj, Drežnik grad, Prijeboj i odsjeći partizanske jedinice na Kordunu. Kotar Vojnić i Vrginmost našli su se na pravcu glavnog udara neprijatelja. Kordunaška divizija i partizanski odred dobili su naređenje da spriječe brzi prodor neprijatelja, da ga što više zadrže i tako omoguće pregrupaciju partizanskih jedinica u zapadnoj i centralnoj Bosni za planirani manevar prema Neretvi. Kordunaške jedinice su na pravcu glavnog neprijateljskog udara zadržavale njemačke jedinice, tako da su ušle u Bihać tek desetak dana od početka ofenzive.[48-49]

Narod Korduna je proživljavao jedno od najtežih razdoblja NOB-a. Postavilo se pitanje: kuda će narod? Na to su, na žalost, data dva odgovora. OK Karlovac, sastavši se na brzinu u krnjem sastavu, donio je odluku da se narod ne povlači u Bosnu nego da se sakriva po šumama i propušta neprijateljske jedinice (sličnu odluku donio je i OK za Liku). Tamo gdje se stiglo s obavještavanjem narod se nije povukao u Bosnu ili je vraćen natrag u svoj kraj.[50] Privremeni upravni odjel kod AVNOJ-a, kojim je rukovodio Moša Pijade smatrao je da je najbolje da se narod povlači s vojskom u Bosnu, i u tom smislu su upućene direktive na Baniju i Kordun, a vjerovatno i CK KPH. Ako se ima na umu iskustva s Kozare i drugih nekih ustaničkih krajeva gdje je neprijatelj išao na likvidaciju cjelokupnog stanovništva, razumljive su odluke donesene u Bihaću. Međutim, rukovodstvo NOP-a na Kordunu, imajući iskustva iz gotovo neprekidnih ofenziva na Kordunu, ocijenilo je da će narod proći s mnogo manje gubitaka ako opet primjeni staru kordunašku taktiku da se sakriva i prebacuje iza leđa neprijatelja. Pokazalo se da smo imali pravo
i da smo hiljadama Kordunaša uštedjeli stravičan put u Bosnu. Stanko Opačić Ćanica i ja htjeli smo tada ostati na Kordunu, ali su nam naredili da se povlačimo. Kad su njemačke snage prošle Kordun i krenule duboko u Bosnu, a talijanska ofenzivna nastupanja suzbijena, opet smo u Lici postavili pitanje povratka na Kordun. Kad je Ćanica zaprijetio da će sam otići, Bakarić mu je dozvolio da ode s time da je meni strogo naredio da neko vrijeme još ostanem.[51]

Povratkom Canice Opačića i smirivanjem vojne situacije počele su se sređivati prilike na Kordunu, što je naveo Opačić u svom izvještaju od 14. 2.
1943. Posljedice ofenzive bile su strašne. Narod je često bio izložen upadima manjih neprijateljskih jedinica, a kordunaški odred nije se snašao da se tome suprotstavi. Došlo je do prestanka rada, zastoja ili poremećaja u radu naših organizacija na Kordunu. NOO-i, partijske organizacije, odbori AF2-a i

48 Dušan Korać, citirano djelo, str. 425—431.

49 Mišo Sumonja, Formiranje Osme kordunaške divizije i njene prve borbene akcije, str. 281—290. HAK, Zb. 6.

50 Stanko Opaćić, Neki neosvijetljeni događaji iz NOB-a na Kordunu str. 291—322. HAK, Zb. 6.

51 Isto, str. 307.

USAOH-a zbog odlaska ljudi i nastalih poremećaja su se na mnogo mjesta raspali. Gotovo 20.000 ljudi bilo je bez hrane. Izbjegli narod osobito onaj iz Banije, počeo se preko Korduna vraćati kućama. Bez obzira što su organizirane tzv. prolazne kuhinje u Zbjegu, Poloju, Kupljenskom, Perni i drugdje kolone naroda prolazile su Kordunom više stihijski, ali pomagane od domaćeg stanovništva. Izbjeglice su sa sobom donijele još jednu strahotu koja će teško pogoditi narod Korduna — pjegavac. Počela je harati epidemija tifusa koja se više nikakvim zdravstvenim akcijama nije mogla zaustaviti. Zdravstvene komisije pri NOO-ima, koje su imale 54 zdravstvene ekipe s »partizanskim buradima« za raskuživanje, bile su nemoćne premda su danonoćno radile. Izbjeglice, a zatim i domaće stanovništvo, ležali su masovno bolesni i umirali po putevima i kućama. Prizori su bili strašni.[52]

OK KPH Karlovac i vodećim ljudima na Kordunu bilo je jasno koliko je teška situacija. Da bi se preživjelo, trebalo je mobilizirati sav narod da se provede proljetna sjetva. Učinjen je neviđen podvig, pa je usprkos epidemije tifusa obrađeno 80—90[10]/o obradive zemlje i to uz 1 plug na 11 domaćinstava i jedan par vozne stoke na 4 domaćinstva. U tim nadljudskim aktivnostima posebno se istakla omladina organizirana u radnim bataljonima i brigadama, prvim takve vrste u Hrvatskoj. U kotaru Veljun apri'a 1943. osnovana je prva brigada od oko 860 omladinki i omladinaca, a u kotaru Vojnić u junu druga brigada od oko 640 brigadira. U prvomajskom radnom takmičenju omladina Korduna dobila je prelaznu zastavicu USAOH-a i proglašena najboljom u Hrvatskoj. Omladini kotara Vojnić, kao najboljoj i najaktivnijoj u Hrvatskoj, dodijeljena je u junu 1943. godine prelazna zastava Pokrajinske konferencije USAOH-a, pa su tako omladinci Korduna te godine dobili dva priznanja za doista izuzetna radna dostignuća.[53'54]

Pomalo se sve počelo obnavljati i sređivati: partijske organizacije i SKOJ, i NOO-i, i odbori AFZ-a, i USAOH-a, i pozadinske vojne vlasti. Već 28. 2. 1943. godine sazvana je u suradnji s Komandom područja konferencija NOO-a Veljuna, Vojnića i Slunja, a 1. 3. 1943.osniva se u GornjemBudačkom na skupštini predstavnika 6 kotarskih NOO-a (Veljun, Vojnić, Slunj, Vrginmost, Plaški i Karlovac) Privremeni okružni NOO za Kordun (Dušan Livada, predsjednik). U oktobru 1943. izdvaja se kotar Karlovac i dio kotara Veljun iz nadležnosti okružnog NOO-a Korduna i s kotarom Bosiljevo osniva se Okružni NOO za Karlovac.

Na Trećoj konferenciji KPH za okrug Karlovac, održanoj u Vojniću od 20. do 23. novembra 1943, prisustvovalo je 215 delegata s pravom glasa i 34 sa savjetodavnim pravom glasa. Zastupali su tadašnjih 1040 članova Partije u okrugu Karlovac, ne računajući 785 članova Partije u 8. diviziji. Skojevaca je bilo 1400 (bez onih u 8. diviziji), okružna organizacija USAOH-a je imala 7.000 članova, a okružna organizacija AFZ-a je obuhvaćala 12.500 žena.[55] Treća konferencija održana je nakon važnih političkih i vojnih događaja koji su bitno usmjeravali daljnji tok NOB-a u Hrvatskoj.

52 Citirana knjiga, Zatezalo, Dakić, str. 132.

53 Citirano djelo Dr Đure Zatezala, str. 41.

54 Cit. knjiga dr Zatezalo, Dakić, str. 133—134.

55 Dr Đuro Zatezalo, citirano djelo, str. 52—53.

Na zasjedanju AVNOJ-a 26. 11. 1942. godine odlučeno je da se za pojedine zemlje Jugoslavije osnuju slična tijela. U Hrvatskoj se to zbog četvrte ofenzive nešto produžilo, pa je Inicijativni odbor ZAVNOH-a od 8 članova osnovan 1. 3. 1943. godine u ličkom selu Ponor kod Korenice. U tajništvo Inicijativnog odbora ušli su Pavle Gregordć, Sime Balen i Stanko Opačić Canica. U proglasu izdanom 17. 3. 1943. u velikom broju primjeraka obavještavaju se narodi Hrvatske o pripremama za osnivanje ZAVNOH-a i njegovim zadacima. Vrlo brzo (27. 3) donosi se »Poslovnik o radu NOO-a«, kojim su se uskladili organizacioni oblici i način rada NOO-a. Inicijativni odbor preuzima izdavanje »Vjesnika« kao glasila Narodnog fronta. Na Prvom zasjedanju ZAVNOH-a u Plitvicama (14. 6. 1942) on se konstituira kao »najviše političko tijelo narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj«. U tzv. Plitvičkoj rezoluciji istaknut je osnovni cilj: »stvaranje slobodne Hrvatske u bratskoj zajednici sa slobodnom Srbijom, slobodnom Slovenijom, slobodnom Crnom Gorom, slobodnom Makedonijom i slobodnom Bosnom i Hercegovinom«. Na kraju zasjedanja izabran je Izvršni odbor na čelu s Vladimirom Nazorom. Nakon kapitulacije Italije 3. septembra 1943. oslobodilački pokret Hrvatske dobiva novi zamah. Veliki dio Hrvatske je oslobođen. Izvršni odbor ZAVNOH-a donosi 20. 9. 1943. odluku o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i jadranskih otoka matici Hrvatskoj i Jugoslaviji.

U Plaškom je od 12. do 15. oktobra 1943. održano Drugo zasjedanje ZAVNOH-a, korak dalje u razvoju narodne vlasti u Hrvatskoj. Na tom zasjedanju iznesen je i podatak da je na Kordunu broj stanovnika od 120.000 pao na 63.000 i naglašeno: »Srpski narod — u Hrvatskoj prolio je dosta krvi. Ta krv prolivena je za slobodu, za bratstvo i jedinstvo naroda u Hrvatskoj.«[66]

Pri kraju 1943. godine desio se prelomni događaj u razvitku NOB-a. Na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajcu 29. i 30. novembra 1943. godine rođena je nova Jugoslavija. Zasjedanje je otvorio prvoborac kotara Vojnić Stanko Opačić Canica. AVNOJ postaje vrhovno zakonodavno i izvršno tijelo Jugoslavije i jedini predstavnik suvereniteta naroda Jugoslavije. Izbjegličkoj vladi u Londonu oduzeto je pravo da predstavlja zakonitu vladu Jugoslavije i pravo zastupanja Jugoslavije prema drugim državama. Kralju Petru Karađorđeviću zabranjen je povratak u zemlju. AVNOJ je imenovao Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) kao svoj izvršni organ — u stvari novu vladu Jugoslavije. Donesena je odluka o federativnom uređenju Jugoslavije kojom je zajamčena ravnopravnost svih naroda i narodnosti Jugoslavije. Odlukama AVNOJ-a u Jajcu, tom najvećom pobjedom NOP-a, Jugoslavija stupa na internacionalnu političku scenu kao važan vojni i politički činilac i, zahvaljujući Titu, postaje sve više politička snaga o kojoj moraju voditi računa odlučujući vojno-polrtički faktori u svijetu.

Na konferenciji antifašističke koalicije u Teheranu (Roosewelt, Churchil, Staljin) krajem novembra i početkom decembra 1943. u zaključcima vojnog karaktera stoji: »Konferencija (I) odlučuje da partizani u Jugoslaviji treba da budu pomognuti u najvećoj mogućoj mjeri u snabdijevanju i materijalu, kao i operacijama komandosa.[57]

5G Drugo zasjedanje ZAVNOH-a, stenografski zapisi, str. 62 Sabor NR Hrvatske, Zagreb, 1950.

57 Dr Đuro Zatezalo, četvrta konferencija KPH za okrug Karlovac, 1945, str. 11, HAK, Karlovac, 1985.

Odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a 1 savezničke pobjede 1943. godine u velikoj mjeri su utjecale na sve djelatnosti NOP-a na Kordunu i kotaru Vojnić. Na tom području je 1943. bila osobito teška. Počela je sa četvrtom ofenzivom i završila s novom neprijateljskom ofenzivom. Od 6. do 20. decembra 1943. na oslobođeni teritorij Korduna i Banije upadaju (u tzv. operaciji »Panter«) tri njemačke divizije (371. pješadijska, dijelovi 373 legionarske divizije »Tigar« i I kozačka konjička divizija) i dijelovi II hrvatske lovačke brigade. Stab 2. njemačke oklopne armije (koja je zauzela jadransku obalu), želeći da očisti svoju pozadinu, izdaje direktivu u kojoj je navedeno i ovo: »15. brdski armijski korpus izvešće, počev od 6. 12., akciju u cilju razbijanja bandi (partizana) oko Gline i uništenju neprijateljskih baza za snabdijevanje u Petrovoj gori i Samarici (na Baniji).

Na osnovi ove direktive u zapovijesti za vođenje operacije »Panter« stoji: »Muško stanovništvo od 15 do 65 godina starosti na pročešljanom području treba evakuirati i predati u logor u Sisku.«[58] Usprkos ogorčenog otpora jedinica 8. divizije neprijatelj prodire na slobodni teritorij, zauzima Vojnić i Vrginmost, pročešljava Petrovu goru, ali ne nailazi na partizanske bolnice i druge naše baze, ne uspijeva u hvatanju stanovništva i zatim se povlači pa je Kordun u drugoj polovici decembra 1943. godine opet slobodan.

Iz citiranih njemačkih dokumenata, iako oprezno formuliranih, jasno se vidi da je uništavanje civilnog stanovništva bila službena politika njemačkih oružanih snaga u Jugoslaviji. Dok su se njemački fašisti u početku krili iza ustaša, sada to moraju sami izvršavati. Provodeći takvu orijentaciju njemačke, ustaške i četničke oružane formacije od kraja 1943. godine pa gotovo do kraja rata neprekidnim upadima na slobodni teritorij Korduna pokušavaju uništiti našu pozadinu i nanijeti NOB-u što više materijalnih i ljudskih gubitaka. Opet su na Kordunu neprijatenske oružane operacije bile usmjerene prije svega na tamošnje napaćeno stanovništvo.

Nakon kapitulacije fašističke Italije, napredovanje Crvene armije i drugih pobjeda antihitlerovske koalicije svakome je bilo jasno da je slom fašizma neminovan, pa su se sve političke snage počele vrlo intenzivno prestrojavati za prilike koje će nastupiti nakon uništenja Hitlerove Njemačke.

Kordun, Petrova gora i kotar Vojnić od početka 1944. godine do kraja rata

U godini 1944. Hitler, uza sve poraze koje je doživljavao, nastavlja s besmislenim otporom u kojem su narodi Evrope, a pogotovu narodi Sovjetskog Saveza i Jugoslavije imali velike ljudske i materijalne gubitke. Nakon dugog čekanja otvoren je Drugi front 6. rujna 1944. iskrcavanjem saveznika u Normandiji. Crvena armija oslobađa u maju Krim i Sevastopolj, probija u junu finski front na Karelijskoj prevlaci, započinje ofenzivu za oslobođenje Bjelorusije i zapadne Ukrajine, a u julu za oslobađanje Pribaltdka. U augustu počinje ofenziva na Rumunjsku. Saveznici u Italiji probijaju njemački front i u junu zauzimaju Rim.

Hitlerovi saveznici Finska, Rumunija, Bugarska i Mađarska kapituliraju i

63 Joco Tarabić, Osma divizija u trećoj godini NOR-a, HAK, Zbornik 8, str. 161—162, citirano iz Zbornik NOR-a, tom V, knj. 22, dok. 140. i 143, Karlovac, 1977.

pridružuju se saveznicima. Crvena armija i jedinice NOV oslobađaju Beograd 20. oktobra 1944. godine.

Kordun, kotar Vojnić i druga područja oko Petrove gore (općina Perna je u to vrijeme bila u kotaru Vrginmost) nalazili su se krajem 1943. i početkom 1944. u teškim životnim i ekonomskim prilikama da se postavljalo pitanje dokle se još može izdržati. Tereti rata su i dalje nesmiljeno padali na leđa iznemoglog i iscrpljenog srpskog naroda Korduna. Prema djelomičnim podacima NOO-a do marta 1944. godine od oko 128 ,000 stanovnika, koliko se procjenjuje da je Kordun imao 1941. godine, stradalo je 24 638 stanovnika. Od toga je ubijeno 8140 (broj ubijenih je bio mnogo veći), umrlo od tifusa 6814 (umrlih od tifusa je također bilo više), poginulo u partizanskim jedinicama 1750, odvedeno u logore 2415, otišlo na predaju 3173, odselilo 2346. U tadašnjem kotaru Vojnić, prema tim nepotpunim podacima, ubijeno je 1612 stanovnika, umrlo od tifusa 1261, poginulo u borbi 418, odvedeno u logore 855, otišlo na predaju 1080, odselilo 594, ukupno 5820 stanovnika. Na Kordunu je popaljeno i uništeno 34 362 različita objekta, od toga 11.919 kuća, 22.032 staja, sjenika 5 sličnih zdanja, 160 javnih zgrada, među njima 36 crkava, 63 škole i 251 malih industrijskih i obrtničkih objekata. Na kataru Vojnić uništeno je 1907 kuća, 3790 staja, sjenika itd. 32 javne zgrade (18 crkava i 11 škola) i 66 malih industrijskih i zanatskih pogona, ukupno 5.795 objökata.[59] Zatezalo pozivajući se na sjećanja Dušana Livade iznosi da je 1943. godine od tifusa (pjegavca) bolovalo 30 000 stanovnika i da je umrlo 8822 (2724 muškarca. 3564 žena i 2534 djece). Najviše je umrlo u Slunju, a manje u ostalim kotarima (u Vojniću 1261).«°

Korać na osnovi arhivskih podataka i popisa palih boraca i žrtava fašističkog rata navodi da je na Kordunu u toku NOB-a izgubilo život 33.447 ljudi. Od toga je 27 427 stanovnika ubijeno od ustaša, talijanskih i njemačkih okupacionih jedinica, u borbi s neprijateljem palo je 6020 boraca.[61] Prema tim podacima 26,13% stanovnika Korduna (prema iznesenoj brojci od 128 000) ubijeno je ili pak> u borbi u toku NOB-a (više nego svaki četvrti stanovnik Korduna).

U martu 1944. godine 12 000 stanovnika Korduna je bez hrane. U kotaru Plaški bilo je 5200, a u kotaru Slunj 3067 stanovnika bez igdje ičeg, nešto bolje je bilo u kotaru Vojnić gdje je 586 stanovnika bilo bez hrane.[62] Koliko je stanovništvo bilo vezano za svoju vojsku ilustrira primjer kotara Vojnić, gdje je narod preko NOO-a uputio čestitku borcima 8. kordunaške divizije 7.a sretnu Novu 1944. godinu, poslavši im 848 kruhova, 235 komada mesa, 140 smotaka i 1,5 vreću duhana, 366 jaja, 11 kg i 18 komada sira, 18 litara oraha, 4 litre rakije, 120 litara vina, 20 litara mlijeka, 2,5 kg masti i 3 pečene kokoši.[63]

Nevjerojatna je bila solidarnost naroda Korduna. Uza sve teškoće koje je sam proživljavao, on je prihvaćao ne samo izbjeglice iz Plaškog nego i iz Like.

5S Cit. djelo **Zatezalo, Dakić, str. 156—157.**

60 Isto.

61 Dušan Korać, cit. đj. str. 534.

62 Isto kao 60, str. 149.

63 Isto, str. 147.

Kotarski komitet KPH Otočac piše OK KPH za Liku 22. jula 1944. godine: »Prehranu gladnog naroda rješavamo na taj način što ga otpremamo na Kordun. Pred nekoliko dana otpremili smo 70 osoba. Na Kordunu se nalazi oko 2300 osoba iz našeg kotara. Smještaj naroda na Kordunu kao i ishrana u većini je dobra«.[64]

Krajem 1944. godine bila je osobito teška prehrambena situacija u Lici. Planirano je da se uz pomoć ZAVNOH-a dio stanovništva prebaci u Sloveniju i u Slavoniju. Međutim, zbog teškoća u prebacivanju velikog broja ljudi, a i zbog nespremnosti naroda da ide tako daleko, razmješteno je oko 9000 stanovnika Like po Kordunu i Baniji.[65] Za proljetnu sjetvu 1945. godine s Korduna je u Liku kao pomoć upućeno u 14 dana 200 plugova i zaprežne stoke, a Banija je na Kordun uputila 150 pari zaprežne stoke kao pomoć u obavljanju sjetvenih radova, a isto toliko i u Pokuplje.[66]

Krajem 1943. d početkom 1944. godine postigao je NOP okruga Karlovac značajnu pobjedu u kotaru Plaški. Više od 1000 boraca je mobilizirano i otišlo u partizanske jedinice. Okupator, četnici i ustaše provodeći svoju orijentaciju uništavanja pozadine, a i u znak represalija, četiri mjeseca upadaju na ovo područje paleći, pljačkajući i ubijajući njegovo stanovništvo. Područje Plaškog bilo je tada najugroženije na Kordunu i dio naroda morao se evakuirati u ostale dijelove Korduna-[87]

Na plenarnoj sjednici Okružnog NOO-a za Kordun, održanoj 18. februara 1944, izvršena je reorganizacija NOO-a i smanjen njihov broj, uz ostalo i zbog nedovoljnog broja potrebnih kadrova. Ukinut je kotar Veljun i pripojen kotaru Vojnić, izuzevši općinu Cvijanović Brdo koja je ušla u kotar Slunj. Spojeni su kotari Vrginmost i Sjeničak u zajednički kotar Vrginmost. Na slijedećoj plenarnoj sjednici NOO-a za Kordun (26. marta 1944) raspravljano je o mobilizaciji Hrvata u NOV: »Mobilizacija hrvatskih masa u našem okrugu postavlja se pred nas kao najvažniji problem«.[68] Dok je OK KPH i NOP okruga Karlovac, imajući čvrsto uporište u narodu Korduna, uspješno prenio partizanski rat u Pokuplje, Zumberak i kotar Karlovac, otvorivši na tim područjima nova žarišta NOP-a, dotle je u pojasu hrvatskih sela na Kordunu, uz rijetke iznimke, doživio velik neuspjeh. Bakarić je na Prvoj okružnoj narodnoj skupštini za okrug Kordun koja se sastala u Vojniću 3. 12. 1944. godine uz prisustvo oko 500 delegata o tome iznio ove misli:

»Pitanje bratstva Srba i Hrvata u vašem okrugu. **Sto** se toga tiče, moramo da kažemo da je vaš okrug najteži okrug možda u cijeloj Hrvatskoj. U vašem okrugu je masa ljudi hrvatskog stanovništva na strani Pavelića sudje- **lovala** u svim strašnim klanjima, koja su oni organizirali i učinili moguće najviše, osim nekih krajeva, da se razvija nacionalna mržnja između Srba i Hrvata. Kod Srba je učinjeno najviše u Hrvatskoj da se **ta** mržnja ne razvije, da se pomogne Hrvatima da se stresu kuge Pavelića. Srbi na Kordunu svoju dužnost časno su izvršPi« i zatim:

64 Dr Đuro Zatezalo, cit. dj. str. 229.

65 Isto, str. 250.

66 Dr Đuro Zatezalo, Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941—1945, str. 250.

67 Isto, Str. 20.

68 Isto, str. 225.

»Vi znate da su Hrvati ovdje mnogo kasnije ustali u borbu, ukoliko su uopće ustali. Jednu časnu sliku pruža kotar Karlovac... Drugačija je stvar sa Slunjem, gdje je narod zatrovan ustaškom propagandom i ta banda činila ie najviše zla vašem Kordunu... « Bakarić ističe da usprkos toga, zbog budućnosti treba i tu stvarati bratske odnose Srba i Hrvata. Ali borba za bratstvo i jedinstvo ne znači »koncesiju prema razbojnicima, koji drže pod tero--om ove krajeve ...

Naša vlast, drugovi, temelji se na principu pravilne podjele tereta rata na sve krajeve.«[69] Otpočelo se energičnije raditi na tome da i hrvatski krajevi okruga Karlovac, osobito u pojasu hrvatskih sela na Kordunu, učestvuju u oružanoj borbi protiv okupatora. Od'uka da se pristupi mobilizaciji u NOV sposobnih za vojsku i u hrvatskim selima bila je pravilna. Druga je stvar koliko je ta mjera politički pripremljena. Bez obzira na naše propuste (uvijek kad negdje nismo uspjeli preuzimali smo mi komunisti krivnju na sebe i kritizirali naše partijske organizacije), valja istaći da su postojali i mnogi objektivni uslovi koji su pridonijeli da su vojni obveznici Hrvati u djelu okruga Karlovac umjesto u NOV bježali neprijatelju i to u zadnjoj godini rata.

Jedan od razloga bio je taj što su ustaše hrvatske seljake, čak i silom, tjerali za vrijeme ofanzive u pljačku srpskih krajeva Korduna, što su ih naoružavali, angažirali u borbama i hvatanju srpskog stanovništva, upisivali u ustaše i vršili intenzivnu propagandu da će oni odgovarati za sve zločine koji su nanijeti srpskom narodu.

Drugi je razlog da su Mačekovci u okrugu Karlovac (Baburić, Cmković, Paulić, Mravunac i drugi) bili vrio aktivni u propagandi protiv NOB-a. Parolama kao što su: »Pristupanje NOP-u je pomaganje komunizma, a HSS to neće«, »Čekaj, budi pametan i sačuvat ćeš živu glavu«. »Englezi i Amerikanci, a ne partizani uređivat će poslije rata Jugoslaviju«. Seljake su plašili »Ako partizani pobijede, ostat ćete bez zemlje«, »Budite mirni, ne skrećite ni desno ili lijevo«. Reakcionarni dio HSS-a značajno je otežavao mobilizaciju Hrvata u NOB. Za slučaj da Englezi i Amerikanci dođu u Jugoslaviju Maček se želio osloniti na domobranske oružane snage, pa su njegovi ljudi propagirali odlazak u domobrane a ne u NOV. U br. 1 lista »Pravica« za 1944. godinu, koji je ilegalno izdavao HSS u Zagrebu a širen je i na području okruga Karlovac, poručuje reakcionarno vodstvo HSS-a »Hrvatski narod treba da se biološki i gospodarski sačuva da ostane na okupu pod vodstvom dr Mačeka, da sačeka nove događaje vojnički spreman, a ne kao 1918- kad je u najkritičnijem momentu ostao bez svoje organizirane oružane sile te su vlast preuzeli oni koji su u taj čas takvu silu imali.. .«[70] Antikomunizam Mačeka direktno je pomagao ustašama i okupatoru. Opet se potvrdilo da svugdje tamo gdje se takva orijentacija pojavljuje ide u prilog najreakcionamijiih tendencija u društvu.

U takvim prilikama teško su se mogli postići uspješniji rezultati. Koliko god revolucije i oslobodilački ustanci brzo mijenjaju politička gledanja i političke odnose u narodima, ipak tradicije (osobito vjerske) dugo ostaju prisutne i nije ih lako ukloniti i suzbiti.

Ima mnogo primjera u historiji da su revolucionarni i narodni ustanički pokreti bili popustljivi i blagi prema neprijatelju, pa su čak zbog toga i pro-

sa Zapisnik prve okružne narodne skupštine za Kordun, Dr Đuro Zatezalo, cit. djelo, str. 559.

70 Milan Jaković, Političko stanje na području okruga Karlovac između Drugog i Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a, HAK, Zbornik 8, str. 63, Karlovac, 1977.

padali. Vrlo su se popustljivo i partizani odnosili prema ustaškim simpatizerima oslobođenih hrvatskih sela na Kordunu, pa Bakardć s pravom napominje da su mnogi naši drugovi u tom odnosu positupali: »tako đa mi njih moramo pridobiti i da im se stavlja na volju da rade što hoće i što mogu. Tendencija koja je plemenita i ona može vama služiti na ponos, da se niste dali zavarati njihovim zločinima... Mi moramo da opraštamo svim zavedenim i moramo to da činimo, ali da pokažemo toliko (ljubaznosti) prema razbojnicima i ubojicama, to, drugovi, nećemo' i ne smijemo dopustiti.«[71]

Okrug Karlovac, prema popisu iz sredine 1944. godine (objavio ga je Upravni odjel Okružnog NOO-a), imao je 172.454 stanovnika, od toga Hrvata 53,4'°/o, a Srba 46,6%. U NOP-u, međutim, nalazilo se 73°/o Srba i svega 27% Hrvata. Uključivanje hrvatskog stanovništva okruga u NOP bio je izvanredno važan politički zadatak. Valja priznati da 1944. godine u tome nisu postignuti zadovoljavajući rezultati i da je ustaško- mačekovska propaganda bila uspješnija. S oslobođenih i poluoslobođenih dijelova okruga Karlovac od maja do sredine juna umjesto u NOV otišlo- je u neprijateljske jedinice 700 vojnih obveznika, među njima i 352 iz kotara Karlovac (amnestija Pavelića za »odmetnike« i vojne bjegunce od maja 1944). Ipak u kotaru Karlovac je od jula 1944. do januara 1945. mobilizirano u partizanske jedinice 2090 vojnih obveznika. Na Kordunu i susjednim hrvatskim selima od septembra 1944. do marta 1945. godine mobilizirano' je 2404 vojnih obveznika, od toga 1833 Srba (76,2%), i 571 Hrvat (23,8%). Mobilizacija u pojasu hrvatskih sela na Kordunu bi'a je čak pri kraju rata slaba. Većina pozvanih u NOV s područja kotara Slunj pobjegli su neprijatelju. Pri kraju 1944. godine u neprijateljskim redovima s općine Drežnik bilo je 850 ljudi, iz općine Slunj više od 1000, općine Rakovica 240 i općine Cetingrad 333. U hrvatskim selima kotara Vojnić i Vrginmost, većina sposobnih za vojsku skrivali su se oko svojih kuća. Jedino u hrvatskim selima općine Topusko je uspješno i masovno provedena mobilizacija u NOV i narod se aktivno uključio u akcije JNOF-a i NOO-a. Poziv Tita od 30. augusta 1944. i amnestija AVNOJ-a u novembru 1944. pripadnicima neprijateljskih jedinica da pristupe NOV nisu u okrugu Karlovac dali rezultate. Na prvoj okružnoj narodnoj skupštini 3. decembra 1944. godine konstatirano je da se 8 102 vojna obveznika s područja okruga nalazi u neprijateljskim formacijama.[72]

Božo Rkman, sekretar OK KPH Karlovac, u političkom referatu na Četvrtoj okružnoj partijskoj konferenciji početkom 1945, govoreći o uspjesima NOP-a u karlovačkom kotaru i formiranju Karlovačke brigade nastavlja: »U ostalim kotarima našeg okruga u proširenju NOP-a u hrvatske krajeve, mi nismo imali uspjeha. Najveći neuspjeh imali smo u kotaru Slunj, gdje je na naš poziv za NOV pobjeglo neprijatelju oko 300 ljudi. Za ovaj neuspjeh snosi veliku odgovornost naš Okružni komitet i tamošnja partijska organizacija. U kotaru Vojnić i Vrginmost mi nismo uspjeli proširiti JNOF na hrvatski narod, izuzev općine Topusko i manjeg dijela općine Barilović. Uzrok ovog neuspjeha jest u tome, što naša partijska organizacija nije se ozbiljno' bavila ovim pitanjem i što se nije orijentirala na rad sa hrvatskim masama... «[7S]

71 Đ. Zatezalo — M. Dakić, nav. đj. str. 560.

72 Dr Đuro Zatezalo, nav. dj. str. 48—50.

73 Dr Đuro Zatezalo, Četvrta konferencija KPH za okrug Karlovac, str. 106.

Komunisti su, kao uvijek u toku rata, za neuspjehe preuzimali sami pred sobom i pred narodom punu odgovornost.

U 1944. godini se opća politička orijentacija NOP-a sastojala u tome da NOV što prije istjera okupatora iz naše zemlje i da se spriječi povratak monarhije i reakcionarnih krugova u Jugoslaviju. Četnici su tada bili glavni oslonac kralja i reakcije u zemlji, pa je političku bitku s njima NOP postavio kao jedan od najvažnijih zadataka. To je, na žalost, dovelo na Kordunu i do traženja četnika tamo gdje ih nije bilo. Jedino područje na Kordunu gdje su četnici imali izvjestan utjecaj bilo je područje Plaškog. Ali i tu su četnici izgubili bitku i tamošnji narod se masovno odazvao mobilizaciji u NOV. Pitanje dezerterstva iz partizanskih jedinica je također predimenzionirano. Mnogi su partizani otišli svojevoljno kućama da bi pomogli svojim porodicama koje su živjele u izuzetno teškim prilikama i opet se vraćali u svoje jedinice. Tek se manji dio dulje zadržavao a vrlo je malen bio broj onih koji su se počeli neprijateljski odnositi prema NOP-u (najčešće su to bile pljačke). Postavljanje navedena dva problema, kao najvažnijih na Kordunu, izvršeno je na izričito inzistiranje CK KPH koji je tada boravio na Kordunu. To je dovelo do drugih nepravilnosti o kojima je Bakarić na spomenutoj okružnoj skupštini, govoreći o odnosu Srba i Hrvata, rekao i ovo: »... sa sigurnošću možemo reći da su temelji bratstva i jedinstva u vašem okrugu i položeni. Taj posao ni izdaleka nije gotov i moramo reći, da se vlast nije snalaziła, da je na račun bratstva nešto zapostavljala Srbe i da ste to možda i vi i osjetili... U pogledu njegovanja srpske nacionalne kulture učinjeno je dosta propusta. Znadete, drugovi, niti je vama predavana srpska historija, niti su vas vezivali sa slavnim srpskim tradicijama na kojima se naša borba danas temelji i vodi vas elanom što omogućava bratstvo Srba i Hrvata... propusti koji su doveli do izvjesnog nepravilnog djelovanja srpskog pučanstva prema našoj narodnoj vlasti koji je nisu smatrali svojom. Vaš okružni odbor treba da u tom pogledu **učini** potpunu prekretnicu i omogući svakom Srbinu, da sve ovo njeguje kako on to hoće. To je nužan uslov da srpske mase osjete vlast kao svoju vlast, koja će njegovati srpske tradicije i koja će omogućiti saradnju s hrvatskim narodom.«[74]

Edvard Kardelj u pismu od 30. septembra 1944. godine upućenom Titu, u kojem analizira partìjsko-političke prilike u Hrvatskoj i predlaže smjenjivanje Andrije Hebranga s dužnosti sekretara CK KPH (uz ostalo i zbog nepravilnog odnosa prema Srbima) piše i ovo:

»Srbi kao što su na primjer Canica Opačić i Rade Pribićević, mišljenja su da su srpsiki procesi na oslobođenom teritoriju Hrvatske u mnogo čemu rezultat nepravilne politike prema Srbima, jer tako oni kažu — među osuđenima su ljudi koji su prije bezuslovno bili odani narodnooslobodilačkom pokretu. Rade Pribičević mi je rekao ovih dana da su tek sada uveli u škole na oslobođenoj teritoriji Hrvatske gdje žive Srbi ćirilicu. Prije toga su i po srpskim školama naprije počeli da uče djecu latinici.

Jasna stvar da takve sitnice narod stalno uzbuđuju i ulijevaju mu nepovjerenje prema sutrašnjici.«[75]

Pri kraju rata održana je Četvrta konferencija KPH za okrug Karlovac. U

74 Dr Duro Zatezalo, cit. dj. str. 559.

75 Dr Đuro Zatezalo, isto kao 73, str. 62.

oslobođenom Slunju od 30. januara do 1. februara 1945. godine sastalo se oko 300 komunista među kojima je bilo i 220 delegata izabranih na kotarskim partijskim konferencijama. Oni su zastupali 1017 članova Partije (766 seljaka, 166 radnika i 85 namještenika, intelektualaca i ostalih; po nacionalnom sastavu bilo je 818 Srba, 191 Hrvat i 8 drugih nacionalnosti). U 8. diviziji brojala je partijska organizacija 858 članova (702 seljaka, 87 radnika i 69 ostalih; 822 Srba, 34 Hrvata i 2 iz ostalih nacija). Skojevaca je u okrugu Karlovac büo 1340 (od toga 1175 drugarica), među njima 1304 seljaka, 23 radnika i 3 đaka, a po nacionalnosti 1170 Srba, 168 Hrvata i 2 Jevreja. Organizacije AFŽ-a obuhvaćale su 38000 žena, među njima 3500 Hrvatica. Od kotara koji su tada sačinjavali okrug Karlovac (Vrginmosit ,Vojnić, Slunj, Plaškii, Karlovac i grad Karlovac) najviše komunista (323 partijca i 559 skojevaca) je bilo u kotaru Vojnić.[78]

Osnovni zadaci koji su postavljeni na konferenoiji bili su usmjereni na prilike koje će doći nakon oslobođenja zemlje, na izgradnju i obnovu opustošenih krajeva okruga, daljnje učvršćenje narodne vlasti, uz neprekidno raskrinkavanje reakcionara na čelu s kraljem, Mačekovaca, četnika, kao i ostataka ustaškog utjecaja i ustaške propagande u hrvatskim krajevima.

Rad konferencije bio je u sjeni dvaju događaja koji su se ranije desili: sudskog procesa grupi komunista koji su optuženi i suđeni kao izdajnici i preispitivanja i provjeravanja svih članova Partije na području Korduna — odluke koje je donio CK KPH prije svega tadašnji politički sekretar Andrija Hebrag. Činjenica je bila da se u naše redove uvukao gestapovski agent Joco Eremić, da je postao član Partije i bio na vrlo značajnoj dužnosti komandanta kordunaškog područja. To je bio svakako naš veliki propust za koji sam i ja lično odgovoran kao tadašnji sekretar OK. Eremić je vrlo vješto koristio izvanredno velike teškoće na Kordunu, loše međuljudske odnose između agitpropa OK (gdje su uglavnom bile žene Hrvatice) i propagandnog odjela NOO-a (gdje su u većini bili Srbi muškarci), zatim spomenute nepravilnosti u odnosu prema Srbima, da uvuče dio članova propodjela ii druge komuniste u svoje mreže. Analizirajući danas tadašnje prilike na Kordunu, gdje je toliko mnogo učinjeno za bratstvo i jedinstvo naših naroda, gdje smo bili zbog opće partijske linije — prisiljeni da svijećom po danu tražimo četnike, gdje smo dobili bitku protiv utjecaja četnika u plaščanskom kotaru, gdje je toliko dobro radila partijska organizacija stopljena s narodom, gdje su NOO-i uspješno za vrijeme svih ratnih godina rješavali probleme sjetve, žetve, bolesti, izbjeglica i gladi, gdje su se toliko istakli omladina i žene, gdje su u toku NOB-a najdulje boravili centralni organi Hrvatske, G.S, CK KPH, ZAVNOH i drugi gdje je prošlo toliko ofenziva, gdje su bila toliko velika ratna razaranja, gdje je svaki četvrti stanovnik dao svoj život za novu Jugoslaviju, u takvom Kordunu organiziranje političkog procesa šesnaestorioi optuženih u julu 1944. godine, način kako su u to uključeni najviđeniji borci Korduna i pogubljenje prvoboraca Ilije Zegarca, Veljka Korača, Ljube Vujčića, Milana Momčilovića i Marka Mrkića bila je, pogotovu u svjetlu današnjih mnogo potpunijih podataka i saznanja — politička pogreška CK KP Hrvatske.

U to vrijeme bio sam član Politbiroa CK KPH pa snosim za takvu politiku punu odgovornost. Kao olakotnu okolnost mogu jedino navesti da sam tada

76 Dr Đuro Zatezalo, nav. djelo, str. 66—70.

bio sekretar Povjerenstva CK KPH za sve krajeve Hrvatske sjeverno od Save i tamo boravio, tako da me o tom pitanju iz sjedišta CK KPH nisu konzultirali pogotovo u pogledu presude. Drastične kazne bile su, po mom uvjerenju, nepotrebne ii one niisu pridonijele poboljšanju političkih prilika. U 1941. godini kad se na Kordunu postavilo mnogo presudnije pitanje u vezi ponuda talijanske vojske da se Srbi stave pod zaštitu Talijana, nismo to rješavali represijom. Na nekim zborovima su ljudi koji su bili za suradnju s Talijanima slobodno istupali. Tu izuzetno značajnu bitku za razvoj NOP-a na Kordunu dobili smo stavljajući težište na uvjeravanja, a ne na represivne mjere.

Ni u 1944. godini Kordun nije bio pošteđen od neprijateljskih ofenziva. Pored manjih upada **Okupatorskih** oružaniih snaga, djelovanja tzv. »trupova«, manjih neprijateljskih jedinica, preobučenih u partizanske uniforme, Nijemci su u maju preduzeli **veliku ofenzivu** na slobodni teritorij Korduna, Baniije **i Cazimske** krajine, kojoj je, pored želje **za** uništenjem jedinica 4. korpusa i uništavanja partizanske pozadine, bio i zadatak da taj korpus veže na njegov operacioni prostor i **da** time Nijemcima olakša izvođenje desantne operacije na Drvar 25. maja. U **tzv.** operaciji »Schach«, od 20. do 30. **maja** 1944. godine, angažirane su značajne njemačke oružane formacije i nekoliko domobranskih, ustaških i četničkih jedinica. Na oslobođeni teritorij su neprijateljske snage r.adirale s različitih pravaca i u žestokim borbama s jedinicama 7. i 8. divizije te Unske operativne grupe uspjele su **zauzeti** Glinu, Topusko, Katinovac, Vrginmost, Vojnić, Barilović, Krnjak, Primišlje, Veljun i Rakovicu. Vrlo brzo je vojna inicijativa prešla u ruke jedinica 4. korpusa, pa su se neprijateljske formacije povukle s oslobođenog teritorija u svoje polazne baze. Neprijatelj je u toku ofenzive uspio popaliti i opljačkati neka se[1] a na oslobođenoj teritoriji uglavnom na Baniji i imao je velike gubitke — 500 mrtvih, 800 ranjenih i 30 zarobljenih vojnika.[77]

NOO-i Korduna dobili su novi poticaj u svom daljnjem razvoju odlukama Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a u Topuskom 8. i 9. maja 1944. Oni postaju demokratski organi narodne vlasti i nužno dobivaju odgovarajuće administrativne službe. Pri kraju 1944. godine Okružni NOO za Kordun imao je 11 odjela sa 79 zaposlenih osoba. Uz tajništvo i ekonomat postojali su ovi odjeli: upravni, gospodarski socijalni, zdravstveni, financijski, prosvjetni, propagandni, prehrambeni, tehnički, sudski i odjeli za obnovu i promet.[78]

Druga kordunaška okružna narodna skupština održana je u Slunju 18. februara 1945. godine. Uz ostalo je zaključeno da se provedu izbori za seoske NOO-e (tajnim i neposrednim glasanjem) i kotarske skupštine.[79] Ti izboni (po drugi put u NOB-u, prvi su bili 1942. godine) provedeni su u aprilu 1945. godine. Učešće naroda je veliko, od 80 do 99°/» birača. Na izborima se manifestiralo bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata i povećan je ugled NOO-a. Mnogi su shvatili da NOO-i nisu privremeni organi koji će djelovati samo za vrijeme rata nego da su oni osnova na kojoj će počivati narodna vlast u novoj Jugoslaviji.[80]

"7 Ivan Antonovski, Borbena dejstva jedinica 4. korpusa NOVJ u Baniji, Kordunu i Cazinskoj krajini' za vrijeme drvarske operacije, Iz **8. str. 537—447.**

78 Đuro Zatezalo i Mile Dakić, cit. dj. str. 223.

79 Dr Đuro Zatezalo nav. dj. str. 2G0—266.

80 Isto, str. 266.

Krajem 1944, a posebno početkom 1945. godine, NOO-i prema uputama ZAVNOH-a izrađuju opsežne planove za preuzimanje vlasti, tvornica, radionica i javnih objekata, kada će biti oslobođena veća mjesta i gradovi, kao što su Duga Resa i Karlovac. Predviđeni su (poimenično) i članovi budućih NOO-a i izaslanici narodne vlasti u pojedinim poduzećima i drugim objektima da bi se odmah nastavio rad »u suglasnosti s naređenjima i propisima viših vlasti.«[81] Dobro izvedene pripreme, simpatije naroda za NOB u dotada okupiranim mjestima i gradovima, iskustva koja su partizanski kadrovi stekli radeći u NOO-ima, pomogli su da su organi narodne vlasti bez većih teškoća preuzeli vođenje ekonomskih i političkih problema u oslobođenim mjestima i gradovima.

Područje kotara Vojnić, Petrove gore i Topuskog značajna baza NOP-a Hrvaske i okruga Karlovac

U 1944. godini pa do kraja rata okrug je obuhvaćao kotare Slunj, Plaški, Vojnić, Vrginmost, Karlovac i grad Karlovac. U Petrovoj gori se OK i njegova »kancelarija« (pisaća mašina, daktilografkinja, a zatim i tehnika za umnožavanje) smjestili 1941. u Vučkovićima i Selakovoj Poljani. Nakon oslobođenja Vojnića tu su se održavali, sastanci i obavile pripreme za organiziranje Druge okružne partijske konferencije u Velikoj Kladuši. Poslije martovsko-aprilske ofenzive sjedište i tehnika OK bila je u bolnici na Vrletnim stranama, a poslije majske ofenzive u šatorima blizu centralne bolnice. U drugoj polovici 1942. godine OK se nalazi u Miholjskom (s većim brojem tehničkog osoblja i kuririma), zatim u zaseoku Perići blizu Gornjeg Budačkog gdje se istovremeno nalazio i CK KPH i GS, pa u Slunju. Treća okružna partijska konferencija održana je u Vojniću, a četvrta u Slunju. Između druge i četvrte partijske konferencije održano je nekoliko okružnih partijskih savjetovanja i plenuma.

Vojna rukovodstva također su se nalazila na ovim terenima: vojno-političko rukovodstvo u Kordunu i Baniji i štab za Kordun i Baniju 1941. godine, Stab partizanskog odreda za Kordun i Baniju, Stab Grupe kordunaških partizanskih odreda, Stab prvog rajona, pa prvog bataljona, prvog odreda, sve do, već spomenutog osnivanja triju kordunaških brigada i osme divizije — pokretnih vojnih jedinica bez stalnog sjedišta. Stab četvrtog korpusa je nakon osnivanja krajem 1942. godine bio u Slunju, u četvrtoj ofenzivi povukao se u Liku, a zatim se vratio na Kordun, najprije u Dunjak i Kestenak blizu Veljuna, zatim u Blatušu, a septembra 1943. godine nalazio se u Topuskom (sjeća se Jovica Lončar). U toku 1944. i 1945. godine Stab ima sjedište u Topuskom i Glini.[82]

U Hrvatskoj su se krajem 1941. neprekidno povećavale i umnožavale partizanske jedinice. Stoga je GŠH odlučio da se osnuju vojne škole za obuku rukovodećih vojnih kadrova. Prva ofioirska vojna škola otvorena je u februaru 1942. godine u Gornjem Buđačkom na području kotara Vojnić. Borci i komandiri iz Korduna, Liike, Banije, Gorskog kotara i Dalmacije, njih 60 polazili su tu vojnički kuns od mjesec dana. Komandant škole bio je oficir spa-

si Isto, str. 270.

62 Dušan Korać, cit. dj. str. 455.

njolske republikanske armije Srećko Mano'a, a nastavnički kadar sačinjavali su profesionalni vojnici iz redova stare jugoslavenske vojske: kapetani Dane Iatas (zamjenik komandanta) i Ilija Pavlović, poručnik Dane Rajčević i narednik Đuro Novaković. Krajem marta škola seli u Korenicu, a potkraj 1942. č'ni jezgru oficirske škole Vrhovnog štaba koja se smjestila u Lapcu.[83]

Komanda Grupe kordunaških partizanskih odrda organizirala je ljeti 1942. godine niži komesarski kurs, na kojem su po 15 dana boravili borci na funkciji političkih komesara. Na Kordunu su vojnički obučavani i omladinci u tzv. omladinskim četama koje su bi'e organizirane na dobrovoljnoj osnovi.[84]

Dva događaja od posebnog značenja za NOB Hrvatske desila su se na području ratnog kotara Vojniić. Jedan još 1941. godine kad je (kako sam naveo) Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske (GŠ NOPOH) imao svoj prvi prošireni sastanak u selu Vučkovići u kući Petra Vučkovića 26. oktobra 1941. godine. Sastanku su prisustvovali u ime CK KPH Andrija Hebrang, Vlado Popović, sekretar Operativnog rukovodstva CK KPH, Ivo Marinković, Franjo Ogulinac Seljo, Stanko Opačić Ćanica, Srećko Manola, Većeslav Holjevac i Nada Dimić. Prema direktivi CK KPH za komandanta je postavljen Ivo Rukavina, za političkog komesara Marko Orešković (tada se nije znalo da je ubijen), Seljo za operativnog oficira (koji je zamjenjivao i poliiičkog komesara), a Ćanica, Vlado Cetković i Veljko Kovačević za članove. Naređenjem VS-a za političkog komesara GŠ-a imenovan je Vladimir Bakarić koji je tu dužnost preuzeo 15. decembra 1941. godine.[85]

Treće zasjedanje ZAVNOH-a održano u Topuskom na domak Petrove gore, od 8. do 9. maja 1944. godine, bio je drugi izuzetan događaj u razvitku NOP-a Hrvatske. Na čelu s predsjednikom Vladimirom Nazorom 105 vijećnika donijelo je historijske odluke za Hrvatsku. Zasjedanju su prisustvovali i predsjednik AVNOJ-a dr Ivan Ribar, potpredsjednici Moša Pijade, Marko Vujačić i Jože Rus, predstavnici Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije: Frane Frol, dr Rade Pribičević, dr Zlatan Sremec i Ivan Milutinović, predstavnici savezničkih vojnih misija, sovjetski pukovnici Vladimir Gorčenko i Mihail Bordov, engleski major Owen Reed, američki kapetan George Selving i mnogi drugi uzvanici.

Odlukom kojom ZAVNOH postaje vrhovno zakonodavno i izvršno narodno predstavničko tijelo i najviši organ državne vlasti demokratske Hrvatske ostvarena je nakon osam stoljeća ponovno hrvatska državnost. To je naglašeno u čl. 1 Odluke u kojem stoji da je ZAVNOH »jedini pravi državni sabor Hrvatske« ili kako je to rekao Nazor u svom pozdravnom govoru: »Hrvatski sabor nastaje noćas ovdje«.

ZAVNOH je donio Deklaraciju o osnovnim pravima građana u kojoj prvi član glasi:

»Hrvatski i srpski narod u Hrvatskoj potpuno su ravnopravni. Nacionalnim manjinama u Hrvatskoj osigurat će se sva prava na nacionalni život.«

Time je jasno precizirano rješenje nacionalnog pitanja u Hrvatskoj na osnovi bratstva i jedinstva naših naroda, a prije svega hrvatskog i srpskog naroda. Tako je Hrvatska i pravno postala domovina Hrvata i Srba u Hrvatskoj

83 Isto, str. 337.

84 Isto. str. 337.

85 Isto, str. 520.

kao što je to bila stoljećima. Bilo je mnogo simbolike u tome da je upravo u blizini Petrove gore i u kraju koji je toliko mnogo pridonio bratstvu i jedinstvu naših naroda legislativnim putem izražena ravnopravnost Hrvata i Srba u Hrvatskoj.

Uz pomoć ZAVNOH-a i njegovih odjela organizira se 1944. godine nekoliko kongresa i savjetovanja javnih radnika.[8]®

Jedna od najimpresivnijih manifestacija u Topuskom bio je kongres kulturnih radnika održan od 25. do 27. juna 1944. godine. Organizirao ga je Odjel za informacije ZAVNOH-a koji je bio tijesno povezan s tadašnjim Agitpropom CK KPH. Za potrebe tih tijela radile su u Petrovoj gori tri štamparije. Najvećom je rukovodio Odjel za informacije ZAVNOH-a, drugom list »Naprijed«, a treća je bila pod upravom GS-a. Tu su se štampali centralni listovi »Vjesnik«, »Naprijed«, »Srpska riječ«, »Slobodni dom« »2ena u borbi«, »Naša borba« (glasilo Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte Hrvatske), »Pionir«, »Istina« (glasilo hrvatske seljačke politike), »Vjesnik u slikama«, »Narodna prosvjeta«, »Omladinski borac«, »Narodni vojnik«, humoristički časopis »Bodljikavi jež« i mnogo brošura, različitih knjižica (čak i Zbirka narodnih pjesama đ pjesmarica s notama), letaka i plakata. Kako se vidi, Petrova gora je baza iz koje su na sve strane odlazile tada najznačajnije novine, časopisi i edicije Hrvatske u doista impresivnom broju i značajnom tiražu.

Kulturni radnici, učesnici NOB-a, od kojih su mnogi bili angažirani na izdvajanju nabrojenih a i mnogih drugih edicija po Hrvatskoj, odlučili su, kao što su to učinili kulturni radnici Slovenije, održati svoj kongres. Dvije stotine kulturnih i javnih radnika-boraca koji su se našli u Topuskom bili su zapravo predstavnici nekoliko stotina kulturnih i javnih radnika koji nisu mogli napustiti isvoja mjesta u partizanskim jedinicama, NOO-ima ili drugim organizacijama diljem Hrvatske u kojima su radili. Kulturni i javni radnici Dalmacije održali su u Hvaru već krajem 1943. godine svoj kongres i poslali u Topusko svoju delegaciju. Na kongresu održani su ovi glavni referati: o putu naše književnosti (Petar Lasta), o publicistici i novinarstvu (Mladen Iveković), o kazališnoj umjetnosti u NOB-u (Doka Petrović), o muzici (Miroslav Spiller), o likovnoj umjetnosti (Vanja Radauš), o razvoju modernih prirodnih znanosti (Ivan Supek) i o arhitekturi i građevinarstvu (Miro Ostrogović). Bez obzira kako se danas odnosimo prema iznesenim referatima, koji su nužno bili uklopljeni u tadašnja naša politička i filozofska gledanja i bili sastavni dio napora za konačnim oslobođenjem zemlje, ne može se poreći da je prvi kongres kulturnih radnika u Topuskom velik događaj u kulturnoj historiji Hrvatske i Jugoslavije i svojevrsni demanti one latinske poslovice da u ratu šute muze. Interesantno je kako je kongres djelovao na jednog stranog promatrača — engleskog majora Owena Reeda, bivšeg glumca, koji je predstavljao armije SAD i Velike Britanije i koji je u svom pozdravnom govoru rekao i ovo:

»Kad ovdje ovako stojim večeras, dolaze mi na um vrlo poznate Shakespearove riječi.« Cijeli svijet je pozornica, a svi muškarci i žene su glumci! »Kako je sjajna vaša pozornica — pozornica slobodne Jugoslavije — kako sjajno vi pod vodstvom vašeg velikog maršala, izvodite vaše uloge! Mnogo sam mjeseci s velikim divljenjem i interesom čitao vaše listove i slušao vaše pjesme... Rečeno mi je da su pojedini vaši borci pozvani s fronta da nastave borbu kao umjetnici. Mnogi od vas borili su se i bili ranjeni. Mislim da nema

86 Isto, str. S27.

ni jedne vojske na svijetu koja bi pridavala toliku važnost kulturi. I vi imate pravo, jer pobjeda nije pobjeda ako umjetnost i ljepota ostaju pobijeđene... Sve što sam vidio izvanredno je po svojoj iskrenosti d živosti. Ja bih želio da niogu sve to ponijeti sa sobom širom svijeta — u London, Washington i Moskvu kako bi cijeli svijet mogao vidjeti onako jasno, kako sam ja vidio, ideje za koje se borite... «[87]>[88]

Na oslobođenom teritoriju Hrvatske djelovale su mnoge kazališne družine U Topuskom u martu 1944. godine integriraju se Banijska kazališna družina i grupa pri 13. proleterskoj brigadi »Rade Končar« u Centralnu kazališnu diužinu pri ZAVNOH-u, prvo kazalište Hrvatske na oslobođenom teritoriju. Scenografski posao za potrebe kazališta prerastao je u izuzetnu likovnu djelatnost, tako da se govori o »likovnom fenomenu Topusko 1944. godine«. Oko dvadesetak umjetnika dulje ili kraće vrijeme radili su u Topuskom.

KoMko je tada sveobuhvatna bila aktivnost u Topuskom pokazuje i to da su se na inicijativu ZAVNOH-a u tom mjestu okupili 13. 9. 1944. godine zadrugari i drugi poljoprivredni stručnjaci na prvoj zadružnoj konferenciji na oslobođenom teritoriju, na kojoj je izabran Privremeni odbor za sređivanje zadrugarstva u Hrvatskoj.

Topusko je bilo domaćin 1. konferencije Crvenog križa Hrvatske kojom je obnovljeno djelovanje te značajne humanitarne organizacije. Ovdje je osnovano i sportsko društvo »Partizan« koje je uz splitski »Hajduk« (koji je s igračima i upravom došao u partizane), dalo novi podstrek razvoju sporta i fizičke kulture u NOB-u.

Na kraju valja istaknuti da su u Topuskom 1944. godine boravile savezničke misije i da su se s tog područja održavale vrlo značajne veze sa saveznicima. Uz pomoć engleskih stručnjaka i pilota izgrađena su tri aerodroma. Prvi — kod Cememice nedaleko Petrove gore, uz prugu Topusko — Vrginmost, završen je 1. jula 1944. Drugi je osposobljen zapadno od gradića Gline početkom oktobra, a treći (koji se rjeđe koristio) početkom novembra 1944. godine na polju kod Topuskog. Prema sjećanju kirurga iz centralne bolnice u Petrovoj gori dr Franca Kleinhapela preko tih aerodroma upućeno je u Italiju više od 2000 ranjenika. Pored toga, po odluci ZAVNOH-a, s tih aerodroma je avionima transportirano u Italiju između 2500 do 3000 djece. Dobivene su i značajne količine oružja, municije, lijekova i hrane.

Ovim aerodromima došla je i većina članova savezničkih misija pri GS-u Hrvatske, odnosno 4. korpusa. Među njima je bio i Randolph Churchill, sin britanskog premijera, predstavnik engleske vojne misije pri GS-u Hrvatske, odnosno 4. korpusa. On se spustio na aerodrom u Cememici 18. jula 1944. godine. Pri spuštanju došlo je do havarije i zapaljenja aviona, pri čemu je Churchil bio ranjen, a 12 putnika je izgorjelo. Istim avionom došao je i sovjetski pukovnik Rak. Američka vojna misija pri GS-u, odnosno štabu 4. korpusa počela je djelovati 21. septembra 1944. godine.[89-90]

87 Mladen Ivekovlć, Kongres kulturnih radnika Hrvatske u Topuskom 25—27. 6. 1944, iz 8. str. 581—593.

88 Prvi kongres kulturnih radnika Hrvatske, građa, Časopis za suvremenu povijest, br. n—III/1976, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1976, str. 1—150.

89 Mile Bućan, Formiranje partizanskih aerodroma na Kordunu i Baniji, HAK, Zbornik 8, str. 553—559, Karlovac, 1977.

90 Berislav Visković, Savezničke (anglo-američke) misije pri štabu Četvrtog korpusa 1 saveznička pomoć, Prvi korpus NOV Hrvatske, str. **752—759,** HAK, Karlovac, 1987.

Nabrojao sam vrlo sažeto, najvažnije političke, kulturno-prosvjetne i druge aktivnosti u Topuskom i okolici, koje svjedoče da je to mjesto, smješteno na obroncima koji se protežu od Petrove gore, u 1944. godini bilo izvanredno dinamičan centar novostvorene hrvatske državnosti i da je tada uspješno obavljao funkciju glavnog grada federalne Hrvatske.

Petrova gora i kotar Vojnić bili su, kako sam već pomenuo, od oktobra 1941. godine i gotovo cijelo vrijeme rata sjedište NOP-a okruga Karlovac. OK KPH i OK SKOJ-a za okrug Karlovac, Okružni NOO za Kordun, partizanske komande, okružno rukovodstvo AFZ-a, Saveza mlade generacije, odnosno USAOH-a, kompleks partizanskih bolnica Petrove gore, radionice, štamparije, itd. mogli su tu raditi, zaštićeni najčvršćim bedemom koji postoji simpatijama i aktivnom pomoći naroda. O radu partije i NOO-a dao sam u dosadašnjem tekstu podosta informacija. Valja iznijeti još nekoliko podataka o radu AFZ-a, omladinskih organizacija, komandi područja, partizanskih radionica, bolnice i apoteke u Petrovoj gori.

U Džodanima u Petrovoj gori održana je 1. januara 1942. godine Prva konferencija AFZ-a za kotar Vojnić kojom je rukovodila Dragica Bulat. Izabran je Kotarski odbor AFZ-a za Vojnić s predsjednikom Dragicom Karan na čelu. Odbor AFZ-a za Kordun osnovan je 26. januara 1942. u Vojniću na čelu s predsjednicom Jelom Predović. Prva okružna konferencija AFŽ-a za okrug Karlovac održana je 25. augusta 1942. u Gornjem Budačkom (tada je već bilo organizirano skoro 8000 žena), gdje je izabran Okružni odbor AFŽ-a za okrug Karlovac, a prva predsjednica je postala Dragica Karan. Druga okružna konferencija AFZ-a održana je 28. i 29. augusta 1943. na kojoj je za predsjednicu izabrana Cana Bogdanović. Na Trećoj okružnoj konferenciji AFŽ-a, održanoj u Vojniću 29. oktobra 1944. godine, prisustvovalo je 400 delegatkinja koje su zastupale 38000 žena (65% Srpkinja d 35°/o Hrvatica). Za predsjednicu je izabrana Mila Vučković.[91]

OK KPH Karlovac imenovao je u oktobru 1941. Okružni komitet SKOJ-a, a decembra iste godine upućuje okružnicu o načinu organizacije SKOJ-a i Saveza mlade generacije.

Za omladince koji nisu služili jugoslavensku vojsku osnivane su, kako sam već naveo, omladinske čete koje su dobivale određenu vojnu obuku. Prva takva četa obučavana je u proljeće 1942. godine u Gornjem Budačkom (komandant Miško Blažević). Kasnije je osnovano još nekoliko takvih četa, na primjer u Perjasici, Skradu, Toboliću i Gornjem Sjeničaku. Nakon završene obuke omladinci su odlazili u partizanske jedinice, najčešće u kordunaške brigade. Od 1. 2. i 3. omladinske čete augusta 1942. organiziran je Prvi omladinski bataljon koji je ušao u Prvu kordunašku brigadu. U 4. crnogorsku brigadu ušla je 4. omladinska četa (120 boraca).

Okružni komitet SKOJ-a za okrug Karlovac od osnivanja do kraja rata rukovodi tom organizacijom s područja Korduna. Najprije je imao sjedište u selu Perići, a pri kraju rata u Slunju. Nastojalo se da OK SKOJ-a bude uvijek u blizini OK Partije. Prema izvještaju OK KPH od 1. augusta 1942. godine na Kordunu je bilo 804 člana SKOJ-a i 7552 člana SMG, organizirano je 16 rezervnih četa s 1603 omladinca. Za prvi kongres USAOJ-a s Korduna je poslano 12 delegata. Milka Ilić, član OK KPH i OK SKOJ-a za okrug Kar-

91 Dušan Korać, cit. dj. str. 489—490.

lovac, govorila je na kogresu i izabrana u Zemaljski odbor USAOJ-a. U Slunju je 1. januara 1943. održana Pokrajinska konferencija SKOJ-a za Hrvatsku uz učešće 200 delegata iz svih krajeva Hrvatske. Spomenuti su uspjesi omladinskih brigada u sjetvenim i žetvenim radovima. Za ta izuzetna dostignuća omladina Korduna osvojila je u takmičenju prelaznu godišnju zastavu »najboljima u pomoći frontu«, koju je dodi je[1] io Zemaljski odbor USAOJ-a u maju 1943. godine. Prva okružna konferencija USAOH-a za okrug Karlovac održana je 12. juna 1943. Kordunaški omladinci iznijeli su na II kongresu USAOJ-a, održanom u Drvaru od 2. do 4. maja 1944, uspjehe koje su do tada postigli.[92]- [93]

Prelaz na stvaranje velikih vojnih jedinica (brigada, divizija i korpusa), sve snažnije bujanje NOP-a i proširivanje slobodnog teritorija tražilo je i nove oblike organiziranja vojnopozadinskih vlasti. Vrhovni štab početkom septembra 1942. izdaje naredbu da se osnuju komande područja, komande mjesta i partizanske straže. Na Kordunu se 16. septembra 1942. osniva Komanda kordunaškog vojnog područja sa sjedištem u Perić Selu (komandant Milutin Košarić, zamjenik Miško Blažević, zatim Dušan Rkman, načelnik Ignjatije Perić). Umjesto pokretnih vojnih jedinica, brigada i 8. divizije na terenu je ostao Kordunaški partizanski odred od tri bataljona na čelu sa zamjenikom komandanta područja Miškom Blaževićem. Vojnopozadinske vlasti imale su zadatak da u suradnji s NOOnima mobiliziraju ljudske i materijalne potencijale za što uspješnije vođenje rata. Obavljala se mobilizacija i obuka novih boraca — naročito omladinaca, brinulo se o prehrani jedinica NOV-a, partizanskih bolnica i njihovom snabdijevanju materijalno-tehničkim sredstvima, gradile su se zemunice i skladišta za sakrivanje hrane i ratnog materijala, podizale različite rr.dionice (za popravak, oružja, krojačke, kožarske, obućarske), mlinovi i pilane, osnivane su partizanske straže, osiguravao red i mir i kontroliralo kretanje po oslobođenom teritoriju, organizirala obavještajna i kontraobavještajna služba, pomagalo u održavanju prometa, uspostavi telefonskih linija, osnivali su se vojni sudovi i uz neprekidnu suradnju s NOO-ima pomagalo se u zbrinjavanju stanovništva, u borbi protiv epidemije tifusa, u izgradnji bajti za smještaj pogorjelih, u nabavci soli itd.

Komanda vojnog područja Korduna preselila se u toku 1943. godine u Perić Selo, u Gornji Budački. Za komandanta je postavljen Milić Dejanović, za pomoćnika Joco Eremić, koji je 27. februara 1944. postavljen za komandanta, a za komesara Dušan Rkman. U augustu 1944. na području Korduna osnivaju se dva vojna područja, jedno sa sjedištem u Gornjem Budačkom s komandama mjesta u Vojniću, Vrginmostu, Topuskom, Skakavcu, Lasinji i Cetingradu i drugo vojno područje sa sjedištem u Slunju koje je obuhvaćalo Drežnik, Slunj, Perjasicu i Plaški[94]

Vojnopozadinske vlasti posebnu pažnju su posvećivale osnivanju partizanskih radionica. Već u samom početku NOB-a 1941. godine zanatlije u ustaničkim područjima popravljaju oružje, obuću, odjeću, šiju partizanske kape ild. Razvitkom oružane borbe počinju se osnivati posebne radionice koje su

92 Isto, Str. 337, 494, 497, 499.

93 Mara Kresojević-Uskoković, Borba omladine Korduna u oslobodilačkom ratu i revoluciji od početka 1943. do maja 1944. **iz.** 89. **str.** 247—358.

94 Tsto, kao 92, str. 325—338.

bile u nadležnosti ili NOO-a ili vojnopozadinskih vlasti. U oktobru 1941. u Petrovoj gori Komanda NOP odreda Korduna i Banije organizira centralnu radionicu i puškamicu. Osnivanjem Kordunaške komande područja, u koju je ušla i Komisija za organizaciju i koordinaciju NOO-a, proširuju se postojeće partizanske radionice i osnivaju nove. Na primjer, proširuje se kožara u Jarčevcu i pilana u Gornjem Budačkom, osniva se pekara u šumi Debela kosa, ciglana u Blatuši kod Vrginmosta, podižu se i druge ciglane, pet sušara za sušenje šljiva i kukuruza itd. Radionice su u početku imale po 2 do 5, a kasnije i od 50 do 60 radnika. Svi su oni imali status partizana bez obzira da li su radionice osnivali NOO-i ili vojni organi. Vojne radionice radile su i za civilno stanovništvo, na primjer lopate, motike, plugove li drugi poljoprivredni alat. Krajem 1943. godine osniva se u Perić Selu veća radionica u koju ulaze radnici iz Komande kordunaškog područja, Četvrtog korpusa d novodošli stručnjaci — radnici iz Zagreba i Karlovca. Radionica je uskoro preseljena u Crnu Lokvu (Petrova gora), gdje je radila do kraja rata. U njoj se popravljalo oružje i kamioni te izrađivali čavli za gradnju bajtd, zemunice i bolnica, dijelovi za mlinove, pilane i vršalice, pribor za jelo i oznake za činove. Sirovinska baza su često bild dijelovi srušenih aviona, razbijenih automobila i kamiona, a električna energija dobivala se iz generatora na drva, kojom je snabdijevana i štamparija »Naprijed«. Na Kordunu je od 26. do 28. augusta 1943. održana prva konferencija radnika svih partizanskih radionica, uglavnom s područja Četvrtog korpusa, na kojoj je sudjelovalo više od 100 delegata koji su pretresali tehničko-organizacione oblike unapređenja rada i uputili poziv radnicima neoslobođenih područja da stupe u NOV.

Krajem 1943. na Kordunu je radilo 90 raznovrsnih radionica s više od 250 radnika. Početkom 1944. godine NOO-i su reorganizirali radionice u dva tipa. Jedne su locirane na mjestima lako dostupnim narodu za hitne potrebe i druge za masovnu (serijsku) proizvodnju u sigurnijim predjelima.[95'96'97]

U vrlo opširnom zapisniku spomenute Prve okružne narodne skupštine za Kordun 3. decembra 1944. izneseni su zanimljivi podaci o načinu života na tom okrugu koji je pored oslobođenih kotara Vojnić, Vrginmost, Slunj i Plaški obuhvaćao i djelomično oslobođen kotar Karlovac i neoslobođeni grad Karlovac.

Navedeno pokazuje da je na Kordunu (isto je tako bilo u Lici, Baniji i Gorskom kotaru, a slično u Dalmaciji, Slavoniji d drugim krajevima Hrvatske) stvoren novi tip ratne pozadine, s NOO-ima kao nosiocima vlasti i s vrlo originalnom i specifičnom ratnom privredom koja se (kako sam to već spomenuo) u velikoj mjeri odvijala bez novca kao prometnog sredstva i koja je u ono vrijeme uspješno rješavala osnovne probleme tadašnjeg ratnog življenja. Osobito je na Kordunu, pogotovo na širem području Petrove gore, narod đavao izuzetnu podršku partizanskoj vojsci, njenim ustanovama i NOO-ima koji su, uza sve slabosti i propuste, bili odista prava narodna vlast. Ustanički, većinom polupismeni ili nepismeni narod rješavao je gotovo nerješive zadatke koje mu je svakodnevno, sa svom okrutnošću, nametao fašistički okupator.

95 Ignjatije Perić Gnjaco, Formiranje Komande kordunaškog područja HAK, Zb. 6, str. 257——280, Karlovac, 1973.

06 Dr Đuro Zatezalo, cit. dj. str. 303—307.

S7 Mira Kolar-Dimitrijević, Rad partizanskih radionica na području Prvog korpusa NOVH, odnosno Četvrtog korpusa NOVJ iz. 90, str. 566—575.

Vrlo kratki pregled događaja koje sam iznio — svjedoči koliko se u kreativnom, vojnom, političkom, privrednom, kulturno-umjetničkom, prosvjetnom, socijalnom i organizacionom pogledu učinilo u NOB-u.

Pri tome je u pravom smislu vodeću ulogu imala KPJ koja je, ne samo u razmjeri čitave zemlje, nego i u lokalnim okvirima, dala našim narodima konkretne programe akcije u oslobodilačkoj borbi (političku liniju kako smo to tada prema Lenjinu nazivali), koji su odgovarali njihovim interesima i bili vrlo realno postavljeni. U borbi za tu liniju i postavljene zadatke komunisti su u doslovnom smislu riječi nastupali u prvim redovima, gubeći pri tom mnogo vrlo dragocjenih kadrova, među njima i onih koji su stajali na čelu Partije u Hrvatskoj i Jugoslaviji. Jedan od bitnih uslova za neviđene uspjehe koji su postignuti u NOB-u bilo je izuzetno jedinstvo komunista u svim osnovnim strateškim odrednicama oslobodilačke borbe, uz potpuno prihvaćanje političke linije koju je postavljao CK KPJ na čelu s Titom, a s druge strane uz punu mogućnost partijskih organizacija pojedinih područja da se opća linija provodi u život u skladu sa specifičnim uslovima terena na kojim se djelovalo. Politička linija Partije, koja je utjelovljavala istinske interese naših naroda, zalaganje i žrtve komunista i njihovo jedinstvo diljem Jugoslavije omogućili su da je KP postala narodna partija koja je zadobila povjerenje ne samo radničke klase nego i većine seljaštva i inteligencije svih naroda Jugoslavije. Seljaci su tada bili najmnogobrojniji članovi Partije. Sve to se u posebnoj mjeri manifestiralo u središnjoj Hrvatskoj. Na primjer, na Kordunu je u toku NOB-a u svakodnevnom životu i tadašnjih ratnih zbivanja ostvarena identifikacija interesa naroda i Partije, što je dovelo do interesantnog sociološkog fenomena — sraštavanja Partije i naroda. To je omogućilo da se postignu nevjerojatni ratni uspjesi, da narod Korduna izdrži tolike pokolje, ofenzive i razaranja i da je to područje sa seljačkim stanovništvom moglo u vrijeme svih ratnih godina biti izuzetno značajna baza NOP Hrvatske i okruga Karlovac.

Značenje Petrove gore i Topuskog u njegovanju tradicije NOB-a

Nema kraja u Hrvatskoj s toliko značajnih događaja iz NOP-a Hrvatske kao što su se oni dešavali na relativno malom području Petrove gore i njene okoline, koje je u prvoj ratnoj godini obuhvaćao tadašnji kotar Vojnić. Na sastanku u Jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti dana 30. 1. 1987. godine u povodu dogovora o izradi monografije o Topuskom i njegovim termalnim vrelima, kojem su prisustvovali predstavnici Topuskog, Memorijalnog parka »Petrova gora« i općine Vrginmost, neki zdravstveni radnici, a predsjedavao je prof, dr Andre Mohorovičić, potpredsjednik JAZU, govoreno je o značenju Petrove gore i Topuskog u njegovanju tradicija iz hrvatske prošlosti, a posebno one iz NOB-a. U zapisniku tog sastanka je o tome iznesen jednodušan stav svih učesnika ovako:

»Područje oko Petrove gore, u kojem se nalazi Topusko, ima izuzetno značenje u historiji Hrvatske. Gustoća historijskih događaja iz bliže i dalje prošlosti opravdava orijentaciju da se to područje pretvori u jedno od najznačajnijih mjesta za njegovanje i popularizaciju historije Hrvatske, osobito iz NOR-a. Dosadašnje iskustvo Spomen-parka »Petrova gora« pokazuje koliko snažno djeluje na posjetioce neposredni kontakt s autentičnim svjedočanstvi-

ma prošlosti. Na osnovi takvih pristupa radio je i organizacioni odbor za izgradnju spomenika u Petrovoj gori kome je **na** čelu bio dr Vladimir **Bakarić«.** Takva mišljenja su i naučno verificirana na Simpoziju o Petrovoj gori, održanom u povodu 25-godišnjice III zasjedanja ZAVNOH-a u Topuskom od U. do 13. studenoga 1969. godine, koji je organizirala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Evo o tome nekoliko izvadaka iz zaključaka simpozija: »Naučni skup ističe **da** Petrova gora predstavlja jedinstveni primjer slobodarske tradicije i historije, značajne za prošlost i budućnost naroda SR **Hrvatske** i Jugoslavije. U Petrovoj gori je u rano feudalno doba izgubljena državnost Hrvatske i ponovno uskrsla u toku narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije«.

»Za vrijeme Vojne krajine Petrova je gora predstavljala obrambeni bedem protiv turske najezde i granicu zapadne Evrope koju je graničarski narod branio i obranio.«

»Naučni skup konstatira da je područje Petrove gore za vrijeme NOB-a jedinstveno žarište slobode, koje je dokazalo odlučnost cijelog naroda da se bori protiv tuđinskog zavojevača i domaćih izdajica i izvojuje slobodu«.

»I pored masovnog terora i svirepih zločina okupatori i domaće izdajice nisu uspjeli izazvati bratoubi'ački rat između Hrvata i Srba na kordunsko-karlovačkom području. Narod Petrove gore ostaje cijelo vrijeme rata vjeran načelu bratstva i jedinstva polažući velik broj ljudskih života u njegove temelje. Petrova gora davala je i daje primjer sloge Srba, Hrvata i Muslimana i pouku novim generacijama da treba iznad svega čuvati, razvijati i njegovati bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije«.

»Izvršivši naučnu valorizaciju ratišta na Petrovoj gori, naučni skup pozdravlja nastojanja da se Petrova gora pretvori u spomenik i da se mlade generacije odgajaju na jedinstvenim i istinskim izvorima i temeljima naše današnjice i sutrašnjice«.

Učesnici sastanka konstatirali su da bi bilo neoprostivo kad iznesene misli ne bi proveli u život i naglasili: »Valja omogućiti da svaki radni čovjek, svaki učesnik, student i omladinac u Hrvatskoj posjeti Petrovu goru i Topusko. To područje treba postati svojevrsna škola historije Hrvatske a posebno one iz NOB-a«.

Suradnjom Memorijalnog parka Petrova gora, Centra za medicinsku rehabilitaciju, rekreaciju i turizam u Topuskom, općine Vojnića i Vrginmosta i uz pomoć Sabora SR Hrvatske moguće je te zamisli provesti u život. Uskoro će biti izgrađena kompletna mreža asfaltnih cesta koje će povezivati Vojnić, centralnu partizansku bolnicu i spomenik u Petrovoj gori, Topusko i Vrginmost. Blizina Zagreba, Karlovca, Petrinje i Siska, velikih industrijskih centara, olakšat će provođenje tih prijedloga. Neka ideja bratstva i jedinstva naših naroda i svih naroda svijeta, ideja humanizma i borbe za istinske vrijednosti ljudskog življenja neprekidno zrače iz prostora u kojima je upravo za te ideale proliveno toliko mnogo ljudske krvi. To je dug prema našoj prošlosti i velika obveza koju moramo izvršiti.

*

y[r ĐURO SREMAC

Karakteristike NOP-a 1941. i J942. na tromeđi Vojnić—Slunj—Cazin

Kotar Vojnić graniči s kotarima Cazin i Slunj. Velika Kladuša i Cetingrad u toku NOP bila su općinska mjesta, Velika Kladuša u sastavu kotara Cazin, a Cetingrad je pripado kotaru Slunj. Na jugu kotara Vojnića nalazi se općina Krstinja, tako da su tri općinska mjesta zatvorila trokut dužine oko 50 km, dubine oko 30 km, u kojem je zajednički živio srpski, hrvatski i muslimanski živalj.

Općina Krstinja imala je 1931. godine 6.676 stanovnika, od toga 6.572 pravoslavne, 103 rimokatoličke i samo jedan stanovnik muslimanske vjeroispovijesti, a općina Velika Kladuša 8.990 stanovnika, od toga 7.262 muslimanske, 1.032 pravoslavne, 694 rimokatoličke vjeroispovijesti i dva stanovnika drugih vjera. Općina Cetingrad je imala 9.593 stanovnika, od toga 5.617 rimokatoličke, 3.974 pravoslavne i samo dva stanovnika muslimanske vjeroispovijesti.

Jugozapadni dio kotara Vojnića graniči s Cetingradom od Gojkovca, otkuda izvire rijeka Glina, pa svojim tokom pored Široke Rijeke, Maljevca i dalje, prema Topuskom, čini prirodnu granicu između područja Velike Kladuše i Krstinje.

Velika Kladuša je udaljena od južne granice kotara Vojnića jedan kilometar, a od općine Krstinje 5 km. Granični dio Velike Kladuše prema Krstinji naseljen je isključivo muslimanskim narodom, a cijela teritorija općine Krstinje, i dalje prema Vojniću, srpskim.

Slična je situacija i s graničnim dijelom između Cetingrada i Krstinje u kojem nema oštre granice naseljenosti između Hrvata i Srba, tako da su granični dijelovi miješani.

Unutrašnji dijelovi Velike Kladuše i Cetingrada u zapadnim predjelima imaju velik broj srpskog stanovništva, koje je u zasebnim selima i zaseocima...

POLITIČKE PRILIKE UOČI 2. SVJETSKOG RATA

U Velikoj Kladuši 1935. godine prilikom izbora došlo je do političkog konflikta i krvoprolića između opozicije i vladine stranke. Prilikom prebrojavanja rezultata glasanja opozicija je smatrala da je prevarena — i došlo je do protesta i fizičkog obračuna.[1] Po objavi rezultata glasanja opozicija je bila nezadovoljna i pored džamije nastala je gužva. Hasan Miljković, političar iz Velike Kladuše je momentamo nezadovoljstvo naroda vješto iskoristio i iz svega glasa vikao: »Mir narode!«, a novinama koje je imao u ruci davao znak narodu da napadnu čuvare reda koji su osiguravali provođenje izbora. Narod je kao

I Prema sjećanju Milivoja Sremca.

lavina navalio u prostorije gdje se glasalo. U tom metežu je povrijeđeno nekoliko žandara i poginuo načelnik općine Velika Kladuša Sava Babić. Žandari su razoružani, kraljeva slika strgana, glasačke liste razbacane. Izbori su se morali ponoviti.

Uslijedilo je hapšenje većeg broja osoba. Neki su osuđeni i na duže vremenske kazne. Ovaj događaj najavio je mnogo burniji politički život nego što je bio do tada, koji će narasti do te mjere da će Velika Kladuša postati jedno od uporišta KPJ. Pored Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ), Hrvatske seljačke stranke (HSS) i Jugoslavenske muslimanske organizacije (JMO), koje su imale velikog utjecaja u Velikoj Kladuši i oko nje, pojavljuje se i KPJ. Prema nekim podacima, u Velikoj Kladuši osnovana je prva partijska ćelija KPJ 1937. godine, koju su sačinjavali: Tone Hrovat, Fadil Serić, Husein Miljković, zvani Huška, i Omer Duranović — »Kljako«. Tone Hrovat je bio student, Fadil Serić učitelj, a druga dvojica zemljoradnici iz okoline Velike Kladuše. Idejni organizator i nosilac komunističkih ideja u Velikoj Kladuši bio je Tone Hrovat, koji je studirao pravo u Zagrebu, a najduže je bio povezan s partijskom organizacijom u Vojniću i Karlovcu, koje su spadale među veće komunističke organizacije u ovome dijelu Hrvatske.

Partijska ćelija KPJ u Velikoj Kladuši postepeno se povećava, u njene redove ulazi Mile Dejanović, trgovac iz Velike Kladuše, rodom iz Klokoča, s teritorija općine Krstinje, Milan Filipović, poljoprivredni tehničar, rodom iz Bosanske Dubice, i Petar Saša, krojač. Filipović i Saša ranije su primljeni u KPJ, tako da su se povezali u partijsku ćeliju KPJ u Velikoj Kladuši. Prema nekim izjavama, u Veliku Kladušu je češće navraćao Milan Oimeša, obućarski radnik, koji je učestvovao na Vukovarskom kongresu KPJ 1920, a kojeg je vlast stalno pratila kao opasnog komunistu, čiji je dolazak u Veliku Kladušu značio politički podstrek za aktivniji rad partijske ćelije KPJ.

Politički utjecaj partijske organizacije u Velikoj Kladuši osjetio se 1938. godine, prilikom izbora. Ona je podržala opoziciju. Na izborima je pobijedila JRZ zahvaljujući- uglednom političaru Nuriji Pozdercu, učitelju iz Cazina, koji je bio na listi JRZ.

Pored partijske ćelije KPJ u Velikoj Kladuši, postojale su odranije i partijske ćelije KPJ na teritoriju općina Krstinja i Cetingrad.

U Širokoj Rijeci, Brusovači i Svinici, partijske ćelije osnovao je Žarko Cujić, učitelj u Vojniću i sekretar Kotarskog komiteta KPH za Vojnić.

Prvu partijsku ćeliju u Širokoj Rijeci, koja je nadomak Velike Kladuše, sačinjavali su: Lazo Zivković, Dušan Vergaš, Mile Jagrović i Mile Sarić, svi zemljoradnici. Lazo Zivković, ugledan i imućan čovjek, bio je sekretar ćelije. Bio je odvažan čovjek kojeg su i žandari respektirali.[2]

Partijsku ćeliju u Brusovači i Svinici sačinjavali su zemljoradnici Ilija Vila, Milan Gušić i Mića Mazinjanin. Sekretar ćelije bio je Ilija Vila, cijenjen i poštovan čovjek.

U Maljevcu je partijska ćelija KPJ veoma brojna. Vjeruje se da je osnovana 1939. godine. Članovi su bili: Ilija Pražić, Miloš Cvijanović, Marko Obrić, Nikola Rašić, Nikola Pražić, Rade Uzelac i kandidat Ivo Vuković iz Cetingrada. Svi članovi ćelije bili su zemljoradnici. Prvi sekretar bio je Ilija Pražić, ugledan seljak, kojeg je kasnije zamijenio Nikola Rašić.

2 Aprila 1941. otišao je u Beograd, gdje mu se gubi svaki trag.

Na teritoriju Cetingrada je postojala partijska ćelija KPJ, o kojoj nema podataka.

Političke prilike Evrope odrazile su se i na osnivanje fašističkih organizacija.

Na teritoriju Cetingrada, a naročito oko Slunja osnivaju se od 1932. godine ustaške organizacije, u čijoj aktivnosti se ističe kao idejni tvorac slunjski župnik Ivan Nikšić. Ustaška organizacija na području Cetingrada osnovana je septembra 1932. Njeni članovi su: Mijo Flanjak, Jure Flanjak, Lovro Paulić, Stanko Paulić, Janko Strmeta, Pavao Vrban i Mijo Mraunac, sekretar ustaške organizacije.

Aprila 1941. ustaške organizacije predstavljaju petu kolonu, pomažu aprilski slom Kraljevine Jugoslavije, a nakon toga se ponosno, otvoreno i direktno stavljaju u službu okupatorima.

POKOLJ SRPSKOG NARODA I ORGANIZACIJA NARODNOG OTPORA

Proglašenjem NDH 10. 4. 1941. de facto je objavljen i ustaški program uništenja srpskog naroda u Hrvatskoj. Ustaški koljači pripremaju likvidaciju srpskog naroda, s kojim Hrvati i Muslimani žive vijekovima u slozi. Genocid nad srpskim narodom počeo je već u maju. U općinama Krstinja, Cetingrad i Velika Kladuša masovni pokolji počeli su krajem jula.[3] Oni su duboko potresli srpski narod triju općina i ostavili duboke tragove ne samo u Srba nego i Hrvata i Muslimana.

Osnivanje odreda »Široka Rijeka«

Ustaškim oružanim formacijama koje su nasrnule na nevini i nezaštićeni srpski narod moglo se suprostaviti samo oružjem. Narodu nije preostalo nego da se skriva u šumama i da traži izvore za naoruža van je. Počelo se prikupljanjem oružja od vojnika koji su ga donijeli i koje nije uspjela razoružati Seljačka zaštita. Civilnog oružja je narod u Vojnoj krajini uvijek imao.

Ustaške vlasti su uporno tražile oružje, prijetile smrtnim kaznama. Služile su se svim sredstvima da bi narod učinile golorukim i nesposobnim za pružanje otpora. Članovi KPJ su govorili da oružje treba čuvati i prikupljati.

Mihajlo Zdjelar[4] piše: »Po kapitulaciji bivše jugoslovenske vojske, priličan broj ljudi se vratio svojim kućama, ali potpuno razoružan. Iz ovih krajeva ljudi su pozvani u rezervu još u zimi 1940. na 1941. godinu, bili su većinom u udaljenim garnizonima, pa ni zbog toga nisu bili u stanju donijeti oružje i opremu kućama. Mačekova zaštita je bila dosta organizirana i potom sve razoružavala, čak i u općini Krstinja gdje je pretežan srpski živalj. Mačekova straža bila je dobro organizirana i ojačana dobrovoljcima iz susjedne cetingrađske općine. Meni i još dvojici uspjelo je da lično prenesemo oružje i opremu sa Sušaka, zahvaljujući što smo išli pješke. Kad smo stigli skrenuo

3 Ti monstruozni zločini opisani su u posebnom radu »Ustaški zločini u Mehinom Stanju 1941«.

4 U narodu više poznat kao Mile.

sam im pažnju da oružje nikako ne predaju, jer sam čuo još od jednog Slovenca rezerviste, da će nam oružje trebati za ustanak. Proglašenjem NDH i uspostavljanjem ustaške vlasti u općini Krstinja izdato je naređenje da se preda sve oružje bilo civilno bilo vojničko.

Na ovaj proglas drugovi koji su došli sa mnom, a to su Dragan Petrović (rađa 100% invalid — slijep, ranjen kao komandir čete na Trošt-Mariji, sada u Pančevačkom Kraljevcu) i Duka Kovačević, iz Brusovače, ubijen od strane ustaša 1941. godine. Ovi drugovi prilikom predaje oružja obavijestili su da sam i ja donio oružje iz bivše jugoslavenske vojske. Tabornik Jurić Tominac poručio je da mu to oružje predam, na što sam se ja oglušio, odnosno nisam htio predati oružje, nègo sam čak i ocu oteo lovačku pušku, koju je pokušao predati i zbog ovog slučaja sam se s ocem posvadio jer nije htio sa mnom razgovarati govoreći da će mu ustaše kuću spaliti i familiju pobiti, što su kasnije i učinili.«[5]

Drugi izvor osiguranja oružja bili su napadi na ustaše i sve one koji su na njihovoj strani. Srpski narod je od prvog dana ustaške vladavine, kada je shvatio suludu i zločinačku politiku istrebljenja, davao spontani otpor, organizirao se i štitio seoskim stražama, sklanjao se po šumama i na druge načine provodio samozaštitu. Krajem jula i početkom augusta srpski narod Like, Korduna i Banije je na ustaške pokolje odgovorio masovnim ustankom.

Ustanak na području tromeđe, s obzirom na nacionalni i vjerski sastav naroda, na tradiciju, običaje, navike i niz drugih okolnosti, ima izvjesne osobenosti, za razliku od drugih područja kotara Vojnića i Korduna, čime se mogu objasniti neke političke pojave i događaji.

Srpski narod na području općine Krstinja, suočen 1941. s ustaškim pokoljem, pribjegao je samozaštiti, organizirajući otpor koji je bio moguć u đatim uvjetima. Poslije pokolja 1941. godine u Blagaju, na Veljunu, glinskoj pravoslavnoj crkvi i drugim mjestima Korduna narod je, pod rukovodstvom komunista (na čelu s Tonom Hrovatom, Milićom Dejanovićem i Huskom Miljkovićem), organizirao neku vrstu fronte od Celapova do Madžareva mosta prema Velikoj Kladuši, iz koje je prijetila neposredna opasnost narodu na južnom dijelu Petrove gore i općine Krstinja. Fronta je organizirana 2. augusta, neposredno nakon govora koji su na Crkvištu u Širokoj Rijeci održali Tone Hrovat i Huška Miljković na narodnom zboru. Ustaška vlast je informirana o organizaciji narodnog otpora i sutradan su ustaše udarile jakim snagama, potpomognutim avijacijom, na cijelu frontu od Celapova do Madžareva mosta. Narodni borci i organizatori fronte morali su se povući u Petrovu goru, čime je fronta potpuno razbijena. Strah i panika je među narodom zavladala zbog naglog i paničnog povlačenja i posebno zbog opasnosti da se ustaše ne upute na Petrovu goru. Poslije razbijanja fronte 3. augusta nekolicina ođvažnih ljudi donosi odluku da se ne razilaze, već da ostanu na okupu i da organiziraju pružanje otpora. Mihajlo Zdjelar piše: »Poslije razbijanja ove masovne pobune golorukog naroda, ustaše su se istog dana vratile u svoje garnizone. Partija, iako slaba i neznatna na ovom terenu, prišla je drugom načinu organiziranja ustanka. Prikupilo se nas nekoliko, koji smo imali oružje, u kući Cimesa Miladina i dogovorili se kako ćemo formirati odred, i tu smo ga formirali. Bilo nas je svega osam, pet s lovačkim i tri s vojničkim puškama.

5 Sjećanja Mihajla Zdjelara, rad autora.

Na tom sastanku smo izabrali i komandira, pokojnog Dušana Vergaša, koji je bio jedini član partije. Jedno kratko vrijeme ostali smo u kući pokojnog Miladina, gdje smo prikupili još ljude sa civilnim oružjem. Kasnije smo se preselili u Đaković potok u jednu šumarsku napuštenu kuću. U to vrijeme stigao nam je iz Crnog Potoka i Trkulja Stanko za komesara odreda.«[6]

Mihajlo nije naveo imena ljudi o kojima se radi, tako da je iz njegove izjave vidljivo da je pored njega bio Miladin Cimeša i Dušan Vergaš. Stana Cimeša, sestra Miladina Cimeše, koja je kuhala i hranila ljude što su tada bili u njenoj kući, kaže: »Tačno je, a to znate i vi kao i ja da je u našoj kući formiran odred naoružanih ljudi 1941. i da su stanovali i hranili se izvjesno vrijeme u našoj kući koja je tada bila na Cimeškom brdu ispod Petrove gore. Hranu sam im spremala ja, sestra Mila, koja sada živi u Zagrebu, i naša majka Ana. Mene čudi da ste vi zaboravili imena tih ljudi koje ste poznavali kao i ja. To su bili sve poznati naši ljudi i to: Milan Krnjeta, Mile Savić, Grujica Carević, Miloš Basara, Miladin Cimeša, moj brat, Mile Zđjelar, Dušan Vergaš i Marko Carević.«[7] Od navedenih ljudi dvojica su Mile Savić i Milan Krnjeta s područja Cetingrada, a svi drugi s područja Krstinje. Svjesno su se opredijelili za borbu i bili jedni od organizatora fronte uz Tonu Hrovata i Husku Miljkovića. Nakon razbijanja fronte povukli su se u Petrovu goru, odnosno u kuću Miladina Cimeše koja se nalazi na Cimeškom brdu nadohvat Petrove gore. S Cimeškog brda vidi se Svinica prema Celapovu mostu otkuda su najčešće dolazile ustaše. Partizanski odred Široka Rijeka je osnovan 3. augusta 1941. godine.

Dolazak Muslimana i Hrvata u NOP odred »Široka Rijeka«

NOP odred »Široka Rijeka« osnovali su Srbi s područja općine Krstinje i Cetingrada. Ubrzo u njegove redove dolaze Muslimani iz Velike Kladuše i okoline, a nešto kasnije i Hrvati iz graničnih područja. O dolasku prvih Muslimana u odred Mile Zdjelar piše:

»Po prelasku odreda u Đaković potok došla su nam i tri Muslimana iz Velike Kladuše, tako da smo preko njih prikupljali podatke o dolasku nekih domobrana i ustaša na dopust s oružjem, pa smo noću odlazili u Bosnu i to oružje otimali. Na taj način smo došli i do nekoliko bombi, pištolja i municije.«[8]

Iz navedene izjave ne može se sigurno utvrditi dan dolaska Muslimana u odred. Međutim, ono što se može neosporno tvrditi, to je da su to prvi Muslimani koji su došli. Iz navedene izjave vidi se da su došli onda kada je odred prešao u Đakovića potok i smjestio se u tamošnju »Lugarnicu«. Osnovano je pretpostaviti da se među tri spomenuta Muslimana nalazio Omer Duranović, predratni komunista iz Velike Kladuše. Omer je, prema vlastitoj izjavi, došao u partizane odnosno u NOP odred »Široka Rijeka« početkom novembra 1941. godine. Prema tome, može se smatrati da su prva tri Muslimana došla u Odred početkom novembra 1941. Druga dvojica, pored Omera

6 Sjećanje Mihajla Zdjelara, kod autora.

7 Sjećanje Stane Cimeša, kod autora.

8 Sjećanje kod autora.

Duranovića, mogli bi biti Zuhdija Zalić i Huao Pajazetović, također iz Velike Kladuše.

Broj Muslimana se u odredu postepeno povećavao, tako da je njihov broj porastao 1941. do jedne desetine, što je za ono vrijeme i prilike bio velik broj, a još veći politički značaj. U muslimanskoj desetini su bili: Omer Duranović, Kaća Saban, Huška Miljković, Ibrahim Mržljak, Huso Pajazetović, Husein--Huso Pajazetović, Ale Veljačić i Zuhdija Zalić. O Hrvatima, koji su prvi došli u NOP odred »Široka Rijeka«, na žalost, nema podataka.

Zna se da je pored Muslimana bilo i pet Hrvata u NOP odredu »Široka Rijeka«. Među njima su: Slavko Skukan, Tomo Strukelj, Josip Koštrun-Braco, Slavo Brine i Drago Bijelić.

Dolazak Muslimana, a kasnije i Hrvata u NOP odred »Široka Rijeka«, imao ie velik politički značaj. Bili su to poznati i ugledni ljudi koje je narod poznavao i kojii su svjesno i dobrovoljno odlučili stupiti u redove Narodnooslobodilačke vojske, da pređu na stranu srpskog naroda i da ga brane od ustaških krvnika.

Suprotstavljajući se ustaškoj vlasti, zajedno sa srpskim narodom, oni su u redovima muslimanskog naroda poljuljali ustašku ideologiju.

Partizanski odred »Široka Rijeka« imao je u svojim redovima mnogo više boraca Muslimana i Hrvata nego što je bilo u drugim krajevima Korduna. Oni su bili iskreno prihvaćeni kod srpskog naroda. Tako je preko porodica, prijatelja, znanaca i simpatizera NOB bila osigurana veza, preko kojih su dobivani podaci o stanju i kretanju neprijatelja.

Mostovi su bili srušeni, a mjesta preko kojih bi se moglo preći u Veliku Kladušu čuvale su ustaške straže. Prelaz preko rijeke Gline osiguravan je pomoću čamca, noću. Najpogodnije mjesto na Glini bilo je ispod mlina Petra Vučetića — Lastavice, a na stalnoj vezi sa strane slobodne partizanske teritorije bio je Miloš Eror i njegov sin Pero, zvani Lastavica. Oni su u toku 1941. godine pa sve do marta 1942. u svako doba noći prevozili partizane. Rukovodioci ustanka Veco Holjevac, Robert Domani, Huška Miljković, Omer Duranović i drugi prebacivani su čamcem na rijeci Glini. Bio je ovo smion i drzak potez ako se ima u vidu da su stalne ustaške straže bile udaljene 200 metara zračne linije, na mjestu Drmljevu, ispod kojega protječe rijeka Glina. Međutim, prelaz nije primijećen šest mjeseci niti je otkriven. Veza s Bosnom besprijekorno je funkcionirala sve do martovske ofenzive 1942.

Đuro Sremac je sudjelovao u održavanju veza s Muslimanima Velike Kladuše. Kuća Milivoja Sremca, u kojoj je tada živio i Đuro Sremac,[9] nalazila se na granici Bosne i Hrvatske. Kad su se Đuro i njegov stariji brat prijavili u partizanski odred »Široka Rijeka«, zadržali su brata, a Đuru,, iako je položio partizansku zakletvu, zadužili da pomaže održavanju veza preko rijeke Gline i da radi na terenu Velike Kladuše.[10]

Drugi punkt za vezu s Velikom Kladušom i okolinom bio je u Maljevcu, koji graniči s Bosnom kod Balčinova mosta (ispod tlkića brda). Sve konce ovog punkta imala je Stana Cvijanović. Talijani su uporno 1941. iz Velike Kladuše tražili pregovore s NOP odredom »Široka Rijeka«.

U Velikoj Kladuši glavna veza bio je Ibrahim Mržljak — Zelenko, muktar

9 autor ovog rada.

10 Vidi izjave Omera Duranovića i Matije Marjanovića, kod autora.

ili starješina u Velikoj Kladuši, čiji je sin bio partizan NOP odreda »Široka Rijeka« od 1941, što su znali mnogi tamošnji Muslimani.

U Cetingradu i okolini partizani su među Hrvatima imali svoje povjerljive ljude.

Gostionica Nine Cindrića u Cetingradu bila je važan izvor podataka za partizane. U nju su svakodnevno svraćale ustaše i u polupijanom ili pijanom stanju pričali i ono što kao vojnici ne bi smjeli. Navraćali su žandari i domobrani. Debate su se vodile ne samo o onome što je ovo krvoločno društvo učinilo nego i onome što će činiti. Govorilo se o pljački, sadističkom pokolju i uništenju srpskog naroda, tko je više ubio, popalio kuća i tko se koliko obogatio. Nine je, na prvi pogled, bio nezainteresiran. Slušao je i, ono što je bitno, registrirao. Sto je razgovor bio interesantniji, Nine je bio revnpsniji u posluživanju pićem da bi se vojnici zadržavali, ponapili i iznijeli što više podataka. Suradnici, kojima je Nine prenosio vijesti za partizane, bila su njegova braća Pajan i Ivan. Imali su vodenicu na potoku Ruševiea, nešto dalje od Cetingrada.

U mlin su pored širokog kruga ljudi dolazili i partizanski obavještajci, koji su primali vijesti i prenosili partizanskim komandama, koje su na osnovu tog planirali izvođenje akcija. (U Batnozi, npr. u kojoj su Talijani potučeni 9. 2. 1942., što je velika zasluga braće Cindrića.) Pored imena trojice Cindrića, koji su živjeli na neoslobođenom području, u dokumentima i izjavama učesnika spominju se: Miloš i Dragica Zegarac iz Ruševice, Dragan Đaković iz Delić-Poljane, Mićan Potkonjak i Joso Rončević, obojica iz Zrvnice. Bilo je i onih koji su radili za partizane, a da toga nisu bili svjesni, tako da je obavještajna mreža bila mnogo razvijenija nego što se danas može zabilježiti.[11]

Osnivanje 1. muslimanske čete

Prema izjavi Zuhdije Zalića, 1. muslimanska četa osnovana je 26.2.1942. u Velikoj Kladuši. Ivan Nikšić — Palajner, stolarski radnik, doveo je jedanaest mladića Muslimana i raportirao Veci Holjevcu da oni žele ići u partizane i boriti se u sastavu boraca Dušana Vergaša, čije je ime već postalo legenda.

Muslimanska četa formirana je tako da su se Muslimani, borci u jedinici Dušana Vergaša i dvanaest civila, na čelu s Palajnerom, postrojili ispred hotela Miloša Kangrge. U stroju su se našla 23 partizana i 12 civila, koji su tog momenta proglašeni partizanima.

U stroju su bili: Omer Duranović, Saban Miljković, Mehmed Rekić, Huso Pajazetović, Huso Pajazetović, Ale Pajazetović, Hasan Pajazetović, Edhem Pajazetović, Ibrahim Mržljak, Ale Veljačić, Mumin Keserović, Huseim Cerimović, Ibro Gračanin, Mehmed Gračanin, Mustafa Grahović, Ramo Korajić, Omer Korajić, Mujo Korajić, Hasica Korajić, Joso Kojdić, Ibrica Kojdić, Aziz Redžić, Ibra Alagić, Ibrahim Ičanović, Omer Didović, Mehmed Suvić, Meho Grahović, Seih Delabović, Zuhdija Zalić, Hasan Sabljaković, Sabanagić, Ramo Hazanović, Ivan Nikšić Polajner, Joso Maglić i Branko Badrić.[12]

11 Bilo je uputno i opravdano da se obavještajni rad (tada smo to zvali vezom) posebno Istraži i obradi u Velikoj Kladuši i Cetingradu i njihovoj bližoj okolini. Veze preko kojih su dobivani podaci za cijelo vrijeme rata bile su dosta brojne, važne i puno su pridonijele partizanskim uspjesima.

12 Prema sjećanju Zuhdije Zalića, kod autora.

U stroju se našla 32 Muslimana, 2 Hrvata — Ivica Nikšić — Polajner i Joso Maglić te jedan Srbin, Branko Badrić, jedini Srbin iz Velike Kladuše, kojeg ustaše nisu uspjele ubiti za vrijeme pokolja Srba od 2. do 3. 8. 1941. u Velikoj Kladuši. Bio je odsutan iz Velike Kladuše. Ustaše su ubili njegovu ženu i djecu.

Ceta je postojala svega 20 dana. Ona se raspala već 18. 3. 1942, na dan ustaške ofenzive na Veliku Kladušu, koju su partizani morali napustiti. Stari borci Vergaševe čete priključili su se svojoj matičnoj jedinici pod komandom Dušana Vargaša, jedan dio novajlija, na čelu s Polajnerom, ostao je u četi, a neki u Velikoj Kladuši, skidajući s kape crvenu zvijezdu petokraku, otišli su svojim kućama ili su se priključili ustašama.

Aktivnosti i uspjesi boraca NOP odreda »Široka Rijeka«

Podaci pokazuju da su borci NOP odreda »Široka Rijeka« bili veoma borbeni i da su njihove vojne operacije imale značajan politički utjecaj na sve tri općine našeg područja. Od osnivanja odreda borci su predstavljali disciplinirani vojnu jedinicu koja je živjela i ponašala se po vojno-borbenim pravilima, iako velik dio među njima, nije služio vojsku. Dušan Vergaš bio je autoritet, ne zato što je bio komunista, već zato što je bio hrabar i vješt borac.

Prvi borbeni uspjesi odreda bili su skromni; s obzirom na malo vojničkih pušaka i malo municije. Partizani su kombinirali razne vidove borbe protiv neprijatelja. Suprotstavljali su se neprijatelju da nesmetano i s manjim grupama upada u slobodni teritorij da ubija, pali i pljačka sela. Borci Odreda organizirali su zaštitu naroda za vrijeme jesenjeg spremanja žita i hrane za zimu. Štitili su ljude koji su prekopavali ceste na mjestima koja su pogodna za postavljanje partizanskih zasjeda.

Zasjede su bile uspješne. Nakon svake direktne akcije i sukoba s ustašama partizansko naoružanje je poraslo. Mile Zdjelar piše:

»Pošto smo ojačali i prikupili oružje, 14. 9. 1941. porušili smo mostove: Međvjedov, Vergašov, a Celapov smo nasuli sijenom i posuli benzinom, tako da je izgarao do same vode. Napominjem da su ovi mostovi na rijeci Glini svi bili drveni. Ovi mostovi nisu više ni podizani sve do oslobođenja.

16. 9. 1941. nas 7 partizana iz Đaković potoka pod zaštitom magle u svanuće istog dana napali smo ustašku patrolu, odnosno stražu na Celapovom mostu. Tu smo zarobili 3 karabina i 50 metaka, jedan ustaša je teško ranjen, reakcija nije uslijedila.

19. 8. 1941. opsjednuta je i napadnuta općina Krstinja, ali tom prilikom su pored 30 ustaša koliko ih je bilo u Krstinji još doveli pojačanje od 250 ustaša i posjeli selo Prisjeku kako bi spriječili snabdijevanje partizana iz spomenutih sela. Tom prilikom smo morali napustiti blokadu, jer nam se nije bilo moguće održati, jer nas je bilo svega 45 pod oružjem. Povukli smo se u Đaković potok tako da smo drugo veče rekvirirali svinje i stoku ustaškog tabornika Jurića Tominca, pa smo počeli spremati mast i žito za prehranu partizana. U cilju toga smo spremili zemunice u Petrovoj gori.«

Navedene akcije nemaju samo defenzivni već i ofenzivni karakter. Ofenzivni duh u Odredu i visoki borbeni moral boraca postojao je od prvog dana, tako da su borce odreda zbog njihove ofenzivnosti nazivali udarnicima Dušana Vergaša.

Ustašama je postalo jasno da je narod organiziran i spreman na borbu, da ima smjele borce i da postoji oštra granica između ustaške i partizanske teritorije. Talijani cijene da partizanski pokret iz dana u dan raste, da se širi i jača. Kako su ustaše nemoćne da silom okončaju s partizanima, a politički su kompromitirani, Talijani nude partizanima pregovore, prije svega radi svoje sigurnosti i radi osiguranja krajnjeg svog cilja i svojih ustaških saveznika. Preko Zelenka iz Velike Kladuše i Stane Cvijanović iz Maljevca poslali su poruku da žele pregovore s partizanima kojima komanduje Dušan Vergaš i koji štite sva granična sela općine Krstinja prema Velikoj Kladuši i velik dio sela koja graniče s područjem Cetingrada.

Partizanska komanda tek na drugi apel Talijana prihvatila je razgovore na slobodnoj partizanskoj teritoriji. Pregovori su održani početkom oktobra 1941. u Osnovnoj školi u selu Svinici, nedaleko od Velike Kladuše. Mile Zdjelar navodi da je tada u Velikoj Kladuši bilo oko 320 Talijana, 78 ustaša i oko 30 žandara. Ustaše nisu više smjele sa snagama kojima su raspolagale ići u koljačke i pljačkaške pohode na partizanski teritorij, posebno kad su poznati koljač Vitala Baljak i njegova družina otišli s ovog područja. Talijanski pokušaj razbijanja NOP-a u našem kraju nije uspio, a za relativno kratko vrijeme doživjeli su težak poraz u Batnozi (9. 2. 1942.).

U jesen 1941. organizirana je i izvedena uspješna akcija na okupiranaom teritoriju Velike Kladuše. Huso Pajazetović, Mile Zdjelar i Ilija Pajić prešli su u toku noći na ustaški teritorij i sklonili se u kuću Husina prijatelja, u kojoj su ostali sve dok, u toku dana, nije naišla žandamerijska patrola, koju su iznenada napali, likvidirali, pokupili oružje i isti dan sretno se prebacili u Đakovića potok u komandu Odreda.

Smjelost i vještina iznenadila je ustaše. U moralnom pogledu akcija je bila značajna, jer su ustaše postali nesigurni i u Velikoj Kladuši.

Krstinjska ustaška posada se 1941. povlači. Ustaška vlast izbačena je iz Krstinje i za cijelo vrijeme rata nije uspostavljena.

Borci Odreda učestvovali su u napadu na ustašku posadu u selu Glinici, u razoružanju žandamerijske stanice u Johovici i drugdje. Značajna je akcija odreda na komunikaciji Krstinja — Kuplensko. Prekopana je cesta na nekoliko mjesta i nije uspostavljena za saobraćaj sve do proljeća 1942. Na navedenoj relaciji porušeni su mostovi, pokidane telefonske i telegrafske veze.

U decembru 1941. izvedena je akcija u selu Sumetcu i selu Polju kod Male Kladuše. Od ljudi koji su radili za partizane Huška Miljković je obaviješten iz Velike Kladuše da će ustaše, iz Cazina, u pratnji petnaestak domobrana dovesti u Veliku Kladušu oko 70 pušaka radi naoružanja seoske milicije i divljih ustaša u selima oko Velike Kladuše. Radilo se o pouzdanim podacima, pa je komanda čete »Široka Rijeka« odlučila da, po prvi put, cijelom četom pređe na okupirani teritorij i postavi zasjedu na cesti Mala Kladuša — Velika Kladuša. Bila je to smiona odluka, kojom se oružana borba prenosila na neoslobođeni teritorij. Trebalo je s četom po hladnom vremenu, snijegu i u najstrožoj tajnosti preći s Korduna na teritorij Cazinske krajine i pet kilometara od jakog ustaško-talijanskog garnizona u Velikoj Kladuši postaviti zasjedu. To je teritorija koja je naseljena muslimanskim stanovništvom, pa je tajno putovanje bilo opasno. Trebalo je na putu od petnaestak kilometara preći ne samo te kilometre nego još toliko obilazeći Veliku Kladušu, svaku muslimansku kuću, zaselak i selo.

Prije polaska na zadatak, postrojenim borcima čete govorili su o značaju

akcije i težini zadatka Dušan Vergaš, komandir čete i Huška Miljković. Gajo Madžar, jedan od učesnika zapisao je:

»Pala je komanda za pokret. Krećemo kroz sela Svinicu i Gejkovač, prelazimo rijeku Glinu i već smo u Bosni. Nizak snijeg prekrio je zemlju Svuda se vidi bjelina, pa smo se i mi morali bijelim plahtama ogrnuti... Preko sedamdeset boraca u koloni po jedan krećemo se isključivo preko naseljenog zemljišta. Biramo šumarke, gajeve, udoline i druge terene kako bi izbjegli pogledima prolaznika i mještana. Huška s trojicom Muslimana boraca je na čelu kolone, jer oni bolje poznaju zemljište i lakše se orijentiraju na ovom terenu. Na začelju kolone također su trojica boraca Muslimana koji su zaduženi za red i uredno kretanje začelja kolone. Krećemo se polako, bez govora, pušenja i zastajkivanja. U toj nečujnoj koloni svaki borac razmišlja i sanjari. Neki su se bacili mislima prema porodici, neki o predstojećoj akciji. U takvim razmišljanjima i tišini lakše savladamo težak put. Prolazimo između Velike Kladuše koja je puna neprijateljskih vojnika i sela Podzvidza. Veliku Kladušu obilazimo u velikom luku kako bi osigurali potpunu tajnost.

Došla je ponoć a mi smo prevalili negdje oko pola puta. Zima je vrlo jaka. Snijeg škripi pod nogama. Vedra noć i hladnoća štipa za nos i uši, a ruke trljamo češće da nam ne promrznu. Marširamo uglavnom po ispresijecanom zemljištu tako da se stalno penjemo i spuštamo. Negdje ujutro oko 6 sati stižemo na cilj. Zauzimamo položaje pored puta. Teren je jako pogodan za zasjedu. Pored puta ima prirodnih prepreka, žbunja i drveća koje nas skriva od pogleda. Pored puta pro tiče rječica Kladušnica koja cijelo vrijeme žubori i remeti noćnu tišinu. Komandir čete i Huška obilaze položaje, daju posljednja uputstva komandirima vodova i pojedinim borcima kako da se bolje maskiraju i bolje osmatraju. Uskoro su položaji zauzeti, a potom je ljudstvo rezervnog odreda »Široka Rijeka« u velikoj tišini prekinulo telefonske veze između Velike Kladuše i Cazina. Sada je na položaju grobna tišina, jedino se u okolnim selima čuju laveži pasa, rika stoke i pjevci pjevanjem nagovještavaju novi dan. Morali smo mirovati, a to je smrt za i onako promrzlo ljudstvo čete. Da bi koliko toliko istrajali i odoljeli hladnoći cupkamo u snijegu u čučećem ili stojećem stavu. Bilo nam je udobnije na maršu, bar nam nisu noge zeble, a sada od kako mirujemo na jednom mjestu noge su se naprosto ukočile.

Negdje oko 8 sati ujutro prolaze iz Velike Kladuše za Pećigrad jedne seljačke saonice. Za to vrijeme svi smo polegli u snijeg i dobro se maskirali da nas seljaci iz saonica ne primijete. Sto se više približavalo podne na cesti je bilo sve više saonica. Na njih skoro ne obraćamo pažnju. Oči su nam uprte u pravcu Pećigrada od kuda bi trebale naići vojničke saonice s puškama i municijom. Najbliži drug s moje strane šapće kako je pored svih poteškoća, gladi, nespavanja, umora i zime ipak radostan što se nalazi u ovom kraju. »Sada smo jaki«, kaže mi on. »Moramo plamen ustanka iz Korduna prenositi na neoslobođene krajeve, a time ćemo brže istjerati okupatora i osloboditi našu napaćenu zemlju«. Milo je i meni što smo se upravo mi Vergaševi udarnici, po prvi put pojavili u ovim krajevima, da našoj muslimanskoj braći pomognemo u razobličavanju ustaških gadova i okupatorske ideologije. Oko 10 sati ujutro javljaju s osmatračnice da od Velike Kladuše stižu vojne saonice sa četiri neprijateljska vojnika i civilnim vozarom. Komandir čete je pred dilemom, da li napasti ove neprijateljske vojnike ili čekati veći zalogaj koji treba naići od Pećigrada. Međutim, odluka pada, napasti neprijatelja u

saonicama, jer se može desiti da četa bude otkrivena i od zasjede neće biti ništa. Uskoro poslije toga saonice upadaju u zasjedu i nakon prvih hitaca ranjen je vozač i tri žandara, a jedan žandar je skočio u nabujalu Kladušnicu i potonuo. Ranjenom kočijašu i žandarima četni bolničar zvani doktor Milić Mlađan pružio je pomoć, a za to vrijeme pokupljeno je naoružanje. Zaplijenjene su četiri puške, tri pištolja, municija i neka druga vojnička oprema. Od ranjenika smo saznali da je još ranije prisustvo Vergašove čete u zasjedi otkriveno, pa su žandari, računajući da će ih zasjeda propustiti, pošli u susret koloni saonica koja je već prošla Pećigrad prema Kladuši, s naoružanjem i municijom za Veliku Kladušu.

Akcija je trajala kratko i nakon toga četa se savija u kolonu, istim pravcem vraća se u logor na Kordun. Po dolasku u selo Podzvizd ljudstvo čete imalo je kratak odmor. Huška koristi tu priliku, skuplja mještane sela i dovodi ih đa vide i razgovaraju s partizanima. Usput im objašnjava tko su partizani i ciljeve za koje se oni bore. Primijećeno je da na cijelom putu povratka čete na Kordun muslimanski narod s velikom radoznalošću posmatra borce Narodne vojske.«[13]

Pri povratku čete Huška je doznao da se u jednom selu nalaze dva domobrana na godišnjem odmoru. Upućena je patrola, razoružala domobrane i četa je dobila još dva karabina s oko 200 metaka i dvije ručne bombe.

Jednog dana Nina Cindrić u svojoj gostionici, u Cetingradu saznao je od pijanih ustaša da će ići 8. 2. 1942. iz Velike Kladuše i Cetingrada za Slunj, za ustaške garnizone, da bi dovezli hranu. Preko veze, obavijest je već 7. februara primio Dušan Vergaš i odlučio da se postavi zasjeda u Batnozi, 1000 metara od Cetingrada. Na čelu s komandirom Dušanom i komesarom Stankom Trkuljom 50 boraca je pored ceste zauzelo dvije seljačke kuće, Ninka Pavkovića i Lakice Martinovića. Marš i naporan put po velikom snijegu nije bio uzaludan. Talijani su naletjeli u klopku, u kojoj su potučeni do nogu. Osam Talijana je poginulo, među njima i dva oficira, 10 ranjeno, a 50 zarobljeno. Zaplijenjena su četiri puškomitraljeza, preko 50 pušaka, 6 pištolja, 104 ručne bombe, velika količina municije, 18 vučnih konja, oko 100 vojničkih odijela, cipela i veća količina hrane.

Akcija je imala velik politički značaj. Partizani su doveli zarobljene Talijane i rasporedili po seljačkim kućama na hranu i stan. Radosti nije bilo kraja u narodu kada je doživio da su partizani zarobili Talijane, koji su se tako oholo ponašali u našim krajevima. Narodna radost i zahvalnost borcima opjevana je u pjesmi o Dušanu Vergašu, čiji je autor Miladin Bižić, pjesnik-izbjeglica, iz Prkosa:

Čujte braćo i vi mile seke,
O junac'ma iz Široke Rijeke
Kud se bore čete partizana
Od ustanka, od prvije, dana

Kad je, pokolj na Mehinom stanju
Duboku im ostavio ranu,

13 Sjećanje kod autora.

Podiglo se veliko i malo
Pa ustaše bjesne obuzdalo,
Jer kako su bili pobješnjeli,
Ko bi znao dje bi s' ustavili.
Sad tu straže partizanske stoje
I junaka do stotinu broje.
Dušan Vergaš, komandir je čete,
On fašiste sa Korduna mete.

Skoči junak, viknu, svud se čuje,
Od glasa mu gora odjekuje:
Juriš, braćo! - i zasjeda s'diže,
K'o oluja brzo na drum stiže
Puške prašte, svuda vika prijeti:
Nek se preda kom je žao mreti!
Talijana tu podosta pade,
A još više živih se predade,
»Oj, Dušane, partizanska diko!
Oj, Dušane, Toplica Milane,
Vi liječite naše teške rane!
Na megdanu svuda sretni bili,
Od fašista zemlju očistili!

Talijani su napustili Veliku Kladušu 13 dana nakon akcije izvedene u Batnozi.

Narod je i Talijanima spjevao pjesmu za odlazak iz Velike Kladuše koja se pripisuje narodnom pjesniku Pruginiću:

»Talijani kao mačke predu,
slute da je Kladuša na redu,
Pa u noći, za najvišeg mira,
pobjegoše glavom bez obzira.
Tada braćo tko tu nije bio,
Nije prave sreće osjetio.
Za nas dosad najsretniji dani,
u Kladušu ušli partizani.
Narod ih je bratski dočekao,
prijateljstvo staro obnovio.
Svuda Huška i Zuhdija lete,
da stvaraju Muslimanske čete.
Da zajedno fašiste gonimo,
i ko braća u slozi živimo.
I što ću vam dalje govoriti
Bolju pjesmu ne mogu stvoriti.
Nit riječima može se izreći
Koliko vrijedi radost u nesreći.«

Među veće akcije spada i ona 19. aprila 1942. u Gejkovcu. Dušan Vergaš je postavio zasjedu ustašama usred bijela dana, nadohvat oka i oružja ustaških

bojni koji su držali stalne položaje preko rijeke Gline. Sačekao je kamion pun ustaša i u osobnom automobilu ustaški prijeki sud koji je dolazio od Topuskog za Veliku Kladušu. Poginulo je 13 ustaša, a 11 je ranjeno, a među njima i poručnik Ivan Bulić. U ovoj borbi poginuo je partizan Jandre Milić, sin popa Milica, kome je narod mjesto pogibije trajno označio dizanjem spomenika.

Dušan Vergaš i njegovi borci dobili su vrlo težak zadatak — da 14. maja 1942. godine sudjeluju u proboju ustaškog obruča na Petrovoj gori, zajedno s borcima iz Peme i okoline, koji je probijen na dva mjesta. Bio je ovo do tada najteži zadatak što su ga Dušanovi borci, na čelu s njime, slavno izvršili. Udarili su na ustaške zasjede prsa u prsa i slomili ustaški obruč. Na mjestu proboja ustaškog obruča pali su slijedeći drugovi: Milan Marković Lika, politički komesar čete, Miloš Basara, Dragan Dragojević, Miloš Culibrk, Milivoj Mladen, Edhem Pajazetović-Cule, Dmitar Popović, Ilija Popović, Mile Popović, Đuro Radusinović, Miloš Španović i Ale Veljačić.

Nakon proboja ustaškog obruča na Petrovoj gori, borci Dušana Vergaša otišli su prema Slunju. Juna 1942. došla je tužna vijest da je poginuo Dušan Vergaš. Pao je narodni heroj, čija je slava nezaboravna.

Kroz NOP odred »Široka Rijeka« i Vergaševu četu prošlo je preko 150 boraca, od kojih je zapisano 136. Od 136 boraca, bilo je 10 Muslimana, 8 Hrvata, jedan Poljak i 118 Srba. Od 136 boraca poginulo je 43, među njima i jedna partizanka. Preživjelih 87 boraca dobilo je »Partizansku spomenicu« 1941. Vergaševa četa dala je tri narodna heroja: Dušana Vergaša, Ibrahima Mržljaka i Milana Markovića-Liku. Tri narodna heroja simboliziraju i predstavljaju bratstvo i jedinstvo srpskog, hrvatskog i muslimanskog naroda naše ponosne tromeđe ili trokuta koji zatvaraju općine Krstinja, Velika Kladuša i Cetingrad. Vergašev odred, odnosno Vergaševa četa je mjesto gdje se oružjem u ruci kovalo bratstvo i jedinstvo Srba, Hrvata i Muslimana u zajedničkoj krvi.

Opširno izneseni podaci o borbenim akcijama NOP odreda »Široka Rijeka«, jedinom partizanskom odredu Korduna u kojem su se zajedno borili Srbi i podosta Muslimana i Hrvata, ilustruju koliko je bio značajan politički utjecaj tog odreda na području općina Krstine, Cetingrada i Velike Kladuše i koliko su se tamošnji partizani i aktivisti NOP-a zalagali na stvaranju bratstva i jedinstva Srba, Hrvata i Muslimana te regije. Stoga smatramo potrebnim da se osvrnemo na neke navode iz nekih poslijeratnih knjiga o NOB, u kojima se spominje pojava četništva među srpskim partizanima i stanovništvom tog kraja. U prvim danima ustanka u našem kraju rukovodeću ulogu imali su komunisti Tone Horvat, Hrvat, Mile Dejanović, Srbin, i Huška Miljković, Musliman. Njih trojica su zajednički držali zborove i sastanke po selima i pozivali na otpor i oružanu borbu tako da je svima bilo jasno da su oni, poznati komunisti, organizatori masovnog ustanka srpskog naroda.

Nakon propasti ustaničkog »fronta« Hrovat i Dejanović su ubijeni (na različitim mjestima Petrove gore), a Miljković je uspio pobjeći.

Zna se za neposredne ubojice, ali se postavlja pitanje da li *iza* toga stoje organizirane snage četništva.

Danas je moguće realnije sagledati minule događaje i dovesti ih u međusobnu vezu kako bi se iz čitavog spleta tadašnjih odnosa izvukli logični zaključci i donio sud o tezi da se u našem kraju pojavilo četništvo, što ima veliko historijsko i političko značenje ne samo za teritorij tromeđe na kojoj i oko koje žive Srbi, Hrvati i Muslimani već i za širi dio Korduna, na koji se

pomenuta teza objektivno proteže i generalise. Da bismo na postavljeno pitanje mogli odgovoriti, moramo sistematizirati i ponoviti neke poznate i dodati nepoznate ili manje poznate događaje, koji nam mogu poslužiti za donošenje zaključaka.

Tone Hrovat i Mile Dejanović rođeni su i odrasli u našem kraju. Nisu bili nepoznati u narodu, kako to tvrdi Rade Bulat.[14] Tone je bio poznatiji u Velikoj Kladuši, gdje je i rođen i gdje je živio, a manje u srpskim krajevima u koje je došao 1941. godine po zadatku KPJ da diže ustanak. Hrovatova kuća bila je poznata narodu na području Velike Kladuše i u srpskim mjestima oko toga mjesta i u općini Krstinja ne samo zbog toga što su Hrovati ugledna porodica, već i zbog toga što su vodili poštu u Velikoj Kladuši, a kako je Kladuša veliko sajmeno mjesto, to se svakog tjedna utorkom, kad je sajmeni dan. slijevao velik broj ljudi od Kladuše, Cetingrada, općine Krstinje, pa čak iz Vojnića, u Veliku Kladušu. Poštanska kuća Hrovata bila je poznata, veoma širokom krugu hrvatskog, muslimanskog i srpskog naroda.

Mile Dejanović, rođen je u Klokoću. Bio je poznat znatno većem broju ljudi, ne samo zbog toga što je bio čovjek veoma ugodan u ophođenju već zbog toga što je bio ugledni trgovac u Velikoj Kladuši. Njega nije poznavala samo njegova generacija. Znala ga je i sva omladina. Doći u Kladušu svakim, a pogotovo sajmenim danom, a ne navratiti u dućan Mili da se nešto kupi ili vidi, nije bilo pravilo, nego izuzetak.

Da su oni bili tada i prije toga komunisti, to narod nije znao zbog toga što je KPJ bila ilegalna i njeni članovi se nisu legitimirali u javnom životu mada su se često puta mogli prepoznati po svome gledanju na politička i socijalna pitanja. Miloš Sremac, koji je bio vršnjak i poznanik Mile Dejanovića, jednom je rekao: »Mile mora da je komunista, ili je njihov kandidat ili simpatizer«. Miloš je to zaključio na osnovu razgovora s Milom kakve se političke promjene mogu očekivati i kako se treba ponašati, misleći na to da Jugoslavija može biti napadnuta i uvučena u II svjetski rat.

Tone Hrovat prvi put se politički predstavio srpskom narodu u Širokoj Rijeci 31. jula 1941. kada je brojnom narodu kod pravoslavne crkve, na brdu Crkvištu, održao govor o nužnosti borbe protiv ustaškog krvoprolića. Zboru je prisustvovao i Huška Miljković, koji je prvi upotrebio parolu »bratstvo i jedinstvo naroda«, misleći na Hrvate, Muslimane i Srbe. Narod je aplauzima izrazio svoju suglasnost sa svim onim što je rečeno. Huška je, kažu, dobio nešto veći aplauz nego Tone, ne zbog sadržaja govora, nego zbog toga što je više naroda poznavalo Husku, koji je sajmenim, a i radnim danima, više šetao po Velikoj Kladuši noseći vodu za pečenje kave u kafićima. Tone je mlađi cd Huske i bio je zauzet školovanjem, a kasnije studiranjem.

Nakon zbora Tone i Huška su zadržali neke odvažne ljude, jer više nije bilo vremena za odgađanje ako se ima u vidu da je noću 29. na 30. jula 1941. pet ustaša i dva žandara napalo kuću uglednog Srbina Milića Radusinovića u selu Maljevcu, koji se nije dao iznenaditi, već je cijela obitelj pružala otpor. U tome prvom obračunu u ovome kraju poginula je Miholjka, Milićeva supruga, a sinovac Jovo ranio žandara Šimu Zrilića. Ustaše se sutradan povratiše na čelu sa Ljesarom i ubiše Milićeva sina Bogdana i sinovku Sofiju. Tridesetog jula je iz Karlovca stiglo pojačanje posadi u Krstinji nakon neuspjelog

11 Svjedočanstva iz Petrove gore, str. 277.

pokušaja razoružanja ove posade u noći 27. na 28. jula 1941. Ustaški koljači, na čelu s emigrantom Vitalom Baljkom, u sedam kamiona i dva osobna automobila prebacili su se iz Slunja za Cetingrad, bliže Krstinji, a već 30. jula izvršili pokolj u selima Donjoj Brusovači, Jagrovcu, Ruševici, Zrvnici, Radunici, Delać-Poljani, Pašin-Potoku, Buvači, Maljevcu i u niz drugih srpskih sela. U ovom nenadanom naletu uhvaćeno je mnogo ljudi koji su na mjestu ubijeni, a drugi su odvedeni na Mehino stanje i tamo zaklani ili su maljevima ubijeni.

Odabiranje odvažnih ljudi nakon mitinga povjereno je Dušanu Vergašu. Taj spisak odnosio se na 20 ljudi koji su poimence prozvani i pozvani na sastanak u Tomašićev gaj, ispod Crkvišta. Tone, Huška i Dušan saopćili su prisutnima da je od toga momenta osnovan ustanički bataljon, čiji je zadatak da ostane na svome položaju i da brani Vergašicu, odnosno Vergašev most, preko koga vodi cesta iz Široke Rijeke za Veliku Kladušu. Dušan Vergaš je imenovao rukovodeći kadar bataljona, među kojima su komandiri četa Miladin Cimeša, Mile Savić i Milan Krnjeta, za komandanta je imenovan Dušan Vergaš, a za njegova zamjenika Miloš Dejanović iz Široke Rijeke. Operativno rukovodstvo je sastavljeno isključivo od domaćih ljudi iz našeg kraja. Ustanički bataljon toga momenta je imao oko 300 ljudi spremnih za borbu.

Druga kritična točka je bio Celapov most, preko koga mogu ustaše doći iz Velike Kladuše u Svinicu i ugroziti istočni dio obrambene fronte, tako da je valjalo zaposjesti i Sremsko brdo i braniti prelaz preko Celapova mosta. Time je osnovan i zaposjednut front od Celapova do Madžareva mosta dug oko 10 km. Na Sremskom brdu bilo je oko 50 ljudi i dječaka, s jednim karabinom i 10 civilnih pušaka, a ostali su imali rogulje, bodeže i sjekire. Koliko se sjećamo, fronta je na Sremskom brdu zaposjednuta dan kasnije, noću između 1. i 2. augusta 1941. Svi smo znali da su Tone, Huška i Dušan u Širokoj Rijeci i da komanduju frontom i da je tamo naoružanje bolje, jer su imali pet karabina i 30 civilnih pušaka. O prvom sukobu ustanika na Vergašici u zapadnom dijelu »južne fronte« s ustaškim bojnama Matija Marjanović kaže:

»Oko 13 sati 1. augusta iz Velike Kladuše stigao je kamion ustaša koji su se zaustavili na rijeci Glini kod Vergašova mosta. Po izlasku iz kamiona ustaše su zauzele položaje na brežuljku iznad mosta i potom otvorili puščanu i puškomitraljesku vatru po našim položajima. Na ustašku vatru ustanici su sa obližnjih položaja gađali ustaše. Nakon kratke paljbe poginuo je jedan ustaša, a drugi je ranjen. Pogibija uštaše iznenadila je ostale, pa su se povukle s položaja, posjedali u kamion i vratili u Veliku Kladušu.

U vrijeme ustaškog povlačenja s položaja borac-ustanik Stevo Bjelivuk, zvani Lele, s dvojicom boraca preplivao je Glinu, mada su ih ustaše obasipale puščanom vatrom. Ne obazirući se na ustaške pucnje, Lele je prvi dospio do mrtvog ustaše, skinuo s njega karabin, opasač s municijom i preplivao natrag na naše položaje. Bio je to prvi uspjeh ustanika. Kada su se ustaše povukle i kada je novi karabin donijet na naše položaje radosti nije bilo kraja. U ovom sukobu poginuo je Pepa Bjelivuk, koji je sa sjekirom u ruci jurišao na ustaške položaje. Bila je to prva žrtva ustaničkog bataljona na »južnoj fronti[15] Petrove gore«.

15 »Južna fronta« dobila je naziv jer se nalazila na južnim obroncima Petrove gore. Postojala je i »istočna fronta«, koja se nalazila na istočnim obroncima Petrove gore, a sačinjavali su je ljudi iz sela Perne, Maličke, Pecke i Crnog Potoka.

Izjava Matije Marjanovića[16] **o borbi s ustašama identična je onome** što **je** autor vidio ovog **teksta** sa **Sremskog brda za vrijeme borbe u Vergašici.**

Ustaška komanda se neposrednom akcijom, koja je vjerojatno imala izvi-đački zadatak nakon iznenadnog napada i pokolj od 30. jula 1941. na Donju Brusovaču i druga sela, uvjerila da se narod organizirao za borbu i da se na slobodni teritorij, koji drže ustanici, može doći samo borbom i nadmoćnijim snagama. Vital Baljak prikuplja i organizira ustaške satnije sa zadatkom da razbiju narodni otpor na cijelom frontu od Celapova do Madžareva mosta. U sklopu ove ustaške zamisli je i napad na »istočnu frontu«, koja se nalazila u Perni, Maličkoj, Peckoj i Crnom Potoku. Baljak je dolaskom iz Slunja smje-stio svoj ustaški štab u Velikoj Kladuši. Razradio je plan napada na ustanički bataljon. Uoči napada na »južnu frontu« Baljak je dobio pojačanje iz Slunja u jačini dviju ustaških satnija i dva aviona tipa »POTEZ«. Točno u 11 sati 2. augusta 1941. borba je počela na frontu od Celapova do Madžareva mosta.[17]

Ustaške satnije prije nastupa na Celapov most otvorile su na most vatru bojeći se zasjede na dijelu prelaska na slobodnu partizansku teritoriju, što ustanike nije iznenadilo. Ustanici su na takav nastup spremni i čekaju ustaše da dođu na bliže odstojanje koje se može tući civilnim puškama. Drugu va-trenu pripremu ustaše su otvorile kad su se popeli na brdo Hajđinovec, koje se nalazi između Celapova mosta i Sremskog brda, tako da su meci padali po ustamičkim položajima i preko njih jer je toga momenta bilo rastojanje iz-među ustanika i ustaša najviše do 200 metara. Primicao se čas za vatreni i fizički obračun svim raspoloživim sredstvima. U tako napetoj situaciji dolazi do iznenađenja koja nije nitko očekivao. Naletio je ustaški avion tipa »PO-TEZ« iznad ustaničkih položaja na Sremskom brdu. On je tako nisko naletio iznad nas da smo imali osjećaj da će nas dići s položaja. Ustanici su dovedeni u tešku situaciju. Pala je komanda za povlačenje u Petrovu goru. Sretna je bila okolnost što je kritički dio odstupnog puta bio pokriven šumicom zva-nom Bukvik, na koju su se nadovezali veliki kompleksi bujnih kukuruza nadomak Petrove gore. Ustaše su sa Sremskog brda otvorile vatru na odstup-ni pravac ustanika, ali ih nisu mogli neposredno **gađati zbog** šumice i kuku-ruza i veoma širokog prostora kojim su se ustanici provlačili. Zborno mjesto nije bilo dogovorno u Petrovoj gori, pa su se ustanici zadržavali u **njoj** po grupicama na raznim mjestima odabirajući gdje će noćiti, jer **iz** šume povra-tka nije bilo. Slično se desilo i na Vergaševu mostu. I ovdje su položaj usta-nici morali napustiti i povući se u Petrovu goru. Ta noć između 2. na 3. augu-sta 1941. u Petrovoj gori bila je toliko teška da se ne može opisati. Narod je ostao zapanjen ustaškom snagom i naletom **uz pomoć** avijaoije, **i to** na ona mjesta gdje je koncentrirana odbrana. Ustaše **kao** da **su** znale što **se** dešava na našoj strani, za razliku od partizana koji **o** njima nisu puno znali, a po-sebno se nije moglo pretpostaviti da će napasti **avijacija.** Svima je **izgledalo** kao da je sa životom gotovo. U šumi su djeca, žene, oko **Petrove** gore se puca na sve strane. Narod jauče i bespomoćan je. Autor ovoga teksta našao se s narodom usred Petrove gore, u Bublenu, na livadici pored potoka. S druge **strane,** od Peme, gdje je bila »istočna fronta«, narod **je pobjegao i** tamo se čuje puščana i mitraljeska vatra. Puca se oko cijele **Petrove** gore, tako **da** se

16 Matija Marjanović, sjećanje kod autora.

17 Autor se sjeća detalja koji su se desili na Sremskom brdu.

narod osjeća kao u uzavrelu loncu, računajući da je sutrašnji dan posljednji ako ustaše krenu u Petrovu goru. Narod je zabrinut kako su ustaše bile tako pripremljene i kako je naš otpor bio neefikasan, tako da je sve skupa ličilo kao da smo se podmetali pod ustaške bajonete. Nije se spavalo, a neprospavana noć je najduža, pogotovo ako se računa da je posljednja. Ugledniji ljudi su se izdvojili od naroda i komentarisali što se to sve dogodilo. Mi dječaci smo slušali što naši očevi govore o tužnome danu koji je iza nas i što će biti sutra kada nestane noći. Prisustvujemo grupici ljudi, u kojoj sjede Milivoj Balčin, Milan, Miloš i Milivoj Sremac te Milan Popović, koji je bio nadohvat ustaške ruke. Kad je odstupao, iako je imao pušku, nije dospio pucati. Tu je još 10 poznatih i uglednih ljudi. Problem je sveden na pitanje da li je ovo ispalo slučajno ili smo izdani. Nakon dugih nagađanja uzeo je riječ Miloš Sremac, koji je do tada šutio, i rekao: »Ljudi, što je vama, vi ste slijepi kod očiju. Kako vi ne vidite da je to izdaja. Mi smo jučer na položaju izdani i ta je izdaja organizirana iz naših redova, s naše strane. Tone Hrovat je Hrvat, a Huška Turčin, a narod kaže: »Vrana vrani oči ne vadi«. Vi diskutujte i dalje, a Milošu je sve jasno«. Svi su se zagledali jedan u drugoga, i kao da se nisu mogli sjetiti Tone i Huske. Polušutke su prihvatili, da je izdaja mogla samo doći od Tone i Huske. U polunijemoj tišini Milivoj Balčin, čiji je sin Dragić toga dana poginuo, je upitao: »A gdje su oni sada, jesu li s nama ili :>u s ustašama?« — na što je odgovor uslijedio da su sa štabom bili u Širokoj Rijeci, i ako su se povukli s narodom, da su negdje oko Đaković-potoka i Raskrsnica, a ne na našoj strani, odnosno na području Bublena. Kasnije smo doznali da su se te noći slični razgovori vodili i u drugim grupicama u Petrovoj gori. Sutradan naveče prenesena je vijest da je u toku noći ili potkraj dana ubijen Tone Hrovat, u šumi blizu Crne Lokve, Mile Dejanović, učitelj iz Svinice na Raskrsnicama i ruski emigrant, Petar Kardaković na Magarčevcu. Ujedno se doznalo da je Huška pobjegao iz Petrove gore, ali se nije znalo da li zbog straha od ustanika ili kao izdajnik, mada je za kratko vrijeme postalo jasno da je Huška pobejgao praktički sa strelišta na kome je trebalo da bude ubijen s Tonom Hrovatom.

Pogibija ovih ljudi, u veoma paničnoj i politički nejasnoj situaciji, znatno je pogoršala stanje i raspoloženje naroda. Narod se pitao zašto su ubijeni Tone Hrovat, a posebno Mile Dejanović, Srbin, učitelj iz Svinice i ruski emigrant Petar Kardaković, i tko je to učinio.

Mjesto i vrijeme ubistava ovih ljudi dosta je indikativno. Sva trojica su ubijena noću između 2. i 3. augusta 1941, ali na različitim mjestima. Način pogubljenja ovih ljudi bio je ili dobro organiziran ili krajnje slučajan. Motivi ubistva mogu biti dvojaki — iz sumnje na izdaju ili kao osuda onih koji su poveli borbu i doveli narod, prema procjeni pojedinih ljudi, u teško iskušenje. Očito se ne radi o nacionalnoj polarizaciji i obračunu, jer je ubijeni Tone Hrovat Hrvat, Mile Dejanović Srbin, a Petar Kardaković Rus.

Osoba koja je ubila Milu Dejanovića nije nepoznata, mada ona službeno i zvanično, koliko je poznato, nije imenovana. U ustaničkim redovima se od prvog dana pričalo, a tako se i poslije rata govori, da je Cedo Đaković[8] **ubio** Milu Dejanovića. Cedo je tad bio mlad i u politiku neupućen. On je mogao biti samo nagovoren i zloupotrijebljen u ovome ubistvu. Izjava Canice Opa-

18 Postoji video-snimka pokojnog Cede Đakovića koji kaže da je pucao u Milu Dejanovića po nalogu kuma Pepine Vergaša.

čića glasi: »Četvorica su bili krivi za ubistvo Tone i Mile, .ali je jedan bio premlad da bi bio svjestan svojih postupaka, pa je vođen od one trojice. Njemu je oprošteno i poslije je bio odličan borac.«[19] Ni ovaj dio izjave Canice, koji je po svemu sudeći dosta decidiran, ne daje odgovor tko je ubio Milu, jer iz same krivnje četvorice ne može se zaključiti pod kojim okolnostima je ubijen i tko je njegov ubica i zbog čega je ubijen. Slično je nešto i s Huskinim slučajem. Tone i Huška zajedno su uhvaćeni od istih ljudi i na istom mjestu. Tonu su ubili, a Huška je pobjegao upravo kad su u Tonu pucali.

Ubistvo Tone Hrovata i Miloša Dejanovića pokušalo se u nekim poslijeratnim edicijama, kao što smo već spomenuli, prikazati kao pojavu četništva u tom dijelu Korduna. Veco Holjevac piše:

»U vezi s događajem u sjećanju mi je ostao posjet odredu »Široka Rijeka«, koji je djelovao na području Široke Rijeke, Velike Kladuše i Cetingrada. Bio je to najosjetljiviji teren našeg okružnog komiteta, jer su tu živjela dva pomiješana naroda Hrvati i Srbi i tri vjere: katolička, pravoslavna i muslimanska. Osim toga, u samom početku ustanka upravo su tu ubijeni Hrovat i Dejanović ... Mjesec ili dva kasnije kriva obavještenja — i to vjerojatno namjerno iskrivljena — o ustašama u selu Glinici, potječu također s ovog područja, a najnoviji podaci, govorili su o neaktivnosti odreda »Široka Rijeka« i političkim poteškoćama što su se pojavile u njemu. Ove su poteškoće bile to očajnije što je u samom odredu bio jedan vod Muslimana ...

Na putu za Široku Rijeku pratio me Vojo Martinović. Stigavši u odred, shvatio sam svu težinu položaja. Odred je bio šarolik, a njegov sastav bez volje za borbu. Među borcima je vladalo prilično veliko međusobno nepovjerenje. Pripadnici muslimanskog voda strahovali su od »noćnog iznenađenja u logoru.«

U razgovoru s Huskom razgovarao sam otvoreno ... Otvoreno mi je iznio da u četi — odredu »Široka Rijeka« ima četnika i da je to smetnja bržem razvitku pokreta među Muslimanima. Smatrao je da su premalo aktivni, da ne vrše nikakve borbene zadatke. Partizani Srbi boje se da će im sela biti popaljena i zbog toga ne idu u akcije u blizini svojih sela.

Slušao sam njegove primjedbe i odlučio odmah razgovarati s komandirom odreda, Dušanom Vergašom. Dušan je bio snažan čovjek, hrabar i vješt borac. Ali mu neke političke stvari nisu bile jasne, pa je zbog toga stalno postavljao pitanja i tražio odgovore, na koje sam sebi nije znao odgovoriti. Bio je vrlo sirov čovjek i neprestano se kolebao između četničkih i naših uticala Četnički su elementi u to vrijeme postali aktivniji i znatno uticali na Vergaša, te se četa pasivirala. Našao sam tu i profesora Trkulju, čija uloga u tom odredu nije bila jasna.

Gotovo nigdje na Kordunu partijska organizacija nije nailazila na tolike poteškoće u svom radu kao na ovom području.«[20]

Najautentičnije ocjene i najvjerodostojnije podatke o prilikama u Širokoj Rijeci i okolini nalazimo u referatima i diskusiji 2. konferencije KPH za Okrug Karlovac,[21] održane upravo na ovom gravitacionom području, u Velikoj Kla-

19 Izjava Canice Opačića u rukopisu Zuhdije Zalića (tekst kod autora).

20 Veco Holjevac, Zapisi iz rodnog grada, Nakladni zavod Matice Hrvatske, str. 194—19G, Zagreb. 1972.

21 Đuro Zatezalo: Dokumenti Druge konferencije KPH za Okrug Karlovac 1942, Historijski arhiv Karlovac, Zbornik 4, 1972.

duši od 12. do 14. marta 1942. U glavnom referatu, izvještaju sekretara Okružnog komiteta Ive Marinkovića, kaže se:[22]

»... krivo shvaćanje direktive da se otvore vrata partije svim hrabrim i poštenim borcima za narodno oslobođenje koji se osjećaju komunistima i žele da budu članovi KP dovelo je u kotaru Vojnić, a osobito u kotaru Veljun do primanja u partiju ljudi koji nisu zreli za članove KP (Perjasica) pače i takvih koji nisu nimalo pouzdani (Široka Rijeka). OK je poduzimao mjere za savladavanje i tih teškoća. Naredio je čišćenje partije od nedostojnih i zabranio je u kotaru Vojnić i Veljun primanje novih članova dok se čistka ne izvrši, raspustio partijsku organizaciju u kotaru Vrginmost i ćelijsko odjeljenje u Perni i Širokoj Rijeci«.

Na drugom mjestu istog referata (str. 54) piše:

»Kotar Veljun: slabost K. K. — vojna lica u većini. Pogreške primanja u partiju olako sada se osvećuju (Perjasica). Raspuštanje ćelije u odredu Široka Rijeka i uzroci, Rakinić: u početku nepravilan odnos, danas nikakva budnost (znali K. K. za Rakinićeve tajne sastanke s kim se sastaje i što se radi na tim sastancima).«

Ivo Marinković u referatu nigdje nije spomenuo četničke elemente na području Široke Rijeke i u Vergaševoj jedinici. Huška Miljković također nije o tome ništa rekao. U zapisniku Konferencije[23] stoji: Govori drug Huška »... Partija je organizirala ustanke i baš prva četa je formirana i određen je Dušan Vergaš za komandanta ... U to su ubili druga Dejanovića i Hrovata, a i na mene su pucali. Bio je haos. Formiran je kotarski komitet. Ova ćelija nema kolebanja, ali baš mnogo ni ne radi. Blizu 20 partijaca ima u odredu.«

Veco Holjevac ni u svom pisanom referatu niti bilo gdje kasnije ne govori o četničkim elementima u Vergaševu odredu. Čak, govoreći o slučaju Rakinića, izričito kaže: »To nam je jedini primjerak pojava četnika, ali mi za to treba da budemo budnij i.[24]

Na Konferenciji se o svemu govorilo vrlo otvoreno i iznosile sve teškoće i propusti. Evo što se kaže u dijelovima referata Mihajla Velimirovića, sekretara Kotarskog komiteta Veljun.[25]

»Nakon toga (misli se na situaciju poslije raspada »frontova« ili »linija«, tako su također nazvani prvi oružani ustanci naroda — opaska autora) su počeli dolaziti drugovi Španjolci (drug Ivan Manola, Siljo, Robert, Drago i drugi). Oni su počeli govoriti narodu o potrebi dizanja naroda na ustanak i formiranja borbenih odreda. Narod ih je vrlo slabo dočekivao. Čak su neki tražili da se ti ljudi uhapse i likvidiraju. Ipak uspjelo se na teritoriji kotara Veljun organizirati odred. Taj odred bio je u Šlivnjaku i u njega su ušli simpatizeri, dok su neki partijci koji su bili manje revolucionarno raspoloženi ostali kod kuća. Kada je odred bio formiran mnogi veliko-srpski šovinistički elementi bili su protiv drugova Hrvata koji se nalaze u odredima. Govorili su da će nas oni izdati i što će »kranjci« s nama. Također i razni kolebljivi elementi bili su štetni za rad partizanskih odreda. Oni su imali utjecaja na onako zastrašene

22 Isto, str. 48.

23 Isto, Str. 156.

24 Isto, str. 166.

25 Isto, Str. 69—70, 72 i 74.

mase jer se narod bojao počimanja borbe protiv ustaša videći naše slabo naoružanje. Oni su mislili da nam neće biti moguće voditi borbu s ustašama i da ćemo mi samo izazvati da dođe »veća sila« koja će popaliti sela i poklati ljude, žene i djecu. Neki su mislili i na sporazum s ustašama. Mnogi su tražili načina da se pokrste i da na taj način budu mirni. Bilo ih je koji su održavali tijesne veze s ustašama, a bilo ih je i takvih (Srba) koji su s ustašama išli u akcije«.[26]

Velimirović je o Rakiniću rekao slijedeće: »Kada je Draža Mihajlović (njegov komandant puka u Jugoslavenskoj vojsci) imenovan za ministra vojske i mornarice, Rakinić je predao oružje i nije se htio dalje boriti počevši rovariti protiv partizana i vršiti četničku propagandu«.

Sličnih teškoća koje je trebalo savladati bilo je i drugdje, na primjer u kotaru Slunj.

Misterija, koja vlada od prvog trenutka i ostala sve do naših dana, oko ubistva Tone i Mile, izazvala je velike političke probleme u NOP odredu »Široka Rijeka«, što je ličilo na svjesno stvaranje takve klime u toj slavnoj partizanskoj jedinici u kojoj Srbi, Hrvati i Muslimani ratuju zajedno od prvog dana naše borbe, koju kao da se htjelo po svaku cijenu razbiti izmišljanjem nacionalne mržnje u odredu. Smjenjivanje komesara odreda Stanka Trkulje i dolazak na njegovo mjesto Milana Markovića-Like nije bio sretan kadrovski potez. Smjenjivanje Stanka s dužnosti, prvog komesara odreda, nije borcima niti narodu objašnjeno, već je to polutiho učinjeno. *Stanka koga su borci i narod posebno voljeli i cijenili, za razliku od Like, koji takav ugled nije ni približno uživao, ništa nije javno i zvanično stavljeno u odgovornost.* U sklopu tih i takvih kadrovskih promjena desila se nesretna okolnost, što je Lika zagovarao da se Karlu Flaku, ustaškom koljaču, koji je zarobljen zajedno s Talijanima u Batnozi, organizira javno suđenje što je potenciralo sumnju kod boraca i naroda u prave motive u pogledu zalaganja za javno suđenje, udaljenju Stanka Trkulje iz odreda i dovođenje na njegovo mjesto Like, koji borcima i narodu nije bio poznat.[27] Vjerojatno bi bilo došlo do većih komplikacija s likvidacijom Karla da nije bilo uglednih boraca Muslimana Zuhdije Zalića i Huse Pajazetovića, rođenih Kladuščana, koji su bili očevici u Velkoj Kladuši kad je Karlo srpsku djecu kojoj je nekada kumovao, žive stavljao u pećnicu i tako ih slao u smrt. Oni su svojom rukom javno, u prisutnosti boraca odreda i naroda, među kojima je bio i autor ovog teksta, doveli na strelište Karla Flaka i Huso mu je ispalio dva metka iz pištolja u lijevu slijepoočnicu.

Na žalost, okončanjem Karlova slučaja, nisu okončani nesporazumi, nego se oni i dalje zapleću, kao da se želi po svaku cijenu dokazati ono čega nema. Lika kao da ima zadatak dokazati postojanje četnika u Odredu i oko Odreda, bilo da je to njegovo uvjerenje ili Vece Holjevca, koji ga je zbog »četnika« u odredu postavio za komesara odreda, namjesto smijenjenog komesara Stanka Trkulje, Srbina iz Crnog Potoka i fakultetski obrazovanog, koji je studije završio na Sobomi u Francuskoj.

26 Isto, str. 62—63.

27 Lika je došao iz Zagreba i njemu nisu poznati zločini koje je vršio Karlo Flak i njegovo zalaganje za javno suđenje bilo je u najboljoj namjeri.

Hapšenje u odredu i oko njega

Četrnaest dana kasnije po uspješno izvedenoj akciji u Batnozi, u kojoj su potučeni, pod rukovodstvom Vergaša i Trkulje, Talijani napuštaju Veliku Kladušu. Ustaška posada također je napušta, iz straha tako da borci odreda, bez borbe, zauzimaju i ulaze 23. februara 1942. u Veliku Kladušu, razoružavajući ostatak ustaškog garnizona koji se nije uspio povući i koji se nije usudio dati otpor.

U Velikoj Kladuši se donose odluke o političkim hapšenjima u odredu i oko njega zbog sumnje da se priprema četnička urota. Nakon trećeg dana po zauzimanju Velike Kladuše, noću između 26. i 27. februara 1942. uhapšen ie Janko Miljušević, zvani Tantuz, a neki su ga zvali i Miljuš, ugledni i odvažni borac odreda od prvog dana.

O hapšenju Janka Miljuševića-Tantuza Zuhdija Zalić, borac odreda »Široka Rijeka« piše: »U toku noći u našoj četi hapse jednog partizana. To je Janko Miljušević — Miljuš »Balčin«, saslušavaju ga i streljaju. Bile su razne verzije zbog čega je to bilo. To je nas sve ipak iznenadilo, jer smo ga voljeli«. Zalić dalje piše: »Druga Janka smo svi voljeli, jer je imao dobar odnos prema svim drugovima i prema cijeloj okolini. Stoji činjenica da je našim drugovima Janko bio sumnjiv i zato, jer je bio u blizini gdje su ubijeni Tone Hrovat i Mile Dejanović 1941. godine.

Isto tako je i činjenica da su u to vrijeme više komande obavijestile jedna drugu da će izvršiti »čišćenje u Vergaševoj četi«. Da li je to »čišćenje«, jer je samo Miljuš saslušan i strijeljan, a drugih hapšenja uopće nije bilo, ili se mislilo i na četnike[28] — Pepinu Vergaša i druge«.[29]

Iz ovog kazivanja jednog od uglednih boraca odreda vidi se i to da je Janko Miljušević-Tantuz strijeljan po kratkom postupku, a da borcima i narodu risu objašnjeni razlozi njegova smaknuća, što je stvaralo psihozu straha d nesigurnosti među borcima i narodom.

Nakon slučaja Janka Miljuševića-Tantuza uslijedit će akcija hapšenja izvan odreda. Zuhdija Zalić, učesnik tih događaja piše: »U toku noći 26. i 27. veljače 1942. nešto se dogodilo, dogodilo se nešto što nas je potreslo i iznenadilo. Tako je te noći, pored ostalog, Dušan Vergaš u svom izvještaju višoj komandi pisao. »Doznali smo za ljude koji dokazuju da ima zakletih četnika koji već šire propagandu i doznao sam da se održava skupština. Sve ostaje za provjeru.«[30]

Zalić nastavlja kazivati svoje viđenje, doživljaje i učešće u konkretnoj akciji, koja je proizišla iz sumnje Dušana Vergaša ili sumnje drugih koji su Du-5anu nadređeni:

»Na teškom zadatku. Jednog dana, prije svanuća, bude nas 12 partizana. Odabrali su nas i govore nam da se odmah javimo ispred hotela i to odjeveni i naoružani. Još se nije razdanilo, a mi smo bili postrojeni pred hotelom. Ispred nas stoji politički komesar »Vergašove« čete Milan Marković-Lika i Huska Miljković. Ozbiljni su i zabrinuti. Politički komesar Lika nam reče da idemo na jedan vrlo važan zadatak: »Tko ne izvrši što mu se postavi, bit će

23 Pepina Vergaš nikada nije bio četnik. Bio je ugledan i bolje stojeći čovjek koji se plašio ustanka i državne moći NDH (prim. aut.).

29 Bilješke Zuhdije 2alića, kod autora.

30 Isto kao 29.

strijeljan. Napunite puške, pištolje i pripremite bombe. »Nitko od nas na te riječi ništa nije rekao, ni pitao. Njih dvojica stadoše ispred nas i samo rekoše — »Naprijed, za nama.« Mi ne znamo kamo i zbog čega idemo. Znaju to samo njih dvojica. Oni idu ispred nas, mi za njima. Zurimo cestom prema Topuskom. Već smo prešli 4 km a još nitko ne pita kamo se ide. I ranije smo imali velikog respekta od političkog komesara Like. Bolje reći, mi smo se njega bojali. On je uvijek ozbiljan i malo je govorio. Bio je discipliniran, hrabar. Sve što je radio, to je bilo s velikom ozbiljnošću. Ovom prilikom je pogotovo takav izgledao. Prelazimo preko Gline i Celapova mosta. Zora sviće. Vide nas iz kuća oni koji su poranili, jer se već skoro razdanilo. Put ide pored rijeke Gline i ona tiho protječe. Tiho je jutro i mi se ne čujemo, jer svi šutimo. Čuju se samo brzi koraci i zveket oružja. Mi smo spremni na sve. Odjednom komesar Lika stade. Stali smo i mi. On reče: »Sada ćemo početi hapsiti i hvatati ljude u pojedinim kućama, tamo gdje vam Huška i ja naredimo. Oni su imali sastanak u školi u selu Svinica u toku noći. Svi vi morate bezuslovno izvršavati zadatke, koje vam postavimo.[31]

Tako se odmah jedan zadatak počeo ostvarivati, jer smo hapsili brzo. Prvo u ovom zadatku uhapšen, je čini mi se Milivoj Balčin. Svatko je znao kod kuće gdje ima stati i što ima da čini. Jedan mora ići do vrata kuće, kucati i tražiti da izađe onaj »pravi« koga treba hapsiti. To je ujedno i glavni zadatak. Druga dvojica bili bi dalje od vrata prikriveni u busiji, pa ako bi bježao onaj koga se hapsi oni stupaju u akciju. Tako rade ostali, postavljajući se dalje od kuća i prozora i čekaju rezultat. Oni isto imaju zadatak da dieluiu, ako bi tko počeo bježati iz kuće. Najteže je bilo onom koji ide na vrata, jer on mora uperiti cijev na onog koga hapse. Tako to činimo redom u Svinici, Širokoj Rijeci, Krstinji i drugim zaseocima. Mi znamo koga treba hapsiti tek kad dođemo nadomak njegove kuće, jer i to samo znaju — Lika i Huška. Svi smo izvršavali zadatke bez pogovora, pa makar smo ponekad i u iskušenja dolazili, jer smo do jučer s tim ljudima dijelili dobro i zlo, a njihov dom je bio i naš dom. Još je gore što se u ovom komesar Lika čudno ponašao i davao nam zadatke baš one najteže, da nas iskuša i provjeri. Evo samo jednog primjera. Znalo se da je lišavanje slobode bilo najteži zadatak u svakom pogledu. Odred'o me đa idem prema vratima kuće Pepine Vergaša, gdje je trebalo ovog uhapsiti. Bilo mi je neobično teško izvršiti taj zadatak. Koliko sam puta ovdje bio, kolko sam kruha pojeo i koliko sam noći ovdje prespavao. Sve je to znao i komesar Lika i Huška. Znali su i to da sam bio veliki prijatelj Pepinovim sinovima koji su bili u našoj četi. Zadatak se morao izvršiti.

Prišao sam kući i pokucao na vrata. Na vratima se pojavila sva još sanjiva Zorka, kći Pepine Vergaša. Smije se i pita otkud ja tako rano. Rekao sam joj da izađe njen otac. Ona opet meni da idem u kuću i što sam se tako uozbiljio. Ponovio sam joj da odmah zovne oca. Pojavi se čovjek iz kreveta u donjem rublju, trlja oči od sna i zove me u kuću. Ja izvršavam samo zadatak

31 Dobro se sjećam da je to bilo u martu 1942. kad je pripremana konferencija OK KPH Karlovac, koja je održana 12—14 marta 1942. u Kladuši, a o kojoj sam napisao posebnu temu. U vrijeme održavanja konferencije to nije bilo, jer je Huška bio na konferenciji i vidi se iz dokumenata da je u toku ova tri dana diskutirao. Međutim, mi smo na ovom zadatku ostali cijeli dan. Isto tako to nije bilo 10. 3. 1942. jer je Huška taj dan bio na sastanku OK KPH Karlovac, što se vidi iz dokumenata. Uglavnom, to je bilo 1—2 dana prije početka konferencije i prije potjere za Rakinićem i drugima u Skradu i Kesetnovcu (prim. Đure Sremca).

i svoju dužnost, podižem pušku i upirem cijev prema njemu i kažem: »Pepina, ruke u vis, uhapšen si!« Pepina ne može doći k sebi, pa mi reče: »Što se šališ sa mnom?« Ponovim opet isto i kažem da ću pucati. Vidio je čovjek da je vrag odnio šalu, pa iako je jači od mene dva puta, diže ruke i hapsimo ga, kao i neke prije njega. Nastavili smo dalje prema Krstinji i Prisjeki i ukupno po-hapsili 16 ljudi. Predali smo ih višoj komandi. Kasnije smo saznali da su tro-jica od njih strijeljani — Pepina Vergaš, Milivoj Balčin i Rade Maćešić, a ostali su pošteni kao zavedeni. Dobro se sjećam da je među puštenima bio i Cedo Đaković, kasnije odličan partizanski borac. Culi smo isto tako da su neki od ovih krivi i za smrt Tone Hrovata i Mile Dejanovića, pa smo onda bili i radosni što smo učestvovali u njihovom hvatanju.«

Tih dana i kasnije bila je isto tako potjera i hapšenje i u nekim drugim selima, a to su izvršavale druge jedinice. Za ovo hapšenje ljudi najveći krivac je Milić Rakinić,[32] bivši oficir, koji je tada bio kao nastavnik u oficirskoj školi Glavnog štaba Hrvatske ili u Štabu 2. bataljona 2. NOP Korduna kao opera-tivni oficir. Bio je organizator i propagator četništva na ovom terenu, ali kac nečasna iznimka. Pokušao je uzdržavati bratstvo naroda koje je Partija s teš-kom mukom kovala od ustanka 1941. To je najbolje poznato narodu Cazinske krajine i u okolici Slunja, Cetingrada i drugih sela, iako su u tom dijelu mnogi ostali bez svojih u onom metežu 1941. godine.

Neki Rakinićevi istomišljenici su smaknuti, nevini su pušteni kućama, a glavni organizator Rakinić sklonio se kod neprijatelja,[34] jer nije imao podrške u narodu.

Indikativna je činjenica da u organiziranju i u komandovanju partizan-skim borcima koji su hapsili »četnike« nije učestvovao Dušan Vergaš, koji je svaki prilaz svakoj kući u kojoj su hapšeni ljudi poznavao kao svoju kuću, za razliku od Like i Huske, koji su sve to mnogo manje znali. Ostaje otvoreno i bitno pitanje zašto Dušan Vergaš nije učestvovao u ovako važnom i deli-katnom zadatku, koji je komandant borcima, uključujući i Liku i Husku, uz

32 Milić Rakinić, bivši oficir iz Kestenovca, komandir odreda »Kestenova gora« 1941, kasnije operativni oficir u Štabu 2. bataljona. Znam da je u vrijeme priprema za ulazak u Kladušu bio u Štabu bataljona. Evo što o njemu kaže Šaula, borac »Vergaševe čete« na partijskoj konferenciji u Kladuši 12—14. marta 1942: »Primijetio sam sektaštvo počev od komandanta (misli na Rakinića, prim, pisca). U Kladuši je bilo 350 Talijana, koji su kasnije istu napu-stili, a ostalo je oko 50 žandara (stotinu oružnika, prim, pisca). Mi smo htjeli da je napad-nemo. Komandir to predloži komandantu (Dušan Vergaš predložio Rakiniću, prim, pisca). Mi donesemo odluku da se to može uraditi, komandant kaže da se to ne može napraviti. (Tako je Rakinić slično djelovao kod izvođenja drugih akcija, ali je to »uvijek da se ubiju Hrvati« — ubijanje Cigana i mučenje Bože Medveda u Širokoj Rijeci, prim, pisca). Tri puta smo mislili poći, ali ništa nije bilo. Mi onda nismo ništa učinili i te noći smo se povukli i našli devet karabina. Stanovništvo je bilo nezadovoljno i mi smo morali opravdati naš dolazak. Partizani su zahtijevali da idu, bili su sigurni da će dobiti oružje, jer smo imali poruke da samo dođemo i da će se dobiti oružje, da će se predati. Što se tiče četnika mo-ramo likvidirati njih«.[33]
Poslije oslobođenja Kladuše, o čemu govori Šaula, po mom mišljenju Rakinić je bio i dalje u Štabu 2. bataljona ili oficirskoj školi. Srećko Manola tvrdi da nije bio u oficirskoj školi, a Ignjatije Gnjaco Perić opet tvrdi, koliko se sjeća, da je Rakinić bio baš u toj školi.

33 Šaula nije iz našeg kraja, odnosno njemu nije poznato kakve je sve zločine radio Bo*.o Medved, kao nama koji smo s njime zajedno odrasli. Sve što je učinjeno prema Boži Med-vedu nije ni približno onome što je radio on od srpskog naroda, pa stog sažaljenje Bože od Šaule nema mjesta.
Njegova diskusija je u Arhivu IRPH.

34 Likvidaciju Rakinića organizirala je partizanska obavještajna služba u Tušiloviću. Vidi rad Save Bogdanovića u ovom zborniku.

to i Srbin, važno je da u tim okolnostima i on učestvuje u akciji. Postoje pretpostavke — ili se Dušan sam isključio zbog nedostatka dokaza za hapšenje, ili nije htio da se zamjera komšijama, ili ga je viša komanda isključila kao nepodobna za tako povjerljivu i važnu akciju.

Iz Zalićeve izjave proizlazi da je neposredni povod za panično i brzopleto hapšenje 16 ljudi, u čijem je hapšenju sam učestvovao, bila vijest o održanju skupštine u Svinici, o kojoj se ništa više ne govori, kao da takve skupštine nije ni bilo. Pepini,[35] Balčinu i Maćešiću se ne stavlja u odgovornost organizacija i učešće na skupštini u Svinici, već ubistvo Tone i Mile. Zbog čega nisu, ako su stvarni krivci za njihovu smrt, ubijeni ranije? Dakle, ostaje zagonetna i neobjašnjena navodna skupština u Svinici.

U sklopu sumnji o istinitosti »četničke« opasnosti zbog koje su hapšeni ljudi, a trojica i ubijeni, postavlja se pitanje tko je hapsio Janka Miljuša-Tantuza, tko mu je sudio, zašto je i kako ubijen. Nije li to prvo razilaženje u komandi, čiji je komandant Dušan Vergaš. Janko Miljuš-Tantuz, nije bio ugledan samo u odredu među borcima, kako kaže Zalić, nego i među svima koji su ga poznavali.

Milan Markovdć Lika poginuo je 4. maja 1942. prilikom proboja ustaškog obruča u Petrovoj gori. Junački je poginuo na jurišu, u prvim borbenim redovima. Mrtav je pao s borcima kojima je bio politički komesar. Njih 12 umrlo je u istoj minuti na istom mjestu. Sumnja se splela i oko njegove pogibije. Lansirana je dilema da li je Lika poginuo od ustaške ili partizanske ruke. Tko ■ e nosilac ove sumnje, teško je reći, ali osnovano je pretpostaviti da je to bio Huška, koji je to mogao prenijeti Veci Holjevcu, kome se Huška povjeravao. U partizanske redove i oko njih lansirao je nezvanično i ime osobe koja je navodno ubila Liku. Bilo je to svijetlo ime naše borbe, ime Grujice Carevića. Da je ovo Huskina izmišljotina, može se posumnjati zbog toga što su Huskini vojnici 1943. godine, kad se odmetnuo iz naših redova, na podmukao način ubili bolesnog Grujicu Carevića u njegovoj kući. Ubili su ga bolesna i nemoćna. Da li je Huška to učinio da se dodvori Veci Holjevcu (koji je posebno volio Husku), pripremajući na taj čin svoj drugi povratak u partizanske redove, teško je reći, a još teže poreći.

Iz dokumentacije kojom raspolažemo iz NOB-e i iz vlastitog sjećanja te iz sjećanja drugih ljudi koji znaju minule događaje četnička opasnost u NOP odredu »Široka Rijeka« i oko njega je izmišljotina svjesna ili nesvjesna.

Moguće je danas dati kompletniju, svestraniju i realniju političku ocjenu događaja u pogledu teza o četništvu u NOP odredu »Široka Rijeka« i na njegovu području. Kad su Pepina, Balčin i Maćešić proglašeni ubicama Tone i Mile, moglo se zaključiti da je posrijedi politički motiv, u vidu suprotstavljanja dizanja ustanka i pomirenja s ustaškom vlasti u cilju zaštite imovine i stanovništva. Međutim, dosadašnja istraživanja upućuju na to da je osnovano pretpostaviti da je ubistvo Tone i Mile, bez obzira tko je bio njihov ubica jedan ili više njih, zajedno ili posebno, bilo iz različitih motiva. Tone je mogao biti ubijen iz straha od izdaje što je Hrvat, a pogotovo se moglo dogoditi od onih ljudi koji su ga manje poznavali. U političkoj situaciji u kojoj se narod našao poslije proboja južne fronte 2. jula 1941, na okupu po Petrovoj gori nije bilo puno razuma, već se sumnjalo u sve i svakoga, a pogotovo u onoga

35 CK KPH je više puta pisao OK KPH Karlovac da detaljno objasni zašto je ubijen Pepina Vergaš (prim. aut.).

tko nije bio Srbin. Tonino ubistvo i pokušaj ubistva Huske imaju iste motive. Nisu to nacionalistički motivi, već strah od izdaje, dakle, u pitanju je velika zabluda.

Ubistvo Mile Dejanovića, može biti iz različitih pobuda. Njemu se lako, kao komunisti, moglo pripisati da se zalaže za likvidiranje seljačkih posjeda i za rusku kolektivizaciju sela, što je za bolje stojećeg kordunaškog seljaka bila neprihvatljiva alternativa.

U okolnostima koje su vladale 1941. godine bilo je lakše ubistvo Tone i Mile kvalificrati kao četničku pojavu nego kao zabludu. Teza o četničkim pojavama, postavljanja 1941, povlači se kroz cijelo vrijeme NOB u ovim srpskim krajevima, bez obzira na stvarnu opasnost, posebno zato što je četnički pokret bio znatno razvijen u dijelovima Like i Kninske krajine.

Milan Marković-Lika se kompromitirao u slučaju Karla Flaka, ali ne iz sentimentalnosti prema Karlu, već iz principijelnog razloga da se Karlova krivica utvrdi u postupku suđenja. Okolnosti koje su tada vladale nisu bile za to i tu ie Lika pogriješio u procjeni političkog momenta, što se podudara sa smjenjivanjem komesara Trkulje, inače popularnog intelektualca. Unatoč svemu ne može se prihvatiti sumnja da je Lika pao od ruke boraca kojima je bio rukovodilac. On je, istina, smrtonosno pogođen s leđa. To nam je izjavio Miloš Sremac, koji je među prvima bio na mjestu pogibije i koji je sve mrtve partizane prepoznao i pregledao kako je koji bio pogođen neprijateljskim metkom u jurišu. Međutim, što je Lika pogođen s leđa, nije dokaz da je ubijen od svojih boraca. U metežu, na jurišu, kao što je bio onaj u proboju obruča na Magarčevcu, ne može se istina cijeniti na osnovu ulazne i izlazne rane.

Ne može se prihvatiti izjava Vece Holjevca da su borci Muslimani u NOP odredu »Široka Rijeka« strahovali od »noćnog iznenađenja u logoru«. Ovo je teška izjava i neistina. Veco je uzeo za istinu ono što mu je Huška ispričao, ali nije mogao navesti još jednu takvu izjavu, već samo Huskinu. Nije isključeno da je Huška živio u izvjesnom strahu poslije slučaja kada je ubijen Tone i okolnosti pod kojima je on izbjegao sigurnu smrt. Valja imati u vidu i činjenicu da Huška nije imao ozbiljniju vojničku, a posebno komandantsku funkciju u partizanima, a kad je dobio komandantsko mjesto, onda se njegova jedinica u 4. ofanzivi raspala i zato je pozvan na odgovornost, a zatim je pobjegao u ustaški tabor. Huška nije imao petlje da pred partijskom organizacijom i pred svojim drugovima iznese ono što je rekao Veci, niti je Veco smatrao da je potrebno o tim problemima razgovarati s borcima.

Veco prihvaća Huskinu ocjenu da je NOP odred »Široka Rijeka« borbeno neaktiviran. Koliko je ovo bilo neistinito, možemo danas cijeniti kada bilansiramo borbene akcije i rezultate tih akcija svih partizanskih odreda Korduna, među kojima je i NOP odred »Široka Rijeka«. Bio je to jedan od najaktivnijih i najborbenijih odreda, koji je ulazio u veoma riskantne borbene situacije.

Najveći politički promašaj Vece Holjevca je kad kaže da se Dušan »nepre-
stano koleba između četničkih i naših uticaja«. Podjednako je pogriješio i prema Stanku Trkulji. U sačuvanim partijskim i vojnim dokumentima ima doduše napomena o nekim negativnim djelatnostima Stanka Trkulje. Na primjer, Ivo Marinković na okružnoj partijskoj konferenciji u Velikoj Kladuši[30]

36 Đuro Zatezalo: Dokumenti Druge konferencije KPH za Okrug Karlovac 1942 godine, str. 154.

kaže u diskusiji: »Drug Trkulja je izjavljivao da bi ucjenjivao partiju da nije više član iste, dovodio je sebi neke reakcionarne elemente čak i jednog ubojicu.«

Stanko Trkulja je došao na Kordun iz Pariza, gdje je bio član legalne Komunističke partije Francuske, sa svojom ženom, također članom francuske KP. Iz jedne sasvim druge sredine i drugog načina partijskog života našao se u sredini gdje je partijska organizacija bila mnogo uža, s mnogo strožijom disciplinom i konspiracijom nego što je to bilo u Francuskoj. On nije preveden u našu Partiju iako je to tražio. Ocjene o njemu, čovjeku i komunisti, donijeli su ljudi koji ga nisu mogli shvatiti i razumjeti. Treba imati u vidu da je on diplomirao na Sorboni i da je govorio više svjetskih jezika. Njega nisu razumjeli niti njegovi seljaci u Crnom Potoku. Podigao je ustanak, pa je uslijedila ustaška ofanziva 2. augusta 1941. Jedva je iznio živu glavu i dospio u postrojeni odred »Široka Rijeka«. U svome kraju umalo da ne doživi istu sudbinu kao Mile Dejanović i Tone Hrovat. Kod nas, u ono vrijeme, nije bilo diskusija o donesenim direktivama viših partijskih foruma, nego su se one morale izvršavati. Na sve to Trkulja nije bio naučen. O mnogim stvarima je raspravljao i javno davao primjedbe, što je kod rukovodećih drugova, naučenih da se direktive izvršavaju bez pogovora, izazvalo nepovjerenje. Međutim, kad danas ocjenjujemo cjelokupni rad Stanka Trkulje u NOB, u kojoj je izgubio i život,[37] onda ga moramo staviti u red časnih i svijetlih likova našeg oslobodilačkog rata.

Na osnovi iznesenih podataka, sačuvanih dokumenata i svjedočanstava preživjelih boraca mogu se dati adekvatnije ocjene razvoja NOB na južnim obroncima Petrove gore, odnosno u općinama Krstinja, Velika Kladuša i Cetingrad nego što ih to nalazimo u nekim dokumentima, člancima ili knjigama.

Iz svega proizlazi:

1. da je opći narodni ustanak započeo u srpskim krajevima na južnim obroncima Petrove gore, oko Široke Rijeke, 31. jula 1941. godine pod vodstvom komunista: Hrvata Tone Hrovata, Srbina Mile Dejanovića i Muslimana Huske Miljkovića. Bila je to već u početku svojevrsna simbolika za bratstvo i jedinstvo Srba, Hrvata i Muslimana. Ustanak je već 3. augusta 1941. doživio poraz jer se »fronta« na rijeci Glini od Celapova do Madžareva mosta, organizirana od ustanika naoružanih s nekoliko vojničkih i nešto civilnih pušaka, nije mogla održati protiv dobro naoružanih ustaških jedinica koje su potpomagali avioni.

2. Nakon poraza osmorica ljudi osnivaju 3. augusta 1941. u kući Miladina Cimeše Partizanski odred »Široka Rijeka« i biraju člana KP Dušana Vergaša za komandira. Uskoro Odred prelazi u Đaković-Potok i smješta se u lugarsku kuću. Za prvog komesara postavljen je Stanko Trkulja, a broj partizana se povećava. Početkom novembra u Odred dolaze 3 Muslimana, a već krajem 1941. godine među borcima se nalazi 10 Muslimana i 7 Hrvata. Uspostavljene su dobre veze s područjem Velike Kladuše a i s područjem Cetingrada.

3. Partizani na području Široke Rijeke bili su veoma borbeni i njihove vojne operacije imale su značajan politički utjecaj na narod svih triju tamošnjih općina. Politički i vojnički su vrlo značajne akcije čete (»Široka Rijeka«) pod komandom Dušana Vergaša na neoslobođenom teritoriju decembra 1941.

37 Presječen mitraljeskim rafalom na Sutjesei 1943, gdje je bio u sastavu 7. banijske divizije.

kad je postavljena uspješna zasjeda na cesti Mala Kladuša — Velika Kladuša i uspješna akcija Vergaševe čete na Talijane u Batnozd, 1 km od neprijateljske posade u Cetingradu, 8. februara 1942, godine kad je ubijeno 8, ranjeno 10 i zarobljeno 50 Talijana (plijen: 4 puškomitraljeza, 50 pušaka itd.). Partizani 23. 2. 1942. ulaze u Veliku Kladušu koju su Talijani i ustaše napustili, Vergaševa četa sudjelovala je i u proboju obruča u Petrovoj gori maja 1942.

4. Pogibija Tone Hrovata i Mile Dejanovića, početkom augusta 1941. i napad na Husku Miljkovića nije bilo djelq organiziranih četnika ili četnički orijentiranih ljudi, nego rezultat kaotične situacije nastale nakon propasti »fronta« i bijega naroda u Petrovu goru.

5. Nema dokaza o pojavama četništva na tromeđi triju općina u južnom dijelu kotara Vojnić od 1941. do 1945. Bilo je pogrešno svako nerazumijevanje dobivenih direktiva, nesnalaženje u radu, pa i neslaganje ili rogoborenje u izuzetno teškim prilikama nazivati u srpskim krajevima četništvom, a u hrvatskim krajevima ustaštvom i mačekovštinom. Narodni heroj Dušan Vergaš i Stanko Trkulja, komandant i prvi komesar Odreda »Široka Rijeka«, nisu bili pod »utjecajom četništva«, kako se to nalazi u nekim proizvoljnim izjavama. Ti svijetli likovi NOB-a časno su obavljali svoje dužnosti dajući svoj život za oslobođenje naših naroda.

6. Veze između općina Krstinja, Velika Kladuša i Cetingrad uspješno su uspostavljene već 1941. godine. Posebno je bio značajan rad u Cazinskoj krajini. Vojnim uspjesima partizana Like, Korduna, Banije, Gorskog Kotara i Hrvatskog primorja krajem 1941. i početkom 1942. godine, u kojima je svoj udio imala i Vergaševa četa velikom pobjedom nad Talijanima kod Batnoge, stvoren je velik oslobođeni teritorij, pa se u Velikoj Kladuši, od 12. do 14. marta 1942. mogla održati prva legalna okružna konferencija KPH u Hrvatskoj, koja je mnogo doprinijela jačanju bratstva i jedinstva, Srba, Hrvata i Muslimana. Proširenje slobodnog teritorija na Cazinsku krajinu bila je realizacija onog dijela prvog operativnog plana Vrhovnog štaba iz polovice decembra 1941. koji je predviđao prodor partizana u neoslobođene krajeve južno od Petrove gore. Krajem 1942. godine oslobođeni su Bihać i Cazinska Krajina, što je omogućilo održanje 1. zasjedanja AVNOJ-a u Bihaću. Nijemci su bili prisiljeni da uz angažiranje snaga u 4. neprijateljskoj ofenzivi januara 1943. u teškim borbama ponovo osvajaju Bihać radi uspostavljanja kontrole nad dijelom Cazinske krajine i Korduna.

Bez obzira na razne preokrete u toku rata (na primjer, bijeg Huske Miljkovića neprijatelju 1943. godine pa njegov ponovni prelaz partizanima), ipak je narodnooslobodilački pokret na jugu Petrove gore — granici Hrvatske i Bosne sve više jačao, uvijek njegujući bratstvo i jedinstvo Srba, Hrvata i Muslimana. Srpsko stanovništvo općina Krstinja, Velika Kladuša i Cetingrad na izuzetno jedinstven način prišlo je NOB-u, ono je ponijelo najveće terete rata uza sve velike žrtve i genocid. Narod ovih krajeva nije nikad nasjedao četničkoj propagandi i za sve vrijeme rata od 1941. do 1945. godine visoko je dizao zastavu bratstva i jedinstva.

Gen. puk. DUŠAN PEKIC

Neke specifičnosti nastanka i razvoja oružanog ustanka u kotaru Vojnić

Karakteristika općih uslova neposredno pred početak ustanka

Okupatori (Nijemci i Talijani) učvršćuju vlast ustaških koljača i zločinaca u NDH i podstiču njihova divljanja radi izazivanja i razvijanja bratoubilačkog rata između Hrvata, Srba i Muslimana, želeći ma taj način relativno malim vojnim efektivima održavati okupacionu vlast i koristiti materijalna dobra u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, koje su bile većim dijelom u sastavu NDH.

Već su izvršeni masovni masakri nad nedužnim srpskim življem u Veljunu, a početkom ustanka u I vano vić-Jarku i drugim mjestima kotara Vojnića, Vrgimosta i Slunja. Za nekoliko dana na najsvirepiji način ubijeno je preko 5000 muškaraca i više stotina žena i djece. Božidar Cerovski, Vital Baljak, Ivan Slukan i njihovi koljači nadmašili su i najstrašnije zločine u prošlosti. Postojala je opasnost razbuktavanja bratoubilačkog rata.

Narod je bio iznenađen velikom vojnom snagom i pomalo zbunjen pobjedama fašističke Njemačke u Evropi, izdajom i raspadom državne uprave u zemlji i uplašen zvjerstvima okupatora i ustaša. Zbog toga, kao i pod uticajem inercije vjekovima ukorjenjavanog pokoravanja vlastima, narod nasjeda raznim prevarama ustaša i okupatora, što mnogi plaćaju životima. Iako izgleda neshvatljivo, pričaju rijetki pojedinci koji su pobjegli sa stratišta, ljudi su u početku išli kao ovce na klanicu ne pomišljajući na prevaru i slijepo vjerujući pozivu vlasti.[1]

Relativno malobrojne ustaške grupe uspijevaju pohvatati i poubijati hiljade ljudi, koristeći njihovu neorganiziranost i slijepu poslušnost. Narod, iako kasno, uviđa svoje zablude i ne odaziva se pozivima. Ovdje se može postaviti i pitanje nedovoljne političke aktivnosti članova KPH na području kotara Vojnić na sprečavanju odazivanja ustaškim vlastima. Čekalo se dugo na stavove odozgo. Intenzivna aktivnost je počela tek poslije odluke za oružani ustanak.

Druga specifičnost bila je u tome da su vojni obveznici Srbi, kao i Hrvati-komunisti, koji su kao vojnici bivše vojske pali u njemačko zarobljeništvo, većinom odvedeni u zarobljeničke logore u Njemačku. Narod nasjeda prevarama »pokrštavanja i popisa«. Veliki broj muškaraca je ubijen ili odveden na prisilna rad u Njemačku. Time je znatno smanjen mobilizacijski potencijal boraca u nekim krajevima Hrvatske, a naročito u kotaru Vojnić, gdje je stanovništvo bilo uglavnom srpske nacionalnosti, pa je zbog toga masovno i stradalo.

Na području kotara u vrijeme kapitulacije bivše vojske nije boravila nijedna vojna jedinica i narod nije mogao doći do oružja. Cak ni vojni obveznici koji su se zatekli u Karlovcu nisu uspjeli donijeti oružje (osim izuzetaka), jer

1 »Okrug Karlovac 1941«, str. 95.

su ih razoružali oficiri izdajnici još u njihovoj jedinici ili pak ustaške grupe i grupe »zaštite« na putu svojim kućama i odveli u zarobljeničke logore, a neke su i ubijali na licu mjesta.[2] Nisu postojali ni magacini oružja iz kojih bi se narod naoružao, osim u neposrednoj blizini Karlovca, koje su frankovci
1 Mačekova »Zaštita« obezbijedili i revnosno predali Nijemcima.

Okupator i kvislinzi uspjeli su razoružati i onaj dio stanovništva koji je raspolagao nekim oružjem kao: lovačkim puškama, revolverima i kuburama, osim nekih izuzetaka. I pored upozorenja od članova KP da se ne predaje oružje, narod je u većini popustio pod prijetnjama i povjerovao da će predajom oružja biti ostavljen na miru, da neće biti povoda za sumnju, progone i represalije. Pokazalo se da je bio prevaren, jer ubijanja nisu izostala čak ni u slučajevima gdje je pokazana puna poslušnost. Tako je cio kotar Vojnić ostao bez vojničkog, a skoro i bez ikakvog vatrenog oružja. Devet vojničkih pušaka poslanih od partijske organizacije Karlovca i prebačenih pod rukovodstvom Vece Holjevca 25. jula 1941. godine na Kordun, zajedno sa 47 već postojećih u odredima bila je osnovana tehnička baza ustanka u bivšem kotaru Vojnić, a okupatori i kvislinzi u to vrijeme na području Korduna imaju oko 30.000 naoružanih ljudi svrstanih u vojne formacije koje raspolažu najmodernijom tehnikom (avionima, tenkovima, topovima i dr.). Na Kordunu i oko njega okupator i ustaška vlast imali su mrežu garnizona za pritisak i držanje stanovništva u ropskoj potčinjenosti i ujedno kao baze za postepeno istrebljivanje ljudi, posebno muškaraca sposobnih za borbu.

Poveli su neobjavljen rat za uništenje stanovništva srpske nacionalnosti u Hrvatskoj već od maja 1941.. godine a kome je kotar Vojnić bio među prvima, na udaru iako to stanovništvo nije dalo povoda za takav postupak. Nije slučajno što su okupatori i ustaše za masovne pokolje i zvjerstva izabrali Kordun, Baniju i Liku. Oni su poznavali historiju ovih područja i znali da se ovi krajevi neće pomiriti s okupacijom. Trebalo je zastrašiti Srbe i Hrvate ovih područja, a ako to ne uspije, onda ih gurnuti u bratoubilački rat. Ali i u tim najtežim danima srpski narod Korduna se nije dao navesti na osvetu i bratoubilačko istrebljenje.

U masovnim pokoljima i racijama izgubilo je živote i nekoliko članova KPH kotara Vojnić a i karlovačka organizacija je imala velike gubitke. Zato su članovi CK KPH dolazili na Kordun (Rade Končar, Josip Kraš i dr.), a CK KPH posvetio je posebnu pažnju prijemu mladih (novih) članova na Kordunu. Kraš i Marinković ostaju u Karlovcu, odakle organiziraju i rukovode ustankom na Kordunu, gdje je kotar Vojnić s Petrovom gorom bio u žiži njihova djelovanja.

U takvoj situaciji na podizanje ustanka na Kordunu kao i Kotaru Vojnić djeluju ovi faktori:

— politička aktivnost članova KPH,
— slobodarske i borbene tradicije naroda Korduna i
— nagon samoodržanja ljudi, jer su bili izloženi masovnom uništenju.

Poseban i glavni razlog masovnog odaziva za ustanak su masovna zvjerstva i teror. Kada je situacija izgledala tragična, a nekima i bezizlazna za srpski živalj na Kordunu, jednovremeno počinju da djeluju sva tri faktora.

2 200.000 pripadnika Mačekove »Zaštite« radilo je za račun NDH, u stvari za Nijemce u danima kapitulacije bivše Jugoslavije.

Članovi KPH aktivno djeluju snagom informacije i ubjeđivanja da je ustanak i u takvim uslovima moguć. Oni ukazuju na prljave i mračne ciljeve okupatora i kvislinga, kao i na njihove neizbježne slabosti koje treba iskoristiti za otpor i borbu protiv okupatora. Snaga programa KPJ čvrsto se povezuje s vitalnim interesom naroda Korduna, koji se našao ugrožen. Postojale su alternative: borba ili uništenje i ropstvo fašističkom okupatoru. Treba istaći ulogu Hrvata članova KPJ. Oni su na riječi i djelu dokazivali da se hrvatski narod ne slaže s politikom marionetske Pavelićeve vlade, kao ni s fašizacijom zemlje, da osuđuju izvršene zločine nad srpskim življem i da će se hrvatski narod zajedno boriti sa srpskim stanovništvom protiv okupatora, ustaša i svih izdajnika i zločinaca. Oni su doprinijeli da se otkloni sumnja u dobronamjernost hrvatskog naroda i poveća vjera u mogućnost borbe.[3]

Postajanjem slobodarskih tradicija u narodu Korduna javlja se djelovanje na svijest i saznanje o mogućnostima borbe, čime se aktivnost članova KPJ znatno olakšava i efekat mnogostruko povećava. To iskustvo je govorilo da su stanovnici Korduna, više puta u svojoj historiji i od raznih osvajača bili osuđivani na uništenje, da su prihvatili nametnutu borbu za život i smrt, borbu za opstanak i da su, makar i uz velike žrtve, pobijedili. Oni su više puta bili bedem odbrane progresivnijeg pred najezdama terorizma. Njihova vjekovna borba za opstanak i slobodu i u ovom je momentu budila sjećanja na legende i strahote tih borbi, na podvige i junaštva pojedinaca i grupa, na jedinstvo i međusobnu pomoć susjeda i srodnih plemena, naroda i nacija. Sve je to jačalo nadu i vjeru da će se pronaći izlaz i postići jedinstvo s hrvatskim narodom u borbi, protiv okupatora i njegovih slugu. Dolazak boraca Hrvata na područje Vojnića u partizanske odrede pretvorio je tu nadu u stvarnost.

Nagon samoodržavanja, koji posjeduju sva živa bića, bilo u obliku aktivne ili pasivne odbrane, djelovao je u ovoj situaciji. Ljudi su ponekad instinktivno reagirali pasivnom ili aktivnom odbranom. To je doprinijelo i uticalo na pozitivnu aktivnost u ustanku. Poznato je da sva živa bića kada se nađu u smrtnoj opasnosti, instiktivno reaguju u samoodbrani neki aktivno, koristeći snagu mišića, zuba i si., a neki specifičnim prirodnim oružjem — otrovom. Drugi, pak, reaguju pasivnom odbranom i koriste prirodnu obdarenost (ađaptivnost prirodi) prilagođavanjem okolini (maskiranje), ili se spašavaju bijegom pred napadačem. Sve su te instiktivne reakcije dolazile sporadično do izražaja i u ljudi kada bi se našli u smrtnoj opasnosti. Razumije se da su se one u njih odmah pretvarale u svjesne akcije tražeći neku smišljenu, razumnu alternativu. To govori da i u ljudi kad se nađu u životnoj opasnosti djeluju prirodni (sitihijni) i društveni (svjesni) faktori (instinkt, iskustvo i svjesne akcije). Kod nagomilanog iskustva i organiizovane svjesne djelatnosti lakše se iznalaze povoljnije alternative. U ovom slučaju na izbor alternative odlučujuće su uticala prva dva faktora. Izabrana je borba — u kombinaciji pasivne i aktivne odbrane.

3 Posebno treba istaći aktivnost u to vrijeme Josipa Krasa, Ive Marinkovića, Stjepana Milašinčića, Ive Rukavine, Vece Holjevca, Save Zlatića, Srećka Manole, Tone Hrovata i mnogih drugih. No, potrebno je istaći i činjenicu da su ovi drugovi mogli uspješno djelovati zahvaljujući postojanju mreže partijskih ćelija po selima Korduna, kao i činjenici da su bili prihvaćeni od naroda Korduna, koji je u ovim uslovima smogao hrabrost da se odupre okupatoru i ustašama.

Uticajem spomenutih faktora, svjesnog u prvom redu, stanovništvo kotara Vojnića masovno prihvata platformu borbe koju je istakla KPJ. Djelovanjem članova KP toj platformi brzo se prilagođavaju i neki stihijski oblici. Treba imati u vidu da je situacija bila veoma kritična. Stanovnici Korduna srpske nacionalnosti, kao i komunisti svih nacionalnosti i narodnosti, bili su stavljeni izvan zakona. Nitko nije odgovarao za njihovo ubijanje i zlostavljanje, nisu se imali kome žaliti, nije postojala zaštita njihovih prava, pa ni prava na život. Ovi krajevi, zapisao je kroničar, kroz dugu historiju naviknuti na muke i žrtve, nikad u tako kratkom roku nisu dali toliko žrtava.[4]

Jedini je izlaz bila borba, borba za život i smrt. No, narod kotara Vojnića i cijelog Korduna pod uticajem i rukovodstvom KPH tu borbu na život i smrt pretvara u oslobodilačku i revolucionarnu, u borbu za novu, narodnu vlast, koja će što prije konstituirati odgovornost za sve zločine i prekršaje prema građanima bilo koje nacionalnosti i narodnosti i bilo od koga da su izvršeni. Ako bi se bila prihvatila borba bez jasnih ciljeva i jasno određenih formi, prijetila je opasnost od osvete, anarhije, samovolje, koja bi dovela do bratoubilačkih borbi, što je okupator upravo i želio. Organizovanim djelovanjem KPH spriječeni su ekscesi od strane ustanika. Na masovne zločine neslućenih razmjera stanovništvo je odgovorilo aktivnom obranom i još odlučnijim prihvatanjem linije KPJ. Tako se stvarala vjera u sopstvene snage, tako je počelo formiranje i djelovanje partizanskih odreda i oružanog ustanka u kotaru Vojnić s glavnom bazom u Petrovoj gori.

Dolazi do specifične organizacije ustanka, koja se sastoji od većeg broja (19) malih partizanskih odreda u početku skoro nenaoružanih ljudi ili naoružanih samo lovačkim puškama i hladnim oružjem (u drugim ustaničkim područjima Jugoslavije imamo manji broj većih odreda). To je uslovljavalo i zahtijevalo specifičnu (adekvatnu tim uslovima) taktiku djelovanja (upotrebe) odreda. Ne može se reći da je stvaranje tako velikog broja malih odreda s velikom autonomijom bio neki generalni plan organizatora. Treba imati u vidu da i većini članova KP na Kordunu u to vrijeme nije bilo jasno kojom metodom i kako treba da otpočne ustanak.[5] Iako je formiranje malih odreda došlo sticajem okolnosti, pokazalo se da je to bilo jedno od najboljih rješenja u takvim uslovima, jer kod velikih nenaoružanih odreda uvijek je veća opasnost od osipanja, većih gubitaka kao i drugih početnih slabosti. Pored ove osnovne specifičnosti (veliki broj malih partizanskih odreda), u nekim su rejonima i mjestima u početku osnovane »fronte« (kordoni) za odbranu vlastitih sela (Perna, Široka Rijeka, Kirin i dr.). U prvom sukobu s naoružanim neprijateljem »fronte«, kao statički oblici borbe, nisu izdržale, pa su od njih formirani mali pokretni partizanski odredi.

Do stvaranja velikog broja malih odreda dolazi zbog toga što je stanovništvo pred zvjerstvima ustaša i okupatora izlazilo u svoje privremene zbjegove u najbliže šume, pored svojih naselja. Članovi KPH s kotara Vojnića potpuno su se aktivirali i uz pomoć OK Karlovac uspjeli u svakom zbjegu formirati partizansko jezgro koje je nazvano partizanski odred. Odredi su dobili nazive

4 »Okrug Karlovac 1941.«, str. 92.

¡ Još nisu bile razrađene odluke CK KPJ od 4. jula o načinu organizacije ustanka. Znali su samo da treba što prije početi ustanak, a neki članovi KP zamišljali su ustanak još uvijek kao masovni juriš sa težištem u gradovima. A očekivao se veći i brži uticaj Crvene armije na povoljnost oružanog ustanka u Jugoslaviji, što je, naravno, u to vrijeme bila iluzija.

po šumama ili naseljima od kojih je formiran zbjeg, odnosno u kojima se nalazio »Debela kosa«, »Loskunja« itd., »Perna«, »Radonja«, »Brdo« itd.) Na čelu odreda stajali su komandir i komesar, koje su izabrali borci.

Prvi odredi brojali su 10—30 partizana. Imali su po nekoliko lovačkih pušaka, a rijetko koju vojničku pušku (primjer odreda »Brdo«, koji je nakon formiranja brojio 32 borca, a od oružja je imao: 1 stari karabin »Malniher« model 1875. s 4 metka, i poluautomatsku lovačku pušku br. 12 s 5 metaka, 2 lovačke puške »Hamerles« — dvocijevne br. 16 s jednim do dva metka, pet starih lovačkih pušaka nepoznate marke s jednim do dva metka, 10 lovačkih pušaka jednocijevnih »kremenjača« (otrguša), 10 kubura i dva stara revolvera sa po dva metka.

Poslije poznatog savjetovanja u šumi Abez 19. jula, pod rukovodstvom Rade Končara, donijeta je odluka da ustanak počne najkasnije 23. jula.

Neke akcije su zaista i počele 23. VII (Štipan, B. Grabovac) ali u većini općina delegati sa savjetovanja nisu uspjeli prenijeti odluke i organizirati akcije do toga vremena. Potrebno je naglasiti da je još uvijek trebalo savlađivati i otpore koji su postojali prema oružanom ustanku. Mnogi su se pitali, pa čak i pojedini članovi KP, kako početi ustanak bez oružja.

I poslije formiranja većine partizanskih odreda, krajem jula i u toku augusta postojala je relativna pasivnost. Odredi su se u' to vrijeme konsolidovali organizaciono, politički i vojnički, raščišćavali s mnogim dilemama o formama borbe, vršili diverzije i oprezno izvršavali pokoju akciju. Poslije početnih iskustava iz prvih akcija i dolaskom španaca počinje se sa smjelijim akcijama. Nesporno je da je iskustvo španaca mnogo pomoglo.[6] Ni oni nisu insistirali na masovnim akcijama po svaku cijenu. I oni su shvatili specifičnost ovog područja, u prvom redu nedostatak oružja i nedostatak obučenih ljudi za partizansku taktiku. Uporedo se izvodila nastava i izvršavale jednostavnije akcije — zasjede i prepadi na manje posade i grupe neprijateljskih formacija i postupno po mjeri jačanja odreda i radi boljeg naoružavanja i borbenog usavršavanja odreda te akcije su se povećale. Počeli su napadi na manje garnizone, pa i blokade.

U početku odredi su bili nepovezani, skoro autonomni. Nisu imali zajedničku komandu. Koordinacija i veza ostvarivane su preko članova KP, koji su se sastajali jedanput nedjeljno radi razmjene iskustava i dogovora o zadacima. Odredi imaju logore pretežno u Petrovoj gori i drugim šumama. To je otežavalo njihovu aktivnost jer su bili udaljeni od ciljeva napada. Povezivanjem odreda preko rukovodstava za Petrovu goru, koje je imenovano 18. 8. 1941. (što se ubrzo preimenuje u Stab za Kordun i Baniju), oni postaju mnogo aktivniji, dolazi do zajedničkih akcija dvaju i više odreda.[7] U oktobru odredi napuštaju logore u šumama i silaze u sela, gdje su bliže ciljevima svojih napada. Dok su bili u šumi, snabdijevali su se hranom, donošenjem artikala sa sela (uglavnom svaki partizan od svoje kuće), a hrana se pripremala zajednički u kazanu. Po silasku u sela ishrana se vrši po seoskim kućama-domaćinstvima. Koliko će se u kojoj kući hraniti, određivali su odbornici mjesnog NOO-a.

6 Spancl-dobrovoljci u Španjolskom građanskom ratu 1936—1939. za obranu ustavne Republike od fašista.

7 vidi: »Okrug Karlovac 1941, str. 130.

Ubrzo se i ovakva organizacija velikog broja malih odreda pokazala neadekvatnom. Bili su dosta vezani za uže područje svojih sela, a okupator i ustaše nisu više pružali male ciljeve za napade. Poslije prvih partizanskih uspjeha oni napuštaju male postaje, a pokrete vrše u većim formacijama. U oktobru dolazi do reorganizacije odreda. Još u augustu i septembru od 55 odreda na Kordunu formirano je 28, a zatim od 28 partizanskih odreda formiraju se četiri tiri bataljona u dva partizanska odreda. U kotaru Vojnić ostaje da djeluje 1. bataljon i jezgro 1. KPO. Dejstva ovih jedinica (bataljona i kasnije brigada) nisu vezana za kotarske granice. Prema procjeni štaba one djeluju tamo gdje je potrebno i gdje imaju najpovoljnije uslove. U isto vrijeme OK KPH Karlovac predlaže formiranje Kordunaške partizanske brigade. CK odbija taj prijedhog kao preuranjen. Razvoj ustanka zahtijevao je stalno organizaciono usavršavanje. Javlja se potreba za modernijom organizacijom partizanskih jedinica. Okružni komitet KPH za Karlovac, koji je rukovodio ustankom na Kordunu, na vrijeme je sagledavao potrebe i poduzimao odgovarajuće mjere.

Posebnu pažnju posvećivao je objedinjavanju rukovođenja partizanskim odredima, njihovu povezivanju. Još je u avgustu formiran štab za »čitavu Petrovu goru«, u stvari za Kordun i dio Banije, u sastavu: Ivo Rukavina, Srećko Manola, Veco Holjevac, Robert Domani, Canica Opačić i Miloš Dejanović.

Neki politički problemi

Kada su okupatori i ustaše vidjeli da ranije izvršeni masovni pokolji i zvjerstva nisu mogli odvratiti narod od ustanka, da su još više podstrekavali ustanak, oni su počeli s još krvavijim represalijama, ali sada samo protiv sela iz kojih su djelovali partizani. Kada je i to izazvalo još veće ogorčenje i suprotan učinak na narod, oni pokušavaju drugim metodama. Traže kolaboracioniste. Obećavaju spokojstvo onima koji se distanciraju od partizana i velike nagrade onima koji ih prijave. Ali ni to ne uspijeva, osim kod malodušnih pojedinaca. Narod više ne vjeruje ustašama i okupatoru. Oni tada izlaze s Talijanima, kao zaštitnicima Srba. Iako je to bilo veoma perfidno i dobro smišljeno i koordinirano s nekim četničkim agentima i sebičnim interesima nekih bogatijih seljaka s Korduna (Rakinić, Petar Đurić-Kukak, Pepina Vergaš i dr.), ipak se i to završava neuspjehom. Razumije se da je sve to zahtijevalo veliku aktivnost članova KPH da bi što manje ljudi nasjelo makinacijama. Neki su komunisti i pali kao žrtve antikomunističkog raspoloženja (Tone Hrovat i Milan Dejanović). Okupator i ustaše ne odstupaju od svog plana izazivanja bratoubilačkog rata. Oni zato jedno vrijeme sve partizane u svojim službenim aktima nazivaju »četnicima« da bi na taj način kod hrvatskog naroda stvorili utisak kako su ustanak poveli samo Srbi i da je uperen protiv Hrvata. Hrvatske seljake pokušavaju mobilisati u masovni napad i pljačku na susjedna srpska sela. Obećavaju im imovinu ubijenih Srba. Zahvaljujući prethodnom političkom radu članova KPH, zdravom razumu hrvatskih seljaka i građana i tradicionalnim bratskim osjećanjima i odnosima i taj pokušaj doživljava potpun neuspjeh, iako je bilo pokušaja pljačke u zimu 1941. i proljeće 1942. godine. To je do te mjere ogorčavalo ustaše da su počeli vršiti represalije i protiv hrvatskih sela samo zato što odbijaju saučesništvo u pohodima i pljački. To je ogorčavalo i hrvatska sela, koja su počela odgovarati ustankom protiv ustaša i okupatora. Raspolažemo dokumentima da su mnogi

napredni Hrvati sa sela i iz grada, raznih profesija i koji nisu pripadali političkim partijama, često i brojno protestirali kod okupatorskh i ustaških vlasti protiv zvjerstava nad srpskim stanovništvom. To su činili čak i pojedini pripadnici ustaškog pokreta koji u pokret nisu ušli s takvim namjerama i ciljevima.[8]

Kako je vrijeme teklo, okupatori i ustaše doživljavaju iz dana u dan političke i vojničke poraze na Kordunu; a iz dana u dan jača bratstvo i jedinstvo hrvatskog i srpskog naroda postaje sve čvršće. Neosporno je da za sve to najveća zasluga pripada Kotarskom komitetu Vojnić, OK KPH za Karlovac i CK KPH, koji isu od prvog dana pravilno usmjeravali aktivnosti članova KPH i čitavog naroda na jedino pravilan put, na zajednički oružani ustanak protiv okupatora i domaćih izdajnika. To je spriječilo ekscese kod ustanika i osujetilo pokušaje okupatora da gume u bratoubilački rat Srbe, Hrvate i Muslimane na Kordunu i Cazinskoj krajini. Da je aktivnost seoskih ćelija u periodu april--juli bila još veća, spriječilo bi se brojnije odazivanje ustaškim vlastima, pa bi se smanjio i broj žrtava u pokoljima.

Specifičnost razvoja ustanka na Kordunu i kotaru Vojnić jeste i pozitivna (uzlazna) ravnomjernost ustanka te potpuna povezanost pozadine i fronta.[9] Nije bilo većih oscilacija (plima i oseka) kao u drugim područjima. Ustanak je, posmatrano s aspekta naoružanog djela naroda, postepeno, ali stalno narastao, a od početka jedinstveno prihvaćen od naroda. Iako je jedinstvo fronta i pozadine karakteristika svih ustaničkih područja u Jugoslaviji, a kasnije i cijele zemlje, ipak treba reći da je u ovom području orno bilo najpotpunije. Skoro da nije bilo porodice koja je bila pasivna ili na strani neprijatelja. Što je još važnije, nije bilo bratoubilačkih borbi ni četničkog pokreta. Svaka stihijnost ili zastranjivanje u tom smislu bili isu sprečavani od početka ustanka. Bilo je pojedinačnih pokušaja, ali su na vrijeme osujećeni. To govori da su veliki i plemeniti ciljevi ustanka i narodne revolucije bili pravilno shvaćeni u narodu Korduna od početka do kraja NOR-a. Narod kotara Vojnić i Korduna je već tada vidio svoju bolju budućnost u slobodnoj i suverenoj Hrvatskoj u sastavu ravnopravne zajednice Federativne Republike Jugoslavije, u kojoj će sve nacije i narodnosti biti slobodne i ravnopravne.

Pred velikom oslobodilačkom i revolucionarnom idejom naroda okupaciona i kvislinška vlast, makar naoružana do zuba, pokazala se nemoćna i pred golorukim ali organizovanim jedinstvenim narodom.

Ni početni uspjesi fašističkih armija u SSSR-u nisu mogli pokolebati' odlučnost naroda Korduna na ustanak kao i riješenost svih naroda Jugoslavije, čiju je borbu organizovala i povezivala u jednu cjelinu KPJ pod rukovodstvom Josipa Broza Tita.

Bez relativne masovnosti narodnooslobodilačkag i revolucionarnog pokreta u čitavoj Jugoslaviji, a posebno u Hrvatskoj, već 1941. godine ni Kordun ne bi mogao učiniti takav doprinos kakav je dao, jer bi uslovi bili nepovoljniji. Ustanak na Kordunu kao i kotaru Vojnić, pored njegovih specifičnosti, treba gledati u sklopu ustanka naroda i narodnosti Jugoslavije, kao jedne nerazdvojne cjeline, u međusobnoj zavisnosti i uslovijenosti.

8 »Okrug Karlovac 1941«, str. 13 do 133.

9 Front ovdje ne treba shvatiti u klasičnom smislu kao statičan-pozicioni, već kao pokretna oružana žarišta obrane i napada na okupatorske i kvislinške formacije i vojne objekte.

Pavle Jakši-ć, načelnik GŠ NOV Hrvatske, govori na proslavi trogodišnjice ustanka naroda Hrvatske u Debeloj kosi.

Bogdan Oreščanin, komandant IV korpusa NOVJ, govori na narodnom zboru u Debeloj kosi 1944.

Komandant 8. kordunaške udarne divizije Miloš Šumonja na proslavi trogodišnjiee ustanka u Debeloj kosi 1944. predaje raport Ivanu Gošnjaku.

Narod dolazi na proslavu trogodišnjice ustanka naroda Hrvatske u Debelu kosu.

Jedinice 8. kordunaške udarne divizije prelaze rijeku Mrežnicu između Perjasice i Donjih Dubrava 1944.

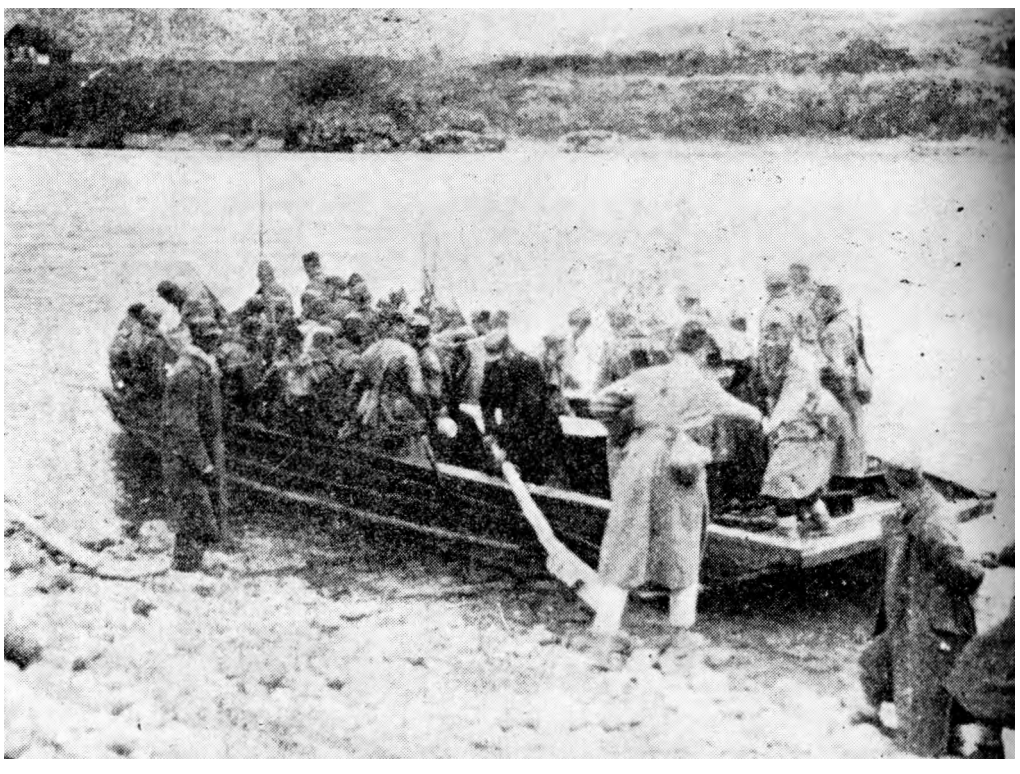

Jedinice 8. kordunaške udarne divizije forsiraju rijeku Koranu kod Veljuna 1944.

S konferencije AFŽ-a u Gornjem Budačkom.

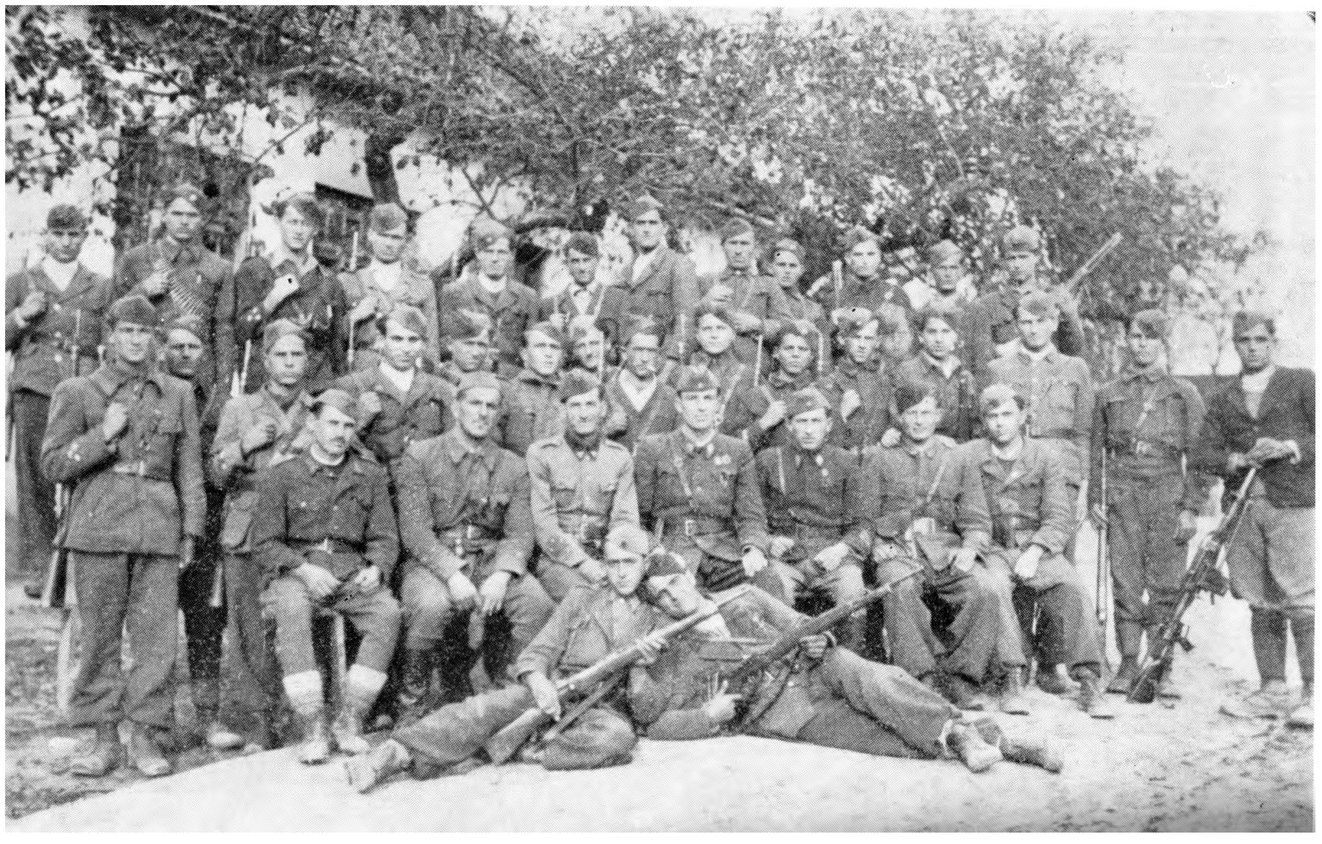

Učesnici podoficirskog kursa u Gornjem Budačkom s komandantom kordunaškog partizanskog područja Nikolom Vidovičem i komesarom Simom Livadom.

Stanko Opačić Ćanica, vijećnik AVNOJ-a, sa slušaocima i nastavnicima općeobrazovnog četveromjesečnog kursa u selu Prisjeka 1944.

Partizanska straža komande mjesta Vojnić, novembra 1944.

MIRA RUDMAN

Omladina kotara Vojnić u NOB-u 1941—1945.

Mladi uoči ratnog vihora

Ekonomska kriza i nastupajuća fašistička opasnost još više je ugrozila ionako težak položaj seoske omladine, koja je živjela u brojnoj obitelji (patrijarhalne porodične zadruge u raslojavanju) zbog čega su mnoge teško sastavljale »kruh« s »kruhom«. Mnoga su djeca, kao i u drugim krajevima, završavala osnovnu školu. Vrlo malom broju iz porodica službenika, trgovaca, zanatlija i imućnijih seljaka bile su dostupne srednje i više škole. Posebno je bio nezavidan položaj ženske omladine. Ona nije imala, ni aktivno niti pasivno, pravo glasa. Bila je zapostavljena u oblasti porodičnog i građanskog prava. U bračnim odnosima vladalo je pravilo — muž je glava porodice i žena je dužna da ga bespogovorno sluša i bez riječi mu se pokorava. Prema tome žensku djecu, nakon završene osnovne škole, nije trebalo slati u zanate i srednje škole. Za žensku omladinu je bila tara, preslica, polje, pripremanje udavače podložne budućem supružniku, koja će mu rađati djecu i brinuti se za potomstvo. Takva shvatanja su prevladavala u većini sela i do uoči rata.

Neznatan broj siromašne muške djece nalazio je životnu egzistenciju u izučavanju raznovrsnih zanata i završavanju zanatskih škola, posredstvom »Privrednika« i njegovog povjerenika Vladimira Matijevića, porijeklom iz Gornjeg Budačkog. U prigodnoj Spomen-knjizi srpskog privrednog društva »Privrednik«, čiji je izdavač Udruženje privrednih pitomaca »Vladimir Matijević« Beograd, zabilježeno je stotinjak imena siromašne djece Korduna, prema tome i kotara Vojnić. Sirom zemlje »pekli« su zanate i prolazili životnu školu. Dio djece učio je zanate u Karlovcu i okolnim gradićima.

Svoju fizičku kulturu i natjecateljski duh dio mladih djelomično je razvijao u Podmlatku društva za tjelesni odgoj »Soko« u općinskim centrima.

Za razvoj jedinstvenog omladinskog pokreta 1941—1945. godine u ovom kotaru izuzetno je bitna činjenica što je na ovom prostoru do polovine 1940. zaživjelo 18 partijskih ćelija sa 105 članova KPJ i 70 kandidata. »Za ondašnje prilike to je bila impozantna snaga i veličina, a cjelokupna aktivnost do aprilskih dana dobila je pravu potvrdu u nastupajućim događajima.«[1]

Članovi Partije djelovali su ilegalno putem zemljoradničkih zadruga i Kulturno-prosvjetnog društva »Seljačko kolo«. Na taj su način, pored ostalih aktivnosti na političkom planu, vršili pozitivan utjecaj na mlade, osobito u onim selima gdje je bio intenzivniji rad zadruge i »Seljačkog kola«. U dobar dio seljačke omladine prispjela je spoznaja o rezultatima oktobarske revolucije u Rusiji, o reakcionarnoj ulozi ujedinjene jugoslavenske buržoazije na čelu s monarhijom, o rastućoj fašističkoj opasnosti u Evropi, koja se sve više približavala. Razgarao se bunt omladine protiv profašističkog kursa vladajućih krugova.

Kulturno-prosvjetni rad u »Seljačkom kolu« bio je dobro osmišljen i svakim danom je okupljao sve više omladine.

1 HAK Zbornik 1, str. 186., M. Košarić i S. Opačić.

Izgradnjom »Zadružnog doma Ročdelskih pionira« u Brezovoj Glavi — Tušilović 1937. godine, Kulturno-prosvjetno društvo »Seljačko kolo« dobilo je salu za sastanke, knjižnicu i čitaonicu. Osnovalo je diletantsku i muzičku sekciju. Dom je bio stjecište kulturno-prosvjetnog, političkog i zabavnog života omladine, a istovremeno rasadnik naprednih ideja u širokoj okolini. Omladina Tušilovića, Cerovca, Ladvenajaka međusobno se posjećivala na priredbama »Seljačkog kola« i »Seljačke sloge«. Tako su se razvijali više nego dobrosusjedski i prijateljski odnosi srpske i hrvatske omladine u ovom kraju.

Dio mladih Tušilovića 1938. bili su polaznici tečaja Zemljoradničke zadruge Tušilovića: Milivoj Đipalo, Dušan Opačić, Branko Petrović, Gojko M. Blažević, Jovan L. Đipalo i Vlado Grijak. U ogranku »Seljačko kolo« Trupinjak, pod utjecajem Dragana Kesera, sekretara ćelije i istaknute komunistkinje Mile Perić, đaka Karlovačke gimnazije, zatim studentice agronomije u Zagrebu, u ogranku »Seljačko kolo« osnovane su dvije sekcije — diletantska i muzička. Mila je često dolazila u selo i svojim iskustvom pomagala i neposredno se angažirala u radu. Diletantsku sekciju vodi Nikola Opačić (Nina) i ona vrlo brzo postaje najbolja glumačka družina u kotaru Vojnić. Pored malih skečeva, kakve su davale i druge sekcije »Seljačkog kola«, uspijeva uvježbati
1 teže kazališne komade. Uspješno izvodi Kočićevog »Jazavca pred sudom« i Plaovićevu »Vodu sa planine«. Izvođenje je na visini i zato ih na sve strane pozivaju, a najviše priznanje grupa je doživjela pozivom na priredbu u Hrvatski dom u Karlovcu, gdje je sala bila prepuna radnika i građanstva.[2]

Sličan i vrlo zapažen rad odvijao se i u selima Kuplensko, Miholjsko i drugima. U selu Šlivnjaku 1940. priređena je velika proslava praznika žetve. Nastupile su domaće diletantske grupe i zborovi. Posredstvom komunista Ve-
Ijuna toj proslavi prisustvuje grupa od oko 30 studenata iz Zagreba. Prije toga 1939. godine vrlo uspjela proslava žetve priređena je u Petrovoj gori, uz masovan posjet djevojaka i mladića Kuplenskog, Radmanovca i okolnih sela. CJ selu Poloju dolazi do susreta studentske omladine i naroda posredstvom Radoša Vujčića, kojom prilikom su održana zdravstvena predavanja.

Sve ove priredbe omladina je masovno posjećivala i oduševljeno prihvatala programske sadržaje.

Iz opravdanih ratnih okolnosti dio kotara Vrginmost 1941. godine, pod nazivom općina Perna, pa do potkraj 1942, pripadao je kotaru Vojnić. Na tome području znatan utjecaj među omladinom imali su članovi Partije i SKOJ-a, studenti, đaci i mladi radnici rodom iz toga kraja, koji su često navraćali u svoja sela, a osobito za vrijeme školskih praznika (raspusta). U svom napisu Rade Bulat navodi slijedeće: »Ogranak 'Seljačkog kola' iz Vrginmosta pripremio je dvije priredbe u ljeto 1939. Na priredbama su recitirane razne pjesme sa socijalnom notom kao 'O klasje moje' od Alekse Santića, 'Na planini' i prikazan kazališni komad 'Sluga Jernej i njegovo pravo' od Ivana Cankara. Oko 'Seljačkog kola', pored Rade Bulata, koji je jula te godine postao član KPH. okupila se i napredno orijentirana srednjoškolska i seljačka omladina.«[3]

Prema njegovom opisu 1939. godina u tom prostoru označila je početak stvaranja KP i SKOJ-a.

Na području Pecke djeluju na formiranju SKOJ-a Đuro i Duško Baie, a u Perni Ilija Bakić.[4]

2 HAK, Zbornik 1, str. 205.
3 HAK, Zbornik 1, str. 281.
4 HAK, Zbornik 1, str. 284.

Uoči rata na teritoriju kotara Vojnić bile su oformljene i djelovale skojevske organizacije. Istovremeno s osnivanjem partijske ćelije u Tušiloviću formirana je i skojevska organizacija od 3 člana. Postepeno se uvećavala i do aprila 1941. imala je ovaj sastav: Stevan S. Ličina, općinski pisar — sekretar, Milivoj Đipalo, seljak, Nikola S. Blažević, seljak, Nikola Đipalo, seljak, Veljko M. Blažević, radnik i Danica M. Ljepović, seljanka. Prema izjavi sekretara skojevska organizacija primila je u junu 1941. omladinca Uroša Opačića, poljoprivrednog tehničara.

Ovom skojevskom organizacijom neposredno je rukovodila partijska ćelija Tušilović, Tšoja je bila pod izravnim rukovodstvom OK KPH Karlovac. Brojala je do početka ustanka 7 članova, a mnogo više simpatizera KP bilo je u redovima mladih ove sredine.

O radu skojevske organizacije prvi sekretar partijske ćelije Tušilović Stanko Canica Opačić rekao je: »Ovdje samo možemo spomenuti za navedenu organizaciju SKOJ-a da je vrlo uspješno obavljala sve postavljene zadatke, da su ti omladinci bili vrlo aktivni, a često i umjesniji od pojedinih članova KPJ, naročito kada je trebalo sazvati neki sastanak, masovni zbor ili ilegalni sastanak partijske organizacije, a isto tako kada je trebalo raznositi partijsku štampu i druge materijale, gdje su oni inače bili najpouzdaniji kuriri. Kada je za Prvi maj 1940. godine trebalo ispisati parole i na brda izvjesiti crvene zastave, to je uglavnom bio njihov posao i oni su ga obavljali vrlo umješno.«[5]

Pored ove organizacije formirani su skojevski aktivi u selu Pecka i u Vrginmostu.

Pecka — 6 članova: Dušan Baić, đak, sekretar, Simo Brković, radnik, Pero Ivanović, trgovački pomoćnik, Slavko Jakšić, đak, Nikola Oreščanin, obućarski radnik i Stevan Rkman, zemljoradnik.

Vrginmost — 6 članova: Boro Mrkobrada, đak, sekretar, Anka Bulat, Seka Bulat, Đorđe Miličević, Ljuban Miličević i Ljuban Radanović.[6]

Uoči ustanka pred formiranjem bio je aktiv SKOJ-a u Perni, a na tome js radio Ilija Bakić — ističe Rade Bulat u svom napisu u Zborniku 1.

Prema ovome do ustanka postojale su tri skojevske grupe s 20 članova SKOJ-a. S njima su rukovodile partijske ćelije. Postojalo je u redovima mladih svih sredina mnogo simpatizera Partije, osobito u selima gdje su postojale partijske ćelije. Porastao je utjecaj Partije među mladima. Nisu bila formirana skojevska rukovodstva — ni općinska ni kotarsko.

Ako razmatramo ilegalnu partijsku djelatnost, kroz spomenute legalne oblike — zadruge i posebno kulturno-prosvjetno društvo »Seljačko kolo«, može se izvesti zaključak da su se brojne partijske ćelije na ovom prostoru odnosile sektaški u stvaranju skojevskih organizacija među seoskom omladinom, tim više što je na posve osmišljen način u većini izvršila pozitivan utjecaj na mlade. Kotar Vojnić s općinom Perna ima 20 organiziranih članova SKOJ-a uoči ustanka, a organizacija SKOJ-a u Hrvatskoj krajem 1940. brojala je 11.000 članova. U razgovoru s nekim predratnim članovima Partije može se ustvrditi da nisu imali uputstva za takav oblik organiziranja omladine. Zimi, početkom 1941. godine, u Karlovcu je bio formiran OK SKOJ-a za okrug Karlovac, ali nije bilo kontakata s omladinom ovoga kotara preko njegovih članova ili pismenim putem.

5 IIAK, Zbornik 1, str. 224.

C Kotar Vrginmost u NOB-u 1941—1945, str. 41.

Tako stasala seoska mladost na obroncima Petrove gore, Debele kose, Babine gore i Loskunje i brojnim pitomim brežuljcima, obraslim plodnim voćnjacima, zelenim njivama i livadama, natopljena znojem vrijednih ruku, ušla je u burnu bremenitu 1941, godinu. Snagom svoga srca i slobodarskog duha podmetnula je i svoja pleća u vrtlogu rata — za opstanak, slobodu, nezavisnost i bolje sutra, išla odlučno putem koji je osvjetljavala i vodila Komunistička partija Jugoslavije.

Omladina kotara Vojnić u plamenu narodnog ustanka

Motorizirane njemačke jedinice 11. aprila 1941. godine, prije podne, ulaze u Karlovac i produžuju dalje te preko Korduna u pravcu Bosne. Zadržavali su se samo kod seoskih gostionica. Narod je bio začuđen elitnim naoružanjem i silnom motorizacijom, kakvu nikad nije vidio kod stare jugoslavenske vojske. Mladi ljudi i djevojke za vrijeme kretanja njemačkih kolona saobraćajnicama, povlačili su se s konjima u brda i uz rubove šuma.

Nova ustaška vlast nastupala je prijetnjama neviđenih razmjera. Ćula se poznata ustaška naredba o iseljenju Srba iz Hrvatske, a već na svom putu u Zagreb nagoviještene iz usta Pavelića »Bjeste psine preko Drine«, koju je mjesec dana kasnije »doglavnik« Budak u svom govoru u Karlovcu pretvorio u još krvoločniji poklič »Srbe na vrbe«. U takvoj situaciji stariji ljudi tih dana postavljali su konkretna pitanja — što će biti, kako se postaviti u toj situaciji, kako će se stvari odvijati? Padali su odgovori i od mladih ljudi koji su se tek vratili s odsluženja kadrovskog roka, a inače su napredni. I danas se još pamte takvi odgovori: »Rat nije gotov. Pravi rat će tek početi«. Istovremeno mlađi svijet uzbuđuju razmišljanja — kakav? gdje? kako? Sve što se zatim zbilo na ovom prostoru i što se odvijalo brzinom dalo je praktičan odgovor svima, pa i mladima, u ovom bremenitom vremenu opterećenom s mnogo neizvjesnosti i s mnogo prepreka.

Članovi Partije vrše pripreme za oružanu borbu. Održani su brojni sastanci seoskih ćelija, skojevaca, simpatizera KPJ, pa i sastanaka antifašista, kao nđ primjer u Tušiloviću. Dolazi do formiranja udarnih grupa i straža u čiji sastav ulaze članovi Partije i kandidati iz seoskih ćelija, članovi SKOJ-a i istaknuti simpatizeri — omladinci. Već u prvoj polovini jula djelovale su takve grupe u Tušiloviću, Trupinjaku, Svinj arici i drugim selima u općini Perna. U selu Brezova Glava, u kući skojevca Veljka Blaževića, osnovana je puškarska radionica. U njoj su radili skojevci i drugi omladinci koji su bili vičniji tome poslu. Tu se čistilo i popravljalo oružje, izrađivali razni predmeti za vršenje diverzantskih akcija. Radionicom je rukovodio Veljko Blažević. Zadatak prvih udarnih grupa bio je prikupljanje oružja i propagiranje oružane borbe. Upornim radom postepeno je sazrijevala svijest naroda o oružanoj borbi.

I napokon ono odlučno »Oružje u ruke!«, upali i rasplamsa ustaničku buktinju poslije historijskog sastanka Politbiroa CK KPJ, 4. jula, na kojem su doneseni zaključci da borbu protiv okupatora i domaćih izroda ne treba voditi samo u malim grupama, već prije svega nastojati da se pokrenu mase naroda po selima, da se u toj borbi prihvati gerilska taktika, da ranije stvorene udarne grupe postanu jezgro partizanskih odreda, da se izađe iz konspirativne začahurenosti diverzantskih akcija i pređe na otvorenu borbu širih razmjera, a ona treba da bude narodnooslobodilačka, uz široku suradnju svih antifašista, svih ljudi spremnih da se suprotstave okupaciji.

Noću između 19. i 20. jula 1941. godine poznati skup partijskih rukovodilaca u Abezu obogatio je julsku odluku konkretnim sadržajem — odlukom da se oružanim ustankom počne odmah.

Pomenute grupe postaše jezgro partizanskih odreda s organiziranim komandama, potpomognute s članovima KP iz Karlovca i Zagreba i iskusnim španskim borcima.

Omladina ovoga kotara nije prihvatila okupaciju zemlje kao gotov čin. Okupatori i njihova tvorevina tzv. NDH nije naišla na uporište među omladinom kotara Vojnić. Partija se obilato oslonila ili orijentirala na mlade, već u prvoj fazi narodnog ustanka. Omladina je pokazala na djelu da je dostojna zadatka koji je mlada generacija Jugoslavije imala da razriješi u borbi za oslobođenje zemlje. Brojni ustaški zločini nad nedužnim srpskim narodom u Ivanović Jarku, Veljunu, Glini i Mehinu stanju, zločini su neviđenih razmjera po načinu izvođenja. Strijeljanje mlađih komunista u Karlovcu bolno su odjeknula u narodu. Svim nastojanjima okupatora da raspirivanjem bratoubilačke borbe ostvari svoj plan međusobnog istrebljenja srpskog i hrvatskog naroda u okrugu, omladina se na poziv i pod rukovodstvom Komunističke partije suprotstavila borbom za stvaranje oružanog jedinstva srpske, hrvatske i muslimanske omladine protiv okupatora i izdajica zemlje.

U rezoluciji 1. kotarske konferencije SKOJ-a Vojnić, usvojene 31. decembra 1941, data je ocjena stanja u prvoj ratnoj godini. U pomenutom dokumentu piše: »Uspjelo se skoro po svim selima zainteresirati omladinu za nacionalnu oslobodilačku borbu, te svu tu omladinu pokrenuti da aktivno učestvuje u njoj, bilo u partizanskim odredima ili svim ostalim akcijama... da ona učestvuje i u političkom životu, tj. da ona svjesno pomaže današnju borbu na svim poljima.«[7]

U prvoj fazi ustanka pored stupanja u odrede, omladina ulazi i u seoske straže i rezervne partizanske odrede, odnosi hranu borcima u partizanske logore, vrši kurirsku službu — održavanjem veza između sela i ustanika i susjednih sela. Prema potrebi odlazila je s odredima u diverzantske akcije, pribavljala potrebni materijal iz još tada postojećih trgovačkih radnji. Veoma važan posao bio je u porodicama koje su bile određene kao prihvatne stanica za partijske aktiviste, koji su dolazili na Kordun iz Karlovca i Zagreba da se osjećaju što bezbjednije do uhodane kurirske veze s odredom.

Bio je i veliki interes za stupanje mladih u partizanske odrede, ali oružja nije bilo. Jedini izvor snabdijevanja oružjem bio je oteti od daleko nadmoćnijeg neprijatelja. Tada su rukovodioci naših partizanskih odreda s posebnom pažnjom odlučivali kome će dati pušku. Dobivali su je mladići koji su završili kadrovski rok, ali to nije bilo i pravilo, već spremnost i odlučnost za borbu iskazanu na određenim zadacima. Uvijek je bilo više zainteresiranih nego pušaka.

Cvijet mladosti krasio je ratne strojeve ustanika u 18 partizanskih odreda oko Petrove gore, Loskunje, Debele kose do Donjeg Skrada. Najbolji mladići ravnopravno su stali uz bok svojih starijih drugova. Mnogi su bili mladi, tako da su u kratkoj pauzi i borbi svladali »vojničku abecedu«. Išli su iz akcije u akciju i jurišali. Nadmoćnijem neprijatelju otimali su puške, mitraljeze, bombe, puščane metke i drugu ratnu opremu. Širili su svoje redove i postajali jači. Pojedinci su u početku samoinicijativno, uz odobrenje komandi odreda, odla-

7 HAK, *I*. OK SKOJ, k. 1 Rezolucija I kot. konf. SKOJ-a Vojnić.

žili u akcije. »Omladinci Drago Mrkić i Mirko Bajić te Zoran Opačić oteli su puške neprijatelju i donijeli u svoj odred. Drago Vukić i Marko Vignjević, vraćajući se s jednog zadatka, usput su samoinicijativno sakupili desetak ljudi i s njima porušili nekoliko stupova na cesti Karlovac—Tušilović, na Slunjskim brdima.«[8]

U selu Mihajlović Poljani, 12. oktobra 1941, na rubu šume Debela kosa, u postrojenim odredima Crna Lokva, Radonja i Debela kosa, stajala su pored starijih drugara i mladića, tri dječaka partizana — Mihajlo zvani Bajo i Duka Kresojević, blizanci od 15 godina i Vojislav Martinović od 14 godina. Sa svojim suborcima izgovarali su tekst Partizanske zakletve narodu: »Zaklinjem se da iz ruku neću pustiti oružje sve dok posljednji fašistički okupator ne napusti moju zemlju, sve dok posljednji ustaški gad ne bude iskorijenjen.[9]

Vojica i Bajo, kao i mnogi drugi iz ovog ustaničkog ratnog stroja, to nikad nisu dočekali, tu željenu slobodu o kojoj su toliko maštali. Njihova hrabra srca zauvijek je zaustavio neprijateljski metak 1943. godine, u času kada su tek malo porasli. Na Zumberačkom gorju, visoko gore u Sošicama, u zajedničkoj partizanskoj grobnici sahranjeno je tijelo Vojice. Ono osta vječni svjedok vremena i dubokog opredjeljenja sredine iz koje je ponio borbeni plamen ustanka, bratstva i jedinstva srpske i hrvatske omladine.

U masovnom napadu ustanika Crnog Potoka, Debele kose i Pecke 2. augusta 1941. na ustaše, pogiba 15-godišnji omladinac Đuro (Matije) Ulemek, koji je pokušao da se pomoću ljestvi popne na tavan škole i vidi jesu li sve ustaše mrtve.[10]

U izvedenoj diverzantskoj akciji, 29/30. jula, masovno je sudjelovala i pored starijih članova KP i omladina sela Kuplensko i Burić. Noću su razrušili tri propusna mosta u selu Kuplensko (zaselak Vile). Ujutro su dočekali neprijatelja — žandara i ustašu, ubili ih i zarobili dvije puške.[11]

U toj akciji teško je ranjen istaknuti mladi komunista Milanko Kovačić, koji je na najzvjerskiji način ubijen stotinjak metara od svoje kuće.

Iz Petrove gore krenuo je u Karlovac 14. novembra partizanski vod od 25 istaknutih mladih junaka-dobrovoljaca Prvog bataljona 1. Kordunaškog partizanskog odreda: Veljko Blažević, Mišan Bukva, Pajo Bukva, Dušan Đurić, Ninko Eremić, Ivica Gojak, Većeslav Holjevac, Miloš Korać, Nikola Kovačić, Branko Kresojević, Stevica Lukačić, Đuro Magarac, Vojica Martinović, Grga Milašinčić, Đorđe Momčilović, Marko Mrkić, Uroš Opačić, Dušan Pekić, Miloš Petrović Pek ,Pero Peurača, Rade Savić, Nikola Sipić, Milan Šaula, Miloš Todorić i Drago Vukić.

Nasred koranskog mosta pred talijanskom stražom mladi Kordunaš, s obronka Petrove gore iz sela Kuplensko, iz otvorena grla poveo je sočno pjesmu »Kolika je Jahorina planina«. Pet stotina metara ispred raspjevanog voda korača njegov najmlađi borac kao prethodnica — 14-godišnji Vojica Martinović.

Neprijatelj se čudio hrabrosti naših partizana koji su ga napali u njegovom središtu i oteli mu puškomitraljez. Nisu ostavili ranjenog druga Ivicu Gojaka već su ga iznijeli s mjesta borbe. Ti drugovi pokazali su, za vrijeme najteže vatre, prisebnost i hrabrost koja zadivljuje. Njihovo herojstvo i hrabrost ko-

8 G. Perić, Odred Debela kosa, str. 136/137.

9 G. Perić, Odred Debela kosa, str. 169.

10 Dušan Baić, Kotar Vrginmost u NOB-u, str. 50.

11 Gnjaco Perić, Odred Debela kosa, str. 29—30.

mandant Korduna i Banije pohvaljuje i nagrađuje. Ističe za primjer svim partizanima: »Dok je među nama ovakvih drugova, možemo biti sigurni u pobjedu«.[12]

Formiranje skojevskih organizacija

Razvojem ustanka predratni sastav SKOJ-a iz općina Tušilović i Perna nije se zadržao u postojećoj organizacionoj formi. Ti skojevci ušli su u sastav udarnih grupa, zatim partizanskih odreda s članovima KP, kandidatima i najboljim mladićima, simpatizerima. Oni su postali i prva jezgra skojevskih organizacija u odredima i ubrzo su primljeni u članstvo Partije.

Uporedo s razvojem partizanskih odreda razvijao se i politički rad s omladinom. Ona se uključivala na izvršavanje zadataka NOP-a, pri čemu su partizanski odredi imali značajnu ulogu. O tome u Okružnici broj 1 Operativnog komiteta KPH Karlovac od 26. augusta 1941. piše: »Partizanski odredi nemaju samo zadatak vršenja vojničkih operacija. Oni imaju vršiti propagandu i agitaciju. Dolaskom u sela i mjesta imaju održavati zborove, dijeliti letke, vršiti novačenja (mobilizaciju) za partizanske odrede, naoružavati se razoružavanjem ... Za politički rad u odredima odgovorno je terensko partijsko rukovodstvo i politički komesari.«[13]

Septembra 1941. osnovani su rajonski komiteti KPH na Kordunu, kao nosioci političkog i partijskog rada. Tako je 1. rajon pokrivao teritorij kotara Vojnić, uz pomenutu općinu Perna. Dobar dio zadataka Komitet Partije 1. rajona sprovodio je preko komandi partizanskih odreda i partijskih organizacija u njima.

Gnjaco Perić o tome piše: »Partijska organizacija odreda 'Debela kosa' je na primjer u septembru 1941. godine održala sastanak na kome je zadužila svakog člana Partije. Rafko Tabor, sekretar organizacije SKOJ-a u odredu, Uroš Opačić i Miloš Petrović dobili su zaduženje da rade s omladinom na terenu.«[14]

Slična zaduženja dobili su: Dušan Baić, Božo Bućan u općini Perna. Miloš Džodan Cućo i Đuro Martinović određeni su za područje općine Vojnić. U Širokoj Rijeci te zadatke je provodio pomoćnik komesara odreda »Đakovi ć Potok«, Drago. Na području općine Krnjak taj zadatak provodili su Miloš Kozlina, komesar 1. čete i Stevo Tomić, član ćelije 1. čete 1. KPO.

U odredu »Loskunja« za taj rad bio je zadužen omladinac Dragan Vujić Spaho, član istoimene partijske ćelije, a u odredu »Katić kosa« omladinac Boško Ranitović, za pravac prema Utinji i Vrginmostu, a krajem 1941. i početkom 1942. Petar J. Malobabić na sektoru Međeđak—Ključar.

Prve skojevske organizacije formiraju se na osnovu direktive CK KPH od 20. septembra 1941. »Unutar svih partizanskih odreda, koji djeluju na vašem području, ima se odmah organizirati skojevske jedinice (aktive prosvjetne grupe). U članstvo tih jedinica trebaju ući ne samo dosadašnji članovi SKOJ-a, već i svi oni mladi partizani koji to žele. Ove jedinice bit će pod neposrednom kontrolom i rukovodstvom Partije u dotičnom odredu, kojim će putem i do-

12 Gnjaco Perić, Odred Debela kosa, str. 91.

13 Hak, OK KPH, dok. 1/3.

14 Gnjaco Perić, Odred Debela kosa, str. 130.

bivati uputstva od nadležnih okružnih skojevskih rukovodstava i slati izvještaje o svom radu. U selima i gradovima kroz koje odred prolazi ili u kojima izvodi akcije, skojevska organizacija ovog odreda mora naći mogućnosti da okupi omladinu, objasni joj današnji položaj, cilj i zadatke partizana i izvedene akcije, istovremeno ona mora postaviti temelje jedinstvenom omladinskom frontu, organizaciji SKOJ-a u tim mjestima.«[15]

Najprije su oformljene skojevske organizacije u odredima, pa u vodovima i četama. Organizacija je potpuno provedena zaključno s 31. decembrom 1941. godine. Prvi sekretari SKOJ-a u odredima bili su: u odredu »Debela kosa« Rafko Tabor, »Pecka« Duško Baić, »Perna« Ilija Bakić, »Loskunja« Dragan Vujić Spaho, »Donji Skrad« Ninko Popović pa Janko Vujašković.

Svaki partizanski odred, odnosno kasnije četa, imao je aktiv SKOJ-a, čiji je osnovni zadatak bio politički rad s mladim partizanima, upoznavanje s linijom Partije u NOB-u i zadacima narodnooslobodilačkih partizanskih odreda.

Brižljivo su njegovali drugarstvo i solidarnost u odredu, bili oslonac partijske organizacije, brinuli o svom uzdizanju. SKOJ je bio stalni rezervoar odakle su se regrutovali novi članovi Partije.

U selima kroz koja je odred prolazio ili u kojima je izvodio akcije, mladi komunisti su okupljali omladinu, objašnjavali ciljeve NOB-a, zadatke partizana, ukazivali na obaveze mladih u borbi. Time su postavljali temelje jedinstvenog omladinskog pokreta i bili organizatori skojevskih organizacija u selima.

Evo nekoliko, iako nepotpunih podataka, o toku stvaranja skojevskih organizacija, podnesenih u izvještaju na Kotarskoj konferenciji KPH Vojnić, održanoj 6. novembra 1941. godine:

»U odredu 'Debela kosa' organizran je SKOJ od 3 partijca i 2 skojevca, dok ima 10 organiziranih omladinaca. Postoje i u selu skojevski aktivi. Rad s omladinom napreduje i ima među njima mnogo simpatizera KP. U odredu 'Pecka' SKOJ ima 18 članova, dok u selu postoji SKOJ s 22 omladinca. U odredu 'Perna' ima SKOJ 11 a u selu 20 članova. U odredu Malička ima SKOJ sa 7 omladinaca partizana. U selu organiziran je aktiv od 24 omladinca. Drug Ivan, sekretar OK KPH Karlovac, primjećuje da su izvještaji dosta nepripremljeni i postavlja pred nas zadaće koje moramo riješiti. Provesti potpunu reorganizaciju Partije i pored ostalog organizirati omladinu i žene.«[16]

Na toj konferenciji donesena je Rezolucija, a njena 7. točka govori o zadacima za omladinu: »Izvršiti organiziranje omladine. Obuhvatiti što šire omladinu u selu u SKOJ.Omladinu vaspitati politički i vojnički u duhu nacionalnooslobodilačkog pokreta«.[17]

Rafko Tabor, dotadašnji sekretar SKOJ-a u odredu »Debela kosa«, izabran je za člana KK KPH Vojnić, zadužen za omladinu i ostao na toj dužnosti do potkraj 1941. godine.

Rad na formiranju skojevskih organizacija je ubrzan i organizacija SKOJ-a se naglo proširila, te 6. decembra 1941. KK KPH Vojnić odlučuje da se izvrše pripreme za Kotarsku konferenciju SKOJ-a. Upravo tih dana, 19. decembra 1941. godine, OK KPH Karlovac izvještava CK KPH da je imenovao OK

15 HAK, f. OK SKOJ, k. 1 CK KPH — Svim okružnim komitetima i ćelijama u partizanskim odredima.

18 HAK OK KPH Karlovac, Dok. 1/28 od 6. 11. 1941. godine.

17 HAK OK KPH Karlovac, Dok. 1/29 — Rezolucija delegata Konferencije partijskih jedinica kotara Vojnić.

SKOJ-a Karlovac (Milutin Baltić, sekretar, a članovi: Rafko Tabor, Dušan Baić, Uroš Opačić, Milka Kufrin i Martin Mojmir).[18]

Ovaj OK SKOJ-a, pored ostalog, izradio je Upute za organizaciju SKOJ-a: »Osnovna jedinica SKOJ-a, tj. baza na kojoj skojevska organizacija počima jeste skojevski odbor u selu i odredu. Kod stvaranja tih odbora treba postupiti na slijedeći način: sazvati sve omladince u selu ili odredu, objasniti im značaj današnje borbe, zatim prikazati ulogu SKOJ-a u toj borbi i tada neka omladinci sami izaberu svoj odbor za selo ili odred. Svaki taj odbor treba da ima svoga pročelnika koji će rukovoditi sa odborom«.[19]

U tom dokumentu razrađena je i šema rukovodstava SKOJ-a u četi, selu, općini i kotaru.

Kako se formirala organizacija SKOJ-a na selu, prisjeća se nekadašnji član KK SKOJ-a Vojnić — Milovan Matijević: »Negdje u jesen, kad su se brali kukuruzi (10. mjesec 1941. godine), osnovao sam skojevsku organizaciju za sela: Mihajlović Poljanu, Radulović Poljanu, Ledenik, Svinjaricu i Vojnićki Grabovac. Pozvao sam mladiće i djevojke za koje sam bio siguran da su više privrženi našoj borbi i u noći smo se sastali u mojoj rodnoj kući. Ja sam u kratkim crtama objasnio ciljeve borbe i zadaće SKOJ-a. Ovome sastanku prisustvovao je Rafko Tabor i Uroš Opačić. Oni su nam pomogli pri organiziranju. Objašnjavali su opširnije zbivanja na političkom planu. Onda smo prešli na biranje odbora SKOJ-a: Đuro Basara, Dušan Radulović, Novaković po zanimanju mesar iz Ledenika — poginuo, Đuro Todorić iz Vojničkog Grabovca — poginuo i ja, Milovan Matijević, izabran za pročelnika. Za kratko vrijeme mene je zamijenio Đuro Basara. Instrukcije za rad dobivao sam u odredu 'Debela kosa'. Sastanci su se održavali često i omladinci su bili zainteresirani za obuku rukovanja oružjem i općenito su zainteresirani za borbu. Simo Mandić, koji je poginuo, inače borac odreda 'Debela kosa', učio je ove mladiće rukovati oružjem. Još tada za ovo nije postojao neki organizacioni oblik«.[20]

U nekim selima skojevska organizacija formirana je na masovnom zboru stanovnika sela — omladine, žena i muškaraca. Tom prilikom je formirana omladinska organizacija, AF2 i NOO. Evo što se o tome prisjeća, također nekad član KK SKOJ-a Vojnić, Nikola Eremić iz Radonje: »U jesen 1941. u mome selu Bogdan Oreščanin, Rade Bulat i Milka Kufrin održali su masovan zbor stanovnika. Na tom skupu drugovi su objasnili događaje u svijetu i kod nas, ciljeve narodnooslobodilačke borbe, te govorili o potrebi stvaranja naše narodne vlasti i organizacije SKOJ-a i AFZ-a. Drugarica Kufrin, govorila je o ciljevima i zadacima SKOJ-a. Na upit: »Tko želi biti skojevac?«, svi prisutni mladi digli su ruku. Onda se prešlo na biranje seoskog odbora SKOJ-a. Neko je predložio mene da bi ja mogao biti pročelnik i tako sam izabran. Tada je također izabran odbor NOO-a i AF2-a.«[21]

U nekim selima kotara ženska omladina je bila obuhvaćena u organizaciju Antifašističkog fronta žena, zatim u SKOJ. Ovakav pristup ženskoj omladini u nekim selima primijenjen je radi lakšeg uključivanja starijih žena u AF2.

O tom obliku organiziranja omladine 1941. zapisala je Ruža Barać-Dakić; »Jedno predvečerje u našu kuću dođe jedna omladinka (Dragica Bulat). U

18 AIHRPH SKOJ 2/28 od 2. 1. 1942. godine — Izvještaj OK SKOJ-a PK SKOJ-a za Hrvatsku.

19 HAK f. OK SKOJ, k. 1 Upute za organizaciju SKOJ-a.

20 Sjećanja Milovana Matijevića, napisao za autora ovog rada.

21 Sjećanja Nikole Eremića, napisao za autora ovog rada.

kući je bila naša majka Milka s nas tri kćerke: Ljubica, Ružica-Ruža, Milica i sin Milan. Otac Rade nam je umro 1930. godine. Omladinka je stupila s nama u razgovor. Ona nam je tom prilikom pričala o kapitulaciji Jugoslavije i u kakvom se mi tada položaju nalazimo. Zatim je rekla da se naš narod sprema na ustanak za obranu od neprijatelja i da već postoje borci u šumama, ali te borce treba pomoći u odjeći, hrani i ako neko ima nešto od oružja, jer oni nemaju drugih magacina osim svoga naroda koji treba osloboditi od sigurne smrti, koju mu neprijatelj sprema. Zato pred nama stoji da se čvrsto organiziramo, za pomoć borcima NOP-a, za oslobođenje svoje zemlje«, »Ja sam radi toga k vama došla da vidimo što se može učiniti na vašem terenu«, rekla je Dragica. Tada smo se dogovorile da obavijestimo u selu Kokirevu žene i omladinke da dođu sutra predveče kod naše kuće gdje ćemo izabrati odbor. Tako smo sutradan izabrali slijedeći odbor žena i omladine u koji su ušle: Mirjana Mihajlović, predsjednica, Ruža Barać, član odbora, Milka Cavić, član odbora, Kata Drakulić, član odbora, Ljubica Petrović, član odbora, Milica Topić, član odbora i Sablić, član odbora (ne sjećam se imena). Jednom prilikom kod sakupljanja dobrovoljnih priloga u odjeći i hrani za borce i ranjenike, kad smo došle kod Ivošević (Barać) Milice iz Kokireva — Vojnić, ona nam je iznijela pogaču i čarape, a za djecu nije ostalo kruha u kući. Njen muž Janko već prvih dana upao je neprijatelju u ruke, a njoj je ostalo sedmero djece.«[22]

U selu Miholjsko omladinka Draga Martinović bila je izabrana u odbor AFZ-a, a postala je i član SKOJ-a. Zbog toga je ponekad došla u nepriliku i ljutila se kad bi je skojevci u nečemu zaobišli i rekli joj: »Pa ti si afežejka«. Od rukovodstva NOP-a neke omladinke su zadužene za rad sa ženama, kao: Danica Ljepović, Zorka S. Opačić, Desanka M. Uzelac, Draga Bakiš, Desa Božić i druge.

Za vrijeme formiranja skojevskih organizacija kotar Vojnić je bio poprište žestokih borbi partizanskih jedinica s neprijateljem. Omladina je ulazila u organizaciju, preuzimala obaveze, iako je znala taktiku partizanskog ratovanja, da će odred morati napustiti selo, a računalo se i na neprijateljske represalije koje su obično i uslijedile nakon akcija. Te odmazde su bile teške.

Mladi komunisti-partizani časno su i odgovorno izvršili i ovaj zadatak, pored redovnih borbenih zadataka u odredu. Učesnici organiziranja bili su omla-

Organizacija SKOJ-a na selu	**Pročelnici**
Donji Skrad, Veliki i Mali Kozinac i Kosjersko selo	**Pero Gazibara, zatim Mira Gazibara**
Podgorje	**Vojin Padežanin**
Krnjački Grabovac	**Anđa Mihajlović**
Donji Budački	**Dragan Novaković**
Budačka Rijeka sa zaseocima: Maćešići, SlijepCevići, Burići, Perići, Trupinjak, Kosijeri, Klupica, Keserov Potok i Kokirevo	**Milka Peurača, zatim Mile Božić i Jakov Perić**

22 Sjećanje Ruže Barać-Dakić, napisano za autora ovog rada.

Organizacija SKOJ-a na selu	Pročelnici
Mihajlović i Radulović Poljana, Ledenik i Vojnički Grabovac	Milovan Matijević, zatim Đuro Basara
Brebovnica i Bijeli Klanac	Mile M. Matijević, zatim Ostoja Božić
Gornji Budački	
Brezova Glava	Mira Opačić
Zimić i Okić	Branko M. Uzelac
Radonja i Krivaja	Nikola M. Eremić
Kokirevo, Donji Vojnić i Vojišnica	Ružica Barać Ruža
Zivković i Knežević Kosa i Loskunja	Anka Milašinović
Radmanovac	Miloš P. Džodan Cućo
Miholjsko, Lisine i Prisjeka	Đuro M. Martinović
Kuplensko	Vaso Todorić
Jurga i Gornji Vojnić	Simo J. Rašković, zatim Milka Pajić Cica
Ključar	Đuro N. Gvozdenović
Ivanković Selo, Gaćeša Selo i Klipino Brdo	Ljubica Dragić
Perna	Ilija Oreščanin
Pecka	Pero Ivanović, zatim Milan Poštić
Malička	Stevan Lončar Šnajder
Blatuša	Anka Simić Milić
Podgorje	Stojan R. Pavlović
Debela kosa	Božo Bućan, zatim Rade Malobabić
Crni Potok	Nikola Mazinjanin
Vorkapić Selo	Ostoja M. Vorkapić
Katinovac	Rade Nikole Vorkapić, zatim Ilija Ivošević
Slavsko Polje i Crevarska Strana	Stanica M. Pajić
Utinja Vrelo, Podsedlo i Malešević Selo	Boško Radivoja Ranitović
Džaperovac	Marko Sagradžija Gracnov
Krstinja	Dara Oreščanin
Široka Rijeka	Dušan P. Vergaš
Koranski Brijeg	Emilija Malić
Kolarić i Gornja Loskunja[23]	Mila Kresojević Mita

dinci i omladinke koji su pripremali teren u svojoj sredini — u selu, prikupljali i poveli omladinu na prve skupove. Omladina im je ukazala povjerenje — izborom za svoje rukovodioce-pročelnike.

Do 31. decembra 1941. formirano je 38 organizacija SKOJ-a na selu i izabrano 38 skojevskih odbora i pročelnika-sekretara.

Pročelnici seoskih organizacija SKOJ-a bili su u vezi s komandama rezervnih partizanskih odreda. Omladinci su popunjavali sastav i iz njih odlazili u aktivne odrede, ovisno o zarobljenom oružju. Omladinci sela dolazili su u logore odreda ili na određeno mjesto, gdje su s njima iskusniji borci, partizani, provodili elementarnu vojnu obuku.

»U prvoj polovini decembra 1941. godine u Perni je formiran i ženski vod, odnosno popularno zvana ženska četa, od 15 otresitih i hrabrih djevojaka: Milka Bakić, rođena 1919. iz Čemernice, Anka Bulat, rođena 1923. iz Podgorja, Marija Jakšić, rođena 1924. iz Batinove Kose, Jeka Đanković, rođena 1923, Bogdanka Kovačević, rođena 1923, Anka Oreščanin, rođena 1924, Darinka Oreščanin, rođena 1918, Nada Oreščanin, rođena 1921, Sava Oreščanin, rođena 1923, Desanka Poštić, rođena 1921, Ljuba Puškar, rođena 1924, Dragica Radanović, rođena 1921. iz sela Maličke, Sava Radičanin, rođena 1921, Ljuba Sokolović, rođena 1923, Marija Ulemek, rođena 1923. i Evica Zlatar, rođena 1924. Osnovni zadatak je bio obuka.

Samostalno nisu izvodile akcije, već u sastavu Partizanskog odreda »Perna«. Ženski vod je ostao sve do napada na Petrovac, 31. marta 1942. godine. Tada je rasformiran, a partizanke su raspoređene — neke u partizanski odred, a neke na teren kao političko-partijski radnici. Milka Bakić, omladinka, prva je žena u Hrvatskoj koja je završila oficirski kurs, februara 1942. godine, pri GŠH u Gornjem Budačkom.«[24]

Krajem 1941. u selo Krstinju dolazio je borac Vergaševe čete i desetak omladinki učio strojeve vježbe i rukovanje puškom. To je ponovljeno nekoliko puta. Isto tako borac-partizan odreda »Loskunja«, dolazio je s omladinkama Zivković i Knežević Kose i pokazivao im strojeve vježbe. U ovim selima bio je to više propagandni učinak kao poticaj muškoj omladini za odlazak u partizanske jedinice.

Pored vojne obuke u smislu usvajanja elementarnih znanja, Đuro Martinović, nekad član KK SKOJ-a Vojnić, prisjeća se: »... bilo je to u oktobru 1941. godine kada je došla vijest da svi omladinci iz Miholjskog dođu kod odreda 'Crna Lokva' (to je u šumi kod Džodana). Skupili smo se za 10 minuta i trčeći odjurili do logora. Vrijeme je bilo poslije podne i ispostavilo se da je to bilo pogrešno obavještenje. To je u stvari izvedeno kao jedna pokusna vježba. Omladinci su učestvovali u svim akcijama za koje ih je odred tražio, kao na primjer: rušenje mostova, prekopavanje cesta, rušenje telegrafskih stupovi i drugo. Sjećam se da su išli do Brezove Glave i Tušilovića, dok je još neprijatelj držao Vojnić. Oni su išli bez oružja za ispomoć u rušenju ceste i mostova. Poslije proboja obruča grupa oko 10 omladinaca dobrovoljno je došla k nama u jedinicu. Pošto nismo imali dovoljno oružja za sve, bili su raspoređeni na dužnost pomoćnika puškomitraljesca«.[25]

2o Za 3 organizacije nisam mogla utvrditi identitet.

24 Dužan Baić, Kotar Vrginmost u NOB-u 1941—1945, str. 686.

2J Sjećanje Đure Martinovića, napisana za autora teksta.

U ofanzivnim akcijama partizanskih jedinica decembra 1941. masovno sudjeluje i nenaoružana omladina, kao pripomoć vojnim jedinicama.

prva kotarska konferencija SKOJ-a

Prva kotarska konferencija za Vojnić održana je 31. decembra 1941. u zaseoku Radmanovac, u kući Petra Džodana, na obronku Petrove gore. Prema izvještaju OK SKOJ-a Karlovac Pokrajinskom komitetu SKOJ-a Hrvatske, 2. januara 1942. godine, o njoj se izvještava: »... Na konferenciji je prisustvovalo 38 delegata, ispred svakog skojevskog odbora po jedan delegat. Neki delegati iz partizanskih odreda nisu došli uslijed akcija. Delegati koji su prisutni na Konferenciji zastupali su 1188 omladinaca i omladinka. Od toga svega 80 omladinki. Razlog za ovako mali broj omladinki, iako uslovi postoje vrlo dobri, jeste što je rad vrlo mlad i što omladinci nisu još ni znali kako da žensku omladinu organiziraju, jer je ona bila povezana preko ženskih odbora Antifašističkog fronta. Političko raspoloženje omladine je za borbu i ona sudjeluje na akcijama, čak mjestimično i sama spontano ide u akcije bez naređenja partizana. U komitet je izabrano 6 drugova, ali će se broj morati proširiti, jer je teren i broj omladinaca kojeg obuhvata ovaj komitet vrlo velik.«[26]
Prema sjećanju učesnika Konferencije Nikole M. Eremića, Milovana Matijevića, Đure Martinovića, Branka M. Uzelca i drugih, ovim skupom mladih komunista rukovodio je Rade Bulat, sekretar KK KPH Vojnić, te članovi OK SKOJ-a Milka Kufrin i Rafko Tabor. Usvojena je Rezolucija, prvi skojevski dokument ove vrste u Hrvatskoj.

Delegati su ocijenili postojeće stanje i organiziranost mladih. U Rezoluciji je zapisano: »...Glavnu zaslugu za pokretanje SKOJ-a i njegovo organiziranje u ovom kotaru ima naša Komunistička partija koja je uložila truda da osvijesti omladinu, te da omladina uvidi potrebu organiziranog i svjesnog učešća u današnjoj nacionalnooslobodilačkoj borbi.

Zaista uslovi pod kojima je živjela i živi omladina poslije dolaska fašizma na vlast kod nas, tog krvavog neprijatelja svih mladih a i čitavog naroda, omogućili su da omladina brže uvidi svoju snagu te da kao najborbeniji dio svoga naroda stupi u borbu za izvojevan je prave narodne slobode. Rezultati koje je SKOJ postigao u svom radu u ovom kotaru u vrlo kratkom vremenu jesu dosta dobri.«[27]

Ovaj skup mladih komunista obavezao je KK SKOJ-a i sve skojevske organizacije zadacima za budući rad i razradio ih u drugom dijelu Rezolucije. Težište je usmjereno na učvršćivanje skojevske organizacije u vojnim jedinicama i na selu. U navedenom dokumentu piše: »Zadaća KK SKOJ-a jeste da stvori i učvrsti skojevske odbore po četama i skojevske odbore po općinama, kako bi mogao što lakše rukovoditi radom SKOJ-a na području pojedinih dijelova kotara. U partizanskim odredima treba skojevske organizacije da poduzmu sve kako bi od omladine stvorili najbolje i najdisciplinirranije borce koji će uvijek i na svakom mjestu izvršavati svoje dužnosti. Skojevski odbori treba da budu ti koji će se, osim prosvjetnog rada, brinuti i za vojničku izobrazbu omladine u odredu koja nije služila vojsku.

26 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Rezolucija 1. kotarske konferencije SKOJ-a Vojnić.

27 HAK f. OK SKOJ, k. 1, Rezolucija 1. kotarske konferencije SKOJ-a Vojnić.

U selu treba okupiti svu omladinu te istu pripremiti politički i vojnički za partizanske odrede. To znači da uz prosvjetni rad treba organizirati vojničke vježbe, kako bi se sva omladina naučila rukovati oružjem. Omladina na selu treba da bude nosilac borbenog duha među narodom, da diže volju za borbu kod čitavog naroda.«[28]

Konferencija je ocijenila da treba veću pažnju nego do sada posvetiti radu SKOJ-a sa ženskom omladinom.

Naglašeno je da skojevske organizacije moraju dobro usmjeriti kulturno-prosvjetni rad među omladinom. U tu svrhu redovno održavati šire sastanke, držati predavanja, koristiti partizansku štampu, brošure i knjige, organizirati priredbe s kulturno-umjetničkim programom te organizirati tečajeve za nepismene. O radu s hrvatskom omladinom u Rezoluciji se kaže: »Treba među hrvatskom omladinom širiti naše letke, hvatati s njima veze te upotrijebiti sve da se hrvatska omladina otrgne ispod utjecaja ustaških bandi, te da se ona ne odaziva u vojsku, tj. u borbu protiv partizana .. ,«[29]

Na kraju je izabran KK SKOJ-a od 6 članova: Nikola M. Eremić, Miloš Džodan Cućo, Branko Kukulj, Stevica Lukačić, Milovan Matijević i Branko M. Uzelac. Za sekretara je izabran Stevica Lukačić.

Prva kotarska konferencija SKOJ-a imala je izričito radne oznake, bez manifestacionog obilježja. Delegati su se sastali oko 10 sati prije podne, a razišli se u sumrak, nakon zajedničkog ručka, koji im je priredila »partizanska majka«, domaćica kuće Mila Džodan. To je i razumljivo. Vrijeme je ratno, decembarska ofanziva u Kirinsko-sjeničarskom kraju, 15.000 izbjeglica kreće se u pravcu Perne i Petrove gore, a naše partizanske snage i naoružana omladina stežu obruč oko neprijateljske posade u Vojniću i istovremeno vode borbu s neprijateljem iz sjevernog pravca, koji, pored ostalog, želi posadu Vojnića osloboditi. Snijeg je dubok, putevi i staze neprohodne, a jaka hladnoća steže. Delegati se brzo razilaze na svoje ratne zadatke.

Do 31. decembra 1941. u ustaničkim selima kotara Vojnić obuhvaćeno je 1188 omladinaca i omladinki u SKOJ. Iako je bila masovna organizacija, ona nije obuhvatila svu omladinu koja je već bila uključena u NOP. Još tada u selima je bilo dosta omladine, a kotar je bio velik.

Direktive višeg partijskog rukovodstva za organizaciju SKOJ-a na selu, upućene partijskoj organizaciji kotara Vojnić, u toku ustanka u 1941. godini, ističu potrebu masovnog prijema omladine u SKOJ. U direktivama ništa ne piše o stvaranju Saveza mlade generacije Jugoslavije, kao najšire i najmasovnije antifašističke organizacije koja okuplja svu omladinu antifašistički raspoloženu, bez obzira na vjeru i nacionalnu pripadnost. Iz izvještaja OK SKOJ-a Karlovac Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Hrvatsku od 2. januara 1942. vidi se da su obavješteni za direktivu stvaranja SMG-e, ali istovremeno traže da im se razjasni direktiva stvaranja SMG-e. U arhivskoj građi za 1941. godinu nema direktive koju bi izdao Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku. Izostala su jasna uputstva. Uzoraka nije bilo. Iz predratnih partijskih i skojevskih ilegalnih uslova djelovanja po gradovima, iz stiješnjenih i uskih okvira nije bilo lako prilagoditi organizaciju i njen rad širokom frontu općenarodnog ustanka i revolucije.

Raspoloženje za borbu i polet srpske omladine kotara Vojnić bilo je takvo

28 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Rezolucija 1. kotarske konferencije SKOJ-a Vojnić.

29 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Rezolucija 1. kotarske konferencije SKOJ-a Vojnić.

da je ona svim srcem pristajala, željela i smatrala se komunističkom omladinom. Svesrdno je prihvatila i u svojim pjesmama ovjekovječila poziv Partije na borbu, ne samo iz razloga borbe za opstanak već i svojih socijalnih razloga za bolju i sretniju sutrašnjicu i budućnost. Svi pogledi okrenuti su bili u toj teškoj, neizvjesnoj borbi prema Sovjetskom Savezu i Crvenoj armiji. Pobjeda se prognozirala nedjeljama. Tu je nadu čovjek stalno njegovao i ona ga je u toj borbi održala.

Bez obzira kako je postavljena organizacija SKOJ-a u kotaru Vojnić, bez obzira na njenu raznolikost, ona je odigrala historijsku ulogu. NOP u kotaru Vojnić obuhvatio je najveći dio srpske omladine, usmjerio je u redove partizanskih odreda, bataljona, mobilisao sve omladinske snage u pozadini za pomoć frontu, a to je ono što se od omladine u okupiranoj zemlji tada zahtijevalo i očekivalo.

Pjevala je omladina Živković Kose i drugih sela:

»Kompartijo mirisavo cvijeće,
Omladina za tobom se kreće.
Skojevka sam, ponosim se time,
Uskoro ću biti član Partije.
Nije lako skojevcem se zvati,
Svugdje moraš primjer pokazati.«

Skojevke Donjeg Skrada, Velikog i Malog Kozinca svoju želju u pjesmi su izrazile ovako:

»Skojevka sam, više neću kriti,
Uskoro ću član Partije biti.«

Uistinu, Emilija, Mira Gazibara, jedna je od prvih omladinskih rukovodilaca i bila je jedan od najmlađih članova Partije toga kotara.

Nicali su tako novi i novi deseterci, kad su omladinke na večernjim sijelima plele čarape, rukavice i prsluke za borce — partizane, kada su im nosile hranu na položaj i prigodom drugih aktivnosti.

Gojko Gazibara piše: »Dan primanja u SKOJ bio je za mene najsretniji dan u životu do sada i osjećao sam se najsretnijim kad mi je saopšteno da se od tada nalazim u organizaciji mladih komunista.«[30]

Rad do prve neprijateljske proljetne ofanzive

Nova 1942. dočekana je s mnogo uzbuđenja, s mnogo tuge i mnogo radosti.

U Kirinsko-sjeničarskom kraju još se izvijao dim oko 2000 zapaljenih kuća. Mnoge porodice ostaše bez svojih najmilijih. Po ciči zimi i dubokom snijegu 15.000 izbjeglica primiče se Petrovoj gori, gdje im rukovodstvo NOP-a osigurava privremeni smještaj — nadstrešnice. Dio tog naroda smješten je a općini Perna. Pri izradi nadstrešnica pomagala je omladina okolnih sela prikupljajući drva za loženje vatri na otvorenom prostoru kao i brojnim zadacima kurirske službe i pomoć NOO-ima u drugim aktivnostima oko ishrane

30 Općinski komitet KPH Karlovac, partijski dokumenti.

naroda i stoke, dok nisu stvoreni uslovi za razmještaj po općinama kotara Vojnić.

Oslobođenjem Vojnića, 12. januara 1942, zablistao je taj dan u očima i zatreperio u srcima svih partizana Korduna i čitavog naroda, omladine i djece. Općenarodno oduševljenje zbog najveće pobjede partizana toga vremena u Hrvatskoj. Bila je to i velika politička pobjeda. Bila je to i tema dana u neprijateljskim garnizonima koji su očekivali svoje razoružane.

Počinje razmještaj izbjeglica i u ostale općine: Vojnić, Tušilović, Krstinju i Krnjak. Na tome zadatku radili su svi — Kotarski NOO-i, KK KPH i KK SKOJ-a. Skojevske organizacije u selima pomagale su seoskim NO-ima izvršavanjem brojnih konkretnih zadataka. Mnoge kuće u koje su bile smještene izbjeglice bile su malene za veći broj ljudi, pogotovo što se zbog jake zime najveći dio vremena morao provoditi u prostorijama. Tu se pojavljivao i problem prehrane naroda i stoke. Skojevske organizacije sela kotara Vojnić, uključivale su članove SKOJ-a izbjeglice u svoje organizacije i tako zajednički izvršavale dogovorene zadatke. Većina izbjeglica nije se mogla povratiti u svoja popaljena sela sve dok ne otopli — do proljeća, do početka sjetvenih radova.

Sanitet 1. bataljona pružao je zdravstvenu pomoć nemoćnima. Sjećam se promrzlih prsta na nogama, pootpadalih nokata grupi žena smještenih u Brezovoj Glavi — Tušilović, kada sam kao bolničarka bataljonskog saniteta s referentom Josipom Jilačekom previjala rane tih mukotrpnih žena, koje su sticajem okolnosti samo za mjesec dana kasnije — sada zajedno s narodom Tušilovića, ponovno našle sklonište u Petrovoj gori.

Mladi u 1, 2. i 3. bataljonu 1. KPO

Pobjedama na vojnom i političkom planu, većim količinama zarobljenog oružja, stvoreni su uslovi za prijem novih boraca u partizanske jedinice, većinom omladine. Od 1. bataljona i 4. čete 4. bataljona stvorena su tri bataljona: 1, 2. i 3. Velik dio omladine, a među njima i skojevaca, dobrovoljno se svrstao u novoformirane partizanske operativne jedinice. Tada je trebalo ponovo organizirati skojevsku organizaciju u jedinicama, od vodova, četa i bataljona. Na tom zadatku radili su Miloš Džodan Ćućo, Kukulj Branko, Đuro Ličina i Ilija Bakić. Stvorene su organizacije SKOJ-a u vodovima i četna rukovodstva SKOJ-a. Vršene su pripreme za stvaranje bataljonskih biroa SKOJ-a, koji su kasnije i osnovani.

Većina mladih boraca nije imala nikakvo ili veoma oskudno vojničko znanje (koje su stjecali elementarno uz pomoć odreda ranije). Upravo zbog toga komande štabova provele su plansku vojnu obuku. Isto tako referent bataljonskog saniteta 1. bataljona, nakon oslobođenja Vojnića, organizirao je i održao sanitetski tečaj u Brezovoj Glavi u gostionici M. Blaževića. Obrađene su teme iz prve pomoći, o sanitetskoj službi, o postupcima s ranjenicima, o sanitetskom priboru, o snabdijevanju sanitetskim priborom u partizanskim uslovima, veza s organizacijama omladine i žena, o dnevnim zadacima četnog bolničara, o higijeni u četi. Bile su to korisne i uspješno demonstrirane pouke, a vrijednost im se potvrdila u praktičnoj primjeni, previjanju ranjenika za vrijeme izvođenja akcija koje su slijedile. Polaznici su bili iz svih jedinica Prvog bataljona, kojim je komandirao Mirko Poštić. S obzirom da su mlade skojevske organizacije i rukovodstva, OK KPH Karlovac skreće pažnju KK

KPH Vojnić da pruži svestranu pomoć skojevskim organizacijama na selu, preko svojih partijskih ćelija. Partijske ćelije u partizanskim jedinicama preko svojih članova, mladih komunista, pružaju pomoć seoskim skojevskim organizacijama. Ta veza je bila čvrsta, što je našlo odraza na osmišljenom političkom i kulturno-prosvjetnom radu i obostranom jačanju skojevskih organizacija u tome vremenu.

Prvi omladinski zbor u Vojniću 25. januara

Vojnić, drugo oslobođeno kotarsko mjesto u Hrvatskoj — tada slobodna oaza partizana — nedaleko od Pavelićeve »prijestolnice« pretvorio se toga dana u veličanstvenu političku smotru mladih ovog kotara. »Sakupilo se toga dana više od 3.000 mladića i djevojaka vojničkog kotara.«[31]

Na prvi veliki zbor omladina je stigla pod srpskim i hrvatskim zastavama s crvenom petokrakom. Po dubokom snijegu neki su prevalili put dug do 25 km, kao na primjer omladina Donjeg Skrada.

U prvom broju »Omladinskog borca«, organa Saveza mlade generacije Hrvatske, koji je izašao iz štampe aprila 1942. godine, o tome događaju zapisano je, između ostalog, slijedeće: »U oslobođenom Vojniću održala je omladina kotara Vojnić 25. januara prvi manifestacioni zbor koji je organizirao KK SKOJ-a. Na zboru je, osim člana OK SKOJ-a, govorilo još niz omladinaca, komandant i komesar Korduna i Banije popularni Ćanica Opačić, predstavnik KP i predstavnica AFŽ-a«.[32]

Poslije zbora održan je defile omladine. Na mitingu su govorili slijedeći omladinci i omladinke: Tabor Rafko, član OK SKOJ-a Karlovac, omladinka Milka Bakić, Milovan Matijević, član KK SKOJ-a iz Mihajlović Poljane, omladinac Nikola Eremić iz Radonje, Đuro Martinović, omladinac iz Miholjske i drugi, te drugarice Dragica Karan, predsjednica Kotarskog odbora AF2-a za Vojnić.

Mladi su iskazali nesebičnu solidarnost s borcima 1. i 4. bataljona koji su u više od 5-mjesečnoj borbi zadali nadmoćnijem neprijatelju snažan udarac, te tako stvorili slobodnu teritoriju u ovom dijelu Korduna. Mladi su iskazali spremnost da istraju u borbi. Manifestirali su bratstvo i jedinstvo srpske i hrvatske omladine i pozivali u zajedničku borbu na širokoj platformi saveza mlade generacije.

Nisu to bili vješto sročeni pisani govori mladih, već spontane, iz dna duše tečno i otvoreno upućene poruke neprijateljima svih vrsta i boja širom zemlje i svijeta da će se ova omladina boriti do konačne pobjede nad fašizmom, zajedno s rodoljubivom omladinom širom Jugoslavije, bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost. Upućene poruke slijedila je dosljedno svojim djelom omladina ovog kotara.

Kad se na pozornici pojavila stasita, vitka, markantnih crta i ozarena lica u vojničkoj uniformi i s partizanskom kapom na glavi, omladinka Milka Bakić i nježnim glasom ispod toplog pogleda progovorila o ženskoj četi u Perni, prolomio se snažan aplauz. Već svojom pojavom doživljena je u omladinskoj masi kao simbol i poziv ženskom rodu, da mu je mjesto u ovom

31 HAK Okrug Karlovac 1941. godine.

32 »Omladinski borac«, br. 1.

»hodu« protiv mraka i ropstva a za ljudsku slobodu. Iz Vojnića je Milka otišla u Gornji Budački i u februaru 1942. završila prvi oficirski kurs pri GSH.

Masovni politički rad s omladinom na selu bio je prilagođen prilikama i mogućnostima pojedinih skojevskih organizacija na selu. Odvijao se kroz dva oblika — na skupnim zborovima naroda u zaseocima ili samostalnim sastancima omladine. Putem govora aktivista, čitanja prve partizanske štampe, radio-vijesti razjašnjavala se linija NOB-a, potreba bratstva i jedinstva srpske, hrvatske i muslimanske omladine. O tome se prisjeća, tada mladi partizan — skojevac, jedan od rukovodilaca SKOJ-a 8. udarne kordunaške divizije Pero Malobabić: »Imao sam i nekoliko napisanih borbenih pjesama, kao na primjer Mitrovčanku, Padaj silo i nepravdo, Ustaj seljo, ustaj rode, Avanti popolo i druge. Otresitijim omladincima i omladinkama davao sam neku od ovih pjesama da ih nauče. Po završetku zbora stariji bi ili otišli kućama ili ostali i gledali, a omladina bi zaigrala i zapjevala. Borbene partizanske pjesme omladina je brzo učila i masovno pjevala. Omladina je masovno i jedinstveno prihvatala liniju NOB-a, odlazila u partizane i učestvovala u svakoj akciji usmjerenoj na razvoj i jačanje narodnooslobodilačkog pokreta«.[33]

S posebnom pažnjom omladina Brezove Glave i šire okoline je pratila izvođenje skeča zanimljivog sadržaja s obzirom na način pisanja, a siže se svodio na razgovor oca i djece o odlasku u partizane. Mirko Poštić, istaknuti komandant, po zadatku partizanski glumac. Na kraju izvođenja više puta su otvarani i zatvarani zastori na daskama partizanske pozornice, a pljesak brojnih ruku prekinuše zvuci tamburaša. Bili su to vedri momci partizani iz Grijakovog Sela, Tušilovića i drugi vični tome zanatu. Zasviraše oni vedro i snažno, ali sada u partizanskoj uniformi i partizanskom žicom. Zaori se vesela partizanska pjesma i ples dugo u noć, a potom razlaz. Snijeg polako praminja. Sakriva puteve i uzane staze. Sve je utihlo. Čuju se zvuci »Budi se istok i zapad«... i sežu do partizanske straže na Macutovom brdu, koja budnim okom prati neće li možda neprijatelj pustiti svoje pipke iz garnizona Karlovac, jedva 6 km udaljenog i još bliže neprijateljske posade u selu Vukmaniću.

»Komanda 2. čete 2. bataljona 1. KPO u zajednici sa skojevskom organizacijom u Crevarskoj Strani dala je priredbu. Kulturni program izveden je u školi u Crevarskoj Strani, a priredba je u svakom pogledu bila uspjela« — prisjeća se Pero Malobabić.[34]

Zapažen je i uspjeh recitatorske grupe omladine Donjeg Skrada na omladinskoj priredbi u školi.

Omladina je pjevala i onda kada su njeni članovi pružali pomoć organima narodne vlasti u izgradnji zemunica za smještaj hrane, kako ne bi dospjela u ruke neprijatelja.

Učvršćivanje skojevske organizacije, populariziranje i stvaranje Saveza mlade generacije

OK SKOJ-a Karlovac imao je sjedište u Petrovoj gori, pa je vojnička skojevska organizacija bila u centru njegove pažnje. Već 1. januara 1942. go-

33 Sjećanja Petra Malobabića.

34 Sjećanja Petra Malobabića.

dine, OK SKOJ-a donosi razrađenu šemu općinskih rukovodstava SKOJ-a, podešenu prema teritoriju partizanskih četa 1. bataljona 1. KPO.[35]

Na prvom sastanku KK SKOJ-a Vojnić, na kome je prisustvovala drugarica iz OK SKOJ-a, izvršena je raspodjela rada za osnivanje općinskih rukovodstava SKOJ-a.

Nakon oslobođenja Vojnića OK KPH Karlovac, od 17. đo 19. januara 1942. godine, održao je svoju sjednicu koja je upozorila na glavnu opasnost u radu — sektaštvo, pa je 21. januara upućeno pismo kotarskim komitetima Partije u kojem, pored ostalog, piše: »Među skojevcima treba provesti kampanju za objašnjavanje partijske linije i uloge SKOJ-a u NOB-u. Treba popularizirati i stvarati organizacije SMG Saveza mlade generacije — u koji ulazi čitav SKOJ, sve nefašističke organizacije i pojedinci. Svrha je SMG da obuhvati svu omladinu i da je odgaja u duhu NOB-a.«[36]

Na spomenutoj sjednici OK KPH dogovoreno je da na oslobođenom teritoriju baza, tj. osnovna skojevska organizacija bude aktiv SKOJ-a, a ne odbor kao do sada, te da djeluje ilegalno unutar SMG. Odmah se prišlo stvaranju organizacije SMG u selima kotara. Na masovnim sastancima razjašnjavana je svrha te antifašističke organizacije i njena uloga. Birani su odbori SMG od 3 do 5 članova, ovisno o broju omladine na čelu s predsjednikom i tajnikom odbora.

U ovom kotaru proces reorganizacije bio je prilagođen prilikama na terenu. Bilo je jasno da i seoska skojevska organizacija treba biti postavljena isto kao i u partizanskim odredima. U pravilu nije se išlo formalnom raspuštanju skojevskih odbora. U nekim selima na masovnim omladinskim sastancima, uz tumačenje uloge SMG i linije NOB-a, izabrani su odbori SMG. Predviđeni članovi SKOJ-a ostajali su poslije masovnog sastanka. Oni su upoznati s kriterijima tko može biti i kakav treba biti skojevac, te o ilegalnom metodu rada. Saopćeno im je primanje u SKOJ. Konstituiran je aktiv SKOJ-a i izabran pročelnik (sekretar). To su bili uglavnom članovi skojevskog odbora i iz šireg sastava najbolji omladinci i omladinke. Na takav je način, na primjer, provedena reorganizacija u Donjem Skradu. U nekim selima gdje se zbog blizine neprijateljske vojske nisu mogli držati veliki masovni skupovi omladine, organizirani su omladinski sastanci za popularizaciju SMG, uz tumačenje linije NOB-a. U selu Koranski Breg u kući Dušana Velimirovića, održan je masovni sastanak omladine januara 1942. Tome skupu prisustvovao je Rafko Tabor i Mira Opačić. Nakon razjašnjene uloge SMG omladina je izabrala odbor SMG: Emilija Malić, predsjednica, članovi: Milka Dušana Velimirović, Radojka Prodanović, Danica Ivanović i drugi. U vrijeme reorganizacije dio skojevskih odbora postao je skojevski aktiv sela, uz primanje najistaknutijih iz šireg sastava mladih — skladno utvrđenim kriterijima. Ali, istovremeno uz populariziranje SMG u narednim aktivnostima, raniji odbor SKOJ-a javno je nastupao pred omladinom kao odbor SMG. U tom slučaju pročelnik skojevskog aktiva i predsjednik odbora SMG bila je ista ličnost. Bile su neprikladne promjene i obnavljanja odbora SMG uslijed odlaska njegovih članova u operativne jedinice.

U podnesenom izvještaju sekretara KK KPH Vojnić S. Lukačića na Drugoj okružnoj partijskoj konferenciji, održanoj 12. do 14. marta 1942. godine, za

35 HAK f. OK SKOJ, k. 1.

30 HAK OK KPH — Dok. br. 2/110.

kotarsku skojevsku organizaciju zabilježeno je ovo: »... postoje u svim selima skojevski aktivi. Omladina je vrlo dobra u borbi«.[37]

Sekretar OK SKOJ-a M. Baltić u podnesenom referatu, na pomenutoj konferenciji za vojničku organizaciju, izjavio je: »On je ujedno jedan od najboljih. U tom kotaru ima organiziranih odbora (aktiva), u odredu i na selu 40 skojevskih odbora... Ukupan broj omladine organizirane u SKOJ iznosi 1200 omladinaca i omladinki.«[38]

Prema sjećanju Bože Bućana, Branka Uzelca i Martinovića, 20. marta 1942. održan je sastanak KK SKOJ-a u Vojniću s dvije točke dnevnog reda:

1. Raspored zaduženja u Komitetu,
2. Neprijateljska ofanziva i naši zadaci.[39]

Na prijedlog sekretara OK SKOJ-a Rafka Tabora, KK SKOJ-a je izabrao Branka M. Uzelca za sekretara Komiteta, Božu Bućana za organizacionog sekretara a Džodan Miloša Ćuću zadužili su za rad sa SMG. Razmotrena je mogućnost prodora neprijatelja u Petrovu goru i njegove represivne mjere prema narodu. Dogovoreno je da se pripremi omladinu da izbjegava kontakte s neprijateljskom vojskom, kako bi izbjegla pokušaje masovnih hapšenja. Božo Bućan sjeća se i ovog detalja: »Na kraju sastanka čuli smo zvuk neprijateljskog aviona iznad Vojnića, iz kojeg su mitraljirali i bacali bombe... Odjednom bomba je eksplodirala u dvorištu zgrade u kojoj smo držali sastanak i avion je napustio Vojnić.«[40]

Članovi KK SKOJ-a raspoređeni su na teren. Božo Bućan odlazi u općinu Perna, gdje je uspostavio vezu s općinskim rukovodstvom SKOJ-a i upoznao ih sa zaključcima. Bio je s omladinom u jurišu roguljaša i nakon toga do završetka ofanzive. Branko M. Uzelac otišao je u pravcu Gornjeg Budačkog, općina Krnjak, Nikola Eremić u općinu Vojnić, a ostali u svoje vojne jedinice.

O omladini i omladinskim organizacijama u proljetnim neprijateljskim ofanzivama

Od 18. marta do 5. aprila 1942. godine, dok su naše jedinice vodile borbu s daleko nadmoćnijim neprijateljem, narod se povlačio s odbornicima u šumu, pred oko 7.000 ustaša, domobrana i žandara, potpomognuti tenkovima i avijacijom. Najviše naroda i omladine je iz općina: Vojnić, Perna, Utinja, Tušilović i dio Krstinje. Bježao je narod i sklanjao se u Petrovu goru. Snijeg se počeo topiti, nabujali potoci, a noći hladne. Te godine snježni pokrivač bio je izuzetno debeo, a njegovi tragovi ostali su do kasno proljeće. Neprijatelj je nastupao sa svih strana. Ušao je u Petrovu goru i zauzeo Petrovac.

Ustaše 10. aprila 1942. godine ubiše na zvjerski način 203 mještana, od kojih 120 ukupno spališe u kući Petra Žigica, Marije Orlić i Dušana Vorkapića. I tako na istočnim padinama Petrove gore nestade u plamenu i selo Katinovac, toga krvavog proljeća.

Clan SKOJ-a i prvi pročelnik skojevske organizacije sela Ključar, iz 1941.

37 HAK, Zbornik IV, str. 75/77.

38 HAK, Zbornik IV, str. 117/122.

39 Sjećanja B. Bućana, napisano za autora ovoga teksta

40 Sjećanja B. Bućana, napisano za autora ovoga teksta.

godine, omladinac Đuro Gvozdenović — Nikolin, uhvaćen je i ubijen 22. marta 1942. godine u Petrovoj gori. Tuga, bol i pustoš iskazana je vjerno u pjesmi »■Na kordunu grob do groba«, ali istovremeno i poruka ove nepokorene mladosti :

»Ajde *majko, kaži rodu,*
Da se bori za slobodu!«

Mila Malešević,[41] član skojevske organizacije ratne općine Utinja, živi je svjedok uzavrelog kotla proljeća 1942. godine. Ona nosi zavežljaj tuge, užasa i strave, negdje duboko sklupčan, zarinut, zaustavljen u tko zna kojoj pori nerva, koji dostojnim glasom progovori: »Rekla sam ja mojoj sestri Danici da se i ona spusti na zemlju, možda bi preživjela, ali nije me poslušala. Onda je počelo najgore — zaglušna tutnjava, urlik, vrisak, izbezumljeni dječji plač. Onda osjetim s leđa hladno, a po licu i vratu nešto klizi i šuri. Mirujem tako, ne mičem se dugo, dugo. Ništa ne čujem više. Nekako se izvučem ispod rpe naroda. Stala sam kao ukopana. I pogled mi se koči. Stojim dalje. Odnekuda se izvuče neki dječačić i jedva izusti: »Majko, ja bi varenike«. Vidim nešto bijelo. Zagrabim šakom grudicu još zaostala snijega. Prinesem njegovim ustima. On zagrize, pomače se i onako krvav skotrlja se na rpu naroda i osta tu. Pogledam se i svučem kaput i bacim na zemlju. Ali, ide prema meni moj suseljan i veli: »Obuci to Mila, trebaće to još tebi«. Ogrnem se i oteturam u svoje selo Malešević. Dođe k meni opet Anka Dragić, skojevka i član NOO-a u selu i reče: »Ajmo Mila, danas treba za našu partizansku vojsku, za partizansku bolnicu sakupiti hranu...«. Idem ja, ne znam otkuda mi onda još veća snaga. I nije bilo zadatka koji ja nisam prihvatila i izvršila. Primljena sam i u SKOJ. Sva me zla nisu pokorila. Išla sam svugdje na rad s mojim drugaricama.«[42]

Na obronku Petrove gore 14. maja 1942. u blizini sela Radmanovac, u jarku zvanom Metaljka ugasio se život članova SKOJ-a: Ljubice M. Napijalo, Ranke M. Napijalo i Ranke Studen iz skojevske organizacije Kuplensko. Žrtva tog krvavog zločina bio je i 12-godišnji dječak Dragan Studen, koji i danas nosi ožiljak tri uboda noža u vrat. Treći dan izvukao se iz gomile mrtvih i otpremljen je na liječenje u partizansku bolnicu u Petrovu goru, sjeća se Milka Blagojević Srića.[43]

Ulemek Mile Maksimov, rođen 1921. u Peckoj. Clan SKOJ-a od 1941. godine, politički aktivist među omladinom. Uhvaćen je od ustaša 11. maja 1942. godine. Ustaše su mu živom oderale kožu na Petrovoj gori. Zabilježeno je to u Spomen-albumu »Borci Korduna 1941«. Među stotinu zlostavljanih ljudi u crkvi sela Kolarić nestalo je u plamenu i tijelo skojevke Mite Kresojević, koja je, iza 12. januara 1942, na zboru naroda Vojnića govorila u ime omladine i pozivala sve u borbu za slobodu. Mnogo omladine iz sela Jurge, Radonje, Vojišnice otjerano je u logore — prisjeća se Milka Pajić Cica.

Dolaskom u partizane krajem 1942. godine pjesnik Ivan Goran Kovačić zakonačio je ovdje na obronku Petrove gore. Suočen s ovim zbivanjima, progovorio je snagom čovjeka i snagom talenta:

41 Umirovljena radnica DIP-a Karlovac.

42 Kazivanja Mile Malešević.

43 Sjećanje Milke Sriće Blagojević.

»Krv je *moje svjetlo i moja tama,*
Blaženu noć su meni iskopali,
Sa sretnim vidom iz očinjih jama,
Od kaplja dana bjesni oganj pali,
Krvavu zjenu u mozgu, ko ranu,
Moje su oči zgasle na mome dlanu.«

Hrabra omladinka, studentica medicine, referent bataljonskog saniteta u 3. bataljonu 1. KPO i istaknuta društveno-politička radnica Dragica Bulat, teško je ranjena, kao dobrovoljac u sastavu izviđačke patrole, uoči napada na Petrovac. Dok su je drugovi nosili, bodrila ih je i pjevušila borbene pjesme. Umrla je isto veče. Sahranjena uz skromne počasti i iskreno ožaljena od svojih ratnih drugova i naroda.[44]

U toku noći 31. marta na 1. april, u poznatom napadu boraca 3. bataljona i 700 »roguljaša«, omladina istočnih padina Petrove gore pokazala je pravi heroizam. Mrtvih 68 tijela prekrilo je smrznutu snježnu koru koju su prošarale krvave mrlje hrabrih, većinom mladih ljudi.[45]

Nakon proboja obruča u izvještaju OK SKOJ-a PK SKOJ-a zabilježeno je: »Uslijed neprijateljske ofanzive organizirani rad SKOJ-a u ovom kotaru bio je veoma otežan. Tek sada postoji mogućnost za što brži razvoj SKOJ-a. Ofanziva je prije par dana prestala i veliki dio omladine je nastradao, osobito na području općine Vojnić, Utinja i Perna. I oni koji su do pada ostali na životu, s njima se nije još do danas uspostavila veza. Koliki je broj omladine i skojevaca stradao, o tome ćemo vam poslati izvještaj u najkraćem vremenu. Vjerojatno broj omladine koji je nastradao iznosi 1000. Tek na području općine Budački bio je moguć organiziran rad. Sastanci su održavani sa svom omladinom. Na sastancima se proučavao i čitao skojevski i partijski materijal i leci. Za vrijeme same ofanzive omladina je bila većinom u Petrovoj gori. Pokazala je veliku hrabrost i izdržljivost. Osobito za vrijeme II ofanzive, u kojoj je omladina u partizanskim redovima pokazala veliku hrabrost u jurišu na ustaške rovove u Petrovoj gori.«[46]

U vrijeme stezanja obruča na Petrovoj gori, dio partizanskih jedinica nalazio se u pozadini neprijatelja i izvodio akcije i diverzije, s ciljem da onemogući neprijatelju pristizanje novih snaga i opreme. Skojevske organizacije kao i organizacije SMG u općinama Budačka Rijeka i Donji Budački, bile su u uskoj vezi s komandama partizanskih jedinica. Prema potrebi išli su u diverzantske akcije — rušenje telegrafskih stupova, propusnih mostova, prekopavanje cesta i drugo, pomagale NOO-e oko ishrane boraca te vodile brigu o čistoći boraca i drugo.

O djelovanju organizacija omladine u toku i iza ofanziva Božo Bućan, za općinu Perna, u svojim sjećanjima piše: »Brigu o onim koji su bili najviše ugroženi ili su ostali bez krova nad glavom (iza I ofanzive), preuzeli su NOO-i, kojima su pomagale organizacije SKOJ-a i AF2-a. Poslije ove ofanzive održali smo sastanak Općinskog komiteta SKOJ-a, na kojem smo se dogovorili o pravcima naše aktivnosti, osobito uonim selima koja su više stradala i

44 D. Baić, Vrginmost u NOB-u 1941—1945.

45 D. Baić, Vrginmost u NOB-u 1941—1945.

46 HAK, f. OK SKOJ, **Dok. br.** 1827 **od** maja 1942. Izvještaj OKSKOJ-a Karlovac PK SKOJ-a za Hrvatsku.

podnijela ljudske i materijalne gubitke. Uskoro je naša aktivnost bila zaustavljena majskom ofanzivom na Petrovu goru. Nakon proboja obruča i povratka u sela, narod se počeo vraćati u šumu da bi pronašao svoje poginule, nestale ili teško ranjene. Vršeno je masovno sahranjivanje poginulih. Poginuli su i neki članovi SKOJ-a i odbora SMG. U sahranjivanju su pomagale sve društveno-političke organizacije. Veliki broj kuća izgubio je nekog člana, a negdje je stradala većina članova ili čitava familija.

U drugoj polovini maja mjeseca održali smo sastanak OK SKOJ-a u Perni. Raspravljali smo o političkoj situaciji nakon ofanzive. Velika stradanja i gubici članova familije, uvjetovali su zamor i potištenost kod jednog dijela naroda i omladine. Dogovorili smo se o načinu pokretanja političke aktivnosti, posebno u selima gdje se osjećala ili bila više izražena politička pasivnost. Razmotreno je stanje SKOJ-a i SMG. Zbog ofanziva i čestih upada neprijatelja u pojedina sela, smanjena je aktivnost pojedinih organizacija SKOJ-a i SMG. Zaključeno je da se izvrši obilazak organizacije i pokrene redovno održavanje radnih i teoretskih sastanaka, te da se ispita mogućnost prijema novih članova SKOJ-a. Zatim, da se izvrše popune odbora SMG. Treba istaći da su organizacije i općinska rukovodstva SKOJ-a i SMG u vrijeme ofanzive i prekida veza s višim rukovodstvima samostalno djelovala i uključivala se u razne zadatke i akcije. U tome su ih pomagale organizacije KP na terenu.«[47]

Sela oko Petrove gore iz općine Vojnić, dijela Krstinje, posve su opustjela. Pored nastradalih, veliki dio je odveden u logore smrti. Među njima bilo je dosta omladine. Neprijatelj se povukao u svoje polazne baze i utvrdio posade, koje okružuju kotar Vojnić. Narod i ono malo ženske omladine izvan operativnih jedinica, općine Tušilović, osim Zimića, bili su u izbjeglištvu u susjednim selima i drugima ovoga kotara, sve do 1944. godine. Poneki su i tada samo povremeno dolazili i vraćali se. Isto tako bilo je i s narodom Velikog i Malog Kozinca i Kosijerskog Sela. Ta omladina bila je uključena u rad omladinskih organizacija u selima gdje je bila smještena.

I ovoga puta pod rukovodstvom Partije mladost je ovdje ostala uspravna — nepokorena. Krenula je u nove zadatke. Podvizi mladih »roguljaša«, proletera u obruču, izdržljivih djevojaka unutar i iza obruča, iz užasa strave — lebdjeli su pred očima novih i novih boraca na frontu i pozadini, koji su nastavili s borbom idući njihovim stopama:

Listaj goro, cvjetaj cvijeće,
omladina u boj kreće.
Omladina u boj kreće,
robovati niko neće!

Proširivanje i jačanje organizacije SKOJ,a i SMG

Nakon proboja obruča u drugoj polovini maja 1942. sastao se KK SKOJ-a u selu Vučkovići, gdje je bilo i sjedište KK KPH Vojnić. U izvještaju OK SKOJ-a Karlovac PK SKOJ-a za Hrvatsku za kotar Vojnić, pored ostalog, piše: »Uslijed neprijateljske ofanzive organizacioni rad SKOJ-a bio je veoma

47 Sjećanja Bože Bućana.

otežan. Tek sada postoji mogućnost za što brži razvoj SKOJ-a po novim direktivama.«[48]

Na bazi zaključaka 1. kotarske konferencije SKOJ-a od 31. decembra 1941. i Rezolucije 2. okružne konferencije za okrug Karlovac i upućenog pisma OK SKOJ-a za okrug Karlovac kotarskim komitetima SKOJ-a od 9. aprila 1942. godine, KK SKOJ-a, uz podršku Partije, radio je na slijedećim zadacima :

Nastavljen je rad na obnavljanju postojećih i stvaranju i jačanju novih seoskih aktiva SKOJ-a i općinskih rukovodstava SKOJ-a. Trebalo je obnoviti seoske odbore SMG i oformiti nove tamo gdje još nisu oformljeni. Na širim općinskim konferencijama SMG izabrati općinske odbore Saveza mlade generacije. Upoznati omladinu s novom taktikom neprijatelja, primijenjenom prema narodu u neprijateljskim ofanzivama i stalno objašnjavati potrebu bratstva i jedinstva srpske, hrvatske i muslimanske omladine u NOB-u. Nastaviti rad na političkim pripremama omladine za dobrovoljni odziv u omladinske čete kroz dva oblika — aktivne i rezervne.

Poslije proboja obruča promijenjeno je brojno stanje omladinske organizacije SKOJ-a i SMG na selu. Uveliko je smanjen broj članova SKOJ-a i SMG u svim selima oko Petrove gore.

Dio omladine nestao je u ustaškim masakrima, dio je otjeran u logore smrti, dio je nestao u plamenu u crkvi Kolarić. Veći dio omladine je uoči ofanzive i nakon nje popunio jedinice 1, 2. i 3. bataljona i 1. proletersku četu.

U opustjelim selima općine Vojnić izvršena je reorganizacija SKOJ-a i SMG. Spojeno je više sela u jednu omladinsku organizaciju. To je urađeno i u dijelu sela općine Perna.

Izbjegla omladina iz sela Veliki i Mali Kozinac i Kosijersko Selo, te ono malo ženske omladine što je ostalo van partizanskih jedinica do marta 1942. godine, iz većine sela općine Tušilović, uključena je u omladinske organizacije u novonaseljenim selima, gdje su NOO-i smjestili izbjegle porodice. Ta omladina nastavila je radom u novonaseljenim selima, sve dok nisu stvoreni uslovi za povratak.

Za uspješan razvoj omladinskih organizacija OK KPH Karlovac postavio je zadatak da partijske ćelije zaduže jednog člana za omladinska pitanja i da na sastancima partijske ćelije prouče Uputstva za organizaciju SKOJ-a i SMG. U KK KPH Vojnić za taj sektor rada bio je odgovoran Milan Oreščanin. Te godine on je redovno prisustvovao sastancima KK SKOJ-a, pratio uputstva za rad omladinskih organizacija prispjelih od viših skojevskih rukovodstava, kao i stanje organizacije na terenu.

Članovi KK SKOJ-a bili su neprekidno među omladinom u selima, na sastancima skojevskih aktiva i općinskih rukovodstava. U kratkom vremenu u skoro svim oslobođenim i poluoslobođenim selima obnavljane su ili novoformirane organizacije SKOJ-a i SMG.

Već 21. juna 1942. u izvještaju KK KPH Vojnić OK KPH Karlovac piše: »Pošto su sva sela organizirana i formirani općinski odbori Saveza mlade generacije, zato je moguće skorih dana formirati Kotarski odbor SMG.«[49]

Izbor Kotarskog odbora SMG Vojnić nije proveden zbog reorganizacije

43 SKOJ 16/1827, Izvještaj OK SKOJ-a PK SKOJ-a, maja 1942.

49 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Izvještaj KK KPH Vojnić OK KPH Karlovac od 21. 6. 1942.

općine. Umjesto 7 malih ustaničkih općina formirane su veće, prema predratnom stanju. I OK SKOJ-a Karlovac u svom izvještaju PK SKOJ-a, pored ostalog, za omladinu kotara Vojnić kaže: »Političko stanje omladine u ovome kotaru je vrlo dobro.«[50]

U pomenutom izvještaju za kotar Vojnić dat je pregled organizacionog stanja SKOJ-a i SMG za razdoblje neposredno iza proljetnih neprijateljskih ofanziva:

Organizacioni pregled SKOJ-a

Općina	Br. čl. opć. ruk.	Broj aktiva	Broj aktiv.	Broj vaspit. grupa	Broj čl. SKOJ-a u vasp. grup.	Broj svih skojevaca
D. Budački	**5**	**5**	**39**	**5**	**55**	**94**
Budačka R.	**6**	**6**	**40**	**6**	**30**	**70**
Vojnić	—	**7**	**35**	—	—	**35**
Perna	6	**4**	**18**	**4**	**47**	**65**
UKUPNO	**17**	**22**	**132**	**15**	**132**	**264**

Članovi SKOJ-a u 1. i 3. bataljonu

— 1. bataljon: 30 skojevaca, 13 aktivista u 2 aktiva. Bataljonski biro nije formiran.

— 3. bataljon: 21 skojevac, 10 aktivista. Bataljonski biro je imao 4 člana.

U kotaru je bilo 27 aktiva, 22 u selu i 2 u 1. bataljonu, 3 u 3. bataljonu, što je ukupno 27 (15 vaspitnih grupa u selu i 5 vaspitnih grupa u vojsci).

U kotaru Vojnić s pripadajuća dva bataljona bilo je organizirano 27 skojevskih aktiva i 20 vaspitnih grupa s ukupno 350 skojevaca.

Općina Krstinja služila je kao baza za rad KK KPH Cazin, pa je i omladinska organizacija bila pripojena privremeno KK SKOJ-a Cazin. Ovdje nije dat pregled SKOJ-a u 2. bataljonu, koji je upravo tada otišao u sastav Prve udarne brigade Hrvatske.

Općina Utinja nije konstituirana, ali je omladinska organizacija 1942. godine bila organizaciono vezana uz općinsku organizaciju SKOJ-a Vojnić.

U općini Tušilović nije bilo naroda. Samo iz sela Zimić i Okić omladinska organizacija bila je uključena u općinsku organizaciju Vojnić, a Koranski Brijeg za općinu Donji Budački, kasnije Krnjak.

Organizacioni pregled i rad Saveza mlade generacije

U Savez mlade generacije u kotaru obuhvaćen je 1441 omladinac-ka. Formirana su 22 seoska i 3 općinska odbora SMG. »Najviše omladine je obuhvaćeno u općini Vojnić 525, a najmanje u općini Perna 212. Tek sada su mladi komunisti pravilno shvatili što je njihova zadaća u SMG.

U cijelom kotaru održavaju se redovno sastanci s omladinom. Održani su veliki politički zborovi i kulturne priredbe. Savez mlade generacije u općini

50 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Izvještaj OK SKOJ-a Karlovac PK SKOJ-a za Hrvatsku.

Vojnić organizirao je omladinski zbor kojem je prisustvovalo 700 omladinaca i omladinki.

Organizirana je velika radna akcija SMG na okopavanju poljoprivrednih kultura na imanjima porodica koje su ustaše otjerale u logore za vrijeme ofanziva na Petrovu goru. U toj radnoj akciji sudjelovalo je 500 omladinaca iz kotara Vojnić i još jednog kotara.

Najmlađi, djeca obuhvaćeni su u svoju pionirsku organizaciju. S njima se redovno održavaju sastanci. Oni vježbaju strojeve vježbe. Željni su znanja.«[51]

O formiranju i radu općinskih rukovodstava SKOJ-a

Na osnovu preporuke OK SKOJ-a Karlovac od 1. januara 1942. godine, KK SKOJ-a Vojnić, na svojoj prvoj sjednici od 4. januara, donio je odluku o formiranju općinskih rukovodstava SKOJ-a radi lakšeg i boljeg rukovođenja s brojnom organizacijom i omladinom u selu i u partizanskim jedinicama.[52]

Prema izvještaju sekretara skojevskog bataljonskog komiteta Stevice Lukačića, na sastanku KK KPH Vojnić od 1. februara 1942. godine, vidi se da su do toga vremena i oformljena općinska i četna rukovodstva u kotaru.[53]

U prvi sastav općinskih rukovodstava SKOJ-a ušli su pojedini sekretari skojevskih aktiva na selu i najsposobniji skojevci iz partizanskih jedinica.

Već do martovske ofanzive 1942. ova prva rukovodstva doživjela su promjene, odlaskom u operativne jedinice ili na druge dužnosti u partizanskim jedinicama.

Od proljeća 1942. u općinskim rukovodstvima SKOJ-a bili su slijedeći članovi SKOJ-a:

U općinskom rukovodstvu SKOJ-a Krnjak: Đuro Basara, Milan Božić, Pero Gazibara, Mirko Maćešić, Milka Peurača, Ruža Mihajlović, Vojin Padežanin, Jakov Perić, Mira Gazibara, Anđa Mihajlović, Ostoja Božić, Mile Kozlina, Božo Kozlina, Boja Kosjer, Gojko Gazibara i drugi. Sekretari su bili: Đuro Basara, Mirko Maćešić, Ruža Mihajlović i Dragan Novaković.

U općinskom rukovodstvu SKOJ-a Krstinja bili su: Dušan Madžar, Milan Gušić, Mićo Carević, Dara Oreščanin, Draga Martinović, Dušan P. Vergaš, Smilja Tomaš i drugi. Prvi sekretar općinskog rukovodstva SKOJ-a bio je Mićo Carević, do odlaska u KK SKOJ-a, zatim Dušan P. Vergaš.

U općinskom rukovodstvu SKOJ-a Vojnić: Ljubica Godić, Dragica Petrović, Đuro Todorić, Milka Pajić Cica, Danica Košutić, Sofija Vučinić, Milka Kanitović, Ružica Barać Ruža i drugi. Sekretar Ružica Barać.

U općinskom rukovodstvu SKOJ-a Perna: Božo Bućan, Seka Bulat, Đuro Mutić, Ilija Oreščanin, Petar Ivanović, Stevo Lončar, Ostoja Vorkapić, Ljuba Puškar, Desa Karan i drugi. Prvi sekretar bio je Božo Bućan, zatim Đuro Mutić. Ovo rukovodstvo formirano je prije ostalih a bilo je u sastavu kotarske organizacije Vojnić sve do potkraj 1942. godine. Tada je ušlo u sastav kotarske organizacije SKOJ-a Vrginmost.

Općinsko rukovodstvo SKOJ-a Utinja formirano je u drugoj polovini de-

si HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Izvještaj OK SKOJ-a Karlovac PK SKOJ-a za Hrvatsku.

52 HAK, f. OK SKOJ, k. 1.

53 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Izvještaj K KPH Vojnić OK KPH Karlovac.

cembra 1942. godine. U prvi sastav ušli su: Milka Ranitović, Nikola Gaćeša, Janko Peleš, Ljubica Dragić, Danica Zivković, kasnije i drugi. Prvi sekretar općinskog rukovodstva bio je Janko Peleš.[54]

U općini Tušilović 1942. godine poslije martovske ofanzive nije bilo naroda. U općini Vukmanić u razdoblju 1941—1945. godine nije bilo oformljeno općinsko skojevsko rukovodstvo. Skojevska organizacija osnovana je za sela Trebinja, Popović Brdo, Liplje i bila je od druge polovine decembra 1942. u sastavu općinskog rukovodstva SKOJ-a Utinja. Kao spona između kotarskog komiteta i aktiva SKOJ-a u selu, bila su općinska rukovodstva. Ona su razrađivala zadatke i poticala seoske aktive u radu. Sekretar je redovno obilazio aktive SKOJ-a. Izvještaji o provedenim zadacima bili su kritični i konkretni. Rad članova SKOJ-a i rukovodstva svakodnevno se vrednovao u akciji. Veći dio članova općinskih rukovodstava SKOJ-a bio je u općinskim odborima SMG. Iako to nije bila namjera, omladina ih je sama birala i to zbog njihovog rada.

Sve aktivnosti omladine, odnosno SMG, bile su pravilno usmjerene, jer su u njima prednjačili skojevci i maksimalno se borili za svakog pojedinca.

Sastav skojevskih rukovodstava doživio je do kraja 1942. velike promjene, jer su sposobni za vojsku odlazili u omladinske čete, pa u brigade.

Idejno-politička izgradnja skojevskih kadrova

Revolucionarni polet i zanos seoske omladine u partizanskim jedinicama i u pozadini, masovnost SKOJ-a i razgranata mreža skojevskih organizacija, već u 1941. godini, zahtijevala je adekvatan omladinski kadar koji će moći zadovoljiti u radu s mladima na provođenju partijske linije u život.

Već u januaru 1942. godine, nakon oslobođenja Vojnića »... na inicijativu Okružnog komiteta — misli se na partijski komitet za okrug Karlovac — organizirao je Okružni komitet SKOJ-a osmodnevni omladinski kurs u Gornjem Budačkom na kome je sudjelovalo 35 omladinaca. Na kursu su se skojevci upoznali s partijskom linijom, sadašnjim radom SKOJ-a i učili su rukovati oružjem.«[55]

KK SKOJ-a Vojnić organizirao je smještaj i ishranu polaznika. Zadatak je proveo Milovan Matijević, član KK SKOJ-a. Iz kotara Vojnić bilo je 80% polaznika — skojevaca iz partizanskih jedinica i seoskih organizacija. Pored ostalih, bili su slijedeći omladinci: Đuro Basara iz Svinjarice, Mišo J. Džodan i Miloš P. Džodan Cućo iz Radmanovca, Bajo Kresojević iz Krnjaka, Pero J. Malobabić, Mile Đ. Martinović iz sela Miholjsko, Milovan Matijević iz Mihajlović Poljane, Novaković, mesar iz Ledenika, Dragan Novaković iz Donjeg Budačkog, Đuro Todorić iz Vojnićkog Grabovca, Branko M. Uzelac i mnogi drugi. Na postavljena pitanja 95°/» polaznika dali su zrele pismene odgovore, napomenuo je Rafko Tabor u svom izlaganju na 2. Okružnoj konferenciji u Velikoj Kladuši.

Drugi skojevski kurs s 30 polaznika održan je u Velikoj Kladuši u trajanju

54 Sastav općinskih rukovodstava SKOJ-a rekonstruirali su članovi KK SKOJ-a Vojnić iz 1942. godine: Đuro Basara, Božo Bućan, Mićo Carević, Mira Opačić, Branko Uzelac, Mira Gazibara, te članovi opć. rukovodstava SKOJ-a: Ruža Barać, Nikola Gaćeša, Gojko Gazibara, Milka Peurača, Milka Paić, Dara Oreščanin i drugi omladinski rukovodioci.

55 HAK, Druga okružna konferencija, referat Save Zlatića.

od 10 dana, za rukovodioce SKOJ-a, a radio je u toku održavanja 2. okružne partijske konferencije. Iz kotara Vojnić polaznici su bili: Božo Bućan, Sava Bulat Seka, Stevo Lončar Šnajder, Đuro M. Martinović, Branko M. Uzelac, Pero Gazibara, omladinac Vergaš, Nikola M. Eremić, Vojica N. Martinović, Zuhdija Zalić, Ibrahim Mrzljak i drugi.

Polovinom 1942. OK SKOJ-a Karlovac nastavio je s održavanjem skojevskih kurseva. Pohađali su ih članovi općinskih rukovodstava SKOJ-a, sekretari općinskih komiteta SKOJ-a i članovi bataljonskih biroa SKOJ-a. Prema izvještaju KK KPH Vojnić, od 11. jula 1942. godine, OK KPH Karlovac, vidi se da je sedam omladinaca završilo taj kurs i da će biti upućena još četiri omladinca.[57] To su bili skojevci: Sava Karan, Desa J. Karan, Mirko Maćešić, Božo Kozlina, Gojko Gazibara, Ruža Mihajlić, Mićo Carević, Ostoja Božić, Milka Peurača i drugi.

Kotarski komitet SKOJ-a Vojnić održao je kraći skojevski kurs za članove SKOJ-a iz seoskih aktiva. Sekretar KK SKOJ-a Vojnić izvještava KK SKH Vojnić 17. augusta 1942. slijedeće: »Održavat ćemo kotarski kurs na koji će dolaziti iz svakog sela po jedan skojevac, kako bi se osposobio za rad. Imamo svoje predavače, a od OK SKOJ-a tražit ćemo teme.«[58]

Kotarski komitet SKOJ-a radio je i na ideološko-političkom uzdizanju skojevaca u »vaspitnim grupama«, iz kojih su se regrutirali skojevci aktivisti. U izvještaju KK KPH Vojnić OK KPH Karlovac, od 21. jula 1942. godine, o tome piše: »Održavaju se predavanja vaspitnim grupama, kojima drže predavanja skojevci s višeg kursa.«[59]

Pored ovoga oblika rada članovi KK SKOJ-a morali su samostalno učiti, koristeći partizansku štampu, proglase, letke. Izučavala se i istorija SKPb po glavama, kolektivno, jer nije bilo više primjeraka.

Ideološko-političko osposobljavanje članova SKOJ-a i omladine, odnosno omladinskih rukovodstava, na ovaj način i u ono vrijeme, bilo je efikasno sredstvo u funkciji provođenja partijske linije u život, u jačanju skojevske organizacije i izgrađivanju svjesne discipline, odgovornosti i visokog morala mladih ljudi.

Omladina kotara Vojnić u borbi za bratstvo i jedinstvo

Već 1941. godine omladina ovoga kotara organizirana u SKOJ, pod rukovodstvom Partije, odlučno je odbacila bratoubilačku borbu, koju su joj nametali okupatori i njihova kvislinška tvorevina tzv. NDH s ustašama. Istovremeno osudila je izdaju ujedinjene jugoslavenske buržoazije na čelu s monarhijom i kraljem, te izdajničku ulogu Draže Mihajlovića i njegovih četnika kao i vodstvo HSS-a na čelu s Mačekom.

Svrstavanjem u prve borbene linije, partizanske jedinice na frontu i u pozadini za pomoć frontu, na taj način svojim djelom i borbom ova ustanička omladina otvorila je srce i pružila bratsku ruku za zajedničku borbu sa svima mladima, bez obzira na vjeru, narodnost i političku pripadnost, a koji još stoje po strani NOP-a ili su zavedeni pa ginu za tuđe interese, a ne za inte-

57 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Izvještaj KK KPH Vojnić OK KPH Karlovac, jula 1942. godine.

58 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Zapisnik KK KPH Vojnić, od 17. augusta 1942.

59 HAK, f. OK KPH Karlovac, Dok. br. 2/293, Izvještaj KK KPH Vojnić OK KPH Karlovac, od 21. jula *1942.* godine.

rese svoga naroda. Na širokom prostoru i van ovoga kotara tu političku pobjedu trebalo je upornom borbom i radom tek izboriti.

Uoči održavanja Druge okružne konferencije u Velikoj Kladuši pojavila se ideja za formiranje proleterskih i omladinskih četa. Druga okružna konferencija KPH za okrug Karlovac, pored ostalog, usmjerila je svoje zadatke na stvaranje jedinstva Hrvata, Srba i Muslimana. Dolazi do stvaranja proleterskih i omladinskih četa na Kordunu.

GŠH na planu prenošenja borbe i širenja ustanka sjeverno od Kupe, dobrim je dijelom provodio preko OK KPH Karlovac.

Na poticaj SKOJ-a u partizanskim jedinicama i među seoskom omladinom odziv partizana u proleterske jedinice bio je masovan, kao i njihova spremnost da se bore svugdje gdje je to potrebno.

U aprilu 1942, pored ostalih jedinica, OK KPH šalje u Zumberak desetinu mladih partizana pod rukovodstvom Grge Milašinčića. U desetini su, pored ostalih, bili provjereni borci Jovan Jovica Mandić, Marko Rapo i drugi. Njihov zadatak je bio odgovoran. Trebalo je pripremiti teren za dolazak većih udarnih jedinica NOP-a. Kasnije, krajem 1942. godine, s Izidorom Štrokom, mladim Kordunašima, Zagrepčanima, Banovcima i Jovica Mandić je ponio dalje borbeni plamen na Kalnik. Nakon pogibije Izidora Štroka, Jovica postaje komandant 1. partizanskog odreda Kalnik.

Grgu Jankeza i Ivu Marinkovića Vladimir Popović je uputio preko Kozare u Slavoniju. Grga Jankez je trebao preuzeti dužnost komandanta 3. operativne zone. S njima su krenula četiri prekaljena borca s Korduna, koji su s odličnim uspjehom završili partizansku oficirsku školu i bili određeni za komandante bataljona u Slavoniji. »To su bili« — kako kaže Grga Jankez — »divni momci i junaci: Nikola Sipić, Dragić Gušić, Milan Eror i (Milan Saula«.[60] Nikola Sipić poginuo je kao komandant bataljona 12. slavonske brigade u borbi kod Gojila.

Mladići, dobrovoljci iz partizanskih jedinica oko Petrove gore, svrstaše se u Prvu proletersku četu poznatog junaka Miška Breberine, oko 20. marta 1942. godine, u selu Vučkovići u Petrovoj gori. Ti spremni i odvažni mladići pokazali su pravi podvig koji se pamti u proboju obruča na Petrovoj gori, 14. maja 1942. godine.

U Drugom partizanskom odredu formirana je Druga proleterska četa. U njoj je bilo omladinaca iz ovoga kotara. Nakon uspješnih borbi ona već 7. maja ulazi u Prvi proleterskih bataljon Hrvatske u Korenici.

Branko Kresojević, 6. juna 1942. godine, vodi iz sela Burića u sastav toga bataljona 68 boraca, proletera, mahom mladih ljudi i nakon dvanaest dana držanja položaja u predjelu Petrovog Ličkog Sela, sprečavajući prolaz Talijanima za Prijedor i Plitvička jezera, ulazi u sastav Prvog proleterskog bataljona u Korenici.

Prvi izvještaj o borbama u sjevernoj Dalmaciji i Lici najpohvalnije govori 0 borcima proleterima s Korduna. »Bili su to vješti, hrabri i politički svjesni borci koji su brzo osvajali simpatije boraca proletera iz drugih krajeva, kao 1 naroda kuda su prolazili.«[61]

Nakon završetka vojno-političke obuke 7. omladinske čete, 17. septembra

60 HAK, Monografija o revolucionaru, str. 109.

61 HAK, Prvi proleterski bataljon, str. 32.

1942. godine, 30 omladinaca ulazi u sastav Prvog proleterskog bataljona, kao popuna sastava. Produžili su na borbeni put za Zumberak To su bili mladići kotara Vonić. U izvještaju pomenutog bataljona GŠH, od 12. oktobra 1942. godine, o borbi na Zumberku, pored ostalog, piše: »Neobičnu hrabrost pokazali su borci omladinci mobilizirani na Kordunu.«[82]

Sredinom septembra 1942. nakon završene obuke 4. omladinske čete u Dunjaku, od 120 polaznika otišlo je u sastav 4. crnogorske brigade u Bosnu oko 100 omladinaca, a među njima je bilo 27 mladića iz kotara Vojnić. Dvadeset i četiri omladinca ostavila su svoje živote na ratnim stazama 4. crnogorske brigade u oslobodilačkom ratu. Premda su bili mladi i krhki, otisnuli su se na dalek i opasan put koji je vodio od Dunjaka preko Močila, Plitvica, Korenice, Drvara, Glamoča, Mrkonjić-Građa i Jajca do sela Vinac, gdje su stigli u stroj crnogorskih proletera. Nekoliko omladinaca ipak nije moglo podnijeti tako naporan put pa su, zbog bolesti i iznemoglosti, ostajali u pojedinim mjestima do kojih su dospijevali stići. Nakon završene obuke 13. omladinska četa, u kojoj je bilo i omladinaca iz kotara Vojnić, otišla je u sastav 13. proleterske brigade.

Prva proleterska četa nakon proboja obruča, popunjena je omladincima iz ostalih partizanskih jedinica iz ovoga kotara i u sastavu od 125 boraca i starješina, pod komandom Vjekoslava Klobučara Corta i Borisa Balaša, odlukom GŠH upućena je 17/18. jula 1942. na Zumberak.[63] Na putu za Zumberak poginuo je Vjekoslav Klobučar, pa je za komandanta Zumberačko-pokupskog odreda postavljen komandir Prve proleterske čete Miško Breberina. U sastavu ove proleterske čete bio je i prvi sekretar SKOJ-a odreda »Loskunja«. U Zumberku je bio zadužen za politički rad u Prvoj omladinskoj četi Zumberka, a augusta 1942. godine postavljen je za njenog političkog komesara.

U nasrtaju ustaša na Zumberak, mladi, ali iskusni komandir čete, Jovan Đipalo zvani Joja borio se do posljednjeg metka, a onda zauvijek ostao na vrletima Zumberka.

Regrutiranje omladine u omladinske čete

Nakon odluke OK KPH Karlovac od 20. aprila 1942. godine o formiranju Prve udarne omladinske čete na Kordunu, čiji je prvi komandir bio Uroš Opačić, komesar Duško Baić, već u borbama istaknuti mladi partizani i članovi OK SKOJ-a Karlovac, nastavljen je masovni dobrovoljni odziv omladine Korduna u 20 omladinskih četa vojno-političke obuke do kraja 1942. godine. Svi sposobni mladići ustaničkih sela kotara Vojnić, a među njima je bilo i 16-godišnjaka, prošli su kroz jednomjesečnu vojno-političku obuku i prema potrebi upućeni u sastav brigada Osme kordunaške divizije i druge jedinice širom Jugoslavije. Pored omladinaca javljale su se i omladinke, pa je u većini ovih četa prošlo vojnu nastavu po desetak i više omladinki. U 10. omladinskoj četi u Miholjskom od 120 polaznika je 35 omladinki. Iz kotara Vojnić to su bile: Desa Banda, Milka Bijelić, Milka Blagojević Srića, Dragica Blagojević, Dara Bjelivuk, Dragica Bjelivuk, Danica Bobić, Anka Bulat, Mileva Cukor

62 HAK, Prvi proleterski bataljon, str. 229.

t»3 Radi se o 2umberačko-pokupskom partizanskom odredu formiranom u Petrovoj gori.

(privremeno naseljena u Kuplensko iz Kordunskog Ljeskovca), omladinka Danica (privremeno naseljena — prezime nepoznato), Danica Ciča, Dragica Đurić, Draga Keser, Soka P. Kozlina, Danica Kukić (privremeno naseljena u Kuplenskom), Milka Maćešić, Stanica Maćešić, Emilija Malić, Danica Mamula, Mila J. Milosavljević, Ana Napijalo, Anka Pajić, Radojka S. Prodanović, Dragica Vujić, Mila Ralić i druge. Sve su to bili članovi SKOJ-. a Milka Blagojević, član KP. Po završenoj obuci otišle su u sastav Pete kordunaške brigade.

Kako se omladina masovno dobrovoljno javljala za odlazak na jednomjesečnu vojno-političku obuku, na omladinskim sastancima ili zborovima, naročito po selima, vidi se iz Zapisnika sa sjednice Kotarskog komiteta KPH Vojnić, od 20. augusta 1942. godine, na kojoj je sekretar KK SKOJ-a Vojnić izvijestio »da imaju 400 do 500 dobrovoljaca za vojsku, a drugarice također hoće da idu.«[64]

U selu Zivković Kosa majka Ana Godić imala je pet kćeri, a sin joj je poginuo 1937. kao šumski radnik, pa da njena kuća ne bi ostala bez partizana, zamolila je skojevke u selu da predlože za omladinsku četu jednu njenu kćer. Bila je to Ljuba, zaista vrijedna omladinka, prvi član Općinskog rukovodstva SKOJ-a Vojnić i član KP. Nakon završene obuke otišla je u operativnu jedinicu i poginula u IV neprijateljskoj ofanzivi.

U sastav Prve udarne omladinske čete otišlo je u aprilu 30 omladinaca iz kotara Vojnić. Nakon obuke 1, 2. i 3. omladinske čete formiran je Omladinski bataljon »Jože Vlahović« koji je ušao u sastav Prve kordunaške brigade.

Kad je naša omladina čula za podvige svojih junaka iz Omladinskog bataljona »Jože Vlahović«, s borbenog puta brigade po Zumberku i Sloveniji, bila je to, ne samo radost, već i podsticaj preostaloj omladini da se još masovnije uključi u operativne jedinice.

KK SKOJ-a, općinska rukovodstva i seoski aktivi SKOJ-a, pored izvršenih političkih priprema, vodili su stalnu brigu o ishrani polaznika u centrima Miholjsko i Gornji Budački. Općinska organizacija Vojnić brinula je o centru u Miholjskom, a općinska organizacija Krnjak za centar u Gornjem Budačkom. Omladina je odnosila sakupljenu hranu u kuhinje, koje su radile pri centrima.

KK SKOJ-a prilikom formiranja čete za nastavu oformio je i skojevsku organizaciju u njoj. Taj zadatak provodio se neprekidno s obzirom da su se ćete izmjenjivale sve do kraja 1942. godine.

Rezervne omladinske čete

Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku, 11. juna 1942. godine, dao je direktivu svim OK SKOJ-a za formiranje rezervnih omladinskih četa. Na Kordunu je bilo 16 takvih četa s 1603 polaznika obuke.

Prema uputstvima omladina je dva puta sedmično dolazila na obuku, na unaprijed utvrđeno vrijeme i mjesto. Nakon obavljene obuke mladići i djevojke vraćali su se svojim kućama. Rad se odvijao prema jedinstvenom programu vojno-političke nastave. Obrađene su teme koje su se odnosile na suštinu NOB-a i revolucije u nas, uz obavezno praćenje zbivanja na vojno--političkom i unutrašnjem planu zemlje. Provedena je elementarna vojna

G4 Sjećanja Anke Milašinović.

obuka, rukovanje puškom i strojeve vježbe. Vježbali su drvenim puškama koje su sami izradili. Za kotar vojnu obuku izvodio je Mile Petrović, političku Teodor Toša Zivković, član KK SKOJ-a.

Poslije obuke omladina je pjevala borbene pjesme i zaigrala kolo. Ona je rado posjećivala takve skupove jer se uz to i proveselila. S tih skupova često su u svoja sela odnosili partizansku omladinsku štampu i druge obavijesti za NOO-e i omladinske organizacije. Iz ovih četa, prema rasporedu OK SKOJ-a, omladina je odlazila u naprijed pomenute centre.

U prvim rezervnim omladinskim četama bili su pretežno mladići, a njihovim odlaskom u aktivne čete prerasle su u ženske rezervne čete. To znači, da su se u njima nalazile omladinke, a i pojedine mlađe žene. Ovaj rad trajao je kontinuirano do jeseni iste godine. U izvještaju KK KPH Vojnić OK KPH Karlovac, od 21. jula 1942. godine, piše: »Na teritoriju kotara Vojnić formirano je 6 omladinskih rezervnih četa.« Ovdje su uključena i tri voda iz čete općine Krstinja. U ovom periodu općina Krstinja bila je u sastavu kotara Cazin i služila mu je kao baza za rad. U njoj je bila organizirana obuka kroz koju su prošli svi mladići. U Širokoj Rijeci obuka se izvodila za sela Štakorovicu, Mracelj, Široku Rijeku i Svinjicu. U Brusovači za Donju i Gornju Brusovaču i Jagrovac, a u Krstinji za Prisjeku, Džaperovac i Krstinju.

Na području kotara Vojnić djelovale su rezervne ženske čete: Gornji Budački, za sela Budačku Rijeku, Maćešić Potok, dio Trupinjaka, Gornji Budački, Brebornicu i Bijeli Klanac. Vježbali su na jednoj zaravni ispred Komande područja u selu Gornji Budački. Komandir čete bila je Stanka Maćešić Stanica. Za Kupljensko: Miholjsko, Kupljensko, Ledenik, Kolarić, Loskunja Gornja, Radmanovac, Jurga, Vojišnica, Vojnić, Radonja i Vojnički Grabovac. Vježbali su u Radmanovcu na proplanku. Komandir čete bila je Milka Blagojević Srića. Za komandira je izabrana za vrijeme polaganja zakletve rezervnog partizanskog odreda. Dugi Dol obuhvaćao je sela: Dugi Dol, Donji Skrad, Koranski Brijeg, Podgorje, Mlakovac i Krnjak. Komandir čete je bila Milka Maćešić iz Mlakovca. Vježbali su u Dugom Dolu kod Bižića Lokve. Zivković Kosa okupljala je omladinu iz sela: Zivković Kosa, Knežević Kosa, Loskunja Donja, Donji Vojnić, Bukovica, Okić i Zimić. Komandir čete bila je Anka Milašinović. Vježbali su u Janjića Tuku. Međeđak obuhvata omladinu iz sela: Vojnić-kolodvor, Međeđak, Vrelo Utinja, selo Brdo i Kokirevo. Komandir čete je bila Ruža Barać. Vježbali su u šumi Međeđak.[85]

U jesen 1942. godine, kad su počeli jesenski radovi, prestale su radom ove čete i dio omladinki odlazi u operativne jedinice ili u bolnice za bolničarke.

Omladinska organizacija na planu dobrovoljnog odaziva u NOV ne postiže rezultate s hrvatskom omladinom općine Vukmanić. Uspio ih je mobilizirati neprijatelj.

Zbog toga zadužen je član KK SKOJ-a za rad s hrvatskom omladinom u općini Vukmanić, čiji je zadatak bio da uspostavlja lične veze, barem s pojedincima, da prodire, prati i obavještava o mogućnosti rada među omladinom.

U Koranskom Brijegu omladinci Zvonko i Josip Prpić i u Mandić Selu Milan Devčić bili su među Srbima, dobrovoljcima svojih vršnjaka. Godine 1942. Zvonko je primljen u SKOJ na temelju aktivnosti za NOP na neoslobođenom terenu u općini Barilović, gdje je radio kao pisar.

65 Podatke za rezervne čete dali: Teodor 2ivković, Mira Opačić, Milka Blagojević, Stanica Maćešić, Anka Milašinović, Ruža Barać, Mićo Carević, Dara Oreščanin, za Krstinju 1 drugi.

Druga kotarska konferencija SKOJ-a za kotar Vojnić,[86] održana je 29. i 30. jula 1942. godine, u selu Vučkovići, tada sjedište partijskog i omladinskog komiteta. Ona je bila značajan poticaj za daljnji razvoj i jačanje omladinskih organizacija, te usmjeravanje aktivnosti omladine u 1942. godini. U izvještaju KK KPH Vojnić OK KPH Karlovac ostalo je zabilježeno ovo: »Rad SKOJ-a i SMG odvija se pravilno. Sastanci se održavaju redovno 29. i 30. (misli se na juli 1942. godine) održana je kotarska konferencija SKOJ-a na kojoj su bile zastupljene sve skojevske organizacije, iznimno iz općina Vukmanić koja nije organizirana, i na samoj konferenciji donesen je zaključak da se organizira općina Vukmanić, kojom prilikom je određen drug iz KK (misli se na KK SKOJ-a), koji će organizirati i tu općinu.«[67]

Kolika se važnost pridavala provođenju u život tog zadatka, u cilju provođenja borbenog jedinstva srpske i hrvatske omladine, vidi se već i po tome što omladinski komitet o učinjenom redovno izvještava partijski komitet. Sekretar KK SKOJ-a Branko M. Uzelac, već 20. augusta, govori: ». . . da su pokušali organizirati hrvatsku omladinu, ali nijesu uspjeli.«[68]

Druga konferencija SKOJ-a kotara nije bila izborna. Ona nije vršila izbor članova KK SKOJ-a, već je potvrdila postojeći stav, koji je do kraja 1942. imao mnogo promjena.

Sjećam se kao što se sjećaju i članovi KK SKOJ-a (čiji se sastav vidi na kraju ovog napisa za 1942. godinu) podnesen je politički i organizacioni referat o SKOJ-u i SMG. Delegati su izvještavali o političkom stanju u njihovoj sredini i o radu i nedostacima omladinskih organizacija. Svi su bili vrlo kritični, s ciljem da se dođe do maksimalnog izvršenja zadataka koji su ranije utvrđeni i stajali pred omladinskom organizacijom. Bilo je riječi o pripremanju omladine za dobrovoljni odlazak u omladinske čete, pa u jedinice NOV, što je bilo u toku aktivnosti, o prikupljanju hrane i posjeti ranjenima u bolnicama na Petrovoj gori, Kestenovoj gori, Skradu i brojnim drugim zadacima pod rukovodstvom NOO-a. Stalna aktivnost omladinskih organizacija oko Petrove gore bila je pranje rublja i zavoja za partizansku bolnicu na Petrovoj gori. Bilo je govora o kulturno-zabavnom životu omladine na selu. Naglašen je nedostatak štampanog materijala i prostora. Omladina se obraćala NOO-ima i tražila pomoć za popravak prozora, vrata i krova na razrušenim ili spaljenim školama.

S obzirom na posljedice neprijateljskih ofanziva s proljeća 1942. godine, kotar Vojnić ima najviše vakantnih posjeda. Te godine omladina s mlađim ženama, pod rukovodstvom NOO-a, sudjeluje u žetvi žitarica u Kolariću, Vojniću, Vojišnici, Krnjaku, te prostoru od Skakavca do desne obale Kupe. Ova žetva uspješno je obavljena pod zaštitom Kordunaškog partizanskog odreda. Tokom cijelog rata omladina općine Utinja, a posebno sela Utinja Vrelo, pokazala je pravi heroizam izvlačeći žitoo u neposrednoj blizini i često pod mecima neprijatelja s prostora između Skakavca i desne obale Kupe.

Po uzoru na vojne jedinice 1942. označava početak stvaranja radnih jedinica, koje će u narednoj godini imati zamah i veliki značaj. Za vrijeme izvođenja krupnih vojnih operacija naših brigada u drugoj polovini oktobra 1942. na jaka neprijateljska utvrđenja na području općine Tušilović — omla-

66 O njoj nema arhivske građe.

67 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Izvještaj KK KPH Vojnić OK KPH Karlovac, od 3. 8. 1942. godine.

68 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Izvještaj KK PH Vojnić OK KPH Karlovac, od 20. 8. 1942. godine.

dina susjednih općina Krnjak i Vojnić i druge s NOO-ima, radila je na prihvatu i otpremanju brojnih ranjenika u Centralnu partizansku bolnicu u Petrovoj gori. O tome kako je skojevska organizacija Zivković Kosa, s NOO-ima i AFZ-om opremila previjalište, prihvatnu ambulantu u kući Ilije Tomaševića, prisjeća se Anka Milašinović: »U jednoj sobi namještena su 4 kreveta za ranjenike koji bi eventualno čekali liječničku intervenciju, a u drugoj sobi bila su postavljena dva stola na kojima je liječnik ukazivao pomoć i previjani ranjenici. Djevojke su donosile peškire iz svoje djevojačke opreme i platno da bi od njih iskrojile zavoje i tufere za zavijanje ranjenih boraca. Kako nije bilo alkohola za čišćenje rana, omladina je krenula kroz sela i za nepuna tri sata sakupila 10 litara rakije prepečenice. Do 12 sati u noći sve je bilo spremno. Opeglani zavoji, tuferi, zagrijana voda za pranje ruku, topao čaj i mlijeko za sve ranjenike, koji su smjeli da popiju . ..

Prijevoz ranjenika s položaja do prihvatne ambulante, pa dalje do Centralne bolnice u Petrovoj gori, organizirali su NOO-i Donji Vojnić, Knežević Kosa, Donja Loskunja, Zivković Kosa i Kokirevo. Svaka kola bila su prekrivena plahtama i jastukom pod glavu ranjenom borcu. I to su mlade djevojke od svoje djevojačke opreme donosile. Bilo je omladinaca i omladinki koji su dva dana i noć proveli na zadatku dok nije i posljednji ranjenik transportiran u Centralnu bolnicu. Narod je izlazio na put dug 8 km s ponudama. Svi smo preživljavali s njima bol rana. Sjećam se da je bio jborac 2. ličke brigade teško ranjen iznad desne sljepoočnice i bio je u komi. Kada su ga iznijeli u kola, prišla je kolima Marija Janjić i zakukala: »Joj sine, da li ćeš preživjeti rane, da li ćete tvoja majka vidjeti?« I Marija je izgubila sina jedinca na putu izbjeglištva. Njen Nikola imao je samo 15 godina kada je poginuo za vrijeme ofanzive.«[69]

Omladina je masovno učestvovala na političkim zborovima u povodu 1. godišnjice ustanka. U Debeloj Kosi 26. jula NOO je organizirao zbor. Omladina općine Krnjak masovno je posjetila zbor, pripremila i izvela kulturno-umjetnički program. Savez mlade generacije organizirao je omladinski zbor u Međeđaku. Bilo je prisutno 700 omladinaca općine Vojnić, zajedno s Utinjom. Polaznici rezervnih omladinskih četa došli su u bijelim kapama partizankama s petokrakom zvijezdom, a poneki su nosili drvene puške, koje su im služile za vježbe. SMG u općini Perna organizirao je 28. jula 1942. u Perni pod Gajem omladinski zbor na kome je prisustvovalo 1000 omladinaca, žena i djece. Izveden je vrlo uspješan kulturno-umjetnički program. Na njemu su govorili predstavnici svih organizacija i NOV. Tumačena je linija NOB-a, razobličavana je smišljena politika okupatora i njegovih slugu domaćih izdajnika. Zborovi su imali veliki politički značaj i odraz duboke privrženosti omladine NOP-u, partizanskoj vojsci, bratstvu i jedinstvu naših naroda. To su bili veći skupovi mladih nakon proljetnih ofanziva.

U toku 1942. omladina prvi put ulazi u organe narodne vlasti — NOO-e. Ona je to pravo izborila radom i učešćem u narodnooslobodilačkom pokretu od početka ustanka. U prvo vrijeme, 1941. godine, ona nema utjecaja u biranju narodnooslobodilačkih odbora. To je bilo zapaženo samo u pojedinim selima. Omladina nije imala ni tradicije u tome. Neviđenom brzinom u NOB-u nestajala su ovdje u kotaru stara patrijarhalna shvatanja o političkoj ulozi ženske omladine. Njena masovna radna afirmacija u NOP-u krčila je put

69 Sjećanja A. Milašinović.

U prvoj polovini jula 1942. provedena je administrativna podjela kotara. Od više malih općina stvorene su nove, veće prema predratnim. Prema potrebi negdje su provedeni izbori. Ustanovljeno je da još nema dovoljno omladine u NOO-ima. Kotarski komitet SKOJ-a dao je direktivu da izaberu predstavnike odbora SMG u NOO.[70]

U realizaciji ove direktive predstavnik seoskog odbora SMG ulazio je u seoski NOO, općinskog odbora SMG u općinski NOO, a kotarskog odbora SMG-a u kotarski NOO.

U pripremama za izbore u decembru 1942. omladina je uzela aktivno učešće. Ona sudjeluje u radu izbornih komisija, na zborovima naroda i predlaže najbolje članove SMG i tako prvi puta izlazi na izbore. Poslije izbora gotovo da i nema NOO u kojemu omladina nije bila zastupljena.

Početkom NOB-a u ustaničkim selima ovoga kotara nisu radile škole jer su mnoge bile uništene — spaljene od neprijatelja.

U počecima organiziranja omladine u ustanku i djeca se spontano priključuju omladini, svojoj braći i sestrama. U svojoj igri djeca oponašaju borbe partizana. Formiraju grupe, desetine, vodove, čete. Rade oni i drvene puščice, zasjede u zaklonima, samo nastaju nesporazumi oko uloge »neprijatelja«. Svi bi željeli biti partizani. Oni malo veći dolaze na omladinske sastanke, poneki i prikrivaju godine. Htjeli bi da budu stariji, da ih se bira u omladinske odbore, a neki su izjavljivali želju da idu u partizane za kurire.

Dvanaestogodišnja djevojčica Vukosava Cica Opačić, iz Brezove Glave, odlazi s roditeljima u partizane. Bila je u partizanskoj bolnici u Petrovoj gori kao pomoć odraslima, svakome na korisnoj usluzi kao mala bolničarka. Prošla je sve golgote na Sutjesci. Njen vršnjak iz sela, Nenad, već u aprilu 1942. godine, nakon što su mu ustaše spalile kuću, u kojoj je bio s djedom i bakom, izjavio je u Babinoj gori Jani Martinoviću da je već narastao i može biti kurir, da on želi biti partizan kao i njegova starija braća i sestre. I zaista, primiše ga za kurira.

U takvim okolnostima organi NOP-a morali su prihvatiti tu činjenicu i baviti se s djecom organizirano. U proljeće 1942. počinje stvaranje dječje pionirske organizacije u kotaru Vojnić. Ona je u početku bila postavljena po uzoru na vojne jedinice — desetine, vodovi, čete. Djeca su birala svoje desetare, vodnike i komandire. Rad i rukovodstvo s pionirima povjereno je skojevskoj organizaciji. Pionirska organizacija bila je u sastavu SMG. U odborima SMG zadužuju se pojedini članovi, većinom skojevci, za rad s pionirima. Isto tako u općinskom odboru. U kotarskom odboru SMG Vojnić, u jesen 1942. godine, za rad s pionirima zadužena je Mira Gazibara. Pioniri su brali jagode i kupine te ih nosili ranjenicima u bolnice. Skupljali su jesenske plodove — šipak za čaj. Kupili su šišarke za partizansku radionicu »kožaru«. Čupali su korov u partizanskim baštama. Bili su kuriri u seoskim NOO-ima, raznosili obavijesti od seoskog NOO-a do porodica ili do susjednih sela. Starije pionirke su s omladinkama zimi plele laganije odjevne predmete za borce. Na kulturno-prosvjetnom planu uzeli su učešća u zajednici s omladinom — recitirali, pjevali, učili igrokaze i nastupali na priredbama. Citali su »Omladinski borac«, a kasnije svoj list »Pionir«. Uvijek su tražili da budu u radu i borbi tretirani kao odrasli.

SKOJ i SMG pridaju veliki značaj školovanju pionira i opismen javan ju ne-

[70] HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Izvještaj KK KPH Vojnić OK KPH Karlovac, od 20. 3. 1942. godine.

pismenih. U Vojničkom Grabovcu, Gornjem Budačkom i Kuplenskom otvoreni su prosvjetni domovi. Proradili su tečajevi za opismenjavanje i u nekim selima. Prvi komandir pionirske čete u Donjem Skradu je bio Bogdan Ležajić, a u Bijelom Klancu Rade Bjelivuk. U organizaciji SKOJ-a Krstinja za pionire je bio zadužen omladinac Nikola Basara. On je organizirao pionire i vrlo je lijepo s njima radio. Kad su išli na zbor naroda, svi su imali bijele kape partizanke, prisjeća se Dara Oreščanin.

U općini Krstinja održan je zbor naroda, kome je prisustvovalo 300 osoba. U izvještaju KK KPH Cazin, od 7. 9. 1942. godine, OK KPH Karlovac, pored ostalog, piše: »Govorio je komandir i komesar pionira. Bilo ih je divota slušati da nas je čisto iznenadio takav govor pionira.«[71]

U prvoj polovini jula 1942. provedena je i reorganizacija omladinskih organizacija po općinama — prema predratnim. Općina Krstinja ostala je još u sastavu kotara Cazin. Tražila se veća odgovornost općinskih rukovodstava SKOJ-a i potreba njihovog osamostaljivanja u radu. Radi omasovljenja skojevske organizacije novim članovima, prišlo se sistematskom ideološko-političkom osposobljavanju skojevaca u vaspitnim grupama, putem predavanja po općinama.

Iz tri sela općine Vukmanić skojevska organizacija je priključena općini Vojnić. To se odnosi na Trebinju, Popović Brdo i Liplje.

U općini Tušilović nema naroda. U njoj su utvrđene dvije jake posade neprijatelja, a Cerovac je pod svakodnevnom kontrolom neprijatelja. Iz te općine skojevske organizacije Okić i Zimić priključene su Vojniću, a Koranski Brijeg Krnjaku.

U općinskim rukovodstvima SKOJ-a nalazila su se 4 člana KP. Prema uputstvima višeg skojevskog rukovodstva, kada bude u općinskom rukovodstvu SKOJ-a većina članova Partije, onda se naziv mijenja u općinski komitet SKOJ-a.

U broj 235 skojevaca uključen je broj skojevaca aktivista i broj skojevaca iz vaspitnih grupa.

Na prvom okružnom savjetovanju SKOJ-a koje je održano 30. augusta 1942, pored ostalih, donesen je i ovaj zaključak: »Postaviti skojevsku organizaciju na širu bazu, nastojeći da se čim više skojevaca iz vaspitnih grupa uvuče u aktive, ali paziti da se SKOJ ne razvodni.«[72]

Vidi se da je na savjetovanju uočeno postepeno sužavanje SKOJ-a. »Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku smatrao je da bi organizaciona struktura SKOJ-a trebala biti izgrađena po uzoru na KP, tj. skojevci bitrebali biti podijeljeni na aktiviste i ostale skojevce.«[73]

Tako su osnivani aktivi u koje je ulazilo najviše do 8 članova, najboljih mladih komunista. Pored aktiva, po uzoru na kandidate u Partiji, osnovane su vaspitne grupe. Na taj su način članovi SKOJ-a bili podijeljeni na skojevce aktiviste u aktivima i skojevce »neaktiviste« u vaspitnim grupama, što je u osnovi bilo nepravilno, jer samim tim što je omladinac ili omladinka pristupio SKOJ-u bio je dužan da aktivno sudjeluje u radu i borbi i da se odgaja u marksističko-lenjinističkom duhu. Uz pomoć Partije i CK SKOJ-a i sekretara Ive Lole Ribara, Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku ispravlja svoje po-

71 HAK, Dok. br. 3/414, OK KPH Karlovac.

72 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Prvo savjetovanje OK SKOJ-a 30. 8. 1942.

73 HAK, Dokument — Mladi komunist — april 1942.

greške i pismom od 5. septembra 1942, upućenom skojevskom rukovodstvu u Hrvatskoj, ukazuje na nepravilnost podjele skojevaca na aktiviste i neaktiviste. Od toga vremena za prijem u SKOJ omladina više ne prolazi pripremni staž kroz vaspitne grupe, već se na temelju svoje opredijeljenosti i aktivnosti, na temelju utvrđenih kriterija izravno prima u SKOJ. U vojničkom kotaru nisu formalno ukidane vaspitne grupe, već su shodno kriterijima postepeno njihovi članovi primani u skojevske aktive. Taj proces je potrajao do kraja oktobra 1942. Kotarski komitet SKOJ-a Vojnić dugo vremena nije imao sređenu svoju tehniku, sve do kraja 1942. godine, iako je nastojao riješiti taj problem.

Organizacioni pregled SKOJ-a i SMG[14] za septembar 1942. godine[7]*

Kotarski komitet SKOJ-a brojao je 8 članova, od kojih 5 partijaca.
Skojevskih aktiva 23, skojevaca aktivista 149, ostalih članova SKOJ-a 216, svih skojevaca 365. Omladina obuhvaćena u SMG 1974. — radnika 15, seljaka 347, intelektualaca 3, Srba 363, Hrvata 2.

Organizacioni pregled SKOJ-a i SMG za oktobar 1942. godine

Kotarski komitet SKOJ-a brojao je 8 članova, od kojih 5 partijaca. Skojevskih aktiva 42, skojevaca aktivista 307, omladine obuhvaćene u SMG 1740.

Prilog br. 1

54 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Izvještaj KK KPH Vojnić OK KPH Karlovac, od 16. 7. 1942.

Općina	Članova SKOJ-a aktivista i u grupama	Broj čl. u općinskom ruk. SKOJ	od toga partijaca	Obuhvaćeno u SMG	Soci alni sastav			Nacionalni sastav		
					radnika	seljaka	intelektualaca	Srba	Hrvata	
Krnjak	**105**	**11**	**1**	**704**	**5**	**100**	**—**	**105**	—	
Tušilović	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Perna	**55**	**7**	3	**945**	**8**	**47**	—	**55**	—	
Vukmanić	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Vojnić	**75**	**7**	**—**	525	3	72	—	75	—	
Ukupno	235	25	**4**	2174	**16**	**219**	—	235	—	

74 Statistički podaci iz arhive KK KPH Vojnić, HAK.

75 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Izvještaj KK KPH Vojnić OK KPH Karlovac, od 4. 11. 1942 godine.

Organizacioni i statistički pregled SKOJ-a kotara Vojnić[76]

Kotarski komitet SKOJ-a brojao je 9 članova: Srba 8, Hrvata 1, seljaka 9.

Općinski komiteti SKOJ-a: Krstinja 4 člana (4 aktiva s 28 članova), Vojnić 4 člana (12 aktiva sa 79 članova), Utinja 7 članova (6 aktiva s 38 članova), Krnjak 7 članova (17 aktiva sa 105 članova). Ukupno 4 općinska rukovodstva s 22 člana, od toga 17 drugarica. Bilo je 39 skojevskih aktiva s 250 članova, od kojih su 205 članova djevojke. Po socijalnom sastavu 250 seljaka, po nacionalnom 247 Srba i 3 Hrvata.

Od 16. jula do 31. decembra 1942. godine u skojevskoj organizaciji Vojnića bilo je više promjena koje su uvjetovane oslobođenjem Velike Kladuše, početkom septembra 1942. i Vrginmosta augusta 1942. Nakon oslobođenja Velike Kladuše omladinska organizacija općine Krstinja priključena je kotaru Vojnić, a Perna, krajem decembra, kotaru Vrginmost. Od velike općine Vojnić nastala je još jedna općina — Utinja, Poslije 20. decembra 1942. formirano je općinsko rukovodstvo SKOJ-a Utinja s pripadajućim skojevskim aktivima toga područja, uključivo Trebinju, Popović Brdo i Liplje. Općina Tušilović i dalje ostaje organizaciono uključena u susjedne općinske organizacije Vojnić i Krnjak.

Prilog br. 2

HAK, f. OK SKOJ, K. 1. Dokument od 25. 9. 1942.

S K O J

Broj				Partijaca		SMG	Socijalni sastav			Nacionalni sastav	
članova komiteta	aktiva	aktivista	ostalih čl. SKOJ-a	u komitetu	ostalih	obuhvaćeno u SMG	radnika	seljaka	intelektualaca	Srba	Hrvata
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
8	23	149	216	5	2	1974	15	347	3	363	2

U statističkom izvještaju od 4. novembra 1942. ne spominju se ostali skojevci (iz vaspitnih grupa). To znači da je do toga vremena završen njihov prijem u članstvo SKOJ-a, pa će u narednim godinama biti riječi samo o skojevcima u aktivima.

Polovinom jula (16. 7. 1942. godine) u SMG obuhvaćeno je 2174 omladinca ili omladinke, a 4. novembra 1942. bilo je 1740 članova. Iz ovog proizlazi da je smanjen broj članova SMG za 434 člana. Ovaj broj ukazuje na činjenicu koliko je samo za ta tri mjeseca otišlo dobrovoljno omladine u operativne je-

16 HAK, 1. OK SKOJ, K. 1. — Izvještaj KK SKOJ-a Vojnić OK SKOJ-a Karlovac.

Skojevski kurs pri Okružnom komitetu SKOJ-a — Kordun — u Zagorju kod Gornjeg Budačkog — septembra 1944. godine. Lijevo stoji član OK SKOJ-a — Đuro Basara (u vojničkoj uniformi), a desno Mara Kresojević — sekretar OK SKOJ-a (u vojničkoj bluzi)

dinice NOV, u brigade 8. kordunaške divizije i popunu proleterskih i drugih jedinica širom zemlje. Do kraja godine svi sposobni mladići, a među njima i 10% djevojaka, nalazili su se u operativnim jedinicama, a mnogi su već pali u borbi za slobodu.

Organizacija SKOJ-a kotara Vojnić do 31. decembra 1942. godine broji 250 članova, od toga 205 ženskih i 45 muških. U sastavu broja 45 nalaze se članovi SKOJ-a u Centralnoj partizanskoj bolnici, njenoj straži, komandi područja i partizanskim radionicama. Krajem 1942. vojnička skojevska organizacija postaje ženska, a tako će biti do dana pobjede. Ona se uz pomoć Partije razvila u snažnu organizaciju i unutar SMG okupila omladinu koja se svrstala u prvu liniju borbe na frontu i u pozadini.

Kotarski komitet SKOJ-a Vojnić, izabran 31. decembra 1941. godine sastoji se od 6 članova: Stevica Lukačić, sekretar, članovi: Miloš P. Džodan Ćućo, Nikola M. Eremić, Branko Kukulj, Milovan M. Matijević i Branko M. Uzelac. Krajem januara i početkom februara popunjen je novim članovima: Božo Bućan, Đuro S. Ličina i Đuro M. Martinović. Već 8. februara 1942. odlukom OK KPH Karlovac sekretar KK SKOJ-a odlazi na novu dužnost, pa će omladinski komitet oko 6 nedjelja biti bez sekretara. Nakon povratka sa skojevskog kursa iz Velike Kladuše, a na prijedlog sekretara OK SKOJ-a Karlovac, za sekretara je izabran Branko M. Uzelac, za organizacionog sekretara Božo Bućan, a zadužen za rad SMG Miloš P. Džodan. Krajem juna razriješen je dužnosti u omladinskom komitetu Milovan Matijević zbog odlaska na rad u vojno-obavještajni sektor.

Ü razdoblju između početka jula i septembra 1942. izvršene su veće promjene u komitetu. Članovi: Đuro Ličina, Branko Kukulj, Miloš P. Džodan i Đuro M. Martinović odlaze u svoje brigade. U sastav KK SKOJ-a kooptirani su: Đuro Basara, sekretar općinskog rukovodstva SKOJ-a Krnjak, Pero Gazibara, Mira Opačić, Teodor Zivković, Sava Karan, Branko D. Uzelac, Mirko Maćešić i Ilija Bakić. Pero Gazibara za kratko vrijeme otišao je za sekretara KK SKOJ-a Cazin, a Mirko Maćešić u omladinsku četu.

U komitet su u septembru kooptirani: Mira Gazibara, Ružica Barać, Ruža Mihajlović, Vaso Todorić i Mićo Carević. Na kraće vrijeme, privremeno, 3. septembra OK KPH Karlovac uputio je za člana KK SKOJ-a Milicu Opalo. Početkom septembra Branko Uzelac, sekretar KK SKOJ-a, odlazi na viši skojevski kurs pri PK SKOJ-a, zatim u povratku preuzima dužnost sekretara OK SKOJ-a Karlovac. Krajem septembra Toša Zivković odlazi u 5. brigadu 8. divizije. Dužnost sekretara omladinskog komiteta preuzeo je Božo Bućan, a organizacionog sekretara Đuro Basara. Međutim, Božo Bućan po zadatku odlazi na omladinski rad OK SKOJ-a za Gorski kotar. U oktobru 1942. za sekretara KK SKOJ-a izabran je Đuro Basara a za organizacionog sekretara Mira Opačić. Krajem godine odlaze po zadatku na druge dužnosti Branko Uzelac Dragićev i Milica Opalo.

U KK SKOJ-a Vojnić u 1942. godini radila su 23 člana, od toga 6 ženskih i 17 muških. U operativne jedinice brigade ili na druge dužnosti otišlo je 14 članova. Samo entuzijazam, odgovornost, visoki moral mladih komunista, svakodnevna teoretska izgradnja i podrška partijske organizacije, mogli su nadoknaditi tako brzu fluktuaciju skojevskih kadrova u 1942. godini.[77]

77 Rekonstrukcija članova KK SKOJ-a Vojnić Izvršena je na temelju sačuvane arhivske građe HAK SKOJ, OK KPH, KK KPH Vojnić, Borci na Kordunu 1941. Spomen-album.

Kotarski odbor SMG formiran je krajem augusta 1942. godine. U njegovom sastavu bio je dio članova KK SKOJ-a, a pored njih su još bili: Anđa Mihajlović iz općine Krnjak, Anka Milašinović iz općine Vojnić, Ilija Oreščanin iz općine Perna, Marko Popović iz Utinje i drugi.

Krajem 1942. snage NOB-a silno su ojačale. Dejstvovale su brigade i divizije pa je stvoren veliki slobodni teritorij u Hrvatskoj i zapadnoj Bosni. Održano je Prvo zasjedanje AVNOJ-a. Kao izraz političke pobjede i vojne snage NOP-a, stvoreni su uvjeti za širu mobilizaciju naroda u borbi za oslobođenje zemlje i pobjedu socijalističke revolucije. U tome je imao ogromni značaj Prvi kongres antifašističke omladine Jugoslavije, koji je održan od 27. do 29. decembra 1942. u Bihaću. Obraćajući se delegatima Kongresa vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito, pored ostalog, je rekao: »Ovaj Kongres ima ogroman značaj za našu mladu generaciju. On je manifestacija snage rjaše omladine, on je smotra vaših snaga. Ovim Kongresom treba da se još više učvrsti jedinstvo koje se iskovalo u procesu naše divovske borbe, jedinstvo svih mladih sinova i kćeri naših porobljenih naroda. Ovim Kongresom treba da se još više učvrsti bratstvo između svih naroda Jugoslavije. Komunistička partija oduvijek je gledala u omladini nosioca tog bratstva i jedinstva i nije se prevarila.«[78]

Na Kongresu je stvorena jedinstvena omladinska antifašistička organizacija na području Jugoslavije — Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ). U rezoluciji koju je Kongres usvojio utvrđeni su slijedeći zadaci:

1. Rad na širokoj mobilizaciji boraca u NOV,
2. Organiziranje života i rada omladine u pozadini,
3. Najuža suradnja i pomoć NOO po svim njihovim zadacima,
4. Organiziranje kulturno-zabavnog, prosvjetno-političkog i sportskog života omladine,
5. Rad na predvojničkom obrazovanju,
6. Organiziranje pionira.[79]

Na ovim zadacima omladina vojničkog kotara bila je obilato angažirana kroz protekli period. U novembru 1942. Sazivački odbor Kongresa uputio je omladini Jugoslavije proglas. Vojnička organizacija SMG na svojim masovnim sastancima proučila je proglas i upoznala značaj Prvog kongresa antifašističke omladine Jugoslavije za daljnji ishod naše borbe.

Među 365 delegata Prvog kongresa USAOJ-a omladinu kotara Vojnić zastupala je mlada krojačka radnica iz Tušilovačkog Cerovca, član KK SKOJ-a i Kotarskog odbora SMG Vojnić, omladinka Sava Karan.[80]

Zadatke Prvog kongresa USAOJ-a razradila je Pokrajinska konferencija SKOJ-a za Hrvatsku, koja je održana 2. januara 1943. u Slunju, pa je imala veoma važan značaj za daljnji razvoj SKOJ-a i USAOJ-a. Na njoj su učestvovali delegati, politički i organizacioni sekretari KK SKOJ-a Vojnić — Đuro Basara i Mira Opačić, te politički i organizacioni sekretari OK SKOJ-a Karlovac — Branko M. Uzelac i Mara Kresojević.

78 S. Zarić, Razvoj omladinskog pokreta u Hrvatskoj 1941—1948. godine.

79 S. 2arić, Razvoj omladinskog pokreta u Hrvatskoj 1941—1948. godine.

80 Poginula 1943. na dužnosti sekretara brigadnog komiteta SKOJ-a 5. brigade, 8. kordunaške divizije.

Omladinske organizacije od IV neprijateljske ofanzive do kraja marta 1943. godine

Ofanziva privremeno zaustavlja prenošenje poruka Prvog kongresa USAOJ-a i Prve pokrajinske konferencije SKOJ-a za Hrvatsku.

»Na domaku Vukmanića i Karlovca naziru se u dubokom snijegu sela Vignjevići i Popović Brdo. Samo zaobilaznom partizanskom stazom do njih se moglo stići. Noću u školi Popović Brdo učionica puna omladine tih sela. Taj skup organizirale su skojevke: Dunja Vignjević, Danica Matijević, Anka Vignjević i Mila te omladinac Nikola Vignjević i drugi. Organizacioni sekretar OK SKOJ-a Karlovac i organizacioni sekretar KK SKOJ-a Vojnić prenose im zaključke ovih važnih skupova. Ova omladina s velikim je interesom pratila izlaganje i preuzela zadatke na planu širenja antifašističkog pokreta mladih i okupljanje omladine u USAOJ, koji još stoje po strani NOP pod pritiskom neprijateljske propagande — reakcionarnog vodstva HSS-a. Nitko ni pomislio nije da će već rano ujutro ustaška bočna patrola, na istom mjestu, utaboriti svoje oružje. Zanoćile su u Vignjevićima, a rano jutrom krenule preko općine Utinja u Kuplensko, gdje se nalazilo sjedište okružne i kotarske partijske i skojevske organizacije. Snijeg praminja i prekriva bjelinom ugaženi puteljak Kolona »partizana« ide im u susret. Glasno razmišljaju. Koja je to jedinica? Dječak koji je išao ispred njih naglo se okrenu i potiho reče: »Ma drugarice, nisu to naši, nego ustaše!« Zahvaljujući njemu i porodici Karapandža, do koje ih je doveo i koja ih je sklonila, tek u sumrak napustile su je zamaskirane, ali i ispraćene mitraljeskim rafalima, u času kada su se približavale šumi. Izlaskom iz šume dalje ih je vodila svjetlost iz kuća u Ivanković Selu. U kući na krevetu leži star i bolestan čovjek, nešto psuje a onda reče: »Reka' sam ja mojima da ja po ovom zlu vremenu nikuda ne idem. Neka me ubiju ovdje. Svjedno crka' od njih ili u snijegu. Naši odbornici rekoše da je ofanziva i da je narod krenuo, ali ja neću.«[81] Produžile su u Kuplensko u OK KPH. Tu im je uručeno oružje i pokazan pravac 5. brigade 8. divizije.

Ovaj primjer ilustrira da je i skojevska organizacija i njeno rukovodstvo iznenadila IV neprijateljska ofanziva.

Iznenađen narod Korduna povlačio se za brigadom. Iscrpljen već u ratnim nedaćama jednoipogodišnje borbe, velik njegov dio s omladinom i djecom napuštao je svoja ognjišta po najvećoj ciči zimi. Kolone iznemoglih žena, djece i staraca prolazile su Likom preko Bosanskog Petrovca i stizale do Bosanskog Grahova i Livna. U toj koloni kretao je i dio naroda općine Krstinja, Vojnić, Utinja i poneki iz općine Krnjak. Sve ostalo što je bilo sposobno *za* oružje, muško i žensko otišlo je u brigade 8. divizije da se bore s puškom u ruci. Među takvima bilo je najviše omladine. KK SKOJ-a otišao je kompletan u brigade, izuzev dva člana.

Kolonu golorukog naroda — staraca, žena i djece, na tom putu izbjeglištva presjekla je u Vojniću vatra iz automatskog oružja Nijemaca, koji su došli iz pravca Vojnić-kolodvora. Dječji vrisak i jauk majki odjeknuo je u zaglušnoj pucnjavi. Kad su fašisti prošli u pravcu Krstinje, 22. i 23. januara, sahranjene su mrtve izbjeglice. Ostali narod, oko 500 osoba, odlukom seoskih NOO-a, članova KP i SKOJ- povukao se u brda prema šumi Međeđak, ispod koje se nalazio napušteni rudnik s dugim hodnicima. Tu su proveli 8 dana,

31 Sjećanja M. Opačić.

a zatim se zadržavali u selima uz rub šume. Bile su zajedno po dvije ili tri porodice i svima je lebdjelo pitanje da li će se preživjeti. Dio naroda krnjačke općine s područja sela oko Debele kose i Loskunje, povlačio se do sela Glinice, a zatim po nagovoru nekih drugova zabacio se neprijatelju za leđa, u svoja sela, a poneki su krenuli preko Like za Bosnu.

Bila su to golema stradanja od hladnoće, gladi i bolesti, neprijateljskog bombardiranja i mitraljiranja iz aviona. Dara Oreščanin Jagrović, tada član OK SKOJ-a Krstinja, sjeća se te goleme golgote: »Većina naroda iz Krstinje i okolnih sela, među njima i većina skojevaca, napustila je svoje kuće i krenula prema Velikoj Kladuši, Cazinu, Bihaću, Bosanskoj Krupi i tako došli do sela Prekaje kod Drvara. Cijelim putem pratila nas je neprijateljska vojska i avijacija. Gladni, umorni, skoro goli i bosi, teško smo to podnosili i izdržavali. Tako kad smo došli u Bosansku Krupu, naišli su neprijateljski avioni i počeli tući po narodu. Ovdje je poginulo nekoliko prolaznika i civila, izbjeglica s Korduna. Poginulo bi i više da se nismo sklonili u jedan tunel, po nagovoru partizana. Dolaskom u Prekaju kod Drvara bili smo raspoređeni po kućama. U tom selu bili smo lijepo primljeni od naroda. Odmah nakon nekoliko dana povezali smo se sa skojevskom organizacijom u tom selu. U sve akcije koje su se sprovodile u tom selu mi smo se aktivno uključivali. U Prekaji smo se zadržali oko 6 nedjelja. Vraćajući se kući preko Lapca i Obrlapca, tu smo naišli na mnogo mrtvih neprijateljskih vojnika, a isto tako i civila te mrtve stoke, a naročito mrtvih konja. Dalje smo produžili put preko Male i Velike Kapele. Na izlasku iz šume naišli smo na mrtvu ženu s djetetom na grudima. Dijete je bilo živo. Imali smo namjeru da to dijete uzmemo, no međutim, u tom trenutku naišlo je dvoje ljudi koji su tražili drva, iz obližnjeg sela, i tako su oni odnijeli dijete svojoj kući. Mi smo put produžili dalje gladni, goli i bosi i za nekoliko dana stigli svojim kućama.

Došavši u Krstinju dočekao nas je stravičan prizor. U mojoj kući, za vrijeme neprijateljske ofanzive, ostala je moja baka i još 3 žene — susjede. Dolaskom neprijateljske vojske u Krstinju ta vojska je ubila moju baku i te 3 žene. Kuća je bila sva od krvi. Iz kuće je bilo sve odneseno.

Nakon dolaska, odmah smo se uključile u skojevsku organizaciju i još smo aktivnije radile za potrebe NOB-a nego što smo to činile prije ofanzive.«[82]

Organizacija SKOJ-a i USAOJ-a nakon ofanzive

Kotarski komitet SKOJ-a Vojnić, osim dva člana, ušao je u sastav 5. i 15. brigade 8. kordunaške divizije, u kojima se nalazio još krajem februara 1943. godine.

Omladina kotara Vojnić opravdala je povjerenje. Na poziv uzela je pušku u ruke i velik njen dio otišao je u partizane. Moral ove omladine bio je na visini i vjera u pobjedu NOV i Crvene armije bila je čvrsta.

Velik dio omladine iz općina Vojnić i Krstinja nije se vratio iz izbjeglištva ni do početka marta.[83]

Krajem februara veći dio kotara Vojnić bio je neoslobođen. Kroz njega je prolazila glavna neprijateljska komunikacija: Karlovac—Slunj—Bihać. Sva

&2 Sjećanje Dare Oreščanin Jagrović, Karlovac.

83 HAK, Zbornik 8, str. 254.

obližnja sela bila su izložena stalnim neprijateljskim nasrtajima. Narod se sklanjao u obližnja sela uz rub šume ili u šume.

»U kotaru Vojnić bila su raspršena općinska rukovodstva SKOJ-a Vojnić i Krstinja a početkom marta ponovno su uspostavljena. Općinska rukovodstva SKOJ-a Krnjak i Utinja postojala su i radila i za vrijeme ofanzive.«[84]

U toku ofanzive omladinske organizacije po selima izvršavale su aktualne zadatke toga vremena. »Pod zaštitom 4. bataljona KPO omladina kotara Vojnić i Veljun, 22. februara 1943. godine, masovno je učestvovala u rušenju malih propusnih mostova, tt stubova i prekopavanju cesta na pravcu Tušilović—Krnjak—Blagaj. Skinuta žica s tt stubova predana je Komandi vojnog područja.«[85]

Čvrstu neraskidivu vezu naroda i omladine te partizanske vojske i ranjenika nisu mogle slomiti ni najelitnije jedinice iz operacije »Weiss«.

U toku ofanzive omladina sela Zivković Kose i Knežević Kose samoinicijativno uspostavlja vezu s ranjenicima u Petrovoj gori. O toj posjeti prisjeća se Anka Milašinović: »Kada smo krenule, Milica Mrđenović Micara, Anka Fuštar i ja, s punim korpama razne hrane prema bolnici u Petrovoj gori, mislile smo đa nam je najsigurniji put i najkraći ispod Radovića rudnika u selu Vojišnica. Tako smo i uradile. Kada smo prešle preko ceste i krenule preko jedne čistine, odjednom smo čule neku tutnjavu s pravca Biljega, potrčale smo, ali se ispriječio potok. U tom momentu reče Micara da su to tenkovi. I, zaista, bila su samo 2 tenka, ali mi nismo imale drugi izbor nego da uđemo u ledenu vodu da nas ne primijete fašisti. Kako smo se osjećale kada smo izašle iz potoka? Roklje (suknje) na nama zamrzle su kao rog i onako zamrzla tkanina skidala nam je kožu do krvi. Ali, mi smo i dalje išle. Mislim da je to bilo preko Mirića Glave i došle smo do bolnice. Ja sam krenula naprijed i stražar me zaustavio. Kada smo mu rekle da smo omladinke i da smo donijele nešto hrane, odmah je pozvao nekoga, ali više se ne sjećam koga. Rekla sam da poznam druga Bradu i da on zna ko je. Izašao je jedan drug i po izrazu lica vidjelo se da je iznenađen da ima naroda i da nisu sami. Prenio je poruku ranjenicima i to je bilo ohrabrenje. Također smo ih obavijestile da neprijatelj samo povremeno upada od Karlovca i da se narod poslije 14 dana vratio u kuće, koje se nalaze u brdima.«[86]

Omladinski radni vod Krstinja, svojom disciplinom i odvažnošću, uspješno je obavio posao oko rušenja mosta u toku ofanzive, iako se u blizini vodila borba naših jedinica s neprijateljem.

»Od članova KK i Kotarskog NOO-a ima samo jedan drug koji ne može da savlada poslove koji stoje pred njim«, zapisano je 17. februara 1943. na sjednici OK KPH Karlovac, nakon uvida u stanje na terenu.[87] Slijedi intervencija za povratak kadrova iz brigada. U KK SKOJ-a kooptirane su iz općinskih rukovodstava — Sofija Vučinić zvana Soka i Danica Končalović. U drugoj polovini marta oboljela je Mira Gazibara. To stanje registrirano je u Izvještaju OK SKOJ-a Karlovac, Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Hrvatsku: »Pošto je velik dio članova bolestan, tako da su ostala svega dva člana, kooptirali

84 HAK, f. OK SKOJ, K. 1, Izvještaj OK SKOJ-a PK SKOJ-a, od 6. 3. 1943. godine.

85 Zbornik 8, str. 360.

86 Sjećanja Anke Milašinović.

87 HAK OK KPH Karlovac 6/675 od 17. 2. 1843. godine.

smo u kotarski komitet 2 drugarice iz općinskih rukovodstava. Tako ovaj komitet broji sada 6 članova — trojica od toga još su bolesni. SKOJ je uspio u ovom kotaru da organizira skoro svu omladinu u radne čete i da rukovodi s tim četama .. ,«.[88]

Kada je Đuro Basara otpušten iz bolnice, došao je na Kordun. Obolio je od tifusa te se nalazio na liječenju do pod kraj aprila. Iako je u OK SKJ bio zadužen za organizaciju SKOJ-a u partizanskim odredima, koje su tada bile pod neposrednim rukovodstvom OK SKOJ-a, on se tokom proljeća angažirao i u radu skojevske organizacije ovog kotara.

Okupljena su i obnovljena općinska skojevska rukovodstva Vojnić i Krstinja novim članovima, namjesto onih koji su otišli u operativne jedinice, stradali u ofanzivi ili su bili bolesni.

Sekretar KK SKOJ-a Vojnić Đuro Basara, na povratku 18. februara 1943. godine, je ranjen. Ostao je u bolnici u Bijelim Potocima. Vaso Todorić, član KK SKOJ-a, smrtno je pogođen rafalom avionskog mitraljeza. Nešto kasnije, na drugi poziv, vratila se Mira Opačić, organizacioni sekretar KK SKOJ-a Vojnić, a Sava Karan, član KK SKOJ-a, ostala je u brigadi i nakon drugog poziva. Ruža Mihalić vratila se bolesna i nalazila se na liječenju i oporavku u Donjem Skradu, u obitelji Mire Gazibare. Mićo Carević vratio se kasnije iz jedinice bolestan, liječio se, a zatim, krajem aprila, upućen na partijski kurs na kojem je bio i u maju 1943. Za sekretara KK SKOJ-a Vojnić, oko 1. marta 1943. godine, postavljena je Mira Opačić.[89]

Početkom marta u KK SKOJ-a radile su: Mira Opačić, Mira Gazibara i Ružica Barać. Krajem marta 1943. djelovala su 4 općinska rukovodstva SKOJ-a: Krnjak sa 6 članova, Vojnić s 5 članova, Utinja s 5 članova i Krstinja sa 6 članova. Svega 22 člana općinskih rukovodstava s ukupno 22 skojevska aktiva i 219 članova SKOJ-a.

U ovim okolnostima članovi općinskog rukovodstva i skojevci bili su na visini zadatka. Služili su primjerom drugima. Samo tako postizali su ugled kod omladine i mogli su je povesti u akcije na izvršenje zadataka. Rijetki su otpali. Organizacija je postala čvršća i prekaljena.

Na plenarnom sastanku OK SKOJ-a Karlovac, održanom 30. marta 1943, ocijenjen je rad skojevskih aktiva: »Mnogi skojevci u ovoj ofanzivi pokazali su se čvrsti i nepokolebljivi, tako da danas imamo već čvršću i uborbi prekaljeniju organizaciju. Očituje se to po tome kad dođeš na sastanak nekog aktiva vidiš tu kako je ipak postignuta disciplina, tačno dolaze na sastanak makar da je to delatni dan ili ne znam šta, evo ih u određeno vrijeme na sastanak. Sam rad tih aktiva je ovakav. Uzmimo primjer jednoga. Kad posmatraš njihov sastanak, vidiš imaju volju i oni ti rade sve ono jšto im se postavi, samo ne umiju se izražavati, već onako spontano, ali uglavnom čine ono što je konkretno u njihovom selu kao — suzbijanje bolesti, obrada zemlje, prehrana, itd. Kad ih posmatraš u radu s radnom četom ili na nekome sastanku gdje treba nešto učiniti, vidiš i tu fali im pravilno izražavanje. Oni ti sve rade i onako spontano i uspješno dokazuju omladini ono što je osnovno u njihovom selu ili kraju. A imaš opet i drugih aktiva, drugačijih. Kad dođeš na sastanak takvog jednog aktiva, misliš čisto da je to jedno općinsko rukovodstvo. Tu ti pravilno teče sastanak aktiva po dnevnom redu, tu ti odgovara

Ö8 HAK, f. OK SKOJ, K. 1. Izvještaj OK SKOJ-a PK SKOJ-a od 7. 4. 1943.

89 HAK, f. OK SKOJ, K. 1. Izvještaj OK SKOJ-a PK SKOJ-a.

svaki po odgovornom sektoru. Vodi računa svaki kako će njegov sektor biti najbolji, itd.

Nejednakost ovih aktiva je u tome što najveći dio omladinaca skojevaca, kao i svi omladinci, otišli su u partizane. Ostale su drugarice seljanke, kojih još ima dosta nepismenih, koje su sada skoro primljene u aktiv tokom ove zime i ofanzive. I tako ona je požrtvovna, borbena, odana, samo još ne umije se izražavati' i momentalno snalaziti ako slučajno ne bi tko došao iz općinskog ili kotarskog rukovodstva, one bi se mučile i mnogo bi vremena izgubile u samome radu. Kad upitaš neku skojevku kakav mora biti skojevac ili koga bi primile u SKOJ, ona ti odgovara da bi je primila ako bi dolazila na sastanke, koja bi htjela raditi, koja ima za to volju, koja hoće plaćati članarinu i od matere ukrasti se, ako joj ona ne da ići na sastanke, koja neće o tome pričati drugima, itd.«[90]

Ovo se u cijelosti odnosi na rad seoskih aktiva u ovome kotaru, s razlikom što je na ovom području ipak bilo manje omladine koja nije završila osnovnu školu.

»... Tamo gdje su organizacije SKOJ-a i njihova rukovodstva bila na visini svoga zadatka, tu su i akcije omladine bile brže, masovnije, ugled omladinske organizacije u narodu veći i pomoć koju mu je ukazivala djelotvornija.«

Tako su ocijenjene skojevske organizacije na Okružnom savjetovanju SKOJ-a 30. marta 1943. godine, te, pored ostalog, istaknuta općinska organizacija SKOJ-a Vojnić. Tome je, nema sumnje, mnogo doprinijela partijska organizacija u cjelini, a posebno 1943. godine OK KPH Vojnić. KK SKOJ-a Vojnić dobivao je pomoć i podršku od KK KPH. Bio je uvijek u toku rada skojevskog rukovodstva i poticao seoske ćelije preko zaduženih članova za rad s omladinom. Omladina ovoga kotara nije se osvrtala na teškoće i prepreke na putu borbe za slobodu. Opravdala je povjerenje Partije i naroda požrtvovnim nadljudskim naporima tokom cijeloga rata.

Nakon održanog Prvog kongresa USAOJ-a i Prve pokrajinske konferencije SKOJ-a, pa do 20. januara 1943. godine, oformljeni su seoski i općinski odbori USAOJ-a, a Kotarski odbor SMG preimenovan je u Kotarski odbor Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije za kotar Vojnić. Dio članova i ovih odbora u IV neprijateljskoj ofanzivi otišlo je u operativne jedinice, dio se povlačio s narodom u Bosnu, a dio se zabacio neprijatelju za leđa. Uporedo s obnavljanjem skojevskih rukovodstava oformljena su i popunjena rukovodstva USAOJ-a po selima, općinama kao i Kotarski odbor USAOJ-a, koji je djelovao od izborne konferencije juna 1943. godine.

Nakon IV ofanzive u martu 1943. godine ubrzan je rad na obnavljanju i stvaranju novih radnih jedinica u selima. U izvještaju OK SKOJ-a od 8. aprila Pokrajinskom komitetu SKOJ-a za Hrvatsku piše: »Pored kotarskog, općinskih odbora i seoskih ima formirano 8 radnih četa i 7 vodova sa 650 obuhvaćenih omladinaca i omladinki. Ti vodovi i čete svi su već učestvovali u radovima na pomaganju NOO-ima u zasijavanju polja, suzbijanju bolesti, paljenju krečana i pomaganju siromašnih porodica. Ima isto formirana jedna radna četa od pionira, koja broji 120 članova. U svakom vodu i četi imaju pjevačke zborove... Ti su zborovi sastavljeni od drugarica koje uglavnom znaju pjevati narodne pjesme.«[91]

90 HAK, f. OK SKOJ, K. 1. Izvještaj OK SKOJ-a PK SKOJ-a od 7. 4. 1943. godine.

91 HAK, f. OK SKOJ, K. 1, dokument od 7. 4. 1943. godine.

U kotaru Vojnić, 18. marta 1943. godine, formiran je radni bataljon od 3 ćete u koji je uključen 301 član USAOJ-a. U sastavu bataljona nalazi se svega 19 omladinaca (dječaci od 13, 14 i poneki od 15 godina). U Krstinji, Tušiloviću i Utinji organizirano je 12.[92]

To je bio prvi radni bataljon na Kordunu, a formiran je u općini Vojnić. Prvi komandant bataljona bila je omladinka Dragica Petrović Vidić, a komesar Sofija Vučinić, zvana Soka.

Evo komandnog sastava i sastava dviju radnih četa i jedne pionirske grupe koje su ušle u sastav pomenutog bataljona. Formirane su još 1942. godine, a obnovljene nakon IV neprijateljske ofanzive.

Omladinska radna četa Omladinskog bataljona Vojnić u sastavu 2. kordunaške radne brigade Vojnić, iz sela Zivković Kosa, 1942. godine

Rukovodstvo čete: komandir Đuro Mrđenović, zamjenik Branko M. Milašinović, komesar Teodor M. Mrđenović, zamjenik Marko M. Godić. Vodnici: vodnik I vođa Milica J. Mrđenović, vodnik II voda Milić S. Musulin, vodnik III voda Zorka V. Milašinović, vodnik IV voda Milica J. Vujić.

Cetu su sačinjavali: Anka Mrđenović, Mila Mrđenović, Dragan Mrđenović, Milić Mrđenović, Stanka Mrđenović, Dragica Mrđenović, Jovan Mrđenović, Stevan Mrđenović, Danica Mrđenović, Maca Vujić, Milica Vujić, Branko Vujić, Dušan Vujić, Milka Vujić, Dragica Vujić, Milica Vujić, Dragica Mađerčić, Milica Mađerčić, Jovan Mađerčić, Stevan Mađerčić, Dragica Mađerčić, Zorka Zivković, Marko Zivković, Milka Tomašević, Desanka Tomašević, Nikola Janjić, Milka Janjić, Ljuba Janjić, Ljuba S. Janjić, Nikola Godić, Mirko Godić, Milka Godić, Branko Godić, Anka Godić, Milka D. Godić, Dragica Godić, Ilija Godić, Zorka Breberina, Mile Breberina, Danica Gušić, Anka Musulin, Zorka Đipalo i Marko Milašinović.

Omladinska radna četa Omladinskog bat. Vojnić 2. kordunaške radne brigade za kotar Vojnić, iz sela Knežević Kosa, Kokirevo i Donji Vojnić — 1942. godine.

Rukovodstvo čete: komandir Dragica Petrović, zamjenik Kata Novaković Kika, komesar Ruža Barać, zamjenik Adam Barać.

Vodnici: vodnik I voda Dragica Fuštar, vodnik II voda Milica Drakulić, vodnik III voda Mila Tomašević, vodnik IV voda Zorka Knežević Murat.

Cetu su sačinjavali: Kata S. Knežević, Sofija M. Novaković, Kata P. Novaković, Stanka P. Sljepčević, Anka Đ. Fuštar, Anđa P. Jović, Milka P. Jović, Dragica P. Fuštar, Dragica Đ. Jović, Branko N. Jović, Branka M. Poštić, Dragan M. Knežević, Ruža M. Knežević, Milica M. Knežević, Anđa S. Jović, Milić S. Jović, Danica J. Jović, Mile J. Jović, Dušan Jović, Janko U. Opačić, Jovan U. Opačić, Anka Barać, Zorka Barać, Milica Barać, Dragica Topić, Danica Cavić, Marija Cavić, Anka Cavić, Desanka Štakor, Milica Drakulić, Dragica L. Petrović, Danica Tomašević, Milica Tomašević, Mila Tomašević, Ruža Petrović, Milan Barać, Miloš Cavić, Nikola Mihanović, Jovan Drakulić, Dragan Štakor i Dragan Vračar.

Pionirska grupa **iz** sela **Zivković** Kosa.

Rukovodilac Zorka Breberina — omladinka.

Grupu su sačinjavali: Ljubica Mrđenović, Milka Mrđenović, Nevenka Mrđenović, Ljuba Mrđenović, Dragica Vujić, Mile Mađerčić, Jovo Mađerčić, Mi-

92 HAK, Zbornik 8, str. 361, M. Livada.

lan Godić, Zorka Musulin, Marko Musulin, Dragica Tomašević, Mirko Zivković, Svetan Milašinović, Mileva Godić, Zorka Godić i Dušan Godić.

Partizanska štampa objavljuje članke o radu pojedinih radnih jedinica. »Dnevne vijesti«, od 3. aprila 1943. godine, zabilježile su: »U Tušiloviću na 3 kilometra od neprijateljskih bunkera i položaja omladinske radne jedinice obrađivale su 19. 3. zemlju za vojsku. Omladinka Darinka Malić, iako je vrlo teško, držala je plug čitav dan. Omladina je žurila da što prije uzore, ne priznajući truda ni umora.

Radni vodovi Koranskog Brijega i Okića posadili su toga dana 40 vagana krumpira, što za vojsku što za pojedince. Rad je bio uz pjesmu i zadovoljstvo. Neprijateljska tanad nisu plašila našu omladinu.[93]

Radne jedinice u kotaru Vojnić aktivne su u obradi zemlje, pa su samo na vakant posjedima posadile 200 vagana krumpira za vojsku.[94]

U izvještaju OK SKOJ-a Karlovac PK SKOJ-a za Hrvatsku, od 20. aprila 1943. za kotar Vojnić, piše: »Mora se istaći da je SKOJ toga kotara zaista pokretač svih radova USAOJ-a što se naročito vidjelo u obradi napuštenog partizanskog zemljišta, a pogotovo sad poslije neprijateljskih naleta kad su naše radne čete išle da gase vatru u Loskunji i Petrovoj gori, koju je prouzrokovao neprijatelj.«[95]

Na plenarnom sastanku OK SKOJ-a Karlovac, održanom 30. marta 1943, zabilježeno je ovo: »U kotaru Vojnić u 13 radnih četa i 3 voda (formiran je jedan bataljon), bilo je obuhvaćeno 600 omladine.«[96]

Omladina na suzbijanju epidemije tifusa

Sredinom marta 1943. javila se na Kordunu pa i u ovom kotaru epidemija tifusa kao popratna pojava i posljedica teških patnji, podnesenih u brojnim neprijateljskim nasrtajima na Kordun, a osobito u danima IV neprijateljske of anzi ve i velike bijede u nenormalnim uvjetima života u kojima je živio narod. Najveći uspon bolesti bio je u aprilu i maju, da bi se blago stišavao krajem juna. Tadašnji predsjednik Kotarskog NOO-a Vojnić Miloš Basara na okružnom partijskom savjetovanju, održanom 24. i 25. jula 1943. godine na Buriću, opisao je epidemiju ovim brojkama: »... 3600 bolesno, 710 umrlo. Svega ima 11 600 žitelja, a dali su 1319 boraca.«[97]

Navedena brojka je bez općine Perna, koja je krajem 1942. pripojena kotaru Vrginmost.

Kotarski komitet SKOJ-a stavio je u zadatak svim članovima općinskih rukovodstava SKOJ-a, seoskim aktivima da na sastancima prouče popularno-poučne članke iz prigodne partizanske štampe: šta je tifus, kako se prenosi i kako se u partizanskim uvjetima borimo protiv njega. To je bio osnov za masovno uključivanje omladine u borbu na suzbijanju epidemije, pod rukovodstvom NOO-a. I članovi KK SKOJ-a i Kotarskog odbora USAOJ-a morali

63 HAK, Partizanska štampa, Dokument br. 506.

94 HAK, Zbornik 8, str. 633.

9b HAK, f. OK SKOJ, K. 1.

96 HAK, isto.

87 HAK, i. OK KPH Karlovac, Dokument br. 12/1496, str. 8, Zapisnik sa savjetovanja.

su brzo ovladati tim uputama da bi mogli pomoći omladinskim organizacijama.

Veliki broj najboljih skojevki upućen je na kurseve za rad u zdravstvenim odborima i ekipama. Određen je i član KK SKOJ-a Milka Pajić zvana Cica, za člana kotarske zdravstvene ekipe i upućena na zdravstveni kurs. Polaznici kursa raspoređeni su u ekipe opremljene partizanskim buradima za depedikulaciju. Evo, što se ona prisjeća: »Zdravstveni kurs je održan pri Okružnom NOO-u za Kordun, a moja je ekipa išla po terenu kotara Vojnić. U ekipi su bili članovi omladine, AFZ-a i NOO-a. Imali smo 'partizansko bure', koje je bilo vrlo efikasno sredstvo za uništavanje klica bolesti, a isto tako i ostale gamadi (kao što su uši). Bure na dnu ima rupice i stavlja se na kotao u kojem ključa voda. U bure se stavljaju pokrivači, posteljina koja treba da se dezinficira. Sve se to dobro zatvori. Jaka vrućina od vodene pare djeluje unutar bureta, uništava klice bolesti kao i uši. Narod nas je veselo primio, jer odmah poslije ovakvih akcija nestale su uši iz odjeće pojedinaca i dakako sve je manje bilo tifusara, tako da u drugoj polovini 1943. više i nije bilo tifusa. Kod svake kuće je bilo ugašenog kreča, tako da je svako sam krečio i špricao svoju kuću ili baraku i davao doprinos zdravlju i čistoći.«[98]

Dolaskom u selo ekipe su se obraćale zdravstvenim odborima koji su formirani pri seoskim, općinskim, pa i kotarskom NOO-u. U svakom od tih odbora, pored članica AFZ-a, bile su zastupljene i omladinke koje su završile tečajeve. Zdravstveni odbori održavali su tečajeve za liječenje i njegovanje bolesnika u selima. Jedan od takvih tečajeva održan je i u selu Krnjački Grabovac. Prema sjećanju Zore Zivković-Martinović i Ljubice Đipalo-Đurić, polaznici tečaja su bile omladinke: Danica i Dragica Đurić, Ljubica Đipalo-Đurić, Mila Đipalo-Ugrinov, Kata Ivošević-Pavletić i Desa Mihajlović-Vukelić. Predavači na tečaju bile su: Anka Zivković, babica i Desa Mihajlović iz zdravstvenog odbora. Na osnovu uputstva u brošuri »U borbu protiv zaraznih bolesti«, polaznice su upoznate kako treba postupati s oboljelima od tifusa. Omladinke su raspoređene po kućama i ostale obavezno uz bolesnike 7 dana. Te drugarice su imale status mobilizirane osobe.

Zdravstveni odbori po selima i omladina vodili su brigu i njegovali partizane, preboljele tifusare, koji su dolazili u sela na oporavak, nakon preboljelog tifusa, jer bolnice su bile prepune i nisu mogle organizirati oporavak.[99] Najviše je bolovalo starijih osoba pa je najveći teret i na ovom planu bio na ženama i omladini. »Na inicijativu omladine uz pomoć NOO-a spaljeno je 14 krečana, iskopano 215 zahodskih jama i napravljeno jedno partizansko bure. Bile su okrečene sve kuće u kotaru Vojnić. Omladina je sudjelovala u čišćenju 19 izvora pitke vode. Ona je pomagala u sahrani umrlih. Prikupljala je hranu za preboljele bolesnike u selima, a isto tako provodila je sabirne akcije za tifusare u partizanskim bolnicama. Posebnu brigu u pribavljanju hrane omladinska organizacija općine Krnjak ukazala je bolesnicima u omladinskoj bolnici u Velikoj Crkvini. Rezultati rada na ovom planu prikazani su rezultatima takmičenja.

Od tifusa je bolovalo 300 omladine, ali zastoja nije bilo. I oni zdravi pojačanim naporom nadoknađivali su one koji boluju. Mnogi preboljeli zbog nedostatka hrane umirali su jer se nisu mogli oporaviti. Ne samo kotarska, već

98 Sjećanja Mllke Pajić.

90 Prema sjećanju drugarice Ljubice Bipalo-Đurić i Zore Zivković-Martinović.

i općinska omladinska rukovodstva SKOJ-a i USAOJ-a i aktivi SKOJ-a i odbori USAOJ-a, bili su izloženi stalnom osipanju. Kooptirani su novi članovi jer situacija nije dozvoljavala zastoj. Moralo se raditi kao u punom sastavu. Tako je to potrajalo sve do kraja maja.

U mnogim selima kotara Vojnić omladinske i skojevske organizacije poduzele su sve što se moglo učiniti za suzbijanje epidemije.[100] Učinjeni napori, među kojima i omladinske organizacije na suzbijanju epidemije od tifusa i na pomoći oboljelima, nisu bili dovoljni jer se tifus i dalje širio i uzimao danak u životima.

Proljetna sjetva odvijala se u izuzetno teškim okolnostima epidemije tifusa u porastu i čestih upada neprijatelja. Ono malo stoke što je ostalo bilo je oskudno u ishrani. Rastao je broj porodica kojima se žito razdjeljivalo od ušura. I to postaje nedostatno za život. Brojne su partizanske porodice čiji su hranitelji ili članovi izginuli ili se nalaze u brigadama. Nitko im kod kuće nije mogao ma šta privrijediti. Kod kuće su ostale najviše žene s djecom, često bolesnih i nemoćnih roditelja boraca. Izlaz je bio u organiziranom planskom radu svih društveno-političkih organizacija na čelu s NOO-ima pod rukovodstvom Partije. I sjetva je uspješno obavljena.

Omladina kotara Vojnić u ovakvim okolnostima, pored ostalog, preuzima obradu velikih kompleksa vakantnih posjeda, koji su u ovom kotaru iznosili 350 rali zemlje. To je bila zemlja uništenih srpskih porodica, zemlja napuštena u pograničnim dijelovima kotara prema neprijateljskim posadama, odakle je srpsko stanovništvo moralo da bježi sa svojih ognjišta, zemlja partizana, boraca i porodica palih boraca, zemlja za potrebe bolnica. Sve se moralo obraditi. Bilo je velikih površina u jednom kompleksu za koje je trebalo angažirati odjednom veću radnu snagu. Neke površine nalazile su se u blizini neprijatelja. Uprkos opasnostima, trebalo ju je obraditi. Zbog toga se nametnula potreba stvaranja većih radnih jedinica, bataljona i brigada.

Na osnovu odluke KK SKOJ-a Vojnić, 27. aprila 1943. godine, na sastanku rukovodilaca radnih jedinica i skojevskih općinskih rukovodstava formirana je omladinska radna brigada u Vojničkom Grabovcu, u kući Miloša Mihajlovića. To je bila 2. brigada u Hrvatskoj, jer je dan prije, 26. aprila, formirana veljunska. U njen sastav ušla su 3 omladinska bataljona (Vojnić, Krnjak i Utinja) sa 640 brigadira, omladinki i svega 5% omladinaca ili bolje reći dječaka najviše od 13 i 14 godina. Nekoliko četa ostalo je van brigada. Broj se povećavao skladno broju preboljele omladine od tifusa. Krajem juna do Prve pokrajinske konferencije USAOH-a, ona je brojila 959 članova USAOJ-a.

Osnivački skup bio je kratki radni dogovor o važnosti zadataka omladinskih radnih jedinica i preuzetom obavezom obrade zasijanih i zasađenih poljoprivrednih kultura na vakantnim posjedima — što zahtijeva veliki broj omladine, brigadu. Bilo je govora o natjecanju kao stalnom načinu rada, s posebnim osvrtom na tok takmičenja omladine Korduna s omladinom Like (međukotarskom, međuopćinskom), koje je zatalasalo omladinu, te o praćenju i evidentiranju postignutih rezultata kako radnih, tako i na političkom i kulturno-prosvjetnom planu. Bilo je riječi o vođenju dnevnika rada što ga je izradio privremeni Okružni odbor USAOJ-a za okrug Karlovac, a trebala ga je voditi svaka radna jedinica. Dogovoreno je da se izabere dopisnik koji će pisati za glasilo USAOJ-a okruga Karlovac a glasilo se zvalo »Na rad«.

100 HAK, Zbornik 8, str. 267.

Prisutni su živo iznosili svoja opažanja, prijedloge, propitivali se o detaljima, a zatim jednoglasno izabrali štab brigade: komandant Đuro Basara i komesar Mira Opačić.

Na kraju je pročitano pozdravnog pismo borcima 8. kordunaške divizije u kojem je izražena odlučnost i jedinstvo mladih ovoga kotara svrstanih u radnu brigadu pod parolom »Sve za front, sve za pobjedu!« Tekst pisma popraćen je burnim aplauzom, a niz ozarene obraze otisnula se poneka suza radosnica. Bilo je među našom omladinom i onih koji su odraz svog dubokog opredjeljenja znali da iskažu na licu mjesta sročenim stihovima, aktualnim i adekvatnim za svaku konkretnu priliku, pa su se ovog puta čuli ovakvi stihovi:

Dragi borci, ne bojte se gladi,
za vas vaša omladina radi!

Odjeknula je već dobro poznata pjesma:

Listaj goro, cvjetaj cvijeće,
Omladina u boj kreće!«

Kao i obično razlaz do radnog susreta svih brigadira, što će biti kad mlade biljke kukuruza ozelene njive vakantnih posjeda.

I radne jedinice imale su teškoća zbog nedostatka odgovarajućeg alata. No, to se rješavalo upornim radom malobrojnih, ali vrijednih seoskih kovača koji su pred sezonske radove danonoćno radili kao: Milić Velimirović iz Dugog Dola, Nikola Zivković iz Krnjačkog Grabovca, Milić Musulin iz Zivković Kose i drugi. Ako se ide na posao dalje od kuće, neki nisu imali šta ponijeti za jelo. Radi toga se prišlo pripremanju jednog obroka na radnom mjestu za učesnike radne akcije koji su izbivali cijeli dan od kuće ili su za vrijeme ručka dijelili međusobno ono što su ponijeli oni koji su imali.

Bilo je bezbroj primjera međusobne solidarnosti, pa se često međusobno dijelila i kriška kruha.

Omladina Korduna u takmičenju s omladinom Like osvojila je zastavicu »Najboljima u pomoći frontu«.

Inicijativom SKOJ-a u sveobuhvatnoj organizaciji USAOJ-a i u kotaru Vojnić razvijao se stvaralački, natjecateljski duh i postao stalan oblik rada omladinskih organizacija. Takmičilo se selo sa selom, općina s općinom, kotar s kotarom, a na radnom mjestu radna jedinica s radnom jedinicom. Ova akcija počinje u martu i poprima snažan zamah u aprilu 1943. godine. Evo nekoliko sačuvanih pisanih dokumenata o tome:

»Omladina sela Loskunje, Zivković Kose i Knežević Kose pisala je omladini općine Utinja za utakmicu povodom proslave 1. maja: Omladina naših sela organizirana u radne jedinice zaključila je na svom sastanku, da vas pozovemo na drugarsku utakmicu, tko će više obraditi zemlje u svom kraju za partizanske porodice, tko će više poraditi na suzbijanju bolesti, tko će više sakupiti darova za naše ranjene drugove, tko će više oplesti kopa za naše borce i tko će im više osušiti rublja i ispeglati odijela?«[101]

»Pozivamo vas na drugarsku utakmicu za proslavu Prvog maja«, piše omladina krnjačke općine omladini općine Vojnić. »Dragi drugovi! Vi nemojte ništa brinuti. Kod vaših kuća biće sve urađeno«, piše omladina radnih jedi-

101 AIHRPH USAOH — Dokument br. 33/205. Glasilo OO USAOJ-a **Karlovac »Na rađ«, br. X.**

nica iz Vrela Utinje borcima 15. brigade 8. kordunaške divizije. »Nama nije ništa teško učiniti za partizane. Ako bude trebalo, ići ćemo kamo god nas se pozove«, poručuje omladina sela Brdo iz općine Vojnić.[102]

Omladina Zivković Kose sama je pisala kazališne komade i prikazivala ih na svojim priredbama u školi u Knežević Kosi.[103]

U prilogu je tekst toga igrokaza. Jedna od omladinki Anka Milašinović-Vukmirović zabilježila ga je prema sjećanju. Iz ovoga se vide neke od radnih akcija koje je izvodila omladina kotara Vojnić u zimskim danima tokom rata. Kotarski odbor USAOJ-a Vojnić, poznavajući svoju omladinu, prihvatio je poziv Kotarskog odbora USAOJ-a Veljun na prvomajsko natjecanje.

Privremeni okružni odbor USAOJ-a Karlovac, 31. marta 1943. godine, uputio je poziv na drugarsko takmičenje omladini Like: 1. U pružanju pomoći narodnoj vlasti, u sjetvi, prehrani i sprečavanju zaraznih bolesti. (Takmičilo se tko će više pomoći partizanskim majkama, tko će više obraditi vakantnih posjeda, oplesti čarapa i kopa za borce, koje su im u nedostatku cipela služile za obuću, podići krečana, okrečiti i napraviti novih domova, iskopati nužnika, itd.) 2. U mobilizaciji omladine za NOV 3. U pomoći bolnicama 4. U organiziranju omladine u USAOJ i radne jedinice 5. U organiziranju pionira.

Lička omladina prihvatila je poziv. Takmičenje je trajalo od 5. aprila do 1. maja 1943. i odvijalo se u znaku priprema za proslavu međunarodnog praznika rada — Prvog maja 1943. godine.

Omladina Korduna, prema tome i kotara Vojnić, bila je oduševljena objavom ovog takmičenja. »Ni pedalj zemlje ne smije ostati neobrađen«, istakla je Partija. »Naša pozadina biće isto fronta«, odgovarala je omladina.

U prvom izazovu pokrenula se u akciju cijela organizacija SKOJ-a i USAOJ-a, produbile su se stvaralačke snage omladine i razvila inicijativa, osamostaljivale su se i proširivale osnovne skojevske organizacije i općinska rukovodstva. Bila je to svojevrsna revolucionarna škola revolucionarnog odgoja omladine.

Omladina Korduna čestitala je vrhovnom komandantu NOV i POJ Titu Prvi maj. Svi učesnici radnih jedinica potpisali su pozdrav, među kojima sva omladina vojničkog kotara, pa i pioniri.

Prema nepotpunim podacima radne jedinice Korduna, do 1. maja 1943. godine, izvršile su: posadile 1300 vagana krumpira, zasijale 270 rali kukuruza, okopale 5285 hvati vinograda, zasadile 15 bašti. U borbi protiv tifusa okrečile 409 kuća, ne računajući kotar Veljun u kome je ostalo neokrečeno svega 105 kuća. Uz pomoć NOO-a zapalile su 14 krečana te iskopale 489 nužnika. Za bolesne i ranjene drugove skupile su 2419 jaja, 2111 litara mlijeka, 150 hljebova, 11 kg masti, 532 para kopa, 5000 kuna, 100 plahti i 20 jastuka.[104]

U borbi protiv zarazne bolesti tifusa, gladi i čestih upada neprijatelja iz Kladuše, Barilovića i Karlovca, narod i omladina borili su se i za sjetvu. Govoreći o tim teškoćama i doprinosu koji je omladina dala rečeno je u političkom referatu podnesenom na Trećoj okružnoj partijskoj konferenciji, održanoj 22. i 23.11. 1943. godine u Vojniću, slijedeće: »Veliki su bili napori naše Partije da se riješi problem gladi, pitanje sjetve, da se suzbije epidemija tifusa, da se pravilno sprovede i objasni opća mobilizacija. Pod rukovodstvom partijskih organizacija, savlađujući najveće teškoće i uz najveće napore, uspjelo je da se

102 HAK, Dokument br. 331, Vijesti o NOO-ima za Kordun, od 1. 5. 1943. godine »Omladina Korduna svom narodu i vojsci«.

103 HAK, Zbornik 8, str. 281.

104 HAK, Zbornik str. 280.

riješe sve te teškoće. Naročito su sjetveni radovi obavljeni uz najveće napore, neviđenim dosad radnim poletom. Uz jedan plug na 11 domaćinstava, uz jedan par vozne stoke na 4 domaćinstva, uz epidemiju tifusa obrađeno je 80—90®/o obradive površine. U sjetvenim radovima naročito se istakla omladina formirana u svojim radnim bataljonima i brigadama.«[105]

Pregalački rad omladine u pozadini bio je dostojan borbe na frontu. Za postignute rezultate rada, dobro organizirano takmičenje i stvaranje organizacije USAOJ-a, Sekretarijat zemaljskog odbora USAOJ-a dodijelio je omladini Korduna prelaznu zastavicu »Najboljima u pomoći frontu«. Na Kordunu je tada veliki broj omladine ležao bolestan ili je morao da njeguje bolesne od tifusa u kući.

Prelazna zastavica »Najboljima u pomoći frontu«, taj simbol priznanja, predana je delegatima okruga Karlovac početkom maja 1943. godine na savjetovanju u Pokrajinskom komitetu SKOJ-a, uz prisustvo i učešće sekretara CK SKOJ-a Ive Lole Ribara i više članova Zemaljskog odbora USAOJ-a. Tada je donesena odluka o produženju omladinskog takmičenja do Prve konferencije USAOH-a, planirane za 28. i 29. juna 1943. Povratkom delegata na Kordun, preko kotarskih i općinskih rukovodstava SKOJ-a i USAOJ-a, upoznate su sve organizacije o priznanju i produženom takmičenju. Dato priznanje još više je zatalasalo takmičarski duh.

Zaživio je natjecateljski duh među članovima USAOJ-a. Nastala je međusobna borba za zastavicu između kotarskih omladinskih organizacija u okrugu i borba svih njih zajedno za njeno zadržavanje u okrugu. Nastavkom proljetnog takmičenja vršene su na taj način pripreme za Prvu okružnu konferenciju USAOH-a za okrug Karlovac i Prvu pokrajinsku konferenciju USAOJ-a za Hrvatsku. Zbog toga je za njih vladao velik interes omladine koja se borila da do toga vremena postigne što bolje radne rezultate.

U ime omladine kotara Vrginmost predsjednik Kotarskog odbora USAOJ-a Vrginmost poziva omladinu kotara Vojnić na takmičenje, od 1. maja do 12. juna 1943. godine, ovim riječima — »Pozivamo vas na drugarsku utakmicu, da se natječemo tko će od nas više doprinijeti na zdravstvenom, kulturno-prosvjetnom i poljoprivrednom polju. Našim natjecanjem doprinijet ćemo još više našem narodu i našoj narodnooslobodilačkoj borbi.«[108]

Kotarski odbor USAOJ-a Vojnić odgovorio je: »Primili smo vaš poziv na drugarsku utakmicu, koji ste uputili omladini našeg kotara. Mi primamo vaš prijedlog i svjesni smo da ćemo se preko te utakmice najbolje pripremiti za našu okružnu konferenciju. Vjerujemo da će naša utakmica puno koristiti našoj narodnooslobodilačkoj borbi i našoj junačkoj Narodnooslobodilačkoj vojsci. Ujedno će naša utakmica dati mnogo poleta vašoj i našoj omladini u čitavom našem budućem radu.«[107]

Omladinska radna brigada kotara Vojnić s oko 900 brigadira

Organizacija obrade vakantnih posjeda dogovorena je u sjedištu KK SKOJ-a Vojnić, u kući Janka Radulovića naRadulović Poljani.Obavijest o danu i

105 HAK, Zbornik str. 281. Ova se ocjena u cijelosti odnosi na omladinu kotara Vojnić.

106HAK, Zbornik 8, str. 823.

107 HAK, Zbornik 8, str. 823.

vremenu dolaska omladine na odredište Vojnić, o pripremi alata za rad i pribora za ručak koji će im biti pripremljen, upućena je svim općinskim omladinskim rukovodstvima i štabovima radnih jedinica. Trebalo je organizirati ishranu brigade na radnom mjestu. Kotarski NOO je obezbijedio hranu, vreću graha i kilogram masti. Vrtlar partizanske vrtlarije u Vojniću Maksim donio je 3 velika svežnja mladog luka. Veoma sposobna i ozbiljna omladinka Dragica Petrović iz Knežević Kose preuzela je dužnost kuhanja ručka. Dan prije na zgarištu kuće Nikole Đurića (sada pumpna stanica) improvizirala je od ostataka opeka 3 ložišta i na njih naslonila 3 pribavljena velika kotla. Pioniri su ložili vatru. I grah je bio očišćen. Sve je spremno. Nisu joj omakle ni točne proporcije. Sve je to ona imala u vidu.

Dolazi najvažnije — prikupljanje brigade. Što ako zamišljeno bude znatnije okrnjeno? A mnogo faktora vreba na taj lijepo zamišljeni plan. Komandant i komesar brigade su na licu mjesta od rane zore. Misli im lete preko golemog kompleksa zelenih biljaka kukuruza, pa do skoro svake čete, voda, skojevskog aktiviste. Zbraja se kilometarska udaljenost gotovo svake radne grupe. U Vojniću skoro i nema ljudi. Sve je pusto. Olovna tišina. Nigdje glasa. Sunce polako proviruje iznad horizonta, a jutarnja rosa širi zadah garišta kuća. Ali, odjednom iz pravca Kolarića čuje se pjesma. Svjetlucaju motike na jutarnjem suncu i prelijevaju se u šarenilu boja odjeće. To je omladinski radni bataljon iz Krnjaka. Iz pravca Međeđaka i Kokireva oglašava se pjesmom omladina općine Utinja. I tako redom. Pristižu kolone iz pravca Knežević Kose, Loskunje, Kuplenskog, Vojnić-kolodvora. Lijepo je gledati te razdragane, raspjevane, zbijene kolone. Ono napeto iščekivanje pretvara se u zajedničku radost. Drugarica Emilija Mira Gazibara prisjeća se tih trenutaka kod omladine Krnjaka. Zborno mjesto, kaže ona, bilo je u Vojničkom Grabovcu. Malo brige, a onda nezaboravna slika. Stizala je omladina Bijelog Klanca, Dugog Dola, Malog i Velikog Kozinca i pridružila joj se omladina Donjeg Budačkog, Krnjaka, Podgorja, Budačke Rijeke, Gornjeg Budačkog, Burića i Krnjačkog Grabovca. Uz pjesmu pod zastavom omladinke Ljubeše Šarić-Savić krenule su prema Vojniću. Omladina Donjeg Skrada krenula je na posao udaljen 25 kilometara u 3 sata ujutro.

Na zakazani dan rada slilo se u Vojnić ok 900 brigadira, od kojih 95% ženske omladine, a ostalo dječaci. Samo pojedinci s nešto više godina, koji su po zadatku organizacije ostali u rukovodstvima SKOJ-a ili koji iz zdravstvenih razloga nisu mogli biti u operativnim jedinicama, bili su među njima.

I oni malobrojni obuveni, izuvaju se i u njivu zalaze bosi. Prema utvrđenom rasporedu ovaj veliki radni front razvio se od Vojnića do Vojišnice. Gore na vrhu jedne njive stavljena je crvena zastavica. Ona se vijori svima na vidiku. Koji bataljon prvi stigne do nje, njegova je. Kriterij natjecanja jednostavan — uništiti korov, a očuvati biljke kukuruza. I to je sve. Rad napreduje. Živa je to i impresivna slika. Nikad toliko radnih ruku u istom času na ovom mjestu. Raznosi se vesela partizanska pjesma. Čuje se smijeh i šala. Skreće omladina pažnju. Zaustavlja pogled prolaznika, putnika namjernika. Čuju se riječi starih ljudi i žena: »To je naša omladina!« A njihov izraz lica ne može sakriti osjećanje ponosa.

U ranim poslijepodnevnim satima, na putu iz Vojišnice prema Vojniću, Đuru Basara i Miru Opačić iznenadio je posjetom Bude Grahovac, član PK SKOJ-a za Hrvatsku i član Zemaljskog odbora USAOJ-a. Bio je iznenađen masovnim radnim nastupom omladine i organizacijom njenog rada. No, iskusnom i ne baš malo strogom omladinskom rukovodiocu nisu promakli oku i

neki propusti, bez kojih — čudo bi bilo, da ih i nije bilo. »Zašto niste nabavili foto-aparat pa zamislite fotografije...«, reče on povišenim tonom. Poprilično koraka napravljeno je u potrazi za tom rijetkom spravom, za naše prilike i vrijeme na Kordunu, ali, na žalost, nije je bilo. Što je mogao i naš Bude nego sleći ramenima kao i mi.

Zadatak se približavao kraju. Svi su ga dobro izveli. Omladina općine Utinja osvojila je zastavicu. Slijedi kratak odmor uz osvježenje na potoku Radonja, a zatim zajednički ukusno priređen ručak. Nahranjena su i 3 partizana prolaznika, rekavši da im je bar tako svaki dan. Uz taktove harmonike, iako umorna od dugog pješačenja i rada, omladina se hvatala u kolo, igrala i pjevala. A kad su kukuruzi porasli do određene visine, trebalo ih je ogrnuti. Brigada je ponovo došla, ali u mnogo manjem broju, jer je ta radnja zahtijevala manji broj radne snage. I tom prilikom bio je zajednički ručak ali ovoga puta u Vojišnici.

Na sve strane odmiču umorne ali vesele grupe i u takvim uslovima sretne omladine. Širom odjekuje iz otvorenih grla sočna pjesma borbe za slobodu i bolji život:

»*Partizani! Ne bojte se gladi,*
za vas vaša omladina radi!
Partizana volim kao brata,
kako Srba, tako i Hrvata!
Nas dva brata, oba ratujemo,
ne plač' majko ako poginemo!
Aoj Osma, pola roda moga,
tamo im-am brata i dragoga!
Kompartijo! Ruka ti je sveta,
ti si vođa narodnog pokreta!
Kordun, Bosna, Banija i Lika,
to je, druže, čvršće od čelika!«

»Radna brigada kotara Vojnić posadila je 16. maja 1943. godine 22 rala graha i kukuruza. Bilo ih je oko 150. Omladina Kolarića i Loskunje 18.maja sa svojim odbornicima i drugaricama iz AF2-a, okopala je u jedan dan oko 6 i po rali kukuruza. Isti dan radilo je i 14 drugarica iz Vojišnice i jedan dio omladine iz Vojničke Poljane i okopali četvrtinu rali kapulice«.[108]

Na vakantnim posjedima općine Krnjak 150 omladinki i drugarica iz AF2-a su za jedan dan ogrnule preko 20 rali kukuruza i graha za svoju Narodno-oslobodilačku vojsku«, zabilježeno je to u partizanskoj štampi juna 1943. *godine.*[100]

Putem partizanske štampe i borci brigada pratili su uspjehe omladine u pozadini, pozdravljali njene radne pobjede. Tako je omladina 15. brigade 8. kordunaške divizije najavila takmičenje omladini pozadine okruga Karlovac. Sta je uradila omladina kotara Vojnić, takmičeći se s mladićima-borcima 15. udarne brigade 8. kordunaške divizije, od 20. maja do 20. juna 1943. godine, vidi se iz izvještaja Kotarskog odbora USAOJ-a Vojnić upućenog Okružnom odboru USAOJ-a Karlovac: o rezultatima natjecanja, o mobilizaciji omladine za NOV, o dobrovoljnim prilozima za NOV, kulturno-prosvjetnom radu kao i

108 HAK, Dokument 513, Vijesti ONOO od 23. 5. 1943. godine.

109 HAK, Dokument 515, Vijesti ONOO od 30 . 6. 1943. godine.

političkom uzdizanju mladih. Ti rezultati pokazuju nastojanja mladih da se i u tim otežanim uslovima unaprijedi i rad na kulturno-prosvjetnom području.

U izvještaju su prikazani ovi rezultati natjecanja: 1. Sve što je bilo sposobno za vojsku to je otišlo u prvom mobilisanju, tako da sada nemamo niti jednog sposobnog omladinca kod kuće. 2. Sakupljeno je dobrovoljnih priloga: 4 vagana kukuruza, 820 litara graha, 1000 litara mlijeka, 420 jaja, 85 sireva, **13** komada kruha, 21 litra jagoda i 6 litara murvi. 3. Na kulturno-prosvjetnom i političkom uzdizanju mladih postignuto je slijedeće: popravljeno je 5 omladinskih domova, izdano 6 zidnih novina, opismenjene su 42 omladinke, osnovano je 20 pjevačkih zborova, 5 diletantskih grupa i 8 recitatorskih horova.

Na zdravstenom prosvjećivanju i borbi protiv zaraznih bolesti: iskopano je **59** nužnika, okrečene su 54 kuće, formirana je jedna omladinska zdravstvena ekipa, očišćeno je 19 izvora za pitku vodu, pročitano je 145 članaka iz »Omladinskog borca«, »Omladinske borbe«, i »Naprijed«. Pročitano je 45 političkih članaka i 39 brošura o HSS. Nastupali su pred masom naroda pjevački zborovi omladine Zivković Kose i Dugog Dola. Recitatorska grupa nastupala je u Krnjaku.[110]

Kotarska konferencija USAOJ-a za kotar Vojnić održana je 6. juna na kojoj je izabran kotarski odbor — Sofija Vučinić, predsjednica, članovi: Ljubica Karan, Anka Milašinović, Ljubica Breberina, Milan Gušić, Jovo Malić, Mica Vignjević, Mira Gazibara, Milka Pajić, Dušan Vergaš i Dara Oreščanin.[111]

Izabrani su i najbolji predstavnici omladine, delegati za Prvu okružnu konferenciju USAOJ-a za okrug Karlovac. Do Kotarske konferencije USAOJ-a održani su masovni sastanci omladine u selima i izabrani seoski odbori USAOJ-a, a nä općinskim konferencijama konstituirani su općinski odbori USAOJ-a u svim općinama.

Omladina kotara Vojnić, preko svojih izabranih delegata, došla je spremna s novim radnim rezultatima na svim područjima rada na Prvu okružnu konferenciju USAOJ-a za okrug Karlovac, koja je održana 12. juna 1943. godine. Konferenciji je prisustvovalo 100 delegata, tako da je bila zastupljena svaka općina u okrugu, a i neka istaknutija sela.

Iako je omladina Korduna znala za dobivenu prelaznu zastavicu, ovo je bila prilika da joj se na svečan način uruči. Uzeo je riječ Bude Grahovac u ime Zemaljskog odbora USAOJ-a, predao omladini okruga Karlovac prelaznu zastavicu »Najboljima u pomoći frontu«. On je rekao: »Danas ovdje među vama mogu s pravom reći da vi u čitavoj Hrvatskoj zastupate prvo mjesto, u prvim ste redovima dične omladine. Za neprijateljske neuspjele ofanzive vi ste se pokazali junački, kako u vojsci tako i u pozadini. Vaša braća i sestre u 15. brigadi pokazali su se hrabrim u Lici, boreći se protiv neprijatelja i krčeći put izbjeglicama. Poslije ofanzive u našoj ofanzivi vaši omladinci u 15. brigadi pokazali su primjer herojstva i junaštva u borbi protiv četnika. Vi, drugovi u pozadini, niste izostali iza njih. Počeli ste stvarati radne vodove, čete, bataljone i stvorili 2 omladinske radne brigade. Iz dana u dan pokazivali ste ljubav i razumijevanje prema onima čiji su borci na frontu, prema nemoćnima i bolesnima.«[112]

110 AIHRPH USAOH 37/282, Izvještaj Kotarskog odbora USAOJ-a Vojnić Okružnom odboru USAOJ-a za okrug Karlovac od 23. 6. 1943. godine.

111 HAK, f. OK SKOJ, K. 1. Zapisnik KK SKOJ-a Vojnić od 16. 8. 1943. godine.

112 AIHRPH USAOH, Zapisnik Prve okružne konferencije USAOJ-a za okrug Karlovac od 12. 6. 1943. godine.

U radnom dijelu konferencije podneseni su referati — politički Ljubo Martinović i organizacioni Mara Kresojević. Referatima i diskusijom obuhvaćen je period rada organizacije Ujedinjenog saveza od vremena održavanja Prvog kongresa USAOJ-a do početka 1943. godine. Period IV neprijateljske ofanzive ocijenjen je kao, do tada, najteži za narod i omladinu Korduna, pa i za ovaj kotar. Izneseni su postignuti rezultati u radu. Iako su bili nepotpuni u odnosu na vrijeme i mjesto, oni su govorili o bogatstvu i pregalaštvu omladinske djelatnosti, o neospornoj činjenici koliko je omladina bila odana ciljevima NOB-a,
0 njenoj političkoj svijesti kao osnovnom motivu za pokretanje u akcije. Kako drugačije protumačiti masovni dobrovoljni odziv u radne jedinice, sve to uraditi za potrebe NOB-a pješačeći po 10, 15 i 20 kilometara pa i više, bosi, gladni, rešetani mecima iz neprijateljskih aviona ili iz oružja isturenih neprijateljskih posada u pograničnim dijelovima oslobođene tertorije, čestim upadima neprijatelja s ciljem da ospori te radnje, opljačka, ubija, pali.

Konferencija je ukazala na jednostran rad omladine na okupiranim područjima, na nedovoljno upoznavanje te omladine s istinom, o događajima u svijetu i borbama NOV. To je bio i jedan od glavnih zadataka organizacija USAOJ-a, postavljen na Prvom kongresu antifašističke omladine Jugoslavije. Usvojen je zaključak da treba »pojačati mobilizaciju, naročito u hrvatskim krajevima, ukazujući omladini na opasnost koja joj prijeti od HSS«.

»Na konferenciji je izabran Izvršni odbor USAOJ-a za okrug Karlovac od 9 članova u koji su ušli: Milka Ilić, Rafko Tabor, Ranka Gvozdić, Mira Opačić, Ljuba Puškar, Franjo Basar, Nikola Lorković, Mane Bunjevac i Sofija Maša Pavičić.«[113]

Između 10 izabranih delegata za Prvu pokrajinsku konferenciju USAOJ-a za Hrvatsku, 2 su zastupala omladinu kotara Vojnić — Mira Opačić i Branko (Dragića) Uzelac, koji je izabran za člana Glavnog odbora USAOH-a.

Omladina kotara Vojnić osvaja prelaznu zastavu Zemaljskog odbora USAOJ-a na smotri borbe i rada antifašističke omladine Hrvatske 28. i 29. juna 1943. godine.

Organizacije SKOJ-a i USAOJ-a u okrugu takmičeći se međusobno za zadržavanje zastavice, nastavile su pripreme za smotru borbe i rada. Na Prvoj konferenciji Ujedinjenog saveza, održanoj 28. i 29. juna 1943. godine u Otočcu, razmotren je rad i borba omladine Hrvatske na frontu i u pozadini od Prvog kongresa antifašističke omladine Jugoslavije.

Tada je završilo veliko proljetno takmičenje omladine. Odlučeno je da se prelazna zastavica Zemaljskog odbora Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije dodijeli najboljoj omladini kotara do II kongresa USAOJ-a.

Izvještaj o borbi, radu i životu omladine Korduna i cijelog okruga Karlovac podnio je Branko Uzelac Dragićev. Izneseni su rezultati proljetnog takmičenja u okrugu. Pored ogromnih uspjeha koje je postigla omladina ostalih kotara, najbolje rezultate u okrugu Karlovac i Hrvatskoj dala je omladina kotara Vojnić. Sva omladina ovoga kotara bila je organizirana u Ujedinjeni savez
1 gotovo sva se nalazila u radnim jedinicama koje su brojale 959 članova. Više od polovice od ovoga broja omladine bilo je oboljelih i preboljelih od tifusa. Svi omladinci kotara Vojnić nalazili su se u NOV. Omladinsku radnu brigadu kotara Vojnić sačinjavale su uglavnom omladinke. Radne jedinice omladine ovoga kotara obradile su partizanskim porodicama 409 rali kukuruza, 369 rali

113 HAK, Zbornik 8, str. 371.

krumpira, 6 rali povrća i šećerne repe, 5 rali vinograda i 10 partizanskih vrtova. Vrlo često je jedna grupa radila, dok je druga čuvala stražu. Okrečene su sve kuće u kotaru. Na inicijativu omladine i uz pomoć NOO-a zapaljeno je 14 krečana, iskopano 215 zahodskih jama i napravljeno jedno partizansko bure. Pored nestašice i siromaštva omladina pomaže 85 partizanskih porodica, otkida od usta i sakuplja za našu vojsku: »Mi ćemo nekako, glavno da imaju partizani«, bila je svakodnevna izreka omladinki. Za vojsku i bolnice sakupili su 6 vagana graha, 6 vagana krumpira, 1340 litara mlijeka, 140 sireva, 476 jaja, 50 kg kruha.[114]

Na osnovu postignutih rezultata omladina kotara Vojnić osvaja prelaznu zastavicu Zemaljskog odbora USAOJ-a »Najboljima u pomoći frontu«. Na Pokrajinskoj konferenciji proglašeno je ljetno takmičenje omladine od 1. jula do 1. oktobra 1943. godine, koje je bilo produženo od Glavnog odbora USAOH-a i pod parolom »Borbom i radom slavićemo pobjede Crvene armij«« i trajalo je od 7. oktobra do 7. novembra 1943. godine.

Otvorenim srcem u radnom zanosu, prožeta idealima NOB-a, vojnička mladost proslavila je taj događaj, ali ga je istovremeno doživjela kao veliku obavezu da ustraje do cilja — na zadacima u radu i borbi.

To osjećanje mladih kotara Vojnić ostavilo je pisane tragove u glasilu USAOH-a za okrug Karlovac »Jedinstvo mladih«, br. 1 od 30. 8. 1943. godine.

»Za *uspjehe mnoge u teškome radu,*
omladina naša dobila nagradu.
Sa ponosom oči sad se siju svima,
na zastavi piše : »Dar to najboljima«.
Ali nije dobro kad nam uspjeh grane,
da se tad kod njega stane pa ostane.
-> *Iako smo do sad učinili dosta,*
ipak zadataka još nam mnogo osta. ..«
»■Nije dosta samo kopati i tkati,
političke događaje treba da se prati.
A da bi o svemu sud svoj znali dati,
moramo što više učiti, čitati,«[115]

Omladina okruga Karlovac, a posebno kotara Vojnić, postala je nakon Pokrajinske konferencije meta takmičarskog elana. Omladina Banije uputila je poziv na takmičenje od 15. jula do 1. oktobra 1943. Okružni odbor USAOH-a Brod najavio je natjecanje koje je trajalo od 25. jula do 1. oktobra 1943. godine. Poznavajući našu omladinu Okružni odbor USAOH-a Karlovac prihvatio **je** poziv. Razvilo se međukotarsko natjecanje. Omladina kotara Slunj najavila **je** natjecanje svim kotarima u okrugu, a omladina Veljuna omladini kotara Vojnić i Udbine (Lika).

Do kraja ratne 1943. godine omladinske organizacije usmjerile su svoju aktivnost: na sabiranje i spremanje ljetine, na političko i kulturno-prosvjetn *)* djelovanje među omladinom, na jačanje borbenog jedinstva između srpske,

314 AIHRPH USAOH, Izlaganje Branka Uzelca Dragićevog na Prvoj pokrajinskoj konferenciji USAOJ-a Hrvatske 28. i 29. 6. 1943. godine.

115 AIHRPH, Dokument br. 33/208, »Jedinstvo mladih«, br. 1 od 30. 8. 1943. godine — list omladine okruga Karlovac.

hrvatske i muslimanske omladine i na jačanje vodeće uloge SKOJ-a u Ujedinjenom savezu.

Najvažniji zadatak bio je obavljanje žetve. »Okupator se ozbiljno sprema da nam ugrozi naš mukotrpni rad oko hrane, da nam oduzme to oružje borbe«, piše, pored ostalog, u pismu OK SKOJ-a od 6. jula 1943. godine.

U obranu žetve na Kordun je stigla 8. kordunaška divizija. Zadatak je omladinske organizacije da pokrene radne jedinice u žetvu. Uz žetvu zadatak je bio da se pripreme zemunice u koje je trebalo sakriti žito, da se pokosi trava i stogovi sijena da se sadjenu dalje od kuća na livadama.

Omladini kotara Vojnić pomagala je u žetvi omladina kotara Veljun. »Još uvečer pristiže omladina iz Perjasice u sastavu jednog bataljona i s drugim bataljonom iz Veljuna polazi u žetvu u Vojnić. Ne vide se puške i bombe, nego srp i košarice s hranom. Čudno je to oružje, ali se s njim uništava fašizam. Umora nema. U zoru stiže u Vojnić. Odbornici su izvršili raspored s komandantima i komesarima. Preko 250 žetelica poželo je 20 rali pšenice.«[110]

Omladinski radni bataljon Utinja sudjelovao je u žetvi pšenice, prema desnoj obali Kupe i u Vojišnici. Ponovo se natječu ovdje s ostalom omladinom kotara Vojnić. »Zarumeniše se sva lica, zamahuju srpovi, pada klasje, nižu se snopovi.«

Omladinske organizacije sudjelovale su i u vršidbi pšenice. U selu Bukovici, općina Utinja, taj posao obavljao se ručno. »Upri! Moramo biti bolji od one prve smjene, tamo rade žene, a mi smo omladina!«, više 14-godišnji pionir. Gotovo se objesio čitavim svojim malim tijelom na ručku i tjera što brže može. Znoj mu kaplje s čela. Radimo u 3 smjene, većinom omladinke a pomažu nam žene i 2 pionira. Broje se snopovi. Svaka smjena treba da izvrši 25 snopova, a onda ima pravo da se odmara u hladu . . . Još jače pritežemo ručke vršilice. Evo tamo, prijeko na onom brežuljku, jasno se vidi selo iz kojeg svakog časa mogu da zapucaju ustaše. Previše ih mami naše žito.«[117]

Bujnu travu pokošenih livada na vakantnim posjedima sušila je, skupljala i spremala omladina. Danica Krivokuća-Krajina, tada delegat voda u četi komandira Milke Ranitović iz Vrela Utinje, prisjeća se: »Radni bataljon Utinja sudjelovao je na skupljanju sijena na vakantnim posjedima u Vojišnici. Na rad smo išli pod zastavom i s pjesmom. Tu smo za malo predaha pogledah pustu kuću i kraj nje pod prozorima humak u kojem je ležala pokopana cijela porodica te kuće. To nas je jako dirnulo, a dalo još više snage da istrajemo i njihovu zemlju obradimo u svrhu NOB-a.«[118]

U radnim jedinicama nalazi se 1162 člana USAOH-a. Organizirani su u 14 radnih četa, 3 bataljona i 1 brigadu. Radne jedinice su ogrtale kukuruz, žele i vršile žito, sušile sijeno, sabirale jesenske plodove i obavljale druge poslove na vakantnim posjedima.

Požele su 155 rali žita, 80 rali pšenice, 32 rala prosa, 28 rali zobi i 12', rali ječma. Ovršile su 950 vagona pšenice. Osušile su 176 rali sijena. Počupale 31 ral graha. Počupale i oplele 85 vijenaca kapule u partizanskim baštama. Iskopale su 28 rali krumpira. Obradile 3 bašte i zasadile 1 ral kupusa. Napravile su 45 mostova (misli se na propusne — 3 X 15). Pomagale su parti-

ne HAK, Zbornik 8, str. 375.

117 AIHRPH USAOH »Na rad« dvobroj juni—juli 1943. godine. Glasilo radnih jedinica OO USAOH-a Karlovac.

118 Sjećanje Danice Krivokuće-Krajine.

zanskim porodicama. Požele 7 rali pšenice, 4 rala prosa i počupale 5 rali graha.

U kotaru je organizirano 26 seoskih i 4 općinska odbora USAOH-a. U pionirsku organizaciju obuhvaćeno je 779 pionira.

Na planu kulturno-prosvjetnog rada organizirano je 6 domova, 11 pjevačkih zborova, 6 diletantskih grupa. Na političkom uzdizanju članova USAOH-a održano je 257 masovnih sastanaka, pročitano 184 usmenih novina i napisano 8 zidnih novina.

Sakupljeno je dobrovoljnih priloga za potrebe NOV: mlijeka 7504 litre, jaja 627, kruha 1050 kg, šljiva 75 kg, jabuka 160 kg, paradajza 35 kg, krastavaca 120 kg, pilića 12, graha 14 vagana, kopa 75 pari, duhana 95 kg, kolača 78, pšenice 12 vagana i 30 litara vina. Oprano je veša za bolnicu i vojsku 879 pari.[119]

Ovdje nisu istaknuti podaci o berbi kukuruza.

Politička aktivnost od juna do kraja 1943. godine

Bio je to period krupnih pobjeda antifašističke koalicije. Postavilo se pitanje oštrije borbe protiv razornog rada reakcionarnih snaga okupljenih oko Draže Mihajlovića i vodstva HSS-a na čelu s Mačekom, povezanih s jugoslavenskom izbjegličkom vladom u Londonu.

U junu (13. i 14. 6. 1943. godine) osnovano je političko predstavništvo Hrvatske ZAVNOH. Njegov član s kotara Vojnić bio je Stanko Opačić. Zadatak SKOJ-a bio je da upozna omladinu s ovim političkim događajem. Svaki omladinac i omladinka morali su znati za ZAVNOH, za što se on bori i tko je u njemu iz okruga, Da bi se to postiglo, sva skojevska rukovodstva po općinama i organizacije proučili su Izjavu, Proglas i Rezoluciju ZAVNOH-a, objavljenu u Vjesniku.

Konstituiranjem i izborom Glavnog odbora USAOH-a na Prvoj pokrajinskoj konferenciji 28. i 29. juna 1943. godine u Otočcu, dolazi do potpune samostalnosti te organizacije u smislu izvještavanja o radu kao i primanju uputstava preko odbora. PK SKOJ-a za Hrvatsku uputio je pismo OK SKOJ-a Karlovac u kojem, pored ostalog, piše: »Od sada pa ubuduće neće više organizacija SKOJ-a rukovoditi i davati oblik rada Ujedinjenom savezu, kao što je to bilo do Prve konferencije USAOH-a, nego će sve direktive organizacija US dobivati od Glavnog odbora USAOH-a. U budućem vašem izvještaju vi ćete trebati izvještavati o US kao o jednom vašem sektoru rada.«[120]

U našem kotaru Ujedinjeni savez je bio organizaciono oformljen, skojevska organizacija je osposobila odbore USAOH-a za samostalnije rukovođenje omladinom.

Sagledan je i ocijenjen rad odbora USAOH-a, a posebno članova Kotarskog izvršnog odbora USAOH-a od njegovog izbora 6. juna 1943. Dio članova bio je »vezan« za svoje selo. Nisu odlazili po zadatku ovog odbora u druga sela i općine. Radi toga su takvi zamijenjeni izabranim članovima iz šireg sastava odbora, pa je sastav Kotarskog izvršnog odbora USAOH-a Vojnić bio: Ljubica Breberina, Milan Gušić, Ljubica Karan, Jovo Malić, Anka Mila-

ns HAK, f. OK KSOJ, K. 1. Podaci o 4-mjesečnom takmičenju omladine kotara Vojnić.

120 HAK, f. OK SKOJ, K. 1. Pismo OK SKOJ-a OK SKOJ-a Karlovac.

sinovie, Mica Vignjević i Sofija Vučinić (predsjednik odbora). Izvršena je raspodjela rada unutar odbora. Mica Vignjević je bila zadužena za rad na neoslobođenom teritoriju općine Vukmanić, a Anka Milašinović za dopisništvo. Ujedno je bila član redakcije glasila USAOH-a za okrug Karlovac »Na rad«.

Skojevski aktivi su razvijali svoje djelovanje unutar osnovnih organizacija USAOH-a i tako rukovodili. Sadržaj svoje dnevne aktivnosti ispunjavali su radom. Skojevci su ličnim primjerom služili ostalim članovima USAOH-a.

Sve je to bio predmet razmatranja Kotarskog savjetovanja SKOJ-a održanog 30. jula 1943. godine. Skojevci su odlučili da omladinska brigada dođe na veliki zbor naroda Korduna i boraca 8. divizije u povodu dvogodišnjice ustanka, koji je održan 2. augusta 1943. u Debeloj kosi.[121]

Pod srpskim i hrvatskim zastavama i ispisanim transparentima dolazio je narod i omladina. Dvadeset omladinki, redara, s crvenom trakom oko ruke, iz našeg kotara usmjeravale su grupe naroda u pravcu zbornog mjesta. Općenarodno veselje, pjesma, igra boraca i omladine u času savladanih najvećih nedaća IV neprijateljske ofanzive kad jasnije svijetle sigurni zraci slobode. Kakva nezaboravna slika čvrsto utemeljenog jedinstva fronta i pozadine. Uz taktove koračnica, koje intonira plehmuzika 8. divizije, prolazi zbornim mjestom omladina kotara Vojnić svrstana u radnu brigadu, noseći osvojenu prelaznu zastavicu Zemaljskog odbora USAOJ-a ispraćena aplauzom boraca i naroda. A kada su zbornim mjestom defilirale jedinice 3. udarne brigade 8. kordunaške divizije, s konjičkim i mitraljeskim odjeljenjima na ćelu, za kojim su nastupale pješadijske i artiljerijske jedinice, narod je klicao i pozdravljao burnim pljeskom svaku jedinicu.

Oko 30 delegata članova KK SKOJ-a i općinskih rukovodstava uzeli su učešća na Okružnom savjetovanju SKOJ-a, održanom 10. augusta 1943. godine. Tu su doneseni zaključci koji su imali pretežno politički sadržaj.

Treća kotarska konferencija SKOJ-a za kotar Vojnić

Treća izborna kotarska konferencija kotara Vojnić održana je 7. i 8. novembra 1943. u Vojniću. Prethodno su održane općinske izborne konferencije na kojima su izabrani i delegati za kotarsku konferenciju. Prostorija je bila svečana. Zidovi su okićeni parolama, šarenicama, peškirima, slikama Tita i Staljina i prelaznom zastavicom Zemaljskog odbora Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije »Najboljima u pomoći frontu«.

Konferencija je imala svečani i radni dio. Svečani dio održan je 7. novembra naveče. Nakon otvaranja odana je pošta palim borcima. U počasno predsjedništvo izabrani su: vrhovni komandant Tito, CK KPJ, PK SKOJ-a, KK KPH Vojnić, Kotarski NOO Vojnić, Kotarski odbor AFZ-a i KK SKOJ-a Vrginmost. Prisutni predstavnici, gosti pozdravili su Konferenciju i u svojim pozdravima izručili čestitke prisutnima za postignute uspjehe.

Nakon pozdrava izveden je kulturno-umjetnički program. Najprije su nastupila djeca, pioniri iz Dječjeg doma i izveli svoj kulturni program, a zatim je omladinska diletantska grupa izvela igrokaz »Nove žene«. Program je oduševljeno primljen. Svečanom dijelu su prisustvovali svi članovi SKOJ-a

121 Uža lokacija Trupinjska kosa.

iz kotara. Počelo je omladinsko veselje, igra i pjesma uz tamburašku grupu i harmoniku Nikole Diklića.

Ujutro, 8. novembra, počeo je radni dio Konferencije. Izabrano je radno predsjedništvo i usvojen dnevni red:

1. Politička situacija, referat, pitanja, diskusija,
2. Organizacioni referat, pitanja, diskusija,
3. USAOH — referat, pitanja, diskusija,
4. Biranje novog komiteta,
5. Biranje delegata za Okružnu konferenciju SKOJ-a.

O političkoj situaciji u svijetu i zemlji govorio je Branko M. Uzelac, sekretar OK SKOJ-a, a o političkom stanju u kotaru sekretar KK SKOJ-a Mićo Carević. Postavljeno je 37 pitanja na koja je odgovorilo radno predsjedništvo. Delegati su kroz pitanja izrazili mišljenje naroda. Narod hoće i traži otvaranje drugog fronta, »kada će završiti rat?« Podnesen je organizacioni referat o SKOJ-u i USAOH-u zajedno, a podnijela ga je Ruža Mihalić. Nakon referata postavljeno je 15 pitanja.

Na prijedlog Kandidacionog odbora sastavljenog od članova SKOJ-a i delegata izabran je novi KK SKOJ-a Vojnić: Mićo Carević, sekretar, članovi: Ljubica Karan, Danica Košutić, Desa Mihajlović, Ruža Mihalić, Sava Oreščanin, Dušan Vergaš, Petar Vranješ i Sofija Vučinić.[122]

Ova konferencija bila je smotra snage skojevske organizacije izrasle u dvogodišnjoj borbi za slobodu pod rukovodstvom Partije. Zaključci su bili identični zaključcima Okružne skojevske konferencije i prožeti pripremama za II kongres Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije. 84 delegata zastupala su skojevsku organizaciju ovog kotara na Okružnoj konferenciji SKOJ-a Karlovac, održanoj 27. i 28. novembra 1943. u Slunju. Ova konferencija bila je temeljito pripremljena, oslikala razvojni put, borbu SKOJ-a, SMG i USAOJ-a u okrugu te odredila smjernice za dalji rad, koje su proizašle iz zaključaka Treće okružne partijske konferencije za okrug Karlovac i priprema za Drugi kongres USAOJ-a.

Od 17. februara 1943. godine do kraja 1943. povećao se broj članova SKOJ-a za 20, a aktiva za 6. I ove godine ostala je to ženska skojevska organizacija.

Organizacioni i statistički pregled SKOJ-a i USAOH-a

U sačuvanoj arhivskoj građi nema originalnih dokumenata s pomenute izborne konferencije, ali su sačuvani statistički pokazatelji koji dovoljno ilustriraju stanje i rad organizacija:

a) Organizacioni i statistički pregled SKOJ-a kotara Vojnić[123]
   Prilog A-l i A-2.
b) Organizacioni i statistički pregled USAOH-a kotara Vojnić.[124]
   Prilog B-l.

122 HAK, f. OK SKOJ, K. 2. Izvještaj KK SKOJ-a Vojnić OK SKOJ-a Karlovac od 16. 11. 1943. godine.

123 HAK, 1. OK KSOJ, Organizacioni i statistički pregled SKOJ-a kotara Vojnić krajem 1943. godine.

124 AIHRPH USAOH, Organizacioni i statistički pregled USAOH-a kotara Vojnić za kraj 1943. godine.

c) Rezultati takmičenja za četiri mjeseca naprijed opisani.[125]

Od marta do novembra 1943. godine, u sastavu KK SKOJ-a, do izborne konferencije bile su vrlo česte promjene. Pored kooptiranih članova iz općinskih rukovodstava, početkom marta Sofija Vučinić i Danica Končalović, u komitet su početkom aprila primljene još Dragica Petrović i Milka Pajić Cica. Dragica Petrović je radila u KK SKOJ-a do 16. augusta, kada je odlukom ovoga komiteta oslobođena dužnosti radi obaveza u narodnoj vlasti. Namjesto nje za člana KK SKOJ-a kooptiran je omladinac Milić Dokić, ratni vojni invalid, borac Omladinskog bataljona »Jože Vlahović«, 4. udarne brigade, 8. kordunaške divizije. Bio je zadužen za organizaciju SKOJ-a u vojno-pozadinskim ustanovama. Međutim, ni on nije dugo ostao. Prije izborne konferencije otišao je u operativnu jedinicu. U maju kooptiran je Jakov Perić Japo, koji je ujedno bio član šireg sastava Kotarskog odbora USAOJ-a. Završio je skojevski kurs, radio kraće vrijeme, a zatim otišao na rad u OZN-u.

I tadašnji sekretar KK SKOJ-a i član OK SKOJ-a Karlovac Mira Opačić, 3. septembra razriješena je dužnosti radi odlaska na rad u OK SKOJ-a i Okružni odbor USAOH-a, gdje je uskoro preuzela dužnost predsjednika OO USAOH-a Karlovac. Dužnost sekretara KK SKOJ-a preuzeo je Mićo Carević. U KK SKOJ-a Vojnić 1943. godine bilo je 20 članova. Od tog, dva su poginula, a 9 je otišlo na druge dužnosti.

Sekretari općinskih komiteta SKOJ-a bili su te godine: Vojnić — Barać Ruža, Krnjak — Boja Kosjer, Krstinja — Dušan Vergaš, a zatim Dara Oreščanin. U Utinji — Janko Peleš, Marko Popović, a nakon njegovog odlaska u NOV, gdje je poginuo, Nikola Gaćeša, Milka Ranitović.[126]

U izvještaju KK KPH Vojnić OK KPH Karlovac, od 18. maja 1943. godine, ostalo je zabilježeno: »U našem kotaru je jako dobar KK SKOJ-a. Omladina radi svakim danom i nedjeljom i sekunde ne propušta .. ,«.[127]

U julu, augustu i septembru 1943. godine održani su u Vojniću desetodnevni i petnaestodnevni skojevski kursevi u sklopu Uprave narodnih tečajeva. Do 10. 9. 1943. održano je 5 ovakvih kurseva. Iz kotara Vojnić bili su slušaoci: Mira Gazibara, Sofija Vučinić, Danica Končalović, Jakov Perić, članovi KK SKOJ-a, Anka Milašinović, Ljubica Karan, članovi Kotarskog odbora USAOH-a Vojnić. Kurs su završili sekretari općinskih rukovodstava SKOJ-a: za Utinju — Nikola Gaćeša, Vojnić — Danica Košutić i Mirko Sikirica. Obrađene su ove teme: »Razvitak društva«, »Imperijalistički ratovi«, »Jedinstveni narodnooslobođilački front«, »KPJ i njena linija u borbi«, »AVNOJ« i »ZAVNOH«.

Skojevsko savjetovanje u okrugu Karlovac održano je 10. augusta 1943. godine, u cilju političkog i marksističkog uzdizanja i revolucionarnog vaspitanja članova SKOJ-a i rukovodstava. Bilo je organizirano plansko redovno proučavanje aktualnih političkih tema. Proučavanje se vršilo na redovnim teoretskim sastancima, održavanim usporedo s radnim sastancima. Na njima su članovi KK SKOJ-a podnosili usmene referate o pročitanim temama. Teoretski sastanci su organizirani s općinskim rukovodstvima i seoskim akti-

125 AIHRPH SKOJ 17/1965, Izvještaj KK SKOJ-a Vojnić OK SKOJ-a Karlovac, od 15. 11. 1943. godine.

126 HAK, f. OK SKOJ, k. 2, Izvještaj KK SKOJ-a Vojnić OK SKOJ-a Karlovac, od 25. 10. 1943. godine.

127 HAK, f. OK SKOJ, k. 1, Izvještaj KK KPH Vojnić OK KPH Karlovac.

K. K. SKOJ-a Vojnić

Prilog A-l.

Kotarska i općinska rukovodstva	Broj članova	Od toga drugarica	Socijalni sastav			Nacionalni sastav			Broj aktiva	Broj članova	Od toga drugarica	Socijalni sastav			Nacionalni sastav			Primjedba
			radnika	seljaka	đaka	Srba	Hrvata	_				radnika	seljaka	đaka	Srba	Hrvata	_	
K. K. SKOJ-a	6	5	·	5	1	5	1											
O. R. Krstinja	4	2	—	4	—	4	—		4	28	24		28		28			
O. R. Vojnić	5	4	---	5	---	5	—	—	9	72	57	—	72	_	70	2		Sa centralnom bolnicom
O. R. Utinja	5	3	—	5	—	5	·	—	6	28	24		28		28			
O. R. Krnjak	8	8	---	8	—	8	—	—	12	92	80	—	91	1	91	1		Sa komandom područja
Tušilović									2	10	10	—	10	—	10	—	—	
Ukupno									33	230	195	—	229	1	227	3	—	

Organizacioni i statistički pregled SKOJ-a, kotara Vojnić Prilog A-2.

Kotarski komitet i opć. komitet	Broj članova	Od toga drugarica	Socijalni sastav			Nacionalni sastav			Broj aktiva	Broj članova	Od toga drugarica	Socijalni sastav			Nacionalni sastav			Primedba
			radnika	seljaka	đaka	Srba	Hrvata	Slov.				radnika	seljaka	đaka	Srba	Hrvata	Slov.	
K. K. SKOJ-a	**9**	**6**	—	**9**	—	**8**	**1**											
Opć. kom. Krstinja	**4**	**3**	—	**4**	—	**4**	—	—	**4**	**28**	**24**	—	**28**	—	**28**	—	–	
Opć. kom. Vojnić	**5**	**3**	—	**5**	—	**5**	—	—	**12**	**79**	**57**	—	**79**	—	**76**	3	—	**Sa bolnicom, C. i partizanskom stražom**
Opć. kom. Utinja	**7**	4	—	**7**	—	**7**	—	—	**6**	**38**	**33**	—	**38**	—	**38**	–	–	**Sa Trebinjom**
Opć kom. Krnjak	7	7		7		7	–	–	17	105	**91**	·	**105**	·	**105**	·	—	**Sa komandom područja i radionicama**
Ukupno	23	17	—	23	—	23	—	—	29	250	205	—	250	—	247	3	—	

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Organizacioni i statistički pregled USAOH-a, kotara Vojnić **Prilog B-l.**

Kotarski i općinski odbori	broj članova	od toga drugarica	Socijalni sastav			Nacionalni sast.			Broj seoskih odbora	Broj članova	od toga drugarica	Socijalni sastav			Nacionalni sast.			Primedba
			radnika	seljaka	đaka	Srba	Hrvata	Slovenaca				radnika	seljaka	đaka	Srba	Hrvata	Slovenaca	
Kotarski odbor USAOH-a	**7**	**5**	—	**7**	—	**7**	—	—										
Op. odbor Krstinja USAOH-a	**5**	**4**	—	**5**	—	**5**	—	—	**4**	**24**	**24**	—	**24**	—	**24**	—	—	
Op. odbor Vojnić USAOH-a	**7**	**5**	—	**7**	—	**7**	—	—	9	**50**	**42**	—	**50**	—	**50**	—	—	
Op. odbor Ustinja USAOH-a	5	4	—	5	—	5	—	—	**4**	**24**	**20**	—	**24**	—	**24**	—	—	
Op. odbor Krnjak USAOH-a	7	7	—	7	—	7	—	—	9	54	51	—	54	—	**54**	—	—	
Ukupno	24	20	—	24	—	24	—	—	26	152	137	—	152	—	152	—	—	**U** opć. Tušilović imaju **2 se**oska odbora, broje 9 članova

Broj sve omladine u kotaru 1160, od toga drugarica 1095, a Hrvata 10 u selu Manjeroviću. Radnih četa 14. batalj. 3, brigadu 1.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

vistima. Nakon referata vođena je diskusija. Pitanja su bila živa. Tako se kolektivno dopunjavala i proširivala tema, ovisno o sastavu omladinskog rukovodstva i predznanja omladine. To je bila i priprema članovima rukovodstva koji su upućivani na skojevske i partijske kurseve. SKOJ je bio rezervoar Partije iz koga je ona obnavljala svoje redove. Zadatak je bio da se iz SKOJ-a dobiju izgrađene mlade ličnosti. Na sastancima općinskih rukovodstava, odnosno skojevskih grupa, prisustvovali su članovi KP zaduženi za omladinu. Oni su neposredno pratili razvoj i napredak pojedinaca. Aktualni članci bili su objavljivani u partijskoj i skojevskoj štampi, koju je dobivao KK SKOJ-a. Kasnije su neke teme proučavali članovi partijske ćelije i skojevskog aktiva, skojevska i partijska, općinska i kotarsko rukovodstvo. Do novembra 1943. proučene su teme: »Više savjesti i osjećanja odgovornosti u radu« — članak iz »Naprijed« br. 23, »Nacionalno pitanje« — Tito, »Jačajmo narodnooslobodilačke odbore«, »Borimo se za čistoću partijske linije« — »Naprijed« br. 16, ZAVNOH — brošura »Značajna pobjeda nad fašizmom« — »Naprijed« br. 16.

Političko uzdizanje omladinskih kadrova i skojevaca bilo je, pored ostalog, uslovljeno potrebom ispunjavanja zadatka — obuhvata hrvatske omladine u pograničnim dijelovima kotara u Ujedinjeni savez, gdje se omladinska organizacija morala boriti s jakom neprijateljskom propagandom, koja je vršila utjecaj na omladinu i bila jača od naše propagande. U nedostatku pisanog materijala živa riječ bila je sredstvo za širenje istine o NOB-u, raskrinkavanju neprijateljskih planova i laži.

E£L_

Pripreme za II kongres USAOJ-a

Pripreme su počele novembra 1943. godine. One su se odvijale u vrijeme krupnih političkih događaja u zemlji — nakon održavanja II zasjedanja AVNOJ-a, iza održavanja Moskovske konferencije i Teheranskog sporazuma. S tim u vezi II kongres USAOJ-a raspravljao je o tekovinama naše borbe i budućnosti naše omladine.

Pripreme Kongresa postaju najvažniji zadaci skojevske organizacije u kotaru, a odnosili su se na političko uzdizanje skojevskih organizacija i sistematsko političko obrazovanje omladinskih kadrova.

Od 7. novembra 1943. pa do maja 1944. nastavljeno je omladinsko takmičenje. Uslijedilo je upoznavanje omladine sa značenjem II kongresa USAOJ-a, značenjem historijskih odluka II zasjedanja AVNOJ-a. Da bi se ovo postiglo KK SKOJ-a i Kotarski odbor USAOH-a, sva općinska rukovodstva SKOJ-a, Općinski odbori USAOH-a i aktivi SKOJ-a, kao i odbori USAOH-a, u prvom redu su morali na svojim teoretskim sastancima proučiti Odluke II zasjedanja AVNOJ-a. Trebalo je upoznati i omladinu u poluoslobođenim i neoslobođenim dijelovima kotara. U tu svrhu OO USAOH-a Karlovac umnožio je Proglas kongresa i izdao letak umnožen u 800 primjeraka, pa je omladinskoj organizaciji Vojnića dobro došao ovaj materijal. Organizacija omladine kotara Slunj objavila je takmičenje omladinskoj organizaciji kotara Vojnić od 25. 11. do 25. 12. 1943. godine. U planu je istakla broj obaveza, a odnose se na masovne sastanke, usmene novine, uređenje omladinskih domova, osnivanje pjevačkih zborova, opismenjavanje, istupanje na sastancima, osnivanje novih organizacija USAOH-a, održavanje mitinga. I mladi iz kotara Veljun takmičili su se s omladinom kotara Vojnić.

Kotarski odbor USAOH-a Vojnić 31. decembra 1943. vrednuje svoje uspjehe i neuspjehe, otvoreno ocjenjuje što je omladini jasno a što nije, pa podešava zadatke da se uspije do kraja. Iznose oni i neprijateljske parole koje ubacuje neprijatelj iz svojih garnizona prilikom upada na poluoslobođeni ili oslobođeni teritorij. Zabilježeni su i rezultati u takmičenju: »Održan je omladinski miting u općini Utinja, omladinskih sastanaka 37, a zajedno s narodom 15.

Održano je 10 pionirskih sastanaka i 18 usmenih novina. Na godišnjicu I kongresa USAOJ-a zapaljeno je 25 krijesova. Seoski odbori USAOH-a dobro rade. U kotaru ima 33 seoska odbora, od toga 1 u hrvatskom selu Manjerovići. Formirano je 5 seoskih odbora USAOH-a. Omladinskih domova ima 9, od toga 5 prilično uređenih, ali nemaju prozora. Napisano je 20 parola o Kongresu. Četiri diletantske grupe uče komad Žene iza kovčega. Utinjska grupa je nastupila na mitingu. Sedam drugarica samoinicijativno je naučilo čitati i pisati. Napisano je 5 zidnih novina, u svakom domu po jedne. Opleteno je 50 pari čarapa za borce, sakupljeno dobrovoljnog priloga za NOV 4 vagana krumpira, 2 vagana kukuruza, 2 vagana graha, utrošeno je 70 litara borovice, ubrano 50 litara šiška.«[128] Nosila je omladina borcima hranu na položaje, služila im kao veza s NOO-ima. Omladina Krstinje i na kiši u brdima i šumi pjevala je i podizala moral ostalom narodu. Skojevci Zivković Kose uspješno su izveli diverzantsku akciju. Na saobraćajnici između Okića i Vojnića pronašli su i sasjekli 2 km telefonskog kabla, smotali ga i predali komandantu 4. bataljona 1. udarne brigade Mili Laliću. U toj akciji sudjelovali su skojevci: Anka Milašinović, Teodor Mrđenović, Marko Godić, Branko Mrđenović, Đuro Mrđenović i Marko Milašinović.[129]

Radi unapređenja kulturno-prosvjetnog i zabavnog rada među omladinom KK SKOJ-a Vojnić, 31. decembra 1943. godine, donosi Odluku o formiranju diletantske grupe pri Kotarskom odboru USAOH-a koja ima 10 članova; Mica Vignjević, Jovo Malić, Dara Oreščanin, Stevo Godić, Miloš Bolić, Mihajlo Vučinić, Emilija Malić, Miloš Božić, Danica Krivokuća i Dušan Blagojević. U Kotarski odbor USAOH-a kooptirana je Emilija Malić namjesto Ljubice Đipalo.[139]

U kotaru Vojnić održani su općinski zborovi. Na zboru u Krstinji bio *je* sav narod, staro i mlado. Mnogo srpskog i hrvatskog naroda došlo je na zbor u Tušilović na kome je govorio Stanko Opačić Canica. Dobro posjećen je bio zbor općine Krnjak. Omladina je dala ton na zborovima u Utinji i Vojniću. Da bi se članovi SKOJ-a i omladine još bolje upoznali s odlukama II zasjedanja AVNOJ-a i značenjem II kongresa USAOJ-a, vršene su pripreme za savjetovanje svih općinskih rukovodstava SKOJ-a i sekretara aktiva, zakazano za 21. januar 1944. Krajem januara bilo je na kotaru organizirano: 15 odbora pionira, 33 seoska odbora USAOH-a sa 124 člana, 5 općinskih odbora s 30 članova i kotarski odbor s 9 članova *(3* druga i 6 drugarica). Sveukupno je u kotaru bilo 1514 članova USAOH-a. Iz redova hrvatske omladine bilo je 50 članova USAOH-a. U kotaru je bilo 6 omladinskih domova.
U jednomjesečnom planu rada predviđenom za period od 25. 1. do 25. 2. 1944. aktivnost organizacije bila je usmjerena na jačanje aktiva SKOJ-a unutar USAOH-a. Predviđeno je održavanje 50 omladinskih masovnih sastanaka na

128 AIHRPH, Dokument USAOH 37/1320.

129 HAK, f. OK SKOJ, k. 2, Zapisnik KK SKOJ-a Vojnić upućen OK SKOJ-a od 23. *12. 194*3.

130 Sjećanje Anke Milašinović i podatak iz navedenog izvještaja KK SKOJ-a.

kojima je trebalo obnoviti radne čete, 30 pionirskih i 160 po aktivima SKOJ-a, zatim da se u svakoj općini održe po 2 prosvjetna savjetovanja, da svaka diletantska grupa istupi jedanput sa svojim programom, a tako i horovi, da se ispiše 200 parola i uredi 11 omladinskih domova.

Početkom februara 1944. radilo je u kotaru Vojnić 13 pjevačkih zborova, 9 diletantskih grupa, uređeno je 10 omladinskih domova i ispisano 108 parola. Po općinama je to izgledalo ovako:

Mjesto	pjevačkih zborova	diletant. **grupa**	omladin. domova	**ispisanih** parola
Krstinja	3	**1**	**2**	**70**
Vojnić	**4**	5	**4**	**15**
Utinja	**2**	**1**	**1**	**10**
Tušilović	—	**1**	**1**	**5**
Krnjak	**4**	**1**	**2**	**8**
UKUPNO	**13**	**9**	10	**108**

Dvije diletantske grupe istakle su se u radu i postale popularne među omladinom kotara Vojnić. To je uočio i OK SKOJ-a Karlovac i na njihovom primjeru želio je pokazati omladinskim rukovodstvima kako treba da izgledaju omladinske diletantske grupe.[131]

Svakim danom rad s omladinom postajao je svestraniji. Pored političkih, razvijao se kulturno-prosvjetni rad i zabavni život omladine. Organizacije iz sela neprestano su tražile nove tekstove. O uređenju ovih 10 domova omladina je imala velikih poteškoća. Pored krova i prostora koji su pružali omladini mogućnost sastajanja, ispisanih parola na zidovima, slike Tita, nije bilo mogućnosti niti uslova za njihovo bolje uređenje. U tim uslovima naimaštine, pustoši, gladi i bosotinje omladina pokušava riješiti problem uređenja svojih domova. U zapisniku plenarne sjednice KK SKOJ-a Vojnić od 31. 12. 1943. godine, piše: »... provesti sabirnu akciju u Trebinji i Popović Brdu i preko njih, tj. skojevske jedinice Trebinja kupiti 7 metara stakla za one novce koje su do sada sakupili i kupiti pakpapir (20 araka bijeloga, 20 plavoga), jedan komad farbe crvene, jednu flašicu tiiite.«[132] Za ovo je doznao Okružni odbor USAOH-a pa ih je tražio 70% od sabranih novaca. Njima je trebalo sredstava za propagandni materijal i štampanje omladinskih listova, pa se KK SKOJ-a 4. januara 1944. godine žali OK SKOJ-a obrazlažući da su ih namijenili za stakla omladinskih domova.

Odbori USAOH-a i njihovi izbori

U prvoj polovini februara 1944. održano je Pokrajinsko savjetovanje SKOJ-a. Na njemu su razmotreni uzroci zbog kojih se veliki dio antifašističke omladine Hrvatske nalazio još po strani NOP-a i nije bio aktivno uvršten u Ujedinjeni savez. Na tom savjetovanju data je Ujedinjenom savezu mnogo šira

131 HAK, Zbornik 8, str. 343.

132 HAK, f. OK SKOJ, k. 2, Izvještaj KK SKOJ-a Vojnić OK SKOJ-a Karlovac, od 4. 1. 1944. godine.

k

osnova. Stvorena je mogućnost širokog organizacionog obuhvaćanja u Ujedinjeni savez sve omladine koja je mrzila fašizam, bez obzira na nacionalno, vjersko i političko uvjerenje. Seoske odbore USAOH-a nije više, prema ovim postavkama, sačinjavalo samo nekoliko najboljih članova, već je sva omladina sela kao cjelina ulazila u seoski odbor, a u općinske odbore Ujedinjenog saveza trebalo je birati 30—40 članova, u Okružni odbor 90. Na taj način trebali su odbori Ujedinjenog saveza postati politička predstavništva omladine, a organizacija USAOH-a poprimiti politički karakter antifašističkog omladinskog pokreta. U svakom je odboru bilo izabrano tajništvo (sekretarijat) od 3 do 5 članova, koji su vodili administraciju, održavali vezu s NOO-ima i rukovodili sastancima odbora. Planirani sastanci Okružnog odbora i općinskih odbora USAOH-a održavali su se prema potrebi. U prethodnom periodu, u ustaničkim općinama kotara, omladina je bila obuhvaćena organizacijom USAOH-a pa se za taj dio omladine radi samo o organizacijskim promjenama.

Prišlo se pripremama za reorganizaciju Ujedinjenog saveza pa je 20. februara 1944. održano Kotarsko savjetovanje SKOJ-a Vojnić u Vojničkom Grabovcu, tada sjedištu KK SKOJ-a. Na njemu je, pored razmatranja suštine promjena u Ujedinjenom savezu, razrađen konkretan plan aktivnosti. Kotarski odbor USAOH-a je organizirao priredbu u znaku pretkongresnog takmičenja na kojoj je bilo 250 prisutnih. Nakon izlaganja o političkoj situaciji u svijetu i kod nas, o jedinstvu Srba i Hrvata i drugim pitanjima, kulturno-prosvjetna grupa izvela je slijedeći program: »Hej, Slaveni«, »Mi znamo sudbu«, »Razgovor sa plugom«, »Uz Tita i Staljina«, »Žene iza kovčega«, »S Dona, s Volge«..., »Majka pravoslavna«, »Pred II kongres«, »Zive novine« i »Titovo kolo«. Zatim je nastupio pjevački zbor kulturno-prosvjetne grupe koji je svirao razne pjesme a omladina je igrala.

Do kraja marta 1944. gotovo u svim selima održani su masovni omladinski sastanci na kojima je omladina izabrala najbolje i najaktivnije omladince i omladinke u tajništva seoskih odbora Ujedinjenog saveza. Na općinskim mitinzima ili konferencijama izabrani su općinski odbori i tajništva. Općinski miting mladih Krstinje održan je 4. marta 1944. godine. Na njemu je prisustvovalo 400 osoba. U ime omladine Pero Vranješ je iznio listu članova novog širokog sastava općinskog odbora koji je omladina u cijelosti usvojila i u svoj općinski odbor izabrala 26 članova USAOH-a. Ovaj Općinski odbor Ujedinjenog saveza izabrao je 5. 3. 1944. svoje tajništvo. Tako slično provedeni su izbori i u ostalim općinama. U mjestima gdje nije bilo uvjeta za velike skupove, održavane su konferencije. Omladina je na skupovima, po općinama, izabrala članove širokog sastava Okružnog odbora USAOH-a Karlovac. Svakom od njih dala je javno radnu karakteristiku.

Izabrani su iz općine Krstinja: Ilija Matijević i Dara Oreščanin; Veljuna: Milan Kunić i Ćana Bokun; Perjasice: Danilo Grubješić, Anka Vukobrat i Mile Cika; Barilovića: Barka Fudurić i Ruža Mihalić; Krnjaka: Miloš Save Vučković, Desa Gvozdić i Mica Blažević; Tušilovića: Mira Opačić i Ljuba Uzelac; Vojnića: Danica Košutić i Đuro Todorić; Utinje: Danica Matijević, Kata Manjerović i Pero Ivanković.[133]

Pored konstituiranja odbora, izbora članova i delegata za II okružnu konferenciju USAOH-a omladina je izvršila pripreme za proljetne radove, obnovila rukovodstva radnih bataljona po općinama i odlučila da će najprije raditi

133 HAK, Zbornik 8, str. 351, 352 i 353.

na imanjima porodica palih boraca, roditeljima boraca, a zatim na vakantnim posjedima.

Omladina kotara Vojnić, spremajući se za II kongres, istovremeno se pripremila i uzela učešća na II okružnoj konferenciji USAOH-a održanoj 2. aprila 1944. godine u Slunju, na kojoj je prisustvovalo 425 delegata (smotri srpske, hrvatske i muslimanske omladine). Na kulturno-prosvjetnom programu uspješno je nastupila diletantska grupa Kotarskog odbora USAOH-a Vojnić.

Izabrani su delegati za II kongres USAOJ-a. Omladinu kotara Vojnić zastupali su: Jovo Perić, Darinka Zivković, Danica Košutić, zatim s područja ovoga kotara Mara Kresojević, sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za okrug Karlovac i Mira Opačić, predsjednik Okružnog odbora USAOH-a za okrug Karlovac.

Omladinske radne akcije u 1944. godini

Proljetna sjetva u ovom kotaru odvijala se u naglašenijim ljudskim i materijalnim gubicima, uz nedostatak ljudske i stočne hrane. Sve je bilo popraćeno čestim upadima neprijatelja u općine: Tušilović, Perjasica, Utinja i Krstinja, uz pljačku hrane, paljenje i ubacivanje neprijateljskih parola zastrašujućeg sadržaja.

U izvještaju KK SKOJ-a Vojnić s održanog sastanka od 9. aprila 1944. OK SKOJ-a Karlovac, pored ostalog, zabilježeno je za općinu Perjasica: »Neprijatelj stalno upada u tu općinu, tako da je narod uplašen, tj. zabrinut za proljetne radove. Neprijatelj stalno ometa njegov rad i vrši pljačku. U Skradu su narod i omladina izašli u susret narodu općine Perjasica — koji se prebacio na teritorij Skrada — tako da nijedna familija nije ostala bez skloništa i hrane. U općini Tušilović dosta je slabo uslijed neprijatelja koji stalno vrši upade te narod uvijek bježi. Što se tiče obrade zemlje postavljeno je da će se mobilizirati blago pograničnih hrvatskih sela, koji će pomoći srpskom narodu koji je bez tegleće stoke. U općini Krstinja narod se najviše bavi ekonomskim pitanjima jer su to teški problemi za naš narod. Ima većina naroda koji je bez hrane. NOO-i vode računa o siromašnom narodu. U općini Utinja i Vojnić narod i omladina vrše pripreme za organiziranje radnih jedinica koje su već u nekim selima općine Vojnić stvorene«.[134]

Postepeno su obnovljene radne jedinice i u ostalim selima kotara, ovisno o prilikama. One nisu bile isključivo omladinske, u njih se uključuju i članice AF2-a. Iz izvještaja KK SKOJ-a Vojnić OK SKOJ-a Karlovac od 21. aprila navode se primjeri. U općini Perjasica formirana je jedna nova radna četa u kojoj je obuhvaćena samo omladina. U općini Krnjak formirana je četa u zajednici s NOO-ima i AF2-om. U Krstinji obnovljene su tri radne čete i dva voda, također s AF2-om. One su dobile imena palih boraca. U općini Vojnić formirane su četiri čete sastavljene od omladine i žena. Izvještaji KK SKOJ-a iz toga perioda ispunjeni su podacima o omladinskim radnim akcijama. Iako su nepotpuni i nesistematski obrađeni, oni govore o samoodricanju, o izuzetnim naporima i privrženosti omladine NOB-u. U izvještaju KK SKOJ-a Vojnić s plenarnog sastanka od 16. juna 1944. godine, upućenom OK SKOJ-a Karlovac, navodi se: »Omladina općine Krstinja, u zajednici s organizacijom AFŽ-a okopala je kukuruz na vakantnim posjedima za našu NOV. Radna

134 HAK, f. OK SKOJ, k. 2, Izvještaj KK SKOJ-a Vojnić OK SKOJ-a od 21. 4. 1944. godine.

desetina iz općine Krstinja išla je okopati kukuruz borcu partizanu u općini Tušilović. Zbog toga je taj borac bio sretan i mnogo se zahvaljuje omladini Krstinje. Na akcijama sudjeluje i omladina Veljuna. Radni vod okopao je kukuruze porodicama palih boraca. Omladina Vojnića okopala je krumpir na vakantnim posjedima za našu NOV. Omladina općine Perjasica uvjerena je da se samo borbom i radom može doći do pobjede. Omladinski komitet je zaključio da se mobilizira za kosidbu dječake-omladince, koji su kod kuće«.[135]

Prema izvještaju KK SKOJ-a od 29. juna vidi se da se omladinske radne akcije izvode prema planu NOO-a. U selu Točku, općina Perjasica, pojavio se tifus. Omladina općine Perjasica okopala je kukuruz bolesnim porodicama u Točku i tako je zabilježila 14 solidarnih radnih dana. Omladina vojničke općine uz pomoć NOO-a usjekla je 10.000 kolaca za potrebe povrtljarskih kultura — graška, mahuna za zasijane partizanske bašte u Vojniću. Radna jedinica od 50 osoba obrađivala je zemlju porodicama boraca. Radni vod sela Brdo okopavao je i čupao korov u partizanskoj bašti u Vojniću. U selima Kokirevo i Knežević Kosa radni vodovi radili su na imanju boraca NOV. Pioniri iz sela Ledenik, Kuplensko i Knežević Kosa ubraše toga proljeća dvije vreće lipovog cvijeta za čaj svojim ranjenim borcima u bolnicama.[136]

Prije žetve trebalo je pokošenu travu na vakantnim posjedima u općinama osušiti, sakupiti, odvesti i sadjenuti u stogove. I na tome poslu, prema planu općinskih NOO-a, učestvovala je omladina.

O aktivnosti izvještava KK SKOJ-a Vojnić sa svog plenarnog sastanka održanog 24. jula 1944. OK SKOJ-a Karlovac, da se poslovi privode kraju. U općini Krstinja učestvovalo je 200 omladinki. U Veljunu je dovršena kosidba i spremanje sijena, a jedna radna četa od 45 članova USAOH-a išla je u općinu Vojnić radi pomoći u spremanju sijena na vakantnim posjedima. Zabilježeno je i to da je učinjen propust općinskog NOO-a koji se nije pobrinuo za hranu kosaca. Omladina Perjasice pomagala je porodice boraca, a 45 omladinki želo je ječam na vakantnim posjedima. U općini Utinja spominje se u izvještaju da je omladina, uz pomoć NOO-a, uspješno provela radne akcije sušidbe i spremanja sijena, dok se u općini Tušilović nije u potpunosti uspjelo. Ostao je neokopan dio kukuruza. Razlog tome je često ugrožavanje ustaša i loše vremenske prilike. Počela je žetva ječma. U njoj je sudjelovalo oko 20-tak omladinki. Na istom skupu dogovoreno je da omladina Veljuna i Krnjaka pomogne sušenje sijena u Vojniću.

Plenum KK SKOJ-a na kojem su prisustvovali i sekretari općinskih komiteta SKOJ-a bio je novi poticaj za bolju organizaciju omladine u žetvi. Budući da je u Skakavcu žetva dogovorena, planirano je da se u Skakavac uputi iz općine Utinja 50, Krnjaka 20, Vojnića 25 i Veljuna 20 članova USAOH-a. Prema razrađenom planu KK SKOJ-a rukovodile su skojevske organizacije a za uspjeh žetve bila su posebno odgovorna rukovodstva SKOJ-a i radnih četa. Zaduženi su i članovi KK SKOJ-a da neposredno sudjeluju s omladinom u žetvi. Prema pomenutom dogovoru Utinja je formirala radni bataljon u tu svrhu od 3 čete s komandantom i komesarom Ljubicom Gabrić i Milkom Ranitović, a Perjasica 2 bataljona.[137]

135 HAK, *t*. OK SKOJ, k. *2,* Dokument od 18. 6. 1944. godine.
136 HAK, *t*. OK SKOJ, k. 2, Dokument od 29. 6. 1944. godine.
137 HAK, f. OK SKOJ, k. 2, Dokument od 11. *7*. 1944. godine.

0 žetvi toga ljeta u »Kordunaškim vijestima«, organu Okružnog NOO-a Kordun, objavljen je članak u kojem je, pored ostalog, pisalo: »Pod vrijednim rukama palo je već na stotine hiljada snopova, snopova pšenice i raži koja je rasla i sazrijevala pod budnim očima cijelog naroda. Tako je 76 omladinki i žena općine Tušilović požnjelo za svoju vojsku 15 rali pšenice na vakantnim posjedima. Istoga dana pšenica je odvežena na mjesto gdje će se vrijeći. Eto još jednog velikog priloga pobjedi.«[138] U »Omladinskom borcu« broj 27 od 31. jula 1944. u članku »Srpom i puškom ka pobjedi«, pored ostalog, je napisano: »Sto pedeset omladinaca i omladinki iz općine Vojnić i Utinja pošlo je žeti žito u Skakavac. Iako se neprijatelj nalazio u blizini od 2 kilometra, omladina je od jutra do podne požela 13 rali pšenice i raži.«

Citirani »Omladinski borac« u broju 28 od 7. jula 1944. godine objavio je članak »Žetva pobjede« u kojem je, između ostalog, pisalo: »52 žetelice — omladinke iz Točka, Miloševca i Orijevca iz općine Perjasica požele su u jednom danu na vakantnim posjedima 46 vreća raži. Isti dan poželo je 206 omladinki iste općine 110 vagana pšenice i 20 vagana raži. Posao na polju i prijevoz do općinskog odbora organizirali su drugovi Janko Perinović i Milivoj Kurija, odbornici Narodnooslobodilačkog odbora sela Markovca.«

U ovom broju lista objavljen je članak »Spremajmo naše voće« u kojem je pisalo: »Ove godine naši voćnjaci puni su plodova. Voće može znatno popraviti prehranu naših ranjenika, naše vojske i čitavog naroda. Radi toga je od ogromne važnosti sakupljanje voća i brižljivo spremati ga za zimu. Na oslobođenom dijelu naše zemlje NOO-i organizirat će, uz pomoć stručnjaka, spremanje voća sušenjem, pečenjem pekmeza, konzerviranjem, itd. Naša omladina dat će im u tome punu pomoć. Učestvujući u ovim akcijama omladina Korduna izvršava obećanje koje je svečano dala na II kongresu USAOJ-a.«

1 zaista, vojnička omladina dala je svoj veliki doprinos u sakupljanju i spremanju voća za ranjenike, borce i svoja domaćinstva. Postignut je lijep uspjeh u nekim općinama u sušenju šljiva. U općini Krnjak i Utinja, uz pomoć stručnih lica nadležnih organa NOO-a, izrađene su sušare za šljive, izrađena su i potrebna uputstva, pa je na taj način korisno spremljena i upotrebljena šljiva. Sušare su koristile većem broju domaćinstava u selu.

U velikoj žetvenoj akciji posljednje ratne godine sudjelovale su brojne radne grupe omladine, žena, pa i pionira, kao i partizanske straže i tehničke radionice. Zaštitu žetve obavile su operativne jedinice za vrijeme odmora. U žetvi je sudjelovala i hrvatska omladina iz poluoslobođenih sela bliže Perjasici kao i omladina Manjarović Sela i drugih. Darinka Zivković, tada sekretar KK SKOJ-a, sjeća se žetve: »U rane jutarnje sate kretale su se kolone djevojaka iz udaljenih sela i do 20 kilometara prema Vojniću, a iz Vojnića preko Utinje u nedaleke njive sela Skakavca da požanju pšenicu i sklone je ispred neprijatelja, koji su imali svoju posadu. Žetva je počela uz budnu stražu partizana, ali ne obična seoska žetva, koja je praćena zastajkivanjima i odmorima, već je to bila takmičarska udarnička žetva, žetva kojom se doprinosi što bržoj željenoj slobodi. Kad su nam upućeni mitraljeski rafali, pšenica je bila na sigurnom mjestu. Otpremljena je kolima što su organizirali NOO-i. Sretne zbog uspješno obavljenog zadatka kroz Utinju i dalje nastavljen je dugi put uz pjesmu i smijeh.«

KK SKOJ-a Vojnić izvještava OK SKOJ-a Karlovac, 4. augusta 1944:

133 HAK, Dokument br. 410 »Kordunaške vijesti« od 24. 7. 1944. godine.

»… što se tiče pšenične žetve u našem kotaru je dovršena i većinom je s vakantnih posjeda izvršena i predana u vojne zemunice. U žetvi na vakantnim posjedima sudjelovalo je 509 žetelica i požele su 82 rala pšenice. Organizirano su žele u Skakavcu, Vukmaniću, Tušiloviću, i Perjasici. U Vojniću se želo više dana i po manjim grupama .. ,«[139]

Završila je i bitka za žetvu u četvrtoj godini NOR-a, ali bez upletenog vijenca na glavi žetelica. Omladinka, borac pozadine, pješači na desetke i desetke kilometara. Ispred neprijateljskih metaka srpom kupi zlatno klasje, toliko neophodno za ishod borbe za slobodu. Bila je uskraćena onoga trenutka radosti i običaja na kraju žetve. Umjesto žetvenog vijenca, ona je plela ratne životne misli. Na svojim plećima je nosila ekonomiju domaćinstva, planirala sjetvu, žetvu, kosidbu, prehranu obitelji vojske. Ona upreže stoku i pluži, brana, sije, kopa, vozi drva i hranu u bolnicu u Petrovoj gori. Sklanja hranu u zemunice. Stražari i bježi ispred neprijatelja. Liječi tifusare, a i sama preboljeva tifus, kopa rake i sahranjuje mrtve. Nosi borcima hranu na položaje. Za šaku začina, soli, muku muči, ponekad »trampi«. Borce partizane, svoju braću i sestre, vedro, ali uvijek brižno dočekuje i ispraća. Ona nije samo sestra bratu ili sestri. Ona odlazi na sastanke, pripituje se, spoznaje kretanje političkih događaja. Ponekad se i ljuti i psuje, ali nikad ne napušta borbu, ne baca oružje. Potiho u raznim nedaćama rata traži i nalazi izlaz. Takva je uvijek bila. Uspravno je koračala prema slobodi.

ORAČEVA PJESMA

Ajt, šti! Ća! vole
Bržije se kreči.
Noge nas još ne bole,
Sad ćemo to preći.

Puno još nemate,
Nego dva tri dana.
Nemoj da remate,
Ovo nije strana.

Sjaji se oranje,
Zeleni se polje.
Uz moje pjevanje
Sarei idu bolje.

Hej! Ajde šti!
Evo skoro noći
Pa ćemo nas tri
Onda kući poći.

Jer mi s plugom smo
U polju oremo.
To mi dobro znamo
Frontu pomažemo.

139 HAK, *i.* OK SKOJ, k. 2.

Polje će urodit
Sabraćemo žito
I vojsku ishranit
Živio nam Tito.

A. Krivokuća

Ovu pjesmicu napisao je omladinac, član SKOJ-a iz Utinje Adam Krivokuća kotar Vojnić, objavljena je u partizanskoj štampi.

Privrženost NOB-u narod Korduna manifestirao je i na proslavi treće godišnjice narodnog ustanka na Kordunu, 30. jula 1944. godine u Debeloj kosi. Uputstva za pripremu proslave dao je OK KPH Karlovac, svojim pismom upućenom 18. jula 1944. svim partijskim rukovodstvima i ćelijama. Organizacije SKOJ-a i USAOH-a na posebnim sastancima trebale su izvršiti pripreme za dolazak na zbor. Trebalo je upoznati svaku omladinku i pionira o značenju zbora, o ispisivanju parola, paljenju krijesova uoči zbora, sudjelovanju na komemoracijama palim žrtvama i palim borcima.

KK SKOJ-a Vojnić u izvještaju od 4. augusta 1944. godine OK SKOJ-a Karlovac opisao je svoja opažanja o zboru, kao i učešće omladine po općinama: »Narod je dobro posjetio održani zbor. Bio je zainteresiran i krenuo je sav, tko je imao u čemu. Dosta ih je ostalo kod kuće koji nisu imali što da obuku. Poslije, kad se narod vratio, mnogo se pričalo da takav zbor nikad nije bio. Naročito se narod zadovoljio kad je vidio savezničke predstavnik?. Iz općine Perjasica je došlo na zbor 250 omladine. Donijeli su 15 parola a u selima je napisano 20. Iz Barilovića je došlo na zbor 40 omladine pod zastavom. Ispisano je 15 parola. Iz Krnjaka je bilo 370 omladine i 142 pionira. Po selima je ispisano 8 parola a na zbor doneseno 15. Postavljeno je preko ceste 6 parola (transparenata). 30 omladinki posjetilo je 1. bataljon Prve udarne brigade. Omladinke su oplele 5 vijenaca za grobove palih boraca. Iz Veljuna je bilo 275 omladine i 50 pionira koji su došli organizirano. Ispisano je 60 parola, održano 6 omladinskih sastanaka i zapaljeno 9 krijesova. Omladina Gline posjetila je bolnicu Kestenova Gora. Iz Krstinje je bilo 310 omladine. Doneseno je 28 a po selima ispisano 10 parola. Održan je jedan omladinski sastanak iz 3 sela. Pionira je bilo na zboru, ali nisu išli organizirano. Zapaljeno je 16 krijesova. Iz Tušilovića je bilo 120 omladine. Bilo je i Hrvatica iz Koranskog Brijega i Cerovca, koje su zajedno došle na zbor. Došlo je 50 organiziranih pionira iz škole i nosili su 15 napisanih parola. Zapaljena su 3 krijesa. Omladina je oplela 5 vijenaca za grobove palih boraca.«[140]

Kulturno-prosvjctna djelatnost

Za omladinu kotara ova četvrta godina rata, s obzirom na svakodnevne žrtve i borbe bila je teška, ali uspješna i radosna. Sloboda je na pragu. Pored političkih i privrednih aktivnosti radilo se organiziranije na kulturno-prosvjetnom planu. Materijalna osnova — golotinja i bosotinja otežavale su ostvarivanje boljih rezultata.

140 HAK, f. OK SKOJ, k. 2, Izvještaj KK SKOJ-a Vojnić OK SKOJ-a Karlovac od 4 . 8. 1944. godine.

Pri Okružnom i kotarskim NOO-ima formirane su komisije. U njihov sastav, pored stručne osobe, obavezno su ulazili najsposobniji članovi skojevskih rukovodstava. U KK SKOJ-a Vojnić za ovaj sektor j-ada bio je zadužen Milovan Grubješić Mišić.

Jedna od velikih obaveza za narodnu vlast i omladinu bila je otvaranje i osposobljavanje razrušenih škola, organizacija nastave i prikupljanje djece. Okružni NOO (prosvjetni odjel) organizirao je dva učiteljska tečaja koji su održani u Vorkapić Selu. KK SKOJ-a Vojnić uputio je na tečaj Ankicu Zatezalo i Petra Vranješa. Na drugi učiteljski kurs predloženi su Božo Španović, Miloš Miljević i Pavle Mišljenčević. Iz Perjasice je na tečaju bio Nikola Šarac.[141]

KK SKOJ-a u pretkongresnom takmičenju, od 20. septembra do 20. novembra, preuzeo je obavezu da će poslati u školu 2000 pionira. Procjene nisu bile realne. Toj djeci 1941. godine rat je oduzeo školu.

Bila su to odrasla djeca kojima je rat prekinuo školu. Ponekim nepismenim skojevcima stavljeno je u zadatak da se sami opismene uz pomoć drugova iz skojevskog aktiva. U članku »Školska obuka je počela« objavljenom 6. novembra 1944. pisalo je da su kordunaški pioniri jedva dočekali početak školske obuke. Vidimo ih kako svakog dana veselo trčkaraju, čitamo u tom članku »… da što prije stignu do druga učitelja ili drugarice učiteljice i pokažu im kako su izradili domaći zadatak. Naročito treba da pohvalimo djecu onih sela koja su se u najvećem broju odazvala u školu. Prvo mjesto svakako zauzima škola u Gornjem Budačkom, gdje od 49 obaveznika polazi školu njih 45. I u Knežević Kosi veliki broj naših pionira pohađa školu. Škola u tom selu istakla se time što je prihvatila u pomoćnom razredu 35 djece prestarjele za polazak u I razred, koja će u godini dana svršiti predviđeno gradivo za 4 školske godine. I škole u Donjem Skradu i Slivnjaku pohađao je veliki broj djece.«[142]

Pionirska organizacija pod rukovodstvom SKOJ-a nastala je ovdje još 1942. Nastaju pionirski vodovi, čete i odredi po općinama. Nastava se postepeno prilagođava psihofizičkom uzrastu djeteta.

Na značaj pionirske organizacije ukazao je OK SKOJ-a Karlovac dopisom od 20. novembra 1944. upućenom kotarskim komitetima SKOJ-a pa je, pored ostalog, naznačeno: »Zadatak je bio u svakoj školi stvoriti organizaciju pionira, a gdje je to moguće i čete i odrede. Da bi se ovaj zadatak u potpunosti izvršio, trebalo se staviti u vezu s prosvjetnim radnicima, učiteljima koji su takve direktive dobili od ZAVNOH-a.«[143]

Tokom ove godine skojevske organizacije pripremale su omladinu, odabirale i upućivale na raznovrsne kurseve. Tako je u izvještaju KK GKOJ-a od 8. septembra 1944. godine OK SKOJ-a Karlovac javljeno: »Za kurs kod GŠH predložene su 4 drugarice: Desanka Gvozdić, Danica Zivković, Danica Smrzlić i Jeka Mrgić. Za grupu predvidjeli smo Dragu Duduković i Milicu Mrmić. Za domaćinski kurs Soku Dejanović i Danicu Miletić.«[144]

141 HAK, f. OK SKOJ, k. 2, Dokument od 8. 9. 1944. godine.

142 HAK, Zbornik 11, str. 161.

143 HAK, f. OK SKOJ, k. 2.

144 HAK, f. OK SKOJ, k. 2.

Slet omladine kotara Vojnić i Vrginmost

Ustanička omladina pomenutih kotara, koja je sebe utkala u pore NOB-a i podjednakim tempom zašla u završnu četvrtu ratnu godinu, doživjela je ovaj slet nešto posve drugačije od sredina u kojima je slet trebao poslužiti, pored ostalog, kao oblik šireg okupljanja mladih na platformi USAOH-a, kao poticaj za širu mobilizaciju omladine u NOV. Trebalo se za nešto pripremiti, nekud poći, nekome demonstrirati svoju spretnost, vještinu i umijeće, pa još uz to doživjeti susrete s brojnom omladinom, pa i zajedno nastupiti s borcima NOB-a. Ali, da ne nosiš korpu hrane na glavi, srp u ruci ili motiku o ramenu, već doći s prirođenim zajedničkim kulturnim i sportskim programom. Poslije izvedbe će biti mogućnosti da se opustiš, da se proveseliš. To je on,' što je ovu omladinu motiviralo da se s velikim interesom sprema za slet. Okružni odbor USAOH-a izdao je list »Naš slet«. U člancima omladina je govorila o pripremama i raspoloženju mladih.

U drugom broju piše: »222 omladinke iz kotara Vojnić spremne su da nastupe prostim vježbama na omladinskom sletu«. Za omladince iz radionica i vojno-pozadinskih ustanova zabilježeno je: »Omladinci kotara Vojnić ozbiljno se spremaju za nogometnu utakmicu. Od igrača naročito se ističu omladinci na radu kod Prop-odjela ONOO-a i omladinci Centralne radionice«. U jednom od brojeva piše: »Po prvi put smo, i to u doba borbe, mi seoska omladina osjetili radost tjelovježbe.«[145]

Pripreme za slet vršene su u duhu zaključaka Okružnog odbora USAOH-a Karlovac, od 6. septembra 1944. Vršene su na bazi međuokružnog takmičenja tri okruga Like, Banije i Korduna, u znaku priprema za Prvi kongres USAOH-a.

Bilo je predviđeno da se održi kotarski, a zatim okružni slet. Pripreme su vršene usporedo. OK SKOJ-a Karlovac održao je fiskulturni kurs na kojem su osposobljeni polaznici za održavanje kurseva pri kotarskim komitetima SKOJ-a. Polaznici fiskulturnih kurseva pri KK imali su zadatak da uvježbavaju određeni broj omladinki iz općina i da s njima izvedu pripremljenu vježbu na kotarskom, odnosno okružnom sletu.

KK SKOJ-a Vojnić održao je 8. septembra sastanak. Na njemu je razradio plan održavanja sleta. Bilo je predviđeno: poslije prigodnog govora otpjevat će se pjesme o Petrovoj gori »Oganj vatra gori«, »U livadi pod jasenom voda izvire«, pjesma »Savila se savila, nova Jugoslavija«, narodno kolo »Zgrabac« i »Seka Jela«, »Partizansko kolo, tko te nebi vol'o«, diletantska grupa će dati neki komad. Predviđeno je čitanje grafikona, skok u vis, skok u dalj, bacanje kugle i ručne bombe, vučenje užeta (po 10 svaki kotar), trčanje na 100 metara (po dva svaki kotar), trčanje 800 metara (po 8 svaki kotar), nogometna utakmica između Vojnića i Vrginmosta i smotra vježbača.

Dogovoreno je da se za kotar Vojnić i Vrginmost održi zajednički slet.

Obrazovan je zajednički sletski odbor od 5 članova, koji je dobio zadatak da radi na pripremama i to: Darinka Zivković, Toša Zivković iz NOO-a, Milovan Grubješić Mišić, Jovo Perić i Milan Kunić.

Održan je kurs s 30 omladinki iz 5 općina i 30 omladinaca iz radionica i vojno-pozadinskih ustanova. Za vježbu pionira zaduženi su učitelji i članovi

145 AIHRPH USAOH, Dokument 33/206.

KK SKOJ-a Milovan Grubješić i Simeon Bunčić. Održan je sastanak sletskog odbora s dijelom članova odbora iz Vrginmosta. Izmijenjena je 1. točka programa s tim što će se otpjevati pjesma »Hej Slaveni«. Utvrđeno je da će nastupiti 100 pionira, 150 omladinki i 30 omladinaca partizana. Zaključeno je da pioniri budu odjeveni u bijele košuljice i crne hlače, a ako netko to nema može doći u onome što ima, ali djevojke obavezno u kopama. Mjesto održavanja sleta je bilo kod Vojnić kolodvora. Zakazane su probe, dan prije početka sleta. Kiša je onemogućila održavanje sleta, pa je slet održan 22. oktobra 1944. godine. Duže odgađanje održavanja sleta uslijedilo je zbog izvođenja jesenskih radova, sabiranja kukuruza i sjetve ozimih žitarica na vakantnim posjedima.

Organizaciona pitanja SKOJ-a i USAOH-a

Zbog materijalnih i kadrovskih iscrpljenosti Korduna i sve složenijih zadataka NOO-a KPH Karlovac donosi zaključak o reorganizaciji, o spajanju manjih teritorijalnih jedinica u veće.

Kotarski NOO Veljun 15. marta 1944. godine odlukom njene konferencije prestao je djelovati. Općina Cvijanović Brdo i dio sela općine Dunjak pripojeni su kotaru Slunj, a sve ostalo kotaru Vojnić. Izvršene su organizacione promjene u svim političkim organizacijama, pa prema tome i u SKOJ-u i USAOH-u.

Iz sastava KK SKOJ-a Vojnić i Veljun formiran je novi KK SKOJ-a Vojnić od 11 članova, a između njih izabran je Biro KK SKOJ-a od 6 članova. U Komitet su ušli: Mićo Carević, Ruža Barać, Simeon Bunčić, Danilo Grubješić, Danica Košutić, Nikola Matijević, Ruža Mihalić, Sava Oreščanin, Petar Vranješ, Ankica Zatezalo i Darinka Zivković.

Dio članova KK nalazio se na II kongresu USAOJ-a u Drvaru, a vratio se u drugoj polovini maja. Sekretar komiteta Mićo Carević je obolio i duže vrijeme nije bio sposoban za rad. Bila je bolesna i Sava Oreščanin. Pero Vranješ upućen je na drugu dužnost. Tako je oko 2 mjeseca, s obzirom na velik teritorij, Komitet radio u krnjem sastavu. Povratkom delegata s Kongresa došlo je do promjena. Na sastanku OK SKOJ-a Karlovac, održanom 29. maja 1944. godine, za sekretara KK SKOJ-a Vojnić postavljena je Darinka Zivković. Prijašnji sekretar Mićo Carević nakon ozdravljenja otišao je za organizacionog sekretara KK SKOJ-a Velika Kladuša, pa u četu OZN-e gdje je i ranjen. Sava Oreščanin i Ankica Zatezalo po zadatku su otišle na nove dužnosti. U KK SKOJ-a ostalo je 7 članova. (7 zemljoradnika od koji 6 Srba i 1 Hrvat). U julu kooptirana je Mila Lončar, a Nikola Matijević je otišao na partijsku dužnost.[148] U Komitet je 11. augusta kooptiran Miloš Save Vučković. Krajem augusta Danica Košutić je izašla iz bolnice (zdravstveno stanje bilo joj je povezano prestankom članstva u Komitet). Prema potrebi 6. oktobra odlaze na nove dužnosti — Ruža Mihalić u Kotarski NOO a mladići Simeon Bunčić i Danilo Grubješić u jedinice KNOJ-a. U Komitet su primljeni Draga Mijaković, Milovan Grubješić i Ilija Matijević. U tome sastavu KK je djelovao do polovine decembra 1944. kada su uslijedile veće promjene. Darinka Zivković Vujnović, sekretar KK SKOJ-a, odlazi na općeobrazovni tečaj

146 HAK, *t*. OK SKOJ, k. 2.

pri ONOO-u u Slunj gdje ostaje do oslobođenja, a Miloš Save Vučković odlazi u Vojnu akademiju. Vrlo vedra i poletna omladinka Mila Lončar preuzima dužnost sekretara KK SKOJ-a i ostaje na toj dužnosti do oslobođenja. U Komitet je po drugi put ušla Mira Gazibara, zatražena iz vojne bolnice u kojoj se nalazila neko vrijeme, Rade Duduković iz općine Veljun i Marko Matešić iz općine Barilović. Krajem 1944. Komitet je brojao 8 članova. (8 zemljoradnika, 7 Srba i 1 Hrvat).[147]

Od marta do kraja 1944. u KK SKOJ-a djelovalo je 20 omladinki i omladinaca. U 1944. godini OK SKOJ-a Karlovac u dogovoru s OK Partije imao je namjeru zamijeniti desetak kadrova s terena za dio omladinskih kadrova iz 8. kordunaške divizije.

U martu su održane skojevske konferencije svih skojevaca iz općina Krstinja i Dunjak, Krnjak i Skrad, Veljun i dio sela Skrada. Izabrana su općinska rukovodstva SKOJ-a. Spajanjem skojevskih organizacija općina Skrad i Krnjak za sekretara je izabran Miloš Save Vučković. Ulaskom u KK SKOJ-a ostao je kratko vrijeme sekretar, a zatim ga je na toj dužnosti zamijenila Danica Smrzlić. Na konferenciji SKOJ-a općina Dunjak i Krstinja marta **1944.** izabrano je novo općinsko rukovodstvo, kome je sekretar bio Milan Rajić. On je u augustu smijenjen s te dužnosti a za sekretara je izabrana Darinka Oreščanin, koja je završila skojevski kurs. Dvije omladinke su oslobođene dužnosti članova OK SKOJ-a. Za novog člana primljena je omladinka Darinka Pavlović.[148] U ovom periodu od članova općinskih rukovodstava SKOJ-a, a posebno sekretara, zahtijevala se puna odgovornost. Članstvo se upućivalo na kritiku i samokritiku. Tražila se samostalnost, posebno sekretara. Oni su morali obilaziti redovno skojevske aktive. Tu samostalnost je bilo teže postići kod dijela sekretara seoskih aktiva. Očito je da su sve složeniji zadaci prevazilazili mogućnosti dijela članova općinskih rukovodstava. Zbog toga se i članovi općinskih rukovodstava SKOJ-a i skojevskih aktiva u radu oslanjaju na neposrednu pomoć članova KK SKOJ-a. Članovi KK SKOJ-a su obilazili skojevske aktive i podnosili izvještaje o radu.

Maja 1944. godine provedeni su izbori za odobre JNF. SKOJ i USAOH sastavni su dio JNOF. Veliki broj omladinki je izabran u seoske i općinske odbore JNOF. Osposobljeno je nekoliko kadrova upućivanjem na skojevske kurseve pri OK SKOJ-a (Nikola Bijelić, član općinskog rukovodstva SKOJ-a Utinja, Darinka Oreščanin, član općinskog rukovodstva Krstinja. Draga Mijaković, član općinskog rukovodstva SKOJ-a Perjasica, Anka Vukobrat i Danica Smrzlić, članovi općinskog rukovodstva SKOJ-a Krnjak).[149]

Uvođenjem 14-dnevnih zajedničkih sastanaka, organizacija SKOJ i USAOH kao sastavni dio JNOF, dali su prilog jačanju narodne vlasti, podizanju njenog ugleda u narodu, afirmaciji NOO-a kao političkih organa, organa jedinstvene narodnooslobodilačke fronte. Omladina je na masovnim sastancima otvoreno ukazivala na nepravilan rad pojedinih odbornika. Narod je ukazao povjerenje omladini. Pojedine omladinke preuzimale su odgovorne dužnosti u NOO-ima.

Narod sela Knežević Kose još na prvim izborima decembra 1942. ukazao je to povjerenje omladinki, skojevki Dragici Petrović. Za kratko vrijeme vrlo

141 HAK, f. OK SKOJ, k. 2.

148 HAK, f. OK SKOJ, k. 2.

IIS HAK. f. OK SKOJ, k. 2.

aktivnu Dragicu izabraše i za predsjednika NOO-a u selu. Znala je ona u dušu svaku porodicu u svome selu. Zajedno s narodom pravilno je raspore-đivala zadatke i niko joj, ni od starih ljudi, nije davao bilo kakvu primjedbu. Pioniri su joj bili uvijek pri ruci. Imala je u selu veliki autoritet. Bila je agilan radnik i čovjek. Nalazila je najbolja razrješenja. Njeni suseljani su je odabrali za odbornika Općinskog NOO- Vojnić. Općinski NOO Vojnić je 16. jula 1944. godine jednoglasno izabrao Dragicu Petrović za pročelnika prosvjete.[150] Ko-tarski komitet SKOJ-a 16. augusta 1943. godine razrješava je dužnosti člana KK SKOJ-a, u kojem je radila od maja 1943. godine, uz obrazloženje da je preopterećena. »... Mi smo zaključili da ona ostane i dalje u NOO-u i ko-mandant bataljona.«[151] piše u Zapisniku sjednice pomenutog Komiteta. KK SKOJ-a se opredijelio za ovakvu odluku jer je poštovao izborno pravo naroda.

Na južnom obronku Međeđaka smješteno je selo Kokirevo. U 1941. godini u prvoj njegovoj seoskoj straži, preteči seoskog NOO-a, bila je omladinka Ružica Ruža Barać. U prvi NOO svoga sela Ružica je izabrana i vrlo je uspješno obavljala ovu dužnost. Bila je vrijedna i ozbiljna omladinka. Narod u selu je to cijenio. Na izborima 1942. godine izabrana je u Općinski NOO Vojnić. U njemu je vršila dužnost prvog pročelnika prosvjete. Obilazila je nagorjele zgrade škola, borila se da se čim prije privedu svrsi, pribave vrata a po mogućnosti i prozori (Tada smo ih zvali domovima). Bila su to mjesta gdje se skupljala omladina, otvarale partizanske škole. 16. jula 1944. izabrana je Ruža za predsjednika Općinskog NOO-a Vojnić, a kasnije za člana Kotar-skog NOO-a. Tu dužnost je obavljala sve do oslobođenja.

Sofija Vučinić, omladinka, predsjednik Kotarskog odbora USAOH-a, iza-brana je u ljeto 1943. u plenum Okružnog NOO-a za Kordun.

Omladinac Teodor Zivković Toša izabran je kao partizan u Kotarski NOO Vojnić.

Nakon neuspjelog pokušaja razbijanja jedinstva srpskog naroda na Kordunu u NOP-u dezerterstvom izdajnika Joce Eremića, komandanta kordunaškog područja, te pučem u Plaščanskom odredu izvedenom pod vodstvom Steve Kosanovića Jabučara, hapšenjem grupe dotada istaknutih boraca i političkih radnika od strane organa NOP-a, narod, pa prema tome i omladina bili su u prvi mah iznenađeni i zbunjeni. Za vrijeme sudskog procesa u Gornjem Bu-dačkom dolazile su grupe naroda iz Kupljanskog, Krnjaka, Skrada, Veljuna i Vojnića, koje su tražile da se optuženi ne kazne najstrožom kaznom. Među njima je bilo omladine i članova SKOJ-a. Vidljivo je u izvještaju KK SKOJ-a Vojnić upućenom OK SKOJ-a Karlovac 18. juna 1944. godine da je iz skojev-ske grupt Veljun isključeno 5 drugarica članica SKOJ-a, a iz grupe Ponorac
2 drugarice. Dodaje se u izvještaju, »da im je to jako žao i da bi željele biti u SKOJ-u.«[152] Od 7 isključenih skojevaca 6 ih je primljeno ponovo u članstvo. U to vrijeme ubačena je četničko-dezerterska grupa na teren ovoga kotara, koja je pored širenja raznih parola prijetila aktivistima, a među njima i sko-jevskim. Istaknuta članica AFZ-a Mila Kosijer bila je žrtva njihova agresiv-nog napada, a skojevka Darinka Pavlović je tučena.

Postignuti uspjesi organizacija SKOJ-a i USAOH-a ovoga kotara govore o dubokoj privrženosti omladine NOB-u.

130 HAK, f. Okružni NOO, Dokument br. 358 — Zapisnik konferencije JNOF.

151 HAK, f. OK SKOJ, k. 2, Zapisnik KK SKOJ-a.

152 HAK, *f.* OK SKOJ, k. 2, Izvještaj KK SKOJ-a OK SKOJ-a od 18. 6. 1944. godine.

U duhu zaključaka III okružne partijske konferencije i odluka II kongresa USAOJ-a te posljednje ratne godine provedena je mobilizacija mladića rođenih 1927. i 1928. godine. Oni koji su bili osposobljeni, otišli su u jedinice. Među njima bio je i sekretar OK SKOJ-a Krnjak, član KK SKOJ-a Vojnić, omladinac Miloš Save Vučković, koji je te godine stasao za vojnog obveznika. On je bio potreban KK SKOJ-a za politički rad s omladinom. KK SKOJ-a zaključuje da se postavi pitanje CK SKOJ-a da li da od nadležne vojne ustanove zatraže da ga se zadrži na omladinskom radu ili da ga puste da ode u jedinicu NOV. Nije prošlo dugo vremena, decembra 1944. godine, ispratio ga je KK SKOJ-a Vojnić u Vojnu akademiju u Beograd. U posljednjoj ratnoj 1944. godini skojevke u Komitetu poželješe mu sreću i uspjeh u nauci. U provođenju mobilizacije u sjeverozapadnom dijelu kotara i pored svih aktivnosti na političkom planu i unatoč produženja roka amnestije AVNOJ-a do 15. januara 1945. nije postignut uspjeh. Oni iz neprijateljskih redova koji nisu počinili zločine nisu podnijeli prijave za pristup NOV Jugoslavije. Uspjehe su imali protivnici NOP-a.

O tome je član OK KPH za okrug Karlovac Vlado Novaković, u izvještaju od 3. novembra 1944. godine, pisao: »Još uvijek razni špekulanti nađu načina i parola da se izvlače i neće u NOV. Tako npr. govore neki koji imaju sinove u neprijateljskoj vojsci, kače se na poziv druga Tita i ono što naši drugovi objašnjavaju na terenu, tko je zločinac bit će kažnjen, ali naši sinovi nisu nikoga ubili i prema tome neće im se ništa dogoditi i oni mogu dočekati oslobođenje u neprijateljskom garnizonu.«[153]

Omladina kotara Vojnić u pripremama za I kongres USAOH-a

Glavni odbor USAOH-a najavio je održavanje I kongresa USAOH-a kao velike smotre jedinstva i borbe omladine u oslobođenoj zemlji. Razvijeno je međuokružno natjecanje od 20. septembra do 20. novembra 1944. godine. Okružni odbor USAOH-a Karlovac održao je 6. septembra 1944. sjednicu, na kojoj je bila zastupljena i omladina kotara Vojnić. Dogovoreno je da se pokrene takmičenje između omladine okruga Karlovac, Banije i Like.

Prema pismu OK SKOJ-a upućenom KK SKOJ-a Vojnić od 25. septembra 1944. naznačen je pregled popaljenih kuća i nezbrinutih porodica. »Nezbrinutih porodica bez krova 875 s 3919 članova, 51 ekipa 270 cimermana... Sto se tiče vremena, ekipe imaju pred sobom pet tjedana što treba dobro iskoristiti. Svaka pojedina ekipa treba da u tom vremenu izradi 10 bajti. To znači na primjer u kotaru Vojnić: 51 ekipa treba da izradi 510 bajti a vidi se da njihove potrebe zahtijevaju više. Naša skojevska i omladinska rukovodstva moraju organizirati akcije i okupiti svakog omladinca te pomoći stručnim ekipama kako bi se moglo što više bajti izgraditi. Naše radne jedinice, čete i bataljoni, treba da učine slijedeće: 1. da sijeku u šumi građu za izgradnju bajti, 2. vrše utovar i dovoz građe kao i istovar na određena mjesta, 3. da pruže pomoć cimermanskim ekipama u radu na licu mjesta, na svakoj kući, 4. da vrše dovoz trupaca na pilanu, 5. da organiziraju slaganje, utovar i dovoz građe — dasaka sa pilane i 6. da organiziraju masovne sastanke s omladinom, NOO--ima i JNOF radi izvršenja ovog zadatka. Osim toga predviđeno je da se u svakoj općini spale dvije krečane. Treba stupiti u usku vezu s Građevinskim

153 HAK, IV konferencija za okrug Karlovac, str. 50.

odsjekom u kotarskom NOO-u radi stručnih priprema i planskog izvršenja ovog zadatka.«[154]

Na sastanku KK SKOJ-a Vojnić, održanom nakon primitka pisma, razrađen je plan natjecanja i preuzete su obaveze koje je trebalo da izvrše skojevske organizacije i organizacija USAOH-a. Natjecanje se odvijalo u čast naših **po-**bjeda na području Srbije, Makedonije i Dalmacije, bliskog oslobođenja Beograda, uspješne borbe Crvene armije i NOV za konačno oslobođenje. Oduševljenje naroda i omladine dolaskom Crvene armije na granice Jugoslavije obilježeno je, pored ostalog, i paljenjem 394 krijesa na pitomim i krvlju natopljenim brežuljcima ovoga kotara.

Omladina kotara Vojnić intenzivno je radila na izgradnji bajti. U općini Perjasica do oktobra izgrađeno je 50 bajti. U prevozu građe omladina je dala 115 radnih dana. Omladina Kestenka zaključila je da će u saradnji s Općinskim NOO-om Perjasica izvršiti sječu i dovoz građe za izgradnju još 100 bajti. Općina Krnjak izgradila je 92 bajte. U izgradnji se nalazilo 47, dok je ostalo da se izgradi još *79* bajti. U općini Vojnić sagrađene su 24 bajte, u izgradnji je bilo 70 i ostalo da se izgradi 100 bajti. U ovoj općini bilo je svega 7 omladinaca od 15 do 17 godina, koji su za to mobilizirani i stalno su radili u radnoj ekipi. Do tada su dali 120 radnih dana. Ostale radove oko priprema i dovoza građe izvodila je radna četa omladinki i žena uz pomoć NOO-a. U Kupljenskom su omladinke i žene radile 2 dana na pripremi i dovozu trupaca za izgradnju mosta i bajti, dok su u Vojišnici žene i omladinke pripremile drva i građu za paljenje krečane. U Zivković Kosi 3 omladinca dala su 15 radnih dana u kosidbi strnokosa, dovozu i sadjevanju u stogove porodicama koje to nisu mogle same uraditi.

U općini Veljun napravljeno je 14 bajti, a u izgradnji je bilo 79. Ostalo je da se izgradi 64. Omladinke ove općine dale su u pripremi i dovozu građe 197 radnih dana.

U općini Krstinja izgrađeno je 12, a u izgradnji je bilo 20 bajti. Na pripremi i dovozu građe omladina je dala 95 radnih dana. Radila je na sječi i prevozu drva za partizansku bolnicu u Kestenovoj gori.

U općini Utinja napravljene su 4 bajte, a 8 ih je bilo u izgradnji. Sudjelovale su 42 omladinke s 96 radnih dana. U ovoj općini bilo je 13 omladinaca. Svi su mobilizirani u radne ekipe.

Na području općine Tušilović izgrađeno je 6, a u izgradnji je bilo 5 bajti. Omladina je dala 26 radnih dana.

U općinama Krstinja, Vukmanić, Utinja i Tušilović bilo je u to vrijeme još neobranog kukuruza, neiskopanog krumpira na vakantnim posjedima, pa je za ovaj posao pozvana omladina čiji su rad osiguravale partizanske jedinice.

Kako je omladina kotara Vojnić ispunila preuzete obaveze u takmičenju ò omladinom Like i Banije od 20. 9. do 20. 11. 1944. godine, vidi se u slijedećem pregledu :

Zadatak	**Obaveza**	Ispunjeno
Mobilizirati u NOV	20	36
Obuhvatiti u USAOH nove članove	1.000	320

154 HAK, f. OK SKOJ, k. 2, Pismo OK SKOJ-a Karlovac KK SKOJ-a Vojnić od 25 . 9. 1944. godine.

Zadatak	Obaveza	Ispunjeno
Izgraditi bajti	400	200
Dati radnih dana	10.000	13.685
Poslati u školu pionira	2.000	802
Dati na kurseve omladine	30	32
Ubiti neprijatelja	5	1
Iskopati nužnika	200	260
Održati sastanaka	30	141
Prisustvovati omladinskim sastancima	962	—

Ovi podaci objavljeni su u časopisu »Pred 1. kongres USAOH-a 2. XII 1944.

U vezi zadataka koji su stajali pred narodnom vlasti Okružni NOO Karlovac organizirao je tečajeve koje je trebalo završiti da bi omladina preuzela određene poslove organa vlasti. Okružni komitet SKOJ-a je ukazao na potrebu upućivanja omladinaca starijih od 16 godina na veterinarski i poljoprivredni tečaj.

Iako nema sačuvanih dokumenata o radu skojevske i omladinske organizacije iz 1945. godine, prema izvještajima partijskog komiteta vidi se da je rad bio intenzivan.

U januaru je održan plenarni sastanak KK SKOJ-a sa sekretarima općinskih komiteta SKOJ-a. Na njemu je razrađen plan za održavanje općinskih konferencija SKOJ-a u kotaru. Zaključeno je da se oformi pionirska organizacija gdje još ne djeluje. Upućena su 4 skojevca na skojevski kurs, 3 za glumačku grupu, 2 omladinke za OZN-u. I omladina se pripremala za izbore, za organe narodne vlasti. Na masovnim omladinskim sastancima bilo je govora o potrebi masovnog učešća omladine u narodnoj vlasti. Na izborima 8. aprila 1945. godine, koji su provedeni u kotaru Vojnić i Vrginmost, omladina masovno učestvuje. Organizirano je 30 analfabetskih tečajeva sa 130 polaznika — omladine i žena. Radile su 34 škole s 1038 polaznika.

OK SKOJ-a Karlovac, u zajednici s Propagandnim odjelom Okružnog NOO-a Karlovac, pokrenuo je inicijativu za osnivanje kulturno-prosvjetnih društava po kotarima.[155] KK SKOJ-a trebao je biti inicijator i pokretač stvaranja društva. 11. aprila 1945. održan je sastanak omladine i naroda iz mjesta i okoline Vojnića. Osnovali su kulturno-prosvjetno društvo sa zadatkom širenja kulture i prosvjete, kako u mjestu tako i čitavom kotaru Vojnić. Ono je dobilo naziv «■Petrova gora«. Unutar društva osnovane su: tamburaška, diletantska, pjevačka, sportska i čitalačka grupa. Društvo je preuzelo zadatak da nedjeljno jedanput održi predavanje iz raznih nauka. Predsjednik društva bio je Milovan Grubješić Mišić.[156] Kotarski komitet SKOJ-a održao je zajedničku konferenciju članova SKOJ-a zaduženih za rad s pionirima i učiteljima, radi unapređenja rada pionirske organizacije.

Rat još nije završen. Izgradnja pruge Glina—Vrginmost—Utinja bila je u punom jeku. Omladina kotara Vojnić i Vrginmost uzela je učešća u toj akciji. Ovoga puta nju je trebalo osposobiti za saobraćaj da služi narodu. Da bi se dobilo na vremenu, izgradnja je počela u jesen 1944. godine i nastavljena prije proljetne sjetve.

Omladinske radne jedinice dolazile su jutrom na posao, a vraćale se kasno

155 HAK, f. OK SKOJ, k. 3, Dokument od 4. 4. 1945. godine.
156 IHRPH USAOH 37/334.

poslije podne. Omladinke su sa sobom nosile hranu. Učesnik te akcije, skojevka Anka Dragić, prisjeća se tih dana: »Pijesak za nasip, pragovi, tračnice i drugi građevinski materijal korišten je od razrušene pruge. Radni bataljon općine Utinja radio je na dionici Utinja—Vrginmost. Radilo se i pjevalo. Radovima je rukovodio Rade Pudrlja, odbornik NOO-a iz Podsela, po zanimanju željezničar. Davao je omladini potrebna uputstva za rad.«

U izvještaju OK SKOJ-a Karlovac PK SKOJ-a za Hrvatsku od 2. aprila 1945. godine o izgradnji pruge piše: »Radilo je na pruzi oko 2000 omladine. Formirane su tri radne brigade i održan je miting poslije rada.«[157]

Na toj smotri rada podijeljene su najboljim pojedincima udarničke značke, izveden bogat kulturno-umjetnički program. Ni ovoga puta vojnička omladina nije zaboravila svoje ranjene drugove. Ona je posjetila partizansku bolnicu pa je u pomenutom izvještaju ostalo zabilježeno: »Samo iz nekih sela kotara Vojnić odneseno je 205 jaja, 8 pogača, 4 komada mesa, 12 kilograma jabuka, 80 kilograma krumpira.«[158]

U kotaru Vojnić u maju provedena je reorganizacija USAOH-a u selima. Više zaseoka činilo je jednu organizaciju USAOH-a, skladno teritoriju jednog seoskog (mjesnog) NOO-a. Također se formirala organizacija omladine u novooslobođenim selima Vukmanića i Barilovića.

Na omladinskim skupovima izabrani su delegati (7 do 8) iz svakog sela za Kotarsku konferenciju USAOH-a, koja je održana u maju 1945. godine u Vojniću. U sastav Kotarskog odbora izabrano je 40 članova USAOH-a, a među njima većina članova KK SKOJ-a izabrano je u tajništvo toga odbora. Kotarska konferencija USAOH-a izabrala je tada 15 delegata za Prvi kongres USAOH-a.[159]

Neposredno nakon oslobođenja Karlovca održana je treća po redu Okružna konferencija USAOH-a za okrug Karlovac u Hrvatskom domu u Karlovcu, a prva u slobodnoj domovini. Na njoj je, pored članova odbora, bilo iz svakog sela i radionice, partizanskih bolnica i vojno-pozadinskih ustanova po nekoliko omladinaca. Izabrani su delegati za I kongres USAOH-a. Prema sjećanju učesnika delegati su bili: Mila Lončar, tada sekretar KK SKOJ-a Vojnić i član OK SKOJ-a Karlovac, Draga Mijaković, Ljubica Kosijer, Milka Ranitović, Mira Gazibara, Dara Oreščanin i sekretar OK SKOJ-a Karlovac Mara Kresojević-Uskoković, đak iz Krnjaka.

Draga Mijaković, tada član KK SKOJ-a i delegat I kongresa USAOH-a. prisjeća se priprema: »To je teško opisati kakvi su to bili osjećaji radosti i veselja, kada se govorilo o pripremama za Kongres. Vladalo je pravo oduševljenje. Nije bilo zadatka koji ne bi bio izvršen. Takmičarski duh vladao je u našim radnim četama i bataljonima i našom omladinom. Skoro za svaki radni zadatak bile su postavljene norme.«[160]

Prvi kongres omladine Hrvatske počeo je 17. jula 1945. godine prije podne. Na veličanstvenom skupu ogromnog broja omladine iz svih krajeva Hrvatske na Jelačićevom trgu u Zagrebu omladina je izrazila volju da s fronta oružane borbe prenese svoj polet i udarništvo na front rada.

157 HAK, f. OK SKOJ, k. 3.

158 HAK, f. OK SKOJ, k. 3.

159 Pismo KK SKOJ-a Vojnić, upućeno općinskim komitetima SKOJ-a od 4. 5. 1945. godine, sačuvala Milka Ranitović.

160 Zbornik 11, str. 163.

U radnom dijelu Kongresa omladinka Mara Kresojević, sekretar OK SKOJ-a Karlovac i član PK SKOJ-a, prvoborac Korduna iz Krnjaka, u svojoj diskusiji, pored ostalog, je rekla: »Zastava pod kojom je naša herojska omladina pošla u borbu, koju je u toj borbi visoko nosila, bila je zastava bratstva i jedinstva, slobode naših naroda. Osim toga ideala mi smo se borili za bolju i sretniju budućnost mladih pokoljenja, za kulturno uzdizanje naše omladine i za prosvjećivanje sve omladine naše zemlje. Drugovi! Pred tim zadatkom mi danas stojimo. Iz naših redova trebaju izaći novi narodni učitelji, novi inženjeri, novi liječnici. Pred nama stoji još jedan novi zadatak, zadatak obnove naše industrije i podizanje poljoprivrede. No, mi se nećemo zadovoljiti podizanjem industrije koju smo do sada imali. Mi hoćemo imati industriju pomoću koje ćemo osigurati sve potrebe naše Armije. Naš zadatak leži u tome da sagradimo što više škola, kako bi našoj omladini, koja se kroz 4 godine borila, bilo omogućeno da pohađa škole i na taj način nadoknadi ono što nije imala vremena naučiti u oslobodilačkoj borbi. Dati nove građevine, nove udžbenike i nove učitelje — to je naš zadatak. Tako bi iz redova radničkih i seljačkih omladinaca, omladinki mogli izrasti pravi narodni sinovi. To su zadaci koji su u uskoj vezi sa što bržom obnovom naše zemlje.«[161]

U toku Kongresa »dali su priredbu omladinci i omladinke iz Like, Banije i Korduna. Ova omladina je najvećim dijelom seoska, a istupali su tako spremno i smjelo na pozornici kao što su se smjelo znali boriti. Njihove pjesme, recitacije i prikazi govorili su o njihovim borbama, o radu, dizanju na ustanak, o teškim i napornim putevima jedinica njihovog kraja, herojstvu njihovih boraca, samoprijegoru i veselom duhu koji ih je snažio kroz ovu tešku borbu« — ostalo je zapisano u »Omladinskom borcu« broj 47, organu Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske.

Marta 1945. godine Kotarski komitet SKOJ-a je brojio 12 članova (9 Srba, 3 Hrvata, 11 seljaka, 1 radnik).

U kotaru Vojnić bilo je 8 općinskih komiteta SKOJ-a, 76 skojevskih grupa sa 619 članova (479 ženskih i 140 muških). Po nacionalnosti 586 Srba, 33 Hrvata, a po socijalnoj strukturi 601 su seljaci, 12 radnika i 6 đaka.

U Kotarskom komitetu SKOJ-a Vojnić u 1945. godini do oslobođenja bili su: Mila Lončar, sekretar, članovi: Đuro Duduković, Nikola Gaćeša, Mira Gazibara, Ljubica Kosijer, Ljubica Malić, Marko Matešić, Draga Mijaković, Duška Opsenica, Dara Oreščanin, Milka Ranitović i Mirko Velimirović. U dokumentu se spominju još dva člana, ali mi nije uspjelo pronaći njihova imena.

Sekretari KK SKOJ-a Vojnić bili su: Stevica Lukačić od 31. decembra 1941. do 8. februara 1942. godine, Branko Uzelac Milošev od 20. marta do septembra 1942, Božo Bućan od septembra do oktobra 1942, Đuro Basara od oktobra 1942. do marta 1943. godine, Mira Opačić od marta 1943. do 3. septembra 1943, Mićo Carević od 3. septembra 1943. do 25. maja 1944, Dara Zivković od 25. maja 1944. do polovine decembra 1944. godine i Mila Lončar od polovine decembra 1944. do polovine maja 1945. Nakon oslobođenja bili su: Duška Opsenica od polovine maja 1945. do 1. marta 1946, Dara Oreščanin od 1. marta 1946. do maja 1946. godine, Mira Gazibara od maja do 10. augusta 1946, Gojko Gazibara od 10. augusta 1946. do jula 1947, godine. Njega je zamijenio Pero Dević. Tokom rata u sastavu OK SKOJ-a za okrug Karlovac bilo je najviše članova regrutirano iz kotara Vojnić. U 1941. godini Dušan Baić i Uroš Opačić,

161 HAK, Zbornik 11, str. 164.

u 1942. godini Branko Uzelac Milošev, Mara Kresojević i Ljubo Martinović, u 1943. godini Đuro Basara, Mira Opačić, Branko Uzelac Dragićev, Teodor Zivković Toša, a u 1945. godini primljena je Mila Lončar. Između njih, troje su imali odgovorne dužnosti. Branko M. Uzelac i Mara Kresojević bili su sekretari OK SKOJ-a, a Mira Opačić, predsjednik Okružnog odbora USAOH-a za okrug Karlovac.

Iz cjelokupnog pregleda organizacionog stanja organizacije SKOJ-a i USAOH-a u kotaru Vojnić i njihovih rukovodstava u periodu od 1941. do 1945. godine prisutne su stalne i velike promjene. Ta fluktuacija članova izazivana je stalnim potrebama popunjavanja vojnih jedinica kao i odašiljanjem najboljih članova SKOJ-a i članova skojevskih rukovodstava na razne dužnosti u pozadini, kao što su: u borbu na suzbijanje epidemije tifusa, sklanjanju izbjeglica, izgrađivanju krova nad glavom porodicama bez krova, uključivanju u narodne odbore i odbore JNOF.

Najbolji mitraljesci jurišači, najsnalažljiviji bombaši i kuriri, bolničari, najsposobniji komandiri i komesari vodova, četa, bataljona, pa i komandanti brigada, divizija, nikli su iz revolucionarne omladine.

Omladinska rukovodstva često su se nalazila u situaciji da moraju napregnuti snage da idu u korak sa zahtjevima borbe. Omladinski kadrovi su upućivani da prenose iskustva stečena u borbi omladine u druge krajeve. Božo Bućan već 1942. odlazi u Gorski kotar, a Pero Gazibara za sekretara KK SKOJ-a Cazin. Branko M. Uzelac upućen je 1943. u sjeverozapadni dio Hrvatske u skojevsko rukovodstvo. Ljubo Martinović odlazi za rukovodioca i predavač skojevskih kurseva na Zumberku. Borac Vojica Martinović bio je prvi član KK SKOJ-a Zumberak, Mićo Carević je sekretar KK SKOJ-a Velika Kladuša, Mara Kresojević bila je sekretar Područnog komiteta SKOJ-a za kotar Karlovac, a svoje bogato iskustvo ispoljila je u Pokrajinskom komitetu SKOJ-a Hrvatske u ratu, a nakon rata je instruktor pa član Centralnog komiteta SKOJ-a Jugoslavije.

Iz ove sredine ponikli su borci koji su predstavljali pojmove za revolucionarnu omladinu, a čiji likovi su opisani na stranicama ovog Zbornika.

LJUBICA ULEMEK

Žene kotara Vojnić u revoluciji 1941—1945.

U septembru 1941. partizanski odredi Korduna su sve brojniji. Sve qešće izvode akcije i diverzije, bolje se ^naoružavaju, a političkim djelovanjem među stanovništvom Korduna stvaraju se uslovi za formiranje teritorijalnih partijskih i skojevskih organizacija, na rodnooslobo dii a čki h odbora, odbora antifašističkog fronta žena i rezervnih partizanskih odreda. Među glavnim aktivistkinjama koje su već u septembru preuzele obaveze da rade ,na okupljanju i arganizovanju žena, bile su: Jela Predović iz Dugie Rese, član OK KPH Karlovac, Mica Milašinčdć, iz Karlovca, radnica i član KPJ, Zorica Lukačić, iz Tumja kraj Karlovca, radnica i član KPJ, Maca Majstorović, iz Karlovca,

član KPJ i službenik, sve iz partizanskog odreda »Debela kosa«, Anka Vujčić, iz Veljuna, član KPJ i borac partizanskog odreda »Slivnjak« te Dragica Bulat, iz Vrginmosta, član KPJ i borac PO »Perna«. Nakon kraćeg vremena priključile su se i aktivistkinje: Dragica Opačić, iz Brezove Glave, Marija Perić, iz Budačke Rijeke, Desanka Perić, iz Budačke Rijeke, Dragica Karan, iz Jurge, Ljuba Ulemek, iz Pecke, Nada Oreščanin, iz Perne, Danica Mirić, iz Dubrava i druge.[1]

Žene kotara Vojnić, kao i ostale žene Korduna, nisu do tada imale ni osnovna politička prava. Nisu imale ni .aktivno ni pasivno pravo glasa. One su bile zapostavljene i u oblasti porodičnog prava. U bračnim odnosima vladalo je, uglavnom, pravilo da je muž glava porodice i da je žena dužna da ga bez prigovora sluša i u svemu mu se pokorava. Muž je bio taj koji je odlučivao 0 vaspitanju djece, upravljanju imovinom, o mjestu boravka porodice, pa i o trošenju imovine i novčanih sredstava koje je žena unijela u bračnu zajednicu.

Od 1920. godine na teritoriji kotara prve djevojčice pošle su masovnije u osnovne škole. Tamo gdje je u porodici bilo više muške djece, ženska djeca nisu pohađala školu. Vrlo malen broj ženske djece Korduna, a to su bila obično djeca imućnijih porodica, pošle su u srednje i više škole.

Žene Korduna nije nitko nizašto pitao. Njihova je dužnost bila da rade, pa 1 najteže poslove, da rađaju djecu, da se staraju o održavanju kuće, okućnice i pripremanju hrane. Od zore do mraka žene su bez odmora radile u polju, u kući, oko djece, muža, spremajući hranu, a u kasne sate nastavile bi s pletenjem, tkanjem i ostalim ručnim radovima. Ne smije se izgubiti iz vida da je velik dio posteljine, odjeće i obuće proizvodila ženska čeljad. Te poslove žene su obično radile kada su sve pospremile po kući, kada se nije radilo u polju i kada su djeca otišla na počinak, a muž na spavanje ili ćaskanje sa susjedima.

O položaju žene Korduna do rata vrlo slikovito je opisala Ljuba Buković, političko-partijski radnik (poginula u NOR-u) u svom ratnom zapisu: »Mi nikad nismo bile pozivane na skupštine, niti je tko za žene pitao. Bile smo uvijek potlačene od vlasti, a bile smo potlačene čak i od svojih drugova. Oni su uvijek govorili: 'Vi žene treba samo da radite i da ostanete kod kuće'. To nam je bila sva dužnost i što nas puste jednom u godini u crkvu da se ispovijedamo, to nam je bila sva prosvjeta. Kad je bilo glasanje, nikada se nije pitalo žene da i one koju reknu, nego su naša gospoda i jugoslavenska vlada radili samo kako je za njih bilo bolje. A kad je navalio Nijemac, onda su naša vlada i ministri pokupili državni novac i otišli u London, a nisu mislili na nas, siromašni narod, hoće li nas neprijatelj pobiti ili neće. Onda su došle ustaše i počele s klanjem i palenjem. Zato mi drugarice iz duše mrzimo paščad, a ljubimo naše partizane koji se za nas bore«.[2]

Takva uloga žene u kućnom i društvenom životu ostaje sve do 1939. godine, kada su formirane prve partijske organizacije KPJ na teritoriji kotara Vojnić. Od tog vremena članovi Partije, pored ostalih zadataka, imali su i zadatak da rade na prosvjećivanju žena i političkom djelovanju među ženama i ženskom omladinom. Žene se prvi put ogledaju u društvenom i političkom radu kada su na Kordunu počele da niču seljačke kupoprodajne zadruge, kada su širem Korduna počeli da djeluju ogranci »Seljačkog kola«. Ističu se tada po-

1 Ostalih imena se ne sjećam.

2 HAK, kutija Okružni odbor AFZ-a.

jedine napredne žene i omladinke. U Tušiloviću Danica Ljepović, član SKOJ-a, aktivna je u dramskoj i čitačkoj sekciji »Seljačkog kola«. Ona i Dragica Opačić aktivno rade na prikupljanju hrane za ishranu kursiSta partijske škole u Karlovcu. Mila Perić, iz Perić-Sela, kao studentica agronomije u Zagrebu i član KPJ vrlo je aktivna u svom selu i okolnim selima na formiranju ogranka »Seljačkog kola« i kupoprodajnih zadruga. Bili su to prvi začeci pokretanja žena u društvenom radu i životu te u političkom djelovanju među ženama kotara Vojnić. Mada je njihov rad bio u početnoj fazi okupljanja žena i ženske omladine, to se ipak osjetilo u danima ustanka na teritoriji kotara Vojnić. Žene su ušle u narodnooslobodilačku borbu sa skromnim političkim obrazovanjem, ali su već prvih dana NOR-a aktivno uključene u borbu.

U prvoj polovini decembra 1941. u rejonu partizanskog logora Perna formiran je vod djevojaka rodom iz Perne i okolnih sela. Bile su to djevojke uglavnom rođene oko 1923. godine. Vod je bio sastavni dio 3. čete 1. bataljona Kordunaškog PO. Na teritoriji Hrvatske bila je to, pored ličke ženske partizanske čete, druga ženska partizanska jedinica.

Osnovni zadatak ženskog voda bio je vojno-stručna i politička obuka. Nije izvodio samostalne akcije, već j,e to činio u sastavu čete. Ženski vod ostao je u sastavu 3. čete sve do 1. aprila 1942. godine. Tada su partizanke ženskog voda raspoređene u pozadinu na politički crađ, a manji broj ih je ostao i dalje u borbenim jedinicama. Milka Bakić-Poštić je prva žena u Hrvatskoj koja je još u proljeće 1942. godine završila oficirski kurs u Gornjem Budačkom i tako postala oficir NOV-e.

Formiranje prvih odbora AF2-a i Kotarskog odbora AFŽ-a Vojnić

Prvi seoski odbori AFZ-a formirani su u selima oko Petrove gore i u selima koja su se nalazila oko baza partizanskih odreda. U radu na formiranju odbora učestovovale su, u prvo vrijeme, aktivistkinje određene za ovaj zadatak: Jela Predović, Maca Majstorović, Anka Vujčić, Smilja Dojčinović, Dragica Bulat, Nada Oreščanin, Ljuba Brković i Rozalija Trkulja. Usikoro se uključuju i istaknutije aktivistkinje kotara Vojnić: Danica Ljepović, Dragica Opačić, Desa Mihajlović, Desa i Marija Perić, Dragica Karan, Ljuba Ulemek i druge. U organizaciji žena učestvovale su i pojedine komande partizanskih jedinica. Na teritoriji 1. čete »Debela koSa« na organizaciji odbora AFŽ-a radi i Mile Basara, zamjenik političkog komesara i sekretar čete partijske ćelije. Od oktobra do konca 1941. na teritoriji svakog oslobođenog ili poluoslobođenog sela formirani su seoski odbori AFŽ-a.

Seoski ! *odbori AFŽ-a*

1. Selo Gornja Brusovača. Odbor je formirala Jela Predović koncem septembra 1941. godine. Pored ostalih, u Odbor je izabrana Sofija Gušić, koja će tokom rata postati vrlo aktivna članica AFŽ-a i dir u št v eno-poli ti čk i radnik na terenu.

2. Brezova Glava. Odbor AFZ formiran je u novembru. Za predsjednicu odbora izabrana je Zorka Opačić, omladinka, a za člana Anđeli ja Muškinja i druge. Sastankom je rukovodila Jela Predović.

3. Budačka Rijeka. Pod rukovodstvom Mace Majstorović i Mile Basare početkom oktobra formiran je sieoski odbor AFŽ-a. U odbor su izabrane: Marija Perić, predsjednica, Desanka Božić, tajnica, i druge. Ovaj odbor obuhvatio je dio sela Budačka Rijeka, oko šume Debele kose.

Drugi odbor AFŽ-a istog sela formiran je 28. decembra 1941. godine. U odbor su izabrane Miroslava Maćešić, Danica Maćan, Marija Maćešić i druge.

4. Crni Potok. Pod rukovodstvom Nade Oreščanin 22. decembra 1941. godine izabran je odbor AFŽ-a. Prije izbora Nada Oreščanin je govorila ženama
0 borbama žena Korduna i o njihovim zadacima u toku NOR-a. U ovom odboru naročito se itsicala u radu Milka Vojnović, majka dvoje male djece.

5. Donje Miholjsko. Koncem septembra 1941. na zakazani skup žena sela stigla je Dragica Karan, koja je pozdravila prisutne i objasnila zadatke žena u NOB-i, a potom se prešlo na izbor odbora. Među izabranim odbornicima bile su Dragica i Ranka Martinović, koje su bile istaknute aktivistkinje u selu.

6. Gornje Miholjsko. Koncem septembra 1941. okupilo se na sastanku ovog dijela sela oko 40 žena i djevojaka. Nakon predavanja prešlo se na formiranje odbora AFŽ-a.

7. Gejkovac, općina Krstinja. Na sastanku žena prisustvovala je Dragica Karan i Rozalija (zvana Tota) Trkulja. Među izabranim odbornicima bile su
1 Ranka Opačić, Milka Miljević i Sofija Kozlina.

8. Johovo. Odbor AFŽ-a u Johovu formiran je koncem septembra ili početkom oktobra. U radu na organizaciji učestvovala je Kata Perić, .iz Perić--Sela. U odbor su ušle Kata Martinović, Ranka Vuletić, Ljuba Martinović i druge.

9. Krnjički Grabovac. Odbor u ovom selu, organizovala je 24. decembra 1941. Dragica Bulat. U odbor su ušle: Milka Šarac (umrla od tifusa 1943.), Milka Cika, Desa Mihajlović i druge.

10. Donji Skrad. U kući Janka Kozline, Mile Basara, zamjenik politkomesara 1. čete, formirao je odbor AFŽ-a, u koji su ušle: Stanka Kozlina — Cana, Mila Popović — Sejka, Danica Pejina Končalović, Danica Milina Ležajić.

11. Kosijersko Selo. Koncem novembra 1941. u fiel u je formiran odbor AFŽ--a. Izabrane su: Stanka Vuje Milovanović, Danica Vujina Kosijer, Kata Jovina Kosijer i druge.

12. Koranski Brijeg. Odbor u selu formirala je Dragica Opačić novembra
1941. U odbor su ušle Milka Malić, Zor ka Končalović i Desanka Končalović.

13. Krstinja. Koncem septembra Stanko Trkulja, politički komesar PO »Široka Rijeka« i njegova drugarica Tota Trkulja, sekretar ćelije KPJ u odredu, formirali su odbor AFŽ-a. U odbor je, pored drugih, izabrana: Dragica Španović, koja će kasnije biti i članica Kotarskog odbora AFŽ-a Vojnić.

14. Kuplensko. Odbor je fortnirala Maca Majstorović navembra 1941. Izabrane su: Katica Napijalo, Anđelija Gušić, Ana Blagojević, Stanka Blagojević i Ranka Todorić.

15. Kusaja. Odbor AFŽ-a formiran je krajem 1941. Pored oistalih, u odbor su ušle Mica i Mila Dević. U kasnijem radu posebno se isticala Mica Dević, koja je poginula u 4. nepr. ofanzivi.

16. Krnjak. Koncem decembra 1941. formiran je odbor u Krnjaku, mada je Krnjak oslobođen tek nekoliko dana kasnije. Osnivačkim sastankom rukovodila je Dragica Opačić. U odbor su, pored ostalih, izabrane Duka Balčin i Draga Bakiš.

17. Zaseoci Karani i Jurga. U ovim zaseocima u novembru 1941. godine Dragica Karan sakupila je nekoliko desetina žena, omladinki i muškaraca kojima je govorila o ženi u borbi. Nakon toga izabran je seoski odbor AFZ-a u koji su ušle: Mila Karan, Ljubica Karan, Mila Duda i Ljubica Karan, omladinka.

18. Mali Kozinac. U drugoj polovini novembra 1941. formiran je seoski odbor AFZ-a. Za članice odbora izabrane su: Mara MarinnkoVić, Kata Bun'čić i Dragica Mi Lova novi ć — Čorpić.

19. Katinovac. Prvi odbor AFŽ-a formiran je u selu 14. decembra 1941. U organizaciji odbora učestvovala je Nada Oreščanin i Đuro Baić, politički delegat partizanskog odreda »Pecka« i član Kotarskog komitet KPH Vojnić. U radu ovog odbora najviše su se isticale Milka Ivošević te Milka i Marica Vorkapić.

20. Malička. Odbor je formiran u decembru 1941. godine.

21. Poljani. Seoski odbor AFŽ-a formiran je u novembru 1941. U odbor je izabrano pet drugarica. Sastanku je prisustvovala Dragica Opačić. Najaktivnija iz ovog odbora bila je Kata Mihajlović.

21. Prisjeka. Odbor AFŽ-a je formirala Anka Vujčić 15. novembra 1941. U odbor su, pored ostalih, izabrane Dragica i Stanka Pavić. U toku NOR-a bile su vrlo aktivne kao odbornice seoskog, općinskog i kotarskog, pa i Okružnog odbora AFŽ-a Karlovac.

23. Pecka. Nada Oreščanin, Đuro Baić i Ljubica Brković su 17. oktobra sazvali sastanak žena Pecke. Na skupu je izabran seoski odbor AFŽ-a u koji su ušle Milka Poštić, Vasiliija Cika Poštić, Kata Seja Poštić, Ljubica Ulemek, Ljubica Mazinjanin i Ljuba Jakšić. Za predsjednicu odbora izabrana je Ljubica Ulemek.

24. Peraa. Prvi odbor AFŽ-a u Perni formirala je Nada Oreščanin 12. oktobra 1941. U odbor su izabrane: Ana Rkman, Sava Kukulj, Milka Lončar, Milka Božić i Dragica Božić.

25. Radonja i Gornji Vojnić. U novembru 1941. formiran je odbor u koji su izabrane: Jovanika Trbojević, predsjednica i članice odbora Mioljka Mihajlović, Mica Pajić, omladinka, Anđelija Đurić i Milica Trbojević. Posebno su se isticale u radu Mica Pajić, zvana Cica, i Anđelija Đurić.

26. Partizansko Žarište. Dragica Opačić i Mile Basara formirali su 10. novembra 1941. seoski odbor AFŽ-a. Izabrane su: Anka Mandić, Milka Vuksan, Dragica Todorić, Kata Mihajlović i Petra Mihajlović. Ove drugarice u daljnjem radu bit će vrlo aktivne *i* za svega nekoliko dana krenule su u akciju sakupljanja priloga i tom prilikom sakupile 30 plahta, 40 ručnika i 15 pari zimskih čarapa i predale u bolnicu Petrova gora.

27. Svinjica. Krajem decembra 1941. Zaklina Trkulja formirala je seoski odbor. Izabrane su Milica Milić-Radusinović, predsjednica, Agneza Klarić-Sokolović, tajnica, i članice: Beba Ribić Novaković, Sara Popović, Ljubica Poštić--Bućan, Sofija Balčin. Uskoro ovaj odbor formira analfabetski tečaj za žene koji je vodila Agneza Klarić.

28. Staro Selo. Odbor AFŽ-a formirali su u Starom Selu Ljuba Ulemek i Đuro Baić. Izabrane su: Ljubica Vilenica, Dragica Uzelac, Kata Rajšić, Ljubica Saša i Milka Rajšić. Drugog dana nakon formiranja ustaške bande iz Topuskog opkolile su selo, do temelja ga opljačkale i popalile kuće.

29. Tušilović. Seoski odbor AFZ-a u Tušiloviću prije Nove godine 1942. formirala je Maca Majstorović. Prije izbora Maca je prisutnim ženama, omla-

dinkama i muškarcima govorila o vojmo-političkoj situaciji i borbama žena u NOR-u. Izabrane su: Anđelija Blažević, Desanka Grba, Danica Ljepović, Dragica Opačić i druge.

30. Veliki Kozinac. Polovinom noviembra 1941. u selu je formiran odbor AFŽ-a, u koji su ušle: Anka Smoljanović Baćana, Danica Smoljanović, Anka Milovano vi ć—Đerić. Sastankom je rukovodila Dragica Opačić.

31. Vojišnica. Pod rukovodstvom Dragice Bulat 18. novembra 1941. formiran je seoski odbor AFŽ-a. Izabrane su: Jelena Novaković, Ljuba i Stana Vukobratović. Za vrijeme ustaškog obruča 1942. godine Jelena je zarobljena s porodicom od ustaša. Pred njenim očima ustaše su joj zaklale troje djece i muža, a njoj su vojničkom kamom otsjekli ruku i zadali joj više uboda po tijelu.

32. Krivaja. U selu je Dragica Bulat u novembru 1941. formirala seoski AFŽ-a. U odbor su izabrane: Milka Novaković, Milka Šarić i Stana Vukobratović.

33. Vorkapić-Selo. Odbor AFŽ-a je formiran 21. decembra 1941. Izabrane su: Ana Jarčov, Milka Čalić i još tri drugarice. Pomenute drugarice bile su tokom čitavog rata vrlo aktivne u radu sa ženama.

Vidljivo je da se na teritoriji kotara Vojnić dosta radilo politički i organizaciono na formiranju AFŽ-a. Od konca septembra do kraja 1941. godine na teritoriji kotara formirana su 33 seoska odbora AFŽ-a.

Prvi zadaci seoskih odbora AFŽ-a bili su: nastavak rada na organizaciji odbora tamo gdje do tada još nisu bili formirani, učvršćenju odbora i povećanju broja organizovanih žena u odborima, upoznavanje žena s narodnooslobodilačkim odborima, partizanskim odredima, siromašnim porodicama i djeci bez jednoga ili oba roditelja. Kada je 6. deoembra 1941. godine Centralni komitet KPH izdao Okružnicu broj 4, koja govori o organizaciji i zadacima antifašističkog fronta žena, organizacija žena na teritoriji kotara Vojnić dobila je nov impuls za još smišljeniji i organizovaniji rad. U 10 tačaka okružnice govori se 0 zadacima AFŽ-a. Sada je bilo puno jasnije kako treba da izgledaju organizacije žena i koji su njihovi osnovni zadaci. Na kraju okružnice, pored ostalog piše:

»...da se odmah povede široka propaganda za stvaranje odbora AFŽ-a. Tom se radu, koji mora biti postavljen na najširu osnovu, treba posvetiti najveća pažnja. U odbore AFŽ-a treba da, ulaze naše najbolje i najaktivnije drugarice (članice simptizerke i njborbenije žene iz raznih ženskih organizacija 1 redova rueorganizovanih žena). Partijske organizacije su dužne, da osiguraju rukovodstvo Partije u AFŽ-u i njenim odborima, da kontroliraju i pomažu njihov rad i borbu«.[3]

Sredinom novembra 1941. bio je formiran velik broj seoskih odbora AFŽ-a na teritoriji kotara Vojnić. U isto vrijeme formiran je Inicijativni odbor[1] AFŽ-a za kotar Vojnić, koji je imao zadatak da pripremi i održi Prvu konferenciju žena kotara Vojnić, U tom poslu posebno su se isticale članice inicijativnog odbora[4] Draga Bakiš, Marija Perić, Desa Božić-Perić i Maca Majstorović. U vrijeme formiranja i rada kotarskog inicijativnog odbora formiran je i inicijativni odbor za okrug Kordun.

Inicijativni odbor kotara je od formiranja 15. novembra 1941. do 11. janu-

3 Zene Hrvatske u narodnooslobodilačkoj borbi knjiga 1, str. 57.

4 Arhiv CK KPH, t. 6.

ara 1942. godine izvršio s uspjehom sve pripreme za formiranje Kotarskog odbora AFŽ-a Vojnić. Predsjednica inicijativnog odbora bila, je Dragica Bulat. Ona se svesrdno angažovala za pripremu 1. konferencije žena kotara. Kotarski komitet KPH Vojnić, u vrijeme inicijativnog odbora pomagao je organizacije žena. On u izvještaju od 26. decembra 1941. obavještava Okružni komitet KPH Karlovac: »Odbori žena postoje u svim selima na području II i IV čete, dok se organizacija odbora uli III privode krju, tako da je KK na svom zadnjem sastanku od 19. 10. mj. zaključio da izvrši posljednje pripreme za konferenciju žena. Žene vrše korisne radove za partizane; pletenje čarapa i rukavica, brinu se za hranu partizanima itd.[5]

U vrijeme vođenja posljednjih borbi između jedinica 1. bataljona i neprijateljske posade u Vojniću 11. januara 1942. godine u zaseoku Džodani, kraj Vojnića, počela je s radom konferencija AFŽ-a Vojnića. Na konferenciji je uzelo učešće oko 50 delegatkinja iz seoskih odbora AFŽ-a i gostiju. Konferencijom je rukovodila Dragica Bulat, predsjednica inicijativnog odbora AFŽ-a kotara Vojnić.

Dnevni red konferencije, po izjavi Dragice Karan, bio je ovakav:

1. Političko stanje na teritoriji kotara i Korduna
2. Organizacija i rad seoskih odbora AFŽ-a kotara
3. Izbor Kotarskog odbora AFŽ-a
4. Donošenje rezolucije
5. Budući zadaci Kotarskog odbora AFŽ-a

Poslije otvaranja Dragica Bulat je podnijela izvještaj o vojno-političkoj situaciji te o organizacionom stanju i radu organizacija žena kotara. U diskusiji je bilo govora i o slabostima u rad'u žena, a bilo je riječi i o budućim zadacima. Za predsjednicu Kotarskog odbora izabrana je Dragica Karan, tajnica Dragica Bulat, za članice kotarskog odbora izabrane su Ljuba Ulemek, iz Perne, Dragica Opačić, iz općine Tušilović, Stanka Blagojevič iz Kuplenskog, Marija Perić, iz Općine Krnjak, Danica Ljepović iz Tušilovića, Mila Kosijer — Šaula iz Dugog Dola i druge. Konferencija kotarskom odboru AFŽ-a stavlja u dužnost:

»1. Da učvrsti već postojeće organizacije i formira nove u selima, gdje još nisu formirane.

2. Da osobitu pažnju posveti kulturnom podizanju žena, i to likvidiranjem nepismenosti i držanjem predavanja o svim pitanjima, koja interesuju naše žene.

3. Da upoznaju naše žene sa međusobnim položajem, sa stanjem na frontama.

4. Da upozna naše žene sa stanjem narodnooslobodilačke borbe u našoj zemlji i u tu svrhu da se na sastancima žena čitaju letci i druga naša štampa.

5. Da objasni ženama ulogu Talijana u porobljavanju našeg naroda, jer Talijani su ti, koji su odgajali ustaše i postavili ih u našu zemlju.

6. Da razvije najširu propagandu o potrebi još užeg povezivanja i zajedničke borbe Srba, Hrvata i Muslimana protiv zajedničkog neprijatelja. Da suzbiju svuda, gdje se na njih namjere, štetne pojave šovinizma i mržnje protiv

5 *Zene* Hrvatske u NOB-i, knj. 1, strana 80.

hrvatskog naroda kao cjeline, tj. pojave izjednačavanja svih Hrvata sa izdajicama hrvatskog naroda i Pavelićevim ustašama.

7. Velika dužnost nas žena je da prodremo sa našim pokretom i u hrvatska sela. Moramo uložiti sve naše snage u radu na slozi i suradnji srpske, hrvatske i muslimanske žene.

8. Da osigura nesmetanu suradnju ženskih odbora sa partizanskim odredima.

9. Da surađuje i pomaže u radu odbora NOF.

10. Po pitanju smještaja izbjeglica iz pogorjelih krajeva, o čistoći u kući i oko nje treba posvetiti najveću pažnju. Ne smije se dozvoliti, da se našim krajevima počnu širiti zarazne bolesti, protiv kojih se mi danas teško možemo boriti.«"

Nakon Kotarske konferencije AFŽ-a i odlaska delegatkinja na svoju teritoriju počelo se još intenzivnije raditi. Delegatkinje konferencije obilazile su sela i s članicama seoskih odbora AFŽ-a i ostalim ženama prorađivana je rezolucija s Kotarske konferencije. Nastavljeni su radovi na prikupljanju dobrovoljnih priloga za bolnice i partizane. Ubrzo su formirani seoski odbori u Bukovici (općina Tušilović). Odbor je formirala Maca Majstorović, u koji su izabrane Milka Dragić, Stana Dakić, Bosiljka Ivanović i druge.

Nije poznat datum formiranja odbora za Okič i Zinaić. Zna se da je odbor formirala Mila Kosijer i da su se u radu posebno isticale članice odbora Sava Marić i Desanika Hrženjak.

Koncem februara ili početkom marta 1942. formiran je odbor za Podsedlo (općina Utinja). Odbor je formirala Maca Majstorović. Izabrane su: Barica Ranitović, Marija Lončar, Anka Lončar, Mika i Stanica Pudrlja te Jelica Basara.

Odbor AFŽ-a za Utinju formiran je u prvoj polovini aprila. Izabrane su: Dragica Krivokuća, Anka Ivošević, Anka Krivokuća i druge, čija imena nisu zabilježena.

Odbor u Vrelo-Utinji formiran je, pod rukovodstvom Mace Majstorović, u aprilu 1942. U odboru su bile: Jeka Basara, Jelica Basara, Dragica Malešević i Božica Ranitović.

U selu Udbini odbor je počeo raditi aprila 1942. Izabrane su: Jelica Lapčević, Jeka Lapčević i Kata Cikuša.

U Topusikom sve do ljeta 1943. nije postojao odbor AFŽ-a, ali je u mjestu bilo aktivistkinja, kao Marija Gregurić. Ona je bila primalja, pa je već zbog poziva bila humana i uvijek spremna da svakom priskoči u pomoć. Svagdje i na svakom mjestu pomagala je srpsko stanovništvo. Odlazila je u ustaške logore, stupala u vezu s pojedinim logorašima i osobljem logora. Bila je spona između logoraša i njihovih porodica u selima Korduna. Prikupljala je hranu, odjeću i lijekove u Glini i u Topuskom i slala partizanima u Petrovu goru. Dostavljala je partizanima podatke o stanju i naoružanju neprijateljske posade u Topuskom. Zbog takvog rada ustaše su je otkrili, proganjali, pa i hapsili.

Kada je početkom 1941. zapao velik snijeg, živa se spustila poprilično ispod nule. Žene su za vrijeme večernjih sijela i prela plele čarape, veste, kape, prsliuke, rukavice, šile košulje i gaće. To su odnosile i predavaie partizanskim odredima, bolesnicima i ranjenicima u Petrovoj gori. Žene iz sela oko Debele

6 Zene Hrvatske u NOB-i, knjiga 1, strana 80

kose u decembru 1941. i u januaru 1942. godine predale su 1. partizanskoj četi »Debela kosa« četiri vreće odjeće i obuće. Taj materijal komanda čete podijelila je partizanima koji su bili najslabije obučeni i obuveni, a nisu se mogli snabdjeti kod svojih rođaka i prijatelja. Odbor AFŽ-a Donji Skrad, Veliki i Mali Kozinac, Kosijersko Selo obezbijedio je veste, prsluke i čarape za sve ljudstvo 4. voda 1. čete. Žene sela oko Petrove gore bile su obavezne da se staraju i o vojnoj bolnici u Petrovoj gori. Svakodnevno- je odlazila u bolnicu pokoja delegacija žena sa zavežljajima i torbama hrane, posteljine, odjeće i voća. Bolnica je snabdijevana rakijom za ispiranje rana, peškirima i posteljinom. Žene okolnih sela čistile su prostorije bolnice, prale zavoje, veš i posteljinu, starale se da ranjenici i bolesnici ne ostanu bez hrane, drva i voća.

U prvoj ratnoj godini žene kotara Vojnić bile su posebno angažovane u radu obavještajne službe zato što su se mogle slobodnije i lakše kretati, odlaziti i izlaziti iz gradova i neprijateljskih posada. Tada partizanske jedinice nisu imale razvijenu obavještajnu službu, pa se i zbog toga komandni kadar partizanskih jedinica više oslanjao na žene-obavješ'tajce. Znatan broj okretnih, bistrih, pismenih i snalažljivih žena iz sela koja su gravitirala gradovima i ne prijateljskim posadama bio je angažovan na prikupljanju podataka o neprijatelju, o stanju u neprijateljskim posadama i o pokretu n ep rij tei ja. U obavještajnom radu posebno su se isticale: Marija Gregurić iz Topuskog, Stana Cvijanović iz Maljevca, Ljubica Trbojević-Periša iz Vojišnice, Jelena Tarbuk iz Tušilovića i druge. Svaka članica AFŽ-a imala je, pored ostalog, i zadatak da prati sumnjive osobe na terenu, u selu, da obavještava partizanske komande o neprijateljskim pokretima i o djelovanju neprijateljskih špijuna..

U radu sa ženama izdvajao se jedan broj drugarica koje su se posebne isticale aktivnošću, pravilnim pogledima na razvoj i širenje NOP-a, umješnošću u radu sa ženama i političkom izgrađenošću. Tu spadaju: Dragica Karan, Dragica Opačić, Draga Bakiš, Milan Kosi je, Desanka Karas-Perić, Danica Ljepović, Milka Malić, Sofija Gušić, Dragica Španović, Marija Perić, Kata Perić, Stanka Blagojević i još nekoliko drugarica čijih se imena više ne sjećam.

Poslije oslobođenja 12. januara 1942. Vojnić je postao ne samo centar oslobođene teritorije kotara već i centar s koga je djelovala vojna i politička vlast na Kordunu. Kotarski odbor AFŽ-a počeo je planskim radom na cijeloj teritoriji kotara. Cijelo vrijeme, koliko je Vojnić bio slobodan, na teritoriji kotara odvijao se i intenzivan politički rad. Već 12. februara 1942. održan je prvi masovni zbor u ovom kraju. Oko podne 12. februara ispred ukrašene tribine koja je podignuta u centru Vojnića našlo se više građana i partizana. Među manifestantima bilo je više od pola žena koje su došle na zbor ne samo s teritorije kotara već ih je bilo i s drugih područja Korduna.

Prvi zbor žena na Kordunu održan je 8. marta 1942. u Vojniću. O ovoj proslavi Maca Majstorović-Petrović piše »To je bala prva proslava međunarodnog Dana žena na slobodnom teritoriju Korduna. Žene su dolazile u kolonama, obučene u narodnoj nošnji, s nacionalnim i partijskim zastavama, s transparentima ispisanim na vezenim peškirima. Na njima su pisane parole: »Živio međunarodni Dan žena 8. mart«, »Živjela komunistička partija Hrvatske«, »Živjela narodnooslobodilačka borba«, »Živjeli hrabri partizani«, »Živjelo bratstvo d jedinstvo srpskog, hrvatskog i muslimanskog naroda.«[7]

7 Zbornik 6, HAK.

Bilo je divno posmatrati zbor žena. Došle siu u velikom broju iz mnogih sela. S transparentima, zastavama i narodnoj nošnji u raznim bojama izgledale su kao neki cvjetovi razasuti po snijegu.

Na zboru su govorili predstavnici Komunističke partije, narodne vlasti, partizanskih jedinica, SKOJ-a i žena seljanki. Tu je bila Dragica Karan, predsjednica Kotarskog odbora AFŽ-a Vojnić i član Okružnog odbora AFŽ-a Korduna. Njezina pojava na govornici izazvala je prave ovacije među ženama. Dragica je bila jedna od najbistrijih žena Korduna. Veoma je brzo izrasla u sposobnu i omiljenu aktivistkinju AFŽ-a. Pohađanjem političkog kursa stekla je osnovno političko znanje i mogla je govoriti na svim zborovima. Ona je na
1. konferenciji AFŽ-a Jugoslavije u Bosanskom Petrovcu zadivila sve prisutne svojim govorom o radu i borbi žena Korduna i organizaciji AFŽ-a na tom području.

Ustaška ofanziva

Prekinuta ustaška ofanziva koncem januara 1942. godine na sjeverni dio Korduna nastavljena je 19. marta na centralni dio Korduna i Petrovu goru. Za ovu ofanzivu ustaše su vršile temeljitu pripremu i još dok gora ne olista krenuli su s osam pravaca prema Velikoj Kladiuši i teritoriji kotara Vojnić, a djelomično i kotara Vrginmost.

Sredinom marta na kordunaškim poljima otopio se snijeg, mada ga je po jarugama i zapadnim padinama još bilo. Putevi su bili raskvašeni i blatnjavi, a riječice i potoci nabujali, izliveni iz korita. Temperatura između -f-10°C.

Ispred neprijateljskog nastupanja žene, djeca, starci i poneki mlađi ljudi napuštali su domove. Žene su uzimale torbe i u njih trpale nešto suđa, hrane i poneki pokrivač. Manju djecu su nosile, a ostala su im se držala za skute i tako majke s torbom na leđima, jednom ili dvoje djece na rukama gazile su blato i bježale prema Petrovoj gori. Neke porodice tjerale su ispred sebe stoku, a neki su se povlačili vozeći se u volovskim kolima. Prilazi Petrovoj gori bili su zakrčeni kolonama kola, stoke. Cijela šuma je ječala od vike naroda, plača djece, i rike goveda. Dolaskom u šumu nastale su druge nevolje. Zima, velika vlaga, a zemlja djelomično pokrivena snijegom. Već prvih dana u šumi je niklo bezbroj bajti i nadstrešnica u kojima su gorjele vatre. Oko njih siu djeca, žene i starci. Iznad vatre visili su nagorjeli lonci u kojima se kuhao grah, palenta, kukuruz, pšenica ili krompir.

Nešto dalje od Petrove gore odjekivali su mitraljeski rafali. Prema udaljenosti s kojih su pucnji dopirali narod je ocjenjivao gdje se nalazi neprijatelj. U razgovorima koji su se vodili bilo je, (Uglavnom, riječi hoće li, partizani uspjeti da zadrže neprijatelja i da mu ne dozvole upad u Petrovu goru. Kad bi se pomenula mogućnost ulaska ustaša u šumu, oko vatre bi se začuli duboki uzdasi žena.

U vrijeme neprijateljske ofanzive zamro je skoro svaki rad u organizacijama AFŽ-a. Jedino, su aktivistkinje i članice općinskih i kotarskih odbora AFŽ-a bile aktivne. One su obilazile sela koja nisu bila zahvaćena neprijateljskim dejstvima, okupljale grupe žena, objašnjavale im situaciju na terenu i podstrekavale žene da se što više angažuju na skupljanju priloga za partizane i da počnu s proljetnom sjetvom. U vrijeme neprijateljsih ofanziva žene su u-

vijek bile posebno angažovane. Muškarci su obično bježali i skrivali se od neprijatelja. Žene su ostajale skrivene oko kuća ili u obližnjim šumarciima i čim bi neprijatelj napustio selo, vraćale se kućama, prikupljale rastjeranu stoku, skupljale i unosile u kuću skriveni namještaj i hranu. Prva briga bila im je prehrana djece, Starijih i, bolesnih osoba. Tak kad bi sve to posVršavale, žene su se hvatale plugova, motika i lopata i nastavljale s poljoprivrednim radovima u vrtovima i poljima.

U toku martovskih dejstava ustaše su vodile neku pomirljivu politiku prema Srbima nastojeći da ih odvoje od partizana. Kad su uvidjeli da im to ne uspijeva, u aprilu su počeli s ponovnim masovnim zločinima, naročito na teritoriji općine Perna gdje je u aprilu i maju 1942. godine ubijeno nekoliko stotina stanovnika, uglavnom žena i djece.

Ustaše nisu postigle očekivani vojni uspjeh i zato početkom maja izvode ponovnu ofanzivu na Petrovu goru. U obruču oko Petrove gore, ,koji je trajao od 9. do 14. maja, ustaše su vršile nezapamćene zločine. U periodu mart — maj ustaše su pobile 1806 žena i ženske djece u Petrovoj gori i oko nje. Samo u kući Petra Žigica, Ilije Obradovića, Mare Orlić i Stojana Oreščana zapaljeno je 10. aprila 123 čeljadi, uglavnom žena, djece i nešto staraca. Pred kućama su ustaše uz pijanku ubijali narod, a žive prisiljavali da mrtve zakopavaju da bi i njih na kraju bacali u vatru. Bilo je slučajeva da su narod vezali, u grotulju, oto stoga sijena, potom zapalili stog i u plamenoj buktinji i gustom dimu narod je umirao u teškim mukama.

O tim teškim momentima Mila Džodan, iz sela Radmanovca kraj Vojnića, iznosi svoje doživljaje tih dana u Petrovoj gori:

»Povlačeći se kroz šumu ispred neprijateljskog obruča, našla sam se tako u maju sa jednom grupom žena i djece iz mog sela u predjelu Petrove gore zvanom Bjeljevina. Zadržali smo se tu neko vrijeme. Ustaše su stezale obruč sa svih strana. U šumi je sve vrvilo od njihovog pucanja. Po stablima je gorjelo lišće od mitraljeske vatre. Jednog dana primijetili smo, skriveni u šibi ju, kako nam se približava grupa ustaša. Jedan od njih je glasno vikao: »Oreškoviću, zalomi lijevo krilo«! Ustaše su izvršile naređenje i mi smo se odjednom našli u okruženju. Prišli su nam Sasvim blizu i počeli pucati iznad naših glava, vičući: »Dižite se, evo partizana«! Ustali smo i počeli ih moliti i zaklinjati bogom da nas puste. Postupili su odmah grubo prema nama gurajući nas i psujući. Naredili su da odmah krenemo ispred njih. Išli su za nama si uperenim puškama i govorili nam kuda se trebamo kretati. Tjerali su nas kao krdo goveda. Satjerali su nas tako u livade u šumskom predjelu zvanom Kalovi. Tu su nas na čistini, pretresli. Uzeli su iz naših bjegunačkih torbi sve što im je odgovaralo. Ostalo su pobacali. Povezali su nas po četvero u ruke i poveli (nas nekoliko stotina metara niže na jednu poljanicu. Vodili su nas vezane preko velikog blata. Molili smo da nas odvežu jer se svezani nismo mogli kretati po dubokom blatu. Odgovorili su nam: »Dobro, dobro, sada ćete se vi osušiti«! Iz takvog odgovora saznali smo da nas namjeravaju pobiti. Kad smo prešli posrčući i padajući blatnjavi dio livade, naredili su nam da stanemo i polegnemo. Povezani u četverored nismo mogli leći već smo ostali klečeći. Sklopljenih ruku još jednom smo ih molili da nas pomiluju, govoreći da im mi žene i djeca nismo ništa krivi. Na to nam je neki ustaša doviknuo, da nam gradi majku srpsku, da Srbinu od kile oprosta nema.

Oko nas tridesetak žena i djece stajalo je oko 15 ustaša. Jedan od ustaša

reče: »Najprije ćemo ove cure, majku im njihovu partizansku«! Četvorica usitaša priđoše istovremeno i zariše nož u vrat četiriju djevojaka. Culi smo vrisak i zatim krkljanje u samrtnom hropcu. Vidjevši to rekla sam svojoj ll-go>-dišnjoj kćerkici da se sakrije pod odjeću neke žene. Nakon djevojaka prešli su na klanje žena. Došao je red i na mene. Ustaša je zamahnuo nožem i sjurio mi ga niz grlo u vratnu kost. Vidjevši to moja kćerkica je izašla ispod odjeće jedne žene i vrisnula, vičući iz svega glasa: »Joj, majčice moja«! Smatrajući da sam zaklana, ustaša koljač udri nožem nekoliko put po ramenima i leđima i uputi se mojoj ćerki. Oblivena krvlju i okrenuta licem prema zemlji gledala sam izbezumljeno krajičkom oka što. će se dogoditi. Krvnik ju je uhvatio jednom rukom za kosU. Izdigao je od zemlje i drugom rukom prognao joj nož niz vrat. Dijete od straha nije ni vrisnulo. Kad je izvlačio nož za njim je u mlazu šiknula krv. Djevojčica je pala i stala čitavim tijelom poskakivati od zemlje kao pile kad mu se odsiječe glava. Nastao je plač i vriska ostale djece. U strahu da to odnekuda ne čuju partizani, ustaše su napustile klanje žena i oborili se na djecu. Poslije pokolja djece nastaviše ponovno klanje preostalih žena. Po završenom Manju dvojica ustaša dovukoše moju kćerku 3 prebadše je meni preko glave i dijela lica. Mrtvo dijete ležalo je na meni. Naša topla krv se miješala i lagano slijevala u travu. Na stratištu je vladala kobna tišina. Jedan ustaša upita drugog da li još na nas da baci bombu, na što mu ovaj odgovori da imaju malo munidije i da moraju štedjeti.

Prije odlaska jedan ustaša uze iz moje torbe komadić mesa i kruha, rasiječe to svojim još krvavim nožem i pojede. Potom se svi povukoše u pravcu šume. Nakon nekog vremena preživjeli se počeše pridizati. Ostalo je šestero živih: žena 3 sin Jane Gušića, Anđeli ja Kolašin, Soka i Đukan Mihaljević i ja. Slijepljeni od krvi, s otvorenim ranama po tijelu napustili smo ćutke mjesto zločina na kojem su ostala naša djeca.«[8]

Koncem maja 1942. godine završene su ustaške ofanzivne akcije na Petrovu goru. Sela oko šume bila su popaljena, mnoga domaćinstva su nestala, a kućni brojevi više nisu ni postojali. Narod još pod utiskom ustaških akcija, klanja, paljenja i odvođenja u koncentracione logore, Gradišku, Jasenovac i beogradsko Sajmište, bio je još zbunjen i oplakivao je nestanak svojih najmilijih. I u takvoj situaćiji politički život vraća se u kordunaška sela. Mnogi narodnooslobodilački odbori, teritorijalne partijske i skojevske organizacije bile su razbijene jer su nestali članovi tih organizacija. Odbori AFŽ-a sela općine Krstinja, Utinja i Perna nisu skoro ni postojali, pa je trebalo opet poći skoro iz početka. Preostale aktivistkinje AFŽ-a organizuju sastanke žena i vode političke razgovore s njima, formiraju nove seoske i općinske odbore. Za ove poslove vremena nije bilo puno jer je do konca jula trebalo obnoviti sve odbore AFŽ-a. U selima gdje više nisu postojali trebalo ih je formirati. Približavala se i žetva, pa je žene i omladinu trebalo pripremiti za poljske i žetvene radove.

U maju mnoga polja su bila još nezasijana, pa su se žene, s omladinom, odraslijom djecom i rijetkim muškarcima organizovano prihvatile proljetne sjetve i sadnje povrća. Nastojalo se zasijati svaki pedalj zemlje, kako bi se na ljeto i jesen imalo što ubrati i spremiti u zemunice za ishranu naroda, partizana i ranjenika u bolnicama.

0 HAK, kutija neprijateljski zločini.

Ljeti 1942. u Petrovoj gori i oko nje nalazili su se, pored bolnica štabovi partizanskih jedinica, kotarske ustanove, kursevi i radionice, pa su žene i za ove ustanove morale svakodnevno odvajati vrijeme za spremanje hrane, pranje rublja, čišćenje prostorija i slično. Žene Jurge, G. Vojnića, Ra.donje, Krivaje, Vojišnice, Ključara i drugih sela starale su se za bolnicu u Petrovoj gori. Svakog dana odlazilo je u bolnicu iz ovih sela 5 do 10 žena za održavanje čistoće, pranje posteljine, veša i zavoja. Druge grupe žena odlazile su u posjete bolnicama, noseći ranjenicima poklone u hrani, voću i povrću. Anđa Đurić iz Radonje izrađivala je s upravnikom bolnice Bradom Kranjčevićem raspored kada će i koje selo slati ekipu žena u bolnicu na rad.

Uvidjevši kakvo je stanje bilo u proljeće i početkom ljeta u organizacijama AFŽ-a na Kordunu, Okružni odbor AFŽ-a za Kordun, kao prvu mjeru, donio je odluku da se pri okružnom i kotarskim odborima AFŽ-a formiraju desetodnevni kursevi za žene, ma kojima bi se obučile perspektivnije članice AFŽ-a tako da se mogu korisnije angažirati u političkom radu sa ženama.

Prvi kurs organizovao je Okružni odbor AFŽ-a za Kordun i trajao je od 27. juna do 5. jula u Gornjem Budačkom. Teme koje su izučavane bile su: politička situacija kod nas i 'u svijetu, žena i fašizam, žene u SSSR-u, Komunistička partija Jugoslavije i njena uloga u NOB-u, NOO-i, SKOJ i Savez mlade generacije, značaj i zadaci organizacija AFŽ-a.

Polaznice kursa bile su: Danica Ljepović, iz Brezove Glave, Mila Kosijer--Saula, iz Mlakovca, Dragica Karan, iz Jurge, Sofija Gušić, iz Kusaje, Desa Mihajlović, iz Krnjačkog Grabovca, Dragica Opačić, iz Brezove Glave, jedna drugarica iz Krstinje, Ćana Bogdanović, iz Kestenka, i Ruža Sekulić, iz Kordunskog Ljeskovca.

Na ikraju kursa održani su ispiti, a potom je bio zakazan i održan narodni zbor u Gornjem Budačkom 5. augusta 1942. godine. O zboru i atmosferi koja je vladala toga dana u Gor. Budačkom Maca Majstorović zapisala je:

»•... Pozornica je bila posebno lijepo uređena, okićena šarenicama, partijskom i nacionalnim zastavama i parolama. Na njoj su bile kursistkinje i predstavnici Partije, NOV, SKOJ-a i narodne vlasti. Bilo je oko 600 žena iz bližnjih i dalj[1]-njih sela Korduna. Došlo bi ih i više da nisu odbornici vraćali čitave kolone u druga mjesta, kao u Gornji Skrad, gdje se održavao zbor s narodom. Neke su žene putovale od 10 sati ujutro da bi stigle na zbor koji se održavao poslije podne. Znači, putovale su i po nekoliko sati sa zastavama i parolama da bi čule svoje drugarice kako govore na zboru i šta su naučile na kursu. Sve su bile obučene u narodnu nošnju. Bilo ih je divno posmatrati u tom šarenilu.

Zbor je počeo pjevanjem ženske himne. Pjesma se orila iz grla žena koje su po prvi put nastupale u horu. Prisutni, naročito žene, slušali su u najvećoj tišini kako se pjeva Intemacionala. . . . K r a j pjesme pozdravljen je klicanjem i uzvikivanjem parola i velikim aplauzom.

Jedna za drugom govorile su na zboru žene sela koje, osim Dragice Karan, do tada nisu istupale na takvim zborovima... Tako je izvršena jedna od najznačajnijih akcija koje je orgnizovao odbor AFŽ-a za Kordun .. .«[9]

Poslije ovog kursa kotarski odbor AFŽ-a Vojnić organizovao je dva kursa koja su pohađale istaknutije aktivistkinje AFŽ-a kotara Vojnić. Kursevi su

9 Zbornik HAK, br. 6, str. 185.

izbacili na površinu većinu aktivnih i odanih žena s Korduna koje su doprinijele da je organizacija AFŽ-a, unatoč povremenim manjim ili većim nedostacima, odigrala važnu ulogu u borbi protiv okupatora i domaćih slugu.

U toku juna i jula 1942. na teritoriji kotara Vojnić vršeni su izbori za seoske i općinske odbore koj'i su u toku proljetnih ustaških ofanziva ostali nepopunjeni ili potpuno nestali, jer su ustaše pobile mnogo žena, a puno ih je odvedeno u ustaške logore ili u Austriju i Njemačku na prisilni rad. Glavni teret rada na ponovnoj organizaciji odbora AFŽ-a nosile su Dragica Opačić, Danica Ljepović, Mila Kosi jer, Draga Bakiš, Marija Perić, Stanka Blagojević, Dragica Karan, Danica Smoljanović, Anica Martinović i druge.

Početkom jula završeni su izbori za seoske i općinske odbore AFŽ-a, a ujedno su izvršene pripreme za 2. konferenciju AFŽ-a kotara Vojnić, koja je održana u Kuplenskom, u kući Stanke Blagojević. Izvještaj o organizacijskom stanju na teritoriji kotara podnijela je Dragica Karan, predsjednica Kotars[1]-kog odbora AFŽ-a. Poslije diskusije bilo je govora o organizaciji i rukovođenju kursevima za članice AFŽ-a i analfabetskim tečajevima koje su pohađale nepismene žene. Napomenuto je da su tečajevi za nepismene žene počeli u decembru 1941. godine. Tečaj za nepismene organizovan je u kući Mile Vučetića u Kuplenskom i u kući Miloša Brkića u Jurgi. Takvi tečajevi održani su i na teritoriji općine Krstinja, Budačka Rijeka i Utinja. Na kraju konferencije raspravljano je o pripremama 2. konferencije AFŽ-a za kotar Vojnić i 1. konferencije žena okruga Kordun. Na kraju konferencije izabran je Kotarski odbor AFŽ-a. Za predsjednicu izabrana je Ljuba Ulemek, a za tajnicu Ruža Gajić. Prema sjećanju Stanke Blagojević, za članice kotarskog odbora AFŽ-a izabrane su: Milka Miljenović, Ranka Gušić, Mileva Novković, Katica Napijalo, Ljuba Fuštar, Danica Smoljanović, Mila Šaula, Milica Vila, Dragica Maćešić, Danica Ljepović, Stanka Radujković, Draga Bakiš, Anica Martinović, Zorka Opačić, Dragica Opačić, Marija Perić, Stanka Pavić, Milka Malić i Dragica Karan. U okružni odbor AFŽ-a predložena je Stanka Blagojević. Sjedište kotarskog odbora AFŽ-a od tada se nalazilo u kući Dmitra Mandića u Kuplenskom.

Prije 2. kotarske konferencije AFŽ-a Vojnić Antifašistički front žena za Kordun, 9. jula, uputio je Okružnom komitetu Karlovac pismo[10] u kome se govori o radu sa ženama i održanim prvim kursevima koje su pohađale istaknute žene-aktivistkinje. U ovom pismu o stanju i radu Kotarskog odbora AFŽ-a Vojnić kaže se da je političko stanje i rad sa ženama prilično dobro, mada se još uvijek osjećaju tragovi proljetne ustaške ofanzive i masovnih ubijanja i odvođenja naroda u ustaške logore i u Njemačku na prisilni rad. Da bi se stanje znatnije popravilo, puno se radilo na organizovanju žena i učvršćenju njihovih organizacija. U neke krajeve, gdje je situacija bila još loša, upućene su žene za politički rad. {Mila Kosijer-Saula prebačena je u sela Knežević i Zivković-Kosu, Danica Ljepović na teritoriju sela Slavsko Polje, Vojišnica, Ključar i Brdo. Dragica Karan je dobila zadatak da organizuje i učvrsti seoske odbore AFZ-a na teritoriji općine Vojnić.

U pismu se kaže da općinski odbori Krnjak i Perna redovno održavaju sastanke i da je stanje na ovim teritorijima primjerno. Za općinski odbor AFŽ-a Krstinja i Utinja govori se da se odbori ponovo popunjeni i da će stanje AFŽ-a

10 Zene Hrvatske u NOB-1, knj. 1, str. 110.

na teritoriji ovih općina uskoro biti dobro. Za općinski odbor AFŽ-a Tušilović nema podataka. Na kraju pisma govori se o održanim političkim zborovima na teritoriju kotara Vojnić. (Riječ je o zboru AFŽ-a koji je organizovan 20. juna u Debeloj kosi, o zboru 5. jula koji je održan u Gornjem Budačkom i o zboru 7. jula koji je održan u Perni.) Na zborovima u Debeloj kosi i Gornjem Budačkom, pored žena, govorili su i predstavnici NOO-a, SKOJ-a. Zapaženi govori bili su Dragice Karan iz Jurge, Desanke Mihajlović iz Kmjačkog Grabovca, Dragice Opačić iz Brezove Glave i Cane Bogdanović iz Kestenka. Na zboru u Perni zapažen je govor održala Jelena Aralica. Na zboru u G. Budačkom prisustvovalo je preko 600 žena i manji broj muškaraca. U pismu najpohvalnije se govori o nekim aktivistkinjama koje su se već i do tada često isticale (Desanki Mihajlović, Danici Ljepović, Mili Kosijer, Dragi Bakiš, Mariji Perić, Zori Novaković, Ljubici Ulemek, Anki Bulat, Dragici Opačić i Stanki Blagojević).

Radničke čete

Radničke čete su formirane čim su počeli prvi obimniji poljoprivredni radovi u selima Korduna. U proljeće 1942, poslije velikih i masovnih ustaških ubistava srpskog stanovništva i odvođenja >u logore velikog broja žena i djece, mnoga sela ostala su bez radne snage. Nedostatak seoske radne snage posebno se osjećao u općinama Krstinja, Vrginmost i Vojnić jer su na teritorijama ovih općina ustaški zločini bili najmasovniji. Da bi se zasijao i obradio svaki kutak zemlje, kako je to u parolama NOP-a Korduna bilo zapisano, preduzeto je niz organizacijskih mjera za ublažavanje nedostataka radne snage, kako bi se polja zasijala, kukuruz okopao, trava pokosila, požela i ovrhla pšenica. Jedna od predviđenih mjera za ublažavanje nedostatka radne snage bilo je stvaranje radnih četa u koje su ušle sve sposobne žene, omladinke, pa i odrasliji pioniri. Inicijativu za formiranje radnih četa dao je Okružni odbor AFŽ-a.

Radne čete stvarane su na teritorijima općina i kotara. Računa se da je u radnim četama na Kordunu 1942. godine bilo oko 4.000 žena i ženske omladine. Radne čete su prema potrebi radile i na terenima drugih općina i kotareva. Kotar Vojnić je najslabije stajao s radnoim snagom. Na njegovu teritoriju dolazile su raditi i radne čete iz Veljuna, Perjasice i drugih općina. Početkom ljeta 1942. radne čete najviše su korištene za popravke i izgradnju bajti, okoipavanje kukuruza, krompira i pasulja. Čete su vodile posebnu brigu o porodicama boraca, pustim posjedima te iznemoglim i starijim osobama. Poneke čete su radile na poprav.kama puteva, mostova, uređenju vrela s pitkom vodom i snabdijevanju ogrjevnim drvetom. U 1943. godini, nakon završetka 4. neprijateljske ofanzive, radne čete još više dolaze do izražaja, pa umjesto četa formiraju se bataljoni i radne brigade.

U ljeto i jesen 1942. na Kordunu je formirano niz novih partizanskih jedinica, udarni bataljon 1. KPO u Radonji, 1. proleterske čete u Vučkovićima, 4, 5. i 15. kordunaška brigada, Kordunaško područje te 8. kordunaška divizija, ponos i dika naroda Korduna. Za popunu ovih jedinica, već tada, osjećao se nedostatak boraca muškog pola, pa je za popunu divizije,- Kordunaškog partizanskog odreda te jedinice i ustanova Kordunaškog područja bilo predviđeno da se u jesen 1942. i u zimu 1943. godine uputi u kordunaške jedinice veći broj žena i omladinki. Da bi drugarice što spremnije ušle u borbene

jedinice, još /u ljeto 1942. godine predviđeno je da se jedan dio žena i omladinki obučava u omladinskim četama, a drugi dio da se kroz vojničku obuku obučava u selima. Formirane su borbene grupe žena, od 20 do 30, koje su se obučavale u Gornjem Budačkom, Mlakovcu i u Širokoj Rijeci. Vojnu obuku u G. Budačkom izvodili su članovi štaba 1. bataljona 1. KPO, u Mlakovcu Pero Kreča, a u Širokoj Rijeci obuku sa ženama izvodio je Grujica Carević. Na obuku se odlazilo svake sedmice tri piuta. Obuka se sastojala u upoznavanju i rukovanju oružjem te jedinačnoj borbenoj obuci. Ovakva vrsta obuke žena davala je dobre rezultate. Odlaskom u vojne jedinice žene su imale osnovna vojna znanja. U oktobru 1942. u jedinice 8. divizije i Kordunaškog partizanskog odreda otišlo je preko 200 drugarica, od kojih su 82 popunile 2. kordunašku brigadu.

Žetva je uspješno obavljena

U ljeto 1942. urod žitarica bio je dobar, ali se postavljalo pitanje kako požeti i ovrći žito kad nedostaje vrijednih žetelačkih ruku. Postavljalo se i pitanje kako požeti .prije nego to neprijatelj uradi. Narodnooslobodilački pokret Korduna znao je što za NOB znači (uspješna žetva, pa su NOO-i na vrijeme počeli planirati žetvene i vršidbene radove. Tih dana pojavljuju se i parole: »NI ZRNA ŽITA OKUPATORU«, »SVI U ŽETVU«. U planiranju žetve najveći problem se pojavio kako požeti žito s polja nadomak neprijateljskih posada u Cetingradu, Velikoj Kladuši, Tušiloviću, Topuskom, Skakavcu i drugdje. U žetvi su angažovani NOO-i, odbori AFŽ-a, omladina, članovi KPH i partizanske jedinice Korduna. Što su se više primicali dani žetve, sve je više rasla napetost i kod neprijatelja. Jedni i drugi ozbiljno su se pripremali za žetvu iste pšenice. Planovima kotarskih NOO-a, kotarskih komiteta SKH, SKOJ-a i kotarskih odbora AFŽ-a bilo je isplanirano koja žitna polja su izložena neprijatelju, gdje će sve neprijatelj pokušati da izvrši žetvu. Određene su noći za žetvu, a planovi su predvidili dolazak žetelica iz unutrašnjosti Korduna i broj zaprežnih kola, mjesto vršidbe i spremanja žita.

U trci tko će prije više požeti žita, neprijatelj od Slunja, Cetingrada i Vukmanića, počeo je prvi žetvom. Pošlo mu je za rukom da požanje više jutara pšenice u rejonu sela Snosa i Tušilovačkog Cerovca. Oko 30 ustaša i žandara s oko 50 kosaca i žetelaca upali su u zasjedu u rejonu Tušilovačkog Cerovca i malo tko se uspio spasiti. Više neprijatelj od ovog pravca nije pokušavao žeti na srpskim poljima.

Žetva oko Cetingrada i Velike Kladuše planirana je da se izvrši između 25. i 30. jtuia. Prije početka žetve u Širokoj Rijeci stigli su dijelovi partizanskih jedinica 1. KPO. U to vrijeme -u Široku Rijeku stiže Jela Predović, članica Okružnog odbora AFŽ-a. Njen zadatak bio je koordiniran rad Odbora AFŽ-a kotara Cazin i kotara Vojnić. Ujedno ona je aktivistkinje ovog terena pripremala za 1. okružnu konferenciju AFŽ-a za Kordun, koja je održana
25. augusta u G. Budačkom. Na teritoriju Široke Rijeke stigao je i Gnjaco Perić, operativni oficir 1. KPO, radi pomoći operativnim jedinicama u obezbjeđenju slobodne teritorije i izvođenja žetvenih radova. U sumrak toga dana, partizanske čete i vodovi primakli su se neprijateljskim bunekrima Oko Kladuše i Cetingrada, posjeli položaje tako da je svaki pedalj zemljišta, a naročito gajevi i jarci bili zatvoreni i osmatrani. Toga dana, u rejonu Široke Ri-

jeke, pojavili su se i predstavnici Kotarskog NOO-a Vojnić, pa je s njima ugovoreno o dolasku žetelica, početu žetve i vršidbe.

U sumrak 25. jula prema Buvači, Širokoj Rijeci, Svinjici i okolnim selima kretalo je nekoliko kolona žena i omladinki s teritorija Gornjeg Skrada, Veljuna, Dunjaka, Perjasice. U tim kolonama bilo je preko 500 žena. Iznad glava žetelica vijorile su se zastave i transparenti. U njihovim redovima bilo je veoma živo i veselo. Cijelim putem drugarice su pjevale, klicale slobodi, Titu, Partiji, SKOJ-u. Što su kolone bile bliže mjestima početka žetve, među žetelicama bilo je mirnije i tiše. Prestale su pjesme, smijeh i razdraganost žena i djevojaka.

O atmosferi koja je vladala među žetelicama Gnjaco Perić kaže:

»Bio sam na dočeku ženskih kolona koje su trebale žeti oko Maljevca i Buvače. U toj koloni bilo je preko 150 žena. Moram priznati da sam bio prijatno iznenađen izgledima i voljom tih žena za rad. Na njima se još nije osjećao veliki teret rata. Bile su obučene u skoro nove kordunaške nošnje, a djevojke su nalikovale na crvene jabuke. Mnogi partizani gledajući tu mladost i veselost drugarica nekoliko puta su duboko uzdahnuli, željni nježna ženska lica i medenih polj ubaca.

Za vrijeme žetve nalazio sam se na teritoriji Vel. Kladuše. Iskoristio sam jedan sat za obilazak žetelica. Zelo se već sasvim blizu neprijateljskih utvrđenih položaja. Ustaše i domobrani s vremena na vrijeme otvarali su vatru više nasumice nego prema nekom cilju. Međutim, ipak često puta neprijateljski rafali kosili su oko žetelica, ali one sasvim mirno kao da se ništa ne događa nastavljaju pribrano i hrabro da rade. Čim se nažanju dva snopa, srp se stavlja preko ramena, uzimaju snopovi i nose prema zaprežnim kolima koja su bila na stotinjak metara pozadi. Na našoj strani ne čuju se razgovori niti šapati. Svako radi svoj posao onako kako je dogovoreno. Čuju se samo *za*mašajd srpova, talasanje pšenice i britki rezovi srpova. Neprijateljski vojnici pored, skoro neprekidnog, pucanja, galame i viču iz rovova, zovu »neslanog Jovana«, ali na tome se završava. Čim se koja kola napune snopovima, brzo se odvoze u pozadinu prema Krstinji i negdje tamo se nastavlja sa vršidbom. Tu oko vršalica ima mnogo više muške radne snage, starijih žena i odraslijih omladinaca, svi su oni angažovani, sVaik ima svoj zadatak, mada je neprijatelj daleko, mnogo se ne govori, već se samo radi. To je tako teklo do pred zoru, a onda vredne žetelice ponovno ise povlače u kolone i odlaze u pozadinu na zaslužni odmor. Odlaze na druga polja udaljena od neprijatelja gdje se može žeti i cijelog dana. Narednih noći slična organizacija žetve bila je oko Cetingrada i drugih neprijateljskih posada. Tih dana preko 500 žetelica od Donjih i Gornjih Dubrava, Perjasice i Poloja žele su žito u rejonu Vojnića, Kolarića i Kupljenskog. U brošuri »ŽENE KORDUNA U BORBI I RADU«
o žetvi na teritoriji kotara Vojnić piše:

»I žetva mora biti naša, govorile su žene Korduna. Preko 800 žena pod barjacima, sa pjesmom, uz suv kruh, a mnoge i bez njega, išle su žeti, ne pitajući čija je pšenica, gdje ise nalazi, već — ona je zrela i mora se spremiti.

Žene iz Perjasice, žele su u Buvači, nedaleko od Kladuše i pod zaštitom partizana istrgle žetvu iz ruku neprijatelja.«[11]

Oko 20. jula preko 300 žena i djevojaka žele su oko Vojnića, Vojišnice i

11 Izdanje Okružnog odbora AF2-a za Kordun 1944, str. 7. i 8.

Kolarića, u dubokoj partizanskoj pozadini. Bilo je milina posmatrati kako se odvozi požnjevena pšenica s polja. Dva dana naporne žetve — i žito je oko Vojnića požnjeveno, a potom su kolone žena nastavile žetvom gdje žito još nije požnjeveno.

Stanje žetve i na teritoriji općinskog NOO-a Perna bilo je kritično. U proljeće 1942. ustaše su na teritoriji sela istočno od Petrove gore pobili mnoge stanovnike, a mnogi su odvedeni u logore, pa je žetv.u u selima: Staro Selo Crni Potok, Debela Kosa, Vorkapić-Selo i Katinovac trebalo organizovati na vojnom principu. Obezbjeđenje žetve vršila je četa 3. bataljona, kojom je komandovao Vaso Savie, komandir i. Mane Pavlović, politički komesar. Četa se nalazila na položajima prema Topuskom. Organizaciju žetve planirao je općinski NOO Perna u saradnji s općinskim društveno-političkim organizacijama, među kojima je bio i Općinski odbor AFŽ-a Perna. Žetva je vršena samo danju, a dolazak žetelica na njive bio je predvođen jednom aktivistkinjom seoskog odbora AFŽ-a i jednim predstavnikom iz seoskog NOO-a.

Žetva oko Katinovca i Vorkapić-Sela vršena je samo noću jer se žito ovih sela nalazilo na njivama koje su bile dosta blizu Topuskog. Da bi se što prije poželo, .u ovim selima angažovano je preko 150 žetelica i oko 20 muškaraca koji su požnjevenu pšenicu utovarivali u zaprežna kola i odvozili u Pemu, gdje je bila organizovana vršidba i spremanje žita.

Poslije uspješne žetve na teritoriji općine Perna Općinski NOO i Općinski odbor AFŽ-a Perna organizovali su zajednički ručak za žetelice i ljudstvo angažovano u žetvi i vršidbi. Na svečanom ručku bili su i predstavnici Opć. NOO-a Perna.

Nakon uspješno obavljene žetve, vršidbe, kosidbe sijena i berbe kukuruza 'te jesenje sjetve 1942. godine, na teritoriji Korduna su u decebru bili prvi izbori za odbornike seoskih, općinskih i kotarskih NOO-a. Ti izbori predstavljali su važan politički događaj u životu našeg naroda i narodnooslobodilačke borbe. Oni su pobudili veliko zanimanje među narodom i partizanskoj vojsci. Za žene su izbori bili utoliko važniji jer one prvi put u historiji izlaze na biralište i daju svoj glas za predstavnike naroda.

U vrijeme decembarskih izbora 1942. za organe NOO-a žene, omladina, te članovi Partije i SKOJ-a bili su posebno angažovani u vođenju agitacije oko organizacije provođenja izbora, uređenja izbornih mjesta i dolaska na izbore. U toku predizbome kampanje žene su posebnu pažnju posvetile prikupljanju priloga u hrani i odjeći za partizansku vojsku, bolnice i vojno-pozadinske ustanove. Žene su se takmičile u oslobođenim mjestima i proširenju postojećih odbora AFŽ-a.

Na glasačkim mjestima žene i omladina bili su najviše zastupljeni. Na svakom glasačkom mjestu organizovali su muziku, igre i pjesmu. Oko birališta vila su se kola, pjevale pjesme i klicalo slobodi, KPJ, SKOJ-u i Titu. Tih dana žene su u općinske odbore NOO-a donosile namirnice i odjeću što su prikupile u selima u vrijeme predizbome kampanje. Aktivistkinje općine Krnjak sakupile su i predale općinskom odboru: 5 vreća pšenice, 5 vreća kukuruza, vreću prosa, 320 litara graha, 20 vreća krompira, 8 peškira, 2 plahte, desetak pari čarapa, 3 para rukavica i 1100 kuna. U partizanske jedinice upućeno je 26 dobrovoljaca, od kojih 16 žena i omladinki. Na teritoriji sela Brda i Vojišnioe, u općini Vojnić, sakupljeno je: 10 vreća kukuruza, 96 vreća krompira, 12 vreća graha, 20 kg ječma, 1 vreća pšenice, 20 kg jabuka, 2 plahte, 5

pari čarapa, 15 litara rakije, 35 litara vina i 17 000 kuna. Dobrovoljno je otišlo ti partizane 13 muškaraca ili žena i omladinki.

Otklanjanje posljedica 4. neprijateljske ofanzive

4. neprijateljska ofanziva, koju su izvele njemačko-talijanske okupatorske trupe i ustaške jedinice u januaru i februaru 1943. godine na slobodni teritorij Korduna, Banije, Like i Bosanske krajine, ostavila je duboke tragove ne samo' na cjelokupni život naroda pomenutih regija već i na društveno-političke organizacije, pa i organe AFŽ-a Korduna. Neprijatelj je na pravcima nadiranja ostavljao pustoš, zapaljena, opljačkana sela i pobijeno stanovništvo.

Poslije 4. neprijateljske ofanzive na Kordunu je bilo teško. Od epidemije tifusa i posljedica ofanzive samo na teritoriji kotara Vrginmost umrlo je, ne računajući muškarce, 1008 žena i ženske djece. Slično stanje bilo je i na teritoriji kotara Vojnić. Mnoge kupe i gospoda risk i objekti su spaljeni, opljačkana stoka i hrana. Poginulo je ili umrlo mnogo članova NOO-a, odbornica AFŽ-a i drugih organizacija. Nedostajala je radna snaga, sjeme za sjetvu, a poljoprivredni strojevi i alatke uništeni ili spaljeni. Seoski, općinski i kotarski odbori AFŽ-a ponovo su, već po nekoliko puta u toku rata, obnavljani i popunjavani.

Žene kotara Vojnić s omladinom formiraju radne jedinice, vodove, čete, bataljone i radne brigade. U izvještaju Okružnog odbora AFŽ-a Karlovca[12] od 11. 9. 1943, koji je upućen Glavnom odboru AFŽ-a Hrvatiske o stanju radnih jedinica na Kordunu, pored ostalog, piše:

»U kotaru Veljun su formirane radne čete i to: općina Perjasica 122 drugarice, općina Cvijanović **Brdo 84,** općina Skrad **87,** općina Veljun **35** i općina Dunjak 160 drugarica.

U kotaru Vojnić: općina Vojnić 100 i općina Krstinja 160 drugarica.

U nedjelju 11 jlula došlo je iz Krstinje u Vojnić 52 drugarice i omladinke. Žele su marljivo i nisu napustile posao 'niti onda, kada se spustila noć, već po primjeru drugarice Sofije Gušić, članice Okružnog odbora AFŽ-a ostale su do pola jedan noću.

Drugarice iz Veljuna Su radile zajedno na uništenju ceste Krnjak — Veljun. U ovoj akciji .učestvovalo je tridesetak drugarica.

Kotar Vojnić — selo Mihajlović Poljana želo je 17 žena i omladinki 8 dana od zore, a želo se i po noći. Žele su onim porodicama koje nemaju radne snage.

Iz sela Kuplensko, kotar Vojnić radilo je 40 drugarica na popravljanju ceste, iako su poljski radovi u punom jeku.«[13]

Sličnih primjera na teritoriji kotara bilo je više. Za vrijeme trajanja radova među radnim jedinicama vladao je takmičarski duh.

12 1943. godine Okružni odbor AF2-a za Kordun preimenovan je u Okružni odbor AF2-a Karlovac.

13 2ene Hrvatske u NOB-i, knj. 1, str. 370.

Zdravstvena zaštita stanovništva

Radi sanacije zdravstvenog stanja u vrijeme haranja pjegavog i trbušnog tifusa, Okružni NOO za Kordun preduzeo je niz mjera. Na sanaciji zdravstvenog stanja posebne zadatke imali su odbori AFZ-a. Skoro u svim seoskim i općinskim odborima AFŽ-a kotara Vojnić bila je zadužena osoba za zdravstvo i za podizanje higijenskih uslova življenja. Tijesno se sarađivalo s NOO-ima i omladinom, jer je u selima bilo vrlo malo zdravih i sposobnih mještana.

U vrijeme najintenzivnije zaraze svaki dan je po nekoliko osoba umrlo. U nekim mjestima nije bilo ni osoba da sahrane umrle. Poslove oko kopanja raka, odvoženja mrtvaca na groblje i ukop padao je na leđa žena. U to vrijeme formirane su higijenske ekipe 3—5 žena s partizanskim buradima i živim krečom. Higijenske ekipe obilazile su sela, krečile kuće, kopale klozete, vršile pranje odjeće i posteljine i na taj način uništavale vaške, prenosnike pjegavog tifusa. Ekipe su išle od kuće do kuće, razgovarale s narodom, upućivale na podizanje lične i kućne higijene. U većim mjestima higijenske ekipe održavale su sastanke s narodom, govorile kako treba da se bore protiv tifusa, skorbuta i šuge. Narod je s pažnjom slušao izlaganje pojedinih članova higijenskih ekipa koji su govorili kakva treba da izgleda lična higijena, higijena u kućama, štalama, nužnicima i oko kuće. U Okružnom odboru NOO-a za Kordun bila je formirana zdravstvena ekipa koju je vodio Ante Pavković, liječnik, rukovodilac čitave akcije na sanaciji zaraznih bolesti. On je često puta posjećivao kotarske i općinske zdravstvene ekipe, kontrolisao njihov rad i davao korisne savjete. Pri Kotarskom odboru Vojnić postojala je zdravstvena ekipa kojoj je na čelu bila Stanka Pavić, iz Prisjeke. Ona se trudila đa što više doprinese ličnim prisustvom i savjetima općinskim ekipama i terenskim higijeničarima. U pismu Kotarskog odbora AFZ-a Vojnić, od 11. oktobra 1944, koje je upućeno Okružnom odboru AFŽ-a za Karlovac, pored ostalog, stoji: »Žene u kotaru Vojnić zadužene su po sektorima i to za zdravstvo 23 žene, za prosvjetu 2 žene.«

Pri zdravstvenom odjelu Okružnog NOO Kordun su radili: Ljuba Ulemek, pročelnik za zdravstvo, Danica Pavlović-Bulat i Ivo Zie, bolničar. Stručni članovi odjela bili su dr Ante Pavković, Radojka Šumonja i apotekar pri Kordunaškom području. Zdravstveni odjel okružnog NOO-a organizirao je desetodnevne tečajeve, koje su pohađale žene i omladinke. Prvi tečajevi formirani su u Gornjem Budačkom. Stručnu nastavu izvodio je dr Ante Pavković, a organizacija kursa bila je pod kontrolom Zdravstvenog odjela okružnog NOO-a. U ime Zdravstvenog odjela okružnog NOO-a za vođenje brige o kursevima bila je zadužena Danica Pavlović. Poslije prvih zdravstvenih tečajeva pri Okružnom NOO-u Kordun slične kurseve su organizovali i kotarski NOO-i. Na kraju svakog zdravstvenog tečaja kursistkinje su polagale ispite, a Zdravstveni odjel okružnog NOO-a Kordun izdavao je završenim kursistkinjama i svjedodžbe.

U pismu Okružnog odbora AFŽ-a Karlovac, od 5. maja 1943, godine Inicijativnom odboru AFŽ-a Hrvatske koje govori o pogoršanom zdravstvenom stanju na Kordunu i o teškoćama o radu stoji: »Zdravstvene se prilike pogoršavaju. Bolest je zauzela maha u svim kotarevima, jedino je od nje pošteđen

kotar Karlovac. Prema nepotpunim podacima u našem okrugu ima 7.402 bolesnik, 1595 umrlih i 2096 preboljelih.[14]

U pismu Glavnog odbora AFŽ-a Hrvatske, od 8. septembra 1943, upućenom Okružnom odboru AFŽ-a Karlovac, govori se o širenju bolesti skorbuta. »Opaža se da se na našem slobodnom teritoriju, uslijed teških prilika sve više širi bolest skorbut, kod našeg naroda i vojske. Ta bolest, koja je dosta teška pa čak i smrtonosna, posljedica je jednolične hrane i pomanjkanja »C« vitamina. Lijekovi, koje od nekih naših organizacija dobivamo ne mogu podmiriti tolike potrebe, zato je potrebno da tome pitanju posvetite najveću pažnju. Učinite sve da dođete do potrebnih lijekova, a isto tako neka odbori AFŽ-a organizuju branje i sušenje šipka, od kojih će u našim apotekama praviti lijek protiv te bolesti. Ovo pitanje postavite pred naše organizacije i neka odmah pristupe poslu«.[15]

Pored poslova na zdravstvenoj zaštiti stanovništva, ranjenih u bolnicama, Kotarski odbor AFŽ-a Vojnić posvetio je veliku pažnju skupljanju hrane, ljekovitog bilja, voća i povrća.

»Žene Korduna u ljeto u jesen 1943. godine sakupile su 132 vreće raznog žita, iskopale 12 zemunica za hranu, 396 drugarica posjetilo je ranjenike u bolnicama. Pet žena naučilo je pisati. Na vatrene položaje brigada odnijeto je 96 kruhova, 10 povitica, 52 sira, 42 litre mlijeka, 222 kg raznog voća, 90 hiljada kuna itd. Drugarice iz Gaćeškog sela, općina Utinja sakupile su 38 litara mlijeka, 4 sira, 4 kg. jabuka, 4, kg. graha, 2 kg. mahuna, 4 smotka duhana, 10 pogača, 4 jaja i 3 vreće krumpira.[10]

»Žene općine Tušilović sakupile su i predale vojnoj bolnici br. 11 slijedeće priloge: 35 litara mlijeka, 140 jaja, 4 kg. suhog mesa, 5 kg. sira, kilogram masti, 10 kg. brašna, 10 kruhova. Selo Klokoč dalo je dobrovoljni prilog partizanskoj bolnici broj 13. i to: 12 kg. kupusa, 28 jaja, 6 kruhova, 13 litara mlijeka i 2 kokoši.«[17]

Treća konferencija kotarskog odbora AFŽ-a kotara Vojnić

U drugoj polovini proljeća i ljeta 1943. godine Okružni komitet KPH Karlovac, Okružni NOO Kordun, Komanda kordunaškog područja i sve društveno-političke organizacije Korduna radile su na sanaciji stanja nastalog djelovanjem neprijatelja u 4. ofanzivi, na sanaciji oboljelih od tifusa i racionalnoj ishrani stanovništva kod koga su se osjećale velike nestašice u artiklima ishrane. Intenzivno se radilo na popuni odbora AFŽ-a. Praznine nastale nakon 4. neprijateljske ofanzive i tifusa, velikim zalaganjem svih organa, do sredine ljeta djelomično su otklonjene a nakon toga Kotarski odbor AFŽ-a za Vojnić održao je 7. jula 1943. godine u Vojniću 3. kotarsku konferenciju AFŽ-a. Na dnevnom redu bio je izvještaj Kotarskog odbora o stanju u organizacijama žena kotara, o narednim zadacima Odbora i izbor novog Kotarskog odbora AFŽ-a. Pod pr-

14 »2ene Hrvatske u NOB-i«, knj. 1, str. 270,

15 »2ene Hrvatske u NOB-i«, knj. 1, dok. 223, str. 336.

16 Dokument se čuva u Institutu radničkog pokreta u Zagrebu pod br. 10/1295.

17 Kordunaške vijesti od 6. 3. 1944. HAK.

vom tačkom dnevnog reda iznijeti su detaljni podaci o radu Odbora između 2. i 3. konferencije. Diskusija se vodila o 4. neprijateljskoj ofanzivi i njenom utjecaju na organizaciju žena. Bilo je detaljnijeg razgovora pa i polemike oko proljetne sjetve. Raspravljalo se o pitanju organizacije i rada ženskih i omladinskih jedinica te o njihovu doprinosu proljetnoj sjetvi i ljetnim radovima 1943. godine. Razvila se diskusija i o nekim subjektivnim slabostima u radu Kotarskog odbora AFŽ-a za Vojnić.

U izvještaju Kotarskog odbora AFŽ-a br. 176, u kome se govori o 3. kotarskoj konferenciji, pored ostalog, piše: »Treba na masovnu bazu postaviti rad sa ženama i to u saradnji sa NOO-ima i omladinom te prožeti čitavu organizaciju sviješću da je AFŽ-a politička i borbena organizacija, koja mora biti aktivna u svim političkim zbivanjima.«[18]

U čast 3. konferencije Kotarskog odbora AFŽ-a Vojnić i 2. konferencije Okružnog odbora za okrug Karlovac razvilo se na Kordunu, pa i na teritoriji kotara Vojnić takmičenje. Žene su predlagale, preuzimale obaveze i podnosile izvještaje. Niti jedan sastanak općinskog ili kotarskog odbora žena nije mogao biti održan, a da članice nisu podnijele izvještaj o svom radu za protekli period. U toku izborne aktivnosti bilo je takmičenja između općina i kotareva. Kotarski odbor AFŽ-a je veoma često najavljivao takmičenja. Takmičenje se sastojalo obično od nekoliko bitnih tačaka, kao što su:

1. Tko će okupiti više žena u selima i u opć. odborima
2. .Tko će održati više sastanaka
3. Tko će skupiti više dobrovoljnih priloga za bolnice i borce
4. Tko će više učiniti posjeta bolnicama
5. Tko će više sudjelovati u izgradnji bajti
6. Tko će opismeniti više nepismenih žena.

Na 2. okružnoj konferenciji AFŽ-a za okrug Karlovac, održanoj 28. i 29. augusta 1943. u Vojniću, izneseni su i rezultati takmičenja. Tkaonice su radile jedino na području Vojnića. »U selu Zagorje osnovane su tkaonice u kojima su se tkali zavoji i gaze. Za ovo vrlo malo vremena otkano je 600 metara zavoja i 246 metara g a z e . . . U jednoj tkaonici se nalazi 5 tara, a ovih dana osnovana je i druga tkaonica od 4 tare«.[19]

Iz organizacionog izvještaja Okružnog odbora AFŽ-a, podnesenog na 2. okružnoj konferenciji, govori se o masovnosti žena koje su uključene u organizaciju žena, kao i o različitim aktivnostima, pa se kaže da je Kotarski odbor AFŽ-a Vojnić održao: jednu kotarsku konferenciju, na kojoj je uzelo učešća 200 žena, održana su dva savjetovanja, na kojima je bilo prisutno 60 žena, 14 općinskih savjetovanja, s prisustvom 500 žena. Održana su 202 seoska sastanka, kojima je prisustvovalo 10 247 žena, 5 sastanaka na neoslobođenom teritoriju, kojima je prisustvovalo preko 50 žena, a na zborovima JNF prisustvovale su 1403 žene, na raznim priredbama je prisustvovalo 1150 žena, uplaćeno je 80.000 kuna zajma.[20]

18 Arhiv Instituta za radn. pokret Hrvatske 10/230.

19 Institut za histor. radn. pokreta Hrvatske 9/1209.

20 Isto, 9/1209.

U dokumentu od 25. 7. 1943. godine piše da je na teritoriji kotara Vojnić bilo organizirano 1500 žena, da je bilo 36 seoskih odbora s 154 odbornice, 5 općinskih odbora s 37 odlbomica i Kotarski odbor s 20 odbomica.[21]

Ukidanjem kotara Veljun na teritoriji Okružnog NOO Kordun izvršene su izvjesne teritorijalne izmjene. Kotarskom NOO Vojnić priključene su općine Perjasica, Barilović i Veljun te neki dijelovi teritorije bivše općine Dunjak. Ovim promjenama Kotarski NOO Vojnić imao je 8 općina: Vojnić, Tušilović, Krnjak, Barilović, Utinja, Perjasica, Krstinja i Veljun. Povećan je i broj seoskih NOO-a, tako da ih je na teritoriji Vojnića bilo 80. Bilo je nužno da se i odbori AFŽ-a na teritoriji kotara drukčije povežu, a kotarski odbor AFŽ-a da izabere novo rukovodstvo, u kome bi bile obuhvaćene i članice s teritorija koje su reorganizacijom priključene Kotarskom odboru AFŽ-a Vojnić. U izvještajima Kotarskog odbora AFŽ-a Vojnić, upućenim Okružnom odboru AFŽ-a Karlovac 11. oktobra i 17. oktobra 1944. godine,[22] pored ostalog, stoji da na teritoriji kotara ima 6167 organizovanih žena, koje su organizovane u 73 seoska odbora AFŽ-a, 209 seoskih odbomica, 7 općinskih odbora s 93 odbornice, a da Kotarski odbor AFŽ-a Vojnić ima 33 odbornice, da su u Kotarskom odboru AFŽ-a Vojnić: Dragica Španović, predsjednica, Milica Pavković, tajnica, Dragica Opačić, potpredsjednica te članice: Milica Pajić, Leca Čika, Milka Opačić, Milka Lovrić, Milica Gazibara, Jovanka Belavić, Kata Belavić, Mileva Ivanović, Dragica Krivokuća, Seka, Stanica Cika, Dragica Milašević, Kata Corda, Ruža Gajić, Anđelija Mišković, Milka Malić, Stanka Ličina, Boja Ličina — Miljuš, Dara Matijević, Dragica Radović, Anka Sikirica, Milka Maćešić, Ljuba Miljenović-Grman, Dara Karan, Milica Matijević, Sofija Gušić, Milica Dejanović, Stanka Pavić, Marija Perić, Duka Balčin, Desanka Mihajlović, Boja Karamarković, Miroslava Maćešić i Sofija Živković, da od ukupnog broja 6.167 organizovanih žena na teritoriji kotara 6.108 su srpske nacionalnosti i 59 žena hrvatske nacionalnosti. U istim dokumentima spominje se da je od 6.167 žena 1352 bile pismene, a ostale članice AFŽ-a nepismene.

S teritorije kotara Vojnić u Jedinstvenu narodnu oslobodilačku frontu bile su birane i žene (u seoske odbore NOF-a izabrano je 110, u općinske 34, u kotarski odbor NOF-a 14 i u Okružni odbor NOF-a 4 žene).[23]

Do reorganizacije na teritoriji kotara Vojnić bilo je kompaktno srpsko stanovništvo. Od reorganizacije kotaru Vojnić priključena je i općina Barilović, nastanjena hrvatskim stanovništvom. Na teritoriji Barilovića postojali su već seoski i Općinski odbor AFŽ-a Barilović, koji je formiran 1943. godine. Neki seoski odbori su i ranije formirani. Prva predsjednica općinskog odbora bila je Dora Jankova Dobrinić, rođena Mušnjak iz sela Podvožića. Na ovoj dužnosti Dora je bila od 19. septembra 1943. do 4. oktobra 1944. godine, kada su je ustaše uhvatile i zajedno s kćerkom Ankom strijeljali. Dora je bila aktivistinja NOP-a od konca 1941. godine. Ona je organizovano radila za obavještajnu službu korđunaških partizana, a bila je i član Općinskog komiteta KPH Barilović, član općinskog NOO, Barilović, članica Kotarskog odbora AFŽ-a Vojnić i Okružnog odbora AFŽ-a Karlovac.

Za tajnicu Općinskog odbora AFŽ-a Barilović prva je izabrana Silvija Klo-

21 Isto, 9/1205.

22 Arhiv Instituta za histor. radničkog pokreta Hrvatske 10/1254 i 11/1399.

23 Arhiv Instituta za histor. radničkog pokreta Hrvatske, dok. 10/1313 i 11/1139.

kočevnik. U školu Brest upala je ;ustaška grupa od 5 ustaša, 4. decembra 1948, uhvatila Silviju i Matu Milovića te poslije mučenja i saslušanja oboje strijeljala.

Poslije smrti Silvije za tajnicu je izrabrana Katica Stišćak, rođena Torbica, iz Vinice.

Članice Općinskog odbora AFŽ-a Barilović bile su: Milka Jankova Belavić, Milka Belavić, Milka Tomina Grman, Kata Furđek, Vida Katić, Kata Spudić, Kata Movre. Od 10 članica općinskog odbora Barilović tri su strijeljale ustaše.

Osnovna karakteristika rada odbora i članica odbora AFŽ-a na teritoriji kotara u posljednjoj ratnoj godini je:

1. Pogoršana politička situacija na Kordunu izazvana bjekstvom na stranu neprijatelja Joce Eremića, komandanta Kordunaškog područja. Paralelno s političkim radom aktivistkinje AFŽ-a rade na razbijanju neprijateljskog djelovnja grupe Eremić, na suzbijanju dezerterstva. Pored pojedinačnog političkog dezerterstva bilo je dosta pojava da pojedini borci samovoljno napuštaju jedinice radi odlaska kući na nekoliko dana da bi pomogli familijama u podizanju krova nad glavom, obradi zemljišta, obezbjeđenju ogrjeva za zimu. Organizacije žena su vodile svakodnevnu političku borbu na sastancima i u pojedinačnim razgovorima kako bi se smanjila dezerterstva. Zbog raskrinkavanja okorjelih dezertera najaktivnije žene su bile izvrgnute prijetnjama, batinanjima, a neke su i ubijene. Mila Saula kao najaktivniji agitator protiv okorjelih dezertera uhvaćena je i zaklana. Stanku Pavić su tukli, a Marija Perić je uspjela pobjeći da je ne uhvate čuveni dezerter Jandre Brinja'k.

Žene Korduna u ovom periodu posebnu pažnju su posvećivale starijim osobama i djeci bez roditelja.

U posljednjoj godini rata glad je zahvatila velik dio Korduna. Rješavajući ove probleme ,žene su sa NOO vršile intenzivne akcije na prikupljanju dobrovoljnih priloga u hrani, a ujedno raspoložive količine hrane pravilno su raspoređivale i tako ublažavale teške nestašice u ishrani. Koliko sU žene uložile truda idući od sela do sela, od kuće do kuće sakupljajući dobrovoljne priloge u hrani i pomažući odborima NOO-a u distribuciji hrane, vidi se iz članka koji je objavljen u Kordunaškim vijestima, pod naslovom:

»KOTAR VOJNIĆ PREDNJACI.. .

Zalud su nas fašisti tri godine palili i pljačkali. Pokolebati nas nisu mogli, a još manje uništiti. Naprotiv — kroz borbu postajali smo jači. Na njihov teror odgovarali smo stvaranjem 8. udarne divizije, neumornim radom u pozadini, još većom brigom za našu vojsku i postradale. Stupajući na prag slobode, pružićemo još jaču pomoć, borci će osjetiti našu ljubav i zahvalnost.

U skupljanju hrane koje se danas vrši za našu NO vojsku svi ćemo učestvovati. Prednjači kotar Vojnić, koji je sakupio 1368 vreća hrane. Općina Krstinja dala je 350 vreća, Veljun 284, Perjasica 250 vreća, Vojnić 120 vreća, Utinja 100 vreća i Tušilović 64 vreće ...

Velika je čast biti prvi u ovoj plemenitoj akciji. Od početka borbe do danas narod kotara Vojnić bio je uvijek prvi, a to prvenstvo treba održati i nadalje u svim akcijama pomoći našoj vojsci. Skupljanje je u toku i narod ostalih kotareva neće zaostati za kotarom Vojnić — dostignimo i prestignimo kotar Vojnić«.[24]

24 Dr. Đuro Zatezalo, »Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici od 1941—1945«, HAK, 1978.

U vrijeme akcije za prikupljanje hrane, pored toga što je već do tada bilo na Kordunu izbjeglica iz Hrvatskog primorja, otoka i nekih kordunskih dijelova koji su u zadnjim neprijateljskim akcijama do temelja popaljeni i opljačkani, na Kordun stižu brojne izbjeglice iz Like. Sredinom decembra 1944. godine na teritoriju općine Veljun stiglo je i razmješteno 600 izbjeglica. Tu su NOO-i imali na brizi 105 invalida i 92 Jevreja za koje su osiguravali hranu.

Osim izbjeglica, na Kordunu, koji je u zadnjoj ratnoj godini bio centar slobodne teritorije u Hrvatskoj, pored velike bolničke baze za liječenje ranjenika nalazio se još CK KPH, Glavni štab NOV i POH, Štab 4. korpusa i Korpusna oblast.

AFŽ Korduna pa i kotara Vojnić ima velike obaveze prema ovim organima i institucijama. Ženama tokom rata pali su cjelokupni zadaci poljoprivrede, stočarstva, brige o djeci, starijim osobama, angažovale su se oko vojnih bolnica, a radile su i muške poslove koje nikad do tada nisu radile, kao: podizanje bajti, sječa drva, kosidba livada, popravke puteva, dezinfekcija.

Na 3. okružnoj konferenciji AFŽ-a delegatkinja kotara Vojnić, između ostalog, iznijela je: »'Rad naših žena može se reći da je dobar. U općini Veljun, selu Lipovcu, žene su oplele 6 kukuruzana. U općini Tušilović sve su pomagale da se obere kukuruz i izvrše ostali radovi. U ovim općinama žene rade organizirano na podizanju bajti. Do sada ima 162 drugarice u NOF-u i 164 u NOO--ima... Za rad u pozadini ima vrlo malo ljudi, tako da uglavnom rade žene i omladinke. Ima mnogo slučajeva, kao što je u selu Lipovac, da same žene pokrivaju krovove kuća. Bolnice posjećujemo svake nedjelje. Za bolnice sjekle smo zajedno s omladinom drva u šumi«.[25]

Žene iz Kuplenskog popravile su nekoliko kilometara puta koji vodi kroz to selo. Popravile su mlin koji je bio oštećen od strane neprijatelja pa su riješile problem meljave žita i pečenje kruha. Druga grupa žena istog sela očistila je i kaptirala vrelo s koga se narod snabdijevao pitkom vodom. Pred kraj rata zbog sve većeg narastanja jedinica NOV i POJ te Zbog sve većih ljudskih gubitaka mobilisani su u armiju svi muškarci rođeni od 1900. do 1927. godine, a poslije toga u selima su ostala djeca, žene i starci. Ako se pogleda neki masovni zbor 1944. i 1945. godine na Kordunu, primijetit će se na fotografijama prisustvo većinom žena i djece.

Žene kotara Vojnić su bile angažovane kao i njihovi drugovi u jedinicama, aktivno se borile s puškom u ruci. Prema nepotpunoj evidenciji koja je sačinjena posljednjih godina sa teritorije kotara Vojnić bilo je u jedinicama NOV i POJ u pozadinskim jedinicama 113 žena i djevojaka.

Žene kotara Vojnić u jedinicama NOV i POJ

Samo u jesen 1942. godine s teritorije Korduna otišlo je dobrovoljno u partizanske jedinice, vojne bolnice i partizanske straže preko 200 djevojaka i mladih žena. Preko 50 omladinki priključilo se brigadama 7. banijske divizije i s njima prešle borbeni put od Korduna do Crne Gore i Sutjeske. Rijetko je koja ostala živa i vratila se kući. U operativnim i teritorijalnim jedinicama i ustanovama bilo je oko 200 žena s teritorije kotara Vojnić.[26]

25 HAK, Zbornik 11, str. 180.

26 Uspjela sam sakupiti 108 imena, koja navodim u prilogu ovog rada.

Spisk žena-boraca kotara Vojnić

1. Bakić Ana, 1927, Gejkovac
2. Balčin Svetozara Zorka, Brezova Glava
3. Banda Janka Dragica, 1. 9. 1922, Prisjeka
4. Banda Kosijer Nikole Desanka, 14. 6. 1926, Kolarić
5. Bjelić Anka, Vojnić
6. Bjelivuk Đure Milka, 1921, Bijeli Klanac
7. Blagojević Đure Milka, 1921, Vojnić
8. Blagojević Đure Milka, 1927, Kupljensko
9. Blagojević Marka Dragica, 1926, Kupljensko
10. Blagojević Marka Ljuba, 1921, Kupljensko
11. Blagojević Vukšić Miloša Ljubica, 17. 10. 1928, Kupljensko
12. Bolić Janka Danica, 1919, Veliki Kozinac
13. Botić Petra Milka, 20. 9. 1922, Podsedlo
14. Božić Lončar Marka Milica, 10. 10. 1919, Budačka Rijeka
15. Brdar Jove Danica, 15. 11. 1926, Vojnić
16. Brkić Škvorc Dušana Ana, 25. 1. 1925, Gejkovac
17. Crevar Marka Milica, Donji Budački
18. Cabak Mikolović Kata, 1920, Klokoč
19. Čamak Stjepana Dragica, 2. 9. 1926, Vojišnica
20. Ćurčija Tomašević Milica, 1917, Krnjak
21. Davidović Mladenović Dragica, 1923, Vojnić
22. Dević Jovana Ljubica, 1924, Kusaja
23. Dević Rade Bosiljka, 1925, Kusaja
24. Dragojević Gušić Mile Dragica, 20. 1. 1912, Brusovača
25. Đaković Pajić Ninka Ljubica, 1916, Jagrovac
26. Gaćeša Trbojević Janka Marta, 5. 7. 1921, Radonja
27. Gazibara Milete Anka, 14. 6. 1922. G. Skrad
28. Godić Steve Anka, 12. 12. 1924, Vojnić
29. Grudić Pribić Ljubica, 1924, Rajić Brdo
30. Gunj Dragića Dragica, 1926, Klokoč
31. Karaj Jovana Sava, 4. 9. 1921, Tušilovački Cerovac
32. Karamarković Stana, 1921, Gejkovac
33. Karan Grozdanić Ljubica, 1920, Tušilovački Cerovac
34. Karan Basara Mila, 28. 6. 1919, Jurga
35. Keser Miloša Darinka, 6. 7. 1924, Krnjak
36. Klipa Miloša Ljuba, 1924, Donji Budački
37. Knežević Stanka Zorka, 8. 5. 1924, Knežević Kosa
38. Kokir Dragica, 1925, Vojnić
39. Kosijer Janka Stanka ,Kosjersko Selo
40. Kosijer Radašinović Mila, Rastovac
41. Kovačić Janka Ranka, 1926, Kupljensko
42. Kovačić Steve Stana, 1908, Jurga
43. Kozlina Petra Soka, 1923, Donji Skrad
44. Krivokuća Nikole Ljubica, 13. 4. 1929, Utinja Vrelo
45. Lukač Mihajla Stanka, 1922, Gornji Budački
46. Ljepović Danica, 1920, Brezova Glava
47. Macut Pavla Dragica, Tušilovački Cerovac
48. Maćešić Bože Milka, Krnjak

49. Maćešić Rade Stanka, Budačka Rijeka
50. Malić Emilija, Koran.ski Brijeg
51. Malić Milića Ljubica, 1922, Z. Kosa
52. Martinović Milića Ljubica, Partizansko Žarište
53. Martinović Miloša Marija, 1922, Vojnić
54. Martinović Pavića Marija, 10. 11. 1920, Krstinja
55. Mećava Steve Radojka ,1925, Tušilović
56. Mihajlović Stanka Anka, 1927, Vojnić
57. Mihajlović Milica, 1921, Vojnić
58. Mihajlović Karaš Milica, 13. 9. 1921, Kupljensko
59. Mikulić Desa, Donji Budački
60. Mikulić Janka Stanka, 1924, Tušilovački Cerovac
61. Milinković Anka, Perjasica
62. Milovanović Janka Mila, 1927, Donji Skrad
63. Musulin Sava, 1923, Zivković Kosa
64. Novaković Sofija, 2. 7. 1922, Vojišnica
65. Opačić Balčin Zorka, Brezova Glava
66. Pajić Milka, Široka Rijeka
67. Pavić Janka Dragica, 1923, Prisjeka
68. Pavić Janka Stanka, 1926, Prisjeka
69. Pavković Sime Mila, 15. 8. 1923, Gornji Budački
70. Pavletić Đure Katica, 1927, Krnjak
71. Pavlović Sabol Dragića Milka, 8. 2. 1924, Krstinja
72. Perić Bračika Novaka Ljubica, 1926, Budačka Rijeka
73. Perić Pavlović Janka Stana, Budačka Rijeka
74. Popović Petra Zlata, 19. 1. 1927, Vojnić
75. Prodanović Janka Radojka, Koranski Brijeg
76. Puđa Anka, Dunjak
77. Puškar Kosijer Jovana Mila, 1914, Tušilović
78. Radmanović Petra Milka
79. Ra-došević Ilije Anka, 14. 1. 1925.
80. Rajić Dušana Dragica, 1924. Rajić Brdo
81. Rajić Milića Mila, Vojnić
82. Ralić Dragojević Milića Mila, 10. 5. 1926, Radonja
83. Romić Milete Dragica, Bijeli Klanac
84. Selab Bajić Ilije Ljubica, 20. 1. 1920, Široka Rijeka
85. Stoj ako vić Gliše Ljubica, 7. 5. 1924, Gaćeša Selo
86. Šarotek Stevana Zorka, 10. 11. 1927, Tušilović
87. Škrbić Milka, Vojnić
88. Štefuljak Milića Anđelija, 1927, Budačka Rijeka
89. Tarabić Karan Desanka, Tušilovački Cerovac
90. Tarbuk Desanka, Tušilović
91. Tarbuk Milovana Jelena, 28. 8. 1921, Tušilović
92. Tomić Jagrović Dimitrija Milica, 16. 10. 1924.
93. Trbojević Milića Dragica, 1926 Radonji
94. Tumbaš Nikole Stanka, 1922, Burić Selo
95. Ulaković Miloša Milica, 14. 1. 1929, Vojnić
96. Vagić Krivokuća Siime Milka, 13. 11. 1924.
97. Vasilić Jovana Milica, 14. 6. 1922, Krnjak

98. Vergaš Nikole Ranka, 1923, Široka Rijeka
99. Vorkapić Mihajlović Nikole Ana, 5. 1. 1928, Radonja
100. Vučković Petra Jelena, 13. 6. 1927, Donja Visočka
101. Vujić Dragica, Vojišnica
102. Vujić Mihajlović Mile Anka, 1923, Vojnić
103. Vujnović Andrije Mirjana, 14. 1. 1926, Tušilović
104. Vukobratović Dragića Zorka, 26. 10. 1921.
105. Vukobratović Đure Ljuba, Kupljensko
106. Vuletić Milića Zorka, 26. 10. 1921, Kestenovac
107. Zdralić Mile Zorka, 1925, Vojišnica
108. Zivić Anđelija, 1922, Svojić

Poginule drugarice u jedinicama NOV i POJ

1. Dejanović Mara, 1923, Poloj, u partizanima od maja 1942. Poginula jula 1943. kod Veljuna kao borac čete za vezu 2. kordunaške brigade.
2. Đipalo Đure Kata, 1923, Tušilović, u partizanima od 20. 9. 1942, poginula 27. januara 1943. godine.
3. Godić Milića Ljuba, **iz Zivković** Kose
4. Gunj D. Dragica
5. Ivošević Jovana Anka, rođena 1924, u Ivošević Selu. U NOV i POJ od 10, 9. 1942. Poginula kao borac 2. kordunaške brigade 7. 11. 1942. kod Joševice na Baniji.
6. Karan Jovana Sava, 1921, Tušilovački Cerovac. U partizanima od 20. 2. 1942. Poginula 15. 10. 1944. kod Oštarija kao sekretar SKOJ-a 2. kordunaške brigade.
7. Kartalija Stevana Danica, 1928. U NOV od 9. 10. 1942. Poginula 9. 12. 1942.
8. Kokir Nikole Dragica, 1920. Kestenovac. U NOB stupila 14. 11. 1942. Poginula 30. septembra 1944. kod Sunje kao borac 2. udarne kordunaške brigade.
9. Krivokuća Nikole Ljubica, iz Utinja Vrelo.
10. Ljepović Mile Danica, 1921, Tušilović. **Clan** SKOJ-a od 1940, član KPJ od 1941, elan Kotarskog odbora AFŽ-a. U 2. kordunaškoj brigadi od početka januara 1943. Poginula 6. februara 1943. na Drenovači (Lika) kao politički delegat voda.
11. Pajić M. Milka
12. Pavić M. Vasilija
13. Polojac Mihajla Milica iz Tušilovića
14. Puđa Mihajla Marija, 1923, Lipovac, u NOV od 20. 12. 1942. Poginula 20. 7. 1943.
15. Radeka Laze Milica, 1924. U partizanima od 10. 9. 1942. Poginula 1. augusta 1943.
16. Radošević Ilija Anka, iz Radonje
17. Rajić T. Dragica, iz Rajić Brda
18. Sekulić Ljubica, 1924, Poloj. Umrla 1943. od tifusa kao borac.
19. Stojaković Gliše Ljubica, 1923, Gaćeško Selo. Poginula na Sutjesci u proljeće 1943. kao borac 7. banijske divizije.
20. Vuletić Zorka

Žene kotara Vojnić, mada polupismene **ili** nepismene, s brojnom djecom i porodicom, te sa svim ratnim nedaćama koje su pratile narod Korduna, poslije odlaska muškaraca u NOV i na druge dužnosti NOP-a preuzele su na

svoja nejaka pleća gospodarstva seoskih domaćinstava. One su izvršavale i niz drugih zadataka van porodice, kuće i svojih njiva za potrebe NOV i POJ, vojnih bolnica, dječjih domova i vojno-pozadinskih ustanova, Komande područja Korduna.

Pod kakvim su sve uslovima radile na sjetvi, kosidbi, žetvi bez dovoljno sjemena, poljoprivrednih alatki, zaprežne stoke, raditi se moralo jer je trebalo zasijati svaki pedalj zemlje kako bi proizvele što više hrane ne samo za svoju porodicu već da ostvare i što više viškova namijenjenih ishrani vojske, ranjenika, bolesnika i djece te starijih osoba. Mogle su to izvršiti samo žene dostojne divljenja, žene sa srcem majke i ratnika.

Puk. 1GNJAT1JE PERIC

Nastanak, organizacija i djelatnost narođnooslobođilačkih odbora na području kotara Vojnić 1941—1945.

Kapitulaciju bivše Jugooslavije i stvaranje Nezavisne Države Hrvatskek narod kotara Vojnić dočekao je sa neizvjesnošću i strahom za sutrašnjicu. Àprilski slom bivše Jugoslavije za narod kotara Vojnić kao i čitavog Korduna bio je najveća tragedija od njihovog doseljavanja u ove krajeve. Mada na teritoriji kotara nije bilo istaknutijih političara građanskih stranaka bivše Jugoslavije, običan stanovnik našeg sela po svojoj zdravoj pameti ocjenjivao je da ustaška vlast i NDH neće ništa dobro donijeti srpskom narodu Korduna. Već prvih dana nakon stvaranja NDH dolazi do prvih krupnijih poteza ustaške vlasti na ovom području. Iz žandarmerijskih stanica Perjasice, Kmjaka, Vojnića i Krstinje otpušteni su iz službe svi žandari srpske nacionalnosti. Isto je učinjeno i u financijskom odjeljku na Kolari ću. Umjesto žandara i finanaca srpske nacionalnosti u žandarmerijske stanice dolaze žandari hrvatske nacionalnosti, a osim toga sve žandarmerijske stanice pojačavaju se izvjesnim brojem civila Hrvata. U kotaru Vojnić na čelo kotarskog poglavarstva dolazi Mijo Zunac, do tada veterinar u Vojniću. Mijo Zunac je bio predratni zakleti ustaša koji se odmah po stvaranju NDH stavio ustašama na raspolaganje, te je odgovoran za masovne zločine koje su ustaše počinile oko Vojnića i na teritoriji kotara u prvoj godini rata. Za ustaškog povjerenika u općini Perjasica postavljen je Pepić Štefanac, za kojeg se znalo da nije bio naklonjen Srbima, a koji je koncem 1941. godine napustio Perjasicu i odselio u Karlovac.[1] Za ustaškog povjerenika u općini Krnjak postavljen je ustaša Dragan Mujić koji je, pored ostalog, bio glavni krivac za stravične zločine počinjene nad Srbima u Ivanović

1 Kao aktivni saradnik okupatora uhvaćen je 1944. godine, izveden pred vojni sud **Komande** kordunaškog vojnog područja, osuđen na smrt i strijeljan.

jarku i pod Čukiurom u Budačkoj Rijeci kod Krnjaka. I on je kao i Štefanac osuđen na smrt i obješen. Ustaški povjerenik u općini Krstinja postao je Ivić Tominac rodom od Cetingrada, zakleti ustaša i jedan među najodgovornijim za hiljade ubijenih Srba u Mehinom stanju kod Velike Kladuše. Za ustaškog povjerenika u općini Tušilović došao je Ivan Lisac iz Tušilovačkog Cerovca. Na svim skupovima općinskih ustaških povjerenika koje je organi zovao Mijo 2u-nac, Lisac je bio na strani srpskog stanovništva, bio je protiv ubojstava, pro-tiv iseljenja Srba s Korduna i protiv raznih drugih ustaških mjera koje su sprovodili ustaški povjerenici u ostalim općinama kotara Vojnić.

Što se više učvršćivala i razgranavala ustaška vlast, ustaše sve više dolaze do izražaja, sprovode nasilništvo i represalije koje se vrše protiv srpskog stanovništva Korduna. Zandarmerijske patrole od po 2 do 4 žandara češće patroliraju selima, traže oružje i vojničku opremu te kontrolišu rad seoskih straža koje su uskoro uvedene u selima Korduna.

Koncem jula 1941. povlače se s Korduna talijanske okupatorske trupe i tada počinju nezapamćeni ustaški zločini nad srpskim stanovništvom te pljačka i palež srpskih domova. U isto vrijeme počinje i ustanak naroda Korduna. Za svaku uništenu banderu, saobraćajniou ili ubijenog neprijateljskog vojnika ustaše odgovaraju još većim nasiljem i ubojstvima. Međutim, to nije moglo slomiti polet novostvorenih partizanskih odreda Korduna. Paralelno^ sa stvaranjem novih partizanskih odreda i. povećanja brojnog stanja u postojećim partizanskim odredima, učestalije su akcije koje se vode protiv neprijatelja. Nakon mjesec dana oružane borbe partizanske jedinice prelaze na krupnije akcije i napade širih razmjera na neprijatelja. Već 31. augusta razoružana je žandarmerijsko-domobranska posada u Perjasici. Zatim slijedi oslobođenje željezničke stanice Vojnić, a u oktobru oslobođeni su selo Glinica, Tušilović, Bović i Krstinja. Ovim akcijama likvidirane su ustaške vlasti u općinama Perjasica, Bović, Tušilović i Krstinja, a u ostalim općinama Korduna ustaška vlast svela se na sama sjedišta općina, [dok iSU ostala mjesta bila pod kontrolom partizanskih jedinica Korduna. Na teritoriji kotara Vojnić ostale su samo da životare ustaške općinske vlasti u Vojniću i Kmjaku.

Formiranje seoskih, općinskih i Kotarskih NOO-a Vojnić

Sredinom septembra 1941. godine naglo širenje i jačanje NOP-a te narastanje partizanskih jedinica dovodi do formiranja Komandi rejona i rejonskih komiteta KPH. Nakon toga 19. i 20. septembra u zaseoku Džodani kod Crne lokve održana je Prva konferencija delegata NOP-a Banije i Korduna. Na dvodnevnoj konferenciji, pored ostalog, konstatovano je da je politički rad **u** selima nedovoljan i da se nameće hitna potreba za ubrzanijim formiranjem narodne vlasti kroz nacionalno-oslobodilačke odbore koji će ubrzo biti preimenovani u narodnooslobodilačke odbore. Nakon ove konferencije i savjetovanja u Stolicama koja je održana 26. septembra iste godine ubrzano niču novi narodnooslobodilački odbori. Na teritoriji Prvog rejona, bivšeg kotara Vojnić, odbore formiraju osobe određene od rejonskog komiteta KP i to uglavnom politički komesari odreda, komandiri odreda ili sekretari partijskih organizacija. Tako su i na jednom sastanku partijske ćelije Partizanskog odreda »Debela kosa« imenovani članovi Partije zaduženi za formiranje NOO-a, rezer-

vnih partizanskih odreda, skojevskih organizacija i odbora Antifašističkog fronta žena (AFZ). Za rad na formiranju NOO-a određen je Milutin Košarić politički komesar odreda, a za njegove pomoćnike Grga Milašinčić i Simo Mandić zvani Timošenko. Oni su dobili zadatak da u roku od mjesec dana, na teritoriji bivše općine Krnjak, formiraju NOO-e.

Šestog oktobra 1941. u ime Okružnog komiteta KPH Karlovac Josip Kraš je izradio i uputio na Kordun uputstva za organizaciju i rad NOO-a. U tački 6. ovog Uputstva navodi se da civilna vlast u oslobođenim i poluoslobođenim krajevima Korduna treba da izgleda ovako:

»Po općinama, većim selima i srezovima formiraju se narodnooslobodilački odbori koji vrše političku, upravnu i administrativnu vlast. Po manjim selima birati povjerenike tog odbora. Općinske uprave ,sreska načelstva itd. se ukidaju. Odbori se biraju na skupštinama. Ti odbori treba da se staraju za partizanskek odrede, da mobilišu mase i rješavaju komunalna pitanja. Po selima, općinama i mjestima održavaju red narodne straže na čelu kojih se nalazi u mjestu komandir straže.«[2]

Uputstvo je razjasnilo mnoge nejasnoće pa je organizacija formiranja odbora tekla brže i bez većih grešaka. Tako su u drugoj polovini septembra 1941. birani odbornici seoskih NOO-a u selu Svinjarica. U određeno vrijeme u selo su došli Milutin Košarić, Simo Mandić i Mile Basara iz Partizanskog odreda »Debela kosa«. U jednoj kući skupilo se preko pedesetak ljudi, žena i omladine iz sela Svinjarice i Mihajlović Poljane. O sastanku Anka Mandić iznosi:[3]

»... sipila je jesenska kišica, ali se skupilo dosta ljudi, žena i omladine. Govorili su Milutin Košarić i Mile Basara o političkoj i vojničkoj situaciji i o tome kakva treba da bude narodna vlast i kakve treba da biramo odbornike. Predlagani su kandidati, glasali smo dizanjem ruke. I mi žene smo glasale kao da je to samo po sebi razumljivo da i žene glasaju.«

Krajem oktobra takav sastanak održan je u selu Donji Skrad. »29. oktobra 1941. godine održan je masovni sastanak stanovnika Donjeg Skrada, Velikog
1 Malog Kozinca i Kosijerskog Sela. Sastankom je rukovodio politički delegat Partizanskog voda »Donji Skrad«. Zboru je prisustvovao i Milutin Košarić, politički komesar 1. čete »Debela kosa«, koji je u ime Rejonskog komiteta KPH bio zadužen za rad na formiranju NOO-a te Mile Basara, zamjenik političkog komesara iste čete.

Zbor je otvorio Miloš Kozina Mija, politički delegat voda »Donji Skrad«, a potom su Milutin Košarić i Mile Basara govorili o značaju NOO-a i o načinu biranja odbornika. Na kraju je odlučeno da se izaberu tri seoska NOO-a i to: NOO za Donji Skrad, NOO za Veliki Kozinac i NOO za Mali Kozinac i Kosjersko Selo. Potom se prešio pa izibor odbornika. U seoski NOO Donji Skrad izabrani su: Milutin Stevana Gazibara, za predsjednika, Vaso Milića Končalović, Mile Save Gazibara i Simo Janka Milovanović za odbornike. U NOO za selo Veliki Kozinac izabrani su: Božo Bunčić, predsjednik i za odbornike Bogić Smoljanović BoćO i Petar Kosjer. U NOO za sela Mali Kozinac i Kosjersko Selo izabrani su: Mileta Bolić, Vuk Kosijer Vujo, Rade Kosjer i Miloš Kosjer.[4]

2 HAK, fascikli Vojnić.

3 HAK, fascikli Vojnić.

4 Knjiga »Duga Resa, radovi iz dalje prošlosti, NOB-a i socijalističke izgradnje«.

Na sličan način također u oktobru izabrani su u NOO sela Kosjerski Breg odbornici: Đuro Lukač, Milić Grijaković, Miloš Martinović, Đuro Petrović, Stevan Prodanović, Marko Rapo i Mika Prpić...«

O izborima u Perni Dušan Rkman, politički komesar 4. čete 1. bataljona, zapisao je slijedeće:

»Bilo je to polovinom septembra, možda koji dan prije petnaestog, u Lukama — dolini pod Petrovom gorom, skupilo se najmanje 150 ljudi i žena iz Peme. Održani su govori. Govorio je Rad,e Bulat. Seljaci su nakon toga aklamacijom — dizanjem ruku, odlučili koji će ljudi u seoski odbor. Sjećam se kako je taj odbor ubrzo pretjerao. Donio je odluku o kolektivizaciji hrane, spremanju u zajedničku zemunicu. Dakako, ta mjera nije bila u redu. S tom odlukom su mogli biti pogođeni samo siromašni seljaci, jer su u »kolektiv« davali svi jednako pa se to moralo naknadno ukinuti i izgladiti«.[5]

Tako su u vremenu od sredine septembra do konca decembra 1941. godine izabrani odbornici za seoske narodnooslobodilačke odbore.

Prvi zadaci seoskih NOO-a bili su slijedeći:

1. Što prije steći uvid u političko, ekonomsko i bezbjednosno stanje u selu;
2. početi s prikupljanjem dobrovoljnih priloga u hrani, odjeći i obući uz pomoć odbora AFŽ-a i omladinskih organizacija;
3. Spremanje hrane u zemunice i na skrovita mjesta kako bi što manje bilo slučajeva uništavanja i pljačkanja hrane od strane okupatora i ustaša;
4. Rad na organizaciji jesenjske sjetve;
5. Obezbjeđenje partizanskih porodica ogrevnim drvetom te zbrinjavanje porodica kojima su .popaljene kuće, štale ili sjenici;
6. Vođenje brige za očuvanje stočnog fonda sela;
7. Staranje o bezbjed'nosnoj situaciji u selu, praćenje neprijateljskih pokreta ili aktivnosti neprijateljskih agenata te o svim zapažanjima obavještavati najbliže partizanske komande;
8. Saradnja se seoskim odborima AFŽ-a, rezervnim partizanskim odredima, partijskim i skojevskim organizacijama na terenu;
9. Odgovornost za organizaciju i pravilan rad seoskih straža;
10. Pružanje svake pomoći partizanskim bolnicama na teritoriji Korduna.

Još u samom početku postojanja i rada seoskih NOO-a nailazimo na niz poteškoća oko izvršenja njihovih zadataka. S jedne strane radilo se o nesposobnosti i snalaženju većeg broja odbornika, a s druge strane pojedini odbornici. bili su zatrpani nizom zadataka koje nisu iz objektivnih razloga mogli izvršavati.[6] U pomoć odbornicima priskakali su članovi Partije i SKOJ-a teritorijalnih organizacija, a članovi komandi partizanskih jedinica održavali su češće kontakte s NOO-ima i pružali im svestranu pomoć. Zahvaljujući samo takvom radu, mnogi i na prvi pogled teško rješivi ,zadaci bili GU na vrijeme izvršeni, a problemi otklanjani.

U vremenu od sredine septembra, kada je započeto s radom na organizaciji seoskih NOO-a, pa do sredine novembra 1941. godine, na slobodnoj teritoriji

5 HAK, fascikl vrginmost.

6 Prve godine postojanja NOO-a Cesto je dolazilo do nesporazuma između pojedinih partizana i vojnih jedinica s NOO-ima te omalovažavanja pojedinih odbornika i NOO-a. Upornim političkim radom u partizanskim jedinicama i političkom i općem obrazovanju odbornika slabosti i nesporazumi su polako nestajali.

kotara Vojnić formiran je gotovo u svakom selu seoski NOO, izuzev na teritoriji bivše općine Tušilović. Naime, na ovoj teritoriji nije bilo baziranih partizanskih jedinica pa je osnivanje seoskih odbora u ovoj općini prolongirano za kasnije vrijeme. Međutim, ipak i na ovoj teritoriji su u većini sela formirani prvi NOO-i. Prema utvrđenim podacima polovinom novembra 1941. godine na teritoriji kotara Vojnić radilo je oko 50 seoskih NOO-a. Već tada se pokazalo da su seoski NOO-i imali znatnih poteškoća oko rješavanja pojedinih krupnijih problema kao što su bili zbrinjavanje izbjeglica, ishrana stanovništva i vojske, jesenjsika sjetva i slično. Bilo je jasno da se ne smije čekati već je trebalo užurbano raditi na učvršćenju organizacije narodne vlasti. Odlučeno je da se pristupi formiranju kotarskog NOO-a Vojnić i općinskih NOO-a na području kotara Vojnić. Na jednom sastanku Rejonskog komiteta KPH Vojnić dogovoreni su osnovni principi za formiranje općinskih i kotarskog NOO-a. Milutin Košarić je dobio zadatak da formira općinski NOO Krnjak. Tako su se sredinom novembra u Budačkoj Rijeci u kući Đurana Popovića sastali izabrani delegati iz seoskih NOO-a s teritorije Krnjaka. Na skupu je za predsjednika općinskog NOO-a izabran Miloš Basara, član KPJ od 1940. iz sela Partizansko Žarišta, a za tajnika Nikola Maćešić iz Budačke Rijeke, koji je prije rata bio na (dužnostima općinskog blagajnika i bilježnikaj Za općinske odbornike izabrani su: Sofrenije Sovre Božić iz Budačke Rijeke, Desanka Mihajlović iz Krnjačkog Grabovoa, Jovo Balčin iz ,Krnjaka, Mila Kosjer iz Dugog Dola, Milutin Gazibara iz Donjeg Skrada, Đuro Petrović iz Koranskog Brega i Pavao Basara iz Partizanskog Žarišta (Svinj arice).

Za predsjednika općinskog NOO-a Vojnić izabran je Stevo Eremić, a za tajnika Mihajlo Đurić. Već nakon dva mjeseca, tj. nakon oslobođenja Vojnića 12. janiuara 1942. godine, za predsjednika općinskog NOO-a izabran je Mile Martinović. Članovi općinskog odbora bili; su: Milka Miljenović, Marko Radičanin, Milić Selak, Stanka Blagojević, Gaćeša i drugi. Voditelj administrativnih poslova u općini bio je Miloš Blagojević iz Kupljenskog.

U isto vrijeme kad su formirani općinski NOO-i Krnjak i Vojnić, formiran je i općinski NOO Perna. Za predsjednika općinskog NOO-a izabran je Ljubomir Poštić, a za tajnika Jovan Đanković. Za općinske odbornike izabrani su: Nikola Ciča iz Perne, Miloš Đanković, Milan Oreščanin, Mile Poštić iz Pecke, Stanko Poštić iz Perne, Milan Puškar iz Maličke, Miloš Puškar *iz* Perne i Stanko Rkman iz Perne.

Općinski NOO Krstinja ili) Široka Rijeka, kako je ovaj odbor ponekad nazivan, formiran je 17. decembra u Širokoj Rijeci. Toga dana našlo se na okupu 18 seoskih odbornika iz 12 sela općine Krstinja. Nakon upoznavanja s političkom i vojničkom situacijom te stanjem na teritoriji općine prišlo se izboru predsjednika, tajnika i općinskih odbornika. Za predsjednika odbora izabran je Mile Dejanović, premda postoje neki podaci da je prvi predsjednik bio izvjesni Đaković. Za tajnika je izabran Milić Barać iz Maljevca, a za članove općinskog odbora deset odbornika, među kojima i Dragica Španović iz Krstinje.

Nakon izbora prisutni su donijeli slijedeću Rezoluciju:

»Seoski odbornici sela Gejkovca, Široke Rijéke, Svinjice, Štakorovca, Mracelja, Jagrovca, Brusovače, Krstinje i Džeparovca na sastanku održanom 17. decembra 1941. konstatovali su da je stanje u općini u materijalnom i moralnom pogledu dobro.

Složili smo se jednoglasno da potpomažemo pogorele, da sprečavamo pljačku

i špekulante, da pomažemo partizane u svakom pogledu. Sva ćemo pitanja rješavati u duhu Nac. oslobodilačke borbe.

Želimo sarađivati sa svima onima koji se bore protiv ustaša i okupatora. Kako smo uvidjeli da je jedina KIP ostala uz narod i da jedina ona nije iznevjerila narod, mi želimo i hoćemo da predstavljamo KP svuda pa i u seoskim i općinskim odborima[7] . . . «

Svih 18 prisutnih seoskih odbornika te novoizabrani članovi općinskog NOO-a potpisali su ovu rezoluciju.

Prije podne 20. novembra 1941. sastalo se u selu Vučkovićima u Petrovoj gori 26 delegata koji su izabrani na teritoriji kotara prilikom izbora seoskih ili općinskih NOO-a. Sedmorica od njih bili su članovi KPJ. Sastanku su prisustvovali i predstavnici Kotarskog komiteta Vojnić i predstavnici Komande odreda Korduna i Banije. Nakon uvodnih izlaganja predstavnika Kotarskog komiteta i Komande odreda NOP Korduna i Banije prvi je 'uzeo riječ Milutin Košarić, polit, komesar 1. čete »Debela kosa«. Nakon toga prešlo se na biranje predsjednika, tajnika i odbornika Kotarskog NOO-a. Za predsjednika Kotarskog NOO-a jednoglasno je izabran Mišan Napijalo iz Kupljenskog, a za tajnika Jandre Perić iz Budačke Rijeke. Za članove kotarskog odbora izabrani su Stevo Novaković iz Vojišnice, Miloš Galogaža, Janko Klipa iz Gaćeškog Sela, Dragan Kovačić iz Kupljenskog, Mile Martinović iz Vojnića, Milan Napijalo iz Kupljenskog, Miloš Basara iz Partizanskog Žarišta, Pero Vukelić i drugi.

Osnivačka konferencija Kotarskog NOO-a Vojnić istog dana donosi i rezoluciju[8], koja uz Ostrožinski pravilnik predstavlja izuzetno značajan akt o radu NOO-a na Kordunu. Zbog važnosti rezolucije iznosim je u cijelosti:

»1. Narod na području ovog kotara postradao je od požara i pljačke od strane neprijatelja. Izvjesna sela su potpuno uništena, ljudi, žene i djeca pobijena, na primjer Perna, Malička, Blatuša, Kupljensko itd. Ima sela kao na primjer Slavsko Polje, Podgorje, Blatuša kao i Vrginmost iz kojih je zaveden narod otišao na pokrst i nije se uopće vratio, tako da su žene i djeca koja su ostala kod svojih kuća, postala potpuno nezbrinuta.

Ima sela i općina koja nisu popaljena i nisu postradala od napada fašista i ustaša.

Neka su sela čvrsto organizirala, spremila i sakrila hranu a neka sela to nisu još uradila.

Ima još nekih sela u kojima se klatare špijuni ustaški koji pod izlikom da kupuju blago raspituju se o odredima i na taj način vrše špijunažu ustašama. Pored toga u posljednje vrijeme pojavljuju se neki špekulanti koji kupuju za neznatnu cijenu stoku od seljaka, a prodaju je po duploj prodajnoj i troduploj cijeni u gradu na taj način bogateći sebe ii na račun naše sirotinje hrane naše krvnike i izdaju NOB. Neki ljudi prodaju našem narodu izvjesne artikle kao na primjer sol, naftu, duvan po mnogo skupljoj cijeni od faktičke cijene.

Na osnovu toga pred sreski odbor postavljaju se slijedeći zadaci:

1. Organizirati zaseosku stražu u selima za sprečavanje krađe, tučnjave itd.

i Original rezolucije u arhivi IHRPH, a fotokopija u Historijskom arhivu Karlovac, kut. br. 15.

8 Knjiga »Narodna vlast na Kordunu 1941—1945«, autori dr. Duro Zatezalo i mr Mile Dakić, str. 51. 1 52.

2. U popaljenim i opljačkanim selima organizirati smještavanje stanovništva pod krov i snabdijevati ga hranom u sporazumu s ostalim odborima.

3. Hitno organizirati sklanjanje hrane i stoke na takav način da ništa ne padne od narodnog bogatstva u ruke neprijatelja jer sve što neprijatelj odvede, koristi okupatoru za vođenje rata.

4. Razviti razmjenu po selima, a spriječiti izvoz živežnih namirnica jer se narodnim bogatstvima hrane i upotrebljavaju ga protiv istog naroda.

5. Organizirati zaostale poljske radove i pomoći onim seljacima u alatu i oranju koji su postradali.

6. Organizirati cijeli narod da budno motri da se nikakav špijun ne uvuče među naš narod.

7. Izvršiti i organizirati mobilizaciju cjelokupnog stanovništva sposobnog za borbu u desetine, vodove, čete itd.

8. Sprečiti svaku špekulaciju i trgovinu.

9. Što čvršće veze s hrvatskim selima, domobrancima i muslimanskim selima u cilju širenja narodnooslobodilačke borbe i privlačenja svih naroda Jugoslavije u narodni front protiv fašističkog okupatora.

10. Organizirati prosvjetu i po mogućnosti stvoriti škole, podučavati djecu i likvidirati nepismenost uopće. Stavlja se u zadatak svim odborima narodnooslobodilačkog pokreta da naprijed navedene zadatke provedu u djelo.

Delegati nacionalno-oslobodilačkih odbora
za kotar Vojnić

Koncem 1941. godine Kotarski NOO Vojnić imao je u svom sastavu 4 općinska NOO-a: Kmjak, Vojnić, Krstinju i Pernu. Općinski NOO Tušilović formiran je u januaru 1942. godine pa će tada Kotarski NOO Vojnić imati 5 općinskih i 59 seoskih narodnooslobodilačkih odbora. U tabeli br. 1 navedeni su općinski NOO-i sa svim pripadajućim seoskim NOO-ima.

U kotarske, općinske i seoske NOO-e izabrano je 310 odbornika. Vidi tabelu br. 2.

Nakon svega pet mjeseci od početka NOB-a ukinuta je ustaška vlast na teritoriji kotara i umjesto nje izabrana je nova narodna vlast. Sredinom januara 1942. godine na teritoriji kotara nije bilo neprijateljskih posada niti vojnika pa je ta činjenica uticala na lakše sprovodenje izbora odbornika i formiranje NOO-a.

Prvi zadaci i rad narodnooslobodilačkih odbora od formiranja 1941. do marta 1942. godine

Još u prvim danima postojanja narodnooslobodilačkih odbora, odbornici su Se uhvatili ukoštac s nizom problema. Već u jesen 1941. bez ikakvog prethodnog iskustva, odbornici su morali) organizirati berbu kukuruza i ostalih jesenskih usjeva. Doduše, te godine još nije bila oskudica u radnoj snazi, vučnoj stoci, poljoprivrednom alatu i sjemenjima, ali je ipak trebalo dosta truda, dogovora i obilazaka svih domaćinstava kako bi se zasijalo što više obradive zemlje. Međutim, još u vrijeme sjetve talijanski fašisti i ustaše zapalili su po selima veliki broj kuća a naročito sjenika i stogova sijena. Te godine se po prvi put pojavljuje problem kako održati stočni fond u selima gdje je uništena istočna hrana. Jedan dio stočnih grla trebalo je hitno zaklati, meso osušiti i

spremiti za ishranu ranjenika u bolnicama i za partizanske jedinice, a za jedan dio stoke moralo se naći neko rješenje za ishranu. Sve to palo je na leđa odbornika. Osim toga za takozvane pogorelce, odnosno domaćinstva čije kuće su spaljene, trebalo je obezbijediti smještaj u bajtama ili razmještajem kod porodica koje su imale bilo kakav višak smještajnog prostora. Jedan od važnih zadataka koji su u to vrijeme rješavali NOO-i bio je izrada tajnih zemunica i prostorija za čuvanje hrane pa je koncem novembra i decembra 1941. godine svako domaćinstvo gradilo u sklopu svoje kuće u dvorištu tajne zemunice. Neka sela radila su kolektivna tajna skladišta u obližnjim šumama te u njih spremali pšenicu, kukuruz, suho meso, mast itđ. U isto vrijeme i partizanske jedinice, svaka za sebe, gradile su u rejonu svoje jedinice tajno skladište. Tako je na primjer, 1. četa »Debela kosa«, sa sjedištem u šumi Debeloj ikosi, imala rezervni logor u Petrovoj gori nedaleko od Orne Lokve. U blizini logora četa je izgradila vrlo solidnu i veliku zemunicu u kojoj se moglo smjestiti preko 10 vagona žita u zrnu, masti i veće količine suhog mesa.

U blizini te zemunice podignute su dvije nadzemne kukuruzane koje su bile pune kukuruza u klipu. Jednom riječju četa je u tom rejonu imala žita za ishranu ljudstva za više mjeseci. U knjizi »Duga Resa iz dalje prošlosti i NOB-a, socijalističke izgradnje«, str. 529. o izgradnji zemunica za čuvanje živežnih namirnica domaćinstava iz sela Donji Skrad, Simo i Božo Kozlina te Milan Vujašković, pored ostalog, pišu:

»Poslije izvršenih izbora i formiranja NOO-a dat im je zadatak da izgrade podzemne objekte za sklanjanje hrane, odjeće, posteljine, namještaja, posuđa i drugih dobara. Zemunice su građene u sklopu građevinskih objekata domaćinstava, tj. u stajama, sjenicima, kućama ili njihovoj neposrednoj blizini. Zemunice su oblagane i pokrivane daskama ili drugom prigodnom građom preko koje je stavljena tvrda pokrivka, najčešće od kena, da ih neprijatelj ne bi mogo otkriti pomoću metalnih šipki. Domaćinstva su gradila po više zemunica da ne bi odjednom ostala bez svih živežnih namirnica ako neku od njih neprijatelj i otkrije. Ta mjera provodila se tokom cijelog rata. Za to su davana razna uputstva od viših NOO-a i ostalih organa, putem proglasa, letaka i napisa u sredstvima informiranja.

Na inicijativu NOO-a Donji Skrad izgrađena je i jedna kolektivna zemunica u šumi Skradska gora za smještaj hrane, od ostalih vrednijih pokretnih dobara domaćinstava Donjeg Skrada. Tu su sklanjani osjetljivi artikli, kao što su: mast, suho meso, slanina i drugo. Za izgradnju te zemunice Milić Kozlina je dao građu od jedne drvene zgrade. Zemunicu je radila ekipa seoskih majstora na čelu sa Radom Kozlinom, zvanim Škatula . . . « .

Ovo su samo dva primjera koji pokazuju kako su partizanske jedinice, odnosno narod kordunaških sela spremao i čuvao hranu te kućne i odjevne potrepštine u tajnim zemunicama. Ovako su radile i ostale partizanske jedinice i narod, ne samo na teritoriju kotara Vojnić već i na teritoriju cijelog Korduna. Ovaj sistem čuvanja hrane dao je odlične rezultate te je upravo ovakav način disperzije i smještaja hrane omogućavao kakvu-takvu ishranu kordunaških partizana i naroda na slobodnoj teritoriji.

Pored ljudskih gubitaka koje je srpski narod Korduna pretrpio već 1941. godine, druga nedaća koja je zadesila srpska sela ovog kraja bilo je uništavanje, odnosno paljenje njihovih kuća i gospodarskih zgrada. Prve kuće izgorjele su početkom augusta 1941. Naime, u to vrijeme ustanici iz Crnog Potoka op-

kolili su grupu ustaša u osnovnoj školi u Starom Selu te, kako se ustaše nisu htjele predati, zapalili, školu. Škola je izgorjela a s njom i ustaše koje su u znak odmazde već sutradan zapalile više kuća i gospodarskih zgrada u Crnom Potoku. Nakcn toga, prije podne 20. augusta, jedna ustaška jedinica je, prije napada na Partizanski odred »Debelu kosu«, zapalila 3 kuće porodice Basara u Partizanskom Žarištu. Istog mjeseca ustaše su prilikom napada na selo Blatušu, Pernu i Pecku zapalile više kuća. Veći broj domaćinstava ostao je bez gospodarskih zgrada i pokretne imovine.

Dvadesetog oktobra jače talijanske snage zapalile su u Kupljenskom 64 kuće i mnoge gospodarske zgrade. Osim toga tih dana talijanski fašisti i ustaše u ofenzivnim nastupima prema Debeloj kosi zapalili su dvadesetak kuća, sjeniika i štala. Talijani i ustaše zapalili su početkom januara 1942. godine više kuća i gospodarskih zgrada u Kosijerskom Selu i okolini kod Barilovića. Tom prilikom ostade su bez krova nad glavom 42 porodice sa 302 duše te su po najvećoj zimi i snijegu ostali bez igdje ičega. U pomoć ovom narodu pritekli su seoski NOO-i Donji Skrad, Veliki Kozinac i Mali Kozinac pa su već sutradan svi beskućnici smješteni u ovim selima. Koncem januara 1942. u sela između desne obale Korane i zapadnih obronaka Skradske gore stiglo je po rasporedu Kotarskog NOO-a Vojnić i općinskog NOO-a Krnjak još 200 izbjeglica s teritorije Kirinskonsjeničarakog kotara, čije kuće su spaljene u ustaškoj ofanzivi na sjeverni dio. Korduna u decembru 1941. Smještaj preko 500 osoba s nekoliko stotina grla na malom prostoru i u siromašna sela, bio je veoma težak i odgovoran zadatak za novu narodnu vlast. Da bi s.e barem dijelom smanjila prenapučenost smještaja, preduzete su hitne imjere da se za porodice iz popaljenih kuća u Kosijerskom Selu podignu privremene kolibe te tako rasteretila sela Donji Skrad, Veliiki i Mali Kozinac. Seoski odbori zapadnog dijela općine Krnjak kroz cijelu zimu 1942. godine sakupljali su dobrovoljne priloge u ljudskoj i stočnoj hrani, odjeći i obući.. Odbori AFŽ-a i omladinske organizacije u toku zimskih noći organizirali su zimske sjediljke na kojima su žene i omladinke plele čarape, kape, veste i rukavice te šile veš. Gotovi predmeti predavani su uglavnom najbližim partizanskim jedinicama a jedan dio je dijeljen izbjeglicama koje su bile bez igdje ičega. Izbjeglice smještene u selima zapadno od Krnjaka i Skradske gore ostale su sve do proljeća 1942. godine, a potom su se vratile na svoja ognjišta.

Koncem januara 1942. oko 15 hiljada izbjeglica sa sjevernog dijela Korduna, koje su u ustaškoj zimskoj ofanzivi na ovu teritoriju ostale bez ičega, našle su se u zavijanoj Petrovoj gori na snijegu preko jednog metra. Kroz kakve muke i patnje je prolazio ovaj narod teško je opisati. Jakov Brada Kranjčević je kao upravnik bolnice u Petrovoj gori bio svjedok ovih događaja te je 1983. u govoru studentima Zagrebačkog medicinskog fakulteta, govoreći im o radu bolnice u Petrovoj gori, o izbjegličkim kolonama januara 1942. godine, rekao:

»Narod se povlačio po velikom snijegu, po slabim prtinama i uz veliku hladnoću koja je tih dana iznosila oko —20 °C. Jedna majka koju sam posebno zapazio i sa kojom sam razgovarao vodila je sa sobom troje djece. Jedno je bilo u pelenama i nosila ga je u lijevoj ruci, drugo dijete od oko tri godine držala je u desnoj ruci, a mali sinčić, slabo obuven i obučen, tapkao je za majkom. Majka se često osvrtala na sina i tepajući ga pitala: »Ideš li, janje moje?« »Idem majko«, odgovarao je sin. No, odjednom ne bi odgovora. Majka se sva uspla-
hirena vraća i ubrzo nalazi sinčića kako mrtav leži u snijegu. Nemoguće je opi-

sati jadnu majku koja je pod takvim okolnostima izgubila svog sina, svog prvenca, svoje janje kako ga je majka nazivala«.

Dr Savo Zlatić u svom ratnom dnevniku sve ove nevolje izbjeglica pri prolazu kroz Petrovu goru opisao je jednom kratkom potresnom rečenicom: »DJECA UMIRU PUTEM«.

Pretpostavlja se da je na teritoriji kotara Vojnić bilo raspoređeno oko 4.000 izbjeglica a od toga najviše je izbjeglica bilo smješteno na teritoriji općina Krnjak, Krstinja i Vojnić. Općinski NOO Krstinja dobio je po rasporedu Kotarskog NOO-a Vojnić 800 izbjeglica koje su dovele sa sobom i dio stoke koju su uspjeli oteti ispred naleta ustaša i prebaciti kroz Petrovu goru u Široku Rijeku. S obzirom da se na maloj teritoriji općine Krstinja s oko desetak sela odjednom našlo 800 izbjeglica s nekoliko stotina grla krupne i sitne stoke, odlučeno je da se na teritoriji Široke Rijeke i Krstinje smjeste općinski NOO Ostrožin i kotarski NOO Kirinsko-sjeničarski. Općinski NOO Kirin s kotarskim NOO-om Kirinsko-sjeničarskim smjestili su se u selu Široka Rijeka u kući Milica Zivkovića, a općinski NOO Sjeničak bio je smješten u rejonu Krstinje. Ovih 800 izbjeglica sa sjevernog dijela Korduna nisu bile jedine izbjeglice na teritoriji općine Krstinja, jer se na ovom terenu još od ljeta 1941. godine nalazilo preko stotinjak izbjeglica iz srpskih sela s teritorije Velike Kladuše i iz okoline Cetingrada. Na teritoriji općine Krstinja djelovala je i 4. četa Dušana Vergaša koja je imala oko 150 boraca pa se sa sigurnošću može tvrditi da se u periodu od januara do početka aprila 1942. godine na teritoriji Široke Rijeke i šire nalazilo više od 1000 duša ne računajući mjesno stanovništvo. Poseban problem predstavljao je smještaj i ishrana brojne stöke koja je bila dotjerana s izbjeglicama. Stočni smještajni prostor bio je minimalan, zato po zimi 1942. godine, poznatoj po niskim temperaturama, stoka se smještala pod na brzinu opletene kolibe i bilo kakve nadstrešnice koje nisu ni bile ograđene sa svih strana. Zbog takvog smještaja stoke i još slabije ishrane došlo je do crkavanja i rasprodaje stoke, čime je znatno opao stočni fond. Razni prekupci i šverceri kupovali su stoku daleko ispod prodajne cijene, a potom je prebacivali na teritoriju Cazinske krajine i dalje preprodavali po mnogo višim cijenama. Da bi se stalo na kraj preprodavačima i švercerima stokom, općinski odbori Krstinje, Ostrožin i Sjeničak zaveli su posebnu kontrolu i prekršitelji su pozivani na odgovornost i strogo kažnjavani.

Zbog jednostavnijeg i bržeg razmještaja izbjeglica, Okružni odbor NOF-a za Kordun, dopisom od 2. februara 1942. godine, obratio se direktno općinskom NOO-u Krstinja. U dopisu, pored ostalog, stoji:

»■Izbjeglice treba pravilno razmjestiti po selima Široke Rijeke i okoline a ni u kom slučaju ne smiju se izbjeglice protjerivati s područja te općine do broja od 800 duša . . . «

Prema tome općinski NOO bio je dužan da osigura smještaj, odnosno razmjesti na svojoj teritoriji 800 osoba, dok je ostale trebalo usmjeriti od Krstinje prema selima kotara Veljun.

Za čitavo vrijeme boravka izbjeglica na teritoriji općinskog NOO-a Krstinja pojavljivali su se razni problemi oko njihovog smještaja, ishrane i boravka. Povremeno je dolazilo do raznih trzavica, sitnih potkradanja, nezakonite trgovine i slično što je često bilo krivo shvaćeno, a neki problemi predimenzionirani su od strane rukovodećih struktura. Tako su koncem februara i početkom

marta partijsko-politička rukovodstva i pojedine vojne komande i štabovi dali prve ocjene o stanju na teritoriji općinskog NOO-a Krstinja te su zbog manjih propusta, kao što su bila potkradanja, nezakonita trgovina i sitne trzavice između starosjedilaca i izbjeglica, dali negativnu globalnu ocjenu ovom rejonu, naglašavajući da cvjeta šverc, da četnici dižu glave i slično. Takve ocjene bacile su samo ružnu i netačnu sliku na ovaj kraj i na starosjedioce sela na južnoj ivici Petrove gore, a prešlo se preko toga da je narod općine Krstinja već tokom 1941. stao uz NOP, da je dao ljude za poznatu četu Dušana Vergaša te da je već do tada izgubio više stotina svojih stanovnika koji su poubijani na najzvjerskiji način u Mehinom stanju, oko Cetingrada i širom teritorije općine Krstinja.

Ustaške proljetne ofanzive na centralni dio Korduna i uticaj neprijateljskih akcija na rad NOO-a i njihovo organizacijsko stanje

Martovska ustaška ofanziva na centralni dio Korduna i Petrovu goru te blokada Petrove gore, početkom majja 1942. godine, od strane jačih ustaških snaga imala je velikog uticaja na dalji rad NOO-a. U dvomjesečnim ustaškim akcijama na Petrovu goru i na teritoriju kotara Vojnić i Vrginmost, ustaška ubojstva srpskog naroda na teritoriji kotara dostigla su nezapamćene razmjere. Naime, toga proljeća na teritoriji kotara Vojnić, s opoćinskim NOO-om Perna koji je tada bio u sastavu kotara Vojnić, izgubilo je živote 3.159 stanovnika, od toga 1.564 muškarca i 1.595 žena s djecom oba pola.[8a] Među poginulim i nastradalim nalazi se na desetke odbornika NOO-,a, a veliki dio njih je odveden u koncentracione ili takozvane radne logore Jugoslavije, Austrije, Njemačke i Norveške. Tako su koncem maja, kada su prestale ofanzivne akcije na teritoriji kotara, općinski NOO-i Perna, Vojnić, Krstinja, Maljevac kao i donekle Krnjak i Tušilović ostali gotovo bez ijednog seoskog odbornika. S obzirom na ovu situaciju, Komisija za rad i koordinaciju kotarskih NOO-a na teritoriji Korduna pri štabu Grupe kordunaških partizanskih odreda, postavila je prvi zadatak da što prije nadoknadi gubitak odbornika. Prema sjećanju Jove Balčina, koji je u prvoj polovini 1942. bio tajnik općinskog NOO-a Krnjak, on i Miloš Basara, dotadašnji predsjednik općinskog NOO-a Krnjak, pozvani su 26. juna 1942. na razgovor s Milutinom Košarićem i Brankom Nikolišem, članovima komisije za koordinaciju rada NOO-a na Kordunu. U kući šustera Janka Božića u s. Budačka Rijeka upoznati su sa stanjem u NOO-ima na teritoriji kotara Vojnić te s ekonomskom situacijom i planovima koji stoje pred ovim odborima. Osim toga saopćeno im je da se na osnovu mišljenja Komisije i Kotarskog komiteta KPH Vojnić Miloš Basara treba postaviti za predsjednika, a Jovo Balčin za tajnika u kotarskom NOO-u Vojnić. Nakon formiranja odbor je nastavio s radom u zaseoku Božići kod šume Debela kosa, a u augustu 1942. preselio se u selo Vojnički Grabovac u kuću Loše Mihajlovića. Još u toku jula iste godine odbor je popunjen s odbornicima. Prema sjećanju Jove Balčina to su bili: Stevo Novaković, Janko Klipa, Desanka Mihajlović, Mićo Magarac (sada Zivković), Stanka Blagojević, Đuro Zdjelar i drugi.

8a Pošto je o ustaškim zločinima i stradanjima srpskog stanovništva Korduna u proljeće 1942. godine bilo više riječi u nekim drugim radovima pa o tom pitanju samo toliko.

Sedam dana po formiranju kotarski NOO održao je prvu sjednicu na kojoj Je analizirano stanje na teritoriji kotara za vrijeme proljetnih ustaških ofanziva te početkom ljeta 1942. godine. Pored ostalog donijet je plan rada za narednih petnaest dana, potom je zakazana druga sjednica odbora na kojoj je trebalo analizirati rezultate izvršenja plana. Dogovaralo se o načinu sprovođenja žetve, vršidbe i spremanja žita, o kosidbi i spremanju stočne hrane te na kraju o prikupljanju dobrovoljnih priloga u hrani za bolnice i vojsku. Pojedini odbornici dobili su i konkretna zaduženja te je naglašeno da je žetva u ljeto 1942. primarni zadatak, kako za odbornike i odbore tako i za čitavo stanovništvo kotara. Ovu žetvu detaljnije opisuje Ljuba Ulemek u istoj knjizi.

U prvom periodu svog djelovanja Kotarski NOO Vojnić, pored zadataka na popuni i oživljavanju rada seoskih i općinskih NOO-a, tijesno sarađuju s Kotarskim komitetom KPH, Kotarskim komitetom SKOJ-a i Kotarskim odborom AFZ-a Vojnić u pitanjima iz njegove nadležnosti. To su u prvom redu poslovi oko žetve, vršidbe i kosidbe sijena, prikupljanju hrane za bolnice i vojsku, mobilizacije omladinaca i organizovanje njihove vojnopolitičke obuke, odnosno upućivanje obučenih omladinaca u jedinice NOV i POJ. Osim toga trebalo je organizovati obradu zemljišta na napuštenim posjedima te podizanje bajti, tj. krova nad glavom za porodice čije su kuće zapaljene ili uništene od strane ustaša, a istovremeno prikupljati statističke podatke o zasijanim površinama, o stanju stočnog fonda, mlinova i o broju uništenih kuća i ostalih gospodarskih zgrada, te o broju poginulih, ubijenih i odvedenih u fašističke logore.

Sredinom jula 1942. godine, osim Topuskog i sela Brezove Glave, čitava teritorija kotara bila je slobodna. Približavao se 27. juli — prva godišnjica ustanka naroda Hrvatske. Za tu priliku rukovodstvo NOP-a Korduna pripremalo je veliku proslavu koja je održana 30. jula u partizanskoj šumi Debeloj kosi. Glavni zadaci oko priprema i održavanja proslave povjereni su kotarskim strukturama — KK KPH, SKOJ-a, kotarskom odboru AF2-a i kotarskom NOO-u. Za organizaciju i održavanje proslave zaduženi su i općinski NOO-i Kmjak i Vojnić na čijoj se teritoriji nalazi šuma Debela kosa. OK KPH Karlovac sa svim kotarskim komitetima na Kordunu pridavao je veliki značaj ovoj proslavi kojom je na najbolji način trebalo obilježiti jednogodišnje uspjehe NOB-a te već dotad čvrsto iskovano bratstvo i jedinstvo Srba, Hrvata i Muslimana ovih krajeva. Poslije svega što je preživio srpski narod u proljetnim ustaškim ofanzivnim akcijama trebalo je da se ovom narodu povrati moral i još više učvrsti uvjerenje u pobjedu antifašističkih snaga nad Hitlerovim i Musolinijevim fašističkim armijama.

Koncem jula i početkom augusta na teritoriji kotara Vojnić seoski i općinski NOO-i popunjeni su novim odbornicima umjesto onih koji su poginuli, odvedeni u logore ili su otišli u neku partizansku jedinicu Korduna. U mjestima gdje u odborima nije preostao nijedan od starih odbornika, izabrani su novi odbornici i formirani novi seoski NOO-i. Uporedo s ovim zadacima isključeni su iz NOO-a odbornici koji su štetno djelovali, bilo svojim birokratskim stavovima ili neradom. Osim toga, s obzirom na postojeće vojno-političko stanje na Kordunu, radilo se i na reorganizaciji NOO-a i osposobljavanju odbornika za bolji i uspješniji rad kako bi ugled NOO-a u narodu još više ojačao. Pokazalo se da je izvršena reorganizacija i učvršćenje NOO-a pomoglo da se većom aktivnošću i umijećem izvrši niz poslova koji su bili neobično važni za poboljšanje ekonomskih i političkih prilika na teritoriji kotara.

Sredinom ljeta formiran je novi općinski NOO Bukovica koji će uskoro **biti** preimenovan u općinski NOO Utinja. U prvo vrijeme sjedište općinskog odbora bilo je u Bukovici u kući Janka Bjelića zvanog Špijun koji je ujedno bio i predsjednik općinskog NOO-a. Formiranjem ovog općinskog NOO-a povezana su sva sela sjeverno od šume Loskunje prema željezničkoj pruzi Skakavac — Vojnić i prema granici Kotarskog NOO-a Vrginmost.

Na dan 3. i 4. oktobra 1942. u selu Kupljenskom održano je savjetovanje OK KPH Karlovac. Na savjetovanju je, pored ositalog, bilo riječi i o organizaciji i radu NOO-a na teritoriji Korduna. Vladimir Bakarić, politički komesar GŠH, prisutnim predstavnicima savjetovanja je rekao:[9] »Imali ste divnih primjera hrabrosti partizana, rada NOO-a, herojskog požrtvovanja drugarica, herojskog držanja naroda za vrijeme ofanzive. Sve je to moglo služiti kao uzor onom narodu koji će tek doći pred takve teškoće.«

Početkom jeseni 1942. godine i kotarski NOO održao je svoje savjetovanje u Vojničkom Grafoovcu. Na savjetovanju je analiziran rad seoskih i općinskih odbora u ljetnom i proljetnom periodu 1942. godine. Bilo je riječi o toku akcije prikupljanja dobrovoljnih priloga u hrani, odjeći i obući za NOV, bolnice, teritorijalne jedinice, ustanove i narod, te o toku berbe kukuruza i spremanja žita. Na koncu savjetovanja data je opća ocjena o radu i stanju NOO-a na teritoriji kotara. Prema ocjeni delegata stanje je bilo dosta dobro, s obzirom na brojne probleme koji su stajali pred kotarskim NOO-om u to vrijeme. Sličnu ocjenu za kotar Vojnić daje i OK KPH Karlovac u pismu upućenom CK KPH u kojem se kaže:[10]

»Nedavno je održana konferencija delegata NOF-a za kotar Veljun na kojoj je prisustvovalo 163 delegata i konferencija delegata NOO-a za kotar Vojnić. Reorganizirani su kotarski odbori NOF-a u kotaru Slunj, Veljun i Vojnić i rade dosta dobro . . . « .

Na ovakvo stanje i rad kotarskih NOO-a na Kordunu u velikoj mjeri uticala je vojno-politička situacija na terenu. Naime, u proljeće i jesen 1942. područje Korduna, osim Cetingrada, Slunja, Rakovice, bilo je slobodno.

U jesen 1942. godine iz sastava Kotarskog NOO-a izašao je općinski NOO Perna, te je Kotarski NOO Vojnić imao 6 općinskih NOO-a: Maljevac[11], Krstinja, Vojnić, Utinja, Tušilović i Krnjak. Te jeseni sjedište Kotarskog NOO-a premješteno je iz Vojničkog Grabovca u Vojnić gdje će ostati do kraja rata.

Decembarski izbori za seoske, općinske i kotarski NOO 1942. godine

Koncem ljeta i tokom jeseni 1942. vojno-politička situacija na Kordunu bila je pogodnija nego bilo kada od početka ustanka, mada je u prvoj polovini 1942. narod Korduna pretrpio neviđene pokolje, paljenja, pljačke i odvođenje ljudstva, žena i djece u fašističke logore širom Evrope. U drugoj polovini 1942. na teritoriji Korduna formirana je 8. korđunaška divizija sa tri brigade, Kor-

9 dr Đuro Zatezalo i mr Mile Dakić »Narodna vlast na Kordunu 1941—1945. godine«, str. 114.

10 Isto, str. 109.

U Početkom 1942. godine formiran je općinski NOO Maljevac koji je s općinskim NOO-om Velika Kladuša činio Kotarski NOO Cazin. U martu 1942. rasformiran je odbor Velika Kladuša pa je općinski NOO pripojen Vojniću.

dunaški partizanski odred s četiri bataljona. Komande mjesta Drežnik, Rakovica, Slunj, Cetingrad, Velika Kladuša i Vojnić. Sredinom decembra čitav Kordun osim Topuskog i Barilovića bio je slobodan. Slobodna teritorija Korduna protezala se od rijeke Kupe na sjeveru pa do Plješivice i Kapele na jugu.

Narodnooslobodilački pokret je uspio da stvori NOV i NOO-e, koji su bili politički organi NOP-a a ujedno i organi narodne vlasti u oslobođenim krajevima Korduna.

Početkom oktobra 1942. na Kordunu su postojala 4 kotarska i 19 općinskih NOO-a. Kotar Vojnić je u to vrijeme imao šest općinskih NOO-a, Kotarski komitet KPH, Kotarski komitet SKOJ-a, Kotarski odbor AF2-a s teritorijalnim mjesnim organizacijama AFŽ-a, Partije i SKOJ-a. Sve to kazuje kolika je snaga NOP-a bila već nakon prve godine NOB-a na slobodnom Kordunu. Zato nije ni čudo što su se na Kordunu gotovo cijelo vrijeme rata nalazili CK KPH, GŠH, Štab 4. korpusa, korpusne ustanove i velika mreža bolnica.

U septembru 1942. Vrhovni štab je u »Naredbi o izborima za NOO-e« ponovno naglasio načela za rad NOF-a. Na osnovu »Fočanskih propisa« i »Naredbe o izborima NOO-a« od septembra 1942. godine, ZAVNOH je 14. juna 1943. donio »Poslovnik o radu odbora što je umnogome doprinijelo daljnjem učvršćenju NOO-a i njihovom boljem i organizovanijem radu.

Na osnovu naredbe Vrhovnog štaba o decembarskim izborima 1942. Okružni komitet KPH za Karlovac razradio je plan izbora i već u septembru OK KPH uputio je svim kotarskim komitetima direktivno pismo u vezi s postojećim zadacima povodom izbora u kojem je, pored ostalog, stajalo:

»Uskoro će se sprovesti izbori za NOO-e prema Naredbi Vrhovnog štaba. Sve partijske organizacije će uskoro primiti brošuru koju je u vezi s izborima izdao Vrhovni štab i gdje se nalaze upute kako će se izbori sprovesti. Pitanje izbora jeste jedno od najvažnijih pitanja koje stoje danas pred našim partijskim organizacijama. Do primitka pomenute brošure i dok vam OK ne pošalje odluke, u tom pogledu nemojte otvarati izbornu kampanju.«[12]

Na zahtjev OK KPH Karlovac, svi kotarski komiteti uputili su u prvoj polovici oktobra po dvojicu ljudi na kratak instruktaž kako bi lakše i uspješnije radili na pripremama za izbore.

U predizbornoj kampanji svaki kotarski, općinski i seoski NOO pored političke agitacije sprovodio je i akciju prikupljanja hrane i odjeće za potrebe stanovništva, bolnica, dječjeg doma i vojske. Osim toga vršena je agitacija za odlazak dobrovoljaca u brigade 8. kordunaške divizije pa je u periodu od 10. do 19. decembra 1942. godine, zahvaljujući dobrom političkom radu na terenu, s teritorije Korduna otišlo u jedinice 8. divizije 657 boraca a od toga 185 djevojaka.

Radi veće sigurnosti za uspješno vođenje predizbome kampanje i osiguranja pravilnosti u sprovođenju izbora, Glavni štab NOV i POH, naredbom br. 26, imenovao je kotarske izborne komisije. Komisiju za kotar Vojnić sačinjavali su: Miloš Basara iz Partizanskog Žarišta, općina Krnjak, Jovo Balčin iz Krnjaka, općina Krnjak, Desanka Mihajlović iz Krnjačkog Grabovca, općina Krnjak, Mira Opačić iz Brezove Glave, općina Tušilović, partizanka, Miloš Petrović iz Ruševice, općina Krstinja, partizan.

U toku izborne kampanje seoski i općinski odbori AFŽ-a, omladinske orga-

12 Direktivno pismo OK KPH od 16. 11. 1942, HAK, kut. 2.

nizacije i seoski odbori vršili su plansku agitaciju na prikupljanju dobrovoljnih priloga. Zahvaljujući aktivnosti žena, omladine i NOO-a, u jesen 1942. godine, na teritoriji Korduna sakupljeno je 110.000 kuna, na stotine pari rukavica, džempera, čarapa, preko 1.000 vreća hrane i dosta drugog materijala.[13]

Prema sjećanju Matije Marjanovića za NOV u jesen 1942, na teritoriji općine Krstinja, skupljeno je više od 100 vreća krompira, 35 vreća kukuruza u zrnu, 2 vreće pšenice, 21 vreća graha, preko 50 kg jabuka, 10 kg oraha, 10 kg suvih šljiva, 52.000 kuna, 10 pari čarapa, 5 kapa, 15 pari rukavica i fiekog drugog materijala. U predizbornoj kampanji otišle su u partizane 42 osobe.

Jednostavno rečeno nije bilo sela ni porodice koja nije bar nešto priložila za NOV. To je bila najbolja potvrda čvrstine i povezanosti fronta i pozadine te spremnosti naroda Korduna koji ni sam nije imao ništa a pomagao je svojoj vojsci odvajajući od vlastitih usta.

Citava predizborna kampanja vodila se pod parolama »Svi u partizane!«, »Sve za narodnooslobodilački front!«, »Dolje nenarodne vlasti!«, »Živjeli narodnooslobodilački odbori!«, »Žene, ljudi, omladino, svi na izbore!«, »Birajmo najbolje i najpouzdanije ljude!«, »Izgradimo zimske nastambe za pogorelce!« itd. Na svakom koraku osim ovih mogle su se uočiti i druge parole posvećene izborima na oslobođenom području. Tako su zidine popaljenih zgrada od Krnjaka, kroz Budačku Rijeku i dalje prema Veljunu bile ispisane pozivima da se što masovnije izađe na izbore i svoj glas dà kandidatima koji će dužnost odbornika vršiti predano na najbolji mogući način. Svu odgovornost za sprovođenje ove najmasovnije manifestacije snosili su kotarski i općinski komiteti KP, a veliku pomoć komitetima pružale su masovne organizacije AFŽ-a, Saveza mlade generacije te članovi KP i članovi SKOJ-a.

Osamnaesti decembar 1942. osvanuo je prohladan, suh, pomalo sunčan i bez snijega. Toga dana, u svojstvu načelnika štaba Kordunaškog područja, nalazio sam se u štabu komande i, pored ostalog, bio zadužen da pomognem izbornoj komisiji u Gornjem Budačkom oko sprovođenja izbora. Oko 10 sati prije podne počele su pristizati grupice uglavnom žena i omladine na biračko mjesto koje se nalazilo na otvorenom prostoru između popova stana i crkvišta. Pojedine grupe stizale su i organizovano, pod zastavama Nove Jugoslavije i Partije. Svi su bili razdragani i raspjevani, uz zvuke kordunaške četverožičane tambure pjevani su bećarci i izvikivane predizborne parole. Na izabrano mjesto upravo stiže jedna grupa, zastava je zabijena u zemlju, oko nje razvija se kolo koje vode Marija Perić i Dara Duduković Duvandžija. Zatim stiže naredna grupica s dvije parole: »Svi na izbore!« i »Glasajmo za najbolje kandidate!« Tako se prije početka glasanja na biračkom mjestu u Gornjem Budačkom skupilo preko 250 birača i ljudstva Komande kordunaškog područja i područne partizanske straže. Sve se orilo od pjesme, klicanja i melodičnih zvukova tamburica. Tišina je zavladala u Gornjem Budačkom u momentu početka izbora. Zatim je uslijedilo objavljivanje podataka o kandidatima za odbornike. Tako su izbori na ovom biračkom mjestu izvedeni po planu, a narod se u istom raspoloženju vraća kućama. Slično je bilo i na drugim biračkim mjestima, a na pojedinim je bilo i nepredviđenih situacija. U izbornoj jedinici Bijeli Klanac—Brebornica od strane društveno-političkih organizacija, za jednog od seoskih odbornika bio je predložen Milić Matijević. U ime općinskog NOO-a Krnjak izbore u ovoj izbornoj jedinici trebala je sprovesti Duka Balčin. Ona se

13 »Narodni borac« od 15. 12. 1942.

18. decembra na dan izbora pojavljuje na izbornom mjestu i stavlja na raspolaganje izbornoj komisiji. Duka biračima predlaže da se glasa za Milica Matijevića, ali se većina prisutnih glasača ne slaže s prijedlogom, uz obrazloženje da je Matijević prije rata bio policajac te da su u predizbornoj kampanji politički radnici naglašavali kako za odbornike treba birati poštene i NOB-u odane ljude. Glasači su bili mišljenja da ljudi koji su služili u policiji, žandarmeriji i drugim sličnim službama koje su tlačile narod i sputavale demokratski razvoj društva ne mogu biti izabrani. Dolazi do poduže stanke i konsultacije među članovima izborne komisije.. Ponovno se javlja Duka Balčin, ovaj puta ona detaljno obrazlaže Matijevićevu biografiju, a posebno izlaže Milićevu aktivnost oko formiranja Partizanskog odreda »Bijeli Klanac«, njegov izbor za komandira odreda i naglašava da je Milić već nekoliko mjeseci i član KPJ. Nakon ovih dodatnih informacija i obrazloženja ponovno se prelazi na glasanje. Narod prihvata kandidaturu Milića Matijevića i za vrijeme glasanja skoro sto posto je glasalo za Matijevića. Ovaj primjer najbolje govori o tome koliko se već na prvim glasanjima za organe narodne vlasti vodilo računa o tome koga će se birati u narodnooslobodilačke odbore.

U cjelini gledano decembarski izbori 1942. za seoske, općinske i kotarske odbornike može se reći da su obavljeni u najboljem redu te da su oni uticali na poboljšanje rada odbora u narednom periodu. Većina odbornika zadovoljavala je određene kriterije koji su u predizbornoj kampanji postavljeni za predstavnike nove narodne vlasti. Izbori su u punoj mjeri iskazali jedinstvo vojske i naroda — pozadine i fronta, a nesebična pomoć starješina jedinica 8. kordunaške divizije, Kordunaškog vojnog područja, partizana kordunaškog partizanskog odreda i partizanskih straža u izborima, potvrdilo je svu privrženost narodne vojske narodnoj vlasti.

Stanje na teritoriji kotara u prvoj polovini 1943. i uticaj 4. neprijateljske ofanzive na rad NOO-a

Četvrta neprijateljska ofanziva ili operacija »Vajs«, kako su je nazvali Nijemci, koja je prohujala Kordunom u zadnjoj dekadi januara i početkom februara 1943. ostavilo je duboke tragove i velike posljedice na život stanovništva Korduna, posebno na teritoriji kotareva Vojnić i Slunj i na rad NOO-a.

Njemačke, talijanske i ustaške jedinice su 20. januara 1943. krenule od Gline, Vukmanića, Karlovca, Barilovića i Plaškog prema slobodnoj teritoriji Korduna. Već prvih dana ofanzive jedinice 8. kordunaške divizije i bataljoni kordunaškog partizanskog odreda vodili su žestoke borbe na teritoriji kotara Vojnić. Poznate su borbe iz tih dana koje je vodila 2. kordunaška brigada u rejonu sela Okiča, Mandić Sela i Klipina Brda. Prvi bataljon 4. kordunaške udarne brigade vodio je borbe na potezu Dugi Dol—Krnjak—Budačka Rijeka, a 3. kordunaška brigada u selu Budačka Rijeka. Zatim su uslijedile borbe oko Miholjskog i Dunjaka. Zbog neuspjeha svojih akcija njemački fašisti iskaljivali su bijes nad mirnim stanovništvom, ubijali sve pred sobom a po prvi put žrtve okupatora postale su i neke porodice u hrvatskim selima Devčići kod Vukmanića i Moravci kod Skakavca. U tim akcijama Nijemci su zapalili više kuća i opljačkali mnoga gospodarstva.

Jedan od većih propusta rukovodstva NOP-a Korduna u ovoj ofanzivi sastojao se u tome što narod nije na vrijeme obaviješten o neprijateljskim na-

mjerama te o pogodnim pravcima i mjestima za povlačenje s Korduna. U toku samog povlačenja izbjegličkih kolona pojedini ali i rijetki rukovodioci preporučivali su narodu gdje da se sklone. Najbolja skloništa su obližnje šume ili teritorija općine Perjasica gdje tada nije bilo neprijateljskih akcija. Zahvaljujući rijetkim rukovodiocima koji su sklanjali izbjegličke kolone ispred udara neprijatelja, mnogi stanovnici sela kotara ostali su u toku ofanzive u obližnjim šumama, odnosno u Petrovoj gori ili su se prebacili na lijevu obalu Korane i zadržali se nekoliko dana oko Poloja i Perjasice, a potom se ponovno vratili svojim kućama. Međutim, ipak i s teritorije Korduna bilo je dosta izbjeglica koje su se povukle daleko u Liku ili su se čak našle u rejonu Drvara i Bosanskog Petrovca. Većina od ovih grupa izbjeglica, koje su se povlačile prema Bosni, stradala je ili umrla od gladi u bosanskim planinama, a jedan dio, koji se nakon mjesec-dva povlačenja kroz Kordun i Bosansku krajinu, ipak se uspio vratiti kućama. Po povratku ih je nakon kratkog vremena zadesila smrt od gladovanja, nespavanja, zime, bolesti i iscrpljenosti.

Poslije neprijateljske ofanzive njemačke kolone i dalje su prolazile od Karlovca kroz Krnjak, Veljun i dalje za Bosansku krajinu. Ustaške jedinice od Karlovca, Velike Kladuše, Cetingrada i okolnih neprijateljskih garnizona vršile su skoro svakodnevne ispade prema slobodnoj teritoriji u cilju pljačke, ubijanja i maltretiranja srpskog stanovništva koje ni poslije ofanzive nije imalo miran život na svojim posjedima. Rezultat neprijateljske ofanzive i učestalih ustaških akcija prema slobodnoj teritoriji — masovna je pojava tifusa, glad naroda i stoke, veliki broj stanovnika bez krova nad glavom i dezorganizacija u jednom dijelu seoskih i općinskih NOO-a. Naime, prilično velik broj odbornika otišao je s izbjegličkim kolonama za Liku i Bosnu i više se nije vratio, dok je jedan broj odbornika otišao u sastav jedinica 8. divizije i kordunaškog partizanskog odreda. Sve ovo otežavalo je a negdje je došlo i do prekida rada NOO-a.

Poslije ofanzive na Kordunu se pojavljuju brojni problemi koji su se morali hitno rješavati i čije odlaganje nije dolazilo u obzir. U vezi toga OK KPH Karlovac daje direktivu da se na Kordunu formira privremeni Okružni NOO za Kordun koji će pomoći u radu kotarskim NOO-ima. Komanda kordunaškog područja također je aktivirala sve svoje raspoložive snage kako bi pomogla NOO-ima da što prije prebrode krizu, da se što prije što bolje organizuju i da punom snagom krenu u rješavanje nagomilanih problema.

Radi što bržeg i sistematičnijeg rješavanja gorućih pitanja na teritoriji Korduna pa tako i kotara Vojnić preduzet je cijeli niz mjera. To se u prvom redu odnosi na spomenutu konferenciju OK KPH Karlovac od 18. 2.1943. godine na kojoj je donijeta odluka da se formira Okružni NOO za Kordun, da se odbor popuni najboljim i najsposobnijim kako bi odgovorio postavljenim zadacima. Osnivačka skupština ovog odbora održana je 11. marta 1943. u Gornjem Budačkom u kući Rade Peurače gdje će do kraja rata biti sjedište Okružnog NOO-a. Isto tako pokrenute su akcije za ponovno formiranje seoskih i općinskih NOO-a tamo gdje su u toku ofanzive oni razbijeni ili nestali, za popunjavanje upražnjenih mjesta odbornika novim licima te za što brže uključivanje seoskih i općinskih NOO-a u sve akcije oko ishrane stanovništva, sanacije tifusa, organiziranje proljetne sjetve, oživljavanje kulturno-prosvjetnog rada na teritoriji kotara, zbrinjavanje porodica koje su ostale bez krova nad glavom te prihvata banijskih izbjeglica koje su se u većem broju vraćale iz Bosne, preko Korduna za Baniju.

U cilju što brže sanacije zdravstvenog stanja na teritoriji kotara, Kotarski

NOO Vojnić formirao je dvije zdravstvene ekipe — jednu sa sjedištem u rejonu Vojnića a drugu sa sjedištem u selu Keserov Potok. Pored toga u svakom selu formiran je zdravstveni odbor koji je tijesno sarađivao sa seoskim NOO--om, omladinskom organizacijom i organizacijama AF2-a sela. Pri kotarskom NOO-u formirana je zdravstvena sekcija. Ova institucija i zdravstveni radnici imali su osnovni zadatak da rade na općem zdravstvenom prosvjećivanju naroda te sprovođenju zdravstveno-higijenskih mjera po selima kao npr: dezinfekcija posteljine, robe, kuće, štala, izgradnja klozeta i slično. Jednom riječju najavljen je opći rat vaškama i nehigijeni.

Zdravstvene ekipe kotara trebale su odigrati glavnu ulogu. One su u zajednici sa zdravstvenim ekipama Komande područja obilazile sela i pojedina domaćinstva, vršile parenje posteljine, veša radi uništavanja vaški, organizovale krečenje kuća, štala, svinjaca te uređenje izvora s kojih su se domaćinstva služila pitkom vođom, organizovale izgradnju klozeta, davale uputstva za liječenje skorbuta koji se masovno pojavljivao kod osoba sa slabom i jednoličnom ishranom te organizovale i upućivale bolesnike kako da se liječe od šuge koja je također bila rasprostranjena zbog slabijih higijenskih uslova i nedostatka veša za redovno presvlačenje naroda. U vezi s ovim problemom treba spomenuti i sanitetski odsjek Komande kordunaškog područja koji je preko svojih zdravstvenih radnika i ustanova širom Korduna tijesno sarađivao sa zdravstvenim sekcijama, zdravstvenim ekipama i zdravstvenim odborima sela i kotara.

U cilju rješavanja pitanja prehrane stanovništva, vojske i bolnica preduzete su također brojne mjere. Tako su pri Okružnom NOO-u, kotarskim i općinskim NOO-ima formirane prehrambene komisije koje su imale zadatak da u što kraćem vremenu izrade tabelarne preglede o stanju prehrane, o porodicama kojima je nužna hrana, o zalihama za vojsku i ishranu vojno-teritorijalnih jedinica i ustanova. Prehrambene komisije na osnovu uvida u količine hrane po domaćinstvima imale su pravo da viškove žita oduzimaju i spreme u magacine Komande područja, magacine NOO-a ili izvrše raspored gladnim porodicama.

U svim mlinovima postavljeni su upravitelji mlinova koji su, pored ostalog, uzimali 8% ušura od samljevenog žita od čega je 30°/o izdvojeno za potrebe vojske, a ostatak je išao u fondove općinskih i kotarskih NOO-a.

Na teritoriji Korduna formirane su tri prolazne kuhinje. Jedna od njih radila je kod mosta na prelazu Korane iz Poloja za Veljun, a druga je bila smještena u selu Kuplenskom. Ove kuhinje radile su besprijekorno i kuhinjsko osoblje davalo je sve od sebe kako bi se na vrijeme spremile dovoljne količine kvalitetne hrane za ishranu izbjeglica koje su iz Bosne i Like prolazile kroz Kordun.

Uporedo s odvijanjem pomenutih poslova intenzivno se radilo i na proljetnoj sjetvi mada se sjetva odvijala s velikim zalaganjem čitavog stanovništva jer nije bilo radne snage, sjemena, poljoprivredne mašine su bile dotrajale i pored svih napora ljudi sjetva se odvijala pod vrlo teškim uslovima. Međutim, i pored svega toga može se reći da je ona ipak uspjela. Nakon završene sjetve Kotarski NOO Vojnić dostavio je pregled zasijanih površina na napuštenim ili takozvanim vakantnim posjedima. Prema evidenciji od 29. maja 1943. godine na napuštenim posjedima zasijano je:[14]

14 Dr Đuro Zatezalo »Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941—1945«, str. 205.

Zasijane kulture		Jutara Četvornih hvati
pšenice	46	500
raži je posijano	—	300
ječma je zasijano	1	—
zobi	31	800
kukuruza	125	—
prosa	2	—
krompira	28	800
graha	63	800
tikve za ishranu stoke	3	—
stočne repe	3	—
raznog povrća u vrtovima	24	800

Proljeće 1943. godine bilo je na teritoriji kotara 2.716 domaćinstava koja su raspolagala s 434 konja, 1.330 volova, 147 junica i 2.307 krava. Znači da je svako domaćinstvo u prosjeku imalo po jednu kravu, a svaka treća kuća imala je vučnu stoku, par konja ili par volova. Bilo je to veliko siromaštvo stočnog fonda pa se ovom problemu posvećivala posebna pažnja. U prvom redu zabranjeno je svako klanje teladi, a s raspoloživom vučnom stokom trebalo je planski gospodariti i izvoditi radove po izrađenom rasporedu kako bi se svim porodicama na vrijeme zasijale određene površine proljetnim usjevima. Planski i držeći se određenog rasporeda moralo se raditi i zbog toga što nije bilo dovoljno poljoprivrednog alata niti dovoljno sjemena za sjetvu. U ovom teškom periodu krcatom brojnim problemima vitalnog značaja, nije zanemaren kulturni i prosvjetni rad sa stanovništvom kotara. Tako se uporedo s rješavanjem niza navedenih pitanja u kotaru, prišlo obnovi i izgradnji prostorija za školsku nastavu i analfabetske tečajeve te se radilo na oživljavanju svih kulturnih djelatnosti u oslobođenim selima. Do 23. 10. 1943. na teritoriji kotara Vojnić proradile su 4 osnovne škole sa 180 polaznika — đaka. Radila su 4 analfabetska tečaja.[15] Prema odluci nadležnih u kotaru polazak u osnovne škole i analfabetske tečajeve za odrasle bio je obavezan. Radi organizacije i boljeg rada po ovim pitanjima pri kotarskom NOO-u, jedan član kotarskog NOO-a određen je za pročelnika prosvjete, a isto tako i u svakom općinskom i seoskom NOO-u po jedan član odbora određen je za pročelnika. Kod nekih općinskih NOO-a po jedan ili dva stručna referenta bili su zaduženi za kulturno-prosvjetni rad — na teritoriji svakog odbora, a ujedno su vršili dužnost učitelja u nekoj osnovnoj školi.

Već početkom ustanka došlo se do spoznaje da bi se, pored vođenja borbi protiv neprijatelja i drugih zadataka NOP-a Korduna, što prije trebalo raditi na razvijanju privrede formiranjem malih poduzeća, odnosno pilana, pekara, kožara, ciglana, raznih radionica za opravke poljoprivrednog alata, opravku obuće, odjeće, raznih kućnih predmeta i slično. Ovaj proces tekao je nešto sporije nego što se mislilo jer vojni uslovi nisu garantovali bezbjedan rad i opstanak takvih poduzeća i radionica na jednom mjestu za jedan duži period. Tek nakon ljetnih ofanzivnih akcija, kojima su 8. divizija i Kordunaški partizanski odred oslobodili do jeseni 1943. godine gotovo cijeli Kordun, prišlo se ubrzanom radu na formiranju poduzeća i radionica. U ovom pogledu Komanda

15 ZAVNOH prosvjetni odjel br. 2425 od 18. 12. 1943. Okružnom NOO-u za Kordun. Upute o prosvjetnoj organizaciji, HAK, kut. 2.

ljude pa je u okviru vojno-pozadinskih ustanova vidno napredovao upravo rad u radionicama i maloj privredi. Vojno-pozadinski organi i radionice služile su za uzor civilnim radionicama, a Komanda područja po ovim pitanjima pružala im je svestranu pomoć. Zahvaljujući tome na teritoriji kotara Vojnić u jesen 1943. niklo je niz radionica. U Krstinji je postojao pogon za izradu drvenih buradi, u Budačkoj Rijeci pilane, a u Vrelu Utinja grnčarska radionica u kojoj su izrađivani lonci, zdjele i ostalo posuđe. U mnogim selima počele su da rade obućarske, kovačke, kolarske, krojačke, limarske i druge radionice. U okolini Vojnića postojao je marveni depo i uzorni povrtnjak iz kojeg su povrćem snabdjevane bolnice, NOO-i i vojno-pozadinske ustanove.

Novootvorene radionice i mala poduzeća bila su od velike koristi NOO-ima 0 čemu najbolje govori slijedeći primjer. Pred proljetnu sjetvu 1943. većina poljoprivrednog alata bila je uništena ili oštećena pa je kotarski NOO u saradnji s općinskim NOO-ima krenuo u akciju osposobljavanja svega raspoloživog alata. Tako je u vremenu od 15. do 31. marta 1943. popravljeno i obnovljeno 57 plugova i petera kola, izrađeno je 17 novih jarmova za uprezanje volova, izrađene su 4 nove zubace, 2 para lotri za kola, 5 tramova za kola, 6 pari lagira, 2 rude, okovano 11 kolskih točkova te poklepano 20 lemeša za plugove, 63 motike, 42 sjekire i 23 bradve.

Pored svih teškoća u radu radionica i preduzeća zbog nedostatka repromaterijala, rezervnih dijelova, stručnih majstora i slično, zahvaljujući vlastitoj inicijativi i samoprijegornom radu mnogi naizgled nerješivi problemi su savladani i rezultati su bili iznad očekivanja. Tako, na primjer, u Krstinji je odbornik Nikola Španović[10] izrađivao kamene pločice i kamenčiće za pisanje koje su u uslovima pomanjkanja papira dobro došle za nastavu u osnovnim školama. U selu Knežević Kosi i Cemernici izrađivane su krede za pisanje po školskim tablama kojima su snabdijevane sve škole na teritoriji Korduna.

Uporedo s vojnim uspjesima i stvaranjem novih društveno-političkih odnosa na slobodnoj teritoriji Korduna, kao i na ostalim dijelovima zemlje, nicale su 1 nove škole, izrasle u surovom ratu i u najtežim uslovima fašističke okupacije zemlje i narodnog ustanka u zemlji.

»Sve što je postignuto na prosvjetnom polju narodno je djelo vrijedno divljenja, jer škole se u doba rata obično zatvaraju ili pretvaraju u kasarne, a u našem NOP-u pod uslovima dosad najstrašnijeg rata koji i ljude i sva njihova dobra nemilosrdno brišu s lica zemlje, naš narod je uspio da u tom ratu pobjeđuje svojom vlastitom snagom i sredstvima i da još — usto stvara škole i šalje u njih svoju djecu.[17]

Na teritoriji kotara Vojnić do 10. jula 1943. popaljena su 73 sela, od toga su 34 sela potpuno spaljena a 39 sela bilo je djelimično spaljeno. U tim selima živjelo je 5.797 članova domaćinstava i 876 izbjeglica iz drugih dijelova Korduna, Hrvatskog primorja i Like. Osiguranje krova nad glavom za ovako velik broj beskućnika predstavljalo je izuzetno težak zadatak koji je trebao biti riješen prije ostalih, odnosno trebalo je poduzeti hitne mjere da se prije zime podignu bajte za smještaj obitelji bez kuća. U tu svrhu formirane su građevinske

16 Nikola Spanović vadio je kamene ploče iz jednog potoka u Petrovoj **gori. Ploče je razrezivao i oblikovao u školske tablice, potom je izradio drvene ramove u koje su postav**ljene pločice i tako je dobivao školske tablice.

17 Dr Đuro Zatezalo i rar. Mile Dakić, Narodna vlast na Kordunu **1941—1945, str. 241**

ekipe za sječu i nabavku građe i za izradu kuća. Kovačke i bravarske radionice, kako one u nadležnosti NOO-a tako i one iz sastava Komande područja, dobile su zadatak da organiziraju izradu čavala, raznih klinova, spojnica, brava i slično. Pilane i stolarske radionice starale su se o izradi vrata, prozora i slično. Na podizanju bajti i organizaciji rada na pribavljanju materijala za bajte angažovani su pored NOO-a, odbori AFŽ-a i omladinske organizacije kotara pa su u to vrijeme na Kordunu bili česti prizori da na lakšim poslovima oko podizanja bajti i popravci kuća rade ekipe sastavljene samo od žena, omladine i pionira.

Jedan od najvećih problema, kako kotarskog NOO-a Vojnić tako i svih NOO-a na Kordunu, u toku rata bio je problem ishrane stanovništva, vojske, ustanova i bolnica. Što je rat dulje trajao to je pitanje ishrane bilo sve komplikovanije i teže. S jedne strane iz dana u dan povećavao se vojni sastav jedinica na Kordunu, povećavao se broj izbjeglica, razvijao se velik aparat vojno-civilnih ustanova. Tako se na teritoriji kotara Vojnić pored kotarskih i općinskih ustanova nalazila Komanda kordunaškog područja, Kordunaški partizanski odred, komande mjesta Vojnić, Barilović, Perjasica, dvije čete partizanske straže, bataljon za obezbjeđenje vojnih bolnica, bolnički kompleks u Petrovoj gori, bolnica u Kestenovcu i Dunjaku te dječji dom u Rađonji. Vojno-politički i partijski kursevi održavani su u Miholjskom, Prisjeci i Zagorju, štamparija i radioničke ustanove u Trupinjaku, Petrovoj gori i Debeloj kosi. Mada sve te jedinice i ustanove nisu bile na direktnom snabdijevanju kod kotarskih i općinskih organa, ipak su se oni na neki način starali o njima u pitanjima transporta i radne snage, a često puta ishrane ljudstva i stoke. Osim toga preko teritorije kotara Vojnić kao centralnog dijela Korduna kretale su se svakodnevno jedinice NOV i POJ, razne delegacije, kuriri i slično, kojima je narod kotara i kotarske ustanove pružali usluge u ishrani, prijevozu, pranju veša te obezbjeđenju kurira i vodiča prema Baniji, Lici, Cazinskoj krajini i Pokuplju. Narodnooslobodilački odbori i vojno-pozadinski organi obezbjeđivali su se hranom iz nekoliko izvora:

— proizvodnjom na poljima Korduna,

— povremenom dopremom hrane iz žitorodnijih krajeva Banije i Slavonije,

— proizvodnjom žitarica na napuštenim — vakantnim posjedima koje su obrađivale općine i Komanda kordunaškog područja,

— prikupljanjem dobrovoljnih priloga od stanovništva. Akcija prikupljanja hrane trajala je stalno a više je inicirana u pojedinim prigodama kao na primjer, prilikom proslave raznih godišnjica, izbora, pobjede NOV-a i slično,

— ubiranjem ušura od samljevenog žita u mlinovima na teritoriji kotara,

— rekvizicijom hrane od narodnih neprijatelja i raznih špekulanata i crnoberzijanaca,

— zaplijenjenom hranom u borbama s neprijateljem,

— kupovinom hrane u okupiranim gradovima. Tu u prvom redu dolazi nabavka tjestenine, riže, šećera, soli i slično tome.

Glavni izvori za nabavku hrane bili su godišnji urodi na njivama kotara, prinosi s napuštenih imanja (pustih imanja), dobrovoljni prilozi stanovništva pa i uzimanje 8% od ušura na samljeveno žito. Prokomentarisaću samo ovu posljednju stavku u nabavci hrane. Prema zapisima[18] kotarskih arhiva na teritoriji kotara bilo je 48 mlinova vodeničara. U njima je od 11. marta do 20. maja 1943. godine samljeveno 532.819 litara ili 8.880 vreća žita i ubrano 42.626 litri

18 Navedeno djelo, str. 190—192.

ili 710 vreća ušura. Od te količine 12.788 litara ili 213 vreća brašna raspoređeno je za potrebe NOV i POJ i 29.388 litara ili 489 vreća brašna stavljeno je u rezervu kotara za ishranu stanovništva i izbjeglica.

Akcije dobrovoljnih priloga trajale su stalno i tako skupljena hrana bila je jedan od dopunskih izvora. Neke akcije prikupljanja priloga bile su usmjerene na sakupljanje tačno određenih namirnica kao npr. krompira, pšenice, raži, kukuruza i si.

Bilo je i takvih akcija čiji prilozi su bili namijenjeni bolnicama i dječjim domovima. U tim akcijama najviše su se sakupljala jaja, meso od živine, povrće, voće, rakija i slično.

U sabirnoj akciji augusta 1943. seoski odbor AFŽ-a Burić Sela prikupio je za bolnicu u Petrovoj gori i Kestenovoj gori: 57 jaja, 10 kruhova, 5 povitica, 13 litara šljiva, 2 pečena pileta, 4 vreće krompira, 1 vreću pšeničnog brašna, 10 kg svježih krastavaca, 15 kg graha i 15 svježih sireva. Selo Gaćeše, općina Utinja, za bolnice u Petrovoj gori sakupilo je i predalo: 47 litara mlijeka, 6 sireva, 14 kg jabuka, 5 kg krastavaca, 3 kg mahuna, 14 litara graha, pola kg duhana, 4 pogače, 14 jaja i 3 vreće krompima. Dana 2. augusta narod sela Međeđaka sakupio je za bolnice 38 litara mlijeka, 4 sira, 7 kg jabuka, 2 kg krastavaca, 2 kg malina, oko pola kg duhana i 33 vreće krompira. Žene i pioniri Burić Sela sakupili su za dječji dom u Vojničkom Grabovcu 21 jaje, 5 sireva, 8 pogača, 11 litara mlijeka, 7 kg šljiva i 4 kg jabuka. Mještani općine Krstinja za bolnice u Petrovoj gori sakupili su: 35 jaja, 1 vreću pšeničnog i 2 vreće kukuruznog brašna, 15 kg krastavaca, 2 litre rakije, 12 sireva, 15 pogača, 14 vreća krompira i 10 kg šljiva i jabuka. Pioniri sela Klipino Brdo, općina Utinja, sakupili su 6. juna i predali dječjem domu u Grabovcu: 26 jaja, 22 litre mlijeka, 6 sireva, 6 pogača i dvije torbe pune graha. Iz općinskog NOO-a Krnjak predato je za bolnice i dječje domove 15 vreća krompira, 2 vreće pšeničnog brašna, 57 jaja, 40 litara mlijeka, 10 sireva, dvije velike korpe povrća, dvije korpe voća i jagoda, 2 litre rakije, pola kg domaćeg duvana itd. Početkom septembra žene i pioniri Tušilovića i Brezove Glave sakupili su za bolnice i dječji dom: 45 jaja, 16 pogača, 45 litara mlijeka, 25 sireva, 8 vreća krompira, 3 vreće pšeničnog i 2 vreće kukuruznog brašna, 5 kg soli, 3 litre rakije i oko 20 kg povrća ...

Dr Đuro Zatezalo je zapisao:

»Selo Krnjak potpuno je spaljeno. Selo je siromašno i potpuno upropašteno, ali za partizane se daje. Nitko ne žali. Skupljeno je 40 litara pšenice, 360 litara (6 vreća) kukuruza u zrnu, 20 litara prosa, 320 litara graha, 20 vreća krompira, 8 peškira, 2 plahte, 1 m bijelog platna, 2 para čarapa, 3 para rukavica, 3 muške kape i 1.100 kuna ..

Selo Vojišnicu i selo Brdo prigodom proljetnih ustaških ofanziva na Petrovu goru ustaše su potpuno uništile i mnogo naroda poubijali... Ali, za partizane i u narodnooslobodilački fond sakupili su dosta hrane i namirnica. Skupili su 10 vreća kukuruza u zrnu, 96 vreća krompira, 12 vreća graha, 20 kg ječma, 10 litara pšenice, 20 kg jabuka, 2 plahte, 1 m platna, 5 pari čarapa, 1 peškir, 15 litara rakije, 35 litara vina i 17.000 kuna u gotovom. Ovakvih i sličnih primjera ima na cijeloj teritoriji kotara i ovakve akcije odvijale su se cijele godine. Narod kotara Vojnić u organizaciji svojih NOO-a poslao je borcima 8. kordunaške udarne divizije[19] čestitku u kojoj im želi sretnu novu 1944. godinu

19 U to vrijeme jedinice 8. kordunaške divizije vodile su teške borbe sa njemačkim i ustaško-domobranskim snagama na teritoriji Plaščanske doline, Tržića i Primišlja.

sa slijedećim prilozima: 848 kruhova, 235 komada suhog svinjskog mesa, 14o smotaka i 1,5 vreću domaćeg duhana, nekoliko povitica, 366 jaja, 11 kg i iß komada svježih kravljih sireva, 18 litara oraha, 4 litre rakije, 120 litara vina, 20 litara mlijeka, 2,5 kg masti, 5 pečenih kokošiju.[20]

Nakon 1. zasjedanja ZAVNOH-a u junu 1943. zadaci NOO-a postali su raznovrsniji, složeniji a rad odbora olakšan. Formiraju se pojedini odsjeci, odnosno odjeli. Dana 18. juna iste godine Privremeni okružni NOO za Kordun u Gornjem Budačkom preimenovan je u stalni Okružni NOO za Kordun. Slijedeću etapu razvoja narodne vlasti obilježava »Uputstvo za organizaciju i rad NOO-a kao organa državne vlasti«. Ovim uputstvom se u sistemu NOO-a konačno ustaljuju izvršno-upravni organi te sistem dvostepene nadležnosti u upravnom postupku i dvostruke odgovornosti prema vlastitim predstavničkim tijelima i višim organima uprave. »Odluka o ustrojstvu i poslovanju narodnooslobodilačkih odbora i narodnooslobodilačkih skupština federalne države Hrvatske«, koju je donijelo Treće zasjedanje ZAVNOH-a, u suštini potvrđuje već dotle stvorenu praksu u organizaciji i radu organa narodnih vlasti na tom području.

Rad narodnooslobodilačkih odbora tokom 1944. godine

Početkom 1944. godine vojno-politička situacija na Kordunu bila je nešto povoljnija u odnosu na prethodnu godinu, kako u pitanjima organizacijskog stanja i rada NOO-a tako i u vojno-političkim pitanjima, premda je već sam početak 1944. nagovještavao velike probleme oko ishrane stanovnika, vojske i stoke. Osim toga sve se više ispoljavao problem samovoljnog napuštanja operativnih jedinica od strane pojedinih boraca radi rješavanja ličnih odnosno porodičnih problema kao i radi čuvanja glave. Slijedeći problem odnosio se na sve izrazitiju pojavu nedostatka radne snage te pomanjkanja stočnog fonda, naročito krava muzara, vučne stoke i stoke za klanje.

Poslije neuspjele neprijateljske operacije »Panter«, koja je počela 7. decembra i trajala je oko 8 dana, cijeli Kordun bio je ponovno oslobođen a decembra 1943. jedinice 8. kordunaške udarne divizije izvršile su ofanzivne akcije na Huskinu muslimansku miliciju u Cazinskoj krajini. Postalo je jasno da nakon ove ofanzive Huška Miljković ozbiljnije razmišlja o prelasku njegove milicije na stranu NOV i POJ. Pregovori koji su počeli još u jesen 1943. između Huske i Štaba 4. korpusa NOVJ sada su ubrzani pa je Huška početkom 1944. godine s više od 3.000 boraca prešao na stranu NOV Jugoslavije. Bila je to velika pobjeda NOV-a i KPJ koja je djelovala među muslimanskim stanovništvom Cazinske krajine. Prelaskom Huskine milicije na stranu NOV-a čitava Cazinska krajina osim Bihaća i Ostrošca bila je slobodna. Sporazum s Huskom bio je značajan i za narod kotara Vojnić jer se jedan dio teritorije kotara graniči s teritorijom Cazinske krajine. Slobodna teritorija Korduna postala je centar slobodne teritorije u ovom dijelu Hrvatske i Bosanske krajine pa nije ni čudo što su se na Kordunu stacionirali CK KPH, Pokrajinski komitet SKOJ-a, ZAVNOH i sve njegove ustanove, Glavni štab NOV i POH te Štab 4. korpusa s velikom korpusnom oblasnom bazom. Na Kordunu je osim toga djelovala i dalje velika bolnička baza za liječenje ranjenika i bolesnika, kompleks raznih vojnih radionica i preduzeća male privrede, velika grupacija voj-

20 List »Naša borba« br. 18 od 4. 1. 1944, HAK, kut. S.

nih i civilnih skladišta. Jednom riječju početkom 1944. pa do konca rata i na teritoriji kotara Vojnić te dijelom teritorije kotara Vrginmost i Gline, bilo je sjedište nove vlade federalne Hrvatske.

Prvih mjeseci 1944. godine svi nivoi NOO-a od okružnog do seoskih radili su na stvaranju planova sjetve i obnove. S obzirom na veliko pomanjkanje radne snage, sjemenja, poljoprivrednog alata i vučne stoke, pri izradi planova sjetve ovi elementi morali su biti ugrađeni u sve proračune kako bi se realizovala parola »Zasijmo svaki pedalj zemlje«. Jedan drugi ne manje važan zadatak koji je stajao pred narodnooslobodilačkim odborima i vojno-pozadinskim ustanovama i jedinicama, vezan je za ishranu stanovništva i vojske. Doduše ovaj se problem nezaobilazno provlačio kroz čitav narođnooslobodilački rat kao posebno značajan, ali je u zadnjoj ratnoj godini poprimio najveće razmjere. Ništa manje važan zadatak koji je stajao pred odbornicima bio je izgradnja bajti i popravak oštećenih kuća za porodice bez krova nad glavom.

Raspravljajući o organizaciji i radu NOO-a Korduna na Plenarnoj sjednici Okružnog NOO-a za Kordun, održanoj 18. februara 1944, godine, utvrđeno je da je veliki broj NOO-a na teritoriji okruga suviše malen te da zbog toga dolazi do izvjesnih poteškoća u pravilnom funkcionisanju i radu odbora. U cilju rješavanja ovog problema odlučeno je da se rasformira Kotarski NOO Veljun te je s tim u vezi Kotarskom NOO-u Slunj pripojen općinski NOO Cvijanović Brdo, a Kotarskom NOO-u Vojnić pripojen je općinski NOO Veljun, Perjasica i Dunjak. Općinski NOO Skrad podijeljen je na općinski NOO Veljun i općinski NOO Krnjak. Općinskom NOO-u Krnjak priključena su sela Velika Crkvina, Ponorac, Gornji Skrad i Catrnja, a općini Veljun sela Točak i Dvorište. Općinski NOO Dunjak pripojen je općinskom NOO-u Krstinja.

Poslije ove reorganizacije na području kotarskog NOO-a Vojnić bilo je 8 općinskih NOO-a: Utinja, Tušilović, Barilović, Perjasica, Veljun, Krnjak, Vojnić i Krstinja. Na teritoriji ovih općinskih NOO-a djelovalo je 80 seoskih NOO-a.

Vojnić je imao 11 seoskih NOO-a: Kolarić, Kupljensko, Radmanovac, Jurga, Radonja, Vojišnica, Krivaja, Ključar, selo Brdo, Gornji Vojnić, Donji Vojnić i Knežević Kosa. Općinski NOO Krnjak početkom aprila imao je 16 seoskih NOO-a: Gornji Budački, Velika Crkvina, Ponorac, Gornji Skrad, Catrnja, Brebornica, Budačka Rijeka, Partizansko Žarište, Podgorje, Krnjak, Krnjački Grabovac, Dugi Dol, Mlakovac, Bijeli Klanac, Kosijersko Selo, Veliki Kozinac i Donji Skrad. Općinski NOO Krstinja imao je 15 seoskih NOO-a: Gejkovac, Svinjica, Stakorovica, Mracelj, Jagrovac, Krstinja, Džaperovac, Selakova Poljana, Donja Brusovača, Prisjeka, Klokoč, Kestenovac, Dunjak, Miholjsko, Johovo.

Općinski NOO Barilović imao je 16 a općinski NOO Utinja 9 seoskih NOO-a.

Općinski NOO Tušilović imao je slijedeće seoske NOO-e: Tušilovački Cerovac, Koranski Brijeg, Brezova Glava, Donji Budački, Okić, Zivković Kosa.

Kotarski NOO, pored predsjednika i tajnika, imao je slijedeće odjele: gospodarski, prometni, prehrambeni, upravni, prosvjetni, socijalni, zdravstveni i tajništvo.[21] Slična organizacijska struktura bila je i u općinskim NOO-ima. Iz zapisnika općinskog NOO-a Utinja, sačinjenog 17. novembra 1944. godine, u toj općini postojali su slijedeći odjeli: gospodarski, prehrambeni, socijalni, prometni, prosvjetni, propagandni, zdravstveni i sudski.[22]

21 Zapisnik Izvršnog NOO-a Kordun od 15. 11. 1944, HAK, kut. br. 2.

22 Odjeli u općinskim NOO-ima često su nazivani odsjecima.

U sastavu pojedinih odjela radile su razne komisije ili su pojedinci bili zaduženi za neke djelatnosti na teritorijama općinskih odnosno kotarskog NOO-a. Tako su na primjer prehrambeni odjeli još od februara 1943. godine, kako u kotarskom tako i u općinskim NOO-ima, imali prehrambene komisije. U sastavu tehničkog odjela kotarskog i općinskih NOO-a formirane su posebne građevinske komisije koje su se uglavnom bavile popravcima kuća, podizanjem novih koliba i si. Prosvjetni odjel kotara imao je i prosvjetno vijeće na kojem je razmatrana problematika u oblasti prosvjete i kulturne djelatnosti. Neki odjeli u kotaru a posebno u općinama imali su samo pročelnika odjela te eventualno njegovog zamjenika. I ostali odjeli po potrebi i privremeno mogli su formirati razne komisije radi rješavanja određenih pitanja.

Koncem aprila i početkom maja 1944. godine problem gladi kod jednog dijela stanovništva i siromašnih sela dostiže vrhunac pa su općinski NOO-i pokrenuli kampanju dobrovoljnog prikupljanja hrane koja je trajala osam dana. U toj kampanji općinski NOO Vojnić u sedam sela općine prikupio je slijedeće priloge:

Seoski NOO	Kukuruza	Pšenice	Graha	Krompira	Ječma	Primedba
Kupljensko	5 vagana	2	4 vag. i 10 lit.	40 vag.	2 vreće	1 tele i 1 janje
Kolarić	4 vag i 15 lit.	—	56 lit.	15 vag.	—	
Knežević Kosa	8 vagana	—	2 vagana	26 vag.		
Donji Vojnić	5 vag. i 15 lit.	—	30 lit.	14 vag.		
Gornji Vojnić	3 vag. i 30 lit.		2 vagana	21 vag.		20 omota dom. duhana
Vojišnica	100 kg	30 lit.	90 lit.	15 vag.		
Brdo Selo	70 lit.	—	65 lit.	14 vag.		

Kotarskom NOO-u u to vrijeme stizali su prilozi u hrani i iz ostalih općinskih NOO-a. Akcija prikupljanja hrane nastavljena je tokom ljeta i jeseni 1944. godine. Tako predsjednik prehrambenog odsjeka općinskog NOO-a Krnjak na jednoj od sjednica općinskog NOO-a 8.12. 1944. obavještava općinske odbornike i rukovodstvo općine da je prehrambeni odsjek općine u toku 1944. skupio za NOV 643 vreće žita i 214 vreća krompira.[23]

Jedna od mjera za uspješnije rješavanje ishrane ljudi bila je i odluka ONOO-a za Kordun da se formira narodnooslobodilački fond u koji su skupljeni dobrovoljni prilozi u hrani i ušur u mlinovima. U kampanji ljetne žetve 1944. u narodnooslobodilački fond skupljeno je 25 vagona žita, 10 vagona graha, 10 vagona krompira i preko 10 vagona sijena, velike količine masti, duhana, luka itd., a osim toga dobiveno je i 800.000 kuna. Kotar Karlovac otkupio je 25 vagona žita, 512 grla goveda i 17 svinja.[24]

23 HAK, kut. br. 2.

24 Zapisnik Prve okružne narodne skupštine, str. 37.

Zahvaljujući svestranoj pomoći naroda otkupom viškova, rekvizicijom od **špekulanata** i narodnih neprijatelja, pomoći koja je dopremana iz Slavonije **i uzimanjem** sledujućeg ušura iz mlinova, NOO-i kotara Vojnić uspjeli su da **i** u **toj** najkritičnijoj godini prehrane ljudstvo NOV-a, jedinice i ustanove voj-no-teritorijalnih organa, bolnice i narod kotara Vojnić.

Takmičenje **u** čast **oktobarske revolucije i oslobođenja Beograda**

Fovodom godišnjice oktobarske revolucije, oslobođenja Beograda i dvogodiš-njice zasjedanja AVNOJ-a, Okružni NOO za Kordun organizovao je na cijeloj teritoriji Korduna po kotarevima, općinama i selima takmičenje u akcijama prikupljanja hrane, izgradnje koliba za stanovništvo bez krova nad glavom, boljem organizovanju pojedinih NOO-a i njihovoj boljoj međusobnoj saradnji te razne druge kulturne i političke manifestacije koje su trebale obilježiti po-menute jubileje. Na osnovu smjernica Okružnog NOO-a, kotarski NOO Vojnić na jednoj sjednici razrađuje plan takmičenja te s planom upoznaje seoske i općinske NOO-e. Sve pripreme za takmičenje izvršene su na vrijeme, a odre-đene su i takmičarske komisije koje su u toku takmičenja pratile akcije i su-mirale rezultate kod pojedinih odbora. Zahvaljujući tako organizovanom radu ni rezultati nisu izostali premda narod nije imao dovoljno hrane, odjeće, obu-će, stambenih objekata, poljoprivrednog alata itd. U to vrijeme takmičenja na Kordunu je prikupljeno 3.355 vreća žita i 1.589 vreća graha, od te količine za potrebe NOV i POJ namijenjeno je 2.348 vreća žita i 1.112 vreća graha.[25] Samo u vrijeme petnaestodnevnog takmičenja na teritorij najsiromašnijih općina Vojnić i Perjasica prikupljeno je 7.866 litara pšenice, 5.240 litara graha, 970 litara prosa, 16.000 kuna, 422 litre ječma, 6.148 litara zobi, 240 litara raži, 10 kg duhana, 20 kg jabuka te za bolnice 144 vreće krompira.[26]

Tek što je završeno pomenuto takmičenje, organizovano je naredno sa svr-hom prikupljanja hrane za vojsku i stanovništvo Like i Dalmacije. U toj kam-panji na teritoriji Korduna sakupljeno je 363.735 kg žitarica, 371.379 kg krom-pira, 2.411 kg masti, 24.985 kg sijena i 26 grla stoke.[27]

Narodnooslobodilački odbori kotara u vrijeme ovih takmičenja svojim sva-kodnevnim udarničkim radom i maksimalnim zalaganjem pojedinih članova odbora osigurali su izvršenje postavljenih planova te doveli do daljeg jačanja i boljeg funkcionisanja sistema NOO-a. Okružna komisija za ocjenu izvršenih zadataka na kraju kampanje je došla do zaključka da je najviše dao i uradio kotarski NOO Vojnić.[28] O rezultatima kampanje na području kotara Vojnić ocijenjeno je da je rad organa vlasti bio najbolji na području kotara Vojnić te stoji: »Prednjači kotar Vojnić koji je sakupio 1.368 vagana hrane. Općina Kr-stinja dala je 350 vagana, Veljun 284, Perjasica 250, Vojnić 120, Utinja 100 i Tušilović 64 vagana. Nema podataka za općinski NOO Barilović. Od početka borbe do danas narod kotara Vojnić bio je uvijek prvi, a to prvenstveno treba

25 HAK, f. ONOO za Kordun, kut. 3/521.

26 Zapisnik sa sjednice Općinskog NOO-a Perjasica od 27. 10. 1944. HAK, f. ONOO za Kordun, kut. 3/528.

ii. Izvještaj komisije za takmičenje od 15 . 2. 1945, HAK, kut. 3.

28 Zbr. U, Četvrta godina NOR-a, str. 84, izd. Historijskog arhiva u Karlovcu.

održati i nadalje u svim akcijama pomoći našoj vojsci. Sakupljanje je u toku i narod ostalih kotareva neće zaostati za kotarom Vojnić. Dostignimo i prestignimo kotar Vojnić, pisale su »Kordunaške vijesti« decembra 1944. godine.« U to vrijeme takmičenja svi odbori, kako seoski tako i općinski, posebno su se isticali u organizaciji masovnih sastanaka na kojima su odbornici i organi općina analizirali svoj dosadašnji rad. Osim toga održavane su masovne manifestacije naroda povodom godišnjice oktobarske revolucije i godišnjice zasjedanja AVNOJ-a. Tako je na teritoriji kotara zapaljeno 648 kresova koje je pripremalo 7.400 omladinaca, omladinki i žena. Tu oko plamtećih vatri narod je uz zvukove tamburice pjevao, igrao i klicao slobodi, Komunističkoj partiji Jugoslavije, Titu, NOV-u i POJ-u te bratstvu i jedinstvu. Na taj način podizan je moral narodu i još više zbijani borbeni redovi kako bi se kraj rata dočekao sa što boljim rezultatima, uz što manje žrtava.

Sakupljene količine hrane trebalo je dalje transportovati u skladišta na Kordunu, u Dalmaciju, Liku ili Gorski kotar. Kako nije bilo ambalaže, posebno vreća za čuvanje i transport hrane, NOO-i su pristupili izradi drvenih sanduka i buradi, a osim toga na njih je pao i sav teret oko transporta namirnica. Pošto na terenu nije bilo muške radne snage, to su svi poslovi oko prikupljanja hrane po selima, prevoženje u općinske centre i dalje transportovanje do odredišta, pao na leđa žena i omladinki. Naoko sitan zadatak, ali u ratnim uslovima kod pomanjkanja zaprežnih kola, ambalaže, zaprežne stoke, prevoz hrane, naročito s Korduna, preko Kapele za Liku i Dalmaciju, bio je ipak za njih prekrupan zalogaj. Na krhkim leđima žena i omladinki u to vrijeme ležali su i svi drugi domaćinski poslovi oko kuće, porodice, poljskih radova, radova oko stoke i slično. Prema izvještaju Okružnog NOO-a Kordun u vremenu od 1. do 15. septembra 1944. godine kotar Vojnić, bez općina Tušilović, Perjasica i Barilović, dao je 2.080 zaprežnih kola za razne vrste prevoza.

U vrijeme takmičenja nisu zaboravljeni niti ostali zadaci kojima su se bavili NOO-i: otvaranje novih škola, povećanje đaka polaznika osnovnih škola te organizovanje analfabetskih tečajeva za nepismene mlađe osobe.

Problem izgradnje koliba za stanovništvo bez krova nad glavom

Cim su još 1941. godine ustaše, oružnici i domobrani spalili i uništili prve kuće i ostale objekte domaćinstava Korduna, partizanski odredi Korduna su uz pomoć naroda i tek formiranih narodnooslobodilačkih odbora počeli podizati nove kuće i popravljati oštećene za stanovnike koji su se našli pod vedrim nebom. Tako, na primjer, kad su ustaše 20. augusta 1941. zapalili dvije kuće u zaseoku Basara na zapadnim obroncima šume Debela kosa, komanda odreda je organizovala u Debeloj kosi sječu građe, obradu građe i podizanje novih kuća. Za nepun mjesec dana izgorjele kuće partizana Mile Basare i Nikole Basare bile su obnovljene i zimu 1941/1942. godine njihove brojne porodice dočekale su u novim kućama. Formiranjem seoskih, općinskih i kotarskih NOO-a oni primaju brigu oko smještaja pogorelaca uz pomoć organa Komande kordunaškog područja. Međutim, problem beskućnika bio je velik i provlačio se tokom čitavog rata. Bilo je mnogo porodica s brojnim članovima koji su živjeli po nekoliko mjeseci pa i godinu dana pod granama drveća, ili u improviziranim nadstrešnicama. Krajem septembra 1944. na teritoriji kotara bilo je 875 porodica s 3.919 članova bez kuća, a u jesen 1944. godine na Kordunu je boravilo više stotina izbjeglica iz Like, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja, od kojih

je oko 600 smješteno na teritoriji općine Veljun.[2]" Na području kotara Vojnić bilo je prije toga 605 izbjeglica, 105 invalida i 92 Jevreja.[3o] Osim toga sredinom 1944. sa područja Slunj upućeno je na teritoriju kotara Vojnić 300 djece koja nisu imala roditelja ili ih roditelji nisu mogli prehranjivati. Jedan dio ove djece smješten je u dječje domove a ostali su razmješteni u bolje stojeća domaćinstva na čuvanje i ishranu. Pri kotarskom NOO-u postojala je komisija koja se starala o smještaju i brizi izbjeglica. Članovi komisije obilazili su sela u kojima su smještene izbjeglice te s domaćinima raspravljali o uslovima smještaja, o njihovom uključivanju u rad, školovanju djece i suzbijanju zaraznih bolesti.

U cilju što bržeg rješavanja problema kuća i bajti za stanovanje pri kotarskom NOO-u formiran je odbor koji je rukovodio ekipama za rad na podizanju bajti, a takvi odbori formirani su i pri općinskim NOO-ima. Na teritoriji kotara Vojnić zaposleno je 50 ekipa od po 5 majstora kojima je bila na raspolaganju pomoćna radna snaga, uglavnom žene i omladina. Kako na teritoriji kotara nije bilo sposobnih i stručnih majstora, Okružni NOO uputio je na ovu teritoriju stručne radnike iz hrvatskih sela općine Topusko, Cetingrad i Lasinja te nekoliko majstora s teritorije općine Velika Kladuša. Stručnim ekipama rukovodili su invalidi koji su se nalazili na teritoriji kotara. Potrebni materijal za gradnju koliba i kuća osiguravao je uglavnom tehnički odjel Okružnog NOO-a. Iz šest pilana, od kojih dvije na teritoriji kotara Vojnić — pilana u Budačkoj Rijeci i na rijeci Korani selo Gornji Skrad, svaki dan je jzlazilo 100.120 dasaka koje su odmah po unaprijed izrađenom planu raspoređivane pojedinim općinama i seoskim NOO-ima. Iz ciglane u kojoj se proizvodilo dnevno oko 30.000 cigli, cigle su već sutradan razašiljane na gradilišta širom Korduna. Mjesno stanovništvo popaljenih sela sjeklo je i prevozilo građu do mjesta izgradnje. Za vrijeme ovih akcija nastala su takmičenja u koja je bilo uključeno oko 8000 omladine Korduna kojima su se masovno priključile i žene. Tako su na primjer žene i omladina sela Vojišnice za svega nekoliko dana nasjekle i prevezle na gradilišta 50 kola razne građe za kuće i 10 kola drva za krečane. Najviše kreča dobiveno je iz krečana s teritorije općine Perjasice i Krnjak. U svega 20 dana takmičarskog i organizovanog rada u kotaru Vojnić izgrađene su 602 kolibe a 483 su bile u izgradnji.[31]

U toku 1944. jedan od velikih problema za sve društveno-političke organizacije pa i za NOO-e proizašao je iz bjekstva Joce Eremića, dotadašnjeg komandanta Kordunaškog vojnog područja, na stranu Nijemaca. Osim toga bilo je velikih poteškoća oko mobilizacije sposobnih muškaraca za operativne jedinice 8. kordunaške udarne divizije. Naime, na prostoru kotara Vojnić mobilizacija Hrvata iz Vukmanića, Knez Gorice, Skakavca i općine Barilović dala je vrlo slabe rezultate jer je većina ljudi pozvanih za popunu operativnih jedinica pobjeglo u Karlovac i Dugu Resu gdje su pod okriljem ustaša i Nijemaca čekali završetak rata. U isto vrijeme NOO-i kotara Vojnić vodili su svakodnevnu borbu protiv dezertera. Većina ovih nazovi dezertera bili su u stvari pojedini borci koji su dolazili iz svojih jedinica da za nekoliko dana pomognu porodicama oko žetve, sjetve i izgradnji bajti. Međutim, bilo je i nekoliko grupica okorjelih dezertera, jedna od njih nalazila se u Petrovoj gori, jedna na

29 HAK, f. ONOO za Kordun, kut. 4/611.

30 IIAK, kut. 4/666.

31 Zbr. U, izd. Historijskog arhiva u Karlovcu, str. 82.

teritoriji sela Dunjaka, Lisine i Rajić Brda te jedna grupica u rejonu Krnjaka. Osim toga gomilali su se drugi zadaci s kojima su se morali suočiti organi kotara. Tako je na primjer bilo mnogo raznih zadataka oko prosvjećivanja i osnovnog obrazovanja djece i odraslih. Najprije je trebalo sagraditi i popraviti oštećene školske zgrade, organizirati i uključiti što veći broj djece u nastavu, osigurati nastavno osoblje, školski pribor, drvo za ogrev i dr. Mnogo se radilo na organizovanju i vođenju analfabetskih tečajeva i opismenjavanju što većeg broja stanovništva. Pred kraj 1944. i početkom 1945. godine mnogo se radilo na osposobljavanju komunikacija, podizanju privremenih mostova, pripremama za osposobljavanje željezničke pruge Skakavac—Vrginmost za upotrebu nakon oslobođenja zemlje te na organizaciji rada radionica i preduzeća male privrede, poljoprivrednih ekonomija i seljačkih gospodarstava.

Ovako velike i složene zadatke narodnooslobodilački odbori rješavali su uspješno i zbog toga što su imali svestranu pomoć naroda. Komande kordunaškog područja, njenih jedinica i ustanova. Osim toga partijske i skojevske organizacije vodile su posebnu brigu o stanju i radu NOO-a. U najtežim zadacima NOO-a organi vojne pozadine nesebično su priticali u pomoć i pružali različite vrste usluga. U vojnim radionicama i preduzećima male privrede Komanda područja izrađivala je za potrebe naroda čavle, potkovice za konje, dijelove za kompletiranje poljoprivrednih alatki, vršile su se opravke poljoprivrednih alatki i slično. U svakoj političkoj akciji — pripremama za izbore, kampanjama bilo koje vrste, uključivan je obavezno čitav aparat područja. Jedinice partizanskih straža često puta su angažovane u kosidbi, žetvi, spremanju žita i drugim poljoprivrednim radovima. Narodnooslobodilački odbori sa svoje strane priticali su u pomoć Komandi područja prilikom prevoza veće količine robe, sječe drva, izgradnje objekata za potrebe vojske. Jednom riječju ta saradnja bila je obostrana i na korist jednih i drugih a to je rezultiralo jačanjem narodnooslobodilačke borbe u ovom dijelu Hrvatske.

Zadaci i rad narodnooslobodilačkih odbora u prvoj polovini 1945.

Narod Korduna i narodnooslobodilački odbori Korduna ušli su u 1945, godinu s puno poleta te sa željom za daljnjim poboljšanjem ekonomskog i političkog stanja na ovom području. Krajem 1944. godine tj. 3. decembra 1944. održana je Prva okružna narodna skupština u Vojniću. 25. novembra iste godine održana je u Vojniću Prva kotarska narodna skupština kotara Vojnić. Na kotarskoj skupštini podnijeti su referati o radu NOO-a u proteklom razdoblju, o organizacijskom stanju odbora i o zadacima za naredni period. Na kotarskoj narodnoj skupštini, pored izabranih delegata s teritorije kotara, našli su se i gosti iz Okružnon NOO-a i kotarskih NOO-a Korduna te predstavnici Komunističke partije i SKOJ-a. Osim toga na kotarskoj narodnoj skupštini Vojnić raspravljalo se i o pripremama i izboru delegata za Prvu narodnu okružnu skupštinu Okružnog NOO-a za Kordun.

Početkom februara 1945. održana je 2. kotarska narodna skupština kotarskog NOO-a Vojnić u Vojniću. Na dnevnom redu bilo je izvršenje zadataka postavljenih na Prvoj narodnoj kotarskoj skupštini —■ pripremama za proljetnu sjetvu, aprilski izbori pa odbornike seoskih, općinskih i kotarskih NOO-a, analiza stanja u prosvjeti te rad na obnovi porušenih komunikacija, škola i gospodarskih zgrada u kotaru.

Značaj Prve i Druge narodne skupštine kotara Vojnić je u tome što su delegati u diskusijama sumirali rezultate rada i stanja u seoskim, općinskim i kotarskom NOO-u te su date ocjene o stanju i postavljene smjernice za budući rad odbora i odbornika.

Na Drugoj okružnoj narodnoj skupštini održanoj 18. februara 1945. u Slunju donijet je »Nacrt izbornog rada« prema kojem izbore za NOO-e raspisuje Okružna skupština. Predviđeno je da se izbori sprovedu u seoskim centrima i to za kotar Vojnić 15. aprila 1945. godine. Za ove izbore manja sela spajana su u jedan glasački centar kako bi se dobilo manje izbornih mjesta i biralo manje seoskih odbornika a time osiguralo da se za kandidate biraju samo provjereni i narodu odani ljudi. Na teritoriji kotara Vojnić u martu su formirani ovi seoski centri: Knežević Kosa, Tušilović, Tušilovački Cerovac, Vukmanić, Trebinje, Bukovica, Utinja, Utinja Vrelo, Veliki Kozinac, Krnjak, Gornji Skrad, Veljun, Slivnjak, Široka Rijeka, Krstinja, Miholjsko, Kupljensko, Vojnić, Krivaja, Budačka Rijeka, Donji Budački, Trupinjak.

Pripreme za izbore izvršene su na vrijeme i u toku priprema nije bilo problema jer su se izborne komisije, društveno-političke organizacije i aktivisti na terenu strogo pridržavali »Nacrta izbornog reda«. Sami izbori protekli su u znaku općenarodnog slavlja. Narod je po ko zna koji put dostojno i veličanstveno pristupio i izvršio svoju dužnost a time izrazio svoju privrženost NOP-u, odnosno manifestirao čvrstoću bratstva i jedinstva naroda u ovom dijelu Hrvatske.

Na ovim drugim izborima u toku NOR-a na kojima su birani odbornici z? NOO-e po prvi put borci i starješine 8. kordunaške udarne divizije, 1. i 2. kordunaškog područja, masovno su izašli na birališta. Na teritoriji kotara Vojnić glasalo je 86% birača a u više mjesta postignuti su zapaženi rezultati glasanja Tako na primjer u glasačkom centru Utinja glasalo je 97% birača, u Vukmaniću 99’°/o, Knežević Kosi i Trebinju 93°/o i Trupinjaku 95®/o glasača.[32]

Odbornici izabrani 15. aprila 1945. godine ostali su na dužnosti do jeseni 1946. kada su po prvi put bili izbori u slobodnoj Jugoslaviji.

Jedan od važnih zadataka NOO-a u posljednjoj ratnoj godini bio je intenzivan razvoj ratnog školstva i kulture. Naime, na slobodnoj teritoriji Korduna škole su počele s radom još 1942. Međutim, za vrijeme 4. neprijateljske ofanzive prestale su raditi gotovo sve škole te školske 1943/44. godine ponovno dolazi do formiranja brojnih škola. One su u početku radile u vrlo lošim uslovima. U prvom redu veliki broj škola bio je u toku rata uništen ili oštećen, a naročito je bio izražen nedostatak stručnog nastavničkog kadra. Tako se još u toku 1944. prišlo formiranju kurseva za učitelja koji su po skraćenom programu osposobljavani za vođenje nastave. Osim toga nije bilo gotovo nikakvog nastavnog materijala i pribora. U prvo vrijeme umjesto čitanki korišteni su leci i razne brošure do kojih se moglo doći a umjesto sveski i papira za pisanje korišten je bilo kakav papir, na primjer: pak-papir, papirnate kese i slično. Jedna olovka prerezana je na tri dijela da je tri učenika mogu koristiti. Neki općinski NOO-i (Utinja, Perjasica, Krnjak) uspjeli su tajnim kanalima doći do različitog školskog pribora iz Karlovca i Duge Rese te su njima snabdijevali škole na svom terenu.

Prosvjetom u kotaru rukovodio je prosvjetni odjel kotara. Općinski NOO-i imali su također svoje prosvjetne odjele a u seoskim (NOO-ima bili su pro-

32 Izborni letak i rezultati glasanja u HAK, kut. 4.

svjetni referenti. U cilju poboljšanja prosvjetne djelatnosti pri kotarskom NOO-u formirano je prosvjetno vijeće koje se češće sastajalo. Na ovim sastancima, pored ostalog, razmjenjivana su i iskustva u radu, o poboljšanju materijalnog položaja škola i o usavršavanju nastavnika.

U cilju podizanja prosvjete i kulture na veći stupanj 1944. godine formirana je prva partizanska gimnazija na slobodnoj teritoriji Banije a uskoro poslije toga i u Slunju. Već u oktobru iste godine Kotarski NOO Vojnić uputio je u glinsku gimnaziju na školovanje Ljubomira Radusinovića, Nevenku Pavić, Dragicu Ležajić, Vladimira Velimirovića, Đorđa Ivanovića, Milana Opačića, Petra Blaževića, Gojka Ivoševića, Jovana Grubješića, Branka Galovića, Nikolu Grubješića i Anu Grubješić.[33] Početkom 1945. kotarski odbor Vojnić uputio je na školovanje u slunjsku gimnaziju Bogdana Komljenovića, Petra Petrovića, Žarka Uzelca, Milana Vergaša, Miru Đipalo, Boženu Novak i Daru Milinković pa je tako još u ratnim uslovima s teritorije kotara Vojnić pohađalo jednu i drugu gimnaziju 19 đaka.

U cilju osposobljavanja nastavničkog kadra i bolje organizacije prosvjetno-propagandnog rada, prosvjetni odjel kotara organizirao je česte sastanke i seminare a pri kotaru je postojalo učiteljsko udruženje. Tako Kotarski NOO Vojnić 31. decembra 1944. izvještava[34] prosvjetni odjel Okružnog NOO-a za Kordun da će se po rasporedu prosvjetnog odjela kotara održati prosvjetne konferencije po općinama: za Krnjak i Perjasicu 4. i 18. januara 1945, za Krstinju 15. i 29. januara 1945, za Veljun 10. i 25. januara 1945. godine. Ove konferencije nisu bile predviđene na teritoriji općinskih NOO-a Tušilović i Barilović jer na teritoriji barilovačke općine nije radila niti jedna škola a nekoliko nastavnika s teritorije općine Tušilović bilo je uključeno u rad konferencije Krnjak.

Iz pregleda sastavljenog 22. februara 1945.[35] na teritoriji kotara Vojnić u to vrijeme bilo je 2.566 djece za školu. Od tog broja 1.532 djece pohađalo je školu dok se ostali nisu mogli uključiti u nastavu jer su živjeli na poluoslobođenoj teritoriji ili u slobodnim selima bliže neprijateljskih garnizona. Osim toga mnoga djeca nisu mogla biti uključena zbog pomanjkanja školskog prostora, nedostatka nastavnika, a jedan broj djece nije išao u školu zbog obaveza kod kuće ili zato što su bila gola i bosa.

Pored razvijanja i proširivanja školske mreže prosvjetni odjel Vojnića u posljednjoj godini rata posvećivao je posebnu pažnju organizaciji analfabetskih tečajeva i uključivanja u tečajeve što više mlađih osoba. Prema izvještaju Okružnog NOO-a Kordun od 22. februara 1945. u kotaru Vojnić. Vrginmost i Slunj bile su nepismene 9.543 osobe, od toga u kotaru Vojnić 5.000 osoba. Te godine na teritoriji kotara organizovana su 34 tečaja koje je pohađalo 412 polaznika. Međutim, kako se približavalo proljeće i pogodni dani za poljoprivredne radove, sve više je opadalo interesovanje za opismenjavanje i pohađanje ovih tečajeva. Tako u aprilu 1945. na teritoriji kotara radilo je samo još pet tečajeva, a na ispite izašla su 64 polaznika od kojih je 45 položilo ispite.

Svaka sjetva i žetva u toku rata zadavala je velike poteškoće NOO-ima i

33 HAK, kut. br. 1.

34 Izvještaj prosvjetnog odjela kotara Vojnić, Prosvjetnom odjelu Okružnog NOO-a za Kordun od 31. 12. 1944, HAK, kut. 2.

35 Tabelarni izvještaj, HAK, kut. br. 2.

odbornicima te partijsko-političkom rukovodstvu. Posljednja ratna sjetva, u **proljeće 1945.** godine, činila je posebne probleme samim odborima. Naime, **toga** proljeća naročito dolazi do izražaja ekonomska iscrpljenost ovog kraja **i fizička** iscrpljenost naroda, uz ostale probleme koji su tokom rata bili stalni **pratioci** svake sjetve i žetve. Tako se kao i uvijek osjećao nedostatak sjeme- **nja i** poljoprivrednog alata te naročito nedostatak radne snage. Naime, radnu **snagu** činile **su** jedino žene, djeca i poneki rijedak starac, koji su nakon ovih **nekoliko** teških ratnih godina iscijedili svoju snagu i sposobnost za težak **fizički** rad. Međutim, zahvaljujući svestranom zalaganju seoskih, općinskih i **kotarskog NOO-a** i ova posljednja ratna sjetva ipak je uspješno obavljena.

»Bilo je divnih primjera hrabrosti partizana, rada NOO-a, herojskog po- **žrtvovanja** drugarica, herojskog držanja naroda«, rekao je za narod Korduna **dr** Vladimir Bakarić **4.** oktobra **1942.** na savjetovanju OK KPH za Karlovac.

Tabela 1.

Kotarski, općinski i **seoski narodnooslobodilački odbori formirani 1941.**

Kotairski NOO Vojnić foirmiiran 20. novembra 1941. godine u selu Vučković

Općinski NOO	Seoski narodnooslobodilački	odbori
VOJNIĆ sjedište Kupljensko	Brdo Selo — Ključar Bukovica Donji Vojnić Gaćeša Selo Jurga Knežević — Kosa Kolarić — Loskunja Krivaja Vojnić	Kupljensko Lisine Međeđak Miholjsko Radonja Hajić-Bido Utinja — Vrelo Utinja Vojišnica Zivković-Kosa
KRNJAK	Budačka Rijeka I Budačka Rijeka II Dugi Dol — Pavković Selo Gornji Budački i Keserov Potok Krnjački Grabovac Krnjak	Mali Kozinac Kosjersko Selo Podgorje Svinjarica (Partizan. Žarište) Veliki Kozinac Vojnički Grabovac Vojnička Poljana
ŠIROKA RIJEKA Krstinja	Donja Brusovača Džaperovac Selo Gornja Brusovača Gej kovač Jagrovac Krstinja	Kusaj a Maljevac Selakova Poljana Široka Rijeka Stakorovica Svinjica
PERNA	Blatuša Bukovica Crevarska Strana Crni Potok Cemernica Malička	Pecka Katinovac Podgorje Staro Selo Vorkapić-Selo
TUŠILOVIĆ	Koranski Brijeg Mlakovac Tušilovački Cerovac	Tušilović Okić-Zimić

Kotarski narodnooslobodilački odbor imao je 1941. godine 5 općinskih i 59 seoskih narodnooslobodilačkih odbora.*

* Dr Đuro Zatezalo, Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941—1945, str. 345.

Tabela 2.

Odbornici s područja Kotarskog NNO-a Vojnić 1941. godine

1. AJDINOVIĆ STANKO	**Odbornik seoskog NOO-a**	**Bukovica**
2. BALCIN MILE	*ti*	**Svinj ica**
3. BALCIN MILIVOJ	*ti*	**Krstinja**
4. BALCIN MILIVOJ	*ii*	**Svinj ica**
5. BALCIN MILOŠ	*ii*	**Maljevac**
6. BANDA NIKOLA	*ii*	**Kolarić—Loskunj a**
7. BARAC MILIC	*ii*	**Maljevac**
8. BARAC MILIC	*ti*	**Vojnić**
9. BARAC RUZA	*ii*	**Kokirevo**
10. BARBIR ĐURO	*ii*	**Podgorj e—Vrginmost**
11. BASARA ĐURO	*ii*	**Krstinja**
12. BASARA ĐURO	*ii*	**Štakorovica**
13. BASARA MILOŠ	**Predsjednik OP NOO Krnjak**	
14. BASARA PAVAO	**Odbornik seoskog NOO-a**	**Svinj arica (Žarište)**
15. BEKIC JANKO	*ii* *ti*	**Cemernica**
16. BEKIC JOVAN	*ii* *ti*	**Bukovica (Vrginmost)**
17. BJELIC RADE	*ti* *ii*	**Podsedlo**
18. BLAGOJEVIC JOSO	*ii* *a*	**Budačka Rijeka 1.**
19. BLAGOJEVIC MILE	*ii* »	**Kupljensko**
20. BLAGOJEVIC MILOŠ	*a* *ii*	**Vojnić**
21. BLAZEVIC MILE	*ii* *ii*	**Krnjački Grabovac**
22. BOLIC MILETA	*ii* *ti*	**M. Kozinac—Kosjersko S.**
23. BOROTA PERO	,, *ii*	**Bukovica (Vrginmost)**
24. BOLIC ĐURO	,, *ii*	**M. Kozinac—Kosjersko S.**
25. BOLIC MILETA	>J *ii*	**M. Kozinac—Kosjersko S.**
26. BOZIC PERO	*a* *ii*	**Perna**
27. BOZIC RADE	*ii* *ii*	**Miholjsko**
28. BOZIC SOFRENIJA	*ii* *ii*	**Budačka Rijeka 2.**
29. BOZIC STANKO	*ii* *ii*	**Budačka Rijeka 2.**
30. BRDAR MARKO	*ii* *it*	**Kolarić—Loskunj a**
31. BRDAR STE VAN DUDAN	*ii* *ti*	**Kolarić—Loskunj a**
32. BREBERINA MARKO	» *ii*	**Gaćeša Selo**
33. BRKIC ĐURO	*ii* >»	**Krstinja**
34. BRKIC ĐURO	*ii* *ii*	**Svinj ica**
35. BRKIC ILIJA	*a* *it*	**Jurga**
36. BRKIC MILE	*ii* *a*	**Radmanovac**
37. BRKIC MILIC	*ii* *ii*	**Knežević Kosa**
38. BRUJIC VASO	*ii* *ii*	**Brdo Selo—Ključar**
39. BUČAN MILAN	**Odbornik seoskog NOO-a**	**Gej kovač**
40. BUČAN MILAN	» *ii*	**Krstinja**
41. BUNCIC BOZO	*ii* *ti*	**Veliki Kozinac**
42. CAREVIĆ MILAN	*ii* *ti*	**Džaperovac**
43. CREVAR MILAN	*ii* *ti*	**Džaperovac**
	ii *ti*	**Crevarska Strana**
45. CRNKOVIC NIKOLA	*it* *it*	**Vojišnica**
46. CICA NIKOLA	**Odbornik opć. NOO-a**	**Perna**
47. CICA OSTOJA	**Odbornik seoskog NOO-a**	**Kolarić—Loskunj a**
48. CALIC NIKOLA	» *tt*	**Vorkapić Selo**
49. DOKIC MILOŠ	*ii* *ii*	**Kupljensko**
50. DEJANOVIĆ MILE	*tt* *tt*	**Krstinja**
51. DEVIC ĐURO	*a* *ii*	**Prisj eka—Kusaj a**
52. DEVIC GAJO	*ii* *ii*	**Pris j eka–**Kusaj a
53. DEVIC JOVAN		**Prisieka—**Kusaia

54.	CIKA DANILO	)) ff	Budačka Rijeka 1.
55.	DOBROSAVLJEVIĆ MILOŠ	ii »	Podgorje (Krnjak)
56.	DOTLIC BOGDAN		Staro Selo
57.	DRAKULIC DMITAR	ii tt	Okić i Zimić
58.	DRAKULIC DRAGIC		Okić i Zimić
59.	DRAKULIC MILOŠ		Okić i Zimić
60.	DRAKULIC MILOŠ		Tušilovački Cerovac
61.	DRAKULIC JOVO		Kokirevo
62.	DRAŠKOVIC JOVO		Staro Selo
63.	DUGOŠIJA PERO		Blatuša
64.	ĐANKOVIC JOVAN	Tajnik opć. odbora	Perna
65.	ĐANKOVIC MILOŠ	Odbornik opć. NOO-a	Perna
66.	ĐURIC JOVAN	Odbornik seoskog NOO-a	Vojišnica
67.	ĐURIC MIHAJLO		Radonja
68.	CIKA MILE	ii i)	Gornji Budački i Keserov Potok
69.	EREMIC MILANKO		Kriva ja
70.	EREMI C STEVO		Vojnić
71.	ERNJAKOVIC RADE		Bukovica
72.	GALOGAZA MILOŠ	Odbornik kotarskog NOO-a	Vojnić
73.	GALOGAZA PETAR	Odbornik seoskog NOO-a	Ključar—Dugo Selo
74.	GAZIBARA MARKO		D. Skrad
	GAZIBARA MILUTIN		Poljani
75.	GODIC MILOŠ		Zivković Kosa
76.	GREDELJ ĐURO		Tušilović
77.	GRI JAKO VIC MILIC		Koranski Brijeg
78.	GVOZDENOVIC JOVO	))	Brdo Selo i Ključar
79.	HAJDIN MILE	ii ii	Vojišnica
80.	HRSTIC MARKO	Odbornik seoskog NOO-a	Vojnički Grabovac
81.	HRSTIC MARKO		Kolarić—Loskunj a
82.	IVANOVIC MILOVAN		Pecka
83.	IVANOVIC MIRKO		Katinovac
84.	JAGROVIĆ MILIC		Gor. Brusovača
85.	JANJÀNIN MIRKO		Blatuša
86.	JANJIC STANKO		Zivković Kosa
87.	JURIC JOVAN		Knežević Kosa
89.	KAJGANIC JANKO	ii ti	Malička
90.	KALINIC MILOŠ	ii ii	Prisjeka i Kusaj a
91.	KESER MILOŠ	ii ii	Bijeli Klanac i Brebornica
92.	KESER RADE	ii ii	Gor. Budački i Keserov Potok
93.	KLIPA JANKO	Odbornik kotarskog NOO-a	Vojnić
94.	KLJUKOVNICA DRAGAN	Odbornik seoskog NOO-a	Vojišnica
95.	KLIPA MAKSIM	»	Međeđak
96.	KNEŽEVIĆ MILE DUJIN		Knežević Kosa
97.	KOMADINA MILE		Dugi Dol i Pavković S.
98.	KOMADINA MILOJKO	" "	Dugi Dol i Pavković S.
99.	KOMADINA NIKOLA		Dugi Dol i Pavković S.
100.	KORAC ILIJA		Vojnić
101.	KOSIJER MILIC	ii ii	Mali Kozinac i Kosjersko Selo
102.	KOSIJER MILOŠ	»» V	Mali Kozinac i Kosjersko Selo
103.	KOSIJER PETAR	ii ii	Veliki Kozinac
104.	KOSIJER RADE	a ii	M. Kozinac i Kosjersko Selo

105 KOTUR STEVO	ii t:	Staro Selo
106. KOVACIC DRAGAN	Odbornik kotarskog NOO-a	Vojnić
107. KOVACIC STANKO	Predsjed. općinskog NOO-a	Kupljensko
108. KOZLINA STEVO	Odbornik seoskog NOO-a	Veliki Kozinac
109. KRAGULJAC ĐURO		Cemernica
110. KRESOJEVIC MISO	ii ii	Vojnić
111. KRIVOKUCA RADE	11 a	Međeđak—Gaćeša Selo
112. KRMAR JANKO	a ii	Vojnić
113. KRNJETA ĐURO	ii ti	Budačka Rijeka 1.
114. KUKOLJ ADAM	it ii	Blatuša
115. KUKOLJ BOZO	it ti	Malička
116. KURIJA MILOŠ	a ii	Vojišnica
117. LAPCEVIC MILOŠ	ii tt	Podgorje (Vrginmost)
118. LAPCEVIC NIKOLA	ii ii	Podgorje (Vrginmost)
119. LIČINA MARKO	ii ti	Tušilović
120. LONČAR JANKO	a ii	Malička
121. LONČAR RADE	Odbornik seoskog NOO-a	Podsedlo
122. LONČAR VASAN	» ii	Kupljensko
123. LUKAC MANE	a ii	Gornji Budački i Keserov Potok
124. LJEPOVIC MILIC	ii ii	Tušilović
125. LJUBIŠIC MILIC	ii a	Tušilovački Cerovac
126. MACUT ĐURO	ii tt	Tušilovački Cerovac
127. MACUT MILE	ii tt	Tušilovački Cerovac
128. MACEŠIC DMITAR	ii ii	Mlakovac
129. MACEŠIC DRAGIC	11 ti	Budačka Rijeka 2
130. MACEŠIC NIKOLA	Tajnik opć. NOO-a	Krnjak
131. MACEŠIC PERO	Odbornik seoskog NOO-a	Kolarić—Loskunj a
132. MAĐAR MILIC	11 ti	Krstinja
133. MAĐERCIC MILIC	11 ii	Zivković Kosa
134. MADŽAR MILIC	11 ii	Donja Brusovača
135. MADŽAR PERO	ii tt	Vojnić
136. MAGARAC MILIC	H ii	Vojnički Grabovac
137. MALEŠEVIC SAVA	11 11	Malešević Selo
138. MALOBABIC MILE	a ii	Katinovac
139. MALOBABIC STEVO	ii 11	Crevarska Strana
140. MALJAN JOCO	11 ii	Tušilovački Cerovac
141. MAMULA MIHAJLO	ii tt	Brdo Selo—Ključar
142. MARJANOVIC ILIJA	tt tt	
143. MARTINOVIC ĐURO	11 ii	Krnjački Grabovac
144. MARTINOVIC ĐURO	11 it	Vojnićka Poljana
145. MARTINOVIC LAZO	tt tt	Krstinja
146. MARTINOVIC MILE	Općinski odbornik NOO-a	Kupljensko
147. MARTINOVIC MILE	Odbornik kotarskog NOO-a	Vojnić
148. MARTINOVIC MILE		Miholjsko
149. MARTINOVIC MILIC KOVAČ	ii tt	Krstinja
150. MARTINOVIC MILOŠ	11 tt	Koranski Brijeg
151. MARTINOVIC BOZO	ii ti	Gor. Budački i Keserov Potok
152. MATIJEVIC SIMO	ti ii	Mlakovac
153. MERĐAN MILIC	ti ii	Krnjak
154. MIHAJLOVIC ĐURO	tt tt	Krnjak
155. MIHAJLOVIC NIKOLA	tt tt	Radonja

156.	MILAŠINOVIC MILE	11 11	Okić—Zimić
157.	MILASINOVIC MILIC	11 11	Zivković Kosa
158.	MILASINOVIC MILOŠ	11 11	Vojnić
159.	MILIC STOJAN	11 11	Blatuša
160.	MILJANOVIC PERO	11 11	Crni Potok
161.	MILIVOJEVIC STANKO	11 11	Knežević Kosa
162.	MILJANOVIC SIMO	Odbornik seoskog NOO-a	Blatuša
163.	MILJENOVIC DRAGIC	11 11	Rajić. Brdo
164.	MILJENOVIC MILKA	Odbornik općinskog NOO-a	Kupljensko
165.	MILJEVIC DRAGIC	Odbornik seoskog NOO-a	Tušilovački Cerovac
166.	MILJEVIC MILE	11 11	Rajić. Brdo
167.	MILJUSEVIC MILE	11 11	Vojnić
168.	MLAĐAN MILIC	11 11	Maljevac
169.	MRKIC SIMO	11 11	Bjeli Klanac i Brebornica
170.	MRKOBRAD MILE	11 11	Utinja Vrelo
171.	MRKONJIC NIKOLA	11 »»	Gaćeša Selo
172.	NAPIJELO MILAN	Odbornik kotarskog NOO-a	Vojnić
173.	NAPIJALO MILANKO	Odbornik seoskog NOO-a	Kupljensko
174.	NAPIJELO MISAN	Predsjed. kotarskog NOO-a	Vojnić
175.	NOVAKOVIC MILE	Odbornik seoskog NOO-a	Vojišnica
176.	NOVAKOVIC SAVA	11 »	Kupljensko
177.	NOVAKOVIC STANKO	11 11	Crni Potok
178.	NOVAKOVIC STEVO	Odbornik kotarskog NOO-a	Vojnić
179.	NOVAKOVIC STEVO	Odbornik seoskog NOO-a	Vojišnica
180.	NOVKOVIC DRAGAN	)) 11	Budačka Rijeka 2
181.	NOVKOVIC ĐURAĐ	11 11	Radmanovac
182.	OBRADOVIC MILE	11 11	Cemernica
183.	OBRADOVIC NIKOLA	11 11	Podgorje (Vrginmost)
184.	ORABOVIC PANE	11 11	Poljani
185.	ORESCANIN MILAN	Odbornik općinskog NOO-a	Perna
186.	ORESCANIN ILIJA	Odbornik seoskog NOO-a	Perna
187.	ORESCANIN RADE		Pecka
188.	ORESCANIN PETAR	11 11	Perna
189.	PADEZANIN DUŠAN	11 11	Kolarić—Loskunj a
190.	PADEZANIN JANKO	11 1*	Podgorje kod Krnjaka
191.	PADEZANIN MILIC	11 11	Rajić Brdo
192.	PAJIC JOVAN	11 11	Donji Vojnić
193.	PAJIC NIKOLA	11 11	Jagrovac
194.	PAJIC NIKOLA	11 11	Krstinja
195.	PA VIC ILIJA	11 11	Prisjeka i Kusaja
196.	PAVKOVIĆ STANKO	11 11	Dugi Dol—Pavković Selo
197.	PEKIC PANTELIJA	11 11	Međeđak
198.	PENIC ĐURO	11 11	Krnjak
199.	PERIC JANDRE	Tajnik kotarskog NOO-a	Vojnić
200.	PETROVIC DRAGICA	Odbornik seoskog NOO-a	Knežević Kosa
201.	PETROVIC ĐURO	11 11	Koranski Brijeg
202.	PEURACA ĐURAĐ	11 11	Gor. Budački—Keserov Potok

203. PJEVAČ MILOS	Odbornik seoskog NOO-a	Jagrovac
204. PJEVAČ MILOS	ii tt	Krstinja
205. POLIMAC SAVA	» tt	Bukovica
206. POLJAK NIKOLA	ti ti	Podgorje
207. POPOVIC MILAN	ii ii	Krstinja
208. POPOVIC MILAN	ii a	Svinj ica
209. POSTIC LJUBAN	Predsjed. općinskog NOO-a	Perna
210. POSTIC MILE	Odbornik općinskog NOO-a	Perna iz Pecke
211. POŠTIĆ STANKO	» »	Perna
212. PRAZlC LAZO	Odbornik seoskog NOO-a	Prisjeka i Kusaja
213. PRODANOVIĆ STEVAN	)) ti	Koranski Brijeg
214. PRPIC MIKA	ii ti	Koranski Brijeg
215. PUHAČA SPASENIJA	a ii	Svinj arica
216. PUŠKAR MILAN	Odbornik općinskog NOO-a	Perna iz Maličke
217. PUŠKAR MILOŠ	a a	Perna iz Perne
218. RAŠKOVIC MILE	Odbornik seoskog NOO-a	Budačka Rijeka 1
219. RADICANIN MARKO	Odbornik općinskog NOO-a	Kupljensko
220. RADICANIN MILE-BRKO	Odbornik seoskog NOO-a	Selakova Poljana
221. RADOVIC NIKOLA	li ti	Vojišnica
222. RAJŠIC MILOŠ	ii I![1]	Staro Selo
223. RANITOVIC MIRKO	ii V	Podsedlo
224. RAPO MARKO	JJ ti	Koranski Brijeg
225. RELJIC MATI JA	ii ii	Pecka
226. RKMAN STANKO	Odbornik općinskog NOO-a	Perna
227. RODIĆ MILOŠ	Odbornik seoskog NOO-a	Crevarska Strana
228. ROKNIC DMITAR		Perna
229. ROKNIC DRAGAN		Poljani
230. ROKNIC DUŠAN	ff	Perna
231. SAGRADZIJA MILIC	ii ii	Džaperovac
232. SAGRADZIJA MILIC	ii ii	Krstinja
233. SAMARDŽIJA MILE	JJ JJ	Crni Potok
234. SAVIC IGNJATIJA	ii ii	Krnjački Grabovac
235. SELAK MILIC	Odbornik općinskog NOO-a	Kupljensko
236. SIJERIC ĐURAN	Odbornik seoskog NOO-a	Poljani
237. SIMIC DUŠAN	n n	Mlakovac
238. SIMIC STANKO	»	Budačka Rijeka 1
239. SMOLJANOVIC BOGIC	JJ JJ	Veliki Kozinac
240. SMOLJANOVIC DUŠAN	JJ JJ	Veliki Kozinac
241. SMOLJANOVIC MOJSIJE	JJ ii	Veliki Kozinac
242. SMRZLIC PETAR	ii ii	Vojnić
243. STANOJClC VASO-LUKE	ii ii	Knežević Kosa
244. STOJKOVIC MILOŠ	JJ JJ	Staro Selo
245. ŠARAC DUŠAN	Odbornik seoskog NOO-a	Podgorje kod Krnjaka
246. ŠAPIC PANE	ii it	Malička
247. Šaula jovo	ti ii	Lisine
248. ŠKRGIC MILOŠ	ti ti	Vojišnica
249. ŠOLIC SIMO	JJ JJ	Dugi Dol i Pavković Selo
250. SPANOVIC DRAGICA	a ii	Krstinja

251 SPANOVIC NIKOLA RADE		Krstinja
252. ŠTAKOR TEODOR		Kokirevo
253. TADIĆ ĐURO		Gej kovač
254. TADIĆ ĐURO		Krstinja
255 TARBUK MILETA		Tušilović
056 TEPAVAC ĐURO		Vojnička Poljana
257. TODORIC MARKO		Vojnička Poljana
258. TODORIC PAVAO		Vojnička Poljana
259. TOMAŠEVIĆ ĐURO		Vojnić
260. TOMAŠEVIĆ JOVO		Okić–Zimić
261. TOMAŠEVIĆ MILAN		Donji Vojnić
262. TOMAŠEVIĆ MILIC		Miholjsko
263. TOMAŠEVIĆ MILOŠ		Krstinja
264. TOMAŠEVIĆ MILOŠ		Široka Rijeka
265. TOMIC MILE		Bijeli Klanac i Brebornica
266. TRIFIC ĐURO		Vojnić
277. TRKULJA JANKO		Perna
278. UZELAC DRAGIC		Okić—Zimić
279. UZELAC MILOŠ		Okić—Zimić
280. VERGAŠ MILOŠ		Pecka
281. VERGAŠ STE VAN		Široka Rijeka
282. VIDIC DRAGIC		Miholjsko
283. VIDIC MILE		Svinj arica
284. VIDIC MILOŠ		Svinj arica
285. VIGNJEVIC MILOŠ		Crevarska Strana
286. VLAHINIC NIKOLA		Miholjsko
287. VOJNOVIC DAMJAN		Crni Potok
288. VOJNOVIC MILE		Crni Potok
289. VORKAPIC DRAGAN		Vorkapić Selo
290. VORKAPIC LAZO		Staro Selo
291. VORKAPIC MICO		Vorkapić Selo
292. VORKAPIC MILAN		Katinovac
293. VORKAPIC MILOŠ		Katinovac
294. VORKAPIC PETAR		Vorkapić Selo
295. VORKAPIC RADE		Vorkapić Selo
296. VUČETIĆ VASO		Crni Potok
297. VUJNOVIC MILOŠ	Odbornik seoskog NOO-a	Rajić Brdo
298. VUKELIC PERO	Odbornik kotarskog NOO-a	Vojnić
299. VUKIC ĐURO	Odbornik seoskog NOO-a	Tušilovački Cerovac
300. VUKMIROVIC RADE		Crevarska Strana
301. VULETIĆ MILIC		Maljevac
302. VULETIĆ MILIC CATO		Maljevac
303. VUKOBRATOVIC DRAGIC		Lisine
304. VUKOBRATOVIC NIKOLA		Vojišnica
305. ZEGARAC BOSILJKA		Vojnić
306. ZIVKOVIĆ ĐURO-ĐUKA		Kolarić–Loskunj a
307. ZIVKOVIĆ PETAR		Donji Vojnić

Tabela 3.

Pregled kotarskih, općinskih i seoskih odbornika i odbora kotara Vojnić 12. oktobra 1943. godine

Broj						Socijalni sastav				Nac. sastav			Primjedba
broj kotarskih odbornika	općinskih		seoskih		Svega odbornika	Seljaka	Radnika	Obrtnika	Intelektualaca	Srba	Hrvata	Članova KPJ	
	broj općin. odbora	broj općin. odbornika	broj seoskih odbora	broj seoskih odbornika									
23	5	31	38	130	184	170	12	1	1	183	1	49	

Tabela 4.

Pregled podataka o broju porodica bez kuća i ostalih zgrada te broj članova tih porodica i koliki broj stoke posjeduje, kao i popis izbjeglica po selima

Naziv sela	Broj porodica bez kuća i ostalih zgrada	Broj članova tih porodica	Broj izbjeglica u tim selima	Da li je selo opterećeno	Broj stoke krupne i sitne	Primjedba
1	2	3	4	5	6	7
Zimić	11	46	1	nije	26	Na teritoriji ove općine nije bilo izbjeglica zbog blizine Karlovca
Tušilović	40	182	nema	nije	31	
Brezova Glava	28	109	nema	nije	32	
Okić	12	46	1	nije	19	
Mlakovac	12	63	nema	nije	23	
Koranski Breg	—	—	3	—	—	
OPĆINSKI NOO TUŠILOVIĆ	103	446	5		131	
Vrelo Utinje	16	72	8	da	42	Teritorija i ove općine nalaze se na domaku jakih nepr. posada
Međeđak	4	11	6	nije	4	
Klarić Brdo	14	86	3	da	34	
Klipino Brdo	20	97	nema	nije	38	
Udbina	13	42	nema	nije	14	
Utinja	7	30	3	nije	12	
Bukovica	53	240	nema	nije	84	
OPĆINSKI NOO UTINJA	127	578	20	nije	225	

1	2	3	4	5	6	7
Svinica-Gej kovač	235	387	8	nije	63	Nema poda-taka
Štakorovica	96	191	15	nije	64	
Jagrovac	96	225	38	nije	107	
Donja Brusovača	56	196	17	nije	46	
Široka Rijeka	—	—	—	—	—	
Džaferovac	39	180	16	—	126	
Kristin ja	9	29	84	jeste	15	
Selakova Poljana	10	35	45	jeste	3	
OPSINSKI NOO KRSTINJA	541	1.273	223		424	
Bjeli Klanac	10	55	7	nije	25	Domaće izbjeglice
Gornji Budački	28	160	25	jeste	45	
Dugi Dol	43	216	8	nije	118	
Kosijersko Selo	42	302	—	nije	134	
Podgorje	6	35	8	jeste	39	
Krnjački Grabovac	14	92	16	nije	20	
Budačka Rijeka	19	125	33	jeste	81	
Krnjak	45	227	—	—	164	
Svinjarica	20	140	17	nije	225	
Donji Skrad	30	176	10	nije	118	
OPĆINSKI NOO KRNJAK	263	1.558	141	-	964	
Gornji Vojnić	41	175	13	nije	40	
Kupljensko	98	299	7	nije	186	
Kolarić	11	59	21	jeste	31	
Brdo Selo	52	219	2	nije	38	
Kokirevo	11	54	14	jeste	11	
Knežević Kosa	10	42	14	nije	7	
Miholjsko	41	232	8	jeste	73	
Vojišnica	19	169	3	nije	61	
OPĆINSKI NOO VOJNIĆ	313	1.249	82	—	447	
KOTARSKI NOO VOJNIĆ	1.347	5.104	471	-	2.191	

NAPOMENA: Nema podataka kada je nastao ovaj pregled. Međutim, iz problematike i sastava općinskih i seoskih NOO-a može se utvrditi da se radi o aktu koji je nastao u drugoj polovini 1943. godine.

Bez obzira kada je akt sačinjen vidljivo je da je na teritoriji kotara bilo 1.347 porodica bez kuća i drugih zgrada, da su te porodice imale 5.104 člana, plus 471 izbjeglica što nije mala cifra. S druge strane može se vidjeti da je na teritoriji kotara znatno smanjen stočni fond i pored svih preduzetih mjera od seoskih do kotarskog NOO-a da se stočni fond održava na jednoj razini koja bi omogućavala s jedne strane pravovremenu obradu zemlje a s druge strane zadovoljenje stanovništva i vojske mesom i mlijekom.

Prilog 5.

Spisak odbornika i ostalih rukovodilaca u kotarskom, općinskim i seoskim narođnooslobodilačkim odborima kotara Vojnić od maja 1944. do maja 1945.

Odbornici Kotarskog NOO-a Vojnić

1. Predsjednici: Miloš Basara i Đuro Zdjelar
2. Tajnici: Magarac Zivković Milić i Maslić Pero
3. Bunčić Mihajlo, član KNOO-a
4. Hrstić Marko, član KNOO-a
5. Mihalić Ruža, član Izvršnog odbora

6a Malić Miilka, KNOO

6. Penić Đuro, član KNOO-a
7. Rašić Miloš, član KNOO-a
8. Uzelac Miloš, član KNOO-a
9. Gazibara Milica, član Plenuma
10. Perić Jovo, član KNOO-a
11. Belavić Mijo, član Upravnog odjela
12. Mijaković Draga, član Plenuma
13. Mihajlović Mato, član Odsjeka za javnu sigurnost

Odbornici Općinskog NOO-a Vojnić

1. Predsjednici: Stevo Novaković, Barać Ruža i Stanko Kovačić
2. Tajnici: Stevo Novaković, Svetozar Karan
   Predsjednik Općinskog NOO-a od 9. januara 1943. bio Stevo Novaković iz Vojišnice, a tajnik Svetozar Karan iz Jurge. Negdje početkom 1944. godine umjesto Novakovića za predsjednika Općinskog NOO-a izabran je Stanko Kovačić iz Kupljenskog.
3. Fuštar Anka, član Propagandnog odjela
4. Godić Miloš, član općinskog NOO-a, zadužen za socijalni rad
5. Ivković Mihajlo, odbornik općinskog NOO-a
6. Korać Miloš, šef Odjela za poljoprivredu
7. Lončar Vaso, šef Tehničkog odjela
8. Mihajlović Jovo, pročelnik Prehrambene komisije
9. Mijaković Drago, član Plenuma kotarskog NOO-a Vojnić
10. Padežanin Janko, član općinskog NOO-a Vojnić
11. Vukobratović Miloš, rukovodilac prometa u općinskom NOO-u

Odbornici seoskih narodnooslobodilačkih odbora općine Vojnić

1. Banda Nikola, predsjednik seoskog NOO-a Kolarić
2. Božić Rade, odbornik u Miholjskom
3. Brdar Stevan, odbornik u selu Loskunji
4. Brdar Marko, odbornik u selu Loskunji
5. Brkić Ilija, odbornik u Krivaji
6. Brkić Miloš, odbornik u Krivaji
7. Crnković Pavao, odbornik u Krivaji
8. Drakulić Nikola, odbornik u Kokirevu
9. Đurić Jovan, odbornik u Krivaji
10. Đurić Mihajlo, odbornik u Radonji
11. Eremić Milanko, odbornik u Krivaji
12. Fuštar Miloš, odbornik u Brdo Selu
13. Gvozdenović Jovan, odbornik u Ključaru
14. Grujić Vaso, odbornik u Brdo Selu

15. **Hajdin Mile, odbornik u Vojišnici**
16. **Jasika Nikola, odbornik u selu Miholjsko**
17. **Janjić Stanko, odbornik u Zivković Kosi**
18. **Jurić Jovan, odbornik u Knežević Kosi**
19. **Kljukovnica Dragan, odbornik u Vojišnici**
20. **Knežević Mile Đurin, odbornik u Knežević Kosi**
21. **Kurija Miloš, odbornik u Vojišnici**
22. **Lončar Mile, odbornik u Miholjskom**
23. **Mamula Mihajlo, odbornik u Brdo Selu**
24. **Mađerčić Milić, odbornik u Zivković Kosi**
25. **Martinović Mile, odbornik u Miholjskom**
26. **Martinović Milić, odbornik u Miholjskom**
27. **Martinović Nikola, odbornik u Miholjskom**
28. **Milašinović Milić, odbornik u Zivković Kosi**
29. **Milivojević Stanko, odbornik u Knežević Kosi**
30. **Mihajlović Nikola, odbornik u Radonji**
31. **Miljević Đuro, odbornik u Miholjskom**
32. **Miljenović Mile, odbornik u Kupljenskom**
33. **Mrkić Marko, odbornik u Loskunji**
34. **Novaković Ilija, odbornik u Kupljenskom**
35. **Novaković Mile, odbornik u Vojišnici**
36. **Padežanin Dušan, odbornik u Kupljenskom**
37. **Pajić Jovan, odbornik u Donjoj Vojišnici**

Odbornici i rukovodioci Općinskog NOO-a općine Utinja

1. **Predsjednik općinskog NOO-a Lončar Rade**
2. **Bijelić Pavao, član općinskog suda**
3. **Bijelić Rade, član Gospodarske komisije**
4. **Breberina Stanica, referent za zdravstvo**
5. **Colnar Stefan, član Plenuma**
6. **Dakić Savo, član NOO-a**
7. **Dakić Glišo, odbornik općinskog NOO-a**
8. **Glumac Vasa, rukovodilac Prosvjetnog sektora**
9. **Ivanović Miloš, pročelnik za promet**
10. **Lalić Milan, član općinskog NOO-a, zadužen za financije**
11. **Peleš** Tomo, **pročelnik za gospodarstvo**
12. **Perić Petar Musulin, pročelnik Prometnog odjela**
13. **Radojčić Matija, pročelnik za prehranu**
14. **Ranitović Milka, član Plenuma**

Odbornici seoskih NOO-a općine Utinja

1. **Ribić Đuro, odbornik u Trebinju**
2. **Bijelić Janko Špijun, odbornik u Bukovici**
3. **Breborina Marko, odbornik u Utinja Vrelu**
4. **Breborina Simo, odbornik u Utinja Vrelu**
5. **Gaćeša Petar, odbornik u Utinji**
6. **Gvozdenović Nikola, odbornik u Bukovici**
7. **Ivanović Dragan, predsjednik seoskog NOO-a Bukovica**
8. **Ivošević Dušan, odbornik u Utinji**
9. **Jovković Antun, odbornik u Vukmaniću**
10. **Karapandža Savo, odbornik u Trebinji**
11. **Kljajić Rade, odbornik u Utinja Vrelu**
12. **Krivokuća Milić, odbornik u Utinji**
13. **Krivokuća Dragan, odbornik u Trebinji**
14. **Krivokuća Rade, odbornik u Utinja Vrelu**
15. **Lapčević Jelka, odbornik u Udbini**
16. **Mlađan Janko, odbornik u Bukovici**
17. **Mujić Jandre, odbornik u Vukmaniću**
18. **Pekić Pane, odbornik u Vrelu Utinje**
19. **Ranitović Marko, odbornik u Utinja Vrelu**
20. **Tesla Miloš, odbornik u Utinji**

21. Vukmirović Pero, odbornik u Trebinji
22. Vukmirović Simo, odbornik u Trebinji
23. Zjača Marko, odbornik u Utinji

Odbornici i rukovodioci općinskog NOO-a općine Tušilović

1. Predsjednik Trkulja Jovo, april 1944.
2. Tajnik Ličina Marko, maj 1944.
3. Fudurić Stevo, pročelnik Prosvjetnog odsjeka
4. Jelić Marko član općinskog NOO-a
5. Malić Milka, pročelnik Zdravstvenog odsjeka
6. Maljan Joso, pročelnik Prehrambenog odsjeka
7. Petrović Đuro, odbornik općinskog NOO-a
8. Petrović Ljuban, odbornik NOO-a
9. Skrtić Stevo, odbornik NOO-a

Odbornici seoskih NOO-a općine Tušilović

1. Čuturilo Mile, odbornik u Tušiloviću
2. Drakulić Dragić, odbornik u Tušiloviću
3. Đipalo Mićo, odbornik u Tušiloviću
4. Fudurić Marko, seoski odbornik u općinskom NOO-u
5. Končalović Božo, stražar u općinskom NOO-u
6. Lisac Janko, odbornik u Tušilovačkom Cerovcu
7. Macut Pavao, seoski odbornik u Tušilovačkom Cerovcu
8. Macut Uroš, odbornik u Cerovcu
9. Muškinja Simo, odbornik u Tušiloviću

Odbornici i rukovodioci općinskog NOO-a općine Krnjak

1. Predsjednik općinskog NOO-a Penić Đuro, sep. 1944.
2. Tajnik, Grković Mile, maj 1944, a od augusta 1944. Milić Magarac Zivković
3. Bolić Milić, referent Gospodarskog odsjeka
4. Božić Sofrenije Sovre, općinski odbornik
5. Cika Danilo, član Prehrambene komisije
6. Dobrosavljević Božo, odbornik u općinskom NOO-u
7. Gazibara Mile, odbornik NOO-a
8. Keser Rade, član općinskog NOO-a
9. Kozlina Božo, član Prehrambene komisije
10. Marković Mile, referent za prosvjetu
11. Novaković Pero, rukovodilac Gospodarskog odsjeka
12. Perić Marija, referent za zdravstvo
13. Todorić Nikola, član općinskog NOO-a, zadužen za promet
14. Vučković Miloš, odbornik općinskog NOO-a, zadužen za prosvjetu

Odbornici seoskih NOO-a općine Krnjak

1. Balčin Jakov, odbornik u Krnjaku
2. Bjelivuk Mišo, odbornik u Trupinjaku
3. Blagojević Marko, odbornik u Budačkoj Rijeci
4. Blažević Mile, odbornik u Krnjačkom Grabovcu
5. Bolić Mileta, odbornik u Velikom Kozincu
6. Božić Mile, odbornik u Budačkoj Rijeci
7. Cvijanović Đuro, odbornik u Donjem Budačkom
8. Čika Mihajlo, predsjednik seoskog NOO-a u Gornjem Budačkom
9. Đurić Desanka, odbornik u Donjem Budačkom
10. Đurić Nikola, odbornik u Donjem Budačkom
11. Gazibara Simo, odbornik u Donjem Skradu
12. Komadina Mile, predsjednik seoskog NOO-a u Donjem Budačkom
13. Kosijer Vuk, odbornik u Kosjerskom Selu i Malom Kozincu
14. Kosijer Boja, odbornik u Velikom Kozincu
15. Kovačević Dušan, odbornik u Ponorcu
16. Maćešić Ilija, odbornik u Dugom Dolu
17. Maćešić Milić, odbornik u Trupinjaku

18. Maćešić Joso, predsjednik seoskog NOO-a Krnjak
19. Madžar Nikola, odbornik u Budačkoj Rijeci
20. Martinović Đuro, predsjednik seoskog NOO-a u Budačkoj Rijeci
21. Milovanović Simo, predsjednik seoskog NOO-a u Donjem Skradu
22. Milovanović Đuro, odbornik u Malom Kozincu i Kosjerskom Selu
23. Miljenović Dragić, odbornik u Trupinjaku
24. Mrmić Nikola, odbornik u Dugom Dolu
25. Mrkić Simo, odbornik u Gornjem Budačkom
26. Mrmić Nikola, odbornik u Donjem Budačkom
27. Padežanin Miloš, odbornik u Krnjaku
28. Peurača Božo, odbornik u Gornjem Budačkom
29. Popović Milovan, odbornik u Čatrnji
30. Radulović Jovo, odbornik u Budačkoj Rijeci
31. Rakinić Marko, odbornik u Trupinjaku
32. Savić Gnjatija, predsjednik seoskog NOO-a Krnjački Grabovac
33. Smoljanović Mojsije, odbornik u Velikom Kozincu
34. Tomašević Božo, odbornik u Krnjaku
35. Tomić Bogić, odbornik u Gornjem Budačkom
36. Tomić Tanasije, predsjednik seoskog NOO-a u Podgorju
37. Velimirović Bogić, predsjednik seoskog NOO-a Velika Crkvina
38. Velimirović Dušan, odbornik u Krnjaku
39. Vidić Mile, odbornik u Svinjarici
40. Vojnović Mile, odbornik u Trupinjaku
41. Vučković Milić, odbornik u Velikom Kozincu
42. Vudragović Dušan, predsjednik seoskog NOO-a Krnjak
43. Vudragović Sava, odbornik u Velikom Kozincu
44. Vukobratović Dušan, predsjednik seoskog NOO-a Gornji Skrad
45. Vukobratović Miloš predsjednik seoskog NOO-a u Brebornici
46. Vukobratović Miloš, odbornik u Gornjem Budačkom
47. Zivković Milan, odbornik u Gornjem Skradu

Odbornici i rukovodioci općinskog NOO-a općine Barilović

1. Polović J____, predsjednik općinskog NOO-a
2. Malović Mato, tajnik općinskog NOO-a
3. Belavić Jure, pročelnik Prosvjetnog odjela
4. Bišćan Marko, član općinskog NOO-a
5. Dobrinić Josip, pročelnik Prehrambene komisije
6. Fudurić Barka, omladinski rukovodilac općinskog NOO-a
7. Galović Ruža, pročelnik za zdravstvo
8. Matičić Marko, član Izvršnog odbora
9. Luketić Marko, seoski odbornik u Sići

Odbornici i rukovodioci općinskog NOO-a općine Krstinja

1. Predsjednici općinskog NOO-a: Basara Đuro, Martinović Mile
2. Tajnik, Balčin Mile
3. Bošnjak Rade Musa, član općinskog NOO-a
4. Bućan Petar, član Gospodarske komisije
5. Cimeša Jovo, član Gospodarske komisije općinskog NOO-a
6. Dejanović Draža, član Gospodarskog odjela općinskog NOO-a
7. Dejanović Mile, pročelnik Agitpropa u općinskom NOO-u
8. Dejanović Pero, član općinskog NOO-a
9. Gušić Dušan, član Prehrambene komisije općinskog NOO-a
10. Karan Milan, član općinskog NOO-a i član općinskog suda
11. Kolar Đuro, član općinskog NOO-a
12. Martinović Lazo, pročelnik Socijalnog odsjeka
13. Martinović Mile, pročelnik Prehrambene komisije
14. Martinović Miloš, član općinskog NOO-a
15. Matijević Marko, član općinskog NOO-a, zadužen za Agitprop
16. Momčilović Nikola, odbornik općinskog NOO-a Krstinja
17. Oreščanin Božo, predsjednik suda u općinskom NOO-u Krstinja

18. Pavić Dragica, član općinskog suda
19. Španović Dragica, pročelnik Zdravstvenog odjela

Odbornici seoskih NOO-a općine Krstinja

1. B jeli vuk Dragan, odbornik u Krstinji
2. Brkić Mile, odbornik u Svinjici
3. Bućan Milivoj, odbornik u Svinjici
4. Bunčić Milić, odbornik u Krstinji
5. Eror Miloš, odbornik u Dunjaku
6. Eror Simo, Zec, odbornik u Klokoću
7. Eror Rade, odbornik u Dunjaku
8. Jagrović Milić, odbornik iz Donje Brusovače
9. Karan Milan, odbornik u Kestenovcu
10. Karamarković Milan, odbornik u Kestenovcu
11. Martinović, odbornik u Krstinji
12. Matijević Petar, odbornik u Dunjaku
13. Novaković Đuro, odbornik u Dunjaku
14. Sagradžija Milić, odbornik u Džaperovcu
15. Tarbuk Ljuba, odbornik u Dunjaku
16. Tarbuk Mara, odbornik u Dunjaku
17. Tomašević Miloš, odbornik u Svinjici
18. Valentić Dragić, odbornik u Kestenovcu
19. Vučković Ilija, odbornik u Dunjaku
20. Vuletić Milić, odbornik u Krstinji
21. Zavišić Vaso, odbornik u Dunjaku
22. Zdjelar Lazo, odbornik u Kestenovcu
23. Zdjelar Petar, odbornik u Svinjici

Općinski narodnooslobodilački odbor Veljun

1. Predsjednik, Sikerica Božo
2. Tajnik, Dejanović Dušan

Odbornici seoskih NOO-a općine Veljun

1. Gojsović Mile, odbornik u Veljunu
2. Gvozdić Dušan, odbornik u Veljunu
3. Karamarković Ljuba, odbornik u Šlivnjaku
4. Knežević Milan, odbornik u Šljivnjaku
5. Krajačić Mile, odbornik u Šlivnjaku
6. Miljenović Mićan, odbornik u Šlivnjaku
7. Mandić Mina, odbornik u Veljunu
8. Popović Petar, odbornik u Veljunu
9. Pribić Pero, odbornik u Veljunu
10. Sikerica Milić, odbornik u Šlivnjaku
11. Vučković Simo, odbornik u Veljunu
12. Dobrosavljević Janko, predsjednik seoskog NOO-a u Dvorištu
13. Dobrosavljević Ljubica, odbornica u Dvorištu
14. Maćešić Milić — Grobnik
15. Mandić Simo — Sparednjak
16. Novaković Pavao — Grobnik
17. Knežević Milan — Veljunska Glina
18. Kozlina Mile — Veljun

NAPOMENA: Spisak odbornika kotara Vojnić, općina i seoskih NOO-a sa teritorija kotara Vojnić sačinjen je na osnovu Priloga br. 1, knjige »Narodna vlast na Kordunu«, str. 291—310 i mojih istraživanja.

Prilog 6.

Spisak škola, nastavnika i učenika na području kotarskog NOO-a Vojnić pred kraj školske 1944/45. godine

Red. br.	Škola	Broj službe-nika	Broj učenika	Broj odje-ljenja	Broj razreda	Primjedba
1.	Koranski Brijeg	1	69	1	3	
2.	Vukmanić	1	45	2	4	
3.	Gornji Budački	2	180	2	4	
4.	Svinjica	1	67	1	4	
5.	Donji Skrad	1	95	1	4	
6.	Koransko Selo	1	81	2	4	
7.	Donji Pol oj	1	150	2	4	
8.	Kuplensko	1	109	1	2	
9.	Vojišnica	1	87	1	3	
10.	Miholjsko	2	120	2	2	
11.	Knežević-Kosa	1	134	1	3	
12.	Međeđak	1	93	2	3	
13.	Brezova Glava	1	56	2	4	
14.	Trebinja	1				Pod konac šk. g. dobila nastav.
15.	Popović Brdo	1	70	2	4	
16.	Veljun	1	73	2	3	
17.	Stakorovica	1	83	1	4	
18.	Ivanković Selo	1	86	2	3	
19.	Vrelo Utinja		70	2	4	
20.	Velika Crkvina	1	59	2	3	
21.	Partizansko Žarište	1	48	1	3	
22.	Budačka Rijeka	1	96	2	3	
23.	Bukovica	1	96	2	3	bo/U
24.	Utinja	1	51	1	3	
25.	Šlivnjak	1	97	2	2	
26.	Kestenovac	1	112	1	2	
27.	Donji Budački	1	72	1	2	
28.	Gornji Skrad	1	165	2	4	
29.	Krnjak	1	120	1	2	

Red. br.	Skola	Broj službe-nika	Broj učenika	Broj odje-ljenja	Broj razreda	Primjedba
30.	Točak	1	39	2	4	
31.	Suhodol	1	48	2	3	
32.	Lipovac	1	34	1	2	
33.	Veljunska Glina	1	39	1	2	
34.	Mala Crkvina	1	62	2	4	
35.	Krstinja	1	96	2	2	
36.	Kusaj a	1	54	2	2	
37.	Klokoč	1	97	2	4	
38.	Kestenovac	1	86	1	2	
39.	Mračaj	1	62	1	2	
40.	Dun jak	1	39	1	2	
41.	Vojnić		94			
42.	Svojič		90			

NAPOMENA: Kao što se vidi iz ovog pregleda u školama je bilo malo učitelja, a školski prostor je bio vrlo skučen. Tako u Gornjem Skradu vidimo da đaka polaznika ima 165 u dvije učionice i četiri nastavna razreda, a školu u Krnjaku pohađa 120 učenika, škola ima samo jednog učitelja, jedno školsko odjeljenje i dva razreda. Samo ova dva primjera dovoljno govore o uslovima za nastavu i opterećenju nastavnika. Slično stanje bilo je u većini osnovnih škola na slobodnoj teritoriji Korduna.

Mr DRAGAN NAPIJALO

Narodno sudstvo kotara Vojnić 1941—1945.

Uvod

Nastanak i razvitak narodnih sudova na oslobođenom području kotara Vojnić 1941—1945. odraz je barem dvije povijesno relevantne pravne činjenice: prvo — to je genocid bezdušno izvršen nad srpskim narodom Korduna u ogromnim razmjerima, s kojeg se aspekta već prvih dana rata postavilo pitanje kažnjavanja ratnih zločinaca za zločine počinjene nad nevinim narodom i drugo — vezano za ovu prvu pretpostavku, to je političko-klasna komponenta koja pod istim Okolnostima bezvlašća, nastalog raspadom Jugoslavije i nepriznavnja tzv. NDH, povijesno kategorički nudi proces stvaranja i izgradnje

nove narodne vlasti u okviru NOO-a tj. izgradnju pravosudnog sistema kao **integralnog** dijela nove narodne vlasti sukcesivno stvarane 1941—1945.

tJ svjetlu ovih činjenica proces izgradnje narodne vlasti, a unutar nje i narodnih sudova, treba posmatrati kao izraz autentične narodne volje i slobodnog opredjeljenja ka stvaranju slobodnog i narodnog revolucionarnog partizanskog sudstva.

U uvodu se treba istaći da je kotar Vojnić kolijevka i praishodište pravo**sudnih** partizanskih institucija, koje su tamo nastale, kalile se u žaru najve**ćih iskušenja** i narodnih patnji, provjeravale se u najtežim okolnostima, do**kazujući** svoju postojanost i političku opravdanost u skladu s narodnim **tiadicijama,** opredjeljenjima KPJ, iskonskim buntom i socijalnim revoltom **protiv tiranije i** bezakonja.[1]

Narodni sudovi u kotaru Vojnić, pa tako i na cijelom Kordunu, počinju **kao krivični vojni sudovi,** kao reakcija na genocid koji čine ustaše **u** okviru svoje **politike istrebljenja** Srba **u** Hrvatskoj.[2]

Povijesno gledano to je i prirodno budući da su ratni zločinci i njihovi po**magači prvi** skrenuli pažnju na svoju zločinačku aktivnost koja je pretpostav**ljala u** svojoj surovosti kažnjavanja za takve čine i postupke. Ta prirodna **pojava da** počinjeni zločin traži odmazdu našla je odraza u narodnom shvaća**nju pravde i** pravičnosti da se zločin ne oprašta pa su tako brojni zločinci, **najčešće ustaše, hvatani i** suđeni pred partizanskim narodnim sudovima, naj**prije javno** na sudu mase, na mjestu zločina, pa kasnije u revolucionarnim **komandama.** Detaljnije će to biti vidljivo iz narednih izlaganja.

Sto **se** tiče civilnih sudova treba napomenuti da se oni afirmiraju naglaše**nije 1943—1945.** kao izraz narodnih potreba za arbitriranjem s pozicija neke **vlasti,** nekog višeg autoriteta koji ima moć iznad stranaka u sporu, koji može **presudu tj.** volju naroda sprovesti i prinudno, u formi itd. Fenomenološki gledano **takve** sudove susrećemo u privatnim stvarima, kako će kasnije biti vidljivo, najprije **u** krilu seoskih straža kao starih krajiških pravno-običajnih **tvorevina,** koje **su** vrlo brzo, već u decembru **1941.** godine, zamijenjene **NOO**-ima kao prvim istinskim organima narodne vlasti, koji sve do **1944.** g. sude **u** sporovima tj. sve do odvajanja upravnih civilnih vlasti.

Valja napomenuti da je Kordun jedno od najvećih stratišta u 2. svjetskom ratu. Tako je početkom augusta 1941. u južnom dijelu kotara Vojnić, kod Mehina stanja, samo za devet dana pogubljeno više od 4100 žitelja svih uzrasta iz obližnjih sela južnog dijela kotara Vojnić.[3] U Ivanović jarku kod Krnjaka 29. jula 1941. ubijena su 203 Srbina, među kojima i 3 djevojke,[4] zatim kod

1 Spomenica 1. kongresa pravnika antifašista Hrvatske, Glina 1944, Zagreb 1974.
Tradicije u narodnom sudovanju na Kordunu po privilegiji cara Leopolda od 19. oktobra 1866. g. izraz su stalne borbe naroda za samoupravni i narodni pravni život. Vidi o tome Spomenike Hrvat, krajine, knj. I, CCXLV, CCXLVII, CCXLIII, CCXLI, CCXII, CCLIII, CCLXV itd.

2 Tako npr. dr D. Korač u knjizi »Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji«, Zagreb 1981, str. 141. spominje podatak da je na Kordunu tokom rata poginulo više od 33.470 stanovnika.
Prema tome u prosjeku je dnevno za 4 godine rata stradalo oko 25 stanovnika Korduna, a takav se broj žrtava rijetko gdje susreće u toku rata.

„ p. Zinaić, Hronologija događaja na Kordunu 1941, Slunj 1965, str. 101 (rukopis).

4 Ignjatija Perić, Ustaški zločin u Ivanović jarku, vidi tekst u ovom Zborniku

Vojnića u Saulskim lukama u junu preko 20 odraslih muškaraca,[5] u oktobru 1941. također po selima oko Debele kose u Kuplenskom, Miholjskom, Buricu itd. stradalo je desetine ljudi, žena i djece.[6] Pri tome je pljačkana imovina, paljene kuće i žito, stočna hrana itd. Koncem aprila 1942. spaljena je i pravoslavna crkva na Kolariću gdje je život izgubilo u vatri više od 100 žitelja iz okoline Vojnića.[7] U tzv. martovskoj ustaško-njemačkoj ofanzivi na Petrovu goru na zvjerski način samo za nekoliko tjedana pobijeno je preko 2000 žitelja kotara Vojnić.[8] Neki su deportirani u ustaške sabirne logore, neki odvedeni na prinudan rad u Treći Reich, neki podlegli u zvjerskom batinjanju i poniženju.[9] Nakon kapitulacije Italije golgota žitelja kotara Vojnić ne prestaje. Tokom velike ustaško-njemačke ofanzive 1943. u zbjegovima Like, Korduna i Bosne palo je, kako kažu doistupni podaci, 1193 stanovnika kotara Vojnić, što od gladi, bolesti ili na druge načine.[10]

U takvim okolnostima već se po prirodi stvari kao reakcije na genocid najprije spontano, onda direktivno poteglo pitanje kažnjavanja zlikovaca, narodnih neprijatelja, špijuna i drugih domaćih izdajnika. Tu je specifično, posve specifično pitanje odgovornosti za izdaju za zločin jer žrtva i zločinac često govore istim jezikom, nerijetko se znaju sa svadbe, sajma ili iz kakvog drugog susreta. Na tim revolucionarnim osnovama, u dubini socijalnih previranja nastaje novo krivično pravo, dograđuje se i razvija tokom ratnih godina.

Postojeći pravni vakum, tj. promjena pravnih sistema i nepriznavanja tzv. NDH 1941/1945. uslovilo je praktično nastanak i razvitak novih organa narodne vlasti u koncepciji jednog novog socijalističkog pravnog sistema koji započinje izgradnjom NOO-a unutar kojih se razvija i narodni sud civilnog tipa. To je isprva sud dobrih ljudi kao neka vrsta mirovnog vijeća zasnovanog na običajnom pravu iz pradavnih vremena, onda iza toga seoska straža i napokon NOO, kao direktivni organ vlasti izrastao u koncepciji doktrine kakvu razvija KPJ 1941/1945. Taj narodni sud izrastao u krilu narodnih masa ostao je cijeli rat, od prvih dana do kraja, narodni u najvećoj mogućoj mjeri, jer je biran od naroda, narodu je služio i živio je posebnim autoritetom u narodu, čak i onda kada pravne države i nije bilo, a nije je bilo zato jer se stvarala, rađala u revoluciji, baš kao i materijalno pravo i revolucionarne institucije.[11]

Djelatnost narodnih sudova valja stoga promatrati u kontekstu revolucionarne legitimnosti, a ne kao ispade i samovolju.

Tako su se narodni sudovi integrirali u najvećoj mogućoj mjeri u najširi antifašistički narodni front, u kojem se uz pušku i rovove vodila borba instrumentima pravde i pravičnosti. Sve to u okolnostima gdje je pravičnost i

5 B. Vukobratović, Teror i zločini okupatora i njihovim pomagača na Kordunu 1941. Simpozij o Petrovoj gori, Zagreb 1972, str. 343.

6 Bekić, Okrug Karlovac 1941, Zagreb 1965, str. 212.

7 Podaci SUBNOR-a Vojnić, bez sig.

8 Dr D. Korać, Kordun i Banija u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji 1941—1945. Zagreb (Korać, o. o., str. 128).

9 Dr D. Korać, o. c., str. 128.

10 Dr D. Korać, o. c., str. 130.

11 Zato je u pravu dr T. Zivanović kada tvrdi da su država i pravo po postupku i logički istovremeni (vidi djelo Sistem sintetičko pravne filozofije, Beograd 1959, SAN-u. str. 101). Treba tek usput napomenuti da su pripadnici NOV-a od prvog dana ustanka djelovali legitimno kao regularna vojska i da su kao takvi djelovali sukladno Haškim i Ženevskim konvencijama o ratu, pa tako valja promatrati i sudbenost vojnih sudova u toku rata.

revolucionarnost prevazilazila nasilje dajući svoj obol pobjedi nad snagama reakcije.

U tim okolnostima artikulirao je i princip da se pravo, materijalno pravo i pravna načela izvlače iz stvarnosti i života, a ne pravo iz načela kako je do tada naučavala dominantna buržoaska doktrina.[12]

Revolucionarne komande kao prvi narodni sudovi 1941.

Prvi slučaj, ili barem među prvim znanim, revolucionarnog sudovanja u kotaru Vojnić susrećemo augusta 1941. u selu Vidići tik uz Debelu kosu, najveće uporište partizana 1941. Uhvaćen je ustaški špijun i agitator J. Gršak i silom predveden u ustaničko uporište radi saslušanja i suđenja. Zatečen je u izviđanju logora u Debeloj kosi 18. augusta 1941. nedaleko sela Vidići pravdajući se da kupuje stoku, ali zapravo u špijunskom poslu, u prikupljanju obavještajnih podataka za neprijatelja. Kako će se kasnije vidjeti prema podacima iz partizanskog dokumenta, to prvo narodno suđenje, narodna istraga, početak je narodnog suđenja i rada partizanskih sudova 1941. u kotaru Vojnić. Izrečena je smrtna kazna. Zaplijenjeno mu je 6000 din.[13] Gršaku je sudila revolucionarna komanda odreda.

Prije izricanja kazne Gršak je prethodno ispitan i pri tome je utvrđeno, što se i od ranije znalo, da se radi o ustaškom agitatoru i podstrekaču na zločine i zlostavljanje mještana sela Tušilović iz nacionalističkih pobuda. Nakon priznanja krivnje izrečena je kazna i odmah izvršena. Pravo na žalbu u toj fazi revolucionarnog sudovanja nije poznato. Prema istom dokumentu koji je sastavio Vlado Popović, član GS NOP-a odreda Jugoslavije, 15. augusta 1941. stoji ovako »... 15. VIII 1941. jedan drug, politički komesar odreda, osudio je na smrt jednog ustaškog špijuna. To je bila narodna istraga i osuda... «[14]

Spomenuti partizanski dokument ne spominje konkretno ni sastav narodnog suda, ni ime osuđenog špijuna pa ni razloge njegove krivice i odgovornosti u širem smislu riječi. Prema sjećanju Milutina Košarića u vezi tog događaja, riječ je o jednom mladiću Muslimanu iz okolice Kladuše, koji je prije početka ustanka služio u selu Radulović Poljani pa se početkom ustanka našao u masi srpskog naroda u bježanju. On je u nekoliko navrata odlazio ustaškoj posadi u Vojnić, izvještavao o ljudima što vode ustanak, mjestima skrivanja ljudi i o mnogo čemu drugom što je pomoglo ustašama da saznaju što bc događa u selima Kuplensko, Radulović Poljani i drugdje.

Kako su njegovi odlasci u Vojnić bili primijećeni, a napose njegovo sumnjivo raspitkivanje o narodu, o mjestima skrivanja, o stražama i si. postao je sumnjiv, pogotovo nakon što je njegovom gazdi, nekom seljaku iz Radulović Poljane, izgorjela kuća i štagalj.

Znalo se da je on krivac za taj događaja, pri čemu nije bilo od značaja da

11 je to neka osveta gazdi ili nešto drugo, radi čega je rukovodstvo odreda donijelo odluku da ga se zbog špijunaže i neprijateljskog rada osudi na smrt.

12 Dr Culinović, Smjernice našeg prava.
D. Brkić, O bračnom pravu.
J. Đorđe, Ratni zločinci, obj. Spomenica o. c., str. 131.

13 Zb. NOR-a, tom V, knj. 1, str. 56.

14 Isto, str. 56.

Tako je i bilo. Za tu priliku osnovan je sud, ispitan je i nakon suđenja kazna izvršena. Koliko se sada zna, u tom nestalnom sudu bili su Jože Čuljat, Simo Mandić zv. Capajev i Grga Milašinčić.

Upravo zbog učešća naroda u suđenju i nepostojanja bilo kakve formalne institucije, suda, navedeni dokument akcentira »narodnu istragu i osudu«. Ona to u suštini i jeste bila jer presudu donosi sam narod i revolucionarna komanda, a ne sud forumskog tipa u borbi protiv narodnog neprijatelja.[15] Pojavu ovih sudova sve do formiranja NOO-a u biv. kotaru Vojnić prati još jedan fenomen. U pitanju su seoske straže kao arhaična narodna tvorevina neovisna o bilo kakvoj političkoj partiji ili političkom programu bilo koje stranke. Ona određuje na samoupravan način, mimo postojeće vlasti, sve odnose u svom mjestu, najčešće u selu, a između ostalog i sporne stvari među zavađenim susjedima. Ili pak, u manje važnim stvarima kažnjava počinioce delikata, tj. ponašanja koja prema općim shvaćanjima predstavljaju nemoralan čin, kao što su: krađe, prevare, uvrede, nanošenje tjelesnih povreda i drugo. Tako npr. Stanko Opačić Canica u svom rukopisu »Seoske straže na Kordunu« spominje slučaj suđenja cijeloj jednoj porodici zbog krađe i provale u zemunice negdje u septembru 1941, nedaleko sela Tušilović. U spomenutom slučaju istragu je vodio komandir rezervnog odreda Miško Blažević potpuno uspješno, da bi počinioci provale u zemunice dobili samo opomenu za počinjeno djelo uvažavajući pri tom teške ratne prilike, neimaštinu i glad.[16]

Do formiranja seoskih NOO-a, seoske straže u selima kotara Vojnić potpuno preuzimaju ulogu revolucionarne narodne vlasti i brojnih oblika njenih funkcija, među kojima je i narodno sudovanje.[17] Druge vlasti na tom prostoru nema, osim, naravno, nepriznate okupacione. Tako doista seoska straža predstavlja početak traganja za nečim novim, nečim revolucionarnim. Ubrzo se taj najprimitivniji oblik organiziranja narodne vlasti transformira u NOO-e kotara Vojnić 1941. Ipak, mora se naglasiti, a to je vidljivo iz postojećih dokumenata da KPJ, uviđajući njihovu progresivnu ulogu, pravilnu političku orijentaciju, podstiče još masovniju i čvršću organizaciju seoskih straža. Treba podvući da je nesporno, makar o seoskim stražama nema pisanih podataka, da je njihova pravna nadležnost u svim civilnim stvarima pa tako i u sudovanju potpuna. Partizanski odredi sadržavaju kaznenu kompetenciju u složenijim slučajevima špijunaže, suđenja ratnim zločincima poput prethodno iznesenih i opisanih primjera. Takva tendencija nastavljena je i kasnije u toku NOB-a. Prema direktivi OK KPH Karlovac od 3. septembra 1941. proizlazi da je dužnost komandi rajona organizacija seoskih straža, što upućuje na zaključak da je njihova pojava posve sigurno pozdravljena u narodu i politički progresivna.[18]

15 Zb. NOR-a, tom V, knj. 1, str. 108. spominje suđenje poznatom ustaškom krvniku Dani Marincu nedaleko Krnjaka te srpskom ustaši špijunu Budi Pribiću.

16 Opačić, Seoska straža na Kordunu, ruk. str. 61, Muzej grada Zagreba, bez sign.

17 Zatezalo-Dakić, Narodna vlast na Kordunu 1941—1945, HAK, 1971, str. 29.
B. Zutić, Razvitak narodne vlasti u kotaru Vrginmost HAK, fase. Vrginmost.

18 Zb. NOR-a, tom V, knj. 1, str. 59, dok. br. 18.
Zb. NOR-a, tom V, knj. 1, str. 56, sadrži generalnu Gaćešinu naredbu o dužnostima i zadacima seoskih straža na Baniji i Kordunu.
U najužem smislu riječi seoske straže imaju pravo i dužnost da uređuju sve sporne stvari u svom selu, da sude, hapse i odlučuju. Njena važnost proteže se de facto ne samo na Baniju nego i na Kordun, jer je u isto vrijeme Banija imala zajedničku komandu s Kordunom.

Narodno sudstvo u tom periodu izraz je povijesnih okolnosti tj. rata i ratnih uslova života, zbog čega je doista počelo kao revolucionarno i ratno, stoga također izuzetno strogo, klasno i radikalno.

Suđenja se odvijaju pred ad hoc organiziranim sudovima koje čine revolucionarne komande, svega nekoliko ljudi, a ponekad i cijeli odred ili masa naroda. Nema pravila po kojima se sudi osim interesa NOB-a koji je jedini nepisani zakon. Nema žalbe na presudu i presuda se izvršava odmah na mjestu suđenja. O suđenju se ne pišu zapisnici dok se krivnja ocjenjuje temeljito i izrečena kazna, najčešće smrt, odgovara i težini delikta. Sudovi nisu stalni i dužnost suda prestaje časom okončanja predmeta. Tako je sve do 5. oktobra 1941. kada OK KPH Karlovac svojim uputstvom Komandi NOP Korduna i Banije daje smjernice za reorganizaciju partizanskih jedinica. Tim dokumentom se obavezuje svaku veću jedinicu da po potrebi obrazuje sud koji sudi za delikte protiv nacionalnooslobodilačke borbe.[19] To je prvi dokument koji tako rano spominje izravno vojni sud kao nestalnu instituciju pri vojnim jedinicama. I ti sudovi su organizirani ad hoc, nemaju stalna vijeća i prestaju časom donošenja presude. Još nema žalbe na presudu i presuda se izvršava odmah nakon suđenja na licu mjesta. Politički stav je da se talijanske vojnike ne ubija dok domaće izdajnike zbog njihovih zločina gotovo bezuvjetno.[20]

U ime naroda, a **ne u ime kralja**

Pogrešno bi bilo zaključivati da su narodni sudovi, tj. revolucionarne komande, sudili samo narodnim neprijateljima. Bilo je među narodom takvih, istina rjeđe, ali ih je bilo koji nisu mogli izbjeći susret s narodnim sudom. I za njih je osuda naroda tj. narodnog suda bila i ostala vrhunski princip pravde i pravičnosti. Tako se npr. dogodilo u selu Široka Rijeka jedno ubistvo motivirano nekim ljubavnim pobudama, a pri tome se računalo na teška vremena, ratne prilike, bezvlašće, što je moglo dovesti do skrivanja tragova zločina. Ipak, nije bilo tako.

Partizanski dokument spominje primjer sela Gejkovac 1941. gdje je partijska organizacija otkrila zločin izvršen nad jednim dječakom starim 14 g. iz porodice Bućan. Nakon pogibije Milana Bućana zv. Torlak ostao je sin i udovica koja se ubrzo povezala sa susjedstvom gdje je našla prijateljstvo u porodici Bućan Nikole (aracka). Pri tome je zasmetao sin iz ranije bračne veze, dječak od 14 g. Ljubavnici su naumili da ga ubiju, bace u rijeku Glinu i tako zametnu tragove. Računalo se da je krenuo u Bosnu, pao s brvna u vodu, utopio se i nikome ništa. Glavni organizator zločina je bio Mišan Bućan s ljubavnicom. Ubrzo se otkrilo o čemu je riječ. Tako je zločin prijavljen odredu »Široka Rijeka« koji je poveo istragu pa su Mišan i njegova ljubavnica priznali krivnju, priznali zločin i izvedeni pred vojni sud odreda.[21] Navedeni dokument kaže da je Mišan osuđen na smrt i odmah strijeljan, a njegova ljubav-

19 Zb. NOR-a, tom V, knj. 1, str. 172.

20 Vidi Okružnicu br. 3 CK KPH od 30. septembra 1941. koja služi kao pravno-politički programski dokumenat narodnim sudovima. Vidi zapisnik sa Konferencije delegata NOP Korduna 1 Banije održane 19. i 20. septembra 1941. u Petrovoj gori, u selu Džodanima, kotar Vojnić. Zb. NOR-a, tom V, knj. 1, str. 115.

?1 HAK, k. 1, 169/VO-l, Mile oSkoiović, Sjećanje, str. 23.

nica na kaznu od 25 batina. Presudu je pročitao komesar odreda Stanko Trkulia i tada su prisutni po prvi puta čuli da se presuda izriče: u ime naroda, a ne kao ranije u ime kralja, tj. njegova veličanstva. To je toplo prihvaćeno, od naroda pozdravljeno i to je koliko je poznato prvi slučaj 1941/1942. da narodni sud presude izriče u ime naroda. Presuda je izvršena pred masom naroda koja je pratila suđenje.

Tu je narodno opredjeljenje u sudovanju došlo do izražaja u potpunosti. Komanda NOP odreda Korduna i Banije od 29. oktobra 1941. kada govori o dužnostima partizana izričito kaže »da svaki prekršaj kažnjava narodni sud«.[22] Na terenu gdje je svaki stanovnik bio i vojnik kao što je kotar Vojnić, tada sudovi nisu mogli biti ništa drugo nego jedna od funkcija revolucije. U jednoj zabilješci o tim događajima Milutin Košarić često spominje učešće naroda u suđenju, bilo da se radi o zahtjevu mase da se donese neka odluka, bilo da je riječ o učešću naroda u radu sudskih vijeća prilikom utvrđivanja nečije krivnje.[23] U pitanju je dakle masovni angažman naroda sve do potpunog podrušt-vljenja sudovanja, naročito u stvarima važnijim za javnost. Tako se npr. sudilo u šumi Kestenovac pred cijelim odredom ustaškom logorniku Ivanu Sajferu, učitelju iz Slunja, odgovornom za masovna ubistva srpskog naroda u Slunju i okolici. U tom slučaju gotovo cijeli odred donosi odluku, a prethodno ispituje krivnju tj. činjenice od kojih zavisi njegova krivnja. Kako opet nema konkretnih pravila sve do marta 1942. o postupanju vojnih sudova u konkretnim slučajevima, postupa se opet zavisno od slučaja, u cjelini gledano ipak najčešće pred revolucionarnom komandom odreda. Šajferu je tako izrečena smrtna kazna. Isto i Andriji Smiljaniću, batinašu i ratnom zločincu, 1942. pred masom okupljena naroda na Veljunu [24]

Citava ratna 1941. karakteristična je, ako je riječ o narodnom sudstvu, upravo po djelovanju revolucionarnih komandi koje obavljaju uzgredno i sudovanje, bez posebnih pravila, bez prava na žalbu, sumarno i strogo. U tim uslovima zakonito je samo ono što je revolucionarno, taiko da prima facie proizlazi da su revolucionarne komande štabovi odmazde.

U takvim okolnostima bila je dovoljna i sama sumnja pa da bude izrečena i najteža kazna. Takva suđenja daju posebno težak akcent revolucionarnoj prošlosti ratnog sudovanja. Treba npr. reći da je u jesen 1941. osuđen na smrt u šumi Markovac neki Petar Vuletić zbog suradnje s ustašama. Koliko je poznato on je bio u cestarskoj službi, što je bilo dovoljno da ga se proglasi saradnikom ustaša i osudi na smrt. Slično se desilo i Đuri Vuletiću, trgovcu iz Kuplenskog, koji je osuđen na smrt 10. novembra 1941. u Crnoj Lokvi u Petrovoj gori.

U istom kontekstu valja spomenuti suđenje Dušanu Crnkoviću s Ključara, koji je suđen 15. oktobra 1941. zbog sumnje u neprijateljski rad, Petru Đuriću iz Radonje, Simi Popoviću, Draganu Koraću iz G. Vojnića, Zorki Kreso-

22 Zb. NOR-a, tom V, knj. 1, str. 242.

23 M. Košarić, Vojnopozadinska vlast i ustanove Korduna, II dio, rukopis, str. 30, sada u Muzeju grada Zagreba, bez sign.
Bekić, o.e., str. 363.

24 Dušan Opačić, Na Veljunu 1941. HAK, br. 3, str. 418. gdje izričito opisuje javno suđenje pred masom okupljena naroda žandaru A. Smiljaniću zbog zločina počinjenih nad masom goloruka naroda, žena 1 djece.
Autor navodi da je sam narod učestvovao u izricanju kazne i prethodno o krivnji tog zlikovca.

jević iz Krnjaka, Boži Maćešić također iz Krnjaka, Branku Opačiću sa Kolarića, Janku Cvijanović iz Okića, Bari Korać iz Radonje, Mirku Dokiću iz Kuplenskog, Mani Bajiću iz Lipovice, Dragiću Vojnoviću iz Lipovice i mnogim drugim koji su do konca 1941. prošli kazneni postupak pred revolucionarnim komandama.[25] Sva ta suđenja karakterizira vojnički element, sumarnost u suđenju, a napose s današnjeg aspekta gledano minimalna krivnja ili samo sumnja u postojanje krivnje. Sve to zapravo navodi na pomisao kako bi u dogledno vrijeme imalo smisla bar u nekim slučajevima pokušati naći razloge za rehabilitaciju i takva lica tretirati kao žrtve rata, a ne neprijatelje naroda.

U martu 1942. javlja se VS s novim propisima u vezi osnivanja vojnopozadinskih ustanova među kojima su i vojni sudovi. Prema Statutu proleterskih brigada formiraju se stalni vojni sudovi od tri lica tj. zamjenik polit, komesara, zamjenik komandanata i jedan član Partije iz redova boraca.

Ako bataljoni djeluju odvojeno i samostalno, onda se pri njima formiraju povremeni nestalni sudovi sastavljeni od 5 lica.[26] Takvo stanje dejure odražava se i na bataljone i brigade koji operativno djeluju na teritoriju kotara Vojnić, gdje se već 1942. ustanak rasplamsao do neslućenih granica. Ujedno, to je razdoblje najvećih zločina i strašnih žrtava koje trpi Kordun u ustaškoj martovskoj ofenzivi 1942.

Treba spomenuti da su borci Prve kordunaške brigade u ratnom pohodu 1942. prema Zumberku uhvatili ratnog zločinca i ustaškog logornika Miju Zunca. Riječ je o bivšem veterinaru iz Vojnića, organiziranom ustaši, odgovornom za neviđene masakre srpskog življa kotara Vojnić i Vrginmost, odgovornom za zločine počinjene u Ivanić jarku, Vojniću i drugdje.[27] Njemu je nakon hvatanja i predvođenja u Crnu Lokvu u Petrovoj gori sudio ad hoc organiziran vojni sud pri 4. bataljonu. Za nedjela počinjena nad nevinim narodom nekadašnji logornik osuđen je na smrt pred vojnim sudom pri čemu je bivši logornik prihvatio krivnju pravdajući se pogrešnim političkim kalkulacijama. U konkretnom slučaju radi se o karakterističnom vojnom sudu, tj. stalnom sudu koji je ustanovljen prema Statutu proleterskih brigada.

Tročlano sudsko vijeće utvrdilo je odgovornost ovog zločinca za masovna ubojstva žena i djece, odraslih, starih i nemoćnih, prisilno provođenje u rkt. vjeru, deportacije u logore i prinudni rad u Treći Reich. Kazna je izvršena odmah na licu mjesta, bez žalbe, označivši pri tom da je ratni zločin jedan od najtežih delikta protiv interesa narodnooslobodilačke borbe i da kao takav pravno predstavlja zapravo masovno istrebljenje jednog naroda s osnova rasne, biološke, vjerske i nacionalne pripadnosti.[28]

25 Podaci prema SUBNOR-u Vojnić te arhiv Petra Zinaića, Slunj.

2fi Zb. NOR-a. tom II, str. 135.

27 Bekić itd. o.e., str. 198.
Vidi dalje HAK, K-l, 253/VO-2/.

23 Prema sjećanju M. Košarića, Zuncu je sudio sud formiran ad hoc pri Komandi bataljona u Petrovoj gori nakon svestrane ocjene njegoveodgovornosti za ratne zločine nad civilnim slanovništvom.
Bekić, o.e., str. 368, gdje se povodom suđenja Zuncu navodi: ».. . kotarski načelnik i ustaški povjerenik u Vojniću zarobljen od partizanske jedinice i strijeljan 1942«.«.

Suđenje Pepini Vergašu i ostalim u martu 1942. godine pri vojnom sudu u Vojniću

Tokom marta 1942. održano je u Vojniću pred krivičnim Vijećem vojnog suda suđenje nekolicini opozicionara i nezadovoljnika uspješnim razvojem NOB-e koji su djelovali destruktivno i demoralizatorski među masama. Taj opozicionarski i štetočinski rad uočen je među samim narodom vrlo brzo, tj. već prvih mjeseci 1942. Mada to nije bilo vojničko suprotstavljanje revoluciji, ipak je to bio pokušaj da se na pozicije monarhistički nastrojenih elemenata, omete revolucija i da se njeni tokovi skrenu izvan onog puta koji je odredila Partija. U pitanju su bili monarhistički nastrojeni elementi vezani za neprijateljski rad Milica Rakinića, biv. oficira kraljevske vojske, pobunjenika i otpadnika te na kraju otvorenog neprijatelja revolucije i narođnooslobodilačke borbe. Neprijateljski rad te grupe ljudi bio je pokušaj da se skrenu tokovi revolucije, da se ustanak i narodnooslobodilačka borba koncepcijski pretvore u obračun s vlastitim narodom i da se istrgnu iz vodstva KPJ.

Optuženi su zbog toga podvrgnuti krivičnom suđenju budući da je utvrđeno da su povrijedili interese narođnooslobodilačke borbe. Pred vijećem vojnog suda od tri člana u nekoliko dana zasjedanja, provjeravanja činjenica, saslušavanja svjedoka, dokaznog materijala, utvrđena je i krivnja šestorice ljudi za izdaju i neprijateljski rad kako[1] ih se danas tretira u dokumentima. Pobliže o njihovom hapšenju raspravlja Zuhdija Žalić, prvoborac iz Cazinske krajine, pa se mogući čitalac upućuje na njegov manuskript i zaostavštinu o načinu hapšenja, krivnji i ostalim okolnostima toga događaja. Pisani materijali s martovskog procesa nisu sačuvani, zbog čega se rekonstrukcija suđenja u bitnom oslanja na podatke SUBNOR-a Vojnić, usmena svjedočenja i memoarsku literaturu.[29]

Koliko je poznato na martovskom procesu u Vojniću, tada oslobođenom mjestu, osuđeni su Petar Pepina Vergaš, seljak iz Široke Rijeke, vojnički neorganiziran, Milivoj Balčin iz Svinjice, član NOO-a, osuđen 19. 3. 1942, zatim Rade Maćešić iz Široke Rijeke, također seljak, suđen isto tako 19. 3. 1942. Tu su zatim Rade Vugdragović, komandir čete iz G. Skrada, suđen 19. 3. 1942, Božo Podkrajac iz Catrnje, suđen 19. 3. 1942. te Miloš Miljković iz sela Catrnja, suđen isti dan kao i prethodni.

Vojni krivični sud organiziran ad hoc za tu priliku izrekao je navedenim licima smrtne kazne koje su odmah bez žalbe i izvršene. Ostali koji su bili privedeni kao okrivljeni oslobođeni su kao zavedeni ili s ličnom krivnjom minimalnog značaja koja se u onim okolnostima zasigurno procjenjivala drugačije nego danas. Tamo je sumnja često mogla značiti i dokaz, ili pak nerijetko i dokazanu krivnju.

Osuđena grupa bila je što uže što šire povezana s neprijateljskim djelovanjem Milića Rakinića, čija je koncepcija narođnooslobodilačke borbe bila isprva kako tako, a kasnije posve oprečna općem pogledu naroda i Partije na ustanak i revoluciju. Zato je bilo prirodno da su svi oni koji su bili s njim uže ili šire vezani suđeni na način kao i grupa Pepine Vergaša za delikte protiv narođnooslobodilačke borbe.[30]

29 Z. Zalić, U oslobođenoj Kladuši od 22. februara do 18. marta 1942, str. 52—59, manuskript u Muzeju grada Zagreba Mg. 78/m.

30 Vidi arh. SUBNOR Vojnić, bez signature.

Tako je vojni sud okončao jedan neuspio pokušaj neprijateljskog djelovanja i napada na tekovine revolucije. Time je zapravo funkcija narodnog suda **ostala** na razini interesa narodnooslobodilačke borbe u kojoj je svaki takav **sud** bio njen organski dio i neraskidiva veza s narodom.

Komande mjesta kao pravosudni organi (Sud u Gornjem Budačkom)

TI septembru 1942. dolazi na širem planu do novih organizacionih promjena u vojnim sudovima Narodnooslobodilačke vojske. Naredbom o osnivanju pozadinskih vojnih vlasti od septembra 1942, osnivaju se stalni vojni sudovi pri komandama područja. Obrazovanje ovih sudova usklađeno je s čl. 8. Statuta proleterskih NO udarnih brigada, time da se sastav sudova mijenja i pri komandama mjesta osnivaju se sudovi vojnopozadinskih vlasti »za sva djela zločinačke prirode« koja su počinjena na terenu dotične komande mjesta, kao i djela koja viši vojni sud preda u nadležnost komandi mjesta. Nadležnost suda obuhvaća mobilizaciono područje jednog odreda, a može obuhvatiti područje nekoliko srezova. Područje komande određuje Glavni štab, s tim da je komanda područja podređena komandi štaba koji je obrazuje. Na čelu komande područja je komandant područja. Njemu GŠ dodjeljuje osoblje koje u pravilu nije sposobno za borbu zbog bolesti, ranjavanja itd. Izvršni organi komande područja su komadne mjesta koje se obrazuju pri manjim ili većim mjestima, odnosno raskršćima puteva. U tim slučajevima osoblje komande mjesta postavlja komandant područja. Važno je istaći da u tako rasprostranjenoj mreži organa vlasti mjesto imaju i narodni sudovi koji rade pri komandi mjesta. Kako kaže Naredba iz septembra 1942. sud se sastoji od: a) zamjenika komandanta područja, b) komandanta mjesta na čijem području je djelo počinjeno i c) jednog borca.[31] Pri komandi mjesta obavezno djeluje isljednik. Njegova ovlaštenja su velika jer isljednik izdaje naredbe o hapšenju i postupa po prijavi u slučaju sumnje da je počinjeno neko kažnjivo djelo. Istraga mora biti brza i tačna, a zapisnici o saslušanju opsežni i tačni, naročito ako je u pitanju zločin počinjen od ustaša ili četnika, ili ako je riječ o špijunaži i petokolonaštvu.

O tome kako se pri Komandi područja sudilo, o uspjesima i nedostacima, slabostima te svemu drugom svjedoči autentičan dokument koji u cijelosti navodimo. On nosi naziv Referat o vojnom sudstvu na kordunskom području. Navodimo ga u cijelosti s ondašnjom leksikografijom:

»Kako bi vojno sudstvo moralo biti organizirano. Predviđeno je da za čitavo vojno područje bude vojni sud koji bi se sastavio od predsjednika suda i dva člana. Predsjednik je uvijek isto vojno lice i to je najprije bio zamjenik komandanta područja, a sada je to pravilo izmijenjeno te je sada predsjednik suda pomoćnik komandanta područja. Članovi suda su za svaku komandu mjesta, gdje bi se po pravilu moralo održati suđenje. Suđenje se ima održati po pravilu na teritoriju one komande mjesta gdje se čin dogodio, ili gdje je počinitelj uhapšen ili otkuda je krivac rodom. Kod toga je potrebno voditi računa o tome kako će osuda bolje djelovati na svrhu koju treba postići, treba

31 Geršković, Dokumenti o razvoju narodne vlasti, Beograd 1946, str. 96. Prema sačuvanim arhivskim podacima na Kordunu u ulozi sudaca bili su duže vrijeme Ignjatije Perić i Dušan Rkman.

nastojati da svaka osuda politički djeluje na sredinu u kojoj je donesena. Treba ovdje odmah radi jasnoće napomenuti da vojni sud donosi odluke samo o zločinima koji imaju politički motiv (izdaja, špijunaža, saboterstvo, šverc, petokolonaštvo*) jednom riječju svi oni zločini koji su učinjeni protiv interesa N.O.B. protiv interesa naroda.*

Predviđeno je dalje da u svakoj komandi mjesta bude jedan vojnosudski isljednik čija bi dužnost bila vođenje istrage i koji bi kod samog suđenja prisustvovao kao referent suda. On bi morao nakon čitanja čitavog optužnog materijala iznositi sve otežavajuće i olakšavajuće okolnosti i sudu predložiti visinu kazne. Tu dužnost za sada vrše pomoćnici komandanta mjesta radi pomanjkanja stručnog osoblja, te je to u takvim slučajevima kad nema potrebnog osoblja i dopušteno. Nastoji se naći svakako neki drugi čovjek koji hi za to odgovarao, kako se ne bi pomoćnici komandanta mjesta preopteretili i svojim isljedničkim dužnostima.

Nakon provedene temeljite istrage i kad se skupi više slučajeva poziva se isljednik komande mjesta, pomoćnika komandanta područja da bi se moglo održati suđenje licima za koje je provedena istraga i koji su zadržani u dotičnoj komandi mjesta u pritvoru. Suđenje može biti javno i tajno, prema tome kako je to u interesu opće stvari. Kod samog suđenja poziva se okrivljeni i svjedoci te se još ispituje ako je potrebno, a pitati ima pravo svaki član suda. Ukoliko je okrivljeni imao nešto reći ili je ostao kod svoje prijašnje izjave koja mu se mora pročitati, to se konstatira u zapisnik o usmenoj tajnoj ili javanoj raspravi. Nakon toga sud se povlači na tajno vijećanje i donosi odluku o kazni koja postaje pravomoćna nakon potvrde po Višem vojnom sudu. Višem vojnom■ sudu šalje se osuda u dva primjerka i sav istražni materijal, te osuda postaje pravomoćna kad to potvrdi Viši vojni sud. Osuda se proglašuje osuđenom odmah po donošenju iste ne čekajući potvrde Višeg vojnog suda. Pri tom donošenju osuda u pomanjkanju pisanih zakona, mi se danas u NOB-u služimo običajnim pravom i osuda se donosi prema uvjerenju suda, imajući na umu interese NOB-a i naroda. Vremena oslobodilačkog rata izvanredna su vremena te je i takvo sudstvo podvrgnuto prilikama u kojima se nalazimo i uvjetovano je životom kojim živimo. Pošto je voini sad samo za suđenje za djela koja imaju politički motiv, nije ni teško donositi pravilne odluke koje će biti u skladu sa voljom naroda koja je sada najvažniji kriterij za svaki sud.

Osuda postaje izvršna potvrdom vojnog suda G.S.H., a izvršava je partizanska straža ako je smrtna kazna. Ako je kazna prisilni rad, krivac ju izdržava u jednoj komandi mjesta koja izvještava komandu područja o vladanju pojedinaca na tom prisilnom radu. Novčanu globu naplaćuje također komanda mjesta na čijem se teritoriju nalazi osuđenik. Ovako bi trebalo biti organizirano sudstvo, a sada ćemo vidjeti kakvo je ono u stvari.

Postoji također jedan vojni sud koji je sastavljen od predsjednika suda, pomoćnika komandanta područja i kod nas se uzima komandanta najbližeg mjesta te jedan partizan. U stvari je tako da se sva suđenja održavaju u komandi područja i zato se uzima najbliži komandant mjesta da sud bude ipak pravilno sastavljen. Gotovo svi krivci ili prijavljeni predvode se u komandu područja gdje se pritvaraju. Uslijed pomanjkanja stručnog osoblja mi imamo tek u dvije komande mjesta vojnog sudskog isljednika i to u Slunju i Topuskom koji donekle zadovoljavaju.

Pritvor Komande područja je vrlo često pretrpan i vrlo je otežan oko vo-

đenja istrage, radi toga jer se iz najudaljenijih krajeva moraju pozivati pojedini svjedoci na saslušanje što može trajati po nekoliko dana.

Razlozi zašto sudstvo nije organizirano kako treba jesu pomanjkanje stručnog osoblja koje bi bilo potrebno za svaku komandu mjesta postaviti jednog isljednika koji bi proveo i nakon suđenja napisao propisno sastavljenu sudsku osudu. Na taj način bi bio olakšan posao području koji bi u tom slučaju mogao **voditi** veću kontrolu nad ostalim radom. Drugi nedostatak je pomanjkanje prikladnih prostorija za vođenje istrage. Istraga koja se često može voditi samo noću radi toga što nepozvani po danu svojim prisustvom ometaju istragu.

Najvažnija manjkavost je ta što se u istražnom postupku često upliću lica koja nemaju nikakavog prava. Tako na primjer nalog za hapšenje daje vojnosudski isljednik na osnovu usmene ili pismene izjave, odnosno prijave, a kod nas se često događa da je uhapšeno nekoliko lica, za koje isljednik nema baš nikakvih podataka. Takvim radom dolazi do zbrke i razvlačenja istražnog postupka.

KAKO SE VODI ISTRAGA:

Pravilno je da se priznanje postigne bez ikakvih prisilnih mjera na osnovu unakrsnog ispitivanja. Međutim, kod onih lica kod kojih se pozitivno znade ili postoji uvjerenje za njihovu krivicu, dozvoljene su i prisilne mi ere kao što je batinjanje. Kod toga uvijek treba voditi računa da to bude Ure koie je učinilo veliki zločin prema narodu, a njegovim priznanjem došlo bi se do važnih podataka o narodnim neprijateljima. Osim batinjanja ima i drugih prisilnih mjera kao što su i mali induktor koji naročito dobro djeluje kod orirrdtivaca i kod žena. Sto je najvažnije nema nikakvih posljedica niti štetno djeluje na ljudski organizam.

2) K o n k r e t n i s l u č a j e v i k o j e s m o d o s a d a i m a l i i t o k a r a k t e r i s t i č n i .

Razumije se da je najviše bilo raznih narodnih neprijatelja kao što su ustaše. To je u skladu s vremenom u kojem se nalazimo, te se takvi slučajevi rađaju iz dan u dan. To su većinom zločinci koji su svoje zločine počinili u eri klanja po osnovanju NDH obično su obilježeni najvećom svirepošću (ubijanje žena i djece i staraca). Takvih slučajeva ima najviše radi toga što su baš na tom području događala zvjerstva nad srpskim stanovništvom i to u velikoj mjeri.

Slučajeva špijunaže imade relativno mnogo u zadnje vrijeme i to u većini slučajeva ženska lica koja se ne mogu smatrati izgrađenim špijunima, ali su usprkos toga učinili zločin špijunaže, ili su ga pokušali učiniti. Najviše suđenja vojnog suda bilo je za šverc koji se danomice odvija i događa na pograničnim sektorima ovog područja. U takvim slučajevima kažnjava se dosta strogo i to prisilnim radom ili imovinskom kaznom.

Manji je do danas bio broj četnika koji su potpadali pod ovaj sud, ali je ~ato bilo više četničkih elemenata koji su potajno rovarili i ometali NOB i pravilan razvoj na pojedinim sektorima.

Interesantno je da se sin ustaški banditi na smrt osuđeni drže vrlo kukavno kako kod suđenja tako i kod strijeljanja, što stoji u suprotnosti sa svirepim zločinima koje su oni vršili nad djecom i ženama.

Kako smo naveli takvih slučajeva bilo je najviše i to svakodnevno, jer su se baš na ovom području događala ta zvjerstva nad srpskim dijelom stanovništva.«[32]

Začeci civilnog (građanskog) sudovanja 1941/1943. u kotaru Vojnić

Začeci civilnog sudovanja gotovo na cijelom Kordunu, pa tako i u kotaru Vojnić, usko su vezani za pojavu NOO-a na tom području koji čine prve organe narodne vlasti. Kao što je istaknuto u prvom poglavlju o vojnim sudovima da su funkcije sudovanja obavljali na revolucionaran način, tako su i NOO-i u potpunosti, kada je za to bilo potrebe i razloga, sudili u pravnim sporovima međusobno zavađenih stranaka primjenjujući narodne običaje, ustaljene običaje iz bivših kućnih zadruga, pravna pravila biv. OGZ-a koja nisu bila u suprotnosti s interesima NOB-a.[33] To je bilo tzv. materijalno pravo koje su prakticirali NOO-i u sporovima. Najčešće je ipak 1941/1942. NOO i tamo postojeći odbornik sudio po osjećaju za poštenje ili po pravdi rukovodeći se klasnim osjećajem štiteći siromašnijeg. To je bilo i normalno jer su u pitanju bili imovinski sporovi. Odluke su često izvirale i iz čovjeka kojem su ljudi vjerovali, poklanjali povjerenje i izvršavali njegove odluke, najčešće usmene, bez pogovora i pravovremeno, baš kao da se radi o odluci kakvog državnog organa iza kojeg stoji prinuda. Valja spomenuti da je tokom 12. mjeseca 1941. grupa entuzijasta izradila tzv. Ostrožinski pravilnik kao pravni kodeks procesnog i materijalnog prava po kojem su NOO-i neko vrijeme postupali i isti primjenjivali dijelom u kotaru Vrginmost pa i šire.

Takvim ustrojstvom seoski NOO-i kao narodu najpodesniji i najbliži organi narodne vlasti rješavaju sitne nesporazume i međusobne zadjevice među ljudima. Prakticiralo se da se njihova nadležnost svede na nivo današnjeg mirovnog vijeća koje djeluje u svakom zaseoku.

Reklo bi se da glavnu sudbenost 1941/1942. na tom području u civilnim stvarima i kaznenim, u onim dijelovima gdje nije u pitanju nadležnost vojske, ima općinski NOO. On je stvarno i mjesno nadležan narodni sud koji ne samo da arbitrira nego i donosi presudu. Posebno se isticao na tom području NOO u selu Kuplensko i Donji Vojnić te Miholjsko. Tamo su sudili tokom čitavih ratnih godina Dragan Dokić (Kuplensko) i Marko Hrstić (Donji Vojnić). Tako i Milutin Košarić u svom zapisu o sudovima navodi da su seoski sudovi bili mirovni sudovi sastavljeni od tri lica.[34] Iznad ovih sudova po hijerarhijskoj

32 (HAK, Sig. 582/NV-l
Referat o vojnom sudstvu na kordunskom području.

33 Jakov Duboković, sekretar suda Okružnog NOO-a Kordun, članak Iskustva iz našeg sudovanja, obj. u Spomenici prvog kongresa pravnika antifašista Hrvatske, Zagreb 1974, str. 123.
J. Blažević, Zadaci pravnika u narodnooslobodilačkom pokretu, članak obj. u Spomenici str. 67.
Dr Đ. Zatezalo, Narodna vlast na Baniji, Kordunu i Lici, HAK, 1978, str. 47. te moj rad »Narodno pravni običaji i tradicije na Kordunu«, obj. u Zborniku za društvene nauke Matice srpske, Novi Sad, br. 72/1982.

34 Košarić, o.e., str. 10.
Vidi u tom i Rezoluciju donesenu 28. 12. 1941. sada u Arhivu IHRPH ili njenu fotokopiju u HAK, Ku-1, br. 15.
Zatezalo-Dakić, o.e., str. 56. Tako treba spomenuti kao pravnike Iliju Zegarca, Slavka Kiršnera, bivšeg advokata dr. Kazimira Donerà, bivšeg advokata te studente pra^a Branka Novakovića, Dragića Bunčića, Nikolu Gvoića i Stevana Tomića, a uz njih i bivše činovnike Jovu Ivoševića, Tomu Maćešića i Jovu Balčina itd.

nadležnosti stajao je Kotarski sud u Vojniću. On je kako je vidljivo iz ranijih navoda oformljen s ciljem da sudi u težim stvarima i da rješava žalbe na presudu nižih sudova NOO-a. Njegova djelatnost kao prvostepenog suda obuhvaćala je i sudovanje u krivičnim stvarima civilnog lica kao što su vojska, krađe ili provale. Kotarski sud u Vojniću u tom ratnom periodu sudi u sastavu od pet lica za teža djela, dok se njegov porotni sastav smanjuje na tri lica ako su u pitanju djela manjeg značaja. Treba napomenuti da se na oslobođenom području Korduna našlo i uglednih pravnika, posebno 1943/1944 koji su djelovali kao instruktori. Dokument od 25. januar 1944. izdan po Okružnom NOO-u za Kordun, navodi čak 10 imena. Treba spomenuti da je Kotarski sud Vojnić rijetko zasjedao budući da je broj kaznenih stvari bio neznatan, tako da se može reći da ovaj odjel NOO-a nije imao puno posla. Cesto se spominje slučaj suđenja nekom čovjeku iz zaseoka Vučetić i u selu Kuplensko potkraj 1941. Koliko je poznato on je provalio u jedan vojni magazin u Debeloj kosi. Zbog toga nije suđen budući se to prešutjelo. Tek kada je provalio u zemunicu svog susjeda, nakon čega je prijavljen, održano je suđenje pred Kotarskim sudom u Vojniću. Kotarski sud je u tom slučaju izrekao smrtnu kaznu i tom odlukom je kazna i izvršena.[35]

Tokom 1942. u selu Miholjsko neka žena bila je osumnjičena da je ubila muža pod nerazjašnjenim okolnostima. Taj zločin okrivljena je od početka negirala, međutim, unatoč tome osuđena je na kaznu prisilnog rada koju je duže vremena izdržavala na nekoj ciglani u Partizanskom Žarištu. Nakon oslobođenja ustanovljeno je da je zločin počinila sasma druga osoba pa je u obnovi procesa oslobođena krivnje i puštena na slobodu.[30]

Suci i članovi NOO-a nisu bili učeni pravnici nego od naroda izabrani čestiti i koliko-toliko obrazovani ljudi bez stručnog znanja. Pred Kotarskim sudom Vojnić branitelja nije bilo iako njegovo učešće nije bilo isključeno tokom postupka. Ni učešće tužitelja nije bilo riješeno na današnji način jer je ulogu tužioca imao zapravo sam sud. Pored već spomenutih stalnih sudaca Dra**gana** Dokića i Marka Hrstića vrlo često se navodi i ime Desanke Mihajlović iz Mihajlović Poljane.

U najvećem broju slučajeva Kotarski sud Vojnić izrekao je kaznu prisilnog rada koju su osuđenici izdržavali na nekom od tzv. vakantnih posjeda ili u vidu radne obaveze na ciglani, kamenolomu ili kakvom drugom društveno-korisnom poslu. Tako su se kazne često izdržavle na ciglani u Partizanskom Žarištu ili u radionicama u Gornjem Buđačkom.[37] Bilo je slučajeva da je izrečena i smrtna kazna ali svakako rjeđe.

Sudovanje se odvijalo po krajnje pojednostavljenoj proceduri bez određenih pravila s pažnjom da se činjenično stanje utvrđuje koliko je to moguće tačnije. Učešće branitelja pred sudom nije bilo isključeno mada je nepoznato da je okrivljeni bilo kada koristio branitelja. U spomenutom zapisu o sudovima na području Korduna, Košarić npr. navodi da je okrivljeni mogao imati branitelja kao i pravo žalbe na Viši vojni sud.[38] Zapis nije vremenski u tom dijelu precizan. Cini se da se radi o zamjeni činjenica jer tada 1941/1942.

35 Košarić, o.e., str. 11.

3G Isto. Radi se o Marti Vlajnić iz sela Miholjsko.

31 Košarić, o.e., str. 11.

38 Isto.

nema višeg vojnog suda kao institucije koja kao što je poznato iz ranijih zapažanja dolazi vremenski kasnije tj. 1944. Za to je pravo na branitelja i pravo na žalbu u periodu 1941/1942. pod znakom prilično ozbiljne sumnje.

Kako iz tog perioda nema poznatih pisanih dokumenata, sudovanje je moguće samo rekonstruirati na temelju usmenih sjećanja koja koliko je znano isključuju ipak posto janje formalnog prava na žalbu. Cini se da je u pitanju ipak moguće pritužba partizanskom odredu koji vojnički djeluje na tom području. To stoga što su tokom čitavog rata vojni organi imali redovito najviše ugleda među narodom.

O tom kako je djelovao sud NOO-a Loskunja svjedoči zapis Marka Hrstića koji možemo promatrati uopćeno budući da su na sličan način djelovali, osnivali se i radili sudovi NOO-a u cijelom kotaru Vojnić pa i šire gledano na Kordunu.[39] Tako on navodi:

»... Osnovali smo svoj sud, bio je to Općinski sud, naime općine Tušilović. Predsjednik suda bio je Marko Ličina Markić, a članovi: Miloš Drakulić, Jovo Trkulja, Anđelija Muškinja. Zasjedali smo redovito gdje je bila općina, a ona se selila od kuće do kuće. Neki put je bila pod bukvom. Bilo je to veliko zlo. Postavili smo općinsku stražu koja je zabranjivala dolazak u Karlovac ii na neoslobođeni teritorij. Zene su pokušavale da odu, nešto kupe, da nešto odnesu i prodaju, jer bez artikala se uopće nije moglo živjeti... Straža ih uhvati, dovede do suda i mi to sudimo. Donosili smo pisane presude. Sve je to bilo u skladu s normama pravog suda, ali je on bio neobično važan i efikasan.

Između mase slučajeva koje je sud rješavao navest ću samo jedan. Ljubica Ljubišić iz Cerovca imala je 4 vola, dva mlada i lijepa junca. Željela je prodati. Prodati je mogla u Veljunu, dakle na našem sajmu ili odagnati ilegalno u Karlovac. Uzgred rečeno u Karlovcu bi dobila dvostruko i viši iznos kuna. Nagovorio sam je da svakako goni za Veljun jer alko odlazi u Karlovac kad-tad će se zato saznati i uslijedit će, naravno, kazna od ovog suda ... Nešto kasnije otišla je u Veljun i kupila dva jagnjeta za poklon djeci i jednu ovcu radi sahrane svekra. Naša straža je to zaplijenila i sve je dopremljeno u općinu. Naravno, sud je trebao da riješi problem. Interesantno je da je sud bio prvi puta u ovom slučaju podijeljen. Naime, jedan dio suda je bio za kaznu, a drugi za oslobođenje. Činjenica je da su artikli kupljeni za kućne potrebe. Kažnjena nije. No, treba napomenuti da je ovakvim postupkom Cerovac u neposrednoj blizini Karlovca stekao povjerenje suda i da smo čini mi se imali manje problema, jer su nam se građani obraćli za svaku narednu prodaju, odnosno kupovinu.

Naše krivce, za koje je sud utvrdio da moraju snositi odgovornost, najčešće smo slali na prisilni rad koji je obavljen na različitim mjestima, najviše u Tušiloviću na vakantnoj zemlji. Teže slučajeve nismo sudili, obično smo uz popratni akt upućivali na daljnju nadležnost. Naš sud osnovan je negdje koncem 1942. g. U početku je bilo vrlo teško. Pomalo čak i smiješno, ali sud je sve više dobivao na svom ugledu i kako je rat odmicao tako je i on bio efikasniji i poštovaniji od građana. Očito da su njegove presude u velikoj mjeri doprinijele regulisanju međusobne razmjene unutar slobodnog teritorija, sprečavanju ilegalnog odlaska na neoslobođeni teritorij, sprečavanju šverca i dostave hrane Karlovcu, koji je i te kako bio gladan . . . «

39 HAK, U.2/VO-1.

Narodnooslobodilački odbori kao organi u krivičnopravnim stvarima 1943/44. u kotaru Vojnić

U onim kaznenopopravnim stvarima gdje nije bilo razloga da se u narodnu sudbenost miješa vojska sva pravna ovlaštenja pripala su mjesnim (seoskim) NOO-ima. Tako se njihova pravna ovlaštenja protežu i na suđenje u kaznenim stvarima. U najvećem broju slučajeva u pitanju su bila neizvršenja radnih obaveza ili nekih drugih dužnosti slične prirode.

Tako npr. zapisnik od 3. 2. 1943. koji možemo smatrati iednim od veoma jakih pravnih dokumenata relevantnih za narodno sudstvo, ističe u prvi plan presude NOO-a Dunjak u nekim kaznenim stvarima. Kažnjen je Marko Vladić iz Kestenovca br. kuće 21 zbog neizvršenja radnih obaveza na kaznu prisilnog rada od 4 dana i to tako da na području NOO-a Dunjak uzore 1 ral zemlje. Istom presudom kažnjen je i Rade Padežanin iz Rajić Brda br. 3 na globu od **200** kuna i 3 prisilna dana rada tj. oranje 1 rali zemlje u selu Cvijanović Erdo. Kažnjen je i Marko Matijević iz M. Poljane br. 10 na oranje 1 rali zemlje u Cvijanović Brdu, 5 dana prisilnog rada i obradu vakantnih posjeda u Vojniću. Slično se desilo i Dušanu Matijeviću iz M. Poljane 1. Spomenuta odluka obavezuje ga na platež globe od 100 kuna, 3 dana prisilnog rada i oranje 1 rali zemlje u Cvijanović Brdu. Prema istoj odluci NOO-a kažnjen je i Cvijo Matijević iz M. Poljane br. 6 tako što mora izorati 1 ral zemlje u Cvijanović Brdu.[4"] Kako se vidi iz dokumenta, radi se o početku 1943. pa su spomenute presude nesumnjivo jedan od značajnih autentičnih pravnih dokumenata koji uvjerljivo i dokumentirano svjedoče o sudovanju NOO-a u kotaru Vojnić. Time je svaka sumnja u stihijnost i bezakonje na oslobođenom području lišena bilo čega ozbiljnog. Nije samo to. Ispitivani dokumenti ističu doprinos NOO-a u izgradnji pravne svijesti i pravne kulture. Ujedno oni rješavaju i najsloženija društvena pitanja s pozicije narodne vlasti. I o tome postoje sačuvani dokazi. Kako je problem odlaska na neoslobođeni teritorij tj. **u** gradove Karlovac, Ogulin, Topusko, Glinu itd. bio stalno prisutan, budući da su malobrojni pojedinci željni brze zarade ilegalno trgovali, to su NOO-i takvima i sudili.[41]

Treba reći da sinteza ukazuje na vrlo visok nivo odgovornosti, građansku disciplinu i svijest naroda oslobođenih područja i snažan autoritet NOO-a kao sudbenih organa.

Narodnooslobodilački odbori kao sudbeni organi u civilnopravnim sporovima 1943/1944. u kotaru Vojnić (građanskopravni i bračni sporovi)

I prije stupanja na snagu poznatih propisa o zadacima, ustrojstvu i ustanovljenju narodnih sudova iz juna 1943. (druga su donesena također od ZAVNOH-a 22. decembra 1943. s nazivom »Uputstva o postupku sudova NOO«) na području čitavog Korduna, pa tako i bivšeg kotara Vojnić, NOO-i su rješavali u raznovrsnim civilnopravnim stvarima, slično kao i u opisanim slučajevima krivičnog sudovanja, pa sve do osnivanja samostalnih sudova odvo-

40 Zapisnik Od 3. 2. 1943, HAK, k. 3.

41 HAK, f. ONOO Kordun, dok. br. L/34, Ku-l.

jenih od organa uprave. Isprva su radili tako što su odluke donosili **odbornici** koji su rješavali i druga pravna pitanja, a tek kasnije tako što su sudili **zato** posebno izabrani suci kao isključivi jedini radni zadatak. Najčešće **se vode** sporovi o stoci, nekretninama, pokretnim stvarima, zatim sporovi **iz prava** na zadružnoj zemlji **i** drugo. Tek od 1943. dolazi do zamaha u civilnom **sudo-**vanju. To ponajviše zbog sporova o stoci jer je u stalnim progonima **i bje-**žanju naroda dolazilo do gubitka stoke koju je narod kao jedinu **imovinu** vodio sa sobom, gubio u zbjegovima, pa se prilikom povratka, nakon što **bi** protutnjala ofenziva, nalazilo stoku u rukama drugih lica. Tako je **počinjao** pred NOO-om spor i to tamo gdje je stoka pronađena. Takvih sporova je **bilo** podosta baš u bivšem kotaru Vojnić.

Dokumenti govore da je bilo pred NOO-ima sporova zbog zemlje, tj. ne-kretnina, zbog dugova, masti i drugih sitnica. Bilo je čak i radnih sporova na liniji sluga i gospodar. Ako se uzme u obzir da je nakon stupanja na snagu prvih uputa o organiziranju i radu sudova sva nadležnost pravosudnih ustanova kretala od onih najnižih mjesnih (seoskih) narodnih sudova prema onom najvišem tj. Okružnom sudu za Kordun. Tada se bivši kotar Vojnić, kao sjedište Okružnog narodnog suda i Okružnog narodnooslobodilačkog odbo-ra, može smatrati centrom svih pravosudnih ustanova cijele regije, što znači i sudova iz bivšeg kotara Slunj, Vrginmost, a dijela i bivšeg kotara Karlovac.

Zbog toga treba istaći da se svi događaji iz rada NOO-a, kao narodnih sudova pa makar i da su izvan teritorija bivšeg kotara Vojnić, trebaju i moraju procjenjivati kao ukupan zbir, sinteza i izraz jednog jedinstvenog pravnog sistema na oslobođenom teritoriju.

Ovo će biti zornije i plastičnije istaknuto u organizacionoj šemi sudova ne-što kasnije, no prije toga treba spomenuti zanimljiv ratni dnevnik NOO-a iz sela Vranovine kraj Topuskog. On je u teritorijalnoj nadležnosti bivšeg kotra Vrginmost, ali u organizacionoj šemi sudova 1943/1945. u nadležnosti ONOO-a Kordun te samim tim i Okružnog narodnog suda za Kordun. Zanimljivo je istaći doista širok i razgranat spektar pravnih sporova tj. slučajeva kojim se bavio taj NOO i prava je rijetkost da se sačuvao tako dragocjen dokument.[42] Tada je sudac ili bilježnik registrirao neke odluke. Počinju rednim brojem 79. Kako proizlazi iz dokumenta, radi se o odluci zbora tj. masovnog skupa. Odluka br. 103 glasi ovako: »... 4. oktobra 1943. Odbor je sudio zbog nak-nade štete gdje je Jelica Celap br. 35 osuđena da plati Milki Vojnović 35 kila otave... «[43] Dakle, spor o naknadi štete.

To nije usamljen slučaj. Tako isto NOO 4. juna 1943. sudi u sporu između Stoje Miljević i Stoje Miljković zbog neispunjenja ugovora. Iz dokumenta proizlazi da je spor riješen nagodbom.[44]

Treba napomenuti da je pod red. br. 93 od 11. 3. 1943. vođena parnica zbog smetanja posjeda između stranaka Stoje Miljević i Milana Celapa. Odbor je tako presudio da tuženi daju tužiteljici pola uroda, ali kako stoji u doku-mentu dalje, tuženi nisu prihvatili presudu i najavili su žalbu višoj vlasti[45]... «

42 HAK, K. 5, Fond Okružnog NOO-a za Kordun.

43 HAK, £. ONOO za Kordun, **k. 3/397.**

44 Isto.

45 Isto.

Evo i primjera radnog spora. Doista vrlo rijetka odluka za ta vremena. **Presuđen** je 17. marta 1943. Nikola Miljević kbr. 13 zbog toga što je istjerao **svog slugu** kojeg je držao kod kuće 10 mjeseci. Na sudu Nikola dokazuje da **je Petar** Vilenica, star 15 godina, krao te ga je zato otjerao. Međutim, Odbor **je donio** odluku da ga mora primiti natrag i do daljnjeg uzdržavati s tim **što je** mali opomenut da ne smije krasti.[46]

U sporu zbog nasljedstva 17. 2. 1943. spore se Petra Cučković i Ruža Kljajić **za** pokretninu pokojnog Miška Kljajića kojeg je Petra Cučković uzdržavala **i sahranila.** Tada je suđeno da Petri Cučković pripadne godišnji prihod M. **Kljajića.**[47] U toku suđenja izrečen je još čitav niz krivičnih sankcija raznim **okrivljenicima** i to ponajviše zbog krađe, šverca i odlaska na neoslobođeni **teritorij.**

Početkom 1942. na oslobođenom području kotara Vojnić rasprostrla se velika **teritorija** na kojoj se pored domaćeg stanovništva našlo još oko 15000 izbjeg-**lica.**[48] Tako to područje osjeća potrebu za daljnjom organizacijom i izgrad-**njom** narodne vlasti. Zato se javlja potreba za novim ustrojstvom i novim **organizacionim** šemama. Nakon izvršenih priprema po kotarima OK KPH **Karlovac** dolazi na ideju da se formira NOO za jedno šire područje, kasnije **nazvan** Odbor NOF-a za Kordun koji bi predstavljao u organizacionom po-**gledu dovršeno** formiranje organa narodne vlasti gdje se našlo bar teoretski **mjesta** i za narodno sudstvo.[49]

Odbor NOF-a za Kordun, formiran 19. 1. 1942. u oslobođenom Vojniću, predstavljao je prvi takav organ vlasti u Hvratskoj. Na dan formiranja Odbo-**ra** NOF-a za Kordun, iza kojeg je stajao ne samo Okružni komitet KPH Kar-**lovac** nego i GŠ NOV Hrvatske, donesena je i Rezolucija vrlo zanimljivog sadržaja. U tački 7. Rezolucije navodi se za sudstvo toga kotara posebna odredba koja na žalost nije nikada oživotvorena. Ona glasi: »U pogledu sudstva imaju se obrazovati sreski sudovi i Narodni sud za Kordun koji će **vršiti** sudsku vlast u svim građanskim stvarima, a u krivičnim stvarima za ona djela koja ne potpadaju pod vojnu vlast.[50]

To je bio prvi i neuspio pokušaj kako će se kasnije vidjeti da se već prvih dana 1942. formalno i organizaciono riješi dvostepeno sudovanje i približi savremenim demokratskim tekovinama kakve postoje u pravosudnim siste-mima demokratskih zemalja svijeta. Makar je to bilo ratom zahvaćeno pod-ručje, u tom moru bezvlašća ponikla je ideja da se narodno sudovanje pri-bliži stvarnim potrebama. To je bio prvi pokušaj uvođenja u pravni sistem partizanskog ratnog sudovanja tzv. pravo žalbe na nepovoljnu odluku.[51] Re-zolucija je predvidjela da na području ne samo kotara Vojnić nego i ostala 4 ratna kotara djeluju sreski sudovi na određenim mjestima po općinama, s tim da bi na njihovu odluku postojalo pravo žalbe na Narodni sud za Kordun kao neku vrstu okružnog suda kakav i djeluje u današnjem smislu riječi

46 Isto.

47 Isto.

48 Zatezalo-Daklć, str. 71.

49 Isto, str. 72—73.

50 Isto, str, 75.

51 HAK, k. 5.

kao viši sud za općinske sudove. Ideja je bila doista revolucionarna i originalna jer takva institucija nije djelovala ni na jednom području zahvaćenom narodnom revolucijom. U ideji je to bio začetak današnjeg Okružnog suda Karlovac i kako vidimo nastao je u najtežim ratnim strahotama u borbi za pravdu u jeku najvećeg nasilja nad narodnom i ljudskom sudbinom ratom opustošenog Korduna. Već 26. 1. 1942. dolazi do pisma političkog komesara GS NOP odreda Hrvatske ČK KPH kojim se okomilo na oformljeni Odbor NOF-a za Kordun i ideju OK KPH Karlovac da se formira takvo tijelo. Između, ostalog, napadnuta je i pravosudna reorganizacija tj. pomisao o stvaranju sudova u dva stepena, dakle, sreskih i Narodnog suda za Kordun.[52]

Za vrijeme svog kratkog djelovanja Odbor NOF-a za Kordun izdao je 28. 1. 1942. Okružnicu br. 1 gdje stoji da se seoski odbori od sada imaju obraćati ne više komandama i partizanskim jedinicama, nego odborima nacionalno-oslobodilačkog fronta[53] za molbe, žalbe, zaključenje braka, razvod braka i u svim pravnim stvarima koje mogu doći u pitanje.

Takvo je stanje bilo sve do aprila 1942. kada je Odbor NOF-a za Kordun rasformiran uz česte kritike da je od narodne volje prerastao u »Narodnu vlast Korduna.«[54]

Tada je pri Štabu Grupe partizanskih odreda za Kordun formirana Komisija za organizaciju vlasti na Kordun. Do formiranja odreda došlo je na intervenciju CK KPH -koji se nije složio s formiranjem i radom Izvršnog odbora. Tako je organizaciono prestalo djelovati i pravosuđe na tom području. Kako ćemo kasnije vidjeti, ipak je vrijeme pokazalo da je potreba za formiranjem jednog okružnog pravosudnog središta stalno prisutna na tom području.

U pravosuđu se stanje nakon toga nije mijenjalo sve do sredine 1943. Tada dolazi do prvih organizacionih propisa i novih ustroj bi narodne vlasti unutar kojih se organizaciono uklapaju i narodni sudovi koji i dalje rade i žive kao sudovi NOO-a kod kojih dužnost suca i odbornika vrše ista lica bez stalnog si'stava. Tu, naime, još nema formalne razdiobe između sudstva i uprave. Makar je tako i bilo već 1942. narodno sudstvo uspostavlja moćan autoritet u narodu o čemu svjedoče i neprijateljski dokumenti iz tog doba.[55]

Formiranje suda Okružnog NOO-a za Kordun 27. augusta 1943.

Sredinom 1943. zbila su se dva zanimljiva i relevantna događaja za narodno sudstvo u kotaru Vojnić. Prvo je formiranje Okružnog NOO-a za Kordun juna 1943. što je praktično značilo daljnje učvršćenje narodne vlasti na čita-

52 Zb. NOR-a, tom V, k. 3, str. 97, gdje stoji »Naročito sam im spominjao da su prekoračili direktivu u stvaranju nekih »narodnih sudova« u dva stepena, jer je bilo rečeno da sudske sporove civilne rješavaju odbori itd . .

53 Okružnica (u dijelu općenitih uputa navodi slijedeće . . . »Odbori upravnih općina, a naročito seoskih odbora, imaju u svemu narodu (domaćem i izbjeglicama) objaviti da se od sada u svim svojim poslovima obraćaju na odbore nacionalnooslobodilačkog fronta, a ne na partizanske odrede, vojna lica i vojne komande. U te poslove spada: prehrana, stanovanje, razni sporovi, molbe, žalbe, itd.«.

54 Zatezalo-Dakić, o.e., str. 85.
Branko Nikoliš, Sjećanje na 1942, HAK, Ku-3.

55 HAK, K-5, akt šefa župske redarstvene oblasti Karlovac, Zapovjedniku ustaške redarstvene službe Zagreb.

vom Kordunu, uključujući tu odmah i ovlašćenja narodnih sudova pri NOO-a, tako i jedan centralni pravosudni organ na cijelom području koji je mogao objedinjavati rad ostalih sudova NOO-a na tom području.[56] Pored toga, drugi važan događaj odnosi se na donošenje prvih organizacionih propisa ZAVNOH-a kojim se uređuju neka važna pitanja u nadležnosti i organizaciji narodnih sudova na oslobođenom području.[57] Tako je Kordun ozakonio svoj već dvije i po godine dug stvaralački rad u narodnom sudovanju, dobivši tako i formalnu potvrdu ispravnosti rada u narodnom sudovanju od najvišeg zakonodavnog tijela u oslobođenoj Hrvatskoj. Prvi propisi ZAVNOH-a praktično su pravno recipirali sve ono što se zbilo u narodnom sudovanju tih ratnih godina na Kordunu, konkretno u revolucionarnim ustanovama partizanskog Korduna, a ponajviše revolucionarnog i partizanskog kotara Vojnić.

Na konferenciji NOF-a za okrug Karlovac održanoj 27. augusta 1943. u selu Gornji Budački osnovan je sud Okružnog NOO-a za Kordun.[58] To se odigralo u zaseoku Peurače u kući Rade Peurače kojom prilikom su u sud izabrani Jovo Balčin, Stanko Koprenica i Gajo Bunjevac. Pored njih trojice u sud je kao dodatni član vijeća izabran i Dušan Rikman. Za predsjednika je izabran Jovo Balčin. Obaveza ovog četvrtog člana sudskog vijeća sastojala se u tome da u slučaju spriječenosti nekog od članova vijeća zauzme njegovo mjesto.

Prema provjerenim podacima ova izborna konferencija, što se tiče suda Okružnog NOO-a za Kordun, bila je deklaratome prirode. Naime, i prije ove izborne konferencije pri Privremenom Okružnom NOO-u za Kordun radio je sud gotovo istih karakteristika. Tako Jovo Balčin na primjer navodi da su članovi toga suda bili Sava Vučković, Jovo Balčin i Dušan Pajić.

Nadležnost suda Okružnog NOO-a za Kordun u smislu jurisdikcije protezala se na kotareve Vojnić, Sjeničak, Veljun, Plaški, Slunj, zatim Vrginmost i dijelom Karlovac. Sud je rješavao sporove razne prirode, a najviše imovinsko-pravne sporove u vezi izgubljene stoke, pronađene imovine. Što se tiče krivičnopravnih stvari najčešće su suci zasjedali zbog provalnih krađa u zemunice, tjelesnih povreda ili ubojstava.[59] Sud Okružnog NOO-a Kordun u odnosu na niže tzv. sreske sudove sudio je kao žalbeni sud ili pak organizacioni i instruktivni tj. formalno pravno nadređeni sud. Nerijetko se dešavalo da se nadležnost suda Okružnog NOO-a za Kordun presijeca s nadležnošću sreskih sudova. Međutim, to se rješavalo tako da je sud Okružnog NOO-a za Kordun nastojao suditi u pravnim stvarima značajnije prirode. Tako sa sukobom nadležnosti nije bilo većih poteškoća. Ne treba djelatnost ovog suda kao i nižestepenih sudova potcjenjivati budući su oni izravan dokaz postojanja narodne vlasti na tom području i revolucionarna poluga narodne vlasti na jednom velikom i politički značajnom prostranstvu partizanskog Korduna.

Sud okružnog NOO-a Kordun zasjedao je tako u sastavu NOO-a i kao sud Okružnog NOO-a Kordun tj. kao dio organa uprave sve do 1. okružne narodne skupštine održane 3. decembra 1944. kada je odvojena sudska od upravne

56 Zatezalo-Dakić, o.e., str. 135.

57 Zbirka dokumenata ZAVNOH-a 1943, Zagreb 1964, str. 302.

58 Zatezalo-Dakić, o.e., str. 152.

59 J. Balčin, sjećanje na dane sudovanja (bilješka autora na sjećanje o narodnom sudovanju).

vlasti.[60] Zbog toga na 2. okružnoj narodnoj skupštini održanoj 18. februara 1945. među organima Okružnog NOO-a za Kordun nema Odjela za pravosuđe. Od tada, tj. od 1. okružne narodne skupštine, djeluje Okružni sud za Kordun, ali ne u sastavu Okružnog NOO-a za Kordun već samostalno kao pravosudni organ izravno odgovoran za svoj rad ZAVNOH-u i sudu ZAVNOH-a.

Bračno-porodični odnosi (Sud Okružnog NOO-a za Kordun)

Brak i porodica kao značajan društveni element na oslobođenom području kotara Vojnić, našli su svoj posve novi pravni tretman u narodnom pravnom shvaćanju, ali na posve drugačiji način od ranijih buržoaskih pravnih tradicija inspiriranih vjerskim pravnim shvaćanjima.

O tome postoji dosta zapisa i za ovu priliku valja spomenuti presudu Suda ONOO za Kordun pod brojem P.l/1944. od 15. 4. 1944, đa)kle, davno prije okončanja rata. Ona autentično kazuje kako je pred tim sudom razveden brak u civilnoj formi pred narodnim sudom, no ne samo to, jer iz presude proizlazi da je taj isti sporni brak zaključen između supruga Bradić iz G. Busovače tokom 1941. »... b e z održavanja crkvenih obreda ili drugih formalnosti ... « kako stoji u dokumentu.[61]

Postojanje ovog pravnog dokumenta upućuje nas na zaključak da su se brakovi na slobodnom teritoriju kotara Vojnić, a i ostali bračni odnosi uređivali posve kao civilna pravna institucija, što je potpuno saobrazno modernom pravnom pristupu u uređivanju bračnih odnosa u novim uslovima s tendencijom recepiranja svih pozitivnih moralnih i pravnih vrijednosti koje doliče savremenom pravnom životu.

To nije samo u pogledu sklapanja i razvoda braka, nego i u pogledu uređenja imovinskih odnosa razvedenih bračnih drugova. Jer, spomenuti dokument obavezuje bivšeg bračnog druga da vrati miraz koji je primio prilikom zaključenja braka, a sve to čak u protuvrijednosti biv. 5000 din iz 1941.

Uz to i »... jednu kravu i jednu o v c u ... « — kako stoji u odluci, a s obzirom na tada postojeću inflaciju, srazmjemo vrijednosti iz 1941. tj. da odgovara onoj vrijednosti od 5.000 din iz 1941.

Kako se vidi pravna i imovinska sigurnost potpuno je osigurana unatoč teškim ratnim i ekonomskim prilikama. Sud nije zaobišao pitanje roditeljskih prava i dužnosti. Jer, kako stoji u presudi »... dijete koje će se roditi smatrat će se djetetom tužitelja Bradića, ukoliko on ne ishodi presudu suda da nije otac tog djeteta ... « Koliko je bilo slobode u sklapanju i razvodu braka, isto toliko je bilo osjećaja dužnosti u zbrinjavanju djece. To je humani aspekt

Uu Iz zapisnika 1. okružne narodne skupštine »Razvoj naše narodne vlasti, obilni poslovi NOO-a, toliko zadužuju članove izvršnog odbora da oni više ne mogu obavljati dvije dužnosti tj upravnu i sudsku. Danas su dužnosti članova izvršnih NOO-a toliko opsežni da se moraju posvetiti samo toj dužnosti. Takvo stanje je i kod narodnih sudova. Naše sudstvo uvelike se razvilo. Prilike i odnosi u pozadini zahtijevaju i napredno sudstvo, izgrađeno u duhu i prema općim načelima naše narodne vlasti«.
» ... U izricanju presude u okviru osnovnih načela našeg javnog života sudovi moraju biti nezavisni. To znači da se mora otkloniti svaka mogućnost utjecaja, jer sudove treba osloboditi svake zavisnosti od drugih organa narodne vlasti. .
Zatezalo-Dakić, o.e., str. 234.

Si Presuda u Arhivu Hrvatske, Zagreb, Fond građe ZAVNOH-a, bez sign.

i visoki princip bračnog prava. Posebno se vidi u onom dijelu presude gdje sud obavezuje tužitelja da plaća alimentaciju u formi »... za sve vrijeme dok se dijete ne bude samo moglo uzdržavati... « Izložena presuda ukazuje na doista velike vrijednosti bračnog prava, unatoč teškim ratnim prilikama, sve to do zaključenja braka pred civilnim organima (NOO-a), slobode i razvodu braka, pa sve do zbrinjavanja zajedničke djece iz bračnih odnosa i složenog rješavanja ostalih spornih imovinskih pitanja.

Sve to uvijek i redovito u duhu pravičnosti i pravne osjećajnosti, a nikada na štetu ni jedne od stranaka. Na kraju treba reći da je veliki napredak bračnog prava baš u tom što je izjednačio pred sudom ženu i muškarca, svakako i u tom što je riješio status djece iz razvedenih brakova. Bio je to veliki doprinos pravnoj misli i kasnijoj dogradnji bračnopravnih odnosa u novoj državi.

Organizacija sudstva, ustrojstva i pravosudni (stručni) **kadrovi na terenu Okružnog suda za Kordun**

Sve do oslobođenja Karlovca sjedište Okružnog suda za Kordun nalazilo se u selu Gornji Budački. Svi nižestepeni sudovi ne samo iz kotara Vojnić nego i iz ostalih ratnih kotara, prvenstveno Vrginmosta, Slunja, Veljuna i Karlovca, organizaciono i teritorijalno pripadali su u jurisdikciju Okružnog suda *za* Kordun. Od 27. augusta 1943. djeluje dakle na području kotara Vojnić općinski, sreski (kotarski) i Okružni sud za Kordun. Prema sačuvanim dokumentima ovaj posljednji 6. maja 1945. oslobođenjem grada Karlovca prerasta u Okružni sud Karlovca.

a) *Općinski i kotarski sudovi u kotaru Vojnić*

Sve do 1. okružne narodne skupštine održane 1944. općinski sudovi djeluju kao sudovi općinskih NOO-a. Tako npr. prema dokumentu br. 406/1944. od 10. augusta 1944. Narodni kotarski sud Vojnić izvještava Narodni sud Okružnog NOO-a za Kordun o broju riješenih predmeta za razdoblje od 10. jula do 1. augusta 1944. U izvještaju stoji da je riješeno ukupno 18 predmeta. Taj se izvještaj odnosi na sudove općinskih NOO-a Utinja, Krnjak, Perjasica, Vojnić i Krstinja. Postoji također dokument iz kojeg je vidljivo kako sud NOO-a Perjasica izvještava Narodni sud Kotarskog NOO-a Vojnić o broju riješenih predmeta za mjesec juli 1944. Prema tom dokumentu riješeno je 15 civilnopravnih stvari i 12 krivičnih predmeta.[fi!]

Prema tome, a tako navode i ostali dokumenti, na području kotara Vojnić djeluje Narodni kotarski sud Vojnić sa sjedištem u Vojniću. Njemu je podređen Općinski narodni sud Krstinja. Iz sačuvanih dokumenata proizlazi da su tamo jedno vrijeme kao suci učestvovali u donošenju odluke Božo Orešćanin, Janko Pavić i Dragica Pavić.[63]

Tu su zatim sudovi istog ranga sa sjedištem u Sjeničaku i Utinji. O sucima Općinskog suda u Utinji nema sačuvanih pisanih podataka, dok je prema

G2 Fond grade ZAVNOH-a, Zagreb.

63 Fond gradnje ZAVNOH-a, AH Zagreb.

postojećim dokumentima Općinski narodni sud za Sjeničak sudio u sastavu: Stanko Manojlović, Jandre Jurić i Stevan Bjeloš.[64] Tome kotarskom sudu nadalje pripada sud NOO-a Krnjak čiji tadašnji sastav nije za sada poznat, barem ne prema sačuvanim dokumentima, te općinski sud tj. Narodni općinski sud u Perjasici. Tamo su kao suci u suđenju učestvovali Jovan Nikšić, Dušan Dejanović i Nikola Cotra.[65]

U sjedištu Narodnog kotarskog suda Vojnić tj. u samom mjestu Vojnić radio je i Općinski narodni sud Vojnić. Poznato je da su suci toga suda u to vrijeme Milić Musulin, Stojan Cica i Ruža Barać.[66]

Svi ovi sudovi organizaciono pripadaju višem tj. Narodnom kotarskom sudu Vojnić. U odnosu na njih on je bio žalbeni sud, ali i sud za rješavanje složenijih pravnih pitanja. Da je to tako, to jasno proizlazi iz sačuvanih dokumenata i pisanih materijala, zapisnika, međusobnog komuniciranja i raznih drugih oblika saradnje.

b) *Općinski i kotarski sudovi na području kotara Vrginmost*

Djelovanje Okružnog narodnog suda za Kordun bilo bi nepotpuno ako bi se izostavilo ostale općinske i kotarske sudove. Tako je i s općinskim sudovima kotara Vrginmost koji su u jurisdikciji Okružnog narodnog suda za Kordun čije je sjedište u Gornjem Budačkom.

Tako na području Vrginmosta djeluje Kotarski narodni sud Vrginmost sa sjedištem u Vrginmostu. Njegov sastav čine: Dušan Rajak, Adam Tepšić, Petar Rađanović, Niko Dragojević, Nikola Mraović, Milan Miljenović, Rade Rkman, Milan Miščević i Rade Sučević.[67] Njemu su podređeni Narodni općinski sud u Topuskom, Boviću i Vrginmostu. Sačuvani podaci govore da je u radu suda NOO-a Topusko učestvovalo nekoliko lica među kojima Luka Ištek, Jure Kuzmić i Marko Gregurić, zatim u Boviću — Stojan Mraović, Seka Mraović i Vaso Mraović, a pored njih još Stevan Arlov i Jovo Ivković.[68] Sastav Narodnog općinskog suda u Vrginmostu čine Rade Sučević, Rade Rkman i Milan Nišević.[69]

I ovaj sud kao što je prethodno navedeno organizaciono pripada Okružnom narodnom sudu za Kordun koji je najviši sud regije sa sjedištem u kotaru Vojnić.

c) *Narodni kotarski sud Veljun*

Prema dokumentu br. 84 od 19. 2. 1944. upućenom ZAVNOH-u tj. odjelu za sudstvo, radi i Narodni kotarski sud Veljun.[70] Zanimljivo je citirati što kaže dr Lav Singer o ugledu toga suda i njegovom autoritetu u narodu. Autoritet suda je nedvojben. Opetovano imao sam prilike čuti na raspravama da stran-

64 isto.

65 Isto.

66 Isto.

67 Fond gradnje ZAVNOH-a.

68 Isto.

69 Isto.

70 Isto.

Ice kažu: »kako presudite, mi smo zadovoljni. Doista ima malo žalba, i u pravilu osuđeni udovoljavaju presudama, pa su ovrhe rijetke... « Jasno je dakle da je prihvaćenost narodnih sudova među narodom odista bila velika stvar.

d) *Narodni kotarski sud u Slunju*

I slunjski kotarski sud pripada Okružnom narodnom sudu za Kordun. To se vidi iz rješenja Narodnog kotarskog suda u Slunju br. Kns. 173/45. Pod sam konac rata sud je imao sekretara Brililija i predsjednika D. Smoljanovića.[71] Tako bi zapravo prikazom ovih sudova u najkraćim crtama mogli kotar Vojnić utvrditi historijskim sjedištem svih pravosudnih ratnih sudova Korduna, uz napomenu da su sve te ustanove svojim ažurnim i samoprijegornim radom u stalnoj borbi za zakonitost, pravni poredak, mir i pravnu sigurnost uvelike doprinijele zajedničkoj stvari u borbi protiv narodnog neprijatelja, protiv nereda i bezakonja.

Okružni **narodni sud za Kordun kao najviši pravosudni organ u kotaru Vojnić**

Nakon odvajanja sudstva od uprave nekadašnji sud Okružnog NOO-a za Kordun prerasta u Narodni okružni sud za Kordun, kao najviši pravosudni forum koji se isključivo bavi sudovanjem[72] i kao sudbeni organ u najtežim pravnim stvarima krivičnim i građanskim, ali i kao žalbeni tj. kasacioni sud koji donosi odluke povodom uloženih pravnih lijekova na presude kotarskih i općinskih narodnih sudova s područja kotara Vojnić, Slunj, Vrginmost i Karlovac. Osim toga on je i instruktivni pravosudni organ s najjačim kadrom. Brojni **su** dokumenti koji to potvrđuju, ah pri tom treba spomenuti i njegov kadrovski sastav. Prema sačuvanim podacima u radu suda učestvovali **su:** Stanko Koprenica, Jovo Balčin, Gajo Bunjevac, Đuro Grković, Ljubica Ulemek, Dušan Rkman, Dušan Pajić i Savo Vučković. Sekretar suda bio je Jakov Duboković.

Od ovoga suda potekle su mnoge korisne inicijative, ideje i zamisli u osuvremenjivanju narodnog sudovanja na najširem području Korduna. Preko njega je sud ZAVNOH-a i kasnije Vrhovni sud Hrvatske održavao neprekidne i stalne, korisne i plodonosne veze s najnižim sudovima, učvršćujući tako pravnu misao i pravnu sigurnost na tek netom oslobođenom području gdje je n'calo novo revolucionarno pravo u skladu s potrebama naroda, s potrebama nove narodne vlasti. To se činilo najčešće preko okružnica i uputstava putem kojih se oblikovala pravna praksa i učvršćivala pravna misao.

Valja zato potkrepljujući ovu misao spomenuti tek primjera radi primjedbu Odjela za pravosuđe br. 1193 od 9. 8. 1944, kojom se traži da se suđenja politički pripremaju i da se odvijaju na javnim mjestima, na masovnim sastancima, neformalistički, kako bi se narodu objasnio stav vlasti prema važnim životnim pitanjima.[73] U jednom drugom dopisu Kotarskom NOO-u Veljun

71 isto.

72 Dr Đuro Zatezalo, Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941—1945, str. 309.

73 Fond gradnje ZAVNOH-a, AH Zagreb.

Odio za sudstvo 7. 3. 1944. tumači pravni stav povodom ovrhe na dijelu kućne zadruge.[74] Slično Odio za sudstvo ZAVNOH-a u aktu br. 109/44. od 7. 3. 1944. tumači ONO za Kordun (za sudski odio) pitanje pravne sudbine napuštenih imanja, zatim valorizacije utuživih obaveza i pri tome kaže između ostalog »... Prema tome taj narodni Okružni sud, čije odluke navodite kao primjer, pravilan je i u skladu s narodnim pravnim shvaćanjima ... «.[75]

Oslobođenjem grada Karlovca i likvidacijom tzv. NDH Okružni narodni sud za Kordun prelazi u oslobođeni Karlovac sa smještajem u zgradu nekadašnjeg Sudbenog stola u Karlovcu. Od tada, tj. od 6. maja 1945, djeluje i radi kao Okružni sud Karlovac. Bilo je to gotovo nakon 600 dana rata i rada na jednom od najtežih ratnih poprišta naše zemlje. Time je ratno narodno sudstvo kotara Vojnić više nego časno i dostojanstveno završilo svoj pobjedonosni put u novu zakonitost i pravni poredak.

Onaj posljednji revolucionarni čin preuzimanja zgrade bivšeg Sudbenog stola u Karlovcu nakon bijega neprijatelja izvršio je Đuro Alinčić, tada predsjednik Okružnog narodnog suda za Kordun. U sudu su tada zatečeni, kako proizlazi iz zapisnika o preuzimanju zgrade od 10. maja 1945. samo poneki službenici i suci, dok su ostali zajedno s dotadašnjim predsjednikom suda frankovcem Stjepanom Konjikovićem jednostavno nestali.[76] Sudski stražari su pobjegli nešto malo prije dolaska narodne vojske, a od svih zatvorenika zatečena su petorica. Prisutnim činovnicima naređeno je da sastave popis inventara i spisa, s tim da je primopredaja izvršena kratko, zapisnički, dok su svi činovnici pozvani da nastave rad nakon *što* im je predsjednik suda podvukao smjernice NOB-a upozoravajući ih s teško stečenim tekovinama NOB-a, uz napomenu da uvijek imaju na umu interese naroda kao i interese države kojoj imaju da služe.

Zaključak

Izložena razmatranja razvoja narodnog sudstva na oslobođenom Kordunu ukazuju na osebujan i bogat pravni život u narodnim masama. Sve to unatoč ratnim strahotama, ali u jeku stvaranja nove države. Pretpostavke takvog zbivanja sažimaju se ukratko rečeno u najmanje dvije verificibilne historijske činjenice. Kao prvo, tu su krajiške tradicije utemeljene na spoznaji da se buntovni i nemirni, vječno u ratu, taj krajiški seljak ne miri s nasiljem, ultimatumom, ovo čak i onda ako se ta pojava ispoljava u brutalnoj formi razmjera genocida. To vuče porijeklo iz davnih vremena kada se krajiški seljak nalazio u procijepu između turskog zuluma s jedne strane, surovih i oštrih nasrtaja nezasitnog plemstva željnog pokmećivanja s druge strane, te vječno prisutnih težnji katoličke crkve utemeljenih na unijatizaciji i surovoj borbi protiv čizme.

74 Isto.

75 Isto.

76 Arhiv Hrvatske, fond građa ZAVNOH-a, Zagreb.
Prema dokumentu gore citiranom, vidi se da je dužnost predsjednika Okružnog suda Karlovac preuzeo Đuro Alinčić, a povjerenik za Narodni kotarski sud Karlovac Uvije Anger. Ustanova javnog tužilaštva preuzela je u cijelosti s inventarom prostorije Državnog tužiteljstva Karlovac.

Drugo, u okolnostima raspada buržoaskog pravnog poretka, tada posve preživjelog, u historijskoj prilici stvaranja nove države i novog društva, prihvaćene su ideje iz programa i manifesta KPJ. Ove su već prvih dana rata, a tako i kasnije, postale dio narodne svijesti, misao i ideja vodilja, a sve u vjeri za pobjedu revolucionarnih socijalističkih principa, borbe protiv reakcije, rušenja starih i reakcionarnih buržoaskih institucija i to sve s osloncem na marksističku misao, razvijanje bratstva i jedinstva te uz spremnost za izgradnju novih društvenih odnosa. Na toj platformi nicale su u okviru ideje o izgradnji narodne vlasti nove forme i nove vizije narodnih sudova, a sve u krilu NO-a kao prvih nukleusa narodne vlasti.

Pri tome treba reći da se bogatstvo pravnog života, u državi koja se stvarala, izražavalo kroz princip da se pravna shvaćanja, pravni običaji i nove pravne misli ne izvlače iz načela, kao u klasičnoj buržoaskoj pravnoj doktrini, već se načela izvlače iz života, iz stvarnosti. Samo tako je moglo nastati novo revolucionarno socijalističko pravo, pravne institucije bitno drugačije od klasičnih buržoaskih. U okviru takvih načela anticipirane su ideje za razvoj krivičnopravne misli i to prvenstveno jer je krivično pravo prvo pokazalo svoju osebujnost i specifičnost. U istim odnosima anticipirana su načela novih društvenih odnosa u oblasti građanskog prava, upravnog prava i nekih drugih pravnih disciplina, koje su utemeljenjem FNRJ (DFJ) dobile konačne forme ili doktrinama obilježja.

Prema tome, uzevši u obzir raniji pravni život, pravnu tradiciju i postojanje relativno izražene pravnosti priznate još za nekadašnje Vojne krajine (carski patenti, krajiška prava i sloboda, samouprava itd.) te privrženosti naroda tim ranije stečenim pravima, i to u vrijeme dok je tzv. civilna Hrvatska bila pokmećena, dodavši tome opredijeljenu revolucionarnost 1941/ /1945. cijelog naroda, mogla se vrlo lako i brzo uspostaviti pravna autonomnost, revolucionarna samouprava i samoorganiziranost naroda.

U biti je to odgovor na pitanje kako je tako brzo i uspješno mogao biti uspostavljen narodni pravni život na slobodnom području Korduna u tako teškim i složenim historijskim uslovima.

Puk. IGNJATIJE PERIĆ

Prva proslava godišnjice ustanka u Hrvatskoj

Prvu godišnjicu ustanka u Hrvatskoj narod Korduna proslavio je u nedjelju, 29. jula 1942. godine, u šumi Debela kosa.

Pri stvaranju plana za proslavu prve godišnjice ustanka, pored ostalog, razmišljalo se i o mjestu održavanja proslave. Bilo je nekoliko prijedloga, a odlučeno je da se proslava održi u šumi Debela kosa, koja se nalazi nadomak Krnjaka, Vojnića, Krstinje i Veljuna. Ova je šuma u to vrijeme bila centar slobodne teritorije Korduna i, pored toga, dobro poznata po slavnom partizanskom odredu »Debela kosa«. Birajući pogodno mjesto u šumi, za proslavu je odabrana Vuksanova dolina, uvala koja se nalazi iznad sela Partizansko

Zariste. Dolina je sa sjeverne, istočne i južne strane opasana zapadnim obroncima Debele kose dok se sa zapadne strane proteže kroz Partizansko Žarište, izlazi u selo Grabovac i dalje širi prema Budačkoj Rijeci i Krnjaku.

Pripreme za proslavu ustanka bile su kratkotrajne, ali svestrane i intenzivne. Prema planu Okružnog komiteta KPH Karlovac, društveno-političke organizacije, naročito odbori AFŽ-a, skojevske i partijske organizacije Kordуna, trebalo je da obezbijede što masovniji dolazak naroda na proslavu. Kotarskni NOO Vojnić bio je zadužen za organizaciju i uređenje zemljišta u Vuksanovoj dolini — podizanje, ukrašavanje tribine i okoline te uređenje čitavog prostora doline. Stab 1. partizanskog odreda, koji se tada nalazio u selu Radonji, imao je zadatak da obezbijedi mjesto proslave i bližu okolinu od iznenadnih neprijateljskih napada, a kulturno-prosvjetni odjel odreda bio je zadužen da sastavi i izvede prigodan program. Program proslave predviđao je: dolazak naroda na mjesto proslave, otvaranje zborova, dva ili tri govora istaknutih rukovodilaca, priredbu i, na kraju, narodno veselje.

Jutro 29. jula 1942. godine bilo je vedro. Prve kolone omladine, pionira, muškaraca i žena obučenih u narodne nošnje, krenule su prema Debeloj kosi. Kolone su nosile zastave i transparente na kojima su bile ispisane riječi: »Živilo bratstvo i jedinstvo Srba, Hrvata i Muslimana ovog kraja«, »Živjela komunistička partija Jugoslavije«, »Živio SKOJ«, »Živio drug Tito — vođa naroda Jugoslavije«. Narod je bio razdragan i raspjevan. Većina je pjevala, klicala i veselila se, premda nije bilo teško zapaziti da je među njima bilo i onih čija su lica zračila tugom. U koloni je i djevojčica od 15 godina. Bila je u dubokoj tuzi, ali nije htjela izostati s proslave. Upitana zašto je tužna, najprije je pogledala u zemlju, zaplakala i kroz suze rekla da je u vrijeme ustaške blokade Petrove gore izgubila cijelu porodicu — djeda i baku, oca i majku, dva mala brata i sestru. »Ostala sam sama kao okresano drvo, ali ive dajem za borbu i naše partizane«, rekla je tiho.

Približavali su se obroncima Debele kose. Sa svih su se strana, puteljcima i putevima, pa i preko livada i polja, sve brojnije kolone naroda slijevale u Debelu kosu. Ovi blagi brežuljci i pitomi gajevi odjekivali su od pjesme, narodnih poskočica i smijeha razdragane omladine i naroda. Tamburice s dvije i četiri žice, harmonike, pa i rijetke svirale karakterističnim su zvukovima upotpunjavale ovu atmosferu. Najčešće su pjevane pjesme: »Kordun, Bosna, Banija i Lika«, »Druže Tito, ljubičice bijela«, »Pšenice su klasale«, »Od Krnjaka pa do Trupinjaka, nigdje nema ljepših djevojaka« ...

Narod je stizao iz svih krajeva Korduna, čak iz nekih sela kotara Vrginmost, Slunj, pa i Karlovac. Oni su skrivenim putevima izašli iz svojih sela da bi prisustvovali ovom velikom historijskom događaju naroda Hrvatske. Za vrijeme zbora oni su bili okruženi posebnom pažnjom, kako organizatora zbora, tako i srpskog naroda Korduna.

Nešto poslije 14 sati, pred više od šest hiljada okupljenih stanovnika i partizana ovog kraja, zbor je otvorio predsjednik kotarskog NOO-a Vojnić Miloš Basara, a potom su govorili Većeslav Holjevac, politički komesar grupe KPO, Stanko Canica Opačić, komandant Grupe, Nikola Vidović, komandant 1. KPO i Bogdan Oreščanin, komandant 2. KPO. Većeslav Holjevac govorio je o vojno-političkoj situaciji. Canica je govorio o neprijateljskim ofanzivama i stradanju naroda, kao i o pobjedama kordunaških partizana u proljeće i lieto 1942. godine. Canica Opačić je govorio o životu i življenju kordunaškog stanovništva između dva rata. Da bi bio što uvjerljiviji, iznosi niz primjera iz života

kordunaškog seljaka. Jedan od primjera odnosi se i na prijem Canice kod kotarskog načelnika u Vojniću:

Pokucam ti ja jednom na vrata kancelarije kotarskog načelnika, a nitko se ne javlja. Pokucam po drugi put, nitko se opet ne javlja, ali čujem neko mumljanje u kancelariji i ulazim ti bez poziva. Uđem ti ja u načelnikovu kancelariju. On sjedi za stolom i nešto čita, uopće ne obraća pažnju na mene. Stanem pred njega, a on i dalje pognute glave čita. Bacim pogled po prostoriji i vidim da na jednoj fotelji leži ćeno. Ceno me pogleda ii reži na mene, ali načelnik još ni da me pogleda. Bio sam ljut i mislim u sebi, ali to glasno kažem na zboru: »O zemljo, jebem te kad u tebi veće pravo ima ćeno nego čovjek«. Ove Caničine riječi izazvale su buru smijeha i poklika: »Živjela narodna vlast«, »Živjela KPJ«. Pažljivo je saslušan i govor Bogdana Oreščanina koji je, aludirajući na obaranje neprijateljskih aviona i partizanske diverzije, rekao: »Kakva je to zemlja u kojoj avioni voze po zemlji, a vozovi lete u zrak«. Za vrijeme govora, kao i poslije toga, cijela šuma odjekivala je od povike, svirke, a obližnji bregovi od pjesme i momačkih poklika. Na proslavi su se našli mnogi znanci, ratni drugovi i prijatelji, pa je to bila prilika da se prijateljski razgovara i zajednički raduje.

Borci i starješine 1. partizanskog odreda bili su okruženi pažnjom naroda. Gdje su se oni nalazili, vila su se kola i poskočice, a tamo je bilo i najveselije. To je bio radostan dan, jedan od rijetkih kada se nije mislilo na rat, na pogibije. To je bio dan kada su narodi Korduna i okruga Karlovac i njihova vojska proslavljali dotadašnje uspjehe, zavjetujući se na nove pobjede.

Poslije službenog dijela nastalo je narodno veselje, koje je trajalo do kasno u noć.

Dr GOJKO VEZMAR

Neka pitanja nastanka i rada Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte u kotaru Vojnić 1944—1945. godine

Narodnofrontovska misao i akcija od njene predratne platforme do oformljenja u političku organizaciju NOP-a, pored općih obilježja karakterističnih za okrug Karlovac i cijelu zemlju, imala je na vojničkom kotaru i prije rata i u ratu

1 Naslov teme odgovara istraženosti ove problematike na kotaru Vojnić. Naime, iako su u posljednjoj godini rata postojale kancelarije JNOF, uglavnom u kotaru i općinama gdje su stvarana dokumenta o njenom radu, činjenica je da ta građa nije prikupljena, a što bi moglo značiti i da nije sačuvana. Najviše te građe je rasuto, a i nestalo prilikom njenog seljenja iz manjih teritorijalnih političkih jedinica u veće. Osim toga i mnoga sakupljena sjećanja na ratne dane, najviše se odnose na vojne jedinice i narodnu vlast, a najmanje na rad ove organizacije, njeno članstvo i rukovodstvo. I dosad objavljeni radovi o NOR-u na tom području sasvim malo, usputno ili nimalo govore o JNOF-u. Podaci koje sam koristio za ovaj članak uglavnom se nalaze u drugim fondovima, a ne pod imenom ove organizacije.

vlastita obilježja. To se odnosi na njenu pojavu, oblike organizacije, kao i na ulogu u političkom životu. Neka od tih obilježja navode se u historiografiji kao doprinos općem razvoju i identitetu ove organizacije u zemlji.[2]

Predratna narodnofrontovska aktivnost na ovom kotaru, kad je riječ o manifestacijama pod tim nazivom, nije imala veći značaj, pogotovo ne do 1938. godine. Neki oblici koji bi se mogli poistovjetiti s tom pojavom, javljaju se u specifičnim okolnostima tek poslije te godine, a što je u najužoj vezi s nastankom i radom organizacije KPJ. Bez obzira kako se ovdje vodila ili bila poznata pod tim imenom, narodnofrontovska akcija i politika na ovom prostoru — ima svoje uzore i izvore od kojih su najznačajniji: tradicija narodne samouprave, borba demokratskih i antifašističkih snaga protiv nenarodnih režima i profil i praksa partijske organizacije neposredno pred početak drugog svjetskog rata.

Kotar Vojnić je poput kotara Gline imao jednu od najjačih partijskih organizacija iz redova seljaštva. Budući da je nastala u vrijeme intenzivnih akcija najprogresivnijih snaga za ekonomski i kulturni preobražaj kordunskog sela, ona je izrasla iz potrebe 'seljaštva tridesetih godina i na temeljima njegovog poimanja socijalne pravde, demokratskih sloboda i ravnopravnosti. Ne samo da se prepoznaje po masovnosti, uporištu u širokim slojevima seljaštva, već i po svom statusu i političkoj praksi. Nije se suviše zatvarala u ćelije, preopterećivala opozicionaštvom, ali ni povodila za radničkim kriterijima prijema važećim za industrijske sredine. Suprotno ovom, KPJ na kotaru Vojnić otvarala se naprednim seljacima bez obzira na imovinski cenzus, ali rješenim da prihvate napredne ideje, te aktivnostima Seljačkog kola i pristalicama osnivanja zemljoradničkih zadruga.[3]

Ovakav rad partijske organizacije već je na startu imao narodnofrontovski karakter. To znači da je ona umjesto traženja savezništva s nekim građanskim snagama, usmjerena na direktno okupljanje najprogresivnijih ljudi odozdo iz redova seljaštva, te đaka, studenata, zanatlija, i inteligencije. Vanjski oblici okupljanja na platformi Narodnog fronta Jugoslavije manifestirali su se na ovom području na priredbama ogranaka Seljačkog kola, proslavama datuma iz prošlosti naroda, žetvenim svečanostima i slično. Tako je pod uticajem vanjskih i unutrašnjih prilika postepeno sazrijevala svijest o potrebi antifašističke borbe, a što čini i suštinu predratne politike Narodnog fronta.

Prve tri godinne narodnooslobođilačkog rata čine drugu fazu u razvitku političke osnove — Narodnog fronta za koji se sve više primjenjuje naziv Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta (JNOF). Općenarodni karakter JNOF-a očitovao se već u pozivima KPH na ustanak upućivan »svim rodoljubima« i u borbu protiv »zajedničkog neprijatelj«.[4] Okružni komitet KPH je već prvih dana ustanka upućivao komuniste da rade na »stvaranju Jedinstvene fronte sa ljudima koji nisu naši istomišljenici«, dakle s ciliem da se u narođnooslobodilačku borbu okupe svi rodoljubi bez obzira na njihovu nacio-

2 Dušan Zivković, Narodni front Jugoslavije 1935—1945, Beograd, 1978, str. 132.

3 Milutin Košarić i Stanko Opačić: Stvaranje i razvitak organizacije KPJ u kotaru Vojnić do 1941. godine, Djelatnost KPJ do aprila 1941. na području Karlovca, Korduna, Like i Pokuplja, Karlovac, 1969, str. 185—232.

4 Zb. dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda (Zb. NOR-a), tom V, knj. 1, str. 5—29.

nalnu, vjersku, stranačku i socijalnu pripadnost.[5] O liniji JNOF-a na okrugu Karlovac govori se i u izvještaju Josipa Kraša sa sastanka Operativnog rukovodstva od 30. 9. 1941. u kome stoji i ovo: »Politički komesar je političko lice uz komandira i on provodi liniju narodnooslobodilačkog fronta u odredima i kao takav nastupa, a ne u ime Partije.«[6]

Okružnica br. 3 Centralnog komiteta od 30. 9. 1941. godine[7] govori o potrebi osnivanja JNOF-a, u koju »treba okupiti sve stranke, i tako stvarati »odbore fronte«. U Okružnici se ne govori o osnivanju NOO-a za kojima se osjećala najhitnija potreba pogotovo u krajevima, kao što je i vojnički kotar, u kojima je ustanak počeo masovno. Cak se određenije ne spominju ni karakter ni način formiranja odbora JNOF-a. Spominju se samo narodnooslobodilački fondovi za prikupljanje potrebnih sredstava za vojsku (NOF). Po tome bi NO fondovi imali prerogative vlasti, a odbori JNOF trebali su vršiti političko-propagandnu funkciju.

Međutim, masovnost ustanka — u ovim krajevima, karakter i širina pripreme koje je izvršila partijska organizacija na ovom području, zahtijevaju hitna rješenja u pogledu stvaranja organa narodne vlasti. Zato su praktična rješenja u tom pogledu išla ispred okružnice Centralnog komiteta KPH. Prvi narodnooslobodilački odbori na ovom području birani su kao odbori Narodnooslobodilačke fronte (NOF) i taj naziv za narodnu vlast važio je na Kordunu do polovine 1942. godine. Već do novembra 1941. na kotaru Vojnić su izabrani odbori NOF-a (NOO-i) u svim selima, a 20. 11. 1941. godine održana je Prva kotarska konferencija odbora NOF-a,[8] na kojoj je izabran kotarski odbor. Na toj konferenciji se raspravljalo i o osnivanju posebnih odbora JNOF-a čija je uloga shvaćena kao propagandno-politička i mobilizatorska. Dalje od toga se nije išlo, jer ni pomenuta okružnica Centralnog komiteta KPH nije dala ni konture praktičnog organizovanja JNOF-a. U Rezoluciji delegata konferencije u Vojniću stoji da odbori NOF-a predstavljaju administrativnu, opće političku i upravnu vlast. Naziv Narodnooslobodilački front za vlast na ovom području Korduna, imao je svoj stvarni i simbolični značaj. To je pored partizanskih odreda, zaista, bio pravi front naroda ustaničke teritorije čije je osnovno obilježje masovonost i najuža povezanost s oružanim jedinicama. Odbori NOF-a su, u stvari, u prvim godinama NOR-a uz svoje osnovne funkcije vršili i mobilizatorsku i propagandno-političku funkciju koja je bila upravo i namijenjena odborima JNOF-a.

Konferencija je usvojila i instituciju NO fonda, mada je praksa narodnooslobodilačkih odbora u krajevima masovnog ustanka 1941. godine, već dotle prevazišla taj oblik koji potiče iz fonda Crvene pomoći, kasnije Narodne pomoći. Važno je napomenuti da je rasprava na ovoj konferenciji daleko preciznije nego u drugim krajevima definirala ulogu NOF-a (vlasti), NOF (fonda) i JNOF-a kao platforme narodnooslobodilačke borbe. Iako je konferencija protekla u duhu diskusije o vlasti i jedinstvenom frontu, njeni delegati nisu

5 Bartol Petrović, Djelatnost karlovačke organizacije KPH u danima pripreme i početka ustanka Jugoslavije, Prva godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Gline, Like, Gorskog kotara, Pokuplja i Zumberka (Zb. 3), Karlovac, 1971, str. 63.

6 HAK, f. OK KPH Karlovac, kut. 1, dok. 5.

7 Zb. NOR-a V/l, 143—153.

8 HAK, f. OK KPH Karlovac, kut. 1, dok. 48.

nastupali u ime niti jedne političke stranke. Uostalom u ovom kraju gdje je vladao masovan ustaški teror i gdje su izvršene dobre pripreme za oslobodilačku borbu, učesnici NOP-a nisu dolazili u partizanske jedinice kao pripadnici ove ili one stranke, već kao borci protiv okupatorsko-ustaškog sistema.[9] Ali kako se upravo na ovoj konferenciji odalo javno priznanje Komunističkoj partiji Jugoslavije na njenoj ulozi u dizanju ustanka, u Kotarski odbor NOF-a za kotar Vojnić izabran je jedan član KP, a u narodnooslobodilački fond dvojica. Ostale političke stranke kao što su SDS i JRZ među Srbima, razbijene su već u prvim danima terora i onesposobljene za politički život. Dok su se vodstva tih stranaka raspala, njihove pristaše su stupile u borbu za slobodu, ne u ime stranke, već kao antifašistički borci. Pozivi upućivani HSS-u nisu imali uspjeha. Ta stranka je sačuvala svoje redove, ali je i ona u NDH bila zabranjena. Najekstremniji njen dio prišao je ustašama, krajnje lijeva struja, koja je i ranije sarađivala s komunistima, pristupala je NOP-u, također direktno, a ne u ime stranke. Okosnica stranke s Mačekom na čelu od 10. aprila pa do kraja rata formalno se pasivizirala, ali je svojom neprijateljskom politikom i odbojnošću prema NOP-u objektivno išla na ruku okupatoru i ustaškom režimu, kako u vojnom, tako i u pogledu učvršćivanja njihove vlasti. Pokušaji Okružnog komiteta da pripadnike ove stranke uključi u narođnooslobodilačku borbu, pa tako i u »odbore fronte«, urodio je neuspjehom, pogotovo na Kordunu, a time i u perifernim selima ovog kotara.[10]

Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta u 1942. godini predstavljala je platformu antifašističke borbe i imala je manifestacioni karakter. Pod pojmom JNOF-a u Kordunu shvaćao se ukupan front svih antifašističkih snaga i organizacija koje su u pokretu, a ne one koje su izvan njega i s kojima se treba još dogovarati i cjenkati. JNOF je označavala viziju jedinstva svih grupa i slojeva pozivanih u narodnooslobodilačku borbu, ali je i dalje u organizacionom vidu ostala na nivou 1941. godine. JNOF nije ni tada imala svoje posebne odbore, te nije mogla preuzeti političko-propagandnu funkciju koja joj je namijenjena pomenutim okružnicama i drugim dokumentima Centralnog komiteta KPH. Tu funkciju su u toj godini, pored narodnooslobodilačkih odbora, sve više preuzimale ostale antifašističke organizacije. Za kotar Vojnić su naročito u tom pogledu došle do izražaja organizacije omladine — SKOJ i Savez mlade generacije, te Antifašistički front žena. Te organizacije izrastaju u jaka i politički samostalna tijela s brojnim članstvom i organiziranim rukovodstvom od seoskih do okružnih odbora. Zato se na Drugoj konferenciji u Velikoj Kladuši održanoj 12—14. marta 1942. govori o radu tih organizacija, a ne o JNOF-u.[11] Isto tako u izborima za NOO-e krajem 1942. godine govori se o vlasti nacionalnooslobodilačke fronte, ali ne i o posebnoj organizaciji JNOF-a.

U toku 1943. nastavlja se daljnja agitacija za NOP i okupljanje oko JNOF-a, iako se ni te godine nije ništa poduzelo u statusnom stvaranju te organizacije. JNOF je i dalje bio pojam zajedničke platforme za raznorodne grupe koje su

9 Bivša stranačka pripadnost učesnika NOP-a isticana je tek kasnije tj. u vrijeme formiranja predstavničkih tijela NOP-a Hrvatske (vidi popis vijećnika Prvog zasjedanja ZAVNOH-a, Zb. dok. ZAVNOH-a, str. 212—214).

10 HAK, f. OK KKH za Karlovac, kut. 2, dok. 75.

11 HAK, Dokumenti II konferencije za okrug Karlovac, Zb. 4, 1972.

pozivane u narodnooslobodilački pokret, a ne organizacija sa svojim članstvom i rukovodstvom. Zato su tada funkciju propagandno-političkog karaktera uglavnom vršili narodnooslobodilački odbori, a za Hrvatsku kao cjelinu tu funkciju je obavljao ZAVNOH kao najviše predstavništvo NOP-a Hrvatske.

Ipak, 1943. godina je značajna za ovu problematiku upravo po tome što su stvorene prve organizacione forme kao temeljne pretpostavke za buduću organizaciju pod tim imenom. Prvi organizacioni oblici JNOF-a javljaju se upravo na kotaru Vojnić i drugim kotarima na Kordunu. To su, u stvari, zajedničke konferencije sastavljene od predstavnika svih antifašističkih organizacija: narodne vlasti, omladine i organizacije žena. Gotovo svake sedmice, a po potrebi i češće, sastajali su se po dva-tri predstavnika NOO-a, AF2-a, SKOJ-a, USAOH-a i predstavnici partijske ćelije u selu te rješavali najaktuelnija pitanja kao što su: prehrana vojske i stanovništva, smještaj izbjeglica, suzbijanje epidemije tifusa, sjetva, žetva, izgradnja kuća za najnužniji smještaj pogorjelih te pitanja otvaranja škola i prosvjećivanja. Glavnu riječ na tim sjednicama vodili su odbornici NOO-a. Oni su pripremali i sazivali sjednice, predlagali i objašnjavali planove.[12]

Važno je reći da ovakva praksa održavanja zajedničkih sastanaka rukovodstva NOO-a, USAOH-a, AF2-a, SKOJ-a i partijskih ćelija u selima Korduna predstavlja u ovoj godini specifičnost, ali i vrijedna iskustva za rad u posljednjoj godini rata, kada su takve zadatke, uglavnom, provodili odbori JNOF-a. Karakteristično je za područje kotara Vojnić da su se ovakve konferencije primjenjivale i u poslejdnjoj godini rata, s obzirom da su tu, suprotno očekivanju i stupanju razvoja NOR-a i revolucije, nešto sporije nastajali prvi odbori Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte. Za pojavu, a i za duže vremensko trajanje forme rada po konferencijama, postoje objektivni razlozi. Kordun je u IV neprijateljskoj ofanzivi pretrpio velike ljudske žrtve i materijalna razaranja, a poslije nje izložen masovnoj epidemiji pjegavog tifusa. Trebalo je neprestano bdjeti među narodom i donositi hitne i djelotvorne mjere pa su konferencije, inače veoma razvijenih i organizaciono osposobljenih antifašističkih organizacija, za to bile najpogodnije i najefkasnije.

Posljednja godina rata je godina osnivanja Jedinstvene narodnooslodilačke fronte kao masovne organizacije narodnooslobodilačkog pokreta s vlastitim članstvom, programom, rukovodstvom i mrežom organizacija na terenu. Na njeno formiranje uticala je međunarodna politička situacija, potreba proširenja NOP-a s prihvatanjem svih antifašističkih i antiokupatorskih snaga i njihovog odvajanja ispod uticaja Mačeka, Draže Mihailovića i drugih kontrarevolucionara te potrebe stvaranja široke političke osnove narodne vlasti. CK KPJ je Prvomajskim proglasom 1944. objasnio svrhu njenog osnivanja, gdje navodi: »Svi koji su se do sada kolebali i svi koji su bili zavedeni lažima raznih izdajničkih i protunarodnih grupa, a nisu učestvovali u bezbrojnim zločinima okupatora i njegovih pomagača, imaju još mogućnosti da u posljednji čas pristupe opštem narodnooslobodilačkom pokretu i da pomognu ubrzati čas oslobođenja.«

Odluku o formiranju JNOF-a u Hrvatskoj donio je CK KPH 24. marta, a već 18. maja 1944. održana je Zemaljska konferencija na kojoj je izabran Iz-

12 Dr Đuro Zatezalo i mr Mile Dakić, Narodna vlast na Kordunu 1941—1945, Karlovac, 1971, str. 37—39.

vršni odbor JNOF-a Hrvatske. U ovaj odbor s područja kotara Vojnić izabran je Stanko Ćanica Opačić.[13] U referatu kao i u diskusiji istaknuti su osnovni principi na kojima treba da počiva JNOF od seoskih odbora do najvišeg tijela Hrvatske, a to su: ne dozvoliti sektaštvo, strančarenje i mešetarenje, ne ukidati stranke već među njima razviti takmičenje... « tko će bolje i više raditi na izgradnji Federalne Hrvatske.«[14] Iako je prikazana pripadnost članova Izvršnog odbora pojedinim strankama i političkim organizacijama, njegov višestranački sastav bio je samo privid. Izvršni odbor HSS-a i Srpski klub, na primjer, nisu imali mrežu organizacija na terenu, pa je nastupanje u njihovo ime prilikom osnivanja odbora JNOF-a na selima, izazivalo nedoumicu i različita tumačenja i rješenja.

Za organizaciju JNOF-a na terenu značajna je sjednica Izvršnog odbora 10. 6. 1944. u Kestenovcu na Kordunu. Sjednica je imala instruktivan karakter na kojoj su utvrđeni kriteriji za formiranje odbora s naglaskom da u njih ulaze »ugledni borci i prvaci odani narodnooslobodilačkoj borbi« i da »mogu uspješno djelovati na svom području«. Tu stoji i konstatacija da je »Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta svenarodni pokret, ujedinjen odozdo do gore, koji je u borbi za nacionalno oslobođenje i izgradnju nove Hrvatske i nove Jugoslavije okupio i ujedinio sve rodoljubive demokratske stranke i pojedince.«[15]

Na Kordunu su najprije osnivani seoski odbori, jer je za njih već postojalo iskustvo iz prethodne godine, o čemu je već bilo riječi. Zatim se pristupilo pripremama i osnivanju Okružnog odbora za Karlovac, a najzad kotarskih i općinskih odbora. Okružnu skupštinu je pripremao Sazivački odbor od 21 člana u koji su iz Vojničkog kotara izabrani: Mile Martinović, Mara Kresojević, Mila Vučković, Božo Spaček i Milutin Košarić.[16]

Okružna skupština JNOF-a održana je u Vojniću 27. augusta 1944. godine. Istoj je prisustvovalo 456 delegata, od kojih 303 Srbina, 152 Hrvata, 1 Jevrej, a po socijalnoj pripadnosti 417 seljaka, 27 radnika, 9 intelektualaca i 3 namještenika. Iz vojnih jedinica prisustvovalo je 77 predstavnika. Na skupštini je izabran Okružni odbor JNOF za okrug Karlovac od 91 člana (plenum), od toga 18 članova u Izvršni odbor i 73 delegata po kotarima.[17] U Izvršni odbor iz kotara Vojnić ušli su Mile Martinović (predsjednik), Mila Vučković i Mara Kresojević. Izvršni odbor postaje novi politički centar od koga stižu instrukcije, upućuju se pisma, traže izvještaji, daju direktive, izdaje propagandni materijal i drugo.

U vrijeme donošenja prvih odluka i instrukcija o osnivanju JNOF-a, na kotaru Vojnić se vodila masovna diskusija i objašnjenje značaja odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a i Trećeg zasjedanja ZAVNOH-a. Putem partizanske štampe i na masovnim sastancima primljene su i informacije o JNOF-i kao

13 Poimenični popis članova Izvršnog odbora objavljen je u Vjesniku broj 14 od 25. 5. 1944.

14 »Naprijed« broj 53, od 22. maja 1944.

15 AIHRPH, f. JNOF, kut. 1.

16 Isto, kut. 8, dok. 1066.

17 Delegati kotara Vojnić bili su: Milutin Košarić, Božo Spaček, Anka Vojnovlć, Stanko Carnea Opačić, Miloš Basara, Dragica Opačić, Ćana Bogdanović, Miško Blažević, Dušan Pekić, Milutin Karaš, Milić Novković, Mira Opačić, Branko Uzelac, Ilija Pavlović, Toma Mihelić i Stevo Tomić.

posebnoj i najmasovnijoj organizaciji NOP-a. Međutim, u praktičnom smislu, politička akcija na formiranju odbora u selima počela je s izvjesnim zakašnjenjem i presporo je tekla, mada su s obzirom na oslobođenost teritorija za to postojale povoljne okolnosti. Ima više razloga za takvo kretanje stvari. Jedan od osnovnih sastoji se u činjenici djelotvornosti već uhodanih konferencija predstavnika antifašističkih organizacija iz prošle godine na kojima su rješavana najvitalnija pitanja u interesu NOB-a i života u selu. Konačno, tu su i svi ostali politički poslovi namijenjeni organizaciji JNOF-a. I ne samo to. Konferencije su uvedene i na nivou općina na kojima je učestvovalo više odbornika i predstavnika općinskih rukovodstava tJSAOH-a, SKOJ-a i AFZ-a.

O tome govore mnogi izvještaji Kotarskog NOO-a i Kotarskog komiteta KPH za kotar Vojnić te zapisnici s tih konferencija. Cak su i te konferencije nazvane Konferencijama JNOF-a, dakle znatno ranije nego je otpočela akcija osnivanja ove organizacije. Evo nekoliko takvih primjera:

Zapisnik s plenuma Općinskog NOO-a Utinja od 23. aprila 1944. na kojemu je prisustvovalo 36 odbornika označen je kao zapisnik »Konferencije Jedinstvene fronte« upravo zato što su na njemu ravnopravno prisustvovali predstavnici ostalih organizacija NOP-a.[18]

Zapisnik od 7. maja 1944. u sjedištu Općinskog NOO-a Perjasica navodi da je riječ o »Konferenciji JNOF-a svih NOO-a te AFZ-a i USAOH-a sa područja općine Perjasica«. Na dnevnom redu te sjednice bila je politička situacija, pročišćavanje NOO-a i organiziranje radnih četa.[19]

U sjedištu Općinskog NOO-a Krnjak održana je 23. aprila 1944. »konferencija seoskih i općinskih odbornika« s predstavnicima antifašističkih organizacija. Isto takav sastanak i s istim sastavom održanom 7. maja naznačen je kao »konferencija JNOF.«[20]

Uglavnom do tada se, prema naslovima sačuvanih zapisnika, JNOF smatrala sastavnim dijelom i formom rada narodne vlasti i pod njenim patronatom.

O tome najuvjerljivije govori naslov zapisnika Općinskog NOO-a Vojnić koji glasi »Zapisnik sa održane Jedinstvene NOF Općinskog NOO-a Vojnić«. Sjednica je održana 10. maja 1944, a na njoj je prisustvovalo: 24 odbornika, 9 članova USAOH-a i 13 članova AFZ-a.[21] Gotovo isti ovakav naslov ima i »zapisnik o održanoj konferenciji JNOF-e općinskog NOO-a Utinja« na kome je prisustvovalo 40 odbornika te 7 žena i 14 predstavnika odmladine.[22]

Posljednji zapisnik s ovakvim naslovima i tretmanom JNOF-a je »zapisnik od 16. jula 1944. sa održane konferencije Jedinstvene fronte općinskog NOO-a Vojnić.[23] Vjerojatno da je od tada prevladala spoznaja da je JNOF šira organizacija od NOO-a i da ona konačno preuzima mobilizatorsku i propagandno-političku ulogu, koja joj je i bila namijenjena još u početku narodnooslobodilačkog **rata.**

Krajem jula osnovani su odbori JNOF-a u selima. Istovremeno su birani delegati u više tijela od kojih je, kako je već navedeno, najprije formiran

18 AIHRPH, NV-134/639. Izvještaj Kotarskog NOO-a Vojnić.

19 AIHRPH, NV 134/640. Fond Kotarskog NOO-a Vojnić.

20 Isto, NV 134/653, 134/655.

21 Isto, NV 134/656.

22 Isto, NV 134/641.

23 Isto, 7V 134/663.

Okružni odbor JNOF za okrug Karlovac. U zapisniku sa sastanka Okružnog komiteta KPH za Karlovac od 5. 8. 1944. stoji da su do tada na čitavom okrugu osnovani svi seoski odbori JNOF-a, ali da još preostaju poslovi oko formiranja općinskih i kotarskih odbora. Iz tog zapisnika saznajemo i o lutanjima, kolebanju, nesnalaženju tih odbora, naročito u odnosu na nadležnost prema organima narodne vlasti. Rad (tih odbora ispreplitao se sa zadacima NOO-a, a ni narodnooslobodilački odbori se nisu mogli osloboditi svoje ranije uloge.[24]

Općinski i kotarski odbor JNOF-a na kotaru Vojnić osnivaju se tokom prve polovine septembra. To zato što je nastanak ove organizacije vezan za opća politička kretanja u toj fazi narodnooslobodilačkog rata i na širem jugoslavenskom prostoru, a ne kao imperativna organizacijska potreba ove oslobođene teritorije. Treba naglasiti da su svi praktični oblici revolucionarne djelatnosti za povezanost i potrebe pozadine i fronta bile već pokrivene i to radom veoma razgranate mreže ostalih organizacija narodnooslobodilačkog pokreta.

Da bi ubrzao stvaranje mreže organizacija JNOF-a i na njih prenio namijenjene im poslove, KK KPH Vojnić je razradio plan osnivanja općinskih i kotarskog odbora na svojoj sjednici od 1. 9. 1944. godine. Prema tom planu zakazani su seoski zborovi u svim selima kotara za 3. septembar, s tim da se na njima pripreme općinski zborovi. Na općinskim zborovima su izabrani općinski odbori i delegati za kotarsku konferenciju.[25] Uglavnom svi ti poslovi su završeni do polovine septembra, tako da su po instrukciji Okružnog komiteta 17. 9. 1944. održane novoformirane kotarske skupštine.[26]

Odbori JNOF-a na ovom kotaru, s obzirom na masovnost NOB-a od prvih dana ustanka, nisu se toliko opterećivali s propagandnom i mobilizatorskom funkcijom budući da je ista na najvećem dijelu kotara izvršena, uključujući i najmlađa godišta omladine. Imajući u vidu stanje na najvećem dijelu kotara i prilagođavajući se na to stanje, odbori se nisu najbolje snašli, niti su imali uspjeha u mobilizaciji masa u hrvatskim selima Vukmanić i općini Barilović. Ne toliko u pogledu opće saradnje s NOP-om, koja po izvještaju KK KPH Vojnić nije bila tako loša, već u neuspjehu mobilizacije ljudi u partizanske jedinice.[27] Kritika u tom smislu upućena je s Četvrte konferencije KPH za okrug Karlovac održane u Slunju 30. 1. do 1. 2. 1945. godine, na kojoj u referatu sekretara OK KPH stoji: »U kotaru Vojnić i Vrginmost mi nismo uspjeli proširiti JNOF na hrvatski narod, izuzev općine Topusko i manjeg dijela općine Barilović.«[28]

Iako su odbori JNOF-a na području kotara postepeno preuzimali vodeću političku ulogu, što se ogledalo u sazivanju i rukovođenju s masovnim sastancima i zborovima na kojima je iznošena politička situacija i čitale okružnice viših političkih tijela, ipak se njihova praktična djelatnost ispoljavala u prvom redu u pomoći organima narodne vlasti. O tome govore mnogi podaci o sakupljanju hrane, zbrinjavanju osiromašenog naroda, organiziranju radnih akcija, otvaranju škola te o izgradnji kuća za popaljena domaćinstva.

24 AIHRPH, KP-214/4011.

2 j Isto, KP-214/3832. Izvještaj KK KPH Vojnić Od 2. 9. 1944.

26 Isto, KP-214 3973. Dopis OK KPH svim kotarskim komitetima od 13 . 9. 1944.

27 AIHRPH, KP-219/4729. Izvještaj KK KPH Vojnić od 19. 2. 1945.

28 Dr Duro Zatezalo, Četvrta konferencija KPH za okrug Karlovac 1945, Karlovac. 1985, str. 106.

Jedna od većih općepolitičkih akcija koju je organizirala i povela organizacija Jedinstvene fronte kotara su januarske demonstracije protiv kralja Petra II povodom njegovog odbijanja da prihvati instituciju Namjesništva. U tim demonstracijama učestvovalo je na kotaru 8.089 lica s naročitim uspjehom u Utinji i Vojniću.[29]

Rad odbora u 1945. godini postaje sve uspješniji. Briga JNOF-a o ispravnosti postupaka narodne vlasti ne shvaća se više kao kontrola i inspekcija, već kao izraz javnog mnijenja izraženog na masovnim zborovima te demokratski korektiv narodne vlasti. Općinski i kotarski odbor imaju svoje sjedište u koja navraćaju stranke, kuriri i odakle stižu upute i instrukcije za rad nižih odbora. O tome govori i izvještaj Kotarskog komiteta od 28. marta 1945. u kome se konstatira da se rad JNOF »dobro odvija«, da se »konferencije održavaju redovito i na njima se raspravljaju svi novonastali momenti kao i direktive koje se donose za budući rad.«[30]

Jedna od najznačajnijih političkih akcija odbora JNOF-a u kotarima Vojnić, Vrgimost i Slunj bila je priprema i održavanje izbora za NOO-e aprila 1945. godine. Inicijativu za te izbore pokrenuli su delegati Druge okružne narodne skupštine od 18. februara 1945. godine. Skupština je usvojila »Nacrt izbornog reda« prema kojem izbore za NOO-e raspisuje okružna skupština. Oni su neposredni s tajnim glasanjem za seoske NOO-e i kotarske skupštine, a posredni za okružnu skupštinu. Prethodno je izvršena grupacija sela u čemu su raspravljale sve organizacije pod rukovodstvom odbora JNOF-a.[31]

Izbori su održani 15. aprila 1945. godine. U kotaru Vojnić prosječno je glasalo 93%> glasača. Najbolji uspjeh postigli su centri u Vukmaniću 99°/o, Utinja 97°/o i Trupinjak s 95.0/o glasalih,[32] Rezultati ovih izbora govore o uspjehu i osposobljenosti odbora JNOF-a i drugih organizacija NOP-a koje su ih pripremale i provele, ali istovremeno i o riješenosti naroda ovog kraja da sačuva tekovine četvorogodišnje borbe i da učvrsti svoju demokratsku vlast.

Kad je riječ o strukturi članstva odbora Jedinstvena narodnooslobodilačke fronte na kotaru Vojnić, pa i u ostalim krajevima Korduna, valja istaći još jednu specifičnost. U svim dokumentima partijskih i drugih organa, koji su uticali na identitet ove masovne organizacije NOP-a, naglašavaju potrebu da se u odbore i na drugi način uključi što veći broj starijih ljudi, »brkajlija od iskustva«, kao što je rečeno na Četvrtoj okružnoj konferenciji u Slunju krajem januara i početkom februara 1945. godine. Takav apel, mada je rezultirao s aktiviranjem manjeg broja starih pristaša bivših stranaka, nije imao šireg odraza na sastav seoskih odbora u smislu neke korjenite izmjene starosne strukture. Nije iz objektivnih razloga jer su ti stariji ljudi, mahom očevi i majke partizanskih boraca, već biti aktivno uključeni u NOP kao odbornici NOO-a ili odbora AFŽ-a.

Zatim, u sastavima odbora JNOF-a je najviše predstavnika ostalih organizacija AF2-a, USAOH-a, SKOJ-a, odbornika NOO-a, a ne toliko novih članova izvan te strukture. Zato i u radu odbora JNOF-a u ovom kraju prevladava

29 AIHRPH, KP-219/4690. Izvještaj KK KPH Vojnić za period od 15. 1. do 30. 1. 1945.

30 AIHRPH, KP-219/47/91.

31 Isto, Zb. Per. 39/268. »Bilten«, Na izbore od 6. marta 1945.

32 AIHRPH, JNOF — 9/1088. Plakat o rezultatima izbora u kotarima Vojnić, Vrginmost i Slunj od 30. 4. 1945.

metod rada ovih revolucionarnih organizacija, a ne ranija stranačka iskustva koja su primjenjivana u nekim drugim krajevima Hrvatske.

Najzad, Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta na kotaru Vojnić i pored sporijeg sazrijevanja njenog političkog identiteta, izašla je iz rata sa zaokruženom mrežom odbora i osposobljena da kao samostalna organizacija povede narod ovog kraja u obnovu popaljenih sela i razorene privrede.

Puk. IGNJATIJE PERIĆ

Formiranje i rad Komande kordunaškog područja

Sredinom 1942. godine velik dio Korduna bio je oslobođen. Slobodna teritorija protezala se od rijeke Kupe na sjeveru pa do obronaka Velike i Male Kapele na jugu. Na teritoriji Korduna nalazile su se izolovane ustaške posade u Drežnik-Gradu, Rakovici, Slunju, Cetingradu, Batnogi, Cememici, Lasinji, Skakavcu i Banskom Kovačevcu.

Naglim narastanjem partizanskih jedinica i stvaranjem većih vojnih formacija (brigada), te stvaranjem velikog slobodnog teritorija ukazala se potreba uređenja i uspostavljanja kontrole na oslobođenom području, boljeg obezbjeđenja materijalnim sredstvima, sanitetskog zbrinjavanja, mobilizacije ljudstva i organizacije slobodne teritorije kao baze za pokretne operativne i partizanske jedinice. Vrhovni štab je u septembru 1942. godine izdao naredbu o organizovanju pozadine, a Glavni štab Hrvatske 17. septembra prenosi naredbu štabovima operativnih zona u Hrvatskoj. Po toj naredbi, na mobilizacijskom području jednog partizanskog odreda ili jednog ili dva kotara, trebalo je obrazovati komandu područja s izvršnim organima. Mada na Kordunu još nije primljena naredba o formiranju područja, negdje u vrijeme formiranja 2. kordunaške brigade prišlo se formiranju i Komande područja. Za formiranje komande područja postojala je usmena direktiva Štaba 1. operativne zone.

Pridržavajući se datih direktiva, Stab Grupe kordunaških partizanskih odreda između 15. i 20. septembra 1942. godine formirao je u kući Mile i Steve Perića u Perić-Selu Komandu područja, koja je pokrivala slobodnu teritoriju Korduna. Pored Komande područja formirana je četa za vezu i dva pozadinska voda boraca koji su obavljali stražarsku i kurirsku službu. Uporedo s formiranjem Komande područja u njenu sastavu formirane su dvije partijske ćelije. Sekretar ćelije bio je Ignjatije Perić.

Komandu područja sačinjavali su: Milutin Košarić, komandant, Miško Blažević,[1] zamjenik komandanta, koji je ujedno bio i komandant Kordunaškog partizanskog odreda. Pomoćnik komandanta bio je Dušan Dmitrović,[2] načelnik štaba komande Ignjatije Gnjaco Perić, organizacijsko-mobilizacijski oficir

1 Miško Blažević, general-major u penziji, umro 1961. u Beogradu.

2 Dušan Dmitrović osuđen na smrt i strijeljan 1943.

Dragan Pajić, šef obavještajnog odsjeka Sava Bogdanoović, a njegovi pomoćnici Dragan Keser[3] i Nikola Vidović.[4] Ekonomski odsjek sačinjavali su: Franjo Puškarić,[5] šef odsjeka, te članovi odsjeka Zorko Opačić,[6] Duka Mandić i Mirko Poštić,[7] šef kancelarije bio je Stojan Penić, a oficir za vezu Đuro Crevar. Za predsjednika vojnog suda postavljen je Dušan Rkman. Komisiju za organizaciju i koordinaciju narodne vlasti sačinjavali su Stanko Koprenica,[8] Adam Katić[9] i Branko Nikoliš. Komandir čete pri Komandi područja bio je Simo Božić,[10] njegov zamjenik Pero Karamarković, a šef saobraćajnog odsjeka Josip Kuštrin Braco.

Nakon formiranja Komande područja razvijena je živa aktivnost na organizaciji ustanova i jedinica na stvaranju materijalnih rezervi, izgradnji skladišta, mobilizaciji boraca te obuci ljudstva omladinskih četa, čija je nastava bila u toku. Radilo se i na stvaranju radionica: kovačkih, mehaničarskih, obućarskih i krojačkih te stvaranju pogona privrede, kožara, pilana, krečana i sušara za žita i šljive. Još više su razvijeni postojeći bolnički kapaciteti. Četa za vezu počela je s podizanjem stalnih linija Gornji Budački — Vojnić — Petrova gora i Budački — Gornji Skrad — Veljun. Razmišljalo se o stvaranju domova za djecu bez roditelja ili čiji su roditelji bili u partizanskim jedinicama. Problemu prosvjete i kulture pridavao se poseban značaj pa su u jesen 1942. počeli da organizovanije djeluju prosvjetni domovi.

Na Kordunu krajem 1942. djeluju 4 kotarska i 19 općinski NOO-a.

Kotar	Broj domaćinstava	Broj stanovnika u kotaru	Broj općinskih NOO-a u kotaru
Slunj	2.021	**12.365**	**Primišlje, Močila, Plaški**
Veljun	**3.160**	**22.061**	**Veljun, Perjasica, G. Dubrave, Cvijanović Brdo, G. Skrad i Donje Primišlje**
Vojnić	**3.011**	**20.982**	**Vojnić, Krnjak, Tušilović, Bukovica, Perna, Široka Rijeka, Maljevac**
Vrginmost	**2.878**	**14.463**	**Kirin i Sjeničak**
Svega	**11.070**	**69.871**	**19 općinskih NOO-a**

Od ukupno 11.070 domaćinstava oko 60% je bilo potpuno uništeno. Tada su stavljene u pogon 3 pilane, nekoliko krečana, kožara, desetak radionica, ciglana i nekoliko sušara za sušenje šljiva i žita. U sušari koja je postojala u

3 Umro kao major u penziji 1975.

i Nikola Vidović izvršio je 1944. samoubojstvo zbog grešaka u radu.

5 Franjo Puškarić, penzioner, umro 1982. u Zagrebu.

6 Zorko Opačić, pukovnik JNA, umro poslije rata u Beogradu.

7 Mirko Poštić, poginuo 1943. od eksplozije njemačke bombe.

8 Stanko Koprenica, umro u svom selu poslije rata.

9 Adam Katić, penzioner, umro u Zagrebu 1982. godine.

10 Simo Božić, komandir čete 3. brigade, poginuo 1943. kraj Gospića.

dvorištu kuće Mile Perić za 18 do 24 sata moglo se osušiti 100 kg kukuruza. U kući Branka Berića u Krstinji organizovana je radionica za izradu drvene buradi.

Na teritoriji kotareva Vojnić, Veljun i Slunj bilo je 10.200 izbjeglica iz sela Rujnice, Bugara, Raštela, Kordunskog Ljeskovca, Lipovače, Sadilovca i Mašvine te sa teritorije općine Cetingrad. Velik broj izbjeglica stvarao je još veće poteškoće stanovništvu pomenuta tri kotara u pogledu smještaja i ishrane izbjeglica.

Na slobodnoj teritoriji Korduna osposobljeno je 65 prosvjetnih domova. Odbor za prosvjetu pri Komandi područja imao je na raspolaganju 40 učitelja i njihovih pomoćnika. Od 70.000 stanovnika slobodne teritorije 70#/o bilo je nepismeno. Predviđeno je da se od 15. oktobra 1942. godine otvore kursevi za odrasle i za djecu. Djeca su išla u školu tri dana sedmično, a tri dana odrasli. Za školu je bilo doraslo 5.500 djece.

Formiranje prvih komandi mjesta

Novembra 1942. godine oslobođeni su Bihać i Cazinska krajina, a na Kordunu Drežnik-Grad, Rakovica, Slunj, Cetingrad i Batnoga. Početkom decembra **jedinice** 8. kordunaške divizije oslobodile su Skakavac, Banski Kovačevac i Cemernicu. Teritorija Korduna, izuzev Topuskoga, bila je oslobođena. Komanda kordunaškog područja donosi odluku da se u novooslobođenim mjestima na jugu Korduna formiraju komanda mjesta: Drežnik-Grad, Rakovica, Slunj, Cetingrad i Vojnić. Koncem 1942. i početkom 1943. godine Komanda područia. pored vojnih bolnica u Zbjegu, Gornjem Skradu i Petrovoj gori, imala **je 5** komandi mjesta, od kojih samo jednu na teritoriji kotara Vojnić.

Komandama mjesta rukovodili su komandant mjesta, pomoćnik za politička pitanja, zamjenik komandanta, obavještajni oficiri, šef kancelarije, a pri svakoj komandi mjesta postojao je i vod partizanske straže. U sastavu nekih komandi mjesta u Vojniću, Slunju i Cetingradu postojale su i relejne stanice koje su obavljale zadatke partizanskih pošta i telefona. Komande mjesta su bile povezane stalnim telefonskim linijama. Uoči nove, 1943. godine Komanda područja prešla je iz Gornjeg Budačkog u Vojnić, pa je Vojnić u to vrijeme bio raskrsnica putne mreže, telefonskih veza i centar organizacije vojnopozadinskih vlasti na Kordunu.

Novoformirane komande mjesta s Komandom područja, pored ostalih zadataka, imale su i obavezu da uspostave red i mir u mjestu i na teritoriji komande mjesta. Komande miesta pružale su svestranu oomoć organima Komande područja u mobilizaciji, uspostavi reda i mira, izgradnji skladišnih i bolničkih kapaciteta i formiranju i učvršćenju obavještajne službe. Borbe protiv nedozvoljene trgovine {šverca), dezerterstva i neprijateljske špijunaže i drugih oblika neprijateljskog rada bila je posebno izražena na tek oslobođenom teritoriju kotareva Slunj i Veljun.

Težište rada Komande područja i vojnopozadinskih organa zavisilo je od smještaja i položaja komandi mjesta u odnosu na neprijateljske garnizone. Dok se na jugu Korduna uglavnom radilo na sređenju bezbjednosne situacije, rješavanju problema izbjeglica, borbi protiv pojave trbušnog i piegavog tifusa, dotle se u centralnom dijelu Korduna, na teritoriji kotara Vojnić vodila glavna bitka na izgradnji bolničkih kapaciteta, savremenijem sanitetskom

zbrinjavanju, izgradnji skladišnog prostora i stvaranju materijalnih rezervi. Razmišljalo se o formiranju vojnih ekonomija, radionica svih vrsta, podizanju novih pekara i mesnica. Tražen je i najpogodniji sistem organizacije ishrane operativnih jedinica i vojnopozadinskih jedinica i ustanova.

Komanda kordunaškog područja u vrijeme 4. ofanzive

Komanda područja 4. ofanzvu dočekuje potpuno nespremno. Upad njemačkih trupa noću 20/21. januara u Vojnić od Utinje i Karlovca prisilio je Komandu da se brzo evakuiše iz Vojnića. Komanda područja nije primila od pretpostavljenih direktivu niti uputstva o postupku u slučaju ofanzive. Naglo povlačenje stanovništva od Tušilovića, Utinje, Bukovice i ostalih sela stvaralo ie zabunu i paniku u izbjegličkim kolonama. Narod je po velikom snijegu i hladnoći napuštao tople domove. Kružili su neprijateljski avioni, bombardovali i mitraljirali bespomoćni narod.

O situaciji na Kordunu prvih dana neprijateljske ofanzive i o stanju među izbjeglicama koje su se sa Korduna usmjerile prema Lici i Bosanskoj krajini Desa Miljenović, rodom iz Gornjeg Skrada, dopisnik 5. kordunaške brigade, u svom dnevniku,[11] pored ostalog, piše:

»Nezaboravni su to prizori u hladnoj januarskoj noći, narod upola go i bos bježi i strahuje, a zima sve jača i štipa za obraze. Inje se hvata po ljudima i stvarima. Majke sve čvršće stežu oko djece krpe koje su im omotale, ali ne pomaže, preslabo je to da odbrani dijete od studeni pa ona plaču, upravo cvilc ... 22. siječnja 1943. godine. Krećemo dalje u noći. Danju se borimo i tučemo, a noću pokret. Kolone jedan po jedan, ide se tiho, nečujno, da nas ne osjeti neprijatelj koji je blizu. Treba da zauzmemo položaje oko Klokoča, Kestenovca i Glinice. U daljini tutnjava sve jača, nebo obasjavaju plameni jezici od zapaljenih kuća ...

Pješačimo čitavu noć koja nije sada tako hladna kao prošla, ali snijeg se raskvasio pa je mokro i bljuzgavica. Ujutro stižemo u selo Gojkovac kod Cetingrada. Kolona naroda pred nama i iza nas tako da su u Gojkovcu kuće prepune. U jednom otvorenom sjeniku, gotovo pod vedrim nebom, smjestile su se žene i djeca. Djeca plaču.

U ovakvoj neizvjesnosti pojedine starješine stavljaju se na čelo izbjegličkih kolona naroda. Ove starješine preuzimaju ulogu vođa kolone i u prvom redu vode računa kako izbjeći neprijateljske zamke, bombardovanja, traže pukotine u neprijateljskom rasporedu nastojeći da se zajedno s narodom probiju u pozadinu neprijatelja. Vođenjem naroda, spašeni su mnogi stanovnici Korduna i narod se počeo vraćati kućama ili se sklanjao na sigurnija mjesta. Izbjeličke kolone koje nije imao tko voditi ili savjetovati odstupale su pred neprijateljem do Drvara i Lapačke kotline u Lici, a mnogi su na tom teškom i krvavom putu zauvijek ostavili kosti u klancima i bespućima Bosanske kraiina i Like. Oni koji su preživjeli vraćali su se kućama tek nakon mjesec i više dana. Neki povratnici bili su toliko iscrpljeni da su po dolasku kući umirali u sopstvenom dvorištu.«

U prvoj polovini februara 1943. težište neprijateljskih akcija prenešeno je

11 Jedan **primjerak** dnevnika Dese Miljenović nalazi se u autora.

s Korduna u Liku i Bosansku krajinu. Nijemci i Talijani su već prvih dana ofanzive omogućili ustašama i domobranima da ponovno uspostave posade u Tušiloviću, Krnjaku, Vojniću, Velikoj Kladuši, Cetingradu, Slunju i Drežniku. Iz tih posada, kao i iz Karlovca, Ogulina i s teritorija Plaščanske doline, neprijatelj je vršio česte ispade prema slobodnoj teritoriji Korduna radi pljačke, ubijanja naroda i vršenja napada na jedinice Kordunaškog partizanskog odreda. Pred najezdom neprijatelja na Kordunu su još u toku nailaska Nijemaca i Talijana skoro sve vojnopozadinske ustanove prestale raditi. To se dogodilo i s narodnooslobodilačkim odborima kotara Veljun. Desetak dana nakon početka neprijateljske ofanzive na Kordunu su se našli Milutin Košarić i Canica Opačić

Dali su se na posao i uskoro je ponovno oformljena Komanda kordunaškog područja, a jedinice Kordunaškog partizanskog odreda prelaze u ofenzivne akcije. Kako NOO-i nisu postojali ili su bili nekompletni, sav teret rada, kako cnaj iz djelokruga vojnopozadinskih organa, tako i poslovi narodne vlasti, pali su na teret Komande područja. Sve do ljeta 1943. godine na teritoriji područja nije postojala niti jedna komanda mjesta, što je još više otežavalo uspješnije djelovanje. Jedino se održala četa za vezu, pa je ona već marta 1943. počela osposobljavati oštećene i uništene telefonske linije, a radilo se i na podizanju novih telefonskih linija.

Mnoga sela su potpuno opljačkana, kuće popaljene, a tifus je harao na cijelom Kordunu. Glad je vladala naročito na teritoriji kotara Slunj i Vrginmost. Tešku situaciju komplikuje haranje pjegavog i trbušnog tifusa, posebno na teritoriji kotara Slunj. Komanda područja je 28. februara 1943. održala radni sastanak, kome su prisustvovali i predstavnici OK KPH Karlovac, članovi komisije za NOO-e pri Komandi područja i neki predstavnici kotarskih NOO-a. Pored ostalog, odlučeno je da se osnuje prehrambena komisija Komande područja. Takve komisije trebalo je da formiraju kotarski i općinski NOO-i. U saradnji s Komandom područja formiraju se prolazne kuhinje u Zbjegu, Poloju, Kupljenskom i Perni te prihvatna stanica u selu Bjeljevini kraj Rakovice. Prolazne kuhinje nalazile su se na putu prolaska izbjeglica iz Bosne i Like za Kordun i Baniju. Formiranje prehrambenih komisija imalo je za cilj da se zalihe hrane u narodu i u skladištima što racionalnije iskoriste. Od 12. do 14. marta u prolaznim kuhinjama podijeljeno je hrane za 20.000 izbjeglica.

Komanda područja preduzela je hitne mjere suzbijanja pjegavog i trbušnog tifusa. Formirane su zdravstvene ekipe, poduzimane higijenske mjere po kućama, izvorima vode i nužnicima. Održano je niz predavanja i razgovora po selima radi podizanja lične higijene stanovništva. Vršene su pripreme za proljetnu sjetvu.

Neprijatelj je iz garnizona na teritoriji Korduna te Karlovca, Plaškog i Velike Kladuše vršio stalne upade na slobodnu teritoriju. Komanda područja, u dogovoru sa Štabom Kordunaškog PO, preduzima niz mjera za zaštitu stanovništva, organa i ustanova na Kordunu. Bataljoni Odreda svakodnevno su napadali neprijateljske transportne kolone, sprečavali neprijateljske ispade, uništavali mostove, putove i telefonske veze tako da su brzo ceste Karlovac —
— Krnjak — Slunj i Karlovac — Tušilović — Vojnić izbačeni iz upotrebe.

Sredinom marta 1943. godine formiran je Okružni NOO za Kordun, čime je prestala raditi Komisija pri Komandi područja za NOO-e što je Komandu područja znatno rasteretilo zadataka koji su spadali u domen NOO-a. Gotovo

cijelu 1943. godinu Komanda područja i komande mjesta obavljale su i neke zadatke iz djelokruga NOO-a.

Sredinom 1943. godine na teritoriji Korduna formirana je jedinica za specijalne zadatke, koja je jedno vrijeme bila potčinjena Komandi područja. U isto vrijeme formirane su i čete partizanskih straža, što je doprinijelo većoj bezbjednosti slobodne teritorije.

Komanda područja ponovno u Gornjem Budačkom

Polovinom juna 1943. vratila se iz Like 8. kordunaška divizija. Njen povratak bio je vezan za obezbjeđenje žetve i vršidbe. Stab divizije, u dogovoru sa Štabom Unske operativne grupe[12] prelazi u napade na neprijateljske posade na Kordunu. Od sredine juna do sredine augusta oslobođen je Slunj, Cetingrad i Velika Kladuša, a u septembru je oslobođeno Topusko i željeznička stanica Topusko. Nešto kasnije bio je oslobođen Krnjak i Tušilović, tako da je Kordun opet bio slobodan. Stvoreni su uslovi za formiranje komandi mjesta tamo gdje su postojale i prije početka 4. neprijateljske ofanzive. Tako su u ljeto i jesen 1943. godine formirane komande mjesta Topusko, Velika Kladuša, Vojnić, Vrginmost, Veljun, Slunj, Cetingrad i Drežnik.

U ljeto 1943. godine Komanda područja prešla je opet iz Perić-Sela u Gornji Budački, gdje će ostati sve do završetka rata.

Pored komandi mjesta, na teritoriji Korduna nalazile su se i druge vojnopozadinske ustanove i jedinice: vojna bolnica u Zbjegu, Kestenovoj gori, Dutt jaku i Petrovoj gori. Novoformirane čete partizanskih straža pokrivale su čitavu teritoriju Korduna. One su s jedinicom za specijalne zadatke preuzele na sebe velik dio bezbjednosne situacije. Relejne stanice su preformirane u vojne pošte. Ceta za vezu komande područja ponovno je podigla telefonske linije tako da su sve komande mjesta, vojne bolnice, partizanske straže, općinski i kotarski NOO-i bili povezani telefonima.

Na 3. okružnoj konferenciji KPH za okrug Karlovac, koja je održana novembra 1943. u Vojniću, pored ostalog, ukazano je na postignute uspjehe u radu vojnopozadinskih organa. Naročito su istaknuti krupni uspjesi i rezultati koji su postignuti prilikom mobilizacije nekoliko hiljada boraca[13] u redove 8. divizije, Grupe kordunaških partizanskih odreda i drugih jedinica i ustanova NOV i POJ te izgradnje i puštanja u rad bolnica, niza skladišta, pekara i radionica. Vojnopozadinski organi uspješno su obezbjeđivali slobodnu teritoriju i na taj način osiguravali nesmetan rad društveno-političkih organizacija, NOO-a i naroda. U ocjeni rada Komande područja na 3. okružnoj konferenciji podvučene su i izvjesne slabosti u mobilizaciji ljudstva u hrvatskim krajevima kotara Slunj i Vrginmost, nedovoljan politički rad u pozadini, zbog čega se u pojedinim dijelovima Korduna osjećalo slabo političko stanje i slab uticaj Komande područja. Zato u zaključcima[14] usvojenim na 3. okružnoj konferen-

12 Unska operativna grupa bila je sastavljena od jedne krajiške brigade, banijske brigade i dva kordunaška bataljona.

13 od početka ustanka do konca **1943.** godine na teritoriji Korduna mobilisano je **u** redove NOV i **POJ 1** pozadinske jedinice oko **10.000** boraca. Vidi zbornik br. **8** Historijskog **arhiva** u Karlovcu.

14 Vidi knjigu **3.** okružna konferencija KPH za okrug Karlovac, Izd. Historijskog **arhiva u** Karlovcu, str. 142.

čiji, o zadacima komunista u Komandi, jedinicama i ustanovama Kordunaškog područja stoji:

»1. Iz našeg vojno-pozadinskog aparata ukloniti glavni nedostatak da se nikakva pažnja ne posvećuje političkom radu.[15] Sve sile baciti na to da se podigne politička svijest kod svih vojnika i komandnog kadra vojno-pozadinske vlasti, tako bi oni ne samo bolje radili svoje vojničke zadatke nego i pripomogli u političkom radu na terenu.

Postići što je više moguće povezanost i najtješnju saradnju vojno-pozadinskih vlasti sa NOO-ima i svim našim antifašističkim organizacijama, jer ćemo jedino na taj način moći izvršavati one zadatke koji stoje pred nama.

2. Ubrzati sa energičnim čišćenjem svih nepouzdanih elemenata vojno-pozadinskog aparata te zamjenjivanjem onih manje sposobnih za više sposobne i popunjavati ga sa najpouzdanijim i najsvjesnijim drugovima. Učvrstiti, očistiti i ubrzo osposobiti našu obavještajnu službu, kako bi mogla izvršiti uspješno zadatke koji stoje pred njom.

Proširiti vojničku disciplinu i ličnu odgovornost rukovodećih drugova u vojno-pozadinskim vlastima kao i svih partizana koji se nalaze kod istih na dužnosti.

3. Nastaviti energičnu borbu protiv svih narodnih neprijatelja, sabotera i dezertera, kao i protiv pljačke te na taj način podići autoritet vojno-pozadinskih vlasti.

4. Srediti partijske organizacije u vojno-pozadinskom aparatu, pojačati partijsku disciplinu i odgovornost i uspostaviti najužu vezu i zajednički rad s partijskim organizacijama na terenu.«[16]

Komanda područja u prvom polugodištu 1944. godine

Poslije 3. okružne partijske konferencije Komanda područja je na svojim redovnim vojničkim konferencijama i partijskim sastancima analizirala zaključke 3. okružne konferencije i zadatke koji su postavljeni pred članove Partije u jedinicama i ustanovama pozadine. Ubrzo je preduzeto i niz mjera u otklanjanju slabosti u radu.

Početak 1944. godine smatra se periodom najintenzivnijeg rada i rješenja problema pozadine, u koje treba ubrojiti: snabdijevanje, sanitetsko zbrinjavanje, razvoj skladišne službe, osposobljavanje poštansko-telefonske službe te učvršćenje i bolji način rada komandi mjesta i partizanskih straža.

Brojno stanje Komande područja u januaru iznosio je 1.135 ljudi, od toga 29 Hrvata, a ostalo su bili Srbi.

Početkom 1944. godine sastav Komande područja i njenih ustanova i jedinica bio je slijedeći:

Komanda područja: komandant Milić Dejanović do 14. februara, od tada do 24. marta Dušana Rkman, od 26. aprila Joco Eremić.[17]

15 U to vrijeme pomoćnik komandanta područja bio je Joco Eremić koji je u svojstvu gestapovskog špijuna zapostavljao politički rad.

16 Isto, kao 14.

17 Kada je otkriveno njegovo neprijateljsko djelovanje, uspio je pobjeći k Nijemcima u Ogulin, a poslije rata prešao u SAD, gdje i sada djeluje kao neprijatelj zemlje.

Politički komesar Joco Eremić do 24. marta 1944., a poslije toga jedno kratko **vrijeme** Dušan Rkman, koga je uskoro zamijenio Božo Spaček, do tada poli**tički** komesar 13. proleterske brigade »Rade Končar«.

Zamjenik komandanta bio je Đuro Gledić, kasnije Matija Marjanović. Načelnik ekonomskog odsjeka Branko Berić, zamjenik Gojko Lončar, šef kancelarije Marko Božić.

Načelnik zdravstvenog odsjeka dr Vera Šarić, zamjenik Ruža Los-Redžić. Referent za naoružanje, eksplozive i municiju bio je Adam Simunlija, instruktor za partizanske straže Dušan Gaćeša, sudski isljednik Stojan Penić. U pomoćnom obavještajnom centru načelnik je bio Nikola Vidović, u industrijskoj sekciji Simo Lončar, građevinskoj Matija Božić, a u saobraćajnom odsjeku Mile Ratković.

Komande mjesta. Komanda mjesta Plaški: komandant Mićo Pešut, politički komesar Đuro Rebić, zamjenik komandanta Jovo Rebić i šef ekonomata Bjelić.

Komanda mjesta Slunj: komandant Matija Marjanović, politički komesar Ljuban Sekulić i zamjenik komandanta Duško Opačić.[18]

Komanda mjesta Cetingrad: komandant Nikola Komadina, politički komesar Mojsije Novaković.[19]

Komanda mjesta Topusko: komandant Mirko Frković, politički komesar Mile Mrkalj.

Komanda mjesta Lasinja: komandant Petar Brujić, politički komesar Nikola Cimeša i zamjenik komandanta Duka Mandić.

Komanda mjesta Vojnić: komandant Glišo Božić, politički komesar M'i^n Cvijanović, zamjenik komandanta Janko Martinović, načelnik ekonomije[20] Drago Mrkić i načelnik rejonskog ob. centra Ilija Maćešić.[21]

Komanda mjesta Veljun: komandant Dmitar Vujić,[22] politički komesar Pavlović, zamjenik komandanta Dušan Mraović i načelnik rejonskog ob. centra Pepa Zinajić.

Komanda mjesta Skakavac: komandant Simo Vidović, politički komesar Stiepan Cvitak[23] i zamienik komandanta Franjo Spehar. a kasniie Liuban Vr»a.

Komanda mjesta Drežnik-grad: komandant Milorad Tepavac, politički komesar Miloš Grković[24] i zamjenik komandanta Đoko Stjepanović.

Na teritoriji Komande područja postojalo je osam četa partizanskih straža i tri samostalna voda. Po jedan samostalni vod nalazio se pri komandi mjesta Cetingrad i Drežnik, a jedan pri Komandi područja. 1. četa partizanske straže

18 Dušan Opačić zaklan od strane ustaša u proleće 1944. u Drežniku, gdje je vršio dužnost zamjenika komandanta mjesta.

19 Umro poslije rata u svom selu.

20 Ovo je bila, izgleda, jedina komanda mjesta koja je imala načelnika ekonomije. Poseban ekonomat bio joj je potreban jer je Komanda mjesta na svom teritoriju imala ekonomiju, marveni deipo, pekare, mesnice, skladišnu službu i radionice. Naime, na teritoriji ove komande nalazila se Debela kosa u kojoj je bila značajna grupa manipulativnih magacina, pekara većeg kapaciteta. Na njenoj teritoriji nalazili su se više radionica, bolnice u Petrovoj gori, Dunjaku i Kestenovoj gori. Komanda mjesta Vojnić bila je najbliža komanda mjesta do komande područja pa je komanda mjesta često puta preuzimala i neke zadatke koji su pripadali Komandi područja.

21 Osuđen na smrt i pogubljen zbog razbojništva poslije rata.

22 Umro u Zagrebu 1984. kao penzionirani potpukovnik JNA.

23 Izveden pred vojni sud zbog aktivnog rada za Gestapo i strijeljan.

24 Početkom februara 1944. rasformirane su K-de mjesta Cetingrad, Veljun i Vrginmost. Dva mjeseca kasnije formirane su komande mjesta Cetingrad i Vrginmost.

nalazila se **u** Topuskom, druga pri Komandi mjesta Vojnić, treća četa je **obez-**bjeđivala vojne bolnice br. 10 i 13 u Petrovoj gori, četvrta četa bila je dislocirana u Slunju, a 5. četa potčinjena Komandi mjesta Plaški, 6. četa **obez-**bjeđivala je vojnu bolnicu br. 9 u Zbjegu, a 7. četa je imala zadatak da osigura vojnu bolnicu br. 11 u Dunjaku i bolnicu br. 14 **u** Kestenovoj gori. **8.** četa je bila potčinjena Komandi mjesta Cetingrad. **Cete su s** odjeljenjima i vodovima pokrivale dijelove općinskog teritorija ili su obezbjeđivale važnije objekte i ustanove. Tako, na primjer, 2. četa, sa sjedištem u Vojniću, imala je jedan vod u selu Prisjeci i njime obezbjeđivala teritoriju općine Krstinja i kontrolisala granične prostore prema neprijateljskim posadama. Jedan vod 2. čete nalazio se u Krnjaku, jedan u Tušiloviću, a ostatak čete bio je u Vojniću. Brojila je 140 boraca i starješina.

Cete partizanskih straža svojim rasporedom i zadacima sačinjavale su srž bezbjednosnog sistema na Kordunu. One su kao izvršni organi Područja obezbjeđivale vojnopozadinske komande, ustanove, radionice, bolnice, poduzeća i vojna skladišta. Kontrolisale su puteve i objekte na njima, obezbjeđivale stanovništvo sela, mjesta i gradova. Borile su se protiv švercera, ubačenih neprijateljskih grupica, diverzanata i špijuna. Tijesno su sarađivale s obavještajnim organima, odborima NOO-a i jedinicom za specijalne zadatke.

Jedinica za specijalne zadatke formirana je u ljeto 1943. a brojila je 105 ljudi. Imala je zadatak da se bori protiv neprijateljskih elemenata, postavlja zasjede neprijateljskim kuririma, trupovima ili grupama neprijateljskih vojnika, kontroli sala je slobodnu teritoriju, legitimisala sumnjiva lica, upućivala patrole na vjerovatne pravce kretanja neprijateljskih špijuna i diverzanata. Vodila je borbu protiv okorjelih dezertera, tijesno je sarađivala s obavještajnim organima Područja i partizanskim stražama. U junu 1944. jedinica za specijalne zadatke ušla je u sastav novoformirane brigade KNOJ-a.

Kažnjenička četa imala je samo stalan starješinski kadar, a ostalo osoblje u četi činili su kažnjenici osuđeni od strane vojnih sudova građanskih sudova. Budući da se radilo o kažnjenicima osuđenim na vremenske kazne prisilnog rada u trajanju do godine dana, ljudstvo čete korišteno je za razne fizičke radove oko podizanja raznih objekata, popravke puteva i ostale fizičke radove za potrebe vojnopozadinskih organa, NOO-a, a često puta ljudstvo čete korišteno je za ispomoć seoskim gospodarstvima za vrijeme žetve, kosidbe ili sjetve.

Radnička četa Komande područja brojila je oko 50 ljudi vičnih raznim građevinskim radovima. Ceta je bila potčinjena građevinskoj sekciji.

Vozarski eskađron imao je 10 do 15 zaprežnih kola i 5 do 10 jahaćih konja. Vozarski eskađron često je koristio i kola mobilisana radi prevoza većih pošiljki materijala, ranjenika ili hrane. Jahaći konji koristili su pojedinci iz područja za odlazak rukovodilaca van područja ili kuririma za prenošenje pošte.

Četa za vezu područja imala je dva voda, od kojih je jedan uvijek bio negdje na kontroli linija ili izgradnji novih linija. Četa je formirana 1942. godine i nikad nije bila rasformirana.

Naredbom Komande područja od augusta 1943. rasformirane su relejne stanice, a formirane pošte. Na cijeloj teritoriji Korduna bilo je 9 vojnih pošta, od toga 6 glavnih i tri sporedne. Svaka pošta je imala sjedište uz jednu od komandi mjesta i pri Komandi područja. Glavna pošta imala je upravnika i zamjenika, a sporedne pošte samo upravnika. Svaki poštanski ured imao je telefonsku centralu s potrebnim brojem priključaka.

Vojna **skladišta, pekare, mesnice i ekonomije područja**

Na teritoriji Korduna nalazilo se oko 100 nadzemnih i podzemnih magacina koji su služili za smještaj i čuvanje hrane, municije i drugog vojnog materijala. Zbog velike teritorije na kojoj su ovi magacini bili razmješteni, a radi lakšeg planiranja, bržeg snabdijevanja i vođenja evidencije materijala i hrane teritorija Korduna je, što se tiče skladišnog prostora, bila podijeljena na tri sektora i dva punkta. Na čelu sektora nalazili su se intendant i njegov zamjenik, a na čelu punkta magacioner.

1. sektor obuhvatao je teritoriju kotareva Vojnić i Vrginmost, odnosno teritoriju Petrove gore, Abez, rejon Ostrožina i Debelu kosu. Sektorom je rukovodio intendantski oficir Mirko Bogdanović, a zamjenik mu je bio Petar Trbojević. Na tom sektoru bila su 4 magacionera i 12 stražara.

2. sektor obuhvatao je područje kotara Veljun, rejon šume Perjasička kosa, Skradska šuma, Trupinjska kosa, selo Dunjak i Kestenovu goru. Sektorom je rukovodio intendantski oficir Mirko Šušnjar sa zamjenikom. Na ovoj teritoriji radila su 4 magacionera, a magacine je obezbjeđivalo 13 stražara.

3. sektor obuhvatao je teritoriju kotareva Plaški i Slunj. Glavna snabdjevačka baza ovog sektora bila je u rejonu šume Kneja, sela Zbjega i Slunja. Na čelu sektora nalazio se intendant Dušan Bunjevac sa zamjenikom, pod njegovom komandom nalazila su se 4 magacionera i 10 stražara.

Na teritoriji 1. i 2. sektora bilo je izgrađeno 6 nadzemnih magacina i 78 zemunica raznih dimenzija s ukupnim kapacitetom sektora od 1.613 m³ skladišnog prostora. Od toga 69 objekata podignuto je u šumskim predjelima, 4 na krševitom zemljištu, 3 u brdima i 4 na zemljištu obraslim grmljem. Od ukupnog broja skladišnih objekata 14 podzemnih objekata bilo je strogo konspirativno i za njih je znao vrlo malen broj ljudi. Polukonspirativnog karaktera bio je 21 objekat, a 42 skladišta i zemunica bili su javnog karaktera.

U rejonu svake šume u kojoj se nalazilo više zemunica nalazile su se 1 do 3 nadzemna magacina, što su se zvali »centralni magacini«, i u njima se nalazila hrana i ostali materijal koji je služio za svakodnevnu upotrebu. Na taj način su tajni magacini rjeđe korišteni pa je i tako osiguravana njihova tajnost.

Najveća grupacija magacina podignuta je i raspoređena po Petrovoj gori, u kojoj se nalazilo preko 30 skladišta. Veća grupacija magacina bila je podignuta i u šumi Debela kosa. Premda je Debela kosa malena šuma, ona je zbog svoga geografskog položaja, s obzirom na područje, bolnice i operativne jedinice, igrala vrlo veliku ulogu i u njoj se nalazila značajna grupacija magacina hrane, municije i ostalog rezervnog materijala 8. kordunaške udarne divizije, Kordunaškog PO, Stab 4. korpusa i drugih jedinica i ustanova.

Treća grupacija zemunica većih smještajnih kapaciteta podignuta je u šumi Polojskoj kosi kraj Perjasice, gdje se nalazilo 14 solidno izgrađenih zemunica. Jedan dio ovog skladišnog prostora bio je predviđen kao rezerva za mogući naknadni smještaj materijala za period kada vojnooperativni uslovi na ovom terenu budu povoljniji.

Teritorija trećeg sektora bila je izložena čestim upadima neprijateljskih grupa i jedinica od pravca Ogulina, Oštarija i Tounja, te je skladišna služba na ovom sektoru bila slabije razvijena i snabdjevena manjim zalihama hrane. U magacinima i zemunicama 3. sektora moglo se smjestiti 216.000 kg hrane i drugog materijala.

Pored skladišta, Komanda područja je u prvoj polovini 1944. godine raspolagala s tri veće pekare, od kojih je centralna pekara bila u Debeloj kosi, druga pekara bila je u Slunju, a treća u rejonu sela Zbjeg. Mesnice su bile raspoređene u Vojniću, Topuskom, Vrginmostu, Slunju i Plaškom. U Vojnića se nalazio jedan od većih marvenih depoa. Povrće je uzgajano u tri ekonomije, od kojih se jedna nalazila u Partizanskom Žarištu, druga u rejonu Vojnića i treća u rejonu Slunja. Širom Korduna još 1942. godine podignuto je desetak sušara za sušenje šljiva i žita.

Prilikom gradnje magacina, mesnica, pekara i ostalih sličnih objekata vodilo se računa, da mjesta na kojim su podizani nisu izložena dejstvima neprijateljskih diverzanata, da su zaklonjena pogledima iz vazduha i da. njihov raspored odgovara općem operativnom planu razmještaja operativnih jedinica i vojnopozadiniskih jedinica i ustanova. Bitan elemenat kod rasporeda objekata bio je dužina lanca snabdijevanja od magacina, pekare, mesnice — do potrošača. Posmatrajući raspored objekata sa taktičko-strategijskog stanovišta, može se zaključiti da je grupacija objekata u Petrovoj gori i Debeloj kosi bila namijenjena za rezerve i snabdijevanje jedinica na sjevernom i centralnom dijelu Korduna, dok su grupe objekata na teritoriji Plaškog i Slunja bile namijenjene za snabdjevanje jedinica i ustanova na južnom dijelu Korduna i u pravcu Gorskog kotara.

Neki problemi u radu Područja u prvoj polovini 1944. godine

U prvoj polovini 1944. godine glavna preokupacija i glavni problemi Komande područja i njenih ustanova i, jedinica bili su: ishrana, mobilizacija ljudstva, problemi takozvanih dezertera te sve složeniji zadaci na slobodnoj teritoriji. U tom vremenu pored mnogobrojnih faktora stanje na Kordunu komplikuje pogoršana politička situacija. Sto se više bližio kraj ratu, ishrana stanovništva i jedinica bila je sve teža i složenija. Avet gladi, iz dana u dan, prijetila je hiljadama stanovnika Korduna. Duga i teška epidemija tifusa koja je harala prethodne godine na Kordunu stvarala je izuzetno teške zdravstvene probleme. Bolovalo je oko 30 hiljada stanovnika, a umrlo je preko 8.000, uglavnom žena, djece i staraca. U januaru 1944. godine Komanda područja vršila je mobilizaciju ljudi rođenih 1900. do 1905. godine te omladinaca rođenih 1926. i 1927. godine, znači da su bili pod oružje pozvani muškarci od 40 do 44 godine starosti i omladinci od 17 i 18 godina. Prema tome, do tog vremena u redovima NOV i POJ bilo je dvadeset godišta muškaraca. Ovi podaci govore o iscrpljenosti ljudskih rezervi za daljnju popunu operativnih jedinica Korduna.

Tešku ekonomsku situaciju, velike ljudske gubitke zbog bolesti, zvjerstava ustaša te sve veće gubitke boraca u kordunaškim operativnim jedinicama neprijatelj spretno koristi za podrivanje bratstva i jedinstva Hrvata, Srba i Muslimana ovih krajeva. Agenti gestapoa, koji djeluju preko Andrije Hebranga, Joce Eremića i Steve Jabučara, vješto proturaju parole o čuvanju glava jer se rat bliži kraju. Dolazi do porasta procenta dezertera, što je posebno izraženo u 1944. godini. Neprijatelj je raznim formama djelovanja i zastrašivanja glasinama nastojao pasivizirati narodne mase i razbiti čvrstinu NOP-a Korduna.

Koncem aprila 1944. otkriven je neprijateljski rad Joce Eremića, komandanta Područja i njegovih saradnika, što je izazvalo zabunu kako među stanovništvom tako i među ljudstvom jedinica, pa je poslije toga došlo do niza personalnih promjena i angažovanijeg društveno-političkog rada kako s ljudstvom pozadinskih organa, tako i među stanovništvom Korduna.

U takvoj vojnopolitičkoj situaciji u prvom redu postavljeni su novi ljudi na čelo Komande područja. Za komandanta Područja došao je Nikola Vidović do tada komandant 2. kordunaške udarne brigade, za njegova zamjenika postavljen je Matija Marjanović, a za političkog komesara Božo Spaček, do tada politički komesar 13. proleterske brigade »Rade Končar«. Partijska komisija, koju su sačinjavali Dušan Livada, sekretar OK KPH Karlovac i Duro Salaj, član CK KPH, ispitivala je držanje članova Partije Područja, komandi mjesta te ostalih ustanova i pozadinskih jedinica. Novopostavljeno rukovodstvo Komande područja izvršilo je detaljnu analizu stanja u pozadinskim jedinicama i ustanovama. Regrutne komisije Područja izvršile su detaljan pregled čitavog ljudstva pozadinskih ustanova i jedinica u cilju utvrđivanja njihove fizičke sposobnosti radi slanja u operativne jedinice. Utvrđeno je da među partijskim članstvom u pozadini nije bilo deformacija niti neprijateljskih elemenata. Regrutna komisija područja pozvala je na pregled 1.303 borca i starješinu iz ustanova i jedinica Područja. Njih 37 bilo je osposobljeno za operativne jedinice divizije, 230 za jedinice Kordunaškog PO, a drugi su ostavljeni na starim dužnostima.

Pristupilo se planski i smišljeno rješavanju i problema dezerterstva, materijalnih rezervi, ishrane, putne mreže saobraćaja i radionica.

Problemu dezerterstva u zadnjoj godini rata često se pridavao predimenzionirani značaj. Naime, u toku NOR-a uvriježio se dosta nepravilan stav i pogledi na pojavu dezerterstva. Međutim, ako se temeljitije i s potrebne historijske distance sagleda pravo stanje, onda se može zaključiti da je većina takozvanih dezertera napuštala svoje jedinice s namjerom da riješe životna pitanja svojih porodica. Dolaskom kući oni bi se latili poslova oko sjetve, žetve, spremanja žita, izrade privremenih bajti za sklanjanje porodica od sunca, kiše i nevremena. Oni se obično nisu krili, već su štaviše dolazili nadležnih odbornicima NOO-a i organima Komande područja da im pomognu u rješavanju gorućih pitanja. Može se reći da su partizanske straže, komande mjesta i čete KNOJ-a svojim netaktičkim postupcima prema ovim ljudima od njih stvarali dezertere. Cim bi se ovi ljudi pojavili na terenu, njih je iz busije dočekivala hajka partizanskih straža ili knojevaca. Nije se imalo razumijevanja ni takta da se pomogne borcu koji već tri godine krvari i bije bitke sada je, došao kući doduše na nezakonit način, ali kod kuće mu gladuju djeca, žena je slaba zdravlja, bez sredstava za život, a često puta i bez krova nad glavom. Mnoge porodice nalazile su se pred propasti. Pravih dezertera bilo]e mnogo manje. Oni su napuštali jedinice da bi sačuvali vlastitu glavu, pa se skrivaju oko svojih kuća. No bilo je i takvih koji su se okupljali u grupice od 5 do 10 dezertera — pljačkaša. Jedna takva grupica, na čelu sa Janđrom Brinjakom,[25] djelovala je na prostoru selo Kuplensko — Dunjak, jedna oko

25 Jandre Brinjak je rođen u selu Kupljenskom u toku I. svj. rata od gluhonijema oca i nepismene majke, i sam je bio nepismen. Jandrina porodica bila je jedna od najsiromašnijih u Kuplenskom, pa možda i općine Vojnić. Jandre je po prirodi bio ograničenih sposobnosti, ali on sam za sebe misli da je lijep, zgodan i pametan, i to često ističe. Pred početak II.

sela Vučkovića u Petrovoj gori, jedna oko Krstinje i jedna oko Krnjaka. Nije Kordun vrvio od dezertera, kako se to onda, pa ponekad još **i** sada čuje iz usta nedobronamjernih ili nedovoljno upućenih osoba. Da je bilo više razumijevanja vojnopozadinskih organa i pojedinih ljudi iz NOO-a, sigurno ne **bi ih bilo** ili bi ih **bilo** mnogo manje. **Isto tako starješine** operativnih jedinica nisu se dovoljno starale za rješavanje životnih problema porodice svojih boraca, posebno onih čije je stanje kod kuće bilo zabrinjavajuće. Glišo Božić, komandant mjesta u Vojniću, kaže:

»Negdje koncem 1943. ili početkom 1944. godine partizanske straže Komande mjesta prikupila je oko stotinjak takozvanih dezertera, uglavnom iz jedinica 8. divizije. Među njima nije bilo nijednoga koji je izbjegavao jedinice sa ciljem da sačuva glavu. Pred strojem postrojenih dezertera održao sam govor o štetnosti takvih pojava, o tome da njihovi postupci bacaju ružnu sliku na NOP i na našu NOV, a potom sam im naredio da se istog dana vrate u svoje jedinice, brigade. Odmah sam primijetio da je moj govor, a posebno obećanje da će organi Komande mjesta od sada više pažnje posvećivati njihovim porodicama, naišao na vrlo dobar prijem. To potvrđuje i podatak da su svi ovi borci, mada su upućeni u svoje jedinice bez sprovodnika i straža, još istog dana sami spremili i vratili u brigade.«

Protiv okorjelih i pravih dezertera poduzimane su i strožije mjere. Komanda područja, u junu 1944. godine, izdaje naredbu kojom se porodicama dezertera ograničava kretanje po slobodnoj teritoriji i uskraćuje svaka pomoć od strane NOO-a i Komande područja. Jedna od najrigoroznijih mjera, koja se pokazala kao najefikasnija, bilo je protjerivanje sa slobodne teritorije porodice okorjelih dezertera i porodica lica koja su u više navrata izbjegavala mobilizaciju i skrivala se kod okupatora ili u obližnjim šumama. Ovakvih slučajeva, doduše, nije bilo na teritoriji kotara Vojnić i ovakve mjere nisu bile svojstvene humanoj politici koja je karakterizirala NOB-u, ali protiv takve vrste ljudi nije se moglo naći bolje rješenje.

Naredni zadatak koji je rješavala Komanda područja sa svojim organima odnosio se na saobraćaj i veze. Početkom 1944. godine naređeno je da se pri komandi područja formira Pionirska četa i da se priđe boljoj organizaciji putne službe. Za osposobljavanje puteva i objekata na putevima trebala se starati Pionirska četa, a za održavanje puteva cestari i nadcestari. Radi lošeg planiranja, boljeg održavanja i planskog rada cestara, putna mreža Korduna podijeljena je na pet sektora. Prvi sektor obuhvatio je putnu mrežu na teritoriji Komande mjesta Drežnik, drugi sektor, s 8 dionica, obuhvatao je putnu mrežu komande mjesta Slunj, a treći, s 5 dionica, obuhvatao je putnu mrežu

svjetskog rata bio je oženjen, ali bez djece. Početkom ustanka 1941. godine Jandre je među prvim ustanicima. Raznim smicalicama nastoji da igra zapaženu ulogu u NOP-u, ali mu to ne uspijeva. Od ostalih ustanika odvaja ga l to što neprekidno rovari l ogovara čas ovog, čas onog rukovodioca. Njegovi prijedlozi su čudni i uglavnom neprihvatljivi. Konkretne zadatke slabo izvršava, a odlazak u akcije izbjegava. Uočeno je da je slab borac, pretjerano plašljiv. Drugovi mu svestrano pomažu da otkloni uočene slabosti i da se bolje ponaša, ali on to ne prihvata jer smatra da je najbolje ono što on radi i predlaže. Međutim, na njegove nedostatke gleda se kao na prolazne pojave koje će Jandre Ipak otklonlU. Ali, što rat duže traje, Jandre sve više griješi, Izvlači se iz Jedinice, samovoljno odlazi kući i slično. U toku 4. neprijateljske ofenzive Jandre je samovoljno napustio položaj u Lici 1 odlazi iz Pratećeg bataljona 8. divizije kući na Kordun 1 odmeće se u dezertere. Oko sebe okuplja grupicu okorjelih dezertera-pljačkaša. Osim dezerterstva i pljačke napadaju aktiviste. Od 1943. do 1947. milicija i partizanska straža traže Jandru 1 njegovu grupu, ali bez uspjeha. Njegovi ortaci su likvidirani tokom rata, a Jandre tek 1947.

koja se prostirala na teritoriji komande mjesta Cetingrad. Četvrti sektor, s 12 **dionica,** obuhvatao je puteve na teritoriji komande mjesta Topusko, a peti **s 8 dionica,** na teritoriji komande mjesta Vojnić. O održavanju puteva, pored **Pionirske** čete, staralo se 5 nadcestara i 37 cestara. Za svaki sektor bio je **zadužen** nadcestar, a za svaku dionicu puta po jedan cestar.

Željeznička služba kao dio cjelokupnog saobraćajnog sistema područja bila je tek u povoju jer za njen rad još nisu postojali potrebni uslovi. Međutim, u ljeto 1944. godine počelo se razmišljati i o budućem razvoju željezničkog saobraćaja. Tako se u prvo vrijeme radilo na utvrđivanju stanja željezničkih pruga: Karlovac — Skakavac — Utinja — Vojnić-kolodvor — Vrginmost — — Glina i pruge Ogulin — Plaški — Vrhovine.

Najteži zadatak bio je obezbjeđenje materijalnih rezervi i svakodnevno ispravno funkcionisanje snabdijevanja operativnih jedinica i vojnopozadinskih jedinica i ustanova. Jedan od ključnih problema svakog rata, pa i NOR-a, zavisio je od uspješnog rješavanja ishrane ljudstva jedinica, zato je pitanju snabdijevanja hranom na Kordunu, i u rukovodstvu NOP-a Jugoslavije, posvećivana posebna pažnja. Kako je prehrana predstavljala jedan od primarnih zadataka NOO-a, još u toku 1943. godine, u sastavu NOO-a formirane su prehrambene komisije. Prehrambeni odjel Okružnog NOO-a za Kordun provodio je sabirne akcije i stvarao rezerve hrane u skladištima, brinuo se za obradu zemlje te ubiranje i uskladištenje žitarica s napuštenih posjeda i ekonomija NOO-a. Ovi odjeli su vodili brigu o magacinima, mlinovima, pekarama i mesnicama. Izdavali su živežne namirnice za vojsku, vojnopozadinske ustanove i jedinice, prolazne kuhinje i za stanovništvo koje nije imalo hrane. Poslije žetve 1943. godine osnovan je i narodnooslobodilački fond u koji su prikupljeni dobrovoljni prilozi i ušur iz mlinova.

Da bi se potpunije sagledali problemi sabiranja hrane, njenog uskladištenja u podzemne magacine i čuvanje, zatim problemi oko pečenja kruha, obezbjeđenja mesom, mašću, solju, šećerom i drugim artiklima, trebalo bi puno prostora i vremena. Za nabavku šećera, soli, kafe i čaja trebalo je novca, mnogo umješnosti te dobra organizacija i saradnja s ljudima koji su živjeli u gradovima, a tajnim putem kupovali i slali hranu na slobodnu teritoriju. Isto tako prilikom pečenja kruha za velik broj jedinica i ustanova koje su bile na snabdijevanju kod Područja, iskrsavali su svakodnevni problemi. Treba napomenuti da je radnika-pekara bilo vrlo malo, da su bili nedovoljno obučeni, da su pekare za pečenje kruha bile malog kapaciteta i da su bile građene dosta primitivno. Pekare su raspolagale malim prostorom ne samo za pečenje kruha već i za uskladištenje brašna i kruha. I pored poteškoća snabdijevanje kruhom bilo je dosta uredno.

U sistemu organizacije ishrane na teritoriji područja naročito važno pitanje predstavljalo je snabdijevanje bolnica u kojima se nalazilo po nekoliko stotina ranjenika i bolesnika iz jedinica i sela Korduna, Zumberka, Pokuplja, Cazinske krajine, a ponekad čak iz Gorskog kotara, Like i Hrvatskog primorja.

Jedan od posebnih zadataka Komande područja u lancu ishrane jedinica i ustanova bila je saradnja i koordinacija između civilnih i vojnih ekonomija, pekara, mesnica i NOO-a te nabavnih organa.

Dvije komande područja na Kordunu

U proljeće 1944. Glavni štab Hrvatske naredio je da se na teritoriji 4. korpusa formiraju korpusne vojne oblasti. Ovom mjerom je Glavni štab Hrvatske rasterećen rješavanja materijalnih problema i sanitetskog zbrinjavanja, jer je težište rada prenijeto na novoosnovane komande korpusnih vojnih oblasti. Po toj naredbi je u maju 1944. formirana Vojna oblast 4. korpusa, sa sjedištem u Katinovcu i Vorkapić-Selu, kraj Topuskog. Pod nadležnost ove oblasti potpala je i Komanda kordunaškog područja.

Jedan od važnih zadataka koje je Komanda područja rješavala u proljeće i ljeto 1944. bila je reorganizacija područja. Početkom jula 1944. počele su funkcionirati dvije komande područja — 1. kordunaško područje, čija je komanda i dalje ostala u Gornjem Budačkom, a obuhvatalo je teritoriju kotareva Vojnić i Vrginmost i 2. kordunaško područje, koje je imalo sjedište u Slunju, a obuhvatalo je teritoriju kotareva Slunj i Plaški. U to vrijeme prestao je funkcionisati i kotarski **NOO** Veljun, pa je teritorija kotara Vojnić proširena na predratne granice kotara. Rasformiranjem kotarskog NOO Veljun, kotaru Vojnić pripojene su općine Perjasica, Gornji Skrad, Dunjak i Klokoč.

Reorganizacija Komande kordunaškog područja imala je za cilj da obezbijedi bolje i lakše rješavanje zadataka i obaveza, jer je svako od novoformiranih područja imalo na obezbjeđenju manju teritoriju.

Komandant 1. kordunaškog područja bio je Nikola Vidović do novembra 1944., a od tada pa do konca rata Nikola Basara. Politički komesar Božo Spaček bio je do početka jeseni 1944. a od tog vremena do konca rata Simo Livada, do tada politički komesar 3. udarne brigade 8. udarne divizije. Zamjenik komandira bio je Matija Marjanović, a načelnik ekonomskog odsjeka Drago Mrkić.

Načelnici sekcija bili su: industrijske[26] Simo Lončar, za naoružanje Miloš Knežević, za vezu i pošte Đuro Crevar, saobraćajne[27] Mile Ratković, a od 28. augusta 1944. Milan Ivković i građevinske Matija Božić. U nadležnosti saobraćajne sekcije spadao je vozarski eskadron, pionirska četa, nadcestari i cestari. U nadležnosti građevinske sekcije bile su 1. i 2. radnička četa 1. kordunaškog područja.

Umjesto zdravstvenog odsjeka područje je imalo zdravstvenog nadzornika Ružu Los-Redžić. Ona je ujedno bila i šef područne ambulante. Njen zamjenik bila je Desa Tarbuk. Referent za zaštitu naroda bio je Dušan Gaćeša, koga je ubrzo zamijenio Janko Gašeća. Vojnosudski isljednik Jovan Šaban postavljen je umjesto Stjepana Perića koji je primio dužnost isljednika u 2. kordunaškom području.

Izvršni organi Komande 1. kordunaškog područja bile su komande mjesta: Topusko, Vojnić, Lasinja, Vrginmost i Skakavac,[28] šest četa partizanskih straža, Sanitetski bataljon s pet četa, 1. i 2. radnička četa, pionirska četa, kažnjenička četa, s komandirom Mihajlom Kljajićem i komesarom Petrom

26 Sekcija je rukovodilac s 3 kovačke, 2 stolarske i jednom bačvarskom radionicom. U radionicama je bilo zaposleno 111 radnika i 9 naučnika.

27 Saobraćajna sekcija imala je 3 referenta: za transport, željeznice 1 komunikacije

28 U oktobru 1944. formirana je Komanda mjesta Barilović, komandant Stjepan Spudić, politfeomesar Miloš Kajganić a zamjenik komandanta **Vujo Pavlovlć.**

Bunčićem, četa za vezu, zarobljenički logor u Cementici, na čelu s komandantom Radom Tarabićem, i vozarski eskadron.

U sastavu 1. kordunaškog područja bile su još pošte i telefonske centrale u Topuskom, Vrginmostu, Lasinji, Gornjem Budačkom i Krstinji, pekare u šumi **Debeloj** kosi, Petrovoj gori, Topuskom, a kasnije i **u** Tušiloviću. Mesnice **su** će nalazile u Vojniću, i Topuskom, dvije **ekonomije** u rejonu Vojnića, jedna **za** potrebe vojnih bolnica, a druga za Komandu mjesta Vojnić, i jedna ekonomija u Partizanskom Žarištu, mehaničarska i stolarska radionica u Topu**skom, obućarska** i krojačka **u** Perić-Selu, radionica za opravku naoružanja i vozila **u** Petrovoj gori, kolarska radionica u Vojničkom Grabovcu, dok su **u Vojniću** bile **još** dvije radionice komande mjesta, a pilana za građu **u** Perni, **kraj** Vrginmosta.

Prvo kordunaško područje imalo je šest četa partizanskih straža s 340 boraca i rukovodilaca. Raspored četa bio je slijedeći: 1. četa nalazila se pri komandi mjesta Vojnić, 2. četa u sastavu komande mjesta Skakavac, 3. četa bila je razmještena na teritoriji Komande mjesta Topusko, 4. četa na teritoriji Komande mjesta Vrginmost, 5. četa pri Komandi mjesta Lasinja i 6. četa pri Komandi 1. kordunaškog područja. Četa partizanskih straža formirale su na svojoj teritoriji stanice partizanskih straža (stanice milicije). Tako je 1. četa partizanske straže i dalje imala stanice partizanskih straža u Krnjaku, Barilloviću, Tušiloviću, Perjasici i na Prisjeci. Sličan raspored imale su i ostale čete partizanskih straža, s tim što su čete u pograničnim pojasevima (Skakavcu i Lasinji) bile kompaktnije radi lakšeg obezbjeđenja komande mjesta i teritorije koja je bila izložena čestim upadima neprijatelja.

Sanitetski bataljon formiran je u proljeće 1944. godine i imao je 5 stražarskih četa. Cete su obezbjeđivale bolnice na teritoriji 1. i 2. kordunaškog područja. Komandant bataljona bio je Pero Brujić, politički komesar Milan Cvijanović i zamjenik političkog komesara Đuro Gaćeša.

Komanda mjesta Vojnić obuhvatala je teritoriju općine Vojnić, Tušilović, Krnjak, Perjasica, Krstinja. Ovo je bila najjača komanda mjesta. Komanda mjesta Topusko pokrivala je teritoriju općinskih NOO-a Topusko, a Komanda mjesta Vrginmost teritoriju općinskih NOO-a Vrginmost, Bović, Ostrožin. Komanda mjesta Lasinja zahvatila je teritoriju općinskog NOO Lasinja, dok je Komanda mjesta Skakavac obuhvatila teritoriju općinskog NOO Sjeničak, Skakavac i Utimja.

U sastavu 1. kordunaškog područja bio je 1. i 2. sektor vojnih magacina, dok je 3. sektor pripadao 2. kordunaškom području.

Ukupno brojno stanje ljudstva u 1. kordunaškom području iznosilo je 1.316 boraca i starješina, a brojno stanje 2. područja bilo je 1.105 boraca i starješina, ukupno u 1. i 2. području bio je angažovan 2.421 borac i starješina.

Pri kraju 1944. godine, pa sve do završetka rata, sve više je jačala uloga komandi mjesta. Njihovi zadaci, u odnosu na raniji period, bili su sve brojniji i odgovorniji. Razgranavanje poslova i sve veća odgovornost komandi mjesta izazvali su i povećanje broja ljudi. Koncem 1944. godine, pored komandanta, političkog komesara i zamjenika komandanta, skoro svaka komanda mjesta imala je referente za ekonomiju i sudskog isljednika. U sve komande mjesta uvedeni su i položaji transportnog povjerenika. Za transportnog povjerenika u Komandi mjesta Vojnić postavljen je Simo Cvijanović, a za njegova pomoćnika Vladimir Vudragović dok je transportni povjerenik Ko-

mande mjesta Skakavac bio Dušan Juras, a u Komandi mjesta Vrginmost Marko Mraović, a za njegova pomoćnika Dušan Roknić. U Komandi mjesta Topusko transportni povjerenik bio je Milan Brujić, a njegov pomoćnik Dušan Alinčić. U Komandi područja umjesto transportnog povjerenika bio je referent za komunikacije. Prvi na ovu dužnost bio je postavljen Stanko Kovačić iz Kuplenskog.

U toku 1944. godine, pa i do konca NOR-a Komande 1. i 2. kordunaškog područja funkcionisale su besprijekorno, mada su im u radu i u ovom periodu najveće probleme predstavljali teško ekonomsko stanje regije i snabdijevanje jedinica i ustanova, mobilizacija ljudi za operativne jedinice, osposobljavanje komunikacija i njihovo redovno održavanje te borba protiv pete kolone.

Sistem vojnopozadinskih organa, ustanova i jedinica na Kordunu bio je vrlo dobro organizovan, dobro je djelovao i čvrsto bio povezan sa štabovima operativnih jedinica, narodnooslobodilačkim odborima i antifašističkim organizacijama. Zahvaljujući tome besprijekorno je funkcionisala u službi fronta. Obaveze prema operativnim jedinicama obavljale su se s mnogo zalaganja i truda, uspješno i na vrijeme i pored velikih poteškoća.

Treba naglasiti i činjenicu da je paralelno s vojnopozadinskim organima vlasti i njihovim ustanovama na Kordunu postojao čvrst sistem i vrlo razgranata mreža organizacija KP, SKOJ-a, odbor AFŽ-a i USAOH-a. Sve to govori da je slobodna teritorija Korduna, takozvana pozadina, bila politički stabilna i dobro organizovana u službi fronta. Efikasna saradnja svih navedenih organizacija i organa, dobra organiziranost, čvrstina i jedinstvo naroda i čitave pozadine pozitivno su uticali na moralno-političko jedinstvo, borbenost i čvrstinu jedinica 8. udarne divizije Kordunaškog partizanskog odreda i drugih jedinica.

ĐURO GAĆEŠA

Partizanske tehničke radionice u Petrovoj gori

Osnivanje i rad vojnotehničke radionice u Petrovoj gori

Početkom ustanka 1941. godine, pored mnogih drugih zadataka, ukazala se potreba da se odmah pristupi osiguranju popravaka i kompletiranja oružja s kojim su bile naoružane borbene grupe ustanika. Ovo pitanje bilo je od velike važnosti i zbog toga što su borci-ustanici bili naoružani raznim vrstama i tipovima vojničkih i civilnih pušaka i pištolja. Naoružanje je trebalo redovno pregledavati i obavljati mnoge popravke, da bi bilo u ispravnom stanju za sigurnu i efikasnu upotrebu.

Brzim razvojem i jačanjem NOB-a pristupilo se rješavanju ovog pitanja u smislu iznalaženja najpogodnijih formi ı organiziranih oblika na stvaranju uvjeta za osnivanje partizanskih tehničkih radionica. Za njhovu djelatnost i rad trebalo je pronaći i osigurati odgovarajuće majstore i stručnjake kojih je

na Kordunu bilo u većem broju. Zapravo, već u pripremnom periodu ustanka, još prije oružanog ustanka na Kordunu, partijske ćelije su pronalazile vrlo pogodne majstore koji su se opredijelili za NOP. Oni su se svojim stručnim pozivom aktivno angažirali na poslovima pregleda, opravke i kompletiranja naoružanja. Tako je u Tušiloviću bio Veljko Blažević, u Krnjaku Pero Padežanin i Nikola Rajak, u Trupinjaku se nalazio Mićan Koprenica, kao vrlo poznat i sposoban majstor. U Budačkoj Rijeci je bio Mile Božić koji je izrađivao i popravljao kundake za puške. U Kupljenskoj je oružje popravljao Mile Kovačić Marga, a u selu Johovo Miloš Miljenović i njegov sin Mihajlo. U okolini loskunje tim poslovima su se bavili Nikola Fuštar i Nikola Bukva (poginuo 1942. godine kao majstor radionice »Petrova gora«), U Donjem Sjeničaku se nalazio Simo Lončar i mnogi drugi. To su bili prvi majstori u našim partizanskim tehničkim puškarskim radionicama na Kordunu.

Na području kotara Vojnić i Petrove gore već oktobra 1941. godine radi Centralna partizanska radionica za popravak oružja. Komanda Korduna i Banije 22. oktobra 1941. godine donosi Naredbu br. 2 koja glasi: »U Petrovoj gori se organizuje Centralna radionica i puškarnica gdje će se izrađivati bombe, prepravljati »maliher« puške i vršiti popravci oružja. Neka svi odredi pošalju u Crnu Lokvu majstore vješte tome poslu, koji su voljni da rade u toj radionici. Za pravilan rad te radionice potrebno je prikupljati i slati u Crnu Lokvu slijedeći materijal: raznovrsne željezne cijevi, eksploziv, kapsule, horde, cjevčice šuplje 2 m/m, raznovrsne turpije, borer — naročito od 1 do 8 mm, čeličnu žicu, de turizovani alkohol, mašinsko i cilindrično ulje, brzovezni čelik (rapištal), boraks, cink (kalaj), kositar, solne kiseline i salmijaka.«

Komanda Korduna i Banije se opredijelila i odlučila da prva radionica odmah počne s radom u selu Vučkovići u jednoj prostoriji u kući Steve Vučkovića. Sjećajući se rada u toj radionici Simo Lončar je napisao: »Naš se rad uglavnom sastojao u popravljanju oružja, a osobito pokvarenog oružja zarobljenog od neprijatelja«. Među prvim radnicima bili su Mile Kovačić Marga, S'.mo Lončar, Milić Novković, Milić Vučković — mlađi i Dušan Miljenović.

Nakon oslobođenja Vojnića, 12. januara 1942. godine, radionica se preselila u selo Radmanovac u zaselak Brkiće. Tada su poslovi povećani. Radilo se u tri prostorije s 12 radnika majstora među kojima su bili: Mihajlo Miljenović, Nikola Fuštar, Nikola Bukva, Milić Bastajić i drugi. Za komesara radionice izabran je Mihajlo Miljenović, a zamjenik komesara i sekretar partijske organizacije bio je Simo Lončar.

Popravak oružja obavljan je za partizanske jedinice Korduna i Banije. Radilo se ručnim alatima i to turpijama, kliještima i ručnim bor mašinama, s obzirom da nije bilo nijedne mašine za obradu metala. Cesto se radilo i po 16 sati dnevno da bi se popravak oružja što brže i na vrijeme obavio.

Izbijanjem neprijateljske ofanzive na Petrovu goru radionica je 21. marta 1942. privremeno prekinula s radom. Alat radionice bio je sklonjen u zemunice. Fini alat za preciznije popravke sakrivao je odvojeno Nikola Bukva, puškar, koji je u toku ove ofanzive poginuo, tako da dotični alat nikada više nije pronađen. Majstori radionice su se razišli i uključili u operativne partizanske jedinice.

Nakon razbijanja i neuspjeha neprijateljskih ofanziva na Petrovu goru, već juna 1942. godine radionica ponovo nastavlja s radom na Pajić brdu u Petrovoj gori gdje ostaje do septembra. Tada se popunila stručnim radnicima i preselila u Perić Selo kod kuće Mile Perića. U Perić Selu se tada nalazila i

komanda Kordunaškog partizanskog područja, pa je radionica dobila naziv »Radionica Kordunaškog partizanskog područja«.

Pod konac 1942. godine radionica se preseljava u Vojnić i radi u kući Miloša Gvozda. U svome sastavu i djelokrugu rada imala je i majstore stolare i kovače. Radionica je znatno proširila svoj rad i zapošljavala oko 40 radnika Bila je orgnizirana po odjeljenjiima i to: puškarsko, kovačko, stolarsko i bačvarsko. Upravnik je bio Mihajlo Miljenović, a politički rukovodilac Simo Lončar.

Za potrebe NOV popravljano je oružje: puške, pištolji, puškomitraljezi, teški mitraljezi i topovi. Osim toga u radionici su pravljena nova i vršeni popravci zaprežnih kola, bačve, razno posuđe, kante za vodu i dr. Stolarsko odjeljenje proizvodilo je građevinsku stolariju, prozore i vrata, dijelove namještaja za potrebe bolnica i vojnih ustanova, zatim specijalne sanduke za spremanje žita u zemunice i niz drugih predmeta od drvene građe.

20. januara 1943. godine radionica se evakuisala naletom 4. neprijateljske ofanzive. Alat i mašine opet su sklonjeni u zemunice, a radnici su formirali svoj vod i u sastavu jedinica 8. kordunaške divizije borili se povlačeći se do Donjeg Lapca u Lici.

Neuspjehom neprijateljske ofanzive na području Korduna stvara se i širi slobodna teritorija. Uspostavljeni su uvjeti za organizaciju proizvodnog rada i široku društveno-političku aktivnost u svim oblastima. Već marta 1943. godine vrše se pripreme i organizira rad partizanske radionice na Pajić Brdu u Petrovoj gori. Zbog učestalih provala vojske Husejina Miljkovića Huske (Muslimanska milicija) u sela južnog dijela Petrove gore, radionica se ponovo seli na prvobitno mjesto u Perić Selo. Sjećajući se organizacije rada u radionici Simo Lončar govori: »Zgradu Mile Perića sada smo dogradili i proširili, zatim smo nabavili jedan lokomobil koji je imao pogon na drva. Lokomobil nam je služio najviše za proizvodnju električne struje. Instalirali smo dinamo s izmjeničnom strujom, izgradili električnu mrežu i davali rasvjetu za potrebe Okružnog komiteta KPH i SKOJ-a, Komandu područja i druge ustanove i organizacije koje su se nalazile u Gornjem Buđačkom. Istovremeno struju smo koristili i za pogon strojeva u radionici. Sada je radionica bila vrlo kvalitetna i imala je više proizvodni karakter. Kao takva dobila je naziv »Vojnotehnička radionica Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske broj 4.«

U ovoj glavnoj radionici na lokaciji u Perić Selu radilo je oko 30 radnika raspoređenih po stručnim odjeljenjima i zanimanjima. Bilo je mehaničko odjeljenje za popravke motora, strojobravarsko za oružje, zatim kovačko, za limariju tokarsko i dr.

U proljeće 1944. godine zbog jače neprijateljske ofanzive dolazi do evakuacije radionice. Alat je opet sklonjen u zemunice, dok je lokomobil kao teška mašina ostao nezaštićen. U njemu je kasnije pronađena neeksplodirana ručna bomba, pa je zahvaljujući tome ostao neoštećen i potpuno ispravan.

Bez obzira na česte neprijateljske ofanzive na području Korduna i Petrove gore bila je stalna potreba da vojnotehnička radionica bude u radu i proizvodnom pogonu. Donijeta je odluka da se ona preseli u Petrovu goru u predjelu Crne Lokve, gdje se nalazila i štamparija lista »Naprijed«. Njen rad je proširen i povećan. Izgrađene su dvije veće zgrade s rađioničkim poslovnim i mašinskim prostorom i prostorom za smještaj radnika, kuhinja i spavaonice. Radionica je sada imala čisto proizvođno-mašinski karakter u smislu tvornice. Bila je opremljena s dva tokarska stroja, stolnom bor mašinom na struju,

jednom bušilicom, odjeljenjem alatnice i ljevaonice. U istoj je radilo oko 60 stručnih radnika i 20 radnika kao pomoćno osoblje — kuharice, straža i dr.

Nešto dalje na rubu šume u Crnoj Lokvi, na livadi, sagrađen je jedan sjenik koji je služio za prihvat i popravak kamiona. Kamioni su preuređivani na pogon s drvima — saugas pogon. To je bilo odjeljenje za održavanje i popravak motornih vozila koja su u ratnim uvjetima korištena za prijevoze po našem slobodnom teritoriju. Na ovoj lokaciji u obližnjem potoku postavljen je lokomobil koji je predstavljao električnu centralu i proizvodio električnu struju za potrebe radionice i štamparije.

Konačno, važno je napomenuti da je radionica bila od vrlo velikog značaja za potrebe naše NOV i naroda. U radionici su obavljani vrlo složeni i precizni poslovi, od onih na popravci svih vrsta oružja do raznih odljevaka i izrade novih dijelova i opreme. Za potrebe partizanskih bolnica, dječjih domova i naroda izrađivani su odljevci lonaca, žlica i vilica, koristeći aluminijum oborenih aviona, zatim su obavljani razni popravci posuđa i limarski radovi, kovački poslovi za popravke i održavanje poljoprivrednog alata, plugova, zaprežnih kola i dr.

Rukovodioci radionice u to vrijeme bili su Jovo Dobrijević, upravitelj, Mihajlo Miljenović Mišan, komesar i Simo Lončar, zamjenik komesara i sekretar partijske organizacije.

Organizacija proizvodnje i uslužnih djelatnosti

Značajnu ulogu i neposredne zadatke na planu osnivanja radionica materijalne proizvodnje i uslužnih djelatnosti imale su Komanda kordunaškog partizanskog područja i Komanda mjesta Vojnić, koje su osnovane septembra i novembra 1942. godine.

Prilikom formiranja Komande područja za Kordun, njen komandant Milutin Košarić Ciko je istakao: »Mi moramo strogo planski, smišljeno i samoprijegorno raditi, da bismo u što kraćem roku stvorili najpogodnije uslove za normalan rad i osigurati materijalne rezerve za ishranu partizanskih jedinica, pozadinskih ustanova i civilnog stanovništva čije su kuće popaljene. Osim toga vrlo važan zadatak, koji imamo i moramo što prije početi da ostvarujemo, jesu radovi na podizanju ratnih bajti i popravci oštećenih kuća za stanovništvo koje je ostalo bez krova nad glavom i svojih domova.«

Jedan od prvih zadataka bio je osnivanje raznih radionica materijalne proizvodnje i usluga. Među ovim radionicama su bile kao najpotrebnije kovačke, kolarske, bačvarske i stolarske, zatim krojačke i obućarske s pogonom za Stavljanje kože, pilane, ciglane, i krečane, mlinovi-vodeničari, pekame, mesarske radnje i još neke radnje za uslužne djelatnosti.

Sve ove radionice bile su stavljene pod neposrednu komandu i organizaciju njihovog rada Komandi područja. Zamjenik komandanta područja Franjo Puškarić bio je zadužen za ekonomska pitanja i rad svih vrsta radionica. Njegov doprinos je vrlo značajan, jer je bio vrlo sposoban kao organizator i iskusan, privrednik.

Početkom 1943. formiran je Okružni NOO za Kordun koji je također osnivao svoje radionice i pogone. Takvih radionica bilo je širom kotara Vojnić. One su više radile za potrebe stanovništva pod neposrednim rukovodstvom organa narodne vlasti — Kotarskog i općinskih NOO-a na terenu.

a) *Proizvodni pogoni — radionice*

Među proizvodnim pogonima na području kotara Vojnić već od 1942. godine u ratnim uvjetima radili su mnogi proizvodni pogoni i radionice većeg kapaciteta.

Pilane za preradu drveta i mlinovi vodeničari:

— Pilana u šumi Jarčevac od sela Trupinjak u kojoj je radilo 10 stalnih radnika,

— Pilana i mlin u Utinji Vrelo s 8 zaposlenih radnika pod stručnim vodstvom Mirka Krivokuće, bravara i njegovog brata Đure Đurana, mlinara. Ovakvih mlinova vodenica na rijeci Utinji bilo je još 11 koji su redovno obav-]jali meljavu za potrebe NOV, organa NOO-a i naroda.

— Pilana i mlin u Knez Gorici, kod Vukmanića, sa 6 radnika pod rukovodstvom Milića Pekića Miće.

— Pilane i mlinovi na rijeci Korani — Karasova i Novkovićeva, koje su bile od posebnog značaja za područje Gornjeg Skrada, Veljuna i dijelova Perjasice. U ovim pogonima je radilo oko 30 stalnih radnika.

— Pilana i mlin, zvani Geršakova, pod Loskunjom u selu Okič s 5 stalnih radnika.

— Pilana i mlin u Budačkoj Rijeci bili su od vrlo velikog značaja za krnjačko područje. Pilana je bila od posebne važnosti za potrebe Komande kordunaškog područja i Komandu mjesta Vojnić. Na ovoj pilani je radilo 20 stalnih radnika.

Osim navedenih pilana i mlinova još je bio veći broj mlinova potočara koji su stalno bili u pogonu. U njima su radili mlinari i povjerenici. Povjerenici su bili odgovorni za redovnu meljavu žita i sabiranje ušura. Ušur od meljave žita prodavao se u skladišta kao rezerva za vojne potrebe.

P a r t i z a n s k e k o ž a r e

Kožara za štavljenje kože kao najveći proizvodni pogon nalazila se u šumi Jarčevac. Kožare su još bile osnovane i radile u selu Klupica, na Buriću kod kuće Mile Babića i kožara u Petrovoj gori. U ovim pogonima radilo je oko 70 radnika-naoružanih boraca. Oni su bili organizirani u smislu vojne formacije s komandirom i političkim komesarom, koji su ujedno bili i rukovodioci kožarskih pogona.

Proizvodnja kože bila je namjenska za vojne potrebe. Gotova — uštavljena koža služila je za izradu i popravak obuće borcima u našim partizanskim brigadama, odredima i vojnopozađinskim komandama i ustanovama.

K r e č a n e i p r o i z v o d n j a k r e č a

Krečane su se nalazile na mjestima gdje se ranije vršila eksploatacija kamena za nasipanje cesta i palio kreč za prodaju. U toku rata bile su i radile krečane u Loskunjskoj stijeni kod Hrstića, nedaleko od Vojnića, u selu Podgorju kod Krnjaka, u Srednjem Polo ju pod šumom Raletina, u selu Perjasički Točak i Kuplenskom.

Ove krečane su osiguravale kreč za građevinsku operativu na izgradnji i popravcima raznih zidanih objekata za vojno-pozadinske ustanove i komande, zatim za izgradnju seoskih kuća-bajti za stanovništvo čije su kuće spaljene. Osim toga kreč je koristan i kao sredstvo za Stavljanje kože i njime se uspješ-

no vršilo raskuživanje pojedinih dijelova terena u cilju suzbijanja zaraznih bolesti i preventivne zdravstvene zaštite.

P o l j s k e c i g l a n e

Za izradu i proizvodnju poljske cigle — opeke bila je Poljska ciglana organizirana u selu Svinjarica — sada Partizansko Žarište, nedaleko od Krnjaka. Proizvodnja cigle počela je već 1942. godine i proširivala se povodom obnove popaljenih seoskih kuća. Slična ciglana radila je i u Blatuši, nedaleko od Vrginmosta.

L o n č a r s k a r a d i o n i c a

Radionica za izradu glinenog posuđa nalazila se u Utinji. Rukovodilac radionice bio je Toma Dragić, KV stručni radnik-pećar. S njime u radionici radilo je još 5 stalnih radnika boraca i to: Mile Dragić, Danica Dragić, Mirko Dragić, Adam Krivokuća i Ljubomir Gaćeša. Radionica je snabdijevala glinenim zemljanim posuđem partizanske bolnice u Petrovoj gori, dječje domove, vojne komande, vojno-pozadinske organe i ustanove, organe narodne vlasti i stanovništvo na Kordunu, Baniji i dijelu Like.

P a r t i z a n s k e p e k a r e i m e s n i c e

Za veće količine proizvodnje kruha bile su izgrađene pekarne u šumi Debela kosa i Petrovoj gori, kasnije i u mjestu Vojnić. Snabdijevale su kruhom partizanske bolnice, dječje domove, komande i vojno-pozadinske organe, organe narodne vlasti i političke organizacije na terenu.

Mesarske radionice osnovane su i radile u Budačkoj Rijeci, Vojniću i Slunju. One su redovno snabdijevale mesom partizanske bolnice koje su bile u prvom planu, zatim dječje domove i vojno-pozadinske ustanove i organizacije.

b) *Uslužne djelatnosti*

Radionice uslužnih djelatnosti bavile su se više popravcima i održavanjem raznih predmeta za dnevne potrebe. Među ove radionice spadale su i to:

— Kovačke radionice koje su se nalazile po selima i to u: Jasnić Brdu, Brebornici, Vojničkom Grabovcu, Budačkoj Rijeci, Krstinji, Veljunu i Utinji.

— Kotlarske radionice za izgradnju, popravke i održavanje zaprežnih kola bile su u selima: Donji Skrad, Gornji Skrad, Krstinja, Vojnički Grabovac i Utinja.

— Bačvarske radionice su radile u Vojničkom Grabovcu, Podgorju, Krnjačkom, Budačkoj Rijeci i Đaković potoku — Krstinja.

— Susterske radionice nalazile su se u Trupinjaku, Vojniću i Krstinji, a radile su isključivo za vojne potrebe, uz izvjesne popravke stanovništvu.

— Remenarske radionice su se nalazile u selu Trupinjaku i Vojišnici. Vršile ŠU izradu i popravke konjske zaprežne spreme — orme i sedla za jahanje.

Krojačke radionice, centralna krojačka radionica se nalazila u Keserovom Potoku i bila neposredno pod upravom Komande kordunaškog područja. Zapošljavala je preko 20 stručnih radnika KV krojača. Radila ie namjenski za vojne potrebe. Osim toga kasnije je imala svoju radionicu i Komanda mjesta u Vojniću.

Osim ovih proizvodnih pogona i uslužnih radionica, bilo je još niz vrsta radionica i pojedinih uslužnih majstora, koji su radili pod upravom i nepo-

srednim rukovodstvom narodne vlasti od Okružnog i kotarskog NOO-a do općinskih NOO-a na terenu. Sve ove djelatnosti imale su presudnu i vrlo značajnu ulogu za potrebe i razvoj NOB-a.

c) *Građevinska djelatnosti*

Građevinska aktivnost već od početka oružanog ustanka dolazi u prvi plan. Ona je odmah bila usmjerena na izgradnju pojedinih objekata stambenih logora u šumi za borce, objekata za partizanske bolnice i spremišta za ranjenike i rezervnu hranu — zemunice. Zemunice su bile raspoređen je po šumama prije svega u Petrovoj gori i Debeloj kosi, kao i ostalim šumskim najpogodnijim predjelima širom slobodnog teritorija kotara. Tako se građevinska djelatnost sve više širi i postaje svakodnevna potreba, kako za vojne potrebe tako i za stanovništvo u obnovi popaljenih kuća i gospodarskih zgrada.

Već početkom 1942. godine komisija pri Štabu Grupe partizanskih odreda na Kordunu osnovala je 10 građevinskih ekipa, prema vrstama njihove djelatnosti. Odmah po formiranju Komande područja ove ekipe prerastaju u organizirane radne jedinice u smislu vojnih formacija, od desetine i vodova do radnih četa i bataljona. Jedan od komandira radne čete, a kasnije i komandant bataljona bio je Petar Trbović Topić, prvoborac iz Rađonje.

U radnim jedinicama su bili radnici borci, prema njihovoj stručnosti i zanimanjima iz određene djelatnosti. To su bili: tesari — majstori cimermani, zidari, stolari i još neka zanimanja. Radilo se o borcima radnicima koji su uživali posebno povjerenje i imali specifičnu odgovornost provjereni i odani revoluciji. Ovo iz razloga jer su gradili objekte od posebnog značaja i važnosti za koje se nije smjelo znati u široj javnosti.

Ove radne jedinice su formacijski bile organizirane kao i svaka druga naša borbena operativna jedinica. S njima su rukovodili stručni kadrovi poslovođe, koji su ujedno i njihovi starješine od desetara do komandira, Osim toga, u vodovima i četama bili su i politički delegati i komesari. Oni su redovno održavali političke časove i upoznavali radnika-borca sa stanjem na frontovima i ciljevima razvoja našeg NOB-a.

Pored alata za rad radnici su bili naoružani vojničkim puškama i municijom. To je bilo i s radnicima u proizvodnim i uslužnim radionicama. Za vrijeme upada neprijateljskih vojnih formacija na slobodni teritorij ovako organizirane jedinice stupaju u oružanu borbu, zajedno u sadejstvu s našim operativnim partizanskim jedinicama. Ove jedinice su ujedno bile za zaštitu i sigurnost stanovništva, kada bi operativne jedinice bile udaljene na svojim borbenim položajima.

Među najvažnije objekte u izgradnji i za održavanje bile su partizanske bolnice i bolničke zemunice za skrivanje ranjenika u uvjetima većih neprijateljskih ofanziva.

Podzemna skloništa su građena za smještaj hrane, kao magazini sa zalihama i rezervama, za smještaj rezerve oružja i municije, kao i drugog važnog ratnog materijala i opreme. Osim toga, građeni su i održavani objekti u kojima su boravile vojne komande i štabovi, njihove ustanove i vojno-pozadinski organi i organizacije, organi narodne vlasti i druge institucije.

Na području kotara Vojnić u toku rata boravio je velik broj svih organa i ustanova. Među njima su bili: CK KPH, Glavni štab NOVH, štab I korpusa NOVH (IV korpus NOVJ) organi ZAVNOH-a, Komanda partizanskog područja.

OK KPH, Okružni NOO-i i ostale političke institucije, kotarski NOO Vojnić i političke organizacije, Komanda mjesta Vojnić, bolnice, dječji domovi, proizvodne radionice i niz drugih vojno-političkih organa i ustanova od značaja **z a** Hrvatsku i šire.

Bez obzira na zadatke povodom izgradnje i održavanja objekata, građevinske radne jedinice, stalno su bile u mobilnom stanju i pripremne da ruše i demontiraju razne objekte u kritičnoj situaciji, kada bi mogli služiti za neprijatelja. Tako je trebalo rušiti mostove, prekopavati magistralne puteve — ceste, rušiti isturene zidane objekte koje bi efikasno koristio neprijatelj, uništavati telefonsku mrežu i vršiti mnoge diverzantske akcije.

S druge strane na slobodnom teritoriju, u uslovima stabilnije situacije, obavljani su radovi na popravcima i održavanju naših partizanskih cesta, koje su korištene za promet preko Korduna u pravcima Banije, Pokuplja, Like i Gorskog kotara. Već od 1943. godine uspostavljen je kamionski promet i prijevoz razne robe ratne opreme i jedinica NOV. Naši partizanski stručnjaci preuređivali su kamione u tzv. »svugas« pogon, tako da su za pogonsko gorivo korištena ogrevna drva.

Radnici borci zaposleni i raspoređeni u radne građevinske jedinice i proizvodne pogone radionice, bili su pripadnici Komande područja, kao vojna lica. Oni su bili naoružani i obučavani da mogu u svako doba stupiti u oružanu akciju i borbu protiv neprijatelja u sadejstvu s našim operativnim jedinicama. Njihov smještaj se nalazio na licu mjesta u pogonima i radionicama, odnono uz objekte građevinske aktive. Radilo se neprekidno po smjenama, danonoćno, u smislu potrebe za razvoj i jačanje NOB-a. Snabdijevanje je bilo organizirano putem Komande područja i Komande mjesta, kako s repromaterijalom tako i s naoružanjem, municijom, odjećom i prehranom.

Važno je naglasiti da je čitava organizaciona djelatnost bila na principu mobilne aktivnosti naše ratne vojne industrije. Ona je bila na području kotara Vojnić, i Petrove gore od velikog značaja, kao razvijena vojna baza **z à** uspješan razvoj i jačanje oružane borbe.

Citava proizvodna i uslužna djelatnost, građevinska operativa i dnevni poslovi funkcionisali su organizirano, koje je zasnovano na stavovima i zaključcima Okružnog komiteta KPH za Kordun — okrug Karlovac. Redovna aktivnost odvijala se svakodnevno pod neposrednom i rukovodećom ulogom partijskih organizacija koje su osnivane i postojale u proizvodnim pogonima i radnim jedinicama.

SAVO BOGDANOVIĆ

Razvoj i rad partizanske obavještajne službe

Kotar Vojnić zauzimao je teren zapadno od Petrove gore i sve do 1940. godine imao je sedam općina, a tada su se izdvojile Barilović i Vukmanić, a ostale su Vojnić, Krstinja, Krnjak, Tušilović i Perjasica.

Za vrijeme stare Jugoslavije obavještajnom službom na terenu kotara rukovodio je kotarski predstojnik, a u općinama su bili zaduženi općinski bilježnici, koji su po službenoj dužnosti i funkciji morali na terenu općine organizirati obavještajnu službu u svakom selu, preko povjerljivih saradnika ili poznatih ljudi, koji su izvještavali o svemu što se u selu zbiva. Posebno su upozoreni da paze na lica sumnjiva zbog pripadanja Komunističkoj partiji, propovijedanja ili samo simpatiziranja njenih ideja. Pod prismotrom su bili, manje ili više, svi zarobljenici koji su bili u Sovjetskom Savezu i nešto su znali o oktobarskoj revoluciji, iako nisu u njoj učestvovali. Općinski bilježnici su vodili strogo povjerljive knjige svih onih lica koja su stanovala na terenu općine, a bila su sumnjiva, sklona i privržena komunističkim idejama ili su bar nečim pokazivala nelojalnost prema dinastiji Karađorđevića. Poznato je da se iz famliije Malobabić što je živjela u Vrginmostu, nisu smjeli regrutovati vojnici za služenje u kraljevoj gardi zbog Rade Malobabića, koji je pripadao organizaciji »Crna ruka« i bio strijeljan s pukovnikom Dimitrijevićem »Apisom«.

Na terenu kotara postojale su žandarmerijske stanice od 4 do 8 žandara, koji su redovno patrolirali i obilazili svako selo, a imali su svoje ljude od povjerenja, od kojih su prikupljali podatke i o tome redovno izvještavali svoje pretpostavljene komandire žandarmerijskih četa, ali i, obavezno, kotarskog predstojnika.

Kapitulacijom Jugoslavije i stvaranjem NDH sav taj ogromni administrativno-policijski aparat prešao je u službu svojih novih gospodara, kojima je morao položiti zakletvu vjernosti u služenju interesima NDH i njenom poglavniku Anti Pa veli ću.

Proglašenjem NDH ustaše su odmah u svim općinama preuzele vlast i postavljale svoje povjerenike, kao garanciju nove vlasti. U Vojniću je za povjerenika postavljen ustaša Mijo Zunac, a u Krnjaku ustaša Dragan Mujić.

Uoči ustanka u julu 1941. godine, Nijemci su u NDH držali svoju 718. diviziju, pored Pavelićevih pet domobranskih pješadijskih divizija, četiri oružnička puka, zatim brojne ustaške jedinice, raspoređene po svim većim mjestima u Hrvatskoj kao i u svim općinama. U službi okupatora nalazio se cio sistem vlasti, ustaški tabori, logori, ustaška nadzorna služba, policija i drugo.

Okupatori i njihove obavještajne službe koristile su, pored ovoga, gotovo cjelokupni državni aparat stare Jugoslavije, sve što je okupatoru i domaćim izdajnicima išlo naruku da provode svoj plan ubijanja komunista, rodoljuba i da vrši masovne pokolje Srba u Hrvatskoj.

Svi ti faktori (jake okupatorsko-kvislinške vojne snage, policijski aparat, obavještajne službe i policijske jedinice te poduzete mjere radi uspostavljanja poslušnosti) činili su policijski sistem, na prvi pogled, sigurnim.

Okupatori i kvislinzi bili su uvjereni da mogu u svemu provoditi svoj plan raspirivanja nacionalne mržnje između Srba i Hrvata, vjerske mržnje između

pravoslavaca i katolika, Muslimana i pravoslavaca, jer je velika većina rukovodstava bivših političkih stranaka napustila Jugoslaviju, a oni koji nisu pobjegli (osim časnih iznimaka), stavili su se u službu okupatora i pozvali svoje pristaše da sarađuju s novom kvislinškom vladom, kao Maček na primjer, koji je pozvao sve pristaše HSS-a da sarađuju sa ustašama.

Jedino su previdjeli dosta jaku i na ilegalnom principu dobro organiziranu Komunističku partiju Jugoslavije, čiji je velik broj članova predala okupatoru u Hrvatskoj vlada bana Šubašića.

U stalnoj borbi protiv policije, maskiranih neprijatelja, izdajnika i špijuna, Partija je stekla ogromno iskustvo. Komunisti su upoznali metode rada policije i u svojim redovima pripremili su niz protivmjera za obranu svoje organizacije te spoznali da je, uz stalno povezivanje s masama i neprekidnu revolucionarnu aktivnost, najznačajnije sredstvo u borbi protiv neprijatelja budnost i strogo pridržavanje pravila konspiracije, naročito protiv pokušaja ubacivanja klasnog neprijatelja u redove Partije.

Koristeći se tim iskustvima, Partija je bila sposobna da u toku borbe protiv okupatora, kvislinga i njihovih agentura organizuje prikupljanje podataka o neprijatelju i njegovim namjerama i sačuva čistotu jedinica od uvlačenja neprijateljskih agenata.

U pripremnom periodu ustanka odvijao se intenzivan agitaciono-propagandni rad komunista radi obavještavanja i objašnjavanja linije Partije.

Aprila 1941. godine u kotaru Vojnić bilo je 18 ćelija KPJ sa 107 članova Partije, 30 kandidata i 5 kandidatskih grupa, koje su djelovale u strogoj ilegalnosti na pripremanju ustanka.

Polazeći od direktiva viših foruma u okviru političkih i organizacionih priprema, vršen je i obavještajni rad i preduzimane mjere radi jačanja budnosti i tajnosti, što je bilo od velikog značaja za bezbjednost ustanka.

Na osnovu takve linije Partije i upozorenja članovima, na sastanku komunista i simpatizera, koji je održan oko 10. jula 1941. u selu Trupinjaku, kada su formirane udarne grupe, upozoreno je da se posebna pažnja treba posvetiti budnosti rada članova Partije da neprijatelj ne bi doznao za njihovu djelatnost. Na sličan način postupile su i ostale partijske organizacije na terenu Vojnića, a i cijeloga Korduna.

Na Kordunu taj rad je naročito pojačan poslije historijskog sastanka u šumi Abez, noću između 19. i 20. jula 1941, na kome je prenesena direktiva CK KP Jugoslavije o dizanju narodnog ustanka protiv okupatora i njihovih pomagača na teritoriji naše zemlje.

Prvih dana razvitka narodnooslobodilačke borbe na Kordunu osnovni problem bio je kako i na koji način osigurati se od ubacivanja i djelovanja neprijateljskih špijuna i raznih provokatora, koji su dolazili na poluoslobođeni i oslobođeni teritorij i širili neprijateljsku propagandu, unosili paniku, malodušnost i demoralizaciju, koji su prikupljali podatke o tome tko su rukovodioci ustanka, tko članovi KP, kakvo je naoružanje i gdje su smješteni partizanski odredi. Drugi važan problem bilo je prikupljanje podataka o namjerama i pokretu neprijatelja prema poluoslobođenom teritoriju i selima, da bi ga se moglo sačekivati u zasjedi i razoružati i da bi se stanovništvo moglo blagovremeno evakuisati i spasiti od hapšenja i progona.

Već u septembru 1941. godine zadužuju se pojedini članovi Partije da u neprijateljskim garnizonima i na neoslobođenom teritoriju pronalaze naše simpatizere koji bi bili voljni surađivati s partizanima.

Takvih simpatizera s kojima je trebalo uspostaviti vezu bilo je u svim ne-

prijateljskim uporištima i u svim neoslobođenim selima. Oni su davali podatke obavještajnog karaktera, najčešće o pokretu neprijateljskih formacija prema oslobođenom teritoriju. Oni su ukazivali i na pojedina lica koja su bila za našu borbu. Davali su nam podatke koja lica sa oslobođenog teritorija dolaze **u** neprijateljske garnizone, s kojim zadacima, s kim se sastaju i što sve pričaju
0 partizanima.

Dušan Vergaš, komandir odreda Široka Rijeka organizirao je dva obavještajna punkta, jedan u rejonu Velike Kladuše, drugi kraj Cetingrada. Rad obavještajne službe pokrenut je u odredima i četama koncem septembra ili u oktobru 1941. godine. U Velikoj Kladuši za obavještajnu službu Vergaševa odreda radili su: Zuhdija Zalić, skojevac, i njegov otac Smajil Zalić, koji je cijelo vrijeme okupacije Kladuše bio partizanski obavještajac. Njegovom zaslugom 3. kordunaška brigada je augusta 1943. godine razbila domobranski puk na cesti Velika Kladuša—Pećigrad. Pored Zalića, u Kladuši povremeno je davao obavještajne podatke Zelenko Mržljak. Iz odreda prema Velikoj Kladuši bili su angažovani Huška Miljković, Omer Duranović-Kljako, Đuro Sremac i drugi. U rajonu Cetingrada radili su Miloš Zegarac, njegova pastorka Dragica Zegarac, Dragan Đaković, Mićan Potkonjak i Joso Rončević. Obavještajci **u** Cetingradu bili su braća Cindrići. Nina Cindrić je imao gostionicu u kojoj **su** se sticala sva obavještenja i prikupljali povjerljivi podaci o neprijatelju. Nina je sakupljao povjerljive podatke od pijanih neprijateljskih vojnika te ih preko svoga brata vodeničara Paje ili Ivana u Ruševici dostavljao četi u Širokoj Rijeci. Početkom februara 1942. godine pripite ustaše vodile su razgovor u gostionici Nine Cindi'ića, i u tom razgovoru jedan od ustaša reče kako će 8. februara 1942. godine jedna manja ustaška kolona ići iz Cetingrada za Slunj radi nabave hrane, municije i oružja. Tu vijest Nina je prenio svom bratu u ruševačkoj vodenici. Istu noć tu vijest preuzeo je Dragan Đaković iz Delić-Poljane
1 po jednoj povjerljivoj ženi uputio u selo Buvaču gdje se nalazila Vergaševa
3. četa. Na osnovu tih podataka Vergaševa četa i dijelovi 2. bataljona 2. KPO postavili su zasjedu u selu Radovici, na cesti Slunj—Cetingrad. U zasjedu je upala kolona Talijana, koja je likvidirana. Zarobljeno je i ubijeno preko 60 Talijana, a između ostalog zaplijenjena su 4 puškomitraljeza i oko 50 pušaka s dosta municije i drugog materijala.

Partizanski odred Debela Kosa je samoinicijativno formirao obavještajne organe. Jedan punkt se nalazio u rejonu sela Kuplensko, u kome su radili jedan muškarac i dvije žene. Njihov zadatak bio je pratiti kretanja neprijatelja na cesti Vojnić—Kuplensko—Krstinja i da o svima pokretima neprijatelja na vrijeme obavještavaju komandira odreda. Drugi pravac djelovanja obavještajaca iz odreda bio je od Debele Kose prema Krnjaku, Tušiloviću, Cerovcu, Vukmaniću, Skakavcu i Karlovcu. U prvo vrijeme obavještajnu službu u ovim pravcima vodio je Drago Vukić iz Cerovca.

Na teritoriji Donjeg Skrada, gdje je djelovao partizanski odred Donji Skrad, radio je kao politički radnik Tomo Mihelić-»Tobija«, rodom od Barilovića. »Tobija« je, pored političkog rada na slobodnoj teritoriji, prikupljao obavještajne podatke i davao ih na korištenje komandi odreda.

Rad naših obavještajaca bio je vezan i uglavnom se odvijao preko žena koje su živjele ili su sa slobodne teritorije odlazile u neprijateljske posade, gdje bi navraćale kod simpatizera NOP-a ili već ranije dogovorenih veza i od njih donosile podatke. U radu je bilo dosta amaterizma i neznanja, ali su partizani ipak uspijevali dobiti dosta tačne podatke o brojnom stanju, naoružanju, rasporedu neprijatelja i o moralu ljudstva u garnizonima.

Dalji razvitak NOB-a na Kordunu tražio je mnogo bolje i organizovanije prikupljanje obavještajnih podataka o neprijatelju i njegovim namjerama prema našem oslobođenom teritoriju. Da bi se obavještajni podaci što odgovornije prikupljali i postigao što bolji uspjeh, Komanda 2. bataljona narodnooslobodilačkih i partizanskih odreda Korduna i Banije 4. novembra 1941. naređuje: »... Svi komandiri četa u zajednici sa političkim komesarima organizovaće obavještajnu službu i pratiti svaki pokret neprijatelja redovnim patroliranjem i slanjem pojedinih povjerljivih lica, pomoću kojih se mogu dobiti najbolji podaci. Za ovu službu moraće se upotrebiti naročito ljudstvo iz rezervnih odreda[1]. O dobivenim podacima treba najhitnije obavještavati komandu bataljona. Dobiveni podaci služiće kao osnova za stvaranje planova i izvršenje pojedinih većih akcija ... Sva naređenja koja se dobivaju moraju se čuvati u najvećoj tajnosti, osim onih na kojima bude u gornjem desnom uglu napisano »Otvoreno«.[2] U svim četama je zaduženo po jedno lice koje se isključivo bavilo organiziranjem obavještajne službe. Partijsko i vojno rukovodstvo Hrvatske 30. 11. 1941. godine piše:

»... Svom odlučnošću treba razviti obavještajnu i političku službu. To naročito važi za sva mjesta, a naročito za oslobođeni teritorij (da se onemogući svako rovarenje pete kolone). Obavještajnu službu treba razviti preko posebnog odjeljka u štabu, preko odgovarajućih ljudi u podređenom štabu, preko političkih komesara .. ‚[3] Glavni štab Hrvatske naređuje:«

»... Obavještajnu službu u štabovima treba organizovati kao vojnu obavještajnu (informativnu) službu i političku obavještajnu službu (špijunaža i kontrašpijunaža)«.[4] Iz ovoga se vidi da se obavještajna i kontraobavještajna funkcija tretiraju odvojeno, ali na Kordunu, pa i u kotaru Vojnić, jedno isto lice bilo je zaduženo za organizaciju vojno-informativne i političko-obavještajne službe.

Slijedilo je Uputstvo Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske od 25. 12.1941. o organizaciji političke obavještajne službe, u kome pored ostalog, piše: »U svakom bataljonu i višim štabovima treba postaviti političkog obavještajnog oficira, koji će obuhvatiti u svoj djelokrug sve vojne jedinice i svo civilno stanovništvo svog područja, dok se ne organizira civilna obavještajna služba koja će kasnije preuzeti civilnu službu.

Rad političkih obavještajnih oficira mora u svakom pogledu biti u skladu s narodnooslobodilačkim karakterom naše borbe. Za taj rad se moraju određivati dobri, povjerljivi i iskusni drugovi, koji moraju posjedovati dovoljno političko znanje i iskustvo za povjereni im rad.

Za svoj rad u četama, odjeljenjima, vodovima, selima i mjestima imat će obavještajni oficir svoje povjerenike.

Povjerenici mogu biti raznovrsni, već prema zadacima, počev od potpuno upućenih u posao koji stalno vrše, do onih koji vrše pojedine zadatke ili ih se koristi kao povjerenike, a da to i ne znaju.

Na neki se način može iskoristiti i samog protivnika, obećavajući mu razne usluge. Rad povjerenika je tajan, vrše ga uz druge dužnosti. Povjerenik pro-

1 Rezervni odredi na Kordunu stvarani su uglavnom zbog nedostatka oružja. Kad je oružje nabavljeno iz njih su popunjavani operativni odredi.

2 Zb. NOR-a, tom V, knj. 2, str. 11.

3 Zb. NOR-a, tom V, knj. 2, str. 83.

4 Zb. NOR-a, tom V, knj. 2, str. 167.

matra ili slijedi protivnika izvana ili se uvlači među protivničke agente. Za takav rad treba birati najspretnije drugove. Obavještajni rad obavlja se sistematski, temeljito i bez žurbe. Nije najvažnije uhvatiti sitne protivničke agente ili izvršitelje, nego kolovođe i organizatore. Ako se naiđe na protivnika, ne treba odmah intervenisati. Otkriven protivnički agent nije tako opasan, a trenutak hapšenja odredit će se prema potrebi. Takve agente treba vješto pratiti, hvatati njihove veze i utvrđivati organizaciju. Hapšenju treba pristupiti tek kada je stvar sazrela ili kada to iziskuju same prilike...

Tjedni i mjesečni izvještaji moraju biti točni i iscrpni. Povremeno se moraju izdavati bilteni u višim komandama za naše jedinice pomoću kojih se pne upoznaju s radom protivničkih agenata i načinom rada protiv njih.

Suđenje nad krivcima vrši sud, koji se sastoji od komandanata, komesara, sudskog oficira i obavještajnog oficira.

Organizaciji političke obavještajne službe treba pristupiti čim prije i posvetiti joj naročitu pažnju, jer aktivnost protivnika postaje sve veća.«[5]

Na osnovu uputstva prišlo se organizovanijem formiranju obavještajne službe. U bataljonima su postavljeni obavještajni oficiri, čiji je zadatak bilo sistematsko i svestrano prikupljanje podataka o neprijatelju i njegovim vojnim formacijama u okolnim garnizonima, o njihovom naoružanju i namjerama, zaštiti operativnih jedinica od ubacivanja neprijateljskih agenata, provokatora i panikera te zaštita oslobođene teritorije od uticaja neprijatelja stvaranjem i pronalaženjem brojnih saradnika u selima i naseljima.

Pri formiranju Grupe kordunaških NOP odreda, za obavještajnog oficira 1. kordunaškog partizanskog odreda postavljen je Milić Novković (ranije obavještajni oficir 1. bataljona). U 1. bataljonu ovog odreda obavještajni oficir bio je Nikola Novković, koji je poginuo 28. marta 1942, pa je na njegovo mjesto postavljen Drago Vukić. U 2. bataljonu za obavještajnog oficira je postavljen Jovo Vučetić, poginuo 14. decembra 1942, u 3. bataljonu Savo Bogdanović, a 4. bataljonu Nikola Vidović[6].

Početkom februara 1942. godine Milić Novković, obavještajni oficir 1. KPO, sazvao je u Crnoj Lokvi sastanak svih novopostavljenih obavještajnih oficira, koji su podnijeli izvještaje o organizaciji i prikupljanju informativnih podataka, kao i o sistemu i metodama praktičnog rada. Prisutni obavještajni oficiri (osim Milica Novkovića) nisu gotovo ništa znali o obavještajnoj službi. Bili su odani ciljevima NOB-a i svaki je toga časa bio spreman dati svoj život za njezine interese i uspješnu pobjedu. Zato su s divljenjem slušali Novkovića koji je govorio kako i na koji način neprijateljska obavještajna služba može djelovati protiv interesa NOB-a i ubacivati agente u naše redove. Novković je imao iskustva jer je prije primanja u KPJ, za stare Jugoslavije, radio neko vrijeme u policiji i upoznao njene metode.

Na sastanku je dogovoreno kako da se priđe organizaciji obavještajne službe u svim neprijateljskim garnizonima koji su nas okruživali, iako su već u gotovo svakom garnizonu djelovala po jedan, dva ili tri naša simpatizera i saradnika. Zaduženi su obavještajni oficiri bataljona da svakog tjedna šalju izvještaje o promjenama koje su se osjetile kod neprijatelja, u njegovom naoružanju, utvrđenju ili eventualnim namjerama, kao i o svakom novom pridobivenom saradniku u neprijateljskim redovima.

5 Zb. NOR-a, tom V, knj. 2, str. 264.

6 optužen za izdaju 1944. i strijeljan.

Diskutovalo se i o obavještajnoj mreži koju je trebalo organizirati na oslobođenom teritoriju, gdje je trebalo pronalaziti saradnike u selima, koji će davati podatke o licima koja bi širila neprijateljsku propagandu prema NOB-u,
o licima koja su nedozvoljeno odlazila u neprijateljske garnizone ili na neoslobođeni teritorij.

Baza za pridobivanje saradnika za kontraobavještajnu službu na oslobođenom teritoriju bili su članovi KP i brojni članovi SKOJ-a i omladine koja je s oduševljenjem i patriotizmom primala takve zadatke. Partizanske seoske straže, koje su na Kordunu stvarane pri seoskim NOO-ima početkom septembra 1941, odmah poslije formiranja odbora, također su dobrodošle i iz njihovih redova pridobivana su pojedina lica koja su imala smisla za taj posao.

Zadatak seoskih straža bio je da na oslobođenom i poluoslobođenom teritoriju patroliraju po selima, čuvaju javni red i mir, raznose razne obavijesti, pozive, da prate kretanje naroda te da sprečavaju krađe i kriminal.

Seoske straže bile su sastavljene uglavnom od starijih ljudi, a na poluoslobođenim teritorijama i od pripadnika rezervnih odreda.

Na sastanku je određen zadatak da se odmah priđe poduzimanju svih potrebnih mjera za zaštitu operativnih jedinica od uticaja neprijateljske špijunaže ili propagande te osiguravanju od iznenadnih napada na jedinice za vrijeme boravka van logora i da se u svim vodovima i četama pronalaze povjerljivi saradnici koji bi izvještavali o tim pojavama.

Interesantan je rad naših obavještajaca — saradnika — u neprijateljskom garnizonu Topuskom, koji je u to vrijeme pripadao kotaru Vojnić.

Naš saradnik, nazovimo ga »Luka«, odlično je poznavao raspored utvrđenja talijanske posade, a posebno je znao svo njihovo naoružanje, raspored po kućama za stanovanje, kako i gdje drže straže, kada je smjenjivanje straža i kakvo je njihovo psihološko stanje, bojazan od napada partizana i kako sa vrši snabdijevanje hranom.

Način snabdijevanja bio je značajan za partizansku akciju, jer se vršilo svakoga tjedna, određenog dana, iz Vrginmosta, uglavnom stočnom zapregom, koju bi obično pratila desetina talijanskih vojnika s jednim malim tenkom. Željeznička pruga bila je porušena između Topuskog i Vrginmosta, a snijeg je bio visok oko jedan metar, pa su se talijanski vojnici s tanketom mogli kretati samo cestom kojom je prošla ralica i napravila sa strane visoke naslage snijega.

Saradnik »Luka« dosta je dugo pratio u Topuskom kako se snabdijevanje odvija i kako Talijani dobivaju hranu. U februaru 1942. godine »Luka« je došao na razgovor koji je bio opširan i konkretan, s prijedlogom da se ide u akciju razoružanja talijanske posade u Topuskom.

Plan se sastojao od sljedećeg: određenog dana u tjednu, kada se vrši snabdijevanje hranom iz Vrginmosta i kada hranu prevoze uz vojnu pratnju, trebalo bi partizani da postave zasjedu na pogodnom mjestu u selu Čemernici.. Tu pratnju zajedno s tanketom ne bi bilo teško razoružati jer se Talijani ionako dosta plaše partizana, i na prvi juriš dići će ruke uvis i neće pružati otpor na otvorenom prostoru. Saradnik se obavezao da će učestvovati u zasjedi i da će prvi skočiti na tenk, pozvati šofera i mitraljesca da se predaju. Kada se Talijani razoružaju, treba s njih skinuti uniformu, koju će obući partizani i ta će kolona partizana u talijanskim uniformama krenuti dalje prema Topuskom. Saradnik preuzima obavezu da će voziti tanketu, jer je automehaničar i već je ustanovio i provjerio kako se njome rukuje. Takva kolona s kolima ne bi bila sumnjiva posadi u Topuskom. Kad bi kolona ušla u mjesto, trebalo bi izvršiti napad sa svih strana, a ovi bi iznutra probili obranu i unijeli

paniku kod neprijatelja koji bi se brzo predao. Pomoć iz Gline i Vrginmosta ne bi mogla brzo stići zbog velikog snijega i slabih saobraćajnih veza, a pomoć Topuskom bi spriječila i partizanska jedinica za osiguranje.

Kada je »Lukin« prijedlog razmotren i razrađen, komandant 3. bataljona Jovo Lončar i obavješajni oficir Savo Bogdanović otišli su s njim u štab 1. KPO. Za ovako veliku akciju trebalo je prikupiti i veći broj partizanskih jedinica, jer snage 3. bataljona nisu bile dovoljne. Na sastanku u štabu 1. KPO plan je prihvaćen bez ozbiljnijih primjedbi. Neprijatelj se počeo pripremati za proljetnu ofanzivu. Povećan je broj i koncentracija neprijateljskih jedinica u Topuskom i Vrginmostu, zbog čega se odustalo od predloženog plana.

U Topuskom je bio i drugi obavještajac saradnik, koji je bio domobranski vojnik (svjesno je krio ime i prezime, tako da nikad nismo doznali kako se zove). On se povezao s obavještajnim oficirom 3. bataljona preko Ilije Vorkapića i njegove žene Jelice, koji su odlazili u Topusko. Slao je dobre podatke o naoružanju i namjerama ustaške posade, naročito kada je imala namjeru da krene u sela radi pljačke. Slao je tačne podatke kojeg će dana neprijatelj s jačim snagama krenuti iz Topuskog prema oslobođenoj Kladuši.

U Vorkapić-Selu preko saradnika obavještajne službe stupili smo u vezu s Ivanom Ferderbarom, ustaškim vojnikom u Bjeljevini, koji je, videći sve veći razvoj NOB-a, pokušao tražiti spas za sebe, jer se već bio dosta ogriješio o interese naroda i NOB-a. Bilo je poznato da je učestvovao u organiziranju ustaša i hapšenju srpskog naroda u Starom Selu. Računajući da ćemo preko njega moći lakše doći do oružja i lakše likvidirati ustašku posadu u Bjeljevini, pružena mu je garancija da dođe na sastanak.

Lijepog zimskog dana 1942. godine, kad je sunce dobro sijalo, a snijeg je bio dosta visok, uputili su se na sastanak u Vorkapić-Selo, u kuću Nikole Bogdanovića, komandant 3. bataljona Jovo Lončar i obavještajni oficir bataljona Savo Bogdanović. Kada su došli u Bogdanovićevu kuću Ferderbara još nije bilo, ali je ubrzo stigao. Došao je u civilnom odijelu. Upoznao se s komandantom Lončarom jer je obavještajnog oficira ranije poznavao. Videći nas dobro obučene, s trorogim kapama i petokrakom zvijezdom na njima, nije mogao prikriti iznenađenje.

Naširoko smo mu objasnili cilj i značaj NOB-a i prikazali sigurnu propast fašističke Njemačke, a onda i njegove Nezavisne Hrvatske i Pavelića, za koga se vezao. Sve to na njega nije ostavilo neki veći dojam, jer je i dalje ostao rezervisan, zatvoren, skeptičan, neodlučan i nepovjerljiv. Sastanak je završen dogovorom da dobro razmisli o svemu, kao i o stanju na frontovima i neka se slobodnom voljom i zdravim razumom opredijeli i vodi računa da ne bude kasno. Poslije sastanka ostao je privržen i opredijeljen za ustaše, radeći i dalje na organiziranju i jačanju ustaškog pokreta i zavodeći naivne seljake, sve do našega napada na Bjeljevine, juna 1942. godine, kada smo zauzeli to uporište. Rojnik Ferderbar je uspio pobjeći i više se nikada nije vratio u svoje pelo. Izgubio mu se svaki trag.

Naši obavještajci koji su se nalazili u neprijateljskim garnizonima oko Petrove gore na vrijeme su obavještavali o dolasku neprijateljskih vojnika u garnizone u martu 1942. godine i pripremama za ofanzivu na Petrovu goru. To je pomoglo da se na vrijeme izvrše sve pripreme za spremanje teških ranjenika u zemunice, evakuaciju lakših ranjenika i sakrivanje radionica u Petrovoj gori.

Za sve vrijeme proljetne ofanzive obavještajci-saradnici skoro svakodnevno

su slali izvještaje o namjerama neprijatelja i njegovim pokretima, pa nije bilo nekih većih iznenađenja.

Takvo je stanje potrajalo do 8. maja 1942, kada je neprijatelj nenadano ponovo zauzeo Petrovac i na njemu se vrlo dobro utvrdio i, s puno većim snagama nego u martu, otpočeo majsku ofanzivu na Petrovu goru. Neprijatelj je postigao stopostotno iznenađenje jer je njegova vojska koja je dolazila za popunu garnizona putovala samo noću i, koliko se do sada moglo ustanoviti, saradnici i brojni simpatizeri nisu mogli doznati za pripreme i namjere ustaša. To je velik propust naše, u ono vrijeme, mlade obavještajne službe na Kordunu. Iznenađenje je bilo potpuno i mi smo na brzinu sklanjali naše ranjenike u zemunice.

Probojem obruča u Petrovoj gori i povlačenjem neprijateljskih snaga iz šume partizanske snage su se brzo sredile i počele čistiti okolne manje garnizone i uporišta. Za nepunih mjesec dana, neprijatelj je potisnut s većeg dijela Korduna. Slobodni teritorij se još više proširio, i protezao od rijeke Kupe na sjeveru, do Plitvičkih jezera na jugu, osim Vrginmosta, Topuskog, Kladuše, Cetingrada i Slunja. Tako velik slobodni teritorij i brojne komande mjesta, kao i operativne vojne jedinice, nametali su u ono vrijeme potrebu da se iz jednog mjesta rukovodi organizacijom i usmjeravanjem obavještajne službe na Kordunu.

Polovinom jula 1942. obavještajni oficir 3. bataljona 1. partizanskog odreda Savo Bogdanović postavljen je za obavještajnog oficira Komande Grupe partizanskih odreda za Kordun.

Iskustvo je do tada pokazalo da je za potrebe ove Komande neophodno da se obavještajna služba objedinjuje i na nivou Komande Grupe odreda, koja do tada nije imala obavještajnog oficira. Njegov zadatak je bio da radi na daljem organizacionom učvršćenju i objedinjavanju obavještajne službe te usmjeravanju rada obavještajnih oficira kao i na izvršavanju njihovih zadataka.

Zadatak nije bio nimalo lak jer su se u ono vrijeme na Kordunu nalazila dva partizanska odreda sa 7 bataljona i izvjestan broj komandi mjesta, a sve to bilo je okruženo brojnim neprijateljskim garnizonima, iz kojih je trebalo dobiti podatke o broju neprijateljskih vojnika, njihovom naoružanju i namjerama, da bi se sve te informacije mogle staviti na raspolaganje operativnom štabu i obavezno dostaviti Komandi 1. operativne zone, kako bi se na osnovu obavještenja mogli donositi vojno-operativni planovi.

Pomanjkanje soli i ostalih industrijskih proizvoda stvaralo je povoljnu klimu da neprijatelj preko trgovaca stupa u vezu sa švercerima, koji su preko seljaka s oslobođenog teritorija dobivali informacije interesantne neprijatelju kao, na primjer, tko je u selu član KP, NOO, NOF, AFŽ-a, a zatim koji se ljudi nalaze u partizanima, kada dolaze kućama, te, napokon, kojim terenom se kreće koja partizanska jedinica, u kojoj se jedinici nalaze ljudi iz određenih sela, kada odlazi s jednog terena na drugi ili kada druge operativne jedinice dolaze na određeni teritorij. Takva situacija nametala je potrebu da se i u komandama mjesta zadužuju pojedina lica, čiji zadatak se sastojao samo u prikupljanju obavještajnih podataka.

Da bi se naši kadrovi što bolje upoznali s problemima obavještajne službe i koliko je ona značajna za uspješno rukovođenje i zaštitu od neprijatelja, u ljeto 1942. godine, na kursu koji je održavan za delegate vodova i komesare četa na terenu kotara Vojnića, u program predavanja bio je unesen jedan sat na kojem je obavještajni oficir Grupe odreda predavao o značaju i potrebama organiziranja obavještajne službe na terenu i u našim jedinicama, radi osigu-

ranja jedinica od neprijateljske špijunaže i iznenadnog oružanog napada, naročito u vrijeme odmora na poluoslobođenoj i neoslobođenoj teritoriji.

U ljeto 1942. godine formirane su na Kordunu brigade koje nisu bile vezane za jedan teritorij. Svaka brigada je imala svog obavještajnog oficira, koji je u svemu sarađivao s obavještajnim oficirom Komande grupe odreda, kao i s licima u Komandi mjesta koja su radila u obavještajnoj službi i s obavještajnim oficirom partizanskog odreda, kada bi dolazili na njihov teren.

Lica koja su radila u obavještajnoj službi komande mjesta i obavještajni oficir partizannskog odreda bili su obavezni da sve podatke o neprijateljskim oružanim snagama, njegovom naoružanju i rasporedu stavljaju na raspolaganje obavještajnom oficiru brigade, kada dođe na njihov teritorij. Na taj način osigurano je svestrano korištenje podataka o neprijatelju.

Poslije formiranja brigada, u septembru 1942. godine dolazi Naredba Vrhovnog komandanta NOV i PO Jugoslavije o organizaciji pozadinskih vojnih vlasti na oslobođenom teritoriju.[7]

Na osnovu Naredbe prestaje djelovati Komanda grupe odreda na Kordunu, a formira se Komanda kordunskog vojnog područja. Obavještajni oficir Komande grupe odreda prelazi na rad u Komandu vojnog područja.

Pri Komandi vojnog područja formiran je i Vojni sud za suđenje licima koja su odgovarala za politička krivična djela kao i onima koji su počinili djela običnog kriminala.

Za politička krivična djela presude su, obično, bile najteže, a za obični kriminal optuženi su kažnjavani prisilnim radom, koji se sastojao u radu kod neke radionice pri Komandi područja ili na popravku puteva.

Istom Naredbom Vrhovnog komandanta od septembra 1942. o obrazovanju pozadinskih vojnih vlasti, određeno je formiranje komandi mjesta i pri njima partizanskih straža kojih su dužnosti bile sljedeće:

»... a) vršenje svih poslova koji se odnose na mobilizaciju obveznika rejona koji im je dodijeljen od komande mjesta, u ovom cilju prikupljaju podatke **i** vode točnu evidenciju mobilisanih po četama, nesposobnih, ranjenih, bolesnih, određenih u partizanske straže i poginulih i umrlih partizana, podaci se prikupljaju ličnom konstatacijom i uzimanjem podataka od seoskih straža, NOO-a i vojnih komandi;

— b) obilazi povjereni joj teren i održava na njemu red i poredak i kontroliše elemente neprijateljske narodnooslobodilačkoj borbi;

... c) stara se o prihvatu, smještaju i snabdijevanju prolazećih trupa;

__ d) reguliše i kontroliše cijeli vojni i privatni saobraćaj u svom rejonu.
Sva lica bez propisanih isprava, kao i sumnjiva lica, bila ona građanska ili vojna, sprovodi nadležnoj komandi mjesta;

... e) izdaje stanovništvu svoga rejona objave za kretanje, koje će straže (postaje) izdavati objave, a koje će ih samo kontrolisati, određuje nadležna komanda mjesta;

... f) kontroliše rad seoskih straža koje određuje opštinski NOO, potpomaže narodnooslobodilačke odbore i seoske povjerenike u sprovođenju vojnih naredbi i odluka samih NOO-a;

... g) stara se o zaštiti stanovništva sprečavajući ubistva, pljačku, nasilje i paljevinu;

... h) organizuje obavještajnu službu i službu veze na svom terenu;

7 Zb. NOR-a, tom II, knj. 6, đok. 6.

... i) stara se o čuvanju svih stvari, objekata i lica koja su im povjerena.«[8]

Obavještajnoj službi je time omogućeno da ima bolji pregled nad licima koja nisu bila odana interesima i ciljevima NOB-a, kao i onima koja su bila sklona raznim kriminalnim radnjama i drugim nedjelima.

Ove straže su prerasle u jedinice Narodne milicije. U ljeto 1942. godine u Brezovoj Glavi i Tušiloviću bila je stacionirana brojna neprijateljska posada: oko 60 ustaša, 120 oružnika i 270 domobrana s vrlo dobrim naoružanjem i jakim utvrđenjima. Za organiziranje obavještajne službe i prikupljanje podataka o garnizonu bio je zadužen obavještajni oficir 1. bataljona Kordunaškog odreda Drago Vukić.

U tom garnizonu našli su svoje utočište izdajnici kordunskog naroda koji su u proljeće 1942. godine pobjegli neprijatelju u Karlovac: Martinović Radica, bivši općinski načelnik iz Krstinje i Milić Rakinić, aktivni oficir bivše jugoslovenske vojske, inače zamjenik komandanta 2. bataljona 2. KPO, koji je bio uhapšen i pobjegao prilikom sprovođenja u Stab grupe).

Oni su krajem 1941. godine i početkom 1942. godine počeli potajno djelovati na oslobođenom teritoriju širenjem nevjerice u uspjeh NOB-a, sabotiranjem pojedinih akcija kao i širenjem šovinizma prema ostalim nacijama i svrstali su se na stranu neprijatelja NOB-a. Kada su primijetili da će biti otkriveni, pobojali su se i pobjegli na stranu neprijatelja u Karlovac.

Maja 1942. pobjegao je i poslanik SDS-a za kotar Vojnić Mišan Napijalo. Otišao je u Srijem svojim stranačkim prijateljima, dok su Rakinić i Martinović ostali u Karlovcu, da budu bliže Kordunu, odakle su počeli da vrše svoju izdajničku ulogu. Rakinić i Martinović su premješteni iz Karlovca u Tušilović. Njima se priključio i bivši partizan zvani »Marko«, iz Cerovca, koji je dezertirao iz operativne jedinice i sa sobom odnio karabin. Njihovo djelovanje se osjećalo, i pojedini izolirani slučajevi izdajstva ukazivali su na mogućnost da su učinjeni pod njihovim utjecajem.

Takav slučaj dogodio se u septembru 1942. prilikom sprovođenja Pavla Mihajlovića zvanog Spaja, iz sela Radonje, iz Štaba odreda u Komandu područja za Kordun, koji je uhapšen zbog neprijateljskog djelovanja na oslobođenom teritoriju i među vojskom. Njegov sprovodnik Božić, stražar u Odredu, bio je nebudan, pa je uhapšenik Mihajlović na neobjašnjen način stražara zaklao nožem, uzeo njegovu pušku i pobjegao u Karlovac, a poslije dobio od neprijatelja propusnicu i otišao u Srbiju.

Zbog ovih događaja obavještajci su dugo razmišljali i tražili način kako da se tri izdajnika — Martinović, Rakinić i »Marko« — onemoguće i kazne zbog izdaje.

Imali smo podatke da dezerter »Marko« ima izvjesne simpatije prema djevojci »Mari«. Drago Vukić zadužen je da s djevojkom stupi u vezu i u razgovoru s njom ocijeni može li se pridobiti za suradnju s našom obavještajnom službom. Na naše veliko i ugodno iznenađenje Vukić je djevojku poslije nekoliko razgovora privolio da pristane na saradnju i da ispuni neke zadatke.

Nije trebalo dugo čekati da nas »Mara« izvijesti kako je s »Markom« uspostavila kontakt. Nedugo zatim, jednog septembarskog dana, u kasne večernje sate s njim je zakazala ljubavni sastanak u šumici više sela, a nas izvijestila da tamo treba doći naša patrola koja će »Marka« moći lako uhapsiti. Određenog dana otišao je Vukić s još dvojicom partizana na zakazano mjesto i čekao dok »Mara« nije dovela u šumu dezertera »Marka«. Očajan i iznenađen, »Mar-

8 Zb. NOR-a, tom II, knj. 6, dok. 8.

ko« je poslušao komandu Vukića: »Ruke uvis«. Sproveden je u komandu štaba bataljona iz kojeg je pobjegao, gdje je saslušan, izveden pred vojni sud i osuđen na kaznu smrti strijeljanjem, zbog izdaje, dezertiranja i odnošenja karabina.

Kada je dezerter »Marko« osuđen, Rakinić je postao mnogo oprezniji i dobro je vodio računa u kakvom se društvu kreće. Čak su stizale vijesti da je prijetio partizanima da će im se osvetiti zbog likvidacije »Marka«. Nije mogao ni sanjati, da se i oko njega i Martinovića već plete mreža koju je počela stvarati mlada partizanska obavještajna služba.

Teškoće su bile savladane onog momenta kada je dužnost komandanta posade u Brezovoj Glavi preuzeo domobranski natporučnik Franjo Molek, učitelj, jer je dotadašnji komandant posade, ustaški bojnik, otišao na odmor u Karlovac.

Drago Vukić se već bio povezao preko nekih žena simpatizera s natporučnikom Molekom, koji je bio sklon NOB-u. Čekao se momenat da vrši dužnost komandanta posade.

Kada su Martinović i Rakinić došli iz Karlovca u neprijateljsku posadu u Brezovoj Glavi da tamo stalno borave i da odatle djeluju prema Kordunu, bili su nezadovoljni komandom posade, koju su kritikovali zbog toga što češće ne izlazi i upada na oslobođeni teritorij Korduna radi pljačkanja, ubijanja i stvaranja nezadovoljstva među narodom. Zbog takvog stava neki iz posade ih nisu rado gledali.

Sastali su se Vukić i Molek i dogovorili da Vukić napiše pismo Martinoviću i Rakiniću u ime NOP-a, u kome će ih savjetovati da budu još otvoreniji i agresivniji u svojoj neprijateljskoj propagandi protiv NOB-a, kako bi se mogli što bolje plasirati i unjedriti u redovima neprijatelja i tako slati informacije o jačini, rasporedu, broju vojnika i oružja ustaških i domobranskih jedinica. U pismu je naglašeno da su sve informacije koje oni šalju dragocjene i da time svjesno vrše svoju patriotsku dužnost. Dogovoreno je da će pismo Vukić poslati po nekoj ženi, koju je opisao kako će izgledati, a neće znati za sadržaj pisma. Tu ženu treba da presretne domobranska patrola, pretrese je, i uzme od nje zatvoreno pismo kako bi ga tobože predali Martinoviću i Rakiniću. Zenu će pustiti. Prije predaje pisma Rakiniću i Martinoviću domobranske patrole će pismo uručiti natporučniku Moleku, kome će se pismo učiniti sumnjivo pa će ga otvoriti i vidjeti njegov sadržaj, a odmah iza toga će ih uhapsiti, a potom im suditi. Tako je i postupljeno.

Molek je naredio da se uhapse Martinović i Rakinić, a on je na motorkotaču otišao u Karlovac do bojnika, zapovjednika posade, da ga upozna sa sadržajem pisma i još više optuži Martinovića i Rakinića za njihovu partizansku djelatnost. Kada se bojnik upoznao sa sadržajem pisma, nije se dvoumio da odmah naredi Moleku formiranje prijekog vojnog suda, koji ovu dvojicu treba na brzinu saslušati i osuditi na smrt strijeljanjem, a presuda treba odmah da se izvrši. Molek se vratio od zapovjednika i postupio po naređenju. Bio je sretan kada je mogao Vukića izvijestiti da je kombinacija bez većih teškoća realizirana i da su dvojica izdajnika pogubljena.

Nekoliko dana kasnije, 23. oktobra 1942, na posadu u Brezovoj Glavi izvršen je napad i cijela posada se predala 25. oktobra, s vršiocem dužnosti komandanta posade natporučnikom Molekom na čelu.

Novembra 1942. formirana je na Kordunu 8. divizija, u koju su ušle 4, 5. i 15.brigada Hrvatske. Ti nazivi brigada ostali su do 14. juna 1943. godine, kada

su brigade dobile nazive: 1, 2. i 3. brigada 8. divizije. Prvi obavještajni oficir 8. divizije bio je Nikola Božić, a kasnije Miloš Nikoliš.

Istodobno s formiranjem divizija, formira se i 1. korpus u Hrvatskoj, sa sjedištem u Slunju. Za obavještajnog oficira postavljen je obavještajni oficir Komande kordunaškog područja Savo Bogdanović. Koncem decembra 1942. godine dolazi Rješenje Glavnog obavještajnog centra (GOC-a) za Hrvatsku, u kojem se određuje zadatak da se formira Pomoćni obavještajni centar (POC) za Kordun, koji će djelovati dosta samostalno, a smješten će biti pri Komandi područja za Kordun. Savo Bogdanović je postavljen za šefa tog Centra, a za obavještajnog oficira 1. korpusa imenovan je Pero Grubor.

Novom organizacijom obavještajne službe sav teren Korduna podijeljen je na rejone a formirani su i rajonski obavještajni centri (ROC), koji su obično obuhvaćali i pokrivali teritorij jednog kotara. Na Kordunu su djelovali ROC-i za kotar Vrginmost, Vojnić, Veljun, Slunj, Plaški, Bosiljevo i Cetingrad. Ukoliko je na teritoriju kotara bilo nekih većih mjesta, stvarani su mjesni obavještajni centri (MOC). Djelovali su MOC-i Lasinja i Rakovica.

Šef POC-a je tim Rješenjem Glavnog obavještajnog centra bio obavezan da sve podatke do kojih dođe preko svojih veza, ili ih prikupi i sazna na bilo koji način — o stanju i raspoloženju naroda, o djelatnosti neprijatelja i neprijateljski raspoloženih stanovnika, kao i podatke o neprijateljskim garnizonima, njihovom raspoloženju, naoružanju i utvrđenju — dostavlja Glavnom obavještajnom centru za Hrvatsku i da ih stavlja na raspolaganje komandantu i komesaru područja, te vojno-operativnim štabovima kada dolaze na teren.

Ovdje je vrijedno napomenuti da je šef MOC-a Lasinja, koncem 1942. i početkom 1943, imao vrlo dobro uspostavljenu vezu sa KK KPH u Pisarovini i da je preko njih dobivao vrijedne informacije o koncentraciji neprijateljskih snaga u Karlovcu i neposrednoj okolici, te njihovim namjerama i pripremama za 4. neprijateljsku ofanzivu.

Ovi podaci su poslužili da se na Kordunu, a i u Lici, blagovremeno izvrše pripreme za evakuaciju raznih ustanova, radionica i spremanje teških ranjenika u zemunice, kao i sklanjanje naroda s glavnih pravaca kojim se neprijatelj kretao.

U 4. neprijateljskoj ofanzivi, januara 1943, rukovodioci i saradnici obavještajne službe na Kordunu ostali su na terenu. Poslije prolaska neprijateljske vojske oni su brzo uspostavili i obnovili veze i kontakte sa svojim saradnicima, tako da obavještajna služba nije prestala djelovati, iako se dosta naroda povlačilo pred neprijateljskom ofanzivom i s njim neki rukovodioci.

Neprijatelj nije imao dovoljno uvida u naše snage na Kordunu prije početka ofanzive, a naročito poslije prolaska neprijateljske vojske, i počeo je u februaru 1943. ubacivati svoje špijune kako bi doznao kolike su, kakve i kako su naoružane naše snage.

O tome najbolje govori izvještaj POC-a za Kordun broj 12 od 9. marta 1943. godine, arhiva RSUP-a Hrvatske.

U izvještaju se govori da su naši organi na oslobođenom teritoriju prema Dubravama uhvatili jedno lice koje kod sebe nije imalo dokumenata kojim bi moglo dokazati svoj identitet, a ni opravdati dolazak na oslobođeni teritorij. Bilo je obučeno u pohabano odijelo kao prosjak, ali nije odavalo lik prosjaka. Izjavilo je da se zove Marko Smolčić iz Brinja, što nije mogao ničim dokazati. Na saslušanju utvrdilo se da govori talijanski, njemački, francuski i mađarski.

U istom izvještaju piše kako su naši organi uhvatili još jedno lice koje je neprijatelj uputio iz garnizona Gline prema selu Cemernici, koje također nije

imalo dokumente da dokaže svoj identitet, a izjavilo je da se zove Davor Štrkalj i predstavio se kao ustaša-junak. Na saslušanju je izjavio da je satnik iz garnizona Gline tražio dobrovoljca koji će u pohabanom civilnom odijelu otići prema Vrginmostu i ustanoviti gdje se nalaze partizani, koliko ih ima i kako su naoružani. On se prijavio kao dobrovoljac i satnik mu je obećao 2.000 kuna kad se vrati s izvještajem. Kod sebe je imao 600 kuna. Izjavio je da je i u pravcu Topuskog upućeno jedno lice koje se pojavilo kao dobrovoljac, ali nije znao njegovo ime.

Kako su dobro, besprijekorno i tačno funkcionisale veze partizanske obavještajne službe na Kordunu, najbolje govori slučaj koji se dogodio u proljeće 1943. godine, kada je preko Vorkapić-Sela otpremljena u Topusko, gdje je bila ustaška posada, glava partizanskog tenka, što je prevezao Stevo Vorkapić do saradnika »Luke« u Topuskom, koji ju je otpremio u Zagreb, gdje je zavarena, popravljena i vraćena partizanima.

Teškoće koje su nastale poslije 4. neprijateljske ofanzive počeli su da koriste špekulanti i neprijatelji NOB-a, a naročito je bila pojačana neprijateljska propaganda s neoslobođenog teritorija. Od ljeta 1943. samovoljno napuštanje vojnih jedinica na Kordunu i dezerterstvo postalo je veoma ozbiljan politički problem.

Ljeti 1943. situacija je nametala potrebu organizacionog učvršćenja i kadrovskog ojačanja rajonskih obavještajnih centara na Kordunu. Tako su u ROC za kotar Vojnić ušli Mile Knežević i Nikola Fuštar.

Takvo je stanje bilo na gotovo čitavom oslobođenom teritoriju Hrvatske, pa je Glavni štab Hrvatske Naredbom od 27. 5. 1943. formirao posebne vojne jedinice za efikasniju borbu protiv svih neprijatelja, kao i protiv pete kolone. Pri Glavnom štabu Hrvatske formiran je bataljon PPK čije su se čete nalazile na terenu Like, Korduna, Banije, Moslavine i drugdje.

Formiranjem ovih jedinica, u koje su ušli provjereni borci u borbama i odani ciljevima NOB-a, moglo se lakše suprotstavljati upadima neprijatelja na oslobođeni teritorij, a naročito njihovim trupovima koji su ubacivani na oslobođeni teritorij, napadali pojedine ustanove, bolnice, oslobođene gradove i sela.

Jedinice PPK-a su prerasle u Korpus narodne obrane, koji je po oslobođenju zemlje preuzeo čuvanje naših granica, a odigrao je i vrlo značajnu ulogu poslije oslobođenja zemlje u likvidaciji zaostalih četničkih, ustaških, belogardejskih i drugih fašističkih vojnih jedinica koje su se skrivale u šumama i kod svojih jataka, remetili javni red i mir, ubijali naše aktiviste i time stvarali psihozu straha i nesigurnosti u oslobođenoj zemlji.

CK KPH 21. maja 1943. godine piše okružnim komitetima: »Naša obavještajna služba očajno je slaba. Odgovorni drugovi suviše potcjenjuju ogromnu važnost ob. službe. Sa širenjem oslobođenog područja pred ob. službu postavljaju se sve veći i veći zadaci. Narodni neprijatelji prilaze sve podmuklijim oblicima rada i borbe protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Dosadašnja obavještajna služba, koja nije uživala dovoljnu pomoć odgovornih drugova i partijskih organizacija, ni izdaleka nije dorasla da brzo i uspješno otkriva narodne neprijatelje — špijune, banditske grupe itd. i onemogućava njihovo djelovanje. Da bi se tome jednom stalo na kraj, odlučeno je da se toj službi posveti ona pažnja koju ona zaslužuje, i da joj se pruža svestrana pomoć. U tom cilju potrebno je izgraditi kadar drugova koji će se specijalno posvetiti

samo tome planu.«[10] Radi što bržeg uzdizanja kadrova, GOC Hrvatske je organizirao petodnevne obavještajne kurseve. O prvom takvom kursu GOC je 11. juna 1943. obavijestio CK KPH: »Kurs je započeo u nedjelju 6. VI. Trajao je pet dana. Obrađene su slijedeće teme: 1. Zadatak i uloga ob. službe u NO borbi; 2. Organizacija i organizacioni principi ob. službe; 3. Rad i zadaća povjerenika; 4. Historijski prikaz rada, razvoja i taktika protivničkih organizacija; 5. Uloga i sistem rada Gestapoa, Ovre i Intelidžens servisa u našoj zemlji; 6. Rad petokolonaša i sabotera; 7. Vršenje istraga; 8. Vojno-informativna služba kao specijalna grana obavještajne službe.«[11]

Okružni komitet KPH Karlovac posvećivao je znatnu pažnju obavještajnoj službi i njenim kadrovima. To najbolje potvrđuju zaključci Treće okružne partijske konferencije za okrug Karlovac, koja je održana u novembru 1943. u Vojniću, kada se u drugoj tački zaključaka, u drugom pasusu, kaže: »Učvrstiti, očistiti i ubrzo osposobiti našu obavještajnu službu, kako bi mogla izvršiti uspješne zadatke koji stoje pred njom.. ,«[12] U svakom ROC-u na Kordunu[13] radila su dvojica radnika, šef i pomoćnik. U oktobru 1943. povećao se broj saradnika na Kordunu za 16 novih lica, tako da ih je bilo 114, bez okoline Vrginmosta i Bosiljeva. Rajonski obavještajni centar Vojnić imao je 42 povjerenika-saradnika, koji su dostavljali podatke. U izvještaju ROC-a za Vojnić broj 41, od 13.11. 1943. godine, navode se podaci o neprijatelju:

»1. Kamensko: broj neprijatelja ustaša oko 80, naoružanje 2 teška mitraljeza, 2 mala bacača mina, 4 puškomitraljeza, ostalo ne znam.

2. Turanj : od 50—60 ustaša, naoružanje ne znam.

3. Švarča:2—3 topa i ostalo ne znam koliko što imaju.

4. Ladvenjak i Velemerić, Carevo selo, kao i okolna sela: oko 350 ustaša, sada mobilisanih u smjesi pete bojne, koja drži položaj od Kamenskog preko Turnja za Belaj, kao što dava pomoći gdje bude najpotrebnije.

5. X. ustaška bojna nalazi se ispod Karlovca prema Ilovcu i Kaštelu, te razna tamo sela.

6. XXX. ustaška bojna nalazi se od Draganića prema Karlovcu i tamo ona sela, čuvajući prugu, uz pomoć još neke ustaške vojske, za čije ime tačno ne znam.

7. Jedan i drugi posadni sat nalazi se u Zrinskoj ulici Karlovac.

8. Okupatorska dočasnička škola u Jelačićevoj ulici — Karlovac.

9. Dvije bitnice, jedna u Mostanju, a druga na Švarči, imaju po 5 do 6 topova sa posadom.

10. Pomoćni neboračkі sat — Radićeva ulica, Karlovac.

11. Domobranska škola kao tjelesna bojna na izobrazbi u Karlovcu, ima ih regruta oko 1200 ljudi.

12. Viša oficirska i niža škola nalazi se u Radićevoj ulici, Karlovac.

13. Jedan bataljon grenadirskog puka koji pripada SS diviziji Nerdland sada u Karlovcu, pomažu praviti red i mir u Karlovcu, kao vršenje straže.

14. Jedan bataljon pancerne (oklopne divizije) sa dva do tri teška tenka, kao i neki mali tenk.

15. Prave od kolodvora jugozapadno jedan aerodrom za avione. Sa nekih rodova vojske skidaju bolju uniformu i oblače na one koji odlaze svaki čas u

10 AIHRP KP 22/1101.
11 AIHRP KP 23/1216.
12 Dr Đuro Zatezalo, Treća konferencija KPH za **okrug** Karlovac, str. 159.
13 Rajonski obavještajni centri su bili u Vrginmostu, Vojniću, Veljunu, Bosiljevu, Slunju, Plaškom i Cetingradu.

borbu. Političko stanje dosta slabo. Narod naš tamo dolazi i ne gledaju što ovi radi, pitaju se što će biti poslije rata, neki govore rat će biti gotov samo ne znamo u čiju korist.

Podataka za sada boljih nemamo, ali će sada biti sigurno bolji i više.[14]

Njemačka obavještajna služba, koja je već stekla iskustva o protivniku s kojim se nosila, zaključila je da mora promijeniti metode ako hoće da postanu efikasne.

Zadatak da cijelu problematiku borbe protiv NOV-e analizira dobio je obavještajni oficir 114. legionarske divizije Vermahta (Wehrmacht), kapetan Konopaski, koji je od januara 1942. godine neprekidno bio u borbenom dodiru sa snagama NOV i POJ i znao mnogo o protivniku i njegovom načinu ratovanja, kao i o terenu na kome se ratovalo. Analizirao je saznanja, polazeći od činjenice da specijalni način partizanskog ratovanja zahtijeva i specijalne protumjere. Konopaski je osnivač nove diverzantske škole trupova i rada diverzantskih jedinica.

Konopaski je zaključio da u borbi protiv NOV-e njemačke snage mogu postići trajniji uspjeh jedino ako gerilskom ratovanju suprotstave ista sredstva i istu taktiku kojima se služe partizani. To je iziskivalo organizovanje manjih pokretnih jedinica, specijalno obučenih i dobro naoružanih, koje bi djelovale u sastavu pojedinih divizija i na njihovom operativnom području, ali kao samostalne grupe. Zadatak bi im bio da iznenadnim prepadima u dubokoj partizanskoj pozadini unose pometnju i zabunu u redove NOP-a. Ciljevi tih prepada bili bi viši štabovi bataljona, brigada, divizija, zatim vojnopozadinske ustanove, rukovodni vojnopozadinski i civilni organi vlasti.

U augustu 1943. u samostanu trapista, nedaleko od Banje Luke počela je raditi prva škola za trupove. Prvi kursisti su bili na okupu 21. augusta, da bi se u ciklusima od po četiri sedmice smjenjivali, sve dok sve njemačko kvislinške jedinice u NDH nisu dobile dovoljan broj dobro odabranog i izvježbanog ljudstva za novu borbu protiv NOP-a. Nastavni kadar koji je obučavao kursiste, kao i sve oko smještaja, ishrane i ostalog u vezi sa školovanjem i formiranjem trupova dali su Abver (Abwehr) i 4. brandenburški puk, čije je sjedište bilo u Banjoj Luci.

U okružnici GOC-a Hrvatske broj 88 od 6. 2. 1944, koja je upućena svim POC-evima Hrvatske kaže se da je na oslobođeni teritorij ubačen veći broj agenata ustaške obavještajne službe s lažnim imenima.

U okružnici POC-a za Kordun broj Str. Pov. 100 od 21. 3.1944. godine upućenoj ROC-evima Korduna govori se kako su iz pouzdanih izvora doznali da su se na oslobođeni teritorij prebacile ustaše i to: 1. Bogdan Maša, 2. Frane Bareš, 3. Stanko Rebat, 4. Miško Brekalo-Flek i 5. Simeon Zilko-Frek, koji na glavi imaju partizanske kape i legitimacije s žigom Odreda broj 9, s potpisom Knežević. Traži se njihovo pronalaženje i hapšenje jer je i njihov zadatak bilo razbijanje i onemogućivan je daljeg razvitka NOB-a.[15]

Po općem planu razbijanja NOP-a dislocirane su i ponovno raspoređene neprijateljske vojne formacije na terenu Korduna, a o tome najbolje govori izvještaj POC-a za Kordun broj 75 od 10. 3. 1944. godine, upućen GOC-u za Hrvatsku, štabu 4. korpusa i 8. divizije, u kojem se govori o pokretu dijelova 393. legionarske plave divizije, koji su do tada stacionirali u Generalskom Stolu

14 Arhiva RSUP-a Hrvatske.

15 Arhiva RSUP-a Hrvatske.

i Tounju. Kaže se da su krenuli prema Senju, a na njihovo mjesto dolaze dijelovi Vražje divizije koja je iz Bosne došla u Karlovac. U istom izvještaju se govori da je 5. i 6. 3. 1944. u Karlovac došla Cerkeska divizija generala Vlasova, koja je s Vražjom divizijom trebala krenuti prema Jadranu.[16]

U sklopu operacija vođenih poslije kapitulacije Italije, potvrdilo se da su Nijemci bili osobito zainteresirani za cestu Karlovac—Ogulin—Josipdol—Brinje—Senj. Zbog toga su i spriječili likvidaciju ustaškog garnizona u Ogulinu, kada ga je napadala 8. divizija.

U to vrijeme na Kordunu je dosta brige zadavala formacija muslimanske milicije pod rukovodstvom Huske Miljkovića. Odlučeno je da se sa Huskom Miljkovićem razgovara o prijelazu na našu stranu. Razgovori su vođeni u potpunoj tajnosti i trajali su dosta dugo jer je Huška, znajući da se ogriješio 0 interese NOB-a, tražio garancije da se njemu i njegovim vojnicima neće ništa dogoditi. Razgovori su privedeni kraju 2. februara 1944. Formirana je Unska operativna grupa od Huskinih 12 bataljona. Huška je postavljen za komandanta Grupe.

On nije odmah prekinuo sve veze s ustašama u Cazinu i Bihaću.

Jednom prilikom Huška je zakazao sastanak s ustaškim nadsatnikom Martinom Grabovcem, poznatim komandantom ustaške bojne koja je od 1941. do 1942. vršila masovne zločine po Petrovoj gori (naročito su poznati njegovi zločini s istočne strane Petrove gore, i to u majskoj ofanzivi 1942. godine, gdje je njegova bojna klala sve do koga je došla). Na zakazani sastanak nije dozvoljeno da ide Huška, već su otišli drugi rukovodioci i sačekali Grabovca. S Grabovcem je došao i Eraković, funkcioner ustaške obavještajne službe, koji je iz Zagreba došao na Cazinsku krajinu da ustanovi kako bi se moglo Husku ponovo pridobiti za povratak na stranu Nijemaca i ustaša. Obojica su uhapšeni 1 sprovedeni u Štab Grupe.

Međutim, funkcioner ustaške obavještajne službe Eraković, čim je uhapšen, tražio je da mu se obezbijedi i omogući veza s Andrijom Hebrangom, pa je zbog toga sproveden u obavještajnu službu 4. korpusa, a kasnije je upućen u GOC Hrvatske.

Prisustvovao sam sastanku Hebranga i Erakovića 1944. godine. GOC je bio u Babinu Potoku. Snijeg je bio dosta visok. Ujutro, oko 10 sati, mene i ostale članove iznenadila je posjeta Vlade Bakarića, Andrije Hebranga i Rade Zigića. Ušli su u prostranu seosku kuću i pozdravili se sa šefom Maljčikom, Josipom Brnčićem i sa mnom. Mislim da su bili prisutni i članovi Vojnog sudskog odsjeka Glavnog štaba Hrvatske Eršef Badnjević i Slavko Balaš, koji su uvijek sa GOC zajedno stanovali i bili smješteni. Taj odsjek je bio kamuflaža za naš centar.

Nakon kratkog razgovora Andrija Hebrang se zainteresirao za Erakovića — gdje je, šta priča i kako se drži. Odgovarao je Josip Brnčić koji je neposredno vodio istragu protiv Erakovića. Kada je Brnčić izreferisao, Hebrang je zatražio da se Eraković uvede u prostoriju u kojoj su na čelu sobe, na jednoj klupi, sjedili Bakarić, Hebrang i Zigić, a mi ostali posjedali smo lijevo i desno po dužini sobe, na male seoske stolice. Kada je Brnčić doveo Erakovića i postavio ga na sredini sobe, upitao ga je da li poznaje koga od prisutnih. Eraković je svojim pogledom prešao preko svih prisutnih i pokazao na ustima mali smiješak, pružio ruku prema Hebrangu i rekao: »Poznajem Andriju«. Hebrang je

16 Bojali su se Iskrcavanja Engleza na Jadranu.

onako nonšalantno odgovorio, koliko se sada sjećam: »No, što sada kažeš ko će dobiti okladu«, a Eraković je odgovorio: »Izgleda ti«. Onda nam je Hebrang pred Erakovićem ispričao da ga je on saslušavao kada je bio uhapšen i da je uvjeravao Erakovića da će Hitler izgubiti rat, a Eraković tvrdio suprotno, i cj$_a$ su se okladili ako Hitler izgubi rat, Eraković mora da časti Hebranga ručkom u jednom boljem hotelu u Zagrebu, a ako Hitler dobije rat, Hebrang će njega morati častiti. Poslije toga Hebrang ga je pitao kako s njime postupaju i kako se osjeća u zatvoru, na što je Eraković odgovorio da nema nikakvih primjedbi, jedino da mu nije najtoplije, jer je bio smješten u podrumu te kuće u kojem se nije ložilo. Nakon izvjesnog vremena provedenog u konverzaciji o međunarodnoj situaciji i lošem stanju na njemačkim frontovima, Eraković je odveden u zatvor, a naši gosti su se pozdravili s nama i otišli, uz napomenu da dobro čuvamo Erakovića. Kasnije je stigao odgovor da će Eraković biti zamijenjen, što nas je dosta iznenadilo. Znali smo da je Eraković visoki funkcioner ustaške obavještajne službe. Postupili smo onako kako nam je naređeno.

Prilikom vođenja razgovora za prelazak k nama, Huski je postavljen uslov da nam omogući da uhapsimo Branka Bolića, šefa Abverovog Meldekopfa u Bihaću, za koga smo znali da je razvio vrlo aktivnu obavještajnu mrežu prema Kordunu i Cazinskoj krajini. Branko Bolić se služio pseudonimom »Horvat« i »dr Herzeg« (priveo ga je njemačkoj obavještajnoj službi u Zagrebu Marijan Dolanski, predratni njemački agent, koji je za vrijeme NDH bio reaktiviran u Pavelićevo vojno rukovodstvo).

Rodom je iz Podravske Slatine i završio je podoficirsku školu u Beogradu. Služio je u Varaždinu i napustio vojnu službu 1934. i od tada radio kao privatni činovnik. Za vrijeme službovanja kao jugoslavenski podoficir on je po kazni premješten, a jednom prilikom i osuđen na mjesec dana zatvora, navodno zbog političkih izjava. Bolićeva aktivnost za Abver u Zagrebu počinje 1941. i početkom 1942. godine. On je tada upućen da izgrađuje mrežu u Bosni i Slavoniji duž Save radi pribavljanja obavještajnog materijala za pripremane vojne operacije. Bolić je svoj zadatak mogao provesti utoliko lakše što je bio od ranije povezan i s obavještajnom službom NDH, pa se mogao osloniti i na njene linije.

Obilazeći mjesta odakle su mogle biti stvarane obavještajne linije prema partizanskim teritorijama, prikupljao je materijal za dvije Vermahtove operacije, i to kako za akciju koju je u proljeće 1942. provela borbena grupa »Bader« na području Ozrena i Romanije, tako i kasnije za akciju 714. Vermahtove divizije na području Kozare. Na raznim terenima Bosne zavrbovao je oko 25 agenata.

Marta 1943. prešao je Bolić u Bihać, sa zadatkom da formira obavještajno uporište banjalučkog Meldekopfa, koje je kasnije postalo samostalnim ogrankom. Agent Jambrošić je u isto vrijeme upotrebljavan za prikupljanje terenskih obavještajnih podataka na liniji Banja Luka—Prijedor—Kostajnica—Sunja—Sisak, da bi kasnije bio prebačen na rad u Varaždin. Oba ova agenta zavrbovana su da isključivo rade na obavještajnim podacima uz stalnu platu.

Meldekopf Bihać, čiji šef je bio Bolić, koji je u tom svojstvu nosio pseudonim »Hercog«, obrađivao je područje Banije, Korduna, dio Like i dio zapadne Bosne. Sarađivao je s četničkim jedinicama, koje su mu i dale dobar dio njegove agenture. Održavao je vezu s Huskom Miljkovićem. Centar je raspolagao svojom radio-stanicom koja je nosila naziv »Boro«, a saobraćala je sa Zagrebom i Banjalukom. Centar Bihać je raspolagao s oko 100 golubova pismonoša i imao svoju golubinju stanicu. Golubovi su bili prvenstveno namijenjeni agen-

tima na oslobođenoj teritoriji, radi održavanja veze sa Bihaćom, ali nije utvrđeno da su se njima služili.

Bolić je bio revnostan u izgradnji opsežne mreže agenata. Huška Miljković, prema nekim njemačkim dokumentima, bio je izvjesno vrijeme jedan od najkorisnijih Bolićevih informatora.

Kada je Huška definitivno odlučio da pređe na stranu NOV i POJ, pozvao je u svoj štab na razgovore Bolića i udesio da ga obavještajni oficiri zarobe i provedu u Štab 4. korpusa, gdje je detaljno saslušan te upućen na vojni sud, koji ga je osudio na smrt strijeljanjem.

Poslije Bolićeva hapšenja centar u Bihaću preuzima folksdojčer Denčl koji ga premješta u Cazin. U aprilu 1944. godine Denčl se sastaje u kući hodže Refika iz Lubarde s Huskinim bratom Šabanom Miljkovićem, koji ga je izvijestio
0 stanju među vojskom. Nešto kasnije ponovo se sastaje sa Šabanom u Caglici, kada Šaban predlaže da se Huška zarobi, da mu se dovede žena u Cazin i da mu se ne dozvoli da ide iz Cazina van, a on, Šaban, i ostali istomišljenici će srediti komesare. Šaban je obavijestio Denčla kada će Huška doći kući, kako bi ga zarobio. Denčl koristi Šabanovo obavještavanje i angažira svoje saradnike Bajru Keserovića, zvanog »Baba«, i Emina Okanovića, poznatog koljača, da ubiju Husku, što su oni i učinili 24. aprila 1944. godine sačekavši ga kad je ujutro pošao iz svoje kuće u štab Grupe koji se nalazio u Todorovu.

Ubistvom Huske Miljkovića dat je opći znak za sve saradnike Denčla u Unskoj operativnoj grupi koji su sarađivali s njim da stupe u akciju i otpočnu bjesomučnu akciju na komuniste i komesare u jedinicama, da ih ubijaju, zarobljavaju i odvode u neprijateljske garnizone. Iako im plan u cijelosti nije uspio, mora se priznati da su ubili nekoliko divnih drugova komunista, komesara i drugih rukovodilaca. Likvidacijom Huske Miljkovića 24. aprila 1944. neprijatelj je bio vrlo aktivan u širenju kako usmene, tako i pismene propagande na Krajini i Kordunu. Stalno je izviđao teren Korduna, bacao letke i bombardirao slobodnu teritoriju, a naročito se okomio na sjedište naših ustanova, bolnica, skladišta, radionica, a nekada nije poštedio ni nezaštićena seoska naselja. Iako nije imao nekog vidnog uspjeha u svim tim akcijama na iznureni, iscrpljeni, opljačkani, popaljeni i osiromašeni narod Korduna, ipak je to imalo neki odraz, i kod pojedinaca se javljala malodušnost, nevjerica u naš uspješan završetak rata i povećavalo se dezerterstvo iz jedinica i skrivanje od odlaska u vojsku ne zato što je tu vojsku narod mrzio već više da bi pomogao posijati nešto žita za familiju i da bi sačuvao glavu i dočekao živ oslobođenje i završetak tog nesretnog rata.

Dosta teškom političkom stanju na Kordunu mnogo je pridonio Joco Eremić, aktivni saradnik Gestapoa u Karlovcu, koji je došao u partizane polovicom 1942. Nije bio u partizanskim vojnim jedinicama, već je zaslugom nekih rukovodilaca (koji su ga poznavali iz Karlovca prije rata, kao navodnog simpatizera KPJ, jer su u njegovom stanu, navodno, održavani ilegalni partijski sastanci, a imali su odlučujući uticaj i ulogu u izboru kadrova na Kordunu) omogućeno Eremiću da ne ide u vojne jedinice i da se tamo provjeri kao i svi ostali borci, već da se brzo afirmiše i uzdigne u pozadinskim vojnim vlastima
1 postane komesar, a zatim komandant Kordunaškog vojnog područja.

Svoju izdajničku ulogu vjerojatno bi bio produžio mnogo dulje da u proljeće 1944. godine nije obavještajna služba 4. korpusa došla do podataka da Joco Eremić kao komandant područja oslobađa za novac neke ljude od odlaska u vojne jedinice. Kada se došlo do podataka koga je oslobodio za novac, tada je ilegalno privedeno lice iz sela prema Karlovcu na saslušanje obavještajnoj

službi 4. korpusa. Nakon dužeg i intenzivnog saslušavanja, i kada je upozoren da se njemu ništa neće dogoditi, on je priznao da ga je Joco Eremić oslobodio od služenja u vojnoj jedinici i da mu je za to platio, odnosno dao 100.000 kuna. Uhapšeni je na saslušanju izjavio i priznao da ga je Joco Eremić slao u Karlovac kod Peškea, kome je nosio neka pisma i donosio odgovore, kao i nabavljao cigarete za Eremića.

Poslije dobivenog priznanja i sačinjenog zapisnika, u kome je detaljno opisao kako je oslobođen, koliko je platio i kako je po zadatku Eremića išao u Karlovac, obavještajna služba upoznala je o svemu do čega je došla komesara Korpusa Većeslava Holjevca. Komesar Holjevac je s izvjesnim nepovjerenjem primio informaciju u vezi s Eremićem i njegovom vezom s Karlovcem i Peškeom. Ipak je upoznao neke članove u Okružnom komitetu KPH za okrug Karlovac s tim sumnjama. Eremić je saznao da mu je obavještajna služba na tragu.

Obavještajna služba je saznala početkom 1944. godine da je Joco Eremić decembra 1943. bio u Vojniću kod nekog seljaka na proslavi krsne slave, gdje su pjevane šovinističke pjesme i gdje se zadržao do duboko u noć. Vraćajući se motor-kotačem iz Vojnića u Komandu područja, koja se nalazila u Buriću, i putem preko Kolarića, Grabovca i Budačke Rijeke bacao je letke neprijateljske sadržine.

Eremić je na sve načine koristio svoj položaj i stvarao nezadovoljstvo među narodom i širio neprijateljsku propagandu sve do 26. aprila 1944, kada je prebjegao Nijemcima.

Iz svega onoga što se danas iz dokumenata može razabrati, politička situacija početkom 1944. godine na terenu Korduna, a onda i kotara Vojnić, bila je teška. Pored ekonomske iscrpljenosti naroda u trogodišnjem ratu, paljenjem, pljačkanjem i progonom od neprijateljske vojske po Kordunu. Pristupilo se mobilizaciji i posljednjih muškaraca od 1903. do 1927. godišta za vojsku radi popune jedinica 8. divizije. Nezadovoljstvo se širilo u pozadini i pojedinim vojnim jedinicama, naročito u Grupi kordunaških partizanskih odreda, jer se željelo na neki način sačuvati živu glavu do svršetka rata.

Sve je to stvorilo takvu situaciju da se na terenu Korduna pojavilo u mnogo većem broju dezerterstvo, pa je tako i u kotaru Vojnić u proljeće 1944. godine bilo 16 dezertera. U selu Miholjsko grupa Jandre Brinjaka (dezertirao 30. 9. 1943) ubila je u proljeće 1944. šezdesetgodišnjaka Vasu Božića zato što im je rekao da su kukavice i da im ne da ništa, a da su ljudi, da bi im dao. U Dugom Dolu ubili su aktivistkinju Dragicu Kosijer. Direktno su prijetili političkim aktivistima Musi Bošnjaku, sekretaru općinskog komiteta, Radi Karamarkoviću, predsjedniku Op. NOO-a Krstinja i drugima.

Maja 1944. Pomoćni obavještajni centar reorganiziran je u Odjeljenje zaštite naroda za Kordun, a raniji ROC-i po kotarevima postali su Povjereništva OZN-e za pojedini kotar, dok su u operativnim jedinicama ranije obavještajne službe i njihovi oficiri postali oficiri OZN-e u partizanskim odredima, brigadama, divizijama i korpusu.

Poslije bijega Joce Eremića obavještajna služba na Kordunu počela je intenzivnu istragu na otkrivanju i hapšenju njegovih istomišljenika i veza. Zahvaljujući pismu koje je Kosanović Stevo-Jabučar, pomoćnik komesara Grupe partizanskih odreda Korduna, iz Plaščanske doline uputio grupi istomišljenika oko Komande kordunskog područja i Okružnog NOO-a, na čelu s Veljkom Koraćem, što je palo u ruke organima OZN-e, uhapšeni su, pored ranije uhapšenog Ljube Vujičića, Veljko Korać, Ilija Zegarac i još neki njihovi istomišlje-

nici. Nešto ranije uhapšen je šef POC-a za Kordun Nikola Vidović, koji je u svome radu napravio mnoge propuste i greške jer je znao za pojedine Eremićeve ispade, a o tome nije izvještavao niti Okružni komitet KPJ za okrug Karlovac, ni GOC za Hrvatsku.

Sada je novoreorganizirana kontraobavještajna služba OZN-e počela s mnogo više elana, marljivosti i upornosti hvatati se ukoštac s neprijateljima NOB-a na Kordunu, a u okolnim garnizonima pratiti rad pojedinih neprijateljski raspoloženih lica da ih se na pogodan način dočepa, sasluša i ukloni kao neprijatelje naše borbe. Tako je u ljetu 1944. pred sudom 1. kordunaškog područja odgovarala grupa od 20 osoba, većinom iz općine Krnjak, na čelu s Nikolom Dudukovićem. Grupa je bila u vezi s Mišanom Napijalom, koji je u to vrijeme boravio u Karlovcu. Došao je iz Srijema i nastojao stupiti u vezu s Jocom Eremićem i s nezadovoljnicima i dezerterima na Kordunu, kao i sa ženama nekih uhapšenih iz Vojnića. Ta grupa je ubila iz zasjede prvoborca Miloša Gruića i odbornicu Milu Kosijer i napravila niz drugih ispada. Nikola Duduković i još petorica iz grupe osuđeni su na smrt i dok su čekali rješenje svoje žalbe Višem vojnom sudu, oni su noću između 21. i 22. 9. 1944. godine prokopali zid i pobjegli.

U ljeto 1944. otkrivena je špijunska grupa u Popović-Brdu, koja je svoj rad počela još od 1942. nakon klanja srpskog naroda u Skakavcu. Temelje ove špijunske organizacije utvrdila je tadašnja učiteljica u Popović-Brdu, koja je posebno sazivala sastanke muškaraca, a posebno sastanke žena i na tim sastancima agitirala za ustaše i uvjeravala ih da će Nijemci i ustaše dobiti ovaj rat, a partizani izgubiti. Ona je prva počela pojedincima iz sela davati kriomice, ispočetka naivne špijunske zadatke polako ih uvlačeći u djelatnost, da ih poslije šalje u Karlovac nekim birtašima Pepi i Volku, a kasnije i Ranholdu Ditlu, poslovođi tvornice »Vuna«, koji je tamo radio od 1926. godine, a inače je poznat kao hitlerovac i najuži saradnik gestapovca Peškea. Kada je učiteljica napustila Popović-Brdo, ona je direktno povezala s Gestapoom u Karlovcu pojedine špijune iz te grupe koji su se pokazali kao sposobni i aktivni. Glavna im je karakteristika da skoro svaki član špijunske organizacije traži sebi obavještajca i da im daje novac za učinjene usluge. Skoro svako lice ove grupe bilo je dvojni špijun — služilo je neprijatelju, a i nama, donoseći nam iz garnizona tačne podatke o stanju kod neprijatelja, a služili su i za nabavu materijala iz Karlovca. Ipak jedan član ove grupe bio je toliko neprijateljski raspoložen prema nama i našoj vojsci da je otrovao tri partizana hranom koju je donio na položaj.

Drugu špijunsku grupu na području Drežnika oformio je »Pero«, rodom iz Drežnika, inače poznat ustaški koljač. Grupa je brojila 12 lica i njome je rukovodila poštarica iz Drežnika. Ona je dobila od Gestapoa iz Bihaća radio-stanicu. Poštarica je bila vrlo aktivna među omladinom i nastojala da je pridobije za ustaše i vršila je mobilizaciju s oslobođenog teritorija za neprijatelja.

Aktivna je bila ustaška špijunaža grupe na čelu koje se nalazio komesar komande mjesta u Skakavcu, Cvitak. S njim je bio i neki raniji HSS-ovac, kasnije ustaški načelnik općine Vukmanić. Za vrijeme stare Jugoslavije Cvitak je bio poznat u Karlovcu kao ljevičar. Po dolasku ustaša na nđast on je uhapšen. Bio je kukavica, pa, da bi spasio život, pristao je sarađivati s UNS-om i upućen je iz zatvora u Karlovcu u zatvor u Slavonski Brod i da se tamo prikaže kao ljevičar i provocira ljude koji će mu se u zatvoru povjeriti. Nakon završenog zadatka u Brodu vraća se u Karlovac, otkuda ga opet šalju u Da-

ruvar, gdje provaljuje grupu tenkista koji su se spremali u NOV. Nakon toga provaljuje u Karlovcu mjesni komitet i dobiva zadatak da ode na oslobođeni teritorij, da odatle izvještava i organizuje špijunsku mrežu na slobodnom teritoriju. Dobio je šifru pod kojom će mu se javiti čovjek na oslobođenom teritoriju. Bio je to Joco Eremić, koji ga je postavio za komesara mjesta u Skakavcu s osnovnim zadatkom da uspostavlja vezu s Karlovcem i da ge poveže sa svojom sestrom koja je radila kod Peškea. Ova grupa je brojila 12 članova i bila je vrlo aktivna u dostavljanju izvještaja o svemu što se događalo na oslobođenom Kordunu.

Ništa manje nije interesantna špijunska grupa ustaške obavještajne službe koja je otkrivena na sektoru Utinje, a sačinjavale su je dvije žene — »Anka« i »Milka« — njoj je pripadao i neki seljak iz Bukovice, koji se s njima povezao iz straha da mu ne bi izgorjela kuća i ostalo stanje kada bi ustaše dolazile u selo. Ova grupa je radila za ustašku obavještajnu službu od prvih dana ustanka, jer su Anka i Milka često odlazile u Karlovac, gdje su dobivale detaljne direktive. Po direktivi, morale su se lijepo ophoditi s partizanima uvući se u političke organizacije, pomagati ishranu naše vojske, uspostaviti dobre, prijateljske pa i seksualne veze s oficirima.

Prije pada Jugoslavije u Karlovcu se nalazila grupa Nijemaca kojima je dozvoljeno da se organiziraju u udruženje Kulturbund, organizaciju njemačke manjine u Karlovcu.

Glavni rukovodilac udruženja bio je Fridrih Peške, vlasnik tvornice čarapa Standard. Glavni su mu suradnici bili Straka, činovnik karlovačke pivovare, Rajhhold Diti i neki majstor iz tvornice čavala »Mustad«, Rakovac. Centralna ličnost bio je Fridrih Peške, za koga se tvrdilo da je u svojoj tvornici još prije rata imao instaliranu radio-stanicu i da je radio za Gestapo, kasnije za Abver i naposljetku za FAT 126 W. Neposredno pred rat čitava njemačka skupina je protjerana u Njemačku, ali su se nakon kapitulacije Jugoslavije opet svi vratili u Karlovac. Organizacija je dozvolom ustaških vlasti proširila rad i povećala broj članova onim Hrvatima koji su barem po nekom svom pretku vukli njemačko porijeklo, a za koje je bila čast biti članovima Kulturbunda. Svi ti članovi bili su manje ili više Gestapovci, a nakon 22. 6. 1941. godine bili su svi mlađi povučeni u vojsku i poslani na istočni front. Većina poslanih bili su Hrvati, koje su oni slali na front da bi ih provjerili i dokazali odanost organizaciji.

Maja 1943. Peške je ilegalno formirao svoj obavještajni punkt koji je bio vezan za Zagreb i radio protiv Talijana.

U jesen 1943. godine na čelo Meldekopfa Karlovac došao je Peške, koji je u međuvremenu bio mobilisan u Vermaht i dobio čin poručnika. Ubrzo je Meldekopf podređen FAT-u 126 W(est), koji je obrazovan u Zagrebu.

Na čelu Meldekopfa nalazio se Peške do kraja 1944. godine, kada je povučen u Zagreb u sjedište FAT-a.

Melđekopf u Karlovcu pod rukovodstvom Peškea razvio je snažnu djelatnost preko razgranate agenture. Glavni zadatak mu je bilo prikupljanje vojnih podataka o NOP-u, u što je spadao i obavještajni rad protiv jedinica NOV i POJ i sticanje informacija o njihovim nazivima, brojnom stanju, kretanju i štabovima. Prikupljani su podaci o saradnicima i simpatizerima partizana, o narodnim odborima i odbornicima, o pozadinskoj i terenskoj organizaciji NOP-a. Ti su podaci, mada nisu ulazili u uži djelokrug Meldekopf-a, upućivani FAT-u radi korištenja po Abverovoj liniji.

Meldekopf je raspolagao velikim iznosima u kunama i stranoj valuti za

plaćanje svoje agenture. Imao je prilične količine živežnih namirnica, naročito soli, koja je u to vrijeme bila rijetkost na tržištu. Agenti su plaćeni prema rezultatu rada — od 5.000 do 30.000 kuna.

Meldekopf Karlovac je slao svoje agente i na oslobođeni teritorij sa zadatkom da tamo ostanu izvjesno vrijeme, prikupe podatke, a zatim da se vrate. Ako je neki od ovako ubačenih agenata uspio steći povjerenje partizanskih rukovodilaca, bilo bi mu naloženo da se tamo duže zadrži i uspostavi vezu s centrom.

Područje na kome je djelovala agentura dirigovana iz Karlovca obuhvatila je Zumberak, Belu Krajinu, Gorski kotar do Sušaka, južno od Slunja, a istočno do Banije. Agenti su mahom vrbovani u Karlovcu, ali i u mjestima njegovog šireg područja, na primjer u Jastrebarskom, Dugoj Resi i Ogulinu.

Peške, koji je odlično poznavao prilike u ovom kraju, pokušavao je da kao šef Meldekopf-a sprovodi izvjesnu političku liniju koja je odstupala od službenog stava saradnje s ustaškim režimom. On je smatrao da su ustaše, proganjajući srpski živalj, stvorile sebi i Nijemcima težak problem — partizane. Budući da su većinu partizana u ovome kraju predstavljali Srbi, mislio je Peške da bi trebalo pridobiti srpski živalj za antipartizansku borbu, s tim da se taj živalj zaštiti pred ustaškim progonima. Zato je planirao da se stvore na Kordunu četnički odredi pod njemačkim rukovodstvom. Poznato je da je FAT-216, osim školovanja diverzanata za akcije u toku rata, školovao i diverzante koji su bili predviđeni da ostanu na terenu nakon povlačenja Nijemaca i ustaša i da nastave borbu poslije oslobođenja Jugoslavije. Tako je i FAT 216 u Karlovcu organizirao diverzantski kurs, po sporazumu koji je postignut s Poglavnikovim tjelesnim zdrugom, a zadaci i ciljevi su bili istovetni kao i svih ostalih. Učesnici kursa bili su iz redova ustaških jedinica u Karlovcu, kao i Poglavnikovog tjelesnog zdruga.

»Ustaška odbrana« je radi provođenja diverzantskih zadataka poslije povlačenja okupatora iz Jugoslavije podijelila teritorij NDH na devet sektora; za izvođenje diverzantskih akcija i za svaki sektor zadužila je jednog oficira koji treba ostati i rukovoditi tim akcijama. Kordun se nalazio pod sedmim sektorom i za njega su bili zaduženi major Hajdinović i kapetan Vrban.

Neke »jagdkomande«, sastavljene od mješovitog ljudstva, nosile su ustaške uniforme s odgovarajućim činovima, pri čemu su njemački pripadnici imali činove za dva stepena više od onih koje su nosili u svojim njemačkim jedinicama. Svi pripadnici »jagdkomandi« imali su svilene legitimacije na kojima je bilo naznačeno, uz utisnuti pečat pošte »Jagdverband«-a, da se imalac legitimacije ima odmah privesti najbližem divizijskom Ic oficiru, s tim da se od njega ne smiju zahtijevati podaci o njegovom nalogu i njegovoj ličnosti. Legitimacija se imala upotrebiti samo pred njemačkim vojnim vlastima, i to prilikom povratka diverzanata s oslobođene teritorije. Pored obične, rukovodioci »jagdkomande« na terenu imali su i posebne legitimacije, odštampane na hartiji, koje su ovlašćivale imaoca da za izvršenje svojih zadataka vodi neograničen broj lica, da sa svojim ljudstvom može nositi sve vrste oružja i municije, uniformu, kao i civilnu odjeću, da ima pravo voziti sve vrste ^notornih vozila koja mu se na zahtjev imaju ustupiti, a da o svojim zadacima nije dužan nikome davati obavještenja. Jedinice ili ustanove koje po ovome ne bi postupile, bile bi pozvane na odgovornost.

U Karlovcu je »Jagdkomanda« ostala do sredine aprila 1945. vježbajući svoje pripadnike za vršenje diverzantskih akcija i upoznavajući se s lokalnim prilikama i organizirajući svoju djelatnost na terenu za koje su bili zaduženi.

Isto tako je započeo sa izgradnjom podzemnih skladišta za oružje, materijal i opremu. Na 14 dana pred oslobođenje povukao se u Samobor, gdje je do početka maja radio na istim zadacima kao i u Karlovcu. U Karlovcu je obučavao grupu od 15 do 20 ustaša koji su kao poznavaoci ljudi i terena imali služiti kao vodiči pri vršenju pothvata i kao dostavljači obavještenja.

Od tajnih skladišta koje je Jagdkomando uredio u okolini Karlovca poznate su tri. Bili su to podzemni bunkeri sa zapremninom od oko 4 kubna metra. Iznutra su bunkeri bili obloženi, pokriveni daskama, preko kojih je nabacana zemlja i složeno šipražje. Bunker je sadržavao izvjestan broj mina, od toga 28 protivtenkovskih, sanduk s 230 kg eksploziva, 135 kg plastika, puščane municije, 30 njemačkih ručnih bombi, 28 protivtenkovskih mina, 150 rudarskih kapisli, 50 tromblonskih bombi, dvopek, konzerve, cigarete, i čokolade te po nekoliko protivtenkovskih oružja tipa »pancerfaust«. Ukupna količina materijala u svakom bunkeru iznosila je od 2 do 3 tone.

Za izvršenje ovoga zadatka na široj teritoriji okruga Karlovac oni su organizirali grupu od 7 vojnika, koju je predvodio njemački poručnik Jozef Mandel, rodom iz Maribora. Mandel je prije sloma Kraljevine Jugoslavije pobjegao u Njemačku, gdje se javio u njemačku vojsku i stalno u njoj služio. Bio je lijenčina i baraba. Ostali koje je on organizirao jesu podoficir Jozef Romn iz Kočevlja, porijeklom Nijemac, Jozef Kristman, podoficir, rodom iz Banata, Aleksandar Engelman, iz Slovačke, Ginter Lezner, iz Slovačke, Ane Kreft i podoficir Vitkam. Za posljednju dvojicu nije se ustanovilo odakle su. Sva sedmorica su Nijemci ili porijeklom Nijemci. Cijela grupa se osposobljavala za gerilski rat na terenu Korduna, Zumberka i Pokuplja.

U istu svrhu organizirana je i grupa ustaša od 20 vojnika i oficira »Đoke«, rodom iz Podravine, a trebalo je da operiše na terenu Korduna po oslobođenju i snabdijeva se iz zemunica koje su izgrađene u okolici Karlovca. Trebalo je da se oslanjaju na ustaške porodice i ostale neprijateljski raspoložene građane, a u slučaju đa se ne mogu održati, trebalo je da se povuku u Plješivicu, Malu Kapelu ili prema Sloveniji.

Zadaci objedinjenih grupa bili su miniranje pruga, cesta, rušenje mostova, napadi na kolone vojnika, transportne vlakove, miniranje tvornica, ubijanje stražara na važnim stražarskim mjestima, ubijanje rukovodećih lica i uništavanje novim protivtenkovskim oružjem tenkova i oklopnih automobila na cestama i prugama. Ukoliko ne bi dobili pomoć od civila, strijeljali bi ih i palili im kuće.

U partizane je stigao, početkom aprila 1945, neki Slovenac, koji je izbliza pratio sve okolnosti oko organiziranja kurseva u Karlovcu i pripremanja diverzija poslije povlačenja Nijemaca. Poslije oslobođenja sve je vrlo brzo otkriveno i pronađeno, a rukovodioci pohapšeni, tako da nitko nije stradao, niti su diverzanti uspjeli izvršiti predviđene akcije.

Kada je Karlovac oslobođen, velik broj neprijateljski raspoloženih lica se povukao s neprijateljem i pobjegao. Neki su ostali, i to oni koji su mislili da se o njihovom radu manje znade i koji su računali da će se na neki način izvući ispred zaslužene kazne. Zaboravili su đa je OZN-a još prije oslobođenja dobivala podatke o većini onih koji su se ogriješili o interese NOB-a i stvarala kartoteke. Neki su iznenađeni i brzo su priznavali, dok su neki okorjeli zlikovci sve poricali, ali dokazni materijali su bili takvi da njihovo priznanje ne bi moglo ništa promijeniti.

Na Kordunu je poslije pobjede ostalo nekoliko grupica dezertera i raznih nezadovoljnika oko Krstinje, koji su brzo uvidjeli da im ne preostaje ništa

drugo osim predaje. Neki su osuđeni, a drugi pušteni kućama. Na terenu **Vojnića** ostao je dezerter Jandre Brinjak iz Kuplenskog, koji se skrivao sve **do** polovice 1948, kada je ubijen. Kraj Plaškoga skrivao se Đuđa Šumonja, koji je likvidiran 1946. godine. OZN-a je i poslije rata ostala mobilna i bila **u** ratnim pripremama sve dok i posljednji izdajnik naroda nije likvidiran kako bi slobodan narod mogao neometano živjeti u oslobođenoj zemlji i posvećivati se obnovi i izgradnji ratom razrušene i opustošene domovine.

Za sve uspjehe što ih je obavještajna i kontraobavještajna služba na terenu kotara Vojnića postigla u toku NOB-a u prvom redu treba odati najveće priznanje divnom i nadasve odanom i hrabrom narodu toga kotara, kao i cijeloga Korduna, koji je od prvih dana ustanka svesrdno prihvatio i prigrlio liniju sveopćeg narodnog pokreta.

Dr SAVO ZLATIĆ

Zdravstvena djelatnost na području kotara Vojnić tokom NOB-e

U početku narodnooslobodilačke borbe srpski krajevi kotara Vojnić ostali su bez i ono malo zdravstvene zaštite koju su imali u staroj Jugoslaviji. Bilo je opasno ići u mjesta u kojima su se nalazile oružane jedinice okupatora i ustaških vlasti. Krajem ljeta 1941. godine prestale su i mogućnosti odlaska u Karlovac da bi se u gradu dobila liječnička pomoć. Kordun je postao zatvorena enklava s malo veza s ostalim krajevima, pa i neprijateljskim uporištima koja su se nalazila na Kordunu. Takve prilike bile su i u kotaru Vojnić. U Vojniću je postojala zdravstvena ambulanta, dobivena na račun reparacija iz prvog svjetskog rata i privatna apoteka. Tu je radio dr Kosanović koji je ubrzo, poslije osnivanja NDH, otišao u Beograd. Neko vrijeme je u Vojniću boravio talijanski vojni liječnik. Ustaše su u Vojnić poslale Crnogorca dr Božu Milutinovića koji je imao ženu Hrvaticu i dvoje djece. Određen je za vojnog liječnika, ali je krišom pružao pomoć i stanovništvu, a davao je lijekove i partizanima. Početkom januara 1942, uoči oslobođenja Vojnića, prešao je na slobodan teritorij Petrove gore, a žena je, prema dogovoru, rekla ustašama da su ga partizani odveli.

1. Prvi dani partizanske zdravstvene djelatnosti na Kordunu

Sredinom augusta 1941. godine Komunistička partija Hrvatske upućuje na Kordun mene i Jakova Kranjčevića Bradu, španjolskog dobrovoljca, koji je radio u sanitetu Španjolske republikanske armije. Otpočeli smo kružiti selima Korduna pružajući zdravstvenu pomoć ne samo partizanima u partizanskim jedinicama nego i civilnom stanovništvu. Obojica Hrvati kretali smo se 1941. nenaoružani po srpskim selima, vođeni od kurira civila, dobivenih naj-

češće od povjerljivih ljudi ili seoskih straža, koje su već ranije nicale po selima da bi dojavljivale narodu kretanje neprijatelja. Sačuvao sam medicinski dnevnik u kojem su zabilježene mnoge dijagnoze medicinskih pregleda koji su obavljeni.[1] Spomenut ću neke zapisane preglede izvršene augusta 1941. godine. Prvi ranjenik na koga sam naišao na putu iz Tušilovića u partizanski logor u šumi Debela kosa bio je Većeslav Holjevac, član Operativnog rukovodstva OK KPH Karlovac. O tome u dnevniku piše: »U selu previo prvog ranjenika. Parče bombe udarilo u predio proc. spin. 3—4 lumbalnog kralješka. Rana je laka. »Istog dana u Debeloj kosi prvi ranjenik iz borbe: partizan Milivoj Košarić teško ranjen u šaku ruke. Narednih dana u Skradu: fistula capitis kod jedne starice, apendicitis kod jednog mladića i u Slivnjaku: ranjeni civil kome je »hitac okrznuo prednju stranu grudi i probio lijevi m. deltoideus ozlijedivši i kost« (iz dnevnika), drugom ranjenom civilu puščano tane je prošlo kroz desnu stražnju stranu vrata. Rak nosa kod 70-godišnje starice, kongenitalna mana na bazi nosa kod 14-mjesečnog djeteta i opet u Skradu: contusio capitis kod jednog starca, forunkulosis kod jednog mladića. U Slivnjaku prostrijel kroz desnu stranu grudnog koša kod 7-godišnjeg dječaka (rana zarasla), nehotična rana iz puške u ruku kod jednog mladića, plućni absces kod mladića, dizenterija kod djevojke. U subotu 30. 8. 1941. Brada i ja nalazimo se u Petrovoj gori u predjelu Crna Lokva: starac proboden bajunetom kroz grudni koš, drugom starcu tane okrznulo palac, ženi stao konj na stopalo, ulcera crusis kod jedne starice, bljuvanje kod jedne djevojke koja je u trećem mjesecu trudnoće, askaridijaza kod 7-godišnjeg djeteta, želučane smetnje kod mladića. Još isti dan na drugi kraj Petrove gore u selo Pernu. Pregledi partizana u logoru »Perna«: partizan lakše povrijeđen od puščane čahure na prstu, absces na nozi nakon uboda kod hodanja (incizija), žuljevi na nogama kod dva partizana a kod jednog upala nožnog palca. Pregledi u selu: skabies kod dječaka, benigni tumor kod jednog bolesnika, impetigo contagiosa kod djeteta, haemoroidi(?) kod 12-godišnjeg dječaka. U nedjelju 31. 8. put preko željezničke pruge u Sjeničak, gdje sutradan u Sljivovcu i Ostrožinu Brada i ja obrađujemo rane kod dva civila: prostrijel kroz dlan — inficiran, prostrijel kroz desnu slabinu — rana čista, zatim pregledi: upala pluća starca, osteomielitis tibiae kod mlade žene, proljev dojenčeta, forunkul nosa starice.

Navedeni medicinski podaci daju djelomični uvid u tadašnju patologiju na Kordunu i način pružanja zdravstvene zaštite u prvim danima NOB-a. Važna karakteristika medicinskih usluga je u tome da su bile od početka jedinstvene i za partizane i za narod te da su bile besplatne. Lijekove i sanitetski materijal, s kojima se raspolagalo, također se davalo besplatno, ne samo partizanima nego i u narodu. Iz zabilježenih dijagnoza u mom. dnevniku vidi se koliko su bili bespomoćni civili na Kordunu, naročito starci i djeca, proganjani od okupatorskih i ustaških vlasti. U referatu iznesenom na simpoziju o partizanskoj sanitetskoj službi, održanom u Petrovoj gori 1965. godine,[2] izvršena je analiza svih zabilježenih dijagnoza u razdoblju od 21. 08. 1941. do 14. 03. 1942. godine. Zabilježeno je 336 dijagnoza, među njima je bio i 31 slučaj po-

1 Zlatić Savo Mićo: Partizanski dnevnik 1941. i 1942. godine, original kod autora, fotokopija u Muzeju revolucije naroda Hrvatske.

2 Jakov Kranjčević Brada, Savo Zlatić Mićo: Partizanska sanitetska služba u Okrugu Karlovac godine 1941. i u početku 1942, s posebnim osvrtom na prvu partizansku bolnicu u Petrovoj gori, »Putovi revolucije« br. 6/1966, str. 140—155, Institut za historiju radničkog pokreta, Zagreb.

vreda nanesenih od neprijatelja (9,23°/o svih zabilježenih dijagnoza), među kojima je bilo samo nekoliko partizana, a svi ostali bili su civili.

Ratni kotar Vojnić imao je 1941. godine 5 općinskih (Vojnić, Krnjak, Široka Rijeka, Perna i Tušilović) i 59 seoskih narodnooslobodilačkih odbora (NOO). U toku rata područje kotara se mijenjalo. Konferencija delegata NOO-a za kotar Vojnić, održana u selu Vučkovići u Petrovoj gori, osnovala je 20. novembra 1941. godine Kotarski NOO za Vojnić, prvi kotarski NOO u Hrvatskoj u koji je izabrano 5 članova na čelu s predsjednikom Mišanom Napijalom.[3] U rezoluciji koju je donijela konferencija nije spomenuto zdravstvo.[4] U Ostrožinskom pravilniku o organizaciji i radu narodnooslobodilačkih odbora, koji je 14. 12. 1941. godine donesen u Kirinsko-sjeničarskom kotaru u jednoj točki je navedeno: »Za slučaj bolesti općina mora organizirati liječenje.« Predstavnici narodne vlasti su već tada mislili na probleme zdravstva!

Za zdravstvo na Kordunu od posebnog su značenja odluke Konferencije delegata narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije u Petrovoj gori 19. i 20. 09. 1941. godine.[3] Na konferenciji se raspravljalo i o zdravstvenoj službi i govoreno o osnivanju partizanske bolnice u Petrovoj gori. Zbog konspiracije u zapisnik Konferencije,[6] koji sam ja pisao, nije ušla odluka o osnivanju bolnice, nego samo kratka formulacija: »Sto prije sprovesti organizaciju sanitetske službe, tako da se u svakom odredu nalazi sanitar. »Tada sam bio postavljen za »šefa sanitetske službe Korduna i Banije«. Najznačajnije za zdravstvo Korduna je bila suglasnost za izgradnju bolnice. O potrebi izgradnje nije bilo dilema, jer su rukovodeći ljudi, pa i borci, 6 tome već ranije razgovarali i izvršili neke pripreme za podizanje bolnice. Borcima u partizanskim odredima nametalo se pitanje — »Sto će biti sa mnom ako budem ranjen?« — pa su mnogi na sastancima iznosili da bi trebalo u Petrovoj gori, kao relativno najsigurnijem mjestu Korduna, smještavati ranjenike.

U dnevniku sam zabilježio da se u Džodanima, gdje se držala Konferencija, prepisuje u nedjelju 21. 09. 1941. zapisnik Konferencije, a u ponedjeljak Brada i ja krećemo u Sljivnjak preko Svinjarice da pružimo pomoć partizanu ranjenom u borbi i nekim bolesnim civilima. Vraćamo se u Džodane. U utorak 23. 09. došao je Josip Kraš iz Karlovca (nije uspio doći na Konferenciju). On je dao neke primjedbe na proglas koji je Konferencija prihvatila, a zaključke je odobrio.

U srijedu 24. 09. 1941. krenuli smo Brado i ja u Pemu, gdje je nakon ofenzive bilo mnogo ranjenih civila. Evo što sam zabilježio u dnevniku:

3 Koristim priliku da javno iznesem svoje mišljenje o Mišanu Napijali, tada vrlo **uglednom** i u narodu cijenjenom seljaku, bivšem poslaniku Samostalne demokratske stranke **(SDS).** Uhvaćen u neprijateljskoj ofenzivi u prvoj polovici 1942. godine, pušten je iz **zatvora u Karlovcu** na intervenciju nekih svojih prijatelja Hrvata. To je pobudilo sumnje **u njega 1 dobivena** su obavještenja da je surađivao s neprijateljem. Međutim, za neke **od tih glasina** mogao sam se lično uvjeriti da su neistinite. Bez obzira na kolebljivost **Mišana Napijala** i suprotstavljanja liniji Partije u odnosu na politiku prema talijanskom okupatoru u **jednom** kraćem periodu, uvjeren sam, da bi provjeravanje podataka o njegovom držanju u zarobljeništvu pokazalo da taj ugledni seljak, aktivista NOP-a u prvoj ratnoj godini **nije** bio **Izdajnik** 1 da nije radio za neprijatelja.

4 Duro Zatezalo, Mile Dakić: Narodna vlast na Kordunu 1941. do 1945, Historijski **arhiv** u **Karlovcu**, 1971, str. 169.

5 Milan Bekić, Ivo Butković, Slavko Goldstein: Okrug Karlovac 1941, Institut za historiju **radničkog** pokreta, Zagreb, 1965, str. 140—145.

6 Zapisnik s Konferencije delegata narodnooslobodilačkog pokreta Korduna **1** Banije, **održane** 19. i 20. septembra 1941. Zbornik NOR-a, tom V, knjiga 1, str. 102, **Beograd 1952.**

»Jedna žena probodena bajunetom na tri mjesta. Dijete koje je imala na rukama ostalo je mrtvo. Drugo dvoje djece ubijeno u kući. Jedna rana je u visini donjeg ruba scapule na desnoj strani, rana duboka, pluća povrijeđena. Druga rana nalazi se odmah medialno uz lijevo rame. Treća rana — desno rame. Starica ranjena bajunetom u kičmu u visini 12. torakalnog kralješka. Rana nije teška. Gnojna upala nožnog zgloba kod jedne žene.«

»Četvrtak, 25. 9.

Perna. Čitav dan pregledi. Hodamo s brda na brdo. Ujutro polazimo kozjom stazicom na jedno strmo brdo, gdje u šiblju logoruje dio izbjeglih. Jedna stara žena ranjena bajunetom na tri mjesta: u lijevu fossu subclavicularis. Rana je teška. Dalje — u lijevo rame i u lijevu šaku. 12-godišnji dječak hicem iz mitraljeza ranjen u lijevu potkoljenicu i lijevu glutealnu regiju. Pregled starca koji ima fistulu u predjelu gluteusa još iz svjetskog rata. 7-godišnja djevojčica ranjena hicem *iz* puške, ulazna rana jedan prst iznad srca nešto lijevo, izlazna rana ispod donjeg ruba scapule. 11-godišnja djevojčica pogođena hicem u glavu u predjelu lijeve parijetalne kosti, koja je razmrskana. Vidi se mozak koji pulsira. Drugo tane prošlo kroz lijevu stranu grudi nešto lijevo i gore od srca. 7-godišnja djevojčica probodena nožem (bajunetom) na 6 mjesta. Prije nje zaklali su njene tri vršnjakinje. Nju je prije ubadanja pitao gdje joj je srce. Prostrijel kroz lice jednog čovjeka i to kroz lijevu os zigomaticum preko gornjeg nepca i gornje desne strane lica kroz obraz napolje. Prematanje nehotičnog uboda od rogulja. Piodermija na nogama jednog djeteta. Piodermija kod jedne žene, pa kod druge žene i bronchitis utriusque; pleuritis, macula corneae; impetigo kod jednog djeteta; kod jednog mladića — interni pregled negativan; kronični reumatizam i panaritium srednjeg prsta kod jedne žene (incizija); tbc pulm, kod jednog bivšeg policajca; Emphizema senile. Vitium cordis kod 57-godišnje žene«.

Dnevnik sam obično pisao istog dana u predahu pješačenja ili navečer uz oskudno svjetlo svijeće ili logorske vatre. Nisam navodio imena jer je žrtva bio narod kao cjelina, a oni ranjeni i bolesni do kojih smo došli bili su samo vrlo mali broj svih onih koji su stradali od fašističkih i ustaških progona.

Ako se medicinski procjeni ono što smo Brado i ja učinili na Kordunu 1941. godine, onda je to bila samo kap u moru zdravstvenih potreba. Bez obzira kol;ko smo se trudili i kretali po Kordunu, od izvora Mrežnice, Tobolića i Mašvine u kotaru Slunj, pa do Sjeničaka i Ostrožina u kotaru Vrginmost, bila je to u stvari simbolična zdravstvena pomoć koja je imala više moralno nego medicinsko značenje. Iako sam bio robijaš i partijski radnik s iskustvom, a Partija je oskudijavala takvim kadrovima, ipak sam 1941. i početkom 1942. godine većinu vremena radio kao liječnik, a tek usput obavljao i neke partijske zadatke, kao što se to vidi iz mog dnevnika. Ali, moji zapisi svjedoče i o tome da je narod Korduna u 1941. godini bio prepušten samom sebi i da je svoje ranjenike i bolesnike liječio travama i drugim narodnim lijekovima, kao što je to stoljećima činio.

2. **Izgradnja i rad partizanske bolnice na Vrletnim stranama u Petrovoj gori**

Partizanski odred u Perni odredio je dvojicu dobrih poznavalaca Petrove gore — Dušana Rkmana i Milana Oreščanina Crnog, da sa mnom i Bradom nađemo šio pogodnije mjesto za izgradnju bolnice. Odabrali smo mjesto u predjelu

Vrletnih strana, u gustom šiblju uz izvor pitke vode koji se nalazio 4 do 5 metara iznad potoka koji je tekao između dva strma obronka.

Odmah se prišlo izgradnji u kojoj je sudjelovalo 8 povjerljivih drugova iz odreda »Debela kosa«. Odabrani su partizani iz Dugog Dola blizu Krnjaka koji nisu poznavali Petrovu goru, pa nisu točno znali gdje se nalazi bolnica. Od njih su samo trojica preživjeli rat, među njima Mićo Maćešić i Malbaša.[7] Jakov Kranjčević Brado neposredno je rukovodio radovima.

Prvi put sam o njoj pisao u dnevniku 29. 9. 1941. godine, polazeći iz Perne u Crnu Lokvu: »Putem svraćamo kod »Gradnje«. (To je u dnevniku bio konspirativni naziv za bolnicu). U subotu 4. 10. 1941. zapisao sam: »Navečer u »Gradnji«. Prematamo ranjenika koji je ranjen u petu. U noći dobivamo novog ranjenika. Ranjen u lijevu stranu toraxa, dosta nisko, pluća povrijeđena, a možda i slezena, jako krvari. »Budući da je Dragić Jurjević s ranom na peti dovezen u bolnicu u noći 3/4. 10. 1941, a obrađen je 4. 10. kad i drugi ranjenik Lazo Trbojević (koji je ranjen prigodom zarobljavanja prvog puškomitraljeza na Kordunu) može se točno utvrditi da je partizanska bolnica na Vrletnim strminama počela raditi 4. 10. 1941. godine. Tada još nije bio sasvim dovršen krov objekta u kome su smještena oba ranjenika. Sačuvane su i temperaturne liste ranjenika i bolesnika unašane u jednu školsku bilježnicu, tako da se ima potpun pregled o svim ranjenicima i bolesnicima koji su boravili u bolnici Vrletnih strana s dijagnozama i dužinom liječenja. Kako se gradilo, može se također razabrati iz mog dnevnika. Na dan 7. 10. organizira se partijska jedinica (za sekretara određen je Jakov Kranjčević Brada) i »sve što je potrebno za uređenje »Gradnje. Popodne kurs iz zavoja. »Zatim 10. 10. Nakon ručka vozimo se kolima koja voze za »Gradnju«, 11. 10. »Pregled izgradnje spremišta«; nedjelja 12. 10. — »Ujutro počela padati velika kiša. Zemunica prokišnjava. Po najvećem pljusku vozimo daske. Dovršavamo krov Gradnje«. Pod datumom 7. 11. nalazi se i odlomak » . . . sabiremo kestenje« i ... nastavljamo s daljnjom izgradnjom »Gradnje«. Postavlja se krov na trećoj zemunici... Održavamo predavanje o 7. novembru (datum oktobarske revolucije — Opaska autora).«

Bolnički objekti građeni su tako da su djelomično ukopani u obronak (teren je bio dosta strm). Zidovi prvih objekata bili su od dvostrukog pletera između kojih se nabijala zemlja pomiješana slamom ili paprati. U prvoj etapi izgrađen je objekt za smještaj deset, a u nuždi dvanaest ranjenika, objekt za kuhinju, objekt za smještaj straže i osoblja u kojem su bili ležajevi na dva kata (za odijeljeno spavanje muškog i ženskog osoblja). Na maloj ravnici uz potok podignuta je natkrita praonica s tušem. Korištena je visinska razlika između izvora i potoka, pa je drvenim olucima izvorska voda dovedena do praonice u kojem je bilo željezno bure koje se moglo grijati. Za pranje i tuširanje mogla se koristiti topla i hladna voda. Postojao je natkriti drveni zahod s jamom za fekalije koji se mogao premještati, a fekalije zatrpavati zemljom. Podalje od bolnice izgrađena je štala u kojoj se nalazila krava koja je ranjenička davala svježe mlijeko. Postepeno su još izgrađeni: objekt za operativne zahvate, tzv. »operaciona sala« koja je jednu dublju stranu imala gotovo svu od stakla, objekt za dnevni boravak pokretnih ranjenika, tzv. »kulturna« u

7 Prema podacima Stanka Opačića Ćanice navedenim u pismu Savi Zlatiću, juna 1988 godine U tom vrlo opširnom pismu dao mi je Ćanica mnoge primjedbe i sugestije na ovaj rad. od kojih sam mnoge unio u definitivni tekst članka, pa mu na tome ovdje zahvaljujem.

koju je početkom 1942. godine smješten i jedan pijanino koji smo dobili od neke partizanske jedinice. Nakon oslobođenja Vojnića 12. 01. 1942. godine od materijala tamošnje zdravstvene stanice izgrađen je veći objekt za smještaj 16 đo 20 ranjenika. Već u početku rada bolnice počele su se na incijativu Jakova Kranjčevića Brade graditi zemunice za smještaj ranjenika u slučaju ofenziva. Ta skrovišta pod zemljom bila su značajan prilog za očuvanje ranjenika. Građenje zemunica nije bila nikakva novost, jer su ih graničari od davnine kopali da bi ih koristili prigodom provala Turaka. U toku čitavog narodnooslobodilačkog rata nije na Kordunu otkrivena ni jedna zemunica u kojoj su bili ranjenici.

Život u bolnici odvijao se slično kao i u svakoj drugoj bolnici. Temperatura se mjerila tri puta dnevno. Sačuvani su temperaturni podaci s imenima i prezimenima ranjenika i bolesnika za vrijeme od 4. 10. 1941. do 24. 03. 1942. gogodine. Liječenje ratnih povreda bilo je uglavnom konzervativno. Tada još nismo imali kirurge, a medicinska oprema bila je vrlo skromna. Tek kasnije na novoj lokaciji bolnice (sadašnja Spomen-bolnica) i dolaskom liječnika-kirurga počele su se obavljati i velike kirurške operacije. U početku se medicinski rad u bolnici sastojao u skromnoj kirurškoj obradi rana, zaustavljanju krvarenja, borbi protiv šoka, imobilizaciji i u osiguranju što povoljnijih uvjeta za njegu ranjenih i bolesnih. Nastojalo se imati što više lijekova i hrane bogate bjelančevinama i vitaminima. Odnos cjelokupnog osoblja bolnice prema ranjenicima bio je izvanredno human i drugarski. Sve je bilo podređeno interesu ranjenih i bolesnih. Ta, posebno njegovana etička strana u odnosu zdravstveni radnik — ranjenik (bolesnik) značajna je tekovina partizanskog rata, kojoj suvremena medicina pridaje sve veće značenje i koja bi se obavezno morala ugraditi i u današnju zdravstvenu zaštitu. Osjećaj sigurnosti, vrlo značajan faktor medicinskog tretmana u ratnim uslovima, bio je kod ranjenika postizavan na dva načina. Ranjenici su na bezbrojnim primjerima vidjeli koliko su spremni njihovi drugovi u jedinicama i sanitetu da im pomognu, ako treba i uz najveće žrtve. Znali su da zdravstveno osoblje mora dijeliti sudbinu ranjenika i da ih ono neće ostaviti. To pokazuju i gubici koje su imali zdravstveni radnici. (U Jugoslaviji je u narodnooslobodilačkoj borbi ili kao žrtve fašističkog terora poginulo 4929 zdravstvenih radnika. Među njima je bilo 708 liječnika (14% svih jugoslavenskih liječnika), 408 studenata medicine (22% svih studenata medicinara), 198 farmaceuta, 37 studenata farmacije i 3578 partizanskih bolničarski i medicinskih sestara).[8] Drugo, što je bilo bitno, ranjenici su bili obaviješteni da će u slučaju ofenziva biti zajedno sa zdravstvenim osobljem sakriveni u zemunice.

Zdravstvena pomoć za partizane i narod bila je jedinstvena. To se nastavlja i u bolnici koja je prije svega bila namijenjena ranjenim partizanima. Prvi ranjenik koji je umro u bolnici bio je civil — Milivoj Vuletić, 14-godišnji dječak iz Široke Rijeke, dopremljen 6. 11. 1941. godine »koga su ustaše ranili hicem iz puške koji je prošao kroz lijevu stražnju stranu grudnog koša, u kosom smjeru povrijedio hrptenicu, na desnoj strani ispod pazduha izašao i prošao kroz mišicu desne ruke. Postoje svi znakovi totalne lezije med. spinalis. Stanje vrlo kritično« (iz moga dnevnika). U dnevniku je u petak 7. 11. 1941. zapisano: »U pola 8 sati umro je Milivoj. Ujutro odavši mu s nekoliko riječi po-

8 Ljubomir Kraljević: Zdravstveni radnici poginuli u II svjetskom ratu u Jugoslaviji, Liječnički vjesnik br. 7—8, str. 328, godište 105, Zagreb, 1983.

čast i otpjevavši posmrtni marš predali smo njegovo tijelo bratu koji ga je odvezao da ga pokopa u svom selu.«

Od hiljada djece koja su ubijena i stradala u toku rata samo su rijetko i u pojedinačnim slučajevima sačuvani neki podaci. (Možda bi bilo korisno neku školu Korduna nazvati imenom malog Milivoja, koji potječe iz ratnog kotara Vojnić i čiji se život prvi ugasio u partizanskoj bolnici Petrove gore. Bila bi to uspomena na onu mnogobrojnu djecu Korduna i kotara Vojnić koja su svoje nedužne živote izgubili u krvavim ustaškim i okupatorskim divljanjima).

Tretiranje partizanske bolnice kao ustanove kojom se služe i civili nije bilo bez opasnosti. Razumljiva je Naredba br. 9. Komesarijata Komande partizanskih odreda Korduna i Banije od 18. 12. 1941. kojom se zabranjuje »evakuisanje civilnog stanovništva u partizansku bolnicu« što su do sada vršili i komandiri odreda i četa. U Naredbi se obrazlaže: »Tajnost partizanske bolnice je u opštem interesu svih partizana i nužno je svesti na najmanji saobraćaj s partizanskom bolnicom«. Usprkos zabrane, narod je i dalje dolazio u bolnicu. Tako sam u dnevniku zabilježio kako je 4. I 1942. godine u bolnicu došla djevojka ranjena u koljeno. Na žalost, nismo je mogli primiti u bolnicu jer se zbog blizine neprijatelja koji je nadirao iz pravca Vrginmosta pripremalo smještavanje ranjenika u zemunice. Istog dana vadim kamen iz noge jednog dječaka. U ponedjeljak, 5. 1. 1942. zapisano je u dnevniku: »Navečer dolazi jedno 7-godišnje dijete ranjeno mitraljezom u desnu natkoljenicu. Kost nije povrijeđena. Prematam i upućujem ga kući jer nema mjesta.« I to dijete nije se moglo primiti u bolnicu jer je sve bilo pripremljeno za smještaj ranjenika u zemunice, kojih su kapaciteti bili ograničeni. Desetak dana kasnje (17. 01. 1942) zablježeno je u dnevniku da je u bolnici obavljen: »Pregled jednog čovjeka s teškim platfusom. Osim toga dolazi nekoliko lakših ranjenika sa sela na prematanje.« (Naveo sam opširnije sve primjere da bih pokazao da se u partizanskoj bolnici u Petrovoj gori od početka pružala medicinska pomoć ne samo partizanima nego i narodu. Bila je to jedna od karakteristika partizanskog saniteta moguća samo u uslovima kad je uz partizane praktički bio sav narod.)

Teško je u jednom članku poput ovoga spomenuti ono mnoštvo uglavnom seljačkih djevojaka, žena i mladića koji su u toku narodnoooslobodilačkog rata predano obavljali poslove zdravstvenih radnika. Ograničio bih se samo na one prve koji su radili u bolnici na Vrletnim stranama. U početku rada bolnice osoblje su sačinjavali: Dragica Bulat, studentica prve godine medicine, koja je u proljeće 1942. godine poginula uoči juriša na Petrovac, Slavka Oreščanin, Boja Bogdanović, Dragica Opačić i njena dvanaestogodišnja kćerka Cica, Ljuba Radulović i još neki koji su kraće vrijeme radili. To osoblje je obavljalo sve poslove u bolnici, od pomoći u njezi i prematanju ranjenika, pa do kuhanja i nošenja hrane, čišćenja i pranja. Straža je u početku imala svega četiri do pet partizana, a među njima se isticao Zorko Ooačić. Među onima koji su gradili zemunice za vrijeme rata nalazili su se: Marko Lukač, Milić Cvijanović, Mićo Perić, Mićo Opačić, Mićo Božić, Milan Orabović, Miloš Ivošević, ali bilo je neznanih mladića koji su. izvršivši uspješno posao, za nagradu dobili oružje i otišli u partizanske jedinice. Brado je stalno u bolnici boravio, a ja sam obilazio teren i to u pratnji bolničara koji mi je asistirao pri pružanju medicinske pomoći i kojemu sam davao najosnovnije upute za pružanje prve pomoći ranjenicima. Nakon 10 do 20 dana uzimao sam drugog kojeg bi opet upoznavao s osnovama prve pomoći. Među njima je bio i Joso

Ceh (bio je rođen u Češkoj, ali je godinama živio na Kordunu) koji je kasnije vodio bolnicu u Skradu.

Početak 1942. godine bio je izuzetno težak za narod Korduna. Pavelić je lično učestvovao u velikoj ofenzivi na kotar Vrginmost, krajem 1941. i početkom 1942. godine koju su partizani 4. bataljona susretali i usporavali zahvaljujući uspješnim akcijama kojima je rukovodio komandant Nikola Vidović. Likvidacijom neprijateljskih uporišta u Vojnić Kolodvoru (19. 12. 1941.) i Utinji (21. 12. 1941), pri čemu je dobiveno 100 pušaka i 6 puškomitraljeza, omogućena je evakuacija više od 12.000 stanovnika iz kotara Vrginmost u Petrovu goru, a zatim na ostala područja kotara Vojnić i drugih kotara Korduna.

Evo kako sam neke od tadašnjih dana opisao u dnevniku (sve što je navedeno u uglatim zagradama moja su sadašnja objašnjenja).

»Četvrtak, 1. 1. 1942. Nova godina. Čitav dan vrlo žestoka mitraljeska i topovska pucnjava u pravcu Sjeničaka i Vrginmosta. Popodne idem s Bradom (Jakov Kranjčević Brado) na Ključar da prematamo ranjene. Dječak ranjen u list noge parčem granate. Rana je velika. 15-godišnja djevojčica ranjena na 6 mjesta od granate. Na desnoj strani empyema thoracis (gnojna upala grudnog koša). Jedno žensko dijete ranjeno parčetom granate u rame. U noći umro drug Jandre Korkut, borac 4. bataljona smrtno ranjen u ofenzivi). Na putu u Ključar susrećemo izbjegli narod, žene, djecu, ljude, starce, blago itd.«

»Petak, 2. 1. Prematamo ranjene i zakapamo mrtvog (u partizanskoj bolnici na Vrletnim stranama). Dolazi na pregled jedan stari sa skabiesom i jedan bolesnik sa želučanim smetnjama. Ne primam ga u bolnicu jer nema mjesta. Artiljerijska i mitraljeska paljba stalno se čuje. Popodne idem u Sjeničak. Na putu susrećem kola, žene, djecu, starce, blago. Bježe pred ustašama. Prizori su vrlo teški. Noć je pala, ljudi lože vatre, putuju, pate, smrzavaju se, djeca umiru putem, ali narod ne plače. U daljini vidi se odsjev popaljenih kuća u pravcu Sjeničaka i Vrginmosta (Kirin). U Gabrićima prematam ranjenu ženu u vrat i lijevu ruku (prelom) i partizana ranjenog u rame. Upućujem ih za Ključar. Navečer jašem u štab 4. bataljona «

Jakov Kranjčević Brado je 1983. godine o tim danima ovako pričao[9] studentima Medicinskog fakulteta u Zagrebu:

»Narod je uzmicao u velikom snijegu po prtinama uz hladnoću od minus 20°C. Majka (koju je Brado susreo kad je naricala i s njom razgovarao — opaska autora) je vodila u noći sa sobom troje djece, jedno u pelenama na ruci, drugo oko 3 do 4 godine držala je u desnoj ruci, a mali sinčić od 6 do 7 godina tapkao je za majkom po snijegu«. »Ideš li, janje moje?«, od vremena do vremena zapitivala je majka. »Idem majko«, odgovarao je sin. »No, odjednom ne bi odgovora. Majka se vraća i ubrzo nalazi sinčića kako ispružen na snijegu leži — mrtav. Tu majku zajedno s još drugim izbjeglicama sreo sam nakon smrti sina u snježnom bespuću negdje ispod Petrovca na kojem se sada nalazi spomenik.«

Brado je potvrdio, na konkretnom primjeru, onu kratku rečenicu iz mog dnevnika: »Djeca umiru putem.«

9 Jakov Kranjčević Brado: Predavanje u povodu dobivanja nagrade »Dr Marija Sehlezinger« 1983. godine, Jugoslavenski centar za medicinsku etiku i kvalitetu života, Prava i obveze bolesnika I, str. 1—5, Zagreb, 1983.

3 **Briga NOO-a o zdravstvu, osnivanje civilne bolnice u Radonji**

Dolazak više od 12.000 izbjeglica s kotara Vrginmost otežao je i životne i zdravstvene uslove u kotaru Vojnić i drugim krajevima Korduna. Srećom, partizanski pokret bilježio je sve veće vojne uspjehe, a slobodni teritorij Korduna se proširivao. Partizani su 12. 01. 1942. oslobodili Vojnić. Sve teži uvjeti života na Kordunu, smještavanje izbjeglica iz kotara Vrginmost i drugih popaljenih sela, sve veća opterećenja koja su donosila nemilosrdna ratna zbivanja i velik povezan oslobođeni teritorij zahtijevali su bolju organiziranost i povezanost naroda. Sva četiri tadašnja kotara na Kordunu postali su cjelina, zato je razumljiva odluka tadašnjeg Okružnog komiteta KPH za Okrug Karlovac sa sjedištem na području kotara Vojnić, da se osnuje Odbor NOF *za* Kordun. Za taj odbor su neki drugovi iz Centralnog komiteta KPH smatrali da je prerano osnovan. Danas se može kazati da odluka o osnivanju Odbora NOF-a za Kordun nije bila pogrešna i da je u skladu s tadašnjom politikom Vrhovnog štaba u vezi osnivanja civilne vlasti na oslobođenom području Uzica. Iz jednog dokumenta kojeg je potpisao Tito[10] vidi se da je 16. novembra 1941. godine postojao u Užicu Centralni odbor za oslobođenu teritoriju.

U oslobođenom Vojniću je 19. 01. 1942. osnovan Odbor Narodnooslobođilačkog fronta Korduna. Ja sam postao njegov član i bio zadužen *za* pitanja zdravstva. U rezoluciji o zadacima Odbora nalazi se u točki 8 ova odluka: »U pogledu zdravstva ima se podići civilna bolnica i vršiti što šire prosvjećivanje naroda.« Bez obzira što su nam se ponekad rugali da smo osnovali kordunašku vladu, ipak je Odbor NOF-a za Kordun uspio riješiti vrlo mnogo i najtežih, u prvom redu ekonomskih problema. Potpuno se oslanjajući na narod, angažirajući praktički svakog čovjeka Korduna na rješavanju tekućih zadataka, među njima i uspješno smještavanje i ishrana izbjeglica, može se reći da su narodnooslobođilački odbori Korduna u tim danima ostvarili podvig koji se može mjeriti s najvećim vojničkim pobjedama.

Koliko se tada brinulo o potrebama naroda potvrđuje i odluka o osnivanju civilne bolnice. Uz rješavanja nevjerojatno teških i kompliciranih problema, narodna vlast je smogla snage da priđe i osnivanju civilne bolnice. Među civilnim stanovništvom, naročito među ženama, djecom i starcima, bilo je podosta ranjenih, i još više onih s teškim smrzotinama, najčešće na nogama i rukama, koji su bili razbacani po selima pa im je bilo teško redovito pružati medicinsku pomoć. Odlučeno je da se oko dvadesetak civila s težim smrzotinama, odnosno ranjenih, prije svega onih s područja Vrginmosta, smjesti u kuću Petra Trbojevića u selu Radonji koje se nalazi na obronku Petrove gore. Tako je već krajem januara 1942. došlo do osnivanja prve civilne bolnice u narodnooslobodilačkoj borbi Hrvatske. Radilo se o vrlo skučenom prostoru, ali je ipak u bolnici stalno radio liječnik dr Božo Milutinović s priučenim bolničkim osobljem. U početku bilo je nešto sanitetskog materijala, koji je još ranije kupljen od vlasnika apoteke u Vojniću, ali je to ubrzo potrošeno. Dvadesetak bolesnika, većinom s teškim gangrenama od smrzotina, ostali su bez dovoljno zavoja, posteljine, sredstava za dezinfekciju, alkohola, vazelina, ulja, a da o drugim lijekovima i ne govorimo. Uza sva zalaganja osoblja, prilike su bile

10 Pismo Tita od 16. novembra 1941. »Štabu komande južnog fronta«. Taj Štab u selu Jagodina blizu Višegrada je bio u stvari četnički štab koji je surađivao s partizanima.

izuzetno teške, a zadah gangrena, koji je teško suzbiti i u mirnodopskim bolničkim uslovima, mučno je djelovao na svakog tko je ušao u prostore bolnice. Ipak su bolesnici vidjeli da se za njih čini sve što je moguće. Odbornici su donosili hranu, posteljinu, pa čak i svatovske peškire da se upotrijebe za zavoje. Usprkos tih krajnje nepovoljnih uslova, kad se, na primjer, pamtilo dobivanje pola litre ulja od komandira Petra Đurića, Ruce iz Radonje, osnivanje civilne bolnice bila je značajna odluka narodne vlasti koja je potvrđivala koliko se vodila briga o ljudima. Bez obzira na veliku potrebu za liječnicima svugdje na Kordunu, pa i u partizanskim jedinicama, određen je, kako sam spomenuo, dr Milutinović da vodi bolnicu i da pruža zdravstvenu pomoć okolnom stanovništvu. U svom dnevniku sam zabilježio da sam i ja bio tri puta (11. II, 1. III i fi. **III)** u bolnici za vrijeme od nešto više od 2 mjeseca koliko je ona radila. Bolnicu su posjećivali članovi Odbora NOF-a za Kordun i partizanski komandanti, među kojima i Stanko Opačić Canica. U onim teškim vremenima oskudice bio je to znak pažnje i uvažavanja bolesnika. U početku velike neprijateljske martovsko-aprilske ofenzive 1942. godine, civilna bolnica seli u Petrovu goru u područje Lisičjak, gdje je prenesena i preuređena za bolnicu drvena kuća Mile Vukobratovića iz Vojišnice.[11-12]

Međutim, neprijatelj je ušao u Petrovu goru. Bolesnici civilne bolnice posakrivani su po šipražju ili su se sami na svoju ruku povlačili pred neprijateljem. U teškim uslovima neprijateljske ofenzive prestala je postojati prva civilna bolnica Korduna. Dr Milutinović je u proljetnoj ofenzivi zarobljen i odveden u Zagreb, gdje je na intervenciju jednog crnogorskog separatiste, koji je surađivao s Pavelićem, pušten i poslan za kotarskog liječnika u Slavoniju. Ovdje se opet pridružio partizanima. Umro je 15 godina poslije oslobođenja kao vojni liječnik JNA.[13]

Nema sačuvanih detaljnih podataka iz kojih bi se moglo vidjeti kako se radilo na polju zdravstva u prvoj polovini 1942. godine na Kordunu i kotaru Vojnić. Tu i tamo u pojedinim sačuvanim dokumentima nalazi se i neka napomena o zdravstvu. U sačuvanim materijalima Druge okružne konferencije Komunističke partije Hrvatske, prve legalne partijske konferencije u Hrvatskoj nakon donošenja Obznane (zakon kojim se zabranjuje rad komunista) 1920. godine, održane u Velikoj Kladuši marta 1942. ima podataka i o radu zdravstva.[14] Veco Holjevac, politički komesar Grupe NOP odreda Korduna, u svom referatu na konferenciji o formiranju i borbenim akcijama partizanskih odreda Korduna iznosi »Ljetos kad smo imali kojeg ranjenog druga nismo imali kuda da ga smjestimo. Danas imamo bolnicu za 30 ranjenika i par manjih ambulanti za ranjenike. Isto tako imamo organizovanu sanitetsku službu po bataljonima i četama.« Tadašnji sekretar Kotarskog komiteta KPH Vojnić Stevica Lukačić u diskusiji o Antifašističkom frontu žena kazao je i ovo: »Ima 56 odbora. Imamo tečajeve nepismenih. Preko žena im ide sva ta

11 Prema prikupljenim podacima Mile Dakića koji se nalaze u arhivi Memorijalnog parka Petrova gora.

12 Mile Dakić: Petrova mi gora mati, Informativno-istorijski vodič, str. 69—70, Prosvjeta, Zagreb, 1971.

13 Isto kao 7.

J4 Dr Đuro Zatezalo: Dokumenti Druge konferencije KPH za Okrug Karlovac 1942. godine, Historijski arhiv u Karlovcu, Zbornik 4, Karlovac, 1972, str. 106, 181, 112—113.

narodna pomoć. U svakom selu ima po jedna koja pazi na red po kućama, a **koji je** jako potreban zbog izbjeglica.« Sekretar partijske organizacije kotara **Veljun** Mihajlo Velimirović iznosi kako su se žene »pokazale dobre **u** sabirnim akcijama«, »Imamo 31 odbor i 960 članova« ... »Jedna drugarica je naučila 23 žene pisati. Ima mjesta gdje žene ne mogu da dođu na sastanak radi mu-**ževa** ... « »Govori im se o **higijeni**... « U izvještaju Mile Basare (općina **Tušilović)** kaže se: »Zene i djevojke pravilno su shvatile potrebu sudjelovanja u **današnjoj** borbi za zajedničku slobodu i za bolju budućnost našeg naroda.. **Uglavnom** su se posvetile prikupljanju priloga za partizane, izbjeglice, kao **i za** civilnu bolnicu. Velika pažnja posvetila se čistoći i pranju veša partiza-**nima kao** i krpanju.«

Navedeni fragmenti iz sačuvanih dokumenata potvrđuju da se ranije navedena odluka Odbora NOF-a za Kordun »vršiiti što šire prosvjećivanje građana«, provodila u život i da se već prije velikih proljetnih ofenziva narod počeo uključivati u borbu za rješavanje zdravstvenih problema.

4. Neprijateljske ofenzive u proljeće 1942. godine na Petrovu goru

U proljeće 1942. neprijatelj je organizirao dvije velike ofenzive na Petrovu goru i oslobođeni teritorij Korduna martovsko-aprilsku i majsku. Kako je bilo **u** Petrovoj gori samo u jednom danu prve ofenzive, neka pokaže zapis iz mog dnevnika (u zagradama su moja sadašnja objašnjenja):

»Srijeda 1. 4. (1942).

Ujutro odlazim s Milkom Kufrin iz SKOJ-a, Perićem (također rukovodilac u SKOJ-u) i s oko 20 omladinaca za Štab Grupe (Grupa kordunaških partizanskih odreda). Nismo odmakli daleko, čuje se žestoka pucnjava iz Široke Rijeke i na drugim stranama. Dolazim u Selakovu Poljanu. Tamo nalazim Bracu (Kuštrin, komandant 3. bataljona), Iliju (Zegarac, aktivista, intelektualac iz Vojnića), inžinjera. Neprijatelj je sa svih strana provalio u sjevernu polovicu šume i nadire. Naši zauzeli položaj oko Selaka. Pucnjava sa svih strana. Štab Grupe navodno u Sagrađijinom potoku. Krećemo tamo. Nema ga. Vraćamo se s Milkom, Dragicom, Slavkom. Perićem i Radanom natrag kro£ jarak u Selakovu Poljanu. Odlazim nekih 100 metara naprijed da izvidim. Dolazi avijacija. Baca bombe po šumi slično kao i prijašnjih dana. Jedan avion leti prema nama. Baca bombu. Cini mi se da leti prema kućama. Najednom sve bliže prema meni. Trčim prema drvetu. Legnem. Eksplozija oko 30 m daleko. Zasipaju me komadi zemlje. Avioni prolaze. Nastavljamo put. Blizu Selaka nalazim opet Bracu (komandanta 3. bataljona). Susrećemo i proletere iz 4. bataljona (bili su određeni za borce u izabranu proletersku jedinicu). Neprijatelj se spustio niz Bursovaču i opkoljava. Zajedno s proleterima niz jedan jarak prebacujemo se u Sagrađije i odande na jedno bilo gdje nalazim Veću (Holjevac, komesar Grupe odreda) i Selju (Franju Ogulinac, član Glavnog štaba Hrvatske). Gori Široka Rijeka, Krstinja i Selakova Poljana. Primiče se večer. Nešto malo jedemo. Uvečer se dijelimo. Proleteri sa Seljom i Milkom idu za Perjasicu (Autor ovog članka i pisac dnevnika bio je tada sekretar Okružnog komiteta. Zajedno s Većom i Seljom dogovorili smo se da, bez obzira na ofenzivu, proleteri preko Perjasice odu na svoje odredište, **s** njima da ode Milka Kufrin, koja je bila određena za rad u hrvatske krajeve, i Seljo, s tim da se vrati u Glavni štab, a Veco i ja da ostanemo u Petrovoj gori). **Bra-**

co sa svojom grupom za Radonju u 2. bataljon. Ja, Veco, Dragica (vjerojatno Opačić) i još nekih 10 drugova za Pernu da se tamo pridružimo partizanima.

U Pernu nas vodi Zorko (Opačić). Na Bublenu (predio Petrove gore) susrećemo Iliju (Zegarac). Putem nailazimo na desetke i desetke vatara. Civili nam se priključuju. Hodamo u dugoj koloni po jedan. Ljudi i žene oko vatri primaju nas kao svoje. Jedna stara žena daje nam kruha i slanine. Možda zadnje što ima. Ispituju nas. U neizvjesnosti su šta će biti. Nitko ne predbacuje. Sada se jasno vidi koliko smo njihovi, koliko su partizani stvarno narodna vojska. Oko 2 sata (noću) stižemo u logor Pernu. Prazan je. Nikoga nema. Drugovi su otišli, samo su ostali topli krumpiri i topla peć. (To su partizani kad su otišli, ostavili za one koji naiđu). Jedemo, malko se odmaramo.«

Neprijateljska strateška zamisao u martovsko-aprilskoj ofanzivi bila je istjerati partizanske jedinice iz Petrove gore u južnom pravcu, gdje bi ih uništile ustaške jedinice koje su se nalazile u Cazinskoj krajini i koje su krenule u pravcu Petrove gore. U borbi s daleko nadmoćnijim neprijateljem partizanska taktika nije bila prihvaćanje dugotrajne frontalne borbe. Opet se ponovila ona stravična situacija kad slabije partizanske jedinice ne mogu spriječiti prodor neprijatelja na slobodni teritorij. Ništa se ne bi postiglo da su se partizani odlučili na samoubilačku varijantu frontalne obrane do posljednjeg borca, jer bi neprijatelj ipak prodro i još se više osvećivao nad civilnim stanovništvom, kao što je to, na primjer, kasnije učinio u ofenzivi na Kozaru. Trebalo je neprijatelja stalno uznemiravati i partizanske jedinice prebaciti iza leđa neprijatelja. Na taj se način olakšao i položaj civilnog stanovništva, jer neprijatelj, stalno uznemiravan, nije se usuđivao vršiti detaljne pretrese svih teško pristupačnih mjesta u šumi. Tu taktiku su, bez značajnijih vojničkih gubitaka, promijenile partizanske jedinice u martovsko-aprilskoj ofenzivi na Kordunu.

Neprijatelj je ubrzo uvidio da nije uspio u svojim namjerama, pa je već u maju organizirao novu ofenzivu na Petrovu goru. U tim teškim vremenima bio sam razapet između dužnosti sekretara Okružnog komiteta i liječničke obveze prema ranjenicima. Donekle se to riješilo, tako da smo u razdoblju proljetnih ofenziva sjedište OK KPH Karlovac premjestili u bolnicu na Vrletnim stranama. Tu smo čak 5. V 1942. godine održali partijsko savjetovanje za Okrug Karlovac. U dnevniku sam zabilježio da sam u bolnici boravio 16. i 17. III, 23. i 24. III, 26. i 27. III, 30. i 31. III, od 4. IV do 6. IV, 8. i 9. IV, od 17. do 22. IV, 30. IV, od 3. V do 10. V. U toku boravka u bolnici samo jedan dan (7. IV) nisam obilazio i previjao ranjenike nego je to obavio Brado, kako je navedeno u mom dnevniku. Boraveći izvan bolnice pružao sam i liječničku pomoć. U Perni sam operirao 28. IV 1942. tešku flegmonu ramena kod Mile Poštića, nastalu zbog rane. U novoj majskoj ofenzivi neprijatelj je 9. V zaposjeo Petrovac, najviši vrh Petrove gore, i počeo nas sitematski opkoljavati.

S partizanskim jedinicama probili smo se Brado i ja iz obruča 14. V u neposrednoj blizini bolnice i čim smo zašli izvan neprijateljske vatre pružili smo pomoć i prematali borce, ranjene prigodom proboja obruča. Ranjenike u bolnici smo već ranije spremili u zemunice i neprijatelj ih nije otkrio.

Posljednji podatak o bolnici na Vrletnim stranama zabilježio sam u dnevniku 17. V 1942. godine.

»... Na Petrovcu, kuda smo prolazili na putu za bolnicu, svuda rovovi jedan za drugim. Dolazim do »Gradnje«, bolnice. Spaljena je. Samo je ostala »kulturna«, već spomenuta zgradica za dnevni boravak bolesnika, i vešarna.« Kas-

nije je neprijatelj bacio na ostatke bolnice, koja je sada bila vidljiva *iz* zraka, nekoliko teških bombi, pa je sve uništeno. Jedna bomba pala je na izvor pitke vode koji je zbog toga presahnuo.

U toku ofenziva na Petrovu goru, kojima je bio zahvaćen i kotar Vojnić, nije bilo moguće organiziranije raditi na problemima zdravstva. Već u junu 1942. partizanske su jedinice ponovno oslobodile najveći dio Korduna i preniele borbene akcije preko rijeke Kupe u hrvatske krajeve na Zumberak i u pravcu Zagreba. Pokazalo se da je to najbolja obrana oslobođenog teritorija, tako da je druga polovica 1942. godine za ratni kotar Vojnić, pa i za druge dijelove Korduna, bila u čitavom ratnom razdoblju najmirnija (izuzev ofenzive na jugozapadni dio Korduna oko Mašvine, Kordunskog Ljeskovca i Sadilovca). Narodnooslobodilački odbori (ili odbori Narodnooslobodilačke fronte kako su se zvali do maja 1943. godine) opet su proradili punom parom, a među problemima koje su rješavali bili su i zdravstveni.

5. Centralna partizanska bolnica do IV neprijateljske ofenzive

Poslije majske ofenzive ranjenici su prebačeni iz zemunica najprije u depadansu (prihvatnicu) bolnice u Spanovskom brdu blizu Perne, koja je bila udaljena oko 1 sat hoda od stare bolnice, a ubrzo zatim u bolnicu u Pišin gaju koja se vrlo brzo izgradila i koja je postala Centralna partizanska bolnica. Bolnički objekti nisu se više izgrađivali od pletera, kao što je to bilo kod prvih bolničkih zgradica na Vrletnim stranama, nego su podizane drvene zgrade, Većinom su to bile drvene seoske kuće koje su prebačene u Pišin gaj i tamo ponovno sastavljene. Radili su to vrsni majstori drvodjelje, među njima Rašići iz Krstinje, Petrovići i Radovan Rabić iz Radon je te neki iz Perne i Crevarske Strane.[15] Ti majstori, a i mnogi vješti seljaci, gradili su za vrijeme rata i ostale bolnice, popravljali oštećene kuće, podizali kolibe na zgarištima i različite druge objekte.

U ljetu i u jesen 1942. godine stvaraju se u Jugoslaviji mnoge brigade i divizije. Tako je na Kordunu osnovana 4. kordunaška narodnooslobodilačka brigada 20. 8. 1942. godine, 1C. 09. 1942. godine 5. kordunaška brigada, a 22. 11. 1942. godine 8. (kordunaška) divizija Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije. U sastav divizije ušla je i 15. brigada koja je formirana na Kordunu 5. 12. 1942. Najveći dio partizana kotara Vojnić ušao je u sastav 8. divizije.[16] Krajem 1942. osnovan je i Prvi korpus NOV i PO Hrvatske koji je kasnije preimenovan u Četvrti korpus NOV i PO Jugoslavije, a obuhvaćao je područje Like, Korduna, Banije, Pokuplja, Turopolja i Žumberka. Sve su to bile regularne vojne jedinice koje su u svom sastavu imale i odgovarajuću sanitetsku službu.

U decembru 1942. vrhovni komandant Tito potvrđuje »Statut sanitetske službe Narodnooslobdilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije«[17] kojim

15 Isto kao 7.

16 Ignjatije Perić: Peta kordunaška brigada, str. 14, 15, 32, Vojno-izdavački zavod, Beograd.

17 Vrhovni štab NOV i POJ Jugoslavije, 10. 12. 1942. godine: Statut sanitetske službe NOV i POJ, Zbornik dokumenata sanitetske službe u narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, knjiga 1, str. 114—120, Sanitetska uprava Jugoslavenske narodne armije, Beograd, 1952.

se propisuju organizacija i način rada saniteta u vojsci. Statut je **potpisao** šef Sanitetskog odsjeka Vrhovnog štaba **NOV i POJ dr** Gojko **Nikoliš, rodom** iz Sjeničaka u kotaru Vrginmost.

Glavni štab Hrvatske je naredbom od 6. decembra 1942.[18] propisao način organizacije i rada saniteta u diviziji koji se oslanjao na ideje iznesene na Prvom kongresu partizanskih liječnika Jugoslavije, održanom u Bosanskom Petrovcu od 25. do 27. 09. 1942. godine.[19]

Potkraj ljeta 1942. počinju se u oslobođenim krajevima osnivati komande područja, kao vojno-teritorijalni organi koji su rukovodili bolnicama, ambulantama, apotekama i radionicama sanitetskog materijala. Na Kordunu je u augustu 1942. osnovana komanda područja koja se, zajedno s upravom bolnice, nalazila u Vojniću.[20] Naredbom Glavnog štaba Hrvatske od 7. decembra 1942. određuje se organizacija bolnica na oslobođenom teritoriju. Sve bolnice **i** ambulante u određenoj komandi područja ujedinjuju se u jednu »vojnopartizansku bolnicu« (VPB), na čelu s upravnikom, političkim komesarom, zamjenikom političkog komesara i intendantom, a dosadašnje bolnice postaju odjeljenja, sa šefom odjeljenja, političkim delegatom i ekonomom.[21]

Jesen 1942. godine završetak je razdoblja u kome su se partizanske bolnice razvijale pod utjecajem lokalnih faktora. Stvaranjem regularne oslobodilačke armije i partizanske bolnice postaju sastavni dio vojnih formacija. Rukovodstvo NOB-a Hrvatske imalo je u proljeće 1942. godine namjeru da na Kordun i druge oslobođene teritorije pošalje liječnike i da mene prebaci na partijski rad. Na kladuškoj konferenciji biran sam u Okružni komitet KPH za Karlovac i postavljen za sekretara. Međutim, proljetne ofanzive spriječile su dolazak liječnika na Kordun. U Zagrebu su dr Bonka Oreščanin i dr Ivo Kralj, koji su u proljeće 1942. godine trebali otići u partizane izgubili vezu i tek su u ljeto preko Banije došli na oslobođeni teritorij. Dr Bonka Oreščanin je na svoj zahtjev prebačena na Kordun i augusta 1942. preuzela medicinsko rukovođenje partizanske bolnice u Petrovoj gori. Decembra 1942. ona je prebačena za rukovodioca partizanske bolnice u Zbjegu i njenim depandansama, a njenu dužnost preuzima dr Marija Šlezinger koja je nekoliko dana ranije došla u Petrovu goru.[22] U septembru 1942. godine iz Zagreba je došao zubar Vladimir Pilinger. Na žalost, još uvijek nismo imali kirurga pa se u bolnici obavljala mala kirurgija. Ipak krajem godine dr Bonka Oreščanin i dr Marija Šlezinger zajednički su izvršile uspješnu amputaciju noge kod jednog bolesnika od gangrene. Bolnica je bila, kao i ona na Vrletnm stranama, otvorenog tipa i u nju su dolazili iz okolnih sela na preglede i liječenje. Spomenuo sam da sam za vrijeme proljetnih ofenziva i sve do augusta 1942. bio jedini liječnik na Kordunu, a od kraja marta vršio i dužnost se-

18 Glavni štab NOV i PO Hrvatske, br. 1, 6. 12. 1942. godine. Naređenje štabu 1. korpusa za organizovanje sanitetske službe, Zbornik dokumenata sanitetske službe u narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, knjiga 2, str. 11—15, Sanitetska uprava JNA, Beograd, 1952.

19 Ivan Kralj: Razvoj zdravstvene službe u Narodnooslobodilačkoj vojsci i na slobodnim terirorijama Hrvatske za vrijeme narodnooslobodilačkog rata 1941—1945. Saopćenje, 26. godište, svezak 23, br. 1, str. 13, Pliva, Zagreb, 1980.

20 Isto kao 3, str. 112.

21 Isto kao 18, str. 15.

22 Usmeno saopćenje dr Bonke Oreščanin autoru.

kretara Okružnog komiteta KPH za Okrug Karlovac. Stalno smo očekivali da će nam doći obećani liječnici iz Zagreba. Kako se to oteglo, morao sam obavljati i dužnost liječnika. Rukovodio sam organizacijom saniteta i prihvaćanjem ranjenika u neuspjelom napadu na Topusko 7. 6. 1942. godine. U dnevniku sam tog dana zapisao. »Imamo dosta žrtava, preko 20 ranjenih. Pregledavam ranjene i upućujem ih u Gradnju. Drugi dan (8. 6.) zapisujem. »U bolnici. U toku noći umro je jedan ranjenik. Ujutro još jedan«, a 10. 6. ovo. »Oko podne krećem u Burić na pregled 5 ranjenih od neeksplodirane granate«. Slično kao što sam naveo za bolnicu u Vrletnim strana smjestili smo sjedište OK u jednom šatoru pola sata hoda od Centralne bolnice. U dnevniku 16. 6. stoji: »Kroz sve ove dane što sam u OK, dolazi po nekoliko partizana, a i poneki civili na pregled. Nikakvih lijekova nema.« U Crevarskoj Strani 19. 6. previjam dva ranjenika. Od 23. 6. do 2. 7. boravio sam u neoslobođenim hrvatskim selima preko Kupe. Tamo su mi također doveli na pregled dva bolesna djeteta, iako sam se kretao ilegalno. U dnevniku sam 11. 7. zabilježio. »Popodne s novim doktorom V. odlazim u bolnicu. Ona je opet dobro uređena « Tog doktora, Rusa, bjelogardejca dovela je silom jedna partizanska jedinica s neoslobođenog teritorija. Taj pokušaj dobivanja liječnika nije se pokazao uspješnim. Ubrzo je postalo jasno da taj čovjek vrlo malo zna o medicini, počeo je krivo liječiti ranjenike i sabotirati, pa ga je upravitelj bolnice Brado poslao dva puta na raport u Stab Grupe odreda. Ustanovljeno je da se u staroj Jugoslaviji kao emigrant iz Rusije krivo predstavio kao liječnik, da se po selima bavio vršenjem abortusa, da je u carskoj vojsci Rusije, a kasnije kod bijelih bio bolničar, da je neprijateljski raspoložen i da je sabotirao liječenje partizanskih ranjenika. Na osnovi svih tih činjenica u partizanskom štabu je osuđen na smrt i strijeljan.[23]

Boraveći u Skradu na partijskom kursu bilježim 18. 6. »Obilazim bolnicu. Joso »Ceh«, bolničar, za koga sam već iznio da smo zajedno obilazili Kordun, odlično ju je uredio. Ima 24 ranjenika.« 20. 7. pregledavam dvojicu bolesnika, od kojih je jedan 20-godišnji mladić s teškom tuberkulozom. Spavam u bolnici. Prvog augusta nalazim se u OK i zapisujem u dnevnik.« Sastavljam izvještaj CK-u. Svaki dan dolazi po nekoliko partizana na pregled.« Kao što sam naveo, u drugoj polovini augusta 1942. dolazi na Kordun dr Bonka Orešćanin. Mene su i dalje, dok god sam bio na Kordunu, često pozivali i partizani i civili da im pružim liječničku pomoć. Moja partijska funkcija često mi je pomagala da brže riješim određena pitanja vezana uz partizanski sanitet, tako da nisam imao onih teškoća s rukovodećim organima koje je imao dr Gojko Nikoliš u Vrhovnom štabu i o kojima je pisao u svojim memoarima.

6. Zdravstvena djelatnost NOO-a do IV neprijateljske ofenzive

Veliki uspjesi narodnooslobodilačke borbe i stvaranje slobodnog teritorija, koji se kao cjelina protezao od prilaza Karlovcu i Kupe na sjeveru, pa preko Korduna, Like, Bosanske krajine, zapadne Bosne sve do Neretve na jugoistoku, omogućili su osnivanje Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) u Bihaću 26. i 27. novembra 1942. godine. Stanko Opačić

23 Jakov Kranjčević Brado, usmeno saopćenje autoru.

Canica (predstavnik kotara Vojnić) otvorio je Prvo zasjedanje AVNOJ-a. Osnovan je Izvršni odbor AVNOJ-a, koji je u svom sastavu imao zdravstveni odsjek na čijem je čelu stajao dr Simo Milošević, predratni profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu. Kao mladi liječnik posvetio se naučnim istraživanjima u medicini i postao svjetsko poznati mikrolog. Već tridesetih godina priključio se naprednom pokretu, a 1941. učestvuje u organiziranju narodnog ustanka u Crnoj Gori. Predsjedava Prvom kongresu partizanskih liječnika u Petrovcu 1942. godine. Kao rukovodilac Zdravstvenog odsjeka AVNOJ-a izradio je onaj poznati raspis u kojem je sadržan koncept zdravstvene politike u NOB-u i dati organizacioni oblici tog rada osnivanjem zdravstvenih sekcija pri NOO-ima. Ranjen u bici na Sutjesci sklanja se u jedno selo u fočanskom kraju, gdje ga pronalaze četnici i ubijaju negdje na obalama Drine jula 1943. godine.[24]

Zdravstvena zaštita, koju je preporučivao Zdravstveni odsjek AVNOJ-a, temeljila se na potrebi da se u borbu za zdravlje uključi sav narod. To poznato stanovište Andrije Štampara i drugih naših naprednih liječnika formulirano je u spomenutom raspisu, pored ostalog, i ovako: »Cio narod treba uvesti u aktivnu suradnju na čuvanju i podizanju narodnog zdravlja, jer će takav rad donijeti vidne rezultate samo onda ako u njemu budu učestvovale široke narodne mase. To treba naročito istaknuti u sadašnjim trenucima. Kao što narod treba uvesti u aktivnu suradnju na dijelu narođnooslobodilačke borbe, isto ga tako treba uvesti u suradnju i na zdravstvenom polju... «[25]

U spomenutom raspisu Zdravstvenog odsjeka Izvršnog odbora AVNOJ-a daju se upute da se pri svakom seoskom, općinskom i kotarskom narodnooslobodilačkom odboru osnuju zdravstvene sekcije kao pomoćni organi za rad u zdravstvenoj djelatnosti određenog područja. Sekciju su sačinjavali po jedan član iz NOO-a, AFZ-a, omladinske organizacije i vojne teritorijalne komande a i drugi aktivisti na terenu. Vrlo konkretno se razrađuje program rada zdravstvenih sekcija u kojem su preventivne mjere, koje su tada bile najvažnije, postavljene na prvo mjesto kao što je to, na primjer, borba protiv ušljivosti, snabdijevanje pitkom vodom, čistoća stanova, čistoća tijela, paljenje kreča, sabiranje ljekovitog bilja, uništavanje lešina životinja, borba protiv bjesnila, borba protiv svraba, mjere za slučaj zaraznih bolesti itd. Sve je to objašnjeno na vrlo razumljiv način i opisom postupaka kako to u praksi raditi.

Zdravstveni odsjek AVNOJ-a u svom raspisu utvrdio je osnove jugoslavenske zdravstvene politike u NOB-u koja je značajno utjecala na daljnji rad na području zdravstva, naročito u Hrvatskoj gdje je na čelo Inicijativnog odbora ZAVNOH-a marta 1943. godine došao dr Pajo Gregorić, koji je već ranije, kao liječnik-preventivac, zastupao ideje iz raspisa. Na Kordunu nam je život nametao slična rješenja i ona su u značajnoj mjeri provađana na području ratnog kotara Vojnić. Zdravstveni raspis AVNOJ-a bio je daljnji poticaj da se na polju zdravstva nastavi putem kojim se već dobrano kretalo.

24 Medicinska enciklopedija, svezak 6, Milošević Slmo, str. 702—703, Leksikografski zavod FNRJ, 1962, Zagreb.

25 Raspis Zdravstvenog odseka Izvršnog odbora AVNOJ-a o organizaciji i radu zdravstvenih sekcija od decembra 1942. godine, Zbornik dokumenata sanitetske službe u narodnooslobodilačkom ratu jugoslavenskih naroda, knjiga 1, str. 105—114, Sanitetska uprava Jugoslavenske narodne armije, Beograd, 1952.

Na osnovi naredbe Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 2. septembra 1942. na oslobođenom teritoriju obavljeni su izbori za NOO-e. Za područje kotara Vojnić druga polovica 1942. bila je jedno od najmirnijih razdoblja u ratu, pa su se mogli na vrlo organizirani način provesti izbori za NOO-e. Na pripremnim zborovima po selima kotara Vojnić narod, iako i sam opljačkan i paljen i najčešće hraneći mnoge izbjeglice, davao je značajne priloge u hrani, novcu, odjeći i obući za partizansku vojsku i bolnice, a mnogi omladinci i omladinke prijavljivali su se u partizane. Izbori za NOO-e u kotaru Vojnić provedeni su od 18. do 20. decembra 1942. godine.[26]

Razdoblje od završetka proljetnih ofenziva do nove januarske ofenzive 1943. karakterizirano je postepenim oslobađanjem gotovo cijelog Korduna i područja kotara Vojnić te zatim uključivanjem Korduna u veliki slobodni partizanski teritorij. To je omogućilo partizanskom rukovodstvu postavljanje konkretnih političkih, vojnih i organizacionih principa za daljnje vođenje NOB-e. Stvaranje regularnih vojnih jedinica, široka mreža nove narodne vlasti, birane na prostorima poput malih evropskih država, osnivanje AVNOJ-a, donošenje mnogih naredbi i propisa koji su omogućavali jedinstven način djelovanja oslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji karakterizira zbivanja u drugoj polovici 1942. godine. NOB se počela toliko snažno i brzo razvijati da su fašistički osvajači morali reagirati, pa su poduzeli novu veliku ofenzivu na »Titovu državu«, kako su slobodni teritorij nazivali njemački fašisti.

7. Teško stanje na Kordunu poslije IV neprijateljske ofenzive

U IV neprijateljskoj ofenzivi, koja je započela 20. januara 1943. godine, kotar Vojnić bio je prvi na udaru. Bile su to tzv. operacije »Weiss I, II i III«, kojima je osnovni cilj bio uništenje »Titove države« i glavnine partizanskih vojnih jedinica. U ofenzivi su njemački fašisti morali angažirati znatne snage, među njima i zloglasnu 7. SS diviziju »Princ Eugen« u kojoj je bilo oko 20.000 vojnika.[27-28] U Gorskom kataru i Lici u napad su prešle i jake talijanske vojne jedinice. Njemačke i ustaško-domobranske snage potisnule su za nekoliko dana glavninu partizanskih jedinica iz područja kotara Vojnić. Na trećoj konferenciji KPH za Okrug Karlovac, održanoj u Vojniću od 20. do 23. novembra 1943. godine, u referatu sekretara Okružnog komiteta kazano je o toj ofenzivi slijedeće:[29]

»U januaru ove godine fašistički okupator poduzeo je s ustašama i četnicima veliku ofanzivu na cjelokupni uži oslobođeni teritorij. Cilj je bio uništiti našu vojsku i narodnooslobodilački pokret. Naš OK naša partijska organizacija dala je narodu direktivu da propušta neprijatelja i da mu se baca za leđa. Jedan

26 Dr Đuro Zatezalo: Narodna vlast na Kordunu, Baniji i Lici 1941—1945, Historijski arhiv u Karlovcu, str. 141, 155, 159, Karlovac, 1978.

27 lgnjatije Perić Gnjaco: Borbe Osme divizije na Kordunu u toku četvrte neprijateljske ofanzive, Osma kordunaška udarna divizija str. 307—317, Historijski arhiv u Karlovcu, 1977.

26 Miloš Sumonja: Formiranje Osme kordunaške divizije i njene prve borbene akcije, Druga godina narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna i Like, Pokuplja i Zumberka, str. 280—290, Historijski arhiv u Karlovcu, 1973.

29 Dr Buro Zatezalo: Treća konferencija KPO za Okrug Karlovac 1943.
Savo Zlatić Mićo: Uvodni referat na III konferenciji KPH za Okrug Karlovac, str. 84—86, Historijski arhiv u Karlovcu, 1979, monografija 5.

dio partijskog članstva povučen je u vojsku, a jedan je dio ostao s narodom. Zahvaljujući pravilnim uputama naše Partije hiljadama ljudi ušteđen je put u Bosnu, a stotinama je na taj način spašen život. Ta ofanziva zadala je težak udarac i narodu Korduna i cijeloj našoj partijskoj organizaciji. Izgubili smo desetke drugova, partijske organizacije bile su nesređene,. NOO-i i odbori AF2-a i USAOH-a na mnogo mjesta su se raspali.

Poslije ofanzive ekonomska situacija na Kordunu postala je izvanredno teška. Avet gladi prijetila je našem narodu, oko 18.000 bilo je bez hrane, kuće i bajte su opet gorjele, počela je harati epidemija tifusa. Nekoliko brojaka osvijetliće velike teškoće koje su vladale na Kordunu. 18.000 ljudi dobivalo je hranu iz NOF-a. Od tifusa je oboljelo prema prikupljenim podacima 21.212 ljudi, a od toga je umrlo 3.325 (15,7% — opaska autora). U našim partijskim organizacijama, našim NOO-ima i našim antifašističkim organizacijama uslijed tifusa veliki je broj aktivista bio izbačen iz stroja, a jedan dio je podlegao. Kao primjer vanredno teškog stanja navest ću samo partijsku organizaciju Slunj, gdje je od 46 partijskih članova neko vrijeme bilo samo 6 zdravih, dok su svi ostali ležali od pjegavca. Problem gladi, tifusa, pitanje sjetve postali su centralni problemi, koji su stajali pred našom partijskom organizacijom na Kordunu-«[30]

Epidemija pjegavca 1943. godine nanesla je jedan od najvećih udaraca narodu kotara Vojnić i Korduna. Pored okupatora bio je to doista »neprijatelj br. 2« kako su pjegavac neki nazivali. Kad ta »ratna zaraza« uhvati maha u doslovnom smislu riječi — sije smrt. Naši narodi već su i ranije imali prilike doživjeti teške epidemije pjegavca, prvu u ovom stoljeću za vrijeme balkanskih ratova. Naš poznati infektolog prof, dr Košta Tođorović[31] piše: »Epidemija pegavca u Srbiji za vreme prvog svetskog rata, a osobito 1914—1915, ušla je u istoriju ratnih morija kao primer neopisivih strahota od pomora, kakve samo pegavac može da izazove. Golem broj izbjeglica bez krova nad glavom, lišen najosnovnijih potreba, bez hrane i preobuke, bio je izložen pegavcu...

Prema zvaničnim samo približnim podacima do polovine 1915. u Srbiji je izgubio živote preko 130.000 građana, a do kraja te godine broj žrtava se popeo na 150.000 ne računajući smrtne slučajeve u vojsci. Od pegavca je za ovo vreme pomrla polovina celokupnog lekarskog kadra kojim je tada srpski sanitet raspolagao, kao i vrlo velik broj sanitetskog osoblja... Od 150 lekara, medicinara i lekarskih pomoćnika umrlih u prvom svetskom ratu 124 je izgubilo život od pegavca ■..

Za prvog svetskog rata naš narod je od pegavca izgubio 800.000 ljudi, a u SSSR-u je za gladnih godina stradalo 20,000.000 ljudi od te morije.

»Za vreme zloglasne epidemije pegavca u Srbiji prosečan letalitet je iznosio 15—20°/o«. Tođorović navodi da je letalitet kod staraca bio čak 60—70°/o. dok je kod djece iznosio svega 3—5#/o. Prema nekim podacima[32] mortalitet od pjegavca je prije antibiotske ere iznosio 6—60%, najmanji je bio kod mlađih osoba, a mnogo veći kod osoba starijih od 40 godina. Zimolo pišući o »dramatičnoj epidemiološkoj situaciji i letalitetu u partizanskim jedinicama od marta

30 Isto.

31 Košta Tođorović: Medicinska enciklopedija JLZ, svezak 9, str. 6—15, Zagreb 1963

32 Opća enciklopedija JLZ, treće izdanje, sv. 6, str. 442, Zagreb, 1980.

do maja 1943. godine navodi: »U nekim jedinicama je procent zaraženosti pjegavcem dosegao 85°/o, dok se rani letalitet kretao 4—7%, a letalitet rekonvalescenata pri napornim marševima i do 30%. «[33]

Bez obzira na teške stambene i životne uslove, smještavanje hiljade izbjeglica, naročito onih u kotaru Vrginmost na području kotara Vojnić 1941. i 1942. godine, pjegavac je došao tek poslije IVneprijateljske ofenzive, kad su se hiljade ljudi vraćali iz Bosne. Prizori su bili izvanredno teški. Po kućama, kolibama, ispod nadstrešnica ili vani po dvorištima ležali su po selima bolesnici, dvorili su ih rođaci, prijatelji ili susjedi, neki su lutali nesvjesni po selu, a na grobljima su svakodnevno pokapani umrli od tifusa. Zdravstvene pomoći nije bilo, pa čak da je i postojala moglo se za oboljele, izuzev bolje njege, učiniti vrlo malo jer tada nisu postojali djelotvorni lijekovi za liječenje pjegavca i većine njegovih komplikacija.

Kordunaš Mićo Uzelac, borac 5. kordunaške udarne brigade, obolio je od pjegavca, ležao u tada najvećoj bolnici za tifusare, u Krbavici, u Lici i o tome piše slijedeće:

»U sobi smo ležali jedan do drugoga na nekom lišću i jelovim granama i sjećam se da je pod bio od jelovih dasaka vrlo žut — izriban, jer je to zahtijevala preventiva. Svako jutro i kasno poslije podne dolazile su djevojke i starije žene, donosile kukuruznu kašu i davale nam u porcije vode za piće. Svaki put bi po nekog mrtvog iznosili napolje, tako da su u roku od 15 dana svi ti naši drugovi pomrli, osim mene i Smoljanović Nikole koji je i rat preživio.

Nakon 17—20 dana mene je odvela starija žena, jer sam se već digao, u svoju kuću i tu mi je davala kuhanu slaninu, kiseli kupus i krumpir, tako da sam brzo ojačao i preko Korenice krenuo za tri dana na Kordun.«[34]

Jedina obrana od pjegavca na Kordunu i kotaru Vojnić je bila raskuživanje i iskuhavanje posteljine, rublja i odjeće. To se radilo u tzv. partizanskim buradima i primjenom starih narodnih higijenskh običaja: kuhanjem stvari u lukšiji i peglanje vrelom peglom.

Četvrta neprijateljska ofenziva početkom 1943. godine prohujala je preko Korduna i ostavila iza sebe probleme gladi, tifusa i proljetne sjetve. Da bi se moglo početi raditi na tim zadacima, valjalo je ponovno srediti partijske organizacije, obnoviti NOO-e, organizacije omladine i AFZ-a. Okružni komitet KPH Karlovac je u suradnji s Komandom kordunaškog područja sazvao 28. februara 1943. godine konferenciju kotarskih NOO-a Veljuna, Vojnića, Slunja i Vrginmosta, na kojoj je zaključeno da se osnuje privremeni Okružni NOO.[35] Osnivačka skupština održana je na području Vojnića u Gornjem Budačkom H. 03. 1943. na kojoj su prisustvovali predstavnici kotara Vojnić, Vrginmost, Veljun, Slunj, Plaški i Karlovac. Za zdravstvenu djelatnost zadužen je u Okružnom NOO-u Stanko Koprenica.

Ako se uzmu u obzir sve strahote epidemije pjegavca, ipak je narod Kor-

33 Ante Zimolo, Kongres partizanskih liječnika u Glini, Topuskom iSlunju od 24 do 27. II 1944, Simpozij o Petrovoj gori, str. 609, JAZU, Zagreb, 19^2.

34 Mićo Uzelac: Kako sam prebolio tifus, sjećanje napisano za Manu Borčića, 1979, Rad za knjigu 1. korpus NOV Hrvatske, Mane Borčić: »Značaj sanitetsko-bolničke baze Krbavice za jedinice 1. korpusa NOV Hrvatske«.

35 Isto kao 4, str. 125.

duna i kotara Vojnić pod vodstvom komunista i svoje narodne vlasti obavio sjetvene radove. »... uz najveće napore neviđenim do sada radnim poletom. Uz jedan plug na 11 domaćinstava, uz jedan par razne stoke na 4 domaćinstva, uz epidemiju pjegavca obrađeno je 80—90%> obradive površine. U sjetvenim radovima naročito se istakla omladina formirana u svojim radnim bataljonima i brigadama.«[36] Preko NOO-a pristupilo se rekviziciji svih suvišaka hrane, uvedena je najveća štednja, tako da su i onih 18 000 ljudi bez hrane mogli preživjeti. U srpskim krajevima pozadinske vlasti sprovele su opću mobilizaciju za popunu vojnih jedinica u kojima se broj boraca znatno smanjio zbog pjegavca.

Zdravstvena pitanja, a naročito borba protiv zaraznih bolesti, nalazili su se među najznačajnijim zadacima i bila su vrlo često na dnevnom redu sjednica NOO-a. Na sjednici Privremenog okružnog NOO-a za Kordun od 26. 03. 1943. u točki: Izvještaji članova odbora po odsjecima rada nalazila se i posebna podtočka: c) zdravstvo, higijena, borba protiv epidemije zaraznih bolesti, zdravstveni kursevi.«[37] Zdravstvena djelatnost na kotaru Vojnić bila je organizirana po neposrednim uputama Okružnog NOO-a koji je na tom kotaru imao svoje sjedište sve do maja 1943. godine. NOO-i na Kordunu nazivani su odborima Narodnooslobodilačke fronte (NOF), sve do maja 1943. godine, a zatim samo NOO-ima.[38]

Sve što je kazano za Kordun u cjelini vrijedi i za kotar Vojnić. Ne treba mnogo objašnjavati da su svi izneseni problemi imali odlučujuće značenje za zdravstveno stanje stanovnika, za održavanje njihovih života. Posebno valja podvući kako su problemi naroda bili identični s onima koje je postavljala Komunistička partija. Svu svoju snagu, cjelokupno svoje članstvo KP je stavila u službu naroda, zalažući se maksimalno, stojeći tamo gdje je bilo najteže i najopasnije i gubeći pri tome velik dio svojih najboljih kadrova i članova. Na drugoj okružnoj partijskoj konferenciji izneseno je da je od 1941. do marta 1942. godine palo više od 200 članova Komunističke partije, a na trećoj, održanoj u Vojniću, da je od druge do treće konferencije izgubilo život oko 500 članova KP. Koliko su to veliki gubici neka pokažu podaci da je za vrijeme održavanja prve ilegalne konferencije KPH za Okrug Karlovac prije rata u staroj Jugoslaviji 1940. godine bilo na području Okruga 270 članova KP, za vrijeme druge konferencije (Velika Kladuša, marta 1942) 864, a za vrijeme treće (Vojnić 20—23. 11. 1943) 1040 članova KP i 785 u 8. korđunaškoj udarnoj diviziji.[39'40] Među članovima Partije koji su izgubili život bili su i dva rukovodioca okružne partijske organizacije Josip Kraš i Ivo Marinković te članovi Okružnog komiteta KPH za Okrug Karlovac: Nikola Kukić, Radoš Vujičić, Ruža Stanisavljević, Herta Turza, Nada Dimić i Jan'ko Furdek, a od zdravstvenih radnika članova Partije poznati liječnik dr Dragomir Drakulić Puba i studentica medicine Dragica Bulat.

36 Isto kao 29, str. 84—86.

37 Isto kao 4, str. 126—128.

38 Isto kao 4, str. 127.

39 Isto kao 14, str. 53.

40 Isto kao 30, Referat Anke Vujčić, organizacionog sekretara OK KPH Karlovac, o organizacionom pitanju i politici kadrova na karlovačkom okrugu u razdoblju od marta 1942. do novembra 1943 godine, str. 94—108.

3. Centralna partizanska bolnica od 1943. godine do oslobođenja

0 Centralnoj partizanskoj bolnici i partizanskom sanitetu za vrijeme IV neprijateljske ofenzive dr Kralj, upravnik tadašnje vojnopartizanske bolnice Komande kordunaškog područja koja je imala sjedište u Vojniću, piše:

»Na samom početku ofenzive trebalo je najprije poduzeti mjere da se ranjenici zaštite od zvjerstva neprijatelja. Odlučeno je da se hitno uklone s ugroženih predjela. Odmah su evakuirani ranjenici iz bolnica u Zumberku, Baniji 1 Kordunu. Ostalo je oko 70 teških ranjenika u Petrovoj gori. Oni su sklonjeni u skrivena podzemna skloništa — zemunice, zajedno s upravom bolnice i najpotrebnijim osobljem. Pokrenuto je 500 ranjenika i bolesnika (prema nekim podacima više od 800 što je manje vjerovatno), koji su pravcem Slunj — Rakovica — Ličko Petrovo Selo evakuirani u bolnice na područje Like. Pokret je bio dobro pripremljen: svaka bolnica kretala se u organiziranoj koloni zaprežnih kola, sa svim svojim sanitetskim materijalom i najpotrebnijom opremom. Na određenim točkama bile su organizirane prihvatnice za predah, odmor, topli čaj, hranu. Na područjima koja su evakuirana ugasile su se privremeno sve dotadašnje bolnice osim one »Centralne« na Petrovoj gori. U Lici je nastala velika koncentracija ranjenika i bolesnika. Sve veća ugroženost nije dopuštala da se ta koncentracija trpi duže vrijeme, te je već početkom veljače u pet grupa evakuiran znatan broj ranjenika u Bosnu, a ubrzo poslije toga organiziran je pokret triju većih kolona ranjenika u Gorski kotar.[41]

S Korduna su evakuirani ranjenici iz 6 odjeljenja tadašnje vojnopartizanske bolnice, a iz Centralne bolnice samo lakši ranjenici. Upućeni su za Bosnu gdje su gotovo svi stradali jer je neprijatelj ubijao partizanske ranjenike koji su mu pali u ruke. Preživjeli su samo oni najteži i nepokretni ranjenici skriveni u zemunicama Petrove gore. Centralna partizanska bolnica djelovala je, dakle, i za vrijeme ofenzive i poslije prolaska neprijatelja nastavila s radom.

Ranjenik Martin Forštnović detaljno opisuje život u zemunici za vrijeme IV ofenzive. On piše:

»Oko 8 sati u sobu (bolesničku) je došao upravnik bolnice Jakov Kranjčević Erado i saopćio nam da je neprijatelj započeo novu veliku ofenzivu od Karlovca prema Kordunu, te da se svi nepokretni ranjenici, radi toga, trebaju skloniti u zemunice, a svi oni koji su pokretni, koji mogu hodati, da će se kretati s operativnim jedinicama .. •

Svi oni koji su mogli hodati, počeli su se spremati za odlazak. Ranjenici su se suznih očiju opraštali jedni od drugih. Zatim su bolničari počeli, nas nepokretne ranjenike, prenositi na nosilima u zemunice kroz gustu šumu. Bio sam treći po redu kojeg su nosili u zemunicu i na putu do zemunice, koja je bila udaljena od bolnice 150—200 metara, bolničar se spotakao i pao, tako da sam i ja ispao s nosila u snijeg. Na ulazu u zemunicu su nas zamotavali u plahte, koje su na krajevima vezali i tako nas spuštali u zemunice ... Naša je zemunica bila smještena u dosta gustoj šumi, i dva ulaza — i to jedan ispod starog bukovog panja, tako da se čovjek jedva provukao, dok je glavni ulaz bio nešto niže na pristupačnom mjestu s promjerom od 50 do 60 cm. Zemunica je davala izgled hodnika u rudniku i bila je dugačka oko 10 metara.

41 Isto kao 19.

Na zemlji je bila prostrta slama, a na slami su bile napunjene slamarice **tako** da su ležaji prvih dana bili dosta udobni. U zemunici bilo nas je smješteno **21** ranjenik i bili smo složeni kao sardelice u kutiji, tako da smo morali jedan drugom podmetati ramena. S druge strane bila je smještena hrana i ostale stvari. S nama, ranjenicima, u zemunici su ostala dva bolničara, neki **Božo** iz Peme i Marko Lukač ...

Ostali smo sami duboko pod zemljom, prepušteni neizvjesnosti o našoj sudbini, u grobnoj tišini i tami, svaki za sebe zaokupljen teškim i neprijatnim mislma. Hoćemo li ikada izaći ispod ove zemljine gomile ili će ovdje ostati i istruniti naše kosti?

Kroz čitavih 28 dana koliko smo se nalazili u zemunici nisam okusio kruha ni dvopeka, već sam se hranio marmeladom (2 do 3 žlice dnevno) i kockama šećera...

Svjetlo od uljanice bolničar je palio samo u najnužnijim slučajevima. Nismo znali kad je vani noć ili dan... U međuvremenu su nam u zemunici umrla dva druga i to: Mile Tepavac iz Močila kod Slunja i neki Franjo, navodno Slavonac. Bolničari su ih pokopali u zemunici, u hodniku ispod naših nogu. Navirale su slutnje da ćemo tako svi završiti.

Poslije 15 ili 16 dana ugledali smo svjetlo dana. Bolničko osoblje je skinulo poklopac. Sjećam se bolničarke Micike koja je prva došla do zemunice i počela nas dozivati. U otvorenoj zemunici zadržali smo se još 14 dana.«[42]

Kordunaška vojnopartizanska bolnica imala je na početku IV ofenzive 7 odjeljenja, od toga u Petrovoj gori Centralnu bolnicu i dva odjeljenja za lakše slučajeve, zatim odjeljenja u Zbjegu, Slunju, Skradu i Dunjaku. Kapacitet svih 7 odjeljenja bio je oko 370 kreveta. Još uvijek je nedostajalo liječnika, pa su u svega 3 odjeljenja na čelu stajali liječnici.[43] Dakić daje ove podatke o bolnicama na Kordunu: »Centralna partizanska bolnica razvija se postepeno. Ona je već 1942. godine imala agregat za proizvodnju električne energije. U njoj je 1. septembra 1942. počela raditi zubarska ambulanta, kojom je rukovodio Vladimir Pilinger, zubar iz Zagreba.

Nakon izgradnje Centralne partizanske bolnice u Petrovoj gori izgrađene su još četiri partizanske bolnice: Kupinjak (pretežno za tifusare), Sivac ili Gaj (za ranjenike Unske operativne grupe). Pod upravu Centralne partizanske bolnice spadale su i neke bolnice izvan Petrove gore: Tuklač (ranjenici iz Pokuplja), Topusko (lakši ranjenici), Kestenova gora (teški ranjenici), Cvijanović Brdo (lakši ranjenici), Dunjak (teži ranjenici i tifusari).«[44] Dakić navodi da je kroz Centralnu partizansku bolnicu, odnosno njene depandanse za vrijeme NOR-a prošlo oko 5 000 teških ranjenika.

Na rad i organizaciju partizanskih bolnica u Petrovoj gori i drugih bolnica u Hrvatskoj značajno je utjecalo osnivanje Sanitetskog odsjeka Glavnog štaba Hrvatske u maju 1943. godine. Šef odsjeka, koji je dao velik prilog razvoju partizanskog saniteta u Hrvatskoj, bio je dr Borislav Božović iz Crne Gore,

42 Mile Dakić: Partizanska sanitetska služba u Petrovoj gori, »Saopćenja«, sv. 15, br. 3, str. 154, Pliva, Zagreb, 1972.

43 Isto kao 19, str. 15.

44 Mile Dakić: Petrova gora, str. 66—67, Memori jalni park Petrova gora, Turistkomerc, Zagreb, 1975.

a članovi: dr Tomislav Kronja, referent za operativnu vojsku, dr Slava Očko, referent za epidemiologiju i mr. ph. Dalibor Bonači, referent za apotekarstvo.[45]

U augustu 1943. u Petrovoj gori formirano je posebno kiruško odjeljenje koje će raditi u Centralnoj partizanskoj bolnici do kraja rata. U proljeće 1944. godine u Centralnu partizansku bolnicu dolazi poznati partizanski kirurg dr Franz Kleinhappel. U svom referatu 5. oktobra 1965. na Simpoziju o razvoju sanitetske službe u Petrovoj gori on kaže: »Petrova gora je bila tada centralna medicinska ustanova, predviđena za cijelo veliko područje, ne samo užeg Korduna nego i područja Karlovca i Slunja, od ličkih i pograničnih rajona do Gline.«[46]

Vojnopartizanske bolnice (VPB) postaju sredinom 1943. samostalne i neposredno su potčinjene Sanitetskom odsjeku Glavnog štaba Hrvatske i označene su bile brojevima od 1 do 12. Naredbom Vrhovnog štaba iz februara 1944. godine uspostavljena je korpusna vojna oblast koja je preuzela rukovođenje trupnom i teritorijalnom sanitetskom službom. Centar oblasne bolnice četvrtog korpusa bio je u Petrovoj gori, a imala je 4 područne bolnice s 18 odjeljenja po raznim komandama područja. Ljeti i do kraja septembra 1944. evakuirano je zračnim putem u Italiju 967 ranjenika i bolesnika iz te vojne oblasti. U Hrvatskoj je u ljetu 1944. godine oko 4.000 ranjenika i bolesnika avionima prebačeno u Italiju, što je znatno olakšalo rad partizanskih bolnica pa i Centralne partizanske bolnice u Petrovoj gori.

Saveznici su nam 1944. poslali i nekoliko zdravstvenih ekipa. Tako je na području Hrvatske neko vrijeme boravio kao predstavnik medicinske službe britanske armije novozelandski kirurg liječnik L. Rogers i prisustvovao Kongresu partizanskih liječnika u Glini, Topuskom, Slunju (od 24. do 27. 2. 1944V U septembru 1944. stigli su sovjetski kirurzi-potpukovnik Gukov i major Bukvalov s instrumentarkama i kirurškim priborom. Upoznati smo s dostignućima ratne kirurgije naših saveznika koje su bile naprednije od medicinskih doktrina njemačke vojske. Sanitetsko odjeljenje GŠ objavljuje, naročito 1944. godine, mnogo stručnih publikacija i prijevoda sovjetskih i engleskih medicinskih časopisa i edicija koji su se koristili i u Centralnoj partizanskoj bolnici. To su, na primjer, bili: »Osnovi vojne higijene«, »Priručnik za funkcionalnu terapiju«, »Priručnik za transfuziju krvi«, »Problemi naše trupne kirurške službe«, »Transportna mobilizacija«, »Priručnik za bolničke kuhinje« i drugo. Sanitetsko odjeljenje GŠ počelo je izdavati i »Sanitetski bilten«.[47] Sve je to omogućilo da je Centralna partizanska bolnica od proljeća 1944. godine pa do kraja rata radila u skladu s tadašnjim suvremenim saznanjima ratne kirurgije.

U partizanskim bolnicama Petrove gore radilo je mnogo zdravstvenog osoblja od liječnika, medicinskih sestara, bolničara, zemuničara, partizanskih stražara i drugih. Spomenut ću abecednim redom one kojih se fotografije nalaze u Centralnoj bolnici: dr Cila Albahari, Bogdanka Bogdanović, Mićo Božić, dr Anka Budak, Miloš Duda, Bogdan Gaćeša, dr Razija Hadžiomerspahić, Janja Hrženjak, dr Ivo Kralj, dr Franc Kleinhappel, Jakov Kranjčević Brado, dr Tomislav Kronja, dr Zdravko Kučić. Milica Mraović, Mićo Opačić, Cica Opačić, dr Bonka Oreščanin, Slavka Oreščanin, Mićo Perić, Vlado Pilinger, Dragica

45 Isto kao 19, str. 19.

46 Referat u Memorijalnom parku Petrova gorfe.

47 Isto kao 18, str. 27—28.

Radanović, Milica Roknić, dr Vera Šarić, Berta Svabenić, dr Alfred Štajner, dr Marija Slezinger, dr Emanuel Weiss, dr Savo Zlatić Mićo.

Mnogo se života ugasilo u partizanskim bolnicama Petrove gore. Na sadašnjem bolničkom spomen-objektu postoji partizansko groblje, gdje 1000 kamenih kockica obilježava po jednu smrt. To nisu bili samo umrli iz bolnica. Kao što su se partizani i narod zajedno liječili i gubili živote u Petrovoj gori, tako su i njihovi grobovi izmiješani, pa je onih 1000 kockica mrtvih neznanih junaka i mučenika zajednički spomenik partizana i naroda. Tek je neka imena sačuvala neuništiva priroda Petrove gore. Iznad pojedinih grobova prijatelji ili sobni drugovi iz bolnice u koru drveta urezali su imena umrlih partizana, pa neka stabla Petrove gore, poput živih spomenika, nose natpise: Lazić Đuro (1930—1944), Treputić Ivan, Puzjak Milan, Kovačević Dragan, Knežević Vlado i Kosanović Stojan.

U partizanskoj bolnici umrla je dr Marija Slezinger za vrijeme IV ofenzive od upale žučnog mjehura, jer se, zbog ofenzive, nije mogla prebaciti u Slunj gdje je radio partizanski kirurg dr Kleinhappel. Zakopana je neposredno uz ulaz jedne zemunice i tako svojim grobom štitila žive ranjenike. U IV i V ofenzivi nestali su i njen muž dr Slezinger i njeno jedino dijete 15-godišnja kćerka.

Centralna partizanska bolnica radila je do kraja rata i preseljena je u Karlovac 25. maja 1944. godine. Jedina je partizanska bolnica Jugoslavije koja je kontinuirano radila od 1941. do 1945. godine. Jubilarne 1971. odlikovana je za izvanredne zasluge ordenom narodnog heroja. Nalazi se u sastavu Memori jalnog parka »Petrova gora«. Na 40-godišnjicu njenog preseljenja u Karlovac ponovno je otvorena. Uz učešće naroda kotara Vojnić, naročito žena iz Radonje i naselja oko Vojnića koje su opet donijele hranu u bolnicu, Jakov Kranjčević Brado simbolično je predao ključeve bolnice i funkciju ravnatelja bolnice Anti Bagiću, tadašnjem predsjedniku Saveza socijalističke omladine na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. Mladi studenti medicine preuzeli su brigu o daljnjoj funkciji te bolnice jer je ona postala nastavna baza zagrebačkog Medicinskog fakulteta i sjedište Jugoslavenskog centra za medicinsku etiku i kvalitetu života.

9. Centralna apoteka IV korpusa u Petrovoj gori

U toku NOR-a neprekidno je u većoj ili manjoj mjeri nedostajalo lijekova i drugog sanitetskog materijala. Bilo je razdoblja, naročito za vrijeme ofenziva, kad lijekova nije bilo što sam zabilježio i u svom dnevniku. Situacija je bila slična kao i s liječnicima i drugim zdravstvenim radnicima kojih je uvijek bilo manje nego što su to iziskivale potrebe, naročito u 1941. i 1942. godini. Situacija se značajnije popravila nakon kapitulacije Italije i kad su saveznici u većim količinama počeli avionima slati sanitetski materijal i evakuirati ranjenike u Italiju. Prve manje pošiljke saveznici šalju već u proljeće i ljeto 1943. godine. Dosta se lijekova i sanitetskog materijala 1941. prebacivalo na Kordun i Baniju iz Zagreba, Karlovca, Petrinje, Siska i drugih okupiranih krajeva. Lijekove su davali karlovački farmaceuti: Josip Grahovac, Ivo Navratil, Marjan Oršanić, Stanko Sikić, liječnici iz Petrinje dr Blažić i dr Peternik i farmaceut Nada Bernfest, iz Siska farmaceut Slavko Engel i

dr Ivo Pađišić.[48] Kasnijih godina je taj izvor postao manji zbog povećane kontrole ustaških vlasti i teškog održavanja veza između oslobođenog i neoslobođenog teritorija.

Drugi izvor dobivanja lijekova i sanitetskog materijala bile su vojne akcije. Prigodom oslobođenja Vojnića 12. 1. 1942. partizani su u tamošnjoj apoteci kupili mnogo lijekova i sanitetskog materijala, a kad je počela ofenziva (18. 3. 1942) prebacili su preostale lijekove, stojnice, analitički pribor, flaše, stručne knjige u bolnicu na Vrletnim stranama.

Osnivanjem vojnopartizanskih bolnica krajem 1942. godine (na Kordunu VPBIV) u Centralnoj partizanskoj bolnici« u Petrovoj gori nalazila se bolnička apoteka. Tu su održavani tečajevi za osposobljavanje apotekarskih pomoćnika koji su trajali oko 2 mjeseca. Jedan je počeo 27. 3. 1943. sa 6, a drugi 20. 8. 1943. s 9 polaznika. Oni su nakon tečaja raspoređivani na rad u apoteke, skladišta, divizije i korpuse.[49] Već 1941. godine prave se zavoji od posteljine i domaćeg platna, izrađuju razne drvene udlage i šine.

Relativno malo je pisano o Centralnoj apoteci 4. korpusa koja se nalazila iznad Kaluđerca u Petrovoj gori, pa ću opširnije citirati impresivna sjećanja mr Selme Derenčin na tu značajnu partizansku ustanovu i na snalažljivost partizana da se snađu u najrazličitijim uvjetima i da iz običnog i tada dostupnog materijala izrađuju komplicirane proizvode i aparate.

»Centralna apoteka 4. korpusa bila je sagrađena u jednom jarku Petrove gore, oko 2 km od sela Suva Perna. Materijal za građu daju popaljene ili nedograđene drvene kućice obližnjih sela, a prozori su dovezeni čak iz Gline, gdje se skidaju ogromna stakla izloga napuštenih trgovina i kuća.

Sredinom jarka protiče čist potočić u stepeničastim vodopadima. Iznad tih potočića podignuta su tri jaka, široka mosta od balvana, izvaljenih od stabala, koja su na licu mjesta rušena i tesana. Na tim mostovima stoje drvene kuće--zgrade Centralne apoteke, između visokih stabala.

U najvećoj zgradi smještena je sama apoteka, a u dvije manje smještena je uprava i osoblje te kursisti i straža apoteke.

Ta najveća zgrada dugačka je oko 12 metara, a široka 8 m. Na mostu pred zgradom je natkriven hodnik, s kojeg se kroz široke prozore, nalik na izloge, vidi prostorija apoteke. U lijevoj polovini te prostorije su lijepi bijeli ormari i police iz apoteke glinske bolnice sa staklenim vratima i fijokama, s emajliranim signaturama. Tu je i receptura s 3 stolne vage, zatim stojnice koje stoje u uzornom redu i lijepa stručna biblioteka, kao u kakvoj građanskoj apoteci.

Jedna od stolnih vaga izgrađena je u jednoj vojnopartizanskoj radionici, koja je postojala u Crnoj Lokvi, također u Petrovoj gori, i predstavlja remek--djelo strpljivosti i snalažljivosti naših radnika, koji su uz vagu napravili { seriju utega, a isto tako i niz ručnih vaga.

Apoteka je bogata i raznim drugim partizanskim improvizacijama i izrađevinama. Po sredini prostorije montiran je jedan Zeissov filtar, koji direktno iz potoka ispod zgrade crpi vođu, tako da apoteka ima i vodovod. Taj filter je u vezi s malim destilacionim aparatom, izrađenim isto tako od plehnatih kanti, sakupljenih cijevi i pipaca u vojnopartizanskoj tehničkoj radionici u

43 Hrvoje Tartalja: Snabdijevanje lijekovima u vrijeme NOR-a na području Korduna, Banije i Like (1941—1945), »Saopćenja«, sv. 20, br. 3—4, str. 217—232, »Pliva«, Zagreb, 1977

49 Isto kao 46, str. 219. i 222.

Crnoj Lokvi, te se iz destilacionog aparata crpi topla voda kroz gumenu cijev kao u kakvom modemom kupatilu. Uz destilacioni aparat naša je tehnička radionica izradila i jedan potpuno ispravan autoklav s manometrom još ljeti 1943. i u tom autoklavu se steriliziraju otopine za injekcije.

Desnu stranu glavne zgrade Centralne apoteke 4. korpusa zauzima laboratorij. Tu magistar Tomašić radi po čitav dan sterilne otopine kao: otopine morfina, fiziološke glukoze, novokaina te sterilne suspenzije bizmuta itd. a proizvede se na stotinu ccm na dan. Otopine se steriliziraju u sakupljenim bočicama od engleskih vakcina s gumenim čepovima ili u većim četvrtastim bočicama, ma čijim je metalnim poklopcima probušena rupa, koja je oblijepljena flasterom i zalijepljena voskom. Ti metalni poklopci su iznutra postavljeni slojem gumiranog platna i sterilne gaze. Na poredanim bočicama stoji lijepo etiketa: Centralna apoteka 4. korpus i, naravno, crvena petokraka. Na svakoj etiketi je uz ime preparata napisan i dan sterilizacije te potpis onog koji je otopinu izradio. Skoro sve posuđe koje se nalazi u ovom laboratoriju izrađeno je u sanitetsko-tehničkoj radionici, koja radi pod upravom Centralne apoteke. Tu su tarionici raznih veličina od dur-aluminiuma, dobivenog od jednog srušenog neprijateljskog aviona, tu su sterilizatori od lima, skinutog s krova popaljenih kuća, pa (tiskalo za tinkture, sušionici za droge, razni umivaonici, kutije za pomasti, stroj za rezanje droga — sve je to proizvod te radionice i još mnogo drugih sitnica. Sanitetsko-tehnička radionica snabdijeva apoteku i dovoljnim brojem Kramerovih, Thomasovih, i Diteriksovih udlaga i nosila za sklapanje.

Pod upravom Centralne bolnice je i tkaonica, koja izrađuje uz grube zavoje za fiksiranje udlaga i prve zavoje, a od zaplijenjenog pamuka i fine zavoje, koji se takmiče po kvaliteti s fabričkim a kad ima potrebnog materijala mlade Kordunašice i Ličanke tkaju čak i gaze na ručnim tarama.[5o]

Partizanska apoteka u Petrovoj gori imala je veliko značenje za sanitetsku službu NOR-a. Ona može poslužiti kao primjer snalažljivosti i u najtežim ratnim prilikama pa bi bilo korisno da se ponovo obnovi, kako je to već prije mnogo godina dogovoreno. To bi bio jedinstven objekt takve vrsti u Jugoslaviji jer sad postoje u pojedinim spomen-objektima partizanskih bolnica samo prostorije koje su nekada služile kao apoteke. Slično kao i Centralna partizanska bolnica mogla bi služiti kao nastavna baza za studente farmacije.

10. Kad NOO-a na području zdravstva poslije kapitulacije Italije

Godina 1943. bila je vanredno teška i za narod Korduna i kotara Vojnić. Na žalost, glad, bolesti, neimaština i potpuna iscrpljenost bili su prisutni i u 1944. godini pa sve do kraja rata. Postojala je ipak razlika u tome što je nakon kapitulacije Italije došlo do nešto hrane i lijekova i što je svakom postalo jasno da će fašistički okupatori ubrzo biti istjerani iz zemlje. Narodna vlast se priprema na mirnodopske zadatke koji će se postavljati nakon oslobođenja zemlje. Raspored djelovanja NOO-a je vrlo velik i u njemu zdravstveni problemi zauzimaju značajno mjesto. Za Kordun postoj} vrlo mnogo podataka o zdravstvenoj djelatnosti iznesenih na prvoj Okružnoj narodnoj skupštini za

CO Selma Derenčin: Sjećanja, Arhiv instituta za povijest znanosti, citirano iz 46, str. 227.

okrug Kordun, održanoj 3. 12. 1944. u opširnom referatu zdravstvenog odjela. Interesantno je da je na toj Skupštini, na kojoj je bilo oko 500 učesnika i kojoj je prisustvovao i dr Vladimir Bakarić, u organizacionom referatu pozitivno govoreno o spornom Odboru NOF za Kordun, osnovanom u januaru 1&42.[51]

Zdravstveni odjel Okružnog NOO-a organizacijski je bio pročelnik (koji je bio član Izvršnog odbora i po mogućnosti je trebao biti zdravstveni stručnjak), a članovi su bili predstavnici političkih, narodnih i kulturnih organizacija koji su bili dužni »preko tih svojih organizacija održavati saradnju s narodom, obavještavajući narod o zdravstvenom radu, o planovima zdravstvenog rada i sami se upoznavati sa zdravstvenim problemima naroda«.[52]

U navedenom referatu je kazano:

Na sličan način organizirani su i niži zdravstveni odjeli pri kotarima, samo se nije moglo u svakom kotaru postaviti za zdravstvenog referenta stručnjaka liječnika. Zadatak je liječnika velik i vrlo opsežan, jer on pored stručnog rukovodstva u svim oblicima zdravstvenog rada vodi i ambulantu i pruža pomoć u svim slučajevima oboljenja. U tom pogledu stanje u našem okrugu još ni do danas nije zadovoljavajuće, jer se u zdravstvenoj službi našeg okruga nalaze samo 2 stručna liječnika i to: okružni zdravstveni referent i zdravstveni referent kotarskog NOO-a Slunj, a da se udovolji svim potrebama naroda za liječničkom pomoći bilo bi potrebno još za naš okrug najmanje 10 liječnika.

Zdravstveni odjel NOO-a doskočio je toj potrebi za stručnim liječnicima uspostavljanjem saradnje s vojnopartizanskim sanitetom i vojnopartizanskim jedinicama na području našeg okruga. U tu svrhu u zadnje vrijeme održana **su** 3 **sastanka** s predstavnicima vojnopartizanskog saniteta i odlučeno je, da će vojnopartizanski liječnici, koji su to i do sada često radili, redovito pregledavati i liječiti civilno stanovništvo i to ambulantno i bolnički, tako da danas na Kordunu postoje 4 civilne ambulante koje vode vojnopartizanski liječnici, a petu ćemo osnovati za koji dan. U tim ambulantama i vojnopartizanskim bolnicama je i liječeno u zadnja 3 mjeseca preko 2.450 bolesnika, **a** u ambulantama koje vodi okružni referent, zdravstveni referent u Slunju, zdravstveni referent u Vrginmostu i liječnik ZAVNOH-a u Topuskom pregledano je i liječeno 3.600 bolesnika.«

U selima i općinama su djelovale zdravstvene komisije na isti način kao i ranije zdravstvene sekcije. O radu komisija se kaže u izvještaju:

*Preko općinskih d seoskih zdravstvenih komisija viši zdravstveni odjel dobiva pravu sliku o stanju narodnog zdravlja, o zdravstvenim potrebama naroda i prema tome upravlja svoj stručni zdravstveni rad pa opet preko tih komisija, koje su u najužem kontaktu s narodom, upućuju se stručna uputstva za rad i borbu protiv bolesti. Nastoji se i živom i pisanom riječju da naš narod postane zdravstveno svjestan, usvoji u svome životu i radu sva pravila koja su mu potrebna za očuvanje zdravlja. U tome su postignuti prilično dobri rezultati jer se iz dana u dan primjećuje, kako narod pazi na higijenske propise jer ima povjerenja u ono što mu se predlaže, uviđa da mu je to korisno jer sve dolazi od njega i prelazi preko njega . . . Naš zdravstveni odjel organizirao je 15 stručnih higijenskih predavanja, koje je posjetilo oko 25.000

51 Isto kao 26, str. 536—539 i 513—514.

52 Isto kao 26, str. 536.

lica, zatim je u zadnja 3 mjeseca održano 60 konferencija kotarskih, općinskih i seoskih, na kojima se raspravljalo po svim zdravstvenim pitanjima pojedinih područja i tražilo načine kako da se pomogne u liječenju i suzbijanju bolesti. Razaslano je oko 30 raznih okružnica higijenskog sadržaja, umnožena su 3 zdravstvena predavanja koja su čitana na konferencijama i raznim drugim sastancima sazvanim bilo u koju svrhu. Samo podizanje higijensko-profilaktičnih mjera kao npr. gradnja ispravnih bunara, zahoda, paljenje kračana, uređenja dvorišta i đubrišta nilje vođeno u onolikom obimu koliko smo mi to imali u planu, jer su prilike na našem terenu uslijed rata veoma teške (popaljenost, golotinja, nedostatak radne snage itd.), tako da je narod zauzet drugim težim problemima ekonomske prirode, a u prvom redu gradnjom nastambi. Uza sve to učinjeno je za naše prilike puno, a zadnja 3 mjeseca izgrađena su 752 ispravna zahoda, okrečeno je preko 700 koliba i kuća, a uređeno po higijenskim propisima, koliko je to bilo najviše moguće, 300 dvorišta i đubrišta. To smo nastojali da uredi svaka kuća i svako domaćinstvo, ali kako smo naglasili iz navedenih razloga uspjeh nije potpun, dok kod svih naših državnih ustanova i kod kuća mnogih javnih radnika i odbornika uvedene su higijenske mjere prema našim uputama i savjetima i to koliko je najviše bilo moguće. Preko seoskih i općinskih zdravstvenih komisija liječena su masovno ona oboljenja koja su u našem narodu vrlo proširena kao npr. malarija i svrab. Tako npr. malarija, koja je naročito bila proširena u kotaru Slunj i Vrginmost, gotovo je našim nastojanjem suzbijena. Na području okruga bolovalo je u zadnja 3 mjeseca od malarije preko 8.000 lica, od toga je izliječeno 6.000 jer je s uputama za liječenje u tom razdoblju podijeljeno narodu preko 100.000 tabela atebrina.Od svraba izliječeno je od početka rada zdravstvene službe pa do danas oko 30.000 lica. U zadnja 3 mjeseca podijeljeno je narodu 487 flemingsove sumporne otopine za liječenje svraba. Koncem septembra i početkom oktobra o. g. cijepljeno je na Kordunu 2 000 djece protiv velikih boginja.

U zadnja 4 mjeseca pored budnog stanja s obzirom na proširenje akutnih zaraznih bolesti posvetili smo naročitu pažnju veneričnim oboljenjima, koja su se bila počela širiti u nekim kotarevima a naročito u kotaru Slunj. Te se zaraze uvijek prošire za vrijeme ratnog stanja uslijed silnog prometa vojske iz raznih krajeva svijeta i narod uopće nije bio upoznat s karakterom tih oboljenja. U krajevima gdje su se one širile poveli smo širu propagandu za njihovo liječenje i suzbijanje. Mnogi su se bolesnici javili sami na liječenje primijetivši na sebi znakove ovih oboljenja, naročito sifilisa o kojemu prije nisu ništa znali. Otkrili smo i liječili na području okruga 17 bolesnika, neki su već potpuno izliječeni, dok se drugi nalaze u liječenju.

Od drugih kroničnih zaraznih bolesti kojima smo se u zadnje vrijeme naročito bavili jest turbekuloza. Kroz naše ambulante prošlo je oko 50 slučajeva otvorene plućne turbekuloze i uslijed vanredno loših stambenih i inače životnih uvjeta tih bolesnika, oni su bili opasnost za svoju okolinu. Pazi se makar u kućama tih bolesnika da se ne pljuje po podu, da bolesnici odvojeno spavaju itd. premda loš običaj pljuvanja na pod na Kordunu još nije iskorijenjen i može se često primijetiti da se bezrazložno i nepotrebno pljuje po podu, a pri tome se zaboravlja da se na taj način prenosi teška bolest turbekuloze. To kao i mnoge druge pojave kao npr. izbjegavanje gradnje zahoda i ondje gdje je to moguće, dokazuje da zdravstvena svijest kod našeg naroda nije još na dovoljnoj visini. U borbi protiv tih i još mnogih drugih nehigijenskih i zlih

običaja i navika povezali smo se s prosvjetnim odjelom okr. NOO-a u nastojanju da stalnom propagandom preko naših i prosvjetnih organa stanemo tome na put.

Budući da se sa sajmova prihodom prodaje živežnih namirnica i većim prometom ljudi mogu proširiti kojekakve bolesti, uveli smo na sajmovima stalnu kontrolu naših zdravstvenih organa higijeničara i tržišnih nadzornika, koji budno paze na higijenske propise

I u ambulantnom i u bolničkom liječenju naših bolesnika najveća je poteškoća pred kojom stojimo nestašica lijekova. Ima nešto lijekova, a mnoge lijekove koliko najviše možemo pravimo i sami ili ih dajemo praviti iz domaćih ljekovitih biljaka u apotekarskom laboratoriju u Glini, samo to još ni izdaleka ne može zadovoljiti sve potrebe liječenja.«

Pomanjkanje zdravstvenih kadrova, naročito onih nižih, nastajalo se ublažiti održavanjem »stručnih bolničarskih kurseva za rukovodioce seoskih i općinskih zdravstvenih komisija«.[53]

U smjernicama daljnjeg rada zdravstvenog odjela Okružnog NOO-a za Kordun navedeni su najteži ovi zadaci:

1. zdravstveno prosvjećivanje naroda, među ostalim i izdavanjem mjesečnika pod naslovom »Naše zdravlje«;
2. održavanje zdravstvenih kurseva;
3. liječenje i suzbijanje veneričnih oboljenja;
4. borba protiv pjegavog tifusa. »Taj zadatak je neobično težak zbog oskudice odijela i stambenih p „storija, ali njemu moramo pristupiti što ranije, jer je to bolest koja nam za sada najviše prijeti.«[54]

U izvještaju su navedena i imena članova Zdravstvenog odjela Okružnog NOO-a. Na dužnosti pročelnika stajala je Ljubica Ulemek, tada seljanka iz Pecke (poslije rata poznati socijalni radnik u borbi protiv alkoholizma), a članovi su bili: dr Ante Paković (zdravstveni referent), dr mr. Milan Fuks (referent za apotekarstvo), Nikola Mance (odgovoran za administraciju), Danica Bulat (odgovorna za propagandu), Klara Lajtner (bolničarka u ambulanti) i Petar Sikirica (okružni dezinfektor). U kotaru Vojnić bila je pročelnik zdravstvenog odjela seljanka Stanka Pavić.

Narodnooslobodilački pokret i organi narodne vlasti morali su u toku 1944. godine na Kordunu i kotaru Vojnić savladati izuzetne poteškoće. O tome Zatezalo piše:[55]

»Predvođene NOO-ima, JNOF-a i druge organizacije NOP-a vodile su računa da se sistematski i organizirano i te 1944. godine vodi briga o prikupljanju i osiguranju hrane za više od 14.000 ljudi, žena i djece koji ne samo da nisu imali hrane, nego ni odjeće, čak ni krova nad glavom. Pored toga, organi DOP-a Korduna osigurali su hranu i za nekoliko hiljada boraca, za stotine ranjenika, za brojne ustanove i vojnopozadinske organe vlasti te za više od 10.000 izbjeglica s područja Like i Plaščanske doline koje su se tokom čitave

53 Iz referata Prve narodne skupštine, održane u Vojniću 2. decembra 1944.

54 Isto.

55 Dr Đuro Zatezalo: Četvrta konferencija KPH za Okrug Karlovac 1945, str. 34—36, Historijski arhiv u Karlovcu, Monografija 7, Karlovac, 1985.

1944. godine, nekad s manjim a nekad s većim brojem, nalazile u oslobođenim krajevima Korduna. Istovremeno partijske organizacije okruga i NOO-i organizirali su sjetvu, žetvu, izgradnju koliba, a putem brojnih zdravstvenih i drugih ekipa radili na sprečavanju zaraznih bolesti koje su se i u posljednjoj godini rata pojavljivale u ovim krajevima. Uz neprekidne borbe jedinica Osme udarne kordunaške divizije i česte upade neprijatelja na poluoslobođene i oslobođene dijelove okruga Karlovac u posljednjoj godini rata, rješavanje ekonomskih pitanja bilo je daleko teže nego u periodu do 1944. godine. To iz razloga jer je neprijatelj, prema podacima objavljenim u listu »Naprijed« br. 44 od 26. marta 1944. godine, na oslobođenom Kordunu spalio 11.919 kuća, 63 škole, 30 općinskih zgrada, više od 22.000 gospodarskih zgrada te 251 industrijsko i obrtničko poduzeće, tako da su neka sela u potpunosti nestala, a druga su većim dijelom razorena. U borbama od 1941. godine srpski narod Korduna iscrpio je posljednje materijalne rezerve, a više nije bilo ni sposobne radne snage ni alata za obradu zemlje i obnovu opustošenih domaćinstava. Do marta 1944. okupatori, ustaše, oružnici i domobrani ubili su ili odveli u logore više od 16.000 ljudi, žena i djece; u borbama protiv neprijatelja palo je 1750 boraca i umrlo od tifusa 6.814 lica. To znači da je više od 24.000 stanovnika izgubilo živote. Od pokretne narodne imovine rijetko je gdje što ostalo. Neprijatelj je uništio sav poljoprivredni alat i oruđe do kojeg je mogao doći, opljačkao na stotine grla krupne i sitne stoke i na stotine hiljada komada ženske i muške odjeće i posteljine. Ovi podaci ukazuju da je već do marta 1944. godine svaki četvrti ili peti stanovnik Korduna izgubio život. Do tada su u Narodnooslobodilačku vojsku bili upućeni svi oni koji su mogli nositi oružje, tako da za popunu partizanskih jedinica, pa i za rad u voojnopozadinskim organizacijama NOP-a u oslobođenom Kordunu, nije više bilo ljudi. U redovima NOV bilo je 27 godišta muškaraca i žena, tj. svi muškarci koji su rođeni od 1900. do 1927.[56]

Usko vezano za zdravstvo bila je briga o djeci. Koliko su patnji, nestašice, gladi i direktnog fizičkog uništenja prošla dječica Korduna! Suhi i kratko izneseni podaci iz ratnog dnevnika autora ovog članka, treba istaći tada pisani, osvjetljavaju jedno mračno stanje rata i potresni gubitak bilo kakvih ljudskih vrijednosti fašističkih zavojevača, od čijih zvjerstava nisu bila pošteđena ni djeca. I te strahote pokušavali su ublažiti ili rješavati narodna vlast i komunisti. O toj brizi, samo kao primjer, valja navesti da se već od 1942. godine počinju na oslobođenim teritorijama osnovati dječji domovi. Na Kordunu su takvi domovi bili u Radonji, Vojničkom Grabovcu, Velikoj Crkvini. Skradu, Dunjaku, Cemernici i drugdje.

Kotar Vojnić bio je od novembra 1941. pa do kraja rata 1945. godine centar iz kojeg se rukovodilo ne samo Kordunom nego i čitavim područjem Okruga Karlovac. Stoga je vrlo teško stavljati određene djelatnosti kao što su: zdravstvo, prosvjeta, poljoprivreda, financije, socijalna politika u lokalne okvire. Zdravstvena djelatnost u kotaru Vojnić i na Kordunu bila je od kraja 1941. godine najuže povezana s razvitkom narodne vlasti. Izneseni podaci o razvoju zdravstva ilustriraju, i s uskog zdravstvenog aspekta, kako se rađala i nezadrživo rasla nova narodna vlast, koja je pri kraju rata bila toliko dobro organizirana da je bez teškoća mogla prerasti u nove mirnodopske organe

56 Isto kao 26, str. 322.

vlasti. Zatezalo piše:[57] »U isto vrijeme (sredina 1944. godine — opaska autora) Okružni NOO za Kordun rukovodio je i koordinirao rad na području 5 kotarskih, 32 općinske i 296 seoskih NOO-a u kojima je ukupno radilo 1.395 odbornika, od kojih su 1.342 bili seljaci, 32 radnici, 15 zanatlije i 6 intelektualci, a po nacionalnoj strukturi 942 Srbi i 453 Hrvati.«

Kad iz današnjih prilika promatramo sve ono što je učinjeno na polju zdravstva u NOB-u, onda zadivljuje upornost kojom se, u naoko beznadnim situacijama, našlo načina da se tekući zdravstveni problemi riješe ili ublaže, ponekad se neka zdravstvena, pa i druga bitka, izgubila, ali uvijek u borbi, uvijek stojeći, a nikad pognute glave i na koljenima. Bila je to djelatnost koja je proisticala iz neiscrpnih snaga zatalasanog naroda. Bio je to nadčovječanski napor koji je na svim poljima, pa i u savladavanju zdravstvenih problema, pokazao ustanički narod — karakteristika svih istinskih revolucija i narodnih pokreta. Bila je to i potvrda teoretskih postavki — nema uspješne zdravstvene djelatnosti ako se u rješavanje kompleksnih zdravstvenih zadataka ne uključi narod kao cjelina.

Jedna od značajnih karakteristika tadašnjih prilika na kotaru Vojnić i drugim kotarima Korduna bila je masovno uključivanje žena u NOB. Žena seljanka, mahom nepismena, stupila je prvi put u historiji tog kraja na političku scenu i preuzela velike terete u NOB-u, a posebno se istakla na polju zdravstva. Slično vrijedi i za omladinu Korduna.

Kakvi su to bili kadrovi neka pokaže jedan sitan detalj iz odnosa prema radu i dužnosti pročelnika kordunaškog zdravstvenog odjela Ljubice Ulemek Autor ovih radova imao je prilike da sretne tu, tada mladu seljačku djevojku, na sastanku u Miholjskom blizu Vojnića u zimi 1942. na 1943. godinu. Bila je bosa, a čitav Kordun bio je pokriven debelim slojem snijega. Došla je na sastanak pješačeći bosa po snijegu nekoliko sati iz Vrginmosta. Za nagradu bila je kritizirana (ne čuva zdravlje) nakon sastanka vraćena je saonicama u Vrginmost, jer nismo našli nigdje ni jedne cipele i tek smo joj naknadno nabavili i poslali par cipela. To nije bio kraj priče. Drugovi iz tamošnje komande odlučili su da cipele dadu jednom partizanu, a ne Ljubici koja je bila terenski radnik. Autor ovog članka, prolazeći onuda, morao se poslužiti autoritetom sekretara Okružnog komiteta da bi Ljubica konačno dobila cipele.

U. Poruke partizanskog zdravstva

U IV i V ofenzivi nismo poraženi od neprijatelja, ali smo izgubili zdravstvenu bitku s pjegavcem, u kojoj smo imali mnogo hiljada mrtvih. Kad danas o tome razmišljam, čini mi se da su tadašnji zdravstveni radnici morali, uza sve objektivne teškoće koje su postojale, već od početka borbe upozoravati da je pjegavac isto takav smrtni neprijatelj kao i okupatori i da smo, poput Cicerona u starom Rimu u vezi Kartage, morali svaki naš istup završavati upozorenjem o potrebi uništavanja uši.

Kad jednom stihija krene, dolazi do nemoći uza sve nadčovječanske napore koji se čine. Sto se odnosi na pjegavac vrijedi danas za druge suvremene opasnosti za život i zdravlje ljudi. U ovim recima, namijenjenim za knjigu jednog kraja koji je u riznicu oslobodilačke borbe (ne samo naših naroda) dao jedno

57 Isto kao 53, str. 34.

sitno biserno zrno, satkano od najdubljih ljudskih vrednota i ljudskih patnji, treba posebno istaknuti neke zdravstvene poruke koje se tiču svih nas u Jugoslaviji.

1. Razvoj suvremene nauke i tehnike te nuklearno naoružanje dosegli su toliki stupanj da je postalo tehnički moguće da čovječanstvo uništi samo sebe. Humanost, bratstvo i jedinstvo svih naroda, ostvarenje takvog načina življenja u kojem će istinske ljudske vrijednosti — mir, prijateljstvo, drugarstvo, biti postavljeni na prvo mjesto, temeljna je poruka partizanskog pokreta, a danas jedini način za preživljavanje ljudskog roda. Černobil je svojevrsno upozorenje da je osnovni uslov daljnjeg opstanka ljudi: osiguranje mira i sprečavanje nuklearne kataklizme.

2. Ne žalimo sredstva za preventivu, za zdravstveno prosvjećivanje ljudi od najmlađih do najstarijih koristeći moćna suvremena sredstva informiranja i za uključivanje naših građana u borbu za vlastito zdravlje. Danas, vjerojatno, u još većoj mjeri nego ranije, vrijede pionirske teoretske misli naših predratnih zdravstvenih radnika prije svega Štampara, koje su se u NOB-u realizirale uz pomoć narodne vlasti (NOO-a) i koje su prihvaćene od Svjetske zdravstvene organizacije i suvremene medicine — da nema uspješne zdravstvene zaštite ako u njoj kao aktivni činilac ne učestvuje sav narod.

3. Zdravstveni radnici u narodnooslobodilačkom ratu odlikovali su se izuzetno humanim odnosom prema ranjenicima i bolesnicima i posebnom predanošću poslu, zalaganjem i spremnošću na žrtve što se, vjerojatno, u takvom stupnju može dostići samo u ratnim prilikama. Etičko načelo: ostvarivanje što humanijeg odnosa na relaciji građanin (bolesnik) — zdravstveni radnik, također je jedna od temeljnih poruka partizanskog zdravstva koju je suvremena medicina naučno utemeljila i uključila kao jedan od najvažnijih oblika svog djelovanja.

4. Budimo svjesni novih opasnosti koje prijete ljudima. Nemojmo dozvoliti da nam se narkomanija razvije do te mjere, kad se više ne može uspješno suzbijati i shvatimo na vrijeme svu ozbiljnost epidemije side u svijetu.

5. Povedimo računa o činjenici da nas vitalna statistika upozorava da najnapredniji krajevi Jugoslavije: Slovenije, Hrvatska, Vojvodina i uža Srbija biološki stagniraju.

6. Iskorijenimo uš iz svih naših krajeva. Bez obzira što je upotrebom modernih lijekova smrtnost od pjegavca spala na 1—2%, nemojmo dozvoliti da nam se u eventualnim ratnim uvjetima ponove tragedije iz prvog i drugog svjetskog rata.

Način kako predati poruke partizanskog zdravstva i partizanske bolnice u Petrovoj gori mladim generacijama nisu uspjeli pronaći stari revolucionari (treba to pošteno priznati), nego poslijeratna generacija. Inicijativom dr Slobodana Langa, dr Zeljka Batinića i njihovih kolega iz Škole narodnog zdravlja »Andrija Štampar« i Medicinskog fakulteta u Zagrebu (pok. dr Miljenko Jakupčević), uz pomoć Memorijalnog parka Petrova gora i njegovog direktora Mile Dakića, društveno-političkih organizacija kotara Vojnić i Saveza socijalističke omladine Medicinskog fakulteta te poruke nastavljaju zračiti iz ponovno otvorene partizanske bolnice i iz sjedišta Jugoslavenskog centra za medicinsku etiku i kvalitetu života koje se nalazi u krugu te bolnice.

Stoji tako u krvi umirena Petrova gora, pitoma i lijepa kao trajni spomenik ljudskih patnji i radosti, pobjeda i kao neprekidni izvor istinskih humanih poruka.

Kolektiv štamparije »Naprijed« u Crnoj Lokvi — Petrova gora 1944.

Pogled na Džodane i Crnu Lokvu u Petrovoj gori gdje ie radila štamparija »Naprijed«.

Osoblje Centralne partizanske bolnice u Petrovoj gori 1943. godine.

Evakuacija ranjenika u Centralnu partizansku bolnicu Petrova gora.

Narod Korduna u organizaciji NOO-a snabdijeva ranjenike u Centralnoj partizanskoj bolnici hranom i drugim potrebama (slike lijevo).

Kata Pejnović, predsjednica AFZ-a, **u Centralnoj partizanskoj bolnici Petrova gora.**

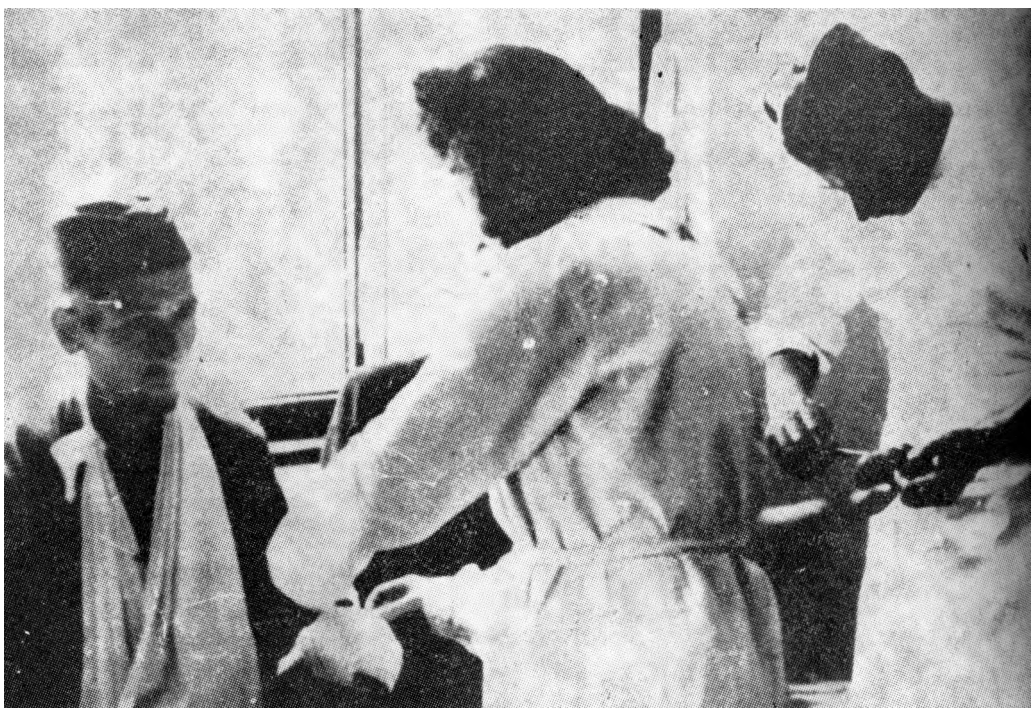

Previjanje ranjenika u bolnici na Petrovoj gori.

BOGDAN M. GAĆEŠA

Sjećanje na rad sanitetske službe 3. brigade 8. kordunaške divizije

Početkom decembra 1942. godine postavljen sam za referenta saniteta novo-osnovane 15. brigade. Ova dužnost prilično me zabrinula, jer nije lako u rat-nim uslovima biti na tako odgovornoj dužnosti bez ljekara i ostalog stručnog osoblja te bez osnovnih sanitetskih sredstava. U sva tri bataljona brigade nije bilo ni referenta saniteta bataljona, u nekim četama nedostajali su čak i četni bolničari, dok nosioci ranjenika nisu uopće postojali.

Vremena je kao i uvijek bilo vrlo malo. Uz pomoć Komande odmah sam pristupio popuni upražnjenih mjesta. Za referente saniteta bataljona postavili smo najbolje četne bolničare. U nedostatku četnih bolničara uzimali smo spo-sobnije omladince-borce i obučavali ih u pružanju prve pomoći. Referentima saniteta bataljona i brigade te četnim bolničarima dodijelili smo po dva nosioca ranjenika i po jedna nosila. Nosila smo sami izrađivali od kolja, do-maćih tkanina, ponjava, džakova, šatorskih krila i drugog materijala koji nam jc bio dostupan.

Vladala je velika oskudica u sanitetskom materijalu. Zavoje smo sami pra-vili od peškira i čaršava (plahta), a umjesto pravih instrumenata koristili smo se starim makazama koje smo nešto duže držali u rakiji i na taj način vršili dezinfekciju.

U slobodnom vremenu uopštavali smo iskustva iz prethodnih borbi i vježbali se u sanitetskim zahvatima.

Svakodnevno sam održavao vezu s referentima saniteta bataljona i četnim bolničarima. Već tada je sanitet vodio računa o higijeni ljudstva i objekata.

Komanda brigade izdala je naređenje da borci moraju biti obrijani i pođ-šišani. To su radili sami borci u svoje slobodno vrijeme.

Svoj prvi zadatak 15. brigada je s uspjehom izvršila 9/10. decembar 1942. kada je spriječila prodor neprijateljskih snaga iz Karlovca i Vukmanića te porušila željezničku prugu kod Skakavca. Tom prilikom su ostale jedinice 8. divizije napadale i zauzele Skakavac i Kovačevac.

Za vrijeme dvodnevnih borbi poginula su četiri borca iz naše brigade: Rade Crevar iz Utinjskog Brda, Pavao Gvozdenović iz Ključara, Danica Kartalija i Mile Trkulja iz Utinje. Brigu oko sahrane palih drugova preuzeli su narodno-oslobodilački odbori.

Osim poginulih bilo je sedam teže ili lakše ranjenih boraca koji su upućeni na liječenje u Petrovu goru.

Sanitetska služba je već u prvoj borbi novoformirane brigade u potpunosti i/vršila svoj zadatak. Svaki četni bolničar dobro je znao svoje dužnosti. Oni su ranjenike po ukazanoj prvoj pomoći slali u najbliže bataljonsko ili brigadno previjalište. Naše brigadno previjalište nalazilo se u neposrednoj klizini Ko-mande brigade odakle se pružao dobar pregled čitave okoline gdje su se odvi-jale borbe. To je omogućavalo pružanje brze i efikasne pomoći ranjenicima.

Nakon toga 15. brigada je dobila zadatak da zauzme neprijateljsko uporište Cemernicu na komunikaciji Glina — Vrginmost, pa smo krenuli u pravcu Vrginmosta i smjestili se u selu Bović. Tu smo odmah počeli s pripremama za daljnje akcije. Sanitet je izvršo brze i temeljite pripreme za predstojeće borbe. Ja sam pozvao referente saniteta bataljona i provjerio da li u svim četama postoje četni bolničari i nosioci ranjenika, da li imaju nosila i materijala za pružanje prve pomoći. Pošto smo oskudijevali u zavojima, obratili smo se za pomoć AFŽ-u sela Bović. Dobili smo nešto materijala od čega smo pravili zavoje.

Borba za oslobođenje Cemernice bila je vrlo teška. Bilo je ranjeno više od 20 naših drugova. Brigadno previjalište organizirao sam u jednoj drvenoj kući 400 m od mjesta borbe. Ranjenici su pristizali noću. Prvu pomoć pružali smo im na zemlji pokrivenoj slamom, jer su se nosila morala odmah vraćati natrag. Svjetlo smo obezbjeđivali paljenjem luči. Teže slučajeve evakuirali smo zaprežnim kolima u divizijsku prihvatnicu u Vrginmostu.

Zahvaljujući narodu i omladini ovog kraja, koji su nam pomagali tokom cijele noći u zbrinjavanju ranjenika, uspjeli smo da svim ranjenicima na vrijeme pružimo pomoć i da ih evakuiramo u pozadinu. U borbi za Cemernicu teže su ranjena 4 druga[1] a 14 ih je poginulo.[2]

Nakon ove borbe naša je brigada otišla na kraći odmor u Pernu a naš sanitet povučen je u divizijski sanitet gdje nam je dr Slava Cetković Očko, referent saniteta 8. divizije, održala prvi kraći kurs iz sanitetske službe.

1. januara 1943. Stab 8. divizije naredio je 5. i 15. brigadi da iz rejona Topusko — Vrginmost što prije izbije preko Slunja i Rakovice u određene rejone oko Saborskog. Već 3. januara brigade su došle na cilj prevalivši više cd 70 kilometara po snijegu čija je visina mjestimice prelazila jedan metar. Napad na Saborski izvršen je 5. januara poslije podne.

Ranjenicima smo prvu pomoć morali ukazivati vani na snijegu sve do kasno uveće kad su naši borci zauzeli Saborski i neprijatelja sabili u svega dvije tri zgrade. Nakon zauzimanja Saborskog borbe su se usprkos velikom nevremenu nastavile. Hladnoće i niske temperature za slabo odjevene i slabo obuvene borce predstavljale su izuzetan napor. Prilikom rušenja pruge Lička Jesenica — Blato (Javornik?) noću 7/8. januara bilo je toliko hladno da je onima koji su golim rukama uhvatili željezo puške otpadala koža s prstiju.

Između 10/11. januara naše su jedinice zauzele Ličku Jesenicu. Tom prilikom brigada nije imala poginulih boraca. Poslije zauzeća ovog mjesta nastavile su se borbe s Talijanima koji su nas napadali od željezničke stranice Lička Jesenica na pruzi Zagreb — Split.

I pored sretnih ishoda borbi i nakon zauzimanja ovih mjesta nismo došli ni do kakvog sanitetskog materijala jer je izgleda u njemu oskudijevao i neprijatelj.

1 Teže su ranjeni: Mile Ratković, komesar 1. udarnog bataljona, Dmitar Vujić, komandir 3. čete 1. udarnog bataljona Nikola Krivokuća, komandir voda, koji je umro u bolnici u Petrovoj gori 1943, Mile Vučinić, komandir voda, koji je umro dva dana nakon ranjavanja, također u Petrovoj gori.

2 Poginuli su: Jovan Vučetić, obavještajni oficir prvog bataljona, Miloš Corda, komandir 2. Cete 1. bataljona te borci: Đuro Dejanović, Stevan Bjelovuk, Dušan Crnković, Jovan Cosić, Mile Ivošević, Stanko Miljenović, Đuro Pajić, Rade Pajić, Mile Simulija, Mihajlo Tomašević, Mile Brinjak i Milan Jančić.

U brigadi smo imali trideset boraca oboljelih od smrzotina.[3] Njih smo smjestili u kuće. Ja sam se brinuo o njima uz pomoć dr Slave Cetković Očko, a naročitu brigu o promrzlim drugovima vodio je komandant brigade Nikola Vidović, koji je često navraćao u brigadni sanitet.

Zahvaljujući sanitetskom automobilu koji nam je ustupila Centralna bolnica VŠ iz Bihaća uspjeli smo sve naše ranjenike evakuirati u privremenu partizansku bolnicu Drežnik-Grad.

Sredinom januara 1943. krenuli smo s ovog položaja preko Slunja i Veljuna za Kmjak gdje smo se u magli sudarili s njemačkim jedinicama koje su došle na našu slobodnu teritoriju. To je u stvari bio početak 4. neprijateljske ofenzive u kojoj je sanitet imao još brojnije i složenije zadatke.

Početkom marta 1943, poslije 4. neprijateljske ofenzive, 15. kordunaška brigada nalazila se na kraćem odmoru u Vojnovoj Glavi kod Krbavskog polja. Zbog teškog iskustva s pjegavcem sanitet brigade iskoristio je ovaj odmor za detaljniju depedikulaciju ljudstva.

Ovdje se nismo dugo zadržali jer je brigada dobila naređenje za pokret u pravcu Končareva Kraja i Babinog Potoka. Vrijeme je bilo hladno a snijeg je napadao u visini od 50 cm. Pri dolasku u Gornji Babin Potok 7. marta naše sii jedinice odmah prešle u napad na četničko uporište koje se nalazilo u Donjem Babinom Potoku. Tog dana bila je strašna vijavica uslijed čega je u znatnoj mjeri smanjena vidljivost, no to naše borce nije odvratilo od borbe.

Borba je trajala cio dan i završila se likvidacijom neprijateljskog uporišta. Naša brigada imala je nekoliko ranjenih boraca i tri poginula.[4] Poginule smo sahranili na mjesnom groblju u Babinom Potoku. Ranjenike smo po ukazanoj prvoj pomoći evakuirali u divizijski sanitet u Gornji Babin Potok.

Po završetku čišćenja terena od neprijatelja prešli smo u Turjanski. Tu ie sanitet brigade preduzeo ozbiljne mjere za sprečavanje epidemije pjegavca. Ovdje smo prvi put dobili partizansku bačvu za parenje rublja. Uz to smo češće bili u kontaktu s liječnikom divizije koji nam je svojim stručnim znanjem uvelike pomogao u izvršavanju postavljenog zadatka.

Brigada je 20. 3. 1943. krenula prema pruzi Vrhovine — Javornik gdje je došlo do borbe s Talijanima kod Rudopolja. Tamo smo imali nekoliko ranjenih drugova. Nepokretni ranjenici proveli su čitav dan na nosilima preko Kapele, jer se preko dana nismo mogli prebacivati preko pruge a vatru nismo smjeli ložiti zbog neprijateljske avijacije.

Ovdje želim posebno istaći veliku požrtvovnost naših boraca prema ranjenim drugovima. Borci su skidali svoje šinjele i pokrivali ih govoreći: »Uzmite to, utoplite se vi ranjenici. Za nas zdrave je lako.« Kad je pao sumrak, ranjenike smo prebacili u divizijski sanitet.

Napad naših jedinica na četničko uporište Crnu Vlast otpočeo je 20. marta. Naša brigada dobila je zadatak da spriječi prodor Talijana iz Vrhovina. Talijani su stalno napadali naše položaje, koje smo ipak uspjeli obraniti. U jutarnjim satima drugog dana navalili su svom žestinom, ali nisu uspjeli probiti naše osiguranje.

3 Na Saborskom i kod Ličke Jesenice poginuli su i smrzli se slijedeći drugovi: Mile D^kić, Stanko Kartalija, Milan Vukelić, Vladimir Horvatić, Branko Belović, Đuro Kovačević, Petar Lukač, Nikola Maćešić, Đuro Perenčević, Nikola Štakor, Miloš Vučković, Stevan Pajić, Milan Rudan, Branko Dejanović, Janko Galović, Đuro Manojlović, Milić Miljenović, Vaso Radović i Đuro Basara.

4 Poginuli su: Milan Radović, Milić Krivokuća i Ilija Banda.

U toj borbi poginulo je 11, a ranjeno 55 boraca. Među poginulima bio je i Milisav Dakić, zamjenik komandanta brigade, narodni heroj. On je bio neustrašiv borac, dobar drug i veseljak. Zbog toga je njegova smrt predstavljala velik gubitak za čitavu brigadu. Njemu u čast borci su dali ime 1. bataljonu »Milisav Dakić«.

Iako je bilo mnogo ranjenika, sanitetska služba je dobro izvršavala svoje zadatke zahvaljujući ranije stečenom iskustvu i dobroj organizaciji.

U ovoj borbi bio je ranjen i Ignjatije Perić, operativni oficir brigade i Milić Napijalo, komesar prvog bataljona.

Prilikom zbrinjavanja i evakuiranja ranjenika veliku pomoć nam je pružila omladina Dugog Dola i Rudopolja.

Nakon što smo sahranili i odali posljednju poštu palim drugovima naša je brigada produžila preko Kapele za Gacku dolinu gdje se sastala cijela 8. kordunaška divizija.

Naša se brigada smjestila u selo Doljane, nama poznato još iz 1942. Narod nam se obradovao jer nas je volio i jer je vjerovao u našu pobjedu. Naša brigada napala je neprijateljsko uporište Vrhovine gdje su bili utvrđeni Talijani. Pod našim pritiskom oni preko Založnice napuštaju Vrhoviine i povlače se u pravcu Otočca.

U ovoj borbi smrtno je ranjen Miško Breberina, komandant prvog bataljona. On je poslije 48 sati podlegao ranama u partizanskoj bolnici u Bijelim Potocima.

Sanitet brigade bio je za vrijeme borbi stalno uz jedinice, naročito one koje su bile bliže borbenoj liniji i gdje su se svaki čas očekivali ranjenici. Njima smo odmah ukazivali pomoć i evakuirali ih iz borbenih redova, tako da su nam jedinice bile pokretljive i da su mogle nastaviti gonjenje neprijatelja.

Aprila 1943. neprijatelj je pod pritiskom naših snaga napustio garnizon u Otočcu. Tu je zarobljeno dosta njegovih snaga i zaplijenjeno mnogo ratnog materijala.

Naša se brigada smjestila u Kompolju, nedaleko Otočca. S nama je bilo deset ranjenih drugova koje smo kasnije otpremili u oslobođeni Otočac gdje se već nalazio naš divizijski sanitet.

Zauzimanjem neprijateljske bolnice u Otočcu došli smo do većih količina sanitetskog materijala u kome smo stalno oskudijevali. Tom prilikom snabdjeli smo se i odjećom i obućom te hranom. To nas je okrijepilo i dalo nam snage za daljnju borbu s neprijateljem.

Sanitet naše brigade dobio je također jedan dezinfekcioni aparat na dva točka podešen za zaprežnu vuču koji nam je dobro došao za depedikulaciju. No unatoč boljim uslovima, zbog toplog vremena počeo se širiti pjegavac. Bolesnike smo slali u Dabar gdje je osnovana divizijska bolnica za tifusare.

Poslije kraćeg vremena brigada je s ostalim jedinicama divizije krenula u pravcu Gospića gdje se nalazio snažni neprijateljski garnizon.

Za vrijeme borbe za Gospić sanitet se nalazio u Ličkom Osiku, radi dobrog pregleda i prilaza za ranjenike. Usprkos tome što je neprijatelj imao jaku avijaciju i nekoliko dana neprestano bombardirao naše položaje, mi smo imali malo poginulih. Međutim, pjegavac, koji se prije toga pojavio, desetkovao je naše jedinice.[5]

5 U borbi za Crnu Vlast, poginuli su: Milutin Radović, Mile Vujičić, Milisav Dakić, Vladimir Đurić, Stanko Klipa, Marko Paravina, Jovan Radaković, Janko Radaković, Marko Radojčić,

Sanitet brigade spao je samo na dva čovjeka, ali je jedan bio povučen na dužnost u 5. brigadu naše divizije. Ostao sam potpuno sam s dvojicom nosioca ranjenika i to Perom Barbir i Veljkom Sapić.

Međutim, niti glad, zamor, ušljivost, šugavost, oskudica i česte borbe nisu pokolebale moral među borcima zahvaljujući umnogome pravilnom stavu našeg vojnog i političkog rukovodstva koje je blagovremeno objašnjavalo ciljeve naše borbe koji su se našom pobjedom i ostvarili.

MILAN VUJAŠKOVIĆ

U zemunici doktorice Marije Schlesinger

Lijevo od ulaza, na trećem sam ležaju sobe broj dva. U desnom uglu je stolić na kome se mukotrpno leluja žižak svjetla, provirujući iz udubljenog krompira, upinjući se svom snagom da nadjača sumrak, koji polako ali sigurno osvaja unutarnji prostor. Na drugoj strani je željezna peć, oko koje se mota, jedino pokretni među nama. Krećući se nespretno, jednom rukom gura u peć dok mu je druga u debelom omotu na privezu oko vrata. Pjevušeći, više za sebe nego za ostale, partizanske pjesme »Petrova mi gora mati, suho lišće krevet moj« začuo je s obližnjeg kreveta prigušeni glas teško ranjenog druga. »Žalosna ti pjesma i to suho lišće kad je natopljeno kišom i obilnim snijegom«. Nije suho, moj druškane, ni ono u zemunici koje će nam možda već sutra, iako mokro, poslužiti kao krevet.

Ta primjedba me podsjeti na dramatičnu stvarnost za koju sam vjerovao da će nas mimoići i da nećemo morati napustiti tople i donekle udobne kreveta, sklanjajući se u podzemlje.

Užurbano kretanje bolničkog osoblja, iako je već dobar komad noći, samo je potvrđivalo tu zloslutnu pretpostavku. U pitanju je samo čas kada ima da se preselimo, tamo negdje, u obližnji jarak, pod zemlju.

Čovjek, sitnog rasta, duguljasta lica i živahan, u stalnom je pokretu. Svi mu se obraćaju a on kao da za sve unaprijed ima gotova rješenja. Upućuje, saopštava i raspoređuje. Stalno je u pokretu.

Sad je s osobljem, sad je među ranjenicima. Na sve stiže. No, i pored te

Ilija Vila, Vaso Vuietić, Marko Mrđenović, Nikola Bižić, Janko Polovina, Nikola Cimeša, Dušan strika i Miško Breberina.
U borbama za Otočac poginuli su: Dragan Belić, Nemanja Đipalo, Mihajlo Končalović, Nikola Manojlović, Mile Ulemek, Janko Vurdelja, Pane Zivković, Nikola Vujašković, Rade Vučković i Dragić Bosnić.
Ranjeni u borbama za Vrhovine i oko Vrhovina: Ignjatije Perić, Milić Napijalo, Glišo Božić, Milić Periša Trbojević, Mićo Bokonjić, Drago Vukobratović, Simo Dakić, Mile Roknić i Milić Bjelivuk.
Svi ranjenici su po ukazanoj pomoći evakuirani u divizijski sanitet.
U borbama oko Gospića poginuli su: Simo Božić, Mihajlo Grković, Miloš Kosanović, Mile Ivanović, Miloš Sučević, Dragan Martinović, Milovan Miljenović, Vladimir Miljenović, Marko Mraović, Stanko Selak, Milutin Sudar, Rade Sudar, Nikola Sujica, Dušan Trkulja, Miloš Vučetić, Dragić Vučković, Miloš Hajdin, Jandre Nikšić, Miloš Jagrović i Mile Grgić. Poginule drugove smo s pratiocima prevezli u Široku Kulu i tamo su sahranjeni.

opće žurbe, zaustavlja se u našoj sobi. Njegovo veselo lice, šale i osmijeh, čime je stvarao raspoloženje i ohrabrenje među ranjenicima, ovog puta je izostalo. Bio je to izuzetno ozbiljan znak da smo u nezavidnoj situaciji i da moramo biti spremni na sve. Od saznanja da se sprema ofanziva, glasno smo se izjašnjavali da se nećemo dati u zemunicu. Znajući za to, Brado je vrlo oprezno nastupio, uvjeravajući nas kako je jedini siguran način zbrinjavanja nas nepokretnih, pred ofanzivom, smještanje u zemunicu.

Da bi nas zaista uvjerio u sigurnost koju nam pruža zemunica, dodao je da će na ulazu, kada zemunica bude spremna za zatvaranje, biti spušten poklopac, izgrađen poput sanduka u kome će biti sanitetski instrumenti. Pored toga, neposredno do ulaza u zemunicu je i grobnica u koju je sahranjena doktorica Marija Slezinger. Sve je to da se odvrati nepoželjnog u traganju. »Unutarnji red i mir morat ćete održavati besprijekorno, a o otvaranju i izlasku iz zemunice nema ni govora«, tihim glasom rekao je Brado.

Na pitanje zašto bolničko osoblje, osim onoga koje ostaje s ranjenicima, napušta Petrovu goru, Brado je odgovorio da se to čini kako bi se neprijatelja uvjerilo da je bolnica u cjelini evakuisana.

Rekao je sve što je kanio. Pitanja više nije bilo. Zaustavljajući se pored moga kreveta, odjednom će, kao da mu je sinulo zaboravljeno: »E pa ti si prvi na redu za zemunicu.« Slegao sam ramenima i to mu je bilo dovoljno da smo se razumjeli. Poslije toga produžio je dalje, vjerovatno po istom zadatku u druge prostorije među ranjenike.

Nakon što je utonuo u gusti mrak, a vrata uz škripu sjela na svoje mjesto u sobi je zavladao mir i tišina. Nastao je tajac, samo od vremena na vrijeme čulo se pucketanje sirovih oblica u željeznoj peći. Ne spavam. Nitko ne spava. Tišina je, reklo bi se kao nikada do tada. Iz daljine, tamo prema Karlovcu a i Vrginmostu, čuju se mitraljezi uz grmljavinu granata i bombi. Režu li režu taj noćni mir i tišinu, čiji se eho širi gudurama Petrove gore.

U podnožju, pored šumskog potočića, ispod bolnice, čuju se ljudski povici i plač djece uz stravičnu bleku uznemirene stoke.

U sobnoj tišini, u mislima najcrnjih slutnji, buljim u prozorsko staklo, ukrašeno vezom prirode, ledenicama ljute zime. Njišu se snijegom opterećene vitke grane, stabla, između kojih uporno prolijeću pahuljice kao da bi i one htjele unutra.

Sporo odmiče besana noć.

Po onome što se razabire u tišini, bolničko osoblje je cijelu noć na nogama. Po njihovom prigušenom razgovoru i ubrzanim koracima, uz mnogobrojna spoticanja, naslućujem veliko pospremanje.

Odavno je prevagnula ponoć i već uvelike, negdje na selu, orozi pjesmom budilicom najavljuju novi dan. Očekujemo seobu iz topla u hladno. Po pucnjavi i vrevi izbjeglica naslućujem nailazeći dan sudbonosnim. Zasigurno je neprijatelju jedan od glavnih ciljeva i Petrova gora.

Nije se ni razdanilo, a bolničko osoblje kao da je pojačalo i onako ubrzano kretanje. Čuju se oko drugih prostorija s ranjenicima. Neke su već i preselili. Kroz otvorena vrata navali val studeni, noseći sa sobom krupne pahuljice snijega. Ciča Pero, naš dobri bolničar, s još jednim drugom, onako nakvašenom i upola smrznutom obućom, ubasrlja s nosilima do sredine sobe, obazirući se kome da priđe. Podižem glavu i dajem mu znak da sam spreman. <Dok prikupljam ono nešto prnjica oko sebe, onaj drug sa zavijenom rukom prihvatio se ručice gramofona, zatim je namjestio ploču i prije nego je počela

muzika okrenuo se pa reče: »Neka nas isprati muzika, možda je ovo posljednja koju slušamo«.

Na nosilima sam sa svojim prnjama i ćebadi. Bolničar Pero me umotava pa i preko glave. Bunim se i isturujem glavu, hoću da pogledom pratim kretanje prema zemunici.

Na izlazu osjetih svjež i oštar šumski zrak, toliko hladan da mi zubi cvoko koću. Krećemo polako uz posrtanje mojih nosača, a ono je sve učestalije što smo bliže zemunici. Polako izvijam vrat i podižem glavu kako bi što bolje osmotrio okolinu. Kud god pogledam, sve je prekriveno izgaženim snijegom i lišćem, pa mi se čini kao da smo u osnježenom oranju. Vidljivo je da je protekle noći obavljeno mnogobrojno basrljanje i pripreme za naše sklanjanje u zemunice.

Otegnuto brujanje motora, uz grmljavinu mitraljeza i topova, zaustavlja mi dah. Čujem otkucaje vlastitog srca. Pucnjava kao da je ubrzala naše kretanje. Bilo je potrebno samo malo nepažnje kada sam se s nosilima našao u izmeljatanom snijegu i šušnju. Podižem se. Okrenut prema nizbrdici i na desetak metara desno ugledam otvor zemunice. Djevojčica kratko šišane kose, gradski odjevena, uz uporno zabacivanje kose s čela, žuri prema nama.

Gledam to krhko, blijedo, ispaćeno stvorenje, žensku figuru iz novinskih prikaza, s pretjerano strogom linijom i bi mi je žao, a i drago da sam, pa i u ovoj prilici, skrenuo pažnju ljepotice.

Konačno smo pred ulazom. Odvajaju me od nosila i već sam na stepenicama. Držeći se čvrsto za ogradu, nastojim da što manje opteretim nježne ruke djevojčice, koja možda nije ni u petnaestoj. Nekoliko pokreta i već sam na svom mjestu. Pristižu i drugi. Slažu nas strogo jedan do drugoga. Ležemo na leđa. Tako zadržavamo više prostora. Nakon posljednjeg ranjenog druga, poklopac na ulazu je spušten. Mrak. Berta! Tada sam prvi put čuo za to ime a i saznao da se to odnosi na onu djevojčicu gradski obučenu. Netko ju je pozivao da upali svjetlo. Pomislio sam, zar i ona ovako mlada i zdrava u ovom paklu da dijeli sudbinu nas nepokretnih.

Nakon nekoliko pokušaja neuspjelog kresanja o kutiju šibica, bljesnuo je slabašni žižak svjetla u ruci djevojčice, koja je pored slabe svjetlosti izgledala još slabija i bljeđa. Bolničar Pero prinio je svijeću upaljenoj šibici i izduženi plamen, povijajući se sad ovamo pa onamo, jače je obasjao unutarnji prostor.

Na daskama sam s nešto slame. Osjećam tvrdoću. Molim druga do sebe da mi pomogne da se okrenem. Bez nečije pomoći to ne bih mogao u tjeskobi u kojoj se nalazim. Uznemiren sam. Pored bolova, kao da i teže dišem. Cini mi se da je tako i kod drugih. Iako se neprestano vrte, tražeći nekako da se namjeste, šute, mareći mnogo za mir i tišinu.

Pokušavam i uspijevam da sjednem. Glavom dodirujem oblice iznad sebe, između kojih polako ali često migolje sitni grumenčići zemlje, nasipajući slamu i ležaj. Ni glava nije pošteđena. Kose su pune. Sitna zemlja izmiješana s ušima napast je koja je svuda oko nas i po nama. U prstima ne raspoznajem pa provjeru činim noktom palca na limenoj praznoj kutiji, koja je služila kao stratište tih napasnika. Svaki pucanj pod noktom značio je jedan neprijatelj manje.

Sjedim i buljim u plamičak. Cini mi se da se sve više stanjuje, da slabi. U gornjem redu na drugoj strani neko komešanje. Gvido, student medicine, s prostreljenim grudnim košem zapomaže. Ponestaje mu zraka. Osjećamo to svi, naročito mi na gornjem redu. Svijeća se ugasi. Mrak kao u rogu. Panika samo što ne počne. Čuju se zahtjevi da se zemunica otvori. Bolničar Pero ni

da čuje. Brani se da mu je strogo zabranjeno otvaranje izlaza. Nakon nekoliko mučnih trenutaka čuli smo protestni glas Banovca Salka. Uz glasno mrmljanje u mraku, kako se moglo ocijeniti, basrljao je prema stepenicama. Udarac jedan, pa drugi, ali teret na poklopcu odoljeva. Uz nečiju pomoć daske popuštaju i ulaz je provaljen. Svježina zraka, s ono malo dnevnog svjetla, naglo prodire i osvježava. Pomisao da smo otkriveni i da nas je daleko lakše pronaći, unosi nemir i strahovanje.

Dok su drugi u razmišljanju, moj pogled je prema izlazu. Kakva sreća kad bih mogao da šmugnem kroz otvor i da daleko, bilo kuda pobjegnem od ovoga pakla. Tišina je, samo se izvana, od vremena na vrijeme, čuje krhko pucanje ogranaka pod teretom snijega koji još uvijek pada. Njegove krupne pahulje propadaju i kroz provaljeni otvor i zasipaju kaljužu ispod stepenica. No, i pored prijetnje jakom zimom, svojim neprestanim padanjem utješno djeluje. Ohrabruje prekrivanjem okoline, brišući tragove oko zemunice.

Bliži se i prva noć a grč strepnje popušta. Uvjereni smo da se neprijatelj neće noću usuditi u šumu. Kod nas je tišina. Berta i Pero su u pripremi za večeru. Pripremaju, dijele kekse i šećer i uz to pokoji gutljaj vode. Drugar s lijeve strane do mene ništa ne uzima. Uznemiren je. Trpi bolove. Jauče. Noseći svijeću i pribor za previjanje prilazi mu Berta. Prihvatam svijeću a Berta previja ranu. Primjećujem da je u poslu vrlo spretna i da, reklo bi se, ima iskustva. Iako je rana poprilično velika i neugodna plave boje, mislio sam da će mu poslije previjanja biti lakše, pa to glasno potvrđujem očekujući od Berte da i ona tako misli. Njeno odmahivanje rukom me zbuni i pomislih na najgore. Ona je znala da je nastupilo trovanje. Ranjenik je zapomagao. Tamo u drugom uglu nekome su popustili živci. Uz čuđenje nas ostalih, zahtijevao je da ga se ušutka jastukom preko usta. Noć je odmicala i on se postepeno smirivao da bi napokon sasvim umukao. S uvjerenjem da su mu bolovi popustili, da se predao snu, namještam se da odrijemam. Ležim i razmišljam. Ne mogu zaspati. Bole kosti od tvrdog ležaja. Namještam se možda bih zaspao. Nehotice dotakoh smirenog druga. Učini mi se da je nepomičan. Pomislih, možda je umro. Ne provjeravam Razmišljam, možda i nije, pa zašto da uznemiravam ostale. Svladao me umor i utonuo sam u dugo očekivani san. Prije nego se razdanilo probudi me nečije opipavanje po nogama. Kroz mamurluk od noćnog nespavanja razabirem riječi bolničarke Berte, koja je provjeravala da nisam umro. Umrlog druga smjestili su u posebnu prostoriju gdje je bilo skladište naše prehrane.

Prvo svanuće dočekali smo s neizvjesnosti. Pojačana je pucnjava koja je u toku noći utihnula. Strepnja i napetost se ponavljaju. Opet je tišini. Osim neprestane pucnjave povremeno se čuje osipanje zemlje koje kao da se uz svaku detonaciju pojačava i zemlja škropi po našim pokrivačima. Iz neposredne blizine čuje se cvrkut ptičice. Oblijeće naš otvor. Možda osjeća toplinu.

Vrijeme kao da se zaustavilo. Nije još ni podne. Osjećam kako mi srce dobuje, otkucava poput sata. Pomno pratim pucnjavu i ocjenjujem zbivanja. Po pucnjavi smo u okruženju, ali na svu sreću kao da se sve više stišava i odmiče.

Smirujem se. To primjećujem i kod ostalih.

Noć, iako sporo, ipak dolazi i donosi kakvu-takvu sigurnost.

Berta i Pero su opet na nogama. Pripremaju kekse, šećer, vodu pa i rakiju. Iako od prošle večeri nismo ništa stavili u usta, strpljivo čekamo bez prigovora jer smo svjesni da tako mora biti.

Rakijom smo se okrijepili. I raspoloženje se vratilo. Progurali smo jedan dan i dvije noći. Započinju tihi razgovori a i po neki osmijeh. Drug sa zavijenom rukom je na nogama. Prilazi otvoru i propinje se sve do gornje stepenice. Nakon osluškivanja spušta se i prije nego će se povući prema ležaju zastade, obavještavajući nas da je prema njegovoj ocjeni ofanziva odmakla prema Bosni. Onako u hodu, uz grohotan smijeh, naređuje: »Pišati pa na spavanje!« Ta druga noć u zemunici je daleko mirnija i nekako nam se činila mnogo lakša. Sutradan napetost se ponavlja. Opet je zavladala tišina iako za to nije izdana naredba. Vrijeme kao da je opet stalo. Nikako da prevagne podne. O jelu nitko i ne misli. Čeka se da počne dan da uzmiče.

Redali su se tako dan za danom u očekivanju pasa tragača. Osam dana trajala je agonija bez veze s ostalim svijetom. Nastupila su razmišljanja i pitali smo se, da li je itko ostao na životu.

Odjednom, negdje prije podne, dok smo još u punoj napetosti, čuli su se razgovori. Netko je oko bolničkih zgrada. Razabiremo da su to glasovi našeg bolničkog osoblja. Među njima je i Brado kome smo se posebno radovali. Čuo se bat koraka prema izlazu. I prije nego se sasvim spustio niz stepenice Brado se interesirao kako smo. O svemu je htio da sazna. Interesiralo ga je nasilno otvaranje zemunice. Razumio je i složio se da se to činilo u kritičnom času i da je dobro da je tako završilo. Bolničar Pero obavijestio ga je da je jedan drug umro i da je tamo u sporednom prostoru. Informirao nas je o situaciji na terenu. Najviše se zadržao oko hrabrih bitaka naših brigada a posebno
0 pozadini kojoj se ponovo vraća poljuljani moral, nakon povratka s mukotrpne bježanije.

Istakao je da se mora i dalje, radi sigurnosti, ostati u zemunici. Brado nas je ohrabrio vijestima da je kod bolnice organizirana stalna straža, i da je proradila kuhinja u kojoj će se kuhati i za nas. Ipak smo razočarani što i dalje ostajemo pod zemljom.

Brado je naredio bolničaru Peri da pripremi sve što je potrebno za otpremu
1 sahranu umrlog druga.

Kada smo pomislili da ćemo doskora van, na našu žalost obaviješteni smo da su naše sobe zauzeli tifusari.

Zahvatila me srdžba. Vidim da je i kod ostalih tako. Zamotavam se u ćebe puno zemlje i ušiju. Zar je i to trebalo, zar ne patimo dovoljno? Primirujem se i zaspavam. Sanjam kako sam kod kuće zatečen nekakvom vojskom, ispred koje se sklanjam i bježim.

Od silnog bombardovanja oveći komadi zemlje osipaju se iznad naših glava i bubetaju po nama. Pravi urnebes na ulazu u zemunicu budi me iz stravična sna u još stravičniju zbilju. Dok avionske bombe trešte po Petrovoj gori, od čega drhti zemlja, tifusari, bez bilo kakvog reda, upadaju kroz ulaz u zemunicu. Padaju među nas onako obezumljeni i smještaju se gdje tko stigne. U komešanju posrću i padaju po ranjenicima ne mareći za njihove proteste.

Po zvuku avionskih motora, čija buka dopire do nas pod zemljom, naslućujem da se sprema napad. Opet teško iščekivanje. Nema mira i tišine, pravi je kaos. Sad je tu i bojazan od tifusa.

Kasno poslije podne tifusari su se povukli a kod nas je uspostavljen mir i tišina.

Poslije večere Brado nas je obavijestio o dnevnim zbivanjima koja su bila izuzetno kritična za bolnicu i ostalo u Petrovoj gori. Rekao je: »Morali smo
s tifusarima među vas jer nismo znali koji je cilj ustaškoj satniji koja se

kretala bilom Petrove gore, na petsto metara iznad bolnice u pravcu Magarčevca.

Našao sam se u situaciji da brzo odlučim, pogotovo kada sam saznao da je neprijatelj na putu iz Vojnića u pravcu Petrove gore kroz selo Rađanju. Naredio sam da se tifusari hitno povuku u zemunice, a bolničko osoblje što dalje od bolnice. Naoružanu desetinu stražara sam uputio u izviđanje i praćenje kretanja ustaške jedinice. Osim toga strogi im je zadatak bio da se ne otkriju sve dok ne krenu prema bolnici, a onda im se suprotstave. Na svu sreću ustaška kolona, zamorena od silnog pješačenja, mlitavo se kretala i vijugala širokim šumskim putem, ne obraćajući pažnju ni lijevo ni desno i odmicala tamo u pravcu Krstinje. Istovremeno je i kolona ustaša iz Radonje krenula preko Vučkovića u pravcu Miholjskog. Prošao je i ovaj dosta kritičan dan i stanje se smirilo«.

Nije nam ništa preostalo nego da se pomirimo sa stanjem da nam nema izlaska do daljnjeg.

Počeli smo zapažati sitnice koje su nam se dešavale. Primijetili smo druga Maslovaru kako poslije svakog jela oblizuje posudu. Zadirkivali smo ga, poput djece, da i naše posude obliže. Posebno nam se činio smiješnim bolničar Pero u zijevanju na prazno, prilikom hranjenja ranjenog druga. Pored tih smiješnih zbivanja isticao se i jedan slučaj za preziranje. Kod svakog jela neki ranjeni drug, doskora pristigli, negodovao je i tražio od bolničara da mu dosipa ulje, jer on to, kako smo ga prozvali — gospodin — ne može jesti. Bolničar mu je, nehotice ili možda namjerno, ulio vodu poslije čega je nastala svađa. Naš »gospodin« je tražio šefa bolnice. Došao je Brado. Zagledavši se malo bolje Brado je u tom našem gospodinu prepoznao bivšeg policajca. »Ma mi se već odnekuda znamo. Nije ono davno kada si me proganjao za komunističku propagandu.« Na Bradino pitanje otkud on ovdje, nešto je promrmljao da je kao domobran ranjen i dopremljen ovdje na liječenje. Brado ga je posavjetovao da se ne čini ništa posebnim jer ovdje smo svi jednaki. »Ovo je naše vrijeme a ne vas »Špiclova«, dakle vaše«, završio je Brado s prodikom svom bivšem progonitelju.

Doznajemo da je snijeg okopnio. Ima ga samo u sjeverozapadnim padinama. Drži se iako je sunce poprilično.

Cvrkutanje ptica i glasno djetlićevo udaranje o stablo, uveseljava nas i najavljuje da smo u ranom proljeću. Stižu nam i prve posjete. Osjetimo to po obimu i raznolikosti hrane, koju nam, taj napaćeni i izmoreni narod, gonjen poput zvjeri, donosi otkidajući od svojih usta.

Uz pomoć bolničara izlazim radi posjete kojoj nije dopušten pristup zemunici i onesvješćujem se. Nisam se mogao dobro oporaviti. Vraćen sam na ležaj zajedno sa zamotuljkom od kuće iz koga se širio miris pečena mesa. S drugovima oko sebe otvaram zavežljajić i za tren ostaju samo oglodane kosti pečene kokoši.

Brado nas već duže vrijeme ne posjećuje. Nitko nam ne zna reći gdje je. Tješimo se da je negdje na nekom zadatku u pozadini. Napokon smo obaviješteni da je bolestan. Uhvatio ga tifus. Mnogo nam nedostaje i odsjećamo se zbunjeni. Svakodnevno se propitkujemo o njegovom zdravlju. Očekujemo povoljniju vijest. Pronio se glas da je Huška Miljković pobjegao k neprijatelju. Huška je posjećivao nekoliko puta bolnicu i znao je za sve u Petrovoj gori pa se mogla očekivati provala u Petrovu goru. Trebalo je brzo odlučiti što da se poduzme. Prolazila je noć a o spavanju da se i ne govori. I bolničko

osoblje je na nogama. Opet strka kao pred ofanzivu. Sutradan, prije nego se sasvim razdanilo, iznosili su nas iz zemunice u zaprežna kola, koja su se naredala jedna za drugim spremna da krenu. Kolona od tridesetak konjskih kola, s ranjenicima i svim bolničkim osobljem krenula je pravac Perjasica u potplaninsko selo Točak.

Umotan u ćebe, zavaljen u seoska kola pogledao sam prema zemunici. Crni otvor zjapi u izmiješanom šušnju a pored njega se nazire humak zemlje nad tijelom naše drage doktorice Marije. Ona je i mrtva bdjela nad svojim pacijentima da ih čuva i sačuva. Pomislih, mi odlazimo, a ona ostaje na vječitoj straži partizanskoj.

LJUBOMIR KORAĆ

Sjećanje na život ranjenika u zemunici za vrijeme neprijateljskog obruča na Petrovoj gori

14. februara 1942. godine bio sam ranjen na položaju kod Debele kose, a zatim odmah prebačen u bolnicu Petrova gora. Po dolasku u bolnicu previo me Jakov Hranjčević Brado, a zatim su me odnijeli u jednu sobu gdje sam dobio toplu hranu i ostao tu do idućeg dana. 15. februara ujutro odnesen sam u zemunicu koja se nalazila 300 m zapadno od bolnice. Po dolasku u zemunicu našao sam 9 drugova koji su već bili smješteni prije mene. Imena svih drugova ne sjećam se već Mile Poštića, Dragana Pajića i Đure Crevara.

Svih desetorica bili smo teži ranjenici koji se nismo mogli pokretati s mjesta. U tom međuvremenu neprijatelj je znajući jačinu naših snaga, oslobođenu teritoriju, uspjehe koje smo postizali i dr. pripremio ofanzivu na naše partizanske jedinice u Petrovoj gori. Mi ranjenici smo bili redovno obavještavani
0 pokretima neprijatelja, a pogotovo o uspjesima naših partizanskih jedinica na komunikacijama: Topusko — Vrginmost — Vojnić, Topusko — Velika Kladuša, Vojnić — Krstinja i dr. Ovi uspjesi su nas moralno ohrabrivali, tako da smo, iako teško ranjeni i pod posebno teškim uslovima u zemlji (zemunici), često zaboravljali na rane i teškoće u kojima smo se nalazili. Pod tim uslovima
1 takvoj psihozi dani su prolazili. Sto se god više približavao dan blokiranja Petrove gore od strane Pavelićevih ustaša, domobrana i Nijemaca, osjećali smo izvjesnu teškoću i nervozu. Često puta smo se dogovarali da zamolimo upravu bolnice da nas uputi i da budemo s ostalim našim drugovima u streljačkom stroju, pa kako prošli. I zaista postavljali smo to pitanje Bradi, ali smo dobivali odgovor da »ne može«, jer nismo u stanju ni da se krećemo s mjesta. Od dana ulaska u zemunicu pa do potpunog blokiranja Petrove gore prošlo je oko 35 dana. Po izvršenju šireg blokiranja od strane neprijatelja upravi naše bolnice bilo je djelomično onemogućeno redovno i dalje snabdijevanje ranjenika u bolnici, tako da smo i s te strane bili dobrim dijelom ugroženi zbog ishrane. No, to nije nimalo pokolebalo nas ranjenike niti smo postavljali

pitanje za bilo što, već naprotiv ostali smo i dalje vrlo čvrsti i hladnokrvni prema čitavoj situaciji.

Kroz čitav period od oko 48 dana koliko smo se nalazili u zemunici nismo raspolagali s lijekovima, a niti smo imali ljekara, tako da je čitava uloga liječenja pala na Bradu koji nam je pružio sve ono što je bilo u njegovoj moći.

Budući da se nije bilo u stanju zemunicu napraviti od solidnog materijala i obezbijediti je sa svim potrebnim, uslovi života u samoj zemunici bili su vrlo teški i kritični. Imali smo samo napravljene mušeme na sprat za ležaj i plus jedan otvor od kvadratnog metra koji je služio za unošenje i iznošenje ranjenika i donošenje hrane. Posljednji dani bili su posebno teški (mislim na ovaj vremenski period kad je neprijatelj blokirao Petrovu goru), s obzirom da nije bilo moguće da se redovno presvlačimo, peremo, a pogotovo da nam se detaljno očisti zemunica. Ovo je bilo zastalo zbog toga da bi se izbjegle staze i putevi do zemunice i da se ne demaskiramo. U to vrijeme bili smo se strašno zavašljivili da ih je bilo nemoguće istrijebiti bez jednog solidnog parenja i dezinfekcije prostorije (zemunice). Tada nismo mogli da izlazimo napolje ni jedan od ranjenika zbog zadobivenih rana. I nuždu smo također vršili u zemunici prilikom donošenja hrane od strane bolničara. U zemunici nismo raspolagali ni sa svjetlom, tako da smo najveći dio vremena proveli u potpunoj tami, zanimajući se vaškama i tucajući ih na pojedinim predmetima. Po dolasku u zemunicu Dragana Pajića, sad pukovnika JNA, uspio je da izdejstvuje jednu lampu s gasom s kojom smo se služili, ali vrlo kratko vrijeme. Jednom prilikom čitao je knjigu i stavio lampu blizu sebe pa prilikom listanja knjige slučajno je zapeo o lampu i prevrnuo je. Cilinder se razlupao, a petroleum prosuo i zapalio. Počela nam je gorjeti posteljina, najprije gornji dio ili sprat gdje je ležao Pajić, a zatim i donji dio gdje sam se ja nalazio. Oni drugovi koji su mogli da se malo pokrenu sjeli su i počeli da pušu na vatru. Ona se još više razgorjela. Međutim, sjetih se kada sam bio mali kako mi je otac jednom prilikom pričao da se upaljeni benzin gasi (misli se na male količine) samo pijeskom ili da se pritisne nečim. Razmišljajući o ovom polako sam se uzdigao na desnu nogu, jer sam u lijevu bio ranjen, pomakao sam se prema ćošku gdje se petroleum razlio, uzeo ćebe, poklopio plamen i ugasio vatru. Spriječili smo požar, ali i ostali bez svjetla.

Raspoloženje nas ranjenika u zemunici bilo je dvojako. Jedni su jaukali i psovali (Crevar, rodom od Vrginmosta, i jedan mlad dečko od Tušilovića — ne sjećam se prezimena sada je kapetan ili major u Gardiskoj jedinici u Beogradu), koji je stalno zapomagao: »Joj, majko moja mila, što ću«. Pajić je psovao i nervirao se. Ležao je iznad nas i to tamo gdje je najviše prokišnjavalo i nije mogao nikako da izbjegne, jer na drugoj strani nije bilo nigdje mjesta, a nije imao dugo vremena ni šatorsko krilo da se pokrije već se sva voda upijala u ćebe i kvasila ga. Ovo je još više djelovalo na njega zbog toga što je bio teško ranjen — metak mu je prošao kroz kost ruke, tako da su to bili zaista i veliki bolovi. Drugi su većinom šutjeli. Kad prođu malo bolovi, pričali su, tješili one koji jauču i tako je vrijeme prolazilo.

Pitanje ishrane u prvim danima bilo je dobro, ali kasnije vrlo slabo, no još uvijek mnogo bolje nego kod naših rukovodioca i boraca koji su se zatekli u obruču Petrove gore. Mi smo to znali. Znali smo kakva *je* situacija i bili ubijeđeni da nama dostavljaju posljednje rezerve brane koje su se zatekle tu u blokiranoj šumi. Zbog toga nikad nismo postavljali pitanje ni kada će nam donositi, niti što će nam donijeti. Sjećam se dobro da su nam bolničari, a ponajviše Brado, nosili više od 15 dana samo crnu kafu i kruh (pola pše-

ničnog, a pola kukuruznog) i to jednom u 24 sata, obično uveče kada se uhvati mrak. Dolazeći nad zemunicu samo se javi Brado i mi smo znali da je sve u redu. On ulazi k nama, daje nam hranu, previja nam rane, a uz sve muke i bolove bio je toliko duhovit i toliko ohrabrujući da smo vrlo mirni i spokojni redovno ostajali u zemunici do njegovog slijedećeg vraćanja tj. za 24 sata. Pored toga redovno nam je iznosio čitavu političku i vojnu situaciju, kako u našoj zemlji tako i u ostalim, što nam je također davalo mnogo moralne snage. Njegovo ophođenje prema svojim ranjenim drugovima bilo je na posebnoj visini. Moji drugovi i ja, možemo sigurno reći, da ovo što nam je dao i učinio za nas Brado ne može se očekivati ni od svojih roditelja, jer oni ne znaju šta treba da se pruži takvim bolesnicima, a Brado je znao.

Koncem marta 1942. godine preživljavamo jedno posebno iznenađenje. Osvanulo je divno proljetno jutro. Došao je jedan bolničar u zemunicu i rekao nam da će nas očistiti, iznijeti posteljinu (ćebad, jastuke i čaršave) da se osuši. I, zaista, to je napravio. Kada je sve povješao po drveću, otišao je od nas u bolnicu ostavivši zemunicu otvorenu. Nakon otprilike dva časa čuli smo jedan pucanj iz puške otprilike 100 m od nas. Poslije nekih 15 minuta otvorena je paklena vatra na kosi iznad nas koja je trajala nekoliko minuta. Zaključili smo da je izvršen prepad na bolnicu i više ništa, ali smo se posebno uznemirili za našu sudbinu. Toga momenta bili smo potpuno demaskirani s obzirom da nam je bolničar svu posteljinu iznio iz zemunice i objesio na drveće, a osim toga ostavio nas i otvorene. Postavili smo jedan drugome pitanje šta ćemo da radimo ako ustaše (koljači) upadnu k nama, ili ako počnu da ubacuju bombe, ili možda počnu da nas žive zatrpavaju. Najstrašnije nam je bilo kad smo pomislili da će nas izvući onako ranjene iz zemunice i potjerati negdje u logor te na svirep način još više izmučiti zatim poubijati. No, odigralo se sasvim drugačije. Nakon što se primirila pucnjava zamolili smo Milu Poštića da ustane, izađe napolje, pobaca posteljinu u zemunicu i da namjesti poklopac na otvor zemunice. Taj zadatak Poštiću nije bio nimalo lak. Budući da mu je bila donja vilica sva razmrskana, a k tome je izgubio i mnogo krvi, nije imao dovoljno snage da se popne napolje. Ali, smatrajući da će se tom uslugom mnogo doprinijeti, riješio se da izvrši naš prijedlog. Vrlo teško i polako izašao je napolje i pogledao na sve strane. Kada je vidio da nema nikoga, ubacio je u zemunicu svu posteljinu, a zatim ušao u zemunicu i za sobom navukao poklopac na otvor zemunice. Tada smo iako još uvijek u strahu i neizvjesnosti bili daleko sigurniji, jer se nije više naše mjesto toliko uočavalo i pored toga što još nije bila šuma listala. Počeli smo šapatom da ponovo razgovaramo, pretstavljajući da nas je banda vidjela i da čekaju prvi sumrak pa da nas tada likvidiraju. Tog momenta smo svi priželjkivali oružje, jer od nas nije nitko ništa imao. Cesto puta smo spomenuli drugove koji su nam skinuli naoružanje kad smo bili ranjeni, žaleći što su uradili. Mi smo smatrali, a i bili spremni na to ukoliko bi raspolagali oružjem borili bismo se do posljednjeg. No sve te misli, pretpostavke i odluke bile su nekorisne, jer ničim nismo raspolagali. Preostajalo nam nije ništa već da čekamo čas i minut da se pojavi pa bio tko. Tako je dan prolazio i polako se približavala noć. San ali i bolovi nisu se mnogo osjećali. Došao je i prvi sumrak. Prošlo je 19, 20, 21 i 22 časa i negdje oko 22 i 30 časova osluškujući korake primijetili smo da se neko približava. I taj koji se približavao osjećali smo da ide vrlo oprezno i polako. Za nekoliko sekundi čuli smo korake nad samim poklopcem zemunice. Kod nas je vladala potpuna tišina. Pomislili smo prvo: »Evo ih, sad dolaze da nam se osvete!« Iz ovakve psihoze brzo smo izašli, naime, čuli smo nama poznati

glas: »Jeste živi, drugovi moji?« — upitao je Brado. S ovom rečenicom skinuo nam se sav teret sa srca. Nestrpljivo smo očekivali njegov ulazak. Dok je ušao, upitali smo jednovremeno svi: »Sto se dogodilo i šta ima novoga?« On kao i uvijek mora prethodno da nešto šaljivo nabaci. Reče nam: »Nije se ništa naročito dogodilo, neki đavo nas malo poplaši s ove kose i mi polako otkotrljasmo se niz potok«. Nasmijali smo se i zapitkivali ga, a on poče: »Prošlu noć oko 1 sat poslije pola noći krenulo je oko 100 žandara Pavelićevih u pravcu Petrove gore. Primijećeni su i viđeni da su ušli u šumu i ništa više a evo jutros su izbili na ovu kosu iznad vas i nas došavši na 20 metara do našeg stražara. On ih nije opazio i to zbog toga što je skinuo košulju, okrenuo se na suprotnu stranu i trijebio uši. Vidjevši ga žandari što radi, uperio je jedan pušku na njega i od prvog metka ga ubio. Na pucanj puške« — priča dalje Brado »mi smo istrčali svi napolje primijetivši iznad nas neku gužvu. Znali smo da nisu naši i počeli smo odmah da bježimo, jer neko naročito obezbjeđenje nismo imali. S nama se nalazio i Veco Holjevac koji je tog momenta bio kod nas i s nama zajedno pobjegao od bande. Kad su nas primijetili da bježimo, oni su otvorili paklenu vatru u pravcu nas, ali pogodili nisu nikoga. Mi smo se« — priča dalje Brado »udaljili oko 2 km od bolnice i tu smo čekali izvjesno vrijeme, a zatim kad više nismo čuli vatru polako smo se počeli približavati ka bolnici. Stigli smo do blizu baraka nešto prije sumraka i vidjeli da stoji sve na svome mjestu — nisu dirali ništa. Odmah smo počeli da vam nešto spremamo za jelo i evo živ i zdrav stigao sam kod vas«. Nakon što je završio, upitao nas: »Da li je tko dolazio do vas i kako ste se osjećali?« Počeli smo da mu pričamo od dolasku bolničara da nas očisti i dalje od prvog pucnja pa sve do njegovog dolaska. Najviše smo se ljutili na nesretnog bolničara koji nas je otkrio gdje se nalazimo. Ali, pošto je sve dobro prošlo, opraštamo mu. Kad smo završili s našim utiscima, Brado je počeo da nas upoznaje 3 ostalom situacijom, govoreći da je čitava Petrova gora blokirana od neprijatelja i da polako počinju da stežu obruč otvarajući paklenu vatru koju smo mi dobro čuli. No, on nas je hrabrio i govorio da se nama neće ništa dogoditi, da smo dobro maskirani, a što je kaže najvažnije, većina naših boraca i rukovodioca grupe odreda nalaze se s nama. Ne sjećam se tačno ali pretpostavljam da je blokada trajala više od 10 dana i baš u tom međuvremenu i ako mi još rane nisu bile zacijelile, zamolio sam Bradu da me pusti da idem napolje i da budem s njima u baraci, rekavši mu da se mogu polako kretati. Ostao sam još par dana, a zatim mi je odobrio da izađem. Sjećam se dobro kad sam ušao u zemunicu da je bilo nešto snijega, kiša je padala, a sad kad sam izlazio šuma je bila prilično zalistala, ali ne i potpuno. Po izlasku iz zemunice pozdravio sam se s drugovima i zaželio im sve dobro. Kad sam izašao iz spilje u kojoj sam bio više od mjesec i po dana, imao sam osjećaj da po prvi put dolazim na svijet. Kad me onaj svježi vazduh i malo sunca kroz ono lišće dohvatilo, htio sam da padnem, jedno od nagle promjene, vazduha, a drugo od iscrpljenosti organizma. Tu sam se par minuta prihvatio za drvo, a zatim sam polako krenuo u pravcu barake gdje nam je bila bolnica. Čitav dan nisam se pomicao s jedne klupe gdje sam prosto uživao u onom lijepom proljetnom danu i prirodi. Smatrao sam da ću za nekoliko dana moći dobro da se opo-ravim, ne razmišljajući mnogo o situaciji u kojoj smo se svi zajedno nalazili u obruču. Svakodnevno bili smo, naime uprava bolnice, obaviješteni o približavanju neprijatelja, o namjerama naših jedinica i dr. Neprijatelj se sve više približavao i stezao obruč. Stab Grupe partizanskih odreda bio je donio odluku da se jedinice probiju po noći kroz neprijateljski obruč. No, ovaj pokušaj nije

uspio. Na tome se stalo par dana i pravio plan za slijedeći udar. Naše rukovodstvo, a i sami borci žurili su se s donošenjem slijedeće odluke jer smo skoro svi ostali bez imalo hrane. Istog dana bilo je rečeno nama ranjenicima da se uputimo u jedinice koje želimo i to oni koji mogu da se kreću. Odabrao sam treći bataljon koji je formiran od boraca moje i susjedne općine.

Bataljon je bio raspoređen blizu bolnice. Otišao sam u sastav i javio se komandantu bataljona Jovici Lončaru. Potom sam ušao u sastav ostalih boraca. Rečeno nam je da će se napad izvesti sutra ujutro — ne sjećam se tačnog datuma i to nakon svanuća. Tako je i bilo. Sutradan oko 8 sati bataljon je krenuo u napad polako i nečujno u pravcu sela Pecka kroz šumu. Nismo dugo išli i naišli smo na neprijateljskog stražara koji je drijemao, a drugog nije bilo. Prvi metak opalio je komandant bataljona i to je bio znak za juriš. Svi zajedno smo naletjeli u rovove neprijatelja gdje je nastala prava klaonica. Ustaška banda i ostali skinuli su se do veša i pobjegli u rovove, tako da smo iz zatekli skoro sve na spavanju, jer se ovakvom prepadu i to po danu nisu nadali. Umjesto da se samo probijemo, mi smo zaplijenili naoružanja i opreme da je nismo mogli vući sa sobom, zato smo je zakopavali i poslije se vraćali po istu. To jutro obruč neprijatelja probijen je na 3 mjesta i u roku od 2 sata sve neprijateljske formacije, koje su ostale čitave, povukle su se u svoja najbliža uporišta ne pokušavajući ponovni napad.

S ovim podvigom i uspjehom naših boraca oslobođeno je više hiljada civilnog stanovništva koje je tražilo zaštitu od svojih boraca. Posebno su se obradovali naši namučeni ranjenici ležeći po nekoliko nedjelja u zemunicama. Od toga dana pa sve do oslobođenja naše zemlje neprijatelj nije više nikad uspio blokirati Petrovu goru.

VUKOSAVA OPACIĆ LEKIĆ

Dječji domovi na teritoriji sreza Vojnić

Kordunom je od prvih ratnih dana 1941. godine harala smrt. U prve masovne grobnice bačene su hiljade ljudi koji nisu povjerovali da ih jedna vlast može ubijati bez razloga. Poslije prvih uspjelih prevara muškarci se sklanjaju od kuća u šume i ne daju se hvatati s uvjerenjem da ženama i djeci ne prijeti opasnost. Međutim, ubrzo su uslijedila masovna ubijanja žena, djece i staraca u rodnim kućama, nad jamama, po crkvama i šumicama. Sve te masovne grobnice su jasno saznanje da je vlasti u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj cilj uništavanje Srba i na Kordunu i da je jedini izlaz bježanje pred koljačima, skrivanje u šume i — borba. Svaki veći grm na Kordunu poslužio je bar kao prvo sklonište i busija, a najbolje sklonište bila je Petrova gora. Na žalost, nije uvijek i svima uspjelo da nađu spas. Cesto su ili iznenada ili nadmoćnije ustaške i domobranske čete upadale u sela i šume, pronalazile sklonjeni narod i nemilosrdno ubijali sve koje su uhvatili. S jačanjem partizanskog i opštenarodnog otpora i takva iznenađenja bila su sve rjeđa, ali je smrt na Kordunu bila prisutna sve do kraja rata i donosila sa sobom crne posljedice.

Najcrnje od svega što je donosio ovaj rat bila je sudbina djece koja su u tom paklu nalazila smrt od ustaškog noža ili u logorima smrti. Bio je i velik broj onih koji su ostajali sami poslije pogibije roditelja, rodbine i drugih staratelja.

Mnogo ih je ostalo bez igdje ikoga i bez igdje ičega. Lutali su izgubljeno po zgarištima, bježali s narodom u šume, gladovali i zebli. Preživljavali su često samo zato što su im dobri susjedi i dobri ljudi, i pored svoje nevolje i neimaštine, pomagali koliko su mogli. Ti mali siročići i beskućnici probudili su ljude da se pobrinu za njih, najprije pojedinačno, a kasnije i organizovano. Prema zabilježenim sjećanjima malobrojnih učesnika u zbrinjavanju djece, na Kordunu se s tim počelo već početkom 1943. godine i to baš na terenu sreza Vojnić. Međutim, kada dođe na red da se piše o tome, onda se pojavljuju teškoće: ko, kada i kako je započeo rad oko okupljanja djece? Sve je počelo prema trenutnim mogućnostima. Nije se tada mislilo kako će to izgledati u istorijskim zapisima, niti se mislilo na prvenstvo već i zbog toga što su to radile nepismene ili polupismene žene, seljanke, kojima je bilo važno da se sačuvaju djeca. Zato je sasvim razumljivo da danas ima malo građe o dječjim domovima u vojničkom srezu iako se zna da su baš tu udareni temelji organizovanom, društvenom zbrinjavanju ratne siročadi.

U ovom prilogu se predočava, popularno i podsticajno, ponešto od onoga što se zna o nastanku i razvoju domova za djecu, nekoliko detalja o sudbinama djece koja su došla u domove, o organizaciji ishrane, radu pionirske organizacije i kulturno-prosvjetnom radu s djecom. Veći dio podataka odnosiće se na dječji dom u Vojničkom Grabovcu jer za život u njemu predstavljaju bogat izvor informacije bilješke Katarine Puškarić.[1]

Iz Okružnice Okružnog odbora Antifašističkog fronta žena za Kordun, od 12. januara 1943. godine, upućene sreskim odborima AFZ o uređenju dječjeg doma, saznajemo da se već krajem 1942. i početkom 1943. godine mislilo o zbrinjavanju djece bez roditelja. Okružnica glasi:

»Budući da u roku od 14 dana možemo urediti dječji dom, molimo Vas da u vašem kotaru popišete djecu do 7 godina, kojima je najpotrebnije da budu smještena u domu.

U prvom redu dolaze u obzir djeca palih boraca, zatim djeca bez roditelja i djeca političkih radnica, kojima će time biti omogućeno da se potpuno posvete radu na terenu.

Ujedno nam dostavite popis djece izbjeglica, pa ukoliko će biti moguće, uzet će se i oni u naš dječji dom.

Molimo vas da stvar shvatite vrlo savjesno i da nam popis pošaljete što prije.

Za odbor »Dječjeg doma« Marijana[2]

Okružnica je možda i pokrenula aktiviste u akciju, ali nije ostavila vidnih tragova jer je uskoro započela četvrta neprijateljska ofanziva koja je prekinula sve aktivnosti. O tome ima napomena u izvještaju Okružnog odbora AFZ-a Korduna Glavnom odboru AFŽ-a Hrvatske. Izvještaj je napisala tajnica ovog Odbora Draga Bakiš u novembru 1943, u kome, između ostalog, piše:

1 Katarina PuSkarić: Nikad vas neću zaboraviti, »27. srpanj«, Zagreb, 1958

2 Novosel: 2ene Hrvatske u NOB-i, Zagreb, 1955, knj. 2, str. 393.

»Još prije zimske ofanzive osjećala se potreba za dječjim domom, te smo onda još prikupile nešto plahta, peškira i šarenica te uredili zgradu. Ofanziva nas je sprečila, da te planove sprovedemo u život, no nakon našeg povratka iz Like potreba je bila još veća .. .«[3]

Snažan neprijateljski napad pokrenuo je sa ognjišta sve što je moglo da se kreće. I stanovnici sreza vojničkog krenuli su prema Lici i Bosni. Mnogi su otišli u dugo izbjeglištvo. Jedan dio vratio se već iz Like, a nešto se vratilo iz Bosne i izgladnjelo i skoro doslovno golo. Mnogo ih je ostalo na putu: pobijeno ili je umrlo od gladi, hladnoće i tifusa. Oni koji su se vratili, našli su također tifus i gola zgarišta. Tih dana i u tim uslovima neodložno se nametnula potreba za zbrinjavanjem djece — siročadi. Upravo za te dane vezana je priča o začetku okupljanja djece. Među imenima onih koji su se nesebično brinuli i za tuđu djecu stoji i ime Kate Mandić iz Kuplenskog. Na početku 1943, pred samu ofanzivu, u njenoj kući jedna nesavjesna majka ostavila je dvoje svoje male djece. Otac im je bio u brigadi. Kad je došao trenutak da i Kata bježi sa svojom djecom, ona tovari što na kola, što na leđa i ono dvoje djece. Junačka Kata spasila je, pored svoje troje djece, i ovo dvoje i srećno se vratila na svoje zgarište. Ta dobra seljanka tražila je pomoć, žalila se odborima i aktivistima, ali pomoći nije nalazila jer su i svi odbori bili razbijeni bježanjem, tifusom, odlaskom u borbene jednice i preteškim obavezama poslije ofanzive. U danima pribiranja i povratka aktivista na svoje terene, oni koji su dijelili sudbinu gladnih, ozeblih i bolesnih povratnika, nailazili su na djecu koja lutaju po praznim zgarištima. Pošto nije bilo ustanove koja bi se brinula o takvoj djeci, same žene su se brinule koliko i kako su mogle. Nekoliko takvih siročića okupile su oko sebe Dragica Opačić i Cvijeta Božić. S mukom su ih hranile i čuvale. Ranog proljeća 1943. takve djece bivalo je iz dana u dan sve više. Nametnula se potreba da se za njih mora nešto učiniti. Rođena je ideja da se djeca smjeste na jednom mjestu i da se nađe neko ko će se brinuti o njima. S ostalom djecom smješteno je i ono dvoje koje je sačuvala Kata Mandić. Po sjećanju Stanka Opačića, koji je zajedno sa svojom ženom Dragicom učestvovao u traženju smještaja za tu djecui, dogovoreno je da se ona smjeste u neku staru kuću u Petrovoj gori (u Kalovima ili Kupinjaku) kraj Radon je. Bila je to drvena seoska kuća koju su borci prenijeli u Petrovu goru za nekakve svoje potrebe, i tada je bila prazna. Riješili su da se ta kuća osposobi za privremeni smještaj djece. Kordun je bio popaljen i boljih rješenja tada nije ni bilo. Uz pomoć odbora žena i NOO-a u selu ove drugarice su našle peć, slame, nešto pokrivača, hrane, posuđa i još poneku sitnicu i tu su smještena djeca. Ovo prvo sklonište poznato je kao Sabiralište djece u Petrovcu. Organizatori toga sabirališta razmišljali su da bi tu mogle raditi samohrane majke pa bi istovremeno brinule o tuđoj i zbrinule svoju djecu. Prijedlog je podržan u Okružnom komitetu KPH Karlovac. Prema izvještaju Drage Bakiš u tom sabiralištu domu »... prvih dana bilo je sedmero djece.«[4]

Prvi koraci oko zbrinjavanja djece zbog premalo zapamćenih i zabilježenih detalja iziskuju da se navede i ono što je napisano o tome u knjizi Katarine Puškarić. Ona, istina, nije bila na Kordunu kada su udareni temelji zbrinja-

3 Isto, str. 403.

4 Isto.

vanju ratne siročadi u ovom kraju, pa je bilježila na osnovu pričanja koja je čula po dolasku u martu 1943. godine:

»Prilikom povlačenja toj su djeci pomagale neke drugarice. Tako je Kata Mandić kraj svoja tri djeteta uvijek držala uza se, čuvala, hranila, uspavljivala, prenosila preko voda i zapreka i po dvoje nezbrinute djece. A naročito su se brinule o toj djeci Dragica Opačić i Cvijeta Božić.

Kada su im neki savjetovali da ostave djecu, jer i njima i drugima otežavaju put, drugarice su izjavile, da ni po cijenu vlastitog života ne će dopustiti, da djeca padnu neprijatelju u ruke.

Cim su vojni rukovodioci opazili muku drugarica, što je muče s nezbrinutom djecom, predložili su 15. marta 1942.® Okružnom komitetu, da smjesti tu djecu na barem donekle sigurno mjesto, gdje će se o njima brinuti žene, koje i same imaju malu djecu.

Okružni komitet otvorio je Sabiralište djece u Petrovcu.º O tome su odmah bile obaviještene sve organizacije, i kada bi borci takvu, samu sebi prepuštenu djecu nalazili po šumama i zgarištima, mališane bi donosili često smrznute, prozeble u sabiralište. U sabiralištu su o djeci u prvo vrijeme vodile brigu samo dvije drugarice, kojima su dvije seoske žene pomagale prati rublje.

Prva žena, koju spominju djeca kao dobru, nježnu i savjesnu, bila je Lidija Soljan, Zagrepčanka, koja je kasnije, na žalost djece, umrla od tifusa. Druga je bila Sanda Novaković iz Karlovca, koja, po pričanju djece i osoblja nije znala da postupa s djecom ...

5 U navedenoj knjizi Katarine Puškarić na **9.** strani stoji da je to **bilo 1942, a treba 1943. godine.**

6 Petrovac je pojam za Petrovu goru i ovdje je upotrebljen naziv u tom smislu. **Poseban lokalitet** s tim imenom ne postoji u Petrovoj gori osim imena **najvišeg vrha ove šume.**
Posjedujem originalni zapis, sastavljen na tri lista papira iz **nekakvog delovodnika. Rukopisi** potiču od tri osobe. Jedino je sigurno da je dvije rečenice, **u prepisu označene zagradama,** napisala Dragica Opačić. U ovom rukopisu početak postojanja **dječjih domova na** Kordunu stavlja se izričito u 1943. godinu. Rukopis nosi naslov **»Podaci o** pomoći **dječjim** domovima« i **u cjelini glasi:**
»u III mjesecu 1943. prvi put su sakupljena djeca palih boraca **i** drugarica boraca NOB **na** Paić Brdu. Ista djeca su ostala na Paić Brdu do 1. 4. 1943, a **onda su premještena u Radonju,** zbog većih prostorija, u kuću Stanka Milivojevića, koja je **služila** svrhi vojne **pekare** za magazin.
Petog mjeseca 1943. kada je Huška napravio napad sa svojom vojskom, djeca su premještena u selo Crkvinu, G. Skrad, gdje su bili smješteni u kuću jednog seljaka. Tu su Wli smješteni ispred ofanzive.
Prvo primanje djece vršio je drug Gvozdenović Miloš (Lošo), Anka **Cuturilo, Soljan Lidija,** Puškarić Katarina (Mamica), Paić Ljubica, Bruić Barica, Dimić **Danica. Gore navedeno** osoblje ostaje sa djecom do **VIl** mjeseca **1943. u VI** mjesecu **1943. dolaze nova djeca iz Zbjega** koju **je** dovela drugarica Barica Mirić. Djeca ostaju zajedno do **VII mjeseca 1943. i u istom** mjesecu se razdvajaju i djeca do tri godine odlaze u novi dom **u Liščijak** zbog **svoje ne**pokretnosti da bi se sačuvala pred ofanzivama. Djeca ostaju **u Liščijaku do hladnih dana, tj.** do jeseni. Ostala se djeca povlače zbog hladnoće u Dunjak, đe **su iskrčene prostorije za** smještaj djece. U jesen kada je udarila ustaška ofanziva, povlače **se i djeca iz Grabovca** u Dunjak. Taj put su djeca sa svojim osobljem povukli se pred **neprijateljem u Suvu Pemu.** Po završetku ofanzive povlače se nazad u domove đe su ostaU **do IV mjeseca 1944. Kada** su Čerkezi napravili ofanzivu, djeca su opet povučena (u pravcu) **Mračaj, Sljivnjak, Petrova** Poljana, Cvijanović Brdo, Cvitović, đe su ostali dok ofanziva nije **završena. Odatle se djeca vraćaju** u Radonju đ su smještena u kuću Teše Radoševića jer su domove spalili Čerkezi.
(Dječji dom u Zbjegu u Tuku ...)
Sanda (Novaković) došla u jesen, 10. 10. 1942. god. Bila je do 2. III 1943. god. Ostavila je dvoje djece u Kestenovcu kod Kate Kokir, bližnje rodbine Kate Mandić iz Kuplenskog. Kata Mandić je držala to dvoje djece 1 mjesec, te su ih onda predali **na Paić Brdo u dom. Djeca** su bila stara 8—10 mjeseci. Stanka Blagojević i Kata Mandić odnesle **su djecu u dom 43. god.** (Sad **je domaćica).**

Kasnije, kada je porastao broj djece, povećalo se i osoblje u domu. Kao vrlo dobre i savjesne drugarice spominju se Mileva Lokić iz Leskovca i Barica Mirić iz Zagreba.«[7]

Glas o ovom sabiralištu za djecu brzo se širio Kordunom pa je i broj djece koju su dovodili odbornici, borci, žene i drugi bivao iz dana u dan sve veći i ubrzo postalo je tijesno. Zato je briga oko pronalaženja prikladnijih prostorija za njihov smještaj bila stalna. I već u martu za vrijeme lokalne ofanzive na Petrovu goru djeca su preseljena u selo Vrelo Mrežnice, srez Slunj.

Inače, u Zbjegu, srez slunjski, već je postojalo sabiralište za djecu, koje su organizovale Mileva Božić i Ružica Sekulić u februaru 1943. godine. Broj djece brzo je rastao i u Zbjegu im je postalo pretijesno, i zato Okružni odbor AF2-a donosi odluku da se i ta djeca presele u selo Vrelo Mrežnice.

Ni u novom staništu nisu bili mnogo bolji uslovi za život djece. Kuće po Kordunu bile su već dobrim dijelom popaljene i nije se moglo naći ništa što bi odgovaralo za njihov smještaj bez posebne adaptacije, a za to tada pije bilo uslova.

Priređivači knjige »Zene Hrvatske u NOB«[8] pominju i sabiralište za djecu u selu Točak, nedaleko od Veljuna. Draga Bakiš u pomenutom izvještaju ga ne pominje. Dječji dom u Točku pominje i Katarina Puškarić dajući potresnu sliku stanja djece i uslova života u njemu:

»Kuća, u kojoj je bio dom, sastojala se od dvije posve prazne sobe, u prvoj se nalazio otrcani divan, na kome je ležalo četvoro dojenčadi, u jednom kutu sobe nalazila se mala klupa, na kojoj je bilo nekoliko zdjelica i kašika, a ispod klupe virile su dvije poluprazne vreće, što je tada bio sav inventar doma s 3(6 djece. Kreveta i štednjaka nisu imali, pa se hrana kuhala u ikotlu, a ležalo po podu.«[9]

O stanovnicima toga doma ponijela je do suza potresnu sliku: na mnogima je vidjela »rane, čireve, svrab, tako da nisu mogli sastaviti prste, nekima je cijelo tijelo bilo pod vodenim mjehurićima..., nekima (je) bilo meso do kosti raspucalo, ukoliko su uopće mesa na sebi imali.«[10]

Poboljšanje smještaja djece bilo je sve neophodnije i predstavnici Komande područja, narodne vlasti i organizacija žena na zajedničkom sastanku zaključuju da se mora naći kuća u kojoj će biti više mjesta i bolji uslovi za život. Određena je za to zgrada osnovne škole u Vojničkom Grabovcu:

»Komanda područja odmah nam je dodijelila bivšu školsku zgradu u Grabovcu, u kojoj je bila tek jedna velika soba u dobrom stanju, a sve ostale prostorije bile su porušene za vrijeme posljednje ofanzive. Ujedno su nam drugovi iz Komande područja dali ekonoma Miloša Gvozdanovića, kuharicu Baricu Brujić i pralju Ljubicu Pajić, svoje najbolje osoblje za te poslove. Poslali su nam i svoje majstore koji su odmah, da bi se djeca mogla što prije doseliti, počeli popravljati kuću, a dali su nam i sav potrebni materijal: cigle, daske, čavle, pa nešto posuđa i veći broj kašika. Ne ću da tvrdim, da je to išlo lako, jer ni oni sami nisu imali, sjećam se kako su teško došli do čavala, jer su najprije morali naći debelu žicu i poslati je u kovačnicu, gdje su na-

7 K. Puškarić, nav. dj., str. 9—10.

8 Zene Hrvatske u NOB-i, str. 395; Katarina Puškarić, nav. dj., str. 10—11.

9 **K.** Puškarić, **nav. dj.,** str. **11.**

10 Isto.

pravili čavle. I s ostalim predmetima išlo je teško i sporo, ali kad su što imali, prvo su nas namirili.«[11]

Pripreme su vrlo užurbano i savjesno obavljene i 23. maja 1943. godine stigla su djeca iz dječjeg doma u Točku, gdje su preseljena i djeca iz Vrela Mrežnice, u svoj novi dom u Vojničkom Grabovcu. Bilo ih je 46.

Okružni odbor AFZ-a Korduna na svojoj plenarnoj sjednici imenovao je Katarinu Puškarić za upravnicu novog doma. Ona je vodila poslove u toku priprema za useljaj, a zatim brigu o djeci i cjelokupnom životu doma sve do njegova prestanka s radom poslije paljenja zgrade za vrijeme sedme ofanzive, krajem maja 1944. godine. Za sve koji su je poznavali u tim ratnim danima, zauzetu majčinskom brigom za kordunašku siročad, bila je ona Mamica. S ljubavlju i zahvalnošću to ime je izgovarano. Tako u teškim ratnim uslovima, uspjela je da stvori, zajedno sa svojim odanim saradnicima, narodom okolnih sela i borcima, uzoran dom u kojemu su zaliječene mnoge teške rane

— uspomene na pokolje, kuće u plamenu, na dane provedne u snijegu bez odjeće i obuće, na prazne torbe i prazne stomake u bježanijama, na krv i smrt najbližih... Katarina Puškarić je ostavila i svoje trajno svjedočenje o toj djeci u pomenutoj knjizi.

Život u novom domu počeo je kupanjem, mazanjem protiv svraba i raznih rana i spavanjem u novim malim krevetima. Sva djeca su bila u vrlo jadnom stanju, a to je potvrdio i liječnički pregled i nalaz. Sutradan po dolasku djece u Vojnički Grabovac Komanda područja je poslala liječnicu Veru Šarić koja je pregledala djecu i ustanovila da »od 46 djece četvoro ima otvorenu tuberkulozu ... 43 djece je imalo skorbut, 23 djece rahitis, 2 slabo srce, 2 tešku nazebu, a sva zajedno svrab, i to već onaj u drugom i trećem stadiju, koji se neprekidno gnojio«.[12] Sa »samo nešto vazelina, jugovitola, hipermangana i joda«[13] trebalo je liječiti krastave i ušljive glave, skorbutom rastočene desni, bolesne mjehure, svrab, rane i bolesne duše. Prvi dani borbe s tom bijedom bili su zaista teški i samo velika ljubav prema djeci i poštena ljudska odgovornost i požrtvovanost mogli su pobijediti to zlo. Zajedničkom brigom i osoblja doma, i Komande područja, i NOO-a, i žena i boraca polako su zaliječene rane, i fizičke i psihičke. I proljetno sunce, kome su djecu izlagali, donosilo je ozdravljenje. Zdravlje djece išlo je nabolje. Opšte stanje u domu ipak je bilo neprekidno teško i zbog nestašica u svemu najneophodnijem i zbog stalnog priliva novih beskućnika:

»U dom je pristizalo sve više djece, tako da smo ih za nepun mjesec dana imali 64 .. ,«[14] Nakon tri mjesec u domu je bilo 87 djece.[15]

Naporedo sa svakidašnjim poslovima oko djece radilo se i na prostornom proširenju doma. Odmah po dolasku djeca su bila smještena zajedno u velikoj sobi 12 sa osam metara, a zatim je okrečena i oribana druga soba 7 sa 5,5 metara i u nju su smještena mala djeca, i to odjeljenje je imenovano kao dječje jaslice. Tu su odmah izdvojena 22 djeteta, ali je taj broj ubrzo narastao na 35, »sve male i vrlo bolesne« djece.[16]

11 Isto, str.-16.

12 Isto, str. 22.

13 Isto.

14 Isto, str. 31.

15 Isto, str. 38.

16 Isto, str. 24.

S povećanjem broja djece povećava se i broj osoblja, tako da je 22. decembra 1943. godine bio slijedeći sastav: upravnica Katarina Puškarić, Josip Pecoja, učitelj, Štefanija i Nikica Diklić, Miloš Gvozdenović-Lošo, ekonom, Jelka Jantarić, književnica, Danica Dimić i Ljubica Dubajić, kuharice, Ljubica Pajić i Anđa Zinajić, pralje, Simo..... pomoćnik ekonoma, Maca Erfort, higijeničarka, S. Kamhi, krojač i bračni par Parera.[17]

Nakon tri mjeseca boravka u Vojničkom Grabovcu došlo je do prvog, a poslije nekoliko dana i ponovnog, bježanja i napuštanja doma. Uz mnogo napora, bez dovoljno kola za prevoz male djece, po kiši i blatu, stanovnici doma su se povukli u Liščijak u Petrovoj gori. Četvrti dan nakon ofanzive starija djeca se vraćaju u Vojnički Grabovac, a manja ostaju u Liščijaku.

U Liščijaku su djeca smještena u tri male prostorije kuće koja je podignuta na skrovitom mjestu za potrebe vojske. Budući da je povlačenje s malom i mnogobrojnom djecom bilo vrlo teško, Okružni NOO i Okružni odbor AFZ donose odluku da mala djeca ostanu u Liščijaku dok ne prođu veće opasnosti i dok se ne nađu prikladnije prostorije za njihov smještaj jer je ova kuća bila u dolini, okruženoj šumom, s dosta magle i vlage, bez sunca. Ovaj dom je prozvan neslužbeno »Dom malih« i u njemu su ostala djeca do 7 godina starosti, a u »Domu velikih« u Vojničkom Grabovcu ostali su oni od 7 do 12 godina. Prema jednom izvještaju, pisanom početkom aprila 1943, u »Domu velikih« bilo je šezdeset petoro, a u »Domu malih« četrdesetdvoje djece.[18] Već u augustu iste godine broj djece u »Domu velikih« prešao je brojku 100.[19]

Za što udobniji smještaj djece u »Domu malih« Okružni NOO dao je daske i napravljeni su krevetići i stolovi. Izvršeni su i drugi poslovi koje su nametale potrebe za smještaj ovako velikog broja male djece.

U domu u Vojničkom Grabovcu nastavljen je život i rad novim tempom. Pored školske nastave djeca su radila u bašti, vježbala u prosvjetnoj grupi ili su se bavila ručnim radom. Djevojčice su najčešće plele čarape, a dječaci su pravili predmete od gline. Najuspješnije su pravili ručne bombe.

Pred jesen 1943. godine oba doma su bila prepuna. Posebno je »Dom malih« u Liščijaku bio u nepovoljnom položaju jer su bila 54 djeteta u malim prostorijama i u trošnoj kući, a bližila se jesen, u šumi je postajalo sve hladnije. Uprava doma se obraća Okružnom NOO-u da im nađu druge prostorije. Uskoro ih Odbor obavještava da mogu dobiti kuću u Dunjaku. Iako je kuća bila u trošnom stanju, ipak je prihvataju. Kuća je imala četiri veće i jednu malu prostoriju i hodnik dužinom cijele zgrade.

»Preuzeli smo zgradu, Okružni je počeo da je popravlja. Uskoro je bila okrečena, stakla postavljena, sve očišćeno, i naši su se mališani, da uhvate još malo sunca, što ga je pružala jesen, odmah preselili. U prostorije se nisu mogli staviti svi kreveti, pa su nešto veća djeca spavala na podu. Ipak, bilo je bolje nego u Liščijaku.«[20]

Upravnica Puškarić je i dalje tragala za prikladnim prostorom za njihov smještaj, i sreća joj se nasmiješila. Početkom zime čula je da je vojna bolnica napustila »lijepe i velike prostorije« u Skradu. Od Komande područja dobijaju dozvolu da presele »Dom malih«, i odmah su tu mogućnost iskoristili.

17 Isto, str. 129.

13 Izvještaj Drage Bakiš, od 4. 9. 1943., žene Hrvatske u NOB-i, str. 402.

19 K. Puškarić, nav. dj., str. 49.

2ü Isto, str. 67, Liščijak, a ne Liščak.

»Zgrada novog doma sastojala se od jedne velike dvorane i četiri manje sobe. Prostora je bilo previše. Čistilo se tek kad smo stigli. Sve je bilo pri ruci: voda, drva, štale i drugo. Izmjerila sam sve, popisala koliko nam treba kreveta, klupa, stolova. Okružni NOO mi je izdao trebovanje.«[21]

Na sastanku osoblja u »Domu malih« izabrana je Barica Mirić za upravnicu, a u odbor Marija Cizelin i ekonom.

»Dom malih iz Skrada morao se iseliti jer su prostorije bile potrebne za tiskaru.. ,«[22] Srećom, novi dom su našli nedaleko od Skrada, u Velikoj Crkvini[23], u parohijskom domu: »imao je 4 prostorije, hodnik i nužnik. Na protivnoj strani bijaše najprije štala za krave, onda magazin, pa šupa i kuhinja.«[24] Oko kuće je bio bogat i raznovrstan voćnjak čije su zelene plodove djeca željno pogledala. Osoblje je obradilo veliku baštu iz koje se dom snabdijevao povrćem. Ovdje je najteže bilo s vodom. Nošena je iz Korane, udaljene pola sata hoda.

Pred sedmu ofanzivu u Domu malih bilo je šezdeset četvero djece pa Katarina Puškarić prevodi dvadesetoro djece u Vojnički Grabovac da bi manjima ostalo što više prostora za normalan boravak. Iz doma u Vojničkom Grabovcu otišlo je dvadeset četvoro djece u sela da pomažu ljudima u čuvanju stoke i drugim poslovima.

U proljeće, krajem maja 1944. godine, došla je i sedma ofanziva. Sa svih strana je grmjelo i pucalo. Sve je krenulo pred neprijateljem, pa i dječji domovi. Djeca iz doma u Vojničkom Grabovcu podijeljena su seljacima na čuvanje, a osoblje je krenulo u pomoć »Domu malih«. Usput su saznali da su i djeca iz »Doma malih« već krenula iz Crkvine i da su također raspoređena po selima i narod ih je danju sklanjao od bombardovanja u šumu, a noću su se vraćali kućama. Seoske straže su čuvale sela od iznenadnih napada neprijatelja. Zgrada »Doma malih« u Velikoj Crkvini nije bila spaljena i poslije ofanzive djeca se vraćaju natrag.

Dom u Vojničkom Grabovcu — »Dom velikih« — sve do sedme ofanzive odolijevao je najezdama palikuća. Poslije nekoliko bježanja njegovi stanovnici su se vraćali, čistili i sređivali kuću i nastavljali život. Poslije sedme ofanzive više nisu imali kuda da se vrate. U cijelom selu ostale su djelimično sačuvane samo dvije kuće. O tome je Katarina Puškarić zapisala i ovo:

»Poslije podne svi smo se našli na tužnom zgarištu našeg doma, u kojem smo otrli toliko suza, izliječili mnogo rana, zapjevali tolike pjesme.

Kuharice, pralje, ekonom i njegov pomoćnik i ja sastali smo se nad zgarištem kao nad otvorenom rakom dragog pokojnika. Tri nedjelje prije ofanzive okrečili smo zidove. Ti bijeli zidovi, koji su bili okićeni transparentima, sada su sablasno stršili. Prekrasni bijeli pod, koji je naša Ljubica Pajić krvavim prstima od pranja rublja znala da riba, sada više nije postojao. Klupa, stolova i kreveta našli smo samo malo. Šivaći stroj druga Kamhija, koji je služio za potrebe doma, stavili smo bili u duboku živicu ceste, ali smo našli samo zdrobljene sitne komade ...

21 isto, str. 97.

22 isto, str. 155, Dječji dom je bio u školskoj zgradi u Skradu. **Škola Je razrušena od bombar-** dovanja. Milan Vujašković iz Donjeg Budačkog priča da se **u bolnici u Skradu** liječio **jedan** domobran i kad je prizdravio, pobjegao je svojima, **a** nakon **par dana** škola-bolnica Je **bom-** bardovana. Pretpostavlja se da je taj domobran **uputio napadače.**

23 Kod K. Puškarić se pominje Crkvina a treba Velika Crkvina.

21 K. Puškarić, nov. dj. str. 155.

Zemunica nije bila otkrivena. No nad njom se još jako dimilo, i nismo se usudili da je otvorimo, da se ne bi opet vatra raspirila.«[25]

Rukovodstvo Doma i Socijalni odjel Okružnog NOO-a tražili su novo stanište za smještaj djece i nalaze malu kuću u selu Radonja, ispod Petrove gore. Bila je to kuća Teše Radoševića. Poslije neophodnih priprema u dom u Radonji dolazi 46 djece. U Radonju su svakog dana pristizala i nova djeca i moralo se odmah prići dogradnji novih prostorija.

Školska djeca iz »Doma velikih« iz Vojničkog Grabovca razmještena su u više domova. »Prosvjetna grupa, njih 30, otišlo je s drugom i drugaricom Diklić u Topusko, a kasnije u Dječji dom u Glinu, a za ostale osnovan je dom u Jovičićima.«[26]

Već u junu 1944. godine počele su pripreme za evakuaciju djece iz dječjih domova u Italiju. Dom u Radonji određen je za jedno od sabirališta za djecu koja će biti otpremljena u Italiju. Odatle su otpremana u Cemernicu, gdje se nalazio privremeni aerodrom.

S aerodroma u Cemernici 2. i 3. jula 1944. godine odletjela su i djeca iz dječjih domova sreza Vojnić. »Najprije su se ukrcali najmanji, koji su bolnim plačem zvali svoje paziteljice, pa je avionom osobito odjekivalo Baričino ime, a mnogi su zvali Mariju. Ukrcao se tako naš grabovački dom i dom iz Radonje, a zatim su kamionom stigli i gimnazijalci. Oprostila sam se s njima, zaželjela im mnogo sreće u tuđini«.[27] Iz doma u Velikoj Crkvini otišlo je četrdeset petero djece, iz Radonje šezdeset osmero i iz Vojničkog Grabovca prosvjetna grupa — njih trideset troje, a među učenicima Prve partizanske gimnazije s Banije bilo je i pitomaca iz doma u Vojničkom Grabovcu. Prema ovim nepotpunim podacima otišlo je iz vojničkog sreza preko sto pedesetoro djece, a po obustavljanju evakuacije u domu u Radonji ostalo je 131 dijete.[28] Pošto je po prestanku evakuacije ostalo još tako mnogo djece, Socijalni odjel ZAVNOH-a na posebnoj konferenciji o smještaju djece i trudnica, održanoj 27. VII 1944. godine, formirao je dva doma na Kordunu. »Jedan bijaše i dalje u Radonji, a drugi u Jovičićima.«[29] Upravu doma u Radonji preuzima Miloš Gvozdenović Lošo jer Katarina Puškarić prelazi na rad u Socijalni odjel ZAVNOH-a kao referent za dječje domove.

Prema izvještaju izaslanika ZAVNOH-a Mire Debeljak i Saše Zlatarić od 15. augusta 1944. Socijalnom odjelu ZAVNOH-a o dječjim domovima u Radonji i Jovičićima (srez Vrginmost), u Radonji je bio dom za pretškolsku djecu, a u Jovičićima za školsku. Pomenute drugarice su ocijenile da Radonja nije pogodno mjesto za boravak male djece jer je blizu šume pa su česte magle i hladne noći, ali zaključuju da je za malu djecu, koju je u ratnim uslovima teško pokretati s mjesta, sklonište pored šume dobro došlo. Našle su zamjerke sa higijenskog gledišta jer su štale i nužnici blizu prostorija za boravak djece. Iz ovog izvještaja još saznajemo da je Dom smješten u jednoj zgradi i nekoliko baraka. Zgrada ima tri sobice. U većoj sobi, koja ima pod, smješteno je 18 krevetića u kojima spavaju po dva djeteta od 5 do 7 godina. U krevetićima su slamarice, presvučeni jastuci, plahte i tanke deke. U manjoj sobi uređen je

25 Isto, str. 177.

26 K. Puškarić, iz bilježaka u knjizi Zene Hrvatske u NOB-i, str. 417.

27 Isto, str. 188.

28 Zene Hrvatske u NOB-i, str. 422.

2S K. Puškarić, nav. dj., str. 189.

ležaj po dužini sobe za manju djecu, od 2 do 4 godine, isto sa slamaricama i tankim dekama i tu spava tridesetoro djece. Tada je bilo u toku uređivanje još jedne prostorije 5X6 metara.

U Domu je tada bilo šezdesetoro djece, a prema njihovoj procjeni može se normalno smjestiti pedesetoro.

I pored velikog broja djece i malog broja osoblja zaključuju drugarice da je u domu čisto i uredno. Laskavu ocjenu za rad dobio je i upravnik doma Miloš Gvozdenović, »... koji je veoma agilan, ali nema spreme za vođenje dječjeg doma, a pogotovo doma za malu djecu... On je ekonom... i za to je vrlo sposoban, jer je okretan, a što je još važnije, ima mnogo ljubavi i razumijevanja za djecu.«[30]

Po ocjeni izvještaja ovom Domu je nedostajalo 10 osoba: 2 pedagoga, 1 higijeničar, 2 pomoćne kuvarice, 2 pralje, 1 čistačica, 1 krojačica i 1 ekonom. Takav sastav kolektiva bi obezbjeđivao potpuniji i savremeniji rad sa djecom.

Ovom izvještaju priložen je i popis inventara koji dosta kazuje o uslovima rada s djecom. Od posteljine posjedovali su: 27 komada ćebadi i drugih pokrivača, 20 slamarica, 52 jastučnice, 43 plahte, 36 jastuka, 21 peškir; od obuće: 7 pari papučica, od rublja: 42 komada raznih gaćica, 18 muških košuljica, 34 haljinice, 17 malih prsluka bez rukava, oko 90 pari čarapica — starih i novih, kratkih i dugačkih, 2 kaputića i još nekoliko odjevnih predmeta po jedan do 3 komada. Tako je bilo i sa lijekovima i školskim priborom. Sve po jedna sveska, kutija krede, bočica tuša itd. Od lijekova na spisku je 19 raznih tableta, masti, gaze, zavoja i pd jedna tuba ili kutija, a u tom broju je i 15 grama alkohola, 5 grama hipermangana, 2 zavoja i 1 toplomjer...![31]

I pored ove bijede djeca su tu dočekala kraj rata.

Briga za dječje domove ostavila je traga i u izvještajima koje je Socijalni odjel Okružnog NOO-a podnosio na okružnim narodnim skupštinama. U zapisniku s 1. Okružne narodne skupštine za Kordun, održane 3. decembra 1944. godine u Vojniću, govori se o istorijatu domova na Kordunu, ali uopšteno, neprecizno, a možda donekle i nepouzdano kad se pominju brojke i datumi. U vojničkom srezu je, prema ovom zapisniku, bio krajem 1944. godine samo dom u Radonji.

U zapisniku sa Skupštine od 18. februara 1945. godine ponovo se govori o dječjim domovima:

»Kako su postojeći dječji domovi bili pretrpani sa djecom, a uz to su se stalno pokazivale potrebe za zbrinjavanje nove djece, pristupili smo proširenju dječjih domova i otvorili još jedan novi dom. U tom cilju smo dječji dom za školsku djecu u kojem imade 76 djece preselili iz Jovičića gdje je imao prostorije za svega 50 djece u Čemernicu, gdje će uz popravke zgrada koja se upravo završava, moći primiti 100 djece.

Izvršili smo sve radnje za otvorenje dječjeg doma u Krstinji, ali dom još nije otvoren ...«

U zapisniku sa 3. okružne narodne skupštine, održane 19. augusta 1945. godine u Karlovcu, zapisano je:

»Djeca U dječjim domovima sada su smještena i opskrbljena dosta dobro. Imamo u starim **domovima Cemernici i** Radonji preko 100 pretškolske i školske djece...«

30 2ene Hrvatske u NOB-i, str. 432.

31 Isto, str. 434.

U daljem toku 1945. godine djeca iz dječjih domova s Korduna preseljena su u Karlovac i Pribić na Žumberku. U zapisniku sa 5. zasjedanja Okružnog NOO-a za okrug Karlovac od 30. decembra 1945. godine zapisano je iz predsjednikovog izvještaja da je »Preseljenjem dječjih domova s Korduna zbrinuto (je) 320 siromašne djece.«[32]

Otadžbina je oslobođena i jedan dio djece iz dječjih domova vraća se kućama u kojima je ostao živ koji roditelj ili neko od bliže rodbine. Sigurno, svih 320 mališana nije imalo kuda da se vrati i ostalo je da živi u domovima, završi školu, izuči zanate, a kasnije, kad odrastu, stvore svoje porodice i svoje domove. Ovaj broj treba uvećati s brojem one djece koja su otišla u Italiju, a po povratku u Jugoslaviju ostaju u dječjim domovima u Dalmaciji i tamo dočekuju oslobođenje. Prema pismima koja su pisali saznajemo da su najprije bili u Dječjoj koloniji »Šiler« u Splitu, a zatim u Makarskoj i u Bolu na Braču, gdje su nastavili pohađanje škole.[33]

Čija su djeca bila u ovim dječjim domovima? Šta znamo o njima? Već je rečeno da su to djeca palih boraca, djeca bez jednog ili oba roditelja. Mnogima je majka zaklana ili umrla od tifusa, a otac borac, pa o njima nije imao ko da brine. Pored toga uoopštenog o njima se malo zna. Možda se negdje čuvaju bar spiskovi s njihovim imenima. Najviše imena, dostupnih javnosti, sačuvala je Katarina Puškarić u svojim bilješkama. Uz svako pomenuto ime upisala je ona djelić svoje tuge i ljubavi. Njeno bilježenje je izliv majčinskog osjećanja: bila su to sve njena djeca i zato im najčešće nije ni puno ime zapisala. Za njenu ljubav to nije trebalo, a na istoriju nije mislila. Katarina Puškarić im je bila naklonjenija nego istori ja, i zato evo njihovih imena prema njenim zapisima: Dara Sekulić (11 godina), Dragan Vukić (7 godina), Dušanka Rastovac (8), Miloš (2 i po godine), Rade (6), Slavko (još tepa), Ljubomir Mirić, Nadica Predović, Olgica Rastovac, Danica Bulat (8), Mile Ivančević, Slavko Vojnović, Ilijica Ralić (7), Milica Mandić (11), Mane Vuković (10), Dane Mandić, Danica (2), Emilija, Branka (1 i po godina), Cica (11 mjeseci), Mirko, Seja (4), Milka Kovačić (9), Nevenka Predojević, Vuka Opačić, Ljubica, Zorica Cetina (9), Dragutin Sekulić, Anđica Gravora, Miljevica Ralić Crnkica (8), Dragica (6), Vladimir (8), Mileva, Rade, Danica, Milja, Tatjana (4), Ivica (4), Mara Mirić (5 godina).

To je za sada sve: 42 većinom nepotpuna imena od nekoliko stotina djece koja su prošla kroz dječje domove u vojničkom srezu: Sabiralište u Petrovcu, Točak. Vojnički Grabovac, Liščijak, Skrad, Dunjak, Velika Crkvina i Radonja. Iza svakog ovog imena stoji tužna priča o sudbini njihovih roditelja, porodica ili njih samih. Zapisana je tek poneka, usput nastala u propagandne svrhe. Niko se nije time sistematski bavio iako je među ratnicima bilo ljudi od pera. Mogli su debele knjige o tome napisati, a ostalo je vrlo malo zapisa. Pa i njih nije pisalo književno pero nego ljubav Katarine Puškarić i još ponekog koji je iskrenije doživljavao sudbinu ljudi Korduna.

Sjećanje djece na zločine ustaša, preživljene strahote i sve ono što su vidjela i ponijela sa sobom za cio život bila su česta tema u njihovim razgovorima i na sastancima u domovima. Djeca su pričala kako su se spasila od ustaša. Na jednom od mnogih sastanaka u Domu zabilježeno je i ovo:

»Za riječ se javila i 8-godišnja Danica Bulat, koja je u januaru 1943. ležala

32 Uzeto iz prepisa ovog zapisnika koji je u autora.

33 Iz nedatiranog pisma Danice Vidović.

11 dana u tifusu u šumi na snijegu, nedaleko Lapca, pored nekakve lokve, iz koje je pila vodu. Bila je zamotana u prnjavi pokrivač, dok nisu došli borci i pokupili je. Kasnije joj je otpadalo meso, a sada je bila lijepa, zdrava djevojčica.«

Ona je pričala: »Drugovi i drugarice! Svi bismo mi u ofanzivi izginuli, da nije bilo naših boraca. Već odrasli ljudi nisu mogli da idu dalje od umora, gladi i zime, kamo li mi djeca. Majke su umirale po putovima, a neprijatelj nas je dalje gonio. Djeca više nisu mogla ni plakati, naše noge ostavljale su krvav trag po snijegu. Svuda smo nailazili na trupla fašista i konja. Sve je zaudaralo, kuda smo prolazili.

... Sreli su nas borci i kazali, da nas od muke ne mogu gledati. Onda su se nešto dogovorili, otišli su u selo, uzeli nekoliko kola i počeli nàs male stavljati u kola ...

... Tako su nas spasili«.[34]

Poslije prolaska 8. divizije kroz Vojnički Grabovac i susreta boraca i djece, zabilježeno je i ovo:

»Jedan borac, kad je vidio djecu u domu, naprosto se rasplakao. Imao je troje djece, koja su već pola godine živjela u šumi, a ženu su mu ubili ustaše. Nije znao da postoji dom i da se pozadina tako brine o djeci. U domu su mu rekli, da i on dovede svoju djecu, što je i učinio već sutradan.

Došla je djevojčica i dva dječaka od 6 i 7 godina. Djevojčica je bila blijeda i pogrbljena, dječaci slabi, a naročito mali Mirko. Oči upale, noge otečene, crne. U prvi mah pomislih, da ima na nogama kaljače, tek poslije razabrah, da su mu noge »gole«. Zaboravih na prisutnost oca i rekoh: »Ovo je prekasno stiglo u dom«.

Ocu potekoše suze. »Drugarice, gotovo da i ja tako mislim. Ne spasi li se, kriv je fašizam«.[35]

Djevojčica se zvala Milka. Upravnica Doma je htjela da je uključi u rad prosvjetne grupe da sa ostalom djecom pjeva i recituje. Vjerovatno nije očekivala ovu potresnu priču:

»Mamice, sve se može izraziti riječima, samo ne oči moje mile majke... One su stajale u ruci jednog ustaše. Najprije samo oči moje majke, a čas kasnije puna šaka očiju ...«

I ona ponovo zaplaka. No nije više sama plakala, plakalo je cijelo osoblje Dječjeg doma.

Zamolila sam je, da ispriča, kako je to bilo.

»Prošli su ustaše prvi put kroz naše selo Crni Potok, nakon što su ljudi otišli na pokrst (pokolj) i odanle se nisu vratili. Odveli su sve muško, što je bilo u kućama. Ako u kući nije bilo nikoga muškog, tada su ispitivali, tukli i mučili žene i djecu. Oko pedeset djece, žena i staraca pokupili su i sve stjerali u jednu kuću, pa ispituju, gdje su partizani, kada smo ih vidjeli. Tuku moju majku. 'De govori, gdje ti je muž'. Majka kaže da ne zna, odavna ga nije vidjela. 'Možda ste ga i odagnali', kaže im ona. A jedan će ustaša na to: 'Vidjet ćeš ti njega sada'. Izvadi bodež i iskopa majci oči. Zavriskah. Bacim 6e na majku, ne mogu da gledam u krvave rupe očinje, neka me ubiju. Majka me pritisne na grudi: 'Cuti'. I drugima je vadio oči. Bilo je vriske kao u paklu ... 'O Mamice, može li biti gore u paklu?' jedva dodade«.

34 K. Puškarić, nav. dj., str. 29.

35 Isto, str. 54.

Poslije malog predaha nastavila je: »Ne znam ni sama, kako je to sve bilo. Majka me pritisne k sebi i reče mi, da čuvam braću, da se negdje provučem i javim našima. Ustaša primijeti naš razgovor pa dreknu: 'Gle tamo onu mačku. Udavi je. Nešto šapuće.' On poleti k meni, majka se isprsi. Čujem njegov? korake na odlasku i majčin hropac. Probijem se kroz zbijeni narod do zatvorenog prozora i gledam: kuća već u plamenu. Udarim svom snagom u staklo, a ono prsne. Vani stoji straža. Malo se povučem. Kad se stražar pomakao iza kuće, dohvatim prvog brata i stavim ga preko prozora, kažem mu, neka se provuče, ode iza kuće do sjenika i tamo mirno legne. S drugim bratom bilo je isto tako, a i s još dva dječaka... Onda skočim sama. Za nama poleti baba te djece, no straža je primijeti i ustrijeli. Nas nisu našli. Drhtali smo od straha. Ispod nas, iza kuće, počela je odnekud dolaziti krvava voda. Imala sam muke s braćom pazeći, da se ne pomiču i da ne govore. Kad se smračilo, ustaše se spremiše za odlazak. Ja pomalo dopuzah do sjenika. Oni odoše. Djecu povedem u jednu dolinu i rekoh im da šute. Otrčah drugovima, gdje je bio i moj otac. Baš su se vratili iz akcije. Ispričah im šta se desilo. Dadoše se odmah u potjeru za ustašama. Tukli su se s njima do uveče. Kasno navečer došao je tata, da pokopamo majku. Vidjela sam njeno pougljeno truplo. Još uvijek su se jasno ocrtavale crne rupe u glavi. One mi i sad lebde pred očima.. ,«[36]

Zato Milka nije mogla da pjeva.

Pored stravične priče o Milki Vojnović iz Crnog Potoka i Danici Bulat iz Vrginmosta neko je još 1944. godine zapisao i još poneko sjećanje iz susreta sa djecom u Dječjem domu u Radonji:

»Ali tek što smo počeli pjesmu, mala je Milka Divjak iz Turjanskog umuknula i izašla iz kola. Bit će da je muči neka strašna uspomena. Kako je teško gledati žalost na bucmastom licu četvorogodišnjeg djeteta.

Sto je Milka, zašto ne pjevaš?

Dlugalice, moj je tata poginuo, odgovara ona. Za njom izlazi iz kola Draga Smoljanović iz Primišlja. Njoj su ustaše zaklali majku pred njenim očima. Ni Draga ne pjeva. Kaže da bi se mama ljutila. Tko bi onda žalio mamu?

Onomane, u najljepšem čaru u igri, kad su dječji prsti s mnogo pažnje podizali bajtice, od cigle mali je Vajo stajao kao ukopan. Njegovu su kuću ustaše zapalili i majka mu je u kući izgorjela. Zato on ne voli da gradi kuće. Dok tako stoji i promatra ostalu djecu, na njegovom se licu ogleda patnja. Šestogodišnji Vajo čini se kao mali starac ...

Draga Sekulić i njena sestra Dara iz Ljeskovca na Kordunu bile su za vrijeme iste ofenzive čak do Livna. Kad su se vraćale kroz Liku, sreli su ih ustaše i zaklali im majku. Onda su krenule s narodom na Kordun. Ali nisu mogle odoljeti, da još jednom ne vide majku. Vratile su se i pogledale je. Mrtve su majčine oči i čudno ih gledaju. A ustaše mogu svaki čas naići. Uzdrhtala su srca od bola. »Moramo je ostaviti i brže poći za narodom«. U njihovim očima kao da se i danas zrcali stakleni sjaj mrtvih majčinih zjenica.«[37]

A tek koliko ih je došlo u Dom bezimenih kao i ovi koji su prispjeli 23. jula 1943. godine kada su »... prispjela u Grabovac kola s petoro djece, i to četiri djevojčice i jedan dječak. Izgledali su strašno. Kosa im je bila neuredna, jasno se vidjelo da odavno kroz nju nije prošao češalj. Nije sé raspoznavalo kakve su boje bile njihove haljinice, poderane, visjele su niz njihove noge, plave od

36 Isto, **str.** 55.

37 »Naprijed« br. 81, od 28. studenog 1944.

studeni. Na nogama ili nisu imali sve prste, ili, ako su bili prsti, nije bilo nokata. Drug, koji ih je dovezao, govorio je: »Fašizam ih je nagnao u pećinu i u njoj su prezimili. Živjeli su jadnici kao kurjaci, a sada ih ljudi našli i spasili ...«[38]

Naglasimo još da su ovih nekoliko dječjih sudbina samo nagovještaj zala koja su se sručila u toku rata na stotine djece koja su bila u dječjim domovima na Kordunu. Na žalost, nisu ovo sudbine samo djece u ovim domovima. Svako kordunaško dijete doživjelo je surovost straha od smrti, bježanje, glad. zimu, napore bosonogog pješačenja. Mnoga tadašnja djeca i danas nose ožiljke po vratu od ustaškog noža, a ni broja se ne zna onima koji su svirepo ubijeni.

Sa prvom grupicom sakupljene djece počinju i brige oko njihove ishrane. Odakle uzeti i njima dati kad niko nije imao dovoljno? U prvim danima za Sabiralište u Petrovoj gori odbornici iz NOO-a i žene iz odbora AFZ-a bili su jedini snabdjevači. Sakupljali su po selima i donosili djeci. Ni u novom staništu u Točku nije bilo bolje, možda još i gore jer je bilo više djece i više gladnih usta. Katarina Puškarić zabilježila je prema riječima upravnice doma Nade Drakulić slijedeće:

»AF2 nas je pomagao robom, pokrivačima i hranom, ali smo bez svega ostali u ofanzivi. Drugarice se o nama brinu, organizuju sabirne akcije, ali je sve to malo. Seoske žene donose nešto malo djeci, plaču nad njima, izgrle ih. Dale bi im one više, ali nemaju. Donose nešto mlijeka, ali nemaju posuđa, neprijatelj im je sve uništio. Upravo skapavamo od nevolje. Svaki tjedan umire po troje-četvoro djece, a mi nemamo mogućnosti da ih spasimo. Slaba prehrana, nestašica lijekova i neprestana povlačenja, na kojima ih najviše umire. Kako da ih spasimo? Bespomoćne smo .. ,«[39]

Zalaganjem Katarine Puškarić organizacija zbrinjavanja djece dobija sve šire razmjere. Ona po povratku iz Točka podnosi izvještaj Okružnom odboru AFZ-a Kordun, a zatim se obraća Komandi područja, i svi joj obećavaju pomoć:

»Drugarice su obećale da će organizirati više sabirnih akcija za djecu. Njihovi zadaci bili su u ono vrijeme veliki: briga o vojsci, o zemlji da bude sva obrađena, da bi se imalo čime prehraniti vojsku i narod, ali djeci je valjalo pomoći u prvom redu. Tada sam podnijela molbu i vojsci. Govorila sam s drugovima iz Komande područja ... o očajnom stanju partizanske djece. Komandanti su mojim razlaganjem bili dirnuti i obećali su, da će odmah pomoći djeci. Odredili su i izvjesnu pomoć u hrani. Koliko se sjećam, ta se pomoć sastojala od 100 kg krumpira, 50 kg graha, 5 kg riže, 5 kg šećera, 5 kg pekmeza i nešto kukuruznog i pšeničnog brašna. Masti ovaj put nisu imali...

A kada je poslije toga stigao dobrovoljni prilog bolnicama, i drugovi iz njih odvojili su nešto maslaca, masti, jaja i sira za Dječji dom«.[4"]

Sto je više rastao broj djece, teret brige o njihovom smještaju i ishrani postaje sve teži i zato ga preuzima Komanda područja, a Okružni odbor AFZ-a zadržava samo brigu oko upravljanja i organizacije života u domu. Time je obezbijeđeno redovnije snabdijevanje domova i normalnija ishrana. Ali ni tada nije išlo bez pomoći naroda. To dosta dobro pokazuje samo jedan primjer. Iako Komanda područja daje Dječjem domu u Vojničkom Grabovcu dvije krave,

38 K. Puškarić, nav. dj., str. 31.

39 Isto, str. 13.

40 Isto, str. 14.

mlijeka nije bilo dovoljno za svu djecu pa se uprava Doma opet obraća seo-**skim** NOO-ima i ženama i oni organizuju sakupljanje i donošenje mlijeka — **i tek tada** mogla su ga dobiti sva djeca.

Međutim, bio je to surov rat u kome je bivalo sve teže i ratnicima i materijalno iscrpljenoj pozadini, narodu. A kad narod nije imao, nisu imali ni drugi. Zato se desilo da Komanda područja piše upravi Doma da ih ne mogu više snabdijevati hranom, već da će ih preuzeti Okružni NOO. Mora se imati u vidu da je tada već i narodna vlast bila organizaciono jača i da je preuzela organizaciju života pozadine, pa i brigu o djeci u dječjim domovima. U sjećanjima Katarine Puškarić ta smjena je izgledala ovako:

»Cim sam, međutim, došla u Okružni NOO, tajnik mi je kazao, kako je strahovito teško stanje i da je on još na osnivačkoj konferenciji upozorio, da nema mnogo smisla skupljati djecu u veće zajednice, jer je znao kako će ih biti teško prehranjivati... Na koncu je kazao: »Trsit ćemo se da vas prehranimo, samo ni sam ne znam kako. Sigurno znam to, da smo sada bez ičega, da nemamo ništa.«[41]

Nastupili su teški dani za osoblje doma u Grabovcu, ali je briga za djecu nadvladala trenutke malodušnosti. Krenuli su u svojevrsnu akciju i prebrodili »krizu« :

»Išli smo iz ustanove u ustanovu, iz jedne u drugu organizaciju, iz kuće u kuću, tražili, apelirali. Pomagali su nas i GŠII, i Okružni NOO, i AF2, i Komanda mjesta, i Stab divizije i mnogi seljaci. Komanda područja nije se također nikad, pored svih svojih teškoća, oglušila, naprotiv, drugovi iz Područja, kad god bi išli kamionom na novooslobođeni teritorij, uspostavljali su veze s drugaricama iz AF2 i skupljali u sabirnim akcijama namirnice, odjeću i drugo ... sve u čemu smo oskudijevali.«[42]

Zahvaljujući opštoj brizi i upornom radu osoblja Doma, briga za djecu je nastavljena pojačanim davanjima i umnožavanjem davalaca. S proljećem djeca su sa osobljem obrađivala uzornu baštu i tako su svoju ishranu obogaćivali svježim povrćem. Cak su išli u šumu u berbu gljiva, koje su djeca vrlo rado jela, pa su ih sušili i za zimu.

Taj već poprilično srećan život ove zajednice prekidale su povremene ofanzive i donosile nove nevolje. Pored životnih opasnosti pratile su ih bolesti i gladni dani, ali se sve to zaboravljalo po povratku kući iako se i dalje živjelo od danas do sutra, uvijek s napetim uvom koje je osluškivalo da će se s koje strane začuti pucnjava ili avion natovaren bombama. Ipak. i pored sve bijede u kojoj se narod Vojnića i Korduna nalazio, ovoj djeci u domovima pružana je pomoć toliko da se nisu znatnije mučila bez hrane i smještaja jer su jednom skupljena u domove ipak postala i ostala stalna briga svih koji su im mogli na bilo koji način pomoći. O tome ponešto kazuju sačuvani izvještaji i zapisnici raznih organizacija i foruma. Među iscrpnije svjedočanstvo spada izvještaj Drage Bakiš, tajnice Okružnog odbora AFŽ, zadužene za Dječji dom u Vojničkom Grabovcu. Evo šta kaže o snabdijevanju doma:

»Samu zgradu i sav potreban namještaj unutra uredila je Komanda područja i ona preuzela ishranu Dječjeg doma do žetve. O NOO stavio je na raspolaganje jednu baštu, i tako su djeca dobila ono što je bilo za njih najvažnije,

41 Isto, str. 24.

42 Isto, str. 26.

a to je zelenje, jer se već pojavljivao u mnogo slučajeva skorbut. Organizacija iz Karlovca šalje nam vitaminske preparate, te gris, šećer i rižu...

Poslije žetve, ishranu Dječjeg doma preuzeo je O NOO, a naša organizacija stalno vodi kampanju za donošenje mlijeka, sira, voća itd. Popularnost doma je velika te ne samo da bi mnoga djeca htjela da dođu u Dječji dom, nego je i masa žena pokrenuta u pomoć Dječjem domu. Kotar Karlovac stalno snabdjeva Dječji dom sa soli, plahtama, sapunom i drugom odjećom.

Na I. konferenciji AFŽ-a Hrvatske govorile smo drugaricama iz Banije o našem dječjem domu i o teškim prilikama na Kordunu. Drugarice su obećale pomoć, i dobile smo baš u danima, kada su kod nas započele žeti, veliku pošiljku i hrane i odjeće ...

U zadnje vrijeme dolaze u posjet i pionirske organizacije sa sela donoseći sa sobom darove. Ta djeca obično ostaju po čitavo popodne u Dječjem domu, zajedno se igraju, pjevaju, .. ,«[43]

Uz izvještaj priložen je »Dopis OO AFŽ Karlovac od 6. IX 1943. Agitpropu CK KPH o prilozima za Dječji dom. Za »Vijesti« ...«

Ovaj spisak priloga, vjerovatno štampan u »Vijestima« dobar je pokazatelj kako se u toku NOB snabdijevalo hranom. Dopis glasi:

»Prilozi za Dječji dom:

U vremenu 20. pr. mj. do 5. o. mj. mnoge organizacije i članice AFŽ-a te USAOH-a posjetili su i darovali naš Dječji dom. Ima tu pošiljaka iz oslobođenih teritorija, a isto tako i iz neoslobođenog, od hrvatskih majki, koje. se rado sjećaju dječice u Domu.

Prilozi su slijedeći:

Bović: 209 kg krumpira, 17 kg paradajza, 48 kg jabuka, 14 kg luka, 9 kg graha, 6 kg pšenice, 8 kg mahuna, 7 kg sira, 3 pogače i 2 jaja.

Vojnić kolodvor (USAOH): 15 kg paradajza, 28 smotaka duhana (predano vojsci), 2 vagana krumpira, 40 kg graha, 13,5 1 mlijeka i 1 pogača.

Perić Selo: 3 drugarice članice AFŽ-a donijele su slijedeće: 3 1 mlijeka, 2 sira, 2 poviče, 1 pogaču i košaru šljiva.

Sjeničak (AFŽ): 40 kg paradajza.

Krnjak (USAOH): 4 1 mlijeka, 2 pogače, 1 košara šljiva, 1 košara jabuka i paradajza.

Kotar i mjesto Karlovac: 5 paketića griza, 1 roklje, 1 ručnik, 2 krpe, 6 haljinica, 4 m platna, 3 kom sapuna, 65 jaja, 4 «ženske hvale«, 1 dječje hlače, 7 gaćica, 2 para cipela, 1 milje, 3 ž. košulje, 1 dječji kombine, 13 košuljica, 1 prslučić dječji, 1 dječja kapica, 1 maramica, 1 podbradnjak, 3 para dj. soknica, 1 dječje rukavice, 1 dj. kišna kabanica, 2 para muških čarapa, 6 jastučnica, 1 plahta, 2 gaće i 1 čarape.«[44]

Dragocjena je bila pomoć Karlovca i okoline, i to više moralno nego materijalno jer je pokazivala simpatije hrvatskog naroda prema borbi naroda Korduna i narodnooslobodilačkoj borbi uopšte.

Ovakvi izvještaji štampani su i u »Kordunaškim vijestima« u listu »Riječ žene« i drugim publikacijama koje su tada štampane.

Za Dječji dom na Kordunu čule su i žene Bele Krajine u Sloveniji i uputile su mu pomoć slijedeće sadržine: 1 166 kg jabuka, 129 kg brašna, 89 kg oraha, 100 kg kupusa, 12 kg riže i makarona, 738 kg krumpira, 5 kg meda, 3 kg mar-

13 Izvještaj Okružnog odbora AF2 Karlovac od 4. 9. 1943. »Žene Hrvatske u NOB-U, str. 402.

44 Zene Hrvatske u NOB-i, str. 404.

melade, 5 kg suve slanine, 36 kom jaja i 3 sanduka odjevnih predmeta u težini od 137 kg. Pošiljka je popraćena i dirljivim pismom u kome žene Bele Krajine izražavaju svoju ljubav prema Kordunu u borbi Kordunaša za slobodu.[45]

Iz jednog dokumenta se saznaje da u septembru 1943. godine ZAVNOH šalje jedan padobran za izradu rublja djeci koja iz Frkašića bježe pred ofanzivom na Liku i dolaze u Dječji dom u Vojnički Grabovac. U napomeni uz ovaj dokumenat piše da se od padobrana šilo rublje, a konci su raspredani i dobijenim koncem se šilo i krpilo dječje rublje jer pravog konca nije bilo.[46]

I preko organizacija i preko štampe stalno je vršena agitacija za pomoć djeci. Jedan takav dopis Okružnog odbora AF2-a Kordun uredništvu »Vijesti« o Dječjem domu nosi sve odlike propagandnog teksta iz onog vremena, a predstavljao je poziv ženama da pomognu djecu u Domu svojim prilozima:

»U neprijateljskim ofanzivama i upadima su... mnoga djeca ostala sama, bez roditelja. Naša organizacija AFŽ osnovala je »Dječji dom« gdje će djeca palih boraca, djeca bez majki, naći sklonište. Drugarice, mi moramo toj djeci da nadomjestimo majke, ne smijemo dozvoliti da djeca gladuju, da budu neopskrbljena. Treba da se odužimo njihovim očevima, koji nisu žalili dati život, da brane svoj narod od fašista.

Ugledajmo se na drugarice iz Svinjarice, Poljane i Grabovca, koje skoro svaki dan posjećuju naše mališane, te im donose mlijeka ...

Iz kotara Vrginmost, selo Štipan, Trepča i Sljivovac, također su drugarice AFŽ sakupile za dom: 1 košaru šljiva, 1 košaru jabuka, 2 kg kapule, oko 15 kg graha i graška i 5 vreća krumpira.«

U istim »Vijestima« piše da su poslije susreta sa ženama Banije na Prvoj konferenciji žena Hrvatske žene kostajničkog sreza poslale djeci 5 pari opanaka, 2 kape, 7 rokalja, 4 para šlapa, 4 i po vagana kukuruznog brašna, 50 kg soli, 16 kom gaća, 13 hlača, 1 rubac, 5 kg pšeničnog brašna, 11 bluza i 7 fertuna.[47]

Djecu svojih drugova nisu zaboravili ni borci koji su poslije svakog većeg plijena odvajali dio i za njih. O jednom takvom poklonu piše Ignjatije Perić u svojoj knjižici o Osmoj diviziji. Poslije oslobođenja Oštarija Divizija je zarobila i dosta hrane i drugog pa je »Dio zaplijenjene hrane, tekstila i drugog materijala Stab 1. brigade 18. februara poslao Dječjem domu u selu Vojnički Grabovac, kraj Vojnića, jer je u jesen 1943. godine brigada, prolazeći kroz Vojnički Grabovac, bila gost štićenika Doma. Bio je to nezaboravan susret naših najmlađih s borcima i starješinama Brigade. Djeca su u čast 1. brigade priredila zabavu, a program je trajao čitava dva sata.«[48]

Stab Brigade je poslao djeci i prigodno pismo, iz koga navodimo nekoliko rečenica :

»Dragi naši najmlađi!

U ovim velikim danima naše oslobodilačke borbe, kada naša vojska bije krvavi boj za oslobođenje naše domovine, vi naši najmlađi uvijek ste nam pred očima. Mislimo na vas često, ponosimo se vašom bistrinom, vašim divnim odgojem. Znademo da ste patili i da ste vi najbolji svjedoci patnje naših naroda, da je krvavi hitlerovski »novi poredak« htio i vas da proguta ...

45 Isto, str. 408.

46 Isto, str. 401.

47 Isto, str. 409.

18 Ignjatije Perić, Osma kordunaška divizija, Karlovac, 1982, str. 64.

... Slušali **smo** vaše pjesmice, gledali smo marljive ručice, koje stiskaju **knji-**gu i pletaču iglu, i vaš dječji podvig: sve za front. I vi mali se borite. Vaša **borba** daje nama snage i novog poleta. Nastavite samo tako dalje. **Ponosimo se** vama, u vama gledamo sliku budućeg novog naraštaja. Sada vam šaljemo **nešto** od zarobljene vune, koju ćete vi upotrebiti za vas .. .«[49]

Svi ti darovi bili su dragocjena pomoć ovoj djeci jer su ona živjela od toga. Međutim, svakodnevna pomoć dolazila je iz sela sreza vojničkog i najčešće je ostala nezabilježena. »Kordunaške vijesti« i druga štampa objavljivali su samo malen dio tih priloga i sve to treba i danas shvatiti samo kao podsjetnik da je narod na taj način hranio svoju vojsku, djecu palih boraca, ranjenike u bolnicama... Koliko košara i torbi nije zapisano za istoriju! Cak i ovakav zbirni izvještaj kakav je objavljen u »Kordunaškim vijestima« o pretkongresnom takmičenju žena Korduna sa antifašistkinjama Banije daleko je od realnog stanja. Među dvadeset navedenih aktivnosti jedna je i posjete »bolnicama, borcima na položaju i dječjim domovima«. Zene sreza Vojnić učinile su 2744 posjete.[5º] Ako je i tačan ovaj broj posjeta, onda imajmo na umu da je to bilo u toku mjesec ili dva, a možda i manje, koliko su obično trajala ta pretkongresna takmičenja. Ne smijemo zaboraviti da je narod tri godine posjećivao dječje domove, a bolnice i borce i duže, što znači da se broj tih posjeta može računati na desetine hiljada, a torbama i košarama i nema broja.

U julu 1944. godine jedan dio djece odlazi u Italiju, ali briga o kordunaškim sirotanima ne gubi na važnosti jer rat još traje nesmanjenom žestinom, gine se na sve strane, raste siromaštvo naroda i broj nezbrinute djece i dalje se povećava. Brigu o dječjim domovima do kraja rata potpuno preuzima Okružni NOO i stanje dječje zaštite može se donekle pratiti po zapisnicima toga Odbora čiji Socijalni, Zdravstveni i Prosvjetni odjeli imaju neposrednu odgovornost za dječje ustanove.

Iz zapisnika 1. okružne narodne skupštine za Kordun, održane u Vojniću 3. decembra 1944. godine, saznaje se da je prebacivanje djece značilo veću sigurnost za njih, bolje snabdijevanje hranom i odjećom i normalniji obrazovni i vaspitni rad. Iz zapisnika s 2. skupštine, održane u Slunju 18. februara 1945. godine, saznaje se da su, i pored toga što je u domovima bio velik broj djece, uslovi nešto bolji, bar s ishranom:

»■Djeca u dječjim domovima opskrbljena su hranom, ali do sada od odjeće i obuće pružena im je vrlo mala pomoć, pošto nije bilo mogućnosti iako su djeca u istim domovima vrlo loše obučena, nema im se mogućnosti izaći u susret u tom pogledu.« Međutim, hrana je i dalje jednolična pa ima »više djece« koja se osjećaju »slabo na stomaku...«. Financijski odjel ovog Odbora imao je »velikih izdataka za izdržavanje dječjih domova, kurseva i osoblja odbora, kojeg ukupno ima oko 750 duša_____ Izdaci se uglavnom odnose na nabavku soli i masti oko izdržavanja napred spomenutog osoblja .. .«[51]

Prema tome, sve drugo davao je narod kordunaških sela besplatno, tačnije: **dijelio je** oskudne zalihe hrane i s tom djecom sve do kraja rata.

Cim su stvoreni elementarni uslovi za život djece u Domu, odmah se prišlo stvaranju, odgovarajuće organizacije među djecom — pionirske organizacije:

49 Katarina Puškarić, nav. dj., str. 147.

50 »Kordunaške vijesti« od 22. 11. 1944, str. 2.

51 Zapisnik sa 2. skupštine Okružnog NOO-a Karlovac, str. 22.

»Veliku pažnju posvećivali smo radu pionirske organizacije, u okviru koje se odvijao kulturno-prosvjetni rad, razne dječje igre i zabave, kao rad u vrtu, u domu, šivanje, pletenje i drugo«.[52]

Ubrzo je održan sastanak s većom djecom i izabran je odbor: »Prvu su izabrali Darinku Sekulić, 11-godišnju kćerku poginulog prvoborca, koja je u odboru bila sve dok nije otišla u gimnaziju. Posebno se isticala u prosvjetnom radu. Za komandira je izabran Ljubomir Mirić. Bio je vrlo dobar, iskusan, jer je već služio kao kurir u kotaru. Još su djeca izabrala Nadicu Predović i Olgicu Rastovac. To je bio prvi odbor.«[53] Sastanak je održan 10. jula 1943. g. u Vojničkom Grabovcu.

Ovaj organizacioni oblik znatno je olakšavao rad s djecom, unosio je odgovornost i disciplinu u dječje ponašanje, podsticao ih da otvoreno i smjelo istupaju sa svojim mišljenjima, pokretao na aktivnost i lakše savladavanje ratnih nedaća. Ljudi koji su radili s djecom imali su u pionirskoj organizaciji velikog pomoćnika jer su djeca uvažavala svoje rukovodstvo i slijedila njihove primjere ponašanja i rada.

Pored ličnih, djeca su imala i društvene obaveze u svom kolektivu. Svako ja bio odgovoran pred kolektivom za svoje ponašanje, ličnu i opštu higijenu, učenje, učešće u raznim poslovima, članstvo u odborima, dežurstvo u domu i još mnogo drugih zadataka. Naročito je njegovano drugarstvo i ljubav prema borcima i narodnooslobodilačkoj borbi. Sve to nametalo im je i društvenu odgovornost, koja je bila i iskrena i na visini. Samo nekoliko sličica sa zajedničkih sastanaka to će najbolje potkrijepiti. Djeca su navikavana da otvoreno govore o svojim i tuđim greškama. Zvalo se to kritika i samokritika. Česte kritike i samokritike bilo je na račun »nepristojnog izražavanja«. Bilo je i ovakvih izjava: »Drugovi i drugarice, ja sam danas nešto pogrešio prema našoj zajednici, nepristojno sam se izrazio . . .«[54] Ili kako je Milka Kovačić kritikovala Mamicu: »Drugovi i drugarice, to nije pravo, kada treba nešto hitno pomoći u kuhinji i radionici ili spremiti dvoranu, onda Mamica traži samo veće djevojčice, a mi manje mogle bismo isto tako pomoći. Kada idemo jesti, porcije su svima jednake.«[55]

U novembru 1943. godine u Rujevcu, selu kraj Dvora na Uni, na Baniji, otvorena je Prva partizanska gimnazija i tamo odlaze Dara Sekulić, Nada Predović i još neki članovi odbora. Sutradan po njihovom odlasku izabran je »... novi odbor: za komandira izabran je Dragutin Sekulić, za komesara Nevenka Predović, za političkog delegata Vuka Opačić. Izabrani su i zamjenici.«■*'' Pionirska organizacija je i s novim odborom nastavila rad. Podsticana osjećajem da se svojim radom odužuju borcima koji se bore za njihovu slobodu i sigurnost, djeca su se instinktivno prihvatala rado svakog posla. Sve dječje akcije bile su, zapravo, nadahnute osjećajem odgovornosti i željom da budu korisni i dostojni svojih roditelja i njihovih saboraca. O tome svjedoči i tekst telegrama kojim pioniri Dječjeg doma s Korduna šalju pozdrav Drugom kongresu. Telegram glasi:

52 Zene Hrvatske u NOB-i, str. 403.

53 K. Puškarić, nav. đj., str. 29.

54 Isto, str. 73.

55 Isto, str. 74.

58 Isto, str. 93.

»Mi smo još maleni i ne možemo se kao stariji drugovi oružjem boriti protiv neprijatelja.

Sada mi učimo. Kad odrastemo, bit ćemo onda sposobni da radimo za naš narod.

Živio drug Tito! Živio II kongres!

Djeca dječjeg doma Kordun«[57]

Od samog osnivanja pionirske organizacije u Domu su im pomagali i omladinci — pionirski rukovodioci koji su u sreskom ili okružnom odboru USAOH-a bili zaduženi za rad pionirske organizacije na terenu.

Kad su se djeca malo oporavila fizički i psihički i kad se život u Domu organizovao i donekle normalizovao, počelo se misliti i na učenje. Svi pismeni u Domu postali su i učitelji. Taj zajednički rad na opismenjavanju nastavljen je čak i onda kad su djeca dobila stručne učitelje. Uvijek su oni pismeniji dobro došli da pomognu onima koji su bili nepismeni da nešto razjasne i olakšaju savladavanje neke nepoznanice. S prvim učiteljem Okružni NOO im šalje i materijal. Prva pošiljka materijala za prosvjetni rad bila je 11 pločica i nešto pisaljki. Nakon mjesec dana isti Prosvjetni odjel Okružnog NOO-a za Kordun šalje im 35 pločica,[58] kutiju pisaljki i učiteljicu Milenu Drakulić Cicu. Uskoro dolazi i đak Nikica Jakšić, koji je s djecom radio fiskulturu.

Sve druge nevolje stalno je pratilo i nemanje učitelja. Poslije Milene Drakulić još nekoliko ih je prošlo kroz Dom. Prema bilješkama Katarine Puškarić, bio je tu nastavnik Vladimir, pa tri mjeseca učitelj Josip Pecoja, zatim nakratko Leposava Magdić i na kraju učiteljica Branka Adamek. Svi su oni s voljom radili. Josip Pecoja je vodio i večernji tečaj za odrasle koji su bili nepismeni. Izgleda naprosto nevjerovatno da se moglo tako ozbiljno raditi s djecom u stalnom ratu sa bolestima, bježanjima i svim drugim ratnim nedaćama. Ipak, radilo se vrijedno, i djeca su učila s izuzetnom energijom i voljom.

Na časovima učenja pretežno je savladavano osnovno znanje, čitanje i pisanje s mlađim uzrastom, a sa starijima se obrađivalo složenije i šire gradivo. O tome iz bilježaka Katarine Puškarić evo i ovih redova:

»Svako prije podne bila je školska obuka. Djeca su marljivo učila i već do jeseni 1942. godine nekoliko od njih završilo je IV razred osnovne škole. Tada nam stiže vijest od Okružnog NOO-a, da se u Rujevcu na Baniji otvara partizanska gimnazija, i da svu djecu koja treba da dalje polaze školu, tamo pošaljemo. Tako nam je 13 djece otišlo u gimnaziju.«[59]

I u gimnaziji su djeca iz ovog doma nastavila vrijedno da uče i da se ističu i u drugim aktivnostima svog novog kolektiva.

Pošto su djeca s lakoćom savladavala zadatke iz nastave, ubrzo se pokazalo da mogu mnogo više da prime i pruže od onog što se od njih tražilo u školi. Zato se rađa ideja o osnivanju diletantske družine, i odmah se ona i ostvaruje. U tom pomažu i omladinke — aktivistkinje s terena, naročito u pronalaženju recitacija, skečeva i sličnog materijala za programe priredbi. Pravi uslovi za -rad ostvareni su dolaskom Nikice Diklića, stručnog muzičara, i nje-

57 »Pionir« god. 3, br. 13, str. 9.

58 Školske pločice su izrađivane kraj Krstinje, a posuđe od zemlje Toma Dragić iz l'tinje.

59 2ene Hrvatske u NOB-i, str. 403.

gove supruge. Svojom muzikom Diklić je brzo sve osvojio. Između djece i njega stvara se uzajamno povjerenje i ljubav — i zato je rad bio izuzetno uspješan.

Pripreme za stvaranje hora bili su prvi zajednički koraci. Diklić je probao glasovne mogućnosti svakog djeteta i od onih sposobnijih stvorio grupu od preko tridesetoro djece, koja je kasnije nastupala na priredbama po Kordunu, Lici, pred borcima 7. i 8. divizije, pred ranjenicima u bolnicama ... Zvali su je prosvjetna grupa.

Na repertoaru prosvjetne grupe bile su pretežno recitacije i borbene pjesme te igrokaz s temama iz ratnog života djece i tome slično.

Prva javna priredba, u prepunoj sali, održana je za delegatkinje 2. konferencije AF2 Korduna 28. augusta 1943. godine. Zene, borci i svi drugi prisutni oduševili su se dječjim izvođačkim umijećem i naprosto ih zbunili svojim burnim odobravanjem. Katarina Puškarić je zabilježila da je Ljerkica Dugoreščanka recitovala stihove:

»Ja *sam mala, al' već znam*
što su teški dani;
i moje selo ustaše su
popalili lani...«

i da je hor pjevao pjesmu »Na Kordunu grob do groba«.[00]

Iz sasvim oskudnih podataka o sadržajima programa može se zaključiti da su izvođene narodne i partizanske pjesme koje je za hor obrađivao Nikica Diklić. On je bio dobar poznavalac te muzike i bilježio jenarodne pjesme u toku rata. Zna se da ih je sakupiooko pedeset, ali su mu svi zapisi propali u ratu. Uzgred napomenimo da je Diklić bio slijep, ali mu je u poslu pomagala vrlo uspješno supruga Štefanija.

Pored zapisanih pjesama koje je koristio u programu, Diklić je i sam komponovao muziku na stihove o narodnooslobodilačkoj borbi. Jedna njegova kompozicija sačuvana je u Zborniku građe za kulturno-umjetničku propagandu broj 1. Tekst je napisala Jelka Jantarić, zvana Majkica. Pored ove ona je napisala još pjesmica koje je uglazbio Diklić za svoj mali hor. Nešto više o tome saznajemo iz slijedećih redova:

»Naš je dom posjetila kao gost, i zagrebačka književnica, pisac pjesama za djecu, drugarica Jelka Jantarić, pa se naša prosvjetna grupa obogatila novim programom. Drugarica Jantarić je napisala zbornu recitaciju iz dječjeg života »Djeca s Korduna«. Djeca su tu recitaciju dobro uvježbala. Osim toga napisala je »Kompartiju« i tri pjesme: »Stari mline«, »Žabice«, »Dragi druže«. Pjesme je uglazbio drug Diklić. Bile su one za ono vrijeme na velikoj visini i rado ih je slušala publika.«®[1]

Za priredbu u Otočcu program je bio bogat, nov i dobro uvježban. »Drug Diklić napisao je i uglazbio nekoliko pjesama: »Moja mitraljeza«, »Sve što je bilo pod pepelom«, »Mi čvrsto držimo pest« i kolo druga Tita. Napisao je i igrokaz: »Sreća u nesreći«.[62] Pjesmu »Majci na grobu« recitovao je dječak Dane.

60 K. Puškarić, nav. dj., str. 59.

61 Isto, str. 61.

62 Isto, str. 109.

Na mnogim priredbama Dara Sekulić je, između ostalog, izvrsno recitovala pjesmu Branka Copića »Seljačka torba«.

Djeca u prosvjetnoj grupi lijepo su napredovala i program je bio sve kvalitetniji. Bilo je teškoća oko dobrog materijala za izvođenje. Nije bilo ni pjesnika ni kompozitora koji bi ostvarili dobra umjetnička djela s temama iz NOB, pa se, uglavnom, sve svodilo na masovne i narodne pjesme i na ono što je Diklić komponovao na stihove Vladimira Nazora i još ponekog pjesnika po svom izboru.

Publika ovoj djeci bili su borci i narod Korduna i oni su bili zadovoljni onim što su ona znala. Naročito zahvalni bili su ranjenici u Petrovoj gori. Na jednoj priredbi za njih dva i po sata djeca su pjevala i recitovala, a oni su se u znak ljubavi za male umjetnike odrekli ručka, što su djeca jedva prihvatila izgovarajući se da je ranjenicima potrebniji ručak nego njima. Bilo je tu radosti i suza, poziva i obećanja za ponovno viđenje.

S istim oduševljenjem djeca su se odazvala pozivu artiljeraca da na njihovoj proslavi izvedu svoj program. Borci su svoje oduševljenje pretvorili u riječi zakletve da će prije poginuti do posljednjeg nego što će dopustiti da ijedno od ove djece strada od neprijatelja.

U Vojniću su djeca slavila 26-godišnjicu oktobarske revolucije zajedno s narodom i borcima ovog kraja. Program su izveli besprijekorno, i narod ih je oduševljeno pozdravio. Zatim je uslijedila priredba u Krstinji za 4. korpus. Opet obostrana radost i srdačnost pri susretu djece i partizana. Dobar glas o uspjesima prosvjetne grupe iz Dječjeg doma u Vojničkom Grabovcu došao je' i do ZAVNOH-a pa početkom decembra 1943. godine stiže poziv da dođu izvesti svoj program na dočeku delegata sa zasjedanja AVNOJ-a. Programom su bili svi oduševljeni, pa i Vladimir Nazor, koji ih je sutradan primio i razgovarao sa njima. Iz Otočca su djeca otišla u Senj i nastupila su za građanstvo, a zatim na molbu upravnika partizanske bolnice i za ranjenike. I s ovih priredbi ponijeli su najljepše uspomene. Radost im je pomutio samo susret sa časnim sestrama u samostanu u Senju, gdje im je bio određen smještaj i hrana. Katarina Puškarić je o tome zapisala:

»Vrata nam je otvorila časna sestra. Djeca su ustuknula, zbila se kao ovčice, i nisu htjela ući. Zvali smo ih, gurali, nije išlo. Uplašila su se od časnih sestara. U našem domu živjela su, naime, i djeca iz logora u Jaski, koja su pričala o časnim sestrama, da su ih mučile, a djeca su čula i o onima, koje su u Otočcu u bolnici izdale i dale zaklati ranjene partizane.

Pokušala sam da obajsnim: »Djeco, one su sada pod vlašću partizana, n? bojte se, i to što su one kuhale, dao je Okružni odbor, to nije njihovo«.

I djeca su ušla u samostan. Na silu su jela i jedno drugom Saputalo o otrovu i tučenom staklu, koje su »časne« davale djeci. Oni, koji su silom jeli, povraćali su. Više ih nismo silili, već smo im rekli: »Tko neće, neka uzme samo kruh«.[63]

I u Otočcu djeca su posjetila ranjene borce i pjevala i recitovala za njih. Boravak u Otočcu nešto se više produžio jer je Kordun bio zahvaćen ofanzivom i vraćaju se tek 22. decembra srećni što je dom u Grabovcu ostao nespaljen. U njemu su novu, 1944. godinu dočekali programom svoje prosvjetne grupe za stanovnike Doma i za narod iz okolnih sela.

Uskoro je kroz Grabovac prošla 1. udarna brigada 8. divizije, pa je i za njih

63 Katarina Puškarić, nav. dj., str. 114.

izveden program u kome su djeca s posebnim oduševljenjem pjevala i igrala za svoje borce, a u znak zahvalnosti iz Štaba ove brigade stigli su već pomenuti pokloni i pismo.

U februaru 1944. godine prosvjetna grupa je vrlo uspješno nastupila na smotri kulturno-prosvjetnih grupa u Slunju, a u okviru pretkongresnog takmičenja omladine pred 2. kongres. Poslije toga grupa je održala priredbe u Lasinji, Pisarovini, Kupčini i Gradecu, pa na smotri 1. i 3. brigade 8. korduaške divizije. Proljeće im prolazi u radu, borbi s tifusom i završava se ofanzivom koja im je razorila Dom. Početkom jula 1944. cijela prosvjetna grupa odlazi u Italiju gdje prestaje postojati kao zasebna cjelina i uključuje se u kulturno-prosvjetni rad u okviru dječje kolonije u St. Casarei.

»Jadni mali dječji domovi, koje s mukom izdržavamo po siromašnoj Lici i Kordunu, popaljenim selima ili šumama, koje s još većom mukom skrivamo od aviona, jesu samo oskudna pomoć hiljadama osirotjele i prestrašene djece koja ne poznadoše djetinjstva. Ali oni su i izraz vruće želje da zbrinemo one najmanje i najslabije i u ovim najtežim danima naše zemlje.«[84]

Odnosom ovog naroda prema nezbrinutoj djeci i svim naporima koji su uloženi da im se pomogne da prežive rat, otkriva se njegova prava snaga, njegova moralna veličina, njegova iskonska odlučnost da preživi, nadživi i uništi sva ljudska zla. Naviknut da daje žrtve, nije ih ni ovdje štedio, svjestan da se bez njih zlo ne može uništiti. A za sve što su ti ljudi činili, i u pozadini i na frontu, prava nagrada bio je iščezli strah iz dječjih pogleda i njihov bezbrižni smijeh.

Mr ĐURO SREMAC
PETAR EROR

Prilozi za izučavanje masovnog ustaškog zločina na Mehinom stanju 1941.

Mehino Stanje je malo mjesto između Velike Kladuše i Cetingrada, tako malo da ga nema označenog na geografskim kartama. Ono je ipak poznato po onome što se dešavalo na njemu i oko njega u toku četiri ratne godine, a posebno 1941. i početkom 1942. Ušlo je u historiju NOB-a kao jedno od najkrvavijih i jedno od najtužnijih mjesta. Na Mehinom Stanju pokopano je preko 6.000 srpskih žena, djece, među kojima ne baš veliki broj odraslih muškaraca. Ono je srpsko groblje u koje su ustaše dovozile zaklane, ubijene, nedužne Srbe ili su ih na tome mjestu klali, ubijali batovima, sjekirama odsijecali glave, tukli lopatama, ubijali prije dijete pa tek onda roditelja, natjeravali da roditelji sami ubiju svoju djecu i iživljavali se na razne načine nad nemoćnim narodom, sve to samo zbog toga što su Srbi.

Mehino Stanje se može lako označiti na geografskim kartama. To je brežu-

C4 rZena danas«, str. 48 (vjerojatno iz 1943).

ljak zemljišta koja se nalazi u predjelu između Cetingrada i Velike Kladuše. Cesta koja vodi iz Cetingrada za Veliku Kladušu ispod Pašina Potoka odvaja se u dva smjera. Desni vodi za Veliku Kladušu u koju ulazi sa zapadne strane, a lijevi prolazi ispod mjesta Buvače i vodi u Maljevac. Ono se nalazi na sjevernozapadnoj strani Velike Kladuše spuštajući se sjevernom stranom prema Euvači. Dužina Mehina Stanja iznosi nekoliko kilometara. Jednim dijelom, između Buvače i Mehina Stanja, pro tiče potočak koji dolazi iz Pašina Potoka i ulijeva se u rijeku Glinu kod Balčinova mosta koji je kameni. Iznad je Ukić brdo koje je označeno na specijalnim kartama kao kota 204. Mehino Stanje je opasano cestama i zbog toga je pristupačno motornim vozilima. Ustaše su iskoristile okolnosti koje su im išle u prilog vršenja zločina na Mehinom Stanju. U neposrednoj blizini, u Velikoj Kladuši i Cetingradu ustaše su imale 1941. godine svoje garnizone. Jedan i drugi po zlu je poznat. Treći, relativno bliži garnizon, bio je u Slunju koji se nalazi 21 km jugozapadno od Cetingrada. U Bosni, počev od Velike Kladuše, jugoistočni dio Bosne, Bosanska Bojna, mjesta oko Bužima, Vrnograča, Siljkovače i niz drugih sela, naseljena su srpskim stanovništvom. Oko Velike Kladuše nalaze se i srpska sela sjeverno i istočno oko Petrove gore. Velika sela su Buvača i Maljevac koja su naseljena srpskim narodom. Slično je i s okolinom Cetingrada gdje su Batnoga, Ruševica, Begovo Brdo i niz drugih srpskih sela koja se protežu prema Krstinji. Srpski Blagaj, Veljun i druga srpska sela na domaku su Slunja. Sva su ova mjesta povezana cestom. Na Mehinom Stanju je izgrađena fortifikacijska odbrana radi otpora, u slučaju napada na Jugoslaviju, koristeći jednim dijelom rijeku Glinu kao prirodnu prepreku. U sklopu odbrambene linije izgrađeni su armirani bunkeri, a ispod njih na Mehinom Stanju prema Buvači iskopani su protutenkovski rovovi, dubine oko 3 m, široki oko 5 m. Ustaše su ove rovove iskoristili za kilometarske granice. Tri su grobnice duge preko 2 km u koje su žrtve bacali, a seljaci lako i brzo zakopavali.

Političke i nacionalne prilike uoči 1941.

U široj okolini Mehinog Stanja naseljen je veliki broj srpskog naroda koji nekoliko vjekova živi zajedno s Muslimanima i Hrvatima. Srbi su se u ove krajeve naselili za vrijeme učvršćivanja vojne krajine, a posebno intenzivno početkom 18. stoljeća.

Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije[1] Srbi, Hrvati i Muslimani živjeli su u slozi. Oni su jedni druge pomagali, uzajamno, slobodno i nesmetano trgovali, jedni drugima na vjerske obrede dolazili, zajedno svadbovali i slavlje provodili, jedni drugima kumovali i u mnogo čemu živjeli kao jedan narod, bez obzira na tri vjere i nacionalne pripadnosti. Vjerska pripadnost je sprečavala sklapanje mješovitih brakova. Vjerske tolerancije u ovome pogledu nije bilo. Sve tri vjere bile su konzervativne i jedinstvene u zahtjevu da ženska osoba koja ulazi u mješoviti brak, mora prelaziti na vjeru muža.

Muslimanska i pravoslavna vjerska doktrina jedna prema drugoj bile su neobično konzervativne i isključive, za razliku od katoličke i pravoslavne koje su međusobno bile relativno liberalnije.

1 U vrijeme državno-pravnog konstituiranja Jugoslavije 1918. godine država se zvala Kraljevina »Kraljevina Jugoslavije«.

Pravoslavna crkva je bila puno osjetljivija prema katoličkoj vjeri, nego što je katolička prema njoj. Vjerojatno je ova činjenica uvjetovana time što su pripadnici pravoslavne vjere u Hrvatskoj u manjini i oni su se uvijek plašili asimilacije, a jedan od načina asimilacije je bio i sklapanje mješovitih brakova, bez obzira tko je u čiju vjeru prelazio. Katolička crkva nije isticala, ali je bila i ostala na stanovištu koje su isticali nosioci »maspokreta 1971.« da »čija je zemlja toga je i vjera«.

Vjerske prilike, koje su postojale u pogledu ženidbenog odnosa između tri vjere, očituju se i pjesmama koje je narod pjevao. Jedna od niza sličnih pjesama glasi: »Oj šokice, gizdava i fina mani vjeru idi za Srbina«. Slične pjesme su pjevali i Hrvati. Međutim, ovakve pjesme nisu smatrane vjerskom uvredom, tako da su se zajednički i horski pjevali kod pravoslavnih i katoličkih vjerskih pripadnika.

Poslije ubistva kralja Aleksandra u Marseju 1934. godine dolazi do političkih promjena u odnosima između naroda koji nisu bili opterećeni vjerskom i nacionalnom mržnjom. Počelo je s političkim pojavama, koje se u početku nisu smatrale velikom zbiljom. 1935. godine je izdan kovani novac na kome nije bilo kraljeve glave. Hrvatski narod je ovu okolnost u mnogome iskoristio i pojedinačno, a pogotovo na zborovima i prilikom vjerskih svetkovina pjevao: »Hvala Bogu i naša je prava, ima para bez kraljevih glava«. Sadržaj pjesme je očito političkog karaktera i ona je objektivno u datim okolnostima provokativno djelovala. U sklopu političkih gibanja u svijetu, koja su bila evidentna u pripremanju psihoze svjetskih sukoba u Evropi i pogoršanja političke situacije, između brojnih političkih partija koje su postojale u Jugoslaviji, nazirala se politička polarizacija.

Ilegalno se osnivaju ustaške organizacije u Slunju, Cetingradu i u drugim mjestima od 1932. godine. Ilegalno se osnivaju i ćelije KPJ u Vojniću i drugim mjestima, što će biti presudno za nacionalne odnose između naših naroda na području na kome žive Srbi, Hrvati i Muslimani.

U 1939. godini dolazi do osnivanja Banovine Hrvatske, što je imalo veliko političko značenje. Da je ovaj državno-pravni akt bio i politički akt, govori i raspoloženje hrvatskog naroda koji je to manifestirao organizirajući zborove u kojima se, pored ostalog, pojavila i ova pjesma: »Još Hrvatska ni pala«. Od manifestacija i pjesme Topusko se potresalo. Narod je bosim nogama udarao o cestu i pjevao pjesme veselice zbog osnivanja Banovine Hrvatske.

Svaki dan se išlo sve dalje. U politički život ulaze nacionalni simboli. Hrvatski narod počinje masovno, napadno i provokativno isticati nacionalne trobojnice na kapama i prsima. Sa srpske strane vraća se istom mjerom, tako da se stvara nacionalna netrpeljivost između Hrvata i Srba. Potencira se nacionalna pripadnost, a ne vjerski osjećaji, do te mjere da dolazi do pojedinačnih sukoba i incidenata. Konfliktne situacije šireg razmjera dešavaju se na sajmenim danima u Velikoj Kladuši i Cetingradu i na crkvenim skupovima, kao što je slučaj ubistva Milana Kukuruzovića Bikana na crkvenom skupu u Cetingradu. Nacionalni faktor izbija na prvo mjesto, zbog toga što je hrvatski narod politički nahuškan na srpski narod, koga se poistovjećuje s vladavinom srpske buržoazije, čemu je objektivno znatno doprinijela i politika KPJ koja je opravdano kritikovala srpsku buržoaziju i isticala socijalnu i nacionalnu neravnopravnost hrvatskog i drugih naroda u Kraljevini Jugoslaviji. U eufo-
riji hrvatskog nacionalizma uoči rata 1941. godine kod srpskog naroda u Hrvatskoj se znatno potencira tradicionalni osjećaj pripadnosti srpskom narodu

u Srbiji, njegovoj kulturi i običajima, čijim su se oni dijelom prirodno uvijek osjećali i uvijek će se osjećati, što je više raspirivalo nacionalne strasti i mržnju hrvatskog naroda prema Srbima koji žive na području Velike Kladuše, Cetingrada i Krstinje.

Muslimanski živalj držao se po strani. Njegovi predstavnici neutralno posmatraju nacionalne nesporazume između Hrvata i Srba.

Aprilski slom i pokolj srpskog naroda na području tromeđe

Vijest o napadu na Beograd prenesena je istog dana 6. aprila 1941. Veselju među Hrvatima i Muslimanima nije bilo kraja. Pilo se, pjevalo, veselilo, orgijalo u beskonačnost. U korist pobjede Njemačke vrši se intenzivno propaganda. Pojedini Hrvati prijete Srbima i među njima se ističu oni koji su, uoči 1941. godine, napadno isticali hrvatsku trobojnicu i grb (nacionalne simbole). Pojedini Muslimani, koji su se do tada držali posmatrački, poluglasno i poluotvoreno se opredjeljuju. Srbi se otvoreno poistovjećuju sa sudbinom Srbije, odnosno Jugoslavije i žive u velikom strahu i neizvjesnosti. Oni sebi proriču crne dane u Hrvatskoj. Neizvjesnost raste iz dana u dan. U srpska sela, koja nemaju rađio-aparaita niti se u njima čita štampa, dolaze vijesti iz Velike Kladuše i Cetingrada, koje govore da se dan kapitulacije Kraljevine Jugoslavije primiče. U tako napetoj psihološkoj situaciji saznaje se isti dan da je 10. 4. 1941. proglašena u Zagrebu tzv. NDH.

Tog istog dana 10. aprila 1941. narod je vidio kako vojnici Četvrte jugoslavenske armije panično odstupaju iz pravca Karlovca za Veliku Kladušu prema Bihaću. Stari i iskusni ljudi, po načinu odstupanja ovih vojnika, zaključuju da su njemačke trupe negdje blizu iz njih i da ih valja očekivati u toku dana ili slijedeće noći. Njemački avioni pratili su odstupanje vojnika stare Jugoslavije i bacili letke: »Skoplje, Niš i Tetovo u njemačkim su rukama«.

Predviđanje o skorom dolasku njemačkih trupa iz pravca Karlovca obistinilo se. U toku noći između 10. i U. aprila 1941. njemačke trupe nastupaju iz Karlovca preko Krstinje za Veliku Kladušu. Druga kolona nastupa iz Gline preko Topuskog i spaja se u Velikoj Kladuši s kolonom iz Karlovca te zajedno produžuju u pravcu Bihaća. Njemačka vojna sila frapirala je narod. Motorizacija istovremeno dolazi iz dva pravca za Veliku Kladušu. Ona je prekrila ceste i vuče se kao siva traka koja nema kraja. Takav prizor narod je promatrao osam dana i osam noći, koliko je kontinuirano trajalo nastupanje njemačkih divizija u pravcu Grčke. Na Prisjeci je njemački vojnik izvršio samoubistvo i to je objasnio da mu je bolje to učiniti nego ići u Rusiju koja je njihov konačni cilj.

Ovaj njemački samoubica, koji je pokopan na Prisjeci, prvi je obavijestio narod ovog kraja da prestoji napad na SSSR. Ova vijest još više je okuražila ustaške elemente.

Proglašenjem NDH počelo je naoružavanje hrvatske zaštite i to prije svega onih koji su se uoči rata isticali s hrvatskim nacionalnim simbolima. Nakon kapitulacije Kraljevine Jugoslavije iz općinskih službi otpuštaju se Srbi i umjesto njih se postavljaju Hrvati (oni koji su se uoči rata isticali antisrpskim istupima, kao što je slučaj Jurića Tominca koji je postavljen za predsjednika općine Krstinja).

U narodu se poluglasno govorka da treba bježati za Srbiju, odnosno u Be-

ograd. Neki ugledni srpski ljudi kao što je Lazo **Zivković,** koji je bio sekretar ćelije KPJ u Širokoj Rijeci, Ježić Jargović i drugi napuštaju svoja bogata imanja i bježe u Beograd.

Političko vrenje na području na kome žive Muslimani, Hrvati i Srbi postiže kulminaciju. Od Srba se traži vatreno oružje pod prijetnjom smrtne kazne tko ga ne preda. U Beograd se više ne može. Hajka na ugledne srpske prvake se zaoštravala, što je narod pravilno shvatio da je to stezanje obruča oko srpskog naroda, da slijedi ono najgore, ne znajući samo to kada će i kako početi. Na području općine Cetingrad počelo je noću između 29. i 30. jula 1941. Te noći iz Cetingrada je predvodio ustaše Ljesar. Došla je grupa ustaša po uglednog Srbina Milića Rabusinovića iz sela Maljevac (zaselak Radusinović ispod šume Repušnjak). Milić je bio pripreman na najgore i nije se dao iznenaditi. Skoro cijela njegova porodica dala je otpor ustašama, u kome je ranjen ustaša. Mrtva je pala Milićeva supruga Miholjka, a Milić se spasio. Sutra su ponovno došle ustaše i odvele sina Branka i sinovku Sofiju, koje su nakon sadističkog mučenja ubile da im se sa sigurnosti ni za grob ne zna. Od toga dana ustaše više nisu prikrivale svoje zločinačke akcije,već su prenosile od usta do usta anti-srpsku parolu koja se pripisuje Mili Budaku da je prvih dana po ustoličenju NDH rekao u Ogulinu: »Srbe na vrbe — Bježte psine preko Drine«.

Srbi u Velikoj Kladuši su nestali u toku jedne noći između 3. i 4. augusta 1941. Prvi čovjek po čiju su glavu došle kladuške ustaše bio je Sava Miljanović, jedan od najuglednijih i najboljih ljudi u Velikoj Kladuši. Sve su srpske porodice ustaše, počev od onoga u kolijevci do nemoćnih staraca, poklale i pobile. (Na Miljanovićevom imetku danas živi muslimanska porodica). U Velikoj Kladuši je sve poklano osim Branka Badrića. Ostao je živ jer nije bio nesretne noći u Velikoj Kladuši, a kad se vratio saznao je da su djeca i žena odvedeni i da nikoga od Srba više nema. Srpski narod je poklan u pravoslavnoj crkvi u Velikoj Kladuši. (Ovaj pokolj, na žalost, nije do sada posebno obrađen, što se mora smatrati velikim propustom).

O pokolju u pravoslavnoj crkvi nema puno podataka jer ga nitko nije preživio. Sve što o tome znamo saznali smo od poštenih Hrvata i Muslimana i od izvršioca zločina. Ovi posljednji ispričali su samo dio toga, jer sve nisu mogli negirati. Mora se konstatirati i činjenica da ni jedna srpska duša nije spašena u Velikoj Kladuši, što ukazuje da je pokolj proveden u nevjerovatnoj konspiraciji ili da nitko od Hrvata i Muslimana nije smio ili nije htio pomoći nikome.

Na Ognjenu Mariju 30. jula ustaše su počele kupiti Srbe po okolnim selima s nekoliko kamiona. Na čelu su bili Marko Medved Kovač, Jurić Tominac, Jozo Sućurević, Božo Medved i drugi. Oni su se uputili u srpska sela i na prijevaru pohvatali na stotine naivnih i nedužnih ljudi. Ustaše su iskoristile činjenicu da je narod bio kod kuće zbog Ognjene Marije na koju se ne radi. Osnovna varka je učinjena od strane domaćih ljudi s kojima se do uspostavljanja NDH živjelo kao s prijateljima. Oni su u prisustvu ustaša govorili ljudima da idu na rad u Njemačku, tako da su se ljudi iz sigurnog skloništa javljali kao što je slučaj braće Dragića i Milića Bućana. Ovi nesretni ljudi nisu znali da je pun Cetingrad Srba koji su prije nekoliko dana pohapšeni i koje svaki dan ustaše muče, a još manje su znali da će zajedno istog dana na Mehino Stanje u zajedničku grobnicu.

Očevici ustaških zločina

Istina o Mehinom Stanju, o pokolju u pravoslavnoj crkvi u Velikoj Kladuši, o pokolju u Cetingradu i njegovoj okolini i Slunju neće se nikada saznati, jer onih koji o tome znaju sve nema među živima.

Dosta govori i ono što je poznato i što su nam ispričali oni koji su izbliza posmatrali zločine i oni koji su izmakli ustaškoj kami.

Marko Skukan je ispričao: »Stanujem u kući Joze Šućurevića. Imam što da vidim. Jozo svaku noć dolazi kući oko 11 sati. Ruke su mu krvave do lakata od koljačine u pravoslavnoj crkvi u Velikoj Kladuši i neće da ih opere nego tako krvav spava. Majka ga kime i preklinje i govori mu: »Stidim se sama sebe i naroda što sam te u utrobi nosila, rodila i odgojila. Što to radiš od srpskog naroda koji nam nikad ništa nije nažao učinio. Proklet, sine, bio na ovome i onom svijetu.« Jozo šuti, pa kad mu dosadi dobaci: »Šuti, ja mogu i tebe zaklati«.[2]

Nije svoga sina, ustaškog koljača, preklinjala samo majka Lucija, koja je rodila ratnog zločinca Jozu, već i majka Nemage Okanovića, poznatog ustaškog zločinca iz okoline Velike Kladuše. Mnogo je bilo takvih majki čija se imena, na žalost, neće nikad saznati.

Ceho Duranović bio je stražar kod pravoslavne crkve u Velikoj Kladuši za vrijeme klanja Srba u crkvi. On kaže: »Kume Đuro, najgori su naši domaći ljudi. Oni koji su do jučer bili najveći prijatelji sa Srbima, sada su najveći koljači i merak im je zaklati svoga kuma. Neće se smilovati na njihovu molbu da ih ubiju već muče i kolju. Trbulja molila je ustaše da joj ne zakolju slugu mladu i lijepu srpsku djevojku, ali to ništa nije pomoglo. Na koljenima hodala je ispred njih pred crkvom, ali se nisu htjeli smilovati.[3]

Ovu izjavu dao je Ceho Duranović 1942. godine prilikom oslobođenja Velike Kladuše u svojoj kući u kojoj ga je posjetio Đuro Sremac.

Krvoločnost mirnih i dobroćudnih ljudi i to posebno prijatelja do uspostavljanja ustaške vlasti nije iznenadila samo Čehu Duranovića, već i ustašu Slavka Kvaternika koji je na suđenju poslije rata izjavio:

»čovjek nije mogao prepoznati ove ljude nakon povratka u domovinu, ako ih je poznavao prije, kao što ni ja nisam prepoznao vlastitog sina i mnoge druge, uslijed njihove potpune duhovne i duševne promjene. Ja sam stajao tu pred jednom nerješivom zagonetkom. Tekar kada sam dospio osobno u koncentracioni logor, bilo mi je jasno zašto je tako i nikako drukčije. Jasno sam zapažao tokom jedne godine da od očite dobričine postaju duševno nastrani, da ih rastače mržnja i osveta. Što bi iz njih nastalo da su bili internirani sedam godina kao ustaše na Liparima? Većina ovih ljudi bila je tokom vremena živčano i duševno bolesna, na fiksnoj ideji mržnje i potpuno rastrojena. To je isto oboljenje mušćanja kao kod luđaka koji se utvaraju da su carevi i kraljevi, samo su ovi redovito dobronamjerni, naprotiv fiksna ideja mržnje i osvete stvara opasne luđake.

Kad ovakvi ljudi ili skupine ljudi dođu do moći, kao što je slučaj kod ustaša iz Italije, onda se iživljavaju i pretvaraju život u pakao. Bilo je takvih kao,

2 Marko Skukan spada medu poštene Hrvate. On je rodom Iz Skukana, čovjek odrastao medu Srbima. Ovu izjavu dao je 1941. godine Milivoju Sremcu u prisustvu Dure Sremca. Marko živi u Glini.

3 Izjava kod autora.

na primjer, Pavelić, još više njegova supruga, Luburić, Francetić, Tomić itd. koji nisu poznavali ni trun grižnje savjesti kao da je nemaju. Za mene osobno nema dvojbe da je to jedino oboljenje, nego i potpuno duševno rastrojstvo. Čovjek nije više čovjek, nego je zvijer-čovjek.«[4] Kvaternik dalje navodi izjavu Maksa Luburića, koju je dao za vrijeme dopusta 1942, da ne može izdržati dalje u Slovačkoj te se mora vratiti u Hrvatsku jer je željan krvi.

Ne može se ustaška krvoločnost pripisati njihovom logorovanju u tuđini jer jc i bilo mnogo koljača jednakih ustašama emigrantima a nisu živjeli u emigraciji, zatim nedavni događaji iz 1971. i 1972. godine ukazuju da se koljačka epidemija može ponoviti ako joj se ukaže prilika. Uvijek će se, gotovo u svakom narodu, pojaviti olo š koji će se zločinački ponašati ako dođe njegovo vrijeme. Ne smijemo sami sebe zavarati i zločinačko ponašanje pojedinaca pripisati objektivnim, a ne prije svega subjektivnim okolnostima.

Milić Bošnjak, obućar iz sela Maljevca, kod komesarijata za izbjeglice a Beogradu 16. septembra 1941. izjavljuje: »Točno na Ognjenu Mariju 30. jula 1941. ujutro rano došli su u naše selo Maljevac ustaše pod komandom Bože Medveda, mlinara iz Maljevca i Jurića Tominca, općinskog načelnika iz Cetingrada. S ovom dvojicom došla su njihova braća i još neki koje ne poznam. Svi su bili naoružani vojničkim puškama. Cim su došli u selo, odmah su kupili uglednije ljude. Tako su prije podne taj dan pokupili oko 50 ljudi, odveli ih u Cetingrad i zatvorili u općinsku zgradu. Isti dan poslije podne došle su iste ustaše u naše selo te su tako kupili sve muškarce od reda. Poslije podne taj dan su sakupili oko 80 ljudi i u tri puna kamiona odvezli u Cetingrad. Isti dan uvečer odveli su sve ljude iz Cetingrada u tzv. Mehino Stanje kraj Velike Kladuše, udaljeno od Cetingrada oko pet kilometara, i tu ih sve ubili i zakopali.«[5]

Branko Pajić, trgovac iz Cetingrada, kod komesarijata za izbjeglice u Beogradu od 19. septembra 1941. izjavljuje: »30. jula 1941. oko 9 sati prije podne došli su u Cetingrad ustaše iz Zagreba i Slunja u sedam kamiona. Ustaše iz Zagreba su bile s Vidakovićem, dok su ove ustaše iz Slunja s četiri luksuzna automobila. Moglo ih je biti oko 120. Odmah su otišli u žandarmerijsku stanicu i tamo zatvorene Srbe zlostavljali i tukli kundacima. Nakon toga su se razišli po selima i hapsili Srbe i to u: Maljevcu, Buvači, Pašinom Potoku, Selištu, Ruševici, Radovici i tamo pokupili sve muške odrasle Srbe iznad 16 godina. Pokupili su po selima oko 150 ljudi i isti dan oko pet sati poslije podne doveli ih u Cetingrad i smjestili u dvorište žandarmerijske stanice gdje su ih strahovito tukli. Oko sedam sati poslije podne potrpali su ih sve, kao i one Srbe koje su prije pohapsili, u kamione i odvezli prema Velikoj Kladuši u tzv. Mehino Stanje. Tamo su ih najprije skinuli, a zatim ih ubili i tamo zakopali. Robu ovih Srba ustaše su sa sobom odvezli. Ja sam u navedeno vrijeme slučajno bio u Karlovcu i tako sam uspio ostati na životu. Od ovih ustaša iz Slunja koji su sudjelovali u ovom pokolju i pljački poznam Ivana Skukana, a iz Cetingrada Božu Medveda, Petra Jurkovića, ciganina, Antu Mravunca, Nikolu Brajdića i još mnoge druge. Isti dan 29. jula 1941. uvečer oko 22,30 sati uhapšeni su u svojim kućama od ustaša i žandara iz Cetingrada slijedeći Srbi: Luka Krmar, obućar, Miloš Zegarac, trgovac, Vladimir Mandić, učitelj, Đuro

4 Fotokopija zapisnika kod autora.

5 Zapisnik kod pukovnika Duška Opačića.

Basara, trgovac, Miloš Vujić, paroh i dr. Svi uhapšeni zatvoreni su u podrum žandarmerijske stanice a 30. jula oko 18 sati odvezeni prema Velikoj Kladuši ra mjesto Mehino Stanje gdje su im ustaše najprije svukli odijelo, a zatim ih ubili i tamo zakopali.«[6]

Lazo Brkić i Miloš Kovačević, obojica iz Maljevca, kod komesarijata za izbjeglice u Beogradu 1. jula 1942. izjavljuju: »Upravo kada smo se spremili da žanjemo pšenicu, stigle su jedne noći ustaše u kamionima cestom do ispod samog sela. U kamionima je bilo mnogo Srba, sve samo ugledni ljudi iz okolnih mjesta. Ustaše su zaredale po selu od kuće do kuće i odvodile ljude. Prvoga su odvele našeg popa Savu Kojića, njegovu ženu Darinku te viđenije seljane. Sve su ih vezali žicom i odveli do kamiona na cestu. Tu su skinuli i one Srbe koji su bili u kamionima i odveli do iskopine jame (protutenkovski rov). U kanalu su ih pobili puškama i mitraljezima. Dok su ih ubijali, jedne su ustaše okolo čuvale stražu da ne bi tko pobjegao. Poslije toga ustaše su otišle. Svi roi seljaci, koji smo tada ostali živi, poranili smo i otišli da vidimo poubijane. Bilo je strašno gledati leševe poubijanih ljudi, bacane jedne preko drugih u duboke rovove, iskrvavljene i povezanih ruku. Leševi su ostali tako sve do poslije podne, dok nisu ponovo stigli kamioni s ustašama u kojima su uhvatili oko dvadesetak Muslimana iz Velike Kladuše. Ti su Muslimani nagrnuli zemlju na leševe. Mi ne znamo koliko je tu ljudi poubijano, ali znamo da su dovezeni u sedam kamiona. Cim su došli ove ustaše, mi smo se posakrivali po šumi i po grmlju sa ženama i djecom. Ustaše su obilazile naše kuće... Ustaše su često zalazile u naše selo kao i sva druga okolna srpska sela. Mi smo se stalno pred njima krili, ali se nismo udaljavali od sela. Ustaše su pucale iz pušaka i mitraljeza na svakog Srbina koga bi ugledale i tako je mnogo naših ljudi, žena i djece izginulo. U to doba poginula je moja žena Milka i moje dvoje djece — kćerka Ljuba i Dragica. Pored moje žene i dvije kćeri bila je tu i moja najmlađa kći Bosiljka od 15 godina i unuk Milan od 13 godina te unučica Ranka kći Dragičina i još 5—6 komšija. Ustaše su nas primijetile i krenule prema našem zaklonu. Mi smo svi stali da bježimo. Svi nismo mogli da umaknemo. Pobjeglo je samo nekoliko, među njima i ja s kćerkom Bosiljkom i unukom Milanom, dok su ustaše druge sve pohvatali i odveli u Veliku Kladušu zajedno s nekoliko stotina žena, djece i staraca. Tu su ih zatvorili u crkvu i tukli maljevima i kundacima. Kada se spustila noć, odveli su ih u one rovove i poubijali. Zene i djecu nisu ubijali iz pušaka nego su ih klali noževima i pretukli maljevima. Najprije su poubijali djecu pred očima majki, a zatim majke. U blizini tih rovova našli su se neki ljudi i žene sakriveni i slušali užasan jauk i vrisak djece i žena, kako mole da se malo odmaknu jer im je tijesno. Zatim im je nož i malj napravio dosta mjesta u tom njihovom tužnom groblju. Neku su djecu zasuli živim krečom, a na kreč nasuli zemlju. Hiljade ljudi , žena i djece počiva svoj vječna san u tim rovovima. Svi mi koji smo u to doba preostali iz našeg sela, razbježali smo se na sve strane po Petrovoj gori.«[7]

Rašić Branko, Milan Radmanović iz sela Maljevac, Miloš Potkonjak iz sela Radovice, Đuro Martinović iz sela Ruševice, kao izbjeglice u Beogradu, pred komesarijatom za izbjeglice u Beogradu 8. jula 1942. dali su slijedeću izjavu:

6 Isto.

7 Isto.

»Po noći u naše kuće došle su ustaše i odvele viđenije ljude, među kojima učitelja Milenka rodom iz Ogulina, popa Vujića iz Vojišnice i mnoge druge. Te iste noći ustaše su u selu Radovici i okolnim selima: Ruševici, Selištu, Maljevcu, Buvači, Pašin Potoku i drugim uhapsile oko 800 ljudi. Tada je uhapšen pop Sava Kojić u Buvači, učitelj Mandić iz Cetingrada i ostali kojima se imena ne možemo sjećati. Za sve znamo pouzdano da su odvedeni na Mehino Stanje i tu ih poubijali kundacima, a mnoge i žive zatukli. Ustaše su ih u noći poubijale, a mi smo sutradan išli da ih gledamo. Bili su zatrpani zemljom samo po glavama da ih ne bi prepoznali. Pave Pjevač je uspio iz ovog pakla da pobjegne. Prepoznali smo nekoliko naših suseljana. Odmah su ustaše otišle u Veliku Kladušu, doveli Muslimane da pokopaju sve Srbe... «[8]

Zločinci govore o svojim zločinima

Marko Cvitković na saslušanju kod organa OZN-e 14. januara 1945. izjavljuje: »Sutradan 31. VII 1941. išlo nas je oko 30 ustaša s našim zapovjednikom Matom Vukovićem u selo Zrvnicu radi pljačke blaga od naroda koji se bio sakrio ispod ustaškog klanja. Toga dana opljačkali smo oko 200 komada goveda, 100 komada ovaca, 50 konjskih i 5 volovskih kola s kojima smo vozili opljačkane stvari za Cetingrad a koje su podijeljene po selima prvenstveno ustaškim familijama.«[9]

Kako je došao u ustašku organizaciju, Cvitković kaže: »Iz Cetingrada i okolice javilo se oko 200 ljudi pod oružjem u divlje ustaše. Položili smo zakletvu Paveliću pred Baljkom i jednim žandarmerijskim narednikom i primili oružje. Narednik nam je rekao da ćemo držati stražu u mjestu dok ne pođemo na teren prema Maljevcu (selo Maljevac) i Kladuši gdje su se navodno opazili četnici pa ćemo ih ići potući, a Bal jak će nam dati pomoć. Za nekoliko dana došao je Vital Baljak, poručnik iz Slunja, s jednom satnijom ustaša. Njemu se pridružilo pod komandu 20 iz Cetingrada pa smo krenuli u Veliku Kladušu, a zatim isti dan u Maljevac. Na putu od Velike Kladuše do Maljevca zapucali su iz kukuruza na nas ustanici. Borba je trajala oko jedan sat, mi smo nadjačali, a ustanici su odstupili prema Petrovoj gori. Narod iz sela je izbjegao. Od Maljevca prema Prisjeki pretresajući šikare Baljak je našao 20 osoba. Sastali smo se s karlovačkim ustašama koje su s druge strane čistili teren od ustanika, hvatali narod i pljačkali stoku. Mi smo otišli za Cetingrad, Baljak za Veliku Kladušu, a karlovačke ustaše su ostale u Prisjeki. Pohvatane osobe niih 30 odvedene su u Veliku Kladušu.«

Janko Stipetić, ustaša, u zapisniku kod organa OZN-e 30. maja 1945. izjavljuje: »Na području Maljevca pohvatali smo preko 100 ljudi, a navečer odveli u Kladušu i zatvorili u pravoslavnu crkvu. Išli smo po grupama u crkvu tući uhapšenike kundacima od pušaka i batinama do iznemoglosti. U mojoj grupi išli su tući ove ustaše: Vučetić Ivan, Puškarić Mika, Obajđin Janko, Obajđin Marko i Skukan Ivan. Tukli smo dok se nismo zamorili tučenjem. Ovako izmrcvarene i onesposobljene ljude lakše smo vezali i trpali u kamione te odvozili u kanale protivtenkovskih rovava u Mehino Stanje gdje smo ih poubijali

8 Isto.

9 isto.

sjekirama i željeznim batovima. Ja sam ovaj put ubio oko 15 ljudi sjekirom udarivši svakog dva puta iza vrata a zatim ga prevalim nogom u jamu.«[10]

Butina Jože Mijo, rođen 1915. u Cerovcu, na saslušanju kod organa OZN-e 28. augusta 1945. izjavljuje: »Sutradan došla su dva kamiona u koje smo se ukrcali nas 80 ustaša pod komandom Baljka, otišli u Veliku Kladušu i odmah počeli hapsiti Srbe, tako da je pohapšeno oko 150 ljudi, žena i djece, od kojih sam ja s još trojicom ustaša uhapsio 4 žene u jednoj kući, pa smo sve još iste večeri potrpali u tri teretna kamiona i odvezli prema Madžarevu mostu do jednog iskopanog kanala. Kada smo prišli blizu kanala, Baljak je zaustavio kamione a mi smo skidali s kamiona pohapšene žene i djecu i vodili ih do iskopanog kanala gdje je Baljak naredio da se ne smije pucati nego batom tući, tako da se ne čuje. Baljak je pripremio bat s kojim je prvu četvoricu (sam) ubio pokazujući nama kako treba tući, a tada je predao bat Salopek Ivici iz Furjana, koji je tukao dok se nije zamorio. Tako su predavali i redali se jedan za drugim dok nije došao red na mene. Kada je došao red na mene, ja sam primio bat od Bunčić Marka Jožinog iz Marindolskog Brda i ubio sam batom tri muškarca i tri žene, koje su bile srednjih godina i jednog mladića od 13 godina. Tukao sam ih batom u zatiljak glave jer je tako zapovijedao Baljak. Kada smo izvršili ubijanje, sjeli smo u kamione i vratili se u Veliku Kladušu, a Muslimani su ostali pokopati poubijane žene i djecu.«[11]

Cindrić Ive Jelena, iz D. Kremena rođena 1903, na saslušanju kod organa OZN-e u Slunju 25. januara 1946. izjavljuje: »Došlo je oko 40 ustaša u moje selo i čim su upali u selo odmah su počeli s hapšenjem i ubijanjem srpskog naroda. Tako su došli do moga susjeda Višnjić Đure, pohvatali njegovu porodicu, komandovali im da legnu potrbušice i kada su polijegali, sjedio je pred mojom kućom na drvetu komandant tih ustaša. K njemu je stigao jedan ustaša i izvijestio komandanta da su pohvatali familiju mog susjeda Višnjić Đure i naredili im da legnu potrbušice pitajući ga da li će ih postrijeljati. Tada su njih dvojica pitali mene da li će mi biti ružno ako ih postrijeljaju, na što sam odgovorila da meni neće biti ružno jer da je meni svejedno. Na to se taj ustaša povratio natrag i postrijeljao ih. Nakon par minuta isti ustaša se vrati popovo kod komandanta i rekao mu da su sve postrijeljali osim jednog djeteta starog dvije godine kojem je bilo ime Mile. Govorili su da bi dobro bilo ostaviti dijete i rekli da će to dijete dati meni na ishranu jer da je jako lijepo i zbog toga ga neće ubiti. Na to sam ja odgovorila da ga neću primiti, jer ako ga ostave da će to biti veći četnik nego što su bili njegovi roditelji. Na to se ustaški komandant razljutio i naredio ustaši da ubije i to dijete što je ustaša i učinio. Poslije sam govorila pred ženama u selu koje su mi se tužile da im je tijesno, a ja sam im rekla da meni nije tijesno, jer sam ja sama sebi raspostranila i dalje sam obrađivala jedan dio posjeda na ispolicu s Višnjić Stankom koja se naselila iz Cvijanović Brda. Osjećam se kriva za smrt djeteta Višniić Mile jer sam ga mogla spasiti.«[12]

Nikola Brajdić iz Podcetina, ustaša, na saslušanju kod isljednih organa 26. februara 1946, između ostalog, izjavljuje: »Nas divljih ustaša i oružnika u Cetingradu bilo je 34. S nama je komandovao Nikola Rukavina iz Slunja.

10 Isto.

11 Isto.

12 Isto.

Kada smo se formirali, počeli smo kupiti srpski narod gdje sam i ja učestvovao u Maljevcu, Ruševici, Komesarcu, Grabarskoj i Cetingradu. Pohvatane ljude dovodili smo u Cetingrad. Ja sam išao hvatati u selo Maljevac gdje smo hapsili sedam ljudi, u Komesarcu 1, Grabarskoj 2 i u Cetingradu jednog čovjeka. Svega ukupno 24. Zatvorili smo ih u podrum žandarmerijske kasarne. Ostale ustaše dovodile su ih iz drugih mjesta i trpale u zatvor, tako da je u istom zatvoru bilo 130 pohvatanih. Kao stražar kod svih ljudi s vremena na vrijeme ulazio sam u zatvor s oružnicima i ustašama s grabovim štapovima i mlatili smo ove ljude. Kada smo ih isprebijali, došla su tri kamiona a mi smo ih onako isprebijane i izmrcvarene strpali u kamione i prevezli na strijeljanje u Mehino Stanje. Nas 14 nismo se mogli ukrcati u kamione pošto su suviše bili pretrpani s ljudima za strijeljanje te smo nas 14 uzeli druga kola i prebacili se u Maljevac na Mehino Stanje gdje su bili iskopani rovovi prije rata. Dok smo mi stigli, već su ustaše jedan kamion istrpali i počeli ubijati. Nas 14 počeli smo s ostalim ustašama sudjelovati i tući ljude iz pušaka, a bosanske ustaše su tukli batovima po glavi i to po nekoliko udaraca. Kad smo ih potukli, bacili smo ih u gotove rovove. Bilo je ljudi napola živih. Na to su neki radnici, koji su bili za to dopremljeni, zatrpali u zemlju sve ljude. S racijom je rukovodio Nikola Rukavina. Po završenoj akciji vratili smo se u Cetingrad.«[13]

Jure Cindrić, ustaša, pred organima OZN-e izjavljuje 13. marta 1946. »Bio sam u Cetingradu naoružan kao divlji ustaša samo 8 dana. Išli smo prvi put u Tatar Varoš s tri nepoznata žandara i uhapsili Višnjić Đuru, Višnjić Stanka, koje smo zatvorili u Cetingrad i koji su ubijeni. Nakon velikih batina koje su ovi ljudi pretrpjeli u zatvoru, otjerali su ih glinske i cetinske ustaše iz Cetingrada u Maljevac i poubijali ih na zvjerski način na Mehinom Stanju.«[14]

Josip Nakić na saslušanju kod organa OZN-e 17. aprila 1946. izjavljuje: »Prilikom mog stupanja u divlje ustaše u Slunju došao sam subotom i odmah primio oružje od ustaškog poručnika Baljka koji je tom prilikom naoružao preko 150 ljudi u divlje ustaše u koje su stupili dobrovoljno i po njegovom prijedlogu išli u hvatanje i ubijanje naroda u selima: Maljevac, Tatar Varoš, Žrvnica, Begovo Brdo, Ruševica. Prvi put smo išli jedne nedjelje[15] u selo Maljevac više Donjeg Kremena.«

Ustaša Ivan Skukan, rođen 1910. u Rastokama, na saslušanju kod opunomoćstva UDB-e za Slunj 29. maja 1946. izjavljuje: »Ovi ljudi koji su došli u Slunj bili su raspoređeni u više grupa, tako da su jedni bili u starom sudu, drugi u školi, a treći u žandarmerijskoj kasarni. Ja znadem da je tom prilikom iz općine Slunj stupilo u divlje ustaše 400 do 500 ljudi, a znadem da su bili naoružani i aktivni ustaše iz Slunja i Rastoka i to: Blažević Pave Tomo, Cindrić Jose Ivica, Cindrić Jose Mile, Gračan Ivice Franjo, Gračan Sime Pave, Grđić Jose Ivica, Hazier Luke Ivica, Hazier Ivice Milan, Holjevac Franje Zvono, Ivšić Ivana Mile, Jareb Ivana Mile, Jurašin Stjepana Nikola, Kovačević Janka Ivica, Kovačević Mile Ivko, Kovačević Mile Jurko, Kovačević Jure Mićo Golde, Kovačević Mile Mićo (kovač), Kovačević Ice Nikola, Kovačević Mile Nikola, Kovačević Ico Tomo, Magdić Mićo, Moćan Tome August, Mo-

13 Isto.
14 Isto.
15 isto.

can Jose Joso Medo, Moćan Janka Jure, Moćan Jose Mila, Moćan Mate Nikola Moćan Tome Toma, Modrušan Luke Ivica, Modrušan Lukke Juka, Modrušan Ivana Nikola, Neralić Franja, Neralić Ivan »Cavrak«, Neralić Jose Tomo (mesar), Skukan Vele Mića, Skukan Toše Mile, Skukan Toše Nikola, Skukan Jure Pave, Sminderovac Mile Jura »kolar«, Stefanec Tome Franjo, Štefanec Jeke Ivica, Štefanec Jeke Jure, Štefanac Petra Mića, Štefanac Ive Nikolića, Strk Ivana Jure, Strk Ivana Stipe, Štrk Mile Zvonko, Vučeta Ivana Franjo, Vučeta Ivana Ivan, Vučeta Tome Joso, Žalac Janka Franjo i drugi kojima se imena i prezimena ne sjećam.

Jedna grupa bila je određena za Veljun, druga za Maljevac treća za Mrzlo Polje i Slušnicu, a četvrta za Furjan i Bogovolju. Vodiči ovih ustaških grupa bili su Kutnjak Jure za Maljevac, Obajdin Marko za Mrzlo Polje i Slušnicu, Kovačević Branko za Furjan i Bogovolju, a ja sam sa 160 ustaša išao za Veljun. Raspored i formiranje grupa odredio je Žarko Kovačević i Baljak. Održali smo sastanak u kući Dobrosavljevića na kome su prisustvovala četvorica vođa grupa V Žarko Kovačević i Baljak. gdje nam je rečeno da svaki krene u dobivenom pravcu i da se narod pokupi na jedno mjesto i potuče. Posebno je Žarko Kovačević saopćio prije polaska na zadatak svakoj grupi što ima napraviti iz ovog naroda u koja se sela bude išlo.«[16]

Obajdin Josipa Marica na saslušanju pred organima UDB-e 30. januara 1947. je izjavila: »U ljeto 1941. primila sam dužnost kuharice kod ustaša u Slunju. Vidjela sam kako dovode narod i stavljaju u zatvor te preko noći vode ubijati a prethodno opljačkaju. Tada su bile ustaše Požega Mile. Požega Tomo. Moćan Joso. Objadin Joso. Objadin Marko. Obiadin Janko i Rukavina Nikola. Ustaše su od opljačkane robe daval} meni, tako su mi dali jedan biljac koji sam prodala Jurčić Ivici. Znala sam često puta piti rakije. S ustašama sam stalno bila. Kuhala sam za njih. Jednog jutra uzela sam motiku i otišla da kopam krompir. Dolina u kojoj sam trebala da kopam krompir nalazila se prema Lalića gaju. Kada sam došla do krompira. vidjela sam tamo jednu ženu koja je sjedila i bila sva izbodena nožem i krvava, a pored nje nalazila se jama u kojoj su ustaše ubijali narod i potrpali. Ta ženska govorila je nešto, ali je nisam mogla razumjeti. Prišla sam njoj, udarila je dva puta motikom po glavi i ona se skljunula na zemlju i više nije pokazivala znaka života. To je bila Zec Milka iz Zečeve Varoši. Poslije sam nakopala krompir i povratila se u ustašku zgradu gdje sam radila i pričala ustašama kako sam motikom ubila jednu ženu. Dok sam to pričala, ustaše su se na to smijali i rekli da neka sam je ubila. Poslije je ta žena zakopana u dolini čavrak Milke.«[17]

Mića Bogović kaže: »Sutradan poslije polaganja zakletve (3. augusta) došla su dva kamiona i jedan luksuzni auto Dreď školu (Slunj) i mi smo se strpali u kamione, a u luksuzni auto sjeli su Baljak Vital i Marko Obajdin. Krenuli smo na čelu s luksuznim autom. Krenuli su za Cetingrad, gdje smo stigli i odmorili se desetak minuta, a zatim u Veliku Kladušu, gdje smo opet odmarali cko desetak minuta, te krenuli cestom prema Madžarevom mostu. Kod mosta smo se iskrcali iz kamiona gdje su izabrani desetari i vodnici i gdje smo raspoređeni po desetinama i vodovima. Ja sam pripao u desetinu Miće Peraka.

16 IStO.

17 Isto.

Sa mnom u desetini su bili Nikola Magdić, Nikola Paušan i ostali kojih se ne sjećam. Nakon rasporeda satnik Baljak i Marko Obajdin pozvali su na stranu desetare i vodnika gdje su im dali znak koji je glasio da ćemo krenuti naprijed prema srpskim selima i gdje koga uhvatimo pa makar tko to bio da ga dovedemo do kamiona. Zadatak koga je dobio moj desetar Mića Perak prenio je na sve u njegovoj desetini i mi smo krenuli naprijed u streljačkom stroju u pravcu nekog brda, ne znam kako se zove. Kada smo izašli na brdo, krenuli smo dalje pa smo za brdom naišli na selo u kome je naša satnija pohvatala do 12 duša, žena i djece a među njima i dva čovjeka. U drugim selima nismo ništa uhvatili zato što je narod ispred nas pobjegao u šumu. Za narodom koji je bježao ispred nas ustaše su pucale iz pušaka i strojnica. Poslije podne pokupljeni narod, koga smo strpali u kamione s nama zajedno, odvezli smo u Kladušu gdje smo ih zatvorili u crkvu. Narod koga smo ovoga puta strpali u crkvu odmah smo povezali i poskidali s njih robu (uzeli novac) i sve vrednije predmete. Poslije izvršenog pljačkanja mi smo otišli na večeru i spavanje, dok je samo straža ostala kod nas. Sutradan krenuli smo opet u akciju za hvatanje u istom pravcu prema Madžarevom mostu i okolnim selima prema Petrovoj gori. Toga dana smo uhvatili do 80 duša, a pljačkali smo do čega smo došli. Moja desetina uhvatila je 9—11 duša, a ja sam s ustašom Nikolom Magdićem i Raušan Nikolom uhvatio jednu familiju od 5 duša koje smo predali Baljku kod ostalog naroda koji je pohapšen. Od toga mjesta gdje se narod sabirao ja sam zajedno s ustašama pratio oko 35 duša do kamiona. Kada su ostali narod doveli do kamiona, mi smo ga strpali u dva kamiona i odvezli u Kladušu u crkvu gdje se nalazio i onaj narod koga smo prvih dana pohvatali. Bilo nas je 8 pratilaca koji smo pazili da nam ko ne pobjegne. Kada smo narod istrpali iz kamiona, kamioni su se vratili natrag po usttše, a mi smo ostali kod crkve. Kad su došle ustaše, otišli smo na večeru, a ostala je straža pred crkvom. Poslije večere pozvao nas je Marko Obajdin u stroj i odveo nas pred crkvu gdje nas je rasporedio po grupama — u svakoj po pet ustaša koji su po redu išli u crkvu tući narod. Kada sam ia došao na red da idem u crkvu, sa mnom je bio Nikola Paulić, Nikola Magdić i Nikola Kovačević a za ostalu dvojicu se ne sjećam. U crkvu nas je vodio Joso Radočaj, a u crkvi smo našli Marka Obajdina koji je komandovao petorici uhapšenika da dođu naprijed i rekao im da legnu na trbuh ispred nas, a nama rekao da otpočnemo iste tući puškama po cijelom tijelu. Naročito nam je rekao da ih tučemo po bubrezima i kostima. Ja sam tukao prvog koji je ležao a bio je star oko 30 godina. Udarao sam ga po leđima i po svom tijelu sve dok sam čuo da je živ. Tako smo ih tukli 15—20 minuta puškama i cijevima od pušaka. Nakon toga smo izašli van, a drugi su ulazili. Kad se završilo s tučom, opet smo išli u crkvu da narod povežemo raznim špagama i štrikovima. Prilikom vezanja toga izmrcvarenog naroda oduzimali smo sve vrijednosti što su imali kod sebe. svlačili bolju robu. Kad smo narod povezli vodili smo ga i slagali u kamione, tako da je prvi red ležao na podu, a drugi sjedio na njima. Kad smo bili gotovi, u prvi kamion sjelo je 10 ustaša i odvezli se s tim narodom do mjesta gdje je potučen, a isto tako i drugim kamionom 10 ustaša, među kojima sam bio ja, zatim Milić Bogović, Marko Obajdin, Ivan Obajdin, Ivica Bišćanin i drugi. I ovaj kamion je krenuo za prvim. Kada smo stigli do jame, izašao sam s narodom iz kamiona, a iz prvog kimi ona ustaše su počele tući narod i bacati u jamu. Kad je prvi kamion završen, nastavili smo iz drugog kamiona voditi narod k jami, a ja sam vodič

dva čovjeka, četiri žene i jedno dijete. Među njima dvije žene su bile u drugom stanju. Od njih sam ubio jedno dijete, jednog čovjeka i jednu ženu koja je bila trudna sve sjekirom. Komandovao sam im da legnu, a zatim sam udario svakoga po dva puta sjekirom po vratu oštricom. Kada smo svoj posao završili, odvezli smo se u Kladušu, a poubijani narod zatrpali su dvili iz okolnih sela Kladuše.[18]

Slavko J. Flanjak, između ostalog, izjavljuje: »Položili smo ustašku zakletvu pred Baljkom, Kovačević Slavkom, Kovačević Žarkom i Kosanović Milanom, primili oružje, prenoćili u Slunju, a sutradan smo krenuli u hvatanje i ubijanje ljudi u Cetingrad i Veliku Kladušu. Kamionima smo se dovezli do Velike Kladuše, a zatim krenuli pješice u streljačkom stroju do Madžareva mosta i tjerali narod pred sobom pucajući za svakim na koga smo naišli. Sa mnom je bio od poznatih Nikola Bogović, Mile Bogović, Mile Bosanac i Filip Đuraković. Taj dan streljačkim strojem idući kroz kukuruze naletio je na mene jedan civil bježeći ispred nas da se spasi, a ja sam ga iz puške pogodio u prsa i ubio ga. To je bilo jedan kilometar od mosta. Pred veče smo se povratili u Veliku Kladušu, a moj vod povratio se u Slunj dok su drugi i dalje ostali u Velikoj Kladuši.«[19]

Mijo Butina, ustaša, izjavljuje: »Nastavili smo akciju prema Maljevcu, Gejkovcu i ostalim selima u pravcu Petrove gore. Pohvatali smo 40 osoba i otpremili u Veliku Kladušu. Te iste noći smo ih poubijali kao i ranijih večeri što smo radili. Ja sam ubio dva muškarca i jednu ženu i poslije ubijanja vratili smo se u Kladušu.«[20]

Nikola Moćan, ustaša, je izjavio: »Poslije zločina u Mrzom Polju i Zečev Varoši nas 80 ustaša krenuli smo zajedno s Baljkom u Veliku Kladušu da hapsimo i ubijamo u Maljevcu, Buvači i selima ispred Petrove gore. Kad smo došli u ta sela, hapsili smo narod, trpali u kamione i dovozili u Veliku Kladušu te zatvarali u pravoslavnu crkvu. Svake večeri izvodili smo narod iz crkve, odvodili u protivtenkovske rovove u Mehino Stanje i tamo ubijali batovima u nekoliko i klali. Sa mnom je bio Slavo Gračanin, Adam Kos, Petar Lalić, Sime Lalić, Drago Lovrenčić i drugi. U Velikoj Kladuši ostali smo oko ‘25 dana, a zatim dobili naređenje da se raspustimo, jer je tuženo da smo radili zvjerstva u srpskim selima nad nevinim narodom.«[21]

Ivan Skukan izjavljuje: »Kada je završeno hapšenje i ubijanje naroda u Slunju i okolici, otišlo je oko 200 ustaša u Cetingrad s natporučnikom Baljkom a također je došao i ustaški satnik Mesić s 10 kamoina ustaša te su otišli u akciju prema Vojniću, a Baljak i Mesić s Mesićevim autom otišli kod pukovnika Rolfa u Topusko. Isti dan vratili su se iz Topuskog u Cetingrad, a već je Mijo Mravunac sa svojim ustašama u Cetingradu pohapsio sve mještane Srbe koje su Baljak i Mesić potrpali u dva kamiona i odvezli prema Maljevcu. Baljak je ostao na području Cetingrada, Maljevca, Buvače i Kladuše s ustašama i kamionima. Narod su kamionima dovozili u Kladušu, zatvarali u crkvu (pravoslavnu) a po noći odvozili na Mehino Stanje i tamo ubijali. Muslimani su zatrpavali žrtve nakon završenog posla. Natovarili su dva kamiona ljudi

18 isto.
19 Isto.
20 Isto.
21 Isto.

iz okolice Cetingrada i uveče ih dovozili do kuće Pere Trkulje u Gornje Taborište gdje su ih ubijali iz pištolja i bacali u pećinu. Nakon ovog ubistva Baljak je ponovo otišao za Cetingrad i postavio Nikolu Rukavinu iz Slunja za zapovjednika mjesta Cetingrad, a Marka Obajdina za zapovjednika Velike Kladuše. Zatim se Baljak vratio u Slunj i pokupio zlatninu i vrednije nekretnine poubijanih Srba u Slunju, spakovao u auto i odvezao se preko Vojnića u Zagreb. Vozio sam Baljka ja i zadržao se u Zagrebu pet dana. Ponovo sam dovezao Baljka za Slunj. Nakon drugog dana našeg povratka iz Zagreba došlo je naređenje od pukovnika Rolfa Dragutina iz Topuskog da se imaju raspustiti sve dotadašnje divlje ustaše i da se osnuju pomoćni oružnici koji će politički djelovati među srpskim narodom, jer su Srbi već otpočeli mjestimično s napadima na ustaše.«[22]

Franjo I. Požega izjavljuje: »Kad smo došli u Veliku Kladušu, poručnik Baljak nam je održao govor i rekao nam da krećemo u Široku Rijeku, Svinicu, Pašin Potok, Prisjeku, Krstinju i Maljevac. Kad smo došli u ova sela, mi smo se zadržali dva dana i uhapsili oko 300 ljudi i žena i dopremili ih u pravoslavnu crkvu u Veliku Kladušu. Kad je narod zatvoren u crkvu, došao je poručnik Baljak i rekao da sav zatvoreni narod odvedemo u Mehino Stanje gdje su pokopane grabe i da ih tamo poubijamo. Nas oko 15 ustaša javilo se dobrovoljno da ćemo taj narod poubijati. Sjeli smo u kamion i odvezli se do jame, a kamioni su dovozili narod gdje smo ga mi ubijali i bacali u jame. Ja sam mojom rukom ubio tri čovjeka, više nisam mogao, dok su ostali preostale poubijali i to: Radočaj Joso Beli, Paulić Ivica, Mlinac Ivica, Moćan Nikola, Modrušan L. Jure, Matošić Ivan i drugi kojima se imena ne sjećam. Nakon završenog ubistva vratili smo se u Veliku Kladušu.«[23]

Ustaša Mića P. Bogović kaže: »Ne sećam se dal je to bio 4. ili 5 VIII. 1941. kad smo opet krenuli u akciju za hvatanje (Srba) u istom pravcu prema Madžarevom mostu i okolnim selima prema Petrovoj gori. Toga dana smo uhvatili do 80 duša a popljačkali smo do čega god smo došli.

Mijo Butina kaže: »Ponovo smo krenuli kamionima iz Kladuše u Cetingrad i hapsili u Zrvnici i Klokoću. Tada smo uhapsili oko 50 osoba koje smo naveče poubijali batovima na brdu kraj Cetingrada gdje se kopa manganska ruda. Ja sam ubio jednog muškarca i jednu ženu. Tukli smo batovima. Mi smo otišli, a ubijene su pokopali civili iz okolice Cetingrada.«[24]

Jozo Sućurović spada u red najvećih ratnih zločinaca. U Okružnom sudu Bihać govorio je o svojim zlodjelima. Narodnoj pravdi pao je u ruke tek 1955. godine. Preko 10 godina krio se i živio pod lažnim imenom kod Novog Sada (selo Zmajevo), i za to vrijeme zasnovao novu porodicu u kojoj je imao dva sina. O kakvim se zločinima radi neka posvjedoči tekst presude koju je izrekao Okružni sud u Bihaću 5. novembra 1955. godine:

22 Isto.

23 Isto.

24 Isto.

0KRU2NI SUD U BIHAĆU
Broj: K: 150/55
Dana, 5. XI 1955. god.

U IME NARODA![25]

Okružni sud u Bihaću u vijeću sastavljenom od Čekrlije Ljubiše kao predsjednika vijeća, sudije Poljak Ante i sudija porotnika Šimić Franje, Gračanin Mehmeda i Dukić Rade, članova vijeća i zapisničara Sremac Sofije u krivičnom predmetu protiv okrivljenog Šućurović Joze radi kriv. djela iz člana 106 st. 1 i 125 Kz. u prisustvu optuženog lično i njegovog branioca Bosnić Dušana, advokata iz Bihaća te javnog tužioca Marković Save nakon usmenog javnog pretresa u Velikoj Kladuši dana 5. novembra 1955. godine donio je ovu

PRESUDU:

Šućurović Jozo, sin Mije i majke Lucije rođene Medved, rođen 23. III 1908. godine u Vel.Kladuši, Hrvat, državljanin FNRJ, zemljoradnik, oženjen, otac dvoje vanbračne djece, pismen sa 4 razreda osnovne škole, vojsku služio od 1939. do 1940. godine u bivšoj jugoslavenskoj vojsci, vodi se u vojnoj evidenciji Vojnog odsjeka u Novom Sadu, neosuđivan, u istražnom zatvoru od 2. jula 1955. godine

KRIV JE:

STO JE:

I. Početkom juna mjeseca 1941. godine nakon uspostave NDH dobrovoljno stupio u ustaše u Vel. Kladuši pa je kraće vrijeme bio obični ustaša, a kasnije ustaški tabornik za Vel. Kladušu sve do konca 1943. godine,

dakle, kao građanin FNRJ za vrijeme rata služio u neprijateljskoj vojsci,

čime je počinio krivično djelo iz čl. 106 st. 1 Kz.

II. Od jula mjeseca 1941. godine pa do konca 1942. godine kao obični ustaša, a kasnije kao ustaški tabornik za Vel. Kladušu vršio razne zločine nad srpskim stanovništvom u Vel. Kiaduši i okolnim selima pa je tako:

1/ Neustanovljenog dana jula mjeseca 1941. godine u Vel. Kladuši kao ustaša s dvojicom ustaša učestvovao u hapšenju Milić Branka, popova sina, u njegovom sprovođenju do zatvora, koji ie isti dan po ovim ustašama likvidiran.

2/ Neustanovljenog dana koncem jula ili početkom augusta 1941. godine kao ustaša s oružničkim narednikom Bećirom po danu otišao u pravcu sela Maljevca i kod kanala, gdje je vršena likvidacija nevinog srpskog stanovništva, pronašao jednu ženu koja je bila samo ranjena i istu jednim metkom iz puške ubio pogodivši je u zatiljak glave.

3/ Koncem jula ili početkom augusta 1941. godine kao ustaški tabornik, zajedno s ratnim zločincem, ustaškim poručnikom-emigrantom Baljak Venturoni i drugim u-stašama po noći na kanalu u blizini sela Maljevca, učestvovao u likvidaciji 400 nevinih ljudi iz sela Maljevca koji su pobijeni gvozdenim čekićima i sjekirama i tom prilikom sam ubio 6 do 7 ljudi.

25 Dokumenti o obrani i iskazi svjedoka nalaze se u Okružnom javnom tužilaštvu Bihać pod brojem K-150/55.

4/ U isto vrijeme i na istom mjestu kao pod tačkom 3/ doveo od kamiona do kanala 8 do 10 nepoznatih ljudi i predao ih ustašama koji su ih u ležećem stavu ubijali gvozdenim čekićem i nakon toga ubio 2 djece gvozdenim čekićem a koja djeca su bila u kolijevci ubio ih i bacio u kanal.

5/ Neustanovljenog dana u julu mjesecu 1941. godine kao ustaša s ustašom Cindrić Đurom i drugim ustašama učestvovao je u hapšenju i sprovođenju srpskih porodica Vila Mile, Vojnović Jandre, Babić Save i drugih iz Vel. Kladuše i okoline koji su s ostalim nevinim ljudima zatvarani u crkvu i istu noć likvidirani.

6/ Neustanovljenog dana mjeseca juia 1941. godine kao ustaša s grupom ustaša iz Vel. Kladuše s punim kamionom nevinih ljudi sred dana otišao na kanal gdje su ove ljude likvidirali.

7/ Nekoliko dana poslije izvršenog djela pod tačkom 6/ u Vel. Kladuši na cesti kao ustaša uhvatio jednog dječaka od 9 do 10 godina koji ga je molio da ga ne ubije, istoga iz kuće na cesti ubio.

8/ Neustanovljenog dana u julu mjesecu 1941. godine s grupom ustaša sprovodio je u Vel. Kladušu jednu grupu nevinih ljudi od 10 žena i djece koji su istu večer bili likvidirani.

9/ Koncem jula ili početkom augusta 1941. godine kao ustaša s uslašom Cindrić Đurom i drugim ustašama sprovodio jednu grupu nevinih ljudi iz sela Maijevca, među kojima je bio Obrić Mile, doveo ih do crkve gdje su bili zatvoreni i istu noć gvozdenim čekićima u crkvi likvidirani, a kasnije kamionima odvezeni na kanal i pobacani.

10/ U ljeto 1941. godine kao ustaša s grupom drugih ustaša učestvovao je u hapšenju i sprovođeniu grupe od oko 30 žena i djece iz sela Maijevca, među kojima je bila Mladen Ljuba, Zivković Mila i njezino dijete, te ove zatvorili u crkvi u Vel. Kladuši gdje su ih likvidirali gvozdenim čekićima, a kasnije kamionom odvezli u kanal i bacili.

11/ Nekoliko dana pred Ilin-dan 1941. godine kao ustaša, zajedno s ustašom Cindrić Đurom i drugim ustašama na kanalu od mjesta zv. »Bajrina okuka«, gvozdenim čekićem ubijao nevine ljude koje su dovezli druge ustaše u kamionu, a dana 2. VIII 1941. godine kao ustaša s drugim ustašama doveo pun kamion nevinih ljudi kod mjesta »Bajrina okuka«, koje ljude su likvidirali druge ustaše.

12/ Neustanovljenog dana početkom mjeseca augusta 1941. godine kao ustaša s drugim ustašama u selu Širokoj Rijeci i Brusovači učestvovao u hapšenju grupe od 30 do 40 ljudi, među kojima su bili: Jagrović Rade, Simo i Dmitar, Guiić Milić, Kovačević Mile i njegova tri sina - Miloš, Đuro i Milić, od kojih se njko nije vratio svojoj kući, a isti dan s drugim ustašama uhapsio oko 18 muškaraca i nekoliko žena iz sela Široka Rijeka koje su povezali oko crkve i zapalili je zajedno s ovim ljudima.

13/ Neustanovljenog dana početkom augusta 1941. godine kao ustaša s drugim ustašama učestvovao u hapšenju oko 20 muškaraca iz sela Gejkovca, među kojima su bili: Lukić Milić, Mudrić Vaso, Bućan Božo i Dušan, Vojnović Pero i drugi koji su odvezeni kamionom u Vel. Kladušu i tamo likvidirani.

14/ Neustanovljenog dana i mjeseca u jesen 1941. godine kao ustaša s ustašom Murtić Aritom i drugim ustašama iz sela Maijevca dotjerali 4 muškarca i 1 ženu kod Vergašića mosta i tamo ih gvozdenim čekićem udarili u zatiljak glave i tako likvidirali.

15/ Neustanovljenog dana u februaru mjesecu 1942. godine kao ustaški tabornik s ustašom Puškarević Mafijom, Berić Perom, Medved Grgom i Antom te

Sesar Jurom učestvovao u hapšenju žena i djece (33) i jednog muškarca iz sela Sadilovca, koji su se sklonili kod svojih susjeda Hrvata — katolika i ove istu noć na mjestu zv. Pećina likvidirali.

16/ U proljeće 1942. godine kao ustaša s ustašama Cindrić Đurom, Medved Božom i još nekim u selu Gejkovcu kod Popovića mlina uhapsio Popović Anu i njezinih troje djece, Popović Anku i njezinih petero djece i iste odveli kamionom za Vel. Kladušu gdje su ih likvidirali.

17/ Neustanovljenog dana u augustu 1942. godine kao ustaša s ustašom Grgić Nikom došao u selo Ruševicu kući Berta Đure i Mate kojom prilikom je zaklao Berta Đuru u kući koju je zapalio, dok je Berta Kata ranjena u vrat nožem uspjela pobjeći.

18/ Neustanovljenog dana u augustu 1942. godine s ustašom Cindrić Đurom i drugim ustašama učestvovao u hapšenju 12 žena i djece iz sela Šiljkovače koji su izbjegli u šumu i iste likvidirali na mjestu zv. »Hodžića strana« kojom prilikom je on lično ubio jednog dječaka i jedno dijete u kolijevci.

19/ Koncem februara 1942. godine kao ustaša s ustašom Puškarić Matijom zv. »Mac«, Barić Perom, Medved Grgom i drugim ustašama učestvovao u pokolju nevinog stanovništva u selu Savićima kojom prilikom su ubili 185 ljudi - i

20/ Koncem augusta mjeseca 1942. godine kao ustaše s ustašom Cindrić Đurom i drugim ustašama učestvovao u pokolju nevinog stanovništva u selu Siljkovači kojom prilikom je ubijeno preko 217 lica, a njihove kuće popalili i imovinu opljačkali,

dakle, kršeći pravila međunarodnog prava za vrijeme okupacije vršio prema civilnom stanovništvu ubijstva, mučenja, hapšenja, nečovječna postupanja, konfiskovanje i pljačku imovine koja nije bila opravdana vojnim potrebama,

čime je počinio krivično djelo iz čl. 125. Kz.,

pa se na osnovu istih zakonskih propisa primjenom čl. 46. Kz. i 27 Kz.

O S U Đ U J E :

NA KAZNU SMRTI VJESANJEM, te na kaznu trajnog ograničenja građanskih prava iz člana 31. Kz.

Na osnovu čl. 123. Kz. optuženi se kažnjava na kaznu konfiskacije cjelokupne imovine.

Optuženi je dužan platiti troškove krivičnog postupka i paušal u iznosu od 5.000 Din.

O B R A Z L O Ž E N J E :

Okružno Javno Tužilaštvo u Bihaću svojom optužnicom Kto: 316/55. od 26. IX 1955. godine optužilo je ovom sudu optuženog Sućurović Jozu radi krivičnih djela iz čl. 106 st. 1 Kz. i 125 Kz. a koja djela da je počinio na način kako je to opisano u dispozitivu ove presude.

Optuženi Sućurović Jozo u svojoj odbrani ističe da je tačno da je on jula mjeseca 1941. godine pristupio ustaškom pokretu i da je kao takav djelovao sve dotle dok se nije prebacio u domobrane. Napominje da je u ustaše stupio radi toga, jer da je pozvan u opštinu i da su ga primorali da primi oružje. Isto tako optuženi napominje da i ustaški tabornik nije postao radi toga što je želio, nego radi toga što je bio primoran od nadležnih tadašnjih rukovodilaca.

Sto se tiče djela pod tačkom 11/ optuženi Sućurović Jozo priznaje djela pod

točkom 1/, 2/, 3/, 4/, 18/, 19/ i 20/. Naime, optuženi Šućurović Jozo priznaje da je učestvovao u hapšenju Milić Branka, ali taj događaj opisuje tako da je pozvan da vidi ko se to nalazi u kući popa Milića, jer da je kuća bila zaključana i u njoj se nije nalazio. Poriče da je učestvovao u ubistvu Milić Branka i nadodate da je Milić Branka ubio neki Sefik. Optuženi priznaje da je koncem jula ili Dočetkom augusta 1941. godine ubio iz puške jednu ranjenu ženu i to radi toga što mu je bilo naređeno i da je on po naređenju otišao do svoje kuće, uzeo pušku i ubio ovu ženu. Nadodaje da to ne bi učinio da mu nije bilo naređeno. Optuženi također priznaje da je koncem jula ili početkom augusta 1941. godine učestvovao u likvidiranju ljudi iz sela Maljevca i da je tom prilikom lično čekićem ubio 6 ljudi i to na taj način što je prethodno na jednom mjestu iskrčio kukuruze i po naređenju Baljak Ventura svoje žrtve položio na trbuh i ubijao čekićem u glavu. Napominje da je ubio tako 6 osoba, ali da sedmu nije mogao ier da mu je pozlilo i da mu je tada Baljak Ventur dao da pije rakije da dođe do sebe. Optuženi priznaje da je čekićem ubio i dvoje djece u kolijevci, ali nadodaje da je to učinio po naređenju Baljak Ventura, dok su ostale ustaše poubijali drugu djecu i pobacali u kanal. Ustaše da su otišle, a on da je ostao tu kod kanala da čuva stražu. Sutradan da su došli ljudi iz okolnih sela i zakopali leševe. Optuženi Šućurović Jozo priznaje da je učestvovao u kupljenju i ubijanju ljudi u Šiljkovači, odnosno da je kritične zgode neki ustaški vodnik doveo njemu jednoga starca i naredio mu da ga ubije i da ga je on po naređenju ubio sikirom. Prilikom pokolja u Šiljkovači da je učestvovao u ubistvu dvoje djece, od kojih je jedno bilo u kolijevci, a nadodaje da je sve to radio po naređenju i što je morao. Ovo dvoje djece također da je ubio hladnim oružjem. Optuženi priznaje da je u februaru mjesecu 1942. godine s Puškarić Matijom i ostalim učestvovao u ubistvu stanovništva u selu Savićima gdje je ubijeno preko 185 lica, odnosno priznaje da je sam ubio 7 lica i da više nije mogao i to da ih je ubio sjekirom. Ističe da je i ovo izvršio po naređenju.

Optuženi Šućurović Jozo priznaje izvršenje naprijed navedenih djeia, ali u svojoj odbrani podvlači da je bio primoran da ova djela izvrši i da se nije mogao đa odupre naređenju svojih pretpostavljenih, a posebno naređenjima koje je izdavao ustaški oficir - emigrant Baljak Ventur. U svojoj odbrani više puta je podvukao da je morao to učiniti jer da nije imao snage da se odupre.

Ostala djela navedena u optužnici i u dispozitivu ove presude optuženi u cijelosti poriče. Naime, optuženi ističe da se on nije kretao van Kladuše i svog sela Maljevca, jedino da je odlazio, odnosno da je bio prisutan kod mjesta »Bajrina okuka« gdje su likvidirani ljudi, ali da on tom prilikom nije ubijao.

U daljnjoj svojoj odbrani optuženi ističe da je napuštao Veliku Kladušu prilikom njenog oslobođenja od strane Narodnooslobodilačke vojske i da je Klaciušu napokon napustio i preobukao se u domobrane te da je kao domobran zarobljen i to čak na teritoriji Republike Austrije. Poslije toga da je krarko vrileme bio u logoru i stupio u redove Jugoslavenske narodne armije iz koje je napokon demobilisan u drugoj polovini 1945. godine. U Armiji se upoznao s Vukosavljev Budišom i po demobilizaciji otišao je njegovoj kući u selo Zmajevo gdje je radio na njegovom imanju do demobilizacije samog Vukosavijeva. Poslije da se upoznao s Pruha Ankom i oženio se. Na upit kako se mogao oženiti kad ima živu ženu u svom selu optuženi je izjavio da je to prikrio i to na taj način što je po demobilizaciji promijenio i svoje ime, odnosno prezime i izvadio ličnu legitimaciju na ime Đurović Joze. S Pruha Ankom da je živio i rodio dvoje djece.

Na kraju svoje odbrane optuženi podvlači da je u ustaše stupio po naređenju tj. da je morao i da je sve što je na sudu i u pripremnom postupku priznao, izvršio radi toga što je bio primoran i što je bio slabić da se odupre naređenjima. Napominje da je ta naređenja uglavnom izdavao ustaški oficir - emigrant Baljak Ventur i da je po odlasku Baljka povukao se i nije činio nikakvih djela, jer da ga niko na to nije ni primoravao, a on sam da nije sklon vršenju ovakvih djela.

Sud je proveo dokaze saslušanjem svjedoka: Redžić Emina, Podlesak Marije, Ninković Zorke, Karajić Drage, Pilipović Mile, Basara Mile, Teminović Šerifa, Miljković Bege, Hibner Karla, Savić Nikole, Karajić Hasice, Obradović Ljubice, Krneta Milivoja, Sarić Ahmeta, Redžić Ibre, Bućan A3ama, Bućan Milana, Šuvić Fazlage, Delanović Hasana, Obrić Milke, Bjelivuk Stane, Radusinović Milića, Božić Mile, Martinović Drage, Jagrović Svetozara, Keserović Hasnije, Cvjetičanin Dušana, Petrović Petra, Keserović Muje, Tomašević Dragana, Delić Mehmeda, Dejanović Mile, Tepavac Stoje, Lukić Save, Martinović Mićana, Pajić Dušana, Smrzlić Milića, Savić Mile, Jukić Pave, Petričić Pere, Martinović Stane, Stokrpa Stanice, Košić Tome te čitanjem zapisnika o saslušanju svjedoka Pajazetović Sulejmana, Martinović Rade, Japan Ivana, Duranović Čehe, Bogović Milke, Trkulja Barice, Cvjetičanin Mile, Savić Dragana, Lukić Rade, Popović Mirka, Mišmaš Ante, Ferkić Sulejmana, Vajagić Zdravka, Grahović Huse, Grba Ilije, Šuvić Zeće, Vukosavljev Budisava, Pruha Anke, Andrić Save, Andrić Laze i Novicki Petra te uvidom u ostali dio spisa.

Na osnovu provedenih dokaza sud je utvrdio slijedeće činjenično stanje:

Optuženi Šućurović Jozo da je odmah po kapitulaciji bivše Jugoslavije i po uspostavi tzv. NDH stupio u ustaške redove i kao takav, još u civilu, ali naoružan, učestvovao u razoružavanju tadašnjih žandarmerijskih stanica skupa s najistaknutijim pobornicima ustaškog pokreta u Velikoj Kladuši. Među prvima da je stupio u ustaške redove i kao takav javno položio ustašku zakletvu. U prvo vrijeme kao ustaša učestvuje s ostalima u iikvidaciji srpskog življa u Kladuši i okolini i to vrlo aktivno, te radi toga da je dobio i položaj ustaškog tabornika i bio desna ruka ustaškom oficiru emigrantu Baljak Venturu.

Stupivši u ustaški pokret da je kao aktivni ustaša učestvovao u raznim zlodjelima koje su vršili ostali ustaše. Ta1<o je optuženi učestvovao u masovnom pokolju stanovništva Velike Kladuše i najbližih naselja koji su koncem jula ili početkom mjeseca augusta 1941. godine pokupljeni iz svojih kuća i poubijani nedaleko od Kladuše na kanalu. Optuženi Šućurović Jozo da je učestvovao u ovom kupljenju i sam lično ubijao. Ubijanje da je vršio iz puške kao i hladnim oružjem - čekićem. Tako je učestvovao u hapšenju i ubijanju iz puške Milić Branka iz Velike Kladuše, a zatim jedne ranjene žene na cesti blizu kanala. Dalje je utvrđeno da je optuženi na samom kanalu ubio čekićem 7 nevinih ljudskih života i to na taj način što je prethodno iščupao kukuruze iz zemlje i na to mjesto polagao svoje žrtve potrbuške ubijajući ih čekićem u potiljak. Utvrđeno je da je optuženi pored ovoga učestvovao u hapšenju tih ljudi koji su masovno ubijani na kanalu tj. da ih je sprovodio do crkve, tu mlatio i mučio, a odatle u kamionima kao sardine da su odvoženi na kanal gdje su ubijani. Utvrđeno je i to da je optuženi u to vrijeme ubio i dvoje djece u kolijevci i to također čekićem na istom mjestu na kanalu. Iskazima svjedoka utvrđeno je da je optuženi učestvovao s ostalim ustašama u odvođenju i ubijanju i drugih ljudi iz Velike Kladuše koji su kamionima dovoženi na kanal i tu likvidirani. Utvrđeno je da je pored ljudi u ovom masov-

nom pokolju stradalo dosta žena i djece. U ovim likvidiranjima da je izgubilo živote oko 6-700 duša.

Pored navedenog utvrđeno je da je optuženi učestvovao i u akcijama van Kladuše i njene najbliže okoline, te je tako utvrđeno da je optuženi učestvovao u hapšenju i odvođenju, kao i ubijanju nevinih ljudi, žena i djece u selima Širokoj Rijeci, Brusovači, Gejkovcu, Sadilovcu, Ruševici, Savićima i Šiljkovači. Utvrđeno je da je tom prilikom u Širokoj Rjeci Brusovači uhvaćen Jagrović Rade, Simo i Dmitar, Gušić Milić, Kovačević Mile i njegova tri sina kao i drugi - ukupno oko 40 lica što ljudi, što žena. U selu Gejkovcu da je uhvaćeno, odvedeno i likvidirano oko 30 duša, među kojima su bili: Lukić Milić, Mudrić Veso, Bućan Božo i Dušan, Vojnović Pero, Popović Ana s troje djece i Popović Anka s petero djece. U selu Sadikovićima da je uhvaćeno i likvidirano 33 lica uglavnom žena i djece. Dalje je utvrđeno da je optuženi učestvovao u ubistvu Berta Đure, kao i ranjavanju Berta Kate koju je optuženi bio nožem zaklao, ali koja je živjela još izvjesno vrijeme. U selu Šiljkovači da je optuženi Sućurović Jozo učestvovao u ubistvu dvoje djece i jednoga starca koje je likvidirao hladnim oružjem - sjekirom. Ovom priiikom u Šiljkovači da je ubijeno preko 200 duša. U selu Savićima da je otpuženi s ostalim ustašama učestvovao u ubistvu preko 185 lica. Osim gore navedenoga provedenim dokazima utvrđeno je i to da je optuženi skupa s ostalima vršio paljevinu kuća i drugih nastambi kao i da je učestvovao u pljački imovine ubijenih lica.

Provedenim dokazima sud je u potpunosti utvrdio da je optuženi počinio navedena krivična djela. Sud je na temelju provedenih dokaza u cijelosti odbacio odbranu optuženoga kojom on poriče izvršenje izvjesnih djela kao i odbranu optuženoga da je on bio primoran. U prvom redu sud je odbacio odbranu optuženoga da je primoran bio da stupi u ustaške redove. Ovu svoju odluku sud je zasnovao na iskazima skoro svih svjedoka saslušanih na pretresu. Pored toga karakteristična je izjava svjedoka Vajagić Zdravka koji tvrdi u svom iskazu da je s optuženim skupa bio u rezervi /bivšoj jugoslavenskoj vojsci/ i da mu je optuženi već tada govorio da bivša Jugoslavija mora propasti i da će doći Ante Pavelić sa svojim povratnicima. Ova činjenica jasno govori da je optuženi još ranije bio upoznat s ustaškim pokretom i da je bio vezan za njega. Kad se ovome doda činjenica da je optuženi među prvima učestvovao u razoružavanju bivših žandarmerijskih stanica i u uspostavi ustaške vlasti i da je u prvim danima uzeo oružje, stavio na sebe ustaške znakove i postao ustaški tabornik - onda je neminovno tačno da je optuženi pristupio ustaškom pokretu svjesno i da njegovoj odbrani da je morao stupiti u ustaše nema mjesta.

Njegovu odbranu da je morao izvršavati ona djela navedena u dispozivitu optužnice, a koja on priznaje, sud je također odbacio. Jer, takva odbrana nije mogla da se održi ni na osnovu onoga što je optuženi iznio na glavnom pretresu. Ako bi se već moglo dozvoliti da je pod moranjem ubijao u kanalu oko 7 lica čekićem u potiljak, kad je ustaški zlikovac Baljak Ventur bio u njegovoj sredini - nikako se ne može dozvoliti da je optuženi morao sjekirom da ubije starca u Šiljkovači, ranjenu ženu na cesti i djecu u kolijevci, kada tu nije prisutan niko od onih koji je po svom položaju mogao njemu da naredi. Ovakva odbrana optuženog usmjerena je samo na to da ublaži njegov položaj. Međutim, mnogobrojni očevici govore o tome da je optuženi upravo bio taj koji je bio inicijator mnogih navedenih zločina koje je on počinio sam i u društvu s ostalima. To najbolje opisuju oni svjedoci koji su razgovarali s majkom optuženoga,

koja je u više navrata pričala kako je optuženi dolazio kući krvavih ruku i odijela i kako ga je ona savjetovala, a kojoj je on odgovarao drsko, svojstveno ovakvim zločincima, da prestane s predikama jer će i nju zaklati. Kraj ovakvih riječi njegove rođene majke ne bi bili potrebni ni svjedoci očevici. Kad se ovome dodaju iskazi mnogobrojnih svjedoka koji govore o naduvenosti, nabusitosti i drskosti optuženoga u ovo kritično vrijeme, onda ne može biti govora da jedan ovakav čovjek izvršava ova zlodjela po naređenju. Pored ovoga sud je imao u vidu i to da je Beljak Ventur došao u Veliku Kladušu ne poznavajući nikoga nego one koji su i za vrijeme bivše Jugoslavije bili vezani za ustaški pokret, a među kojima je bio i optuženi. Zar bi Baljak Ventur mogao da izvrši svoj prljavi posao i zadatak, koji su mu stavili u dužnost Pavelić i njegova klika, ako nije imao dobre saradnike, poznavaoce terena i ljudi? I upravo optuženi Šućurović Jozo, a to se vidi i po položaju koji je zauzimao, bio je desna ruka Baljak Ventura u izvršavanju naprijed pomeputih zadataka. Ilustracije radi napominjemo ovo: Zar optuženi Šućurović Jozo nije mogao izbjeći ubistvo ranjene žene na cesti? Zar je optuženi morao otići do kuće da uzme pušku, a ubija tolike nevine ljude čekićem i sjekirom? Iz ovih svih razloga sud je odbacio ovu njegovu odbranu da je on predmetna djela izvršio ne samo po naređenju nego što je morao.

Sud je odbacio i odbranu optuženoga u kojoj on poriče izvršenje ostalih djela navedenih u optužnici, odnosno odbacio je njegovu odbranu da se on nije udaljavao van Kladuše ni bliže okoline izuzev što je išao u Siljkovaču. Ovu njegovu odbranu sud je odbacio na temelju mnogobrojnih izjava svjedoka saslušanih na glavnom pretresu. Tako svjedok Marija govori o ubistvu jednog dječaka kojega je ubio optuženi Šućurović Jozo na cesti iako ga je ovaj mališan od 9 do 10 godina molio da ga ne ubije. Svjedokinja Ninković Zorka, Redžić Ibro i drugi govore o učestvovanju optuženoga s ostalim ustašama u hapšenju porodice Vila Mile, Vojnović Jandre, Babić Save i drugih. Svjedoci Martinović Draga, Jagrović Svetozar i Petrović Petar govore o učestvovanju optuženoga s ostalim ustašama u Varoškoj Rijeci i Brusovači kojom prilikom su odvedeni Jagrović Rade, Simo i Dmitar, Bušić Milić, Kovačević Mile i njegova tri sina kao i mnogi drugi. Svjedoci Petrović Pero, Jukić Pave i Savić Mile govore o likvidaciji 33 lica većinom žena i djece u selu Sadikovićima, a gdje su se ovi bili sklonili kod svojih prijatelja Hrvata. Svjedoci Bućan Adam i Bućan Milan detaljno opisuju dolazak ustaša u selo Gejkovac a s kojima je bio i optuženi te odvođenje preko 30 osoba, među kojima su bili: Lukić Milić, Mudrić Savo, Vojnović Pero, Bućan Božo i Dušan, Popović Ana i njeno troje djece, kao i Popović Anka i njezinih petero djece. Svjedoci Suvić Fazlaga, Delanović Hasan i Keserović Hasnija govore o događaju koji se odigrao sa stanovnicima sela Siljkovače na mjestu zvanom Hodžića strana kojom prilikom je optuženi ubio dvoje djece u kolijevci. Pored naprijed pomenutih svjedoka sud je iz saslušanja još niza svjedoka došao do uvjerenja da je optuženi učestvovao i u izvršenju ovih djela koja on danas pred sudom poriče. Preslušani svjedoci su živi očevici zločina koja je počinio optuženi skupa s ostalim ustašama. Mnogi od njih tako detaljno opisuju događaj i u lice optuženom govore šta je radio. Sud nema razloga da ne povjeruje ovim svjedocima koji su jasno i nedvojbeno opisali sve ove događaje.

Na osnovu svega izloženog sud je utvrdio da je optuženi krivično odgovoran za navedena djela, jer je kao građanin FNRJ za vrijeme rata služio neprijateljskoj vojsci i jer je kršeći pravila međunarodnog prava za vrijeme okupacije

vršio prema civilnom stanovništvu ubistva, mučenja, nečovječna postupanja i ubijanja, konfiskovanje i pljačku imovine koja nije opravdana svojim potrebama, te kako se u svim ovim radnjama stiču elementi krivičnih djela iz či. 106 st. 1 i 125 Kz. to ga je sud i oglasio krivim za ova djela jer su ona na gornji način nedvojbeno i dokazana.

Karakterističan je životni put optuženog Šućurović Joze. Do rata zemljoradnik koji obrađuje zemlju, do krajnosti povučen sam u sebe. Stalno zamišljen kao da o nečemu razmišlja i kloni se ljudi pa i svojih najbližh komšija. Još prije kapitulacije bivše Jugoslavije optuženi Šućurović Jozo kao vojnik - rezervista izbjegava da odlazi na vojnu vježbu i priželjkuje dolazak Ante Pavelića i njegovih saradnika. Odmah po kapitulaciji Jugoslavije optuženi se nalazi među prvima u redovima onih koji uspostavljaju »red« i pripremaju teren za dolazak jednog od najvećih ratnih zločinaca u toku rata - Ante Pavelića. On sa svojim istomišljenicima razoružava žandarmerijske stanice i one koji se vraćaju kući poslije razbijanja bivše jugoslavenske vojske. Po dolasku ustaškog oficira - emigranta Baljak Ventura optuženi mu se stavlja potpuno na raspoloženje i postaje njegova desna ruka u izvršavanju svih zlodjela koja su našim narodima pripremili Hitler i Musolini i njihovi pomoćnici. Optuženi Šućurović učestvuje u prvom masovnom hvatanju i ubijanju srpskog življa u Kladuši te tako skupa s ostalima sprovodi te nevine žrtve do crkve, a zatim u kamionima do kanala gdje sam čekićem ubija. Kako je masovno ovo ubistvo bilo, najbolje se vidi iz iskaza onih svjedoka koji pričaju i iznose da su razgovarali s njegovom majkom koja im je priznala da optuženi svaku večer dolazi krvavih ruku. Po likvidaciji srpskog življa u Kladuši optuženi se sa svojim saradnicima baca na udaljeniji teren. Obilazi okolna sela i u zlodjelima prednjači ostalima. Dovoljno je imati na umu samo to da je optuženi sam priznao da je svojom rukom što čekićem, što sjekirom, što iz puške ubio oko 20 nevinih žrtava. Koliko je tek onih za koje nema direktnih očevidaca i svjedoka, a koji su pali kao žrtva od strane optuženog Šućurović Joze. Optuženi za sve ove zasluge dobija i položaj - postaje ustaški tabornik za Veliku Kladušu. To je najveće priznanje koje se moglo dati ovakvom čovjeku kao što je bio optuženi Šućurović Jozo. Koliki je zlikovac bio optuženi Šućurović Jozo najjasnije nam govori slučaj ubijanja ranjene žene, koja se skalpirana čela izvukla između desetina i stotina leševa na kanalu u borbi za održavanje života, kao i ubistvo nevine djece u kolijevci. Iz cjelokupnog materijala proizlazi da je optuženi sva ova djela vršio svjesno i s određenom namjerom. Trebalo se dočepati položaja i vlasti, a preko toga i imovine ovih nevinih žrtava. To je ono što je rukovodilo optuženog Šućurović Jozu kao i niz drugih zlikovaca koji su počinili slična djela. Optuženi do kraja ostaje vjeran svojim gospodarima i prilikom prvog oslobođenja Velike Kladuše od strane Narodnooslobodilačke vojske bježi i ponovo se povraća nazad kada su se snage Narodnooslobodilačke vojske povukle iz Velike Kladuše. U ustaškim redovima ostaje tako reći do zadnjeg dana i samo se preoblači u domobransku uniformu da bi spasio svoj bijedni život. Povlači se sa svim ostalima koji su bili svjesni da ih čeka zaslužena kazna od vlastitog naroda. U tome ga sprečavaju jedinice Jugoslavenske narodne armije koje ga zarobljavaju. Zbog nedostatka podataka optuženi ostaje u Jugoslavenskoj narodnoj armiji i u drugoj polovini 1945. godine se demobiliše. Međutim, optuženi mijenja i svoje prezime i na to novo ime Đuranović Joze dobiva i svoje vojne isprave i vadi legitimaciju kod nadležnih organa narodne vlasti.

Krije se daleko od svog rodnog kraja među ljudima koji ga ne poznaju, predstavlja se kao vanbračno dijete bez igdje ikoga. Ljudi, među kojima se našao, daju mu sve mogućnosti da živi i lu se ženi s Pruha Ankom iako kod kuće ima svoju legalnu ženu. I upravo onda kada je računao da mu se zameo svaki trag došao je pred Narodni sud.

Ovo je životni put optuženog Sućurović Joze koji na sve moguće načine pokušava da prikaže sebe kao nevina čovjeka, žrtvu drugih ljudi, oružje u rukama onih koji su bili njemu ravni. Ovu odbranu optuženi pokušava da potkrijepi i time da je po odlasku Baljak Ventura, ustaškog oficira emigranta, u Velikoj Kiaduši i okolini prestao pokolj. Točno je to. Ali, to ne znači da je to djelo optuženog Sućurović Joze jer je u protekloj godini ubijeno sve ono što je nađeno kod kuće i ostalo je živo samo ono što se skrivalo po šumama i došlo pod okrilje narodnih ustanika. To je razlog da nije bilo pokolja kao 1941. i 1942. godine kada narod nije znao da postoje zvijeri u ljudskom obliku. Zahvaljujući pokretu otpora - narodnooslobodilačkom pokretu spriječen je optuženi Sućurović Jozo kao i njemu slični da dokrajči svoju zamisao.

Sve ovo sud je imao u vidu prilikom odmjeravanja kazne optuženom Sućurović Jozi, te mu je za to i izrekao ovakvu kaznu kao što je rečeno u dispozitivu ove presude. Sud smatra da je ova kazna pravedna i da je na zakonu osnovana, jer da optuženi Sućurović nema apsolutno nikakvih uslova da postane u dogledno vrijeme koristan član ove društvene zajednice. Jedina kazna koju je sud mogao da izreče jeste upravo kazna smrti vješanjem, jer ta kazna odgovara kako društvenoj opasnosti počinjenog djela, tako i još više društvenoj opasnost' počinioca. Sud je optuženom izrekao upravo kaznu smrti vješanjem s obzirom baš na težinu počinjenih djela navedenih u dispozitivu ove presude.

Svoju odluku o tome da je optuženi dužan platiti troškove krivičnog postupka u iznosu od (. . .) dinara kao i paušal u iznosu od 5.000 dinara sud je zasnovao na propisu člana 90 Zkp.

Sud je optuženoga ujedno osudio i na konfiskaciju cjelokupne imovine u smislu propisa 123 Kz. jer smatra da je ovo trebalo primijeniti s obzirom da se radi o teškom ratnom zločincu koji je ovakvim svojim djelima i stvarao svoj imetak.

Sud je ujedno optuženoga osudio na trajan gubitak građanskih prava iz člana 31 Kz.

Smrt fašizmu - Sloboda narodu!

Zapisničar: Predsjednik vijeća:[26]

Iz zločina koje su izvršili ustaše u toku prošlog rata, a posebno u Mehinom Stanju, nad nedužnim srpskim narodom i načina na koji su to radili mogu se i moraju izvući zaključci, ne samo zbog prošlosti nego i radi budućnosti.

Srpski narod dao se prevariti. On je zatečen i iznenađen pokoljem koji su mu ustaše dosta dugo pripremale. U područjima u kojima žive Srbi oko Velike Kladuše, Cetingrada i Slunja od ukupno poginulih u toku NOR-a, oko 80% naroda je izginulo u toku jula i augusta 1941. godine, što se očito može pripisati iznenađenju i prevari.

26 Original presude nalazi se u Okružnom sudu Bihać, broj K-150/55.

Spas srpskog naroda bio je u oružanom otporu u kome je daleko manje bilo žrtava nego u vrijeme u kome nije bilo oružanog otpora. Srazmjerno porastu oružane borbe i njenom jačanju srpsko stanovništvo bilo je sigurnije i zaštićenije od ustaškog pokolja. Sve činjenice ukazuju na to da se narod nije digao na oružanu borbu, bio bi potpuno uništen prema planu ustaške vlasti, čitava ustaška ideologija temeljila se na antisrpskoj osnovi, na pokolju srpskog naroda, pokrštavanju i protjerivanju s teritorija Hrvatske. Iz podataka očito je da ustaše nisu izazvane srpskim komunističkim provokacijama na genocid, već je pokolju pružen organizirani oružani otpor kao jedini oblik zaštite srpskog naroda od fizičkog istrebljenja.

Neposredni i prvi masovni zločini nad srpskim narodom na području Velike Kladuše, Cetingrada, Vojnića i Slunja izvršeni su od strane »divljih ustaša«.[27]

Iz njihovih izjava je vidljivo da su u bojne koljača stupili dobrovoljno i svjesno se opredijelili za vršenje masovnog pokolja i uništenja srpskog naroda. I njihovi organizatori i vođe bili su ustaše emigranti koji su se za krvavi zanat spremali u Italiji i Mađarskoj. »Divlje ustaše« bili su domaći ljudi koji su ranije sa srpskim narodom živjeli u slozi. Ti mirni i na izgled dobroćudni ljudi, nakon uspostavljanja NDH i kapitulacije Kraljevine Jugoslavije, preko noći postaše zvijeri u ljudskoj spodobi. Oni svoje nacionalno biće počeše iskazivati pokoljem i uništavanjem svega onoga što se srpsko zove. Puška, kama, malj i sjekira — to su njihova sredstva kojima masovno nasrnuše na nezaštićeni srpski narod. Sve tradicionalno prijateljstvo, sve moralne i životne veze, koje su se prenosile iz pokoljenja u pokoljenje, preko noći su nestale. Gotovo svi oni koji su ranije slovili kao veliki prijatelji pojedinaca i srpskog naroda u cjelini, postali su krvoločniji nego ustaše koji su došli iz drugih krajeva. Stotine Srba dali su se prevariti od starih »prijatelja« i kumova kojima su vjerovali. Slučaj Marka Medveda »Kovača«, Bože Medveda »Mlinara«, Pere Skukana »Perkača«, Karle Flaka, Joze Sućurovića i niza drugih, očito govore da su prije svega posegli za životom onih koji su ih smatrali svojim prijateljima. Rijetki su slučajevi da su poznati ljudi spašavali Srbe od smrti. Isto tako rijeđi su slučajevi poštenih Hrvata i Muslimana prvih dana koji su se našli na strani oružane borbe da zaštite srpski narod. Mada je bilo i takvih kao što je Slavko Skukan koji je bacio ustašku uniformu i pobjegao u Petrovu goru da spašava srpski narod, kao što je Omer Duranović, Zuhdija Zalić, Huso Pajazetović i drugi. Za ove pojedince narod je imao izraz »Pošteni Hrvati i Muslimani«. Ovaj izraz pojavio se već 1941. godine i koristio se sve do **1943.** dok se hrvatski i muslimanski narod nije masovno opredijelio za NOP. Od **1943.** godine hrvatski i muslimanski narod ne učestvuje u NOP-u izuzetno već masovno, pa se u skladu s tim više ne govori o poštenim pojedincima već o narodu kao cjelini.

Ustaški zločini koji su vršeni nad srpskim narodom u toku vladavine NDH nisu se legitimirali kao zločini iz vjerskih već iz nacionalnih razloga. Da li su pravi motivi i spoljne manifestacije tih motiva u skladu ili u raskoraku stvar je ocjene koju valja izvesti iz sklopa događaja. Mišljenja smo da se osnovano može opredijeliti za nacionalni motiv. Iz historije drugih, a i naših naroda, poznato je da je nacionalna pripadnost naroda određenoj naciji veoma moćan osjećaj i da on nadilazi po obimu i snazi vjersku pripadnost. Nacionalni osjećaj

27 Tako ih je nazivao narod jer su bez uniforme nosili **oružje** i ubijali srpski narod.

ivojstven je ne samo vjernicima već i ateistima, tako da predstavlja određenu zakonitost pripadnosti određenoj naciji u višenacionalnom sastavu društva. Da su ustaše počele razdor koristeći nacionalnu pripadnost, ne može se dovoditi u sumnju. Da će to i svaki drugi neprijatelj našeg višenacionalnog realiteta pokušati koristiti, također nema sumnje. Konačno »maspokret 1971« u osnovi svoje koncepcije počeo je s nacionalnim razdorom. U štampi se mogu pročitati pjesme, kao što je ova koja se pojavila ovih dana: »Oj Mostaru ne volim te više, u tebi se ćirilica piše«.

Ove i slične pjesme su pjesme ustaških koljača bez obzira koliko su toga svjesni oni koji ih pjevaju. One su jednake onima »Bježite psine preko Drine — Srbe na vrbe«, »Bježite vlasi, Pavelić dolazi« i si. Svako opravdavanje ovih i sličnih pojava slučajnostima i mladenačkom naivnosti, jednako je svjesnom obmanjivanju onih kojima su one upućene i objektivno otvaranje zelenog svjetla onima koji se nalaze u podzemlju. U društvenom životu gotovo da je sve moguće uključujući i ponavljanje povijesti, koja po marksističkoj teoriji ako se ponavlja, onda se ponavlja bilo kao tragedija ili kao farsa.

Ustaške koljače, koji su na žalost regrutirani iz redova hrvatskog i muslimanskog naroda, moramo strogo odvojiti i ne smijemo taj narod poistovjetiti s njima. Mora se vjerovati u narode s kojima se živi. Isto tako mora se prošlost oprostiti radi budućnosti, ali ne i zaboraviti. Srpski narod se ne smije više nikada dati iznenaditi.

Plemenita osobina srpskog naroda došla je do izražaja na području koje obrađujemo u tome što on nije težio za osvetom. Zuhdija Zalić piše o oslobođenju Velike Kladuše 22. februara 1942. i kaže: »Nitko od Kordunaša nije tražio palikuće, ubice i krvnike.«[28]

Poznat je slučaj jednog od najistaknutijih ratnika Korduna Miška Breborine. Njemu su ustaše ubile ženu i troje djece. On, čovjek s 4 razreda osnovne škole biva imenovan 1942. za komandira Prve proleterske čete Korduna. Kasnije je i komandant Žumberačko-pokupskog odreda pa komandant bataljona u 15. kordunaškoj brigadi. Često je odlazio u Pokuplje i Zumberak, borio se u tim krajevima i drugovao s Hrvatima. Prolazeći kroz Pokuplje primijetio je 6-godišnjeg dječaka koji bježi pred partizanima. Miško je potrčao, uhvatio dječaka, podigao na rukama, dao mu čokoladu i rekao: »Ne boj se, Kranjčiću, ovo je narodna vojska«. To je ljudska vrlina svojstvena hiljadama kordunaških partizana.

Iz prošlosti valja izvući i općenit zaključak da srpski narod mora prije svega računati na svoje vlastite snage, sam na sebe. Valja napomenuti i žalosnu povijesnu činjenicu da izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije, za cijelo vrijeme rata koji je trajao četiri godine,nije bar formalno diplomatskim putem ništa poduzela kod NDH da zaštiti srpski narod od pokolja u Hrvatskoj.[29]

28 Neobjavljeni zbornik kod autora.

29 Bilo bi korisno istražiti kako je Jozo Sućurović iz Austrije dospio u našu vojsku, tko mu je izradio la2nu legitimaciju, koliko ima takvih slučajeva i koje su snage spašavale ratne zločince, da li su u pitanju pare ili nastavljajuće ustaške ideologije. Sve ovo zbog budućnosti.

Puk. IGNJATIJE PERIĆ

Ustaški zločin u Ivano vic jarku

Hvatanje ljudi

Iskušane metode fašista da prikažu kako je ona druga strana, koju kani napasti, počinila »zločine« na koje, »naravno«, vlast mora reagirati, primijenjene su i u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. S takvom praksom počinju maja 1941. u Hrvatskom Blagaju i nastavljaju krajem jula i početkom augusta iste godine želeći uništiti srpski narod na području NDH.

Vijesti o akciji partizanskog odreda »Debela kosa« kraj Gršakova mlina i pojava partizanskog odbora »Crna lokva« kraj Biljega, na cesti Vojnić—Vrginmost, primljene su u ustaškom redarstvu u Zagrebu već 27. jula 1941. godine. Poslije toga Božidar Cerovski, rukovodilac ustaškog redarstva Nezavisne Države Hrvatske, sazvao je sastanak koji je održan istog dana u podne u selu Tušiloviću. Na sastanak su, pored Cerovskog, došli šef karlovačke policije, ustaški povjerenik za kotar Vojnić Mijo Zunac i ustaški povjerenik općine Krnjak Dragan Mujić. Na sastanku je zaključeno da 29. jula grupa ustaša pođe u akciju hvatanja ljudi s teritorije Vrginmosta, Vojnića i Krnjaka. Ovu »kaznenu ekspediciju« izvešće ustaška jedinica s područja Gline, koja je izvela sličnu akciju oko Gline nakon napada banijskih ustanika, pod vodstvom Vasilja Gaćeše, na neprijateljsku posadu u Banskom Grabovcu 23. jula 1941. Prema planu akcije ustašama su trebale pružiti pomoć posade oružničkih stanica u Vrginmostu, Vojniću i Krnjaku. Kao ispomoć glinskim ustašama u hvatanja ljudi oko Krnjaka pomoć će pružiti još i Zvonko Kovačević iz Slunja sa svojih 15 ustaša i jednim kamionom.

Ustaški povjerenik Dragan Mujić imao je zadatak da 29. jula prikupi što više ljudi u Krnjaku koje će ustaše blokirati i pohvatati. Ustaške vlasti u Vrginmostu i Vojniću imale su zadatak da prije dolaska ustaša iz Gline blokiraju Vrginmost, odnosno Vojnić, i da na taj način lakše pohvataju ljude.

Tako brza ustaška reakcija na prve akcije kordunaških partizana uslijedila je zbog globalnog političkog opredjeljenja da Srbe treba uništiti. Prve akcije ustanika poslužile su samo kao povod za planirani genocid velikih razmjera.

Ujutro, 29. jula[1] četa ustaša ušla je u Vrginmost. Oko 7 sati oružnici iz Vrginmosta bili su na nogama. Mjesto je bilo blokirano, a ustaše su s oružnicima, krenuli u akciju hvatanja stanovnika. Bio je to pravi lov na ljude. Za to vrijeme sa 4 kamiona, od kojih su dva bila natovarena živim krečom te alatom za kopanje jama, poslana s ustaškom patrolom na Biljeg. Zadatak patrole bio je da u rejonu željezničke stanice Vojnić uhvati što više ljudi. Na taj način ustaška akcija odvijala se na široj teritoriji Vrginmosta i Vojnić-kolodvora.

1 27. i 28. jula talijanska vojska Iz Vrginmosta i Vojnića napustila je Kordun i povukla se prema Karlovcu i Gorskom kotaru. Od tada su na Kordunu ostale samo Pavelićeve ustaše, domobrani i oružnici. Iznenadno povlačenje Talijana s Korduna podudarilo se s početkom ustaškog genocida nad srpskim stanovništvom, pa je narod ovo protumačio kao prećutni sporazum između ustaške vlasti i talijanske komande u provođenju Pavelićeva plana likvidacije Srba u Kordunu.

Sabiralište ljudi s teritorije Vrginmosta bilo je u blizini kuće Dušana **Crevara** u Vrginmostu, gdje su bili parkirani kamioni za prevoz ljudi. Od 7 do 10 **sati** ustaše i oružnici pohvatali su na području sela Brnjavac, Podgorje, Pješčenica, Slavsko Polje i Crevarska Strana i Vojnić-kolodvora više od 80 muškaraca i dvije žene.

O hvatanju ljudi oko željezničke stanice Vojnić Mirko Trkulja[2] ispričao je:

»29. jula nešto poslije 6 sati ujutro stigao je na Vojnić-kolodvor oružnički narednik Jozo Šimunić, kojeg sam inače odranije dobro poznavao. S Jozom je bila i jedna ustaška patrola. Nakon pozdrava Jozo mi reče da se spremim i da ću poći s njim u Vojnić. Na moje pitanje: Kuda me to vodiš Jozo?, Šimunić je odgovorio da će jedna grupa ljudi iz ovog kraja biti poslana u Liku na izgradnju puta. Spremio sam se za duži boravak van kuće, pozdravio se sa ženom, djecom i rodbinom i pošao sa Jozom. Usput su nam ustaše priključile još tri druga koja su uhvatili kod svojih kuća i potom smo izašli na Biljeg, gdje smo zatekli četiri kamiona i ustašku stražu. Kada smo došli na Biljeg, prišao sam Jozi Šimuniću i za svaki slučaj sam ga još priupitao: Gospodine narednič̆e, je li istina da idemo u Liku i koliko dugo ćemo tamo ostati? Na to je Šimunić odgovorio: »Ta znate vi mene jako dobro, dobri smo prijatelji, ne bih ja vas lagao...« Toga dana bilo je sunčano i vruće pa su ustaše i uhvaćeni ljudi prešli u hladovinu, posjedali na zemlju, a ja, da bih skratio vrijeme i razveselio društvo, počeo sam pričati razne viceve i doskočice. Dok smo tu sjedili, iznenadno iz šume, izašao je jedan čovjek četrdesetih godina s volovskim kolima u kojima su bila drva za ogrjev, a na njima je sjedila njegova maloljetna kćerkica. Jedan od ustaša izašao je pred kola i naredio čovjeku da se priključi našoj grupi. Jedan od volova bio je opasan za djecu, pa je čovjek zamolio ustašu da odveze drva kući, i da će se odmah vratiti, što mu je bilo i dozvoljeno. Nakon toga nepoznati je odvezao drva kući i ubrzo se vratio, ne misleći na ono najgore — na skoru strašnu smrt.

Negdje oko 10 sati stiglo je iz Vrginmosta na Biljeg 6 kamiona. Iz kamiona su izašla 4 ustaška oficira kojima je žandarmerijski narednik Šimunić podnio raport o akciji na Vojnić-kolodvoru. Iz njihova međusobnog razgovora saznao sam da se jedan zvao Cerovski, drugi Kos i treći Džačić. Po držanju tih oficira i po ostalim manirima bilo je vidljivo da su ne samo oni već i ostale ustaše pijani. Ovoj ustaškoj koloni priključena su i četiri kamiona koji su bili parkirani na Biljegu. Tako je deset kamiona nastavilo put prema Vojniću. U 8 kamiona nalazili su se uhvaćeni ljudi i ustaško obezbjeđenje, a u ostala dva bilo je nešto ustaša iz pratnje te živi kreč i pionirski alat. Posmatrajući sve ovo, u meni se pomalo počela rađati sumnja. Put od Biljega do Vojnića bio je kratak. Već sama činjenica da su ustaše držale puške »na gotovs«, čuvale uhapšenike u kamionima i da se na svakom krovu kamiona nalazio puškomitraljez bila je dovoljna da se uhapšenici, koji nisu smjeli međusobno ni razgovarati, zabrinu za svoju dalju sudbinu. Dok su ulazili u selo Vojišnicu kraj Vojnića, ustaše su sa krovova kamiona otvarale vatru na ljude koji su se našli pored puta ili oko kuća. Tom prilikom ubijen je neki Kljukovnica, a uhvaćeno je nekoliko ljudi i, na prilično brutalan način, ubačeno u kamione.«[3]

Prije Ulaska kaznene ekspedicije u Vojnić, jedan dio ustaša razišao se po donjoj Vojišnici gdje su počeli hapsiti. U isto vrijeme ustaška vlast i žandari

2 Umro poslije rata u Karlovcu.

3 Izjavu Mirka Trkulje čuva autor.

iz Vojnića blokirali su Vojnić. Najprije su zatvorena izlazna vrata općinske zgrade i u njoj su zadržani svi muškarci koji su se tu zatekli. Pred zgradom zastali su prazni ustaški kamioni. Dok su kamioni stajali pred općinom, jedan ustaša doveo je sveštenika Milu Peuraču, uhvatio ga za bradu, dao mu gumeno crijevo i, naočigled prisutnih, prisilio ga da ustima izvlači benzin iz bačve i prelijeva u rezervoar kamiona. Kako Peurača nije obavljao taj posao kako treba, bio je izložen psovkama i maltretiranju. To je ostavilo ružan utisak na prisutne ljude i davalo im povoda da više razmišljaju i o vlastitoj sudbini.

Za vrijeme racije po Vojniću i okolini, ustaše su usput nastavile pijančiti i izgubile dosta vremena, tako da nisu na vrijeme krenule prema Krnjaku. O orgijanju ustaša u Vojniću Đuro Baždar, koji je među prvima bio uhvaćen, ispričao je slijedeće:

»Negdje oko 11 sati ušao je u moju gostionu jedan ustaški oficir s dvojicom ustaša. Počeo je razgledati unutrašnjost gostione, a posebno je bio zainteresiran za lovačke trofeje koji su visili po zidovima ... Potom mi je naređeno da pođem s njima. Od moje gostione do Kosanovićeve kuće, ustaše su uhvatile još trojicu ljudi i odveli nas u dvorište kotarske zgrade u Vojniću. Kad smo ušli u dvorište, u njemu smo već zatekli šezdesetak uhvaćenih Vojnićana, koje je čuvala jaka ustaško-žandarmerijska straža. Naređeno nam je da posjedamo po zemlji. Ustaških oficira tu još nije bilo. Nešto kasnije pristigli su i oni, a iza njih nekoliko poznatih građana, Hrvata, koji su inače bili na službi u Vojniću. Među njima bio je Vlado Vujnović[4], upravnik rudnika u Vojišnici. Osim Vujnovića u toj grupi bio je načelnik poreske uprave u Vojniću, rodom iz Slovenije, zatim Vicko Zuljević[3], poštar u Vojniću, Makso Vukić, gostioničar i još dvojica čijih se imena više ne sjećam. Oni su dali garancije za velik broi uhapšenih ljudi. Zahvaljujući njima i njihovom zauzimanju za uhapšenike. oslobođeno je iz ustaških ruku dvadesetak ljudi, među njima i dvojica pravoslavnih sveštenika — Ćeranić i Malobabić[fi]. Oni su dobili propusnice i pušteni svojim kućama. Tako je ostalo još četrdesetak Vojnićana u ustaškim rukama. Od ove četrdesetorice, dvojica ili trojica ljudi, smjelijih i snalažljivijih, među njima i Stevo Arlov[7] iz Vojišnice, iskoristili su nebudnost straže i krišom prešli iz grupe za Ivanović-jarak u grupu koja je bila oslobođena.

Iz Vojnića prema Krnjaku išlo se u dvije auto-kolone. Jedna kolona od 4 kamiona, u kojima je još bilo mjesta, upućena je prema Kolariću i dalje prema Vratniku, Grabovcu i Krnjaku. Puni kamioni, njih oko šest u kojima su se nalazili uhapšenici, ustaška pratnja i alat, upućeni su od Vojnića prema Zivković-Kosi, Brezovoj Glavi, Donjem Budačkom i Krnjaku. Ja sam bio u auto-koloni koja se kretala prema Tušiloviću i Krnjaku. Uočio sam da su ustaše s kabina pucali na svakog muškarca koji se pojavljivao na vidiku. Osim toga, kad su došli u Brezovu Glavu, kamioni su za trenutak stali, iz njih je izletjela desetina ustaša i na križanju puta Vojnić—Tušilović, kraj sadašnje benzinske pumpe u Tušiloviću, uhvatila četvoricu ljudi koji su iz znatiželje zastali na raskrsnici da vide ustašku auto-kolonu nad kojom su se vijorile velike ustaške zastave i na vrlo brutalan način strpali ih u kamione.«[8]

4 Vlado Vujnović umro je poslije rata u Zagrebu.

5 Vicko Zujević **je za nekoliko dana** stupio u **PO »Crnu** lokvu« **i** u proljeće **1942. poginuo kao partizan u Petrovoj gori.**

6 Sveštenika Malobabića su ubile ustaše na Kolariću 1942. g.

7 Stevo Arlov, nosilac »Partizanske spomenice 1941«.

8 Izjava Đure Baždara.

Prva auto-kolona, koja se kretala kroz Vojnički Grabovac, zastala je u ovom selu. U Vojničkom Grabovcu ustaše su uhvatile trojicu ljudi. Za vrijeme ukrcavanja uhapšenika Marko Todorič[9], zvani Apina, iskoristio je ustašku nebudnost i pobjegao u obližnje kukuruze i izgubio se u šumici. Izgleda da je Marka na bijeg nagovorio ustaša Ante Salomon iz okolice Barilovića.

Već u Vojniću, a posebno zbog događaja na putu Vojnić—Krnjak, uhvaćenim ljudima je postalo jasno da od odlaska u Liku neće biti ništa. Umjesto u Liku i prisilnog rada na izgradnji puta, spremalo se nešto strašnije, o čemu ovi ljudi nisu smjeli niti razmišljati. Sada je bilo jasno i Mirku Trkulji da ga je »njegov prijatelj«, žandarmerijski narednik Jozo Simunić prevario i »drugarski« mu podvalio. Međutim, više se skoro ništa nije moglo učiniti. Vozeći se dalje, ljudi su pokušavali naći izlaz iz momentalne situacije. O razmišljanjima pojedinaca Mirko Trkulja ispričao je i ovo:

»Sto je vrijeme više prolazilo i što smo se više približavali Krnjaku, bilo mi je sve jasnije da će nas poubijati. Mučile su me misli zbog čega to radi jedna država i njena vojska. Često sam pomišljao i sam sebe nekako uvjeravao da sam u zabludi, jer kako bi to jedna država, ma kakva ona bila, radila iz čista mira i ubijala nevine ljude. Kada su ušle u Krnjak, jedna i druga auto-kolona zaustavile su se pred kućom Mile Maćešića, Babičina, koja se nalazi na izlazu iz Krnjaka prema Karlovcu. Za vrlo kratko vrijeme ljudi iz kamiona su naprosto izbacani kao stvari i u gomilana smješteni oko Miline kuće i sjenika. Po ustaškoj naredbi ljudi su morali sjediti na zemlji i držati ruke na koljenima. Svaki međusobni razgovor bio im je zabranjen. Oko cijele kuće i među ljudima stajala su jaka ustaško-žandarmerijska obezbjeđenja. Kamioni s alatom i krečom te grupom od petnaestak ustaša upućeni su prema Ivanović-jarku[10] da na mjestu gdje je nekad bila vodenica iskopaju jame.«[11]

Na putu od Vojnića do Krnjaka zbilo se više događaja. U momentu kada su ustaše ušle u Vojnić i započele hvatati ljude, u Vojniću se zatekao Dmitar Duduković koji je toga dana došao iz Krnjaka. Čim je primijetio ustašku hajku, uzjahao je bicikl i prije dolaska ustaša u Krnjak obavijestio je mještane
0 ustaškoj akciji u Vojniću. Mnogi ljudi poslušali su savjet Dudukovića i napustili mjesto, dok su stariji ostali i dočekali ustaše.

Tek što je prva ustaška kolona krenula iz Vojnića, sustigla je nekoliko ljudi na cesti kraj Kolarića. Za trenutak kamioni su zaustavljeni, ljudi pohvatani, a potom se krenulo dalje za Krnjak. Zatečena su i jedna konjska kola, u kojima su se vozili iz Vojnića kući Milić Vuletić, zvani Bracan i Vaso Vuletić, rodom iz sela Donje Kusaje, općina Krstinja. Oni su toga dana dovezli kola drvenog uglja na željezničku stanicu Vojnić i pošto su ugalj utovarili u vagone, krenuli su kući. Kola su ostala bez ljudi, konji su, ili sami, ili ih je netko drugi usmjeravao, krenuli prema Kusaji i *u* sumrak 29. jula stsigli pred kuću. Vidjevši konje i prazna kola, porodice Vase i Milića Vuletića su se iznenadile
1 zabrinule. Bilo je više pretpostavki, ali najprihvatljivija je bila da su Milić i Vaso, primivši novac za ugalj, malo više popili, legli pored puta i zaspali, a konji s kolima krenuli kući. Sutradan 30. jula doprle su crne vijesti i do sela

9 Umro poslije rata u Grabovcu.

10 Po prvobitnom ustaškom planu ljude je trebalo poubijati u području Poljica kod Karlovca. Međutim, pred samu akciju strijeljanja Jože Gršak iz Tušilovačkog Cerovca došao je **u Krnjak i odlučeno je da se ljudi likvidiraju kraj Krnjaka.**

11 Vidi signaturu 3.

Kusaje o pokolju ljudi u Ivanović-jarku. U Budačkoj Rijeci, na raskrsnici puteva Krnjak—Vojnić i Krnjak—Slunj, nalazila se trgovina Dragića Šarca. U tu radnju ušle su 29. jula poslije podne, ustaše, zatekle trgovca i naredile da pođe s njima. Šarac je upitao: »Gospodo! Kako treba da se obučem i što treba da ponesem?« Odgovoreno mu je da obuče novo odijelo, da uzme dosta novca i sat. U Krnjaku, u Babičinu sjeniku, Dragić je ostao bez sata i novca, a nešto kasnije u Ivanović-jarku ostao je bez novog odijela i glave.

Događaji u Krnjaku

Dvadeset petog jula 1941. Hitler je iz Slovenije, iz Štajerske, iselio u Hrvatsku nekoliko hiljada Slovenaca. Čitave porodice s najpotrebnijim ličnim stvarima i nešto hrane protjerane su iz svojih domova. Tako je u Vojnić stiglo oko 50 slovenačkih porodica i dvadesetak samaca. Po rasporedu kotarskih vlasti u Vojniću, u općinu Krnjak upućeno je pet porodica i 11 samaca. Ustaški povjerenik u Krnjaku Dragan Mujić rasporedio ih je u bolje stojeća domaćinstva u okolini Krnjaka. Tragediju ovih ljudi Mujić će za nekoliko dana nastojati da veže s još težom tragedijom, s pokoljem u Ivanović-jarku.

Da bi ostvario ustaški plan Dragan Mujić se svestrano zauzeo i do detalja isplanirao veliku raciju u Krnjaku, kako bi u datom momentu okupio što više ljudi i jednostavno ih isporučio ustašama. Poslije sastanka u Tušiloviću 27. jula Mujić je izdao zapovijed da nosioci svakog domaćinstva općine Krnjak 29. jula donesu određene količine hrane za potrebe Slovenaca. U toj zapovijesti bilo je predviđeno koliko koje gospodarstvo treba da donese masti, graha, krumpira, brašna i slično. Za neizvršavanje ove zapovijesti bile su predviđene stroge kazne. Da bi što više stanovnika okupio u Krnjaku, Mujić se pobrinuo da na još jedan način privuče ljude u Krnjak. Izdao je drugu zapovijed: da svako domaćinstvo iz sela Podgorja, Gornji Skrad i Krnjak uputi 29. jula prije podne svog predstavnika muškog pola radi upoznavanja s dionicom puta Krnjak—Gornji Skrad koju je pojedino domaćinstvo trebalo urediti i nasuti kamenom tucanikom. Sve nije teklo kako je Mujić planirao. Ustaše su stigle u Krnjak sa znatnim zakašnjenjem, tako da se većina okupljenih ljudi, kako u Krnjaku, tako i na pomenutom putu, razišla kućama, mada ih je Mujić sa svojim ljudima i oružnicima iz Krnjaka pokušao zadržati, ali je Dmitar Duduković uspio obavijestiti znatan dio ljudi o hvatanju ljudi u Vojniću, pa je većina na vrijeme pobjegla iz Krnjaka.

Oko 14 sati počela je ustaško-oružnička hajka na ljude u Krnjaku i okolini. U toku racije i postupcima ustaša prema uhapšenicima, njihovu odvođenju u Ivanović-jarak te o činu ubijanja postoji svjedočenje Nikole Bižića[12], kovača iz Dugog Dola. On je 29. jula, izvršavajući Mujićevu zapovijest, donio u Krnjak hranu za Slovence. Tu je uhapšen i odveden na stratište, ali je s gubilišta pobjegao. Ostalo je napisano živo sjećanje na taj grozni čin i stravični dan:

»Zatekli smo se pred općinskom zgradom u Krnjaku, gdje smo čekali da predamo hranu za Slovence. Neki su već bili predali i otišli kućama. Ostalo nas je još dvadesetak, ali neki su još dolazili. Odjednom nas opkoljavaju ustaše i žandari i naređuju da bacimo hranu, pa nas odvedoše u jednu sobu žandarmerijske kasarne. Poznavao sam krnjačke žandare, posebno jednog

12 Umro 1943. od tifusa.

koji mi je prije nekoliko dana bio u kući, pričao s njim, popio rakiju koju smo po običaju ponudili gostu. Tom rilikom šalio se sa mnom i sa ženom i otišao, a da nismo znali ni zašto je dolazio. Prije jednog sata stajali smo pred gostionicom, a on je, izlazeći iz gostionice, razgovarao s ljudima i smijao se. Nismo predosjećali nikakvu opasnost. Čekajući da predamo hranu, odjednom smo čuli brujanje dolazećih kamiona, ali na toj cesti to nije bilo ništa neobično. Sada je on s ustašama koji nas vode. Idući tako, pridem mu i zamolim ga da me pusti da se izvučem iz kolone. No nisam ni dovršio s rečenicom, a on dreknu: Šta, majku ti srpsku! i udari me kundakom tako da sam posrnuo i pao. Dižem se i pogledam ga u lice. Zaprepastio sam se. Bio je izbezumljen, zapjenio kao pas kad pobjesni. O, ljudi, ni u snu nisam mogao sanjati da se tako u jednom satu čovjek može izmijeniti. Zatvorili su nas u općinsku zgradu. Vrata su bila zaključana, a pred njima je čuvao stražu isti žandar, pod prozorom nalazila su se dvojica ustaša. U taj čas otvoriše se vrata i uđe povjerenik Mujić s dvojicom ustaša. Uđe pas nasmijan i pita nas kako je. Netko odgovori: »Vidite i sami, gospodine«. Mujić ga prekida i kaže: Eto, vidite, ljudi, da ste sami krivi. Ne valja prkositi vlasti, jer vlast je vlast. Kad je bila vaša srpska, niste trgali žice i sjekli bandere, a sada to radite i prkosite nam. Ustade Mihajlo Simić pa poče da govori: »Gospodine, nitko od nas ne zna tko je trgao ni gdje je trgao. Ja sada o tom prvi put čujem. Poslušali smo vaše naređenje i donijeli hranu za Slovence.« »Ja vas dobro znam. Slušajte, ljudi, s nama nema šale, to za svagda upamtite. Ovo je Hrvatska, a ne Srbija. Poglavnik je htio, pošteno, kad ste već Srbi, preseliti vas u Srbiju, a vi umjesto da ste zahvalni, vi prkosite poglavniku i ustaškoj vladi. Pet sam godina ustaša i kao takav garantujem da vam se neće ništa dogoditi, ali slušajte šta ću vam dalje reći. Vas ćemo još večeras poslati u Njemačku na rad, a ^a familije ne brinite, poslat ćemo ih u Srbiju, a kad se vratite u zemlju, tamo ih potražite. Ako se od vas pokuša netko pobuniti, ubićemo ga, to da znate. A oni koji su potrgali žice, biće pronađeni, i s njima ćemo drukčije postupati. Mislim da ste me razumjeli. Dakle, budite pametni pa će i za vas biti bolje...«

Negdje poslije podne, vrata naše sobe naglo se otvoriše. Uđoše u sobu ustaše, odvojiše nas deset i povedoše u drugu sobu. Tu su nas vezali žicom dvojicu po dvojicu, a onda kroz te vezove (oko ruku) provukoše žicu kojom spojiše zajedno svih deset uhapšenika i napraviše po jednu »grotulju« od ljudskih tijela.i Potom nas istjeraše iz sobe. Guraju nas u kamione gdje je već bilo ljudi koje su doveli iz drugih soba i koje su pohvatali također u rejonu Krnjaka.«[13]

Dok se jedan dio ustaša bavio uhapšenicima u žandarmerijskoj stanici u Krnjaku, drugi dio je pretresao uhapšenike kod Babičine kuće. Oduzimali su novac, cigare, satove i druge vrijedne stvari. Od svakog čovjeka oduzet je, ukoliko ga je imao, i džepni nožić, iz predostrožnosti da uhapšenicima ne bi poslužio za napad na ustaše. Jedan dio ustaša je krstario Krnjakom i okolinom hvatajući ljude kod njihovih kuća. U toku te akcije uhvaćen je i Petar Božić, žandarmerijski narednik, koga su ustaške vlasti, zato što je Srbin, još ranije izbacile iz službe. Pero je nađen kod kuće s bratom Nikolom Božićem. Obojica su dobili batine. Petar je nađen u žandarmerijskim hlačama, koje je po tvrđenju ustaša morao ranije predati. Od kuće do Babičina sjenika Petra su tukli kundacima, nogama i šakama. Bio je sav u krvi i potpuno malaksao.

13 M. Dakić: Petrova ml gora mati, Prosvjeta 1983, str.

Taj prizor je ostavio težak utisak na prisutne. Kod Babičina sjenika ustaše su odnekud izvadile fotografiju kralja Petra kojom su mahali po zraku i prisutnim ljudima govorili da su je našli u kući Petra i Nikole Božića,[14] pa su još nemilosrdnije navalili na Petra. Tukli su ga kundacima po glavi, tako da je jedan kundak prebijen, a krv se potom slijevala niz obraze i vrat po cijelom tijelu. U tom teškom trenutku, ustaše su naredile uhapšenicima da počnu pjevati. Ljudi su bili zaprepašteni, i nisu mogli usta otvarati. Najbolje se snašao Dane Grba, sudski službenik iz Krnjaka, rodom iz okoline Plaškog. Da bi zadovoljio ustaške hirove, počeo je pjevati: »Crven fesić, mamo, crven fesić, joj, mamice«. Za to vrijeme jedan ustaša je prišao dvjema djevojkama,[15] koje su bile jedine uhapšenice, udario ih je nekoliko puta nogom i psovao im majku srpsku i komunističku. Oko 16 sati, a možda i kasnije, ukrcani su ljudi u kamione i, od Babičine kuće u Krnjaku, krenulo se prema Karlovcu.

Masakar u Ivanović jarku

Drugi dio priče Nikole Bižića glasi: »Kad su nas ubacili u kamione kod Babičine kuće, nisu obraćali pažnju koliko nas može stati u kamion, već su nas unutra ubacivali kao predmete ili cjepanice drva, a potom su vozila krenula. Budući da taj kraj poznajem kao svoju rođenu kuću, odmah sam osjetio da se krećemo u pravcu Karlovca. Bio sam u nekom bunilu pa i ne znam o čemu sam sve mislio. Ali za svega nekoliko minuta moj kamion stade. Istjeraše nas napolje, opet među špalir ustaša, pa dvije ili tri »grotulje« vezanih ljudi potjeraše prema potoku Rijeci u pravcu šume Loskunje. Sada znamo da se nalazimo kod zaseoka Božići u Donjem Krnjaku i da se krećemo prema Ivanović--jarku u šumi. Počeo je padati prvi sumrak i kroz njega se naziru dvije najbliže kuće, ali svjetla i ljudi u njima nije bilo. Ali, jadna majko naša! Čim smo ispali iz kamiona, počeše nas krvnički tući kundacima, čizmama, cijevima pušaka. Nakon što bi se čuo neki jauk jadnih ljudi, uslijedili su novi udarci i prigušeno vikanje ustaša: »Cutite gadovi, majku vam vašu srpsku«. No, kad smo se približili Rijeci, čuli smo glasne jauke koji su dopirali s druge strane potoka, a potom se prava tutnjava ustaških udaraca sručila po ljudima koji su stajali oko iskopanih jama i koji su ubijani uglavnom tupim predmetima
— čekićima, krampovima i noževima. Vika, dernjava i psovska ustaša postaje sve jača. Sada je tek bilo potpuno jasno što nam se sprema.

Preko Rijeke bio je uzak mostić po kome se kretala ustaška pratnja koja je držala jedan kraj žice koji je bio vezan za »grotulju« od deset vezanih ljudi. Dok su ustaše išle po mostiću, mi smo morali gaziti i plivati po vodi. Znao sam da se na čelu niza u kome sam bio i ja nalazi i Pero Kresojević i njegova dva sina, a meni najbliži bio je Mihajlo Simić. Oh, to su bili hrabri i valjani ljudi, a evo sada padoše u mišolovku, kao i ja, gdje više ni hrabrost, ni pamet ne vrijede ništa. Kad smo zaplivali po vodi, ona me osvježi, mozak poče da radi i ja ponovno osjetih želju da bježim. Jedna mi je ruka slobodna, pokušavam da i drugu oslobodim, ali ne ide. Namjeravao sam da oslobodim ruku, zaronim u vodu i tako pokušam pobjeći. Šapnem drugu koji je bio sa

14 Kasnije je utvrđeno da su fotografiju donijeli iz žandarmerijske stanice.

15 Nije utvrđeno koje su to djevojke, od kuda su rodom, te gdje su i kako uhapšene. Ubijene su u Ivanović-jarku.

mnom vezan da se zajednički pokušamo osloboditi žice. Uspijevamo, ali u tom momentu već smo izašli iz vode pa nije bilo mogućnosti za bijeg. Držimo se za ruke kao da su i dalje povezane i čekamo pogodniju priliku za bjekstvo. Druga obala Rijeke je ravna kao na dlanu, nedaleko od nas primjećujem iskopanu jamu. Sada je još jasnije kamo idemo. Iz razmišljanja me prekide ustaška komanda: »Lezi i nos u zemlju, jebem vam majku, jeba vas kralj Petar... « I tko sve može nabrojiti koga divljaci sve psuju i zbog čega idemo u smrt, a ni krivi ni dužni. Blizu smo jame, i usprkos ustaškoj dernjavi i jauku naših ljudi, dobro čujemo samrtne hropce i jauke koji dopiru od nje. Od ovih krikova ljudi postaju izbezumljeni. Tu se nije pucalo, ustaše su dotucale ne znam već koju grupu, a i nama se približava zadnji minut. Drug vezan sa mnom polako me grebne po ruci, pita je li vrijeme za bjekstvo. Naše ruke su slobodne i možemo ih izvući iz žice kad god hoćemo. Pokušavam podići glavu da osmotrim pogodan put za bjekstvo, ali ustaša koji je bio blizu mene udari me kundakom tako jako da me prikova za ledinu. Odmah iza toga desetak ustaša povika: »Dižite se i naprijed!« To smo i učinili. Tek što smo krenuli kroz ustaški špalir prema jami, zasuše nas kišom udaraca. Čujem kako Mihajlo Simić viče: »Gospodo, nemojte nas tući, nećemo biti sposobni za rad«. Čuo je on ranije sve ono što sam i ja čuo i vjerujem da više nije gajio nadu da ide u Njemačku, ali od silnih ustaških udaraca i stanja u koje je zapao bio je već izludio, i tako pomahnitao govorio je što mu je palo na pamet. U trenutku kada je Simić završio, jedan ustaša osvijetli ga baterijom, a drugi ga udari krampom po glavi tako da se ona jednostavno raspolovi. Simić ispusti kratak jauk. Pade i povuče sa sobom žicu koja mi spade s ruke. Kako su nam ruke bile oslobođene, ja i moj drug iznenadno skočismo u stranu i počesmo bježati u pravcu obližnjeg šumarka. Ustaše pripucaše za nama, a ja sam dalje bježao ne znajući kuda. Odjednom ponovno izbijem pred potok Rijeku. Zastanem da se još jednom orijentišem. Kranjim naporom uspijevam ustanoviti da se nalazim u blizini zaseoka Pavkovići u Donjem Budačkom, što znači da sam samo oko 1 kilometar udaljen od mjesta pogibije mojih drugova. Prilazim dosta oprezno cesti i, pošto se ništa ne čuje, brzo je prelazim, a odatle sam se uputio kući... «[16]

Mirko Trkulja nastavlja svoja sjećanja: »Kad su automobili stigli iz Krnjaka do puta koji skreće s ceste u Ivanović-jarak, kradomice sam provirio kroz napuknutu ceradu kamiona i ugledao gomilu izbezumljenih ljudi, koji su isprebijani stajali kod praznih kamiona i nešto čekali. U kamionu je bila nesnošljiva situacija. Ležali smo potrbuške, s rukama pod bradom, naslagani jedni na druge. Nitko nije smio ni glavu podignuti, ili bilo šta progovoriti. Počeo sam ponovno razmišljati o naredniku Jozi Simuniću koji mi je garantovao da idemo na rad u Liku. A sada vidi šta se s nama događa. U tom momentu iz pravca Ivanović-jarka oglasiše se puške. Ustaše koje su nas obezbjeđivale i čuvale uznemiriše se, i ja u tom trenutku, shvatih da je ovo jedina prilika, koju ne smijem propustiti. Mada sam u toku dana dobio dosta jakih udaraca, i mada sam bio i psihički i fizički iscrpljen, osjetio sam se snažnim, i u jednom skoku izletio sam iz kamiona. Ne sjećam se da li je netko prije mene pokušao bjekstvo ili je pobjegao. Međutim, čim sam iskočio iz kamiona, još neki drugovi su poskakali, ali na žalost većina je bila dobro vezana žicom i nije nikud mogla. Potrčali smo prema prvim zaklonima, ali prije nego smo

16 Vidi signaturu br. 13.

stigli do njih, ustaše su za nama otvorile vatru. Ne znam da li su koga ubili u bijegu. Kad sam se dovoljno udaljio od mjesta bjekstva, primijetio sam da za mnom trče još četvorica drugova. Zajedno smo nastavili put prema selu Zimiću i Vojniću ... «[17]

Oko 21,30 sati prestala je pucnjava i završeno ubijanje u Ivanović-jarku. Za vrijeme pokolja stigla su na motoru dvojica ustaša iz Vojnića sa spiskovima ljudi čije su žene navodno Hrvatice. Radilo se o desetorici ljudi, među kojima je bio i Đuro Baždar, koji nije bio oženjen. Pretpostavlja se da je netko od ustaških oficira primio mito da bi ovi ljudi bili oslobođeni. Svi ljudi sa spiska koji su ostali živi, izdvojeni su iz gomile i smješteni u zaseoku Božići. U sumrak su ukrcani u kamion i pušteni kućama. Potaknut time, jedan od prisutnih ustaških rukovodilaca stao je pred uhapšenike i upitao da li možda i među njima ima netko tko je oženjen Hrvaticom. Zahvaljujući tome oslobođen je Jovo Nikšić, općinski blagajnik iz Krnjaka, suci općinskog suda u Krnjaku Minić, Gliksman i još neki. Pero Kresojević, čiji je jedan sin pušten, a dvojica već ubijena pred njegovim očima, trebao je također biti oslobođen, mada je već bio na redu za strijeljanje. Pretučen, psihički i umno potpuno dotučen, nije pristao da ga oslobode. Umjesto da krene prema kući, prišao je dželatima vičući: »Ubijte i mene, gadovi, kad ste mi ubili sinove i tolike moje prijatelje, rodbinu i poznanike...« Mislio je još da nešto kaže, ali je bio izrešetan ustaškim kuršumima.

Ljubomir Vukmirović, rodom iz Crevarske Strane, uspio je izbjeći smrt u Ivanović-jarku. On priča:

»Kritičnog dana zatečen sam u Vrginmostu i uhapšen kao i drugi Vrgomošćani, te odveden do Ivanović-jarka ...

Kad smo prešli preko potoka Rijeka kod zaseoka Božići, našli smo još pedesetak ljudi koji su ležali goli, poredani u polukrug, u obliku potkovice. U sredini te potkovice, napravljene od ljudskih tijela, ležala je hrpa odjevnih predmeta, obuće i ostalih ličnih stvari. Ljudi su ležali na trbuhu, s rukama oko vrata. Moju grupu uveli su u sredinu potkove i naredili nam da legnemo potrbuške, ali obučeni i odjeveni. U to vrijeme odnekud je naišao jedan ustaški oficir i upitao zašto su ljudi goli i tko je naredio da se skidaju. Bio je strašno ljut na samovolju nekih ustaša i naredio da se odjeća i obuća vrate ljudima. Međutim, to je bilo vrlo teško i trebalo bi duže vremena za razdvajanje robe jer se na istoj gomili nalaze predmeti koji su pripadali pobijenim ljudima i onima što su tek čekali smrt. Na koncu je neki odvažniji ustaša progovorio: »Gospodine satniče! Zašto da im vraćamo robu? Šteta je da je ovi gadovi nose sa sobom u zemlju«. U slijedećem momentu vidio sam kako dio ustaša dovršava ubijanje krampovima, čekićima i noževima grupe ljudi. Kad je ova grupa bila likvidirana, povedena je naredna grupa, iz koje se u tom času otrgnulo nekoliko ljudi i počelo bježati s livade u pravcu šume. Na njih su otvorili vatru iz pušaka i puškomitraljeza od strane obližnji ustaški stražari. Među ustašama je zavladala panika. Udaljenije straže i osiguranja, ne znajući što se događa oko mjesta ubijanja pomislili su da na njih netko otvara paljbu iz šume. Međutim, ubrzo je bilo jasno o čemu se radi. I ustaše, još bezbolnije i brže, nastavljaju svoj posao. Na ubijanje je vođeno desetak po desetak ljudi. Uz svakog čovjeka bio je po jedan ustaša koji ga je čvrsto držao za ruke. Prethodno su već mnogi od njih bili pretučeni i, zbog povreda,

17 Vidi signaturu br. 3.

onesposobljeni za bijeg. Ja sam se za to vrijeme uvjerio da ni milost ni kuhanje neće pomoći, već sam počeo tražiti način kako da pobjegnem. Kad su krvnici došli po moju grupu, ustaša koji je bio zadužen za mene najprije me dobro isprebijao, a potom mi je naredio da se podignem i krenem s njim do jame. Krenuli smo prema stratištu i tada se kraj mene odjednom našao ustaški oficir. Za trenutak stanem mirno, pozdravim ga i kažem da imam ženu i troje djece i zamolim ga da me pusti. U kratkom razgovoru objasnio sam mu da mi je žena iz Sušaka, da se djevojački zove Bina Brmalj, od oca Jure i majke Marice Brmalj. Stekao sam utisak da je i taj oficir bio iz tih krajeva i, pošto se uvjerio da mu govorim istinu, izdvojio me od ostalih, naredio da sjednem na ledinu i da se okrenem u stranu da ne bih gledao mrcvarenje i ubijanje ljudi. Na tom mjestu ostao sam dok i posljednji čovjek nije ubijen, a potom sam pušten. Ništa strasnije nisam doživio, mada nisam gledao sam čin ubijanja, ali sam stalno slušao jauke, psovke ustaša i potmule udarce tupih predmeta po ljudskim glavama. Jednom rječju, bilo je više nego strašno. Bila je već noć kad su ustaše završile svoj krvavi posao. Ni sve leševe nisu uspjeli pokopati. Bili su i sami izmučeni, iskrvavljeni, izobličenih lica, a prekomjeran alkohol koji su konzumirali u Vrginmostu, Vojniću i Krnjaku izašao im je iz glave. U zaseoku Božici ustaše su posjedale u kamione i s pjesmom krenuli prema Krnjaku i Slunju. Ja sam suprotnim pravcem krenuo u selo Pavkoviće, gdje sam prenoćio. Sutradan, povlačeći se kroz šumu Loskunju, prešao sam u Petrovu goru i stigao u Crevarsku Stranu. Usput sam ljudima pričao što sam doživio i svakog, bio star ili mlad, muško ili žensko, savjetovao da ne vjeruje ustašama i da izbjegavaju bilo kakve susrete s njima.«[18]

29. jula u 22 sata ustaška auto-kolona krenula je iz Krnjaka u Slunj. Sela duž puta bila su potpuno pusta. Narod je masovno bježao dalje od kuća i još dalje od puteva kojim su se kretale ustaše i Pavelićeva vojska. Prolazeći kroz sela u kojima je vladala grobna tišina, ustaše su pjevale nacionalističke pjesme i vrijeđali Srbe. Pjesmica koju su pjevali kroz Budačku Rijeku:

»Sad smo Srbu bacili pod vrbu
aoj, vrbo, je 1' ti težak Srbo?«

Za vrijeme dok su ustaše u Krnjaku vršile hajku na ljude, njih je posjetilo više žena i molile da im se oslobode ljudi i rodbina. Ne znam na čiju intervenciju je pušteno pet staraca, a kad je donijeta ustaška odluka o njihovu oslobođenju, jedan od ustaških gadova je uzviknuo: »Idite u PM, vi i onako niste više za priplod. Vaše sjeme se osušilo i nestalo«. Kad je jednom ustaškom oficiru došla Sofija Zivković da interveniše da joj puste sina, ustaša joj je drsko i vrlo bezobrazno odgovorio: »Vi ste nas mučili 20 godina, i trpjeli smo. Mi nismo razbojnici i nećemo vaše mučiti, kuglom ili čekićem u čelo brzo će biti gotovi. Za otkup sveštenika Mile Peurače nuđena je veća količina dukata i novca. Iako su ustaše pohlepne za novcem, odbile su tu ponudu govoreći kako je on svešteničko lice »pasje vjere«, da je vrlo opasan za ustaški poredak i katolički svijet i da mora ići tamo gdje mu je suđeno.

O zločinu u Ivanović-Jarku 29. jula 1941. godine deportovani Slovenci koji su razmješteni u Krnjaku i okolini obavijestili su njemačkog generala u NDH Glaise von Horstenaua 2. augusta 1941. U tom pismu, pored ostalog, stoji:

18 Izjava Ljubomira Vukmirovića čuva se kod autora

»V krajih, Krnjak, Vojnić, Krstinja in Tušilović prebivajo ljudje isključno pravoslavne vjere. Pred nekaj dnevi je krajevni predstojnik in ustaški komisar občine Krnjak ukazal, naj nekateri kmetje, ki jih je imel iznačene na seznamu, prinesejo na občino določeno količino raznih živil, ni naj bi jih porabil za došle slovenske priseljenice. Ko so moški oddali živila, jih je ustaški oddelek arestiral in odvel. Pripeljali so že ljudi iz drugih krajev. Tako skupaj sagnane moške, ki jih je bilo okoli 400 se kratko malo postrelili bez vsakega sodnega procesa ... Umor tih 400 žrtev je bil 29. julija v času 16. do 19. ure.«[19]

Pričaju ljudi, koji su 30. jula obišli grobnicu i mjesto ubijanja u Ivanović-jarku, da je prizor koji su vidjeli izgledao zaista stravično. Iz grobnice su virile ruke i noge ubijenih ljudi, a jedan ubijeni čovjek bio je zatrpan samo do pasa. U obližnjim šumarcima ležala su mrtva tijela ljudi koji su pokošeni puškomitraljeskim rafalima prilikom pokušaja bijega. Trava oko grobnice bila je ugažena, a preostale vlati travki bile su crvene od krvi. Svuda naokolo osjećao se zadah usirene krvi i raspadanja ljudskih tijela. Grobnica je bila zatrpana tankim slojem zemlje koja je bila crvena. Još petnaestak dana poslije ubijanja u Ivanović-jarku svuda naokolo osjećao se smrad od raspadanja ljudskih tijela i krvi. Stanovnici obližnjih zaselaka Božići i Pavkovići bili su živi svjedoci. Oni su tih dana u nekoliko navrata zapazili kako psi-lutalice raznose kroz sela pojedine dijelove ljudskih tijela.

Ustaški zločin u Ivanović-jarku bio je dio ustaškog plana o »čistoj Hrvatskoj« koji su ostvarivali i na ovakav način. Ustaše su prilikom hapšenja ljudi, posebno u okolini Krnjaka, govorile kako je njihova akcija protivmjera zbog porušenih poštansko-telegrafskih stubova noću 26/27. jula 1941. godine u blizini Tušilovića. Treba reći da je baš zadnjih dana jula i početkom augusta iste godine na Kordunu ubijeno oko 5.000 ljudi, žena i djece.

O stradanju ljudi u Ivanović-jarku ispjevano je nekoliko narodnih pjesama. Evo nekih strofa pjesme »Krvavi pokolj kod Krnjaka«, koju je spjevao Vladimir Grijaković, zvani Dugački, rodom od Tušilovića.

»Plače jedna Maćešić Kata,
Kad joj Jovu pozvaše na vrata,

Jadna Kata udovica bila,
pa je sina teško othranila
Domaćina kući dočekala
I bez njega sada je ostala.
Još mu osta ojađena žena
I četiri djeteta malena,
A i peto na putu je veće,
koji tatu ni vidjeti neće«

»Zakukala iz Krnjaka Kika:
Padoše joj sinci, njena dika
Za nju nema više bijela dana,
Nema Cane i nema Dragana,
Mladi Drago kao cvijet mio,

19 Pismo o uzrocima ustanka na području kotara Vojnić, NAW T-501 navitak 265, publicirano je u knjizi Tone Ferenc: Nacistička raznorodovalna politika v Sloveniji v ljetihl 1941—1945, Maribor 1968. godine.

j

Pred mjesec se dana oženio;
Ostade mu udovica Ana,
Majci teška na srdašcu rana.
Ljuto kuka udovica Mara,
Zali muža divna gospodara:
Nikola je duša kuće bio,
Ziva mrava nije pogazio,
A u Mare srce milostivo
Pa od jada prepuklo je živo.
I još mnoge sirote ostaše,
Udovice crne zakukaše.
Mnogo seka sada traži brata,
Malo dijete zove đe je tata,
A nad jamom grokću tice vrane
Jer su jame slabo zatrpane,
Pa su našle na gomili mesa,
One gaču a plaču nebesa.
Al' iz jame izvor izvirio,
Pa se krvav u Rijeku slivao;
Voda Rijeka nije više plava,
Već protječe mutna i krvava.«

U pomenutim mjestima uhvaćeno je 29. jula 1941. godine preko 300 ljudi. Velik broj pušten je u Vrginmostu, Vojniću i Krnjaku. Dvije djevojke u gradsko obučene dovedene su u Krnjak iz Vrginmosta. Njihov identitet nije utvrđen. Pretpostavlja se da su rodom od Gline, a možda su uhvaćene negdje na putu ili u Vrginmostu. Treća djevojka je iz Primišlja ili njegove šire okoline. Ona je toga dana, prilikom prolaska kroz Krnjak, uhvaćena i ubijena u Ivanović-jarku jer su ustaše posumnjale da je komunistikinja. Na sličan način uhvaćeno je u Krnjaku i nekoliko muškaraca s područja kotara Slunj. Nekoliko preživjelih svjedoka, a među njima i Ljubomir Vukmirović, koji je pušten iz Ivanović-jarka, u svojim izjavama su iznijeli da su ustaše, s 2 kamiona 29. jula u 14 sati stigli iz Karlovca i da je u kamionu viđeno 15 Roma koje su ustaše iskoristili za kopanje grobnice, a kad je grobnica bila gotova, Romi su poubijani i bačeni u jamu.

Prilikom hvatanja ljudi u Vojniću, iz ustaškog zatvora uzeto je 7 pravoslavnih sveštenika, od kojih su dvojica bili prilično stari pa su ih ustaše pustile jer im navodno takvi nisu mogli činiti političke smetnje. Sveštenici su pokupljeni po parohijama kotara Vojnić sredinom jula i ostali su u Vojniću čekajući pogodnu priliku za njihovu likvidaciju.

Neće se nikad pouzdano saznati koliko je ljudi ubijeno u Ivanović-jarku. Prema do sada prikupljenim podacima ubijena su 203 lica, među kojima i tri djevojke. U Hronologiji NOB-a Jugoslavije ta brojka iznosi 180 ljudi, u knjizi »Okrug Karlovac 1941. godine« zapisano je 100 ljudi. U jednom ratnom izvještaju Vece Holjevca, u Ivanović-jarku je ubijeno 150 seljaka, a u njegovoj poslijeratnoj knjizi »Zapisi iz rodnog kraja« navodi se da je u Ivanović-jarku ubijeno 400 uglednih Srba. Tu brojku pominju i deportovani Slovenci koji su 2. augusta uputili pismo njemačkom generalu u Zagreb.

20 Iz knjige Stanka Opačića »Narodne pjesme Korduna«.

U Ivanović jarku su ubijeni iz kotara Vrginmost

selo Brnjevac

1. Crevar Marka Mile, 1907, zemljoradnik, Srbin
2. Crevar Miloša Petar, 1900, zemljoradnik, Srbin
3. Gvojić Sime Đuro, 1910, mesarski radnik, Srbin
4. Lukač Mile Stevan, 1905, zemljoradnik, Srbin
5. Miličević Ilije Dmitar, 1903, zemljoradnik, Srbin
6. Rodić Đurđa Stevan, 1912, zemljoradnik, Srbin
7. Rodić Đure Vojislav, 1915, zemljoradnik, Srbin
8. Vignjević Miioša Đuro, 1904, zemljoradnik, Srbin
9. Vignjević Ilije Jovan, 1901, zemljoradnik, Srbin

selo Crevarska Strana:

1. Jerosimić, Stane Đuro, 1888, zemljoradnik, Srbin
2. Jerosimić Nikole Mile, 1910, krojački radnik, Srbin
3. Jerosimić Đure Rade, 1916, pekarski radnik, Srbin
4. Jerosimić Nikole Rade, 1911, zemljoradnik, Srbin
5. Jovičić Đure Janko, 1907, zemljoradnik, Srbin
6. Lukač Mile Stevan, 1903, zemljoradnik, Srbin
7. Malešević Dmitra Dragan, 1922, zemljoradnik, Srbin
8. Miličević Janje Rade, 1912, zemljoradnik, Srbin
9. Rodić Sime Đuro, 1917, pisar u općini, Srbin
10. Rodić Đure Gojko, 1915, zemljoradnik, Srbin
11. Rodić Đure Stevan, 1912, zemljoradnik, Srbin
12. Rodić Đure Vojislav, 1913, zemljoradnik, Srbin
13. Tepšić Mile Jovan, 1913, zemljoradnik, Srbin
14. Tepšić Pavla Ljuban, 1910, zemljoradnik, Srbin
15. Vignjević Miloša Đuro, 1909, zemljoradnik, Srbin
16. Vignjević Ilije Rade, 1899, radnik, Srbin

selo Gornji Sjeničak:

1. Peleš Rade Nikola, 1920, zemljoradnik, Srbin

selo Ostrožin:

1. Radović Nikole Božo, 1903, žandarmerijski narednik, Srbin

selo Pješčanica:

1. Dančula Save Dušan, 1900, obućarski radnik, Srbin
2. Dančula Save Miloš, 1882, zemljoradnik, Srbin

selo Podgorje:

1. Barbir Miloša Đuro, 1917, zemljoradnik, Srbin
2. Bulat Bože Marko, 1886, zemljoradnik, Srbin
3. Bulat Rade Miloš, 1902, zemljoradnik, Srbin
4. Lapčević Pane Đuro, 1897, zemljoradnik, Srbin
5. Lapčević Đure Ilija, 1920, zemljoradnik, Srbin
6. Lapčević Mane Pavao, 1910, zemljoradnik, Srbin
7. Lapčević Petra Pavao, 1903, zemljoradnik, Srbin
8. Lapčević Rade Petar, 1910, pravnik-advokat, Srbin

9. Linta Miloša Maksim, 1902, strojobravar, Srbin
10. Malobabić Paje Petar, 1886, zemljoradnik, Srbin
11. Miljušević Petra Petar, 1923, đak, Srbin
12. Obradović Nikole Mile, 1913, željeznički radnik, Srbin
13. Pavlović Petra Gojko, 1913, pekarski radnik, Srbin
14. Pavlović Avrama Jovan, 1907, zemljoradnik, Srbin
15. Polojac Đure Nikola, 1915, zemljoradnik, Srbin
16. Vrga Nikole Đuro, 1913, zemljoradnik, Srbin
17. Vrga Stojana Nikola, 1898, zemljoradnik, Srbin
18. Vukšić Sime Veljko, 1916, podoficir jug. vojske, Srbin

selo Slavsko Polje:

1. Malobabić Janka Đuro, 1915, pekarski radnik, Srbin
2. Mamula Rade Ignjatije, 1889, zemljoradnik, Srbin
3. Vučinić Mihajla Jandre, 1923, šumski radnik, Srbin
4. Vukšić Jandre Nikola, 1891, pekarski radnik, Srbin
5. Zorić Petra Petar, 1903, zemljoradnik, Srbin
6. Gabrić Adama Simo, 1889, zemljoradnik, Srbin
7. Košutić Stojana Jovo, 1890, gostioničar, Srbin

selo Trepča:

1. Romčević Đure Branko, 1910, trgovac u Vrginmostu, Srbin

mjesto Vrginmost:

1. Janjanin Petar, 1887, penzioner, Srbin
2. Jarčov Milan, 1895, pekarski radnik, Srbin
3. Jovičić Miloša Janko, 1912, radnik na pilani, Srbin
4. Korkut Vasilija Ljuban, 1889, poštanski službenik, Srbin
5. Korkut Ljubana Miloš, 1921, đak bogoslovije, Srbin
6. Malbaša Pavla Stevan, 1900, gostioničar, Srbin
7. Malobabić Sime Janko, 1898, službenik, Srbin
8. Miličević Mile, 1888, zemljoradnik, Srbin
9. Rodić Stevana Mile Mića, 1914, zemljoradnik, Srbin
10. Vladić Stojan. 1900, mesar, Srbin

Iz kotara Vojnić

selo D. Brusovača:

1. Vuletić Milića Milić, 1900, zemljoradnik. Srbin
2. Vuletić Jove Vasilj, 1924, zemljoradnik, Srbin

selo G. Brusovača:

1. Maćešić Mile Petar, 1923, zemljoradnik, Srbin

selo Kupljensko:

1. Vukobratović Ninka Milić, pisar u kotaru, Srbin
2. Gušić Maksima Marko, 1909, zemljoradnik, Srbin

selo Loskunja:

1. Bukva Marka Marko, 1881, zemljoradnik, Srbin
2. Zivković Nikole Mihajlo, 1917, službenik, Srbin

selo Krivaja:

1. Corda Mile Stanko, 1900, zemljoradnik, Srbin
2. Novaković Miloša Mile, 1907, zemljoradnik, Srbin

selo Kolari ć:

1. Božić Dmitra Milić, 1922, zemljoradnik, Srbin
2. Mihajlović Miloša Simo, 1922, zemljoradnik. Srbin

selo Brdo Utinjsko:

1. Šimunlija Milovana Miloš, 1890, penzioner, invalid I sv. rata, Srbin

selo Vojišnica:

1. Arlov Mile Jovan, 1912, zemljoradnik, Srbin
2. Gabrić Mile Đuro, 1910, zemljoradnik, Srbin
3. Hajdin Stanka Miloš — »Šarenac«, 1907, zemljoradnik, Srbin
4. Knežević Đure Petar, 1898, zemljoradnik, Srbin
5. Novaković Miloša Rade, 1920, zemljoradnik, Srbin
6. Škrgić Gliše Božidar, 1898, zemljoradnik, Srbin
7. Knežević Stanka Stanko-Cućo, zemljoradnik, Srbin
8. Knežević Mićo-Kvešta, zemljoradnik, Srbin
9. Kljukovnica Stanko-Cićica, zemljoradnik, Srbin, ubijen pred kućom
10. Trbojević Nikole Milić-Opac, 1900, zemljoradnik, Srbin
11. Vujić Stevana Stanko, 1909, zemljoradnik. Srbin
12. Ždralić Maksima Nikola, 1890, čuvar šume, Srbin

mjesto Vojnić:

1. Basara Janka Miloš, 1903, financ, Srbin
2. Vukić Andrije Nikola, 1892, pekar, Srbin
3. Bosnić Ilije Stanko, 1898, zemljoradnik, Srbin (Donji Vojnić)
4. Gvozdić Ninka Đuro, 1898, zemljoradnik, Srbin (Donji Vojnić)
5. Corda Dušan, 1900, stražar kod općine, Srbin (Gornji Vojnić)
6. Korać Jovana Mihajlo, zemljoradnik, Srbin (Gornji Vojnić)
7. Rašković Dušan. 1897, zemljoradnik. Srbin (Gornji Vojnić)

Iz Tušilovića

1. Janjić Đure Đuro, 1897, zemljoradnik, Srbin
2. Marić Milića Marko, 1910, zemljoradnik, Srbin, iz sela Okiča
3. Gaćeša Petra Stevan, 1895, zemljoradnik, Srbin, iz Brezove Glave

S *područja Krnjaka*

selo Vojnički Grabovac:

1. Todorić Marka Milić, 1898, zemljoradnik, Srbin
2. Todorić Janka Simo, 1918, zemljoradnik. Srbin

selo Budačka Rijeka:

1. Božić Milića Mirko, 1913, kovač. Srbin
2. Sipić Sime Mile, 1921, zemljoradnik, Srbin
3. Šarac Dragić, 1895, trgovac, Srbin

mjesto Krnjak:

1. Blažević Antonija Milivoj, 1903, Srbin, sa strelišta bježao i ubijen
2. Božić Tanasije Petar, 1900, žandar meri jski narednik
3. Božić Tanasije Nikola, 1905, zemljoradnik, Srbin

braća

4. Dević Vase Đuro, 1919, trgovački pomoćnik, Srbin
5. Duduković Nikole Simo, 1890, zemljoradnik, Srbin
6. Korać Marka Miloš, 1888, kovač, Srbin
7. Kozlina Ninka Dragan, 1921, zemljoradnik, Srbin
8. Kozlina Ninka Stanko, 1925, zemljoradnik

Kikini sinovi

9. Kresojević Marka Petar, 1896, zemljoradnik, Srbin
10. Kresojević Petra Branko, 1922, đak, Srbin
11. Kresojević Petra Boško, 1925, đak, Srbin

otac i 2 sina

12. Kresojević Marka Lazo, 1912, zemljoradnik, Srbin
13. Kresojević Marka Dmitar, 1915, podvornik u sudu, Srbin
14. Kresojević Milice Ilija, 1916, konobar, Srbin
15. Maćešić Milete Jovan, 1914, zemljoradnik, Srbin
16. Maćešić Bogdana Mihajlo-Mile, 1898, zemljoradnik, Srbin
17. Mihajlović Miloša Marko, 1900, zemljoradnik, Srbin
18. Mihajlović Sime Nikola, 1906, općinski službenik, Srbin
19. Mihajlović Jovice Vojin, 1902, trgovac, Srbin, ubijen pri pokušaju bjekstva
20. Mikulić Petra Mileta, 1885, zemljoradnik, Srbin
21. Mikulić Pavla Miloš, 1903, zemljoradnik, Srbin
22. Penić Milića Petar, 1902, putar, Srbin
23. Rogić Marka Dmitar, 1911, sudski podvornik, Srbin
24. Vučković Antonija Mihajlo, 1904, zemljoradnik, Srbin
25. Zivković Rade Milovan, 1905, zemljoradnik, Srbin
26. Ribar Božo 1885, učitelj u Krnjaku, Srbin

selo Krnjački Grabovac:

1. Blagojević Milića Mihajlo, 1915, zemljoradnik, Srbin
2. Mandić Miloša Marko, 1892, zemljoradnik, Srbin
3. Mandić Miloša Mihajlo, 1900, zemljoradnik, Srbin

braća

4. Mandić Vučena Miloš, 1908, zemljoradnik, Srbin

selo Podgorje:

1. Dobrosavljević Miloša Milan, 1914, sudski zvaničnik, Srbin
2. Tomić Stevana Dmitar, 1899, općinski bilježnik, Srbin
3. Tomić Vase Petar, 1899, zemljoradnik, Srbin

selo Donji Budački:

1. Đurić Marka Branko, 1903, zemljoradnik, Srbin
2. Đurić Petra Mihajlo, 1891, zemljoradnik, Srbin
3. Komadina Miloša Dragić, 1893, zemljoradnik, Srbin
4. Lisić Nikole Pavao, 1886, zemljoradnik, Srbin
5. Macut Ignjatije Janko, 1881, zemljoradnik, Srbin

selo Dugi Dol:

1. Bižić Milica Vaso, 1896, zemljoradnik, Srbin
2. Kosijer Bogića Nikola, 1914, zemljoradnik, Srbin
3. Maćešić Pavla Đuro, 1902, zemljoradnik, Srbin
4. Maćešić Janka Mihajlo, 1888, zemljoradnik, Srbin
5. Maćešić Mihajla Stanko, 1909, zemljoradnik, Srbin
6. Mrmić Kostadina Marko, 1896, zemljoradnik, Srbin
7. Šaula Petra Đuro, 1907, zemljoradnik, Srbin

selo Mlakovac:

1. Knežević Stanka Pavao, 1901, zemljoradnik, Srbin
2. Maćešić Petra Stevan, 1904, zemljoradnik, Srbin
3. Simić Stanoja Đuro, 1885, zemljoradnik, Srbin
4. Simić Đurđa Mihajlo, 1889, zemljoradnik, Srbin
5. Simić Cvijana Simo, 1895, zemljoradnik, Srbin
6. Vukobratović Ilije Milić, 1893, zemljoradnik, Srbin
7. Zivković Mihajla Stevan, 1919, zemljoradnik, Srbin

selo Gornji Budački:

1. Peurača Cvijana Mile, paroh u G. Budačkom, Srbin

selo Catrnja:

1. Glamočlija Dušana Miloš, općinski pisar, Srbin, 1919.
2. Glamočlija Janka Đuro, 1888, zemljoradnik, Srbin

selo Zagorje:

1. Pribić Miloša Nikola, sudski zvaničnik, Srbin

Iz Perjasice

1. Kosanović Mile Boško, 1920, sudski pisar u Krnjaku, Srbin

S područja Slunja

1. Ivošević Mihajla Đuro, 1898, Cvijanović Brdo, zaselak Kosijeri, Srbin
2. Vujaklija Janka Mile, 1894, selo Snos, radnik u Karlovcu, uhvaćen u Krnjaku pri prolasku iz Karlovca za Veljun. S njim je uhvaćen Ivošević Đuro iz Cvijanović Brda.
3. 4, 5. Istog dana uhvaćeni su u Krnjaku dva muškarca i jedna žena rodom sa teritorije općine Primišlje.

S *područja Ogulina*

1. Dokmanović Dane Mile, 1910, s. Jezero, kod Plaškog, sveštenik u Perjasici
2. Grba Rade Dane, 1915, selo Međeđak, kod Plaškog, službenik u sudu u Krnjaku, Srbin
3. Lapčević Radovan, 1863, sveštenik u Blatuši kod Vrginmosta
4. Ninković Nikole Petar, 1909, iz sela Vere kod Plaškog, sveštenik u Vojniću
5. Šušnjar Rafaela Dušan, 1910, selo Janja Gora kod Plaškog, sveštenik u Dunjaku

21 osoba odvezena je iz Karlovca, od toga 15 Roma, koji su kopali grobnice, a potom su i oni ubijeni. S njima je dovezeno još 6 nepoznatih muškaraca uhvaćenih u Karlovcu ili negdje na željeznici. Dva ustaška kamiona s uhapšenim vidio je u blizini Donjeg Budačkog pokojni Mile Božić, pukovnik JNA u penziji. Vođa ustaškog transporta zaustavio je vozila pored Mile i interesirao se da li je još daleko od Krnjaka.

12 osoba dovezeno je 29. jula kamionima iz Gline, a među njima i dvije djevojke koje su mnogi Krnjačani zapazili. Ove osobe uhvaćene su negdje na teritoriji Banije.

1. Pregled ubijenih po općinama:

a) kotar Vrginmost.....65 lica
b) kotar Vojnić.....96 lica
c) kotar Slunj..... 5 lica
e) s teritorije Banije..... 11 lica
f) kotar Ogulin..... 5 lica

Ukupno po općinama 203 lica

2. Pregled ubijenih po spolovima:

a) žena 3
b) muškaraca..... 200

Ukupno 203

3. Pregled ubijenih po nacionalnom sastavu:

a) Srba .....170 lica
b) Roma.....15 lica
c) nepoznato.....18 lica

Ukupno 203 lica

4. Pregled ubijenih po socijalnom sastavu:

— nepoznato.....33
— radnika 22
— službenika..... 12
— vojnih lica, žandara i financa..... 5
— đaka 4
— zanatlija, trgovaca 7
— advokata..... 1
— učitelja 1
— penzionera 2
— pravoslavnih sveštenika..... 5
— zemljoradnika..... 111

Ukupno 203 lica

ĐURO GAĆEŠA

Ustaški zločin u Skakavcu

Razvoj NOP-a na **ovom području**

Za vrijeme stare Jugoslavije i njene vladavine KPJ u uvjetima njenog ilegalnog rada imala je značajan utjecaj na stanovništvo i u selima na području općine Skakavac i Vukmanić. Bez obzira što na ovom području nije bilo partijskih organizacija prije rata, komunisti iz Karlovca imali su dobru vezu sa komunistima na terenu Kupske doline i Korduna. Ta veza i aktivnost dolazi do izražaja s partijskim organizacijama Donje Kupčine, Šišljavića, Sjeničaka, Tušilovića i Vojnića.

Okupacijom zemlje 1941. godine i uspostavom ustaške vlasti, stanovništvu je bilo jasno kome ta vlast treba da služi. To se posebno odrazilo isticanjem parole i najava novog poretka o čistoj Hrvatskoj na čelu s ustaškim poglavnikom Pavelićem. Odmah se pristupa genocidu i zločinima nad Srbima, Židovima i Romima, a s planom njihovog uništenja i progonstva, zajedno s komunistima i svim naprednim ljudima, bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost. U takvim uvjetima ustaška vlast nije prihvaćena u masama naroda koje su postale razočarane. Zavladala je bojazan od najezde fašističke opasnosti. Sva propaganda koju su provodili pristaše ustaškog poretka, zajedno s Mačekovim HSS-om, nisu imali znatnijeg utjecaja na narodne mase hrvatske i srpske nacionalnosti ovoga kraja, koje su se našle u teškoj neizvjesnosti.

Već od samog početka 1941. godine na ovom području NOP je imao snažan utjecaj u svakom selu i zaselku. Nakon održanog savjetovanja i historijske sjednice komunista u šumi Abez 19. 7. 1941. godine, za podizanje oružanog ustanka na Kordunu i Baniji, na ovom području dolazi do organiziranog pripremanja i aktivnosti na planu razvoja NOP-a. Održavaju se masovni sastanci po selima i zaselcima na kojima komunisti tumače i objašnjavaju fašističke namjere i osudu zločina počinjenih od ustaške kame nad nedužnim stanovništvom.

Komunisti su tumačili ciljeve NOB-a kroz organizirani oružani ustanak naroda i borbu protiv okupatora i njegovih slugu, za bratstvo i jedinstvo među narodima i za uspostavu i osnivanje nove narodne vlasti. Takvi masovni sastanci na ovom području održavani su u: Utinji, Ivanković Selu, Klipinu Brdu, Udbini i Slunjskim Moravcima, zatim u Trebinji, Popović Brdu i još nekima. Na ove sastanke dolazili su Nikola Basara, Miloš Kozlina, Milić Dejanović, Mile Martinović i drugi istaknuti komunisti s Korduna.

Prvi oblici okupljanja i organiziranja naroda u NOP bile su seoske civilne straže, koje su osnivane po selima zbog samozaštite stanovništva. Njihov zadatak bio je da danonoćno osmatraju čitavi teren i komunikacije: željezničku prugu Karlovac — Vrginmost i cestu prema Sjeničaku. Osim toga straže su vršile međusobnu dojavu o pokretima neprijateljskih vojnih formacija, uz zadatak da objavljuju uzbunjivanje radi povlačenja naroda u šume i zbjegove.

Za ove straže može se tvrditi da su bile prvi oblici i začetnici naše nove narodne vlasti na ovom području. Njihov djelokrug zadataka se sve više pro-

širuje na prikupljanje vatrenog oružja za ustanak, izgradnju skloništa i spremišta, na informiranje stanovništva o ustaškim zločinima širom Korduna i dalje. One ubrzo postaju sastavni dio rezervnih partizanskih odreda koji su osnivani na ovom području.

U toku 1941. osnovani su slijedeći rezervni partizanski odredi i to: za Utinju i Udbinju s komandirom Dušanom Gaćešom, za Ivanković Selo i Klipino Brdo s komandirima Milisavom Dakićem i Glišom Gaćeša Zjačom, za Slunjske Moravice s komandirom Vujom Basarom te za Trebinju i Popović Brdo s komanddirima Matijom Jakovićem i Milom Lalićem. Ovi rezervni partizanski odredi predstavljaju širi oblik organiziranja stanovništva za NOP u ustaničkim danima 1941. godine.

Bez obzira na masovno opredjeljenje naroda za oružanu borbu, tada nije bilo oružja na raspolaganju pa se nije moglo masovnije popunjavati postojeće partizanske odrede s novim borcima. Neposredni utjecaj na ovom području u selima Skakavac i Utinja imali su Partizanski odred »Katić kosa« i »Sjeničak«, koji su bili i u stalnoj vezi s rezervnim partizanskim odredima.

Veliki je bio značaj i doprinos rezervnih partizanskih odreda, koji od svog osnivanja odmah vrše razne diverzantske akcije, posebno na komunikacijama, kao što su rušenje željezničke pruge i mostova, prekopavanja cesta, uništavanje telefonske mreže i drugo. Tako je već 1941. godine udruženom akcijom nastupilo više rezervnih partizanskih odreda iz: Utinje, Bukovice, Ivanković Sela, Klipinog Brda, Udbinje, Slunjskih Moravaca i Trebinej koji su novembra 1941. porušili željezničku prugu i mostove u dužini od 4 km na relaciji Skakavac •— Utinja. U isto vrijeme srušena je i željeznička pruga na relaciji Skakavac —
— Rečica i prekopana cesta u Popović Brdu. Uništena je telefonska mreža prema Vukmaniću i Sjeničaku. Osim toga rezervni partizanski odredi sudjeluju neposredno i u oružanim akcijama kao roguljaši. To je posebno došlo do izražaja prilikom razoružavanja neprijateljskih posada u Vojnić kolodvoru i Utinji, zatim 12. januara 1942. godine prilikom razoružavanja domobranske posade Vojnić u Utinja Vrelu kao i niz drugih akcija i borbi za vrijeme većih neprijateljskih ofanziva na ovom području Korduna.

Od posebnog su značaja za ovo područje bile brojne i česte oružane i diverzantske akcije u toku 1941. godine. Među njima potrebno je istaknuti slijedeće:

Razoružanje domobranske posade na željezničkoj stanici Skakavac 9. 11. 1941. godine kada je razoružano i zarobljeno 12 domobrana. Već 17. 11. 1941. grupa od 24 hrabra partizana, na čelu s Vjećeslavom Holjevcem, presvučeni u domobranske uniforme vrše upad u grad Karlovac. Ova partizanska akcija bila je od velikog utjecaja među narodom. Pod konac novembra 1941. rezervni partizanski odredi udruženom akcijom ruše željezničku prugu u dužini od 4 km. Dana 3. 12. 1941. borci 4. bataljona NOP odreda ponovno su napali željezničku stanicu Skakavac i ubili 7 talijanskih vojnika, da bi već 8. 12. 1941. godine u Pisarovini razoružali žandarmerijsku posadu. Osim toga veliki je značaj razoružavanja domobranskih posada u Vojnić kolodvoru i Utinji 19. i 21. 12. 1941. godine. Time su stvoreni povoljni uvjeti za masovni odilazak novih boraca u sastav partizanskih odreda s ovog područja.

Ovako brojne i značajne akcije zadavale su neprijatelju veliku glavobolju, pa zbog toga prelazi u zločinačku akciju, angažiranjem velikih neprijateljskih ofanziva na čitavom sjevernom području Korduna. Ova akcija neprijatelja poznata je kao decembarska neprijateljska ustaška ofanziva na Kordun i Petrovu goru 1941. godine. Bez obzira na veliku brojnu nadmoć neprijateljskih oružanih formacija u ovoj ofanzivi, borci partizani 4. bataljona NOP

odreda nanose velike gubitke neprijatelju. Dolazak na front i samog poglavnika Ante Pa veliča nije pomoglo. U znak odmazde i straha od brzog razvoja i jačanja NOP-a, ustaše vrše odmazdu i masovne zločine nad nedužnim srpskim stanovništvom. Samo u šumi Brezje, nedaleko od Lasinje, ustaše ubijaju više od 1400 ljudi, žena i djece iz sela Prkosa i Dugog Sela. Prilikom ove ofanzive ubijeno je više od 2000 osoba, uništeno i popaljeno 2500 kuća i gospodarskih zgrada. Od ovakvih strešnih zločina nije bilo pošteđeno niti područje oko Skakavca.

Ustaški zločini na području Skakavca

Zločini koji su ustaše i okupatorska vojska izvršili na ovom području mogu se raspodijeliti u četiri skupine:

Prva — najteža i najmasovnija skupina zločina dogodila se dana 6. i 7. januara 1942. godine. Odmah iza Nove godine, za svega par dana, vršena je hajka na ljude, žene i djecu u područnim selima i zaselcima. U selu Trebinja uhvaćena je 21 osoba, u Popović Brdu 45, iz okolice Skakavca 39, iz sela Lipja 42 osobe, Slunjskih Moravaca 17, Banskih Moravaca 21, ukupno je pohvatano 218 ljudi, žena i djece. Cak i slučajni prolaznici preko željezničke stanice bili su zadržani, oni koji bi naišli iz predjela Sjeničaka ili Utinje.

Sabiralište žrtava nalazilo se u podrumu kuće Vlade Blaževića, koja se nalazila uz željezničku stanicu pored ceste u Sakakavcu. Bila je to velika zidana zgrada katnica i u njoj smještena ustaška komanda. Vlasnika kuće Vladu Blaževića ustaše su lišili slobode i strpali ga s ostalim žrtvama u podrum
— sabiralište. S ovim žrtvama čekalo se nekoliko dana, bez hrane i vode, da bi izvršili još strašniji zločin — ubijanje na svirepi način na dan pravoslavnog Božića. Među ovim žrtvama se nalazilo 112 muških i 106 žena, od čega je bilo 94-vero djece stare do 15 godina.

Ustaški zlikovci izvršili su pripreme za ovaj zločin, na taj način što su u selu Brežani prisilili nekoliko seljaka Hrvata da kopaju jame — grobnice za ove žrtve. Mjesto zločina su odabrali u šumi Domočaj lug, na udaljenosti od oko 700 metara od mjesta sabirališta. Već iscrpljene i izmučene žrtve izvode na cestu i oko 9 sati se s njima upućuju preko livada u pravcu šume do mjesta s već iskopanim grobnicama.

Milosti nije bilo, već se prišlo na najgnjusniji način ubijanju. Korišteni su maljevi i teški željezni batovi. Odabrano je hrastovo drvo stablo s dva razvedena ogranka. Žrtve bi ubacivali među rašlje toga stabla i batovima udarali po glavi i tako redom. Ukupno je na ovom stratištu ubijeno 145 žrtava.

Ovom prilikom bile su izdvojene žrtve iz sela Lipje i dijela Skakavca, koje su strpane u kamione i odvezene na drugo stratište u šumu Lipanjsko mlađe. To je šumski predjel u Kupskoj dolini između sela Lipje i Slunjske Selnice. Na ovom mjestu pogubljene su 73 žrtve iz sabirališta Skakavac i škole Skakavac. Međutim, broj žrtava na ovim stratištima još nije definitivno utvrđen pa se provodi dalje istraživanje.

Značajno je za istaknuti da se među ovim žrtvama nalazilo i nekoliko kompletnih obitelji, među kojima su bili najviše stariji ljudi, žene i djeca. Tako je u ovom zločinu ubijena žena s troje malodobne djece od poznatog legendarnog komandanta Korduna — prvoborca Mile Miška Breberine, žena i malodobno dijete, njegovog brata Đure Breberine, istaknutoga prvoborca. Među žrtvama je pogubljen i bačen u bunar pravoslavni sveštenik prota

Mihael Gutovski iz Trebinje, zatim obitelji od 72 Roma iz naselja Pištac i Glavice kod Skakavca. U šumi Lipanjsko mlađe pogubljene su sve obitelji Vukmanovića iz sela Lipje.

S obzirom na ovako velike žrtve, narod iz područnih sela Skakavca s prezirom je osudio ovo strašno krvoproliće. To je posebno ostavilo teško razočarenje i osudu od strane naroda u hrvatskim kupskim selima, koji je ukazivao pomoć i spašavao živote ostalim članovima obitelji žrtava. Zbog ove bratske pomoći neki su i od njih postali ustaške žrtve.

Nova grupa žrtava bila je 10. maja 1942. godine kada je ustaškom kamom uništeno 17 života iz sela Udbinje. Zločin je izvršen u vagonu na otvorenoj pruzi pored šume Domočaj lug. To je vrijeme kada je na Kordunu i Petrovoj gori bila vrlo teška situacija. Na Petrovoj gori bio je stegnut ustaški obruč u kome okruženju se nalazilo oko 730 partizana i više od 10.000 izbjeglica koje su tamo tražile skrovište i svoju zaštitu.

Ova neprijateljska ofanziva bila je unaprijed pripremljena. Neprijatelj se angažirao s velikim vojnim formacijama da obnovi i uspostavi porušenu željezničku prugu od Karlovca do Vojnić kolodvora, nastojeći da je pod svaku cijenu stavi u promet. Zbog toga su bile uspostavljene jake neprijateljske vojne posade za osiguranje željezničke pruge u Skakavcu, Udbinji, Klipinom Brodu, Utinji, Vrelo Utinji i Vojnić kolodvoru. Sve ove neprijateljske formacije i posade su se nalazile na većem dijelu skakavačkog i utinjskog kraja, što je posebno otežalo uvjete za sigurnost stanovništva. Cilj je neprijatelja da zarobljene i pohvatane borce partizane iz Petrove gore otpremi žive u Zagreb, za koju namjenu je dovukao i vagone na željezničku stanicu Vojnić kolodvor. Međutim, neprijatelj se prevario u svojoj računici. Njegov je obruč probijen 14. maja 1942. godine, a vagoni spaljeni i uništeni.

Nekoliko dana prije izvršenog zločina nad nedužnih 17 žrtava, dolazi desetina boraca partizana iz 2. bataljona 1. KPO, na čelu s Milisavom Dakićem i kod šume Debela kosa — utinjska u predjelu Matrkovac demontira željezničku prugu. Nailaskom vlaka dolazi do njegovog prevrtanja i prekida prometa. U isto vrijeme na željezničkoj stanici Skakavac nalazila se specijalna ustaška jedinica, ustaša koljača, koji su očekivali žrtve iz Petrove gore. Ustaška propaganda bila je vrlo aktivna i planski usmjerena da bi umanjila značaj i veličinu NOP-a. Tada ustaški načelnik općine iz Vukmanića Josip Crnković šalje poruku u utinjski kraj da se može nesmetano i uz garanciju sigurnosti doći u općinu i da će on Srbima podijeliti i vratiti opljačkanu stoku, krave i poljoprivredni alat. U isto vrijeme domobranske posade u Utinji, Udbinji i na Klipnom Brdu ispoljavaju miroljubivo ponašanje prema stanovništvu koje je ostalo na svojim zgarištima. U takvim uvjetima dolazi do spontanog odlaska grupa građana iz sela Udbinje prema općini Vukmanić, uvjereni da će dobiti stoku i da im se neće ništa desiti. Prilikom njihovog putovanja pojedini su domobrani iz posade u Udbinji upozoravali da ne bi trebali ići prema skakavačkoj željezničkoj stanici, jer mogu stradati pošto se tamo nalaze ustaše-koljači. Tako se upravo i dogodilo. Kada su naišli na srušenu željezničku prugu, gdje se nalazilo i ustaško osiguranje, kako je koji od pojedinaca naišao odmah je dospio u ruke ustaša. Tako pohvatane trpali su u stočni vagon na pruzi. Ukupno je sabrano 18 osoba, među kojima su bile i dvije žene. Odmah je počelo klanje.

Između ovih žrtava jedino je ostao na životu Đuro Klipa Vasin, koji je opisao ovaj teški doživljaj na slijedeći način:

»Mi smo se nalazili u vagonu ugurani u jedan kraj, postavljeni u kolonu

jedan za drugim, uz špalir ustaša s puškama i bajonetima na njima. Na jednoj strani otvorenih vrata vagona nalazila su se četvorica ustaša koljača. Bila su dva i dva sa svake strane sa zasukanim rukavima i u rukama su držali otvorene kame noževe. Sve žrtve sam dobro poznavao. Najviše ih je bilo iz zaselka Gaćeša, njih 11, te 7 iz Donje Udbinje. Ja sam se nalazio na začelju kolone, među zadnjima, pa sam tako gledao strašne scene klanja, na koje sam i ja trebao doći. Sjećam se kada su klali staroga Timu Gaćešu i njegovog brata Jovana. Njima su živima najprije čupali brkove, da bi im nakon toga kamom prerezali vrat i izbacili van iz vagona. Tako je išlo redom uz vrisku i dernjavu, radi čega je bila uključena sirena lokomotive da svira, samo da se manje čuje jaukanje i plač žrtava. Vidio sam kada je Ilija Gaćeša odgurnuo ustaše svom snagom i skočio van iz vagona. Međutim, iz puške je smrtno pogođen. U pružanju otpora posebno se istakao Pavao Breberina. To je bio inače fizički razvijen i jak čovjek. Uspio je oboriti dvojicu ustaša koljača na vratima. U tom momentu zadobio je smrtonosne ubode kamom u leđa i zavratak pa su ga mrtvoga i okrvavljenoga izbacili van iz vagona.

Još nas je bilo ostalo oko šestero kao slijedeće žrtve na redu. Na moju sreću i iznenađenje u vagon je uletio jedan domobran iz posade nedaleko od moje kuće, koji je mene pograbio za ruku i vikao: »Gospodo ustaše, možete samo i mene ubiti s njime zajedno, ja njega živoga moram dovesti u moju posadu.«

Kada sam oslobođen iz vagona, ja nisam vjerovao ni njemu kojeg sam poznavao. Bježao sam prema šumi. To su primijetili ustaše pa su pucali, ali me nisu pogodili.

Kada se doznalo kako su prošle žrtve i šta se s njima dogodilo, drugoga dana odlazi Milica Gaćeša, supruga od nastradalog joj muža Pantelije, i bez ustezanja kod ustaša na željezničkoj stanici Skakavac traži odobrenje da joj se omogući i pomogne bolje ukopati poklane žrtve. Dobila je još 3 domobrana s lopatama i krampovima koji su joj pomogli da iskopa jamu u koju su žrtve dublje ukopane u predjelu šume Domočaj lug, uz željezničku prugu. Grobnica je obilježena spomen-pločom, natpisom i ogradom, na koju se svake godine polažu vijenci i cvijeće.

Treća skupina bila je od 50 žrtava strijeljanih 20. januara 1943. godine. Kolona njemačkih fašista kretala se od Karlovca preko Popović Brda i Trebinje, zatim kroz Slunjske Moravce prema Utinji na oslobođeni teritorij Korduna. Prvih 12 Srba strijeljano je u selu Popović Brdo i 10 u Trebinji. U Slunjskim Moravcima, zaselku Jojići, pohvatane su i na licu mjesta ubijene 24 nevine osobe hrvatske nacionalnosti. U selu Udbinja strijeljana su 4 Srbina koji su iznenadno zatečeni kod svojih kuća.

Žrtve iz Slunjskih Moravaca sahranjene su u zajedničku grobnicu u mjesnom groblju Skakavac.

Četvrta skupina s područja Skakavca bila je s ukupno 134 ZFT, koje su izgubile život pod raznim okolnostima u ratnom vihoru. Prema istraženim podacima utvrđeno je da je pohvatano i deportirano u razne logore 31 osoba čija je sudbina nepoznata. Kod svojih kuća na zgarištima, za vrijeme naleta neprijateljskih jedinica, ubijeno je 57 osoba. U raznim zbjegovima nestalo je 46 žrtava u povlačenju ispred neprijateljskih ofanziva na oslobođenu teritoriju i skrovišta.

Treba istaknuti da je iz 15 sela na skakavačkom području u toku četverogodišnjeg rata izgubilo živote ukupno 418 ljudi, žena i djece. Od toga je

evidentirano 255 muških i 163 žene te 112 djece do 15 godina starosti. Prema nacionalnoj pripadnosti bilo je Srba 291, Hrvata 53, Roma 72 i 1 Rus.

Prema raspoloživoj evidenciji s ovog područja bilo je preko 120 boraca NOR-a. Među njima se nalaze 2 narodna heroja i više od 50 prvoboraca. To nam govori da je ovaj kraj već od prvih dana narodnog ustanka bio uključen i vezan za NOP, dao velike žrtve i svoj doprinos u NOB-u za slobodu u kojoj živimo.

Puk. IGNJATIJE PERIĆ

Borbe s Talijanima i zločin pod Cukorom

Drugi dolazak talijanske okupatorske vojske na Kordun, početkom oktobra 1941. godine, donio je NOP-u Korduna i partizanskim jedinicama još jednu nevolju. Stupanjem na tlo Korduna Talijani su zvučno najavljivali brigu za srpski narod i otvoreno govorili kako su oni došli na Kordun da ga zaštite od ustaškog uništenja. Kordunaški partizani odgovorili su napadima na njihove jedinice i diverzijama na komunikacije koje su koristile talijanske trupe. Politički radnici, kako na terenu, tako i u partizanskim jedinicama, morali su voditi aktivnu i smišljenu propagandu protiv dušobrižnika srpskog naroda. Trebalo je srpski narod ubijediti da su Talijani okupatori i da s njima nema razgovora osim nemilosrdne borbe. Uporedo sa političkom borbom već prvih dana njihova dolaska partizanski odredi, neki agresivnije, a neki bojažljivi je,[1] napadaju talijanske jedinice. Za svaku akciju ili diverziju partizana, talijanska vojska vrši odmazde — ubija nevino stanovništvo, pali sela i pljačka. Talijanski fašisti bili su nemilosrdni u masovnim paljevinama i pljački, ali nisu vršili masovna ubojstva sve do 3. decembra 1941. godine. Prije podne 11. oktobra partizanski odred »Debela kosa« zarobio je u selu Svinjarici, sada Partizansko Žarište, talijanskog poručnika i vojnika, a već 20. oktobra 2. četa »Slivnjak« napala je talijanski kamion s vojnicima. Kamion je zapaljen, vojnici razoružani. Istog dana jače talijanske snage krenule su u napad prema šumi Debeloj kosi. Cijeli dan vođene su borbe s daleko jačim neprijateljskim snagama koje su odbačene sa slobodne teritorije. U toj akciji Talijani su popalili selo Kuplensko. U toku 26. i 27. oktobra ojačani talijanski puk s tenkovima, artiljerijom i pješadijom napadao je na Debelu kosu i širi rejon oko šume. Partizanski odred »Debela kosa« na vrijeme se probio iz šume u pozadinu nepri-

1 Drugi dolazak talijanskih trupa na Kordun 1941. godine doveo je do izvjesnih nedoumica među jednim manjim dijelom civilnog stanovništva. Neki od njih pod uticajem Mišana Napijala smatrao je da su partizanske snage preslabe za uspješnije borbe protiv Talijana, da će talijanska vojska za svaku akciju partizana preduzimati rigoroznije mjere protiv stanovništva. Malen broj ljudi nasjedao je talijanskoj propagandi i njihovoj »zaštitnlčkoj« ulozi prema srpskom stanovništvu, pa su propovijedali da se odustane od napada na Talijane. Partizanski odred »Debela kosa«, još prije drugog dolaska Talijana na Kordun, organizovao je planski politički rad s ljudstvom odreda i stanovništvom na teritoriji gdje je djelovao, pa je i razumljivo što u ovom odredu i na teritoriji općina Krnjak i Tušilović nije bilo dilema o partizanskim napadima na talijansku okupatorsku vojsku.

jatelja, a Talijani nastavljaju sa paljenjem i ubijanjem naroda. Talijanski fašisti su tada ubili Milovana Krnetu, rođenog 1914. u Budačkoj Rijeci, Tomu Kovačića, rođenog 1878, Miloša Blagojevića, rođenog 1897, Soviju Blagojević, rođenu 1892, Todora Gušića, rođenog 1903, Petra Napijala, rođenog 1896, Ninka Maćešića, rođenog 1873, i Đuru Vukobratovića rođenog 1898, svi iz sela Kuplensko. U Budačkoj Rijeci uhvatili su Miloša Krnetu, Đuru Maćešić-Slijepčevića, Petra Maćešića, a u selu Brebornici Božu Mrkića. Svi uhvaćeni odvedeni su u Karlovac i poslije četiri mjeseca tamnovanja su strijeljani.

Za vrijeme ofanzivnih akcija talijanska vojska se krajnje brutalno ponašala prema uhvaćenim ljudima. Milovana Krnetu su gađali u bijegu, istovremeno, iz više automatskih oruđa pa je Milovan izrešetan pao mrtav. Đuru Vukobratovića iz sela Ledenika uhvatili su živa, vezali konju za rep i konj ga je u kasu vukao skoro kroz cijelo Kuplensko, sve dok Đuro nije izdahnuo. Nije im bilo dovoljno što je Đuro umirao u teškim mukama, već su njegovo mrtvo tijelo ubacili u zapaljenu kuću kod škole u Kuplenskom. Tomu Kovačića, starog 63 godine talijanski vojnici vezali su s Milošem Blagojevićem i zajedno ih žive i vezane bacili u najdublji dio potoka, gdje su zajednički našli smrt.

Ujutro 29. novembra 1. četa »Debela kosa« 1. bataljona i 2. četa »Šlivnjak« 2. bataljona postavile su zasjedu na putu Krnjak—Veljun, kraj šumice Petkovice. Oko podne u partizansku zasjedu upala su 2 talijanska kamiona s 30 domobrana. Nakon kratke borbe neprijatelj je savladan, a kamioni zapaljeni Istog dana Talijani sa kamionima i tenkovima stigli su na mjesto zasjede, izvršili uviđaj, a potom se povukli u Karlovac.

Ujutro 1. decembra 1941. godine 16. bataljon crnih košulja talijanske vojske 1 Udarna domobranska četa, ojačana s 2 minobacača 2. pješadijskog puka, krenuli su iz Karlovca u akciju prema Kordunu da pročiste teren duž komunikacije Tušilović—Vojnić i Tušilović—Krnjak—Veljun.[2] Talijanski bataljon crnih košulja imao je zadatak da pročisti sela duž puta Karlovac—Tušilović—Krnjak—Veljun i da dođe u sukob s partizanskim odredom »Debela kosa«. Domobranska udarna četa s ojačanjem imala je zadatak da ujutro 1. decembra krene iz Karlovca, prođe selo Popović-Brdo i Trebinju, razvije se u rejonu Vukmanića i u borbenom rasporedu prođe Babinu goru, izbije na komunikaciju selo Brezova Glava—selo Okić. Trebalo je da domobrani zapale kuće lica koja su bila u partizanima i njihovih saradnika i unište mlinove da bi spriječili redovno snabdijevanje stanovništva brašnom. U toku 2. decembra trebalo je da se Talijani sukobe s partizanima oko Budačke Rijeke i šume Loskunie) nabace ih prema Babinoj gori. U tom slučaju trebalo je da domobrani iz zasjede sačekaju partizane u povlačenju, napadnu ih i unište u rejonu Brezove Glave i sela Zivković-Kose. Iz šture zapovijesti komande domobranstva moglo se vidjeti da je 16. talijanski bataljon trebao predstavljati udarnu pesnicu pred kojom bi odstupali i bježali partizani, a domobrani bi ih sačekali i zarobljavali.

U toku 1. decembra ni domobrani ni Talijani nisu imali sukoba s partizanima. Oni su se koncentrisali na »čišćenje«, kako su oni to nazivali, u rejonu Tušilovića, Bukovice, te Tušilovića i Donjeg Budačkog. U sumrak 1. decembra domobrani su zanoćili u rejonu Brezove Glave, a talijanski bataljon u rejonu Krnjaka.

Noću 30. decembra/l. decembra partizani 1. bataljona izveli su diverzantsku

2 Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u, tom 5, knj. 32, dok. br. 68, str. 185 i 186.

akciju na komunikacijama Vojnić—Velika Kladuša, Vojnić—Vrginmost, Vojnić—Karlovac i Karlovac—Krnjak—Veljun. Ujutro 1. decembra 1. četa »Debela kosa« prebačena je u širi rejon Krnjaka, a 2. četa 2. bataljona bila je prikupljena u području Gornjeg Budačkog. Obje čete imale su zadatak da sačekaju neprijatelja, ukoliko bi on naišao, i da mu spriječe dalji prodor od Krnjaka prema dubini slobodne teritorije, pa i u pravcu šume Debele kose. Pred sumrak 1. decembra komanda čete »Debela kosa« dobila je izvještaj o neprijateljskim akcijama 1. decembra i o eventualnim daljim pokretima u toku 2. decembra. Približavala se noć. Komanda 1. čete odlučuje da se njeno ljudstvo povuče na odmor kako bi 2. decembra bilo spremno za borbu. Ujutro 2. decembra 1. četa zauzela je položaje u rejonu brda Cukur u Budačkoj Rijeci, a 2. četa u području Gornjeg Budačkog. Cim je 1. četa zaposjela položaje, pojavila se talijanska prethodnica kraj raskrsnice puteva, Krnjak—Veljun, Krnjak—Vojnić. Iza talijanske prethodnice počelo je pristizati ljudstvo i glavnina 16. talijanskog bataljona. Neprijatelj u ovom rejonu još nije očekivao partizane, pa su se njegovi vojnici ponašali kao da su partizani negdje daleko u šumi. Koristeći neprijateljsku nebudnost puškomitraljesci »Debele kose« Milan Popović, Uroš Opačić i Pero Peurača otvorili su rafalsku paljbu po gomili neprijateljskih vojnika. Nešto poslije neprijatelj otvara mitraljesku i puškomitraljesku vatru po položajima 1. čete. Pod zaštitom vatre Talijani prelaze u napad i na juriš zauzimaju položaje 1. čete na Cukuru. Pod vatrenom zaštitom vodovi 1. čete napuštaju brdo i povlače se prema zapadnim padinama Debele kose. U toku povlačenja u sastav čete ulazi tridesetak boraca iz rezervnih partizanskih odreda »Budačka Rijeka« i »Perić-Selo«, predvođeni Milom Maćešićem, zvanim Orozom (koji će se u toku rata proslaviti kao vrlo hrabar i iskusan ratnik 3. kordunaške udarne brigade). Borci rezervnih partizanskih odreda, umjesto puškama, bili su naoružani kopljima domaće izrade, roguljama i vilama. Njihova pojava na vatrenoj liniji ulijeva novu snagu borcima 1. čete, daje im moralnu podršku i tada nastaje prekretnica na bojištu. Ceta s »novim snagama« prelazi u protivnapad, na juriš zauzima zaselak Martinovića, a iz neprijateljskih ruku otima desetak mještana iz Budačke Rijeke koje je neprijatelj pohvatao, osudio na smrt i pripremao se da ih strijelja. Za kratko vrijeme neprijatelj je sabijen na brdo Cukur otkuda je davao žilav otpor, ali zaključuje da mu je jedino rješenje braniti položaje, na kojima se našao pod unakrsnom vatrom partizanskih jedinica, čekajući pomoć iz Karlovca i Vojnića.

U 9 sati prije podne 2. decembra stanje na položajima u Budačkoj Rijeci bilo je slijedeće:

a) Neprijateljski bataljon biciklista crnokošuljaša glavnim snagama držao je dio Čukura. Dio automatskog naoružanja — puškomitraljeza i mitraljeza, neprijatelj je postavio u kuće u zaseoku Todorići koji se proteže duž ceste prema Vratniku, dok je neprijateljska glavnina kružnom odbranom izdržavala snažne pritiske 1. čete. Neprijateljska odjeljenja automatskog oružja kroz prozore kuća iz Todorića potpomažu svojoj glavnini da odbija partizanske juriše. Ujedno, oni su automatskim oružjem sprečavali prodore 4. i 6. voda 1. čete iz pravca šume Loskunje.

b) 1. i 2. vod 1. čete »Debela kosa« držao je položaje na Cukuru. Ta dva voda bila su u direktnom sukobu s neprijateljskom glavninom. Dijelovi 2. čete »Šlivnjak« i 5. vod 1. čete »Debela kosa« napadali su na neprijateljske položaje na Cukuru putem Budačka Rijeka—Cukur. Četvrti i 5. vod 1. čete vršili su pritisak na neprijatelja od pravca Krnjaka i Blagojević-brda. Koncem dana u rejon Budačke Rijeke stigla je i 1. četa 2. bataljona »Perjasica«,

pod komandom Milutina Karasa i ona je, posjedanjem položaja na Božić-brdu u Budačkoj Rijeci, osiguravala partizanske snage od pravca Krnjaka, u kome se nalazila jača domobransko-oružnička posada.

Talijani su zaustavljeni u daljem prodoru od Budačke Rijeke prema šumi Debeloj kosi i Veljunu. Komandant bataljona crnokošuljaša predlagao je komandiru domobranske čete da se s komunikacije Tušilović—Vojnić prebaci u rejon Vojničkog Grabovca i od tog pravca napadne desni bok i pozadinu 1. čete »Debela kosa«. Na taj način bi se deblokirao talijanski bataljon na Čukuru. Komandir Udarne domobranske čete inscenirao je tobožnji teži sukob s partizanima u Tušiloviću i Brezovoj Glavi samo da bi domobrani bili pošteđeni većih napora i ljudskih gubitaka, a možda i zbog toga da ne dožive sličnu sudbinu kao i Talijani. Domobrani ostavljaju Talijane u blokadi, a oni nastavljaju s akcijom čišćenja oko sela Donjeg Budačkog, Brezove Glave i Tušilovića. U toku dana domobrani su uhvatili oko dvadesetak staraca i odveli ih u Karlovac otkuda su kasnije poslani u Gospić i likvidirani u Jadovnu. Nešto kasnije iz Karlovca je krenula talijanska motorizovana kolona u pratnji čete lakih tenkova te umjesto kraćeg puta kroz Krnjak otišla je za Vojnić i zaobilaznim putem izbila u rejon zaseoka Todorića u Grabovcu.

Od 10 sati ujutro do 15 sati poslije podne na položajima se razvila jedna od dotada najžešćih, najjačih i najznačajnijih borbi na Kordunu. Cijelog dana 2. decembra dolinom Budačke Rijeke i obroncima Debele kose i Loskunje razlijegali su se mitraljeski rafali, eksplozije bombi i mina te čule komande naših starješina i talijanskih oficira. Ipak, najviše se toga dana dojmilo i najdublje urezalo u sjećanje hrabro držanje i jurišanje »roguljaša« rezervnih odreda. Oni su služili za primjer kako se, mada bez oružja, može uspješno odupirati neprijatelju. Kada je riječ o značaju i karakteru te borbe, mora da se naglasi da su se kordunaški partizani po prvi put našli u frontalnoj borbi u kojoj je neprijatelj bio mnogo brojniji i bolje naoružan, ali je moral kordunaških partizana nadoknađivao njihovu brojčanu slabost, slabije naoružanje i male rezerve municije. Toga dana čitav narod ovog dijela Korduna živio je s partizanima i svestrano im pomagao. Bilo je divno ratovati s takvom podrškom naroda, s narodom koji je tako čvrsto stajao uz narodnooslobodilački pokret i pomagao ga u ishrani, izviđanju, u diverzantskim i borbenim akcijama.

Zbog gubitka na Čukuru Talijani su izvršili odmazdu nad civilnim stanovništvom. Dogovorili su se s ustaškim povjerenikom u Krnjaku Draganom Mujićem da na prevaru dovede u Krnjak što više ljudi te da ih ustaše i žandari pohvataju i izruče njima. Mujić šalje pozive u okolna sela i upućuje ih na svoje doušnike, premda je njih po selima bilo vrlo malo. U pozivima Mujić apelira na »svjesne« građane da odmah dođu u Krnjak, gdje će im biti uručene službene propusnice ustaških vlasti kojima se omogućava slobodno kretanje ne samo oko Krnjaka već i slobodan odlazak u Karlovac, Vojnić i druga mjesta Korduna. Jedan dio ljudi pod psihozom borbi oko Krnjaka i Tušilovića i po nagovoru Mujićevih doušnika odlazi u Krnjak. Neke su ustaše i domobrani uhvatili kod svojih kuća i odveli u Krnjak. Malen broj ljudi je po Mujićevoj milosti pušten iz Krnjaka kućama, dok je većina uhvaćenih predana Talijanima. U toku 2. decembra Talijani su uspjeli da uhvate Canu Sipića, njegova brata Dušana, Ćaninu ženu Katu i Desanku Blagojević, koja je živjela kod porodice Sipić. Svi su saslušani, maltretirani i batinani. Kata je puštena kući, a Cane, Dušan i Desanka odvedeni su u Krnjak. Još iste noći Cane i Dušan su doživjeli groznu smrt u Krnjaku, a Desanka je zatvorena u krnjačku školu s

ostalim zarobljenicima i sutradan, 3. decembra, biće kao jedina žena strijeljana s uhvaćenih pedesetak ljudi pod Cukurom, u Budačkoj Rijeci.

Prije 16 sati 2. decembra komanda 1. čete »Debela kosa« donosi odluku da, u sadejstvu s ostalim jedinicama, pređe u odlučujući juriš. Čekao se prvi suton kako bi se pod zaštitom mraka jedinice i automatsko oružje bolje iskoristili. Dobivena je obavijest od osmatrača da se od Vojnića prema Budačkoj Rijeci kreće talijanska motorizovana kolona. Zbog novonastale situacije komanda 1. čete izvlači s položaja 2. vod Đure Martinovića i upućuje ga u susret nastupajućoj koloni. Tek što je vod krenuo, a ostatak čete prešao u napad, talijanska kolona, jačine čete lakih tenkova, baterije brdskih topova i desetak kamiona pješadije, stigla je u rejon Cukura. Time je akcija, 2. decembra, oko Cukura bila okončana. Nije se više moglo računati na bilo kakav uspjeh jer su Talijani bili brojniji, a pored pješadije raspolagali su tenkovima i artiljerijom.

U sumrak 2. decembra prestale su borbe u Budačkoj Rijeci. Prema našim proračunima neprijatelj je imao preko 100 ljudi izbačenih iz stroja. Iz redova 1. čete ranjen je politički delegat 5. voda Rade Kunić, a poginuo je Miloš Petrović, zvani Pek, koji je bio poznat i omiljen među borcima i narodom ovog kraja.

U 10 sati 3. decembra ustaše i oružnici doveli su iz Krnjaka do Cukura preko 60 osoba, 50 ih je ubijeno, nešto ih je Mujić oslobodio, a četvorica su ranjena: Miloš Mrkić Pane, koji je prilikom streljanja pao na zemlju prije nego su ispaljeni prvi hici; Boro Mihajlović Jakova, koji je za vrijeme strijeljanja samo ranjen u petu i u ruku te Marko i Sava Đurić, koji za vrijeme strijeljanja nisu niti ranjeni. O hvatanju ljudi, dovođenju na strijeljanje pod Cukur i strijeljanju Boro Mihajlović iz Krnjaka priča:

»Rano ujutro 2. decembra 1941. godine, noseći poštu iz 1. čete za partizane u Loskunji, uhvaćen sam od strane talijanske vojske u Krnjačkom Grabovcu. Koristeći nebudnost Talijana uspio sam uništiti poštu, ali su me poslije toga Talijani vezali i pod stražom sproveli u Krnjak. Idući prema Krnjaku dobio sam dobrih batina tako da sam jedva hodao. Kada sam došao u Krnjak, izveden sam pred kuću učitelja Bože Ribara, koji je 29. jula strijeljan u Ivanović-jarku. Tu pred kućom nalazilo se još petnaestak uhvaćenih ljudi iz okoline Krnjaka. Naređeno nam je da kleknemo na zemlju. Klečeći na zemlji, posmatrali smo plamene jezike kako izbijaju iz zapaljene kuće, a oko nas jako žandarmerijsko-domobransko osiguranje. Mada nismo dugo klečali, koljena su nas užasno boljela, a pored svih bolova koje smo trpjeli nismo se smjeli namještati i tražiti ugodniji položaj za klečanje. Odjednom pred nama se stvorio Dragan Mujić. Cim se pojavio, vidjelo se da je ljut i neraspoložen. Počeo ja da psuje i naziva nas pogrdnim riječima, a nismo znali ni zašto nas psuje i zašto nas naziva banditima, pokvarenim karakterima i slično. Kad se malo pribrao i izgalamio, počeo je opet da viče, ali malo smirenije: 'Vi ste oni koji su prošlu noć prekopavali ceste, rušili mostove i telefonske uređaje. Za ovo ćete mi platiti, bando četnička i komunistička . . N i s m o znali o čemu je riječ, klečali smo i trpjeli bolove od pijeska i nismo smjeli progovoriti niti jednu riječ. Mujić je dalje vikao, a teški batovi ustaških, žandarmerijskih i domobranskih čizama čuli su se i parali naše uši. Već sàm nastup Mujića, njegova vika i osuda za tobožnje diverzije koje su dva dana ranije izveli partizani širom Korduna, bilo mi je jasno da nam se dobro ne piše, jer isto tako je bilo i s ljudima, u ovom istom Krnjaku, prije ubijanja u Ivanović-jarku. Tada je Mujić također imao presudnu ulogu i isti ovakav nastup pred uhvaćenim Iju-

dima. Klečali smo nešto više od 30 minuta, a noge su sve više trnule, a bolovi i psihička napetost prožimala je cijelo tijelo. No pored svega toga razmišljao sam o klopci u koju sam upao ja i ovi nedužni ljudi. Odjednom Mujić naređuje da se podignemo i da krenemo u pravcu Gornjeg Krnjaka. Idući putem ponovno smo dobivali batine. Ustaški krvnici tukli su nas po vitalnim dijelovima tijela kako bi nas onesposobili za bilo kakav otpor ili bjekstvo. Prije dolaska pred općinsku zgradu odlučujem da pokušam pobjeći, ali kad sam bolje razmislio, vidim da ne bih imao nikakvih uslova za to. Pored ostalog, oko nas se nalazilo jako obezbjeđenje Pavelićeve vojske, a uz to bili smo i žicama svezani. Kad smo stigli u Gornji Krnjak, uveli su nas u prostorije školske zgrade. Tu smo zatekli još dvadesetak drugih uhvaćenih ljudi. Oko škole već se nalazilo jako neprijateljsko osiguranje, a i u hodniku škole i u ostalim prostorijama nalazili su se stražari sa puškama i puškomitraljezima. U tim prostorijama ostali smo još narednu noć i tek 3. decembra, nešto prije podne, naređeno nam je da se pripremimo za pokret. Za cijelo vrijeme boravka u školi nismo smjeli nikud izlaziti, čak smo malu i veliku nuždu vršili u prostorijama u kojima smo bili zatvoreni. Nismo uopće imali nikakve veze ni s kim, bili smo bez hrane i vode. Za tih petnaestak sati, koliko smo proveli u zatvoru u školi kroz glavu su nam prolazile svakojake misli. Imajući u vidu ostale slične slučajeve, bilo nam je svima jasno da smo osuđeni na smrt, a ipak smo kao i svi osuđenici gajili nadu da će nas Talijani spasiti. Naime, koliko nam je bilo poznato, Talijani su nakon drugog dolaska na Kordun neprekidno pripovjedali kako su oni zaštitnici srpskog naroda i kako oni neće više dozvoliti da se narod muči i ubija. Međutim, sami postupci talijanske vojske prilikom našeg hapšenja i dovođenja u Krnjak budili su u nama sumnju o nekakvoj njihovoj zaštiti.

Ne znam koliko je sati bilo 3. decembra kada su se otvorila školska vrata i naređeno nam da izlazimo i da se postrojimo pred školom. Za to vrijeme bili smo opasani jakom ustaškom i domobranskom stražom. Pred školom ponovno dolazi Mujić, cinički nasmijan i saopćava nam da ćemo sada tako povezani žicom poći prema brdu Čukuru u Budačkoj Rijeci, gdje nas čekaju talijanski kamioni, kojima ćemo biti prebačeni u Vojnić radi saslušanja. Mnogi su povjerovali u istinitost Mujićevih riječi. Iskreno govoreći i mene je to ohrabrilo jer u Vojnić ne idu oni koji će biti ubijeni. Ali čim smo krenuli prema Čukuru, ustaše i žandari su nas počeli tući rukama, puškama, nogama i svim sredstvima kojima su stigli, tako da ni sam nisam imao više iluzija o slobodi i o talijanskoj zaštiti. Bilo mi je potpuno jasno šta nam se sprema.

Nas šezdesetak uhapšenika stiglo je 3. decembra do kuće Mile Mandića kod Cukura. Tu nas je čekalo novo iznenađenje. Naime, u tom rejonu zapazili smo nekoliko stotina uznemirenih talijanskih vojnika koji su se očigledno nalazili u borbenoj pripravnosti. Čitav Cukur i dio sela Grabovac bili su opasani jakom talijanskom vojskom, a oko nas su se još nalazili jaki kordoni ustaša i žandara.

Bili smo postrojeni pred kućom Mile Mandića, a potom je jedan talijanski vojnik ušao u kuću, uzeo stolicu i postavio je ispred našeg stroja. Na stolicu je stao talijanski oficir, koji je nešto dugo govorio. Nismo razumjeli ni riječi, ali smo po njegovim grimasama i mlataranju rukama zaključili da nam čita smrtnu presudu, i nismo se prevarili. Tek što je presuda izrečena, odnekud se iznenadno stvorio Dragan Mujić sa spiskovima uhvaćenih ljudi. Stao je pas ponovo pred naš stroj i počeo da nas proziva. Čitao je ime i prezime, godinu rođenja i mjesto boravka. Nakon prozivanja izdvojio je desetak ljudi i žena i rekao: »Vi ste slobodni i možete ići kućama«. Nas pedesetak podijelili su u dvije grupe. Jedna grupa, u kojoj sam bio ja i moj otac Jakov, ugurana je u

kuću Mile Mandića, a druga grupa je, pod jakom stražom, odvedena pod stijenu zvanu Čukur. Dalji razvoj događaja pratili smo kroz prozor kuće u kojoj smo privremeno bili zatvoreni. Grupa koja je izvedena na strijeljanje bila je okrenuta prema stijeni, a iza njihovih leđa postavljeni su mitraljezi. Strijeljanje je vršeno s leđa, što je bilo karakteristično za talijanske fašiste. Tako su oni strijeljali i Vladimira Gortana, čuvenog istarskog rodoljuba. Na komandu »Pali!« zaštektali su mitraljezi, a ljudska tijela su padala na zemlju. Bila je to stravična slika, to prije što smo svi u duši znali da takva sudbina za nekoliko trenutaka očekuje i mene i moje drugove. Još i danas kad se sjetim tih događaja pada mi mrak pred oči i muti mi se u glavi. Pošto je prva grupa strijeljana, došao je red i na moju grupu. I mi smo krenuli u nepovrat, tek što smo pošli iz kuće, moj otac Jakov je viknuo: »Boro, bježimo!« Toga momenta je počeo da bježi, a ja sam krenuo za njim, čim sam napravio nekoliko koraka bio sam uhvaćen i vraćen u stroj, a prethodno sam dobio dosta udaraca po cijelom tijelu. Otac je uspio da se udalji oko stotinjak metara od stroja ali je tada bio izrešetan mitraljeskim i puškomitraljeskim mecima. Kad smo dovedeni pod stijenu postrojeni smo licem prema stijeni, a leđima prema neprijateljskim mitraljezima, tj. isto onako kako je urađeno i s prvom grupom.

Odmah nakon postrojavanja naše grupe čula se komanda za otvaranje vatre. Od prvih mitraljeskih rafala i puščanih plotuna ljudi su uglavnom potrbuške padali na zemlju. Pao sam i ja, možda čak i prije ostalih, iako sam bio samo ranjen jednim metkom u lijevu ruku i s dva metka u lijevu nogu. Cim sam pao na zemlju, ranjenom rukom sam obuhvatio glavu, prestao da dišem i dajem znake života. Kako mi je iz ruke isticalo mnogo krvi, začas sam imao
i krvavu glavu pa i ramena, tako da je izgledalo da sam pogođen u glavu. Potom su Talijani napustili strelište, a na mjestu događaja ostala su samo dva Talijana s pištoljima u rukama koji su išli od čovjeka do čovjeka i udarali ljude u tijelo provjeravajući da li među njima ima još živih. Mada sam dobio snažan udarac u butinu, izdržao sam i nisam pokazao znakove života. Svi oni koji su na ma koji način pokazali da su još živi, bili su dotučeni iz pištolja. Nakon toga otišla su i ova dvojica Talijana, a s ceste je otvorena mitraljeska vatra iz tenkova po gomili leševa. I ovog puta imao sam sreće, i nisam pogođen niti jednim metkom. Kad sam se uvjerio da je neprijatelj napustio mjesto strijeljanja i Cukur, malo sam se podigao i istog trenutka ugledao sam i Marka Pavkovića iz Pavković Sela kako se isto tako polako pokušava podići ispod svojih poginulih drugova. Marko je bio ranjen metkom kroz stomak, ali je ipak bio sposoban da se izvuče. Krenuli smo kućama, a prije nas to su učinili Marko i Sava Đurić koji su također ostali živi. Poslije dva dana Marko je od dobivenih rana umro«.[3]

Poslije strijeljanja u Budačkoj Rijeci narod Korduna, pa i oni koji su do tada otvoreno zagovarali saradnju s talijanskom okupatorskom vojskom, nije više gajio iluzije o tome kako su Talijani zaštitnici i prijatelji srpskog naroda. Nakon borbe u Budačkoj Rijeci i strijeljanja naroda partizani Korduna još više pojačavaju borbe protiv talijanske okupatorske vojske. Talijani će još u ljeto 1943. godine od Karlovca i Duge Rese, preko Barilovića, pokušati s ofanzivom prema Krnjaku i slobodnoj teritoriji Korduna. I ovog puta će proći kao decembra 1941. u Budačkoj Rijeci. Nakon poraza 1941. godine Talijani neće prolaziti ovim dijelom Korduna. Akcijom u Krnjaku i pod Čukurom Dragan

3 Izjava Bore Mihajlovića čuva se kod autora.

Mujić, ustaški povjerenik u Krnjaku, još jednom je pokazao svoje pravo lice. Dao je do znanja da ustaše nisu odustale od plana likvidacije srpskog stanovništva na Kordunu.

O zločinu u Budačkoj Rijeci, Mileta Bjelivuk, narodni pjesnik i sam učesnik u bici na Cukuru, napisao je pjesmu »Boj s Italijanima na Cukuru« :

Prasak stoji, od pušaka jeka:
Opet, braćo, ofanziva neka.
Vatre gore, dimovi se dižu,
Talijani u Tušilović stižu.
Dve hiljade tu je sile vojne,
Razvili se u redove bojne.
Od Korane do Babine gore,
Po Tuš'lov'ću mnoge kuće gore.
Tako, braćo, do Krnjaka stižu,
Od dimova oblaci se dižu,
Kuće gore, trešte mitraljezi,
Jadni narod u planine bježi.

Iz busije glas ćeš čuti: »Stani!
Tu partizan svoju zemlju brani!
Fašistička ruljo bez pameti,
Nećeš stići određenoj meti.
Ako ste nam zemlju porobili,
Ali narod nijeste pokorili.
Ovdje ćete kosti ostaviti
Prije nego narod pokoriti!«

Sad da vidiš fašističkog gada
Za osvetu što uradi sada:
Partizan'ma ništa ne mogoše,
Već seljaka pedeset pohvataše,
Pohvataše jadne, goloruke
I na teške staviše ih muke.
Mučiše ih pa ih postreljaše
U novine laži napisaše
Da hiljade pade partizana
U junačkoj borbi Talijana.
Al' istina ovo j', braćo prava,
Talijane uhvatila strava.
Još dva ljeta vodi s' borba ljuta
Al' Talijan ovud ne prošeta,
Ovim putem više ne krenuše
Jer krvavi Čukur upamtiše.

Od 54 čovjeka izvedena na strijeljanje dvojicu nije zahvatio neprijateljski rafal, a jedan je bio teže ranjen. Ostali su živi svjedoci okupatorskog zločina.

Mr MILE DAKIĆ

Ustaški zločin na Barin kosi aprila 1942.

Prohladno prvoaprilsko jutro. Zima se duboko zavukla u ratno proljeće i ljudske kosti. Ofenziva još uvijek traje. Narod govori kako je sunce zbog ljudskog zla onemoćalo i da vrag traži svoje. Jadan narod Korduna. Puna ga šuma. Umjesto lišća, u ovo doba godine, samo nabrekli pupoljci. Proljeće je ipak uspjelo prošarati snijeg na južnim stranama. Blatnjavi tragovi naroda i stoke na mjestima gdje snijeg nije okopnio. Djeca spavaju u kolibama i zemunicama. Zbjeg u Kapenjku je još uvijek pod dojmom jučerašnjeg pada kolibe koja je usmrtila kravu. Za djecu Sime i Dragice nesta varenike. Utinjski pop Vladimir Ceranić podigao nogu na rudu kola i čisti cipele. Obuo je kaljače i nastavio četkati mantiju. Uranila je i mlada, oniska, ljepuškasta žena Dragica, nabrala konjima resana, naložila vatru i objesila kotlić s vodom na verige. Voda zakipi, a Dragica zavlači šake u vreću. Stavlja četiri pregršti brašna u kotlić. To je ustaljena mjera žganjaca za njenu šesteročlanu porodicu. Zganjci brčkaju pa zamirisaše upotočenu dolinu. Djeca se bude i trčkaraju između koliba u obližnji dešter, a zatim štapićima prevrću lišće vadeći proklijale plodove kestena. Neka čudesna tišina. Noćas se u Petrovoj gori vodila teška borba. Zene razvezale povezače, djevojke rupce, krste se i pričaju da je cijelu noć bulalo i vrelo kao u loncu. Odbornik Gligorije šalje svoje derane na drvo da motre ustaške položaje na Ključaru.

Tišinu usnulog jutra prekinuše topovske salve. Granate su šištale, prelazile Kapenjak i eksplodirale negdje u dubini Petrove gore. S drveta se čulo dozivanje: »Narode! Ustaše s Ključara ulaze u šumu!« U duši naroda nasta mučnina. Nestala je glad i miris žganjaca. I stoka se uznemirila. Biće da sluti nesreću. Ljudi se pitaju koliko je Kapenjak sigurno mjesto. Pričalo se ranijih dana da u Petrovoj gori ima i takvih japaga gdje još ljudska noga nije kročila. Neke porodice idu dublje u šumu. Milić Krivokuća, sa ženom Milom i šestero djece, naprtio teleći but i žurnim koracima odmiče prema Barin kosi. Odbornik Gligorije, ratnik Galicije i Bukovine, okuplja ljude i savjetuje da vojska ne silazi u doline i da je ludost tražiti skrovitije mjesto. Pop Ceranić potvrdio je njegove savjete i krenuo niz potok. Proklinjao je sudbinu i izgovarao tri slova: JBM. Ljudi su protumačili da pop psuje boga i majku božju.

Od Ključara prema Muljavi povija se i talasa streljački stroj ustaškog poručnika Ivana Bulica. Prelazi šumsku uskotračnu prugu, zastaje na krvavoi prtini, gdje je jutros u svitanje došlo do nesporazuma između vodova 1. čete 2. kordunaškog bataljona koji je postavio zasjedu prema selu Ključaru. Misleći da su ustaše, puškomitraljezac Miša Bukva je otvorio vatru na partizane 2. voda 1. čete i ranio vodnika voda, školarca Dragana Pajića. Ranjenik je odveden u partizansku bolnicu Vrletne strane, a bataljon se zbog otkrivanja položaja povukao u dubinu Petrove gore. Prateći tragove krvi satnija se sručila niz šumske litice u Muljavu gdje je stjecište šumske pruge i ruševina zgrade Našičkog dioničkog društva.

Ustaški streljački stroj je prešao nabujalu Radonju i nastavio pretraživanje šume prema Barin kosi. Hapsili su žene i djecu, tjerali ispred sebe. Četvorica

čelnih ustaša su nosili troroge partizanske kape. Govorili su da partizani nisu dobri ljudi, da ne vode računa o narodu, da će oni narod odvesti u Krstinju, zatim u Vojnić gdje će svima podijeliti propusnice i pustiti ih kućama, ali sve pod uslovom da ih partizani ne napadnu. Cesto su pitali: »Ima li partizana?« Zene su odgovarale da nema, da su u Petrovoj gori, samo jadne žene i djeca. Narod iz zbjegova se uključivao u kolonu. Ako bi netko i počeo bježati, žene su dovikivale: »Ne bježite, narode! Ovo su dobri ljudi!« Šezdesetogodišnji Đuro Novaković iz Vojišnice nosi pune bisage odjeće. Došlo mu nešto čudno pa pripitkuje: »Kakva je to vojska?«.

Partizani su zapucali, a ustaše komandovale: »Ležite! Pobit će vas vaši!« Kad se stišalo, ustaški poručnik Ivan Bulić se vraćao iz pravca gdje se čulo puškaranje i rekao: »Jebem vam pšenicu bjelicu koju ste sijali, ali je nećete žeti i jesti! Kažete da nema partizana, a tko puca na nas?«

Prebiru se uspomene, svatko čuje svoje srce. Ukočene svijetle oči traže sela i ognjišta. Usne drhte, blijedi lice, studen pali zanoktice. Bosonoga djeca ječe, privlače se u naručja i traže jače zagrljaje.

U koso izbrazdanoj udolji Barin kose, između bukovih, hrastovih i kestenovih stabala, stoljećima se osjećala harmonija života. Pobjeđivao je onaj tko se brže vine u nebo, do zraka i sunca.

Stoji pedeset prezimena ukočeno i nijemo. Nadvilo se jedno krvavo ratno proljeće nad četvero Cosića, ženu iz Grujića, devet Ivoševića, jednog Košića i dvadesetpetero Simulija, četrnaestero Tesla i dvoje Ivanovića, nad dvoje Miljanovića i jednog Kolundžiju, jednog sedamdesetsedmogodišnjeg Poštića i dječaka Ulemeka, jednog Mrkalja i djevojčicu Rudan, četvero Bijelića i dječarca Kajganića, ženu Lintu i jedanaestogodišnju djevojčicu iz Nikoliša, još jednog Nikoliša, četiri žene iz Ivankovića i dvije iz Zjača. šestero Dakića i trinaest Krivokuća, petero Kljajića i dvoje Sokolovića, jednu djevojku i dvije djevojčice iz Šašića, petero Bućana i dvije djevojčice iz Maleševića, troje iz Ranitovića i osmoro iz Cvijanovića, dvoje iz Galogaža, nad ženu Košutić i djevojčicu Crljenicu iz Banije, četiri žene i jednogodišnju djevojčicu iz Lukača, dvoje Malobabića, petero Mamula, djevojku iz Pajića i dvoje djece iz Relića, djevojku Sučević i troje djece iz Valadžija, dvije žene iz Vučinića i troje mladih iz Vukšića, osmoro Radojčića, petnaestero Mrkobrada, nad djevojku i novorođenče Mihajlović, dvadeset troje Novakovića, troje Vujića, petero Vukobratovića, jednog Radovića i šestero Vukobratovića.

Poručnik je naredio da se narod postroji u trojne redove. Petra Vučinić je nosila u ruci sat »vekericu«. Poručnik se izderao: »U trojne redove! Bar vi znate što je trojica. Krsnu vam slavu vašu! Gdje je ona sa satom?« Petra se javila misleći da će pitati koliko je sati. Oduzeo je sat, nabio na cijev puške i rekao: »A što ćete. Ustaša uhvati Srbina, zakolje ga, sat mu polupa, pa šta? Ovako bi isto bilo i kralju Petru. Sve vas jebao vaš kralj Petar!«[1] Simo Krivokuća se požalio da ne može dalje. Prišao je ustaša i nožem mu prerezao grkljan. Isto su napravili i Miliću Krivokući iz Utinje Vrela i pitali: »Ima li još netko da ne može dalje?« Božo Vujić je prišao bljedunjavom ustaši i zatražio cigaretu. Ovaj mu daje više cigareta i tiho reče: »Zašto niste bježali? Nećeš ih popušiti!« Lomio je komadiće kruha i kradomice davao djeci.

Poručnik Bulić naređuje da izađe iz stroja deset najjačih muškaraca jer u

1 Iz sjećanja Danice Mamula-Gvozdenović. Izjava kod autora i na video traci Memorijalnog parka K-6.

šumi treba nešto gurati. Ljudi su izašli. Odveli su ih u šumu. Čula se pucnjava, vika i jauci. Iz mase naroda se izdvojio Nina Mađerčić. Bježao je, padao i ustajao. I pored žestoke pucnjave Nina je imao sreće i uspio pobjeći. S druge strane stroja bježali su šezedesetogodišnji Mile, zvani Milov Dakić[2] i njegov jedanaestogodišnji unuk Vaso. Mile je bio izrazito čvrst i koščat. Snagu i vitalnost stekao je radeći u rudnicima Kanade. Krijući se vješto između stabala, bodreći, noseći i vukući unuka spustio se na izmaku snage u Kapenjak.

Narod se još više uplašio i okupljao po selima. Mnoštvo svijeta iz Brda Sela, Slavskog Polja, Utinje, Utinje, Vrela, Podsedla, Udbine Sjeničaka, Gornjeg i Donjeg Sjeničaka, Pješčenice, Sljivovca, Perne, Crnog Potoka, Vojišnice, Bukovice i Mandić Sela. Majke su okupljale sve bliže svoju djecu. Sedamnaestogodišnja Kata Relić je čvrsto zagrlila jedanaestogodišnjeg brata Nikolu i tješila: »Ne boj se, braco, sunce moje rođeno!« Anđelija Šimulija okuplja oko sebe sedmero djece: Mariju, Vida, Mihajla, Nikolu, Milku, Marka i devetogodišnjeg Jovicu. Rodbinski povezane porodice Mamula, Vučinića i Simulija su zajedno. Đurđija Mamula je čvrsto u zagrljaju držala kćerku Milu, a njena kći Danica brata Miloša. Uz njih se šćućurila i sestra Stana. Starica Milica Dakić iz Utinje, zvana Baja uzela je za ruke snaše Mariju i Petru te praunuku Mariju. Milić Mrkobrad i žena Anka privlače svoju nejač: Miloša, Radu, Milicu i Milku. Četrdesetogodišnji Matija Radojčić iz Udbine Sjeničaka jedina je odrasla muška glava svojih ukućana. Uz njega se privilo sedmero članova porodice — kćerka, snahe i unuci. Do njih se skunježilo troje djece Miloša Valadžije. Najstarija Milka je zakoračila u osmu godinu. Za ručicu drži i šestogodišnju Katu, u naručju jednogodišnju sestricu Stanku. Djeca ječe i cvokoću zubićima. Oko naroda u udolji Barin kose zatvoren je čvrst ustaški obruč. Bilo je ubitačno pogledati crne, smeđe, sivomaslinaste uniforme, noževe na puškama i 3 uperena puškomitraljeza.

Pipan Devčić i Marko Obajđin pričvršćuju za dlanove specijalne kose nožice. Poručnik Bulić izlazi na čistinu i naređuje: »Vas dvojica na svoja mjesta! Ovoga puta će raditi samo puške, strojnice i samokresi!« On se prokašlja, skupi i onako nisko čelo iznad kojeg je zalizana crna kosa, ironično se nasmije pokazujući izrazito velik zlatni zub i poluglasno procijedi: »Letke smo bacali iz zrakoplova da napustite te takozvane drugove, da se iz šume vratite u svoje domove, da se pokrstite, da ne prkosite našoj nezavisnoj državi. Vi volite da budete zvijeri, opasne za naš ustaški pokret i poredak. Pa, dobro, životinje opasne za civilizirano društvo su uvijek van zakona. Na njih je odstrel uvijek slobodan... Uboga, šako jada! Svi su vas ostavili, i srpski kralj, i partizani. Gdje su vam sada Ćanica i Veco? O njima pjesme pjevate...! Jebem vam pšenicu bjelicu! Jutros su vaši partizani i civili s roguljama napravili veliki podvig. Reče mi teklić s Petrovca da su dobro okitili Petrovac. Junaci idu s roguljama na puške i strojnice. To je naša najveća dosadašnja borbena lovina na Kordunu. Vaših 211 mrtvih napraviše, kako vi kažete, grotulju ili gerdan oko Velikog i Malog Petrovca. Stoko srbokomunistička. Dođe i vama sudnji dan___«

— Ti! Kako se zoveš?

— Ja sam Milić Krivokuća, Milorov iz Utinje, a to je moja familija, gospodine.

— Il lazite! Mora i vaše publike biti!«

2 Umro poslije rata u Klipinu Brdu.

Milić i žena Mila izvedoše svojih šestero djece i stadoše iza poručnika koji se povuče nekoliko koraka i podiže desnu ruku.

»Poručniče!«, javi se golobradi ustaša. »Mogu li preuzeti strojnicu? To mi je želja!«

— Da, svakako! Zamijeni Sabana. On je već u godinama. Uči se gađati budući stroj ničaru ...

Eto tako, 1931. godine pljeskali ste svome kralju Aleksandru kad je dolazio u Vojnić. Pratili smo to u dnevnom tisku. Hranite sada srbokomunističku bandu koja se digla protiv Velikog Rajha i naše Nezavisne Države Hrvatske. Sirotinjo i šako jada... Zašto tražiti razloge? Ubijamo vas samo zato što ste Srbi.«

Komandu »Pali!« stigoše mitraljeski rafali. Cuo se poneki jauk i vrisak djeteta. Pomoćnici su prinosili nove smrtonosne okvire. U stravičnom paklu na Barin kosi majke su instinktivno padale na svoju djecu. Zapovjednik Bulić je na štoperici čekao ishod pete minute i zatim naredio prekid vatre.

— A sada, gospodo, dužan sam pružiti posebno zadovoljstvo Pipanu i Obajdinu. Vodite na klanje ovu utinjsku paščad.

Pipan Devčić i Marko Obaj din skočiše na svoje žrtve. Zaklaše Milića i ženu Milu, sinove Miloša, Jovana i Cedomira, kćerke Katu i Ljubicu. Obajdin je na hrpi mrtvih primijetio mrtvu ženu. Pritrčao je, rasporio joj utrobu, izvadio živo dijete, bacio na gomilu mrtvih, preskočio potočić ljudske krvi i raportirao:

— Poručniče! Ustaša Obajdin je časno izvršio svoju dužnost! Za poglavnika i dom!

— Spremni! — uzvratio je Bulić.

Iz hrpe mrtvaca ranjena i krvava ustaje Anka Ivanković. Desna joj šaka razmrskana, krvari. Pomilova tužnim i suznim pogledom tri svoje sirotice: Ljubicu, Ružicu i Milicu. Krsti se, ostavljajući na čelu i dojkama otiske svježe krvi. Zazvoni lelek žene i nadvisi smrtni hropac i jauke ranjenih. — »Joj, sudbine prokleta! Sto su vam djeca kriva? Milice, Ružice, Ljubice, tri jabuke majke svoje... Joj, prokleti bili.. . Krvnici stiće vas kazna ili od Boga, ili od roda i naroda. Joj, djeco ... Joj, tri sirotice majke svoje. Joj, kako će tata preboljeti tri rane, tri mezimice. Ko će mu u krilo trčati? Joooj ...«

Ankin vapaj prigušiše eksplozije ručnih bombi. Pada i privlači u grču kćerke u posljednji zagrljaj.

Snažne detonacije su raznosile dijelove ljudskih tijela i odjeće. Ustaše strojničari su zadovoljno trljali ruke. Mnogi su pretraživali džepove, vadili zlatne zube i rezali prste na kojima bi se našao zlatan ili srebrni prsten. Jednooki Mustafa, koji je nekoliko mjeseci ranije ostavio oko na Petrovoj gori, nasladuje svoju ustašku dušu. On za svog poglavnika nožićem vadi dječje oči i slaže u vojničku porciju.

Poručnik Bulić je naredio nastavak čišćenja Petrove gore prema Tromeđi, Vučkovićima i Krstinji.

Ostala je gomila mrtvih, ranjenih i izbezumljenih iz koje se dizala para i zadah krvi. Culo se jecanje i traženje vode. Dječak raznesena lica stisnuo u šakama raskvašenu zemlju i traži: Vode, vode, vode...! Dvogodišnji Jovica Cvijanović tabana i pada po mnoštvu mrtvih. On bučka bose nožice u potoku tople ljudske krvi. Došla je svijesti i teško ranjena Danica Mamula. Povela je od hrpe još teže ranjenu sestru Stanu, koja umire na njenim rukama. Osamnaestogodišnji Branko Poljak je ustao. Drži u rukama svoja crijeva. Njegov otac i majka su teško ranjeni. Hodao je poput sablasti, pao i izdahnuo. Jedanaestogodišnji Nikola Relić je ranjen. Do njega leži mrtva sestra Kata. Anđe-

lija Šimulija je smrtno pogođena i pala na devetogodišnjeg sina Jovicu. Iz hrpe mrtvih bude se i podižu njena djeca: Marija, Vid, Nikola, Mihajlo, Milka, Marko i Jovica. Starica Baja Dakić oplakuje snaše Petru i Mariju te unuku Mariju. Sa strane i nešto niže leže zaklane žrtve Pipana Devčića i Marka Obajdina. Dvogodišnja Anka krvavih prstića i obraza povlači za kosu tatu i mamu, govoreći: »Digi se tata! Digi se mama! Idemo kući!« Prerezanog vrata ležale su sestre, braća, mama i tata.

Barin kosa je primala krv, suze i tijela brojnih žena, djece i staraca. Satima se, 1. aprila, iznad njenih krošanja uzdizala magličasta zavjesa nastala isparavanjem tijela pobijenog naroda. Nikada nije doživjela takvu golgotu i pakao smrti. Na njoj će za sva vremena ostati ožiljci ustaškog genocida, imena i krstače jednog bezumlja i sramote.

Popis uhapšenih, ubijenih i onih koji su ostali živi

Brdo Selo: Ćosić Nikole Mileva 1935, Ćosić Nikole Rade 1934, Ćosić Nikole Vlado 1932, Grujić Milka, Ivošević Janka Danica 1934, Ivošević Janka Miloš 1936, Ivošević Marka Milka 1935, Ivošević Mihajla Miloš 1902, Ivošević Milovana Petra 1906, Ivošević Rade Marko 1908, Ivošević Sime Milica, Ivošević Vase Milan[4] 1910, Ivošević Anđa Košić[3], Košić Jovana Dmitar 1879, Poljak Mile Anka 1926, Poljak Vase Branko 1924, Poljak Vase Milica 1899, Poljak Vase Vaso[6] 1900, Poljak Vase Miloš[7] 1926, Poljak Jovana Marija 1909, Poljak Petre Mile 1897, Poljak Miloša Milica 1922, Poljak Nikole Jovan 1927, Poljak Nikole Milka 1941, Poljak Nikole Mileva[8] 1932, Poljak Marka Anica[o] 1900, Poljak Vase Mila[1o] 1930, Poljak Filipa Marija[11] 1919. Poljak VaseNikola[12], Simulija Miloša Ranka 1941, Šimulija Miloša Anđelija[13] 1895, Šimulija Stanka Marija (udana Teslić)[14] 1922, Šimulija Stanka Vid[15] 1924, Šimulija Stanka Mihajlo[.c] 1929, Šimulija Stanka Nikola[17] 1926, Šimulija Stanka Milka[18] 1930, Simulija Stanka Marko[19] 1931, Šimulija Stanka Jovan[2o] 1933, Šimulija Miloša Marta[21] 1920, Šimulija Jovana Mileva 1926, Šimulija Jovana Milka 1929, Ši-

4 Ostao živ među desetoricom odabranih jačih muškaraca.

5 Ostala živa. Zivi u Brdu Selu.

G Teško ranjen. Izliječen i strijeljan u Karlovcu.

7 Teško ranjen. Liječen u Karlovcu. Otpraćen u logor. Zivi u Brdu Selu.

8 Teško ranjena. Liječena u Karlovcu. Otpremljena u logor. Zivi u Vojišnici.

9 Ostala živa. Umrla poslije rata.

10 Ostala živa. Umrla poslije rata.

ii Teško ranjena. Liječena u Karlovcu i ubijena.

12 Ranjen u ruku. Uspio pobjeći. Sada u Brdu Selu.

13 Majka sedmoro djece.

14 Ostala živa. Sada u Brdu Selu.

15 Umro poslije rata.

16 Poginuo'kao borac NOR-a.

17 Umro 1983.

18 Ostala živa. Sada u Rumi.

19 Ostao živ. Zivi u Virovitici.

20 Ostao živ. Sada u Brdu Selu.

21 Teško ranjena. Bačena u Karlovcu u kreč i tako umrla.

mulija Rade Kata 1880, Šimulija Rade Kata 1922, Šimulija Rade Janja 1901, Simulija Marka Petra 1927, Šimulija Marka Stana[22] 1 9 30, Šimulija Petra Sofija 1905, Šimulija Jovana Miloš[23] 1 9 30, Šimulija Jovana Adam[24] 1 93 6, Šimulija Rade Marko[25] 1930, Šimulija Rade Marta[26], Šimulija Marka Jovan[27] 1930, Simulija Rade Stanka[28] 1 92 9, Šimulija Rade Mila[29] 1930, Tesla Dušana Anka 1920, Tesla Rade Anka 1934, Tesla Rade Đuro 1926, Tesla Rade Miloš 1933, Tesla Miloša Dragan 1926, Tesla Miloša Vaso 1927, Tesla Stojana Ilija 1890, Tesla Stojana Miloš 1886, Tesla Vase Milka 1894, Tesla Vase Milka 1886, Tesla Petra Miloš 1896, Tesla Rade Vaso[30] 1 930, Tesla Rade Milka[31] 1931.

Bukovica: Ivanović Miloša Dragić 1914, Ivanović Ilije Milka 1913.

Crni Potok: Kolundžija Miloša Milica 1934, Miljanović Petra Milka 1913, Miljanović Marka Pero 1890, Poštić Maksima Petar 1865, Ulemek Matije Petar 1932.

Donji Sjeničak: Mrkalj Mile Marko 1894, Rudan Stojana Anka 1926.

Gornji Sjeničuk: Bijelić Ignjatije Marija 1903, Bijelić Jovana Marta 1872, Bijelić Petra Stana 1880, Bijelić Adama Stevan 1903, Kajganić Mile Marko 1937, Linta Milica Milka 1900, Nikoliš Miloša Stana 1941, Nikoliš Rade Nikola.

Ivanković Selo: Ivanković Petra Anka 1898, Ivanković Tome Ljubica 1925, Ivanković Tome Ružica 1928, Ivanković Tome Milica 1930, Zjača Stanka Milica 1899, Zjača Dušana Danica 1924.

Klipino Brdo: Dakić Marka Marija 1890. Dakić Petra 1909, Dakić Đure Marija 1937, Dakić Milica Baja[32], Tesla Indija, Dakić Janka Mile[33], Dakić Đure Vaso 1930.

Krivokuća Selo: Krivokuća Janka Miloš 1895, Krivokuća Steve Marija 1890, Krivokuća Miloša Milić 1910, Krivokuća Stojana Mila 1910, Krivokuća Milića Miloš 1925, Krivokuća Milića Jovan 1929, Krivokuća Milića Ljubica 1932, Krivokuća Milića Cedomir 1937. Krivokuća Milića Kata 1927, Krivokuća Milića Anka[34] 1 940.

22 Teško ranjena. U Karlovcu umorena u krečani.

23 Ostao živ. Sada u Brdu Selu.

24 Preživio zločin. Sada u Osijeku.

25 Preživio zločin. Sada u Brdu Selu.

26 Preživjela zločin. Udata Krivukoća, živi u Rijeci.

27 Preživio zločin. Sada u Brdu Selu.

28 Preživjela zločin. Udata Malobabić, živi u Slavskom Polju.

29 Preživjela zločin. Udata Malobabić, živi u Rijeci.

30 Teško ranjen. Zi vi u Brdu Selu.

31 Preživjela zločin. Udata Fuštar. Zi vi u Ključaru.

32 Ostala živa. Umrla poslije rata.

33 U vrijeme 1. svjetskog rata bio je u Americi. Kad su ustaše postavljalipuškomitraljeze, odlučio se za bijeg. Za njim je trčao unuk Vaso. Mile je umro poslije rata, a Vaso živi na Turn ju kraj Karlovca.

34 Ostala živa. Sada u Puli. U ovoj porodici pored Anke, preživio je Milićev sin Sava, jer se nalazio u Karlovcu na izučavanju kovačkog zanata. Sada penzioner u Karlovcu.

Mandić Selo: **Krivokuća Gliše Dragan 1909, Ivanović Ilije Stana[35].**

Perna: Kljajić Mile Baja 1930, Kljajić Sime Ljubica 1934, Kljajić Sime Marko 1932, Kljajić Sime Mile 1913, Kljajić Marka Milka 1904, Sokolović Milka 1884, Sokolović Pavao 1933.

Pješčanica: Sašić Petra Dragica 1937, Šašić Petra Ljubica 1922, Šašić Petra Milka 1938.

Podsedlo: Bućan Miloša Danica 1914, Bućan Trifuna Dmitar 1882, Bućan Dmitra Mile 1913, Bućan Stojana Milica 1884, Bućan Nikole Milica 1937, Ćosić Dmitra Nikola 1926, Malešević Ilije Danica 1926, Ranitović Stevana Đuro 1926, Ranitović Miloša Milica 1905, Ranitović Mirka Miloš 1941.

Slavsko Polje: Cvijanović Miće Kata 1892, Cvijanović Jove Maca 1915, Cvijanović Ante Miloš 1893, Cvijanović Mihajla Petar 1882, Cvijanović Milana Stana 1937, Cvijanović Milana Miloš 1939, Cvijanović Milana Jovo[36] 1 940, Cvijanović Stana 1883, Džakula Janka Božica, Galogaža Pavla Mile 1922, Galogaža Milka 1924, Košutić Marica 1894, Crljenica Milana Dragica[37] 1930, Lukač

Sime Evica 1890, Lukač Đurđa Janja 1882, Lukač Kata 1892, Lukač Mile Miholjka 1923, Lukač Petra Nevenka 1941, Malobabić Miloša Sava, Malobabić Sime Đuro 1876, Mamula Filipa Đurđija 1901, Mamula Mihajla Stana 1931, Mamula Mihajla Miloš, 1933, Mamula Mihajla Mila 1935, Mamula Mihajla Danica[38] 1926, Pajić Sime Stanica 1923, Relić Nikole Kata 1926, Relić Nikole Nikola[39] 1931, Sučević Pavla Mila 1918, Valadžija Miloša Kata 1936, Valadžija Miloša Milka 1934, Valadžija Miloša Stana 1941, Vučinić Sime Petra 1920, Vučinić Adama Mileva 1892, Vučinić Milana Marta 1920, Vukšić Teodora Marta 1939, Vukšić Petra Milan 1922.

Udbina Sjeničak: Radojčić Vuje Matija 1881, Radojčić Marka Anka 1910, Radojčić Petra Marija 1936, Radojčić Matije Anka 1928, Radojčić Sime Danica 1919, Radojčić Mile Mileva 1939, Radojčić Mile Nevenka[4o] 1 940, Radojčić Petra Petar« 1941.

Šljivovac: Nišević Paje Miladin 1938, Srdić Adama Ana 1897, Šujica Teodora Marija 1888.

Utinja Vrelo: Krivokuća Stanka Milić 1882, Krivokuća Marka Simo 1882, Malešević Ilije Danica 1924, Malešević Ilije Mila[42] 1 921, Mrkobrada Đure Milić 1898, Mrkobrada Đure Mirko 1923, Mrkobrada Stanka Anka 1899, Mrkobrada

35 Rođena Tesla, iz Ivanković Sela.

36 Preživio zločin. Živio poslije rata u Kljajićevu.

3? Rodom iz Banije.

38 Teško ranjena. Udata Gvozdenović. Zivi u Ključaru.

39 Teško ranjen. Ostao među mrtvima 3 dana. U Karlovcu izliječen i u Vojniću, na povratku kući uhvaćen i otpremljen u logor. Oslobodila ga 4. kordunaška brigada iz ustaškog logora Jastrebarsko. 2ivi u Brdu Selu.

40 Ostala živa. Teško ranjena dopremljena u selo gdje umire od zadobivenih rana.

41 Ostao živ. Umire u selu od zadobivenih rana. Svi su pripadali porodici Matije Radojčića (dvije snahe, kći i unuci).

42 Ranjena. Sada živi u Karlovcu.

Milica Rade (Šiljo) 1926, Mrkobrada Milica Milica 1931, Mrkobrada Milica Milka 1933, Mrkobrada Teodora Marta 1888, Mrkobrada Ilije Vaso 1928, Mrkobrada Jovana Đuro 1885, Mrkobrada Đure Andelija[43] 1925, Mrkobrada Stevana Milica[44] 1 88 8, Mrkobrada Janka Đuro 1888, Mrkobrada Trivuna Marta 1893, Mrkobrada Petra Milić 1897, Mrkobrada Milica Miloš[45] 1 922.

Vojišnica: Mihajlović Nikole Anka 1922, Mihajlović Nikole Ljubica 1942, Novaković Petra Dušan[46], Novaković Dušana Sofija 1935, Novaković Dušana Zorka 1937, Novaković Jovana Stanka 1892, Novaković Mile Stanko 1908, Novaković Nikole Svetozar 1883, Novaković Janka Zorka 1937, Novaković Janka Ninko 1891, Novaković Aćima Đuro 1881, Novaković Đure Marija 1896, Novaković Mihajlo I860, Novaković Teodora Mila[47] 1902, Novaković Mile Milica 1912, Novaković Milka[48], Novaković Stevana Milić[49] 1923, Novaković Petra Janko 1919, Novaković Mihajla Zorka 1939, Novaković Đure Mirko[30], Novaković Đure Miloš[51], Novaković-Radojević Dušana Desanka[52] 1 933, Novaković--Eremić Dušana Petra[53] 1918, Vujić Miše Božo 1895, Vujić Marija 1902, Vujić Bože Ljubica, Vukašinović Adama Anđa 1927, Vukašinović Mihajla Ljubica 1886, Vukašinović Vase Milka 1889, Vukašinović Mihajla Zorka 1939, Vukašinović Adama Stevan[54] 1 9 34, Radović Jovana Miloš Brekica 1910, Vukobratović Sime Ješa[55] 1 894, Vukobratović Stanka Ljubica 1913, Vukobratović Stevana Jovan[56] 1933, Vukobratović Stevana Stanko[57] 1 932, Vukobratović Stevana Stanko[58] 1 932, Vukobratović Miloša Milka[59] 1932, Vukobratović Nikole Milić[6o] 1 933.

43 Ostala živa. Sada u Trebinji.

44 Ranjena. Umrla poslije rata.

43 Ostao živ. Sada u Utinji Vrelu.

46 Ostao ranjen. U Karlovcu liječen. Iz Vojnića odveden u logor Zemun gdje je ubijen.

47 Teško ranjena. Liječena u Karlovcu gdje je i ubijena.

48 Ostala živa. Rođena u Okiću, umrla poslije rata.

49 Teško ranjen. Liječen i ubijen uKarlovcu.

50 Ostao živ. Radi u pošti Vojnić.

51 Ostao živ. Poginuo prilikom prevrtanja traktorom 1986.

52 Ostala živa. Zivi u Vojišnici.

53 Rođena Skrgić. Ostala živa. Zivi u Vojišnici (Kika).

54 Ostao živ. Penzioner u Karlovcu.

55 Teško ranjena. Odvedena u Karlovac na liječenje i tamo ubijena (sestra Novaković Marije).

56 Ostao živ. Radi u Libiji.

57 Ostao živ.

58 Ostao živ.

59 Ostala živa.

60 Ostao živ.

Pregled ubijenih i onih koji su preživjeli zločin 1. aprila na Barin kosi

Selo	Postrojeno za strijeljanje			Ubijeno		Ukupno ubijeno	Ukupno odraslih i djece koji su ostali živi
	ukupno	odraslih	djece	odraslih	djece do 15 god.	odraslih i djece	
BRDO SELO	**67**	**38**	**29**	**33**	**13**	**46**	21
BUKOVICA	2	2	–	2	–	2	–
CRNI POTOK	**5**	**3**	2	**3**	2	**5**	–
DONJI SJENICAK	2	2	–	2	–	2	–
GORNJI SJENICAK	8	6	2	6	2	8	–
IVANKOVIC SELO	6	**4**	2	**4**	2	6	–
KLIPINO BRDO	**7**	**5**	2	**3**	1	**4**	**3**
KRIVOKUCA SELO (UTINJA)	10	**5**	**5**	**5**	**4**	**9**	1
MANDIC SELO	2	2	–	2	–	2	–
PERNA	**7**	**3**	**4**	**3**	**4**	**7**	–
PJESCENICA	**3**	1	2	1	2	**3**	–
PODSEDLO	10	8	2	8	2	10	–
SLAVSKO POLJE	**37**	**34**	**13**	22	12	**34**	**3**
UDOLINA SJENICAK 8		**3**	**5**	**3**	**5**	**3**	–
SLJIVOVAC	**3**	2	1	2	1	**3**	–
UTINJA VRELO	**19**	**17**	2	**13**	2	**15**	**4**
VOJIŠNICA	**38**	**24**	**14**	20	**7**	**27**	11
UKUPNO:	**234**	**149**	**85**	**132**	**59**	**191**	**43**

Mr MILE DAKIĆ

Ustaški zločin 11a Kolariću J942.

Nedjelja i jutro 26. aprila 1942. godine. U Vojniću vatre, oko njih ustaše i domobrani. Pred crkvom na ražnju okreću tele. Cerekaju se. Čekaju gozbu. Za narod vojničkog kraja tužan je bio jučerašnji dan. Sramotna i sumorna subota. Pavelićevci su hapsili ljude u Radmanovcu, Kuplenskom i Ledeniku. Crkve su pretvorili u zatvore.

Jutros su žene podranile. Oko Svete Petke na Kolariću čekaju s hranom u košarama. Bijele se roklje i povezače. Tu je i poneka djevojčica sa žutim rupcem podbrađena. Rekoše im ustaše da će natporučnik o svemu odlučiti. Rominja proljetna kišica. Niski sivocrni oblaci žure prema Petrovoj gori.

Iz Vrginmosta u Vojnić dolaze ustaše. Izbaciše dvadesetak svezanih muškaraca i pritvoriše u pravoslavnu crkvu Mlada Nedelja. U crkvi kundačenje i jauci. Oko 250 muškaraca pod pratnjom ustaša pješači kroz Vojišnicu za Vojr.ić-kolodvor na daleki put u njemačke logore, u Norvešku. Na Biljegu pucnjava. To Mile Blagojević i Jandre Perić bježe i padaju pogođeni.

Cestom iz Kuplenskog tapkaju četiri ljudske spodobe. Anka Mandić s djecom brace Milića žuri u Vojnić. »Ajmo pilići moji. Možda se tuđi ljudi sažale kad vide tri bose sirotice. Ako bog da vratićemo se s bracom, vašim taj kanom. Rečemo istinu da ste sirotice, bez mame. Imaju i oni valjda srca.«

— Strinice moja, Nine i Brane nose taji ručak, a ja?

— E, ti ćeš, Dragice, nositi žlicu. Jer, bez žlice ne bi bilo ručka... Da vas može viđeti vaša pokojna mama Ljuba. Da vidi kako vi spašavate svog ćaću... Dok živite morate znati da je pokojna Ljuba, laka joj zemlja bila, puno volila vašeg tatu Milića. Uvijek je oko njega nešto tetošila, prala mu noge, češljala ga i nokte mu podrezivala.

— Strinice moja, zašto su tuđi ljudi odveli moga tatu?

— Rano moja, to neka sam đavo zna. Kažu da je to samo zato što strani ljudi ne priznaju naše crkve i našeg boga. To ćeš ti bolje znati kad budeš velika, kad naučiš čitati knjige.

U Vojnić su ulazili bez riječi. Pred crkvom ustaše i domobrani. Goste se. Djeca su potrčala prema vratima crkve. Niski krezubi stražar puneći pušku povika: »Kamo? Stoko svrabljiva! Natrag ili ste gotovi!« Stražar se iskeslo i zloslutno otvorio škrbotine. Djeca su zastala i gledaju. U strahu uzmiču od naoružanog čovječuljka strašnog izgleda. Na naherenoj kapi svjetlucalo je veliko slovo U. Podsjećalo je na aveti iz priča đeda Nikole Blagojevića.

U pratnji dvojice ustaša u crkvu su ulazili dopukovnik Ante Moškov i ustaški logornik Mijo Zunac. Pratioci su otvorili vrata. Moškov je glasno naredio: »Napolje!« Ljudi su u koloni izlazili. Peti po redu bio je Milić s ranama i ogrebotinama na licu. Donja mu je usna natečena i rasječena. Dragica je zaplakala: »Dođi, tajo, kuća je sama!« Anka je klečeći pred Zuncem tražila milost, spominjući sirotu djecu. Prišao je dopukovnik i ponesen snagom svoje uloge odgurne Anku pa dreknu: »Vodi tu gamad odavde!«

Kolona je krenula prema Kolariću. Za njom je pošla Anka noseći u naručju Dragicu koja je dozivala tatu Milića. Razjarena rulja s puškama u rukama trči iz Vojnića prema Kolariću. Usput hapse civile. Dozivaju: »Hajde, narode, na pokrst!« Na cestu je istrčao ustaški oficir i naredio: »Moja satnija natrag!« Neki se vratiše, a drugi nastaviše put. Pored ceste je mala zidana kućica, a pred njom pobijena porodica. Osmogodišnji dječak leži a na zidu krvavi otisci njegovih prstiju. U kuću, pored ceste, upada ustaša Paripović. Izvodi petnaestogodišnjeg dječaka i uvrštava u kolonu. Ukućani zaplakaše. Ustaša svom snagom ponovno otvori vrata i naredi: »Ova vrata da više nitko ne zatvori! Kažite da ih je zauvijek otvorio ustaša Paripović!« Krvnički gledajući udari vratima koja su lupetala u ritmu njegovih odlazećih koraka.

Svijet su dovodili sa svih strana, a u polju su ostajali konji i alatke. Trkom ulazi Paripović u dvorište Đure Kosijera i uzima lopatu. Oštricu naslanja na zemlju. Dlanom pritiskuje vrh držalice i okreće. »Trebat će nam ova alatka. A, možda i neće«. Baca lopatu na krovište štale i upada u kuću vičući: »Da li vi znate da sam ja ustaša od 1932. godine? Brže strožaken nasred kuće. Paliti! Sve paliti!«

S ceste rojnik poziva Paripovića koji trkom produži prema crkvi.

»Bježe, bježe! Udri po neslanom Jovanu«. Izderao se Pipan Devčić. Prvi je ispod ceste ubijen u bijegu lugar Nikola Blagojević pa Dragić Maćešić. Nikolu Padežanina je presjekao mitraljeski rafal pa crijeva i pluća se rasuše po živici.

U crkvi narod izmučen, pretučen. Šćućurili se ljudi. Čekaju glavnog... Kad su se stražari udaljili od ulaznih vrata i pretraživali džepove lugara Nikole

Blagoj evi ća, u crkvi se osjeti život. Redaju se pitanja:

— Šta ovo znači? Kaikva je to država? Pa, šta zapravo oće od nas? Mi smo ovđe rođeni. Ovo je naša zemlja, naših očeva,đedova i prađedova.

— Trebalo je bježati! Pobiće nas kao onih dvadesetsedam prošle godine u Saulskim lukama.

— Ma, ljudi! Neće nas ubiti! Još Ivanović jarak, Šaulske luke i Kapenjak nisu oplakani!

— A, Juca je ljudina. Pobjegao je iz Vojnića, a da nije, bio bi sada u Šaulskim lukama. Varali su ostale jadnike kako su ga ubili i kako ga u grabi psi ližu. Za njim je, priča se, pucalo preko stotinu ustaša i domobrana. Ne pogađa svaka! Juca je junak, a mi smo babetine! Jadna nas majka rodila!

— Nemojte ljudi tako! I prošle godine u augustu zatvorili su preko šezdeset ljudi u crkvi Mlada Neđelja. Tukli su i ubili nekoliko, ali njesu sve pobili. Bilo je tu mnogo poniženja, a posebno kada su uveli onog trinaestogodišnjeg ustašu da našim ljudima, gorostasima i starcima, razbija noseve dok krv ne procuri. Takav je valjda rat. A tu je i gospodin doktor Zunac. Ne bi smio zaboraviti kad smo ga nosili na ramenima protiv volje stare vlasti i prisilili vlast da on bude naš veterinar u Vojniću.

— To nam je, što nam je. Bježati se ne može. Pogledajte kroz prozor! Oko crkve su ustaše, a po brdima domobrani!

— Ja znam samo to da ustašama ne treba vjerovati. Juče sam se u to do kraja uvjerio. U kuću Bože Vučetića ušao je ustaša, njegov poznanik iz Cetingrada. Bili su zajedno u vojsci. Božo mu je priredio gozbu i dao oveći smotak kuna. Kad su pristigli ostali, ustaša je prišao oficiru i nešto šapnuo. Božo je odveden do grmečka i ubijen. Sve je to jasno, ljudi! Nas više nema! Vi možda i ne znate kako su u Stakorovici, iza Krstinje, slavili 10. april, prvu godišnjicu svoje države. U sjeniku su zapalili dvadeset i dvije žene, djecu i nekoliko staraca. Oko vatre su plesali i pijančevali.

Strah i bljedilo. Bijele maje su krvlju poprskane. Modrice na obrazima, ruke izlomljene. Lica voštana, pogledi ukočeni kao oni na zidu, svetački. Porodice se drže za ruke, samo žene i djeca jecaju. Ulazi natporučnik, namrgođen i bijesan. Stade ispred ubogog naroda i naredi: »I ostale žene uvedite!« Dok su one potiho ulazile, natporučnik je šetao cupkajući čizmama po crkvenim pločicama. Naglo se zaustavlja, fiksira uplašeni narod pa upita: »Tko je od vas najstariji? Neka izađe!« Ljudi se komešaju. Traže tko bi to mogao biti.

— Najstariji sam ja, jer ste lugara Nikolu ubili — javi se Stevan Napijalo.

— Koliko ti je godina, starkeljo?

— Pa eto, zakoračio sam u sedamdesetu.

— Kako se zove ova crkva?

— Pa, to je naša Sveta Petka, gospodine.

— Nisam te pitao čija je, nego kako se zove!

Priskoči starcu i odvali tri šamara. Starac zatetura, ah se održa na nogama. »Pitao sam te, starkeljo, samo za ime, a kad već tako dobro znaš, reci mi kako se zove ona u Vojniću?«

— Ako mene pitate, gospodine, ono je Mlada Neđelja.

— Danas je ta vaša mlada neđelja. Tamo smo, u Vojniću, trebali pripremiti ovu misu. Da li je tako, starkeljo?

— Mora biti kako vi kažete — tiho izusti Stevan.

— Nekulturan si, stari! Toliko pričaš sa mnom a još se nisi predstavio. Kako se zoveš?

— Pa, ja sam Stevan Napijalo, pokojnog Pavla!
__ Pravo srpsko ime imaš, Stevane! Ovdje si kršten?
— Esam, gospodine!
— Da li si ovdje vjenčan?
— Esam, još 1892. godine.
— Da, da . . . ti si za mene pravo otkriće. Zoveš se Stevan, ovdje si kršten i vjenčan.
— Da, gospodine.
— A **da** ti nisi **u** rodu sa Stevanom Prvovjenčanim? Ćutiš, Stevane... Ako prvim vjenčanjem nisi uspio postati prvovjenčani, postat ćeš to drugim, da-**nas** ovdje! Divno, divno! Sutra šaljem izvješće našem dičnom Poglavniku i **Ravnateljstvu** za javni red i sigurnost da Srbi na Kordunu više u svojoj isto-ri **ji nemaju** Stevana Prvovjenčanog... Dugo smo vas nosili zavratom, Ste-**vane.** Jučer su vaši na Biljegu ubili 10 ustaša. Sunce vamkrvavo inedjelju **današnju.** Ubili **su** i mog drugara bojnika doktora Vladimira Canića. Svi da-**nas zato,** i ne samo zato, umirete ovdje! Gdje su vam sada ti vaši partizani? Mi smo država i nama se polažu računi! Umjesto da molite za milost, vi se bunite! A morali biste znati svoj položaj i što znači izréka našeg Poglavnika da Srbe u Hrvatskoj treba svesti na ništa. Na ništa! A ljudi su ništa samo pod zemljom. Mi to više i ne tajimo. To je politika ove zemlje.

Prošle nedjelje u Gejkovcu odmetnici ubiše 15 najboljih ustaša Poglavni-kove tjelesne bojne. Njima ćemo se danas moliti na naš ustaški način. O ra-njenima neću govoriti! I njih je toliko bilo. A, znate li vi tko su pripadnici Poglavnikove tjelesne bojne? U Italiji su deset godina kovali svoju ustašku dušu da bi zajedno s našim moćnim saveznicima stvorili ovu Nezavisnu dr-žavu.

»Ali, gospodine, vi znate da mi njesmo ništa krivi. Mi smo obični siromašni seljački narod« — javi se Teodor Gušić. »Poznam vašeg oca. Trgovali smo na karlovačkom placu. On bi nam bio svjedok u nevolji... radite vi od nas sta-rijih što vas je volja. Pustite ovu djecu, ovu nejač i žene. Imajte srca! Ne činite zlo njima pred ovim oltarom, pred očima svetaca naših. Ako treba um-rijeti, neka ljudi umiru! Tako je ovđe vajkada bilo. Muška je čeljad u ratu umirala. Krajina je ovo bila, gospodine . . . «

Natporučnik se podiže na prste. Izvadi pištolj i cikne: »Kakva Krajina! Ne-ma je već šezdeset godina! Nejač! Kakva nejač! Svi biste sutra pucali. Digli ste se na državu. Zgolje! Mi imamo tenkove, topove, zrakoplove, imamo moć! A vi? Svi ćete umrijeti, baš ovdje!«

Glas mu je odjekivao odbijajući se od zvonika. Zveckali su svijećnjaci i kandila. Mekim korakom natporučniku prilazi ustaša i zamoli: »Nemoj tako, kolegijalno te molim. Obojica smo školovani. Znamo i praštati. Sto radiš od ovih ljudi?« Natporučnik se okrenu i povika: »I ti? Sentimentalna mrcino! Ako ne možeš gledati, napolje! Evo, od svih vas ova crnka će živjeti. Ha, ha, čudna žena, donijela jelo mužu. Što jeo, jeo, nikada više!« Milena moli: »Go-spodine, pustite mi muža! Imam zlata kod kuće«. Natporučnik ironično: **»I** tvoja glava zlata vrijedi, ljepotice! Ustaše! Radite svoj posao! Za sve su odgo-vorni Paripović i Pipan Devčić! Crnka, vodi me u svoj zlatni rudnik!«

Sijevnuše noževi. Crkva je za tren bila u krvi. Plećati Milić Vučetić skače na Pipana, ali ga ostali usmrtiše. Metež. Vapaj djece za roditeljima, za braćom i sestrama. Jauci i zapomaganje... A, oni, tuđi, nikad viđeni, samo su klali.

Krv i hroptanje, tek poneka razgovjetna riječ: »Mama! Tata! Sine! Jedini zbogom! Prokletnici! Sjeme vam se zatrlo!«

Natporučnik s trojicom ustaša ide za Milenom prema Ledeniku. Draga se u naručju rasplakala. Njen plač je nadjačavao krikove užasa koji su dolazili iz crkve. Tek je navršila godinu i ovog trena postaje sirota. Nikada više neće vidjeti tatu Branka.

Jauci i jeka smrti nestaju. Iz Crkve se izvijao crni dim i prekrio drvenjare Kolarića. Nošen strujom vjetra putuje prema Vojniću i Petrovoj gori.

Milena u kući iznosi nanizane dukate, svoj miraz i svadbene milošte. »Nisi crnka prevarila! A imaš li mlijeka i rakije?« »Imam, gospodine!« Iznijela je rakiju, sir i ponudila. Ispričala se natporučniku da će mlijeko donijeti kad presvuče malu Dragu što je ovaj, očito zadovoljan dukatima, odobrio. Milena je, s Dragom u naručju, iza štale dohvatila šumarke koji se vežu s Debelom kosom. Trčala je šumom.

Njeni su koraci odjekivali čudnim tonovima. Nikako da utvrdi **da li** čuje svoje ili tuđe šuštanje. Neko je doziva, pa opet ne. Kad stane, misli... **stali** su **i** oni. I opet tako, sve do sutona i sela Burića. U Gornjem Budačkom **opet** vatra. Gorjela je drvena crkva. Plamen je lizao u nebo, čulo se praskanje i dozi van je.

Napo ručnik u Ledeniku s pratnjom pretražuje Milenino stanje. Obilazi štalu i stožinu, podiže daske na bunjištu, a Milene nema. Iza štale ugleda grm i shvati da ga je crnka prevarila. Pištoljem je rešetao prema proplancima Debele kose.

Dim je natkrilio vojnićku kotlinu. Krov crkve se ruši. Svjetleće varnice se dižu i gase negdje visoko. Plameni jezici proviruju kroz prozore. Mlado lipovo lišće je spaljeno i usahlo, a crni ogranci sablasno strše u nebo. Kroz prozor kolarićke drvenjare ukočenim pogledom užas je gledala Kata Vukobratović. Mijin pratilac je pogleda i podrugljivo upita: »Peče li te, bako, Sveta Petka jako?« Baka je, krsteći se, raspletene kose gledala ovaj neočekivani zemaljski pakao.

U zao čas su toga nedjeljnog jutra odlučila djeca Milića Mandića da nahrane svoga roditelja. Donijeli su tajkanu zdjelicu sira. Zaklani su pred njegovim očima. Sada su u vatri i pepelu s njim trinaestogodišnji Nikola, devetogodišnji Branko i sedmogodišnja kćerkica Dragica, suza tatina.

Na cesti nedaleko crkvenog zgarišta natporučnik susreće psa. Mami ga i dajt> kruh. Iz parohijskog stana iznosi mantiju i nabija psu oko vrata pa iz sveg glasa: »Hajde, kuče! Obiđi sela pravoslavna! Ponesi svete vodice! Posveti nekrste i antikrste! O, ho, dobro ti stoji svetačko ruho! Pa, ti si vanredan vlaški pop. Jest, da ti nedostaje bradica. Pretpostavljam da se i ne osjećaš sasvim dobro. Mislim na miris tamjana. Pa, ovo ti je, znaj, lopužo nedokazana, najveći dim crkvenog kandila u povijesti pravoslavlja... Vidiš da duše tvojih vjernika s dimom idu bez povratka, pravo u n e b o . . . i ti si njihov! Suzne su ti oči, bitango srbokomunistička«. Pištolj se oglasio pet puta. Pas se strovalio u grabu ispod živice trzajući nogama, zamotan u mantiju popa Dušana Malobabića, kojeg su ustaše zajedno s popadijom Milenom i sluškinjom Anđelijom Krasojević zaklali na istom mjestu osam mjeseci ranije.

Mijo se u društvu svojih pratilaca spuštao kolarićkom nizbrdicom, preko mosta i uputio kroz dimnu zavjesu neobična mirisa prema Vojniću. Crkveno zgarište je pucketalo i varničilo dugo u noć.

U ognju ove drevne bogomolje s ikonama i uspomenama izgorjeli su:

Iz K o l a r i ć a : Božić Miloša Dmitar 1885, Božić Nikole Milić 1887, Ivošević Teodora Jovan 1902, Kosjer Mihajla Đuro 1895, Martinović Mihajla Miloš 1921. Novaković Save Mile, Novaković Save Miloš, Vezmar Marka Đuro 1900, Vezmar Milića Milka 1903, Vukobratović Teodora Anđelija 1910, Vukobratović Jovana Branko 1920, Vukobratović Janka Danica 1900, Vukobratović Miloša Dušan 1920, Vukobratović Ninka Dušan 1910, Vukobratović Janka Đuro 1896, Vukobratović Milića Jovan 1883, Vukobratović Mihajla Ljubica 1899, Vukobratović Teodora Ljubica 1923, Vukobratović Teodora Marko, Vukobratović Đure Mihajlo 1914, Vukobratović Đure Mile 1922, Vukobratović Jovana Milica 1918, Vukobratović Đure Nikola 1926, Vukobratović Pavao 1924, Vukobratović Mihajla Stanko 1911.

Iz K u p l e n s k o g : Blagojević Vase Marko 1909, Blagojević Miloša Mile 1897, Blagojević Mile Dmitar 1925, Blagojević Vase Mile 1899, Blagojević Laze Nikola 1872, Blagojević Stevana Stanka 1901, Dobrosavljević Ninka Mihajlo 1887, Dokić Pavla Marko 1906, Dokić Pavla Mile 1898, Gušić Maksima Teodor 1903, Gušić Petra Anđelija 1885, Haj din Stevana Marko 1904, Hrstić Nikole Marko 1901, Kresojević Ignjatije Božo 1884, Maćešić Miloša Dragić 1926, Maćešić Petra Mile 1911, Maćešić Dmitra Milić 1885, Maćešić Petra Milić 1914, Maćešić Mile Petar 1888, Magarac Đure Milić 1918, Mandić Pavla Anka 1907, Mandić Milića Branko 1933, Mandić Milića Nikola 1929, Mandić Milića Dragica 1935, Mandić Pavla Milić 1908, Mandić Marka Petar 1922, Mihajlović Marka Đuro 1900, Mihajlović Gaje Milka 1903, Napijalo Simeona Cvijan 1875, Napijalo Miloša Dragić 1918, Napijalo Pavla Dragić 1885, Napijalo Tome Dragić 1885, Napijalo Mile Ljubica 1928, Napijalo Ilije Marko 1896, Napijalo Jovana Marko 1885, Napijalo Bože Milić 1884, Napijalo Dragića Milić 1912, Napijalo Laze Milić 1888, Napijalo Cvijana Miloš 1905, Napijalo Nikole Ninko 1907, Napijalo Cvijana Simo 1907, Napijalo Pavla Stevan 1873, Sipić Sime Mile 1926, Sipić Velimira Miloš 1925, Vila Vase Mirko 1913, Vučetić Miloša Danica 1930, Vučetić Kata 1896, Vučetić Mile Milić 1912, Vučetić Teodora Miloš 1907.

Iz Ra dm a n o v c a : Džodan Miloša Vaso 1895, Gušić Janka Stanka 1878, Novković Dragića Sofija 1905, Novković Jandre Stanka 1890, Novković Stanka 1900.

Iz o s t a l i h s e l a : Đipalo Đure Boja 1918 — Cvijanović Brdo; Jurić Janka Marko 1925 — Knežević Kosa; Korać Đure Anka 1902 — Gornji Vojnić; Kraguljac Jovana Mile 1905 — Cremušnica; Lovrić Dragića Rade 1921 — Cvi- Đuro 1900, Mihajlović Gaje Milka 1903, Napijalo Simeona Cvijan 1875, Najanović Brdo; Magarac Đure Milić 1920 — Krnjački Grabovac; Perić Milića Novak 1895 — Budačka Rijeka; Petrić Mile 1895 — Svinjica; Petrić Vida 1900 — Svinjarica: Radulović Ilije Mila 1910 — Vojnička Poljana; Todorović Jovana Milica 1917 — Svinjarica; Cukar Mićo — Kordunski Ljeskovac.

Nižu se proljeća i godine, a zidine crkve Svete Petke na Kolariću šute i kriju krvavi aprilski dan. Gaću jata gavranova. Mjesto krvavo i tužno druguje s crnim pticama. Osipa se, zjapi i proviruje kamenje slagano brižnim rukama. Zub vremena ga rastače i drobi.

Nekad se ovdje pjevalo krstilo i vjenčavalo. Ćula se ojkača, danguba i četverožića, igralo kukunješće, kruška, Milica i seljančica. Odavde su, i kubure,

i mužari, i zvona odjeke slali u sela — na blagdane podsjećali, a mrtve ispraćali na vječni počinak.

Stoje sivocrvene zidine od kamena i cigle. Stoje i kriju vapaj, plamen, užas. Govore stravičnim izgledom i jatima crnih ptica na starim lipama.

U ovoj plamenoj grobnici ustaše nožem i ognjem usmrtiše 26. aprila 1942. godine 102 stanovnika iz Kolarića, Ledenika, Kuplenskog, Radmanovca, Cvijanović Brda, Svinjarice, Krnjačkog Grabovca, Budačke Rijeke, Vojničke Poljane, Gornjeg Vojnića, Knežević Kose, Čremušnice i Kordunskog Ljeskovca.

Sablasno zjape zidine okružene stoljetnim lipama i kriještećim kricima zloslutnih čavki i gavranova.

Puk. IGNJATIJE PERIĆ

Logoraši govore

Poslije rata ispisane su mnoge stranice i ispričane mnoge priče o doživljajima i sudbini naroda u izbjeglištu u Petrovoj gori i oko nje, posebno 1942. godine. Mada su mnogi događaji dosad vjerno prikazani i objašnjeni, još uvijek ima onih koji nisu ispričani, opisani, a mnogi od njih će ostati zauvijek tajna koju su pojedinci odnijeli sa sobom u grob. Pokušao sam zadnjih godina razgovarati s ljudima za koje sam znao da su bili zatočenici zloglasnih logora i van naše zemlje. Želio sam zabilježiti njihova sjećanja na stravične događaje iz tog vremena da ih na taj način spasim od zaborava i ostavim historiji. Malo je bilo onih koji su bili spremni da otvore stare rane i vrate se u to vrijeme koje bi ih podsjetilo na strahote, na stradanja najmilijih, naročito roditelja koji i danas još uvijek teško i najčešće samo površno mogu govoriti o stradanjima svoje djece.

Odlučio sam se ta pričanja zapisati, da sami stradalnici svojim jednostavnim riječima, narodnim jezikom pričaju.

JELENA — JEKA PERIC, rođena 1909. u selu Miholjskom, općina Vojnić, udala se 1930. za Mihajla Tomaševića, šumskog radnika iz Miholjskog. Od 1931. do 1939. godine Jelena i Mihajlo izrodili su četvero djece: Milana, rođenog 1931, Nikolu, rođenog, 1933, Milku, rođenu 1936, a najmlađi je bio Žarko, rođen 1939. Porodica Mihajla i Jelene Tomašević živjela je vrlo skromno, jetiva sastavljajući kraj s krajem, dijeleći sudbinu mnogih porodica siromašnog Korduna. Mihajlo je svaki dan odlazio u Petrovu goru na sječu drva i paljenje drvenog uglja. Radeći dnevno preko 10 sati, sa slabom ishranom i bez odmora, Mihajlo je bio sve iscrpljeniji i slabiji.

Jedne subote u kasnu jesen 1940. godine, Mihajlo ne mogaše zbog bolova otići na posao. Ostao kod kuće da se više nikad ne vrati poslu i Petrovoj gori. Teško se razbolje. Šumska vlaga i naporan rad oduzeše mu snagu. Ležao je nepomičan, okružen ženom i nejakom djecom. Ležao je, kopnio pa onda umro, a £. njim umriješe i radosne subotnje večeri i nedjelje. Pokopaše ga na groblju pokraj Petrove gore, koju je toliko volio i koja ga je na kraju skršila.

Došla je 1941. godina,poznata i po slabom urodu ljetine. Narodu Korduna

je sve teže, a Jelena sama s četvero djece doživljava svaki dan sve veću oskudicu. Tu siromaštinu sredinom 1941. godine otežavaju ustaše koje svakodnevno krstare selima Korduna, pale, pljačkaju i masovno ubijaju srpsko stanovništvo. Kroz selo Miholjsko prolazi put koji spaja Karlovac, preko Vojnića, 3 Krstinjom i Velikom Kladušom i njime svakodnevno kreću neprijateljske kolone i čine zlodjela. Narod je kod kuća malo spavao. Svakodnevno se moralo bježati iz sela u Petrovu goru. Kad bi napuštala kuću, Jeka bi obično dvoje mlađe djece nosila u naručju, a dva starija sina trčkarala su iza majke noseći po neki prtić ili torbu s hranom i pokrivačima. Stoke su imali malo. To što sa imali svaki put su tjerali sa sobom u šumu. Sve još je bilo dobro ako ih nisu nadlijetali ustaški avioni i obasipali mitraljeskim rafalima.

Došla je crna i teška 1942. godina. Neprijatelj je od 20. marta do sredine maja izvodio velike ofanzivne akcije i stvarao obruče oko Petrove gore. Za vrijeme akcija u Petrovu goru bježalo je skoro sve stanovništvo općina Krstinja, djelomično Velike Kladuše, Cetingrad. Topusko, cijele općine Vrginmost, Vojnić, pa i iz susjednih općina Krnjak, Tušilović, Bović i Čemernica. Život u izbjeglištvu trajao je obično dva do tri dana, ali ponekad i petnaest i više dana. Za sve to vrijeme trebalo je u šumi obezbijediti bilo kakav smještaj pod krošnjama grana ili u gustim šikarama. Ishrana je bila velik problem.

U ofanzivi koja je trajala od 8. do 15. maja ustaše su vršile svakojake zločine. Premda teško i s mnogo napora, Jelena — Jelka Perić danas priča kako je doživjela ovu ofanzivu i ostale događaje koji su iza nje slijedili:

»Pobjegla sam u šumu s četvero djece. Sa sobom sam ponijela dvije ljetne deke, nekoliko kilograma krompira, kilogram pšenična brašna, teglu masti i i malo soli. Zene s malom djecom svako je izbjegavao jer su djeca plačem magla otkriti mjesto izbjeglica, pa sam skoro sama s djecom svakodnevno bježala po Petrovoj gori. Svuda oko naroda i šume bio je neprijatelj, pa nije bilo mira ni danju ni noću. Po šumi se stalno pucalo, bio to dan, noć, kišno ili maglovito vrijeme. Neumorno su odzvanjali mitraljeski rafali, eksplozije ručnih bombi, minobacačkih mina, avionskih bombi, plač nejake i gladne djece, vika izbezumljenih žena i rika stoke. Samo kad se sjetim kako sam po brdima i šipražju Petrove gore vukla svoju nejaku dječicu! Najmlađe sam morala nositi u naručju, ćerku od 5 godina vukla sam za ručicu, a treće dijete držalo mi se za suknju. U stvari, sve troje djece vučem, nosim i ne znam je li gore meni ili njima. U toku dana, ako stignem i ako smijem paliti vatru, ispečem im po jedan krompir, pospem ga brašnom, sve to namažem s masti i posolim. Krompir je bio osnovna hrana, a pored njega brala sam mlado bukovo lišće i divlju žečju djetelinu i time ih hranila. Ovakvom ishranom održavala sam gole dječije živote. Gladna sam bila i ja i jedva sam se micala, a oči pobjeljele od nespavanja, gladi i brige za djecu. Katkad se okrenem od djece i krišom zaplačem, ali to nije moglo ostati neprimijećeno od mog starijeg sina, koji je imao devet godina. Tada bi mi on znao prići, zagrliti i dječijim glasićem reći: »Nemoj plakati, majko, ja ću ti pomagati nositi dvoje nejake djece, nakupiti drva, naložiti vatru. Pomagat ću ti u svemu«. Njegove riječi još više bi me rasplakale, tako da je suza suzu sustizala. Prije nego bi pala noć našla bih pogodan jarak ili šiprag sa krošnjatim drvećem. Pod krošnjama bi prostrla deku na zemlju i na nju legla djecu, a drugom dekom ih pokrila. Mada je već bilo nastupilo proljeće, noći u šumi bile su još hladne, pa su dječica često drhtala i nisu mogla zaspati. Tada bi se i ja spustila i legla pored njih da svojim tijelom zagrijem slabašna tijelca djece, ali to je malo koristilo jer

sam bila toliko malaksala i oslabila da sam bila hladna kao zmija. Jedva smo čekali da svane i da se pojavi sunce i svojim zrakama grije naša promrzla tijela. Bježeći tako po šumi slušala sam od drugih izbjeglica da su mnoge žene, djeca i starci prolazili u šumi još i gore od mene. Oni su od velikog straha stalno nekuda bježali, nalijetali na ustaške zlikovce koji su ih na licu mjesta poklali i ostavili njihova mrtva tijela da se njima hrane zvijeri i ptice grabljivice.

Prije podne 13. maja, našla sam se s djecom i grupom žena iz mog sela na jednom brdu blizu Radonje. Okolo nas su partizani, a ispred njih ustaški streljački strojevi. Toga jutra više nismo znali što ćemo, glad nas je iscrpila, strah živce iskidao, a od nespavanja očne zjenice poblijedile. Razmišljam i zaključujem da se ovako više ne može. Odlučujem da se spustim na livade koje se nalaze prema Muljavi i bolnici u Petrovoj gori. Mislim da ću tu naći još svijeta, pa kud većina, tuda ću i ja. Spustivši se na ravnicu našla sam na jednom mjestu vatru koja je još tinjala, a od jedne žene dobila sam lončić mlijeka, od druge komadić kruha. Kruh sam raskidala na tri dijela i namazala ga mašću koju sam nosila kroz cijelu Petrovu goru. Djeca pregladnjela, jedva jedu. Pored nas prolaze manje grupice, uglavnom žena, djece i staraca, piolaze i ništa ne govore. Izgleda mi kao da je cio svijet onijemio. Iznad nas i Petrove gore nadlijeću ustaški avioni, neki bombardiraju i mitraljiraju, a jedan od njih baca letke. Jedna strana letka služi kao propusnica za predaju ustaškim vlastima, a na drugoj se preporučuje obavezna predaja i daju uputstva kojim putem i kako doći do sela Radonje i Vojnića gdje se nalaze ustaše. Oko dva sata sjedimo oko vatre. Nailazi poznanica i pomaže mi da se spremim. Krećemo niz livade u Vojnić na predaju. Tek što smo krenuli, nailazimo na napuštene barake u kojima su očigledno ranije stanovale izbjeglice. Zaustavljamo se. Susrećem brata s najstarijim sinom Milanom. Na brzinu sam ispržila oko dva kilograma svježeg mesa koje su oni sobom nosili. Kad smo pojeli, brat mi reče: »Draga sestro, ja sad moram da idem za svojim poslom, vodim i malog Milana koji je u stanju da dobro pješači i potrči ako zatreba, pa računam da bar njega izvedem iz ovog ustaškog pakla«. Plačem, ali suza nemam, gledam za njima kako nestaju iza šumarka. Nisam ni sanjala a niti sam smjela pomisliti da je to posljednja put kako ću vidjeti svog Milana (umro je 1943. od tifusa).

Avion i dalje baca letke. Uzimam letak, stavljam ga u džep. U naručju držim malog Žarka, a Milka i Nino idu pored mene, krećemo na predaju u Vojnić. Pogledavam moje siročiće kako jedva prepliću nožicama. Jeza me hvata, nešto me guši, dobivam vrtoglavicu. Nema tih riječi kojim bi mogla ispričati što se u meni toga momenta zbivalo. Kad bi moja duša mogla govoriti, možda bi najbolje objasnila u kakvom sam se stanju nalazila.

Na izlasku iz Petrove gore prema Radonji nailazimo na ustaše. Oni nas opkoljavaju i pod stražom sprovode prema Vojniću. Stižemo u područje Gornjeg Vojnića i u momentu kad smo prolazili pored napuštene kuće, primjećujem kako se žena s dvoje djece odvaja, uspijeva da izađe iz stroja i zaklonjena iza kuće nestaje. Pokušavam i ja da se izvučem, ali me primjećuju dvojica ustaša i vraćaju u kolonu. Dolazimo u Vojnić, nailazimo na prve grupe naroda koje su ranije dovedene u Vojnić, a iza nas, svakog časa, dolaze nove grupice i čitave kolone naroda. Ustaše naređuju da izaberemo pogodno mjesto gdje ćemo ostati do daljeg naređenja. Čitav Vojnić opasan je jakim ustaškim lancem i stražama tako da se odande nitko neprimijećen ne može izvući.

U Vojniću smo ostali tri dana i za to vrijeme susrećem dosta poznanika s kojima se uglavnom držim na okupu. Boravimo pod vedrim nebom okruženi domobranima, žandarima i ustašama. Samo jednom sam prošla kroz ostali narod, ali brzo sam se vratila svojoj djeci. Nije se moglo od tuge i žalosti gledati toliko jadne dječice gladne i bolesne s njihovim zastrašenim majkama. Već prvog dana umrlo je u Vojniću poneko iznemoglo dijete, bolesna majka i iznemogli starac. Svakog dana dobivali smo malo starog kruha i salame. Od toga smo živjeli. Trećeg dana ustaše nas postrojavaju u kolonu koja je dugačka nekoliko stotina metara. Ispred kolone nalazi se ustaška pratnja s mitraljezima i tenkovima. Tako je isto i pozadi kolone. Sa strane kolone kreću se naoružane ustaše s puškama na gotovs, spremne svakog časa da atakiraju na goloruki narod. Krećemo se kroz selo Vojišnicu, prema Biljegu. Izgleda mi da nas vode na strijeljanje. Nakon kratkog zastoja kod Biljega kolona je krenula prema Vojnić-kolodvoru. Cijelim putem pogledavam po mojoj dječici. Hoću da ih se dobro nagledam jer ne znam dokle ću ih gledati. Mislim stalno o onom najgorem, na smrt. Jako sam umorna. Sunce nas prži, a vrućina otežava kretanje, naročito žena koje nose po jedno ili dvoje djece. Dolazimo na želj. stanicu Vojnić. U stanicu od pravca Utinje ulazi duga kompozicija vlaka s vagonima za prevoz stoke. Tada nam postaje jasno da će nas ovi vagoni odvesti u nepoznato. Čim se kompozicija zaustavila, najprije su muškarci ugurani u prednje vagone, a potom su nas žene, djecu i starce nabacali. Vagonj [su] zatvoreni. Cijela kompozicija načičkana je naoružanim ustašama, i vlak kreće prema Karlovcu. U vagonima je tijesno, zagušljivo, pretopio, mnogi su ožednjeli. Osjetimo da se vlak zaustavlja. Čuju se glasni povici konduktera: »Zagreb!« i sad nam je jasno gdje smo. U Zagrebu smo se zadržali možda $ pola sata, i opet krećemo dalje. Iz vagona ništa ne vidimo, pa ne znamo kuda se vlak kreće. Kad je svanulo, vlak se zaustavlja u Okučanima. Ustaše nam naređuju da izađemo. Jedva to činimo jer nam je čitavo tijelo utrnulo i jedva se pokrećemo. Pored željezničke stanice stoje kamioni i opet nas trpaju u njih kao cjepanice. Kamioni kreću, i nekoliko sati kasnije nalazimo se u krugu logora u Staroj Gradišci. U dvospratnoj zgradi kaznionice p;vo smještaju muškarce u prostorije na spratu. Vidim da tu već ima i drugih logoraša za koje sam kasnije saznala da su pohvatani po Slavoniji. Prizemlje zgrade očigledno je bilo rezervirano za žene i djecu s Korduna. Prije nego su nas uveli u zgradu, iako prestrašena, pokušavam da očima razgledam kaznionicu i okolinu. Okolo zgrade su visoki zidovi, na vrhu ograde od bodljikave žice, a na određenoj razdaljini nalaze se osmatračke kule iz kojih vire cijevi ustaških mitraljeza.

A sada da nešto kažem kako sam doživjela i zapamtila život u logoru. Prostorije u kojima smo bili smješteni izgledale su više nego jadne. Prozori porazbijani, zidovi prljavi, žbuka mjestimično otpala, betonski pod oštećen. Više su ličile na štale za stoku nego na sobe. Najgore je bilo što su pretrpane ženama i djecom. U sobama nismo bili zaključani. Mogli smo slobodno izlaziti na bunar. Iza zgrade je iskopan kanal i zatrpan granjem i zemljom, rečeno nam je da je to mjesto za malu i veliku nuždu. Za muškarce na spratovima nema izlaska iz kuće. a nuždu vrše u kible koje se u određeno vrijeme iznose iz zgrade i prazne. Svako jutro iz pojedinih soba iznose mrtve žene, a najviše jp umiralo djece. Mrtvi su tovareni u kamione i nekud su otpremani. Ustaše nas ne diraju, nemaju s nama nikakva posla. S te strane bilo je u redu. Hrana se primala jednom dnevno i sastojala se uglavnom od čorbe od graha

ili kuvane kravlje repe. Posuda za jelo nema, pa hranu dobivaju samo oni koji imaju bilo kakvu posudu da u nju prime hranu. Oni koji nemaju posude, ne mogu da prime ništa. Mi koji smo imah porcije, brzo smo pojeli svoje, a onda ih dalje pozajmljivali. Ja sam srećom došla u Staru Gradišku s još pola teglice masti i malo soli u jednom zavežljaju. Mast sam dodavala logorskoj hrani i tako je poboljšavala. Imala sam i kesicu brašna i ponekad bi nasula brašna u zdjelicu, dodala soli i masti i time hranila djecu. Bilo je slučajeva da sam mast i brašno izmiješala na dlanu i davala djeci da liže iz ruke. Eto, tako sam ti ja jadna hranila djecu.

Nakon mjesec dana u logoru dolaze ustaše i obilaze logoraše u sobama. Djeci dijele bombone i kekse, a toga dana i hrana je bila bolja nego proteklih dana. Sutradan logor obilaze Nijemci i vode nekakve razgovore s rukovodiocima logora. Kad su Nijemci otišli, došli su ustaški kamioni i u njih su utovareni muškarci sa spratova, a bih su to isključivo muškarci Slavonci. Isti dan odvezeni su u nepoznatom pravcu.

Nije prošlo više od tri ili četiri dana pošto su Nijemci obišli logor u Staroj Gradiški, ustaše naređuju da se djeca i žene skupe u dvorištu logora, a potom da djeca idu na jednu stranu, a majke na drugu. To je bio najstrašniji momenat u mom životu. Oduzimanje djece od majki, strini i tetki izazvao je piavi pakao. Djeca su počela da vrište, dozivaju majke, a neka su od siline plača padala u nesvjest. Moje dvoje male djece prihvatio je najstariji sin Nine. On ih je zagrlio i počeo tješiti kako će se mama brzo vratiti. Mali meni dovikuje: »Ne plači majko, budi mirna, ubit će te ustaše, ja ću paziti na ovo dvoje mlađe djece«. Riječi moga sina nisu mi mogle biti utjeha. U meni se razbuktao silan bijes, skupila sam pesnice i poletjela na prvog ustaškog službenika. Znala sam da to ne smijem raditi jer su već neke žene za takve postupke ubijane. Ja smrti gledam u oči. Ne plašim se više ničega. Hoću svoju djecu. Tako izbezuljenu udara me ustaša kundakom u leđa. Padam na zemlju, a moje rođake istrčavaju iz stroja i polumrtvu odvlače u kaznionicu ... Ne, nemoj me o tome ništa pitati, ne može se riječima opisati kako se majka osjeća kad joj gadovi otimaju djecu, a svjesna je da djeca bez majki ne mogu izdržati glad, neimaštinu i sve ono što se zbiva u ustaškim logorima smrti. Dva dana sam bila u nesvijesti, nešto od bolova, ozljede kičme, a nešto od pretrpljenog šoka. Kad sam došla svijesti, palo je ustaško naređenje da izađemo u dvorište. Skinuli su nas kao od majke rođene i tako gole provedene smo kroz krug do kupaone gdje smo okupane i gdje smo dobile drugu odjeću koja je vjerovatno bila oduzeta od umrlih ili strijeljanih žena. Možete zamisliti kako sam se osjećala kada sam se skinula gola pred ostalim logor^šicama i osobljem logora. Kordunaška seljanka ni pred mužem nije se skidala, čak je bilo teško pred svijetom skinuti rubac s glave.

Dok smo čekale za kupanje, iz susjednih prostorija do nas su dopirali dječji glasići. Primaknem se bliže duvara barake ne bi li čula neko svoje dijete, sva sam se napregnula kako bi što bolje čula i razumjela o čemu djeca pričaju. Čujem pravi glasić moje Milkice. Joj, mili bože, kad sam je čula, kao da mi je sedam sunaca sinulo i odjednom sam dobila krila. Slušam dalje, moja ćerkica nekom priča kako joj je otac umro i dosad je imala majku i tri brata, a sada su s njom samo dva brata ostala. Od tih posljednjih riječi moje djevojčice naglo mi je pozlilo, gotovo da padnem u nesvijest. To su primjetile druge žene, pritrčale su mi i pridržale da ne padnem na zemlju. Pitaju me žene što mi bi odjednom. Nisam im mogla reći, niti sam htjela da

prepričavam ono što je moja Milka, mamino zlato, pričala. Često puta mi se u snu, pa i u javi pričinjavalo da čujem piskavi glasić moje Milke koja priča da nema oca, a sada nema više ni majke. Te riječi moje ćerke odzvonjavat će u meni i u samrtnom času.

Poslije kupanja i oblačenja zaboravila sam reći da su nas prije kupanja ošišali do kože tako da smo izgledale kao luđakinje ili tifusarke. Išle smo jedna po jedna u kancelariju uprave logora i tamo smo davale podatke o sebi i djeci. Ne sjećam se što su od mene tražili. Čim sam ušla u kancelariju, skočila sam na jednog muškarca koji je nešto pisao. Pritrčale su ostale ustaše da se sa mnom obračunaju, da me ubiju, ali taj pisar se očigledno sažalio i rekao ustašama da ga ja u stvari nisam napala, već da mi je pozlilo i da sam samo pala na njega. Sutradan su žene potrpane u kamione, a u Okučanima smo prebačene u vlak koji nas je odvezao do Maribora. Čitav vlak je bio pod ustaškom pratnjom, a u Mariboru žene i željezničku kompoziciju preuzimaju Nijemci. Kad smo stigli u Njemačku, skoro na svakoj usputnoj željezničkoj stanici ostajao je izvjestan broj žena, a ja sam s većom grupom žena i djevojaka dopremljena u Lajpcig. Tu smo smještene u logor u kojem se već nalazilo dosta logoraša iz ostalih dijelova Evrope. Stanovali smo u barakama. Raspoređena sam kao čistačica uredskih prostorija logora. U krugu logora bila je i tvornica municije u kojoj su radili logoraši. Svake sedmice dobivali smo po 2,5 kg kruha te svakog dana večeru i ručak. Doručak nismo primali. Poslije godinu i po prebačena sam na rad u tvornicu municije. U tom pogonu izrađivane su čaure i vršeno kompletiranje čaura sa barutnim punjenjem za topove. Ovako sam preživjela tri pune godine.

Po kapitulaciji Njemačke vraćam se u Miholjsko. Cijelim putem razmišljam o djeci, kući i Kordunu. Nisam ni sanjala da ću naći onakvo stanje kako me zateklo po dolasku u Miholjsko. Prvo što sam ugledala bilo je zgarište moje nekadašnje kuće. Na zgarištu susrećem susjede od kojih saznajem tužne vijesti. Obavještavaju me da je moj najstariji sin Milan, koji je 1942. godine ostao s mojim bratom u Petrovoj gori, umro od tifusa 1943. godine. O drugoj djeci nema ni traga ni glasa. Mislila sam da ću u slobodi malo odahnuti. Došlo je novo razočarenje. Sada sam tek shvatila da nemam nigdje ništa, a pitanje je da li ću i ostalo troje djece koju su mi oduzeli u Staroj Gradiški ikad vidjeti.

Ovo je kraj tužne priče Jelene Tomašević, udate 1949. godine za Andriju Perića iz Budačke Rijeke. Svoju djecu nije više vidjela. Nestala su zauvijek u vihoru rata.

BRANKO MILJENOVIC, rođen 18. decembra 1925. godine u selu Kuplenskom, kbr. 169, općina Vojnić,

»Koncem oktobra 1941. godine, s nepunih 16 godina uhvatili su me Talijani. Sa mnom je uhvaćena i moja majka, tetka i nekolicina ljudi iz Kupljenskog. Odvedeni smo u Vojnić pred zgradu katarskog zatvora i postrojeni uza zid. Ispred nas je stajao talijanski vojnik s uperenim puškomitraljezom. Počelo je nekakvo saslušavanje. Talijani su tražili da priznamo da su naši muškarci u partizanima. Kad sam došao na red, pitali su me gdje mi je otac. Srećom ja sam sa sobom imao neki koferčić u kome su se nalazila pisma moga oca koje nam je pisao iz njemačkog zarobljeništva. Ta pisma pokazala su se presudnim za mene i moju porodicu. Ipak smo iz Vojnića odvezeni u jedan karlovački zatvor i tek nakon nekoliko dana gladovanja i maltretiranja od strane Talijana vraćeni smo kamionom u Vojnić, a iz Vojnića pušteni kućama.

Branko Miljenović

Za vrijeme ustaškog obruča maja 1942. godine moja porodica kao i čitavo stanovništvo oko Petrove gore pobjeglo je iz kuća i sela u Petrovu goru. U Petrovoj gori bili smo oko desetak dana. Pokušavali smo da se izvučemo, ali nismo uspjeli. Jednog dana ustaški avion je bacao letke kojima je pozivao narod da se preda ustaškoj i domobranskoj vojsci i na taj način spasi svoje duše. Sjećam se da se par dana kasnije u šumi okupila veća grupa ljudi pa je nastalo vijećanje šta da učinimo, da li da ostanemo u Petrovoj gori ili da idemo na predaju. Moj djed i stric, s još nekoliko ljudi, odlučili su da idemo **ra** predaju. Pošli smo prema Vojniću, ali su nas odmah nakon izlaska iz šume dočekale ustaše j počele tući. Pokajali smo se što smo išli na predaju, ali je bilo kasno. Dovedeni smo u Vojnić i smješteni na tavan zgrade bivše poreske uprave. Kada se zanoćilo, počeli smo malo glasnije pričati i tada je među nas doletio jedan ustaša i zaprijetio nam da ne smijemo galamiti jer ćemo inače biti poliveni benzinom i zapaljeni. U Vojniću smo bili dan ili dva, ako *?e dobro sjećam, i to negdje oko 14. do 16. maja 1942. godine.

Tu sam doznao da mi je majka ubijena u šumi. Plakao sam, ali nisam bio jedini kojem je tih dana trebala utjeha.

Narod koji je došao na predaju u Vojnić postrojen je jednog jutra u duga-čku kolonu koja je pod jakom ustaškom pratnjom krenula prema Vojnić--kolodvoru. Na želj. stanici Vojnić potrpani smo u vagone i kompozicija je, prema mom sjećanju, krenula prema Karlovcu, i dalje k Zagrebu. Iz Zagreba smo krenuli za Okučane, gdje smo stigli noću. Znam da je bila mjesečina. Kad su vagoni otvoreni, mi smo prema nekom svjetlu u blizini ugledali manju šumicu. Videći šumicu, a pred stanicom nekoliko ustaških kamiona, nekj ljudi su počeli ostavljati kaputе i dijelove odjeće, misleći da nas ustaše odvoze na streljanje. Te slutnje nisu se ostvarile, već smo s tim kamionima otpremljeni u logor Staru Gradišku. U logoru smo razdvojeni, muškarci u jednu zgradu, a žene i djeca u drugu. Nakon par dana ustaše su nas postrojile i izvršile selekciju. Tko je bio sposoban za rad na jednu stranu, a tko nije na drugu. Ja sam zapao u grupu koja je bila sposobna za rad. Ova grupa je istog dana maršem upućena na željezničku stanicu Okučani.

Marš od Stare Gradiške do Okučana nikad u životu neću zaboraviti. Uda-ljenost od 11 do 12 km pretrčali smo trčećim korakom, i tko je samo malo posrnuo dobivao je udarce kundakom iza vrata. Mislim da smo taj marš svi izdržali. Iz Okučana smo upućeni istog dana prema Beogradu. Bili smo strpani u zatvorene vagone i toliko nas je bilo da nismo mogli ni sjediti, a o ležanju da i ne govorim.

Na putu smo jedva ostali živi od žeđi i umora. Sjećam se da je voz stao u Slavonskom Brodu i da smo kroz prozore tražili od ustaša vode, a oni su nam odgovarali: »Pišajte i to pijte jer bolje niste zaslužili«. Kad smo stigli u Vinkovce, ipak smo dobili vode, a kada je kanta s vodom ubačena u naš vagon tako smo navalili da do kante nisu svi uspjeli ni da dođu. Na našu sreću vani se našao neki dobar čovjek koji nam je nabavio još vode, i svi smo se napili. Sada nam je bilo puno lakše putovati, premda i dalje u neizvjesnosti kuda idemo i dokle ćemo. Neizvjesnost je prekinuta na željezničkoj stanici Zemun, gdje smo iskrcani i u stroju pod ustaškom pratnjom dopremljeni u logor staro sajmište kraj Save kod Beograda, tzv. zemunski logor. Tu su nas ustaše pre-dale njemačkim vojnicima koji su nas rasporedili po logorskim paviljonima.

Prvih dana sam raspoređen u zgradu gdje se nalazila komanda logora. Kad sam ušao sa još nekoliko logoraša u sobu gdje smo trebali raditi, nemalo sam

se iznenadio kad sam na stolovima ugledao veliku hrpu zlatnih predmeta. Najviše je bilo zlatnih lančića s privjescima, ogrlica, prstenova i satova raznih vrsta, a mi smo imali zadatak da ih razvrstamo i složimo po vrstama. Kako smo saznali od starih logoraša, to su bili predmeti likvidiranih Zidova, muškaraca, žena i djece. Svaki put kad smo nakon rada napuštali ovu zgradu, bili smo temeljito pretresani. Nikom nije ni palo na pamet da bilo koji predmet prisvoji, prvo, zato što ovi predmeti za nas nisu u našoj situaciji predstavljali nikakvu vrijednost, a drugo, jer bi u slučaju pronalaska, to smo dobro znali, slijedila likvidacija. Te predmete smo prebrojavali par dana i kada smo ih sortirali, više nismo zalazili u tu zgradu.

Dosta **dugo sam radio u paviljonu u kojem se nalazila velika gomila muške, ženske i dječje obuće, također od likvidiranih Zidova.**

Po mojoj procjeni tu je bilo 4—5.000 pari obuće. To se nije moglo tačno procijeniti. Zadatak logoraša koji su bili raspoređeni na ovaj posao bio je da spari što veći broj pari cipela i sandala. Ja sam znao uzeti jednu cipelu i cijeli dan joj tražiti par i često se znalo dogoditi da u toku dana složim tek i—2 para. Veći broj cipela bio je poprskan krvlju, a mi smo to morali oprati i tako čiste cipele složiti na jednu stranu. Kada bi složili po nekoliko stotina pari, Nijemci su ih odvozili kamionima. Kamo, to nismo znali-

U logoru smo bili često batinani. Sto je najžalosnije, batinali su nas i naši koji su ranije dopremljeni u logor. Sjećam se dobro da nas je više puta tukao r.eki Slobodan Sekulić, Srbin iz okoline Užica, i neki Nikola, četnički kapetan iz Šapca. Kada je jednom prilikom četnički kapetan Nikola tukao našeg logoraša, a iz blizine je to posmatrao njemački vojnik, ni on nije mogao ostati ravnodušan, već se bacio na kapetana, oduzeo mu batinu i na mrtvo ime ga premlatio. To je na mene ostavilo strašan dojam, da njemački vojnik mora spašavati Srbina od Srbina. Od tada se četnički kapetan malo povukao, povremeno bi i dalje tukao naše ljude, ali manje i blaže.

Prizor koji se zbio jednog dana u julu 1942. ostao mi je zauvijek u sjećanju. Na logor se spustio prolom oblaka. Nama logorašima je naređeno da se skinemo goli kao od majke rođeni i da istrčimo u krug logora. Naravno da smo to morali hitno učiniti. I tada je glavnu ulogu odigrao četnički kapetan Nikola. On je stajao na vratima i držao svoju omiljenu batinu i koga god je stigao, snažno bi udarao po golom i izmučenom tijelu. Ovaj prizor golih, iznemoglih i iscrpljenih ljudskih tjelesa koja bezrazložno trče po krgu logora, dok po njima pljušti kiša a četnički kapetan stoji na stepeništu i udara koga stigne izazvao bi, kako narod kaže, iz kamena đa suza poteče.

Za vrijeme boravka u tom logoru preživio sam najteže dane u životu. Kakvi su njemački i ustaški logori bili, kakve su oni metode mučenja primjenjivali,
o tome je suviše da se spominje.

Pored crnih dana koje smo svakodnevno preživljavali u logoru, ponekad je bilo i svijetlih trenutaka. Jednog dana obradovala nas je vijest da je preko radija rečeno kako su vlasti iz Beograda dale izjavu da postoji nada da se iz našeg logora izbave stariji ljudi koji nisu sposobni za rad te mladići mladi od 18 godina. Ta vijest ulila nam je malo nade da ćemo možda biti spašeni.

I zaista, ne sjećam se datuma, ali bio je august 1942, postrojeni su svi logoraši te je izvršena selekcija, na jednu stranu stariji ljudi, a na drugu dječaci mlađi od 18 godina. Toga dana pušteni su i prebačeni u Beograd stariji ljudi, a mi mladići pušteni smo nakon 8 dana.

Prilikom napuštanja logora mi smo preuzeti od strane delegacije Komesa-

rijata za izbjeglice u Beogradu. Po dolasku u Beograd prvo smo bili smješteni u jednu zgradu u Nemanjinoj ulici, gdje je izvršena dezinfekcija naše odjeće, koja je bila puna vaški, a nakon toga smo prebačeni u vojnu kasarnu na Banjici. To je bila kasarna Ljotićeve vojske. Tu smo dobili hrane, ali u malim količinama, jer veće količine nakon gladovanja nismo smjeli ni konzumirati. U kasarni smo zadržani par dana j svi smo dobili novu odjeću, i to kombinezon, košulju, gaće, cipele, kofer i u gotovom 500 dinara. Na kombinezonu je bila skraćenica »SID« što je značilo: »Srpsko izbegličko dete«.

Sa Banjice smo prebačeni u Sevojno kod Užica. U tom mjestu je prije rata postojala poljoprivredna škola, a Komesarijat za izbjeglice je u ratu od te škole formirao izbjeglički dom. Nakon dva dana rastrčali smo se po okolnim selima, a taj kraj je poznat po dobrim šljivama i bolje je da ne govorim što je bilo kada smo navalili jesti rane šljive, kojih je bilo u izobilju.

U domu nam je bilo dobro, a uprava doma i odgajatelji vodili su o nama gctovo očinsku brigu. Bilo je i nemilih događaja koje moram spomenuti. Počele su krađe. Za neke momke izazov je predstavljao onih 500 dinara što smo dobili za prvu pomoć u Beogradu. Jedno jutro probudim se i pipnem se po onom džepiću na kome je pisalo »SID«, a ono nema mojih 500 dinara. Prećutim taj nedostatak, ali sam donio odluku da ih moram pronaći. Uvečer kad je moj suložnik čvrsto zaspao, zavučem dva prsta u njegov džepić i izvučem dvije novčanice po 500 dinara. Ostavim obadvije novčanice u njegov džepić i sutradan ga pitam otkud njemu dva komada po 500 dinara, a u Beogradu smo dobili po jedan komad. Dečko se brzo snašao i odgovorio mi je da je on mislio da će to meni netko drugi ukrasti, pa on od mene uzeo da bi ih pohranio na sigurnije mjesto. Vratio mi je mojih 500 dinara, ali se zbog tog ništa neugodno nije osjećao. U domu smo bili do 18. decembra 1942. godine, kada smo noću upućeni u selo Šopić kod Lazarevca, gdje smo stigli 19. decembra. Toga dana zbog praznika sv. Nikole u crkvi se služila služba božja kojoj je prisustvovalo nas nekoliko dječaka. Po završetku službe izašli smo iz crkve pred kojom je stajalo nekoliko domaćina iz Sopića i okolnih sela. Oni su došli da uzmu po jednog izbjeglicu o kojem će se brinuti do kraja rata. Ne znam koliko nas je bilo, ali nakon što je svaki domaćin uzeo po jednog dječaka ja ostadoh neraspoređen. Stojim i mislim kako su ovi seljaci osjetili da ja nisam baš zagrijan za seljačke poslove. Ipak, na kraju jedan seljak, kad je vidio da sam ostao sam, priđe mi i reče: »Kada te nitko neće, ideš kod mene«. To je bio Momčilo Mihajlović iz sela Dren. Kad smo stigli u njegovu kuću, zatekli smo nekoliko gostiju, jer mu je toga dana bila krsna slava. Sjednem ja za stol, kad za par minuta dolazi pred mene njegova ćerka sa tacnom za posluživanje. Na tacni čaša crnog vina, jedan tanjurić s kuvanom pšenicom pomiješanom s mljevenih orasima, slatko i još neke drangulije, koje dotad nisam vidio. Ja sam se zbunio. Ne znam na koji način da se poslužim i što bi prvo uzeo. Kažem gazdinoj kćerki: »Izvinite, ali ja ne znam kako bi se poslužio jer takav običaj posluživanja u mom kraju ne postoji«. Ona mi tada reče: »Prvo se prekrsti, onda uzmi malu kašičicu žita, popij gutljaj crnog vina, a poslije toga uzmi slatko«. Ja sam tako i uradio i sad sam se već ugodnije osjećao — kao da mi je s leđa spao neki teški kamen. Gazda Momčilo i prisutni gosti dugo su me ispitivali od kuda sam, kako sam dospio u logor i kako sam se spasio. Ja sam im to sve opširno i iskreno ispričao. Oni su na kraju moje priče bili potreseni, a neki i zaplakali. Bio sam dirnut njihovom pažnjom i gostoprimstvom koje su mi ukazali.

Domaćin Momčilo Mihajlović bio je po zanimanju krojač, pa kod njega nisam obrađivao zemlju, već sam počeo učiti krojački zanat. U prvo vrijeme pvišivao sam dugmad, opšivao petlje, peglao gotovu robu i radio sporednije krojačke poslove. Kod njega sam ostao 2 do 3 mjeseca. U selu **Sopići kod** domaćina Dragiše Paunovića bio je raspoređen moj rođak Jovan Miljenović, a ja sam želio da budemo zajedno. Jednom prilikom kad sam ga posjetio, zamolim njegovog gazdu bi li htio i mene. On mi reče da tražim odobrenje od Komesarijata za izbjeglice u Beogradu i, ako oni odobre, da će me primiti. Ja podnesem molbu navedenoj ustanovi i za kratko vrijeme dobijem odobrenje da se mogu preseliti. Saopćim to mome gazdi i on mi reče da se on ne protivi da odem ako želim.Tako sam otišao kod Dragiše Paunovića, koji je imao brojnu porodicu., s mojim rođakom 10 članova. U prvom momentu nije mi bilo drago što sam došao u tako brojnu porodicu. Kako je taj čovjek nas prihvatio i kako je on, njegova supruga i njihovih sedmero djece s nama **u** toku rata postupao, to se ne može opisati. On nas nije razlikovao od svoje djece. Da opišem samo nekoliko slučajeva koji će najbolje pokazati njihov odnos prema nama. U proljeće 1943. ili 1944. godine domaćin je **s** tavana **skinuo** posljednji par kobasica. Cijela porodica sjedi za stolom, i nas dvojica izbjeglica, a on uze pola para kobasice i dade svojoj djeci, a pola para nama dvojici. Nikada se nije dogodilo da bi njegovo dijele pojelo komadić pšeničnog kruha bez nas dvojice. Naš domaćin je svake godine slavio svoju krsnu slavu. Kad se gosti sakupe, on sjeda na čelo stola, s desne strane do njega ja, s lijeve moj rođak Jovan, a dalje se redaju gosti i članovi njegove porodice. Pažnja kojom smo bili obasipani u ovoj kući u tim ratnim vremenima može se ubrojiti u red pravih dobročinstava koje se ne mogu zaboraviti.«

Naredna priča odnosi se na kazivanje male logorašice koja je u proljeće 1942. godine imala nepunih osam godina. Radi se o DRAGICI NAPIJALO, udatoj PERIC, iz sela Kupljensko, koja je, mada još dijete, preživjela strahote Petrove gore, Vojnića i Stare Gradiške.

»U toku majske ofanzive na Petrovu goru preživjela sam više od deset dana u šumi. Izbjegličku grupicu činila je moja porodica: otac, djeda, majka, starija sestra od 14 godina te brat Miloš i brat od strica Đuro, oba po 10 godina. Naša grupa nije se miješala s ostalim narodom jer nam je usamljen život bio nešto snošljiviji.

Četrnaestog maja, na dan proboja partizana iz ustaškog obruča u Petrovoj gori, cijela šuma ječala je od mitraljeskih rafala i eksplozija bombi, vrelo je kao u paklu. Mi smo bili sakriveni u gustom šipražju u jednom jarku blizu Kalova. Nismo znali za proboj partizana, a čudili smo se otkud tolika paljba toga dana. Već potpuno duševno i fizički iscrpljeni od gladi, nespavanja i u stalnoj opasnosti za goli život, tako stisnuti u šipražju, odjednom čujemo muške glasove koji su postajali sve glasniji i jasniji. Uskoro kroz grmlje primjećujemo grupu ustaša sa zasukanim rukavima košulja i bluza, ruke krvave, a krvavi su i noževi na puškama. Idu ustaše i pričaju. Jedan koji je išao zadnji govori onima naprijed da bolje osmatraju ne bi li naišli na grupe izbieglica, a drugi odgovara da se toga dana dosta naubijao naroda, da je čak premoren i da mu više nije stalo do ubijanja. Nismo bili primijećeni i, čim su ustaše nestale iz našeg vidokruga, izašli smo iz zaklona i počeli bez dogovora svi odjednom bježati. Bježali smo divljački. Tako smo se stvorili među većom grupom ljudi, žena i djece. Svi su stajali kao nijemi i nešto osluškivali. Zastali smo i mi da čujemo kako ustaše sa susjednog brda preko razglasa

*

pozivaju narod na predaju: »Narode, predajte se, nema vam spasa. Tko se preda, biće dobro smješten i živjeće u miru . • « Gomila naroda poče da se talasa, čuju se glasni komentari. Govori se »Ajmo, narode, na predaju, pa što bude, možda nam ustaše neće ništa«. Drugi opet govore: »Nemojmo ustašama vjerovati ili »Ajmo na predaju pa nek nas i ubiju jer ovaj pasji život više se ne može izdržati...« i slično. Dok se mi odlučujemo što da radimo, ne primjećujemo da nas ustaške jedinice opkoljavaju. Prisiljavaju nas da pođemo u Vojnić. U tom momentu iznad glave nekog Vojnićana koji je htio ustašama izraziti poštovanje prema NDH, zalepršala je hrvatska ustaška zastava, ali to nam ništa ne pomaže. Krećemo u Vojnić u grupama, a cijelu našu kolonu osiguravaju ustaške patrole i straže. Za vrijeme puta nitko ništa ne priča. Narod je bezvoljan, prestrašen i pustio se sudbini. U ustaškim redovima također je mirno. Niti oni među sobom što razgovaraju niti s nama kontaktiraju. Ulazimo u Vojnić, gdje je već bilo dosta naroda koji je doveden ili sàm došao. Moja familija i veća grupa naroda zatvorena je u jednu dugačku kuću. Možda je to bilo neko skladište vojničkih trgovaca ili slično. Noću nema spavanja jer smo nabijeni kao srdele u kutiji, a osim toga cijelu noć je sijevalo i grmio, a povremeno je padala kiša.

Sutradan, 15- maja, postrojeno je nas nešto preko 150 do 200, uglavnom žena, djece i staraca, ali bilo je i ljudi sposobnih za vojsku. Ustaše nas vode na Vojnić-kolodvor. Poslije podne istog dana ukrcani smo u tri stočna vagona i ova mala kompozicija od samo tri vagona kreće prema Karlovcu. Ujutro 16. maja iskrcali smo se u Okučanima. Bili smo gladni jer je već prošlo 48 sati kako nismo ništa jeli, pa ni spavali, a strah nam je zavladao svakom ćelijom tijela. Na željezničkoj stanici dočekao nas je jedan stari ustaški autobus i kamioni. Muškarci su odvojeni, ukrcani u kamione i odvezeni u logor Stara Gradiška. Zene i djeca kasnije su utovareni u druge kamione i odvezeni u isti logor. Dolaskom u logor svima nama postaje jasno da se iz njega neće nitko živ izvući. Sam pogled na visoki zid oko logora, bodljikavu žicu, ustaške stražarske kule sa mitraljezima, bahato držanje ustaša i osoblja logora još više potkrepljuje osjećaj. Ulazimo u jednu podužu zgradu i smješaju nas u prizemlje. Na betonu već je ležalo dvadesetak žena i djece. Naš ulazak nije ih uopće zainteresovao niti uzbudilo. I dalje su ležali kao da su svi mrtvi. Moja majka prilazi najbližoj ženi, saginje se i drma je za ruku. Zena anemično otvori oči, pogleda je i bezvoljnim glasom pita što hoće. Moja majka odgovara da smo mi novi i ne znamo da li su oni živi ili mrtvi. Zena će opet na to izgubljenim glasom: »Smirite se i ležite po betonu dok imate još mjesta i dok ste živi. Uskoro ćete i vi izgledati ovakvi kakvi smo mi sada«. Tog dana, 16. maja, još ništa ne dobivamo jesti, a tek sutradan, 17. maja, dobili smo malo rijetke kukuruzove kaše, koja je skuvana na običnoj vodi, bez masti i soli. Neki siromasi nisu imali porcije pa su kašu primali u maramice, ženske rupce sa glave, krajiške košulje ili ženske kecelje. Uvijek smo i kasnije dobivali jedan obrok dnevno i to naizmjenično kukuruznu kašu, juhu od graha i kuvanu stočnu repu.

Prvih dana ustaše ostavljaju logoraše potpuno na miru, jedino svako jutro dolaze grobari, obilaze prostorije i iznose umrle. Prema mom sjećanju svaki dan umiralo bi najmanje 10 osoba.

Nakon 15 dana među nas dolaze ustaše iz uprave logora i naređuju da se izdvoje djevojke od 15 godina naviše. Moja sestra nije imala još 15 godina, ali mama joj viče: »Ajde i ti sinko sa tim djevojkama, vjerujem da ćeš bolje

proći nego da ostaneš u ovom paklu«. Po majčinu nagovoru sestra sva zaplakana ljubi se sa nama. Plače majka, plačemo i mi djeca, a sestra odlazi među odvojene djevojke. Njih su osam dana držali u drugim prostorijama, ošišali ih, izvršili dezinfekciju odjeće, okupali, presvukli u drugu odjeću, držali ih još nekoliko dana i davali malo bolju hranu pa se djevojke malo oporavile. Potom su ih transportovali preko Zagreba i Maribora u Njemačku, i moja sestra prebačena je u jednu tvornicu u Hamburgu gdje je radila cijelog rata.

Prošlo je slijedećih 8 dana, dolaze opet među nas organi uprave logora i naređuju da se odvoje majke od djece starije od 8 godina. Pošto je s nama ostao brat od strica Đuro i nas dvoje djece, a ja sam kao najmlađa imala; 8 godina, i moja majka se izdvaja od ostalih. Sve nas prebacuju u druge prostorije. Ponavlja se isti postupak kao i sa djevojkama: šišanje, kupanje, oblačenje drugih prnja. Za osam dana saopćavaju nam da smo određeni da idemo u Njemačku gdje će djeca ići u školu, a majke raditi. Sretni smo zbog ove vijesti jer smo nekako uvjereni da Nijemci moraju kad-tad izgubiti ovaj rat, a mi ćemo sve to preživjeti i vratiti se na Kordun.

Po dolasku u Maribor vlak se zaustavlja i dugo čekamo na želj. stanici. Čujemo da Nijemci više nikog ne primaju pod ovim uslovima. Sada je tek zavladala panika. Svi su se pitali što će biti s nama. Većina misli ipak da će nas pobiti. Ostali smo u Mariboru punih osam dana. Za to vrijeme i hrana je poboljšana, ali pitanje **»Sto** sada?« neprekidno muči sve, a naročito odrasle. Nakon osam dana provedenih u vagonima u Mariboru vlak se vraća u Zagreb. U rejonu željezničke stanice Zagreb odvajaju djecu od majki. Nastaje pravi pakao. Plač, jauci, ridanja, padanje u nesvijest. Ja sam plakala za mamom, a ona nije mogla suza zaustaviti niti se odvojiti od djece. Prišla joj je jedna ustaška čuvarica i pendrekom je dobro izudarala. Tukla je najviše po glavi dok majka nije ošamućena pala, pa su je odnijeli među druge žene. Odjevena djeca odvedena su u veću zgradu u Zagrebu i smještena na 5. katu. Djevojčice su bile u posebnim prostorijama. Tu su nam rekli da su majke otišle na red u Slavoniju, u što mi nismo povjerovali, već smo mislili da su ih ipak pobili..

Djeca su ostala u Zagrebu oko 5 nedjelja, malo bolje su nas hranili a svaki dan su nas izvodile neke žene u dvorište na vazduh i jednosatnu šetnju po dvorištu. Jednog jutra, za vrijeme šetnje, saopćavaju nam da ćemo sutra i mi poći za majkama u Slavoniju. Čak je rečeno i do koje posljednje željezničke stanice, ali se ne sjećam koja je to stanica bila. Rečeno je da će nas majke sačekati na kolodvoru i odvesti sa sobom kod gazda kod kojih su one badile.

Sutradan neke žene vode nas na željezničku stanicu Zagreb, sjedaju u vagone i slijedećeg dana dolazimo na jednu željezničku stanicu (ne sjećam se kako se zvala) u Slavoniji. Prije dolaska vlaka na kolodvoru su se već okupile fliajke, željno očekujući susret s djecom nakon pet nedjelja odvojenog života. Izlazimo iz vagona, među ženama ne vidimo našu majku. Tužni smo i mislimo Ha najgore, a brat Miloš stalno ponavlja kako je mama ubijena. Srećom, prepoznajemo jednu ženu iz Kuplenskog, pitamo je šta je sa našom majkom, a ona nam odgovara da je ona na radu kod jedne ustaške porodice te da će nas ona odvesti. Od iste žene saznajemo da je mama raspoređena na rad kod jedne gazdarice koja je živjela s dva sina, jedan je bio na službi u ustašama, a drugi je bio običan građanin, dosta dobar čovjek, a takva mu je bila i žena. **Idemo** kroz slavonsko **selo, zamišljeni i** tužni **što nas** majka nije dočekala.

Odjednom primjećujemo je kako trči u susret sva zadihana i radosna što nas opet vidi žive i zdrave. Kad smo došli kod porodice kod koje je mama radila, gazdarica neće da primi niti jedno dijete, mada je bila obavezna da primi jedno od nas troje. Po nagovoru sina ustaše gazdarica popušta i prima mene, a moja dva brata su raspoređena kod gazdaričinog drugog sina koji je imao kuću u istom dvorištu. Majka je na koncu bila sretna jer smo sve troje djece bili na okupu.

Majka je kod ustaše radila sve poljske i kućne radove, i to sve one prljave i teške poslove. Ja sam sa gazdaričinom unučicom, koja je imala 8 godina, kao i ja, čuvala pure i radila sitnije poslove po kući i dvorištu. Moja braća Miloš i Đuro čuvali su svinje gazdaričinih sinova. Bio je to čopor svinja i dečki su ih gonili po livadama i šumama udaljenim i po nekoliko kilometara od sela. Majka i ja dobivale smo slabu hranu, ali ipak daleko bolju nego u logoru, dok su moja braća prolazila mnogo bolje kod svoje gazdarice, koja je čak često krišom po njima slala kruha, voća i druge hrane za mene i majku.

Navršavalo se možda i mjesec dana kako smo u Slavoniji i tada se u selu pojavljuje Jovo Vignjević, ali nisam sigurna da se baš tako zvao. On je odnekud pribavio ustašku propusnicu za 25 žena sa djecom koju on navodno treba da prebaci u rejon Karlovca. Među imenima tih žena nije bilo imena moje majke, ali se naknadno, ne znam na koji način, spisak dopunio i našim imenima. Kad smo trebali poći na kolodvor, vidimo da nema brata Miloša. On je toga dana otišao na pašu sa svinjama daleko nekoliko kilometara od kuće. Majka je bila van sebe. Bila sam i ja jer smo bile odlučne da ne idemo bez brata, a ovakva prilika nam se neće uskoro pružiti. Gazda moje braće, videći zaplakanu, zabrinutu i tužnu majku, uzjahao je na konja, otišao po Miloša i na vrijeme ga dopremio na željeznički kolodvor, tako da smo i mi krenuli za Kordun. Mada smo imali ispravne ustaške dokumente, nismo bili sigurni da li ćemo uspjeti živi da se domognemo Korduna i Petrove gore. Pored svega, na putu nismo imali problema, i jednog jutra osvanuli smo negdje kod Skakavca, jer pruga nije bila dalje u voznom stanju. Po dolasku u Skakavac svratio nas je jedan čovjek svojoj kući i ponudio jelom, a za čas pred nama su se stvorile zdjele mlijeka i proje. Kada smo to pojeli, krenuli smo pješke prekim putevima za selo Bukovicu, Zivković-Kosu i Kuplensko. Nakon tri mjeseca našli smo se na pustoj kući bez igdje ičega, ali ipak neizmjerno sretni što opet gazimo našu zemlju i udišemo svjež zrak Petrove gore.

Uskoro poslije našeg povratka vratio se iz logora i moj djeda. Od njega smo čuli da je otac stradao u logoru. Djed je pričao o svemu ostalom, ali nije želio da nas uznemirava i rastuži pričom o očevoj pogibiji. Jednog dana je ipak odlučio da nam ispriča kako je otac poginuo. Počeo nas je drhtavim glasom uvoditi u situaciju kako su on i sin (naš otac) živjeli u logoru, pa je nastavio: »Vaš otac je bio stalno zamišljen i tužan što nije imao nikakvih vijesti o vama. Tako već oronuo od slabe ishrane, maltretiranja i prevelikih briga za porodicom, duševno već iscrpljen, sjeo je u krugu logora na zemlju, sagnuo glavu prema krilu, podbočio glavu rukama i silno se rasplakao. Toga momenta pored njega prolazi jedan naoružan ustaša, primjećuje vašeg oca kako plače, skida pušku s ramena i udara svom snagom kundakom puške oca po glavi. Od udarca kosti lubanje su se razdvojile a ustaše ga mrtva odnose na sabiralište mrtvih logoraša«.

Dragić Perić, sin Novaka i Kate Perić iz Budačke Rijeke. Novak i Kata su imali četiri sina i jednu kćer. Sinovi Ignjatije i Jandre od konca 1941. godine

bili su u partizanskim jedinicama. Najstariji sin Dragić, rođen 1914. radio je za NOP još od 1941. godine, a najmlađi sin Ninko, rođen 1924, i kći Ljubica, rođena 1925, stupili su u partizane 1943. godine. Koncem marta 1942. godine u jednom jurišu 1. bataljona 1. KPO na ustaške položaje u Brezovoj Glavi, poginuo je od eksplozije bombe komandant Mirko Poštić, a ranjeno je nekolike partizana, među njima i Jandre Perić.

»U proljeće 1942. godine ustaško-domobranske jedinice skoro svakodnevno vršile su akcije i pretraživanje zemljišta oko šume Debele kose i na teritoriji općina Krnjak i Vojnić. Narodu ovog kraja je obećano da se ne treba bojati i da normalno može ostati kod kuća i obrađivati zemlju. U prvo vrijeme malo je bilo onih koji su vjerovali ovim pričama. Prošlo je preko mjesec dana od početka neprijateljskih sekcija. Za to vrijeme nije bilo nikakvog paljenja i ubijanja. Narod se oslobodio i sve više ostajao kod svojih kuća. U to vrijeme trebalo je obaviti i glavninu proljetnih poljoprivrednih radova, pa je narod zbog toga bio prisiljen da se što više zadržava u selu i na radovima. Tako je bilo do 24. aprila, kada su se rano izjutra iznenadno pojavile jače ustaške jedinice na teritoriji Debele kose, sela Budačke Rijeke, Kuplenskog, Partizanskog Žarišta, i Vratnika. Jedna ustaška četa je odsjela u zaseoku Perićima, zadržavši se nekoliko sati na odmoru. Prije ulaska ustaša u selo ja, stric Ilija i moj brat Jandre, koji je mjesec dana ranije ranjen u Brezovoj Glavi od ustaške bombe u glavu i nalazio se na liječenju kod kuće, sklonili smo se u rašu zemunicu. Na našu nesreću Marica Dobrosavljević, koja je poznavala ustaškog oficira, odala je nas i zemunicu, a oficir je jedva dočekao da izda naređenje podređenima: 'Vi sjedite i odmarate se, a ni ne znate na čemu sjedite! Brzo motiku i otkopajte zemlju! Pazite jer tu je tajna zemunica, a unutra se kriju komunisti'. Jedan ustaša uzeo je motiku iz naše kuće i počeo kopati na pokazanom mjestu, a drugih pet ustaša stajalo je okolo s puškama i puškomitraljezom na gotovs. Uskoro pokazala su se vrata zemunice. Jedan ustaša ih je polugom nadigao a drugi je držao spremnu ručnu bombu da je po potrebi baci u zemunicu. Vidjevši bombu ja sam viknuo da se predajemo, a na to je ustaša komandovao da dignemo ruke iznad glave. Dvojica ustaša ulaze u zemunicu, vezuju nas žicom i usput udaraju šakama, nogama i puškama gdje god stignu. Isprebijane izvode nas iz zemunice, a ostale ustaše ulaze u moju kuću, hvataju oca i majku i vezane izvode napolje. Za to vrijeme ustaška trojka odlazi u kuću strica Ilije. Tamo nalaze njegovu ženu Sofiju, vezuju je i odvode. Vezana su 4 muškarca i dvije žene. Ustaše su u našem selu uhvatile Milutina Perića, mog brata od strica, i drugog strica Janka Perića, te nas osmero vezanih i isprebijanih vode u Vojnić. Po dolasku u Kuplensko, u zaseoke Vučetići, zastajemo pred kućom Bože Vučetića. Prema pričanju očevidaca, prije našeg dolaska jedan ustaša, rodom iz Cetingrada, odranije se poznavao s Božom, pa je kod Bože odsjeo, ručao i popričao. Nakon svegi, Božo je, bojeći se da ga ustaše ne odvedu, izvadio veću sumu kuna i »poklonio" ustaši. Bez ustručavanja ustaša je novac uzeo, stavio u džep i kad su pristigle ostale ustaše s velikim brojem uhvaćenog naroda, taj ustaša, nazovimo ga Božinim prijateljem, prišao je ustaškom oficiru. Nešto su Saputali a potom su trojica ustaša uzeli i odveli Božu u najbliži grm, a iza toga se čuo pucanj puške. Znali smo što to znači i bilo je jasno da je Božo 'poklon' platio glavom.

Usput kroz selo Kuplensko i Vratnik našoj grupici priključena je oveća grupa uhvaćenih ljudi, ali oni nisu bili vezani niti su ih ustaše tukle. Nas su usput stalno udarali nogama, puškama, šakama i čim su stizali.

Moj brat Jandre, kome rana na glavi nije bila još zarasla, bio je posebna meta ustaša. Rana je bila povrijeđena i proširena tako da je *iz* nje stalno curkala krv. Na pitanje ustaša kako je ranjen, Jandre je ustašama odgovorio da je to od udara cjepanice kad je rušio drvo za ogrev. U tu priču ustaše nisu vjerovale iako im je u Vojniću jedan domobranski ljekar potvrdio da je ranjavanje nastalo kao posljedica nekog tupog udara te da je vjerovatno ranu izazvao udar cjepanice pri cijepanju drva. Od oko stotinjak ljudi koji su toga dana uhvaćeni i dovedeni u Vojnić, samo nas šestorica Perića, koji smo okvalifikovani kao partizani, bili smo stalno vezani i u zatvoru pod stražom.

Ujutro 25. aprila oko devedeset pohvatanih ljudi, a među njima samo par žena, od kojih je jedna moja majka Kata i strina Sofija, ustaše postrojavaju s namjerom da nas nekud vode. U tim momentima od pretrpjelog straha i napora jedna žena se porađa. Rodila je dvoje djece, a pred našim očima ustaše ih žive jednostavno zakopavaju u zemlju. Majka to nije mogla izdržati, poludjela je. Nakon što se situacija smirila, listaše izvode iz zatvora nas Periće. Mog oca Novaka odvajaju na stranu i on će ostati u Vojniću da bi sutradan bio zapaljen u kolarićkoj crkvi. Meni, bratu Jandri i stricu Iliji vežu ruke lancima, a ostalim muškarcima žicom i špagom i u pratnji ustaša, naoružanih puškomitraljezima, mitraljezima i tenkovima, krenuli smo prema Biljegu i Vojnić-kolodvoru. Bilo je raznih mišljenja kuda nas vode. Neki su govorili da će nas oko Biljega strijeljati, a drugi da nas vode na Vojnić-kolodvor i odatle u jedan od ustaških logora smrti.

Kad smo stigli u rejon bivše vojišničke škole, moj brat Jandre mi šapće kako će on pokušati pobjeći. Nagovara i mene, ali ja mu kažem da sam čvrsto vezan i da ne mogu bježati. Uz Jandru je vezan Mile Napijalo iz Kuplenskog, mladić još fizički snažan i sposoban za bježanje. Kako pobjeći kad su oko nas kolone ustaša. Ja odbijam da se priključim, a Mile Napijalo pokušava neprimjetno skinuti veze s ruku kako bi lakše bježao. Kad smo stigli do zavoja ispred Biljega, Jandre i Mile iskaču iz kolone i počinju da bježe prema Petrovoj gori koja je udaljena nepunih dvjesta metara. Čim su potrčali prema ivici šume, na njih su ustaše otvorile vatru iz više automatskih oružja. Prašte meci oko bjegunaca, ali oni se još drže čak neki iz naše kolone misle da će uspjeti da se dohvate šume. Bijeg moga brata Jandre pratimo kao začarani, a meni, našoj majci, stricu i strini tih nekoliko minuta bijega čini se da je vječnost. Mi osjećamo ipak da će naš Jandre poginuti. Jedan mitraljeski rafal zahvatio je oba bjegunca ispod pasa. Pali su teško ranjeni nadomak šume. Pritrčali su ustaše i noževima na puškama ih isjekli. Čitava kolona koja je brojila preko stotinu ljudi sa tugom i bez riječi prati ovaj prizor.

Nakon pogibije Jandre i Mile Napijala nastavljen je dalji pokret i uskoro smo stigli na Vojnić-kolodvor. Bilo je oko 15 sati 25. aprila, i tu nas je već čekala željeznička kompozicija sa stočnim vagonima. Bio sam na čelu kolone. Među prvima sam uguran u vagon, a kada su svi ukrcani, vlak je krenuo prema Karlovcu. Oko 6 sati ujutro, 26. aprila stigli smo u Jasenovac. Već u prvom susretu s logorom doživljavani neopisiv užas. Vidim nekoliko logoraša koji liče na smrt kako pasu logorsku travu, a na poljani iza baraka kako ustaše dokrajčuju čekićima nekoliko logoraša.

U Jasenovcu sam ostao dvije nedjelje, a činilo mi se da sam tamo više od godine dana. Iznuren glađu i stalnom strepnjom za goli život, poprilično sam islabio živce. Trpaju nas opet u stočne vagone i idemo nekamo dalje. U istom vagonu bio sam ja, stric Ilija, stric Janko i brat od strica Milutin. Majka Kata

i strina Sofija ostale su u Jasenovcu, gdje će uskoro biti ubijene. Nakon dvije noći vožnje stiglo smo u logor na beogradskom sajmištu. O ovom logoru nisam ništa znao, čak nisam znao ni da postoji. Logor je pun logoraša iz skoro cijele zemlje. Tu iz moje grupe izdvajaju strica Janka i on ostaje u ovom logoru još par dana, a nakon toga prebačen je na prisilni rad u borski rudnik gdje je dočekao oslobođenje zemlje. Ja, brat Milutin i stric Ilija našli smo se opet u povećoj gomili ljudi izgledalo je da nas ima nekoliko hiljada, koja je ukrcana na brod. Dunavom smo krenuli put Mađarske i Austrije i nakon sedmodnevnog putovanja i zastajkivanja broda stigli smo u predgrađe Beča. Tu smo podijeljeni u dvije skupine. Jedna skupina, manja, ostaje na teritoriji Austrije. U tu skupinu je prebačen i moj brat od strica Milutin, a ja sam sa stricom Ilijom određen u veću skupinu koja će kasnije krenuti dalje za Njemačku. Prije nego smo krenuli ja sam se razbolio i bolovao tri mjeseca. Kad sam prizdravio, moja grupa upućena je za Njemačku. Oko mjesec dana proveo sam služeći kod jednog njemačkog seljaka u Blauhageru, i tu mi je bilo najbolje. Znao sam raditi sve poljske poslove, a takav čovjek je seljaku bio potreban pa me je bolje hranio i pazio. Kada sam se već pri vikao na ovakav život i počeo priželjkivati da tu ostanem što duže, otpremljeni smo do Hamburga, a nešto kasnije od Hamburga za Norvešku. Za vrijeme putovanja naš brod je dva puta bio napadnut od strane engleskih ili američkih aviona. Najprije smo stigli u Oslo, a odatle smo putovali tri dana i noći do krajnjeg dijela sjeverne Norveške, gdje smo dospjeli u njemački logor otkuda će se od 1200 Jugoslavena, nakon skoro tri godine, vratiti u Jugoslaviju oko 200 preživjelih logoraša.

O mukama, stradanjima i umiranju u norveškim logorima ne želim da govorim jer je to druga tema i ona zahtijeva puno strpljenja, pričanja i papira-:.

STANKO-ĆANE KOVACIĆ iz Kuplenskog, 16. septembra 1979. dao mi ie interesantnu izjavu u kojoj govori o hvatanju ljudi 24. aprila u Kuplenskom i odvođenju u Vojnić, otkuda će jedan, manji, dio biti pušten kući, oko 100 ljudi i žena biće ubijeno i zapaljeno u kolarićkoj crkvi, a većina ljudi biće odvedena u logore širom Jugoslavije, Austrije, Njemačke i Norveške.

»U prvoj polovini 1942. godine bio sam na dužnosti predsjednika Općinskog NOO-a Vojnić. U svojstvu predsjednika pozvan sam 24. aprila 1942. godine r.a sastanak u Maćešića Potok radi dogovora o proljetnoj sjetvi. Ujutro sam krenuo u Maćešića Potok. Usput sam navratio u zaselak Sipiće u Kuplenskom. kod Vele Sipića. Vele je bio odbornik seoskog NOO-a Kupljensko i htio sam ga priupitati kako teku pripreme za sjetvu, pa i sjetva. Velu sam našao u jednoj prostoriji gdje nešto majstori oko popravke kola i neke buradi. Tek što smo počeli da razgovaramo, bacim pogled kroz prozor prema selu i vidim da se prema Sipićima primiču streljački strojevi ustaša. To nas je zbunilo i prestrašilo. Na brzinu odlučujemo: Vele da produži sa započetim poslovima, a ja sam, koristeći voćnjak, neprimjetno izašao iz Veline kuće i krenuo prema svojoj kući, jer je jedino još taj put bio nezaposjednut od ustaša. Zastrašen i zamišljen o sudbini i sudbini naroda koji je iznenada došao u ustaško okruženje, brzo sam stigao kući. Kod kuće sam našao oca koji je zbog bolesti ležao u krevetu, svog starijeg sina Dragana koji je imao svega 16 godina, le majku, ženu i nekoliko žena i djece iz susjedstva. Primjetio sam da se ustaški streljački strojevi kreću prema našem zaseoku Kovačićima. Nemajući vremena za razmišljanje, na brzinu sam odlučio da ne bježim, jer nije bilo izgleda

za uspješno bjekstvo. Odlučim se da glumim mirnog i dobrog ratara. Uđem u štalu i počnem, onako sav uplašen, da timarim konje, odvezujem i privezujem konje za jasle. Na vratima štale pojavi se ustaška grupica. Već sama njihova pojava nije obećavala ništa dobro. Bili su zlovoljni namrgođeni i vrlo ljuti. Nisu skoro ništa pričali. Na brzinu su pretražili kuću i utvrdili tko se u njoj nalazi i potom su naredili da ja i sin Dragan krenemo s njima. Nikakva objašnjenja nisu primali. Ženski svijet, mada usplahiren, počeo je da plače za nama jer nisu računali da ćemo se ikad više vidjeti. Kad smo izlazili iz kuće, vidim i druge ustaške kolone kako se od Debele kose i Sipića slijevaju prema cesti. Među ustašama bilo je puno ljudi i svega par žena. Usput nas ustaše ništa ne pitaju niti s nama razgovaraju.

Uveče 24. aprila ustaše su se povukle s terena i sa sobom u Vojnić odvele oko 200 ljudi. Uhapšeni ljudi smješteni su u dvorištu kotarske zgrade. Bilo nas je puno na malom prostoru pa smo naprosto sjedili jedan na drugome. Nekako smo se smjestili i sa zebnjom očekivali tok daljih događaja. Neotkud je izašao ustaški oficir i rekao ako netko ima propusnicu ustaških vlasti neka izađe pred njega. Više se ne sjećam kako sam ja došao do neke ustaške propusnice. Malo ljudi je imalo te dokumente kod sebe. Svi mi koji smo posjedovali ustaški dokument bili smo pušteni iz dvorišta. Sa mnom na slobodu izašao je Periša Napijalo. Tek što smo se odmakli od zgrade kotarskog načelstva, povratim se natrag i naiđem na ustaškog oficira i zamolim ga da pusti iz dvorišta mog sina Dragana, jer još nije punoljetan, a i bolježljiv je. Taj ustaša bez razmišljanja otvorio je kapiju i prozvao 'Dragan Napijalo, neka dođe'. Mali je brzo izašao na slobodu, a potom smo Periša, ja i Dragan krenuli prema Kolariću i kući. Na izlasku iz Vojnića bih smo zaustavljeni od ustaških straža i vraćeni u mjesto zbog policijskog sata. Ne znajući što da radimo, navratimo se kod gostioničara Mane Pajića gdje je već bilo petnaestak ljudi koji su čekali naredni dan i izlazak iz Vojnića. Svi smo se smjestili u jednu potkrovnu sobu na spratu kuće. Pokušavamo da zaspimo i zaboravimo sva zla koja smo doživjeli tokom dana. San nikako neće na oči. Neprekidno osluškujemo što se radi u kući i okolo kuće. Da bi nesreća bila veća, u Pajićevoj kući je zanoćio i vod ustaša. Dugo u noć ustaše su pjevale, bančile i pričale. Stalno smo osluškivali što radi banda jer smo očekivali da nas ustaše otkriju, ponovo pohvataju i pobiju. Ipak se sve dobro završilo, dan smo dočekali, mada nam se činilo da se neće nikad ni svanuti. Bila je to najduža noć u mom životu.

Cim je svanulo i prošao policijski sat, nas trojica, neispavani gladni i skoro izbezumljeni, krenuli smo iz Vojnića kući. Prolazeći pored kolaričke crkve u to nedjeljno prijepodne 25. aprila 1942. godine, primijetili smo veću skupinu ustaša koji su bili uznemireni i u stalnom pokretu oko crkve. Kako je u zadnje vrijeme u Kolariću bila stacionirana jedna ustaška i jedna domobranska jedinica, mislili smo da je njihova uznemirenost u Kolariću jedan od uobičajenih rituala prije polaska u redovne akcije čišćenja okolnih terena od partiz; na.

Oko 8 sati 25. aprila izbili smo na raskrsnicu puteva u Kolariću kod Oparmca. Izmicali smo pomalo van domašaja ustaške kontrole pa smo ubrzali, korake kako bi što prije izbili na slobodnu teritoriju. Kad smo očekivali taj spasonosni čas odnekud jedna žena poče da nas doziva i danas pita: 'Hej vas trojica! Znadete li da li je pušten Rus (Rus je bio nadimak Đure Oparnice koji je također bio zatvoren u Vojniću)'. Toga momenta iz jedne kuće izletio je u 3-

taški oficir sa dosta grubim licem i neobrijanom bradom. Bilo ga je strahota pogledati. On nas zaustavlja i pita: »O kakvom se to Rusu radi?« Čuvši od žene za ime Rus, ustaša se zapitao otkud sada i Rusi ovdje, a u to vrijeme nije bilo poželjno da se i pomene rusko ime ili bilo kakav Rus. Pošto smo mu objasnili, prišao je bliže nama i počeo se raspitivati za neke Napijale koji su prije rata živjeli u Pletemici. Jedan od tih Napijala imao je svoju trgovačku radnju u kojoj je bio zaposlen i ovaj ustaški oficir. Otuda to posebno interesovanje ovog ustaše za Napijale. Dok smo išli pedesetak metara sa tim ustaškim oficirom, približavala su se kola u koja su upregnuti konji Nikole Todorića iz Kupljenskog u kojim se vozilo desetak pijanih ustaša. Cijelim putem su pjevali nacionalističke ustaške pjesme i Srbe nazivali svakojakim pogrdnim imenima. Često su ponavljali par strofa iz ustaške koračnice: »Listaj goro, cvjetaj cvijeće, sad ustaša u boj kreće... «. Ovi razbojnici su se okomili na nas i zahtijevali od ustaškog oficira da im dozvoli da nas pokolju. On im je odgovorio da smo mi njegovi poznanici a da oni idu svojim putem i po svom zadatku. Ljutiti što rano ujutro ne mogu da se napiju naše krvi, ustaše su produžile put prijeteći nama pa i tom svom starješini. Ustaški oficir nas je još malo pratio dok ustaše u kolima nisu nestali s vidika i potom nam je zaželio sretan put«.

To bi bio kraj priče Stanka Kovačića — cestara koji je, zahvaljujući nekoj propusnici kotarskog povjerenika Mije Zunca, uspio spasiti sebe i sina Dragana.

VUKA5IN SASA MILJEVIČ iz Topuskog, sada urednik lista »RAD«. U listu »Borba« od 10. i 11. marta 1986. godine Saša je opisao svoj put od Petrove gore, Petrinje i Stare Gradiške i dječjeg ustaškog logora u Jastrebarskom. Evo njegove priče:

» . . . Poslije martovske ofanzive 1942. godine mi se nismo imali gdje vratiti. Sve kuće bile su do temelja spaljene, a ono što se moglo odvesti — opljačkaro. Iznurena glađu i slabog zdravlja, poslije zbijega u šumi, moja majka Pava i njena sestra Ana dogovorile su se sa svojim muževima,koji su se još od 1941. godine nalazili u partizanima, da se one sa svojom djecom sklone u Petrinju, kod porodice Čačić. Tu se nismo dugo zadržali. Moju majku u Petrinji slučajno je vidio ustaša Joso Plemenčić, bivši mesar u Vrginmostu, pa su jedne noći, za vrijeme opće racije, ustaše zakucale i na vrata kuće braće Čačić. Uz njihovu garanciju da nećemo pobjeći, nisu nas odmah odveli, nego su opet došli sutra ujutro i potjerali nas pravo na željezničku stanicu. U našoj maloj grupi iz Topuskog, uz moju majku, njenu sestru Anu Vojnović i tetku Savu Skaru, bili smo još ja i moj brat od tetke, petogodišnji Nikola Vojnović.

Na željezničkoj stanici ukrcani smo u stočne vagone, u kojima je već bilo puno nama nepoznatih ljudi, uglavnom žena, djece, što svjedoči da se radilo o masovnoj raciji. Netko od Čačića, koji su nas ispratili, uzeo je mene, ali ja sam, jedinac vezan uz majku, toliko plakao što me odvajaju od nje da me ie ona, plačući također, opet uzela kod sebe u vagon. Bilo je to (prema sjećanju strine Save Škare) 22. maja 1942. godine.

Istog dana naš se voz zaustavio u Okučanima, a odatle su nas potjerali u tada već po zlu čuven logor smrti Stara Gradiška. Mi to, naravno, nismo znali, ali se ubrzo pokazalo gdje smo stigli.

Bio sam tada dijete koje se grčevito držalo maminog naručja, ili suknje, ali, iako su od tada prošle decenije, nekih prizora se i sada živo sjećam, a često mi kao mora dolaze na san. Mi smo bili smješteni u prostranom dvorištu,

pod nekim svodovima sporednih kazamatskih zgrada, odmah ispod zloglasne kale. Tu, jednog dana, neposredno poslije našeg dolaska, žene i djecu su bili satjerali na gomilu da bi prisustvovali izvršenju smrtne kazne nad jednom starom seoskom ženom. Dovela su je dvojica ustaša sa bajonetima na pušci. Na leđima je nosila veliki zavežljaj umotan u bijelu plahtu. Prislonili su je uza zid, a onda je, koračajući sporo i važno, istupio pred nju jedan ustaša nakićen kaiševima i kamom. Od ostalih se razlikovao po tome što je nosio crvenu ličku kapu sa dugim kićankama. Polako, sadistički, otkopačavao je pištolj, izvadio ga iz futrole i također, nekako usporenih pokreta, nišanio u babu. Od nje je bio udaljen ne više od deset metara. Zena je cijelo vrijeme bugarila: »Joj, nemoj sinko ... «

Budući da **se** ustaši nije žurilo, žena je potrčala prema njemu, bacila se pod noge i uz jako naricanje grlila mu i ljubila čizme. Dvojica ustaša koja su je dovela ponovo su je postavili uza zid. I ta se scena, koja je sve užasnula, ponavljala tri puta. Tek onda ustaša sadista pucao **je** u nju. Kad **je** pala, prišao je i opalio još jedan metak u glavu. **Zena se** tada posljednji put trznula i ostala **da** leži u lokvi krvi. Cijelog toplog dana nisu je uklonili, a logoraši, preplašene žene i djeca, skupljali **su** se u drugom kraju dvorišta. Nitko se nije usudio prići blizu.

Iz tih dana neizbrisivo je i sjećanje na dvoje mladih ljudi, mršavih i ošišanih, takvi su mi ostali u sjećanju, koji su skočili s kule i pali u naš dio logora. Ustaše su brzo dojurile, mladići su još bili živi, a oni su ih tukli kundacima. Onda su ih okrvavljene odnijeli na nosilima da ih dokrajče.

Od svih prizora užasa koje sam kao dijete, u nježno doba života vidio, najmučnije je bilo klanje ljudi. Ustaše su u to dvorište doveli dva mladića i dvije djevojke, mršave, ispijene, upalih očiju, s upadljivim modricama i ranama na licu. Klali su ih jedno po jedno dok su oni živi morali gledati. Mlađi zadrigao ustaša, bez kape, zasukanih rukava, klao ih je sporo, kao da želi da ih što duže muči. Pod nož su ih vodili zavrnivši im ruke na leđa, dvojica ustaša. Ali, začudo, nitko od njih se nije otimao. Ni glas se nije čuo. Samo hropac, jezivo krkljanje iz prerezanog grkljana, dok je iz grla oticala krv i život. Njihove oči

— to je ono što ne mogu nikad zaboraviti, što nie i u snu često proganja. Dole su ih vodili pod nož, ti napaćeni ljudi gledali su nekako, činilo mi se, ukočeno, ili apatično, kao da su hipnotisani. Smrt im se možda činila spasom od svega što su tu, u tom mučilištu, proživljavali. A kad su ih klali, tijelo im se gotovo ritmički trzalo, dok su oči od bola iskakale iz duplji...

Poslije dva mjeseca svi logoraši su okupljeni, a žene bez djece pozvane da se prijave za rad u Njemačkoj. Javila se moja strina Sava škara, a majka i tetka Ana nisu htjele rastati se od djece. Međutim, poslije nekoliko dana nas su silom razdvojili. Njih dvije su odvedene u Jasenovac, kasnije, navodno, vraćene u Staru Gradišku, gdje su u jesen 1944. godine pogubljene.

Djeca, odvojena od majki, najprije su smještena na neki tavan, gdje se spavalo na slami i gladovalo. Nedugo zatim prebačeni smo u Feričance, a poslije izvjesnog vremena ponovo potrpani u stočne vagone. Bio je to dug put, za mnoge od mališana i posljednji. Danima nismo dobijali ništa za jelo, pa čak ni vode. Ljeto je, od sunca zagrijanim vagonima prevruće je i zagušljivo. Djeca plaču i mole da im se da vode, ali se nitko ne obazire; kako putovanje duže traje i plač je sve tiši, nemoćniji. Slabiji i bolesni prvi su zanijemili. Mnogi zauvijek. U Zagrebu, gdjes mo stigli, iznijeli su mnoge mrtve i na smrt bolesne.

Produžili smo do Jasrtebarskog, malog mjesta na pola puta između Zagreba i Karlovca. Tu su nas, u svoje ruke, preuzele opatice. Njih narod u ovom dijelu Hrvatske zove časnim sestrama. Ali ove niti su bile milosrdne sestre niti časni ljudi. Po surovosti posebno su se isticale Mercedes i Pulherija. Jedna od njih, saznao sam kasnije, bila je svastika Pavelićevog doglavnika Kvatemika.

Osnivač ovog, kao i drugih logora, bio je Andrija Artuković, Pavelićev ministar unutrašnjih poslova. Prvobitno je bio zamislio da tu, u Jastrebarskom, okupi djecu Srba i partizana Hrvata i Muslimana i od njih stvori janjičare NDH. Među nama prvoprispjelim dječacima, koji su po svom izgledu ličili na njemački ideal arijevaca izabrana je jedna mala četa koja je obučena u ustaške uniforme. Zbog svoje svijetle kose i plavih očiju i ja sam se našao među tim dječacima koji su, inače, svi bili veći od mene. Svakodnevno ustaše su nas vojnički strogo vježbali. Za vrijeme ovog drugog boravka u logorima ponovno sam pokršten u katoličku vjeru (prvi put je to učinjeno prilikom masovnog i prinudnog »pokrsta«, još u Topuskom, tada se vjerovalo da će to ljude zaštititi od progona i logora). Našim »odgojiteljima« to je, izgleda, bilo veoma važno jer smo se redovito i zajednički molili bogu, i to na latinskom.

Iz tog vremena, dok su nas pripremali da jednog dana i mi budemo prave ustaše, sjećam se da su nas postrojili »pod konac« a onda je izvršio smotru r.eki visoki ustaški funkcioner koji nas je pozdravio fašističkim pozdravom uz riječi: 'Za dom spremni, moji janičari.'

Od te ideje ipak se odustalo, pa je za kratko vrijeme, posebno kad su masovno pristigla i djeca sa Kozare, i Jastrebarsko postalo logor smrti i stradanja djece. Zbog slabe hrane, u kojoj je kruh bio rijetkost, a bundeve za svinje najčešće svakodnevna hrana, od dizenterije, trbušnog tifusa (a, tvrde neki liekari iz tog vremena, i od trovanja) svaki dan djeca su umirala, ponekad i desetak.

Da logorski život bude suroviji, revnosno su se starale i nemilosrdne 'milosrdne' sestre. Za svaku sitnicu sadistički su kažnjavale. Satima se moralo klečati na pijesku, s uzdignutim rukama iznad glave. Klečanje je bilo bolno, ali se moralo podnijeti. Bolesna i od gladi iscrpljena djeca nisu dugo mogla držati ruke u zraku, što je smatrano za težak prekršaj, koji je kažnjavan ponekad i batinama do krvi, a dijete bi bilo zatim odvedeno da ga nikad više nismo vidjeli.

A onda sam i ja 'ubijen'... Piše to u mnogim dokumentima ratnog izvještaja brigade, Biltena Glavnog štaba NOV i POH, do driničke ratne »BORBE«.

Evo što se dogodilo:

Krajem augusta 1942. godine 4. kordunaška brigada napala je u ranu zoru Jastrebarsko s ciljem da oslobodi djecu. Probuđeni pucnjavom, mi smo poskakali, a oni koji su imali očeve u partizanima vikali su: 'Evo naših partizana'. Opatice su uletjele u barake pokušavajući nas smiriti batinama, ali se batina niko više nije bojao. Tada su dvije sestre uzele za ruke mene i mog brata od tetke Nikolu Vojnovića i povele nas u baštu iza barake. Naredile su da tu čekamo, što mi nismo poslušali, jer smo se njih, zbog njihove surovosti, najviše bojali. One su se brzo vratile noseći krampove u rukama. Zvale su nas poimenično, ali se nismo odazvali. Otišle su nazad u barake, dovele drugo dvoje djece i udarcima krampovima u glavu ubile ih pred našim užasnutim očima.

Nedugo zatim stigli su i partizani u sam logor. Budući da je to bila kordu-

naška brigada, čiji je komandant bio Nikola Vidović, a mnogi borci poznanici i prijatelji mog oca, Nikola Vojnović i ja bili smo jedina djeca koju su neki od njih po imenu i prezimenu tražili. Mališani iz moje sobe rekli su da su nas opatice odvele iza barake. Partizani su pošli tamo i našli ubijenu djecu. Tako je izvještaj brigade o toj akciji ušao u detalj o mojoj smrti. Tu priču, kako smo ubijeni, ponovila su novinaru driničke 'Borbe' djeca s Kozare kada r,u okolnim putem, preko Pokuplja i Korduna, stigla u Bosansku Krajinu ...

U kasnu jesen 1942. g. i ja sam izvučen iz logora, ali to je priča za sebe.«

U istoriji ljudskog roda bilo je takvih i sličnih tragedija, ali ove su se dogodile u nedavnoj prošlosti naših naroda, na našem tlu u Petrovoj gori, Staroj Gradišci, Jasenovcu, beogradskom sajmištu i mnogim logorima i stratištima Hrvatske i Jugoslavije. To je surova ratna zbilja koja svjedoči i opominje.

Zašto, na primjer, zaboraviti ili zanemariti događaje koji su se zbili Jeleni Perić, kojoj su rat i ustaški zlikovci ubili četiri djeteta ispod 12 godina, a ona na trogodišnjem tamnovanju i robovskom radu u Njemačkoj izgubila zdravlje.

Likovi revolucije

MILE BASARA, PRVI SEKRETAR PARTIJSKE ĆELIJE
U ODREDU »DEBELA KOSA«

Rodio se 1912. godine u selu Svinjarica, sada Partizansko Žarište, općina i kotar Vojnić. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Milin otac se bavio i cimermanijom, pa uz poljoprivredu i dodatni rad za ondašnje prilike dosta su dobro živjeli.

Početkom I svjetskog rata u trećoj godini života ostaje s majkom i tek rođenom sestrom jer otac odlazi u rat. Odlazi na ruski front. S još nekoliko istomišljenika predaje se ruskoj vojsci i odlazi u zarobljeništvo, gdje ga zatiče oktobarska revolucija 1917. godine. Po povratku nalazi porodicu u teškom materijalnom položaju. Mile je zbog teškog ekonomskog stanja u porodici pošao u školu godinu kasnije. U Krnjaku završava četiri razreda osnovne škole. Time završava i svoje rano djetinjstvo, sumorno i teško. 1925. godine otac ga preko »Privrednika« šalje na zanat u Beograd, gdje je zaveden u privrednikove knjige pod brojem 13314. Siromašno dijete s Korduna nije moglo birati zanat kojim se želi baviti. Došavši u Beograd dobio je »posao« u krojačkoj radionici, u kojoj je radio sve drugo; (nosio vodu, čuvao djecu, čistio cipele) osim onog za što se trebao obučavati. U Mili je rastao bunt. Krojač i nije želio biti i jednog dana sve napušta i bez ičega, bos i gladan, pješice se upućuje i dolazi kući. Kod kuće s ocem bavi se svim zanatima pomalo i bačvarskim, i cimermanskim, i stolarskim, a sluša i očeve priče o sovjetskoj revoluciji, kako su radnici i seljaci ubili cara i preuzeli vlast. Mile upija sve priče i želi nešto mijenjati.

Povratkom iz vojske zasniva porodicu, pa uz svoja znanja i rad, ljeti cimerman, zimi bačvar, dosta teško živi. Težak život kordunaškog seljaka, žene i djeteta, Mile sagledava i proživljava, nosi teret na svojim plećima na koja su se od djetinjstva slagale brige, nepravde, krvava borba da od škrte zemlje otme zalogaj. Rijetki su trenuci odmora. Rad, izraženi revolt, bunt, želja da se nešto mora mijenjati i prirodni dar sirotinje za pravdu, stvara od Mile nepomirljiva

borca protiv nepravde, borca koji je već tada bio spreman na borbu za rušenje ondašnje nenarodne vlasti.

Svojim javnim istupima protiv vlasti brzo je zapažen od članova prve partijske organizacije u Voniću. Primljen je za kandidata pa za člana KP Jugoslavije. Zajedno smo radili na organizaciji Srpske zemljoradničke zadruge u selu Budačka Rijeka, a 1939. osniva Poljoprivrednu zadrugu trgovačkog smjera u Svinjarici. Kroz ove organizacije uspijevamo okupiti široke mase i razbijamo do tada jaku »Jugoslavensku radikalnu zajednicu« (JRZ).

Narod se čvrsto veže za nas, stariji ljudi za zemljoradničku zadrugu, a omladina u »Seljačko kolo« koje je osnovano kao kulturno-umjetničko društvo čiji je prvi predsjednik bio Mile Basara.

Kroz ove legalne organizacije komunisti okupljaju narod i oko Samostalne demokratske stranke koja je također bila legalna. Članovi partije koriste legalnost za izvršavanje svojih partijskih zadataka.

Mile je primljen za člana Komunističke partije Jugoslavije, u jesen 1939. godine. To veliko priznanje daje mu još veći poticaj, tako da postaje jedan od najaktivnijih članova.

Kao provjeren, odan i hrabar 1939. godine učestvuje u organizaciji velikog manifestnog političkog zbora »Udružene opozicije«. Zbor je održan u općinskom mjestu Krnjak a prisustvovalo je nekoliko hiljada ljudi, od toga velik broj Hrvata iz Barilovića i Vukmanića. Bio je to prvi zbor gdje se otvoreno i javno govorilo o opasnosti od najezde fašizma, o potrebi čvrstog jedinstva hrvatskog i srpskog naroda.

Komunisti iz Vojnića, Krnjaka, Tušilovića i Krstinje iskoristili su zbor za isticanje svojih parola: »Dolje kapitalistička kraljevska vlast!«, »Dolje fašizam!«, »Živjela udružena opozicija!«. Tražili smo da se stvara Narodni front za odbranu zemlje, jedinstvo Hrvata i Srba protiv zajedničkog neprijatelja, savez Jugoslavije sa SSSR-om, prvom socijalističkom zemljom u svijetu.

Na ovom zboru vijorile su hrvatske i srpske zastave, što je bilo u suprotnosti s ondašnjim režimom. Žandari su pokušali najprije razbiti zbor. Kada im to nije uspjelo, pokušali su pohvatati nosioce zastava. Tada je velika masa naroda na čelu s komunistima stupila u obranu »barjaktara«. Žandari su se povukli, ali su organizirali grupu pripadnika JRZ i grupu četnika Koste Pećanca, s namjerom da sačekaju u zasjedi Hrvate iz susjednih sela i da ih napadnu. Mile Basara organizira i poziva članove i simpatizere partije i daje im u zadatak da i dalje pod nacionalnim zastavama isprate Hrvate do njihovih sela, što je i učinjeno. Vratili su se pod velikom pratnjom članova partije, simpatizera i seljaka još neopredijeljenih.

Komunisti koriste sve legalne skupove za isticanje i provođenje svojih ideja i parola.

Mile aktivno učestvuje u organizaciji proslave Dana žetve koja je kod nas uvedena 1938. godine, jer i to je prilika da se ljudima objasne ciljevi partije. 1939. godine u Vojniću se proslavlja oktobarska revolucija koju organizira »Seljačko kolo« čiji je Mile predsjednik. Mile uzima aktivno učešće u proslavi 1. maja 1940. godine. Zaslugom Mile, kao i ostalih članova partijske ćelije, Svinjarica, sve čuke, svako veće brdo bile su okićene crvenim zastavama. One su se ponosno vijorile, neke i cijeli dan jer ih ni na zahtjev žandara nitko nije htio skidati, sve pod izgovorom da su previsoko, da je klizav teren jer je padala kiša.

Članovi partijske ćelije Svinjarica donijeli su zastave za nekoliko organizacija na terenu: općinu Vojnić, Krnjak, Krstinju i za dio Veljuna. Ja sam kao

sekretar partijske ćelije uhapšen i ostajem u zatvoru pod istragom 17 dana. Ostao je Mile koji započinje nove akcije i time dovodi u pitanje ispravnost hapšenja, ublažuje sumnju, jer svih dana po terenu su rasturani propagandni leci doneseni iz Karlovca.

Poslije kapitulacije Mile se vraća iz vojske u svoje selo. Počinju krvavi i teški dani. Kordun postaje ratište. Dolaze ustaše, domobrani, Talijani — pale, ubijaju, za sobom ostavljaju zgarišta, crkve pretvaraju u zatvore i masovne grobnice. Svuda plač, suze i krv.

Ispred ustaškog noža narod bježi u šume. Ostavlja sve i spašava goli život. S narodom su i komunisti, a među prvima i Mile Basara.

Utučenom i uplašenom narodu govori o predstojećoj borbi, o potrebi oružanog ustanka protiv fašizma, zla i nepravde. Govorio je Mile: »-Pod vodstvom partije širi se ustanak po cijeloj zemlji pa ni mi na Kordunu ne smijemo ostati po strani. Ne treba klonuti duhom, jer u našoj pravednoj borbi narod će pobijediti, doći će bolji i sretniji dani.«

S ostalim članovima partije Mile je danonoćno u pokretu. Sastanci, politički zborovi, a kasnije juriši na čelu odreda. Svuda i na svakom mjestu čuje se njegov razboriti glas. Narod ga je neizmjerno volio i vjerovao mu. Volio je njegovu staloženost, neposrednost i hrabrost. Postavljen je Mile za zamjenika političkog komesara u odredu »Debela kosa«. Sedamnaestog oktobra 1941. odred »Debela kosa« oslobađa općinsko mjesto Tušilović. Mile je puškomitraljezac. Za vrijeme juriša on i njegov pomoćnik Pero Peurača prvi izbijaju pred zgradu u kojoj su neprijateljski vojnici.

Mile iz svog puškomitraljeza preciznom vatrom smrtno pogađa neprijateljskog puškomitraljesca. Zaplijenjeni puškomitraljez nosi u narednim borbama, uvijek u prvim redovima.

Sjećam ga se kao borca neobično odlučnog, nepokolebljivog, beskompromisnog, iznad svega hrabrog. Takav je bio u svim borbama, u svim jurišima.

U oktobru 1941. godine Mile s ostalim drugovima učestvuje u hvatanju talijanskog obavještajca Đuzepe Blasija.

Mile sa svojim odredom stupa u neravnopravnu borbu s Talijanima, razbija njihove snage u Kupljenskom. gotovo zarobljava njihove topove koji su u toku borbi često prelazili iz »ruku u ruke« jer su ih Talijani onesposobili. Mile sa svojim suborcima hrabro odbija sve talijanske juriše i usprkos pojačanju koje su Talijani dobili prisiljava ih na povlačenje.

U toku 1941. godine odred je imao više borbi s Talijanima. Najznačajnija je ona koja se vodila na Cukuru. I u toj borbi Mile Basara se pokazao kao junak.

Mile Basara, osim svoje aktivnosti u svakodnevnim borbama, nalazi vremena da kao političko lice u odredu pomogne i u selu oko organiziranja omladine, antifašističke fronte žena, rezervnih odreda i NOO-a.

Poslije oslobođenja Vojnića u januaru 1942. godine Mile je postavljen za komesara 1. bataljona 1. Kordunaškog partizanskog odreda.

Početkom marta 1942. godine ustaše započinju ofanzivu na našu slobodnu teritoriju. Prvi bataljon 1. kordunaškog partizanskog odreda odupire se neprijatelju koji nadire od sela Vukmanića sve do Donjeg Skrada i Skradske šume. Poslije desetodnevnih teških borbi bataljon postepeno odstupa od linije Vratnik—Svinjarica, sve do Gornjeg Budačkog. Mile, komesar bataljona, stalno obilazi jedinice, podiže borbeni duh boraca, održava sastanke i objašnjava situaciju.

Mile je 28. marta 1942. došao u selo Mihajlovići, na sjevernoj strani šume Debela kosa, da obiđe četu i da s borcima proradi tek primljenu brošuru. Za

vrijeme razgovora naišao je četni kurir Milić Malić i donio neeksplodiranu topovsku granatu, koju je našao na položaju i pokušao joj skinuti upaljač. Granata je eksplodirala i zauvijek ugasila život našeg komesara.

Tu na domak kućnog praga, na domak Debele kose u kojoj je započeo veliko djelo, gine s još nekoliko drugova.

Milutin Košarić

MILOŠ BASARA MILIĆEV

Miloš Basara rodio se 1916. godine u Štakorovici, općina Krstinja, kotar Vojnić, Srbin. Osnovnu školu Miloš je završio u Širokoj Rijeci. Bio je bistar i vrijedan. Otišao je preko »Privrednika« u Beograd i izučio trgovački zanat. Nakon završenog školovanja radio je kao trgovac sve do 1940. godine. Prilikom izbijanja aprilskog rata 1941. godine Miloš se sa svojom jedinicom nalazio na granici Jugoslavije i Bugarske u mjestu Caribrad. Vojnici, koji su se nalazili na granici, dali su otpor i bili su spremni za borbu do kraja. Odjednom pala je kolanda »Unesposobite vojnici oružje, povucite se i bježite tko kud zna« i vojska se rasula svatko na svoju stranu. Miloš se vratio u Niš, budući je bio u Nišu trgovac prije nego što je pozvan u vojsku. Do Niša se probio u civilnom odijelu. Više je puta prešao pješice nego što se služio željeznicom. Došavši u Niš, Miloš je ocijenio da mu tu više nije mjesto. Život je paraliziran, trgovina je zamrla i na svakom mjestu se osjeća ratna atmosfera. Miloš donosi odluku da se uputi u svoje rodno mjesto. Preobučen u civilno odijelo, polukradomice se uputio na dalek opasan i težak put. Nakon dužeg puta više pješice nego sredstvima javnog saobraćaja, Miloš se jednog dana pojavio u svojoj Štakorovici sav sretan što je sretno savladao sve prepreke i stupio nogom na rođenu grudu zemlje. Našao se Miloš u rođenoj kući. Majku Martu nije našao. Umrla je prije rata. U kući je živio otac Milić, brat Mile, rođen 1919. godine i brat Stevan, rođen 1923. godine.

Otac i tri sina svi su bili spremni i sposobni za borbu. Sretni su što su se našli zajedno, a pogotovo u teško vrijeme u kome je teško reći da li će netko preživjeti strašni rat koji je bio neizbježan. Nije se tada moglo znati što će se desiti s Milićem i njegovim sinovima. Nije se tada moglo predvidjeti da će Milića 1942. godine ustaše zaklati kao jagnje što se kolje i da će Miloš i brat mu Stevan poginuti kao borci za slobodu, bratstvo i jedinstvo.

Miloš Basara bio je spreman na ustanak. Našao se među prvih osam boraca, koji su osnovali Partizanski odred »Široka Rijeka« i najavili borbu na život ili smrt.

Već u prvim borbama Miloš se pokazao hrabrim i vještim borcem. On je u staroj jugoslavenskoj vojsci bio puškomitraljezac. Prvi puškomitraljez do koga se došlo 1941. godine povjeren je Milošu na rukovanje. U svakoj borbi u kojoj je učestvovao Partizanski odred »Široka Rijeka«, Miloš i njegov puškomitraljez bili su zapaženi i o njima se među borcima i u narodu pričalo sve najbolje i time podizan moral borcima i narodu u sigurnu pobjedu. Nadaleko se u narodu pročulo o razoružavanju oružničke postaje u Johovici, o Milošu i njegovom puškomitraljezu.

Naredna značajnija borba bila je u Batnozi neposredno uz sam Cetingrad,

koji je bio pun ustaša i domobrana. U Batnozi u velikom snijegu samo do 1 500 metara od Cetingrada Dušan Vergaš organizirao je zasjedu Talijanima, **koji** će iz Slunja proći za Veliku Kladušu. Zima velika i oštra nije smetala hrabre ljude da čekaju Talijane više od 10 sati.

Konačno su ih dočekali. Petnaest saonica punih Talijana vukli su bosanski konjići. Talijani veseli pjevaju vozeći hranu i municiju za Veliku Kladušu. Miloš je bio i ovdje prvi. Po naređenju povlači za obarač svoga ubitačnog puškomitraljeza. Sasuo je paklenu vatru po svih petnaest sanjki, koju su pomogli plotuni pušaka njegovih drugova. Oko tridesetoro fašista je ubijeno, a drugi su se predali. Ovu borbu narod je opjevao u pjesmi o Dušanu Vergašu i borbi u Batnozi. Ostala je pjesma kao vječita uspomena na narodnu radost zbog ovog uspjeha, u kome je ime Miloša Basare postalo još veće. Slično je bilo u zasjedi na ustaše i domobrane u okolini Velike Kladuše na mjestu zvanom Vješala. U toj borbi pao je u partizanske ruke poznati oružnik iz Velike Kladuše Malkoč po zlu poznat. Miloš se pokazao i u borbi u Gejkovcu aprila 1942. godine. Pod komandom hrabrog i vještog Dušana Vergaša, Miloš, Mihajlo Zdjelar, Jandra Bjelivuk i drugi hrabri borci usred dana učinili su zasjedu na otvorenoj cesti u Gejkovcu i sačekali ustašku inspekcijsku službu koja je ispitivala koliki je broj i snaga partizana u Petrovoj gori. Miloš je smjestio svoj puškomitraljez u zidove izgorjele kuće Jove Bućana, koja se nalazila iza zavoja iznad mlina Dušana Popovića u pravcu Gejkovca prema Velikoj Kladuši. Strpljivo su partizani čekali. Vrijeme je sporo prolazilo i napetost kod boraca je rasla kao živa u termometru. Odjednom zabrujali su motori nekoliko osobnih automobila i za tren oka se pokazali iz Topuskog prolazeći mlin Dušana Popovića. Miloš je znao da nailaze ustaški koljači koje predvodi general Bulić.

Sjetio se svih poklanih u srpskim selima ispod Petrove gore i onih u Petrovića sjeniku, žena i djece što su ih ustaše zatvorile i zapalile u sjeniku. Po zadatku je morao da prvi otvori ubitačnu vatru iz puškomitraljeza. Sačekao je čelo ustaške kolone, koja mu se primicala prsa u prsa i na bliskom odstojanju povukao obarač svoga puškomitraljeza. Sasuo je vatru u oči zločincima. Mitraljez je prosto automobile presjekao i motori su prestali raditi kao da nisu bili u pokretu. Više ustaša, a među njima i general Bulić, bili su mrtvi od prvog rafala. Iskakivali su iz automobila kao pacovi kad osjete potres. Mitraljeski i puščani rafali stigli su ih na livadi između ceste i rijeke Gline, koju je samo jedan ili dva uspjelo preplivati i naći se na bosanskoj strani. Ne bi ni oni uspjeli pobjeći da na bosanskoj strani nisu na visovima ustaška osiguranja, koja su im štitila odstupnicu. Ta ista ustaška osiguranja uspjela su raniti nekoliko partizana i ubiti Jandru Bjelivuka, čija je pogibija ovjekovječena podizanjem spomenika na mjestu pogibije u Gejkovcu. Valja pomenuti i malog partizana Marka (Matoka) Kukuruzovića (on je siroče pa mu se rođeno prezime ne zna), koji je sa sjekirom u ruci učestvovao u borbi u Gejkovcu i koji je uzalud pokušavao sjekirom sasjeći gume na automobilima. Udarao je Marko dok ga ruke nisu zaboljele, ali nije uspio sasjeći gume, pa se zato kasno dosjetio da treba udarati po karoseriji automobila. Bilo je puno šale među partizanima i u narodu na račun Markovog sječenja gume na ustaškim automobilima.

No, za šalu je bilo malo vremena jer nadolazile su nove borbe.

Ustaško-domobranske bojne, nakon paljenja kuća i uništenja naroda oko Petrove gore koji nije uspio pobjeći, stežu obruč oko Petrove gore. Naziru se teški dani i teške borbe s ustaškom nemani. U šumi je sve više naroda bez

hrane, u veoma teškim nehigijenskim uvjetima, dosta oboljele djece i starih Ustaše su relativno brzo spojile obruč oko Petrove gore, u kojoj se našlo 750 partizana i nekoliko hiljada žena, djece i starih osoba. Majska ofenziva počela je 1942. godine. Cijela Petrova gora i sve što se u njoj živo nalazi opkoljeno je i prijeti totalno uništenje. Izlaza više nema u Petrovoj gori, već izvan nje. Ustaški veoma jaki i vješto postavljeni obruč može se samo s jurišom partizana prsa u prsa s ustašama probiti i narod spasiti od totalnog uništenja. Odluka je donesena. Na tri mjesta ustaški obruč se mora razbiti ili partizana ne biti. Vergaševi borci će na juriš na mjestu zvanom Magarčevac. Među njima je, zna se, Miloš Basara, hrabri junak spreman živim rukama da se hvata s ustašama. Puškomitraljez je podmazao da mu ne bi zatajio. Svi su njegovi drugovi spremni kao i on. Spremni su na pobjedu ili smrt. Bio je to 14. maj 1942. kad je pala komanda na juriš na sva tri mjesta Petrove gore. Udarili su partizani na juriš. Miloš je na Magarčevcu bio među prvima. Pored njegova puškomitraljeza bio je i hrabri puškomitraljezac Stevan Bućan, poznat pod nazivom Skakalo. Prišli drugovi s kojima komanduje Dušan Vergaš i nanišanili u ustaške grudi, a zlikovci zlo ne slute, već nakon mirne noći, radosni što su je preživjeli, pjevaju: »-Evo zore, evo dana, nema nama partizana«. U stojećem stavu partizani su pojurili na ustaške rovove. Bezbroj ubojitih metaka sasulo se u njihove grudi.

U prvom jurišu pao je Miloš Basara. Mrtva ruka je držala puškomitraljez Ležao je mrtav među 13 mrtvih drugova. Pali su jednom za svagda. Pali su svjesno za slobodu svoga naroda. Pali su oni i drugi drugovi na druga dva mjesta koji su u isto vrijeme jurišali i razbili ustaško-domobranski obruč, ali zato su oslobodili hiljade djece, žena i nemoćnih osoba. Pukao je ustaški obruč na Petrovoj gori, koji nikada više ustaška komanda nije ni pokušala uspostaviti.

Mr Đuro Sremac

STEVAN bjelivuk lele

Bjelivuk Jovana Stevan rođen je 1920. godine u Gornjoj Brusovači, općina Krstinja, u siromašnoj seljačkoj porodici. Osnovnu školu završio je u Krstinji, a vojnu obavezu odslužio u planinarskim jedinicama bivše jugoslavenske vojske u Knjaževcu. Kao deveto dijete u roditelja, zbog vrlo loših ekonomskih prilika, proveo je tri godine kao granični čar na bugarskoj granici. Rat ga je zatekao kod kuće, radeći kao šumski radnik, a neposredno pred rat i kao lugarski pripravnik. Bio je vedrog duha, otvoren, komunikativan i popularan naročito među omladinom. Odlično je svirao na tamburici i bio veseljak.

Bjelivuk Stevan učesnik je prve masovne ustaničke akcije u općini Krstinja na mostu Vergašica na rijeci Glini, 30. jula 1941. godine. Pripremajući se za ustanak, ustanici su se iz sela ispod Petrove gore, prema Velikoj Kladuši i Cetingradu, dogovorili da poruše mostove na rijeci Glini — Vergašicu, Madžarev most i Ćelapov most, koji su služili za upade ustaša u sela ispod Petrove gore i odvođenja naroda. Osim što su porušili most Vergašicu, ustanici su napravili zasjedu ustašama koji su kamionom dolazili iz Velike Kladuše. U ovoj akciji učestvovao je i Stevan Bjelivuk.

Ustanici su imali dvije vojničke puške. Jedna od njih bila je austrougarski »maliher«. Nakon kratkog okršaja ustaše su pobjegle u Veliku Kladušu, ostavljajući jednog mrtvog koga je ubio Stevo Bjelivuk. On je preplivao na drugu stranu rijeke, uzeo pušku i opremu, što se u to vrijeme daleko čulo i prepričavalo kao čin izvanredne odvažnosti i hrabrosti. To je bio prvi ubijeni ustaša i prvi ratni plijen ove vrste u tom kraju.

Poslije ove akcije Stevo Bjelivuk prelazi na Madžarev most da s još nekoliko ustanika spriječi prodiranje ustaša iz Cetingrada u Donju i Gornju Brusovaču i druga sela. S Madžareve glavice oni su nekoliko dana sprečavali ustaše da prijeđu rijeku Glinu, a zatim su se pod masovnim pritiskom ustaša povukli. Tada su spaljene prve kuće na tom dijelu Krstinje.

Napad na ustaše na Vergašici i otpor s Madžareve glavice, u kojima je s puškom u ruci učestvovao Stevo Bjelivuk, bio je velik događaj za to vrijeme koji je u narodu razvijao samopouzdanje, ponos i spremnost za borbu. Više se nije moglo natrag.

Bjelivuk Stevo spada u red prvih boraca od kojih je formiran Partizanski odred »Široka Rijeka« u augustu 1941. godine. U ovom odredu on ostaje do konca 1941. godine, a zatim s grupom boraca prelazi u Partizanski odred »Crna Lokva«. Dok je bio u Partizanskom odredu »Široka Rijeka«, zapažena je njegova aktivnost, zajedno sa Stankom Trkuljom, komesarom odreda i Dušanom Vergašem, komandantom odreda, kao i drugim borcima, na formiranju partizanskih straža, kao posebnih organizovanih oblika borbe i otpora. Učestvuje u formiranju prvih narodnooslobodilačkih odbora i masovnih antifašističkih

organizacija u selima ispod Petrove gore. Zbog toga Stevo Bjelivuk ne spada samo u prve partizanske borce u ovom kraju već i aktiviste narodnooslobodilačkog pokreta. On je duboko razumijevao duh naroda i bio mu privržen, razumijevao je diferencijaciju koja se već počela vršiti oko ciljeva oslobodilačke borbe i objašnjavao je uzroke i posljedice rasula stare Jugoslavije, ciljeve ustaštva i četništva. Već potkraj 1941. godine od njega se moglo čuti o izdajničkom ponašanju izbjegličke vlade u Londonu i ciljevima četnika Draže Mihajlovića.

Stevan Bjelivuk je učesnik mnogih partizanskih akcija. Skoro nijednu akciju njegove jedinice nisu izvodile u kojima on nije učestvovao. U jesen 1941. godine ranjen je u akciji rušenja pruge u Vrelo Utinji. Bio je među prvim ranjenicima koji su liječeni u Centralnoj partizanskoj bolnici u Petrovoj gori. U svim borbama u kojima je učestvovao isticao se odvažnošću, snalažljivošću i hrabrošću, čime je ulijevao povjerenje kod boraca.

Kada je formirana 15. kordunaška brigada, pristupio je ovoj brigadi i u njenim borbenim akcijama učestvovao na Kordunu, Lici, Zumberku i dijelovima Bosne. U teškim borbama s ustašama za oslobođenje dijelova opštine Vrginmost, poginuo je na Čemernici 15. decembra 1942. godine kao delegat voda 1. čete 1. bataljona 15. kordunaške brigade 8. divizije. Pokopan je u zajedničku grobnicu s još 12 partizana. Odatle je nakon 10 dana prenesen na seosko groblje, u njegovo rodno selo i pokopan na dostojanstven partizanski način i s partizanskim počastima.

Lucidnost, hrabrost i neustrašivost Stevana B jeli vuka Lele i danas živi u sjećanju naroda i među borcima koji su s njime ratovali.

Dr *Mićo Carević*

KOMANDIR CETE BLAGOJEVIC JOVANA VELJKO

Rođen je 1914. godine, Budačka Rijeka — Krnjak, u siromašnoj seoskoj porodici. Zbog težih uslova života odlazi u graničare bivše jugoslavenske vojske i tu ostaje sve do kapitulacije zemlje 1941. godine.

U fazi priprema za oružani ustanak 1941. godine Veljko se povezuje s organizatorima ustanka.

Početkom novembra 1941. godine stupa u Partizanski odred »Debela kosa«.

Zbog svojih karakternih i drugih osobina odmah je zapažen kao tih, miran i nenametljiv čovjek. U prvim borbenim akcijama ispoljio je hrabrost, snalažljivost, odlučnost i samoinicijativnost. Zbog tih i drugih ljudskih vrijednosti svrstava se u red čuvenih i proslavljenih boraca odreda »Debela kosa« koji su redovno dobivali konkretne i složenije borbene zadatke.

Ubrzo je postavljen za komandira odjeljenja, a početkom 1942. godine postaje komandir voda.

Na dan formiranja 4. hrvatske, odnosno Prve kordunaške brigade, 20. augusta 1942. godine, Veljko je postavljen na dužnost komandira čete.

U vrlo složenim i teškim borbenim situacijama ispoljio je pravu umješnost u rukovođenju i komandovanju, a posebno hladnokrvnost i samoinicijativnost.

S Veljkom Blagojevićem bilo je zadovoljstvo raditi i ratovati, jer je riječ o izuzetno sposobnom i hrabrom borcu, disciplinovanom i primjernom starješini

punom energije i volje. Bio je to komandir, koji je volio i cijenio svoje borce i uvijek vjerovao u njihovu snagu i ozbiljnost kod postavljanja borbenog zadatka.

Pored ostalih ljudskih osobina i kvaliteta imao je Veljko veliki osjećaj za čovjeka — borca i njegovu sudbinu. Upravo zbog toga stalno je bio u prvom borbenom poretku i jurišu. Želio je da i njegova sudbina bude jednaka sudbini ostalih boraca koji moraju jurišati na neprijateljski bunker ili druga utvrđenja. Tek tada je bio miran i to mu je činilo veliko zadovoljstvo nakon povratka iz bitke. Njegovo čvrsto uvjerenje je da čovjek može čovjeka slati u neizvjesnost i teške okršaje koji traže žrtve samo ako je zajedno s njima.

Kao po nekom pravilu pred četu Veljka Blagoj evića od strane Štaba bataljona postavljeni su najteži i najsloženiji zadaci.

Kao komandir čete izveo je mnoge uspješne borbene zadatke: okoJastrebarskog, u Beloj Krajini, Perjasici, Tušiloviću i Rakovici.

Posebno se ističe u borbama u Jastrebarskom kod oslobođenja srpske djece iz ustaškog logora.

U toj velikoj i značajnoj vojno-političkoj pobjedi, a u okviru borbenog zadatka svog bataljona, pred Veljkovu četu postavljen je jedan od težih i složenijih zadataka. Trebalo je što prije ovladati žandarmerijskom stanicom, zgradom kotara i općine gdje su se nalazile glavne snage neprijatelja. Zahvaljujući prije svega hrabrom, umješnom i uspješnom rukovođenju ta jaka otporna točka vrlo brzo je neutralisana i savladana. To je u dobroj mjeri omogućilo znatno brži prodor ostalih jedinica i na drugim pravcima.

U jednoj iznenadnoj i nametnutoj borbi, pokretom jedne talijanske jedinice kod Crnomlja u rejonu Tanca Gora i Dragutuš, 22. septembra 1942. godine, jedinice 1. brigade u višesatnoj jurišnoj borbi uspjele su u potpunosti uništiti i savladati neprijatelja i zarobiti ogromne količine naoružanja i ostale ratne opreme.

U toj borbi, u odnosu na položaj gdje se nalazio, glavnu je ulogu odigrao 1. bataljon, a posebno njegova 1. i 2. četa. Za uspješan ishod te velike pobjedonosne bitke pohvaljen je 1. bataljon i posebno veći broj rukovodilaca među kojima i komandir Veljko Blagojević.

Prilikom napada 29. i 30. oktobra 1942. godine na jako ustaško uporište u Rakovici 1. bataljon Prve kordunaške brigade imao je zadatak da osigura tu akciju i spriječi eventualnu intervenciju sa pravca Slunja, Lađevca i Furjana. Na postavljenim položajima ovaj bataljon, a posebno 2. četa Veljka Blagojevića, vodila je vrlo teške i iscrpljujuće 9-satne borbe sa više od 700 ustaša pretežno domaćih, koji su dobro poznavali teren i koji su pod svaku cijenu nastojali da se probiju u Rakovicu. Sve je to dovelo 1. bataljon u težak položaj, a posebno 2. četu Veljka Blagojevića, čiji su položaji, uz obostrani juriš, više puta prelazili iz ruke u ruku.

U tim borbama junački je na jurišu poginuo komandir 2. čete Veljko Blagojević i vodnik Simo Mandić, poznati i priznati junaci još iz proslavljenog odreda »Debela kosa«.

Svojim ponašanjem Veljko je lako ostvarivao suradnju s borcima i poticao ih na akciju i borbu bez obzira na teškoće i žrtve.

Nije bilo borca i rukovodioca u 1. brigadi kome srce nije jače zakucalo i suze ovlažile oči kad su čuli za pogibiju Veljka Blagojevića. Posebna se bol osjećala kod boraca njegove čete i bataljona.

Ovaj svijetli lik hrabrog borca i odličnog komandira čete ostao je u stalnom sjećanju njegovih preživjelih boraca Prve kordunaške brigade i naroda njegovog kraja, Budačke Rijeke i Krnjaka.

Miloš Mađar

MIHAJLO BLAŽEVIĆ MIŠKO,
NAČELNIK ŠTABA 8. KORDUNAŠKE UDARNE DIVIZIJE

Rođen je 15. 6.1909. godine u selu Brezovoj Glavi, općina Tušilović, u siromašnoj seljačkoj porodici. Kao rijedak pojedinac uspjelo mu je da izlaz iz sirotinje nađe u odlasku u podoficirsku školu bivše Jugoslavije i unaprijeđen je u čin pješadijskog podnarednika. Kao podoficir bio je uzoran na dužnosti i privatnom životu. Osuđivao je loše postupke i maltretiranje vojnika od strane podoficira i oficira. Poštovao je dostojanstvo svakog vojnika, nastojao je da bude blizak s njima i da se odnosi roditeljski i ljudski prema vojnicima. Zbog ovih osobina bio je ponekad prekoren i kritikovan, ali Miško se nije dao promijeniti. Inače Miško je bio po prirodi miran, veseljak i vrlo disciplinovan, Na dužnosti je bio revnostan i svaki zadatak je izvršavao s voljom i na vrijeme. Zbog tih svojih osobina bio je cijenjen, poštovan i voljen, kako od strane potčinjenih tako i pretpostavljenih starješina. Zbog primjernih ocjena koje je periodično dobivao od prvog pretpostavljenog Miško je u određenom roku položio ispit za čin pješadijskog narednika a uskoro je i unaprijeđen u čin narednika. Pričalo se kako su se komandiri četa otimali za Miška i svaki je od njih želio da mu Miško bude četni narednik, jer su znali kako je Miško revnosno obavljao svakodnevne poslove.

Poslije kapitulacije jugoslavenske vojske 1941. Miško uspijeva da izbjegne zarobljavanje. Vraća se u Brezovu Glavu i tamo se povezuje s tušilovačkom partijskom organizacijom. Inače bio je voljen i cijenjen od Canice Opačića, koji je u to vrijeme bio sekretar ćelije KPJ u Tušiloviću, tako da je od Canice dobivao svježa obavještenja o vojno-političkoj organizaciji na Kordunu i u Jugoslaviji.

Kad je formiran Partizanski odred »Debela kosa«, većina ljudi iz Brezove Glave i Tušilovića odlazi u partizanski odred. Miško za neko vrijeme ostaje u Brezovoj Glavi s ciljem da organizuje i usmjerava rad partizanske straže, da među narodom djeluje po direktivama koje će dobivati od komande partizanskog odreda. On je komandir rezervnog partizanskog odreda u Tušiloviću i Brezovoj Glavi. Komanda odreda pratila je Miškov rad i njegovo napredovanje. Među petnaestak rezervnih partizanskih odreda na teritoriji 1. čete »Debela kosa« jedino su Miško i Janko Radulović, komandir rezervnog odreda iz Poljane, učestvovali u napadima na neprijatelja koje je izvodila komanda
1. čete. Težilo se da se njih dvojica, još dok su u rezervnom sastavu, osposobe za uspješno komandovanje u partizanskim jedinicama.

Nakon oslobođenja Vojnića 12. januara 1942. godine, kada su formirane nove partizanske jedinice, Miško je postavljen za komandira pratećeg voda 1. bataljona 1. KPO. Pošto je na toj dužnosti potpuno zadovoljio i pokazao velike sposobnosti, već početkom juna 1942. godine postavljen je za komandanta 1. bataljona 1. KPO, a ubrzo i za komandanta Kordunaškog partizanskog odreda. Za nekoliko mjeseci Kordunaški PO povećao je brojno stanje i ističe se

u svakodnevnim borbama. Odred sa svoja četiri bataljona uspješno obezbjeđuje slobodnu teritoriju Korduna, zbog čega je i pohvaljen od Glavnog štaba NOV i POH. Za uspješno komandovanje odredom Miško je u augustu 1943. postavljen za komandanta 1. kordunaške udarne brigade 8. divizije. Bila je to čast u to vrijeme biti komandant ove brigade koja je po ocjeni viših štabova slovila kao jedna od boljih brigada ne samo na Kordunu već i u Hrvatskoj.

Pod komandom Miška Blaževića 1. udarna brigada prošla je borbeni put od Dubrava i Ponikava, cijeli Kordun, Cazinsku krajinu, Baniju, Liku i Gorski kotar. Na tom putu brigada je, pored niza ofanzivnih i odbrambenih borbi, vodila teške borbe oko Dubrava, Ogulina, Oštarija i u Plaščanskoj dolini. Uspješno se tukla s njemačkim kolonama oko Gline, vodila ofanzivne borbe protiv muslimanske milicije Huske Miljkovića. Posebno značajne uspjehe brigada je postigla na putu Cemernica—Vrginmost i u rejonu Vojnića u toku njemačke operacije »Panter«. Poslije toga brigada se iz rejona Vojnića prebacuje u Donje i Gornje Dubrave, oslobađa Tounj, postiže vidne uspjehe u likvidaciji jakog njemačkog i ustaškog uporišta na Globorničkom mostu. U toj borbi neprijatelj je imao više od 150 mrtvih, ranjenih i zarobljenih. U ruke jedinica brigade pao je veliki plijen. Globornički most je potpuno uništen a pruga Karlovac—Ogulin izbačena iz upotrebe za nekoliko mjeseci. Svega tri dana nakon uništenja neprijateljske posade na Globorničkom mostu brigada je u sklopu divizijske operacije dobila zadatak da 11. januara 1944. likvidira ustaško-domobransku posadu u Oštarijama. Poslije višesatne borbe Oštarije su oslobođene, a posada od 200 ustaša i domobrana je uništena. Poslije toga uslijedio je duži period odbrambenih borbi u Plaščanskoj dolini. Kruna tih borbi odigrala se 14. marta 1944. godine kada su jedinice brigade potukle njemačku kolonu koja se od Plaškog probijala prema Primišlju i Slunju. U toj borbi na Kneji brigada je zarobila jednog višeg njemačkog oficira, 2 njemačka vojnika i 11 legionara. Nijemci su imali 80 poginulih i 125 ranjenih vojnika. Ni gubici brigade nisu bili mali i oni su iznosili: 12 poginulih i 45 ranjenih boraca i starješina, što govori o intenzitetu i žestini borbi. U ruke jedinica brigade pao je veliki plijen u naoružanju i municiji.

Svoj borbeni put kao komandant 1. brigade Miško je završio u proljeće 1944. godine u Lici. U to vrijeme Nijemci, ustaše, domobrani i četnici preduzeli su jačim snagama ofanzivne akcije na cijeloj teritoriji Like. Pored ostalih jedinica, 1. kordunaška brigada imala je osim borbi još jedan, vrlo težak i human zadatak. Njeni bataljoni podijeljeni u dvije grupe u jeku najžešćih borbi prebacili su pod borbom ranjenike iz jedne bolnice s Krbavskog polja i to jedne na teritoriju Velebita a druge ranjenike borci brigade nosili su danima i satima po gudurama Like da bi na koncu bili prisiljeni da savladaju najviše uspone Plješivice a potom je slijedio odlazak s ranjenicima na Kordun. Koliko je u ovoj akciji bilo napora, koliko je ljudstvo gladovalo, bez odmora i sna te oslabilo noseći ranjene borce, najbolje se vidi po tome što su i mnogi borci u toku marša padali i izbacivani iz stroja. Članovi štaba brigade na čelu s Miškom dali su svoj veliki udio u spašavanju ličkog naroda i ličkih ranjenih boraca. Poslije višednevne uspješne borbe za ranjenike Miško je predao dužnost komandanta brigade, a potom je postavljen za načelnika Štaba 8. kordunaške udarne divizije. Na toj dužnosti je ostao do konca novembra 1944. kada je po naredbi Vrhovnog štaba NOV i POJ upućen u Beograd i postavljen za načelnika jedne klase vojne akademije. I na ovoj dužnosti Miško je pokazao da mu je mjesto među mladima i među ljudima koji se pripremaju

da postanu starješine JNA. Njegov smisao za pristup čovjeku poznat je još *u* vremena dok je Miško bio na dužnosti u bivšoj jugoslavenskoj vojsci. Početkom ustanka Miško taj smisao još više razrađuje, prilagođava potrebama naroda i novonastaloj situaciji. Zato nije ni čudo što je Miško svako slobodno vrijeme bio u društvu omladine. Razgovarao je s borcima, upoznavao se s njihovim problemima i na licu mjesta rješavao goruća pitanja čovjeka — pojedinca.

U vrijeme Informbiroa Miško je bio u SSSR-u na vojnom školovanju. Nitko ga nije mogao odvojiti od njegovog komandanta Tita, Partije i naroda.

Vratio se u svoju zemlju i nastavio školovanje na Višoj vojnoj akademiji u Beogradu, koju je s uspjehom završio i raspoređen je na dužnost u granične vojne jedinice. Unaprijeđen je u čin general-majora 1960. godine, a 1962. penzionisan. Umro je 1964. i pokopan u Beogradu. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941.« i mnogobrojnih ratnih i mirnodopskih odlikovanja.

U znak zahvalnosti za sve što je Miško učinio narod njegovog kraja je u Tušiloviću podigao njegovu bistu, da lik revolucionara, istinskog borca za slobodu, bratstvo i jedinstvo podsjeća i potiče mlade naraštaje.

Ignjatije Perić i *Miloš Sumonja*

MILE BOLIC SOSA, NAJBOLJI STRIJELAC

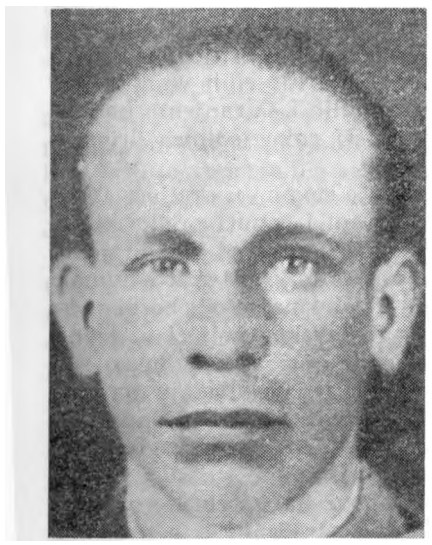

Među kordunaške borce koji su pali u narodnooslobodilačkoj borbi, a mnogi od njih hrabro kao junaci, svrstavamo i lik seljaka i kovačkog radnika Mile Bolića Soše. Način na koji je živio kao partizan i završio život, dio je herojstva koje nosi u sebi častan, čvrst i hrabar čovjek. Nije imao ni partijskog staža, ni političkog obrazovanja, a još je za života, a posebno smrću, ostavio jasnu poruku ljudima, najveću sposobnost žrtvovanja za ideale.

Mile Bolić je čovjek iz siromašnog kraja, iz porodice u kojoj je bilo sedmero djece. Njegovi roditelji Miloš i Milica mučili su se mnogo više od drugih seljaka. Rodio se 1914. godine u Kozincu uz rijeku Koranu. Osnovnu školu završio je u Barilloviću. 1929. godine otac ga je poslao da uči kovački zanat, daleko u Bjelovar, gdje mu je već bio i stariji brat. Nakon povratka kući bavi se kovačkim poslovima sve do odlaska na služenje vojnog roka. Vratio se ponovno kući. Za otpočinjanje vlastitog obrta trebalo je mnogo toga imati. Novčana sredstva i dozvola od vlasti bili su nedostiživi. Nije preostalo ništa drugo nego da s bratom Vašom u zajedničkom domaćinstvu obrađuje nekoliko jutara škrte zemlje, a za nadopunu sredstava odlazi na sezonske građevinske i poljopri-

vredne radove. U takvom životu dalo se ako ne nešto steći, a ono naučiti što se nosi duboko u duši i što dođe jednom do izražaja.

Došao je rat. Mile je mobiliziran u bivšu jugoslavensku vojsku, a njen raspad zatekao ga je u Virovitici, tamo gdje je, pored ostalog, bio pravac najjačeg udara njemačke sile. U tome sudbonosnom času odlučio je da se ni pod koju cijenu ne da zarobiti. Domogao se civilnog odijela i nakanio pješačiti stotine kilometara do svoje kuće. U času propasti države vidio je sve strahote rasula, pobune jedinica, zarobljavanje ostavljene vojske, okrutnosti Nijemaca, ustaša i mačekovske zaštite.

Kod kuće u Bariloviću otpočelo je stvaranje ustaške vlasti s vojničkom posadom. Organizaciju naroda svoga sela, da budno prati što se događa u sjedištu ustaške vlasti, Mile je među prvima prihvatio. Bio je odlučan i odmah pri tome druge podučavao. U novembru otišao je u Partizanski odred »Donji Skrad«. Kada je odred kod oslobođenja Vojnića, početkom januara 1942. godine, dobio puškomitraljez tipa »Šoša«, Mile je postao puškomitraljezac. Nije slutio da će ga tim imenom nazvati i borci i komandiri ne samo u njegovom odredu. S tim mitraljezom otpočeo je život i sudbina junaka zvanog »Šoša«.

Mile je bio najbolji strijelac. Kako i ne bi kad je bio miran i staložen kao kamen studeni. Sam je »Šošu« sastavljao, rastavljao i tetošio, pokazujući mladićima oko sebe kako se mora i treba s njime postupati. Učio ih je da štede municiju i gađaju samo kad se može pogoditi. Inače, govorio je, oružje možeš baciti.

Mile Bolić je prošao kroz mnoge borbe. Sa svojim odredom bio je u borbama na Mandića Čukuru, na Šćulcu, u Kozlinama i Donjem Skradu, na cesti Barilović—Krnjak i na drugim mjestima. Nije prošlo ni sedam mjeseci njegova života u odredu, došla je najveća bitka — junačko žrtvovanje i Milin kraj.

U napadu na Topusko, 7. juna 1942. godine, Šošina četa osiguravala je akciju od Gline, držeći položaj u selu Gređani.

Glavnina naših snaga nije uspjela i komanda je odlučila da se naše jedinice povuku. Poslan je kurir da obavijesti četu na osiguranju, ali je poginuo na putu do cilja. Neprijatelj je prema četi krenuo sa svih strana — Gline, Petrinje i Topuskog. Komandir čete nije htio na svoju ruku povući jedinicu i ona se našla u okruženju. Vod u kome je Mile bio mitraljezac određen je za zaštitnicu čete koja se probijala grebenom kose prema Topuskom. Kada je glavnina čete dostigla određenu liniju, Milin vod je tek tada krenuo u vlastito izvlačenje. Bilo je kasno. Okruženje je bilo potpuno, a položaj gotovo bezizgledan. Da bi izbjegli potpuno uništenje, vod se podijelio na dva dijela, tako da je jedan dio bio okrenut prema Glini, a drugi prema Topuskom. Prvi položaj bio je teži i s manje izgleda da se neko spasi. Glavni teret, uz pomoć drugih, ponio je Mile Bolić, puškomitraljezac, zadnji put u svome životu. Iz stojećeg stava i u hodu pucao je do posljednjeg metka. Teško je ranjen u glavu. Znajući da je došao kraj, dodao je puškomitraljez još zdravom pomoćniku, rekavši mu da ga mora izvući da se odmah povlači. Nastavio je da puca iz pištolja. Nije imao više snage. Neprijatelj je bio premoćan. Hrabri Šoša jednim metkom prekinuo je svoj život. Uz borbu njegov vod i čete izvukli su se iz obruča. Sutradan na Petrovoj gori bili su u koloni, ali bez staloženog i hrabrog mitraljesca Šoše.

dr Stevo Tomić

MILE BOZlC, KOMANDANT 3. BATALJONA 3. UDARNE BRIGADE
8. KORDUNAŠKE DIVIZIJE

Mile je rođen oktobra 1920. godine. Bio je prvi sin od njih trojice koliko su ih imali Nikola i Petra Božić iz sela Donji Budački, općina Krnjak, kotar Vojnić. Završio je osnovnu školu u Krnjaku, a kao najstariji sin u roditelja morao je nakon završene škole ostati kod kuće radi pomoći roditeljima u čuvanju stoke, poljoprivrednim radovima i drugim kućnim poslovima. Kao momak od 17 godina upisao se u Sokolsko društvo u Krnjaku i postao aktivan član »Sokola«. Pored silnih kućnih poslova Mile je bio vrlo aktivan u Sokolskom društvu i pokazivao dobre rezultate u radu i vježbama društva. Učesnik je svih sletova Sokolskog društva Krnjak širom Korduna, karlovačke regije a jednom je učestvovao i kao vježbač na sokolskom sletu u Cehoslovačkoj. U svojoj osamnaestoj godini upoznaje se za vrijeme sleta s Ljubicom Maljan koja je također bila članica »Sokola« u rodnom selu Tušilovačkom Cerovcu. Ubrzo poslije toga, bilo je to 1938. godine, Ljubica i Mile sklapaju brak. Poslije godinu dana bračnog života Ljubica je rodila sina Nikolu, a nakon godinu dana rodila se i kćerka Dara koja je zbog slabog zdravlja uskoro umrla. Novembra 1942. godine rođen je sin Đuro.

Mile je bio društven i veseljak. U poslu je bio odvažan i odmjeren.

Vojni rok služio je u Sušaku, gdje ga je i zatekla kapitulacija Jugoslavije. Ulaskom talijanskih okupatorskih trupa u Sušak Mile s nekoliko drugova bježi u pravcu svog Korduna.

Ne kreću se cestom, zaobilaze sela i mjesta, obilaze raskrsnice puteva i mostove na rijekama gdje se obično nalazila Mačekova zaštita ili već formirane ustaške vojne formacije. Poslije nekoliko dana pješačenja kroz šume Gorskog kotara, bez hrane i vode, vrlo iscrpljen Mile stiže kući. Kad su ga rođaci ugledali onako iscrpljenog, neobrijanog, mršavog, bili su iznenađeni. Još više su se iznenadili Milinom izgledu jer je bio obučen u novo vojničko odijelo, s puškom o desnom ramenu, opasan vojničkim opasačem na kome su visile fišeklije pune puščane municije, a na desnom boku visila je i ručna defenzivna bomba. Otac Nikola poslije ljubljenja i grljenja upitao je sina. »Pobogu Mile, kako si uspio doći od Sušaka do kuće pod punom ratnom opremom jer i mnogi naši su to pokušali, ali su na putu zaustavljeni, maltretirani, razoružani od Mačekove zaštite a potom predati u talijansko zarobljeništvo?« Mile se na ovo ćaćino pitanje samo nasmijao i rekao: »Treba se snaći ćaća«. U prvi sumrak Mile i žena Ljubica iznose iz kuće pušku, municiju i vojnu odjeću i zakopavaju u zemlju malo dalje od kuće. Kroz selo su krstarile ustaške i oružničke patrole tražeći oružje, municiju i vojnička odijela. Zastrašivali su narod govoreći da će svaki onaj tko ne preda oružje, ili svaki onaj koji zna da netko posjeduje oružje a o tome ne obavijesti ustaške organe vlasti biti strijeljan.

Mile se čuva da ne dođe ustašama u ruke i nikom ne govori o svojoj vojnoj opremi. Očevidac je zločina nad Srbima u Ivanović jarku 29. jula 1941. Drhtao je od bijesa gledajući kako iz šume Loskunje ustaški zlikovci prebijaju vezane i gole ljude. Gledao je kako ih privode do iskopanih jama i kako ih usmrćuju udarcima teških čekića i krampova.

Stupio je u odred »Krnjački Grabovac« početkom novembra 1941. godine. Već u prvim borbama Milu zapažaju njegove starješine. Utvrđuju da je Mile neobično hrabar, u borbi vrlo priseban i oprezan i da posjeduje dovoljno vojničkog znanja za partizansko ratovanje. Koncem januara 1942. Milina jedinica našla se na položajima Koranski Brijeg—Kosjersko Selo radi kontrole rijeke Korane i obezbjeđenja slobodne teritorije Korduna od pravca Barilovića i Duge Rese. Jednog hladnog dana partizanska patrola primijetila je čamac na Korani s dvojicom naoružanih. Nisu se htjeli predati pa su pogođeni iz partizanskih pušaka pali u čamac. Da bi došao do pušaka, Mile je uzeo dasku, na nju sjeo i puškom veslao do čamca. Iako smrznutih nogu, uspio je pod zaštitom drugova doći do čamca i uzeti dvije poluautomatske lovačke puške s municijom.

Marta 1942. godine 1. bataljon 1. KPO vodio je teške borbe s ustaškim i domobranskim kolonama koje su od Karlovca nadirale prema Kordunu. U to vrijeme Mile je član KPJ i već vrlo zapažen ratnik. Postavljen je za komandira odjeljenja. Početkom juna partizanske jedinice 1. KPO napale su jako ustaško-domobransko uporište u Topuskom. Prvi bataljon 1. KPO nalazio se na osiguranju u selu Gređanima. Oko podne bataljon je greškom nekih drugih jedinica bio opkoljen od ustaša pa su se jedinice bataljona morale borbom prsa u prsa probijati iz okruženja. U toj borbi Mile je na čelu svoje desetine jurišao na ustaše. Mitraljeski meci poparali su mu trbušnu košuljicu, tako da su mu crijeva virila iz ranjene utrobe. Milini drugovi iznesli su ga iz borbe i odvezli u bolnicu u Gornji Skrad. Tu je ostao duže na liječenju.

Koncem ljeta ponovno je u jedinicama Kordunaškog partizanskog odreda. Za iskazane ratničke vrline i uspješan proboj iz ustaškog okruženja Mile je postavljen za komandira voda, a koncem 1943. godine za komandira čete. Nakon nekoliko mjeseci provedenih na toj dužnosti postao je najbolji komandir čete a četa najbolja u bataljonu. Navešću samo dva primjera Miline dovitljivosti, opreznosti i hrabrosti. U jesen 1943. Milin bataljon našao se na desnoj obali Kupe u rejonu sela Moravci i Ribari. Štab bataljona je organizirao ples i zabavu. Mile je bio protiv plesa i zabave na isturenom položaju prema neprijateljskim posadama u Skakavcu i Rečici. Štab bataljona ga nije poslušao. Mile ne ide na zabavu već s četom zauzima pogodne položaje oko sela. U najvećem jeku plesa pred Milinu četu izbijaju ustaše koje su čuvši za partizanski ples i zabavu krenuli u napad na bataljon. Iznenadni nailazak ustaša Milu ne zbunjuje, on pušta ustaše da se što više približe položajima čete, a potom komanduje brzu paljbu i juriš. Ustaše su zbunjene. Otkuda partizani na položajima kada su prema njihovim obavještenjima trebali biti na plesu. Vatra Miline čete bila je ujedno znak za uzbunu ostalim četama bataljona. One napuštaju zabavu i stupaju u borbu pa su ustaše ubrzo protjerani na lijevu obalu Kupe. Zahvaljujući dovitljivosti Mile Božića ljudstvo bataljona pošteđeno je gubitaka, a ustaše u paničnom bijegu vraćaju se u bazu neizvršenog zadatka. Ili drugi sličan slučaj koji se dogodio u selu Belaju kod Duge Rese. I ovog puta Mile spašava situaciju jer ponovno nije bio za ples i zabavu. Umjesto toga četom je samoinicijativno posjeo pogodne položaje i osiguravao drugove na plesu.

Duboko u noć kad su neki partizani već legli na spavanje jedna ojačana ustaška četa napada partizane. Ni ovog puta nije uspjelo ustaško iznenađenje. Mile je svojom zaslugom i zaslugom cijele svoje čete spasao ljudstvo drugih četa, mada su neki borci bježali iz kuća u vešu a neki čak i bez oružja. U toj borbi s ustašama Mile je, pored ostalog, spasio život članova štaba odreda. Ovakvih i sličnih podviga moglo bi se još nabrojiti a i ova dva primjera, šturo napisana, govore koliko je Mile u dva navrata spasio ljudskih života i gubitak naoružanja.

Početkom 4. neprijateljske ofanzive Milina supruga, sa starijim sinom Nikolom od dvije godine u torbi na leđima i mlađim sinom Đurom od svega par mjeseci u drugoj torbi na prsima, odstupala je pred Nijemcima sve do Livna i tek sredinom maja 1943. godine vratila se iz izbjeglištva sa živom djecom. Mile je znao da su mu žena i djeca nestali u ofanzivi. Iako ih je bezgranično volio, ostao je cijelo vrijeme u jedinici i još žešće se tukao s neprijateljem.

U proljeće 1944. godine u vrijeme njemačke operacije »Šah« neprijateljski metak pogodio ga u grudi iznad srca i zaustavio se u kosti lopatice. Opet je Mile nekoliko mjeseci na liječenju u Petrovoj gori i čim je prizdravio vraća se u jedinicu. Zatim su uslijedile akcije čišćenja dijela Kapele od četničkih ostataka. U jednom sukobu s četnicima i Nijemcima Mili je netko prebio nogu ispod koljena. U prvo vrijeme bio je pri svijesti. Grupa Nijemaca i četnika prilazi ranjeniku s namjerom da ga živa zarobe. Mile, mada teško ranjen, iza jednog zaklona ubija iz pištolja dvojicu neprijateljskih vojnika.

U tom momentu borci čete Ninka Potkrajca odbacuju neprijatelje i izvlače ranjenog Milu s položaja. Nakon ozdravljenja Mile je u septembru 1944. postavljen na dužnost komandanta 3. bataljona 3. udarne brigade 8. divizije.

Mada još nesiguran na ranjenu nogu, Mile ide iz akcije u akciju kao da je najzdraviji. U najtežim borbama novembra 1944. Mile se nalazi svuda s bombašima, s izviđačima i jurišnicima na Trojvrhu i Vojnovcu. Zahvaljujući takvoj upornosti komandanta, bataljon uspijeva da probije jake fortifikacijske utvrde u kojima je poveo ogorčenu borbu prsa u prsa, dok na koncu neprijatelj nije bio prisiljen da poslije velikih ljudskih gubitaka napusti Mudrić glavicu i da se povuče u Vojnovac.

U toku 6. i 8. februara 1945. godine jače ustaške i domobranske snage iz Ogulina uspijevaju da iznenadno opkole jedinice 3. brigade u rejonu Plaškog. U oba slučaja bataljoni brigade dovedeni su u tešku situaciju. Opet je došla u obzir dovitljivost, hrabrost i vješto komandovanje Mile Božića. Njegov 3. bataljon nazvan je »Mala brigada«, što su u brigadi svi prihvatili. U svim kasnijim borbama oko oslobođenja Vaganca, Bihaća i borbama za Ilirsku Bistricu Mile je na čelu svog bataljona, svoje »Male brigade«.

Nakon oslobođenja Mile odlazi u artiljerijsku oficirsku školu i s odličnim uspjehom završava školovanje. Ostaje na dužnosti u artiljerijskim jedinicama u Beogradu i Ćupriji. Jedno vrijeme je i nastavnik u artiljerijskoj oficirskoj školi. Godine 1960. Mile je zbog slabog zdravstvenog stanja penzionisan u činu artiljerijskog potpukovnika. Živi u Tušilovačkom Cerovcu gdje je umro 1982. godine i s velikim počastima svojih ratnih drugova i mještana Cerovca pokopan na mjesnom groblju u Cerovcu.

Ignjatije Perić Gnjaco

MIŠKO BREBERINA, KOMANDIR PRVE PROLETERSKE CETE KORDUNA

Iako to do sada nije u biografskim podacima Mile Breberine Miška posebno navođeno, prema kazivanju njegova brata Đure (sada živi u Beogradu), Miško je rođen 1915. godine u Sjedinjenim Američkim Državama u obitelji s četvero djece, otkuda su se vratili 1921. godine. Tada je otac kupio imanje kraj željezničke stanice Skakavac. Prema istoj izjavi Đure Breberine Miško je u SAD pošao i u prvi razred osnovne škole i dosta je dobro govorio engleski jezik. Po povratku u domovinu Miško je 1922. godine nastavio školovanje u Trebinji.

Ustanak na Kordunu izbacio je niz heroja koji su se istakli u krvavim borbama s okupatorom i posebno ustaškim krvnicima. Cilj okupatora i narodnih neprijatelja bio je uništiti cijeli srpski narod Korduna, od djece i žena do staraca. Tako je i počelo ubijanjem nedužnog stanovništva i paljenjem čitavih sela.

U tako izuzetno teškoj situaciji razvija se ustanak na Kordunu, a s njime organizovani borci i rukovodioci odlučni da spriječe totalno uništenje življa Korduna i spremni dalje prenijeti ustanak na druge krajeve u Hrvatskoj u sklopu općeg ustanka u Jugoslaviji.

U tim borbama kalio se i razvijao Miško Breberina, da bi poslije toga krenuo s Korduna za Pokuplje i Zumberak.

Vodeći bataljon odreda i cijeli Zumberačko-pokupski odred u tromjesečnim borbama s okupatorom i ustaškim izrodima, iznio je veliku pobjedu u tom kraju, navukao na sebe niz ofanziva, izdržao pobjedonosno u svima, ojačao odred brojčano i borbeno te stvorio uslove da dva bataljona odreda uz 1. proleterski bataljon formiraju 13. proletersku brigadu, kojoj su stvarani uslovi za djelovanje na tom terenu.

O prvom susretu s Miškom prilikom njegova dolaska u partizane kao i njegovim plemenitim ljudskim osobinama, usprkos teške lične tragedije prouzrokovane krvavim ustaškim zločinom nad cijelom Miškovom obitelji, lijepo govore i sjećanja Stanka Opačića Ćanice:

»Ni ja nisam do rata poznavao Miška Breberinu. Bio sam član Kotarskog komiteta Vojnić i znao sam da u selima oko Vukmanića, gdje se Mile rodio i živio, nijesmo imali partijske ćelije ni komunista. Prvi sam ga put vidio u novembru 1941. godine. Moja je prva četa razoružala ustašku posadu na željezničkoj stanici u Skakavcu. Zarobljene smo razoružali i pustili, a da nijesmo ni provjeravali ima li među njima ustaša i žandara. Povukli smo se kroz Babinu goru u Cvijanoviće u Brezovoj glavi. Kako smo se oko Skakavca vukli po blatnim odvodnim jarcima, svi smo bili mokri i prljavi do zuba pa se tu sušili i odmarali. Stražar mi javi da je iz Trebinje došao neki momak i traži da sa mnom razgovara. Zanimalo me da čujem, ali nijesam se nadao tako crnim vijestima kakve je on donio.

Bio je visok i naočit momak oko 27 godina star i vrlo ozbiljnog ponašanja. Sjeo je kraj mene i staloženo počeo pričati.« »Zovem se Mile Breberina, Dušanov sin, ali me od djetinjstva zovu Miško. Mi smo tamo Srbi u neposrednom komšiluku s Hrvatima gdje i pomiješani, ali nikada među nama nije bilo svađe. Hrvati ne vole ustaše kao ni mi, pa su iz svega dvije ili tri kuće neki otišli u ustaše, ali to su oduvijek bile lopovske kuće kakvih svagdje ima. Znali smo da vlast prijeti Srbima jer su neke već davno odveli u nedođiju te smo mi odrasli muškarci stvorili stražu pa se povlačili u gajeve ako naiđe ustaška patrola. Nejač nam sve do sada nijesu dirali. Culi smo za vas, ali gdje ste vi trideset kilometara daleko. Sada smo čuli pucnjavu oko željezničke stanice. No, čim se stišalo, iz Karlovca su došli ustaše i zaredali po srpskim kućama. Mi se opet sklonili jer ni sad nismo vjerovali da će nejač dirati. Ali, kad su otišli i mi se vratili kući, našli smo nečuveno zlo. Kuće sve u krvi, leže roditelji, žene i djeca prerezanih grkljana.« Zastade on i obliše ga suze, a mi se naprosto skamenili, niko ne umije riječi prosloviti, a mislim da tu riječima i nije bilo mjesta. Potraj a to, a on opet nastavi. »Šta smo mogli, sahranili smo ih na brzinu, a straže su motrile da i nas ne iznenade. I to je eto sve pa ja došao da vas potražim i da me primite u četu, a doći će i drugi jer sad druge nije.« I dok sam ja razmišljao, sad više i ne znam o čemu i očekivao nastavak priče o ovoj groznoj drami, upade moj vodnik Grga, bivši trgovački pomoćnik, i poče objašnjavati o našim komunističkim principima, o revoluciji. Mile sluša reklo bi se pažljivo ovu tiradu, pa će opet sasvim sabrano.

»Ne znam vam ja, drugovi, šta su to principi, ali znam šta je ljudski, a što nije. Pismen sam. Cuo sam da se podavno ovako nešto dogodilo negdje tamo kod Kladuše, ali nigdje to ne pročita. I vaš sam neki letak pročitao a ni u njemu to nije pisalo. Pisalo je o Blagaju i Glini, ali tamo su ubijeni ljudi a ne djeca i žene. Sad kada smo sahranjivali nejač, znate kako nam je bilo kraj zla kakvo svijet nije upamtio. Eto, mogli smo i mi sada poklati one tri ustaške porodice, ali niko to od nas ne može. Pa to ne mogu raditi ljudi. Na što bi ja na primjer ličio drugima i samom sebi da uzmem nož i djecu koljem. Doša.i sam da me primite u četu da se borim, da se krvnicima svetim. Pa ako poginem, neka poginem kao čovjek.

Među komšijama Hrvatima imam mnogo prijatelja. Znam da nijesu ustaše, a nama je Srbima ovdje s njima živjeti. Jer kud bi, svagdje je čovjek tuđi osim na svom ognjištu. Nužda mene goni na ovaj put, ali ne očekujem da će, kako ovaj drug reče, ovi moji prijatelji Hrvati krenuti tako lako za mnom, jer im niko djecu ne kolje niti će klati. Ti druže reče da si Hrvat i cijela ti porodica komunisti. Vjerujem, jer čujem da ustaše ubijaju i Hrvate komunista i da su u Karlovcu pobili sve koje su uhvatili. E, pa kud si i ti druže mogao nego kao i ja u 'ajduke, taki je vakat.«

Grga je zaćutao, a ja koji sam dobro poznavao dušu kordunskog seljaka naprosto sam se zadivio ovim trezvenim i mudrim riječima razumnog seljaka koga još duh Komunističke partije nije ni dodirnuo, a u njegovom je rezonovanju ne samo čista linija NOV i KPJ, već u tim je riječima i humanost, viteštvo i perspektiva upravo u ovome momentu najaktualnija. Bio sam član GŠH, komandant bataljona i zreo čovjek pa sam smatrao da bi sad poslije ovoga bilo glupo da Mili pričam o sovjetskoj revoluciji i poput skojevca parolašim kad vidim da je on taj stepen svojom životnom školom prešao i da mu parole o Rusima zasad nisu potrebne.

Razumljivo je da sam ga rado primio, a za njim su zaista dolazili i drugi. Od njih sam čuo da se Miško ni do rata nije, kako narod kaže, »krstio na svakoj

ćupriji« pa se ni žandari ni opštinski štakori nisu voljeli s njim sretati. Mile već u prvim akcijama pokaza ne samo hrabrost nego nešto mnogo više — da zna misliti i da vojničkoj umješnosti pridaje najveći značaj pa tome uči druge oko sebe. Iako je od prirode bio ćutljiv, često bi mladiću koji srlja rekao: »Lako je poginuti, to može svako, ali treba da neprijatelj češće bude meta tebi nego ti njemu«. Bio je, dakle, kao rođen za vojnog starješinu, upravo u tome vremenu početaka kad su samo takvi mogli stvarati vojsku, kad se samo hrabrošću i umješnošću stjecala ljubav i povjerenje boraca.

Mile spada u onu plejadu bistrih seljaka ratnika koji su kroz vjekove, neznani do tada, u svim kriznim situacijama svojim talentom iskrsavali i postajali narodna nada i uzdanica, što potvrđuje i vjekovno hajdukovanje i ovaj sada naš ustanak kad goloruki nemamo drugog načina da se naoružamo osim hajdučke busije gdje s dvije puške otimljemo treću. Sad kad je KPJ kao jedina organizirana snaga pozvala narod na ustanak, evo upravo su ovakvi kao Mile više djelom nego riječima mogli steći ugled i povesti selo pod barjak Komunističke partije, pa tek onda postati njen član.«

Da bi se shvatila posebna uloga i uspjesi Miška Breberine na području Zumberka i Pokuplja za vrijeme tromjesečnih borbi do formiranja 13. proleterske brigade, potrebno je ukazati na neke specifičnosti tog područja u to vrijeme.

Dizanjem ustanka CK KPH pridavao je posebnu pažnju razvitku narodnooslobodilačkog pokreta u Žumberku i Pokuplju. Odlučeno je da se formira odred i uputi u Zumberak, a neposredno prije toga došlo je do poznatog i tragičnog bijega grupe komunista iz logora u Kerestincu.

Poslije ovog neuspjeha u Zagrebu se početkom augusta 1941. formira prva grupa partizanskog odreda od 13 drugova i 12. augusta 1941. upućuje preko Samobora za Zumberak. Ta grupa popunjena je do konca augusta do 37 drugova, kad je napadaju žandari iz Kalja. Grupa je razbijena i povlači se pojedinačno ili u manjim grupicama, od kojih je veći dio pao u ruke ustaša, otpremljen u logor Jastrebarsko, a kasnije je 9 drugova strijeljano u Zagrebu. Za sudbinu prvog partizanskog odreda u Žumberku ima više razloga. Naime, čvrsta politička veza s narodom, učvršćivanje te veze pravična primjena partizanske taktike ratovanja bili su odlučujući za opstanak odreda i njegov razvitak. On to nije ostvario i zato se nije uspio održati.

Radi ubrzanja ustanka sjeverno od Kupe u Pokuplju i Žumberku, poslije čuvenog razbijanja neprijateljske ofenzive na Petrovu goru maja 1942. godine i proboja iz obruča jedinica i naroda Korduna, Štab Grupe kordunaških odreda u julu 1942. godine Naredbom br. 26 naređuje formiranje Zumberačko-pokupskog NOP odreda. Tom naredbom formiran je prvi bataljon odreda i stavljena pod komandu odreda četa u Pokuplju i četa na sektoru Bosiljevo—Vukova Gorica. Bataljonom odreda rukovodio je komandant Miško Breberina, prekaljeni borac i rukovodilac iz krvavih dana i okršaja u Petrovoj gori i oko nje. Njegova posebna veličina kao rukovodioca i neustrašivog borca dosegla je divljenje i u samom proboju iz obruča u Petrovoj gori preko Biljega.

Proleterska četa kojom je tada rukovodio Miško primila je na sebe zadatak. Trebalo je ne samo probiti obruč već i razbiti ga te stvoriti uslove da se narod izvuče iz obruča. Taj zadatak je izvršen s punim uspjehom. Hrabrost Miškova povela je četu koja je naprosto pregazila tri reda neprijateljskih rovova, tako da su se preostali ustaše dali u paničan bijeg da ih se nije moglo dalje slijediti u proganjanju.

Taj komandant u junu 1942. godine postrojava u Petrovoj gori bataljon od 125 boraca dobro opremljenih i naoružanih puškama i s 11 puškomitraljeza.

Prima sa Štabom odreda od komandanta Grupe kordunaških odreda Ćanice Opačića posljednja uputstva za svoja dejstva u Pokuplju i Žumberku. Tu ih čekaju neprestane borbe i nema predaha. Na ovom novom terenu daleko je od svojih popaljenih kuća i od svojih rođaka. Novi teren u tom momentu nije još spreman prihvatiti ustanak, već se za to treba izboriti kroz krvave borbe političkim radom i pravilnim odnosom prema narodu.

Noću 16/17. jula 1942. bataljon kreće preko Gornjeg Sjeničaka i prelazi rijeku Kupu kod Kupčine te usput vrši napad na dvorac na ribnjaku u Crnoj Mlaki (9 km jugoistočno od Jastrebarskog). Ubijena su dvojica ustaša i ustaški upravitelj ribnjaka, a 2 su žandara zarobljena. 18/19. jula bataljon prelazi željezničku prugu i cestu Zagreb—Karlovac kod Jastrebarskog i ulazi u selo Petrovinu, gdje je zaplijenjen materijal u općinskoj zgradi, a arhiva spaljena. Pojava jače grupe aktivnih partizana izaziva Glavni ustaški stožer u Zagrebu da odmah uputi jednu ustašku satniju u Jastrebarsko, a istovremeno iz svojih posada Jaska, Krašić, Sv. Jana, Pribić i Slavetić poduzimaju napad na bataljon i Štab odreda. Obruč stvoren oko sela Petrovine brzo je probijen, ali u borbi gine komandant odreda Slavko Klobučar Čort. Od tada pa do formiranja 13. proleterske brigade Miško Breberina vrši dužnost komandanta odreda. I dalje je uvijek u prvim borbenim redovima i svojim primjerom djeluje na ostale borce.

Probivši obruč Miško vodi odred u juriš na posadu u Slavetiću, otkuda ustaše, vidjevši juriš partizana, bježe i ostavljaju svoje položaje. Istu večer uspostavljena je veza sa Žumberačkom partizanskom četom.

Neprijateljski dnevni izvještaji u to vrijeme pokazuju, kako je neprijatelj panično opisivao pojavu i udarničke akcije partizana u Pokuplju i Žumberku, procjenjujući ih svagdje na više stotina i tražeći hitna pojačanja svim svojim posadama.

Dvadesetog jula ustaše uz nova pojačanja produžavaju s akcijom »čišćenja« u Žumberku. Njihovi napadi usmjereni su iz tri osnovna pravca: Jaska—Sv. Jana—Pećno, Krašić—Kostanjevac—Željezno i Samobor—Stojdraga—Novo Selo s ciljem uništenja partizanskih snaga u rejonu Pećno—Grabar—Budinjak. Neprijatelj s pet aviona bombarduje položaje odreda, ali bez uspjeha. Miško prebacuje odred preko ceste Novo Selo—Gorinja Vas te razbija ustaše na toj cesti i uništava 3 motocikla s prikolicom. U borbi s partizanima kod Planine i Novog Sela ustaše su imale 46 mrtvih i veći broj ranjenih.

Tako je počelo prvih dana dolaska u Zumberak, gdje je odred pod rukovodstvom hrabrog Miška Breberine razbio neprijateljsku ofanzivu nanijevši mu osjetne gubitke.

Dvadesetčetvrtog jula odred se prebacuje u Cernječu Vas i Abatovu goru gdje je uspostavljena veza sa slovenskim Krškim odredom. Odred odmah napada Talijane iz garnizona Kostanjevac, čije su patrole do tada slobodno krstarile tim terenom. Talijani su satjerani u uporište Kostanjevac, a zarobljeno je pedesetak pušaka, tako da je odred dio oružja mogao dati Krškom odredu.

Odred tada ima već 320 boraca, 15 puškomitraljeza i jedan teški mitraljez a sačinjavaju ga: bataljon »Josip Kraš«, jačine 197 boraca, četa »Kljuka« u Pokuplju sa 110 boraca i Štab odreda. U selu Ostriž osniva se bolnica odreda, prva partizanska bolnica u Žumberku.

U izvještaju Štaba Grupe kordunaških NOP odreda 29.7. 1942. Štabu 1. operativne zone o pokretu neprijateljskih snaga u pravcu Žumberka, između ostalog, kaže se: »... ovo njihovo putovanje (misli se na Zumberački odred) po svim obavještenjima spriječilo je ofanzivu na Kordun. Naime, počelo se

pričati po hrvatskim krajevima da je nekoliko hiljada partizana stiglo u Zumberak i na njih je odmah krenulo nekoliko bojni. Iz Karlovca krenula je jedna ustaška bojna, a isto tako iz Zagreba nepoznat broj neprijatelja...«.

Ustaški glavni stožer u svom izvještaju broj 206 od 25. 7. 1942. godine o akciji »čišćenja«, koju je vodio ustaški potpukovnik Jurković, procjenjuje da su se partizanske jedinice probile preko ceste Novo Selo—Poklek—Stojdraga, uz gubitke od 20—30 mrtvih i 8 ranjenih. Međutim, partizani su imali samo jednog ranjenog borca. Dan kasnije u izvještaju br. 207 od 26. 7.1942. godine general-poručnik vitez Laxa priznaje da »pothvat« u Zumberačkoj gori nije dao nikakvog uspjeha.

Na Gorjancima je dogovorena suradnja s drugovima Slovencima i napravljen plan za partizansku ofanzivu u Zumberku i Pokuplju, te plan napada na ustaška uporišta. Miško Breberina ne daje jedinicama odreda dulji odmor, već traži stalne napade na komunikacije i uporišta dok je neprijatelj u strahu i panično precjenjuje snage partizana.

Petog augusta uz prethodne pripreme Miško vodi bataljon »Josip Kraš« na žandarmerijsko uporište Kalje, koje je bilo dobro utvrđeno i opasano rovovima. Kalje je zauzeto poslije 55 minuta borbe. Borba je bila žestoka jer su se žandari uporno branili, ali kada je Miško poveo bataljon na juriš, žandari su bili istjerani iz rovova. Ubijeno je 4, a zarobljeno 26 žandara. Zaplijenjeno je: 1 puškomitraljez, 38 pušaka, 4000 metaka, 9 bombi, 6 pištolja, 46 ćebadi, 35 pari odijela i šinjela te 5 kola raznog odjevnog materijala i živežnih namirnica.

Učestali uspjesi boraca koje je vodio Miško Breberina stvorili su vrlo dobro raspoloženje kod partizana koji su cijelim putem pjevali. Narod ih je primio s oduševljenjem, jer je to za njega bio veliki događaj. S čudom je promatrao kako partizani sprovode zarobljene. Kada je podijeljen zaplijenjeni materijal, svi su borci bili obučeni u vojnička odijela, što je posebno tražio Miško jer je i to doprinosilo vojničkom izgledu i disciplini. Bila je to sada već prava vojska pod rukovodstvom autoritativnog i voljenog komandanta Miška Breberine.

Dotadašnji uspjesi, a posebno ovaj posljednji, imao je velik značaj za razvitak NOB-a u Zumberku. Ustaše su pobjegli iz svojih uporišta u Sošicama i Oštrcu, čime se poluoslobođeni teritorij proširio do Kostanjevca—Sv. Jane—Stoj drage. Cesta Kostanjevac—Stojdraga nije više bila pod kontrolom neprijatelja. Stvoreni su mnogo bolji uvjeti za intenzivan politički i propagandni rad i mobilizaciju naroda. Od dobrovoljaca omladinaca iz općine Kalje, Radatovići, Sošice, Horvata i Okića formirana je u Pećnu Zumberačka omladinska četa koja je brojala 80 boraca naoružanih s dva puškomitraljeza i puškama. Za komandira čete određen je Duka Breberina, a polit, komesara Drago Vujić Spaha. Formirana je i pionirska četa sa zadatkom rušenja komunikacija u Zumberku i komunikacije Zagreb—Karlovac.

Akcije su nastavljene na cijelom području odreda. Srušeno je 200 telefonskih stupova na cesti u Budinjaku i izvršen je napad na žandarmerijsku stanicu u Stoj dragi. Žandari su tokom noći istjerani iz rovova, a ujutro napustili uporište i povukli se u Sloveniju. Na cesti prema Samoboru zapaljen je jedan kamion. Kod Zdenčine napadnut je teretni vlak s cisternom. Deset cisterna je uništeno. Pruga između Zdenčine i Jaske je razrušena, a teretni vlak koji je naišao izletio je iz tračnica i uništena je lokomotiva i 6 vagona cisterni.

Poslije toga Miško Breberina vodi bataljon »Josip Kraš« u napad na neprijateljsko uporište u mjestu Kostanjevac. Napad je predviđen u samo svitanje

18/19. 8. pred zoru. Dok su se čete približavale Kostanjevcu, desio se neobičan slučaj. Naime, partizan Mirko Ivanović Siško dolazeći iz Slovenije i tražeći odred zalutao je i cestom nenamjerno ušao u neprijateljsko uporište Kostanjevac. Kad je primijetio ustaše i žandare, snašao se, bacio bombu i otvorio vatru iz automata, nakon čega je posada panično pobjegla u Krašić. Uzalud je Miško naredio juriš u kome je sam bio najbrži i poveo borce za sobom. Neprijatelj je bio toliko preplašen stalnim napadima partizana, da je u ovom slučaju bio neuhvatljiv. U garnizonu je bio samo partizan Siško koji je s čuđenjem dočekao partizane.

Uzrok ove demoralizacije neprijatelja bio je u neprekidnoj partizanskoj ofanzivi i pokretljivosti, tako da je neprijatelj stalno procjenjivao veličinu i jačinu partizanskih snaga.

Takvo panično raspoloženje kod neprijateljskih garnizona u Žumberku omogućavalo je uspješno izvođenje akcija, samo je trebalo brzo i iznenadno napadati.

19.8. 1942. bataljon »Josip Kraš« vrši napad na neprijateljsku posadu u Pribiću. Napad je počeo u 5 sati ujutro. Za jedan sat bile su razoružane sve zasjede na prilazima Pribiću, ali žandari zabarikadirani u žandarmeriji branili su se uporno bacajući bombe i tukući iz 3 mitraljeza. Borba je trajala tri sata kroz koje vrijeme stiže posadi pomoć iz Krašića, ali je bila odbijena. Nakon divnog rada bombaša i minera žandarska zgrada je zapaljena i neprijatelj se predao ne videći drugog izlaza.

I ovdje je prisutnost Miška Breberine u sva tri sata borbe bila odlučujuća, jer je stalno bio u prvim redovima, jurišao i bacao bombe zajedno sa svojim borcima. Od 60 neprijateljskih vojnika 29 je poginulo a 31 je zarobljen. Zaplijenjena su 3 puškomitraljeza, svi karabini, dosta municije i opreme. Na partizanskoj strani nije bilo gubitaka. Poslije toga avioni su nadlijetali Pribić, ali ništa nisu mogli učiniti pošto su bili natjerani vatrom partizanskih puškomitraljeza. Po povlačenju partizana iz Pribića ovdje je stiglo 300 neprijateljskih vojnika, a u Sv. Janu i Slavetić po 100 neprijateljskih vojnika.

Bataljon »Josip Kraš« pod rukovodstvom komandanta odreda Miška Breberine dalje neprekidno napada na više strana. Napadnuto je Klinča Selo i zapaljena općinska zgrada, a 20. 8. zaustavljen je putnički vlak na pruzi Jaska—Zdenčina. Vlak je zapaljen a dvije lokomotive punom parom puštene su prema Zagrebu i kod željezničke stanice Horvati iskočile su iz tračnica i razbile se. U vlaku su uhvaćena dva policijska agenta i talijanski vojni ataše. Zaplijenjeno je mnogo ratnog materijala. 21/22. 8. zapaljena je općinska zgrada u Sv. Martinu kod Samobora i općinska zgrada u Desincu.

Glavni ustaški stožer bio je zbunjen svakodnevnim napadima na saobraćajnice i zato naređuje: »Dok se ne pojača osiguranje na željezničkoj pruzi Zagreb—Jastrebarsko, obustavljen je od jučer pa do daljnjega svaki noćni promet na željezničkoj pruzi Zagreb—Karlovac i to za vrijeme od 20 sati do 5 ujutro.

25. 8. razbijeni su iz zasjede ustaše na cesti Samobor—Jaska, uhvaćen jedan kamion i tri ustaše na motorkotačima. 26. 8. vođena je borba sa 600 ustaša kod sela Katarina. Ustaše su natjerani na povlačenje, a na bojištu ostavili 6 mrtvih. Redovno su održavani zborovi s narodom ovog kraja.

Poslije napada na Pribić Miško vodi bataljon »Josip Kraš« u napad na ustašku posadu u Vivodinu. Uplašena posada bježi ostavivši uporište čim je primijetila partizane. Izvršena je pljenidba materijala u općini i zapaljena općinska zgrada.

Istovremeno vrlo aktivnu i uspješnu borbu vodi četa »Kljuka« s 4. bataljonom 1. kordunaškog partizanskog odreda u Pokuplju, gdje stalno napadaju posade i komunikacije te 8/9. likvidiraju 8. posadu u Pisarovini.

Zbog ovakve aktivnosti partizana na području Zumberka i Pokuplja neprijateljski izvještaji javljaju: »Radi osiguranja prostora oko željezničke pruge i ceste Sisak—Velika Gorica—Zagreb—Hrv. Leskovac obrazovan je 18. 8. poseban odsjek pod zapovjedništvom Šime Benkovića sa sjedištem u Lekeniku. Od četa upućena je jedna novačka bojna iz Zagreba, jedan laki oklopni sat iz Zagreba, jedan sat novačke bojne iz Karlovca i dijelovi opkoparske bojne iz Siska. Danas se upućuje još i ostatak cijele novačke bojne iz Karlovca«. (Dnevni izvještaji br. 231 od 10. 8. 1942.)

Poslije likvidacije ustaških uporišta u Zumberku slobodan teritorij se proširio. Općine Kalje, Sošice, djelomično Radatović, Krašić, Sv. Jana i Stoj draga bile su slobodne. Do konca augusta 1942. u Zumberku i Pokuplju osnovani su NOO-i u mnogim selima.

Mora se naglasiti da je odred sa svojim štabom i komandantom Miškom Berberinom djelovao samostalno ikao je formalno potpadao pod Štab 2. operativne zone koji se za čitavo to vrijeme nalazio u Zagrebu.

Zbog bržeg i energičnijeg djelovanja na terenu Zumberka i Pokuplja Štab Grupe kordun. partizanskih odreda upućuje na taj teren 4. udarnu brigadu odmah poslije njenog formiranja.

S 4. udarnom brigadom stalno djeluje i Zumberačko-pokupski odred s bataljonom »Josip Kraš«, kojeg iz bitke u bitku vodi Miško Breberina.

U to vrijeme u Zumberku se nalazi Ivo Lola Ribar i njegov otac Ivan Ribar, koji su iz neprijateljske ofanzive prebačeni s ostalim drugovima pored Jastrebarskog, Cvetkovića i Crne Mlake do Kupčine gdje su prebačeni preko Kupe dalje za Kordun.

Ofanziva na žumberačko područje počinje 14. 9. Od oružanih snaga neprijatelja učestvovali su: 1. gorski zdrug, dvije ustaško-domobranske pukovnije, 13. ustaška bojna i veći broj talijanskih jedinica. Od partizanskih snaga ovdje se nalazila: 4. kordunaška brigada, bataljon »Josip Kraš« i Omladinska četa Zumberačko-pokupskog odreda, ukupno oko 1500 partizana. Neprijatelj je angažirao oko 8000 vojnika, potpomognut avijacijom i jačom artiljerijom. Tokom ofanzive ove partizanske snage vode borbe u centralnom dijelu Zumberka gotovo u obruču. Neprijatelj stalno bombarduje naročito sela Pećno i Stanišići, ali bez uspjeha. 14/15. 8. 4. kordunaška brigada probija ustaški obruč na cesti Novo Selo—Kostanjevac. U selu Orehovac formira se zajednički operativni štab 4. kordunaške brigade, Zumberačko-pokupskog odreda i Krškog odreda.

18. 9. 4. kordunaška brigada preuzima sve ranjenike i kreće za slovensku bolnicu usputno na svom borbenom putu, a bataljon »Josip Kraš« i Krški odred kreću za Jugorje.

20. 9. formira se Operativni štab Zumberačkog i Krškog odreda, a za zajedničkog komandanta izabran je Miško Breberina, komandant Zumberačko-pokupskog odreda, koji je s punim uspjehom do tada rukovodio Zumberačko--pokupskim odredom, na jednom specifičnom terenu gdje prije toga nije bio razvijen ustanak, a stanovništvo je bilo različito raspoloženo prema ustanku. Samo vojnički uspjesi mogli su stvoriti povoljnije uslove rada potrebnog za dizanje ustanka. Ovaj zadatak Miško je izvršio s punim uspjehom, ulažući u to sav svoj autoritet, sposobnost velikog vojnika i posebno neustrašivog borca

bez premca, u kome su svi partizani gledali uzornog starješinu. U svakom momentu bio je prisutan ondje gdje je borba bila najžešća. Kroz ovaj tromjesečni pregled najvažnijih događaja na terenu i djelovanja odreda treba gledati Miška koji je ove teške zadatke izvršio tako uspješno. Stvorio je na tom terenu sve uslove za dizanje ustanka i djelovanje jačih jedinica. Ne mirujući ni jednog trenutka Miško u ulozi komandanta operativnog štaba Zumberačkog i Krškog odreda odmah priprema akciju na izdajničku »belu gardu« u selu Dolž (11 km jugoistočno od Novog Mesta). Talijani su stalno tukli područja Gorjanaca artiljerijom i avijacijom, ali bez uspjeha.

Partizanske jedinice odmah vrše napad na posadu od 40 žandara u školi u Sošicama. Napad je izvršio bataljon »Josip Kraš« bez svoje treće čete, ali u sadejstvu s jednom četom Krškog odreda. I ovdje je došla do izražaja Miškova umješnost koji je brzim napadom potpuno iznenadio neprijatelja, tako da se brzo predao. Zarobljeno je 40 žandara, sva vojnička oprema i naoružanje. Miško opet ne miruje već odmah poslije neprijateljske ofanzive udara po neprijatelju u Kalju, Gornjoj Vasi i Novom Selu.

Dužnost komandanta Zumberačko-pokupskog odreda Miško Breberina obavljao je sve do studenog 1942. tj. do formiranja XIII udarne brigade Hrvatske »Rade Končar« u Sjeničaku. Odred u tri mjeseca krvavih ali uspješnih borbi stvorio je uslove za razvoj i djelovanje jačih jedinica na području Zumberka i Pokuplja te dalji i brži razvoj ustanka na tom terenu. Sve navedene bitke, napadi na neprijateljske posade, komunikacije i objekte, manevriranje za vrijeme neprijateljskih ofanziva vezani su uz ime i djela Miška Breberine. Za tri mjeseca krvavih borbi odred je izdržao na tom terenu, stalno navlačeći na sebe sve veće i jače neprijateljske snage koje su težile likvidirati partizanske jedinice neposredno pred Zagrebom. U tome nije uspio. Naprotiv, partizanske jedinice su poslije svake borbe bivale sve jače brojno i po naoružanju. Ponovno su napadale neprijateljska uporišta i opet stvarale slobodan teritorij.

Miško nije imao mogućnosti da nastavi započetim djelom kojeg je do tada s punim uspjehom obavio. Njegov odred s dva bataljona boraca ulazi u sastav 13. udarne brigade. Kod toga borci s ponosom nose sve uspomene na velika djela svog komandanta Miška.

On sam nastavlja borbu rukovodeći bataljonom 15. udarne brigade 8. udarne divizije sve do svoje pogibije marta 1943. u borbama kod Vrhovina.

O Miškovom liku kao čovjeku, borcu, komunisti i heroju lijepo govori i zapis njegova druga i suborca iz 15. udarne brigade Milića Napijala:

»Još i prije našeg boljeg upoznavanja o Mišku sam čuo dosta priča kao borcu Partizanskog odreda »Loskunja«, kao komandiru 1. kordunaške proleterske čete i kao visokom vojnom komandantu u Zumberku. U tim pričama, koje su se pronosile među borcima i narodom, bilo je mnogo elemenata koji su nedvosmisleno ukazivali na Miškovu nevjerovatnu ličnu hrabrost, na njegovu odlučnost i domišljatost u svim borbama koje je vodila njegova jedinica. Culo se mnogo štošta o njemu i njegovim brojnim borbama s neprijateljem. Da samo ponešto i ovlaš spomenem. Miško je razoružao posadu u Kamenskom. Pošto im je pokupio oružje, onda ih je probudio. Miško je postavljen za komandira proleterske čete koja ima 12 puškomitraljeza. On se probio iz obruča na Petrovoj gori prosto pregazivši neprijatelja, onda se probio s proleterskom četom iz ustaškog okruženja kod Petrovine brišući ubitačnom vatrom iz svih puškomitraljeza u pravcu proboja. Miško je uvijek među borcima, i u jurišu, i u svakoj borbi s bombama, karabinom ili pištoljem u rukama. Miško i njegovi borci potukli su neprijatelja ovdje, napravili ono tamo uz mnogo kon-

kretnih pojedinosti. **I** ne samo da se pričalo, nego su se i pjesme o tome pjevale.

Kad se o nekom priča i pjesme javljaju među partizanskim borcima i narodom kao o nedostižnom uzoru, to samo za sebe govori o njegovoj izuzetnoj ljudskoj, boračkoj i revlucionarnoj ličnosti.

Miška sam počeo upoznavati izbliza kad je on već dobrano postao naša partizanska legenda. To je bilo u prvoj polovini decembra 1942. godine kad je postavljen za komandanta 1. bataljona 15. kordunaške brigade, bataljona čiji borci potječu sa sjeverozapadne strane Petrove gore, a stasali su u partizanskim odredima: »Miholjsko«, »Crna Lokva«, »Jurga, »Rađonja«, »Vojišnica«, »Ključar«, »Brdo« i »Gaćeša Selo«. Ti borci su stekli mnoga borbena iskustva u borbama koje su vodili za oslobođenje Vojnića, u martovskoj ofanzivi na Kordun 1942, u proboju neprijateljskog obruča na Petrovoj gori, 14. maja 1942. u svim borbama u 1. brigadi NOV i PO Hrvatske, zajedno s Ličanima i Banovcima gdje spadaju borbe za prvo oslobođenje Jezerana, Vaganca, Drežnika, Slunja i mnoge druge. Bez mnogo opisivanja — pravi borci dobili su pravog komandanta.

Prvu ozbiljnu borbu pod Miškovom komandom 1. bataljon je vodio za oslobođenje Cemernice 14. **12**. 1942. Prvo oslobođenje Cemernice je izvedeno uz teške borbe i relativno velike žrtve. Toliki gubici su nastali zbog uporne odbrane neprijateljske posade i zbog prevelikog oduševljenja boraca kad su vidjeli naše tenkove pa su otvoreno krenuli u prvi juriš. Takvom stanju je pridonio i nepodobniji teren za oslobodioce, a najviše pripremljenost i očekivanost posade za borbu s nama i našim tenkovima. Sve krupnije voće u Čemernici je porušeno preko ceste, a ispred njihovog utvrđenja je napravljena jaka barikada s gusto i čvrsto ukopanim drvenim stubovima na pogodnom dijelu ceste. Borci i starješine bataljona doznali su za tenkove neposredno pred polazak u napad. Miška su se teško dojmile pale žrtve jer na tolike nije navikao. Sva razmišljanja o tome su se svodila na ono općenito: ustaška obavještajna služba je na vrijeme doznala za naš napad i za naše tenkove. Tenkovi su inače dopremljeni iz Slunja.

Nakon Cemernice predstojao je marš prema Saborskom i borbe za oslobođenje toga mjesta i Ličke Jesenice, zajedno s ostalim bataljonima 15. brigade i 5. brigadom. Tamo smo se bavili ustašama, domobranima, četnicima i Talijanima, rušenjem ličke pruge i kapelskom oštrom zimom i visokim snijegom. Slobodna teritorija je proširena, ustaše i četnici su ostali bez svojih posada u dva mjesta, Talijani se nisu mogli služiti ličkom prugom. Ovaj put su direktnije borbe imali drugi bataljoni 5. i 15. brigade. Miško je s 1. bataljonom svoje zadatke izvršio besprijekorno.

S oslobođenog terena Saborskog i Ličke Jesenice 5. i 15. brigada krenule su na Kordun u susret 4. neprijateljskoj ofanzivi. Poslije jednodnevnog puta 15. brigada je vraćena natrag prema Saborskom. Miško je sa svojim bataljonom išao daleko naprijed ispred ostalih, u nasilno izviđanje jer neprijatelj je navodno došao opet u Saborski i okolinu. Konkretan, poduzimljiv i odlučan, kakav je uvijek bio, i tada je poslije iscrpljujućeg marša po zimi i visokom snijegu s noževima na puškama svojih boraca, spremnih svakog časa za najžešću borbu, stigao je iznad Saborskog kasno noću. Premda nije imao naređenje da uđe u Saborski, učinio je to, nastavljajući nasilno izviđanje, jer nije imalo smisla da maršem ugrijani borci stoje u smrznutom snijegu, a izgledalo nam je da tamo nikoga od vojske nema. Obezbijedio se od Ličke Jesenice jed-

nim vodom na Borovom vrhu, a borci su smješteni na odmor u kuće, naravski uz jake straže. Pozvani smo iza toga u štab brigade, koji je pripremao napad na neprijateljsku posadu u Saborskom. Nije se mogao načuditi što mu štab brigade ne vjeruje da je njegov bataljon u Saborskom i da tamo nema nikakve neprijateljske vojske, nego vjeruje prethodnoj informaciji. Razmišljao je mnogo o tome i glasno govorio o uspjehu neprijateljske obavještajne službe da skrene brigadu s glavnog pravca udara 4. ofanzive i da se tako izgubi dragocjeno vrijeme.

Zbog ovog zakašnjenja tek smo 20.1. 1942. stigli na Veljun pred večer i sreli veliku kolonu izbjeglica. Culi smo i prve informacije o ofanzivi. Nepregledna kolona saonica i kola natovarenih prtovima, djecom i drugim stvarima kretala se prema Slunju. Produžili smo marš i noću se žestoko sudarili sa Švabama u Budačkoj Rijeci, kod Šarčeva križa, nakon što nas je iznenadila pritajena patrola u bijelim pelerinama više stijene na Čukuru. Potjerali smo je i zatim zauzeli Šarčev križ, presijecajući tako njemačku kolonu i zaustavljali je. Žestoka borba je vođena gotovo čitavu noć. Naši borci su držali dio usjeka za prugu (koja nikad nije napravljena), Šarčev križ i dio ceste prema Vojniću. Švabe su nastojali prodrijeti cestom. Nama za leđima, u zidovima popaljenih kuća u Budačkoj Rijeci, Švabe su pružali žestok otpor iako su bili opkoljeni. To su bili oni koji su dotle stigli prije našeg napada na Šarčev križ. Tu cjelonoćnu žestoku borbu po ciči zimi i dubokom snijegu malo bi tko izdržao. Miško je to uspio sa svojim borcima. Imali smo poginulih i ranjenih. Tako je Miško, direktno iz marša, s umornim i gladnim borcima započeo svoju jednomjesečnu danonoćnu tešku borbu s elitnim snagama 4. ofanzive. Bile su to brojne i teške borbe s fašistima i okupatorima Nijemcima i Talijanima, od kojih svakako treba neke pomenuti. Bila je to i borba sa snježnom i jakom zimom, sa snom, s glađu, s bosotinjom i slabom opremljenošću. Prinudno je testirana krajnja tačka fizičke i psihičke izdržljivosti svakog borca. Miško je polagao svoj najteži komandantski ispit iznalazeći i u svakodnevnoj praksi provjeravajući mnogobrojne taktičke varijante borbe s nadmoćnim neprijateljem. Tada je razrađivan i razrađen najpogodniji način proboja neprijateljskog obruča jer je izgledalo da neprijatelj i to može prirediti. Razmišljalo se zajednički, ali je Miškovo iskustvo tu najviše vrijedilo. Zaključeno je da se obruč probija na jednom najpogodnijem mjestu, manjom jedinicom, a ne čitavim frontalnim rasporedom bataljona. Cilj bi bio dočepati se dijela neprijateljskog rasporeda manjom jedinicom uz pomoć krilnih dijelova bataljona, koji bi žestoko tukli neprijateljske položaje ispred sebe. Kad se napadačka jedinica uklini u neprijateljski raspored (makar i uz više pokušaja), onda bi se obruč rasturio lijevo i desno s bokova, po mogućnosti i s leđa, uz odlučan angažman krilnih jedinica. Tako bi bilo manje žrtava i lakši i sigurniji proboj. S Miškom, u ulozi komandanta, ovo bi se lako ostvarilo. Sjećajući se Miška i njegovog borbenog doprinosa i iskustva potrebno je pomenuti i ovu varijantu proboja iz obruča i nazvati je njegovim imenom jer joj je on najviše doprinio. Isto bi važilo i za proboj neprijateljskog fronta.

Ispred Rakovice, između Mašvine i ceste, bliže cesti, 26. 1. 1943. vodili smo borbu čitav dan. Pred veče smo jurišali tako silovito da smo odagnali Švabe prema izvoru Slušnice. Bježali su panično, ostavljajući opremu i naoružanje. Juriš je uslijedio po naređenju komandanta brigade, ali je Miško glavni akter njegovog potpunog uspjeha. Na našoj strani nije bilo gubitaka, a ni ranjenih. Ovo je neobično podiglo moral i samopouzdanje boraca u borbi s Nijemcima

Iste noći, oko 23 sata, trebali smo presjeći i zaustaviti kolonu fašista, koja

je cestom giljala u Rakovicu. Presjekli jesmo, ali je zaustavljanje bilo kratko jer bataljon je brojčano mala jedinica da bi dugo držao tako brojnog neprijatelja u naletu. Ni ovdje nismo imali nikakvih gubitaka. Za presijecanje kolone Miško je upotrijebio sebi svojstven taktički manevar. Neopaženo je privukao jednu četu u uvalu pored ceste, a druge dvije čete su tukle svom raspoloživom vatrom kolonu na cesti. Dogovorenom signalnom raketom prekinuta je paljba, a prikrivena četa je iskočila na cestu i razračunala se sa Švabama. Druge dvije čete su na brzinu zauzimale predviđeni položaj za zustavljanje kolone. Da je Miško raspolagao brojnijom jedinicom, kolona bi bila zaustavljena duže vremena. Borci se čude kako se to lako ostvare teški zadaci i dive se svome hrabrom i domišljatom komandantu.

Sutradan 5. i 15. brigada povlače se prema Bihaću. Za njima sva sila Nijemaca, tenkova i aviona. Miško s bataljonom ostaje iznad Ličkog Petrovog Sela sa zadatkom da spriječi prodor Nijemaca preko Preboja i spajanje s Talijanima koji nadiru od Plitvica. Svaki borac je dobio parče kuhane i smrznute govedine i parče kukuruznog kruha. Pojesti odmah ili ostaviti za kasnije svako će sam odlučiti, a svakome je rečeno da se danas ne nadamo drugoj hram. Borba počinje oko 10 sati s kolonom Švaba dva puta brojnijom od nas. Manevrima krilnih zaobilaženja prisiljavaju nas dva puta na povlačenje. I Miško počinje s nadmudrivanjem. Ostavlja puškomitraljesca da ih zadržava, a bataljon povlači u Plješevicu, pokazujući to Švabama da bi pomislili kako ih puštamo. U zaklonu odmah odluka i priprema. Napraviti im klinastu zasjedu s jedne i druge strane ceste, u dolini ispred Preboja. Okupljenim borcima i starješinama kratka objašnjenja. Miškova je direktna komanda svima. Svaki borac da usiječe borovicu iza koje će se zakloniti i s noževima na puškama čekati komandu, a ona će biti »Pali!« i »Juriš!« kad zađu u zasjedu. Određena je i grupa koja će noževima likvidirati patrolu ako je bude. Ako nas rasture, predviđeno je hitno povlačenje na istaknuti brijeg u Plješevici. koji je svima pokazan. Znak za povlačenje su tri zvižduka u pištaljku. Sve je urađeno po planu. Malo čekamo. Nailaze bez patrole.

Kad su potpuno ušli u zasjedu, čula se samo Miškova komanda: »Pali!« a iza toga »Juriš!« koju su jednako čuli i naši i Švabe. Prolomila se jeka rafala i poklika Kapelom i Plješevicom. Ćule su se i njemačke komande. Jasno su se vidjela zabezeknuta i prestrašena lica fašista. Ne slušajući svoje komand-? počeli su panično bježati. Jedan je potražio spas glumeći poginulog. Od njega smo doznali da ih oficiri nikad nisu učili kako se odstupa pa zato panično bježe. Spasili smo Primorce, koji su u tom momentu odstupali istim terenom kojim smo gonili Švabe ispred Talijana. Talijani su nam stigli za leda, na malom odstojanju, s tenkovima, ali nisu pucali jer bi tukli i Nijemce. Na malom prostoru četiri vojne jedinice u različitoj borbenoj poziciji: njemačka u paničnom bijegu, naša u jurišu za njima, Primorci u povlačenju, Talijani u nastupanju. Situaciju kakvu ni filmadžije ne bi smislili na manje prostora. Zbog Talijana i njihovih tenkova dat je znak za povlačenje. Svi smo se brzo našli na dogovorenom brijegu. Opet nema ni poginulih ni ranjenih. Noć je, snijeg i zima. Pomoću karte, busole i baterijske lampe pod šinjelom, batrgajući se po kamenju, našli smo dvije kuće gdje smo noćili. Mnogi komandant ne bi prihvatio ovu i ovakvu borbu. Razloga za to je bilo dosta, opravdanja također. Miško o tom nije ni pomišljao, tražio je način kako da zaustavi fašiste, kako da spriječi sastajanje Nijemaca i Talijana, kako da spasi Primorce od napada u leđa. Kao i svuda, i ovdje je iskazano njegovo junaštvo, komandantska umješnost i domišljatost.

Značajan je i juriš Miškovog bataljona na Talijane u Gornjem Lapcu. Talijani su potisnuti iz naselja počevši se povlačiti uz zavoje ceste koja vodi preko Zuleševice. Na tom pravcu su ih zaustavili Ličani. Ocijenili su da je bolje u naselju, nego na otvorenoj šumskoj cesti zavijenoj dubokim snijegom. Vratili su se i svom silinom jurnuli na bataljon s tenkovima u prethodnici. Miško je velik i u odbrani, ne samo u jurišu. Kad je vidio da nema čime zaustaviti tenkove, naredio je: »Pusti tenkove, gađaj pješadiju, držite se zaklona po zidovima i kućama!« Kad borci vide da i Miško radi sve ono što i njima naređuje, nema te sile koja ih može maknuti. Pješadija je zaustavljena. Zadržali smo sve kuće i zidove koje smo u jurišu osvojili. Bez podrške pješadije i tenkovi su se vratili. Nastala je poziciona borba u naselju i na cesti kroz šumu. Opkoljenim Musolinijevim fašistima avioni su bacali municiju i hranu. Kad je uočio sve njihove znakove oko bacanja paketa, Miško je isto učinio i na nama pogodnim mjestima. Kad bi avion nama bacio paket, bio bi obasut žestokom paljbom iz puškomitraljeza.

Moje posljednje druženje i viđenje s Miškom bilo je u svanuće 21. marta 1943. godine. Često se sjetim tih događaja. Napadana je četnička posada u Crnoj Vlasti. Miškov bataljon je vršio odlučan pritisak na Vrhovine, zajedno s drugim bataljonima 15. brigade, iz pravca Zalužnice i bregova iznad Vrhovina. Ovo je trebalo biti osiguranje glavnom napadu na Crnu Vlast. Pritisak na Vrhovine je bio odlučan te su Talijani i četnici krenuli da nas odbace. Nisu nam ništa mogli sve do dana kad su počeli žestoko tući artiljerijom. Artiljerija im je bila na drugoj strani Vrhovina na višem brdu od našega. Odatle su, kad je svanulo, vidjeli naše položaje kao na dlanu. Štab bataljona je bio s trećom četom na koju su jurišali četnici i Talijani. Pod Miškovim odlučnim komandama četa je odbila juriše. Komandovao je tada idući od borca do borca, po čitavom brdu, bez obzira na kišu metaka i granata. Nevjerovatno je povjerenje u Miška imao svaki njegov borac i ranjenik. Kad on komanduje, nikakav neprijatelj ne može proći. Ta sigurnost je i tada potvrđena i još više učvršćena. Poginuli zamjenik komandanta brigade Milisav Dakić i vodnik Marko Radojčić izvučeni su kao i ranjeni Simo Dakić i ja. Talijani i četnici nisu uspjeli odbaciti bataljon.

Petnaest dana kasnije, 6. aprila 1943, Talijani i četnici su se povlačili iz Vrhovina prema Zalužnici i Otočcu. Naše jedinice su tukle njihovu brojnu kolonu. Miško ih je progonio s bataljonom. Krenuli su i naši tenkovi. Miško je skočio na jedan, Đurić Miloš Lošo na drugi. Tako su dospjeli i među Talijane ubijajući ih s tenkova oko sebe. U toj gužvi je teško ranjen. Lošo mu je pomogao da siđe s tenka i izađe između Talijana. Od te rane je umro u Bijelim Potocima.

Obično kažemo: nije trebao tako poginuti. To bi važilo za svakog borca, a pogotovo za komandanta bataljona. Međutim, Miško je imao takav borbeni nagon, takvu borbenu strast, da je u svakoj borbi ispunjavao ulogu komandanta i borca istovremeno, i to ne bilo kakvog borca, nego borca junaka, borca heroja nad herojima. Kad je skakao na tenk, možda nije ni pomišljao da će dospjeti među Talijane. Kad se borbom zanio, više o povratku nije ni mislio. Povratak nije dolazio u obzir ni po njegovom shvatanju junaštva. Pogotovo se to nije moglo i smjelo dogoditi na otvorenoj sceni pred njegovim i drugim borcima. Da je poginuo u bilo kojoj od brojnih njegovih bitaka isto bi mogli reći: tako nije trebao poginuti jer je uvijek bio u prvim borbenim i jurišnim redovima vojne jedinice kojom je komandovao. Zbog takvog njegovog borbenog držanja njegova svaka jedinica bila je više nego dvostruko jača. Toga

su bili svjesni svi njegovi borci. Toga je bio svjestan i on sam i s tim se ponosio. Bio sam pod komandom više kordunaških narodnih heroja i svi su imali svoje herojske posebnosti, kojima su zaslužili takve nazive, ali nijedan nije imao takvu sposobnost kao Miško da njegovo herojstvo pređe bukvalno i doslovce na svakog borca, da tako čitava jedinica postane herojska. To je bilo sa svima jedinicama kojima je komandovao. Prvi bataljon 15. brigade je postigo najveće borbene domete pod njegovom komandom.

Od Miška i njegove jedinice strepili su jednako svi neprijatelji: Nijemci, Talijani, ustaše, četnici i svi drugi koji su se ispriječili pred njegove borce.

Svaki njegov borac je bio i komesar kud god je prolazio. Citava jedinica je širila bratstvo i jedinstvo praktičnim odnosom, pravom riječju i pravim ponašanjem kud god je prolazila.

Miško je bio i komunista kakvog je Komunistička partija i te kako trebala u uslovima oslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.

Bio je i lijepog vitkog stasa i izgleda, što je upotpunjavalo dojmove o njegovoj vrijednosti i veličini.

Nadvisivao je ostale kao čovjek, borac i komandant. I poginuo je na način kako to ni stihovi narodne pjesme ne mogu izraziti. Svaki njegov borac sve shvata i razumije i kapu skida nad uspomenom na jednog od najvećih junaku Korduna. Velika je šteta i greška što nije proglašen za narodnog heroja jer takvoga nismo ni imali«.

O pogibiji Mile Miška Breberine i narod pjeva:

Tu u boju protiv dušmanina
Pade junak Miško Breberina,
Koj' vodio hrabre proletere,
Znao samo da pobjede bere.
Kraj njeg' pade komandant brigade,
Hrabar junak Dakić Milisave.

Sav satkan od kordunaške divljine i pitomine Miško Breberina nadahnuo je pjesnike za još jednu pjesmu. Glavna njegova vrijednost je junaštvo, ali pored toga on je običan, živ čovjek koga je rodila kordunaška majka. Poginuo je marta 1943. godine u Lici kod Vrhovina kao komandant 1. bataljona 15. kordunaške brigade:

Od mladosti on je hrabar bio,
Nikad smrti nije se plašio,
Za nejake on je majka bio,
A sili se nije pokorio.
Žandari mu s puta se sklanjali,
To su za njeg' po zemljici mravi.
Sad je junak poslužio rodu,
U boj krenu za pravu slobodu.
Iz Trebinje on rodom bijaše,
Pola vojske poznalo ga naše
Po junaštvu i junačkom glasu,
Po ljepoti i visokom stasu.
Od seljaka komandant postade,
Za dušmana strah i trepet bio,
Partizansko ime proslavio.

Boris Balaš

GAJO BUČAN, ZAMJENIK KOMANDANTA 3. BATALJONA
13. PROLETERSKE BRIGADE »RADE KONCAR«

Rođen 1919. u Gejkovcu, općina Krstinja. Djetinjstvo je proveo u Gejkovcu koji se nalazi na lijevoj obali rijeke Gline i na obroncima Petrove gore. Početak ustanka zatekao ga u selu. Septembra 1941. stupa u Partizanski odred »Široka Rijeka« i već je u prvim bitkama zapažena njegova hrabrost, odvažnost i vičnost partizanskom ratovanju. Inače Gajo je bio tih, miran i povučen, izrazito pedantan i uredan. U teškim ratnim uslovima Gajo je uvijek našao vremena da se obrije, na vrijeme ošiša, da uredi obuću i odjeću. Posebnu pažnju posvećivao je čistoći svoga oružja. Po izgledu ljepuškast, lijepo građen i s bujnom crnom kosom. Njegova ljepota lica i srazmjerna građa tijela podstrekavali su ga da se svakodnevno dotjera va i da vodi računa o svom izgledu. Bila je to jedna od vrlo važnih osobina partizana Gaje. Na račun ove Gajine pedantnosti u partizanskom odredu, a kasnije i u 13. proleterskoj brigadi »Rade Končar«, znali su se Gajini drugovi ponekad našaliti. Jednom prilikom Bogdan Mamula (kasnije general-potpukovnik JNA) u razgovoru kaže o Gaji Bućanu: »Čim mi u nekom selu ili mjestu zakažemo sastanak, zbor ili zabavu, Gajo koristi svako slobodno vrijeme da bi uredio i ispeglao odijelo, očistio cipele, uredio kosu koja mu je inače krasila glavu. I među curama i mladima uvijek je bio najdotjeraniji i vrlo simpatična izgleda i ponašanja. Eto, takav je bio naš Gajo. Bio je on i veliki borac, i dobar komunista, i starješina.«

U odredu »Široka Rijeka«, pa kasnije i u svim jedinicama, Gajo je zapažen po hrabrosti, drugarstvu, urednosti i političkom djelovanju, kako među borcima tako i među narodom. Bio je disciplinovan i u tome služio za primjer ostalom ljudstvu svoje jedinice. Za vrijeme odmora ili na marševima rado je stupao u kontakte s narodom, tumačio liniju NOB-a, govorio o značaju bratstva i jedinstva među Srbima, Hrvatima i Muslimanima Cazinske krajine i Korduna. Kada je početkom maja 1942. godine donijeta odluka da se formira Prvi proleterski bataljon Hrvatske, u partizanskim jedinicama Banije, Korduna, Like, Gorskog kotara i Dalmacije prišlo se izboru ljudstva za ovu proslavljenu jedinicu NOV i PO Hrvatske, od koje je 7. novembra 1942. godine formirana 13. proleterska brigada »Rade Končar«. Među kordunaškim partizanima izabrano je 68 boraca i starješina koji su 7. maja 1942. godine u Titovoj Korenici ušli u sastav Prvog proleterskog bataljona Hrvatske. Od ovog broja kordunaških proletera iz redova 3. čete 2. bataljona 2. KPO bilo ih je 7 i to: Gajo Bućan, Ljubomir Bućan, oba iz Gejkovca, Ljubo Dejanović iz Široke Rijeke, Dušan Dejanović također iz Široke Rijeke, Muhamed Rekić iz Todorova i Zuhdija Zalić iz sela Polje kod Male Kladuše. Odlazak ovako impozantnog broja kordunaških boraca u Proleterski bataljon bila je velika čast za Kordun, jer se i on među svega nekoliko pokrajina Hrvatske svrstao u red onih krajeva čiji su sinovi postali proleteri slavne jedinice NOV i POJ. Bio je to ponos i za selo Gejkovac koji je u proletere poslao dvojicu junaka.

Gajo Bućan je nastavio borbu istim žarom i voljom kao što je to činio u Vergaševoj četi na Kordunu. U prvim značajnijim borbama Proleterskog bataljona, koje su se odigrale tokom juna i jula oko Prijeboja i Plitvičkih jezera i širom Like i dijelu Dalmacije, Gajo je nekoliko puta pohvaljivan. On je ljeta 1942. godine primljen u članstvo Komunističke partije Jugoslavije. Bila je to velika čast i povjerenje komunista Proleterskog bataljona.

Prolazili su dani i mjeseci. Proleterski bataljon je bio stalno u pokretu. Bo-

rio se po Dalmaciji, Lici, Gorskom kotaru, Kordunu, Cazinskoj krajini, Pokuplju i Žumberku. Zbog čestih borbi Proleterski bataljon je imao osjetnih gubitaka, naročito u podoficirskom i oficirskom kadru. Najborbeniji i najodaniji Partiji i narodu unapređivani su i postavljani na položaje komandira odjeljenja i vodova, političke delegate i političke komesare. U ljeto 1942. Gajo je postavljen za komandira odjeljenja, a već septembra iste godine postavljen je za komandira voda. Zapažene borbe Proleterskog bataljona bile su na cesti Prijeboj—Plitvička jezera—Vrhovine. U tim borbama Gajo ima vidnih uspjeha. Jedan od zapaženijih uspjeha dogodio se 2. augusta 1942. godine kada je bataljon na putu Gerovo—Crni Lug u Gorskom kotaru napao talijansku motorizovanu kolonu. Nakon kratke borbe dijelovi bataljona prelaze na juriš a među prvima bilo je i odjeljenje Gaje Bućana. Nakon jednosatne borbe uništeno je 28 kamiona a iz kamiona oslobođeno je oko 400 ljudi, žena i dje^e s teritorije Slovenije — koje su talijanski fašisti zarobili i sprovodili u fašističke logore. Proleterski bataljon u saradnji s kordunaškim jedinicama napada čuveno ustaško leglo u Hrvatskom Blagaju, na Kordunu. Ustaše su pružale dugotrajan i snažan otpor, ali ovog puta neprijatelj nije mogao izdržati snažne nalete proletera. Nakon oslobođenja Hrvatskog Blagaja kod Slunja, Gajo Bučan postavljen je za komandira voda 3. bataljona 13. proleterske brigade »Rade Končar«. Na toj dužnosti ostaje do marta 1943. godine, a potom je uslijedilo novo unapređenje. Postavljen je za komandira čete u 1. bataljonu. Maja 1943. Gajo je postavljen za zamjenika komandanta 1. bataljona 13. proleterske brigade.

Proleterska brigada »Rade Končar« imala je bezbroj bitaka u kojima učestvuje i Gajina jedinica. Među znamenitije bitke spadaju: oslobođenje Krašića 3. januara 1943. godine, razbijanje italijansko-ustaške ofanzive na Žumberak februara iste godine, uspješan napad na neprijateljsku posadu u Sv. Nedjelji, Pokupskom, Remetincu, Draganiću, Gornjoj Kupčini i drugim mjestima.

U oktobru 1943. njemačke jedinice preduzele su ofanzivu na teritorij Zumberka. Trinaesta proleterska brigada vodila je visednevne teške borbe za odbranu slobodne teritorije na Žumberku. Borbe iz sata u sat, iz dana u dan bile su sve teže i žešće. Poslije podne 22. oktobra Nijemci su nastojali da pod svaku cijenu zauzmu položaje koje je branila Proleterska brigada na liniji Hrženjak—Prekrižje na Žumberku. Prvi proleterski bataljon se uporno brani. Gajo, zamjenik komandanta bataljona, nalazio se u prvim borbenim redovima, podstrekavao borce i ličnim primjerom pokazivao kako treba tući neprijatelja. Da bi se neprijatelj zaustavio, 1. bataljon izvodi nekoliko protivnapada i juriša. U jurišu Gajo je smrtno ranjen i izdahnuo u rejonu Hrženjaka. Prestalo je da kuca junačko srce poručnika Gaje Bućana, uzornog i primjernog sina, brata i unuka porodice Bućan iz sela Gejkovca ispod Petrove gore. Njegov borbeni put započet početkom septembra u Širokoj Rijeci nastavljen je borbama širom Korduna, a od proljeća 1942. godine po Lici, Dalmaciji, Gorskom kotaru, da bi u jesen 1942. godine borbe nastavio u Pokuplju, Žumberku i Bijeloj krajini. Zajedničkom borbom s borcima muslimanske, hrvatske, srpske i slovenačke nacionalnosti dvije godine teškog rata tukao je neprijatelja i na bojnom polju kovao bratstvo i jedinstvo naših naroda. Gajo se s istim žarom borio za odbranu hrvatskih, slovenačkih i muslimanskih porodica. Pao je u borbi za odbranu hrvatskih sela a svoje kosti ostavio na brdovitom Zumberku, s kostima mnogih poginulih Kordunaša, ličkih, dalmatinskih, slovenačkih i muslimanskih boraca.

Ignjatije Perić i *Branko Kresojević*

DRAGICA BULAT

Rođena je 1922. godine u Podgorju, Vrginmost. Osnovnu školu završava u Vrginmostu, a gimnaziju u Sisku, Novoj Gradiški i Zagrebu. Mlada Dragica herojski gine u neposrednoj blizini svog rodnog Podgorja, na Petrovcu, da bi pronašla najbolje rješenje proboja obruča i tako spasila stotine života boraca i naroda, koji su već bili u kritičnom stanju zbog iscrpljenosti u tromjesečnim borbama i zbjegovima.

Dragicu Bulat upoznao sam januara 1942. godine u Slavskom Polju. Odbili smo napad Italijana iz Vrginmosta i držali položaj u Crevarskoj Strani. Pauze između borbi koristili smo za politički rad sa narodom i borcima. Na jednom takvom sastanku pojavila se lijepa i vrlo obrazovana djevojka. Govorila je strastveno, vrlo tečno i ubjedljivo. Odmah mi se dopala. Dogovorili smo se da bi trebalo da održi kraće kurseve sa omladinom u selu Brdu i Međeđaku gdje sam formirao odred. Bilo je to upravo pred moj polazak za Foču u Vrhovni štab. Zato sam jedva čekao da se vratim sa tog zadatka i ponovo vidim Dragicu. Ali, po povratku mene su rasporedili u Prvi proleterski bataljon Hrvatske. Tek u septembru te godine stigli smo na Kordun. Odmah sam pitao za Dragicu. Strašno me potresla vijest o njenoj pogibiji na Petrovcu. Dugo nisam mogao prihvatiti tu stvarnost jer taj lik mi se duboko urezao i svuda me hrabrio.

Još kao učenica gimnazije Dragica je pokazivala interes za naprednu literaturu i odmah se oduševila revolucionarnim idejama. Već 1937. godine u gimnaziji u Sisku postaje član SKOJ-a. Teško je reći šta je bilo presudno kod Dragice za takvo opredjeljenje. Da li je to literatura, kontakt sa revolucionarima, materijalni položaj ili porodična atmosfera? I brat Rade također se rano opredijelio zarevolucionarne ideje. Možda su svi ovi faktori zajedno djelovali na njenoopredjeljenje. Ali,mogao bi se ipak istaći jedan presudni. To je narodno okruženje u kome je provela djetinjstvo. Narod Korduna izložen teškom životu, raznim nepravdama i eksploataciji, poticao je na razmišljanje o pravdi i borbi za bolji život.

To je bila osnova njene odlučnosti, hrabrosti i požrtvovanosti u svim kasnijim akcijama. To je, vjerovatno, bilo odlučujuće da se cijela njena porodica: majka Kata, brat Rade i sestre Anka i Seka nađe na platformi KPJ i u NOB-u (otac Petar nalazio se još od ranije na radu u Kanadi).

Još kao učenica gimnazije u Sisku ona je vatreno agitovala za revolucionarne ideje i sa svojim drugaricama Milkom Vranešević i Ankicom Zganec-Bradarec organizuje omladinu i žene u nekim selima u okolini Siska.

Vrlo pažljiva i humana brzo je zadobijala povjerenje ljudi. Poslije upisa na Medicinski fakultet u Zagrebu, ubrzo postaje jedan od najaktivnijih studenata u naprednom studentskom pokretu na Zagrebačkom sveučilištu. Kao i brat Rade, student tehnike, kroz taj pokret sagledava da je najveća opasnost.

za čovječanstvo, kao i za naše narode i radničku klasu — fašizam koji se u to vrijeme širio Evropom i ugrožavao mir, slobodu i napredak. Pobjeda fašizma u Španiji, uz pomoć Hitlera i Musolinija, bila je jasan znak da se tu neće stati. Odmah zatim dolazi aneksija Austrije i okupacija Cehoslovačke. Poslije toga se išlo filmskom brzinom. Dolazi do okupacije i Jugoslavije, aprila 1941. godine.

Rade i Dragica odmah dolaze u svoje rodno mjesto, povezuju se sa članovima KPJ, stvaraju i povezuju partijske organizacije. Zajednički rade na pripremi ustanka. Dragica, već poznati aktivista iz Zagreba, dobija zadatak da održava vezu OK KPH za Karlovac sa KK u Vrginmostu i Petrovom gorom. Izabira Sjeničak kao najpogodniji rejon za vezu sa Karlovcem i Zagrebom. Ujedno pomaže odredu »Štipan« i »Sjeničak« u povezivanju sa ostalim ustaničkim snagama.

Za vrijeme velike ofanzive na sjeverni dio Korduna, decembra 1941. i januara 1942, paljenja sela i zvjerstava ustaša nad golorukim narodom, Dragica neumorno radi na organizovanju zbjegova i povlačenju naroda preko pruge u Petrovu goru. U tim zbjegovima i kolonama ima dosta bolesnih, ranjenih i iznemoglih. Dragica primjenjuje svoje znanje iz medicine i organizacije, previja, daje lijekove, savjetuje, organizuje preventivu.

Dolaskom u Petrovu goru postaje referent saniteta III podrejona, ali ne prestaje da djeluje i kao partijsko-politički radnik. Sa velikim žarom i puno ljubavi obavlja obadvije dužnosti.

Ali, Pavelić uz pomoć Nijemaca i Italijana ne odustaje od plana da uništi srpski narod oko Petrove gore i njegove partizane. U martu mjesecu potiskuje ih u Petrovu goru i zatvara obruč sa sjevera, zapada i istoka, zauzima i utvrđuje glavni vrh Petrove gore Petrovac. To je ugrozilo velike zbjegove naroda i partizani preduzimaju mjere za proboj.

Dragica Bulat, tada već narodni ljekar, veliki humanista i borac, smatra da treba djelovati i spriječiti tragediju, izbjeći masakr naroda koji su ustaše pripremale u Petrovoj gori. Zajedno sa komandantom bataljona Jovicom Lončarom i komandirom čete Ilijom Gvozdićem, kao i grupom boraca, odlazi 30. marta 1942. godine u izviđanje u cilju pronalaska najboljeg mjesta u rasporedu neprijatelja kako bi se što prije probio obruč i oslobodio narod. Pri tome Dragica nailazi na ustašku patrolu koja je postavila zasjedu. Dragica brzo reaguje, ubija iz pištolja jednog ustašu, ali je drugi pogađa u grudi, a potom bježi. Nastala je dramatična borba za život Dragice Bulat. Odmah su je odnijeli u Pernu Ilija Gvozdić, Slavko Markon, Đorđe Miličević, Ljuban Radanović. Međutim, ubrzo po dolasku je preminula. Teško ranjena Dragica je bila svjesna da neće preživjeti, ali nije pokazivala nikakve znakove panike i nervoze. Pjevala je »Internacionalu« dok je imala snage i hrabrila drugove da istraju u borbi. Na oproštaju ostavila je poruku: »Kad gine cvijet naroda Korduna, mogu i ja izgubiti svoj mladi život«.

U 20-oj godini ugasio se život drage i hrabre djevojke i krasnog komuniste u borbi za bolji život radnika i seljaka te slobodu naših naroda. Dragica je do kraja svog kratkotrajnog života čitavu sebe posvetila borbi za bolje danas i sutra radnog čovjeka i seljaka. Veliki žar komunističkog humaniste koji je ispoljila još u Sisku, Zagrebu, u rodnom Vrginmostu i Kordunu nedvojbeno svjedoči o nesebičnosti i požrtvovnosti za opću stvar. Tako je bilo i na dan smrti. Uoči tragičnog juriša naših roguljaša i Trećeg bataljona na Petrovac, javljajući se dobrovoljno za izviđanje, upravo je željela da spriječi tu tragediju izborom najpogodnijeg mjesta za proboj. Ali, sudbina je htjela da pogine

prije nego što je pronašla to mjesto. Svjesno je sebe žrtvovala da bi pomogla drugima, da bi ih upozorila da ne krenu nepromišljeno.

Kao i mnogo puta ranije, Dragica je i tu ispoljila nesebičnu hrabrost i spremnost da se žrtvuje za svoj narod koji je u zbjegu, poslije jednomjesečnog progona sa svojih ognjišta, iščekivao spasonosnu vijest o proboju. Dragica je duboko saosjećala sa patnjama progonjenog naroda, koji ničim nije dao povoda za takav postupak okupatora i kvislinga. Zato je hitala da mu što prije pomogne.

Taj čisti i svijetli lik djevojke, borca za slobodu i pravdu naroda, ostaje kao nezaobilazni primjer mladim pokoljenjima kako treba voljeti svoj narod, pravdu i slobodu. Omladina i narod Korduna sačuvaće trajnu uspomenu na njen lik. Brat Rade, sestre Anka i Seka mogu biti zaista ponosni što su imali takvu sestru.

Dušan Pekić

MILADIN CIMESA

Miladin Cimeša, sin Stevana i majke Ane, rođen je 1905. godine u Svinjici, općina Krstinja, kotar Vojnić, Srbin. Odrastao je u siromašnoj kući kordunaškog seljaka. Osnovnu školu završio je u Širokoj Rijeci. Odmalena morao je raditi teške poljoprivredne poslove. Težak je bio život na Cimeškom brdu (Cicelja). U stvari Cimeško brdo je malo naselje ispod Petrove gore. Zemlja je mahom puna kremenastog kamena u kojoj gotovo ništa ne može da rodi. Miladin je bio vrijedan i pošten čovjek. Priroda ga je nadarila lijepim muškim izgledom.

Miladina je kapitulacija vojske stare Jugoslavije zatekla daleko od Korduna. Rastao se s vojskom u kojoj je položio vojničku zakletvu da će se vjerno i hrabro boriti za svoju zemlju i narod. Na žalost, zbog izdaje nije mu se pružila prilika, ali s puškom se nije htio rastati. Kod njega se probudio tradicionalni osjećaj vojnika Krajišnika iz Vojne krajine da živi, a ako mora da pogine, neka gine s oružjem kako to dolikuje junaku. Sjetio se krajiške uzrečice »S puškom nekako, a bez nje nikako«. Znao je Miladin da je Maček organizirao razoružanje vojnika stare Jugoslavije. Vješto je savladao zamke Mačekove zaštite i jednog dana se pojavio na svome Cimeškom brdu s novom karabinkom i vojničkom uniformom. Brzo se pročulo da je Miladin došao i da je naoružan. Narodu je odmah bilo lakše, sigurnije se osjećao. Svi su znali da je Miladin, kad je ostao i dalje pod oružjem nakon kapitulacije i raspada armije Kraljevine Jugoslavije, spreman da se bori protiv ustaša i njihovog nasrtaja na život i imovinu nevinog naroda.

Tako je i bilo. Nije se narod prevario. Na dan ustanka 29. 7. 1941. Miladin je bio među prvima u stroju. Pojavio se s vojničkom uniformom i naoružan. Ustanički front bio je od Celapova do Madžareva mosta. Pored Mihajla Zdjelara i Miladin je imao karabin, tako da je na dijelu fronta na kome su se oni nalazili bio samo još jedan karabin u Mile Savića. Mihajlo Zdjelar, Miladin Cimeša i Mile Savić stali su jedan pored drugoga. Pravi vojnici, što se kaže »od glave do pete«. Mihajlo je među njima bio najmlađi. Imao je svega 23 godine. Miladinu je bilo 36 godina, a Savić također oko 36 godina. Narod ih je

radosno posmatrao i poluglasno se govorkalo: »Bože što su lijepi, ne bojimo se mi ustaša i domobrana dok je njih«. Čekati nije trebalo dugo. Iz Velike Kladuše nastupale su ustaške i domobranske bojne spremne na uništenje srpskog naroda i njegove imovine. Pojaviše se i tri aviona koji su nisko letjeli da se granje ispod njih savijalo iznad glava ustanika. Ustanici nisu mogli održati front. Morali su ga napustiti i povući se u Petrovu goru. Ustaše su se prvi put susreli s organiziranim otporom. Poginuo je jedan ustaša, a nekoliko ih je ranjeno na zapadnom dijelu fronte. Svi ustanici nisu se razišli. Ostalo ih je sedam s Miladinom i povukli su se iznad Miladinove kuće pod Petrovu goru. Tu prvu borbenu jedinicu, sačinjavalo je osam hrabrih ljudi, među kojima su bili: Miladin Cimesa, Mihajlo Zdjelar, Dušan Vergaš, Markić Carević, Milan Krnjeta, Mile Savić, Grujica Carević i Miloš Basara. Na žalost, danas od njih ni jedan nije na životu. Većina ih je poginula u ratu. Rat su preživjeli Mihajlo Zdjelar, Milan Krnjeta i Mile Savić. Oni su umrli poslije rata.

Za komandira jednoglasno su izabrali komunistu Dušana Vergaša. Tako je 29.7. 1941. osnovan Partizanski odred »Široka Rijeka«. Dušan Vergaš biran je za komandira ne samo zato što je jedini bio član KPJ, već zbog njegove poznate hrabrosti. Kuća Miladinova postala je zborno mjesto svih onih koji su bili spremni za borbu. Miladinove sestre Stana i Mila bile su prve kuharice odreda., Kako se odred stalno povećavao, to se morao premjestiti na drugo mjesto. Izbor je pao na praznu lugarsku kuću u Đakovića potoku, nazvanu »Lugarnica«. Ona je povučena u šumu i bila je pogodan objekt po veličini i lokaciji za smještaj odreda. Preseljenjem u »Lugarnicu« došao je prof. Stanko Trkulja, komunista, za prvog političkog komesara odreda.

Miladin je u odredu bio zadužen za obavještajni rad. Poznavao je široki krug ljudi i bio je veoma podoban za prikupljanje povjerljivih podataka.

Oslobađanjem Velike Kladuše početkom 1942. godine Miladin je bio zamjenik komandanta u komandi mjesta. Tu na žalost nastaje i njegova velika nevolja. Muška slabost bila je jača od njega. Zaljubio se u sestru najvećeg ustaškog koljača u Velikoj Kladuši Joze Šućurevića. Zbog te i takve veze pao je u partizansko-političku nemilost. U mnogome toj nemilosti doprinio je Tomo Štrukelj, bavještajni oficir. U pitanju je bila ljubomora koja je bila snažnija nego partizansko drugarstvo i osobno prijateljstvo između Miladina i Tome. Toliko se išlo daleko i neprincipijelno prenosili glasovi »možda Miladin ima vezu preko Marije s njezinim bratom Jozom«. Jozo je svojim rukama zaklao Marijinog muža, Srbina što je Marija saznala kad je sve bilo kasno. Bez obzira na Miladinove zasluge i odanost pokretu bio je degradiran.

Preko propusta u ono vrijeme se nije moglo preći. U sličnim slučajevima mnogi su ostali bez glave, ali na njega nije dignuta partizanska ruka. U ono vrijeme sve je onako moralo biti. Strogoća ponašanja u partizanskim i partijskim redovima bila je neminovna. Miladin je lišen položaja i upućen u operativne jedinice kao borac. U borbama se posebno isticao kao hrabar i vješt borac. Kaznu je shvatio kao opravdanu mjeru. Ratna nesreća je htjela i Miladin je kao borac poginuo u Zumberku. Očevici i njegovi drugovi koji su s njim bili u istoj borbi, kao što je Janko Cimeša, kažu da je ostao posljednji na položaju i uzalud su mu drugovi savjetovali da se povuče. Ostao je na položaju sve do junačke smrti. Mnogima su se javile suze kad su saznali da Miladina više nema među živima.

Mr *Đuro Sremac*

MILE CIMESA VUŠTAR
POLITIČKI KOMESAR BATALJONA

Rođen je 1913. godine u selu Perjasica u siromašnoj seoskoj porodici Petra i Sofije. Kad je navršio 14 godina života, otac ga uputio preko »Privrednika« u zanat, koji je završio kod krojačkog obrtnika u Subotici. Ovaj ga ostavio da radi u njegovoj radionici do jeseni 1933. godine. Tada je dotični obrtnik zapao u krizu i morao otpustiti svu trojicu radnika. Pošto ne uspijeva naći drugo zaposlenje, Mile se vraća kući, u Perjasicu.

U proljeće 1934. godine Mile odlazi u Sloveniju na sezonske poslove i zapošljava se na gradnji ceste gdje ostaje do pred samu zimu, pa se opet vraća u Perjasicu. I tako se to ponavlja sve do jeseni 1939. godine. U jesen 1934. ili u proljeće 1935. dobiva poziv za vojsku na koji se ne odaziva iz revolta što je bez stalnog zaposlenja u svojoj struci. Oglušuje se i na slijedeći poziv pa za njime tragaju žandari, ali im izmiče. Kasnije od njega dižu ruke, pa tako nije ni služio vojni rok.

U Sloveniji susreće zaposlene rudare sa kojima počinje drugovati jer su mu bili dragi zbog čvrstog i odlučnog nastupanja u traženju povišenja zarada, većim pravima radnika i većim nacionalnim slobodama. Mile se oduševio revolucionarnim gibanjima među radništvom o čemu bi zimi mnogo pričao svojim zemljacima u Perjasici i tako širio među njima revolucionarne ideje. Vjerovatno je to utjecalo i kada se odlučivalo o njegovom prijemu u članstvo KP, kasne jeseni 1939. godine. Iako kasnije nije odlazio u Sloveniju na rad, on je ostao u stalnoj vezi sa slovenskim rudarima. Neki su mu poslali nekoliko brošurica koje je davao: drugima da čitaju.

U drugoj polovini 1940. godine Mile sve manje priča o revolucionarnim gibanjima u Jugoslaviji, a sve više o opasnosti koja zemlji prijeti od fašizma (posebno Hitlerove Njemačke) zalažući se za obranu zemlje. U proljeće 1941. godine otvoreno govori kako bi trebalo dobrovoljno ići na granicu i s oružjem u ruci braniti zemlju.

Okupacija Jugoslavije bez ozbiljnijeg otpora agresoru i izdaja u vojsci i vladi ne iznenađuju Milu. Uspostavu tzv. NDH javno tumači kao obmanu hrvatskog naroda. Divljanja i zločini ustaša nakon poznatog pokolja Srba u Hrvatskom Blagaju zbunjuju ga, jer se tome nije nadao. Kada je narod iza toga zahvatila ozbiljna panika, Mile je stalno u pokretu po selima smirujući ljude i nagovarajući ih da se danju i noću obezbjeđuju stražama iz pravaca otkuda je prijetila opasnost. Ovaj će njegov savjet kao i sugestije drugih članova Partije biti od velike koristi ljudima u srpskim selima perjasičke općine.

U toku priprema za ustanak opet je Mile na nogama i ohrabruje ljude. Ne govori kako treba poći u borbu protiv ustaša, već onako neodređeno kaže: »Cuo sam da se narod Bosne digao na ustanak protiv okupatora i ustaša i da vodi borbu sa njima«. Ili: »Priča se kako su se seljaci oko Petrove gore povukli u šumu da ih ustaše ne pohvataju kao one na Veljunu, a kada je grupica ustaša pošla u neko selo seljaci su im oteli oružje i pobili ih«.

Tako je Mile obavljao pripreme ljudi za ustanak, i ispitivao raspoloženje za borbu protiv okupatora i ustaša. Tragao je i za skrivenim oružjem. Stigao je na vrijeme na zakazano zborno mjesto ustanka, noću 30/31. augusta 1941. godine, iz čijeg stroja sve do pogibije nije izlazio.

Prvih dana, kao pripadnik PO »Perjasica«, disciplinirano i savjesno obavlja svoj dio posla. Kada se odred našao u određenoj krizi, objeručke je stao na

stranu komandira odreda da se odred ne bi rasturio. Ispoljavao je hrabrost i odlučnost u borbi. Sve je to bilo presudno da postane sekretar ćelije KP u odredu (kada se ova uloga odvojila od dužnosti komesara odreda, početkom oktobra 1941. godine). Dužnost sekretara ćelije obavljao je do početka februara 1942. godine, kada je postavljen za komesara 1. čete 1. bataljona (Perjasičkog).

Kada je grupa boraca (njih šestorica) iz PO »Kuzma-Poloj«, pljačkaša, po srpskim selima počela batinati ljude, Mile je bio ogorčen na njih, a kada su ovi ubili dvoje ljudi, on se na sastanku ćelije zalagao za najstrože kažnjavanje. Tada je izabran, uz još dvojicu članova KP, u partizanski sud koji je šestoricu suboraca, kriminalaca i ubica, osudio na kaznu smrti. Kazna je izvršena 14. oktobra 1941. godine. Poslije opredjeljenja suda za kaznu smrti Mile je noću održao sastanak ćelije i upoznao članove sa odlukom suda te tražio njihovo mišljenje. Budući su svi javno prihvatili odluku suda, Mile je kasnije znao kazati: »Tako je Partija odlučila«.

Kao komesar 1. čete 1. bataljona 2. KPO-a na dan formiranja 5. kordunaške brigade sa cijelom četom ulazi u sastav 2. bataljona 5. brigade. Bilo je to 16 septembra 1942. godine, 3. decembra 1942. postavljen je za komesara 2. bataljona 5. brigade. Tu je dužnost obavljao do pogibije, 30. aprila 1943. godine, u borbama koje je vodila 5. brigada oko Gospića.

Mile je bio poznat kao miran, tih i nenametljiv čovjek. Savjesno i disciplinirano izvršavao je svoj dio posla. Hrabro je išao u borbu i tukao neprijatelja, a kod povlačenja nije se žurio da ne ispadne plašljivac. Strogo je pazio da ničim, ama baš ničim, ne osramoti lik člana KP. Za njega je bila svetinja direktiva Partije i partijska disciplina. Nije se razmetao riječima pa je ponekad djelovao više kao komandir nego kao komesar. Bio je to njegov stil rada. Sa borcima je bio uvijek veliki prijatelj i drug u nevolji. Svakog je nastojao razumjeti (pa i one »jogunaste«) i trudio se što više utjecati da u odredu, četi i bataljonu vlada istinsko partizansko drugarstvo. Posebno je mnogo polagao pažnje jačanju bratstva i jedinstva među borcima. Uostalom, bio je komesar 2. bataljona 5. kordunaške udarne brigade.

Nikola D. Cimesa

ŽARKO CUIC, ORGANIZATOR KPJ-e I PRVI SEKRETAR
KOTARSKOG KOMITETA KPH VOJNIĆ

Rođen je u Brinju. Završio učiteljsku školu i službovao u Vojniću. On je 1937. godine osnovao prvu partijsku ćeliju na području kotara Vojnić koja je imala pet članova KPJ-e. Brižnim i sistematskim radom Žarko je u toku 1938. godine formirao pet, 1939 osam, a 1940. godine četiri partijske ćelije na području kotara Vojnić. Juna 1940. godine, na osnivačkoj konferenciji u Klokoću, Žarko je izabran za sekretara KK KPH Vojnić. Zbog nekih nesuglasica među članovima KK, 6. januara 1941. za sekretara je izabran Milutin Košarić, ali već u aprilu OK KPH Karlovac ponovo za sekretara Kotarskog komiteta KPH Vojnić postavlja Žarka Cuića. On je shvatio vrijeme i karakter ustaškog režima i povukao se iz Vojnića na područje Crne Lokve od kuda je u proljeće 1941. godine rukovodio pripremama za oružani ustanak. U Kuplenskom, 5. juna Žarko je organizirao sastanak komunista sela Kuplensko, Trupinjak, Svinjaricu i Burić kojem je prisustvovao isekretar OK KPH Karlovac Ivo Marinković.

Na savjetovanju uAbezu 19. jula, komuniste kotara Vojnić zastupali su Žarko Cuić i Canica Opačić. Već 29. jula Žarko je formirao Partizanski odred Crna Lokva. Zbog neosnovane sumnje, vezane za nestanak člana Kotarskog komiteta, učitelja Ivana Furlana[1] OK KPH Karlovac je tražio razlog za kažnjavanje Žarka Cuića.

U to vrijeme partizanski odred Crna Lokva čiji je Žarko komesar, zarobio je ustašu Stjepana Augustinovića[2] (Zarkov školski drug) i pustio. Bio je to povod za isključenje iz partije. On je u svom dnevniku 20. septembra zabilježio: »U Crnoj Lokvi osuđen ukorom radi grupaštva i neizvršavanja naređenja«.[1*] Žarko je već 21. septembra upućen u 3. kordunaški bataljon. OK KPH Karlovac je 6. oktobra pisao Komandi NOP odreda Korduna i Banije: »Okružno operativno rukovodstvo, na svojoj sjednici od 30. IX o. g. donijelo je odluke:

»1. OK se nije složio sa kaznom izrečenom Č. Z.[4] On ih je izbacio iz Partije zbog toga što su se pogađali i međusobno amnestirali sa kulacima i ustašama da se neće napadati, što su oslobodili Augustinovića, što su sabotirali širenje nacionalno —oslobodilačkog pokreta.«[5]

1 Zaredali su masovni ustaški zločini. Dezertirao je bojeći se srpskih ustaničkih masa i revanšizma. OK je sumnjao na 2arka i njegovu okolinu da su likvidirali Hrvata, Ivana Furlana.

2 Kasnije, istaknuti ustaša i zločinac u Karlovcu.

3 Fotokopija dnevnika kod autora.

4 Radi se o 2arku Cuiću i Iliji 2egarcu

5 Isto kao 3.

Radilo se, u stvari, o neslozi u ustaničkom punktu Crne Lokve, nestanku učitelja i člana KK KPH Vojnić Ivana Furlana i puštanju ustaše Stjepana Augustinovića.

Žarko je 9. oktobra zapisao: »Gledam popaljeno Cuić Selo i neprestano mi se nameću misli na Rakovačku bunu, kojoj je komandant bio Rade Cuić. Na Cuić brdu se javila hrvatska zastava za slobodu Hrvatske protiv Švabe i Mađara. A šta je učinio plaćenik Pavelić. U ime Svapskog, mađarskog i talijanskog fašizma, on pali ova sela iz kojih su potekli vođe i borci za slobodu i Hrvatsku. Moram se ovdje sjetiti A. Cesarea, koga su ustaški banditi strijeljali a koji je jedini ocjenio pravilno značaj i smisao Rakovice«.[8]

Žarko je u svom dnevniku, za svoju političku diskvalifikaciju optuživao i svoju okolinu, posebno: Iliju Zegarca, Đorđa Momčilovića i Canicu Opačić On je 24. oktobra zapisao: »Nejasno mi je i to kako je Canica postao moj sudija«.[7] Žarko 25. oktobra piše: »Pregledao biblioteku. Izabrao neke knjige. Čitam biografije. Mislim na ženu[8], i na slučaj Furlana«, a 29. oktobra: »Saopćio mi je komandant[9] da sam isključen iz partije.«[10]

Na užem vojnom sastanku 30. oktobra Žarku je ponuđena dužnost komesara čete u 3. bataljonu, što on nije prihvatio s obrazloženjem da nije član KPJ-e. Narednog dana je zapisao: »drugu Ivi sam kazao, da meni ne ide u glavu, da sam isključen u ovakvoj situaciji gdje sam potreban partiji za izgradnju novih članova«.[11]

Žarko je bio veliki zaljubljenik svoje komunističke partije. On će poslije vijesti o isključenju živjeti samo 17 dana. Poginuo je noću 13/14. novembra pri napadu na talijansko uporište u Plavča Dragi. Noseći mrtvog Žarka poginuo je i Stjepan Milašinčić — Siljo[12]

Žarko Cuić je žrtva niza okolnosti koje su se manifestirale u njegovoj okolini, od sudbine brojnih intelektualaca u ratu, krivih sumnji, ljudske zavisti i pretjeranih ambicija pojedinaca koji su ga okruživali. Okružni komitet KPH Karlovac je posthumno donio odluku da se Žarko Cuić ponovo primi u članstvo KP Jugoslavije. Njegovo ime nosi Osnovna škola u Vojniću, ispred koje je i bista ovog istaknutog komuniste i revolucionara.

Mile *mr Dakić*

6 isto.

7 Isto.

8 Mira Cuić, rođena **Orešković. O držanju na policiji vidi Zbornik NOR-a,** TOM V, knj. 2. str. 276.

9 Srećko Manola.

10 Isključio ga **OK KPH Karlovac.**

11 Isto kao 7.

12 Narodni heroj.

MILOŠ ĆURČIJA LOŠO OSTAO MRTAV NA DOMAKU PETROVE GORE

Iako je poginuo, ne dočekavši ni godinu ratovanja (7. juna 1942), mladi kordunaški seljak ostavio je među borcima sliku hrabrijeg od mnogih, svjesnijeg od dijela onih koji su svršili škole, spremnijeg na žrtvu od gustih redova drugova i prijatelja u četi i bataljonu. Još nešto. On je od dana prvih fašističkih, ustaških pogroma pa do časa pogibije, u nekoliko mjeseci pripadanja oružanoj borbi, dozrio komunistički toliko da mu je sve bitno bilo jasno. On se opredijelio i bio spreman ići do kraja. U revoluciju je ušao i ona ga je podizala.

U krugu sela i zaselaka Ćurčija, gdje su u tri kuće živjeli njegovi preci, rodio se 1915. Miloš Ćurčija Lošo. Tamo su živjeli i nisu dali »na sebe«, ali primjerno ponosno, siromašno, tako da nitko od njih nije mogao siromašnije živjeti. Miloševi preci — tri brata: Josif, Janko i Marko rano se podij eliše. Miloš je sin Janka. Imao je brata Simu koji je umro od tuberkuloze, kao još neka djeca s ovog čagra Ćurčija.

Ćurčije su bili bistri, rječiti i otresiti. Kao da su nešto neprestano branili i od nekoga se štitili. Stari su bili nepismeni, iako je škola bila nedaleko od zaseoka. Posuđivali su žito i uvijek ga vraćali. Stari su sebi krojili robu, nosili »domaće« hlače od sukna, čarape, kapu i aljinu od jednake vune. Šubara im je uvijek bila nataknuta na jedno oko. Braća ponekad nisu međusobno razgovarala, ali kad ih je netko napao izvukao je deblji kraj.

Miloš je dočekao doba škole vrteći se oko kuće za ovcama. Završio je četiri razreda. Nikud više nije mogao te se pridružuje ostalim članovima porodice i radi poljske poslove. Bio je bljedunjav, gotovo proziran, ali naočit, žilav, lijepih, inteligentnih crta lica. Kad mu je bilo 15 godina, pošao je naveliko na nadnice kod obližnjih posjednika koji su prema njemu izgledali imućni. Nešto od kuće, nešto od zarade, Miloš je bio najljepše obučen od svih seoskih momaka. Iz najvećeg seoskog blata na cestu je izlazio nalaštenih cipela. Bio je svjestan da je marljiviji i uredniji od drugih. Šutio je, ne govoreći ni ono što je dobro osjećao i razumio. Kad se umiješao u razgovor, bio je pomalo žustar kao njegovi stari, spreman da odbije od sebe i drugoga i ružnu riječ, a pogotovo drugo zlo. Marljivo je i mnogo radio sve do odlaska u vojsku na odsluženje kadrovskog roka. Nakon povratka oženio se djevojkom čiji je brat (Pajo Tomašević) bio komunist. Nastavio je nadničenje u Krnjaku kod obitelji Rogić i Grijaković. Kroz to vrijeme dolazi pod utjecaj naprednih studenata i đaka, posebno Nenada Drakulića (Brace) koji je bio rođak i gost obitelji Rogić.

U razdoblju od 1938. do početka rata 1941. godine, Miloš radi kao nadničar na trasiranju željezničke pruge Karlovac — Bihać. Ovdje dolazi u još življi kontakt s radnicima i radničom organizacijom. Na prijedlog štrajkaškog odbora on izostaje s posla. To je bio već velik korak, jer je pritisak uprave gradilišta

sa žandarima bio žestok, a sirotinji kao što je bila Miloševa porodica nije bilo lako izgubiti zaradu.

Zaratilo se. Miloš nije pao u zarobljeništvo, a pokolj što su ga izvršile ustaše u Krnjaku Miloš je s dijelom ostalih suseljana sretno izbjegao.

Bili su to časovi konačne odluke mladog i hrabrog Miloša Ćurčije. Iako je u velikom siromaštvu imao porodicu s dvoje ženske djece, nekoliko dana poslije zločina u Ivanović jarku odlazi da se priključi tada najborbenijem odredu »Debela kosa. Doživljava razočarenje. Nisu ga primili jer nije imao oružja Bilo je tu još nešto. U odredu »Debela kosa« okupili su se prvih dana najbolji komunisti. Pravi crveni odred, koji je čak »pogriješio« i pretjerao, istakavši na ulazu u logor čistu crvenu zastavu sa srpom i čekićem, pjevajući radničke i proleterske pjesme.

Lošo se učinio svima suviše sirov i »nepolitičan«, a možda je netko rekao i to da teško sluša, da je iz Ćurčija, a osim toga nema oružja. Miloš, onakav kakav je, neće nego baš u ovaj odred. Dopao mu se po svemu: po akcijama, po disciplini, po drugarstvu, čvrsta, nova vojska, onakva o kakvoj je slušao samo priče. Pokušao je za nekoliko dana opet. Treći put, pričao je, primiše ga. Doživio je tu nešto novo — bratstvo naših naroda i vjeru u budućnost.

Od prvih dana Miloš je bio jedan od najboljih, najhrabrijih, ali što je najvažnije, najtrezvenijih, odmjerenih mladih ljudi toga odreda. Za mjesec dana postao je kandidat za člana Partije, a ubrzo i član. Ponudio se da bude mitraljezac. Nakon prvih akcija, u kojima se istakao hrabrošću, dadoše mu da bude desetar. To u odredu izabranih nije bila mala stvar. Bilo je to, pričao je, najveće priznanje koje ga je ispunjavalo ponosom. Na partijskom sastanku u odredu »Debela kosa« pohvaljen je ne samo zato što je lično neustrašiv, inicijativan i vješt, već zbog toga što čuva borce, mladiće koje je zanos revolucije i nosio previše naprijed.

Miloš je u januaru 1942. godine pri oslobađanju Vojnića lakše ranjen. Vratio se u jedinicu sa zavijenom nogom. Februara 1942. postavljen je za vodnika 3. voda 2. čete 1. bataljona 1. KPO. Borci su ga dobro prihvatili. Lošo je komandovao, podučavao, savjetovao i podizao moral i samodisciplinu. Došle su nove akcije, zasjede na cestama, odbijanje ustaških napada na oslobođeni teritorij. Miloš je u njima naglo rastao kao komandir i komunista. Trebalo je čuti njegove diskusije na partijskim sastancima. S malo riječi pogađao je ono što je dobro i najbolje. Posebno je uvijek započinjao razgovor o tome kako da se borci bolje naoružaju, predlažući nove akcije, kako da se bolje obuku, bolje hrane, kako da više pomognu narodu u nevolji. Sjećam se, posebno je opominjao vodnog ekonoma da bude s malo zadovoljan kad od naroda traži hranu, jer narod je siromašan, opljačkan i dobrovoljno otkida od usta. Prema špekulantima i onima koji su izbjegavali borbu i obaveze bio je nemilosrdan Bilo je govora da će ići na oficirski kurs.

Sedmog juna 1942. godine bio je organiziran napad na tadašnje neprijateljsko uporište Topusko. Miloševa četa, u kojoj je on bio komandir voda, bila je na osiguranju prema Glini u selu Gređani.

Čvrsto je držan taj položaj do jednog fatalnog časa. Glavni dio naših jedinica nije uspio u napadu na Topusko i komanda operacije je odredila povlačenje. Ceti na osiguranju bio je poslan kurir, ali se dogodilo ono što se mnogo puta dogodilo u partizanskom ratu. Kurir prije nego što je stigao gine. Komandir Jovica Tomašević, hrabar starješina, nije se htio povući bez naređenja. Ceta se našla u okruženju.

Vod Miloša Ćurčije bio je određen za zaštitnicu čete u izvlačenju. Izvrša-

vajući zadatak Miloš je i vod podijelio na dva dijela, naredivši da se tako probijaju iz obruča. U streljačkom je stroju prvi, koseći šmajserom, pokušavajući i da bombama prokrči put. Borci su i ovaj put išli za njim. Vjerovali su u njegovu vještinu, hrabrost i iskustvo. U času kada je izgled na uspjeh bio ostvaren, pogođen je snopom neprijateljskih metaka. Borci su nastavili proboj i uspjeli. Miloš je ostao mrtav na domaku Petrove gore.

Dr Stevo Tomić

NARODNI HEROJ BOŽIDAR DAKIĆ

Rođen je 3. januara 1909. u selu Klipino Brdo, kod Vojnića, Hrvatska. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Kao dječak živio j.3 s majkom i ujakovom porodicom. Mali Božidar je rano upoznao svu težinu bijednog seljačkog života. Njegov dan je bio ispunjen čuvanjem ujakove stoke. Zbog toga nije m mogao završiti više od tri razreda osnovne škole. Sa četrnaest godina majka ga je uspjela poslati na izučavanje pekarskog zanata u Vojnić. Po završetku zanata Božidar je najprije radio u Krnjaku, Slunju, a zatim u Karlovcu.

U vremenu od 1926. do 1934. radio je u raznim pekarskim radionicama, ali uvijek kratko, jer su ga poslodavci otpuštali zbog njegovih zahtijeva za poboljšanje života radnika. U osamnaestoj godini postao je član URS-ovih sindikata; zapažen je među pekarskim i kožarskim radnicima Karlovca. Neko vrijeme radi i u Dugoj Resi, gdje se ističe u organizaciji štrajkova. Revolucionarni rad nastavlja i za vrijeme služenja vojnog roka. Uspijeva pobuniti pekarsku četu u pekarskointendantskom skladištu.

Nakon odsluženja vojnog roka Dakić učestvuje u raznim akcijama u Karlovcu. On je organizator velikog broja štrajkova pekarskih, kožarskih i drugih radnika. Godine 1934. postao je član KPJ. Zbog njegove aktivnosti policija ga hapsi i nakon trideset dana zatvora protjeruje iz Karlovca sa zabranom povratka u grad. Božidara ponovo hapse u njegovom selu Klipino Brdo i zatvaraju u Vukmaniću. Nakon 60 dana pušten je na slobodu, ali revolucionar ni tada ne miruje.

On ubrzo organizira štrajk radnika na željezničkoj stanici Vojnić, te štrajk kožarskih radnika u Karlovcu, koji traje 5 dana. I po drugi put je protjeran iz Karlovca. Sada odlazi u Zagreb. Kako nije mogao naći posao u svojoj struci, zaposlio se kao zidarski radnik. Dakić nastavlja i ovdje svoju političku aktivnost u sindikatu. I onda kad ga majka savjetuje da se kani štrajkova, on joj odgovara : »Za stvar radnika glavu, život ću dati.«

Brzo zapažen, vlasti ga 1936. proganjaju iz Zagreba. Bez zaposlenja, Božidar

živi bijedno, tražeći posao u Vinkovcima, Sarajevu i Beogradu, ali ga nigdje ne primaju.

Cim je jula 1936. izbio građanski rat u Španiji Božidar odlazi da se tamo bori protiv fašizma. U redovima internacionalnih brigada borio se na raznim bojištima Španije. Poslije poraza španske republike našao se u koncentracionom logoru u Francuskoj i u Njemačkoj u logoru »Meusen«. Ima nekoliko sačuvanih dopisnih karata koje je iz logora uputio majci. On ni u logoru ne miruje. Pita majku za svog druga Josipa Kraša i druge poznate revolucionare. Pored svih prepreka u hitlerovskoj Njemačkoj, Dakić uspijeva 1941. doći u svoju porobljenu domovinu. Tu se odmah aktivno uključuje u pripreme ustanka protiv okupatora i njegovih slugu. Po zadatku Partije ostaje u okupiranom Zagrebu. Kao član a potom i sekretar Mjesnog komiteta KPH za Zagreb, Dakić je organizator velikog broja ilegalnih diverzantskih akcija u gradu. Zagreb i njegove ulice još od ranije dobro je poznavao ovaj iskusni revolucionar. To mu je omogućavalo da i pored strašnog ustaškog terora izvede nekoliko zapaženih sabotaža i diverzija. Na izvršenju takvog jednog ilegalnog zadatka Dakić je 9. novembra 1941. godine uhapšen u Ilici, u Zagrebu.

U ustaškoj policiji Božidar je prilikom pretresa potegao revolver i ubio jednog ustašu a dvojicu ranio. Pokušao je da pobjegne: no nije uspio. Podvrgnut je strahovitom mučenju. Ali ni sva ustaška svirepost nije pokolebala prekaljenog revolucionara. Dakić ništa nije rekao. Nikoga nije odao. Cak ni svoje ime. Ubijen je u Maksimiru novembra 1941. Ustaše su tek kasnije pomoću daktiloskopije saznale njegovo ime.

Njegova junačka smrt već u prvim danima žestokog ustaškog terora bila je podsticaj za još odlučniju borbu.

Za narodnog heroja proglašen je 27. aprila 1946. godine.

Dr *Đuro Zatezalo*

NARODNI HEROJ MILISAV MARKA DAKIĆ

Rođen je 13. septembra 1913. godine u selu Klipino Brdo, kod Vojnića, Hrvatska. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Nakon završetka osnovne škole otac je i pored teškog ekonomskog stanja poslao svog sina, odličnog učenika u gimnaziju u Karlovcu. Završivši četiri razreda gimnazije Milisav se vratio u svoje selo, jer mu otac više nije imao sredstava za daljnje školovanje. Bavio se zemljoradnjom. Nakon odsluženja vojnog roka ponovo je u svom selu, gdje osniva potrošačku zadrugu, sa ciljem da svoje selo oslobodi od trgovaca zelenaša. Na njegovo političko opredjeljenje presudan je uticaj imao njegov brat od tetke Božidar Dakić, narodni heroj. Milisav je 1937. izabran za predsjednika općine. Na toj dužnosti stekao je simpatije i povjerenje naroda.

Godine 1940. postao je član KPJ. U prvim danima okupacije Dakić je jedan od organizatora ustanka u svom kraju. U septembru on je već zapažen kao snalažljiv i hrabar borac, tako da je krajem 1941. postao komandir čete. Posebno se istakao kao komandir 2. čete 2. bataljona 1. kordunaškog partizanskog odreda 1942, onda kada je 730 partizana i više od 10 000 žena, djece i staraca bilo stegnuto u trostrukom ustaško-domobranskom obruču u Petrovoj gori. Komandir čete, Milisav, uspio je sa svojom četom izvršiti proboj ustaškog obruča na Biljegu u pravcu Vojnić kolodvora, zarobiti 20 ustaša i žandara; zaplijenio je 20 pušaka i 3 puškomitraljeza i uz male gubitke uspješno izvukao jedinicu iz obruča. Već 2. jula 1942. postavljen je za komandanta 3. bataljona Prvog KPO.

Kada je 8. jula 1942. formirana 1. brigada u Hrvatskoj, Milisav je sa svojim bataljonom Kordunaša ušao u njen sastav. Borci i njihov komandant pokazali su posebnu izdržljivost i junaštvo u jurišu na jako ustaško uporište u Jezeranima i Križpolju, 9. i 10. augusta 1942. godine. Borci njegova bataljona nisu se 37 sati odmicali od neprijateljskih utvrđenja, odakle su ustaše sijale smrt. Nakon tri puna dana žestoke borbe Milisav je razorio ovo jako neprijateljsko uporište. Neustrašivi komandant je u toku bitke sa desetinom boraca pod zaštitnom vatrom, krampom razbijao zid školske zgrade. Njegov štab bataljona nikad nije bio daleko od poprišta bitke. On se ističe u napadima na prugu i željeznička uporišta u Lici. Izvodi niz zapaženih akcija u Gackoj dolini. Zbog izuzetnih podviga hrabrog komandanta i njegovih boraca u okršajima s ustašama i domobranima kod Jezerana, Letinca, Dabra i drugih mjesta, brigada je 15. augusta 1942. pohvaljena naredbom Glavnog štaba NOV Hrvatske. Dakić je još nekoliko puta sa svojom jedinicom zablistao junaštvom na bojnom polju: u Gajinama kod Donjeg Lapca potukao je veću talijansku jedinicu, u Donjem Babinom Potoku i Crnoj Vlasti razorio je četnička uporišta. U napadu na Slunj 14. novembra 1942. njegov bataljon je u naglom jurišu uništio 12 bunkera na svom pravcu i vještim manevrisanjem upao u grad stvorivši paniku u ne-

prijateljskim redovima. Glavni štab NOV Hrvatske je zbog toga dva puta uzastopno pohvalio komandanta bataljona Milisava Dakića. Decembra 1942. Milisav je postavljen za zamjenika komandanta 3. brigade 8. kordunaške udarne divizije. S ovom brigadom prošao je sve njene bitke do marta 1943. godine.

Poginuo je u napadu na neprijateljsku posadu u Vrhovinama 21. marta 1943. U Gornjem Babinom Potoku borci su se posljednji put oprostili od svog hrabrog komandanta a 1. bataljon 3. brigade i dalje je išao u nove bitke i pobjede pod imenom »Milisav Dakić«.

Za narodnog heroja proglašen je 12. jula 1949. godine.

Dr Đuro Zatezalo

VASILJ DAKIĆ, KOMANDIR CETE U 5. BRIGADI 8. KORDUNAŠKE DIVIZIJE

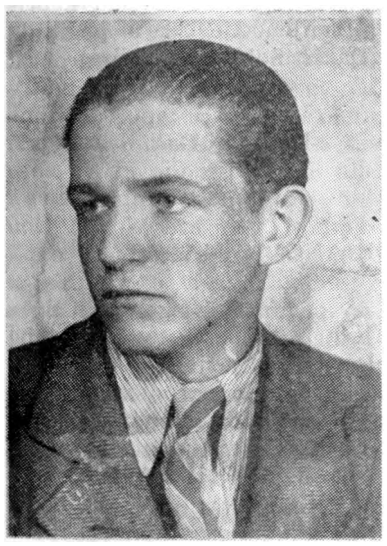

Rođen je 1920. godine u Klipinom Brdu, u porodici oca Marka[1] i majke Milice,[2] rođene Mrkalj. Odrastao je sa starijim bratom Milisavom,[3] mlađim Simom[4] i sestrom Marijom.[5]

S njima je često boravio Božidar Dakić, sin tetke Kate, poznati revolucionar i španjolski dobrovoljac. Od njega je i saznao za radnički i komunistički pokret.

Vasilj je izrastao u lijepog, visokog i plavog momka, visoka čela i ravne žuto plave kose. Poslije četverorazredne osnovne škole koju je završio u Utinji, Vasilj odlazi na izučavanje stolarskog zanata, u Karlovac, kod Slovenca Franje Blejca.[6] Bila je to želja njegovih roditelja. Završio je zanat, ali je neprekidno maštao o avijaciji. Dolazio je kući, čuvao konje u Potocima i Lipovcu, često zamećući razgovor s djecom i odraslima o budućnosti avijacije. Njegovom maštanju je udovoljeno, kada je 1939. godine primljen u Vazduhoplovnu podoficirsku školu u Rajlovcu. Učio je za strelca na bombarderu.

Aprila 1941. dolazi pješice kući donoseći avijatičarsku uniformu. U ustanku druži se s bratom Milisavom. U decembru 1941. odlazi s Milisavom u parti-

1 Marko je bio poljoprivrednik, sitni seoski trgovac i šaljivdžija. Ubili su ga Nijemci januara 1943. godine.

2 Umrla 1966. godine.

3 Narodni heroj.

4 Zivi u Klipinom Brdu.

5 Zivi u Karlovcu.

6 Na mjestu današnjeg Doma penzionera u Karlovcu.

zanski vod »Vojišnica«, kojeg je narod u Utinji zvao Savićev odred.[7] Vasilj je 1942. godine vodnik voda u 2. kordunaškom bataljonu. Boravio je često na Klipinom Brdu štiteći slobodnu teritoriju od ustaških upada iz Vukmanića i Skakavca. U proljeće 1942. godine zapažena je njegova hrabrost i vojničke sposobnosti, pa je upućen na oficirski kurs u Donji Lapac. Pri formiranju 5. kordunaške brigade u Petrovoj Poljani 16. septembra 1942. godine, Vasilj je postavljen za komandira čete. Isticao se u brojnim akcijama poput brata Milisava. Bio je smiren, razborit, odmjeren i hrabar. Mnogi su mu proricali blistavu vojničku karijeru. Vasilj je 22. novembra 1942. godine stajao ispred svoje čete u Crevarskoj Strani, kada je čitana Naredba o formiranju 8. kordunaške divizije i 1. korpusa NOV Hrvatske. Dan ranije 4. i 5. brigada dobivaju Zapovijest[8] Štaba 8. kordunaške udarne divizije za napad na neprijateljsko uporište u Cemernici. Četvrta brigada je napadala na domobrane i ustaše a Cemernici, a dva bataljona 5. brigade su određena u zasjedu na Topličkim kosama, prema Topuskom, Gređanima i željezničkoj stanici Topusko gdje su se nalazile jake ustaške i domobranske snage. Vasilj je rasporedio svoju četu oko ceste na Topličkim kosama. U ovom sukobu smrtno je pogođen mitraljeskim rafalom iz ustaških blindiranih kola 23. novembra 1942. godine. Napad 4. brigade na Čemernicu nije uspio. U 4. i 5. brigadi ranjeno je 38, a poginulo 6 partizana među kojima i komandir čete Vasilj Dakić. Sahranjen je u groblju sela Perna.

Mile mr Dakić

ISTAKNUTI AKTIVISTA I BORAC MARIJA DEJANOVIC MARA

Rođena je 1919. godine u Donjem Poloju. Potječe iz mnogočlane, imućne i ugledne porodice, koja je između dva rata imala sva obilježja porodične zadruge. U periodu između dva rata, prvenstveno je to bila porodica koju su sačinjavala tri oženjena brata s dosta djece i starijih osoba, da bi se u kasnijem periodu podijelila i Marin otac sa ženom i desetoro djece činio jednu porodicu. Porodica je dala i dva intelektualca, poznatog popa Dejanovića i jednog inžinjera, koji je živio i radio u Beogradu.

Stevan je, pored zemljišnog posjeda, imao i trgovinu mješovitom robom u vlastitoj kući. Obrađivala se zemlja, a Stevan i Mara su pretežno radili u trgovini. Imali su dosta krupne i sitne stoke, tako da su na jednu godinu iznajmljivali siromašnim seljacima, kako zaprežnu tako i sitnu stoku.

Mara je radeći u trgovini ispoljavala sve osobine plemenite i napredne osobe, tako da je bila voljena i poštovana od okoline, odnosno mušterija. Pored dobrog ophođenja prema mušterijama, znala je robu davati na veresiju siromašnim seljacima, pa i bez znanja oca kao vlasnika trgovine.

Sve u ovoj porodici bilo je u redu i za kordunaške prilike živjelo se dobro. Razumije se, sve to uz veliki rad i dobro gospodarenje, sve do 1941. godine, odnosno do kobnog 6. maja iste godine. Tog dana uhapšen je od strane ustaša

7 Po komandiru Vasi Savlću.

8 Vidi Zbornik NOR-a, TOM V, knj. 9, str. 263. i 316.

Marin otac Stevan i brat joj po stricu Nikola, odvedeni u Hrvatski Blagaj i tamo pogubljeni. Iza Stevana je ostala supruga s desetoro djece, a iza Nikole supruga i petero djece te Nikolina majka Marija. Od tog dana u porodici je nastao sasvim drugačiji život. Porodice su se u neku ruku objedinile i zajednički podnosile tugu i nedaće koje su nadalje slijedile. Zavladao je strah od ustaškog terora i prijetila je opasnost da stradaju i ostali članovi porodice.

Mara je u takvoj situaciji često odlazila u poznatu porodicu Grubješić u Kestenku, kod ujaka Grubješić Milutina, zatim u Veljun gdje joj je bila udata sestra po stricu Stana i redovito donosila vijesti o kretanju u narodu, pripremama za ustanak, formiranju partizanskih odreda i svemu ostalom u tom smislu. Tako je, već nakon formiranja partizanskih odreda, donijela vijest iz Veljuna da se tamo formiraju NOO-i i druge organizacije i da će do toga doći i u njihovom selu.

Uskoro je tako i bilo. Baš u njezinoj kući sazvan je masovni sastanak stanovništva i otpočelo se s formiranjem seoskih NOO-a i drugih organizacija. Na tom sastanku, između ostalog, izabran je i odbor žena i omladine. Mara je izabrana za predsjednicu tog odbora, a Mila Lončar za tajnicu. Nije Mara slučajno izabrana za predsjednicu ovog odbora. Bila je zapažena od strane partijske organizacije u selu, bila je jedna od manjeg broja pismenih djevojaka u selu i bile su narodu poznate njene dobre karakterne osobine.

Pod rukovodstvom ovog odbora, i Mare kao predsjednice odbora, žene i omladine Donjeg Poloja i okolnih sela dali su maksimum truda i polučili dobre rezultate u razvoju NOP-a u selu i šire. Mara je bila zadovoljna rezultatima rada svoga odbora i radovala se svakom uspjehu postignutom organiziranim i svestranim radom, što je i izjavila na posljednjem sastanku koji je održala uoči 11. oktobra 1942. godine, kada je odlučila da ide u operativnu jedinicu. Tako je 11. oktobra 1942. godine stupila u 2. brigadu 8. kordunaške divizije, u jedinicu za vezu. Zajedno, rame uz rame s muškarcima nastavila je borbu s puškom u ruci. Borci su je voljeli, cijenili i poštovali jer je bila hrabra i odvažna djevojka. U brigadi je bila svega oko deset mjeseci, jer je 30. 7. 1943. godine poginula. Naime, u to vrijeme njezina jedinica je u prolazu zastala u Veljunu, ona je zamolila da je puste kući da vidi svoje, čemu joj je i udovoljeno. Vraćajući se u jedinicu, zagrljena s dvije svoje sestre, pozdravljala je poznanike s kojima se na putu sretala. Bilo ih je divno vidjeti. Mara u partizanskoj uniformi, inače stasita djevojka, divno je djelovala. Takva je i ostala u sjećanju ljudi koji su je poznavali.

Prešavši Koranu na skeli kod Veljuna priključila se svojoj jedinici, koja je tom prilikom čistila zaostatke neprijateljske mine i tu poginula. Bilo je to 30. 7. 1943. godine. Njena pogibija tužno je odjeknula, kako u redovima njenih saboraca tako i obližnjih mještana, jer se to dogodilo neposredno poslije njenog ispraćaja pri povratku u jedinicu i nedaleko rodnog sela. Sahranjena je u rodnom selu.

U prvim danima pripreme za ustanak i dizanju ustanka, na Maru i njenu porodicu gledalo se s izvjesnom rezervom, s obzirom na ondašnji oportunistički stav prema ljudima koji su materijalno bolje stajali. Međutim, Mara je takav stav — svojom opredijeljenošću za NOB i aktivnim učešćem u njoj u potpunosti demantirala.

Kada su se žene i djevojke aktivirale u radu za NOP, pa i odlazile u operativne jedinice, nastale su prave muke za one muškarce koji su oklijevali da stupe u borbene jedinice. Bilo je perioda kada djevojka i žena nisu htjele ni pogledati takve muškarce, kamoli se družiti s njima. Jedva su kod njih pro-

lazili i oni koji su imali i značajnije funkcije u pozadini. Zene i djevojke su najviše voljele one muškarce koji su se borili u operativnim jedinicama. Mara je i u tom pogledu, zajedno sa svojim omladinkama, odigrala svojevrsnu mobilizacijsku ulogu.

Od djetinjstva do kraja života služila je za primjer okolini u kojoj je živjela, radila i borila se za slobodu.

Mila Kozlina

AKTIVNOST I NEUSTRAŠIVOST DORE DOBRINIĆ

Dora Dobrinić rođena je 1906. godine u selu Donji Velemerić u naprednoj obitelji Janka Mušnjaka, zemljoradnika. Udala se u selo Podvožič za Antona Dobriniča čiji je otac bio političar bivšeg buržoaskog režima stare Jugoslavije, dok je Anton bio član reakcionarnog dijela HSS-a, ustaški suradnik i protivnik NOP-a.

U novom domu Dora nije prihvatila politiku svoga supruga i ostalih članova nove obitelji već se opredijelila za politiku naprednog radničkog i komunističkog pokreta što ovima nije bilo po volji. Na Dorino političko opredjeljenje presudan utjecaj je izvršio njen brat Marko koji je kao dječak, posredstvom »Radiše«, otišao u Vukovar da bi izučio trgovinski zanat, a kasnije se zaposlio kao trgovački putnik i putovao širom Hrvatske. Kao radnik seljačkog porijekla simpatisao je radničke i komunističke ideje, politički se aktivirao i 1941. godine bio primljen u KPJ. Povremenim dolascima kući, u cilju posjete obitelji, propagirao je komunističke ideje, donosio propagandni materijal i marksističku literaturu. Dijelio je to omladini, a u prvom redu sestri Dori i bratu Draganu koji su materijal dalje davali na čitanje svojim seljanima, prvenstveno: Janku Lukačiću, Janku Oštriću Džaji, Marku Stankoviću i Juri Mušnjaku, koji su za vrijeme NOB-a postali vrsni aktivisti i dali svoj život za slobodu.

Dora je spomenute ideje prihvatila kao svoje i prenosila ih na kćerku Anku i ostale. Njenu aktivnost zapaža partijska ćelija pa je sekretar Tomo Mihalić Tobija prima za kandidata Partije u Barilovačkom Cerovcu.

Na poziv KPJ 1941. godine Dora se uključuje u pripreme ustanka i u toku ove i narednih godina izvršava mnoge odgovorne i složene zadatke među kojima i one obavještajne prirode. Njeni suradnici na tim zadacima imaju vrlo visoko mišljenje o njenom radu.

Mića Malić iz Koranskog Brijega, koji je bio obavještajac u obavještajnom punktu u Koranskom Brijegu, za Doru kaže: »Drugaricu Doru poznam od proljeća 1942. godine. Ona je po zadacima i poslovima koje je obavljala za

NOP bila dobar obavještajac. Koliko se ona osjećala odgovorna u vršenju poslova i koliko je bila snalažljiva najbolje se vidi iz ovog primjera: Negdje početkom 1943. godine naša grupa je trebala održati vrlo važan sastanak u Koranskom Brijegu. Na taj sastanak je pozvana i Dora, mada su drugovi smatrali da ona neće moći doći jer je Korana imala visok vodostaj i nije nigdje bila gazna. Prije početka sastanka naši osmatrači sa Korane javljaju da se sa lijeve obale Korane prema desnoj približava jedan mali čamac i u njemu primjećuje jedna žena kako energično i brzo vesla, nastojeći da se što prije prebaci preko rijeke. Bila je to Dora«. Sličnog je mišljenja i Đuro Rebić koji ističe da je Dora predstavljala značajan punkt ROC-a Karlovac, da je bila krasna žena i da je njena smrt predstavljala veliki gubitak za NOP i progresivne snage općine Barilović.

Kako vidimo za Doru nije bilo prepreka u aktivnosti. Ona je zadatke primala svesrdno i izvršavala ih sa mnogo volje i umijeća. Mnogi drugovi, partizani i komunisti, divili su se njenoj aktivnosti, tim više što je bila seljanka, Hrvatica sa neoslobođenog teritorija, gdje je još malo ljudi bilo u NOP-u i partizanskim jedinicama. Ona je u rad uključila i svoju kćerku Anku koja je 1943. godine primljena u SKOJ i postala član Općinskog komiteta SKOJ-a i Općinskog odbora USAOH-a općine Barilović.

Pored rada u obavještajnoj službi Dora je bila potpuno angažirana i na drugim zadacima NOP-a na terenu općine pa je radi dotadašnje aktivnosti Kotarski komitet KPH za Karlovac 1942. godine prima u članstvo Komunističke partije.

To veliko priznanje daje joj još više poleta pa nastavlja sa još aktivnijim radom u teškim ilegalnim uvjetima punim životnih opasnosti. Godine 1943. u ulozi predsjednice Akcionog odbora radi na okupljanju žena u AF2 i angažira ih na raznim zadacima, učestvuje u pripremama i izvođenju napada na vođu ustaškog pokreta i zapovjednika posade Belaj, ustaškog nadporučnika Brnardića, ali on u oba slučaja uspijeva izmaći klopkama. Prilikom osnivanja Općinskog komiteta KPH i Općinskog NOO-a postaje njihov član, a osnivanjem Općinskog odbora AF2-a postala je njegov predsjednik. Izvršavala je zadatke i obaveze ovih organa, a posebno AFŽ-a. Na 3. konferenciji Okružnog odbora AF2-a za okrug Karlovac birana je za člana Kotarskog i Okružnog odbora AF2-a, a na Okružnoj konferenciji KPH za okrug Karlovac, u novembru 1943. godine, odata joj je počast kao i ostalim članovima KPH koji su dali život za slobodu i bolju budućnost.

Uoči napada ustaša na dijelove Kordunaškog partizanskog odreda koji su se nakon povlačenja ustaša u Karlovac (poslije kapitulacije Italije) nalazili u širem rajonu Belaja, a Štab odreda u samom Belaju, Dora i njena kćerka Anka su uhapšene i 10. oktobra, 1943. nakon sadističkog mučenja, strijeljane. Dora je tih dana bila na političkom radu sa ženama u selu. Nju i kćerku je uhapsio Josip (Vida) Krajačić iz Gornjeg Velemarića sa ustašama iz istog sela: Petrom Mihalićem Pejanom, Stevanom Škrtićem Šćevom i još jednim čije je ime ostalo neutvrđeno. Ustaše su Doru sačekali rano ujutro 4. oktobra kod njene kuće u Podvožiću kada je došla iz Banjskog Sela od sekretara skojevske organizacije koga je obavijestila o namjeri ustaša da napadnu Kordunaški partizanski odred. Ustaše su Dori i Anki kopali oči, rezali uši i dojke i turali puščane cijevi u genitalne organe.

2alosna je činjenica da su to uradili domaći ljudi iz okolnih sela. Dio utjehe može biti u tome što je ubojice stigla zaslužena kazna narodnog suda.

Lik ove hrabre žene, majke i komuniste može poslužiti kao izuzetan pri-

mjer hrabrosti sadašnjim i budućim generacijama. Uz nju svoje živote u temelje socijalističke Jugoslavije ugradili su i njena kćerka Anka i braća Marko i Dragan.

Iako Dora Dobrinić nije formalno proglašena narodnim herojem, ona to svojim životnim djelom, hrabrošću i herojskom smrću u stvari jeste.

Simo Kozlina

PAO JE KOMANDANT RADE

U selu Dvorištu 1919. godine, od oca Stanka i majke Sofije, rođen je Rade Dobrosavljević kao treće dijete u roditelja. Osnovnu školu s pet razreda završio je u Gornjem Skradu. Već kao đak osnovac pokazao je niz vrlina. Bio je vrlo dobar đak a po prirodi veseljak i omiljen među vršnjacima. Nakon završetka osnovne škole Rade ostaje s roditeljima sve do svoje sedamnaeste godine. Kao muško dijete tradicionalno je upućen na rad s ocem na takozvanim muškim poslovima: sječi šume, oranju, spremanju drva za zimu i slično. Međutim, i uz veliki trud teško je bilo prehraniti mnogočlanu skeosku obitelj, zato Rade, kao i mnogi drugi mladići siromašnog Korduna, traži sigurnije uslove za egzistenciju. Iz njegovog sela već nekoliko starijih mladića otišlo je u podoficirske škole bivše jugoslavenske vojske pa se i Rade odlučuje da postane vojnik. U vrijeme ekonomske krize u zemlji drugi posao se teško i mogao dobiti. Rade konkuriše u artiljerijsku podoficirsku školu u Ćupriji. Na liječničkim pregledima ocijenjen je kaozdrav i sposoban mladić za podoficirsku dužnost.

Rade je odmahna početkuškolovanja odlučio da se prihvati knjige i da sa što boljim uspjehom završava polugodište za polugodištem. Zahvaljujući prirodnoj nadarenosti i velikoj volji za rad, Rade je već u prvom polugodištu bio po uspjehu među prvim pitomcima artiljerijske škole. Tako je nastavio sve do završetka školovanja te na koncu školu završava s odličnim uspjehom a potom je unaprijeđen u čin artiljerijskog podnarednika. U toku svog dvogodišnjeg školovanja Rade je osjetio na sopstvenoj koži svu surovost i trulost tadašnje vojske i njenog kadra. Tada je shvatio da nije izabrao dobro zanimanje i da će mu životni put biti naporan i pun prepreka. Kao mlad i nevojnicima uspostavi korektne odnose, da ga vojnici poštuju i cijene.

U vrijeme boravka u svom selu i u razgovoru sa svojim rođacima i susjedima često je znao reći da ga mnogi oficiri iritiraju, da svojim postupcima krnje ugled jugoslavenskog vojnika, da su puni sami sebe. Upravo zbog toga Rade nastoji da bude što skromniji, što pravedniji i da primjernom discipli-

tiom služi za ugled kako svojim potčinjenim tako i pretpostavljenim. Zbog takvih osobina u svojoj jedinici, pa i šire, bio je neobično omiljen, cijenjen i poštovan.

Došla je i ratna 1941. godina, a zajedno s ratom i kapitulacija bivše jugoslavenske vojske. Nastao je opći metež i rasulo. Većina viših starješina jugoslavenske vojske je dezorijentirana te veliki broj oficira jednostavno napušta jedinice ili se predaje u njemačko zarobljeništvo. Rade se našao u dilemi: ići u zarobljeništvo ili tražiti neko drugo rješenje. Kao podoficir imao je kontakata s članovima zabranjene Komunističke partije Jugoslavije i članovima SKOJ-a. Od njih je slušao kako je dužnost svakog građanina da čuva čast svoje zemlje, da brani svoj narod i da služi svom narodu. Mada su mu mnogi politički stavovi kraljevske vlade i građanskih političara bili nejasn; i konfuzni, Rade je brzo shvatio ciljeve za koje se bori Komunistička partija Jugoslavije. Imao je Rade i u svom selu Gornjem Skradu na Kordunu partijsku ćeliju i od drugova članova KPJ Bogića Popovića, tipografskog radnika, Rade Markovića, tekstilnog radnika i Dane Bunčića, zemljoradnika iz sela Zagorja, slušao je za vrijeme godišnjih odmora o Komunističkoj partiji, njenim stavovima prema narastajućem fašizmu, kako u zemlji tako i u svijetu, te o potrebi borbe za stvaranje radničkih prava i za pravednije ure3enje zemlje. Zato se Rade u ovim burnim danima kapitulacije odlučuje — da se pješačeći preko petsto kilometara dokopa Korduna i vrati među svoje Kordunaše te da se uključi među drugove komuniste svoga kraja i s njima dijeli istu sudbinu.

Došavši u selo Dvorište Rade već za nekoliko dana stupa u vezu s članovima Partije svoga sela. U to vrijeme situacija je bila sasvim konfuzna i nejasna. Ustaše svakodnevno obilaze srpska sela tražeći oružje, vojnu opremu i članove Partije. Rade u prvom redu izbjegava svaki kontakt i susret s organima Pavelićeve NDH, skriva oružje i uniformu koju je donio sa sobom iz vojske te upućuje i druge zemljake da skrivaju oružje i municiju. Već prvih mjeseci vladavine Pavelićevih ustaša, komunisti ćelije Gornjeg Skrada zapažaju Radu, izražavaju simpatije prema njegovom zalaganju i radu u pripremama za ustanak. U Gornjem Skradu se u to vrijeme nalazi priličan broj Radinih kolega, dakle podoficira, žandara, policajaca, finanaca i drugih službenika stare jugoslavenske vlade. Većina njih je imala pasivan i uglavnom nejasan stav prema Komunističkoj partiji i njenoj predvodničkoj ulozi u pripremanju naroda za ustanak protiv okupatora i domaćih izdajica. Po tom pitanju Rade Dobrosavljević je bio izuzetak pa nije ni čudo što je Rade po formiranju Partizanskog odreda »Gornji Skrad« baš od strane članova Partije bio predložen i izabran za komandira odreda. U odredu njegove organizacijske i ljudske osobine još više dolaze do izražaja pa ubrzo postaje veoma omiljen i cijenjen a njegovo ime postaje poznato na velikom dijelu Korduna.

Partizanski odred »Debela kosa« koncem augusta 1941. godine priprema napad na žandarmerijsko-domobransku posadu u Perjasici. Komanda odreda predlaže da se iz odreda »Gornji Skrad« za ovu akciju uzme kao pojačanje Rade Dobrosavljević s još tri vrlo ugledna i odvažna borca, što je i usvojeno. U toj akciji po prvi put se susrećem s Radom. Na mene je odmah ostavio poseban utisak. Bio je veseljak, veliki drug, hrabar borac i vrlo disciplinovan u obavljanju svakodnevnih zadataka. Moj vod vršio je napad na žandarmerijsku stanicu. U napadu je uključen i Rade sa svoja tri druga iz Skrada. Bio je jako ponosan i zadovoljan što mu se pružila prilika da se po prvi put okuša u jednom ozbiljnijem napadu na neprijateljsku posadu. Razgovarali smo prije

i poslije napada. S Radom je bilo ugodno razgovarati, kako o momentima iz podoficirske škole tako i o saradnji odreda »Debela kosa« i »Gornji Skrad« te drugim problemima iz života i rada partizanskih odreda. I Ćanica Opačić, komandir odreda »Debela kosa«, slobodno vrijeme iskoristio je za korisne razgovore s Dobrosavljevićem i njegovim drugovima u cilju sređenja političkog stanja u odredu »Gornji Skrad«. S obzirom na Radino zalaganje, njegovo uspješno komandovanje i odanost NOP-u, nije čudno da je on vrlo brzo napredovao. Tako, na primjer, Dobrosavljević je već u februaru 1942. godine postavljen za komandira čete, a u proljeće iste godine postaovljen je za komandira Proleterske čete 2. KPO. U to vrijeme bila je to velika čast i ponos biti ne samo komandir već i pripadnik Proleterske jedinice. Naredbom br. 25 Štaba Grupe kordunaških partizanskih odreda od 4. jula 1942. godine Dobrosavljević je postavljen za komandanta 3. bataljona Drugog kordunaškog partizanskog odreda. Svega mjesec i po dana kasnije formirana je Prva kordunaška udarna brigada u koju su uključeni već iskusni borci i starješine. Tom prilikom Rade Dobrosavljević je postavljen za komandanta 2. udarnog bataljona 1. brigade. S Prvom brigadom Rade je prokrstario Pokuplje, Zumberak, Bijelu krajinu u Sloveniji, Kordun, Cazinsku krajinu i Liku vodeći česte borbe. Radin bataljon učestvovao je u napadu na Jastrebarsko i oslobođenju preko 700 djece iz ustaškog logora. Učestvovao je u čuvenim bitkama oko Crnomelja i Tanča gore u Sloveniji te u borbama za prvo oslobođenje Bihaća. Vodio je borbe za oslobođenje Krašića, početkom januara 1943. godine, te konačno sudjelovao u velikim borbama 6. ličke udarne i 8. kordunaške udarne divizije u proljeće 1943. godine za oslobođenje Like i uništenje neprijateljskih posada i garnizona. Tako 4. aprila 1. udarna kordunaška brigada počinje napad na četničko-talijansku posadu u Brlogu kod Otočca. Bilo je to vrlo jako i dobro utvrđeno uporište. U to vrijeme Rade je bio na dužnosti komandanta Pratećeg bataljona 1. kordunaške udarne brigade. Za vrijeme borbe na Brlog Rade se posebno angažuje u razbijanju i osvajanju neprijateljskih armirano-betonskih bunkera i skloništa. Borba se otegla i prešla na slijedeći dan, a neprijatelj se još držao u većem dijelu uporišta. Naređenje Štaba 8. divizije upućeno štabu 1. brigade bilo je kratko i jasno: »Produžiti sa napadima! Brlog mora pasti«. To je za cijelu brigadu bio poticaj da još većim zalaganjem i upornošću nastavi borbu. Značaja zadatka posebno su svjesni svi komandanti i politički komesari bataljona i četa 1. brigade. Komunisti i skojevci dobili su posebne instrukcije. Rade, kao dobar starješina i uzoran član Partije, stavlja se na čelo svog bataljona, podstrekava posade topova i minobacača svog bataljona, služi im za primjer. U fazi borbi kad su se nazirali znaci skorog uništenja neprijateljskog utvrđenja, neprijateljski metak pogađa Radu i smrtno ga ranjava. Tako je završio život Rade Dobrosavljević jedan od komandanata bataljona 8. kordunaške udarne divizije. Uzidao je svoj mladi život u temelje naše revolucije, kao hiljade drugih palih znanih i neznanih boraca širom Korduna, Hrvatske pa i cijele Jugoslavije. Radina smrt potresla je ljudstvo ne samo njegovog Pratećeg bataljona, već i ljudstvo 2. udarnog bataljona Prve brigade. Zalila je Radu njegova rodbina, njegov Gornji Skrad, borci i starješine kordunaških partizanskih jedinica i narod cijelog Korduna. Nad Radinim mrtvim tijelom njegovi borci su se zakleli da će slijediti put kojim je Rade išao, da će se osvetiti neprijatelju za njegovu smrt i da će svaki ispaljeni metak na neprijatelja biti počasni plotun svom mrtvom komandantu, suborcu i komunisti.

Ubrzo nakon Radine pogibije kod ljudstva njegovog bivšeg bataljona i

njegovih suboraca rodila se ideja da se, u znak na Radino herojsko djelo, Drugi udarni bataljon Prve kordunaške udarne brigade proglasi za bataljon »RADE DOBROSAVLJEVlCA«. Prijedlog je usvojen pa je od ljeta 1943. godine Drugi bataljon dobio zvanični naziv: Drugi bataljon 1. kordunaške udarne brigade »Rade Dobrosavljević«. Nakon te odluke borci 2. bataljona samoinicijativno su na svojim kapama, iznad crvene peterokrake zvijezde, izvezli inicijale »R. D.«. Tokom rata stari i novi borci bataljona »Rade Dobrosavljević« s ponosom su se borili u redovima boraca proslavljenog Drugog bataljona i svi su se rado sjećali Rade, pjesme pjevali a u vrijeme odmora pričali šale i dosjetke koje je Rade za života rado govorio svojim borcima na odmoru i onda kada im je bila potrebna nova snaga da bi zaboravili glad, umor i nespavanje.

Eto, takav je bio Rade Dobrosavljević koji je za nepune dvije godine narodnooslobodilačke borbe od borca napredovao do komandira partizanskog odreda, komandira čete, komandira Proleterske čete, do komandanta bataljona i da bi 5. aprila 1943. godine, oslobađajući Liku od talijanske okupatorske vojske, četnika, ustaša i domobrana, poginuo kao komandant Pratećeg bataljona proslavljene Prve kordunaške udarne brigade.

Ignjatije Gnjaco Perić

MIHAJLO MISO D20DAN, HRABRI BORAC I KOMANDIR CETE

Rođen je 4. 4. 1925. godine u Radmanovcu, općina i kotar Vojnić. Roditelji, otac Janko i majka Jeka, imali su u njemu svoje jedino dijete, sina jedinca. Iako su živjeli skromno, gotovo siromašno, svom sinu su htjeli obezbijediti pristojan život, otkidajući i od svojih usta.

Završio je obaveznu četverogodišnju osnovnu školu u Kuplenskom. Kuća mu je bila uz šumu, upoznao je njene ljepote, drveće i cvijeće, njene plodove, ptice i divljač. Upoznao je i teški život šumskih radnika — drvosječa. Petrova gora lijepa i pitoma bila mu je poznata od djetinjstva.

Pratio je što rade njegovi prvi susjedi, nešto stariji od njega, Cućo i Dragan Džodan. Drugovao je s njima. Doznavao je od njih štošta nepoznatog i novog, što mu je širilo vidike i spoznaje. Upoznao se i s radom kulturno-umjetničkog društva, »Seljačkog kola« i s mnogim drugim aktivnostima Počeo je sudjelovati u omladinskom radu. Upoznao je mnoge pjesme prožete socijalnom tematikom. Mišu nijesu ostavljali ravnodušnim skečevi i igrokazi kao: Jazavac pred sudom (Petra Kočića). Znao ga je Mišo napamet kao i mnogi drugi omladinci, koji su to glumili ili samo tek tako naučili da znaju.

Jugoslavija je raskomadana. Započinjao je ustanak. Njegovi stariji drugovi, koji su mu bili i uzor, stupili su u Partizanski odred »Crna Lokva«. I on je to učinio iako još nije imao ni 17 godina. U žestini i težini ustaničkih bitaka i drugih teškoća počeo se kaliti i brzo dozrijevati. Redale su se zasjede i jače bitke. Pobijeđena je i zarobljena jaka neprijateljska posada iz Vojnića 12. 1.
1942. godine. Došla je i proljetna martovska ofanziva na Kordun 1942. godine, zatim i obruč oko Petrove gore. Svuda je bio i Mišo, uvijek stječući nova znanja i iskustva. Pobjeda u proboju obruča, 14. 5. 1942. godine, donijela mu je radost i nova ohrabrenja, ali i tugu zbog masovnih i svirepih ustaških zlo-

čina. Ubili su tada i njegovu ženu Stanu, koja je mrtva prignječila i ugušila malog sinčića Janka, starog samo 4 mjeseca. Velika je to i bolna rana. Stegao je zube, zatomio lična osjećanja i prigrlio pušku još jače.

Drugi bataljon 1. kordunaškog odreda krenuo je u sastav 1. brigade NOV i PO Hrvatske. Tako je i Mišo postao borac te slavne vojne jedinice. Redale su se borbe i marševi. Brigada je vodila borbe daleko od rodnog kraja.

Nakon svih borbenih provjera i ocjena primljen je u članstvo KP. Postajao je sigurniji a u djelovanju među borcima, omladinom i narodom mnogo uvjerljiviji. Od tada je bolje shvatao interese seljaka i radnika. Bolje je razumio i narodnooslobodilačku borbu i sve njene ciljeve.

Učestvovao je u mnogim borbama Partizanskog odreda »Crna Lokva«, 1. bataljona kordunaškog odreda, 2. bataljona 1. KPO, 1. udarne brigade NOV i PO Hrvatske, 15. brigade i 8. kordunaške udarne divizije. Prokrstario je mnogo puta, i uvijek pješke, Kordun, Gorski kotar, Liku, Baniju, Bosansku krajinu, Pokuplje i Zumberak.

Uvijek je bio u prvim redovima borbe. Neprijateljske bodljikave žice, rovovi i bunkeri postali su mu toliko poznati i tu je iskazivao svoju domišljatost, hrabrost i odlučnost, svoju riješenost da istraje do kraja.

Imao je i postepen vojni razvoj od borca, desetara, vodnika do komandira čete. Nastojao je da u svemu održi tradiciju svojih dokazanih prethodnika I ne samo da je održi, nego i unaprijedi. Imao je značajnih uspjeha.

Ranjen i opkoljen od Nijemaca kod Petrovine u Žumberku, sam se ubio bombom da im živ ne bi dospio u ruke. Bilo je to početkom posljednje dekade marta 1944. godine. Bio je to još jedan, ali na žalost posljednji dokaz hrabrosti i odlučnosti omladinca i borca, mladog komandira čete Miše Džodana. Ugradio je svoju borbu, svoju krv i kosti u temelje naše slobode i nezavisnosti, zajedničkog življenja i ravnopravnosti, bratstva i jedinstva svih naroda i narodnosti Jugoslavije.

Milić Napijalo

MILA DŽODAN, PARTIZANSKA MAJKA S OBRONAKA PETROVE GORE

Rođena je 1896. godine u Gornjem Vojniću, u porodici oca Stevana i Kate Pajić. Mila se udala 1920. za kovača Petra Džodana (selo Radmanovac). Rodila je četvero djece (Miloša, Dragana, Milku i Ljubicu).

Bila je vrijedna, gostoprimiva, skromna i karakterna žena. U ratu su je zvali tetkom Džodanskom i partizanskom majkom. U danima ustanka njena kuća postaje centar okupljanja Partizanskog odreda Crna Lokva, svratište rukovodećih ljudi NOP-a Korduna i Banije, mjesto održavanja poznatih partizanskih savjetovanja, 19. septembra i 25. novembra 1941. godine. U njenoj kući je donesena odluka o izgradnji prve partizanske bolnice u Petrovoj gori. Suprug Petar je zarobljen, maja 1942, odvene i ubijen u ustaškom logoru. Milu, kćerku Ljubicu (11 godina) s većim brojem žena i djece, bliske Miline rodbine, hvataju ustaše 14. maja u Petrovoj gori i ubijaju na nečuven način. Mila je preklana i izbodena noževima izišla iz hrpe mrtvih. O golgoti 14. maja Mila je ispričala: »Mjesto gdje smo se nalazili zove se Bjeljevine. Bilo nas je

puno: iz Maljevca, Gejkovca i Svinjice. Rulja naroda. Puno je naroda tada poklano. Dok smo se skrivali u šiblju naišle su ustaše. Jedan je komandovao; »Orešković, zalomi lijevo krilo!« Počeli su pucati i vikati da se dižemo. Kažu: »Evo partizana!« Mi se počnemo moliti: »Gospodo, gospod vam bog dao, mi smo djeca i žene. Mi vam ništa nismo krivi.«

Kažu nam: »Dižite se!« Sagnali su nas u Kalove. Tu su nas pregledali tko šta ima. Što je za njih bilo uzeli su, što nije pobacali. Onda su nas povezali žicom za ruke i odveli u Metaljku na klanje. To je bilo na ravnici. Mi im ne ponovo molimo, a oni nam kažu da kleknemo u mokru baru. Mi ih opet molimo a oni komanduju da klekenemo i kažu da ćemo se brzo osušiti. Onda smo znali šta će biti. Poklekli smo i ruke sklopili. Jedan od njih kaže da nam gradi majku srpsku, da Srbinu od kile oproštaja nema. Koljači su ostali s nama, ostali su produžili. Najprije su počeli klati cure. Kažu: »Ove partizanke, majku im partizansku!« Zaklali su te četiri cure. Onda su počeli klati nas žene i djecu. Ja sam rekla svojoj 11-godišnjoj kćerkici da se sakrije pod neku ženu. I zavukla se ona sirota. Mene su udarali nožem ispod oka. Onda me jako krv oblila. Uzeo me za kosu i počeo klati. Kad je vidjela moja kćerkica zamnom je sirota zajaukala: »Joj majčice moja«. Potrčala je k meni stisnutim ručicama. Uhvatili su nju i prognali joj nož kroz vrat. Pucale su joj vratne žilice kao snop konopalja kad se stisne. Odmah je ostala mrtva. Ja sam pala, a ustaša mi je nju metnuo preko usta. Tako sam pod njom ostala. Onda tako, jadna dječica, majko moja. Kao pilići kad im glavu odsječeš, pa onako odskaču, niz put se štrkljaju. Gledaš onu žalost kako se ne može umrijeti ni živjeti. Ustaše kad su odlazile pretražili su naše prtiće i ko je god imao hrane uzeli su. Ja sam tamo imala, u mom cekeru, krušca i mesa. Jedan je to uzeo i krvavim nožem rezao i jeo. U tom pokolju iako smo izbodeni i naklani ostalo nas je nekoliko živih. To su: Jane Gušića žena i sin, Đukan Mihajlović. Anđelija Gušić, Soka Napijalo i ja.«[1]

Mila je s teškim ranama, narezanog dušnika, izbodenog tijela i lica uspjela doći do kuće. Pred veče, 15. maja njen sin Miloš Ćućo nosio je preklanu sestricu Ljubu u naručju, da se majka poslijednjim pogledom oprosti od svoje djevojčice.

Istoga dana, ubijena je porodica Marka Pajića (sina Milinog brata Nikole): Marija, (žena Nikole), rođena Gvozdenović 1904., Ljubica (žena Markova), rođena 1917. god., Anka (kćerka Markova), rođena 1937. god., Ranka (kćerka rođena 1939.), Nikola (sin rođen 1940), Ljubica (sestra Markova, rođena 1919., udata Perenčević), Jovanka (kći Ljubice, rođena 1939.) i Dragan (brat Markov, rođen 1931.). Mila je gledala smrt i izdisaje svih njih i tugi nije bilo kraja.

Milini sinovi, Miloš[2] i Dragan[3] su bili istaknuti borci i rukovodioci. Ona je tipična žena Korduna koja se nesebično žrtvovala za NOP, za partizane i civile, a posebno za radnike, partizane u obližnjoj štampariji »Naprijed« i Centralnoj vojno tehničkoj radionici u Crnoj Lokvi. Za sve je imala toplu riječ i ponešto za pojesti i popiti. Umrla je 1974. godine. Njeno sjećanje je zabilježeno u knjigama i na filmskoj traci.

Mile mr Dakić

1 Sjećanje kod autora.

2 Miloš je rođen 1920. godine, prvoborac u Partizanskom odredu Crna Lokva. Poginuo je 16. marta 1944. godine na Kneji kod Plaškog. Bio je komesar čete u 3. brigadi 8. divizije.

3 Dragan je rođen 1924., prvoborac i komandir čete u 2. brigadi 8. divizije. Poginuo je 6. maja 1945. kod Ilirske Bistrice.

MILOŠ **DZODAN ČUČO, SEKRETAR SKOJ-a**

Rođen je 17. 10. 1920. godine u Radmanovcu, općina Vojnić, u kući oca Petra i majke Mile. Završio je četverogodišnju osnovnu školu u Kuplenskom. Naučio je i kovački zanat od oca koji se bavio tim teškim poslom. Rano je naučio mnoge poslove u predratnoj poljoprivrednoj proizvodnji. Naučio je i šumske poslove jer mu je kuća bila uz Petrovu goru. Shvatio je i mnoge druge životne probleme, seljačke i radničke.

U njegovom rodnom selu Radmanovcu djelovala je ćelija KP. U Kuplenskom, njemu susjednom i bliskom selu, postojala je i djelovala i druga partijska ćelija. Jaka strujanja naprednih i slobodoljubivih radničkih i komunističkih ideja dolazila su i do Cuće preko »Seljačkog kola«, zadruge, kulturno-umjetničkog društva i na druge načine. Te ideje su ga postepeno osvajale dok ga nisu oformile u naprednog mladića.

Njegovih roditelja prostrana starinska kuća, pored toga i u blizini šume, bila je pogodna za mnoge sastanke i dogovore naprednih ljudi. Tu, u prirodnom zaklonu od žandarmerijskih i režimskih očiju i ušiju, održavali su se sastanci »Seljačkog kola«, članova partije i drugi dogovori naprednih ljudi. Cućo se uvijek mnogo angažirao i kao aktivista i kao domaćin.

Izabran je za člana predratne ćelije Komunističke partije svoga sela Rađmanovca. Formiranje i kalenje svog komunističkog opredjeljenja i aktivnosti počeo je, dakle, vrlo rano, za vrijeme monarhističke i kapitalističke Jugoslavije, upoznavajući tako sve eksploatatorske i diktatorske karakteristike vladajućeg režima. U ratno i ustaničko vrijeme 1941. godine Cućo je ušao kao komunista s iskustvom iz revolucionarnog praktičnog ilegalnog djelovanja i rada.

Poznavaoci znaju da komunisti iz mjesta Vojnića, na čelu sa sekretarom KK KPJ Vojnić Žarkom Cujićem, nijesu slučajno došli u predio Petrove gore oko Crne Lokve kad su se sklonili ispred ustaške racije i egzekucije 29. 7.
1941. godine. Znali su da tamo imaju dvije dobre partijske ćelije i mnogo drugih za ustanak opredijeljenih ljudi. Za takvo stanje bio je zaslužan i Džodan Miloš Cućo.

Osnivanjem ustaničkog Partizanskog odreda »Crna Lokva« Cućo je jedan od njegovih prvih boraca. I ne samo što je on postao borac, nego je i čitava njegova kuća bila na raspolaganju tome odredu. To je naročito bilo u prvim danima dok odred nije napravio i sredio svoj logor. Kovačnica (viganj) njegovog oca je postala radionica za nužne popravke partizanskog oružja. Narod je ispred ustaša bježao u šumu. Njegova kuća je bila sklonište i svratište *za* sve izbjeglice čitavog vremena NOR-a. I njegovi ukućani su bili za borbu i partizane, naročito mlađi brat Dragan, koji je borac odreda i sestra Milka, poznata omladinska aktivistkinja.

Brzo se ispostavilo da je Cućo potrebniji i korisniji za rad na organiziranju omladine i SKOJ-a, nego da bude borac u odredu. On postaje poznati organizator i sekretar SKOJ-a u općini i kotaru Vojnić. Na tim zadacima je radio predano, uporno i danonoćno. O radu SKOJ-a kotara Vojnić govorio je i sekretar OK SKOJ-a za okrug Karlovac Milutin Baltić na Drugoj okružnoj konferenciji KPH Karlovac, marta 1942. godine u Velikoj Kladuši, kad je za rad SKOJ-a u kotarevima toga područja rekao: »Kotar Vojnić ima KK koji je izabran na konferenciji SKOJ-a. On je ujedno jedan od najboljih. U tom kotaru ima organizovanih odbora u odredu i na selu 40 skojevskih od-

bora. Uspjelo je održati jednu veliku omladinsku skupštinu na kojoj je učestvovalo oko 2.000. Ukupan broj omladine organizovan u SKOJ-u iznosi 1.200 omladinaca i omladinki.«[1] U svemu tome ima mnogo, vrlo mnogo rada, zalaganja, ugleda, neprospavanih noći i pješačenja, visokih moralnih kvaliteta primjernog druga u svakoj prilici sekretara SKOJ-a Ćuće Džodana.

Skojevska i omladinska organizacija u kotaru Vojnić uspjela je okupiti i organizirati gotovo svu omladinu u borbu za ciljeve narodnooslobodilačkog pokreta. U teškoj borbi protiv okupatorskog i kvislinškog fašizma skojevci su se borili i za mijenjanje sebe, za stvaranje novog čovjeka, za stvaranje novih pravednih odnosa među ljudima, za drugarstvo, za moralni i humani lik, za bratstvo i jedinstvo svih naroda i narodnosti. U tome su i uspijevali i oko tih principa okupljali omladinu. U svemu je prednjačio Ćućo svojim ličnim primjerom i istovremeno pokretao, organizirao i vodio stalne radne i borbene akcije SKOJ-a i druge omladine u svom rodnom Radmanovcu, u Kuplenskom, u općini i kotaru Vojnić. UčiTi su se omladinci i omladinke rukovanju oružjem, vojničkom i političkom ponašanju, osnivane su omladinske vojne čete i odlazile u vojne jedinice. Omladinci i skojevci su bili najbolji borci. Osnivane su omladinske radne brigade, čete i vodovi. Radilo se mnogo više nego u mirno vrijeme, radilo se danju i noću, a da je malo vremena ostajalo za najnužniji odmor. Podizale su se bajte na popaljenim zgarištima, obrađivao se svaki komadić zemlje, i ona gdje su svi izginuli, i ona gdje su bolesni, i ona gdje su u vojsci. Spremala se ljetina i sakrivala od neprijatelja, zbrinjavalo ranjenike i bolesne, sahranjivalo poginule i od tifusa umrle, hranilo vojsku, prenosilo i prevozilo vojni materijal, osmatralo neprijatelja i uz to dijelilo posljednji komad kruha s vojskom i među sobom, uz stalnu pjesmu, razdragano kolo i veselje.

Takvi su bili skojevci i sva omladina. Takav je bio i Ćućo Džodan. Cućo je bio nemiran duh, stalno u pokretu i akciji, odlučan, uporan, dosljedan i principijelan. Ne štedeći nikad sebe uvijek je uspijevao organizirati i voditi, i one manje, i one veće, i najteže skojevske i omladinske akcije. Zbog svojih ljudskih, moralnih, radnih, borbenih i drugih kvaliteta bio je neobično cijenjen i poštovan.

Započeo je borbu u Partizanskom odredu »Crna Lokva«. I otišao je još jedanput 1944. godine u vojne jedinice u 3. brigadu 8. kordunaške udarne divizije. Vršeći dužnost komesara čete počeo je dalje usavršavati i razvijati svoje vojne i političke sposobnosti u operativnoj jedinici u prvim borbenim redovima. Nije stigao da se potpuno iskaže i na tim zadacima kao vojnik, politički komesar i komunista. Poginuo je kao komesar čete, u proljeće 1944. godine na Kneji.

Mrtav je dopremljen u svoj Radmanovac. Na mjesnom groblju je sahranjen, nastavljajući tako da svojim grobom produžava uspomenu na jedno teško i slavno vrijeme žrtvovanja i borbe za slobodu. To je vrijeme kad su skojevci i komunisti prednjačili primjerom, ginuli u prvim redovima borbe za radničke i komunističke ideale, za bratstvo i jedinstvo među ljudima i narodima.

Milić Napijalo

1 Buro Zatezalo, Dokumenti 2. okružne konferencije, str. 122.

FURAC ALEKSANDAR ACO, PROLETER I TENKISTA

Negdje početkom novembra 1941. godine vratio sam se s terena u bazu odreda »Debela kosa« i među grupom boraca zapažam korpulentnog mladića. Bio mi je nepoznat pa upitah najbližeg druga tko je on i što traži. Tog momenta prilazi mi dežurni jedinice i šapće: »Druže komandire! Ovaj drug je došao iz Karlovca u partizane. Sa sobom nema nikakvih dokumenata niti uputnice od strane karlovačke partijske organizacije pa mi je naređeno da ga držim pod paskom«. Prilazim mu i rukujem se s njim. Kažem mu da sam komandir odreda. On učtivo ustaje i reče da se zove Aleksandar Furač, zvani Aca, iz Mostanja u Karlovcu, rođen 1921., Hrvat i mehaničar po zanimanju te da je dobrovoljno došao u partizane. Pitam ga kako se odlučio da dođe među kordunaške partizane gdje se svakog dana može i da pogine. Odgovor je bio: »To je bila moja jednostavna odluka«. Slušao je od nekih drugova koji su mu pričali kako su ustaše sluge talijanskih i njemačkih okupatora, kakva zlodjela ustaša čine u Hrvatskoj, a naročito na Kordunu nad srpskim narodom. Na koncu reče mi kako je slušao priče po gradu a i čitao u dnevnoj štampi o borbama kordunaških partizana. »Priča se po Karlovcu kako se čitav narod Korduna digao na ustanak protiv okupatora i ustaške tiranije pa eto i ja odlučio da dođem kod vas i da se zajedno borimo protiv neprijatelja«. Rekao sam mu da se u Odredu pored Srba već bore i Hrvati pa je dobro da je i on došao. Poslije razgovora s Furačem pozvao sam k sebi Hrvate partizane Stevicu Lukačića i Grgu Milašinčića da s njima porazgovaram i da vidim što oni misle o Furaču.

Oni su se prije mog razgovora pozdravili s Acom i s njim razgovarali o stanju u Karlovcu. Stekli su utisak da su Furačeve namjere o odlasku u partizane pozitivne i da se iza njegovog dolaska na Kordun ne kriju prsti neprijateljskih tajnih službi i njihovih agenata. Odlučili smo da ga primimo u Odred i u prvo vrijeme malo pripazimo.

Nakon nekoliko dana našao sam vremena da s njim malo više razgovaram. Aco mi je pričao da se već privikao na partizanski život, na ljude i razne poteškoće s kojima se bore partizani, da Kordunaše od ranije poznaje i da se s njima družio. Ispričao mi je da se početkom juna 1941. godine s dva Kordunaša našao u Beogradu. Čuli su da se skupljaju dobrovoljci za borbu protiv njemačkih okupatora u Srbiji. Tražili su vezu s njima želeći da im se priključe, ali im se san nije ostvario pa su se vratili u Karlovac. U Karlovcu izbjegava ustaške vlasti ne želeći stupiti u njihove jedinice. Saznavši da se Kordunaši bore protiv okupatora i ustaške vlasti odlučio je da dođe u njihove redove. »Eto sad sam već 15 dana partizan. Zadovoljan sam. Drugovi su me lijepo primili, svaki dan s njima pjevam, radim, igram, prisustvujem vojničkoj i političkoj obuci. Jednom riječju sretan sam, ali i tužan što još do sada nisam dobio pušku i nisam učestvovao ni u jednoj borbi«. Nakon našeg razgovora vrativši se u logor naredio sam komandiru 1. voda Mili Lj epovi ću da uvrsti Furača u vod i da ga naoruža vojničkom puškom.

Već u prvoj akciji u napadu na domobransku posadu u Skakavcu Aco je bio s jurišnom grupom i dobrovoljcima bombašima. Prilikom svakog drugog napada i juriša Furač je među prvima u neprijateljskim bunkerima i među prvim borcima ulijeće u neprijateljske borbene redove.

Bori se Aco kao lav i tada mi je bilo drago što smo se brzo po njegovom dolasku u partizane odlučili da ga naoružamo.

Nakon sedmomjesečne uspješne borbe u redovima Partizanskog odreda »Debela kosa« 1. bataljona 1. KPO Aco je 7. maja 1942. godine upućen s grupom izabranih kordunaških partizana u sastav Prvog proleterskog bataljona Hrvatske. U to vrijeme Furač je već bio član KPJ, iskusan borac, dobar ratnik i pravi proleter. U proleterskom bataljonu i kasnije u 13. proleterskoj brigadi »Rade Končar« Aco je proveo od maja 1942. do sredine marta 1943. godine kada je po naređenju GŠ Hrvatske kao završeni mehaničar i stručnjak za mašine i vozila upućen iz brigade sa Zumberka u Bijele potoke u Liku gdje se nalazio novoosnovani tenkovski vod GŠH. Aco je s Proleterskim bataljonom prokrstario čitavu sjevernu Dalmaciju, Liku, Gorski kotar i Kordun a kasnije s 13. proleterskom brigadom borio se po Kordunu, Pokuplju, Zumberku, Beloj krajini i u širem rejonu Karlovca. Na tom borbenom putu Proleterskog bataljona i 13. proleterske brigade Aco je učestvovao u nizu bitaka. Uvijek je bio među prvim jurišačima, često puta i u ulozi bombaša. Nekoliko puta je pohvaljivan i istican za izvanredno držanje u teškim borbama koje je u ljeto 1942. godine vodio Proleterski bataljon na tromeđi sjeverne Dalmacije, Like i Bosanske krajine. Posebno se Aco ističe u borbama koje je bataljon vodio u jesen 1942. godine prilikom napada na jako ustaško uporište u Hrvatskom Blagaju kod Veljuna. Pretpostavljene starješine u nekoliko navrata ponudile su Furaču dužnost komandira odjeljenja ili voda što je on jednostavno odbio s motivacijom da se najbolje snalazi kao borac, kao jurišač ili bombaš.

O ovim Furačevim osobinama slušao sam priče od nekih mojih poznanika koji su također s Acom bili u proleterima. Oni nisu imali riječi hvale za njegovu borbenost, doprinos u borbi i drugarske odnose koje je razvijao u desetini, vodu i četi. Osim toga bio je poznat kao bolji pjevač i zabavljač pa gdje se god orila pjesma znalo se đa je tu Furač kao predvodnik. Kada je u martu 1943. godine Furaču saopšteno da odlazi u Liku u tenkovski vod, bila je to opet nagrada za Furača jer se u to vrijeme za tenkiste biralo ljudstvo u prvom redu vrlo hrabro, snalažljivo i zdravo. Aco je bio tužan što se rastaje s drugovima proleterima, ali kad je došao u tenkovski vod i tamo našao svoje stare prekaljene borce iz Partizanskog odreda »Debela kosa« — Peru Peuraču, Miloša Perića, Milića Petrovića, Peru Zivkovića i druge, bio je pun sreće. Peurači je u jednom razgovoru rekao: »Brulja, ovdje u Lici u tenkovskom vođu osjećam se kao da sam u našem odredu »Debela kosa«. Mnogo mi znači da sam na vas naišao jer vas posebno volim i cijenim kao svoje najrođenije«.

Dolaskom u Liku Furača je već prvog dana čekao zadatak koji je trebalo što prije obaviti a radilo se o osposobljavanju jednog srednjeg tenka tipa »Hočkis« koga je 6. marta u borbama na Drenovači kod Bihaća zaplijenila 2. kordunaška udarna brigada. Prilikom napuštanja tenka njemačka posada odnijela je zatvarač topa i učinila neka manja oštećenja na samom tenku. Motor i čitav tenk brzo je stavljen u pogon, a potom je došlo na red ono najglavnije — kako riješiti pitanje zatvarača topa. Pero Peurača, s Furačem, Krausom i još dvojicom drugova odlučuje se da njih pet konstruišu i izrade svoj zatvarač. Nekoliko dana trajale su konsultacije tima od 5 tenkista.

Diskusija se svodila na nekoliko pitanja: izbor materijala za zatvarač, konstruktivno rješenje, kojim alatom izrađivati dijelove zatvarača i način ispitivanja izrađenog zatvarača. Odlučili su da uzmu komad željezničke šine. Skoro sedmicu dana trajalo je rezanje, piljenje, turpijanje i obrada dijelova zatvarača. Na koncu zatvarač je izrađen onako kako su ga »konstruktori« zamislili. Pohvaljeni su Peurača, Kraus i Aco Furač. Kada je tenk osposobljen,

određena je i tenkovska posada. Pero Peurača postavljen je za komandira **tenka** i Aco Furač za vozača. Ovaj tenk po snazi i tehničkim osobinama bio je najbolje vozilo u tenkovskom vodu pa je kao takav u proljeće 1943. najčešće upotrebljavan u napadima na jaka neprijateljska utvrđenja. Prvo vatreno krštenje Ace Furača kao tenkiste tenka »Hočkis« bilo je 7. marta 1943 godine u napadu na četničku posadu u Donjem Babinu Potoku kod Vrhovina a Lici i to je sretno i uspješno završeno. Naredna borba u kojoj učestvuje posada tenka Pero Peurača, Aco Furač i Vlajko Vlaisavljević bila je borba za oslobođenje Crne Vlasti koju je branila jača četnička posada potpomognuta vatrom od Talijana iz Vrhovina. Kako napad na Crnu Vlast 7. marta nije uspio, drugi napad izveden je 20. marta u kome učestvuje 6. primorsko-goranska i 2. kordunaška udarna brigada, ojačane topovima, minobacačima i tenkom »Hočkis«. U toku jednog napada pješadije koju potpomaže naš tenk hrabra tenkovska trojka probija se kroz gust sistem četničkih prepreka, upada pred crkvu oko koje je bilo glavno težište četničke odbrane. S desnim prednjim krajem gusjenice Furač usmjerava tenk na crkvena vrata, probija vrata i pravi otvor za upad naše pješadije u crkvu, i potom polazi natrag (u rikverc) i s jedno dvadesetak metara udaljenosti od crkve topdžija Vlaisavljević pogađa i uništava na zvoniku četnički mitraljez.

Jedno veće parče granate pogađa crkveno zvono uslijed čega se čuo jak glas zvona i zvono je toliko zabrujalo da je zajedno s otvorom na crkvenim vratima i uništenjem mitraljeza na zvoniku izazvalo pravu paniku u četničkim redovima. Poslije toga četnici se u gomilama probijaju iz Crne Vlasti prema Vrhovinama pod zaštitu talijanske posade, ali je to vrlo malom broju uspjelo jer su naše jedinice i tenkovska posada obasipali neprijatelja u bijegu i nanosili im velike ljudske i materijalne gubitke. Ovom akcijom Furač je ispekao znanje i vještinu upravljanja tenkom i u najtežim borbenim situacijama zbog čega je i pohvaljen.

Nakon oslobođenja Crne Vlasti tenkisti ne miruju. Vrše tehničke preglede vozila i naoružanja i pripremaju se za naredne akcije — čišćenje preostalog dijela Like od talijanske okupatorske vojske, četnika, ustaša, domobrana i oružnika. Ubrzo stiže naređenje da tenkovski vod krene u napad na neprijateljsku posadu u Vrhovinama, a poslije oslobođenja Vrhovina nastaje gonjenje neprijatelja prema Otočcu. U ovoj akciji važnu ulogu imaju tenkovi, a među njima i Acin »Hočkis«. Negdje oko sela Zalužnice tenkistima se pridružuje 1. bataljon 3. kordunaške udarne brigade Miška Breberine. Miško u želji da što prije upadne u Otočac penje se na Acin tenk. Zna Miško tko se nalazi u tenku njegovi drugovi i stari ratnici iz 1. čete »Debela kosa«, a posadu i ovog puta sačinjavaju Peurača, komandir, Furač, vozač i Pribić, poslužilac. Svu trojicu Miško dobro poznaje i cijeni. Iza jednog zavoja tenk je dočekan snažnom mitraljeskom vatrom talijanske zaštitnice od koje je Miško ranjen i uskoro umro. Aco Furač, vozač i Pero Peurača, komandir tenka, na sebi svojstveni način izbjegavaju oštećenje tenka, vrše manevar tenkom i u tom momentu stiže im pomoć u još dva laka tenka pa su Talijani i četnici odbačeni i prisiljeni na brzo povlačenje u Otočac.

U vrijeme izvlačenja neprijateljske vojske iz Otočca i povlačenja prema Senju Furač sa svojim tenkom upada kao osica medu neprijateljske **zaštitničke** dijelove što je imalo i te kako velikih posljedica na uredno povlačenje neprijateljske vojske. U rejonu sela Kompolja dolazi do žestoke bitke između jednog jačeg talijanskog zaštitničkog odreda i naših tenkova te prvih dijelova 2. **kordunaške** brigade. U toj borbi neprijatelj je, i pored svih nastojanja da

zadrži dalje napredovanje naše pješadije i tenkova, bio prisiljen da bježi dalje prema Senju. U toj neravnopravnoj borbi uništen je tenk kojim je upravljao Đuro Grudić, također junak Korduna i Partizanskog odreda »Debela Kosa«. Uslijed sve češćih upada naših tenkova u neprijateljske zaštitničke dijelove Talijani, ustaše i domobrani bili su prisiljeni na brže povlačenje zbog čega su iza sebe ostavljali veće količine naoružanja, municije, hrane i ostale vojničke opreme.

Poslije oslobođenja Otočca i cijele Gacke doline za Furačev tenk nije bilo više granata pa je hrabra posada tenka bila prisiljena da ga privremeno sakrije na skrovito mjesto kako ne bi pao u ruke neprijatelju. Mada su se tužna srca rastali s tenkom, Furač i drugovi bili su svjesni da je u borbi sve moguće, da će uskoro primiti laki tenk »Fijat« u kome će Furač biti vozač, a Miloš Perić, njegov stari poznanik, mitraljezac.

Koncem aprila počele su pripreme jedinica 6. ličke i 8. kordunaške divizije za napad na jaki ustaško-domobranski garnizon u Gospiću i ostale ustaško--domobranske posade u dolini oko Gospića. Za ove operacije bio je predviđen i tenkovski vod lakih tenkova. Prva borba u kojoj će u sadejstvu s jedinicama 6. ličkedivizije učestvovati i tenkovi bio je napad na ustaško--domobransko uporište u Brušanima.

U toku priprema za napad Đoko Jovanić, komandant 6. ličke divizije, pozvao je na konsultacije i posade tenkova. U tom dogovoru zaključeno je da se Brušani napadnu određenog dana u 13 sati. Prije početka napada pješadija i tenkovi neprimjetno su prišli polaznim položajima i čekali momenat kada će ustaše i domobrani posjedati za ručak. U vrijeme otkucavanja 13 sati Pero Peurača u jednom tenku, a u drugom Aco Furač i Miloš Perić pod punim gasom nalijeću na brušansku posadu na krstila od bodljikove žice. Dodavanjem gasa tenkovi dobivaju još veće ubrzanje, ruše i sklanjaju s puta krstila i tenkovi su se našli u krugu neprijateljske posade. Ustaše su zbunjene naglom pojavom partizanskih tenkova u njihovom utvrđenju i dok to stanje kod neprijatelja traje iz Furačevog i Peuračinog tenka ližu vatreni mlazevi mitraljeskih rafala i obasipaju ustašku trpezariju. U to vrijeme pristižu i jedinice 6. ličke divizije pa je neprijatelj bio primoran da se spašava bijegom prema Karlobagu. Naprijatelja u bijegu napadaju naši tenkovi i jedinice ličke divizije, tako da se vrlo malo ustaša i domobrana uspjelo probiti prema Karlobagu.

Pobjedom kod Brušana jedinice 6. ličke zaplijenile su veće količine naoružanja i municije, pored ostalog zaplijenjen je izvjestan broj modernih ustaških kožnih kaputa i jedan od tih kaputa Đoko Jovanić poklonio je Peurači kao nagradu za uspješnu tenkovsku podršku u Brušanima. O tom kaputu Pero Peurača ispričao mi je slijedeće: »Kada sam primio od Đoke kaput, svi tenkisti su ga oblačili i probali kome najbolje pristaje. Nakon proba utvrdili smo da kaput po dužini, širini, boji i kroju najbolje stoji Aci Furaču, zato mi je Aco u šali dobacio: »Znaš Brulja« — Peru su u ratu zvali Brulja — pozajmi mi ovaj kaput da ga nosim za vrijeme borbi u Gospiću pa ako poginem da ustaše vide kako su partizanski tenkisti moderno obučeni«. Na ovu Furačevu šalu Peurača pa i ostali su se nasmijali a kaput je ostao Aci. Nakon dva dana Furač je u njemu poginuo i nitko nije imao mogućnosti da vidi Acu u kožnom kaputu.

To je bilo u borbama s ustašama i domobranima kod Gospića. Od pravca sela Smiljana jednu jedinicu 6. ličke divizije potpomagala su dva laka tenka u kojima su bila tri poznata ratnika — Pero Peurača, Aco Furač i Miloš

perić. Sva trojica su stekla vojničku naobrazbu i prva borbena iskustva u **Partizanskom** odredu »Debela kosa«. Cim su se tenkovi pojavili **u** blizini **ustaških** položaja, ustaše su na tom pravcu skoncentrisali nekoliko pt-topova **za borbu** protiv njih. Furač je prvi krenuo sa svojim tenkom u napad na **neprijateljske** odbrambene položaje, ali neprijatelj pogađa Acin tenk. Iako je **tenk zapaljen,** Aco još juriša dalje dok ga i drugi ustaški plotun nije obasuo **granatama** i potpuno uništio. U tenku su izgorjela dva junaka. Aco i Miloš **su svojom** pogibijom još više povezali dva bratska naroda — Srbe **i** Hrvate. **Pepeo** i ostaci nesagorjelih kostiju sahranjeni su u rejonu Smiljana kod **Gospića.** Tu su Aco, Miloš i mnogi drugi partizani poginuli za oslobođenje **Gospića.** Ostali su na vječnoj straži koja će mlada pokoljenja Jugoslavena **podsjećati** kako se u toku NOR-a borilo i ginulo za slobodu svoju i svog na-**roda,** kako se kovalo bratstvo i jedinstvo u surovim ratnim uslovima s ciljem **da se ono** više nikad ne pomuti i razbije.

Ignjatije Perić

GLISO GLISAN GAĆEŠA-ZJACA MILICA

Rođen je 1913. godine u Ivanković Selu, općina Vukmanić, kotar Vojnić. Potječe iz siromašne seoske obitelji. Osnovnu školu završio je u Utinji. Bio je vrlo bistar, ali zbog materijalnih teškoća nije imao mogućnosti da se dalje školuje. Bavio se zemljoradnjom, kirijom i drugim poslovima kako bi mogao uzdržavati brojnu porodicu. Kao nadničar obrađivao je zemlju bogatijim seljacima.

Njegova posebna sklonost bila je držanje i timarenje konja koje je koristio za kiriju i obrađivanje zemlje. Orao je seljacima koji nisu imali vozne zaprege i vršio prijevoz drveta iz obližnjih šumskih predjela na stovarište željezničke stanice Utinja. Iz rudnika u Bukovici vršio je prijevoz rudače svojim konjskim kolima, što je bilo sezonskog karaktera. Na ovim teškim poslovima pokazao se snalažljiv i vrlo spretan pa je bio zapažen i poštovan od mještana.

Na odsluženje vojnog roka odlazi 1934/35. godine **u** Zaječar, gdje se pokazao primjeran i nadasve sposoban artiljerac. Prihvatio je na svoju odgovornost zadatak da uhvati nemirnoga i podivljalog vojnog konja — pastuha, koji je ugrožavao živote vojnika. Iskustvo s konjima, vještina i hrabrost pomogli su mu da ukroti i savlada nemirnoga konja što do tada nitko nije mogao. Njegov podvig zadivio je puk vojske, a **među mje-**štanima rodnog kraja stekao je još veće simpatije i poštovanje.

Dolaskom iz vojske osniva porodicu. Bavio se i dalje obradom škrte kordunaške zemlje, povremenom kirijom. Za lugarskog pomoćnika primljen je

k

1939. godine za šumu Debela kosa — Utinjska, koja je spadala pod upravu slunjske imovne općine u Karlovcu. Lugar (čuvar šume) bio je tada poznati i ugledni Mile Gaćeša.

Imao je mogućnost povezivanja s većim brojem naprednih ljudi. U razgovorima s Milisavom Dakićem dolazi do saznanja o uzrocima izrabljivanja i eksploatacije u ondašnjem buržoaskom sistemu. Nepokolebljivo i čvrsto se opredjeljuje za radnički pokret i otpor 1941. okupatorima i domaćim izdajicama.

Okupacija zemlje zatekla ga je kod kuće u rodnom Ivanković Selu. Pripravan je dočekao oružani ustanak 1941. i spada među organizatore i prvoborce utinjskog kraja. Vrši sakupljanje oružja, organizira zaštitu mještana od iznenadnog neprijateljskog upada u sela. Odilazi u susjedna hrvatska sela i tumači ciljeve zajedničke oslobodilačke borbe. Stvarao je povjerenje i sigurnost među stanovništvom, koje se našlo iznenađeno teškim vremenom i ratnim događajima.

Početkom 1941. godine primljen je za kandidata KPJ, a pod konac iste godine primljen je za člana. U NOV je stupio novembra 1941. i to u Partizanski odred »Katić kosa«, u kome se od prvih dana isticao kao neustrašiv i vrlo sposoban borac s jasnim opredjeljenjem i pogledima. Među borcima svojim držanjem i drugarskim odnosima postao je omiljen i cijenjen. U borbi je stalno prednjačio. Ime hrabrog Glišana Zjače brzo se pročulo na Kordunu.

Već 1941. godine imenovan je za komandira voda, a ubrzo i za komandira čete. Formiranjem 4. kordunaške brigade 20. augusta 1942. imenovan je za zamjenika komandanta 1. bataljona. S brigadom odilazi preko rijeke Kupe na područje Pokuplja i Zumberka. Sudjeluje u oslobođenju 727 djece iz ustaškog logora u Jastrebarskom, u borbama na Zumberku i dijelovima Slovenije. Povratkom brigade na Kordun sudjeluje u borbama za oslobođenje Cazina i Cazinske krajine, a u sklopu Bihaćke operacije na stvaranju široke oslobođene teritorije (Bihaćke Republike).

Nakon oslobođenja Cazina i Cazinske krajine, za vrijeme pokreta brigade u sadejstvu Slunjske operacije za oslobođenje Slunja, njegov bataljon je pretrpio znatne gubitke. Iznanadnim neprijateljskim napadom iz Cetingrada, 9. novembra 1942. godine na rijeci Korani u Salopek Lukama, kod Furjana, poginulo je 12 boraca. Glišana su zarobili s komesarom bataljona Nikolom Gazibarom. Strijeljani su na području Zagreba (Dotrščina ili Rakov Potok).

Glišanov like neustrašivog borca i rukovodioca ostaje za primjer mlađim naraštajima i uzor kako se bori za svoju zemlju, slobodu, bratstvo i jedinstvo naših naroda.

Đuro Gaćeša

MILOŠ GACESA MICO

Rodio se u Gašeća Selu, općina i kotar Vojnić, 28. 9. 1917. godine. Roditelji, otac Mile i majka Milica, imali su Miloša i još dva sina. Završio je obaveznu četverogodišnju školu i ostao s braćom i roditeljima na poljoprivrednom imanju čuvajući stoku i radeći u poljoprivredi. Seljačka poljoprivreda predratnog vremena bila je zaostala, nerazvijena. Zemlja škrta, protkana naslagama kvarcnog pijeska i gline. Sredstva za rad bila su minimalna i starinska. Uglavnom su se svodila na plug (dobro je ako je bio željezni), zubaču, motiku, sjekiru, srp i kosu. Naučna saznanja o poljoprivrednoj proizvodnji bila su seljaku nepoznata. O umjetnim gnojivima malo se znalo. Mnogo se fizički radilo, a malo imalo. Tko je imao vozeću marvu i hrane za nju, dovoljno i kukuruznog kruha za godinu dana, smatran je imućnijim seljakom. U dječačkom i mladenačkom narastanju i dozrijevanju, Mićo jeupoznavao poljoprivredu i radio u njoj. Upoznao je rad i stekaoradnenavike, što je glavni uslov za pošteni način života, za razumijevanje seljačkih i radničkih problema i interesa.

Radio je i kao rudarski radnik u rudniku Bukovica u Sučevićima. Na teškom poslu upoznao je i mnoge probleme radnika — rudara, kojima su privatni poslodavci krojili sve radne uvjete i dijelili plaću u vidu milostinje.

Vojsku je odslužio u Zemunu. Napredne ideje Komunističke partije, radničkog pokreta stizale su i do Miće i vršile na njega odlučujući utjecaj. Postepeno su stvarale i stvorile odlučnog mladog čovjeka i borca za narodna i radnička prava.

U ustaničkim danima 1941. godine prišao je Partizanskom odredu »Vojišnica« i započeo odlučnu borbu puškom, riječju, djelom, svim svojim fizičkim i umnim sposobnostima. Osnivanjem Partizanskog odreda »Gaćeša Selo« prešao je u njega i nastavio borbu s još većom voljom i žarom, zajedno sa svojim rođacima i komšijama.

U prvim partizanskim okršajima i zasjedama, kasnije i u većim bitkama, stjecao je ratnička i vojna iskustva. Do oslobođenja Vojnića, najveće pobjede, Mićo je bio iskusan i hrabar partizanski borac. Bio je posebno ponosan na uspjeh oslobođenja Vojnića, kada je zarobljeno mnogo neprijateljskih vojnika, oružja i vojne opreme. Tu pobjedu Mićo je shvatio kao rezultat umješne i odlučne partizanske borbe i taktike.

Svoj nagli razvoj krunisao je prijemom u članstvo KP. Svuda je širio svijest
0 ciljevima i zadacima borbe, o bratstvu i jedinstvu, o naprednom radničkom
1 komunističkom pokretu. Činio je to jednostavno, skromno i nenametljivo, a istodobno uvjerljivo kako to samo može tihi, razboriti, staložen i beskrajno pošten čovjek. Miću je tada zapalo da bude među prvima polaznikom oficirske škole. Završio je školu s uspjehom.

Poslije majskog obruča na Petrovoj gori, 1942. godine, Mićo se sa školo-

vanja vratio u svoj matični drugi bataljon 1. kordunaškog partizanskog odreda, koji je dotle prebrodio teškoće i žrtve neprijateljskog obruča, ali i doživio slavnu pobjedu prilikom proboja 14. maja 1942. godine.

Imenovan je za komandira 1. čete, koja je nastala od partizanskih odreda »Miholjsko« i »Crna Lokva«.

Drugi bataljon 1. KPO, krajem juna 1942. godine, ušao je u sastav 1. brigade NOV i PO Hrvatske kao njen 3. bataljon.

Mićo je na čelu 1. čete kordunaškog bataljona. Nije lako bilo komandiru Mići. Kordunaški partizani su prvi put na duže vrijeme otišli iz rodnog kraja ostavljajući roditelje, žene, djecu, braću, sestre i voljene djevojke. Bilo je to poslije divljanja ustaša i obruča na Petrovoj gori. Nije se više moglo skoknuti kući da se opere, preobuče, da pojede bolji zalogaj. Ostavljeni su i bistri izvori u svakoj uvali, poznati tereni gdje se može lako snaći da se utaži glad i žeđ, da se smjesti pod krov. Išlo se prema krševitijim i siromašnijim krajevima Korduna, Gorskog kotara i Like. Trebalo je postati pravi vojnik, prava vojna jedinica, koja je spremna za borbu na svim terenima i u svim uslovima, daleko od kućnog praga i rodnog kraja.

Prva borbena krštenja brigade, kao i zajedničko upoznavanje njenih boraca, bila su oko Slunja i Lađevca 4, 5. i 6. jula 1942. godine, zatim zajednički stroj kod Vrela Mrežnice, sva četiri bataljona 8. jula 1942. godine. Mićo je uvijek bio na čelu čete i u četi, uvijek nastojeći da sve bude u redu i da se izvršava svaki dobiveni zadatak. Krenulo se i dalje prema ličkoj pruzi. Vođene su borbe s Talijanima kod Vojnovca, da bi se poslije temeljitog sređivanja iz Kunića kod Plaškog pošlo preko Kapele u Gorski kotar, u Drežnicu i njenu okolinu. U Drežnici je narod obasuo cvijećem brigadu. Nema borca koji nije bio ushićen i ponosan, koji nije zaboravio umor kapelskog dugog marša. Na čelu svoje čete — obasipan cvijećem, ponosno je marširao Mićo, ozaren srećom i ushićen.

Nakon neuspjelih napada brigade na Prokike te odmora u Škaliću i Tuževiću bataljon je vodio borbu za oslobođenje Jezerana 12. i 13. augusta 1942. godine. Bila je to žestoka, poziciona i dugotrajna bitka na bliskom odstojanju. Počela je za noći, u zoru, a trajala je dva dana i jednu noć ili preko 40 sati. Ustaška i žandarska posada je bila raspoređena u pet objekata: školi, crkvi, Parčevoj i Geršakovoj zgradi te žandarmerijskoj stanici. Neprijatelj u tim objektima nije imao međusobne fizičke veze, nego dozivanjem i štićenjem puščanom i mitraljeskom vatrom. Mićina 1. četa je napadala školu i crkvu, ostale dvije preostale objekte (za opis ove bitke potrebna je zasebna tema). Ustaše i žandari su se predali nakon žestoke i uporne borbe, kad im je nestalo hrane i vode, kad ih je nadvladalo beznađe i opasnost da im objekti budu zapaljeni. Neprijateljska posada je imala znatnih gubitaka. Poginuo je tada i Mićo Gaćeša, taj skromni, jednostavni i hrabri borac, taj domišljati, oštroumni, odlučni i uporni komandir. Poginuo je Mićo s devet svojih drugova iz čete i kordunaškog bataljona: Marko Glumac, Jovan Gvozdenović, Miloš Ivošević, Nikola Klipa, Simo Kresojević, Milutin Smoljanović, Vaso Tomašević, Nikola Vukašinović i Dušan Zivković.

I narodni partizanski pjesnik sjeća se Miće Gaćeše:

»Kad *se sjetim čete komandira,*
Bol za njime u srce me dira.
Junak-Mićo Gaćeša je bio,
Smjelo četu u boj je vodio.

Rodom bješe iz Gaćeša Sela,
Malog sela kraj Utinje Vrela.
Malo selo, al' puno junaka,
Gorostasa, kršnije gorštaka.«

Mrtvi komandir Mićo i njegovi drugovi stoje vječno na straži uzvišenih ; jednostavnih ljudskih ideala u Jezeranima i u rodnom Gaćeša Selu.

Milić Napijalo

NIKOLA GAZIBARA, POLITIČKI KOMESAR 1. UDARNOG BATALJONA

Gazibara Sime Nikola rođen je 1916. u Donjem Skradu. Bio je trgovački pomoćnik. Clan je KPJ od maja 1941. godine. Potječe iz veoma brojne porodice, što je tradicija kod njegovih predaka. Djed Stevan i baka Božica izrodili su dvanaestero djece. Desetero ih je odraslo, među kojima i sedam sinova. Svi nisu mogli ostati kod kuće na malom posjedu pa su odlazili u svijet »trbuhom za kruhom«. Od sedam Stevanovih sinova treba spomenuti dvojicu — Stanka i Milutina. Stanka zbog toga što je u predratnom periodu kao obućarski obrtnik u Sisku bio poznat po naprednim idejama i revolucionarnom djelovanju u sisačkoj partijskoj organizaciji. Uhapšen je od ustaša i strijeljan u Jasenovcu 1942. Milutin je bio jedan od prvih članova Partije u partijskoj ćeliji Donji Skrad formiranoj maja 1941. i jedan od poznatih aktivista u toku NOR-a.

Nikola, po završetku osnovne škole u Barilovićkom Cerovcu, preko »Privrednika« odlazi na izučavanje trgovačkog zanata u Pančevo. Bio je kalfa i trgovački pomoćnik. Iz Pančeva prelazi u Zemun i tamo se zapošljava u veletrgovini. I jedan i drugi gazda — onaj kod koga je izučavao zanat i ovaj kod koga se zaposlio, bili su Nijemci, što je Nikoli omogućilo da uz posao nauči njemački jezik kojim se kasnije dosta dobro služio. Učeći i radeći osjetio je sve nepravde i socijalne nejednakosti u društvu. Zbog toga se rano uključio u radnički i revolucionarni pokret i u njemu aktivno djelovao.

Radi sticanja osnovnih znanja iz marksizma — lenjinizma i uspješnijeg političkog djelovanja naročitu pažnju je posvećivao proučavanju napredne literature. To se moglo vidjeti i iz pisma koja je slao kući. U njima je indirektno stavljao do znanja da je uključen u revolucionarni pokret. U pismima je savjetovao članove domaćinstva da pođu njegovim putem. Bratu Peri je slao naprednu literaturu s napomenom da je ilegalno čita i posuđuje drugima.

Pri dolasku u posjet roditeljima, živom riječi je propagirao radnički i komunistički pokret i njihovu historijsku ulogu. Pozitivno je djelovao na poro-

dicu, a preko nje i na bliže rođake i susjede. Najveći utjecaj je izvršio tia mlađeg brata Peru koji je neposredno pred rat bio potpuno oformljen i politički spreman za NOB. Dakle, nije slučajno što je Pero prilikom formiranja skojevske organizacije 1941. u Donjem Skradu izabran za pročelnika.

Kapitulacija stare Jugoslavije zatekla je Nikolu u Banjoj Luci, gdje je služio kadrovski rok kao pripadnik vazduhoplovnih jedinica. Svjestan događaja koji su slijedili, prvi i najvažniji zadatak bio je izbjeći zarobljavanje. Stigao je kući naoružan pištoljem.

Povezuje se s naprednim ljudima, a među njima i s Milošem Kozlinom Mijom, članom KPJ od 1937. godine, koji se vratio iz Niša gdje je radio kao obućarski radnik i partijski aktivista. U maju 1941, prilikom formiranja partijske ćelije u Donjem Skradu, Nikola se uključuje u ćeliju. Vjerovatno je do tada bio član Partije u nekoj od zamunskih organizacija. Ćelija počinje politički djelovati i vršiti pripreme za ustanak u čemu i Nikola aktivno učestvuje izvršavajući razne partijske zadatke.

Među nekoliko nas koji smo 1941. radili na pripremama ustanka i formiranja Partizanskog odreda »Donji Skrad«, pored Mije i Steve Tomića, koji je kao sekretar partijske organizacije u Krnjaku dolazio na naše sastanke, i Nikola se isticao svojom konstruktivnom diskusijom. On je u to vrijeme, za razliku od Mije, bio staloženiji, sabraniji pa i realniji u procjeni situacije i prilika u našem kraju.

Početkom ustanka i uspostavljanjem tajnog kanala Karlovac — Duga Resa — Kordun, rukovodstvo ga zadužuje da na Korani, kod zaseoka Gazibare, prihvata od Tobije sve ono što se tim kanalom prebacuje na Kordun i obratno: ilegalce, lijekove, ilegalni materijal, oružje, municiju, eksploziv i drugo.

Na ovom zadatku Nikola ostaje do konca 1941. kada je povučen u četu. Naglim razvojem ustanka i formiranjem novih jedinica nastala je potreba za većim brojem političkog kadra. Tako je Nikola već početkom 1942. godine politički komesar čete, a 16. juna 1942. godine, prilikom formiranja 1. udarnoog bataljona na Kordunu, komesar bataljona, koji formiranjem 4. kordunaške brigade ulazi u njen sastav kao njezin 1. bataljon. Komesarske dužnosti Nikola je uspješno obavljao, što ističu naši legendarni komandanti Košta Nađ i Nikola Vidović u publikaciji »Bihaćka Republika« i »Bihaćka operacija«, kao i ostali njegovi ratni drugovi.

Na dužnosti komesara bataljona ostao je sve do 9. novembra 1942. godine kada je u neravnopravnoj borbi s neprijateljem zarobljen, odveden u Zagreb i strijeljan. U toj borbi s nadmoćnijim neprijateljem dio bataljona je bio prisiljen da se iz Cazinske krajine prebaci preko rijeke Korane na Kordun, u rajon Salopek luka, u blizini sela Furjan nedaleko Slunja.

Kada je bataljon prelazio rijeku Koranu bez ikakvih sredstava za prijelaz — plivajući, bio je obasut jakom vatrom neprijatelja. Poginulo je 13 boraca na matici rijeke, a nekoliko ih je zarobljeno, među kojima i Nikola.

Nikolino držanje pred neprijateljem bilo je dostojanstveno. Bio je zvjerski mučen i strijeljan u Zagrebu. Njegovi drugovi i borci, i svi koji su ga poznavali, doživjeli su to kao veliki gubitak, a posebno zbog načina na koji je izgubio život.

Dirljivo se doimao razgovor braće Gazibara na obroncima Skradske gore, gdje su se našli u jesen 1942. godine, o djetinjstvu, odvojenom životu dok su se nalazili na zanatu, o predratnom revolucionarnom radu, o borbi koja se vodi, o ciljevima te borbe. Maštali su o novom društvenom uređenju za koje se bore. Međutim, ubrzo gine Nikola, a kasnije i Dušan. Rat je preživio Pero.

Pod Nikolinim utjecajem čitava porodica se već 1941. godine uključila u revoluciju i svaki član je, na svoj način, dao doprinos borbi pa i oni najmlađi. Nikolina sestra Kata, 14-godišnja djevojčica, postala je 1942. član SKOJ-a. Porodica Sime Gazibare dala je sve za slobodu i svrstava se među najzaslužnije porodice u Donjem Skradu.

Božo Kozlina

ĐURO GRUDIĆ, KOMANDANT TENKA

Đuro Mirka Grudić rođen je 1919. godine u selu Budačkoj Rijeci, općina Krnjak, kotar Vojnić. Osnovnu školu završio je prije drugog svjetskog rata u Gornjem Budačkom. Đuru su njegovi vršnjaci cijenili i voljeli jer je bio veseljak i uvijek spreman za igru i šalu. Stariji su ga voljeli zbog ozbiljnosti, vrednoće, lijepog ophođenja i poštenja. Đuro je rastao i razvijao se među roditeljima i ostalom bližom i daljom rodbinom. Bio je neobično zadovoljan i sretan zbog ljubavi koju su mu pružali otac i majka. Miran dječački život brzo se promijenio. U Đurinoj 11-oj godini umire mu otac koga je volio i cijenio. Nestanak oca teško je prebolijevao. Tugu za ocem skrivao je od majke kako bi lakše prežalila muža. Kada je ostao sam s majkom, nastojao je da joj što više pomogne u kućnim i poljoprivrednim poslovima. Na njegova mladalačka pleća padao je iz dana u dan sve veći teret i sve veće obaveze. Da bi tragedija bila veća, uskoro i majka se ozbiljno razbolijeva i kada je završavao trinaestu godinu umire i majka. Ostao je kao okresano drvo, tužan i žalostan. Prima ga porodica Janka Maćešića i stara se o njegovom daljem razvoju. Staratelji su bili pažljivi prema Đuri, ali je Đuro stalno neveseo. Vidjelo se da čezne za roditeljima i roditeljskom ljubavi.

U devetnaestoj godini Đuro se ženi, stvara novi dom i porodicu. Godinu dana poslije ženidbe rodio se sin koji umire a 1941. godine rađa se sin Dragić

Odlazi na odsluženje vojnog roka 1940. u vazduhoplovnu jedinicu. Tek što je završio prvi dio vojne obuke, došla je kapitulacija. Ulaskom njemačkih trupa u zemlju, Đuro je s većom grupom vojnika zarobljen i poveden u njemačko zarobljeništvo. Prije polaska u Njemačku izjavljuje da je Hrvat. Zato je oslobođen i pušten kući. Bio je u dilemi kako se vratiti na Kordun. Ako ide vlakom, postoji vjerovatnoća da ponovno bude zarobljen. Odlučio se da prepješači preko 400 km. S grupicom ljudi kreće prema Kordunu. Obično noću se putovalo, a danju odmaralo. Zaobilazili su sela i gradove što je usporavalo putovanje. Nakon desetak dana pješačenja Đuro se iscrpljen vratio kući.

Nekoliko mjeseci po povratku u šumi Debeloj kosi formiran je Partizanski sdred »Debela kosa«. Prve vijesti o partizanima i njihovoj borbi Đuro je čuo od mještana koji su odnosili hranu ljudstvu odreda u Debelu kosu. Cuo je Đuro kako se u partizanima nalaze mladići i mlađi ljudi s teritorije općine Tušilović, Vojnić i Krnjak. Pričalo se sve najljepše o životu partizana i njihovim borbama. Odlučio se da i on ide u Debelu kosu, da odnese hranu za partizane, da ih vidi i da ispita mogućnosti odlaska u odred. S obzirom da je kod kuće imao nejačko dijete, žena odgovara Đuru da ne ide u partizane jer će joj život bez muža i hranitelja biti i teži. Đuro je čvrsto riješio da postane partizan. Zelja mu je ostvarena koncem septembra 1941. godine. U partizanskom odredu nalazi poznanike koji mu pomažu da se uklopi u vojnički život.

Već u prvim akcijama bio je nezadrživ u napadu i snalažljiv u svakoj borbenoj situaciji. Imao je smisao za šalu, pjesmu a bio je izvanredan drug. Zbog vrlina ulazi u jurišnu desetinu Partizanskog odreda »-Debela kosa«. Od tada više nije bilo akcije gdje Đuro nije bio bombaš pri napadima na neprijateljska utvrđenja.

Početkom 1942. godine Đuro je zbog odličnih ratničkih vrlina postavljen za komandira voda. Primljen je i za člana Komunističke partije. Početkom marta počela je prva obuka partizanskih starješina u oficirskoj školi u Gornjem Budačkom. U školu su primljeni kandidati koji su imali dobre uslove za razvoj i osposobljavanje za komandira vodova i komandira četa. Nakon uspješnog završetka školovanja u oficirskoj školi Đuro je raspoređen u Proletersku četu 1. kordunaškog partizanskog odreda. U ovu četu birani su borci odani Partiji, narodu, dobri i prekaljeni borci NOR-a. Đuro je posjedovao sve te osobine. Proleterska četa je počela izvoditi teže i složenije zadatke. Koncem marta Proleterska četa i 3. četa 2. bataljona upućene su pod komandom operativnog oficira 1. KPO Gnjace Perića iz Petrove gore u pozadinu neprijatelja sa zadatkom da u rejonu Tušilovića, Vukmanića, Utinje, Krnjaka i na cesti Karlovac — Vojnić napada neprijateljske kolone, uništava komunikacije, prekida veze i otežava neprijatelju snabdijevanje iz Karlovca. Prvi zadatak četa je izvela 4. aprila napadom na domobransku posadu u Kamenskom. U tom napadu glavni zadatak izvršila je bombaška grupa proletera među kojima je bio i Đuro Grudić. Četa se vraćala u rejon Bukovice i Međeđaka radi napada na neprijatelja koji je popravljao željezničku prugu Skakavac — Vojnić kolodvor. U selu Manjerovićima četa dobiva obavijest da se od Utinje prema proleterima kreće ustaška satnija. Miško Breberina polazi sa četom u susret neprijatelju. Kada su bili na bliskom odstojanju, proleteri vrše juriš. U jurišu, Đuro obučen u ustašku uniformu, upada među ustaše i pretvara se da je i on njihov čekajući pogodan momenat da nešto značajnije uradi. Najbliži ustaša ga upita: »Gdje su banditi...?« Umjesto odgovora Đuro ubija ustašu, zatim još jednog i nekolicinu najbližih ranjava udarcima kundaka i nožem. Povratio se živ i zdrav u četu donijevši dvije ustaške puške. Durino junaštvo stvara pometnju u ustaškim redovima. To koristi Proleterska četa, kreće ponovno na juriš i odbacuje ustaše iz rejona Utinje prema Skakavcu. Ujutro 10. maja 1942. ojačana ustaška satnija krenula je od Krstinje i Prisjeke prema Tromeđi u Petrovoj gori. Znajući za neprijateljske pokrete Proleterska četa postavlja zasjedu u rejonu Tromeđe. Kada se neprijatelj približio i njegova prethodnica ušla u zasjedu, komandir čete Miško Breberina kreće s četom na juriš. Među prvim jurišačima nalazio se i Đuro Grudić. Njega drugovi opominju da se ne odvaja, da se kreće s grupom bombaša, ali Đuro ne bi bio Đuro kad ne bi bio na čelu bombaša. U kratkoj borbi ustaše su razbijene i na juriš odbačene iz Petrove gore.

U jesen 1942. godine formirana je Tenkovska četa Glavnog štaba Hrvatske. U sastav čete upućeno je preko deset zapaženih boraca i starješina iz kordunaških jedinica a među njima je i Đuro Grudić koji je postavljen za komandira tenka. Tenkovsku tehniku i taktiku slabo je poznavao, a to je bio slučaj i s većinom ljudi tenkovske čete. Počelo se s obukom u poznavanju motora i tenka, a potom se prešlo i na borbenu obuku. Đuro se snalazi u novoj sredini i s uspjehom završava tenkovsku obuku. Poslije 4. neprijateljske ofanzive jedinice 6. ličke i 8. kordunaške divizije, ojačane primorsko-goranskim brigadama kreću u ofanzivu radi čišćenja Like od talijanske okupatorske vojske i njihovih slugu, četnika i ustaša. U skoro svakom napadu naših jedinica

Tenkovska četa podržava jedinice 6. i 8. divizije. Zahvaljujući njihovim upornim borbama uspješno padaju u partizanske ruke četnički, talijanski i ustaško-domobranski garnizoni u Donjem Babinu Potoku, Crnoj Vlasti i Vrhovinama. **Došao** je red **i** na jaki neprijateljski garnizon u Otočcu. Poslije višednevnih borbi **u** kojima učestvuju i naši tenkovi neprijatelj **se** povlači **iz** Otočca prema **Senju.** Njega u stopu gone brigade 8. divizije, ojačane tenkovskom četom i artiljerijom. U odstupanju neprijatelj pruža žilav otpor nastojeći da izvuče od Otočca sve ljudstvo, naoružanje i materijalna sredstva. U jednom jurišu **na** neprijateljsku zaštitnicu kod Kompolja talijanski fašisti pogađaju topom **tenk** kojim **je** komandovao Grudić. Od **eksplozije** granate **tenk je zapaljen i u njemu** je izgorio Đuro Grudić, proslavljeni junak Partizanskog odreda »**Debela** kosa«, Proleterske čete i Tenkovske čete Glavnog štaba Hrvatske.

Ignjatije Perić

DUŠAN HRSTIC, POLITIČKI KOMESAR 8. KORDUNASKE UDARNE DIVIZIJE

Rođen je 1916. godine u selu Loskunji, općina Vojnić. Otac mu je bio čuvar šume, ali je rano umro i majka se zbog Dušanovog školovanja preselila u Karlovac. Tu su skromno živjeli od male porodične penzije.

U Karlovcu je završio pet razreda gimnazije. Ubrzo poslije toga odslužio je vojni rok, a potom je zaposlen u karlovačkoj šumariji kao službenik. Stanovao je u malom stanu takozvane »kineske četvrti« koja se nalazila u predjelu placa za prodaju drva. U blizini gostionice Nikole Jerinića, koja se također nalazila u istom rejonu, bila je krojačka radionica u kojoj su radili komunisti Ivo Trgovčić i Vlado Novaković. Oko njih su se okupljali mladići toga kraja, među koje je spadao i Dušan. Novaković i Trgovčić koristili su omladinu za prikupljanje dobrovoljnih priloga za španske borce i za druge poslove i aktivnosti koje su radili za račun KPJ. Od njih je Hrstić dobio prva saznanja o Komunističkoj partiji Jugoslavije, o borbi komunista protiv nenarodnih režima, frankovaca i drugih nenarodnih elemenata. Za siromašnije mladiće »kineske četvrti« najteže vrijeme bilo je dolaskom ustaša u zemlju i stvaranje NDH. U najtežim časovima uspostave ustaške vlasti u Karlovcu Dušan razmišlja što činiti dalje. Opet je tu Vlado Novaković koji ga upućuje kako izbjeći ustaška hapšenja, kako se kao Srbin sačuvati od ustaških zlodjela. Kad je počeo ustanak, Vlado savjetuje Hrstića da što prije napusti Karlovac i otiđe na Kordun u kordunaške partizane.

Hrstić koncem 1941. godine napušta Karlovac i tajnim kanalima izlazi iz grada, odlazi na Kordun i stupa u Partizanski odred »Loskunja«. Mirne je naravi, vrlo razborit, bistar, a svaki pokret mu je odmjeren. Zbog tih osobina već dva mjeseca nakon dolaska u partizane postavljen je za političkog delegata voda 2. čete 1. bataljona 1. KPO. Nakon nekog vremena Dušan je prekomandovan u novoformiranu Proletersku četu 1. KPO, kada je prilikom proboja ustaškog obruča u Petrovoj gori, 14. maja 1942. godine, junačkom smrću poginuo Rafailo Višnjić, politički komesar Proleterske čete. Njega je na dužnosti komesara zamijenio najbolji politički delegat voda Dušan Hrstić. U to vrijeme komandir čete bio je Miško Breberina, koji je bio čuven širom Korduna. Miško je posjedovao krasne osobine ali suprotne osobinama Hrstića, tako da su se njih dvojica kao komandir i politički komesar Proleterske čete u svemu dopunjavali i slagali. Pod komandom ovih vrsnih starješina Proleterska četa postigla je u proljeće i ljeto 1942. godine vrlo zapažene uspjehe, kako na bojnom polju tako i u političkom djelovanju među narodom. Prilikom formiranja 1. kordunaške udarne brigade, 18. augusta 1942. godine, za političkog komesara 1. bataljona postavljen je Dušan Hrstić, jedan od zapaženijih političkih komesara četa u jedinicama 1. KPO. Kao politički komesar 1. bataljona 1. kordunaške udarne brigade prošao je veliki borbeni put. Ratovao je u Lici, Kordunu, Pokuplju, Zumberku, Cazinskoj krajini i u Beloj krajini u Sloveniji. Na tom borbenom putu Prve brigade njen 1. bataljon imao je vrlo zapaženih borbenih uspjeha. Tako, na primjer, 13. januara 1943.
1. bataljon 1. brigade primio je u žumberačkoj bolnici oko 200 teže ranjenih partizana i po visokom snijegu, temperaturi —20 °C s ranjenicima krenuo put Korduna. Na tom putu dugom više od 200 km trebalo je preći rijeku Kupu, Mrežnicu i Koranu te željezničku prugu Karlovac — Metlika i Karlovac —
— Ogulin. Osim toga cijeli teren između Zumberka i Korduna bio je posjednut jakim Pavelićevim snagama, talijanskim trupama, a tu su se već našle i njemačke trupe koje su upravo trebale početi svoju čuvenu 4. ofanzivu prema Kordunu, Lici, Bosanskoj krajini i dalje. Pod takvim uslovima trebalo je velike smjelosti i umješnosti u sprovođenju ranjenika na oslobođeni Kordun i Petrovu goru. O poteškoćama koje su iskrsle prilikom marša Dušan Hrstić u svom članku »U pratnji ranjenika od Zumberka do Korduna«, objavljenom u Zborniku 9, Historijskog arhiva Karlovac, Osma kordunaška udarna divizija str. 350—352, pored ostalog, je zapisao: »Prebacivanje ranjenika preko Kupe bilo je vrlo komplikovano. U jednom čamcu mogli smo prebaciti jednog do dva ranjenika, zavisno od težine ranjavanja. Zima je bila jaka. Hladnoća u to vrijeme bila je 20 stepeni ispod nule. Ranjenici su jaukali onako položeni na goli snijeg. Netko je imao nešto ispod sebe, deku, šatorsko krilo ili malo slame, ali bilo ih je koji nisu imali ništa. Mnogo turnusa smo pravili da bi sve ranjenike prebacili jer zadatak se morao izvršiti do svanuća. Tako je prebacivanje trajalo sve do 4 sata ujutro. Na desnoj obali Kupe ranjenike smo ostavljali na snijeg dok ih sve nismo prebacili. Razdaljina od obale do pruge iznosila je 60 m. Prugom su išle kompozicije pune Talijana od Metlike ka Karlovcu_____«

Drugi sličan zadatak dobio je Dušanov bataljon 9. februara 1943. godine. On je u vremenu od 9. do 12. februara trebao također prebaciti veću grupu teže ranjenih boraca iz bolnice u Bijelim potocima u Lici u kordunašku bolnicu u Zbjeg. I ovo prebacivanje ranjenika te obezbjeđenje ranjeničke kolone vršeno je u vrijeme 4. neprijateljske ofanzive, upravo kada su talijanske,

njemačke, ustaško-domobranske i četničke snage nasrnule na slobodnu teritoriju Like, koja je u to vrijeme bila jedina partizanska baza u Hrvatskoj. O poteškoćama na ovom maršu Dušan Hrstić u istoj knjizi na strani 358—361, pored ostalog, piše: »Pokret na komunikaciji Korenica — Plitvice bio je vrlo usporen. Cesto se zastajkivalo da bi se dobili tačni podaci o situaciji na pravcu pokreta, a s obzirom da je postojala mogućnost iznenadne pojave neprijatelja koji je vršljao na cijeloj teritoriji. U 11 sati prethodnica je izvijestila da je neprijatelj u tri kamiona od Ličkog Petrova Sela prošao kroz Prijeboj u pravcu Plitvičkog Ljeskovca. Ipak, pokret je nastavljen i kod Prijeboja jedna grupa četnika iz rejona Uvalice napala je obezbjeđenje ranjeničke kolone, ali je poslije kratkotrajne borbe razbijena ... «

21. septembra 1943. godine poginuo je politički komesar 2. kordunaške udarne brigade Đuro Krajačić. Na njegovo mjesto postavljen je Dušan Hrstić. Tu dužnost uspješno obavlja sve do 15. aprila 1944. godine kada je nakon pogibije Aleksandra Backovića postavljen za političkog komesara 8. udarne divizije. U to vrijeme komandant divizije bio je Miloš Sumonja, istaknuti vojni i politički komandant, koji je dosta pomogao Hrstiću da se što brže i što efikasnije uključi u novu dužnost, što mu je pošlo za rukom. Kao politički komesar 8. kordunaške divizije Hrstić je zajedno s jedinicama divizije vodio borbe širom Korduna, Cazinske krajine, Banije, Like, Pokuplja i Zumberka. Na tom borbenom putu divizija je postigla zapažene uspjehe zahvaljujući uspješnom komandovanju Štaba divizije u kome se nalazio i Dušan Hrstić. Prije završetka rata Hrstić je kao uspješan starješina raspoređen na rad u Državni sekretarijat za narodnu odbranu gdje je dočekao i kraj rata.

Penzionisan je u činu general-potpukovnika i uključio se aktivno u društveno-politički život. Umro je 1984. godine i sahranjen u Beogradu.

Ostao je u lijepoj uspomeni borcima, narodu Korduna, posebno narodu općine Vojnić. Volio je svoj Kordun i kad god je imao slobodnog vremena dolazio bi na Kordun da obiđe poznanike, prijatelje i svoj narod s kojim se u oslobodilačkoj borbi uzdigao u istinskog borca za bratstvo i jedinstvo.

Ignjatije Perić i Miloš Sumonja

SAVA KARAN. HRABRA DJEVOJKA I SEKRETAR SKOJ-a 2. KORDUNAŠKE BRIGADE

Sava Karan, kći Jovana i Ljube, rođena je 1921. godine u Tušilovačkom Cerovcu gdje je završila i osnovnu školu. Nakon toga odlazi u Karlovac na izučavanje krojačkog zanata. Bila je primjerni naučnik i za vrijeme šegrtovanja nastojala je da što više nauči i postane dobar majstor. Kao stariji naučnik, a kasnije i krojački radnik, Sava je kontaktirla s činovima URS-ovih sindikata da bi se kasnije i učlanila u ovu naprednu radničku organizaciju. Zbog prezauzetosti na poslu nije se mogla posebno angažovati u sindikalnom radu, ali je izvršavala i sprovodila sve njihove odluke i zadatke. Poslije kapitulacije Sava je morala napustiti Karlovac jer je počela hajka na srpski živalj i članove Ursovih sindikata. Dolaskom kući u Cerovac povezuje se s Dragom Vukićem, tekstilnim radnikom, koji je također morao napustiti posao i vratiti

se u Cerovac kući. Drago je koncem juna povezan s nekim članovima KPH iz Tušilovića i Brezove Glave, od njih je dobivao direktive za rad u Cerovcu pa je neke od dobivenih zadataka prenosio i na Savu. Koncem jula 1941. Drago Vukić odlazi u Partizanski odred »Debelu kosu«, a Sava i dalje ostaje da djeluje u selu. Zbog angažovanog političkog rada i aktivnosti među omladinom, ženama, pa i stanovništvom sela, Sava je pred kraj 1941. godine postala član SKOJ-a, a krajem godine ili početkom 1942. godine Sava je kao vrsna omladinka, dobar politički radnik i skojevka izabrana u Kotarski komitet SKOJ-a Vojnić.

Kako su uslovi za politički rad bili sve složeniji i teži, a Sava već poznata antifašistkinja, prijetila joj je opasnost od hapšenja pa je 20. februara 1942. godine sa sestrom Desom borac 2. čete 1. bataljona 1. KPO. Četom su komandovali poznati borci i komunisti — Jovica Tomašević i Miloš Kozlina[1] zvani Mija. Sava i njena sestra Desa uključene su u skojevsku organizaciju čete pa je Sava odmah došla do izražaja kao borac i poltički radnik. Ona je pored rada s omladinom i SKOJ-em čete odlazila i na redovne sastanke omladine i SKOJ-a susjednih sela.

U jesen 1942. godine Savina četa ušla je u sastav novoformirane 2. kordunaške brigade. Te godine Sava je primljena i za člana KPJ što je za nju bila velika počast i podstrek za još veći i plodonosniji rad. Od formiranja brigade 16. septembra 1942. do početka marta 1943. Sava je u sastavu 2. udarne brigade prešla borbeni put: Dunjak na Kordunu, Donje Dubrave kod Generalskog Stola, Vukmanić kod Karlovca, Sunja na Baniji, Dvor na Uni, Skakavac kod Karlovca, Bučica, Čemernica kod Topuskog, Saborski, Plitvička jezera, Utinja kod Karlovca, Cetingrad, Bihać, Drenovača, Lapac u Lici. Na ovom borbenom putu brigada je vodila mnoge teške borbe. Neke od borbi vođene su i na temperaturi —25 C i po snijegu visokom preko metar. Pod ovakvim nepovoljnim vremenskim uslovima te u stalnim pokretima i borbama drugarice, borci 2. brigade, a među njima i Sava Karan, zajedno sa svojim drugovima bile su bitke s mnogo jačim i bolje naoružanim neprijateljem.

U toku 4. neprijateljske ofanzive Sava je ušla u sastav 2. čete 4. bataljona i tu je ubrzo postala istaknuti skojevac, rukovodilac skojevskog aktiva čete, a postavljena je i za političkog delegata voda, što je bila rijetkost u jedinicama ne samo 2. brigade već i 8. kordunaške divizije. Sava nastoji da služi za primjer, ističe se kao politički delegat, kao skojevski rukovodilac i kao borac. Nije bilo bitke u kojoj Sava nije dala veliki doprinos uspjehu. Često puta u njenoj četi borci su znali reći kako se i u najtežim situacijama ugledavaju na Savu. U razgovoru s ljudstvom Savina voda borac je izjavio: »U ponekim težim i složenijim situacijama dođe mi da zabušim, da sačuvam glavu. Pogledam oko sebe i kao za inat svaki put vidim kako Sava hladnokrvno i dostojanstveno izvršava zadatke Gledam kako žensko prkosi neprijateljskim mitraljeskim rafalima, pa onda i ja kao muškarac dobivam neku novu snagu i volju da se energičnije borim. Ako drugarica Sava može sve to da izdrži, zašto i mi muškarci ne bi bili tako hrabri i disciplinovani. Ne smijemo dozvoliti da budemo slabiji borci od naših drugarica.«

Pored dužnosti političkog delegata voda Sava je cijelo vrijeme prvog kvartala 1943. godine bila sekretar skojevskog aktiva 2. čete 4. bataljona a ujedno i član bataljonskog biroa SKOJ-a. Početkom aprila Sava je jednoglasnom

X Obojica poginuli u toku NOR-a.

odlukom članova SKOJ-a 4. bataljona izabrana za sekretara biroa SKOJ-a 4. bataljona, a septembra Sava kao dobar komunista i dobar rukovodilac SKOJ-a izabrana je za sekretara SKOJ-a 2. kordunaške brigade. Bilo je to još jedno više priznanje drugarici Savi za njezin rad i sveukupni doprinos u radu s omladinom i SKOJ-em 2. brigade.

Mile Sokolović piše o Savi... »S bataljonom i skojevskom organizacijom u bataljonu ona prolazi kroz mnoge borbe u Lici, Kordunu, Cazinskoj krajin; i Baniji. U prvim je redovima u teškim borbama *za* oslobođenje Cetingrada, Velike Kladuše, Slunja i drugih mjesta. U Muslinskom Potoku kod Drežnice prilikom razbijanja četničke grupacije, 14. septembra 1943. godine, zajedno s nekoliko drugova članova SKOJ-a, zarobila je i dovela 20 četnika. Raport je bio kratak: »Druže komandante, dovela sam 20 brađonja.«[2]

Kada je početkom novembra 1943. godine 2. kordunaška brigada zatvarala pravac Oštarije — Jezerane, jača grupacija Nijemaca iskoristila je gustu maglu, provukla se kroz položaje njenih bataljona i izbila pred kuću u kojoj je prenoćio štab brigade gdje je bila i Sava Karan. Izlaza nije bilo nego se probiti iz kuće. U jurišu na neprijatelja zajedno s kurirom poginula je i Sava Karan. Toga dana ne samo u štabu brigade, već i u čitavoj brigadi, vladala je žalost za Savom Karan. Njeno tijelo pronađeno je na poljani kod Salopek Sela. Kraj Save je stajala njena puška i čahure ispaljene municije. Borila se do posljednjeg metka, a kad je ostala bez municije bila je pogođena neprijateljskim mitraljeskim rafalom.

Skojevac u oproštajnom govoru nad Savinim grobom rekao je: »Mi se danas opraštamo od prekaljenog ratnika, prvoborca Korduna, drugarice Save Karan. Njenom smrću izgubili smo dobrog druga, suborca, dosljednog komunistu u borbi za ostvarenje ideala revolucije ... «

Sava je bila oličenje hrabrosti i primjer kako se treba boriti za slobodu i bolji život pokoljenja, za ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo. Njeni suborci iz bitaka za Skakavac, Saborski, sa Drenovače, Cazina i Muslinskog Potoka nezaboravno će pamtiti Savu, po osobinama koje su je krasile kao ratnika, čovjeka i druga. Sahranjena je uz vojne počasti 4. bataljona u selu Sabljaki — Vukasi kod Plaškog.

Desa Perić

2 Osma kordunaška udarna divizija, str. 487.

KOMANDANT OMLADINSKOG BATALJONA »JOZA VLAHOVIC«

Ignjatije Karaš Gnjaco rođen je 1921. godine u selu Strikovcu, općina Perjasica, u siromašnoj seoskoj porodici Todora i Mile Karas, kao šesto po redu dijete a peti sin. Osnovnu školu završava u Perjasici. Kao rijetko bistro i inteligentno dijete zapaža ga učitelj i predlaže njegovom ocu Todoru da dječaku bilo na koji način obezbijedi dalje školovanje. Međutim, pored najbolje želje i volje, Todor to sinu Ignjatiji nije mogao pružiti. Jedina je mogućnost bila da ga odvede u Karlovac — trgovcu kod kojega su već trojica Todorovih sinova izučila trgovački zanat. Ignjatija završava ovaj zanat, ali kada mu se ubrzo pružila mogućnost, on odlazi u podoficirsku školu. Podoficirom bivše jugoslavenske vojske (podnarednik) postao je u martu 1941. godine i odmah raspoređen u jedinicu.

U času napada na Jugoslaviju njegova je jedinica bila u vagonima na putu za Maribor. Kada je ustavljena na željezničkoj stanici u Celju, na peronu su je dočekali njemački vojnici pod ratnom sprema, uperenim automatima i mitraljezima u pravcu vagona. Tada je Gnjaco iskočio na suprotnu stranu i ubrzo se našao iza prvih kuća izbjegavši zarobljavanje. Dvadesetak dana putovao je od Celja do svojeg Stirkovca. Ni rođena ga majka te večeri nije prepoznala u onim poderanim hlačama. Jedino mu je pošlo za rukom da donese svoju podoficirsku uniformu, koju je kasnije kao partizan tako ljubomorno čuvao i dotjerivao.

Nakon povratka Gnjaco ubrzo napušta rodnu kuću i Stirkovac te prelazi rođacima u Koransko Selo, odnosno u Skrad, gdje živi u izvjesnoj ilegalnosti. Smatrao je da se treba čuvati susreta sa ustašama i oružnicima.

Kada mu je brat Milutin, polovinom augusta 1941. godine, u povjerenju rekao da se u perjasičkim selima obavlja priprema za ustanak, Gnjaco se ponudio da računa i s njime. Međutim, dogodilo se da u času polaska na ustanak (30. augusta poslijepodne) Milutin nije znao gdje mu se brat nalazi pa tako ovaj nije ni stupio u PO »Perjasica« na dan ustanka. U odred je stigao nekoliko dana kasnije sa još dvojicom drugova iz Štirkovca od kojih je jedan bio Nikola Karaš Cilin (imena drugoga se ne sjećamo).

Bilo je malo čudno što Gnjaco, kao vojnik u uniformi, stoji u stroju, a brat mu Milutin pred strojem kao komandir u civilnom odijelu i »šiltkapi«. Organizator ustanka bio je Milutin a on, iako vojnik od glave do pete, strpljivo je, disciplinirano i savjesno izvršavao naređenja komandira odreda. Kada bi ga brat »Ljuta« odredio za vođu patrole i uputio prema uporištu u Perjasici s njime je bilo milina poći. Uz njega smo se osjećali nekako sigurnijima. Bilo je to zbog njegovog strogo vojničkog ponašanja i vojničke sposobnosti u načinu prilaženja, osmatranja i povlačenja. Bio je zapaženo lijep mladić, a uniforma i vojničko držanje davalo mu je poseban izgled u odnosu na nas u civilnim odijelima i šeširima na glavi.

Kada se PO »Perjasica«, krajem septembra 1941. godine, pripremao za akciju na domobransku posadu, koja je obezbjeđivala željezničku stanicu u Donjim **Dubravama,** Gnjaci je naređeno da izabere 10—13 boraca i da ih što prije osposobi kao udarnu desetinu u odredu. U trenu je izabrao drugove i tek što ih je postrojio, otpočeo je vježbati s njima. Naprosto ih je znojio s onim: »Lezi!«, »Diži se!«, »Puzaj !«, »Juriš!«.

Akciju smo izveli noću 5/6. oktobra 1941. gdine. Od trenutka kada je domobran na straži ispalio prvi metak, do našeg povlačenja, nije prošlo ni pola sata. Odlučila je brzina udarne desetine. S ovom desetinom u napad je pošao i komesar odreda Izidor Štrok, koji je tri godine proveo u španjolskom građanskom ratu i stekao bogato iskustvo u partizanskom načinu ratovanja. Bio je oduševljen cijelom desetinom, a posebno drugom Gnjacom. Tada smo zaplijenili neprijatelju 22 karabina s municijom, što je za nas ustanike značilo veliki ratni plijen.

Nakon akcije u Donjim Dubravama ova udarna desetina u nekoliko navrata noću prelazi rijeku Mrežnicu i upada na prostor kojeg su »pokrivali« ustaše, žandari i domobrani, a redovito se vraća sa otetim oružjem i municijom. Drugovi bi s oduševljenjem pričali o Gnjacinim sposobnostima, njegovom vještom prilaženju neprijatelju, brzoj akciji, hrabrosti i samopouzdanju. Uz njega su brzo sticali borbeno iskustvo i vojničku vještinu. Imao je Gnjaco zapaženo izoštrenu sposobnost brzog donošenja procjene situacije.

U drugoj polovini oktobra 1941. godine Gnjaco odlazi u Glavni štab Hrvatske da bi ovdje ostao na raspolaganju kao oficir sve do polovine decembra 1942. godine.

Tada je upućen u 4. kordunašku brigadu radi preuzimanja dužnosti komandanta Omladinskog bataljona »Jože Vlahović«. Evo što o Gnjaci, kao komandantu ovog bataljona, piše Dragan Pajić, general JNA u mirovini, u knjizi OSMA KORDUNASKA UDARNA DIVIZIJA, na strani 227:

»Tada je ponovo došlo do velikih personalnih promjena u jedinicama. U našem Omladinskom bataljonu za komandanta je postavljen Gnjaco Karaš do tada oficir u Glavnom Štabu Hrvatske, jedan u svakom pogledu primjeran i inteligentan starješina, uzoran i hrabar vojnik dobar drug. Bilo je zadovoljstvo sa njime raditi. Ja sam bio postavljen za njegovog zamjenika.«

U pravu je Dragan Pajić. Sa Gnjacom je bilo zadovoljstvo raditi i ratovati jer se radilo o sposobnom i hrabrom ratniku, disciplinovanom i urednom oficiru, punom mladenačke energije i volje. Bio je to starješina koji je volio svoje borce i vjerovao u njihovu snagu.

Poginuo je 2. maja 1943. godine kada je svojim bataljonom zatvorio određeni prostor u opsadi ustaškog uporišta u Gospiću. Bio je to veliki gubitak za 4. brigadu i 8. diviziju, jer se radilo o zapaženo sposobnom mladom oficiru NOV.

Nikola D. Cimesa i *Pero Vranješ*

MILUTIN KARAS-LJUTA NAČELNIK ŠTABA 34. DIVIZIJE NOVJ

Rođen je 1914. godine u Stirkovcu, općina Perjasica, u siromašnoj seoskoj porodici. Osnovnu školu pohađao je u Perjasici, a trgovački zanat učio u Karlovcu. Izučivši zanat ostao je raditi kod veletrgovca kod kojeg ga je i učio. Dvojica starije braće (koji su također učili trgovački zanat kod istog gazde) nakon nekoliko godina rada i uz pomoć ovog trgovca (što je bila rijetkost) u Karlovcu su otvorili vlastitu trgovinu.

U vrijeme učenja zanata Milutin se družio s radničkom djecom. Uostalom, među njima nije ni moglo biti bitne socijalne razlike. Kada se zaposlio kao trgovac, i sam se smatrao čistim proleterom te stupio u URS-ove sindikate u kojima se podosta angažirao. Redovito bi se našao među prvima u demonstracijama pa i u štrajku. Po prirodi nemirna i buntovna duha Milutin je bio zapažen i cijenjen od svojih drugova, ali su ga i žandari brzo zapazili i držali na oku.

U jesen 1937. godine, kadasu u Karlovcu izbile demonstracije radnika, Milutin jebio na čelu jednegrupe u koloni i kada je stigao pred kuću svojeg poslodavca, iz sveg glasa je uzviknuo nešto što će ovaj dobro zapamtiti. Naime, ostao je bez posla. Tada mu braća priskaču u pomoć odvajanjem dijela robe iz svoje trgovine u Karlovcu i otvaranjem trgovine u Perjasici (kuća Paje Kosanovića) u kojoj će raditi Milutin. Pored živežnih namirnica, tekstila i posuđa bilo je tu i sitne željezne robe (lopate, motike, rogulje, srpovi, kose, čavli, lanci) pa su ljudi tada znali reći: »Kod našega Lute nema šta nema.«

Kao trgovac Milutin se razlikovao od ostale trojice perjasičkih trgovaca po mnogo čemu. Prije svega po obrazovanju i političkom opredjeljenju za proletarijat i prihvaćanje naprednih proleterskih ideja za koje je bio spreman ići i u borbu ako zatreba. Razlikovao se i po tome što se nije klanjao vlastima, kao ostali trgovci, već je napadao postojeći nenarodni režim, zagovarajući savez između radnika i seljaka. Već od prvog dana trgovanja Milutin izdaje robu na »veresiju« što ostali nisu činili, a ako i jesu, onda su njihovi dužnici bili imućniji seljaci, a ne sirotinja. Međutim, Milutin je upravo sirotinji davao robu na »veresiju« i, da stvar bude zanimljivija, nigdje on to nije bilježio. Vjerovao je sirotinji, a sirotinja mu je pošteno dug vraćala, ali i cijenila Milutinov ljudski postupak. Tako je Milutin kod ljudi sticao sve veće povjerenje i poštovanje. Kada je zbog ratne psihoze i straha u drugoj polovini 1940. osjetno opao promet u trgovini, tada su Milutin i braća odlučili da povuku ostatak robe u karlovačku trgovinu, pa je i Milutin prešao raditi u Karlovac. Mnogi su seljaci znali pješačiti 28 kilometara radi vraćanja duga Milutinu i uzimanja potrebne robe.

Krajem 1939. godine u Perjasici se osniva ćelija KP. Tada je i Milutin Karaš postao kandidat, a članom Partije postaje pred okupaciju zemlje.

Nakon obavijesti o općoj mobilizaciji, početkom aprila 1941. godine, a u duhu partijske direktive, Milutin odlazi kao rezervista u svoju jedinicu, odlučan da brani zemlju od agresora. Zapanjilo ga razorno djelovanje pete kolone i jedva je izmakao zarobljavanje. Vratio se u Karlovac i nastavio raditi u trgovini. Kada je krajem juna, ili početkom jula 1941. upozoren da se skloni iz Karlovca, kao Srbin, povukao se u svoje selo i naišao na veliku paniku kod seljaka zbog opasnosti od ustaša iz Blagaja. Mnogo je truda uložio smirujući ljude, organizirajući noćna patroliranja i dnevna osmatranja na pravcima otkuda je prijetila ustaška opasnost.

Organizator ustanka u Perjasici 1941. godine bila je postojeća ćelija KP i njeni članovi među kojima se isticao Milutin Karaš kojemu drugovi povjeravaju ulogu komandira ustaničkog odreda. Početkom augusta 1941. godine Milutin je imao popis ljudi spremnih za ustanak i oružja kojim oni raspolažu Čekao je da mu sekretar ćelije kaže kada treba krenuti. Morao je »dugo« čekati, a onda mu je Ljubo Vujčić, sekretar, 30. augusta kazao da će Canica Opaćić sa svojim PO »Debela Kosa« idući dan napasti žandare u Perjasici i da on (Milutin) treba odrediti Ćanici trojicu sigurnih vodiča koji će ga dočekati na ugovorenom mjestu. Umjesto trojice vodiča Milutin je pokrenuo svoj ustanički odred, oko 25 ustanika naoružanih sa pet karabina i desetak lovačkih pušaka, dok su ostali nosili obične željezne rogulje. Obezbijedio se iz pravca Barilovića i Generalskog Stola te naredio rušenje telefonskih stupova od Perjasice do Gornjeg Poloja.

Milutin je kod škole u Perjasici (nakon razoružanja žandara) 31. augusta 1941. postrojio svoj ustanički PO »Perjasica« u koji je toga dana primio još desetak mladića. Kada su pristigli seljaci vidjeli da je Milutin na čelu ustanika, mnogi su toga časa željeli stupiti u odred i krenuti u borbu. U Milutinu su vidjeli određenu sigurnost.

Kada je PO »Perjasica«, u sumrak 31. augusta 1941. godine, bio postrojen ispod perjasičke Gradine, u stroju je bilo 35—37 boraca, naoružanih sa devet karabina (četiri su toga dana dobivena od Canice) i sa 12—15 lovačkih pušaka. Ostali su borci nosili rogulje. To je bila oružana snaga kojom je Milutin Karaš krenuo u borbu. Kao organizatoru ustanka i komandiru ustaničkog odreda, Milutinu je bilo jasno kakvoj se opasnosti izložio, ali i odgovornosti pred Partijom i narodom za razvoj ustanka. Ozbiljno i odgovorno je počeo da obavlja dužnost komandira, a u svim složenijim situacijama tražio je mišljenje i ćelije KP u odredu.

Od 1—10. septembra odred proživljava izvjesnu krizu jer ga komesar (koji je ujedno i sekretar ćelije) gura u duboku šumu. Međutim, kada Milutin dobiva podršku svih članova KP on sa odredom počinje uznemiravati žandare u Perjasici (od 2. 9. posadu čini 40 žandara). Pored odreda Milutin pokreće u nekoliko navrata i do 150 seljaka-roguljaša i manevrira oko posade, što žandare zbunjuje i dovodi do panike pa noću 21/22. septembra 1941. bježe iz Perjasice u Primišlje. Tako je prostor Perjasice ostao slobodan do 6. novembra 1941. U to vrijeme Milutin sa odredom napada neprijatelja na pruzi Karlovac—Rijeka i time pomaže organizatorima ustanke u Dubravama i sve do rijeke Kupe.

Izdvojivši iz odreda 13—15 boraca Milutin 22. 9. 1941. formira i PO »Kuzma-Poloj«, kojim je želio zaštititi južna sela od ustaša iz Blagaja. Međutim, komandir toga odreda Carević i petorica boraca počinju pljačkati i terorizirali seljake da bi se kockali opljačkanim kunama i dukatima. Cak su ubili dvojicu seljaka. Milutin je po odobrenju Štaba II rajona brzo reagirao i uhapsio

pljačkaše (osuđeni su i strijeljani) te 13. 10.1941. rasformirao PO »Kuzma-Poloj« i borce vratio natrag u matični PO «-Perjasica«.

Noću 5/6. oktobra 1941. PO »Perjasica« razoružava domobransku posadu na željezničkoj stanici u Donjim Dubravama i plijeni 22 karabina, podosta municije, odjeće i obuće. Imala je ova akcija i politički odjek. Tek što smo doručkovali (6. oktobra) napala nas jedna domobranska satnija od stotinjak domobrana. Čekajući ih pred šumom, Milutin je pozvao oko 150 seljaka-roguljaša koji su se povlačili pred domobranima. Tada su se domobrani dali u bijeg. Oteli smo im puškomitraljez »Brno« (bio je to do 6. 10. 1941. na Kordunu drugi puškomitraljez) i jedan karabin s municijom.

Noću 15/16. oktobra 1941. odlazi grupa od dvadesetak boraca, preobučenih u domobranske uniforme, u Blagajski Pavlovac i donosi 11 karabina s municijom. Bio je to veliki politički uspjeh Milutina i njegovog odreda jer su seljaci perjasičkih sela nakon ustaškog zvjerstva nad Srbima u Hrvatskom Blagaju danonoćno strahovali od ovih ustaških koljača. Da nisu dan ranije otišli u Slunj na sajam, bila bi ih stigla pravedna narodna kazna.

U selu Klanac Milutin 16. oktobra ponovo izdvaja dvadesetak boraca iz PO »Perjasica« i formira II PO »Perjasica« radi pokrivanja južnog dijela općine. Tada smo već imali preko sedamdeset boraca u oba odreda.

Reorganizacijom malih PO-a i formiranjem vodova, četa i bataljona na prostoru Perjasice, Gornjeg Skrada i Dubrava, krajem oktobra 1941. godine, formirana je 1. četa. Tada su PO »Perjasica« i II PO »Perjasica« postali 1. i 2. vod 1. čete, PO »Dubrave« 3. vod i PO »Skrad« 4. vod. Za komandira čete određen je Milutin Karas, a za komesara Izidor Strok Mrkić koji je početkom oktobra zamijenio Ljubu Vujčića na dužnosti komesara PO »Perjasica«.

Na slobodni prostor Perjasice, 6. novembra 1941. godine, iz dva pravca stižu veće snage talijanske vojske (konjica i motorizirana pješadija) da »očiste« prostor od ustanika i ponovo uspostave Pavelićevu posadu u Perjasici. Dan kasnije stiže i nova posada od 40 žandara i satnije domobrana. Komanda čete sa 1. i 2. vodom (3. je u Dubravama, a 4. u Skradu) dobrim manevriranjem kroz šumarke izbija iza leđa Talijanima, koji dolaze od Primišlja, i tako izbjegava gubitke. Nova posada je stigla u Perjasicu 7. novembra, a grupa žandara (jurišnici iz Primišlja) prokrstarila je istoga dana dijelom sela, ubila nekoliko staraca (koji nisu mogli bježati pred njima) i zapalila desetak ustaničkih kuća. Roditeljima Milutina Karasa sve su spalili.

Već 18. novembra (služeći se doušnicima) žandari iz posade ubijaju prvog našeg borca, a jurišnici 26. novembra petoricu boraca. Bio je to veliki gubitak za 1 .i 2. vod 1. čete i to je Milutina ozbiljno kosnulo. Brzo je reagirao poduzimajući mjere kontranapada na neprijatelja, ali i obezbjeđenja od doušnika. Nikada se više nešto slično nije dogodilo na prostoru Perjasice.

Uoči Nove 1942. godine, kod škole u Srednjem Poloju, Milutin je izvršio neke vrste smotru, odnosno analizu postignutih rezultata na prostoru Perjasice, govoreći o broju naoružanih boraca, formiranju društveno-političkih organizacija, organa nove vlasti, ćelija KP i skojevskih grupa te rezervnih odreda. U svemu tome bila je očita i zasluga Milutina Karasa.

Kao što je to bivalo širom Korduna, tako je i na prostoru Perjasice već početkom 1942. godine ubrzanije jačao ustanak. Borbe su bile sve uspješnije, a zaplijenjenog oružja sve više. O tome svjedoči i borba 1. čete sa žandarima--jurišnicima, 20. januara 1942. Krenuli su na četu uvjereni kako će je iznenaditi kao i 2. vod 26. novembra 1941. Međutim, četa je iznenadila njih. Milutin

je jurišao među prvima. Zarobljena su 22 žandara, dvojica ranjena, a jedan poginuo. Zaplijenjeno je 25 karabina s municijom i oprema (odjeća i obuća). Dok je jurišao, Milutin je bio pun mržnje i ljutnje, jer se sjetio šestorice palih drugova i paljevine kuća, a kada su zarobljeni žandari postrojeni, bio je posve smiren. Upitao ih je da li su se tome nadali kada su palili kuće, ubili 5-6 staraca i naše borce. Upozorio ih je da će im u slučaju drugog zarobljavanja dobro naplatiti dotadašnje i kasnije grijehe pa ih pustio. Imalo je to politički efekat na zarobljene, ali i vrlo značajno je djelovalo na jačanje moralne snage boraca i humanosti naše borbe.

Zbog zapažene angažiranosti na organiziranju raznih odbora po selima i Općinskog NOO-a, kao i učvršćenja ćelija KP i skojevskih organizacija, Milutin je u decembru 1941. godine postao članom KK KPH (tadašnjeg kotara Veljun). Kasnije je bio učesnik 2. okružne konferencije KPH u Velikoj Kladuši, i 3. u Vojniću, što upućuje na zaključak da se već u prvim danima ustanka razvijao u snažnu vojno,političku ličnost narodnooslobodilačke borbe.

Naredbom 2. kordunaškog partizanskog odreda, od 6. februara 1942. godine 1. četa prerasta u 1. bataljon. Za komandanta je postavljen Milutin Karas, a za komesara Izidor Štrok.

Desetak dana nakon formiranja 1. bataljona Štab 2. KPO-a i OK Karlova; naređuje Štabu 1. bataljona da težište borbe i političkog djelovanja prenese na prostor između Mrežnice i Kupe, u hrvatska sela, gdje je trebalo razbiti ustaško-mačekovsku propagandu o partizanima i predstaviti narodu Prikuplja narodne borce. Prvu akciju sa 1. i 3. četom Štab bataljona izvodi na žandare u Gornjim Dubravama, u drugoj polovini februara 1942. godine. Tada zarobljava 14 žandara ,a trojica su ranjena. Plijen od 17. karabina sa municijom i odjećom je osrednji, ali politički efekat odličan. Pogotovo što je akcija izvedena prije podne po lijepom sunčanom zimskom danu.

Akcijom 1. bataljona od 27. aprila 1942. godine, kada je u Perjasici razoružano posljednje Pavelićevo uporište (40 žandara i oko 60 domobrana) i zaplijenjen 1 puškomitraljez, oko stotinjak karabina, podosta municije, odjeće i obuće, posteljina, sanitetski materijal i sledovanje, pored lijepog vojničkog, postignut je veliki politički uspjeh. Borba je bila žestoka i trajala je preko pet sati. Neprijatelj je imao preko desetak mrtvih i isto toliko ranjenih. Bataljon je imao tri poginula i oko deset ranjenih. Unatoč uspjeloj akciji, velikom plijenu i veselju, koje je toga dana zahvatilo narod Perjasice, Milutin Karaš i Izidor Štrok (komandant i komesar bataljona) bili su ozbiljno potreseni sudbinom teško ranjenog puškomitraljesca, druga Nikole Lovrića »Gedže«, kojemu su crijeva bila potrgana i koji je mučenički proživljavao svoje posljednje trenutke života.

Milutin, komandant bataljona, bio je Srbin, a Izidor Štrok Hrvat (zajedno su djelovali u odredu od početka oktobra, pa potom u četi i bataljonu). Njih su dvojica kao komunisti i starješine skladno sarađivali uvažavajući jedan drugoga, vjerujući jedan u drugoga, poštivajući jedan drugoga. To je kod nas boraca i naroda perjasičkih sela upečatljivo djelovalo kao primjer kako se gradi bratstvo i jedinstvo. O njima je omladina perjasičkih sela ispjevala mnogo pjesama koje su poticajno djelovale na jačanje otpora neprijatelju, na jačanje bratstva i jedinstva između srpskog i hrvatskog naroda. Obojica su bili neustrašivi borci i starješine, redovito su jurišali među prvima, a iz borbe se izvlačili među posljednjima. Narod ih je zavolio kao svoje rođene. Za Milutina se znalo kako se radovao kada su u njegov odred, četu i bataljon stizali Hrvati, ali isto tako se radovao kada su njegovi borci-Srbi odlazili u hrvatske čete,

bataljone i odrede. Znao je on dobro da bez zajedničke borbe nema ni pobjede, ni zajedništva.

Nakon akcije u Perjasici bližio se Prvi maj 1942. Vrijeme je bilo prekratko da bi se mogao organizirati narodni zbor. Ipak, to je učinjeno nekoliko dana iza Prvog maja, odnosno prve iduće nedjelje. Bilo je dovoljno kazati nekom članu seoskog odbora da će na zboru govoriti drug Ljuta da bi se to pronijelo selom. Sve što se moglo kretati stiglo je na Lubrdenik, brdo iznad Perjasice. Kada je Milutin počeo govoriti, ljudi su ga pljeskom i izvikivanjem parola naprosto onemogućavali. Znali smo da je bio obljubljen kod naroda Perjasice. a pogotovo kod omladine, ali toga daaa smo doživjeli nešto što se ne doživljava često. Vidjeli smo razdragane borce i narod. Svi bi i u vatru za Milutinom uskakivali. Kao i mnogi organizatori ustanka i proslavljeni komandanti širom Jugoslavije, tako je i Milutin Karaš u selima Perjasice postao i ostao partizanskom i narodnom legendom. Prvi ratni miting u Perjasici obilno je popraćen parolama, pljeskom i skandiranjem Komunističkoj partiji i bratstvu i jedinstvu između hrvatskog i srpskog naroda.

Posljednja akcija koju su sa 1. bataljonom izveli Milutin i Izidor bila je borba sa skupinom ustaša, žandara i domobrana koju je, krajem juna 1942 godine poveo u perjasička sela domobranski satnik Dane Prodanović, izrod srpskog naroda, s namjerom da sve sravni sa zemljom. Bila je to odmazda za likvidaciju Pavelićevog uporišta. U toj je akciji, pored 1. bataljona, učestvovala i 1. Hrvatska četa. Neprijatelj je razbijen. Zarobljeno je pet ustaša i Dan,? Prodanović. Idućeg dana su javno suđeni i strijeljani. Zarobljeno je i tridesetak žandara i domobrana, koji su pušteni. Zaplijenjena su tri puškomitraljeza, oko sedamdeset karabina, mnogo municije i odjeće. Od tada se Pavelićeva vojska, bez podrške okupatorskih snaga, neće sama zalijetati na prostor perjasičkih sela.

Kada su se prisutnim seljacima na javnom suđenju izdajicama naših naroda Milutin i Izidor zahvalili na ogromnoj podršci, koju su imali u narodu, kao partizanski komandir i komesar, te im saopštili kako obojica već idućeg dana odlaze u prekomandu, prisutni su se plačući vraćali u svoja sela. Zasuzili su i oni jer im je teško pao rastanak sa narodom, ali i njihov rastanak. Nisu znali da se nikada više neće sresti.

Milutin je otišao za komandanta Udarnog bataljona u kojemu je prepoznao svoj 1. bataljon — po hrabrosti, drugarstvu i disciplini. S njim je krenuo u nove okršaje. Početkom augusta 1942. postavljen je za zamjenika komandantu 1. hrvatske brigade. Evo što o tome kaže Stevo Opsenica, tadašnji komandant brigade: »Početkom augusta mjeseca saopštio mi je Gošnjak Ivan da ću dobiti zamjenika iz Korduna ... oštrog, hrabrog i sposobnog komandanta. Došao je Milutin Karaš.«

U drugoj polovini novembra 1942. godine Milutin je prekomandovan za zamjenika komandanta Druge kordunaške brigade. Posebno se ističe u borbi ove brigade sa Nijemcima u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi na Drenovači, 6. februara 1943. godine. Bila je to jedna od najžešćih i najuspješnijih bitaka brigade u toku NOR-a zbog koje je ona i pohvaljena od Vrhovnog štaba NOVJ. Posebno je istaknut doprinos Milutina Karasa, zamjenika komandanta brigade.

Naredbom Glavnog štaba Hrvatske, početkom aprila 1943. godine, Milutin je postavljen za komandanta Grupe KPO (Kordunaških partizanskih odreda), a krajem te godine za operativnog oficira 8. kordunaške divizije. Posljednji' dužnost koju je obavljao bila je dužnost načelnika Štaba 34. divizije u Po-

kuplju. Tu je i poginuo, 7. marta 1945. godine, kada se popeo na toranj crkve u Kupčini, gdje se nalazila grupa boraca sa puškomitraljezom.

Milutin nije posjedovao vojnu naobrazbu, ali je posjedovao neizmjernu snagu i volju da u toku vođenja borbe stekne vojničku vještinu. Sticao ju je ubrzano, onako kako se razvijala naša narodnooslobodilačka borba. Od prvog juriša malog i slabo naoružanog odreda Milutin se nalazi među prvima da bi ličnim primjerom hrabrio i svoje suborce. Bio je to zaista neustrašiv borac i komandant koji nije mogao odoljeti a da ne jurne među prvima na neprijatelje. To ga je i dovelo onog kobnog dana u toranj kupčinske crkve.

Milutina su krasile mnoge ljudske i komunističke vrline: odanost narodu i težnja za njegovom slobodom, borbenost i nepokolebljivost, samoprijegor j odlučnost, solidarnost sa borcima i narodom, briga za čovjeka i njegovu sudbinu. On je bio čovjek velikog samopouzdanja i samoprijegora, organizator narodnog ustanka i komandant partizanskih jedinica.

U selima Perjasice odbornici i aktivisti su često puta znali kazati: »Pa, drugarice, tako je rekao drug Ljuta i drukčije to ne može.« Znalo se to od ljudi čuti i nakon Milutinove pogibije. I mrtvog su ga prizivali u pomoć želeći izvršiti svoju i narodnu obavezu.

Milutin je pao kao junak i njime se narod perjasičkih sela i dan-danas ponosi. Mnogo je i suza narod prolio za Milutinom. I danas, nakon toliko godina, kada njegovi suborci evociraju ratne uspomene, same od sebe suze naviru.

O Milutinu je omladina perjasičkih sela ispjevala mnogo pjesama koje su nas bodrile. Evo jedne od njih, zapisane u knjizi »Osma kordunaška divizija« (str. 647) koja je izraz bola naroda zbog pogibije Milutina Karasa i njegovog brata Ignjatije-Gnjace:

Dva Karasa, dva rođena brata
Koje jedna porodila majka,
Perjasici u boj otpremila
1 u borbi oba izgubila.
Oj slobodo, svakome si draga
Al' nas koštaš nebrojena blaga.

Nikola D. Cimeša i *Pero Vranješ*

MILIČ KARTALIJA IPOJA, ZAMJENIK KOMANDIRA CETE I PRVI GLAS 3. KORDUNAŠKE BRIGADE

Rođen je 1914. godine u Kartalija Selu, kućni broj 12 (sada 18). Otac Miloš i majka Marija (r. Dakić) imali su trojicu sinova: Nikolu, Marka i Milića. Živjeli su na nekoliko jutara škrte i posne zemlje. Majka Marija rano umire ostavljajući trojicu nejakih i nezbrinutih sinova. Otac se ženi pa su djeca osjetila što znači gubitak majke, zločesta narav klasične maćehe i kordunaško tradicionalno čojstvo oca Miloša, zvanog Jusana.

Milić se znatno razlikovao od svoje braće. Nikola i Marko su bili izrazito crnoputi, poput oca Jusana, a Milić se bacio na majku Mariju. Bio je svijetle kose, rumena lica i izrazito plavih očiju. Lijepog i plavog dječaka prozvali su

u selu od milja imenom Ipi (skraćeno od lijepi). Od toga je kasnije ostao nadimak Ipoja.

Poslije smrti maćehe otac je dovodio nakratko više žena koje od nje za djecu nisu bile mnogo bolje. Milić je u ranoj mladosti drugovao s Veljkom[1] i Stankom[2] Kartalijom. Često je puta dobio komad kuruzovnice ili pogače od Veljkove majke Mile.

Osnovnu školu je pohađao u Utinji kod učitelja Luke Opačića i učiteljice Marije. Zbog teškog i stalnog rada, zbog nesreće i nesloge u kući Milić nije završio četverogodišnju osnovnu školu. Batine je obično dobivao petkom kada bi se otac vraćao sa sajma iz Karlovca. Stariji brat Nikola se oženio i otišao na rad u Argentinu. Javljao se kratko vrijeme. Nikad se nije saznalo šta se desilo bratu Nikoli. Zena se vratila i preudala, a srednji brat Marko se priženio u Gaćeša Selu i postao vrstan majstor u srezivanju i pravljenju drvenih kuća.

Milić se oženio iz Mandić Sela vrijednom djevojkom svojih godina Milijom, koja rađa dvoje djece, kćerku Mariju[3] i sina Iliju[4]. Otišao je sa znatnim zakašnjenjem 1938. godine u vojsku (zbog viška regruta), daleko od kuće u Prilep. Vratio se iz vojske širokih ramena, tvrd i koščat. Izvukao se ispod očeve komande i počeo znatno bolje živjeti, baveći se pored zemljoradnje kirijanjem, s ujakom Simom, željezne rude iz rudnika Bukovice za željezničku stanicu Utinja.

Učestvuje 1941. godine u prikupljanju hrane za partizanske odrede, a 12. januara 1942. se našao među roguljašima kod Lončareva mlina gdje je razoružana neprijateljska posada iz Vojnića. Toga dana je dobio karabin i postaje borac 1. kordunaškog bataljona.

Početkom februara, poslije formiranja Grupe kordunaških odreda, Milić je borac u 2. bataljonu. Učestvuje i čeliči se u svim bitkama u proljeće 1942. a posebno na proboju ustaškog obruča 14. maja, kada se probijao sa svojim bataljonom od Muljave, preko Slavskog Polja i željezničke pruge u pravcu Podsedla i Kljajić Brda.

U ljeto 1942. je u 3. bataljonu 1. brigade NOV Hrvatske. Decembra 1942. je hrabar, neustrašiv borac pa vodnik voda u 15. kordunaškoj brigadi. U predahu ili maršu, kada je bilo najteže, borci su tražili Ipoju da zavede kordunašku ojkaču ili borbenu partizansku pjesmu. Priča se, da je u pjesmi, među borcima 15. (3. brigade) bio daleko ispred svih.

Prošao je kroz bitke u 4. ofanzivi — od Krnjaka, Veljuna, Rakovice, rijeke Une i Donjeg Lapca, pa u zauzimanju brojnih neprijateljskih uporišta poslije 4. neprijateljske ofanzive. Zbog izvanredne hrabrosti i drugih ljudskih vrlina postavljen je za zamjenika komandira čete.

Poginuo je 26. novembra 1943. godine u borbi s Nijemcima i domobranima pri napadu na Hrastovicu (na Baniji). Njegov saborac, komandir čete Glišo Zivković, ostao je teško ranjen na otvorenom i brisanom prostoru. Milić i borci njegove čete se žrtvuju za svoga komandira. Glišu je pokušao izvući partizan Dušan, ali je pao pogođen u grudi. Štićen iz nekoliko puškomitraljeza, prema

X Zivl u Kart ali ja Selu.

2 Partizan u 3. brigadi 8. divizije. Ranjen 6. 1. 1943. godine kod Saborskog. Umro u partizanskoj bolnici Bijeli Potoci u Lici.

3 Na privremenom radu u SR Njemačkoj.

4 Poginuo poslije rata prilikom istovara drvenih trupaca na željezničkoj stanici Utinja.

komandiru je potrčao Milić Kartalija Ipoja.[5] I on je pogođen u glavu. Poslije Ipoje na isti način gine još 8 boraca pokušavajući izvući svoje mrtve komandire.

U Izvještaju Štaba 8. kordunaške divizije od 29. novembra 1943. piše: »U borbi oko Hrastovice neprijatelj je imao slijedeće gubitke: 91 mrtvog i 16 ranjenih. Naši gubici bili su 18 mrtvih i 43 ranjena druga. Među poginulima nalaze se 2 komandira, 1 zamjenik komandira, 1 stariji vodnik, 1 vodnik i 1 mlađi vodnik, kao i delegat voda.«[6]

Tako je iz redova hrabrih kordunaških boraca zauvijek nestao zamjenik komandira čete Milić Kartalija Ipoja. I način njegove pogibije govori o hrabrosti, humanizmu i spremnosti na vlastito žrtvovanje. Ostao je u sjećanju boraca 15. kordunaške brigade najviše po toliko voljenoj pjesmi, po tužnom kordunaškom melosu kakav je i bio život u ovim prostorima.

Mile Dakić

DRAGOMIR KESER, SEKRETAR PARTIJSKE ĆELIJE TRUPINJAK

Dragomir Keser rođen je 1909. godine u selu Jasnić Brdo, općina Krnjak.

Ovo selo, kao okolna sela i zaselke, ljudi nazivaju zajedničkim imenom TRUPINJAK.

Dragomirov otac Miloš rođen je 1882. Bio je trgovački pomoćnik do 1902. kada je zbog nepovoljnih ekonomskih prilika morao napustiti posao i otići u Ameriku, gdje je radio do 1907. Po povratku iz Amerike otvorio je malu trgovačku radnju u Trupinjaku, koju je vodio do 1914. kada je morao otići u rat. Sve vrijednosti trgovine su rasprodane za izdržavanje porodice u teškim ratnim uslovima. Porodica se isključivo morala baviti ratarstvom i stočarstvom. Otac Miloš je vrijedan i pošten čovjek i mnogima je služio za ugled i primjer.

Majka Milka (Perić) rođena je 1888. Udala se 1907. Uz kućne poslove i brigu o porodici i djeci bavila se i zemljoradnjom. Bila je poznata po dobroti i pravičnosti, primjer veoma plemenite i poštovane žene.

Mlađi brat Ljubomir rođen je 1911. Živio je kod kuće, bavio se zemljoradnjom i stočarstvom do aprilskog rata 1941. kada je zarobljen i odveden u Njemačku. Nakonoslobođenjanastavio je da se bavi gospodarskim poslovima u Trupinjaku.

3 U knjizi »Osma kordunaška udarna divizija« stoji krivi podatak »delegat voda Ivanovih, zvani Ipoja«, str. 491, dok. na str. 841. piše pravo prezime i da je bio zamjenik komandira čete (prim. aut.).

6 Zbornik NOR-a, tom 5, knj. 21, str. 541.

Srednji brat Mile rođen je 1916. Odrastao je kod kuće i bavio se zemljoradnjom sve do 1936. kada je stupio u podoficirsku školu. Nakon kratkog april, skog rata 1941. vratio se kući. Već 7. maja uhapsile su ga ustaše i mučile, nakon čega je pušten kući. Znajući da mu i dalje prijeti opasnost odselio je u Beograd. Posljednji put javio se bratu Ljubomiru u Njemačku 1944. Ne zna ie kako je nestao, poginuo.

Najmlađi brat Vladimir bio je kod kuće, bavio se zemljoradnjom sve do 1941. Nakon podizanja i razvitka ustanka stupa u partizane, gdje je ostao do maja 1942. kada je prebačen kao omladinski rukovodilac u bivši kotar Veljun. Oktobra 1942. teško se razbolio i umro.

Sestra Dragica bavila se zemljoradnjom i kućnim poslovima sve do udaje 1940. za Stanka Radovića, koji je stupio u omladinsku četu, a poginuo u sastavu 4. kordunaške brigade kod Črnomelja. Iza njega ostala je kćerkica Milica od godine dana. Dragica aktivno sudjeluje u NOB-u i nosilac je »Partizanske spomenice 1941.«. Poslije rata udala se za Milana Vojnovića s kojim i sada živi. Vrlo je marljiva, razborita i ugledna žena u cijelom kraju.

Najmlađa sestra Milka aktivno sudjeluje u NOB-u od 1942. kao omladinka Primljena je u članstvo KPJ.[1]

Porodica Dragomira Kesera posjeduje 12 rali zemlje i to 6 rali u blizini kuće, a 6 prilično daleko u Keserovom Potoku. Zemlja je slabije kvalitete i tek u vrijeme plodnih godina može prehraniti obitelj.

Dragan je završio osnovnu školu u Gornjem Budačkom 1920. godine. Dobio je posao vježbenika-pisara u Kotarskom sudu u Krnjaku. Dnevno je pješačio 15 kilometara. Nije imao perspektivu stalng zaposlenja pa je posao morao napustiti nakon godinu dana. Preostalo mu je da potraži zaposlenje u Karlovcu. Septembra 1923. izučava zanat u trgovačkoj radnji Nikole Rogića.

Dragan je učio zanat tri godine da bi 1926. postao trgovački pomoćnik. Zbog napornog i iscrpljujućeg naukovanja dobio je proces na plućima, zato je neko vrijeme ostao kod kuće kako bi se mogao liječiti. Za to vrijeme, dok se oporavljao, pomagao je u kućnim poslovima.

Ponovo odlazi u Karlovac i do 1930. radi u radnji mješovite robe gdje je učio zanat. Dvije godine radi kod Rogića, a nakon toga se zaposlio u trgovačkoj radnji Ivana Legata. Ovdje je radio do odlaska u vojsku.

Vojni rok je služio 18 mjeseci od 1931. do 1933. u telegrafskom puku — prvo u Sarajevu, zatim u Požarevcu. Bez obzira na nehuman odnos prema vojniku bio je dobar vojnik i unaprijeđen je u kaplara.

Za revolucionarni radnički pokret saznao je još kao naučnik, kojim se počeo aktivnije baviti 1928. kada je stupio u Savez privatnih namještenika podružnice Karlovac. Iste godine biran je za sekretara podružnice.

Od 1928. stiče šire pojmove o Komunističkoj partiji, radničkoj klasi, socijalizmu, klasnoj borbi, marksizmu, komunističkom pokretu u zemlji, a ponešto i u svijetu. Saznao je i čuo mnogo od Veljka Drakulića, naprednog srednjoškolca, koji je bio pod utjecajem starijeg brata dr Dragomira Drakulića Pube

Veljko Drakulić je formirao omladinsku grupu u kojoj su bili: Dragomir Keser, Miloš Suster, Ilija Šnajder i još jedan omladinac.

Zaposlio se u trgovačkoj radnji »Braće Brekić« u Rakovici, gdje je radio od 1. jula 1933. do 1. augusta 1937. Izgubio je vezu s naprednim pokretom u Karlovcu, ali je nastavio da radi u Rakovici samostalno i samoinicijativno. Njegov

1 Sada živi u Karlovcu s mužem Đurom Mrđenovićem.

rad je zapazio sekretar partijske ćelije i član Kotarskog komiteta KPH Slunj Franjo Stajduhar iz Rakovice.

Nakon četiri godine pozvan je na vojnu vježbu u Gerovo — Kupski manevri **pa** se tako opet pojavio problem zaposlenja. Ponovo se zaposlio u radnji Nikole **Rogića.** 1938. napustio je posao i otišao kući na selo.

U Karlovcu je član Saveza privatnih namještenika, a sudjelovao jei u organizaciji Kulturno-prosvjetnog društva »Seljačko kolo« u koje su ulazili napredni ljudi i članovi Partije radi uspješnijeg rada na selu.

U februaru 1939. Dragan je primljen za člana KPJ, a primio ga jepoznati karlovački komunista Raša Stanisavljević.

Dragan dobiva zadatak da u svome rodnom Trupinjaku osnuje partijsku ćeliju. Ponovo napušta Karlovac i odlazi na selo, gdje se djelomično bavio zemljoradnjom i privatnom trgovinom. Nabavljao je robu na veliko za snabdijevanje trgovačkih radnji i zadruga. To mu je omogućilo nesmetano kretanje po svim selima kotara Vojnić te političko, partijsko i revolucionarno djelovanje po selima.

Zemljoradnička zadruga u Trupinjaku je osnovana 1936. a djelovala je u kući Jelisavete Magarac. Nešto kasnije osnovan je ogranak »Seljačko kolo« pod utjecajem naprednih ljudi s Veljuna. Ove organizacije dobro su napredovale i okupljale većinu sela. U selu je bilo dosta aktivnih, sposobnih i borbenih ljudi.

Prvi komunista u selu bio je Dragan Keser. Od početka 1939. do aprilskog sloma 1941. i početka ustanka kretao se po svim okolnim selima pa je dobro poznavao ljude. Otvoreno je iznosio radničke i komunističke ideje. Nije krio da je komunista.

Partijska ćelija Trupinjak nakon osnivanja imala je četiri člana: Dragomir Keser, sekretar, Nikola Opačić, seljak, Drago Mrđenović, zanatski radnik i Stanko Koprenica, seljak.[2]

Oko Zemljoradničke zadruge i ogranka »Seljačko kolo« razvio se kulturno-prosvjetni i politički rad u Trupinjaku i okolnim selima. Zasluga za ovu djelatnosti je i rad partijske ćelije u Trupinjaku i njenog sekretara Dragana Kesera, a i pomoći poznatih komunista s Veljuna: Radoša Vujičića, Đure Velimirovića, Pere Tumbasa i Jove Majstorovića, koji su dolazili u Trupinjak i okolna sela na sastanke. U selo je često dolazila vrlo aktivna i poznata komunistkinja Mila Perić, student iz Zagreba, koja je svojom djelatnošću i primjerom mnogo potpomogla rad partijske ćelije i rad u Trupinjaku.

U Trupinjak su navraćali na seoske sastanke i sastanke ćelije partijski organizatori iz Karlovca Rašo Stanisavljević. Nikola Kukić, poznati partijski radnici i drugi napredni studenti, marksisti.

Partijski propagandni materijal (kao leci i ostala napredna literatura) redovito je stizao u ovu ćeliju. Preko ove ćelije često puta su prebacivani materijali za Veljun. Nikada nitko nije provalio i otkrio ove veze. Može se reći da su članovi Partije ove ćelije, simpatizeri i ostali ljevičarski orijentirani seljaci vješto koristili legalne forme rada »Seljačkog kola«, a donekle i Zemljoradničku zadrugu za svoju političku propagandu i partijsku djelatnost. Na sastanku održanom juna 1941, kojem prisustvuju Ivo Marinković i Stanko Opačić, primljeno je pet novih članova, a 14-oro ih je predloženo za kandidate.

U aprilu 1941. nakon prijema u Partiju Ignjatije Perić, jedan od organizatora ustanka na Kordunu, postaje član partijske ćelije u Trupinjaku.

2 Svi su nosioci Partizanske spomenice 1941«.

U maju 1941. uključuje se u partijsku ćeliju i Mila Perić, nakon povratka iz Zagreba. Sa sekretarom ćelije neumorno radi na uzdizanju članova Partije, pripremanju novih ljudi za prijem u Partiju, održava sastanke po selima s aktivistima i simpatizerima. Nakon osnivanja odreda »Debela kosa« stupa u njegov sastav, a po odobrenju Partije odlazi s majkom u Beograd gdje joj se nalazio otac.

Teror, pokolji, iseljavanja i pokrštavanja dovode do silnog straha kod naroda i narod počinje masovno bježati sa svojih ognjišta u obližnje šume i udaljenija mjesta od većih saobraćajnica — u zbjegove.

Dragan Keser obilazi danonoćno sela i objašnjava narodu da ne predavaju oružje, niti da se odazivaju ustaškim vlastima, objašnjavajući da Nijemci i Talijani sa svojim slugama ustašama imaju za cilj stvaranje mržnje između hrvatskog i srpskog naroda, stvaranje i provođenje bratoubilačkog rata.

Dragan je rođen u kraju gdje živi srpsko stanovništvo, ali je radio i živio u mjestima gdje su od davnine živjeli Hrvati i Srbi zajedno. Kao član Partije znao je što znači bratstvo i jedinstvo i da se samo zajedno može boriti protiv izdajica i neprijatelja.

Petog juna u školi u Kupljenskom održan je uži sastanak članova Partije i istaknutih antifašista iz tog sela, zatim Trupinjaka, Svinjarice i Burić Sela Sastanku su prisustvovali: Ivo Marinković, Žarko Ćuić, sekretar Kotarskog komiteta Vojnić, Milutin Košarić, Ćanica Opačić, Dragan Keser, Stanko Koprenica, Mile Basara, Milić Novković Stariji, Mile Kovačić, učitelj, Ivan Furlan, Radan Napijalo i drugi. Tih dana održani su slični sastanci u Vojniću, Skradu i Klokoču.

Dragan Keser je sudjelovao u formiranju Partizanskog odreda »Trupinjak« i »Šljivnjak« s Robertom Domanijem te Partizanskog odreda: »Tobolić«, »Močila« i »Plaški«.

Odlukom vojnooperativnog rukovodstva Korduna i Banije upućeni su na 3. rejon: Vilim Galjer Šišo, Žarko Ćuić i Dragan Keser. Treći rejon je obuhvatio općine: Primišlje, Plaški, Rakovicu, Drežnik i dijelove općine Slunj.

Oktobra 1941. provedena je reorganizacija partizanskih jedinica. Komanda trećeg rejona reorganizirana je u Stab trećeg bataljona. Dragan Keser je bio sekretar partijske organizacije i obavještajni oficir u bataljonu.

Formiranjem Komande kordunaškog područja Dragan Keser je postavljen za mobilizacijskog oficira.

Na ovoj dužnosti ostao je do oslobođenja Slunja 14. novembra 1942.

Dragan Keser je postavljen za zamjenika komandanta mjesta u Slunju, a Dragan je bio i obavještajni oficir 2. kordunaškog područja i sekretar partijske ćelije, kasnije šef kancelarije 8. divizije, pomoćnik načelnika intendanture 8. divizije, financijski referent 4. korpusa, pomoćnik načelnika financijskog odjeljenja Druge armije, zatim pomoćnik načelnika personalnog odjeljenja Druge armije.

Nakon oslobođenja obavljao je mnoge važne vojne, a naročito partijske zadatke.

Isticao se dobrotom, plemenitošću, drugarstvom. Volio je ljude i ljudi su njega voljeli i poštovali. Dragan Keser je bio veliki humanista. Jedna od značajnih Draganovih osobina bila je skromnost i nenametljivost. Nikada nije isticao svoje zasluge i prema svakom se odnosio s pažnjom i uvažavanjem.

Bio je neobičan čovjek. Imao je iskustva i znanja, bio je u poslu sposoban i zaslužan, a ipak je samo s činom majora otišao u penziju 1956. godine.

Relativno se kasno oženio. U januaru 1952. sklopio je brak s Marijom Vu-

letić, kada je imao 42 godine. Aprila 1953. rodila im se kćerka Anka. Bio je nježan i blag otac i svoje je dijete obožavao. To je iskazivao u svakoj prilici. Bez obzira na taj blagi i nježan odnos Ankica to nije iskorištavala i uzvraćala je ljubav i poštovanje svome ocu. Bio je brižan i pažljiv suprug.

Umro je od posljedica prometne nesreće.

Sada je Ankica udata za Borisa Murata i ima dvoje djece: kćerkicu Jelenu koja će slijedeće godine poći u školu i sinčića Igora koji sada ima 16 mjeseci. Ankica se odnosi prema svojoj djeci blago s puno ljubavi, isto tako kako je i njen otac Dragan s njom postupao.

U rodnom mjestu njegovo ime uživa ugled. Bio je omiljen među prijateljima i poznanicima jer je bio skroman, neobično pažljiv prema drugima i uvijek spreman da pomogne. Bio je čovjek i drug.

Dragan Keser je nosilac »Partizanske spomenice 1941.«. Odlikovan je Ordenom bratstva i jedinstva II reda, Ordenom zasluga za narod II reda, Ordenom za hrabrost i Ordenom za vojne zasluge III reda.

Devetog maja 1978. u 70-oj godini života ugasilo se jedno veliko srce, srce plemenitog borca i revolucionara, komuniste koji je živio i borio se cijelim svojim bićem za slobodu i socijalizam.

Mihajlo Keser

KOMANDIR CETE ĐURO MILOŠA KESER

Rođen je 1920. godine, Bijeli Klanac, općina Krnjak, u siromašnoj seljačkoj porodici.

Još u ranoj mladosti uvidio je sa starijim bratom Dušanom da od slabe, posne i kamenite zemlje, skromnog imanja oca Miloša ne može da se koliko-toliko pristojno živi.

U nemogućnosti da na drugi način ostvari bolji život, potražio je s bratom Dušanom i dobio zaposlenje u Ilićevoj tvornici na Turnju u Karlovcu.

Od prvih dana okupacije zemlje vidio je da novi ustaški režim ništa dobro ne donosi našem narodu. Svuda masovna uništavanja ljudi od okupatora i domaćih slugu, pokolji više stotina ljudi na Veljunu, Ivanović jarku, u crkvi na Kolariću itd. Sve je to potvrdilo da »novi poredak« donosi najcrnju vladavinu koja se nije mogla ni da zamisli u civilizovanom društvu toga vremena.

Upravo prvi zbjegovi naroda 1941. godine nalazili su veliko ohrabrenje u stavovima i postupcima mladih ljudi, kao što je bio Đuro Keser.

Oni su govorili kako dolazi vrijeme u kome se treba organizovati i suprotstaviti okupatoru i njegovim plaćenicima, bez obzira na njihovu snagu i naše žrtve.

Tu se već osjećao snažni utjecaj na mlade ljude KPJ i SKOJ-a u vezi predstojećih priprema za oružani ustanak.

Najbolja potvrda je i to što Đuro Keser u prvim danima ustanka odlazi u partizane u odred »Debela kosa«.

U prvim borbenim akcijama odreda 1941. godine Đuro Keser se potvrdio i dokazao kao izuzetno dobar čovjek, siguran i odvažan, otvoren i principijelan, hrabar i snalažljiv borac na koga se s puno povjerenja može računati, a posebno kod odabiranja boraca za konkretne i složenije borbene zadatke.

Đuro je spadao među hrabre, samoinicijativne i disciplinovane borce i kao takav uvijek je bio u prvom borbenom stroju.

7. jula 1942. godine kada se 1. četa 1. bataljona 1. kordunaškog odreda našla u vrlo teškoj situaciji tako reći u okruženju na položajima kod sela Gređana, na uskom prostoru između Gline i Topuskog i u toj situaciji Đuro Keser uzima u ruke puškomitraljez i s grupom jurišnika odvažno, hrabro i požrtvovano jurišajući stvara prostor prema Glini, iako neprijatelj pod svaku cijenu nastoji da pokretom i vatrom zatvori i taj jedino moguć pravac povlačenja. Na taj način Đuro je odvažnim i izuzetnom hrabrim potezom omogućio povlačenje 1. čete i prelaz preko r. Gline bez većih gubitaka.

20. augusta 1942. godine, kada je formirana 4. hrvatska, odnosno 1. kordunaška brigada, Đuro Keser kao iskusni i proslavljeni borac postavljen je na dužnost komandira voda, a već krajem 1942. i na dužnost komandira čete.

Na svom ratnom putu u sastavu Prve brigade proveo je oko godinu i pol dana i u tom vremenskom razdoblju sa svojom jedinicom, vodom i četom izvodio vrlo uspješne borbene zadatke. Prosto je nemoguće izdvojiti borbene zadatke u kojima se Đuro Keser nije istakao svojom hrabrošću i uspješnim rukovođenjem svojom jedinicom. Ti uspjesi bez sumnje imali su vidnog doprinosa što upravo njegov bataljon nije znao za poraze ili neuspjehe.

Povjerene dužnosti kao i uvijek uspješno je obavljao. Na svom borbenom putu postepeno se razvijao i napredovao od borca, komandira odjeljenja (desetara) te komandira voda do dužnosti komandira čete na koju je postavljen pod kraj 1942. godine.

Uvijek je bio dostojan dužnosti i položaja koji mu je bio povjeren kao starješini.

Redovno poslije svake borbe u jedinicama bataljona i brigade govorilo se o komandiru Đuri i njegovoj proslavljenoj četi i borbenim uspjesima koje postiže, a koji su u cjelini uzevši imali vidnog utjecaja na sve ukupno stanje i uspjehe u bataljonu.

^ Za postignute borbene uspjehe sa svojom četom kod zauzimanja Cazina i Brloga u Lici 1943. godine, te uspješno vođene borbe s neprijateljskim snagama na liniji Josipdol, Vojnovac i Trojvrh, Đuro Keser za te uspjehe bio je Pismeno pohvaljivan i istican za primjer pred ostalim jedinicama brigade.

Đuro je bio visok, stasit, postojan i odvažan zbog čega je sa svojom pojavom iihponirao i ulijevao povjerenje kod boraca i u najtežim situacijama.

Bio je odlučan i nepokolebljiv, hrabar i neustrašiv, sem toga njegova Warf tiokrvnost, promišljenost i stabilnost, kao i primjeran odnos, a sve su to bile njegove osnovne ljudske karakteristike. Upravo zbog tih i ostalih osobina u$ivao je zapažen ugled i povjerenje kod boraca, tako i kod starješina i zbog toga je bio posebno cijenjen i poštovan.

Početkom 1944. godine poginuo je Đuro Keser.

'»Izgubili smo dosta hrabrih i dobrih boraca i rukovodioca i od srca žalim sVe te drugove, ali ova smrt — smrt Đure Kesera najviše me potresla i uznemirila«, rekao je komandant brigade Miško Blažević, čuvši za Đurinu smrt.

I danas sjećanja na komandira Đuru Kesera oživljavaju nam uspomene na neustrašivog borca, sposobonog i cijenjenog rukovodioca, plemenitog druga i komunistu. Zbog svega toga ostat će u trajnoj uspomeni i sjećanju boraca i rukovodioca Prve kordunaške brigade, a posebno boraca njegove čete i bataljona.

Miloš Mađar

r

KOMANDANT BATALJONA 2. KORDUNAŠKE BRIGADE MARKO KESER

Rođen je 1919. godine u Bijelom Klancu u siromašnoj seoskoj porodici. Na malo neplodne zemlje s desetak članova porodice teško se živjelo. Snalazili su se kako su znali i umjeli. Muška djeca su po završetku osnovne škole orijentirana na kakvu-takvu zaradu, da bi se i na taj način ublažila neimaština. Tako se Marko, dok je stasao, zaposlio u tekstilnoj tvornici u Karlovcu, a brat Milić je išao za seoskog slugana. Kasnije su obojica radila na izgradnji željezničke pruge Karlovac—Bihać i na drugim sezonskim poslovima.

Neposredno pred rat Marko je otišao na odsluženje vojnog roka i služio kao inžinjerac u Srbobranu u Vojvodini. Tu je dočekao i kapitulaciju Jugoslavije. Uspio je izbjeći zarobljavanje i uz veće poteškoće vratiti se u rodno selo.

Međutim, stvaranjem NDH i dolaskom ustaša na vlast srpski narod je stavljen van zakona. Ubrzo je došlo do pokolja srpskog naroda u Ivanović jarku, Veljunu i drugim mjestima.

Stanovnici Bijelog Klanca i okolnih sela bili su u posebno teškoj situaciji. S obzirom na to da je ispod samog sela prolazila pomenuta pruga i tu bila locirana neprijateljska posada, u svakom momentu je selo moglo biti opkoljeno i stanovništvo likvidirano.

U takvoj situaciji ubrzo je došlo do priprema i formiranja partizanskih odreda za oružani otpor neprijatelju. Marko je u svemu tome učestvovao i među prvima stupio u Partizanski odred »Debela kosa«. Za Marka, u novonastaloj situaciji, nije bilo posebnih iznenađenja.

Već u prvim borbama odreda Marko je pokazao hraobrost, borbenost i požrtvovnost pa je kao takav ubrzo stekao dobar ugled u odredu. Pokazao je sve vrline partizana. Kao takvom povremeno su dodjeljivani i specijalni partizanski zadaci.

Citava porodica Bože Kesera uključila se u NOB, svako na svoj način. Dvojica Božinih sinova, Marko i Milić, stupili su u partizanske odrede 1941. godine, a Đuro i Miloš 1942. godine. Otac Božo je za vrijeme NOR-a bio na dužnosti lugara. Sestre su radile u pozadini.

Brat Đuro je poginuo već 1942. godine, a Marko i Milić su više puta ranjavani u borbi. Obojica su bili hrabri borci i uspješni rukovodioci u ratu i obojica su izašli iz rata kao komandanti bataljona — Marko u 2. brigadi 8. kordunaške udarne divizije, a Milić u Diverzantskom odredu GŠH.

Formiranjem 5. brigade, 16. 9. 1942. godine, Marko je sa svojom jedinicom ušao u njen sastav i ostao u njoj sve do kraja rata. Za sve vrijeme rata nalazio se u prvim redovima, odnosno u prvoj borbenoj liniji. Imao je prirodnu liniju razvoja, od komandira voda i čete do komandanta bataljona. Sve to uz borbu i nekoliko kraćih kurseva koji su postojali u vrijeme rata.

Isticao se kroz čitav tok rata. Posjedovao je sve vrline jednog ratnika i vje-

štog vojnog rukovodioca. Bio je primjeran komunista, neposredan u komandovanju s ljudima i jasan pri izdavanju zadataka i naređenja. Visoko je cijenio hrabre i odvažne borce, kakav je i sam bio, podučavao ih vještini ratovanja, isticao značaj poznavanja i pravilne primjene streljačkog naoružanja te saradnje i međusobnog povjerenja u borbi.

Posvećivao je potrebnu pažnju obuci desetara i komandira vodova, kao osnovnog faktora komandovanja, nosioca morala i uspjeha u borbi. Za vrijeme borbe u napadu redovno se nalazio u streljačkom stroju, često i ispred njega, a u odbrambenim zadacima provjeravao bi kako su jedinica i pojedinci raspoređeni, kako su borci zaštićeni, kako se osjećaju i svakom bi rekao neku lijepu i ohrabrujuću riječ.

Marka je krasila jedna vrlo važna i neprocjenjiva osobina vojnog rukovodioca. Bio je snalažljiv u presudnom momentu borbe. Imao je vrlo istančan osjećaj za uočavanje kritičnog momenta borbe, za brzu procjenu situacije i blagovremeno donošenje pravilne odluke.

O Markovoj kvaliteti i rukovođenju u toku borbe moglo bi se dosta toga reći. Evo samo dva primjera koji dovoljno govore o njemu kao borcu i rukovodiocu.

Za vrijeme odbrambenih operacija u prvoj fazi 4. neprijateljske ofenzive Marko je sa svojom 2. četom 1. bataljona 2. brigade izvršio sve zadatke na težištu odbrane bataljona, uz minimalne gubitke. Nezaboravna je njegova uloga u veličanstvenoj pobjedi 2. brigade, 6. februara 1943. godine, na Drenovači kada je slomljen napad i u bijeg natjeran neprijateljski puk 7. njemačke SS »Princ Eugen« divizije.

U najkritičnijim trenucima odbrane položaja na Drenovači Marko se nalazio u prvim redovima borbenog poretka svoje čete, ali i bataljona, s automatom u jednoj i bombom u drugoj ruci. Prosto je sjekao fašističke folksdojčere i time ulijevao samopouzdanje i borbeni moral kod boraca čete i bataljona, a unosio strah i paniku kod protivnika. Za uspjeh u ovoj borbi pohvaljen je cio 1. bataljon i Marko u njemu.

Par dana kasnije (14. 2.1943) Marko je dobio zadatak da sa svojom četom spriječi kod Boričevca nastupanje jače neprijateljske kolone kod Kulen-Vakufa prema Donjem Lapcu. Ceta je to naređenje dobila dosta kasno pa je morala trčećim korakom i pod borbom zauzimati polazne položaje za borbu. Neprijateljska mitraljeska i minobacačka vatra bila je uraganska, a borba bliska i žestoka. Nakon višesatne borbe Talijani su bili razbijem, pobijeni i zarobljeni. Za uspješno komandovanje u ovoj borbi i ličnu hrabrost Marko je pohvaljen.

O Markovim zaslugama za uspjeh partizana kod Boričevca u Monografiji 5. kordunaške brigade, strana 66, autor Ignjatije Perić, pored ostalog, piše: »Oko 15 sati dvije neprijateljske čete ponovno prelaze u napad na položaje 2. čete, izvode čak i jedan juriš, ali bez uspjeha. Odmah poslije toga 2. četa, predvođena komandirom Markom Keserom, kreće na juriš i razbija neprijateljske napadačke redove koji se povukoše i zadržaše na pošumljenom dijelu zemljišta između sela Ostrovice i Boričevca.«

U istoj knjizi, str. 67 stoji: »U ovoj borbi naročito se istakla 2. četa s njenim komandirom Markom Keserom, koji je u dva navrata s bombom u ruci predvodio svoje vodove na juriš ...«

Sest puta je Marko ranjavan u toku rata. Prvi put već 2.12.1941. godine u borbi na Cukuru kod Krnjaka, a posljednji put u proljeće 1945. godine kod

Slunja. Zbog posljedica posljednjeg ranjavanja ostao je teži invalid. Uvijek **se zaliječen** vraćao u svoju brigadu iako je često mogao ostati i u pozadini.

Po završetku rata Marko je ostao u JNA kao aktivni oficir i time dao svoj doprinos mirnodopskoj izgradnji Armije. Službovao je isključivo u Bosni, Crnoj Gori i Makedoniji, mahom u neuslovnim garnizonima. Spadao je u disciplinovane i poslušne oficire i uvijek je išao tamo gdje su bile veće potrebe. Zauzimao je visoke položaje u aktivnoj službi u JNA, od čega je najviše vremena proveo na dužnosti komandanta puka. Penzioniran je 1965. godine u činu pukovnika.

Iako je službovao daleko od rodnog kraja, uvijek je nalazio vremena da dođe **u** rodni kraj.

Nakon penzioniranja 1965. godine, iako slabog zdravlja, opterećen kućnim poslovima i porodičnim problemima, nastavio je s aktivnim radom u mjestu stanovanja. Bio je aktivan u OOSK Mjesne zajednice, u boračkoj organizaciji, a najviše je radio u Savezu rezervnih vojnih starješina. Bio je predsjednik Osnovne organizacije SRVS u MZ te nekoliko godina član Općinskog i Gradskog odbora SRVS i redovno član neke komisije na nivou općine i grada.

Umro je 1986. godine.

Božo Kozlina

KOMANDIR CETE ĐURO PILIPA KOSIJER

Đuro je rođen 28. aprila 1912. godine u Burić Selu, općina Krnjak. Njegovi roditelji imali su još tri sina i jednu kćerku. Đuro je bio najstarije dijete pa je od malih nogu pomagao roditeljima u obavljanju i najtežih kućnih poslova. Četiri razreda osnovne škole završio je u Gornjem Budačkom i ostao s roditeljima u selu mada je imao žarku želju da izuči neki zanat. Već u 18-oj godini starosti Đuro se oženio s djevojkom Ankom s kojom je imao dva sina i dvije kćeri. Porodica Pilipa Kosijera bila je brojna. Imali su malo zemlje i slabe uslove za život. Međutim, mukotrpnim radom, radeći od zore do mraka, uspijevali su obezbijediti toliko hrane da bi se samo prehranili. Životarilo se između dva rata, dani su prolazili, porodica narastala. Tako se dočekala okupacija 1941. i stvaranje Nezavisne Države Hrvatske. Nastali su još crnji dani za srpski narod, komuniste i sve druge antifašiste.

Početkom augusta 1941. godine u blizini Durine kuće formiran je Partizanski odred »Trupinjak«. U odredu se nalazilo više od 20 boraca. Đuro, otac četvero maloljetne djece, od kojih je najstarije imalo samo 10 godina, želi da čim prije stupi u odred, ali nije bilo oružja pa je angažovan za rad u pozadini koji s voljom izvršava. Vrlo je aktivan u seoskoj straži, a kad je formiran rezervni partizanski odred Đuro je među prvima stupio u njegov sastav. S ljudstvom rezervnog odreda odlazio je na razne akcije: rušenje komunikacija, telefonskih instalacija, a u vrijeme blokade domobransko-oružničke posade u Veljunu od strane partizanskih četa 2. bataljona, početkom 1942. godine, Đuro je za vrijeme hladnih dana i noći s grupom drugova smjenjivao borce 2. bataljona na položajima.

Početkom februara 1942. godine Đuro ne mogavši više odoljeti odlazi u 2. bataljon 2. KPO gdje ostaje sve do ranog proljeća 1943. godine, kada je u sa-

stavu svoje čete prekomandovan u Unsku operativnu grupu. Nakon nekoliko mjeseci borbi Đuro je ušao s većom skupinom kordunaških boraca u redove 3. kordunaške udarne brigade, gdje je postavljen za komandira voda. Odlikovao se revnošću, disciplinom i uspješnim komandovanjem. Zbog takvih osobina upućen je u Oficirsku školu GŠH na niži oficirski kurs. Na kursu kao i u jedinici Đuro se ističe drugarstvom, marljivošću i voljom za učenje. Kurs je završio vrlo dobrim uspjehom i dobio ocjenu: »Osposobljen za zamjenika komandira čete i komandira čete«. Na osnovu takve ocjene Đuro je po povratku u jedinicu postavljen za zamjenika komandira čete u Plaščanskom partizanskom odredu.

Đuro je zbog sveukupnog rada i uspjeha u jedinici primljen za člana KPJ. Još se više ističe pa je ubrzo postao i komandir čete.

Komunistu i komandira čete Đuru Kosijera ne zbunjuje ni iznenadna izdaja, februara 1944. godine, komandira odreda Đure Šušnjara i političkog komesara Milana Baste. Slijedio je sa svojom četom njihov put do Kapele misleći da ide, kako su oni objasnili, na izvršenje značajne akcije. No, kad su zaustavljeni i kada im se iznenada priključila grupa četnika i njemačkih oficira te objasnila da će od danas biti četnici, a ne partizani, Đuro je smogao svu snagu i stojeći se obratio gromkim glasom svojim drugovima: »Drugovi, kao što vidite mi smo prevareni i izdani od komandanta i političkog komesara odreda. Ne znam što ih je navelo na ovu sramnu izdaju. Drugovi partizani, ja sam zakletvu dao svom narodu da ću se u ovom ratu boriti protiv fašizma za narod i slobodu zemlje. Ne želim da ostajem sa ovim društvom«, bacivši pritom pogled na četničku grupu i Nijemce. »Vraćam se u Plaščansku dolinu k svojim drugovima koji su tamo ostali. Ako još netko misli kao ja, neka mi se pridruži...« Među četnicima nasta šaputanje, a Nijemci su zbunjeni iako nisu razumjeli sve što je Đuro kazao. Shvatili su da prisutni partizani nisu pristalice četnika. Nastalu zbunjenost kod neprijatelja Đuro vješto koristi i sa svojim oružjem izmiče u šumu. Odmah zatim izdvaja se grupa najsmjelijih i neustrašivih boraca i kreće za Kosijerom. Nakon kraćeg vremena tragom i primjerom Đure Kosijera krenula je većina partizana i napustila izdajnike na čelu sa šušnjarom i Bastom. Tako su zahvaljujući Đurinoj odlučnosti i hrabrosti partizani u lice rekli četnicima i Nijemcima: »Ne sa izdajicama svoga naroda«.

U augustu 1944. godine Đuro Kosijer je komandir čete u 3. brigadi 8. divizije. Dva mjeseca kasnije brigada je imala teže sukobe s njemačkim i ustaško-domobranskim jedinicama u Plaščanskoj dolini. U borbi, 17. oktobra 1944. godine, Kosijerova četa našla se u teškoj situaciji, u kojoj je hrabri komandir Đuro pogođen neprijateljskim mitraljeskim rafalom. Njegovi borci našli su ga na položaju kako ležeći čvrsto drži za kundak svog automata uperenog u pravcu neprijatelja. Na usnama mu se još očitavala posljednja komanda koju je izdao borcima u povlačenju. Mrtvog komandira borci su na rukama donijeli do prvog sela i tu je uz velike počasti boraca i starješina čete sahranjen. O njegovoj pogibiji obaviještena je Đurina porodica na Kordunu, žena i četvero djece. Žalost porodice bila je velika jer su izgubili hranitelja, oca, muža, brata i strica. Tako je završio borbeni put Đure Kosijera, siromašnog poljoprivrednika, hrabrog borca i starješine. Još dugo poslije Durine smrti pričalo se c njegovom podvigu kako je u lice Nijemcima i četnicima rekao: »Ne sa vama, ja sam se zakleo svom narodu da ću se boriti protiv fašizma, za slobodu«.

Ignjatije Perić Gnjaco

mila **KOSJER — PRIMJER 2ENE BORCA NA KORDUNU**

Među hiljadama boraca i aktivista NOR-a na Kordunu našla se i Mila Kosjer, rođena u porodici Puškar 1915. godine u Mlakovcu, općina Krnjak, kotar Vojnić.

Roditelji su joj bili siromašni, vrijedni, pošteni, i cijenjeni u selu. Mila je kao djevojčica ispoljavala bistrinu, okretnost, poštenje i druge vrline.

Bila je odličan đak i završila je pet razreda osnovne škole, što je bila rijetkost u doba njenog djetinjstva kada mnoga ženska djeca na Kordunu nisu pohađala osnovnu školu. Po završetku škole nastavila je živjeti s roditeljima sve do udaje za Nikolu Kosjera iz susjednog sela Rastovca.

Brak s Nikolom bio je skladan s puno međusobnog razumijevanja. Do rata im se rodilo troje ženske djece. Do kobne 1941. godine Mila je sretno živjela a od tada su se u njenoj porodici otpočele redati tragedije.

Od petočlane porodice ostala je da živi samo njena sedmogodišnja djevojčica Milka.[1]

Nakon majčine smrti Milku je prihvatila i starala se o njoj sve do kraja rata prva susjeda Ana Maćešić, potom Milkina baka Božica Puškar iz Mlakovca, sve dok nije preuzeta na brigu i školovanje u domovima i internatima gdje je i završila školovanje.

Prvu tragediju Mila doživljava 29. jula 1941. godine kada su ustaše ubile njenog muža u Ivanović jarku kod Krnjaka. Druga i treća tragedija za Milu bile su umiranje njenih dviju djevojčica, jedne od tifusa, a druge od velikih boginja.

Tragedije u porodici koje su joj se dogodile, teško su joj padale na srce, ali je nisu slomile. Nije se zavijala u crninu i kukala kod kuće nego se među prvima uključila u borbu protiv okupatora i njegovih slugu, jer je bila svjesna da samo s puškom u ruci može se — i treba boriti protiv neprijatelja. Njene ratne drugarice su je znale pitati kako podnosi i preboljeva tugu za mužem i djecom, na što bi im odgovarala da to samo ona zna, ali da uz rad na zadacima revolucije lakše prebrođava.

U oktobru 1941. kada su se žene Dugog Dola, Mlakovca i Rastovca organizirale i formirale odbor AF2-a, Mila je izabrana za predsjednicu odbora. Svoju ulogu i dužnost u ovom odboru shvaćala je s najvećom ozbiljnošću i prihvatala se zadataka. Iako samohrana majka s troje nejake djece, danonoćno je bila na terenu, iznalazila zadatke, organizirala njihovo izvršavanje i postizala zavidne rezultate. U izvršavanju zadataka za Milu nije bilo prepreka. Pored visokog snijega na zimu 1941/1942. godine, poslova u polju i kući te troje nejake djece, uvijek je nalazila vremena da održi sastanak sa ženama, porazgovara s njima o zajedničkim problemima i zadacima i sve to s puno žara i ljubavi.

Mila se na svakom koraku potvrđivala u radu i obećavala da se može razviti u vrsnog revolucionara, zato je kao takva koncem 1941. primljena u članstvo KPJ. Već u 1942. godini završila je dva kraća politička kursa, onaj što je u proljeće 1942. održan u kući šustera Mile Maćešića u Kupljenskom i onaj što je u ljeto 1942. održan u Gornjem Budačkom. O Milinom interesovanju i zalaganju na kursevima Desa Mihajilović iz Krnjačkog Grabovca kaže: »Od pr-

1 Nastavnica u Osnovnoj školi »Božo Ribar« u Krnj aku.

vog sata nastave Mila je pokazivala posebno interesovanje za nastavu. U neku teku bilježila je predavanja, a za vrijeme pauze ponavljala je sve što bi zapisala. Tokom kursa često smo se okupljale oko nje i slušale njeno izlaganje materije
0 kojoj se govorilo tokom nastave. Svi smo mi bili željni znanja i nastojali da što više naučimo, ali Mila je ipak prednjačila.«

Osobina koja je krasila Milu bila je velika ljubav prema naoružanom borcu
1 partizanskim jedinicama. Bila je sretna kada je trebalo nešto uraditi za partizanski odred, borca ili za boračku porodicu. Cesto je slobodno vrijeme koristila da skokne do položaja ili do partizanskog odreda. Tamo je s posebnom pažnjom slušala priče partizana o pojedinim događajima iz borbi ili života i rada partizana te sve što bi čula nastojala bi da zapamti i prepriča na sastancima s drugaricama u odborim AF2-a. Iz dna duše je mrzila dezertere i u svim prilikama ih je raskrinkavala. Ima jedan događaj vezan uz Milu i ličkog partizana koji je tražio svoju jedinicu. Naišao čovjek u selo i pita kome da se obrati i kako bi pronašao svoju jedinicu. Seljaci ga uputiše kod Mile jer je ona obično sve znala. Mila ga primi, napravi mu nešto da pojede i nestane. Vrati se i vodi dvojicu partizana da provjere radi li se o pravom partizanu, dezerteru ili špijunu. Utvrđeno je da se zaista radi o pravom partizanu.

Kada su se za vrijeme 4. neprijateljske ofanzive mnoge aktivistkinje priključile operativnim jedinicama i ostale neke kraće a neke duže vrijeme, Mila je ostala u operativnoj jedinici sve do proljeća 1944. godine. Tada je na traženje partijske organizacije povučena iz vojske i upućena na partijsko-politički rad na području ratne općine Krnjak. U vojsci je bila na dužnosti bolničarke i referenta saniteta 1. bataljona 1. kordunaškog partizanskog odreda, mada je prema svojim sposobnostima mogla obavljati i druge dužnosti, naročito parti j sko-političke.

Prema pričanju Mile Božića, koji joj je bio komandant bataljona, Mila je bila veoma hrabra u borbi i po tome bila ravna najhrabrijim borcima, muškarcima.

Na 3. okružnoj konferenciji AFŽ-a za okrug Karlovac, održanoj 29. oktobra
1944, odana joj je zahvalnost minutom šutnje.

Može se samo zamisliti koje su joj sve misli prostrujale kroz glavu kada je gledala krvniku u oči. Znala je da je došao kraj njenom životu i daljnjem učešću u borbi. Pred očima joj je, sigurno, bio njen život, rad, porodica, borba i pomisao na slobodu za koju se borila, a koju neće dočekati. S posebnom mržnjom i prezirom gledala je krvnika, pljunula mu u lice i izgovorila riječi svojstvene revolucionaru.

Bila je i ostala primjer kako treba živjeti i boriti se za dobrobit svoga naroda.

Božo Kozlina

MILANKO KOVACIC, CLAN KPJ OD 1939, PRVI RANJENIK KORDUNA

Rođen je 18. februara 1911. godine u Kuplenskom u porodici koja je skromno živjela. Roditelji su mu bili Stanko i Milica. Imao je i starijeg brata Đuru i snahu Dragicu. Svih četvero je poginulo u majskom obruču u Petrovoj gori. Kao mlađi brat nije bio na redu za ženidbu jer je to po tradicionalnim seljačkim običajima pripadalo starijem bratu. Postojao je i običaj da se braća dijele. Nije se oženio da ne bi bio razlog za sitnjenje skromnog seljačkog posjeda koga su otac i stric već ranije podijelili.

Pored poljoprivrednog rada s roditeljima i bratom nadničio je kod imućnijih seljaka, radio kao šumski radnik, a najviše je radio u kamenolomu kopajući i tucajući kamen za posipanje ceste. Sve su to bili fizički teški poslovi, a slabo plaćeni od poduzetnika.

Životne teškoće i nepravde Milanko je dobro iskusio. Razne socijalne i političke nepravde gonile su ga na razmišljanje i pripremale za prihvatanje naprednih ideja koje su širili komunisti i drugi napredni ljudi. Ćelija Komunističke partije postojala je u Radmanovcu, bliskom susjednom selu, od 1937. godine da bi se osnovala i druga 1939. godine u Kuplenskom. Među prvim članovima novoosnovane ćelije bio je i Milanko. I dalje je radio u kamenolomu, ali je od tada više djelovao politički tumačeći napredne radničke i komunističke ideje u »Seljačkom kolu«, u zadrugarstvu, u kulturno-umjetničkom društvu i na razne druge načine.

Izrastao je, osposobljavao se i čeličio u vrijeme kad je hitlerovski i musolinijevski imperijalistički fašizam krenuo u svoja svjetska osvajanja, kad mu je jugoslavenska vladajuća buržoazija sve više približavala svoju vanjsku i unutrašnju politiku.

Bio je čovjek praktičkog rada, koji je sve partijske zadatke prevodio i tumačio na način kako ga njegova sredina najbolje prihvata i razumije. Pošten, vrijedan, neposredan i odlučan, kakav je bio, stekao je brzo zavidan autoritet kod drugih seljaka i radnika. Svi su ga oni rado slušali i prihvatali njegove praktične prijedloge i iskustva o radu i životu u poljoprivredi, šumi, kopanju i tučenju kamena, o potrebama i načinima borbe za politička i socijalna prava seljaka i radnika. Milanko je bez kolebanja učestvovao u svim prvim predustaničkim koracima svoje partijske ćelije. Napravio je na brzinu, dosta grube izrade, svu drveninu na vojni karabin kojim je pošao u borbu.

Prema zaključcima partijskog savjetovanja u Abezu trebalo je početi borbama i drugim ustaničkim akcijama. Ustanička dogovaranja, organiziranja i gibanja prešla su iz tajnovitosti u potpunu javnost. I počelo je. Najprije prekopavanjem ceste između Stojakovca i Vilina grma u Gornjoj Kuplenskoj. To je bilo noću između 28. i 29. jula 1941. godine. Sutradan se širio glas na sve strane o velikom ustaničkom zborovanju i dogovoru na Zrvnici kod Crne Lokve. Milanko je u svim aktivnostima odlučno i stalno djelovao, ponosno noseći svoj karabin s grubo zatesanim i bijelim kundakom.

Prethodnog i tog dana, 28. i 29. jula, narod se uznemirio. Ustaše su kupili ljude po Vojniću i okolini, trpali u kamione i odvozili. Pred veče 29. jula već je stigao glas o njihovom masakru u Ivanović jarku. Na proplanku Zrvnice skupilo se mnoštvo ljudi, preko dvije hiljade. Te vidne ljetne večeri i noći uzbuđeno se govorilo i dogovaralo, postrojavalo i prebrojavalo sve s bilo kakvim oružjem. Zaključeno je da se ide prema svojim selima i da se organizuju ustaničke grupe boraca. Dugo se ljudi nijesu razilazili. Mnogi su i odlučili da više ne spavaju kod svojih kuća.

Sutradan 30. jula prije podne na rubu Petrove gore iznad Napijala ustrojavao se i sređivao ustanički partizanski odred. Birani su desetari, vodnici, komandir i komesar. Dobio je i svoje ime »Crna Lokva« prema nazivu obližnjeg šumskog predjela u Petrovoj gori. Istovremeno je osnovan i rezervni odred istog naziva. Njegov stroj je stajao u produžetku stroja s oružjem. Izabrane su i njegove starješine, desetari, vodnici i komandir. Ovaj rezervni odred je bio mnogo brojniji, daleko brojniji od onog s oružjem. U njegovom stroju ljudi su držali rogulje, pokoji nadžak i sjekiru, bilo kakvu toljagu, kolac, štap ili bili golih ruku., Ne zna se dokle bi potrajalo ovo organiziranje i sređivanje, ali se zna da je došao glas da dvojica ustaša pregledavaju prekopanu cestu. Naoružani odred je krenuo u akciju, vojnički, zaklonima od metka i oka. Neko vrijeme iza toga dato je naređenje i rezervnom odredu da vičući krene prema cesti i ustašama. Uzavrela je Suvača, Đankovića brdo i bare od povika. Čuvši viku i vidjevši masu ljudi i s drugih strana, mnogi su krenuli prema ustašama Žandar Joso, komandir žandarmerijske stanice u Vojniću, ubijen je kod razrušenog mostića, a ustaša malo niže pod Stojakovcem. Zaplijenjeno je njihovo oružje i municija.

U prvoj uspješnoj borbi odreda »Crna Lokva« i njegovog rezervnog odreda, teško je ranjen Milanko. Akcija je završila kad su ustaše pokopani u blizini Sipića groblja, a ranjeni Milanko otpremljen prema šumi. Postavilo se pitanje: šta s ranjenikom? Zaključeno je da se smjesti u podrum Jankića Napijala jer taj podrum nije mogao otkriti nitko, nego onaj tko je znao za njega.

Iza akcije ustaše su došli u Kuplensko i držali posadu u školi i kući Mile Vučetić i njegovih sinova Nikole i Milića. Pretresali su sela pa i Napijale. Među ustašama je bio i Janko koji je služio u toj kući gdje je Milanko bio sakriven. On je dobro znao za podrum. Tražeći piće našao je i Milanka. Ustaše su uzeli u selu konje i kola i neke druge stvari, strpali Milanka i odvezli ga kraj njegove kuće do Mile Vučetića. Tražio je vode od svojih ukućana, ali ustaše nijesu dozvolili da pije, govoreći da njemu više ne treba voda. Kod Vučetića su ga zvjerski mučili i poluživa glavačke zakopali u livadi pored potoka i mlina. Kasnije su mu kosti prenesene u mjesno groblje.

Ova prva borbena akcija bila je posebno značajna za razvoj ustanka u Kuplenskom i na čitavoj zapadnoj strani Petrove gore. To su bili prvi borbeni koraci partijskih ćelija Radmanovac i Kuplensko, Partizanskog odreda »Crna Lokva« i njegovog rezervnog odreda. Po organizovanosti, masovnosti, odlučnosti i spontanosti nema joj ravne u ustaničkim danima. I tako su počele ustaničke praktične borbene akcije uz svu provalu spontanog i nagomilanog narodnog gnjeva nakupljenog kroz političke i socijalne nepravde u monarhističkoj Jugoslaviji, kroz izdaju njenih vlastodržaca, a naročito posljednja zlodjela čemu je pribrojen i najnoviji zločin ustaša u Ivanović jarku. Tada je narod Kuplenskog i Radmanovca, uz prvi fijuk ustaških metaka, prelomio sam sa sobom i došao do spoznaje da se mora boriti protiv fašizma.

Kad se govori o djelatnosti partijske ćelije Kuplensko prije rata, o tajnim i javnim ustaničkim pripremama, o osnivanju Partizanskog odreda »Crna Lokva«, a naročito o njegovoj prvoj borbenoj akciji 30. jula 1941. godine ne može se zaobići Milanko Kovačić jer je bio u središtu i u prvoj liniji svih tih zbivanja. Oni koji su vidjeli juriš boraca u toj prvoj borbi, vrućeg ljetnog dana, sjećaju se i Milanka kako juri naprijed sa razapetom košuljom na grudima koja vijori iza njega. Sva ta prva ratnička iskustva, zbijena u kratkom vremenu na upečatljiv način, vezuju se i uz njegovo ime, njegovu ličnost.

Milić Napijalo

MILOŠ KOZLINA MIJA, ZAMJENIK KOMESARA 13. PROLETERSKE BRIGADE »RADE KONCAR«

Kozlina Janka Miloš Mija rođen je 1915. godine u Donjem Skradu. Obućarski radnik. U NOB-u je od 1941. a član KPJ od 1937. godine. Miloš je rođen u uglednoj seoskoj porodici, koja je svojom marljivošću i smišljenim gospodarenjem i na malo zemlje uspijevala živjeti bez većih odricanja u životu. Radom, znalaštvom i smišljenim gospodarenjem, s onim što je imala, porodica je služila za primjer, kako se i na malo zemlje može bolje živjeti ako se više radi i dobro gospodari.

Otac mu Janko i mati Petra, rođena Grubješić, imali su šestero djece, dok je sedmo i najstarije dijete, bilo iz prvog Jankovog braka. Pored marljivosti roditelja i djeca su se prihvatala svih seoskih poslova. Muška djeca su usmjeravana u zanate i državnu službu. Najstariji sin Božo po odsluženju vojnog roka aktivirao se u činu podnarednika u granične jedinice, dok su mlađa dvojica, Miloš i Pavao, po završenoj osnovnoj školi preko »Privrednika« otišli na izučavanje zanata — Miloš za obućarskog a Pavao za mesarskog radnika. Kćeri su ostale s roditeljima do udaje.

Božo se povukao iz podoficirske službe i vratio na posjed, gdje mu je bila i supruga s dvoje djece. Miloš je bio živahno i bistro dijete i sve mu je polazilo za rukom. Pohađajući osnovnu školu u Bariloviću svakodnevno je morao pješačiti petnaestak kilometara, ali mu to nije smetalo da sve razrede završi & odličnim uspjehom.

Nakon izučenog obućarskog zanata 1937. godine radio je u Beogradu. Nišu i Smederevskoj Palanci. Kao naučnik, i kasnije kao radnik, spoznao je sve socijalne nejednakosti i nepravde u kapitalističkom društvu. Priključio se ljudima naprednih shvatanja i na revolucionaran način borio se za bolje i pravednije odnose među ljudima.

Za Miloša je karakteristično da je iz djetinjstva zavolio knjigu. To je činio i za vrijeme naukovanja i rada, što mu je omogućilo da se rano uključi u revolucionarni pokret i da u 22. godini bude primljen u KPJ u Nišu.

Mjesto rada je mijenjao i zbog toga što mu je policija stalno bila za petama. Najveće poteškoće s policijom je imao u Smederevskoj Palanci gdje je hapšen i maltretiran. I u rodnom Donjem Skradu znala ga je tražiti policija. U sudaru s policijom Miloš se sve više čeličio i sve više narastao u pravog revolucionara.

Pred slom stare Jugoslavije prognan je iz Smederevske Palanke i nalazio se u rodnom Donjem Skradu. Trebao se u određenim vremenskim intervalima javljati općinskim vlastima u Krnjaku. Tadašnji općinski bilježnik Dmitar Tomić bio je napredan čovjek i uz nagovor sina Steve, u to vrijeme člana KPJ i sekretara partijske organizacije u Krnjaku, upisivao je da se Miloš redovno javlja vlastima iako on to nije činio.

Uoči aprilskog rata, a naročito nakon njega, Miloš je bio u stalnom pokretu

i održavao je veze s partijskim organizacijama u Bariloviću, Tušiloviću, Kr~ njaku i Veljunu. U Bariloviću s Jožom Benićem i Tomom Mihalićem, u Tušiloviću s Canicom, u Krnjaku sa Stevom Tomićem i u Veljunu sa Svetozaroni Gojsovićem, mužem svoje sestre Milke, koji je bio član KPJ od 1938. godine i pripadao partijskoj ćeliji u selu Lapovac kod Veljuna.

Pored povezivanja s naprednim ljudima i navedenim partijskim organizacijama, Miloš je aktivno radio i u Donjem Skradu i okolnim selima. U Donjem Skradu je osnovao marksističku grupu i oko nje okupljao napredne ljude, prvenstveno omladinu, radio s njima i na taj način pripremao prve kadrove za organizaciju i vođenje borbe koja je ubrzo uslijedila. U taj kružok je prvenstveno uključio najbliže rođake i komšije, a ubrzo su se kod njega viđali i Nikola Gazibara i Mićo Ležajić, a postepeno i drugi.

Sjećam se sastanka u ovom kružoku u momentu kada su u selo nailazili žandari. Mija se tiho povukao iz sela a prisutni su materijal, koji se proučavao, spakovali u kutiju i stavili ispod poda svinjca. Bilo je u selu i takvih koji su nastojali da ga i provociraju, potcjenjujući njegov revolucionarni rad. I otac ga je znao grditi, više iz očinske brige da negdje ne strada, ali je on i za njega imao spreman odgovor. Jednom prilikom bježeći pred potjerom policije stigao je kući gologlav, što je bilo sramotno za seljake onog vremena. Otac mu je rekao kako ga nije sramota hodati gologlav po svijetu. Miloš mu je na to odgovorio: »Ćuti, ćaća, praznu loncu ne treba poklopac«.

Miloš je koristio svaku zgodnu priliku za revolucionarni rad, seoska prela, kosidbe, vršidbe i druge prilike gdje bi se našlo na okupu više seljana i nastupao sa svojim revolucionarnim govorima. Jednom prilikom, kada je bilo seosko prelo u kući Mićana Bolića iz Velikog Kozinca, Miloš je u jednom momentu stao na stolicu i održao govor koga su svi prisutni prihvatili i odobravali.

Govorio je dinamično i narodnim jezikom, objašnjavao narodu šta sve sprema njemački i talijanski fašizam i kakve sve nevolje narod može očekivati u vremenu koje je bilo na pomolu.

Uoči aprilskog rata mobilisan je u planinsku jedinicu u Gerovu i u njoj dočekao kapitulaciju. U tom momentu osnovni zadatak mu je bio izbjeći zarobljeništvo, vratiti se u rodni kraj i nastaviti s revolucionarnim radom. Po dolasku kući s još većim žarom nastavlja revolucionarni rad i već u maju 1941. godine formira partijsku organizaciju u Donjem Skradu u koju, pored njega, ulaze: Nikola Gazibara, Milutin Gazibara i Đuro Končalović, koji su već do tada bili afirmirani ljudi i poznati u selu.

Od formiranja partijske organizacije revolucionarni rad postaje masovniji i konkretniji, jer se u njega uključuje sve veći broj aktivista. Nakon formiranja seoskih straža, koje su odigrale naročito važnu ulogu, formiranja partizanskog odreda i izvođenja prve akcije prilikom prelaska neprijatelja preko Korane u rejonu Gazibara, Miloš se još više potvrdio i narod ga je sve više volio. On i dalje savjetuje narod da bez veće potrebe ne odlazi u Barilović i Krnjak gdje su ustaše, da odrasli ljudi ne noćivaju kod svojih kuća nego na skrovitijim mjestima, da se i dalje prikuplja oružje.

Historijski sastanak u Abezu, i onaj u Osoju, nisu ga zatekli nespremnog. On je do tada dosta uradio. Uz pomoć susjednih partijskih organizacija i viših foruma, 15. augusta 1941. godine, Miloš formira Partizanski odred »Donji Skrad«. Izabran je za političkog komesara odreda. Na toj dužnosti ostaje do konca oktobra 1941. godine, kada odlazi za komesara odreda (voda) »Loskunja«. Ubrzo je postavljen za komesara 2. čete 1. bataljona. Na toj dužnosti je do formiranja Kordunaškog vojnog područja kada odlazi na partijsko-instruk-

torski rad u Područje. Obilazio je omladinske čete koje su se 1942. godine formirale na Kordunu i u njima predaje vojno-političku nastavu.

Prilikom formiranja 13. proleterske brigade Miloš traži da ga se pošalje u tu jedinicu, smatrajući da mu je kao iskusnom revolucionaru mjesto baš u proleterskim jedinicama. Molbi mu je udovoljeno. Postavljen je za zamjenika komesara bataljona, a potom i za zamjenika komesara brigade, gdje je ujedno bio i sekretar brigadnog komiteta. Na toj dužnosti je i poginuo polovinom 1943. godine u selu Visoča u Zumberku. Njegovi pretpostavljeni u 13. prol. brigadi Rade Bulat i Božo Spaček sve najbolje pišu o njemu, a dobre riječi se i od živućih boraca 13. proleterske i danas mogu čuti.

Kao iskusan partijsko-politički radnik bio je delegat na Drugoj okružnoj partijskoj konferenciji za okrug Karlovac, koja je održana marta 1942. godine u Velikoj Kladuši. Obaveze preuzete na ovoj konferenciji shvaća posebno važnim i nastoji da ih što dosljednije provede u život, na terenu i u operativnim jedinicama.

Izuzetnu sposobnost je ispoljavao u javnim istupima, kako pred borcima brigade, tako i narodom Zumberačko-posavskog područja. Svojim upornim i dosljednim radom stekao je ugled i poštovanje čitave brigade. Bio je poštovan i omiljen među borcima i rukovodiocima. Posljednjim govorom borcima brigade obratio se odmjerenim riječima, kao da je znao da su mu posljednje i da njima treba da nadahne i usmjeri borce do konačne pobjede.

Zapovijest br. 42 od 10. juna 1943. godine Štaba brigade za napad na Brezovicu, Malu Klaku i Odru potpisao je Miloš kao zastupnik komesara brigade. U akcijama Miloš je na vatrenom položaju ne mareći za prigovore da se previše izlaže. Njegova pogibija bila je veliki gubitak, kako za brigadu, tako i za NOV i NOB uopšte, pa je s velikom tugom popraćena.

Mijina velika zasluga je i u tome što je izvršio utjecaj na svoju rodbinu Njegova braća i sestre u prvim danima ustanka uključili su se u NOP. Brat Mile i sestra Anka-Anika u 1941. godini primljeni su u organizaciju SKOJ-a i 1942. godine oboje i brat Božo primljeni su u SKJ. Čitava porodica dala je sve od sebe za NOP.

Njegovo djelo ga svrstava u vrh revolucionara i narodnih boraca na Kordunu i među najsvjetlije likove naše revolucije.

Božo Kozlina

KRANJČEVIĆ MILE JANKO JANE

Rođen je 1919. godine u selu Utinja. Bavio se zemljoradnjom i kirijao. Osnovnu školu završio je u Utinji. Spadao je u red ozbiljnih i odvažnih mladića čvrstog karaktera i odlučnosti. Mnogo je cijenio ljude oko sebe i među njima stekao veliki ugled i povjerenje. Zbog težih materijalnih prilika opredijelio se za teške fizičke poslove. S konjima je kirijao drva iz šume i željeznu rudu iz Bukovačkih rudnika na lager željezničke stanice Utinja.

Brzo je uočio socijalnu nepravdu i uzroke eksploatacije. Reagirao je na nepravdu i osuđivao pljačku naroda. Okupacijom naše zemlje svrstava se u redove boraca. Među prvima iz utinjskog kraja stupa u Partizanski odred »Katic kosa«.

Već 1941. godine primljen je za kandidata i člana KPJ. Sudjeluje u mnogim borbama Pokuplja i Korduna. Njegov je veliki doprinos na skupljanju novih boraca. Posebno se istakao prilikom akcija za oslobođenje Vojnić kolodvora i Utinje decembra 1941. godine. Brzo se opredijelio za borbu širom naše zemlje pa tako napušta svoju rodnu Utinju i sjeverni dio Korduna. Kao dobrovoljac stupa u Proletersku četu Korduna s kojom sudjeluje u proboju neprijateljskog obruča 14. maja 1942. godine na Petrovoj gori. Na jurišu, golom rukom otima neprijateljski mitraljez s kojim nastavlja borbu i uništava ustaške zlikovce Za ove podvige bio je pred strojem pohvaljen od legendarnog komandira Miška Breberine i postavljen za komandira proleterskog voda.

U sastavu svoje Proleterske čete odlazi u Pokuplje i Zumberak. Njegov je veliki doprinos na okupljanju novih boraca u hrvatskim krajevima na domaku Zagreba i za uspješno formiranje Zumberačko-pokupskog odreda. Osnivanjem 13. proleterske brigade »Rade Končar« svrstava se u njene redove gdje vrši dužnost komandira čete. Sudjeluje u mnogim borbama na Zumberku, Pokuplju i Sloveniji, na zauzimanju Krašića januara 1943. godine.

Poginuo je maja 1943. godine u borbama nedaleko od Krašića. Njegov primjer neustrašivog borca i komandira, proletera, komunista i prekaljenog prvoborca Korduna ostaje kao svijetli i nezaboravan lik i primjer kako se bori i gine za slobodu svoga naroda.

Đuro Gaćeša

KRIVOKUĆA MILICA MARKO

Rođen je 1899. godine u selu Utinja Vrelo u siromašnoj seoskoj obitelji. Prvi svjetski rat proveo je kod kuće u Utinji Vrelu, da bi već 1919. godine služio vojsku u pograničnim jedinicama. Zbog teških uvjeta života na ono malo slabe i škrte zemlje traži rješenje za osiguranje životnih uvjeta. Odlučio je da se aktivira u stalni sastav pograničnih jedinica. Završava podoficirsku odgovarajuću školu i bude proizveden u čin podnarednika. Službovao je na sektoru za osiguravanje jugoslavensko-albanske granice do 1937. godine, kada je premješten na jugoslavensko-mađarsku granicu, na sektoru Subotice, gdje ga je zadesio II svjetski rat i okupacija zemlje 1941. godine.

Za vrijeme službovanja u pograničnim jedinicama punih 20 godina stalno je održavao vezu sa rodnim krajem i porodicom, ženom Jelicom i sinovima Brankom i Milom o kojima se starao za njihov opstanak, odgoj i školovanje.

Uspijeva se prebaciti u svoj rodni kraj juna 1941. Odmah se povezuje s komunistima na terenu i uključuje u organizaciju za pripremanje oružanog ustan-

ka u utinjskom kraju. Sudjeluje na prikupljanju oružja i municije od mje-**štana.** Od njihove ustaničke grupe osnovan je 27. 7. 1941. godine Partizanski odred »Katić Kosa«.

Sudjeluje u prvoj oružanoj akciji na razoružanju ustaške patrole na željezničkoj pruzi Utinja Vrelo—Vojnić kolodvor kod usjeka »Anjšt«, zatim na želj. stajalištu u Crevarskoj Strani i drugim početnim oružanim akcijama. Posebno se isticao u borbama protiv ustaških ofanziva na području četvrtog rajona — Sjeničaka, Ostrožina i Bovića, te razoružanju neprijateljskih posada u Vojnić kolodvoru i Utinji decembra 1941. godine. Bio je desetar i kandidat za člana KPJ, a januara 1942, primljen je za člana KPJ.

Oslobođenjem kotarskog mjesta Vojnić sudjeluje sa svojom četom u zarobljavanju neprijateljske posade u Utinji Vrelo i preuzima dužnost vodnika voda u sastavu 4. bataljona 1. KPO.

Osnivanjem 1. brigade NOV Hrvatske, juna 1942. godine u selu Tobolići sa svojim vodom u sastavu 2. bataljona sudjeluje u borbama za oslobođenje Velike Kladuše, Slunja, Plaškog i Topuskog. Prelazi u sastav 4. kordunaške brigade 8. udarne divizije koja vodi teške borbe protiv ustaša i Talijana na sektoru Ogulin—Tržić.

Gine 16. oktobra 1942. u neravnopravnoj borbi s mnogo nadmoćnijim neprijateljskim snagama kod Tržića. Smrt ga je zadesila na borbenom položaju sa svojim borcima u stojećem stavu, kada je gađao puškomitraljezom i svojim rafalom uništio neprijateljsko mitraljesko gnijezdo. Bio je neustrašivi borac i primjer kako se treba boriti protiv neprijatelja. Zbog svoje borbenosti i iskustva uživao je ugled i povjerenje među svojim borcima. Volio je mlade borce, koje je podučavao i čuvao u borbenim okršajima kao rukovodilac bombaša pa su ga mnogi zadržali u sjećanju kao svog komandira čika Marka.

Đuro Gaćeša

KR1VOKUĆA GLlSE MILE »GLIGANOV«

Rođen je 1921. godine u Mandić Selu — Utinja, kotar Vojnić. Po zanimanju bio je zemljoradnik. Potječe iz ugledne i napredne obitelji. Osnovnu školu završio je u rodnoj Utinji. Bio je vrlo bistar mladić i stalno se družio i kretao među školovanim i napredno orijentiranim vršnjacima. Kao takav pripravan je dočekao okupaciju zemlje 1941. godine i odmah se opredijelio za borbu protiv okupatora. Bio je ogorčen prema ustaškim zločinima.

Osnivanjem Partizanskog odreda »Katić kosa« augusta 1941. godine, s grupom svojih mještana, stupa u odred i bori se protiv tuđina i domaćih izdajnika. Ističe se na mnogim borbenim položajima i akcijama u sjevernom dijelu Korduna i Pokuplja, oko Lasinje, Pokupskog, Bučice i Banskog Kovačevca.

Osnivanjem 1. proleterske kordunaške čete aprila 1942. stupa u njene redove Posebno se i junački istakao na proboju neprijateljskog obruča 14. maja 1941. godine, kada sa svojim proleterima na Biljegu uništava mitraljesko neprijateljsko gnijezdo i time otvara prolaz borcima na jurišu, bez većih gubitaka. Juna 1942. godine s proleterskom četom odlazi preko rijeke Kupe i pokupskih sela za Zumberak.

Na području Zumberka i Kupske doline sudjeluje u mnogim borbama pod

komandom legendarnog komandira i komandanta Miška Breberine. Ubrzo je postavljen za vodnika proleterskog voda i kao takav daje veliki doprinos uzornog borca i komuniste na širenju bratstva i jedinstva na Zumberku i selima Pokuplja među hrvatskim stanovništvom. Uživao je veliki ugled i povjerenje svojih boraca.

Osnivanjem Zumberačko-pokupskog partizanskog odreda svrstava se u njegove redove i doprinosi na masovnom jačanju NOB-a na ovom području, okupljanjem novih boraca i formiranjem krupnih jedinica — četa i bataljona NOVH. Spreman je dočekao dolazak 1. proleterskog bataljona Hrvatske i osnivanje 13. proleterske udarne brigade »Rade Končar«. Svrstava se u njene redove kao komandir i zamjenik komandanta bataljona. Sudjeluje u mnogim teškim i velikim okršajima na domaku Zagreba, zatim u bici za oslobođenje Krašića i na području Slovenije u sadejstvu sa slovenačkim partizanskim brigadama.

Poginuo je septembra 1943. godine kod Krašića prilikom neprijateljskog avionskog bombardiranja njegove jedinice.

Njegov lik neustrašivog borca, komuniste i rukovodioca u proleterskim jedinicama ostaje u trajnom sjećanju boraca i naroda Korduna, Pokuplja i Zumberka.

Đuro Gaćeša

KRIVOKUĆA MILE MILOŠ

Rođen je 1914. godine u Vrelo Utinji, gdje je završio i 4 razreda osnovne škole. Kako nije mogao nastaviti školovanje, Miloš se opredijelio na zaradu kod imućnijih seljaka. Bavio se zemljoradnjom i povremeno radom kao sezonski šumski radnik i na utovaru željezne rude u vagone u Utinji. 1935/36. godine odlazi na odsluženje vojnog roka pa se nakon povratka zapošljava na pilani DD »Našička« u Vojnić kolodvoru.

Kao pilanski radnik odmah se povezuje s onim naprednijim radnicima koji su se organizirali u sindikate URS-a i sudjeluje a zahtjevima za poboljšanje uvjeta rada. Aktivni je učesnik u štrajku drvodjelskih radnika 1940. godine na pilani u Vojnić kolodvoru. Kao takav došao je do saznanja o ulozi radničke klase i njene borbe protiv eksploatacije od strane vlasnika kapitalista. Čvrsto se opredijelio u borbu za radnička prava i postaje nepomirljiv s odnosima koji su vladali u ondašnjem nenarodnom režimu.

Pripravan je dočekao okupaciju naše zemlje 1941. godine. Aktivno se uključuje zajedno s članovima KPJ na pripremanju i organiziranju naroda za dizanje oružanog ustanka. Jedan je među prvim borcima Vrela Utinje koji već

augusta 1941. stupa u Partizanski odred »Katić kosa«. U ovom odredu sudjeluje u mnogim borbama na području sjevernog dijela Korduna i Pokuplja na zaštiti stanovništva od ustaških zločina. Posebno se isticao kao neustrašivi puškomitraljezac u oslobođenju Lasinje, u borbama za Bučicu i protiv čestih ustaških ofanzivnih napada prema Petrovoj gori. Njegov je veliki doprinos u borbama za razoružanje neprijateljskih posada u Vojnić kolodvoru i Utinji. U sastavu 4. bataljona 1. KPO sudjeluje u odlučujućoj borbi prilikom razoružanja neprijateljske vojske 12. januara 1942. godine kod Lončareva mlina u Vrelo Utinji koja se pokušala probiti iz Vojnića prema Karlovcu.

Zbog hrabrog držanja i junaštva bio je cijenjen i obljubljen među svojim borcima. Iskusan i snalažljiv borac stalno je skupljao mlađe borce i o njima vodio brigu. Podučavao ih je u rukovanju oružjem i o njegovoj efikasnoj borbenoj upotrebi.

Bio je odvažan i iskren drug. Za člana KPJ primljen je pod konac 1941. godine i već februara 1942. imenovan je za vodnika voda u 4. bataljonu 1. KPO. Osnivanjem kordunaških brigada NOVH imenovan je za komandira čete. U sastavu 2. kordunaške brigade sudjeluje u mnogim borbama na Kordunu, Lici i Bosanskoj krajini. Posebno se istakao u komandovanju četom u iscrpljujućim borbama prilikom IV neprijateljske ofanzive od utinjskog kraja pa sve do Drenovače u Lici. Svojom četom u borbama na Drenovači odolijeva nasrtajima nadmoćnijeg neprijatelja, modernom naoružanju njemačke vojske i doživljava slavnu i odlučujuću pobjedu sa svojom brigadom.

Njegova završna borba bila je s jedinicama talijanske vojske kod Donjeg Lapca u Lici. Junački je poginuo 6. februara 1943. godine. Ostao je svijetao lik neustrašivog i prekaljenog borca, komuniste i iskusnog komandira čete.

Đuro Gaćeša

KRIVOKUCA ILIJE NIKOLA KAPCIC

Rođen je 1913. godine u Manjerović Selu. Utinja, općina Vukmanić. Potječe iz siromašne seoske porodice. Bavio se zemljoradnjom Osnovnu školu (4 razreda) završio je u Utinji. Obradom zemlje nije mogao da uzdržava brojnu obitelj, jer zemlja je bila slaba i neplodna. Zbog toga poseže za bilo kakvom zaradom. Prihvatao je najteže fizičke poslove koji su u to vrijeme bili sezonskog karaktera. Bio je stasit i fizički razvijen, pa se opredijelio za sječu i izradu drva u šumi i utovar u vagone za privatne poslodavce. Kraće vrijeme je radio i na željezničkoj pruzi kao pružni radnik-krampaš. Osjećao je svu težinu života u uvjetima neimaštine, tako da se u njemu bude osjećaji borbe za pravednije društvene odnose.

Bio je povučen i miroljubiv. Volio je ljude, s njima se družio. Isticao se kao vrijedan i pošten čovjek. Među svojim mještanima uživao je ugled i bio posebno cijenjen.

Okupacija zemlje zatekla ga je kod kuće. Bio je svjestan fašističke opasnosti. Opredijelio se za otpor okupatoru i ustaškoj vlasti koju nije priznavao, svjestan da treba organizirati borbu. Surađuje s naprednim ljudima i povezuje se s komunistima u Sjeničaku. Preuzima zadatke kao simpatizer Partije da uzme aktivno učešće na pripremanju oružanog narodnog ustanka u utinjskom kraju. Sudjeluje u osnivanju civilne seoske straže, vrši sakupljanje oružja i objašnjava mještanima kako se treba sačuvati i zaštiti od ustaških zločina. Ubrzo postaje kandidat KPJ.

Osnivanjem Partizanskog odreda »Katić kosa« ulazi u red prvih boraca toga odreda. Decembra 1941. godine u partizanskom odredu je primljen za člana KPJ. Sudjeluje u teškim borbama za vrijeme ustaških ofanziva na sektoru 4. bataljona 1. KPO. Pokazao se hrabar i neustrašiv borac. Služio je za uzor i primjer pa je uživao povjerenje i ugled među borcima. Bio je jedan od prvih i istaknutih puškomitraljezaca u odredu. Znao je pravilno iskoristiti svaki metak.

Posebno se istakao u borbi kod utinjske crkve »Velika gospa« 6. januara 1942. godine. Vođena je žestoka borba s 400 pitomaca, domobranske škole iz Zagreba, koja je frontalno nastupala željezničkom prugom od Skakavca, kroz Utinjsku dolinu. Za vrijeme ove bitke kod crkve u zaselku Ivoševići zaštopao mu je puškomitraljez, s obzirom da mu je neprijateljski metak pogodio u prednji otvor cijevi. Nikola se ne povlači. Iako je bio već opkoljen, uspijeva otkloniti kvar i nastavlja preciznim rafalom tući po neprijateljskim snagama kojima nanosi velike gubitke. Preko 30 poginulih neprijateljskih vojnika ostalo je na bojnom polju, a ostali su se u paničnom bijegu povukli u zidine crkve. Zahvaljujući ovakvom podvigu, neprijateljske snage, pod pritiskom jedinica 4. bataljona 1. KPO, napuštaju i povlače se s utinjskog područja doživjevši potpuni poraz.

Sudjelujući u borbi za oslobođenje Lasinje, 6/7. februara 1942. godine. Nikola je smrtno pogođen na vatrenom položaju dok je rukovao svojim puškomitraljezom. Ugasio se život borca i rukovodioca velike snage i energije. Posjedovao je visoko moralno i političko opredjeljenje za borbu do konačne pobjede i za slobodu naših naroda. Njegovi suborci, uz počasne plotune, s tužnim srcem i velikom boli ispratili su ga u vječni grob u njegovoj rodnoj Utinji. To je bio prvoborac koji je među prvima iz utinjskog kraja položio svoj život u NOB-u. Njegov svijetao lik borca i revolucionara, neustrašivog i čestitog druga ostao je u trajnom sjećanju njegovim suborcima i mještanima.

Đuro Gaćeša

MILE LALIC

Rođen je 1914. godine u Gornjoj Trebinji na Kordunu, u siromašnoj seoskoj porodici.

Po završetku osnovne škole u rodnom selu bavio se zemljoradnjom. Bio je prinuđen da traži zaradu. Opredijelio se za tesarske i cimermanske poslove. Bio je fizički razvijen Brzo je postao cijenjen i ugledan među narodom. Radio je drvene kuće i gospodarske zgrade u selima kupske doline i dijela Korduna.

Vojsku je služio u konjičkom puku u Nišu. Oženio se 1933. godine i imao sedmero djece, od kojih su ostala živa dva sina Milić i Nikola. Ostali su umrli vrlo rano. Žena Jelica, rođ. Mrkalj, umrla je 1941. godine s drugom ženom Milkom ima dva sina Slobodana i Dušana. U teškim i nesređenim porodičnim uvjetima dočekao je 1941. godinu. Okupacija ga je zatekla u rezervi bivše jug. vojske na austrijskoj granici otkuda je pješice došao kući.

Uspostavom ustaške vlasti povezuje se s revolucionarima na Kordunu — Dragom Vukićem, Ćanicom Opačićem, Većom Holjevcem i drugima. Organizira mještane 1941. za otpor protiv ustaške vlasti. Njegov je veliki doprinos pri osnivanju rezervnog partizanskog odreda i organizaciji civilnih narodnih straža. Posebno je imao značajnu ulogu na održavanju veze s komunistima u Karlovcu i partizanskim teritorijem na koji su dolazili revolucionari iz Zagreba, Karlovca i drugih terena

S grupom prvoboraca iz Gornje Trebinje i Popović .Brda,, novembra 1941. godine, stupa u Partizanski odred »Loskunja«.

Nakon formiranja 1. udarnog bataljona 1. KPO jula 1942. godine Mile je već kao iskusan borac i dobar komandir voda poslat u novoformirani bataljon gdje je također postavljen za komandira voda. Poslije formiranja 1. kordunaške brigade Mile je s 1. udarnim bataljonom ušao u sastav brigade

i postao komandir vode 1. čete 1. bataljona 1. brigade. Nakon toga uslijedio je odlazak brigade u Pokuplje, Zumberak i Bijelu krajinu gdje je brigada izvela nekoliko uspješnih akcija kao napad na Jastrebarsko i oslobođenje srpske djece iz ustaškoog logora, borbe kod Tanča gore u Sloveniji i druge. U svim tim borbama Mile je pokazao izvanredne rezultate pa je kao nagradu za taj trud i uspjehe postavljen za komandira čete. Opet je Mile tamo gdje su borbe najžešće i gdje su zadaci najteži. Početkom 1943. godine u vrijeme borbi 1. kordunaške brigade na Zumberku, pa i kasnije pri povratku brigade sa Zumberka na Kordun, Lalić se nalazi među komandirima čete koji su se posebno isticali. Bio je i komandir čete 4. bataljona. Za te uspjehe Mile je više puta pohvaljivan i istican a najveće priznanje došlo je juna 1943. kada je primio od Joce Miljkovića dužnost komandanta 4. bataljona 1. brigade. Kad su Milu pitali kako se osjeća kao komandant bataljona odgovorio je »ne najbolje, jer prije mene komandanti ovog bataljona bili su Miloš Kljajić i Joco Miljković, istaknuti borci i poznate starješine 8. divizije i ne znam kako ću ja poslije njih vršiti ovu dužnost.« Iako se Mile pribojavao dužnosti komandanta bataljona, on se vrlo brzo snašao i postao istaknuti komandant bataljona 1. brigade. Prva značajnija akcija 1. brigade i 4. bataljona bila je napad na Globornički most januara 1944. godine. U tom napadu glavni zadatak imali su 2. i 4. bataljon brigade. Jedinice 4. bataljona, ojačane jednim pt-topom i dva teška minobacača, napadale su u zahvatu željezničke pruge od pravca Gornjih Dubrava. Prva dva napada nisu uspjela. Nakon toga uslijedio je novi napad s izmijenjenom taktikom. Udarnu pesnicu bataljona činila je jaka bombaška grupa Miloša Gojaka, komandira 3. čete 4. bataljona. Već u početku napada bombaši uspijevaju da se neopaženo probiju kroz žičane prepreke, da upadnu u neprijateljske rovove i tako onioguće 3. četi zauzimanje prednjih i isturenih neprijateljskih utvrđenja. Poslije uspjeha 3. čete u sistem neprijateljske odbrane ubacuje se čitav 4. bataljon, a poslije njega slijedi juriš i 2. bataljona 1. brigade. Zahvaljujući dobrom planu napada 4. bataljona, junaštvu čitave bombaške grupe 3. čete pa i čitavog četvrtog bataljona neprijateljsko utvrđenje na Globorničkom mostu je zauzeto, a u ruke jedinice 1. brigade pala su 94 neprijateljska vojnika, 65 ih je ubijeno a među njima i 4 oficira, dok je 25 ustaša, domobrana i Nijemaca ranjeno. Ratni plijen bio je veliki. Svega tri dana kasnije 1. udarna brigada dobila je zadatak da 10. januara napadne i oslobodi Oštarije. U toj akciji opet učestvuje i Milin 4. bataljon. Zahvaljujući energičnosti napada te čvrstoj saradnji pješadije i pratećih oruđa Oštarije su bile oslobođene, a u ruke jedinice 8. kordunaške divizije pao je veliki broj zarobljenih ustaša i domobrana s ratnom opremom.

U prvoj polovini 1944. godine 1. kordunaška brigada imala je žestoke borbe na teritoriji Like, Korduna i Zumberka. U svim tim borbama ističe se štab 4. bataljona na čelu s Milom Lalićem. Zbog dvogodišnjih stalnih borbi širom Korduna, Banije, Like, Cazinske krajine, Pokuplja i Zumberka, Mile je morao napustiti brigadu jer je bio narušenog zdravlja. Raspoređen je na dužnost komandanta Omladinske brigade 4. korpusa (Centar za obuku omladine). Pod Milinim rukovodstvom obučeno je nekoliko stotina omladinaca i osposobljeno za upućivanje u borbene jedinice.

Poslije oslobođenja zemlje Mile je raspoređen u tenkovske jedinice. Da bi što uspješnije komandovao ovim rodom, Mile je morao danonoćnim radom i učenjem da stekne osnovna znanja za uspješno komandovanje tenkovskim bataljonima i brigadama. Upućen je u tenkovski školski centar na kurs ko-

mandanta bataljona i tenkovskih brigada. S velikim zalaganjem i voljom Mile je polagao ispit za ispitom. Školu je završio s odličnim uspjehom i dobio počasnu diplomu »TITOV PITOMAC«. Nakon završenog školovanja postao je načelnik tenkovskih jedinica, zatim tenkovskog odjeljenja 1. armije u Zagrebu. Pukovnik Mile Lalić umro je 24. februara 1971. godine u Zagrebu.

Đuro Gaćeša i *Ignjatije Perić*

RADE LONČAR, TAJNIK I PREDSJEDNIK OPĆINSKOG NOO-a UTINJA

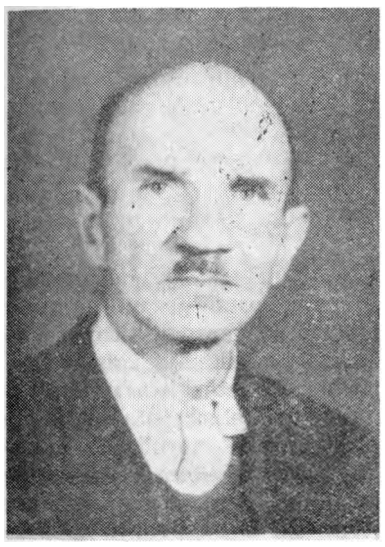

Lončar Pavla Rade, rođen 18. 4. 1899. godine u selu Poodsedlu, općina Vojnić, kotar Vojnić. Potiče iz srednje imućne seljačke obitelji. Po nacionalnosti je Srbin. Po zanimanju je stolar, a istodobno bavio se zemljoradnjom. Osnovnu školu završio je u Vrelu Utinji.

Prije rata pripadao je krugu naprednih ljudi u Vrelu Utinji. Zbog osobnog poštenja, marljivosti i spremnosti da pomogne svakome, bio je veoma cijenjen i poštovan. Kao starješina sela bio je pravičan, uvijek spreman da svakome pomogne. U narodu je bio popularan i omiljen.

Po kapitulaciji Jugoslavije aktivno se angažira na organizovanom sklanjanju uglednih ljudi, koji su bili prvi na udaru ustaških vlasti. Upozorava zaposlene, posebno na željeznici, da napuste posao jer su već počela hapšenja i odvođenja u logore. Savjetuje seljake da ne putuju bez prijeke potrebe, a odrasle muškarce da se skrivaju pri nailasku neprijateljske vojske. Kada su počeli progoni, hapšenja i ubijanje naroda, organizira njihovo sklanjanje u šume i skrivanje hrane. Propagira da se neprijatelju ne vjeruje i organizira stražarenje i patroliranje Aktivno učestvuje u pripremama za formiranje partizanskih odreda prikupljanjem oružja i davanjem podataka partizanima tko od seljaka ima i kakvo oružje.

Po formiranju odreda »Katić kosa« obavlja sve poslove koje će kasnije, kada se formira, vršiti narodnooslobodilački odbor. Preko njega komanda odreda organizira skupove na kojima se vrši mobilizacija ljudi za uključivanje u narodnooslobodilački pokret i sprovođenje drugih mjera za potrebe pokreta. U novembru 1941. izabran je za tajnika prvog mjesnog NOO-a u Vrelu Utinji i od tada pa do kraja rata, kao i duže vrijeme poslije oslobođenja, neprekidno radi u organima narodne vlasti.

Pored obavljanja svih drugih poslova na kojima su bili angažirani NOO-i, posebno se ističe u preduzimanju mjera organizovanog sklanjanja stanovništva u vrijeme decembarske ofanzive 1941. godine i martovske i majske neprijateljske ofanzive na slobodnu teritoriju Korduna 1942. godine. Rukovodi

povlačenjem naroda u Petrovu goru, izgradnjom koliba za smještaj i organizacijom ishrane. U tim teškim uslovima zahvaljujući njegovom zalaganju i neumornom radu nije bilo prekida u radu mjesnog narodnooslobodilačko,? odbora. Veoma je aktivan u suzbijanju neprijateljske propagande. Posebno se angažuje u objašnjavanju da se ne vjeruje neprijatelju koji je lecima pozivao narod da se preda i vrati kućama. Po povratku iz zbjegova uspješno organizira opravke nagorjelih kuća, izgradnju bajti, ishranu, poljoprivredne radove i drugo. Zahvaljujući prvenstveno njemu uspješno su savladane teškoće koje su zadesile stanovništvo krajem 1941. i u prvoj polovici 1942. godine.

Na decembarskim izborima za organe narodne vlasti 1942. godine izabran je za člana općinskog NOO-a općine Utinja, koja je tada i formirana. Početkom februara 1943. godine izabran je za tajnika NOO-a općine Utinja koju dužnost obavlja do kraja novembra 1944. godine kada je izabran *za* predsjednika NOO-a iste općine. Dužnost predsjednika NOO-a općine Utinja obavlja do kraja rata i poslije oslobođenja sve do rasformiranja ove općine. U KPJ primljen je u julu 1943. godine.

Kao tajnik i predsjednik općine neumoran je u radu i bio je glavni organizator svih poslova koje su u veoma teškim uslovima obavljali NOO-i. Posebno treba istaći njegov doprinos u formiranju NOO-a u hrvatskim selima, koja su bila u sastavu općine Utinja, zatim u rješavanju brojnih problema u toku 1943. godine do kojih je došlo poslije četvrte neprijateljske ofanzive, kao što su: smještaj i ishrana izbjeglica, proljetni radovi, suzbijanje epidemije tifusa i drugo. U toku četvrte neprijateljske ofanzive ostao je na terenu i mnogo je doprinio da se stanovnici ove općine, izuzev manjeg broja, nisu povlačili ispred neprijatelja, već su se sklanjali od komunikacija i zabacivši[1] u pozadinu neprijatelja, te na taj način izbjegli nedaće izbjeglica u Bosni i Lici. Zahvaljujući njegovom angažiranju, Četvrta neprijateljska ofanziva nije narušila rad organa narodne vlasti i drugih organizacija narodnooslobodilačkog pokreta na teritoriji općine Utinja. S velikim uspjehom obavljao je sve zadatke i rješavao probleme na terenu, zahvaljujući prije svega njegovom ugledu koga je imao u narodu, osobnom neposrednom sudjelovanju u izvršavanju zadataka, ličnom poštenju i pravičnosti. Poslije rasformiranja općine Utinja bio je dugo vremena predsjednik mjesnog NOO-a u Vrelu Utinji.

Umro je 1. 7. 1970. godine i sahranjenn na mjesnom groblju. Do kraja života, iako u godinama, bio je aktivan i ostao je na liniji Saveza komunisti Jugoslavije.

Boško Ranitović

DANICA LJEPOVIC, POLITIČKI DELEGAT VODA U 2. KORDUNAŠKOJ BRIGADI

Danica Ljepović je rođena negdje u ljeto 1921. godine u Tušiloviću. Bila je četvrto dijete u porodici Milke i Mile Ljepović. Prije nje su rođeni: Jeka, Stevan i Desanka, a poslije nje Damjan.

Sve do rata 1941. godine rasla je i živjela kao i sva druga seoska djeca i omladina u ovom kraju- Čuvala je stoku, išla u školu kad je bilo tome vrijeme i završila četiri razreda osnovne škole, a kasnije kako se djevojčila tako su rasle i obaveze prema kući i prema ličnoj budućnosti. Osnovno je bilo rad u njivi: kopanje, žetva, spremanje sijena i drugo. U kišne i zimske dane prela je, tkala, vezla i kitila djevojačko ruho. Pr?d rat bilo joj je dvadeset godina kada je djevojka morala biti gotova sa spremom za udaju. Daničini sanduci bili su puni šarenica, peškira, stolnjaka, torbi, odjeće, ali umjesto u novi dom sve je strpano u zemunicu u Ljepovića grmu. Odatle je opljačkano i razvučeno. Tek ponešto je sačuvano na drugim mjestima i poslije rata raznosi rodbina pa nešto još i čuva. U kući nije sačuvano ništa što bi na nju podsjećalo jer je sve spaljeno i uništeno zajedno s kućom.

U kući Milke i Mile Ljepović mnogo se radilo i pošteno živjelo. Takvim ponašanjem porodica je stekla ugled među susjedima, pa i u široj okolini. Samo iz takve porodice mogla je da izraste vrijedna, otvorena i uvijek nasmijana Danica. I danas se s tugom sjećaju snaha Desanka i brat Stevan njene veselosti, pjesme, naročito pjesme jer je prednjačila uvijek u društvu. Ona je započinjala,zavodila pjesmu,kako ovdje kažu — i bila svuda prva. I voljela je da čita. Kažu, čitala je za vrijeme jela i u svakom drugom slobodnom trenutku, što je bilo prilično neobično za seosku djevojku. Danica je bila i ostala drukčija, ali nije ni previše odudarala jer je tada u ovom kraju sva mladež bila pismena pa joj ni knjiga nije bila strana.

Daničina ljubav prema knjizi svakako je podsticana i određenim uslovima koje je pružao život u selu, jer Tušilović je spadao u red naprednijih sela. Od 1831. godine ima školu,[1] a 1909. godine osnovana je zemljoradnička zadruga koja je bila rasadnik napretka. Austrija joj 1914. godine zabranjuje rad, ali čim je Austrija nestala zadruga se obnavlja. Pored zadruge stvoreno je i »Seljačko kolo« i u njihovoj organizaciji narod dobrovoljnim radom 1937. godine gradi dom kulture. U domu je osnovana čitaonica s pet dnevnih li-

1 U Tušiloviću je osnovana prva narodna škola 1806. godine koja je sigurno radila s prekidima jer se osnivanje narodne škole pominje opet 1831. Godine 1880. spominje se »Opća narodna škola« i učitelj Simo Stoisavljević koji se tu nalazi 1 1897. godine, a 1914. selo ima dva učitelja. Up. Mile Mrkalj: školstvo i prosvjeta na Kordunu, Karlovac, 1984, str. 31, 49, 72, 95, 98.

stova, časopisa i biblioteka s preko 300 knjiga. Dom nabavlja i jedan od prvih radio-aparata na Kordunu. Dom je uživao povjerenje i odraslih i mladih pa je bio stjecište i jednih i drugih. Tu se nije točilo alkoholno piće, nije se bančilo i tuklo, već se igralo, pjevalo, čitalo i učilo. Uz radio i knjige mnogi su našli korisnu zabavu i u muzičkoj i dramskoj sekciji. Jedan od najaktivnijih članova dramske sekcije bila je Danica. Njen brat Stevan sjeća se da je u nekom pozorišnom komadu igrala nekakvu babu Katu, a u Plaovićevoj drami »Voda sa planine« jednu djevojku.

Rad u zadružnom domu od početka nije bio nimalo idiličan, jer su počeli i politički sukobi. Zadrugari su bili pripadnici SDS dakle, opozicione stranke i kraljevski režim je na svakom koraku nastojao da ih onemogući u radu Pripadnost takvoj sredini zahtijevala je i hrabrost, ali Danici, kao ni njenim drugovima, to nije nedostajalo. Režimska uprava se s pravom bojala okupljanja ljudi u zadružnom domu i društvu »Seljačka sloga« jer su oni zaista postali rasadnik komunističkih ideja i sredina u kojoj su 1939. godine rođene ćelije Komunističke partije Jugoslavije i Saveza komunističke omladine Jugoslavije. Prvi skojevski aktiv činio je pet članova. Njima se 1940. godine pridružuje i Danica Ljepović. Stvaranje partijske i skojevske organizacije donosilo je i nove obaveze i to sve više vezane za opasnosti po život. Zato su članstvo u KPJ i SKOJ-u, sastanci i sve druge aktivnosti bili u strogoj tajnosti. Jedan od takvih zadataka bio je snabdijevanje partijskog kursa u Karlovcu. U januaru 1941. godine održavan je u Mostanju partijski kurs i Okružni komitet Karlovac povjerava partijskoj ćeliji u Tušiloviću dopremu hrane i ogrjeva u kuću gdje je bio kurs. U tom poslu važnu ulogu odigrala je skojevka Danica Ljepović jer na njenu riječ i povjerenje koje je uživala u porodici taj posao obavlja njen brat Stevan koji nekoliko puta odvozi hranu i drva u Mostanje, a da policija ništa ne otkriva. Tako se Danica malo pomalo sve više uključuje u vrtlog opasnih zbivanja i sve se više kali i čelici za ono što će tek doći.

Kad počinje rat, dolaze i prva iskušenja za porodicu. Najmlađi sin Damjan odlazi pred rat u Banat na četkarski zanat i gube se sve veze s njim. Tuguje se za njim s razlogom jer se poslije rata saznaje da je kao poručnik Narodnooslobodilačke vojske poginuo 1945. godine na sremskom frontu. Oca Milu u decembru 1941. godine odvodi ustaša Stevo Vrban, trgovac volovima iz Popović Brda, u Karlovac u ustaški zatvor i tamo ga, zajedno s nekoliko susjeda Ličana, ubijaju. I pored već aktivnog učešća u NOP-u Danica ima hrabrosti da obilazi oca i odnosi hranu i preobuku.

Mnogim svojim drugovima i drugaricama ostala je Danica u sjećanju kao vrijedna, preduzimljiva, borbena, skromna i uvijek nasmijana. Naročito rado ju je spominjala Dragica Opačić kao svog pouzdanog saradnika. Tihu i skromnu Dragicu osvajalo je to kako se Danica direktno i »smjelo odupirala svakom reakcionaru kada bi pred njom napao komuniste. Energično i oštro, s osjećanjem čovjeka koji je u pravu, branila je komuniste i njihove ideje.«

Jedan od takvih sukoba posebno joj je ostao u sjećanju i zato evo opširnijeg izvoda iz tih sjećanja:

»Sjećam se dobro njenog sukoba sa Slobodanom Đuricem, seoskim krčmarom iz Tušilovića. Bio je to najprije oštar dvoboj riječima, ali već od prvih dana narodnooslobodilačkog pokreta to se ispoljava kao sukob između dva nepomirljiva neprijateljska tabora. Danica je na početku i u pripremama ustanka u selu ilegalno radila i ubrzo je počela da se žali da joj prijeti opa-

snost od Slobodana Đurića koji je doznao ili pak naslućivao da ona radi za partizane. Za njega je bilo dovoljno **i** ovo posljednje pa da se ustremi na takvog čovjeka. Zna se da od dolaska ustaša na vlast on je bio **u** njihovoj **službi i** pod njihovom zaštitom, a svojim susjedima je poručivao da treba sve od Stijene Ljepovića pa prema Brezovoj Glavi pobiti jer su »šumari« tj. parti-**zani.** Sasvim je razumljivo da je Danica takvom čovjeku bila trn u oku i zato ona mora da se skloni iz sela. Nije smjela da se zadržava kod kuće, već se krila kod sestara u Cerovcu i Zivković Kosi (njihovi muževi su poginuli u NOB-u). Kad joj je boravak na ovom terenu bio sasvim onemogućen, Danica odlazi i pridružuje se partizanima odreda »Debela kosa«.

Dragica Opačić i Danica su imale niz zajedničkih zadataka i pravih podviga u njihovom izvršavanju. I toga se Dragica sjeća:

»U Danicu sam imala neograničeno povjerenje jer je bila razumna i odvažna u svakom poslu. Zato sam joj bez bojazni mogla reći sve. Tako je bilo i 25. jula 1941. godine kada smo išli po puške u Karlovac. Toga dana bio je sajam u Karlovcu i Danica je donijela nešto povrća da proda na pijaci. Tu smo se srele i ona me pitala može li sa mnom mojim kolima natrag kući. Tada sam joj rekla kuda mi idemo i da ćemo se rano vratiti. Naš posao se odvijao po planu i mi smo zaista brzo krenuli kući. Ona nije stigla u ugovoreno vrijeme jer nije završila prodaju na pijaci. Mi smo se sretno vratili kući i nismo znali šta se poslije našeg odlaska događalo u Karlovcu. Znala je to Danica i u brizi za nas, čim je došla iz Karlovca, dojurila je k nama da vidi kako smo prošli. Ona nam je ispričala da su ustaše i Mačekova »Seljačka zaštita« već prije podne vršili premetačinu svih kola. Ona se uplašila da su i nas kontrolisali. Međutim, mi smo izašli iz grada prije toga, a nije nemoguće da je naš tovar i izazvao svu tu uzbunu.«

Već u drugoj akciji učestvovala je i Danica. To je bilo prebacivanje španjolskih dobrovoljaca iz Karlovca na Kordun. »Pošto smo nekoliko dana boravili u Karlovcu, prvog petka po kalendaru se može ustanoviti da je to bilo 8. augusta — stigla je veza. To je bila Dragica Opačić, žena Stanka Opačića. Milašinčić i ja sjeli smo na njena kola, kojima je prevozila nekakve prazne praseće kaveze. Opskrbljeni lažnim legitimacijama, u onoj gužvi koja vlada na sajmeni dan u Karlovcu, nesmetano smo izišli iz grada. U Tušiloviću su se tog dana zadržavale ustaše pa smo mi sišli s kola kod Geršakova mlina i prešli na drugu stranu Korane. Pješice smo išli uz vodu do slijedećeg prelaza, kamo je Dragica poslala iz sela jednu djevojku, koja nas je odvela u Koransko Selo. Tu su već čekali da nas prihvate neki drugovi iz odreda »Debela kosa«.[2]

»Krajem 1941. godine ona je morala da ostavi ovaj teren i da se pridruži odredu, a odatle je raspoređena na rad u AFZ. Tokom 1942. godine bila je član Kotarskog odbora AFZ-a Vojnić i član Okružnog odbora AFZ-a Karlovac. Pošto smo bile uglavnom na istom poslu, sretale smo se na sastancima. Bile smo zajedno i u Okružnom odboru AFZ-a. Ti susreti su za mene bili posebno dragi jer je lijepo sresti dobrog i iskrenog druga.

Danica je svuda gdje je došla osvajala simpatije svojom vedrinom i hrabrošću. U radu je bila neumorna, pouzdana i uzorna. Sve je s voljom izvršavala i u svaki posao unosila sav svoj stvaralački žar i snagu. Za nju nije bilo nesavladivih prepreka iako je radila pod vrlo teškim uslovima. Od posla

2 »Okrug Karlovac 1941.«, str. 121. Sjećanje Srećka Manole.

se nikada nije izmicala, a zbog svoje skromnosti među posljednjima je bila kada je trebalo da dobije štogod od tople odjeće ili obuće. Njeni ukućani joj nisu mogli pomoći jer su i sami ostali bez kuće s kojom je i sve ostalo uništeno. Zato se dešavalo da je često išla gotovo bez obuće, ali je i opet išla.

Kada je u januaru 1943. godine počela četvrta neprijateljska ofanziva, Danica je otišla u 2. brigadu 8. kordunaške divizije.[3] Neprijatelj je tada bio zahvatio pored ostalih i cio teritorij Korduna. Rad na terenu, u pozadini, bio je prekinut jer tada praktično pozadine nije ni bilo. Tada je preporučeno pozadinskim političkim radnicima da se priključe operativnim jedinicama. Danica je bila među prvima koja nije tražila zaklon van borbene linije, već uzima pušku u ruke. Ubrzo po dolasku u brigadu postaje delegat voda. U borbi je bila hrabra i zato su je borci poštovali.«[4]

Rukom Dragice Opačić još u toku rata ispisano je ime Danice Ljepović kao polaznice kursa »AFZ-a na Kordunu«. Pored nje iz kotara IVojnić još su: Mila Kosjer, Dragića Karan, Sofija Gušić, Desanka Mihajlović i Dragića Opačić.

U jednoj nepotpisanoj i nedatiranoj skici izvještaja govori se o učešću žena iz pojedinih sela kotara Vojnić u borbenim jedinicama. Najprije se govori **o** četama u kojima su žene iz Dugog Dola, Krnjaka, Donjeg i Gornjeg Skrada, Malić Sela ... dolazile na vježbe u rukovanju oružjem pa su mnoge iz tih četa otišle u borbene jedinice. Zatim piše:

»Također iz Tušilovića su drugarice učestvovale u partizanima Danica Ljepović, Desa Tarbuk, Milica Polojac, Sava Karan, Desa Karan, Radojka Prodanović, Dragića Macut, Zorka Cvijanović, Dara Petrović, Kata Đipalo, Ljuba Godić, poginula u Crnoj Gori u partizanima ... Gore navedene su drugarice bile aktivni borci u NOV tj. s puškom u ruci... «[5]

S puškom u ruci završila je svoj tek započeti životni put i Danica Ljepović. Poginula je 6. februara 1943. godine u bici na Drenovači u Lici i tu je sahranjena.

O tom kratkom životnom putu ostala je prekratka bilješka: »Danica Ljepović, uvijek vesela i nasmijana, okupljala je žene u Tušiloviću kao i na cijelom Kordunu. Svestrano je radila na stvaranju jedinstva srpskih i hrvatskih žena«.

Mnogo godina kasnije zapisala je Dragića Opačić:

»S tugom sam primila vijest o njenoj pogibiji. S tugom se još i sada sjećam jednog velikog i neumornog ljudskog srca koje je prestalo da kuca u borbi za slobodu. Zaslužilo je da mu u slobodi ispletemo cvjetni vijenac, ali mu ne znamo za grob. Zato, kada kitimo cvijećem grobove neznanih junaka, sjetimo se i Danice Ljepović dvadesetdvogodišnje djevojke, seljanke, prvoborca iz Tušilovića, s pitomog i vrletnog Korduna.«[6]

Ispred spomenika u Tušiloviću s ponosom i prkosom na licu od fronze stoje tri biste hrabrih ratnika: Uroša Opačića, Danice Ljepović i Mihajla

3 Danica Ljepović je stupila u brigadu 15. januara 1943. godine.

4 Iz sjećanja Dragice Opačić.

5 Skica ovog izvještaja nalazi se kod autora ovog priloga.

6 Dragića Opačić: Sjećanje na Danicu Ljepović. Osma kordunaška divizija, HAK, Zbornik 9, Karlovac 1977., **str.** 336/339.
(Svi navodi iz sjećanja Dragice Opačić uzeti su iz ovog priloga).

Blaževića i poručuju svima koji prolaze slobodnim drumom pored njih: »Mi smo dio naroda koji je poginuo za svoju slobodu, a živi su ostali da je čuvaju i da nas se sjećaju!«

Vukosava Opačić-Lekić

MILE LJEPOVIC

Rođen je 12. aprila 1916. godine u Tušiloviću u brojnoj seoskoj porodici među 10-ero djece. Osnovnu školu završio je u rodnom Tušiloviću. Materijalne prilike su bile vrlo teške. Njegova kuća je bila u blizini općinske uprave — Općinskog poglavarstva u Tišiloviću. Bio je odličan učenik i uspijeva se zaposliti kao pisar vježbenik. Općinski pisar je do 1934. godine kada je otpušten, jer je došao do saznanja za čije interese radi ondašnja vlast.

Bavi se zemljoradnjom i zapošljava u kamenolomu (Pavkovića stijeni) na proizvodnji kamena tucanika za nasipavanje ceste. U to vrijeme se oženio i osniva svoju porodicu s 5-ero djece. Vojni rok služi 1937/1938. godine u konjici garde u Beogradu.

Po odsluženju vojnog roka nastavlja sa zemljoradnjom i uključuje se u aktivniji politički život angažiranjem u ogranku »Sokola« i »Seljačkog kola« u Tušiloviću. Bio je vrlo bistar i napredan, precizan, točan i odmjeren. Brzo je stekao simpatije i povjerenje među mještanima. Imao je zapaženu ulogu prilikom održavanja i organiziranja kulturnih priredaba »Seljačkog kola« i tako se politički približio članovima KPJ koji su u Tušiloviću vrlo aktivno djelovali. Krajem 1939. izabran je za kandidata KPJ, a za člana KPJ primljen je već početkom 1940. godine u partijskoj ćeliji Tušilović.

Okupacija zemlje zatekla ga je na jugoslavensko-mađarskoj granici. Sa svojom jedinicom imao je žestok oružani sukob s njemačkom vojskom na relaciji Koprivnica — Bjelovar. Uspijeva izbjeći zarobljavanje i pješice se prebacuje u rodni Tušilović. Nastavlja s aktivnim partijskim radom i vrši pripreme za organiziranje i dizanje narodnog ustanka. Sakuplja oružje i tumači narodu opasnost koja prijeti od fašističke okupacije.

Među prvim borcima partizanima nalazi se u redovima oružane ustaničke grupe »Babina gora«, koja stupa u akcije noću 26/27. 7. na rušenju i uništavanju saobraćajnica i telefonske mreže na relaciji Tušilović — Krnjak — Vojnić. Već 26. jula 1941. godine ulazi u sastav Partizanskog odreda »Debela kosa«.

U Partizanskom odredu »Debela kosa« izabran je za desetara pa vodnika voda, a zatim i za zamjenika komandira odreda. Razvojem partizanskih odre-

da na Kordunu preuzeo je dužnost komandira odreda Vojišnica, a formiranjem partizanskih četa i bataljona ulazi u sastav 3. čete 2. bataljona 1. kordunaškog partizanskog odreda čiji je komandir. S četom sudjeluje u mnogim borbama koje su vođene prilikom neprijateljskih ofanziva na Kordun i Petrovu goru 1941. i proljeće 1942. godine.

Kao komandir 3. čete 2. bataljona 1. KPO neposredno je komandovao u jurišu preko prijevoja Bistre i Biljega i u proboju neprijateljskog obruča na Petrovoj gori 14. maja 1942. godine. Njegova pripremna komanda ostala je mnogim borcima u sjećanju kada je govorio: »Drugovi, neprijateljski obruč moramo probiti i odstupanja nema, bez obzira na naše žrtve. Mi ćemo se privući do samih rovova u svanuće dana, kada se neprijatelj najmanje nada. Svaki borac znade svoj zadatak, bez posebne komande, da bez razmišljanja juriša i tuče neprijatelja čime stigne. Uvjeren sam da će i ovog puta biti naša velika pobjeda i vjerujem, drugovi, u vaš moral, odlučnost i dosada pokazanu hrabrost. Mi smo dužni da spasimo ovaj narod iz zbjegova Petrove gore koii u nama vidi jedinog svog spasioca.«

Neprijateljski obruč je probijen i na ovom sektoru oslobođen je iz obruča znatan broj izbjeglog stanovništva, žena, djece i staraca.

Kao iskusan komandir u prvim redovima sudjeluje među borcima u mnogim bitkama na Kordunu, Baniji i Lici. Formiranjem 1. brigade NOV Hrvatske, 8. juna 1942. godine na izvoru rijeke Mrežnice, s 3. četom i 2. bataljonom 1. KPO ulazi u sastav brigade. Osnivanjem kordunaških brigada preuzima dužnost komandanta 3. bataljona 15. kordunaške brigade 8. divizije (3. brigada).

Njegova značajna uloga i doprinos u komandovanju došli su do izražaja u odlučujućim borbama za vrijeme izbijanja IV neprijateljske ofanzive od Karlovca preko Korduna i Like, a posebno oko Saborskog i Ličke Jesenice.

Za vrijeme borbi na Drenovači u Lici 6. februara 1943. teško je ranjen i ostaje bez desnog oka. Upućen je na liječenje u savezničke vojne baze u Italiju u Bari. Povratkom s liječenja nalazi se pri Glavnom štabu NOV Hrvatske, zatim pri Štabu 4. korpusa NOVJ na dužnosti pomoćnika načelnika za vojnu pozadinu, a onda na funkciji šefa za naoružanje.

Bio je inspektor pri Generalštabu NOVJ. Nakon oslobođenja u jedinicama JNA ostaje do 1956. godine gdje je obavljao vrlo odgovorne dužnosti. Bio je pomoćnik komandanta za pozadinu u diviziji. Penzionisan je u činu ppukovnika JNA. Poslije penzionisanja nadalje ostaje aktivan društveno-politički radnik.

Umro je 1983. godine u Karlovcu.

Đuro Gaćeša

ßOGlC MARKOVIC, KOMANDANT KORDUNAŠKOG PARTIZANSKOG ODREDA

Jugozapadno od Skradske gore, ispod samog vrha šume, prostiru se kamenite udolice, vrlo škrta i tvrda zemlja za obradu. Po prostranoj dužini u samom podnožju šume razbacana su siromašna seoska domaćinstva Skradskog Ponorca. U sredini, upravo tu gdje je visoko rastinje cera i hrasta, nalazilo se domaćinstvo Trifuna i Mihajla Markovića, zvani Plemići. Svojim radom i marljivošću oni su se isticali i služili za primjer ostalim mještanima. Jedino samo tako su u ondašnje vrijeme na vrlo oskudnoj zemljišnoj površini osiguravali kakvu-takvu egzistenciju mnogobrojnoj porodici. Zaista je bilo teško na zemlji, gdje se moralo više kopati nego orati, osigurati dovoljno hrane i novca za odjeću, obuću i ostale kućne potrepštine za 17 osoba koliko ih je bilo u zajedničkom kućanstvu braće Mihajla i Trifuna.

Kao drugo dijete u roditelja Mihajla i Sofije rodio se 1917. godine sin Bogić. Već s nepunih pet godina, u vrijeme ranog djetinjstva, roditelji uključuju Bogića u razne kućne poslove. Najprije je bio čuvar sitne stoke, a nekoliko godina kasnije i čuvar konja i goveda. Između 1926. i 1932. godine s vrlo dobrim uspjehom završava u Gornjem Skradu četiri razreda osnovne škole a pohađao je i s uspjehom završio i jednu godinu takozvane opetovnice u istoj školi. Po završetku osnovne škole pokušava da se negdje zaposli u izučavanju bilo kakvog zanata, ali zbog teških ekonomskih prilika u zemlji to mu nije pošlo za rukom. Nakon tog neuspjeha sa svojim starijim bratom ostaje kod kuće i pomaže ocu i stricu u poljoprivrednim radovima a često puta odlazio je na rad kao nadničar gdje je zarađivao male novce uz vrlo naporan i dugočasovan rad.

Po prirodi Bogić je bio lijepe tjelesne građe i finog spoljašnjeg izgleda. Zbog tih osobina prilikom regrutacije za služenje vojnog kadra uzet je na odsluženje vojnog roka u konjicu kraljeve garde — što je u ono vrijeme bila dika i ugled kod seoskih djevojaka. Nakon odsluženja vojnog roka opet je u svom selu s motikom, kosom i plugom u rukama. I dalje se nastavlja rad u nadničenju ali sada još češće jer su prilike u porodici sve složenije a i ostala djeca su poodrasla pa se i za njih moralo rintati i obezbjeđivati kruh, odjeća i obuća.

O nekom ozbiljnijem zaposlenju van kuće nije bilo ni govora jer je trebalo nekoga dobro potplatiti ili imati neke jake veze. Ostala je još jedina mogućnost zaposlenja u žandarmeriji, a Bogić je zato imao idealne uslove — dobro vladanje, na izgled kršan momak a služenje vojnog roka u kraljevoj gardi bila je neka vrsta preporuke za prijem u žandarmerijsku službu. Čim je podnio molbu, bio je primljen za privremenog žandara i poslat u Makedoniju na dužnost. Rat ga je zatekao u okolini Skoplja. Kako je po prirodi bio bistar i dovitljiv, brzo se — snašao u novonastaloj situaciji i s par drugova odlučuje da se ne predaje Nijemcima a niti Bugarima radi odlaska u zaroblje-

ništvo. Pošto više nije bilo vremena za razmišljanje i daljnjeg ostajanja u Makedoniji, Bogić sa svojim drugarima kreće na put od blizu 1000 km. Nj tom putu trebalo je izbjegavati glavne komunikacije, veća naselja i gradove kako ne bi pali u neprijateljsko zarobljeništvo. Na tom putu je mjesec a možda i više dana i konačno stiže u svoje selo.

Čim je došao kući, kontaktira sa susjedima koji su bili povezani s članovima Partije u Gornjem Skradu, radi po njihovoj direktivi i vrši pripreme za ustanak. Najbliži mu je prijatelj u selu Milan Velimirović, simpatizer KPJ, pa su njih dvojica bila nosioci rada u pripremnom periodu ustanka u svom zaseoku.

Nakon formiranja Partizanskog odreda »Gornji Skrad« Velimirović ulazi u sastav odreda, a Bogić Marković je ostavljen u selu da dalje djeluje i širi NOP u ovom dijelu Korduna. Dva mjeseca nakon ustanka trebalo je raditi na formiranju terenskih partijskih i skojevskih organizacija, narodnooslobodilačkih odbora i rezervnih partizanskih odreda. U poslovima oko ovih zadataka punom snagom radi i Bogić pa je za te i druge zasluge primljen za člana KPJ u selu. Kao član Partije još više je bio odgovoran za društveno-politički rad što mu je donijelo još veći ugled i priznanje.

Početkom decembra 1941. godine kordunaški partizani prelaze u veće ofanzivne akcije i u jednoj takvoj akciji u Poloju ističe se komandir voda Bogić. Naime, bilo je to negdje početkom 1942. godine neprijateljska posada u Veljunu bila je blokirana od strane jedinica 2. bataljona 2. KPO. Opkoljenim žandarima, ustašama i domobranima kreće pomoć od Perjasice. Prva četa Rade Dobrosavljevića presijeca put neprijatelju. Ukratko poslije toga pristižu i druge partizanske jedinice od Poloja a potom slijedi i juriš na neprijatelja. Marković na čelu svog voda s pištoljem u ruci predvodi vod na juriš. Za vrlo kratko vrijeme dio neprijateljske kolone je likvidiran, a ostatak bježi u Perjasicu. Nakon te i nekih drugih akcija, u kojima opet dolazi do izražaja Bogićeva hrabrost i uspješno komandovanje, Bogić je postavljen za zamjenika komandira čete. Radeći i boreći se zajedno s Dobrosavljevićem, Bogić je imao prilike da stekne dragocjeno iskustvo, kako po pitanju odnosa prema mladima i starijima tako i po pitanju komandovanja jedinicama u raznim uslovima borbe.

Početkom februara 1942. Bogić je zbog zasluga i kao vrlo perspektivan staorješina postavljen za komandira čete u 1. bataljonu 2. KPO. Kao komandir čete Bogić se još više zalaže kako bi opravdao povjerenje koje je pred njega postavljeno. Čim je postao komandir čete, njegova jedinica ubačena je u borbe za oslobođenje Primišlja i Tržića. U toku tih borbi četa je jedno jutro bila opkoljena kod Primišlja od strane Talijana, ali zahvaljujući Bogićevoj hrabrosti, snalažljivosti i upornosti četa uspijeva da se bez gubitaka izvuče iz okruženja i odmah zatim napada Talijane, koji se po izvršenju zadatka vraćaju iz Primišlja u Ogulin. Nakon borbi oko Primišlja i Tržića/slijede borbe u Plaščanskoj dolini. Prvi zadatak na terenu Plaškog Bogić dobiva nakon četničkog puča u Plaščanskoj dolini, gdje je Bogićeva četa s ostalim jedinicama 3. bataljona 2. KPO vršila čišćenje terena od četničkih ostataka. Kad je taj zadatak završen, prešlo se u napade na talijanske posade duž pruge Ogulin — Plaški — Lička Jesenica. S takvim žarom Bogić nastavlja borbe i diverzije cijele 1942. godine da bi početkom 1943. bio postavljen za komandanta 2. bataljona Kordunaškog partizanskog odreda. U vrijeme 4. neprijateljske ofanzive 2. bataljon Bogića Markovića dobio je zadatak da zatvori komunikaciju Karlovac — Vojnić i Karlovac — Krnjak. Na tom zadatku

imao je puno uspjeha. Naime, već nakon kratkog vremena po izbijanju na Komunikaciju Bogić s bataljonom vrši napade na neprijateljske transporte i manje kolone koje su se još od Karlovca kretale preko Korduna za Bosansku krajinu. Zbog sve češćih borbi i osjetnih gubitaka Nijemci i ustaše napuštaju tu komunikaciju i mjesto nje koriste put Karlovac — Barilović — Krnjak Tokom 1943. godine slijedile su mnoge borbe gdje je Markovićev bataljon vršio akcije za akcijama, a pored toga bio na osiguranju Korduna i njegove slobodne teritorije od pravca Karlovca, Skakavca i Duge Rese. U vrijeme kapitulacije talijanske vojske u jesen 1943. godine Bogić se posebno angažuje kako bi postigao što više uspjeha u razoružanju Talijana i zaplijenio što više naoružanja, municije i opreme. U prvoj polovini 1944. Bogić je postavljen za komandanta Kordunaškog partizanskog odreda čije sjedište je bilo u selu Krnjačkom Grabovcu. U to vrijeme i jedinice 8. kordunaške divizije bile su uglavnom van Korduna, tako da je obezbjeđenje teritorije Korduna spalo na Kordunaški i Plaščanski partizanski odred. Kordunaški odred obezbjeđivao je slobodnu teritoriju Korduna od pravca Rečice, Karlovca i Duge Rese i taj zadatak bio je s uspjehom obavljen.

U augustu 1944. rasformirana je Grupa kordunaških partizanskih odreda pa je Bogić Marković po naredbi Štaba 4. korpusa postavljen za načelnika štaba jedne brigade 7. banijske divizije. Na novoj dužnosti Bogić se brzo snašao i ubrzo stekao mnoge drugove i prijatelje.

Poginuo je junačkom smrću u vrijeme odbijanja jednog njemačkog juriša na položaje banijske brigade. Zapravo u toj borbi Bogić je u svojstvu načelnika Štaba brigade otišao da obiđe položaje jednog našeg bataljona koji se nalazio na glavnom pravcu neprijateljskog napada. U toku najžešćih okršaja Bogić obilazi čete, ličnim primjerom hrabri ljudstvo i daje im uputstva kako se najlakše oduprijeti mnogo jačem neprijatelju. Na tom zadatku kada je već i neprijatelju bilo jasno da neće uspjeti, Bogića je zahvatio jedan neprijateljski rafal i na mjestu je ostao mrtav. Pokopan je na brdovitoj Baniji gdje je došao da se bori za odbranu ne samo banijskih sela već i cijelog Korduna. Poginuo je na domak slobode koju je toliko volio i za koju je i život dao.

Milan Vujašković

MILE MARTINOVIĆ PREDSJEDNIK OKRUŽNOG NOO-a ZA KORDUN

Mile Martinović se rodio u Krstinji 1911. godine, u seljačkoj porodici. U Krstinji je završio osnovnu školu. Kao vrlo bistar i dobar đak produžio je školovanje, što je u to vrijeme bila velika rijetkost na Kordunu. Učiteljsku školu završio je u Petrinji. Već tu u učiteljskoj školi dolaze do izražaja njegove osobine koje će ga krasiti čitav, na žalost kratak život. Opredijelio se za borbu, za bolji pravedniji život i to prvenstveno siromašnog i eksploatisanog seljaka. Takvi njegovi stavovi doveli su do toga da je često premještan i prva učiteljska mjesta dobijao je u školama u najzabačenijim mjestima. Međutim, ti premještaji pa i politički progoni ne lome njegov borbeni duh, već ga bodre, jačaju njegovu borbenost. I u Permasici, Dabašnici i Lasinjskom Sjeničaku gdje je službovao on organizira priredbe, sastanke, savjetovanja, knjižnice i sve ono što je selu trebalo, a najviše se ističe u svom ljudskom odnosu s narodom, sa seljacima koje je Mile izvanredno poznavao. Nastojao je da seljacima pomogne praktičnim savjetima, da im olakša na taj način svakodnevni život a i da im usadi borbeni duh za bolje sutra. Posebnu brigu, pa i ljubav, pokazivao je za svoje učenike. Nastojao je da im pruži što veću pomoć, da ih uputi na zanat, a i da im pomogne na druge načine. Sve je to dovelo do toga da je Mile 1940. godine postao član KPJ, što je u to vrijeme rijetko kome uspjelo. Aprila 1941. mobilisan je u 106. pješadijski puk u Karlovcu u kome je prije toga bilapobuna,organizirana od frankovaca, što je Mile brzo saznao radeći s rezervnim oficirima i vojnim obveznicima. U aprilskom ratu 1941. zarobljen je kod Teslića, transportiran u Njemačku, ali uspijeva da pobjegne iz zarobljeništva i da se za dva mjeseca vrati u okupiranu i raskomadanu zemlju. Odmah se dao na rad, na provođenje linije Partije, u pripremi organizovanja ustanka u kome aktivno učestvuje. Pri osnivanju prvih NOO-a Mile je tamo gdje je najteže i zbog toga je uskoro izabran u NOO Kirinsko-sjeničarskog kotara koji je nazvan »Kirinsko-sjeničarska republika«. Taj odbor, kao što je poznato, donio je prvi »Pravilnik« o organizovanju i radu NO odbora u Jugoslaviji. Mile je aktivno učestvovao u tome. Dalji uspješan rad tog odbora prekinula je za nekoliko dana ustaško-domobranska ofanziva krajem 1941. godine i početkom 1942. u kojoj lično sudjeluje i Pavelić. Mile je opet s narodom i među posljednjima se povukao u Petrovu goru, gdje je u selu Vučković formiran novembra 1942. godine Kotarski NO za Vojnić, a njegov član postao je i Mile.

Povratkom na kirinsko-sjeničarski teren početkom 1942. Mile je postavljen za komandira 1. čete 4. bataljona a zatim za komesara toga bataljona, da bi augusta 1942. godine bio postavljen za političkog komesra 4. kordunaške brigade.

Nakon formiranja brigade 900 prekaljenih kordunaških ratnika, predvođeni

štabom na čijem čelu je stajao Nikola Vidović, komandant brigade i Mile ftlartinović, politički komesar brigade, krenulo je na marš nazvan »Marš bratstva i jedinstva«. Na tom maršu, koji će trajati više od mjesec dana, brigada je prešla Kordun, Pokuplje, napala neprijateljsku posadu u Jastrebarskom i oslobodila iz ustaških logora 727 srpske djece, zatim su uslijedile druge akcije i borbe a među njima najznačajnija odigrala se 22. septembra kod sela Tanča Gore u Beloj krajini. U toj borbi brigada je zarobila 18 Talijana, 150 ih je ubijeno i preko 50 ranjeno. Pored ostalog, zaplijenjeno je 8 mitraljeza, 1 minobacač, 70 pušaka, 10 pištolja i drugog vojnog materijala. Zapaljeno je 7 kamiona. Brigada je imala 7 poginulih i 22 ranjena.

Jednomjesečne borbe 4. kordunaške udarne brigade na Zumberku i Beloj krajini bile su vrlo uspješne- Ustanak se u tim krajevima još više učvrstio i od tada će Zumberak postati partizanska baza NOV-a u ovom kraju Hrvatske sve do završetka NOR-a.

U izvještaju Vrhovnom štabu od 7. oktobra GŠ Hrvatske o ulozi 4. brigade na tom putu, između ostalog, kaže: ... »Jednomjesečni boravak kordunaške brigade na teritoriji 2. operativne zone, u znatnoj je mjeri pomogao bržem razvitku partizanskog pokreta u tim krajevima ... «. Dan kasnije GŠ Hrvatske izdao je posebnu pohvalu brigadi u kojoj se kaže: »Oduševljenje sa kojim su hrvatske mase na teritoriji 2. operativne zone dočekale partizane 4. kordunaške udarne brigade, najbolji je dokaz zajedništva s ostalim bratskim narodima Jugoslavije.« Štab Bosanske krajine NOV-a svojom naredbom pohvalio je brigadu zbog junačke borbe u Jastrebarskom i oslobođenja djece iz ustaškog logora.

Nakon povratka sa Zumberka 1. bataljon 1. brigade učestvuje 17. oktobra 1942. godine u čuvenoj polojskoj bici u kojoj je razbijena talijanska borbena grupa Aleksandrija, a 24. oktobra 2. lička i 4. kordunaška brigada napale su ustaško-domobransko uporište u Brezovoj glavi i na Macutovom brdu. U jednoj i drugoj operaciji postignuti su vanredni rezultati. Neprijatelj je pretrpio teške ljudske i materijalne gubitke. Već od početka novembra 1942. godine brigada je u zajednici s ličkim, banijskim i krajiškim partizanskim jedinicama učestovala u Bihaćkoj operaciji. Za nepun mjesec dana borbe brigada je prešla preko 350 km, učestvovala u oslobođenju Bihaća, Cazina, Cetingrada i Slunja. Na tom borbenom putu brigada je ubila više od 200 ustaša, oružnika i domobrana. Zaplijenila je znatne količine naoružanja, municije, vojnog materijala i hrane. Poslije kratkog predaha, brigada je 9. 12. 1942. napala i zarobila neprijateljsku posadu u Banskom Kovačevcu, a 11. decembra napala i oslobodila Lasinju.

Poslije tromjesečnih borbi na Kordunu brigada po drugi put kreće na Zumberak, ali ovog puta umjesto 900 boraca brigada je imala više od 1.200 ratnika naoružanih pored streljačkog naoružanja s 2 brdska topa i 2 minobacača. Taj put je bio težak pa je prije polaska na put politički komesar Martinović na sebi svojstven način održao ljudstvu brigade niz političkih predavanja, instruktaža s članovima Partije i SKOJ-a.

Zamjenik političkog komesara brigade u izvještaju od 7. decembra 1942. godine upućenom Okružnom komitetu KPH za Karlovac o maršu brigade s Korduna na Zumberak, posebno je istakao spretnost pionira koji su za svega nekoliko sati od priručnih sredstava izgradili skele, pomoću kojih je ljudstvo i tehnika brigade prebačeno sa strane Perjasice na suprotnu obalu Mrežnice u pravcu Donjih Dubrava. Boravak u Bosiljevu nastanjenom hrvatskim življem opisuje kao narodno veselje i pominje održavanje priredbe koju

je organizovala i izvela brigada za mjesno stanovništvo Bosiljeva i okoline. Kad govori o borcima, puno pažnje posvećuje omladini, skojevcima i članovima KPJ. Posebno ističe moral ljudi i njihovu želju za odlazak na Zumberak. Kao primjer navodi Đuru Ciču, vodnika 2. čete *1*. bataljona, koji je *3* puta ranjavan i s neizliječenim ranama i s dva metka i nekoliko parčadi od ručne bombe, krenuo na marš s brigadom. Za sve ove uspjehe i pohvale u prvom redu zaslužan je politički komesar Mile Martinović koji je političko-partijski rad s ljudstvom u brigadi podigao na zavidnu visinu, a time je i borbeni moral ljudstva bio značajan faktor za sve uspjehe, kako na bojnom polju tako i u radu s masama na terenu kuda se brigada kretala.

Dolazak na Zumberak bio je veliki praznik za brigadu i narod Zumberka. No, za slavlje nije bilo vremena jer već 1. januara 4. kordunaška brigada i 13. proleterska brigada »Rade Končar« napadaju jako ustaško uporište u Krašiću. Poslije višesatne uporne i krvave borbe ustaško uporište Krašić, koje je branilo 500 čuvenih ustaša koljača, oslobođeno je. U toku januara i februara 1943. na Zumberku i okolini izvedeno je više značajnih napada, a bilo je i nekoliko iscrpljujućih odbrambenih borbi. U tim akcijama samo jedinice 4. kordunaške brigade zarobile su 13 Nijemaca, 15 Talijana i više od 250 domobrana i ustaša. Ubijeno je više od 18 Nijemaca, 105 Talijana i 300 ustaša, domobrana i oružnika. Brigada je imala 30 poginulih i više od 100 ranjenih boraca i starješina. Pored ostalog, zaplijenjen je 1 PA mitraljez, 5 mitraljeza, 15 puškomitraljeza, 200 pušaka, 4 minobacača itd. Oštećena su 2 talijanska tenka. Uništeno je 5 lokomotiva, 22 vagon-cisterne s 35.000 1 benzina, 4 oklopna vagona i sto vagona s raznim materijalom i građom. Za ove uspjehe brigada je pohvaljena od Štaba 2. operativne zone i Štaba divizije.

Po povratku na Kordun brigada je u martu izvela nekoliko značajnih akcija na Kordunu, Plaščanskoj dolini i u rejonu Dubrava. Samo u akciji 17. marta 1943. godine u napadu na vlak kod Gornjih Dubrava zarobljen je 1 domobranski oficir, 30 domobrana, 8 Talijana, 6 ustaša, a zaplijenjena su 4 mitraljeza, 10 puškomitraljeza, 65 pušaka, i više drugog materijala. Uništene su dvije lokomotive, 3 oklopna vagona, 15 putničkih i transportnih vagona.

Poslije Dubrava brigada se prebacuje na teritoriju Gacke doline gdje s ostalim jedinicama 8. kordunaške divizije, 6. ličke divizije i 6. primorsko- goranske brigade učestvuje u oslobođenju Like od talijanskih okupatora, četnika, ustaša i domobrana. U tim operacijama kruna svega bio je napad 4. aprila 1943. godine na jako talijansko-četničko uporište u selu Brlogu. Nakon višesatne borbe posada je uništena. Osim ostalog zarobljeno je 11 talijanskih vojnika i 61 četnik. Talijani i četnici imali su 150 mrtvih i ranjenih a brigada 20 mrtvih i 68 ranjenih boraca i starješina. Nakon akcije na Brlog i poslije oslobođenja Otočca Mile Martinović je po odluci Okružnog komiteta KPH za Karlovac postavljen — izabran za predsjednika Okružnog NOO-a za Kordun.

Pomenute borbe 4. kordunaške udarne brigade naveo sam radi toga jer su ti uspjesi i borbe najsvjetlije stranice borbenog puta brigade. Sve te uspjehe bilo je moguće postići, pored ostalog, i zbog toga što je politički, partijski i kulturno-prosvjetni rad ljudstva brigade isplaniran u tančine, svestrano rješavana sva goruća pitanja ljudstva brigade a svemu tome doprinio je Mile Martinović svojim danonoćnim radom, dobrom organizacijom rada i velikom pomoći počinjenih političko-partijskim kadrovima brigade.

Isto tako kao što je dao sve od sebe u 4. brigadi takvim entuzijazmom na-

stavio je da radi i u Okružnom NOO-u. Poginuo je 18. novembra 1944. godine.

Uspomene na Milu ostale su među borcima, među narodom i danas se često **sjećaju** njegovog lika i njegovih osobina. Zbog svega toga škola u Krstinji opravdano nosi njegovo ime.

Miloš Sumonja

VOJIN MARTINOVIC VOJICA, NAJMLAĐI PARTIZAN ODREDA »DEBELA KOSA«

Vojin otac Ninko bio je rodom iz Miholjskog, a majka iz Tušilovića. Ninko i Ljuba Martinović imali su troje djece — kćerku Ranku i sinove Ljubu i Vojislava. Ninko je bio poštanski službenik pa je kao takav službovao u više gradova i mjesta Jugoslavije. Svako od troje djece rođeno je u nekom drugom gradu. Vojislav ili Vojica, kako smo ga od milošte zvali, rođen je 18. januara 1927. godine u Zagrebu. Pred početak drugog svjetskog rata pohađao je gimnaziju u Bihaću gdje su mu živjeli roditelji, sestra i brat. Spadao je u red np.jboljih đaka. Sve razrede je završavao odličnim uspjehom. Sin siromašnih roditelja razvijao se i sazrijevao neočekivano brzo. Osim svoje violine volio je i čitati. Bio je aktivan u literarnoj družini bihaćke gimnazije »Jovan Skerlić«. U Bihaću je bujao i razvijao se napredni omladinski pokret, predvođen članovima Partije i SKOJ-a. Pod takvim utjecajem, a naročito pod utjecajem sesti e Ranke koja je izbačena iz 8. razreda gimnazije zbog uvrede kralja i kraljevske kuće, kod Vojice se razvijao osjećaj za pravičnost.

Poslije kapitulacije jugoslavenske vojske Vojica je s porodicom došao u Tušilović gdje su nastavili život kod djeda i bake po majci. U to vrijeme i u Tu_ šiloviću kao i u Bihaću osjećao se utjecaj Partije i SKOJ-a pa se Vojko brzo uključio među naprednu omladinu Tušilovića.

U početku ustanka Vojica je bio u petnaestoj godini. To mu nije smetalo da među prvim borcima stupi u Partizanski odred »Debela kosa«. Kad je odred formiran, Vojica dolazi u komandu odreda i traži da bude primljen za borca odreda. Rečeno mu je da je bolje da se uključi u tušilovičku omladinsku organizaciju i da među omladinom djeluje i radi. Vojo se ne slaže s prijedlogom i savjetima pa je uporno tražio da bude primljen u odred. Koncem augusta, ili početkom septembra, Vojica je primljen u odred i bio je najmlađi partizan odreda 1941. godine.

Bio je naoružan malokalibarskom puškom. Bio je kurir odreda, mada je insistirao da ide u akcije. Bio je dobar kurir, poslušan i omiljen omladinac. Često je noću, u krugu logorske vatre, svirao violinu i pjevao bosanske pjesme. Preživjeli borci odreda »Debela kosa« dobro se sjećaju kako je mali Vojica u septembru 1941. presvučen u seoskog čobančića dobio zadatak da izvidi ustaške položaje u selima Poljana i Vratnik kod Debele kose. Taj prvi opasniji zadatak Vojo je uspješno obavio. Naišao je na grupicu ovaca bez pastira. Prišao je ovcama i potjerao ih u pravcu ustaških položaja. Ustaše nisu obratili pažnju na zalutalog i odrpanog čobanina pa je Vojica tjerajući ovce prošao kroz ustaške položaje. Povratio se u odred i podnio izvještaj o brojnom stanju,

rasporedu ustaša i ocijenio da će se ustaše uskoro povući s položaja i vratiti u Karlovac. Trećeg oktobra 1941. dobio je nešto teži zadatak. Komanda odreda odlučila je da noću 3/4. oktobra minira most na rijeci Radonji (Mihailovića most) kod Brezove Glave.

Vojo je opet obučen u odrpano seljačko odijelo i krenuo na zadatak. Vojo se obezbijedio štapom za pecanje. Sretno je stigao na Mihailovića most. Tek što je počeo pecati, primijetio je da mu se od raskrsnice puteva u Brezovoj Glavi približav ustaško-žandarmerijska patrola. Brza pojava neprijatelja malo je zbunila našeg ribara, ali je nastojao da zadrži hladnokrvnost. Vješto se zabavljao štapom i udicom. Udicu je uz zvuke pjesme i žvidukanje bacao čas na jednu čas na drugu stranu rijeke. Prilaze žandari i ustaše Vojici, a Vojo ih na vrijeme pozdravlja ustaškim pozdravom »Za dom«, na što ustaša odgovori »Spremni!«, a potom će ustaša upitati: »Sta radiš, ti mali, tako rano na mostu?« Vojo bez razmišljanja odgovori: »Gospodine, došao sam da upecam neku ribu za bolesnu majku«. Žandar do Voje zagleda se pa će reći: »Vidi ti njega kako je on vrijedan i dobar mamin sin.« Vojo se nasmiješi, a u sebi misli: »E, moj ustaško, ne znaš ti kakav je Vojo sin i što on to peca«. Prije nego su krenuli obratiše se još jednom Vojici riječima: »Pecaj mali, pecaj, ah pazi da te šumske bande ne uhvate i ubiju«.

Uveče oko 23 sata 4. oktobra partizani odreda »Debela kosa« digli su eksplozivom most u vazduh. U toj akciji učestvovao je i mali Vojica. Kad su odjeknule prve eksplozije, Vojo je u sav glas vikao: »O, ustaše, primite iskreno saučešće sa rijeke Radonje od vašeg ribiča Voje«.

Kao iskusan i hrabar izviđač Vojo je sudjelovao u karlovačkoj akciji 17. novembra 1941. godine. Tada je kombinovani vod partizana iz Petrove gore ušao u Karlovac. U toj akciji Vojica se kretao ispred voda na dvadesetak metara radi izviđanja puta i služio za vezu između partizanskog voda i članova partije iz Karlovca. I ovaj zadatak u karlovačkoj akciji Vojica je s uspjehom obavio.

U početku 1942. godine Vojo je završio jedan od omladinskih ih skojevskih kurseva a potom raspoređen na dužnost u 1. bataljon 1. kordunaškog partizanskog odreda kao politički radnik s omladinom i skojevcima bataljona. U jesen iste godine Vojo je prebačen na Zumberak u kotarski komitet omladine i SKOJ-a gdje je bio politički radnik. 1943. godine na Vojino traženje upućen je u 1. četu Zumberačko-pokupskog odreda. Maja iste godine Vojo je kao vođa patrole s dvojicom partizana izviđao teren između sela Sošica i Oštrca. Patrola je upala u ustašku zasjedu i poslije kraće borbe borci su izginuli. Sahranjen je na Zumberku kao simbol zajedničke borbe Srba i Hrvata.

Ignjatije Perić

NARODNI HEROJ MATIJEVIC DRAGICA MILOŠ — MRŠA

Rođen je 1. septembra 1902. u Kestenovcu kod Vojnića, Hrvatska. Potiče iz siromašne seljačke porodice. Rano je ostao bez oca, pa je od rane mladosti osjetio neimaštinu i mukotrpan život pečalbara. Tražeći posla s majkom i braćom radio je kao nadničar i fizički radnik na imanjima bogatih seljaka u Karlovcu, Okučanima i Mirkovcu.

Po dolasku u Beograd 1921. godine radio je najprije kao nekvalifikovani radnik stolar, kao mornar na šlepovima, a 1923. se zapošljava u »Beogradskoj tekstilnoj industriji A. D.«, najprije kao farbar, a zatim kao tkač.

Clan Saveza radnika odjevne industrije, sekcije Trikotaže, u sastavu Nezavisnih sindikata, postao je januara 1925, ubrzo je primljen i u SKOJ, a krajem iste godine sekretar je skojevske ćelije Trikotaže. Clan KPJ od septembra 1926. kada je i pročelnik partijske ćelije u Stofari »Beogradske tekstilne industrije A. D.«. Već tada je jedan od najaktivnijih radnika komunista među tekstilcima na Karaburmi, organizator tarifnih akcija i štrajkova, od kojih se posebno ističe veliki šestonedjeljni štrajk radnika »Beogradske tekstilne industrije A. D.« oktobra 1926. godine. Zbog revolucionarnog rada uhapšen je oktobra 1927. i mjesec dana mučen u beogradskoj »Glavnjači«, ali je ostao nepokolebljiv.

Težak život i rad ostavio je traga na njegov fizički izgled. Bio je visok i jako mršav, pa su ga drugovi zvali »Mrša«. Taj nadimak postao je sastavni dio njegovog imena i njim će se služiti sve vrijeme revolucionarnog rada, do smrti.

Od početka 1928. član je MK SKOJ-a za Beograd, a od augusta član PK SKOJ-a za Srbiju. Jedan je od dvojice jugoslovenskih skojevaca delegata na V kongresu Komunističke omladinske internacionale u Moskvi 1928. godine. Poslije kongresa, kao član inostrane delegacije, obišao je više industrijskih poduzeća u Moskvi i unutrašnjosti SSSR, upoznao se sa životom i radom sovjetskih ljudi, što ga je još više podstaklo da istraje u revolucionarnoj borbi.

Po zavođenju šestojanuarske diktature 1929. uhapšen je 14. januara, a 25. maja 1929. osuđen je na 6 godina robije, koju je izdržao u Sremskoj Mitrovici. Na robiji je izučavao teoriju marksizma i usavršavao se za rad u ilegalnoj tehnici. Učestvovao je u štrajku glađu političkih zatvorenika u Sremskoj Mitrovici oktobra 1933. kao i drugim akcijama zatvorenih komunista na robiji.

Poslije izlaska sa robije, 11. mart 1935. godine protjeran je u Karlovac, gdje je ostao godinu dana, a zatim dolazi u Beograd i nastavlja partijski rad među tekstilnim radnicima na Karaburmi. U svom stanu, u Lovranskoj ulici, na Zve_

zoari, jedno vrijeme radio je u tehnici PK KPJ za Srbiju. Poslije policijske provale i hapšenja članova PK KPH za Srbiju, novembra 1935. a aprila 1936. i članova MK KPJ za Beograd, Matijević je bio jedan od nosilaca političke aktivnosti u Beogradu sve do marta 1937, kada je formiran Sekretarijat PK KPJ za Srbiju, u koji ulazi i Miloš Matijević. Poslije hapšenja zbog štrajka tekstilnih radnika na Karaburmi, decembra 1937. prešao je u ilegalnost.

Decembra 1938. izabran je za organizacionog sekretara Mjesnog komiteta Partije za Beograd, a 1940. je i njegov politički sekretar. Kao sekretar Mjesnog komiteta bio je organizator i rukovodilac mnogih akcija radničke klase u Beogradu pred rat: velikih demonstracija 14. decembra 1939. štrajka aeronautičkih radnika aprila 1940, martovskih demonstracija 1941. godine i drugih.

Na V pokrajinskoj konferenciji KPJ za Srbiju, 1940, ponovno je izabran u Pokrajinski komitet i za delegata V zemaljske konferencije KPJ, na kojoj je izabran za kandidata za člana CK KPJ. Učestvovao je i na partijskom savjetovanju CK KPJ, juna 1939, pod Smarnom gorom u Sloveniji, i na partijskom kursu u Makarskoj, u ljeto 1940, godine.

Poslije okupacije zemlje rukovodio je Mjesnim komitetom Partije i svim većim oružanim akcijama u Beogradu, posebno u akciji spara van ja Aleksandra Rankovića, po nalogu Josipa Broza Tita, iz ruku Gestapoa i Specijalne policije, iz bolnice u Vidinskoj ulici, 29. jula 1941. godine. U velikoj policijskoj provali rukovodstva i organizacija KPJ u Beogradu, uhapšen je i Mrša, 28. septembra 1941. godine.

U toku oktobra i novembra 1941. u Specijalnoj policiji i Gestapou izdržao je najstrašnija mučenja. Njegovo držanje pred Specijalnom policijom jedan je od najsvetlijih primjera visoke svijesti i odanosti revolucionarnoj borbi radničke klase. Osuđen je na smrt i polumrtav prebačen u logor na Banjici; 17. decembra 1941, sa većom grupom komunista, strijeljan je Miloš Matijević.

Za narodnog heroja proglašen je 16. jula 1951. godine.

Mr *Đorđe Piljević*

MIHALIC MATE TOMO — TOBIJA

Rođen je 1890. godine u Barilovićkom Cerovcu. Clan je KPJ od 1938. i učesnik na_ rođnooslobođilačke borbe od 1941. godine.

Tobija potječe iz siromašne seoske porodice sa malo zemlje od koje se nije moglo ni najskromnije živjeti. Svjestan toga, poput mnogih svojih sugrađana, odlazi u SAD s namjerom da zaradom poboljša život svoje porodice. Međutim, ni u SAD nije išlo kako je zamišljao pa se nakon nekoliko godina rada vraća kući ne postigavši željeni cilj.

Po povratku iz SAD zapošljava se kao radnik d lugar u rodnom kraju. Radeći u SAD uključio se u revolucionarni pokret i postao član tamošnje Komunističke partije te stekao određena revolucionarna saznanja. Zahvaljujući tome, kao povratnik nastavlja s revolucionarnim radom i ubrzo postaje zapažena ličnost u redovima naprednog pokreta u rodnom kraju. Već 1932. godine organizira i održava sastanak u šumi Brzetinac s ciljem stvaranja širokog pokreta za okupljanje progresivnih snaga u borbi protiv fašizma, po uzoru na Parišku komunu i oktobarsku revoluciju. Sastanku prisustvuju najnapredniji ljudi kraja i prihvataju Tobijine ideje.

Zahvaljujući svojoj jednostavnosti, rječniku prilagođenom svojim ljudima i prirodnoj nadarenosti za rad sa masama, u revolucionarnom radu postiže zavidne rezultate. Radi s ljudima gdje god stigne, a najveće rezultate postiže u periodu 1935—1941. godine kada njegova kuća postaje značajan punkt za okupljanje naprednih ljudi i širenje revolucionarnih ideja.

Na osnovu ispoljenog revolucionarnog rada 1938. godine primljen je u članstvo KPJ, što ga je još više motiviralo u radu pa je još iste godine formirao partijsku ćeliju, prvu na području općine Barilović, a 1941. i drugu po redu. Ćeliju iz 1938. sačinjavali su: Tobija, Stevo Spudić i Marko Belavić, a onu iz 1941. godine: Mijo (Marka) Belavić Levak, Mato (Janka) Belavić, Mijo (Ivana) Belavić, Drago (Janka) Belavić i Ivan Jurčević (kandidat). Levak je bio sekretar. Za Tobiju je bilo karakteristično da je bio neobično dobar organizator i masovik. Znao je stvoriti oslonce među naprednim ljudima i odatle poći u svaku akciju, mobilišući mase, a posebno omladinu.

Neposredno pred rat povezao se s naprednim ljudima u selima s obje strane Korane. Već u junu 1941. godine pojavljuje se u Donjem Skradu, zajedno sa kćeri Ružom i sinom Vladom. Svi zajedno razvijaju borbenu djelatnost u Donjem Skradu i okolnim selima.

Od Tobijinog dolaska na partizansku teritoriju veza s Karlovcem, Dugom Resom, pa i Zagrebom, postaje sve razgranatija, zahvaljujući tajnom kanalu kog je KK Karlovac organizirao i Tobiju zadužio da ga održava. To je bio poznati kanal, uspostavljen u augustu 1941. godine, a išao je pravcem Kar-

lovac — Duga Resa — Mihalić Selo — Donji Skrad i dalje na partizansku teritoriju. Postojao je sve dok je bila potreba za njim.

Boraveći u hrvatskim selima Tobija je neprekidno objašnjavao ljudima stanje na partizanskoj teritoriji, govorio o napredovanju NOP-a, borbi i stradanjima ljudi u srpskim selima, te pozivao narod da se priključi naprednoj borbi.

Bratstvo i jedinstvo mu je bila stalna preokupacija i jedna od najvećih **vrlina.**

Danonoćno je bio *uz* narod — danju u srpskim, a noću u hrvatskim selima. Noću se u hrvatskim selima sastajao sa odgovarajućim aktivistima; sam je pisao letke i rasparčavao ih na razne načine. Ubacivao ih je preko ograda u seoska dvorišta, a dospijevali su i u neprijateljske posade.

Već je rečeno da je najviše pažnje pridavao radu sa omladinom. U vremenu od 1941. do 1943. godine mnogo je učinio u tom cilju. Učestvovao je u formiranju SKOJ-a, Saveza mlade generacije (USAOH-a), organizirao kulturno-prosvjetni rad omladine, pisao skečeve i starao se o njihovom uvježbavanju i izvođenju istih na raznim skupovima, a i narodnim zborovima šireg značaja, organizirao zborove u hrvatskim selima, a naročito je bio upečatljiv onaj u junu 1942. godine u Mateškom Selu na koji je doveo 16 omladinaca i 12 omladinki iz srpskih sela. O odjeku ovog zbora opširnije je rečeno u poglavlju ovog Zbornika, u kom se govori o području ratne općine Barilović.

Svojim svestranim radom i uspjesima mnogo je smetao ustaškim vlastima pa su one odlučile da unište Tobiju i njegovu porodicu. U tom cilju je 14. februara 1942. godine izvršen napad na njegovu kuću. Tada je ubijen Tobijin sin Vlado, član KP, supruga je ranjena i kuća zapaljena. Tobija je sa kćerkom Ružom uspio umaći, a s njima i Anton Ružić i Vjekoslav Čermak, koji su u Tobijinoj kući čekali vezu za odlazak na slobodnu teritoriju. Poslije ove akcije ustaše su u Šćulcu postavile posadu od 10 ljudi da onemoguće daljnji rad Tobije u hrvatskim selima, a posebno da ometaju rad postojeće partizanske veze. Da bi prekinuta veza ponovo proradila, trebalo je likvidirati ovu posadu u Scúlcu. Tobija je dobio zadatak da ispita situaciju i pripremi teren za likvidaciju posade. Zahvaljujući njemu vod partizana je 23/24. februara lf-)42. godine likvidirao posadu i kanal je ponovo proradio.

Tragedija nije pokolebala porodicu Mihalić, nego joj je dala još više snage za predstojeću borbu. Iako u dobrim godinama, Tobija je bio vitalan i pun energije za sve napore koje je borba nametala.

Poznato je da su ustaške vlasti cijeloga rata tragale za Tobijom i njegovom kćeri Ružom, postavljali im zasjede i vrebali ih na svakom koraku. Jednom prilikom Ružu su uspjeli zarobiti, ali je ona, zahvaljujući svojoj hrabrosti i odlučnosti, uspjela pobjeći i spasiti život.

U četverogodišnjem ratu Tomo i Ruža su obavljali delikatne poslove i značajne funkcije u ratu. Tobija je u martu 1942. godine bio delegat na 2. okružnoj partijskoj konferenciji za okrug Karlovac, a nakon toga član KK KPH Karlovac, te član i drugih foruma i organizacija; 1943/1944. radio je u hrvatskim selima na području Lasinje, zatim radi po sektoru šumarstva u Okružnom NOO-u i na drugim dužnostima; godine 1944 bio je izaslanik Okružnog NOO-a za Kordun na Zadružnoj skupštini u Bariloviću.

Ovako duga, bogata, uporna i raznovrsna aktivnost Tome Mihalića Tobije sama po sebi govori da je on bio veliki revolucionar i patriota koji je čitav svoj život posvetio idealima radničkog i komunističkog pokreta, borbi svoga

naroda za ono što smo u revoluciji izvojevali i u miru izgradili za dobrobit našeg naroda. Ovako velike zasluge Tobiju svrstavaju u red najzaslužnijih građana njegovoga kraja i čine ga likom borca narodnooslobodilačke borbe na čijem primjeru trebaju učiti buduće generacije.

Umro je 1963. godine i sahranjen u rodnom selu.

Božo Kozlina

MILOVAN MILJENOVIC, KOMANDIR CETE 1. BATALJONA
3. KORDUNAŠKE BRIGADE

Rođen je 15. 12. 1913. godine u Radmanovcu, općina i kotar Vojnić. Dijete je siromašnih roditelja. Otac Rade i majka Duka živjeli su na sitnom seljačkom posjedu, jedva sastavljajući ljetinu s ljetinom. Kad se to nije moglo, morali su nadničiti i dokupljivati za komad kukuruznog kruha. Isto je čekalo i Milovana. Odrastao je sa stalnom borbom za komad kruha. Borba je bila teška, na malo škrte zemlje, sa šikarom i divljači. Život ga je očvrsnuo i stvorio od njega rijetko otpornog čovjeka. Navikao je na stalan i težak rad, kod sebe i kod drugog. Izrazito pošten i pravedan čovjek uvijek je bio na strani oštećenog, izrabljivanog, prevarenog, siromašnog. Nastojao je pomoći takvima. Nije se previše uključivao u borbe građanskih političkih stranaka jer je shvatio prevaru i svu uzaludnost takve aktivnosti. Spadao je među napredne ljude i one koji su glasali za opoziciju.

Napad fašista, brz slom i komadanje monarhističke Jugoslavije i okupaciju doživio je kao zreo, mlad čovjek, koji je imao svoje stavove. Ipak se čudio otkud tako brz poraz i rasulo vojske, otkud toliko izdaje i kukavičluka u komandnim vrhovima.

U ustanku je imao sličan put kao i mnogi drugi iz ustaničkog rodnog kraja. Najprije rezervni odred »Crna Lokva«, zatim partizanski odred istog naziva pa 2. četa 1. bataljona Kordunaškog odreda — bile su to prve vojne jedinice u kojima se aktivno uključio. Miran i staložen, izvršavao je besprijekorno sve zadatke. Nije mnogo govorio. To je nadoknađivao konkretnim djelom, hrabrošću i učinkom u svakoj novoj borbi. Bio je izuzetan primjer poštenog, hrabrog i disciplinovanog borca koji je u borbama i jurišima uvijek bio prvi, a u povlačenju, na kazanu i u raspodjeli skromnih prava uvijek posljednji. Sa smiješkom na licu podnosio je teškoće surovog rata.

Njegov drugi bataljon 1. KPO, s trećim te proleterskom i Vergaševom četom, dospio je u neprijateljski obruč na Petrovoj gori od 9. do 14. maja 1942. godine. Tih teških pet dana i noći i Milovan je bio u tom krvavom paklu. Probili su se partizani i rasturili obruče. Milovan je opet bio i hrabar, po duzimljiv, i staložen, i među prvima u jurišu. Njegovu djecu, kćerkicu Anku od devet i sinčića Jovana od šest godina, otjerali su u logor Staru Gradišku. Tamo su ih ispatili i umorili.

Ukoliko su lične tuge bile veće, Milovan se sve više očeličio. Znao je sve bolje i više ratovati. Nastavljao je to u 1. brigadi NOV i PO Hrvatske u čiji sastav je ušao kompletan njegov bataljon iz Petrove gore. Novi krajevi, rijeke i planine. Upoznao je Koranu, Mrežnicu, Gacku, Glinu i Unu, Veliku i Malu

Kapelu, Plješevicu i Zrinjsku goru. Saznao je za nove narodne i druge običaje, sklapao nova poznanstva i prijateljstva, ali upoznao i drukčije neprijatelje. Talijanima i ustašama dodavali su se četnici i Nijemci. Trebalo je znaiti svačiji način borbe, njegovu politiku i taktiku. Učio se i biti gladniji i žedniji, piti kišnicu sa čađavih krovova, duže i više marševati, žešće se boriti. Postajao je sve tvrđi i otporniji, ali uvijek ostajao smiren, tih i nasmijan. Boreći se u 1. i 15. brigadi uvijek je nešto novo naučio kod Žute Lokve, Jezerana, Dabra, Zalužnce, Gline, Vaganca, Drežnika, Rakovice, Slunja, Dvora, Čemernice, Saborskog, Ličke Jesenice. U četvrtoj ofanzivi od Krnjaka do Lapačke doline pa dalje u Gackoj dolini i mnogo drugih mjesta i sela.

Primljen je za člana Komunističke partije. U borbi su takvi komunisti bili potrebni. Nikad sam sebe nije uzimao za neku veličinu, ali je uvijek kao mrav djelovao i radio doprinoseći konkretnoj pobjedi u svakoj bici, širenju bratstva i jedinstva.

Bio je borac, desetar i vodnik da bi postao i komandir čete u vrijeme oslobađanja Gacke doline. Bilo je to veliko priznanje za njegovu borbu i primjerno ponašanje, ali i velika obaveza i odgovornost u vođenju čete iskusnih boraca, kojom su tada komandovali: Joso Hajdin, Mićo Gaćeša, Miloš Corda i Miloš Trbojević Periša. Trudio se svim svojim borbenim i političkim iskustvom, svom snagom svoga ličnog primjera da četa održi borbenu i političku sposobnost. U tome je i uspijevao hrabro i odlučno vodeći četu u ofanzivnim dejstvima 6. i 8. divizije, prilikom oslobađanja Like u proljeće 1943. godine.

Poginuo je u borbama za oslobođenje Gospića koje su vođene od 24. 4. do 3. 5. 1943. godine. Pao je pored Budačkog mosta na čelu svoje čete. Pao je pred očima svojih boraca, ostavljajući im doživotni primjer kako se nesebično i pošteno bori za slobodu. Takav je bio Milovan, običan siromašni kordunašlđ seljak, divan čovjek i drug, hrabar i oštrouman borac i komandir. On je na svoj običan i ljudski način pošteno i konkretno mnogo doprinio pobjedi i moralnim vrijednostima narodnooslobodilačke borbe.

Milić Napijalo

ILIJA MRKONJIĆ. KOMANDIR 3. CETE 2. BATALJONA 1. KPO

Rođen je 1905. godine u Gaćeša Selu, općina i kotar Vojnić od oca Jovana i majke Danice.

S još dva brata i dvije sestre rastao je u siromašnoj seljačkoj porodici. Završio je dva razreda osnovne škole, jer mu život u siromaštvu i ratne prilike (I svjetski rat) nisu omogućili da završi 4 razreda osnovne škole.

Još kao dijete morao je da zarađuje za izdržavanje porodice te je kod našičke firme za eksploataciju drveta iz Petrove gore nosio vodu radnicima. Već u 17. godini postaje rudarski radnik u rudniku željezne rude u Slavskom Polju, Tu radi sve do odlaska na odsluženje vojnog roka u bivšoj jugoslavenskoj vojsci 1926/27. godine. Po odsluženju vojnog roka vraća se na posao u rudnik gdje radi sve do aprilske okupacije Jugoslavije od strane fašizma 1941. godine.

Oženio se 1925. godine. Okupacija Jugoslavije 1941. godine zatiče ga s brojnom porodicom od 9-ero djece (3 sina i 6 kćeri), od kojih je najmlađe imalo svega godinu dana, a najstarije 13 godina.

Težak život od ranog djetinjstva, a naročito kapitalistička eksploatacija ljudskog rada, bili su razlog da od najranije mladosti upozna svu nepravdu i surovost kapitalističkog sistema.

Još kao mladić na radu u rudniku prihvatio je ideje borbe radničke klase za poboljšanje njenog položaja i postaje tumač i agitator akcija i borbi za bolje uslove rada. Brojna porodica, na svega dvije rali oskudne zemlje, zavisila je od teškog rudarskog rada i isključivo od njegove zarade i žuljeva njegovih ruku.

Po okupaciji Jugoslavije 1941. godine Ilija se bez kolebanja opredjeljuje za nepoštednu borbu protiv okupatora i njihovih pomagača. Ta njegova odluka sa zabrinutošću je primljena u njegovom selu. Postavljalo se pitanje što će biti s njegovom brojnom i nejakom porodicom. Međutim, nikakve prepreke nisu ga mogle pokolebati u odluci da stupi u borbu. Njegova odlučnost utječe na ostale ljude u selu te mu se oni priključuju pa već u mjesecu augustu 1941. formiraju Partizanski odred »Gaćeša Selo«. Pri izboru komandira odreda nije bilo dvoumljenja. Jednoglasno je na tu dužnost izabran Ilija.

Pored ostalih osobina povjerenje u njegovo rukovođenje odredom ulijevalo je i to što je i u vojničkoj vještini prednjačio, s obzirom da je u bivšoj jugoslavenskoj vojsci završio trupnu podoficirsku školu. Novoformirani odred otpočeo je borbene akcije s 10 boračkih pušaka i jednim karabinom kojim je raspolagao jedino komandir Ilija. Pod njegovim rukovodstvom Partizanski odred »Gaćeša Selo« otpočeo je nepoštednu borbu protiv fašizma čeličeći se iz akcije u akciju. Uspjesi odreda potvrđuju da njime rukovodi sposoban i odvažan komandir koji znalački priprema akcije i daje veliki vlastiti doprinos u njihovom izvršavanju.

Ako bi se ukratko mogao definirati lik ovog borca i čovjeka, onda bi slijedilo borac bez straha, krajnje odan NOB-u, plemenit drug: nježan otac porodice, sposoban, cijenjen i neizmjerno voljen rukovodilac. Kao takav je u decembru mjesecu 1941. godine primljen u članstvo KPJ.

U ocrtavanju njegovog lika značajno je istaknuti i ove osobine koje su ga krasile.

Za vrijeme oružane borbe uvijek je bio primjer lične hrabrosti i među svojim borcima se nalazio u prvim borbenim redovima i na najtežim zadacima.

Izvršenje borbenog zadatka za njega je bilo važnije od svega drugoga. Borbu je stavljao iznad svega, pa i iznad sopstvene brojne porodice. Očit primjer zato je martovska proljetna ofanziva 1942. godine na Petrovu goru. U toj ofanzivi, među ostalima, našla se i njegova brojna i nejaka porodica, u teškim zimskim uvjetima, gola i bosa, bez krova nad glavom. Prolazeći na čelu odreda pored ognjišta, gdje su mu se uz staru majku grijala nejaka djeca, kroz plač ga je supruga upitala: »Ilija, šta ću s djecom?« On je samo s grčem na licu pogledao i odgovorio: »Čekaj dok završi ova naša akcija, a zatim pošao na čelu odreda na izvršenje zadatka. Po završenoj akciji dolazi do porodice i saznaje da mu je najmlađe dijete — djevojčica stara godinu dana — izgubljena negdje u šumi. Djevojčica je pronađena kod jedne porodice. Ljubeći svoje dijete govorio je da mu je bilo najteže kada je saznao da mu se izgubilo najmlađe i najmilije dijete, a sada je najradosniji kada mu je u naručju. Zbog svojih izvanrednih sposobnosti i cijenjenosti od strane boraca, Ilija je bio na putu preuzimanja sve odgovornijih rukovodećih položaja.

Kao komandir odreda i vodnik trebao je već u aprilu 1942. godine da preuzme dužnost komandira čete. Međutim, taj plan nije ostvario, jer je neumitna ratna stvarnost rano prekinula njegov daljnji uspon i doprinos NOB-u. Dan prije preuzimanja odgovarajuće dužnosti Ilija Mrkonjić je pao na Ruju u Kapeli iznad Plaškog od rafata vlastitog puškomitraljesca, čijom je vatrom u tom momentu upravljao, požurujući mitraljesca da rafalom obaspe kolonu talijanskih fašista. Taj kobni rafal namijenjen fašistima nesrećno je pokosio i njega. Tako je rano prekinut borbeni i revolucionarni put hrabrog i odanog borca naše revolucije, cijenjenog druga i voljenog rukovodioca, nježnog i čestitog roditelja brojne porodice. Drugi bataljon 1. KPO nastavio je slavni put borbe za oslobođenje naše zemlje pod imenom »Bataljon Ilije Mrkonjića«.

Djela u koja je ugradio sebe naš odani borac revolucije, hrabri rukovodilac i komunista, ostaće trajno u uspomeni sadašnjim i budućim generacijama. Sve što je krasilo i isticalo Iliju kao čovjeka i borca zaslužuje da bude otrgnuto od zaborava. On je svijetao lik i primjer patriotizma, odanosti svom narodu i spremnosti na najveću žrtvu kada je ugrožena sloboda njegovog naroda i domovine.

Đuro Gaćeša

STANKO **MUSULIN, KOMANDIR 1. CETE, 1. BATALJONA 1. KPO**

Rođen je 1. juna 1908. godine u Zivković Kosi, općina i kotar Vojnić, gdje je **odrastao** i živio. Završio je četverogodišnju osnovnu školu u Knežević Kosi. **Radu** se naučio na poljoprivrednom seljačkom imanju.

Zaposlio se na cesti Vojnić — Tušilović. Bio je to težak rad, rad krampom, lopatom, tačkama, rad koji je pravio tvrde žuljeve na dlanovima i zategnute mišice. Bila je to stalna obaveza na vrućem ljetnjem suncu, po blatu i kiši, po snijegu i ciči zimi. Imao je taj posao i svojih draži. U to vrijeme cestom se više pješačilo ili vozilo na konjskim zapregama. Moglo se sa svakim prolaznikom i porazgovarati. Moglo se do viknuti i dobaciti koja riječ prolaznicima, našaliti, pozdraviti. Sklapala su se poznanstva i prijateljstva. Lakše je prolazio radni dan. Razgovaralo se o svačemu: o njivi, o ljetini, stoci, o cijenama i sajmovima, o životu i smrti, interesovalo se za poznanike i prijatelje, bistrila se i ocjenjivala politika. Stanko je upoznao mnoge ljude i naširoko je stekao prijatelje, bio poznat i cijenjen mnogo šire od svog rodnog kraja.

Spadao je među napredne ljude u selu i općini. Bio je ugledan i cijenjen. Prihvatao je napredne ideje i saznanja iz života i rada. Uvijek je bio na strani obespravljenog i potlačenog, na strani izrabljivanog, na strani radnog seljaka i radnika, na strani običnog malog čovjeka. Kad se radilo o politici građanskih i režimskih stranaka, bio je hladnokrvno odmjeren i promišljen

Takav je bio i ustaničkih dana 1941. godine. Morao je sve dobro promisliti i odvagnuti i tek se onda odlučiti. Pristupio je ustaničkom Partizanskom odredu »Loskunja« i počeo u njemu borbu protiv okupatora i njegovih slugu, protiv okupatorskih, ustaških i svačijih zločina. Počeo je kao borac, ali je njegova ozbiljnost i ugled te vojničko iskustvo utjecalo da postane najprije desetar, a zatim i vodnik.

Primljen je za člana Komunističke partije. Zaslužio je to svojim sveukupnim držanjem i borbom. Njegovo držanje i djelovanje je postalo još sigurnije, odmjerenije i uvjerljivije u vojnom, političkom i svakom drugom pogledu. Vojna i politička komponenta kod njega su se u pravoj mjeri i odnosu isprepletele, tako da su činile jednu zajedničku osobinu, objedinjenu u jednoj osobi koja je uspješno i istovremeno djelovala i vojnički i politički. Sve je bilo toliko uvjerljivo i jednostavno, toliko obično i ljudsko, toliko životno da je osvajalo i plijenilo borce. Njegova pojava, njegova stasita figura, potpuno se uklapala u sve to i dodavala svoj dio ozbiljnosti i uvjerljivosti.

Ratničkim iskustvom njegove sposobnosti i vrline su postojale izraženije. Poslije oslobođenja Vojnića to je bilo sve uočljivije, što su mnogi borci i rukovodioci zapazili.

Imenovan je za komandira 1. čete 1. bataljona 1. kordunaškog odreda, koja je stasala iz Partizanskog odreda »Debela kosa«. Bilo je to veliko priznanje i čast, velika dužnost i obaveza koju je uspješno obavljao.

Nastalo je razdoblje, relativnog ratničkog i zimskog partizanskog »mirovanja« u Tušiloviću i na Macutovom brdu, gdje je Stanko djelovao i držao položaje prema neprijatelju u drugom dijelu visoko snježne i oštre zime 1942. godine.

U snježno proljeće počela je u punom zamahu martovska neprijateljska ofanziva na Kordun. Stanko se borio u Tušiloviću dok se 1. bataljon nije povukao u Zimić. Iz Zimića se vratio u Tušilović, da bi se suzbio i protjerao ne-

prijatelj sa Opačića glavice, Opačića, Rapa i Mandić stijene. Nalet 1. bataljona i u njegovom sastavu i Stankove čete bio je žestok, ali je i neprijatelj bio žilav. Protjerivanje neprijatelja nije uspjelo. Junački je tada poginuo, u jurišu na Opačića glavicu, komandant bataljona Mirko Poštić. Bataljon se morao povući. Povukla se i Stankova četa preko Zimića i Loskunje sve do Mihajlović poljane, ispred Debele kose. Tu su zauzeti i obrambeni položaji.

Ceta je bila raspoređena dijelom i kod Mihajlovića groblja. Neprijatelj je zaustavljen i nalazio se u Radulovićima otkud je tukao puščanom, mitraljeskom i minobacčkom vatrom. I naši i neprijateljski položaji su se stabilizovali. Slična situacija je trajala nekoliko posljednjih martovskih dana 1942. godine.

Jednog od tih dana dio štaba 1. bataljona i dio komande 1. čete, među njima i Stanko, okupili su se neposredno iza naših položaja kod Mihajlovića groblja da se dogovore i prouče dobivena uputstva. Odjednom se čula snažna eksplozija. Doznali smo da je kurir donio neeksplodiranu granatu ili njen detonator i nehotice izazvao eksploziju.

Poginuli su Stanko Musulin (eksplozija mu je raspolovila glavu), Mile Ba_ sara, komesar bataljona i kurir koji je donio granatu, a Mića Malić i Nikola Novković su ranjeni. Nesretni slučaj kod Mihajlovića groblja, pokraj sjeveroistočne strane Delebe kose, taj nepromišljeni, neoprezni, neznalački gest kurira zadao je težak udarac 1. četi i 1. bataljonu. Stankovim drugovima, njegovoj Zivković Kosi, svim selima oko Loskunje i Debele kose, ostala je uspomena, ostalo je sjećanje i saznanje da su imali odvažnog i sposobnog komandira, čovjeka izuzetnog ugleda i autoriteta, staloženog i odmjerenog, hrabrog i snalažljivog, širokih vidika i sposobnosti. Stanko Musulin je divan primjer za uzor i svaku pouku, a naročito mladima kako se bori za slobodu, kako se sloboda brani, kako se bori za bratstvo i jedinstvo.

Milić Napijalo

KOMANDIR CETE POGINUO U JURIŠU BOMBAŠA

Nikola Žiža Novak rođen je 1917. u Svojdču, općina Perjasica, u siromašnoj seoskoj porodici, gdje je živio sve do odlaska u partizane. U međuvremenu je služio kadrovski rok.

Upečatljivo su mi ostala u sjećanju dva momenta iz života Nikole Žiže. Prvi je njegova priča o doživljaju kapitulacije bivše jugoslavenske vojske i o susretu s jednim Primorcem, borcem u Primorsko-goranskoj četi, a drugi momenat je njegova zapažena hrabrost u borbi

Ništa posebno Nikola kod mene nije pobudio što smo obojica primljeni u tek formirani PO »Perjasica«, 31. augusta 1941. kod škole u Perjasici, jer sam ga poznavao od ranije. Međutim, kao vodnik jednog našeg voda (sa cijelim vodom) bio je priključen 3. četi (Dubravskoj) početkom februara 1942. godine. Nakon naše borbe sa žandarima u Gornjim Dubravama, njegov vod je stigao s nama u Perjasicu bez Nikole, svojega vodnika. Kasnije se sve objasnilo. Nikola je te večeri, po nagovoru komesara čete Sime Karapandže, otišao s njime kod nekog uglednog Hrvata na razgovor. Netko ih je izdao pa su ustaše opkolili kuću. Obojica su se spasili zahvaljujući Nikolinoj hladnokrvnosti i

hrabrosti. Bacio je dvije bombe među ustaše, a potom su njih dvojica jumula i probila se. Dva dana su se probijali do Perjasice.

Nikolin susret s drugom iz Primorja zbio se u Ponikvama (ili Popovom Selu). Stajali smo na putu kada je prolazila neka Primorsko-goranska četa i kada je iz nje naprosto izletio borac i počeo se ljubiti s Nikolom. Njih dvojicu su toga ili idućeg dana u Ponikvama pozvali Karas i Strok da čuju njihovu zajedničku sudbinu. Evo te njihove priče:

Kao rezervisti artiljerci pozvani su na front kod Maribora i tada su se prvi puta sreli. Kada je komandir baterije naredio pripremu za bojnu gotovost, jer su Nijemci već bili prešli na našu teritoriju, umjesto granata, u kutijama su bile nekakve kante s pijeskom. Tada se taj kapetan ubio svojim pištoljem. Nijemci su bili već blizu, a njih trojica pobjegoše u šumu pa se sakriše kod nekog seljaka u sjeniku. Taj im je seljak iste večeri dao nešto civilnog odijela i njih trojica krenuše na jug. Tek treći dan, negdje blizu Cabra, otkrivaju da su dvojica iz Primorja, a treći sa Korduna; dvojica Hrvati, a treći Srbin. Uskoro Nikolu pozivaju Primorci da pođe s njima. Bilo je to neko selo iznad Novog Vinodolskog. Kod njih je ostao desetak dana, a onda krenuo preko Gorskog kotara prema Perjasici. Obećali su jedan drugome da se neće miriti sa okupacijom i da će na prvi pucanj protiv okupatora krenuti u borbu. I kada su se sreli početkom 1942. godine, sreći nije bilo kraja. I jedan i drugi predlagali su da se nađu u istoj jedinici, ali kako je svaki od riih bio nečim vezan uz svoju jedinicu, tako su i ostali ratovati.

Sve je to, nakon odlaska one Primorsko-goranske čete, Nikola ispričao i nama. Ako se ne varam, o tomu je i jedan od komesara (Strok ili Karapandža) govorio nama borcima.

Nikole se sjećam kao tiha i nenametljiva čovjeka, ali u borbi zapaženo bučnog i vatrenoga. Brzo je reagirao i spretno nastupao u napadu. Sjećam se jedne naše akcije na mrežničko vodocrpilište na željezničku stanicu u Generalskom Stolu. Bio je to drugi naš napad na taj objekat. Očekivali smo laku akciju, kao i prvi puta, ali je na obezbjeđenju bilo mnogo više ustaša i domobrana. Nosili smo svaki po 2—3 bombe. Meni su se zbog one velike »kragujevke« naprosto ruke bile ukočile. To je Nikola primijetio i »istresao« svoje i moje bombe, ali tako spretno i brzo (proračunato) da su naprosto razorno djelovale u onom postrojenju. Nešto smo domobrana razoružali, dok su ustaše pobjegle. Vraćamo se brzo natrag preko Mrežnice.

Prilikom napada 1. bataljona na žandare i domobrane u Perjasici, 27. aprila 1942. godine, Nikolin vod napada žandare u zgradi općine. Zametnula se oštra borba i Nikola s nekoliko bombaša juriša i kroz prozore ubacuje par bombi. Žandari se povukoše u drugu sobu i počeše izbacivati bombe na Nikolu i njegov vod. Ne sjećam se točno koliko je tih bombi Nikola uspio vratiti natrag. Nekoliko ih je ubacio natrag kroz prozor, a nekoliko podalje od voda prema zgradi i tako nitko od boraca nije stradao.

Kada je polovinom augusta 1942. godine formirana 4. kordunaška brigada, Nikola je sa svojim vodom uključen u jednu četu ove brigade. Dok je brigada vodila žestoke borbe oko Jastrebarskog potkraj 1942, Nikola je bio teško ranjen i dugo je iza toga ostao u bolnici u Petrovoj gori. Nakon ozdravljenja ponovo se vratio u svoj vod i već ljeta 1943. postavljen za komandira čete. I u četi je Nikola na juriše kretao među prvima. Jednom ga komandant brigade oštro ukorio zbog toga, što izlaže četu opasnosti da u najtežem času ostane bez komandira. Nikola je obećao da to neće ponavljati, ali redovito

je ponavljao. Tako je bilo i 13. decembra 1943. godine na Košić brdu kod Vojnića kada je trebalo odbaciti jednu ustašku grupaciju. Jurišao je s četom dva puta i svaki put su morali zastati i vratiti se. Treći put je pozvao dobrovoljce-bombaše. Zajedno s njima je strelovito jurnuo. Jurnula je i cijela četa. Ustaše su odbačene, ali je Nikola smrtno pogođen. Tako se ugasio život hrabrog borca i komandira čete Nikole Žiže Novaka.

Nikola D. Cimesa

MILIC NOVKOVIC BASACAN KOMANDANT MJESTA VOJNIĆ

Milić Novković je imao nadimak Basaćan[1] što je imalo i svoju praktičnu stranu jer se često samo po nadimku moglo znati o kome se radi. (U Radmanovcu su dvojica Milića Novkovića, obojica učesnici NOR-a, jedan Basaćan, drugi Vurjan). U svakom slučaju Basaćan nije bio skrojen kao većina ljudi u selu, bio je čovjek nemirna duha, znatiželjan, sklon da istražuje, a volio je i upravljati — komanđovati. Rođen je 1898. godine u Radmanovcu, općina Vojnić. Kao i mnogi drugi Kordunaši odlazi sa sela trbuhom za kruhom. U Karlovcu je primljen u policiju. Policija je, kao što je poznato, u bivšoj Jugoslaviji progonila komuniste kao glavne neprijatelje državnog poretka. Milić Novković se povezuje s komunistima i biva otpušten iz službe.[2]

Vraća se u svoje selo. Kada učitelj Žarko Cuić formira prvu partijsku ćeliju u Vojniću 1937, među prvih pet članova nalazi se i Milić Novković. Tih pet članova partije u Vojniću čine 1940. i prvi Kotarski komitet za Vojnić[2] Tako Basaćan od kordunaškog seljaka, policajca, postaje komunista i član Kotarskog komiteta partije. Velika je njegova zasluga u širenju partijskih organizacija, a posebno u osnivanju partijske ćelije u Radmanovcu. Pored njega u ćeliju ulaze: Miloš Cućo Džodan, Dragić Novković, Mićo Vukobratović i Miloš Lošo Hajdin.[3] Djelovanje Milića Novkovića specifično je utoliko što je na poseban način uspio članove te ćelije, kao i dosta ljudi izvan nje, okupiti oko sebe, disciplinirati i stvoriti od njih beskrajno odane ljude partiji. Sigurno je da je bilo njegovog uticaja i na stvaranju partijske ćelije u susjednom selu Kuplenskom.

1 Danica Opačić i Milutin Košarić navode da nadimak ima turski korijen (basrđan, baša-trgovac, poglavar).

2 lito, str. 195.

3 isto, str. 203.

Teško se prije rata živjelo na Kordunu. Zemlja škrta, a i nije je bilo dovoljno, kao ni tegleće marve za obradu zemlje. Milić silazi s Novković brda na seosku gmajnu prema groblju i Miljenović potoku i krči veliki komad zemlje. Počeo je ni od čega, a napravio je uzorno domaćinstvo. Svega se kod njega našlo. Zasadio je voćnjak dosta velik, kalemio i isprobavao razne vrste voća. Od toga se i sad nešto vidi (na tome kućištu živi sada sin Vida Vučkovića). Oko vrta i bašte napravio je plot koji je bio i lijep i svrsishodan, nije mogla perad unutra. Plot je bio načinjen od kolja od boravice, koje je bilo gusto pobodeno u zemlju a popleteno šibijem od žute vrbe. Bilo je tu oko kuće još dosta praktičnih stvari na primjer, drvena patent brava na vratnicama i drugo.

Za soju, korisnu industrijsku biljku, mi smo se počeli ozbiljnije interesovati kada je ponestalo uvoznog koncentrata, čiji je glavni sastojak 9oja. Soja je vjerovatno najkorisnija industrijska biljka. Ona sadrži bjelančevine pa se može koristiti i za ljudsku hranu, zamjenjuje meso, daje ulje, margarin i drugo. Basaćan je prije rata gajio soju na komadu zemlje od nekoliko hektara. Dosta je čitao i dosta znao o poljoprivredi. Bio je više nego napredan poljoprivrednik u ono vrijeme.

U selu na Milića Novkovića nisu svi jednako gledali. Neko ga je gledao kao čudaka, čovjeka na svoju ruku, a neko je opet volio od njega primati savjete i razgovarati s njim. Znalo se da je bio crven, a to je u bivšoj Jugoslaviji bilo opasno. Ipak po kapitulaciji čini se da su ljudi češće znali s njim razgovarati i pitati ga za savjet. Kad su ustaše u ljeto 1941. godine organizovali tzv. radnu službu za đake, i zvali ih da dođu po školske svjedodžbe, taj poziv je bio miroljubivo sročen, a za pokolje se tada nije znalo. Basaćan je sve odvraćao, govorio je da ne treba imati povjerenje u ustašku vlast. Kao što je poznato, KK KPH Vojnić je u ustaničkim danima 1941. godine došao u Crnu Lokvu, u Petrovoj gori, gdje je održan zbor i osnovan odred Crna Lokva, 30. 7. 1941. godine drugi na kotaru, a vjerovatno i na Kordunu (prvi je Debela kosa). Za komandira je izabran Žarko Cuić. učitelj, sekretar KK. Zašto je KK došao baš u Crnu Lokvu? Bila je tu napredna tradicija rada »Seljačkog kola«, preko koga je i partija radila, ali glavni je razlog bio da su se u pozadini Crne Lokve nalazile dvije partijske organizacije u Radmanovcu i Kuplenskom. Crna Lokva počinje i djelovati kao centar. Ljudi six dolazili po savjete Žarku Cuiću. Uskoro je došlo do smjene KK i sekretara 2arka Cuića. Sve činjenice oko te smjene nisu ni do danas raščišćene. Neki događaji su vjerovatno imali uticaja, kao pogibija učitelja Kardakovića i komunista Hrovata i Dejanovića na terenu Široke Rijeke, zatim nestanak člana KK učitelja Ivana Furlana (za koga se smatralo da je ubijen).[4]

Rade Bulat smatra da je ta odluka o smjenjivanju Cuića bila prenagljena, prema Cuiću krajnje nepravedna i da se negativno odrazila na rukovodeću ulogu KP u kotaru Vojnić.[5] U toj smjeni, koja je ličila na rastjerivanje intelektualaca iz partije, ostali su u KK Basaćan i Milutin Košarić. Basaćan postaje komandir odreda. Kada je na konferenciji kod Crne Lokve osnovan 1. bataljo.n Komande Korduna i Banije, Milić Novković je imenovan za komandira 2. čete, a komesar Dragan Pajić. Cetu sačinjavaju odredi Crna Lokva,

4 2ivi u Zagrebu.

5 Rade Bulat, svjedočanstva iz Petrove gore.

Jurga i Miholjska, a sjedište joj je kod Crne Lokve. Integrisanje odreda u četu i slušanje jedinstvene komande nije išlo lako. Takvih je problema bilo i kod drugih četa. Basaćan je bio znatno stariji od partizana, tako da mu pored najbolje volje nije bilo lako uklapati se s mlađim ljudima.

Kad je početkom septembra bio upitan kako se osjeća, odgovorio je: »Odlično, jer sam dočekao ono što sam uvijek želio i za čim sam težio, a to je revolucija«. U tim prvim danima nije se spominjala revolucija. Ali, Milić Novković je smatrao da smo mi počeli revoluciju i bio je uz nju i dušom i srcem. U ovome svjetlu trebalo bi gledati i neke njegove kasnije postupke. I poslije smjene Cuića, Crna Lokva će i dalje biti i ostati jedan od najvažnijih centara Korduna i Banije, što je dobrim dijelom i Basaćanova zasluga. Izuzetan geografski položaj Crne Lokve dao je i Basaćanu izuzetan položaj, bez obzira na kojoj se dužnosti nalazio (komandir odreda, komandir čete, član KK, obavještajni oficir bataljona). Moralo je doći i do grešaka a (neke odluke o strijeljanjima su dosta brzo i naprečac donešene zbog sitnih grešaka). Od toga se teško može izuzeti niti jedan rukovodilac u ono vrijeme, pa i Milić Novković. Njemu se pripisuje i više toga od drugih, mada je on malo radio na svoju ruku bez odobrenja viših starješina.

Njemu se pripisuje i zasluga za otkrivanje atentatora na Canicu Opačića. Po oslobođenju Vojnića, 12. januara 1942. godine, Basaćan je postavljen za komandanta mjesta »prvog oslobođenog grada na Kordunu i Baniji«, kako stoji u naredbi. To je u ono vrijeme bila važna i velika funkcija. Trebalo je uvesti red i spriječiti pljačku.

Kada se u februaru 1942. formira 1. KPO, Milić Novković postaje obavještajni oficir odreda s još većim kompetencijama.

U ljeto 1942. Basaćan je na terenu, često u selu. On se aktivira po pitanju takozvanog »kolektivnog rada«, ali po tome, a i nekim drugim pitanjima dolazi do nesuglasica između njega i ljudi, pa i partije. On djeluje po svom shvatanju revolucije. KK Vojnić se žali na postupak Basaćana prema narodu, »da je drzak i diktatorski kada što traži od naroda povodom osnivanja kolektivnog rada«.[6]

Basaćan od 16. septembra 1942. djeluje u Komandi kordunaškog područja. Od tada s prekidom zbog bolesti vrši razne dužnosti u pozadini. Jedno vrijeme je bio na liječenju u Italiji, gdje je vršio dužnost komesara bolnice.

Bio je i na dužnosti u obavještajnom odjeljenju korpusa, a penzionisan je 1945. u činu majora.

Poslije rata kolonizira se u Vojvodinu u Kljajićevo kod Sombora. Bio je jedan od organizatora Seljačke radne zadruge »Komunist«, koja je bila jedna od boljih u to vrijeme. Bio je i tada napredan poljoprivrednik.

Umro je 1984. godine u Kljajićevu, gdje je i sahranjen.

Dragan Pajić

6 Arhiv CK KPH, KP 228—5891.

DRAGICA OPACIC, PARTIZANSKA BOLNIČARKA 1941. GODINE U PETROVOJ GORI I POZNATI POLITIČKI RADNIK U TOKU NOR-a NA KORDUNU

Rođena je 1908. godine u Klokoću. Njeni roditelji su Mile i Kata Mihajlović. Imala je brata Iliju i sestru Ljubicu. Udala se u Tušilović 1928. godine za Stanka Opačića Canicu. Rodila je kćerku Vukosavu. Dragica se aktivno uključila u pripreme oružanog ustanka. Jula 1941. iz karlovačkog vojničkog groblja dovozi u seoskim kolima na Kordun 9 pušaka i 60 metaka.[1]

Dragica i njena trinaestogodišnja kćerka Vukosava — Cica su oktobra 1941. godine bolničarke u 1. partizanskoj bolnici Vrletne strane.[2] U ovoj bolnici Dragica je primljena u KPJ-e. Po zadatku partije 1942. odlazi za članu Kotarskog komiteta KPJ za Slunj i Plaški. Bila je član Okružnog odbora AFZ-a i član KK KPJ Vojnić. Dragica se posebno založila za zbrinjavanje izbjeglica i tifusara poslije 4. neprijateljske ofenzive. Jedan je od organizatora prolaznih kuhinja i zdravstvenih ekipa u proljeće **1943.** godine.

Dragica je bila tiha, skromna, vrijedna i plemenita žena. Čitavim svojim bićem je pripadala NOP-u. Nije ponesena slavom koju je stekao njen suprug Stanko Opačić Canica, u svakom slučaju, prva ličnost NOP-a na Kordunu: komandir odreda, bataljona, prvog KPO, grupe kordunaških odreda, pukovnik, vječnik AVNOJ-a, član i potpredsjednik ZAVNOH-a, čovjek koji je imao čast otvoriti 1. zasjedanje AVNOJ-a u Bihaću. Dragica se do 1945. godine bavila profesionalno političkim radom, posebno i najduže na području kotara Vojnić.

Od 1945. do 1950. živi u Zagrebu. Njen suprug je uhapšen i proglašen pristalicom Informbiroa.[3] Za Dragicu je počelo novo teško razdoblje u životu. I opet je pokazala svoju prisebnost, postojanost i plemenitost. Poslije hapšenja i tromjesečnog tamnovanja, kratko je kod prijateljice u Zagrebu od kuda odlazi u Beograd kod porodica Tomašević i Duke Tarbuka. Živjela je u Beogradu pletući čarape i tako zarađujući sredstva za život. Povratkom supruga s Golog otoka 29. 11. 1953. Dragica je s njim raspoređena na Poljoprivredno dobro Topalovac i Galdovo, a zatim odlaze u Tušilović gdje su 1958. sagradili drvenu kuću.

Sedamdesetih godina Dragica i suprug Stanko su dobili boračku penziju. Sagradili su novu zidanu kuću u Tušiloviću. Dragica se posebno založila u

1 S njom su bili Većeslav Holjevac, Nikola Basara i Nikola Đipalo.

2 U to vrijeme rade i bolničarke: Bogdanka Bogdanović — Boja i Slavka Oreičanin.

3 Dedjer je u knjizi III Priloga za Titovu biografiju objavio Izjavu Ivana Krajačića po kojoj Canica Opačić nije bio Informbirovac, već da je hapšen zbog velikosrpstva.

prikupljanju različitih etnografskih predmeta s Korduna koji su izloženi u podrumu porodične kuće. Nosilac je »Spomenice 1941« i više drugih priznanja. Ispaćena u ratu i poslije rata, Dragica je oholila i umrla oktobra 1980. godine.

Mile mr Dakić

DUŠAN M. OPACIC DUJKO POLITIČKI KOMESAR KOMANDE MJESTA DREZNIK-GRAD

Među najvrednijim i najomiljenijim mladićima u Brezovoj Glavi i u Tušiloviću pred rat bio je i Dušan Opačić, od milja prozvan u porodici i u selu Dujko. Njegov rad u naprednoj organizaciji »Seljačko kolo«, priključenje narođnooslobođilačkom pokretu s prvom grupom skojevaca i članova Komunističke partije Jugoslavije iz sela, hrabro ratovanje i pogibija svrstali su ga među imena boraca koji su zaslužili našu veliku zahvalnost d trajno sjećanje.

Dušan Opačić Dujko rođen je 1918. godine u selu Brezova Glava kbr. 1, opština Tušilović. Roditelji su mu Mihajlo i Danica. Osim Dušana imali su još tri sina i kćer. Dušan je u Tušiloviću završio osnovnu školu. Bio je odličan đak. Njegova braća su otišla na izučavanje zanata, a Dušan je ostao na imanju. Sestra je po nepisanom pravilu bila predodređena za udaju iz rodne kuće. U njegovoj porodici vladali su patrijarhalni odnosi, ali je poslušnost mladih bila zasnovana na međusobnom poštovanju triju generacija koje su bile povezane razumijevanjem i odanošću radu, željom za napretkom kuće. Dušan je još k tome bio miljenik đeda Jovana s kojim su ga vezale đedove priče i ljubav prema knjizi.

Dušan je bïO vrlo vrijedan i sposoban u obavljanju seljačkih poslova. Po sjećanju brata Vlade Grijakovića Dušan je bio prvi u svim poslovima, njegovo je moralo biti najbolje urađeno. I u radu i u momačkim nadmetanjima bio je uzor seoskim momcima. Dok je bio član »Sokola«, bio je najbolji trkač na sletovima, prvi u bacanju kugle, u rvanju je nadjačavao svoje vršnjake, a u plivanju činilo im se da »ne može da potone u vodi« jer nikako nisu uspijevali da ga zagnjure. Pošto je »Soko« bio režimski orijentisan, a u Tušiloviću su ga vodili izrazito režimski ljudi, gazde d birtaši, Dušan i još mnogo seoskih mladića napuštaju to društvo i priključuju se »Seljačkom kolu«. Sve do početka rata on je među najaktivnijim i najomiljenijim mladim članovima toga društva. Oko njega se omladina najviše Okupljala. Bio je nosilac rada u pripremanju priredaba i duša svih akcija omladine iz »Seljačkog kola« u Zadružnom domu u Brezovoj Glavi.

I pored sve aktivnosti, pozitivnog i zrelog djelovanja u selu i među mladima, Dušan nije postao član SKOJ-a niti KPJ zato što je po tadašnjim nijerilima njegova kuća smatrana kulačkom. KPJ započinje rad u korduнaškim selima prilično kasno i tek 1939. godine dolazi do osnivanja partijske organizacije u Tušiloviću. Po tadašnjim kriterijima kandidati su bili siromašni seljaci i seoska sirotinja — nadničari i sluge. Svi koji su bili nešto imućniji, a to se naročito mjerilo po dobrim konjima, volovima i kućama, smatrani su kulacima i nisu mogli biti primljeni u KPJ niti u SKOJ. Dušanova kuća je, zaista, bila dobrostojeća, ali to nije poticalo od velikog imanja niti od korištenja tuđeg rada, već od marljivosti družine i domaćinskog vođenja kuće i poslova. Kratka istorija ove porodice može se prikazati u nekoliko poteza. Zadruga Opačić kbr. 1 imala je pred kraj ovog vijeka preko 60 članova i kad se izdijelila, sve su grane i dalje ostale imućne. Jovanova zadruga dobila je oko 11 jutara zemlje ii pet dana, u mjesecu u poredovničkom mlinu na Radonji. Bavili su se isključivo zemljoradnjom i stočarstvom. Sluge nisu imali, već su sve poslove obavljali sami. Ipak, kuća, stoka, pa i životni standard uopće bili su na visini i bolji nego kod mnogih drugih koji su imali više zemlje. Ključ toga stanja je kult rada koji je u kući bio razbijen. Sve je bilo plod njihovog rada i oni su bili ponosni na to.

U politici prije rata pripadali su demokratskoj stranci s jugoslavenskom orijentacijom. Prirodno je da se Dušan i njegov otac Mile priključuju Zemljoradničkoj zadruzi i »Seljačkom kolu« koje su u Tušiloviću vodili lijevo orijentisani demokrate i komunisti. Ipak, kada je započeo rad KPJ u selu, Dušan nije mogao biti primljen u članstvo. Tako je bilo sve do ustanka Zbog sektaškog stava rukovodećih komunista prema selu, tj. dobrostojećim kućnim zadrugama, mnogi odani i dobri ljudi ostajali su van partijskih redova. Zahvaljujući manjoj korekciji tog kriterijuma, u Tušiloviću je 1940. godine Dušan primljen za kandidata KPJ. Početkom ustanka pokazalo se da su mladi i iz imućnih porodica iz ovog sela bili prvi u ustanku i bili bolji od mnogih u koje se imalo više povjerenja, samo zato što su bili slabog imovnog stanja. U ratu se pokazalo da onaj ko valja, valja: na njivi, kod stoke, u viteškoj igri, u oslobodilačkoj borbi. A onaj ko valja i napreduje. Mnogi mladići i djevojke baš iz ovog sela postađoše komandiri, komandanti i komesari partizanskih jedinica i velik broj ih pogibe junački na bojnom polju.

Pošto je bio kandidat KPJ, Dušan je bio u toku svih zbivanja u danima pred rat pa je prirodno da je bio u grupi partijaca i skojevaca koji krajem jula 1941. godine formiraju borbenu grupu pod imenom »Babina gora«. Od toga dana počinje njegov borbeni put, iako po vojničkim zakonima nije bio predodređen za borbu. Dušan je bio regrutovan i upućen na služenje vojnog roka, ali se nakon mjesec dana vraća kući jer su starješine primijetile da mu smeta slab sluh u obavljanju vojničkih dužnosti. Taj nedostatak nosio je od djetinjstva od upale uha i to mu je smetalo pri uključivanju i u poneke aktivnosti u kulturno-umjetničkom radu omladine u Zadružnom domu, pa. eto, i u vojsci. Tako se Dušan uključuje u borbenu jedinicu bez vojne obuke, ali mu rukovanje oružjem nije bilo nepoznato jer je u kući otac imao lovačku pušku koju su i mlađi koristili, a uz njega u odredu bili su predratni vojnici i podoficiri koji su mladiće učili borbenim vještinama.

Prva akcija ove borbene grupe bilo je rušenje bandera kod Geršakova mlina u Tušiloviću i kod Vujića u Brezovoj Glavi 26. i 27. jula 1941. godine. Poslije te akcije ustaška bojna iz Karlovca juri za grupom, napada je kod Cvijanović

groblja i ona odlazi u Debelu kosu gdje se s partijskom ćelijom sela Svinjarica formira odred »Debela kosa«. Slijedeća akcija je opet u Tušiloviću u rano jutro 2. augusta 1941. godine. Odred »Debela kosa« napada poštu i opštinsku zgradu s dva žandara. Akcija je izvedena s ciljem da se osujeti) sakupljanje naroda na crkveni zbor na svetog Iliju i tako spriječi da nevini ljudi postanu lak plijen ustaškim koljačima. A to se moglo dogoditi jer u ovom kraju još nije bilo masovnih pokolja. Narod zaista nije došao na zbor, ali su došli ustaše koji i odlaze neobavljena posla. Ostavljaju posadu od 12 domobrana koje su nešto kasnije borci ovog odreda razoružali, oteli 8 pušaka i jedan puškomitraljez s dosta municije i druge opreme.

I u svim drugim akcijama odreda »Debela kosa« Dušan učestvuje: u zasjedi kod Vilina Točka, u borbi s Talijanima na Cukuru, u borbi za oslobođenje Perjasice, Utinje, Vojnić kolodvora, Vojišnice, Vojnića. I sve do svoje pogibilje učestvovao je u mnogim bitkama na Kordunu, Zumberku, Cazinskoj krajini, Lici, Baniji.

U svim bitkama u kojima je učestvovao Dušan se isticao hrabrošću i spretnošću. Zbog dobrog snalaženja u borbama bio ie svrstan u jurišni vod odreda »Debela kosa« i uvijek je bio među prvima. U sjećanju Stanka Opačića Canice, tadašnjeg komandanta Prvog bataljona, posebno mjesto pripada Dušanovom podvigu u akciji na željezničku stanicu Skakavac. »Dušan se posebno istakao 9. novembra 1941. godine kod likvidacije ustaško-domobranske posade na željezničkoj stanici Skakavac kad je, u stvari, svojom smjelošću i umijećem riješio borbu u korist partizana. Neprijatelj je bio dobro utvrđen u zidanoj zgradi. Naročito je bio opasan bunker pred zgradom iz koga je pucao komandir posade i hrabrio svoje vojnike. Tada je Dujko došao k meni s prijedlogom da mi vatrom dobro držimo prozore, a on je izvi dio put kojim će se privući bunkeru i ubiti onoga s mitraljezom. Istini za volju okretao sam se neće li se neko drugi javiti. Dujkov prijedlog mi se svidio, ah sam se bojao da ga ne odvede u smrt posebno i zbog toga što je bio nagluv. Međutim, niko drugi se nije javio i morao sam pristati. Prozore smo dobro tukli i Duiko je dopuzao s leđa bunkeru i ubio komandira. Tada je uslijedio poziv na predaju i juriš. Ubrzo su se pojavile bijele krpe na puškarnicama i svih 18 domobrana se predalo.«

Poslije takvih i sličnih podviga borci su zaista napredovali, pa je tako na, predovao i Dušan i u toku dvije ratne godine (1942. i 1943) bio je na raznim političkim dužnostima u jedinicama Kordunaškog partizanskog odreda. Početkom 1942. godine postaje član KPJ. Krajem 1943. godine je ranjen. Bio je tada na dužnosti političkog komesara 2. bataljona KPO. I kad prezdravi od rane, zdravstveno stanje nije mu dozvoljavalo da ostane u operativnoj vojnoj jedinici i tada je prekomanđovan na raspored u pozadinsku vojnu službu. Komanda područja Korduna početkom 1944. godine raspoređuje ga na dužnost zamjenika komandanta mjesta Slunj. Tada je bio komandant Komande mjesta u Drežniku Miladin Tepavac Bajina. On je nagovorio Dušana da pređe u Drežnik za komesara Komande mjesta i poslije njegove pogibije s tugom je govorio da ga je svojim nagovorom uzeo na dušu. Iako Dušan nije bio zadovoljan prelaskom iz operativne u pozadinsku jedinicu, ni tu ga nisu čekali nimalo lakši zadaci jer je Drežnik ranije bio jako ustaško gnijezdo, a sada između jakih ustaških uporišta Vaganca i Ličkog Petrovog Sela. Trebalo je mnogo vještine i odvažnosti da se održi u takvom susjedstvu. U toku zime

i proljeća 1944. godine ustaše su često napadali, ali je Komanda mjesta uspijevala da se održi sve do ljeta.

Jedna od važnih aktivnosti komande mjesta, pored mnogih vojno-pozadinsldh zadataka, bila je i saradnja s obavještajnom službom. Dušan je već imao izvjesno iskustvo iz ranijeg rada na terenu jer je bio na »vezama Karlovac — — Ladvenjak«.[1] Možda prelazak Mate Benkovića iz domobrana u partizane i nije bio u okviru Dušanove službe, ali je vezan za njegovo ime. Bilo je to u ljeto 1942. godine. Mato Benković, radnik-zidar iz Duge Rese, došao je u Tušilović kao domobran da učestvuje u izgradnji bunkera. Pošto je i prije rata radio na izgradnji zadružnog doma u Tušiloviću i dobro se poznavao s mladićima iz sela, odabrao je baš Dušana i preko njegovog djeda Jovana poslao mu poruku za susret. Djed je javio Dušanu Matinu želju i oni ugovore sastanak. Mato dolazi po dogovoru, ali bez oružja. Tada su se sporazumjeli za ponovni susret. Drugi put Mato dolazi u partizane s puškom i municijom.

Početkom jula 1944. godine Osma slunjska ustaška bojna premještena je iz Cazina u Vaganac i tada nastaje pravi dvoboj između ustaškog obavještajnog centra pri Osmoj ustaškoj bojni u Vagancu i partizanskog obavještajnog centra pri Komandi mjesta u Drežniku. Komesar Komande mjesta Dušan Opačić Dujko bio je vrlo usko povezan s partizanskim obavještajcima Radom Bastajom i Petrom Zinaićem i upozorava ih da se na telefonu Komande mjesta čuju otkucaji tastera neprijateljske radio-stanice. Na poziv Petra Zinaića dolazi stručnjak iz Glavnog obavještajnog centra i zajednički pokušavaju da nađu neprijateljsku radiostanicu. Put ih vodi do bivše poštarice u Drežniku Marije Pavličić čiji je muž bio s ustašama u Vagancu. Bez daljeg dvoumljenja odmah šalju patrolu da je dovedu u Komandu. Patrola je hapsi i povede u Drežnik, ali ona usput pokušava da bježi i sprovodnici je ubijaju. Njezin sin (13 godina) odmah uzima radio-stanicu i odnosi je u Vaganac ustašama, ali su mu ostale baterije koje su kasnije nađene u njihovom stanu. Ova akcija Komande mjesta bila je neposredan povod za napad na Komandu. Ustaše su odmah počeli pripremati teren za napad. Svako ko je dolazio u Vaganac s partizanske teritorije morao je doći u Zapovjedništvo ustaške bojne i dati podatke
0 stanju na terenu s koga je dolazio. Takav posao je vrlo savjesno obavila Vidoš Ana Bibinka koja je došla da obiđe sina ustašu i predala tačne podatke o smještaju Komande mjesta i brojnom stanju njene straže. Da bi se osigurali da su podaci tačni, ustaše šalju Krpan Faniku i Kolić Ivanku da ih provjere i one se vraćaju istog dana do ponoći, a već poslije ponoći one idu natrag kao vodiči Prve, Treće i Četvrte satnije i Udarnog voda Prve satnije, pod komandom zapovjednika bojne satnika Josipa Kurelca. Krenuli su iz Vaganca poslije ponoći, a već u zoru opkolili su Komandu mjesta koja se nalazila u kući Dane Kolića u Brđinama na Kolića brdu. Napad je bio silovit
1 brz i s daleko nadmoćnijim snagama, tako da se niko od malobrojnih boraca iz Komande nije spasio. Ostao je živ samo komandant Tepavac koji slučajno te noći nije spavo s ostalima. Poginulo je deset partizana, među kojima i komesar Dušan Opačić. Ranjen je tajnik općinskog NOO-a i odnesena je arhiva općine i Komande mjesta, postojeće oružje, kancelarijski materijal, nešto novca i drugo.

1 Vlado Novaković: Neka djelovanja organizacija NOP-a u Karlovcu u 3. godini NOR-a, Zbor-

Ustaše su imale za cilj da unište punkt partizanske obavještajne službe **u** Komandi mjesta Drežnik i zato izbjegavaju sukob i zaobilaze bataljon Druge brigade Osme divizije kojii se nalazio ispred Drežnika. U ustaškoj koloni bilo je **200** ljudi i oni ostavljaju dio snaga na osiguranju prema ovom baitaljonu. U povratku iz Drežnika dolazi do sukoba s partizanima i ustaše imaju jednog mrtvog i tri ranjena.[2]

Tako se u ranu zoru 29. jula 1944. godine završio život Dušana M. Opačića Dujka. Poslan je na lakšu dužnost, ali eto dokaza da lakih dužnosti za hrabre, savjesne, odane NOB-u nema. Od seoskog mladića koji je podjednako volio motiku i knjigu postao je oficir i borac koji je podjednako dobro znao da tumači borcima ciljeve NOB-a i da zajedno s njima juriša u prvim borbenim redovima. Njegova svijest o neophodnosti i ciljevima borbe i njegova hrabrost činili su ga pravim revolucionarom, a uz sve to bio je izuzetno skroman čovjek. U srcima saboraca ostaće takav sve dok traje njihovo pamćenje. Za budućnost kazivaće o njemu nešto skromnih zapisa i ime uklesano u granit među 90 hrabrih i palih iz njegovog rodnog i voljenog sela.

Vukosava Opačić Lekić

KOMANDANT BATALJONA MILE OPAClC

Rođen je 1907. godine u selu Zinajevac, općina Perjasica u siromašnoj seoskoj porodici. Rano je ostao bez roditelja, a tada je njegov odgoj preuzeo ujak. Polazio je osnovnu školu u Perjasici, napasao stoku i radio u polju. Vojni rok služio je u graničnoj jedinici kao »ćata« kod komandira karaule jer je lijepo pisao. Prilikom izlaska iz vojske dobio je pismenu preporuku za žandarmeriju ili policiju. Međutim, zaposlio se kao financ i službovao negdje u Hrvatskom zagorju. Štitio je seljake siromahe koji bi u dolini posadili stotinjak struka duhana jer nisu imali novaca da ga kupuju. To su doznali žandari i prijavili ga, pa je 1938. otpušten iz službe i došao natrag u svoje selo.

Iako se nalazio u državnoj službi, Mile je javno napadao tadašnji nenarodni režim i diktaturu u Jugoslaviji. Nakon otpuštanja iz službe bio je još žešći u osuđivanju svega i svakoga, odopćine do dinastije.Zbog svojih progresivnih stavova on je 1939. godine postao kandidat za članaKomunističke partije.

Mili je teško pala okupacija zemlje iako je bio poznat kao protivnik režima Bio je iznenađen Pavelićevim i ustaškim genocidom nad Srbima i čvrsto uvje-

2 Podatke dao Petar Zinaić pepa. Građa o događaju u HAK.

ren da hrvatski narod neće biti uz njih. Nakon poznatog ustaškog zvjerstva nad Srbima u Hrvatskom Blagaju seljake Perjaisice zahvata strah i panika. Tada se javlja Mile i tvrdi da je on službovanjem u Hrvatskom zagorju dobro upoznao tamošnji hrvatski narod kao pošten i čestit i da čak životom može garantirati kako se neće opredijeliti za Pavelića i ustaše kada čuje za njihove zločine. Djelovalo je to smirujuće jer, Mile je bio ozbiljan čovjek kojem se moglo vjerovati.

Kada je kao kandidat za člana Komunističke partije bio obaviješten da se kreće na ustanak, noću 30/31. augusta 1941. godine, stigao je na zborno mjesto. I već polovinom septembra 1941. godine primljen je u redove KPJ u partizanskom odredu »Perjasica«.

Početkom decembra 1941. komanda 1. čete (Perjasičke) određuje mu specijalan zadatak: traganje za doušnicima koji prate četu i o njenom kretanju javljaju žandarima. Mile polučuje vidne uspjehe.

Početkom februara 1942. godine formiranjem bataljona postavljen je za operativnog oficira. Bila je večer 26. aprila 1942. godine, uoči napada 1. bataljona na neprijateljsko uporište u Perjasici. Cijeli je bataljon na malom prostoru, a Mile u sredini. Tada je kazao ovo: »Na onom brdu su ustaše, žandari i domobrani. Imade ih preko stotinu. Svi imadu karabine sa mnogo municije. Za nas sa svi opasni dok im ne otmemo oružje. Očekujmo da će pružiti žilav otpor. Bilo bi dobro ako nisam u pravu.« Nikada Mile nije mnogo govorio, ali ono što bi kazao svima je bilo jasno.

Prilikom formiranja 4. kordunaške brigade 19. augusta 1942. Mile je postavljen za operativnog oficira Omladinskog bataljona «Jože Vlahović«, a krajem 1942. bio je mjesec dana i komandant bataljona. Potom je do maja 1943. godine operativni oficir 1. bataljona. Potom je do maja 1943. godine operativni oficir 1. bataljona 4. brigade i onda komandant istog bataljona.

Prikazujući borbu 1. bataljona 4. kordunaške brigade, pod komandom Mile Opačića i njegovu pogibiju, u knjizi »OSMA KORDUNAŠKA UDARNA DIVIZIJA« (na strani 506) tadanji komesar 4. brigade, danas general-potpukovnik JNA u mirovini Dušan V. Baić, piše:

»Mile je spadao među hrabre, samoinicijativne, odane i disciplinovane komandante. Bio je uvijek s borcima u prvom streljačkom stroju. Ovaj svijetli lik hrabrog borca i dobrog komandanta ostao je u stalnom sjećanju njegovih preživjelih boraca IV. Kordunaške brigade i naroda Perjasice.«

Imao je Mile veliki osjećaj za čovjeka borca i njegovu sudbinu. Upravo je zbog toga stalno bio u prvom borbenom poretku. Želio je da i njegova sudbina bude jednaka sudbini boraca koji moraju jurišati na neprijateljski bunker ili drugo utvrđenje. Samo tako mu je savjest bila mirna nakon povratka iz bitke u kojoj se ginulo. To je bila njegova logika i čvrsto uvjerenje da samo tako, i nikako drukčije, čovjek može čovjeka slati u sigurnu smrt.

Dobro su to znali i komandant brigade i komandant divizije. Oni su upozoravali Milu da njegovo ponašanje može ići u prilog protivniku, jer nismo imali savremenog naoružanja. On im je klimanjem glave odobravao da imadu pravo i da tako zaista treba postupati komandant bataljona, a u prvoj akciji drži se svojeg uvjerenja. Tako je bilo i 3. januara 1944. godine ispred onog ustaškog bunkera, gdje je smrtno ranjen ostao ležati Mile Opačić, a da mu nije bilo mjesto, kao komandantu bataljona.

Nikola D. Cimeša i Pero Vranješ

UROS OPACIC, KOMANDIR PRVE KORDUNAŠKE OMLADINSKE CETE

Uroš, Svetozara i Ljube Opačić, rođen je 28. oktobra 1923. godine u seljačkoj porodici, u selu Brezova Glava, tada općina Tušilović, kotar Vojnić. Bio je četvrto dijete od sedmero rođenih, od kojih je dvoje umrlo u najranijim godinama. Pored Uroša bilo je još četvero žive braće d sestara (Zorka i Mira, Zorko i Nenad). Uroš je rastao i odgajao se u brojnoj porodici od dvanaest članova u kojoj se mnogo radilo da bi se osigurala osnovna sredstva za svakodnevni život. Bila je to porodična zadruga, na čijem čelu je bio najstariji član djed Marko, dobroćudan i širokogrud čovjek. Bio je pošten, vrijedan poljoprivrednik, majstor i mlinar, a u slobodno vrijeme strastveni lovac. Redovno je pratio štampu, čitao knjige, gospodarski časopis, sarađivao je s učiteljima te biran za predsjednika zemljoradničke zadruge u Tušiloviću. Svaki član porodice je imao svoje zaduženje, svoj posao, lili su pohađah škole, a osobito u sezoni najvećih poljoprivrednih radova.

Uroš je od 1933. do 1935. pohađao petorazrednu osnovnu školu u Tušiloviću i završio s odličnim uspjehom. U školu je svakodnevno pješačio sa svojim vršnjacima. Bio je uredan đak, dobar drug i zbog toga omiljen u svojoj sredini. Domaću zadaću je često učio uz blago, na pašnjaku ili livadi. Maštao je kako bi olakšao pastirski posao — treba goveda napasti, vraćati da ne idu u kvar, a treba i zadaću naučiti. Govorio je: »Kad ja odrastem, napravit ću veliku ogradu od drvenih letvica i tuću goveda pustiti neka slobodno pasu i šeću, a djeca će lakše učiti.« Na račun njegove mašte stariji susjedi znali su se našaliti.

Od ljeta 1935. do jeseni 1937. ostaje kod kuće, a zatim odlazi u Poljoprivrednu školu u Sremsku Kamenicu, koju je završio s odličnim uspjehom. U ljeto 1940. vraća se kući. Zaposlenje nije mogao naći. Radi poljoprivredne poslove kod kuće. Stečeno znanje u poljoprivrednoj školi nastoji primijeniti u praksi. Samoinicijativno je izgradio klijalište kao osnov za pravilan uzgoj povrća, uzgajao je voćnjaik, ispitivao sastav zemljišnog tla. U slobodno vrijeme radio je u maloj kućnoj radionici i izradio drveni točak za zaprežna kola. Popravljao je dijelove kućnog namještaj, iako nije učio stolarski zanat. Djed Marko je kod njega razvio ljubav za lov. Naučio ga je rukovati lovačkom puškom. Vrlo mlad je s njim i njegovim lovcima odlazio u lov na zečeve.

U Tušiloviću je od 1939. godine djelovala partijska ćelija KPJ i SKOJ-a. Rad partijske organizacije i SKOJ-a osjetio se u mjestu i okolini još iste godine. U tim organizaaijam bilo je oko petnaestak članova Partije i SKOJ-a. U Tušiloviću i okolini brzo su narasle napredne snage koje će u danima ustanka 1941. godine odigrati značajnu ulogu u ovom dijelu Korduna.

Prvih dana ustanka 1941. godine Uroš sa svojim starijim bratom Zorkom

stupa u Partizanski odred »Debela kosa«, a njihova sestra Zorka i Mira uključuju se u skojevske organizacije i u odbor AFZ-a i već iste godine postaju poznate aktivistkinje na teritoriji kotara Vojnić. Tih prvih dana bila je rijetkost da braća i sestre iz iste porodice istovremeno krenu u borbu. Tako je Uroš s nepunih 18 godina postao čuveni partizan poznatog odreda »Debela kosa«.

U sastavu odreda pretežno su se nalazili borci omladinci koji nisu služili vojsku pa je komanda odreda organizirala vojničku obuku. Sve slobodno vrijeme korišteno je za uvježbavanje omladinaca u rukovanju oružjem i izučavanjem borbene obuke. Već na samom početku među omladincima se vidno ističe Uroš Opačić. On se svestrano zalagao da što prije i što sveobuhvatni je stekne potrebno vojničko znanje. Ličnim primjerom on podstiče na aktivnost i ostale omladince, te je zbog toga cijeli odred uspješnije izvršavo postavljene zadatke. Ubrzo je bio poznat i omiljen ne samo u odredu »Debela kosa« već i na terenu na kojem je odred djelovao. Posebno je bio zapažen i voljen među omladinom. Kako je vrijeme odmicalo i borbeni put odreda postajo sve bogatiji, Uroš je izrastao u sve kompletnijeg borca, skojevca i političkog radnika. Kad je 7. oktobra odred napao ustašku posadu u selu Glinici kod Slunja, a 17. oktobra u Tušiloviću, Uroš se vidno ističe. U jurišu na neprijateljske položaje nalazio se u prvim redovima svoje desetine i voda. Prilikom napada na Tušilović vrlo znalački i vješto se prikrao domobranskom stražaru da ga je, premda je bila vidna noć i teren obasjan mjesečinom, uspio potpuno iznenaditi.

Uroš je primljen za člana SKOJ-a u toku oktobra, a mjesec dana kasnije primljen je za član KPJ. U oktobru u sastavu odreda formirana je »udarna desetina« kojom je komandovao Grga Milašinčić. Udarna desetina trebala je da služi kao udarna pesnica, kako u napadu tako i u odbrani. Mada su se za tu desetinu birali borci koji su odslužili vojni rok, dobrog zdravstvenog i fizičkog stanja, Uroš je ipak među prvima uključen u ovu desetinu. Komanda odreda ga zadužila s puškomitraljezom. Treba napomenuti da se u to vrijeme strogo vodilo računa tko može da bude puškomitraljezac. Zbog navedenih osobina koje su ga krasile, Komanda 1. čete odreda »Debela kosa« predlaže ga Komandi za Kordun i Baniju kao učesnika u poznatoj karlovačkoj akcija 17. novembra 1941. godine u kojoj se opet posebno ističe. Po završenoj akciji Komanda za Kordun i Baniju svojom naredbom pohvaljuje Uroša Opačića, a ujedno ga nagrađuje zlatnim satom.

Poslije akcije u Karlovcu redale su se borbe i diverzije i skoro u svakoj od njih Uroš je ili najistaknutija ličnost akcije ili je među zapaženim borcima i prvim puškomitraljescima. Zbog toga se Uroš našao među prvim kandidatima za 1. klasu oficirske škole Glavnog štaba Hrvatske, koja je početkom 1942. godine počela radom u selu Gornji Budački. Prvih dana rada škole Uroš nastoji da što bolje savlada vojno-političko gradivo što mu i uspijeva. Na rang-listi završenih slušalaca Uroš je zauzimao visoko mjesto. Po završenoj školi raspoređen je za komandira 1. omladinske čete koja je završila obuku na Kordunu u proljeće 1942. godine. Ceta u augustu ulazi u sastav 3. omladinskog bataljona »Jože Vlahović« 4. koudunaške udarne brigade. Uroš je s nepunih 19 godina postao najmlađi komandir čete. U toku augusta i septembra 1942. brigada je bila na Zumberaku f u Bijeloj krajini u Sloveniji. Na putu nazvanom »Put bratstva i jedinstva« brigada je izvela više akcija, a među njima oslobođeno je Jastrebarsko, izvršen napad na Ozalj i Crnomelj te potučena talijanska auto-kolona kod Tanča gore. Bile su to, u ono vrijeme, vrlo teške i neobično značajne akcije, kako za brigadu tako i za razvoj NOP-a u tim dije-

lovirna Hrvatske i Slovenije. Za njene uspjehe, a naročito one prilikom oslobođenja Jastrebarskog kada je oslobođeno 727 djece iz ustaškog logora, kao i prilikom uspješne akcije u Slovenije, brigada je pohvaljena od Štaba 2. operativne zone i Glavnog štaba Hrvatske. Od pojedinaca pohvaljeni su: Uroš Opačić, Miloš Gojak, Đuro Grudić, Milić Dalkić, Milan Bulić i Neđo Manojlović.

Po povratku iz Slovenije 4. kordunaška udarna brigada i 2. lička udarna brigada dobile su zadatak da, noću 23/24. oktobra 1942. godine, napadnu i likvidiraju ustaško-domobransko uporište u Tušiloviću i domobransko-žandarmerijsko uporište na Macutovom brdu. Prva četa Uroša Opačića nalazila se na glavnom pravcu napada 3. bataljona. Prije polaska na izvršenje zadatka bilo je dogovoreno da neprijateljsko uporište na Macutovom brdu mora pasti do 10 sati 24. oktobra. Za likvidaciju Macutovog brda bila je potrebna još artiljerija i minobacači. Kako u to vrijeme naše jedinice nisu imale dosta teškog naoružanja, neprijateljski utvrđeni položaji zauzimani su iznenadnim napadima jurišnih odjeljenja i bombaških grupa. Glavnu bombašku grupu 1. čete predvodio je Uroš Opačić. U toku noći 23/24. oktobra neprijatelj je uspio da iz dobro utvrđenih položaja odbije dva juriša 3. bataljona, a kad je svanuo 24. oktobar izvršene su temeljite pripreme i počeo je konačni napad na žandare i domobrane. Nešto prije početka napada Uroš je podigao malo više tijelo iz zaklona kako bi što bolje osmotrio neke detalje na neprijateljskom položaju. U momentu posmatranja neprijateljskih položaja Uroš je smrtno pogođen puškomitraljeskim rafalom. Bio je to veliki gubitak ne samo za njegovu 1. četu i Omladinski bataljon već ii za KP iz čijih je redova nestao prekaljeni komunista i uzorni starješina NOV-e. Nad mrtvim tijelom svog komandanta omladinci njegove čete zakleli su se na osvetu. Ubrzo poslije Uroševe pogibije bataljon je na juriš zauzeo Macutovo brdo. Rafali ispaljeni prilikom zauzimanja Macutovog brda predstavljali su ujedno počasne plotune omiljenom i neprežaljenom komandiru čete.

Ignjatije Perić

OPERATIVNI OFICIR KARLOVAČKE UDARNE BRIGADE
NIKOLA ORESCANIN

Rođen je 1919. godine u Mateškom Selu, zaselak Oreščani, u siromašnoj seoskoj porodici Srđana i Milice. Osnovnu školu pohađao u Brijestu. Rastao je u selu uz svoje vršnjake Hrvate. S njima je dijelio cigar duhana, povjeravao im svoje momačke tajne, a isto tako i omi njemu. Njegovo bećarsko oko »zapelo« je za lijepu i zgodnu Baricu pa se među njima razvila i ljubav. Planirali su da u 1941. stupe u brak, ali ih je omeo rat.

Na proglas o općoj mobilizaciji, početkom aprila 1941. godine, Nikola je odmah krenuo na zborno mjesto u Celje. Usput se javio dvojici vršnjaka u selu koji su imali isti raspored. Čudio se što nisu došli za njim.

Svojim očima i ušima nije mogao povjerovati kada je vidio i čuo kako onaj proplanak, gdje su se okupljali, napuštaju neki oficiri; a drugi koji ostaju, naređuju da se odloži do tada primljeno oružje i podalje stane u stroj — da ti se sačekalo Nijemce koji ulaze u grad. Smogao je snage i odlučnosti, napustio stroj i s karabinom u ruci otišao u obližnji šumarak. Punih desetak dana, krijući se kroz šume, vraćao se svojem selu. Iz šume je promatrao Nijemce na

cesti i nije znao šta se zbiva u naseljenim mjestima, još manje o prljavoj raboti Mačekove zaštite. Kada je noću stigao pred most preko Mrežnice, na kojem se oko vatre grijalo desetak vojnika sa hrvatskim trobojkama oko kapa i rukava, a pored njih mnogo oružja i druge opreme, nije mogao pretpostaviti
0 čemu se radi pa je poduže osmatrao iz grma. Tek kada je čuo glas svojeg velikog prijatelja iz sela Jose, izišao je iz grma na most. Prvo iznenađenje bilo je što ga Joso »nije poznao« i ponašao se kao da ga prvi puta vidi. Pored oduzimanja karabina i municije naredili su mu da skine odjeću i obuću. A najstrašnije je bilo što su ga kao čovjeka ponizili izrekom »srpska bijedo«. Uvrijedili njegovo ljudsko dostojanstvo. Cijeli taj dan proveo je u grmovima nedaleko svoje kuće da bi istoj prišao noću kako ga nitko ne bi vidio bosoga
1 u gaćama.

O pripremama za ustanak u Perjasici Nikola je doznao cd Rade Velimirovica Kosterca iz susjednog Gaćeškog Sela, pa je noću 30/31. augusta 1941. stigao sa Radom na zborno mjesto ustaničkog PO »Perjasica« i ostao u istom do odlaska u Hrvatsku četu. U PO »Perjasica« Nikola je donesao lovačku dvocijevku s desetak patrona i nosio je desetak dana, a onda je jedne večeri nekamo otišao i vratio se s karabinom i torbom metaka. Dugo se nije znalo od koga je on to dobio, a onda je sam otkrio da mu je to dao prijeratnd prijatelj iz sela, onaj Joso što ga na mostu preko Mrežnice »nije poznao«, jer se razočarao u Pavehća i ustaše nakon počinjenih zvjerstava nad srpskim narodom. Ponajviše se razočarao u Mačeka što ga je organizirao u ilegalnu organizaciju koja je kao »zaštita« odigrala prljavu ulogu. Joso je, navodno, ostao dosljedan i sve do pred kraj rata krio se kod svoje kuće. Nikoli je javio da se Barica udala jer nije vjerovala u pobjedu partizana, a Nikola je zbog toga podugo tugovao.

Kada je Gnjaco Karaš, krajem septembra 1941. godine, dobio naređenje da formira udarnu desetinu u PO »Perjasica«, prvog je za ruku uhvatio Nikolu i poveo na stranu, a potom još jedanaest boraca. Ta je desetina odigrala glavnu ulogu u napadu PO »Perjasica« na domobransku posadu na željezničkoj stanici u Donjim Dubravama, 5/6. oktobra 1941. godine, kada su razoružana 22 domobrana i oteta 22 karabina sa municijom. Krajem oktobra te godine, nakon odlaska Gnjace iz odreda, Nikola postaje komandir ove desetine i njome pravi mala čuda prelazeći rijeku Mrežnicu i otimajući oružje od ustaša.

Nikola je bio čovjek srednjeg rasta, ali vrlo jake konstrukcije i širokih pleća pa je djelovao kao od granitne stijene odvaljeni komad. Po prirodi je bio miran i staložen, a dobro bi razmislio što će odgovoriti sagovorniku. Takav je bio i kod donošenja odluke kao desetar, vodnik, komandir čete, komandant bataljona i operativni oficir brigade. Kada bi donio odluku, on bi slamao i sebe i druge na njenom izvršenju. Spadao je među neustrašive borce PO »Perjasica«, pa i kasnije. Ići s njime u akciju nama mlađima i neiskusnima nije bilo lako jer ga je bilo teško slijediti, a vrlo opasno ostajati iza njega. Posebno je bio zadovoljan kada bi se privukao bunkeru i u njega ubacivao bombe uzvikujući onim svojim gromkim glasom: »Predajte se, gotovi ste!« Kako smo već u proljeće 1942. godine čuli za junaštvo Crvene armije, pod komandom maršala Buđonija, mi smo nakon jedne akcije spontano kazali: »Pa i mi imamo svojeg Buđonija«, upirući prstom na njega. Više ga nitko u našem odredu nije zvao po imenu ili prezimenu, a ni kasnije.

Kada je početkom februara 1942. godine Perjasička četa prerasla u bataljon, tada je udarna desetina prerasla u vod i tako je Nikola postao komandir 3. (udarnog) uvoda 1. čete 1. bataljona.

Kada su krajem proljeća 1942. u 1. bataljonu (Perjasičkom) traženi dobrovoljci (od borca do komandira voda) koji će ući u sastav novoformirane Hrvatske čete, prvi se javio Nikola. Kao što je poznato, Hrvatska je četa odigrala veliku ulogu u razvoju ustanka u Prikupi ju. Kao iskusan partizanski ratnik Nikola je zapaženo brzo napredovao i stigao do komandanta bataljona (u Karlovačkom odredu, koji je imao tri bataljona) ii devet četa. Evo što, pored ostatoga, o Nikoli piše potpukovnik JNA u mirovini, Mile Martinović, u knjizi: »KARLOVAČKA UDARNA BRIGADA«, na strani 94:

»Nikola Oreščanin još kao komandant bataljona u Karlovačkom odredu učestvovao je u svim borbama koje je njegov bataljon vodio od Severina na Kupi do Ozlja ii od Bele krajine do Korduna i uvijek se pokazivao kao hrabar borac i dobar rukovodilac, služeći za primjer mladim starješinama i borcima. Bio je omiljen u svome 1. bataljonu. Kao strastan borac za bratstvo i jedinstvo, često je znao govoriti drugovima: — Mi se moramo boriti protiv našeg zajedničkog neprijatelja rame uz rame Hrvati i Srbi, Slovenci i Muslimani. Moramo uvijek znati razlikovati izdajnike od poštenih ljudi...

Kao operativni oficir Karlovačke brigade, vraćajući se sa grupom boraca od Hrašća, kretao se na desnom krilu 1. bataljona između sela Lipnika i Ribnika i na prostoru zvanom Brezik naišao na ustašku zasjedu. Došlo je do vrlo teškog okršaja prsa u prsa. Okršaj je trajao do posljednjeg metka. U toj borbi junački je poginuo drug Oreščanin. S njim zajedno poginula su i četvorica boraca.«

Nikola D. Cimesa i Pero Vranješ

KOMESAR BATALJONA MILAN PAJIĆ

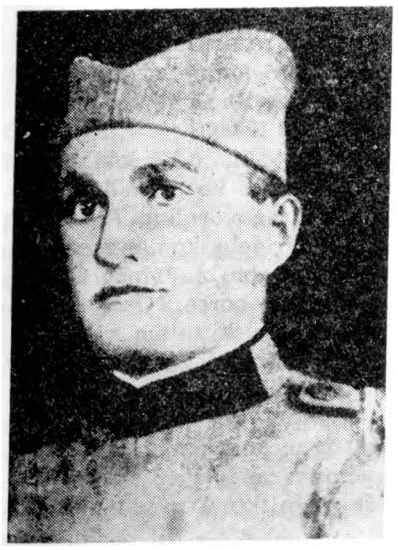

Milan Mile Pajić rođen je 15. marta 1915. godine u selu Mala Kosa, općina Perjasica. Do 4. godine živio je u siromašnoj seljačkoj porodici kućne zadruge »Karamani« sa starijom braćom: Milošom, Mirkom, Milutinom, majkom Sofijom (rođena Rausavljević) i sa porodicom Đure Paića, polusinovac Milanovog oca. Otac Mile poginuo je prije Milanovog rođenja, na Bukovini u januaru 1915. godine, kao austrougarski vojnik u ratu između Austro-Ugajrske i Rusije. Majka se mnogo mučila za vrijeme rata štiteći sinove od svakodnevne gladi, bolesti i studeni, a nakon rata se preudaje u susjedno selo Mrežnicu za udovca Radu Vranješa. Starija tri sina ostavila je majci njihovog oca, a Milana odvela u kuću svog novog muža — ratnog invalida sa ruskog fronta.

Očuh Rade brinuo je o Milanu kao o svom djetetu i bio mu strog i dobar. Naučio ga da bude najbolji dečko u selu za svaki posao od kojeg se može živjeti. Tako je stasao u bistrog i inteligentnog seljaka, posebno lijepog, visokog, plećatog i

irus>

natprosječno jakog. Kao pojava bio je vrlo simpatičan. Krasili su ga bijeli zubi, smeđe oči i kosa, a po naravi je bio komnikativan, miran i nenametljiv. Nije imao mogućnosti da redovno završi osnovnu školu. Ipak je naučio da vrlo dobro čita i piše, posuđujući knjige od đaka mlađe generacije.

Na regrutnoj komisiji 1936. godine uzet je u vojsku kraljeve garde. Vojni rok od 18 mjeseci je odslužio u 2. mitraljeskoj četi 16. puka u Nišu. Po odsluženju vojske nije nigdje mogao dobiti zaposlenje pa je privatno položio ispit u Perjasici za 4 razreda Osnovne škole.

Milan Pajić stupio je u partizanski odred »Perjasica« 20. septembra 1941. godine. Vrlo brzo postaje hrabar i odlučan borac u tom odredu. Posebno se ističe već u prvim borbenim akcijama hladnokrvnošću. U borbi sa fašističko-talijanskom vojskom u Krnjaku, na križanju kod Šarca, 1941. godine iskazao se velikim drugom i snažnim vojnikom. Trojicu svojih suboraca spasio je od sigurne smrti izvukavši ih preko visoke obale. Poslije te borbe Milana biraju za političkog delegata voda u partizanskom odredu »Perjasica« kao dosljednog i vrlo snalažljivog borca. On je cijenio ukazano povjerenje svojih drugova pa je u daljnim akcijama to opravdao i stekao još veći ugled i povjerenje, jer je svako želio biti u njegovom vodu, a kasnije u njegovoj četi ili bataljonu.

U prvoj polovini 1942. godine Milana biraju i imenuju za političkog komesara čete, a krajem 1942. i za komesara bataljona. Krasile su ga mnoge vrline dobrog komuniste, hrabrog, odlučnog i dosljednog komesara, koji se svim svojim bićem zalagao da bude svakom borcu primjer, od jurišanja u borbi do ponašanja prema borcima i narodu, ističući stalna bratstvo i jedinstvo boraca i naroda. Njegove političko-vojne sposoboaisti došle su do najvećeg izražaja u septembru 1944. kada je preuzeo nastradali Peti bataljon Prve brigade Osme kordunaške udarne divizije u selu Tobolić, poslije teške i iznenadne borbe tog bataljona sa ustašama na Liipovači. Naime, ustaše su izvršile iznenadni noćni napad. U borbi Petog bataljona poginuli su komandant i komesar bataljona, te jedan broj boraca i rukovodilaca, a i listaše su pretrpjeli neočekivane i nepredviđene gubitke. Komesar Milan Pajić uložio je dodatne napore da se Peti bataljon što prije sredi, popuni, te psihički i fizički pripremi za naredne borbene akcije u skladu sa planom Štaba Prve brigade. Ostvaren je željeni cilj, a to se i u praksi potvrdilo uspješno izvedenim borbenim akcijama pod kraj 1944. i tokom 1945. godine.

Komesar je bio posebno zadovoljan što je u Peti bataljon došao za komandanta iskusni i prekaljeni borac i rukovodilac Miloš Madžar. Pod rukovodstom njih dvojice ovaj bataljon izveo je značajne borbe sa Nijemcima i ustašama kod Drežnika, sela Gate, prema Bihaću, u Ličkoj Jesenici i Saborskom, pa posebno u Plaščanskoj dolini — u Vojnovcu, Mudrić Glavici, Plavča Dragi, Kneji i Liscu sa ustašama, zločinca Brace Tomljenovića.

Poslije odmora od dva-tri dana u decembru 1944. godine, u selima istočno od ličke Jesenice i Saborskog, Peti batljon dobio je zadatak da izvrši noćni napad na Nijemce u selu Sertić Poljani kod Plitvičkih jezera. Komesar Milan izvršio je vrlo uspješne pripreme boraca za napad. Kada je bataljon krenuo na marš kako bi do određenog vremena stigao na određeni položaj i u određeno vrijeme otpočeo sa napadom iz pravca Saborskog, nije slutio ništa o promjeni situacije kod neprijatelja. I dok je bio u maršu i približavao se Sertić Poljani, nešto prije predviđenog roka za njegov napad d ostalih jedinica Prve brigade, Nijemci su bili napadnuti od strane 35. divizije i pod borbom počeli napuštati svoje položaje povlačeći se u pravcu Saborskog, odakle je nastupao

Peti bataljon. Tako je došlo do susretne borbe između bataljona i Nijemaca. Stab bataljona pretpostavljao je da su Nijemci otkrili njegove namjere o napadu i zbog mjera predostrožnosti otvorili jaku puščanu i mitraljesku vatru na njega. No, nije bilo tako. Nijemci nisu znali za namjere Petog bataljona.

Komandant bataljona sa 1. i 2. četom vršio je zaobilazak Sertić Poljane za napad sa pravca koji je bio određen, a komesar bataljona Milan Paić vodio je 3. četu i mitraljesku četu cestom od Saborskog. U toj noćnoj zimskoj borbi d promijenjenoj situaciji komesar se vrlo dobro snašao i zauzeo položaj te snažnom vatrom sačekao Nijemce koji su se povlačili, nanio im velike gubitke i prisilio ih na izmjenu pravca odstupanja — prema Corkovoj uvali i Vrhovinama.

Peti bataljon se u martu 1945. godine nalazio na položaju u Primišlju i vodio uspješne borbe sa Nijemcima i ustašama sve dok ih nije uspio protjerati preko rijeke Mrežnice prema Tržiću. U jednom predahu te borbe uži dio Štaba bataljona, nedaleko ceste Primiišlje — Cičin most, stao je da analizira ishod borbe i upravo u tom momentu jedan zalutali metak iz daljine — sa pravca Tržića, preko rijeke Mrežnice — ranio je komesara Pajića u desno rame (u ključnu kost). Bilo je to prvo Milanovo ranjavanje u narodnooslobodilačkoj borbi. Međutim, njega d u času težeg ranjavanja više zabrinjava daljnja situacija i borbena đejstva bataljona, nego njegova teška rana i potreba da mu se ukaže hitna liječnička pomoć. Tek kada se i sam uvjerio da je teško ranjen i da su bolovi sve jači te da izvjesno vrijeme mora napustiti položaj i bataljon, najteže i najžalnije mu je bilo što nije imao mogućnosti da prikupi bataljon, da se za izvjesno vrijeme pozdravi sa svojim borcima i rukovodiocima i da im reče ono što on misli i smatra potrebnim u toj situaciji činiti.

Prilikom napuštanja bataljona komesar se komandantu obratio slijedećim riječima: »Čuvaj se i Ti komandante, čuvaj bataljon, a nastoj da se postavljeni zadaci izvršavaju, jer mi smo na takav način rada navikli u brigadi«. I na polasku u bolnicu reče: »Vrlo brzo ću se vratiti u bataljon«. Tako je u tim teškim ratnim danima razmišljao i postupao istaknuti borac i rukovodilac — komesar bataljona Milan Pajić.

Poslije borbi kod Primišlja bataljon je dobio zadatak da se prebaci na nove položaje prema Karlovcu, na liniju Tušilovački Cerovac — Fopović Brdo i Trebinje i da na tom položaju zamijeni Prvi bataljon svoje brigade. Više-manje na tim položajima Peti bataljon je svakodnevno vodio čas lakše, čas teže borbe sa ustašama i domobranima koji su dobro poznavali teren i pravili iz Karlovca i Turnja vrlo česte danonoćne prepade na njegove položaje. Nije prošlo ili desetak dana, a komesar Milan, još sa zavojem na ramenu vratio se u bataljon, u selo Trebinje kod Karlovca. Od 1. do 15. aprila 1945. godine bataljon je vodio vrlo uspješne borbe te izvršavao i ostale zadatke koje mu je postavljala Komanda kordunaškog područja.

Posebno tešku borbu bataljon je vodio sa jakim ustaškim d domobranskim snagama na položaju Vukmanić — Trebinje i poslije danonoćne borbe je uspio zaustaviti nastupanje neprijatelja i uz osjetne gubitke prisiliti ga na povlačenje.

Štab brigade je 16. aprila 1945. godine naredio Petom bataljonu da se povuče u Donji Skrad, s tim da se komesar i komandant jave u Štab brigade u selu Siči. Za samoinicijativno jednomjesečno vođenje borbi sa neprijateljem i za izvršavanje zadataka Komande kordunaškog područja Štab Prve brigade odao je Štabu Petog bataljona priznanje za uspješno izvršene zadatke.

Naređenjem Štaba Osme kordunaške udarne divizije Peti bataljon je raskformiran radi popune ostalih jedinica brigade, a njegov komandant i komesar postavljeni su za komandanta i komesara Drugog bataljona u istoj brigadi, koji se nalazio u Perjasici (Marinkovići) na položaju zbog Nijemaca koji su se nalazili u Raletini, u Polojskoj kosi. Oni su u tom bataljonu bili borci prije godinu-dvije dana. Međutim, ljudi su se toliko izmijenili da se od ranijih boraca nitko više nije ovdje nalazio.

Drugi bataljon je 24. aprila 1945. godine dobio naređenje od Štaba brigade da se prebaci preko rijeke Korane u selo Veljunski Točak, sa zadatkom da izvrši pripreme za napad na Nijemce na staroj Gradini u Donjem Skradu (veliko uzvišenje). Prije početka napada komandant i komesar su se dogovorili kako bi bilo najbolje rasporediti i usmjeriti težište napada, koristeći iskustva starješina jedinica koji su do toga vremena napadali Gradinu, a nisu je uspjeli zauzeti.

Prema zapovjesti Štaba Prve brigade Osme kordunaške udarne divizije Drugi bataljon je otpočeo sa napadom u popodnevnim satima 26. aprila 1945. godine. Napad su otpočele 1. i 2. četa uz podršku Mitraljeske čete sa dominirajućih visova. Sa tim četama bili su komesar Milan Paić i komandant Miloš Madžar.

Bataljon je uspio na juriš zauzeti vanjske položaje ispred utvrđenja stare Gradine i natjerati neprijatelja u samu Gradinu, tako da su Nijemci preko streljačkog stroja bataljona bacali ručne bombe, ali se dalje nije moglo. O toj situaciji obaviješten je Štab brigade i upitan što da se čini dalje. Komandant brigade Osme kordunaške udarne divizije naredio je da se bataljon za nekoliko stotina metara povuče nazad i da će u tom vremenu jedna baterija topova divizije sa svog položaja otvoriti artiljerijsku vatru na Nijemce u staroj Gradini, s tim da poslije artiljerijskog napada baitaljon ponovo na juriš pokuša zauzeti Gradinu.

Komandir baterije nije tačno uzeo nišanske elemente što je imalo za posljedicu i premašaj i podbačaj granata. Od četiri ispaljene granate dvije su otišle znatno dalje od cilja, dok su dvije znatno podbacile u odnosu na cilj. Posljednja granata udarila je u štabno mjesto Drugog bataljona. Od nje su poginuli: komesar bataljona Milan Pajić, kurir i jedan telefonista u Štabu bataljona, a teško su ranjeni: Mirko Paić, pomoćnik komesara bataljona i Miloš Madžar, komandant bataljona. Mirko Paiić je ubrzo i umro, a Miloš Madžar je uspio preživjeti ranjavanje.

Tako se 26. aprila 1945. godine Drugi bataljon Prve brigade Osme kordunaške udarne divizije rastao sa svojim cijenjenim, poštovanim i voljenim komesarom, čovjekom izuzetnih ljudskih osobina, a iznad svega drugom, borcem i rukovodiocem Milanom Pajićem, koji je četiri godine rata pripremao sebe i druge ljude za borbu toliko uvjerljivo i ubjedljivo da su prosto svakog nosile njegove riječi u akciju i borbu.

Nije bilo borca ni rukovodioca u Prvoj brigadi i u Osmoj diviziji, kada su čuli za pogibiju komesara Milana Pajića, a da im suze nisu oblile oči, tim više što se to desilo pred samo oslobođenje Jugoslavije. Kao rukovodilac i komunista uvijek je cijenio realno svaku pojavu, situaciju uopće, i na temelju konkretnog stanja i činjenica zauzimao određen i realan stav. Bio je objektivan i pravičan. Borce i rukovodioce svoje jedinice vrlo je cijenio i poštivao. Odavao je zaslužnim priznanja ističući ih za primjer drugima, ali je znao u nekim momentima djelovati i vrlo oštro kada je bilo potrebno. Oštro je nastupao

kada se nije provodilo dogovoreno, kada se nisu izvršavala naređenja, kada se tražio bezrazložan izlaz iz teške situacije d kada se ličnim ponašanjem i postupcima narušavao ugled borca ili rukovodioca narođnooslobodilačke borbe.

Zbog svega toga je bio autoritativno cijenjen i poštovan od svojih boraca i rukovodilaca, kako od počinjenih tako i od pretpostavljenih.

Posmrtni ostaci komesara Milana Pajića preneseni su od stare Gradine u Donjem Škradu u selo Malu Kosu 27. aprila 1945. godine i pokopani na seoskom groblju, a odatle su u novembru 1957. prenesene njegove kosti u partizansku kosturnicu u Perjasicu.

Miloš Madžar i Pero Vranješ

PAlC SIME MILIC

Rođen je 1912. godine u perjasičkom selu Maloj Kosi na Kordunu. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Osnovnu školu pohađao je u Poloju od 1922. do 1926. godine i bio odličan đak, ali ga roditelji nisu mogli dalje školovati. Živio je u selu od 1926. do 1934. i bavio se zemljoradnjom, povremeno odlazeći na sezonski rad u Karlovac i u Gorski kotar da zaradi novaca za nabavku odjeće i obuće. U proljeće 1934. godine otišao je na odsluženje kadrovskog roka od 18 mjeseci. Vojni rok služio je u 19. pješadinskom puku »Vojvode Putnika« u Kragujevcu.

Iz vojske se 1935. vratio u svoje selo. Porodica je imala 9 članova i živjelo se na vrlo malo zemlje lošeg kvaliteta. Bio je prisiljen zaposliti se u žandarmeriji, od 1. januara 1936. godine, u Bilješevu, Zepču i Zavidovićima. Okupaciju stare Jugoslavije je teško doživio, jer je 17. aprila 1941. godine otpušten iz žandarmerije od ljudi Nezavisne države Hrvatske samo zato što je po nacionalnosti bio Srbin. Vratio se svojoj roditeljskoj kući u Maloj Kosi gdje je uvijek bio cijenjen kao napredan čovjek.

Milić je bio srednjeg rasta, visokih moralnih i karakternih osobina. Po prirodi miran, vrlo skroman i odmjeren. Nikada nije volio isticati sebe i svoje vojničke sposobnosti. U ophođenju s ljudima bio je neobično pažljiv. Volio je ljude i pomagao im gdje je god mogao, radi čega je neobično bio cijenjen i uživao ugled. U donošenju odluka bio je hladnokrvan i promišljen. I u najtežim situacijama nalazio je izlaz i pravilno rješenje.

I kaopartizan kodpretpostavljenih starješina zapažen je kao hrabar borac i odličan rukovodilac, pa je uživao veliki ugled kod boraca i starješina.

Opredijelio se za narodnooslobodilačku borbu i u septembru 1941. stupio

u partizanski odred »Perjasica«, gdje se dobro postavio, zadatke uspješno izvršavao i ubrzo postao popularan među partizanima. Usljed pokazane umješnosti u tadašnjim uvjetima ratovanja, posjedovanja vojnog znanja, dokazane privrženosti NOP-u, te ispoljene lične hrabrosti, već krajem 1941. godine postaje komandir voda u 1. četi 2. bataljona kordunaškog partizanskog odreda, formiranoj od partizanskih odreda »Perjasica«, »Skrad« i »Donje Dubrave«, čiji je komandir bio legendarni Milutin Karaš. U toku 1941. godine učestvuje Milić u svim akcijama koje je izvodila 1. četa i svagdje se iskazao kao hrabar i sposoban čovjek, te moralno-politički svjestan.

Posebno se hrabro bori sa Talijanima na raskrsnici puteva Kmjak, Vojnić i Veljun kada je oslobođen veći broj civilnog stanovništva koje su Talijani odlučili odvesti u Karlovac i predati ustašama. U borbi sa domobranskom posadom u barakama na trasi projektirane pruge Karlovac •— Bihać, u selu Budačka Rijeka, vodila se žestoka borba. U toj borbi Milić je sa svojim znanjem došao do punog izražaja. U borhi sa ustaškim jurišnim letećim vodom, na čelu sa stožernim narednikom zlikovcem Mirkom Marušićem iz Slunja, na cesti od sela Donje Visočke do Bukovca u Poloju, 20. januara 1942. godine zarobljeno je preko 20 žandara i njihovo naoružanje.

U vrijeme formiranja 1. bataljona 2. kordunaškog odreda Milić je određen za komandira 1. čete u 1. bataljonu 2. kordunaškog odreda. Bila je to Perjasička četa, kojom on rukovodi od februara 1942. godine. Kao komandir te čete organizuje zasjedu ustaškim žandarima u šumi Glavici, između sela Mikašinovići i Jusići u Gornjim Dubravama, u zimi 1942. godine. Jurišem je napadnuta žandarska kolona na cesti, a žandari zarobljeni i razoružani. U ovoj akciji, pored komandira Milića, istakli su se i hrabri borci — njegovi partizani
— iz sela bivše općine Gornje Dubrave.

U napadu na neprijateljsku posadu u Primišlju, gdje se nalazio i poznati zločinac Božo Kodžoman, također je uspješno komandovao četom Milić Paić i postigao izvanredne rezultate. Akcija na Primišlje imala je širi vojni i politički značaj i u njoj je učestvovalo više partizanskih jedinica. U martu 1942. godne Milić sa svojom četom napada neprijateljski garnizon u Siči. Napad nije uspio, ali on je svojom četom omogućio povlačenje ostalim partizanskim jedinicama koje je neprijatelj pokušao okružiti i uništiti. Poslije izvlačenja jedinica komandant bataljona Milutin Karaš izljubio ga je i rekao mu: »Mićo, da ne bi tebe, uhvatiše i mene živoga«.

U napadu na neprijateljsku posadu u Perjasici, 27. aprila 1942. godine, opet je Milić Paić hrabro išao na čelu svoje čete. U ovoj akciji on se posebno istakao ii kao borac i kao komandir. Lično je zauzeo dva bunkera kod Kosanović Lipe. Neprijateljske jake snage su potučene i zarobljene, a općinsko mjesto Perjasica ponovo oslobođeno. Poslije toga dolazi do niza organiziranih akcija na pruzi Karlovac Ogulin i u Ličkoj Jesenici, u kojima je jedinica Milića Paića odigrala značajnu ulogu ii postigla vidne rezultate.

Početkom jula 1942. godine formira se udarni bataljon za samostalno dejstvovanie, a za njegovog komandanta imenovan je Milutin Karaš. Od ostalih boraca ponovo je formiran Perjasički bataljon i u njegov sastav ušle su Perjasička, Dubravska i Skradska četa. a za komandanta bataljona postavljen je Milić. Oba bataljona su 6. jula 1942. godine sa Hrvatskom partizanskom četom udarili na domobransku satniju Dane Prodanovića. U toj borbi zarobljen je Dane Prodanović sa još dvadesetak domobrana, tri puškomitraljeza i 18 karabina. Partizani nisu imali ni mrtvih ni ranjenih. Poslije toga Milićev bataljon

izvršio je desetak akcija i diverzija na pruzi Zvečaj — Oštarije — **Lička** Jesenica. Prilikom formiranja 4. kordunaške udarne brigade nije ušao u **njezin** sastav već je i dalje ostao terenski bataljon.

Napad na neprijateljsko uporište u Hrvatskom Blagaju, koga su držale najkrvavije ustaše na Kordunu pod komondom natporučnika Dr Stjepana Urbana, izvršio je 13. septembra 1942. Proleterski bataljon Hrvatske zajedno sa Paićevim bataljonom. I u toj borbi on je pokazao veliku sposobnost u rukovođenju bataljonom d ličnu hrabrost. Napad je potpuno uspio. Neprijatelj nije više mogao da se oporavi ni da održi svoju posadu u Hrvatskom Blagaju.

Formiranjem 5. kordunaške brigade, 16. septembra 1942. godine, terenski bataljon Milića Paaića ulazi u njen sastav i postaje 1. bataljon 5. brigade, a Milić Paić njegov komandant. S bataljonom učestvuje u svim akcijama koje izvodi 5. brigada. Naročito se istakao u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi na Drenovači, u borbi sa Nijemcima, štiteći glavne snage Narodnooslobodilačke vojske. Za ispoljenu umješnost i ličnu hrabrost pohvaljen je od Glavnog štaba Hrvatske. U borbi na Drenovači bio je i ranjen u lijevo rame zbog čega je morao otići i na liječenje u partizansku bolnicu u Bijele potoke. Zatim se ponovo vratio u 5. brigadu 8. kordunaške udarne divizije. Postavljen je za načelnika Štaba brigade. Na toj dužnosti je ostao do maja 1943. godine, a formiranjem Prvog bataljona protiv pete kolone (PPK-a) u Hrvatskoj postavljen je za njegovog komandanta, kao zaslužan i provjeren rukovodilac u dotadašnjim borbama.

Na dužnosti komandanta Bataljona PPK-a Hrvatske Miilić se pokazao izvanredno sposobnim. Vrlo brzo je očistio Gacku dolinu u Lici od ustaša i četnika. Posebno je doprinosio usavršavanju jedinica PKK-a propisujući uputstva i pravila za vršenje zadataka koji su se postavljali u borbi protiv pete kolone.

Miilić Paić učestvuje i u formiranju Prve brigade narodne odbrane (16. juna 1944. godine) i ostaje njezin prvi komandant. Na dužnosti komandanta brigade ostaje do novembra 1944. kada je zbog posljedica ranjavanja i teških uslova života u raitu morao preko Zadra otići u Beograd m a bolničko liječenje gdje je i umro 6. juna 1945. godine.

Smrt istaknutog borca i komandanta, majora JNA, odanog člana Partije od 1941. godine do posljednjeg dana života, sa velikom tugom su primili svi drugovi u jedinicama u kojima se borio i sa svojim boroima dijelio dobro i zlo. Posmrtni ostaci druga Milića Paića sahranjeni su na Novom groblju u Beogradu, u Aleji velikana li narodnih heroja, gdje se sahranjuju najzaslužniji sinovi naših naroda.

Dušan Miletić, Mihajlo Mrgić i *Milutin Paić*

MICO PA VIC, KOMANDANT 1. BATALJONA »MILISAV DAKIC«
3. KORDUNAŠKE UDARNE BRIGADE

Mićo je rođen 1910. godine u selu Prisjeka, općina Krstinja, kotar Vojnić. Napredan zemljoradnik i po prirodi veseo i dobar čovjek. Poslije odsluženja kadrovskog roka Mićo se oženio Stankom koja će kao i Mićo postati dobar patriota, dobar politički radnik i svestrani pomagač u radu svoga supruga.

Prema sjećanju Miloša Dejanovića, člana KK KPH Vojnić, Mićo Pavić je

nakon početka formiranja partijskih ćelija po selima kotara pokazivao veliko interesovanje za politički rad li želju da postane član KPJ. Poslije višemjesečnog političkog djelovanja na teritoriji općine Krstiinja, a naročito u selu Prisjeci, KK KPH za Vojnić donosi odluku da se u Prisjeci formira partijska ćelija- U izjavi Miloša Dejanovića stoji da je partijska ćelija u Prisjeci formirana 1938. godine i da je njen sekretar postao Mićo Pavić.

U vrijeme ustanka 1941. Mićo je čvrsto povezan s Milošem Dejanovićem iz Klokoča, članom KK KPH Vojnić, kao i sa sekretarom ćelija Miholjsko, Kusaja, Široka Rijeka i drugim. Vrši pripreme ljudstva za ustanak, stara se o prikupljanju oružja. U njegovoj kući održavaju se česti partijski sastanci i dogovori. I dok Mićo aktivno učestvuje u svim sastancima, njegova supruga Stanka drži stražu oko kuće i nastoji da nepoželjna lica ne ulaze u kuću.

Noću 30. jula 1941. borbena grupa Miholjsko i Prisjeka prekopali su cestu u Miholjskom, a sutradan kod mjesta Prekopa napali su dvojicu ustaša koji su se vozili motorom od Krstinje prema Vojniću. Ubrzo poslije toga uslijedila ie intervencija ustaša i domobrana iz Vojnića koje su ustanici također napali. Poslije te akcije formiraju se prvi partizanski odredi i Mićo Paviić odlazi u Partizanski odred »Otmić«. Bio je ozbiljan i odmjeren, komunikativan i dobar na čemu je gradio svoju popularnost i slavu. U borbama se ističe i iz akcije u akciju sve je zapaženiji. Zbog takvih osobina i uspjeha u radu Mićo ie već početkom 1942. godine postavljen za komandira 2. čete 2. bataljona 2. KPO. Kao komandir čete učestvuje u značajnim akcijama oko napada na Veljun, u zasjedi u selu Radovici, kada je njegova četa i četa Dušana Vergaša zarobila 42 talijanska oficira, podoficira i vojnika. Zaplijenjena je znatna količina municije i oružja. Potom s četom vodi česite borbe na putu Cetingrad — Slunj, učestvuje u borbama oko Primišlja i u Plaščanskoj dolini. Za postignute uspjehe u borbi i za izvanredne rezultate koje je pokazao u komandovanju četom Mićo je koncem novembra 1942. postavljen za komandanta bataljona Kordunaškog partizanskog odreda. I na ovoj dužnosti postiže zapažene rezultate na kada se marta 1943. ukazala potreba za jednim boljim komandantom bataljona za 1. bataljon »Milisav Dakić« 3. kordunaške brigade, Mićo je na Kordunu razriješen dužnosti i upućen u 1. batljon 3. brigade. Na novu dužnost postavljen je sredinom marta 1943. godine kad su jedinice 8. kordunaške i 6. ličke divizije vršile ofanziivne akcije u Lici u cilju čišćenja Like od talijanskih okupatora te domaćih izdajnika četnika, ustaša i domobrana. Dolaskom u novu sredinu, u bataljon kome su do tada bili na čelu najprije Milisav Dakić pa kasnije i čuveni junak Korduna Miško Breberina, Mićo je morao upotrebiti sve svoje umne i fizičke sposobnosti da nastavi djelo tamo gdje je pokojni Breberina stao. Nije Mići ni to bilo teško jer je on po prirodi, Po razvojnoj liniji i po drugim osobinama odgovarao za komandanta bataljona kakav je bio bataljon »Milisav Dakić«.

Prve značajnije borbe 1. bataljona 3. brigade pod Mićinom komandom bile su oslobođenje Otočca, borbe oko Gospića te oslobođenje Slunja. C^tinonH.q i Velike Kladuše. Najznačajnija borba za bataljon i njegovog komandanta Miću bio je napad na ustaško utvrđenje kod željezničkog mosta na rijeci Lika kod Gospića koje je branila jedna ustaška četa zlikovaca. Za likvidaciju uporišta određen je 1. bataljon, ojačan s 2 teška minobacača i mitraljeskom četom. U toku izviđanja neprijatelja, položaja i vatrenih izvora Pavić zaključuje da su se ustaše razmjestile na ravnom zemljištu. U krugu posade izgrađeni su bunkeri, saobraćajnice i razni zakloni. Sve to bilo je opasano s 3—5 redova

bodljikave žice. Na pogodnim mjestima postavljeni su mitraljezi i puškomitraljezi koji su iz bunkera uspješno tukli prilaze ustaškoj posadi. Na sastanku sa starješinama bataljona, koji je održan prije napada, Mićo im je skrenuo pažnju da je neprijatelj jak, dobro naoružan, dobro utvrđen i s dobrim moralom i ljudstvom. No, mi zadatak moramo uspješno izvršiti.

Napad Prvog bataljona, ojačan mitraljeskom četom i dva minobacača, počeo je u svitanje 27. aprila. Još u toku vatrene pripreme, dok su mitraljezi i minobacači neutralisali ustaške vatrene izvore, borci četa približavali su se bodljikavoj žici. Zahvaljujući pravilnom komandovanju mitraljeskom četom i minobacačkim vodom, čete su bez ljudskih gubitaka izbile na jurišne položaje. Ali se tada ispriječilo najteže: kako savladati neprijateljske žičane prepreke? Ljudstvo za to nije još bilo dovoljno obučeno a niti su raspolagali sredstvima za uništavanje žičanih prepreka. Hrabri komandant Pavić i dovitljivi komandir čete Mile Simunlija snalaze se tako da od ćebađi izrade most preko žice. Kada je neprijatelj ućutkan mitraljeskom i minobacačkom vatrom, Simunlija s nekoliko bombaša prebacuje ćebad preko žice a potom bombaška odjeljenje koga on predvodi skače na ćebad i prebacuje se u neprijateljske položaje s druge strane žice. Dok se Mile s bombašima prebacivao preko žica, Mićo Pavić organizuje prenos mitraljeske i minobacačke vatre naših oruđa na slijedeće neprijateljske položaje kako bi onemogućio neprijateljskoj rezervi da interveniše u rejonu prodora partizana u sistem ustaške odbrane. Nastala je ogorčena borba u neprijateljskim rovovima, saobraćajnicama i bunkerima. Tu se malo pucalo a više se tuklo kundacima, bolo noževima i intervenisalo ručnim bombama. Za cijelo vrijeme Stab 1. bataljona na čelu s komandantom Miićom bio je u vezi s četama. Komandama četa izdavane su stalne direktive i uputstva što treba raditi da bi se neprijateljsko uporište likvidiralo. Ovu borbu borac 1. bataljona i rad štaba 1. bataljona posmatrali su s pogodnog mjesta članovi štaba 3. brigade i neki predstavnici štaba 8. divizije. Kad je borba završena, Mićo Pavić je na brzinu sakupljenim borcima i starješinama čestitao na uspjehu, a to isto učinili su komandant ii politički komesar 3. brigade čestitajući štabu 1. bataljona na uspješno završenoj borbi.

Naredna akcija u kojoj se ističe 1. bataljon i komandant Mićo bio je napad na Slunj 18. juna 1943. godine. U napadu na Slunj Mićin bataljon napadao je od pravca visova Plieša ii Melnice. Prije ponoći 18. juna 1. i 3. bataljon izbili su pred neprijateljske bunkere. Između položaja 1. bataljona i neprijateljskih bunkera bio je čist brisani prostor zasijan pšenicom i raži. Naprijed se bez ljudskih gubitaka nije moglo, a ni zora 19. juna se nije smjela čekati u takvom rasporedu. Mićo Pavić obilazeći položaje dogovara se s komandirom 1. čete Milom Simunlijom kako preći brisani' prostor a kako osvojiti prve domobranske bunkere. Mile Simunlija, ekspert za rješavanje teških problema na bojištu i ovog puta bio je na visini zadatka. Već dok je osmatrao položaj neprijatelja, uočio je odakle tuče jedan puškomitraljez koji je bio glavna smetnja za dalje napredovanje bataljona. Ne čekajući dalja naređenja Mile formira borbenu grupu i kreće na neprijateljski bunker. Kao mačka, nečujno i polako, skočio je u vis i uhvatio za usijanu puškomitraljesku cijev koja je virila iz puškarnice, oteo puškomitraljez domobranu a zatim su bombaši ubacili bombe u bunker i tako osvojili glavnu neprijateljsku tačku u sistemu domobranske odbrane. Nakon toga 1. četa kreće na juriš. U isto vrijeme komandant bataljona pokreće u napad i ostale čete i uskoro Slunj je bio zauzet. U ruke jedinica 3. brigade palo je više desetina neprijateljskih vojnika i velike

količine tehnike. Između ostalog zaplijenjena su 2 pt-topa i 6 mitraljeza. Eto, tako se Mićo Pavić na svečan i dostojanstven način oprostio od ljudstva 1. bataljona koga je vodio u borbi nekoliko mjeseci i otišao na dužnost operativnog oficira Kordunaškog partizanskog odreda.

Poginuo je juna 1944. kod Skakavca. Ugasio se život revolucionara i istaknutog starješine kordunaških partizanskih jedinica.

Ignjabije Perić i Nikola Vuletič

NARODNI HEROJ NIKOLE DUŠAN PEKIC

Rođen je 23. juna 1921. godine u Međeđaku, kad Vojnića, Hrvatska. Trgovački pomoćnik. Clan KPJ od 15. novembra 1941. u NOB stupio jula 1941. Potječe iz siromašne seljačke porodice. Osnovnu školu je završio u selu Utinja Vrelo, a onda ga putem Privrednika roditelji šalju u Vranje, gdje uči za trgovačkog pomoćnika i završava malu maturu. Ne dobivši odmah zaposlenje radi kod svoje kuće, povremeno ii na raznim gradilištima, a zatim se zapošljava u trgovini. S nepunih dvadeset godina među prvima u svom kraju uključuje se u pripreme ustanka na Kordunu. Tih i povučen mladić, već prvih dana ustanka pokazuje izvanrednu snalažljivost i smjelost. Organizira partizanski odred »Brdo« i postaje njegov politički komesar. Već u septembru 1941. godine Pekić sa grupom boraca iz svog odreda i odreda »Vojišnica« i »Radonja« zarobljava prvi puškomitraljez na Kordunu.

Decembra 1941. sa svojim odredom drži blokadu žandarmerijsko-domobranske posade u školi Vojišnica, do dolaska u pomoć odreda »Debela Kosa« i »Radonja«, kada zarobljavaju 70 žandara i domobrana sa oružjem i opremom. Mladi komesar Pekić javio se u Petrovoj gori u grupu od 25 partizana, koja se preobukla u domobranske uniforme i ušla 17. novembra 1941. u okupirani Karlovac da oslobodi iz bolnice uhapšenog sekretara Mjesnog komiteta KPH, narodnog heroja Marijana Cavića-Grgu. Učestvuje u oslobođenju sreskog mjesta Vojnić 12. januara 1942. i kod Utinja Vrela njegov odred nanosi neprijatelju velike gubitke, što pored dejstva i drugih dovodi do predaje preko 500 neprijateljskih vojnika i oficira. Postaje komesar čete i od Glavnog štaba Hrvatske dobiva specijalni zadatak da u ulozi kurira uspostavi prekinute veze između Glavnog štaba Hrvatske i Vrhovnog štaba NOVJ. Komesar čete u ulozi kurira odlazi na nepoznat i dalek put, s kojeg su se mnogi vratili neobavljena posla ili se nikad nisu vratili. Proći tako dalek put gotovo kroz neprijateljske redove bio je težak zadatak.

Pekić je krenuo u nepoznato, ali s preciznim i jasnim zadatkom, 20. januara 1942. s Korduna iz sela Prisjeke. Putem partijskih veza koje su na dijelu puta bile i prekinute došao je do Foče, gdje je pronašao Vrhovni štab NOVJ i druga Tita kome je uručio poštu GSH i CK KPH. Veza je bila uspostavljena i Dušan se nakon jedanaest dana boravka kod VŠ NOVJ i POJ s poštom vrhovnog komandanta vratio u GŠH, koji se tada nalazio u Korenici. Propješačio je na tom putu oko 1500 km. U Korenici Pekić završava prvi oficirski kurs i odlazi u sastav 1. proleterskog bataljona Hrvatske. Kada bataljon prerasta u 13. proletersku brigadu, Dušan postaje politički komesar 1. bataljona, zatim komandant 2. bataljona, a već 1. augusta 1943. dvadeset dvogodišnji Duško, kako su ga borci i narod zvali od milja, postaje zamjenik komandanta brigade. Učestvuje u svim borbama bataljona i brigade u sjevernoj Dalmaciji, Gorskom kotaru, na Kordunu, Pokuplju i Zumberku. Posebna junaštva pokazuje na cesti Gerovo — Čabar, gdje ručnim bombama uništava talijanski tenk, a zatim u napadu na Blagaj, u Zumberku, u borbi na Plavcima, u Gornjoj Vasi, Plješevici, Dobrancima i drugim mjestima. U borbama na Zumberku u jednom snažnom protunapadu ranjen je od ručne bombe u obje noge i lijevu ruku. Pored velikog junaštva odlikovao se razvijenim smislom za procjenjivanje situacije i komamdovanje. Oktobra 1943. godine ističe se u odbijanju napada dobro pripremljene njemačke ofanzive na Zumberak. U tim borbama zamjenik komandanta brigade je kod Pribića s jednim vodom boraca došao na deset metara do njemačkog položaja u lično izviđanje. U sukobu s Nijemcima teško je ranjen u grudni koš iz njemačkog automata. Prenesen je na liječenje u Petrovu goru. Nakon svega dvadesetak dana liječenja, GŠH postavio ga je za načelnika žumberačko-pokupskog operativnog područja, te nešto kasnije za načelnika Štaba 34. divizije. Septembra 1944. godine u 23. godini života poslije pogibije narodnog heroja Nikole Demonje Pekić je postavljen za komandanta 12. udarne slavonske divizije. I treći put Pekić je ranjen u borbi za oslobođenje Virovitice u skočni zglob desme noge. Nakon liječenja na Papuku i Pakracu, nešto prije završetka rata, upućen je na više vojno školovanje u Sovjetski Savez.

Poslije rata Pekić je bio na dužnosti komandanta divizije, komandanta mehanizovanog korpusa, načelnika školskog i nastavnog centra oklopnih jedinica, komandant vojnog područja, načelnik Štaba 4. armije i vojno-pomorske oblasti, načelnik Nastavne uprave Generalštaba JNA, zamjenik načelnika generalštaba i glavni inspektor oružanih snaga i ONO Jugoslavije.

Pekić je poslije rata završio najviše vojne škole u JNA i, vanredno Pravni fakultet.

Nosilac je Partizanske spomenice 1941. i više visokih odlikovanja.

Penzioniran je 31. decembra 1981. godine. 15. maja 1982. izabran je za delegata u Saveznom vijeću skupštine Jugoslavije ispred Karlovačke regije. Delegatski mandat izvršio je uspješno i zapaženo.

10. juna 1986. SUBNOR SRH predložio ga je, a X kongres SUBNORJ izabrao za člana predsjedništva SUBNOR-a Jugoslavije. Kao član predsjedništva odbora izabran je 14. juna 1988. i za sekretara SUBNOR Jugoslavije. Sve delegatske funkcije obavljao je volonterski i savjesno. Poznat je u jugoslavenskoj javnosti po marljivom d aktivnom društveno-političkom radu.

Za narodnog heroja proglašen je 6. decembra 1944. godine.

Dr Đuro Zatezalo

ANDRIJA PERIC JANDRE, TAJNIK KOTARSKOG NOO-a VOJNIĆ 1941.

Rođen je 1894. godine u Burić Selu, općina Kmjak — Vojnić, u siromašnoj seoskoj porodici. Od svog djetinjstva živio je u vrlo teškim ekonomskim prilikama u uvjetima režima Austro-Ugarske Monarhije. Tek što je stasao u momka i postao punoljetan, izbija I svjetski rat i zahvata ga onaj ratni vihor. Tuđinci su naše ratnike upućivali na najteže frontove gdje se svakodnevno masovno ginulo.

Na ruskom frontu u jednoj od teških bitaka, kod Galicije, od eksplozije ruske granate bio je zatrpan zemljom. Onako onesviješćenog spasili su ga njegovi drugovi.i prenijeli u pozadinu na liječenje. Duže vremena ostaje u feomi i' liječi se po bolnicama u Čehoslovačkoj i Mađarskoj. Odmah po ozdravljenju vraćen je na front u borbene redove, gdje je bio izložen velikim karpatskim hladnoćama, svakodnevnim teškim borbama i ratnim naporima što je stoički izdržao.

Nakon završetka rata vraća se svome domu u rodni Kordun u kome je vladalo siromaštvo, glad a golotinja. Trebalo je uložiti dosta rada i napora da se savlada ona neimaština, a višečlanoj porodici obezbijediti donekle pristojan život, kakav su tada imali kordunaški žitelji. U uvjetima mira i režima stare Jugoslavije, između dva svjetska rata, imao je buran i težak život. Tada osniva i stječe svoju porodicu u kojoj je imao petero djece.

Kada je izbio II svjetski rat i okupacija naše zemlje 1941. godine, bio je čovjek pedesetih godina i dočekao je pripravan narodni oružani ustanak. Na poziv KPJ stupa u prvi ešalon Titovih boraca i jedan je od istaknutih revolucionara i organizatora ustanka u svome kraju. Imao je bogato životno iskustvo, veliki utjecaj na narodne mase koje je okupljao za NOP, jer je među narodom uživao veliki ugled i povjerenje.

Njegov je značajan doprinos na organiziranju i osnivanju prvih organa naše narodne vlasti — NOO-a u oslobođenim selima, Korduna. Već u jesen 1941. godine, kao iskusan i idejno opredijeljen za NOB, obavlja pripreme i organizira više oblike organa narodne vlasti. Sudjeluje u radu na osnivanju općinskih NOO-a Kmjak i Vojnić, zatim Kotarskog NOO-a Vojnić. To je bio prvi Kotarski NOO na području Hrvatske koji je osnovan na slobodnom partizanskom teritoriju. Bio je izabran za tajnika i tako je postao jedan od prvih tajnika kotarskih NOO-a, što je od posebnog historijskog značaja za razvoj NOB-a i novih organa naše narodne vlasti.

Kao tajnik kotara stalno se nalazio među narodom na terenu. Održavao je mnoge sastanke i tumačio ciljeve NOB-a, zadatke i ulogu novih organa narodne vlasti i provodio neposredne zadatke, koji su bili od presudnog značaja i interesa za stanovništvo. Trebalo je brzo i efikasno rješavati nastale probleme, među kojima su bili: smještaj porodica čije su kuće bile popaljene i

uništene od strane neprijatelja, zatim prehranu nezbrinutog stanovništva i snabdijevanje brojnih partizanskih jedinica na terenu.

Osim toga njegov je značajan doprinos bio na provođenju zadataka usmjerenih za stalno jačanje i razvoj naših organa narodne vlasti, na njihovoj afirmaciji u narodnim masama i doprinos za njihovo efikasno obavljanje najsloženijih zadataka i problema u ratnim uvjetima. Svojim ličnim primjerom pokazivao je ostalima kako se bori za slobodu svoga naroda, čemu je posvetio sve svoje fizičke i umne sposobnosti. Kao komunista i drug služio je za primjer mnogima i time uživao velike simpatije i ugled u masama. Njegova odlučnost i hrabrost, prisebnost i pregalaštvo stvorili su ogromno povjerenje kod naroda, što ga je posebno krasilo. Takav je ostao i dalje u slobodnoj novoj zajednici i spadao među vrlo istaknute i aktivne društveno-političke radnike sve do kraja svoga života. Bio je nosilac »Partizanske spomenice 1941.« i brojnih odlikovanja te drugih društvenih javnih priznanja.

Đuro Gaćeša

MILA PERIC MICA, REVOLUCIONAR NA KORDUNU, U BEOGRADU I BANATU

Rođena je 1917. godine u Penić Selu, kotar Vojnić. Roditelji, otac Ilija i mati Stanka, potiču iz ugledne porodice Perića na Kordunu. Išla je u osnovnu školu Gornji Budački. Bila je slabašne tjelesne građe. Nitko nije mogao ni slutiti da će ta sićušna djevojčica postati poznati revolucionar na Kordunu, na zagrebačkom poljoprivrednom fakultetu i u Beogradu.

Poslije osnovne škole Mila nastavlja školovanje u karlovačkoj gimnaziji i još kao srednjoškolka opredijelila se za napredni radnički pokret i primljena za člana SKOJ-a. Za vrijeme ferija redovno je dolazila na Kordun. Dane je provodila među poznanicima i rodbinom. Mila je bila stalno u pokretu, u radu s omladinom Perić Sela, Trupinjaka, Budačke Rijeke, Buriča i okolnih sela nastojeći da među mladim ljudima organizuje politički rad.

Poslije gimnazije Mila s izgrađenim pogledima na život, na društvena i politička zbivanja, dolazi na Poljoprivredno-šumarski fakultet da studira agronomiju. Po dolasku u Zagreb Mila se ozbiljno prihvatila učenja. Istovremeno se uključila u široku antifašističku aktivnost i političku bitku, ali nije zaboravila na rodni kraj. Po partijskoj direktivi čitave grupe omladinaca-studenata odlaze na rad u »Seljačko kolo«, kojim neposredno rukovodi CK KPH. Osnovnj zadatak mladih komunista bio je da političkom aktivnošću mobili-

ziraju mase i da pomažu formiranje partijskih organizacija na selu. Opća karakteristika rada bila je nesebična ljubav za svoju zemlju, nesebična privrženost širokom frontu borbe protiv fašističkih zločinaca i porobljivača.

Bilo je nešto posebno što je krasilo Milu. Neobično je pažljiva i taktična u odnosu prema ljudima, strpljiva i uporna na radu. Stekla je povjerenje svakog s kim bi dolazila u dodir. U njoj je bilo nešto što joj je davalo snagu hrabrog borca koji sve podređuje borbi i idealima, a to je prenosila na sve oko sebe. predratni studentski dom u Zagrebu, u sadašnjoj Ulici Vladimira Nazora, bio je njoj partijski povjeren. Kroz tu aktivnost, radom među stotinu studentica, koje su tu stanovale, ona se veoma brzo afirmirala, angažirala ostale studentice na »provođenju zadataka koje je postavila partijska organizacija. Mila i njene drugarice: Milka Kufrin, Jana Ilijanić, Blanka Hajligštajn, Tonka Span i druge uvlače u kulturno-prosvjetni rad mnoge studente ostalih fakulteta, provodeći konstantno na tom području partijsku liniju.

Slobodne nedjelje niti slobodne dane nije imala. Navlačila je gojzerice na noge i s kino-aparatjurom je odlazila u obližnja sela noseći potreban partijski materijal. Njezin rad je osobito živ na području rodnog kraja, na Kordunu, gdje su je tadašnji mladi posebno cijenili. Mila je 1937. godine uspjela u Perić Selu formirati kupoprodajnu seljačku zadrugu, tamburaški orkestar i dramsku sekciju. Nešto kasnije u selu Trupinjaku, zahvaljujući njenom samoprijegornom radu i Dragana Kesera, formirana je partijska organizacija od pet članova. U vremenu od 1938. do početka drugog svjetskog rata Mila je često dovodila grupe studenata koji su s teritorijalnim partijskim organizacijama i kulturno-prosvjetnim društvima davali priredbe. Program je bio takav da je odisao idejama protiv fašizma, nenarodnog režima i buržoazije. Veličao je ideje bratstva i jedinstva naših naroda. Takvi programi su često izvođeni, a bili su veliki doprinos pripremama narodnooslobodilačke borbe i socijalističke revolucije.

U predvečerje rata, u decembru 1940. godine, partijska organizacija priredila je preko studentskog udruženja »Svjetlost« veče posvećeno ruskoj oktobarskoj revoluciji, Mila Perić bila je zadužena da održi referat o učešću žena u oktobarskoj revoluciji i o tome što je sve oktobarska revolucija značila za ženu. Dok je čitala referat pred nekoliko stotina studenata, u selo je upala policija, zajedno s Mačekovom zaštitom. Upadajući među studente, policija je uočila da je referat čitala djevojka u crvenoj vesti pa je svuda baš nju tražila. Solidarnost studenata, među kojima je bilo dosta nekomunista, ih je spriječila. Usprkos prijetnjama i zadržavanju u zatvoru, nitko od prisutnih nije izdao Milu.

U maju 1941. godine Mila dolazi iz Zagreba na Kordun. Povezuje se s Draganom Keserom, sekretarom partijske ćelije KPH u Trupinjaku. S njim neumorno radi na uzdizanju članova Partije i održava sastanke i razne kontakte s ljudima u Perić Selu, Budačkoj Rijeci, Jasmić Brdu, Trupinjaku i drugim okolnim selima. Kad je počeo ustanak, Mila ostaje d dalje kod kuće ali održava čvrste veze i sastanke s tek formiranim Partizanskim odredima »Debela kosa« i »Trupinjak«. Sredinom septembra 1941. Milina majka odlučuje da ide u Beograd gdje se već nalazio otac Ilija. Mila ne može pustiti samu majku na takav put ii po odobrenju komandira i političkog komesara odreda »Debela kosa« Mila odlazi u Beograd. U Beogradu se povezuje s partijskom organizacijom i nastavlja aktivnim radom, isto kako je to radila u Zagrebu i na Kordunu. Zbog materijalnih uslova i zbog preseljenja njene porodice u Veliki

Gaj, pančevački kotar, i Mila odlazi s roditeljima. Po direktivi beogradske partijske organizacije Mila se povezuje s istaknutim komunistima Banata i s partijskom organizacijom u Velikom Gaju. Tu je još uključena u borbenu grupu koja je djelovala u tom dijelu Banata. U to vrijeme partijsku organizaoiju Banata okupator je desetkovao. U selima oko Velikog Gaja i oko Vršca s preostalim drugovima Mila razvija politički rad. Ona je organizovala prikupljanje partijske pomoći i sanitetskog materijala koji je slala partizanskim grupama u Banat i Srijem. Zbog velike angažovanosti i aktivnosti Milu je otkrila policija. Da bi izbjegla hapšenje, Mila se sklanja u Beograd, ali i dalje ne miruje već nastavlja s radom. Bila je na stalnoj vezi Beograd — Banat i na tom poslu policija joj ulazi u trag. U ljeto 1944. gestapo otkriva Milino boravište u Beogradu, ulazi u stan i pošto je Mila trenutačno bila na nekom zadatku u Banatu, Nijemci je čekaju u stanu i kad je ušla u kuću bila je uhapšena.

Treba pogledati gestapovske zapisnike, koji su vođeni prilikom Milinog saslušanja, pa da se čovjek i danas s dubokim poštovanjem sjeti velikog borca Mile Perić. Ni riječi nije rekla policiji, a što je sve izdržala najbolje svjedoče liječnički nalazi priloženi istražnim dokumentima. Iz tih nalaza vidi se da je Mila pod batinama gotovo oslijepila. Izmrcvarenu i iznakaženu ponovno je prebacuju u Banat gdje je strijeljana s grupama boraca. Na stratištu kod sela Jabuke, u blizini Pančeva, prestalo je da kuca junačko srce jedne hrabre kordunaške djevojke.

Ignjatije Perić

MILOŠ ĐURE PETROVIC PEK, BOMBAS U PARTIZANSKOM ODREDU »DEBELA KOSA«

Petrović Đure i Sofije Miloš rođen je 1921. godine u Koranskom Brijegu kod Tušilovića. Pekarski radnik. U Partizanskom je odredu »Debela kosa« od 27. jula 1941. godine.

Miloševi roditelji Đuro i Sofija imali su šestero djece, a malo zemlje pa se teže izlazilo i teže spajao kraj s krajem. Zato su muška djeca po završetku osnovne škole pošla na izučavanje zanata. Miloš kao trinaestogodišnjak otišao je u Karlovac na učenje pekarskog zanata kod majstora Steve Malobabića. Prije odlaska na zanat Miloš je kratko vrijeme bio i sluga kod bogatijeg seljaka u Mahičnom.

Po završetku zanata nastavio je raditi kod istog gazde kao pekarski pomoćnik. Niti kao učenik, niti kao pekarski pomoćnik, Miloš nije imao dovoljno vremena za sebe i lični život. Noću je morao mijesiti i peći kruh, a

danju s korpom na leđima prodavao je po karlovačkim ulicama gazdin kruh i pecivo. Već kao šesnaestogodišnjak Miloš je počeo da se druži i hvata veze s naprednim karlovačkim radnicima. Nakon završetka zanata učlanio se u UTRS-ove sindikate i postaje aktivan član.

Kapitulacija stare Jugoslavije zatekla ga je u Karlovcu. Početkom jula 1941. kao Srbin i član naprednih sindikata morao je napustiti grad i vratiti se kući. Kući je došao s proglasom CK KPJ o dizanju ustanka. Povezao se s nekim članovima Partije i SKOJ-a iz Tušilovića i Brezove Glave, od kojih dobiva uputstva i smjernice za rad s narodom na selu. Svaku večer Miloš i njegov brat Milić održavaju sastanke i pripremaju ljude za ustanak. Miloš **i Milić** ulaze u Partizanski odred »Babina gora« koji je zbog blizine **Karlovca** napustio rejon Tušilovića, prebacio se u šumu Debelu kosu **i** fuzionirao se s Partizanskim odredom »Debela kosa«.

Prvih dana boravka u partizanskom odredu Miloš je zapažen i rado viđen u društvu svakog partizana. On je svojim šalama, pjesmom i vicevima znao raspoložiti najumornijeg ili najzabrinutijeg partizana i tako mu olakšati probleme u porodici, nespavanju i napornim marševdma i borbi. U prvoj borbi Miloš se ističe hrabrošću i snalažljivošću. Zbog tih vrlina pri formiranju jurišne desetine postao je prvi borac u jurišnoj desetini. Pored hrabrosti, drugarstva Miloš se ističe i uspješnim političkim radom, kako u odredu tako i među omladinom i narodom. Miloš je već u septembru 1941. godine primljen za člana SKOJ-a, a uskoro poslije toga postao je i član Partije odredske ćelije »Debela kosa«. Po direktivi komiteta Prvog rejona Korduna u odredu »Debela kosa« formiran je poseban aktiv skojevaca kojim je rukovodio Rafko Tabor. U tom aktivu, pored ostalih, bili su Miloš Petrović, Uroš Opačić i Vojica Martinović. Oni su u slobodno vrijeme, po direktivi Rejonskog komiteta SKOJ-a, odlazili na teren radi političkog djelovanja među omladinom. Oni su radili i na formiranju teritorijalnih skojevskih organizacija.

Miloš i njegov brat Milić imali su veliki uticaj i na svoje roditelje pa su **i** oni već početkom ustanka bili aktivisti NOP-a u svom selu. Otac Đuro prilikom formiranja prvih narodnooslobodilačkih odbora izabran je za seoskog odbornika, a kasnije je i predsjednik seoskog NOO-a. Mati Sofija je bila partizanski kurir. Nada Dimić u izvještaju govori o ženi kuriru **iz** Koranskog Brijega, ne navodeći ime i prezime, ali očito da se radi o Sofiji Petrović kod koje je i Nada, na svom putu za Karlovac ili Petrovu goru, navraćala radi odmora i hrane. Sofija je po zadacima rukovodioca Korduna radi specijalnih zadataka upućivana u Karlovac. Prva dva puta prošla je sretno, a treći put kad je došla na mitnicu u Maštanju zaustavljena je od ustaša, uhapšena, dugo se sluša vana i strijeljana.

Pred kraj 1941. godine većina stanovnika velikog dijela kotara Vojnić poznavala je Miloša Petrovića. Popularnost je sticao hrabrim držanjem u borbi, druženjem, radom s omladinom i veseljačkim duhom. Evo kako je to Miloš radio. Noću 10/11. septembra odred »Debela kosa«, pojačan s tridesetak civila iz rezervnog odreda Budačka Rijeka, izvršio je prvu veću diverzantsku akciju na cesti Krnjak — Veljun. Te noći trebalo je što više uništiti ptt stupova, telefonskih instalacija, onesposobiti cestu na više mjesta i porušiti drveni most u Budačkoj Rijeci kod Šarca. U toku akcije svaki partizan je želio da što više uradi, da se put i telefonske veze što više onesposobe i da se iskaže mržnja prema ustašama i Pavelićevoj »Nezavisnoj državi«. Za kratko vrijeme rada srušen je most, cesta prekopana na više mjesta, a lomljava telefonskih

stupoVa je davala ritam cijeloj akciji. Na dionici dugačkoj gotovo četiri kilo_ metara udarci sjekira, škripa testerà i jeka partizanske pjesme slijevali su se u opći narodni revolt.

U toj noćnoj vrevi, pri punoj mjesečevoj svjetlosti i partizanskoj akciji koja je ličila na dobro organize vano gradilište, Miloš Petrović Pek, negdje poslije ponoći, kad se na ljudstvu već primjećivao zamor od nespavanja i fizičkog rada, prilazi hrpi izrezanih telefonskih stupova, hvata u ruku komad otkinut od stupa i prinosi ga desnom uhu kao da je uzeo telefonsku slušalicu. »Halo, halo!«, počinje Miloš jednu od svojih ratnih vragolija. »Je li to gospodin poglavnik? Drago mi je, gospodine poglavniče. Ovdje glavni stan Korduna. Molim vas čujte što se ovdje događa... « Raspričao se Miloš, sve onako u svom stilu, o porušenim »brzoglasima« i zapaljenim »samovozima«, traži od Pavelića da šalje svoje doglavnike, krilnike i vitezove na Kordun, a borcima već naviru suze od smijeha. Ili drugi primjer, Miloš nije imao gornje zube sjekutiće, ponekad bi znao reći: »Ako te ja, sestro, ugrizem, otkinut ću ti uho«. Jednom na skupu partizana i omladine Miloš se kao naljutio nešto na omladinku, prilazio je bliže i ozbiljnog izraza lica reče: »Sestro i drugarice, znaš da si me grdno uvrijedila. Za kaznu pred ovim skupom odgrist ću ti nos«. Cura se ozbiljno zamislila, a partizani pošto su znali za ovaj Milošev trik počeše se smijati. To je zasmijalo i Miloša koji je otvorenih usta još uvijek gledao u curu. Ona jedva tek tada primijeti da Miloš nema zuba za zagrizanje pa se i sama poče smijati. Veselje među partizanima i omladinom pretvorilo se u opći smijeh i šalu. Ovakvim dosjetkama i šalama Miloš je znao razveseliti čitavu partizansku jedinicu i neispavanom, umornom i gladnom ljudstvu davao bi novu snagu.

Početkom novembra 1941. Komanda partizanskih odreda Korduna i Banije počela je s pripremama za odlazak partizanskog voda dobrovoljaca u Karlovac radi oslobođenja iz ustaškog zatvora Marjana Čavića, sekretara Mjesnog komiteta KPH Karlovac. Među prvim pripadnicima jurišnog voda, kako je nazvana ova jedinica, bili su: Ivica Go jak, Miloš Petrović, Pero Peurača, Uroš Opačić, Drago Vukić i drugi. Kada je formiran vod, Ivica Gojak i Miloš Petrović bili su čelni borci voda. Cijelim putem od Petrove gore, Tušilovića pa i kroz Karlovac ljudstvo je pjevalo i bilo veselo, a kada bi pjesma utihnula Petrović bi nastvio sa svojim vragolijama. Po ulasku u Karlovac, komandir voda Veco Holjevac za opasnije i odgovornije zadatke određuje Peka. Poslije završene akcije u karlovačkoj bolnici vod se na povratku iz Karlovca na Kordun sukobio s talijanskom stražom na Koranskom mostu. Zahvaljujući ponajviše hrabrosti i odvažnosti Drage Vukića, Miloša Petrovića i Uroša Opačića, pa i cijelog voda, akcija na mostu potpuno je uspjela. Talijanska straža je likvidirana a pored ostalog zaplijenjen je puškomitraljez. U toj akciji teže je ranjen Ivica Gojak koji će nešto kasnije u šumici Strekovac i umrijeti. Pek je s Grgom Milašičićem, Nikolom Sipićem i Urošem Opačićem nosio u šatorskom krilu teško ranjenog druga.

Po povratku dobrovoljačkog partizanskog odreda iz Karlovca Komanda grupe partizanskih odreda Korduna i Banije izdala je naredbu kojom se pohvaljuje jurišni vod iz karlovačke akcije, svi pripadnici voda. Za požrtvovanje i posebno zalaganje nagrađeni su: Uroš Opačić, Miloš Petrović, Grga Milašinčić i Drago Vukić, svi iz 1. čete »Debela kosa«.

Komanda odreda Korduna i Banije nagrađuje partizane: Uroša Opačića

men

zlatnim satom, Grgu Milašinčića pištoljem, Dragu Vukića naliv-perom i Miloša petrovića džepnim satom od 10 rubina.

Drugog decembra 1941. godine ujutro jedan ojačani bataljon talijanskih bi-ciklista-fašista krenuo je od Krnjaka prema šumi Debeloj kosi s namjerom da se sukobi i uništi Partizanski odred »Debela kosa«. Oko 8 sati ujutro došlo je do žestoke borbe između talijanskih fašista i Partizanskog odreda »Debela kosa« u rejonu brda Cukura u Budačkoj Rijeci. Nakon jednosatne krvave borbe talijanski pohod prema šumi je zaustavljen. Partizani su nastojali da neprijatelja prisile na predaju, a neprijateljski bataljon grčevito se branio očekujući da mu svaki čas stigne pomoć u ljudstvu, artiljeriji i tenkovima od Vojnića i Karlovca. Cijeli dan partizani su s bliskih položaja bacali ručne bombe na neprijatelja. Među bombašima, kao i uvijek, našao se i Miloš Petrović. Poslije podne oko 14 sati, Miloš je aktivirao ručnu bombu i malo se izdigao iz zaklona kako bi lakše uočio cilj i bolje bacio bombu. U tom momentu neprijateljsko zrno pogađa Miloša. Na mjestu je ostao mrtav. Smrt Miloša Petrovića brzo se pročula u borbenim redovima partizana. Nastala je tuga i žalost za voljenim drugom, ratnikom i suborcem. Miloša su žalili ne samo bordi njegove jedinice već i borci drugih jedinica koje su toga dana uzele učešća u borbi. Uveče 2/3. decembra o pogibiji Miloša Petrovića rekao sam da je Miloš oličenje hrabrosti i primjer kako se treba boriti za najveće ljudske ideale — za slobodu, bratstvo i jedinstvo.

Ignjatije Perić

BOŽICA RANITOVIC, ISTAKNUTA AKTIVISTKINJA NOP-a U UTINJSKOJ DOLINI

Ranitović Radivoja Božica je rođena 28. 12. 1913. godine u Podsedlu, općina Vojnić, kotar Vojnić. Potječe iz imućne seljaeko-radničke obiltelji. Njezin otac bio je čuvar pruge — zvaničnik I i ujedno se bavio zemljoradnjom. Po nacionalnosti je Srpkinja. Osnovnu školu završila je u Vrelu Utinji. Kasnije se bavila seljačkim poslovima.

Njezin brat Branko, koji je umro 1935. godine u 27-oj godini života, pripadao je naprednom radničkom pokretu i raspolagao brojnim knjigama i časopisima demokratski i marksistički orijentiranih književnika i drugih publicista. Božica je bila veoma vezana za brata Branka. Njegovala ga je u toku duge bolesti i pod njegovim uticajem spoznala je nepravde klasnog društva, težak položaj radnika i siromašnog seljaštva, te se opredijelila za napredni radnički pokret.

Kasnije 1939. i 1940. godine, preko Basara Petra Danice iz Podsedla koja je bila udata za Jovana Jurića u Gornji Sjeničak, upoznaje se sa simpatizerima

i članovima KPJ u Gornjem Sjeničaku. U tim kontaktima proširuje se njeno saznanje o klasnoj borbi i stavovima KPJ o društvenim, političkim, nacionalnim i socijalno-ekonomskim pitanjima u Jugoslaviji i svijetu. Od tada počinje i njena neposredna aktivnost u revolucionarnom pokretu. Izrađuje i prikuplja odjeću za španske borce, koji su bili u logorima u Francuskoj, osobno je nosi i predaje u Sjeničaku gdje je bilo središte ove aktivnosti, kojom je rukovodila partijska organizacija u Sjeničaku.

Po formiranju Partizanskog odreda »Katić kosa«, početkom augusta 1941. godine, pod rukovodstvom i na osnovu direktiva komandira odreda Stanka Gabrića organizovano i aktivno sudjeluje u narodnooslobodilačkoj borbi. Bila je među prvim ženama na teritoriji odreda »Katić kosa« koje su se povezale s odredom, propagirale njegovo formiranje i odlazak u partizane, okupljale žene i organizovale prikupljanje odjeće i hrane za potrebe odreda. S Radom Pavla Lončar i Radom Janka Bijelić obavlja poslove na terenu sela Vrelo Utinja, Podsedlo i Malešević Selo koje će kasnije obavljati narodnooslobođilački odbor, mjesna organizacija AFŽ-a, Saveza komunističke omladine Jugoslavije i Saveza mlade generacije.

U novembru 1941. godine izabrana je za predsjednicu prvog mjesnog odbora AFŽ-a d odbornika prvog mjesnog NOO-a u Vrelu Utinja. Izbor na te dužnosti uslijedio je kao priznanje za dotadašnji organizovan, aktivan i uspješan rad u narodnooslobodilačkom pokretu, a posebno u okupljanju i radu sa ženama. Od tada počinje njezin organizovan i neprekidni društveno-politički rad na terenu sve do oslobođenja zemlje.

U proljeće 1942. g. poslije martovske ofanzdve na slobodnu teritoriju Korduna izabrana je za člana prvog općinskog odbora AFŽ-a i člana općinskog NOO-a općine Sjeničak. Jedno vrijeme bila je predsjednica općinskog odbora AFŽ-a općine Sjeničak. U isto vrijeme izabrana je za člana prvog kotarskog odbora AFŽ-a kotara Kirinsko-sjeničarskog, kasnije Vrginmost. U ljeto 1942. godine završava kurs za rukovodioca AFŽ-a. U septembru 1942. godine primljena je u KPJ, a od proljeća iste godine bila je kandidat za člana KPJ. Cijelo vrijeme radi kao društveno-politički radnik na terenu kotara Vrginmost.

Pored niza zadataka koje obavlja kao organizator i neposredni izvršilac, posebno se istakla u organizaciji žetve na poluoslobođenoj teritoriji, prikupljanju hrane i drugih potreba za ranjenike i bolesnike u Petrovoj gori, organizaciji žena i omladine u obavljanju poljoprivrednih radova, organizaciji opismenjavanja žena, smještaju i ishrani obitelji čiju je imovinu neprijatelj uništio, sprovođenju mjera u sprečavanju širenja epidemije tifusa i drugih zaraznih bolesti. Naročito se istakla u organizaciji smještaja, ishrane i njegovanju izbjeglica iz Hrvatskog primorja oboljelih od tifusa.

Jedina je žena sa teritorije u širem zahvatu željezničke pruge od Vrginmost a do Karlovca koja je nosilac »Spomenice 1941.«

Umrla je 12. 5. 1982. godine u Beogradu. Sahranjena je u mjesnom groblju u Vrelu Utinji. U poslijeratnom periodu živjela je u Beogradu i cijelo vrijeme, iako rano oboljela, bila je aktivna u društveno-političkom radu i ostala sve do smrti na liniji Saveza komunista Jugoslavije.

Đuro Gaćeša

JOVO **STEVE RIBIĆ, KOMANDANT BRDSKOG DIVIZIONA 34. DIVIZIJE**

Rođen je 1919. godine u Gejkovcu, općina Krstinja. Osnovnu školu je završio 1931. godine, zatim putem društva »Privrednik« odlazi u Novi Sad gdje je učio za trgovačkog pomoćnika. Zaposlio se 1935. kao trgovac u Novom Sadu. Na tom poslu zbog ekonomske krize ostaje kratko. U vrijeme učenja zanata Jovo se aktivirao radeći s omladinom i u sindikatu trgovačkih radnika. Sve više je politički sazrijevao.

Jovo se 1936. našao u Splitu, čekajući brod koji će ga prebaciti u Spaniju. Ne uspijeva se ukrcati jer je tajna služba Kraljevine Jugoslavije otkrila namjeru veće grupe za odlazak u Španiju. Jovo uspijeva da izbjegne hapšenje. Odlazi iz Splita, ali nastaju nove nevolje, kuda sada? Lutao je gradovima tražeći posla. Kad nije imao drugog izlaza, vraća se u rodno mjesto. Život u višečlanoj porodici, koja je jedva izlazila nakraj, navodi Jcvu da 1937. godine konkuriše za pitomca Brodarsko-mornaričke podoficirske škole u Divuljama kod Splita. Školovanje je počelo 1937. godine ii poslije dvije godine završio je s odličnim uspjehom. Unaprijeđen je 1939. za mornaričkog podoficira. Jovo je upućen na šestomjesečni kurs radi specijalizacije za brodsku artiljeriju.

U toku pitomačkog života Jovo je, kao jedan od odličnih pitomaca, ukrcan na krstaricu »Dalmacija«. Na njoj je obavljao praktičnu obuku ploveći Jadranskim i Sredozemnim morem. Dospio je i u Kopenhagen. Jovo je s krstarećirn brodom uplovio i u njujoršku luku.

Nakon šestomjesečnog artiljerijskog kursa Ribić je raspoređen u službu na razarač »Zagreb« gdje nije dugo ostao zbog izbijanja rata 1941. godine. Po kapitulaciji razarač »Zagreb« se našao u luci Boke Kotorske. Na razaraču su bili poznati heroji Jugoslavije, oficiri jugoslavenske mornarice Mišera i Spasić. Jovo je, još od ranije, ovu dvojicu ofilcira posebno cijenio i poštovao. Znalo se da će brod pasti u ruke talijanske i njemačke vojske. Mišera i Spasić su u saradnji sa svojim istomišljenicima, među kojima je bio i Jovo Ribić, odlučili da posadu broda iskrcaju na kopno, a razarač potope. Jovo se vratio u rodno selo Gejkovač na obronke Petrove gore. Tu dočekuje prve dane ustanka.

S užom porodicom Jovo Ribić učestvuje na prvom sastanku ustanika 27/28. jula 1941. godine na kome su se napredni mještani Gejkovca i okoline dogovarali za dizanje ustanka. Početkom ustanka po zadatku ostaje kod kuće. Zadužen je za obavještajnu službu kojoj su ustanici od prvog dana NOR-a pridavali posebnu pažnju. Sredinom oktobra 1941. godine Ribić je primljen za člana KPJ, a neposredno poslije toga po direktivi Partije odlazi u 4. četu Dušana Vergaša. S obzirom na vojničku naobrazbu u jugoslavenskoj vojsci Ribić je ubrzo postao komandir odjeljenja pa komandir voda i čete 2. bataljona 2. KPO a kasnije u Osmoj kordunaškoj ud. diviziji. Koncem 1943. ili početkom 1944. Ribić je po potrebi službe prekomandovan iz Osme divteije u 34. diviziju 4. korpusa NOV gdje je komandant Brdskog diviziona 34. divizije. Na toj dužnosti unaprijeđen je u čin majora NOV i POJ. U drugoj polovini 1944. Ribić je poginuo u teškoj borbi koju je vodila 34. divizija protiv njemačko-ustaških snaga. Sahranjen je u Gejkovcu. U istom groblju 27/28. jula 1941. godine Jovo je imao prvi sastanak s ustanicima Široke Rijeke, gdje je pala odluka o formiranju odreda i početku prvih partizanskih akcija na južnim obroncima Petrove gore.

Na drvenom nadgrobnom obilježju nevjestom rukom, nekim oštrim predmetom, urezano je: »J. RIBIĆ, major, 1944. godine«. To je grob Jove Ribića, seoskog čobančdća iz porodice Stevana Ribića, novosadskog šegrta i trgovačkog radnika, nesuđenog borca španskog građanskog rata, pitonica mornaričke podoficirske škole i artiljerijskog podoficira na razaraču »Zagreb«. To je grob jednog od sinova kordunaškog seljaka koji se čitav život borio da što više nauči, da što više zna i da više dobije saznanja o čovjeku stvarocu, o nepravdi koja je nametnuta narodu.

Jovo je imao sve osobine koje su krasile borce, a posebno starješine NOV i POJ. Bio je primjeran komunista, a zapažena osobina je sto je stalno bdio nad svojim borcima i potčinjenim starješinama. Zna se da je Jovo već 1944. godine bio unaprijeđen u čin majora NOV i POJ. Iz toga se može zaključiti da se radilo o perspektivnom vojnom starješini i specijalisti za artiljerijske jedinice. Njegova smrt teško je pala ne samo Jovinoj rodbini već i svim njegovim suborcima iz 8. kordunaške i 34. divizije. Kasnije svaka ispaljena artiljerijska granata na neprijatelja bila je i svečani plotun svom komandantu Jovi Ribiću.

Mile Sokolović i Ignjatije Perić

VASO SAVIČ

Kordun nije osobito bogat kraj, moglo bi se reći da je više lijep nego bogat. Ali, uz sve svoje oskudice, oduvijek je bio bogat djecom. Tu brojna obitelj nije nikad bila rijetkost već pravilo. Zemlje u svakog malo pa je zato trebalo mnogo muke, napora, odricanja i tegobe da se živi i preživi, da se djeca na put izvedu, da kruh svoj u ruke dobiju. Takve brige i napori nisu mimoišli ni roditelje Vase Savića, oca Marka i majku Stanku.

U mnogočlanoj obitelji, u kojoj je bilo pet sinova i tri kćeri, rodio se Vaso kao treći sin. Bio je živahan i otresit, veseo i radoznao. Uvijek vedar i nasmijan, baš kao da mu ništa ne nedostaje. Bio je u neku ruku ljubimac roditelja, a posebno majke Stanke. Vaso Savić je rođen 3. 3. 1914. u selu Vojišnica kod Vojnića, po narodnosti Srbin. Među braćom i sestrama, u kući Savića, rastao je mali Vaso okružen pažnjom. Roditelji su ga, kao i svu djecu, voljeli, ali je majka Stanka za svog Vasicu, kako suga od miljazvali, uvijek nalazila nešto više pažnje i ljubavi — bio je on miljenik i ljubimac. Možda je baš to u njemu razvilo toplinu i dobrodušnost.

Vrijeme je brzo teklo. Vaso je završio osnovnu školu s odličnim uspjehom. Kad je završio osnovnu školu, otac Marko svakog dana odvodi Vasu u svoj

viganj da s njim radi u kovačnici i da uči za kovača. Vaso je slušao oca mada nije želio da bude kovač. Nikad Vaso nije bio grub, već blag i nasmiješen. Tom svojom mirnoćom i blagošću plijenio je sve oko sebe. Prirodno je bistar i nadaren, nadasve vrijedan i pažljiv. U kući djece sve više, a kuća uvijek jednako malena, sve starija i sve trošni ja. Zemlje onoliko koliko je i ništa više. Očeva zarada u »vignju« sve tanja, a život sve više traži. Mnogi dječaci iz sela pođoše u svijet na škole i zanate. Za škole se nema sredstava, a za zanat treba manje, ali i zato je trebalo nešto čega u kući Savić nikad nije bilo dosta. A onda jednog dana, sav ozaren u licu i kao preporođen, stiže otac Marko iz Karlovca i donese vijest: »Vasu će nam uzeti u Karlovcu da izuči mehanički zanat«. Briga preraste u zadovoljstvo. Tako uvijek u siromaštvu svaka otklonjena briga ispuni srce radošću pa makar se i dalje život jednako tegobno nastavlja.

U novoj sredini na izučavanju zanata u Karlovcu, Vaso se brzo snašao. Družio se s naprednim omladincima i zajedno s njima razvijao svoje simpatije prema socijalističkim i komunističkim idejama. Postao je član URSJ. Novi prostor i vidici bili su pred njim. Odlazio je kući kod roditelja i govorio: »Koliko je toga što čovjek treba da zna i nauči!« »Uči, sine, uči«, rekao bi otac, ne pitajući ga ni što ni gdje.

Nakon što je izučio zanat, odlazi 1933. godine na odsluženje vojnog roka. U vojsci je bio zapažen, postao kaplar, potom vodnik. Povratkom 1935. godine iz vojske, odmah je pokušao da se zaposli. To mu nije pošlo za rukom pa je otac Marko želio da Vaso preuzme od njega kovačnicu. On nije htio da radi u kovačnici kao izučeni mehaničar, već je želio da se zaposli u državnom poduzeću.

Marta 1936. godine dobiva Vaso posao u rudniku na Biljegu u »Milerovoj firmi«. Primljen je za održavanje mašina i alata. U rudniku je oko sebe okupljao radnike i vodio organizaciju URSSJ. Kao sposoban mehaničar postao je popularan kako kod radnika tako i direktora. Vaso ilegalno osniva puškarsku radionicu i izrađuje kordunaške kubure i lovačke puške. Žandari brzo otkrivaju da Vaso izrađuje puške. Pratili su ga, ali to Vasu nije smetalo i dalje je izrađivao puške i prodavao poznatim ljudima. Koncem 1936. godine Vaso se oženio i sa suprugom Katom imao dva sina i dvije kćeri.

Početkom aprila 1941. pozvan je u vojsku u 106. puk u Karlovac, koji je imao ratni raspored na prostoru Doboja. Vaso je kao, vodnik s grupom vojnika određen da obezbjeđuje vojno skladište u Skradniku. Kratko je trajalo vojevanje. Brzo je uvidio da država pa i komandni kadar nisu spremni za odbranu zemlje i da je kapitulacija neminovna. U sebi je čvrsta riješio da neće u zarobljeništvo a niti da se rastane od oružja. Zato, kada je došlo do raspada, pod punom ratnom opremom i samo njemu znanim stazama kreće u pravcu Vojnišnice. Vješto izbejgava glavne puteve, znajući za opasnosti koje prijete od »Mačekove zaštite« i ustaša. Probijao se i izbjegavao raskršća, zaobilazio ustaške patrole i izvidnice koje su hvatale jugoslavenske vojnike, poput divljači. Trebalo je punih osam dana muke i lutanja da stigne kući. Tamo je već bila uspostavljena ustaška vlast, koja je pozivala sve vojne obveznike da se prijave i predaju opremu i oružje.

Međutim, Vaso iako izvan svakog organizovanog rada, čvrsto je odlučio da se ne prijavljuje niti da predaje oružje.

Brzo je došao do uvjerenja da je to bila ispravna odluka. Teror ustaša nad srpskim narodom i čedom u koljevci te zločini na sve strane, učvršćuju ga

u uvjerenju da je oružani otpor i borba jedini put kojim treba ići*. Naišao je na mnoge istomišljenike. Kad je CK KPJ 4. jula 1941. godine pozvao narod na oružani ustanak, Vaso je bio oduševljen. S velikim žarom bacio se na pripreme i dizanje ustanka, odabirao grupe ljudi za razne zadatke, objašnjavao, upućivao na razne poslove, prije svega na prikupljanje oružja. Obilazio je sela i zaselke, raspitivao se gdje ima oružja i početkom jula 1941. godine organizrao ustaničku grupu u svom selu. Clan je KPJ od jula 1941. Ustaška vlast iz Vojnića je 29. 7. 1941. godine pozvala narod da se okupi i u grupama pod zastavom pođu na prekrst. Vaso je okupljenom narodu i prisutnim ljudima održao govor, u kome je upozorio da se ne odazivaju ustaškoj vlasti jer je to, kako je kazao, laž. »Oni vas žele okupiti i poubijati«. Poslije je i ovo kazao: »Zaklinjem se djecom svojom da ću ga lično strijeljati ko se odazove ustaškom pozivu.« Zahvaljujući Vasinoj hrabrosti, ni jedan čovjek iz sela Vojišnica i šire nije se odazvao na poziv ustašama.

Prvog augusta 1941. godine Vasina ustanička grupa prerasta u Partizanski odred »Vojišnica«. Odred je u svom sastavu imao 20 partizana, naoružanih s 5 vojničkih karabina a ostalo s onim istim puškama i kordunaškim kuburama koje je Vaso ilegalno izrađivao u rudniku. Za komandira je izabran Vaso Savić.

Vaso je bio vrlo pogodan za uspostavljanje kontakata s ljudima različite dobi i opredjeljenja, bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost. Umio je da za pojedine i interesantne razgovore odabere pravu temu koja spaja ljude, da u razgovor unese vedar duh, šale na svoj i tuđi račun a da pri tome nikoga ne uvrijedi.

Nastupili su teški dani borbe, krvarenja, velikih iskušenja i žrtava koje su mogli izdržati samo čvrsti i hrabri. U najtežim časovima Vaso je znao unositi duh humora i veselja, podizati moral kod boraca i naroda. Imao je neku magičnu moć spajanja, zbijanja i učvršćivanja redova, tako da su svi u njegovom društvu osjećali neku posebnu sigurnost. Svakom mladiću služilo je na čast kad bi ga u kakvim akcijama rasporedili u jedinicu kojom je komandovao Vaso. Partizanski odred »Vojišnica«, pod komandom Vase Savića, izveo je više uspješnih borbenih akcija oko Vrela Utinje, Popović Brda, Vojnić kolodvora, Vojnića i Vojišnice. Prvi je zaplijenio prvi puškomitraljez na Kordunu. Vaso je nastojao da rudnik na Biljegu što dulje radi i ne prekida rad do konca oktobra 1941. godine. Lično je preko svoje veze iz rudnika iznio na stotine kilograma eksploziva i korde. Kao iskusnog organizatora i hrabrog ratnika, komanda KPO koncem oktobra povlači Vasu u komandu KPO da radi kao obavještajni oficir, a zatim ga u decembru postavlja za zamjenika komandanta bataljona. U opsadi ustaško-domobranskih snaga u Vojniću, Vaso se s jednom četom nalazio na položaju na Popović Brdu prema Karlovcu i junački se tukao s ustašama koje su pokušavale da se probiju u pravcu Vojnića i izvuku opkoljenu posadu. Kad su ustaše i domobrani iz Vojnića 11/12. januara 1942. godine pokušali da se izvuku i probiju pravcem Utinja, glavnu ulogu kod brda Utinja odigrao je Vaso. U borbi s ovim ustašama, koje su se povlačile, puščanom vatrom i bombama natjerao ih je na predaju. Kao zamjenik komandanta bataljona izveo je 38 akcija. Uništio, je i zarobio na stotine ustaša, domobrana, oružnika i zaplijenio ogromne količine oružja i ratnog materijala. Vodio je teške obrambene borbe sa svojim bataljonom oko Bučice, Lasinje, Sjeničaka, Utinje i Popović Brda. U tim teškim borbama poginuo je kao puškomitraljezac Vasin brat Nikola Savić.

Aprila 1942. komanda 1. KPO povjerava Vasi izbor ljudi za formiranje proleterske čete. Vaso je odabrao 115 boraca i formirao četu kojoj je postao prvi komandir. S četom proletera izveo je više uspjelih akcija, a zatim je upućen na oficirski kurs u Donji Lapac.

Jula 1942. godine, po povratku s oficirskog kursa, Vaso je postavljen za komandira 1. čete 3. bataljona. S četom je vodio obrambene borbe oko Velike Kladuše, Vrnograča, Topuskog i Cememice. U višesatnoj borbi kod Velike Kladuše Vaso je ranjen i prebačen u VPB Petrova gora na liječenje. Nakon ozdravljenja postavljen je oktobra 1942. za komandanta bataljona. Vaso je izrastao u vrsnog starješinu i istakao se u mnogim bitkama, osobito oko Lasinje, Sjeničaka, Popović Brda i Barilovića. Disciplinovani vojnik revolucije, primjeran komunista, hrabar komandant, bez pogovora je izvršavao sve povjerene zadatke i u svemu služio za primjer drugima. Kao vojni starješina bio je cijenjen kod boraca i naroda. Nije štedio ni vremena ni truda da objašnjava ciljeve NOB-a. Bio je od onih koji je htio postići maksimalni uspjeh sa što manje gubitaka. Bataljon kojim je komandovao bio je stalno u pokretu i akcijama. U svakoj borbi našao se u streljačkom stroju čete koja je po njegovoj ocjeni imala najteži zadatak. Kao komandant terenskog bataljona izvodi akcije koje mnogi drugi komandanti ne bi činili. On je sa svojim jedinicama pored svakodnevnih borbi izvodio izviđačko-obavještajnu djelatnost. Prikupljao je o neprijatelju podatke i direktno slao u komandu Štaba 4. korpusa NOVJ.

Februara 1944. godine Štab 4. korpusa NOVJ postavlja Vasu za operativnog oficira Plaščanskog partizanskog odreda, potom za načelnika štaba. Plaščanski prtizanski odred nalazio se na vrlo širokom i delikatnom prostoru, uvučen u mrežu ustaško-domobranskih i njemačkih posada, uporišta i komunikacija. Uspješno je Vaso dolazio u kontakte s neprijateljem, vodio bataljone i napadao neprijatelja kako kod Vaganca, Babina Potoka, tako i kod Ogulina i Oštarija. Jedinice koje je vodio ostale su u sjećanju naroda po vedrini duha. Iz njih je na svakom koraku zračio optimizam, visoki stepen drugarstva i mladalačkog elana, čemu je, nema sumnje, doprinosio istaknuti rukovodilac, hrabri i odvažni Vaso Savić. Osim što je bio hrabar, bio je krajnje požrtvovan kada je trebalo spašavati ljude iz bilo koje opasnosti. Jedinice kojim je komandovao nosile su visoko uzdignutu zastavu bratstva i jedinstva, srpskog, hrvatskog i muslimanskog naroda.

Vaso je 1. 8. 1944. postavljen za komandanta 1. bataljona »Milisav Dakić«, 3. plaščanske brigade. U augustu i septembru bataljon je izveo više uspješnih akcija kako odbrane slobodne teritorije, tako i u izvršenju veće diverzije na željezničkoj pruzi Karlovac — Ogulin. I tada je pokazao izvanrednu hrabrost kad je sam uzeo svežanj bombi i ubacio u ustaški bunker kod Zvečaja. Za uspješno izvedenu akciju Vaso je pohvaljen od Štaba 4. korpusa NOVJ.

Hrabrost i prisebnost nije izostala ni 20. oktobra kad se s bataljonom našao u okruženju 10. slunjske ustaške bojne u napadu na Drežnik. Vaso je išao na čelu svog bataljona s bombama i junački se probijao sa svojim borcima u pravcu Rakovice gdje je teže ranjen na Metli. Kada je prizdravio, Vaso je postavljen 10. decembra 1944. za operativnog oficira, zatim za načelnika štaba 3. udarne plaščanske brigade. Učestvuje u teškim borbama oko Preboja, Poljanka, Drežnika, Vaganca i Ličkog Petrovog Sela. Posebno junaštvo i snalažljivost pokazao je kao načelnik štaba brigade u borbi i zauzimanju Čelopeka iznad Ličkog Petrovog Sela a 30. 12. 1944. kad je s 1. bataljonom savladao

žičanu ogradu i upao u neprijateljski obrambeni sistem i uništavao ustaše u bunkerima.

Vaso se ističe u odbrani slobodne teritorije Plaščanske doline februara 1945. godine. Teško je izdvojiti sve Vasine uspješno izvedene akcije. On se ističe u napadu na Vedro Polje kod Bihaća i napadu na Bihać. Posebno se ističe u borbama sa 372. legionarskom divizijom kod Rakovice, Jarka, Debele Glave gdje je u jurišu na čelu trećeg bataljona po drugi put aprila 1945. godine ranjen. Nakon ozdravljenja upućen je u Beograd u sastav OZN-e NR Srbije. Poslije rata radio je u državnoj bezbjednosti SR Srbije do 1966. godine kao načelnik jednog odjeljenja a potom je penzionisan.

Vaso je nosilac »Partizanske spomenice 1941. i brojnih drugih odlikovanja i priznanja. Umro je 1969. godine u Beogradu. Njegovo ime nosi Osnovna škola u Vojišnici.

Dušan Z. Opačić

MOJSIJE SELAK MUSA, KOMANDANT BATALJONA

Rođen je 1941. godine u Selakovoj Poljani, u siromašnoj seoskoj porodici, od oca Maksima i majke Milice. Musa je jedno od šestero djece porodice Selak. Imao je 3 brata i dvije sestre. Dva brata su mu umrla prije rata, a brat Stanko poginuo 1943. kao borac 3. brigade 8. kordunaške divizije. Sestra Dragica živi u Zagrebu, a Sovija u Vojišnici. Supruga Milica živi u Zagrebu s kćerkom Milkom, rođenom 1939. godine. Otac i majka su umrli, tako da ono domaćinstvo Selak danas u Poljani ne postoji.

Porodica Selak je živjela siromašno na malom i pasivnom imanju. Musa je po završetku osnovnog školovanja otišao na izučavanje bravarskog zanata u Karlovac. Iako dobar učenik, napustio je zanat zbog nedostatka materijalnih sredstava i postao najamni radnik životareći bez stalnog zaposlenja sve do odlaska u vojsku. Kadrovski rok je služio na granici Slovenije. Po završetku vojske ostao je u pomoćnoj žandarmeriji na granici, a krajem 1937. vraća se kući i zapošljava kao fizički radnik na šumskim poslovima, gdje ostaje do kapitulacije 1941. godine. Formiranjem PO »Miholjsiko« među prvima je član ovog odreda. Reorganizacijom seoskih odreda postaje borac 2. čete 1. bataljona 1. KPO. U toj jedinici limenovan je za vodnika voda. Pri formiranju 1. brigade NOV Hrvatske Musa je delegat voda u njenom 1. bataljonu, a kasnije komesar čete. U 1. bataljonu 1. kordunaške brigade u jesen 1943. teže ie ranjen (u borbama kod Oštarija). Nakon liječenja u bolnici Zbjeg raspoređen je u 3. brigadu 8. divizije. Bio je komandir čete, zamjenik komandanta bataljona, a neposredno pred smrt imenovan je za komandanta 3. bataljona
3. brigade. Poginuo je polovinom aprila 1945. godine u borbama oko Raletine. Dopremljen je kući i sahranjen na mjesnom groblju u Selakovoj Poljani.

Od prvih dana svog učešća u partizanskim jedinicama Musa se isticao hrabrošću, koja mu je donijela posebnu popularnost kod boraca i rukovodilaca. Poznato je da je među prvim borcima 8. divizije bio odlikovan s dva ordena za hrabrost. Učesnik je svih borbenih akcija jedinica u kojima je bio, među kojima i proboja obruča na Petrovoj gori. Po završetku liječenja 1943. godine

bio je kraće vrijeme zadržan kod Vojnog područja, ali je ubrzo, na svoje insistiranje, raspoređen u operativnu jedinicu.

Musa je bio omiljen u svakoj sredini zbog hrabrosti, vesele naravi i prirodne nadarenosti za humor. Gdje se kretao i nalazio u slobodno vrijeme, osjećalo se veselje i čula pjesma.

Mile Savić

MILIC SIMIC I MILIO MACESIC SU ZAJEDNO RASLI I DRUGOVALI. ČINILI RATNE PODVIGE, POGINULI I SAHRANJENI U JEDNU GROBNICU

Milić Simić prvo dijete u roditelja Mihajla i Marije rođen je 30. 3. 1921. godine u selu Mlakovcu, općina Krnjak. Njegovi roditelji su imali još tri sina i jednu kćerku. Od sabranih prihoda sa škrte kordunaške bujadare sedmočlana porodica teško je živjela. Nikada nisu imali dovoljno hrane. Poslije završene osnovne škole otac Mihajlo je želio Milića poslati na zanat, ali ne uspijeva. U pitanju su bili materijalni troškovi. Milić je silom prilika morao ostati kod kuće.

Milić Maćešić uz šestero djece u roditelja Marka i Cvijete najmlađe je sedmo dijete, a rođen je 30. 11. 1920. godine u selu Dugi Dol, općina Krnjak. Za familiju brižila je majka Cvijeta, jer je otac Marko prerano umro. Sa zapuštene siromašne zemlje prihodi su bili toliko maleni da domaćinstvo nikad nije moglo obezbijediti dovoljno kruha za svoju prehranu. Majka Cvijeta žito je zarađivala na poslovima kod komšija u selu. U namjeri da majci Cvijeti olakša teško materijalno stanje po završenoj osnovnoj školi Milić se zapošljava kod poduzetnika Mile Blaževića u kamenolomu. Zarađivao je sitnu paru. Na dionici od Kmjaka prema Gornjem Skradu njegove komšije tvrde d? se kraj puta još nalaze humke kamena što je Milić iskopao.

Milić Simić i Milić Maćešić bili su posebno bistri i talentirani momci koji su u svojoj mladosti dobro znali za bijedan život iz kojega su tražili izlaz. Svojom vedrinom i veselom naravi plijenili su sva lica i osvajali velike simpatije. Na zabavama veseljaci i odlični prijatelji, na poslovima veoma vrijedni i marljivi radnici, u domaćinstvu do kraja skromni. Nikada se nisu gurali ispred svoje braće i sestara kad je bilo u pitanju nabavka komada odjeće.

U proljeće 1940. godine obojica se zapošljavaju na gradnji pruge Karlovac — Bihać, dionica Budačka Rijeka. Među pružnim radnicima brzo su bili zapaženi. Stekli su prijatelje i osvojili simpatije. Zapaženi su od sindikalnih rukovodilaca i učlanjeni u sindikalnu organizaciju. Na radilištu su ostali do okupacije, a kasnije su kod kuće do odlaska u partizane.

Prvi kontakt s Partizanskim odredom »Debela kosa« uslovilo je ranjavanje Većeslava Holjevca 3. 8. 1941. godine prilikom izvedene diverzije na poštu u Tušiloviću. Veco je otpremljen s mjesta ranjavanja u kuću Milića Simića, u selo Mlakovac gdje je smješten radi oporavka nekoliko dana, a njegovali su ga i čuvali Milić Simić i Milić Maćešić. Veco je 13. 8. 1941. godine prevezen u »Debelu kosu« i njegovom pratnjom su obojica došli u partizanski odred u kojem su ostali do kraja života. Donijeli su i jedan gaser pištolj i nov karabin kojega su kupili od Miće Prpića s Kosjerskog Brijega za 250 dinara.

Za vrijeme borbe u akcijama su bili uporni, sigurni i odlučni. Svagdje su

se isticali i dokazivali. U više akcija se činilo da raspolažu većom snagom od vlastite mogućnosti. Bez straha su ulazili u žestoke okršaje. Velikom hrabrošću, upornošću i snalažljivošću izazivali su divljenje kod suboraca i rukovodilaca.

U vatrenom krštenju prvi put učestvuju 20. 8. 1941. godine prilikom sukoba s jednom satnijom ustaša i domobrana u šumi Debela kosa. Obojica su pokazali borbenu sigurnost. Učestvovali su u 16 oružanih akcija i diverzija. U svakoj su bili sigurni, odvažni i hrabri. Posebno su se istakli u napadu na žandarmerijsku stanicu u Perjasici, željezničkoj stanici Vojnić kolodvor i Skakavcu. Poslije ovih akcija jednoglasno su primljeni u članstvo KPJ.

U narednim akcijama nastavljaju još većom žestinom. Za istaći je žestok dvoboj u susretu s eskadronom talijanske konjice, potpomognute s dvije baterije poljskih topova 20. 10. 1941. godine u selu Kuplenskom, zaselak Perići i Brinjaci kraj Vojnića. Na bliskom odstojanju i žestokom vatrom Talijani su j paničnom povlačenju satjerani na cestu koja prolazi kroz selo Kuplensko od Vojnića prema Kladuši. Prilikom povlačenja borci partizanskog odreda stižu na vatreni položaj napuštenih topova. Prvi su priskočili Milić Simić i Milić Maćešić. Povratak Talijana da izvuku topove branili su sve dok su imali municije. Talijani, kad su se domogli topova, povukli su se s položaja u polaznu bazu Vojnić.

Poslije desetak dana, 10. 11. 1941. godine, za Partizanski odred »Debela kosa« nastupio je najcrnji dan njegovog postojanja. Iznenada je upao u ustašku zasjedu kod Ivoševića između sela Vojničkog Grabovca i Kolarića. Pod žestokom vatrom brojnog vatrenog ustaškog oružja odred se morao povući. Milić Simić i Milić Maćešić odsječeni od ostalih boraca namjeravali su se povući u šumu Loskunju. Na drugoj strani u istoj situaciji je zatečen Lošo Ćurčija. Cestu u pravcu Loskunje pod zaštitom vlastite vatre uspio je prijeći Milić Maćešić, ali kraj ceste u opasnosti je ostao ranjen Milić Simić. Maćešić Milić vraća se preko ceste da spasi Milića Simića gdje su obojica stegnuti na užem prostoru iz kojeg više nije bilo izlaza. Branili su se do posljednjeg metka i davali otpor, ali izvući se nisu mogli. Prema kazivanju Loše Ćurčije, koji je u isto vrijeme bio teško ranjen, iskoristio je mrak u kasno veče, prikriven u živici pričao nam je cio slučaj iz čega se sa sigurnošću može pretpostaviti da su se sami ubili. Milić Simić i Milić Maćešić uz veliku žalost naroda i suboraca Partizanskog odreda »Debela kosa« zajedno su sahranjeni u grobnicu na seoskom groblju Mihajlović i Radulovиić poljana. Njihova je sahrana završena uz dirljiv govor komandira odreda i plotunsku paljbu njihovih drugova.

Duka Mandić

NIKOLA SIPIC, KOMANDANT 1. SLAVONSKOG BATALJONA

Rođen je 3. decembra 1915. godine u Kuplenskom, općina i kotar Vojnić. Otac Velimir i majka Marija imali su petero djece, tri sina i dvije kćeri. Nikola je bio najstariji. Mlađi sinovi su nastradali u ratu. (Miloš ubijen i spaljen u kolarićkoj crkvi 1942, a Stanko umro od tifusa 1943). Po ustaljenim seoskim običajima, a još više radi malih mogućnosti roditelja, završio je samo četverogodišnju osnovnu školu. Ostao je na poljoprivrednom imanju da kao najstariji radi i brine o izdržavanju dosta brojne porodice. Bio je visok i stasit momak, mnogo viši od svojih vršnjaka. Zbog visine i izrazito lijepe tjelesne građe privlačio je poglede i skretao pažnju na sebe.

Prije rata je pokazivao interes za napredna politička i socijalna strujanja. Nikola je lako nalazio načina da se i uključuje u sva zbivanja. Spadao je među naprednije mlade ljude, koji su lako razlučivali pravdu od nepravde, ljudsko od neljudskog i narodno od nenarodnog. Nije prihvatao nasljednu monarhiju kao nešto dobro jer je smatrao da na taj način može dobiti neograničenu vlast i nesposoban čovjek s rđavim sklonostima. Premda je stalno glasao za opoziciju, nije se mnogo angažovao u politici građanskih stranaka. Njihovu međusobnu političku borbu smatrao je samo borbom za podjelu vlasti i položaja, a nije u tome vidio nikakvo dobro za narod, za radnike i seljake. Tražio je uvijek nešto borbenije, nešto što je obećavalo i nudilo više ljudskih i radničkih interesa i prava.

Došao je tako i do konkretnijih veza s članovima ćelije Komunističke partije u Kuplenskom. Postao je 1940. godine kandidat Partije i učestvovao u pojedinim aktivnostima komunista. Sa simpatijama je govorio o borbi španskog naroda protiv domaćeg i stranog fašizma. Znao je da se u toj pravednoj borbi nalaze i naši i svjetski dobrovoljci. S ponosom je o tome govorio među svojim pouzdanim drugovima. U oktobarskoj revoluciji i Sovjetskom Savezu gledao je uzor i glavnu nadu svjetskog i domaćeg radničkog pokreta.

Iako je bio samo kandidat partije, ponašao se potpuno kao komunista i to kao onaj koji je svjesniji i borbeniji. U ustaničkim danima 1941. godine učestvuje u prvim koracima ustanika. Kao i većina odraslih ljudi iz Kuplenskog, Radmanovca, Miholjskog i drugih sela učestvuje na masovnom ustaničkom narodnom zboru 29. 7. 1941. na Zrvnioi, dijelu Petrove gore, između Crne Lokve i Miholjskog. Tu prvi put sluša govor Žarka Cujića, sekretara Kotarskog komiteta KPH Vojnić, o pozivu CK KPJ na oružani narodni ustanak.

Bio je među prvim borcima koji su stupili u Partizanski odred »Crna Lokva«. Njegova stasita figura s brkovima, njegovo drugarsko ponašanje, hrabrost i bistrina ulivali su bezgranično povjerenje i poštovanje. Postao je jedan od nacjenjenijih boraca toga odreda..

Ono što je zasluživao daleko prije ostvarilo se stupanjem u partizanski odred. Postao je članom Komunističke partije. Dotle je bio primjer svima borcima i narodu, od tada još i više. Nikola je bio primjer u ponašanju i djelovanju, kako u vojničkom tako i u političkom pogledu. Njegova riječ se posebno cijenila i imala odlučujući utjecaj na svakoga.

Povjerenje d ugled koje je stekao u borbama bilo je odlučujuće za izbor u vod najodabranijih boraca iz partizanskih odreda Prvog kordunaškog bataljona i koji su pošli 17. 11. 1941. u karlovačku bolnicu da oslobode Marijana Cavića, sekretara Mjesnog komiteta KPH Karlovac. Marširajući na čelu voda u večernjim satima kroz Karlovac, u domobranskoj uniformi s fesom na glavi, zavodio je pjesmu: »Kolika je Jahorina planina...«. Prolaznici su zastajkivali, prozori su se otvarali, sve se pretvaralo u oko i uho da bi se vidjeli naočiti mladići i čula pjesma. Tom i drugim pjesmama ulivao je povjerenje drugovima i unosio smirenje, staloženost i veselje, kad je svaki nerv bio nategnut kao struna, a život ulog da bi se izvršilo zadatak. Takav je bio Nikola.

Postavljen je za vodnika. Bio je i kandidat za komandira čete. Prilikom borbi za oslobođenje Vojnića, krajem decembra 1941. i početkom januara 1942. godine, već je iskusan borac i vojni starješina s posebnim ugledom i autoritetom.

Kasnije je na isturenim položajima prema neprijateljskoj obrani Karlovca. Kao i uvijek prije i tada se isticao svojom oštroumnošću, domisi jatošću i u_ pornošću. Poslan je na oficirski kurs u prvu oficirsku školu. Bila je to nova obaveza i nova odgovornost, možda i veća od onih u stalnim borbama, ali istodobno i čast i priznanje već dokazanom izuzetno hrabrom borcu i starješini. Nikola je sve svoje biće ulagao da i toj obavezi potpuno udovolji.

Završio je partizansku vojnu školu s odličnim uspjehom i poslan u Slavoniju na nove odgovorne vojne dužnosti, zajedno s još tri svoja druga, iskusna i hrabra borca. Na tom putu su pratili Grgu Jankeza i Ivu Marinkovića. »To su bili«, kako kaže Grga Jankez, »divni momci i junaci: Nikola Sipić, Dragić Gušić, Milan Eror i Milan Saula«.[1]

Put ih je vodio partizanskim stazama iz Petrove gore, preko Banije, Bosanske krajine, Kozare i preko Save. Na tom putu su dospjeli u neprijateljski obruč na Kozari. U danonoćnim borbama i paklu tog obruča od 37 dana Eror i Gušić su ranjeni i zarobljeni. Dospjeli su u zemunski ustaški logor gdje je Eror umro, a Gušić pobjegao kroz kanalizaciju u Beograd. Nakon više pokušaja prelaza Save Nikola i Milan **Saula su,** poslije muka i borbi, prateći Grgu Jankeza i Ivu Marinkovića napokon prešli u Slavoniju 5. augusta 1942. godine.

U Slavoniji je raspoređen za komandanta bataljona. Pun elana i volje htio je svoje jednogodišnje borbeno i ratničko iskustvo s Korduna i vojno znanje stečeno u prvoj vojnoj partizanskoj školi primijeniti na tamošnje prilike.

Glavni štab Hrvatske u svom opširnom izvještaju Vrhovnom štabu pod brojem 54/42 od 1. 7. 1942. godine spominje i ovo: »Nedavno smo štabu III operativne zone upuitili 4 svršena đaka partizanske škole, koji će kao iskusni partizani i apsolventi oficirskog kursa biti na tom terenu od koristi. Sia-

i Đuro Zatezalo, »Ivo Marinković«, str. 109.

vonske jedinice jako trpe od neiskusnih rukovodilaca«.[2] Ovo se odnosi na Nikolu Sipica i njegove drugove Kordunaše.

U izvještaju štaba III operativne zone Glavnom štabu Hrvatske o vojnom savjetovanju održanom 11. i 12. augusta 1942. godine, kada je izvršena temeljita vojna reorganizacija i imenovanje štabova odreda i bataljona, stoji: »Štabovi batljona unutar ovog odreda (prvog) sastavljeni su od ovih drugova, i. bataljon: komandant Nikola Sipić, zamjenik komandanta Kozak (Stanko Prodanović), politkomesar Zvrk (Pero Car), zamjenik politkomesara Tihi (Nikola Smiljanić), obavještajni oficir Fizir (Mišo Kmecik), oper. oficir Omer (Tešo Ilić), informativni oficir Fizir, intendant Kićo. Mjesto šefa štaba nije popunjeno«.[3]

Stab 1. bataljona 1. odreda 3. oper. zone pod brojem 59/1942. od 26. 9. 1942. godine s potpisom komandanta Nikole Sipica i komesara Pere Cara piše štabu 1. odreda o učešću u akciji na Veliku Mlinsku i o stanju bataljona. Pored izvještaja o akcijama bataljona po četama, Nikola piše: »Neprijatelj na ovome sektoru slab, neorganizovan i potpuno demoralisan poslije izvršenih akcija na Gojilo, V. Mlinsku, napada na vlak kod stanice Hercegovac i posljednjeg napada na Pitomaču i Kloštar«.[4] Spominje dalje i napad na vlak i upad vlakom u stanicu Hercegovac kada je zapaljena stanica i kompozicija vlaka, o jurišu kada je zarobljeno 9 domobrana, dvojica ubijena. Izvještava, pored ostalog, i o dobrom kvalitetu većine boraca te o provođenju malog kursa vodnika i desetara.

To je posljednji Nikolin poznati pisani izvještaj višem štabu jer je poginuo u noći 27/28. septembra 1942. godine.

Iz ratnih dokumenata doznajemo i za vrijeme i približno mjesto Nikoline pogibije. Stab III operativne zone, pod brojem 557 od 9. 10. 1942. godine, u svom operativnom izvještaju Glavnom štabu Hrvatske o napadu na Grubišno Polje i Spanovicu piše: »Noću između 27. i 28. 9. 1942. kombinovane snage slavonskih, banijskih i moslavačkih partizana napale su neprijateljsko uporište Grubišno Polje (kotarsko mjesto). U toj akciji poginuo je d komandant 1. slavonskog bataljona drug Nikola Sipić vodeći naše snage u zasjedu prema Velikim Zdencima«.[5]

Ovom treba još dodati kazivanje nekoliko slavonskih boraca koja se slažu s dokumentima, da je Nikola Sipić poginuo prilikom napada na mljekaru »Zdenka« (ime kćerke vlasnika mljekare) u Velikim Zdencima i da su mu kcsti prenesene poslije oslobođenja u velikozdenačko groblje, u zajedničku grobnicu više palih boraca. Tu im je i podignut zajednički spomenik.

Bio je hrabar i junak nad junacima, spreman na svaku žrtvu i svaki rizik. U isto vrijeme i skroman, i plemenit, i veliki drug, posebno oštrouman, istovremeno i vojnik, i političar, velik i običan, stalno pametan. O njegovim kompletnim i ukupnim ljudskim i partizanskim boračkim kvalitetama dovoljno govore i njegova dva izbora među najbolje borce, starješine i komuniste koje su vršila i najviša rukovodstva NOP-a na Kordunu pa i Glavni štab

2 Zbornik NOR-a, tom 5, knj. 5, str. 228.
3 Zbornik NOR-a, tom 5,kn]. 6, str. 152.
4 Isto, knj. 7, str. 264.
5 Isto, knj. 8, str. 130

Hrvatske. O izuzetnim ljudima i junacima govore njihova djela. Nikola je ugradio svoje partizansko djelo, svoju krv i kosti u našu narodnooslobodilačku borbu i socijalističku revoluciju, u našu SFRJ i ostavio nezaboravni trag po Kordunu, Kozari i Slavoniji. Zaorana Nikolina brazda je dugačka, široka i duboka.

Milić Napijalo

MILE SIMULIJA, BESKRAJNO HRABRI VOĐA IZVIĐAČKE TROJKE

Mile je sin Nikole (Nine) Simulije, siromašnog seljaka iz Brda Sela.

Život porodice Nine Simulije bio je težak — seljački, poluproleterski, kao i život brojniih siromašnih seoskih porodica posne kordunaške zemlje. Morali su nadničariti, kirijati, kopati rudu da bi se prehranili. U takvim uslovima rastao je Mile maštajući o boljim vremenima.

Poslije kapitulacije i okupacije zemlje te osnivanja NDH uslijedili su progoni, pogromi i nečuveni zločini nad srpskim življem Korduna. Mile, kao i mnogi ljudi, bio je zbunjen i u dilemi što da se radi?

Milu sam upoznao nekoliko godina prije aprilskoig rata. Zbližilo nas je zajedničko porijeklo, bijeda i neimaština. Do tada sam prošao Jugoslaviju trbuhom za kruhom i najzad se pred rat zaposlio na Vojnić kolodvoru blizu kuće Mile Simulije. Njega je mnogo interesovalo kako sam se probijao kroz život. Ugroženi još jače dolaskom okupatora i fašističkih zločina, još više smo se zbližili i maštali šta preduzeti. Saznajemo za liniju KPJ i prihvatamo je jer se poklapala s interesima naroda. Nismo bili usamljeni. Sastajali smo se s ljudima Slavskog Polja, Brda Sela, Ivošević Sela, Vojišnice, Međeđaka i dr. i pravili planove kako se suprotstaviti nepravdi i sili. Ali, nikako da dođemo do konačne odluke. Predložio sam da imam poznanika Žarka Ćujića, učitelja u Vojniću, koji već nešto organizuje. Nisam znao da je on bio sekretar Kotarskog komiteta KPJ za Vojnić. To sm saznao kasnije. Poznavao sam ga kao dobrog čovjeka i učitelja. Pošao sam s namjerom da nas primi u svoj odred koji je bio u formiranju u Crnoj Lokvi. On me vratio. Rekao je: »Ti i tvoji drugovi formirajte svoj odred pa ćemo biti u vezi, zajednički ćemo djelovati protiv okupatora i ustaša.«

Vratio sam se na Vojnić kolodvor, upoznao Milu i druge sa stavovima Žarka Cujića. Oni su se složili da formiramo odred, sakupimo nešto lovačkih pušaka i kubura te krenemo u akcije. Odredu smo dali ime Partizanski odred »Brdo«. Prvog augusta 1941. godine odred je zvanično formiran i odmah krenuo iz akcije u akciju, uvijek uspješno i bez gubitaka. No, odmah su se u odredu počeli izdvajati neki boroi po svojoj hrabrosti, snalažljivosti, nestašluku, vedrini, optimizmu, nemiru. Mile je bio nosilac takve atmosfere, a u stopu su ga pratili Pero Vučinić i Đuro Poljak. Nije bilo akcije gdje se oni nisu posebno istakli. Bili su stalna izviđačka patrola odreda, ne po naređenju nego dobrovoljno. Moram priznati da sam stalno strahovao za njihove živote. Smatrao sam da njihova hrabrost prelazi granice. Zato sam se često priključivao njima da bih unosio više realnosti i budnosti u njihove radnje i ocjene. Ubrzo sam se uvjerio da su ne samo hrabri, već i veoma vješti vojnici. Završili su regrutnu obuku neposredno pred rat i prošli vatreno krštenje

u aprilskom ratu, ali njihov talenart za ratnu vještinu je ipak bio odlučujući. Mile se u tome posebno isticao. Posmatrajući ih kako izvršavaju borbene zadatke dobijao se utisak da su nedovoljno ozbiljni, jer su i najteže zadatke znali protkati humorom i šalama, najviše na svoj način. Znali su lijepo i da zapjevaju i udaraju žice tamburice. I zato su bili voljeni u odredu.

Iako je zastupao ortodoksnu disciplinu, Mile se ponekad ispoljavao ikao individualac — borac, što je ličilo na avanturu.

U novembru 1941. godine nestao je nekoliko sati iz odreda i vratio sesa zarobljenim vojnikom. Poslije saslušanja odlučili smo da vojnika pustimo da se vrati u svoj garnizon ili svojoj kući. Mile je mislio da vojnika treba strijeljati, jer je učestvovao u paljenju nekih sela na Kordunu. Nismo imali sigurnih dokaza osim da je pripadao jedinici koja je učestvovala u paljenju, ali ne i o ličnom zločinu. Teška srca Mile se složio s takvom odlukom.

Naravno, bilo je i onih koji su Mili zamjerali za pretjerani nestašluk i ekstremne stavove pri ocjeni patriotizma i borbenosti. Ali, on je to znao vrlo duhovito da prevladava. Mnogo su mu pomagali u tome i stubovi stabilnost odreda: Milan Cvijanović, Zore Simulija i Nikola Pekić. Oni su bili vojnički obrazovani, neku godinu stariji od nas, ali i vrlo realni, temeljni i objektivni u stvaranju planova i izvršavanju akoija. Oni su Mili pomogli da stekne i komponentu smirenijeg rasuđivanja. Uskoro je postao i član KPJ. Mile je ipak ostao Mile Simulija, beskrajno hrabar, uvijek vedar i originalan u ophođenju s ljudima^

Čuveni komandir i junak Mile Simulija zaslužuje širu ratnu biografiju.

Sjećam se našeg rastanka polovinom januara 1942. godine u selu Vojišnica kada su me pozvali u Glavni štab Hrvatske radi nekog specijalnog zadatka. Bilo je to poslije velike pobjede kordunaških partizana, oslobođenja Vojnića u kojoj je i odred »Brdo« imao ne malu ulogu i doprinos. Sjećam se drugarskog zagrljaja, vlažnih očiju tog temperamentnog i beskrajno hrabrog mladića, za koga su svi mislili da ima srce od kamena. Sjećam se i njegovih tvrdih vojničkih riječi: »Vrati nam se opet. S tobom se osjećamo sigurnijim. Bojim se da će nam dok ti odeš razbacati odred po drugim jedinicama, a mi smo navikli da budemo zajedno«. Njegova želja da borci odreda »Brdo« ostanu stalno zajedno nije bila realna. Vršene su fuzije partizanskih odreda u veće jedinice, dolazili novi borci, a stari odlazili za rukovodioce, za komandire i komandante. Nisam se više vratio na Kordun u toku rata, osim u prolazu s Prvim proleterskim bataljonom Hrvatske na putu iz Gorskog kotara za 2umberak. Nisam imao sreću da se sretnem s Milom Simulijom i drugim borcima odreda »Brdo« s kojim me vežu nezaboravne uspomene iz ustanka 1941. godine.

Neke, one preživjele, sreo sam tek poslije rata, među njima i Đuru i Peru iz one najborbenije i najhrabrije trojke koju sam vidio u ratu. »Trojka« je ostala bez najhrabrijeg člana Mile Simuldje. Ostalo je naše toplo drugarsko sjećanje i priznanje našem nezaboravnom drugu i saborcu Mili Simuliji.

Dušan Pekić

Nikola Štakor, zamjenik komandira i. Cete i. bataljona 15.
KORDUNAŠKE BRIGADE

Rodio se 1919. godine u selu Kokirevu, općina i kotar Vojnić. Školovanje je prekinuo nakon završene osnovne škole jer je porodica bila mnogočlana i skromnijeg imovnog stanja. Bavio se zemljoradnjom, a u slobodnom vremenu različitim zanatima. Naročitu vještinu pokazao je kao samouki tesar i stolar. Bistar i darovit mladić, lijepog izgleda i uzornog ponašanja, bio je cijenjen i omiljen. U rodnom selu živio je do odlaska na odsluženje vojnog roka 1940. godine. Okupacija ga je zatekla u artiljerijskom puku u Čačku. Njegov puk je prihvatio borbu s Nijemcima d s relativnim uspjehom nosio se s tenkovskim jedinicama sve dok su aktivne starješine držale komandu. Kada su kraljevi oficiri napustili komandu i povukli se (pobjegli), nastalo je rasulo i bitka je bila završena. Nikola se iz Čačka zaputio u rodno selo. Putovao je pretežno vlakom i bez smetnji stigao kući. Vratio se u punoj uniformi ali bez oružja.

Koncem augusta i početkom septembra 1941. u selu Kokirevu formira se partizanski odred sa zadatkom prikupljanja oružja, hrane i ostalog materijala za NOV u čemu i Nikola aktivno sudjeluje. Decembra 1941. godine istakao se u akciji razoružanja neprijateljske posade u školi Vojišnica. Za vrijeme bitke usmjerio se na domobranskog mitraljesca naoružan nožem. Uplašeni domobran se predao. Tako je zaplijenjen puškomitraljez i predan Partizanskom odredu »Radonja«. U akciji je sudjelovao i njegov brat Petar, dotadašnji komandir rezervnog odreda u selu.

Nikola se istog dana s bratom priključio Partizanskom odredu »Loskunja«. Najmlađi brat Dragan, koji još nije stasao za vojsku, ostao je kod kuće s roditeljima i sestrama. Nikolina porodica je cijelo vrijeme rata aktivno pomagala NOB, a otac Mihajlo odveden je 1942. godine u ustaški logor Stara Gradiška i tamo strijeljan.

Nikolin odred je s ostalim jedinicama početkom 1942. godine sudjelovao u uspješnoj i taktički dobro izvedenoj bici za oslobođenje Vojnića, a zatim u proljeće iste godine ušao u sastav kordunaškog bataljona koji je ušao u sastav 1. brigade NOV Hrvatske, a decembra 1942. u sastav 15. brigade (3. brigade 8. kordunaške udarne diviziqe). Postavljen je za komandira voda, a zatim i za zamjenika komandira 1. čete 1. bataljona.

Početkom četvrte neprijateljske ofanzive, januara 1943. godine, Nikola je bio ranjen u nogu prilikom borbi s jedinicama 7. SS divizije. Borba «e vodila kod Drežnik-grada, između Rakovice i Bihaća. Probivši njemačku kolonu na cesti, 15 brigada je prešla Koranu i krenula prema Korenici. Nikola je evakuiran s ostalim ranjenicima preko Korenice i Frkašića, a zatim su se zaputili prema Bosanskoj krajini i Hercegovini izmičući pred neprijateljem. Istim pu-

tem kretao se i izbjegli narod s Korduna. Djevojke iz njegovog sela vidjele su ga kako jaše na konju u koloni ranjenika i razgovarale s njim. Rekao im je da je teško ranjen i preko njih poručio porodici da ga poslije rata traži preko novina (Crvenog križa), ako bi izgubili vezu. Kolona ranjenika dalje se zaputila prema Prozoru, u susret stradanjima i patnjama koje su ih čekale na Sutjesci i Zelengori.

Životni put partizana Nikole Štakora dalje je teško pratiti i mnogi događaji, kao i njegova smrt, ostali su nepoznati. Priča se da je Nikola prizdravio i bio pokretan, da je postavljen za komesara bolnice i na toj dužnosti poginuo u borbama za ranjenike.

Nikola Štakor je nestao u općem ratnom metežu na Sutjesci. Njegov mladi život bio je nasilno prekinut. Što vrijeme više odmiče, sve je teže doći do istine. Poginuo je boreći se za slobodu i ostao živjeti u najljepšem sjećanju ljudi koji su ga poznavali.

Petar Štakor

NARODNI HEROJ MILOŠ DRAGOMIRA ŠUMONJA

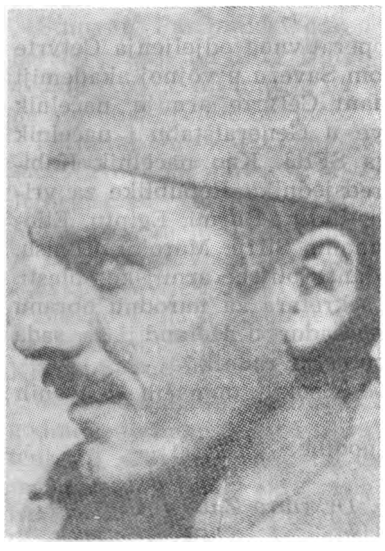

Rođen je 23. septembra 1918. godine, u selu Tušilović, općina Karlovac, Hrvatska. Sin učitelja. Osnovnu školu završio je u Tušiloviiću a četiri razreda gimnazije i učiteljsku školu u Karlovcu. Do 1941. bio je učitelj u selu Slavsko Polje na Kor dimu.

Nije pripadao nikakvim političkim strankama. Učestvovao je u nekim akcijama koje je organizirala KPJ, davao priloge za »Crvenu pomoć« potpise u korist dobrovoljaca za Španiju i dr. Okupacijom zemlje i uspostavom NDH Šumonja je bio svjedok velikog zla kojeg je već u prvim danima okupacije trpio narod Korduna. On aktivno sarađuje s komunistima koji rade na pripremi oružanog ustanka. U novembru i decembru 1941. sarađuje s borcima partizanskih odreda sjevernog dijela Korduna a 9. januara 1942. postaje borac u 1. kordunaškom odredu i za kratko vrijeme oficir u Štabu grupe Kordu-r.aških partizanskih odreda. Polovinom marta 1942. godine Miloš je primljen za člana KPJ. Učestvuje u svakodnevnim akcijama i borbama kordunaških partizana u svojstvu komandanta 1. kordunaškog partizanskog odreda, političkog komesara i komandanta 5. kordunaške brigade, načelnika Štaba, političkog komesara i komandanta 8. kordunaške udarne divizije i komandanta 4. korpusa NOVJ. Već 1942. godine Šumonja se ističe u proboju ustaško-domobranskog obruča 14. maja 1942. godine u Petrovoj gori. Kao komandant 5. brigade Šumonja ima posebne zasluge za uspješne borbe sa jedinicama »Princ Eugen« divizaije oko Karlovca, Veljuna, Rakovice u početku IV neprijateljske

ofanzive; a zatim na Drenovači, u napadu na Cazin i u napadu na četničke formacije 7. januara 1943. u Ličkoj Jasenici. Posebna umješnost komandanta divizije došla je do izražaja oktobra 1943. u borbi sa 392. legionarskom divizijom u Plaščanskoj dolimi, u borbama na Baniji na Zumberku, u napadu na ustaško-domobransku posadu u Vukmaniću, borbi sa Nijemcima kod Primišlja, u napadu na Cazin i na dužnosti komandanta korpusa u borbama 1945. godine, posebno kod Vaganca i Bihaća i u likvidaciji 97. njemačkog korpusa kod Ilirske Bistrice. Oktobra 1943. Šumonja je biran i za vijećnika Drugog zasjedanja ZAVNOH-a.

Šumonja je sa svojim jedinicama prošao sve bitke na Kordunu, Baniji, Cazinskoj krajini, Pokuplju, Zumberku, Sloveniji, Lici, Gorskom kotaru i Istri. Kao komandant i komesar ističe se u vođenju partizanskog rata i služi primjerom skromnog, hrabrog i snalažljivog starješine i u najkompliciranijim ratnim situacijama, U svim krajevima gdje je učestvovao u bitkama jednako je cijenjen i od naroda i od boraca. Poznavao je po imenu svakog borca i sve starješine. Znao je njihove lične radosti ali i tuge i teškoće, i kod njega se uvijek našla dobra riječ i konkretna pomoć. Kao komesar je bio u borbi gdje bi se našao komandant, a kao komandant bio je istovremeno i komesar. Vedar, veseo, uvijek je u štabovima i jedinicama gdje se nalazio vladala izuzetna harmonija, drugarstvo i ono pravo partizansko raspoloženje. Dugo će narod i borci pamtiti svog komesara i komandanta Mišu, kako su ga odmila zvali, kao jednog od rijetko omiljenih starješina.

Po završetku rata vršio je dužnost načelnika operativnog odjeljenja četvrte armije, a poslije toga je dvije godine u Sovjetskom Savezu u vojnoj akademiji »Frunze«. Dolaskom iz SSSR-a bio je komandant Četvrte armije, načelnik odjeljenja u Generalštabu JNA, načelnik uprave u Generalštabu i načelnik Kabineta Vrhovnog komandanta oružanih snaga SFRJ. Kao načelnik Kabineta Vrhovnog komandanta bio je u pratnji Predsjednika Republike za vrijeme njegove posjete Engleskoj, Grčkoj, Turskoj, Indiji, Burmi, Egiptu, Etiopiji, Francuskoj, SSSR-u, Indoneziji, Cejlonu, Sudanu, Siriji, Maroku, Tunisu, Gvineji i nekim drugim zemljama. Bio je komandant Splitske armijske oblasti, načelnik Generalštaba JNA, zamjenik saveznog sekretara za narodnu obranu Jugoslavije u činu generalpukovnika JNA, ambasador u Holandiji, a sada je član Savjeta federacije i aktivan društveno-politički radnik.

Nosilac je Partizanske spomenice 1941. i više visokih domaćih i stranih odlikovanja.

Za narodnog heroja proglašen je 23. juna 1952. godine.

Dr Đuro Zatezalo

STEVO TESLA STEVKO, JEDAN OD NAJPOZNATIJIH PUSKOMITRALJEZACA KORDUNA

TESLA STEVO STEVKO, sin Janka i Marije, rođen 1907. godine u selu Gornja Trebinja, Karlovac. Rodio se u siromašnoj seljačkoj porodici kao četvrto dijete. Roditelji su bili siromašni nadničari kod imućnijih mještana u selu. Stevo je od malih nogu osjetio gorčinu i bijedu života, posebno poslije rane smrti maj-

ke. U teškim uvjetima i teškom djetinjstvu Stevku, kao i njegovoj braći, nije ni padalo na pamet polaženje i završavanje neke škole koja bi im kasnije olakšala život. Nitko od djece nije završio ni najnužniju — osnovnu školu. Kada je navršio 15 godina, Stevko je otišao kako se po narodnom kaže »trbuhom za kruhom« i počinje službovati kod porodice PLEMIĆ u Gornjem Mekušju. Tu je radio najteže poslove do odlaska na odsluženje vojnog roka. Po povratku zaposlio se u Tvornici »VUNA« na Tumju, predgrađu Karlovca, a kasnije je prešao raditi kod zidara (zidarskih poduzetnika) u »IMPREGNACIJU« u Karlovcu. Oko 1937. i 1938. godine sagradio je u rodnom mjestu kućicu i oženio se, ali mu je u teškim materijalnim uvjetima brak ubrzo skrahirao. Neposredno pred drugi svjetski rat radio je kao tesar u šumama na obradi željezničkih pragova (šlipera). Pored toga obavljao je poljoprivredne poslove po selima u bližoj okolici, a uoči rata pozvan je u rezervu.

Po prirodi je bio žestok i fizički jak. Nije mogao podnositi maltretiranja od imućnih seljaka i njihovih sinova. Politikanti raznih stranaka koristili su ga uz simbolične novčane nagrade kao svog agitira za njih da zastrašuje druge ljude koji nisu bili za njihovu stranku. Naročito su se isticali predstavnici Radikalne stranke. Uviđa da to nije posao za poštenog čovjeka pa 1939. godine stupa u URS i učestvuje u štrajkovima kao radnik kod građevinskih poduzetnika.

Od početka 1941. godine nalazi se u rezervi, a za vrijeme kapitulacije povlači se kući donesavši pušku i vojničku uniformu.

Stupa u Partizanski odred »LOSKUNJA«. Pokazao se kao veoma hrabar borac i primjeran drug. Ubrzo postaje čuveni puškomitraljezac. U proljeće 1942. godine postaje nišandžija na teškom mitraljezu ali traži ponovo puškomitraljez na koji je od ranije navikao.

Formiranjem 4. kordunaške brigade ulazi u njen sastav kao puškomitraljezac. Rukovodnu dužnost je odbijao, izgovarajući se da za to nema škole i da je nepismen.[1] Od boraca i rukovodilaca bio je cijenjen. U svim bitkama Stevko je bio prvi ili među prvima. Njegov puškomitraljez nije nikada zatajio, a bio je isto tako i vrstan bombaš kad je za to bilo potrebe. Među dobrovoljcima Stevko je uvijek bio prvi.

Stevko Tesla poginuo je s bratom po ocu NINKOM, koji mu je bio pomoćnik na puškomitraljezu, 2. januara 1943. godine u napadu na ustaško uporište KRASIC.

Moje posljednje viđenje sa Stevkom bilo je na odsustvu u novembru 1942. godine u rodnom mjestu Gornja Trebinja. I kada je inzistirao da ga primim za tenkistu. Objasnio sam mu da to ne mogu bez odobrenja više komande, jer smo već dobili ukor od strane komandanta IV korpusa za primanje u jedinicu istaknutih boraca. Moj odgovor teško je prihvatio iako sam mu obećao da ćemo tc pismeno tražiti. Uočio sam da se koleba i da bi trebalo da ga se povuče negdje za pratioca ili za komandira kurira u nekoj višoj komandi. Komandant
4. kordunaške brigade je rekao da Stevko za tenkistu ne odgovara, da ne može ući u tenk s obzirom da je bio krupan i visok. Stevko Tesla pripada grupi najistaknutijih boraca našeg NOB-a. Bio je hrabar borac i dobar drug.

Marko Vidnjević

> U toku 1942. godine naučio je čitati i pisati.

VASO TODORIC, SEKRETAR OPĆINSKOG KOMITETA SKOJ-a VOJNIĆ

Rođen je 21. januara 1921. godine u Kuplenskom. Zarana je spoznao teški seljački život, gotovo još onda dok je pohađao četverogodišnju osnovnu školu. Roditelji su ga učili, a i zahtijevali da čuva stoku i da radi lakše poslove na zajedničkom poljoprivrednom imanju. Imao je dva starija brata, koji su između sebe podijelili strmu, brdovitu zemlju i osnovali svoje porodice. Njemu, mlađem, bilo je predodređeno da traži svoj komad kruha negdje drugdje, van poljoprivrednog imanja. Bilo je vrlo teško uspjeti u toj nakani, ali Vaso nije odustajao. Za prvu ruku je zadovoljan nekim dopunskim radom i zanimanjem van poljoprivrede, koje bi mu obezbijedilo koliko-toliko samostalnih sredstava za život. Nije želio da zauzima mjesto rada i mjesto za stolom u ionako brojnoj porodici.

Za prvu ruku rješenje je našao u poslu za nabavno-prodajnu zadrugu u Kuplenskom gdje je bio trgovac-prodavač. Nabavno-prođajno zadrugarstvo u Kuplenskom je bilo u stalnom usponu i razvoju. Većina ljudi iz toga kraja su bili članovi zadruge, premda su bile još dvije privatne trgovine. Pripremana su sredstva i potrebni građevinski materijal za zadružni dom. Ratni događaji su prekinuli izgradnju zadružnog doma. Građa je kasnije upotrebljena za izgradnju ratnih bajti, raznih skloništa i zemunica. Zadruga je bila veliko okupljalište seljaka i širitelj napredne političke svijesti i novih saznanja i dostignuća u ratarskoj, voćarskoj, stočarskoj i drugoj poljoprivrednoj proizvodnji. Zadruga je imala svoju rediljku (trijer) gdje su zadrugari i drugi seljaci redili sjemensku i ostalu pšenicu. Kroz zadrugu su se širila i mnoga znanja iz života i rada, što su seljaci zadrugari rado prihvaćali jer su bili željni znanja i sretni što ima netko da im to nudi. Kroz zadrugarstvo i »Seljačko kolo« su organizirani i večernji tečajevi gdje se mnogo štošta moglo naučiti. U upravnim organima zadruge bili su ljudi koji su radili iz ljubavi, bez novčanih primanja. Jedino su knjigovođa i blagajnik bili nagrađivani simboličnim nagradama, a prodavač Vaso Tođorić bio je bolje plaćen. On je i bio u središtu svih zbivanja u zadruzi.

Izabran je za kandidata Komunističke partije u ćeliji Kuplensko. Mjesto zadružnog prodavača omogućavalo mu je i primjeran partijski rad.

Kratkotrajnim aprilskim ratom i kukavičkim porazom i raspadom monarhističke vojske i režima, tutnjem hitlerovskih tenkova prema Bosni kroz Kuplensko i uspostavljanjem NDH ugasila se djelatnost zadruge. Zadruga je nestala, ali je iza sebe ostavila znatne korijene probuđene narodne svijesti u političkom i socijalnom pogledu, a što je najglavnije o potrebi borbe za ostvarenje svojih prava, o potrebi bratstva i jedinstva među našim narodima. Toj probuđenoj i borbenoj svijesti seljaka-poljoprivrednika doprinio je i Vaso, pošteno radeći svoj posao zadružnog prodavača, djelujući i politički prema usmjeravanju i zahtjevima svoje partijske ćelije.

Prvih dana ustanka postao je pripadnik rezervnog odreda »Crna Lokva« i seoske straže. To je bilo teško razdoblje u životu mladića koji je navikao raditi, mimo i pošteno živjeti. Trebalo se brzo naviknuti na strašnu zbilju bezakonja, terora i zločina, koji se događao svakog časa, tu pred očima progonjenih žrtava. Trebalo se naviknuti živjeti u vremenu kad ljudski život nije značio ništa, kad se nikakva imovina nije mogla sačuvati i kad je sve to planski provođeno od vrhova kvislinške »državne« vlasti. Po noći nije spavao jer je morao stražariti s roguljama u rukama, da bi drugi makar i zečji spavali.

Danju se radilo više i teže nego u normalno vrijeme. Svakog časa se moralo biti spreman za bježanje u šumu ispred ustaša, koji postaše simbolom straha, nasilja, pljačke, zločina i smrti. Morale su se graditi zemunice da bi se skrila hrana i ostalo za sebe i partizane. Trebalo je u svemu pomagati partizanski odred, učestvovati u diverzantskim akcijama, obavještavati o kretanju neprijatelja itd. Sve je to Vaso najodgovornije činio.

Po partijskom zadatku određen je da radi na stvaranju i organiziranju skojevske organizacije. Za to je imao relativno dobre uvjete. U prvom redu to je bila slobodolju'bivost i borbenost omladine. Osim uskog područja oko mjesta Vojnić ostali teren je bio slobodan, a 12. januara 1942. godine oslobođeno je općinsko i kotarsko mjesto Vojnić. Izabran je za sekretara SKOJ-a općine Vojnić. Skojevska organizacija je rasla i razvijala se svakog dana u brojčanom i kvalitativnom pogledu. Akcije organizirane omladine redale su se svakodnevno u pomoći mladim partizanskim odredima i narodnooslobodilačkim odborima. Omladina se svrstavala u prve redove narodnooslobodilačkg pokreta i to sve svojim radom i borbenošću, svojim političkim opredjeljenjem za bratstvo i jedinstvo, za napredne ideale Komunističke partije, svojom spremnošću za sve teškoće i teške borbe.

Za akcioni polet omladine u vojničkoj općini ima zasluga partijska i skojevska organizacij, njihovi organi i rukovodioci, ali tu ima i nezaobilaznih zasluga i Općinski komitet SKOJ-a Vojnić, čiji je sekretar bio Vaso Todorić, taj tihi, staloženi, nenametljivi i skromni mladić koji je stalno ugrađivao svoj uporni rad i utjecaj u tu organizaciju. Omladina je, usmjeravana svojom skojevskom organizacijom, potpomagala partizanske odrede i popunjavala njihove boračke redove. Skupljala se hrana, plele čarape, rukavice i puloveri, držale stalne straže, pratilo se kretanje i djelatnost neprijatelja. Vršila se vojna i politička obuka omlađinaca kako bi spremniji mogli stupati u vojne jedinice narastajuće partizanske vojske. U partizanskim odredima i četama bilo je 70°/o omlađinaca. Radio je tako Vaso čitavu 1942. godinu. Po oslobođenju Vojnića 12. 1. 1942. godine taj rad je bio još intenzivniji i uspješniji. Sve do proljeća, do martovske ustaške ofanzive, čitav teren općine je bio slobodan. Osnivana su i aktivirana kulturno-umjetnička društva. Gotovo sva omladina je bila uključena u rad za ostvarivanje ciljeva NOP-a. To je i godina u kojoj je čitavu zimu, od januara do proljeća, trebalo zbrinjavati pod krov i za stol mnoštvo izbjeglica iz kotara Vrginmost, raditi na izgradnji bajti, obavljanju proljetne i jesenje sjetve, zbrinjavanju nastradalih poslije majskog neprijateljskog obruča na Petrovoj gori. U toj 1942. godini su obučavane i formirane omladinske kordunaške čete, oformljena i osnovana proleterska četa i sve tri kordunaške brigade. U njima su dobrovoljci omladinci i skojevci bili među najhrabrijim i najboljim borcima.

Na svim tim poslovima intenzivno je radio Vaso sve do druge polovine januara 1943. godine, do 4. neprijateljske ofanzive. Tad se morao zajedno s drugim »pozadinskim« radnicima povlačiti za Liku. Tamo u Lapačkoj dolini, prilikom vršenja kurirskog zadatka za 15. kordunašku brigadu, ubio ga je Mu90-linijev fašistički avijatičar, mitraljirajući i kružeći iznad njega dok se nije prestao micati po bjelini februarskog ličkog snijega.

Milić Napijalo

JOVAN JOVICA TOMAŠEVIC, KOMANDANT 3. BATALJONA 2. KORDUNAŠKE BRIGADE

Rođen je u Donjem Vojniću 1913. godine. Još kao dijete ističe se svojom oštroumnošću, smislom za šalu i okretnošću. Osnovnu školu završio je u Vojniću. Po završetku škole ostaje kod kuće i bavi se zemljoradnjom. Odslužio je vojni rok i vratio se u svoj zavičaj gdje je dočekao i prve dane okupacije zemlje. U to vrijeme Jovica je malo znao o komunistima ii o njihovom radu, ali je saznao da je Mile Knežević iz susjednog sela komunista i s njim se povezuje. Saznaje od Kneževića o pripremama za ustanak u koje se i sam uključuje.

Koncem augusta 1941. u šumi Loskunji formiran je Partizanski odred »Loskunja«. Jovica želi da i on što prije postane borac odreda, ali ga drugovi zadržavaju u selu radi obavljanja raznih zadataka za račun odreda. Na Jovičino stalno insistiranje konačno je u novembru primljen za borca odreda. Čim je došao u odred, zapažen je kao odmjeren i odvažan čovjek. Bio je snalažljiv, disciplinovan i vrlo hrabar. Te njegove osobine bile su zapažene i od strane komande 1. čete »Debela kosa«, u čijem je sastavu bio odred »Loskunja« kao treći vod čete. Postaje komandir voda i izvodi diverzantske akcije na putu Vojnić — Tušilović. Jovica se sve više angažuje i ističe kao starješina. Njegova hrabrost i snalažljivost dolazi posebno do izražaja u borbama oko Vojnića, decembra 1941. godine. U Vojišnici je neprijatelj sačekan od strane jednog voda odreda »Debela kosa«.

Cijeli dan napucavali smo jedni na druge, neprijatelj je pozivan na predaju, ali je svaki poziv odbio. Mi nismo imali više snage da likvidiramo neprijatelja pa je borba trajala skoro do zalaska sunca. U to vrijeme od pravca Međeđaka pojavljuje se 3. vod »Loskunja« pod komandom Jovice Tomaševića, a od zaseoka Lisići dolazi vod Dragana Pajića. Na moj znak Jovica i Dragan kreću na juriš, napadaju neprijatelja iz pozadine i s bokova. U isto vrijeme i vod »Debela kosa« prelazi na juriš pa je neprijatelj brzo likvidiran. Poslije akcije Jovica je pričao kako je on još negdje oko 15 sati čuo neko puškaranje oko Vojišnice, ne čekajući naređenja za pokret, Tomašević pokreće borce i u pravi momenat upada u borbu. Zahvaljujući vodnicima sva tri voda, a naročito vodniku Tomaševiću, u ruke partizana palo je 56 domobrana i 6 žandara. Zaplijenjeno je, pored ostalog, prvi teški mitraljez i teški minobacač. Sa zaplijenjenim minobacačem u Vojišnici tučena je neprijateljskai posada u vojišničkoj školi i čim je neprijatelj osjetio minobacačku vatru dao je znak za predaju.

Nakon uspješnih borbi u Vojišnici blokirana je neprijateljska posada u Vojniću koja je trajala više od 15 dana. Stigla je i jaka zima, a partizani na domaku Vojnića uznemiravaju neprijatelja kako bi ljudstvo u opsadi konačno uvidjelo besmislenost daljeg opstanka u mjestu. Malobrojne partizanske snage nisu bile u stanju učiniti više, tim prije što se nije raspolagalo s dovoljnim

brojem automatskog naoružanja i što nismo imali minobacača i topova. Da bi obmanili neprijatelja kako mi ipak raspolažemo s artiljerijom, Jovica Tomašević, koji je s vodom učestvovao u opsadi neprijatelja, skuplja staru burad, u njih stavlja aktivirani dinamit i to bure pustio da se kotrlja po zaleđenom snijegu s Crkvišta u Vojnić. Iznenadno bi u blizini neprijateljskih položaja odjeknula jaka eksplozija. Istovremeno na položaju partizana upalila bi se izvjesna količina dinamita, čija je detonacija imala da predstvlja pucanj topova. Jedno vrijeme uplašeni neprijatelj bio je potpuno uvjeren da partizani raspolažu nekom vrstom topova. Zna se pouzdano da su ovakve eksplozije i stalno gađanje snajpera s Jovičinih položaja đemoralisali neprijateljsko ljudstvo, da nije bilo šetnji po Vojniću, što je sve skupa ubrzalo odluku domobranskog rukovodstva na evakuaciju iz Vojnića.

Početkom februara 1942. godine izvršena je reorganizacija kordunaških partizanskih jedinica. U tom preformiranju postojećih jedinica i formiranju novih jedinica tražili su se novi komandiri i komandanti pa je tom prilikom Jovica Tomašević postavljen za komandira 2. čete 1. bat. 1. KPO. Kada je u junu napadnuta jaka ustaško-domobranska posada u Topuskom, Jovičina četa se odjednom našla u potpunom opkoljenju sa svih strana. S obzirom na brojnost neprijatelja i njegovo naoružanje računalo se da će četa biti uništena. Zahvaljujući Jovici i komandiru voda Simi Kozlini četa se uz gubitke od dva mrtva i tri ranjena probila na slobodni teritorij.

U jesen 1942. godine formirana je 5. kordunaška brigada i za komandanta 3. bataljona izabran je jedan od najboljih komandira četa Jovica Tomašević. I kao komandant bataljona pokazuje sve odlike vrsnog starješine. Noću 10/11. decembra 1942. godine 1. kordunaška brigada počela je s napadom na ustašku posadu u Lasinji. U toj akciji 2. brigada imala je zadatak da s 3. bataljonom Jovice Tomaševića osigura 1. brigadu od pravca Vrginmosta i Topuskog. Da bi što bolje izvršio zadatak, Jovica s jednom četom posjeda brdo Sićanu (k. 216) kod Bučice a ostale čete je zadržao u rejonu sela Cremušnice. U toku istog dana kreće iz Gline ustaško pojačanje i po dolasku u Bučicu jedna ustaška četa, ojačana sa vodom brdskih topova, kreće na izviđanje. U rejonu Sićane prednji dijelovi ustaške satnije upali su u zasjedu čete 3. bataljona. Ustaše nastoje da razbiju partizansku četu i da nastave put ka Lasinji, aliiimto ne uspijeva. Čuvši borbu u rejonu Sićane Jovica Tomašević odlazi na položaje ugrožene čete kod Sićane. Dolazak popularnog komandanta bataljona u najkritičnijoj situaciji ohrabruje ljudstvo čete, daje im novu snagu za protivnapađ. U isto vrijeme četi pristižu u pomoć i dijelovi 1. bataljona iste brigade pa potom slijedi juriš na ustaše. To je bilo u trenutku kada je neprijatelj žestoko obasuo artiljerijskom, minobacačkom i mitraljeskom vatrom dijelove 3. bataljona u rejonu šumice Gaj kod Bučice. Međutim, ustašama nije koristila niti efikasna vatra po partizanskim položajima jer su bili pred dilemom ili se probijati u Bučicu ili dozvoliti da ih partizani unište. Odlučili su se za ovo drugo. Pri povlačenju ustaše su ostavljale teže naoružanje, mrtve i ranjene. U toj borbi, pored ostalog, zaplijenjena su dva brdska topa i dosta drugog materijala.

Brojni su Jovičimi juriši i uspjesi u borbama protiv neprijatelja. Nije imao sreće da dočeka slobodu za koju se od srca borio. Teško je ranjen 21. januara 1943. godine u rejonu sela Vojnička Poljana i na putu za bolnicu 26. 1. 1943. izdahnuo ne dočekavši da mu se pruži liječnička pomoć.

Ignjatije Perić

MILOS TRBOJEVIC — PERISA

Periša, kako ga je narod zvao, rođen je 1917. godine u selu Vojišnici, općina i kotar Vojnić. Miloša su njegovi vršnjaci još dok je bio mali prozvali Periša po ocu Petru, pa je tako sve do smrti bio više poznat kao Periša, nego Miloš. Osnovnu školu završio je u Vojniću, a poslije toga kao i mnogi dječaci siromašnog Korduna ostao je kod kuće sa roditeljima sve dok nije otišao na odsluženje vojnog roka. Po odsluženju vojnog roka oženio se ženom Dragicom i sa njom imao dva sina.

Periša je još kao dječak pa i u kasnijim godinama ispoljavao odlučnost u akcijama i zadacima. Bio je poznat kao neustrašiv, vesele prirode i dobar drug. Volio je društvo pa mu nije bilo teško da stvori veliki krug prijatelja i drugova istomišljenika. Žarko je želio da u životu stvori nešto više nego njegovi roditelji i da tako svakodnevni život učini snošljivijim i dostojnijim čovjeku. Međutim, zbog općeg siromaštva i neimaštine u tome nije uspjevao, ali se nije odricao te zamisli. Njegova razmišljanja i planiranja o boljem životu prekinuo je rat i kapitulacija Jugoslavije aprila 1941. godine.

Na vlast u Hrvatskoj dolazi Ante Pavelić i ustaše koji vrše zločine nad srpskim narodom u cilju njegovog istrebljenja u Hrvatskoj. Protiv okupatora i ustaške vlasti koja provodi genocid nad Srbima, Židovima, Ciganima i svim progresivnim ljudima ustali su komunisti i pozvali narod na oružanu borbu za slobodu.

Još u vrijeme priprema za ustanak Periša se našao među prvim ustanicima Korduna iz svoga sela Vojišnice koje predvodi komunista Branko Novaković. Početkom augusta 1941. godine formiran je i partizanski odred »Radonja« u čiji sastav ulazi Periša i njegova sestra Ljubica. Ljubica će uskoro postati poznata partizanska obavještajka

Već prvih mjeseci NOR-a Miloš Trbojević je zapažen ne samo u svom odredu već i šire. Zbog svojih prirodnih osobina bio je tamo gdje se izvršavaju najteži zadaci. Bilo mu je poznato kakvo mišljenje njegovi pretpostavljeni i drugovi imaju o njemu pa je nastojao da se u svakoj akciji još više istakne. Prvih dana ustanka Perišina energičnost, hrabrost i drugarstvo naročito je ispoljeno 4. oktobra 1941. godine kada je grupa boraca iz odreda »Brdo«, »Radonia« i »Vojišnica« postavila domobranima zasjedu kod škole u selu Vojišnici. U toj zasjedi, pored ostalog, partizani su zaplijenili i jedan puškomitraljez koji je bio prvo automatsko oružje ne samo u odredu »Radonja«, već i u. drugim partizanskim jedinicama Korduna. Borba u zasjedi nije tekla onako kako je planirana. U toku borbe došlo je do izvjesnih nepredviđenih okolnosti pa i manjkavosti. Da bi se akcija ipak privela kraju i uspješno završila postarali su se Dušan Pekić i Miloš Trbojević. U ovoj akciji teže je ranjen Lazo

Trbojević i samo zaslugom Pekića i Periše, Lazo je iznesen sa mjesta borbe i evakuisan u Petrovu goru.

Za zasluge postignute u borbi, za đrugarstvo, pjesmu i veselje Periša je u proljeće 1942. godine postavljen za komandira odjeljenja i primljen za člana KPJ. Poslije toga Perišin ugled je povećan a on još više daje od sebe

U ljeto 1942. godine 2. bataljon 1. KPO ušao je u sastav 1. ličke udarne brigade. Cijelo ljeto i dio jeseni te godine brigada je vodila borbe širom Like, Gorskog kotara i Korduna. U tim borbama Periša kao zamjenik komandira čete, a ujedno i komandir voda sve više se isticao. Nije bilo akcije i borbe u kojoj Perišina jedinica i on lično nisu bili zapaženi. Navodim samo jedan primjer. U jesen 1942. godine 3. kordunaški bataljon 1. ličke brigade napao je jako ustaško-domobransko uporište u Jezeranima u Lici. U tom napadu Periša sa svojim vodom ima zadatak da u prvom redu likvidira jednu jaču neprijateljsku otpornu tačku koja je uveliko bila smetnja za uspješan napad ostalih jedinica bataljona. Cim je primio borbeni zadatak Periša skuplja ljudstvo voda, upoznaje ih sa zadatkom, daje desetinama pa i svakom borcu ponaosob zadatke. Poslije početka napada Periša se nalazi tamo gdje je najteža situacija i gdje njegovo prisustvo ima moralno i vojničko značenje. U vrijeme konačnog obračuna sa neprijateljem u ovoj otpornoj tački Periša je među bombašima i sa bombom u ruci predvodi vod na juriš nakon čega je uskoro neprijatelj kapitulirao, a time ostalim jedinicama bataljona stvorene mogućnosti za produženje uspješnih napada na Jezerane.

Koncem novembra 1942. godine 3. kordunaški bataljon izlazi iz sastava 1. ličke udarne brigade i ulazi u sastav 15. kordunaške novo formirane brigade, kao njen 1. bataljon. Petnaestog decembra iste godine 15. brigada napala je jače domobransko uporište u Čemernici kod Topuskog. Borbe za oslobođenje mjesta trajale su više od 30 sati. Za to vrijem 1. bataljon je, pored ostalih gubitaka, izgubio 3 komandira čete što dovoljno govori o žestini borbi. U ovoj borbi Periša kao zamjenik komandira čete opet se ističe, a njegova odlučnost i hrabrost dolazi do izražaja kada je bila najpotrebnija.

Već početkom januara 1943. brigada postiže još zapaženije uspjehe u borbama za oslobođenje Saborskog i Ličke Jesenice. Poslije ovih borbi Nijemci i Talijani preduzeli su snažnu 4. ofanzivu u kojoj je Miloš Trbojević, sada već kao komandir 1. čete 1. bataljona 15. kordunaške udarne brigade postizavao zapažene rezultate. U borbi koja se odigrala 15. februara 1943. godine u selu Boričevcu kod Gornjeg Lapca, Periša je izveo pravi podvig. O tome sam u svojoj knjizi »Na svojoj Zemlji«, str. 32 i 33. napisao slijedeće:

»Oko ponoći, poslije kratke vatrene pripreme, Miško Breberina i Milisav Dakić krenuli su sa 1. četom Miloša Trbojevića i 3. četom na neprijatelja u Boričevcu. Mada je snijeg ometao manevar jedinica, oni su uspjeli da pod svjetlošću punog mjeseca održe vezu između četa prilikom njihovog pokreta i napada. Miloš Trbojević Periša sa petoricom boraca bombaša puzao je prema topovima. Ruke su mu se ledile, a koljena su, nakon dužeg puzanja, ostala gola.

Kad je stigao do prvog topa, Periša je uhvatio za ular upregnute konje i naglo krenuo prema svom položaju. Ne pretpostavljajući i ne očekujući tako smion upad partizana u svoj raspored, Talijani nisu odmah pripucali. Tek kad je Trbojević skrenuo prema brdu na kome se nalazila njegova četa, na njega je otvorena vatra. U međuvremenu borci koji su s njim dopuzali povukli su još dvije konjske zaprege sa još dva topa. Njima je bilo lakše, jer su konji, uplašeni žestokom vatrom pojurili za konjima koje je Periša vodio. Te noći,

usprkos oštroj zimi i žestokoj talijanskoj vatri, 1. bataljon je pored ostalog zaplijenio, 2 brdska topa i dvije topovske kare s municijom.

U borbi u Boričevcu poginulo je 50 Talijana, zaplijenjena su 2 topa sa 72 granate, 25 pušaka, sa više od 10 hiljada metaka, 170 mina za minobacače i raznog drugog materijala i hrane.

Nekoliko dana kasnije Glavni štab NOV i POH pismeno je pohvalio 1. bataljon, a posebno zamjenika komandanta brigade i komandira 1. čete Miloša Trbojevića Perišu, kome je, u znak priznanja, poklonjen nov automat sa priborom i municijom.«

Uskoro poslije te akcije svi listovi brigada i bataljona, te 6. ličke i 8. kordunaške divizije ispisali su stranice o junaštvu i podvigu Miloša Trbojevića Pfcriše, hrabrog momka rođenog ispod Petrove gore, kako je stajalo u jednom listu.

Noću 20./21. marta 1943. godine 2. kordunaška udarna brigada napala je četničko uporište u Crnoj Vlasti kod Vrhovina. Jedinice 15. korunaške brigade obezbjeđivale su 2. brigadu od pravca Vrhovina i Otočca. Poslije izlaska sunca, 21. marta, jače četničke i talijanske snage pokušavaju da razbiju jedinice 15. brigade a potom da se probiju do Crne Vlasti radi spašavanja četnika. U najkritičnijoj situaciji kada su položaji 15. brigade bili obasuti vatrom pješadijskog naoružanja, minama, artiljerijskim granatama i avionskim bombama Periša obilazi borce čete na položajima, daje im stručne savjete, a povremeno vrši protivnapade na neprijatelja. U to vrijeme već je poginuo hrabri zamjenik komandira brigade Milisav Dakić, ranjeni politički komesar 1. bataljona Milić Napijalo i komandant 4. bataljona Ignjatije Perić, ali to Perišu ne zbunjuje već ga zadužuje da i u ovako kritičnoj situaciji održi četu na položajima i tako omogući 2. brigadi da likvidira četnike u Crnoj Vlasti. Prije podne 21. marta, u jednom protivjurišu na četnike Periša je ranjen i upućen u bolnicu na liječenje. Dva mjeseca kasnije Periša se javlja u štab 8. divizije, ali kako je imao još neizliječenu nogu, nije vraćen na dužnost u četu, već je raspoređen na dužnost komandira novoformiranog konjičkog voda 8. divizije. Međutim, ubrzo se pokazalo da ni na ovoj dužnosti neće dugo ostati jer se zravstveno stanje sve više pogoršavalo pa je koncem 1943. godine poslat u Komandu kordunaškog područja na lakšu dužnost gdje je ostao do završetka rata.

Poslije oslobođenja u činu majora vršio je dužnost načelnika milicije u Gospiću. Umro je 1954. godine u Zagrebu.

Ignjatije Perić

MARIJA ULEMEK, KOMANDIR VODA U 3. KORDUNAŠKOJ BRIGADI

Marija Ulemek rođena je u selu Perni kraj Topuskog. Marijini roditelji imali su više djece, a imetak malen tako da je familija Ulemek živjela prilično skromno, kao i mnogi drugi kordunaški seljaci. Marija nije imala posebno radosno djetinjstvo. Od malenih nogu morala je da radi i privređuje kako bi neimaština bar donekle bila ublažena.

Približavala se 1941. godina. Marija je 1941. već imala blizu 18 godina, zrela djevojka za udaju, pa je u duge jesenjske i zimske noći presiedila radeći ručne

radove za udaju. Nije slutila dolazak zlih vremena i da će planiranu udaju morati odgoditi.

Marija je bila otvorena, vesela i uvijek spremna da zapjeva, da razveseli sebe i društvo.

Na početku ustanka Marija Ulemek ostavlja srp, motiku, igle i zajedno s velikim brojem drugih djevojaka širom Jugoslavije odlazi u borbu. Ravnopravno rame uz rame bori se sa svojim drugovima s kojima se do jučer zabavljala i išla na seoska prela. U januaru 1943. godine Marija je prekaljeni borac prekcmandovana u 4. bataljon 3. kordunaške brigade. Dvadesetog januara Nijemci, Talijani i ustaše počinju od Karlovca, Ogulina i drugih pravaca s čuvenom 4. neprijateljskom ofanzivom. Jedinice 8. kordunaške divizije organizovano se povlače preko Korduna za Liku. U svakodnevnim borbama, koje je divizija vodila s daleko jačim i naoružanijim neprijateljem, istakli su se mnogi borci i starješine divizije, a među njima i Marija. Za stečene zasluge u borbi unapređena je i postavljena za desetara. Na prvi pogled to postavljanje nije bilo nešto naročito, ali ono je bilo veliko priznanje ako se ima u vidu da je u njenoj jedinici bilo dosta drugova boraca, koji su se također isticali u borbi i koji su zaslužni da se postave za desetara. U jedinicama je bilo još uvijek konzervativnih gledanja na drugarice borce, a naročito ako se radilo o njihovom bilo kakvom postavljenju za starješinu. Na dužnosti desetara Marija postaje još zapaženija i u svim borbama i dalje se ističe i kao borac i kao rukovodilac.

Od 6. do 8. marta 1943. brigada je napadala na četničku posadu u Donjem Babinu Potoku kod Vrhovina. U susjednom selu Rudopolju nalazila se četnička posada koja je osiguravala željezničku prugu Lička Jesenica — Vrhovine, a ujedno je služila kao spoljna odbrana talijanskog garnizona u Vrhovinama. Noću 7/8. marta likvidirana je četnička posada u Donjem Babinu Potoku i poslije toga je 4. bataljon 3. udarne brigade dobio zadatak da posjedne položaje na Perušić brdu koje se proteže između sela Donji Babin Potok i Rudopolja. Ujutro 8. marta četnici iz škole u Rudopolju povukli su se na brdašce iznad škole zato što su se u školi osjećali ugroženiji. Približavalo se veče. Četnici su i dalje ostali na položajima. Bio sam tada komandant bataljona. Došao sam na pomisao kako neopaženo prići školi i zapaliti je i tako četnike prisiliti na povlačenje iz Rudopolja. Međutim, škola se nalazila na vrlo nezgodnom položaju jer je sa svih strana prema školi zemljište bilo ravničasto i otkriveno, pa se postavljalo pitanje kako neopaženo prići školi. Negdje baš u to vrijeme počela se spuštati magla koja je bila dosta rijetka, no i takva je nudila uslove za prilaz školi. Trebalo je naći dobrovoljce koji će se polako prikrasti školi i zapaliti je na najpogodniji način. Došao sam među borce, iznio im svoju zamisao o paljenju škole. Borci i starješine pogledali su u mene, na put koji vodi do škole, na četničke položaje iznad škole, a onda skromno i kradom u zemlju bpred sebe. Nastala je za trenutak kratka stanka. Sve je bilo mirno i tiho, samo se čulo blago udaranje jelovih grana koje je njihala bura na perušićkoj vjetrometini. Odjednom tišinu prekida glas Marije: »Druže komandante, javljam se za dobrovoljca«. Odmah iza nje javio se jedan vrlo odvažan borac, Mile Maćešić iz Burić Sela, a za njim još desetak najodvažnijih boraca i starješina. Od jednog dijela prijavljenih dobrovoljaca formirana je jurišna desetina, a za desetara je određena Marija. Poslije nekoliko minuta štab bataljona izradio je plan akcije i desetina je krenula na izvršenje zadatka. Pošto su se kroz maglu, koja je bila sve gušća, još mogli vidjeti obrisi brda na kojima su se nalazili četnički položaji, to je donijeta odluka da se za vrijeme podilaženja desetine

povremeno otvara mitraljeska vatra po četničkim položajima i time pažnja četnika privuče na naše položaje i na taj način stvore pogodniji uslovi za prilaz do škole. Naš zamišljeni plan je uspio. Na našu mitraljesku vatru četnici su odgovarali svojom mitraljeskom vatrom po našim položajima. U međusobnom mitraljeskom dvoboju za čas smo i zaboravili na ono glavno — na paljenje škole. Baš u momentu najjače četničke mitraljeske vatre i kada je ona po intenzitetu postigla svoj vrhunac, iz škole se pojavio gust dim i plameni jezici koji su se izvijali kroz prozore i vrata. Pojava vatre u školi izazvala je zabunu među četnicima. Naša desetina, koja se još nalazila u blizini škole, to je na vrijeme uočila i izvršila demonstrativni napad na četnike. Ovaj iznenadni prepad kao i pojava vatre iz škole toliko je zbunilo četnike da su oni odjednom napuštali položaje i glavom bez obzira pobjegli k svojim gospodarima — Talijanima u Vrhovine. Marija se sa svojom jurišnom desetinom vratila na položaje bataljona. O ramenu njenih boraca visile su 4 zaplijenjene puške s priborom i municijom koje su već sutradan bile upotrebljene protiv četnika. Prilikom raportiranja o izvršenom zadatku Marija je, pored ostalog, izjavila: »Druže komandante! Ovaj dan i ovaj uspjeh je bio takav kakav sam samo mogla poželjeti na današnju svetkovinu Dan žena 8. mart.«

Uskoro poslije akcije na Ruđopolje Marija je dobila čin vodnika i postavljena za komandira voda. Nije se dugo čekalo na slijedeće borbe. Već 21. i 22. marta 3. brigada u sklopu zadatka divizije, posjedavši položaje u šumi iznad Vrhovina, imala je zadatak da vatrom svog naoružanja veže neprijatelja u Vrhovinama a time da obezbijedi izvođenje napada od strane 6. primorsko-goranske brigade i 2. kordunaške brigade na četničku posadu u selu Crnoj Vlasti kod Vrhovina. U toku 21. marta jače talijanske d četničke snage vršile su juriše za jurišima na položaje 3. brigade. U tim borbama bilo je izbačeno iz stroja preko 50°/o starješina 4. bataljona. U toku 22. marta Talijani već u ranim jutarnjim časovima počinju s ponovnim napadima. Neprijatelj je imao namjeru da pod svaku cijenu zbaci jedinice 3. brigade s položaja iznad Vrhovina i time stvori mogućnost slobodnijeg manevra i pružanja pomoći napadnutim četnicima u Crnoj Vlasti. Oko 9 sati prije podne neprijatelj, poslije jake artiljerijske i minobacačke pripreme, uspijeva da potisne 2. četu 4. bataljona čime je stvorio uslove za zbacivanje cijele brigade s njenih položaja. U ovakvoj situaciji Marija se najbrže snašla. Nije bilo komandira čete i samoinicijativno preuzima komandu nad četom. Za trenutak sređuje pokolebane redove čete i prva na čelu čete kreće na juriš. Borci kao preporođeni, podstaknuti njenom hrabrošću i snalažljivošću, kreću u protivnapad i lomeći sve prepreke ponovno zauzimaju izgubljene položaje. Vijest o Marijinom podvigu brzo se pročula među ljudstvom brigade i to je borcima ulilo novu snagu i vjeru u istrajnost, u izvršenju veoma važnog zadatka brigade. Ovim svojim podvigom Marija je opravdala povjerenje koje joj je dato prije desetak dana kada je od desetara postavljena za komandira voda. Od toga vremena pa do 23. jula 1943. Marija je uspješno komandovala vodom. Starješine štaba bataljona smatrale su je za jednog od najboljih komandira vodova.

U toku 23. jula 1943. jače talijanske snage otpočele su s napadom od Karlovca preko Barilovića na slobodnu teritoriju Korduna. Istog dana Talijani su forsirali rijeku Koranu i uspjeli da zauzmu Kosjersko Selo na desnoj obali rijeke stvorivši time mostobran za izvođenje daljnjih akcija u pravcu slobodne teritorije Korduna na kome je vršidba žita bila u punom zamahu. Treća brigada 8. divizije 22. jula prebačena je iz rejona Sjeničaka i Kirina na pravac

Tušilović — Koranski Brijeg — Donji Skrad radi odbrane ovog pravca od upada Talijana. Oko 12 sati 23. jula 4. bataljon potpomognut artiljerijom divizije prešao je u protivnapad na talijanski mostobran u Koranskom Brijegu. U sklopu zadatka bataljona i Marijin vod imao je zadatak da napada talijanske položaje između Koranskog Brijega i Kosjerskog Sela. Već u početku napada Talijani otvaraju jaku artiljerijsku vatru po našim nastupajućim kolonama. Marija kao i uvijek hrabri svoje borce, neustrašivo i znalački vodi svoj vod od zaklona do zaklona, a na dati signal prelazi na juriš. Neprijateljski mitraljez otvara vatru po našem jurišnom stroju. Pogodio je Marijine grudi i ona bez ijedne riječi pada mrtva. Tako je prestalo da kuca junačko srce Ulemek Marije, koja je od kordunaške čobanice bez vojnih škola postala prva žena komandir voda proslavljene 8. kordunaške divizije. Marija je pala na pragu svog voljenog Korduna za koji se nesebično borila i za koji je i život dala.

Ignjatije Perić

NARODNI HEROJ NIKOLE DUŠAN VERGAS

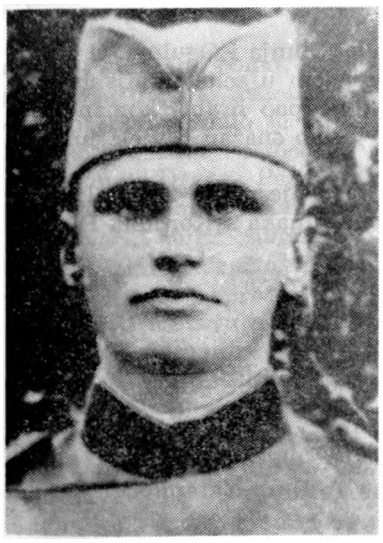

Rođen je 20. aprila 1910. u selu Široka Rijeka kod Vojnića, Hrvatska. Potječe iz veoma siromašne seljačke porodice. Osnovnu školu je završio u Krstinji. Već kao dječak obavlja teške seoske poslove. Do odsluženja vojnog roka a i poslije radi u Petrovoj gori kao šumski radnik, drvosječa, da bi prehranio višečlanu porodicu. Iako nije bio član KPJ, on se među prvima u svom kraju odaziva pozivu Partije na ustanak. Vješto se sklanja sa svojim suseljanima već od prvih dana uspostave ustaške vlasti, upozoravajući narod da joj ne vjeruje. Jula 1941. godine odlazi u Petrovu goru i 1. augusta 1941. Vergaš velikom broju izbjeglica i okupljenog naroda govori o potrebi zajedničke oružane borbe srpskog, muslimanskog i hrvatskog naroda. Toga dana narod ga je izabrao za komandanta ustaničkog bataljona koji je u svom sustavu imao 300 ljudi spremnih za borbu. Hrabri se Dušan već 2. augusta suprostavlja ustašama i domobranima koji su išli iz Velike Kladuše u pravcu sela Široka Rijeka i drugih srpskih sela u pljačku, ubijanje i uništavanje. Prisiljava ih da se vrate u svoje uporište Velika Kladuša. Među prvim ustanicima Korduna ističe se Vergaš kao komandir partizanskog odreda »Široka Rijeka«. On svakodnevno postavlja zasjede i vodi borbe s ustašama, domobranima i žandarima. Oktobra 1941. njegov mali partizanski odred je brojčano ojačao i postao je 3. četa 2. KPO, zvana »Vergaševa četa«, a djeluje na području Krstinje, Velike Kladuše i Cetingrada. Ona je bila već tada primjer bratstva i jedinstva, jer je u njoj pored Srba bilo

i Muslimana i Hrvata. Ni pojava četničkih tendencija nije smela komandira Vergaša člana KPJ, da ih u začetku smjelo i odlučno likvidira i svoju jedinicu osposobi za svakodnevne bitke.

Na granici Korduna i Krajine bih su on i njegova četa dobro poznati, naročito po zasjedama, iznenadnim napadima i otimanju oružja od neprijatelja. Za kratko vrijeme njegova četa odlično naoružana bila je jedna od najboljih na Kordunu. Ističe se u borbama kod Veljuna i Blagaja, gdje uspjeva zaplijeniti 11 pušaka i puškomitraljez, zatim u borbi kod Rakovice, gdje zarobljava 45 talijanskih vojnika s oružjem i opremom. U martovskoj ustaško-domobranskoj ofanzivi 1942. godine na Petrovu goru Vergaševa četa iz zasjede likvidira neprijateljsku kolonu i na taj način doprinosi razbijanju ofanzive i spašavanju golorukog stanovništva. Maja iste godine, kada se 730 partizana i više od 10.000 žena, djece i staraca našlo u ustaško-domobranskom obruču u Petrovoj gori, Vergaš i njegova četa su preuzeli jedan od najtežih zadataka u proboju obruča i spašavanju stanovništva od ustaških zvjerstava. Nakon višednevnih borbi, Vergaševa četa se probija iz obruča, 14. maja, na sektoru Magarčevac prema selu Pema, i spašava veliki broj žena i djece.

Sredinom aprila 1942. Vergaš uništava dva kamiona sa ustašama na putu između Gejkovca i Topuskog. Od 30 ustaša ubijeno je 14 među kojima natporučnik Hrvatić i poručnik Ivan Bulić. Lakše ili teže ranjenih je bilo 15. Samo je jedan zlikovac uspio pobjeći. Njegovi borci zaplijenili su dragocjeno oružje puškomitraljez, 28 pušaka i nekoliko pištolja.

U junu 1942. godine vodi uspješne bitke u okolici Slunja i Oguhna. U žestokoj višesatnoj borbi s ustaško-domobranskom posadom u selu Tounjski Tržić (između Slunja i Ogulina) 15. juna 1942. junački je pao hrabri komandir 3. čete 2. kordunaškog partizanskog odreda. Dušan je bio snažan čovjek, hrabar, vješt borac i starješina.

O njegovom junaštvu i borbama narod je ispjevao pjesme, a 2. bataljon, 2. brigade, 8. kordunaške udarne divizije nosio je ime junaka s Korduna Dušana Vergaša:

»Oj Dušane — Toplice Milane,
Vi liječite naše teške rane!
Na megdanu svuda sretni bili,
Od fašista *zemlju očistili...*

Za narodnog heroja proglašen je 20. decembra 1951. godine.

Dr Đuro Zatezalo

VRAČAR JOSO

Rođen je 1918. godine u Bukovici, općina Vojnić, radnik, Srbin, član KPJ od 1942. godine. Prema kazivanju jednog od boraca on je pri povratku iz Like 1944. s minerskog kursa upao u ustašku zasjedu i borio se dok je imao municije. Našavši se u bezizlaznom položaju, a da ne bi pao živ ustašama u ruke, upalio je bombu i metnuo poda se i tako sam sebi oduzeo život. Nije tačna tvrdnja u monografiji 13. proleterske brigade »Rade Končar« da je poginuo u Sremu. Ja dobro znam da Joso Vračar nije bio u sastavu 13. proleterske brigade poslije njenog odlaska sa Žumberka u sastav 1. proleterske divizije, nego je kao potreban kadar ostao na 2umberku.

Josu Vračara poznajem od ustaničkih dana 1941. godine na Kordunu. To je bio mladić koji je tih teških dana 1941. pokušao da samostalno djeluje na planu prikupljanja oružja i novčane pomoći za borbu. Pošto to nije bilo u skladu s datim uputstvima za dizanje ustanka, njemu je zaprijetila opasnost da bude pozvan na odgovornost, a znalo se koga se za takve stvari zove na odgovornost da može i loše proći. Tako su Joso Vračar i Marko Cvijanović čuli za odred Jurgu i da je komandir Dragan Pajić koji je dobar drug te dođoše u odred Jurga. Mi smo ih srdačno primili i ubrzo su se pokazali kao vrlo dobri borci.

Trgovački zanat završio je u Zemunu. Često mi je pričao kakav mu je bio život i s kim se družio. Relativno rano je došao u kontakt s naprednom omladinom i njegovo opredjeljenje da od prvih ustaničkih dana krene u borbu nije slučajno. U sastavu odreda Jurga učestvuje u svim borbama. Ističe se u borbi u Vojišnici decembra 1941. godine kada smo zarobili oko 30 domobrana i žandara, te u Vrelu Utinji prilikom razoružanja domobranskog garnizona Vojnić (12. 1. 1942). U napadu na Las,inju do punog izražaja dolazi njegova hrabrost i dovitljivost. Naročito treba istaći njegovo hrabro držanje za vrijeme borbi u obruču na Petrovoj gori maja mjeseca 1941. godine, posebno na samom proboju na kome su i bajonete imale veliku ulogu.

Borac nižeg rasta, stalno osmjehnut, nikada tužan niti zabrinut. Bio je veoma društven i voljen među drugovima i omladinom. Poslije proboja obruča na Petrovoj gori odlazi u sastav 1. proleterskog bataljona Hrvatske kao desetar u četi, s kojom sam ja komandovao. Već prekaljen i iskusan borac i u proleterima je bio brzo zapažen, kao i mnogi drugi Kordunaši. Nije slučajno kada je Milan Zeželj tražio da mu se odobri akcija da likvidira četnički štab za Liku, koji je bio smješten u Vrhovinama zajedno s jakim talijanskim garnizonom, i da mu se dadu samo Kordunaši. Ušli smo među Talijane. Drvene barake pune vojske. S par puškomitraljeza napravili smo neopisivu paniku među Talijanima i dok su se oni snašli Joso vodi svezane glavne kolovođe četničkog pokreta. Onako malen, a žilav i spretan samo se smijao. U svim borbama u

Lici, Gorskom kotaru, Primorju služio je za primjer drugima. Bio je redovno član glumačke družine u Drežnici 1942. godine. Svojom glumom izazvao je Vladu Bakarića i Ivu Rukavinu da su mu dali veliki aplauz.

U jesen 1942. postaje komandir voda u 1. proleterskom bataljonu Hrvatske, a po formiranju 13. proleterske brigade »Rade Končar« 7. 11. 1942. godine i komandir 3/3 bataljona. Već u prvoj ozbiljnijoj akciji na Suhoru 19. 11. 1942. uz veliki rizik uspijeva minirati zgradu u kojoj su bili belogardejci i Talijani. Time je omogućio juriš i likvidaciju toga garnizona. Zbog toga podviga bio je pohvaljen Naredbom br. 7 Štaba brigade, a koliko se sjećam i Naredbom GŠ NOV i PO Hrvatske, koju naredbu sam vidio na Oglasnoj ploči Glavnog štaba u Gornjem Budačkom.

U talijanskoj ofanzivi na Zumberak marta 1943. teško je ranjen u desnu nogu zbog čega mu je ostala kraća za 2 cm. Po povratku iz bolnice dobiva zadatak da organizuje i obuči minere i diverzante. Mnogobrojne su njegove diverzije izvršene u 1943. godini na komunikacijama Karlovac — Zagreb i Zagreb — Sisak.

Branko Kresojević

PRVI POGINULI BORAC PARTIZANSKOG ODREDA »PERJASICA«
DUŠAN RADE VRANJES

Rođen je 1901. godine u selu Mrežnici (Perjasica) u siromašnoj seljačkoj porodici. Osnovnu školu u Perjasici nije pohađao jer je bila udaljena 10 km od njegove kuće, a trebalo je proći šumom 4 km. Međutim, ipak je naučio čitati i pisati prije odlaska na odsluženje vojnog roka. Ostao je bez majke Stane u 16-oj godini života. Oženio se 1923. godine iz Potplaninskog Sela. Roditelji njegove žene Eve (Bijelić) imali su bolju zemlju pa on 1932. godine prodaje svoju i sa Evom i dvoje djece (Brankom i Draganom) preseljava kod Evinih roditelja u Potplaninsko Selo, gdje postaje ugledan poljoprivrednik.

Služeći vojni rok u bivšoj jugoslavenskoj vojsci Dušan je sreo dvojicu vojnika radnika s kojima se sprijateljio. Oni su mu pričah o vjekovnoj borbi našeg naroda za socijalnu pravdu i nacionalnu slobodu, o buržoaziji i izrabljivanju radničke klase. Pričali su mu i o oktobarskoj revoluciji u Rusiji. Njihovim poznavanjem zbivanja u svijetu on se oduševio. Kada se vratio kući iz vojske, dopisivao se s ovom dvojicom drugova. Oni su mu slali i marksističke knjige. Tako se Dušan opredijelio za borbu na strani radničke klase.

Po prirodi je bio tih i miran čovjek, vedre naravi, izrazito marljiv i pošten. Zbog uzornog gospodarstva i navedenih vrlina uživao je veliki ugled i poštovanje kod seljaka koji su ga poznavali. Zbog svega toga on je 1939. godine

postao članom KP i bio uključen u partijsku ćeliju u Perjasici. Kao i ćelija tako je i on kao njen član za seljake bio nepoznanica, a njegov se ugled temeljio samo na uzornom radu i ponašanju.

Iznenadila ga brza okupacija naše zemlje. Pogotovo djelovanje pete kolone i izdaja. Naprosto nije mogao da povjeruje u ustaška zvjerstva nad srpskim narodom u Hrvatskoj. U toku ljeta 1941. godine nastoji smiriti paniku i mnogo krstari po našim selima u toku priprema za ustanak. Sve to upućuje na zaključak da je kao član KP savjesno izvršavao svoje obaveze.

Iako su u času ustanka u Perjasici mnogi ljudi strahovali od posljedica, kada su među ustanicima vidjeli viđenije drugove i Dušana Vranješa, strahovanje je jenjavalo. Narod je bio čvrsto uvjeren da Dušan nije avanturista već vrlo ozbiljan, promišljen i pošten čovjek. Njegov ugled i poštovanje podigli su u očima seljaka ugled i poštovanje Komunističke partije o kojoj će tek kasnije šire biti obaviješteni.

Prvih dana ustanka Dušan se odnosi roditeljski i učiteljski prema onima koji nisu služili vojni rok. Ohrabruje ih na svakom koraku. Stoji uz njih i noću na stražarskom mjestu. Kao strastveni lovac imao je prilike upoznati noćni život u prirodi. Tako je on smirivao i hrabrio svoje mlađe suborce.

Poginuo je 18. novembra 1941. godine u izvidnici pred 1. vodom 1. čete. Iza su se kretali komandir i komesar čete — Karas i Strok. U času pogibije ostala je nedovršena rečenica namijenjena drugovima: »Ležite i ne dižite se... dok ja ne i .. .z... v... i... «. Bio je to prvi poginuli borac PO »Perjasica« — nakon 78 dana partizanske borbe i vještih izmicanja i manevriranja.

Kada se komesar čete te večeri plačući opraštao od poginulog druga, kazao je kako je to veliki gubitak za našu borbu i da ćemo ga osvetiti. Izidor Štrok je imao prilike na španskom bojištu tokom tri godine borbe opraštati se od mnogih svojih suboraca Jugoslovena, ali ovdje je osjećaj ljudskosti pobijedio ratnu oguglalost. Sve nas je to posebno dirnulo, kako borce tako i prisutni narod. Sve dok živimo nećemo zaboraviti plemeniti lik hrabrog partizana Dušana Vranješa.

Nikola D. Cimesa i Pero Vranješ

STEVO VUCKOVIC, KOMANDIR 1. BATALJONA 3. BRIGADE 8. DIVIZIJE

Zaselak Vučkovići, koji je pripadao selu Jurgi, nije jedini zaselak ni selo u Petrovoj gori. U Vojnoj krajini se nešto lakše moglo preživjeti u šumi ili u kakvoj zabiti, daleko od puteva, sklanjajući porodicu i stoku, držeći jednom rukom plug, obrađujući nešto škrte zemlje, a drugom pušku i boriti se za cara i druge moćnike. To isto tako nije jedino selo na Kordunu koje više ne postoji. U toku NOR-a selo je spaljeno, stanovništvo desetkovano, nešto poslije rata kolonizirano, a zadnji, Petar Milića Vučković, iselio je van šume. Sada je bivše selo ograđeno, u njemu šumsko gazdinstvo gaji muflone i jelene lopatare, a na kućištu Petra Vučkovića, na jedinom preostalom zidiću stoji ploča na kojoj piše da je tu oktobra 1941. formiran GŠH.

U tome selu rodio se Stevo od majke Milke i oca Petra Vučkovića. Stevo je odrastao u svome selu, ali i u šumi, kao i druga djeca iz Vučkovića. Po tome su se razlikovala od druge djece. Kad je trebalo tjerati blago ili konje na

pašu, išlo se kroz šumu, kad je trebalo žiriti svinje, išlo se u šumu, i u školu se išlo kroz šumu. Svim ljudima je urođen strah od šume, od mraka. Takvog straha kod Vučkovića nije bilo.

Vučkovići su bili poznati i po tome što je kod njih bilo dosta voća, šljiva, jabuka, krušaka. Nisu od toga imali neke koristi, osim što su ispekli ponešto rakije.

U Vučkovićima se u ustaničkim danima 1941. našlo nešto zastarjelog oružja, zaostalog još od Vojne krajine, nekoliko pušaka kapislara, kubura, nekoliko lovačkih pušaka i svega jedan karabin »manliher« sa skraćenom cijevi. To je bilo i prvo oružje s kojim se počelo kad je formiran odred Jurga. Stevo Vučković učestvuje u formiranju odreda. On u odred donosi lovačku pušku, štuc, kapislaru i kuburu. Služio je vojsku i bio kaplar. U odredu Stevo postaje desetar. Na toj dužnosti neće biti dugo. Po mišljenju mlađih zbog toga što je u nekim akcijama bio »priplašiv« nije mogao biti desetar i smijenjen je. Mislim da su mlađi bili nepravedni prema starijima (a to je onda bio svako ko je bio stariji od 30 godina) i da nisu razumjeli ljude koji su imali porodicu, ženu i djecu. Da je ta plašljivost i hrabrost jako promjenljiva stvar, pokazalo se kasnije kad je većina tih mlađih, koji su ga kritikovali, pokazala u krizama i malodušnost i kukavičluk. Istina bilo je toga i kod većih »šaržiˇ, ali zbog toga nisu smijenjeni. Poslije nekoliko žešćih vatrenih krštenja nestalo je straha i kod Steve. Potkraj 1943. Stevo mi je pisao iz 3. kordunaške brigade gdje je bio komandir čete. U tome pismu, između ostalog, spominje i ono njegovo smjenjivanje s dužnosti desetara u odredu u jesen 1941. Kaže: »Dragi braco, (bili smo kako to Kordunaši kažu — braća od tetke) imali ste pravo što »te me onda smijenili, bio sam onda plašiv. A da sad vidiš tvoga bracu, ni tenka se ne bojim«. Malo je ljudi, boraca koji mogu ovako nešto reći o sebi.

Stevo učestvuje u svim akcijama odreda: rušenju ptt linija i cesta, razoružanju Talijana kod Rašković potoka, razoružanju domobrana u Vojišnici, u jurišu na domobrane i žandare koji kreću u pomoć opsjednutoj školi u Vojišnici, razoružanju neprijateljske posade Vojnić, u borbama za vrijeme martovske neprijateljske ofanzive na Petrovu goru i u obruču.

Poslije ofanzive na Petrovu goru, Stevo odlazi u 1. kordunaški partizanski odred gdje je kasnije komandir čete. Kada se u decembru 1942. formira 15. kcrdunaška brigada, Stevo je komandir čete u drugom bataljonu. Prvi bataljon nove brigade, u stvari kordunaški bataljon iz prve brigade Hrvatske, bio je očeličen u borbama, a druga dva bataljona iz kordunaškog odreda trebalo je malo politički i vojnički obraditi, dotjerati. Prilikom obilaska novopostavljenog komesara 2. bataljona Branka Mamule Stevo protestuje: »Ako boga znaš komesaru, krenimo, evo nam je trava nikla iz tabana čekajući na ovoj kiši.«[1]

S 15. brigadom proći će i 4. neprijateljsku ofenzivu i našu protivofanzivu za oslobođenje Otočca i Gacke doline, i sve ostale borbe 15. brigade. Biće u brigadi komandir čete oko godinu i po dana i to jedan od najboljih. A biti komandir to znači biti u streljačkom stroju, u prvoj liniji. Komandir je morao biti prvi u jurišu i zadnji u povlačenju, morao je biti hrabar. U četi se nije moglo mudrovati. Njegova četa je uvijek dobivala ključne, najvažnije zadatke, kao što je bilo u borbi s dijelovima 392. njemačke legionarske divizije kod

1 HAK, Zbornik 6, str. 324.

Mrežnice, kao i s dijelovima 373. njemačke divizije u borbama kod Tobolića i Cazina.

Stevo je poginuo 21. aprila 1944. godine u borbi s legionarima iz 392. njemačke divizije kod Ličkog Petrovog Sela. Evo kako opisuje pogibiju Steve Vučkovića Gnjaco Perić: »On je prvi otvorio vatru. Rafali njegovog automata i snažni poziv na juriš zaustavili su kamion. Putnički automobili izrešetani mitraljeskom i puščanom vatrom uspjeli su da umaknu. Iako je kamion već bio u plamenu, iz njega su iskočili legionari i počeli da se bore. Komandiru je toga dana svega bilo dosta. Gnjevan, on nije pomišljao ni na kakvu opasnost. Zaletio se prema kamionu. Kad je htio da baci bombu, pao je mrtav. Komandu nad četom preuzeo je najstariji vodni oficir i poveo je na juriš. Razdraženi borci prosto su slistili legionare. Do posljednjeg. Kamion je još gorio kada se četa penjala uz Plješevicu, noseći tijelo svog omiljenog starješine. Svakih stotinjak metara smjenjivali su se borci. Cijelo popodne četa se penjala uz Plješevicu i uveče stigla kod sela Cuića Krčevine. Tu su se borci tužna srca rastali od svog starješine i ratnog druga.«[2]

Dragan Pajić

DRAGO VUKIC OBAVJEŠTAJNI OFICIR 3. BATALJONA 3. BRIGADE 8. KORDUNAŠKE DIVIZIJE

Rođen je 1908. godine u Tušilovačkom Cerovcu na domaku Karlovca. Roditelji su mu bili za ondašnje prilike dobri gospodari. Sinove Dušana i Dragu ostavili su sa sobom u selu, kako bi brojnija porodica lakše obrađivala zemlju i bavila se stočarstvom. Kad je Drago završio vojnu obavezu, oženio se. I pored želje roditelja ne ostaje kod kuće, već se zapošljava u tekstilnoj tvornici u Karlovcu. Kao radnik bio je cijenjen i voljen. Imao je širok krug poznanika i bio je dobro poznat ne samo u Cerovcu već d u ostalim, kako srpskim tako i hrvatskim selima.

U maju 1941. godine ustaše počinju hajku na viđenije i istaknutije ljude srpske nacionalnosti. Među prvima koji su se u Cerovcu našli na ustaškoj crnoj listi za hapšenje bio je i Drago Vukić. Dragina oštroumnost i dovitljivost na vrijeme ocjenjuje da mu ustaše pripremaju klopku, pa se povlači u polulegalni život. Rijetko je kod kuće. Skriva se na mjestima koja su poznata samo njegovoj ženi, koja će mu obezbjeđivati hranu i obavještavati ga o važnijim zbivanjima u Cerovcu. Tada u Cerovcu nije bilo istaknutijih demokrata i

2 **Ignjatije** Perić: »Na svojo] **zemlji«.**

simpatizera KPJ pa Drago ubrzo odlazi u Tušilović i povezuje se s tamošnjim članovima KPJ i SKOJ-a. Od njih je dobivao informacije koje koristi i s kojima upoznaje srpsko stanovništvo Cerovca.

U to vrijeme ustaški aparat priprema iseljavanje Srba s Korduna radi stvaranja čiste hrvatske nacije i države. Drago je održavao sastanke s narodom i nagovarao ih na otpor. Kada su početkom juna počele pripreme za početak ustanka u Hrvatskoj, Drago je još češće u Tušiloviću gdje kontaktira s članovima Partije, od kojih prima direktive za političko djelovanje u Cerovcu.

Kada je, koncem jula 1941. godine, formiran Partizanski odred »Debela kosa«, među prvim borcima odreda je i Drago Vukić, mada su neki partizani imali prigovora za njegov prijem u odred jer da je navodno sklon opijanju i ženama. Optužbe su odbačene jer je Drago od maja pa do dolaska u partizane bio aktivni politički radnik na teritoriji Cerovca pa i šire. Stvorio je pogodnu klimu u svom kraju za okupljanje demokratskih snaga i stvaranja fronte protiv ustaštva i fašizma.

U prvim akcijama partizanskog odreda Drago se ističe i iz akcije u akciju sve je zapaženija njegova hrabrost i dovitljivost. Jedna od njegovih zapaženijih akcija bio je napad na domobransku posadu u Skakavcu. Prije napada Drago je u ulozi obavještajca odlično izvršio zadatak. U određenom roku prikupio je podatke o neprijatelju na osnovu kojih nije bilo teško napraviti plan napada. Noću 7/8. novembra Partizanski odredi »Debela kosa« i »Loskunja« napali su neprijateljsku posadu u ž. st. Skakavac. Poslije puškaranja od pola sata dan je bio sve bliže. Na stotinjak metara mogle su se već primjećivati ljudske siluete. I neprijateljska vatra postaje sve opasnija. Kako se uskoro očekivalo svanuće novog dana, trebalo je neprijatelja u što kraćem vremenu prisiliti na predaju. Komandir odreda »Debela kosa« i ovog puta poziva hrabrije borce: Dragu Vukića, Dujka Opačića, Grgu Milašinčića, Zorka i Uroša Opačića i prebacuje ih iza leđa neprijatelju. Za kratko vrijeme ova borbena grupica na čelu s Dragom Vukićem prelazi na juriš, u kome gine komandir domobranske posade koji je u akciji bio i u ulozi nišandžije puškomitraljeza. Čim je poginuo komandir posade i ućutkan domobranski puškomitraljez, ostali partizani kreću na juriš i neprijatelj je savladan.

Uskoro poslije oslobođenja Skakavca Stab komande Korduna i Banije formira specijalni jurišni vod od najhrabrijih boraca 1. kordunaškog bataljona. Među 23 izabrana bio je i Drago Vukić. Ovaj vod noću 17/18. novembra 1941. kreće iz Petrove gore, ulazi u Karlovac, u kome se nalazilo preko 5.000 talijanskih vojnika, ustaša i domobrana, sa zadatkom da iz karlovačke bolnice na Dubovcu oslobodi Marjana Čavića Grgu, sekretara Mjesnog komiteta KPH Karlovac. Po povratku iz akcije vod se vraća na Kordun pravcem: Karlovac — Mekušanski most na Korani — šuma Strekovac — Tušilović — Petrova gora. Prije nego je vod naišao na most, Veco Holjevac, komandir voda, za trenutak zaustavlja vod i najbolje borce prebacuje na čelo voda. Čelnu trojku sačinjavaju Ivica Gojak iz Tumja, Uroš Opačić iz Brezove Glave i Drago Vukić iz Tušilovačkog Cerovca. Na dva koraka pred brkljom i talijanskim stražarem Veco vadi pištolj iz futrole i viče stražaru: »Ruke uvis«. Smiješak na straževim usnama pretvara se u grimasu straha i nevjerice. Veco ispali nekoliko metaka iz pištolja i stražar pada mrtav. Talijanski puškomitraljezac izlijeće iz stražare s namjerom da otvori vatru na partizane koji su još na mostu.

Situacija po ljudstvo partizanskog odreda je vrlo kritična. Drago Vukić se snašao prvi. Trkom zaobilazi puškomitraljesca i zabada mu nož u leđa upravo

kad je Talijan bio spreman da prospe smrtonosna čelična zrna po vodu parti-**zana.** Junaštvo Drage Vukića omogućava vodu da se bez gubitka prebaci preko mosta, a onda nastaje žilava borba partizana i talijanske straže. Zaplijenjenim talijanskim puškomitraljezom Uroš Opačić gađa neprijatelja. Nakon kratko berbe straža je likvidirana, a partizanski vod s teško ranjenim Ivicom Goja-kom i Đorđem Momčilovićem, s novim zaplijenjenim puškomitraljezom i tri puške, maršira prema šumi Strekovcu i dalje za Petrovu goru.

Pored hrabrosti u borbi, pored zasluga koje je imao za uspjeh pojedinih borbi Drago Vukić se tokom čitave druge polovine 1941. angažuje u političkom radu u selima oko Vukmanića, Skakavca i Karlovca. Njega partijska organizacija odreda »Debela kosa« i komanda odreda sve više koriste za političkog radnika. Sela su se nalazila na domaku jakog neprijateljskog garnizona u Karlovcu pa je Drago u prvo vrijeme sam, a kasnije s još nekolicinom boraca rodom iz ovih krajeva, zalazio noću u sela i narodu govorio o NOB-u, ustaškom teroru i o vojno-političkoj situaciji u zemlji i na Kordunu. Govorio je o bratstvu i jedinstvu naših naroda. Ovakav rad davao je vidne rezultate. Iz dana u dan sve više je mladih ljudi i djevojaka iz okoline Karlovca odlazilo u partizanske odrede. Neki od njih će kasnije postati istaknuti borci i starješine 8. kordunaške udarne divizije.

Naredne dužnosti koje je Drago s uspjehom obavljao bile su organizacija i rad obavještajne službe i obavještajnih punktova na Tumju, Cerovcu, Popović Brdu i Trebinji.

Iz ovih mjesta pipci obavještajne službe prodirali su u Karlovac d Dugu Resu otkuda su obratnim smjerom dobivani važni obavještajni podaci.

Na ovoj teritoriji Drago Vukić izveo je nekoliko samoinicijativnih akcija i diverzija. U jesen 1941. radi na obavještajnom zadatku oko Karlovca. Drago je jedne noći sakupio desetak ljudi iz Cerovca i s njima uništio desetak telefonskih stupova i na putu Turanj — Cerovac razbacao letke kojima se hrvatski narod poziva u borbu i saradnju s NOP-om Korduna.

Drugi važan zadatak izveo je noću 31. decembra 1941. godine. On je uz pomoć minobacačkog i mitraljeskog odjeljenja 1. čete »Debela kosa« izvršio demonstrativni napad na talijansko-ustašku posadu na Turnju. Ovom kako smo je nazvali Draginom akcijom. Talijani umjesto da provedu noć uz jelke i novogodišnji ples, morali su cijele noći, po jakoj zimi i dubokom snijegu, ostati u rovovima i bunkerima očekujući juriše partizana.

Borbeni put Drage Vukića iz 1941. i 1942. godine nastavljen je i u 1943. kada se Drago našao u 3. bataljonu 3. kordunaške udarne brigade, na dužnosti ob. oficira bataljona. I na toj dužnosti ispoljava, pored ostalog, brigu o ljudima, a posebno se ističe ličnom hrabrošću. Nabrojene su akcije u kojima je Drago jurišao. Sredinom juna 1943. prilikom napada 3. brigade na neprijateljsku posadu u Slunju, neprijatelj je cijelu noć pružao žilav otpor, sve dok negdje pred dan 17. juna 1. četa 1. bataljona nije uspjela da probije neprijateljske utvrđene položaje i da se probije u Slunj. U to vrijeme Drago Vukić, koji je s jednom četom 3. bataljona napao na Slunj od pravca Rakovice, koristi povoljnu priliku i kreće s četom na juriš, pa je tako i na ovom pravcu neprijateljska odbrana bila razbijena, a poslije toga ubrzo i Slunj je oslobođen.

Početkom septembra 1943. godine, u vrijeme kapitulacije Italije, 3. kordunaška brigada vodila je teške borbe oko Nebljusa i na putu Drenovača — Lapse u Lici. Za vrijeme jednog njemačkog bombardovanja položaja 3. brigade cd avionske bombe ranjen je teže i Drago Vukić. Poslije dužeg liječenja u

ličkim i kordunaškim bolnicama Drago je donekle zaliječio rane, ali su posije, dice ranjavanja ostale trajnog karaktera, od čega će nakon oslobođenja teže oboljeti i umrijeti. Na godišnjicu ustanka naroda i narodnosti Hrvatske narod Mjesne zajednice Tušilovački Cerovac podigao je bistu svom junaku i mještaninu Dragi Vukiću.

Ignjatije Perić

ZDJELAR NINKA ĐURO

Rođen je 6. 4. 1909. godine u selu Kestenovac, općina Krstinja, kotar Vojnić, Srbin, zemljoradnik. Potječe od roditelja Ninka i Kate, siromašnih seljaka. Osnovnu školu je završio s odličnim uspjehom. Đuro je bio uvijek vedar i nasmijan, baš kao da mu ništa ne nedostaje. Bio je u neku ruku ljubimac — jedino dijete u roditelja, a posebno ljubimac majke Kate. Otac Ninko je umro rano pa je mali Đuro morao kao muško dijete podnositi mnoge tegobe.

Selo Kestenovac nalazi se između Klokoča i Veljuna. Brdovito je ali nije prenaseljeno. Kućne zadruge su osrednje imućne a stanovnici marljivi. Do 1941. godine većinom su slijedili politiku SDS. Prvu vijest o revolucionarnom radničkom pokretu donijeli su ratni zarobljenici po povratku iz Rusije, a povremeno se navraćao u rodno selo Miloš Matijević, član KPJ od 1926. godine i drugovao s Đurom Zdjelarom. Rade i Marko Karamarković su 1937. godine protjerani iz Kanade kao komunisti i našli se u rodnom selu. No i ako se njih dvojica nisu javno isticali, oni su razgovarali s najbližim i kod njih širili komunističku aktivnost. Đuro se često družio s komunistom Đurom Velimirovićem iz Veljuna, što je presudno djelovalo na njegovu političku opredjeljenost za KPJ, čijim članom postaje 1938. Već u novembru 1939. Đuro osniva partijsku ćeliju u svom selu i postaje njen sekretar. Godine 1940. KK KPH Vojnić upućje Đuru na jednomjesečni kurs u Karlovac gdje dobiva osnovno marksističko obrazovanje.

Neposredno uoči početka rata 1941. Đuro se kao i mnogi komunisti našao u prvim borbenim redovima jugoslavenske vojske. U njenom rasulu izbjegavao je zarobljavanje a na povratku u rodno selo razoružavanje od strane ustaša. Uspio se vratiti u Kestenovac s ratnom opremom i odmah nastavio s političkim djelovanjem među ljudima, nastojeći da im objasni aprilske događaje i usmjeri ih na neposlušnost ustaškim vlastima. Upućivao ih je da oružje ne predavaju ustaškim vlastima, jer, kako im je govorio, oružje će uskoro trebati zato što će borba tek otpočeti. Davao je lično primjer, čvrsto riješen da ne padne u ruke ustaša. Najčešće se nalazio u obližnjim šumarcima gdje je radio na pronalaženju izbjeglih ljudi, njihovom okupljanju i usmjeravanju na prikupljanju oružja i pripreme za oružani ustanak. Povezao se s članovima KK KPH Vojnić i komunistima u Cvijanović Brdu, Krstinji, Slivnjaku i Trupinjaku. Cesto se sastajao s Ankom Vujčić i primao obaviještenja iz prve ruke jer je Anka bila na vezi sa sekretarom OK KPJ za Karlovac Ivom Marinkovićem. Đuro se našao u velikom poslu. Radio je na dva zadatka. Upućivao je svoje mještane da se sklanjaju od ustaša i vršio pripreme za ustanak. U dogovoru s Ankom Vujčić Đuro okuplja komuniste i simpatizere 29. jula 1941. godine na obronke Kestenove gore. Dan je bio sunčan i topao. Anka Vujčić je

prisutne upoznala s odlukom CK KPJ od 4. jula 1941. godine o dizanju us-**tanka** i naglasila da je ustanak u Srbiji i Crnoj Gori već otpočeo. Formiran je operativni štab za rukovođenje ustankom u ovom dijelu Korduna u koji su ušli Anka Vujčić, Jovo Majstorović i Milan Popović.

Već 1. augusta 1941. Đuro se istakao u borbi s ustašama kod Brusovače gdje je zaplijenio 2 karabina ubivši dvojicu zlikovaca.

Već u prvim danima ustanka Đuro je mnogo doprinio kao politički komesar odreda »Kestenovac« u razvijanju bratskih odnosa između Srba i Hrvata, posebno u blokiranju tadašnjeg komandira odreda Milića Rakinića, koji je htio da partizani ubijaju hrvatsko stanovništvo isto tako kao što ustaše kolju i ubijaju srpski narod. Teško je gledao i preživljavao, kao i njegovi borci, us-**taška** razbojstva nad njegovim narodom Korduna, ali ga to ni u jednom momentu nije odvratilo od dosljednosti komunističke linije borbe za bratstvo — jedinstvo i slobodu, stalno naglašavajući u razgovoru s borcima da ustaše i hrvatski narod nije isto, već da su ustaše samo izrod toga naroda.

Đuro je lijepo govorio. Bio je poznat i omiljen među narodom, poštovan i cijenjen od svih. Neposrednošću je otvarao put do svakog srca.

U ustaničkim danima s puškom u ruci smiono je aktivan na raznim zadacima u organizaciji oružanog ustanka, naročito u izvođenju borbenih zadataka. Marta 1942. Đuro je politički komesar 2. čete 2. bataljona 2. KPO. Sa svojom četom učestvuje u teškim borbama s ustašama oko Batnoge, Glinice i Cetingrada. U borbi kod Batnoge Đuro s Nikolom Kunićem juriša na puškomitraljesca, ubija trojicu zlikovaca i plijeni puškomitraljez. Tako su se redala njegova junaštva.

Na svim dužnostima bio je poštovan i omiljen. To je postizao svojom izuzetnom umješnošću i humanim odnosima u rukovođenju. To su mu počinjene starješine, partizani i narod besprijekorno uzvraćali. Dovoljno je ponekad bilo samo jedna njegova riječ ili zamah rukom pa da nezadrživo krenu na neprijatelja preko bodljikave žice do zaposjednutih bunkera. Đuro je bio takav i tome je druge učio, podsticajući ih uvijek i neposredno da pred svojim očima imaju samo neprijatelja. U borbi i u svim prilikama teško«? partizansko« života služio je primjerom i tako stalno doprinosio podizanju borbeno? duha i izdržljivosti kod boraca u jedinicama u kojima je komandovao. Šalom i pjesmom gotovo poslije svake borbe pomagao je borcima da što prije zaborave najteže borbene doživljaje i tako da budu spremniji za nove još teže borbene zadatke.

Njegovo prisustvo hrabri borce. Svi su zaokupljeni željom da unište neprijatelje. No i nakon žestokih dvodnevnih okršaja ustaše se ne predaju. I onda kada hrabro pada smrtno pogođen Dušan Vergaš, Đuro preuzima komandu njegovom četom koja jurišem razbija neprijatelje. Kako ie neprijatelj u toku aprila i maja 1942. godine ovladao komunikacijama Slunj — Kamenica i ponovo uspostavio posade u Primišlju i Tržiću to je Štab 2. KPO odlučio da na njoj izvede veću akciju i ponovo prekine saobraćaj. Drugi bataljon 2. KPO imao je zadatak da likvidira ustaško-đomobransku posadu na Mrežnici kod Tržića i u samom Tržiću. U zoru 19. juna 1942. godine 3. četa 2. bataljona bila je spremna za napad. U prvu borbenu liniju ušao je pomoćnik komesara bataljona Đuro Zdjelar. Obilazi borce i starješine u borbenom rasporedu. S junakom komandirom 3. čete Dušanom Vergašem nalzi se u prvoj borbenoj liniji i zarobljava 63 neprijateljska vojnika s oružjem i opremom.

Februara 1943. godine Đurin bataljon našao se u pozadini neprijatelja. Kako su nakon 4. ofanzive ustaško-domobranske snage ponovo uspostavile svoje garnizone na prostoru Korduna i koristili komunikaciju Karlovac — Slunj, Đurin 2. bataljon svakodnevno vodi borbu s neprijateljem. 18. 2. 1943. godine njegov bataljon na komunikaciji u Gornjem Budačkom dočekuje 4 neprijateljska kamiona, uništava kamione i zarobljava 39 neprijateljskih vojnika i ubija 27. Plijen je bio velik. Tako su se redale borbe i juriši bataljona na čijem se čelu nalazio Đuro Zdjelar. Služio je primjerom svom bataljonu gdje god se nalazio ili u borbi ili na odmoru.

U bataljonu je uvijek bilo pravo borbeno raspoloženje. Kud god su prolazili narod ga je volio. U toku NOR-a obavljao je dužnosti komesara PO »Kestenovac«, čete, zamjenika komesara bataljona, partijskog rukovodioca 2. KPO i komesara bataljona KPO. Augusta 1944. godine OK KPH Karlovac upućuje Đuru na rad u ONOO za Kordun. Biran je za predsjednika KNOO Vojnić. Kao iskusni ratnik i organizator ponovo se našao na novom poslu koji će uspješno obavljati. Umro je u Karlovcu augusta 1986. godine i sahranjen u svom rodnom mjestu Kestenovcu.

Dušan Z. Opačić

MIHAJLO ZDJELAR MILlCEV

Mihajlo Zdjelar u narodu je poznat pod imenom Mile, zato ćemo ga i mi tako zvati u daljem tekstu. Mile je rođen 15. 2. 1918. u Svinjici, općina Krstinja, kotar Vojnić, Srbin.

Mile je živio u zaseoku Zdjelari, koje ima svega nekoliko kuća. Kuća u kojoj je Mile rođen nalazi se neposredno uz Petrovu goru. Granje Petrove gore naslanja se na voćnjak rođene kuće. Mile je dignut, odrastao i stasao u Zdje. larima. Osnovnu školu završio je u Širokoj Rijeci. Bio je među boljim đacima. Milin otac Milić bio je veoma ugledan i cijenjen domaćin i čovjek, poznat ne samo u Svinjici već i mnogo šire. Pored rođenog brata Pere i polubrata Miloša Mile je imao i sestru. Ona je nadživjela cijelu porodicu.

Mile je 1940. godine pozvan u vojsku kao rezervista, a 1941. uslijedio je napad fašističkih armija na našu zemlju. Kapitulacija Kraljevine Jugoslavije Milu i njegovu porodicu zatekla je u Sušaku. Vojnici, prepušteni sami sebi, sami su odlučivali tko kuda da krene. Mile se odlučio da se vrati u svoje Zdjelare, među svoj narod, koga je volio kao i narod njega. Donio je i drugu odluku da se ne rastane sa svojom ratnom opremom. Savjetovao je i drugim vojnicima da ne polože oružje, već da ga zadrže jer će im trebati. O tim danima kapitulacije vojske Kraljevine Jugoslavije 1941. godine Mile je ostavio zabilješku. U njoj piše zbog čega se odlučio da oružje ne položi i zbog čega je to i drugima savjetovao da učine. U zabilješci, pored ostalog, piše: »Skrenuo sam im pažnju da oružje nikome ne predaju, jer sam čuo od jednog Slovenca, rezerviste, da će nam oružje trebati za ustanak«.

Da bi uspio zadržati oružje, Mile se odlučio na težak i dalek put. Znao je da je Mačekova zaštita naoružana i da je zaposjela sve redovite komunikacije razoružavajući bez izuzetka sve vojnike Jugoslavije. Mile se odlučio na kretanje izvan komunikacija. Trebalo je kretati se krađomice cijelim putem koji

iznosi nešto manje od 200 kilometara. Konačno Mile je uspio. On se jednog dana našao u svome rodnom mjestu sa svom ratnom spremom.

Samim time što je uspio doći pješice od Sušaka do Petrove gore i donijeti sa sobom ratnu opremu, opasnost od njegova razoružanja nije minula. Ustaška v]ast, koja je preuzela upravu u općini Krstinja, uputila je proglas narodu »da se preda sve oružje bilo civilno ili vojničko«, pod prijetnjom smrtne kazne. Nakon toga neki bivši vojnici, koji su uspjeli kao i Mile donijeti svoje oružje, vratili su isto općinskoj upravi u Krstinji. Ustaški tabornik Jurić Tominac, naš domaći i poznati čovjek, saznao je da je i Mile donio karabin iz vojske pa mu poručuje da ga preda. Jurić opetovano uporno poručuje, poziva i inzistira da Mile preda oružje. Na sve poruke i prijetnje Mile se oglušio kao da se to na njega ne odnosi. Jurić Tominac, ustaški funkcioner novouspostavljene vlasti, bio je u velikoj neprilici što Mile ne predaje oružje, znajući kakav ugled u narodu ima Milin otac Milić. Mile je ostao kod svoje odluke da oružje re predaje. Sto više on se odlučio da ga uveća. Govoreći o tome o pomenutoj zabilješci Mile kaže: »Cak sam i ocu oteo lovačku pušku, koju je pokušao da preda i zbog ovog slučaja sam se sa ocem posvađao«. Ustaše kad su povukle oružje od naroda, prišle su masovnom istrebljenju srpskog naroda bez obzira radilo se o nejakom, odraslom, starom ili bolesnom, bitno je da je srpske nacionalne pripadnosti. Mile se ne miri s takvom sudbinom.

On je spreman da ustašama pruži otpor s oružjem, prisjećajući se onoga što mu je rekao vojnik Slovenac na Sušaku. Mili se vidik u budućnost otvorio kad je čuo da je na sastanku u Petrovoj gori 25. 7. 1941. donesena odluka da se 29. 7. 1941. digne narod na ustanak. Na dan ustanka Mile se našao među prvima. Zaposjednut je front od Ćelapova do Madžarova mosta prema Velikoj Kladuši i Cetingradu u dužini nekoliko kilometara. Na istočnoj strani fronte bile su svega tri vojničke puške, među kojima je bila i Milina kragujevka, a ostalo su bile civilne duge i kratke puške, bodeži, rogulje i slični predmeti. Narodna fronta razbijena je pod naletom ustaških i domobranskih bojni potpomognutim s tri aviona. Nakon toga pred mrak ustaške jedinice odnijele su mrtvog ustašu i nekoliko ranjenih u svoje polazne garnizone u Veliku Kladušu i Cetingrad. Ustanici su se razišli na razne strane. Međutim, svi se nisu razišli. Ostalo je osam hrabrih ljudi među kojima i Mile Zdjelar. Oni su odlučili da organiziraju borbeni odred, da ostanu zajedno sve dok se rat ne završi. Okupili su se oko Miladina Cimeše i sklonih se u njegovoj kući koja je pod samom Petrovom gorom i 29. 7. 1941. osnovali Partizanski odred »Široka Rijeka«. Mili i svim drugim hrabrim ljudima pružila se prilika da se bore za slobodu. Borio se Mile od 29. 7. 1941. do 8. 5. 1945. koliko je trajala NOB. Nije se Mile rastajao od oružja i borbe ni jednog dana. Borio se on sa svojim drugovima u svim krajevima i mjestima u kojima je operirao Partizanski odred »Široka Rijeka«, odnosno u svim borbama koje su vodile brigade Osme kordunaške udarne divizije NOVJ. Tko zna u četiri godine rata koliko je puta Mile prvi i s drugima jurišao na neprijateljska utvrđenja i njihove jedinice. Ostat će vječita tajna. Međutim, ono što nije tajna i što je kao istina prolazilo od usta do usta kroz narod, to je poseban podvig u kome je Mile učestvovao. Bilo je to u toku zime 1941. na 1942. godinu. Mile i njegov ratni drug Husa Pajazetović. u narodu poznat kao Huso Tairov, i Ilija Pajić likvidirali su oružničku patrolu u Velikoj Kladuši. Odlučili su se na krajnje opasan rizik. U toku noći, po velikom snijegu i oštroj zimi, sačekali su u blizini oružničke kasarne jutarnju patrolu. Oružnici su, ne sluteći ništa, izišli iz kasarne i uputili se uta-

banom prtinom jedan za drugim prema Ukića brdu, da bi mogli osmatrati mjesta u kojima su sumnjali da se mogu naći partizani. Mile, Husa i Ilija uputili su se za njima, što je više ličilo na njihovo pojačanje nego na neprijatelje. Hod bi, te male, ali čudne kolone, vjerovatno poduže trajao da se jedan oružnik nije okliznuo i uspostavljajući ravnotežu okrznuo se unazad i imao što da vidi. Tri partizana tik iza oružnika idu mirno i odvažno. Oružnik se trznuo i doviknuo svome kolegi »Partizani!«, repetirajući svoje puške, spremni da pucaju u partizanske grudi, ali sve je bilo kasno. Partizani su bili pripremniji. Oni su držali za obaraču i u isti mah prosuli vatru. Oružnici su jednom zauvijek pali u duboki snijeg. Mile i njegovi drugovi su uzeli puške.

Kad se vijest o podvigu prenijela među narodom, veselju nije bilo kraja.

Mile je iste 1941. godine učestvovao u velikoj vojničkoj varci, koju su mogli samo vješti ljudi da smisle. Sticajem okolnosti talijanska vojna delegacija na čelu s pukovnikom našla se na slobodnom partizanskom teritoriju. Delegacija je poželjela da vidi opremljenost partizanskih boraca. Dušan Vergaš, partizanski komandant, prvo im je pokazao Milu Zdjelara s novim karabinom i novom sivomaslinastom uniformom. Dušan je Mili naredio da se pokaže slijedeći vojnik, a Mile se dosjetio što je komandant mislio, brže se skine i obuče u svoju uniformu drugog partizana i taj partizan s Milinom uniformom i puškom pokaže se Talijanima.

Kad se još pet partizana sa istom puškom i uniformom pokazalo Talijanima, njima je bilo dosta. Na rastanku su rekli da nisu mogli vjerovati da je partizanska vojska tako naoružana. U narodu se naveliko pričalo o ovoj vojničkoj varci. Cak je bilo i onih koji su u to posumnjali da su Talijani ispali tako naivni. Međutim, svejedno, bilo istinito ili ne, priča je imala veliki moralno-politički efekat s jedne strane, a s druge strane ovakva varka bila je moguća u tadašnja vremena.

Koliko je Mile izveo sličnih varki u toku rata to na našu žalost neće ostati zabilježeno.

Mile, jedan od organizatora ustnka 1941. godine, počeo je rat kao borac, rušeći mostove i prekopavajući ceste, sačekujući u zasjedi ustaške koljače i palikuće, razvijajući, se do komandira voda, komandira čete pa do komandanta bataljona, završivši rat 1945. godine u činu kapetan JNA. Za učešće u NOB-u od 1941. godine dodijeljena mu je »Spomenica 1941«.

Nakon završetka rata Mile je ostao u aktivnoj službi JNA. Među prvim oficirima upućen je na vojno školovanje u SSSR. U učenju vojne nauke i u poznavanju vještine ratovanja bio je među najboljim oficirima vojne akademije, po čemu su ga posebno zapazili vojni nastavnici. Po povratku sa školovanja iz SSSR-a raspoređen je u tenkovske jedinice na službu.

Zbog bolesti nije mogao završiti svoju karijeru kao oficir JNA te je preveden u civilnu službu. Kako se bolest nije smanjila, već naprotiv povećala, umro je relativno mlad u Beogradu gdje je i sahranjen.

Mr Đuro Sremac

ZUHDIJA 2ALIC

Rođen je 19. jula 1922. godine u selu Polje, općina Velika Kladuša. Pod uticajem partijske organizacije, koja je prije rata postojala i djelovala u Velikoj Kladuši, Zuhdija se vrlo rano opredijelio za radnički pokret i kao krojački radnik postao član SKOJ-a.

Bio je po svemu izuzetna ličnost. Njegova djela ravna su herojstvu — sinonim bratstva i jedinstva naših naroda. Iz njegovog bića zračilo je duboko poštenje, pravičnost, kristalna čistoća i postojanost karaktera, skromnost, snaga morala i veliki borbeni žar, revolucionarni duh s kojim je plijenio i osvajao mlade oko sebe. Svi smo osjećali da mladi skojevac i borac — po svojoj odlučnosti, hrabrosti, odanosti i požrtvovanosti mora biti baš kao Zuhdija. Mnogi su se u borbenim zadacima isticanjem i zalaganjem nastojali poistovjetiti s njim. Neustrašiv je borac, bombaš, mitraljezac u Vergaševoj četi, barjaktar u 1. proleterskom bataljonu Hrvatske, komandir čete, komandant Cazinskog odreda, komandant 2. muslimanske brigade, nemilosrdan je prema izdajicama i koljačima, a omiljen i cijenjen i kod boraca i naroda. Energičan je, oštar, pravedan, lukav i talentovan komandant crnih prodornih očiju, kritičan prema sebi idrugima. On nije trpio poraze, a nije priznavao nemoguće. Smjelo i odlučno ulazio je u najteže situacije. Borci su ga slijedili poneseni njegovim ličnim primjerom i junaštvom. U trenucima predaha Zuhdija je bio veseljak, skoro dječačkog izraza lica i širokog osmijeha. Uvijek je pjevao čak i za vrijeme borbe ako je dopušteno. Njegove pjesme bosanske sevdalinke i danas žive među njegovim borcima u basonskom kraju, Kordunu, Lici i Žumberku. Mnogi njegovi podvizi u borbi nisu ostali zabilježeni zbog ratnih okolnosti, što je slučaj i kod drugih boraca i naših jedinica. Bilo ih je jako mnogo. Neki su ipak ostali duboko urezani u svijest njegovih ratnih drugova.

Svi, koji su ga poznavali kao borca i starješinu, slažu se u jednom da je BIO HEROJ.

Još dok je Pavelić pripremao masovno istrebljenje srpskog življa u Kordunu, 1941. godine mladi skojevac Zuhdija, zajedno s Ibrahimom Mržljakom, obilazi srpska sela, upozorava narod da se skloni, govoreći o opasnosti koja mu prijeti. Tih dana ustaše ubijaju u Blagaju na Veljunu 520 ljudi, hapse sve srpsko stanovništvo u Velikoj Kladuši i okolnim selima, vrše pokolje u kladuškoj crkvi i na Mehinom stanju gdje je ubijeno oko 4.000 nevinih.

Zuhdija stupa u Vergaševu četu i kaže: »Došao sam, drugovi, da tučem ovu bandu, koja ubija nevine ljude, žene i djecu. Ubili su mi sve školske drugove u Kladuši, iako nitko nije ništa kriv niti su politički opredijeljeni«.

U Vergaševoj četi postaje jedan od najomiljenijih boraca zbog svoje hrabrosti i plemenitosti. U svakoj akciji i u najtežim zadacima on je prvi i najbolji.

U zasjedi kod sela Batnoge smjelo upada u talijansku kolonu, tuče iz mitraljeza i prisiljava Talijane na predaju.

Na proboju obruča u Petrovoj gori, 14. maja 1942. godine, s Ibrahimom Mržljakom skače na juriš u ustaške rovove i uništava mitraljesko gnijezdo.

U napadu na Veliku Kladušu bombama rastjerava i uništava jednu desetinu neprijateljskih vojnika.

Zbog izdaje bio je u noći iznenada opkoljen u nekoliko kuća sa štabom Cazinskog odreda, ali on i Ibrahim, svaki s jednim puškomitr al jezom, uništavaju neprijateljske vojnike, razbijaju obruč, dejstvuju iza leđa neprijatelja koji bježi u panici ne postigavši cilj.

U borbama oko Pećigrada 2. korđunašku brigadu napale su jake snage Nijemaca i ustaša s težnjom da je opkole. U jednom trenutku u pozadini neprijatelja čuli su se plotuni iz svih oružja, povici »Juriš! Hura!« i eksplozija bombi. Zuhdija je s odredom udario u leđa neprijatelja i prodro u centar borbenog rasporeda, nanio mu ozbiljne gubitke i izazvao rasulo i zbunjenost u neprijateljskim redovima.

Prilikom napada na Cazin, jedan bataljon 2. muslimanske brigade jačim snagama Nijemaca bio je potisnut s položaja iznad grada. Primijetivši to Zuhdija dolazi na položaj bataljona, jašeći na konju uz pratnju nekoliko boraca, kurira i pratioca te naređuje štabu bataljona: »Juriš, za mnom!«. U tome momentu Zuhdija na konju juri praćen s nekoliko boraca (konjanika), upada u streljački stroj, tuče iz automata i gazi neprijateljske vojnike, a ovi potpuno šokirani misle da ih je napala partizanska konjica. Za svega nekoliko minuta razbježali su se s položaja u neredu. Bataljonu je preostalo da pokupi razbježane Švabe.

U borbi za Vaganac, predvodeći grupu bombaša, uništava neprijateljske otporne tačke i omogućuje prodore svojoj brigadi.

U oslobođenju Bihaća, borbom prsa o prsa, uzastopnim jurišima na čelu brigade uništava i zarobljava neprijatelja na željezničkoj stanici, sprečava povlačenje, gdje je bio i teško ranjen.

U sukobu s Talijanima u Dalmaciji bio je ranjen barjaktar 1. proleterskog bataljona i postojala je opasnost da zastava padne u ruke Talijana, Zuhdija upada među njih, rastjerava ih, izvlači zastavu i borca, spasavajući čast imena proletera i bataljona.

U borbi za oslobođenje Kostanjevice u Sloveniji četa ne uspijeva osvojiti nekoliko talijanskih bunkera, ali Zuhdija ih zauzima s grupom bombaša, dižući ih u zrak zajedno s posadom.

Idući bezbroj puta u sigurnu smrt, izvršavajući najteže i najsloženije zadatke, kao borac i rukovodilac postao je legendaran visoko cijenjen od svojih drugova, a strah i trepet za neprijatelja. S vanrednim smislom, pronicljivošću i sposobnošću kombiniranja postupaka, uvijek je priređivao iznenađenja za neprijatelja i vješto pronalazio najslabije tačke. Za njega nije bilo bezizlazne situacije. Nije želio da ga se ističe i hvali. Nerado je govorio o sebi i svojim uspjesima. Ipak, poslije svake uspješne akcije i operacije u kojoj je on bio glavni akter, lice mu je bilo ozareno, oči sjajne, razdragane i vesele. Osjećaj zadovoljstva, gorđosti i ponosa nije mogao prikriti. Svaki kriminalni akt, brutalni postupak neprijatelja prema narodu ili borcima, kod njega je još više rasplamsavao borbeni žar i mržnju prema neprijatelju. Jednako teško je podnosio gubitke svojih drugova kao i zvjerstva nad srpskim narodom.

Ratnička tvrdoća i prekaljenost kod njega bi ponekad dolazila u suprotnost s emotivnošću«.

Potresni i tragični slučajevi stradanja naroda i boraca izazivali bi grčeve na njegovom licu, stisak zuba, a i suze nije mogao prikriti.

Jednom prilikom naišao je na veliku grupu žena djece, koju su ustaški koljači zatvorili u sjednik ispod Petrove gore, pokosili iz mitraljeza, zatim pokrili slamom i zapalili. Zuhdija je sa suznim očima kroz plač rekao: »Ustaški psi, platit ćete za ovu sirotinju!« Jecajući i stiskajući pesnice proživljavao je grozan prizor sadizma i brutalnosti. Dugo je gledao u sedamnaest dječjih kostura.

Potištenost, bol i tugu nije mogao sakriti niti onda kada je obaviješten da 5u mu ustaše uhapsili oca i da progone ostalu rodbinu.

Njegov otac, partizanski odbornik, prije rata napredan čovjek, dostojanstveno je podnosio sve muke i patnje u ustaškim zatvorima, ponoseći se sa sinom junakom. Zuhdija se opredijelio za veliku ideju slobode, bratstva i jedinstva. Ispoljivši izuzetne kvalitete komuniste-revolucionare i posebne ljudske vrijednosti časno je i dostojanstveno izvršio zadatak Partije i naroda.

Umro je 1970. godine.

Mićo Uzelac

GLIŠO MARKA 2IVKOVIC

Jedan od najboljih komandira čete VIII kodunaške divizije, predvodeći svoju četu u napadu, poginuo je u junačkom podvigu 26. XI 1943. godine kod Hra_ stovice. Tako piše u popisu palih boraca VIII divizije.

Jurišao je Glišo i ranije stotinu puta sa svojim borcima i iznenadnim naletima zbunjivao neprijatelja, ne dajući mu mogućnost za preciznu vatru. I ovog tmurnog novembarskog dana želeći da spasi živote boraca krenuo je prvi da otkrije rupe u sistemu vatre utvrđenog objekta SS-ovaca u Hrastovici.

Ali, u neposrednoj blizini objekta teško je ranjen. Za tu plemenitu namjeru svog komandira i uspješno vođenje čete u svim ranijim borbama borci nisu htjeli ostaviti svog omiljenog komandira neprijateljima. Jedan po jedan — osam boraca dobrovoljaca išlo je da izvuče svog komandira i svih osam je poginulo. Prvi je bio Dušan (vjerojatno) Živković, drugi Ivanović zvani Ipoja, a osmi Talijan Mikele koji je došao u četu poslije kapitulacije Italije. Kada je Mikele počeo da izvlači komandira, bio je pogođen u glavu, a u tom momentu izdahnuo je i komandir Živković.

Obustavljeno je dalje izvlačenje a objekat je blokiran i nakon miniranja prizemlja posada se drugog dana predala.

Glišo je rođen 1915. u selu Međeđaku u višečlanoj siromašnoj seoskoj porodici. Morao je prekinuti osnovnu školu i raditi kod imućnijih seljaka da bi osigurao golu egzistenciju. Stasao je Glišo kao zdrav, jak i lijep dečko. Uključio se u grupu transportnih radnika na željezničkoj stanici Utinja. Vršili su utovar rude i drva za austrijsku firmu »MILLER«. Svoju zaradu morao je davati u porodičnu zadrugu gdje je živio i po pravilima te zadruge đobijao ono što mu je bilo ne j neophodni je.

1936. godine odlazi na odluženje vojnog roka u gardijsku jedinicu u Beogradu. Po odsluženju roka nastavlja rad na željezničkoj stanici Utinja. Povrat-

kom iz vojske Glišo se odlučuje da zasniva porodicu. Odabrao je djevojku iz susjednog sela Božicu Kartaliju. Bojini roditelji se ne slažu sa njenim izborom zbog siromaštva Glišine porodice. Dolazi do one poznate varijante ženidbe na Kordunu u ito vrijeme »krađom« djevojke. Tako Glišo i Boja zasnivaju tradicionalni običajni brak. Žive srećno i zadovoljno u porodičnoj zadruzi dok ih ratna nesreća nije u tome spriječila.

Marta 1941. Glišo je mobilisan u rezervni pješadijski puk u Karlovcu, koji se početkom aprila upućuje na položaje u sjevernu Hrvatsku. Kapitulacija stare jugoslovenske vojske komanda puka predaje vojnike Nijemcima, a oni one srpske nacionalnosti ukrcavju u vagone za Njemačku. Glišo sa još nekoliko vojnika iskače iz vagona i vraća se kući. Izbjegavajući hapšenja i zvjerstva ustaša zajedno sa narodom sela Međeđak spontanom organizacijom i međusobnim pomaganjem preživljavaju teške dane do početka ustanka.

Augusta mjeseca 1941. godine osnivanjem brojnih partizanskih odreda u kotaru Vojnić, po direktivi Kotarskog komiteta KPJ, Glišo se uključuje u odred »Gaćeša Selo« koji je imao bazu baš u šumi Međeđak po kome nosi ime i selo u kome je rođen Glišo Zivković.

Prolazi Glišo mnoge reorganizacije partizanskih jedinica na Kordunu. Od borca odreda »Gaćeša Selo« dolazi do komandira čete I bataljona III brigade Osme kordunaške divizije. Jurišao je i dokazivao se dok je dobio tu dužnost. Vodio je borbe u raznim dijelovima Korduna, Like, Banije, Pokuplja i Zumberka. U pauzama između borbi za vrijeme odmora brigade u Međeđaku i Bukovici skočio bi Glišo do svoje Boje. 29. jula 1942. rodila mu Boja kćerku Radojku. Januara 1943. godine za vrijeme IV neprijateljske ofanzive povlači se Boja sa bebom Radojkom od šest mjeseci sa zbjegom naroda Korduna od Vojnića do Livna. Vodila je sa sobom i kravu i hranila bebu. U toj gladnoj i promrzloj koloni koračao je d dečkić od devet godina Marko, sin Glišinog brata Đure, takođe borca VIII divizije, danas pukovnik JNA. Tukli su ih topovi, avioni i napadali ustaše, Nijemci, Talijani. Gladna i bosa kretala se kolona po dubokom snijegu i duž cijelog puta ostavljala poginule i promrzle. Preživjela je Boja sa Radojkom tu stravičnu epopeju i vratila se na Kordun na zgarište popaljene kuće. Ostalo je na tom putu pola Korđunaša. Napravila je Boja zemunicu, dobila od NOO-a zajedničku kravu sa još dvije porodice i podizala svoju Radojku. Radojka je danas viša medicinska sestra u bolnici »Mladen Stojanović«u Zagrebu. Kada joj je otac Glišo poginuo 1943. kod Hrastovice, imala je samo 15 mjeseci. »Nisam zapamtila oca«, kaže. Mnogo mi je žao što mama nije uspjela sačuvati njegovu fotografiju. Nestala je na putu do Livna, kao i druge drage uspomene u vihoru rata.« Boja danas kao penzionerka živi u prizemnom jednosobnom stanu u Vojniću i sjeća se lijepih dana provedenih sa Glišom do početka rata, kao đ golemih patnji i stradanja u ratu i teškog života odmah poslije rata. Zaposlila se u Šumskoj upravi u Vojniću kao čistačica. Uz velika odricanja, borbu i upornost njenu i Radojkinu uspjela je Radojka da završi višu školu. Udala se i zaposlila. Sada živi u relativno dobrim uslovima sa svojim suprugom Stojanom, podiže dvoje djece sina Zivka i kćerku Snežanu. Unuci Gliše Zivkovića mogu se ponositi svojim djedom, junakom našeg oslobodilačkog rata i svojom bakom Bojom, hrabrom ženom i požrtvovnom majkom u ratu i poslije.

Dušan Pekić

GOJKO ZIVKOVIC, KOMANDANT 4. BATALJONA
8. KORDUNAŠKE UDARNE BRIGADE

Rođen je 1923. godine u selu Čatrnja, općina Krnjak, kotar Vojnić. Bio je jedno od šestoro djece u siromašnoj ali čestitoj seljačkoj porodici. Otac Đuro i majka Kata, od skromnih prihoda sa škrte zemlje, mogli su osigurati svojoj djeci samo najnužnije za *iv*vot. Upravo zbog toga Gojko nakon završene osnovne škole u Gornjem Skradu ostaje na zemlji jer zbog teških životnih uslova nije mogao nastaviti školovanje. Već tada je shvatio nepravde društva u kome je živio kao i to da siromašan čovjek bez obziira na svoje sposobnosti ne može napredovati.

Slom stare Jugoslavije Gojko je kao osamnaestogodišnjak dočekao u svom selu. Poziv Komunističke partije na ustanak i borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika prihvatio je bez kolebanja čime je definitivno odredio svoj životni put.

Već u pripremama za ustanak povezuje se s članovima partijskeorganizacije u Gornjem Skradu i stiče prva saznanja o politici KPJ i ciljevima narodnooslobodilačke borbe.

Početkom augusta 1941. godine od članova partijske ćelije Gornji Skrad i njihovih simpatizera formiran je Partizanski odred »Gornji Skrad«. Nedugo poslije toga, 15. 9. 1941. godine, i Gojko je kao vrijedan, napredan i primjeran omladinac primljen za borca u tom odredu. Nešto kasnije i njegova sestra Dara postaje omladinski i skojevski rukovodilac u selu, tako da je iz porodice Zivković već prvih dana ustanka dvoje djece aktivno uključeno u narodno-o&lobodilački pokret. Zbog hrabrosti i aktivnog političkog djelovanja u odredu Gojko je koncem 1941. primljen za člana KPJ. U isto vrijeme postavljen je za komandira voda u 2. četi 1. bataljona 2. KPO. Kao komandir voda i starješina partizanskih jedinica Gojko pokazuje sve vrline dobrog starješine pa je u proljeće 1942. godine, na prijedlog komandanta 1. bataljona Milutina Karasa, upućen na 2. oficirski kurs koji je krajem maja održan u Korenici. U školi je bio primjeran pitomac, vrijedan i dobar đak, te je obuku završio s vrlo dobrim uspjehom, nakon čega se vratio u Stab Grupe KPO.

U vrijeme Gojkovog školovanja počeli su na Kordunu prvi kursevi za obuku omladine. Omladinci su završili školovanje u isto vrijeme kada i Gojko oficirsku školu. Tada je Gojko kao primjeran omladinac i rukovodilac postavljen za komandira voda 3. omladinske čete. U ljeto 1942. godine od tri omladinske čete formiran je Omladinski bataljon »Joža Vlahović«, koji je 18. augusta nakon formiranja 4. kordunaške brigade ušao u brigadu kao 3. bataljon brigade. Gojko je kao komandir voda — čuvenog i proslavljenog 3. omladinskog bataljona, koga su borci iz milja zvali »Jožini dečki« prošao slavan put nazvan »Put bratstva i jedinstva«. 4. brigade. Put je išao preko Korduna, Pokuplja, Zumberka, Bele krajine i natrag na Kordun. Značajne i teške bitke

vođene su u Jastrebarskom, na Zumberku, u Beloj krajini, kao i uspješna bor_ ba 4. brigade protiv Talijana kod sela Tanča Gore. U tim borbama Gojko se pokazao kao dobar borac i starješina, primjeran komunista i dobar drug, a to potvrđuje i činjenica da u kratkom periodu, od ljeta 1942. do početka decembra 1944. godine, neprestano napreduje sve do funkcije komandanta 4. bataljona 2. udarne brigade na koju je postavljen 20. decembra 1944. godine. Do tog vremena Gojko se kroz brojne marševe, diverzije i borbe prekalio kao borac, te je uspješno komandovao jednim od boljih bataljona 2. brigade.

Svoje prvo ratno iskustvo, kao komandant bataljona, Gojko je doživio 1. i 2. januara 1945. kad je 8. kordunaška divizija, u suradnji s Unskom operativnom grupom i s nekoliko jedinica 7. banijske divizije, napala jake ustaške garnizone u Vagancu i Ličkom Petrovom Selu. Glavni zadatak 2. brigade bio je napad na ustaški bastion Vaganac. Njega su ustaše nazivale »Mali Belin« i poručivale Paveliću da se tu može skloniti ako ikada bude u opasnosti. U krvavoj borbi koja je trajala preko 48 sati, Gojko je kao komandant bataljona imao važan zadatak. On ga je sa uspjehom i na zadovoljstvo svojih pretpostavljenih u potpunosti izvršio. Nakon bitke za Vaganac 8. divizija sudjelovala je nekoliko dana u borbi za oslobođenje Bihaća.

U sjećanju Gojkovih ratnih drugova ostao je posebno upečatljiv njegov roditeljski odnos prema borcima i podređenim starješinama zbog čega je u njihovim očima uživao veliki ugled.

U završnim operacijama za oslobođenje zemlje, početkom maja, 1945. godine, na području oko Ilirske Bistrice sudjelovala je i 8. kordunaška divizija. Borba vođena protiv 97. njemačkog korpusa 6. maja bila je izuzetno teška i već u prvim satima Gojkov bataljon izgubio je 19 boraca, a 20 ih je bilo ranjeno. Među poginulima bio je d Gojko Zivković, prvoborac Korduna, borac slavnog Partizanskog odreda »Gornji Skrad«, komandir vođa 1. bataljona Milutina Karasa, zamjenik komandira čete i komandir čete slavnog 3. omladinskog bataljona »Jože Vlahović« 1. kordunaške udarne brigade.

Poslije Gojkove pogibije u brigadnom listu 2. kordunaške udarne brigade objavljen je članak »Naši heroji« u kome, pored ostalog, stoji:

»U pamćenju su nam još svježi likovi poginulih: Gojka Zivkovića, Vlade Gazibare, Mane Bunjevca, Milića Pajića, Sime Kličkovića, Ilije Savića, Jose Dujića i mnogih drugih ...

Mi smo se u našoj brigadi ponosili našim junacima. Njihov nestanak nije pokolebao naš borbeni duh nego je samo pojačao mržnju prema neprijatelju i želju za osvetom. Mi smo išli putem koji su nam oni pokazali, pred očima su nam uvijek lebdjela njihova junaštva ... «

O hrabrosti i požrtvovnosti Gojka svjedoči i činjenica da je u toku rata bio četiri puta lakše i jednom teže ranjavan, a da se pri tom nije udaljavao iz svoje jedinice radi liječenja u bolnici.

Smrti ipak nije uspio izbjeći. Poginuo je u borbi kod Ilirske Bistrice 6. maja 1945. godine u trenutku kad se činilo da su sve patnje i stradanja okončani i kad je svima bilo jasno da je pobjeda osigurana.

U sjećanju svojih drugova suboraca ostao je lik borca koga je krasila ozbiljnost, skromnost, požrtvovnost i ostale vrline svojstvene mladim borcima i komunistima.

Sahranjen je u selu Knežak kod Ilirske Bistrice u zajedničkoj grobnici boraca 8. kordunaške divizije.

Mirjana Peremin

BOGDANKA ROMČEVIČ

Ljudski gubici na području kotara Vojnić 1941-1945.

Na području ratnog kotara Vojnić u toku drugog svjetskog rata, dakle od 6. 4. 1941. do 15. 5. 1945. život je izgubilo 7 925 osoba.

Ljudski gubici su svrstani u tri skupine: pale borce, žrtve fašističkog terora i rata i umrle od tifusa. Te skupine su sistematizirane u 7 općina i 154 sela. Sto se tiče žrtava fašističkog terora i rata tu nisu ubrojene samo one osobe koje su neprijatelji ubili, zaklali, spalili, strijeljali, utopili ili objesili nego i one osobe koje su umrle prijevremenom smrću uslijed ratnih uvijeta i slabe zdravstvene zaštite. Veliki broj je umro od gladi, hladnoće te zbog fizičke i psihičke iscrpljenosti. Tu su prije svega oni ikoji su umrli od tifusa, njih 1 486.

U popis su uvrštena ona lica koja su, bez obzira na mjesto rođenja, prebivala u dotičnom selu do 6. 4. 1941, kao i one osobe koje su tu rođene, ali su uslijed školovanja i zaposlenja prebivale u drugim krajevima.

Popisi palih boraca, žrtava fašističkog terora i rata i umrlih od tifusa izrađeni su na osnovi dosadašnjih popisa koje je vodio SUBNOR općine Vojnić, na osnovi anketa Historijskog arhiva u Karlovcu, popisa koje je izradila Zemaljska komisija za ratne zločine 1946, popisa koje je vodila Savezna popisna komisija iz 1964. te na temelju sadržaja iz ovog Zbornika i zbornika »Duga Resa, radovi iz dalje prošlosti, NOB-a i socijalističke izgradnje«, u izdanju Historijskog arhiva Karlovac, iz kojeg su korišteni podaci za ljudske gubitke na području ratnih općina Barilović i Perjasica.[1]

Prema popisu stanovništva od 31. 12. 1931. općine Barilović, Krnjak, Krstir>ja, Perjasica, Tušilović, Utinja i Vojnić imale su 31 249 stanovnika, od toga 27 608 Srba, 3 613 Hrvata i 28 pripadnika drugih narodnosti.[2]

Naveli smo da je u toku rata na području za koje utvrđujemo ljudske gubitke život izgubilo 7 925 osoba. Od ukupnog broja ljudskih gubitaka palih boraca je 1 544 ili 19,4°/#, žrtava fašističkog terora i rata 4 895 ili 61,7% i umrlih od tifusa 1 486 ili 18,7%. Prema nacionalnom sastavu stradalo je 7 627 ili 96,2°/o Srba, 139 ili 1,75% Hrvata i 159 ili 2,00% ostalih nacionalnosti, a prema spolu 4 880 ili 61,57% su muškarci i 3 045 ili 38,42% su žene.

Od ukupnog broja Srba koji su prije rata živjeli na ovom području u ratu ih je 27,62% izgubilo život kao pali borci, žrtve fašističkog terora i rata ili je umrlo od tifusa. Život je izgubilo i 139 Hrvata, a to je 3,84% od ukupnog broja Hrvata koji su tu prije rata živjeli.

Socijalna struktura stanovništva ovisi od prirodnih bogatstava kraja u kojem žive. Kordun između dva rata, pa tako i kotar Vojnić kao njegov sastavni dio, bio je izrazito poljoprivredno područje na kojem nije bilo krupnijih po-

1 Podaci za pale borce, žrtve fašističkog terora i rata i umrle od tifusa za sela Donj! Skrad i Ponorac nalaze se u ratnoj općini Krnjak, dok je u Zborniku »Duga Resa« Donji Skrad u sastavu općine Barilović, a selo Ponorac u sastavu općine Perjasica.

2 Mirko Korenčić, Naselja i stanovništvo SRH 1867—1988/71, str. 325, 326, 327 i 720.

Tabela 1

LJUDSKI GUBICI S PODRUČJA KOTARA VOJNIĆ 1941—1945.

	Ukupan broj ljudskih gubitaka						Nacionalni sastav			Socijalni sastav						Godina smrti					Mjesto smrti			
OPĆINA	Pali borci	Žrtve fašističkog terora i rata	Umrli od tifusa	Ukupno	M	Ž	Srbi	Hrvati	Ostali	Djeca	Seljaci	Radnici	Zanatlije i trgovci	Intelektualci	Ostali	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Kordun	Ostala Hrvatska	Ostala Jugoslavija	Inozemstvo logori
Barilović	57	97	29	183	137	46	105	58	20	23	124	9	9	1	17	20	35	84	29	15	106	62	15	—
Krnjak	355	523	269	1147	812	335	1111	2	34	108	926	9	33	1	70	239	190	554	110	54	742	301	96	8
Krstinja	402	1877	523	2802	1567	1235	2797	4	1	760	1849	23	27	2	141	368	1300	961	122	51	1481	823	468	30
Perjasica	191	117	127	435	345	90	429	6	—	28	358	4	17	2	26	73	45	225	62	30	272	142	19	2
Tušilović	67	218	59	344	222	122	309	4	31	61	251	3	3	—	26	41	119	146	22	16	198	107	29	10
Utinja	250	748	169	1167	766	401	1031	63	73	211	848	20	14	—	74	88	502	471	70	36	840	214	105	8
Vojnić	222	1314	310	1846	1031	815	1844	2	—	443	1246	12	57	2	86	167	1116	480	62	21	1204	447	165	30
Ukupno:	1544	4894	1486	7924	4880	3044	7626	139	159	1634	5602	80	160	S	440	996	3307	2921	477	223	4843	2096	897	88

sjeda i izrazitih bogataša. Na Kordunu nije bilo bezemljaša, a ni seoskih slugu koji bi se mogli uvrstiti u radničku klasu.

Iz ovoga se vidi da je glavna privredna grana ukotaru Vojnić bila poljo- privreda, te da je najveći broj ljudi po socijalnom sastavu bilo seljaštvo. Zbog toga su i najveći gubici u toj socijalnoj kategoriji 5 602 (70,68%).

Na ovom području je uslijed visokog nataliteta živjelo mnogo djece. Zbog toga među stradalima velik broj otpada na tu socijalnu kategoriju. Ukupno ih je izgubilo život 1 635 (20,63%>). Od toga broja 1364 djeteta su žrtve faši- stičkog terora i rata, a 271 dijete je umrlo od tifusa. Od drugih socijalnih grupa izgubilo je život 80 (1,01%>) radnika, 160 (2,02% zanatlija i trgovaca, o (0,10%) intelektualaca te 440 (5,56%) osoba ostalih uslužnih djelatnosti.

Najviše ljudskih gubitaka bilo je 1942. godine i to 3 304 (41,75%), zatim slijedi 1943. godina s 2 916 (36,85%) gubitaka. U 1941. godini je stradalo 996 ljudi, a to je 12,5%. Broj ubijenih ljudi se smanjuje 1944. i 1945. godine. Ljud- ski gubici za 1944. iznose 473 (5,97%), a za 1945. godinu 223 (2,81%).

Pali borci

Područje ratnog kotara Vojnić dalo je 1 537 palih boraca. U ovaj popis uvršteni su svi poginuli ili umrli borci jedinica NOV i vojnopozadinskih orga- na, članovi KPJ, SKOJ-a, USAOH-a, odbornici NOO-a, članice AFŽ-a i pri- padnici ostalih pozadinskih organa i službi.

U ovaj popis ulaze svi poginuli ljudi koji su živjeli na ovom teritoriju kao i oni koji su živjeli u drugim krajevima, a ovdje su rođeni, te osobe koje su se vratile sa službe u drugim krajevima u svoja rodna sela.

U spiskove su također uvršteni i vojnici bivše jugoslavenske vojske koji su podijeljeni u tri skupine: prva skupina do 20 godina starosti, druga skupina od 21 do 40 i treća skupina od 41 godine starosti naviše.

Najviše poginulih boraca pripada drugoj dobnoj skupini, što znači da su najsposobniji za borbu najviše stradali. Njih je bilo 1 013 (65,6%). Zatim sli- jedi po broju gubitaka prva dobna skupina od 415 poginulih, u čijem sastavu je bilo ii mnogo hrabrih dječaka koji su svoj mladi život dali za slobodu svoje domovine i svog naroda. Poginulo ih je kao što smo naveli 417, a to je 27%. U trećoj dobnoj skupini poginulo je 114 boraca, a to je 7,41% od ukup- nog broja poginulih.

Po nacionalnom sastavu 1 508 su Srbi, 34 Hrvati i 2 pripadnici ostalih na- rodnosti. Od ukupnog broja palih boraca bilo je 1 371 seljaka, 30 radnika, 6(5 zanatlija i trgovaca, 3 intelektualca i 74 osobe *iz* raznih uslužnih djelat- nosti.

Od ukupnog broja palih boraca najviše ih je stupilo u borbu 1941, 1942. i 1943. godine što se jasno vidi iz podataka u tabeli broj 2. U ove tri ratne godine stupilo ih je u borbu 1 486 (96,2%). Od ukupnog broja palih boraca u NOB 1941. godine stupilo ih je 561 (36.33%), u 1942. godini 674 (43,65%), u 1943. stupio je u NOB 251 (16,25%) borac i 58 (4,77%) boraca 1944. godine.

Veliki broj boraca na području kotara Vojnić stupio je u borbu već sredinom ljeta 1941. godine. Razlog tome leži prvenstveno u snažnom utjecaju i djelova- nju Partije na ovom području. Koliki je bio utjecaj djelovanja KPJ upravo u kotaru Vojnić svjedoči i Izvještaj ministarstva vanjskih poslova Kraljevine Jugoslavije od 3- maja. 1940. godine u kojem se navodi da je u srezu Vojnić 50%

Tabela 2
PALI BORCI S PODRUČJA KOTARA VOJNIĆ 1941—1945.

OPĆINA	Ukupan broj palih boraca			Starosna dob			Nacionalni sastav								Godina stupanja u NOV					Godina pogibije					Mjesto pogibije				
	M	Ž	SV	do 20 g.	21—40 g.	41 g. i dalje	Srbi	Hrvati	Ostali	Poljoprivrednici	Radnici	Zanatlije i trgovci	Inelektualci	Ostali	03	03	1943.	1944.	1945.	1941.	1942.	1943.	1944.	1945.	Kordun	Ostala Hrvatska	Bosna	Srbija	Ostali krajevi
Barilović	57	—	57	11	44	2	40	17	—	49	2	5	-	1	14	25	10	8	—	5	5	22	17	8	22	21	8	3	3
Krnjak	343	12	355	102	231	22	352	2	1	313	4	18	-	20	122	162	63	8	—	9	53	159	85	49	122	163	24	4	42
Krstinja	393	9	402	117	249	36	399	2	1	373	8	10	i	10	149	167	76	10	-	20	66	190	85	41	127	163	43	13	56
Perjasica	182	9	191	36	138	17	187	4	—	164	1	9	-	17	54	84	52	1	—	11	17	95	48	20	62	117	10	—	**2**
Tušilović	62	5	67	28	35	4	66	1	—	60	1	1	-	5	19	37	7	4	—	1	14	25	13	14	22	28	6	3	8
Utinja	241	9	250	65	171	14	244	6	—	227	8	4	-	11	75	133	22	20	—	3	54	121	47	25	88	123	16	9	14
Vojnić	213	9	222	58	145	19	220	2	—	185	6	19	2	10	128	66	21	7	-	12	55	92	50	13	86	87	12	8	29
Ukupno:	1491	53	1544	417	1013	114	1508	34	2	1371	30	66	3	74	561	674	251	58	—	61	264	704	345	170	529	702	119	40	154

Napomena: Statistika za pale borce sela Donji Skrad obrađena je u ratnoj općini Krnjak. Ima 21 borac. U sastavu ratne općine Krnjak selo Ponorac ima 13 boraca, a to isto selo u sastavu općine Perjasica ima 7 boraca. Statistika za svih 20 je obrađena u ratnoj općini Krnjak.

stanovnika bilo komunistički nastrojeno.[3] Zbog izraženog djelovanja Komunističke partije Jugoslavije a i drugih političkih okolnosti, a naročito držanja članova Samostalne demokratske stranke, ustanak na cjelokupnom području Korduna, pa tako i ratnog kotara Vojnić, razvijao se kao zajednička borba svih naroda i narodnosti koji su se tu zatekli, a najviše Srba, Hrvata i Muslimana koji su ovdje živjeli. Svjesnom političkom aktivnošću i pravilnom intervencijom članova Partije i SKOJ-a prevladana je opasnost od odmazdi po sistemu talijanskog načela »oko za oko, zub za zub« prema hrvatskom i muslimanskom življu. Razvijanje visoke svijesti kod stanovništva a naročito kod boraca kao i stalna partijska budnost potpuno su onemogućili stvaranje četničkog pokreta na području Korduna, pa tako i kotara Vojnić. Takvi pokušaji bili su odmah onemogućeni. Sveukupno stanje i odnosi na ovom području doprinijeli su razbuktavanju NOP-a, oružanog otpora i borbe protiv neprijatelja svih vrsta. Za odlučan otpor Pavelićevim koljačima i fašističkim osvajačima svaki borac je bio i te kako dragocjen. Uporedo s razvijanjem oružane borbe razvijale su se i institucije narodne vlasti, tako da je područje Korduna, a naročito ratnog kotara Vojnić, postalo bastion oružane borbe i primjer herojskog otpora slobodarskog naroda protiv zavojevača.

Od ukupnog broja palih boraca s područja ratnog kotara Vojnić poginulo ih je 795 (51,72%) u sastavu Osme kordunaške udarne divizije. Ostali su poginuli kao borci drugih partizanskih jedinica, ili na dužnostima u vojno-pozadinskim organima. Borci ovog kotara nisu se borili samo za oslobođenje Korduna, nego za slobodu cijele Jugoslavije.

3 Mile Dakić, Petrova mi gora mati, str. 15.

Na Kordunu je s područja kotara Vojnić poginulo 529 boraca ili 34,26°/o, u ostalim dijelovima Hrvatske 702 borca ili 45,40%, u Bosni 119 boraca ili 7,70%, u Srbiji 40 boraca ili 2,60%, a u ostalim krajevima 154 borca ili 9,97% od ukupnog broja poginulih.

Žrtve fašističkog terora i rata

Od 1941. do 1945. godine s područja kotara Vojnić ubijeno je ili umrlo kao žrtve fašističkog terora i rata 4 895 lica, i to 2 772 ili 56,62% muškaraca i 2 123 ili 43,37% žena. Broj žrtava fašističkog terora i rata je različit po općinama kotara Vojnić. Najviše žrtava fašističkog terora i rata ima općina Krstinja i to 1 878 ili 38,41%, zatim slijede općina Vojnić sa 1 414 stradalih ili) 26,87°/o, općina Utinja sa 748 žrtava fašističkog terora i rata ili 15,29%, općina Krnjak 523 ili 10,68%, općina Perjasica 117 ili 2,39% te općina Barilović 97 žrtava fašističkog terora i rata ili 1,98%. Žrtve fašističkog terora i rata su podijeljene prema starosnoj dobi u 3 skupine d to: 1. skupina do 15 godina starosti, 2. skupina od 16 do 50 godina i 3. skupina od 51 godinu naviše.

Najviše stradalih je u drugoj najaktivnijoj životnoj dobi, dakle od 16 do 50 godina i to 2 343.

Do petnaest godina starosti stradalo je 1 524-ero djece ili đaka. Od 51 godine naviše poginulo je ili umrlo 1 028 osoba. Kao što se vidi iz tabele ovaj bezumni rat odnio je živote 1 524-ero djece. Najviše stradale djece bilo je s

Tabela 3

ŽRTVE FAŠISTIČKOG TERORA i RATA S PODRUČJA KOTARA VOJNIĆ 1941—1945.

OPĆINA	Ukupno žrtava			Starosna dob			Nacionalni sastav			Socijalni sastav						Način smrti					Obješeni ^	Izvršioci zločina							Godina smrti					Mjesto smrti					
	M	Ž	SV	do 15. g.	16—50 g.	51 i dalje	Srbi	Hrvati	Ostali	Djeca	Seljaci	Radnici	Zanatlije i trgovci	Intelektualci	Ostali	Ubijeno	Zaklano	Strijeljano	Spaljeno	Poginuli od bombe mine i sl.i		Ostali slučajevi	Ustaše	Talijani	Nijemci	Od mina i nađenih bombi	Ostali neprijatelji i kvislinzi	Ostali slučajevi	1941.	1942.	1943.	1944. i	1945.	U svom selu	U kotaru Vojnić	U ostalim dijelovima Korduna	Van Korduna u Hrvatskoj	U ostaloj Jugoslaviji	U logorima u inozemstvu
Barilović	67	30	97	21	61	15	39	38	20	20	51	7	2	1	16	60	—	-	4	9	-	24	55	3	8	9	-	22	15	30	34	11	7	41	13	1	41	1	-
Krnjak	363	160	523	61	314	148	490	—	33	61	394	5	14	1	48	441	30	5	11	4	-	32	347	41	79	3	-	53	230	133	143	16	1	172	174	15	128	26	8
Krstinja	946	931	1877	753	759	365	875	2	—	653	1065	14	15	1	129	1443	225	43	30	21	1	114	1564	8	187	18	14	86	348	1216	282	24	7	434	119	314	639	341	30
Perjasica	100	17	117	16	75	26	115	2	-	16	82	2	7	1	9	88	10	—	4	2	-	13	60	22	13	1	9	12	62	28	10	7	10	34	23	26	25	7	2
Tušilović	132	86	218	46	131	41	184	3	31	46	149	2	-	-	21	176	5	—	19	3	1	14	153	-	29	-	8	28	40	103	68	5	2	74	47	6	72	9	10
Utinja	454	294	748	187	392	169	618	57	73	181	486	10	9	-	62	606	49	1	5	14	1	72	564	1	91	5	-	37	35	44G	19?	20	5	238	280	81	88	53	8
Vojnić	710	604	1314	439	611	264	1314	_	_	386	811	6	35	_	76	852	199	8	165	9	1	80	1120	31	72	10	2	79	155	1050	97	6	6	409	209	226	339	101	30
Ukupno:	2772	2122	4894	1523	2343	1028	4635	102	157	1363	3038	46	82	4	361	3666	518	57	238	62	4	349	3863	106	479	46	33	367	935	3006	826	89	38	1402	865	669	1332	538	88

Napomena: U sastavu ratne općine Krnjak selo Donji Skrad ima 12 žrtava fašističkog terora i rata. Jednak broj 2FT i rata ima to isto selo u nastavu ratne općine Barilović. Statistika je za ove žrtve obrađena u sastavu ratne općine Krnjak. Selo Ponorac je zastupljeno i u ratnoj općini Krnjak gdje ima 5 žrtava fašističkog terora i rata i u ratnoj općini Perjasica gdje ima 46 žrtava fašističkog terora i rata. iStatistika je za 51 ZFT i rata obrađena u sastavu ratne općine Krnj'k.

područja općine Krstinja i to 757, zatim slijedi općina Vojnić s 439, Utinja 187, Krnjak 61, Tušilović 46, Barilović 21, te općina Perjasica s 16-ero djece.

Sto se tiče broja stradalih srednje starosne grupe situacija je slična gore navedenim podacima što znači da je također najviše žrtava fašističkog terora i rata dala općina Krstinja i to 759, Vojnić 611, Utinja 392, Krnjak 314, Tušilović 131, Barilović 61, te općina Perjasica 75. Žrtava fašističkog terora i rata iznad 51 godine starosti također najviše ima općina Krstinja i to 365, zatim slijede općina Vojnić s 264 žrtve, Utinja sa 169, Krnjalk sa 148, Tušilović s 41, Perjasica s 26 i općina Barilović s 15 žrtava. Politika Nezavisne države Hrvatske je imala za cilj genocid nad srpskim stanovništvom, te je tako i usmrćeno najviše Srba, i to 4 636 ili 94,70°/o.

To se posebno uočava u masovnim zločinima na Mehinom stanju i Ivanović jarku. U toku jula i augusta 1941. ustaše su na Mehinom stanju ubile 4 200 Srba i to ne samo s poručja ratnog kotara Vojnić, nego i s područja kotareva Vrginmost i Slunj, te pograničnih pravoslavnih sela u Bosni. U Ivanović jarku su ustaše ubile 380 ljudi 29. jula 1941. godine.

Pored likvidiranja nedužnih ljudi ustaše su pljačkale i uništavale imovinu svojih žrtava. Iza njihovih pohoda često su ostajala pusta zgarišta. Pokolji su vršeni uz odobrenje i blagoslov poglavnika dr Ante Pavelića, Alojzija Stepinca, njegovih ministara Mirka Puka, Milovana Zanića i drugih ustaških glavešina. Nad njihovom politikom su se zgražali i predstavnici talijanske i njemačke države u Nezavisnoj državi Hrvatskoj.

Dvadeset devetog jula 1941. u Ivanović jarku nedaleko Krnjaka ubijeno je 380 ljudi. O ovom zločinu je već 2. 8. 1941. godine kapetan Hefner izvijestio Gleza fon Horstenau opunomoćenog njemačkog generala u Zagrebu kod vlade NDH u periodu od 1941. do 1944. u kojem kaže: »Samo na dan 29. jula 1941. u vrijeme od 16 do 19 h uveče u općini Krnjak ubijeno' je oko 400 Srba. To su bili stanovnici sela Krnjak, Vojnić, Krstinja i Tušilović. Mjesto zločina nalazi se u općini Krnjak ispod kuće broj 43 koja pripada Marku Ivanoviću, na rubu šume Loskunja. Strijeljani su i svi pravoslavni sveštenici. One koje kuršumi nisu ubili bili su dokusureni udarcima kundaka.«[4]

Drugog jula 1941. godine u Berlin je stigao jedan od prvih izvještaja o raspalamsavanju užasnog ustaškog terora nad srpskim stanovništvom.

U tom izvještaju koji je poslala specijalna obavještajna služba njemačkog ministarstva vanjskih poslova u Zagrebu ukazuje: »da se Zagreb prema srpskom problemu u Hrvatskoj postavlja potpuno negativno, da široki krugovi smatraju da Srbima nema mjesta u Hrvatskoj.«[5] Osim ustaških bandi masovna ubijanja i paljenja na području kotara Vojnić vršili su Talijani. Tako je poznat njihov zločin u Krnjaku, pod Gukurom gdje su ubili 50 ljudi. Žrtve koje su ubijene bile su iz sela Mlakovca, Dugog Dola, Donjeg Budačkog, Pavković Sela, Krnjačkog Grabovca, Podgorja, Krnjaka, Budačke Rijeke, Vojničkog Grabovca i Kuplenskog. Jedan od preživjelih Boro Mihajlović opisao je strahote tog zločina koje su navedene u radovima ovog Zbornika.

4 Vasa Kazimirović: NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenau 1941—1944. Nova Knjiga, Bgd. 1987. str. 114.

5 Vasa Kazimirović: NDH u svetlu nemačkih dokumenata i dnevnika Gleza fon Horstenau 1941—1944. Nova knjiga, Bgd. 1987. str. 114.

Masovne likvidacije srpskog stanovništva bile su tokom cijelog trajanja rata. Prvi zločini razuzdanih ustaških koljača pojavljuju se već na početku vladavine monstruozne NDH. Povodeći se najprimitivnijim ljudskim strastima ustaški zlikovci nisu se Libili nikakvih etičkih principa. Dob, spol ili status žrtve nije bio važan. Njhovi životinjski porivi izmislili su najmonstruoznije zločine koji su po sadističkim iživljavanjima nadmašili ljudsku maštu. Njihovi »sistemi« istrebljenja srpskog naroda vođeni po uzoru na genocid koji je vršila Hitlerova mašinerija uvelike su premašili svoje učitelje.

Više pokušaja njihovih »akcija čišćenja« i uništavanja narodnooslobodilačkog pokreta uvtijek je završavalo krahom. Bez obzira na bolju opremljenost, uhranjenost, pomoć svojih pretpostavljenih u avijaciji, naoružanju i drugom materijalu nisu uspjeli uništiti oružani otpor hrabrih boraca. Nikakve nagrade, privilegije, odlikovanja i opljačkana imovina nedužnih žrtava nisu mogle ustašama uliti odlučujuću snagu za cilj koji su željeli postići. Ta snaga je bila u narodu koji su htjeli uništiti, ta snaga je bila podrška naroda, a on je bio na strani NOP-a. I kad se ginulo i borilo čula se pjesma. Pjesme su pjevane o narodnim junacima među partizanskim borcima, o izgubljenim mladim životima, pjevalo se toplo, iz srca. Ovako izuzetno jedinstvo naroda i boraca ostaje svijetli primjer za sve narode svijeta. Niti najdramatičniji trenuci borbe kada je krvavi obruč bio zatvoren oko Petrove gore u proljeće 1942. nisu donijeli radosti neprijatelju. Naoružani borci i nenaoružani narod, u istom stroju krenuli su na oštre i željne krvfi, bajonete koljača. Ništa nije moglo zaustaviti taj slobodarski stroj. I da je obruč bio još jači, raspao bi se. Jer, sloboda je zvala. U toj herojskoj epopeji (ubijeno je više od 1 300 djece, žena i staraca. Oni koji nisu uspjeli proći kroz Obruč uhvaćeni su i na licu mjesta ubijeni na najzvjerskiji način, a mnogi su uhvaćeni i poslani na stratišta širom zemlje, u logor Jasenovac, Stara Gradiška, Beogradsko sajmište, a neki na prisilni rad u Njemačku odakle se mnogi više nikada nisu vratili.

Djeca su odvajana od roditelja i poslana u ustaški logor u Jastrebarsko gdje su dovedena i mnoga djeca s Banije i Kozare. Najveći broj ugaslih života u Petrovoj gori bio je s područja ratnog kotara Vojnić, i sela Kuplensko, Vojišnica, Krstinja, Široka Rijeka i Radmanovac. U 1941. godini ubijeno je s područja ratnog kotara Vojnić 935 ljudi. Slijedeće godine broj ubijenih se povećao i iznosio je 3 007 lica. U 1943. godini bilo je 826 žrtava rata, u 1944. godini 89, a u zadnjoj godini rata izgubilo je život 38 ljudi. Kao što je vidljivo iz gore navedenih podataka broj masovnih i pojedinačnih ubojstava se ori 1943. smanjuje. Najviše stradalih je u prve dvije ratne godine i to 80,53°/o, Prema dosadašnjim istraživanjima 3 667 osoba je ubijeno, 518 ih je zaklano, 238 spaljeno, 57 strijeljano, 62 poginulo od bombe, 4 su obješena, 349 je umrlo od posljedica ratnog terora ili nestalo.

U kotaru Vojnić ustaše su ubile ili na drugi način usmrtile 3 864 ljudi. Ovaj podatak jasno pokazuje da je na ovom području bio najjači i najžešći teror ustaša. Nijemci su ubili ili na drugi način prouzrokovali smrt 479 lica, Talijani 106, a ostale su ubili oružnici, domobrani i četnici. Ginule su cijele porodice, silovane su žene i djevojčice, otimana su ili ubijana djeca pred roditeljima. Najviše ljudi i djece je ubijeno u svom selu 1 402 ih 28,63°/o. Ostali su izgubili živote širom Hrvatske i Jugoslavije te u fašističkim logorima u inostranstvu.

Umrli od tifusa

Na području kotara Vojnić od tifusa je umrlo 1 486 ljudi, što čini 18,78% svih ljudskih gubitaka.

Tifus se kao epidemija pojavio u vrijeme Četvrte neprijateljske ofanzive. Na ovo područje donijele su ga izbjeglice s Banije, Like i Korduna na svom povratku kućama nakon izbjeglištva iz Bosne. Ova bolest je najčešće napadala žene, starce i maloljetnu djecu, a javila se kao posljedica velike gladi, iscrpljenosti, nehigijenskih (uvjeta života i slabe ili gotovo nikakve zdravstvene zaštite. Od posljedica ove epidemije umrlo je 271 (18,23%) dijete. **Sto** se tiče ostalih dviju starosnih skupina broj umrlih je podjednak. U skupini od 16 do 50 godina umrlo je 612 (41,18%), a u skupini iznad 51 godine starosti umrlo je 603 ili 40,57% ljudi. Po nacionalnom sastavu troje umrlih od tifusa su Hrvati, a svi ostali Srbi. **Sto** se tiče socijalne strukture najviše umrlih su seljaci 1 193 ili 80,28%. Od ostalih skupina 4 su radnici, 12 su zanatlije ii trgovci, 1 je intelektualac, 5 je osoba iz uslužnih djelatnosti. Od ukupnog broja umrlih 617 ili 41,52% su muškarci, a 869 ili 58,47% su žene. U odnosu na godine rata najviše je ljudi umrlo od tifusa u martu, aprilu i maju 1943. godine. Samo u toj godini umrla je 1 391 osoba ili 93,60% od ukupnog broja umrlih. U drugoj polovini 1943. bolest polagano jenjava, pa se broj umrlih u 1944. smanjuje na 43 osobe (2,89°/o), a u 1945. na 15 osoba ili 1.00%. Ova bolest je polako nestajala zahvaljujući i akciji na njenom suzbijanju. Najviše umrlih je bilo u ratnoj općini Krstinja i to 523 ili 35.19%. Zatim po broju umrlih slijede općine Vojnić 310 ili 20,86% općina Krnjak, 269 (18,10%), općina Utinja 169 (11,37%), općina Perjasica 127 (8,54%), općina Tušilović 59 (3.97°/o) te općina Barilović 29 (1,95%).

Veliki broj je umro u selu i to 1 265 ili 85,12%, a van sela je umrlo 221 ili 14 87% osoba. Neprocjenjiv je doprinos žitelja ratnog kotara Vojnić u borbi za oslobođenje od fašističkog osvajača i ustaških ugnjetača. Podnošenje najtežih napora, uvreda, poniženja i zlostavljanja, najvećih klanja i pljački ni u jednom momentu nisu pokolebale ovaj hrabri i slobodarski narod da istraje, da pobjedi, da uništi zlo ne libeći se žrtvovati sve svoje što ima, pa i život, što se vidi iz prethodnog teksta. Najgnusniji zločini ugledali su svjetlo dana upravo na ovom prostoru, kad čovjek više nije bio čovjek nego zvijer. Ustaše, Nijemci i Talijani smatrali su da sve što je srpsko, židovsko, cigansko i komunističko treba biti mrtvo, uništeno, zbrisano. Stotine jama bilo je napunjeno ljudskim tijelima, bez obzira na godine, spol, tako da su se nerijetko nakon oslobođenja u jamama nalazili kosturi djece-beba, na majčinim prsima. Zabaljujući pravednom putu i svijetlom idealu slobode, ovaj nikada pokoreni narod još jednom je osvjetlao svoj obraz, omogućio svojim potomcima da s ponosom gledaju naprijed, pravilno ocjenjujući da je bratstvo i jedinstvo conditio sine qua non opstanka na ovoj balkanskoj vjetrometini. Stoga današnja pokoljenja moraju poštivati sve patnje, žrtvovanja i njegovati uspomenu na nezaboravne herojske dane oružane revolucije koju je vodila Komunistička partija Jugoslavije i njen sekretar Josip Broz Tito.

Tabela 4

UMRLI OD TIFUSA S PODRUČJA KOTARA VOJNIĆ 1941—1945.

	Broj umrlih			Starosna dob			Nacionalni sastav			Socijalni sastav						Godina smrti				Mjesto smrti	
OPĆINA	**M**	**Ž**	**SV**	**do 15 g.**	**16—50 g.**	**51 i dalje**	**Srbi**	**Hrvati**	**Ostali**	**Djeca**	**Seljaci**	**Radnici**	**Zanatlije i trgovci**	**Intelektualci**	**Ostali**	**1942.**	**1943.**	**1944.**	**1945.**	**U selu**	**Van sela**
Barilović	13	16	29	3	10	16	26	3	—	3	24	—	2	—	—	—	28	1	—	19	10
Krnjak	106	163	269	47	106	116	269	—	—	47	219	—	1	—	2	4	252	9	4	247	22
Krstinja	228	295	523	107	212	204	523	—	—	107	411	1	2	—	2	18	489	13	3	461	62
Perjasica	63	64	127	12	66	49	127	—	—	12	112	1	1	1	—	—	120	7	—	114	13
Tušilović	28	31	59	15	21	23	59	—	—	15	42	—	2	—	—	2	53	4	—	30	29
Utinja	71	98	169	30	78	61	169	—	—	30	135	2	1	—	1	2	158	3	6	147	22
Vojnić	108	202	310	57	119	134	310	—	—	57	250	—•	3	—	—	11	291	6	2	247	63
Ukupno:	617	869	1486	271	612	603	1483	3	—	271	1193	4	12	1	5	37	1391	43	15	1265	221

Napomena: U selu Donji Skrad koje je zastupljeno u sastavu ratne općine Krnjak i ratne općine Barilović ima 28 osoba umrlih od tifusa. Statistika za svih 28 obrađena je u sastavu ratne općine Krnjak.
U selu Ponorac koje se vodi u sastavu ratne općine Perjasica ima 5 osoba umrlih od tifusa. Statistika za njih je obrađena u sastavu navedene ratne općine. U sastavu općine Perjasica u ovom selu nema umrlih od tifusa.

Tabela 5

UKUPNI LJUDSKI GUBICI PO SELIMA I OPĆINAMA NA PODRUČJU KOTARA VOJNIĆ 1941—1945.

Općina	SELO	**Pali borci**	**Žrtve fašističkog terora i rata**	**Umrli od tifusa**	**Svega:**
BARILOVIĆ	Banjsko selo	1	1	—	2
	Barilović	—	5	—	5
	Belaj ske Poljice	**2**	3	—	5
	Carevo Selo	1	15	—	16
	Cerovac Barilovićki	1	5	—	6
	Donje Bukovlje	2	2	—	4
	Donji Velemerić	1	2	—	3
	Gornje Bukovlje	1	—	—	1
	Gornji Velemerić	**2**	—	—	**2**
	Koranski Breg	14	13	13	40
	Koranski Križ	—	3	—	3
	Kosjersko Selo	10	16	8	34
	Leskovac Barilovićki	2	6	—	8
	Lučica	**3**	1	3	**7**
	Mali Kozinac	6	3	5	14
	Podvožić	—	**3**	—	**3**
	Siča	1	**3**	—	4
	Sćulac	—	**2**	—	**2**
	Veliki Kozinac	10	10	—	**20**
	Venac Barilovićki	—	**1**	—	**1**
	Žabljak	—	**3**	—	**3**
	Ukupno:	**57**	**97**	**29**	**183**

Općina	SELO	Pali borci	Žrtve fašističkog terora i rata	Umrli od tifusa	Svega:
KRNJAK	**Bijeli Klanac**	**10**	**5**	**4**	**19**
	Brebornica	**14**	**20**	**14**	**48**
	Budačka Rijeka	**31**	**59**	**50**	**140**
	Burić Selo	**11**	**12**	**—**	**23**
	Čatrnja	**12**	**9**	**9**	**30**
	Donji Budački	**21**	**44**	**42**	**107**
	Donji Skrad	**21**	**12**	**28**	**61**
	Dugi Dol	**12**	**25**	**14**	**51**
	Dvorište	**8**	**8**	**—**	**16**
	Gornji Budački	**12**	**11**	**3**	**26**
	Gornji Skrad	**11**	**3**	**9**	**23**
	Jasnić Brdo	**4**	**4**	**7**	**15**
	Keserov Potok	**2**	**4**	**1**	**7**
	Krnjački Grabovac	**13**	**19**	**13**	**45**
	Krnjačko Podgorje	**16**	**11**	**7**	**34**
	Krnjak	**31**	**81**	**16**	**128**
	Mala Crkvina	**4**	**4**	**4**	**12**
	Mlakovac	**8**	**27**	**2**	**37**
	Partizansko Žarište	**5**	**6**	**2**	**13**
	Pavković Selo	**5**	**14**	**3**	**22**
	Perić Selo	**5**	**6**	**4**	**15**
	Ponorac	**20**	**51**	**6**	**77**
	Rastovac	**2**	**5**	**9**	**16**
	Suhodol	**3**	**—**	**1**	**4**
	Trupinjak	**7**	**—**	**—**	**7**
	Velika Crkvina	**22**	**14**	**1**	**37**
	Vođević Brdo	**9**	**10**	**4**	**23**
	Vojnička Poljana	**10**	**15**	**—**	**25**
	Vojnički Grabovac	**11**	**13**	**9**	**33**
	Vojnović Brdo	**8**	**1**	**—**	9
	Zagorje	**7**	**30**	**7**	44
	Ukupno:	355	523	269	1147

Općina	SELO	Pali borci	Žrtve fašističkog terora i rata	Umrli od tifusa	Svega:
KRSTINJA	Donja Brusovača	14	166	29	209
	Dunjak	16	20	50	86
	Džaparovac	9	58	8	75
	Gej kovač	24	255	21	300
	Gornja Brusovača	9	119	7	135
	Jagrovac	16	126	16	159
	Johovo	11	18	7	36
	Kestenovac	10	17	21	48
	Klokoč	53	98	67	218
	Klupica	—	4	5	9
	Krstinja	20	90	49	159
	Kusaj a	27	60	33	120
	Lipovac	7	26	25	58
	Lisine	15	10	10	35
	Miholjsko	28	111	46	185
	Mracelj	19	85	9	113
	Mračaj	5	6	8	19
	Petrova Poljana	13	1	14	28
	Prisjeka	9	42	32	83
	Rajić Brdo	12	11	30	53
	Selakova Poljana	9	75	—	84
	Svinica	28	266	14	308
	Široka Rijeka	38	167	15	220
	Štakorovica	10	45	7	62
	Ukupno	402	1877	523	2802

Općina	SELO	Pali borci	Žrtve fašističkog terora i rata	Umrli od tifusa	Svega:
PERJASICA	Bukovac	8	4	1	13
	Donje Mrzlo Polje	—	2	—	2
	Donja Perjasica	8	4	6	18
	Donji Poloj	8	10	9	27
	Donje Stative	3	—	—	3
	Gaćeško Selo	14	3	1	18
	Gornji Poloj	9	5	17	31
	Gornja Visočka	9	3	1	13
	Kestenak	—	3	—	3
	Klanac	6	4	5	15
	Koranska Strana	8	4	—	12
	Koransko Selo	15	—	3	18
	Kuzma	6	14		20
	Mala Kosa	9	6	!	16
	Marlovac	2	1	—	3
	Maurovići	—	—	1	1
	Miloševac	3	8	7	18
	Mrežnica	7	3	15	25
	Novi Dol	7	4	2	13
	Novo Selo Perjasičko	6	3	2	11
	Orijevac	7	—	6	13
	Perjasica	19	17	19	55
	Podplaninsko Selo	5	5	—	10
	Srednji Poloj	5	3	1	9
	Svojič	14	7	—	21
	Podsedlo	4	4	6	14
	Točak	7	—	15	22
	Veliki Kozinac	—	—	9	9
	Zinajevac	2	—	—	2
	Ukupno:	191	117	127	435

Općina	SELO	Pali borci	Žrtve fašističkog terora i rata	Umrli od tifusa	Svega:
TUŠILOVIĆ	**Brezova Glava**	**21**	**54**	**18**	**93**
	Okič	**10**	**16**	**7**	**33**
	Tušilović	**16**	**55**	**22**	**93**
	Tušilovićki Cerovac	**13**	**82**	**5**	**100**
	Zimić	**7**	**11**	**7**	**25**
	Ukupno:	**67**	**218**	**59**	344
UTINJA	**Brežani**	**1**	—	—	**1**
	Brdo Utinjsko	**29**	**63**	**27**	**119**
	Brođani	—	—	—	—
	Bukovica	**30**	**77**	**20**	**127**
	Donja Trebinja	**10**	**15**	**1**	**26**
	Gaćeša Selo	**17**	**16**	**22**	**55**
	Gornja Trebinja	**22**	**58**	**3**	**83**
	Ivanković Selo	**11**	**25**	**7**	**43**
	Ivošević Selo	**4**	**4**	**2**	**10**
	Kartalija Selo	**13**	**12**	**11**	**36**
	Klipino Brdo	**10**	**22**	**6**	**38**
	Kljajić Brdo	**5**	**10**	**4**	**19**
	Knez Gorica	—	**1**	—	**1**
	Lipje	**2**	**43**	**1**	**46**
	Malešević Selo	**3**	**9**	**5**	**17**
	Mandić Selo	**21**	**36**	**10**	**67**
	Manjerović	**10**	**37**	**1**	**48**
	Međeđak	**11**	**36**	**24**	**71**
	Stirkovac	**14**	**46**	**11**	**71**
	Popović Brdo	**5**	**63**	**2**	**70**
	Ribari	—	—	—	—
	Skakavac	5	**53**	—	**58**

Općina	SELO	Pali borci	Žrtve fašističkog terora i rata	Umrli od tifusa	Svega:
UTINJA	Slunjska Selnica	—	2	—	2
	Slunjski Moravci	2	45	—	47
	Udbinja	7	46	7	60
	Utinja	10	5	5	20
	Utinja Vrelo	7	17	—	24
	Vukmanić	1	7	—	8
	KJkupno:	250	748	169	1167
VOJNIĆ	Donji Vojnić	6	23	5	34
	Gornji Vojnić	6	57	7	70
	Hajdini	3	12	—	15
	Jurga	16	107	20	143
	Ključar	15	113	10	138
	Knežević Kosa	15	29	30	74
	Kokirevo	8	27	25	60
	Kolarić	10	67	15	92
	Kriva ja	12	70	5	87
	Kuplensko	34	301	66	401
	Loskunja	11	19	13	43
	Radmanovac	19	64	5	88
	Radonja	12	49	38	99
	Vojišnica	33	343	62	438
	Vojnić	3	10	1	14
	Zivković Kosa	19	23	8	50
	Ukupno:	222	1314	310	1846

OPĆINA KRNJAK

BIJELI KLANAC

1. **KESER Bože ĐURO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 5. 12. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Bučice 14. 12. 1943.**
2. **KESER Miloša ĐURO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Plaškom januara 1944.**
3. **KESER Cvijana JANKO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 3. 1942. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Gornjih Dubrava 24. 9. 1943.**
4. **KESER Sime PETAR, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komandant bat. 2. brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 7. 11. 1944.**
5. **MATIJEVIĆ Milovana MILE, 1919, seljak, Srbin. Clan SKOJ-a od 7. 10. 1942. Umro od tifusa u selu 24. 4. 1943.**
6. **MATIJEVIĆ Damjana RADE, 1906, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.**
7. **MATIJEVIĆ Miloša RADE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1941. Vodnik 2. bat. 1 KPO. Poginuo u Petrovoj Gori marta 1942.**
8. **MATIJEVIĆ Vase RADE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 1. bat. 1. KPO. Ranjen kod Cerovca. Podlegao ranama u partizanskoj bolnici Petrova gora 9. 4. 1943.**
9. **TOMlC Stanka MILE, 1899, seljak, Srbin. Clan seoskog NOO od 7. 3. 1942. Umro od tifusa u selu 11. 5. 1943.**
10. **TOMlC Ninka NIKOLA, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Umro od tifusa u partizanskoj bolnici Zbjeg 29. 4. 1943.**

BREBORNICA

1. **DUHANDŽIJA Mile RADE, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1924. Borac 1. brig. 8. div. Ranjen i nestao u povlačenju sa ranjenicima u 5. neprijateljskoj ofanzivi kod Sutjeske 5. 3. 1943,**
2. **GRUDlC Mane MILAN, 1921. seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Ranjen kod Cerovca 24. 10. 1942, otpremljen na liječenje u Siciliju ii tamo umro.**
3. **MACESlC Rade NIKOLA, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 3. 1942. Borac tenkovskog bataljona. Poginuo kod Sunje 11. 10. 1944.**
4. **MATIJEVIĆ Miloša MIHAJLO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 3. 1942. Borac 2. bat. Kordunaškog odreda. Poginuo kod Perjasice 26. 9. 1944.**
5. **MATIJEVIĆ Petra NIKOLA, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 11. 1942. Komesar čete 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.**
6. **MRKlC Sime MILOŠ, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen kod Babina Potoka 26. 3. 1943., a zaklan od**

ustaša u partizanskoj bolnici Otočac 14. 9. 1943.

7. MRKIĆ Tome NIKOLA, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 3. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen kod Topuskog decembra 1942. i -nestao u povlačenju sa ranjenicima u 5. neprijateljskoj ofanzivi u Bosni 1943.
8. MRKIĆ Stanka RADE, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 8. 6. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Teško ranjen i podlegao ranama u partizanskoj bolnici Petrova gora 4. 1. 1944.
9. MRKIĆ Stevana SIMO, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1942. Radnik kožare 1. kordunaškog područja. Umro od tifusa u selu 7. 5. 1943.
10. PEURAĆA Janka MILE, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Komandir čete 1. brig. 8. div. Ranjen kod Skakavca 9. 12. 1942. i nestao iu povlačenju sa ranjenicima u 5. neprijateljskoj ofanzivi kod Zelengore 27. 1. 1943.
11. VOJNOVIĆ Kate DRAGICA, 1925, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 10. 11. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginula kod Čemernice 28. 5. 1944.
12 VOJNOVIĆ Vase ĐURO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 9. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u selu Basari kod Slunja 30. 7. 1943.
13. VUČKOVIĆ Pavla MIHAJLO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 19. 11. 1944.
14. VUKOBRATOVIĆ Dmitra VASO. 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 28. 11. 1941. Komandant 5. bataljona 1. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 19. 11. 1944.

BUDAČKA RIJEKA

1. BLAGOJEVIĆ Janka ĐORĐE, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 12. 4. 1944.
2. BLAGOJEVIĆ Milovana JANKO, 1893, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 21. 11. 1941. Umro od tifusa u selu 15. 4. 1943,
3. BLAGOJEVIĆ Nikole MILE, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Borac 4. crnogorske brigade. Poginuo na Neretvi februara 1943.
4. BLAGOJEVIĆ Jovana VELJKO. 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV]' 11. 1941. Komandir čete 1. brig. 8. div. Poginuo kod Rakovice 30 10 1942.
5. BOŽIĆ Nikole DEJAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV marta 1942.' Borac 13. proleterske brig. »Rade Končar«. Poginuo na sremskom frontu aprila 1945.
6. BOŽIĆ Nikole DUŠAN »Šikin«, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV januara 1943. Borac KPO. Umro od tifusa u selu 5. 5. 1943.
7. BOŽIĆ Dmitra MILOŠ. 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac 1. KPO. Zaklao ga ustaša Adam Pištrić u Kuplenskom 4. 7. 1942.
8. BOŽIĆ Nikole NINKO, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 11. 1941. Komandir voda 1. brig. 8. div. Poginuo u Brlogu u Lici 4. 4. 1943.
9. BOŽIĆ Mihajla PETAR, 1916, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo u Vojišnici 13. 12. 1943.
10. BOŽIĆ Mihajla SIMO, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 8. 1941. Komandir 2. čete 4. bat. 3. brig. 8. div. poginuo kod Gospića 27. 4. 1943.
11. BOŽIĆ Dmitra STANKO — Beli, 1903, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od oktobra 1941. Umro od upale pluća kod kuće 3. 10. 1942.
12. ČIKA Stanka MIHAJLO, 1928, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1944. Borac jedne srpske divizije. Poginuo na sremskom frontu 1944. godine.
13. GRUDIĆ Marka ĐURO, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Komandir tenkovskog voda tenkovske čete GŠH. Poginuo kod Otočca 18. 4. 1943.
14. MAĆEŠIĆ Marka MILE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 11. 1941. Politički komesar tenkovske čete. Poginuo u Slavoniji aprila 1945.
15. MAĆEŠIĆ Marka MILIĆ, 1910, seljak, Srbin. Član KPJ od 1940. Stupio u NOV novembra 1941. Komandir voda 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.
16. MAĆEŠIĆ Dmitra MILOŠ, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 4.

1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Oštarija 30. 9. 1943.

17. MAĆEŠIĆ Petra SIMO, 1904, seljak. Srbin. Stupio u NOV 15. 3. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Okića 22. 3. 1942.

18. MARTINOVIĆ Mihajla BOZO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV novembra 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Lasinje 11. 12. 1942.

19. MARTINOVIĆ Marka MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Bučice 12. 12. 1942.

20. MARTINOVIĆ Dmitra PETAR, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 5. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Umro od tifusa kod kuće 9. 4. 1943.

21. MILJENOVIĆ Petra BOGDAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV februara 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Topuskog 12. 4. 1942.

22. MILJENOVIĆ Petra MILAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 5. 1942. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vaganca 3. 9. 1944.

23. MRKALJ Mihajla BOZO, 1928, seljak, Srbin. Stupio u NOV 5. 12. 1942. Borac 1. kordunaške brigade. Poginuo kod Zdenčine 18. 11. 1944.

24. MRKALJ Mihajla NIKOLA, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Primišlja 23. 6. 1942.

25. MRKIĆ Janka ILIJA, 1927, seljak. Srbin. Stupio u NOV 2. 1. 1942. U toku NOR-a upućen u SSSR na školovanje. Poginuo kao potporučnik za vrijeme obuke u jednom tenkovskom učilištu u SSSR-u 1. 5. 1945.

25. MRKIĆ Miloša LJUBICA, 1920, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 20. 1. 1943. Borac 7. banijske divizije. Poginula na Sutjesci juna 1943.

27. MRKIĆ Đure STEVAN, 1926. seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 6. 1942. Borac 2. kordunaške brigade. Poginuo kod Drežnik-Grada 27. 1. 1943.

28. NOVKOVIĆ Milovana NIKOLA, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV oktobra 1941. Obavještajni oficir 1. bat. 1. KPO. Poginuo kraj Debele Kose aprila 1942.

29. NOVKOVIĆ Milovana NOVAK. 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Politički komesar čete 13. primo rsko-goranske divizije. Poginuo u Istri 1943. godine.

30. PERIĆ Novaka JANDRE, 1920. seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 2. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Ubile ga ustaše kod Biljega 1943.

31. PEURAĆA Mile ĆEDOMIR, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Borac 2. kordunaške brigade. Ranjen kod Bosanskog Novog 17. 10. 1942. Umro pri prelazu Neretve 25. 2. 1943.

BURIĆ SELO

1. KOKIR Marka DUŽAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 3. 1942. Borac prateće čete Vrhovnog štaba NOV Jugoslavije. Poginuo kod Drvara 25. 5. 1944.

2. KOKIR Sime GOJKO, 1916. seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 3. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Starom Selu kod Topuskog 8. 10. 1942.

3. KOKIR Stanka MILE, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Baljevca 4. 2. 1945.

4. KOKIR Marka PETAR, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komesar čete 1. brig. 8. div. Poginuo kod Lasinje 28. 10. 1942.

5. KOKIR Sime STEVO, 1891, seljak, Srbin. Clan KP od 1940. Umro od prehlade u selu 9. 6. 1942.

6. KOSIJER Filipa ĐURO, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 2. 1942. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 17. 10. 1942.

7. MRĐENOVIC Mojsije MARKO, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 5. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Javornika 27. 3. 1943.

8. RAKINIĆ Miče MILE, 1892, seljak, Srbin. Clan seoskog NOO od 1941. Umro od tifusa u selu 31. 3. 1943.

9. RAKINIC Mile MILOŠ, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 3. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.

10. SIKIRICA Teodora NIKOLA, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 12. 1942. Borac 2. bat. KPO. Umro od tifusa u selu 13. 2. 1943.

11. ŽUNIC Milica MILIČ, 1923, fotograf, Srbin. Stupio u NOV 5. 12. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Belaja 5. 6. 1944.

CATRNJA

1. BUNČIC Sime DESPOT, 1909, stolar, Srbin. Član KPJ od aprila 1941. Poginuo od avionske bombe kao član kotarskog komiteta KPH Veljun kod sela Točka u Veljunu 2. 8. 1943.
2. BUNClC Milica GOJKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 3. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Kupčine 28. 1. 1943.
3. BUNClĆ Cvijana MILOVAN, 1916, narednik BJV, Srbin. Član NOO Gornji Skrad od 10. 11. 1941. Ubijen nesmotrenošću partizana u selu maja 1942.
4. DOJČINOVIĆ Janka MILOVAN, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 3. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Oštarija 21. 8. 1943.
5. GLAMOČLIJA Radovana NIKOLA, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 6. 1942. Borac 2. bat. 1. KPO. Poginuo kod Tušilovačkog Cerovca 9. 2. 1944.
6. GLAMOČLIJA Sime VUKASlN, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 3. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen li promrzao kod Ličke Jasenice 12. 1. 1943. Umro od posljedica u partizanskoj bolnici Drežnica marta 1944.
7. MILJENOVIČ Janka Đuro, 1918. seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 3. 1943. Borac 1. bat. 1. KPO. Utopio se u rijeci Radonji kod Tušiloviča 15. 5. 1943.
8. MILJENOVIČ Janka MILETA, 1899, seljak, Srbin. Član seoskog NOO Čatmja od 21. 12. 1942. Umro od tifusa u selu 1. 5. 1943.
9. MILJENOVIČ Todora NIKOLA, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 4. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen kod Prijeboja 13. 8. 1944. Umro nakon 20 dana u partizanskoj bolnici Kestenova gora.
10. POTKRAJAC Milovana BOZO, 1904, financ, Srbin. Komandant rezervnog odreda Čatmja od 15. 10. 1941. Strijeljan nesmotrenošću partizana u Vojniću 19. 3. 1942.
U. ZlVKOVIČ Đure DESA, 1926, seljanka, Srpkinja. Član SKOJ-a od 10. 3. 1943. Umrla od tifusa u selu 26. 4. 1943.
12. ZlVKOVIČ Đure GOJKO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 9. 1941 Komandant 4. bataljona 2. brig, s! div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6 5. 1945.

DONJI BUDAČKI

1. ĐURIĆ Marka LJUBOMIR, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1.' 1942. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 18. 11. 1944.
2. ĐURIĆ Branka NEBOJSA, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1941. Komandir voda 1. bataljona kordunaškog odreda. Poginuo kod Ladvenjaka 15. 7. 1943.
3. ĐURIC Mihajla STANKO, 1916, seljak, Srbin. Stupio u NOV 3. 8. 1941. Vodnik 1. proleterske čete Miška Breberine. Poginuo kod Biljega 14. 5. 1942.
4. GOJKOVIĆ Cvijana CVIJAN, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 11. 1942. Majstor radionice komande Prvog kordunaškog područja. Umro od tifusa u selu 28. 4. 1943.
5. GOJKOVIČ Stanka ĐURO, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 12. 1941. Vodnik 3. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 10. 6. 1943.
6. GOJKOVIČ Marka MARKO, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 3. 1943. Borac 1. bat. kordunaškog odreda. Umro od tifusa u selu 30. 5. 1943.
7. GOJKOVIĆ Milića MARKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 5. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen na Lipovači 18. 11. 1944. Podlegao ranama u partizanskoj bolnici Suha Perna krajem decembra 1944.
8. GOJKOVIČ Milice MOMČILO, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo na Zumberku 1944. godine.
9. KOMADINA Milovana DRAGIĆ, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 4. 1943. Borac 2. bat. Kordunaš-

kog odreda. Zaklan kod Belaja 10. 10. 1943.

10. KOMADINA Đure MILOŠ, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 7. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Radulović Poljani kod Vojnića 21. 1. 1943.

11. KOMADINA Milica MILOVAN, 1921, seljak, Srbim. Stupio u NOV 10. 7. 1942. Komandant bat. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

12. LISIC Petra DRAGAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Koranskog Brijega 28. 1. 1942.

13. LISIĆ Dure IGNJATIJA, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 4. 1943. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ličke Jasenice 15. 12. 1944.

14. LISIC Petra LJUBAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV aprila 1942. Borac 8. divizije. Poginuo nakon oslobođenja u borbi protiv ostataka neprijatelja u Sloveniji 1945.

15. MACUT Marka MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 1. brig. 8. div. Umro od posljedica ranjavanja u partizanskoj bolnici Petrova Gora 16. 6. 1944.

16. MAĆEŠIC Stanka MILOŠ, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komesar bat. 2. brig. 8. div. Poginuo na Raletini kod Primišlja 20. 4. 1945.

17. SOLIĆ Marka SIMO, 1911, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 1. 10. 1941. Umro od prehlade u selu 28. 3. 1942.

18. SOLIC Marka VASO, 1925, đak, Srbin. Stupio u NOV 1944. Borac nepoznate partizanske jedinice. Poginuo kod Bele Crkve 2. 4. 1945.

19. ZDJELAR Petra BOZO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Topuskog 26. 5. 1942.

20. ZDJELAR Miloša ĐORĐE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 16. brig, 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

21. ZDJELAR Miloša PAVAO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 1. brig. 8. div. Bio učesnik ulaska 25 partizana u Karlovac 17. 11. 1941. godine. Ranjen krajem 1943. god. Umro od posljedica ranjavanja u bolnici Karlovac juna 1945.

DONJI SKRAD

1. DMITROVIĆ Vuka NIKOLA, 1921, kovač, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Komandir voda 1. brig. 8. div. Poginuo kod Primišlja 20. 4. 1945.

2. GAZIBARA Sime DUŠAN, 1923, obućar, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Komandir voda 1. brig. 8. div. Poginuo kod Primišlja 20. 4. 1945.

3. GAZIBARA Stevana MILUTIN, 1901, seljak, Srbin. Stupio u NOB 18. 4. 1943. Predsjednik seoskog NOO D. Skrad. Umro od tifusa u selu 18. 4. 1943.

4. GAZIBARA Sime NIKOLA, 1918, seljak, Srbin. Član KPJ od maja 1941. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Komesar 1. bat. 1. brig. 8. div. Poginuo u Salopek Luci kod Furjana 9. 11. 1942.

5. GAZIBARA Stevana RADE, 1903, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Pripadnik radnog bat. 1. KPO. Umro od posljedica ranjavanja u Donjem Skradu 6. 1. 1945.

6. GAZIBARA Đure VLADIMIR, 1921, trgovački pomoćnik, Srbin. Stupio u NOV septembra 1941. Komesar bat. 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.

7. KONCALOVIČ Bogića IVAN, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV početkom 1942. Borac odreda »Donji Skrad«. Poginuo na Skrtić Brdu kod Tušilovića aprila 1942.

8. KONČALOVIČ Đurđa MIHAJLO, 1910, bačvar, Srbin, Stupio u NOV 1. 3. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Otočca 12. 4. 1943.

9. KOZLINA Janka DANILO, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 4. 1942. Borac 1. kordunaškog PO. Umro od jake prehlade u Budačkoj Rijeci 30. 1. 1943.

10. KOZLINA Janka MILE, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Delegat voda 1. Kordunaškog PO. Umro od tifusa u S. Skradu 14. 3. 1943.

11. KOZLINA Vuka MILETA, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8.1942.

Borac 4. crnogorske brigade. Poginuo na Sutjesci 10. 6. 1943.

12. KOZLINA Janka MILOŠ, 1915, obućar, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1941. Zamjenik komesara 13. proleterske brig. Poginuo na Zumberku 13. 1. 1943.

13. KOZLINA Sime MILOŠ, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV septembra 1941. Komandir voda 3. brig. 8. div. Ranjen kod Tušilovića 7. 5.1944. Umro u VPB na Petrovoj gori.

14. KOZLINA Sime MILOVAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1942. Borac 4. crnogorske brig. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

15. KOZLINA Rade STANKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1942. Borac 4. crnogorske brig. Poginuo na Zelengori juna 1943.

16. KOZLINA Kunić Jose VASO, 1921, sluga, Srbin. Stupio u NOV decembra 1941. Vodnik 1. brig. 8. div. Poginuo kod Brloga (Lika) 4. 4. 1943.

17. LEZAJlC Stevana BOGlC, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 1. KPO. Poginuo kod Topuskog 19. 6. 1942.

18. LEZAJIĆ Ilije MILAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Lapca 20. 2. 1943.

19. LEZAJIĆ Stevana MILIĆ, 1914, krznar, Srbin. Stupio u NOV 20. 12. 1941. Poginuo nespretno rukujući pištoljem u Velikoj Gorici 14. 5. 1945.

20. LEZAJlC Milića NIKOLA, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Plažkog 12. 7. 1943.

21. POPOVIC Vuka MIRKO, 1922, seljak, Srbin. Član KP od 5. 11. 1941. Stupio u NOV 12. 8. 1941. Operativni oficir bat. 1. karlovačkog PO. Poginuo u Ponikvama 27. 1. 1945.

DUGI DOL

1. KOSIJER Jovana MILA, 1913, seljanka, Srpkinja. Od 15. 10. 1941. član seoskog odbora AFZ-a. Član KPJ od 20. 4. 1942. Stupila u NOV 20. 5. 1942. Bolničarka i referent saniteta 1. bat. 1. KPO. Nakon sedam mjeseci izašla iz bataljona u pozadinski rad sa ženama. Ubijena od četnika u selu 10. 8. 1944.

2. MAČESIĆ Dmitra MILETA, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 30. 6.' 1942. Delegat voda 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5 1945.

3. MAĆEŠIĆ Đure MILETA, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.

4. MAĆEŠIĆ Marka MILIĆ, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac odreda »Debela Kosa«. Poginuo na Vratniku kod Žarišta 8. 11 1941.

5. MAĆESIĆ Stanka Milka, 1919. radnica, Srpkinja. Član KP od 1938. Uhapsile je ustaše u Zemunu 15. 12. 1942. i odvele januara 1943. u logor Jasenovac gdje su je u toku rata ubile.

6. MAĆEŠIĆ Jovana NIKOLA, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Vodnik 3. brig. 8. div. Poginuo kod Ličke Jesenice 11. 1. 1943.

7. MAĆESIĆ Jovana PETAR, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 6. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen kod Vrhovina 21. 3. 1943. Umro nakon nekoliko dana od posljedica ranjavanja u partizanskoj bolnici Trnovac.

8. MRMIĆ Nikole ALEKSANDAR, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 6. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u borbi protiv ostataka neprijatelja u Karlovcu 22. 6. 1946.

9. MRMIĆ Marka JANKO, 1918, seljak, Srbin. Član KP od 10. 11. 1941. Stupio u NOV 21. 3. 1942. Komesar bat. 3. brig. 8. div. Ranjen kod Vaganca i umro u Slunju 13. 3. 1945.

10. SRDIĆ Janka MIHAJLO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 6. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Promrzao kod Ličke Jesenice 11. 1. 1943. Nestao sa ranjenicima u Bosni juna 1943.

11. SRDIĆ Ignjatije MIRKO, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 9. 1942. Obavještajni oficir 3. brig. 8. div. Poginuo kod Lapca 20. 2. 1943.

12. ŠAULA Petra SIMO, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 7. 1942. Bo-

rac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Josipdola 7. 6. 1943.

DVORIŠTE

1. BUNClC Jovana DIMITRIJE, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1942. Omladinski rukovodilac u bataljonu plaščanskog odreda. Poginuo kod Plaškog 10. 5. 1944.
2. ČIČA Janka MOJSIJA, 1903, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 20. 12. 1941. Ubijen nesmotrenošću partizana u Vojniću 19. 3. 1942.
3. ČIČA Vase NIKOLA, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Poljanka 3. 12. 1944.
4. DOBROSAVLJEVIĆ Bogića ILIJA, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 14. 1. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Umro od tifusa u selu 19. 6. 1943.
5. DOBROSAVLJEVIĆ Milica MILAN, 1915, podnarednik BJV. do aprila 1941. Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 2. bat. 2. KPO. Ubijen nesmotrenošću partizana u Marić Kosi 20. 3. 1942.
6. DOBROSAVLJEVIĆ Vase NIKOLA, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 6. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Zumberku 28. 6. 1944.
7. DOBROSAVLJEVIĆ Stanka RADE, 1919, podnarednik BJV do aprila 1941. Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komandant pratećeg bataljona 8. div. Poginuo kod Brloga 4. 4. 1943.
8. GLAMOČLIJA Janka OSTOJA, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 4. 1942. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo na Kamenskom mostu kod Topuskog 26. 5. 1944.

GORNJI BUDAČKI

1. LUKAČ Manuela ĐORĐE, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 1. 1943. Komesar čete 3. brig. 8. div. Poginuo kod Zalčeve Kose 6. 8. 1943.
2. LUKAČ Janka MANOJLO, 1898, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 21. 11. 1941. Poginuo u Brebornici 22. 1. 1943.
3. LUKAČ Manojla STANKA, 1922, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 21. 1. 1943. Borac 7. div. Poginula kod Sutjeske juna 1943.
4. MATIJEVIĆ Janka JOSIP, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1.1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Vaganca 2. 1. 1945.
5. MATIJEVIĆ Rade MILE, 1894, seljak, Srbin. Član NOO Suhodol od 21. 11. 1941. Poginuo u Nikšiću kod Slunja 24. 1. 1943.
6. MATIJEVIĆ Mile MILIĆ, 1916, žandar do aprila 1941, Srbin. Stupio u NOV 10. 8. 1941. Borac 2. bat. 2. KPO. Ubijen nesmotrenošću partizana kod Crne Lokve 20. 3. 1943.
7. MATIJEVIĆ Stanka MILORAD, 1922. seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 1. bat. KPO. Poginuo kod Popović Brda 17. 4. 1945.
8. MATIJEVIĆ Janka PETAR, 1928, seljak, Srbin. Stupio u NOV 5. 12. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 18. 11. 1944.
9. MATIJEVIĆ Vase PETAR, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1.1943. Borac 1. bat. KPO. Ranjen kod Cerovca 7. 10. 1944. Umro od posljedica ranjavanja u partizanskoj bolnici Petrova gora 21. 10. 1944.
10. PEURAČA Mile DUŠAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 7. 1942. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske marta 1943.
11. PEURAČA Ivana MIROSLAV, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Ranjen kod Drežnika 27. 1. 1943. Nestao u povlačenju sa ranjenicima 5. neprijateljske ofanzive u Bosni 1943.
12. PEURAČA Mile NIKOLA, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 7. 1942. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo u Bosni 10. 3. 1943.

GORNJI SKRAD

1. VUČKOVIĆ Mojsije MILOVAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 4. 1942. Vodnik 1. brig. 8. div. Ranjen kod Krašića 1. 1. 1943. Umro od posljedica ranjavanja u vojno-partiz. bolnici Bijeli Potoci 20. 3. 1943.
2. VUGDRAGOVIĆ Save ĐURAĐ, 1897, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1.

1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Crne Vlasti 27. 3. 1943.

3. VUGDRAGOVIC Mihajla MIHAJLO, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 2. bat. KPO. Poginuo kod Belaja 19. 5. 1944.

4. VUGDRAGOVIC Mihajla MILETA, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 3. 1942. Delegat voda 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 1. 1. 1943.

5. VUGDRAGOVIC Miloša MILOŠ, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1943. Borac komande mjesta Barilović. Utopio se u Korani kod Lučice 24. 11. 1944.

6. VUGDRAGOVIC Rade MILOŠ, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 13. 6. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Zažine u Baniji 14. 10. 1944.

7. VUGDRAGOVIC Milica PETAR, 1899, žandar do aprila 1941. Srbin. Stupio u NOV 15. 7. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo u selu Gore kod Petrinje 17. 11. 1943.

8. VUGDRAGOVIC Milica RADE, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komesar 2. čete 1. bat. 2. KPO. Ubijen nesmotrenošću partizana u Vojniću 19. 3. 1943.

9. VUGDRAGOVIC Milete VASO, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 16. 2. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vrhovina 21. 3. 1943.

10. ZIVKOVIĆ Milovana JANKO, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Ranjen kod Vrhovina 20. 3. 1943. Umro od posljedica ranjavanja u partizanskoj bolnici Bijeli Potoci 20. 4. 1943.

11. ŽIVKOVIĆ Milete MILAN, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 6. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Zažine u Baniji 15. 10. 1944.

JASNIC BRDO

1. BRUJIC Petra MILOŠ, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac komande I KPO. Poginuo u Raić Brdu 16. 8. 1944.

2. JURCEVIC Milivoja STJEPAN, 1917, sluga, Hrvat. Stupio u NOV 5. 12. 1942. Borac 2. bat. kord. odreda. Umro od tifusa u selu 8. 4. 1943.

3. RADOVIC Petra DUŠAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Sutjesci juna 1943.

4. RADOVIC Janka MILOŠ, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 8 1942. Borac 16. brig. 7. div. Zarobljen februara 1943. kod Bosanskog Petrovca i nestao u logoru Zemun.

KESEROV POTOK

1. ČIKA Mihajla CEDOMIR, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 5. 1942. Komandir voda 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vaganca 26. 1. 1943.

2. ČIKA Mihajla ĐORĐE, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 8. div. Poginuo kod Barilovića 22. 8. 1944.

KRNJACKI GRABOVAC

1. ĐIPALO Nikole MILE, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Tušilovića 21. 3. 1942.

2. IVOŠEVIC Đure MIHAJLO, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Vodnik 1. bat. 1. KPO. Ranjen kod Debele kose 22. 3. 1942. Podlegao ranama u partizanskoj bolnici Petrova gora 31. 3. 1942.

3. KOSIJER Petra ILIJA, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 2. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Josipdola 8. 6. 1943.

4. MANDIC Milića PETAR, 1906, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Ranjen kod Drenovače 13. 2. 1943. Umro od posljedica ranjavanja u partizanskoj bolnici Bijeli Potoci 30. 3. 1943.

5. MARTINOVIC Josipa MIRKO, 1926, pekar, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Lapca 20. 2. 1943.

6. MIHAJLOVIC Mile IGNJATIJA, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Borac 1. šumadijskog NOP odreda. Poginuo kod Rudnika oktobra 1941.

7. MIHAJLOVIC Mile JOVAN, 1909. trgovac u Beogradu, Srbin. Član KP prije rata. Ubili ga Nijemci u logoru za ratne zarobljenike u Njemačkoj 1944.

r

8. MIHAJLOVIĆ Đure MILE, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 9. 1941, Borac 3. brig. 8. div. Ranjen kod Krnjaka 22. 1. 1943. Podlegao ranama u partizanskoj bolnici Bijeli Potoci 28. 1. 1943.
9. MIHAJLOVIĆ Mile MILOŠ, 1924, đak trgovačke akademije, Srbin. Stupio u NOV septembra 1941. Komesar bat. 1. proleterske brig. Poginuo u Bosni oktobra 1943.
10. MIHAJLOVIĆ Đure NIKOLA, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 9. 1941. Vodnik 8. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.
11. RADULOVIĆ Stanka MIHAJLO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 6. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.
12. SRDIĆ Marka MILOŠ, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 9. 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Cetingrada 17. 6. 1943.
13. ZIVKOVIĆ Mikiša MILOŠ, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 3. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Zalćeve Kose 11. 8. 1943.

KRNJAČKO PODGORJE

1. DMITROVIĆ Miladina JANKO, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. bat. 1. KPO. Poginuo kod Bijelog Klanca 3. 2. 1943.
2. DUDUKOVIĆ Janka MILOŠ, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brig. Poginuo kod Zelengore 20. 11. 1943.
3. LISIĆ Stanka MILICA, 1919, seljanka, Srpkinja. Član SKOJ-a od decembra 1941. Umrla od tifusa u selu 3. 4. 1943.
4. LISIĆ Stanka MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.
5. LISIĆ Stanka MIRKO, 1923, đak, Srbin. Stupio u NOV 1942. god. Borac nepoznate partizanske jedinice. Poginuo u Crnoj Gori 1944.
6. MARTINOVIĆ Ilije STEVAN, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 6. 1942. Borac 4. bat. KPO. Poginuo kod Vaganca 27. 1. 1943.
7. RADUJKOVIĆ Petra PETAR, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 23. 10. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Ranjen kod Lapca 20. 2. 1943. Nestao u povlačenju sa ranjenicima u Bosni 1943. godine.
8. RAJČEVIĆ Pavla MIRKO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Delegat voda 3. brig. 8. div. Poginuo kod Lapca 20. 2. 1943.
9. ROGIĆ Đure DUŠAN, 1918, obućar, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Kneji kod Plaškog 7. 2. 1945.
10. SMOLJANOVIC Stevana MILUTIN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 7. div. Poginuo kod Jezerana 1942.
11. SMOLJANOVIC Stevana MIODRAG, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1942. Borac 7. div. Poginuo u Cazinu 1943.
12. ŠARAC Jovana MILIVOJ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1.1943, Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Kneji kod Plaškog 7. 2. 1945.
13. TOMIĆ Ninka ĐURO, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 4. bat. KPO. Poginuo kod Vaganca 4. 6. 1943.
14. TOMIĆ Pavla JANKO, 1915, narednik vodnik BJV do aprila 1941. Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac odreda »Bijeli Klanac«. Uhvatile ga ustaše u Karlovcu 14. 10. 1941, odvele u. logor Jasenovac 1 tamo ubile.
15. TOMIĆ Jovana STANKO, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac 4. bat. KPO. Umro od tifusa u selu 2. 6. 1943.
16. 2IVKOVIĆ Miloša TANASIJA, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo na Raletini kod Primišlja 20. 4.1945.

KRNJ AK

1. BOŽIĆ Danila STEVAN, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vaganca 31. 12. 1944.
2. BUKOVAC Milana JAKOB, 1890, stolar, Slovenac. Stupio u NOV 2. 6. 1943. Vodnik 13. prolet. brig. Poginuo u Zumberku 20. 5. 1945.
3. ĆURČIJA Marka DRAGAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 8.

1941. Vodnik 13. prolet. brig. Poginuo u Zumberku 20. 5. 1945.

4. ĆURČIJA Marka JANKO, 1916, stolar, Srbin. Clan KP od 1937. Ubili ga Nijemci u Zrenjaninu 1943. godine.

5. CURCIJA Janka MILOŠ, 1916, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 8. 1941. Komesar čete 1. bat. 1. KPO. Poginuo u Gređanima kod Topuskog 26. 5. 1942.

6. JANClC Đure JANKO, 1923, kovinotokar, Srbin. Stupio u NOV 2. 2. 1942. Desetar 1. brig. 9. div. Poginuo u Tanča Gori kod Črnomlja 22. 9. 1942.

7. JANĆIĆ Đure MILAN, 1922, radnik. Srbin. Stupio u NOV 22. 5. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Cemernici 14. 12. 1942. godine.

8. KOZLINA Ninka VUKASlN, 1923, stolar, Srbin. Stupio u NOV 1943. Poginuo na sremskom frontu krajem 1944.

9. KRESOJEVIĆ Marka JANKO, 1900, mesar, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1942. Borac — mesar komande Kordunskog područja. Poginuo u Budačkoj Rijeci 22. 1. 1943.

10. KRESOJEVIĆ Nikole MIHAJLO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 10. 1941. Bolničar 1. brig. 8. div. Poginuo u selu Živice u sjeverozapadnoj Lici 5. 4. 1944.

11. KRESOJEVIĆ Marka STE VAN, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo u Crnoj Gori juna 1943.

12. KRIVOKUĆA Đure JELICA, 1920, seljanka, Srpkinja. Predratni član KPJ. Ubijena kod Ivanović Jarka 26. 5. 1944.

13. LUKAC Đure SIMO, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen kod Gospića 12. 4. 1943. Podlegao ranama nakon nekoliko dana u partizanskoj bolnici Bijeli Potoci.

14. MAĆESIĆ Milete DUŠAN, 1915, pisar kod advokata, Srbin. Clan KP od 1938. Ubili ga Nijemci u logoru Banjica kod Beograda 19. 2. 1943.

15. MALIC Stevana ĐURO, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Delegat voda 2. bat. 1. KPO. Ranjen kod Dugog Dola 20. 1. 1943. Podlegao ranama u partizan, bolnici Petrova ^ ra 21. 1. 1943.

16. MALIĆ Stevana NIKOLA, 1925 seljafc, Srbin. Stupio u NOv' 1. 6 1942" Komandir čete 13. prolet. brig. Poginuo u Pletemici kod Slavonske Požege 25. 4. 1945.

17. MANDIĆ Milke MILOŠ, 1912, seljak Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac artiljerijskog diviziona 8. ud. div. Poginuo u Primišlju 1945.

18. MATIJEVIĆ Rade MILOŠ, 1921, seljak. Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942 Borac 2. brig. 8. div. Ranjen i podlegao ranama u partizanskoj bolnici Bijeli Potoci 10. 2. 1943.

19. MIHAJLOVIĆ Ignjatije JOVAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 2. 1942. Vodnik 3. brig. 8. div. Umro od upale zglobova zadobivene u borbi kod Vaganca u Vojnoj bolnici u Zagrebu 26. 7. 1945.

20. MIHAJLOVIĆ Marka STEVAN, 1914, trg. pomoćnik, Srbin. Clan KP prije rata. Uhvatile ga ustaše jula 1941. i odvele u logor Jasenovac gdje su ga ubile.

21. MIKULIC Miloša NIKOLA, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 8. 6. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen 21. 1. 1943. kod Krnjaka. Podlegao ranama u VPB Krbavica 10. 6. 1944.

22. MIKULIĆ Miloša RADE, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Vodnik 1. brig. 7. div. Poginuo kod Oštarija 4. 6. 1943.

23. ROGIC Marka STEVAN, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 8. brig. 7. div. Poginuo u Bosni aprila 1943.

24. SAVIĆ Milčeka SAVO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1942. godine. Borac Omladinskog bat. u Gornjem Budačkom. Poginuo u Lici 1944.

25. TOMASEVIC Nikole MARKO, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 11. 1941. Vodnik 1. brig. 8. div. Ranjen kog Gospića 30. 4. 1943. Podlegao ranama nakon nekoliko dana u VPB Bijeli Potoci.

26. TOMASEVIĆ Todora MARKO, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1941. Borac 8. Krajiške brigade. Poginuo kod Bosanskog Petrovca 9. 6. 1943.

27. TOMIĆ Stevana ĐURO, 1900, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 20. 1. 1942. Umro od tifusa u selu 7. 1. 1945.

28. TOMIČ Milovana JANKO, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 7. 1944. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Bihaća 28. 3. 1945.

29. VUJAŠKOVIĆ Milića NIKOLA, 1924.

30. ZOROJA Bogića SIMO, 1914, seljak, seljak, Srbin. Stupio u NOV 26. 4. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Otočca 12. 4. 1943.

    Srbin. Stupio u NOV 15. 10. 1941. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.

31. ZlVKOVIČ Miloša MOMČILO, 1928, dijete, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1942. Borac izviđačke čete 8. div. Poginuo kod Velike Kladuše 22. 7. 1943.

MALA CRKVINA

1. MATIJEVIČ Mile MILAN, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo u Poloju 23. 4. 1945.

2. MATIJEVIČ Miloša MILAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 3.1942. Borac 1. brig. 8. div. Ranile ga i zaklale ustaše u partizanskoj bolnici Otočac 14. 9. 1943.

3. MILJENOVIČ Milana MILAN, 1921. seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 8. 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Gospića 2. 5. 1943.

4. MILJENOVIČ Marka MILIČ, 1901, seljak, Srbin. Stupio u NOV 30. 7. 1941. Komandir čete 2. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 27. 4. 1943.

MLAKOVAC

1. GRIJAKOVIČ Stevana MIRKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 13. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Donjeg Lapca 21. 2. 1943.

2. GRIJAKOVIČ Marka NIKOLA, 1927. seljak, Srbin. Stupio u NOV 4. 9. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Skakavca 5. 4. 1944.

3. POTKRAJAC Milovana MILIČ, 1901, seljak, Srbin. Član KP od 1939. Ubile ga ustaše u Ivanović Jarku 29. 7. 1941.

4. SIMIĆ Mile BUĐIMIR, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1943. Borac 13. proleterske brigade. Poginuo kod Beograda 20. 10. 1944. godine.

5. SIMIĆ Mile MILIČ, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Desetar u odredu Debela kosa. Poginuo kod Vratnika 8. 11. 1941.

6. UZELAČ Milete TEODOR, 1908, seljak, Srbin. Član KP od 1939. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

7. VUKOBRATOVIĆ Milića DUŽAN, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Žumberku 22. 6. 1944.

8. ZlVKOVIČ Mihajla SLOBODAN, 1922, seljak. Srbin. Stupio u NOV 10. 8. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Saim se nehotično ubio kod kuće 6. 5. 1945.

PARTIZANSKO ZARISTE

1. BASARA Pavla ĐURO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 11. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Ličke Jesenice 12. 1. 1943.

2. BASARA Pavla MILE, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 29. 7. 1941. Komesar 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Debele Kose 28. 3. 1942.

3. MANDIČ Mihajla SIMO, 1914, seljak, Srbin. Član KP od aprila 1941. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Vodnik 1. brig. 8. div. Poginuo kod Rakovice 29. 10. 1942.

4. MIHAJLOVIĆ Teodora STANKO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 6. 1941. Vodnik 1. brig. 8. div. Poginuo kod Rakovice 29. 10. 1942.

5. VIDIĆ Janka DUŠAN, 1924, đak, u Beogradu, Srbin. Član SKOJ-a i ilegalni suradnik NOP-a od 1942. Ubili ga nedićevci u Beogradu 1943. godine.

PAVKOVIĆ SELO

1. KOMADINA Stanka MILOŠ, 1902, seljak, Srbin. Član seoskog NO od 1. 9. 1942. Umro od tifusa u selu 10. 6. 1943.

2. KOMADINA Stanka MIRKO, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 24. 4. 1942. Vodnik 3. brig. 8. div. Poginuo u Loskunji 13. 12. 1943.

3. PAVKOVIĆ Đure MARIJA, 1920, seljanka, Srpkinja. Član SKOJ-a od 20. 1. 1942. Poginula kod Krnjačkog Grabovca 21. 3. 1942.
4. ZDJELAR Miloša ĐURO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 12. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Ranjen kod Veljuna 23 1. 1943. Nestao u povlačenju sa ranjenicima u 5. ofanzivi kod Sutjeske juna 1943.
5. ZDJELAR Miloša PAVAO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV augusta 1941. Borac 8. div. Umro od posljedica ranjavanja u bolnici Karlovac 1945. godine.

PERIĆ SELO

1. KESER Miloša VLADIMIR, 1922, seljak, Srbin. Član SKOJ-a od 10. 7. 1942. Umro od tifusa kao sekretar skojevske grupe Trupinjak u Burić Selu 4. 7. 1943.
2. MAČEŠIČ Koje MILOŠ, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 8. 1941. Borac 1. proleterske čete Hrvatske. Poginuo kod Primišlja 23. 2. 1942.
3. MAĆEŠIC Milica MILOŠ, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Stražar 1. kordunskog područja. Umro od tifusa u Rajić Brdu 28. 4. 1942.
4. PERIĆ Ilije MILA, 1917, student agronomije, Srpkinja. Član KP od 1937, Ubili je Nijemci na terenu općine Jabuka kod Pančeva 19. 6. 1944.
5. PERIĆ Cvijana MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac tenkovskog bataljona GŠH. Ranjen kod Gospića 30. 4. 1943. Podlegao ranama nakon par dana u partizanskoj bolnici u Otočcu.

PONORAC

1. GAZIBARA Janka SIMO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1943. Vodnik 3. brig. 8. div. Poginuo kod Zbjega 27. 3. 1945,
2. GAZIBARA Sime VUKAŽIN, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 9. 4. 1944.
3. MARKOVIĆ Mihajla BOGIĆ, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Operativni oficir — kapetan 2. brig. 7. div. Poginuo kod Kostajnice 9. 9. 1944.
4. MARKOVIĆ Milića CVIJAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 3' 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Primišlja 27. 4. 1944,
5. MARKOVIĆ Nikole GOJKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 5. 5' 1943. Borac 1. divizije KNOJ-a. Poginuo u borbi protiv križara kod Brloga 28. 4. 1946.
6. MARKOVIĆ Milića ILIJA, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 4. 1943. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.
7. MARKOVIĆ Rade MILE, 1916, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Borac 2. bat. 2. KPO. Ranjen kod Poloja 20. 1. 1942. i podlegao ranama u VPB Petrova gora 20. 2. 1942.
8. MARKOVIĆ Milana VOJIN, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 5. 1943. Desetar karlovačkog NOP odreda. Poginuo kod Bosiljeva 15. 4. 1944.
9. PAVLOVIĆ Đure MILE, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 9. 1941. Vodnik 2. brig. 8. div. Ranjen na Grubješić brdu 15. 10. 1942. i podlegao ranama u VPB Petrova gora 7. 11. 1942.
10. ŠARAC Miloša PETAR, 1920, seljak, Srbin. Član KP od 15. 11. 1941. Stupio u NOV 15. 3. 1942. Komesar čete 2. brig. 8. div. Poginuo kod Trošmarije 7. 10. 1943.
11. VELIMIROVIĆ Mile MILAN, 1911, seljak, Srbin. Član KPJ od aprila 1941. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komesar bat. Karlovačkog NOP odreda. Objesile ga ustaše u Zagrebu aprila 1944.
12. VUJAŠKOVIĆ Đurđa PETAR, 1897, seljak. Srbin. Član KPJ od 28. 11. 1941. Predsjednik seoskog NOO od 15. 11. 1941. Umro od tifusa kod kuće 15. 5. 1943.
13. VUJAŠKOVIĆ Petra SIMO, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Vodnik 1. brig. 8. div. Poginuo na Kneji kod Plaškog 28. 1. 1944.

RASTOVAC

1. MATIJEVIC Sime PAVAO, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 7.

1942. Vodnik 2. brig. 8. div. Ranjen kod Bihaća 27. 3. 1945. Podlegao ranama nakon par dana u bolnici u Splitu.

2. PETROVIC Đure ĐURO, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 8. 4. 1942. Komandir čete 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Dugog Dola 12. 12. 1943.

SUHODOL

1. BOKUN Dragića MILE, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 25. 8. 1941. Borac 2. bat. 2. KPO. Poginuo kod Siče u Perjasici 25. 6. 1942.
2. BOKUN Dragića MILOŠ, 1923, seljak, Srbin. Član SKOJ-a od 7. 11. 1942. Ubili ga Nijemci u Jelkovcu kod Livna 16. 2. 1943.
3. VUKOBRATOVIĆ Stanka NIKOLA, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Otočca 12. 4. 1943.

TRUPINJAK

1. KOPRENICA Mile MILAN. 1894, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 21. 11. 1941. Poginuo kao član općinskog NOO Veljun u Poloju 24. 4. 1944.
2. KOPRENICA Mile MILOŠ, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 5. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 11. 4. 1944.
3. MILJENOVIĆ Petra MILAN, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 3. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Frkašiću 8. 9. 1943.
4. MILJENOVIČ Milića MILE, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 2. brig. 8. div. Umro u bolnici u Karlovcu 26. 4. 1946.
5. MILJENOVIČ Đure MILIČ, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 3. 3. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Umro od tifusa u selu 5. 4. 1943.
6. MILJENOVIČ Petra MILOŠ, 1926. seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 3. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Bosiljevu 20. 1. 1944.
7. MILJENOVIČ Petra PETAR, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 19. 8. 1944.

VELIKA CRKVINA

1. DOJČINOVIČ Sime DUŠAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Delegat voda 2. brig. 8. div. Poginuo na Vrsti kod Bihaća 3. 9. 1944.
2. DOJČINOVIČ Sime PETAR, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vaganca 2. 1. 1945.
3. MARIĆ Stojana MILE, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 4. 1942. Desetar 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.
4. MARIĆ Marka MILOŠ, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 12. 1941. Vodnik 1. brig. 8. div. Umro od tifusa u selu Ponorac 1. 6. 1943.
5. MARKOVIĆ Mihajla RADE, 1915, seljak, Srbin. Član KPJ od 1939. Stupio u NOV 15. 9. 1941. Komesar 4. bat. 3. brig. 8. div. Poginuo kod Trošmarije 1. 8. 1944.
6. MARKOVIĆ Miloša SIMO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 25. 4. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod škole u Dunjaku 17. 6. 1943.
7. NOVKOVIĆ Nikole MILIĆ, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac karlovačkog odreda. Poginuo kod Bosiljeva 15. 4. 1944.
8. NOVKOVIĆ Stanka PAJO, 1892, seljak, Srbin. Član KP od 1939. Predsjednik općinskog NOO G. Skrad od 20. 12. 1941. Ubili ga četnici u selu krajem marta 1945.
9. NOVKOVIĆ Petra VUKASlN, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 6. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Brloga 4. 4. 1943.
10. POKRAJAC Ninka MIHAJLO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 3. 1943. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 8. 9. 1944.
11. POKRAJAC Janka MILAN, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Ranjen u Kapeli marta 1943. Podlegao ranama i tifusu u Velikoj Crkvini — u selu 25. 6. 1943.
12. SMRZLIC Nikole DANICA, 1925, seljanka, Srpkinja. Clan SKOJ-a od 15. 10. 1942. Umrla od tifusa u se"i 3. 6. 1943.

13. VELIMIROVIĆ Sime BOZO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Ličke Jesenice 3. 3. 1943.

14. VELIMIROVIĆ Stanka MILIC, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ličke Jesenice 12. 1. 1943.

15. VELIMIROVIĆ Sime MILOŠ, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1943. Borac 1. bat. KPO. Ranjen i podlegao ranama i tifusu u partizanskoj bolnici Suha Pema 15. 11. 1944.

16. VELIMIROV1 s Ilije NIKOLA, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1944. Borac 1. divizije KNOJ-a. Poginuo u borbi protiv terorista i križara poslije oslobođenja u selu Jaškovo kraj Karlovca 1945.

17. VlSNJIC Save BOSKO, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u selu Sabljaci kod Modruša 25. 1. 1944.

18. VUCKOVIC Save MIHAJLO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 7. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Široke Rijeke 21. 10. 1942.

19. VUCKOVIC Milovana STEVAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Borac 6. čete PPK. Poginuo u Furjanu 12. 6. 1944.

20. VUCKOVIC Mihajla VOJIN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 18. 9. 1942. Vodnik 1. brig. 8. div. Poginuo kod Plavča Drage 30. 11. 1944.

21. VUGDRAGOVIC Stanka ĐURAĐ, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Ranjen kod Žute Lokve 26. 5. 1943. Zarobljen od Talijana i ubijen na nepoznat način.

22. ZDJELAR Petra MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 8. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 1. 1. 1943.

VODEVIC BRDO

1. BLITVA Janka JOVAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 23. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Ubijen nesmotrenošću partizana kod Lađevca 18. 6. 1944.

2. CVJETICANIN Mojsije MILUTIN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 16. 6. 1943. Borac 2. bat. KPO. Poginuo kod Svojića 10. 8. 1944.

3. CVJETICANIN Stevana PETAR, 1901, seljak, Srbin. Stupio u NOV 18 11. 1941. Borac 2. bat. 2. KPO. Poginuo kod Siče 10. 7. 1942.

4. CVJETICANIN Mojsije VASO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 28. 4. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo na Lipovači kod Drežnika 18. 11. 1944.

5. SIKIRICA Nikole DUŠAN, 1915, seljak, Srbin. Clan KPJ od 1941. Član seoskog NOO od 21. 12. 1942. Stupio u NOV 1. 8. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 8. 12. 1944.

6. SIKIRICA Marka JOSIF, 1895, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 1941. Izabran u kotarski NOO Veljun 28. 12. 1941, kooptiran u okružni NOO Kordun 13. 3. 1943. Umro od tifusa u selu 7. 6. 1944.

7. SIKIRICA Janka JOVAN, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 10. 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 20. 10. 1944.

8. SIKIRICA Petra PETAR, 1899, seljak, Srbin. Stupio u NOV 18. 11. 1942. Majstor u kožari komande 1. KPO. Poginuo u selu 23. 1. 1943.

9. VULETIC Stevana ILIJA, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komandir čete 13. proleterske brig. Poginuo u Bosni augusta 1944.

VOJNIČKA POLJANA

1. DRAKULIČ Trifuna STEVAN, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Globarničkom mostu kod Tounja 14. 3. 1944.

2. DUDUKOVIČ Josipa MILIČ, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.

3. MARTINOVIČ Đure ĐURO, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1942. Vodnik 3. brig. 8. div. Poginbo kod Prekrižja 26. 6. 1944.

4. RADULOVIC Ilije ĐURO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Zamjenik komesara čete 3. brig. 8. div. Poginuo kod Bihaća 21. 4. 1944.

5. RADULOVIC Sime MILIĆ, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942, Borac 2. brig. 8. div. Obolio od tifusa početkom 1943. Ubili ga Nijemci kod Neretve marta 1943.

6. RADULOVIC Sime MILOVAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac 1. bat. KPO. Poginuo kod Gornjih Dubrava 8. 4. 1943.

7. RADULOVIC Milovana NIKOLA, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 4. 1942. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Zažina 14. 10. 1944.

8. TEPAVAC Petra ĐURO, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1942. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Globarničkog mosta 21. 9. 1943.

10. TEPAVAC Ilije MILOVAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.

VOJNIČKI GRABOVAC

1. MAGARAC Nikole ĐURO, 1919, obućar, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1941. Borac odreda Loskunja. Poginuo nesretnim slučajem u Loskunji 21. 12. 1941.

2. MAGARAC Miće ĐURO, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac prateće jedinice IV korpusa. Poginuo kod Čemernice 27. 4. 1944.

3. SALOPEK JURE, 1920, sluga, Hrvat. Stupio u NOV 15. 8. 1942. Borac 5. brig. 8. div. Poginuo u Skakavcu u jesen 1942.

4. TODOROVIC Miloša DUŠAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Delegat voda 3. brig. 8. div. Ranile ga i zaklale ustaše u partizanskoj bolnici Otočac 14. 9. 1943.

5. TODORIC Petra ĐURO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 6. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 19. 8. 1943.

6. TODORIC Nikole ILIJA, 1923, seljak. Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Desetar 2. brig. 8. div. Poginuo kod Oštarija 11. 10. 1943.

7. TODORIC Jovana MILAN, 1926, đak u Sidu, Srbin. Stupio u NOV 1943. Borac fružkogorskog NOP odreda. Poginuo kod Sida 4. 4. 1944.

8. TODORIC Janka MILOŠ, 1914, pekar u Karlovcu, Srbin. Stupio u NOV 15. 9. 1941. Vodnik 2. brig. 8. div. Ranjen kod Globorničkog mosta 30. 7. 1943. Podlegao ranama u VPB Zbjeg 23. 9. 1943.

9. TODORIC Jovana MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 9. 1943. Borac 1. PPK bat. Poginuo kod Kestenka 9. 3. 1944.

10. TODORIC Milutina VASO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Delegat voda 2. brig. 8. div. Poginuo u Cetingradu 17. 6. 1943.

11. VUGDRAGOVIC Mihajla NIKOLA, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 11. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Utopio se u rijeci Radonji kod Tušilovića 20. 3. 1942.

VOJNOVIC BRDO

1. DROBNJAK Janka BOZO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.

2. JASNIC Vase PETAR, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 11. 1941. Kurir odreda Trupinjak. Poginuo kod Hrvatskog Blagaja 12. 2. 1942.

3. MATIJEVIĆ Miloša MILAN, 1928, dijete, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Koranskog Luga 26. 1. 1943.

4. MATIJEVIĆ Janka MILOŠ, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 2. bat. 1. KPO. Umro od tifusa u selu 19. 5. 1943.

5. MATIJEVIĆ Bože VASO, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 3. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Starog Sela 8. 10. 1942.

6. RADOVIC Jakova STANKO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Črnomlja 22. 9. 1942.

7. VOJNOVIC Miloša DUŠAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 1. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Cetingrada 10. 11. 1942.

8. VOJNOVIC Miloša STANKO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 3. 2. 1942. Borac čete za vezu pri štabu 8. div. Umro od tifusa u selu 30. 4. 1943.

ZAGOR JE

1. **KUNIĆ Josipa ĐURO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1944. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.**
2. **MILOVANOVIĆ Miloša LAZO, 1928, seljak, Srbin. Stupio u NOV 21. 9. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 5. 5. 1945.**
3. **PILJA Janka MILOŠ, 1909, seljak, Srbin. Od 15. 12. 1941. tajnik općinskog NOO Veljun. Umro od tifusa kao službenik kotarskog NOO Vojnić u Vojniću 10. 11. 1944.**
4. **PILJA Marka MILUTIN, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Zumberku 28. 6. 1944.**
5. **PRIBIC Miloša MILOŠ, 1907, lugar do aprila 1941. Srbin. Stupio u NOV 1943. Intendant bat. Slavonske brigade. Ubijen nesmotrenošću partizana u Slavoniji 10. 12. 1943.**
6. **PRIBIC Miloša NIKOLA, 1920, pisar, Srbin. Član KP-e u ćeliji Krnjak od 1940. Ubijen od ustaša u Ivanović Jarku 29. 7. 1941.**
7. **VUKOBRATOVIĆ Miloša NIKOLA, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 19. 7. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 10. 4. 1945.**

OPĆINA KRSTINJA

DONJA BRUSOVAČA

1. **BAJIĆ Mile BOŽO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac omladinske čete. Umro od prehlade kod Dunjaka 10. 8. 1942.**
2. **BAJIĆ Miloša NIKOLA, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo u Krašiću juna 1944.**
3. **BJELIVUK Milića RADE, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kao KNOJ-evac (član OZNE) u Sisku 1945.**
4. **EROR Mile MILAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Borac 12. slavonske brig. Poginuo kod Slavonske Požege 1943.**
5. **KORAĆ Mile NINKO, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Komesar bolnice Kestenova Gora. Poginuo na Sutjesci juna 1943.**
6. **KOSANOVIĆ Janka PETAR, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac omladinske čete 1. KPO. Poginuo u Bosni oktobra 1943.**
7. **MAĆEŠIĆ Milivoja PETAR, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1944. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 30. 11. 1944.**
8. **MADŽAR Mile DUŠAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.**
9. **MADŽAR Mile MILOŠ, 1913, žandar do aprila 1941., Srbin. Stupio u NOV 5. 9. 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Letinca 7. 4. 1944.**
10. **MADŽAR Ninka MILOŠ, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1943. Borac 12. slavonske brigade. Poginuo kod Slavonske Požege 1943.**
11. **MADŽAR Ninka SIMO, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 30. 7. 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Kestenka 11. 4. 1944.**
12. **MARTINOVIĆ Milivoja MILIĆ, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 17. 9. 1942. Borac 1. brig.8. div. Poginuo kod Zažina 15. 10. 1944.**
13. **ROMĆEVIĆ Petra STEVAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 4. crnogorske brigade. Poginuo u Crnoj Gori januara 1943.**
14. **VULETIĆ Đure STANKO, 1903, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1942. Borac 1. brig.8. div. Poginuo kod Tobolića 15. 3. 1944.**

DUNJAK

1. **DOKMANOVIĆ Marije ĐURO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Oštarija 12. 10. 1943.**
2. **MOMČILOVIĆ Mihajla MILAN, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Zumberku 10. 7. 1944.**
3. **MOMČILOVIĆ Jandre NIKOLA, seljak, Srbin. Stupio u NOP 16. 12.**

1941. Clan KPJ od 1941. Umro od tifusa u Dunjaku 16. 5. 1943.

4. MOMČILOVIĆ Rade RADE, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 18. 2. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Furjana 26. 1. 1943.

5. NOVKOVIC Vase VASO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 6. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Umro od tifusa u bolnici Krbavica 10. 5. 1943.

6. PEURACA Bože MIHAJLO, 1919, trgovac, Srbin. Poginuo kao vojnik bivše jugoslavenske vojske u Beogradu 6. 1. 1941.

7. TARBUK Rade JOVO, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 19. 8. 1941. Borac odreda Kestenova gora. Zaklale ga ustaše u Dunjaku 19. 8. 1941.

8. VLADIĆ Miloša ĐURO, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 8. divizije. Nestao u Lici 1943.

9. VUCKOVIĆ Milica ĐURO, 1918, poštar, Srbin. Stupio u NOV 16. 2. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Prćigrada 19. 12. 1943.

10. VUCKOVIC Đure MILOŠ, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 16. 2. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Obrplaca 21. 2. 1943.

U. VUCKOVIC Đure NIKOLA, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 18. 2. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Tobolića 15. 3. 1944.

12. VUCKOVIC Ilije NIKOLA, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 4. 1942. Borac 8. brig. 7. div. Poginuo u Bosni 16. 5. 1943.

13. VUCKOVIC Nikole NIKOLA, 1917, trgovac, Srbin. Stupio u NOP 1. 8. 1941. Borac odreda Kestenova gora. Ubijen nesmotrenošću partizana u Vojniću 24. 5. 1944.

14. VUCKOVIC Milića RADE, 1896, seljak, Srbin. Stupio u NOV 23. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Umro od tifusa u Dabru 12. 5. 1944.

15. ZAVIŠIC Marka MILIC, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV augusta 1941. Borac 8. div. Umro od tifusa u Dunjaku maja 1943.

16. ZAVISIC Nikole MILIC, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 17. 6. 1943. Borac 1. bat. 8. div. Umro u Dunjaku 1944.

DZAPEROVAC

1. BJELIVUK Stanka VLADIMIR, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Bihaća 4. 2. 1945.

2. CAREVIĆ Pane MILIC, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo u Bosni 18. 4. 1943.

3. CAREVIĆ Milića PETAR, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Zažine 15. 10. 1944.

4. CAREVIĆ Dragana RADE, 1915, trgovac, Srbin. Stupio u NOV 9. 2. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 28. 7. 1943.

5. RASlC Mile VLADIMIR, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 25. 5. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Izačića 5. 2. 1945.

6. SAGRADŽIJA Milića MARKO, 1925, radnik, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Umro od posljedica promrzavanja u bolnici Bijeli Potoci 12. 1. 1943.

7. SAGRADŽIJA Milića MILE, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Boričevcu kod Gornjeg Lapca 15. 2. 1943.

8. SAGRADŽIJA Mile NIKOLA, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo u Crnoj Gori marta 1943.

9. SAGRADŽIJA Mile VLADIMIR, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 4. 1944. Borac 1. proleterske divizije. Poginuo na sremskom frontu 21. 12. 1944.

GEJKOVAC

1. BRKIĆ Miloša MILIĆ, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenova« 6. 2. 1943.

2. BRKIC Stevana NIKOLA, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.

3. BRKIĆ Marka PETAR, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 5. 1942. Borac 2. brig, 8. div. Poginuo u Duga Resi 2. 4. 1944.

4. BRKIĆ Miloša RADE, 1923, seljak. Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Las. nje 9. 7. 1943.

5. BUĆAN Milana CEDOMIR, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brigade. Poginuo na Sutjesci juna 1943.

6. BUĆAN Dragića GAJO, 1919, seljak, Srbin. Član KPJ od 1942. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komandant 1. bataljona 13. proleterske brigade. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.

7. BUĆAN Dušana MILE, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Komandir čete 2. bat. 2. brig. 8. div. Poginuo kod Slunja 29. 3. 1945.

8. KIJURINA Miloša DANE, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. omladinske čete. Poginuo u Crnoj Gori marta 1943.

9. KIJURINA Miloša MARKO, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Zdenčine 5. 3. 1944.

10. KLARIĆ Janeza AGNEZA, 1915, radnica, Slovenka. Izabrana 1. 12. 1941. za tajnicu seoskog Odbora AF2-a Gejkovac. Stupila u NOV 20. 3. 1942. Borac 3. čete 2. bat. 2. KPO. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 17. 5. 1942.

11. KOZLIĆA Save NIKOLA, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 21. 5. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Duga Rese 5. 6. 1944.

12. LUKIC Luke PETAR, 1893, seljak, Srbin. Clan KPJ-e od 1921. Ubile ga ustaše u Jadovnu kod Gospića 2. 7. 1941.

13. POPOVIĆ Jovana DUŠAN, 1905, radnik, Srbin. Clan KP od 15. 9. 1941. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Komesar čete 1. brig. 8. div. Poginuo kod Čemernice 15. 12. 1943.

14. POPOVIĆ Nikole ILIJA, 1928, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Krnjaka 22. 4. 1945.

15. POPOVIĆ Stanka MARKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Ličkog Petrovog Sela 3. 12. 1944.

16. RADUSINOVIĆ Stevana ĐURO, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 2. bat. 1. KPO. Poginuo u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

17. RADUSINOVIĆ Nikole RADE, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 2. bat. 2. KPO. Ranjen kod Velike Kladuše 1942, a nestao u Bosni 1943.

18. RIBIĆ Ninka JANKO, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac Odreda Široka Rijeka. Poginuo u Svinici aprila 1943.

19. RIBIĆ Stevana JOVO, 1919, đak pomorske akademije, Srbin. Stupio u NOV 27. 7. 1941. Komandant artiljerijskog diviziona 34. div. Poginuo kod Sežane 1. 2. 1945.

20. RIBIĆ Miladina MARKO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brig. Poginuo u Crnoj Gori juna 1943,

21. STOKRPA Ilije MILOŠ, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Lici 15. 2. 1943.

22. VOJNOVIČ Matije STOJAN, 1894, kovač, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo u Vagancu 10. 11. 1944.

23. VUČETIC Petra BOZO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Borac 1. brig. 6. div. Umro od posljedica ranjavanja u VPB Petrova Gora 17. 10. 1942.

24. VUČETIĆ Mirka PETAR, 1924, seljak, Srbin. Član SKOJ-a od početka 1942. Ubile ga ustaše u Širokoj Rijeci 5. 9. 1942.

GORNJA BRUSOVAČA

1. BASARA Danila PETAR, 1898, seljak, Srbin. Stupio u NOV augusta 1941. Borac odreda »Široka Rijeka«. Poginuo kod Madžareva mosta — Donja Brusovača 7. 8. 1941.

2. BASARA Miloša RADE, 1916, lugar, Srbin. Član KPJ od 1941. Stupio u NOV augusta 1941. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo na Sutjesci juna 1943.

3. BJELIVUK Jovana STEVAN *Lelica«, 1920, seljak, Srbin. Član KPJ od 1941. Stupio u NOV jula 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Čemernice 15. 12. 1942.

4. GUŠIĆ Petra MILOŠ, 1905, seljak, Srbin. Član KPJ od 1940. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo na Sutjesci juna 1943.

5. JAGROVIĆ Miloša MILIĆ, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u selu 1945.

6. JAGROVIĆ Ninka MILOŠ, 1894, seljak, Srbin. Stupio u NOP 15. 2. 1942. Član seoskog NOO. Umro od tifusa kod kuće 5. 4. 1943.

7. MAĆEŠIĆ Mile DRAGAN, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo na Sutjesci juna 1943.

8. MAĆEŠIĆ Marka NINKO, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOP augusta 1942. Član seoskog NOO. Poginuo u Bosni marta 1943.

JAGROVAC

1. BJELIVUK Milovana MILE, 1896, seljak, Srbin. Stupio u NOP 21. 10. 1941. Član seoskog NOO. Zarobile ga ustaše 14. 5. 1942. u Petrovoj gori i odvele u logor Zemun, gdje je ubijen.

2. BJELIVUK Miloša MILIĆ, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 9. 4. 1944.

3. JAGROVIĆ Ilije MILE — »Ježić«, 1895, seljak, Srbin. Član KPJ od 1936. Ranjen prilikom bombardovanja Beograda i od posljedica umro 3. 5. 1941.

4. KRMAR Petra MILIĆ, 1916, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1944. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 8. 11. 1944.

5. MAĆEŠIĆ Miioša RADE, 1916, seljak, Srbin. Stupio u NOV 16. 12. 1941. Borac odreda »Široka Rijeka«. Ubijen na nepoznat način u Gornjoj Brusovači 10. 7. 1945.

6. MRKŠIĆ Stevana MILE, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 8. div. Poginuo u Bihaću januara 1943.

7. MRKŠlC Mile MILOŠ, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. komandir čete 1. brig. 8. div. Poginuo u Kneji kod Plaškog 30. 11. 1944.

8. MRKŠIĆ Petra VLADIMIR, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 11. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.

9. PAJIĆ Milana ĐURO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Rakovice 18. 10. 1944.

10. PAJIĆ Ilije MILAN, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Plitvičkih jezera 13. 8. 1944.

U. PAJIĆ Miloša PETAR, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Maljevca 19. 2. 1943.

12. PETROVIĆ Miloša DANILO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 7. ud. div. Poginuo na Sutjesci marta 1943.

13. PETROVIĆ Miloša MILAN, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 11. 10. 1942. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo na Sutjesci 1943.

14. PETROVIĆ Miloša PETAR, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Izačića 30. 3. 1945.

15. ŠPANOVIĆ Stanka MARKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Banskog Kovačevca 9. 12. 1942.

16. ŠPANOVIĆ Janka MILOŠ, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Borac 3. čete 2. bat. 2. KPO. Poginuo u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

JOIIOVO

1. CIČA Dragića MILUTIN, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Umro od tifusa u VPB Skrad 15. 4. 1943.

2. LONČAR Nikole MILOŠ, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.

3. MARTINOVIČ Jovana ĐURO, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 2. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Čemernice 15. 12. 1942.

4. MARTINOVIČ Miloša ĐURO, 1910, seljak, Srbin. Član partije prije rata. Ubili ga Talijani u Johovu 20. 10. 1941.

5. MARTINOVIĆ Milica IGNJATIJE, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo u Bosni 1943.

6. MARTINOVIĆ Đure MILAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOP 1. 7. 1942. Poginuo kao stariji vodnik pri diviziji KNOJ-a u borbi protiv ustaša i terorista poslije oslobođenja 1945.

7. MARTINOVIĆ Mile MILIC, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Komesar čete pri divizijskoj ambulanti 8. div. Poginuo u Kestenovcu 20. 8. 1944.

8. MARTINOVIĆ Milica MILIC, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 1. 1943. Borac 16. brig, 7. div. Umro od tifusa kod Drvara 27. 2. 1943.

9. MILJENOVIČ Milica GOJKO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Rudopolju 27. 3. 1943.

10. MILJENOVIČ Ilije MILIC, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 3. 1943. Borac 2. KPO. Poginuo kod Barilovića 20. 8. 1943.

KESTENOVAC

1. KARAMARKOVIC Mile DRAGIC, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 2. bat. 2. KPO. Umro kod kuće 10. 4. 1944.

2. KARAMARKOVIC Mile MILAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV I. 8. 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod G. Lapca 21. 2. 1943.

3. KOKIR Nikole DRAGIĆA, 1920, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 14. II. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginula kod Sunje 30. 9. 1944.

4. MATIJEVIC Dragića MILOŠ — Mrša, 1902, radnik u Beogradu, Srbin. Član KPJ od septembra 1926. Od početka augusta 1928. član PK SKOJ-a za Srbiju. Poslije okupacije zemlje rukovodilac Mjesnog komiteta Partije. Strijeljan na Banjici 17. 12. 1941.

5. SAULA Miloša BRANKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 18. 12. 1944.

6. VALENTIC Marka NIKOLA, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 2. bat. 2. KPO. Umro kod kuće 7. 3. 1942.

7. VLADIČ Marka DRAGAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 3. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Blata 30. 4. 1943.

8. ZDJELAR Petra MILAN, 1904, seljak, Srbin. Član KPJ od 1940. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac odreda »Kestenovac«. Poginuo kod Zalčeve Kose 6. 12. 1941.

9. ZDJELAR Mile MIHAJLO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Komandir voda 2. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 27. 4. 1943.

10. ZDJELAR Miloša MILOVAN, 1906, seljak, Srbin. Član KPJ od 1940. Ubile ga ustaše u Slunju 31. 7. 1941.

KLOKOČ

1. DEJANOVIC Petra DUŠAN, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 8. 1941. Kapetan tenkovske jedinice. Poginuo kod Sida 1. 4. 1945.

2. DEJANOVIC Milića ĐURO, 1900, seljak, Srbin. Član KP-e od 1939. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 8. brig. 7. div. Poginuo na Sutjesci juna 1943.

3. DEJANOVIC Dragića MILE, 1888, seljak, Srbin, Član KP-e od 1938. Ubijen od seljaka prilikom dizanja ustanka u Širokoj Rijeci 30. 7. 1941.

4. DEJANOVIC Mihajla MILOŠ, 1916, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Raletini kod Primišlja 18. 4. 1945.

5. DEJANOVIC Milivoja MILOŠ, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Oštarija 3. 10. 1943.

6. DEJANOVIC Dragića PETAR, 1895, seljak, Srbin. Član KP-e od 1939. Umro od tifusa kod kuće 1. 3. 1944.

7. DRAGOJEVIČ Pavla RADOVAN, 1928, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1944. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Slušnice 27. 3. 1945.

8. EROR Milića DRAGIČ, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Zumberku 1. 7. 1944.

9. EROR Dragića ĐURO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Bo-

rac 1. proleterske čete. Poginuo kod Primišlja 1. 6. 1942.

10. EROR Sime MILE, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Kestenka 5. 6. 1944.

11. EROR Dragića MILIĆ, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOP decembra 1941. Zaklale ga ustaše u Kođanu šumi 6. 5. 1942.

12. EROR Sime MILIVOJ, 1896, seljak, Srbin. Stupio u NOB aprila 1942. Ubijen u Karlovcu 15. 4. 1942.

13. EROR Laze MILOS, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOP 10. 11. 1941. Umro od tifusa kao član KP-e i mlinar kod kuće 5. 5. 1943.

14. EROR Petra MILOŠ, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 8. 1. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 18. 11. 1944.

15. EROR Milivoja NIKOLA, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo u Krašiću 2. 1. 1943.

16. EROR Miloša RADE, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Ranjen 12. 1. 1943. u Ličkoj Jesenici i podlegao ranama u partizanskoj bolnici Bijeli Potoci 20. 2. 1943.

17. GRUBJEŠIČ Rade MILAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo u Zumberku ljeta 27. 6. 1944.

18. GRUBJEŠIĆ Petra NIKOLA, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Čememice 23. 11. 1942.

19. GRUBJEŠIĆ Jovana RADE, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Donjem Lapcu februara 1943.

20. GUNJ Stanice BOZO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 19. 8. 1941. Poginuo kao pripadnik odreda Otmić u selu 19. 8. 1941.

21. GUNJ Dragića DRAGIĆA, 1924, seljanka, Srpkinja. Član SKOJ-a od 19. 12. 1941. Stupila u NOV 22. 1. 1943. Bolničarka 8. brig. 7. div. Umrla u selu maja 1945.

22. GUNJ Dragića ĐURO, 1911, seljak, Srbin. Član KP od 1941. i član općinskog NOO. Stupio u NOV 23. 1. 1943. Borac 8. brig. 7. div. Poginuo na Sutjesci juna 1943.

23. GUNJ Mile GOJKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 1. 1943. Borac 8. brig. 7. div. Poginuo u Crnoj Gori 15. 2. 1943.

24. GUNJ Dragića MILE, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 3. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Rakovice 27. 1. 1943.

25. GUNJ Dragića MILIĆ, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen i podlegao ranama kod kuće 1945.

26. GUNJ Rade PETAR, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 7. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 13. 2. 1943.

27. GUNJ Laze RADE, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV decembra 1941. Borac odreda Otmić. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942. i sprovele u Zemun gdje je nestao.

28. KNEŽEVIĆ Stanka GOJKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 1. hrvatskog bataljona. Poginuo kod Knina maja 1942.

29. KNEŽEVIĆ Laze MILOŠ, 1916, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.

30. KNEŽEVIĆ Petra MILOŠ, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Josipdola 15. 10. 1943.

31. KOSI JER Petra ĐURO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV augusta 1941. Borac odreda Otmić. Poginuo u Klokoću 19. 8. 1941.

32. MIHAJLOVIĆ Petra ĐURO, 1915, seljak. Srbin. Stupio u NOV augusta 1941. Borac odreda Otmić. Poginuo u Klokoću 19. 8. 1941.

33. MIHAJLOVIĆ Milića MILE, 1920, seljak, Srbin. Član SKOJ-a od 1. 12. 1941. Član rezervne omladinske čete Otmić. Poginuo u Staroj Gradiški 3. 4. 1942.

34. MIHAJLOVIĆ D. RADE, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Bosni 17. 2. 1943.

35. MIHAJLOVIĆ Petra SIMO, 1900, seljak, Srbin. Stupio u NOP aprila 1942. Poginuo na zadatku na Dubovcu kod Karlovca 15. 4. 1942.

37. PEKEČ Milica DRAGIĆ, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Birač 2. čete partizanske straže Perjasica. Poginuo u Dubravama 15. 5. 1943.

38. PEURAČA Nikole MILE, 1924, seljak, Srbin. Član SKOJ-a od decembra 1941. Internirale ga ustaše 3. 5. 1942. u logor Zemun i tamo ubile.

39. PEURAČA Jovana RADE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Komandir voda 2. brig. 8. div. Poginuo kod Preboja 1. 4. 1945.

40. POPOVIČ Petra JOVAN, 1906, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 11. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 18. 12. 1944.

41. POPOVIČ Milića MIHAJLO, 1907, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od decembra 1941. Umro od tifusa kod kuće 20. 3. 1943.

42. POPOVIČ Miloša MILE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Lešća u Lici 2. 5. 1943.

43. POPOVIČ Petra MILIČ, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 2. čete 2. bat. 2. KPO. Poginuo na Neretvi 20. 2. 1943.

44. POPOVIČ Marka MILOŠ, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Borac 16. moslavačke brigade. Poginuo kod Čazme 1944.

45. POPOVIČ Miloša NIKOLA, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Dabra 20. 4. 1943.

46. POPOVIČ Petra PAVAO, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 8. brig. 7. div. Poginuo na Sutjesci juna 1943.

47. POPOVIČ Miloša RADE, 1923, seljak, Srbin. Član SKOJ-a od decembra 1941. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Čememice 23. 11. 1942.

48. POPOVIČ Mile STANKO, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 8. brig. 7. div. Poginuo kod Sutješke juna 1943.

49. SUDAR Sime BOZO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 6. ličke div. Poginuo kod Drvara aprila 1943.

50. VUČKOVIČ Milana DUŠAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Lasinje 15. 7. 1943.

51. VUČKOVIČ Mile DUŠAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gornjih Dubrava 14. 1. 1944.

52. VUJAKLIJA Laze MILIČ, 1895, seljak, Srbin. Stupio u NOV 23. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.

53. VUJANOVIĆ Stanka NIKOLA, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Krašiću 2. 1. 1943.

KRSTINJA

1. BUNCMČ Dragana RADE, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Bihaća 26. 3. 1945.

2. HRKMAN Miloša PAJO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 28. 4. 1942. Borac 3. bat. 1. KPO. Poginuo u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

3. HRKMAN Miloša VLADO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gospića 2. 5. 1943.

4. MARTINOVIČ Stanka DUŠAN, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 4.1942. Borac 3. čete 2. bat. 2. KPO. Poginuo u Selakovoj Poljani 14. 5. 1942.

5. MARTINOVIČ Milića ILIJA, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Lapca 19. 3. 1943.

6. MARTINOVIČ Đure MIČO, 1914, obućar, Srbin. Član KPJ od 1940. Ilegalni radnik u Beogradu. Strijeljali ga Nijemci u Beogradu 11. 8. 1942.

7. MARTINOVIČ Ninka MILE, 1911, učitelj, Srbin. Član KPJ od 1941. Stupio u NOV 20. 3. 1942. Komesar 1. brig. 8. div. Predsjednik Okružnog NOO za Kordun. Poginuo nesretnim slučajem u Petrovoj gori 18. 11. 1944.

8. MARTINOVIČ Petra MILE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brig. Poginuo u Crnoj Gori marta 1943.

9. MARTINOVIČ Ninka MILOŠ, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 1.

1943. Borac 3. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

10. MARTINOVIC Marka PERO, 1896, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 1. KPO. Poginuo u selu aprila 1943.

11. MARTINOVIC Mile PETAR, 1906, seljak, Srbin. Stupio u NOV 9. 1. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo u Kuplenskom 21. 3. 1942.

12. MARTINOVIC Marka RADE, 1904, podoficir BVJ, Srbin. Stupio u NOV 20. 4. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 8. 11. 1944.

13. MARTINOVIC Petra SIMO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Umro od tifusa u Prisjeci 13. 4. 1943.

14. NOVKOVIC-Hrkman Miloša ĐURO, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Tobolića 15. 3. 1944.

15. PAVIC Laze MILOŠ, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Skladištar 4. korpusa. Poginuo u Topuskom 13. 5. 1944.

16. RASlC Mile MILIC, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 1. 1943. Borac 3. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

17. SPANOVIC Petra DUŠAN, 1924, seljaJk, Srbin. Stupio u NOV 10. 4. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Lapca 19. 2. 1943.

18. ŠPANOVIĆ Jovana ĐURO, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 4. čete 3. bat. 3. brig. 8. div. Poginuo kod Cetingrada 17. 6. 1943.

19. ŠPANOVIC Ninka MILOŠ, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 8. ud. div. Poginuo u Rakovici marta 1945.

20. VULETlC Miloša VASO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV augusta 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Babinom Potoku 21. 3. 1943.

KUSAJ

1. ĆULIBRK Milivoja MILOŠ, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.

2. DEVIC Mile DUŠAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 10. 1944' Borac srpske div. Poginuo kod Tovamika 25. 3. 1945.

3. DEVIĆ Jovana MILE, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV augusta 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.

4. DEVIC Milića MILOŠ, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV augusta 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Perjasice juna 1944.

5. DEVIC Rade MILOŠ, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1943. Borac 7. div. Poginuo na Kupresu — Crni Vrh 26. 2. 1943.

6. DEVIC Milića NIKOLA, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 3. 4. 1942. Borac KPO. Ubile ga ustaše kod Cetingrada 28. 4. 1942.

7. JASIKA Dragića ĐURO, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 3. 4. 1942. Borac KPO. Ubile ga ustaše u Cetingradu 20. 4. 1942.

8. JASIKA Milića .TANKO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ličke Jasenice 30. 11. 1944.

9. JASIKA Dragića MILOŠ, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo u Bosni marta 1943.

10. JASIKA Petra STE VAN, 1919, seljak. Srbin. Stupio u NOV 3. 4. 1942. Borac KPO. Ubile ga ustaše u Cetingradu 28. 4. 1942.

11. MATIJEVIČ Miloša PETAR, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac — bombaš 2. brig. 8. div. Poginuo kod Gline 23. 10. 1942.

12. PAVIĆ Miloša ĐURO, 1921, trgovački pomoćnik, Srbin. Stupio u NOV 10. 6. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo na Sutjesci 25. 2. 1943.

13. PAVIC Miloša ĐURO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV januara 1943. Borac 7. div. Poginuo u Bosni marta 1943.

14. PAVIC Miloša MILE, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 4. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Lasinje 9. 3. 1944.

15. PAVIC Janka STANKA, 1925, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 1.

8. 1942. Borac 16. brig. 7. div. Poginula na Sutjesci juna 1943.

16. PAVlC Laze STANKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV januara 1943. Borac 7. div. Ranjen na Kupresu i od posljedica umro 15. 2. 1943.

17. PRAZIĆ Rade MILE, 1922, zanatlija, Srbin. Stupio u NOV 10. 10. 1944. Borac 5. div. Ranjen kod Tovarnika i od posljedica umro u Loznici februara 1945.

18. RAŠIC Mile DUŠAN, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 1. 1943. Borac 7. divizije. Poginuo kod Tovarnika februara 1945.

19. RAŠIĆ Mile ĐURO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 16. 6. 1942. Borac 5. Krajiške brigade. Poginuo kod Kozare juna 1944.

20. SKORIĆ Ninka ĐURO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Primišlja 12. 4. 1945.

21. ŠKORIC Rade ĐURO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV januara 1943. Borac 7. div. Poginuo na Sutjesci oktobra 1943.

22. ŠKORIC Rade JOVAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 1. 1943. Borac 7. div. Poginuo na Kupresu 26. 2. 1943.

23. VULETIĆ Marka DANILO, 1913, seljak, Srbin, Stupio u NOV januara 1943. Borac 3. brig. 8. div. Umro od tifusa u Kusaji maja 1943.

24. VULETlC Đurđa ĐURO, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10.1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Oštarija 10. 1. 1944.

25. VULETlC Mile MILIC, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV decembra 1942. Komandir voda komande mjesta Velika Kladuša. Nesretnim slučajem se sam ranio i od posljedica umro u Velikoj Kladuši oktobra 1945.

26. VULETlC Stevana MILOŠ, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Krnjaka 22. 1. 1943.

27. VULETlC Dragana NIKOLA, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 7. div. Poginuo u Bosni marta 1943.

LIPOVAC

1. BOŠNJAK Laze ĐURO, 1910, seljak, Srbin. Član KP od 1939. Uhvatile ga ustaše u šumi Markovac 26. 4. 1942. Internirale i ubile u logoru Zemun.

2. BOŠNJAK Laze MILE, 1913, seljak, Srbin. Član KP od 1941. Stupio u NOV 1941. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo kod Drvara 1943.

3. BOŠNJAK Jovana VASO, 1903, seljak, Srbin. Stupio u NOP 27. 7. 1941. Član KPJ od 1939. Član seoskog NOO. Umro od prehlade u Lipovcu 24. 4. 1943.

4. MOMČILOVIĆ Dragića MILE, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 2. 1942. Borac 2. čete 3. bat. 2. brig. 8. div. Poginuo kod Obrlapca 19. 2. 1943.

5. MOMČILOVIĆ Mile RADE, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 19. 8. 1941. Borac odreda Otmić. Umro od posljedica ranjavanja u Lipovcu 15. 5. 1944.

6. VUNDUK Nikole ILIJA, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 3. 1943. Borac-stražar u Petrovoj gori. Poginuo na Biljegu kod Petrove gore 4. 5. 1945.

7. VUNDUK Nikole RADE, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 2. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 23. 11. 1944.

LISINE

1. JAGROVIĆ Đure JOVO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 13. 4. 1942. Borac 1. KPO. Poginuo kod Bihaća 28. 3. 1945.

2. JAGROVIĆ Đure MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 1. KPO. Poginuo kod Cetingrada 23. 6. 1943.

3. RAJIĆ Milovana MILAN, 1916, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Saborskog 18. 1. 1943.

4. RAJIĆ Cvije MILOŠ, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 8. 1941. Borac 2. bat. kordun. NOP odreda. Umro od tifusa kod kuće 13. 5. 1943.

5. ŠAULA Đure ĐURO, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 17. 10. 1942.

Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Zumberku 13. 7. 1944.

6. SAULA Janka ĐURO, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 8. 1941. Borac 2. čete 2. bat. 2. KPO. Poginuo u Miholjskom 3. 5. 1942.

7. SAULA Mihajla JOVAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 10. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Cazinu 7. 11. 1944.

8. SAULA Janka LAZO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 17. 10. 1942. Borac 1. KPO. Ranjen i podlegao ranama u bolnici Bijeli Potoci 28. 4. 1943.

9. SAULA Milana MILAN, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 8.1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Rakovice 28. 10. 1942.

10. SAULA Petra MILE, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 28. 7. 1941. Komandir čete komande mjesta Velika Kladuša. Poginuo kod Male Kladuše 25. 1. 1943.

11. VUCKOVIC Dragića NIKOLA, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 28. 11. 1941. Clan seoskog NOO. Ubili ga četnici u selu 1. 5. 1944.

12. VUKOBRATOVIC Dragića ILIJA, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 11. 12. 1943. Borac odreda Crna Lokva. Poginuo kao stražar part, bolnice u Petrovoj gori 23. 3. 1942.

13. VUKOBRATOVIC Ilije MILOŠ, 1910, radnik, Srbin. Stupio u NOV 27. 7. 1941. Borac odreda Miholjsko. Član KPJ-e od 1941. Poginuo kao delegat voda odreda Miholjsko u Crnoj Lokvi 22. 1. 1942.

14. VUKOBRATOVIC Dragića PETAR, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 1. KPO. Poginuo nesretnim slučajem u Čemernici 25. 4. 1945.

15. ZDJELAR Dragića MILE, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 7. 1942. Komandir voda. Poginuo neposredno nakon oslobođenja Zagreba maja 1945.

MIHOLJSKO

1. BOZIČ Ninka BRANKO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 1.1943. Borac 3. brig. 8. div. Umro od TBC -a kod kuće 27. 1. 1945.

2. BOZIC Stanka JAKOV, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 30. 7. 1941. Borac 1. Kordunaške čete. Poginuo kod Topuskog 19. 5. 1942.

3. BOZIČ Janka MILAN, 1906, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 6. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 7. 5. 1945.

4. BOŽIČ Mihajla NIKOLA, 1911, žandar, Srbin. Stupio u NOV 30. 7. 1941. Komandir 2. čete 2. bat. 1. KPO. Poginuo u Slavskom Polju 11. 4. 1942.

5. KOZLINA Miloša ĐURO, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 30. 7. 1941. Borac 2. čete 2. bat. 1. KPO. Umro od posljedica ranjavanja u VPB Petrova gora 19. 3. 1942.

6. MACESIČ Miloša ĐURO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NO 20. 10. 1944. Borac 13. proleterske brigade. Poginuo kod Tovarnika januara 1945.

7. MARTINOVIĆ Milića DRAGAN, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gospića 2. 5. 1943.

8. MARTINOVIĆ Đure ĐURO, 1920, službenik, Srbin. Stupio u NOV 30. 7. 1941. Komandir čete 3. brig. 8. div. Poginuo kod Primišlja 21. 5. 1944.

9. MARTINOVIĆ Đure MILE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 19. 3.1942. Desetar 3. brig. 8. div. Poginuo kod Plavča Drage 6. 2. 1945.

10. MARTINOVIĆ Jovana MILE, 1900, seljak, Srbin. Stupio u NOV 30. 7. 1941. Prvi komandir odreda Miholjsko. Zarobili ga Talijani 12. 8. 1941. odveli ga i ubili u Karlovcu.

U. MARTINOVIĆ Dragića MILOŠ, 1898, seljak, Srbin. Sekretar ćelije KP Miholjsko od 1941. Ubili ga Talijani u selu Johovo 20. 10. 1941.

12. MILJEVIĆ Đure GOJKO, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Boričevcu kod Lapca 14. 2. 1943.

13. MILJEVIĆ Đure JOVO, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komandir voda 3. brig. 8. div. Poginuo kod Krnjaka 21. 1. 1943.

14 OPACIC Jove MILAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 19. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Preboja 10. 10. 1943.

15. OPAClC Miloša MILOS, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1.1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Gospića 29. 8. 1943.

16. PAVLOVIĆ Ninka MILAN, 1906, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Borac 2. bat. 1. KPO. Poginuo kod Miholjskog 25. 3. 1942.

17. STIPIĆ Nikole ĐURO, 1901, seljak, Srbin. Član KPJ od 1940. Stupio u NOV 14. 4. 1942. Borac 2. bat. 2. KPO. Poginuo u proboju obruča u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

18. TOMAŠEVIĆ Mile GOJKO, 1901, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 1. 1943. Stražar općinskog NOO Vojnić. Poginuo u Vojniću 21. 1. 1943.

19. TOMASEVIČ Nikole JOVAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 20. 10. 1944,

20. TOMASEVIČ Miloša LAZO, 1913, seljak. Srbin. Stupio u NOV 30. 7. 1941. Komandir čete 3. brig. 8. div. Poginuo kod Plavča Drage 20. 1 1945.

21. TOMASEVIČ Mile MIHAJLO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 11. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Čemernice 15. 12. 1942.

22. TOMASEVIČ Miloša MILIĆ, 1901. seljak, Srbin. Stupio u NOV 25. 4. 1942. Borac 1. brig. NOV Hrvatske. Ubijen nesmotrenošću partizana u Gornjem Budačkom 25. 8. 1942.

23. TOMASEVIČ Mile VASO, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 30. 7. 1941. Borac 1. brig. NOV Hrvatske. Poginuo kod Jezerana 14. 8. 1942.

24. VIDIC Dušana JOVAN, 1926, seljak. Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 1. div. KNOJ-a. Poginuo u borbi protiv ustaša poslije oslobođenja kod Velebita 1945.

25. VIDIC Milana MILIĆ, 1925, seljak, Srbin, stupio u NOV oktobra 1941. Borac 3 brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 16. 11. 1943.

26. VIDIC Laze SAVO, 1928, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1944. Borac 1. div. KNOJ-a. Poginuo u borbi protiv ustaša i terorista poslije oslobođenja na Velebitu 1945.

27. VULETIĆ Jovana DANILO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Svete Jane 22. 6. 1944.

28. ZDJELAR Marka JOVAN, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 8. 1941. Borac odreda Miholjsko Poginuo u selu 2. 8. 1941.

MRACELJ

1. BOGOVIČ-TEPSIĆ Ante JANKO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brig. 2. div. Poginuo u Crnoj Gori 1942.

2. DEJANOVIĆ Mile DUŠAN, 1918, radnik, Srbin. Stupio u NOV 27. 7. 1941. Borac-radnik partizanske radionice 1. brig. 6. div. Poginuo u Grmeču 10. 12. 1942.

3. DEJANOVIĆ Rade MILOŠ, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1943. Borac 1. čete 1. bat. 5. brig. 8. div. Ranjen i nestao kod Stare Kršlje 10. 2. 1943.

4. DEJANOVIĆ Nikole MILOVAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. crnog. brig. 2. div. Poginuo kod Duvna 1943.

5. DEJANOVIĆ Nikole RANKA, 1918, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOP 1941. Član NOO Mracelj-Stakorovica. Umrla od tifusa u Mracelju 1943.

6. DRAGIĆ Miloša DRAGAN, 1919, seljak, Srbin. Stubio u NOV 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog decembra 1943.

7. DRAGIĆ Đure MILAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1941. Borac 4. crnogorske brigade. Poginuo kod Duvna 1942.

8. DRAGIĆ Stanka MILE, 1901, trgovac, Srbin. Stupio u NOP 1941. Ilegalni radnik u Karlovcu, član KP. Poginuo kao član KK i OK KPH u Karlovcu 1941.

9. DUDUKOVIĆ Ninka NIKOLA, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac terenskog odreda za sela Mracelj, Svinicu i Stakorovicu. Uhvatile ga ustaše na straži i ubile u Mehinom stanju 1941.

10. ĐAKOVIĆ Stevana GOJKO, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Mracelju juna 1943.

11. ĐAKOVIC Đurđa NIKOLA, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOP 1941. Član seoskog NOO. Umro od nepoznate bolesti u Mracelju 10. 1. 1942.

12. ĐAKOVIČ Stevana VOJISLAV, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 1. 1942. Borac 2. KPO. Ranjen 18. 3. 1942. u Đaković Potoku i od posljedica umro u Stakorovici 20. 3. 1942.

13. KOTARANIN Rade NIKOLA, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 7. 1941. Borac 4. crnogorske brigade. Poginuo u Crnoj Gori 1943.

14. MAĆEŠIĆ Mile ĐURO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brig. Poginuo kod Duvna 13. 10. 1943.

15. MAČESIC Ninka ILIJA, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.

16. MAČESIC Milivoja MILAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brig. Poginuo kod Duvna 15. 4. 1943.

17. MOMČILOVIČ Stevana MIHAJLO, 1903, seljak, Srbin. Stupio u NOP 1941. Član seoskog NOO. Uhvatile ga ustaše i sprovele u logor Zemun gdje je ubijen 14. 5. 1942.

18. SKUKAN Petra ILIJA, 1924, seljak, Hrvat. Stupio u NOV 10. 2. 1944. Borac omladinskog bat. Poginuo u Istri 1944.

19. SKUKAN Nikole PAVE, 1926, seljak, Hrvat. Stupio u NOV 1. 4. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod 2ažine 15. 10. 1944.

MRAČAJ

1. PAVLOVIC Ilije DUŽAN, 1905, seljak, Srbin. Član KP od 1941. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komesar čete 2. brig. 8. div. Ranjen 27. 1. 1943. Umro od posljedica ranjavanja u partizanskoj bolnici Bijeli Potoci.

2. PAVLOVIČ Dušana ILIJA, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Generalskog Stola 14. 7. 1944.

3. PAVLOVIC Petra MILE, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 11. 3.1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Brloga 4. 4. 1943.

4. PAVLOVIC Nikole MILOŠ, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Velike Kladuše 23. 6. 1943.

5. PAVLOVIC Mile DUŠAN, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Obrlapca 20. 2. 1943.

PETROVA POLJANA

1. MATIJEVIC Miloša ĐURO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 5. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Ilirskoj Bistrici 6. 5. 1945.

2. MATIJEVIČ Marka GOJKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 6. 9. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Oštarija 1. 10. 1943.

3. MATIJEVIC Mihajla ILIJA, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 16. 1. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Kestenka 12. 10. 1944.

4. MATIJEVIC Milića MILAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Kestenku 30. 3. 1944.

5. MATIJEVIC Dragića MILE, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Poginuo kao obavještajni oficir OZN-e kod Pajić Brda 12. 7.1945.

6. MATIJEVIC Mihajla MILOŠ, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Borac 1. bat. kordunaškog NOP odreda. Poginuo kod Skakavca 17. 10. 1944.

7. MATIJEVIC Vase MILOŠ, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 1. 1943. Borac 7. div. Poginuo na Zelengori 1943.

8. MATIJEVIC Janka NIKOLA, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1942. Borac PPK bat. Poginuo u Zagrebu 7. 10. 1945.

9. MATIJEVIC Miloša NIKOLA, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 23. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Vaganca 31. 12. 1944.

10. MATIJEVIC Milovana NIKOLA, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 3. čete 3. bat. 2. KPO. Poginuo kod Cetingrada 10. 1. 1942.

11. MATIJEVIC Rade NIKOLA, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOB 21. 12. 1941. Član seoskog NOO Petrova Po-

ljana. Obolio od tifusa kao intendant odreda Kestenova Gora i sam se ubio 3. 3. 1943.

12. MATIJEVIĆ Mile PETAR, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 1. 1943. Borac 8. brig. 7. div. Poginuo na Sutjesci juna 1943.

13. MATIJEVIĆ Nikole VASO, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 1. 1943. Borac 7. div. Poginuo na Zelengori 1943.

PRISJEKA

1. BOZIC Mihajla NIKOLA, 1910, žandar, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 3. bat. Crna Lokva. Poginuo na Vojnić kolodvoru juna 1942.

2. CALIC Marka JANKO, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV augusta 1941. Član KPJ od prije rata. Poginuo kod Donjeg Lapca 13. 2. 1943.

3. CALIČ Stanka NIKOLA, 1901, kovač, Srbin. Stupio u NOV 15. 11. 1941. Borac odreda Otmić. Umro kao član seoskog NOO u Prisjeci 25. 1. 1945.

4. PAVIC Mihajla ĐURO, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOP augusta 1941. Borac odreda Otmić. Član KPJ od 1941, sekretar ćelije Prisjeka. Uhvatile ga ustaše i ubile u Prisjeci 19. 9. 1941.

5. PAVIČ Mihajla MILIC MlCO, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV augusta 1941. Predratni član KPJ. Komandant bataljona 3. brig. 8. div. Poginuo kod Skakavca 25. 6. 1944.

6. PAVIC Nikole NIKOLA, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo na Sutjesci maja 1943.

7. PAVIC Janka STANKA, 1923, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 20. 1. 1943. Bolničarka 16. brig. 7. div. Poginula kod Sutjeske juna 1943.

8. PAVIC Milića VASO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 13. 2. 1942. Komandir voda 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.

9. VULETIČ Milića ZORKA, 1925, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 20. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginula kao bolničarka kod Sutjeske juna 1943.

RAJIC BRDO

1. EROR Dušana DRAGIĆA, 1924, seljanka, Srpkinja. Clan SKOJ-a od 1942. Stupila u NOV 22. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginula kod Sutjeske juna 1943.

2. EROR Dragića GOJKO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1942. Borac-stražar pri OK KPH Karlovac. Umro u selu Klupica 10. 12 1943.

3. GRUDIC Bože ĐURO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gračaca 5. 5. 1944.

4. GRUDIC Rade PETAR, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Perjasice 18. 4. 1944.

5. KOLAR Mile PETAR, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 12. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Košara 6. 10. 1943.

6. MAJSTOROVIČ Mile MILAN, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 8. 1941. u odred »Kestenova gora«, komandir čete 2. brig. 8. div. Ranjen kod Čemernice i podlegao ranama 19. 12. 1942. u VPB Petrova gora.

7. RAJIČ Petra DUŽAN, 1905, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 11. 11. 1941. Umro od tifusa u Rajić Brdu 25. 4. 1943.

8. RAJIĆ Miloša RADE, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 20. 1. 1942. Uhvatile ga ustaše i sprovele u logor Zemun gdje je ubijen 10. 4.1942.

9. SAULA Janka NIKOLA, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 8.1941. Borac 2. bat. KPO. Umro od tifusa kod kuće 2. 4. 1943.

10. VUČKOVIC Milića NIKOLA, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Skakavca 9. 12. 1942.

11. ZOBENICA Marka ĐURO, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 8.1941. Borac 7. brig. 7. div. Poginuo na Sutjesci juna 1943.

12. ZOBENICA Marka RADE, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 6. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Umro od tifusa kod kuće 15. 4. 1943.

SELAKOVA POLJANA

1. **RADIČANIN Milića DUŠAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen na Drenovači 6. 2. 1943. Podlegao ranama u VPB Kupinjak 17. 11. 1943.**
2. **RADIČANIN Milića LJUBAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Gospića 29. 8. 1943.**
3. **RADIČANIN Marka RADE, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo na Sutjesci juna 1943.**
4. **RADIČANIN Nikole STE VAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 9. 3. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Cetingrada 17. 6. 1943.**
5. **SELAK Ilije BRANKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Trojvrhu kod Plaškog 30. 11. 1944.**
6. **SELAK Sime DUŠAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Borac odreda »Miholjsko«. Uhvatile ga ustaše 1942, i internirale u logor u Norvešku gdje je ubijen.**
7. **SELAK Maksima MOJSIJA, 1915, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komandant 3. bat. 2. brig. 8. div. Poginuo kod Primišlja 12. 4. 1945.**
8. **SELAK Miloša PETAR, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 3. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 7. 2. 1944.**
9. **SELAK Maksima STANKO, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 3. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gospića 2. 5. 1943.**

SVINICA

1. **BALCIN Milivoja DRAGIĆ, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 5. 8. 1941. Borac odreda »Široka Rijeka«. Poginuo u Svinici 15. 8. 1941.**
2. **BASARA Petra DANILO, 1899, seljak, Srbin. Stupio u NOV 21. 1.1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.**
3. **BASARA Milana MILIC, 1916, seljak, Srbin. Stupio u NOV 21. 11. 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vojnića 21. 1. 1943.**
4. **BASARA Milana MILIVOJ, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 21. 11. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 21. 10. 1944.**
5. **BASARA Mile MILOŠ, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOP 1942. Član seoskog NOO. Poginuo u Drvaru 16. 2. 1943.**
6. **BASARA Milića MILOŠ, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 3. čete 2. bat. KPO. Poginuo na Petrovoj gori 14. 5. 1942.**
7. **BASARA Stevana RADE, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Oštarija 11. 10. 1943.**
8. **BASARA Rade VASO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 19. 7. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Buševca 15. 6. 1944.**
9. **BRKIĆ Petra JANKO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 11. 1941. Borac odreda »Široka Rijeka«. Ubijen nesmotrenošću partizana u Petrovoj gori 18. 5. 1942.**
10. **BRKIC Petra JOVAN, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1944. Borac 13. prolet. Poginuo na sremskom frontu 1. 1. 1945.**
11. **BRKIĆ Milovana MILIVOJ, 1900, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1943. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen 1945. umro od posljedica ranjavanja poslije rata.**
12. **BRKIĆ Mile PETAR, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 4. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Umro od tifusa 9. 5. 1944.**
13. **BRKIĆ Milovana PETAR, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 4. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Umro od tifusa u Kapeli 9. 5. 1944.**
14. **BUĆAN Ilije ADAM, 1914, radnik, Srbin. Stupio u NOV 1941, Borac 1. brig. 8. div. Poginuo u Žumberku 1943.**
15. **BUČAN Stevana DUŠAN, 1920, radnik, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo na Zumberku 1944.**
16. **BUĆAN Petra JOVAN, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 18. 7. 1942. Pekar pri komandi mjesta Velika Kla-**

duša. Poginuo u Velikoj Kladuši juna 1943.

17. CIMESA Stevana MILADIN, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. u odred »Široka Rijeka«. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Bušević 15. 6. 1944.

18. CIMESA Danila PETAR, 1906, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Oštarija 11. 1. 1944.

19. EROR Damjana ADAM, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 7. div. Poginuo u Crnoj Gori aprila 1943.

20. PAJIC Ilije RADE, 1901, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 12. 1941. Borac odreda »Široka Rijeka«. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška, a zatim u Norvešku gdje je ubijen.

21. POPOVIČ Gavre DRAGIC, 1906, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 2. bat. 2. KPO. Umro od posljedica ranjavanja u VPB Petrova Gora 20. 1. 1943.

22. POPOVIČ Jovana DUŠAN, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7.1942. Borac 4. crnog. brig. Poginuo u Crnoj Gori 1944.

23. POPOVIČ Stanka MILE, 1900, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Borac 3. čete 2. bat. KPO. Poginuo u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

24. POPOVIČ Stanka MILIVOJ, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Oštarija 11. 10. 1943.

25. POPOVIČ Petra RADE, 1921, student, Srbin. Stupio u NOV 15. 9. 1941. Borac 3. čete 2. bat. 2. KPO. Poginuo kod Maljevca 18. 3. 1942.

26. SREMAC Milana MILAN, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Komandir 2. brig. 8. div. Poginuo kod Oštarija 15. 10. 1943.

27. SREMAC Milivoja MILE, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo u Svinici 6. 1. 1943.

28. ZDJELAR Milića MILIVOJ, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac komande mjesta Velika Kladuša. Poginuo u VI. Kladuši 23. 2. 1943. Iti

ŠIROKA RIJEKA

1. BASARA Petra MILE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Komandir voda 1. brig. 8. div. Poginuo kod Globorničkog mosta 7. 1. 1944.

2. CAREVIC Gojka ĐURO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vivodine 9. 7. 1944.

3. CAREVIC Stevana GRUJICA, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV septembra 1941. u odred »Široka Rijeka«. Komandir čete 2. brig. 8. div. Ubila ga Huskina milicija na odsustvu 19. 4. 1944.

4. CAREVIĆ Gojka MARKO, 1916, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 6. 1942. Komandir čete 2. brig. 8. div. Poginuo kod Oštarija 14. 3. 1944.

5. CAREVIC Đure MILE, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1942. Borac 2 .brig. 8. div. Poginuo kod Cetingrada 17. 6. 1943.

6. DEJANOVIC Danila MARKO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 2. brig. 8. div. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

7. DEJANOVIC Miloša MILE, 1899, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8.1941. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo kod Sutješke juna 1943.

8. DEJANOVIC Miloša MILIC, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Globorničkog mosta 30. 7. 1943.

9. DEJANOVIC Ninka MILOŠ, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac odreda Široka Rijeka. Poginuo na Dubovcu-Karlovac 10. 8. 1941.

10. MACESIC Milivoja MILAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac crnogorske brigade. Poginuo u Crnoj Gori maja 1943.

11. MACESIC Janka NIKOLA, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1.1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vaganca 31. 12. 1944.

12. MRKSIC Stevana MILE, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Komandir voda 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vaganca 31. 12. 1944.

13. PAJIĆ Dušana GOJKO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 6. 1942. Bo-

rac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Globorničkog mosta 30. 7. 1943.

14. PAJIĆ Milovana MILAN, 1900, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 5. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.

15. PAJIĆ Đure MILAN, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

16. PAJIĆ Dušana MILIVOJ, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Komandir voda 2. brig. 8. div. Poginuo kod Slunjskih brda 1. 8. 1944.

17. PAJIĆ Miloša MILKA, 1924, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 20. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginula kod Sutjeske juna 1943.

18. PAJIĆ Mile NINKO, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Stražar kod općine Krstinja. Umro u selu 12. 10. 1943.

19. PAJIĆ Jovana PETAR, 1898, seljak, Srbin. Izabran u seoski NOO Široka Rijeka 1. 11. 1941. Ubile ga ustaše u selu 26. 4. 1942.

20. PAJIĆ Milana PETAR, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 28. 5. 1942. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

21. PAJIĆ Petra RADOVAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Tobolića 25. 3. 1944.

22. PAJIĆ Đure STE VAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.

23. TKALAC Mile DUŠAN, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Borac 3. čete 2. bat. 2. KPO. Poginuo u proboju obruča na Petrovoj gori 14. 5. 1942.

24. TKALAC Miloša MILE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brigade. Poginuo u Crnoj Gori aprila 1943.

25. TOMAŠEVICMilovana DUŠAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 11. 3. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen kod Oštarija 21. 9. 1943. i ubijen u Karlovcu 31. 3. 1943.

26. TOMAŠEVIĆ Steve MARKO, 1903, financijski preglednik, Srbin. Stupio u NOV 9. 9. 1943. Vodnik 6. primorsko goranske brigade. Poginuo kod Grobnika — Rijeka 6. 12. 1943.

27. VERGAŠ Nikole DUŠAN, 1910, seljak, Srbin. Clan KPJ od 1941. Stupio u NOV 27. 7. 1941. Komandir 3. čete 2. bat. 2. KPO. Poginuo kod Tounjskog Tržića 15. 6. 1942. Narodni heroj.

28. VERGAŠ Nikole ĐURO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brigade. Poginuo u Crnoj Gori juna 1943.

29. VERGAŠ Mile JOVAN, 1928, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.

30. VERGAŠ Dragića MARKO, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1.1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

31. VERGAŠ Stojana MILE, 1897, seljak, Srbin. Tajnik NOO Krstinja od 15. 11. 1942. Poginuo u selu 15. 4. 1943.

32. VERGAŠ Mile STE VAN, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Clan KPJ od 15. 11. 1941. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

33. ŽIVKOVlC Laze MILIĆ, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5.1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Zažine u Baniji 11. 9. 1944.

34. ŽIVKOVlC Marka MILOŠ, 1934, seljak, Srbin. Član KPJ od 15. 11. 1941. Stupio u NOV 1. 5. 1942. Vodnik 16. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

35. ŽIVKOVlC Marka MILOŠ, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 26. 2. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Skakavca 5. 7. 1943.

36. ŽIVKOVlC Đure MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Clan SKOJ-a od 16. 1. 1942. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.

37. ŽIVKOVlC Save NIKOLA, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 23. 3. 1942. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Saborskog 6. 1. 1943.

38. ŽIVKOVlC Đure STANKO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.

ŠTAKOROVICA

1. **BASARA Milića DUŠAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 6.1942. Borac 4. crnogorske brig. Poginuo na Sutjesci 10. 4. 1943.**
2. **BASARA Nikole MILE, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. bat. 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vaganca 31. 12. 1944.**
3. **BASARA Milića MILOŠ, 1916, trgovac, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Vodnik 3. čete 2. bat. 2. KPO. Poginuo na proboju obruča u Petrovoj gori 14. 5. 1942.**
4. **BASARA Stevana MILOŠ, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 11. 1942. (od marta 1943. do februara 1944. u Huskinoj miliciji). Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 11. 4. 1944.**
5. **BASARA Stojana NIKOLA, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Trojvrhu 30. 11. 1944.**
6. **BASARA Milića STEVAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brigade. Poginuo na Sutjesci juna 1943.**
7. **ĐAKOVIC Stanka NIKOLA, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Desetar 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vukmanića 29. 9. 1942.**
8. **MACEŠIĆ Milivoja MILAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac crnog, briig. Poginuo u Crnoj Gori maja 1943.**
9. **MAČEŠIĆ Janka NIKOLA, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.**
10. **MILJKOVIĆ Miladina MILOS, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOB 1. 8. 1941. Komandir voda 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vrginmosta 15. 10. 1942.**

OPĆINA TUŠILOVIĆ

BREZOVA GLAVA

1. **CVIJANOVIC Stevana BRANKO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 21. 4. 1942. Borac 1. hrvatske brigade. Ranjen kod Drežnice 12. 8. 1942. Umro od zadobivenih rana u VPB Zbjeg 5. 9. 1942.**
2. **CVIJANOVIC Bože DRAGAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 23. 11. 1944.**
3. **CVIJANOVIC Bože MARKO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 17. 5. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Brezove Glave 20. 1. 1943.**
4. **CVIJANOVIC Marka STANKO, 1906, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Komandir čete 1. bat. 1. kordunaškog odreda. Ranjen kod Vukmanića 20. 9. 1942. i isti dan podlegao ranama.**
5. **CVIJANOVIC Bože STEVAN, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Borac 1. bat. 1. Kord, odreda. Ranjen kod Ladvenjaka 20. 6. 1942. i isti dan podlegao ranama.**
6. **DOKIĆ Sime JOVAN, 1906, žandar do aprila 1941, Srbin. Član seoskog NOO od 15. 9. 1941. Ubijen nesmotrenošću partizana u Turnju 7. 8. 1942.**
7. **LJEPOVIČ Mile PETAR, 1914. seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12.1941. Komandir čete 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gline 26. 11. 1943.**
8. **MANDIC Stanka DUŠAN, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1944. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu kod Sida januara 1945.**
9. **MANDIČ Nikole MILORAD, 1928, dijete, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo u Crnoj Gori juna 1943.**
10. **MUŠKINJA Sime ČEDOMIR, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 12. 1941. Borac 2. brig. 8. div. Promrzao na položaju kod Ličke Jesenice 11. 1. 1943. Bio na bolovanju i ubio se sam bombom kada su ga Nijemci htjeli zarobiti u povlačenju za vrijeme 4. ofanzive kod Bosanskih Poljana 30. 1. 1943.**
11. **PETROVIČ Đure BRANKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kad je bio na odsustvu u Brezovoj Glavi 20. 9. 1943.**
12. **PETROVIC Milivoja BRANKO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1942. Borac žumberačko pokupskog**

odreda. Poginuo kod Petrovine 18. 7. 1942.

13. PETROVIC Dušana GOJKO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1941. Komandir čete 8. brig. 7. div. Poginuo kod Sunje 15. 12. 1943.

14. PETROVIC Miloša MILIVOJ, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 6. čete PPK Poginuo u Furjanu 12. 6. 1944.

15. PETROVIC Miloša ŽIVKO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 26. 5. 1942. Komandir voda tenkovske brigade. Poginuo kod Tounja 13. 4. 1945.

16. VELIMIROVIC Damjana DUŠAN, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1942. Borac 1. bat. 1. kordunaškog odreda. Poginuo kod Donjeg Skrada 3. 9. 1942.

17. VELIMIROVIC Save MIHAJLO, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 3. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo u selu Poljice kod Barilovića 3. 9. 1943.

18. VUJlC Dušana MIRKO, seljak, Srbin. Stupio u NOV 13. 6. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.

19. ŽIVKOVIC Petra JOVAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Umro od tifusa kod Drvara 5. 2. 1943.

20. ŽIVKOVIC Petra MILOŠ, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 6. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašiča 2. 1. 1943.

21. ŽIVKOVIC Luke UROŠ, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 5.1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Brloga 4. 4. 1943.

OKIC

1. DRAKULIC Petra DMITAR, 1902, seljak, Srbin. Stupio u komandu mjesta Vojnić 20. 12. 1942. Poginuo kao borac komande mjesta Vojnić u Vojniću 21. 1. 1943.

2. DRAKULIC Jandre DUŠAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Siska 18. 11. 1943.

3. DRAKULIC Petra DUŠAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1.1943. Borac 2. brig. 8. div. Umro od tifusa u selu 26. 4. 1943.

4. DRAKULIC Petra MILOŠ, 1896, obućar, Srbin. Stupio u partizansku radionicu obuće u Okiću 28. 5. 1942. Umro od tifusa u selu 13. 5. 1943.

5. JANJIC Rade MARKO, 1919, mlinar, Srbin. Postavljen za komesara mlina Gršak Mile na Radonji i umro od srčane kapi u Okiču 15. 1. 1945.

6. JANJIC Đure MIRKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942, Borac 16. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

7. KOZLINA VASO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 2. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Sunje 28. 9. 1944.

8. MARIC Milića JOVAN, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 2. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Sunje 28. 9. 1944.

9. TOMAŠEVIC Nikole MILE, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1942. Delegat voda 1. brig. 8. div. Poginuo kod Sunje 26. 9. 1944.

10. TOMAŠEVIC Eremije NIKOLA, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. komandir čete 1. brig 8. div. Poginuo kod Primišlja 15. 4. 1945.

TUŠILOVIC

1. LJEPOVIC Mile DAMJAN, 1922, učenik u privredi, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1944. Borac 5. krajiške brigade. Poginuo na sremskom frontu januara 1945.

2. LJEPOVIC Mile DANICA, 1924, seljanka, Srpkinja. Član SKOJ-a od 1940. Stupila u NOV 15. 1. 1943. Delegat voda 2. brig. 8. div. Poginula na Drenovači 6. 2. 1943.

3. LJEPOVIC Miloša MILIVOJ, 1925. seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo u Crnoj Gori maja 1943.

4. MARTINOVIĆ Ninka VOJIN, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Omladinski rukovodilac SKOJ-a u bat. 1. žumb. odreda. Poginuo kod Sošica u Zumberku 22. 6. 1943.

5. OPAČIČ Mile DUŠAN, 1918, seljak. Srbin. Kandidat za člana KP-e u će-

liji Tušilović. Stupio u NOV 29. 7. 1941. Komesar bataljona i komesar komande mjesta. Poginuo u Drežniku 29. 7. 1944.

6. OPACIC Stanka MILOŠ, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 12. 1941. Borac 1. bat. korđun. odreda. Poginuo kod Debele Kose 27. 3. 1942.

7. OPAČIC Svetozara UROS, 1923, poljopriv. tehničar, Srbin. Stupio u NOV 3. 8. 1941. Komandir čete 1. brig. 8. div. Poginuo kod Tušilovića 24. 10. 1942.

8. PETROVIC Dragića BRANKO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV novembra 1941. Obavještajni oficir 1. bat. 1. brig. 8. div. Poginuo kod Črnomlja 22. 9. 1942.

9. PETROVIC Miloša NIKOLA, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV septembra 1941. Borac artiljerijske brig, u Bosni. Ranjen i podlegao ranama u Beogradu 22. 5. 1945.

10. POLOJAC Dragića BRANKO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Obavještajni oficir Seljine brig. Poginuo u Žumberku 20. 5. 1944.

11. POLOJAC Mihajla DIMITRIJE, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1944. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u Perjasici 30. 3. 1944.

12. POLOJAC Uroša DUŽAN, 1920, radnik u Srijemu, Srbin. Stupio u NOV 1943. Vodnik nepoznate Ibosanske jedinice. Poginuo u Bosni 27. 1. 1945.

13. POLOJAC Mihajla MILICA, 1920, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 15. 6. 1942. Bolničarka partizanske bolnice Petrova gora. Poginula kod Cetingrada 25. 4. 1943.

14. POLOJAC Mihajla VELJKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Borac 1. bat. 1. kordunaškog odreda. Ranjen kod Utinje 28. 2. 1942. d podlegao ranama nakon 5 dana u partizanskoj bolnici Petrova gora 3. 3. 1942.

15. RELJA Đure VASO, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vaganca 2. 1. 1945.

16. TARBUK Adama DUŠAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 3. 1942. Borac 1. bat. 1. Kord, odreda. Poginuo kod Radulović Poljane 15. 4. 1942.

TUŠILOVAČKI CEROVAC

1. JURKOVIC Antuna STJEPAN, 1915, seljak, Hrvat. Stupio u BJV 1933. Na' rednik radio telegrafista. Izgorio u avionu pogođen od Nijemaca kad je bombardirao kolonu kao avijatičar 1. vazduhoplovnog puka u Makedoniji 7. 4. 1941.

2. KARAN Stevana DRAGIC, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Borac 1. bat. 1. kord. odreda. Poginuo kod Batnoge 13. 8. 1942.

3. KARAN Jovana SAVA, 1921, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 20. 2. 1942. Omladinski rukovodilac pri štabu 2. brig. 8. div. Poginula kod Modruškog Zagorja 15. 10. 1943.

4. MACUT Gliše MILIVOJ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo u napadu na Topusko 16. 12. 1944.

5. MALJAN Bogdana ĐURO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Tržića 12. 4. 1945.

6. MILIVOJEVIC Nikole DRAGIC, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Vodnik 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.

7. PETROVIC Nikole BRANKO, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Velike Kladuše 22. 6. 1943.

8. VUKIC Miloša ĐORĐE, 1926, seljak, Srbin. Stuplio u NOV 25. 10. 1942. Desetar 2. brig. 8. div. Poginuo kod Bihaća 28. 3. 1945.

9. VUKIC Đure LJUBAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komandir čete 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vojnića 31. 12. 1944.

10. VUKIC Laze MIHAJLO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 25. 10. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 18. 11. 1944.

11. VUKIC Luke PETAR, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Preboja 30. 1. 1943.

12. VUKIC Miloša SVETOZAR, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV augusta 1941. Vodnik 1. brig. 8. div. Poginuo kod Dabra 5. 2. 1944.

13. VUKIĆ Ignjatije ZORKA, 1924, seljanka, Srpkinja. Član SKOJ-a od 1942. Ubili je Nijemci u šumi Strinčici 2. 5. 1945.

ZIMIČ

1. GOJKOVIČ Gliše BOSKO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Trojvrha 23. 11. 1944.
2. GOJKOVIČ Milića DRAGIĆ, 1900, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 11. 1942. Kočijaš Komande 1. kordunskog područja. Umro od tifusa u selu 10. 5. 1943.
3. GOJKOVIČ Miloša DUŠAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 5. 12. 1942. Borac 1. bat. lč KPO. Ubijen nesmotrenošću partizana kod Krnjaka 20. 4. 1943.
4. GOJKOVIČ Miloša MARKO, 1894, seljak. Srbin. Član NOO Zimić od 27. 11. 1941. Ubile ga ustaše u selu 24. 4. 1942.
5. GOJKOVIČ Gliše MILE, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 6. 1942. Kočijaš štaba 4. korpusa. Poginuo kod Velike Kladuše 7. 2. 1945.
6. UZELAC Miloša DESANKA, 1923, seljanka, Srpkinja. Član SKOJ-a od 15. 12. 1941. Umrla od upale pluća u selu 24. 12. 1942.
7. UZELAC Milovana MIRKO, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Delegat voda 1. brig. 8. div. Poginuo kod Brloga 4. 4. 1943.

OPČINA UTINJA

brežani

1. HRSAN Mije KARLO, 1923, seljak, Hrvat. Stupio u NOV 15. 12. 1943. Borac — mitraljezac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.

BRDO UTINJSKO

1. BUČAN Petra MILIĆ, 1921. seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. od 6. 12. 1942. Poginuo kod Čemernice 15. 12. 1942.
2. CREVAR Petra RADE, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1942. Poginuo kao borac 3. brig. 8. div. kod Skakavca 9. 12. 1942.
3. ĆOSIĆ Vase DUŠAN, 1919, radnik, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Poginuo kao borac 3. brig. 8. div. kod Gospića 3. 5. 1943.
4. ĆOSIĆ Rade JOVAN, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Poginuo kao borac 3. brig. 8. div. kod Čemernice 15. 12. 1942.
5. ĆOSIĆ Rade MILE, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 10. 1942. Od 6. 12. 1942. borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Crnoj Gori 15. 5. 1943.
6. ĆOSIČ Vase MIRKO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Umro od tifusa kao borac 3. brig. 8. div. u svome selu 9. 5. 1943. kao ranjenik.
7. ĆOSIĆ Milana RADE, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Utopio se u Korani kod Slunja 20. 6. 1943.
8. ĆOSIĆ Dušana VLADO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Delegat voda 3. brig. 8. div. Umro od tifusa u selu 9. 5. 1943.
9. GRUJIĆ Vase JOVAN, 1903, radnik, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Ranjen 21. 1. 1943. kod Krnjaka i sa ranjenicima tokom 4. neprijateljske ofanzive došao u Crnu Goru gdje su ga ubili Nijemci 20. 4. 1943.
10. GRUJIČ Milića MILIĆ, 1917, radnik, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Slunja 20. 6. 1943.
11. IVOŠEVIĆ Miloša FILIP, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Umro od tifusa kod Plaškog 11. 4. 1943.
12. IVOŠEVIĆ Pavla MILE, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Čemernice 15. 12. 1942.
13. IVOŠEVIĆ Vase MILIĆ, 1924. Stupio u NOV 20. 5. 1942, Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Tounja 6. 10. 1943.
14. IVOŠEVIĆ Stevana STANKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Tounja 6. 10. 1943.

15. POLJAK Nikole JOVAN, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1942. Član SKOJ-a od 10. 1. 1942. Strijeljali ga ustaše u Zbjegu 1. 4. 1942.

16. POLJAK Vase MARKO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Vodnik u 3. brig. 8. div. Poginuo kod Slunja 19. 6. 1943.

17. POLJAK Filipa MILAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Tounja 13. 9. 1943.

18. POLJAK Vase NIKOLA, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Umro u selu 19. 3. 1942.

19. POLJAK Nikole RADE, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Slunju januara 1943.

20. POLJAK Filipa STE VAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Slunju 30. 7. 1943.

21. POLJAK Filipa VASO, 1912, radnik, Srbin. Stupio u NOV 1943. Borac 3. krajiške brigade. Poginuo kod Grosuplja — Slovenija 2. 5. 1945.

22. ŠIMULIJA Milića ĐURO, 1918, radnik, Srbin. Stupio u NOV 15. 10. 1941. Vodnik 15. brig. 8. div. Poginuo kod Čemernice 12. 12. 1942.

23. ŠIMULIJA Marka JANKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1942. Član SKOJ-a od 10. 1. 1942. Umro od tifusa na Brdu Utinjskom 1. 4. 1942.

24. ŠIMULIJA Rade KATA, 1924, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 10. 1. 1942. Član SKOJ-a. Strijeljale ju ustaše u Magarčevcu na Petrovoj gori 1. 4. 1942.

25. ŠIMULIJA Milića MARKO, 1904, radnik, Srbin. Stupio u NOV 12. 8. 1941. Borac 1. ličke brig. Poginuo kod Plaškog 10. 7. 1942.

26. ŠIMULIJA Nikole MILE, 1919, radnik, Srbin. Stupio u NOB 12. 8. 1941. Komandir čete u 3. brig. 8. div. Poginuo u Hrastovici kod Petrinje 25. 11. 1943.

27. ŠIMULIJA Đure MILIČ, 1910, radnik, Srbin. Stupio u NOV augusta 1941. Odbornik seoskog NOO. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Čemernice 15. 12. 1942.

28. ŠIMULIJA Stanka NIKOLA, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Član SKOJ-a od 18. 4. 1942. Poginuo kod Bihaća 25. 3. 1945.

29. TESLA Miloša JANKO, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 2. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kao četni bolničar kod Vrhovina 10. 3. 1943.

BUKOVICA

1. BIJELIČ Rade DRAGAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Otočca 11. 4. 1943.

2. BIJELIČ Ignjatije ĐURO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 28. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 13. 7. 1943.

3. BIJELIČ Rade MARTA, 1921, seljanka, Srpkinja. Član SKOJ-a od 1942. Umrla od tifusa u selu 2. 5. 1943.

4. BIJELIČ Stevana MILE, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV 13. 7. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Rakovice 27. 1. 1943.

5. BIJELIČ Đure PETAR, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 11. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Male Švarče 5. 6. 1944.

6. BIJELIČ Marka VASO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Hrastovice 26. 11. 1943.

7. DRAGIČ Janka STANKO, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Vodnik 1. brig. 8. div. Poginuo kod Sunje 25. 11. 1943.

8. ĐURIC Milića MILE, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 7. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Vaganca 31. 12. 1944.

9. ĐURIČ Mace MILIC, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 13. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Zivković Kose 12. 12. 1943.

10. ĐURIČ Mace NIKOLA, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Belaja 3. 11. 1944.

11. ĐURIČ Milića VLADIMIR, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Vrhovina 21. 3. 1943.

12. IVANOVIĆ Nikole JANKO, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Tobolića 26. 7. 1944.

13. IVANOVIĆ Rade MARKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 13. 7. 1943.

14. IVANOVIĆ Miloša MIĆAN, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Borac 2. bat. 1. KPO. Poginuo na Petrovoj gori 28. 2. 1942.

15. IVANOVIĆ Danila MILE, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 11. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Gospiću 30. 4. 1943.

16. IVANOVIĆ Mićana MILE, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 2. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Tobolića 9. 3. 1944.

17. IVANOVIĆ Milića MILE, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV u jesen 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo na Zumberku 16. 6. 1944.

18. IVANOVIĆ Milića MILIĆ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Lapca 21. 2. 1943.

19. IVANOVIĆ Dragana MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Krnjaka 21. 1. 1943.

20. KARAPANDŽA Josipa PAVAO, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 1. 1942. Borac 13. proleterske brigade. Poginuo kod Okića u Zumberku 21. 10. 1943.

21. KARTALIJA TOMA, 1905, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 1941. Umro na Jurjevcu krajem 1942.

22. KRIVOKUĆA Nikole BRANKO, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Nestao u neprijateljskoj of anzi vi kod Sut ješke juna 1944.

23. MUSULIN Dragana MIRKO, 1923, seljak, Srbin. Član SKOJ-a od 1941. Zaklale ga ustaše u selu 13. 3. 1942.

24. MUSULIN Eremije PETAR, 1895, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 28. 6. 1943. Ubijen nesmotrenošću partizana u Buriću 10. 10. 1944.

25. MUSULIN Dragana RADE, 1924, seljak, Srbin. Član SKOJ-a od 1941. Zaklale ga ustaše u selu 13. 5. 1942.

26. VRAČAR Marka DUŠAN, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 1. 1944. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Lici jula 1944.

27. VRAČAR Jovana LJUBAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV augusta 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Tobolića 15. 3. 1944.

28. VRAČAR Milića MILOŠ, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo na Zumberku 22. 6. 1944.

29. VRAČAR Marka PETAR, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV februara 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Lici u jesen 1942.

30. VUČINIĆ Milića SAVO, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Bihaća 30. 1. 1943.

DONJA TREBINJA

1. BIJELIĆ Nikole MILIČ, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 9. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen nesretnim slučajem i podlegao ranama u partizanskoj bolnici Otočac 6. 8. 1943.

2. BIJELIĆ Nikole MILOŠ, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 19. 2. 1944. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Rečice 18. 6. 1944.

3. BIJELIĆ Bogdana NIKOLA, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1942. Komandir voda u 1. brig. 8. div. Poginuo kod Poloja 4. 4. 1943.

4. JAKOVIĆ Jovana DUŠAN, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 8. 2. 1943. Borac 1. bat. kordunaškog odreda. Isprebijan od ustaša i od posljedica umro u selu 28. 11. 1944.

5. JAKOVIĆ Bogdana MILE, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1944. Borac 16. vojvođanske brigade. Poginuo kod Virovitice 25. 4. 1945.

6. JAKOVIĆ Dragana MILE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 25. 8. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Ranjen 4. 4. 1943. kod Brloga i podlegao ranama u partizanskoj bolnici Drežnica 15. 5. 1943.

7. JAKOVIČ Đure RADE, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1944. Borac srpske brigade. Poginuo kod Beograda 20. 10. 1944.

8. JAKOVIĆ Đure SIMO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 9. 1944. Borac komande mjesta Perjasica. Poginuo kod Barilovića 14. 10. 1944.

9. KOVACEVIĆ Vasilija DUŽAN, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 23. 8. 1942. Vodnik 1. brig. 8. div. Poginuo kod Plitvičkog Ljeskovca 30. 12. 1944.

10. KOVAĆEVIC Josipa MILOŠ, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 23. 8. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 7. 11. 1944.

GAĆEŠA SELO

1. BREBERINA Marka DUŠAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1943. Delegat voda u 1. brig. 8. div. Poginuo kod Bihaća 24. 3. 1945.

2. BREBERINA Milića SAVO, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 13. 1. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Nehotično ranjen od drugog partizana 10. 6. 1942. i podlegao ranama za 2 dana u VPB Petrova gora.

3. GAĆEŠA Nikole JANKO, 1902, rudar Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Zbog bolesti i starosti otpušten iz vojske. Umro od tifusa kod kuće 12. 4. 1943.

4. GAĆEŠA Mile MILOŠ, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 28. 8. 1941. Komandir čete u 1. hrvatskoj brig. Poginuo kod Jezerana 27. 7. 1942,

5. GAĆEŠA Janka MIRKO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 6. čete PPK. Poginuo u Furjanu U. 6. 1944.

6. GAĆEŠA Mile NIKOLA, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 10. 1941. Poginuo nesretnim slučajem prilikom likvidiranja banditizma kao oficir OZN-e kod Vojnića 26. 6. 1945.

7. JANJIĆ Milića MILAN, 1928, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1944. Borac 1. div. KNOJ-a. Poginuo na likvidaciji banditizma kod Siska 19. 9. 1945.

8. JANJIĆ Jovana MILOŠ, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 25. 10. 1941. Borac 2. bat. 1. KPO. Poginuo na Biljegu 14. 5. 1942.

9. KLIPA Mile DMITAR, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 10. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Lasinje 27. 1. 1942.

10. KLIPA Janka NIKOLA, 1923, seljak Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Vodnik 1. div. KNOJ-a. Poginuo prilikom otkrivanja skladišta od eksploziva u Zagrebu 19. 8. 1945.

11. KLIPA Teodora NIKOLA, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 1. hrvatske brigade. Poginuo kod Jezerana 27. 7. 1942.

12. KLIPA Đure PETAR, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Preboja 28. 10. 1943.

13. MRKONJIĆ Jovana ILIJA, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 10. 1941. Komesar voda 2. bat. 1. KPO. Nehotično ubijen od bratića Save Mrkonjića kod Plaškog 10. 4. 1942.

14. MRKONJIĆ Ilije JOVAN, 1927, seljak, Srbim. Stupio u NOV 1. 3. 1944. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Pokupskog 12. 6. 1944.

15. STOJAKOVIĆ Gliše ILIJA, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 10. 1941. Delegat voda u 3. brig. 8. div. Poginuo kod Pištenika 15. 2. 1945.

16. STOJAKOVIĆ Gliše LJUBICA, 1924, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 20. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginula kod Sutjeske juna 1943.

17. STOJAKOVIĆ Gliše RADE, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

GORNJA TREBINJA

1. BIJELIĆ Nikole STANKO, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 3. 1944. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Dabra 26. 4. 1944.

2. KRIVOKUĆA Đure BOGDAN, 1906, narednik BJV, Srbin. Stupio u NOV 7. 5. 1942. Komandir voda u 8. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

3. KRIVOKUĆA Miloša ĐURO, 1923, seljak, Srbin. tSupio u NOV 10. 4. 1943. Borac inžinjerijske čete 2. brig. 8. div. Poginuo kod Vaganca 31. 12. 1944.

4. KRIVOKUĆA Božidara MARKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. bat. 1. Kord, odreda. Zaklan od ustaša u selu 15. 10. 1943.

5. KRIVOKUCA Matije MILE, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 10. 1942. Borac 1. bat. kord. odreda. Poginuo kod Ivanović jarka 26. 5. 1944.

6. KRIVOKUĆA Nikole PAVAO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 17. 5. 1942. Komesar čete u 1. brig. 8. div. Poginuo kod Plitvičkog Ljeskovca 29. 12. 1944.

7. MATIJEVIC Milića DUŠAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1944. Borac nepoznate partizanske jedinice. Poginuo kod Pleternice 19. 4. 1945.

8. MATIJEVIC Mile ĐURO, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1944. Poginuo kod Pleternice 19. 4. 1945.

9. REBIC Milića DUŠAN, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Lapca 20. 2. 1943.

10. REBIC Sime MILE, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 8. 1944. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo na Božić Glavici kod Primišlja 10. 4. 1945.

11. REBIC Petra RADE, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 12. 1941. Kurir 1. bat. 1. Kordun, odreda. Zarobljen 4. 2. 1942. i ubijen od ustaša u logoru Jasenovac.

12. RELJA Milića DUŠAN, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Ubile ga ustaše kod Sertić Poljane 24. 2. 1943.

13. TESLA Janka JOSIP, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 3. 1944. Borac 1. brig. 8. div. Ranjen kod Cazina 20. 12. 1944. Podlegao ranama u partizanskoj bolnici Kestenova gora 18. 2. 1945.

14. TESLA Janka NINKO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 18. 6. 1942. Borac 13. proleterske brigade. Poginuo kod Krašića 1. 1. 1943.

15. TESLA Janka STEVO, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.

16. USORAC Petra DRAGIC, 1921, seljak, Srbim. Stupio u NOV 25. 12. 1941. Vodnik 3. bataljona kalničkog odreda. Ranjen 1. 1. 1943. kod Kalnika. Nakon nekoliko dana odveden u Jasenovac i tamo ubijen.

17. VIDNJEVIC Teodora DUŠAN, 1928, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 8. krajiške brigade. Poginuo kod Drvara 4. 4. 1943.

18. VIDNJEVIC Stanka MILAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 24. 12. 1942. Borac 17. brig. 28. div. Poginuo kod Cajlina 10. 1. 1944.

19. VIDNJEVIC Vasilja MILE, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 6. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Rakovice 11. 4. 1945.

20. VIDNJEVIC Vasilja STANKO, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 13. 3. 1944. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Gornjeg Mekušja 8. 9. 1944.

21. VUKELIC Rade ĐURO, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1944. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Hrastovice 22. 1. 1945.

22. VUKELIC Vuje JOVAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 3. 6. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Ranjen 13. 3. 1944. kod Plavca Drage, a podlegao ranama u part, bolnici u Zbjegu 17. 3. 1944.

IVANKOVIC SELO

1. BREBERINA Janka DRAGAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Plitvičkog Ljeskovca 23. 12. 1944.

2. DAKIC Marka MILE, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Primišlja 25. 4. 1945.

3. DAKIC Marka MIRKO, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 8. 1941. Borac 4. bat. 1. kordunaškog odreda. Poginuo kod Lasinje 29. 3. 1942.

4. GAĆEŠA Zjača Milića GLIŠO — GLIŠAN, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Zamjenik komandanta 1. bat. 1. brig. 8. div. Zarobljen 9. 11. 1942. u Salopek Lukama kod Furjana i strijeljan u Zagrebu.

5. GLUMAC Miće MARKO, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Borac 1. hrvatske brigade. Poginuo kod Jezerana 9. 8. 1942.

6. GLUMAC Mile MILIC, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 4. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 11. 4. 1944.

7. IVANKOVIC Vase LJUBAN, 1926, seljak. Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Bihaća 25. 3. 1945.

8. JAGROVIĆ Ilije MILE, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1944. Borac 12. krajiške brig. Poginuo kod Sida novembra 1944.

9. POPOVIĆ Janka DRAGAN, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 11. 1941. Borac 4. bat. 1. kordunaškog odreda. Zarobile ga ustaše 18. 4. 1942. i odvele u Jasenovac i tamo ubile.

10. POPOVIC Milića MARKO, 1922, seljak, Srbin. Član SKOJ-a od 10. 3. 1942. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Telegrafista 2. brig. 8. div. Zarobile ga ustaše 21. 9. 1943. kod Oštarija i ubile u Ogulinu.

11. TRKULJA Đure MILE, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV novembra 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gornje Trebinje 10. 12. 1942.

IVOSEVIČ SELO

1. GAĆESA Jovana MILE, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1942. Borac 3. brdg. 8. div. Poginuo kod Skakavca 9. 7. 1943.

2. IVOSEVIČ Jovana ANKA, 1924, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 10. 9. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginula kod Joševice na Baniji 7. 11. 1942.

3. IVOSEVIČ Marka DUŠAN, 1923, fotograf, Srbin. Stupio u NOV 1943. Borac krajiške brigade. Ubijen kod Doboja u jesen 1943.

4. IVOSEVIČ Milića MILOŠ, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 3. 1942. Borac 1. brig. NOV Hrvatske. Poginuo kod Jezerana 9. 8. 1942.

KARTALIJA SELO

1. BIJELIČ Rade DUŠAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 11. 1. 1944.

2. GAĆESA Janka DUŠAN, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 2. bat. 1. KPO. Poginuo kod Petrove gore 10. 5. 1942.

3. GAĆESA Miloša MILAN, 1902, seljak, Srbin. Izabran u seoski NOO Kartalija 28. 1. 1942. Umro od tifusa u svom selu 20. 4. 1943.

4. KARTALIJA Rade MARKO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 1. brig. 6. div. Poginuo kod Volinje blizu Bosanskog Novog 26. 11. 1942.

5. KARTALIJA Stanka MARTA, 1917, seljanka, Srpkinja. Član seoskog odbora AFŽ-a od 21. 12. 1941. Umrla od tifusa u selu 14. 5. 1943.

6. KARTALIJA Miloša MILAN, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kao borac kod Hrastovice 26. 11. 1943.

7. KARTALIJA Nikole MILAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Skakavca 28. 10. 1943.

8. KARTALIJA Nikole MILE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Obolio od tifusa kao borac 3. brig, 8. div. 26. 1. 1943. kod Rakovice i nestao u povlačenju sa ranjenicima i tifusarima u Bosni juna 1943.

9. KARTALIJA Miloša MILIĆ, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Zamjenik komandira čete 3. brig. 8. div. Poginuo kod Hrastovice 26. 11. 1943.

10. KARTALIJA Nikole NIKOLA, 1925, ljak, Srbin, Stupio u NOV 28. 1. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Ranjen 13. 12. 1943. kod Skakavca i podlegao ranama nakon 2 dana u partizanskoj bolnici Petrova gora.

11. KARTALIJA Stanka STANKO, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 28. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Ranjen 6. 1. 1943. kod Sabornice i podlegao ranama u partizanskoj bolnici Bijeli Potoci.

12. MANDIĆ Pavla MILOŠ, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Ubili ga Nijemci kod Boričevca u blizini Obrpalca 20. 2. 1943.

13. ŽIVKOVIĆ Jovana MILOŠ, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Poginuo kao borac 3. brig. 8. div. kod Josipdola 8. 6. 1943.

KLIPINO BRDO

1. DAKIĆ Kate BOŽIDAR, 1909, pekar, Srbin. Član KPJ od 1934. Spanski borac, član mjesnog komiteta KPH Zagreb. Ubile ga ustaše u Zagrebu 11. 11. 1941. Narodni heroj.

2. DAKIČ Petra MILE, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Ko-

mandir voda u 3. brig. 8. div. Poginuo kod Saborskog 6. 1. 1943.

3. DAKIC Marka MILISAV, 1913, seljak, Srbin. Član KPJ od 1940. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Zamjenik komandanta 3. brig. 8. div. Poginuo kod Crne Vlasti kod Vrhovina 21. 3. 1943. Narodni heroj.
4. DAKIĆ Gliše MILOŠ, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Vaganca 27. 1. 1943.
5. DAKIČ Marka VASILJ- 1926, kadet vazduhoplovne oficirske škole u Rajlovcu do aprila 1941, Srbin. Stupio u NOV 16. 1. 1942. Komandir čete u 2. brig. 8. div. Poginuo u Topličkim Kosama kod Topuskog 23. 11. 1942.
6. KLIPA Petra JANKO, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Korenice 21. 5. 1943.
7. KLIPA Milića STANKO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Vrhovina 21. 3. 1943.
8. TESLA Petra DUŠAN, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Borac 4. bat. 1. kordunaškog odreda. Zarobile ga ustaše u Gornjem Sjeničaku 18. 5. 1942. i odvele u logor Jasenovac i tamo ubile.
9. TESLA Đure RADE, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo na Raletini kod Primišlja 8. 4. 1945.
10. TESLA Đure VASO, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Ubile ga ustaše kod Bihaća 30. 1. 1943.

KLJAJIĆ BRDO

1. KLJAJIĆ Miloša BRANKO, 1925, sluga, Srbin. Stupio u NOV 1943. Borac nepoznate partiz. jedinice. Poginuo u Srijemu 1944.
2. KLJAJIĆ Ilije JOVAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 8. 1. 1942. Borac 4. crnogorske brig. Poginuo kod Maglaja jula 1943.
3. KLJAJIĆ Petra MILOŠ, 1903, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 8. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Umro od upale pluća u partizanskoj bolnici Sošice u Zumberku 11. 1. 1943.
4. LINTA Mile JOVAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brig. Poginuo u Crnoj Gori 10. 8. 1943.
5. LINTA Miloša MIRKO, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brigade. Poginuo u Crnoj Gori juna 1943.

LIPJE

1. VUKMANOVIĆ Stevana ĐURO, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 5. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Josipdola 16. 7. 1943.
2. VUKMANOVIĆ Jovana MILE, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 4. 1942. Delegat voda u 2. brig. 8. div. Zarobljen 20. 1. 1943, u selu Ribari i ubijen od ustaša u logoru Jasenovac.

MALEŠEVIĆ SELO

1. MALEŠEVIĆ Jovana MARKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 4. bat. 1. KPO. Poginuo kod Duga Rese 11. 11. 1942.
2. MALEŠEVIĆ Save MILE, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 1. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Utopio se u rijeci Korani kod Veljuna 25. 7. 1943.
3. ŠTETA Dušana MIRKO, 1919, seljak, Srbin. tSupio u NOV 1. 8. 1941. Komandir voda 3. brig. 8. div. Poginuo u Boričevcu kod Lapca 18. 2. 1943.

MANDIĆ SELO

1. ADZIJA Nikole MILE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 11. 1941. Član KPJ od 1943. Komandir čete 1. bat. 13. proleterske brig. »Rade Končar«. Poginuo kod Pleternice 1945.
2. ADŽIJA Mile PAVAO, 1899. seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 1. 10. 1942. Poginuo u selu 20. 1. 1943.
3. BIZIĆ Miće JANKO, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gojkovca 24. 6. 1943.
4. BIŽIĆ Rade MILE, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Ranjen kod Ličke Jesenice januara 1943, a nestao u Bosni juna 1943.

5. BIŽIĆ Rade NIKOLA, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 11. 10. 1941. Komandant PPK bataljona Vojnić. Umro od tiiusa u bolnici Suha Perna 27. 4. 1945.

6. DEVČIC Mate MATE, 1925, seljak, Hrvat. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Stražar kod bolnice Suha Perna. Poginuo u selu 17. 6. 1944.

7. I VANO VIC Marka GAJO, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. B> rac 8. divizije. Poginuo kod Drvara februara 1943.

8. IVANOVIĆ Marka MIRKO, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Komesar čete u 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gornjih Dubrava 22. 7. 1944.

9. IVANOVIC Stanka JOVAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 9. 5. 1942. Desetar 3. brig. 8. div. Ranjen 9. 12. 1942. kod Skakavca, nestao juna 1943. kod Sutjeske.

10. IVANOVIC Dure MILAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1942. Borac komande mjesta Skakavac. Poginuo u Skakavcu 7. 4. 1944.

11. IVANOVIC Marka MILE, 1885, seljak, Srbin. Clan seoskog NOO od 1. 6. 1942. Umro od tifusa u selu 20. 4. 1943.

12. IVANOVIC Marka NIKOLA, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 25. 11. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Krstinje 22. 1. 1943.

13. IVANOVIC Marka RADE, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Delegat voda 3. brig. 8. div. Poginuo kod Hrastovice 20. 11. 1943.

14. IVANOVIC Miloša RADE, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 11. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Lici 29. 1. 1943.

15. IVANOVIC Stanka RADE, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 11. 1941. Borac 13. prolet. brig. Poginuo na Zumberku 20. 12. 1942.

16. KRIVOKUCA Rade ĐURO, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 6. 1942. Borac 1. hrvatske brigade. Poginuo kod Slunja 7. 11. 1942.

17. KRIVOKUCA Gliše MILE, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Komandir i zamjenik komandanta bat. 13. prol. brig. Poginuo kod Krašića septembra 1943.

18. MANDlC Ilije DUŠAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 2. 6. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Barilovića 10. 7. 1943.

19. MANDlC Nikole LJUBAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Donjih Dubrava 28. 3. 1943.

20. MANDlC Miloša SIMO, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Obrpalca 20. 2. 1943.

21. MATIJEVIĆ Zivka BRANKO, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 6. 1942. Borac 6. čete PPK bat. Poginuo u Furjanu 12. 6. 1944.

MANJEROVIC

1. COSIC Nikole JOVAN, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 18. 12. 1941. Borac 4. bat. 1. kord. odreda. Ustaše ga zarobile u selu 18. 4. 1942. odvele u logor Jasenovac i tamo ubile.

2. DRAGlC Janka STANKO, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Vodnik 1. brig. 8. div. Poginuo kod Donje Bačuge 25. 11. 1943.

3. KLJAJIC Mile NIKOLA, 1915, trgovački pomoćnik, Srbin. Član KP od 1941. Član Općinskog NOO Utinja i član Kotarskog NOO Kirin—Sjeničak. Uhvatile ga ustaše 18. 4. 1942., odvele u logor Jasenovac i tamo ubile.

4. KRIVOKUCA Marka JOSIP, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Krnjaka 22. 1. 1943.

5. KRIVOKUCA Jovana JOVAN, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1942. Borac 5. bat. Kord. odreda. Poginuo kod Kestenka 9. 4. 1944.

6. KRIVOKUCA Jovana MARKO, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 12. 1941. Borac 4. bat. 1. kord. odreda. Poginuo kod šume Abez 19. 4. 1942.

7. KRIVOKUCA Jovana MILIČ, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Babina Potoka 7. 3. 1943.

8. KRIVOKUCA Ilije NIKOLA, 1913, seljak, Srbin. Član KPJ od decembra

1941. Stupio u NOV 15. 11. 1941. Borac 4. bat. 1. kordunaškog odreda. Poginuo kod Lasinje 6. 2. 1942.

9. KRIVOKUĆA Janka NIKOLA, 1924. seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 9. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo u Salopek Lukama kod Furjana 10. 11. 1942.

10. MANJEROVIC Janka NIKOLA, 1911, seljak, Hrvat. Stupio u NOV 1. 9. 1944. Borac Radnog bat. komande prvog kord. područja. Umro od prehlade u partizanskoj bolnici na otoku Hvaru aprila 1945.

MEĐEĐAK

1. BREBERINA Pavla MILE, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 5. 12. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Zumberku 20. 6. 1943.
2. KARTALIJA Teodora MILIC, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1942. Borac komande mjesita Vojnić. Poginuo kod Cerovca 19. 7. 1943.
3. KARTALIJA Nikole NIKOLA, 1926. seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u zimu 1943. u Bosni.
4. KRIVOKUĆA Rade MILE, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1942. Borac 13. prol. brig. Poginuo na Sremskom frontu aprila 1945.
5. KRIVOKUĆA Rade NIKOLA, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Vodnik u 3. brig. 8. div. Ranjen kod Čemernice 15. 12. 1942. i podlegao ranama u partizanskoj bolnici Petrova gora 11. 5. 1943.
6. LONČAR Đurđa MIRKO, 1899, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 16. 9. 1941. Ubijen nesmotrenošću partizana u Vojniću 19. 3. 1942.
7. PEKIC Marka MILE. 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Vodnik u 3. brig. 8. div. Poginuo kod Kravarskog 20. 6. 1944.
8. PEKIČ Maksima PETAR, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Ubijen nesmotrenošću partizana u Petrovoj gori 12. 5. 1942.
9. STOJAKOVIC Miloša JANKO, 1906, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 2. bat. 1. KPO. Poginuo u Petrovoj gori 14. 5. 1942.
10. ZlVKOVIČ Marka DUŠAN, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 1. brig. 6. div. Poginuo kod Jezerana ljeti 1944.
11. ZlVKOVlC Janka PANE, 1928, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Otočca 12. 4. 1943.

PODSELO

1. BASARA Janka KATA, 1922, seljanka, Srpkinja, Član SKOJ-a od 1. 2. 1941. Sekretar skojevske grupe u Podselu. Umrla od tifusa kod kuće 10. 5. 1943.
2. BASARA Vase MILAN, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 10. 1941. Borac 4. bat. 1. KPO. Poginuo kod Topuskog 17. 4. 1942.
3. BIJELIĆ Rade DUŠAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.
4. BIJELIČ Janka MILE, 1911, rudar, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Trebinje 21. 1. 1943.
5. BUČAN Petra MILOŠ, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gornjeg Lapca 21. 2. 1943.
6. BUČAN Mile NIKOLA, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 4. bat. 1. PKO. Poginuo kod Bučice 20. 2. 1942.
7. GABRIC Rade MIRKO, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Brloga 4. 4. 1943.
8. LONČAR Đure MILE. 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 12. 1941. Borac 2. bat. 1. KPO. Poginuo na proboju obruča u Petrovoj gori 14. 5. 1942.
9. LONČAR Stanka STANKO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 6. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Blata 1. 6. 1943.
10. MALEŠEVIC Ilije BOŠKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Blata 1. 6. 1943.

U. MRKOBRAD Milića RADE, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942.

Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Drenovače 15. 2. 1943.

12. **PUDRLJA Rade RADE, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Ličke Jesenice 20. 5. 1943.**
13. **RANITOVIĆ Rade MIRKO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brigade. Poginuo u Crnoj Gori juna 1943.**
14. **RANITOVIĆ Nikole VLADIMIR, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brigade. Poginuo u Crnoj Gori juna 1943.**

POPOVIC BRDO

1. **BOBIC Marka ĐURO, 1911, seljak, Srbin. Član KPJ od 1944. Član seoskog NOO od 1. 6. 1943. Poginuo od nagazne mine u selu 4. 5. 1945.**
2. **BOGUNOVIC Jove MATIJA, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Vodnik u 3. brig. 8. div. Ranjen 25. 5. 1944. kod Kestenka, a nakon 8 dana podlegao ranama u vojno partizanskoj bolnici Kupinjak.**
3. **BOGUNOVIĆ Dragana MILE, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 9. 3. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.**
4. **JELAČA Marka VASILJ, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.**
5. **ZlVKOVIČ Nikole STEVO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 7. 5. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Belaja 3. 11. 1944.**

SKAKAVAC

1. **BREBERINA Dušana MILE, Miško, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 9. 11. 1941. Komandant bat. 3. brig. 8. div. Ranjen 6. 4. 1943. kod Vrhovina i od posljedica umro nakon 12 dana u partizanskoj bolnici Ponor kod Korenice.**
2. **JELAČA Nikole MIHAJLO, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 1. 1942. Borac 13. prol. brig. Poginuo kod Krašića 1. 1. 1943.**
3. **JELAČA Đure PETAR, 1928, sluga, Srbin. Stupio u NOP početkom 1943. Kurir. Ranjen na zadatku 28. 12. 1944., te od posljedica umro iza i 14 dana u partizanskoj bolnici u Splitu.**
4. **LOKMER Andrije JOSIP, 1920, seljak, Hrvat. Stupio u NOV 12. 9. 1944. Vodnik 3. brig. 8. div. Poginuo kod Sarajeva 29. 3. 1945.**
5. **ROŽIČ Jure JANKO, 1899, seljak, Hrvat. Stupio u NOV 1. 7. 1944. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Sunje 27. 9. 1944.**

SLUNJSKI MORAVCI

1. **BASARA Miloša GLISO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 14. 4.1944. Desetar u 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ličke Jesenice 15. 12. 1944.**
2. **LONČAR Maksima STE VAN, 1889, seljak, Srbin. Stražar u selu. Uhvatile ga ustaše i ubile u šumi Jabukovac kod sela 22. 12. 1941.**

UDBINJA

1. **BILJETINA Mile MIRKO, seljak, Srbin. Borac 1. kordunaške proleterske čete. Poginuo u proboju obruča na Petrovoj gori 14. 5. 1942.**
2. **CIKUŠA Stevana ĐURO, 1906, seljak, Srbin. Stupio u NOV 14. 1. 1943. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Svete Jane 25. 1. 1943.**
3. **GAĆEŠA Mile VLADIMIR, 1916, narednik BJV, Srbin. Poginuo u borbi protiv Njemaca kod Kraljeva aprila 1941.**
4. **LAPČEVIC Jandre SIMO, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 25. 12. 1942. Borac 4. brig. 8. div. Poginuo kod Rakovice 27. 1. 1943.**
5. **RADOJČIC Stevana MARKO, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 12. 1941. Borac 3. brig, 8. div. Poginuo kod Vrhovina 21. 3. 1943.**
6. **TOMAŠEVIČ Sime MARKO, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac 4. bat. 1. kordunaškog odreda. Poginuo kod Gornjeg Sjeničaka 18. 4. 1942.**
7. **TOMAŠEVIČ Sime MILE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac 1. brig. 6. div. Poginuo kod Dvora na Uni 1. 12. 1942.**

UTINJA

1. KARTALIJA Stevana DANICA, 1928, dijete, Srpkinja. Stupila u NOV 9. 10. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginula kod Skakavca 9. 12. 1942.
2. KARTALIJA Stevana DRAGAN, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 3. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Lapca 17. 2. 1943.
3. KRIVOKUĆA Rade ANKA, 1929, dijete, Srpkinja. Stupila u NOV 20. 10. 1944. Borac 5. krajiške brigade. Poginula u Srijemu 7. 11. 1944.
4. KRIVOKUĆA Josipa DRAGAN, 1921. seljak, Srbin. Stupio u NOV 25. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Lapca 18. 2. 1943.
5. KRIVOKUĆA Sime ĐURO, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1942. Borac 16. vojvođanske brigade. Poginuo na sremskom frontu krajem 1944.
6. KRIVOKUĆA Janka MILOŠ, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Modruša aprila 1943.
7. KRIVOKUĆA Sime MIRKO, 1911, krojač, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1943. Borac 2. bat. 1. KPO. Poginuo u Petrovoj gori 31. 3. 1942.
8. KRIVOKUĆA Janka RADE, 1903, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 7. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 9. 4. 1944.
9. KRANJCEVIC Mile JANKO, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 23. 12. 1941. Komandir čete 13. proleterske brigade. Poginuo u Zumberku maja 1943.
10. KRANJCEVIC Miloša MIRKO, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Vodnik u 2. brig. 8. div. Ranjen 12. 1. 1943. kod Ličke Jesenice. Uhvatile ga ustaše i ubile kod Utinje 10. 3. 1943.

UTINJA VRELO

1. KRIVOKUĆA Mile BRANKO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac komande mjesta Skakavac. Ubile ga ustaše 3. 6. 1944.
2. KRIVOKUĆA Nikole LJUBICA, 1928, dijete, Srpkinja. Stupila u NOV 24. 4. 1942. Bolničarka 16. vojvođanske brigade. Poginula kod Rume 15 12. 1943.
3. KRIVOKUĆA Milića MARKO, 1399, podnarednik BJV, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Vodnik 1. brig. 8. div. Poginuo kod Primišlja 16. 10 1942.
4. KRIVOKUĆA Mile MILOŠ, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komandir čete 2. brig. 8. div. Poginuo na Drenovači 6. 2. 1943.
5. MRKOBRAD Ilije DMITAR, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brigade. Poginuo u Crnoj Gori juna 1943.
6. MRKOBRAD Kate MILAN, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komandir voda u 1. brig. 8. div. Ranjen kod Cazina 8. 11. 1944. i podlegao ranama nakon 20 dana u partizanskoj bolnici Kestenova gora.
7. ĆOSIĆ Milana RADE, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac 3. bat. 8. div. Poginuo kod Mrežnice aprila 1942.

VUKMANIĆ

1. MUJIĆ Mate JANKO, 1904, seljak, Hrvat. Stupio u NOV 1. 9. 1944. Borac 1. čete 3. bat. 3. brig. 7. div. Poginuo kod Sunje 3. 3. 1945.

OPĆINA VOJNIĆ

DONJI VOJNIĆ

1. BOSNIĆ Stanka BRANKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1.1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 1. 6. 1943.
2. GVOZDIĆ Jovana MILOŠ, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1.1941. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen kod Otočca 4. 5. 1943. i podlegao ranama u partizanskoi bolnici u Dabru 2. 6. 1943.
3. KEKIĆ Nikole MIHAJLO, 1923, seljak, Srbin. Clan KPJ od februara 1943. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 13. proleterske brigade. Poginuo u Zumberku 23. 3. 1943.
4. TOMAŠEVlC Miloša DMITAR, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1943. Borac 8. div. Poginuo kod Slunja 12. 4. 1945.

5. TOMASEVIĆ Nikole DRAGAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 5. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Obrlapca 20. 2. 1943.

6. TOMASEVIĆ Milana JOVAN, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Komandant bat. 2. brig. 8. div. Ranjen kod Radulović Poljane 21. 1. 1943. i podlegao ranama u Ličkom Petrovom Selu 26. 1. 1943.

GORNJI VOJNIĆ

1. PAJIĆ Nikole ĐURO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 10. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Čemernice 14. 12. 1942.

2. PAJIĆ Miloša IGNJATIJA, 1895, seljak, Srbin. Stupio u NOP 20. 1. 1942. Član seoskog i općinskog NOO. Uhvatile ga ustaše u obruču 14. 5. 1942. i odvele u logor Zemun gdje su ga u toku rata ubile.

3. PAJIĆ Radovana MARTA, 1902, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOP 20. 1. 1942. Tajnica AFŽ-a Gornji Vojnić, Jurga i Radonja. Umrla od tifusa u selu 3. 4. 1943. I

4. PAJIĆ Nikole MILE, 1928, seljak, Srbin. Stupio u NOB 15. 10. 1943. Borac-stražar na aerodromu Čemernica. Poginuo na aerodromu 20. 10. 1944.

5. RAŠKOVIĆ Jovana SIMO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Belaja 7. 10. 1943.

6. ŠKARA Mihajla SIMO, 1925, mehaničar, Srbin. Stupio u NOV 1942. Borac kosmajskog PO. Poginuo kod Prijepolja jula 1944.

HAJDINI

1. HAJDIN Nikole ĐURO, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komandir voda 3. brig. 8. div. Poginuo kod Budačke Rijeke 21. 1. 1943.

2. HAJDIN Nikole JOVAN, 1912, trgovac, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1944. Borac 2. brig. 6. div. Poginuo na sremskom frontu januara 1945.

3. ORESKOVIĆ-HAJDIN Mile MILOŠ, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1941. Desetar 1. hrvatske brigade. Ranjen kod Žute Lokve 12. 8. 1942, i nestao u povlačenju sa ranjenicima 5. ofanzive kod Sutjeske juna 1943.

JURGA

1. BASARA Danila ĐURO, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 8. 8. 1941. Borac 13. proleterske brigade. Poginuo na Zumberku 15. 12. 1942.

2. BRKIĆ Ilije DRAGIĆ, 1928, seljak, Srbin. Stupio u NOV 19. 2. 1943. Borac 21. brig. 28. div. Poginuo kod Bjeljine u Bosni 12. 12. 1944.

3. BRKIĆ Miloša MILIĆ, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 18. 10. 1944. Borac crnogorske brigade. Poginuo kod Beograda 20. 10. 1944.

4. JOVIĆ Stanka MARKO, 1902, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 1. kordunaške proleterske čete. Poginuo na Biljegu 14. 5. 1942.

5. KARAN Vida SVETOZAR, 1912, kovač, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Perjasice 20. 10. 1944.

6. MAĐARIĆ Mile PETAR, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOB septembra 1941. Borac odreda Jurga. Poginuo u Petrovoj Gori 1942.

7. MILASINOVIĆ Stanka MARKO, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Belaja 17. 11. 1943.

8. MILASINOVIĆ Janka PETAR, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 23. 11. 1944.

9. MILASINOVIĆ Miće RADE, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Preboja 28. 1. 1943.

10. PAJIĆ Matije ĐURO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Perjasice 6. 9. 1944.

11. PAJIĆ Petra RADE,1924, seljak, Srbim. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Čemernice 12. 12. 1942.

12. VUČKOVIĆ Petra DRAGIĆ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gospića 2. 5. 1943.

13. VUČKOVIĆ Luke JANKO, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Dezertirao 1943. i ubijen od Huskine milicije kod Cazina novembra 1943.

14. VUCKOVIC Petra MILOŠ, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10.1942. Dezertirao 1943. i ubijen od Huskine milicije kod Cazina novembra 1943.

15. VUCKOVIC Steve MILOS, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1.1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Ličke Jesenice. 11. 1. 1943.

16. VUCKOVIC Petra STEVAN, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Petrova Sela 21. 4. 1944.

KLJUČAR

1. CRNKOVIC Đure DUŠAN, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 3. 8. 1941. Borac 2. bat. 2. KPO. Poginuo na Biljegu 21. 12. 1941.

2. CRNKOVIC Rade DUŠAN, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Ranjen i podlegao ranama kod Cemernice 15. 12. 1942.

3. CRNKOVIC Pavla JANKO, seljak, Srbin. Stupio u NOV 3. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Ranjen u Čemernici 15. 12. 1942. i nestao kao ranjenik 5. ofanzive u Bosni maja 1943.

4. CRNKOVIC Jovana DUŠAN, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOP 1. 8. 1941. Borac odreda »Ključar«. Ubijen nesmotrenošću partizana u Petrovoj gori 20. 10. 1941.

5. CRNKOVIC Mile RADE, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Ranjen kod Vrhovina 7. 4. 1943. i podlegao ranama u Zbjegu 27. 5. 1943.

6. CRNKOVIC Stanka RADE, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1944. Borac 13. proleterske brig. Poginuo na sremskom frontu januara 1945.

7. CRNKOVIC Mile STANKO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 10. 1941. Borac 2. bat. 1. KPO. Poginuo na Barin Kosi 24. 3. 1942.

8. GVOZDENOVIC Nikole ĐURO, 1925, seljak, Srbin. Član SKOJ-a od 20. 9. 1941. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 22. 3. 1942.

9. GVOZDENOVIC Rade JOVAN, 1901, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 25. 9. 1941. Umro od tifusa u selu 24. 4. 1943.

10. GVOZDENOVIC Stanka MILOŠ, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Borac 2. bat. 1. KPO. Poginuo na Barin Kosi 12. 5. 1942.

11. GVOZDENOVIC Mile NIKOLA, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 3. 5. 1943. Borac 6. čete PPK. Poginuo u Furjanu 12. 6. 1944.

12. GVOZDENOVIC Stanka PAVAO, 1906, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Skakavca 9. 12. 1942.

13. MAĐERČIČ Janka JANKO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 11. 5. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gornjih Dubrava 25. 9. 1944.

14. MAĐERČIČ Miloša MAKSIM, 1900, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1942. Borac 2. kordunaškog bat. 1. KPO. Umro od tifusa u selu 1943.

15. MAĐERČIČ Rade MILOŠ, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 3. 8. 1941. Borac 2. bat. 1. KPO. Poginuo u Petrovoj gori 20. 3. 1942.

KNEŽEVIĆ KOSA

1. CRNKOVIC Milovana DUŠAN, 1913, seljak, Srbin. Stupio u NOV 14. 8. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Rakovice 29. 10. 1943.

2. CRNKOVIČ Jovana MILOŠ, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo na Trojvrhu 23. 11. 1944.

3. IVKOVIČ Marka JOVAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 3. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 26. 2. 1943.

4. JOVIC Nikole ĐURO, 1907, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 3. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Zimica 27. 3. 1942.

5. JOVIČ Nikole MARKO, 1922, obrtnički pomoćnik, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Ranjen na Drenovači 6. 2. 1943. Podlegao ranama i tifusu u selu 30. 3. 1943.

6. JURIČ Mile JANKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1942. Borac 4. crnogorske brig. Poginuo u Crnoj Gori juna 1943.

7. JURIC Marka MILUTIN, 1902, seljak, Srbin. Clan seoskog NOO od 1. 9. 1941. Zaklale ga ustaše u Tušilovcu 6. 4. 1942.

8. KNEŽEVIĆ Marka MILE, 1913, seljak, Srbin. Clan KPJ od 15. 11.1941. Član seoskog NOO od 1. 9. 1941. Umro od tifusa u selu 13. 11. 1944.

9. KNEŽEVIĆ Marka SIMO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12.1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo u selu Gređani kod Topuskog 15. 6. 1942.

10. NOVAKOVIC Pavla RADE, 1918, vojnik, bivše jugoslav. granične trupe, Srbin. Poginuo u borbi protiv Nijemaca kod bugarske granice aprila 1941.

11. PAJIČ Janka MILOŠ, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo na Trojvrhu 23. 11. 1944.

12. PETROVIČ Đurđa ANĐELI JA, 1915, seljanka, Srpkinja. Predsjednica seoskog NOO od 10. 12. 1941. Umrla od tifusa u VPB Petrova gora 13. 7. 1943.

13. PETROVIČ Stevana STEVAN, 1888. seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 1. 9. 1941. Umro od tifusa u selu 20. 3. 1943.

14. STANOJCIČ Ilije VASO, 1897, seljak, Srbin. Šef građevinske ekipe za izgradnju popaljenih kuća od 15. 6. 1942. Umro od tifusa u selu 21. 12. 1944.

15. VUJIČ Janka DRAGAN, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 7.1942. Borac 8. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

KOKIREVO

1. CINDRIČ LUKA, 1912, seljak, Hrvat. Stupio u NOV 10. 12. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Kolarića 2. 4. 1942.

2. CAVIČ Miloša STANKO, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 5. 12. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Promrzao kod Ličke Jesenice 12. 1. 1943. i nestao povlačeči se sa ranjenicima u 5. ofanzivi u Bosni 1943.

3. IVOŠEVIC Sime STEVAN, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Debele Glave u Primišlju 29. 3 1945.

4. MAKARUN Milića NIKOLA, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Žumberku 30. 6. 1944.

5. NOVAKOVIĆ Marka RADE, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 7. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Ubile ga ustaše nakon strahovitog mučenja kod Cetingrada 23. 7. 1943,

6. PAJlC Janka MIHAJLO, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 11. 1. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Utopio se u Mrežnici 16. 6. 1944.

7. ŠTAKOR Mihajla NIKOLA, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 11. 12. 1941. Komesar čete brig. 8. div. Ranjen kod Rakovice 11. 1. 1943. i nestao sa ranjenicima 5. ofanzive u Crnoj Gori 1943.

8. VRACAR Steve JOVO, 1915, trgovački pomoćnik, Srbin. Stupio u NOV 15. 11. 1941. Komandant bat. 3. brig. 8. div. Nehotično se sam ubio u selu krajem 1944.

KOLARIC

1. BUKVA Milana MIHAJLO, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 10. 1941. Vodnik u 1. hrvatskoj brigadi. Ubili ga pripadnici Huskine milicije kod Cazina 1944.

2. ČUBRA Dmitra MILOŠ, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Oštarija 3. 10. 1943.

3. JURIČ Dragana VELJKO, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo prilikom miniranja željezničke pruge između Ogulina i Karlovca marta 1943.

4. KOSIJER Mihajla JOVAN, 1905, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 20. 10. 1941. Ubile ga i spalile ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

5. KOVAČEVIC Dmitra ĐURO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 5. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Promrzao kod Ličke Jesenice 10. 1. 1943. i poginuo odstupajući sa ranjenicima u 5. ofanzivi u Bosni aprila 1943.

6. KOVAĆEVIĆ Stanka PETAR, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1942. Borac brdskog diviziona 8. div. Poginuo kod Tounja 10. 11. 1943.
7. KRESOJEVIĆ Ignjatije MIRKO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Pećingrada 7. 11. 1943.
8. KRESOJEVIĆ Miloša SIMO, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 10. 1941. Borac 1. hrvatske brigade. Ranjen kod Jezerana i od posljedica umro u VPB Drežnica 26. 8. 1942.
9. MIHAJLOVIĆ Sime MARKO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 7. 1942. Komandir voda 2. brig. 8. div. Ranjen i umro na putu od Tounja ka Primišlju 13. 3. 1944.
10. OPAĆIĆ Branka RANKA, 1925, krojački naučnik, Srpkinja. Stupila u NOV 20. 10. 1944. Borac 13. proleterske brigade. Poginula kod Banove Jaruge aprila 1945.

KRIVAJA

1. CORDA Stevana ĐURO, 1916, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Topuskog 17. 4. 1943.
2. CORDA Marka JOVAN, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 6. 1942. Komandir voda 1. divizije. Poginuo u borbi protiv terorista križara kod Duga Rese 2. 8. 1945.
3. CORDA Stanka JOVAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 30. 8. 1941. Komandir voda u 3. brig. 8. div. Poginuo u Hrastovici 20. 6. 1943.
4. CORDA Dragića MIHAJLO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Petrovine na Žumberku 27. 6. 1944.
5. CORDA Dragića MILAN, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 8. brig. 7. div. Poginuo na Sutjesci juna 1943.
6. ĆORDA Nikole MILOŠ, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komandir čete 3. brig. 8. div. Poginuo u Cemernici 15. 12. 1942.
7. JEREMIĆ Milanka DMITAR, 1917, trgovački pomoćnik, Srbin. Clan KPJ od 1941. Umro od posljedica prehlade kao sekretar ćelije Krivaja u Krivaji 13. 1. 1942.
8. JEREMlC Đure MILIĆ, 1918, trgovac, Srbin. Stupio u NOP 21. 10. 1941. Clan seoskog NOO. Umro od TBC-a kao šef rejonske stanice u Krivaji 7. 2. 1944.
9. JEREMIĆ Milanka NINKO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 11. 1941. Borac 8. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.
10. JEREMIĆ Mihajla STANKO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Poljanka 24. 8. 1944.
11. LISIC Stevana MILE, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 25. 2. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Gornjih Dubrava 20. 10. 1943.
12. NOVAKOVIĆ Petra VLADO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 9. 1941. Borac 3. bat. 1. KPO. Poginuo u Lađevcu kod Slunja 10. 10. 1943.

KUPLENSKO

1. BLAGOJEVIC Marka DRAGIĆA, 1926, seljanka, Srpkinja. Clan SKOJ-a od 1941. Stupila u NOV 1942. Borac 16. banijske brigade. Poginula na Zelengori juna 1943.
2. BLAGOJEVIC Miloša MILE, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 20. 10. 1944.
3. BLAGOJEVIC Mile MILIC, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Velike Kladuše 22. 6. 1943.
4. BLAGOJEVIC Rade MILlC, 1891, trgovac, Srbin. Clan KPJ od 1939, Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.
5. BRINJAK Pavla IGNJATIJE, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Slunja 11. 11. 1942.
6. BRINJAK Pavla MIHAJLO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 1. brig. NOV i POH. Poginuo kod Gline 23. 10. 1942.
7. DOBROSAVLJEVIĆ Mihajla JOVAN, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Krnjaka 21. 1.1943.

8. DAKIĆ Petra SIMO, 1908, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 20. 10. 1944.

9. KOVAČEVIC Nikole DRAGIĆ, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Komesar čete 3. brig. 8. div. Poginuo kod Primišlja 7, 4. 1945.

10. KOVAČIĆ Stanka MILANKO, 1911, seljak, Srbin. Član KPJ od 1939. Stupio u NOV 28. 7. 1941. Borac odreda »Crna Lokva«. Ranjen u selu 30. 7. 1941. i sakriven u jedan podrum. Pronašle ga ustaše i poslije zvjerskog mučenja živog zakopale augusta 1941.

11. LONČAR Đure ĐURO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 7. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Globorničkog mosta 6. 9. 1944.

12. MACeSiC Milića DRAGIC, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac odreda »Crna Lokva« uhvaćen i deportiran u Norvešku 25. 4. 1942. gdje su ga Nijemci strijeljali 1943.

13. MANDlC Mile ILIJA, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 6. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Cetingrada 26. 1. 1943.

14. MANDlC Marka STANKO, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 1. 1942. Borac 6. čete partizanske straže VPB Zbjeg. Umro od tifusa u Zbjegu 25. 3. 1943.

15. MILJENOVIC Josipa MILIC, 1913, radnik, Srbin. Član KPJ od 1939. Ubili ga Nijemci na Banjici 1941.

16. MILJENOVIC Josipa MILOŠ, 1909, radnik, Srbin. Član KPJ-e od 1939. Ubile ga ustaše u Zemunu 14. 5. 1942.

17. NAPIJALO Miloša DRAGIC, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 19. 8. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.

18. NAPIJALO Janka JANKO, 1906, seljak, Srbin. Stupio u NOV 11. 10. 1941. Borac 2. bat. 1. KPO. Ubijen nesmotrenošću partizana u Petrovoj gori 25. 5. 1942.

19. NAPIJALO Mile MILOŠ, 1899, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1941. Borac rezervnog odreda za rušenje komunikacija. Kandidat za člana KPJ od 1940. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i odvele u Zemun gdje su ga u toku rata ubile.

20. NAPIJALO Petra RADE, 1892, trgovački pomoćnik, Srbin. Član KPj od 1939. Stupio u NOV 1. 8. 1941, Borac 16. brig. 7. div. Poginuo kod Zelengore juna 1943.

21. NAPIJALO Mile SOFIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 15. 8. 1941. Borac 16. brig. 7. div. Poginula kod Zelengore juna 1943.

22. RADULOVIČ Milića RADE, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 8. 8.' 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Drenovače 6. 2. 1943.

23. SIPIC Velimira MILOŠ, 1925, seljak, Srbin. Član SKOJ-a od 1941. Ubile ga i spalile ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

24. SIPIC Velimira NIKOLA, 1915, seljak, Srbin. Kandidat za člana KPO od 1940. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komandant 1. slavonskog bataljona. Poginuo kod Velikih Zdenaca 28. 9. 1942.

25. SIPIC Jose RANKA, 1920, seljanka. Srpkinja. Stupila u NOV 20. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginula kod Zelengore juna 1943.

26. STUDEN Đure BOZO, 1915, seljak, Srbin. Član KP od 1939. Stupio u NOV 10. 8. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Umro od tifusa u selu 20. 3. 1943.

27. TODORIČ Vase VASO, 1922, skladištar, Srbin. Kandidat za člana KP-e od 1940. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Donjeg Lapca 20. 2. 1943.

28. VILA Đure DRAGIC, 1914, seljak, Srbin, Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Čememioi 14. 12. 1942.

29. VILA Mile ILIJA, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Vrhovina 21. 3. 1943.

30. VILA Nikole STOJAN, 1927, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Perjasice 20. 9. 1944.

31. VUČETIČ Bože NIKOLA, 1927, trgovački pomoćnik Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1944. Borac 23. srpske divizije. Poginuo u Bosni aprila 1945.

32. VUKOBRATOVIC Nikole MILIČ, 1918, činovnik, Srbin. Član KPJ od

1941. Zaklale ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

33. VUKOBRATOVIČ Đure MIRKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Donjeg Lapca 20. 2. 1943.

34. VULETIC Jovana MIHAJLO, 1915, radnik, Srbin. Član KPJ od 1940. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac odreda »Crna Lokva«. Poginuo u Petrovoj Gori 16. 10. 1941.

LOSKUNJA

1. BRDAR Stanka MILIC, 1915, mašinobravar, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac jedne srbijanske jedinice. Poginuo u Srbiji 1944.

2. BUKVA Ilije NIKOLA, 1911, seljak, Srbin. Član KPJ od 1938. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komesar puškarske radionice »Crna Lokva«. Ranile ga ustaše u Vojišnici, a da ne bi pao živ u njihove ruke sam se ubio 21. 3. 1942.

3. HRSTlC Teodora ILIJA, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Prvi komesar odreda »Loskunja«. Poginuo u šumi Loskunja 30. 11. 1941.

4. HRSTIČ Teodora MILIČ, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 1. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Obrlapca 20. 2. 1943.

5. HRSTIČ Nikole NINKO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 9.1941. Borac 2. bat. kordunaškog NOP odreda. Ubijen nesmotrenošću partizana u Bariloviću juna 1944.

6. HRSTIČ Milića PETAR, 1908, kolar, Srbin. Stupio u NOP 23. 9. 1941. Komandir rezervnog odreda za selo Loskunja. Poginuo u Petrovoj gori u proljeće 1942. godine.

7. MAČESlC Mojsije BRANKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 9. 1941. Borac 2. čete 1. bat. 1. KPO. Poginuo u selu Međeđak 10. 3. 1942.

8. MRKIČ Mile MARKO, 1901, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od jeseni 1941. Ubijen nesmotrenošću partizana u Perni 1944. godine.

9. MRKIČ Nikole MARKO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 1. hrvatske brigade. Poginuo u Siči kod Barilovića 17. 7. 1942.

10. ŽIVKOVIČ Nikole JOVAN, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 13. 5. 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Plaškog 23. 11. 1944.

11. ZlVKOVIČ Nikole STANKO, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Vodnik voda 2. čete 1. bat. 1. KPO. Ubijen nesmotrenošću partizana u Debeloj Kosi 20. 5. 1942.

RADMANOVAC

1. BRKIC Milića MIHAJLO, 1897, seljak, Srbin. Kandidat za člana KPJ od 1940. Član seoskog NOO od 20. 10. 1941. Uhvatile ga ustaše u selu 14. 5. 1942. i odvele u logor Zemun gdje je iste godine ubijen.

2. DZODAN Janka MILOŠ, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12.1941. Komandir čete 3. brig. 8. div. Ranjen kod sela Petrovac, a potom se sam ubio 22. 6. 1944.

3. DŽODAN Petra DRAGAN, 1924, seljak, Srbin. Član KPJ od 1941. Stupio u NOV decembra 1942. Komandir čete 3. brig. 8. div. Poginuo kod Ilirske Bistrice 6. 5. 1945.

4. DZODAN Petra MILOŠ, 1920, kovački radnik, Srbin. Predratni član KPJ. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Komesar čete 3. brig. 8. div. Poginuo u Kneji 16. 3. 1944.

5. HAJDIN Mile JOVAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 19. 12. 1941. Borac 1. brig. 6. div. Poginuo u Kneji 16. 3. 1944.

6. HAJDIN Miloša MILIČ, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. h odnik 3. brig. 8. div. Poginuo u Zumberku 13. 7. 1944.

7. HAJDIN Mile MILOŠ, 1917, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Zamjenik komandira čete 3. brig. 8. div. Poginuo kod Perušića krajem aprila 1943.

8. HAJDIN Sime NINKO, 1896, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac odreda »Crna Lokva«. Poginuo kod Radmanovca 2. 8. 1941.

9. JAGROVIC MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gospića krajem aprila 1943.

10. JURIĆ STANKO, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Borac 3.

brig. 8. div. Poginuo kod Perušića krajem aprila 1943.

11. MILJENOVIĆ Stevana DUŽAN, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 5. hrvatske brig. Poginuo kod Velike Kladuše 20. 6. 1943.
12. MILJENOVIĆ Mile JOVAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOP 12. 1. 1942. Stražar kod Okružnog komiteta KPH Karlovac u Kuplenskom. Poginuo u Kuplenskom 22. 1. 1943.
13. MILJENOVIĆ Rađana MILOVAN, 1912, seljak, Srbin. Član KPJ od 1942. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Zamjenik komandira čete 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gospića 2. 5. 1943.
14. MILJENOVIĆ Mile STANKO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Čemernice 14. 12. 1942.
15. MILJENOVIĆ Steve VLADIMIR, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gospića krajem aprila 1943.
16. NOVKOVIĆ Pane ĐURAĐ, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 27. 7. 1941. Borac 2. bat. 1. KPO. Ubijen nesmotrenošću partizana u Petrovoj gori 25. 5. 1942.
17. NOVKOVIĆ Mile VASO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 12. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Krnjaka 21. 1. 1943.
18. VUĆETIĆ Nikole JOVAN, 1901, radnik, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Obavještajni oficir bat. 3. brig. 8. div. Poginuo kod Čemernice 15. 12. 1942.
19. VUČETIĆ Ninka MILOŠ, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV početkom 1942, Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Gospića krajem aprila 2. 5. 1943.

RADONJA

1. DRAKULIĆ Ninka SIMO, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 9. 1942. Borac omladinske čete 1. KPO. Umro od prehlade u selu 17. 3. 1942.
2. ĐURIĆ Stanka PETAR, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac odreda »Rađonja«. Ubijen nesmotrenošću partizana u Petrovoj gori 8. 12. 1941.
3. GVOZDENOVIĆ Jovana DUŽAN, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 8. 8. 1941. Borac 1. hrvatske brig. Poginuo kod Jezerana 12. 8. 1942.
4. KLJUKOVICA Marka MILE, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 8. S. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Plitvica 14. 5. 1944.
5. KLJUKOVICA Nikole STANKO, 1910, seljak, Srbin. Stupio u NOV s! 8. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Kneji 24. 5. 1944.
6. MIHAJLOVIC Miloša MILOŠ, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 28. 8. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Perjasici 27. 5. 1944.
7. MIHAJLOVIC Stevana VID, 1903, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 10. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Umro od tifusa u selu 28. 4. 1943.
8. PAJIC Janka STEVAN, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 14. 1. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Smrznuo se kod Ličke Jasenice 11. 1. 1943. i nestao u povlačenju sa ranjenicima kod Livna marta 1943.
9. RADOSEVIČ Ilije ANKA, 1925, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOV 20. 1. 1943. Borac 16. brig. 7. div. Poginula kod Sutjeske juna 1943.
10. RADOŠEVIC Josipa NINKO, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac odreda »Radonja«. Ubijen nesmotrenošću partizana u Petrovoj gori 8. 12. 1941.
11. RALIĆ Stanka ĐURO, 1923, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 9. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Plaškom 10. 5. 1943.
12. VUKOBRATOVIĆ Miloša MILOŠ, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 8. 8. 1941. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo u Hercegovini 10. 5. 1943.

VOJISNICA

1. CVIJANOVIC Janka ĐURO, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Obavještajni oficir 3. bat. 1. KPO. Ranjen kod Slunja 6. 7. 1942. i nestao sa ranjenicima u Crnoj Gori 1943.
2. ĐURIC Stevana SAVO, 1916, kolar, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Komandir voda 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.
3. HAJDIN Jose JOSO, 1916, narednik BVJ do aprila 1941, Srbin. Stupio u

NOV 8. 11. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Kamenskog mosta 26. 11. 1942.

4. KNEŽEVIĆ Jovana BOSKO, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 3. 8. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Jasenovca 14. 5. 1942.
5. KNEŽEVIĆ Milića DUŠAN, 1919, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.
6. KNEŽEVIĆ Stanka ĐURO, 1916, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 10. 1941. Borac odreda »Radonja«. Poginuo u Jasenovcu 14. 5. 1942,
7. KNEŽEVIĆ Đure GOJKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 10. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 16. 11. 1943.
8. KNEŽEVIĆ Milića JOVAN, 1925, mehaničar, Srbin. Stupio u NOV 25. 5. 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Prijeboja 12. 8. 1944.
9. KNEŽEVIĆ Đure VLADIMIR, 1922, narednik BVJ, Srbin. Stupio u NOV 10. 10. 1941. Komandir voda 1. kordunaškog područja. Poginuo kod Kolarića 7. 8. 1944.
10. KURIJA Marka MILE, 1904, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Petrovim kod Jastrebarskog 20. 6. 1944.
11. LISIC Nikole DRAGAN, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 11. 11. 1941. Komandir čete za vezu 8. div. Poginuo kod Cetingrada 17. 6. 1943.
12. MAĐERCIĆ Stanka MILE, 1914, seljak, Srbin. Stupio u NOV 15. 12. 1941. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Drežnika 20. 10. 1944.
13. NOVAKOVIC Miloša DRAGAN, 1923, seljak, Srbin. Član SKOJ-a od 13. 1. 1942. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 22. 3. 1942.
14. NOVAKOVIC Petra JANKO, 1911, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 3. 1942. Borac 3. bat. 1. KPO. Poginuo u Petrovoj gori 31. 3. 1942.
15. NOVAKOVIC Miloša JOVAN, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Borac odreda »Vojišnica«. Poginuo kod Drežnika 29. 7. 1944.
16. NOVAKOVIC Svetozara MILE, 1912, radnik, Srbin. Stupio u NOV 20. 10. 1944. Borac nepoznate jedinice. Poginuo kod Sida februara 1945.
17. NOVAKOVIC Rade MILOŠ, 1895, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 23. 11. 1941. Umro od tifusa u selu 3. 6. 1943.
18. NOVAKOVIC Svetozara STANKO, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1944. Borac nepoznate jedinice. Poginuo na sremskom frontu 1945.
19. NOVAKOVIC Svetozara STEVAN, 1905, seljak, Srbin. Stupio u NOV 22. 10. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo u Lici 1943.
20. RADOVIC Teodora PETAR, 1894, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 3. bat. 1. KPO. Poginuo u Petrovoj gori 14. 5. 1942.
21. RADOVIC Miloša TEODOR, 1918, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 11. 1941. Borac 8. brig. 7. div. Poginuo na Sutjesci 1943.
22. SAVIČ Stevana MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 6. čete PPK bat. Poginuo u Furjanu 12. 6. 1944.
23. SAVIC Marka NIKOLA, 1903, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 1. bat, 1. KPO. Poginuo u Gaćeša Selu 21. 3. 1942.
24. TRBOJEVIC Pavla MILIC, 1903, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Bučice 11. 12. 1942.
25. VUJIČ Bože PETAR, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Borac 13. proleterske brig. Poginuo kod Krašića 2. 1. 1943.
26. VUJIC Stanka STEVAN, 1912, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 8. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.
27. VUJIČ Stanka VID, 1915, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 1. kordunaškog područja. Ubijen nesmotrenošću partizana u Gornjem Budačkom 20. 12. 1943.
28. VUKAŠINOVIČ Stevana ANKA, 1907, seljanka, Srpkinja. Član seoskog NOO od 1941. Poginula u selu 20. 4. 1944.
29. VUKAŠINOVIČ Adama JANKO, 1920, seljak, Srbin. Stupio u NOV 20. 3. 1943. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo u selu 9. 4. 1943.

30. VUKAŠINOVIČ Adama NIKOLA, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 2. 1942. Borac 1. hrvatske brigade. Poginuo kod Jezerana 12. 8. 1942.

31. VUKOBRATOVIC Stanka DRAGAN, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 16. brig. 8. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

32. VUKOBRATOVIC Stanka MARKO, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Ranjen 10. 4. 1942. i od posljedica umro u VPB Petrova gora maja 1944.

33. VUKOBRATOVIC Vase STANKO, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1. 8. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo u Gaćeša Selu 21. 3. 1942.

VOJNIĆ

1. CUIC Mane ŽARKO, 1910, učitelj, Srbin. Član KPJ od 1939. Stupio u NOV 27. 7. 1941. Borac odreda »Močila«. Poginuo kod Plavča Drage 13. 11. 1941.

2. ZEGARAC Marka ILIJA, 1911, advokatski pripravnik, Srbin. Član KP od 1937. Stupio u NOV 27. 7. 1941. Borac odreda »Crna Lokva«. Ubijen nesmotrenošću partizana u Topuskom jula 1944.

3. 2UJEVIC VICKO, 1913, upravnik pošte u Vojniću, Hrvat. Član KPJ od 1939. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori marta 1941.

ŽIVKOVIČ KOSA

1. GODIĆ Marka DRAGAN, 1921, seljak, Srbin. Stupio u NOV 12. 1. 1942. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Topuskog 15. 6. 1942.

2. GODIČ Ane LJUBA, 1922, seljanka, Srpkinja. Stupila u NOO augusta 1942. Borac 7. div. Poginula u Crnoj Gori 1943.

3. JANJIČ Marka NIKOLA, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1943. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo u Lici 1943.

4. MAĐERČIČ Josipa DUŠAN, 1921, limar u Beogradu, Srbin. Stupio u NOV 1941. Borac nepoznate partizanske jedinice. Poginuo kod Beograda 15. 10. 1942.

5. MAĐERČIČ Josipa ĐURO, 1923, učenik u privredi, Srbin. Član KPJ od 1941. Ubili ga Nijemci u Beogradu aprila 1943.

6. MAĐERČIČ Janka JOSIP, 1899, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 15. 10. 1941. Umro od tifusa u Perni 29 4. 1944.

7. MAĐERČIČ Mihajla MILIČ, 1918, narednik BVJ, Srbin. Stupio u NOV 16. 11. 1941. Borac 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Barilovića 19. 3. 1942.

8. MAĐERČIČ Miloša MILIC, 1892, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 15. 10. 1941. Umro od tifusa u selu 16. 1 1944.

9. MAĐERČIČ Josipa STANKO, 1907, seljak, Srbin. Član seoskog NOO od 15. 10. 1941. Umro od tifusa u selu 8. 1. 1944.

10. MRĐENOVIČ Teodora ĐURO, 1909, seljak, Srbin. Stupio u NOV 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Primišlja 1943.

11. MRĐENOVIČ Janka MARKO, 1922, seljak, Srbin. Stupio u NOV 16. 9. 1941. Komesar čete 3. brig. 8. div. Poginuo kod Tušilovića 10. 12. 1943.

12. MRĐENOVIČ Milića TEODOR, 1926, seljak, Srbin. Stupio u NOV 18. 10. 1942. Borac 1. brig. 8. div. Poginuo kod Cazina 8. 11. 1944.

13. MUSULIN Stanka MILIC, 1928, đak gimnazije, Srbin. Stupio u NOV 1. 7. 1943. Borac — daktilograf OZNE za Kordun. Umro od tifusa u VPB Perna 1. 5. 1945.

14. MUSULIN Ninka STANKO, 1908, cestar, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Komandir 1. čete 1. bat. 1. KPO. Poginuo kod Vojnića 5. 4. 1942.

15. VUJIĆ Milovana MARKO, 1905, kovač, Srbin. Stupio u NOV 1. 10. 1941. Komandir rezervnog odreda »Zivković kosa«. Poginuo u jošiku kod sela 28. 4. 1942.

VUJIĆ Dušana MILE, 1925, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. 10. 1942. Borac 3. brig. 8. div. Poginuo kod Velike Kladuše 22. 6. 1943.

2IVKOVIĆ Mihajla MARKO, 1914, trgovac, Srbin. Stupio u NOV 1. 9. 1941. Borac 16. brig. 7. div. Poginuo kod Sutjeske juna 1943.

18. ŽIVKOVIC Đurđa STANKO, 1924, seljak, Srbin. Stupio u NOV 10. io! 1942. Borac 2. brig. 8. div. Poginuo kod Ličkog Petrovog Sela 1. 3. 1945.

19. 2IVKOVIC Mihajla STANKO, 1910, postolar, Srbin. Stupio u NOV 1943. Borac 8. kordun. divizije. Umro od tifusa u selu 1943.

Žrtve fašističkog terora i rata s područja

kotara Vojnić 1941—1945.

OPĆINA KRNJAK

BIJELI KLANAC

1. MATIJEVIĆ Cvijana KATA, 1897. seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 15. 8. 1941.
2. MATIJEVIĆ Vase NIKOLA, 1902, seljak, Srbin. Oficir bivše jugoslavenske vojske. Poginuo u Osijeku 1941.
3. SLIJEPĆEVIĆ STANKA, 1895, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Budačkoj Rijeci 9. 11. 1941.
4. TOMIĆ Laze KATA, 1906, seljanka, Srpkinja, Internirale je ustaše 2. 2. 1942. u logor Jasenovac i tamo ubile.
5. TOMIĆ Stanka MILKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše 2. 2. 1942. u logor Jasenovac i tamo ubile.

BREBORNICA

1. DUDUKOVIĆ Sime MILKA, 1911, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.
2. DUDUKOVIĆ Mile PETAR, 1901, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 9. 11. 1941.
3. DUDUKOVIĆ STANKA, 1879, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.
4. DUHANDŽIJA Stanka MILETA, 1901, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Slavonskoj Požegi 15. 12. 1941.
5. GRUDIĆ Mihajla LJUBA, 1915, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Slavonskoj Požegi 1943.
6. LIĆINA Đurđa DRAGIĆA, 1916, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu od prehlade zadobivene u bjekstvu 15. 9. 1942.
7. MATIJEVIĆ Petra CVIJETA, 1927, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.
8. MATIJEVIĆ Vase NIKOLA, 1909, vodnik BVJ, Srbin. Zarobile ga ustaše kod Osijeka 1941. i odvele u logor u Njemačku gdje je ubijen.
9. MRKIĆ Petra BOZO, 1912, seljak, Srbin. Odveli ga Talijani u Karlovac 9. 11. 1941., a zatilm u logor Jadovno gdje je ubijen.
10. MRKIĆ Petra JOSIP, 1893, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Kestenovca 3. 5. 1942.
11. MRKIĆ Petra KATA, 1895, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.
12. MRKIĆ Jovana MILICA, 1872, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.
13. MRKIĆ Sime SMILJANA, 1877, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.
14. PAVKOVIĆ Stevana ANA, 1884, seljanka, Srpkinja. Ubille je ustaše u selu 27. 2. 1943.
15. PAVKOVIĆ Stojana JOVAN, 1873, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 15. 8. 1941.
16. PAVKOVIĆ Nikole MIHAJLO, 1900, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u šumi Mačkovac 24. 1. 1943.
17. PAVKOVIĆ Petra MILIĆ, 1884, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 22. 1. 1943.
18. PAVKOVIĆ Milića MILIĆ, 1903, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u šumi Mačkovac 24. 1. 1943.
19. PEURAĆA Milića BOŽICA, 1884, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.
20. SUĆEVIĆ Petra JOVAN, 1880, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Catrnje 27. 1. 1943.

BUDAĆKA RIJEKA

1. BAJIĆ Teodora DRAGINJA, 1905, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 24. 4. 1942.

2. BAJIĆ Draginje MIRKO, 1936, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 24. 3. 1942.

3. BLAGOJEVIČ Mile ANKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla od upale pluća u selu 10. 8. 1941.

4. BLAGOJEVIĆ Pavla DESANKA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubili je Talijani kod Čukara 3. 12. 1941.

5. BLAGOJEVIČ Milića MILKA, 1872, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 24. 3. 1942.

6. BLAGOJEVIČ Dmitra NIKOLA, 1861, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše na Slunjskim brdima marta 1942.

7. BOŽIĆ Marka ANĐELIJA, 1907, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.

8. BOŽIĆ Sime DANICA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.

9. BOŽIĆ Nikole DRAGAN, 1922, seljak, Srbin. Poginuo u Srijemu 12. 12. 1941.

10. BOŽIĆ Trifuna IGNJATIJE, 1861, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 14. 4. 1942.

11. BOŽIĆ Marka KATA, 1922, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u kući 9. 11. 1941.

12. BOŽIĆ Mile KATA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 9. 11. 1941.

13. BOŽIĆ Milića MARKO, 1913, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

14. BOŽIĆ Janka MIHAJLO, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 9. 11. 1941.

15. BOŽIĆ Milovana MIHAJLO, 1882, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 4. 1942.

16. BOŽIĆ Mile MILA, 1874, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Keserovu Potoku 13. 3. 1943.

17. BOŽIĆ Nikole MILE, 1902, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 11. 1941.

18. BOŽIĆ Šure MILICA, 1897, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor u Njemačku gdje je umrla 1944.

19. BOŽIĆ Nikole MILIĆ, 1914, gostioničar, Srbin. Poginuo prilikom bombardiranja u Dabru 6. 4. 1941.

20. BOŽIĆ Ninka MILIĆ, 1897, kovač, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 3. 12. 1941.

21. BOŽIĆ Mihajla NEVENKA, 1929, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u kući 9. 11. 1941.

22. BOŽIĆ Dmitra PETAR, 1872, seljak, Srbin. Zaklali ga Nijémci u kući 15. 6. 1943.

23. BOŽlC Janka STANKO, 1918, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu 1944.

24. ĆIKA Stanka MILA, 1883, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u kući 2. 12. 1941.

25. ĆIKA Janka STANKO, 1897, seljak, Srbin. Isprebijali ga Nijemci januara 1943. i od posljedica umro u selu 7. 3. 1943.

26. GRKOVIĆ Mihajla MILIĆ, 1920, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u zemunici kod kuće 4. 3. 1943.

27. KESER Sime MIHAJLO, 1877, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u kući 22. 1. 1943.

28. KRNJETA Nikole MILOŠ, 1918, seljak, Srbin. Uhvatili ga Talijani 26. 10. 1941, zatvorili u Karlovcu, a strijeljali u proljeće 1942.

29. KRNJETA Nikole MILOVAN, 1914, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u selu 26. 10. 1941.

30. MAĆEŠIĆ-SAVIĆ Janka BOŽO, 1910, seljak, Srbin. Ubijen nesmotreiošću partizana u selu u jesen 1941.

31. MACESIĆ Miloša đURO, 1902, obućar, Srbin. Uhvatili ga Talijani 26. 10. 1941. đ zatvorili u Karlovcu, a strijeljali ga u proljeće 1942.

32. MAĆESIĆ Marka JANKO, 1884, seljak, Srbin. Uhvatili ga Talijani 26. 10. 1941. i zatvorili u Karlovcu, a strijeljali ga početkom 1942.

33. MAĆEŠIĆ Ninka MILE, 1882, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 11. 1941.

34. MAĆEŠIĆ Mile NIKOLA, 1893, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u kući 20. 3. 1942.

35. MACeSiC Marka STANKO, 1915, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 11. 1941.

36. MACEŠlC Nikole VASO, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 8. 7. 1943.

37. MADŽAR Mile MARKO, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Debeloj Kosi 9. 11. 1941.

38. MARTINOVIC Jovana BOZO, 1891, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše na Šaulskim lukama kod Vojnića 3. 8. 1941.

39. MARTINOVIC Sime DANICA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Rakovice 26. 1. 1943.

40. MARTINOVIC ILINKA, 1876, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u kući 22. 1. 1943.

41. MARTINOVIC Jovana MARKO, 1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u kući 9. 11. 1941.

42. MARTINOVIC Mihajla MATIJA, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 11. 1941.

43. MARTINOVIC Petra MILKA, 1920, seljanka, Srpkinja. Umrla od upale pluća zadobivene u bjekstvu po povratku kući 28. 4. 1943.

44. MRKIĆ Đure MILE, 1928, đak. Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Beogradu 6. 5. 1944.

45. PERIĆ Milovana KATA, 1896, seljanka, Srpkinja. Odvele je ustaše u logor Jasenovac 25. 4. 1942. gdje je umrla.

46. PERIC Milića NOVAK, 1892, seljak, Srbin. Zaklale ga i spalile ustaše u pravoslavnoj crkvi na Kolariću kod Vojnića 26. 4. 1942.

47. PERIC Petra SOFIJA, 1904, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 25. 4. 1942., gdje je ubijena.

48. POPOVIC Nikole MILOŠ. 1889. seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u selu 10. 10. 1943.

49. SIPIC Pavla DUŠAN, 1898, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Krnjaku 2. 12. 1941.

50. SIPIC Jovana KATA, 1881, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod kuće 24. 1. 1943.

51. SIPIC Pavla MILAN, 1897, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani pod Čukurom 3. 12. 1941.

52. SIPIC Sime MILE, 1921, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Ivanović jarku 19. 7. 1941.

53. SIPIC Petra MILOŠ, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 11. 1941.

54. SIPIC Janka STANKO, 1889, gostioničar. Srbin. Zaklale ga ustaše u Krnjaku 2. 12. 1941.

55. SIPIC Sime STEVAN, 1910, električar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu 9. 11. 1941. i odvele u Karlovac gdje su ga ubile u proljeće 1942.

56. SLIJEPCEVIC STANKA, 1904, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u kući 24. 3. 1942.

57. ŠARAC Nikole DRAGIC, 1895, trgovac, Srbin. Zaklale ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

58. TEPIC Marka JOVAN, 1906, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 23. 4. 1942.

59. VUCKOVIC Mile MILIC, 1929, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Vaganca 27. 1. 1943.

BURIC SELO

1. BURIC Miloša IGNJATIJE, 1919, radnik, Srbin. Poginuo kod Beograda augusta 1943.

2. KOKIR Marka DRAGIC, 1916, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Klupici 13. 12. 1943.

3. KOKIR Petra MARKO, 1883, seljak, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 13. 12. 1943.

4. KOKIR Miloša NIKOLA, 1881, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Velikoj Kladuši 10. 4. 1942.

5. KOKIR Sime STEVO, 1894, obućar, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 27. 11. 1941.

6. KUNlC Marka MILIC, 1914, vojnik BVJ, Srbin. Zarobili ga Nijemci aprila 1941. i odveli u logor u Njemačku gdje su ga ubili 1944.

7. MANDIC Filipa ILIJA, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Klupici 29. 10. 1941.

8. MILJENOVIČ Janka STANA, 1891, seljanka, Srpkinja. Ranile je usta-

še kod kuće 13. 3. 1943. Podlegla ranama u partizanskoj bolnici Kestenova Gora 15. 3. 1943.

9. RAKINIC MILICA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 21. 3. 1943.
10. RAKINIC Marka MIRA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 21. 3. 1943.
11. TUMBAŠ Filipa ILIJA, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Klupici 9. 11. 1941.
12. ZUNIC Mile ANKA, 1906, seljanka. Srpkinja. Ubile je ustaše u Klupici 13. 3. 1943.

CATRNJA

1. GLAMOCIJA Janka ĐURO, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
2. GLAMOCIJA Dušana MILOŠ, 1919, pisar općine Krnjak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
3. MARKOVIĆ Jovana PETRA, 1868, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Veljuna 23. 1. 1943.
4. MARKOVIĆ Marka SIMO, 1861, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Veljuna 23. 1. 1943.
5. MILJENOVIC Isaila JANKO, 1878, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Veljuna 23. 1. 1943.
6. MILJENOVIC Milovana MILOŠ, 1914, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Vojniću 19. 3. 1942.
7. MILJENOVIC Milovana RADE, 1921, radnik u Beogradu, Srbim. Poginuo prilikom bombardiranja Beograda 6. 4. 1941.
8. MILJENOVIC Milića TEODOR, 1881, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Veljuna 23. 1. 1943.
9. POTKRAJAC Milovana MILOŠ, 1900, seoski starješina, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Vojniću 19. 3. 1942.

DONJI BUDACKI

1. COKIC Nikole RANKO, 1937, dijete, Srbin. Nestao u zbjegu u Lici 1943.
2. ĐURIĆ Matije ANA, 1900, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. ,i odvele u logor Stara Gradiška gdje su je u toku rata ubile.
3. ĐURIC Marka BRANKO, 1903, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
4. ĐURIC Mihajla JOVAN, 1917, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana kod Tušilovića 15. 8. 1942.
5. ĐURIĆ Jovana MARKO, 1876, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 7. 10. 1941. u logor Jasenovac i tamo ubile.
6. ĐURIC Petra MIHAJLO, 1891, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
7. ĐURIC Marka MILA, 1867, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 20. 3. 1942.
8. ĐURIC Jovana MILOŠ, 1872, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 20. 3. 1942.
9. ĐURIC Petra STANKO, 1881, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 2. 12. 1941.
10. GOJKOVIC Rade DESANKA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Selakove Poljane 24. 2. 1943.
11. GOJKOVIC DRAGINJA, 1907, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 20. 3. 1942.
12. GOJKOVIC Cvijana JOVAN, 1895, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu u proljeće 1942.
13. GOJKOVIC Sime MILA, 1888,^ seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 13. 5. 1942.
14. GOJKOVIC MILICA, 1897, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 28. 7. 1942.
15. GOJKOVIC Marka MILKA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla od prehlade zadobivene u bjekstvu u selu 15. 10. 1942.
16. KOMADINA Sime CVIJETA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla u Kmjačkom Grahovcu od prehlade zadobivene u bjekstvu 9. 9. 1942.
17. KOMADINA Miloša DRAGIC, 1893, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

18. KOMADINA Janka ĐURO, 1877, seljak, Srbin. Umro od prehlade zadobivene u bjekstvu u selu 28. 4. 1942.

19. KOMADINA Stevana ĐURO, 1877, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 20. 3. 1942.

20. KOMADINA Milovana LJUBOMIR, 1927, seljak, Srbin. Poginuo u Srbiji 1943.

21. KOMADINA Đure MARKO, 1901, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu maja 1944.

22. KOZLINA Bože BOGDAN, 1930, dijete, Srbin. Poginuo od neprijateljskih aviona kod Divna 20. 2. 1943.

23. KOZLINA Petra DMITAR, 1867, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 20. 3. 1942.

24. KOZLINA Marka LUBICA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Livna 20. 2. 1943.

25. KOZLINA Sime PETAR, 1913, slastičar, Srbin. Ubile ga ustaše u Zagrebu u jesen 1941.

26. LISIĆ Nikole PAVAO, 1886, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

27. MACUT Ignjatija JANKO, 1881, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

28. MACUT Marka PETAR, 1928, dijete, Srbin. Umro od prehlade u bjekstvu u Kapeli 26. 1. 1943.

29. MACUT Stanice STANA, 1883, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 22. 1. 1943.

30. MACESlC Damjana JANKO, 1877, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu 15. 2. 1942.

31. MACESlC Pavla MILA, 1909, seljanka, Srpkinja. Ubijena nesmotrenošću partizana u selu 2. 5. 1943.

32. MACEŠIC Milete MILOŠ, 1859, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 4. 1942.

33. MACEŠIC Damjana SIMO, 1878, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 2. 12. 1941.

34. MACEŠIC Stanka ZORKA, 1916, seljanka, Srpkinja, Uhvatile je ustaše u Karlovcu 30. 11. 1941., odvele u logor Jasenovac i ubile.

35. MATIJEVIĆ Janka DRAGICA, 1909, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 20. 4. 1942.

36. MIHAJLOVIC Janka JAKOV, 1904, financ., Srbin. Ubili ga Nijemci u Beogradu 1. 11. 1943.

37. MIKULIC Petra ANKA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu od prehlade dobivene u bjekstvu 27 10. 1942.

38. MIKULIC Jovana JANKO, 1899, seljak, Srbin. Umro u selu od prehlade zadobivene u bjekstvu 15. 11. 1942.

39. MIKULIC Jovana MILETA, 1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Pavković Selu 15. 3. 1943.

40. MIKULIC Luke MIRA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla od prehlade u selu 7. 8. 1942.

41. MIKULIC Đure STANICA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Pavković Selu 15. 3. 1943.

42. NOVAKOVIC Luke JANKO, 1904, trgovac u Karlovcu, Srbin. Internirale ga ustaše 21. 11. 1941. u logor Jasenovac gdje je ubijen.

43. NOVAKOVIC Luke MARKO, 1887, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 2. 12. 1941.

44. PETROVIC MILOVAN, 1875, seljak, Srbin. Internirali ga domobrani 1. 12. 1941. u logor Jasenovac gdje je ubijen.

DONJI SKRAD

1. DMITROVIC Vuka ĐURO, 1919, tekstilni radnik, Srbin. Uhvatile ga ustaše kod kuće i odvele u Njemačku gdje je ubijen 1944.

2. GAZIBARA Stevana STANKO, 1897, obućarski radnik, Srbin. Uhapsile ga ustaše kao predratnog komunistu sredinom 1942, sprovele u Jasenovac i iste godine ubile.

3. KOZLINA Petra CVIJAN, 1885, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Gornjim Tomićima kod Krnjaka 21. 1. 1943.

4. KOZLINA Ilije MARKO, 1884, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Cvijanović Brdu 21. 1. 1943.

5. KOZLINA Stevana MARKO, 1877, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u CVitkoviću kod Slunja 24. 1. 1943.
6. LEZAJIĆ ILIJA, 1894, seljak, Srbin. Poslije zvjerskog mučenja ubile ga ustaše kod Barilovića 24. 4. 1942.
7. MILOVANOVIĆ Vase MILETA, 1859, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u vlastitoj kući 5. 2. 1943.
8. MILOVANOVIĆ Milete MILICA, 1889, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci kod Veljuna 23. 1. 1943.
9. MILOVANOVIĆ SOFIJA, 1883, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijeme' kod Veljuna 23. 1. 1943.
10. POPOVIĆ Steve DRAGIĆA, 1918, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 21. 1. 1943.
11. VELIMIROVIĆ Sime PAVAO, 1881, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 24. 4. 1942.
12. VURDELIJA Petra JANKO, 1893, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Krnjaka 21. 1. 1943.

DUGI DOL

1. BlZlC Nikole BORO, 1927, dijete, Srbin. Poginuo od nađene talijanske granate u selu 7. 8. 1943.
2. BIZIĆ Milića MILIC, 1870, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 3. 3. 1943.
3. BIZIĆ Nikole MILIĆ, 1936, dijete, Srbin. Poginuo od nađene talijanske granate u selu 7. 8. 1943.
4. BIŽIĆ Milića SIMO, 1913, željezničar, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu 18. 9. 1941.
5. BlZlĆ Milića VASO, 1896, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
6. DUDUKOVIC Mile MIHAJLO, 1903, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše pred kućom jula 1944.
7. DUDUKOVIĆ Mile MILETA, 1886. željezničar, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu 15. 12. 1941.
8. KOSIJER Bogića NIKOLA, 1913, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jaricu 29. 7. 1941.
9. KOZLINA Nikole SIMO, 1903, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Beogradu 1941.
10. MAĆEŠIĆ Mihajla BOŽICA, 1899, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu od prehlade zadobivene u bjekstvu 7. 10. 1941.
11. MAĆEŠIĆ Mileta ĐURAĐ, 1858, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 17. 5. 1943.
12. MAĆEŠIĆ ĐURO, 1869, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 3. 3. 1943.
13. MAĆEŠIĆ Pavla ĐURO, 1902, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
14. MAĆEŠIĆ Petra JANKO, 1911, trgovački pomoćnik u Ličkom Petrovom Selu, Srbin. Ubile ga ustaše na Garavici kod Bihaća 30. 7. 1941.
15. MAĆEŠIĆ Janka MIHAJLO, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
16. MAĆEŠIĆ Milovana MIHAJLO, 1923, trgovački pomoćnik, Srbin. Ubile ga ustaše u Kmjaku 1942.
17. MAĆEŠIĆ Đure MILICA, 1909, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Koranskom Brijegu 13. 9. 1941.
18. MAĆEŠIĆ Jovana MILOVAN, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Gornjem Skradu 10. 4. 1941.
19. MAĆEŠIĆ Sime PETAR, 1909, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Karlovcu 3. 12. 1941.
20. MAĆEŠIĆ Milovana PETRA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Krnjaku 2. 12. 1941.
21. MAĆEŠIĆ Mihajla STANKO, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
22. MRMIĆ Vase ANA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 27. 1. 1943.
23. MRMIĆ Kostadina MARKO, 1896, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
24. ŠAULA Petra ĐURO, 1907, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
25. ŠAULA Ilije MIHAJLO, 1884, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Čukura 2. 12. 1941.

DVORIŠTE

1. BUNČIĆ Teodora ANKA, 1892, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše na Poljanku kod Plitvica 10. 6. 1944.
2. CICA Vase DUŠAN, 1931, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi više sela 20. 4. 1942.
3. CICA Rade VASO, 1903, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u pećini kod Taborišta 31. 7. 1941.
4. DOBROSAVLJEVIC Vase JOSIP, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u pećini kod Taborišta 31. 7. 1941.
5. DOBROSAVLJEVIC Dušana MILETA, 1887, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Vojniću 19. 3. 1942.
6. DOBROSAVLJEVIC Stanka MILETA, 1912, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u pećini kod Taborišta 31. 7. 1941.
7. DOBROSAVLJEVIC Mihajla STANKO, 1881, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 20. 4. 1942.
8. GLAMOCLIJA Mihajla JANKO, 1882, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 7. 5. 1942.

GORNJI BUDAČKI

1. BUNClC Sime DRAGlC, 1923, seljak, Srbin. Ranjen iz ustaškog aviona 10. 5. 1942. i podlegao ranama u selu 13. 5. 1942.
2. LUKAC Manojla MILORAD, 1926, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 22. 1. 1943.
3. MATIJEVlC DANICA, 1888, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Keserovom Potoku 13. 2. 1943.
4. MATIJEVlC Janka DRAGIĆA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 20. 4. 1942.
5. MATIJEVlC Rade MILE, 1894, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Nikšiću kod Slunja 24. I. 1943.
6. MATIJEVlC Vase STANA, 1911, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Keserovom Potoku 13. 2. 1943.
7. MATIJEVlC Mile STANKA, 1922, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Zagrebu 1942.
8. PEURACA Janka CVIJAN, 1878, seljak, Srbin. Umro u selu od posljedica straha i prehlade 8. 12. 1941.
9. PEURACA Sime KATA, 1876, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 13. 2. 1943.
10. PEURACA Cvijana MILE, 1907, paroh u Gornjem Budačkom, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29.7. 1941.

U. PEURACA Mile PETAR, 1920, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

GORNJI SKRAD

1. VUGDRAGOVlC Miloša DES ANKA, 1936, dijete, Srpkinja. Nestala u zbjegu u Bosni januara 1943.
2. VUGDRAGOVlC Milana MARIJA, 1886, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 22. 1. 1943.
3. VUGDRAGOVlC Dušana MILlC, 1925, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu Podgorje kod Krnjaka 22. 1. 1943.

JASNIĆ BRDO

1. RADOVIC Janka MILAN, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 13. 3. 1943.
2. RADOVIC Marka MILE, 1899, seljak, Srbin. Uhvatili ga Nijemci kod Livna marta 1943. ii odveli u logor Jasenovac gdje su ga ubile ustaše.
3. RADOVIC Janka MILOŠ, 1900, seljak, Srbin. Uhvatili ga Nijemci kod Livna marta 1943. i odveli u logor Jasenovac gdje su ga ubile ustaše.
4. RADOVIC Janka SVETOZAR, 1936. dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Duvna 2. 3. 1943.

KESEROV POTOK

1. KESER Cvijana ĐURO, 1892, seljak, Srbin. Odveli ga Talijani u Karlovac 2. 10. 1941, a potom ustaše u logor Jasenovac, gdje su ga ubile.
2. KESER Sime INDIJA, 1899, seljanka, Srpkinja. Odveli je Talijani u

Karlovac 2. 10. 1941, a potom ustaše u logor Jasenovac gdje su je (ubile.

3. MIHAJLOVIĆ Stojana MILICA, 1865, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 13. 2. 1943.
4. ZlVKOVlC Keser Stojana MILICA, 1865, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 13. 2. 1943.

KRNJACKI GRABOV AC

1. BLAGOJEVIC Milića MIHAJLO, 1915, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
2. BLAZEVIC Jovana IGNJATIJA, 1876, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 2. 12. 1942.
3. KOKIR Ilije MILA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu aprila 1942.
4. MAGARAC MILE, 1873, seljak, Srbin. Spalili ga Nijemci u selu 22. 1. 1943.
5. MAGARAC Đure MILIC, 1920, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u pravoslavnoj crkvi na Kolariću kod Vojnića 25. 4. 1942.
6. MAGARAC Nikole MILOŠ, 1923, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1942.
7. MAGARAC Miloša VLADO, 1925, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Skradskoj gori 15. 11. 1942.
8. MANDlC Marka ĐURO, 1923, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Bijelim Vodama 1943.
9. MANDlC Miloša MARKO, 1892, seljak, Srbim. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
10. MANDlC Miloša MIHAJLO, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
11. MANDlC Vućena MILOŠ, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
12. MARTINOVIC Steve DESANKA, 1925, đak, Srpkinja. Umrla u Zbjegu 1944.
13. MARTINOVIC Janka DRAGINJA, 1894, seljanka, Srpkinja. Bježeći pred Nijemcima okliznula se i pala, te zadobila smrtni udarac u šumi Loskunja 22. 1. 1943.
14. MIHAJLOVIĆ Mile DESANKA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Pećingrada 26. 1. 1943.
15. MIHAJLOVIĆ Davida JAKOV, 1871, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 2. 12. 1941.
16. MIHAJLOVIĆ Kuzmana NINKO, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Ivanović jarka 20. 4. 1943.
17. MILOVANOVIC Mihajla MILlC, 1920, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemca u selu 22. 1. 1943.
18. SRDlC Stevana MILOŠ, 1924, đak u Požarevcu, Srbin. Ubili ga Nijemci u Srbiji juna 1943.
19. ZlVKOVlC Jovana MAKSIM, 1868, seljak, Srbin. Umro od straha u selu 2. 10. 1941.

KRNJACKO PODGORJE

1. BAKIS Nikole MARKO, 1904, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 2. 12. 1941.
2. BAKIŠ Stanka MILIC, 1888, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 2. 12. 1941.
3. DOBROSAVLJEVIĆ Miloša MILAN, 1914, sudski zvaničnik u Krnj aku, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
4. LISIC Stanka MILKA, 1913, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Cerovca 7. 9. 1943.
5. ŠARAC Dragića ANĐELIJA, 1892, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu od prehlade zadobivene u bjekstvu 28. 6. 1942.
6. TOMIĆ Stevana DMITAR, 1899, općinski bilježnik, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
7. TOMIC Vuje NIKOLA, 1887, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 24. 3. 1942.
8. TOMlC Matije PETAR, 1888, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Nikšiću kod Slunja 24. 1. 1943.
9. TOMIC Nikole PETAR, 1909, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 2. 12. 1941.
10. TOMlC Vase PETAR, 1899, seljak, Srbin. Ubili ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

11. TOMIĆ STEVAN, 1871, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 22. 1. 1943.

KRNJAK

1. BLAGOJEVIC Teodora MILIC, 1884, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 1941.
2. BLAŽEVIĆ Antonije MILIVOJ. 1903, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
3. BOZlC ANKA, 1901, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 10. 12. 1943.
4. BOŽIĆ Petra JANKO, 1880, seljak. Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 3. 12. 1941.
5. BOŽIĆ Stanka KATA, 1889, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 10. 12. 1943.
6. BOŽIĆ Rade LJUBICA, 1934, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 10. 12. 1943.
7. BOŽIĆ Milića MARIJA, 1907, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u duševnoj bolnici u Zagrebu 9. 8. 1941.
8. BOŽIĆ Rade MILA, 1923, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 10. 12. 1943.
9. BOŽIĆ Stanka MILANKA, 1921, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 10. 12. 1943.
10. BOŽIĆ Rade MILICA, 1939, dijete. Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 10. 12. 1943.
11. BOŽIĆ Rade MIRKO, 1937, dijete. Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 10. 12. 1943.
12. BOZlC Tanasije NIKOLA, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
13. BOŽIĆ Tanasije PETAR, 1900, žandar do 1941, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
14. BOŽlC Rade RADOJKA, 1943, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 10. 12. 1943.
15. BOŽIĆ Rade STANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 10. 12. 1943.
16. BOŽIĆ STANKO, 1870, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani pod Čukurom 3. 12. 1941.
17. BOŽIĆ Tanasije STANKO, 1909. žandar do aprila 1941, Srbin. Ubile ga ustaše u Varaždinu 15. 8. 1941.
18. ĆURČIJA Teodora MARKO. 1870, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 20. 3. 1942,
19. DEVIĆ Vase ĐURO, 1919, trgovački pomoćnik, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
20. DUDUKOVIĆ Nikole SIMO, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
21. GRBA DANE, 1913, sudski zvaničnik u Krnjaku, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
22. IVANOVIĆ MARKO, 1906, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Krnjaku jula 1943.
23. IVANOVIĆ Mihajla MIKA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla u selu 16. 10. 1943.
24. IVANOVIĆ Sime MILA, 1880. seljanka, Srpkinja. Umrla od posljedica opekotina u selu 6. 12. 1941.
25. KORAĆ Miloša DRAGAN, 1908, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Beogradu 1943.
26. KORAĆ Marka MILOŠ, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
27. KOZLINA Ninka DRAGAN, 1921, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
28. KOZLINA Ninka STANKO, 1925, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
29. KRESOJEVIĆ Stanka ANĐA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 5. 1. 1942.
30. KRESOJEVIĆ Marka ARSENIJE, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
31. KRESOJEVIĆ Arsenije BOSKO. 1942, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
32. KRESOJEVIĆ Arsenije BRANKO, 1925, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

33. KRESOJEVIĆ Ninka DANICA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 20. 9. 1942.

34. KRESOJEVIĆ Marka ILIJA, 1913, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Krnjaku 1942.

35. KRESOJEVIC Sime KATA, 1908, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 7. 10. 1941.

36. KRESOJEVIĆ Marka LAZO, 1912, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

37. KRESOJEVIĆ Janka MOMČILO, 1928, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 2. 12. 1941.

38. KRESOJEVIĆ Đure NIKOLA, 1897, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 1941. u logor Jasenovac gdje su ga ubile.

39. KRESOJEVIĆ Stanka ZORKA, 1923, seljanka, Srpkinja. Ubijena nesmotrenošću partizana u Dugom Dolu 10. 12. 1941.

40. MAĆESlC Bogića MIHAJLO, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

41. MALBASA PAVAO, 1873, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 24. 4. 1942.

42. MAMULA Ilije ĐORĐE, 1887, službenik, Srbin. Internirale ga ustaše 4. 7. 1941. u logor Jadovno gdje je ubijen.

43. MERDZAN Stevana MILIC, 1895, bačvar, Srbin. Ubile ga ustaše na Luščiću kod Karlovca 11. 10. 1941.

44. MERDZAN Pavla STANKO, 1886, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 1942.

45. MIHAJLOVIC Đure DANICA, 1921, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 22. 1. 1943.

46. MIHAJLOVIC Miloša JAKOV, 1888, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 2. 12. 1941.

47. MIHAJLOVIC Miloša MARKO, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

48. MIHAJLOVIC Marka MILIC, 1898, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 2. 12. 1941.

49. MIHAJLOVIC Janka MILOŠ, 1912, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 1941. u logor Jasenovac gdje je ubijen.

50. MIHAJLOVIC Sime NIKOLA, 1906, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

51. MIHAJLOVIC Marka STEVAN, 1914, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 1941. u logor Jasenovac gdje je ubijen.

52. MIHAJLOVIC Miloša STEVAN, 1891, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 2. 12. 1941.

53. MIHAJLOVIC Marka TOME, 1870, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 2. 12. 1941.

54. MIHAJLOVIC Jov.ice VOJIN, 1902, trgovac, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

55. MIKULIC Miloša BOŠKO, 1932, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 12. 2. 1943.

56. MIKULIC Petra MILETA, 1885, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

57. MIKULIC Stanka MILICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1941.

58. MIKULIC Pavla MILOŠ, 1903, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

59. MIKULIC Mihajla STANA, 1887, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 22. 1. 1943.

60. MRKALJ Jandre ĐURO, 1897, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Veljuna 23. 1. 1943.

61. PERIC Milića MIHAJLO, 1892, seljak, Srbin. Umro u selu od prehlade zadobivene u bjekstvu 28. 4. 1943.

62. PERIC Milića PETAR, 1902, cestar, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

63. RIBAR BOZO, 1885, učitelj, Srbin. Ubili ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

64. ROGlC Đure BOZO, 1938, dijete, Srbin. Nestao u zbjegu u Bosni februara 1943.

65. ROGlC Marka DMITAR, 1911, sudski podvomik, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

66. ROGIĆ Miloša JANKO, 1895, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 3. 12. 1941.

67. ROGIĆ Lazara MILOŠ. 1874, seljak. Srbin. Ubili ga Talijani kod Cultura 3. 12. 1941.

68. SEDLAR MILIĆ, 1898, sluga, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 3. 12. 1941.

69. SOLAK Stojana MIHAJLO, 1913, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani pod Cukurom 3. 12. 1941.

70. SOLAK Voje MILA. 1906, seljanka. Srpkinja. Ubile je ustaše u Podgorju 10. 12. 1943.

71. TOMASEVIC Jovana ANA, 1898. seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 18. 5. 1943.

72. TOMAŠEVIĆ Marka DESANKA, 1926, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 12. 2. 1943.

73. TOMAŠEVIĆ Marka ZORKA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Bosanskog Petrovca 16. 2. 1943.

74. TOMIĆ Stevana DMITRIJA, 1899. bilježnik, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

75. TOMIC Stevana SAVO, 1902, stolar, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Danicu 20. 5. 1941, a zatim prebacile u logor Jadovno i tamo ubile.

76. VUĆKOVIĆ Ante JOVAN, 1899, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 1941. u logor Jasenovac gdje su ga ubile.

77. VUĆKOVIĆ Ante MIHAJLO, 1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

78. ZORAJA Mihajla DANICA, 1881. seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Podgorju 22. 1. 1943.

79. ZORAJA Rade STEVAN, 1885, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Podgorju 22. 1. 1943.

80. ZlVKOVIĆ Rade MILOVAN, 1905. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

81. ŽIVKOVIĆ SOFIJA, 1877, seljanka. Srpkinja. Poginula u Bosni 1943.

MALA CRKVINA

1. MATIJEVIĆ Luke ĐURO, 1905, vojnik BVJ do 1941, Srbin. Odveli ga Nijemci u logor u Njemačku 1941. gdje su ga ubili.
2. MILJENOVIC Mihajla DRAGIC, 1884, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Bosni marta 1943. i odvele u logor Zemun gdje su ga ubile.
3. MILJENOVIĆ Marka DUŠAN, 1896, seljak, Srbin. Uhvatili ga Nijemci u Bosni marta 1943. i odveli u logor u Norvešku gdje su ga ubili.
4. MILJENOVIĆ Kuzmana MILIĆ, 1897, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ogulinu 24. 2. 1943.

MLAKOVAC

1. GRI JAKO VIC Miloša ANĐA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla od prehlade u selu 1941.
2. GRIJAKOVIĆ Đorđa DMITAR, 1867, seljak, Srbin. Ubila ga ustaše u selu 1942.
3. GRIJAKOVIĆ Marka LJUBICA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla od hladnoće u selu 1941.
4. GRIJAKOVIĆ MILKA, 1893, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Lici 1943.
5. GRIJAKOVIĆ MILOŠ, 1872, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1943.
6. GRIJAKOVIĆ Pavla MILOŠ, 1873, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 1943.
7. GRIJAKOVIĆ Marka STANKO, 1874, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u D. Škradu 1943.
8. GRIJAKOVIĆ Pavla SVETOZAR, 1928, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Korenici marta 1943.
9. KUSEVIĆ Stanka PAVAO, 1899, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
10. LUKAĆ Đuro, 1898, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Lici 1943.
11. LUK AC SOFIJA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Lici 1943.
12. MAĆEŠIĆ Petra STEVAN, 1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

13. SIMIĆ Stanoje ĐURO, 1885, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
14. SIMIĆ Đurđa MIHAJLO, 1899, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
15. SIMIĆ Cvijana SIMO, 1895, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
16. SRDIĆ Stevana DARINKA, 1923, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 3. 3. 1943.
17. SRDIĆ Stanka DESANKA, 1923, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 3. 3, 1943.
18. SRDIĆ Stevana DIMITRIJE, 1931. dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 3. 3. 1943.
19. SRDIĆ Stanka JOVAN, 1925, đak, Srbin. Ubile ga ustaše na povratku s izučavanja zanata iz Srbije u Zagrebu 1. 8. 1941.
20. SRDIĆ Rade MILA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 3. 3. 1943.
21. SRDIĆ Miloša MILETA, 1876, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 21. 1. 1943.
22. SRDIĆ Milete MILOŠ, 1909, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Rastovcu 21. 3. 1942.
23. SRDIĆ Milete STEVAN, 1899, sel'ak. Srbin. Ubili ga Talijani kod Čukura 3. 12. 1941.
24. SRDIĆ Stevana VLADIMIR, 1935, dijete. Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 3. 3. 1943.
25. UZELAC Milete TEODOR, 1909. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
26. VUKOBRATOVIĆ Ilije MILIĆ, 1893, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
27. ZlVKOVIĆ Mihajla STEVAN, 1918. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

PARTIZANSKO ZARISTE

1. MANDIĆ Vase MILOS, 1925, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše kod Debele Kose 17. 4. 1942.
2. PERIĆ MILE, 1895, žandar do aprila 1941, Srbin. Ubile ga ustaše u pravoslavnoj crkvi na Kolariću kod Vojnića 25. 4. 1942.
3. PETRIĆ VIDA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je i spalile ustaše u pravoslavnoj crkvi na Kolariću kod Vojnića 25. 4. 1942.
4. VUKSAN GLISO, 1878, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 2. 4. 1942.
5. VUKSAN MILA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ranile je ustaše u selu 5. 5. 1942. Odvezena u bolnicu u Duga Resu gdje je podlegla ranama nakon nekoliko dana.
6. VUKSAN SAVO, 1874, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu u proljeće 1942.

PAVKOVIĆ SELO

1. BOŽIĆ Marka DANICA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla od prehlade u Gornjem Skradu 25. 4. 1942.
2. BOZlC Mihajla MILOŠ, 1916, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Krnjaku 27. 1. 1943.
3. KOMADINA Adama STANKO, 1886, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 3. 12. 1941.
4. MIHAJLOVIC Stanka ĐURO, 1905, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 12. 2. 1943.
5. MIHAJLOVIC Stanka MILOŠ, 1902, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu 1. 12. 1941.
6. PAVKOVIĆ Jovana ILIJA, 1920, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 3. 12. 1941.
7. PAVKOVIĆ Rade LUKA, 1891, seljak, Srbin. Ubili ga domobrani u Karlovcu jula 1942.
8. PAVKOVIĆ Stanka MARKO, 1900, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 3. 12. 1941.
9. PAVKOVIĆ Mihajla PAVAO, 1887, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 3. 12. 1941.
10. ZDJELAR Đorđa JANKO, 1871, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 3. 12. 1941.
11. ZDJELAR Miloša MILlC, 1913, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukura 3. 12. 1941.

12. ZDJELAR Pavla NIKOLA, 1878, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod čukura 3. 12. 1941.
13. ZDJELAR Miloša PETAR, 1908, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Čukura 3. 12. 1941.
14. ZORIC Stanka ĐURO, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 1943.

PERIC SELO

1. KOMADINA Stanka DRAGIĆ, 1919, šuster, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 1941. i tamo ubile.
2. MAĆESlĆ Bože ANKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Burić Selu 13. 3. 1943.
3. MAĆESIĆ Dragića DRAGIĆA, 1908, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Burić Selu 13. 3. 1943.
4. MAĆESIĆ Vase INDIJA, 1881, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Burić Selu 13. 3. 1943.
5. MAĆESlĆ Miloša MILKA, 1929, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Burić Selu 13. 3. 1943.
6. MAĆESIĆ Dane NENAD, 1935, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Burić Selu 13. 3. 1943.

PONORAC

1. GAZIBARA Janka GOJKO, 1934, dijete, Srbin. Bolestan od paralize. Nijemci ga živog spalili u kući 25. 5. 1944.
2. GAZIBARA Milete MILE, 1926, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu Nikšić kod Slunja 24. 1. 1943.
3. MARKOVIĆ Milete TRIFUN, 1876, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu Nikšić kod Slunja 24. 1. 1943.
4. VUJASKOVIC Simeona DANICA, 1876, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 20. 4. 1942.
5. VUJASKOVIĆ Teodora ĐURAĐ, 1867, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 20. 4.1942. i tamo ga ubile.

RASTOVAC

1. KOSIJER Bogića NIKOLA, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
2. MAĆESlĆ Nikole MILIĆ, 1942, dijete, Srbin. Umro od zime i gladi kod Velike Kladuše 25. 1. 1943.
3. MAĆESlĆ Stanka MILKA, 1919, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 1942, gdje su je ubile.
4. MAĆESlĆ Nikole MILOŠ, 1928, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod Bosanskog Grahova 28. 1. 1943.
5. SRDIĆ Milete MILOŠ, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 3. 1942.

VELIKA CRKVINA

1. BUNĆIĆ Stanka MILOŠ, 1934, dijete, Srbin. Poginuo od nađene njemačke bombe u selu 20. 7. 1944.
2. BUNĆlC Save STANKO, 1886, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 25. 5. 1944.
3. DOJĆINOVIĆ Milića SIMO, 1864, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 25. 5. 1944.
4. MARKOVIĆ Milića MILICA. 1891, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 25. 5. 1944.
5. MARKOVIĆ Mihajla MIRKO, 1913, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 22. 1. 1943.
6. MARKOVIĆ Teodora STANKO, 1873, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 26. 4. 1942. u logor Jasenovac gdje je ubijen.
7. MULJEV BORIS, 1876, prota, Rus. Ubijen nesmotrenošću partizana u Ponorcu 15. 11. 1941.
8. MULJEV MILKA, 1878, supruga popa Borisa, Srpkinja. Ubijena nesmotrenošću partizana u Ponorcu 15. 11. 1941.
9. NOVKOVIĆ Stanka BOGIĆ, 1912. seljak, Srbin. Ranile ga ustaše u selu 20. 4. 1942, te je od posljedica umro u VPB Gornji Skrad 23. 4. 1942.
10. NOVKOVIĆ Milutina ĐURO, 1912, radnik u Beogradu, Srbin. Poginuo

od njemačkog bombardiranja 6. 4. 1941.

11. VELIMIROVIĆ Jose JANKO, 1911, seljak, Srbin. Ubio ga žandar Ilija Jarak iz Perjasice u selu 15. 10. 1941.
12. VELIMIROVIĆ Petra STANA, 1894. seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 22. 1. 1943.
13. VUCKOVIC Jandre GLlSO, 1923, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 20. 4. 1942.
14. VUCKOVIC Gliše MILAN, 1919. seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u selu 20. 4. 1942.

VOĐEVIC BRDO

1. BLITVA Ninka BOZO, 1907, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
2. CVJETICANIN Mojsija KOŠTA, 1919, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
3. CVJETICANIN Miloša MILE, 1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
4. CVJETICANIN Đure MILE. 1909, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
5. CVJETICANIN Stojana MOJSIJE, 1880, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Zagorja Selu 23. 1. 1943.
6. CVJETICANIN Đure MOJSIJA. 1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
7. CVJETICANIN Mojsije STOJAN. 1922, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
8. DMITROVIC Petra LAZO, 1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
9. SIKIRICA Sime LJUBAN. 1943, dijete, Srbin. Umro u selu 22. 1.1943.
10. SIKIRICA Dragića MILE, 1898, seljak, Srbin. Ubijen zbog nesmotrenosti organa OZN-e u Maćešić Potoku 10. 7. 1944.

VOJNIČKA POLJANA

1. BANDA Jovana ANA, 1875, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 25. 3. 1942.
2. DUDUKOVIC Milovana ANĐELIJA, 1914, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 7. 5. 1942.
3. MACeSiC Milića ANKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 7. 5. 1942.
4. MIHAJLOVIĆ Sime STANKO, 1897, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Vojniću 1941.
5. RADULOVIC Jove BRANKO, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 11. 1941.
6. RADULOVIC Mihajla DANICA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.
7. RADULOVIC Mile DANICA, 1929, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 7. 5. 1942.
8. RADULOVIC Ilije DRAGlC, 1922, seljak, Srbin. Interniran 24. 4. 1942. i ubijen od Nijemaca u Norveškoj 17. 7.' 1942.
9. RADULOVIC Petra GOJKO, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 25. 3. 1942.
10. RADULOVIC Stanka KATA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.
11. RADULOVIC MARIJA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.
12. RADULOVIC Ilije MILA, 1919, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u pravoslavnoj crkvi na Kolarićukod Vojnića 26. 4. 1942.
13. RADULOVIC Teodora PETAR, 1909, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci 24. 4. 1942. u logor u Norvešku gdje su ga ubili.
14. RADULOVIC Petra STANA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 25. 3. 1942.
15. RADULOVIC Damjana TEODOR, 1877, seljak, Srbin. Ubile ga i spalile ustaše u kući 9. 11. 1941.

VOJNIČKI GRABOV AC

1. ĐURIC Milutina DRAGAN, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 25. 3. 1942.
2. ĐURIC Nikole JELENA, 1869, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 25. 3. 1943.

3. MAGARAC Jovana DUŠAN, 1928, dijete, Srbin. Umro u selu od prehlade zadobivene u bjekstvu 2. 9. 1943.
4. MAGARAC Pavla ĐURO, 1919, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu augusta 1941.
5. MANDIC Marka MILIC, 1877, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Čukora 2. 12. 1941.
6. MIHAJLOVIĆ Mile MILOŠ, 1891, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani pred kućom 3. 12. 1941.
7. TODORIC Stanka LAZO, 1907, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Loskunje 2. 4. 1942.
8. TODORIC Jovana MILICA, 1917, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u pravoslavnoj crkvi na Kolariću kod Vojnića 25. 4. 1942.
9. TODORIC Marka MILIC, 1898, seljak, Srbin. Ubili ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
10. TODORIC Sime MILIC, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Krnjaku 3. 12. 1941.
11. TODORIC Arsenije MILOVAN, 1900, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Cukara 3. 12. 1941.
12. TODORIC Mihajla PETAR, 1887, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Debeloj Kosi 23. 1. 1943.
13. TODORIC Janka SIMO, 1918, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

VOJNOVIC BRDO

1. JASNIC Vase PETAR, 1921, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 22. 12. 1941.

ZAGORJE

1. BANDA Nikole RADE, 1920, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
2. DUDUKOVIĆ Todora MILOŠ, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
3. MIHAJLOVIĆ Srđana ĐURO, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
4. MIHAJLOVIĆ Sime MILA, 1891, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Sparednjaku 25. 1. 1943.
5. MIHAJLOVIĆ Srđana MILOŠ, 1904, stražar općine Veljun do aprila 1941, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
6. MIHAJLOVIC Miloša MIRKO, 1922, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
7. MIHAJLOVIĆ Srđana PETAR, 1909, konobar u Beogradu do aprila 1941. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
8. MILJENOVIC MarkaNIKOLA, 1907, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 2. 7. 1945.
9. MIRKOVIC Mihajla MILAN, 1906, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
10. MIRKOVIC Milića MILE, 1913, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
11. MIRKOVIC Vasana MILOŠ, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
12. MIRKOVIC Vasana PETRA, 1884, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Sparednjaku 25. 1. 1943.
13. MIRKOVIC Janka STANA, 1867, seljanka Srpkinja. Ubili je Nijemci u Sparednjaku 25. 1. 1943.
14. PILJA Milena DRAGIĆA, 1925, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 18. 2. 1943.
15. PILJA Đure JANKO, 1883, seljak, Srbin. Umro od prehlade u bjekstvu pred neprijateljem u Keserovom Potoku 2. 2. 1942.
16. PILJA Gliše MARKO, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.
17. PRIBIC Miloša MILAN, 1921, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Trupinjaku 15. 1. 1942.
18. PRIBIC Miloša NIKOLA, 1905, sudski zvaničnik, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
19. PRIBIC Mojsije PETRA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 27. 1. 1943.
20. RADULOVIC Petra MILOŠ, 1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.

21. RADULOVlC Miloša STANKA, 1896, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 15. 2. 1943.

22. VUKOBRATOVIC Stevana BRANKO, 1920, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.

23. VUKOBRATOVIC Miloša LJUBOMIR, 1916, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.

24. VUKOBRATOVIC Milovana MARKO, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.

25. VUKOBRATOVIC Mile MILAN, 1915, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.

26. VUKOBRATOVIC Stanka MILE, 1915, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.

27. VUKOBRATOVIC Nikole MILOŠ, 1902, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.

28. VUKOBRATOVIC Sime MILOŠ, 1864, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Glinskom Vrelu 23. 1. 1943.

29. VUKOBRATOVIC Miloša MILOVAN, 1914, knjigovezac u Beogradu do aprila 1941., Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.

30. VUKOBRATOVIC Stevana MILUTIN, 1922, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Blagaju 8. 5. 1941.

OPĆINA KRSTINJA

DONJA BRUSOVACA

1. BAJIC Ninka DRAGIĆA, 1922, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

2. BAJIC Ilije ĐURO, 1927, seljak, Srbin. Ubili ga i spalili Nijemci u selu 24. 1. 1943.

3. BAJIC Mile KATA, 1886, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše 14. 5. 1942. u Đakovo i tamo ubile.

4. BAJIC Nikole MILAN, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

5. BAJIC Đure MILE, 1905, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

6. BAJIC Jovana MILE, 1927, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u Maribor 14. 5. 1942. gdje su ga ubili Nijemci.

7. BAJIC Ninka MILE, 1904, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

8. BAJIĆ Miloša MILKA, 1907, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.

9. BAJIC Stanka MILKA, 1939, dijete, Srpkinja. Utopila se bježeći pred Nijemcima u potoku Brusovača 23. 1. 1943.

10. BAJIC Đure MILOŠ, 1897, seljak, Srbin. Internirale gaustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

11. BAJIC Stevana MILOŠ, 1887, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 23. 1. 1943.

12. BAJIC Mile NIKOLA, 1906, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

13. BAJIC Mile RANKA, 1929, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

14. BAJIC Nikole RANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

15. BAJIC Petra STANA, 1885, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 23. 1. 1943.

16. BAJIC Miloša STANKO, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Cetingradu 24. 4. 1942.

17. BJELIVUK Milića DUŠAN, 1923, seljdk, Srbin. Umro od prehlade u selu 9. 8. 1942.

18. BJELIVUK Miile MILlC, 1894, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

19. BJELIVUK Marka MILOŠ, 1879, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

20. BJELIVUK Laze NIKOLA, 1878, seljak, Srbin. Ubili ga i spalili Nijemci u selu 23. 1. 1943.

21. DEJANOVIC Mihajla CVIJETA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je i spalile ustaše u selu 19. 8. 1941.

22. DEJANOVIC Dragice DUŠAN, 1928, seljak, Srbin. Poginuo od savezničkog bombardiranja u Beogradu 6. 9. 1944.

23. DEJANOVIC Milića MARA, 1914, kuharica, Srpkinja. Poginula od savezničkog bombardiranja u Beogradu 6. 9. 1944.

24. DEJANOVIC Miloša MILE, 1926, dijete, Srbin. Strijeljale ga ustaše kod kuće 19. 8. 1941.

25. DEJANOVIC Nikole MILIVOJ, 1903, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

26. DEJANOVIC Miloša ZORKA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. ii taimo ubile.

27. EROR Mile DUJO, 1928, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.

28. EROR Mile LJUBICA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

29. EROR MARIJA, 1896, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

30. EROR Đure MILE, 1893, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

31. EROR Milića MILOŠ, 1910, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

32. EROR Mile MISO, 1926, seljak, Srbin. Internirali ga ustaše u logor Zemun aprila 1942. i tamo ubile.

33. EROR Mile ZORKA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj goni 12. 5. 1942.

34. KORAC Vase DUgAN, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

35. KORAC Đure MILE, 1922, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

36. KORAC Nikole MILE, 1890, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

37. KORAC Vaše MILE, 1938, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.

38. KORAC Mile MILKA, 1887, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u Đakovo 14. 5. 1942. i tamo ubile.

39. KORAC Đure MILOŠ, 1914, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

40. KORAC Vase STANA, 1890, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u Đakovo 14. 5. 1942. i tamo ubile.

41. KOSANOVIC Mile LJUBICA, 1905, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

42. KOVACEVlC Mile ĐURO, 1916, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

43. KOVACEVlC Miloša ĐURO, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

44. KOVACEVlC Milića LJUBA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

45. KOVACEVlC Milića MILAN, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

46. KOVACEVlC MILE, 1906, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

47. KOVACEVlC Milića MILE, 1934, dijete. Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

48. KOVACEVlC Miloša MILE, 1936, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

49. KOVACEVlC Milića MILICA, 1913, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Velikoj Kladuši augusta 1941.

50. KOVACEVlC MILIC, 1940, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

51. KOVACEVlC Mile MILIC, 1912, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

52. KOVACEVlC Đure MILKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

53. KOVACEVlC Milivoja MILKA, 1915, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

54. KOVAČEVA Mile MILOŠ, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

55. KOVACEVIĆ RANKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

56. KOVACEVIČ Teodora STOJA, 1885, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

57. MACEŠIC Nikole DRAGICA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 23. 1. 1943.

58. MACEŠIC Miloša MILAN, 1932, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

59. MACEŠIC Đure MILIVOJ, 1887, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

60. MACEŠIC Stevana MILKA, 1871, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

61. MACEŠIC VASILJ, 1891, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

62. MADŽAR Mile DRAGICA, 1929, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Zivnici kod Cetingrada 19. 8. 1941.

63. MADŽAR Tome DRAGICA, 1907, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942, a potom u Đakovo i tamo ubile.

64. MADŽAR Mile DUŠAN, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

65. MADŽAR Dušana MILE, 1928, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

66. MADŽAR Petra MILE, 1936, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Zrvnici 19. 8. 1941.

67. MADŽAR Đure MILIVOJ, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Donjoj Brusovači 3. 8. 1941.

68. MADŽAR Rade MILOŠ, 1932, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

69. MADŽAR Rade NADA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u nepoznati logor aprila 1942. i tamo ubile.

70. MADŽAR Mile NIKOLA, 1926, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

71. MADŽAR Petra NIKOLA, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

72. MADŽAR Mile PETAR, 1937, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Gejkovcu 19. 8. 1941.

73. MADŽAR Gaje PETRA, 1888, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

74. MADŽAR Stojana SAVA, 1886, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Zrvnici kod Cetingrada 19. 8. 1941.

75. MARTINOVIČ Stevana KATA, 1877, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Krstinji 16. 2. 1943.

76. MARTINOVIČ MILICA, 1880, seljanka, Srpkinja. Strijeljali je Nijemci kod kuće 24. 1. 1943.

77. MARTINOVIČ Petra MILIĆ, 1902, seljak, Srbin. Umro od prehlade zadobivene u bjekstvu u zemunici kod vode u selu 14. 10. 1942.

78. MARTINOVIČ Petra MILIVOJ, 1881, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Klokoču 24. 1. 1943.

79. MARTINOVIČ Đure SOFIJA, 1907, seljanka, Srpkinja. Umrla od prehlade zadobivene u bjekstvu u selu 11. 3. 1944.

80. MOMClLOVlC Dragića MARKO, 1915, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

81. MOMClLOVlC Mile MILAN, 1932, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Grahova 16. 2. 1943.

82. MOMClLOVlC Dragića MILE, 1912, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

83. MOMClLOVlC Dragića PETAR, 1922, službenik, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

84. MOMClLOVlC Marka PETAR, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

85. PAVIC Dragića ĐURO, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

86. PAVIC Marka STANICA, 1876, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 19. 8. 1941.

87. RAŠIĆ Nikole LJUBICA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

88. PETROVIC DRAGIĆA, 1915, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

89. RAŠIC Laze MILA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 19. 8. 1941.

90. RAŠIC Matije MILOŠ, 1874, seljak. Srbin. Umro od prehlade dobivene u bjekstvu u selu 13. 9. 1942.

91. RIBIĆ Nikole LJUBICA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Krstinji 3. 8. 1941.

92. ROMCEVIC Mile ANA, 1940, dijete, Srpkinja. Internirali je Nijemci u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubili.

93. ROMCEVIC Mile DMITAR, 1929, dijete, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubili.

94. ROMCEVIC Ilije DRAGIĆA, 1933, dijete, Srpkinja. Poginula od njemačkog bombardiranja u selu 9. 9. 1943.

95. ROMCEVIC Mile DRAGIĆA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

96. ROMCEVIC Miloša DRAGIĆA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 4. 1942.

97. ROMCEVIC Miloša ĐORĐE, 1923, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 2. 4. 1942.

98. ROMCEVIC Miloša LAZO, 1913, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

99. ROMCEVIC Mile LJUBA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirali je Nijemci u logor Line u Njemačku 14. 5. 1942. i tamo ubili.

100. ROMCEVIC Petra MILA, 1907, seljanka, Srpkinja. Internirali je Nijeme; u logor Line u Njemačku 14. 5. 1942. i tamo ubili.

101. ROMCEVIC Milića MILAN, 1942, dijete, Srbin. Umro od zime i gladi u Crnom Vrhu u Bosni 19. 2. 1943.

102. ROMCEVIC Miloša MILE, 1926, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 2. 4. 1942.

103. ROMCEVIC Ninka MILE, 1878, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 24. 1. 1942.

104. ROMCEVIC Miloša MILKA, 1906, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Krstinji aprila 1944.

105. ROMCEVIC Miloša MILKA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 4. 1942.

106. ROMCEVIC Ilije MILOŠ, 1882, seljak, Srbin. Umro od prehlade dobivene u bjekstvu u selu 28. 9. 1943.

107. ROMCEVIC Ninka MILOŠ, 1915, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod kuće 24. 1. 1943.

108. ROMCEVIC Milića RADE, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Crnom Vrhu u Bosni 4. 3. 1943.

109. ROMCEVIC Mile SMILJA, 1907, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 4. 1942.

110. ROMCEVIC Mile SOFIJA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla od prehlade dobivene u bjekstvu u selu 28. 10. 1942.

111. ROMCEVIC Mile SOFIJA, 1933, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 1942. gdje su je ubile.

112. ROMCEVIC Mile STE VAN, 1916, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

113. ROMCEVIC Ninka STEVAN, 1884, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 24. 1. 1943.

114. ROMCEVIC Miloša VELJKO, 1933, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 2. 4. 1942.

115. SPANOVIC Milana DARINKA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

116. SPANOVIC Miloša DRAGIĆA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

117. SPANOVIC Miloša LJUBICA, 1941, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

118. SPANOVIC Miloša MIHOLJKA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 24. 1. 1943.

119. ŠPANOVIĆ Miloša MILIC, 1925, seljak, Srbin. Strijeljali ga Nijemci kod Grahova u Bosni 28. 2. 1943.

120. ŠPANOVIC Cvije MILOŠ, 1887, seljak, Srbin. Strijeljali ga Nijemci kod Grahova u Bosni 28. 2. 1943.

121. ŠPANOVIC Vasilja NINKO, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

122. SPANOVIC Ninka STANA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 18. 2. 1943.

123. VILA Stanka NIKOLA, 1881, seljak. Srbin. Ubile ga i spalile ustaše u selu 19. 8. 1941.

124. VRANIĆ Gaje ĐURO, 1874, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

125. VRANIĆ Petra ĐURO, 1922, seljak. Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

126. VRANIĆ Dragića MARKO, 1913, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

127. VRANIĆ Miloša MILA, 1891, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

128. VRANIĆ Miloša MILE, 1936. dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu augusta 1941.

129. VRANIĆ Stanka MILE, 1916, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

130. VRANIĆ MILOŠ, 1915, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

131. VRANIĆ Petra MILOŠ, 1928, dijete. Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 19. 8. 1941.

132. VRANIĆ Miloša PETAR, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 2. 4. 1942.

133. VRANIĆ Stanka PETAR, 1898. seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

134. VRANIĆ Gaje STANKO, 1876, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

135. VRANIĆ Miloša STEVAN, 1927, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

136. VRANIĆ Petra STOJA, 1876, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

137. VULETIĆ Petra BOGDAN. 1931, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

138. VULETIĆ Vasilja BOGDAN, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

139. VULETIĆ Petra BOZO, 1897, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

140. VULETIĆ Petra DRAGAN, 1926, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

141. VULETIĆ Bože DRAGIĆA, 1922, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

142. VULETIĆ Mile DRAGIĆA, 1933, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

143. VULETIĆ Petra ĐURO, 1928, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

144. VULETIĆ Stevana JOVAN, 1894, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

145. VULETIĆ Bože LJUBA, 1925, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

146. VULETIC Mile LJUBA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

147. VULETIĆ Bože MARIJA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

148. VULETIĆ Mile MARKO, 1925, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.

149. VULETIĆ Stanka MARKO, 1896, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

150. VULETIĆ Ljube MIKA, 1893, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Cetingradu 27. 1. 1943.

151. VULETIC Stanka MILA, 1902. seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

152. VULETIĆ Petra MILAN, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

153. VULETIĆ Milića MILE, 1919, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Velikoj Kladuši 11. 10. 1941.

154. VULETIĆ MILE, 1904, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor u Staru Gradišku, aprila 1942. i tamo ubile.

155. VULETIĆ Bože MILICA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehanom stanju 4. 8. 1941.

156. VULETIĆ Milića MILIĆ, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

157. VULETIĆ Đure MILKA, 1887, seljanka, Srpkinja. Ubili je (Nijemci u Ruševici 24. 1. 1943.

158. VULETIĆ Gaje MILKA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ruševici 19. 8. 1941.

159. VULETIĆ Đure NIKOLA, 1875, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Ruševici 24. 1. 1943.

160. VULETIĆ NIKOLA, 1880, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod kuće 24. 4. 1943.

161. VULETIĆ Stevana PETAR, 1901, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

162. VULETIĆ Bože RANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

163. VULETIĆ Save STANKA, 1896, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

164. VULETIĆ Jove STEVO, 1922, pisar, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

165. VULETIĆ Jove VASILJ, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

166. VULETIĆ Miloša VASO, 1904, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

DUNJAK

1. EREMIĆ Miće MILA, 1917, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Vojišnici 24. 4. 1942.

2. NOVKOVIĆ Jovana JOVO, 1907, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 5. 5. 1942. i tamo ubile.

3. NOVKOVIĆ Milića MILA, 1911, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 10. 5. 1942.

4. NOVKOVIĆ Marka MILAN, 1902, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 10. 4. 1942. i tamo ubile.

5. NOVKOVIĆ Save MILOŠ, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Sremu 15. 9. 1941.

6. PEURACA Stanka GOJKO, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 15. 5. 1942.

7. PEURACA MILEVA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

8. POPOVIC KATA, 1906, seljanka, Srpkinja. Poginula od neprijateljskih aviona u selu 10. 7. 1944.

9. ŠUŠNJAR DUŠAN, 1910, sveštenik, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

10. TARBUK Đure JANKO, 1878, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

11. TARBUK Rade JOVO, 1906, seljak, Srbin. Sam se zaklao okružen ustašama u selu 19. 8. 1941.

12. TARBUK Rade LAZO, 1904, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 5. 5. 1942. i tamo ubile.

13. TARBUK Rade MOJSIJE, 1902, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 5. 5. 1942. i tamo ubile.

14. VLADIĆ Dragića ANĐA, 1923, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

15. VLADIĆ Mihajla ĐURO, 1930, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

16. VLADIĆ Miloša ĐURO, 1903, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

17. VLADIĆ Miloša MIHAJLO, 1894, seljak, Srbin. Odvele ga ustaše u logor Jasenovac 5. 5. 1942. i tamo ubile.

18. VUCKOVIĆ Laze KATA, 1904, seljanka, Srpkinja. Poginula od neprijateljskog aviona u selu 10. 7. 1944.

19. VUCKOVlC Milovana MILOŠ, 1874, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Kuplenskom 10. 5. 1942.

20. ZAVIŠIC Mihajla DRAGIĆ, 1891. seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 21. 1. 1943.

DZAPEROVAC

1. BJELIVUK Marka STANKO, 1905. seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

2. BUNČIĆ Đure DRAGIĆA, 1925, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

3. CAREVIĆ ANKA, 1921, seljanka, Srpkinja. Nestala u Lici 1942.

4. CAREVIĆ DRAGIĆA, 1899, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara radiška 1942. i tamo ubile.

5. CAREVIĆ EVICA, 1933, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Bosni marta 1942.

6. CAREVIĆ EVICA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

7. CAREVIĆ Milana LJUBA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

8. CAREVIĆ Milana MILA, 1942, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše odmah nakon rođenja u logoru Stara radiška 25. 6. 1942.

9. CAREVIĆ Petra MILA, 1882, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u kući 25. 8. 1942.

10. CAREVIĆ Miloša MILAN, 1907, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu marta 1943.

11. CAREVIĆ MILE, 1902, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Štakorovici 10. 4. 1942.

12. CAREVIĆ Marka MILIC, 1882, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 12. 12. 1943.

13. CAREVIĆ Stanka SOFIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Donjoj Brusovači 22. 12. 1943.

14. CAREVIĆ Mile STANA, 1890, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu Štakorovici 10. 4. 1942.

15. CAREVIĆ STANKO, 1892, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Štakorovici 10. 4. 1942.

16. RAŠlC Marka ANKA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara radiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

17. RAŠlC Milića BOSILJKA, 1926, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile 30. 5. 1942.

18. RAŠlC Stevana BOSILJKA, 1897, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

19. RAŠlC Milića DRAGIĆA, 1932, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

20. RAŠlC Ninka DANILO, 1913, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo zaklale 30. 6. 1942.

21. RAŠlC Pere DUŠAN, 1932, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

22. RAŠlC Milića ĐURO, 1933, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

23. RAŠlC Teodora JEKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942, gdje je umrla od gladi 30. 6. 1942.

24. RAŠlC LJUBA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

25. RAŠlC Mile MILIC, 1912, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

26. RAŠlC MILKA, 1922, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

27. RAŠlC Milića MILKA, 1930, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

28. RAŠlC MILOŠ, 1892, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

29. RAŠlC Stanka MILOŠ, 1883, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor

Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

30. RAŠIĆ STEVAN, 1931, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

31. RA5IĆ Male STEVAN, 1901, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

32. SAGRADŽIJA Nikole ANKA, 1886, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

33. SAGRADŽIJA Milana BOSILJKA, 1935, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

34. SAGRADŽIJA Milana DRAGAN, 1926, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

35. SAGRADŽIJA Milana DRAGIĆA, 1933, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

36. SAGRADŽIJA Milana DUŽAN. 1939, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

37. SAGRADŽIJA Milana JELKA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

38. SAGRADŽIJA Mile KATA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

39. SAGRADŽIJA Janka MARIJA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

40. SAGRADŽIJA Dure MILAN, 1895, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

41. SAGRADŽIJA Jovana MILE, 1895, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

42. SAGRADŽIJA Ninka MILE, 1888, seljaik, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

43. SAGRADŽIJA Stevana MILE, 1904, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

44. SAGRADŽIJA MILE, 1869, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

45. SAGRADŽIJA Petra MILICA, 1914, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

46. SAGRADŽIJA Stevana MILICA, 1897, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

47. SAGRADŽIJA Stevana MILIC, 1880, seljak, Srbin, Umro od prehlade u Petrovoj gori marta 1943,

48. SAGRADŽIJA Nikole MILIVOJ, 1886, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

49. SAGRADŽIJA Milana MILKA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

50. SAGRADŽIJA Stevana MILKA, 1914, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

51. SAGRADŽIJA MILKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

52. SAGRADŽIJA Milana MILOŽ, 1930, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

53. SAGRADŽIJA Dragića PETAR, 1909, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 10. 4. 1942. i tamo ubile.

54. SAGRADŽIJA Milovana RADE, 1918, seljak, Srbin. Zarobljen kao vojnik BVJ od Nijemaca aprila 1941. i poginuo u logoru za ratne zarobljenike u Njemačkoj.

55. SAGRADŽIJA Bože STANICA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ubile (je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

56. SAGRADŽIJA Stojana STANICA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

57. SAGRADŽIJA Milića STEVAN, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

58. SAGRADŽIJA Mile VLADIMIR, 1922, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

GEJKOVAC

1. BRKIĆ Janka ANĐELIJA, 1915, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.
2. BRKIC Dragića BOSILJKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.
3. BRKIĆ Petra DRAGTCA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirana 14. 5. 1942. i ubijena od ustaša u logoru Stara Gradiška.
4. BRKIĆ Petra JOVO, 1939, dijete, Srbin. Umro kod kuće oktobra 1941.
5. BRKIĆ Petra LJUBICA, 1938, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše maja 1942. i sproveli u logor Stara Gradiška gdje je nestala 1942.
6. BRKIĆ Stevana LJUBICA, 1928, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.
7. BRKIĆ Dušana MARKO, 1919, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.
8. BRKIĆ Miloša MATIJA, 1918, obućar, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 30. 7. 1941.
9. BRKIC Milivoja MILE, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.
10. BRKIĆ Petra MILICA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.
11. BRKIĆ Petra MILKA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. gdje je nestala.
12. BRKIĆ Rade MILKA, 1892, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.
13. BRKIĆ Milivoja MILOŠ, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.
14. BRKIĆ Petra MILOŠ, 1934, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. gdje je nestao.
15. BRKIĆ Dušana STANA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.
16. BRKIC Nikole STEVAN, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942.
17. **BUĆAN Milana ANĐELIJA, 1940, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. gdje je nakon mučenja ubijena.**
18. **BUČAN Đure ANKA, 1932, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u kući maja 1942.**
19. **BUĆAN Miladina ANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.**
20. **BUĆAN Milića BRANKO, 1936, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Krstinji aprila 1942.**
21. **BUĆAN Jovana DRAGICA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Bosanskom Petrovcu 1942.**
22. **BUĆAN Marka DRAGICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu maja 1942.**
23. **BUĆAN Milana DRAGICA, 1928, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo je ubile.**
24. **BUČAN Mile DRAGICA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. gdje su je ubile.**
25. **BUĆAN Milke DRAGICA, 1933, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. gdje je nestala.**
26. **BUĆAN Miloša DRAGICA, 1913, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.**
27. **BUČAN Stanice DRAGICA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška gdje je nestala.**
28. **BUĆAN Dane DRAGIĆ, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.**
29. **BUĆAN Đure DUŠAN, 1930, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 5. 1942.**
30. **BUĆAN Milana DUŠAN, 1918, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**
31. **BUĆAN Mile DUŠAN, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.**

32. **BUĆAN Milića DUŠAN, 1896, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.**

33. **BUĆAN EVICA, 1916, seljanka. Srpkinja. Ubile je ustaše u Zbjegu 1942.**

34. **BUĆAN Miloša GAVRO, 1935, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942.**

35. **BUĆAN Ninka JOVAN, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.**

36. **BUĆAN Jovana JOVO, 1924, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.**

37. **BUĆAN JELKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Internirana maja 1942. od ustaša u logor Stara Gradiška gdje je nestala.**

38. **BUĆAN Luke JULIKA, 1883, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

39. **BUĆAN Đure LJUBICA, 1934, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.**

40. **BUĆAN Đure LJUBICA, 1934, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. gdje je nestala.**

41. **BUĆAN Mile LJUBICA, 1942, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše maja 1942. u logor Stara Gradiška gdje su je nakon mučenja ubile.**

42. **BUČAN Stevana LJUBICA, 1903, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u kući maja 1942.**

43. **BUĆAN Milića MARA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Krstinji 13. 5. 1942.**

44. **BUĆAN Milića MARA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Krstinji 13. 5. 1942.**

45. **BUĆAN Đure MARIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.**

46. **BUČAN Janka MARIJA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Krstinji aprila 1941.**

47. **BUĆAN Luke MARIJA, 1895, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.**

48. **BUĆAN Milića MARIJA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše nakon zvjerskog mučenja u Krstinji 13. 5. 1942.**

49. **BUĆAN Jeke MILA, 1940, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara radiška maja 1942. gdje je nestala.**

50. **BUČAN Mile MILA, 1878, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše a zatim spalile u kući maja 1942.**

51. **BUĆAN Mile MILA, 1900, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše maja 1942. u logor Stara radiška gdje su je ubile.**

52. **BUĆAN Mile MILAN, 1902, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.**

53. **BUĆAN Dragića MILE, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše 19. 5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.**

54. **BUĆAN Đure MILE, 1930, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše 1942. u logor Stara radiška gdje je nestao.**

55. **BUĆAN Milića MILE, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.**

56. **BUĆAN Petra MILE, 1925, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.**

57. **BUĆAN MILICA, 1920, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše maja 1942. u logor Stara Gradiška gdje je nestala.**

58. **BUĆAN Đure MILICA, 1928, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška gdje su je nakon mučenja ubile.**

59. **BUĆAN Milana MILICA, 1931, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše maja 1942. u logor Stara Gradiška i tamo iste godine ubile.**

60. **BUĆAN Petra MILICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 9. 4. 1942.**

61. **BUĆAN Dane MILIĆ, 1910, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.**

62. **BUĆAN Dragića MILIĆ, 1926, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942.**

63. BUĆAN Gaje MILIĆ, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.

64. BUĆAN Milica MILIĆ, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Krstinji 15. 5. 1942.

65. BUĆAN Petra MILIĆ, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

66. BUĆAN MILKA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1942.

67. BUĆAN Stanka MILKA, 1883, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

68. BUĆAN Dragića MILOŠ, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.

69. BUĆAN Dušana MILOŠ, 1930, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše 1942. u logor Stara Gradiška gdje je nestao.

70. BUĆAN Đure MILOŠ, 1934, dijete, Srbin. Spalile ga ustaše u kući maja 1942.

71. BUĆAN Laze MILOŠ, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.

72. BUĆAN Miladina MILOŠ, 1934, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška d tamo ubile.

73. BUĆAN Milića MILOŠ, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.

74. BUĆAN Stevana MILOŠ, 1900, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

75. BUĆAN Milića MIRJANA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Krstinji aprila 1942.

76. BUĆAN Đure MIRKO, 1936, dijete, Srbin. Spalile ga ustaše u kući maja 1942.

77. BUĆAN Danila NIKOLA, 1883, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 10. 4. 1942. i predale Nijemcima u logor u Norveškoj gdje je ubijen.

78. BUĆAN Miloša NIKOLA, 1928, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.

79. BUĆAN Gaje PETAR, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.

80. BUĆAN Miloša PETAR, 1921, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.

81. BUČAN Miladina RANKA, 1932, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i iste godine ubile.

82. BUĆAN Janka SOFIJA, 1872, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 19. 5. 1942.i tamo ubile.

83. BUĆAN Miladina SOFIJA, 1928, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

84. BUĆAN Milana SOFIJA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

85. BUĆAN Đure STANICA, 1928, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 5. 9. 1942.

86. BUĆAN Vasilja STANICA, 1875, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

87. BUČAN Petra STANKO, 1940, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

88. BUĆAN Milana STEVO, 1927, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše maja 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.

89. ĆELAP Jave DRAGIĆA, 1909, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942.i tamo ubile.

90. ĆELAP Jove JOVAN, 1914, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

91. ĆELAP Jove PETAR, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

92. ĆELAP Gojka STE VAN, 1934, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. , tamo ga ubile.

93. ĆELAP Jovana STEVO, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

94. KIJURINA Miloša ANĐELKO, 1930, dijete, Srbin, Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

95. KIJURINA Janka MILE, 1910, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Svinici 22. 2. 1943.

96. KIJURINA Mile PETRA, 1892, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile augusta 1942.

97. KIJURINA Miloša STEVAN, 1914, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

98. KOZLIĆA Stanka AND A, 1936, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

99. KOZLIĆA Mile DRAGICA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

100. KOZLIĆA Janka ĐURO, 1928, đak. Srbin. Ubile ga ustaše u Svinici 14. 5. 1942.

101. KOZLIĆA Mile MILIC, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

102. KOZLIĆA Miloša MILKA, 1907, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Glamoču 1943.

103. KOZLIĆA Stanka MILKA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

104. KOZLIĆA Mile MILOŠ, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

105. KOZLIĆA MILOŠ, 1876, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

106. KOZLIĆA Mile MIRKO, 1935, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

107. KOZLIĆA Stanka NIKOLA, 1930, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

108. KOZLIĆA NINKO, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori marta 1942.

109. KRMAR Milana MARIJA, 1933, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

110. KRMAR Milana MARKO, 1935, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

111. KRMAR Milana MILE, 1929, đak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Drvaru 1943.

112. KRMAR Milana RANKO, 1927, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Kuriji 14. 5. 1942.

113. LUKIC Luke PETAR, 1893, seljak, Srbin. Navodno član KPJ od 1921. Internirale ga ustaše u logor Jadovno 2. 7. 1941. i tamo ubile.

114. MARTINOVIČ Janka SOFIJA, 1875, seljanka, Srpkinja. Ubile je listaše u Petrovoj gori 9. 5. 1942.

115. NOVAKOVIC Mile RANKA, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

116. POPOVIC Rade ADAM, 1897, seljak, Srbin, Uhvatile ga ustaše 20. 3. 1942. i odvele u Veliku Kladušu, a zatim u logor u Norvešku gdje su ga ubili esesovci 1943.

117. POPOVIC Petra ANA, 1905, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

118. POPOVIC Stanka ANKA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

119. POPOVIC Stojana ANKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

120. POPOVIC Rade BORISLAV, 1933, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

121. POPOVIC Ninka BOZICA, 1895, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo je ubile.

122. POPOVIC Marka DUŠAN, 1903, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. d tamo ubile.

123. POPOVIC Nikole EVICA, 1925, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

124. POPOVIC Stanka LJUBICA, 1929, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo je ubile.

125. POPOVIC Nikole MARIJA, 1897, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.

126. POPOVIC Rade MARKO, 1923, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 9. 5. 1942.

127. POPOVIC Nikole MILAN, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

128. POPOVIC Dušana MILE, 1935, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.

129. POPOVIC Miloša MILKA. 1942, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 7. 5. 1942.

130. POPOVIC Rade MILKA. 1937, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

131. POPOVIC Dušana MILOŠ, 1937, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.

132. POPOVIC Dušana NIKOLA, 1928, đak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

133. POPOVIC Rade NIKOLA, 1888, seljak, Srbin. Zaklale ga usitaše u Velikoj Kladuši 25. 3. 1942.

134. POPOVIC Rade PAVAO, 1935, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1942.

135. POPOVIC Marka RADE, 1903, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 9. 5. 1942. i tamo ubile 14. 5. 1942.

136. POPOVIC Dušana RANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

137. POPOVIC Rade STANKO, 1887, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor u Njemačku 20. 3. 1942 i tamo ubili 1943.

138. POPOVIC Miloša ZORKA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

139. RADUSINOVIC Milića ANKA, 1928, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

140. RADUSINOVIC Miloša ANKA, 1939, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

141. RADUSINOVIC Steve BOGDAN, 1935, đak, Srbin. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.

142. RADUSINOVIC Milića BOJA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

143. RADUSINOVIC Nikole BOŽICA, 1897, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

144. RADUSINOVIC Steve BOŽICA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

145. RADUSINOVIC Miloša DRAGA, 1934, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

146. RADUSINOVIC Marka DRAGAN, 1930, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška i tamo ubile 15. 5. 1942.

147. RADUSINOVIC Milića DRAGIĆA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

148. RADUSINOVIC Miloša DRAGIĆA, 1926, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. i iste godine je ubile.

149. RADUSINOVIC Steve DRAGIĆA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

150. RADUSINOVIC Stevana DUŠAN, 1918, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. potom u Zemun i tamo ga ubile.

151. RADUSINOVIC Nikole ĐURO, 1907, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Grahovu 12. 3. 1943.

152. RADUSINOVIC Janka JEKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

153. RADUSINOVIC Marka LJUBICA, 1928, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i iste godine ubile.

154. RADUSINOVIC Milana LJUBICA, 1928, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

155. RADUSINOVIC Nikole LJUBICA, 1930, đak, Srpkinja. Internirale je

ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.

156. RADUSANOVIĆ Miloša MARIJA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.

157. RADUSANOVIĆ Ilije MARKO, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Velikoj Kladuši 10. 4. 1942.

158. RADUSINOVIČ Dmitra MILA, 1882, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

159. RADUSINOVIČ Sime MILA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

160. RADUSINOVIČ Stevana MILA, 1923, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

161. RADUSINOVIČ Marka MILAN, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

162. RADUSINOVIČ Nikole MILAN, 1930, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

163. RADUSINOVIČ Milića MILE, 1930, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.

164. RADUSINOVIČ Miloša MILE, 1930, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i iste godine ubile.

165. RADUSINOVIČ Marka MILICA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor iStara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

166. RADUSINOVIČ Jovana MILKA, 1907, seljanka, Srpkinja. Internirale je lustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

167. RADUSINOVIČ Miloša MILKA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

168. RADUSINOVIČ Nikole IMILOS, 1927, đak, Srbin. Internirale ' ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

169. RADUSINOVIČ Stevana NIKOLA, 1912, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942, potom u Zemun i tamo ga ubile.

170. RADUSINOVIČ Vuje NIKOLA, 1896, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942., potom u Jasenovac i tamo ga ubile.

171. RADUSINOVIČ PETAR, 1898, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

172. RADUSINOVIČ Janka /PETRA, 1904, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše ;u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. ii tamo ubile.

173. RADUSINOVIČ Milića RAJKO, 1931, dijete, Srbin. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.

174. RADUSINOVIČ Milića RANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

175. RADUSINOVIČ Milića STANA, 1935, diijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 19. 5. 1942. i tamo ubile.

176. RADUSINOVIČ Miloša jSTANA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

177. RADUSINOVIČ Stevana STANA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.

178. RADUSINOVIČ Ilije STEVAN, 1897, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor u Norvešku 23. 3. 1942. i tamo ubili 1943. [1]

179. RADUSINOVIČ Miladina STEVAN, 1892, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 23. 3. 1942. i tamo ubile.

180. RADUSINOVIČ Ninka STEVAN, 1882, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 10. 3. 1942. i tamo ubile.

181. RADUSINOVIČ Miloša STEVO, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

182. RIBIĆ Janka ANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u

logor Stara Gradiška 14. 5. 1942, i tamo ubile.

183. RIBIĆ Miloša ANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

184. RIBIĆ Stevana BRANKO, 1935, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše i skuhale u kazanu u selu 21. 4. 1941.

185. RIBIĆ Miladina DUŠAN, 1930, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

186. RIBIČ Miladina JANKO, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga usitaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

187. RIBIĆ Petra JANKO, 1875, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 1. 4. 1942. i tamo isubile.

188. RIBIĆ Miloša MILAN, 1928, đak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor u Njemačku 20. 4. 1942. i tamo ubili.

189. RIBIĆ Miladina MILE, 1935, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

190. RIBIĆ Janka MILICA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile,

191. RIBIĆ Stevana MILICA, 1930, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 4. 1942.

192. RIBIČ MILKA, 1895, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 4. 1942.

193. RIBIČ Dragića MILKA, 1914, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

194. RIBIĆ Janka MILKA, 1887, seljanka, Srpkinja. Ubile je usitaše kod kuće marta 1942.

195. RIBIČ Miladina MILKA, 1929, đak. Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 1942., a zatiim u logor u Njemačku, gdje su je ubili esesovci iste godine.

196. RIBIČ Nikole MILKA, il896, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 4. 1942.

197. RIBIĆ Ninka MILKA, 1898, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 4. 1942.

198. RIBIĆ Janka MILOŠ, 1900, kovač, Srbin. Ubili ga Nijemci u Drvaru 16. 2. 1943.

199. RIBIĆ Janka NIKOLA, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

200. RIBIĆ Petra SOFIJA, 1875, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 4. 1941.

201. RIBIĆ Stevana STANA, 1937, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 4. 1942.

202. SOKOLOVIĆ Nikole JELICA, 1885, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Svinici 1943

203. STIPIĆ Nikole MILA, 1884, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 9. 5. 1942.

204. STIPIĆ Nikole MILE, 1918, iseljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.

205. STIPIĆ Nikole SOFIJA, 1917, seljanka, Srpkinja. Ubile je 'ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

206. STOKRP Ilije ADAM, 1896, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 5. 1942.

207. STOKRP ANĐELIJA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 1942.

208. STOKRP Stojana BOŽICA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubile je (ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

209. STOKRP Stevana DANE, 1895, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

210. STOKRP Stevana DRAGIĆA, 1913, seljanka, Srpkinia. Zaklale je ustaše u selu 18. 4. 1943.

211. STOKRP Ilije DUŠAN, 1940, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu marta 1942.

212. STOKRP ĐURO, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

213. STOKRP Adama ILIJA, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1942.

214. STOKRP Nikole ILIJA, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

215. STOKRP Stojana ILIJA, 1867, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Velikoj Kladuši 20. 3. 1942.

216. STOKRP JANKO, 1889, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

217. STOKRP Mile JANKO, 1938, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

218. STOKRP Mile LJUBAN, 1935, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

219. STOKRP Mile LJUBICA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

220. STOKRP Nikole LJUBICA, 1928, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

221. STOKRP MARIJA, 1889, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

222. STOKRP Sime MILA, 1916, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 3. 1942.

223. STOKRP Nikole MILAN, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

224. STOKRP Marka MILE, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

225. STOKRP MILICA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

226. STOKRP Laze MILKA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Drvaru 16. 2. 1943.

227. STOKRP Ninka MILKA, 1898, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 3. 1942.

228. STOKRP Nikole MILOŠ, 1931, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

229. STOKRP Mile MIRKO, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

230. STOKRP Ilije NIKOLA, 1940, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 21. 3. 1942.

231. STOKRP Janka NIKOLA, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. j tamo ubile.

232. STOKRP Stevana NIKOLA, 1897, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

233. STOKRP Ilije PETAR, 1938, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 21 3. 1942.

234. STOKRP Adama SOFIJA, 1936, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 3. 1942.

235. STOKRP Ilije STEVAN,, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Cetingradu 24. 1. 1943.

236. STOKRP Adama ZORKA, 1938, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 3. 1942.

237. SAŠA Jove ANKA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

238. SASA Ninka DRAGICA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

239. ŠAŠA Jove LJUBICA, 1929, đak, Srpkinja. Zaklale „je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

240. SASA Jove MILKA, 1934, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

241. SASA Jove MILOŠ, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

242. ŠAŠA Jove RANKA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

243. VOJNOVIC Đure DUŠAN, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. augusta 1941.

244. VOJNOVIC Matije JANDRE, 1911, šuster. Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

245. VOJNOVIC Jandre MICA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

246. VOJNOVIĆ Jandre MILAN, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

247. VOJNOVIĆ Stevana MILICA, 1911, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

248. VOJNOVIĆ Jandre MIRA, 1936, diijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

249. VUCETIĆ Mirka DRAGIĆA, 1938, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu aprila 1942.

250. VUĆETIĆ Mirka MARIJA, 1935, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 1942.

251. VUĆETIĆ Mirka PETAR, 1873, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Vidovske 27. 4. 1943.

252. VUĆETIĆ Stanka PETRA, 1895, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 4. 4. 1942.

253. VUKSAN MILICA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1942.

254. VUKSAN Đure MILOŠ, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 3. 1942.

255. VUKSAN Đure RANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Kapeli 23. 3. 1943.

GORNJA BRUSOVAĆA

1. BASARA Petra BRANKO, 1932, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

2. BASARA Rade BRANKO, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

3. BASARA Miloša DANILO, 1864, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu marta 1942.

4. BASARA RadeDESANKA, 1937, diijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

5. BASARA Rade DRAGIĆA, 1929, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

6. BASARA Danila ĐURO, 1907, trgovac, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

7. BASARA Jove LJUBICA, 1915, .seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i taimo ubile.

8. BASARA MARIJA, 1887, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

9. BASARA Đure MILAN, 1937, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

10. BASARA Petra MILAN, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

11. BASARA MILKA, 1892, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

12. BASARA Rade MILOŠ, 1930, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

13. BJELIVUK Vuje ANĐELIJA, 1897, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u Štakorovici 10. 4. 1942.

14. BJELIVUK Milića BRANKO, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

15. BJELIVUK Milića DRAGAN, 1926, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u Štakorovici 10. 4. 1942.

16. BJELIVUK Miloša DRAGAN, 1924, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942., a zatim u logor Zemun gdje su ga ubili četnici.

17. BJELIVUK Dušana DRAGIĆA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo je ubile.

18. BJELIVUK Mile DRAGIĆA, 1919, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

19. BJELIVUK Miloša DRAGIĆA, 1913, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 13. 8. 1943.

20. BJELIVUK Stevana DRAGIĆA, 1932, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

21. BJELIVUK Mile DRAGIĆ, 1914, lugar, Srbin. Ubile ga ustaše u Vojniću septembra 1942.

22. BJELIVUK Mile DUŠAN, 1907, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška, 14. 5. 1942, zatim u Zemun gdje su ga ubili četnici.

23. BJELIVUK Miloša DUKA, 1925, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. zatim u logor u Hamburg gdje je ubijena 15. 2. 1945.

24. BJELIVUK Milića DUŠAN, 1928, dijete, Srbin. Spalile ga ustaše u Štakorovici 10. 4. 1942.

25. BJELIVUK Dragana EVICA, 1911, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

26. BJELIVUK Dragice ILIJA, 1937. dijete, Srbin. Internirale ga iustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

27. BJELIVUK Milića JANDRE, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

28. BJELIVUK Dušana LJUBICA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

29. BJELIVUK Ninka LJUBICA, 1925. seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu Štakorovica 10. 4. 1942.

30. BJELIVUK Petra LJUBICA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

31. BJELIVUK Petra LJUBICA, 1931, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu Štakorovica 10. 4. 1942.

32. BJELIVUK Petra LJUBICA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

33. BJELIVUK Steve MARIJA, 1938. dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. gdje je umrla od gladi.

34. BJELIVUK Mile MARKO, 1885, kovač, ßrbin. Spalile ga ustaše u selu Štakorovica 10. 4. 1942.

35. BJELIVUK Jovana MILA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla od velike prehlade u selu oktobra 1941.

36. BJELIVUK Mile MILAN. 1884, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u selu Štakorovica 10. 4. 1942.

37. BJELIVUK Ninka MILE, 1923, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u selu Štakorovica 10. 4. 1942.

38. BJELIVUK Petra MILE, 1936, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

39. BJELIVUK Petra MILE, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 1941.

40. BJELIVUK Miloša MILICA, 1928, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu Štakorovica 10. 4. 1942.

41. BJELIVUK MILIC, 1917, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

42. BJELIVUK Steve MILKA, 1926, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu Štakorovica 10. 4. 1942.

43. BJELIVUK MILOŠ, 1909, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

44. BJELIVUK Petra MILOŠ, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

45. BJELIVUK Steve MILOŠ, 1928, dijete, Srbin. Spalile ga ustaše u Štakorovici 10. 4. 1942.

46. BJELIVUK Mile NIKOLA, 1914, seljak, Srbin. Umro od posljedica prehlade u selu 1943.

47. BJELIVUK Mile NIKOLA, 1917, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

48. BJELIVUK Mile NINKO, 1903, tesar, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. zatim u Zemun i tamo ga ubile.

49. BJELIVUK Dušana RANKA, 1925, seljanka, Srpkinja. Umrla od velike prehlade u selu 1943.

50. BJELIVUK Milića SOFIJA, 1919, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

51. BJELIVUK Ninka SOFIJA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

52. BJELIVUK Petra SOFIJA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Velikoj Kladuši 11. 8. 1943.

53. BJELIVUK Milića STANICA, 1903, seljanka Srpkinja. Spalile je ustaše u selu Štakorovica 10. 4. 1942.

54. BJELIVUK Gliše STANKA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

55. BJELIVUK Stanka STANKA, 1913, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

56. BJELIVUK Steve STEVAN, 1940, dijete, Srbin. Umro od posljedica prehlade u selu decembru 1942.

57. BOŽIĆ Miloša ĐURO, 1923, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

58. BOŽIĆ Sime JOVAN, 1886, seljak, Srbin, Strijeljale ga ustaše u selu 10. 4. 1942.

59. BOŽIĆ MARIJA, 1888, seljanka, Srpkinja. Strijeljale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

60. ČIČA Janka MIRKO, 1912, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

61. GUSlĆ Mile CVIJAN, 1900, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

62. GUSlĆ Mile DRAGAN, 1920, seljak,, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

63. GUSlĆ Laze DRAGICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Umrla od posljedica bjekstva u Vojniću 10. 5. 1942.

64. GUSIĆ Jovana DRAGICA, 1892, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

65. GUŠIĆ Mile DRAGICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

66. GUSIĆ Miloša DRAGICA, 1932, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

67. GUŠIĆ Dane DUŠAN, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

68. GUŠlC Petra DUŠAN, 1935, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

69. GUSlC Dušana KOŠTA, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942, gdje je umro od gladi.

70. GUSlC Danila LJUBICA, 1929, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

71. GUSlC Stevana LJUBICA, 1931, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

72. GUSlC Mile MARIJA, 1918, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

73. GUŠIČ Mile MARKO, 1908, seljak, Srbin, Ubile ga ustaše u Miholjskom 15. 4. 1942.

74. GUSlC Đure MILA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 24. 1. 1943.

75. GUSIČ Tome MILA, 1892, primalja, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

76. GUSlC Dane MILAN, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Vojniću 1942.

77. GUŠIĆ Petra MILAN, 1937, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

78. GUŠIĆ Stevana MILAN, 1934, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

79. GUŠIĆ Jovana MILE, 1872, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

80. GUŠIĆ Nikole MILE, 1894, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće maja 1943.

81. GUŠIĆ Đure MILIĆ, 1908, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška, 14. 5. 1942, zatiim u Zemun i tamo ga ubile.

82. GUŠlC Miloša MILOŠ, 1923, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

83. GUŠIĆ Milića MILKA, 1917, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu aprila 1943.

84. GUŠIĆ Petra MILKA, 1942, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

85. GUŠIC Save MILKA, 1913, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. zatim u Njemačku gdje je nestala.

86. GUŠIĆ Marka MILOŠ, 1940, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

87. GUŠIĆ Milana MILOŠ, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

88. GUŠIĆ Petra MILOŠ, 1940, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

89. GUŠIĆ Danila PETAR, 1915, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942., a zatim u logor Zemun gdje su ga iste godine nakon zvjerskog mučenja ubile.

90. GUŠIĆ Mile PETAR, 1908, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Džaperovcu 11. 12. 1943.

91. GUŠIĆ Marka RANKA, 1938, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

92. GUŠIĆ Mile STANA, 1887, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

93. GUŠIĆ Milića ZORKA, 1918, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 29. 1. 1943.

94. JARGOVIĆ Alekse ANKA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu marta 1943.

95. JARGOVIĆ Marka DMITAR, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

96. JARGOVIĆ DRAGIĆA, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj goni maja 1942. i odvele u nepoznatom pravcu.

97. JAGROVIĆ Mile DUŠAN, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

98. JAGROVIĆ Dmitra EVICA, 1925, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

99. JAGROVIĆ Danila JEŠA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 29. 1. 1943.

100. JAGROVIĆ Ninka KATA, 1907, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće jula 1944.

101. JAGROVIĆ Dušana LJUBICA, 1934, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

102. JAGROVIĆ Đure MILE, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

103. JAGROVIĆ Janka MILE, 1895, seljak, Srbin. Ubile ga usitaše u Mehinom stanju augusta 1941.

104. JAGROVIĆ Janka MILICA, 1895, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinoim stanju augusta 1941.

105. JAGROVIĆ Mile MILKA, 1923, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

106. JAGROVIĆ Dmitra MILOŠ, 1932, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

107. JAGROVIĆ MIRKO, 1912, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

108. JAGROVIĆ Miloša RAJKO, 1922, općinski pisar, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

109. JAGROVIĆ Miloša SIMO, 1893, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u Maljevcu 10. 8. 1941.

110. JAGROVIĆ Jovana STANA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše tu Mehinom stanju augusta 1941.

111. JAGROVIĆ Laze STANA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

112. JAGROVIĆ Ninka STANA, 1892, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

113. KOZLINA Rade DRAGIĆA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

114. KOZLINA Janka RADE, 1918, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

115. KRMAR KATA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

116. MAĆEŠIC Marka MILE, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

117. MAĆEŠIC Mile PETAR, 1923, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

118. MOMĆILOVIĆ CVIJAN, 1899, seljak, Srbin. Umro od posljedica ustaškog batinanja u selu 10. 8. 1941.

119. VULETIĆ Janka MILA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

JAGROVAC

1. BJELIVUK Mile BOJA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 10. 4. 1942.
2. BJELIVUK Stevana BOSILJKA, 1913, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i talmo ubile.
3. BJELIVUK Ninka DAMJAN, 1875, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.
4. BJELIVUK đure DRAGIĆA, 1929, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.
5. BJELIVUK Mile ĐURO, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
6. BJELIVUK Milovana ILIJA, 1904, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.
7. BJELIVUK Mile JELKA, 1926, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.
8. BJELIVUK Nikole KATA, 1881, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 30. 7. 1941.
9. BJELIVUK Petra LAZO, 1902, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 8. 5. 1942.
10. BJELIVUK Đure LJUBICA, 1927, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.
11. BJELIVUK Ilije LJUBICA, 1924, seljanka, Srpkinja. Internirale je tustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.
12. BJELIVUK Mile LJUBICA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
13. BJELIVUK Milivoja MILA, 1907, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.
14. BJELIVUK Dragana MILAN, 1939. dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.
15. BJELIVUK Ilije MILAN, 1931, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
16. BJELIVUK Đure MILE, 1931, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.
17. BJELIVUK Đure MILE, 1897, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
18. BJELIVUK Milovana MILE, 1896, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 1942. i tamo ubile.
19. BJELIVUK Stanka MILE, 1934, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.
20. BJELIVUK Stanka MILE, 1882, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.
21. BJELIVUK Đure MILICA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.
22. BJELIVUK Mile MILICA, 1931, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
23. BJELIVUK Mile MILIC, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i talmo ubile.
24. BJELIVUK Petra MILIĆ, 1941, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
25. BJELIVUK Nikole MILKA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.
26. BJELIVUK Petra MILKA, 1897, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 10. 5. 1942.
27. BJELIVUK Stevana MILKA, 1917, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.
28. BJELIVUK Đure MILOŠ, 1937, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.
29. BJELIVUK Ilije MILOŠ, 1929, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.
30. BJELIVUK Milana MILOŠ, 1939, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

31. **BJELIVUK Mile MILOŠ, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

32. **BJELIVUK Ilije MILOVAN, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.**

33. **BJELIVUK Dragana NIKOLA, 1938. dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.**

34. **BJELIVUK Mile NIKOLA, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

35. **BJELIVUK Mile PETAR, 1928, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.**

36. **BJELIVUK Mile RANKA, 1917, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.**

37. **BJELIVUK Ilije SOFIJA, 1927, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

38. **BJELIVUK Ilije STANA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

39. **BJELIVUK Ilije STEVAN, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.**

40. **KOZLINA Rade BOZO, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

41. **KOZLINA Milića DRAGICA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

42. **KOZLINA Rade KIKA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

43. **KOZLINA Miloša MILA, 1881, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.**

44. **KOZLINA Milića MILAN, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.**

45. **KOZLINA MILICA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

46. **KOZLINA Janka MILIC, 1898, seljak, Srbin. Umro od prehlade u selu marta 1943.**

47. **KOZLINA NIKOLA, 1899, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.**

48. **KOZLINA RADE, 1916, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

49. **KOZLINA Milića RANKA, 1931, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

50. **MACEŠIC Rade BOGDAN, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

51. **MACEŠIC Milana DRAGICA, 1941, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.**

52. **MACEŠIC Rade STANA, 1932, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

53. **MACEŠIC Rade ZORKA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

54. **MRKŠIC Ninka BRANKO, 1929, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.**

55. **MRKŠIC DRAGICA, 1921, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.**

56. **MRKŠIC Miloša DRAGICA, 1927, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

57. **MRKŠIC Petra DRAGICA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

58. **MRKŠIC Mile ĐURO, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

59. **MRKŠIC Ninka LJUBICA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je usta-**

še u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

60. **MRKSIĆ Petra LJUBICA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

61. **MRKSIC Jovana MICO, 1940. dijete, Srbin. Umro od prehlade u Korenici januara 1943.**

62. **MRKŠIC Milovana MILE, 1890, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.**

63. **MRKSIĆ MILKA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

64. **MRKSIC Stevana MILKA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

65. **MRKSIC NIKOLA, 1870, seljak. Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.**

66. **MRKSIC Janka NIKOLA, 1882, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 13. 5. 1942.**

67. **MRKSIC Ninka NIKOLA, 1927, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.**

68. **MRKŠIC Mile RANKA, 1922, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.**

69. **MRKSIC Petra RANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.**

70. **MRKSIC Milića SOFIJA, 1917, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.**

71. **MRKSIC STEVO, 1923, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.**

72. **MRKŠIC Jovana STEVO, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.**

73. **PAJIC Stevana ANA, 1908, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

74. **PAJIC Milana BOSILJKA, 1928, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

75. **PAJIĆ Nikole DRAGIĆA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

76. **PAJIC Ilije ĐURO, 1930, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

77. **PAJIĆ Milana GOJKO, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

78. **PAJIC LJUBA, 1934, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.**

79. **PAJIĆ Gaje LJUBICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

80. **PAJIĆ Ilije LJUBICA, 1931, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.**

81. **PAJIĆ Milana LJUBICA, 1927, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

82. **PAJIĆ Nikole LJUBICA. 1936. dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

83. **PAJIĆ MILAN, 1899, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.**

84. **PAJIĆ Ilije MILAN, 1929, dijete. Srbin. Poginuo od nagazne mine kod Plitvica 7. 3. 1943.**

85. **PAJIĆ Milovana MILAN, 1900, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

86. **PAJIĆ Milana MILE, 1930, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

87. **PAJIĆ Ilije MILKA, 1933, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

88. **PAJIĆ Nikole MILKA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u**

logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.

89. **PAJIĆ Milana NIKOLA, 1926, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. ,i tamo ubile.**

90. **PAJIC Nikole NINKO, 1932, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

91. **PAJIĆ Stanka NINKO, 1980, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

92. **PAJIĆ PERO, 1923, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Maljevcu 1943.**

93. **PAJIĆ Milana PETAR, 1932, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.**

94. **PAJIĆ Ilije RANKA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla od prehlade u Krstinji maja 1942.**

95. **PAJIĆ Milana RANKA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

96. **PAJIĆ Nikole STANICA, 1880, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

97. **PAJIĆ Stevana STANICA, 1890, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

98. **PAJIC STANICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla od prehlade u selu maja 1943.**

99. **PETROVIC Petra BOJA, 1872, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 10. 5. 1942.**

100. **PETROVIĆ DRAGIĆA, 1887, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.**

101. **PETROVIĆ Janka DRAGIĆA, 1881, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.**

102. **PETROVIC Miloša ĐURO, 1919, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.**

103. **PETROVIĆ Miloša MILAN, 1927, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.**

104. **PETROVIĆ Jovana MILE, 1890, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.**

105. **PETROVIĆ Ilije MILICA, 1916, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.**

106. **PETROVIC Miloša MILKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.**

107. **PETROVIC Miloša PETAR, 1918, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.**

108. **PETROVIC Mile STANA, 1895, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.**

109. **PETROVIĆ Miloša STANA, 1884, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.**

110. **PJEVAČ Petra DRAGIĆA, 1935, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u Štakorovici 10. 4. 1942.**

111. **PJEVAČ MIHOLJKA, 1901, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Mehinom stanju 11. 8. 1941.**

112. **PJEVAČ Nikole MILA, 1934, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.**

113. **PJEVAČ Petra MILKA, 1929, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.**

114. **PJEVAČ Đure NIKOLA, 1938, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

115. **PJEVAČ Nikole PETAR, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.**

116. **PJEVAČ Petra RANKA, H934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stan'ju 4. 8. 1941.**

117. **PJEVAČ Sime STANICA, 1896, seljanka, Srpkinja. Umrla od posljedica bjekstva u selu maja 1942.**

118. **SANADAR Janka ANĐELIJA, 1893, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 1942.**

119. **SAVIC Pavla NIKOLA, 1877, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše kod kuće 20. 1. 1943. .**

120. **SAVIĆ Petra NIKOLA, 1870, seljak, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 23. 1. 1943.**

121. ŠPANOVIC Stanka DRAGIĆA, 1926, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju.

122. ŠPANOVIC Stanka JOVO, 1924, đak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 23. 1. 1943.

123. ŠPANOVIC Stanka MILKA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

124. ŠPANOVIC Stanka STANKO, 1892, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

125. VULETIC Mile MARKO, 1932, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

126. VULETIĆ Stevana MILA, 1898, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.

127. VULETIĆ Stevana MILE, 1905, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun maja 1942. i tamo ubile.

JOHOVO

1. LONČAR Petra ANĐELIJA, 1897, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 19. 8. 1941.

2. LONČAR Mile Dragića, 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 19. 8. 1941.

3. LONČAR Jovana ĐURO, 1882, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

4. LONČAR Danila LJUBICA, 1907, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 19. 8. 1941.

5. LONČAR Milana LJUBICA, 1938, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 19. 8. 1941.

6. LONČAR MILICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 19. 8. 1941.

7. LONČAR Nikole MILOVAN, ,1911, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

8. LONČAR Milana SPASOJA, 1940, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

9. MARTINOVIĆ Miloša ĐURO, 1910, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u selu 20. 10. 1941.

10. MARTINOVIĆ Petra MARIJA, 1921, radnica, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Beogradu 1942,

11. MARTINOVIĆ Stanka MIHAJLO, 1858, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u selu 20. 10. 1941.

12. MARTINOVIĆ Đukana MIRA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

13. MARTINOVIĆ Milića PETAR, 1911, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

14. MILJENOVIČ Miloša DRAGAN, 1923, radnik, Srbin. Ubile ga ustaše u logoru Jasenovac 20. 1. 1944.

15. MILJENOVIČ Mile MIRKO, 1923, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

16. ŠAULA Mile ANA, 1375, seljanka, Srpkinja. Umrla od prehlade u šumi kod sela Klupice 10. 11. 1941.

17. ŠAULA Miloša ANA, 1907, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 19. 8. 1941.

18. ŠAULA Jovana JANKO, 1874, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Rajić Brdu 4. 5. 1942.

KESTENOVAC

1. KARAMARKOVIC Milića LJUBA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu marta 1943.
2. KARAMARKOVIC Miloša MILE, 1901, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 1942. i tamo ubile.
3. KARAMARKOVIC Miloša MILIC, 1896, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1941. i tamo ubile.
4. KARAMARKOVIC Janka PETAR, 1883, kovač, Srbin. Umro od posljedica ustaškog ranjavanja u Kestenovcu 1942.
5. KARAMARKOVIC Miloša RADOVAN, 1900, oružnik, Srbin. Uhvatile ga ustaše 4. 5. 1942. i sprovele u zatvor u Vojnić i tamo ubile.

6. KARAN Milovana MARKO, 1909, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 4. 5. 1942. i tamo ubile.

7. KARAN Cvije MILAN, 1907, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 3. 3. 1942. i tamo ubile.

8. KARAN Cvije MILAN, 1889, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun i tamo ubile 6. 5. 1942.

9. KARAN Miloša STEVAN, 1902, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Lici 31. 1. 1943.

10. KOKIR Mile MIHAJLO, 1900, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 10. 4. 1942. ii tamo ubile.

11. KOKIR Mile MILIC, 1922, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 4. 5. 1942. i tamo ubile.

12. RAKINIC Milivija DRAGIC, 1902, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 4. 5. 1942. i tamo ubile.

13. RAKINIC Janka PETAR, 1922, radnik u Francuskoj, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor u Njemačku 1941. i tamo ubili.

14. SAULA Dragića MILOŠ, 1900, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

15. ŠAULA Miloša PETAR, 1898, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.

16. SAULA Radovana PETAR, 1900, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

17. ZDJELAR Miloša STEVAN, 1903, financ, Srbin. Ubile ga ustaše u Glini 11. 5. 1941.

KLOKOC

1. BUNCIC Rade BORIVOJ, 1937, dijete, Srbin. Umro od straha u selu 15. 2. 1942.

2. DEJANOVIC Miloša DRAGICA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla od straha u selu 10. 5. 1942.

3. DEJANOVIC Milića MILIVOJ, 1886, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

4. DEJANOVIC Mile NIKOLA, 1925, trgovac, Srbin. Strijeljale ga ustaše u Gejkovcu 20. 6. 1941.

5. DOMIC Rade BOSILJKA, 1922, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu Zrvnica 19. 8. 1941.

6. DOMIC Stevana DUŠAN, 1941, dijete, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 23. 2. 1943.

7. DOMIC Đure KATA, 1913, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

8. DOMIC Janka MILICA, 1883, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

9. DOMIC Stevana MILICA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod kuće 23. 2. 1943.

10. DOMIC Tome MILICA, 1896, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 19. 8. 1941.

11. DOMIC Rade MILKA, 1883, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

12. DOMIC Stevana RANKA. 1937, dijete, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

13. EROR Petra BOZO, 1895, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 4. 5. 1942. i tamo ubile 8. 8. 1942.

14. EROR Damjana DAMJAN, 1894, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u Glinica selu 3. 5. 1942.

15. EROR Jandre DRAGIC, 1897, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u selu 4. 5. 1942.

16. EROR Dragića GOJKO, 1924, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u selu 4. 5. 1942.

17. EROR Rade ILIJA, 1878, seljak, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u selu 23. 3. 1943.

18. EROR Đure LAZO, 1903, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u Krstinji 9. 5. 1942.

19. EROR Miloša MIHAJLO, 1913, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor u Njemačku 1941. i, tamo ubili.

20. EROR Rade MILE, 1901, kovač, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1941. i tamo ubile.

21. EROR Sime MILE, 1903, kovač, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor u Njemačku 1941. i tamo ubili.

22. EROR Dragića MILIC, 1902, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u selu 4. 5. 1942.

23. EROR Milića MILIVOJ, 1898, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1941. ii tamo ubile.

24. EROR Milena MILKA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće augusta 1941.

25. EROR Milića MILKA, 1896, seljanka, Srpkinja. Strijeljale je ustaše u selu 19. 8. 1941.

26. EROR Jandre MILOŠ, 1882, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u selu 14. 5. 1942.

27. EROR Dragića NIKOLA, 1924, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u selu 15. 4. 1942.

28. EROR Dragića SOFIJA, 1913, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor u Njemačku 14. 5. 1942. gdje je umrla.

29. EROR Stanka STANKO, 1891, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942., zatim u logor Jasenovac i tamo ubile 8. 8. 1942.

30. GUNJ Nikole DRAGIĆ, 1877, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u selu 3. 5. 1942.

31. GUNJ Petra DRAGIĆ, 1879, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u selu 25. 4. 1942.

32. GUNJ Stanka MARIJA, 1871, seljanka, Srpkinja. Strijeljale je ustaše u Petrovoj gori 5. 5. 1942.

33. GUNJ Jovana MILIĆ, 1914, seljak. Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 4. 5. 1942, i tamo ubile 8. 8. 1942.

34. GUNJ Đure MILIVOJ, 1886, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun maja 1942. i tamo ubile.

35. GUNJ Laze RADE, 1903, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 4. 5. 1942. i tamo ubile 8. 8. 1942.

36. GUNJ Jandre STANA, 1912, primalja, Srpkinja. Strijeljale je ustaše u Sremskoj Mitrovici 1943.

37. KARAN Milovana NIKOLA, 1920, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 4. 5. 1942. i tamo ubile 8. 8. 1942.

38. KNEŽEVIĆ Sime DARA, 1938, dijete, Srpkinja. Strijeljali je Nijemci kod kuće 23. 2. 1943.

39. KNEŽEVIĆ Dragića DRAGIĆA, 1939, dijete, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

40. KNEŽEVIĆ Milana DRAGIĆA, 1937, dijete, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

41. KNEŽEVIĆ Sime DRAGIĆ, 1936, dijete, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 23. 2. 1943.

42. KNEŽEVIĆ Sime DUŠAN, 1938, dijete, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 23. 2. 1943.

43. KNEŽEVIĆ Milana DUKA, 1930, dijete, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 23. 2. 1943.

44. KNEŽEVIĆ Laze KATA, 1880, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

45. KNEŽEVIĆ Nikole KATA, 1874, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

46. KNEŽEVIĆ Miće LAZO, 1879, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 23. 2. 1943.

47. KNEŽEVIĆ Petra LAZO, 1883, seljak, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 23. 2. 1943.

48. KNEŽEVIĆ Sime LJUBICA, 1933, dijete, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

49. KNEŽEVIĆ Petra MIĆO, 1872, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 23. 2. 1943.

50. KNEŽEVIĆ Mile MIHOLJKA, 1871, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1942.

51. KNEŽEVIĆ Teodora MIHOLJKA, 1883, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 23. 2. 1942.

52. KNEŽEVIĆ Dragića MILAN, 1934, dijete, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 23. 2. 1943.

53. KNEŽEVIĆ Laze MILICA, 1907, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

54. KNEŽEVIĆ Milića MILICA, 1920. seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u Sielu 23. 2. 1943.

55. KNEŽEVIĆ Rade MILICA, 1907, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 23. 2, 1943.

56. KNEŽEVIĆ Milana MILIC, 1934, dijete, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 23. 2. 1943.

57. KNEŽEVIĆ Sime MILIC, 1936, dijete, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 23. 2. 1943.

58. KNEŽEVIĆ Stanka MILIC, 1872, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod kuće 23. 2. 1943.

59. KNEŽEVIĆ Marka MILKA, 1906, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

60. KNEŽEVIĆ Miloša MILKA, 1898, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

61. KNEŽEVIĆ Sime MILKA, 1930, dijete, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

62. KNEŽEVIĆ Dragića RANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

63. KNEŽEVIĆ Milana RANKA, 1936, dijete, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

64. KNEŽEVIĆ Milića RANKA, 1938, dijete, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 2. 1943.

65. KNEŽEVIĆDragića SIMO, 1904, seljak, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 23. 2. 1943.

66. KNEŽEVIĆ Milića STANKA, 1908, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu aprila 1943.

67. KNEŽEVIĆ Milića STANKO, 1940, dijete, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 23. 2. 1943.

68. MATIJEVIĆ Rade ILIJA, 1897, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u Zagrebu 8. 7. 1941.

69. MATIJEVIĆ Ilije NIKOLA, 1925, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 7. 7. 1941. i tamo ubile 1. 4. 1945.

70. MIHAJLOVIC Ilije DUŠAN, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor Zemun 3. 5. 1942. i tamo ubili.

71. MIHAJLOVIC Pere DUŠAN, 1902, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor Zemun 3. 5. 1942. gdje je umro od gladi augusta 1942.

72. MIHAJLOVIC Mile ILIJA, 1900, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor Zemun 3. 5. 1942. gdje je umro od gladi augusta 1942.

73. MIHAJLOVIC Petra MILAN, 1898, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor Zemun 3. 5. 1942., gdje je umro od gladi augusta 1942.

74. MIHAJLOVIC Petra MILOŠ, 1909, žandar, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u Beogradu 1942.

75. MIHAJLOVIC Rade PETAR, 1876, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor Zemun 3. 5. 1942., gdje je umro od gladi augusta 1942.

76. MILIĆ Laze MILE, 1887, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u Krstinji 9. 5. 1942.

77. MILIĆ Petra MILOŠ, 1893, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Belaju 1944.

78. MILIĆ Nikole SARA, 1881, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 23. 8. 1941.

79. MILIĆ Petra SIMO, 1900, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u Karlovcu 11. 8. 1941.

80. PAJIĆ Nikole MILKA, 1879, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 19. 8. 1941.

81. PEKIĆ Milića MILIĆ, 1871, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Gojkovcu 19. 8. 1941.

82. PEURAČA Đure MILE, 1911, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 3. 5. 1942., gdje su ga ubile i bacile u Dunav 8. 8.1942.

83. PEURAČA Nikole MILE, 1926, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

84. PEURAĆA Đure MILIĆ, 1909, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 4. 5. 1942. i tamo ubile.

85. PEURAĆA Janka NIKOLA, 1894, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše

u logor Zemun 4. 5. 1942. i tamo ubile 8. 8. 1942.

86. POPOVIC Dragice MARKO, 1899, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u Slunju 20. 12. 1941.

87. POPOVIC Jovana SIMO, 1887, seljak, Srbin. Strijeljali ga Nijemci kod Drvara marta 1943.

88. POPOVIC Marka SIMO, 1897, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Krstinji 13. 5. 1942.

89. POPOVIC Milića STANKO, 1901, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor u Njemačku 1941. gdje je poginuo kao taoc štiteći povlačenje njemačke vojske kod Berlina aprila 1945.

90. RAŠIĆ Marka ĐURO, 1873, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

91. TARBUK Laze LAZO, 1902, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 4. 5. 1942. i tamo ubile 8. 8. 1942.

92. TARBUK Laze MOJSIJA, 1905, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 4. 5. 1942. i tamo ubile 8. 8. 1942.

93. VUCKOVlC Stanka LJUBA, 1921, seljanka, Srpkinja. Strijeljale je ustaše u selu 2. 5. 1942.

94. VUCKOVIĆ Dušana MILE, 1942, dijete, Srbin. Umro u selu od posljedica prehlade zadobivene u bjekstvu 8. 8. 1942.

95. VUJAKLIJA Laze DRAGIĆ, 1895, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u Krstinji 9. 5. 1942.

96. VUJAKLIJA Laze SOFIJA, 1900. seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 23. 1. 1943.

97. VUJANOVIC Đure ANĐELIJA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu od posljedica prehlade zadobivene u bjekstvu 15. 4. 1943.

98. VUJANOVIC Janka STANKO, 1899. seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u Krstinji 9. 5. 1942.

KLUPICA

1. GRKOVIC Marka MARKO, 1886, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Jurakovac kod Mračaja 10 4. 1942.

2. PAVIC Miloša MILIC, 1919, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Tušiloviću 22. 2. 1942.

3. VUJNOVIC Mile BRANKO, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Jurakovac kod Mračaja 10 4 1942.

4. VUJANOVIC Vase MILE, 1921, seljak, Srbin. Smrznuo se kod kuće februara 1942.

KRSTINJA

1. BERIC Žarka BOGDANKA, 1942, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

2. BERIC Žarka DUSANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

3. BERIC Žarka MILA, 1942, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

4. BERIC STANA, 1891, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u šumi kraj sela augusta 1941.

5. BUČAN MARIJA, 1911, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće augusta 1941.

6. BUNClC Dragana BOSILJKA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Brusovači marta 1943.

7. BUNClC Marka DRAGIĆA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

8. BUNClC Dragana LJUBICA, 1910, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod Madžareva mosta marta 1943.

9. BUNClC Milića LJUBICA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Ruševici 24. 1. 1943.

10. BUNClC Dragana MARIJA, 1933, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Ruševici 24. 1. 1943.

11. BUNClC Marka MARIJA, 1928, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

12. BUNClC Milića MARKO, 1910, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

13. BUNĆIĆ Dragana MILKA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Ruševici 24. 1. 1943.

14. BUNČIĆ Marka MILKA, 1940, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

15. BUNCIĆ Milića MILKA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

16. BUNCIĆ Dragana MIRJANA, 1942, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Ruševici 24. 1. 1943.

17. BUNCIĆ Marka NEVENKA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

18. BUNĆIC Marka SOKA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Ruševici januara 1943.

19. EROR Jure MARIJA, 1881, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 2. 8. 1941.

20. HIPSER Ilije KATA, 1878, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 30. 1. 1943.

21. HRKMAN Nikole ANĐELIJA, 1905, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 12. 5. 1942.

22. HRKMAN Milića LJUBA, 1904, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 10. 5. 1942.

23. HRKMAN Miloša MILICA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće aprila 1943.

24. HRKMAN Paje MILOŠ, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

25. HRKMAN Petra MILOŠ, 1882, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 12. 5. 1942.

26. HRKMAN Petra PAJO, 1880, seljak, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 12. 5. 1942.

27. HRKMAN Teodora PETAR. 1872, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 12. 5. 1942.

28. HRKMAN Petra RADE, 1901, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 12. 5. 1942.

29. HRKMAN Nikole STEVO, 1909, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

30. JUSBASA Milića ĐURO, 1915, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 10. 4. 1942.

31. JUSBASA Milića MARA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 10. 4. 1942.

32. JUSBASA Milića MARA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Krstinjii maja 1942.

33. JUSBASA Dmitra MILA, 1889, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 10. 4. 1942.

34. JUSBASA Milića MILIĆ, 1940, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Krstinji maja 1942.

35. MADŽAR Petra KIKA, 1922, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor u Njemačku 14. 5.1942. i tamo ubile 1944.

36. MADŽAR Janka MARA, 1899, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

37. MADŽAR Petra MILICA, 1923, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.

38. MAKAURN STANA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod kuće 1943.

39. MARTINOVIĆ ANKA, 1913, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Ruševici 24. januara 1943.

40. MARTINOVIĆ Mile ĐURO, 1905, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Ruševici 24. 1. 1943.

41. MARTINOVIĆ Jove JELICA, 1878, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Ruševici 24. 1. 1943.

42. MARTINOVIĆ Mihajla MILA, 1926. seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Lici marta 1943.

43. MARTINOVIĆ Đure MILAN, 1929, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Livna 15. 3. 1943.

44. MARTINOVIĆ Stanka MILE, 1915, učitelj, Srbin. Ubile ga ustaše u Cvijanović Brdu januara 1943.

45. MARTINOVIĆ Paje MILICA, 1873, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 21. 1. 1943.

46. MARTINOVIĆ Đure MILKA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

47. MARTINOVIC Nikole MILKA, 1896, seljanka, Srpkinja. Otrovale je ustaše u selu 10, 4. 1942.

48. MARTINOVIC Ilije MILOŠ, 1885, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 2. 5. 1942.

49. MARTINOVIC Mihajla MILOŠ, 1930, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Lici marta 1943.

50. MARTINOVIC Milića MILOŠ, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 10. 5. 1942.

51. MARTINOVIC Gaje PETAR, 1870, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u u selu 24. 1. 1943.

52. MARTINOVIC Marka PETAR, 1893, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Brusovači 2. 3. 1943.

53. MARTINOVIC Stanka RADE, 1935, dijete. Srbin. Ubili ga Nijemci kod Bosanskog Petrovca 16. 2. 1943.

54. MARTINOVIC Nikole RANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Bihaća 30. 1. 1943.

55. MARTINOVIC Rade STANKO, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Sagradžin potoku 8. 5. 1942.

56. MARTINOVIC Bože STEVAN, 1873, seljak. Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 30. 1. 1943.

57. MARTINOVIC Marka VASO, 1904, žandar, Srbin. Ubile ga ustaše u Voćinu jula 1941.

58. MATIJEVIČ Cire STANA, 1901, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 2. 5. 1942.

59. MIRILOVIC Sime SAVO, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

60. ORESCANIN Ivana KATARINA, 1884, penzionerka, Hrvatica. Ubile je ustaše kod kuće januara 1943.

61. PAVIC Miloša BOZO, 1939, dijete, Srbin. Umro od upale pluća u selu augusta 1944.

62. PAVIC Marka LAZO, 1878, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

63. PAVLOVIC Petra DUŽAN, 1922. seljak, Srbin. Poginuo od nađene talijanske bombe u selu septembra 1943.

64. RAŽIC Miloša DRAGIĆA, 1928, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu juna 1943.

65. RASlC Mile ĐURO, 1903, seljak, Srbin. Umro od TBC-a poslije zbjega u selu maja 1943.

66. RASlC Đure MILA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 13 5. 1942.

67. RASlC Sime MILOŠ, 1942, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci u Grmeču 10. 2. 1943.

68. RAŠlC Stevana NINKO, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

69. RASlC RADE, 1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće maja 1942.

70. RASlC SPANOVIC Marka SIMO, 1905, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun maja 1942. i tamo ubile.

71. SPANOVIC Petra ĐURO, 1926, seljak, Srbin. Spalili ga ustaše u sjeniku u Štakorovici 10. 4. 1942.

72. SPANOVIC Ninka JOVAN, 1880, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Krstinji maja 1942.

73. SPANOVIC Sime JOVAN, 1871, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u šumi Saban kose kod Krstinje 2. 8. 1941.

74. SPANOVIC Janka MARIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće jula 1941.

75. SPANOVIC Bože MILE, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

76. SPANOVIC Steve MILE, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

77. SPANOVIC Miloša PETAR, 1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Cetingradu 24. 4. 1942.

78. SPANOVIC Petra PETAR, 1934, dijete, Srbin. Spalile ga ustaše u Štakorovici 10. 4. 1942.

79. SPANOVIC Ilije PETRA, 1872, seljanka, Srpkinja. Ubili je ustaše u Bosanskoj Krupi marta 1943.

80. SPANOVIC Stanka PETRA. 1887, seljanka, Srpkinja. Strijeljali je Nijemci kod Drvara 1. 2. 1943.

81. SPANOVIC Marka RANKO, 1912, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Lici marta 1943.

82. ŠPANOVIC Petra RANKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Prekaja u Bosni 16. 2. 1943.

83. VULETIC Marka LJUBA, 1915, seljanka, Srpkinja. Ubijena nesmotrenošću partizana u selu oktobra 1941.

84. VULETIC Janka MILA, 1876, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 4. 8. 1941.

85. VULETIC Jovana MILA, 1871, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.

86. VULETIC Marka MILA, 1878, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.

87. VULETIC Mile MILIC, 1885, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 23. 1. 1943.

88. VULETIC Stanka MILIC, 1885, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu marta 1943.

89. VULETIC Stanka MILOŠ, 1876, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 2. 8. 1941.

90. ZDJELAR Luke MILKA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Ruševici 24. 2. 1943.

KUSAJA

1. BOŠNJAK ĐURO, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Cetingradu 20. 4. 1942.

2. CULIBRK Milivoja BOGDAN, 1927, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Cetingradu 20. 4. 1942.

3. DEVIC Petra BOJA, 1935, dijete, Srpkinja. Umrla u zbjegu kod Cetingrada 27. 1. 1943.

4. DEVIC Rade BOSA, 1937, dijete, Srpkinja. Zaklali je ustaški raspoloženi civili u Kruškovači 28. 1. 1943.

5. DEVIC Dušana BOSILJKA, 1933, dijete, Srpkinja. Zaklali je ustaški raspoloženi civili u Kruškovači 28. 1. 1943.

6. DEVIC Petra BOSILJKA, 1933, dijete, Srpkinja. Zaklali je ustaški raspoloženi civili u Kruškovači 28. 1. 1943.

7. DEVIC Mile BOZO, 1935, dijete, Srbin. Poginuo od talijanskog bombardiranja u selu 11. 5. 1943.

8. DEVIC Miloša DRAGIĆA, 1919, seljanka, Srpkinja. Zaklali je ustaški raspoloženi civili u Kruškovači 28 1. 1943.

9. DEVIC Miloša DUŠAN, 1920, gostioničar, Srbin. Poginuo prilikom bombardiranja Beograda 20. 9.1944.

10. DEVIC Milića ĐURO, 1900, seljak, Srbin. Umro od posljedica talijanskog bombardiranja u VPB Drežnica 25. 8. 1943.

U. DEVIC Pere ĐURO, 1938, dijete, Srbin. Ubili ga ustaški orijentirani civili u Kruškovači 28. 1. 1943.

12. DEVIC Alekse EVICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Zaklali je ustaški orijentirani civili u Kruškovači 28. 1. 1943.

13. DEVIC Milića JOVAN, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće od posljedica bjekstva juna 1943.

14. DEVIC Stanka LAZO, 1878, seljak, Srbin. Umro u selu od posljedica bjekstva maja 1943.

15. DEVIC Dušana LJUBA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubili je ustaški orijentirani civili u Kruškovači 28. 1. 1943.

16. DEVIC Gnjatije LJUBA, 1891, seljanka, Srpkinja. Poginula prilikom bombardiranja Beograda aprila 1944.

17. DEVIC Petra LJUBA, 1934, đak, Srpkinja. Ubili je ustaški orijentirani civili u Kruškovači 28. 1. 1943.

18. DEVIC Pere LJUBICA, 1899, radnica, Srpkinja. Poginula prilikom bombardiranja Beograda 20. 9. 1944.

19. DEVIC Đure MILE, 1894, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Crnom Lugu u Bosni 16. 3. 1943.

20. DEVIC Petra MILE, 1940, dijete, Srbin. Zaklali ga ustaški orijentirani civili u Kruškovači 28. 1. 1943.

21. DEVIC Mile MILICA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod kuće 28. 1. 1943.

22. DEVIC Dušana MILIC, 1940, dijete, Srbin. Poginuo prilikom bombardiranja Beograda 20. 9. 1944.

23. DEVIC Stanka MILIC, 1899, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod kuće 28. 1. 1943.

24. DEVIC Dušana MILKA, 1941, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

25. DEVIĆ Rade NADA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Komesarcu 27. 1. 1943.

26. DEVIC Pavla PETRA, 1878, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u kući 6. 1. 1943.

27. DEVIC Đure RADE, 1924, radnik, Srbin. Poginuo prilikom bombardiranja Beograda aprila 1944.

28. DEVIC Mile RADE, 1928, šegrt, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor u Njemačku 23. 9. 1943. i tamo ubili.

29. DEVIC Gaje RANKA, 1925, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu od posljedica bjekstva 16. 5. 1943.

30. DEVIC Petra RANKA, 1920, radnica, Srpkinja. Poginula prilikom bombardiranja Beograda 20. 9. 1944.

31. DEVIC Mile STANICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu od posljedica bjekstva juna 1943.

32. DEVIC Petra STANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubili je ustaški orijentirani civili u Kruškovači 28. 1. 1943.

33. DEVIC Rade ZORKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubili je ustaški orijentirani civili u Kruškovači 28. 1. 1943.

34. JASIKA Stanka ILIJA, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Cetingradu 20. 4. 1942.

35. JASIKA Đure MIHOLJKA, 1883, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Klokoću 25. 1. 1943.

36. MATIJEVIC Teodora NIKOLA, 1891, seljak, Srbin. Strijeljali ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

37. MATIJEVIC Pavla NINKO, 1891, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Veljunu 19. 8. 1941.

38. PAVIC Ilije DANICA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće od posljedica bjekstva maja 1943.

39. PAVIC Miloša DANICA, 1936, dijete, Srpkinja. Umrla u zbjegu u Bosni 16. 4. 1943.

40. PAVIC Miloša DUŠAN, 1928, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Gornjoj Brusovači 30. 3. 1942.

41. PAVIC Miloša ĐURO, 1882, seljak, Srbin. Umro kod kuće od posljedica bjekstva aprila 1943.

42. PAVIC Milića JANKO, 1887, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u kući 23. 1. 1943.

43. PAVIC Mile MILICA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 23. 1. 1943.

44. PAVIC Milića MILOŠ, 1899, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Cetingradu 20. 4. 1942.

45. PAVIC Rade MILOŠ, 1932, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci u Imotskom 28. 2. 1943.

46. PAVIC Miloša RADE, 1934, dijete, Srbin. Umro kod kuće 16. 4. 1943.

47. PAVIC Ninka RADE, 1903, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u nepoznati logor 1943. i tamo ubile.

48. PRAZIC Milića MILOŠ, 1940, dijete, Srbin. Umro u selu od posljedica prehlade 14. 5. 1942.

49. RAŠIC Mile MARIJA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 19. 8. 1941.

50. RAŠIC Đure MILE, 1917, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u Bihaću 19. 8. 1941.

51. RAŠIC Mile MILICA, 1931, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 19. 8. 1941.

52. RAŠIC Đure MILKA, 1910, seljanka, Srpkinja. Satrla je seljačka kola kod Madžareva mosta 15. 11. 1942.

53. RAŠIC Mile MILKA, 1910, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u kući 19. 8. 1941.

54. RAŠIC MILOŠ, 1904, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 29. 7. 1941.

55. RAŠIC Mile MILOŠ, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 8. 1941.

56. ŠKORIC Gaje MILA, 1881, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 15. 3. 1943.

57. ŠKORIC Jovana MILAN, 1917, obućar, Srbin. Ubile ga ustaše na

Dejanović Križu kod Kusaje 23. 8. 1941.

58. VULETIĆ Mile ĐURO, 1902, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 22. 8. 1941. i tamo ubile.

59. VULETIĆ Đure NIKOLA, 1924, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 22. 8. 1941. i tamo ubile.

60. VULETIĆ Ilije PETAR, 1910, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Drvaru 16. 2. 1943.

LIPOVAC

1. BOŠNJAK Nikole DRAGIĆA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla u selu od posljedica prehlade zadobivene u bjekstvu 17. 6. 1942.

2. BOŠNJAK Laze ĐURO. 1908, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u logoru Zemun juna 1943.

3. BOŠNJAK Nikole ĐURO, 1902, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Cetingradu januara 1942.

4. BOŠNJAK Steve MIHOLJKA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu od posljedica prehlade zadobivene u bjekstvu 1. 6. 1943.

5. BOŠNJAK Nikole MILOŠ, 1885, seljak, Srbin. Umro u selu od posljedica prehlade zadobivene u bjekstvu 10. 4. 1943.

6. BOŠNJAK Mihajla NIKOLA, 1899, seljak, Srbin. Ubili iga Nijemci u logoru Zemun juna 1943.

7. BOŠNJAK Mile NIKOLA, 1907, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 10. 4. 1942. i tamo ubile.

8. BOŠNJAK Mile NIKOLA, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Markovac 10. 4. 1942.

9. BOŠNJAK Nikole SOFIJA, 1891, seljanka, Srpkinja. Umrla od posljedica prehlade kod kuće marta 1941.

10. DRAGlC Milivoja JANKO, 1939. dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće juna 1943.

11. DRAGlC Janka MILIVOJ, 1911, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Cetingradu 24. 4. 1942.

12. DRAGlC Marka NINKO, 1882, seljak, Srbin. Umro nakon zbjega u selu maja 1942.

13. KNEŽEVIĆ Nikole MIHAJLO, 1889, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše ■ u Cetingradu juna 1942.

14. KNEŽEVIĆ Jakova MILE, 1884, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Cetingradu 24. 4. 1942.

15. MOMCILOVIC Mile DUŠAN, **1917**, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Markovac 10. 4. 1942.

16. MOMCILOVIC Mile DUŠAN, 1914, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u selu 18. 8. 1941.

17. MOMCILOVIC Rade ĐURO, 1911, postolar, Srbin. Ubile ;ga ustaše u Cetingradu 19. 8. 1941.

18. MOMCILOVIC Mile KATA, 1920, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 19. 8. 1942.

19. MOMCILOVIC Mile LAZO, 1910, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u selu 18. 8. 1941.

20. MOMCILOVIC Miloša LJUBA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće jula 1941.

21. MOMCILOVIC Vasilja LJUBICA, 1890, kućna pomoćnica, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 19 8. 1941.

22. MOMCILOVIC MILICA, 1934, dijete, Srpkinja. Zaklali je ustaše u kući marta 1942.

23. MOMCILOVIC Nikole RANKA, 1934, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 19. 8. 1941.

24. MOMCILOVIC Ljube SAVA, 1886, seljanka, Srpkinja. Strijeljale je ustaše u selu 18. 8. 1941.

25. VILA Rade JANKO, 1887, seljak, Srbin. Umro kod kuće od posljedica boravka u logoru u Njemačkoj 15. 5. 1942.

26. VUNDUK Stanka MILICA, 1909, seljanka, Srpkinja. Strijeljale je ustaše u selu augusta 1941.

LISINE

1. SAULA Mihajla JANKO, 1870, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu juna 1942.

2. SAULA Stanka JANKO, 1885, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Miholjskom 3. 5. 1942.
3. VUKOBRATOVIC Save DANICA. 1898, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 22. 5. 1943.
4. VUKOBRATOVIC Đure ANKA, 1942, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 22. 1. 1943.
5. VUKOBRATOVIC Vase ĐURO, 1868, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Johovu 20. 10. 1941.
6. VUKOBRATOVIC Stevana JELICA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 22. 1. 1943.
7. VUKOBRATOVIC Đure MILICA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 22. 1. 1943.
8. VUKOBRATOVIC Janka MILKA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 22. 1. 1943.
9. VULETlC KATA, 1884, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće marta 1942.
10. VULETlC PETAR, 1883, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće marta 1942.

MIHOLJSKO

1. BOZlC Đure JOVANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 22. 1. 1943.
2. BOŽlC LJUBA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod kuće 22. 1. 1943.
3. BOZlC MARIJA. 1890, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu Lisine 22. 1. 1943.
4. BOZlC Miloša MARIJA, 1917, seljanka, Srpkinja. Ubili je iNiijemci u selu 22. 1. 1943.
5. BOZlC MARKO, 1941, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci kod kuće 22. 1. 1943.
6. BOŽlC Miloša MILAN. 1930, dijete, Srbin. Ubili ga ustaše kod kuće maja 1942.
7. BOŽlC Ninka MILE, 1915, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 10. 4. 1942. i tamo ubile.
8. BOŽlC Stanka MILKA, 1883, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 22. 1. 1943.
9. BOZlC Sime NIKOLA, 1868, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 22. 1. 1943.
10. BOZlC Đure RANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 22. 1. 1943.
11. BOZlC Milovana STANICA, 1885, seljanka, Srpkinja. Ubile je .ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.
12. BOŽlC Petra STANKO, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Vojniću 10. 8. 1941.
13. ĆALlC Teodora STANKO, 1904, graničar, Srbin. Ubili ga Talijani u Karlovcu 12. 9. 1941.
14. DAVIDOVIC Jovana MILA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.
15. GAJCEVlC JOSIP, 1884, seljak, Hrvat, Ubile ga ustaše u selu 2. 8. 1941.
16. KOZLINA Mile GOJKO, 1929, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 5. 5. 1942.
17. KOZLINA Janka JEKA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 5. 5. 1942.
18. KOZLINA Petra MILICA, 188o, seljanka, Srpkinja. Strijeljale je ustaše u selu 20. 6. 1941.
19. KOZLINA Mile MILKA, 1927, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 5. 5. 1942.
20. KOZLINA Mile MILOŠ, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 5. 5. 1942.
21. KOZLINA Mile NIKOLA, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 5. 5. 1942.
22. KOZLINA Mile RANKA, 1931, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 5. 5. 1942.
23. LONČAR Đure DANICA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
24. LONČAR Laze DUŠAN, 1895, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

25. LONČAR Đure ĐURO, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

26. LONČAR Stojana ĐURO, 1907, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

27. LONČAR Đure ILIJA, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

28. LONČAR Đure MILICA, 1908, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

29. LONČAR Petra STEVAN, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

30. LONČAR Vase STOJAN, 1876, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

31. MACESlC Miloša MILICA, 1927. dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Staroj Gradiški 12. 6. 1942.

32. MACESlC Miloša MILICA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci tu selu Lisine 22. 1. 1943.

33. MACEŠIC Marka NIKOLA, 1896, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 5. 5. 1942.

34. MACESlC Miloša PAVAO, 1941, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu Lisine 22. 1. 1943.

35. MACESlC Vase SOFIJA, 1904, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu Lisine 22. 1. 1943.

36. MACESlC Miloša VOJISLAV, 1934, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu Lisine 22. 1. 1942.

37. MARTINOVIC ANĐELIJA, 1909, seljanka, Srpkinja. Umrla od prehlade u selu 2. 10. 1942.

38. MARTINOVIC Stanka DUKA, 1896, seljanka, Srpkinja. Ubili je Talijani u selu 2. 8. 1941.

39. MARTINOVIC Mihajla JOVAN, 1885, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 2. 8. 1941.

40. MARTINOVIC Milića KATA, 1874, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.

41. MARTINOVIC Nikole LJUBICA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.

42. MARTINOVIC Gaje MILICA, 1884, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.

43. MARTINOVIC Nikole MILIC, 1908, seljak. Srbin. Ubili ga oružnici u selu 12. 9. 1941.

44. MARTINOVIC Ilije NIKOLA, 1900, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u selu 20. 10. 1941.

45. MARTINOVIC Miloša STANA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.

46. MILJEVIC VID, 1890, seljak, Srbin. Objesili ga Nijemci u selu 18. 2. 1943.

47. OPAClC Petra ANKA, 1886, seljanka. Srpkinja. Ubile je ustaše u Krstinji 10. 4. 1942.

48. OPAClC Miče DESANKA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Petrovoj gori 18. 2. 1943.

49. OPAClC Nikole DRAGlC, 1896, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Karlovcu 12. 9. 1941.

50. OPAClC Nikole MILE, 1915, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Prisjeci 24. 4. 1942.

51. OPAClC Dragića NINKO, 1899, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu 16. 7. 1942.

52. OPAClC Laze PETAR, 1906, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 7. 5. 1942.

53. OPAClC Marka RADE, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Krstinji 10. 8. 1941.

54. OPAClC Marka STANKO, 1884, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Krstinji 10. 4. 1942.

55. STIPlC Ilije SVIJETA, 1894, seljanka, Srpkinja. Internirali je Nijemci u logor u Njemačku 14. 5. 1942. i tamo ubili.

56. STIPlC Danila MILAN, 1930, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

57. STIPlC Jovana NIKOLA, 1864, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 24. 4. 1942.

58. TOMAŠEVIČ Teodora ANA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

59. TOMAŠEVIČ Milića ANKA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Zagrebu 1. 7. 1942.

60. TOMAŠEVIČ Mihajla BRANKO, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

61. TOMAŠEVIČ Draga, 1926, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.

62. TOMAŠEVIČ Milića DRAGAN, 1936, dijete. Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

63. TOMAŠEVIČ Miloša DRAGIĆA, 1927, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.

64. TOMAŠEVIČ Stanka DUŠANKA, 1941, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941,

65. TOMAŠEVIČ Milovana ĐURO, 1893, seljak, Srbin. Strijeljali ga Nijemci u selu 22. 1. 1943.

66. TOMAŠEVIČ Danila KATA, 1901, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor u Njemačku 14. 5. 1942. gdje je umrla od gladi i iscrpljenosti.

67. TOMAŠEVIČ Milića LJUBA, 1931, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

68. TOMAŠEVIČ Milića MILE, 1940, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Staroj Gradiški 1942.

69. TOMAŠEVIČ Đure MILICA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logorStara Gradiška 14. 5. 1942. i tamoubile.

70. TOMAŠEVIČ Miloša MILIC, 1903, seljak, Srbin. Umro od prehlade kod kuće 29. 1. 1942.

71. TOMAŠEVIČ Đorđa MILKA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.

72. TOMAŠEVIČ Mihajla MILKA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logorStara Gradiška 14. 5. 1942. i tamoubile.

73. TOMAŠEVIČ Petra MILKA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.

74. TOMAŠEVIČ Vasilja MILOŠ, 1877, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u kući 22. 1. 1943.

75. TOMAŠEVIČ Stanka NADA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.

76. TOMAŠEVIČ Mihajla NIKOLA, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

77. TOMAŠEVIČ Miloša NIKOLA, 1906, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 23. 1. 1943.

78. TOMAŠEVIČ Miloša NIKOLA, 1926, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor u Njemačku 14. 5. 1942. i tamo ubili.

79. TOMAŠEVIČ Mile SOFIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.

80. TOMAŠEVIČ Stanka STANKO, 1937, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 2. 8. 1941.

81. TOMAŠEVIČ Mihajla ŽARKO, 19.39, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

82. VIDlCStanka ANĐELIJA, 1922, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

83. VIDlC Đure ANKA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

84. VIDlC Vase DRAGIĆA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u logoru Stara Gradiška 12. 6. 1942.

85. VIDlC Laze DUŠAN, 1895, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1941. i tamo ubile.

86. VIDlC Đure ĐURO, 1915, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

87. VIDlC Đure JOVAN, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

88. VIDlC Petra JOVO, 1901, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

89. VIDIĆ Laze LAZO, 1899, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. ii tamo ubile.

90. VIDIĆ Đure MILA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

91. VIDIĆ Koje MILA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

92. VIDIĆ Dmitra MILAN, 1896, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

93. VIDIĆ Marka MILAN, 1888, seljak, Srbim. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

94. VIDIĆ Vase MILAN, 1892, seljak. Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

95. VIDIĆ Petra MILICA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

96. VIDIC Laze MILOS, 1897, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj goni 12. 5. 1942.

97. VIDIĆ Marka STANA, 1926, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u logoru Stara Gradiška 12. 6. 1942.

98. VIDIĆ Đure STANKO, 1890, seljak. Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

99. VIDIĆ Milana VASILJ, 1914, seljak, Srbin. Internirale ga (ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

100. VIDIĆ Milana VASO, 1942, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

101. VULETIĆ Rade DRAGIĆ, 1880, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 15. 2. 1943.

102. VULETIĆ Mile GOJKO, 1927, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 2. 8. 1942.

103. VULETIĆ KATA, 1883, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 3. 5. 1941.

104. VULETIĆ Milana KATA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Bosanske Krupe 2. 2. 1943.

105. VULETIĆ Janka MIHOLJKA, 1865, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 2. 8. 1941.

106. VULETIĆ Jandre MILIĆ, 1870, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1. 2. 1943.

107. VULETIC Milana MILIĆ, 1929, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Bosanske Krupe 7. 2. 1943.

108. VULETIĆ Mile MILOŠ, 1902, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

109. VULETIĆ Rade PETAR, 1881, ¸seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 3. 5. 1942.

110. VULETIĆ Miloša STEVAN, 1912, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor u Njemačku 1941. i tamo ubili ljeta 1943.

MRACELJ

1. BASARA Mile DUŠANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

2. BASARA Mile JANKO, 1908, seljak, Srbin. Internirale je ustaše u logor Zemun 12. 5. 1942. gdje je nakon mučenja umro.

3. CIMESA Ilije BOŽICA, 1884, seljanka, Srpkinja. Odvele je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

4. CIMESA Milivoja DRAGA, 1931, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 2. 8. 1941.

5. CIMESA Danila DRAGIĆA, 1910, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. :i tamo ubile.

6. CIMESA Sime JESA, 1877, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5.1942. i tamo ubile.

7. CIMESA Mile LJUBA, 1940, dijete, Srpkinja. Internirale je .ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

8. CIMESA Mile MILAN, 1938, dijete, Srbin. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

9. CIMESA Jovana MILOŠ, 1938, dijete, Srbin. Zaklali ga Nijemci u Drvaru 16. 2. 1943.

10. CIMESA Mile MILOŠ, 1932, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

11. CIMEŠA Vukašina NADA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

12. CIMEŠA Jovana SOFIJA, 1935, dijete, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u Drvaru 16. 2. 1943.

13. CIMEŠA Marka STANA, 1915, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u Drvaru 16. 2. 1943.

14. DEJANOVIC Jovana DRAGA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

15. DEJANOVIC Jovana LJUBICA, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

16. DEJANOVIC Miloša MIHOLJKA, 1906, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

17. DEJANOVIC Stevana MIHOLJKA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

18. DEJANOVIC Jovana RADE, 1931, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

19. DEJANOVIC Nikole RADE, 1931, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Mracelju 10. 8. 1942.

20. DEJANOVIC Nikole RANKA, 1918, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće februara 1944.

21. DRAGIĆ Đure ANKA, 1938, dijete. Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

22. DRAGlC Dušana DRAGIĆA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 12. 5. i tamo ubile.

23. DRAGIĆ Mile ĐURO, 1910, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

24. DRAGIĆ Dušana JANKO, 1938, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

25. DRAGlC Nikole MIHAJLO, 1900, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. gdje je umro od iscrpljenosti 1943.

26. DRAGlC Stevana MILA, 1887, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

27. DRAGlC Mile MILAN, 1933, dijete, Srbin. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

28. DRAGlC Đure MILE, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

29. DRAGlC Dragana MILICA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

30. DRAGlC Stanka MILICA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ranile je ustaše u selu 1941. i od posljedica umrla 1. 3. 1943.

31. DRAGlC MILKA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

32. DRAGlC Đure MILKA, 1917, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

33. DRAGlC Dragana MILOŠ, 1938, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

34. DRAGlC Tome MILOŠ, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 12. 5. 1942.

35. DRAGlC NIKOLA, 1887, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće maja 1943.

36. DRAGlC Nikole RADE, 1920, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

37. DRAGlC Đure RANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 5. 1942.

38. DRAGlC Milića SOFIJA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

39. DRAGlC Marka STANKO, 1875, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 10. 4. 1942.

40. DUDUKOVlC Miloša DRAGAN, 1935, dijete, Srbin. Ubili ga pripadnici Huskine milicije 19. 8. 1943.

41. DUDUKOVIĆ Janka DRAGlC, 1941, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 12. 5. 1942. i tamo ubile.

42. DUDUKOVIĆ Miloša MARTA, 1887, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. gdje je ubijena.

43. DUDUKOVIĆ MIHOLJKA, 1887, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. gdje je nestala.

44. DUDUKOVIĆ Miloša MILAN, 1940, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 12. 5. 1942.

45. DUDUKOVIĆ Janka MILKA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. gdje je ubijena.

46. DUDUKOVIĆ Petra MILOŠ, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 10. 4. 1942.

47. DUDUKOVIĆ Janka NEVENKA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. gdje je ubijena.

48. DUDUKOVIĆ Ninka NIKOLA, 1900, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

49. DUDUKOVIĆ Janka SOFIJA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. gdje je umrla.

50. ĐAKOVIC Nikole ANKA, 1932, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. gdje je ubijena.

51. ĐAKOVIC Mile DRAGIĆA, 1900, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. gdje je ubijena 1943.

52. ĐAKOVIC Petra DRAGIĆA, 1897, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

53. ĐAKOVIC Ilije ĐURO, 1937, dijete. Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. gdje je ubijen.

54. ĐAKOVIC Ilije GOJKO, 1934, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. gdje je iste godine ubijen.

55. ĐAKOVIC Nikole LJUBICA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1943. gdje je ubijena.

56. ĐAKOVIC MILA, 1872, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942, gdje je ubijena.

57. ĐAKOVIC Nikole MILA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. gdje je ubijena iste godine.

58. ĐAKOVIC Stevana MILIVOJ, 1924, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. gdje je ubijen.

59. ĐAKOVIC Marka MILKA, 1881, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Bosanskom Petrovcu 1943.

60. ĐAKOVIC Stevana STEVO, 1936, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 3. 1942.

61. KOTARANIN Jove BOSILJKA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 21. 1. 1942. gdje je ubijena.

62. KOTARANIN Jove DANICA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logorStara Gradiška 14. 5. 1942. i tamoubile iste godine.

63. KOTARANIN Milana DANICA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 21. 5. 1942. i tamo ublile.

64. KOTARANIN Rade DRAGIĆA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 21. 4. 1942. gdje je ubijena.

65. KOTARANIN Miloša JOVO, 1896, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 21. 4. 1942.

66. KOTARANIN Jove Ljubica, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logorStara Gradiška 21. 4. 1942. i tamoubile iste godine.

67. KOTARANIN Rade MILE, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 21. 4. 1942. i tamo ubile iste godine.

68. KOTARANIN Milića MILICA, 1899, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 21. 4. 1942. ii tamo ubile.

69. KOTARANIN Jove MILIC, 1916, seljak, Srbin. Zarobljen kao bivši

jugoslavenski vojnik aprila 1941. i umro u logoru u Njemačkoj 1943.

70. KOTARANIN Stevana RADE, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 21. 3. 1942.

71. KOTARANIN Rade RANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 21. 4. 1942. i tamoubile.

72. KOTARANIN Nikole SLAVICA, 1871, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 19. 8. 1941.

73. KOTARANIN Nikole ZORKA, 1940, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 21. 4. 1942. i tamoubile.

74. MAĆEŠIĆ Đure DRAGICA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

75. MACESlC Dragića KATA, 1904, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

76. MACESlC Ilije MARA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

77. MACEŠIC Ilije MILICA, 1934, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

78. MACESlC Petra MILKA, 1877, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

79. MACESlC Ilije RADE, 1940, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

80. MACESlC Tome SOFIJA, 1883, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 1942. gdje je liste godine ubijena.

81. SAMARDŽIJA Stevana ANĐELIJA, 1928, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 3. 1942.

82. SAMARDŽIJA Petra SOFIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 21. 3. 1942.

83. ZDJELAR Mile DRAGICA, 1935, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 10. 4. 1942.

84. ZDJELAR Miloša MILE, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Velikoj Kladuši augusta 1942.

85. ZDJELAR Luke MILKA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

MRACAJ

1. PAVLOVIC Dmitra DRAGIC, 1915, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Prisjeci 3. 5. 1942.
2. PAVLOVIC Đorđa ILIJA, 1901, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Prisjeci 3. 5. 1942.
3. PAVLOVIC Mile JANKO, 1915, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Klupici 10. 4. 1942.
4. PAVLOVIC Mile PETAR, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Jurekovac 10. 4. 1942.
5. PAVLOVIC Gojka RADE, 1895, seljak, Srbin. Umro kod kuće od upale pluća u jesen 1942.
6. PAVLOVIC Petra VLADO, 1925, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Jurekovac 10. 4. 1942.

PETROVA POLJANA

1. MATIJEVlC Cvije MILOVAN, 1897, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 1942. i tamo iste godine ubile.

PRISJEKA

1. BOŠNJAK Nikole ĐURO, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Cetingradu 24. 4. 1942.
2. BOŠNJAK Đure STANICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.
3. BOŽIC Mile SOFIJA, 1878, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mtholjskom februara 1943.
4. BRKIC Đure DANICA, 1931, dijete, Srpkinja. Strijeljali je Nijemci u Ogulinu juna 1943.
5. CALIC Đure DANICA, 1932, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 23. 2. 1943.
6. CALIC Pavla ĐURO, 1897, seljak, Srbim. Smrzao se u selu 1. 1. 1945.
7. CALIĆ Janka LJUBA, 1919, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu od posljedica prehlade zadobivene u bjekstvu 1. 6. 1942.

8. ĆALIĆ Marka MILA, 1876, seljanka, Srpkinja. Smrzla se u selu decembra 1944.

9. ĆALIĆ Petra MILICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ogulinu marta 1943.

10. ĆALIĆ Janka MILKA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla u selu od prehlade zadobivene u bjekstvu 11. 4. 1942.

11. ĆALIĆ Miloša NIKOLA, 1935, dijete, Srbin. Poginuo od nađene talijanske bombe u selu 7. 2. 1944.

12. ĆALIĆ Stanka NIKOLA, 1901, seljak, Srbin. Umro od prehlade u selu januara 1945.

13. ĆALIĆ Janka RANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Umrla od prehlade u selu ,18. 6. 1942.

14. ĆALIĆ Pavla STEVAN, 1914, seljak, Srbin. Poginuo u Njemačkoj na nepoznat način 1942.

15. KALINIĆ Stevana STANKO, 1889, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 23. 1. 1943.

16. KALINIĆ Miloša STEVAN, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Cetingradu 24. 4. 1942.

17. MATIJEVIĆ Filipa DANICA, 1894, seljanka, Srpkinja. Strijeljali je Nijemci u selu januara 1943.

18. MOMĆILOVIĆ Nikole MILICA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Lipovcu 13. 7. 1941.

19. MOMĆILOVIĆ SOFIJA, 1875, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu januara 1943.

20. NAPIJALO Petra MILICA, 1907, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Ogulinu aprila 1943.

21. OPAČIĆ Nikole MILE, 1911, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 20. 4. 1942.

22. PAVIĆ Stanka ANA, 1870, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu od prehlade dobivene u bjekstvu 2 5. 1942.

23. PAVIĆ Filipa DANICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 20. 4. 1942.

24. PAVIĆ Ilije DRAGAN, 1909, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u logoru Zemun juna 1943.

25. PAVIĆ Ilije DRAGAN, 1900, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 3. 1943.

26. PAVIĆ Miloša DUŠAN, 1928, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 8. 5. 1942.

27. PAVIC ĐURO, 1895, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu aprila 1942.

28. PAVIĆ Đure ĐURO, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Cetingradu oktobra .1941.

29. PAVIĆ Mihajla ĐURO, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu juna 1941.

30. PAVIĆ Jandre ILIJA, 1870, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 7. 4. 1943.

31. PAVIĆ Milića JANDRE, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Lici 27. 9. 1943.

32. PAVIĆ Nikole MARIJA, ,1908, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Lici 27. 9. 1943.

33. PAVIĆ Vase MILE, 1922, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 10. 4. 1942. i tamo ubile.

34. PAVIĆ Milića MILOŠ, 1910, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Karlovcu septembra 1941.

35. PAVIĆ Nikole PETAR, 1933, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Dunjaku 22. 3. 1942.

36. PAVIĆ Milića RANKA, 1934, dijete, Srpkinja. Umrla od zime i gladi u Frkašiću 4. 3. 1943.

37. PAVIĆ Marka STANICA, 1877, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 19. 8. 1941.

38. PAVIĆ Vasilja STANICA, 1879, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu jula 1941.

39. PAVIC Dragana STANKA, 1906, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Drvaru 16. 3. 1943.

40. PAVIĆ Janka STANKA, 1923, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Crnoj Gori 13. 3. 1943.

41. PAVIĆ Pavla VASILJ, 1859, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 15. 1. 1943.

42. PAVIĆ Petra VASO, 1887, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u lo-

gor Zemun 10. 4. 1942. i tamo ubile.

RAJIC BRDO

1. GRKOVIC Marka MARKO, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Jurakovac kod Mračaja, 10. 4. 1942.
2. GRUDIĆ Petra SIMO, 1895, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 4. 5. 1942.
3. KOKIR Janka DRAGICA, 1929, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Johovu 19. 8. 1941.
4. KOKIR Cvije SIMO, 1895, \seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.
5. RAJIC Mile ĐURO, 1922, seljak, Srbin. Umro u selu od prehlade dobivene u bjekstvu 19. 12. 1942.
6. RAJIC Rade JELENA, 1926, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu od TBC i prehlade dobivene u bjekstvu 16. 2. 1942.
7. RAJIC Cvije JOVAN, 1907, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 15. 8. 1941.
8. RAJIC Jovana MILETA, 1913, seljak, Srbin. Poginuo u logoru u Njemačkoj 1944.
9. SEPA Stojana MARKO, 1871, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Mračaja 10. 4. 1942.
10. ŠEPA Stojana MARKO, 1871, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Mračaja 10. 4. 1942.
11. ZUNIC Mile ĐURO, 1912, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Krstinji 13. 10. 1941.

SELAKOVA POLJANA

1. RADICANIN Rade ANKA, 1897, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
2. RADICANIN Vida ANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
3. RADICANIN Mile BRANKO, 1934, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
4. RADICANIN Milića DESANKA, 1921, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
5. RADICANIN Đure DRAGICA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
6. RADICANIN Marka DRAGICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Umrla u zbjegu u Petrovoj gori oktobra 1941.
7. RADICANIN Milića DRAGICA, 1929, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
8. RADICANIN Jovana DUKA, 1892, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.
9. RADICANIN Vase DUKA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.
10. RADICANIN Jovana ĐURAD, 1872, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 10. 5. 1942.
11. RADICANIN Laze ĐURO, 1898, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.
12. RADICANIN Mile ĐURO, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
13. RADICANIN Vida ĐURO, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
14. RADICANIN Matije JELICA, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
15. RADICANIN Duje KATA, 1902, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
16. RADICANIN Mile KATA, 1882, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
17. RADICANIN Mile KATA, 1889, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.
18. RADICANIN Vida KATA, 1933, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše

u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

19. RADIČANIN Marije LAZO, 1890, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

20. RADIČANIN Đure LJUBICA, 1936, še u logor Stara Gradiška 14. 5. dijete, Srpkinja. Internirale je usta- 1942. i tamo ubile.

21. RADIČANIN Miloša LJUBICA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla od gladi u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

22. RADIČANIN Miloša MILKA, 1910, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

23. RADIČANIN Matije MILA, 1893, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

24. RADIČANIN Mile MILA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

25. RADIČANIN Mile MILAN, 1929, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

26. RADIČANIN Milića MILE, 1940, dijete, Srbin. Umro u Petrovoj gori maja 1942.

27. RADIČANIN Miloša MILE, 1911, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

28. RADIČANIN Mile MILICA, 1932, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

29. RADIČANIN Milića MILICA, 1902, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

30. RADIČANIN Cvije MILKA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla u zbjegu u Petrovoj gori augusta 1941.

31. RADIČANIN Đure MILKA, 1929, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

32. RADIČANIN Đure MILKA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

33. RADIČANIN Mile MILKA, 1932, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5, 1942. i tamo ubile.

34. RADIČANIN Nikole MILKA, 1904, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

35. RADIČANIN MILOŠ, 1882, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

36. RADIČANIN Đure MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

37. RADIČANIN Mile MILOŠ, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

38. RADIČANIN Miloša NIKOLA, 1914, seljak, Srbin. Umro u zbjegu u Petrovoj gori oktobra 1941.

39. RADIČANIN Dragana RANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

40. RADIČANIN Laze RANKA, 1928, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

41. RADIČANIN Mile RANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

42. RADIČANIN Milića RANKA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

43. RADIČANIN Đure STANA, 1892, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 13. 5. 1942. i tamo ubile.

44. RADIČANIN Laze VID, 1904, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

45. RADIČANIN Laze ZORKA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stare Gradiške 14. 5. 1942. i tamo ubile.

46. SELAK Rade ANKA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

47. SELAK Milana DANICA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

48. SELAK Milića DESANKA, 1921, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

49. SELAK Milana DRAGIĆA, 1934, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

50. SELAK Rade DRAGIĆA, 1937, dijete, Srpkinja. Umrla od gladi u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

51. SELAK Mile ILIJA, 1900, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

52. SELAK Miloša JELKA, 1926, seljanka, Srpkinja. Umrla od gladi u selu aprila 1942.

53. SELAK Miloša LJUBICA, 1916, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu 13. 5. 1945.

54. SELAK Marija, 1887, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 19A2. i tamo ubile.

55. SELAK MARKO, 1882, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 1942.

56. SELAK MILA, 1882, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

57. SELAK Rade MILA, 1932, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

58. SELAK Sime MILAN, 1924, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

59. SELAK Mihajla MILE, 1892, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

60. SELAK Miloša MILE, 1881, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu maja 1942.

61. SELAK Mojsije MILE, 1884, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

62. SELAK MILICA, 1902, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

63. SELAK Đure MILICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. zatim u Njemačku gdje je ubijena.

64. SELAK Miloša MILIC, 1913, vojnik BJV, Srbin. Poginuo od savezničkog bombardovanja u logoru za ratne zarobljenike u Njemačkoj 1945.

65. SELAK Marka MILKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

66. SELAK Rade MILKA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. j tamo ubile.

67. SELAK Mihajla MILOŠ, 1884, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

68. SELAK Milana MILOŠ, 1932, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

69. SELAK Milića MILOŠ, 1884, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu maja 1942.

70. SELAK Sime NIKOLA, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

71. SELAK Dragana RANKA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

72. SELAK Laze STANA, 1892, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

73. SELAK Milivoja STANA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

74. SELAK VASO, 1907, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Miholjskom 1942.

75. SELAK Marka VASO, 1912, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Miholjskom 1942.

SVINICA

1. BALCIN Rade DRAGIĆA, 1940, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše

**u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942.
i tamo ubile.**

2. BALČIN Gnjatije MILA, 1877, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

3. BALCIN Mile MILKA, 1940, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

4. BALCIN Mile Petar, 1938, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

5. BASARA Mile ANKA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i ubile

6. BASARA Miloša BOSILJKA, 1932, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

7. BASARA Mile DRAGIĆA, 1927, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

8. BASARA Miloša DRAGIĆA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

9. BASARA Mile LJUBICA, 1933, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

10. BASARA Miloša MARIJA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

11. BASARA Pavla MIHOLJKA, 1883, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

12. BASARA Miloša MILOŠ, 1934, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

13. BASARA Miloša MIRA, 1938, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 24. 4. 1942.

14. BASARA Marka NIKOLA, 1876, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 24. 4. 1942.

15. BASARA Mile NIKOLA, 1928, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

16. BRKlC Petra ANĐELIJA, 1923, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 4. 4. 1942.

17. BRKIĆ Rade BRANKO, 1933, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

18. BRKlC Mile DRAGICA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

19. BRKlC Rade DUŠAN, 1933, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

20. BRKlC Mile ĐURO, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ga iste ubile.

21. BRKlC Nikole ĐURO, 1933, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

22. BRKlC Miloša GOJKO, 1931, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

23. BRKlC Milića ILIJA, 1919, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

24. BRKlC Nikole ILIJA, 1928, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

25. BRKlC Mile Jeka, 1913, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 23. 3. 1942.

26. BRKIĆ Petra JOVAN, 1926, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

27. BRKlC Petra LJUBICA, 1930, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 4. 4. 1942.

28. BRKlC Mile MILA, 1928, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

29. BRKIĆ Teodora MILA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

30. BRKIĆ Đure MILAN, 1905, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

31. BRKIĆ Ilije MILE, 1896, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

32. BRKIĆ Milivoja MILE, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 5. 8. 1941.

33. BRKIĆ Milovana MILE, 1933, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

34. BRKIĆ Rade MILE, 1871, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

35. BRKIĆ MILICA, 1907, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

36. BRKIĆ Marka MILICA, 1902, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

37. BRKIC Rade MILIĆ, 1896, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

38. BRKIĆ Ninka MILINKA, 1897, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 1942.

39. BRKIĆ Miloša MILKA, 1877, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

40. BRKIĆ Petra MILKA. 1932, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 9. 5. 1942.

41. BRKIĆ Petra MILKA, 1940. dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

42. BRKIĆ Mile MILOŠ, 1931, đak. Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ga ubile.

43. BRKIĆ Nikole MILOŠ, 1928, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 20. 1. 1945.

44. BRKIĆ Rade MILOŠ, 1935, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

45. BRKIĆ Petra MILOVAN, 1900, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 25. 3. 1942. i tamo ubile.

46. BRKIĆ Đure PETAR, 1900, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Rajić Brdu 9. 4. 1942.

47. BRKIĆ Milovana PETAR, 1930, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i lamo ubile.

48. BRKIĆ Đure RADE, 1871, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

49. BRKIĆ Mile RADE, 1877, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 14. 5. 1942. i tamo ubile.

50. BRKIĆ Mile RADE, 1932, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

51. BRKlC Rade RADIVOJ, 1914, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

52. BRKIĆ Petra RANKA, 1935, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 9. 4. 1942.

53. BRKIĆ Rade RANKA, 1936, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

54. BRKIĆ Petra SOFIJA, 1879, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 15. 4. 1943.

55. BRKIĆ Ante STANA, 1879, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 25. 4. 1942.

56. BRKIĆ Mile STANA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

57. BRKIĆ Gaje STOJA, 1898, seljanka,, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

58. BRKIĆ Nikole VLADIMIR, 1925, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

59. BUĆAN Miloša ANKA, 1933, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

60. BUČAN Milana BRANKO, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo zaklale.

61. BUČAN Ilije DRAGIĆA, 1925, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 30. 3. 1942.

62. BUČAN Miloša DUŠAN, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

63. BUČAN Mile ĐURO, 1908, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 31. 3. 1942, potom u Norvešku i tamo ga ubile.

64. BUČAN Nikole ĐURO, 1906, radnik, Srbin. Zaklale ga ustaše u Ribiću Brdu 31. 3. 1942.

65. BUČAN Petra ĐURO, 1901, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Gejkovcu 10. 4. 1942.

66. BUČAN Petra EVICA, 1908, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 8. 8. 1941.

67. BUČAN Petra ILIJA, 1933, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

68. BUČAN Stojana ILIJA, 1877, radnik, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 9. 4. 1942.

69. BUČAN Steve LJUBICA, 1928, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

70. BUČAN Dragića MARKO, 1878, radnik, Srbin. Zaklale ga ustaše u Gejkovcu 9. 4. 1942.

71. BUČAN Steve MARKO, 1921, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

72. BUĆAN Marka MIHOLJKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

73. BUČAN Nikole MIHOLJKA, 1896, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

74. BUĆAN Đure MILA, 1877, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Đakova maja 1942.

75. BUĆAN Gaje MILA, 1899, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 30. 4. 1942.

76. BUĆAN Miloša MILA, 1900, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

77. BUĆAN Petra MILA, 1922, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše **u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

78. BUĆAN Steve MILA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

79. BUĆAN Jove MILAN, 1941, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 9. 2. 1942.

80. BUČAN Miloša MILAN, 1936, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

81. BUĆAN Miloša MILAN, 1930, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

82. BUĆAN Petra MILAN, 1924, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 14. 5. 1942. i tamo ubile.

83. BUĆAN Stevana MILAN,, 1901, radnik, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

84. BUČAN Steve MILAN, 1932, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

85. BUĆAN Petra MILE, 1929, đak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

86. BUČAN Jakova MILICA, 1892, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

87. BUĆAN Marka MILIVOJ, 1925, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.

88. BUĆAN MILKA, 1902, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

89. BUĆAN Janka MILKA, 1884, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 31. 3. 1942.

90. BUĆAN Nikole MILKA, 1878, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 31. 3. 1942.

91. BUĆAN Stevana MILKA, 1873, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 4. 1942.

92. BUČAN Jovana MILOŠ, 1932, đak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 9. 4. 1942.

93. BUĆAN Mile MILOŠ, 1908, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor

Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

94. BUČAN Miloša MILOŠ, 1941, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

95. BUČAN Stevana MILOŠ, 1938, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

96. BUĆAN Milana PETAR, 1929, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. gdje je umro od gladi i iscrpljenosti.

97. BUĆAN Milivoja PETAR, 1877, radnik, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 31. 3. 1942. i tamo ubile.

98. BUĆAN Nikole PETAR, 1892, radnik, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 14. 5. 1942. i tamo ubile.

99. BUĆAN Petra PETAR, 1922, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

100. BUĆAN Rade PETAR, 1918, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo zaklale.

101. BUĆAN Ilije RADE, 1926, đak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

102. BUĆAN Mile RADE, 1897. radnik, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

103. BUĆAN Miloša RADE, 1938. dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. zatim u logor u Norvešku gdje su ga ubili esesovci.

104. BUĆAN Petra RANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo zaklale.

105. BUĆAN Ilije STANA, 1921, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 14. 5. 1942.

106. BUĆAN Milana STEVAN, 1927, đak. Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

107. BUĆAN Miloša STEVAN, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u

logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

108. CIMESA Miloša BOSILJKA, 1935, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

109. CIMESA Rade DANILO, 1884, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Bosni januara 1943.

110. CIMESA Miladina DRAGAN, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

111. CIMESA Đure DRAGICA, 1899, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.

112. CIMESA Marka DRAGICA, 1895, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

113. CIMESA Miladina DRAGICA, 1882, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

114. CIMESA Luke DRAGIC, 1875, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

115. CIMESA Miloša ĐURO, 1938, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

116. CIMESA Luke JANKO, 1880, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

117. CIMESA Luke LUKA, 1875, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

118. CIMESA Janka MARTA, 1912, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

119. CIMESA Petra MILA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

120. CIMESA Miloša MILKA, 1931, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

121. CIMESA Luke MILOŠ, 1897, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

122. CIMESA Jovana NINKO, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

123. CIMESA Miladina RANKA, 1923, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1944.

124. CIMESA Miloša STANA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

125. CIMESA Jovana STANICA, 1874, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

126. CIMESA Janka STANKA, 1884, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 25. 3. 1942.

127. CIMESA VUJO, 1882, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše kod kuće marta 1942.

128. EROR Adama BOGDAN, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

129. EROR Miloša DAMJAN, 1888. seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

130. EROR Miloša LJUBAN, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.

131. EROR Miloša LJUBICA, 1926, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 10. 8. 1941.

132. EROR Miloša MILE, 1941, dijete, Srbin. Internirale ga listaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

133. EROR Nikole MILICA, 1882, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

134. EROR Sime MILICA, 1891, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

135. EROR Damjana MILOŠ, 1898, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

136. EROR Miloša RADE, 1932, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942, i tamo ubile.

137. EROR Damjana SOFIJA, 1927, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

138. EROR Miloša STANA, 1934, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

139. EROR Miloša ZORKA, 1935, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

140. HRNIC Milivoja DUŠAN, 1935, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

141. HRNIĆ Rade MILIVOJ, 1892, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Velikoj Kladuši 25. 3. 1942.

142. HRNIĆ Milivoja MILOŠ, 1925, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

143. KARAMARKOVIC PETAR, 1899, seljak, sAin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 30. 7. 1941.

144. MATIĆ Mile DRAGIĆA, 1940, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

145. MATIĆ Sime MIHOLJKA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

146. MATIĆ Mile MILKA, 1935, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

147. MATIĆ Mile RANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

148. PAJIĆ Ilije ANKA, 1931, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo zaklale.

149. PAJIĆ Mile DRAGIĆA, 1925, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

150. PAJIĆ Stevana DUKA, 1874, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 25. 3. 1942.

151. PAJIĆ Petra ĐURO, 1871, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 25. 3. 1942.

152. PAJIĆ Marka ILIJA, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. gdje je umro.

153. PAJIĆ Matije KATA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

154. PAJIĆ Mile LJUBICA, 1928, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

155. PAJIĆ Mile MARA, 1933, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

156. PAJIĆ Ilije MARKO, 1896, radnik, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

157. PAJIĆ Danila MILA, 1934, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

158. PAJIĆ Danila MILAN, 1932, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

159. PAJIĆ Marka MILE, 1904, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

160. PAJIĆ Milovana MILE, 1900, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

161. PAJIĆ Ninka MILIVOJ, 1928, đak, Srbin. Ubili ga Nijemci u logoru u Njemačkoj 25. 3. 1942.

162. PAJIĆ Dragića MILKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo zaklale.

163. PAJIĆ Jove MILKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

164. PAJIĆ Mile MILOŠ, 1935, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

165. PAJIĆ Rade MILOŠ, 1927, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor u Norvešku 25. 3. 1942. gdje su ga u toku rata ubili esesovci.

166. PAJIĆ Dragića NIKOLA, 1934, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

167. PAJIĆ Dragića RANKA, 1931, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

168. PAJIĆ Mile SOFIJA, 1930, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

169. PAJIĆ Mile STANICA, 1896, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

170. PAJIĆ Nikole STANICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

171. PETROVIC Stevana DMITAR, 1879, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 15. 4. 1943.

172. PETROVIC Petra DRAGIĆA, 1920, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

173. PETROVIC Petra DUŠAN, 1923, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

174. PETROVIC Petra ILIJA, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

175. PETROVIC Petra LJUBICA, 1928, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

176. PETROVIC Đure MARKO, 1931, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

177. PETROVIC Nikole MARKO, ,1906, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

178. PETROVIC Rade MIHOLJKA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

179. PETROVIC Stanka MIHOLJKA, 1887, seljkanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 15. 4. 1942.

180. PETROVIC Đure MILAN, 1927, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

181. PETROVIC MILICA, 1894, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

182. PETROVIC Petra MILKA, 1877, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

183. PETROVIC Mile NINKO, 1908, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Petrovoj gori januara 1944.

184. PETROVIC Nikole PETAR 1894, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

185. PETROVIC Vuje PETRA, 1900, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

186. POPOVIC Milivoja BRANKO, 1942, dijete, Srbin. Umro od prehlade u selu 12. 3. 1942.

187. POPOVIC Nikole DUŠAN, 1932, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

188. POPOVIC Mile GOJKO, 1931, đak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 3. 1943.

189. POPOVIC Nikole JOVAN, 1925, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

190. POPOVIC Janka KATA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

191. POPOVIC Nikole LJUBICA, 1929, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

192. POPOVIC Nikole MILA. 1908, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo iste godine ubile.

193. POPOVIC Miloša MILAN, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

194. POPOVIC Ninka MILAN, 1906, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

195. POPOVIC Stevana MILE, 1867, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 20. 3. 1942.

196. POPOVIC Miloša MILICA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

197. POPOVIC Janka MILKA, 1903, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

198. POPOVIC Jovana MILKA, 1907, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

199. POPOVIC Jovana MILOŠ, 1912, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

200. POPOVIC Dragića MILOVAN, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

201. POPOVIC Dragića NIKOLA, 1936, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

202. POPOVIC Jovana NIKOLA, 1905, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

203. POPOVIC Stanka NIKOLA, 1902, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Drvaru 16. 3. 1943.

204. POPOVIC Jovana PETAR, 1928, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 5. 8. 1941.

205. POPOVIC Jovana RANKA, 1928, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 25. 3. 1942.

206. POPOVIC Mile RANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

207. POPOVIC Nikole RANKA, 1928, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

208. POPOVIC Jovana STANA, 1888, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

209. POPOVIC Nikole STANA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 25. 3. 1942.

210. POPOVIC Mile STEVAN, 1895, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 15. 8. 1941. i tamo ubile.

211. POPOVIC Janka STOJA, 1881, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

212. RAŠlC Đure BOSILJKA, 1932, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 20. 3. 1942.

213. RASIC Đure MILAN, 1926, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

214. RAŠIC Đure MILKA, 1934, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

215. RAŠIC Mihajla MILOŠ, 1941, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

216. RAŠIĆ Đure PETAR, 1938, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 20. 3. 1942.

217. RAŠIĆ RANKA, 1935, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 1942.

218. SREMAC LJUBA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1942.

219. SREMAC Milana LJUBICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

220. SREMAC MARA, 1941, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gord 1942.

221. SREMAC Miloša MARIJA, 1912, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

222. SREMAC Petra MARIJA, 1896, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.

223. SREMAC Stevana MARIJA, 1893, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo iste godine ubile.

224. SREMAC MIHOLJKA. 1895, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 1942.

225. SREMAC MILA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1942.

226. SREMAC Stevana MILA, 1881, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 25. 3. 1942.

227. SREMAC Marka MILAN, 1939, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

228. SREMAC MILE, 1884, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 1942.

229. SREMAC Đure MILE, 1941, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

230. SREMAC Milana MILICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

231. SREMAC MILIVOJ, 1928, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 1941.

232. SREMAC Đure MILIVOJ, 1941, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

233. SREMAC MILKA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1942.

234. SREMAC MILKA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1942.

235. SREMAC Milana PETAR, 1926, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

236. SREMAC Petra PETAR, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 4. 1942.

237. STOKRP Petra RADE, 1911, seljak, Srbin. Umro od TBC-a dobivene u bjekstvu 1. 10. 1941.

238. SREMAC Đure SOFIJA, 1872, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

239. SREMAC STANA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1942.

240. SREMAC STOJA, 1884, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1942.

241. SREMAC Đure STOJA, 1872, selja lka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

242. STOKRP Ilije JANKO, 1894, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

243. STOKRP Janka JANKO, 1928, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

244. STOKRP Janka JOVO, 1937, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 1941.

245. STOKRP Janka LJUBICA, 1930, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

246. STOKRP Mile MARIJA, 1892, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

247. STOKRP Janka MILICA, 1935, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

248. TADIĆ Tešana MILA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

249. TADIC Miloša MILE, 1896, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Velikoj Kladuši 25. 3. 1942.

250. TEPSlC Ilije MILKA, 1885, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

251. VUCETIC Petra MILOVAN, 1921, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 30. 7. 1941.

252. VUCETIC Milovana PETAR, 1886, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 30. 7. 1941.

253. VUCETIC Ilije STANKA, 1891, seljanka, Srpkinja. Umrla od prehlade u Petrovoj gori 29. 3. 1943.

254. ZDJELAR Miloša BOSILJKA, 1913, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

255. ZDJELAR Rade DRAGIĆA, 1929, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

256. ZDJELAR Stevana ĐURO, 1939, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 25. 3. 1942.

257. ZDJELAR Rade LJUBICA, 1933, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. **ii** tamo ubile.

258. ZDJELAR Stevana MARIJA, 1935, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

259. ZDJELAR Danila MILIC, 1889, seljak, Srbin. Interniran u logor u Norvešku 25. 3. 1942. gdje su ga u ubili Nijemci.

260. ZDJELAR Stevana MILOŠ, 1935, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

261. ZDJELAR Petra NIKOLA, 1942. dijete, Srbin. Umro od hladnoće u Kapeli 28. 3. 1943.

262. ZDJELAR Rade NIKOLA, 1936, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo zaklale.

263. ZDJELAR Stevana NIKOLA, 1930, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

264. ZDJELAR Ilije RADE, 1892, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 20. 3. 1942.

265. ZDJELAR Luke SOFIJA, 1891, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

266. ZDJELAR Ilije STEVAN, 1941, dijete, Srbin. Umro od prehlade u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

ŠIROKA RIJEKA

1. BAJIĆ Stanka DANILO, 1886, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

2. BAJIC Danila JOVAN, 1919, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 23. 1. 1943.

3. BAJIC Stevana SOFIJA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

4. BASARA Đure DANICA, 1942, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće maja 1943.

5. BASARA Petra MILE, 1912, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

6. BASARA MILKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu juna 1943.

7. CAREVIĆ Gaje ĐURO, 1887, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće juna 1943.

8. CAREVIĆ KATA, 1883, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 8. 5. 1942.

9. CAREVIĆ Stojana MIHOLJKA, 1904, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 8. 5. 1942.

10. CAREVIĆ Jovana MILE, 1883, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće juna 1943.

11. CAREVIĆ Marka MILKA, 1881, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće maja 1943.

12. CAREVIĆ Nikole MILKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška jula 1942. i tamo ubile.

13. CAREVIĆ Marka RANKA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće maja 1943.

14. CAREVIĆ Gojka RANKO, 1918, seljak, Srbin. Poginuo od njemačkog bombardiranja u selu 19. 8. 1944.

15. DEJANOVIC Đure DRAGAN, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

10. DEJANOVIC Đure DRAGICA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

17. DEJANOVIC Marka DRAGICA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

18. DEJANOVIC Miloša DRAGICA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

19. DEJANOVIC Mile ĐURO, 1912, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

20. DEJANOVIC Stipe ĐURO, 1910, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

21. DEJANOVIC Miloša GOJKO, 1939. dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

22. DEJANOVIC Marka LJUBICA, 1908, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

23. DEJANOVIC Marka LJUBICA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

24. DEJANOVIC Stanka LJUBICA, 1927, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće aprila 1942.

25. DEJANOVIC Miloša MARIJA, 1911, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

26. DEJANOVIC Ninka MARIJA, 1885, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

27. DEJANOVIC Petra MARIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće aprila 1942,

28. DEJANOVIC Rade MARIJA, 1870, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše kod kuće 9. 4. 1942.

29. DEJANOVIC Rade MARIJA, 1933, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

30. DEJANOVIC Danila MARKO, 1917, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

31. DEJANOVIC Miloša MARKO, 1907, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

32. DEJANOVIC Mile MIHOLJKA, 1887, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

33. DEJANOVIC Stanka MILA, 1908, seljkanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 9. 4. 1942.

34. DEJANOVIC Mile MILAN, 1938, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

35. DEJANOVIC Miloša MILAN, 1933. dijete. Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

36. DEJANOVIC Rade MILAN, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

37. DEJANOVIC Đure MILE, 1938, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

38. DEJANOVIC Mile MILE, 1932, dijete, Srbin. Spalile ga ustaše u selu 9. 4. 1942.

39. DEJANOVIC Mirka MILE. 1934, đak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće aprila 1942.

40. DEJANOVIC Rade MILE, 1935,^ dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

41. DEJANOVIC Mile MILICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Internirale je u-

staše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

42. DEJANOVIC Mile MILICA, 1930, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u Staroj Gradiški juna 1942.

43. DEJANOVIC Milića MILICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

44. DEJANOVIC Jakova MILlC, 1867, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

45. DEJANOVIC Mile MILlC, 1871, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše na mostu Vergašice 20. 3. 1942.

46. DEJANOVIC Mile MILlC, 1881, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

47. DEJANOVIC MILlC, 1881, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

48. DEJANOVIC Milana MILKA, 1908, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

49. DEJANOVIC Milića MILKA, 1911, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5.)1942. i tamo ubile.

50. DEJANOVIC Milića MILKA, 1913, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

51. DEJANOVIC Muse MILKA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

52. DEJANOVIC Petra MILKA, 1875, seljanka, Srpkinja. Poginula od njemačkog bombardiranja u selu maja 1944.

53. DEJANOVIC Rade MILKA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

54. DEJANOVIC Milana MIRJANA, 1939, dijete, Srpkinja. Poginula u Bosni februara 1943.

55. DEJANOVIC Mile NINKO, 1886, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod mosta Vergošica 20. 3. 1942.

56. DEJANOVIC Mile RADE, 1901, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću

partizana u Đaković potoku 23. 2. 1942.

57. DEJANOVIC Mile RADE, 1907, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

58. DEJANOVIC SOFIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 19. 8. 1941.

59. DEJANOVIC Miloša SOFIJA, 1920, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

60. DEJANOVIC Muse SOFIJA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

61. DEJANOVIC Jovana STANKO, 1867, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u kući 19. 8. 1941.

62. MACESIC Petra MILKA, 1870, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942.i tamo ubile.

63. MACESIC Ilije SAVA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće juna 1943.

64. MACESIC Tome SOFIJA, 1890, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942.i tamo ubile.

65. MRKŠIC Nikole ANA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

66. MRKŠIC Nikole MILE, 1930, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

67. MRKSlC Nikole MILOŠ, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

68. PAJIC Dušana BOSILJKA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

69. PAJlC Stevana BOŽICA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće marta 1943.

70. PAJlC Dragana CVIJETA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

71. PAJIĆ Petra DRAGAN, 1913, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

72. PAJIĆ Ilije DUŠAN, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

73. PAJIĆ Nikole ĐURO, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće aprila 1942.

74. PAJIĆ Simeona ĐURO, 1874, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 20. 3. 1942.

75. PAJIĆ Đure ILIJA, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

76. PAJIĆ MILA, 1898, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

77. PAJIĆ Dragana MILA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

78. PAJIĆ Ilije MILA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 20. 3. 1942.

79. PAJIĆ Dragana MILAN, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942, i tamo ubile.

80. PAJIĆ Dušana MILAN, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

81. PAJIĆ Ninka MILE, 1896, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

82. PAJIĆ Đure MILICA, 1925, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

83. PAJIĆ Đure MILKA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

84. PAJIĆ Gojka MILKA, 1940, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

85. PAJIĆ Dragana MILOŠ, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

86. PAJIĆ Jovana PETAR, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće jula 1942.

87. PAJIĆ Rade SOFIJA, 1910, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

88. PEURAČA Janka MARTA, 1870, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

89. SPANOVIĆ Gaje ANĐELIJA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Miholjskom 19. 8. 1941.

90. SPANOVIĆ Miloša BORO, 1936, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

91. SPANOVIĆ Petra BOSILJKA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

92. SPANOVIĆ Milića DRAGIĆA, 1910, l janka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 11. 8. 1941.

93. SPANOVIĆ Đure NIKOLA, 1882, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

94. SPANOVIĆ Petra SAVA, 1878, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

95. TKALAC Đure DRAGIĆA, 1934, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

96. TKALAC Stanka DRAGIĆA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu aprila 1943.

97. TKALAC Miloša GAJO, 1937, dijete, Srbin. Poginuo u Bosni februara 1943.

98. TKALAC Petra LJUBICA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 9. 5. 1942.

99. TKALAC Dane MARTA, 1877,^ seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

100. TKALAC Đure MIHOLJKA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori marta 1942.

101. TKALAC Petra MILADIN, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

102. TKALAC Đure MILAN, 1939, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

103. TKALAC Mile MILAN, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Prisjeci juna 1943.

104. TKALAC MILE, 1920, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Vojniću 30. 7. 1941.

105. TKALAC Laze MILE, 1926, seljak. Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 23. 1. 1943.

106. TKALAC Vladimira MILE, 1928, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

107. TKALAC Dragića MILICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

108. TKALAC Đure MILICA, 1928, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

109. TKALAC Ninka MILKA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

110. TKALAC Gaje MILOŠ, 1899, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Frkašiću februara 1943.

111. TKALAC Milana MILOŠ, 1936, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

112. TKALAC Milovana MILOŠ, 1928, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

113. TKALAC Petra RANKA, 1928, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

114. TKALAC Vladimira ŽARKO, 1942, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Maloj Kladuši januara 1943.

115. TOMASEVlC Đure DRAGICA, 1913, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 3. 8. 1941.

116. TOMASEVlC Đure DRAGICA, 1913, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

117. TOMASEVlC Dragana LJUBICA. 1941, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 20. 3. 1942.

118. TOMASEVlC Miloša MARKO, 1937. dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

119. TOMASEVlC Ninka MARKO, 1916, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 20. 3. 1942.

120. TOMASEVlC MILA, 1879, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće septembra 1941.

121. TOMASEVlC Miloša MILAN, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju augusta 1941.

122. TOMASEVlC Dragana MILKA, 1880, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

123. TOMASEVlC Miloša RADE, 1940, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

124. TOMASEVlC Miloša SOFIJA, 1918, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom satnju 3. 8. 1941.

125. TOMASEVlC Nikole SOFIJA, 1915, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 10. 8. 1941.

126. VERGAS Mile ALEKSANDAR. 1870, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 20. 3. 1942.

127. VERGAS Miloša DANICA, 1900. seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

128. VERGAS Mirka DRAGAN, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

129. VERGAS Nikole DRAGAN, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

130. VERGAS Stevana ILIJA, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće septembra 1941.

131. VERGAS Mile LJUBICA, 1928, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

132. VERGAS Dragića MARKO, 1916, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Bosni 16, 3. 1943.

133. VERGAS Mile MIHOLJKA, 1899, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće aprila 1943.

134. VERGAS Pavla MILA, 1874, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

135. VERGAS Arse MILE, 1872, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 20. 3. 1942.

136. VERGAS Nikole MILE, 1939. dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

137. VERGAS Stevana MILE, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u

logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

138. VERGAS Stojana MILE, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori aprila 1942.

139. VERGAS Stevana MILICA, 1909, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gord 12. 5. 1942.

140. VERGAS Nikole MILKA, 1882, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 20. 3. 1942.

141. VERGAS Nikole MILKA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

142. VERGAS Stevana MILKA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

143. VERGAS Janka MILOŠ, 1882, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Močilima marta 1943.

144. VERGAS Nikole MILOVAN, 1928, dijete, Srbin. Ubijen od njemačkog bormbardiranja na petrovačkoj cesti kod Medenog polja 7. 2. 1943.

145. VERGAS Mile NIKOLA, 1889, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

146. VERGAS Ilije PETAR, 1929, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

147. VERGAS Ilije SOFIJA, 1872, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 3. 8. 1941.

148. VERGAS Stevana SOFIJA, 1895, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Kestenovcu aprila 1943.

149. VUCETlC Mile MILAN, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

150. VUCETlC Ninka Milka, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 10. 5. 1942.

151. VULETIC DRAGICA, 1901, sluškinja, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

152. 2IVKOVIĆ Jove BORIVOJ, 1933, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće aprila 1943.

153. ZlVKOVIČ Vasilija BOSILJKA, 1933, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška jula 1942. i tamo ubile.

154. ZlVKOVIČ Rade DANICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće maja 1943.

155. ZlVKOVIČ Laze DRAGIĆA, 1908, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće maja 1943.

156. ZlVKOVIČ Marka DRAGIĆA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće maja 1943.

157. ZlVKOVIČ Nikole ĐURO, 1899, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće maja 1943.

158. ZlVKOVIČ Stanka ĐURO, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće marta 1943.

159. ZlVKOVIČ Miloša MARKO, 1897, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 30. 7. 1941.

160. ZlVKOVIČ Marka MICA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće maja 1943.

161. ZlVKOVIČ Nikole MILKA, 1907, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

162. ZlVKOVIĆ Vasilija MILOŠ, 1930, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

163. ZlVKOVIČ Marka NINKO, 1871, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće maja 1942.

164. ZlVKOVIČ Teodora SOFIJA, 1875, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Donjem Lapcu maja 1943.

165. ZlVKOVIČ Marka STANA,1880, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška aprila 1942. i tamo ubile.

166. ZlVKOVIČ Đure STANKO,1920, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

167. ZlVKOVIČ Miloša STEVO,1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mehinom stanju 30. 7. 1941.

STAKOROVICA

1. BASARA Đure ANĐELIJA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Đaković potoku 15. 4. 1943.

2. BASARA Ninka DRAGA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Đaković potoku 12. 5. 1942.

3. BASARA Nikole DUŠAN, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

4. BASARA Nikole JANKO, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942, i tamo ubile.

5. BASARA Nikole JOVAN, 1397, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Đaković potoku 12. 5. 1942.

6. BASARA MARIJA, 1918, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

7. BASARA Stevana MARKO, 1901, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

8. BASARA MIHOLJKA, 1867, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 21. 3. 1942.

9. BASARA Dragića MIKA, 1897, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Đaković potoku 12. 5. 1942.

10. BASARA MILA, 1931, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

11. BASARA Nikole MILA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Đaković potoku 12. 5. 1942.

12. BASARA Milića MILE, 1919, trgovački pomoćnik, Srbin. Ubile ga ustaše kod Zagreba marta 1942.

13. BASARA Nikole MILE, 1941. dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

14. BASARA Stanka MILICA, 1932, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

15. BASARA Mile MILIC, 1873, seljak. Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 23. 3. 1942.

16. BASARA Marka MILIVOJ, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

17. BASARA MILKA, 1882, seljanka. Srpkinja. Zaklale je ustaše kođ kuće 21. 3. 1942.

18. BASARA Miloša MILKA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

19. BASARA Mile PETAR. 1882, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 23. 3. 1942.

20. BASARA Nikole PETRA, 1934, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

21. BASARA Đure RADE, 1904. financijski predsjednik u Glini, Srbin. Ubile ga ustaše u Glini 31. 7. 1941.

22. BASARA Nikole RANKA, 1942, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

23. BASARA Ninka RANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942.i tamo ubile.

24. BASARA Miloša STANA, 1941. dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

25. BASARA Ninka ZORKA. 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

26. ĐAKOVIĆ Janka ANKA, 1921, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Đaković potoku 21. 3. 1942.

27. ĐAKOVIĆ Nikole DANICA, 1939. dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 21. 3. 1942.

28. ĐAKOVIĆ Rade DRAGIĆA. 1910, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 3. 1942.

29. ĐAKOVIĆ Miloša DUŠANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 3. 1942.

30. ĐOKOVlC Nikole LJUBA. 1940. dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 3. 1942.

31. ĐOKOVlC Janka MIHOLJKA, 1879, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Đoković potoku 23. 1. 1942.

32. ĐOKOVlC Stojana MIHOLJKA, 1895, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Đoković potoku 23. 3. 1942.

33. ĐOKOVlC Đure MILKA, 1891, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Đoković potoku 21. 3. 1942.

34. ĐOKOVIĆ Nikole VLADIMIR, 1900, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Đoković potoku 21. 3. 1942.

35. MAĆEŠIĆ Milana ANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 25. 3. 1942.

36. MAĆEŠIĆ Nikole ĐURO, 1922, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

37. MAĆEŠIĆ Petra MARIJA, 1892. seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

38. MAĆEŠIĆ Milana MARTA, 1942, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

39. MAĆEŠIC Sime MILE, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

40. MAĆEŠIĆ Milana MILKA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

41. MAĆEŠIC Milana MILOŠ. 1937. dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 10. 5. 1942.

42. MAĆEŠIC Milana RANKA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

43. MAĆEŠIĆ Mile SIMEONA, 1882, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Đoković potoku 21. 3. 1942.

44. MAĆEŠIC Milana SOFIJA, 1941. dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

45. VERGAŠ Jovana ILIJA, 1897, lugar, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Plaškom 1942.

OPĆINA TUŠILOVIĆ

BREZOVA GLAVA

1. BLAZEVIC Đure ĐURO, 1866, seljak, Srbin. Ubili ga pripadnici Huskine milicije na povratku iz Bosne u Vojniću 18. 4. 1943.

2. BLAZEVIĆ Mihajla MARKO, 1897, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 15. 8. 1941. gdje su ga ubile.

3. CVIJANOVIĆ Stevana DRAGIĆA, 1925, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 27. 1. 1943.

4. CVIJANOVIĆ Pave JOVAN, 1886, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Zimiću 7. 4. 1943.

5. CVIJANOVIĆ Dmitra KATA, 1899, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Zaristu 21. 1. 1943.

6. CVIJANOVIC Petra KATA, 1892, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 27. 1. 1943.

7. CVIJANOVIC Jovana LJUBICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 27. 1. 1943.

8. CVIJANOVIĆ Bože MARKO, 1929, dijete, Srbin. Spalile ga ustaše u selu 27. 1. 1943.

9. CVIJANOVIĆ Pavla MIRKO, 1942, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Zimiću 7. 8. 1942.

10. CVIJANOVIC Marka PETRA, 1892, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 14. 4. 1943.

11. CVIJANOVIĆ Jovana STANICA, 1876, seljanka, Srpkinja. Umrla od prehlade u Okiću 13. 8. 1942.

12. CVIJANOVIĆ Petra STEVAN, 1889, seljak, Srbin. Umro od prehlade u selu 10. 5. 1942.

13. CVIJANOVIC Mile STOJA, 1888, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 27. 1. 1943.

14. CVIJANOVIĆ Petra VLADIMIR, 1906, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 14. 4. 1943.

15. DRAKULIC Jadre MILE, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Tušiloviću 15. 4. 1943.

16. GAĆEŠA Petra STEVO, 1895, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanić jarku 29. 7. 1941.

17. LJEPOVIĆ Miloša LJUBAN, 1940, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci u Bukovici 20. 1. 1943.

18. MANDIC Uroša BOSILJKA, 1928, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

19. MANDIĆ Stanka IGNJATIJA, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ladvenjaku 12. 9. 1943.

20. MANDIC Janka LUKA, 1878, seljak, Srbin. Ubili ga Čerkezi u Gornjem Skradu 12. 4. 1944.

21. MUŠKINJA Adama ANĐELIJA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 17. 8. 1943.

22. MUŠKINJA Vase MARIJA, 1921, **seljanka,** Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 17. 8. 1943.

23. MUŠKINJA MILICA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 17. 8. 1943.

24. MUŠKINJA Petra MILIC, 1896, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 17. 8. 1943.

25. PETROVIĆ Đure ANKA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla od prehlade u selu 20. 9. 1941.

26. PETROVIĆ Petra DRAGICA, 1910, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 27. 1. 1943.

27. PETROVIĆ Toše DUŠAN, 1894, seljak, Srbin. Odveli ga domobrani 1. 12. 1941. u Karlovac, odatle je sproveden u logor Jasenovac, gdje su ga ubile ustaše.

28. PETROVIĆ Dušana MARKO, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu kod Skakavca 7. 1. 1942.

29. PETROVIĆ Milića MILIJA, 1869, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 20. 2. 1943.

30. RAPO Nikole MARKO, 1874, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Krstinji 22. 1. 1943.

31. RAPO Ilije MILKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Trebinji 12. 4. 1942.

32. ŠKRBINA Teodora MILA, 1882, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 27. 1. 1943.

33. ŠKRBINA Milića SIMO, 1877, seljak, Srbin. Umro od prehlade u selu 20. 4. 1942.

34. TRKULJA Miloša DRAGIC, 1912, seljak, Srbin. Odveli ga domobrani u Karlovac 1. 12. 1941, odatle je sproveden u logor Jasenovac gdje **su ga ubile** ustaše.

35. TRKULJA Mihajla DUŠAN, 1908, seljak, Srbin. Odveli ga domobrani u Karlovac 1. 12. 1941, odatle je sproveden u logor Jasenovac, gdje su ga ubile ustaše.

36. TRKULJA Jovana MILOŠ, 1898, seljak, Srbin. Odveli ga domobrani **u** Karlovac 1. 12. 1941, odatle je sproveden **u** logor Jasenovac, gdje **su ga ubile ustaše.**

37. TRKULJA Jovana MILOŠ, 1932, dijete, Srbin. Poginuo od njemačkog bombardiranja kod Drvara 9 2. 1943.

38. TRKULJA SOFIJA, 1877, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1943.

39. TRKULJA STANKO, 1875, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 4 1943.

40. VELIMIROVIC DAMJAN, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 4. 1943.

41. VELIMIROVIC Milorada ĐURO, 1941, dijete Srbin. Umro od prehlade u selu 13. 8. 1942.

42. VELIMIROVIC Miloša MILORAD, 1913, vojnik BJV, Srbin. Zarobili ga Nijemci 1941, odveli u logor u Hamburg, gdje su ga ubili 1944.

43. VELIMIROVIC MILOŠ, 1889, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 4. 4. 1942.

44. VELIMIROVIC Miloša NENAD, 1943, dijete, Srbin. Umro od posljedica bjekstva u selu 2. 6. 1944.

45. VELIMIROVIC Save STEVAN, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 4. 1942.

46. VUJIC Stanka BRANKO, 1914, seljak, Srbin. Odveli ga domobrani u Karlovac 1. 12. 1941, odatle je sproveden u logor Jasenovac, gdje su ga ubile ustaše.

47. VUJIC Mihajla DUŠAN, 1904, seljak, Srbin. Odveli ga domobrani u Karlovac 1. 12. 1941, sproveden u logor Jasenovac, gdje su ga ubile ustaše.

48. VUJIC Josipa GLISO, 1897, lugar, Srbin. Internirale ga ustaše 23. 6. 1941. u logor Jadovno, gdje su ga ubile.

49. VUJIC Stanka MILIVOJ, 1391, seljak, Srbin. Odveli ga domobrani 1. 12. 1941. u Karlovac, odatle je sproveden u logor Jasenovac, gdje su ga ubile ustaše.

50. VUJIC Milivoja MIRJANA, 1927, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše 14. 5. 1942. u logor u Njemačku, gdje su je ubili.

51. VUJIC Gliše PAVAO, 1920, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Crnj Gori 1943.

52. VUJIĆ Milivoja RANKA, 1930, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 27. 1. 1943.

53. VUJIC Nikole STANA, 1897, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 13. 5. 1942.

54. ŽIVKOVIĆ Gliše SAVA. 1886, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 21. 1. 1943.

OKIĆ

1. DRAKULIC Stojana DANILO, 1884. lugar, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jadovno 10. 7. 1941. i tamo ubile.
2. DRAKULIC Janka JOVAN, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Jošiku kod sela 17. 4. 1942.
3. DRAKULIC Petra MILE, 1906. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Jošiku kod sela 17. 4. 1942.
4. DRAKULIC Jandre RADE, 1920, radnik, Srbin. Ubili ga Nijemci u Beogradu februara 1943.
5. JANJIC Jakova DRAGIC, 1905, seljak, Srbin. Odveli ga domobrani 1. 12. 1941. u Karlovac, odatle je prebačen u logor Jasenovac, gdje su ga ubile ustaše.
6. JANJIC Đure ĐURO, 1897, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
7. JANJIC JAKOV, 1885, seljak, Srbin. Odveli ga domobrani 1. 12. 1941. u Karlovac, odatle je prebačen u logor Jasenovac, gdje su ga ubile ustaše.
8. JANJIC Miloša MARIJA, 1895, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Oštrelja 15. 2. 1943.
9. LIČINA Dmitra ILIJA, 1914, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu Smoljani kod Bosanskog Petrovca 13. 2. 1943.
10. LIČINA Ninka STANA, 1911, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće od posljedica ustaškog zlostavljanja 20. 9. 1944.
11. MARIC Milića MARKO, 1910, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
12. MILAŠINOVIC Stanka NIKOLA, 1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Savić Kosi kod sela 17. 4. 1941.
13. MILINOVIC Nikole JANKO, 1902, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u Nikšiću kod Slunja 25. 1. 1943.
14. MILINOVIC Janka JOSIP, 1905, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u Nikšiću kod Slunja 25. 1, 1943.
15. POPOVIC Dragoljuba MILORAD, 1908, žandarmerijski narednik, Srbin. Ubili ga Nijemci u Milanovcu 1. 9. 1942.
16. TOMAŠEVIC Pavla STANKO, 1905, seljak, Srbin. Zaklali ga Čerkezi u selu 10. 12. 1943.

TUSILOVIČ

1. BIJELIČ Milivoja LJUBAN, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Okiću 10. 12. 1942.
2. BIJELIC Matije MIHAJLO, 1914, blagajnik općine Bović do 1941, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana na Jurinim Brdima 10. 1. 1942.
3. BIJELIC Rade MIHAJLO, 1894, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše na Turaju i odvele u Karlovac, gdje su ga ubile 25. 8. 1944.
4. BIJELIČ MILKA, 1891, radnica, Srpkinja. Ubile je ustaše u Tušiloviću 3. 4. 1942.
5. BIJELIČ Stanka NIKOLA, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u bolnici u Karlovcu 25. 12. 1941.
6. BLAŽEVIĆ Đure ĐURO, 1886, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Vojniću 18. 4. 1943.
7. BLAŽEVIĆ Stanka MILIČ, 1885, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Brezovoj Glavi 15. 8. 1941.
8. BLAŽEVIĆ MILKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla od posljedica zbjega u šumi Loskunja 5. 6. 1943.
9. ČAKIC Rade MILA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Brezovoj Glavi u jesen 1943.
10. CAKIC Milovana MILE, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Brezovoj Glavi 27. 1. 1943.
11. ČAKIC SIMO, 1873, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u Brezovoj Glavi 27. 1. 1943.
12. DRAKULIC Petra MILE, 1906, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 15. 4. 1942.

13. ĐIPALO Stevana SIMO, 1862, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 28. 3. 1942.

14. ĐIPALO Adama UROŠ, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu 15. 8. 1941.

15. ĐURIC Vladimira SLOBODAN, 1913, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u selu 24. 10. 1941.

16. GENERALOVIĆ Sime BOŽICA, 1907, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 27. 1. 1943.

17. GENERALOVIĆ Jovana DRAGICA, 1908, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Brezovoj Glavi 27. 1. 1943.

18. GENERALOVIĆ Milića LJUBAN, 1921, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 10. 2. 1943. i internirale u logor Jasenovac, gdje su ga ubile.

19. GENERALOVIĆ Sime LJUBICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u selu 27. 1. 1943.

20. GENERALOVIĆ Ilije MILOŠ, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Glini 11. 5. 1941.

21. GENERALOVIĆ Stevana MILOŠ, 1906, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Vukmaniću 12. 4. 1943.

22. GENERALOVIĆ Miloša SIMO, 1888. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u bolnici u Karlovcu 17. 5. 1941.

23. GOJKOVIC Sime MACA, 1876, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 28. 5. 1943.

24. GRBA Sime SAVA, 1899, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Vojniću 21. 3. 1942.

25. GRBA Stanka SVETOZAR, 1927, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Vojniću 21. 1. 1943.

26. GREDELJ Đure BORO, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod Sertić Poljane u Kapeli 21. 2. 1943.

27. GREDELJ Đure LJUBA, 1931, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Sertić Poljani 21. 2. 1943.

28. GREDELJ Đure MICO, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod Sertić Poljane 21. 2. 1943.

29. GREDELJ Jovana MILIVOJ, 1899, mobilisan u BJV, Srbin. Poginuo od njemačkog bombardiranja u Zvečaju 10. 4. 1941.

30. JELIC Mihajla DANICA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Sertić Poljane 21. 2. 1943.

31. JELIC Uroša SMILJANA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Sertić Poljane 21. 2. 1943.

32. JELIC Mihajla ZORKA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Sertić Poljane 21. 2. 1943.

33. LIČINA Dušana ANKA, 1941, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Sertić Poljane 21. 2. 1943.

34. LIČINA Stevana ANKA, 1897, seljanka, Srpkinja. Poginula od ustaškog aviona u selu 26. 7. 1943.

35. LIČINA Ilije JANKO, 1901, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Glini 11. 5. 1942.

36. LIČINA Marka JOVAN, 1902, seljak, Srbin. Odveli ga domobrani 2. 12. 1941. u Karlovac i tamo ubili nakon nekoliko dana.

37. LIČINA Jovana MARKO, 1926, dijete, Srbin. Odveli ga domobrani 2. 12. 1941. u Karlovac i tamo ubili.

38. LIČINA Petra MILIČ, 1897, seljak, Srbin. Odveli ga domobrani 2. 12. 1941. u Karlovac i tamo ubili.

39. LIČINA Ilije MILOŠ, 1905, seljak, Srbin. Odveli ga domobrani 2. 12. 1941. u Karlovac i tamo ubili.

40. MUSKINJA ANĐELIJA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Brezovoj Glavi 17. 8. 1943.

41. MUSKINJA MARIJA, 1921, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Brezovoj Glavi 28. 5. 1943.

42. OPAČIC Pavla STANKO, 1885, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Lipju 19. 9. 1942.

43. POLOJAC Dragića MILOŠ, 1923, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 1. 9. 1941, gdje su ga ubile.

44. POLOJAC Marka DRAGIC, 1889, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

45. RELJA Vasilija ĐURO, 1902, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Zivković Kosi 27. 10. 1941.

46. RELJA Sime JELENA, 1919, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u Brezovoj Glavi 27. 1. 1943.

47. RELJA Đure MILE, 1915, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Živković Kosi 27. 10. 1941.

48. RELJA Đure SIMO, 1925, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Živković Kosi 27. 10. 1941.

49. TARBUK Mihajla ANKA, 1926, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška, a zatim u Njemačku gdje su je ubili Nijemoi.

50. TARBUK Miloša BOŽICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Pregazio je ustaški kamion u selu 7. 11. 1941.

51. TARBUK Ilije ĐURO, 1884, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška, gdje je ubijen.

52. TARBUK Sime KATA, 1902, seljanka, Srpkinja. Internirale je lustaše 14. 5. 1942. u logor u Njemačku, gdje su je ubili Nijemci.

53. TARBUK Miloša MIHAJLO, 1896, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u selu 27. 10. 1941.

54. TARBUK Adama MILKA, 1919, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 20. 3. 1942.

55. TARBUK Mileta MILOŠ, 1923, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Jukincu kod Gline 11. 5. 1941.

TUŠILOVlCKI CEROVAC

1. JURKOVIC Mile LJUBICA, 1913, bez zanimanja, Ciganka. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

2. KARAN LJUBA, 1895, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Karlovcu maja 1942.

3. KUKIC Đure ANĐELIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 21. 1. 1942.

4. KUKIC Dušana DANICA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 21. 1. 1942.

5. KUKIC Janka DANICA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 21. 1. 1942.

6. KUKIC Miloša DMITAR, 1926, seljak, Srbin. Objesile ga ustaše na Turnju 3. 7. 1942.

7. KUKIC Mile DUŽAN, 1892, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u selu 7. 9. 1942.

8. KUKIC Mile DUŠAN, 1908, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 21. 1. 1942.

9. KUKIC Miloša DUŠAN, 1930, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 1. 1942.

10. KUKIC Mile ĐURO, 1892, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 1. 1942.

11. KUKIC Mile ĐURO, 1929. dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 1. 1942.

12. KUKIC Miloša LJUBAN, 1941, dijete, Srbin. Ispekle ga ustaše u pekarskoj peći u selu 21. 1. 1942.

13. KUKIC Milića MACA, 1907, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 21. 1. 1942.

14. KUKIC Ilije MARIJA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 21. 1. 1942.

15. KUKIC Miloša MARIJA, 1928, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 21. 1. 1942.

16. KUKIC Marka MILICA, 1897, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 21. 1. 1942.

17. KUKIC Tome MILlC, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Glini 30. 5. 1941.

18. KUKIC Dušana MILIVOJ, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 1. 1942.

19. KUKIC Mile MILOŠ, 1897, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 1. 1942.

20. KUKIC Mile NENAD, 1932, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 1. 1942.

21. KUKIC Milana RADOJKA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 21. 1. 1942.

22. KUKIC Stevana STANICA, 1892, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 21. 1. 1942.

23. LJUBIŠlC Ilije MARIJA, 1886, seljanka, Srpkinja. Umrla od prehlade u Petrovoj gori 25. 3. 1942.

24. MACUT Pavla ĐURO, 1926, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor u Njemačku 26. 4. 1942. i tamo ubili.

25. MACUT Mile GLIŠO, 1902, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

26. MACUT Miloša LJUBA. 1926, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod sela 2. 5. 1945.

27. MACUT Gliše MILUTIN, 1928, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci u Popović Brdu 20. 2. 1943.

28. MACUT Marka SAVA, 1887, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u Brezovoj Glavi 27. 1. 1943.

29. MALJAN Milića MILIVOJ, 1894, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 1. 1942.

30. MILIVOJEVIC Mile MARA, 1908, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 21. 1. 1942.

31. MILJUS Mile MlCO, 1907, seljak. Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 20. 4. 1942. i tamo ubile.

32. MILJUS Mile NIKOLA, 1920, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 26. 4. 1942. i tamo ubile.

33. PEKIĆ Rade SIMO, 1892, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 1. 1942.

34. PEKIC Rade STANA, 1906, seljanka, Srpkinja. Ubile jeustaše u selu 21. 1. 1942.

35. PETROVIC Marka NIKOLA, 1903, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Kuplenskom 12. 4. 1942.

36. RELJA Đure ANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u Brezovoj Glavi 27. 1. 1943.

37. RELJA Đure DANICA, 1921, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u Brezovoj Glavi 27. 1. 1943.

38. RELJA Dragića DESANKA, 1930, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u Brezovoj Glavi 27. 1. 1943.

39. RELJA Vasilija MILA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Brezove Glave 17. 4. 1942.

40. RELJA Cvije MILIJA, 1887, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u Brezovoj Glavi 27. 1. 1943.

41. RELJA Janka RAJKO, 1883, seljak, Srbin. Umro u selu od prehlade dobivene u bjekstvu 28. 4. 1942.

42. RELJA Dragića STANICA, 1923, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u Brezovoj Glavi 27. 1. 1943.

43. RELJA Janka STANICA, 1895, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u Brezovoj Glavi 27. 1. 1943.

44. RELJA Rajka STEVO, 1914, lugar, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jadovno 27. 6. 1941. i tamo ubile.

45. SAJINOVIC BARA, 1892, bez zanimanja, Ciganka. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

46. SAJINOVIC Mile BARA, 1907, bez zanimanja, Ciganka. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

47. SAJINOVIC Nikole BARA, 1934, dijete, Ciganka. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

48. SAJINOVIC Bare DRAGAN, 1930, dijete, Ciganin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

49. SAJINOVIC Janka DRAGAN, 1928, dijete, Ciganin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

50. SAJINOVIC Nikole FRANJO, 1927, dijete, Ciganin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

51. SAJINOVIC JANA, 1910, bez zanimanja, Ciganka. Internirale ju ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

52. SAJINOVIC JANA, 1914, bez zanimanja, Ciganka. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

53. SAJINOVIC Tome JANKO, 1912, bez zanimanja, Ciganin. Ubijen nesmotrenošću partizana kod Krnjaka 7. 4. 1942,

54. SAJINOVIC Pave JELA, 1930, dijete, Ciganka. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

55. SAJINOVIC Bare JOZA, 1925, bez zanimanja, Ciganin. Internirale ga

ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

56. SAJINOVIC Nikole JOŽA, 1925, bez zanimanja, Ciganin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

57. SAJINOVIC Tome JOŽA, 1922, bez zanimanja, Ciganin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

58. SAJINOVIC JURA, 1902, bez zanimanja, Ciganin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

59. SAJINOVIC Tome JURE, 1914, bez zanimanja, Ciganin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

60. SAJINOVIC KATA, 1914, bez zanimanja, Ciganka. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

61. SAJINOVIC Bare KOKANA, 1928, dijete, Ciganka. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

62. SAJINOVIC Bare LJUBA, 1931, dijete, Ciganka. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

63. SAJINOVIC Janka LJUBA, 1927, dijete, Ciganka. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

64. SAJINOVIC Nikole MARA, 1930, dijete, Ciganka. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

65. SAJINOVIC Tome MARA, 1905, bez zanimanja, Ciganka. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

66. SAJINOVIC Bare MARKO, 1929, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

67. SAJINOVIC Bare MILE, 1928, dijete, Ciganin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

68. SAJINOVIC Janka MILE, 1930, dijete, Ciganin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

69. SAJINOVIC Tome MILE, 1904, bez zanimanja, Ciganin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

70. SAJINOVIC NIKOLA, 1900, bez zanimanja, Ciganin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

71. SAJINOVIC Pave NIKOLA, 1928, dijete, Ciganin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

72. SAJINOVIC PAVO, 1905, bez zanimanja, Ciganin. Ubijen nesmotrenošću partizana u selu 15. 10. 1941.

73. SAJINOVIC Janka PETAR, 1938, dijete, Ciganin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

74. SAJINOVIC Janka ZORA, 1934, dijete, Ciganka. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 9. 7. 1942. i tamo ubile.

75. TORBIC Milovana MILE, 1916, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 1. 1942.

76. TORBIC Milovana MILORAD, 1920, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 1. 1942.

77. TORBIC MILOVAN, 1885, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 1. 1942.

78. VRBAN Fabe DRAGIĆA, 1897, seljanka, Hrvatica. Ubile je ustaše u selu 21. 1. 1942.

79. VUKIC Miloša DANICA, 1923, seljanka, Srpkinja. Umrla od posljedica ustaškog maltretiranja u selu aprila 1945.

80. VUKIC Petra IGNJATIJA, 1887, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 27. 1. 1942.

81. VUKIC Petra ILIJA, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 1. 1942.

82. VUKIC Luke MIHAJLO, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Glini 17. 7. 1941.

ZIMIC

1. GOJKOVlC ANA, 1897, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše 24. 4. 1942. u logor Stara Gradiška, gdje su je ubile.

2. GOJKOVIC Teodora ĐURO, 1897, seljak. Srbin. Internirale ga ustaše 24. 4. 1942. u logor u Norvešku, gdje su ga ubili Nijemci.

3. GOJKOVIC Stanka GLIŠO, 1901, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Vojniću 20. 3. 1942.

4. GOJKOVIC Mojsije ILIJA, 1892, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 24. 4. 1942. u logor u Austriju, gdje su ga ubili Nijemci.

5. GOJKOVIC Đure Miloš, 1925, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 24. 4. 1942. u logor u Norvešku, gdje su ga ubili Nijemci.

6. VUKOVIC Marka DRAGIC, 1908, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor u Norveškoj 24. 4. 1942, gdje su ga ubili Nijemci.

7. VUKOVIĆ Dragića DUSANKA, 1933, dijete, Srpkinja. Umrla u selu od posljedica prehlade zadobivene u bjekstvu 14. 6. 1942.

8. VUKOVIC Dragića ĐURO, 1942, dijete, Srbin. Umro u selu od posljedica prehlade zadobivene u bjekstvu 11. 4. 1942.

9. VUKOVIC Marka MARKO, 1918, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor u Norvešku 24. 4. 1942, gdje su ga u toku rata ubili Nijemci.

10. VUKOVIC Teodora MILOŠ, 1918, seljak, Srbin. Ubili ga domobrani u Tušiloviću 20. 9. 1942.

11. VUKOVIC Teodora STANKA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Bosanskog Petrovca 23. 2. 1943.

OPĆINA UTINJA

BRDO UTINJSKO

1. BUČAN Milića PETAR, 1890, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće maja 1942.

2. BUČAN Trifuna PETAR. 1889, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u šumi Gaj kod sela 18. 4. 1942.

3. COSIC Nikole MILEVA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 21. 3. 1942.

4. COSIC Nikole RADE, 1935, dijete. Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 21. 3. 1942.

5. COSIC Nine VLADIMIR, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

6. GRUDIC Vase STANA, 1896, seljanka, Srpkinja. Umrla u blizini sela od straha bježeći pred ustašama 5. 10. 1941.

7. IVOSEVIC Marke ANĐA, 1932, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

8. IVOSEVIC Janka DANICA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

9. IVOSEVIC Marka EVICA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

10. IVOSEVIC Mile JEKA, 1926, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Drvara 16. 1. 1943.

11. IVOSEVIC Rade MARKO, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

12. IVOSEVIC Marka MARTA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

13. IVOSEVIC Sime MILICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

14. IVOSEVIC Marka MILKA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

15. IVOSEVIC Janka MILOŠ, 1936, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

16. IVOSEVIC Mihajla MILOŠ, 1902, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

17. IVOŠEVIC Milovana PETRA, 1906, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

18. IVOŠEVIC Pavla VASO, 1895, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. u Petrovoj gori i odvele u logor Zemun, gdje su ga ubili Nijemci.

19. KOSIC Miloša JANKO, 1940. dijete, Srbin. Umro od posljedica bjekstva u Petrovoj gori 25. 3. 1942.

20. POLJAK Mile ANKA, 1926, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

21. POLJAK Vase BRANKO, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

22. POLJAK Nikole DANICA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

23. POLJAK Miloša DRAGAN, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

24. POLJAK Nikole JOVAN, 1927, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

25. POLJAK Filipa MARIJA, 1919, seljanka, Srpkinja. Ranile je ustaše u Petrovoj gori 25. 3. 1942. i odvele u bolnicu u Karlovac, gdje su je ubile.

26. POLJAK Jovana MARIJA, 1909, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

27. POLJAK Petra MILE, 1897, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

28. POLJAK Miloša MILICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

29. POLJAK Vase MILICA, 1899, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

30. POLJAK Mile MILlC, 1922, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

31. POLJAK Nikole MILKA, 1941, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

32. POLJAK Nikole PETAR, 1925, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivošević Gaju 21. 3. 1942.

33. POLJAK Marka VASO, 1859, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivošević Gaju 21. 3. 1942.

34. POLJAK Vase VASO, 1900, seljak. Srbin. Ranile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942. i odvele u Karlovac u bolnicu, gdje su ga ubili 2. 4. 1942.

35. SIMULIJA Miloša ANĐELIJA, 1895. seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

36. SIMULIJA Rade JANJA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

37. SIMULIJA Rade KATA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

38. SIMULIJA Miloša MARTA, 1920, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Karlovcu 14. 5. 1942.

39. SIMULIJA Pavla MILA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše na Biljegu 20. 2. 1942.

40. SIMULIJA Jove MILEVA, 1926, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

41. SIMULIJA Jove MILKA, 1929, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

42. SIMULIJA Milovana MILOŠ, 1896, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

43. SIMULIJA Marka PETRA, 1927, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

44. SIMULIJA Miloša RANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

45. SIMULIJA Petra SOFIJA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1.4. 1942.

46. SIMULIJA Marka STANA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Karlovcu 14. 5. 1942.

47. TESLA Dušana ANKA, 1920, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

48. TESLA Rade ANKA, 1934, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

49. TESLA Marka DANICA, 1920, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

50. TESLA Miloša DRAGAN, 1926. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

51. TESLA Rade ĐURO, 1926, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

52. TESLA Stojana ILIJA, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

53. TESLA Tome MARKO, 1860, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942., odvele u logor Zemun i tamo ubile 1943.

54. TESLA Vase MILA, 1900, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

55. TESLA Rade MILICA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

56. TESLA Miloša MILKA, 1886, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

57. TESLA Vase MILKA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

58. TESLA Petra MILOŠ, 1896, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

59. TESLA Rade MILOŠ, 1933, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

60. TESLA Stojana MILOŠ, 1886, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

61. TESLA Miloša VASO, 1927, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

62. ŽIVKOVIC Sime ANKA, 1936, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. u Petrovoj gori i odvele u logor Stara Gradiška, gdje je nestala.

63. ZIVKOVlC Sime MARIJA, 1938, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. u Petrovoj gori i odvele u logor Stara Gradiška, gdje je nestala.

BUKOVICA

1. BIJELIĆ Marka GNJATIJA, 1873, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Korenice aprila 1942.

2. BIJELlC Marka MARKO, 1880, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu maja 1942.

3. BIJELlC Rade MARKO, 1883, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 10. 5. 1942.

4. ĐURIC Miloša JEKA, 1896, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 10. 5. 1942.

5. ĐURIC Marka MlCO, 1870, seljak, Srbin. Zaklale ga i spalile ustaše u selu 10. 5. 1942.

6. ĐURIC Mile MILlC, 1885, seljak, Srbin. Ubijen u Bosni februara 1943.

7. ĐURIC Stojana SAVA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Kapeli marta 1943.

8. GRUDlC Đure STANOJLO, 1922, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 10. 5. 1942.

9. GVOZDENOVIC Nikole MIHAJLO, 1925, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 17. 4. 1942.

10. GVOZDENOVIC Nikole MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 17. 4. 1942.

11. IVANOVIĆ Mile BRANKO, 1940, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Močilima kod Slunja 1942.

12. IVANOVIĆ Miloša DRAGIC, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

13. IVANOVIĆ Miloša MILA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Lici aprila 1943.

14. IVANOVIĆ Mihajla MILlC, 1899, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u selu 17. 8. 1942.

15. IVANOVIĆ Ilije MILKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

16. IVANOVIĆ Stanka MILOŠ, 1866, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Kartalija jarku kod sela 7. 6. 1942.

17. IVANOVIĆ Marka NEDJELJKA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

18. IVKOVIC Gaje ANA, 1900, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 3. 7. 1943.

19. IVKOVIC Mile DESANKA, 1930, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 3. 7. 1943.

20. IVKOVIC Steve DESANKA, 1917, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 3. 7. 1943.

21. IVKOVIC ĐURO, 1880, seljak, Srbin. Uhvatili ga domobrani u Karlovcu 1. 12. 1941, a internirale ustaše u logor Jasenovac, gdje su ga ubile.

22. IVKOVIC Bože INDIJA, 1891, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 3. 7. 1943.

23. IVKOVIC Mile MARKO, 1869, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 3. 7. 1943.

24. IVKOVIC Đure MILlC, 1907, seljak, Srbin. Uhvatili ga domobrani u Karlovcu 1. 12. 1941, a internirale ustaše u logor Jasenovac, gdje su ga ubile.

25. IVKOVIĆ Mile MILOŠ, 1932, đak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 3. 7. 1943.

26. IVKOVIĆ Mile PETAR, 1934, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 3. 7. 1943.

27. IVKOVIĆ Mile PETAR, 1891, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 20. 4. 1943.

28. IVKOVIĆ Mile STANKO, 1930, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 3. 7. 1943.

29. KRIVOKUĆA Janka ANICA, 1908. seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 3. 7. 1943.

30. KRIVOKUĆA Vase ANICA, 1869, seljanka, Srpkinja. Zaklale je i spalile ustaše kod kuće 3. 7. 1943.

31. KRIVOKUCA Eremije BOZO, 1905, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Bukovici 1. 12. 1941. i odvele u nepoznatom pravcu.

32. KRIVOKUĆA Đure BRANKO, 1912, seljak, Srbin. Odveden od kuće i ubijen 1942.

33. KRIVOKUĆA Dragana DANICA, 1927, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 20. 4. 1943.

34. KRIVOKUĆA Jandre DANICA. 1908, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 3. 7. 1943.

35. KRIVOKUCA Miloša DANICA, 1902, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Krstinji 23. 1. 1943.

36. KRIVOKUĆA Dragana DESANKA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 3. 7. 1943.

37. KRIVOKUĆA Sime ĐURO, 1870, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu 1. 12. 1941. i odvele u Karlovac, gdje je nestao.

38. KRIVOKUCA Sime EREMIJA, 1880. seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu 1. 12. 1941'. i odvele u Karlovac, gdje je nestao.

39. KRIVOKUĆA KATA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Petrovoj gori 23. 1. 1943.

40. KRIVOKUĆA Dragana LJUBA, 1933, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 3. 7. 1943.

41. KRIVOKUĆA Dragana MILAN, 1928, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće juna 1943.

42. KRIVOKUĆA Dragana MILEVA, 1931, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 3. 7. 1943.

43. KRIVOKUĆA Đure MILIĆ, 1911, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu 1. 12. 1941. i odvele u Karlovac gdje je nestao.

44. KRIVOKUĆA Marka MILKA, 1932, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 3. 7. 1943.

45. KRIVOKUCA Miće MILKA, 1883, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Krstinji 23. 1. 1943.

46. KRIVOKUCA Dragana MILOŠ, 1929, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 3. 7. 1943.

47. KRIVOKUCA Đure MILOŠ, 1893, seljak, Srbin. Umro od straha u selu 1. 8. 1942.

48. KRIVOKUCA Marka MILOŠ, 1935, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 3. 7. 1943.

49. KRIVOKUCA MIRKO, 1917, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 1942, sprovele u logor Jasenovac i tamo ubile.

50. MLAĐAN Mile ĐURO, 1938, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci u Drvaru 16. 2. 1943.

51. MLAĐAN Sime MILEVA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla od hladnoće i gladi kod Drvara 25. 2. 1943.

52. MLAĐAN Marka MILICA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla od straha u selu juna 1943.

53. MLAĐAN Đure MILOŠ, 1933, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci u Drvaru 16. 2. 1943.

54. MLAĐAN Marka MILOVAN, 1868, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1. 12. 1941.

55. MLAĐAN Sime PETRA, 1884, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Saborskom 24. 2. 1943.

56. MLAĐAN Milića SIMO, 1910, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Drvaru 16. 2. 1943.

57. MUSULIN Marka DRAGAN, 1902, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mađerčić groblju kod Živković Kose 17. 4. 1942.

58. MUSULIN Stanka DRAGAN, 1926, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše krampom kod kuće 29. 4. 1942.

59. MUSULIN Josipa DUŠAN, 1919, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše na Mađerčić groblju kod Zivković Kose 17. 4. 1942.

60. MUSULIN Miloša JOSIP, 1894, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Zivković Kosi 17. 4. 1942.

61. PEKIC Nikole ANKA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Saborskog 24. 2. 1943.

62. PEKIC Nikole DESANKA, 1942, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Bosni aprila 1943.

63. PEKIĆ Nikole KATA, 1932, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Bosni aprila 1943.

64. PEKIĆ Nikole LJUBA, 1931, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Saborskog 24. 2. 1943.

65. PEKIĆ Nikole MILKA, 1933, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Saborskog 24. 2. 1943.

66. PEKIĆ Mile MILOŠ, 1918, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori marta 1942.

67. PEKIĆ Nikole NADA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Saborskog 24. 2. 1943.

68. VRAČAR Janka ANKA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu maja 1942.

69. VRAČAR Janka DRAGIĆA, 1891, seljanka, Srpkinja. Umrla od straha kod kuće lipnja 1942.

70. VRAĆAR Milića JANKO, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Mađerčić groblja 17. 4. 1942.

71. VRAĆAR Miloša JANKO, 1901, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće novembra 1941.

72. VRAĆAR Mihajla KATA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Močilima kod Slunja aprila 1943.

73. VRaCAR Gliše MARIJA, 1891, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod Cetingrada maja 1943.

74. VRACAR Janka MARKO, 1901, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod Ma<j$_e$rčić groblja 17. 4. 1942.

75. VRACAR Petra MILE, 1930, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod Saborskog 24. 2. 1943.

76. VRAĆAR Milića NIKOLA, 1886, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod Mađerčić groblja 17. 4. 1942.

77. VRAĆAR Stanka PETAR, 1881, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod Mađerčić groblja 17. 4. 1942.

DONJA TREBINJA

1. BIJELIĆ Marka BOGDAN, 1897, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Zivković Kosi 21. 1. 1943.

2. BIJELIČ Sime BOSILJKA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla od prehlade u bjekstvu u Petrovoj gori 20. 3. 1942.

3. JAKOVIĆ Stanka ANICA, 1897, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.

4. JAKOVIC Đurđa JOVAN, 1866, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 11. 1941.

5. KARAPANDZA Mile DANICA, 1920, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

6. KARAPANDZA Josipa DUŠAN, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

7. KARAPANDŽA Josipa DUŠAN, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

8. MILINOVIC Nikole ANTUN, 1912, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

9. MILINOVIČ Josipa JANKO, 1908, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

10. PEKIČ Petra DUŠAN, 1887, seljak, Srbin. Odvele ga ustaše iz mlina u Knez Goricu 8. 12. 1943. i ubile u Karlovcu.

11. PEKIC Dušana ĐURO, 1927, seljak, Srbin. Umro od prehlade zadobivene prilikom prijevoza materijala za partizane u selu 14. 11. 1944.

12. PEKIĆ Jovana MARIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 15. 10. 1943.

13. PEKIĆ Stevana MILIC, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe kod Lipja 6. 1. 1942.

14. VUKELIĆ Luke PETAR, 1884, seljak, Srbin. Ubili ga i spalili Nijemci u selu 20. 1. 1943.

15. VUKMANOVIĆ Save MILICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Skakavcu 7. 1. 1942.

GACEŠA SELO

1. BREBERINA Milića DANICA, 1907, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 21. 3. 1942.
2. BREBERINA Milića ĐURO, 1900, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 10. 4. 1942. i internirale u logor Zemun, gdje su ga ubile.
3. BREBERINA Marka MILIJA, 1937, dijete, Srpkinja. Umrla od zime u Sagradžijinu Potoku 23. 1. 1943.
4. GAĆESA Miloša KATA, 1881, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 21. 3. 1942.
5. GACESA Miloša PAVLIJA, 1895, seljanka, Srpkinja. Ubile je i spalile ustaše u selu 21. 3. 1942.
6. GACESA Ninka VASO, 1875, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 21. 3. 1942.
7. GACESA Ninka ZORA, 1878, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori marta 1942.
8. GRUIC Janka MILKA, 1899, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942. i odvele u logor Jasenovac, gdje su je ubile.
9. JANJIĆ GLISO, 1897, seljak, Srbin. Umro od zime i gladi u bjekstvu u Bosni marta 1943.
10. JANJIC Maksima KATA, 1878, seljanka, Srpkinja. Zaklale je i spalile ustaše u kući 21. 3. 1942.
11. KLIPA Janka DMITAR, 1910, seljak, Srbin. Ubili ga pripadnici Huskine milicije u selu 15. 4. 1942.
12. KLIPA Đurđa MILEVA, 1927, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 16. 2. 1942.
13. KLIPA Đurđa SAVA, 1915, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 10. 4. 1942. i odvele u logor Zemun, gdje su je ubile.
14. MRKONJIC Ilije JOVAN, 1880, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Krstinji 23. 1. 1943.
15. STOJAKOVIC Janka DANICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla od prehlade zadobivene u bjekstvu u selu 28. 1. 1943.
16. STOJAKOVIC Gliše ILIJA, 1922, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Vaganca 1945.

GORNJA TREBINJA

1. GUTOVSKI ANKICA, 1912, sluškinja, Hrvatica. Ubile je ustaše u Skakavcu 7. 1. 1942.
2. GUTOVSKI MIHAJLO, 1881, protojerej paroh u Trebinji, Rus. Ubile ga ustaše u Skakavcu 7. 1. 1942.
3. IVKOVIC Sime ANKA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.
4. IVKOVIĆ Sime BRANKO, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.
5. IVKOVIĆ Vasilja LJUBICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.
6. IVKOVIC Sime MIRKO, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.
7. IVKOVIĆ Save SIMO, 1907, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
8. KARAPANDŽA Petra CVIJAN, 1888, seljak, Srbin. Odvele ga ustaše u Karlovac 9. 11. 1941, a zatim u Jasenovac gdje je ubijen.
9. KARAPANDŽA Miloša DANICA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Prisjeci 24. 1. 1943.
10. KARAPANDŽA Marka DESANKA, 1931, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Prisjeci 24. 1. 1943.
11. KARAPANDŽA Đure DRAGIĆA, 1921, seljanka, Srpkinja, ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
12. KARAPANDŽA Cvijana DUŠAN, 1904, seljak, Srbin. Odvele ga ustaše u Karlovac 9. 11. 1941, a zatim u Jasenovac gdje je ubijen.
13. KARAPANDŽA Cvijana ĐURO, 1900, žandarmerijski narednik do 1941, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
14. KARAPANDŽA Marka MILE, 1937, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci u Prisjeci 24. 1. 1943.

15. KARAPANDZA Save MILKA, 1927, seljanka, Srpkinja. Poginula od ustaške nagazne mine u selu 4. 11. 1943.

16. KRIVOKUĆA Đure BOZlDAR, 1902, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 15. 10. 1943.

17. KRIVOKUĆA Milana DANICA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 15. 10. 1943.

18. KRIVOKUĆA Dragana DUŠAN, 1942, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci u Prisjeci 24. 1. 1943.

19. KRIVOKUĆA Božidara ĐURO, 1927, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 15. 10. 1943.

20. KRIVOKUĆA JELICA, 1891, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

21. KRIVOKUĆA Josipa JOVAN, 1894, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 9. 11. 1941. u logor Jasenovac i tamo ubile.

22. KRIVOKUĆA Đure MILE, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 15. 10. 1943.

23. KRIVOKUĆA Milića MILE, 1901. seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Bosanskog Petrovca 16. 2. 1943.

24. KRIVOKUĆA Milana MILIĆ, 1937, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 15. 10. 1943.

25. KRIVOKUĆA Jovana NIKOLA, 1913, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1. 7. 1943.

26. KRIVOKUĆA Josipa PAVAO, 1896, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

27. KRIVOKUĆA Nikole SIMO, 1926, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod sela Brođani 15. 10. 1943.

28. LAZlC VLADO, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 28. 4. 1945.

29. MATIJEVIĆ ANKA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

30. MATIJEVIĆ Mile BOGDAN, 1909, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

31. MATIJEVIĆ Josipa MARIJA, 1899, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

32. MATIJEVIĆ Teodora MARKO, 1885, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 9. 11. 1941. i tamo ubile.

33. MATIJEVIĆ Jovana MARKO, 1886, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 9. 11. 1941. u logor Jasenovac i tamo ubile.

34. MATIJEVIĆ Miloša MILE, 1877, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

35. MATIJEVIĆ Rade MILIĆ, 1882, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

36. MATIJEVIĆ Marka RADE, 1892, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 9. 11. 1941. i ubile u logoru Jasenovac.

37. MATIJEVIĆ Maksima TIMO, 1880, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 9. 11. 1941. u logor Jasenovac i tamo ubile.

38. MATIJEVIĆ Mile ZORKA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1941.

39. NINKOVIĆ Miloša MARA, 1920, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

40. NINKOVIC Miloša MILOŠ, 1937, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

41. NINKOVIĆ Miloša MISO, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 4. 1. 1942.

42. NINKOVIĆ Miloša NEVENKA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

43. REBIĆ Milića ANKA, 1902, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 15. 10. 1943.

44. REBIĆ Sime BOSILJKA, 1941, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 15. 10. 1943.

45. REBIĆ Dušana ĐURO, 1936, dijete, Srbin. Poginuo od nađene ustaške nagazne mine u selu 4. 11. 1943.

46. REBIĆ Marka MARIJA, 1877, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 15. 10. 1943.

47. REBIĆ Sime MARKO, 1943, dijete, Srbin. Spalile ga ustaše u selu 15. 10. 1943.

48. RELJA Jovana MARIJA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 27. 10. 1943.

49. TOMASEVIĆ Danice MILOŠ, 1923, seljak, Srbin. Interniran u logor u Njemačkoj 18. 1. 1942. i tamo ubijen.

50. USORAC Jovana ANĐELIJA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

51. USORAC Petra JOVAN, 1901, kondukter, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jadovno 26. 6. 1941. i tamo ubile.

52. USORAC Mile MlCO, 1933, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

53. USORAC Petra MILE, 1896, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.

54. VUKELIC Jovana BOGDAN, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 15. 10. 1943.

55. VUKELIC Jovana SIMO, 1894, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Strekovac 19. 9. 1944.

56. ZINAJA Ilije JANKO, 1883, pekar, Srbin. Umro od posljedica ustaškog ranjavanja u bolnici u Karlovcu 1. 5. 1944.

57. ZINAJA Vasilja MIRJANA, 1943, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 11. 1943.

58. ZINAJA Dure VASILJ, 1911, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

IVANKOVIC SELO

1. BREBERINA Nikole ĐURO, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 28. 3. 1942.

2. BREBERINA Petra MARKO, 1886. seljak, Srbin. Ubili ga domobrani štrafunskog voda kod Zjačina mosta 25. 12. 1941.

3. BREBERINA POPOVIC Mile NIKOLA, 1906, ložač, Srbin. Ubile ga ustaše u Gospiću 1941.

4. DAKIC Rade MILlC, 1928, sluga, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu 20. 2. 1942.

5. DRAGlC Rade MILOŠ, 1881, seljak, Srbin. Ubili ga domobrani štrafunskog voda u Utinji 25. 12. 1941.

6. IVANKOVIC Petra ANKA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

7. IVANKOVIC Tome GLIŠO, 1918, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 17. 4. 1942.

8. IVANKOVIC Tome LJUBICA, 1925, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

9. IVANKOVIC Bože MILE, 1918, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 3. 1942.

10. IVANKOVIC Tome MILICA, 1932, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

11. IVANKOVIC Gaje MILlC, 1896, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Izačića 27. 1. 1943.

12. IVANKOVIC Ilije MILOŠ, 1925, postolar, Srbin. Uhvatili ga Nijemci i ubili u Beogradu aprila 1942.

13. IVANKOVIC Pantelije PETRA, 1867, seljanka, Srpkinja. Ubile je listaše kod kuće 19. 3. 1942.

14. IVANKOVIC Tome RUŽICA, 1928, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

15. JAGROVIC Janka ILIJA, 1873, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u šumi Debela Kosa Utinjska 19. 3. 1942.

16. JAGROVIC Ilije MILOŠ, 1925, šegrt, Srbin. Ubili ga Nijemci u Beogradu aprila 1942.

17. JAGROVIC Petra RADE, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u glinskoj crkvi 3. 8. 1941.

18. POPOVIC Save LJUBAN, 1940, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 19. 3. 1942.

19. TESLA Mile JANKO, 1885, invalid I svjetskog rata, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 19. 3. 1942.

20. TESLA Pavla MARIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 17. 4. 1942.

21. TESLA MILA, 1863, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 19. 3. 1942.

22. TOMlC Janka VASO, 1894, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Kozjači kod Karlovca 17. 5. 1942.

23. ZJACA Dušana DANICA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 28. 3. 1942.

24. ZJACA Stanka MILICA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 28. 3. 1942.

25. ZJAČA Milića VASILJ, 1923, zanatlija, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu augusta 1941.

IVOSEVIC SELO

1. GACESA Jovana MILOŠ, 1905, sluga, Srbin. Ubile ga ustaše u Glini 11. 5. 1941.
2. IVOSEVIC Milića JANKO, 1898, železničar, Srbin. Ubile ga ustaše u logoru Jadovno 7. 7. 1941.
3. IVOSEVIC Marka MARIJA, 1913, seljanka, Srpkinja. Zaklali je i spalili u vlastitoj kući domobrani štrafunskog voda 25. 12. 1941.
4. IVOSEVIC Teodora STANKO, 1863, seljak, Srbin. Ubili ga nakon strašnog mučenja domobrani štrafunskog voda u selu 25. 12. 1941.

KARTALIJA SELO

1. GACESA Milića MARKO, 1880, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 3. 1942.
2. GACESA Laze STEVAN, 1872, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.
3. KARTALIJA Marka ANĐELIJA, 1904, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u šumi Međeđak kod sela 3. 4. 1943.
4. KARTALIJA Milića KATA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.
5. KARTALIJA Stanka MILAN, 1910, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Lici 1942.
6. KARTALIJA Milića SOFIJA, 1940, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.
7. KRIVOKUĆA MARTA, 1881, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće januara 1943.
8. KRIVOKUĆA Pavla MILICA, 1915, radnica, Srpkinja. Zaklale je ustaše u tvornici u Karlovcu zimi 1942.
9. KRIVOKUĆA Vasilja MILIC, 1869, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 3. 1942.
10. MANDIC Janka ANĐELIJA, 1875, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 21. 3. 1942.
11. MANDIC Janka DRAGICA, 1924, seljanka, Srpkinja. Umrla od prehlade zadobivene u bjekstvu kod kuće travnja 1943.
12. MANDIC Janka GLISO, 1922, seljak, Srbin. Umro od prehlade zadobivene u bjekstvu kod kuće novembra 1941.

KLIPINO BRDO

1. DAKIC Jovana JANKO, 1863, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 1. 1942.
2. DAKIC Đure MARIJA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 23. 3. 1942.
3. DAKIC Jovana MARIJA, 1886, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 23. 3. 1942.
4. DAKIC Vasilja MARKO, 1890, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci na Vujinu mostu kod Vojnića 21. 1. 1943.
5. DAKIC Damjana PETAR, 1879, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 17. 3. 1943.
6. DAKIC Marka PETRA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 23. 3. 1942.
7. KLIPA Đure DRAGICA, 1926, seljanka, Srpkinja. Poginula u Beogradu 20. 10. 1944.
8. KLIPA Mile ĐURO, 1899, službenik, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe kod Lipja 6. 1. 1942.
9. KLIPA Sime ILIJA, 1928, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 3. 1942.
10. KLIPA SIMO, 1894, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 19. 3. 1942.
11. KLIPA Janka STANA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 19. 3. 1942.
12. TESLA Rade ANICA, 1872, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.
13. TESLA Miloša ĐURO, 1941, dijete, Srbin. Umro od prehlade u bjekstvu u Petrovoj gori 24. 3. 1943.

14. TESLA Mile INDIJA, 1872, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

15. TESLA MARIJA, 1876, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

16. TESLA MARIJA, 1877, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 17. 1. 1942.

17. TESLA Antonije MILE, 1870, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 12. 12. 1943.

18. TESLA Đure MILOŠ, 1902, kožarski radnik, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac oktobra 1941. i tamo ubile.

19. TESLA Mile MILOŠ, 1870, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 17. 1. 1942.

20. TESLA Rade MILOŠ. 1918, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Vrela Utinje 17. 4. 1942.

21. TESLA Miloša NIKOLA, 1912, seljak, Srbin. Zarobljen kao bivši jugoslavenski vojnik aprila 1941. i urnro u logoru za ratne zarobljenike u Njemačkoj novembra 1941.

22. TESLA Mile RADE, 1896, seljak, Srbin. Ranjen od ustaša 24. 3. 1942. u Petrovoj gori. Prebacio se preko veze u Karlovac na liječenje, pronađen u bolnici od ustaša, izveden i ubijen kod Ozlja maja 1942.

KLJAJIĆ BRDO

1. BASARA Milića VASO, 1876, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Perjasice 1941.

2. KLJAJIĆ Rade DANICA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u šumi Petrovac 1942.

3. KLJAJIĆ Petra JANKO, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 17. 4. 1942.

4. KLJAJIĆ Petra JANKO, 1913, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 1943.

5. KLJAJIĆ Mile JOVAN, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Bosni 1943.

6. KLJAJIĆ Dmitra MILICA, 1887, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovcu 1942.

7. KLJAJIĆ Ignjatije MILIĆ, 1871, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 18. 4. 1942.

8. KLJAJIĆ Marije PETAR, 1908, seljak, Srbin. Odvele ga ustaše u logor Jasenovac 1943. i u toku rata ubile.

9. LONĆAR Stanka MILICA, 1907, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 1941.

10. LONČAR Mile MIKA, 1921, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 1941.

KNEZ GORICA

1. MUIC Andrije MATO, 1905, seljak, Hrvat. Nagazio na minu i poginuo u šumi Štrekovac 9. 5. 1945.

L1PJE

1. GRAHOVAC ANA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.

2. GRAHOVAC Milića JOSIP, 1912, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.

3. GRAHOVAC KATA, 1870, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

4. GRAHOVAC Miloša MARTA, 1913, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

5. KARAN Mile DESANKA, 1930. dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

6. KARAN Đure JANKO, 1892, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.

7. KARAN Radovana MACA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

8. KARAN Mile MARIJA, 1926, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

9. KARAN MILA, 1870, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

10. KARAN Đure MILE, 1897, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.

11. KARAN Marka MILKA, 1891, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

12. KARAN Janka PETAR, 1920, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Cerovcu 8. 1. 1942.
13. MATIJEVIĆ Pavla NIKOLA, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.
14. PEKIĆ Janka DANICA, 1908, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
15. PEKIĆ Petra DESANKA, 1933, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
16. PEKIĆ Petra DUŠAN, 1927, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.
17. PEKIĆ Petra MIRKO, 1929, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.
18. PEKIĆ Petra NEVENKA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
19. VUKMANOVIĆ Mile ANKA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
20. VUKMANOVIĆ Stevana DANICA, 1902, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
21. VUKMANOVIĆ Janka DANICA, 1906, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
22. VUKMANOVIĆ Đure DANICA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
23. VUKMANOVIĆ Đure DRAGICA, 1923, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
24. VUKMANOVIĆ Mile ĐURO, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.
25. VUKMANOVIĆ Pavle ĐURO, 1897. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.
26. VUKMANOVIĆ Đure GROZDANA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
27. VUKMANOVIĆ Petra JANKO, 1884, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.
28. VUKMANOVIĆ Đure JOVAN, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
29. VUKMANOVIĆ Pavla KATA, 1895, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
30. VUKMANOVIĆ Sime KATA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
31. VUKMANOVIĆ Mile LJUBICA, 1915, seljanka, Srpkinja, Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
32. VUKMANOVIĆ Pavla MARIJA, 1886, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
33. VUKMANOVIĆ Gnjatije MILA, 1877, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
34. VUKMANOVIĆ Miloša MILE, 1915, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.
35. VUKMANOVIĆ Petra MILKA, 1902, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
36. VUKMANOVIĆ Pavla MILOŠ, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.
37. VUKMANOVIĆ Mile MILOŠ, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
38. VUKMANOVIĆ Mile NADA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
39. VUKMANOVIĆ Đure NEĐELJKO, 1932, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
40. VUKMANOVIĆ Mile PETAR, 1931, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
41. VUKMANOVIĆ Mile STEVAN, **1886**, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 6. 1. 1942.
42. VUKMANOVIĆ Đure ZORKA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
43. VUKMANOVIĆ Đure ZORKA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

MALEŠEVIĆ SELO

1. MALEŠEVIĆ Rade DUŠAN, 1901, žandarmerijski narednik do 1941, Srbin. Ubile ga ustaše u Zagrebu maja 1941.
2. MALEŠEVIĆ Nikole JOVAN, 1940, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 1942.
3. MALEŠEVIĆ Save MILAN, 1938, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 18. 8. 1941.

4. MALESEVIC Milića MILICA, 1898, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 18. 8. 1941.
5. MALESEVIĆ Mile MILIĆ, 1916, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u glinskoj crkvi 3. 8. 1941.
6. MALESEVIĆ Mile MILKA, 1924, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 18. 8. 1941.
7. MALESEVIĆ Mile MILKA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće augusta 1941.
8. MALESEVIĆ Nikole MILKA, 1889, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 19. 8. 1941.
9. MALESEVIĆ Mile RADE, 1919. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Slavskom Polju 22. 3. 1942.

MANDlC SELO

1. ADŽIJA Nikole MILE, 1869, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Kartalija Selu 19. 3. 1942.
2. BALJAK MILKA, 1872, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori u proljeće 1943.
3. BALJAK MILOŠ, 1870, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori u proljeće 1943.
4. BALJAK STANKO, 1873, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Kartalija Selu 13. 5. 1942.
5. BIZIĆ Rade ILIJA, 1880, seljak, Srbin. Umro od prehlade u selu zadobivene bježeći pred neprijateljom 22. 1. 1942.
6. BIŽlC MIHAJLO, 1865, seljak, Srbin. Umro od prehlade kod kuće 15. 12. 1942.
7. DEVClĆ Marka DRAGAN. 1918. seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u Vojniću 20. 1. 1943.
8. DEVĆIC Marka DRAGAN, 1910, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u Vojniću 20. 1. 1943.
9. DEVClC Adama EVICA. 1916, seljanka, Hrvatica. Poginula od neprijateljskog aviona u selu 15. 11. 1942.
10. DEVĆIC Nikole IVICA, 1938, dijete, Hrvat. Poginuo od neprijateljskog aviona u selu 15. 11. 1942.
11. DEVĆIC Luke JANKO, 1915, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
12. DEVCIĆ Markana JANKO, 1912, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
13. DEVCIĆ Janka MARKO, 1890, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
14. DEVCIĆ Jakova NIKOLA, 1912, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
15. DEVCIĆ REZA, 1918, seljanka, Hrvatica. Ubili je Nijemci u selu 20. 1. 1943.
16. IVANOVIC Janka JANKO, 1903, seljak, Srbin. Poginuo nesretnim slučajem u selu 20. 11. 1943.
17. IVANOVIĆ Miloša MARKO, 1890, seljak, Srbin. Ubili ga ustaše u selu 13. 5. 1942.
18. IVANOVIĆ Petra MARKO, 1893, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1. 5. 1943.
19. IVANOVIĆ Stanka MILE, 1915, radnik, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu 20. 6. 1941.
20. IVANOVIĆ MILKA, 1882, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u kući januara 1943.
21. IVANOVIĆ Marka NIKOLA, 1924, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u selu 13. 5. 1942.
22. IVANOVIC Đure STANKA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je i spalile ustaše u kući 16. 5. 1943.
23. IVANOVIC Rade STANKO, 1892, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu i jako mučile. Umro u toku mučenja 4. 7. 1943.
24. IVANOVIĆ Jovana VASILJ, 1874, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše kod kuće i tukući ubile 15. 4. 1942.
25. IVANOVIĆ Milića ZLATA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše i spalile u vlastitoj kući 8. 5. 1944.
26. KRIVOKUCA Gliše DRAGAN, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.
27. KRIVOKUCA Gliše DUŠAN, 1914, trgovački pomoćnik, Srbin. Zarobili ga Nijemci 1941. i odveli u logor Rostok u Njemačku gdje su ga ubili.

28. KRIVOKUĆA Teodora GLISO, 1872, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 25. 3. 1942.

29. MALEŠEVIĆ Nikole MILOŠ, 1924, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu 1. 12. 1941. i odvele u Karlovac gdje je nestao.

30. MALEŠEVIĆ Uroša NIKOLA, 1902, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu 1. 12. 1941. i odvele u Karlovac gdje je nestao.

31. MANDlC Petra ANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 4. 1942.

32. MANDlC Petra DANICA, 1939, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 4. 1942.

33. MANDlC Ilije DUKA, 1917, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori, a zaklale u selu 12. 5. 1942.

34. MANDlC MARTA, 1909, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 20. 3. 1943.

35. PEKlC MILAN, 1909, seljak, Srbin. Umro u selu od prehlade zadobivene u bjekstvu 20. 12. 1941.

36. PELES Marka MARA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ranjena prilikom bombardovanja i od posljedica umrla kod kuće 20. 3. 1943.

MANJEROVIC

1. COSIC Nikole JOVAN, 1911, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac augusta 1942. i tamo ubile.

2. DRAGlC Dmitra ANĐELIJA, 1908, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u šumi Mlađe kod Lipja 9. 1. 1942.

3. DRAGlC Marka ANKA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u šumi Mlađe kod Lipja 9. 1. 1942.

4. DRAGlC Ignjatije ĐURAĐ, 1870, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 5. 1. 1942.

5. DRAGlC Đurđa JOVAN, 1895, seljak, Srbin. Interniran 20. 4. 1942. i ubijen od ustaša u logoru Jasenovac.

6. DRAGlC Marka LJUBICA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u šumi Mlađe kod Lipja 9. 1. 1942.

7. DRAGlC Milića MARKO, 1911, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 7. 1. 1942.

8. DRAGIĆ Sime MILAN, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe kod Lipja 9. 1. 1942.

9. DRAGIĆ Petra MILE, 1898, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 20. 4. 1942. Umro od gladi u logoru Korjen — Norveška jula 1943.

10. DRAGIĆ Nikole MILICA, 1913, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u šumi Mlađe kod Lipja 9. 1. 1942.

11. DRAGlC Rade MILIC, 1869, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe kod Lipja 9. 1. 1942.

12. DRAGIĆ Rade MILIC, 1913, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Vojnić kolodvora 10. 8. 1941.

13. DRAGIĆ Mile MILOŠ, 1923, seljak, Srbin. Interniran od ustaša 20. 4. 1942. Umro od gladi u logoru Korjen u Norveškoj jula 1943.

14. DRAGIĆ Đurđa NIKOLA, 1898, seljak, Srbin. Interniran 20. 4. 1942. i ubijen od ustaša u logoru Jasenovac.

15. DRAGlC Milića SIMO, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe kod Lipja 9. 1. 1942.

16. KLJAlC Mile NIKOLA, 1915, trgovac, Srbin. Interniran augusta 1942. u logor Jasenovac gdje su ga ubile ustaše.

17. KRIVOKUĆA Milića CEDO, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

18. KRIVOKUĆA Petra DRAGAN, 1906, ložač, Srbin. Interniran 25. 7. 1941. i ubijen od ustaša u logoru Jadovno.

19. KRIVOKUĆA Mile JANKO, 1887, seljak, Srbin. Ubili ga nehotično partizani u selu 10. 11. 1941.

20. KRIVOKUĆA Milića JOVAN, 1929, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

21. KRIVOKUĆA Milića KATA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

22. KRIVOKUĆA Milića LJUBICA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petirovoj gori 29. 3. 1942.

23. KRIVOKUĆA Marka MARIJA, 1895, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

24. KRIVOKUĆA MILA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

25. KRIVOKUĆA Marka MILE, 1916, prometnik na željeznici u Kraljevu, Srbin. Ubili ga Nijemci u Kraljevu 16. 10. 1941.

26. KRIVOKUĆA Milića MILICA, 1874, seljanka, Srpkinja. Pregažena kolima u bjekstvu u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

27. KRIVOKUĆA Miloša MILIC, 1902, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

28. KRIVOKUĆA Dmitra MILOŠ, 1867, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ključaru 25. 3. 1942.

29. KRIVOKUĆA Janka MILOŠ, 1878, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

30. KRIVOKUĆA Milića MILOŠ, 1922, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

31. KRIVOKUĆA Ilije MIRKO, 1920, seljak, Srbin. Ranile ga ustaše u Petrovoj gori 25. 3. 1942. Liječen preko veze u Karlovcu, uhvaćen ponovo i ubijen od ustaša u šumi Kozjača kod Karlovca.

32. KRIVOKUĆA Miloša NIKOLA, 1895, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 20. 4. 1942. u logor Jasenovac i tamo ubile.

33. KRIVOKUĆA Jovana SIMO, 1887, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 20. 4. 1942. u logor Jasenovac i tamo ubile.

34. MANJEROVlC Jurja JANDRE, 1904, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci kod Vojnića 20. 1. 1943.

35. PAJlC Milke DUŠAN, 1923, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 20. 4. 1942. u logor Jasenovac i tamo ubile.

36. SAPlC Teodora ĐURO, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše 29. 3. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.

37. SAPlC Teodora PAVAO, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše 29. 3. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.

MEĐEĐAK

1. BREBERINA Pavla MARKO, 1872, seljak, Srbin. Umro u selu od prehlade zadobivene u bjekstvu 7. 9 1942.

2. BREBERINA Milića MILAN, 1927, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Livna 1. 3. 1943.

3. BREBERINA Milića MILIJA, 1941, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Grmeču 1943.

4. BREBERINA Nikole MILKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Nestala u Grmeču januara 1943.

5. BREBERINA Ninka MILKA, 1897, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Grmeču 1943.

6. BREBERINA Pavla MILOŠ, 1920, seljak, Srbin. Umro u SSSR februara 1945.

7. BREBERINA Pavla MIRKO, 1927, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Grmeču 1. 3. 1943.

8. BREBERINA Milića NIKOLA, 1932, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci u Livnu marta 1943.

9. ĐIPALO Milivoja STANKO, 1942, dijete, Srbin. Nestao u zbjegu u Bosni zimi 1943.

10. KARTALIJA Milića ANKA, 1934, dijete, Srpkinja. Umrla od zime i gladi u Bosni 1943.

11. KARTALIJA Milivoja BRANKO, 1939, dijete, Srbin. Smrzao se u Bosni i umro nakon povratka iz bjekstva u selu aprila 1943.

12. KARTALIJA Milića GLISO, 1934, dijete, Srbin. Umro od zime i gladi u Bosni 1943.

13. KARTALIJA Milića JEKA, 1933, dijete, Srpkinja. Umrla od zime i gladi u Bosni 1943.

14. KARTALIJA Milića LJUBICA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla od zime i gladi u Bosni 1943.

15. KARTALIJA Milića LJUBICA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Lici 1943.

16. KARTALIJA Nikole MILANKO, 1936, dijete, Srbin. Umro od zime i gladi u Bosni 1943.

17. KARTALIJA Milivoja MILlC, 1867, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Bosanskog Petrovca 16. 2. 1943.

18. KARTALIJA MILlC, 1873, seljak, Srbin. Umro od gladi u Bosni 1943.

19. KARTALI JA Nikole MIRKO, 1934, dijete, Srbin. Nestao u Bosni zimi 1943.

20. KARTALIJA Milana NIKOLA, 1937, dijete, Srbin. Nestao u Bosni zimi 1943.

21. KARTALIJA PETRA, 1873, seljanka, Srpkinja. Umrla od zime i gladi u Bosni 1943.

22. KARTALIJA STANA, 1881, seljanka, Srpkinja. Nestala u Bosni zimi 1943.

23. KLIPA Tome BOŽICA, 1883, seljanka, Srpkinja. Nestala u Bosni zimi 1943.

24. PEKlC Lovre ĐURO, 1913, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Buriću 20. 6. 1942.

25. PEKlC Maksima JOVAN, 1929, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Doljana — Lika krajem ožujka 1943.

26. PEKlC Petra LJUBICA, 1926, seljanka, Srpkinja. Ranjena nehotično od strane 12-godišnjeg dječaka i podlegla ranama u partizanskoj bolnici Petrova Gora 19. 6. 1943.

27. PEKlC Mihajla MILlC, 1883, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Širokoj Rijeci januara 1943.

28. PEKlC Petra NIKOLA, 1887, seljak, Srbin. Smrzao se kod Bosanskog Petrovca 21. 2. 1943.

29. PEKlC Miloša PETAR, 1942, dijete, Srbin. Umro od zime i gladi kod Bosanskog Petrovca 21. 2. 1943.

30. PEKIĆ Nikole PETRA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla od zime i gladi kod Bosanskog Petrovca 18. 2. 1943.

31. PEKlC Miloša SOFIJA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla od zime i gladi kod Bosanskog Petrovca 18. 2. 1943.

32. STOJAKOVIC Stevana MAKSIM, 1879, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu maja 1942.

33. ŽIVKOVIC Janka DRAGAN, 1927, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 1943.

34. ŽIVKOVIC Milića JANKO, 1923, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Bosni 1943.

35. ŽIVKOVIC Stanka MILlC, 1887, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Međeđak 1943.

36. ŽIVKOVIC Janka STANA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u šumi Međeđak 4. 4. 1942.

PODSEDLO

1. BASARA Mile DUŠAN, 1911, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 1941. u logor Jasenovac gdje su ga ubile.

2. BASARA Stanka GLlSO, 1900, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Petrovoj gori 20. 5. 1942.

3. BASARA Petra MILAN, 1900, radnik, Srbin. Internirale ga ustaše 10. 9. 1941. u logor Jasenovac gdje su ga ubile.

4. BASARA Milića MILE, 1874, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u Selakovoj Poljani marta 1942.

5. BASARA Miloša MILE, 1919, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 10. 9. 1941. u logor Jasenovac gdje su ga ubile.

G. BASARA Mile MILOŠ, 1897, ložač, Srbin. Internirale ga ustaše 26. 7. 1941. u logor Jadovno, gdje su ga u toku rata ubile.

7. BASARA Mile MIRKO, 1913, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 1941. u logor Jasenovac, gdje su ga ubile.

8. BASARA Milića VASO, 1870, seljak, Srbin. Ubile ga i spalile ustaše u Selakovoj Poljani 10. 5. 1942.

9. BIJELIC Rade MILAN, 1919, trgovac, Srbin. Internirale ga ustaše u logor u Njemačku 1941, a ubile 1942.

10. BUČAN Dmitra ANĐELIJA, 1907, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše 10. 9. 1941. u logor Jasenovac gdje su je ubile.

11. BUČAN Rade CEDO, 1924, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 10. 9. 1941. u logor Jasenovac, gdje su ga ubile.

12. BUČAN Jovana DANICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 10. 9. 1941, gdje su ga ubile.

13. BUČAN Miloša DANICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 21. 3. 1942.

14. BUĆAN Nikole DANICA, 1941, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori marta 1942.

15. BUĆAN Trifuna DMITAR, 1882, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 28. 3. 1942.

16. BUĆAN Trifuna JOVAN, 1884, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 10. 9. 1941.

17. BUĆAN Dmitra MILE, 1913, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 27. 3. 1942. u logor Jasenovac, gdje su ga u toku rata ubile.

18. BUĆAN Jovana MILICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubijena nesmotrenošću partizana u Katić Kosi 10. 6. 1943.

19. BUĆAN Nikole MILICA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 27. 3. 1942.

20. BUĆAN Stojana MILICA, 1884. seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 27. 3. 1942.

21. BUĆAN Pavle MILOŠ, 1889, trgovac, Srbin. Ubile ga ustaše u Slavonskom Brodu 1. 8. 1941.

22. BUĆAN Jove NIKOLA. 1910, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 10. 9. 1941.

23. BUČAN Rade NIKOLA, 1929, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Velikoj Jelsi 10. 5. 1942.

24. BUĆAN Milovana STEVAN, 1897, radnik, Srbin. Uhvatile ga ustaše 10. 3. 1942. u Gornjem Sjeničaku i internirale u logor Jasenovac, gdje su ga ubile.

25. BUĆAN Rade SVETOZAR, 1926, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše 10. 9. 1941. u logor Jasenovac, gdje su ga ubile.

26. CVIJANOVIĆ JOVAN, 1870, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 21. 3. 1942.

27. ĆOSlC Dmitra NIKOLA, 1926, seljak, Srbin. Poginuo u jurišu rogu-ljaša na Petrovac 1942.

28. GABRIĆ Rade NIKOLA, 1916, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Perni 1943.

29. LONĆAR Josipa MIHAJLO, 1857. seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 3. 1942.

30. LONČAR Josipa MILE, 1870, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 21. 3. 1942.

31. LONČAR Rade MILE, 1867, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 1942.

32. MALESEVIĆ Ilije DANICA, 1923, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

33. PEKIC Jovana MILKA, 1870, seljanka, Srpkinja. Poginula u vlaku na relaciji Beograd — Zagreb od njemačke mine 1942.

34. PUDRLJA Đure ANĐELIJA, 1918, seljanka, Srpkinja. Ubijena nesmotrenošću partizana u Katić Kosi 19 5. 1942.

35. PUDRLJA Vase ĐURO, 1883, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Rakova Potoka 15. 8. 1941.

36. PUDRLJA Gliše JOSIP, 1874, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Vojniću marta 1942.

37. PUDRLJA Josipa VASILIJA, 1887, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Vojniću marta 1942.

38. RANITOVIĆ Steve DUŠAN, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1942.

39. RANITOVIĆ Stevana ĐURO, 1926, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

40. RANITOVIĆ Miloša MILICA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

41. RANITOVIĆ Mirka MILOŠ, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

42. RANITOVIĆ Stevana NIKOLA, 1920, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Petrovoj gori 1942.

43. RANITOVIĆ Milana RADE, 1920, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori marta 1942.

44. RANITOVIĆ Nikole SAVO, 1922, đak, Srbin. Poginuo od njemačkog bombardovanja u Beogradu 6. 4. 1941.

45. SARIC Nikole RADE, 1895, čuvar željezničke pruge, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Velike Kladuše 23. 1. 1943.

46. VIGNJEVIĆ PETAR, 1907, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori marta 1942.

POPOVIC BRDO

1. BOBlC Stevana DRAGICA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu kod Skakavca 7. 1. 1942.
2. BOBlC Mirka ĐURO, 1929, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 4. 11. 1944.
3. BOBlC Miloša MILICA, 1920, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 28. 6. 1944.
4. BOGUNOVIC Dušana BOZO, 1934, dijete, Srbin. Poginuo od nađene utaške bombe u selu 19. 11. 1943.
5. BOGUNOVIC Gliše DUŠAN, 1899. seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
6. BOGUNOVIC Janka ĐURO, 1927, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
7. BOGUNOVIC Gliše JANKO, 1902, željezničar, Srbin. Internirale ga ustaše 21. 7. 1941. u logor Jadovno i tamo ubile.
8. BOGUNOVIC Mile LJUBOMIR, 1913, zidarski radnik, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
9. BOGUNOVIC Milića MARIJA, 1904, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu kod Skakavca 6. 1. 1942.
10. BOGUNOVIC Matije MATIJA, 1883, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
11. BOGUNOVIC Dušana MILOŠ, 1920, radnik, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
12. BOGUNOVIC Matije RADE, 1900, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
13. BOGUNOVIC Janka STANKO, 1923, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
14. BOGUNOVIC Bogdana VLADO, 1924, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
15. CIMESA Laze NIKOLA, 1900. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu kod Skakavca 13. 6. 1944.
16. CVJETICANIN Mile VASILJ, 1907, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
17. CULUM Pere VASILJ, 1905, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1 1943.
18. ĆURČIJA Janka ANKA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.
19. ĆURĆIJA NIKOLA, 1885, seljak, Srbin. Poginuo od angloameričkog bombardiranja u Karlovcu 9. 6. 1944.
20. JELACA Marka MILOŠ, 1910, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Slunjskim Moravcima 20. 1. 1943.
21. JELACA Marka STANKO, 1909, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.
22. KALENDAROVIĆ Mije ADAM, 1898, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
23. KALENDAROVIĆ BARA, 1898, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
24. KALENDAROVIĆ DRAGICA, 1913, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
25. KALENDAROVIĆ Janka DRAGICA, 1932, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
26. KALENDAROVIĆ Mike JURE, 1908, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1908,
27. KALENDAROVIĆ Janka MILKA, 1934, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
28. KALENDAROVIĆ Janka STJEPAN, 1936, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
29. PARAPATlC Ivana IVAN, 1910, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
30. PARAPATlC Ivana KATA, 1931, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
31. PARAPATlC Ivana STJEPAN, 1941, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.
32. PARAPATlC Ivana ZLATAN, 1934, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Luku 6. 1. 1942.
33. POLDRUGAC Blaža ANA, 1934, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

34. POLDRUGAC Blaža ANKICA, 1936, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

35. POLDRUGAC Ninka BARA, 1918, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

36. POLDRUGAC Blaža JURAJ, 1939, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

37. POLDRUGAC Blaža MARICA, 1938, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

38. POLDRUGAC Blaža STJEPAN, 1937, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

39. SAJNOVlC BARA, 1922, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

40. SAJNOVlC Mike BRANKO, 1939, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

41. SAJNOVlC BRANKO, 1939, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

42. SAJNOVlC BRANKO, 1941, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

43. SAJNOVlC DRAGICA, 1885, bez zanimanja. Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

44. SAJNOVlC EVICA, 1880, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

45. SAJNOVlC Janka JANA, 1935, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

46. SAJNOVlC Mate JANKO, 1902, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

47. SAJNOVlC Mije JANKO, 1902, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

48. SAJNOVlC Mike JANKO, 1910, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

49. SAJNOVlC JELA, 1894, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

50. SAJNOVlC JELA, 1935, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

51. SAJNOVlC Janka JOSO, 1928, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

52. SAJNOVlC Mate JOŽA, 1880, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

53. SAJNOVlC LJUBA, 1908, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

54. SAJNOVlC Mike JURAJ, 1936, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

55. SAJNOVlC Josipa KATA, 1939, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

56. SAJNOVlC KATA, 1942, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

57. SAJNOVlC MARA, 1910, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

58. SAJNOVlC Jure NIKO, 1880, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

59. SAJNOVlC Kate MILAN, 1938, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

60. SAJNOVlC Ane NIKOLA, 1916, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

61. SAJNOVlC STJEPAN, 1926, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

62. SAJNOVlC VLADO, 1941, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

63. VIDNJEVIĆ Mile DANICA, 1903, seljanka, Srpkinja. Zaklale je i spalile ustaše u Tušilovičkom Cerovcu 21. 1. 1942.

SKAKAVAC

1. BLAZEVIC Mihajla VLADIMIR, 1920, trgovac, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

2. BREBERINA Petra ANKA, 1921, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

3. BREBERINA Mile CVIJETA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

4. BREBERINA Đure DANICA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

5. BREBERINA Mile ĐURO, 1935, dijete, Srbin, Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

6. BREBERINA Đure MILICA, 1916. seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

7. pREBERINA Mile RANKA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

8. BRLETlC Janka ANDRIJA, 1921, seljak, Hrvat. Ubijen iz domobranskog topa u selu 4. 8. 1944.

9. BUKOVAC Mije ANDRIJA, 1905, seljak, Hrvat. Poginuo za vrijeme borbe između partizana i ustaša u selu 10. 9. 1944.

10. BUKOVAC Nikole FRANJO, 1895, seljak, Hrvat. Poginuo za vrijeme borbe između ustaša i partizana u selu 16. 5. 1944.

11. MATIJAClC Jure JANKO, 1897, seljak, Hrvat. Ubijen od nepoznatih noćnih pljačkaša u vlastitoj kući 4. 11. 1943.

12. MOGUŠ Antona ANA, 1921, seljanka, Hrvatica. Poginula od ustaškog aviona u selu 22. 6. 1944.

13. MOGUŠ Mije MARA. 1884, seljanka, Hrvatica. Poginula od ustaškog aviona u selu 22. 6. 1944.

14. JANKOVIC Janka FRANJO, 1931, sluga, Hrvat. Poginuo za vrijeme borbe između partizana i ustaša kod Kamenskog 5. 5. 1945.

15. JELACA Rade ANĐELIJA, 1928, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

16. JELACA Mile ANKA, 1906, seljanka, Srpkinja. Zatvorena od ustaša zajedno sa djecom 5. 5. 1942. Objesila se u ustaškom zatvoru u Skakavcu.

17. JELACA Petra ĐURO, 1899, seljak, Srbin. Odvele ga ustaše od kuće, ubili i bacili u rijeku Kupu kod Lipja 11. 6. 1944,

18. JELACA Rade MILEVA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

19. KOVACEVIC Jure BARA, 1928, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

20. KOVAČEVIC Jure BRANKO, 1931. dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u selu 1. 1. 1942.

21. KOVACEVIC Franca DRAGIĆA, 1908, bez zanimanja. Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

22. KOVACEVIC Kate IVAN, 1902, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u selu 1. 1. 1942.

23. KOVACEVIC Jure JANA, 1935, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

24. KOVACEVIC Mate JELENA, 1898, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

25. KOVACEVIC Ivana JOSIP, 1929, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u selu 1. 1. 1942.

26. KOVACEVIC Mate JURE, 1931, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u selu 1. 1. 1942.

27. KOVACEVIC Ivana KATARINA, 1937, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

28. KOVACEVIC Ivana MARA, 1928, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

29. KOVACEVIC Jure STJEPAN, 1933, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u selu 1. 1. 1942.

30. KOVACEVIC Ivana VINKO, 1926, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u selu 1. 1. 1942.

31. RAPO Miloša MIRKO, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 6. 1. 1942.

32. ROŽIC Nikole JOSIP, 1928, seljak, Hrvat. Poginuo kada je čuvao stoku od nađene njemačke granate u selu 9. 6. 1944.

33. SAJINOVlC Mate ANA, 1889, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u Jasenovcu aprila 1942.

34. SAJINOVlC BARICA, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

35. SAJINOVlC Janka BARICA, 1932, dijete. Ciganka. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 1. 1. 1942.

36. SAJINOVlC Jure DRAGICA, 1904, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

37. SAJINOVlC Mate DRAGIĆA, 1908, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

38. SAJINOVIC Mije DRAGIĆA, 1919, bez zanimanja, Ciganka, Ubile je ustaše u Jasenovcu jula 1944.

39. SAJINOVIC Janka JANKO, 1914. bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u selu 1.1. 1942.

40. SAJINOVIC Janka JURE, 1912, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u selu 1. 1. 1942.

41. SAJINOVIC Janka KATA, 1902, bez. zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

42. SAJINOVIC KATICA, 1904. bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

43. SAJINOVIC LJUBA, 1919, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

44. SAJINOVIC Kate LJUBA, 1930, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

45. SAJINOVIC Jure LJUBICA, 1938, dijete, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

40. SAJINOVIC Bare MARIJA, 1913, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

47. SAJINOVIC MATO, 1921, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u selu 1. 1. 1942.

48. SAJINOVIC Kate MATO, 1932, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u selu 1. 1. 1942.

49. SAJINOVIC Jure MILKA, 1918, bez zanimanja, Ciganka. Ubile je ustaše u selu 1. 1. 1942.

50. SAJINOVIC Bare PETAR, 1917, bez zanimanja, Ciganin. Ubile ga ustaše u selu 1. 1. 1942.

51. SAJINOVIC Jure ZLATKO, 1937, dijete, Ciganin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 1. 1. 1942.

52. SOSTARIC Mike BRIGITA, 1907, seljanka, Hrvatica. Ubili je domobrani u selu 10. 10. 1942,

53. STEFANČIC Pavla FRANJO, 1912, seljak, Hrvat. Bio u ropstvu, obolio i umro 28. 6. 1944.

SLUNJSKA SELNICA

1. MEDVED Andrije ANDRIJA, 1908. seljak, Hrvat. Ubile ga ustaše u Teslicu 12. 4. 1941.

2. VALENTIĆ Stjepana ANDRIJA, 1921, seljak, Hrvat. Ubile ga ustaše kod kuće 1943.

SLUNJSKI MORAVCI

1. BASARA Pavla ANICA, 1932, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

2. BASARA Rade ANKA, 1941, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

3. BASARA Milića BRANKO, 1925, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

4. BASARA Đure DUŠAN, 1925, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

5. BASARA Milića DUŠAN, 1915, krojač, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće decembra 1941.

6. BASARA Rade DUŠAN, 1926, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

7. BASARA Jovana ĐURO, 1878, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

8. BASARA Rade ILIJA, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Kolovrat kod Lipja 10. 4. 1942.

9. BASARA Ilije JANKO, 1880, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Mlađe 7. 1. 1942.

10. BASARA Mile KATA, 1908, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

11. BASARA Milića LJUBICA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

12. BASARA Rade MARKO, 1932, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

13. BASARA Rade MILE, 1928, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

14. BASARA Jovana MILIC, 1879, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 28. 3. 1942.

15. BASARA Pavla MILIC, 1936, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

16. BASARA Pavla MILKA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

17. BASARA Rade NIKOLA, 1930, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Domaća j Lugu 7. 1. 1942.

18. BASARA Janka PAVAO, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domaičaj Lugu 7. 1. 1942.

19. BASARA Gliše RADE, 1869, seljak, Srtoin. Ubile ga ustaše na Glavici kod Skakavca. 7. 1. 1942.

20. BASARA Marka RADE, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 7. 1. 1942.

21. BASARA Đure SAVA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je iustaše u Domaičaj Lugu 7. 1. 1942.

22. BOŠNJAK Josipa JURAJ, 1887, penzioner, Hrvat. Ubili ga Nijemci kraj željezničke pruge Moravci — Skakavac 20. 1. 1943.

23. JOHA Antona ANDRIJA, 1905, seljak Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

24. JOHA Ivana ANDRIJA, 1927, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

25. JOHA Nikole ANDRIJA, 1928, dijete, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

26. JOHA Janka ANTON, 1897, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

27. JOHA Nikole ANTON, 1922, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

28. JOHA Antona IVAN, 1902, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

29. JOHA Janka IVAN, 1889, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

30. JOHA Janka IVAN, 1902, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

31. JOHA Jure JANKO, 1905, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

32. JOHA Janka JOSIP, 1890, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

33. JOHA Mate JOSIP, 1893, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

34. JOHA Antona JURE, 1920, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

35. JOHA Jure JURE, 1901, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

36. JOHA Nikole KARLO, 1925, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

37. JOHA Ivana MIJO, 1923, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

38. JOHA Janka NIKOLA, 1897, seljak. Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

39. JOHA Janka NIKOLA, 1893, seljak, Hrvat. Ubili iga Nijemci u selu 20. L 1943.

40. JOHA Nikole STJEPAN, 1919, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

41. JOHA Josipa VERONIKA, 1922, seljanka, Hrvatica. Ubili je Nijemci u selu 20. 1. 1943.

42. MANCE Ivana NIKOLA, 1892, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

43. SPRINE JOSIP, 1903, seljak. Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

44. VOLARIC Makse ANDRIJA, 1910, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

45. VOLARIC Makse STJEPAN, 1906, seljak, Hrvat. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1. 1943.

UDBINJA

1. BASARA Milića LJUBICA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše **u** Domačaj Lugu januara 1942.

2. BILJETINA Dušana LJUBICA, 1926, seljanka, Srpkinja. Ubili je domobrani u selu 20. 4. 1942.

3. BILJETINA Jakova MILE, 1881, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 20. 1, 1943.

4. BILJETINA Marka VASILJ, 1915, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 2. 1. 1942.

5. BREBERINA Rade PAVAO, 1910, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 10. 5. 1942.

6. CIKUŠA Petra MARTA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Glavicama kod Skakavca 30. 12. 1941.

7. CIKUSA Đure PETAR, 1901, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Glavicama kod Skakavca 30. 12. 1941.

8. GAĆESA Miloša ANĐELIJA. 1870, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

9. GACESA Marka DRAGAN, 1923, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Glavicama kod Skakavca 30. 12. 1941.

10. GACESA Đure ĐURO, 1912, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 10. 5. 1942.

11. GAĆEŠA Mile ILIJA, 1920, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 10. 5. 1942.

12. GAĆEŠA Petra INDIJA, 1885, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Domačaj Lugu 10. 5. 1942.

13. GACESA Petra JOVAN, 1880, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 10. 5. 1942.

14. GACESA Jovana MILE, 1916, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Glavicama kod Skakavca 30. 12. 1941.

15. GACESA Nikole MILE, 1916, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

16. GACESA Pavla MILE, 1920, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 10. 5. 1942.

17. GACESA Nikole MILICA, 1913, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

18. GACESA Dragana MILlC, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše IU Glavicama kod Skakavca 30. 12. 1941.

19. GACEŠA Petra MILlC, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 10. 5. 1942.

20. GACESA Rade MILISAV, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Skakavcu 3. 2. 1942.

21. GACESA Pavla NIKOLA, 1870, seljak, Srtiin. Ubile ga ustaše u šumi Slunjska Branjenica 30. 12. 1941.

22. GACESA Save NIKOLA, 1885, seljak, Srbin. Umro u selu od prehlade zadobivene u bjekstvu 26. 4. 1942.

23. GACESA Marka PANTELIJA, 1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 10. 5. 1942.

24. GACESA Miloša PETAR, 1902, seljak, Srfbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 10. 5. 1942.

25. GACESA Jovana SOFIJA, 1865, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Ivanović Selu 20. 1. 1942.

26. GAĆESA Petra TIMO, 1877, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 10. 5. 1942.

27. GAĆESA Time VASILJ, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše tu Domačaj Lugu 10. 5. 1942.

28. RADOJCIĆ Marka ANKA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

29. RADOJĆIĆ ANKA, 1928, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

30. RADOJCIĆ Sime DANICA, 1920, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj ,gori 24. 3. 1942.

31. RADOJCIĆ Stevana DAVID, 1903, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod kuće 20. 1. 1943.

32. RADOJĆIĆ Matije JANDRE, 1941, dijete. Srbin. Umro u selu od prehlade zadotbivene u bjekstvu 28. 5. 1942.

33. RADOJĆIĆ Petra MARIJA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

34. RADOJCIĆ Vuje MATIJA, 1879, seljak, Srhin .Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

35. RADOJĆIĆ Mile MILEVA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

36. RADOJĆIĆ Mile NEVENKA, 1940, dijete. Srpkinja. Umrla u selu od prehlade zadobivene u bjekstvu 8. 6. 1942.

37. RADOJĆIĆ Jovana STANKO, 1898, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod kuće 20. 1. 1943.

38. SELAKOVIĆ Rade DUŠAN, 1897, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 18. 4. 1942. u logor Jasenovac, gdje su ga ubile.

39. SELAKOVIĆ Rade ĐURO, 1902, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše

18. 4. 1942. u logor Jasenovac, gdje su ga ubile.

40. SELAKOVIĆ Vase LJUBAN, 1926, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše na Glavicama kod Skakavca 30. 12. 1941.

41. SELAKOVIĆ Rade NIKOLA, 1913. seljak, Srbim. Internirale ga ustaše 18. 4. 1942. u logor Jasenovac, gdje su ga ubile.

42. TOMAŠEVIĆ Stojana BOGDAN, 1901, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 10. 5. 1942.

43. TOMAŠEVIĆ Bogdana MILICA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

44. TOMAŠEVIĆ Stojana SIMO, 1897. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Domačaj Lugu 10. 5. 1942.

45. TOMAŠEVIĆ Pavla STANKO, 1905, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 18. 4. 1942. u logor Jasenovac, zatim u logor Bejsfjord u Norvešku, gdje su ga ubili Nijemci.

46. TOMAŠEVIĆ Petra TIMO, 1893, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Glini 30. 7. 1941.

UTINJA

1. KRANJCEVIC Janka MARIJA. 1878, seljanka, Srpkinja. Ubili je domobrani štafunskog voda u selu 25. 12. 1941.

2. KRANJCEVIC Dušana MILE, 1924. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Kamenog Mosta 2.9. 3. 1942.

3. KRANJCEVIC Miloša MILICA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Perni 29. 3. 1942.

4. KRANJCEVIC Mirka MILOŠ, 1929. dijete, Srbim. Ubili ga domobrani štafunskog voda u selu 25. 12. 1941.

5. KRIVOKUĆA Petra NIKOLA, 1879, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

UTINJA VRELO

1. GODIĆ Rade MILOŠ, 1899, ložač željeznice u Karlovcu, Srbin. Internirale ga ustaše 25. 6. 1941. u logor Jadovno, gdje su ga ubile.

2. KRIVOKUĆA Sime BRANKO, 1927, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Malešević Selu 28. 4. 1942.

3. KRIVOKUĆA Milića DUŠAN, 1910, konobar, Srbin. Poginuo od njemačkog bombardovanja u Beogradu 6. 4. 1941.

4. KRIVOKUĆA Stanka MILIC, 1382, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše na Petrovoj gori 5. 4. 1942.

5. KRIVOKUĆA Marka SIMO, 1882, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše na Petrovoj gori 5. 4. 1942.

6. MIKAŠINOVIĆ Jove MARKO, 1901. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

7. MRKOBRAD Stanka ANKA, 1900, seljanka, Srpkinja, Uhile je ustaše u Petrovoj gori 5. 4. 1942.

8. MRKOBRAD Janka ĐURO, 1885. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 5. 4. 1942.

9. MRKOBRAD Jandre ILIJA, 1888, seljak, Srbin. Odvele ga ustaše 8. 11. 1941. u Karlovac, gdje je nestao.

10. MRKOBRAD Trifuna MARTA, 1892. seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše IU Petrovoj gori 5. 4. 1942.

11. MRKOBRAD Milića MILICA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 5. 4. 1942.

12. MRKOBRAD Petra MILIC, 1897, pružni radnik, Srbim. Uhile ga ustaše u Petrovoj gori 5. 4. 1942.

13. MRKOBRAD Milića MILKA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

14. MRKOBRAD Đure MIRKO, 1923, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 5. 4. 1942.

15. MRKOBRAD Milića RADE, 1926, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 5. 4. 1942,

16. MRKOBRAD Save RADE, 1882, seljak, Srbin. Umro u selu od prehlade zadobivene u bjekstvu 7. 3. 1943.

17. MRKOBRAD Ilije VASO, 1930, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 5. 4. 1942.

VUKMANIĆ

1. MUIĆ Mije IVAN, 1894, seljak, Hrvat. Poginuo za vrijeme borbe iz-

među partizana i ustaša u selu 9. 4. 1944.

2. MUIĆ Kate KATA, 1897, seljanka, Hrvatica. Poginula za vrijeme borbe između partizana i ustaša u selu 9. 4. 1944.
3. PINTAR Antuna MATO, 1903, seljak, Hrvat. Poginuo za vrijeme borbe između partizana i ustaša u selu 9. 4, 1944.
4. RANILOVIC Janka MATO, 1921. seljak, Hrvat. Ubile ga ustaše u selu 13. 6. 1943.
5. ROSOSID Slavoljuba KREŠIMIR, 1926, dijete, Hrvat. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 7. 11. 1941. gdje su ga ubile.
6. VUKELIC BARA, 1914, seljanka, Hrvatica. Poginula od bombardovanja iz njemačkog aviona u sel-u 10. 10. 1943.
7. VUKELIC Mate JOSIP, 1904, seljak, Hrvat. Poginuo od borhbarđovanja iz njemačkog aviona u selu 10. 10. 1943.

OPĆINA VOJNIĆ

DONJI VOJNIĆ

1. BOSNlC Petra DANICA, 1899, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Vojniću 21. 1. 1943.
2. BOSNlC Ilije STANKO, ,1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
3. GVOZDIC Dragana ANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u selu maja 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je ubijena.
4. GVOZDIC Ninka ĐURO, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
5. GVOZDIC Dragana MILOŠ, 1941, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu maja 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je ubijen.
6. KEKIC Miloša MILOŠ, 1919, pekar, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.
7. KEKlC Stanka MILOŠ, 1918, mesar, Srbin. Ubile ga ustaše u Vojniću 30. 7. 1941.
8. KEKlC Stanka STANKO, 1901, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Vojniću 21. 1. 1943.
9. KLJUKOVNICA Nikole KATA, 1921, seljanka, Srpkinja. Ranile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i odvele u karlovačku bolnicu, gdje su je ubile.
10. MIHAJLOVIC Josipa DUŠAN, 1923, soboslikar, Srbin. Uhvatile ga Ustaše u Karlovcu 21. 11. 1941. i sprovele u logor Jasenovac gdje je ubijen.
11. MIHAJLOVIC Mihajla ĐURO, 1901, strojobravar, Srbin. Ubili ga Nijemci u Smederevu 21. 4. 1941.
12. MIHAJLOVIC Stanka JOVAN, 1912, soboslikar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Karlovcu 21. 11. 1941. i sprovele u logor Jasenovac gdje je ubijen.
13. MIHAJLOVIC Matije STANKO, 1881, cestar, u penziji, Srbin. Ubili ga Nijemci u Vojniću 21. 1. 1943.
14. PAJIC Stanka STANKO, 1880, seljak, Srbin. Uhvatile ga <ustaše u Vojniću 11. 8. 1941. i mučile u crkvi Vojnić. Umro od posljedica mučenja u tselu 18. 10. 1941.
15. TOMAŠEVIČ Đure ANA, 1926, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Vojniću 21. 1. 1943.
16. TOMAŠEVIČ DANICA, 1892, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 10. 7. 1942.
17. TOMAŠEVIČ Đure ĐURO, zidar, Srbin. Uhvatile ga ustaše u šumi Babina gora i ubile u Bukovici 17. 4. 1942.
18. TOMAŠEVIČ Nikole MARKO, 1878, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 10. 7. 1942.
19. TOMAŠEVIČ Dmitra MILOŠ, 1894, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Babinoj gori i ubile u Bukovici 117. 4. 1942.
20. TOMAŠEVIČ Nikole MILOŠ, 1928, dijete, Srbin. Uhvatile ga aistaše u Babinoj gori, a ubile u Bukovici 17. 4. 1942.
21. TOMAŠEVIČ Dmitra NIKOLA, 1897, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Babinoj gori, a ubile u Bukovici 17. 4. 1942.

22. TRBOJEVIĆ Vase RADE, 1918, seljak, Srbin. Uhvatili ga ustaše u Babinoj gori, a ubile u Bukovici 17. 4. 1942.

23. VUCKOVIC Milovana MILOŠ, 1909, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Vojniću 14. 5. 1942. i sprovele u logor u Norvešku gdje je ubijen.

GORNJI VOJNIĆ

1. BOŽIĆ TAŠKOVIĆ STANICA, 1887, seljanka, Srpkinja. Umrla od posljedica hladnoće u Vojniću aprila 1943.

2. CRNKOVIC Gliše ANKA, 1911, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

3. CRNKOVIĆ Miloša NIKOLA, 1934, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

4. CORDA Stevana DUŠAN, 1897, stražar općine Vojnić, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

5. EREMIĆ Stanka JOVICA, 1941, dijete, Srbin. Umro od prehlade u zbjegu u Bosni 1943,

6. EREMIĆ Srđana STANKO, 1905, crkveni podvornik i zvonar, Srbin. Pretukle ga ustaše u crkvi u Vojniću. Umro od posljedica u selu 1944.

7. KORAĆ Đure ANKA, 1902, seljanka, Srpkinja. Zaklale je i spalile ustaše u crkvi Kolarić aprila 1942.

8. KORAĆ Janka DANICA, 1936, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u selu 14. 5. 1942. i sprovole u logor Stara Gradiška, zatim u Jasenovac, gdje je umrla od posljedica mućenja septembra 1942.

8. KORAC Janka DANICA, 1936, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u selu 14. 5. 1942. sprovele u logor Stara Gradiška, zatim u Jasenovac, gdje je umrla od posljedica mučenja septembra 1942.

9. KORAC Janka DRAGICA, 1936, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše maja 1942. u Petrovoj gord i sprovele ulogor Stara Gradiška gdje su je ubile.

10. KORAĆ Miloša JOVAN, 1931, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu 22. 5. 1942. i sprovele u Jastrebarsko, zatim u Zagreb, a potom u Beograd gdje je umro 1942.

11. KORAĆ MARIJA, 1883, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Bosanskom Petrovcu aprila 1943.

12. KORAĆ Đure MIHAJLO, 1909, školski podvornik, Srbin. Uhvatile ga ustaše ii pretukle u crkvi u Vojniću augusta 1941. Umro od posljedica te tuče marta 1943.

13. KORAC Jovana MIHAJLO, 1914, stolar, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

14. KORAĆ Sime MILE, 1882, iseljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942, ii sprovele u logor Stara Gradiška gdje su ga utaile.

15. KORAĆ Dragana MILICA, 1940, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše maja 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

16. KORAĆ Đure MILKA, 1877, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše maja 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

17. KORAĆ Mihajla SOFIJA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla od hladnoće u Petrovoj gori januara 1943.

18. KORAĆ Miloša SOFIJA, 1882, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori maja 1942. j sprovele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

19. NOVAKOVIC Đure STANA, 1879, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 6. 5. 1942.

20. PAJIĆ Marka ANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

21. PAJIC Mile ANKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je ubijena.

22. PAJIĆ Nikole DANICA, 1936, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

23. PAJlC Miloša DRAGAN, 1939, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj goni 14. 5. 1942. i sprovele u

logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

24. PAJIĆ Nikole DRAGAN, 1931, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

25. PAJIĆ Mile FILIP, 1882, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

26. PAJIĆ Mile JOVAN, 1887, narednik BJV, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška, a zatim u logor Zemun gdje je umro augusta 1942.

27. PAJIĆ Milovana LJUBICA, 1917, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj goni 14. 5. 1942.

28. PAJIĆ MARIJA, 1904, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

29. PAJIĆ Miloša MARKO, 1933, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj goni 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

30. PAJlC Niinka MARKO, 1882, seljak, Srbim. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj goni 14. 5. 1942. i spnovele u logor Stara Gradiška gdje su ga nakon zvjerskog mučenja ubile 16. 5. 1942.

31. PAJIĆ MILA, 1885, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj goni 14. 5. 1942.

32. PAJlC Save MILA, 1879, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 8. 5. 1942.

33. PAJIĆ Stanka MILE, 1936, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

34. PAJIĆ Janka MILEVA, 1916, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

35. PAJIĆ Miloša MILKA, 1936, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori i sprovele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

36. PAJIĆ Nikole MIRKO, 1932, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška, a zatim u logor Jastrebarsko gdje je ubijen.

37. PAJIĆ Marka NIKOLA, 1900, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. ,i sprovele u logor Zemun gdje je nakon mučenja ubijen u jesen 1942.

38. PAJIĆ Stevana NIKOLA, 1897, seljak, Srbin. Uhvatili ga Talijani 2. 10. 1941. i predali ustašama u Karlovcu koje su ga sprovele u logor Jasenovac gdje je ubijen 1942.

39. PAJIC Miloša PETAR, 1942, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori ii sprovele u logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

40. PAJIĆ Stanka RADE, 1938, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

41. PAJIĆ Marka RANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

42. PAJIĆ Ninka SOFIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška a zatim u Đakovo gdje je ubijena početkom 1945.

43. PERENČEVIĆ Janka JOVANKA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

44. PERENĆEVIC Nikole LJUBICA, 1917, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

45. RAŠKOVIC CORDA Stevana DUŠAN, 1897, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

46. RAŠKOVIC Ilije ĐURO, 1937, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

47. RAŠKOVIC Petra ĐURO, 1921, seljak, Srbin. Uhvatili ga Talijani u Karlovcu 2. 10. 1941. i predali ustašama u Jasenovac gdje je ubijen 1942.

48. RAŠKOVIC Đure GLlSO, 1898, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj goni 14. 5. 1942.

49. RAŠKOVIC Miloša ILIJA, 1902, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

50. RAŠKOVIC Mile JOVAN, 1933, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

51. RAŠKOVIC Mihaila KATA, 1900, pekanica, Snpkinja. Nestala u zbjegu u Lici 1943.

52. RASKOVIĆ Ilije MARIJAN, 1933, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

53. RASKOVIĆ Petra MILICA, 1936, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

54. RASKOVIĆ Janka MILKA, 1876, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u kući 6. 5. 1942.

55. RAŠKOVIC Petra RANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

56. RASKOVIĆ Nikole STANKO, 1894, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

57. ŠKARA Filipa JOVAN, 1875, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

HAJDINI

1. HAJDIN Miloša DRAGIĆA, 1941, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

2. HAJDIN Stevana DUŠAN, 1930, đak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i odvele u logor Stara Gradiška, zatim u logor Jastrebarsko. Razbolio se i umro 1942.

3. HAJDIN Stevana JOVAN, 1934, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

4. HAJDIN Mile MILEVA, 1922, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška i tamo ubile.

5. HAJDIN Miloša MILOŠ, 1936, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u proljeće 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

6. HAJDIN Alekse NIKOLA, 1872, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

7. HAJDIN Gliše NIKOLA, 1874, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u crkvi u Vojniću 11. 8. 1941.

8. HAJDIN Miloša NIKOLA, 1934, đak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

9. HAJDIN Nikole NIKOLA, 1892, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u logoru Zemun augusta 1942.

10. HAJDIN Nikole PETAR, 1898, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Zemun gdje su ga ubile.

11. HAJDIN Stevana SAVA, 1864, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

12. ORESKOVIC HAJDIN M,ile STANKO, 1922, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Zemun gdje su ga ubile.

JURGA

1. BOŽIĆ BOZO, 1902, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Jasenovac gdje su ga ubile 1942.

2. BRKlC Nikole ANĐELIJA, 1892, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

3. BRKIĆ Stane JANKO, 1942, dijete, Srbin. Umro u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

4. BRKIĆ Ilije MILA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

5. BRKIĆ Mihajla MILICA, 1899, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

6. BRKlC Ilije MILKA, 1941, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

7. BRKIĆ Marka SOFIJA, 1923, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

8. BRKIĆ Ilije STANA, 1922, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

9. BRKIĆ STANKO, 1930. dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1942.

10. DUDA Petra ANKA, 1930, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. u Petrovoj gori i odvele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

11. DUDA DRAGIĆA, 1906, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1942.

12. DUDA Sime GOJKO, 1934, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje je ubijen.

13. DUDA Petra LJUBICA, 1932, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

14. DUDA Petra MARA, 1935, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile 1942.

15. DUDA Sime MILOŠ, 1932, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje je ubijen.

16. DUDA Bože PETAR, 1880, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u kući 9. 5. 1942.

17. DUDA Koje PETAR, 1905, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori i odvele u logor Stara Gradiška 1942. gdje su ga ubile.

18. DUDA Petra PETAR, 1939, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je ubijen.

19. DUDA Petra SIMO, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 9. 5. 1942.

20. DUDA Jovana SOFIJA, 1907, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

21. DUDA Mihajla SOFIJA, 1902, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

22. DUDA Petra SOKA, 1933, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 1942. i odvele u nepoznatom pravcu.

23. DUDA STANA, 1882, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

24. DUDA Bože STANKA, 1881, seljanka, Srpkinja. Ubile je i spalile ustaše u kući 9. 5. 1942.

25. DUDA Sime VELJKO, 1933, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je ubijen.

26. JOVIĆ Danila ANA, 1888, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

27. JOVIC Koje DANILO, 1903, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

28. JOVIĆ Danila DRAGIĆA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

29. JOVIĆ Koje DUŠAN, 1901, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

30. JOVIĆ Milke LUKA, 1939, dijete, Srbin. Odvele ga ustaše u logor Stara Gradiška 24. 5. 1942. i tamo ubile.

31. JOVIĆ Milke MILICA, 1935, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su je iste godine ubile.

32. JOVIĆ Stanka MILKA, 1906, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

33. JOVIĆ Danila MILOVAN, 1903, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

34. JOVIĆ Ane PETAR, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u logoru Stara Gradiška maja 1942.

35. JOVIĆ Danila SOFIJA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Jurgi 24. 3. 1942.

36. JOVIĆ Stanka SOFIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

37. JOVIĆ Stanka STANKA, 1916, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. 1 odvele u logor Stara Gradiška, gdje su je ubile.

38. JOVIĆ STANKO, 1904, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 1942. i odvele u logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

39. KARAN Teše DRAGIĆA, 1916, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 13. 12. 1943.

40. KARAN Damjana LJUBICA, 1923, seljanka, Srpkinja. Nestala u Bosni 1943.

41. KARAN MIHAJLO, 1878, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod kuće 22. 1. 1943.

42. KARAN Pavla MILAN, 1942, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Loskunji januara 1943.

43. KARAN Mile PAVAO, 1901, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

44. KARAN Mihajla RADOVAN, 1908, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

45. KARAN STOJA, 1860, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu u proljeće 1942.

46. MIHAJLOVIĆ Marka PAVAO, 1902, kovač, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

47. MIHAJLOVIĆ Marka STANKO, 1895, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

48. MILASINOVIĆ Daše ANKA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Lici 1943.

49. MILASINOVIĆ Damjana DAMJAN, 1932, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Lici 15. 3. 1943.

50. MILASINOVIĆ Milana DARINKA, 1928, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

51. MILASINOVIĆ Janka DRAGAN, 1940, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

52. MILASINOVIĆ Laze DRAGAN, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

53. MILASINOVIĆ Laze DRAGIĆA, 1931, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

54. MILASINOVIĆ Marka DRAGIĆA, 1916, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

55. MILASINOVIĆ Milovana ĐURAĐ, 1877, seljak, Srbin. Umro u zbjegu u Petrovoj gori maja 1942.

56. MILASINOVIĆ Miloša ĐURO, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

57. MILASINOVIĆ Teodora JANKO, 1873, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

58. MILASINOVIĆ Rade JANJA, 1888, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

59. MILASINOVIĆ Jovana JELKA, 1893, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

60. MILASINOVIĆ Jovana KATA, 1885, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

61. MILASINOVIĆ Milana KATA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

62. MILASINOVIĆ Alekse MARIJA, 1892, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće od posljedica prehlade maja 1943.

63. MILASINOVIĆ Jose MARIJA, 1906, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. ;i tamo ubile.

64. MILASINOVIĆ Laze MARIJA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942.i tamo ubile.

65. MILASINOVIĆ Mile MILA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942.i tamo ubile.

66. MILASINOVIĆ Miloša MILAN. 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1942.

67. MILASINOVIĆ Đurđa MILE, 1903, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

68. MILASINOVIĆ Milana MILE, 1928, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci u Lici aprila 1943.

69. MILASINOVIĆ Miloša MILE, 1939, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

70. MILASINOVIĆ Pavla MILE, 1922, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 11. 2. 1941.

71. MILASINOVIĆ Petra MILICA, 1906, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Lici 1943.

72. MILASINOVIĆ Mile MILKA, 1908, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942:.

73. MILAŠINOVIC Pavla MILKA, 1937, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

74. MILAŠINOVIC Đurđa MILOŠ, 1908, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

75. MILAŠINOVIC Mihajla MILOVAN, 1879, kolar, Srbin. Umro od gladi u Kuplenskom 15. 4. 1942.

76. MILAŠINOVIC Milete MITAR, 1930, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1942.

77. MILAŠINOVIC Miloša NIKOLA, 1942, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

78. MILAŠINOVIC Marka PAVAO, 1903, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

79. MILAŠINOVIC Milete PERO, 1930, dijete, Srbin. Ubijen od talijanske bombe u selu 1943.

80. MILAŠINOVIC Miloša RADE, 1942, dijete, Srbin. Umro u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

81. MILAŠINOVIC Stevana RADOVAN, 1873, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

82. MILAŠINOVIC Miloša SOFIJA, 1930, dijete, Srpkinja. Odvele je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

83. MILAŠINOVIC Vase STANICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 1942.

84. MILAŠINOVIC STANKA, 1878, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

85. MILAŠINOVIC Janka STANKO, 1883, seljak,. Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

86. MILAŠINOVIC Marka STANKO, 1879, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Crnoj Lokvi 1942.

87. MLAĐAN DRAGAN, 1908, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

88. MLAĐAN Stanka OLGA, 1910, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

89. NOVKOVIC Milića ĐURO, 1936, dijete, Srbin. Ubijen u zbjegu u Bosni 1943.

90. NOVKOVIC Milića MILOŠ, 1942, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Bosni februara 1943.

91. PEKlC Janka DMITAR, 1934, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

92. PEKlC Janka DRAGIC, 1929, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. È tamo ubile.

93. PEKlC Janka ĐURO, 1938, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

94. PEKlC JANKO, 1904, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

95. PEKlC Janka MILAN, 1932, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

96. PEKlC Janka RADE, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1942.

97. PEKlC Janka SOFIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

98. PEKlC Janka STANKO, 1934, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

99. VUCKOVlC DRAGICA, 1918, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

100. VUCKOVlC DRAGIC, 1869, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

101. VUCKOVlC Stanka JEKA, 1911, seljanka, Srpkinja. Umrla od prehlade u selu 29. 9. 1942.

102. VUCKOVlC Mihajla JELKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 14. 5. 1942.

103. VUCKOVlC Đurđa KATA, 1892, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u Jurgi 14. 5. 1942.

104. VUCKOVlC Tome LUKA, 1870, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 9. 5. 1942.

105. VUCKOVIC Milića LJUBICA, 1910, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

106. VUCKOVIC Steve MILKA, 1875, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Vuokovićima 14. 5. 1942.

107. VUCKOVIC Milovana MILOŠ, 1909. seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor u Norvešku 1942. gdje su ga ubili Nijemci.

KLJUČAR

1. CRNKOVIC Stevana ANA, 1875, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu marta 1942.

2. CRNKOVIC Stanka ANĐELKA, 1938, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška, gdje je ubijena.

3. CRNKOVIC Janka ANKA, 1895, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u crkvi Kolarić 1942.

4. CRNKOVIC Nikole ANKA, 1878, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

5. CRNKOVIC Pavla ANKA, 1915, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

6. CRNKOVIC Stanka ANKA, 1932, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u selu 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

7. CRNKOVIC Petra BOZO, 1926, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestao.

8. CRNKOVIC Ignjatije DANICA, 1939, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Kolariću novembra 1943.

9. CRNKOVIC Mile DANICA, 1938, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u selu 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

10. CRNKOVIC Mile DRAGIĆA, 1934, đak, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

11. CRNKOVIC Pavla DRAGIĆA, 1936, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

12. CRNKOVIC Stanka DRAGIĆA, 1936, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

13. CRNKOVIC Jovana DUŠAN, 1895, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestao.

14. CRNKOVIC Miloša DUŠAN, 1935, đak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestao.

15. CRNKOVIC Miloša ĐURO, 1931, dijete, Srbin. Ubili ga Talijani u selu 27. 10. 1941.

16. CRNKOVIC Jove EVICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

17. CRNKOVIC Vase EVICA, 1887, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

18. CRNKOVIC Branka LJUBA, 1940, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška, gdje su je ubile.

19. CRNKOVIC Miloša LJUBA, 1923, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

20. CRNKOVIC Rade LJUBA, 1908, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

21. CRNKOVIC Janka MARIJA, 1932, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

22. CRNKOVIC Miloša MARIJA, 1912, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

23. CRNKOVIC Ninka MARIJA, 1915, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile 15. 10. 1942.

24. CRNKOVIC Ninka MARTA, 1916, seljanka, Srpkinja. Ubili je Talijani u Petrovoj gori 1942.

25. CRNKOVIC Janka MIHAJLO, 1882, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1942.

26. CRNKOVIC Petra MIHAJLO, 1887, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori marta 1942.

27. CRNKOVIC Stanka MILA, 1930, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

28. CRNKOVIC Stanka MILAN, 1923, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

29. CRNKOVIC Ninka MILE, 1918, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Karlovcu oktobra 1941.

30. CRNKOVIC Mile MILEVA, 1919, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

31. CRNKOVIC Mile MILEVICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. d tamo ubile.

32. CRNKOVIC Janka MILKA, 1880, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

33. CRNKOVIC Mile MILKA, 1921, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

34. CRNKOVIC Petra MILKA, 1924, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

35. CRNKOVIC Mile MILOŠ, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

36. CRNKOVIC Nikole MILOŠ, 1902, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. ii tamo ubile.

37. CRNKOVIC Pavla MILOŠ, 1878, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942, zatim u logor Zemun i tamo ga ubile.

38. CRNKOVIC Petra MIRKO, 1928, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u **logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.**

39. CRNKOVIC Petra MIRKO, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

40. CRNKOVIC Janka NIKOLA, 1930, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

41. CRNKOVIC Milovana NINKO, 1885, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod kuće 27. 10. 1941.

42. CRNKOVIC Janka PAVAO, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. ii tamo ubile.

43. CRNKOVIC Pavla PAVAO, 1934, đak. Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

44. CRNKOVIC Janka PETAR, 1894, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

45. CRNKOVIC Janka RADE, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

46. CRNKOVIC Vase RADE, 1896, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

47. CRNKOVIC Jovana STANICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

48. CRNKOVIC Stanka STANICA, 1906, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. *i* tamo ubile.

49. CRNKOVIC Mihajla STANKA, 1910, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

50. CRNKOVIC Jovana STANKO, 1904, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Karlovcu 27. 10. 1941.

51. CRNKOVIC Miloša STO JA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubili je Talijani u Karlovcu 27. 10. 1941.

52. CRNKOVIC Janka VASO, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u

logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

53. DRAKULIC Teodora MIHAJLO, 1890, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 14. 5. 1942. i tamo ubile.

54. ĐURIC Mile DRAGIĆA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

55. FUSTAR Vase ANA, 1885, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

56. FUSTAR Mile MILICA, 1933, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

57. FUSTAR Mile MIROSLAV, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

58. FUSTAR Mile NIKOLA, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

59. GALOGAŽA Petra ANĐELIJA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

60. GALOGAŽA Petra NIKOLA, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

61. GVOZDENOVIC Stojana ANĐELIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile 15. 7. 1942.

62. GVOZDENOVIC Jovana ANA, 1892, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942.i tamo ubile.

63. GVOZDENOVIC Janka DRAGIĆA, 1934, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u Jastrebarskom 1943.

64. GVOZDENOVIC Đure EVICA, 1890, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942.i tamo ubile.

65. GVOZDENOVIC Jovana JELICA, 1898, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

66. GVOZDENOVIC Mile KATA, 1903, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile 27. 4. 1943.

67. GVOZDENOVIC Dmitra LJUBA, 1928, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

68. GVOZDENOVIC Dragana LJUBA, 1930, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u crkvi Kolarić 1942.

69. GVOZDENOVIC Jovana MARIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu marta 1942.

70. GVOZDENOVIC Mile MARIJA, 1908, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

71. GVOZDENOVIC Mile MARIJA, 1930, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

72. GVOZDENOVIC Maksima MILA, 1913, seljanka, Srpkinja. Umrla od posljedica bjekstva kod kuće 10. 8. 1944.

73. GVOZDENOVIC Marka MILAN, 1943, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1943.

74. GVOZDENOVIC Nikole MILE, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile 15. 7. 1942.

75. GVOZDENOVIC Miloša MILKA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori novembra 1943.

76. GVOZDENOVIC Miloša MILKA, 1920, seljanka, Srpkinja. Ubile ja ustaše u Petrovoj gori novembra 1943.

77. GVOZDENOVIC Miroslava MILKA, 1897, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Vojniću 26. 11. 1943.

78. GVOZDENOVIC Nikole MILORAD, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

79. GVOZDENOVIC Nikole MILOŠ, 1932, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5-1942. i tamo ubile.

80. GVOZDENOVIC Nikole MIRKO, 1932, đak, Srbin. Internirale ga us-

taše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

81. GVOZDENOVIC Dmitra NIKOLA, 1927, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

82. GVOZDENOVIC Janka NIKOLA, 1932, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

83. GVOZDENOVIC Mile NIKOLA, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Zemunu 1942.

84. GVOZDENOVIC Janka PETAR, 1930, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

85. GVOZDENOVIC Janka STANKA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

86. GVOZDENOVIC Pavla STANKO, 1890, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Karlovcu 27. 10. 1941.

87. GVOZDENOVIC Stojana VASO, 1893, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Karlovcu 27. 10. 1941.

88. GVOZDENOVIC Mile VOJISLAV, 1933, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

89. GVOZDENOVIC Nikole ZlVKO, 1938, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

90. MAĐERClC Dragića ANĐELIJA, 1882, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

91. MAĐERClC Pavla ANĐELIJA, 1930, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

92. MAĐERClC Milića ANKA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

93. MAĐERClC Jovana DRAGIĆA. 1913, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

94. MAĐERClC Milića DUŠAN, 1934, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. j tamo ubile.

95. MAĐERClC Mile JOVAN, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

96. MAĐERClC Pavla JOVAN, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

97. MAĐERClC Mihajla LJUBICA, 1902, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

98. MAĐERClC Milića MARA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

99. MAĐERClC Mile MILA, 1893, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu marta 1942.

100. MAĐERClC Miloša MILAN, 1909, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

101. MAĐERClC Mile MILICA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

102. MAĐERClC Mile MILKA, 1931, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

103. MAĐERClC Pavla MILKA, 1932, đak, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

104. MAĐERClC Mile MILORAD, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

105. MAĐERClC Mile MILOŠ, 1933, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

106. MAĐERClC Milića MILOŠ, 1932, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

107. MAĐERClC Pavla MIRKO, 1934, đak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

108. MAĐERČIĆ Mile VELJKO, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

109. MAĐERČIĆ Maksima VID, 1922, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Petrovoj gori novembra 1943.

110. NAPIJALO Petra LJUBICA, 1926, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 25. 3. 1942.

111. PERIC Pavla DRAGICA, 1908, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

112. PERIĆ Janka SOFIJA, 1888, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

113. PERIĆ Miloša SOFIJA, 1943, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod crkve Kolarić novembra 1943.

KNEŽEVIĆ KOSA

1. CVIJANOVIC Petra JANKO, 1921, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 15. 12. 1941.

2. CVIJANOVIC Teodora MIHAJLO, 1866, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše na Biljegu 21. 3. 1943.

3. CVIJANOVIC Petra SIMICA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla od prehlade u Vojničkom Grabovcu 20. 1. 1943.

4. CVIJANOVIC Trive STANKA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla od prehlade kod kuće 15. 5. 1942.

5. BRDAR Đure BOSKO, 1924, mesar, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 5. 8. 1941. i tamo ubile.

6. BRDAR Luke DESANKA, 1920, seljanka, Srpkinja. Poginula prilikom bombardiranja Bosanskog Petrovca 7. 2. 1943.

7. BRDAR Ilije DUŽAN, 1916, pekar, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu 6. 4. 1945.

8. FUSTAR Stojana ILIJA, 1899, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Trebinju 20. 6. 1942.

9. FUSTAR Stevana MILA, 1870, seljanka, Srpkinja. Zaklali je Nijemci u selu 22. 1. 1943.

10. FUSTAR Stojana NINKO, 1905, seljak, Srbin. Zaklali ga Nijemci u selu 22. 1. 1943.

11. FUSTAR Marka STANKO, 1866, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 15. 7. 1942.

12. JOVIC Milića SIMO, 1897, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Živković Kosi 28. 4. 1942.

13. JURIĆ Đure DRAGAN, 1938, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

14. JURIC Marka ĐURO, 1911, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Kolariću 21. 1. 1943.

15. JURIĆ Jovana MARKO, 1924, seljak, Srbin. Odveden u Norvešku 1942. i tamo umro od neke bolesti.

16. KNEŽEVIĆ Teodora DRAGUTIN, 1883, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 26. 4. 1942. i tamo ubile.

17. KNEŽEVIĆ Stevana MILIĆ, 1883, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani kod Kolarića 2. 10. 1941.

18. KNEŽEVIĆ Jovana MILKA, 1881, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Međeđaku 16. 8. 1941.

19. MAĐERĆIĆ Marka MARKO, 1886, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše na Biljegu 21. 3. 1942.

20. MILIVOJEVIĆ Stevana STEVAN, 1878, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 22. 1. 1943.

21. MRKIĆ Miloša DUŠAN, 1921, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

22. MRKIĆ Miloša MARKO, 1912, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

23. MRKIĆ Đure MILKA, 1887, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

24. MRKIĆ Miloša VID, 1908, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

25. PETROVIĆ Nikole KATA, 1896, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Brušanima 15. 9. 1941.

26. PETROVIĆ Ninka MARKO,, 190[1]. seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Bukovici 17. 4. 1942.

27. PETROVIĆ Đure MILICA, 1921, poštarica, Srpkinja. Ubile je ustaše u Jadovnu 26. 7. 1941.

28. POPOVIC SAMOJLO, 1861, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 15. 10. 1942.

29. RADULOVIC Nikole NIKOLA, 1883, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 14. 3. 1943.

KOKIREVO

1. BARAC Petra VID, 1897, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile aprila 1945.

2. BASARA STANKO, 1907, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u selu u proljeće 1942.

3. BOŽIĆ MARKO, 1895, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu u proljeće 1942.

4. CAVIC Miloša MILKA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla od gladi kod kuće 15. 4. 1942.

5. CAVIC Jovana MILOŠ, 1906, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Bajsfrojd 24. 4. 1942, gdje su ga ubili esesovci.

6. CAVIC Miloša STEVAN, 1924, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Drvara 16. 2. 1943.

7. ČAVIC Jovana VID, 1900, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Bajsfrojd 24. 4. 1942. gdje su ga ubili esesovci.

8. DRAKULIC Nikole ĐURO, 1889, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 12. 5. 1942.

9. DRAKULIC SIMO, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Vojniću marta 1942.

10. DRAKULIC Janka SOFIJA, 1922, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod Plaškog 15. 3. 1944.

11. IVOSEVIC Sime JANKO, 1899, seljak, Srbin. Umro od gladi u logoru u Gorici 25. 7. 1942.

12. KARTALIJA MILE, 1918, seljak, Srbin. Umro u zbjegu u Petrovoj gori 1943.

13. MAKARUN TEODOR, 1887, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u šumi kod sela u proljeće 1942.

14. MANDIC Mihajla MIHAJLO, 1920, seljak, Srbin. Objesio se u Petrovoj gori 1942.

15. PETROVIC Luke DRAGIĆA, 1923, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Kneji kod Plaškog 1944.

16. PETROVIC Jovana LUKA, 1900, seljak, Srbin. Umro u zbjegu u Bosni 1943.

17. PETROVIC Jovana MARKO, 1910, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Bukovici 17. 4. 1942.

18. SABLIC Stanka ĐURO, 1912, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. ii tamo ubile.

19. SABLIĆ Pavla JANKO, 1908, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

20. SABLIC Todora JOVAN, 1910, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

21. SABLIC Jovana MILEVA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla od gladi u Petrovoj gori 15. 4. 1942.

22. SABLIC Janka SIMEUNA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće od gladi 14. 5. 1942.

23. ŠTAKOR Jure MIHAJLO, 1896, šofer, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

24. ŠTAKOR Teodora PETAR, 1906, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 21. 3. 1942.

25. TRBOJEVIC Nikole ĐURĐIJA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu od prehlade zadobivene u bjekstvu 2. 10. 1942.

26. TRBOJEVIC Marka JANKO, 1880, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Vojniću 21. 1. 1943.

27. TRBOJEVIC Marka NIKOLA, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Bihaću 20. 1. 1943.

KOLARIC

1. BOZIC Maksima DANILO, 1876, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u kući 1. 12. 1941.

2. BOZlC Miloša DMITAR, 1885, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

3. BOŽIĆ Milića MILA, 1921, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 29. 4. 1942.

4. BOŽIĆ Miloša MILEVA, 1924, seljanka, Srpkinja. Poginula od savezničkog bombardiranja u Beogradu 17. 5. 1944.

5. BOŽIĆ Dmitra MILIĆ, 1922, podoficir BJV, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

6. BOŽIĆ Nikole MILIĆ, 1881, opančar, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

7. BOŽIĆ Alekse SOFIJA, 1889, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 29. 4. 1942.

8. BUKVA Rade MILE, 1874, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Vujin mosta u Miholjskom 23. 3. 1943.

9. CRNKOVIĆ Mile MIHAJLO, 1930, dijete, Srbin. Ubili ga domobrani kod kuće 1. 5. 1942.

10. ĆORDA Vase ANĐELIJA, 1891, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 5. 5. 1942.

11. ĆORDA Miloša MILIĆ, 1886, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće 5. 5. 1942.

12. DOKIĆ Milića BRANKO, 1937, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u kući 14. 5. 1942.

13. DOKIĆ Josipa MILICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u kući 14. 5. 1942.

14. DOKIĆ Pavla MILIĆ, 1902, kovač, Srbin. Zaklale ga ustaše u kući 14. 5. 1942.

15. DOKIĆ Milića RANKA, 1935, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u kući 14. 5. 1942.

16. GUNJ OLGA, 1871, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u kući 9. 11. 1941.

17. GUNJ TEODOR, 1871, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 11. 1941.

18. IVANOVIĆ MILICA, 1895, kućna pomoćnica, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Kolariću 5. 5. 1942.

19. IVOSEVIČ DANICA, 1861, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u kući 9. 11. 1941.

20. IVOŠEVIC Teodora JOVAN, 1902, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

21. IVOSEVIĆ Milića MILOŠ, 1881, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod šume Loskunja 1941.

22. IVOSEVIĆ Jovana TEODOR, 1870, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Kmjaku 21. 1. 1943.

23. JOVIĆ Save MIHAJLO, 1916, sluga, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Petrovoj gori u proljeće 1945.

24. JURIĆ Stevana ANA, 1891, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 14. 5. 1942.

25. JURIĆ Milića ANĐELIJA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

26. JURIĆ Dušana JELENA, 1936, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. i odvele u logor Stara Gradiška, gdje su je ubile.

27. JURIĆ JOSIP, 1888, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u kući 14. 5.1942.

28. JURIĆ Dragana KATA, 1917, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Jasenovac 1942. i tamo ubile.

29. JURIC Dušana MIRJANA, 1934, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. i odvele u logor Stara Gradiška, gdje je ubijena.

30. KOSIJER Mihaila ĐURO, rođ. 27. 4. 1895, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

31. KOSIJER Đure ILIJA, 1922, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u bolnici u Zagrebu 10. 4. 1941.

32. KOSIJER KATA, 1874. seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće u proljeće 1942.

33. KOSIJER Đure VLADIMIR, rođ. 8. 2. 1925, postolar, Srbin. Zaklale ga i spalile ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

34. KOVAČEVIĆ Milića DMITAR, 1895, seljak, Srbin. Ustaše ga zaklale i spalile u kući 5. 5. 1942.

35. KOVAĆEVIC Dmitra JOVAN, 1926, seljak, Srbin. Ustaše ga zaklale i spalile u kući 5. 5. 1942.

36. KOVACEVIC Stanka JOVAN, 1892, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Bajsfrojd 1942. gdje je ubijen 17. 7. 1942.

37. KOVACEVIC Đure KATA, 1897, seljanka, Srpkinja. Ustaše je zaklale i spalite u kući 5. 5. 1942.

38. KRESOJEVIĆ Marka ANĐELIJA, 1893, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše 5. 5. 1942. kod svećenikovog stana u Kolariću.

39. KRESOJEVIĆ Ninka DANICA, 1931, dijete, Srpkinja. Uhvaćena 14. 5. 1942. i odvedena u logor Stara Gradiška gdje su je ubile ustaše.

40. KRESOJEVIĆ Nikole DRAGIĆA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Leipzigu decembra 1943.

41. KRESOJEVIĆ Staniše MIHAJLO, 1883, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci na livadama u Vojniću 13. 12. 1943.

42. KRESOJEVIĆ Ninka MILOŠ, 1935, dijete, Srbin. Uhvaćen od ustaša 14. 5. 1942. ;i odveden .u logor Stara Gradiška, odatle je prebačen u logor Jasenovac, a zatim u logor Jastrebarsko, gdje je od zlostavljanja umro u tamošnjoj »bolnici« u ljeto 1942.

43. KRESOJEVIĆ Marka NIKOLA, rođ. 10. 10. 1896, seljak, Srbin. Zaklate ga ii spalile ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

44. KRESOJEVIĆ Teodora SAVA, 1889, seljanka, Srpkinja. Uhvatite je ustaše 14. 5. 1942. u selu zatim su je povele prema logoru Stara Gradiška. Na putu je bačena u rijeku Savu.

45. MACESlC Petra DESANKA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 9. 11. 1941.

46. MAĆESlC Đure MARIJA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 9. 11. 1941.

47. MACESlC Petra MILOŠ, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 9. 11. 1941.

48. MACESlC Petra NEDELJKA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla od posljedica ustaškog maltretiranja u Petrovoj gori maja 1942.

49. MACESlC Petra ZDRAVKO, 1936, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 9. 11. 1941.

50. MARTINOVIĆ SAVA, 1880, služavka, Srpkinja. Ubijena od ustaša u Vojniću juna 1942.

51. MALOBABIĆ Ignjatije DUŠAN, rođ. 1866, pravoslavni svećenik, Srbin. Zaklate ga ustaše u blizini stana u Kolariću 5. 5. 1942.

52. MALOBABIĆ MILEVA, 1870, seljanka, Srpkinja. Zaklate je ustaše u Kolariću 5. 5. 1942.

53. MIHAJLOVIĆ Mile MILKA, 1917, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 9. 11. 1941.

54. MIHAILOVIC Milića MILKA, 1874, seljanka, Srpkinja. Internirate je ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

55. MIHAILOVIC Miloša PETAR, 1871, obućar, Srbin. Internirate ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

56. MIHAILOVIC Miloša SIMO, 1882, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

57. MUSULIN Đure SIMO, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Kuplenskom kod Kresojevića 28. 4. 1942.

58. OPAČlC Pavla BRANKO, 1901, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u selu Svinjarica 15. 10. 1941.

59. OPARNICA Milovana ĐURAĐ, 1857, seljak, Srbin. Zaklate ga ustaše i spalite u kući u proljeće 1942.

60. OPARNICA Đurđa JOVAN, 1902, seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Slavonskoj Požegi 11. 5. 1942.

61. OPARNICA Milića MILlC, rođ. 20. 5. 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše nedaleko od crkve Kolarić prilikom pokušaja bijega na dan masakra 26. 4. 1942.

62. OPARNICA Pavla MILlC, 1870, seljak, Srbin. Obolio od posljedica rata i umro na Siciliji u proljeće **1945.**

63. OPARNICA Petra PAVAO, 1870, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Gornjem Budačkom 27. 1. 1943.

64. PADEZANIN Milića -NIKOLA, 1870, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše nedaleko od crkve Kolarić prilikom pokušaja bijega na dan masakra 26. **4. 1942.**

65. SKRGIĆ Marka KATA, 1870, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Vojniću 9. 5. 1942.

66. VUKOBRATOVIC Ninka MIHAJLO, 1902, obućar i trgovac mješovitom robom, Srbin. Umro od posljedica ustaškog maltretiranja u bolnici u Karlovcu u ljeto 1941.

67. ZIVKOVIC Janka KATA, 1892, seljanka, Srpkinja. Ubile je i spalile ustaše kod kuće 9. 11. 1941.

KRIVAJA

1. CORDA Mile ANĐELIJA, 1905, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.

2. CORDA Mihajla DRAGIĆA, 1926, dijete, Srpkinja. Ubili je Talijani u selu 2. 10. 1941.

3. CORDA Nikole DRAGIC, 1898, saljaik, Srbin. Ubili ga Talijani u Karlovcu 2. 10. 1941.

4. CORDA Mihajla JANKO, 1929, dajete, Srbin. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.

5. CORDA Luke MARTA, 1879, seljanka, Srpkinja. Zaklale je i spalile ustaše u kući Corda Anke 6. 5. 1942.

6. CORDA Stevana MILE, 1920, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani; u selu 2. 10. 1941.

7. CORDA Mihajla MILEVA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.

8. CORDA Mihajla MILKA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubili je Talijani u selu 2. 10. 1941.

9. CORDA Vida MILKA, 1938, dijete, Srpkinja. Ustaše je zaklale i spalile u kući Corda Anke 6. 5. 1942.

10. CORDA Miloša MIRKO, 1935, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Frkašiću 16. 2. 1943.

11. CORDA Đure SOFIJA, 1897, seljanka, Srpkinja. Ustaše je zaklale i spalile u kući Gorda Anke 6. 5. 1942.

12. CORDA Mile SOFIJA, 1941, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše 14. **5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.**

13. CORDA STANICA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće maja 1942.

14. CODRA Mile STANKO, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

15. CORDA Miloša STEVAN. 1888, seljak, Srbin. Ustaše ga ubile i spalile u selu 1942.

16. CORDA Stevana VID, 1912, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu 21. 11. 1942.

17. JEREMIĆ Marka DRAGIĆA, 1910, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u Vojiišnici 14. 5. 1942.

18. EREMIC Milanka DMITAR, 1915, trgovac, Srbin. Umro od posljedica bjekstva kod kuće januara 1942.

19. EREMIC DRAGIĆA, 1929, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942.

20. EREMIC INDIJA, 1931, dijete, Srpkinja. Umrla od posljedica prehlade **tu** selu maja 1942.

21. EREMIC Marka MARIJA, 1885, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 14. 5. 1942.

22. EREMIĆ iDmitra MARKO, 1880, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Bosni marta 1943.

23. EREMIC Stojana MIHAJLO, 1891, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. j tamo ubile.

24. EREMIČ Marka MILA, 1904, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

25. EREMIC Mihajla MILA, 1915, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Vojiišnici 14. 5. 1942.

26. EREMIC Miće MILAN, 1910, seljak. Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

27. EREMIC Miloša MILAN, 1876, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

28. EREMIC MILE, 1882, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

29. EREMIĆ Mile NADA, 1930, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

30. EREMIĆ PETRA, 1894, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

31. EREMIĆ SAVA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

32. EREMIĆ Mihajla ZORKA, 1927, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

33. LACKOVIĆ Pavla MIHAJLO, 1930, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše !u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

34. LACKOVIĆ Đure VASILIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

35. LISIĆ Đure BRANKO, 1940, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

36. LISIĆ Miloša DRAGICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

37. LISIC Mile Đuro, 1930, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Bosanske Krupe 30. 1. 1943.

38. LISIĆ Stevana ĐURO, 1921, seljak, Srbin. Umro od prehlade 1 TBČ u selu 10. 2. 1942.

39. LISIĆ KATA, 1893, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu maja 1942.

40. LISIĆ Dragića KATA, 1909, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. **1942.**

41. LISIC LJUBICA, 1892, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 1942.

42. LISIC Nikole LJUBICA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla od posljedica ustaškog ranjavanja u iselu decembra 1942.

43. LISIC Mile MICA, 1932, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1942.

44. LISIC MlCO, 1886, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

45. LISIĆ Đure MILADIN, 1900, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću **partizana u Crnoj Lokvi kod Petrove gore 20. 9. 1942.**

46. LISIĆ MILICA, 1857, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

47. LISIĆ MILICA, 1904, iseljanka, Srpkinja. Poginula od njemačkog aviona kod Bosanske Krupe 1943.

48. LISIC MILKA, 1882, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. |i tamo ubile.

49. LISIĆ Janka MILKA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubili je (Nijemci kod Bosanske Krupe 30. 1. 1943.

50. LISIĆ Đure MILOŠ, 1912, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu oktobra 1941.

51. LISIĆ Nikole MILOŠ, 1933, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

52. LISIĆ Stevana MILOŠ, 1851, kovač, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 15. 5. 1942.

53. LISIĆ Stevana MILOŠ, 1912, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Karlovcu 2 .10. 1941.

54. LISIĆ NIKOLA, 1860, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

55. LISIĆ PAVAO, 1890, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška maja 1942. i tamo ubile.

56. LISIC Mile STANA, 1934, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

57. LISIC Time STANKO, 1896, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Vojniću 1941.

58. LISIĆ Đure STEVAN, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Vojišnici 1941.

59. LISIC VASILIJA, 1898, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 1942. i tamo ubile.

60. MACUT Pavla MIHAJLO, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

61. MACUT Janka PAVAO, 1898, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u

logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

62. NOVAKOVIC Janka JULIKA, 1891, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 14. 5. 1942.

63. NOVAKOVIC Stanka MARIJA, 1914, seljanka, Srpkinja. Umrla od gladi u selu 14. 5. 1942.

64. NOVAKOVIC Marka MILA, 1894, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 14. 5. 1942.

65. NOVAKOVIC Miloša MILE, 1907. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

66. NOVAKOVIC Mile SOFIJA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla od gladi u šumi kod sela 12. 5. 1942.

67. NOVAKOVIC Stevana VID, 1889, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

68. PAlC Janka STEVO, 1910, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Radonji oktobra 1941.

69. TRBOJEVIC Stanka MILE, 1939. dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1943. i tamo ubile.

70. ZIVKOVIČ SAVA, 1902, služavka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

KUPLENSKO

1. BANDA Ninka SOFIJA, 1932, đak. Srpkinja. Spalile je ustaše u kući 12. 5. 1942.
2. BLAGOJEVIC Ninka BOZO, 1930, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 28. 8. 1941.
3. BLAGOJEVIC Gliše CVIJETA. 1877, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Miholjskom 21. 1. 1943.
4. BLAGOJEVIC Mile DANILO, 1937, dijete, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 21. 1. 1943.
5. BLAGOJEVIC Mile DMITAR, 1925. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u bijegu u Debeloj Kosi 25. 3. 1942.
6. BLAGOJEVIC Rade DRAGIC, 1919. seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.
7. BLAGOJEVIC Mile ILIJA, 1911. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 31. 7. 1941.
8. BLAGOJEVIC Janka JANKO, 1937, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestao.
9. BLAGOJEVIC Đure JOVAN, 1906, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.
10. BLAGOJEVIC Jovana MARKO, 1910, seljak. Srbin. Zaklale ga ustaše u Šaulškim lukama 3. 8. 1941.
11. BLAGOJEVIC Mile MARKO, 1914, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.
12. BLAGOJEVIC Vase MARKO, 1908, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.
13. BLAGOJEVIC Petra MIHAJLO. 1920, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Šaulškim lukama 3. 8. 1941.
14. BLAGOJEVIC Nikole MILA, 1899. seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci kod Livna 1. 3. 1943.
15. BLAGOJEVIC Đure MILE, 1896, seljak, Srbim. Ubile ga ustaše u Biljegu 25.4.1942.
16. BLAGOJEVIC Ilije MILE, 1892, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 31. 7. 1941.
17. BLAGOJEVIC Ilije MILE, 1899. seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Debeloj Kosi 22. 10. 1941.
18. BLAGOJEVIC Miloša MILE, 1897, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.
19. BLAGOJEVIC Ninka MILE, 1889, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 28. 8. 1941.
20. BLAGOJEVIC Vase MILE, 1899, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.
21. BLAGOJEVIC Bože MILICA, 1930, seljanka, Srpkinja. Ubili je Talijani u Debeloj Kosi 22. 10. 1941.
22. BLAGOJEVIC Đurđa MILIĆ, 1925, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.
23. BLAGOJEVIC Rade MILIC, 1915, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.
24. BLAGOJEVIC Rade MILOŠ, 1897, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Kuplenskom 22. 10. 1941.

25. BLAGOJEVIC Stanka MILOŠ, 1916, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.

26. BLAGOJEVIC Laze NIKOLA, 1872, lugar, Srbin, Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1941.

27. BLAGOJEVIC Ninka NIKOLA, 1921, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. u selu i sprovele u logor Stara Gradiška, zatim u Norvešku. Ubili ga Nijemci u Norveškoj.

28. BLAGOJEVIC Ninka NINKO, 1925, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.

29. BLAGOJEVIC Jovana PETAR, 1891, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.

30. BLAGOJEVIC Teodora PETAR, 1892, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.

31. BLAGOJEVIC Ilije RADE, 1892, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.

32. BLAGOJEVIC Marka SOFIJA. 1892, seljanka, Srpkinja. Ubijena u Bosni 1943.

33. BLAGOJEVIC Stevana STANKA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ustaše je spalile u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

34. BLAGOJEVIC Đure STANKO, 1919, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška, a zatim u Norvešku. Ubili ga Nijemci u logoru u Norveškoj.

35. BLAGOJEVIC Josipa STANKO, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.

36. BLAGOJEVIC Janka ZORKA, 1931, đak, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

37. BRINJAK Miloša PAVAO, 1878, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 31. 3. 1943.

38. DOBROSAVLJEVIC Ninka MIHAJLO, 1887, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

39. DOKlC Luke ANKA, 1936, dijete-Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

40. DOKlC Pavla BOGlC, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

41. DOKlC Dragića BOSILJKA, **1934**, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše ù Petrovoj gori 11. 5. 1942.

42. DOKlC Marka BRANKO, 1930, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

43. DOKlC Dragića DESANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 11. 5. 1942.

44. DOKlC Dragića DRAGIĆA, 1936, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

45. DOKlC Stanka DRAGIĆA, 1941, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

46. DOKlC Mojsija DRAGlC, 1899, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor u Zemun gdje je nestao.

47. DOKlC Dragića ĐURO, 1928, đak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. u Petrovoj gori :i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestao.

48. DOKlC Vase KATA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 9. 5. 1942.

49. DOKlC Mojsije LUKA, 1904, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. u Petrovoj gori i sprovele u logor Zemun gdje je ubijen.

50. DOKlC Stanka MARIJA, 1899, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u kući 9. 5. 1942.

51. DOKlC Mojsije MARKO, 1914, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Petrovoj gori 21. 3. 1942.

52. DOKlC Pavla MARKO, 1905, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

53. DOKlC Stanka MIHAJLO, 1937, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše i spalile u kući 9. 5. 1942.

54. DOKlC Ninka MILE, 1918, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u selu 1941.

55. DOKlC Pavla MILE, 1898, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

56. DOKIĆ Jove MILICA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu maja 1942.

57. DOKIĆ Milovana MILICA, ‘1901, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

58. DOKIĆ Bogića MILIĆ, 1919, seljak, Srbin. Zarobljen aprila 1941. kao bivši jugoslavenski vojnik i ubijen u logoru za ratne zarobljenike u Njemačkoj.

59. DOKIĆ Teodora MILKA, 1896, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

60. DOKIĆ Luke MILORAD, 1939, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

61. DOKIĆ Jovana MILOŠ, 1917, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

62. DOKlC Ninka MILOŠ, 1918, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. u Petrovoj gori ,i sprovele u logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

63. DOKlC Pavla MILOŠ, 1892, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. u Petrovoj gori i sprovele u logor Zemun gdje je ubijen.

64. DOKIĆ Alekse NINKO, 1892, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. u Petrovoj gori i sprovele u logor Jasenovac gdje su gai ubile.

65. DOKIĆ Bogdana PAVAO, 1872, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.

66. DOKIĆ Đure SOFIJA, 1914, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 9. 5. 1942.

67. DOKlC Ignjatije STANA, 1875, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 9. 5. 1942.

68. DOKIĆ Stevana STANA, 1907, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

69. DOKIĆ Luke STEVAN, 1942, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

70. DOKlC Petra TEODORA, 1882, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 9. 5. 1942.

71. ĐANKOVlC Stevana MILICA, 1938, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. u Petrovoj gorii i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

72. ĐANKOVlC Lazara NINKO, 1915, žandar, Srbin. Ubile ga ustaše u Fruškoj gori 1942.

73. ĐANKOVlC Stevana RANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. u Petrovoj gori i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je ubijena.

74. GUŠIĆ Vase ANĐELIJA, 1885, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Kolariću 13. 12. 1943.

75. GUŠIĆ Petra DARINKA, 1896, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 9. 5. 1942.

76. GUŠIĆ Mojsije MAKSIM, 1872, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.

77. GUŠlC Maksima MARKO, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku kod Krnjaka 29. 7. 1941.

78. GUŠIĆ Maksima TEODOR, 1903, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Kolariću 22. 10. 1941.

79. HAJDIN Mile ANKA, 1913, seljanka, Srpkinja. Ubili je Talijani kod Krnjaka 2. 12. 1941.

80. HRSTIĆ Nikole MARKO, 1902, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

81. KOKIR Janka DRAGICA, 1906, seljanka, Srpkinja. Ubijena nesmotrenošću partizana u šumi Debela Kosa 7. 5. 1942.

82. KOKIR Ignjatije ILIJA, 1901, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška, a zatim u Norvešku. Ubili ga Nijemci u logoru u Norveškoj.

83. KOVAĆIĆ Mihajla ANA, 1892, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. j sprovele u logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

84. KOVAClĆ Janka ANKA, 1934, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

85. KOVAĆIĆ Janka BRANKO, 1941, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše majci na rukama u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

86. KOVACIĆ Miloša BRANKO, 1932, đak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14.

5. 1942. u Petrovoj gori i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestao.

87. KOVAČIĆ Janka DANICA, 1930, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

88. KOVAClC Miloša DANICA, 1935, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

89. KOVAClC Steve DRAGIĆA, 1916, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

90. KOVAClC Janka DUŠAN, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

91. KOVAClC Stanka ĐURO, 1906, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

92. KOVAClC Vaše JANKO, 1900, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Zemun gdje su ga ubile.

93. KOVAClC Miloša JOVAN, 1918, bravar, Srbin. Ubili ga Nijemci u Beogradu 27. 3. 1943.

94. KOVAClC Milića KATA, 1934, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

95. KOVAClC Milića MIHAJLO, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

96. KOVAClC Miloša MIHAJLO, 1929, đak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 3. 8. 1941.

97. KOVAClC Milića MILKA, 1906, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

98. KOVAClC Janka NIKOLA, 1938, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

99. KOVAClC Miloša SAVA, 1875, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

100. KOVAClC Janka SOFIJA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

101. KOVAClC Janka STANKA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

102. KOVAClC Vase STANKO, 1882, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Knežević Kosi 20. 4. 1942.

103. KOVAClC Stanoje TOMA, 1878, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u selu 22. 10. 1941.

104. KRESOJEVIC Jove ANĐELIJA, 1909, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 9. 5. 1942.

105. KRESOJEVIC Jovana ANKA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće u proljeće 1942.

106. KRESOJEVIC Ignjatije BOZO, 1884, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 25. 4. 1942.

107. KRESOJEVIC Milića JOVAN, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 5. 1942.

108. KRESOJEVIC Jovana MARIJA, 1884, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 9. 5. 1942.

109. KRESOJEVIC Marka MILA, 1870, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće u proljeće 1942.

110. KRESOJEVIC Stojana MILA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 9. 5. 1942.

111. KRESOJEVIC Marka MILICA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu u proljeće 1942.

112. KRESOJEVIC Nikole MILKA, 1880, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

113. KRESOJEVIC Bože STANKA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 9. 5. 1942.

114. LONČAR Milana DRAGIĆA, !193 L, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 6. 8. 1941.

115. LONČAR Milana LJUBA, 1933, (dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 1942.

116. LONČAR Milana MILE, 1941, jdijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 6. 8. 1941.

117. LONČAR Milana MILICA, 1907, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće 6. 8. 1941.

118. LONČAR Milana SPASOJA, 1936, dijete, Srbim. Zaklale ga ustaše u selu 6. 8. 1941.

119. MACEŠIC Miloša DRAGlC, 1923, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

120. MAĆEŠIĆ Petra DRAGIĆ, 1908, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

121. MACEŠIĆ Petra MILE, 1911, obućar, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

122. MAĆESIC Dmitra MILIĆ, 1885, kovač, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

123. MAĆEŠIĆ Petra MILIĆ, 1914, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 25. 4. 1942.

124. MAĆEŠIĆ Mile NINKO, 1873, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u selu 22. 10. 1941.

125. MAĆEŠIĆ Mile PETAR, 1888, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 25. 4. 1942.

126. MAĆEŠIĆ Dragića VLADIMIR, 1925, obućar, Srbin.Uhvatile ga ustaše 2. 10. 1941. u Karlovcu i sprovele u logor Jasenovac, gdje su ga ubile.

127. MAGARAC Đure MILIĆ, 1918, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

128. MANDIĆ Pavla ANKA, 1907, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

129. MANDIĆ Petra ANKA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

130. MANDIĆ Milića BRANKO, 1932, đak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 25. 4. 1942.

131. MANDIĆ Petra DANICA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

132. MANDIĆ Milića DRAGIĆA, 1935, đak, Srpkinja. Spalile je ustaše u crkvi Kolarić 25. 4. 1942.

133. MANDIĆ Ilije ĐURĐIJA, 1917, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

134. MANDIĆ Stevana ĐURO, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama kod Vojnića 3. 8. 1941.

135. MANDIĆ Luke MARKO, 1881, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama kod Vojnića 3. 8. 1941.

136. MANDIĆ Mile MARKO, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama kod Vojnića 3 8 1941.

137. MANDIĆ Dmitra MIHAJLO, 1931, đak, Srbin. Poginuo od bombe u selu 3. 6. 1944.

138. MANDIĆ Marka MILE, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama kod Vojnića 3. 8. 1941.

139. MANDIĆ Mile MILE, 1916, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama kod Vojnića 3. 8. 1941.

140. MANDIĆ Marka MILIĆ, 1907, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 24. 4. 1942. u selu i sprovele u logor Jasenovac, a zatim u Norvešku. Ubili ga Nijemci u logoru u Norveškoj.

141. MANDIĆ Pavla MILIĆ, 1922, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama kod Vojnića 3. 8. 1941.

142. MANDIĆ Milića Nikola, 1930, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

143. MANDIĆ Marka PETAR, 1922, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama 3. 8. 1941.

144. MANDIĆ Pavla SIMO, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Šaulskim lukama kod Vojnića 3. 8. 1941.

145. MARTINOVIC Laze ANKA, 1893, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše i spalile u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

146. MARTINOVIC Dmitra MIHAJLO, 1899, seljak, Srbin. Nestao u logoru u Norveškoj 1942.

147. MARTINOVIC Stoje MILKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubila je Talijani u Debeloj Kosi 22. 10. 1941.

148. MARTINOVIC Mihajla MILOŠ, 1920, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu 24. 4. 1942. Nestao u logoru u Norveškoj.

149. MATIJEVIČ Sofije MILOŠ, 1928, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Bosanskom Petrovcu 16. 2. 1943.

150. MIHAJLOVIC Mile ANKA, 1931, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

151. MIHAJLOVIC Marka ĐURO, 1900, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

152. MIHAJLOVIC Mile MILICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

153. MIHAJLOVIC Đure MILIC, 1898, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Ze-Imun gdje je nestao.

154. MIHAJLOVIC-VEZMAR Gaje MILKA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Kolariću 26. 4. 1942.

155. MIHAJLOVIC Petra MILOŠ, 1897, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 21. 1. 1943.

156. MIHAJLOVIC Nikole STANA, 1897, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

157. MILOJKOVIC DRAGIC, 1899, (seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Saulskim lukama 3. 8. 1941.

158. MILJENOVIĆ Miloša ANA, 1888, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

159. MILJENOVIĆ Mirka DRAGICA, 1932, đak, Srpkinja Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

160. MILJENOVIĆ Maksima MIHAJLO, 1902, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Zemun gdje je nestao.

161. MILJENOVIĆ Vase MILA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 5. 1942.

162. MILJENOVIĆ Sime MIRKO, 1913, obućar, Srbin. Uhvatile ga ustaše 2. 10. 1941. i sprovele u logor Jasenovac gdje je nestao.

163. MILJENOVIĆ Ninka SARA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

164. NAPIJALO Petra ANĐELIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše kod kuće 11. 5. 1942.

165. NAPIJALO Stanka ANĐELIJA, 1929, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

166. NAPIJALO Ninka ANKA, 1935, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

167. NAPIJALO Rade ANKA, 1908, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

168. NAPIJALO Stanka BRANKO, **1934**, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

169. NAPIJALO Simeona CVIJAN, 1875, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. ,1942.

170. NAPIJALO Ninka DANICA, 1938, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

171. NAPIJALO Stanka DANICA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

172. NAPIJALO Miloša DMITAR, 1895, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Zemun gdje je nestao.

173. NAPIJALO Ninka DRAGAN, 1933, đak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

174. NAPIJALO Ignjatije DRAGIC, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

175. NAPIJALO Miloša DRAGIC, 1917, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

176. NAPIJALOTome DRAGIC, 1885, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

177. NAPIJALO Pavla DRAGO, 1885, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

178. NAPIJALO Steve DRAGO, 1914, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

179. NAPIJALOMarka ILIJA, 1869, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 5. 1942.

180. NAPIJALO Petra ILIJA, 1896, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 22. 9. 1941.

181. NAPIJALO Stanka JANKO, 1880, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Norveškoj 1942.

182. NAPIJALO Dragića JELENA, 1901, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

183. NAPIJALO Miloša JOVAN, 1899, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 2. 10. 1941. i sprovele u logor Jasenovac gdje su ga ubile.

184. NAPIJALO Janka JULIKA, 1885, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

185. NAPIJALO Ilije KATA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 5. 1942.

186. NAPIJALO LJUBICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

187. NAPIJALO Marka LJUBICA, 1936, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u 'logor Stara Gradiška gdje su je ubile.

188. NAPIJALO Mihajla LJUBICA, 1925, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

189. NAPIJALO Mile LJUBICA, 1927. dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

190. NAPIJALO Miloša LJUBICA, 1929, đak, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

191. NAPIJALO Nikole LJUBICA, 1910, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u šumi Lisičnjak 14. 5. 1942.

192. NAPIJALO Petra LJUBICA, 1927, seljanka, Srpkinja. Ubili je Nijemci u Ključaru 21. 1. 1943.

193. NAPIJALO Ilije MARKO, 1896, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

194. NAPIJALO Jovana MARKO, 1885, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

195. NAPIJALO Marka MARKO, 1939, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

196. NAPIJALO Cvijana MIHAJLO, 1900, seljak, Srbin. Uhvatili ga Talijani 2. 10. 1941. u selu i predali ustašama u Karlovcu koje su ga sprovele u logor Jasenovac gdje je ubijen.

197. NAPIJALO Nikole MILA, 1894, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 9. 5. 1942.

198. NAPIJALO Mihajla MILAN. 1936, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

199. NAPIJALO Stevana MILAN, 1931, đak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

200. NAPIJALO Mile MILICA, 1896, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

201. NAPIJALO Drage MILlC, 1912, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

202. NAPIJALO Laze MILlC, 1888, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

203. NAPIJALO Marka MILlC, 1942, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

204. NAPIJALO Miloša MILlC, 1930, đak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

205. NAPIJALO Stanka MILlC, 1931, đak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod Bosanskog Petrovca 16. 3. 1943.

206. NAPIJALO Janka MILKA, 1926, bez zanimanja (paralizirana), Srpkinja. Spalile je ustaše u vlastitoj kući 9. 5. 1942.

207. NAPIJALO Milića MILKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

208. NAPIJALO Stanka MILKA, 1904, seljanka, Srpkinja. Zaklale (je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

209. NAPIJALO Cvijana MILOŠ, 1904, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

210. NAPIJALO Miloša MILOŠ, 1929, đak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

211. NAPIJALO Teodora MILOŠ, 1924, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Zemun gdje su ga ubile.

212. NAPIJALO Stevana MIRKO, 1937, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje su ga ubile.

213. NAPIJALO Steve NEĐELJKO, 1938, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 12. >5. 1942.

214. NAPIJALO Nikole NINKO, 1908, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

215. NAPIJALO Pavla PETAR, 1896, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Zemun gdje je nestao.

216. NAPIJALO Petra PETRA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 11. 5. 1942.

217. NAPIJALO Miloša RANKA, 1924, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

218. NAPIJALO Cvijana SIMO, 1909, seljak, Srbin, Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

219. NAPIJALO Stanka SOFIJA, 1933, đak, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

220. NAPIJALO Jovana STANICA, 1940, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

221. NAPIJALO Ilije STANKO, 1900, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 16. 3. 1943.

222. NAPIJALO Pavla STEVO, 1873, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

223. NAPIJALO Ignjatije TEODOR, 1897, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Zemun gdje je nestao.

224. NOVAKOVIC Save MIHAJLO, 1924, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 25. 4. 1942. u selu i sprovele u logor u Norvešku. Strijeljan sa ostalih 217 logoraša u logoru Bajsfjord 16. 2. 1943.

225. NOVAKOVIC Save MILOŠ, 1925, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 25. 4. 1942. u selu i predale Nijemcima koji su ga sproveli u logor Bajsfjord u Norveškoj. Strijeljan sa grupom logoraša 16. 2. 1943.

226. PERIĆ Jakova ĐURO, 1865, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u selu 22. 1. 1943.

227. PETROVIC Cvijana JOVAN, 1893, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 3. 8. 1941.

228. PETROVIC Jovana MILIC, 1911, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Saulskim lukama 3. 8. 1941.

229. PETROVIC Milovana MILKA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

230. PETROVIC Jovana MILOŠ, 1909, seljak, Srbin. Nestao u logoru Jasenovac 1941.

231. RADULOVIC Marka ANKA, 1931, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

232. RADULOVIC Marka ANKA, 1887, seljanka, Srpkinja. Internirale je' ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

233. RADULOVIC Rade ANKA, 1938, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Vojniću 25. 3. 1942.

234. RADULOVIC Marka BOSILJKA, 1935, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

235. RADULOVIC Rade DRAGAN, 1934, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Vojniću 25. 3. 1942.

236. RADULOVIC Danila ĐURO, 1905, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Zemun gdje je nestao.

237. RADULOVIC Vase LJUBA, 1939, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

238. RADULOVIC Vase MARKO, 1908, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 25. 4. 1942. i sprovele u logor u Norvešku gdje je nestao.

239. RADULOVIC Teodora MILA, 1911, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Vojniću 25. 3. 1942.

240. RADULOVIC Vase MILE, 1894, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. ii sprovele u logor Jasenovac gdje su ga ubile.

241. RADULOVIC Vase MILKA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

242. RADULOVIC Marka MILOŠ, 1932, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestao.

243. RADULOVIC Vase MILOS, 1933, đak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestao.

244. RADULOVIC Miloša MILOVAN, 1927, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovvoj gori 12. 5. 1942.

245. RADULOVIC Vase RADE, 1911, općinski stražar, Srbin. Zaklale ga ustaše u Vojniću 25. 3. 1942.

246. RADULOVIC Marka RANKA, 1933, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

247. RADULOVIC Miloša VASO, 1910, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

248. SIPIC Ninka DRAGlC, 1863, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci i spalili u selu 21. 1. 1943.

249. SIPIC Sime MILE, 1926, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 25. 4. 1942.

250. STUDEN Đure DRAGIĆA, 1926, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

251. TODORIC Dragića ANKA, 1936, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. ,i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

252. TODORIC Janka BRANKO, 1934, đak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestao.

253. TODORIC Mihajla DARINKA, 1938, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori maja 1942.

254. TODORIC Slavka DRAGlC, 1938, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestao.

255. TODORIC Mihajla DUŠAN, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

256. TODORIC Mile ILINKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gomi 12. 5. 1942.

257. TODORIC MARTA, 1882, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

258. TODORIC Dmitra MIHAJLO, 1899, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestao.

259. TODORIC Slavka MIHAJLO, 1936, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestao.

260. TODORIC Nikole MILA, 1916, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

261. TODORIC Dragića MILAN, 1932. đak, Srbin. Ubila ga Huskina milicija u selu 12. 5. 1943.

262. TODORIC Cvijana MILANKO, 1914, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Zemun gdje je nestao.

263. TODORIC Janka MILE, 1925, đak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Zemun i tamo ubile.

264. TODORIC Đure MILICA, 1911, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 5. 1942.

265. TODORIC Rađana NIKOLA, 1876, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 2. 5. 1942.

266. TODORIC Milića SIMO, 1920, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Zemun gdje je nestao.

267. TODORIC Ninka SOFIJA, 1902, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

268. TODORIC Pavla STANKA, 1902, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je listaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestala.

269. TODORIC Dragića STANKO, 1938, dijete, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. ii sprovele u logor Stara Gradiška gdje je nestao.

270. VILA Rade DRAGIĆA, 1924, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 9. 5. 1942.

271. VILA Vase MIRKO, 1913, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i sprovele u logor Zemun gdje je nestao.

272. VUCETIC Mile BOZO, 1907, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 24. 4. 1942.

273. VUCETIC Mile ĐURO, 1898, seljak, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Petrovoj gori 15. 10. 1941.

274. VUCETIC Nikole MILE, 1876, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

275. VUCETIC Mile MILICA, 1889, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj goni 14. 5. 1942.

276. VUCETIC Mile MILlC, 1911, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

277. VUCETIC Teodora MILOŠ, 1908, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

278. VUCETIĆ Mile NIKOLA, 1909, seljak, Srbin. Ubili ga oružnici kod Škokova — Cazin 27. 3. 1943.

279. VUKOBRATOVIC Teodora ANĐELIJA, 1910, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u crkvi Kolarić 25. 4. 1942.

280. VUKOBRATOVIC Jovana BRANKO, 1920, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

281. VUKOBRATOVIC Janka DANICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

282. VUKOBRATOVIC Miloša DUŠAN, 1921, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

283. VUKOBRATOVIC Ninka DUŠAN, 1911, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

284. VUKOBRATOVIC Janka ĐURO. 1896, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

285. VUKOBRATOVIC Mile ĐURO, 1896, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u selu 22. 10. 1941.

286. VUKOBRATOVIC Milića ĐURO, 1897, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 22. 10. 1941. i tamo ubile.

287. VUKOBRATOVIC Milića JOVAN, 1899, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

288. VUKOBRATOVIC LJUBICA, 1899, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

289. VUKOBRATOVIC Teodora LJUBICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

290. VUKOBRATOVIC Teodora MARKO, 1919, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor u Norvešku 25. 4. 1942. gdje su ga ubili Nijemci.

291. VUKOBRATOVIC Đure MIHAJLO, 1919, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

292. VUKOBRATOVIC Ninka MIHAJLO, 1914, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor u Norvešku 25. 4. 1942. i tamo ubili.

293. VUKOBRATOVIC Jovana MILICA, 1911, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

294. VUKOBRATOVIC Miloša MILICA, 1933, dijete, Srpkinja. Ubijena u Bosni 1943.

295. VUKOBRATOVIC Đure MILKA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 5. 1942.

296. VUKOBRATOVIC Đure MIRKO, 1930, dijete, Srbin. Poginuo u Bosni januara 1943.

297. VUKOBRATOVIC Đure NIKOLA, 1926, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

298. VUKOBRATOVIC NINKO, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 9. 5. 1942.

299. VUKOBRATOVIC Dmitra PAVAO, 1924, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

300. VUKOBRATOVIC Mihajla STANKO, 1911, stolar, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

301. VULETIC Jovana NIKOLA, 1908, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Bajsfjord u Norvešku 25. 4. 1942. gdje su ga ubili esesovci.

LOSKUNJA

1. BRDAR Đure BOŠKO, 1925, mesar, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Jasenovac 5. 8. 1941. i tamo ubile.

2. BRDAR Luke DESANKA, 1920, seljanka, Srpkinja. Poginula od njemačkog bombardiranja u Bosni 7. 2. 1943.

3. BRDAR Ilije DUŠAN, 1916, pekar, Srbin. Ubile ga ustaše u Karlovcu septembra 1942.

4. BRDAR Miloša ILIJA, 1882, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Donjem Vojniću oktobra 1942.

5. BRDAR Pavla MARIJA, 1870, seljanka, Srpkinja. Ubili je Talijani u selu 2. 10. 1941.

6. BRDAR Jovana MILKA, 1885, seljanka, Srpkinja. Ubili je Talijani u selu 2. 10. 1941.

7. BRDAR Đure MILOŠ, 1923, seljak. Srbin. Internirale ga ustaše u logor u Njemačku 10. 5. 1942. gdje je ubijen.

8. BRDAR Petra NIKOLA, 1919, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u selu 2. 10. 1941.

9. BRDAR Đure PETRA, 1882, seljanka, Srpkinja. Spalili je Talijani u selu 2. 10. 1941.

10. BUKVA Marka MARKO, 1884, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

11. HRSTIC Teodora JOVAN, 1892, penzioner, Srbin. Ubili ga oružnici u selu 28. 8. 1941.

12. JANJIC Stevana MARIJA, 1878, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori aprila 1942.

13. MAĆESIĆ Mihajla MIRKO, 1927, dijete, Srbin. Umro od straha u Petrovoj gori marta 1942.

14. MACEŠIC Mihajla PETAR, 1882, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u šumi Loskunja 1942.

15. MILOVANOVIC Marka DRAGICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Zemun 1942. i tamo ubile.

16. MILOVANOVIC Teodora ĐURO, 1910, obućar, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 15. 10. 1942. i tamo ubile.

17. MRKlC Pavla JOVAN, 1869, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu juna 1942.

18. ZIVKOVIC Nikole MIHAJLO, 1917, službenik, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

19. ZlVKOVIČ Nikole NIKOLA, 1916, trgovački pomoćnik, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u šumi Debela Kosa 20. 5. 1942.

RADMANOVAC

1. BRKIC Dragića DRAGlC, 1938, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

2. BRKIC Petra DRAGlC, 1909, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

3. BRKIČ MILICA, 1892, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 14. 5. 1942.

4. BRKIC Mihajla MILlC, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

5. BRKIC Dragića MILOŠ, 1934, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

6. BRKIC Dragića PETAR, 1880, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

7. BRKIC Teodora VASILIJA, 1877, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 9. 5. 1942.

8. DZODAN Miloša DRAGAN, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

9. DZODAN Miše JANKO, 1942, dijete, Srbin. Ugušio se u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

10. DZODAN Petra LJUBICA, 1931, dijete, Srpkinja Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

11. DZODAN Matije MILKA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

12. DZODAN Sime MILOŠ, 1897, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. :i tamo ubile.

13. DZODAN Miloša PETAR, 1899, kovač, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

14. DZODAN Ilije STANA, 1921, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

15. DZODAN Miloša VASO, 1895, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

16. GUSlC Janka STANKA, 1878, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

17. GUSlC Josipa VELIMIR, 1905, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

18. HAJDIN Ninka ANKA, 1935, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška i tamo ubile.

19. HAJDIN Miloša DRAGICA, 1925, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 14, 5. 1942.

20. HAJDIN Miloša JOVO, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. ii tamo ubile.

21. HAJDIN Ninka KATA, 1932, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

22. HAJDIN Stevana MARKO, 1905, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu Jurga 9. 5. 1942.

23. HAJDIN MILA, 1860, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u kući maja 1942.

24. HAJDIN Ciré MILE, 1886, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Vojniću 3. 8. 1941.

25. HAJDIN Milovana MILKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

26. HAJDIN Marka MILOŠ, 1939, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

27. HAJDIN Milića STANA, 1886, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

28. HAJDIN Sime STEVAN, 1881, iseljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

29. MIHOVILOVIĆ Mile DRAGIĆA, 1934, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

30. MIHOVILOVIĆ Mihajla MILKA, 1901, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

31. MIHOVILOVIĆ Mile PETAR, 1931, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. ii tamo ubile.

32. MIHOVILOVIĆ Mile STANKA, 1925, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

33. MIHOVILOVIĆ Mile STEVO, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

34. MILJENOVIČ Milovana ANKA, 1933, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Staira Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

35. MILJENOVIČ Milića BOSILJKA, 1938, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

36. MILJENOVIČ Milića ĐURĐIJA, 1881, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

37. MILJENOVIČ Milovana JOVAN, 1936, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

38. MILJENOVIČ Teodora MILIC, 1904, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

39. MILJENOVIČ Milića MIODRAG, 1931, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i taimo ubile.

40. MILJENOVIČ Miloša NIKOLA, 1880, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

41. MILJENOVIČ Mile RANKA, 1930, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

42. MILJENOVIČ Mile SOFIJA, 1922, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

43. MILJENOVIČ Mile STANA, 1932, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

44. MILJENOVIČ Milića TEODOR, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

45. NOVKOVIC Dragića ANĐELIJA, 1937, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

46. NOVKOVIC Sime DRAGIĆA, 1926, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

47. NOVKOVIC Jovana DRAGIC, 1895, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

48. NOVKOVIC Dragića JOVAN, 1931, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

49. NOVKOVIĆ Milovana MILICA, 1901, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

50. NOVKOVIC Dragića MILIĆ, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

51. NOVKOVIĆ MILKA, 1895, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

52. NOVKOVIĆ Sime MILOŠ, 1929, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

53. NOVKOVIĆ Mihajla MILOVAN. 1878, seljak, Srbin. Strijeljali ga Talijani u Ogulinu oktobra 1941.

54. NOVKOVIĆ Jandre SIMO, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

55. NOVKOVIĆ Dragića SOFIJA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

56. NOVKOVIĆ Jandre STANKA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u crkvi Kolarić 26. 4. 1942.

57. NOVKOVIĆ Rade STANKA, 1874, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Gornjem Vojniću 1943.

58. NOVKOVIĆ Sime STANKA, 1933, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

59. STUDEN Mihajla DRAGIĆ, 1934, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

60. STUDEN Mihajla MIRKO, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

61. STUDEN Stanka MIHAJLO, 1908, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

62. STUDEN Mile MILKA, 1899, seljanka, Srpkinja. Ubille je ustaše u selu 14. 5. 1942.

63. VUĆETIĆ Ninka MILICA, 1896, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

64. VUĆETIĆ Mihajla NINKO, 1894, seljak, Srbin. Umro od prehlade u selu 1943.

RADONJA

1. BASARA Stevana KATA, 1902, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Vojišnici maja 1942.

2. DRAKULIC Janka ANA, 1875, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 14. 5. 1942.

3. DRAKULIC Petra JOVAN, 1868, seljak, Srbin. Spalile ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

4. ĐURIĆ MILA, 1870, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

5. GVOZDENOVIC Dušana NIKOLA, 1937, dijete, Srbin. Umro od gladi na putu između Livna i Duvna 10. 3. 1943.

6. GVOZDENOVIC Nikole SOFIJA, 1914, seljanka, Srpkinja. Umrla od gladi kod Duvna 16. 4. 1943.

7. KLJUKOVNICA Stanka DRAGAN, 1941, dijete, Srbin. Umro od gladi kod Slunja 15. 4. 1943.

8. MAĆEŠIC Jovana MILKA, 1925, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 5. 8. 1941.

9. MIHAJLOVIĆ ĐURO, 1930, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1942.

10. MIHAJLOVIĆ Nikole GORDANA, 1939, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

11. MIHAJLOVIĆ KATA, 1870, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942, d tamo ubile.

12. MIHAJLOVIĆ Stanka MARIJA, 1931, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

13. MIHAJLOVIĆ Pavla MARKO, 1935, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

14. MIHAJLOVIĆ Pavla MILIC, 1937, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

15. MIHAJLOVIĆ Josipa MILKA, 1899, seljanka, Srpkinja. Internirale je li-staše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

16. MIHAJLOVIĆ Pavla MILOŠ, 1931, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

17. MIHAJLOVIĆ Pavla NIKOLA, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

18. MIHAJLOVIĆ Stanka PAVAO, 1933, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

19. MIHAJLOVIĆ Teodora PETAR, 1872, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ub'ile.

20. MIHAJLOVIĆ Nikole SOFIJA, 1921, seljanka, Srpkinja. Umrla od straha u Petrovoj gori 10. 1. 1943.

21. MIHAJLOVIĆ Nikole STANKA, 1872, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

22. MIHAJLOVIĆ Rade STANKO, 1897, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. i tamo ubile.

23. MIHAJLOVIĆ Nikole STEVO, 1942, dijete, Srbin. Umro od gladi kod kuće maja 1943.

24. MIHAJLOVIĆ Nikole VID, 1940, dijete, Srbin. Umro od straha u se-lu 21. 10. 1942.

25. PAJlC Marka MIHAJLO, 1871, se-ljak, Srbin. Ubili ga Nijemci kod kuće 11. 12. 1943.

26. PAJlC Janka MILOŠ, 1909, seljak, Srbin. Umro od straha kod kuće 24. 4. 1942.

27. PAJlC Ninka MILOŠ, 1912, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

28. PAJIĆ Ninka STANKO, 1908, se-ljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 14. 5. 1942. j tamo u-bile.

29. PAVIĆ Milića NIKOLA, 1939, di-jete, Srbin. Ubile ga ustaše kod ku-će februara 1942.

30. RADOSEVIĆ Stevana KATA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Glamoču maja 1943.

31. RADOSEVIĆ Ilije MILE, 1927, se-ljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ko-renici februara 1943.

32. RADOSEVIĆ STANA, 1882, seljan-ka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 1942.

33. RALIĆ Jovana BRANKO, 1930, di-jete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. j tamo ubile.

34. RALIĆ Jovana DANICA, 1932, di-jete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

35. RALIĆ Jovana GOJKO, 1931, dije-te, Srbin. Internirale ga ustaše u lo-gor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i ta-mo ubile.

36. RALIĆ Petra MILA, 1904, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u lo-gor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i ta-mo ubile.

37. SUČEVIC Vase STANKO, 1939, di-jete, Srbin. Umro od straha u Pet-rovoj gori 19. 4. 1942.

38. TRBOJEVIĆ Stevana ANĐELIJA, 1888, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

39. TRBOJEVIĆ Milanka ANKA, 1911, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

40. TRBOJEVIĆ Miloša ANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Radonji 14. 5. 1942.

41. TRBOJEVIĆ Laze BRANKO, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u se-lu 14. 5. 1942.

42. TRBOJEVIĆ Đure DRAGIĆA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

43. TRBOJEVIĆ Stevana JANKO, 1849, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u se-lu 14. 5. 1942.

44. TRBOJEVIĆ Miloša JELENA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

45. TRBOJEVIĆ Janka JOVAN, 1890, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše

u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

46. TRBOJEVIC Nikole KATA, 1870, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

47. TRBOJEVIC Miloša MARKO, 1940, dijete, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. ii tamo ubile.

48. TRBOJEVIC Miloša MILICA, 1936, dijete, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

49. TRBOJEVIC Đure MILKA, 1915, seljanka, Srpkinja. Poginula od njemačke avionske bombe u Bosanskoj Krupi 24. 1. 1943.

VOJISNICA

1. ARLOV Mile JOVAN, 1912, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

2. ARLOV Jovana KATA, 1931, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

3. ARLOV Mile KATA, 1878, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše u logor Stara Gradiška i tamo ubile 1942.

4. ARLOV Svetozara SOFIJA, 1910, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

5. ARLOV Jovana STANKO, 1935, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

6. ARLOV Mile STANKO, 1898, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Zemun 24. 3. 1942. i tamo ubile.

7. BANDA Milovana DRAGAN, 1927, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Krivaji 23. 1. 1943.

8. BANDA Milivoja MILOVAN, 1880, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci i ustaše u selu 14. 5. 1942.

9. BASARA Luke MILOŠ, 1883, seljak, Srbin. Ranili ga Nijemci u Petrovoj gori 20. 1. 1943. Podlegao ranama u Petrovoj gori u proljeće 1943.

10. BREBERINA Nikole DRAGIĆA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ustaše je bacile u vatru u selu 14. 5. 1942.

11. BRKlC DRAGAN, 1932, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1942.

12. BRKlC PETRA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

13. CRNKOVIC Gliše ANKA, 1911, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1942.

14. CRNKOVIC Nikole DRAGA, 1927, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Mile Novaković 14. 5. 1942.

15. CRNKOVIC Nikole JOVO, 1931, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u kući Mile Novaković 14. 5. 1942.

16. CRNKOVIC Nikole KATA, 1925, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Mile Novaković 14. 5. 1942.

17. CRNKOVIC Nikole MILE, 1929, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u kući Mile Novaković 14. 5. 1942.

18. CRNKOVIC Nikole MILOŠ, 1937, dijete, Srbin, Ustaše ga živog spalile u kući Mile Novaković 14. 5. 1942.

19. CRNKOVIC Alekse MILICA, 1911, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu ispalile u kući Mile Novaković 14. 5. 1942.

20. CRNKOVIC Miloša NIKOLA, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj Gori 1942.

21. CRNKOVIC Nikole STEVAN, 1938, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u kući Mile Novaković 14. 5. 1942.

22. DRAŽIC Miloša RADE, 1920, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Božić jarku 29. 7. 1941.

23. ĐURIC Marka ANA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 1942.

24. ĐURIC Miloša ANKA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla u bjekstvu u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

25. ĐURIC Jovana BOSILJKA, 1937, dijete, Srpkinja. Ustaše je ubile i spalile u kući Milice Đurić 14. 5. 1942.

26. ĐURIC Janka DANICA, 1920, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Milice Đurić 14. 5. 1942.

27. ĐURIĆ Jovana DRAGAN, 1940, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1942.

28. DURIO Jovana DUŠAN, 1940, dijete, Srbin. Ustaše ga zaklale i spalile u kući Milice uuric 14. 5. 1942.

29. ĐURIC Marka DUSANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Ustaše je zivu spalile u kući iviilice Durite 14. 5. 1942.

30. ĐURIC Jovana ĐURO, 1933, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u štali Dragana Kljukovnice 14. 5. 1942.

31. ĐURIC Ninka JOVAN, 1917, seljak, Srbin. Interniran 24. 3. 1942. i ubijen od ustaša u logoru Zemun.

32. ĐURIC Marka KATA, 1934, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Milice Đurić 14. 5. 1942.

33. ĐURIC KATA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

34. ĐURIC Jovana MARIJA, 1935, dijete, Srpkinja. Ustaše je zaklale i spalile u kući Milice Đurić 14. 5. 1942.

35. ĐURIC Stevana MARIJA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u štali Dragana Kljukovnice 14. 5. 1942.

36. ĐURIC MILE, 1933, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1942.

37. ĐURIC Marka MILICA, 1880, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u vlastitoj kući 14. 5. 1942.

38. ĐURIC Marka MILKA, 1931, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Milice Đurić 14. 5. 1942.

39. ĐURIC Marka MILOŠ, 1872, seljak, Srbin. Ustaše ga živog spalile u kući Milice Đurić 14. 5. 1942.

40. ĐURIC Marka MILOŠ, 1933, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u kući Milice Đurić 14. 5. 1942.

41. ĐURIC Jovana NEVENKA, 1938, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u štali Dragana Kljukovnice u selu 14. 5. 1942.

42. ĐURIC NIKOLA, 1930, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Vojišnici 1942.

43. ĐURIC RANKA, 1928, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Vojišnici 1942.

44. ĐURIČ Stevana SAVA, 1920, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1942.

45. ĐURIC Đure STANA, 1878, seljanka, Srpkinja. Ustaše je ubile i spalile u kući Milice Đurić 14. 5. 1942.

46. ĐURIC Marka ZORKA, 1932, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Milice Đurić 14. 5. 1942.

47. EREMIČ Petra ANKA, 1913, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Dragana Kljukovnice 14. 5. 1942.

48. EREMIC Rade DRAGA, 1933, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Dragana Kljukovnice 14. 5. 1942.

49. EREMIC Rade MILE, 1931, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u kući Dragana Kljukovnice 14. 5. 1942.

50. EREMIC Rade PETRA, 1934, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Dragana Kljukovnice 14. 5. 1942.

51. EREMIC Stojana RADE, 1905, seljak, Srbin. Interniran 24. 3. 1942. u logor Zemun od ustaša i tamo ubijen.

52. EREMIC Rade SOKA, 1936, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 14. 5. 1942.

53. FUSTAR ANICA, 1927, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 1942.

54. FUSTAR **Cane** ANKA, 1938, dijete, Srpkinja. Ustaše **je** živu spalile u **sjedniku** Kate **Skrgić** 14. 5. 1942.

55. FUSTAR Petra ANKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

56. FUSTAR Cane DESANKA, 1936, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u sjeniku Kate Skrgić 14. 5. 1942.

57. FUSTAR Đure LJUBICA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u sjeniku Kate Skrgić 14. 5. 1942.

58. FUSTAR Stanka MILKA, 1927, dijete, Srpkinja. Ustaše je ubile i spalile u selu 10. 6. 1942.

59. FUSTAR Stanka MILOŠ, 1939, dijete, Srbin. Ustaše ga ubile i spalile u selu 10. 6. 1942.

60. FUSTAR Cane RANKA, 1934, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u sjeniku Skrgić Kate 14. 5. 1942.

61. FUSTAR Stanka SAVA, 1885, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u sjeniku Skrgić Kate 14. 5. 1942.

62. FUSTAR Cane STANKO, 1940, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u sjeniku Skrgić Kate 14. 5. 1942.

63. FUSTAR Cane ZORKA, 1925, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u sjeniku Skrgić Kate 14. 5. 1942.

64. GABRIC Mile ĐURO, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

65. GACESA Miloša BORKO, 1938, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u selu 14. 5. 1942.

66. GAĆEŠA Milovana DANICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 1942.

67. GACESA Mile LJUBICA, 1917, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 1942.

68. GACESA Mihajla MILE, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1941.

69. GACESA Nikole MILKA, 1926, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u selu 14. 5. 1942.

70. GACESA Janka SAVA, 1885, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše kod kuće 1942.

71. HAJDIN Đure GLlSO, 1861, seljak, Srbin. Uhapsile ga ustaše 25. 6. 1941. i odvele u crkvu Vojnić, poslije čega su ga mučile, te je podlegao ranama u Vojišnici 5. 7. 1941.

72. HAJDIN Đure JOVAN, 1866, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 29. 7. 1941.

73. HAJDIN MILICA, 1887, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 1942.

74. HAJDIN Vase MILICA, 1907, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u selu 1942. i sprovele u nepoznatom pravcu.

75. HAJDIN Stanka MILOŠ, 1907, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

76. HAJDIN SOFIJA, 1922, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u selu 1942. i sprovele u nepoznatom pravcu.

77. **IVANOVIĆ Stanka DRAGAN,** 1933, **dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u štali Kljukovnice Dragana** 14. 5. 1942.

78. IVANOVIĆ Stanka DRAGICA, 1934, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u štali Kljukovnice Dragana 14. 5. 1942.

79. IVANOVIĆ Milića KATA, 1911, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u štali Kljukovnice Dragana 14. 5. 1942.

80. IVANOVIĆ MILAN, 1894, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 1942. i sprovele u nepoznatom pravcu.

81. **IVANOVIĆ Stanka NIKOLA,** 1932, **dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u štali Kljukovnice Dragana** 14. 5. 1942.

82. **IVANOVIĆ Cane RANKA,** 1931, **dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u štali Kljukovnice Dragana** 14. 5. 1942.

83. IVANOVIĆ STANKO, 1907, seljak, Srbim. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 1942. i sprovele u nepoznatom pravcu.

84. KLJUKOVNICA Dragana DUŠAN, 1941, dijete, Srbin. Interniran 14. 5. 1942. i ubijen od ustaša u logoru Stara Gradiška.

85. KLJUKOVNICA Dragana MARIJA, 1931, dijete, Srpkinja. Internirana 14. 5. 1942. i ubijena od ustaša u logoru Stara Gradiška.

86. KLJUKOVNICA Dragana MILE, 1933, dijete, Srbin. Interniran 14. 5. 1942. i ubijen od ustaša u logoru Stara Gradiška.

87. KLJUKOVNICA Dragana NIKOLA, 1935, dijete, Srbin. Interniran 14. 5. 1942. i ubijen od ustaša u logoru Stara Gradiška.

88. KLJUKOVNICA Stanka STANKO, 1917, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 2. 8. 1941.

89. KNEŽEVIĆ Ninka ANKA, 1888, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

90. KNEŽEVIĆ Đure DANICA, 1941, dijete, Srpkinja. Ustaše je zaklale i bacile u vatru u selu 10. 6. 1942.

91. KNEŽEVIĆ Stanka DANICA, 1923, seljanka, Srpkinja. Ustaše je spalile u kući Stanka Kneževića 14. 5. 1942.

92. KNEŽEVIĆ Đure DRAGAN, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše, a potom spalile u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

93. KNEŽEVIĆ Nikole DRAGAN, 1936, dijete, Srbin. Ustaše ga zaklale i spalile u kući Knežević Stanka 14. 5. 1941.

94. KNEŽEVIĆ Marka DRAGICA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Stanka Kneževića 14. 5. 1942.

95. KNEŽEVIĆ Miloša DRAGICA, 1933, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

96. KNEŽEVIĆ Rade DRAGICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

97. KNEŽEVIĆ Milića DUKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 30. 3. 1942.

98. KNEŽEVIĆ Miloša ĐURO, 1938, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

99. KNEŽEVIĆ Stanka ĐURO, 1919, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 24. 3. 1942. i sprovele u logor Zemun, gdje su ga ubile.

100. KNEŽEVIĆ Miloša JELENA, 1935, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

101. KNEŽEVIĆ JOVAN, 1925, seljak. Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu 1942. i sprovele u nepoznatom pravcu.

102. KNEŽEVIĆ Đure JOVANKA, 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

103. KNEŽEVIĆ Nikole JOVANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Ranjena od njemačkih aviona 20. 1. 1943. zatim je odvežena u Karlovac i tamo na nepoznat način nestala.

104. KNEŽEVIĆ Boška JOVO, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 23. 3. 1942.

105. KNEŽEVIĆ Đure KATA, 1929, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

106. KNEŽEVIĆ Petra KATA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

107. KNEŽEVIĆ Stevana KATA, 1903, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

108. KNEŽEVIĆ Milića LJUBA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

109. KNEŽEVIĆ Miloša LJUBICA, 1929, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

110. KNEŽEVIĆ MARIJA, 1882, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u selu 1942. i sprovele u nepoznatom pravcu.

111. KNEŽEVIĆ Mile MARIJA, 1934, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše 14. 5. 1942. i odvele u Zemun, gdje je ubijena.

112. KNEŽEVIĆ Miloša MARIJA, 1938, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

113. KNEŽEVIĆ Stevana MARIJA, 1922, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

114. KNEŽEVIĆ Miloša MARKO, 1941, dijete, Srbin. Umro u Petrovoj gori 29. 3. 1942.

115. KNEŽEVIĆ MICA, 1902, seljanka, Srpkinja. Internirale je ustaše 14. 5. 1942. u logor Zemun j tamo ubile.

116. KNEŽEVIĆ MIĆO, 1897, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Norveškoj 1942.

117. KNEŽEVIĆ Maksima MIKA, 1910, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

118. KNEŽEVIĆ Mile MILA, 1922, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

119. KNEŽEVIĆ Đure MILE, 1903, financ., Srbin. Ubile ga ustaše u Krivaji 14. 5. 1942.

120. KNEŽEVIĆ MILE, 1882, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u selu 1942. i sprovele u nepoznatom pravcu.

121. KNEŽEVIĆ Đure MILE, 1935, dijete, Srbin. Ustaše ga ubile i spalile u kući Škrgić Kate 14. 5. 1942.

122. KNEŽEVIĆ Miloša MILE, 1942, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 1942.

123. KNEŽEVIĆ Nikole MILE, 1929, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u kući Novaković Mile 14. 5. 1942.

124. KNEŽEVIĆ Miloša MILEVA, 1930, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

125. KNEŽEVIĆ Stojana MILICA, 1873, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Vojišnici 14. 5. 1942.

126. KNEŽEVIĆ Sime MILICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

127. KNEŽEVIĆ MILICA, 1860, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 3. 8. 1941.

128. KNEŽEVIĆ MILICA, 1928, dijete, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u selu 1942. i sprovele u nepoznatom pravcu.

129. KNEŽEVIĆ Marka MILIC, 1897, seljak, Srbin. Uhapšen 14. 5. 1942. i odveden u Zemun, odakle je prebačen u Norvešku gdje su ga ubili Nijemci.

130. KNEŽEVIĆ Marka MILKA, 1890, **seljanka,** Srpkinja. Ustaše je ubile **i spalile** u kući Stanka Kneževića 14. 5. 1942.

131. KNEŽEVIĆ Miloša MILKA, 1931, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Stevana Kneževića 14. 5. 1942.

132. KNEŽEVIĆ Simote MILKA, 1900, **seljanka,** Srpkinja. Ustaše je ubile **i spalile** u kući Stanka Kneževića 14. 5. 1942.

133. KNEŽEVIĆ Stojana MILKA, 1875, **seljanka,** Srpkinja. Ubile je ustaše **u kući** Stanka Kneževića 14. 5. 1942.

134. KNEŽEVIĆ Đure NEDELJKA, 1931, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u kući Stanka Kneževića 14. 5. 1942.

135. KNEŽEVIĆ Đure NIKOLA, 1939, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

136. KNEŽEVIĆ Đure PETAR, 1898, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

137. KNEŽEVIĆ Đure PETAR, 1931, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u kući Stanka Kneževića 14. 5. 1942,

138. KNEŽEVIĆ Janka PETRA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

139. KNEŽEVIĆ Gliše SAVA, 1904, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

140. KNEŽEVIĆ Miloša SOFIJA, 1933, dijete, Srpkinja. Ustaše je ubile i spalile u kući Stevana Kneževića 14. 5. 1942.

141. KNEŽEVIĆ Stevana SOFIJA, 1892, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 27. 3. 1942.

142. KNEŽEVIĆ STANKA, 1892, seljanka, Srpkinja. Uhvatile je ustaše u selu 1942. i sprovele u nepoznatom pravcu.

143. KNEŽEVIĆ Jove STANKO, 1924, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 4. 1945.

144. KNEŽEVIĆ Stanka STANKO, 1915, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

145. KNEŽEVIĆ Stevana STANKO, 1883, seljak, Srbin. Ustaše ga zaklale i spalile u vlastitoj kući 14. 5. 1942.

146. KNEŽEVIĆ STEVAN, 1864, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 3. 8. 1941.

147. KNEŽEVIĆ Đure ZLATKA, 1927, dijete. Srpkinja. Ubile je ustaše u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

148. KNEŽEVIĆ Dušana ZORKA, 1916, seljanka, Srpkinja. Ustaše je zaklale i spalile u kući Knežević Stanka 14. 5. 1942.

149. KOSIC ANĐELIJA, 1917, seljanka, Srpkinja. Ustaše je zaklile i spalile u selu 1942.

150. KOSIC ĐURO, 1903, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Božića jarku 29. 7. 1941.

151. KOŠIĆ Miloša KATA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

152. KOSIC Milovana LJUBICA, 1917, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

153. KOSIC Đure MIHAJLO, 1914, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

154. KOSIC Ilije MIHAJLO, 1887, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

155. KOSIC Đure MILAN, 1941, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

156. KOSIC Miloša MILE, 1910, seljak, Srbin. Uhvatili ga Nijemci 14. 5. 1942. i sproveli u Norvešku gdje je ubijen.

157. KOSIC Dmitra MILlC, 1889, seljak, Srbin. Uhvaćen 14. 5. 1942. i sproveden u logor Bajsfjord u Norvešku gdje je ubijen.

158. KOSIC Stanka MILOŠ, 1941, dijete, Srbin. Interniran 14. 5. 1942. i ubijen od ustaša u logoru Stara Gradiška.

159. KOŠARIC ANA, 1872, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

160. KOSARIC Pavla BRANKO, 1935, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1942.

161. KOSARIC Nikole MIHAJLO, 1890, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše kod Biljega 14. 5. 1942.

162. KRESOJEVIĆ Jovana ANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Uhapšena 14. 5. 1942. i odvedena od strane ustaša u Staru Gradišku gdje je i ubijena.

163. KRESOJEVIĆ Jovana MARIJA, 1935, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

164. KRESOJEVIĆ Jovana SOFIJA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

165. KRESOJEVIĆ Jovana STEVAN, 1932, dijete, Srbin. Uhvaćen je 14. 5. 1942. i ubijen od ustaša u logora Stara Gradiška.

166. KRESOJEVIĆ Mile VELJKO, 1923, učenik, Srbin. Uhvatile ga ustaše u **selu** 14. 5. 1942. a ubile u logoru Stara Gradiška.

167. KURIJA MARKO, 1882, seljak, Srbin. Strijeljale ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

168. KURIJA Miloša MILE, 1937, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14 5 1942.

169. KURIJA Rade MILICA, 1869, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1. 4. 1942.

170. MAĐERClC Tome LJUBA, 1941, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Krivaji 22. 3. 1942.

171. MAĐERClC Stevana MILA, 1888, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Krivaji 22. 3. 1942.

172. MAĐERClC Stanka MILE, 1910, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Drežniku 1942.

173. MAĐERClC Stanka MILKA, 1935, dijete, Srpkinja. Umrla u Petrovoj gori 27. 3. 1942.

174. MAĐERClC Tome RADE, 1898, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u Norvešku, gdje su ga ubili Nijemci.

175. MAĐERClC STEVANIJA, 1882, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Krivaji 22. 3. 1942.

176. MAĐERClC TOMA, 1875, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u Krivaji 22. 3. 1942.

177. MAZALICA Milovana ANA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u selu 14. 5. 1942.

178. MAZALICA Milovana ANĐELIJA, 1933, dijete, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

179. MAZALICA Miloša BORKO, 1940, dijete, Srbin. Spalile ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

180. MAZALICA BRANKO, 1900, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 1942. i sprovele u nepoznatom pravcu.

181. MAZALICA Milovana **DANICA,** 1918, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

182. MAZALICA Milovana **DANICA,** 1934, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

183. MAZALICA ĐURO, 1926, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 1942. i sprovele u nepoznatom pravcu.

184. MAZALICA LJUBA, 1914, seljanka, Srpkinja. Spalile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

185. MAZALICA Ninka LJUBA, 1923, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

186. MAZALICA Mile LJUBICA, 1918, seljanka, Srpkinja. Ustaše je spalile u kući 14. 5. 1942.

187. MAZALICA Mihajla MILE, 1941, dijete, Srbin. Ustaše ga spalile u kući 14. 5. 1942.

188. MAZALICA Ninka MILEVA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

189. MAZALICA Marka MILICA, 1868, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

190. MAZALICA Ninka MILIJA, 1917, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

191. MAZALICA Nikole MILKA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 1942.

192. MAZALICA Milovana MILOŠ, 1936, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u selu 14. 5. 1942.

193. MAZALICA Milića MILOVAN, 1883, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 22. 3. 1942.

194. MAZALICA NINKO, 1897, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1942.

195. MAZALICA Marka SAVA, 1879, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u selu 14. 5. 1942.

196. MAZALICA Milovana SAVA, 1938, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u selu 14. 5. 1942.

197. MIHAJLOVIĆ Nikole ANKA, 1922, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 25. 3. 1942.

198. MIHAJLOVIĆ Bosiljke LJUBA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla prilikom bjekstva u Petrovu goru 3. 8. **1941.**

199. MIHAJLOVIĆ Nikole LJUBICA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla u bjekstvu u Petrovoj gori 27. 3. 1942.

200. NOVAKOVIC Miloša DRAGAN, 1934, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

201. NOVAKOVIC Dušana IDRAGICA, 1936, dijete, Srpkinja. Strijeljale je ustaše u selu 1. 4. 1942.

202. NOVAKOVIC Marka DRAGIĆA, 1924, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u selu 21. 3. 1942.

203. NOVAKOVIC Stanka DRAGIĆA, 1932, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942. *i*

204. NOVAKOVIC Petra DUŽAN, 1914, seljak, Srbin. Ranile ga ustaše 24. 3. 1942. i internirale u logor Zemun gdje su ga ubile.

205. NOVAKOVIC Stevana DUŠAN, 1931, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u kući Novaković Mile 14. 5. 1942.

206. NOVAKOVIC Aćima ĐURO, 1878, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše 1. 4. 1942. u Petrovoj gori.

207. NOVAKOVIC Jovana ĐURO, 1897, radnik u Beogradu, Srbin. Ubili ga Nijemci u Beogradu 1943.

208. NOVAKOVIC Petra JANKO, 1917, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1. 4. 1942.

209. NOVAKOVIC Marka JOVAN, 1883, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Drvaru 16. 2. 1942.

210. NOVAKOVIC Stanka JOVAN, 1937, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

211. NOVAKOVIC Stanka KATA, 1915, seljanka, Srpkinja. Ustaše je zaklale i spalile u kući Mile Novakovića 14. 5. 1942.

212. NOVAKOVIC Đure MARIJA, 1896, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 28. 3. 1942.

213. NOVAKOVIC Mihajla MARKO, 1900, seljak, Srbin. Interniran od ustaša 14. 5. 1942. u Norvešku gdje su ga ubili Nijemci.

214. NOVAKOVIC Teodora MARKO, 1865, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

215. NOVAKOVIC MIHAJLO, 1860, seljak, Srbin. Ubile ga listaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

216. NOVAKOVIC Teodora MILA, 1902, seljanka, Srpkinja. Ranile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942. nakon toga se liječila u Karlovcu i nestala na nepoznat način.

217. NOVAKOVIC MILAN, 1939, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1942.

218. NOVAKOVIC Stevana MILE, 1927, seljak, Srbin. Umro od prehlade zadobivene u bjekstvu u selu 7. 6. 1943.

219. NOVAKOVIC Stevana MILE, 1933, dijete, Srbin. Spalile ga ustaše u kući Novaković Mile 14. 5. 1942.

220. NOVAKOVIC Mile MILICA, 1915, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 27. 3. 1942.

221. NOVAKOVIC Pavla MILIC, 1907, seljak, Srbin. Interniran 14. 5. 1942. u logor u Norvešku gdje su ga ubili esesovci.

222. NOVAKOVIC Stevana MILIC, 1900, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1941.

223. NOVAKOVIC Stevana MILIC, 1924, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

224. NOVAKOVIC Miloša MILOŠ, 1926, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Lici 1943.

225. NOVAKOVIC Mirka MILOŠ, 1886, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše nakon strahovitog mučenja u selu Krivaja 22. 3. 1942.

226. NOVAKOVIC Steve NEVENKA, 1929, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Novaković Mile 14. 5. 1942.

227. NOVAKOVIC Steve NIKOLA, 1928, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u kući Novaković Mile 14. 5. 1942.

228. NOVAKOVIC PETRA, 1898. seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Vojišmici 14. 5. 1942.

229. NOVAKOVIC Milića PETRA, 1902, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

230. NOVAKOVIC PETAR, 1902, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Vojišnici 15. 5. 1942.

231. NOVAKOVIC Miloša RADE, 1920, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

232. NOVAKOVIC Dušana SOFIJA, 1937, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

233. NOVAKOVIC Janka SOFIJA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 22. 3. 1942.

234. NOVAKOVIC Josipa SOFIJA, **1939**, dijete, Srpkinja. Stradala na cesti kod kuće 1942.

235. NOVAKOVIC Maksima SOFIJA, 1893, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 4. 3. 1943.

236. NOVAKOVIC Stanka SOFIJA, 1926, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

237. NOVAKOVIC Jovana STANKA, 1895, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

238. NOVAKOVIC Marka STANKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Bukovici 17. 4. 1942.

239. NOVAKOVIC Mile STANKO, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

240. NOVAKOVIC Nikole SVETOZAR, 1883, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

241. NOVAKOVIC Dušana ZORKA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

242. NOVKOVIC Pavla ANKA, 1888, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući 14. 5. 1942.

243. NOVKOVIC Ninka LJUBA, 1918, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući 14. 5. 1942.

244. NOVKOVIC Ninka MILEVA, 1928, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući 14. 5. 1942.

245. NOVKOVIC Ninka MILIJA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u selu 14. 5. 1942.

246. NOVKOVIC Ninka NIKOLA, 1920, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

247. NOVKOVIC Jandre NINKO, 1884, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

248. PAJIC Nikole JOVANKA, 1936, dijete, Srpkinja. Ranjena od ustaša 20. 1. 1943. i odvedena u bolnicu Karlovac, poslije čega je nestala na nepoznat način.

249. RADOVIC Nikole ANĐELIJA, 1934, dijete, Srpkinja. Uhvaćena 14. 5. 1942. i internirana u logor Stara Gradiška gdje su je ustaše ubile 10. 6. 1942.

250. RADOVIĆ Sime JANKO, 1875, seljak, Srbin. Ustaše ga živog spalile u selu 14. 5. 1942.

251. RADOVIĆ Nikole JOVAN, 1926, kovač, Srbin. Internirale ga ustaše u logor Stara Gradiška 14. 5. 1942. i tamo ubile.

252. RADOVIĆ Ilije MARIJA, 1898, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

253. RADOVIĆ MARKO, 1892, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 1942.

254. RADOVIĆ Stanka MARTA, 1879, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 14. 5. 1942.

255. RADOVIĆ Jovana MILOŠ, 1908, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

256. RADOVIĆ Teodora MILOŠ, 1890, seljak, Srbin. Ubili ga Nijemci u Petrovoj gori 23. 1. 1943.

257. RADOVIĆ Miloša RANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 14. 5. 1942.

258. RADOVIĆ Jovana STANA, 1914, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući Mihajlović Mile 24. 3. 1942.

259. RADOVIĆ Jovana TEODOR, 1875, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u logor Stara Gradiška i tamo ubile.

260. RADOVIĆ Sime TEODOR, 1866, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

261. SAVIĆ Maksima ANĐELIJA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući 14. 5. 1942.

262. SAVIĆ Milića ANĐELIJA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući 14. 5. 1942.

263. SAVIĆ Milića ANKA, 1930, dijete. Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući 14. 5. 1942.

264. SAVIĆ Stanka ANKA, 1916, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

265. SAVIĆ Milića DRAGIĆA, 1940, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u kući 14. 5. 1942.

266. SAVIĆ Marka JANKO, 1902, seljak. Srbin. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u Norvešku gdje su,ga Nijemci ubili.

267. SAVIĆ Milića JOVAN, 1938, dijete, Srbin. Ustaše ga živog spalile u kući 14. 5. 1942.

268. SAVIĆ Marka LJUBA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u selu 14. 5. 1942.

269. SAVIĆ Nikole MILE, 1932, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše u logoru Stara Gradiška 1942.

270. SAVIĆ Stojana MILICA, 1892, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

271. SAVIĆ Mile MILKA, 1942, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u selu 14. 5. 1942.

272. SAVIĆ Nikole MILKA, 1893, seljanka, Srpkinja. Ustaše je živu spa~lile u selu 14. 5. 1942.

273. SAVIC Stevana MILOŠ, 1921, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Furjanu 26. 7. 1943.

274. SAVIĆ Rade MILOŠ, 1908, seljak, Srbin. Uhvaćen od ustaša 14. 5. 1942. i odveden u logor u Norvešku gdje su ga Nijemci ubili.

275. SAVIĆ Jovana SOFIJA, 1905, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

276. ŠARIĆ Mihajla DRAGAN, 1935, dijete, Srbin. Uhvaćen od ustaša 14. 5. 1942. ,j interniran u logor Stara Gradiška gdje je ubijen.

277. ŠARIĆ Mihajla ĐORĐE, 1936, dijete, Srbin. Uhvaćen 14. 5. 1942. i odveden u logor Stara Gradiška gdje su ga ustaše ubile.

278. ŠARIĆ Rade ĐURO. 1862. seljak. Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 14. 5. 1942.

279. ŠARIĆ Mihajla JELENA, 1938, dijete, Srpkinja. Ustaše je živu spalile u logoru Stara Gradiška 14. 5. 1942.

280. ŠARIĆ Mihajla MILOŠ. 1919. seljak, Srbin. Poginuo na brodu 1941.

281. ŠARIĆ Jovana STANKO, 1895, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše 14. 5. 1942. i internirale u logor Zemun gdje su ga ubile.

282. ŠKARA Đure PETRA, 1894, seljanka, Srpkinja. Ustaše je ubile i spalile u kući Škrgić Kate 14. 5. 1942.

283. SKRGIĆ Dušana ANA, 1911, seljanka, Srpkinja. Ustaše je zaklale i bacile u bunar u selu 14. 5. 1942.

284. SKRGIĆ Milića ANKA, 1897, seljanka, Srpkinja. Ustaše je ubile i spalile u sjeniku Skrgić Kate 14. 5. 1942.

285. SKRGIĆ Petra ANKA, 1913, seljanka, Srpkinja. Ustaše je ubile i spalile u sjeniku Skrgić Kate 14. 5. 1942.

286. SKRGIĆ Gliše BOŽIDAR, 1894, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

287. ŠKRGIĆ Miloša BOZlDAR, 1937, dijete, Srbin. Ustaše ga zaklale i spalile u sjeniku Skrgić Kate 14. 5. 1942.

288. SKRGIĆ Petra DUŠAN, 1897, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Zemunu 14. 5. 1942.

289. SKRGIĆ Gliše ĐURO, 1899, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u logor Zemun i tamo ubile.

290. ŠKRGIĆ Jure KATA, 1896, seljanka, Srpkinja. Ranile je ustaše u Vojišnici 14. 5. 1942. poslije čega je umrla.

291. ŠKRGIĆ MILA, 1902, seljanka, Srpkinja. Ustaše je ubile i spalile u selu io. 6. 1942.

292. SKRGIĆ Đure MILE, 1933, dijete, Srbin. Ubile ga ustaše kod kuće 1942.

293. ŠKRGIĆ Milića MILOŠ, 1894, seljak, Srbin. Uhvaćen 14. 5. 1942. i odveden u logor Zemun gdje su ga ubile ustaše.

294. SKRGIĆ MILOŠ, 1901, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 1942. i sprovele u nepoznatom pravcu.

295. SKRGIĆ MIRKO, 1924, seljak, Srbin. Uhvatile ga ustaše u Petrovoj gori 1942. i sprovele u nepoznatom pravcu.

296. ŠKRGIĆ Petra NIKOLA, 1899, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Krivaji 24. 3. 1942.

297. ŠKRGIĆ Gliše NINKO, 1888, seljak, Srbin. Ustaše ga ubile i spalile u selu 10. 6. 1942.

298. SKRGIĆ Teodora PETAR, 1864, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 24. 3. 1942.

299. SKRGIĆ Đurđa PETRA, 1892, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 10. 6. 1942.

300. ŠKRGIĆ Nikole PETRA, 1926, seljanka, Srpkinja. Ustaše je ubile i spalile u sjeniku Skrgić Kate 14 5 1942.

301. SKRGIĆ Miloša SOFIJA, 1892, seljanka, Srpkinja. Ustaše je zaklale i spalile u vlastitoj kućii 14. 5. 1942.

302. SKRGIĆ Miloša SOFIJA, 1939, dijete, Srpkinja. Ustaše je zaklale i spalile u kući Skrgić Kate 14. 5 1942.

303. SKRGIĆ Đure STANA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ustaše je ubile i spalile u sjeniku Skrgić Kate 14. 5. 1942.

304. SKRGIĆ Nikole STANA, 1926, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 10. 6. 1942.

305. ŠKRGIĆ Dušana STEVAN, 1922, seljak, Srbin. Internirale ga ustaše 14. 5. 1942. u logor Zemun i tamo ubile.

306. SKRGIĆ TEODOR, 1892, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Božić jarku 29. 7. 1941.

307. SKRGIĆ Miloša TEODOR, 1936, dijete, Srbin. Ustaše ga ubile i spalile u kući Skrgić Kate 14. 5. 1942.

308. TRBOJEVIĆ Nikole MIHAJLO, 1888, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

309. VUJIĆ Stanka ANĐELIJA, 1923, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Mehinom stanju 1941.

310. VUJIĆ Stevana ANKA, 1941, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Rakovici 8. 8. 1941.

311. VUJIĆ Stanka BORKO, 1925, seljak, Srbin. Ranjen u Petrovoj gori marta 1942. od ustaškog aviona, a ubijen u bolnici u Karlovcu.

312. VUJIĆ Miše BOŽO, 1895, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

313. VUJIĆ Sime DANICA, 1919, seljanka, Srpkinja. Strijeljale je ustaše u Cetingradu 29. 7. 1941.

314. VUJIĆ Bože DRAGAN, 1934, dijete. Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

315. VUJIĆ Bože LJUBA, 1928, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

316. VUJIĆ Petra MARIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

317. VUJIĆ Bože MILEVA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

318. VUJIĆ Gliše MILOŠ,. 1911, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

319. VUJIĆ Stanka MILOŠ, 1915, pop, Srbin. Strijeljale ga ustaše u Cetingradu 29. 7. 1941.

320. VUJIĆ Bože MIRJANA, 1941, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

321. VUJIC Miloša NEDELJKO, 1938, dijete, Srbin. Strijeljale ga ustaše u Cetingradu 29. 7. 1941.

322. VUJIC Stanka RADE, 1917, seljak, Srbin. Uhvatili ga Nijemci 14. 5. 1942, i sproveli u logor u Norvešku gdje je ubijen 25. 5. 1942.

323. VUJIĆ Stevana STANKO, 1909, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

324. VUJIĆ Bože ZORKA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

325. VUKASINOVIĆ Adama ANĐA, 1930, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

326. VUKASINOVIĆ Mihajla LJUBICA. 1897, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

327. VUKASINOVIĆ Vase MILKA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

328. VUKASINOVIĆ Mihajla STANKO, 1889, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

329. VUKASINOVIĆ Milića STANKO, 1886, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u selu 14. 5. 1942.

330. VUKASINOVIĆ Adama ZORKA, 1939, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 20. 4. 1942.

331. VUKASINOVIĆ Mihajla ZORKA, 1938, dijete, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

332. VUKOBRATOVIC Janka DUŠAN, 1914, seljak, Srbin. Osuđen prije rata, ubile ga ustaše na izdržavanju kazne u Lepoglavi 1941.

333. VUKOBRATOVIC Josipa JESA, 1890, seljanka, Srpkinja. Ranile je ustaše 1. 4. 1942. u Petrovoj gori, zatim je ubijena od strane ustaša u bolnici u Karlovcu.

334. VUKOBRATOVIC Ilije KATA, 1890, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u kući u Vojišnici 26. 4. 1942.

335. VUKOBRATOVIC Milića LJUBA, 1901, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u selu 14. 5. 1942.

336. VUKOBRATOVIC Stanka LJUBA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

337. VUKOBRATOVIC Stanka MARKO, 1912, seljak, Srbin. Ranile ga ustaše u Petrovoj gori 2. 5. 1942. Umro od posljedica ranjavanja u selu 6. 5. 1942.

338. VUKOBRATOVIC Jovana MIRKO, 1908, seljak, Srbin. Objesio se u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

339. VUKOBRATOVIC Stanka MIRKO, 1925, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 1. 4. 1942.

340. VUKOBRATOVIC Janka NIKOLA, 1898, seljak, Srbin. Internirali ga Nijemci u logor u Norvešku 14. 5. 1942. i tamo ubili.

341. VUKOBRATOVIC Vase STANKO, 1906, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Mrkonjić Selu marta 1942.

342. ZDRALIĆ Milića ANA, 1912, seljanka, Srpkinja. Ubile je i spalile ustaše u kući Sofije Novaković 23. 3. 1942.

343. 2DRALIC Maksima NIKOLA, 1894, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

VOJNIĆ

1. BASARA Janka MILOŠ, 1903, financijski podpreglednik, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

2. BASARA Janka STANKO, 1906, kovač, Srbin. Uhvatile ga ustaše u šumi Babina gora i ubile kod Vračareva groblja u Bukovici maja 1942.

3. BAŽDAR Pavla ĐURO, 1877, mesar, Srbin. Zaklale ga ustaše kod kuće u Vojniću 14. 5. 1942.

4. BAŽDAR Đure JELENA, 1919, domaćica, Srpkinja. Zaklale je ustaše kod kuće u Vojniću 14. 5. 1942.

5. BAŽDAR Nikole MILICA, 1881, privatni ugostitelj, Srpkinja. Zaklale je ustaše u Vojniću 14. 5. 1942.

6. ĐURIC Pavla NIKOLA, 1909, trgovac, Srbin. Ubijen nesmotrenošću partizana u Petrovoj gori 28. 1 1942.

7. EREMIĆ LJUBICA. 1880, seljanka, Srpkinja. Ubile je ustaše u Petrovoj gori marta 1942.

8. NINKOVIĆ N. PETAR, 1909 sveštenik u Vojniću, Srbin. Ubile ga ustaše u Ivanović jarku 29. 7. 1941.

9. NOVAKOVIĆ Mihajla DEJAN, 1924, đak, Srbin. Ubijen prilikom talijanskog bombardiranja kod crkve u Tušiloviću aprila 1942.

10. VUKOBRATOVIC Mihajla TOMA, 1867, seljak, Srbin. Sam se ubio zbog straha od ustaša u Petrovoj gori 12. 5. 1942.

ŽIVKOVIĆ KOSA

1. BIŽIC Josipa JANKO, 1907, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 28. 4. 1942.

2. BRKIĆ STANKA, 1910, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u šumi Vračaruša 18. 5. 1942.

3. ČUBRA Stevana DANICA, 1939, dijete, Srpkinja. Izbjegla pred ustašama u Beograd i tamo umrla 7. 8. 1942.

4. ČUBRA Luke JANKO, 1877, seljak, Srbin. Ubili ga Talijani u Živković Kosi 2. 12. 1942.

5. GODIĆ Mihajla DUŠAN, 1929, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u Bukovici 18. 5. 1942.

6. GODIĆ Stojana ĐURO, 1905, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 28. 4. 1942.

7. GODIĆ Stojana KATA, 1897, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 28. 4. 1942.

8. GODIĆ Stanka LJUBA, 1922, kućna pomoćnica, Srpkinja. Poginula prilikom bombardiranja Beograda 6. 4. 1941.

9. GODIĆ Mihajla MARIJA, 1926, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u šumi Vračaruša 18. 5. 1942.

10. GODIĆ Luke MARKO, 1935, dijete, Srbin. Zaklale ga ustaše u šumi Vračaruša 18. 5. 1942.

11. GODIĆ Miloša MILICA, 1912, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u šumi Vračaruša 18. 5. 1942.

12. GODIĆ MILIĆ, 1877, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u šumi Vračaruša 18. 5. 1942.

13. GODIĆ Luke MILKA, 1933, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u šumi Vračaruša 18. 5. 1942.

14. GODIC Luke RANKA, 1941, dijete, Srpkinja. Zaklale je ustaše u šumi Vračaruša 18. 5. 1942.

15. JANJIĆ STANKA, 1875, seljanka, Srpkinja. Ubile je i spalile ustaše u selu 2. 12. J942.

16. MAĐARCIĆ Marka JANKO, 1889, seljak, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 28. 4. 1942.

17. MAĐAREVIĆ Teodora NIKOLA, 1886, seljak, Srbin. Poginuo prilikom bombardiranja Bosanskog Petrovca 16. 2. 1943.

18. MILASINOVIĆ Jakova MIHAJLO, 1880, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

19. MITIC Petra RADE, 1900, sluga, Srbin. Zaklale ga ustaše u selu 23. 4. 1942.

20. MRĐENOVIĆ Đure ANA, 1887, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 16. 5. 1942.

21. MRĐENOVIĆ Marka MILICA, 1864, seljanka, Srpkinja. Zaklale je ustaše u selu 16. 5. 1942.

22. MRĐENOVIČ Đure STANKO, 1904, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše u Jošiku kod Mađerčić groblja 17. 4. 1942.

23. VUJIC Jose RADE, 1880, seljak, Srbin. Ubile ga ustaše na groblju Dubovac 24. 4. 1942.

Umrli od tifusa s područja kotora Vojnić 1941. - 1945.

OPĆINA KRNJAK

BIJELI KLANAC

1. KESER Sime NINKO, 1870, seljak, Srbin. Umro kod kuće 31. 3. 1943.
2. KESER Miloša STEVAN, 1941, dijete, Srbin. Umro kod kuće 24. 3. 1943.
3. MATIJEVIČ Mihajla MILKA, 1903, seljanka ,Srpkanja. Umrla kod kuće 20. 4. 1944.
4. MATIJEVIČ Cvijana MILOVAN, 1878, seljak, Srbin. Umro kod kuće 14. 5. 1943.

BREBORNICA

1. GRUDIĆ Vase MIHAJLO, 1875, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.
2. GRUDIC Petra STANKA, 1882 seljanka, Srpkinja .Umrla kod kuće 25. 4. 1943.
3. LIČINA. Đurđe DRAGIĆA, 1916, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 9. 1942.
4. MOMCILOVIC Miloša NIKOLA, 1870, seljak, Srbin. Umro kod Frkašića 4. 3. 1943.
5. MRKIĆ Gliše DANICA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 3. 1942.
6. MRKIC Rade MILOŠ, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 3. 1943.
7. MRKIC Stanka NIKOLA, 1897, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 5. 1943.
8. MRKIC Stevana SIMO, 1911, seljak, Srbin. Umro kod kuće u proljeće 1943.
9. MRKIC Nikole SOFIJA, 1921, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 25. 5. 1943.
10. PAVKOVIĆ Stevana ANA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 27. 2. 1943.
11. PAVKOVIC Vuka ANKA, 1930, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 8. 1943.
12. PAVKOVIC Vase VUK, 1929, dijete, Srbin. Umro kod kuće 10. 11. 1943.
13. PEURACA Miloša MILE, 1907, seljak, Srbin. Umro u Zbjegu kod Slunja 10. 3. 1943.
14. PEURACA MILICA, 1910, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 5. 1943.

BUDACKA RIJEKA

1. BAJIC Ignjatije MILICA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 3. 1945.
2. BAJIC Sime TEODOR, 1865, seljak, Srbin. Umro kod kuće aprila 1943.
3. BLAGOJEVIC Milovana JANKO, 1896, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.
4. BLAGOJEVIC Filipa MIHAJLO, 1879, seljak, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.
5. BLAGOJEVIC Miloša MILIC, 1868, seljak, Srbin. Umro kod kuće 5. 4. 1943.
6. BLAGOJEVIC Sime MILKA, 1879, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 5. 1943.
7. BLAGOJEVIC Mihajla NIKOLA, 1901, seljak, Srbin. Umro kod kuće aprila 1943.
8. BLAGOJEVIC STANKA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.
9. BOZlC MILICA, 1861, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 16. 3. 1943.
10. BOZlC Ninka STANA, 1896, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 6. 1943.
11. **BOZlC** Dmitra STEVAN, 1891, seljak, Srbin. Umro kod kuće 29. 4. 1943.
12. BOZlC Teodora STEVAN, 1863, seljak, Srbin. Umro kod kuće aprila 1943.

1

13. DOBROSAVLJEVIĆ Milana MILA, 1919, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 3. 1943.
14. GRKOVIC Đure MILA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1944.
15. KRNJETA Nikole JANKO, 1912, seljak, Srbin. Umro kod kuće 27. 2. 1943.
16. MACESlC Teodora MARKO, 1887, seljak, Srbin. Umro kod kuće 18. 3. 1943.
17. MACESlC Stanka MILKA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.
18. MACESlC Mihajla PETAR, 1934, dijete, Srbin. Umro kod kuće 14. 8. 1943.
19. MACESlC Teodora PETAR, 1885, seljak, Srbin. Umro kod kuće 28. 2. 1943.
20. MACEŠlC-SAVlC PETRA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 6. 1943.
21. MACESlC-SAVlC Nikole VASO, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 8. 7. 1943.
22. MADŽAR Vasana KATA, 1892, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 10. 1944.
23. MADŽAR Nikole MILEVA, 1904, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 6. 1943.
24. MARTINOVIC Petra DRAGIĆA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 5. 1943.
25. MARTINOVIC Janka MARIJA, 1901, seljanka, Srpkinja .Umrla kod kuće 23. 4. 1943.
26. MARTINOVIC Vase MILKA, 1899, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 4. 1943.
27. MARTINOVIC Sime NINKO, 1877, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.
28. MILJENOVIC Sime DARINKA, 1901, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 10. 1943.
29. MRKlC Mile ĐURO, 1897, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 3. 1943.
30. MRKlC Mile JANKO, 1899, seljak, Srbin. Umro kod kuće 14. 4. 1943.
31. MRKIČ Damjana MARKO, 1870, seljak, Srbin. Umro kod kuće 6. 2. 1943.
32. MRKlC Rade MARTA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 4 1943.
33. MRKlC Sime MILE, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 3. 1943.
34. NOVKOVIĆ Petra MILA, 1876, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 4. 1943.
35. OREDIC Petra MILE, 1894, seljak, Srbin. Umro kod kuće 14. 5. 1943.
36. OREDlC Miloša MILICA, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 23. 3. 1943.
37. PERlC Stevana DEJAN, 1930, dijete, Srbin. Umro kod kuće 16. 3. 1943.
38. PERlC Miloša LJUBA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 3. 1943.
39. PERlC Dmitra MIHAJLO, 1871, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.
40. PERlC Dmitra MILE, 1861, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 3. 1943.
41. PERlC MILKA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 4. 1943.
42. PERlC Nikole MILKA, 1906, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 4. 1943.
43. PEURAČA Matije ANĐELIJA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.
44. POPOVIC Stevana BOŽICA, 1908, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.
45. POPOVIC MILICA, 1872, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 3. 1943.
46. POPOVIC Miloša RANKA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 3. 1943.
47. SIPIC Jovana JANKO, 1874, seljak, Srbin. Umro kod kuće 24. 4. 1943.
48. SIPIC Pavla MILEVA, 1926, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.
49. VUCKOVIC Mile ĐURO, 1926, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 7. 1943.
50. VUCKOVIC Marka MILKA, 1881, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 6. 4. 1943.

CATRNJA

1. BJELIVUK MILOŠ, 1890, seljak, Srbin. Umro kod kuće 27. 4. 1943.

2. BUNClC Miloša DANICA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 2. 1943.
3. BUNČIČ Milete PETAR, 1936, dijete, Srbin. Mmro kod kuće 20. 2. 1943.
4. BUNCIČ Milovana SIMO, 1884, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 8. 1943.
5. DOJCINOVIC Sime BOSILJKA, 1908, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.
6. GLAMOCLIJA Janka ĐURO, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće 30. 4. 1943.
7. MARKOVIC Gliše ANKA, 1904, seljanka, Srpkinja .Umrla kod kuće 12. 5. 1943.
8. VUCKOVIC Janka STANKA, 1889, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 9. 8. 1943.
9. ZIVKOVIC Bože ĐURO, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 21. 5. 1943.

DONJI BUDACKI

1. ČOKIC Nikole DANICA, 1916, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 30. 4. 1943.
2. COKIC Marka DRAGIĆA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla kod Močila 3. 4. 1943.
3. ČOKIČ Stevana MILA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 24. 4. 1943.
4. COKIC Marka STANKO, 1890, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 9. 1944.
5. COKIĆ Marka STEVAN, 1878, seljak, Srbin. Umro kod kuće 28. 9. 1943.
6. ĐURIC Milovana LJUBICA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla u Krnjačkom Grabovcu 2. 5. 1943.
7. ĐURIC Marka MILIJA, 1908, seljanka, Srpkinja. Umrla u Pavković Selu 5. 9. 1943.
8. ĐURIC Vase STANKA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla u Koranskom Bregu 7. 9. 1943.
9. GOJKOVIC ANĐELIJA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 9. 1943.
10. GOJKOVIC Milete DUSANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 4. 1943.
11. GOJKOVIC Rade LJUBICA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 4. 1943.
12. GOJKOVIC Marka MARKO, 1875, seljak, Srbin. Umro kod kuće 23. 2. 1943.
13. GOJKOVIC Marka MARKO, 1902, seljak, Srbin. Umro kod kuće 29. 9. 1943.
14. GOJKOVIC Milete MILE, 1914, seljak, Srbin. Umro kod kuće 17. 4. 1943.
15. GOJKOVIC Vase MILKA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Krnjaka 7. 3. 1943.
16. GOJKOVIC Mile MIRKO, 1936, dijete, Srbin. Umro kod kuće 8. 5. 1943.
17. GOJKOVIC Milete RANKA, 1943, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 8. 1943.
18. KOMADINA Milića DUSANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 3. 1943.
19. KOMADINA Stevana MIHAJLO, 1887, seljak, Srbin. Umro kod kuće 18. 8. 1943.
20. KOMADINA Josipa MILETA, 1871, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 7. 1943.
21. KOMADINA Milete MILOVAN, 1894, seljak, Srbin. Umro kod kuće 31. 5. 1943.
22. KOMADINA Josipa PAVAO, 1861, seljak, Srbin. Umro kod kuće 14. 3. 1943.
23. KOMADINA Mihajla PAVAO, 1919, seljak, Srbin. Umro kod kuće 22. 5. 1943.
24. LISIC DRAGIĆA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 5. 8. 1943.
25. LISIC Dure ILIJA, 1934, dijete, Srbin. Umro kod kuće 1. 6. 1943.
26. LISIC Milića KATA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 9. 1943.
27. LISIC Petra KATA, 1909, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.
28. LISIC Stanka KATA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 5. 1943.
29. LISIC Petra MILICA, 1930, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 6. 1943.
30. MACUT Marka ANĐELIJA, 1931, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 5. 1945.
31. MACUT Milića SLOBODAN, 1942, dijete, Srbin. Umro kod kuće 5. 4. 1944.

32. MAĆEŠIĆ Marka MARTA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 5. 1943.

33. MAĆEŠIĆ Milete SMILJANA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 29 .4. 1943.

34. MIHAJLOVIĆ Mile MIRKO, 1939, dijete, Srbin. Umro u Krnjaku 20. 8. 1943.

35. MIKULIĆ Petra ANKA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 8.

36. ŠOLIĆ Sime ANKA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 5. 1943.

37. ŠOLIĆ Stevana MOJSIJE, 1878, seljak, Srbin. Umro kod kuće 31. 1. 1943.

38. ŠOLIĆ Milića PETRA, 1901, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 6. 1943.

39. ŠOLIĆ Stanka RUŽICA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 23. 5. 1943.

40. ŠOLIĆ Marka VASO, 1879, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 5. 1943.

41. ZIVKOVIĆ Milovana PAVAO, 1873, seljak, Srbin. Umro kod kuće 24. 4. 1943.

42. ZIVKOVIĆ Stanka ZORA, 1937, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 5. 1945.

DONJI SKRAD

1. DMITROVIĆ KATA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 25. 4. 1943.

2. GAZIBARA Pavle DRAGICA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 6. 1943.

3. GAZIBARA Mihajla ĐURO, 1890, seljak, Srbin. Umro kod kuće 4. 5. 1943.

4. GAZIBARA Stevana MILUTIN, 1901, obućar, Srbin. Umro kod kuće 18. 4. 1943.

5. GAZIBARA Ilije STEVANIJA, 193S, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 5. 1945.

6. KONCALOVIC Bogića ĐURO, 1870, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 7. 1943.

7. KONCALOVIC Milovana MILUTIN, 1913, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.

8. KOZLINA Milića BOŽICA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 2. 1943.

9. KOZLINA Stevana BOZO, 1901, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 4. 1943.

10. KOZLINA Cvijana DANICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 29. 4. 1943.

11. KOZLINA Cvijana MARIJA, 1904, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 27. 5. 1943.

12. KOZLINA Đure MILA, 1907, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.

13. KOZLINA Janka MILICA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 6. 1943.

14. KOZLINA Marka MILKA, 1930, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.

15. KOZLINA Rade MIRKO, 1943, dijete, Srbin. Umro kod kuće 25. 7. 1943.

16. KOZLINA Milete SIMO, 1887, seljak, Srbin. Umro kod kuće 30. 4. 1943.

17. KOZLINA Matije SOFIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 14. 5. 1943.

18. KOZLINA Milovana STANKO. 1878, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 5. 1943.

19. LEZAJIĆ Nikole DANICA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 6. 1943.

20. LEZAJlC MILICA, 1901, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.

21. LEZAJlC Stanka NEVENKA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.

22. MILOVANOVIĆ Milete MILICA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 6. 1943.

23. MILOVANOVIĆ Koje VUK, 1909, seljak, Srbin. Umro kod kuće 9. 4. 1943.

24. POPOVIC Rade ANKA, 1943, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 4. 1943.

25. POPOVIC Nikole MARIJA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.

26. POPOVIC STEVAN, 1870, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.

27. VUCKOVlC Đure ĐORĐE, 1886, seljak ,Srbin. Umro kod kuće 28.1. 1943.

28. VUČKOVIĆ KATA, 1871, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Velike Crkvine 30. 3. 1942

DUGI DOL.

1. BlZlC Stevana MILICA, 1896, seljanka, Srpkinja .Umrla kod kuće 6. 7. 1943.
2. BlZlC Milića NIKOLA, 1893, seljak, Srbin. Pobjegao ustašama 29. 7. 1941. sa jame u Ivanović jarku, umro od tifusa nakon povratka iz bjekstva 8. 6. 1943.
3. DUDUKOVIC Mile JANKO, 1892, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 5. 1943.
4. KOSJER Nikole ANĐA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 4. 1943.
5. KOSJER Save DANICA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 4. 1943.
6. KOSJER Nikole DANICA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 4. 1943.
7. MACESIC ANA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 5. 1943.
8. MACESIC Laze ANA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 6. 1943.
9. MACESIC Nikole BRANKO, 1939, dijete, Srbin. Umro kod kuće 2. 6. 1943.
10. MACESIC Sime MILICA, 1900, seljanka. Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
11. MACESIC PETAR, 1876, seljak. Srbin. Umro kod kuće 19 .1. 1943.
12. RADOVIC STANKO, 1898, seljak, Srbin. Umro kod kuće 22. 5. 1943.
13. ŠAULA Josipa MILKA, 1881, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 5. 1943.
14. ŠAULA Ilije PETAR, 1880, seljak, Srbin. Umro kod kuće 27. 4. 1943.

GORNJI BUDAČKI

1. PEURACA Rade JAKOV, 1877, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.
2. PEURACA Janka STANA, 1895, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 4. 1943.
3. PEURACA Janka STANKA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 24. 4. 1943.

GORNJI SKRAD

1. MARKOVIĆ Cvijana MILEVA, 1914, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 5. 1943.
2. VUGDRAGOVlC Matije MILOVAN, 1897, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 5. 1943.
3. VUGDRAGOVlC Rade MIRA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 24. 5. 1943.
4. VUGRAGOVIC Matije RADE, 1903, seljak, Srbin. Umro kod kuće 24. 5. 1943.
5. VUGDRAGOVlC Nikole STANKO, 1874, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 5. 1943.
6. VUGDRAGOVlC Rade STANKO, 1938, dijete, Srbin. Umro kod kuće 21. 5. 1943.
7. ŽIVKOVIC Ilije MILlC, 1875, seljak, Srbin. Umro kod kuće 29. 4. 1943.
8. ŽIVKOVIC Vase SARA, 1873, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 18. 4. 1943.
9. ŽIVKOVIC STANA, 1876, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 5. 1943.

JASNlC BRDO

1. BJELIVUK Mojsije KATA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 26. 4. 1943.
2. BJELIVUK Stanka KATA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 4. 1943.
3. BJELIVUK Mojsije MILICA, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 23. 4. 1943.
4. BJELIVUK Marka NIKOLA, 1897, seljak, Srbin. Umro u Primišlju 29. 4. 1943.
5. JASNlC Petra MARIJA, 1899, seljanka, Srpkinja. Umrla u Burić Selu 10. 5. 1943.
6. RADOVIC MILICA, 1873, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.
7. RADOVIC STANA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 30. 4. 1943.

KESEROV POTOK

1. KESER Cvijana ANKA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla kod Livna 11. 3.1943.

KRNJACKI GRABOV AC

1. ĐIPALO Petra MILA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 6. 1943.
2. DI PALO Nikole NIKOLA, 1875, seljak, Srbin. Ustaše ga strijeljale metkom iz puške kroz usta 20. 3. 1942, ali je ostao živ i podlegao rani i tifusu kod kuće 5. 11. 1944.
3. IVOSEVIC Teodora ĐURO, 1899, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 6. 1943.
4. IVOSEVIC MILA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 6. 1943.
5. KOSIJER Cvijana ĐURĐIJA, 1891, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 29. 5. 1943.
6. MIHAJLOVIC Jovana ANA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 27. 2. 1943.
7. MIHAJLOVIC Vase DESANKA, 1924, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 6. 1943.
8. MIHAJLOVIC Petra MILKA, 1886, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 4. 1943.
9. MIHAJLOVIC Petra MILOŠ, 1941, dijete, Srbin. Umro kod kuće 31. 3. 1943.
10. MIHAJLOVIC Petra MIRKO, 1943, dijete, Srbin. Umro kod kuće 24. 3. 1943.
11. MIHAJLOVIC Dmitra STANA, 1921, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 9. 1943.
12. SRDIĆ Sime STEVAN, 1876, seljak, Srbin. Umro kod kuće 21. 5. 1943.
13. ZlVKOVIČ MILICA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 24. 5. 1943.

KRNJACKO PODGORJE

1. BAKIC MILICA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu 3. 5. 1943.
2. BAKIŠ Gliše STANA, 1895, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu 2. 5. 1943.
3. PADEZAN Jovana MILE, 1897, Srbin, općinski stražar do aprila 1941. u Krnjaku, umro kod kuće 29. 4. 1943.
4. RAJCEVIC Pavla DESANKA, 1930, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 3. 1944.
5. RAJCEVIC Laze MILICA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 5. 1943.
6. SMOLJ ANOVIČ Pavla ANA, 1872, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 5. 1943.
7. SMOLJANOVIC Miloša CVIJETA, 1905. seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 22. 5. 1943.

KRNJAK

1. BOZlC Gaje MILIČ, 1876, cestar u penziji, Srbin. Umro kod kuće 10. 5. 1943.
2. DUDUKOVIC Janka SOFIJA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 6. 1943. •
3. GOJKOVIĆ MILEVA, 1888, Srpkinja, seljanka. Umrla kod kuće 22. 3.1943.
4. IVANOVIĆ Luke MARKO, 1883, seljak, Srbin. Umro u selu Zimić 25 2. 1943.
5. KALINIĆ Miloša JELENA, 1906, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 6. 1943.
6. KOSANOVIĆ Petra STANKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 5. 1943.
7. KUNIĆ Petra KATA, 1910, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Korenice 3. 3. 1943.
8. MERĐZAıN Marka ĐURO, 1903, seljak, Srbin. Umro kod kuće 4. 5. 1943.
9. MIHAJLOVIC Ignjatije MILE, 1937, dijete, Srbin. Umro kod kuće 20. 3. 1944.
10. MIHAJLOVIC Stanka MILKA, 1871, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 5. 1943.
11. PENIC Mile CVIJETA, 1874, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 7. 1943.
12. PENIČ Mihajla ĐURĐIJA, 1929, dijete, Srpkinja. Umrla u Krnjačkom Grabovcu 29. 4. 1943.
13. PENIC Janka JEŠA, 1886, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 7. 1943.
14. ROGIČ Đure NIKOLA, 1941, dijete, Srbin. Umro kod Drvara 1 .3. 1943.
15. TOMAŠEVIČ ANĐELIJA, 1914, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 9. 1943.
16. TOMAŠEVIČ STANKA, 1883, seljanka, Srokinja. Umrla kod Korenice 2. 3. 1943.

MALA CRKVINA

1. MATIJEVIĆ Luke MILA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 18. 1. 1943.
2. MATIJEVIĆ Matije MILOŠ, 1935, dijete, Srbin. Umro kod kuće 20. 1. 1943.
3. MILJENOVIĆ DANICA, 1897, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 6. 5. 1943.
4. MILJENOVIĆ Milića ZLATKA, 1933, Srpkinja. Umrla u Trupinjaku 30. 2 1943.

MLAKOVAC

1. GRIJAKOVIĆ Gliše STEVAN, 1892, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.
2. KNEŽEVIĆ Stevana STEVAN, 1908, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.

PARTIZANSKO ZARISTE

1. MANDIC Sime MIHAJLO, 1942, dijete, Srbin. Umro kod kuće 17. 4. 1943.
2. MANDIC Mile STEVO, 1926, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 12. 1943.

PAVKOVIC SELO

1. PAVKOVIC Milete DANICA, 1891, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Dunjaka 27. 3. 1943.
2. PAVKOVIC Mile DANICA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 5. 1943.
3. PAVKOVIC Mihajla MILICA, 1897, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 7. 1943.

PERIC SELO

1. BOZlC Marka DANICA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla u Gornjem Skradu 1942.
2. KOMADINA Miloša KATA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 5. 1943.
3. KOMADINA Miloša MILKA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
4. MIHAJLOVIĆ Mile JANKO, 1937, dijete, Srbin. Umro kod Kestenovca 10. 2. 1943.

PONORAC

1. GAZIBARA Đurđa STANKO, 1890, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 5. 1943.
2. KRAJAClC Đure ANĐELIJA, 1896, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 22. 6. 1943.
3. MARKOVIĆ Jovana Sofija, 1914, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 22. 6. 1943.
4. MARKOVIC Rade SOFIJA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 4. 1943.
5. SIKIRICA Todora ĐURO, 1872, zemljoradnik, Srbin. Umro kod kuće 1. 4. 1943.
6. ŠARAC Nikole ANKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 6. 1943.

RASTOVAC

1. MACESlC ANA, 1866, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
2. MACESlC Stojana ANA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
3. MACESlC Jure PETAR, 1865, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.
4. MALBASA SOFIJA, 1864, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
5. MATIJEVIĆ Stojana STANKA, 1889, seljanka, Srpkinja. Ranili je Nijemci 23. 1. 1943. kod Gornjeg Poloja. Nakon povratka iz bjekstva podlegla ranama i tifusu kod kuće 20. 4. 1943.
6. RADOVIC Stevana STANKO, 1885, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.
7. RAJIC Rade JEŠA ,1865, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 16. 5. 1943.
8. ŠAULA MILKA, 1856, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
9. SAULA PETAR, 1852, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.

SUHODOL

1. KUNIĆ Mile VLADO, 1908, seljak, Srbin. Umro kod kuće 30. 4. 1943.

VELIKA CRKVINA

1. VIŠNJIC Save MILICA, 1897, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.

VOĐEVIC BRDO

1. BLITVA Cvijana RADE, 1870, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 2. 1943.
2. SVJETIČANIN Nikole MARIJA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 6. 1943.
3. CVJETICANIN Milovana Stoj an, 1890, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 6. 1943.
4. SIKIRICA Petra MILAN, 1910, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 5. 1943.

VOJNIČKI GRABOVAC

1. IVOSEVIC Stanoja JOSO, 1905, seljak, Srbiti. Umro kod kuće 10. 5. 1943.
2. MAGARAC STANA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 4. 1943.
3. MAGARAC Đurđe STANA, 1872, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 2. 1943.
4. TODORlC JESA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
5. TODORlC Milića MILA, 1925, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
6. TODORlC Stanka MILAN, 1908, seljak, Srbin. Umro kod kuće 2. 5. 1943.
7. TODORlC Stevana STANKA, 1882, seljanka, Srpkinja .Umrla kod kuće 10. 5. 1943.
8. VUKOBRATOVIC Gaje MARIJA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 6. 4. 1943.
9. VUKOBRATOVIC Stanka MILlC, 1893, seljak, Srbin. Umro kod kuće 9. 4. 1943.

ZAGORJE

1. DUDUKOVIC Pavla STANA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla u Maloj Crkvini 11. 10. 1943.
2. KARAMARKOVIC Janka ANĐELIJA, 1901, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.
3. MILJENOVIĆ Marka DUŠAN, 1909, seljak, Srbin. Umro kod kuće 12. 4. 1943.
4. MILJENOVIĆ Gaje MARKO, 1880, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 4. 1943.
5. PRIBIC Milana DUSANKA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 1 2. 1943.
6. VUGDRAGOVIC Miloša ANKA, 1914, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 7. 1944.
7. VUGDRAGOVIC Save LJUBICA, 1943, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 8. 1943.

OPĆINA KRSTINJA

DONJA BRUSOVACA

1. BAJIC Nikole DRAGICA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 29. 3. 1943.
2. BAJIC Vasilja MARA, 1894, seljanka, Srpkinja . Umrla kod kuće 7. 4. 1943.
3. BAJIĆ Filipa MILA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.
4. BAJIC Alekse MILIČ, 1878, seljak, Srbin. Umro u Prisjeci 14. 4. 1943.
5. BAJIC Miloša MILKA, 1923, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.
6. BAJIC Mile NIKOLA, 1887, seljak. Srbin. Umro kod kuće 20. 5. 1943.
7. BAJIČ Mile STEVAN, 1933, dijete, Srbin. Umro kod kuće 28. 3. 1943.
8. BJELIVUK Ninka JANJA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće augusta 1943.
9. KOSANOVIC Miloša DRAGICA, 1915. seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 5. 1943.
10. KOSANOVIC Miloša ĐURO, 1921, seljak, Srbin. Umro kod kuće 27. 5. 1943.
11. KOSANOVIC Ninka MILA, 1904, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 5. 1943.
12. KOSANOVIC Mile MILKA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 5. 1943.
13. MACESlC Mile KATA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 5. 8. 1943.
14. MACESlC Milića VASILJ, 1898, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 6. 1943.

15. MADŽAR Đure SOFIJA, 1908, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće februara 1943.
16. MARTINOVIC Luke MILICA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 31. 3. 1943.
17. MARTINOVIC Stevana MILKA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 6. 1943.
18. RAŠIČ Miloša LAZO, 1903, seljak, Srbin. Umro kod kuće 21. 4. 1943.
19. RAŠIC Matije MILOŠ, 1870, seljak, Srbin. Umro kod kuće 27. 1. 1943.
20. ROMCEVIC Rade ANA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 4. 1943.
21. ROMCEVIC Ilije ILIJA, 1942, dijete, Srbin. Umro kod kuće 7. 6. 1943.
22. ROMCEVIC Gaje MILA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 4. 1943.
23. ROMCEVIC Ilije MILOŠ, 1889, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.
24. TKALAC Ilije MILOŠ, 1908, seljak, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.
25. TKALAC Mile MILOŠ, 1899, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 5. 1943.
26. VRANIĆ Miloša PERO, 1940, dijete, Srbin. Umro kod kuće februara 1943.
27. VRANIĆ Mile STANKA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 30. 3. 1943.
28. VRANJEŠ Rade KATA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 4. 1943.
29. VULETIC Petra MILIC, 1885, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4 .1943.

DUNJAK

1. EROR Bure DRAGIĆA, 1928, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 16. 5. 1943.
2. EROR Ilije MILKA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 5. 1943.
3. MATIJEVIĆ Nikole DANICA, 1925, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 5. 1943.
4. MOMCILOVIC Ninka KATA, 1913, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 6. 1943.
5. MOMĆILOVIĆ Milića LAZO, 1886, seljak, Srbin. Umro kod kuće 21. 3. 1943.
6. MOMČILOVIC Nikole RADE, 1873, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 6. 1943.
7. MOMĆILOVIĆ Jandre STANA, 1907, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 4. 1943.
8. NOVKOVIĆ Mile DRAGIĆA, 1908, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 5. 1943.
9. NOVKOVIĆ Jove ĐURO, 1937, dijete, Srbin. Umro kod kuće 9. 6. 1943.
10. NOVKOVIĆ Milića ĐURO, 1935, dijete, Srbin. Umro kod kuće 5. 5. 1943.
11. NOVKOVIĆ Rade ĐURO, 1912, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 6. 1943.
12. NOVKOVIĆ Đure KATA, 1913, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 5. 1943.
13. NOVKOVIĆ MIHOLJKA, 1896, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
14. NOVKOVIĆ Miloša ZORKA, 1917, seljanka, Srpkinja. Umrla u Dunjaku 1942.
15. PAVIC Dragice JELICA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 4. 1943.
16. PAVIC Ninka MIHOLJKA, 1872, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 5. 4. 1943.
17. PEURAČA Đure DRAGIĆA, 1927, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 5. 1943.
18. PEURAČA Milića MILA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 31. 3. 1943.
19. PEURAČA Rade MILA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u jesen 1943.
20. PEURAČA Đure MILIC, 1876, seljak, Srbin. Umro kod kuće 18. 4. 1943.
21. PEURAČA Nikole MILKA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 18. 5. 1943.
22. PEURAČA Stanka NIKOLA, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 6. 1943.
23. PEURAČA Mile STANICA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće juna 1943.
24. TARBUK Rade MARIJA, 1872, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.

25. TARBUK Maksima MILA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 5. 1943.
26. TARBUK Toše MILA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 24. 4. 1943.
27. TARBUK Miloša MILKA, 1907, seljanka, Srpkinja. Umrla u partizanskoj bolnici Petrova gora 16. 11. 1943.
28. TARBUK Miće NIKOLA, 1880, seljak, Srbin. Umro kod kuće 16. 3. 1943.
29. TARBUK Nikole SAVA, 1892, seljanka, Srakinja. Umrla kod kuće 9. 5. 1943.
30. VLADIĆ Dragića STANKA, 1923, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
31. VLADIĆ VIDA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
32. VUČKOVIČ Petra ANĐELIJA, 1908, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 6. 1943.
33. VUĆKOVIĆ Laze ILIJA, 1935, dijete, Srbin. Umro kod kuće 12. 4. 1943.
34. VUČKOVIĆ Stanka ILIJA, 1873, seljak, Srbin. Umro kod kuće 16. 6. 1943.
35. VUĆKOVIĆ Josipa JOVAN, 1883, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.
36. VUČKOVIĆ Ilije MILICA, 1943, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 4. 1943.
37. VUCKOVIC Mile MILICA, 1906, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 4. 1943.
38. VUCKOVIC Miloša MILICA, 1906, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 4. 1943.
39. VUČKOVIĆ Teodora MILICA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 5. 1943.
40. VUĆKOVIĆ Ilije MILKA, 1925, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 5. 1943.
41. VUĆKOVIĆ Ilije MILKA, 1926, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 5. 1943.
42. VUČKOVIĆ Rade MILKA, 1907, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 3. 1943.
43. VUČKOVIĆ Ninka NIKOLA, 1936, dijete, Srbin. Umro kod kuće 12. 5. 1943.
44. VUČKOVIĆ Teodora RADE, 1870, seljak, Srbin. Umro kod kuće 14. 5. 1943.
45. VUĆKOVIČ Laze ZORKA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 1944.
46. ZAVISIĆ Milića ĐURAĐ, 1872, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.
47. ZAVIŠIĆ Janka JEŠA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 2. 1945.
48. ZAVIŠIĆ Vase MARIJA, 1923, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 23. 3. 1942.
49. ZAVIŠIĆ Gaje MILOŠ, 1881, seljak, Srbin. Umro kod kuće 16. 3. 1942.
50. VUKOBRATOVIC Miće DANICA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće juna 1943.

DZAPEROVAC

1. CAREVIĆ Rade DRAGAN, 1937, dijete, Srbin. Umro kod kuće 9. 5. 1943.
2. CAREVIĆ Rade MILKA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 5. 1943.
3. RAŠIC Steve MILKA, 1886, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 4. 1943.
4. SAGRADŽIJA Teodora ILIJA, 1889, seljak, Srbin. Umro kod kuće 16. 5. 1943.
5. SAGRADŽIJA Đure MILA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 5. 1943.
6. SAGRADŽIJA Stevana MILICA, 1895, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 6. 1943.
7. SAGRADŽIJA Mile MILOVAN, 1896, seljak, Srbin. Umro kod kuće marta 1943.
8. SAGRADŽIJA Petra MILOVAN, 1887, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 5. 1943.

GEJKOVAC

1. BRKIC Gnjatije ĐURO, 1907, seljak, Srbin. Umro u Lipovcu 7. 4. 1943.
2. BUĆAN Jovana DRAGIĆA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Glamoča 7. 3. 1943.
3. BUĆAN Stevana DRAGIĆ, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1944.

4. BUĆAN Marka SOFIJA, 1864, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Mrkonjić grada 28. 2. 1943.
5. KOZLIĆA Nikole JANKO, 1895, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 4. 1943.
6. KOZLIĆA Ninka STANKO, 1900, seljak, Srbin. Umro kod Glamoča 1. 3. 1943.
7. LUKIĆ Stojana SAVA, 1894, seljanka. Umrla u Đaković potoku 7. 4. 1943.
8. MARTINOVIČ Milića PETAR, 1939, dijete, Srbin. Umro u Petrovoj gori 12. 5. 1942.
9. NOVAKOVIČ Miloša MILE, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 29. 4. 1943.
10. SOKOLOVIĆ Nikole JELICA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla u Gejkovcu 1. 2. 1944.
11. STOKRPA Stevana DRAGICA, 1913, seljanka, Srpkinja. Umrla u Krstinji 18. 4. 1943.
12. TADIC Đure MILA, 1937, dijete, Srpkinja. Umrla u Glamoču 2. 3. 1943.
13. TADIC Đure MILOŠ, 1939, dijete, Srbin. Umro kod Grahova 1. 3. 1943.
14. TADIC Đure PETAR, 1939, dijete, Srbin. Umro kod Grahova 2. 3. 1943.
15. VUČETIC Mirka DESANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla u Đaković potoku 1. 4. 1943.
16. VUKSAN Milića BOJA, 1918, seljanka, Srpkinja. Umrla u Frkašiću 11. 3 1943.
17. VUKSAN Milića BRANKO, 1938, dijete, Srbin. Umro kod Frkašića 9. 3. 1943.
18. VUKSAN Mile MILAN, 1941, dijete, Srbin. Umro u Frkašiću 6. 3. 1943.
19. VUKSAN Janka MILIĆ, 1901, seljak, Srbin. Umro u Petrovoj gori 1. 4. 1943.
20. VUKSAN Mile MILOŠ, 1939, dijete, Srbin. Umro kod Frkašića 1. 3. 1943.
21. VUKSAN Đure RANKA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla u šumi Kapela 20. 3. 1943.

GORNJA BRUSOVAČA

1. GUŠIĆ Stevana MILA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 9. 4. 1943.
2. GUŠIĆ Nikole MILE, 1880, krojač, Srbin. Umro u Kapeli marta 1943.
3. GUŠIĆ Miloša RANKA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla u Gornjoj Brusovači 27. 4. 1943.
4. JAGROVIĆ Alekse ANKA, 1904, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 23. 4. 1943.
5. JAGROVIĆ Ninka KATA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 9. 1943.
6. JAGROVIĆ Mile MARA, 1932, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 27. 4. 1943.
7. MAĆEŠIĆ Mile MARKO, 1882, seljak, Srbin. Umro kod kuće 6. 4. 1943.

JAGROVAC

1. BJELIVUK Miloša MILE, 1939, dijete, Srbin. Umro kod kuće 3. 4. 1943.
2. BJELIVUK Marka MILKA, 1888. seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 4. 1943.
3. BJELIVUK MILOŠ, 1885, seljak, Srbin. Umro kod kuće 30. 3. 1943.
4. BJELIVUK Mile RADE, 1927, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 4. 1943.
5. KOZLINA Janka MILIC, 1908, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 5. 1943.
6. MAĆEŠIĆ Milana MILOŠ, 1942, dijete, Srbin. Umro kod kuće 9. 5. 1943.
7. MARJANOVIĆ Petra MILA, 1889, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 22. 4. 1943.
8. MRKŠlC Jovana DRAGICA, 1937, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.
9. MRKŠIĆ Jovana ĐURO, 1939, dijete, Srbin. Umro kod kuće 30. 5. 1943.
10. MRKŠIĆ Miloša LJUBA, 1933, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 5. 1943.
11. MRKŠIĆ MILICA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 23. 4. 1943.
12. MRKŠlC Miloša MILKA, 1930, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 30. 3. 1943.
13. MRKŠIĆ Milovana PETAR, 1892, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 4. 1943.
14. ŠPANOVIĆ Mile SOFIJA, 1924, đak, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.

15. **SAVIC Laze JEŠA, 1876, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 3. 1943.**
16. ŠPANOVIC **Stanka** JANKO, **1899. seljak, Srbin. Umro od tifusa u Klokoću aprila 1943.**

JOHOVO

1. **MARTINOVIĆ Radmana MIKA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 4. 1943.**
2. **MARTINOVIĆ Mile MILA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.**
3. **MARTINOVIĆ Milića MILA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 5. 1943.**
4. **MARTINOVIĆ Janka MILICA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 5. 1943.**
5. **MARTINOVIĆ Milića MILICA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.**
6. **MARTINOVIĆ Miloša MILIC, 1874, seljak, Srbin. Umro kod kuće 18. 5. 1943.**
7. **SAULA Janka MILE, 1896, seljak, Srbin. Isprebijali ga Nijemci 22. 1. 1943. Umro od posljedica udaraca i tifusa kod kuće 22. 3. 1943.**

KESTENOVAC

1. **KARAN Pavla MILA, 1910, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 3. 1943.**
2. **KARAN Miloša MILICA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.**
3. **KARAN Petra MILICA, 1901, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 5. 1943.**
4. **KARAN Miloša MILKA, 1911, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 5. 1943.**
5. **KARAN Miloša STEVAN, 1908, seljak, Srbin. Umro u šumi Kapela 21. 3. 1943.**
6. **KOKIR Mile DRAGIC, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 3. 1943.**
7. **KOKIR Đurđa MARIJA ,1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.**
8. **KOKIR Nikole MARIJA, 1889, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 5. 1943.**
9. **KOKIR Milana MILAN, 1941, dijete, Srbin. Umro kod kuće 1943.**
10. **KOKIR Pavla MILE, 1878, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 5. 1943.**
11. **KOKIR Milana MILICA, 1937, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.**
12. **KOKIR Nikole MILICA, 1888 .seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 4. 1943.**
13. **KOKIR Đure PETRA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 4. 1943.**
14. **KOKIR Milana RADE, 1940, dijete, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.**
15. **RAKINIC Mile STANKA, 1897, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 29. 4. 1943.**
16. **VALENTIC Petra MILA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 9. 5. 1943.**
17. **ZDJELAR Laze JANDRE, 1875, seljak, Srbin. Umro kod kuće aprila 1943.**
18. **ZDJELAR Jandre LAZO, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 4. 1943.**
19. **ZDJELAR Laze MILE, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.**
20. **ZDJELAR Mojsije MILE, 1902, seljak, Srbin. Umro kod kuće 17. 3. 1943.**
21. **ZDJELAR Petra MILICA, 1874, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 3. 1943.**

KLOKOČ

1. **BASARA Laze MARIJA, 1909, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 5. 1943.**
2. **BASARA Stevana SIMO, 1908, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1. 4. 1942.**
3. **BOZIC Tome DRAGANA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 3. 1943.**
4. **DEJANOVIC Petra DRAGIĆA, 1897, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 1. 1945.**
5. **DEJANOVIC Đure ĐURO, 1934, dijete, Srbin. Umro u Frkašiću 7. 3. 1943.**
6. **DEJANOVIC Milića KATA, 1896, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 5. 1943.**

7. DEJANOVlC Milivoja MILE, 1918, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.
8. DEJANOVlC MILKA, 1881, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.
9. DEJANOVlC D. PETAR, 1897, seljak, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.
10. DOMIC Milke DESPOT, 1893, seljak, Srbin. Umro kod kuće 5. 5. 1943.
11. DOMIĆ Sime KATA, 1913, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.
12. DOMIC Nikole MILKA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 5. 5. 1943.
13. DRAGOJEVIC Nikole PAVAO, 1894, seljak, Srbin. Umro kod kuće 25. 4. 1943.
14. EROR Milića DUŠAN, 1933, dijete, Srbin. Umro kod kuće 11. 5. 1943.
15. EROR Sime ĐURO, 1873, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 4. 1943.
16. EROR Janka JOKA, 1891, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 4. 1943.
17. EROR Mile JOVAN, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće 4. 5. 1943.
18. EROR Nikole MARIJA, 1870, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
19. EROR Stojana MARIJA, 1904, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.
20. EROR Jandre MILA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 8. 1943.
21. EROR Milutina MILE VA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 5. 1943.
22. EROR Nikole MILKA, 1887, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 5. 1943.
23. EROR Ninka RADE, 1891, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 4. 1943.
24. EROR Petra RADE, 1894, seljak, Srbin. Umro kod kuće 5. 5. 1943.
25. EROR Stanka RADE, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 3. 1943.
26. EROR Đurđa RANKA, 1921, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.
27. EROR Janka STANA, 1891, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 4. 1943.
28. GRUBJEŠIC Marka DRAGIC, 1884, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 3. 1943.
29. GRUBJEŠlC Mile INDIJA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 4. 1943.
30. GRUBJEŠlC Laze Petar, 1890, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.
31. GUNJ Miloša BOZO, 1941, dijete, Srbin. Umro kod kuće aprila 1943.
32. GUNJ Miloša DUŠAN, 1940, dijete, Srbin. Umro kod kuće aprila 1943.
33. GUNJ JOVAN, 1880, seljak, Srbin. Umro kod kuće marta 1943.
34. GUNJ Dragića MILA, 1921, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 4. 1943.
35. GUNJ Janka MILA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 4. 1943.
36. GUNJ Stanka MILA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 30. 3. 1943.
37. GUNJ Bože MILlC, 1904, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.
38. GUNJ Dušana MILKA, 1937, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće marta 1943.
39. GUNJ Miloša MILKA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće marta 1943.
40. GUNJ Jandre MILOŠ, 1884, kovač, Srbin. Umro kod kuće marta 1943.
41. KNEŽEVIĆ Milića DRAGICA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 4. 1943.
42. KNEŽEVIĆ Mile DRAGlC, 1877, seljak, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.
43. KNEŽEVIĆ Ninka DRAGlC, 1875, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.
44. KNEŽEVIĆ Miloša DUŠAN, 1941, dijete, Srbim. Umro kod kuće 1. 6. 1943.
45. KNEŽEVIĆ Pavla JANDRE, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 5. 5. 1943.
46. KNEŽEVIĆ Milića LJUBICA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 4. 1943.
47. KNEŽEVIĆ Miloša LJUBICA, 1914, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 18. 6. 1943.
48. KNEŽEVIĆ Đure MARTA, 1897, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 4. 1943.
49. KNEŽEVIĆ Đure MILA, 1911, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 6. 1943.

50. KNEŽEVIĆ Nikole MILICA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 4. 1943.

51. KNEŽEVIĆ Marka RADE, 1882, seljak, Srbin. Umro kod kuće 16. 4. 1943.

52. MIHAJLOVIC Đure MILE, 1872, seljak, Srbin. Umro kod kuće 17. 3. 1943.

53. MIHAJLOVIĆ Rade MILKA, 1897, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 3. 1943.

54. MIHAJLOVIĆ Stanka MILKA, 1872, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 3. 1943.

55. MIHAJLOVIĆ Đure STANKA, 1918, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 5. 5. 1943.

56. PETROVIČ Đure ANĐELIJA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 4. 1943.

57. PETROVIČ Mile MILIĆ, 1906, seljak, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.

58. PETROVIČ Pavla MILIĆ, 1904, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.

59. POPOVIĆ Adama ANĐELIJA, 1897, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 5. 1943.

60. POPOVIĆ M. ANĐELIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.

61. POPOVIĆ Miloša MILE, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 5. 1943.

62. POPOVIĆ Rade MILICA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 25. 4. 1941.

63. POPOVIĆ Stojana SOFIJA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 5. 1943.

64. POPOVIĆ Petra STOJA, 1874, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 5. 1943.

65. VUĆKOVIĆ Stanka MILICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 9. 4. 1943.

66. VUĆKOVIĆ Stevana MILKA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 5. 1943.

67. VUJANOVIĆ Milića PETAR, 1903, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.

KLUPICA

1. GRUDIC Rade PETAR, 1923, seljak, Srbin. Umro kod kuće u jesen 1942.
2. MILJENOVIĆ MILA, 1911, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. II. 1943.
3. VUJNOVIC Vase MILE, 1921, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 4. 1942.
4. ZDJELAR Stanka DRAGIĆ, 1877, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 5. 1943.
5. ZDJELAR Dragića SAVA, 1896, seljak, Srbin. Umro kod kuće 24. 8. 1943.

KRSTINJA

1. HRKMAN Gaje ANA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 4. 1943.
2. MARTINOVIĆ Marka ANĐELIJA, 1896, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.
3. MARTINOVIĆ Stanka DANICA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla u Crnom Vrhu u Bosni 15. 2. 1943.
4. MARTINOVIĆ Stanka ILIJA, 1941, dijete, Srbin. Umro kod Livna 1. 3. 1943.
5. MARTINOVIĆ Nikole JELICA, 1889, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 4. 1943.
6. MARTINOVIĆ Marka KATA, 1901, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 27. 4. 1943.
7. MARTINOVIĆ Nikole KATA, 1889, seljanka, Srpkinja .Umrla kod kuće 1. 4. 1943.
8. MARTINOVIĆ Đure LJUBA, 1937, dijete, Srpkinja. Umrla kod Drvara 8. 3. 1943.
9. MARTINOVIĆ Mile MARIJA, 1886, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 31. 3. 1943.
10. MARTINOVIĆ MILA. 1870. seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.
11. MARTINOVIĆ MILA. 1889. seljanka, Srpkinja. Umrla u Crnom Vrhu u Bosni 1. 3. 1943.
12. MARTINOVIĆ Marka MILA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 4. 1943.
13. MARTINOVIĆ Mile MILA, 1927, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Martinbroda 18. 4. 1943.

14. MARTINOVIĆ Milića MILA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 4. 1943.

15. MARTINOVIĆ Miloša MILA, 1872, seljanka, Srpkinja. Umrla u Veljunu maja 1943.

16. MARTINOVIĆ Laze MILE, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće 8. 4. 1943.

17. MARTINOVIĆ Ilije MILICA, 1896, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.

18. MARTINOVIĆ Đure MILOŠ, 1898, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 4. 1943.

19. MARTINOVIĆ Mile MILOŠ, 1929, dijete, Srbin. Umro u Zbjegu kod Slunja 10. 4. 1943.

20. MARTINOVIĆ Milića MIRJANA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.

21. MARTINOVIĆ Milića NADA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 9. 4. 1943.

22. MARTINOVIĆ Gaje NIKOLA, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće 31. 3. 1943.

23. MARTINOVIĆ Ilije STANKO, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 4. 1943.

24. MARTINOVIĆ STOJA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 3. 1943.

25. PAVIĆ Dragana MILAN, 1943, dijete, Srbin. Umro kod kuće aprila 1943.

26. PAVIĆ Milića MILIĆ, 1875, seljak, Srbin. Umro kod kuće 28. 3. 1943.

27. PAVIĆ Nikole STANKA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.

28. RAŠIĆ Dragića BOŽICA, 1910, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.

29. RAŠIĆ Milića MILICA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće jula 1943.

30. RAŠIĆ Miloža MILIĆ, 1906, seljak, Srbin. Umro kod kuće 28. 3. 1943.

31. RAŠIĆ Sime MILOŠ, 1941, dijete, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.

32. RAŠIĆ Stevana STANA, 1870, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.

33. ŠPANOVIĆ ANA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 18. 3. 1943.

34. ŠPANOVIĆ Petra BOJA, 1889, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.

35. ŠPANOVIĆ Miloša BORIVOJ, 1940, dijete, Srbin. Umro kod kuće 20. 5. 1943.

36. ŠPANOVIĆ BOŽICA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 5. 1943.

37. ŠPANOVIĆ Mile DRAGIĆA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 4. 1943.

38. ŠPANOVIĆ Stevana ĐURO, 1883, seljak, Srbin. Umro kod kuće 8. 4. 1943.

39. ŠPANOVIĆ Đure INDIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 5. 1943.

40. ŠPANOVIĆ Ilije JANKO, 1870, seljak, Srbin. Umro kod kuće aprila 1943.

41. ŠPANOVIĆ Mile LJUBA, 1943, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 14. 4. 1943.

42. ŠPANOVIĆ MARIJA, 1889, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 4. 1943.

43. ŠPANOVIĆ Mile MILA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 4. 1943.

44. ŠPANOVIĆ Miloša MILE, 1939, dijete, Srbin. Umro kod kuće 26. 4. 1943.

45. ŠPANOVIĆ Đure MILICA, 1918, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 22. 4. 1943.

46. ŠPANOVIĆ Janka MILKA, 1887, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 3. 1943.

47. ŠPANOVIĆ Mile MILKA, 1915, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.

48. ŠPANOVIĆ Mile SOFIJA, 1892, seljanka, Srpkinja. Umrla od tifusa kod kuće septembra 1943.

49. VULETIĆ Mile MARKO, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće aprila 1943.

KUSAJA

1. BJELIVUK Rade MILA, 1899, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 5. 1943.

2. BJELIVUK Mile PETAR, 1899, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 5. 1943.

3. ĆULIBRK Stanka DRAGIĆA, 1907, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.

4. CULIBlìK Stipe MILICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 5. 1943.
5. DEVIC Sime ANĐELIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 5. 1943.
6. DEVIC Mile ANKA, 1894, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 5. 1943.
7. DEVIC Milića JOVAN, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 14. 4. 1943.
8. DEVIC Nikole LAZO, 1883, seljak, Srbin. Umro kod kuće 31. 3. 1943.
9. DEVIC Đure MILE, 1891, seljak. Srbin. Umro kod kuće 9. 4. 1943.
10. DEVIC Petra MILIC, 1894, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 5. 1943.
11. PAVIC Ilije DANICA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.
12. PAVIC Mile JELENA, 1927, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.
13. PAVIC Miloša MARKO, 1883, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 5. 1943.
14. PAVIC Marka STANICA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 27. 3. 1943.
15. POPOVIC Milana STOJA, 1887, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.
16. PRAZlC Ilije ANKA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.
17. PRAZlC Filipa LAZO, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće 5. 5. 1943.
18. PRAZlC S. STANKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 5. 1943.
19. RASlC Miloša DUŠAN, 1937, dijete, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.
20. RAŠlC Marka ĐURO, 1883, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 12. 1943.
21. RASlC Dragića JEŽA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 4. 1943.
22. RASlC Nikole RANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 29. 4. 1943.
23. SKORIC Đure DRAGIĆA, 1943, dijete, Srpkinja .Umrla kod kuće 1. 4. 1943.
24. SKORIC Marka DRAGIĆA, 1919, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 16. 4. 1943.
25. VULETIĆ Mile ANKA, 1895, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 5. 1943.
26. VULETIC Stevana ANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.
27. VULETIC Stevana BRANKO, 1938, dijete, Srbin. Umro kod kuće 1 .4 1943.
28. VULETIC Petra MILA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 6. 1943.
29. VULETIC Petra MILIC, 1940, dijete, Srbin. Umro kod kuće 20. 4. 1943.
30. VULETIC Marka NIKOLA, 1905, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 5. 1943.
31. VULETIC Petra PETAR, 1937, dijete, Srbin. Umro kod kuće 26. 4. 1943.
32. VULETIC Stanka SOFIJA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 25. 4. 1943.
33. VULETIC Stevana STANKA, 1931, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 8. 1943.

LIPOVAC

1. BARAK Nikole BRANKO, 1942, dijete, Srbin. Umro kod kuće 6. 5. 1943.
2. BARAK Bože JEKA, 1911, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 14. 6. 1943.
3. BARAK Mile LJUBA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 4. 1943.
4. BARAK Nikole MARKO, 1938, dijete, Srbin. Umro kod kuće 10. 4. 1943.
5. BARAK Janka MIHOLJKA, 1870, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.
6. BARAK Marka MILA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 14. 5. 1943.
7. BARAK Jandre MILE, 1904, seljak, Srbin. Umro kod kuće decembra 1943.
8. BARAK Janka MILE, 1901, tvornički radnik, Srbin. Umro kod kuće 30. 11. 1942.
9. BARAK Mile MILIC, 1938, dijete, Srbin. Umro kod kuće 10. 4. 1943.
10. BARAK Marka NIKOLA, 1901, seljak, Srbin. Umro kod kuće 5. 6. 1943.
11. BOŠNJAK MIHOLJKA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 6. 1943.
12. BOŠNJAK MILE, 1875, seljak, Srbin. Umro kod kuće decembra 1941.
13. BOŠNJAK Jovana MILOŠ, 1873, seljak, Srbin. Umro kod kuće 17. 7. 1943.
14. BOŠNJAK Mihajla RADE, 1887, seljak, Srbin. Umro kod kuće 27. 4. 1943.

15. BOŠNJAK Mile RADE, 1901, seljak, Srbin. Umro kod kuće jula 1943.

16. BOŠNJAK Dure STANKO, 1938, dijete, Srbin. Umro u Dunjaku augusta 1942.

17. BOŠNJAK Jovana VASO, 1903, seljak, Srbin. Umro kod kuće aprila 1943.

18. MOMĆILOVIĆ Marka MILICA, 1912. seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1941.

19. VILA Marka MILKA, 1895, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.

20. VILA Mihajla MILKA, 1891, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 5. 1943.

21. VUNDUK Rade CVIJO, 1902, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.

22. VUNDUK Petra MARIJA, 1872, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 5. 1943.

23. VUNDUK Marka MILA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 5. 1943.

24. VUNDUK Dragića MILAN, 1943, dijete, Srbin. Umro kod kuće juna 1944.

25. VUNDUK Dragića MILE, 1941, dijete, Srbin. Umro kod kuće marta 1942.

LISINE

1. JAGROVIC Đure ĐURO, 1885, općinski stražar do aprila 1941, Srbin. Umro u Kapeli kod Plitvica 19. 3. 1943.

2. JAGROVIC Janka KATA, 1889, seljanka, Srpkinja. Umrla u Kapeli kod Plitvica 11. 3. 1943.

3. RAJIČ Filipa ZORKA, 1920, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.

4. SAULA Milića DRAGAN, 1927, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 10. 1943.

5. SAULA Jandre MIHAJLO, 1878, seljak, Srbin. Umro kod kuće 22. 3. 1943.

6. SAULA Đure MILA ,1901, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 16. 5. 1943.

7. SAULA Rade STANA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 6. 1943.

8. SAULA Filipa ZORKA, 1920, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 6. 1943.

9. VUKOBRATOVIC Miće DANICA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 6. 1943.

10. VUKOBRATOVIC STANA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 6. 1943.

MIHOLJSKO

1. BOZlC Rade BOŽICA, 1943, dijete, Srpkinja. Umrla u Rajić Brdu 10. 2. 1943.

2. BOZlC Đure DMITAR, 1941, dijete, Srbin. Umro kod kuće 6. 4. 1943.

3. BOZlC Nikole MARKO, 1886, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 5. 1943.

4. BOZlC Petra MARTA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 5. 1943.

5. BOZlC MIHOLJKA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 16. 4. 1943.

6. BOZlC Đurđa MILICA, 1894, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 30. 3. 1943.

7. BOZlC Đure MILKA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 8. 1944.

8. BOZlC Đure MILKA, 1943, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće augusta 1943.

9. BOZlC Nikole NIKOLA, 1882, seljak, Srbin. Umro kod kuće 25. 4. 1943.

10. BOZlC Miloša PETRA, 1908, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 4. 1943.

11. BOZlC Đure RANKA, 1930, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 4. 1943.

12. BOZlC Milana RANKO, 1939, dijete, Srbin. Umro kod kuće 21. 4. 1943.

13. CAREVIĆ Nikole BOŽICA, 1909, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 5. 1943.

14. CAREVIĆ Miše DRAGIC, 1911, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1. 5. 1943.

15. LONČAR STEVAN, 1875, seljak, Srbin. Umro u Dunjaku 1. 4. 1943.

16. MACESlC Miloža BOJA, 1920, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 5. 1943.

17. MACESlC Mile LAZO, 1885, seljak, Srbin. Umro kod kuće 9. 5. 1943.

18. MACESlC Stanke PETAR, 1898, seljak, Srbin Umro kod kuće 10. 5. 1943.

19. MARTINOVIC Vase ANKA, 1892, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 5. 1943.

20. MARTINOVIČ Petra MARIJA, 1871, seljanka, Srpkinja. Umrla u Dunjaku 31. 3. 1943.

21. MARTINOVIČ Đure MARKO, 1899, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 5. 1943.

22. MARTINOVIČ Ilije MILA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla u Dunjaku 17. 4. 1943.

23. MARTINOVIČ Milića MILIC, 1896, seljak, Srbin. Umro kod kuće 28. 4. 1943.

24. MARTINOVIČ MILKA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 5. 1943.

25. MARTINOVIČ Milića NINKO, 1893, seljak, Srbin. Umro kod kuće 2. 6. 1943.

26. MILJEVIC Vasilja PETAR, 1875, seljak, Srbin. Umro kod kuće 30. 1. 1943.

27. OPACIC Milića KATA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 5. 1943.

28. OPAClC Laze MILA, 1909, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 5. 5. 1943.

29. OPAClC Đure MIRKO, 1932, dijete, Srbin. Umro kod kuće 15. 12. 1943.

30. OPAClC Nikole STANICA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 5. 1943.

31. OPAClC Milića STANKA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 5. 1943.

32. OPAClC Rade STANKA, 1892, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 4. 1943.

33. ROGlC Milića MILOŠ, 1884, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 5. 1943.

34. TOMAŠEVIĆ Mihajla MILAN, 1931, dijete, Srbin. Umro kod kuće 31. 3. 1943.

35. TOMAŠEVIĆ Petra MILICA, 1876, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 5. 1943.

36. VLAHINIC Ninka JANKO, 1897, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 5. 1943.

37. VLAHINIC Stanka NIKOLA, 1908, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 4. 1943.

38. VULETlC Laze BOZO, 1939, dijete, Srbin. Umro kod kuće 20. 4. 1943.

39. VULETlC Milića ĐURO, 1932, dijete, Srbin. Umro kod kuće 7. 10. 1943.

40. VULETlC Marka MILAN, 1901, seljak, Srbin. Umro u Bosanskoj Bojni 11. 3. 1943.

41. VULETlC Dragića MILE, 1897, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13 .5. 1943.

42. VULETlC Marka MILE, 1894, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1. 4. 1943.

43. VULETlC Milića MILOŠ, 1875, seljak, Srbin. Umro kod kuće 18. 5. 1943.

44. VULETlC SARA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 5. 1943.

45. ZDJELAR Marka MILIC, 1898, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 6. 1943.

46. ZUNlC Petra JEKA, 1897, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 5. 1943.

MRACELJ

1. BASARA Petra MILKA, 1904, seljanka, SrpKinja. Umrla kod kuće 10. 5. 1943.

2. DRAGIC Mile MILICA, 1895, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Livna 7. 3. 1943.

3. DRAGIC Sime MILKA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.

4. DRAGIC Marka NIKOLA, 1882, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1942.

5. ĐAKOVIĆ Marka MILKA, 1881, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Bosanskog Petrovca 20. 2. 1943.

6. KOTARANIN Alekse ANĐELIJA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Plitvica 20. 3. 1943.

7. MACEŠlC Laze SOFIJA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla u šumi Kapela 1943.

8. MACEŠlC Teodora STANKA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 4. 1944.

9. TEPŠIC Vasilja MILKA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla u Štakorovici 1. 4. 1943.

MRACAJ

1. PAVLOVIC ANKA, 1901, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.

2. PAVLOVIC JEKA, 1906, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 5. 1943.

3. PAVLOVIC Cvije MILKA, 1906, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 4. 1943.

4. PAVLOVIC Ninka RADE, 1881, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 5. 1943.
5. PAVLOVIC STANKA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 30. 3. 1943.
6. PAVLOVIC Đure STANKO, 1908, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 5. 1943.
7. SIKIRICA MARIJA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 4. 1943.
8. SIKIRICA Nikole MILOŠ, 1897, seljak, Srbin. Umro kod kuće 25. 3. 1943.

PETROVA POLJANA

1. MATIJEVlC Janka ANKA, 1919, seljanka, Srpkinja. Umrla u Frkašiću 7. 3. 1943.
2. MATIJEVlC Janka DRAGlC, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13 .4. 1943.
3. MATIJEVlC Petra ĐURO, 1922, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.
4. MATIJEVlC Milana MIHOLJKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.
5. MATIJEVlC Mihajla MILA, 1911, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 5. 1943.
6. MATIJEVlC Laze MILE, 1885, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 5. 1943.
7. MATIJEVlC Petra MILICA, 1891, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
8. MATIJEVlC Marka MILKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 4. 1943.
9. MATIJEVlC Stevana MILKA, 1899, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
10. MATIJEVlC Janka NIKOLA, 1872, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.
11. MATIJEVlC Nikole NINKO, 1890, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.
12. MATIJEVlC PETRA, 1860, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
13. MATIJEVlC Mile SOFIJA, 1901, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 3. 1943.
14. MATIJEVlC Nikole STANKA, 1913, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 6. 1. 1943.

PRISJEKA

1. BOŽIĆ Đure DMITAR, 1941, dijete, Srbin. Umro u Miholjskom marta 1943.
2. BOZlC Đure RANKA, 1928, dijete, Srpkinja. Umrla u Miholjskom maja 1943.
3. CALIČ Petra MARTA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 31. 3. 1943.
4. CALIC Stevana MILE, 1940, dijete, Srbin. Umro kod kuće aprila 1943.
5. CALIC Janka MILOŠ, 1939, dijete, Srbin. Umro kod kuće maja 1942.
6. CALIC Marka PETAR, 1902, seljak, Srbin. Umro kod kuće 4. 4. 1943.
7. CALIC Petra SVETOZAR, 1940, dijete, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.
8. KALINIC Petra LJUBA, 1923, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 6. 1943.
9. PAVIC Miloša DANICA, 1929, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 23 .4. 1943.
10. PAVIC Dragana DRAGAN, 1943, dijete, Srbin. Umro kod kuće 17. 2. 1944.
11. PAVIC Ivlilića JANDRE, 1932, dijete, Srbin. Umro kod kuće 17. 4. 1943.
12. PAVIĆ Ignjatije KATA, 1891, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 4. 1943.
13. PAVIC Milića KATA, 1936, dijete, Srpkinja. Umrla kod Donjeg Lapea 17. 3. 1943.
14. PAVIC Milića LJUBAN, 1938, dijete, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.
15. PAVIC Sime MARIJA, 1907, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Glamoča 20. 2. 1943.
16. PAVIC Marka MIHOLJKA, 1870, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.
17. PAVIC Ilije MILICA, 1906, seljanka, Srpkinja. Umrla u Kestenovcu 28. 4. 1943.
18. PAVIC Milića MILICA, 1907, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 5. 1943.
19. PAVIC Ilije MILOŠ, 1935, dijete, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.
20. PAVIC Jovana MILOŠ, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1. 5. 1943.
21. PAVIC Dragana MIRA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 5. 4. 1943.

22. **PAVIC Milića NIKOLA, 1939, dijete, Srbin. Umro kod kuće 1. 4. 1943.**

23. **PAVIC Nikole PETAR, 1933, dijete, Srbin. Umro kod kuće 1943.**

24. **PAVIĆ Dragana RADE, 1941, dijete,** Srbin. **Umro kod kuće maja 1943.**

25. **PAVIĆ Miloša RADE, 1933, dijete, Srbin. Umro kod kuće 28. 4. 1943.**

26. **PAVIĆ Gaje STANKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.**

27. **PAVIĆ Gaje STANKO, 1910, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 4. 1943.**

28. **VILA Marka ANKA, 1915, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 16. 4. 1943.**

29. **VILA Milića LJUBICA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće decembra 1942.**

30. **VILA Nikole MILAN, 1938, dijete, Srbin. Umro kod kuće septembra 1942.**

31. **VILA Teodora MILE, 1882, seljak, Srbin. Umro kod kuće 29. 4. 1943.**

32. **VULETIĆ Milića SVETOZAR, 1932, dijete, Srbin. Umro kod kuće 22. 4. 1943.**

RAJIĆ BRDO

1. **EROR Petra DRAGIĆ, 1883, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.**

2. **GRKOVIĆ Save MILA, 1892, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 4. 1943.**

3. **GRUDIĆ Dragića MILA, 1881, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 4. 1943.**

4. **GRUDIĆ Teodora MILE, 1884, seljak, Srbin. Umro kod kuće 2. 4. 1943.**

5. **GRUDIĆ Stevana MILOVAN, 1889, seljak, Srbin. Umro kod kuće 24. 4. 1943.**

6. **KOKIR Cvije JANKO, 1890, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 5. 1943 .**

7. **KOLAR Đure MILE, 1882, seljak, Srbin. Umro kod kuće u proljeće 1943.**

8. **KOLAR Rade MILE, 1879, seljak, Srbin. Umro kod kuće 2. 4. 1942.**

9. **MILJEVIĆ Jovana KATA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.**

10. **MILJEVIĆ Mile LJUBICA, 1926, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.**

11. **MILJEVIĆ Dragića MILKA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.**

12. **PADEZANIN Rade STANKO, 1929, dijete, Srbin. Umro u Poloju 21. 9. 1943.**

13. **RADOVIĆ Rade JEKA, 1913, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 5. 1943.**

14. **RAJIĆ Rade DARINKA, 1924, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 9. 1943.**

15. **RAJIĆ Dušana DRAGIĆ, 1929, dijete, Srbin. Umro kod kuće 13. 4. 1944.**

16. **RAJIĆ Petra DUŠAN, 1905, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 4. 1944.**

17. **RAJIĆ Mile ĐURO, 1922, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 12. 1943.**

18. **RAJIĆ Dmitra JOVAN, 1899, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 4. 1943.**

19. **RAJIĆ Ilije JOVAN, 1870, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 4. 1943.**

20. **RAJIĆ Milića KATA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.**

21. **RAJIĆ Luke LAZO, 1881, seljak, Srbin. Umro kod kuće 26. 1. 1944.**

22. **RAJIĆ Nikole MILA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.**

23. **RAJIĆ Milića MILKA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 23. 4. 1943.**

24. **RAJIĆ Nikole MILKA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 21 .1. 1944.**

25. **RAJIĆ Dragića SOFIJA, 1904, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 3. 1943.**

26. **ROMĆEVIC Miloša JOVAN, 1908, seljak, Srbin. Umro kod kuće 16. 4. 1943.**

27. **ŠAULA Janka MILE, 1899, seljak, Srbin. Umro kod kuće 9. 1. 1944.**

28. **ŠAULA Vase MILKA, 1899, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 1. 1944.**

29. **ŠAULA Miloša MILKA, 1907, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 4. 1943.**

30. **ŠAULA Janka NIKOLA, 1904, seljak, Srbin. Umro kod kuće 12. 5. 1943.**

SVINICA

1. **BASARA Laze MIHOLJKA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 14. 4. 1943.**
2. **BASARA Danila MILAN, 1876, seljak, Srbin. Umro kod kuće 12. 5. 1943.**
3. **BASARA Janka MILAN, 1892, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 4. 1943.**
4. **BASARA Miloža MILAN, 1892, seljak, Srbin. Umro u Štakorovici aprila 1943.**
5. **BRKIĆ Marka ANA, 1887, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.**
6. **BRKIĆ Nikola ANA, 1881, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.**
7. **CIMESA Rade DANILO, 1892, seljak, Srbin. Umro u Kapeli marta 1943.**
8. **CIMESA Mile MILADIN, 1939, dijete, Srbin. Umro kod kuće marta 1942.**
9. **PAJIĆ Marka MILOŠ, 1894, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 4. 1943.**
10. **POPOVIC Mile DANICA. 1930, dijete, Srpkinja .Umrla kod Imotskog marta 1943.**
11. **POPOVIĆ Stevana RANKA, 1937, dijete, Srpkinja. Umrla u Petrovoj gori juna 1943.**
12. **POPOVIĆ Milića STANA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla u Krstinji 28. 4. 1943.**
13. **RAŠIĆ KATA, 1879, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 9. 4. 1943.**
14. **ZDJELAR Stevana MARIJA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 1. 1945.**

ŠIROKA RIJEKA

1. **CAREVIĆ Gaje ĐURO, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 4. 1943.**
2. **CAREVIĆ Jovana MILE, 1883, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.**
3. **CAREVIĆ Marka MILKA, 1887, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 4. 1943.**
4. **DEJANOVIĆ Rade LJUBICA, 1907, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 4. 1943.**
5. **PAJIĆ Stevana BOJA, 1908, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 23. 4. 1943.**
6. **PAJIC Nikole RANKA, 1915, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 4. 1943.**
7. **TKALAC Stanka DRAGIĆA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 27. 4. 1943.**
8. **TKALAC Miloša GAJO, 1935, dijete, Srbin. Umro u Frkašiću 3. 3. 1943.**
9. **TKALAC Gaje MILOŠ, 1900, seljak, Srbin. Umro u Frkašiću 1. 3. 1943.**
10. **TKALAC Ninka PETAR, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 14 .4. 1943.**
11. **TOMAŠEVIČ Petra MILOVAN, 1878, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.**
12. **TOMAŠEVIČ Petra NINKO, 1868, seljak, Srbin. Umro u Gornjoj Brusovači 18. 4. 1943.**
13. **VERGAŠ Stevana ILIJA, 1899, seljak, Srbin. Umro u Krstinji 28 .3. 1943.**
14. **VERGAS Mile MIHOLJKA, 1901, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 7. 1943.**
15. **VERGAŠ Janka MILOŠ, 1882, seljak, Srbin. Umro u Kapeli 14. 3. 1943.**

ŠTAKOROVICA

1. **BASARA Đure ANĐELIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.**
2. **BASARA Gaje MILKA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 5. 1943.**
3. **BASARA Đure VLADIMIR, 1933, dijete, Srbin. Umro kod kuće 13 .6. 1943.**
4. **ĐAKOVIĆ MILICA, 1865, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.**
5. **MAĆEŠIĆ Mile DRAGIĆA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 5. 1943.**
6. **MAĆEŠIĆ Stanka JANKO, 1894, seljak, Srbin. Umro u Kapeli 7. 3. 1943.**
7. **MAĆEŠIĆ Mile LJUBICA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla u Petrovoj gori 11. 4. 1943.**

OPĆINA TUSILOVIC

BREZOVA GLAVA

1. **BLAZEVIC Stanka MARIJA — Maca, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 18. 3. 1943.**

2. BLAZEVIĆ MILKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla u šumi Loskunja 5. 6. 1943.
3. BLAZEVIĆ Milivoja MILOŠ, 1943, dijete, Srbin. Umro kod kuće 5. 12. 1943.
4. BLAZEVIĆ Marka RADMILA, 1935, dijete, Srpkinja. Umrla u šumi Loskunja 10. 6. 1943.
5. BLAZEVIĆ Marka STEVO, 1931, dijete, Srbin. Umro u šumi Loskunja 1. 6. 1943.
6. CVIJANOVIC Jovana RUŽICA, 1876, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 10. 1943.
7. LJEPOVIC Sime SENIJA, 1910, seljanka, Srpkinja. Umrla u Donjem Budačkom 2. 10. 1944.
8. MANDIC Adama UROS, 1898, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 10. 1943.
9. MUSKINJA Cvije UROS, 1880, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.
10. PETROVIČ Ninka DRAGIĆA, 1899, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 2. 1943.
11. PETROVIČ Miloša MILKA, 1889, seljanka, Srpkinja. Umrla u Bukovici 7. 4. 1943.
12. PETROVIČ Pavla MILOŠ, 1884, seljak, Srbin. Umro u Bukovici 1 .9. 1943.
13. PETROVIČ Teodora SOFIJA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.
14. TRKULJA SOFIJA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Korenice 1. 3. 1943.
15. VUJIC Janka STANKO, 1876, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 5. 1943.
16. ZIVKOVIC Stevana DANICA, 1886, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Livna 1. 4. 1943.
17. ZIVKOVIC Josipa MARIJA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 10. 1943.
18. ZIVKOVIC Rade SLOBODAN, 1941, dijete, Srbin. Umro kod Korenice 28. 2. 1943.

OKIC

1. DRAKULIC Teodora JANKO, 1889, seljak, Srbin. Umro kod kuće 22. 2. 1943.
2. DRAKULIC Petra STANKA, 1904, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.
3. HRZENJAK Jakova ANA, 1873, seljanka, Srpkinja. Umrla u selu Smoljanu kod Bosanskog Petrovca 13 2 1943.
4. LIČINA Miloša MARKO, 1932, dijete, Srbin. Umro u zatvoru Kula Ogulin 7. 6. 1943.
5. MILINOVIĆ Jakova KATA, 1915, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 6. 1943.
6. TOMAŠEVIĆ Jose LJUBICA, 1879, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 4. 1943.
7. VUJIČ Stojana PETAR, 1866, seljak, Srbin. Umro kod Frkašića u Lici 7. 3. 1943.

TUSILOVIČ

1. BIJELIĆ ANĐELIJA, 1896, seljanka, Srpkinja. Umrla na Turnju 14. 9. 1942.
2. BIJELIĆ Nikole DUŠAN, 1911, trgovački pomoćnik, Srbin. Umro u Zagrebu u proljeće 1945.
3. BIJELIĆ Stanka MIHAJLO, 1895, seljak, Srbin. Umro kod kuće aprila 1945.
4. BIJELIĆ Rade MILEVA, 1908, seljanka, Srokinja. Umrla u Brezovoj Glavi 12. 4. 1943.
5. BLAZEVIĆ Stanka MARA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 8. 1942.
6. BLAZEVIĆ Milivoja MILOŠ, 1943, dijete, Srbin. Umro kod kuće 5. 12. 1943.
7. BLAZEVIĆ Marka RADMILA, 1935, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
8. BLAZEVIĆ Marka STEVO, 1931, dijete, Srbin. Umro kod kuće 5. 6. 1943.
9. BUNČIĆ Ignjatije MATIJA, 1871, seljak, Srbin. Umro u selu Jelaši 28. 4. 1943.
10. ČUTURILO Mihajla STANKO, 1933, dijete, Srbin. Umro u selu Jelaši 10. 4. 1943.
11. ĆAKIĆ Rade MILICA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 6. 1943.

12. ĐIPALO Đure DUŠAN, 1911, trgovački pomoćnik, Srbin. Umro u Zagrebu u proljeće 1945.

13. ĐIPALO Milića MARIJA, 1936, dijete, Srpkinja. Umrla kod Vojnića 5. 2. 1943.

14. ĐIPALO Milića SOFIJA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla kod Vojnića 5. 2. 1943.

15. LIČINA Dušana DANICA, 1931, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 4. 1943.

16. LIČINA Sime ILINKA, 1906, seljanka, Srpkinja. Umrla u Gornjem Budačkom 12. 3. 1943.

17. LIČINA Ilije MILOVAN, 1895, seljak, Srbin. Umro u Gornjem Budačkom 7. 4. 1943.

18. LIČINA Marka ZORKA, 1901, seljanka, Srpkinja. Umrla u Živković Kosi 23. 9. 1943.

19. LJEPOVIĆ Miloša MIRKO, 1928, dijete, Srbin. Umro kod Kolarića 18. 4. 1943.

20. POLOJAC Marka DRAGIĆ, 1889, seljak, Srbin. Umro u Koranskom Brijegu 9. 4. 1943.

21. RELJA Gliše SOFIJA, 1915, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 10. 1943.

22. TARBUK Miloša MIHAJLO, 1896, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.

TUŠILOVIĆKI CEROVAC

1. KARAN Luke MILOŠ, 1891, seljak, Srbin. Umro u Krnjačkom Grabovcu 16. 5. 1943.

2. LJUBIŠIČ Rade MILOŠ, 1877, seljak, Srbin. Umro kod kuće 4. 11. 1943.

3. MACUT Janka DRAGIČ, 1895, seljak, Srbin. Umro u Krnjačkom Grabovcu 19. 7. 1943.

4. MACUT Jovana DUŠAN, 1907, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.

5. RELJA Dure LJUBICA, 1918, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 4. 1943.

ZIMIĆ

1. GOJKOVIČ Vasilja ĐURO, 1880, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 5. 1943.

2. GOJKOVIČ Stevana MARA, 1876, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 10. 1943.

3. HARAMBAŠIĆ Jovana SAVO, 1870, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 5. 1943.

4. UZELAC Stevana MARKO, 1869, seljak, Srbin. Umro kod Kolarića 9. 4. 1943.

5. UZELAC Mihajla SAVA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 25. 10. 1943.

6. VUKOVIC KATA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.

7. VUKOVIĆ Marka MILICA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Bosanskog Petrovca 1. 3. 1943.

OPČINA UT1NJA

BRDO UTINJSKO

1. ČOSIĆ Stojana KOŠTA, 1894, pružni radnik, Srbin. Umro kod kuće 14. 4. 1943.

2. ĆOSIĆ Jovana MILOŠ, 1890, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 4. 1943.

3. ĆOSIĆ Rade STANA, 1870, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 4. 1943.

4. FUŠTAR Miloša DUŠAN, 1934, dijete, Srbin. Umro kod kuće 4. 4. 1943.

5. FUŠTAR Ćire PETAR, 1882, seljak, Srbin. Umro kod kuće 30. 3. 1943.

6. FUŠTAR Miloša PETAR, 1939, dijete, Srbin. Umro kod kuće 1. 4. 1943.

7. FUŠTAR Stanka STANA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 4. 1943.

8. GRUIĆ Petra KATA, 1873, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.

9. GRUIĆ Jovana MILEVA, 1926, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 5. 1943.

10. GRUIĆ Marka PETRA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 4. 1943.

11. IVOŠEVIĆ Nikole MILKA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 5. 1943.

12. IVOŠEVIĆ Rade NIKOLA, 1906, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 4. 1943.

13. IVOSEVIC Dragana STEF ANI JA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 6. 1943.
14. KOSIC Dmitra MILICA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.
15. POLJAK Mihajla FILIP, 1882, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.
16. POLJAK Jovana MILICA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 6. 4. 1943.
17. POLJAK Pavla NIKOLA, 1872, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.
18. SIMULIJA Mile KATA, 1906, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 3. 1943.
19. SIMULIJA Miloša LJUBICA, 1919, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.
20. SIMULIJA Nikole LJUBICA, 1931, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.
21. SIMULIJA Đure MILKA, 1889, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 4. 1943.
22. ŠUŠNJAR Đure RADE, 1942, dijete, Srbin. Umro kod kuće 15. 5. 1943.
23. ŠUŠNJAR Mile RADE, 1890, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 4. 1943.
24. ŠUŠNJAR Stevana STEVAN, 1884, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.
25. TESLA Stanka ANKA, 1915, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 5. 1943.
26. TESLA Marka BRANKO, 1928, đak, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.
27. TESLA Mile MILICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 16. 4. 1943.

BUKOVICA

1. BIJELIC Rade LJUBICA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 4. 1943.
2. BIJELIC Marka MARKO, 1884, seljak, Srbin. Umro kod kuće aprila 1943.
3. BIJELIC Rade MARTA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.
4. BIJELIĆ Milića RADE, 1891, seljak, Srbin. Umro kod kuće aprila 1943.
5. ĐURIĆ Miloša DANICA, 1929, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.
6. GVOZDENOVIC STANKA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.
7. IVANOVIC Jakova ANĐELIJA, 1872, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 5. 1943.
8. IVANOVIĆ Rade LJUBA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla kod Duvna 28. 2. 1943.
9. KRIVOKUĆA Jose KATA, 1917, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.
10. KRIVOKUĆA Stanka LJUBICA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla kod Bosanskog Petrovca 22. 2. 1943.
11. KRIVOKUĆA Stanka MILE, 1937, dijete, Srbin. Umro kod Bosanskog Petrovca 18. 2. 1943.
12. KRIVOKUĆA Stevana STANA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.
13. MLAĐAN Gliše MILKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 5. 1943.
14. MLAĐAN Đure STANKA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 4. 1943.
15. MRKALJ SOFIJA, 1892, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.
16. MUSULIN Janka KATA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.
17. MUSULIN Nikole KATA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 30. 4. 1943.
18. MUSULIN Filipa MILIĆ, 1876, seljak, Srbin. Umro kod kuće 30. 4. 1943.
19. MUSULIN Nikole STANA, 1902, seljanka, Srpkinja .Umrla kod kuće 27. 4. 1943.
20. VRACAR KATA, 1907, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Korenice 2. 3. 1943.

DONJA TREBINJA

1. PEKIĆ Đure MILOŠ, 1912, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 11. 1943.

GAĆEŠA SELO

1. BREBERINA INDIJA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 4. 1943.

2. BREBERINA Miloša MILISAVA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.

3. BREBERINA Teodore STEVAN, 1880, seljak, Srbin. Umro kod kuće 31. 3. 1943.

4. GAĆEŠA Petra KATA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 4. 1943.

5. GAĆEŠA Đurana MILIJA, 1924, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće februara 1943.

6. GAĆEŠA Stanka MILOŠ, 1897, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 7. 1943.

7. GAĆEŠA Vase NIKOLA, 1924, seljak, Srbin. Umro u Petrovoj gori januara 1943.

8. GAĆEŠA PETRA, 1892, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.

9. GAĆEŠA Nikole STANKO, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 17. 4. 1943.

10. JANJIĆ Jovana ANKA, 1908, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u ljeto 1943.

11. JANJIĆ Jovana GLIŠO, 1898, seljak, Srbin. Umro u Bosanskom Petrovcu 26. 2. 1943.

12. KLIPA Janka MARTA, 1897 .seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 4. 1943.

13. KLIPA Stanka MILE, 1882, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.

14. KLIPA Teodora MILE, 1875, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 4. 1943.

15. KLIPA Teodora SOFIJA, 1926, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće januara 1942.

16. MRKONJIĆ Janka DANICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 2. 1943.

17. MRKONJIĆ Ilije JANKO, 1870, kovač, Srbin. Umro kod kuće 10. 2. 1943.

18. MRKONJIĆ Milića KATA, 1912, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 4. 1943.

19. MRKONJIĆ Rade RADE, 1912, seljak, Srbin. Umro kod kuće 8. 4. 1943.

20. STOJAKOVIĆ LJUBICA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.

21. STOJAKOVIĆ Stevana LJUBICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 16. 4. 1943.

22. STOJAKOVIĆ Stanka MILOŠ, 1897, željezničar, Srbin. Umro kod kuće 3. 4. 1943.

GORNJA TREBINJA

1. BIJELIĆ Marka ANKA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 4. 1943.

2. KRIVOKUĆA Nikole PETAR, 1887, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 1. 1945.

3. MATIJEVlC Marka SMILJANA, 1928, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 31. 3. 1943.

IVANKOVIĆ SELO

1. BREBERINA Rade ANĐELIJA, 1886, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 9. 1943.

2. BREBERINA Janka DANICA, 1928, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 18. 11. 1944.

3. BREBERINA Mile MILOŠ, 1897, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 12. 1942.

4. BREBERINA PAVLIJA, 1859, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 24. 4. 1943.

5. BREBERINA Filipa RADE, 1886, seljak, Srbin. Umro kod kuće 21. 4. 1943.

6. DRAGIC Petra INDIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 25. 4. 1943.

7. MATIJEVlC Bogdana ĐURO, 1874, seljak, Srbin. Umro kod kuće 4. 8. 1943.

IVOŠEVIC SELO

1. IVOŠEVIC Mile LJUBICA, 1895, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 9. 1943.

2. IVOŠEVIC Stanka MILIC, 1894, seljak, Srbin. Umro kod kuće 6. 10. 1943.

KARTALIJA SELO

1. DOKIC STANKO, 1873, seljak, Srbin. Umro u selu u ljeto 1943.

2. GACESA Miloša MILAN, 1902, seljak, Srbin. Umro kod kuće 17. 4. 1943.
3. GACESA Dušana MILICA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 5. 4. 1943.
4. GACESA Milića MILOŠ, 1878, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1. 4. 1943.
5. GAĆEŠA Janka MIRKO, 1934, dijete, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.
6. GAĆESA Dušana NIKOLA, 1936, dijete, Srbin. Umro kod kuće 28. 4. 1943.
7. KARTALIJA Jove MARKO, 1881, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 5. 1943.
8. KARTALIJA Stanka MARTA, 1918, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u ljeto 1943.
9. KARTALIJA Dušana NIKOLA, 1936, dijete, Srbin. Umro kod kuće u ljeto 1943.
10. ŽIVKOVIC Marka EVICA, 1895, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 16. 4. 1943.
11. ŽIVKOVIC Đurđa STANKO, 1864, seljak, Srbin. Umro kod kuće 2. 4. 1943.

KLIPINO BRDO

1. BIJELIC Mile SAVA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Podsedla januara 1945.
2. DAKlC Rade ANICA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 3. 1943.
3. DAKlC Teodora BOŽICA, 1896, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.
4. KLIPA Nikole VASILJ, 1873, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 4. 1943.
5. TESLA Petra JELICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 5. 1943.
6. TESLA Pavla MILlC, 1897, seljak, Srbin. Umro kod kuće 25. 4. 1943.

KLJAJIC BRDO

1. KLJAJIC Vasilja ANKA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 9. 1943.
2. KLJAJIC Matije MARKO, 1873, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.
3. KLJAJIC MILICA, 1872, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.
4. KLJAJIC STANA, 1873, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 4. 1943.

LIPJE

1. GRAHOVAC Đure ANA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Koreniće 5. 3. 1943.

MALEŠEVIC SELO

1. BASARA Josipa ANICA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 1. 1944.
2. BASARA Ilije JOVO, 1882, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.
3. BASARA Vase MILOŠ, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 4. 1943.
4. ŠTETA Adama MARIJA, 1909, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 4. 1943.
5. ŠTETA Bože MILlC, 1889, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1. 4. 1943.

MANDIC SELO

1. BAL JAK Nikole JANKO, 1878, seljak, Srbin. Umro kod kuće 25. 1. 1943.
2. BALJAK Jovana RADE, 1936, dijete, Srbin. Umro kod kuće 25. 4. 1943.
3. BALJAK STANKA, 1868, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 25. 5. 1943.
4. IVANOVIC Petra MARKO, 1893, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 4. 1943.
5. IVANOVIC Marka MILE, 1938, dijete, Srbin. Umro kod kuće 28. 4. 1943.
6. IVANOVIC MILICA, 1874, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće jula 1944.
7. IVANOVIC Marka MILlC, 1893, seljak, Srbin. Umro kod kuće jula 1943.
8. IVANOVIC Marka MILKA, 1933, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 27. 4. 1943.
9. MANDIC Nikole ANKA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla u Crnom Vrhu 27. 2. 1943.
10. PELEŠ Janka ANKA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće travnja 1943.

MANJEROVIĆ

1. **PAJlC MILKA, 1889, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 4. 1943.**

MEĐEĐAK

1. **BREBERINA Stanka MILKA, 1904, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Bosanskog Petrovca 3. 3. 1943.**
2. **BREBERINA Milića NIKOLA, 1922, seljak, Srbin. Umro kod Bosanskog Petrovca 5. 3. 1943.**
3. **BREBERINA Rade PAVAO, 1883, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 4. 1943.**
4. **BREBERINA Milića RADOJKA, 1933, dijete, Srpkinja. Umrla kod Bosanskog Petrovca 2. 3. 1943.**
5. **Đ IP ALO Milivoja STANKO, 1942, dijete, Srbin. Umro kod Bosanskog Petrovca 28. 2. 1943.**
6. **JOVIĆ Miloša MILICA, 1923, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u jesen 1943.**
7. **JURIC Miloša MILICA, 1897, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u jesen 1943.**
8. **KARTALIJA Stanka EVICA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.**
9. **KARTALIJA Mile MARIJA, 1909, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Livna 1. 3. 1943.**
10. **KARTALIJA Milivoja MILICA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla kod Livna 1. 3. 1943.**
11. **KARTALIJA Nikole MIRKO, 1933, dijete, Srbin. Umro u Kapeli kod Plitvica 18. 3. 1943.**
12. **KARTALIJA Miloša STANA, 1886, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.**
13. **PEKIC Stanka DANICA, 1895, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće marta 1943.**
14. **PEKIČ IKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće marta 1943.**
15. **PEKIĆ Mihajla KSENIJA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 4. 1943.**
16. **PEKIC Miloža MILICA, 1920, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 4. 1943.**
17. **PEKIC Milića PETRA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Bosanskog Petrovca 27. 2. 1943.**
18. **PEKIC RADE, 1870, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1. 4. 1943.**
19. **PEKIC Marka SOFIJA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 18. 4. 1943.**
20. **STOJAKOVIC Mirka BRANKO, 1937, dijete, Srbin. Umro kod kuće 4. 4. 1943.**
21. **STOJAKOVIC Marka MILKA, 1943, dijete, Srpkinja. Umrla u Bosanskom Petrovcu 13. 2. 1943.**
22. **ZIVKOVIC Marka ĐURĐIJA, 1926, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 6. 4. 1943.**
23. **ZIVKOVIC Nikole MARKO, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 9. 4. 1943.**
24. **ZIVKOVIC Nikole STEVAN, 1903, seljak, Srbin. Umro kod kuće u ljeto 1943.**

PODSEDLO

1. **BASARA Miloša ANKA, 1921, seljanka, Srpkinja. Umrla u Vojišnici aprila 1943.**
2. **BASARA Janka KATA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.**
3. **BASARA Milana MILAN, 1941, dijete, Srbin. Umro kod kuće 21. 6. 1943.**
4. **BASARA Milana MILE, 1939, dijete, Srbin. Umro kod kuće 13. 6. 1943.**
5. **LONČAR Janka MILKA, 1912, seljanka, Srpkinja. Umrla u Bukovici 8. 4. 1943.**
6. **LONČAR Milića MILOŠ, 1902, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1. 9. 1945.**
7. **MALEŠEVIĆ Đure ILIJA, 1893, pružni radnik, Srbin. Umro kod kuće februara 1943.**
8. **MALEŠEVIĆ Ninka MILKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 1. 1943.**
9. **PEKIC Mirka MILOŠ, 1936, dijete, Srbin. Umro u Beogradu 1943.**
10. **RANITOVIC Nikole BRANKO, 1928, dijete, Srbin. Umro kod kuće 1943.**

11. RANITOVIĆ Jovana STANA, 1899, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.

POPOVIC BRDO

1. CAKIC Pavla INDIJA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 24. 2. 1943.
2. VIDNJEVIC Josipa SAMOILO, 1909, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 3. 1945.

UDBINJA

1. CIKUSA Nikole MILICA, 1909, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 8. 1943.
2. GACEŠA Pavla MILICA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla u Ivanković Selu 5. 4. 1943.
3. MANOJLOVIC MILICA, 1909, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće oktobra 1943.
4. RADOJCIC Stevana JOVAN, 1896, seljak, Srbin. Umro kod kuće 17. 5. 1943.
5. SELAKOVIC Nikole LJUBICA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 27. 2. 1943.
6. SELAKOVIC Đure MILE, 1897, seljak, Srbin. Umro kod kuće 21. 2. 1943.
7. SELAKOVIC Miloša NIKOLA, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 10. 1943.

UTINJA

1. KRANJCEVIC Janka MILE, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 14. 4. 1943.
2. KRIVOKUCA Stevana JULA, 1870, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 5. 5. 1945.
3. KRIVOKUCA Mihajla MILOŠ, 1870, seljak, Srbin. Umro kod kuće 5. 5. 1945.
4. KRIVOKUCA Teodora SAVA, 1871, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 4. 1943.
5. KRIVOKUCA Marka STANA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 6. 1943.

OPĆINA VOJNIĆ

DONJI VOJNIĆ

1. PAJIC Stevana MARTA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 5. 4. 1943.
2. PAJIĆ Stevana MILICA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 5. 4. 1943.
3. PAJIC Danila MILOŠ, 1885, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.
4. TOMAŠEVIČ Vida ĐURO, 1877, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 3. 1943.
5. VUĆKOVIĆ Josipa JEŠA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 3. 1943.

GORNJI VOJNIĆ

1. BOZIC Jovana SIMO, 1887, seljak, Srbin. Umro kod kuće 21. 3. 1943.
2. CRNKOVIC Pavla KATA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
3. KORAĆ Đure MARIJA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Drvara 13. 3. 1943.
4. KORAĆ Đure MIHAJLO, 1909, seljak, Srbin. Umro u Radonji 29. 3. 1943.
5. PAJIĆ Radovana MARTA, 1902, seljanka, Sprkinja. Umrla kod kuće u ljeto 1943.
6. ŠKARA Filipa ANĐELIJA, 1869, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 6. 1943.
7. ŠKARA Stojana TEODOR, 1869, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 6. 1943.

JURGA

1. KARAN Alekse JEŠA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.
2. KARAN Gnjatije JEŠA, 1874, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.
3. KARAN Vida JEŠA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.
4. KARAN Mihajla KATA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.

5. KARAN Damjana LJUBA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.

6. KARAN MILA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.

7. KARAN Stanka MILICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.

8. KARAN Marka NINKO, 1876, seljak, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.

9. KARAN STANKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.

10. MIHAJLOVIC Alekse MARIJA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 3. 1943.

11. MILAŠINOVIC Damjana ANKA, 1928, dijete, Srpkinja. Umrla kod Frkašića u Lici 28. 2. 1943.

12. MILASINOVIĆ Jovana BOSILJKA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 10. 1942.

13. MILAŠINOVIC Jovana MILAN, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 5. 1943.

14. MILAŠINOVIC Milana MILE, 1926, seljak, Srbin. Umro u Lici 1943.

15. MILAŠINOVIC Petra MILICA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla u Frkašiću 1. 3. 1943.

16. RAŠKOVIC Janka MIHAILO, 1892, seljak, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.

17. RAŠKOVIC Janka MILE, 1879, seljak, Srbin. Umro kod kuće 29. 4. 1943.

18. RAŠKOVIC STANICA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.

19. VUCKOVIC Stanka JEKA, 1911, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 9. 1942.

20. VUCKOVIC MILIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.

KLJUČAR

1. BOŽIĆ Dragana LJUBA, 1935, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.

2. GVOZDENOVIC Mile KATA, 1909, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 22. 4. 1943.

3. GVOZDENOVIC Dmitra LJUBA, 1929, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 5. 1943.

4. GVOZDENOVIC Maksima MILA, 1913, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 8. 1944.

5. GVOZDENOVIC Marka MILAN, 1943, dijete, Srbin. Umro kod kuće 1943.

6. MAĐERCIC Maksima DRAGICA, 1925, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.

7. MAĐERCIC Vase KATA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla u Buriću 1943.

8. MAĐERCIC Maksima MARIJA, 1930, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.

9. MAĐERCIC Đurana MILICA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće aprila 1943.

10. MAĐERCIC Srđana MILKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 5. 1943.

KNEŽEVIĆ KOSA

1. CVIJANOVIČ Grge ANA, 1892, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 25. 10. 1943.

2. CVIJANOVIČ Jovana BOŠKO, 1918, seljak, Srbin. Umro kod Bosanskog Petrovca 13. 2. 1943.

3. CVIJANOVIČ Petra DANICA, 1879, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Maćešić Potoka 27. 1. 1943.

4. CVIJANOVIČ Nikole IGNJATIJE, 1881, seljak, Srbin. Umro kod kuće 4. 5. 1943.

5. CVIJANOVIČ Save ILIJA, 1879, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 6. 1943.

6. CVIJANOVIČ Trifuna STANKA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 4. 1943.

7. CVIJANOVIČ Marka STANKO, 1937, dijete, Srbin. Umro kod kuće 13. 8. 1942.

8. DOKIĆ Marka PETAR, 1915, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.

9. EREMIĆ TOMANA, 1870, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 23. 3. 1943.

10. FUŠTAR Miloša MILA, 1869, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 8. 1943.

11. FUŠTAR Stevana MILA, 1869, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 5. 1943.

12. FUŠTAR Milića MILKA, 1894, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.

13. IVANČEVIĆ Stojana DANICA, 1910, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 6. 1943.

14. IVKOVIĆ Mihajla SOFIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.

15. JOVIĆ Nikole STANA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 4. 1943.

16. JURIĆ Nikole MARKO, 1871, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.

17. JURIĆ Stanka MILA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 3. 1943.

18. JURIĆ Marka MILKA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 4. 1943.

19. JURIĆ Teodora SAVA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 3. 1943.

20. KNEŽEVIĆ Mihajla DMITAR, 1879, seljak, Srbin. Umro kod kuće 16. 12. 1943.

21. KNEŽEVIĆ Dragutina ĐURO, 1914, seljak, Srbin. Umro kod kuće 31. 4. 1943.

22. KNEŽEVIĆ Ilije KATA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 5. 1943.

23. KNEŽEVIĆ Sime KATA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 16. 5. 1943.

24. KNEŽEVIĆ Miloša MARKO, 1879, seljak, Srbin. Umro kod kuće 29. 5. 1943.

25. KNEŽEVIĆ Đure MILKA, 1897, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1944.

26. KNEŽEVIĆ Jovana MILKA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 10. 1943.

27. NOVAKOVIC Marka MILOŠ, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.

28. PAUNOVIC JOVAN, 1883, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.

29. SLJEPĆEVIC Mile LJUBA, 1925, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 4. 1945.

30. ZORIC Marka PETAR, 1911, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.

KOKIREVO

1. BARAC Vida DANICA, 1924, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 23 4. 1943.

2. BARAĆ Petra STANKO, 1885, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 4. 1943.

3. CAVIĆ Save JOVAN, 1873, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 4. 1943.

4. CAVIC Đure MARIJA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 12. 4 1943.

5. ČAVIĆ Jovana MILOŠ, 1880, seljak, Srbin. Umro kod kuće 2. 4. 1943.

6. DRAKULIC Marka ĐURO, 1895, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.

7. DRAKULIC Mihajla ĐURO, 1889, seljak, Srbin. Umro kod kuće 25. 2. 1944.

8. DRAKULIC Vida SIMO, 1900, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.

9. MAKARUN Mihajla ANĐELIJA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 1. 1943.

10. MANDIC Mihajla MILICA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 27. 4. 1943.

11. MANDIC Mihajla MILOŠ, 1940, dijete, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.

12. MIHANOVIC Stevana ANĐELIJA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.

13. PAJIC Mile JOVO, 1931, dijete, Srbin. Umro kod kuće 17. 5. 1943.

14. PETROVIC Rade LJUBA, 1910, seljanka, Srpkinja. Umrla u Utinji 2. 5. 1943.

15. PETROVIC Stanka SAVA, 1915, seljanka, Srpkinja .Umrla kod kuće 20. 5. 1943.

16. SABLIC Miloša MIHAJLO, 1889, seljak, Srbin. Umro kod kuće 14. 5. 1944.

17. SABLIĆ Milića MILE, 1895, seljak, Srbin. Umro kod kuće juna 1943.

18. SABLIC Jovana SAVA, 1937, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 6. 1943.

19. ŠTAKOR Pavla ANA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 9. 1943.

20. ŠTAKOR Miloša ANKA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 31. 3. 1943.

21. ŠTAKOR Petra DANICA, 1896, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.

22. ŠTAKOR Mihajla KATA, 1867, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 4. 1943.

23. ŠTAKOR Janka MILICA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 4. 1943.

24. TRBOJEVIC Teodora KATA, 1914, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u ljeto 1943.

25. TRBOJEVIC Marka MILICA, 1920, seljanka, Srpkinja. Umrla u vojnoj bolnici Perna 15. 9. 1944.

KOLARIĆ

1. BOZlC Jakova MARTA, 1889, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

2. BOZlC MILICA, 1881, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 4. 1943.

3. BOZlC Mile MILICA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 4. 1943.

4. BOZlC Milovana MILKA, 1898, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 6. 1943.

5. BOZlC Jovana MILOVAN, 1872, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 5. 1943.

6. BOZlC Dmitra STANKO, 1887, seljak, Srbin. Umro kod kuće u proljeće 1943.

7. BUKVA ANĐELIJA, 1884, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 18. 5. 1943.

8. BUKVA Jovana STOJA, 1886, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.

9. JURIC Dragića DRAGIĆA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 10. 1943.

10. KRESOJEVIĆ Cvije KATA, 1886, seljanka, Srpkinja. Umrla u Kuplenskom oktobra 1943.

11. MIHAJLOVIĆ Matije MILE, 1887, seljak, Srbin. Umro u Širokoj Rijeci 13. 3. 1943.

12. OPARNICA Mile KATA, 1876, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 5. 1943.

13. PADEZANIN DANICA, 1885, seljan- ka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 4. 1943.

14. PADEZANIN Miloša MILKA, 1902, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.

15. PADEZANIN Nikole SIMO, 1903, seljak, Srbin. Umro kod kuće 9. 4. 1943.

KRIVAJA

1. CORDA Teodora MILE, 1868, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.

2. CORDA STANA, 1873, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.

3. EREMIĆ Miloša MILA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 5. 1943.

4. LISIĆ Mihajla MILICA, 1904, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Bosanskog Petrovca 3. 3. 1943.

5. LISIC Mile STANA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla kod Bosanskog Petrovca 3. 3. 1943.

KUPLENSKO

1. BLAGOJEVIČ Đure ANA, 1887, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

2. BLAGOJEVIČ Nikole BOZO, 1901, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.

3. BLAGOJEVIČ Mile KATA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 8. 4. 1943.

4. BLAGOJEVIČ Ninka MILE, 1889, seljak, Srbin. Umro kod kuće u proljeće 1943.

5. BLAGOJEVIČ Vase MILE, 1884, seljak, Srbin. Umro kod kuće u proljeće 1943.

6. BLAGOJEVIČ Bože MIHAJLO, 1935, dijete, Srbin. Umro kod kuće 11. 5. 1943.

7. BLAGOJEVIČ Đure MILICA, 1916, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

8. BLAGOJEVIČ Alekse MILlC, 1893, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 4. 1943.

9. BLAGOJEVIČ Miloša MILKA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

BLAGOJEVIČ Stanka MILUTIN, 1939, dijete, Srbin. Umro kod Veljuna 4. 3. 1943.

11. **BLAGOJEVIĆ Milića RANKA, 1933, dijete Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.**

12. **BLAGOJEVIĆ Stevana SOFIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.**

13. **BLAGOJEVIĆ Miloša STANKA, 1885, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.**

14. **BLAGOJEVIĆ Bože STANKO, 1936, dijete, Srbin. Umro kod kuće 15. 5. 1943.**

15. **BLAGOJEVIĆ Ilije ZORKA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.**

16. **BRINJAK Đure BOJANA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.**

17. **BRINJAK Đure LJUBA, 1920, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.**

18. **DOBROSAVLJEVIC Ninka MARIJA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 4. 1943.**

19. **DOKlC Mile MILA, 1907, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 5. 1943.**

20. **DOKlC Stanka MILKA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.**

21. **DOKlC Mije SOFIJA, 1891, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 5. 1943.**

22. **DUDUKOVIC Stanka DEVA, 1870, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.**

23. **HAJDIN Staniše MIHAJLO, 1887, seljak, Srbin. Umro kod kuće 24. 4. 1943.**

24. **KOKIR DANICA, 1895, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.**

25. **KOKIR JANKO, 1890, seljak, Srbin. Umro kod kuće u proljeće 1943.**

26. **KOVAClC Đure MILICA, 1873, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 4. 1943.**

27. **KRESOJEVIĆ Ilije MILKA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 4. 1943.**

28. **MACESlC Nikole PETRA, 1887, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 31. 3. 1943.**

29. **MACEŠIC Petra STANKA, 1887, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 4. 1943.**

30. **MANDIĆ LUKA, 1858, seljak,** Srbin. **Umro kod kuće 1944.**

31. **MARTINOVIČ Dmitra LJUBA, 1903, seljanka Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.**

32. **MATIJEVlC Mile DANICA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 29. 4. 1943.**

33. **MATIJEVlC Nikole MILE, 1902, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 4. 1943.**

34. **MIHAJLOVIC Petra ĐURO, 1895, seljak, Srbin. Umro kod kuće 21. 3. 1943.**

35. **MIHAJLOVIC Đure MILE, 1896, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 4. 1943.**

36. **MILJENOVIC Milića LJUBICA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.**

37. **NAPIJALO Ilije BOŽICA, 1876, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 2. 4. 1943.**

38. **NAPIJALO Petra ĐURO, 1901, seljak, Srbin. Umro kod kuće 21. 4. 1943.**

39. **NAPIJALO IGNJATIJE, 1878, seljak, Srbin. Umro kod kuće u proljeće 1943.**

40. **NAPIJALO Milića KATA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla u Johovici 28. 4. 1943.**

41. **NAPIJALO Mile MARIJA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 27. 3. 1943.**

42. **NAPIJALO Miloša MARKO, 1898, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.**

43. **NAPIJALO Ignjatije MILA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 6. 1942.**

44. **NAPIJALO Rade MILKA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 23. 4. 1943.**

45. **NAPIJALO Mile SOFIJA, 1925, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 3. 1943.**

46. **PETROVIĆ Đure MIHAJLO, 1936, dijete, Srbin. Umro kod Korenice 20. 2. 1943.**

47. **PETROVIĆ Đure PAVAO, 1939, dijete, Srbin. Umro kod Korenice 28. 2. 1943.**

48. **SIPIC Stevana ANICA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 31. 3. 1943.**

49. **SIPIC Ilije DRAGICA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.**

50. SIPIĆ Jose DRAGIĆ, 1926, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1. 4. 1943.

51. SIPIĆ Stanka ĐURO, 1908, kovač, Srbin. Umro kod kuće 7. 5. 1943.

52. SIPIĆ Milića MILKA, 1869, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.

53. SIPIĆ Velimira STANKO, 1923, seljak, Srbin. Umro kod kuće 7. 4. 1943.

54. TODORIC Milanka GROZDANA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 5. 1943.

55. TODORIC Rađana STANICA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 5. 1943.

56. VILA Nikole BOJA, 1913, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

57. VILA Ilije MILE, 1878,, seljak, Srbin. Umro kod kuće 17. 4. 1943.

58. VILA Jovana MILKA, 1891, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

59. VILA SOFIJA, 1913, seljanka, Srpkinaj. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

60. VUCETIC Đure ANKA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.

61. VUĆETIĆ KATA, 1896, seljanka, Srp-
I kinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

62. VUCETIC Nikole MARIJA, 1908, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 4. 1943.

63. VUKOBRATOVIC Miloša DMITAR, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće
š 17. 5. 1943.

64. VUKOBRATOVIC Stanka MARIJA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

65. VUKOBRATOVIC Marka STOJA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1. 4. 1943.

66. VULETIC Janka SIMEUNA, 1879, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 24. 4. 1943.

LOSKUNJA

1- BRDAR Josifa DJURO, 1897, seljak, Srbin. Umro kod kuće 3. 7 .1943.

2. BRDAR Sime ILIJA, 1882, seljak, Srbin. Umro kod kuće u proljeće 1943.

3. BRDAR Dane JOVAN, 1882, seljak, Srbin. Umro kod kuće u proljeće 1943.

4. BRDAR Miloša STANKA, 1892, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.

5. BUKVA Stojana ANĐELIJA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

6. HRSTIC Miloža DRAGIĆA, 1915, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

7. HRSTIC Jovana SLAVICA, 1934, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

8. MAĆEŠIĆ Jovana DRAGIĆA, 1922, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.

9. MARTINOVIC-BRDAR Miloša PETAR, 1880, seljak, Srbin. Umro kod kuće u proljeće 1943.

10. ZIVKOVIĆ Nikole ANKA, 1871, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 1943.

11. NAPIJALO-ZIVKOVIC Ilije BOZICA, 1874, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

12. ŽIVKOVIC Teodora SARA, 1888, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

13. ZIVKOVIĆ Dane STANKA, 1887, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće u proljeće 1943.

RADMANOVAC

1. BRKIĆ Stanka SOFIJA, 1921, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 29. 3. 1943.

2. HAJDIN Marka ANĐELIJA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 24. 4. 1943.

3. HAJDIN Vida MILKA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 17. 4. 1943.

4. MILJENOVIČ Jovana MILKA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 4. 1943.

5. NOVKOVIĆ Sime STANKA, 1894, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 31. 3. 1943.

RADONJA

1. DRAKULIĆ Maksima MILICA, 1899, seljanka, Srpkinja. Umrla u Korenici 21. 4. 1943.

2. DRAKULIĆ Rade SOFIJA, 1936, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 18. 4. 1943.

3. DURIC Vida ANKA, 1940 ,dijete, Srpkinja. Umrla kod Kamenskog mosta 28. 3. 1943.

4. ĐURIC Vida MILICA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod Kamenskog mosta 28. 3. 1943.

5. ĐURIC Marka PAVAO, 1878, seljak, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.

6. ĐURIC Alekse SAVO, 1878, seljak, Srbin. Umro kod kuće 25. 3. 1943.

7. ĐURIC Marka STANKA, 1879, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.

8. ĐURIC Miloša STANKA, 1914, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Kamenskog mosta 28. 3. 1943.

9. GVOZDENOVIC Dušana ANĐELIJA, 1932, dijete, Srpkinja. Umrla u Korenici 20. 4. 1943.

10. GVOZDENOVIC Dušana JOVAN, 1934, dijete, Srbin. Umro u Korenici 20. 4. 1943.

11. GVOZDENOVIC Dušana MILICA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod Duvna 16. 4. 1943.

12. KLJUKOVNICA Marka BRANKO, 1938, dijete, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.

13. KLJUKOVNICA Stanka MARIJA, 1929, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 28. 3. 1943.

14. KLJUKOVNICA Nikole MILA, 1896, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 4. 1943.

15. KLJUKOVNICA Petra STANA, 1910, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 25. 4. 1943.

16. MIHAJLOVIC Ilije ANA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla kod Plitvičkih jezera 28. 3. 1943.

17. MIHAJLOVIC Petra JANKO, 1903, Srbin. Umro u Korenici 20. 4. 1943.

18. MIHAJLOVIC Mile MILICA, 1905, seljanka, Srpkinja. Umrla u Korenici 20. 4. 1943.

19. MIHAJLOVIC Mile MILICA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla u Drvaru 28. 3. 1943.

20. MIHAJLOVIC Stevana MILOŠ, 1939, dijete, Srbin. Umro u Frkašiću 26. 4. 1943.

21. MIHAJLOVIC Nikole MIRJANA, 1933, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 24. 4. 1943.

22. MIHAJLOVIC Nikole RADOVAN, 1938, dijete, Srbin. Umro kod Veljuna 22. 4. 1943.

23. MIHAJLOVIC Petra SAVA, 1907, seljanka, Srpkinja. Umrla u bolnici Petrova gora 17. 5. 1943.

24. MIHAJLOVIC Nikole STANA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 4. 1943.

25. MIHAJLOVIC Vida STEVAN, 1928, dijete, Srbin. Umro kod kuće 28. 4. 1943.

26. PAlC Đurđa ANA, 1896, seljanka, Srpkinja. Umrla u Petrovoj gori 13. 6. 1943.

27. PAlC Alekse JANKO, 1896, seljak, Srbin. Umro u Petrovoj gori 20. 5. 1943.

28. PAlC Alekse JOSIP, 1898, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 8. 1943.

29. PAlC Ninka KATA, 1909, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10. 4. 1943.

30. PAlC Janka MILKA, 1894, seljanka, Srpkinja. Umrla u Petrovoj gori 22. 5. 1943.

31. PAlC Milića NINKO, 1872, seljak, Srbin. Umro kod kuće 18. 5. 1943.

32. PAlC Janka PETRA, 1874, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 5. 1943.

33. PAlC Danila VASO, 1895, seljak, Srbin. Umro u Petrovoj gori 15. 5. 1943.

34. RADOŠEVIC Stevana KATA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla u Glamoću 20. 3. 1943.

35. RADOŠEVIC Ilije MILE, 1927, seljak, Srbin. Umro u Korenici 27. 3. 1943.

36. RADOŠEVIC Ninka STANA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla u Frkašiću 15. 4. 1943.

37. RADOŠEVIC Ninka TEODOR, 1938, dijete, Srbin. Umro u Duvnu 26. 3. 1943.

38. RALIC Milića SOFIJA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.

VOJIŠNICA

1. ĐURIC Miloža ANKA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla u Petrovoj gori 13. 5. 1942.

2. HAJDIN Petra MIHAJLO, 1925, seljak, Srbin. Umro u Krstinji marta 1943.

3. HAJDIN Gliše MILE, 1919, seljak, Srbin. Umro kod kuće juna 1943.

4. HAJDIN SOFIJA, 1873, seljanka, Srpkinja. Umrla u Drvaru veljaće 1943.

5. KOSIC Milovana ANĐELIJA, 1886, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 3. 4. 1943.

6. KOSIC Nikole DMITAR, 1866, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 4. 1943.

7. KOŠIĆ Petra INDIJA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 10 .4. 1943.

8. KOŠIĆ Milića MILEVICA, 1887, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 9. 4. 1943.

9. KRESOJEVIC Miloša MILKA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla na Veljunu 10. 2. 1943.

10. MAĐERCIC Mile ANĐA, 1938, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 14. 4. 1943.

11. MAĐERĆIC KATA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla u šumi Kapela 29. 3. 1943.

12. MAĐERClC Stevana STANKO, 1898, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 4. 1943.

13. MAĐERĆIĆ Mile ZORKA, 1941, dijete, Srpkinja. Umrla kod Livna 1. 3. 1943.

14. MIHAJLOVIĆ Nikole DUŠAN, 1906, kolar, Srbin. Umro u Drvaru 13. 3. 1943.

15. MIHAJLOVIĆ Nikole LJUBICA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla u Petrovoj gori 27. 3. 1942.

16. MIHAJLOVIĆ MILKA, 1878, seljanka, Srpkinja. Umrla u Drvaru 9. 3. 1943.

17. MIHAJLOVIĆ Dušana NIKOLA, 1941, dijete, Srbin. Umro u Drvatru 7. 3. 1943.

18. NOVAKOVIC Miloša ANĐELIJA, 1882,, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 20. 4. 1943.

19. NOVAKOVIC Ninka ANĐELIJA, 1880, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 7. 4. 1943.

20. NOVAKOVIC Stevana ANĐELIJA, 1903, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 26. 4. 1943.

21. NOVAKOVIC Stevana JANKO, 1902, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.

22. NOVAKOVIC Marka JOVAN, 1923, seljak, Srbin. Umro u Perjasici marta 1943.

23. NOVAKOVIC MARIJA, 1900, seljanka, Srpkinja. Umrla u Kapeli marta 1943.

24. NOVAKOVIC Josifa MARIJA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla u Drvaru 3. 3. 1942.

25. NOVAKOVIC Jovana MARKO, 1888, seljak, Srbin. Umro kod kuće maja 1943.

26. NOVAKOVIC Miloša, MILE, 1926, seljak, Srbin. Umno na Veljunu 21. 3. 1943.

27. NOVAKOVIC Pavla MILICA, 1880, seljanka ,Srpkinja. Umrla kod kuće 16. 4. 1943.

28. NOVAKOVIC Rade MILOŠ, 1897, seljak, Srbin. Umro kod kuće 10. 4. 1943.

29. NOVAKOVIC Nikole PAVAO, 1865, seljak, Srbin. Umro kod kuće 11. 4. 1943.

30. NOVAKOVIC Maksima SOFIJA, 1893, seljanka, Srpkinja. Umrla u šumi Kapela 4. 3. 1943.

31. NOVAKOVIC Milića STEVAN, 1887, seljak, Srbin. Umro kod kuće 28. 4. 1943.

32. NOVAKOVIC Jovana STEVANIJA, 1882, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 18. 4. 1943.

33. NOVAKOVIC Ninka VASO, 1885, seljak, Srbin. Umro kod kuće 13. 4. 1943.

34. RADOVIĆ Sime JOVAN, 1878, seljak, Srbin. Umro kod kuće 1943.

35. RADOVIĆ Jovana MARA, 1881, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće, 1943.

36. RADOVIĆ Stevana MARKO, 1879, seljak, Srbin. Uim.ro kod kuće 17. 4. 1943.

37. RADOVIĆ Petra MILKA, 1921, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.

38. SAVIĆ Miloša DRAGIĆA, 1939, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 21. 4. 1943.

39. SAVIĆ Stanka JANKO, 1872, seljak, Srbin. Umro kod kuće 9. 4. 1943.

40. **SAVIČ Stanka MARKO, 1880, seljak, Srbin. Umro kod kuće 16. 4. 1943.**

41. **SA VIC Stevana SOFIJA, 1926, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 18. 4. 1943.**

42. **ŠKRGIC Ninka MILKA, 1875, seljanka, Srpkinja. Umrla u Drvaru 2. 3. 1943.**

43. **ŠKRGIC Gliše NINKO, 1885, seljak, Srbin. Umro kod kuće 19. 4. 1943.**

44. **TRBOJEVIC Janka JESA, 1879, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 27. 4. 1943.**

45. **TRBOJEVIC Vase KATA, 1914, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1942.**

46. **TRBOJEVIC Marka MILICA, 1936, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.**

47. **VUJIC Đure KATA, 1877, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.**

48. **VUJIC Petra MARTA, 1870, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 22. 4. 1943.**

49. **VUJIC Jovana MILE, 1939, dijete, Srbin. Umro kod kuće 27. 4. 1943.**

50. **VUJIC Jovana SAVA, 1873, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.**

51. **VUKASINOVIC Mihajla ADAM, 1880, seljak, Srbin. Umro kod kuće 4. 4. 1943.**

52. **VUKASINOVIC Adama , JANKO 1925, seljak, Srbin. Umro kod kuće 20. 4. 1943.**

53. **VUKOBRATOVIC Teodora ANKA, 1942, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 6. 4. 1943.**

54. **VUKOBRATOVIC Teodora DANICA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 11. 4. 1943.**

55. **VUKOBRATOVIC Marka DRAGIĆA, 1940, dijete, Srpkinja. Umrla kod kuće 19. 4. 1943.**

56. **VUKOBRATOVIC Stanka LJUBA, 1910, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 4. 4. 1943.**

57. **VUKOBRATOVIC Nikole MIRKO,** 1936, **dijete, Srbin. Umro u Petrovoj gori 2. 4. 1943.**

58. **VUKOBRATOVIC Marka STANKO, 1890, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1943.**

59. **VUKOBRATOVIC Nikole STEVAN, 1890, seljak, Srbin. Umro u Petrovoj gori 1943.**

60. **ŽDRALIC Mile KATA, 1926, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće maja 1943.**

61. **2DRALIČ Milovana MILKA, 1911, seljanka, Srpkinja. Umrla u Drvaru 6. 3. 1943.**

62. **ZDRALIC Jovana ZORKA, 1929, dijete, Srpkinja. Umrla u Drvaru 5. 3. 1943.**

VOJNIĆ

1. **MADŽAR Sime STANA, 1890, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće jula 1943.**

ZIVKOVIC KOSA

1. **BRDAR Cire MILIC, 1886, seljak, Srbin. Umro kod kuće 17. 4. 1943.**

2. **GODIC Cire MILIC, 1894, seljak, Srbin. Umro kod kuće 17. 4. 1943.**

3. **MAĐERCIC Petra MILKA, 1870, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 13. 4. 1943.**

4. **MAĐERCIC STANA, 1883, seljanka, Srpkinja. Umrla kod kuće 15. 12. 1943.**

5. **MAĐERCIC Milića ZORKA, 1926,** seljanka, **Srpkinja. Umrla u** Lici **1942.**

6. **MRĐENOVIC Mihajla STANKA, 1874, seljanka, Srpkinja. Umrla** kod **kuće 15. 8. 1942.**

7. **ZIVKOVIC Stanka MIHAJLO, 1881, seljak, Srbin. Umro kod kuće 15. 4. 1945.**

8. **ZIVKOVIC Mihajla STANKO, 1910, obućar, Srbin. Umro u** bolnici Petrova **gora 9. 5. 1943.**

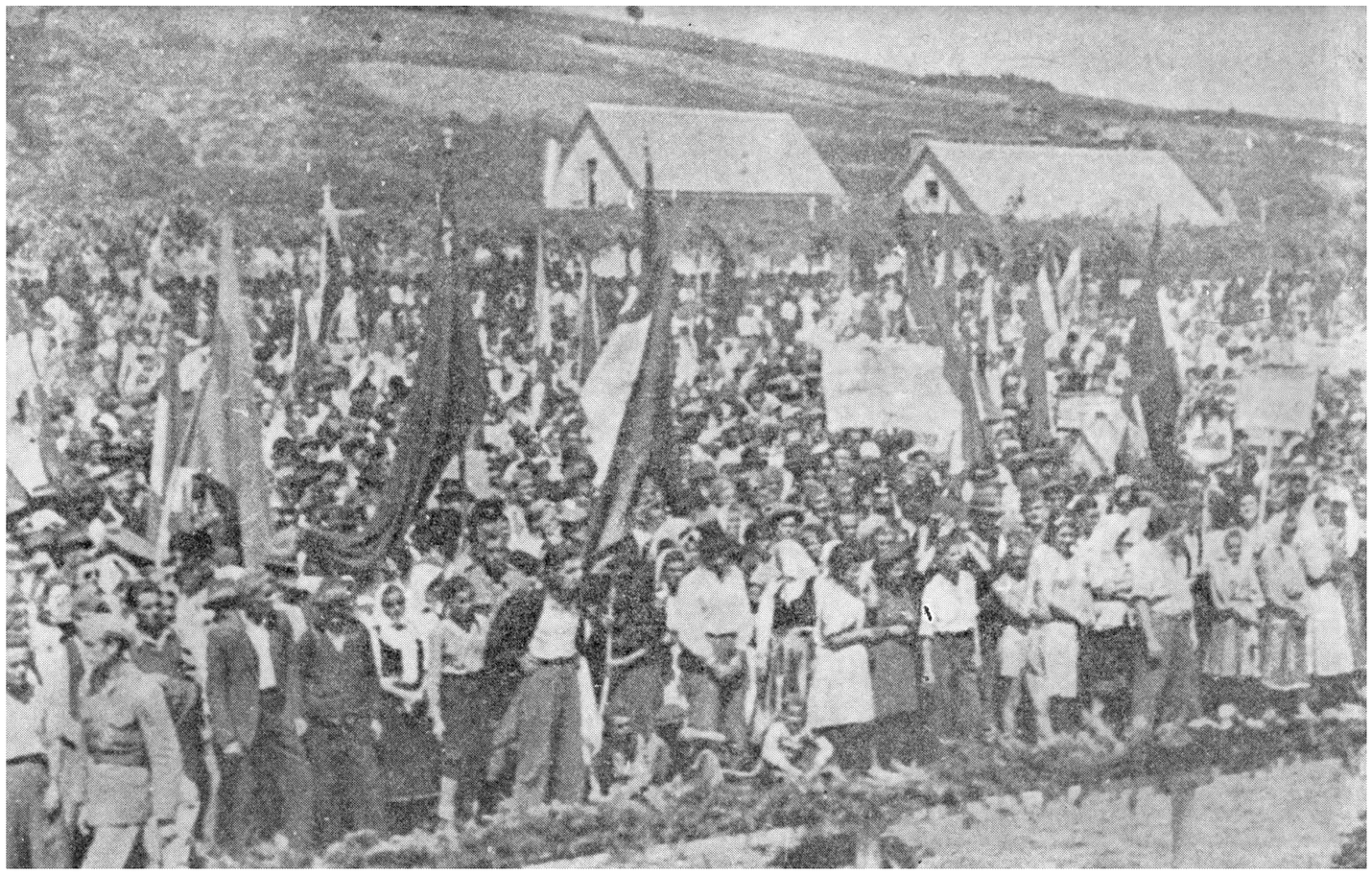

ZA JEDA - GOD.NARODNOG USTANKA

S proslave oslobođenja Hrvatske u Vojniću 27. jula 1945. godine (prethodnih šest slika).

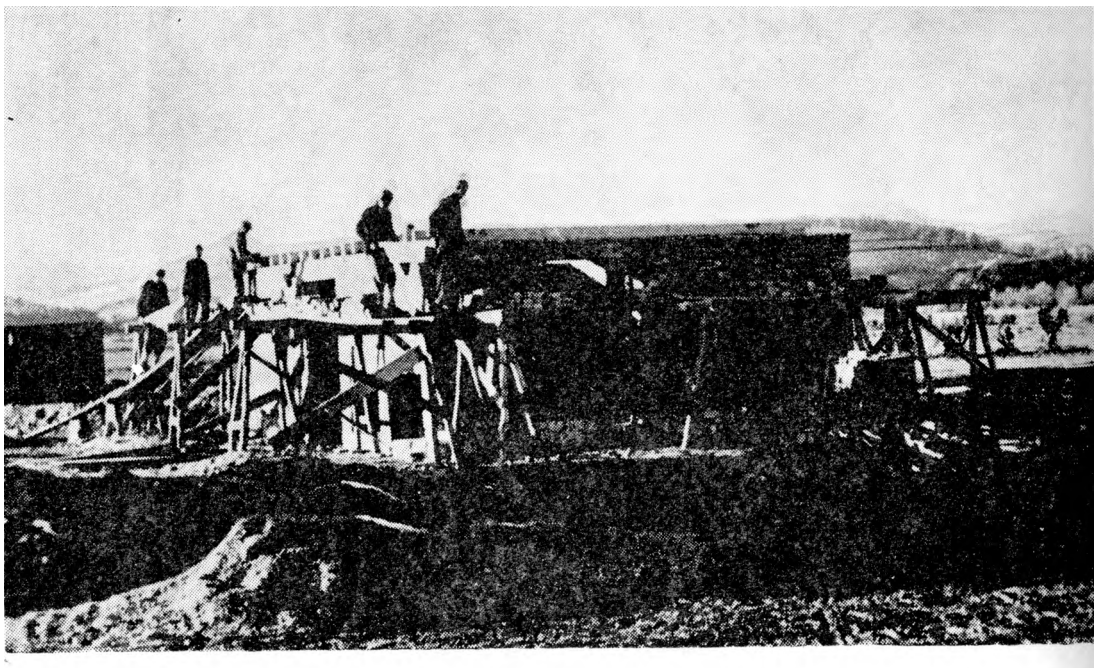

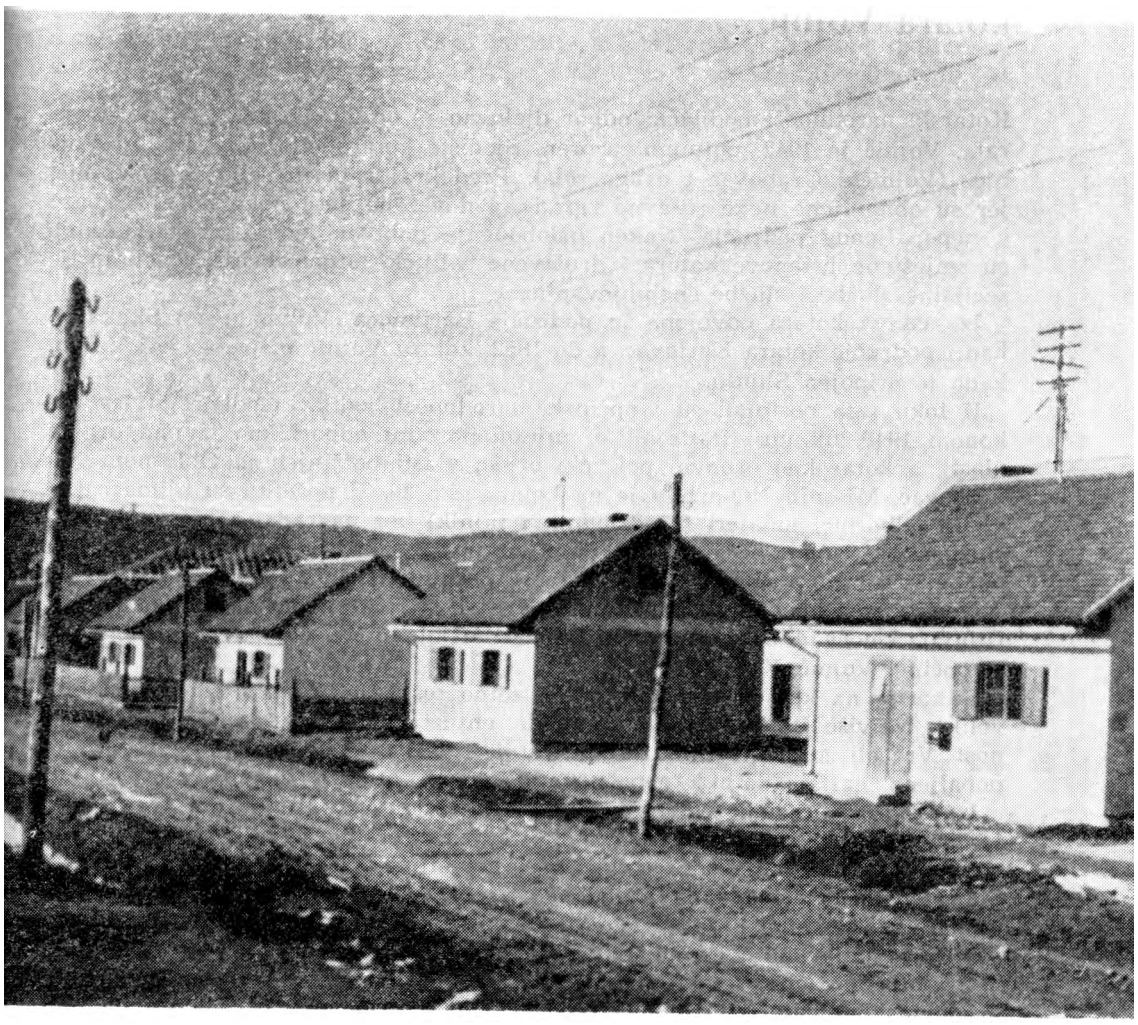

Prvi poslijeratni dani obnove spaljenog i uništenog Vojnića, gdje učestvuju neko vrijeme i zarobljeni neprijateljski vojnici (prethodne četiri slike).

DRAGAN I. PAJIĆ

Pogled na poslijeratni razvoj područja kotara Vojnić

Kotarski narodnooslobodilački odbor djelovao je od 20. 11. 1941. pa do kraja rata. Vojnić je 1942. potpuno razoren. Sjedište kotara bilo je u okolini Vojnića (Vojnićki Grabovac i druga sela). Pred kraj rata preselio se u Vojnić, jer su obnovljene neke ruševne zgrade, a dovezene su i neke kuće, brvnare s nepopaljenog područja. Nakon oslobođenja dobiveno je 5 baraka, u koje su smještene ustanove kotara i društveno-polit·čke organizacije, a ponajprije socijalne službe i službe snabdijevanja.

Iz sastava kotara odvojena su područja Barilovića, Vukmanića i Skakavca kao i područje kotara Karlovac, a do 1952. kotaru Vojnić pripadao je i Veljun kada je pripojen Slunju.

U toku rata postojali su i općinski narodnooslobodilački odbori ali su zakonom 1946. ukinuti Postojali su mjesni narodni odbori kao izvršni organi vlasti, a kotar kao osnovni politički organ vlasti potčinjen je Oblasnom NO Karlovac. Mjesnih NO-a bilo je na kotaru oko 20. U početku su njima rukovodili odbornici amateri (predsjednik i tajnik) bez nagrada, a bio je 1 do 2 službenika (čuvar pečata). Početkom otkupa i aktivizacije radne snage, u obnovi i izgradnji naselia. broj ljudi u mjesnim NO-ima se povećavao.

Općine su osnovane 1952. (Vojnić, Krnjak, Krstinja, Perjasica, Tušilović i Utinja), a uoči ukidanja Kotara 1955. teritorijalnom reorganizacijom osnovane su općine: Vojnić, Krnjak i Krstinja.

Situacija na kotaru 1945. bila je izuzetno teška jer su posljedice rata bile velike. Najviše što se imalo je: pobjeda, entuzijazam i vjera u život i budućnost. Vraćali su se brojni ratnici, ratni zarobljenici i preživjeli logoraši na popaljena zgarišta, da bi iz pepela gradili novo.

Izvršena je procjena ratne štete, ali do dobijanja štete niie došlo.[1] Trebalo je graditi krov nad glavom majkama, udovicama i djeci palih boraca i ŽFT, trebalo je djecu koja su zaostala u školovanju smjestiti u škole i domove. Smješteno je na školovanje i u domove blizu 700 djece. Sve je to rađeno na humanim osnovama i na državni trošak. Ponajčešće su to bili zanati »da se ukruši« a školovano je i vrsnih stručnjaka.

Gradnja nastambi bila je mukotrpna, ali organizirana i uspješna. Nije bilo **građevinskog** materijala (cigle, daske, čavala i drugog, a o cementu da se i **ne govori).** Kotarski komunalni organi organizirali su proizvodnju opeke na **»poljski«** način. Na livadama Vojnića, Vojišnice, Kuplenskog i mnogim **drugim** radile su ciglane. Došli su organizirano ciglari iz Srbije, uredili ručnu **izradu cigle** od blata **u** drvenim kalupima. U Vojniću su bile preše za mije**šanje** ilovače i oblikovanje cigle. Slagale su se u komare kao peći i drvima **pekle.** Pilana nije bilo za izradu dasaka, tek poneka iz rat,q na parni stroi i **na** potocima. Da li će tko povjerovati da su ljudi iz okolice Vojnića vozili

[1] Utrošena za druge namjene i na drugim područjima.

balvane, klade na volovskoj zaprezi makadamskom cestom na pilanu Ilovac u Karlovcu (30 km) da bi prerezali dvadesetak dasaka, Pilana na Ilovcu, uz potvrdu narodnog odbora, vršila je rezanje bez naknade.

Drvena građa za krovnu i stropnu konstrukciju dobivala se u šumi, na potvrdu Narodnog odbora, besplatno. Osnovane su »radne ekipe«, od 3 do 5 ljudi, koji su po nalogu komunalnog odjela Kotara gradile majkama, udovicama palih boraca i ŽFT kućice, temelje s kamenom i krečnim malterom, zid od poljske ali pečene cigle krhke kvalitete, a stropnu konstrukciju od tesane građe, 2 prozora i dvoja vrata te zidani štednjak na zemljanom podu. Bilo je to za beskućnike veliko bogatstvo. Gdje su muškarci u kući jači ljudi, radili su sami. Najviše je rađeno kuća u »toru«, drveni kostur popunjen opekom (opeka široka 12 cm). To je bio najlošiji toplinski izolacioni materijal, ali u bijedi bilo je i to veliko.

Već 1947. g. izgrađena je u Vojniću pilana industrijskog tipa s okomitim gaterom za prorez balvana odjednom. Brda građe prorezala je ova pilana za obnovu naselja. Osnovano je poduzeće »Kordunaš« s oko 300 radnika, koje je imalo pilanu, stolarsku radionicu, kovačnicu i niz drugih radionica. Našlo se ponešto i strojeva donesenih s raznih strana (skupljao ih je Franjo Puškarić). Sve je to služilo obnovi i izgradnji naselja, prvenstveno u obnovi mjesta Vojnića. Autotransportno poduzeće imalo je 19 kamiona i jedan autobus (ratna rabljena vozila). Obnova Vojnića započeta je 1946. kao jedno od 3 naselja u Hrvatskoj (Vojnić, Divoselo i Grabovac u Baniji). Novac je skupljala Narodna fronta Zagreba, a dobivena je i pomoć od Narodne Republike Hrvatske. Urbanistički plan Vojnića, izgrađen 1947. (sačuvan) zasnivao se na izgradnji naselja u stilu sovhoza i kolhoza (kuća- dvorište, štala i u krovu krmivo).

Kuće su male prizemnice temeljito građene s debelim zidovima a slične su i gospodarske zgrade. Gradili su ih Nijemci, zarobljenici, a i naši radnici. Ima ih sada oko 20 uz ulicu od Kolarića prema centru i u Kordunaškoj ulici. Nije Vojnić u cijelosti i zgrađen po urbanističkom planu. U području gdje je sada tvornica keramike i uz cestu Kresojević, Kekić most izgrađeno je stambenih zgrada, nešto zasebnih kuć'ca i baraka. Bilo je kritike na taj plan i na autora ministarstva građevina. (Zašto u kotarskom mjestu seosko naselje?) Izgrađena je zgrada kotara (u prvoj fazi južno krilo i hodnik, a kasnije sjeverno krilo sa zapadnim »T« traktom. Izgrađena je prva, zatim druga faza osnovne škole koja je 1947. postala sedmoljetka. Najstabilnija zgrada, mala tvrđava je zgrada suda. Ima nadstrešni dio, kao za javna suđenja, zatvore i dvije vijećnice. Ispalo je da će suđenja, pogotovu javnih, biti podosta. Takve su zgrade u Vrginmostu i Titovoj Korenici.

Mali hotel, koji i danas radi, vele da je sagrađen bez dimnjaka, pa su se naknadno ukopavali. Služio je on dobro a i danas služi. Tamo se u vrijeme kotara ručalo u 3 smjene (naravno, po pravu prvenstva). Jelovnik je bio jednostavan, svaki dan palenta i goveđi gulaš, ali bilo je to veliko, jer »daj što daš«. Ambulanta sa stacionarom i rodilištem izgrađena je 1951. (jedan liječnik na kotaru). Veterinarska ambulanta je radila pod kestenovom krošnjom, a veterinar je dolazio na biciklu. Tako je kotar, uz još brojne teškoće, stvorio osnovu za smještaj sve brojnije administracije. Za ostvarivanje prvog petogodišnjeg plana »Industrijalizacije i elektrifikacije zemlje«, uvođenjem otkupa i aktivizadje radne snage, planske proizvodnje i raspodjele, financiranje svih službi i djelatnosti, bila je potrebna povelika administracija.

Narasla je već 1950. na oko 125 službenika. Tu su i društveno-političke organizacije: Kotarski 'komitet KPJ, SKOJ, omladina, sindikat, Fronta, pa onda ustanove (unutrašnji poslovi, UDB-a, vojni odsjek i dr). Bilo je i drugih organizacija, kao Kotarski zadružni savez, Poduzeće za otkup, trgovina, transport i šumarstvo. Bilo je to vrijeme masovnog, dinamičnog rada podosta birokratsko. Trebala je kažu jaka vlast, jer bilo je unutrašnjeg otpora i vanjskih pritisaka.

Otkup i aktivizacija radne snage

Nakon usvajanja prvog 5-godišnjeg plana industrijalizacije i elektrifikacije zemlje po provedenoj nacionalizaciji industrijskih pogona i provedenoj agrarnoj reformi i kolonizaciji u zemlji i na osnovu Ustava »tvornice radnicima — zemlja seljacima« prišlo se planskom razvoju zemlje u svim oblastima zasnovanom na centralističkim osnovama državne regulative. Osnovana su poduzeća saveznog, republičkog i kotarskog značaja (prema značaju i veličini). U kotaru Vojnić nije bilo industrijskih pogona, osim novoosnovano poduzeće »Kordunaš« više kao uslužna organizacija za obnovu i izgradnju naselja. Poljoprivreda je bila nerazvijena, s usitnjenim posjedima, za vrijeme rata još više zapuštena, bez zaprege i kola, bez pluga, bez prave motike i drugih poljoprivrednih alatki. Bio je samo jedan traktor starog tipa (željezni točkovi sa željeznim klinovima i plugovima na mehaničko rukovanje, pa i taj nije puno radio, jer ga ljudi, gotovo, nisu htjeli koristiti).

U agrarnoj reformi i kolonizaciji, bez obzira na velik broj sitnih posjeda (do 4 kat. jutra zemlje), nije koloniziran veći broj zemljoradnika. U selima u okolini Vojnića broj kolonista u Vojvodinu je neznatan. Prije rata velik broj seoskih domaćinstava bio je prezadužen, pod hipotekom, ali su dugovi zakonom brisani. Nije bilo nacionalizacije zemljišta u poljoprivredi, jer nije bilo veleposjeda, a zemljište pripadajuće otišlim kolonistima mahom je ostalo ostatku obitelji i manji dio podijeljen je zemljoradnicima s malo zemlje. Jedino što je vrijedno bile su šume, pogotovo Petrova gora (10.000 ha). Jest da je već od 1922. počela, sa sjeverne i zapadne strane masovna sječa stoljetne šume (Muljava i šire), od strane firme »Našička DD« uz korištenje šumske željeznice. Poslije oslobođenja sječa je nastavljena. Obnovljena je i produžena šumska pruga na Željezničku stanicu Vojnić kolodvor, pa i za Vojnić, za kamionski odvoz prema gradovima i drvnoj industriji. To je bila samo sirovina, bez prerade ovdje i koristi za naš kraj. Veći broj ljudi našao je zaposlenje na izradi drvne mase i sa zaprežnom stokom na izvlačenju drvne mase.

Izlaskom rezolucije IB 1948. i blokadom zemlje s istoka i zapada tek je nastala prava invazija sječe šuma i to temeljito (gotovo totalna devastacija). To je bila potreba zemlje i drvo je bilo osnova našeg izvoza. Nastala je masovna aktivizacija radne snage i sprežne stoke na sječi i izvozu drveta. Bile su to velike obaveze, mada se po Ustavu i zakonima nije moglo prisiljavati na rad. Raditi se ipak moralo po naredbama vlasti. U Petrovoj gori povremeno je bilo i do 4 000 radnika i 500 pari zaprega. Dolazile su radne grupe sa šireg područja pa i s područja Pokuplja.

Sječa je bila naporna. Radilo se ručnim pilama i sjekirama. Jače konjske zaprege su odlazile u Gorski kotar. Velika je bila obaveza. Čovjek koji nije u

radnom odnosu morao je da izradi 50 m·i drvne mase, a oni koji su zaposleni po 12 m³ u sezoni sječe, dok su konjske zaprege trebale izvući do 500 m³ drvene mase po paru konja. Radili su i rudnici željezne rudače u Bukovici s oko 70 radnika i oko 10.000 tona rudače godišnje. Ruda je otpremana zapregama po lošim putevima na Željezničku stanicu Utinja, pa željeznicom u Željezaru Sisak (do 1962. kada je rudnik zatvoren). Manji rudnici bili su u Vojišnici i Kuplenskom.

U Perjasici je 1949. osnovano poljoprivredno dobro (u osnovi ovčarska farma). Nije uspjela, jer nije bio dobar izbor rase (merino ovca iz Makedonije). Likvidirano je 1953. godine.

Došlo je do obaveznog otkupa gotovo svih poljoprivrednih proizvoda 1947. a 1948. u povećanom obimu. Naravno, planska raspodjela proizvoda bila je posljedica velikih potreba za prehranom radnika šinom zemlje (rudnici, šume, radne akcije, tvornički radnici, bolnice, škole, brojna administracija, armija). Zemlja je blokirana, nastale sušne godine (1950—1952). Uvedeno je »garantirano« snabdijevanje (preko bonova, točkica) koje su davane svima zaposlenima li obiteljima a za zemljoradnike uz uslov vezane trgovine (prodaje poljoprivrednih proizvoda). Takvo stanje je teško prihvaćeno, kod nas još teže, zbog zaostale poljoprivrede i siromaštva (ni prvih nastambi, niti gospodarskih zgrada, niti poljoprivrednih alatki, pa siromaštvo u vlastitoj prehrani). Planovi otkupa su rađeni u narodnim odborima za svako domaćinstvo. Razrez otkupa vršen je od Republike preko oblasti i kotara do mjesnog narodnog odbora, gdje su se planovi razrađivali po domaćinstvu.

Trebalo je praviti plan za otkuip pšenice, kukuruza, masti, živine, mršavih i debelih svinja, rogate stoke, krmiva, krumpira, graha, suncokreta, bundevmih koštica, svinjske masti, ovčije vune i mlijeka. Trebalo je svakom domaćinstvu izdati zaduženje i rok isporuke, po isporuci razdužiti u planu zaduženja, a u slučaju neisporučenja intervenirati strogom prinudom. Radilo se dan i noć. Cijene su bile utvrđene zakonom, a novac je malo vrijedio bez pratnje bonova i točkica. Stimulacije za prodaju nije bilo. U Vojniću je izgrađeno poveće žitno skladište za smještaj žitarice u okviru Kotarskog zadružnog saveza, a pored skladišta 7 kukuruzana drvene konstrukcije dugih oko 100 m gdje se smještao kukuruz u kliipu. U vrijeme otkupa bile su kolone zaprega sa žitom dovezenim na otkup. Ljudi su istodobno razmišljali gdje će nabaviti manjak prehrane. Slobodna prodaja (ako bi neko i imao nešto za prodati)) bila je strogo kažnjiva. Obaveze nisu bile male. Domaćinstvo sa 3 jutara zemlje, ako ima radne snage, bilo je zaduživano da isporuči: 1 mršavu svinju 40 kg, 1 debelu svinju 100 kg, 1 june do 100 kg, 100—200 kg pšenice, 200—300 kg kukuruza. Domaćinstvu od 10 do 15 jutara zemlje obaveza se kretala: 2 mršave svinje, 1—2 debele svinje, govedo od 200 do 400 kg, 1 000 kg sijena 200—500 kg pšenice i 500—1000 kg kukuruza. Uz to uveden je i porez na zemlju razrezivan subjektivno, a ne po katastru zemljišta, pa su se pripominjale riječi komesara iz rata »da poreza neće biti«. Rađeni su planovi proljetne li jesenje sjetve. Bile su neke velike knjižurine 100 cm s listinama preko 50 rubrika u kojima je trebalo razraditi ukupne površine zemlje za obradu u domaćinstvu na male površine zemlje i uvesti u rubrike počev od luka, kupusa, krumpira do kukuruza i svega ostalog te sve to zbrajati vertikalno i horizontalno i znati napamet u glavi.

Te planove na sreću niko nije ozbiljno shvatio a radili su se dugo, pa i nakon sjetve sve do žetve i berbe. Ali, administracija je morala svoj posac

završiti. Da su poljoprivrednici čekali plan, koji nisu razumjeli, sjetve ne bi ili bilo.

U svemu tome bilo je političkih problema, nesmotrenog i nasilnog pristupa tim osjetljivim pitanjima. Proglašavalo se neke ljude s većeg poljoprivrednog posjeda kulacima, što je vrijeđalo. Da kulaka ovdje nije bilo, pokazuje podatak prilikom donošenja i provođenja Zakona o zemljišnom maksimumu na 10 hektara (17 jutara) zemlje. Na kotaru je bilo slučajeva većih posjeda od maksimuma, ali na području sadašnje općine Vojnić niti jedan slučaj.

Trgovina i snabdijevanje

Ne može se zaobići činjenica **da je postojala** i posebna **iaspodjela, pa** i prehrana dodjeljivana na području kotara od državnih organa u čemu i pomoć od UNR-e (svjetska organizacija). Bez toga bi bilo i gladovanja. Svim zaposlenim i članovima obitelji na bazi karata za snabdijevanje dodjeljivana je hrana. Karte su dodijelili odbori mjesečno. Karte za D 1, D 2, D 3 za djecu po uzrastu, »G« za žene domaćice, za službenike i si. zanimanja »R 3«. Za rudare i šumske radnike najjače »Rl« i RŠ1«. Siromašnija poljoprivredna domaćinstva (majke, udovice i djeca palih boraca) dobivala su posebno po spisku odbora ponešto brašna i šećera.

Sve ove karte nosile su naznaku koliko se može kupiti brašna, šećera, masti, mesa i dr. (karta »G« 3,5 kg brašna mjesečno, a kod djece više pojačano kod šećera. Dostava kupovanja artikala uz novac i karte vršena je preko prođavnica zemljoradničkih nabavno-prođajnih zadruga, kojih je bilo gotovo koliko i mjesnih narodnih odbora, a u Vojniću posebno i preko trgovina Trg. poduzeća »Petrova gora« (zvali su ga »Granap«).

Šumarstvo je bilo organizirano u velikoj šumskoj manipulaciji na Vojnić kolodvoru, a kasnije i u Vojniću. Za šumske radnike bile su posebne prodavnice po šumskim radilištima. Sa snabdijevanjem prehrambenim artiklima išlo se dosta planski i uredno. Kotar je imao odjel za trgovinu i odjel za državne nnbavke, koji su vršili raspodjelu artikala. Snabdijevanje odjećom i obućom išlo je teže. Bile su »točkice« za kupnju odjeće i obuće. Svaki zaposleni dobio je toliko točkica za određeno vrijeme i mogao ih je upotrebiti pri kupovanju artikala doik ih ne potroši. Košulja je koštala 150 dinara i 40 točkica. Sve bi to bilo u redu, ali robe nije često bilo u trgovini, pa badava i novci i točkice kad cipela nema. Jadne žene jedva dočekale da se obuku i obuju, a najteže je bilo za djevojke kod udaje jer nije bilo platna za djevojačko ruho. Uvođenjem garantiranog snabdijevanja išlo je još kako-tako, ali iza rata do ovog garantiranog snabdijevanja ponešto artikala dolazilo je u prodavnice, zadruge, no bez potvrda druga iz mjesnog narodnog odbora ništa se ne može kupiti. Pa kad navali stotinjak žena na druga, a za raspodjelu ima 50 m platna, kako je to bilo veselo. Tako je bilo i sa suđem — velika potreba a velika oskudica.

Osim mjesta Vojnić koje je bilo elektrificirano 1946. u selima su bile petrolejke. I petroleja je manjkalo u trgovini. Kad se i zadesi, teško se nađe kakva flaša za 1/2 1 petroleja. U ta vremena pjevalo se: »Igraj mala na colove, cipele su na bonove, a rokljica na točkice...« Dolazilo je ponešto tekstilnih artikala i preko Crvenog križa a kod te raspodjele bilo je kojekakvih zloupotreba.

Situacija se poboljšala 1950. planiranjem nešto obuće i odjeće za slobodnu prodaju uz znatno više cijene, ali ipak je to nešto bolje.. * U 1952. godini ukinuti su otkupi, prekinuto vezano snabdijevanje, a 1954. uveden porez po katastru zemljišta i svima je odahnulo, kako narodu tako i vlasti. Bili su to nepopularni poslovi s puno zamjerki koje se i danas pamte.

Seljačke radne zadruge (SRZ)

Pokret za osnivanje SRZ zahvatio je cijelu zemlju 1947. a naročito 1949. i 1950. godine. Direktiva je došla i na kotar Vojnić. To je bila jedna od najtežih akcija na sve tegobe koje su postojale na ovom području. Uslovi za udruživanje seljaka u SRZ bili su bez svake osnove. Rasparcelirano zemljište, brdovita konfiguracija tla, bez poljoprivredne tehnike, bez jednog traktora i druge suvremenije poljoprivredne tehnike, nepovoljan zaprežni stočni fond, bez plugova i drugih alatki. Direktiva se morala provesti. Zakon o SRZ je propisivao dobrovoljno udruženje (upis u zadrugu). U praksi je išlo po onoj narodnoj »dobrovoljno moraš«. Najveći pritisak je bio na članove KPJ, a zatim pritisci od vlasti i drugih državnih organa, od oficira JA da svoje porodice tjeraju u zadruge.

Održavani su sastanci komunista na kojima je po kratkom postupku vršeno isključenje iz KPJ svakog člana koji se nije izjasnio za upis svojeg domaćinstva u zadrugu. I ne samo to. Sekretar KK KPJ je bio ujedno i tajnik kotara koji je osobno pozivao »okorjele« članove KPJ, oduzimao od njih partijske knjižice i trpao u ladicu pisaćeg stola.

Pitanje radnog odnosa i ponašanje bilo je praćeno od kontrolnih organa.

Članovi kućne zadruge, ako su postali činovnici, prestajalo im je pravo članstva u zadruzi. Udata kćerka gubila je pravo članstva u zadruzi oca ako je sklopila brak s muškarcem iz druge zadruge, jer vjenčanjem stječe pravo članstva zadruge muža. Najčešće se radilo o isplati (mirazu) udavače, da bi je prihvatili da se brak zaključi. S tog osnova bilo je podosta »divljih brakova«, što je često spoticano da je to zaostalost, nekultura, a radilo se o imovinskim odnosima. Najčešći izgovor mladih članova SK za upis u SRZ bio je »Ja bih se upisao, neće otac, ne pristaju braća«. I pored svega toga osnovano je nekoliko zadruga (Tušilović, Partizansko Žarište, Krstinja, Kestenovac, Vojišnica, Knežević Kosa i druge). Bio je to mukotrpan posao. U zadruzi nije bilo kompletno selo, već pojedinačno. U Vojišnici od 150 kuća upisano 20. To znači zemljišne parcele na preskok bez preoravanja međa. Za stoku nije bilo posebnih nastambi. Radilo se na »Trucio dane« bezvoljno i nekvalitetno. Rezultati su bili slabi. Reče jednom prilikom Kardelj da nema udruživanja na motikama, a to je ipak činjeno. Udruživanje na motikama je tradicionalno u obliku seoskih mobi, kopača, žeteoca, kosaca, ali dobrovoljno i ja tebi, ti meni, uz pjesme i veselje. Zašto se i poslije 1950. inzistiralo na zadrugama? Kao da se htjelo demantirati optužbe Informbiroa o putu Jugoslavije u kapitalizam.

Kao dodatno u SRZ morala su postojati i rukovodstvo i knjigovodstvo. Do rasula i likvidacije ovih zadruga došlo je 1952. godine. Trebala su se domaćinstva oporavljati nakon izlaska iz zadruge. Bilo je slučajeva da se oduzmu dobri konji »seoskog gazde«, a dohvate ih momci nevični na rad, pa umjesto u njive vozikaju se cestom gore-dole mimo gazde. Da ih se hrani ili napoji,

to kao nije važno. A taj »gazda«, učesnik rata, invalid, pošteno je izvršavao svoje društvene obaveze.

Omladinske radne akcije

Obnova i izgradnja opustošene zemlje zahtijevala je ogromno angažiranje svih raspoloživih materijalnih sredstava, a posebice ljudskog rada. Nije bilo potrebnih tehničkih sredstava. Za radne akcije postojala je volja svih građana, ponajviše omladine. Mladi ratnici, skojevci i članovi KPJ odlažući puške uzeli su krampove i druge alatke i bili najaktivniji u omladini. Frontovci su masovno organizirani u lokalnim radnim akcijama na raščišćavanju ruševina, sječi drva za ogrev bolnicama i školama, na uređenju gradova i naselja, a omladina na radnim akcijama velikih razmjera i u velikom broju na gradnji strateški važnih objekata. Prva velika omladinska radna akcija bila je izgradnja željezničke pruge Brčko — Banovići 1946., a zatim izgradnja pruge Samac ■— Sarajevo duge 240 km, koja je izgrađena za samo 7 i po mjeseci. Dakle, neponovljivo. S kotara Vojnić omladinci su bili uključeni u omladinske radne brigade u velikom broju. Tako je u 6 brigada organiziranih na području okruga Karlovac za izgradnju pruge Brčko — Banovići učestvovala je po jedna četa od 40 do 50 omladinaca i omladinki, a na izgradnji pruge Samac — Sarajevo u 13 brigada bila je uključena po jedna četa s kotara Vojnić.

Omladina se uključivala i u druge radne akcije kao što su: izgradnja Novog Beograda, Zeljeznika, Vinodolskog, Auto-puta bratstvo i jedinstvo, gradnja pruge Lupoglav — Stali je. Posebno su bili angažirani omladinci, prvenstveno istaknuti članovi KPJ i SKOJ-a, u brigade na kopanje ugljena u rudnicima Lahin i Raša. Radilo se u smjenama od po 3 mjeseca. Na lokalnim radnim akcijama organizirane su brigade na izgradnji šumske pruge Petrova gora —
— Vojnić i velikog stovarišta drvene mase u Vojniću (lokacija Tvornice keramike), jer šumska Željeznica nije mogla prevesti velike mase drva na Vojnić kolodvor po pruzi velikog uspona (Muljava — Ključar — Z. stanica). Računalo se da je u svim tim akcijama učestvovalo preko 2 000 omladinaca. Organizirane su radne akcije Fronte i sindikata na uređenju mjesta Vojnić, posebno na nasadima zelenih površina te popravci putne mreže. Omladina s kotara Vojnić dala je velik prilog obnovi i izgradnji zemlje. Gradila je zemlju i sebe. Mnoge članove omladine krasile su udarničke značke, priznanja i pohvale. Velik dio je nastavio sa školovanjem i uključivali su se na rad širom zemlje, jer ovdje nije bilo većih mogućnosti zapošljavanja. To je bio i početak migracije prema gradovima i razvijenijim centrima, čime je započelo opadanje i smanjivanje stanovništva u ovom kraju.

Izgradnja saobraćajnica

Nakon oslobođenja obnovljena je željeznička pruga Karlovac — Vrginmost —
— Glina, koja je u ratu bila potpuno porušena i cijelog rata nije korištena. Kroz područje kotara Vojnić uz Utinjsku dolinu obnovljeno je 15 km želj. pruge. Cestovna mreža bila je rijetka, ceste zapuštene, mostova dosta porušenih.

Izgrađena je cesta Babina gora — Bukovica — Utinja za potrebe šumarstva i ovih sela (5 km) i cesta Krstinja — Svinica (8 km) za potrebe šumarstva i tamošnjih naselja, zatim lokalna cesta u Svojiču te most na Korani kod Veljuna. Sve su ceste bile makadamske »bijele ceste«. Najznačajnija saobraćajnica koja je zahvatila i dio područja kotara Vojnić bila je cesta Karlovac —
— Plitvice, dionica Cerovac — Tušilović — Krnjak — Veljun (duž. 20 km). Njena suvremena izgradnja s betonskim kolovozom započela je 1952. i već 1954. prošla kroz Krnjak. Značaj ove ceste za ovo područje nije samo u daljnjem razvoju saobraćaja, već u mogućnosti zaposlenja, školovanja i snabdijevanja u Karlovcu. Bilo je značajno učešće ljudi ovog kraja osobnim radom i upotrebom zaprežnog transporta u izgradnji ceste, jer tehnika još nije bila velika. Našlo se tu zarade u vrijeme novčane oskudice. Daljnje izgradnje i modernizacije regionalnih saobraćajnica, za vrijeme postojanja kotara, nije bilo i nije ih bilo sve do 1963. Ostale lokalne saobraćaj nice, a pogotovo seoska putna mreža, bile su pravo bespuće. Bilo je i manjih akcija narodnih odbora i kasnije općina, ali bez većih rezultata, sve do pojave transportne i građevinske tehnike 1960. Od motornih vozila bilo je kamiona za prevoz drvne mase i snabdijevanje, a nije bilo putničkih vozila niti autobusa. S Karlovcem se saobraćalo zaprežnim vozilima, ponajčešće pješačenjem.

Izgradnja zadružnih domova

Oskudica za društvenim objektima bila je velika. Radilo se o seoskom području. Bilo je potrebno podići zadružne domove kao privredne i kulturne centre.

Prvi zadružni dom u Hrvatskoj izgrađen je u Vojniću 1947. i to dobrovoljnim radom Narodne fronte, sindikata i omladine. Građen je danju i noću, udarnički, tako da je bio izgrađen od proljeća do ljeta i otvoren za Dan ustanka naroda Hrvatske 27. 7. 1947. Zgrada je veličine 30 X 10 m u dvije etaže. Takvi su domovi kasnije po istom projektu izgrađeni u Tušiloviću, Krnjaku, Budačkoj Rijeci, Veljunu, Dunjaku, Krstinji i Svinici. U Svinici je bio samo ukrovljen i nedovršen, a kasnije srušen. Ovi domovi su i danas u upotrebi, najčešće kao prodavaonica u prizemlju, a stanovi ili društvene prostorije u drugoj etaži.

Sredstva za izgradnju osiguravala je republika, a bilo je dosta dobrovoljnog rada. Organizaciju gradnje vršio je kotar neposredno i preko Zadružnog saveza.

Izgradnja spomenika u Vojniću

Spomenik palim borcima i žrtvama fašizma izgrađen je i otvoren za Dan ustanka naroda Hrvatske 27. 7. 1949. Sagrađen je u parku, visok je 11 **m** i na njemu su ugrađene spomen-ploče. Na glavnoj ploči je ispisano da je spomenik podignut u slavu 902 poginula borca, među kojim 2 narodna heroja, te u spomen 3 845 žrtava fašizma s područja kotara Vojnić. Na jednoj od ploča označeno je oslobođenje Vojnića 12. januara 1942., na dvije ploče ispisani su tekstovi Copićeve pjesme »ognjem su gorjele noći... « i Zmaja Jove » .. gdje

ja stadoh, ti produži... « Kasnije (1954.) prigrađena je spomen-kosturnica u koju su stavljeni posmrtni ostaci narodnih heroja Milisava Dakića, iskopani u Gornjem Babinom Potoku u Lici i Dušana Vergaša, iskopani u Tržiću.

Od kulturno-istorijskih spomenika treba istaći izgradnju kosturnice na Veljunu (1950.) za smještaj posmrtnih ostataka oko 500 žrtava od 6. maja 1941. . kod blagajske škole. Bio je to, kažu, stravičan prizor kod iskopavanja kostiju.

U Vojniću je izgrađena zgrada (1947.) za Muzej »Save Mrkalja«. To je zgrada pored pošte ili stara robna kuća pa trgovačko skladište. Do otvaranja muzeja nije došlo, mada je već bilo pripremljeno podosta eksponate, jer događaji tih godina nisu bili pogodni za otvaranje muzeja. Dr. Ivan Ribar 6. maja 1946. je položio kamen temeljac za spomenik na Petrovoj gori koji je izgrađen tek nakon 34 godine.

Eazvoj školstva na kotaru od 1945 do 1955.

U toku NOB-a školovanju i obrazovanju djece i odraslih poklonjena je velika briga. Mnoge školske zgrade u toku rata spaljene su, porušene i oštećene, ali je nastava vršena i na otvorenom prostoru i u drvenjarama. Prije rata bile su to četverorazredne škole, s jednom učionicom i stanom, a u Vojniću s 4 učionice, zbornicom i stanom. Uoči rata je bio velik broj djece u školama. Muška djeca su gotovo sva bila uključena u školovanje radi mogućnosti uključivanja u zanate. Porastao, je i broj ženske djece u školi.

U ratu su najprije otvorene škole u okviru domova ratne siročadi. U nedostatku učiteljskog kadra, radili su i učitelji laici — pismeniji ljudi. Obrazovanje odraslih nametale su i ratne potrebe, a najprije opismen javan je odraslih, posebno u partizanskim jedinicama.

Školovanju poslije oslobođenja data je velika pažnja. Radilo se o potrebi uključivanja prvenstveno omladine u obnovu i izgradnju zemlje, te za potrebe industrije, školstva, zdravstva, zanatstva i drugih društvenih djelatnosti. Pristupilo se izgradnji i obnovi školskih zgrada, ali je još dugo nastava vršena u drvenjarama (seoska drvena kuća dovežena s nepopaljenih područja) kao što su: Vojišnica, Bukovica, Klokoč, Kusaj a, Široka Rijeka, Klupica i u mnogim drugim selima na kotaru. Školska zgrada u Vojniću izgrađena je u prvoj fazi 1946. s 4 učionice i u drugoj fazi 1947. s još 4 učionice i pratećim prostorijama, naravno, bez sanitarnih savremenih uređaja (vodovoda i kanalizacije). Školska zgrada u Krstinji je izgrađena 1939. i 1940. ali samo zidovi pod krov s predviđenih 6 učionica i drugih prostorija. To je bila jedina zgrada dvokatnica na kotaru. Ostala je neporušena jer nije mogla biti spaljena (nije imala stropnih konstrukcija, podova i stolarije). Dovršena je iza rata, 1948. postala sedmoljetka i kasnije osmogodišnja škola. Izgrađena je škola u Tušiloviću, a obnovljene su zgrade u Miholjskom, Svinici, Knežević Kosi — najstarija škola ili vršnjak osnivanja kotara Vojnić 1882. poslije razvojačenja Vojne krajine. Zgrada je bila objekt bivše kapetanije u Vojnoj krajini. Isti zahtjevi u rješavanju školskog prostora bili su i na cijelom području kotara (Utinja, Krnjak, Veljun, Perjasica i druga mjesta). Djeca su išla masovno u školu, često bosa, polubosa i slabo odjevena, bez dovoljno udžbenika i školskog pribora.

Vrlo rano je započelo sedmogodišnje školovanje (sedmoljetka s malom maturom) i to u Vojniću 1947, u Krstinji 1948. i tako redom (Tušilović, Krnjak). Nastavni kadar i za više razrede osiguran je distribucijom prosvjete. Svi pred-

meti su bili stručno zastupljeni nastavničkim i profesorskim kadrom. Osnovno školovanje je obuhvatilo preko 90%> školske djece oba spola, jer je svijest roditelja o potrebi školovanja mnogo porasla. Teškoće su bile velike u materijalnom položaju škola, opremi, učilima, pa sve do dobrovoljnih akcija roditelja za snabdijevanje škola ogrjevom. Pri sedmoljetkama je organizirano i dopunsko školovanje odraslih do male mature (službenika, trgovaca, šumara i drugih zanimanja). Bilo je akcija za opismen javan je odraslih. Velik broj mladih ljudi zaposlio se širom zemlje, a vrlo malo se vratilo s višim i visokim obrazovanjem na ovo područje. Veliku materijalno-financijsku pomoć davala je država iz budžeta, jer je školovanje bilo besplatno za učenike i roditelje, a učinjeno je dosta i na smještaju djece u domove iz siromašnijih porodica. Pokušaji stipendiranja studenata viših i visokih škola nisu dali rezultata, jer se stipendisti nisu vraćali. Ćule su se kritike kako se ne vodi briga o kvalitetnim stručnim i rukovodećim kadrovima, a da poslove vode polupismeni i nepismeni ljudi. To je više rezultat objektivnog stanja nego subjektivnih pristupa u rješavanju kadrova.

Kad je riječ o kadrovima za istaknuta i rukovodeća radna mjesta, pogotovo u privrednom razvoju, bilo je prigovora što je najsposobniji kadar ratnika ostao u Armiji, jer da bi u početnom periodu obnove i izgradnje i privrednom razvoju mnogo doprinijelo njihovo angažiranje van Armije. Bilo je ponosa u tome da imamo takve ljude u Armiji, (mahom generala) a Armija je trebala biti sposobna za obranu revolucije i mira u zemlji.

I nakon znatnih uspjeha u školovanju učenika s ovog područja, nije nađeno stručno kadrovsko rješenje još dugo pa i iza ukidanja kotara. Treba istaći da je na kotaru bilo zalaganja za kadrovska rješenja. Vođena je politika u rasporedu i izboru kadrova najsposobnijih ljudi koji su se mogli ovdje naći, pa i sa šireg područja. Rukovodioci, izborni ljudi u narodnoj vlasti i društveno-političkim organizacijama, bili su u ratu, u većini na rukovodećim i komandnim mjestima s velikom ratnom zaslugom.

Neki su došli i nakon decentralizacije republičkih organa 1951. s većim radnim iskustvom na rukovodeća mjesta u vlasti i društveno-političkim organizacijama. Bili su poprilično birokratski nastrojeni.

Zdravstvo

U razvoju zdravstva bilo je daleko teže jer inije bilo mogućnosti dobiti liječnika. Prije rata na području kotara djelovao je samo jedan liječnik i to nedovoljno angažiran (više se bavio politikom, nego zdravstvom). Bila je velika smrtnost djece, ali je bilo pitanje mogućnosti plaćanja usluga te i predrasude o moći zdravstvene intervencije. Bilo je vračara i nađriliječenja, pa ono »Bog dao — bog uzeo«. U ratu je bila razvijenija zdravstvena služba i to ne samo u partizanskim bolnicama i jedinicama, nego i za potrebe civilnog stanovništva. Porasla je i svijest u narodu što predstavlja zdravstvena zaštita u sprečavanju još većih žrtava rata. Stečene su navike i svijest da je neminovno i pod svaku cijenu potrebno razvijati zdravstvenu službu poslije rata.

I poslije rata na kotaru je radio samo jedan liječnik, ali tada preopterećen. Otvorena je apoteka s apotekarom, a zubara nije bilo. Zubne intervencije radili su amateri na selima (ista kliješta za sve zube), ali što se moglo. Manji dio

ljudi odlazio je u Karlovac kod zubara. Za složenije zdravstvene intervencije, operacije, koristila se bolnica u Karlovcu i stara bolnica, bez dovoljno smještajnih mogućnosti i stručnih kadrova. Od prevoza su bila samo jedna sanitetska kola, auto dobiven od UNICEF-a, a bilo je bespuća do naselja. Da je i bilo motornih vozila, ne bi bilo mogućnosti za intervencije kod kuće. Liječnik je odlazio na selo koliko je mogao zaprežnim kolima ili su bolesnici dovažani u Vojnić zaprežnim kolima, često i u Karlovac, tek manji dio s područja Utinjske doline željeznicom. Nakon izgradnje ceste Karlovac — Plitvice, na području Tušilović Kmjak — Veljun, bilo je većih mogućnosti pružanja zdravstvenih usluga i prevoza do bolnice. Bio je problem plaćanja zdravstvenih usluga i ljekara, pogotovo bolničkog liječenja, seljačkim obiteljima (a njih je bilo većina), jer nisu bili zdravstveno osigurani. Znalo se da je bolest u kući najveća pošast i da može obitelj osiromašiti.

Godine 1951. izgrađena je i otvorena nova zgrada, mala bolnica u Vojniću s dvije ambulante, zubnom i stacionarom s oko 20 ležaja te rodilištem.

Kulturna djelatnost na području kotara

Kako u svim oblastima djelatnosti, tako je i u razvoju kulture davana značajna podrška od svih društveno-političkih organa i organizacija u kotaru, pa i šire zajednice. Uslovi nisu bili povoljni (prostor, osvjetljenje, oprema i drugo), ali su korištene školske zgrade i drugi objekti.

Osnovana su kulturno-umjetnička društva. Naročita aktivnost bila je u Tušiioviću, Kmjaku, Vojniću i Krstinji. Električna struja provedena je već 1946. u Krnjaku, Vojniću, Tušiloviću i Partizanskom Žarištu, što je uvelike pridonijelo provođenju ovih aktivnosti. U Vojniću je uređena dvorana »Partizan« u okviru objekta poduzeća »Kordunaš« s oko 200 sjedala i pozornicom. Priredbe su bile masovno posjećene i češće održavane. Bilo je dosta gostovanja karlovačkog kazališta, pa čak iz Zagreba. Gostovala su kulturno-umj etnička društva iz Vojvodine. Organizirane su i vatrogasne priredbe. U Vojniću je radilo kino normalne trake s oko 100 sjedala. Priredbe su održavane i ispod arkada sudske zgrade (poluotvoreni prostor), pa prigodom proslava na otvorenom prostoru, čak i na šumskim radilištima. Sve se to radilo na dobrovoljnoj i amaterskoj osnovi s puno elana i poleta. Sto se tiče korištenja radija mogućnosti su bile male, osim u centrima sa strujom. Radio su imale ustanove i malo pojedinaca. To su bila mjesta okupljanja. Za istaći je da je u Vojniću postojala knjižnica s profesionalnim knjižničarom, s velikim brojem knjiga za posuđivanje i s prostorom za radio. Novine su se čitale masovnije i čitanje je bilo obaveza za aktiviste. Jer, kako djelovati ako nema informiranosti o događajima u društvu koje se intenzivno razvija. U kinu su se prikazivale »Filmske novosti«, što je u neku ruku preteča kasnije televizije. Na području kotara osnivani su pododbori »Prosvjete«. U svim većim naseljima, mjesnim narodnim odborima »Prosvjeta«, kulturno-prosvjetna ustanova Srba u Hrvatskoj, osnovana je još 1944. Akt o osnivanju pročitao je Vladimir Nazor kojem je na mjestu 'osnivanja podignut spomenik.[2]

»Prosvjeta« je štampala časopis »Prosvjeta« koji je organizirano rasparčavan

* Osnivač »Prosvjete« je »Srpski klub vijećnika ZAVNOH-a«.

preko pododbora na terenu. Bio je to velik prilog u razvoju kulturno-prosvjetne djelatnosti na području kotara i informiranosti o zbivanju u društvu.

Socijalna, boračka i invalidska zaštita

U Vojniću je izgrađen đački dom kapaciteta do 50 ležajeva gdje su smještena ženska djeca zaostala u školovanju u ratu i neposredno poslije. Išla su u osmogodišnju školu na doškolavanje po skraćenom programu do male mature. Time su stečene mogućnosti za uključivanje u daljnje školovanje.

Prve socijalne pomoći (potpore) davale su službe kotara odmah iza rata, (majkama, udovicama i djeci palih boraca). Bile su to u početku jednokratne novčane pomoći davane po spiskovima narodnih odbora. Kasnije je zakonom propisana ova pomoć, kako za navedene korisnike kao porodična invalidnina, tako i za lične vojne invalide (ne samo za invalide iz NOR-a, nego i za lične i porodične invalide iz 1. svjetskog rata). Invalidnina je bila za lične invalide 1 200 dinara, a za porodične zavisno o broju korisnika.

To je u početku bila materijalna zaštita po vrijednosti novca, ali se to dugo nije mijenjalo (sve do 1953. donošenjem Zakona o invalidskoj i boračkoj zaštiti), pa je ta pomoć bila simbolična zbog inflacije. Za demobilisane borce, aktivne učesnike NOB-a, prilikom demobilizacije starijih i mlađih godišta 1945. i 1946. dobivala se u jedinicama JA isplata ili novčana jednokratna naknada u visini od 800 do 1500 din., ovisno o dužini staža u NOB-u i JA te čina i dužnosti u Armiji. Bilo je to značajno, jer za 10.000 din. mogla se kupiti krava. Na temelju uvjerenja o demobilizaciji država je davala borcima NOR-a zajam u visini od 10 000 dinara s rokom vraćanja 5 godina beskamatno. Bila je to značajna pomoć za obnovu domaćinstva. Zajam je djelomično vraćen jer je uslijedilo oslobođenje vraćanja. Imali su borci neke prednosti kod raspodjele građevinskog materijala. Već i u tim uslovima nerazvijenosti i. teškog materijalnog stanja vodila se briga o borcima NOR-a. Kotar je preko socijalnih službi proveo utvrđivanje staža i upis u radne knjižice provedenog vremena u NOB-u kako aktivnih učesnika NOB-a i u JA i to ne samo za pripadnike partizanskih jedinica, već i za ostale aktivne učesnike NOR-a. To je provedeno, većinom, za zaposlene borce, pa je još dugo iza kotara rješavano pitanje staža. Staž za aktivno učešće u NOB-u u vremenu od 6. 4. 1941. do 15. 5. 1945. priznavan je u dvostrukom trajanju, ako je aktivno učešće u NOB-u započeto do 9. 9. 1943. a za aktivnu suradnju u NOP-u u jednostrukom trajanju. To je bila osnova za kasnija (od 1953) ostvarivanja prava na penzije (uz ostali minimalni radni staž od najmanje 10 g.) te invalidsko-boračka materijalna zaštita ovisno o imovinskom stanju domaćinstva korisnika zaštite. Nosioci »Spomenice 1941« dobivali su jednokratnu godišnju naknadu za godišnji odmor i liječenje, koja je bila do visine 1/2 prosječne mjesečne plaće zaposlenih. Spomeničara je bilo na kotaru oko 300, a toliko i više njih bilo je s područja kotara u Armiji i zaposlenih u svim krajevima zemlje, a velik broj je koloniziran u Vojvodinu. U svemu tome najteže je rješavano pitanje stambenih problema boraca NOR-a, (ratne bajte), jer su gotovo sve kuće u ratu spaljene a broj boraca je velik.

To je ostalo još dugo neriješeno iza ukidanja kotara pa i do danas. (Na općini nije još riješeno 45 slučajeva).

PTT saobraćaj

Za vrijeme NOR-a na području Korduna služba veze imala je poseban značaj. To su bili prvenstveno kuriri jedinica i ustanova NOP-a, ali i relejne stanice kao punktovi za vezu, povezane kurirskom vezom i signalizaicjom (preteče kasnijih pošta na slobodnom području), koje su bile vojnog karaktera (komande vojnih područja). Ubrzo je došlo do uvođenja telefona u veće partizanske jedinice (poljski telefon), a na slobodnoj teritoriji i do izgradnje telefonske mreže i telefonskih žicanih vodova.

Na Ključaru je postojala veća telefonska centrala povezana sa svim komandama i ustanovama Korduna, Banije, Pokuplja, Like i Cazinske krajine te partizanskim jedinicama. Nakon oslobođenja svega je toga nestalo, a telefonska veza je uspostavljena s Karlovcem, ali ne i s Velikom Kladušom. Bila je u Vojniću induktorska centrala s 10 brojeva i vrlo mala mogućnost korištenja telefona te brže telefonske veze van Vojnića.[3] Poštanske pošiljke su dcvažane u Vojnić i Krstinju sa želj. stanice Vojnić kolodvor (do Vojnića 9 i do Krstinje 24 km) i to konjskom zapregom, dok su za ostalo područje: Tušilović, Krnjak i druge pošte, pošiljke dovažane iz Karlovca isto zapregama. Pa i pored svega kontakti organa i organizacija kotara s ustanovama u Karlovcu i Republici bili su redovni, bilo kurirskom vezom preko organa sigurnosti i vojnih ustanova, dolaskom aktivista iz oblasti i Republike te odlaskom aktivista s kotara u te ustanove, jer direktive su odlazile na vrijeme pa i izvještaji o učinjenom.

Politička situacija na području kotara

Nije pretenzija autora da daje ocjene političke situacije, jer to je pitanje istraživanja i dokumentiranja historičara. Radi se o isticanju događaja vezanih za političko stanje u kotaru u tome vremenu. I sam čitalac će iz opisa događaja moći prosuđivati uzroke i posljedice tih događaja bilo u subjektivnom ili objektivnom smislu. Nije to bilo samo pitanje društvene i političke aktivnosti na kotaru, nego nametnute i izvan zemlje, najčešće u skladu s namjerama nanošenja teškoća u očuvanju nove vlasti, izgradnje socijalizma i daljnje revolucionarne djelatnosti. Dugo očekivana sloboda i pobjeda nad neprijateljem ulijevala je i ovdje velike nade u budućnost. Odmah je započeta intenzivna aktivnost širom zemlje na otklanjanju ratnih posljedica, izgradnja i obnova objekata.

Ostalo je još ostataka neprijatelja, raznih diverzantskih, križarskih, ustaških, četničkih i drugih bandi, grupa i pojedinaca. Bio je pritisak izvana od neprijateljske emigracije i ubacivanja grupa i pojedinaca u zemlju. Uz nemale žrtve služba sigurnosti i jedinice JA intenzivno su i uspješno vodile akcije za likvidaciju bandi. Teškoće su bile tim veće što su te bande imale podršku izvan zemlje, pa i od naših saveznika. Stradali su neki aktivisti nove narodne vlasti i Partije. Vršene su pljačke i ubistva. Pogibali su pripadnici službe sigurnosti. Poslije oslobođenja nije bilo organiziranih grupa neprijatelja kao u nekim susjednim područjima. Četnici s ovog područja bili su poje-

• Istini *r.a* volju nije ni danas mnogo bolja situacija

I

dinci iz vremena Joce Eremića 1944. (oko 10-ak izbjeglih odmetnika). S vanjskim neprijateljem nisu bili povezani.

Na kotaru zatekla su se poslije oslobođenja svega petorica odmetnika dezertera iz partizanskih jedinica iz kraja rata. Izvršili su male pljačke zadružnih prodavaonica za vlastite potrebe (cigarete, hrana i odjevni predmeti) i jedno ubistvo. Jedan od petorice bio je izvan ove grupe i jednostavno se zabunkerisao u šumi. Skrivao se od javnosti i organa vlasti iz straha za odgovornost zbog dezerterstva iz partizanskih jedinica u ratu. Na poziv organa sigurnosti predao se u ljeto 1946. Noću u bajti bez vrata i prozora 1946. upao je odmetnik Sepa da likvidira Nikolu Kokira na spavanju. Ovaj je izvukao pištolj ispod jastuka i teško ranio odmetnika Sepu. Brzo je otkriven i uhapšen. Umro je u Karlovcu. Isti odmetnik je ubio krajem 1945. jednog od tada petorice odmetnika, jer je imao namjeru da se preda organima vlasti. Među jatacima bio je i jedan predsjednik Mjesnog narodnog odbora u Dunjaku. Nakon likvidacije odmetnika, likvidirani su jataci i saradnici (u jesen 1946) i to 3 kod Vojnića (groblje, crkvište), 3 kod Dunjaka i 3 na Sljivnjaku. Veli narod da »luk jesti i luk mirisati dođe na isto«.

Ostala dvojica odmetnika su se skrivala do jeseni 1946. kod jataka za koje su znali organi sigurnosti. I jedne noći su upali u zasjedu organa sigurnosti u kući kod jataka ispod šume Loskunja. Jedan je ustrijeljen kroz prozor, a drugi smrtno ranjen, ali je uspio pobjeći u šumu. Izgubio mu se svaki trag. Oko 3 mjeseca kasnije pastiri su otkrili kostur čovjeka pokraj kojeg i šmajser. Time je sve riješeno. Nisu predstavljali posebnu opasnost, jer osim jednog nisu bili zločinci. Ipak su unosili nemir među ljude u okolici Petrove gore.

Komunisti na kotaru bili su mladi i po godinama i po partijskom stažu iz rata. Imali su povjerenje u Tita i Partiju i čvrsto uvjerenje da ovu zemlju više nlko ne može ugroziti.

To su pokazali prvi izboni za poslanika Ustavotvorne skupštine Federativne Jugoslavije i Zemaljsko vijeće Federalne Hrvatske 11. 11. 1945. na koje su birači izišli gotovo 100°/«, a za liste Narodne fronte glasalo je preko 95[n]/o glasača. Donošenjem Ustava, januara 1946, i proglašenjem Federativne Narodne Republike Jugoslavije, nestankom kraljevskog namjesništva, prestala je veza s monarhijom i formalno. Hapšenjem Draže Mihajlovića 1947., suđenjem velikoj ubačenoj grupi ustaša (Kavran i dr.) u Zagrebu 1948. i uspješnim akcijama organa sigurnosti nestale su i posljednje nade protivnika nove Jugoslavije i u zemlji i u inozemstvu. Politička situacija u to vrijeme na kotaru Vojnić bila je dobra. Centralne proslave Dana ustanka naroda Hrvatske (27. 7) održavane su u Vojniću 1946, 1947. ii još nekoliko godina kasnije.

U to vrijeme došlo je do izvjesnog osipanja članstva Partije. Razlog je udaja i stvaranje obitelji mladih žena skojevki i članova Partije te odlazak članova Partije na školovanje i zaposlenje van kotara. Osnovan je i Savez boraca Jugoslavije. Bila je to snažna organizacija, u osnovi mladih boraca, koja je uz Partiju, Frontu i omladinu uvelike pridonijela cjelokupnoj društveno-političkoj aktivnosti. Najbrže se gasila aktivnost AFZ-a, a ova je organizacija krajem rata bila na kotaru najmasovnija.

Informbiro

Staljinovim i Molotovljevim pismom 1948. kritikovani su KPJ i Tito, da se u Jugoslaviji gradi kapitalizam, da nema kolektivizacije a izrečene su i druge klevete.

Uslijedila je ii famozna Rezolucija Informbiroa istočnih zemalja. U odgovoru na ta pisma i Rezoluciju Tito i KPJ dali su jasan odgovor. Nakon toga došlo je do ekonomske blokade, raskida trgovinskih i privrednih ugovora, prekida stručne pomoći a vršeni su i vojni pritisci na granicama. U snažnim pritiscima propagandi pozivana je KPJ i narod da sruše Tita i »Titovu kliku«.

Na području kotara Vojnić došlo, je do izvjesnog kolebanja. Radilo se o dvadesetak ljudi, od kojiih je manjina bila teže kategorije i koji su izdržavali kaznu na Golom otoku. Gotovo cjelokupno' članstvo Partije stalo je uz Tita i KPJ, uvjereni da će Tito i Partija, uz podršku naroda i ovog puta izvojevati pobjedu kao u NOR-u i revoluciji. Posebni uticaj imalo je ispravno držanje brojnog oficirskog kadra u Armiji, boraca s područja kotara, od nižih, viših do najviših položaja i činova u Armiji. Svi isu se svrstali uz Tita. Bila je ubacivana krilatica da se ne može boriti vrabac protiv purana. (Tito protiv Staljina), ali nije imala većeg odjeka. Od istaknutih članova Partije u kotarskom rukovodstvu za Informbiro su se izjasnili: povjerenik Kotarskog povjereništva za unutrašnje poslove, tajnik Kotara, načelnik za financije, dvojica iz Zadružnog saveza iz reda rukovodstva i dvojica iz reda službenika i trgovaca te nekoliko ostalih manje istaknutih članova KPJ. Većina njih se po izdržavanju kazne, (manji dio) i političkog obračunavanja, uključila na odgovarajuće poslove, neki. su čak vraćani u SK i u društveno-političke aktivnosti. Znači da je i u tim teškim vremenima narod kotara Vojnić bio odan Titu i Partiji, s vjerom u budućnost izgradnje socijalizma. To uvjerenje je još više učvršćeno nakon V kongresa KPJ 1948. gdje je data jedinstvena podrška Titu i Partiji.

Jedinstveno je ovdje prihvaćena osuda Đilasa. Na VI kongresu KPJ došlo je do promjene imena KPJ u SKJ i drugačija uloga Partije (umjesto rukovodeće u vodeću ulogu) zasnovane na razvoju samoupravljanja s idejno političkim djelovanjem u bazi, a manje na direktivi iz centra. Došlo je do izvjesnog nesnalaženja.

Bez obzira na sve teškoće toga vremena, narod je ovog kraja bio jedinstven u podršci politici KPJ, primjer — izvršene mobilizacije nekoliko mlađih godišta vojnih obveznika u 1950. za područje cijelog kotara. Mobilizacija je izvršena na kotarskom zborištu u Vojniću, gdje su u jednoj noći došli svi obveznici i s udaljenosti od preko 30 km. Radilo se o više stotina obveznika. Na zborištu je bila ii liječnička komisija radi eventualnog oslobođenja od vojne obaveze zbog bolesti, ali nije uopće imala šta da radi, jer se niko nije prijavio za pregled. To je bio ponos i bilo bi kao sramota izbjegavati vojnu obavezu. Mobilizacija je izvršena sa 100'°/o uspjehom. Nije to bila neka probna mobilizacija, nego stvarna mobilizacija s upućivanjem u ratne jedinice i boravkom u jedinicama do 2 mjeseca. Tako je bilo u tršćanskoj situaciji 1953. godine.

Pokušaj preseljenja sjedišta Kotara

U toku 1952. godine došlo je do snažne inicijative pa i odluke u preseljenju sjedišta Kotara iz Vojnića u Krnjak (potaknuto od rukovodstva Kotara s pod-

dručja Krnjaka).[4] Kažu da je sjedište u osnivanju bilo u Rakovcu (Karlovac) i spor sa sjedištem da li Krnjak ili Vojnić je riješen i to da sud ide u Krnjak, a sjedište Kotara u Vojnić.

Došlo je do demonstrativnih istupa, do neformalnih skupova u Vojniću i okolici. U Krnjaku je postojala samo jedna društvena zgrada, zadružni dom, bez drugih objekata i stanova. Bolje je bio izgrađen Tušilović, urbaniziran i saseljen s bregova, pa onda Partizansko Žarište (biv. Svinjarica). Jest da je i u Krnjaku trebalo nešto činiti u razvoju, ali to ne bi riješila promjena sjedišta nerazvijenog kotara. Vojnić je kako-tako bio izgrađen pa je bilo problema u smještaju ustanova i u pomanjkanju stambenog prostora.

Išlo se toliko daleko da je donesena i odluka Kotara da se poruši izgrađeni Đački dom u Vojniću i da se materijal otpremi u Krnjak (ograda od betona i cigle — nije montažna). Demontirane su dvije barake i preseljene u Krnjak. Donesena je i odluka o podjeli već tada zastarjelog strojnog parka (stolarskih strojeva) biv. građ. poduzeća, a osnovana je i Šumarija Krnjak. Nastali su sukobi čak i u nekim organima Kotara (opunomoćstvo UDB-e i unutrašnjih poslova) u otporu na ove odluke. Dolazilo je i do smješnih scena. Tako neki vojnički ćoškari i šaljiivdžije jednog jutra upiru leđima u istočni zid na ulazu u kotarsku zgradu u pravcu zapada.[5] Pitaju ih brojni činovnici šta to rade, a oni vele da sele Kotar u Krnjak. Bilo je i drugih dogodovština. Sabor je kao nadležni organ za teritorijalnu podjelu ukinuo ovu odluku Kotara, ali su posljedice ostale i za daljnje događaje. Došlo je i do partijskih kažnjavanja i podjele jedinstva akcije.

Izbori 1953.

Izbori su i ranije provedeni i ne bi predstavljali neke posebne probleme, ali ovdje je to kod nas nešto posebno. Ima tu i stare tradicije iz prijeratnih izbornih kampanja, koja je 1953. došla do izražaja. Pnije rata se mnogo iscrpljivalo u sukobima režimske Radikalne stranke i SDS (demokrata) i drugih. U Vojniću je postojala jedna kovačnica i nekoliko obućarskih radnji. Gostionice su bile mjesta političke bitke i nerijetko fizičkih obračuna za nekorisne ciljeve. 1936. izabran je načelnik općine iz SDS, kojem režim Radikalne stranke nije dozvolio preuzimanje dužnosti. Masa naroda je unijela načelnika Mišana Napijala na silu i postavila na stolicu. Neki od učesnika ove drame bili su izbodeni noževima. Bilo je i lažnih izbora (glasanje po spisku javno da bi se naknadno podmetnuli drugi spiskovi). Ćula se i pjesma »U ormaru službenik je bio i kod sebe druge spiske krio«. Bio i neki seljak Mića kandidat. Prodao voliće za 5 000 din ii potrošio na izbornu kampanju, a dobio svega 15 glasova. Kandidat Radikalne stranke koji nije pobijedio davao mu je 25 000 din. da odustane, ali ovaj nije htio. Poslije izbora čula se pjesma: »Jadnii Mića osta bez volića«. Ne bi sve to uticalo na pojave ove strasti, da nije bilo spomenutog pokušaja preseljenja sjedišta Kotara. Za izbore 1953, na kojima su se birali poslanici za Saveznu skupštinu i zastupnici za Sabor Hrvatske, donesen je

4 Glavni organizator je bio Milutin Košarić Ciko.

5 Braća Kresojević, Mile, Sinjo i Jovan Joja.

novi zakon s mogućnostima isticanja više kandidata, pa čak i mogućnost kandidiranja na osnovu liste s potpisima najmanje 20 birača.

Naaopako po nas došlo je ovdje do izbornih strasti. Za izbor poslanika u Saveznu iskupštinu birao se jedan poslanik za područje kotareva Vojnić, Vrginmost i Slunj. Istaknut je samo jedan kandidat (sekretar KK SKH Vojnić Božo Rkman) i izabran neposrednim tajnim glasanjem velikom većinom. Muke su nastale oko isticanja kandidata za zastupnika u Saboru, koji se birao za područje kotara Vojnić kao izbornog kotara. Od strane SK, SSRN kotara istaknut je kandidat Milutin Košarić, naravno, preko zborova birača i društveno-političkih organizacija, dakle, rukovodilac i inicijator preseljenja sjedišta Kotara. Iz posebnog revolta pojavile su se i druge grupe u Vojniću i okolici za isticanje drugog kandidata. Iskorištena je zakonska mogućnost, tako da je drugi kandidat kandidiran preko grupe građana (20 potpisa). Sad su tek u izbornoj kampanji narasle navijačke strasti. Drugi kandidat Branko Novaković, pravnik iz Zagreba, rodom iz Voijiišnice, učesnik NOR-a i nosilac »Partizanske spomenice 1941.«, član Partije iz rata. Nikakvo zlo u tome kad je već i Zakon omogućio, a to znači i politički omogućeno, da nije bilo drugih pobuda. Prigovaralo se i sekretaru Koparskog komiteta SKH da je bio preblag u toleriranju takvih kampanja. Božo Rkman je došao u Vojnić 1952. iz republičkih organa. On je revolucionar iz rata a bio je sekretar Okružnog komiteta KPJ Karlovac 1944/45, komesar divizije, ministar šumarstva. On je upravo ,u rad SK unosio smireniji način rada. Na izborima je pobijedio Novaković. Došlo je do partijskog raščišćavanja, do razrešenja u opunomoćstvu UDB-e, unutrašnjih poslova i dr. Radilo se o grupi oko 15 članova, nazvana je »antipartijska grupa«, s izricanjem kazni isključenja iz SK i drugim kaznama.

U tome su učestvovali i izaslaniaci iz CK SKH i državnih organa Republike. Posljedice svega toga bile su očite. Osjećao se i drugačiji odnos republičkih organa prema Vojniću, »jer tamo se svađaju«.

Tito posjetio Vojnić

Tito je posjetio Vojnić 1952. godinfe. Ova posjeta nije posebno najavljivana, bila je usputna na proputovanju za Liku. U vijećnici kotarske zgrade Tito se sastao i razgovarao s najužim dijelom kotarskog rukovodstva. Izjavljivali su prisutni da je bilo govora o stanju na kotaru, političkoj situaciji i nekim pitanjima o nerazvijenosti kotara. Nije bilo riječ o nekom konkretnom programu proizvodnog razvoja, jer takvog valjda nije ni bilo. Kažu, da je osudio nasilno tjeranje u Seljačke radne zadruge. Nakon kraćeg zadržavanja Tito je izišao đz zgrade. Skupio se priličan broj građana i učesnika da pozdrave Tita. Brzo se pronio glas o Titovom posjetu Vojniću i narod je to zdušno prihvatio kao priznanje za doprinos u revoluciji i poslijeratnoj izgradnji.

Ukidanje Kotara

Novim Zakonom o komunalnom sistemu došlo je 1955. te do nove teritorijalne podjele i ukidanja mnogih kotara, osnivanja većih komuna, općina i prenoše-

nju većih nadležnosti na općine. U to vrijeme postojale su općine: Vojnić, Krstinja i Krnjak.

Bivša općina Utinja dijelom je pripojena Skakavcu (kotar Karlovac), a Veljun je 1952. pripojen Slunju. Dakle, još jedno sužavanje područja kotara. Bilo je ideja da područje kotara bude općina Vojnić, ali bez već rečenih događaja prije toga ostale su sve tri općine. Kotar Karlovac se proširio pripojenjem kotara Vojnić, Vrginmost, Slunj i Jastrebarsko, kasnije pripajanjem Ogulina i Gospića protezao se od Zagreba do Karlobaga.

Stanje privrede uoči ukidanja kotara bilo je u stagnaciji. Donošenjem Zakona o predaji tvornica na upravljanje radnicima i osnivanjem radničkih savjeta privredna i druga poduzeća prešla su na privredni račun skinuti su s budžeta AOR, kotara, Republike i Federacije to jest došlo je do samofinanciranja. U Vojniću se pokazalo da zatečena preduzeća neće preživjeti i da se ne mogu uklopiti u nove tokove privređivanja. Već 1953. likvidirano je Auto-transportno preduzeće u Vojniću. Imalo je 19 kamiona i jedan autobus. Bila su to mahom ratna vozila raznih tipova, bez rezervnih dijelova i opreme za održavanje, često u kvaru, kadrovski i stručno nije bilo zadovoljavajućih rješenja. Poduzeće je bilo u gubicima bez prihoda i pokrića gubitaka. Likvidacija ;e bila neminovna. Vozila su prodana Auto-transportnom poduzeću Karlovac kao likvidaciona masa uz minimalnu naknadu Kotaru od oko 5,5 miliona dinara što Kotaru nikada nije plaćeno. Bivši »Kordunaš« građevinsko poduzeće za obnovu i izgradnju naselja reorganizirano je u DIP (bila je započeta i izgradnja hale drvne industrije, kasnije preseljena u Vrginmost). Ostala je pilana industrijskog tipa i nešto stolarske radionice.

Smanjen je obim obnove i izgradnje naselja bez pomoći društva, a do veće individualne dzgradnje nije došlo (nije bilo mogućnosti). I na kraju ostalo je svega 17 radnika a poslovanje je bilo s gubitkom. Ubrzo poslije ukidanja Kotara i ovo je poduzeće likvidirano. Pilana je zatvorena, smanjili su se i radovi u šumi i time opadao broj zaposlenih. Radio je još rudnik Bukovica, oko 75 radnika, u šumarstvu oko 150, oko 50 u trgovini, prosvjetni radnici, nešto u poljoprivrednim zadrugama i adaministraciji. Likvidirano je Poljoprivredno dobro u Perjasici još 1953. Tako je na području općine Vojnić, po ukidanju Kotara, ostalo oko 500 zaposlenih. Ukidanjem Kotara otišla je sva Kotarska administracija, službe socijalnog i zdravstvenog osiguranja, ukinut je Zadružni savez, Vojni odsjek, opunomoćstvo UDB-e, unutrašnji poslovi, osim 2 odjeljenja milicije u Krstinji i Vojniću (na biciklima). Ubrzo je odselila i banka jer nije imala osnove za rad. Ukinuta je uprava za održavanje cesta. U općini je ostalo osam činovnika, što bi trebalo predstavljati neku kadrovsku osnovu Stvaranjem novog komunalnog sistema smatralo se da je to mogućnost ekonomskog povezivanja i pomoći razvijenih privrednih centara pripojenim nerazvijenim područjima. Međutim, još dugo se nije pokazala efikasnost djelovanja. Povučena je vlast iz naroda u centre a i privreda, odluke i politika u forume. Likvidacija kotara bijedno je izgledala. Došli drugovi iz uprave novog kotara i tovare namještaje, pisaće strojeve, zidne satove, slike, lustere pa i ispilana drva za ogrev iz kotarske šupe, kao da u Vojniću više neće sijalica sijati i vatra gorjeti. Nazdravlje! Otišlo je onih par motornih voznla. Ostao je samo jedan jedini automobil u ambulanti i ni jedan više, a privatnih nije bio

Trgovačkom poduzeću je ostao vojni »Džems«, a Poljoprivrednoj zadruzi kamion bivšeg Kotarskog zadružnog saveza. Nije saobraćao niti jedan autobus, tiaktora tek 2—3 kao pogonski strojevi za vršalice 1 to bi bilo sve. Na sasta-

nak u novi kotar putovalo se biciklom. Vojnić, tužno mjesto. Ostalo je praznih kuća: zgrada društveno-političkih organizacija (kasnije Pošta) a kotarska zgrada gotovo ispražnjena. Nastao je neki tajac.

U narodu se znalo govoriti da je Vojnić rođen pod nesretnom zvijezdom, da ni prije ni poslije rata nije imao sposobnih ljudi u borbi za napredak, da nismo imali pravih ljudi, a iz 1950. nikoga na istaknutm položajima u Republici, da se i ono što je bilo nije koristilo kako treba ili nikako i tako niz tih zajedljivih primjedbi i kritika, da se ne vodi pravilna politika prema ustaničkom kraju, da nas je 'trebalo zaštiti od otkupa i tako dalje. Govorili su ljudi: »Prodali halu Vrginmostu, svađe oko kotara i sjedišta prije ukidanja, izborne svađe, dok drugi krajevi prave programe i intenzivno se razvijaju«. Poznat je slučaj iz tog doba da su postojala sredstva od 30 miliona dinara na depozitu Banke namijenjena razvoju, ali nisu iskorištena. Prema današnjim vrijednostima to je nešto preko 200 milijardi starih dinara.

Općina Vojnić

Općine su osnovane Zakonom o komunalnom sistemu 1952. Bilo ih je na kotaru 6. Zakonom su prenesena neka ovlaštenja i nadležnosti na općine u doba decentralizacije i uvođenja samoupravnih odnosa.

Kako to obično biva prenose se ovlaštenja i zadaće, ali materijalna sredstva su zadržana u centrima. Kako kaže narod »džabe posla i loše 'rane koliko ti drago«. Općina je dobila školstvo, zdravstvo, komunalne i druge poslove. Općina je vodila kadrovsku i personalnu evidenciju za škole, materi jalno-financijsko poslovanje škole, nabvljala krede za pisanje na školskim pločama, pribor za čistoću, ogrjev za škole i nastavnike i sve drugo, a para malo. Prihodi
i onako mali od poreza, od poljoprivrede koje je ubirala općina, bili su prihodi kotara. Ovisilo je o kotaru koliko će dotirati općine.

Provedeni su izbori za organe općinske skupštine i drugih. Bili su to demokratski izbori. Po tradiciji u Vojniću bilo je više kandidata. Za predsjednika općinske skupštine, bila su 3 kandidata, među kojima i dotadašnji predsjednik Mjesnog narodnog odbora, disciplinovan radnik i komunista, ali eto bio provođilac onih nepopularnih mjera (otkup, radna snaga) i pade na izborima. Prošao novi drug, došao iz Armije, nekompromitovan. Ode drug bivši aktivista kući da razmišlja što se to sve desilo u našem društvu. Svima je potrebnima dijelio građevinski materijal za rješenje stanovanja, a sebi ni jedne cigle. Kad je otišao kući, kupio polustrunutu drvenjaru da riješi svoje stambeno pitanje. Dobila je općina tada i vojnu evidenciju i niz drugih poslova. Radilo se 6 dana u tjednu. Nedjelja je bila unaprijed programirana za sastanke na terenu, mada je sastanaka bilo na pretek i u toku tjedna poslije radnog vremena. Odlazak na teren, bio je pješke ili biciklom. Za obitelj aktivisti nisu imali vremena.

I, tako je ta općina (općinica) s oko 6 000 žitelja životarila do 1955, do ukidanja kotara. Općina je imala svega desetak službenika nedovoljno stručnih ljudi, ali zato SK i druge organizacije pomno su provodile zadaće toga vremena. Neke zahvate u privrednom razvoju ovakva općina nije mogla puno činiti zbog nedostatka materijalne osnove. Kako dalje? Vrlo teško i mukotrpno, a trebalo je i moralo se dalje. Općina Vojnić ostala je 1955. ista, jer tek 1957. pripojena je općina Krstinja oko 5 000 žitelja, a uz ove dvije općine bila

Josip Broz Tito u Vojniću 1952.

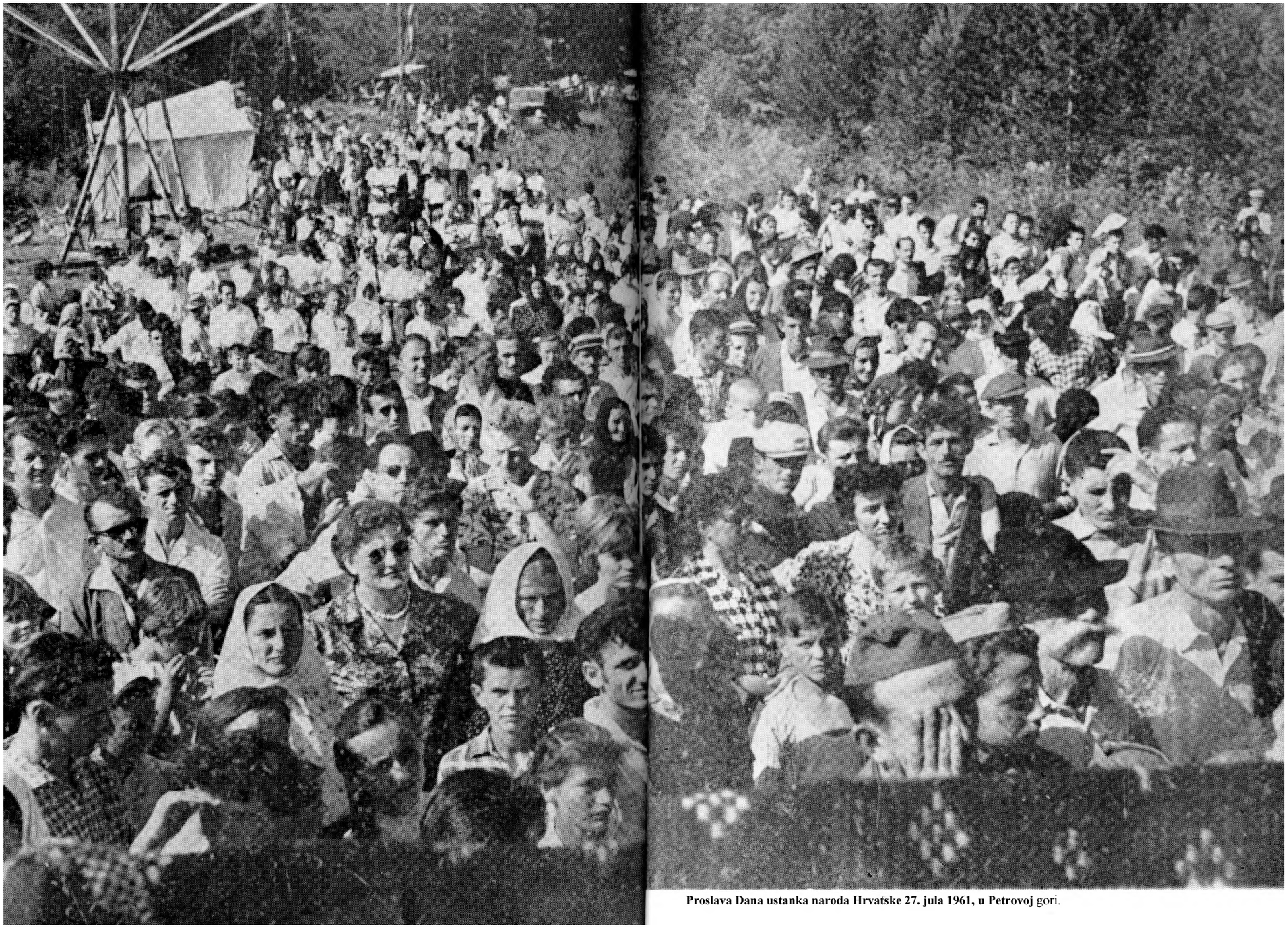

Proslava Dana ustanka naroda Hrvatske 27. jula 1961, u Petrovoj gori.

Pripadnici JNA i omladina na izgradnji ceste kroz Petrovu goru u pravcu Muljava—Petrovac 1961.

Josip Broz Tito u pratnji Narodnog heroja Rade Bulata i prof. Mile Dakića, direktora Memorijalnog parka »Petrova gora«, pred zemunicom i spomen-pločom dr Marije Šlezinger u Centralnoj partizanskoj bolnici, Petrova gora 1967.

UKAZOM
PREDSEDNIKA
SOCIJALISTIČKE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE
JOSIPA BROZA TITA

BROJ 25 OD 30. marta 1971. GODINE

za izvanredne junačke podvige na spašavanju, čuvanju i lečenju ranjenika i bolesnika u toku narodnooslobodilačkog rata

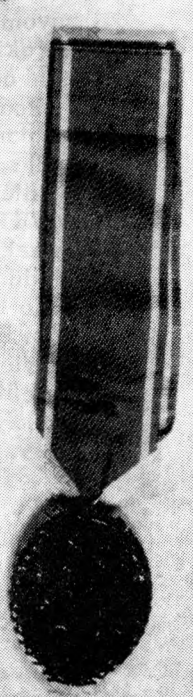

ODLIKOVANJE

Centralna partizanska bolnica
u Petrovoj gori

ORDENOM
narodnog heroja

O ČEMU SE IZDAJE OVA POVELJA

KANCELARIJA ORDENA

U BEOGRADU 30. marta 1971. GODINE

ŠEF KANCELARIJE ORDENA

je još i općina Krnjak oko 9 000 žitelja. Svega na kotaru ni punih 20 000 žitelja. U Republici je 1957. sačinjen prijedlog da se u novoj teritorijalnoj podjeli općine Krstinja i Krnjak pripoje Vojniću. Krstinja je pripojena, ali je Krnjak ostao kao općina.

Tako 1955. i 1957. Vojnić ostade jedna mala općina s oko 11 000 žitelja, privredno d ekonomski osiromašena bez vlastitog osnova za razvoj. Sve nade su uprte u širu društvenu zajednicu. Mogućnosti razvoja su: poljoprivreda i iskorištavanje sirovina (rudarstvo, šuma). I opet izbori 1957. za zastupnika u Saboru Hrvatske, opet kandidat iz izbora 1953. Milutin Košarić. Vojnićani kao takvi, tek radi ravnoteže, istaknu svog kandidata Radu Vergaša, predsjednika općine (ranije predsjednik općine Krstinja). Bio je to mladi momak, borac, dobričina. Nije on imao posebnih ambicija, ali tako tek radi protuteže, neka bude kako bude. Na izborima ovaj put pobijedio je Milutin Košarić. Bilo je opet izbornih strasti, ali ne više kao 1953, jer valjda su se ljudi već umorili, shvaćajući da to ionako ne predstavlja neke veličine, da nema čarobnih štapića.

U novom Kotaru Karlovac okupio se politički i radno dobar kadar iz rukovodstva ukinutih kotareva. Počela je aktivnija suradnja u traženju izlaza kako dalje na ovim područjima. Išli su odgovorni drugovi iz Kotara Karlovac u Sisak i kod Tita radi isticanja problema razvoja Korduna i Banije. Rekao im je Tito, pored ostalog, da se malo obaziru i da ponešto »prebace i preko plota«, misli se iz centara van na nerazvijeno područje.

U Vojniću se okupilo nekoliko ljudi spremnih za akcije oko Općinskog komiteta SKH (iz općinske skupštine, poljoprivredne zadruge, škole, trgovine i šumarstva). U općini je ostalo 8 činovnika, a još usto reče tada jedan republički sindikalni funkcioner da su u Vojniću dovoljna 4 činovnika, što bi značilo da je teritorijalnom podjelom sve riješeno. Po njegovom ova 4 činovnika trebali bi biti neki saobraćajci na raskršću, koji bi upućivali kuda da idu ljudi u zahtjevima za ostvarivanja svojih prava. Postojale su ovdje neke vrednote, a to je politička osnova, borbenost u ratu d izgradnji zemlje, privrženost zemlji. Sve funkcije u društveno-političkim organizacijama vršene su neprofesionalno i bez nagrada.

Bilo je to razdoblje kad nitko iz republičkih organa i organizacija nije dolazio u Vojnić punih 5 do 6 godina (poslije 1955). Govorilo se »Što ćeš tamo? Tamo se samo svađaju!« (misli se na izbore i druge događaje). Jedva se dogovori posjeta organizacionog sekretara OK SKH, ali je otkazana jer možda bi drug izgubio ugled i veličinu kad bi posjetio siromašni Vojnić. Kao da je ovdje sve okuženo, pa je još možda ostalo kužnih klica.

Razvoj općine poslije 1955.

Bez industrijskih pogona, a nerazvijenom poljoprivredom, slabom infrastrukturom i nerazvijenim ostalim djelatnostima, trebalo je od nečega početi pa makar i simbolično. Radili su se mali programi, bilo je inicijativa, bilo je zahtjeva u tome i u okviru kotara Karlovac, ali je sve to još bilo s više lokalne volje nego mogućnosti. Interesantno je istaći da nije bilo s Karlovcem autobusne veze. Karlovac je oduvijek bio centar regije iz doba Vojne krajine pa dalje, b:o je trgovački, kulturni, industrijski centar regije, ali, kako otići u Karlovac? Petkom se odlazilo zapregama na sajam, a inače pješačenjem. Općina je

kupila 1956. stari autobus za prevoz putnika iz Vojnića, a iz Krstinje od 1957. Kotar je kritizirao da općina nema pravo na to i tako dalje i tome slično. Svi kritikuju, a niko nešto drugo ne nudi. Telk 1960. uveden je poštanski autobus Krstinja — Vojnić — Karlovac. Jedno vrijeme putnike je vozio zadružni kamion »TAM« (3. t) s postavljenim klupama. Putovanje je bilo prava muka. Autobusna linija iz pravca Vrginmosta uvedena je tek 1970. nakon modernizacije ceste.

Otvaranje nekih malih privrednih pogona započeto je u okviru poljoprivredne zadruge. Bio je tamo drug iz opunomoćstva UDB-e Nikola Fuštatr (razriješen u aferi), dobar inicijator i voljan za akcije. Započela je obrada zemlje na općenarodnoj imovini (»Napoleonova plantaža« u Vojniću, nazvana tako jer su nađene gnojnice iz Napoleonovog doba) gdje su seljaci obavezno dovozili stajsko gnojivo. To je bila mala zadružna ekonomija, bez neke tehničke i druge opreme, ali ipak jezgro u razvoju poljoprivrede.

U 1959. na tome je osnovano Poljoprivredno dobro s oko 40 zaposlenih s nužnim objektima, s oko 10 traktora i stajom za stoku. Primjenom tehnike (duboko oranje, gnojidba i drugo) pokazalo se da i ovdje mogu uspijevati kulture, pogotovo kukuruz i krumpir. Dobivena je čak i nagrada za visoke prinose kukuruza u Novom Sadu. Međutim, cijene proizvodnje su bile visoke, a na tržištu limitirane, poljoprivredna tehnika skupa, male površine razbacane od Vojnića do Velike Kladuše. Trebalo je ići dalje s novim ulaganjima, ali do toga nije došlo. Izgrađen je program za voćarstvo, s pedološki ispitanim zemljištem, ali nepoznatim, stručno ispitanim klimatskim uvjetima. Zbog poznavanja klime ovdje (kasna proljetna mrazišta) odustalo se od ovog programa. Ovo poljoprivredno dobro pokazalo je što se sve može postići primjenom agrotehničkih mjera. Bili su to prvi traktori, bilo je tu rasne rasplodne stoke i sve su to poljoprivrednici počinjali primjenjivati kod sebe na imanju. Gubitak od oko 100 miliona dinara pokriven je rasprodajom sredstava i bez društvene intervencije banaka i drugih fondova. Zemljište u Svinici kod Velike Kladuše (200 hektara) ustupljeno je Poljoprivrednoj zadruzi Velika Kladuša (kasnije »Agrokomerc«) uz naknadu za uložena sredstva u kultivizaciji zemljišta.

Nešto je na obradi društvenog zemljišta pokušavano i u Poljoprivrednoj zadruzi Krstinja, ali bez većih uspjeha, osim opet u dokazivanju poljoprivrednicima da se može više učiniti nego što je ranije bilo.

Šteta što tada nije bilo nosioca razvoja poljoprivrede na području Krstinje, jer je porječje rijeke Gline, Kestenovac, Klokoč, Gejkovac, Široka Rijeka, ravničarsko, s kvalitetom zemljišta ili po bonitetu zemljišta najpogodnije poljopiivredno područje na Kordunu. Sto se moglo. Bespuće, bez nosioca proizvodnje, odlazak mlade radne snage u gradove. Poljoprivredna zadruga je započela s eksploatacijom bijele gline, sirovine za keramičku industriju. Nešto je rudarenja na ovoj gliini bilo i prije rata. Bio je to iskop gline koja je otpremana u keramičku industriju Mladenovac. Jugokeramiku Zagreb, a bilo je i izvoza u Italiju. Zaposleno je bilo oko 20 radnika. Na toj osnovi u praznim prostorijama poduzeća »Kordunaš« otvorena je pećarija za proizvodnju i montažu keramičkih kalijevih peći. To je u osnovi zanatska proizvodnja s puno ručnog rada (i danas se proizvodi ukalupljuju ručno), a palenje elemenata i glazure vršeno je drvom. Radilo je oko 40 radnika i radilo se uspješno. Naknadno je dograden, ali nedovršen novi objekat za pećariju. Došlo je do ekspanzije uljnih peći i keramičke peći su izgubile u plasmanu na tržištu. Došlo je do izgradnje Tvornice keramičkih pločica. Zadruga je, pored toga, imala

i malu mljekaru kapaciteta oko 2 000 l mlijeka dnevno. Zbog neopremljenostl u transportu nije se mlijeko moglo plasirati na karlovačko tržište. Prerađivano je u sireve. Ipak je to bilo nešto, bilo je iskustva, bila je to preteča budućeg mljekarstva nakon otvaranja Karlovačke mljekare. Zadruga je imala mehaničku radionicu za opravku poljoprivrednih alatki, malu stočnu klaonicu za snabdijevanje mesom mjesta i okoline, a povremeno je bilo i isporuka za potrebe Armije.

Imala je zadruga i prodavnice u selima za sitni otkup poljoprivrednih proizvoda (jaja i drugo) i snabdijevanje potrošača osnovnim artiklima roba, s ponešto materijala za poljoprivredu, pa i poneku birtiju. Osim zadružnih prodavnica postojalo je i manje trgovačko poduzeće u Vojniću, ali bez šire trgovačke mreže van Vojnića. Imalo je 30 zaposlenih. Radilo je i malo ugostiteljsko poduzeće s oko 20 zaposlenih. Naknadno je došlo do reorganizacije u trgovini i ovim djelatnostima (poljoprivreda i ugostiteljstvo). Zadružne prodavnice su predane trgovačkom poduzeću s namjerom da se ta djelatnost kvalitetnije razvije i da zadruga bude nosilac poljoprivredne proizvodnje. Još podugo iza toga nije došlo do nekih većih rezultata. Maisovndje se nije razvijala poljoprivreda, a niti trgovina i ugostiteljstvo. Nepristupačna područja su snabdijevana zaprežnim transportima. Za sve robe trajnije vrijednosti išlo se u Karlovac. Nije bilo ni neke veće kupovne moći koja bi poticala razvoj ove djelatnosti.

Nekoliko desetaka radnika radilo je na željeznici na održavanju pruge uz Utinjsku dolinu. U školstvu i zdravstvu zadržan je gotovo isti nivo. Rudnik željezne rude u Bukovici (oko 70 radnika) zatvoren je 1962. jer je željezara Sisak, jedini potrošač ove rudače, porušila peć za proizvodnju sivog čelika Kazali su da na svjetskom tržištu ima sivog čelika jeftinije nego u vlastitoj proizvodnji. Neke supstitucije umjesto zatvorenog rudnika niko nije preuzeo kao za ukinute ugljenokope u Istri i Hrvatskom zagorju. U to doba došlo je đo nekih inicijativa privrednog razvoja nerazvijenih područja. Osnivana su poljoprivredna dobra, osnovane ekonomije — u Vojniću, Topuskom, Sadilovcu (zadruga Vrginmost je imala svoju ekonomiju) i neke druge, ali sve to u uslovima nerazvijene infrastrukture, tehničke neopremljenosti, bez stručnih kadrova i ekonomsko-financijske pratnje.

Ni to nije dalo neke veće ekonomske efekte pa je za izvjesno vrijeme došlo do teškoća i likvidacije ovih pogona. Bilo je kritike i iz republičkih organa da u Karlovcu ne postoje programi razvoja ovih područja, da Banija ima »koncepciju razvoja«, a da za Kordun toga nema. U Karlovcu je postojao neki program »disperzije«, tj. otvaranje malih pogona na ovim područjima. Došlo je do otvaranja malih pogona kao što su: »Vrpca« u Krnjaku, s oko 20 zaposlenih, »TIM« Topusko (istegnuti metali) u okviru željezare Sisak s oko 20 zaposlenih, otvaranje metalnog pogona u Vojniću u okviru Jugoturbine, pogona za proizvodnju obuće u Krašiću, pripreme za izgradnju Tvornice šperploča u Vrginmostu, pripreme za izgradnju tvornice tekstila u Slunju (kasnije proizvodnju televizora). Istovremeno osniva se u Vojniću metalna radionica 1960. godine nazvana »8. marta« (ime je dobila na prijedlog konferencije žena jer je osnovana u martu). Imala je 3 radnika. Od alata 3 čekića, nakovanj i mehaničke makaze za sječenje lima, a smještena je bila u ruševnim prostorijama. Radili su kukice, nosače, elektrokablove u podrumskim prostorijama pa dijelove za potrebe »Jugoturbine«. Investicija kao kredit od 18 miliona dinara na jedvite jade dobivena je od Privredne banke Zagreb i kupljena su prva 2 to-

karska stroja od »Prvomajske«. Bio je to velik događaj u Vojniću. Razlijegala se pjesma, bilo je veselja jer su to bili prvi novi industrijski strojevi. Porastao je pogon do 20 radnika i primio prve učenike na izučavanje metalske struke. Bilo je i pokušaja vlastitih proizvoda (traktorske prikolice za šumski transport, poljoprivredu, traktorska kosilica), ali bez ozbiljnih investicionih zahvata nije išlo.

Bilo je u nekoliko navrata situacija nelikvidnosti i dolazilo je do likvidacija. Tek iza 1970. g. doći će do ozbiljnijeg investicionog zahvata i razvoja pogona u okvirima »Jugoturbine«. U drugim aktivnostima nije bilo nekog značajnijeg angažiranja na ovom području (popravljen ili izgrađen je koji most i tako nešto). Sve je tako do otvaranja Petrove gore i izgradnje Tvornice keramike. Bilo je u Vojniću i drugih novosti. Kupila općina automobil (novi »moskvič«) 1956. godine. To je bio pored bolničkog automobila drugi automobil na općini. Kasnije je Šumarija kupila »fiat 1100« kao treći i tek iza 1960. godine prvi privatni »fićo«, a bili su to događaji. Pokušaji nekih domaćih vozača da poprave neke ratne starudije, nisu uspjeli i nisu se dugo i daleko vozili. Ne lezi vraže, osnuje se neki kotarski auto-servis i pokupi općinske aute u svoju organizaciju, ali će ih ostaviti vlasnicima općinama na usluzi uz naplatu troškova prevoza. Nije ovaj autić služio općinarima, nisu se ni imali kud voziti osim u pravcu Karlovca i V. Kladuše. Služila su ova kolica više liječniku i veterinarima nego općinarima. A onda, negdje 1958, valjda zbog neredovitog plaćanja usluga prevoza, kotarski servis zaplijeni auto Vojnića i Cetingrada te parkira u Karlovcu. Trebala je velika intervencija osobno kod predsjednika Kotara da se zapljena skine. Na teren se moralo ići među ljude na sastanke, a kako, zna se, pješice i biciklom. Još je bilo i kritike, kako općinari hoće da se voze u autu. Eto, tako se tavorilo u razvoju. Niije to bilo i pored svih napora ono poznato »dva koraka naprijed«, a korak nazad«, nego »korak napred, korak nazad«, a to znači stajati na mjestu i znatno zaostajati iza drugih.

Otvaranje Spomen-područja Petrova gora 1961.

Šumsko gospodarstvo je 1961. i radi svojih potreba pristupilo izgradnji cesta Vojnić — Petrova gora. Sredstva su osigurana u kotarskom fondu za šumarstvo Karlovac nešto oko 70 miliona dinara. U gradnji je učestvovala i Armija. Izgrađena je makadamska cesta širine kolovoza svega 3 m i to Vojnić — Žuti put trasom seoskom puta kroz Radonju, a onda trasom bivše šumske pruge za Muljavu. Naknadno je put izgrađen od Muljave za Pernu. Izgradnja je omogućila početak rekonstrukcije Centralne partizanske bolnice u Petrovoj gori 1961, što je početak razvoja spomeničkog područja Petrove gore. Historijsku podlogu i rekonstrukciju svih značajnih zbivanja u Petrovoj gori izvršio je sekretar Komisije za historiju SK KK KPJ Karlovac Đuro Zatezalo. Njegovim više mjesečnim radom uz pomoć Rastka Svalbe i Rade Vulkova, radnika Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture, u kartu Petrove gore su ucrtana sva značajna mjesta koja je prema prijedlogu Komisije za historiju trebalo obilježiti. Njima su znatnu pomoć pružili brojni učesnici NOR-a a posebno Jakov Kranjčević Brado, dr Savo Zlatić, Nikola Fuštar i Dragan I. Pajić, Marko Kljajić, Božo Rkman, Muzej revolucije naroda SR Hrvatske, brojni pojedinci i organizacije. Društveno-političke zajednice i

društveno-političke organizacije kotara Karlovac svesrdno su podržale i pomagale u ostvarivanju plana i programa stvaranja memori jala Petrova gora. Sredstava nije bilo nego se ponešto koristilo iz sredstava Republike za pripremu proslave 20-godišnjice ustanka naroda Hrvatske 27. 7. 1961. u Petrovoj gori. Trebalo je otkupiti drvene kuće, koje su bile u Petrovoj gori i služile za bolnicu a naikon rata vraćene vlasnicima (da nisu bile u Petrovoj gori izgorjele bi kao i sve druge u selima ispod Petrove gore). Trebalo je te kuće montirati na 'ista mjesta gdje su ibile u toku rata. Organiziran je velik broj radnih akcija: prevoz materijala, montaža kuća, izgradnja prilaznog puta, obnova zarušenih zemunica, uređenje već tada bezimenog groblja, preko **1 ooo** grobova umrlih ranjenika od 5 000 ranjenika liječenih u ovoj bolnici. Ostalo je samo nekoliko imena ispisanih na kori stabala,

Nije se obavilo održavanje proslave u Petrovoj gori zbog velikog nevremena, zato je održana improvizirana proslava u Vojniću. Počele su i prve masovnije posjete u bolničke objekte, a još je sve nespremno za prihvat. Nije bilo stručnih muzejskih i turističkih vodiča, mogućnosti pružanja ugostiteljskih usluga. U Muljavi je na ruševinama zgrade bivše »Našičko« sazidan mali prizemni objekat 1962. za prihvat posjetilaca i pružanje ugostiteljskih usluga. Nazvan je bučno motel »Muljava«. Nije imao ni telefona, ni struje, niti ležaja za iznajmljivanje. Ipak je **d** to bilo nešto. Tako je počelo otvaranje Petrove gore u spomeničkom smislu. Već 1961. osnovano je Turističko društvo u Vojniću, jer se otvara Petrova gora i to je društvo učinilo mnogo u propagandi Petrove gore. Izdat je i prvi turistički vodič Petrove gore i okoline.

Impuls daljem radu na oblikovanju spomeničkog područja u Petrovoj gori dao je mladi historičar Mile Da'kić koji je iz Karlovca došao u Vojnić na radno mjesto rukovodioca Spomen-područja.

U 1964. održan je simpozij u objektima bolnice, na kojem se govorilo o partizanskoj sanitetskoj službi u toku rata. Učesnici su bili preživjeli liječnici i osoblje bolnice iz rata i drugi istaknuti revolucionari iz NOB-a u ovom kraju. Referenti i sjećanja su dragocjeni historijski materijal o jednoj značajnoj aktivnosti iz NOB-a. Zatim je 1969. održan drugi simpozij o Petrovoj gori u Topuskom u organizaciji Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Došlo je do novih inicijativa za izgradnju spomenika na Petrovoj gori te prilaza izradi prostornog plana Petrove gore. Uglazbljeno je i nekoliko ratnih pjesama s Petrove gore.

Memorijalni park je danas RO s 34 zaposlena radnika koji uspješno čuvaju, održavaju i prezentiraju memorijal Petrove gore.

Radilo se 1962. o ukidanju općine Krnjak i Topusko, a Vojnić je visio o koncu i bio na spisku otpisanih. Zahvaljujući velikom historijskom imenu i otvaranju spomen-područja Petrove gore, odustalo se od ukidanja općine. Bilo bi ružno ukinuti općinu u Vojniću, drugom oslobođenom kotarskom mjestu u Hrvatskoj.

Došli su 1962. drugovi iz Krnjaka u Vojnić na dogovor s prijedlogom da se općina Vojnić i Krnjak spoje, a da se sjedište općine »privremeno« preseli u Krnjak i tako će područje bivšeg kotara ostati cjelovito. Vojnićani, poučeni ranijim iskustvom, nisu na to pristali. A onda valjda iz inata pripoje općinu Krnjak Karlovcu, Perjasicu Dugoj Resi, a Poloj i druga naselja s lijeve strane Korane Slunju. Nije birače nitko pitao za njihovo mišljenje, a bilo je raspoloženja da se ovo područje priključi općini Vojnić. Tako se područje

općine Karlovac uklinilo duboko u prirodni i tradicionalni teritorij Vojnića. Osta Vojnić kao okresano drvo. Nije Karlovcu, kao gradskom i inđustrijskm centru, stalo do seoskog područja, ali šta se tu može. Oko 20 godina ništa se posebno nije dogodilo u razvoju toga pripojenog područja Karlovcu, a još duže se ništa nije dogodilo u Perjasici pripojenoj Dugoj Resi, jer ako je udaljena od Vojnića nije blizu ni Duge Rese. Ako ne više, a ono ne manje, učinilo bi se bilo iz Vojnića. Bila bi to osrednja općina ? oko 18.000 stanovnika, na povoljnom geografskom položaju pored trougla razvijenih centara Karlovca, Zagreba i Siska. Kasnije su se iz fonda za nerazvijena područja sredstva određivala po broju stanovnika, pa bi barem dio tih sredstava bio angažiran i na to piftpojeno područje.

Elektrifikacija naselja

Prva akcija za elektrifikaciju sela izvan mjesta Vojnić započeta je i vođena 1954/55. za selo Radonju i okolna naselja. Naišlo se na velike teškoće jer je postojala odbojnost ljudi prema struji. U akciju se uključilo samo 11 domaćinstava od ukupno 150, koliko ih imaju ova naselja, a elektrovod je bio preko 4 km. Otpor je bio očit, uz one izreke: »Ubit će nas grom, pa moj je đed svijetlio lučom (drvene treske), otac petrolejkom pa su živjeli. Zašto bi onad išao? Struju treba plaćati, skupa je izgradnja elektrovođa i instalacije«. I baš u to vrijeme ubio grom baku kod Vojnića zbog nestručnog priključka, bez uzemljenja i osigurača. Bila je to kao neka potvrda takvih izgovora. Pa ipak, ovih 11 ljudi ušli su u akciju uz par volova i dosta osobnog rada i prevoza materijala. Akcija je uspjela, a onda za nekoliko godina priključili su se i .svi ostali. To je bio i primjer za elektrifikaciju svih naselja u općini. U 1960. godini sačinjen je cjelovit program za elektrifikaciju koja će trajati U godina. Troškovi su pokriveni iz samodoprinosa građana uvedenim solidarno za cijelu općinu referendumom. To su bila sredstva za izgradnju dalekovoda 10 kw i trafostanica, što je omogućilo daljnju izgradnju niskonaponske mreže i priključenja kućanstava. Tako je za 8 godina izgrađeno na desetke km dalekovoda, preko 20 trafostanica i preko 110 km niskonaponske mreže. U tome svemu, pored novčanog doprinosa građana, uložena je velika vrijednost u radovima i prevozu materijala. Tako je elektrifikacija provedena u preko 90°/o domaćinstava na općini i to vlastitim sredstvima građana

Stručnu pomoć dala je »Elektra« Karlovac a aktivisti iz općine bili su angažirani oko provođenja referenduma, organizacije u izvođenju radova. Bila je to elektrifikacija (za osvjetljenje, radio-aparate). Kasnije je trebala jača struja i kvalitetnija kao energija jer su došli priključni aparati i strojevi (televizija, strojevi za pranje rublja, kućni mlinovi, hladnjaci i niz dr.) pa se nastavilo s rekonstrukcijom elektro-mreže koja još uvijek traje. To je bio značajan činilac u preobražaju sela. Naknadno 'je izgrađen dalekovod 35.000 kw Karlovac — Krnjak — Vojnić i trafostanica takve snage, što je osiguralo pogonsku energiju za razvoj proizvodnih pogona. Izgrađen je dalekovod Vojnić — — Vrginmost i Vojnić — Slunj. Sredstva su osigurana iz Elektroprivrede i drugih izvora.

Slambena izgradnja

Poslije svestrane aktivnosti u obnovi naselja poslije oslobođenja došlo je oko 60-tih godina do stagnacije izgradnje kuća i stanova. Nije bilo posebne pomoći šire društvene zajednice, a vlastite snage su bile ekonomski male da bi se nešto više učinilo. Još su postojale ratne bajte, a ono što je građeno u obnovi nije bilo ni po kvaliteti ni po prostoru zadovoljavajuće. Teško se dolazilo do građevinskog materijala i transporta. Pilana nije bilo, a bilo ih je u ratu na parni pogon. Otuda i velike kritike na općini da nije u stanju riješiti pitanje pilana, poslije likvidacije bivše industrijske pilane. Sve je to trajalo do pojave elektrifikacije kada su se pojavile privatne stacionirane pilane s horizontalnim gaterima. Zatim nakon nabavke traktora nastale su i pokretne pilane, kojih i sada još ima.

Na izbornoj i tematskoj općinskoj konferenciji SSRNH održanoj u Krstinji 1964. tema je bila »Standard na selu«. Dokumentirana je i konstatirano da od svih kuća na selu s oko 2 100 kućanstava samo 15'%> imaju drvene podove, a sve ostale zemljane. Niti jedna kuća nije imala tekuću vodu, niti sanitarne čvorove, najčešće slabi zidovi bez toplinske izolacije a i protiv vlage, kao i nekvalitetni krovovi. Gospodarski objekti (staje i sjenici) bili su u još lošijem stanju. Izgradnja sjenika kao spremišta za krmivo bilo je zadnje na redu.

Nesreća je bila u tome što su gotovo svi objekti prije rata bili izgrađeni od drveta. Neprijatelj ih je bez po muke spalio i to preko 90'% na ovom području. Poslije toga uništenja postojalo je logično zaključivanje da je u početku rata trebalo neke od tih objekata demontirati, rasuti građevinski materijal po polju i zaklonu pa bi se ponešto sačuvalo. Sjenik koji bi bio sačuvan ostala bi nosiva građa, daska, crijep, a to bi bilo pravo bogatstvo. U manjem dijelu kuća koje su imale podrume od kamena ostali su zidovi podruma iza spaljene kuće, pa se brzo došlo do kakvog-takvog skloništa za stanovanje. U to vrijeme oko 60-ih godina bilo je pojedinačnih primjera izgradnje savremenijih kuća, tipa visoke prizemnice kakve su se gradile u prigradskim naseljima, ali opet bez sanitarnih uređaja.

Nije bilo vodovoda, ali se to moglo riješiti crpkama iz bunara. Međutim, nije za to bilo ni navika. Jer, kako bi to izgledalo usred kuće raditi s opro-štenjem one stvari kad to treba obavljati van avlije, negdje iza staje.

U Vojniću, poslije ukidanja kotara, od 1958. do 1962. izgrađene su 3 stambene zgrade sa 6 stanova koji su imali tekuću vodu napajanjem iz bunara crpkama. Sve ostale stambene zgrade u Vojniću (oko 250) stanova nisu imale tekuću vodu a niti kanalizaciju, jer vodovoda nije bilo. Tek nakon izgradnje Tvornice keramike i zajedno s tvornicom, a uz pomoć sredstava Fonda za razvoj nerazvijenih, u Vojniću je 1967. izgrađena vodovodna mreža. Na selu ie u to vrijeme došlo do pojedinačnog i u manjim grupama saseljavanja sa bregova u ravnije terene i uz saobraćajnice, gdje je bilo lakše dovesti vodu i električnu struju.

U tim neriješenim i nezadovoljavajućim stambenim prostorima nalazili su se i učesnici NOR-a i obitelji palih boraca. Taj problem je još dugo rješavan t·m teže jer se radilo o velikom broju neriješenih stambenih problema. Jos i sada ima neriješenih 45 slučajeva pa zbog vremena koje teče mogu ostati i neriješeni.

Izgradnja Tvornice keramike u Vojniću

Ideja za izgradnju keramičke industrije potekla je iza. 1960. a na bazi postojanja sirovina (bijele gline) i već neke male keramičke proizvodnje kalijevih peći. Izrađen je investicioni program i projekti u okviru »Jugokeramike« iz Zagreba, čiji bi to trebao biti pogon. Osigurana su sredstva iz ondašnjeg saveznog fonda za nerazvijene krajeve, a o namjeni je konkretno odlučivao kotar, u ovom slučaju Karlovac, a radilo se o sredstvima od jedne milijarde i dvije stotine miliona dinara.

Trebalo je naći izvođača radova za izgradnju tvornice u okviru osiguranih sredstava. Kada je i izvođač pronađen »Inkoprogres — Inžinjering« iz Beograda, tek je tada došlo do porođajnih muka. I tada je bila neka restrikcija investicija (ne graditi nove objekte na ledini, nego rekonstrukcija i modernizacija postojeće industrije). A šta bi se to ovdje rekonstruiralo i modernizi-ralo kada ništa od industrije nema? Najprije je trebalo čekati 20 godina da se razvije industrija u centrima, gdje za to postoje uslovi, jer će se onda omogućiti razvoj i nerazvijenim područjima, a sad opet ova restrikcija. Bilo je pitanje kada će to biti pravo vrijeme za razvoj nerazvijenih. Za izgradnju tvornice u Vojniću, mada je sve kao riješeno, trebala je garancija banci od Izvršnog vijeća Sabora, ali do te garancije nikako doći. Bilo je odavde intervencija pa i protesta iz općinskih organa i organizacija. Činilo se u kotaru, koji je namijenio sredstva, kao da se interes ohladio. Bio i sekretar Kotarskog komiteta SKH i član CK SKH a nije bio raspoložen da podrži ovu akciju. Još samo da netko napadne u CK ovaj program tvornice na ledini ne bi bilo. Jedan od članova Izvršnog vijeća iz privrede, radio je ranije na području Karlovca, podržavao je ovaj program kao dobar, ali da za to sada nije vrijeme. »Ne crkni kobo dok zukva ne nikne«, kaže narod. Zastupnik u Saboru za Vojnić i Vrginmost nije podržao ovaj program koji je sada neprihvatljiv i bolje je ova sredstva uložiti u modernizaciju ceste Vojnić — Vrginmost — — Glina. Tek član Izvršnog vijeća (ranije predsjednik grada Zagreba) podržao je ovaj program, uz objašnjenje da je modernizacija ceste Vojnić — Glina obaveza Republike Hrvatske danas ili sutra, a tvornicu ako ne sada pitanje je kada i da li ikada.

Uticao je na Izvršno vijeće da se dade potrebna garancija. Predsjednik Izvršnog vijeća Sabora potpisao je garanciju banci.

Izgradnja je započeta 1965. a dovršena 1967, po sistemu »ključ u ruke« i bez prekoračenja investicija. Počeci proizvodnje praćeni su teškoćama. Stručnu pomoć davao je kombinat »Jugokeramika«, a radna snaga je bila bez iskustva. Zaposleno je oko 300 radnika i to sve muške i ženske omladine s osnovnom, srednjom ili zanatskom školom. U početku rada proizvodni program je zasnovan na proizvodnji neglaziranih podnih pločica (mono.paljenje). Oprema nije bila suvremena i daleko iza talijanske proizvodnje i dizajna. Zvali su je »Industria sociale«, što znači zapošljava radnu snagu, ali nije visoko produktivan, kvalitet proizvoda nije bio na visini, ali pekao se zanat. Naravno, bilo je i gubitaka. Naknadno je došlo do rekonstrukcije, proširenja i modernizacije tvornice. Proizvodile su se glazirane podne i zidne pločice. Bilo je podosta i škarta, ali tržište je postojalo zbog intenzivne stambene i druge investicione izgradnje u zemlji u ito vrijeme. Došlo je i do prinudne uprave i sanacija, otpuštanja dijela radne snage, čime je situacija poboljšana, a da li će se uspjeti u ovim otežanim uvjetima privređivanja vidjet će se.

Tvornica je mnogo ublažila nerazvijenost općine, probleme u zapošljavanju, stambenoj izgradnji i doprinosima za niz drugih društvenih djelatnosti.

Modernizacija cesta i razvoj saobraćaja

Modernizacija ceste Vojnić — Tušilović (10 km) počinje 1963. a traje do 1967. i to s minimalnom rekonstrukcijom, s kolovozom širine 5 m ili ispod standarda.

To je dio ceste br. 4 u Jugoslaviji dugoj oko 800 km (od Zaječara, preko Srbije, Bosne, Hrvatske, Slovenije). To je tzv. kontinentalna magistrala istok— —zapad. Njen značaj vidi se i po broju koji nosi, jer Auto-put bratstvo i jedinstvo nosi broj 1, Jadranska magistrala br. 2, Podravska magistrala br. 3.

Otvaranje modernizirane ceste za Tušilović umnogome je olakšalo razvoj saobraćaja i privrednog povezivanja s razvijenim centrima. Modernizacija dionice od Vojnića do Vrginmosta počinje 1967, a 1970. je spojena s Glinom, (s ranije moderniziranom cestom Glina — Petrinja — Sisak). U Vojniću je 1970. otvorena benzinska pumpa.

Modernizacija ceste Vojnić — Velika Kladuša (28 km) počinje 1969. godine i traje punih 5 godina. Financirana je dijelom iz fonda za nerazvijena područja, dijelom Regionalnog i Republičkog fonda za ceste. Istodobno je građena cesta V. Kladuša — Cazin — Srbljani na Uni i spojena s Bihaćem.

Uz izgradnju spomenika na Petrovoj gori izvršena je 1979. godine rekonstrukcija i modernizacija suvremene regionalne ceste Vojnić — Petrova gora, vrh Petrovac (13 km) po trasi ranije makadamske ceste građene 1960. godine, asfaltirane 1968. godine.

To je ujedno dionica ceste Vojnić — Petrova gora — Topusko. Dionica Topusko — Perna je modernizirana, a ostaje još dionica vrh Petrove gore — — Perna..

Regionalna cesta Johovo — Dunjak — Klokoč — Cetingrad (na području općine Vojnić 10 km) modernizirana je 1970. godine. Izgrađena je asfaltna cesta Vojišnica — Utinja Vrelo (6 km) 1979, a isto tako cesta Biljeg — Vojnić kolodvor — Slavsko Polje (4 km) 1979. U toku je modernizacija ceste Zivković Kosa — Bukovica — Mandić Selo (5 km), od 1982. godine asfaltirana je i cesta Kolarić — Vojnički Grabovac (3 km), a dio do Krnjaka općina Karlovac je modernizirala 1987. godine.

Lokalna cesta Krstinja — Svinica, uz učešće građana, modernizirana je 1978. iz općinskog fonda za ceste te viškova od upisa zajma za ceste u Hrvatskoj s područja općine Vojnić. Uz akcije građana i mjesnih zajednica na izgradnji seoske putne mreže mnogo su izmijenjeni uslovi života. U Vojniću svakodnevno pristaje oko 50 autobusa iz pravca Karlovac, Sisak, Velika Kladuša. Broj automobila, mada još ispod prosjeka u Republici, znatno je porastao. Privatnih automobila (putničkih) ima 787, službenih 27, kamiona i drugih dostavnih vozila privatnih 80, društvenih 26 i 5 autobusa školskih i drugih radnih organizacija. Traktora je registriranih 897.

Razvoj metalne industrije

Pogon Jugo turbine »8. mart« tavorio je na nivou 20—30 radnika, proizvodeći neke dijelove za potrebe Jugoturbine i nešto vlastite proizvodnje traktorskih

kosilica, sve to bez zaokruženog vlastitog proizvodnog programa i bržeg razvoja. Cesto se dolazilo do ruba likvidacije. Došlo je 1973. do izrade Investicionog programa za izgradnju Tvornice pumpi u sastavu »Jugoturbine«. Sredstva su trebali osigurati: Fond za nerazvijene, banke kreditima i dobavljači opreme u iznosu jedne milijarde dinara. Fond nerazvijenih osigurao je svoj udio sredstava, ali je »Jugoturbina« u toku investicija odustala od programa, jer je započeta gradnja veće tvornice pumpi u Karlovcu. Bilo je i prigovora ria takav odnos »Jugoturbine«. Izgrađena je čeličana, montažna hala u Vojniću bez opreme (osim ono malo preseljene iz starog pogona) i ostala je prazna.

Izrađen je i program za proizvodnju poljoprivredne priključne tehnike pa se i od toga odustalo. Tek iza 1976. prišlo se ozbiljnijem programu razvoja pogona u Vojniću. Izgrađena je tvornička hala 1982/83. i opremljena savremenom opremom te uvedena proizvodnja jednog sistema pumpi, zatim i upravna zgrada pa ostali energetski objekti. U ranije izgrađenoj hali uvedena je namjenska proizvodnja, tako da sveukupno zapošljava 250 radnika. Kadrovski je zadovoljavajuće riješena pa kvalitetno i uspješno posluje. To je već savremena industrijska proizvodnja koja se dugo očekivala.

Ostali mali proizvodni pogoni

U Kuplenskom je 1970. započela eksploatacija kamenoloma u Mjesnoj zajednici, a kasnije otvoren pogon za preradu kamena »Grupex« iz Velike Kladuše s oko 50 radnika. Novoizgrađena hala u Kuplenskom za proizvodnju grad. materijala »Beton« iz Preloga ostala je bez opreme. Nije to koristio niti »Grupex« pa se planirala proizvodnja »Kupoplastike« Karlovac, koja već ima pogon u zgradi bivše škole u Kuplenskom (zaposleno oko 30 radnika).

U Širokoj Rijeci u napuštenoj školi otvoren je pogon teškog tekstila s oko 30 radnika 1980. godine, a tek 1985. u Krstinji je izgrađena manja Tvornica konfekcije, pogon »Beti« iz Metlike s oko 70 zaposlenih (broj će se proširiti). Gradi se kod Vojnića Tvornica, kao zaštitni pogon, za proizvodnju drvne galanterije koja bi trebala zapošljavati oko 150 radnika.

U ugostiteljstvu je značajno da se u Muljavi izvršilo proširenje ugostiteljskog objekta, dio usluga se daje u objektima spomenika na Petrovoj gori, a najznačajnija je izgradnja savremenog motela u Vojniću koji je otvoren 1987. Posebno treba istaći izgradnju veće robne kuće u Vojniću, otvorene 1982. godine.

Razvoj poljoprivrede

U privrednoj reformi 1964/65. poljoprivredna proizvodnja je dobila novo značenje. Cijene poljoprivrednih proizvoda, naročito stočarskih, bile su realne i stimulativne. Ovdje je inače stočarstvo gotovo jedini tržišni višak (ratarstvo samo za vlastite potrebe i za stočarstvo) pa je došlo do oživljavanja stočarske proizvodnje. Tih godina isporučivalo se tržištu s područja općine oko 117 vagona mesa žive vage godišnje, oko 22 000 odojaka, 5 500 tovljenih svinja, znatan broj krava, volova i konja. Oživjelo je selo i trglo se da nastavi s povećanjem proizvodnje, ali ubrzo, jer reforma nije dovedena do kraja ni u privredi.

niti u agraru, stanje na tržištu poljoprivrednih proizvoda se poremetilo i opao je interes za proizvodnju.

Ipak se prišlo akcijama za unapređenje poljoprivrede 100°/o u privatnom sektoru jer društvene proizvodnje nije bilo. Počelo se uvođenjem sjemena »talijanske pšenice«, »hibridnog kukuruza«, primjenom umjetnih gnojiva. Išlo]e dosta teško jer sve novo teško se prihvaća. Postepeno se prihvatila nova, makar i minimalna agrotehnika.

Imali smo u zemlji uspješne institute za proizvodnju sjemenske robe poznate i van granica naše zemlje i postigli visoke prinose.

Trebalo je krenuti u akciju za unapređenje stočarstva kao osnovnog robnog proizvoda za tržište. Osnova je bila u tradiciji, na krmnoj bazi i na baz¡i !i interesu za ostvarivanje materijalnih uslova življenja na selu. Smanjivao se broj goveda, konja i ovaca. Ovdje je u većini rasa goveda zvana »bosanska buša« miješana s »pinzgavcem« (srednje brdsko — planinsko govedo). Unositi gotove rasne junice plotkinje nije bilo moguće, ili ne masovnije, jer je to bilo skupo, a javio se problem adaptacije prehrane. U to vrijeme izišao je zakon da se telci ne smiju dati na klanje ukoliko nemaju težinu od 90 kg Naš »Bušak« je imao za 2 mjeseca samo 45 kg. Zakon kao zakon ide ispred mogućnosti. Kako onda to razriješiti? Imala je zadruga klaonicu i onda evidentno stave ljudi po dvoje telaca od 45 kg. zajedno, ali problem je bio kuda s drugoim kožom. Jer, ako se to tele čeka da doraste do 90 kg, treba čekati 6 mjeseci pa više nije tele nego june s rozima. U organizaciji Socijalističkog saveza, u suradnji sa zadrugom i veterinarskom službom te Institutom za stočarstvo u Zagrebu, Kalinovici pa uvidom u razvoj stočarstva u Bjelovaru, došlo se do zaključka da treba ići s uvođenjem, u ovom području, rasnog goveda »niskog simentalca«, jer je to kvalitetno mesno govedo, manje mliječno, ali prikladno i za naše klimatsko i geografsko područje. To znači uvesti umjetnu oplodnju krava i junica zavisno od uslova pristupa (saobraćaj i dr.) a za ostala područja uvesti rasne bikove.

To znači »pretapanje stada«, oplodnja od poznatog oca i u niz generacija doći će do kvalitetnijeg stada. Kako to provesti? Tko će drugi nego aktivisti, poučeni od stručnjaka. Otpora je bilo, jer su odluku trebali odobriti zborovi birača. Šaljivih i drugih scena bilo je dosta. Sada, nakon 20 i toliko godina, dobilo se upravo pretopijeno stado plotkinja. Uz smanjenje konja i volova kao radne snage (svelo se na mali broj), povećao se broj kvalitetnijih muznih i rasplodnih krava. Poboljšanom prehranom došlo se i do kvalitetnog podmlatka. Sada se isporučuju telci od 2 mjeseca s težinom od 130 kg, (jer preko 130 kg manje se plaća). To je proizvod s visokim cijenama. Tov do 220 odnosno 500 kg je najkvalitetnija roba za izvoz na zapadno tržište. Umnogome je sve to pospješilo i otvaranje Karlovačke mljekare, posebno otkupom mlijeka i kreditiranjem uzgoja muznih krava i junica. Otkup mlijeka, bez obzira na oscilaciju u cijenama, konstantno se odvija. Na području općine uvedena je »laktofrizacija« (rashladni uređaji) za mlijeko na 36 otkupnih mjesta s adekvatnim transportom do mljekare. Otkupljuje se oko 2.300.000 1 mlijeka godišnje, a vrijednost iznosi negdje jednako kao platni fond zaposlenih u Tvornici keramike. Kamo sreće da je još više proizvođača, ali je otišao mladi svijet i ostaju sve više starci. Mnogo je pomogla veterinarska služba (Ambulanta u Vojniću i Krstinji), koja je, u prvom redu, zaštitila zdravlje stoke. Iza 60-ih godina, došlo je do pojave nabavke traktora u privatnom posjedu, u početku svega 2—3 slučaja. To je bilo pozdravljeno. Trebalo je za nabavku

traktora unovčiti 5—6 pari konja ili volova. Nije bilo raspoloženja za tako nešto ni u krugu rukovodstva u federaciji.

Mislilo se ekonomski, tj. da bi traktori trebali biti u zadrugama ili nekim drugim servisima, a za usluge poljoprivrednicima. Takvih nosilaca nije bilo pa je život tekao svojim tokom. Došlo je do masovnije nabavke traktora u privatnom vlasništvu. Bilo je kritike, kao na taj način podržavaju se bogatiji ljudi, koji će se još više obogatiti i zarađivati na sirotinji. Nedugo zatim i kritičari nabaviše traktore. Broj traktora je narastao na oko 900 registriranih, a ima ih još 30n/o neregistriranih koji se ne uključuju u javni saobraćaj. Brojni su priključci (prikolice, plugovi, drljače, tanjurače, elevatori, kopačice, sijačice, kosilice i brojni drugi). Ispada da na 2 100 poljoprivrednih domaćinstava traktor ima više nego svako drugo domaćinstvo. Ekonomski bi se moglo reći da to nije iskorištenost. Međutim, traktori nisu samo za obradu zemlje. Oni su i za transport građevinskog materijala za gradnju kuća i gospodarskih objekata. Oni su za nabavku ogreva, za sve ostalo i umjesto automobila, za snabdijevanje repromaterijalom, nabavku u trgovini, pa i za otići na svadbu, sijelo i prelo, za odvesti bolesnika kod liječnika. Oni su dokaz o naprednosti. Traktori su zamijenili radnu stoku (konje i volove). Mogućnost nabavke traktora olakšana je povoljnim kreditima, te nabavkcm rabljenih traktora od radnika na privremenom radu u inozemstvu. Da li je to ekonomično to jest pitanje, ali je korisno. Jer, kako bi se izvršila kvalitetna obrada zemlje, sa smanjenom radnom snagom na selu, bez traktora? I proizvođači traktora su našli svoje tržište. Značajan je podatak da vozačke dozvole ima 2 360 osoba (gotovo iz svake obitelji po jedan), a traktore voze i članovi obitelji bez dozvole.

Školstvo kultura i sport

U ovom kraju, sve je više rasla težnja za daljnim školovanjem u srednjim, višim i visokim školama te školovanju učenika u privredi. Tako je 1960. u Vojniću otvoreno odjeljenje Ekonomske škole iz Karlovca u prostorijama adaptiranim u zgradi Općinske skupštine. Uspjelo se naći profesore i nastavnike. Svi su predmeti bili stručno zastupljeni. Radila je ova škola 5 godina ili za 5 generacija. Onda je došlo do ukidanja jer je došlo do hiperprodukcije tih kadrova, koji neće moći naći zaposlenje. Školu je uspješno završilo 250 učenika s područja Vojnića, Krnjaka, Vrginmosta i Velike Kladuše, kao i oko 30 vanrednih polaznika, zaposlenih radnika. U većini oni su nastavili školovanje i našli zaposlenje, ovdje, ali više njih van ovog područja. Nakon ukidanja škole završetak nedovršenih razreda nastavljen je u Karlovcu. Tek nakon školske reforme iza 1974. o usmjerenom obrazovanju preko SlZ-a, u Vojniću u bivšoj zgradi osnovne škole otvoren je Srednjoškolski centar usmjerenog obrazovanja s odjeljenjem za obrazovanje metalaca za potrebe metalne industrije u Vojniću, zatim i odjeljenje za žensku omladinu za potrebe tekstilne industrije (»Beti«, Krstinja, Duga Resa i druge). Prelaskom srednjih škola i škola učenika u privredi na samofinanciranje 1965. godine nastale su teškoće oko upisa učenika i financiranja. Morala je svaka općina snositi troškove za učenike sa svojeg područja srazmjerno broju učenika i troškovima školovanja po učeniku.

I to nije smjelo predstavljati nerješiv problem, ali je nastalo i zatvaranje oko upisa vanjskih učenika. U Karlovcu i to na političkom regionalnom skupu bilo je prijedloga da se upis djece u srednje škole vrši prvenstveno s područja

grada i općine Karlovac, bez obzira na kriterije (socijalne, uspjeh) pa tek ako ima mjesta vršiti upis s vanjskog područja. Bilo je nehumano, neljudski, bolno. Preteglo je mišljenje trezvenih političkih karlovačkih ljudi da se to ne prihvati i sve je ipak normalno riješeno. Imali smo iz Vojnića učenika viših razreda osnovne škole u Velikoj Kladuši, pa u gimnaziji s graničnog područja i općina i Republika, tako i u Ekonomskoj školi Vojnić 10-ak učenika iz Velike Kladuše, ali nije trebalo nikakvog sufinanciranja, a upisi su bili ravnopravni. Grad Zagreb je donio opći stav da za djecu s područja Korduna ne treba sufinanciranja, a upisi također po istim važećim kriterijima. Danas je ugodno pogledati pune autobuse srednjoškolaca i drugih učenika na putovanju u karlovačke škole, uz mjesečne prevozne karte.

U osnovnom školstvu je značajno, da je u Vojniću 1970/71. izgrađena nova suvremena zgrada osnovne škole s 10 učionica i niz drugih pratećih prostorija (kabineta) sa sportskom dvoranom, centralnim grijanjem , sanitarnim uređajima i opremom iz sredstava Fonda za nerazvijena područja. Zbog smanjenja broja učenika ukinute su područne četverogodišnje škole u Knežević Kosi, Kuplenskom i Vojišnici, a učenici se prevoze u Vojnić autobusima. Isto je i na području matične osnovne škole u Krstinji gdje su zatvorene četverogodišnje škole (Klupica, Klokoč, Kusaja), a kasnije i Široka Rijeka.

Broj učenika 1970. bio je oko 1200 u obadvije škole, onda je opao na oko 700, da bi sada bio preko 800 ili blagi porast. Škola Vojnić ima područne škole u Bukovici, Utinja Vrelu, a Krstinja ima Kestenovac, Miholjsko i Svinicu. Materijalna osnova nije ni sada na zavidnom nivou. Lijepo je danas pogledati ovu školsku djecu. Ne razlikuju se u odijevanju i ponašanju prema obitelji iz koje potječu (radnička, seljačka, činovnička), jer sve se dade za dijete u školi. Bilo je ranije tih razlika, što je i na djecu ostavljalo teške dojmove. U kulturnoj djelatnosti izgrađen je Dom kulture u Vojniću. Gradnja je počela 1970. a trajala je punih 10 godina, kao »Skadar na Bojani«. Inicijalna sredstva za početak gradnje dali su građani Vojnića samodoprinosom. Pomoć je dao i grad Beograd i to 10 miliona starih dinara kao znak sjećanja na narodnog heroja Miloša Matijevića Mršu, rodom odavde, beogradskog komunistu i sekretara Pokrajinskog komiteta KPH poginulog 1942. Dotacija je stigla i od SlZ-a za kulturu Republike. Kako sredstava nije bilo dovoljno a cijene rasle, radovi su usporeni, gradnja je dugo trajala. Pa ipak Dom je završen i otvoren 1980. godine. Objekat je funcionalan i odgovara potrebama Vojnića i okoline. Ima kino-dvoranu s preko 300 sjedišta, s pozornicom i za estradne priredbe, s garderobom, manjom dvoranom za sastanke sa 100 sjedala, predvorje, sanitarne čvorove, vlastita centralno grijanje, knjižnicu i čitaonicu te upravne prostorije. Osnovano je Kulturno-umjetničko društvo »12. januar« koje uspješno i amaterski radi u folklornim i drugim sekcijama. U sportskoj djelatnosti nema neke masovnije aktivnosti. Nogometni klub »Petrova gora« djeluje konstantno već više od 40 godina na amaterskoj osnovi i takmiči se u regionalnoj ligi, ponekad i u subregionalnim razredima.

Igralo se dugo što kažu na ledini, a onda najviše zaslugom poklonika ovog sporta i samog kluba dobili su svoju lokaciju. Uredili su igralište i izgradili prateće objekte (svlačionicu i sanitarni čvor). Financijska pomoć nije dovoljna, ali entuzijazam postoji. Ima još mlađi klub »Mladost« u Knežević Kosi. Postojala je kuglana jednostazna s ručnom poslugom, ali zbog ruševnog objekta već duže godina je zatvorena. Sada se uz novi motel gradi automatska četverostazna kuglana i to će uveliko pospješiti posjete i sportsku

djelatnost. U osnovnoj školi postoji školska sportska dvorana pa početnu sportsku aktivnost mladi stječu u okviru nastave u školi. Ova se aktivnost odvija i u školi Krstinja, samo u daleko težim uslovima. U školstvu, kulturi i sportu učinjen je napredak iako nije bilo potrebne materijalne osnove. Kina osim u Vojniću, nema na terenu općine a ni »pokretnog« kao nekad, jer je televizija učinila svoje. I pored toga, što na TV ima dosta filmova kino u Vojniću je dosta dobro posjećeno. Okuplja se omladina i sa šireg područja zahvaljujući prevoznim sredstvima.

Zdravstvo

U zdravstvu poslije ukidanja kotara činjeni su napori za poboljšanje zdravstvene službe. Ostao je jedan liječnik, ali na smanjenom prostoru. Otvorena je 1970. zdravstvena ambulanta u Krstinji s ordinacijom liječnika, zubnom ambulantom, čekaonicama i s 2 stana za zdravstveno osoblje.

Od tada su radila u Vojniću i Krstinji 2 liječnika i dvije zubne ambulante. Adaptirane su prostorije za područne ambulante u Dunjaku i Vrelo Utinji s povremenim odlaskom liječniku. Došlo je do nabavke i savremenijih prevoznih sredstava. Apoteka je bila adaptirana u Vojniću u manjoj stambenoj zgradi, a inventar je bio poklon karlovačkih apotekara i služio je do sada. U Krstinji je priručna apoteka. U novije vrijeme otvorena je nova moderna apoteka u poslovnom prostoru veće stambene zgrade u Vojniću s laboratorijima i drugih zaštitnim i pratećim prostorom. Zdravstvena služba je organizirana u okviru Doma zdravlja kao primarna zdravstvena zaštita. Ima četiri liječnika, 2 liječnika-stomatologa s 3 zubne ambulante te 10-ak zubara i tehničara, s medicinskim osobljem za pružanje pomoći bolesnicima na kućnom liječenju. Uvedeni su i specijalistički dani dolaska niza specijalista iz Medicnskog centra Karlovac. Izgradnjom novog Medicinskog centra u Karlovcu omogućena je specijalistička dijagnostika i kvalitetno bolničko liječenje (zahvaljujući savremenom prostoru, opremi i stručnim kadrovima). Treba istaći da je općina Vojnić i prva vanjska općina koja je u začetku izgradnje ovog centra materijalnim sredstvima, uvođenjem dugogodišnjeg samodoprinosa, omogućila gradnju ovog centra.

Općina Vojnić među prvima je uvela cjelokupno zdravstveno osiguranje poljoprivrednika nakon 1965. što je solidarno i uvelike pomoglo obiteljima u kojima je bilo bolesnika. Bilo je početnih teškoća-gubitaka, ali to osiguranje konstantno traje.

Zaista se može reći da je u zdravstvu, iako ima materijalnih teškoća, učinjen velik napredak.

Socijalna i invalidsko-boračka zaštita

Ovaj problem je podosta dugo rješavan iza 60-ih pa sve do 70-ih godina. Teškoće su bile u dokazivanju učešća u NOB-u i utvrđivanju prijeratnog pa čak i poratnog radnog staža zbog pomanjkanja evidencija i dokumentacije. Radnici bivše »Našičke DD« upisivani su u matičnu evidenciju Radničke komore u Zagrebu. Radnik je stalno bio zaposlen, a prijavljivan samo po tjedan dana u mjesecu radi izbjegavanja obaveza za mirovinsko osiguranje. Poratna

evidencija je često zagubljena, stradala u požarima. Radni staž se mnogo puta dokazivao svjedocima uz veliko angažovanje SUBNOR-a i socijalne službe. Trebalo je konačno utvrditi dotad neocijenjene invalidnine invalida iz rata, zatim lične invalidnine žrtava fašizma nestalih u ratu pa porodičnih žrtava. Sve je to, pored utvrđenog i dokumentiranog staža iiz vremena Kotara, uspješno privedeno kraju. Onda je došlo i do prvih masovnijih zahtjeva za mirovine i drugu invalidsko-boračku zaštitu boraca i žrtava rata. Od sada postojećih oko 900 penzionera njih oko 700 imaju uračunat i borački staž. Opet su i ovdje slabije prošle žene-učesnice NOR-a (ima ih svega 80 ili ispod 10%). Osim boračkog staža nisu imale radni staž (sve do Tvornice keramike nije bilo većeg broja žena u radnom odnosu) za mirovinu, a na materijalno-boračkoj zaštiti je teško išlo, jer je trebalo dokazivati nesposobnost za privređivanje. Ovisilo je i o prihodima ostalih članova domaćinstva ili prihoda od poljoprivrede. S vremenom se riješilo da boračku i invalidsku zaštitu prima 460 invalida, boraca ili obitelji boraca, a zaštita iznosi nešto ispod polovine prosječne penzije (daje se iz republičkih sredstava).

Ima 200 uživalaca materijalne zaštite živih ličnih žrtava rata i porodica poginulih žrtava rata (oko 100 raznih pomoći, a visina ove zaštite je nešto oko 50*Vo od prosjeka invalidsko-boračke zaštite). Uvođenjem poljoprivrednog mirovinskog osiguranja 1980, koristeći kombinacije staža i dokupa, rješavaju se i ove penzije. Bitno je istaći da su svi korisnici materijalno invalidsko--boračke zaštite samim time i zdravstveno osigurani, što je umnogome olakšalo plaćanje doprinosa iz poljoprivrede za takve korisnike. Kako vrijeme protiče, smanjuje se broj korisnika umiranjem i to baš generacije ratne omladine (60 i više godina starosti). Nije to velika starost, koliko su prisutne posljedice rata. Od 2 600 članova SUBNOR-a prije 5 godina smanjio se broj na oko 2 000 ili godišnje preko 100 članova. Za ta materijalna davanja i zdravstvenu zaštitu šira društvena zajednica izdvaja pozamašna financijska sredstva.

Infrastruktura i komunalna djelatnosti

Vojnić u obnovi iza rata građen je u stilu seoskog kolhoznog naselja. Trebalo je kasnije prvenstveno pristupiti izradi urbanističkog plana. Izvršeno je geodetsko snimanje postojećeg stanja u mjerilu 1:1000 kao podloga za izradu urbanističkog plana. Izvršena je i nacionalizacija zemljišta. Vojnić je zakonom proglašen gradskim naseljem. Urbanizacija traje već 20 godina, ali još nije definitivna, jer se radi u hodu i prema potrebama i mogućnostima.

Regulacija Radonje izvršena je između Crnkovića i Kekića mosta. Iskopan je i opločen kanal dužine 1 km, a nizvodno bez opločenja 2 km. Time je opao i nivo podzemnih voda pa je omogućena gradnja objekata. Omogućena je gradnja industrijskih objekata (industrijska zona) nizvodno od mjesta Vojnić, a ranije su građeni uzvodno pored naselja.

U stambenoj izgradnji u društvenom vlasništvu, pored onih 18 stanova izgrađenih do 1962, nije građen veći broj stanova, jer su sredstva na bazi priliva nerazvijene privrede i drugih djelatnosti bila nedostatna. Za 10 stanova sredstva je osigurao Republički SUP za radnike Službe sigurnosti, a za 6 stanova za prosvjetne radnike u Vojniću sredstva je osigurao Fond za nerazvijene. Tako je do 1985. izgrađeno u Vojniću svega 13 stambenih zgrada s 80 stanova (samo je 1 zgrada četverospratnica s 24 stana). U Krstinji je iz-

građeno u 4 manje zgrade svega 12 stanova za prosvjetne i zdravstvene radnike. Porastao je interes za individualnu izgradnju, koja je potaknuta dodjelama kredita radnicima radnih organizacija, fonda penzionera i nešto sredstvima za boračke stanove, ranije povoljni bankovni krediti, potrošački krediti i sredstva radnika privremeno zaposlenih u inozemstvu. Na toj osnovi izgrađeno je u užem području Vojnića (između 4 mosta) oko 100 kuća visokih prizemnica i ponešto katnica sa skladnim projektima i arhitektonskim rješenjima, a na uskom pojasu oko Vojnića još oko 50 takvih kuća. Uz asfaltirane ulice, dijelom riješene kanalizacije (učešćem građana iz samodoprinosa), riješenom vodoopskrbom, s društvenim objektima (Robna kuća, Motel, Dom kulture pa i mali Dječji vrtić) s industrijskim halama, školama, autobusnim manjim kolodvorom, uvedenom jednom rasvjetom i drugim objektima, Vojnić iako sa svega oko 2 000 stanovnika nalikuje na mali gradić.

Vojnić nema svoje komunalno poduzeće pa se neke komunalne usluge obavljaju iz karlovačkih komunalnih organizacija (vodovod, gradska čistoća i dr.) a SIZ stanovanja i komunalnih djelatnosti umnogome rješava ostale probleme kao što je stambena izgradnja i održavanje stanova, investiciona djelatnost na izgradnji vodovoda, održavanje parkova i drugih površina.

U vodoopskrbi je učinjen veliki napredak. Prva vodovodna mreža u Vojniću izgrađena je tek 1968. uz izgradnju vodovoda za Tvornicu keramike. To je donekle zadovoljavalo, ali proširenjem tvornice ponestalo je vode u mjesnoj vodovodnoj mreži. Išlo se na izgradnju vodovoda iz Kuplenskog što je zadovoljavalo potrebe 10-ak godina. Proširenjem naselja i proizvodnih pogona ponovo se javila nestašica vode. Išlo se na izgradnju većeg vodovodnog sistema u Vrelu Utinji, kapaciteta oko 70 litara vode u 1 sek. U 1987. izgrađeno je crpilište i Vojnić je dobio dostatno snabdijevanje vodom (udaljenost 8 km). Nastavljena je daljnja akcija na izgradnji sistema vodoopskrbe s ovog crpilišta za Utinjsku dolinu i druga naselja (dijelovi općine Karlovac) te za dio općine Vrginmost (Slavsko Polje) ili za oko 1 200 domaćinstava. Uložena su pozamašna sredstva iz Fonda za nerazvijena područja i Vodoprivredne zajednice te iz učešća građana i pripadnika JNA. Izvršene su i značajne rekonstrukcije elektromreže.

Kao što je učinjeno u individualnoj stambenoj izgradnji u Vojniću i neposrednoj okolici, tako je u zadnjih 20-ak godina učinjeno i u seoskim naseljima na općini. Ima tu i 10-ak suvremenih tovilišta za stoku, nekoliko kooperanata, robnih proizvođača mlijeka i niz drugih korisnih ulaganja u napredak svojeg domaćinstva. Na toj osnovi ima lijepih kuća sa svim obilježjima suvremenog stanovanja. Ima čak i pretjerivanja u veličinama u odnosu na potrebe, ali to je isticanje što i nije loše jer i to vuče naprijed. Jedno vrijeme nastala je era »divljih vodovoda«, to jest gradnja pojedinačnih grupnih vodovoda na sistemu gravitacije, koristeći sve izvore i izvorčiće s povišenih tačaka.

To bi po osnovu sanitarnih i drugih propisa trebalo sprečavati zbog mogućnosti zaraza, zagađenja i oboljenja ljudi, ali se to tolerisalo jer se neki suvremeni vodovodi nisu mogli ponuditi. Vele ljudi: »Zašto bi ove domaćice sanosile vodu u kofama na glavi kad 'gospa' voda može cijevima sama doći u kuću, ne samo za potrebe čeljadi, nego i za stoku u staji, jer nema više ekstezivne ispaše stoke, nema više pastira«. Stvorene su navike o korisnosti vode u kući. Tu su suvremeni sanitarni čvorovi, kupatila i drugo. Sve je to izmijenilo sliku seoskih naselja. Nije sve još riješeno jer naselja na povišenim terenima nemaju vodovode, ali i to rješavaju individualno crpkama iz bunara,

Uređuju se dvorišta kuća, grade lijepe ograde, a i đubrišta imaju svoja mjesta u sklopu gospodarstva. Tu su kućni mlinovi u 80%> kućanstava. Uvođenjem rashladnih uređaja standard je znatno porastao. Kad bi agrarna politika u cijeloj zemlji bila bolje riješena, ne bi ni ovo područje zaostalo jer potencijalne mogućnosti postaje. Ostajali bi mlađi na selu u jednoj organiziranoj proiz-vodnji s mogućnošću radnog odnosa kod kuće. Zašto pod svaku cijenu napuštati selo u situaciji brojne nezaposlenosti?

Trgovina i ugostiteljstvo

Trgovačku mrežu održava Trgovačko poduzeće »Petrova gora« udruženo u AIK Karlovac. Pored suvremene nove Robne kuće u Vojniću i nešto boljih lokala u Krstinji nije to još na zavidnoj visini. Izgrađene su zadnjih 20 go-dina svega 3 prikladne prodavaonice na vanjskom području (Johovo, Utinja Vrelo, široka Rijeka te gostionica u Krstinji). Nekoliko prodavaonica je još uvijek u privatnom zakupu.

Ima i prodavaonica trgovinskih organizacija iz Zagreba (Vojnić, Prisjeka), tri prodavaonice Zadruge iz Krnjaka (K. Kosa, Kuplensko, Bukovica). Poljo-privredna zadruga ima prodavaonicu i skladište repromaterijala (gnojivo, sje-menska roba, alatke i dr.) i manju prodavaonicu u Krstinji. Moglo bi se reći da gustoća trgovinske mreže odgovara, ali nivo usluga još nije zadovoljava-jući. Interesantno je da nema zahtjeva za otvaranje paušalnih trgovinskih radnji u okviru društvenog sektora, pa niti privatnih trgovinskih radnji što zakon omogućava. Ima naselja gdje su prije rata bile trg. radnje. Nešto ugo-stiteljskih usluga vrši Trgovačko poduzeće, ali i ne kao osnovnu djelatnost. U Muljavi na Petrovoj gori ugostiteljske usluge vrše se u okviru šumarstva (mada je objekt proširen i može dati viši nivo usluga, pogotovo u smislu raz-voja lovnog turizma). U pratećim objektima spomenika na Petrovoj gori te usluge daje Memorijalni park Petrova gora. Najnovije je izgradnja Motela u Vojniću sa 70 ležaja i većim pratećim prostorima u organizaciji »Korane« Kar-lovac. Ima i lijepih privatnih ugostiteljskih objekata. Ipak, to nije organizirana ugostiteljska djelatnost, koja ima uslove znatnijeg razvoja s obzirom na spo-meničko područje Petrove gore i raskršće puteva.

U »maloj privredi« učinjeno je ponešto, ali još nedovoljno. Velike su usluge bile pojava privatnih kamionskih prevoznika u transportu građevinskih ma-terijala za izgradnju seoske putne mreže i gospodarskih objekata. Za ostale zanatske i druge usluge kao da nema interesa. Kovačke usluge gotovo i ne postoje, a plugove i traktorske priključke treba oštriti, pa i druge poljopri-vredne alatke, a da se i ne govori o održavanju vodovoda , elektroinstalacija, kućanskih aparata i drugih.

Ima radnika povratnika s privremenog rada u inozemtsvu. Ni kod njih nema većeg interesa za otvaranje uslužnih radnji.

U lovnoj privredi postoje dobri uslovi za unapređenje lovnog turizma. Lo-vačka društva tek da se održavaju, a lovište bi moglo biti bogato plemenitom divljači.

U okviru šumarstva postoji lovište u Petrovoj gori kao posebna jedinica. Ima divljih svinja, jelena lopatara, muflona i srneće divljači. Ima i ograda od 3 000 hektara, ali već oštećena pa su nastale velike štete na poljoprivrednim usjevima poljoprivrednih domaćinstava. Posebno je uređeno lovište u oko

300 hektara područja bivšeg naselja Vučkovići (Petrova gora) s unesenim muflonima dobivenim na poklon od predsjednika Tita 1970. Sve su to dobre mogućnosti za stjecanje deviznog priliva kao i sastavni dio sveopće spomeničke i turističke djelatnosti na Petrovoj gori.

Spomen-područje i historijska obrada NOB-a i revolucije

Otvaranjem Petrove gore kao spomeničkog područja 1961. godine, rekonstrukcijom Centralne partizanske bolnice i osnivanjem uprave za spomen-objekte Petrova gora, stvorena je osnova za daljnju aktivnost u oblikovanju memori jala na Petrovoj gori. Dolaskom i radom mladog historičara Mr Mile Dakića (ratno dijete ovog kraja) dobrom saradnjom i stalnom pomoći Historijskog arhiva u Karlovcu, brojnih drugih stručnih institucija, društveno-političkih zajednica, društveno-političkih organizacija, posebno boraca NOR-a došlo je do kvalitetnije prezentacije spomen-obilježja u legendarnoj Petrovoj gori. Od amaterske ustanove učinjen je znatan uspon, formiran Memorijalni park Petrova gora sa stručnim vodičima i drugim pratećim aktivnostima. Djelovalo je i Turističko društvo osnovano 1960. Izdani su turistički prospekti, a posebno prigodne knjižice s opisom značajnijih historijskih mjesta i događaja iz NOB-a na Petrovoj gori.

Na osnovi izvršenih historijskih istraživanja koja su obavili Đuro Zatezalo i Rastko Svalba, prišlo se i izradi Prostornog plana Petrove gore, koji je usvojen na zajedničkoj sjednici Skupštine općine Vojnić i Vrginmost, održanoj na Biljegu na proslavi 28-godišnjice proboja obruča na Petrovoj gori, maja 1970. godine. Prostorni plan sadrži 80 lokaliteta značajnih mjesta i događaja na Petrovoj gori i okolini. Svakako je najveći uspjeh izgradnje spomenika revolucije prema idejnom rješenju autora Vojina Bakića. Spomenik je ujedno i vidikovac s velikim unutrašnjim izložbenim muzejskim i podzemnim prostorom. Oko prijemnog trga su prateći prostori (suvemirski prostor, sanitarni čvorovi, prostor za ugostiteljske usluge, upravne prostorije i potrebna infrastruktura — vodovod i drugo). Projektnu razradu objekta i nadzor gradnje vršio je poznati zagrebački arhitekt. Berislav Serbetić, a izvođenje radova obavilo je Građevno poduzeće »Tempo« Zagreb. Radilo se dan i noć i zimi i ljeti. Ovaj spomenik prezentira veličinu Petrove gore u toku NOR-a. Veliku pomoć u pripremi idejnih rješenja i izboru autora dao je Memorijalni park i Odbor za izgradnju spomenika. Najznačajnija materijalna sredstva osigurao ;e Sabor SRH preko svog Odbora za obilježavanje povijesnih događaja i ličnosti. Spomenik je relativno brzo izgrađen. U svemu treba naglasiti da je Petrova gora dosta rano već 1967. dobila tretman spomeničkog područja pa je republičkim zakonom osigurano 80'°/o financiranje djelatnosti memorijalnog parka. Memorijalni park stvara i značajna vlastita sredstva. Na taj način se Petrova gora svrstala u red velikih spomen-područja naše zemlje (Kozara, Kadinjača, Neretva, Sutjeska, Jasenovac).

Ima još neobilježenih mjesta u Petrovoj gori: bolnica Kupinjak (zarazno--tifusno odjeljenje), masovne grobnice Kupinjak, Crni Potok, Vučković Kalovi, pojedinačni i familijarni grobovi rasuti po cijeloj šumi iz obruča 1942. (nešto je obilježeno krstićima, ali još neregistrirano, neopisano i nestaće tragovi).

Na okolnom području obilježena su pločama na nekoliko škola i spomenika imena palih boraca, ali ZFT u većini samo brojno. Izuzetak je Knežević Kosa,

Ključar. Kuplensko gdje su obilježene i ZFT poimenično a to su zaista brojna imena. Učinjeno je mnogo u sakupljanju historijske građe i objavljivanju u okviru izdavačke djelatnosti Historijskog arhiva Karlovac i Memorijalnog parka Petrova gora.

Organi uprave, služba sigurnosti, sudstva, mjesne zajednice i druge organizacije

Ovi organi i organizacije razvijaju svoju djelatnost u skladu s materijalnom mogućnošću proteklih godina. Teškoće su što je općina nerazvijena, dotirana za opću i zajedničku potrošnju, što znači da je pod stalnim limitom osiguranih sredstava. Značajno je istaći i stalno pomlađivanje kadrova i poboljšanje strukture u njihovoj stručnosti. Sve je to već druga a nastupa i treća generacija poslije rata. Još je samo jedan učesnik NOR-a u radnom odnosu u našoj ustaničkoj općini.

U općinskoj upravi je brojno i stručno poboljšan sastav zaposlenih, slično je i u samoupravnim interesnim zajednicama. U službi sigurnosti je podmlađen kadar i služba je opremljena saobraćajnim te drugim tehničkim sredstvima. Izgrađena je i upravna zgrada s opremom i 10 stanova. Nema većeg broja težih kriminalnih djela, pogotovo političkog kriminala, ali zato kao u čitavoj zemlji ima podosta težih krivičnih djela u oblasti saobraćaja.

Sud, pored svoje zadaće u rješavanju krivičnih djela i raznih sporova, (po-najviše imovinskih) dosta radi i na vanparničnim predmetima, zemljišno--knjižnim poslovima, što građanima uvelike pomaže u ostvarivanju svojih prava. To je jedan od najažurnijih sudova po vremenu rješavanja predmeta iako radi samo jedan sudac. Pravda je kažu efektna, ako je pravovremena.

Mjesne zajednice svojom aktivnošću dale su velik doprinos za unapređenje i stvaranje uslova za rad i život građana, a vlastitih sredstava gotovo da i nemaju. Sve su to sredstva građana kroz vidove samodoprinosa i radova. Tu je rekonstrukcija elektromreže, održavanje putne mreže, izgradnja vodovodne mreže, uređenje groblja i niz drugih aktivnosti. Sve se to radi bez naknade i pratećih službi. Treba istaći da su u Vojnić prije 5 godina ponovo vraćeni bankarski poslovi (ispostava banke Karlovac i SDK u novoj robnoj kući). Tu je i SIZ zdravstvenog osiguranja (ranije poslije kotara u socijalnoj službi Karlovac). Stručne poslove OSIZ-a mirovinskog osiguranja i sada vodi područna služba Karlovac.

Posjeta Tita Vojniću 1967. godine

Titova posjeta Vojniću bila je dogovorena za 1962. godinu. Bile su izvršene sve pripreme pa čak i dekoracija Vojnića, ali dan prije posjeta je otkazana, jer je Tito moramo otići na izvanredno zasjedanje Generalne skupštine Ujedinjenih nacija u Njujorku.

Tek nakon 5 godina došlo je do programa posjeta Tita Lici, Kordunu i Baniji, u oktobru 1967. godine, u trajanju od 3 dana.

Izvršene su protokolarne i druge pripreme za ovu posjetu. Prvi dan posjete 4. oktobra Tito je posjetio Liku i obavio razgovore s predstavnicima ličkih općina na Plitvicama. Drugog dana, 5. oktobra, posjetio je Slunj, bez dužeg

zadržavanja, a zatim je posjetio Vojnić i Centralnu partizansku bolnicu u Petrovoj gori s kraćim zadržavanjem na zakuski u Muljavi. Zatim je posjetio Vrginmost i zanoćio u Topuskom, gdje su održani završni razgovori predstavnika općina Korduna i Banije. Sutradan je posjetio banijske općine. Doček predsjednika Tita u Vojniću bio je veličanstven, bez obzira na kišni jesenski dan. Pročitao sam dobrodošlicu koja glasi:

DRUŽE PREDSJEDNICE — DRAGI NAS TITO!

Velika mi je čast što u ime Skupštine i građana općine Vojnić, mogu da najsrdačnije pozdravim. Vas, drugaricu Jovanku i ličnosti koje su došle s vama. Srećni što nas posjećujete u našem ustaničkom kraju i slobodarskom Vojniću, što ste došli da vidite kako živimo i šta radimo. Narod ovoga kraja, na vaš poziv i poziv Partije, dao je sve od sebe za našu revoluciju, dao je život svaki treći građanin, date su velike materijalne žrtve. Čistoća pokreta je očuvana upravo zbog prisutnosti rukovodstva KPH i brojnosti organizacija NOP-a na ovom području.

Spomenik u parku, svjedočanstvo mladim pokoljenjima, podignut je dvojici narodnih heroja, 902 palih boraca i 3 479 ŽFT. Narod Korduna po prvi puta u svojoj teškoj prošlosti, gdje su u 300 godina u doba V. *Krajine, bila 102 rata i 150 gladnih godina, gdje je harala glad, epidemija i pomori, nepismenost i bijeda, osjetio je plodove revolucije i socijalističke izgradnje i pod Vašim genijalnim rukovodstvom, u zajednici naroda Jugoslavije, vidio perspektivu vlastitog razvoja.*

DRUŽE PREDSJEDNICE!

Zahvaljujemo Vam se iz sveg srca na Vašem posjetu našem novom Vojniću i legendarnoj Petrovoj gori . Vojnić je kao kotarsko mjesto oslobođen već 12. januara 1942. godine i do tada imao organiziranu narodnu vlast. Bio je sravnjen sa zemljom, ali je čitavog NOR-a bio centar pokreta i slobodne teritorije, gdje se vijorila i gdje se vijori tzastava *bratstva i jedinstva naših naroda, kojeg smo obnovili uz veliku pomoć građana grada Zagreba i SR Hrvatske. Želimo Vam ugodan boravak u našoj sredini u narodu koji Vas mnogo voli, koji Vam želi dug život i dobro zdravlje na sreću svih nas i čitavog miroljubivog čovječanstva.*

ŽIVIO NAS VOLJENI DRUŽE TITO'

Drug Tito se toplo zahvalio na dobrodošlici i istakao velik doprinos ovog kraja u NOB-u, posebno 8. divizije. Tito i Jovanka su se rukovali s prvoborcima i nosiocima Spomenice 1941. te u pratnji drugova iz općine prošli kroz špalir okupljenog naroda dužine gotovo 300 metara, burno pozdravljeni od svih prisutnih. U našoj pratnji krenulo se kolima put Petrove gore. U Radonji ih je pozdravio odred konjanika u narodnim nošnjama što je Tito srdačno pozdravio rukom kroz otvoreni prozor automobila. Tito je s velikim interesom ostao čitao sat preko protokola. Bio je to odmor nakon napornog prijepodneva. U

slobodnom razgovoru, pored nas, domaćina, učestvovao je i Vladimir Bakarić. Tito se interesirao o ratnoj i poratnoj situaciji, o problemima koje treba rješavati.

Nije bilo posebnog ceremonijala i zdravica. Rečeno je da će se to obaviti navečer, uz razgovore za sve tri općine Korduna i općine s Banije u Topuskom. Eekao je da se za razgovore treba dobro pripremiti, jer da će biti tamo i drugovi iz vlade i političkih organizacija Hrvatske. Zaduženi drugovi iz općina Slunj, Vojnić i Vrginmost pripremili su teme za razgovore, a to su učinili i predstavnici općina iz Banije. Tito je s interesom pratio izlaganje o svim pitanjima koja su se odnosila na razvoj ovih područja. Na neka pitanja dao je direktno odgovore, a na neke probleme upozorio je prisutne članove vlade i CK Hrvatske (Bakarić nije bio prisutan).

Na putu za Vrginmost ne samo da je Tito obratio pažnju na selo Ključar, nego su kola stala. Tito i Jovanka su izišli iz kola među narod. Kakva strka iz pratnie, zadnje i bočne! Niko mije znao o zaustavljanju i izlasku u selo. Tito je to brzo uradio. Pozdravio se s narodom, pitao što rade i kako žive. Jedan borac ga je pozdravio: »Druže Maršale, pozdravljam Vas u ime Saveza boraca i naroda sela Ključar i velika hvala na posjeti!« Tito se toplo pozdravio. I tu je Titova veličiina. Prošao je on gradova i sela, i fabrika, ali ovo ga je posebno interesiralo. Sutradan je Tito posjetio Baniju i time je ova velika i značajna posjeta završena.

Odnosi u regiji i van nje

Vojnić i kao geografski centar Korduna bio je često ili incijator ili organizator brojnih skupova kordunskih općina, a često zajedno s Karlovcem i Cazinskom krajinom. Okupljala nas je Petrova gora, njeno revolucionarno i spomeničko značenje, cestovno povezivanje, privredni razvoj i suradnja u svim drugim društvenim i političkim odnosima. Nije bilo slučaja nekih ekscesa i suprotnosti. Bilo je pojedinačnih iskakanja subjektivnog karaktera ili nekih osobnih netrpeljivosti, ali to nije uticalo niti je moglo uticati na tokove dobrih međusobnih odnosa. Prestao je djelovati i kotar Karlovac, ali su ostali dobri odnosi
i međusobna suradnja, a posebno ekonomsko, tržišno i investiciono povezivanje ovih susjednih regija. Prije svega treba istaći dobre odnose s Cazinskom krajinom kao graničnim područjem dviju Republika, a posebice triju graničnih općina (Slunj, Vojnić, Vrginmost) s V. Kladušom, Cazinom i Bihaćem. Ti odnosi su zasnovani u doba NOB-a i revolucije. Nije slučajno da je 2. okružna konferencija KPJ Karlovac održana u oslobođenoj V. Kladuši. Ginuli su borci Banije, Korduna i Cazinske krajine u istoj toj krajini. Svojevremeno na zajedničkoj grobnici u Pećigradu pisalo je da ih je ovdje sahranjeno 365 (koliko ima dana u godini). Tu je krvlju stjecano bratstvo i jedinstvo. Teško bi danas mladom Krajišniku moglo da se objasni kakvo je to bilo siromaštvo u krajini prije, pa i podosta dugo poslije rata. Kordun, mada nerazvijen, ali po geografskom položaju i bonitetu zemljišta bio je nešto krušno bogatiji od dosta prenaseljene i po kvaliteti zemljišta siromašnije Bosanske krajine.

Dolazili su ovamo na rad težaci kosci i žeteoci da zarade golog kruha, duvana i poneki dinar za sol i začine. Bilo je to bescjenje radne snage. Kopač u njivi mogao je prije rata zaraditi od zore do mraka 10 din, a kg šećera je koštao 16 dinara, litra petroleja 7 dinara, soli 3 i duvana 3 dinara paklo.

Nije naročito bolja situacija bila ni gotovo 20 godina poslije rata. Samo da je bilo pogledati kad krenu seljaci iz Kladuše u Karlovac na sajam, u petak. Krenu s onim malim bosanskim konjićima i kolicima još u srijedu da bi se vratili u nedjelju. Sta su to vozili na karlovačko tržište? Nešto peradi i jaja, nešto zanatskih otkivaka (potkova za konje, srpova, motika i drugih sitnih alatki) da bi kupili ono najnužnije (malo odjeće, obuće i drugih potrepština). Bio je to mukotrpan transport, običnom cestom (Kladuša — Karlovac 60 km), mali konjići, a puno čeljadi. Prije 25 godina nastale su velike i ambiciozne akcije razvoja Krajine. Od male poljoprivredne zadruge razvijala se poljo-privredna proizvodnja i prehrambena industrija.

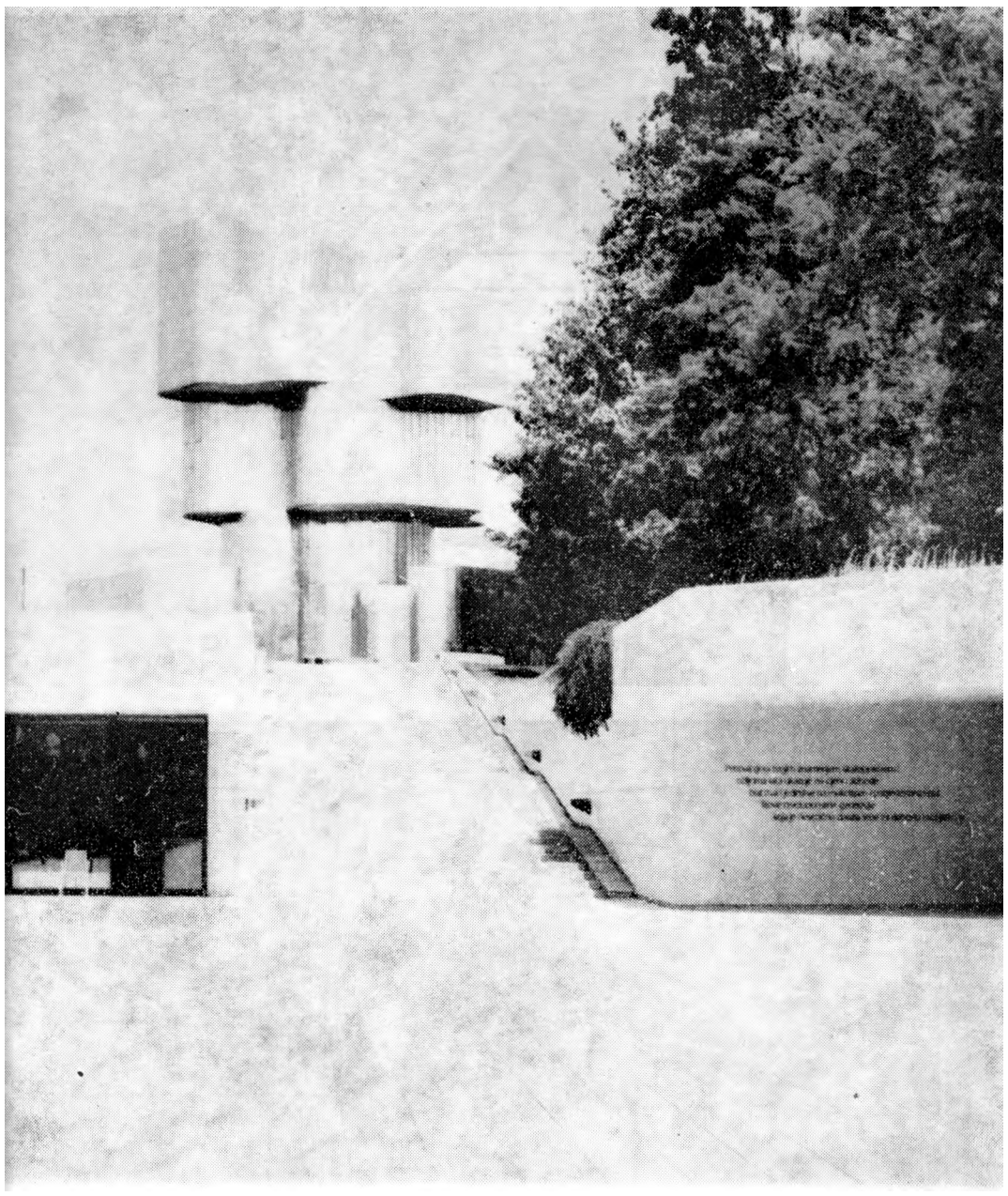

pomenik na vrhu Petrovac u Petrovoj gori.

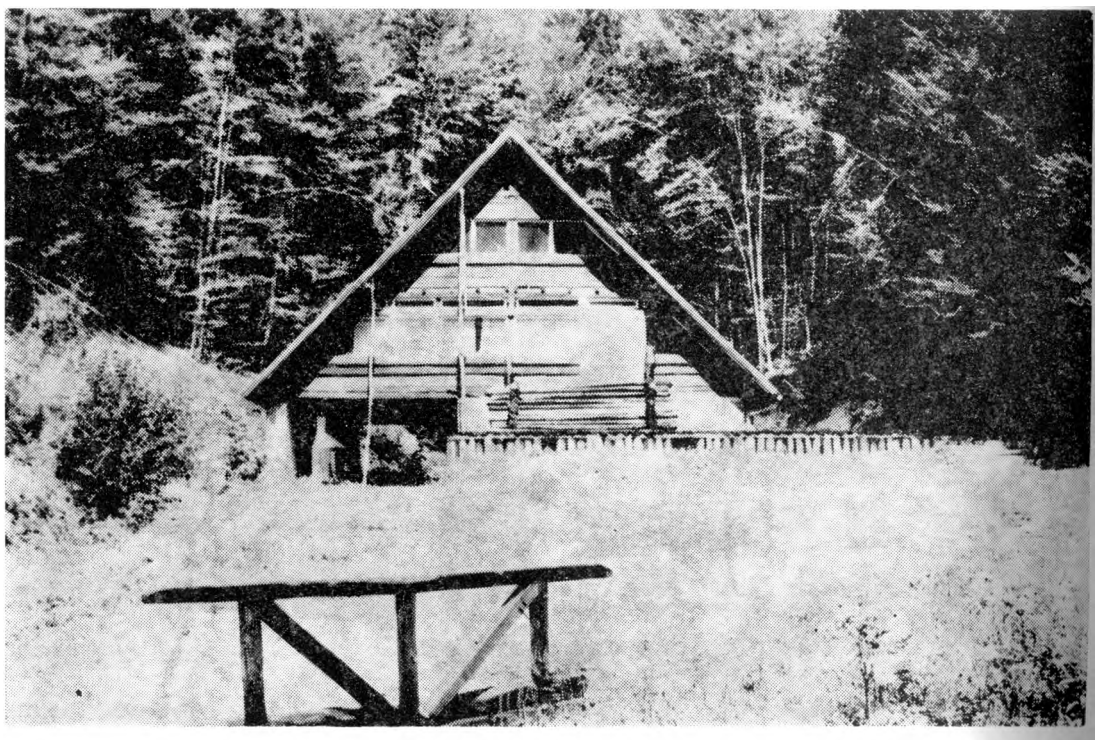

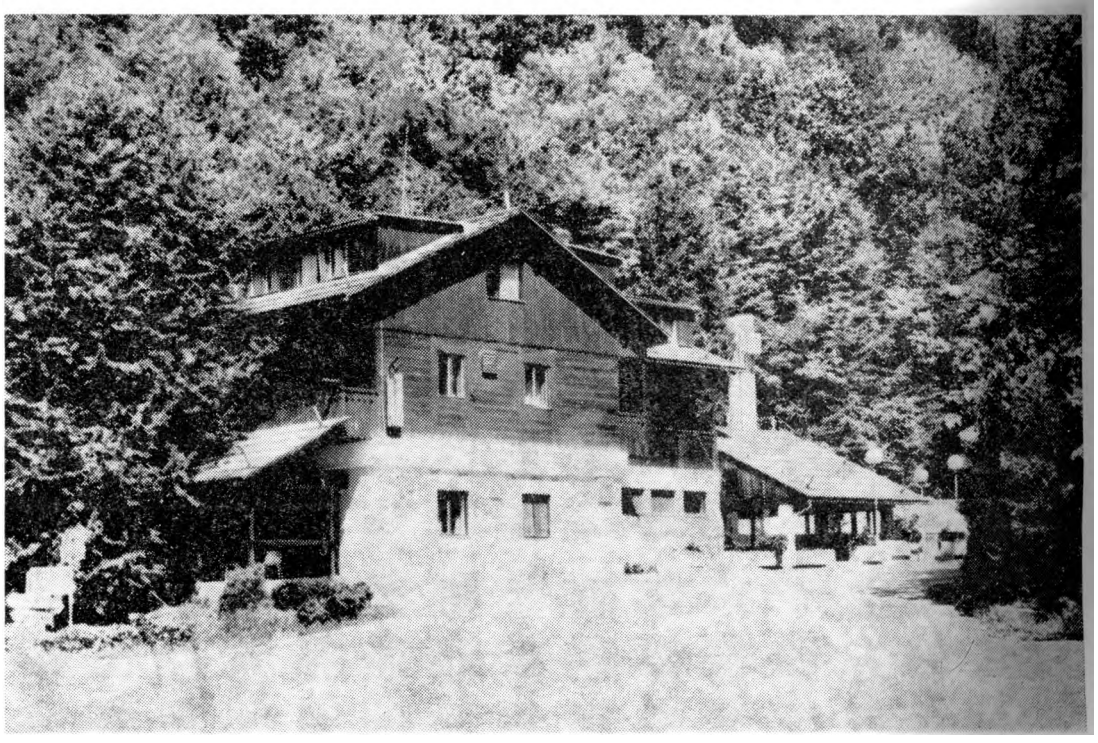

Planinarski dom 8. kordunaške udarne divizije u podnožju Centralne partizanske bolnice Petrova gora.

Lovačka kuća »Muljava« u Petrovoj gori.

Vojnić — danas (slika desno).

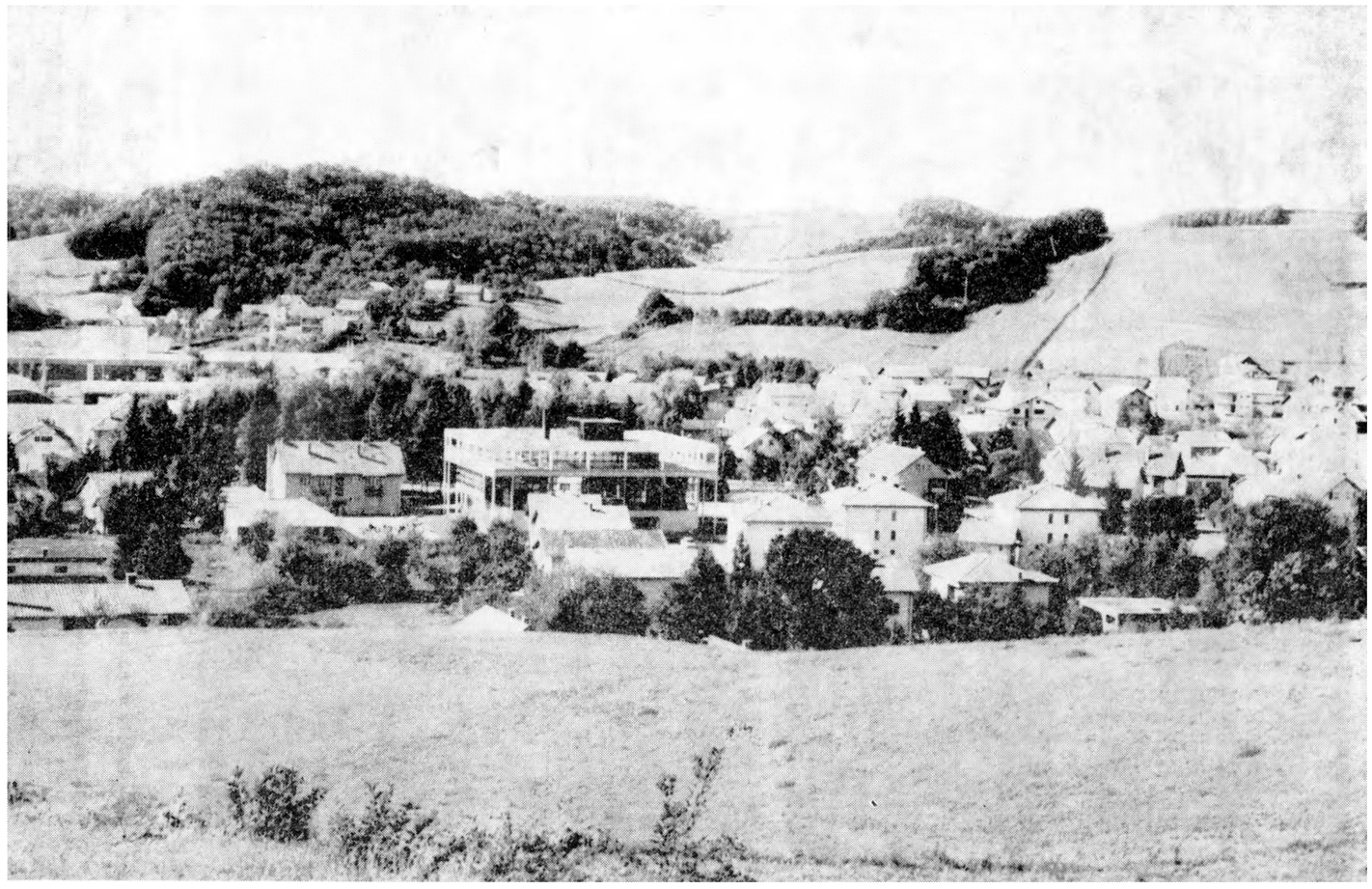

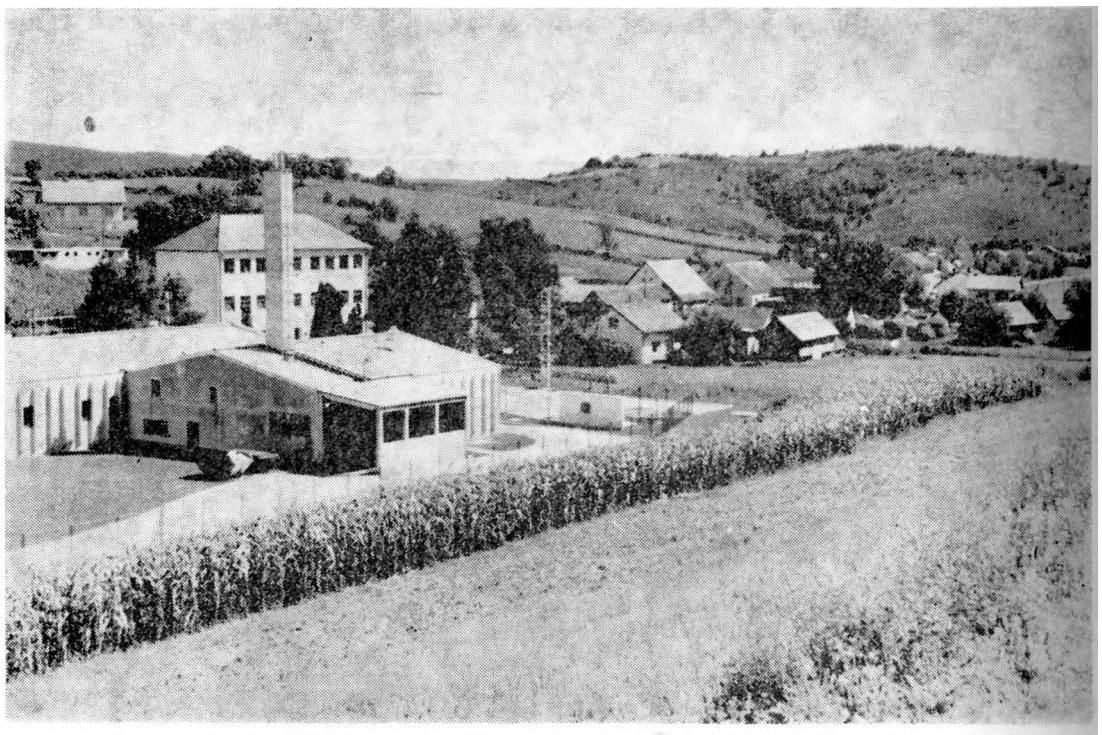

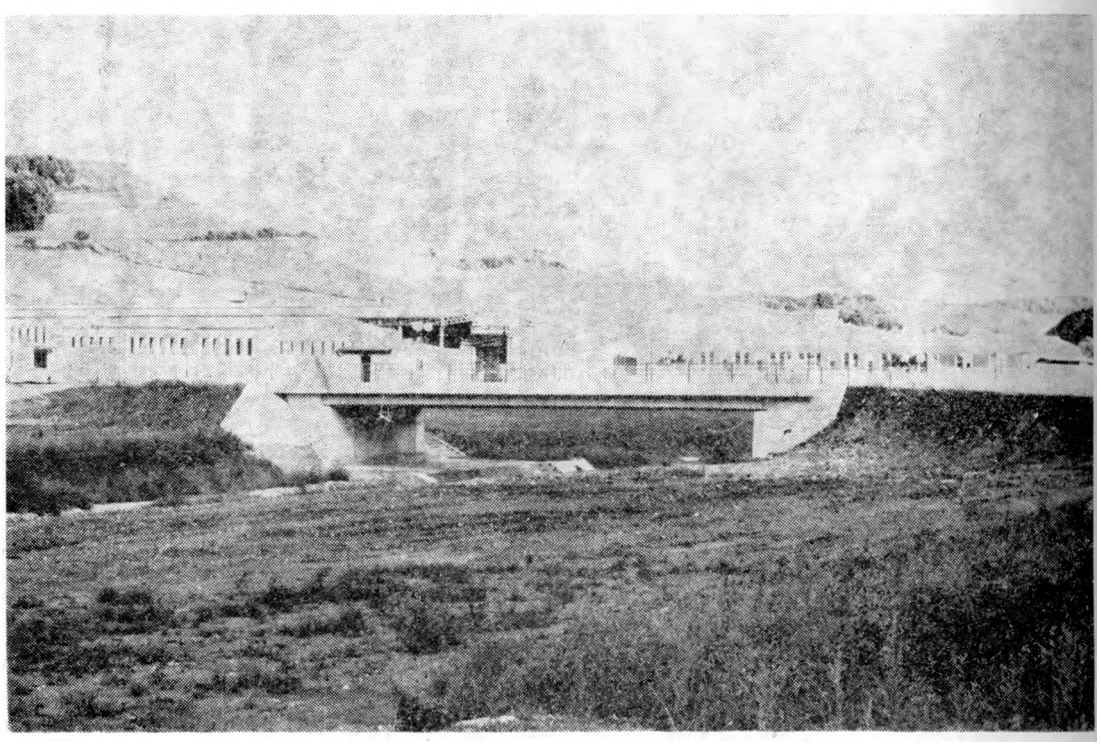

Pogled na Krstinju, pogon tvornice »Beti« i Osnovnu školu »Mile Martinović«.

Pogled na novoizgrađene pogone tvornica »Josip Kraš« i »Ivo Lola Ribar« u Krnjaku.

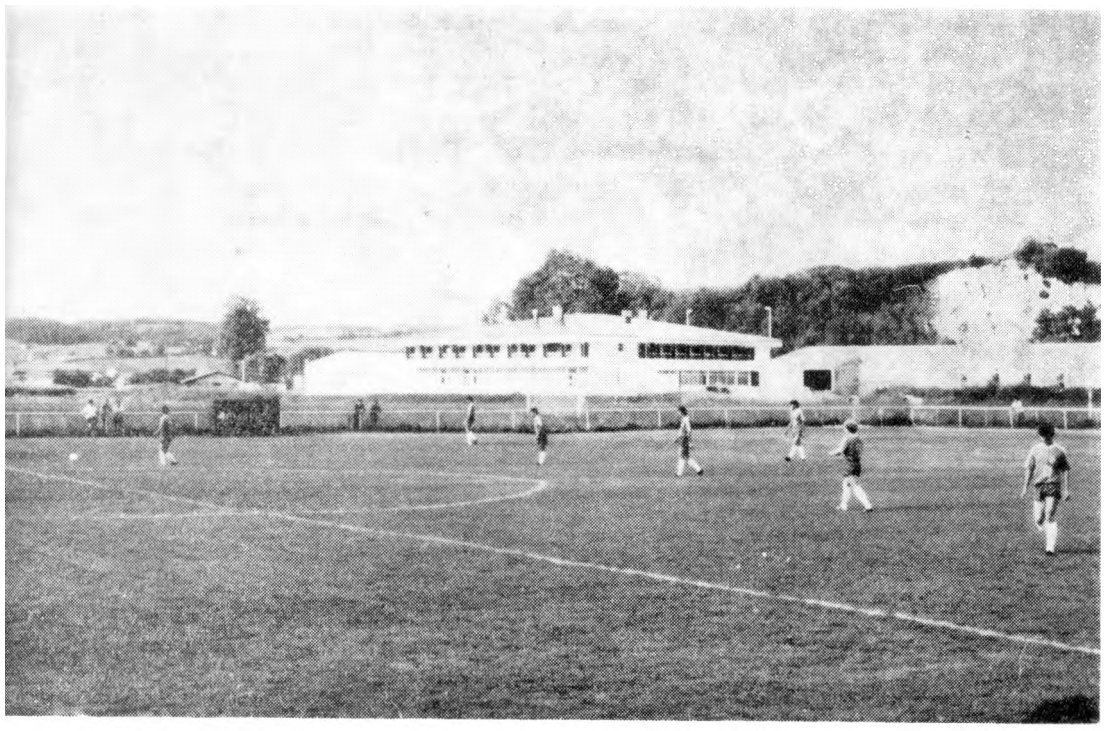

Igralište nogometnog kluba »Petrova gora« i motel u Vojniću.

Dom kulture u Vojniću.

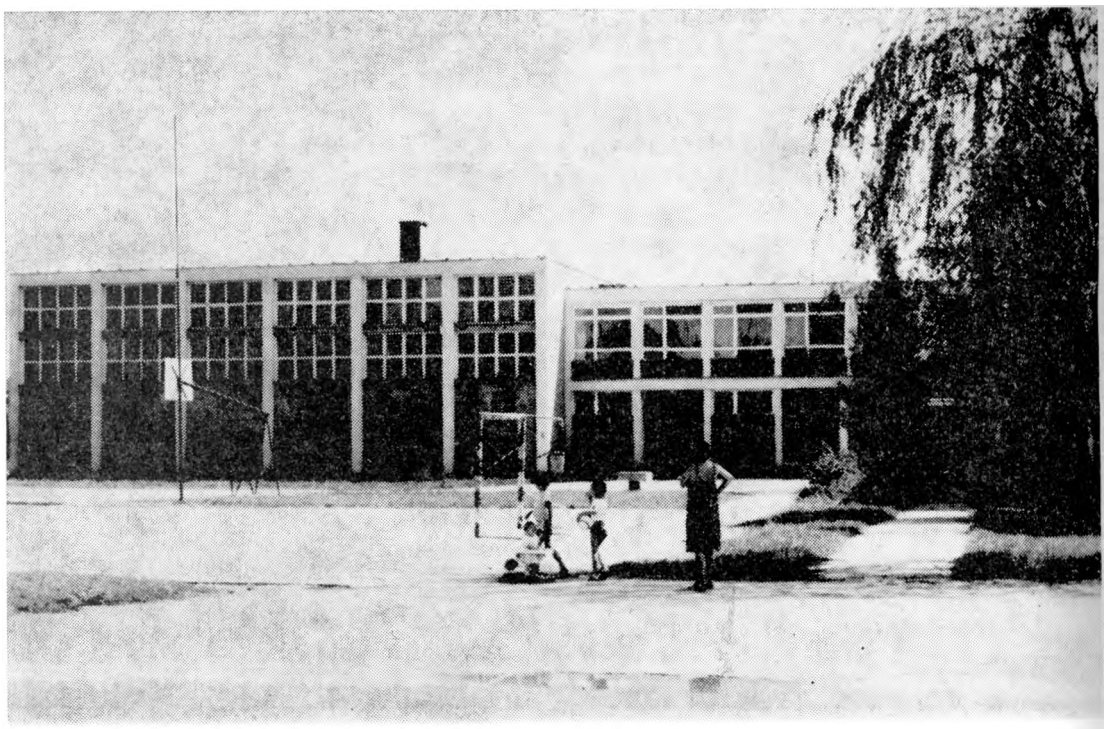

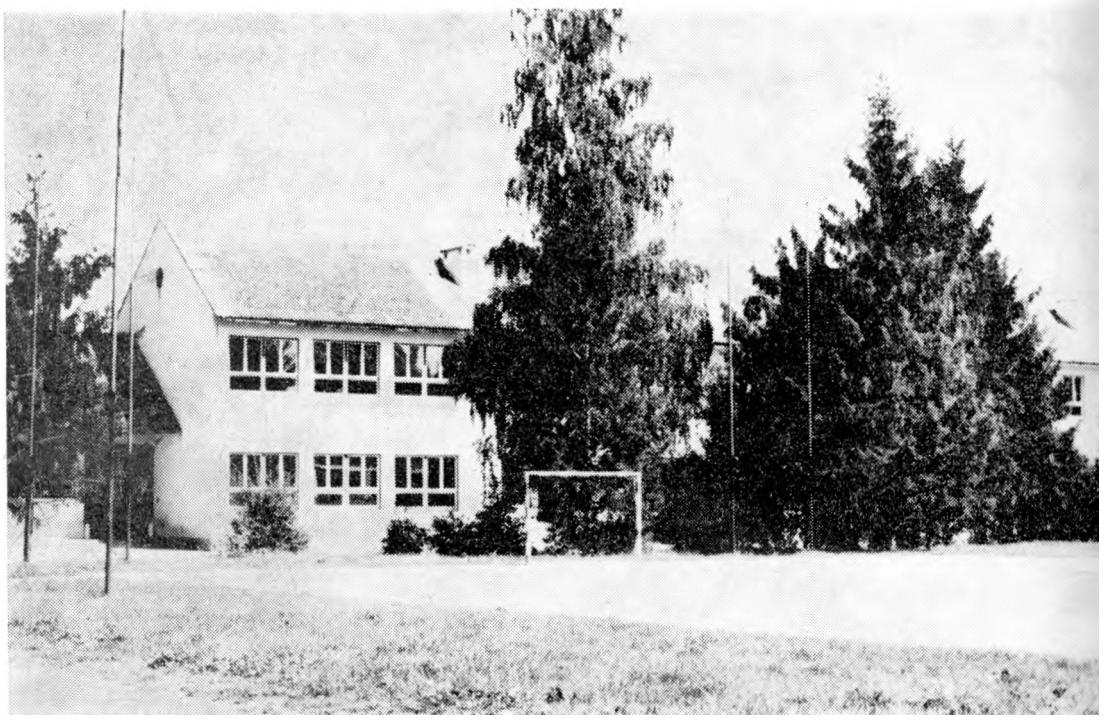

Zgrada Osnovne škole »Žarko Cujić« u Vojniću.

Zgrada Srednjoškolskog centra u Vojniću.

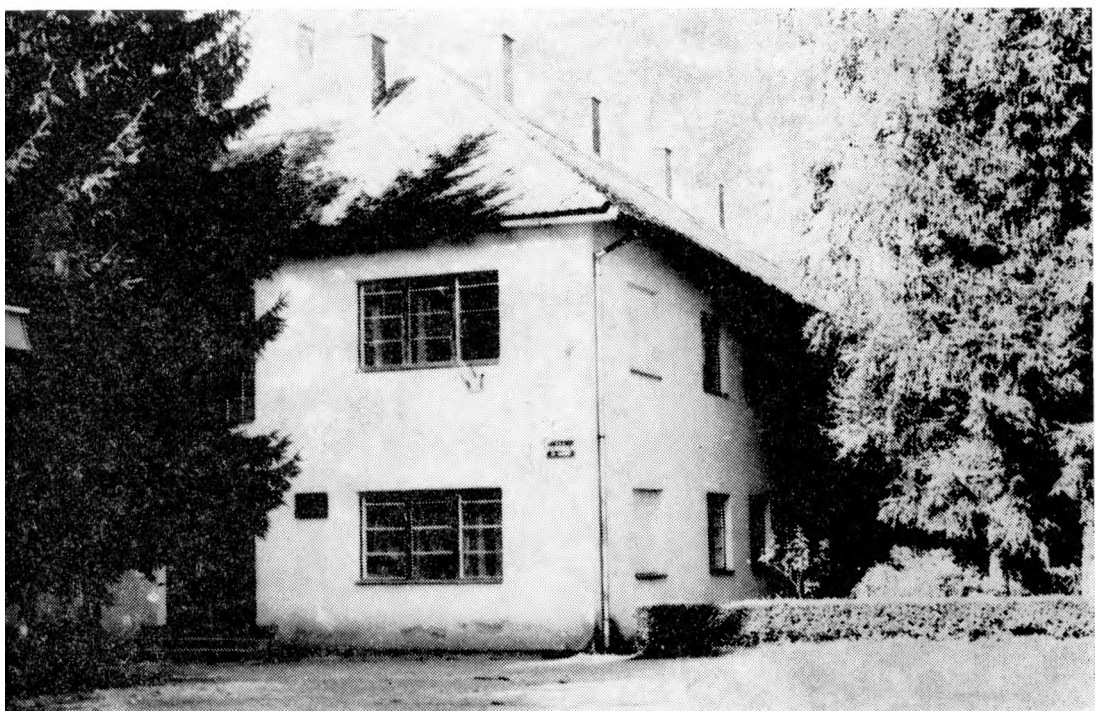

Zgrada dječjeg vrtića u Vojniću

Zgrada Skupštine općine Vojnić.

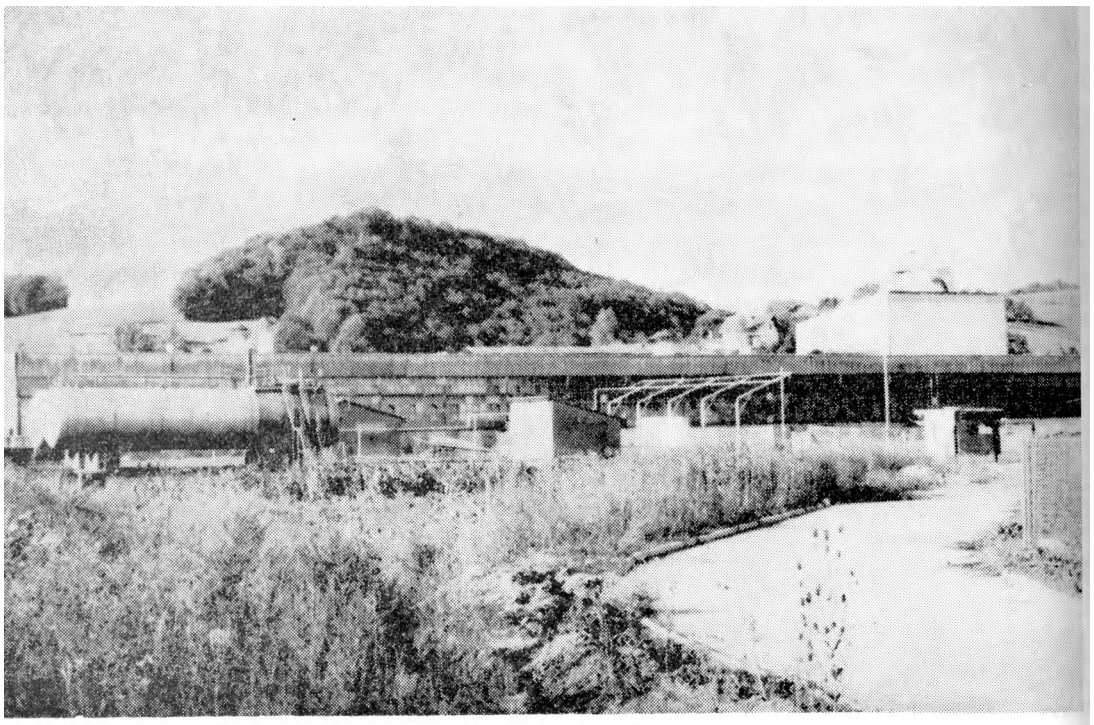

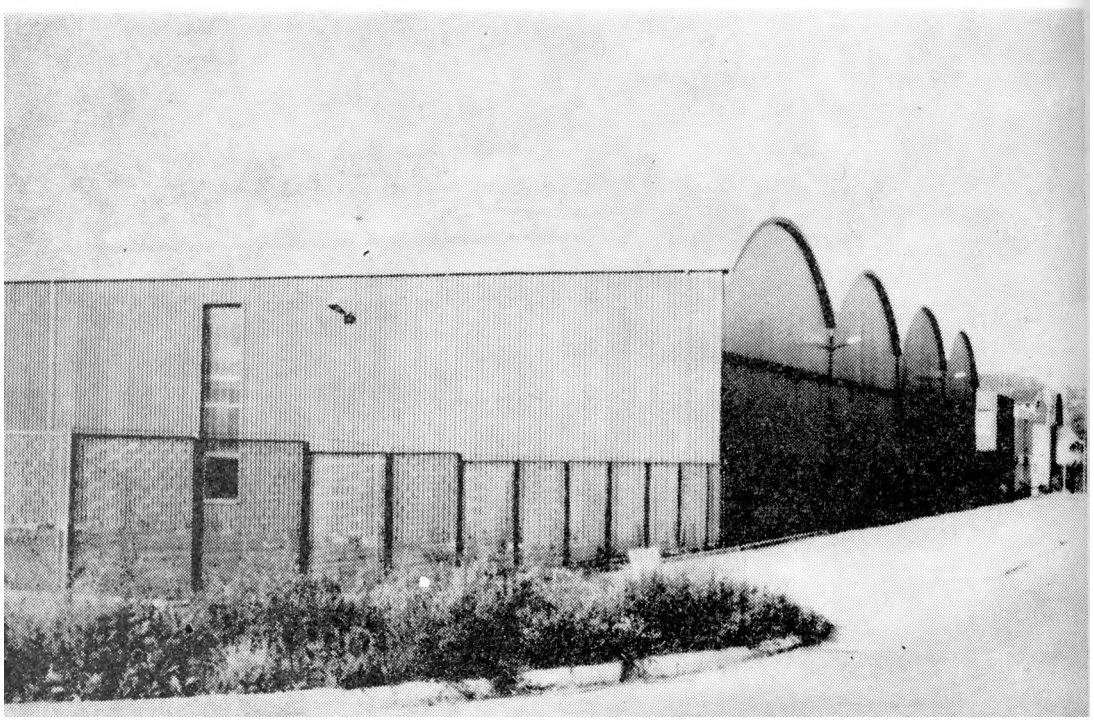

»Jugokeramika« Zagreb, OOUR proizvodnja pločica Vojnić.

RO »Jugoturbina« Karlovac — proizvodnja plinskih turbina u Vojniću.

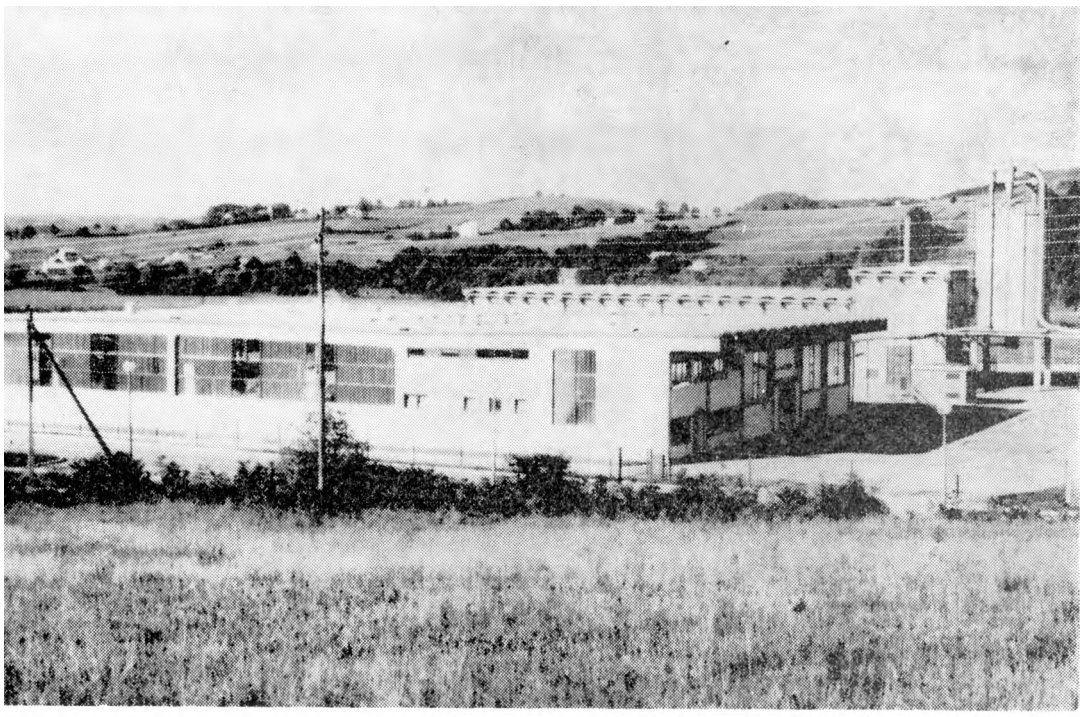

Vojnić, tvornica drvene galanterije u izgradnji.

Osnovna škola »Božo Ribar« u Krnjaku.

Osnovna škola »Milutin Karaš« u Perjasici

Robna kuća u Vojniću, (slika desno)

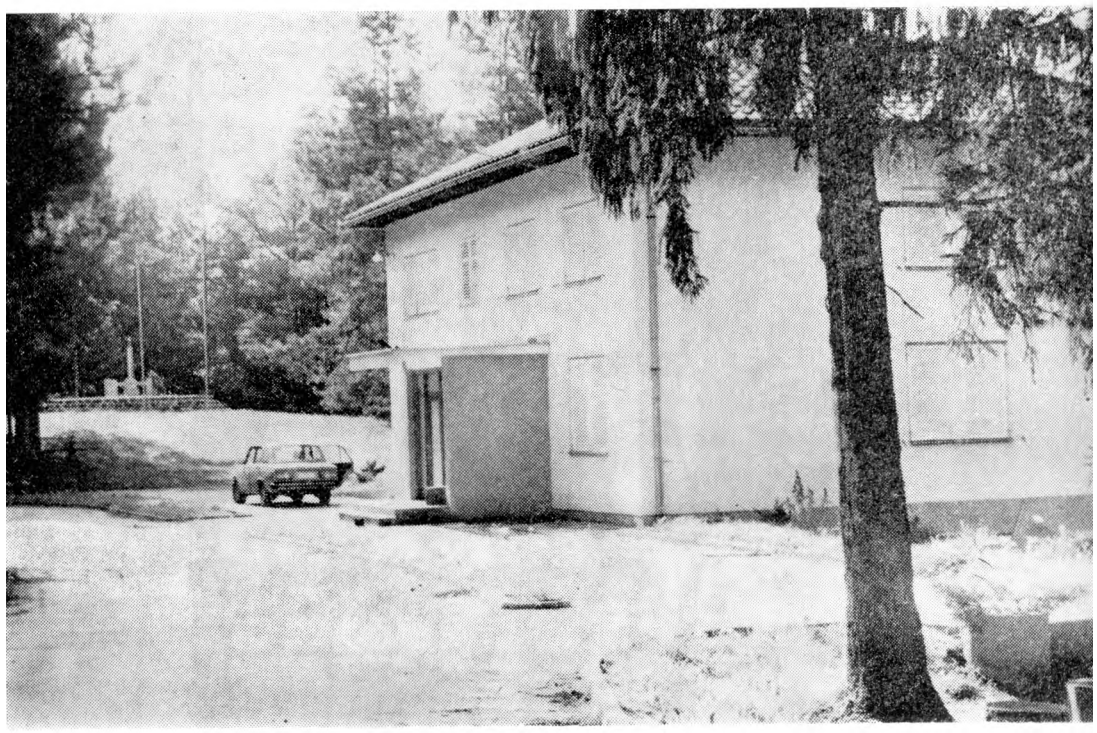

Zgrada Osnovne škole u Gornjem Budačkom u kojoj je februara 1942. počela s radom Prva partizanska oficirska škola u Jugoslaviji.

Spomen-dom u Debeloj kosi.

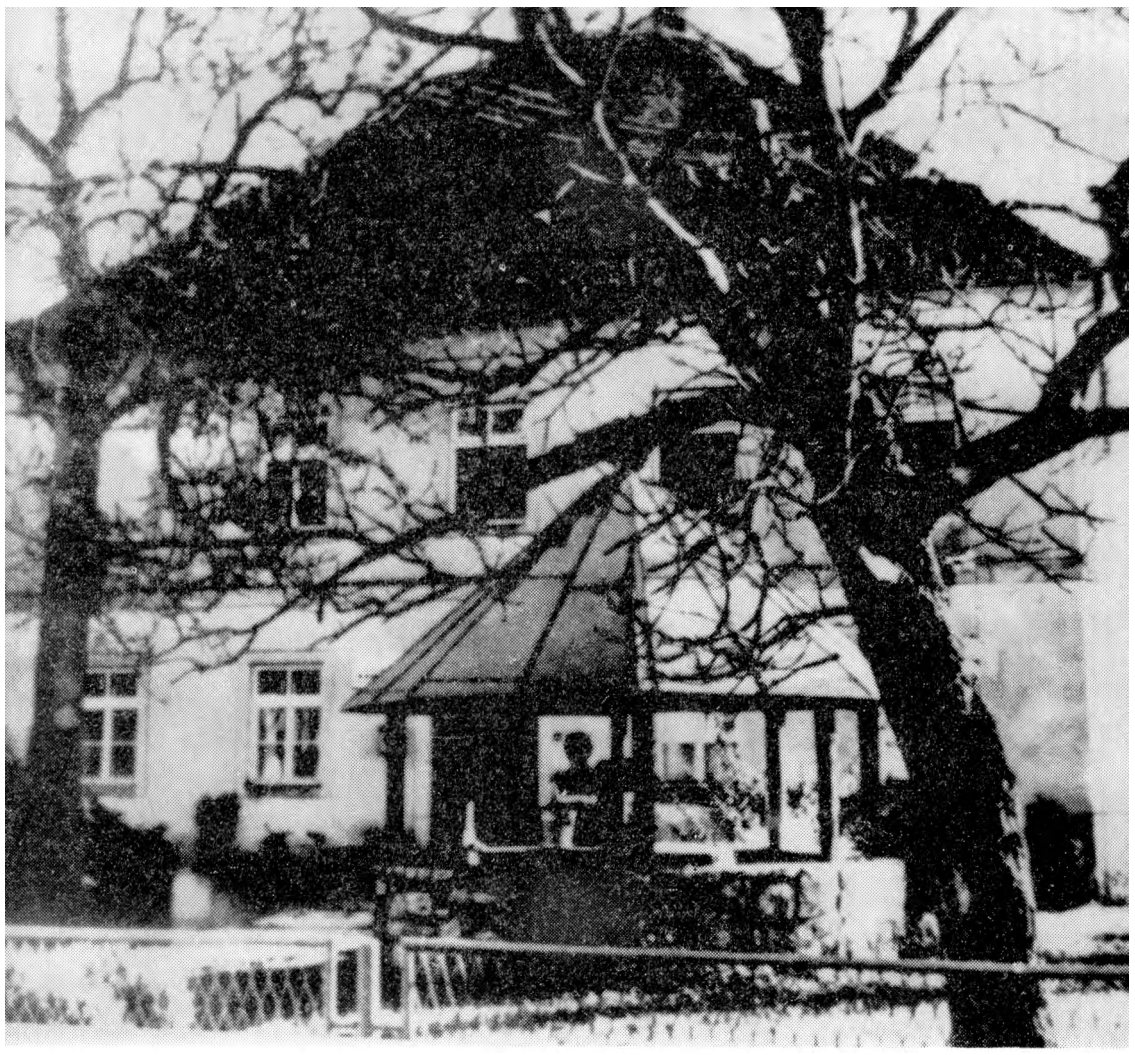

Rodna kuća dr. Ivana Ribara u Vukmaniću.

Centralna partizanska bolnica u Petrovoj gori.

Partizansko groblje u Petrovoj gori.

Kazalo ličnih imena

A

ADAMEK BRANKO 794
ADZIĆ MILE 215
AJDINOVIC STANKO 626
ALAGIĆ IBRA 445
Dr ALBAHARI CILA 745
ALINĆIĆ DUŠAN 692
ALINCIC ĐURO 664
AMULIĆ IVO 377, 382, 384, 385
ANDREJEV 95
ANDRIĆ LAZO 816
ANDRIĆ SAVA 816
ANGEL LIVIJE 664
ANTOLKOVIC GUSTAV 44
ANTOLOVIĆ PETAR 14
ANTONOVSKI IVAN 429
ARALICA JELENA 580
AREND 344
ARLOV JOVAN 837
ARLOV STE VAN 662
ARLOV STEVO 825
ARSENIJE III 18
ARTUKOVIC ANDRIJA 888
gen. AUERSPERG HERBERT 16
AUERSPERG VUK 16
AUGUSTINOVIĆ STJEPAN 930, 931

B

BABIC MARKO 46
BABIC MILE 696
BABIC SAVA 439, 813, 818
BABONIĆ 14
BABONOZIĆ NIKOLA 13
BABURIC 425
BABURIC TOMO 86, 372
BACKOVIĆ ALEKSANDAR 965
BADVJEVIĆ ERSEF 715
BADOVINAC MIHAJLO 23
BADRIĆ BRANKO 304, 445, 446
BAGIĆ ANTE 746
BAIĆ DUŠAN 483, 486, 487, 489, 492, 502, 565
BAIĆ DUSKO 262, 263, 336, 482, 488, 510
BAIC ĐURO 482, 570
BAIĆ SOFIJA 304
BAJIĆ BRANKO 244
BAJIĆ DUŠAN 244
BAJIĆ MANE 647
BAJIĆ MIRKO 486
BAJT JOSIP 351
BAKRAĆ TOMO Erđedi 12
Dr BAKARIĆ VLADIMIR 241, 242, 251, 258, 259, 406, 417, 419, 424, 425, 426, 427, 431, 437, 606, 715, 749, 1090, 1418
BAKIĆ BOZO 46
BAKIĆ ĐURO 263
BAKIĆ ILIJA 482, 483, 488, 496, 520
BAKIĆ P. MARKO 263
BAKIĆ MILIĆ 46
BAKIĆ MILKA 244, 246, 492, 497, 498, 568
BAKIĆ RADE 46
BAKIĆ SAVO 304
BAKIĆ STE VAN 46
BAKIĆ VOJIN 1415
BAKIS DRAGA 490, 569, 571, 574, 579, 580, 779, 781, 789, 988
BAKRAĆ ĐURO 244
BALABAN P. JOVAN 263
BALAĆ PETAR ZIKA 243. 246
RALAS BORIS 414, 510, 921
BALAS SLAVKO 715
BALĆIN 462
BALĆIN ANA 591
BALĆIN DRAGIĆ 304, 455
BALĆIN DRAGO 198
BALĆIN DUŠAN 377, 385. 386, 387
BALĆIN DUKA 589, 588, 608, 609
BALĆIN ĐURO 54
BALĆIN JAKOV 636
BALĆIN JOVO 385, 386, 387, 598, 604. 607. 652, 659, 663
BALĆIN MILE 376, 626, 637

BALCIN MILIVOJ 455, 460, 461, 626, 648
BALCIN MILOŠ 626
BALČIN SOFIJA 570
BALEN JOSIP 244
BALEN JOZA 243, 245
BALEN SIME 376, 421
BALTIC MILUTIN 368, 399, 489, 500, 949
BALJAK 304
BALJAK VENTUR 815, 817, 818, 819
BALJAK VITAL 402, 447, 453, 454, 466, 805, 808, 820
BAMFIĆ MIJO 54
BANACKI DALIBOR 745
BANDA DESA 510
BANDA DESANKA 591
BANDA DRAGICA 591
BANDA ILIJA 763
BANDA MILIC 46
BANDA NIKOLA 626, 634
BANINA ANTE 414
BARAC ADAM 527
BARAC ANKA 527
BARAC LJUBICA 490
BARAC MICA 215
BARAC MILAN 490, 527
BARAC MILICA 490, 527
BARAC MILIC 598, 626
BARAC MILKA 490
BARAC RADE 490
BARAC RUŽA 394, 489, 490, 507, 512, 520, 525, 527, 543, 558, 560, 662
BARAC DAKIC RUŽA 490
BARAC RUŽICA RUŽA 491, 506, 626, 634
BARAC VID 94, 352, 356
BARAC ZORKA 527, 591
BARBIR ĐURO 626, 835
BARBIR Đ. MILAN 263
BARBIR P. MILE 263
BARBIR PERO 765
BARES FRANJO 714
Dr BARIC MLADEN 74
BARIC PERO 814
BARILOVIC ANDRIJA 12
BARILOVIC GASPAR 12
BARILOVIC MIHAJLO 11
BASAR FRANJO 537
BASARA DANICA 1059
BASARA ĐURO 46, 375,376, 489,491, 508, 507, 520, 521, 525,531, 534,565, 566, 626, 637, 763, 804
BASARA GOJKO 46
BASARA JEKA 573
BASARA JELICA 573
BASARA MARTA 896
BASARA MILE 94, 114,124, 130,147, 148, 149, 159, 162, 303,353, 358,365, 366, 368, 412, 568, 569, 570,596,620, 733, 816, 893, 894, 895, 980, 1026, 1029
BASARA M. MILE 896
BASARA MILIC 896
BASARA MILKA 305
BASARA MILOŠ 95, 278, 353, 366, 368, 380, 443, 451, 528, 598, 599,604,607, 626, 634, 666, 672, 837, 896,897,898, 927
BASARA MIRKO 685
BASARA NIKOLA 95, 114, 124, 162, 320, 353, 516, 620, 690, 1031
BASARA PAVAO 76, 94, 353, 392, 598, 626
BASARA STE VAN 896
BASTA MILAN 986
BASTAIC MILIC 693
BATINICA DUŠAN 244, 246
Dr BATINIC ŽELJKO 754
BAŽDAR TODOR 46
BEKIC 642, 646, 647
BEKIC BRANKO 239, 254, 259, 312, 316, 323
BEKIC JANKO 626
BEKIC JOVAN 626
BEKIC MILAN 397, 404, 725
BEKIC RADE 626
BELA 12
BELAVIC DRAGO 1019
BELAVIC JOVANKA 588
BELAVIC JURE 637
BELAVIC KATA 588
BELAVIC LEV AK 1019
BELAVIC MARKO 1019
BELAVIC MATO 1019
BELAVIC MIJO 634, 1019
BELAVIC MILKA 588
BELAVIC J. MILKA 588
BELIC DRAGAN 765
BELINIC MARKO 384, 415
BELJAK 304
BENFEST NADA 746
BENIC JOŽA 410, 992
BENKOVIC MATE 1035
BENKOVIC SIME 915
BERETA ĐURO 814, 817
BERETA KATA 814
BERETA MARKO 767, 768
BERETA MARTA 814
BERGER 343
BERIC BRANKO 94, 352, 678, 683
BERIC PERO 813
BERIC ŽARKO 382
BESIREVIC IBRAHIM 13
BICANIC RUDOLF 71, 73, 74
BIJEDIC ŠUKRIJA 345
BIJELIC DRAGO 444
BIJELIC JANKO 635
BIJELIC MILKA 510
BIJELIC NIKOLA 559
BIJELIC PAVAO 635

BIJELIC RADA 1060
BIJELIC RADE 635
BIJELIC STANA 859
BIJELIC STEVAN 859
BILICIC MARKO 54
BILJETINA MICAN 278
BIŞCAK KATA 35
BIŠCAN MARKO 637
BIŠCANIN IVICA 801
BISCANIN NIKOLA 801
BIZIC ĐURO 85
BIZIC MILADIN 449
BIZIC NIKOLA 765, 827, 829
BIZIC VASO 839
BJELAJAC STANKO 213
BJELIC ANKA 591
BJELIC JANKO 46, 606
BJELIC MARIJA 859
BJELIC MARTA 859
BJELIC PERO 207
BJELIC RADE 626
BJELIVUK DARA 510
BJELIVUK DRAGAN 638
BJELIVUK DRAGIĆA 510
BJELIVUK DUŠAN 762
BJELIVUK JANDRA 9, 897
BJELIVUK MILE 853
BJELIVUK MILIC 765
BJELIVUK MILKA 591
BJELIVUK MISO 636
BJELIVUK PEPA 453
BJELIVUK PETAR 46
BJELIVUK RADE 516
BJELIVUK STANA 816
BJELIVUK STEVAN 762. 899, 900
BJELIVUK STEVO LELE 453
BJELOS STEVAN 662
BJELOVIC BRANKO 763
BLAGOJEVIC ANA 569
BLAGOJEVIC DESANKA 849
BLAGOJEVIC DMITAR 867
BLAGOJEVIC DRAGIĆA 510, 591
BLAGOJEVIC DUŠAN 548
BLAGOJEVIC JOCO 82
BLAGOJEVIC JOSO 86. 626
BLAGOJEVIC LJUBA 591
BLAGOJEVIC LJUBICA 591
BLAGOJEVIC MARKO 636, 867
BLAGOJEVIC MIHAJLO 393. 838
BLAGOJEVIC MIHAJLO DIDO 87, 199, 246
BLAGOJEVIC MILE 626, 862. 867
BLAGOJEVIC MILIC 99, 354
BLAGOJEVIC MILKA 591
BLAGOJEVIC MILKA SRICA 501, 510, 511. 512
BLAGOJEVIC MILOŠ 46, 150, 598, 626, 847
BLAGOJEVIC NIKOLA 863, 864, 867
BLAGOJEVIC SOFIJA 150
BLAGOJEVIC SOVIJA 847
BLAGOJEVIC STANKO 375, 569, 572 574, 579, 580, 598, 604, 778, 867
BLAGOJEVIC VASO 32, 54
BLAGOJEVIC VELJKO 162, 237, 900, 901
BLAGOVIC Joso POLJAK 266
BLANUŠA BRANKO 233
BLANUŠA M. MATIJA 263
BLASI DUZEPE 139, 140, 141, 895
BLAZEVIC ANĐELIJA 571
BLAŽEVIĆ M. GOJKO 482
BLAZEVIC JAKOV 107, 652
BLAZEVIC MIHAJLO 313, 372, 902, 903, 904, 1007
BLAZEVIC MICA 550
BLAZEVIC MILE 73, 139, 626, 636, 1067
BLAZEVIC MILIVOJ 838
BLAZEVIC MIŠKO 132, 162, 208, 336, 434, 435, 496, 644, 672, 676, 982
BLAZEVIC S. NIKOLA 104, 483
BLAZEVIC PETAR 624
BLAZEVIC STANKO 103, 356
BLAZEVIC M. VELJKO 104, 111, 153, 483, 484, 486
BLAZEVIC VLADO 843
BLAZIC TOMO 807
BLEJAC FRANJO 937
BOBIC DANICA 510
BOGDANOVIC BOGDAN 1031
BOGDANOVIC BOGDANKA 745
BOGDANOVIC BOJA 729
BOGDANOVIC CANA 434, 578, 580, 672
BOGDANOVIC NIKOLA 706
BOGDANOVIC SAVA 162, 206, 461, 677, 700, 704, 706, 707, 711
BOGDANOVIC STOJAN STOLE 243, 245, 249
BOGOVIC MICA 808, 811
BOGOVIC MILE 810
BOGOVIC MILIC 809
BOGOVIC MILJKA 816
BOGOVIC NIKOLA 810
BOGUNOVIC DRAGAN 304
BOGUNOVIC ILIJA 205, 207
BOKONJIC MICO 765
BOKUN CANA 550
BOLIC BRANKO 716
BOLIC DANICA 591
BOLIC ĐURO 626
BOLIC MICAN 992
BOLIC MILE ŠOŠA 209, 904, 905
BOLIC MILETA 596, 626, 636
BOLIC MILICA 904
BOLIC MILIC 636
BOLIC MILOŠ 548, 904
BOLIC VASO 904
BONAPARTE NAPOLEON 22
BORCIC MANE 741
BORDOV MIHAIL 431
BORIC TOMO 243. 246, 251, 252
BORTA PERO 626

BOSANAC MILAN 55
BOSANAC MILE 810
BOSE 343
BOSILJEVAC MATO 41
BOSNIC 330
BOSNIC DRAGIC 765
BOSNIC DUSAN 812
BOSNIC STANKO 837
BOŠNJAK MILE 100, 353
BOŠNJAK MILIC 803
BOŠNJAK RADE MUSA 100, 353, 637, 718
BOŠNJAK VASO 100, 353
BOTIC MILKA 591
BOZIĆKOVIĆ DURO 244
BOZIC 358
BOZIC CVIJETA 777, 778
BOŽIĆ DARA 905
BOZIC DESA 490
BOZIC PERIC DESA 571
BOZIC DESANKA 569
BOZIC DMITAR 867
BOZIC DRAGICA 570
BOZIC GLISO 683, 765
BOŽIĆ JANKO 604
BOZIC MARKO 683, 837
BOZIC MIHAJLO 46, 47
BOŽIC MILAN 47, 366, 506
BOZIC MILE 26, 27, 55, 95, 354, 491, 636, 693. 816, 840. 905, 906, 907, 908, 988
BOZIC MILEVA 779
BOZIC MILICA 255. 591
BOZIC MILIC 837, 867
BOŽIĆ MILIC MILICIN 132
BOZIC MILKA 570
BOŽIC MI LOS 46, 47, 96, 548
BOŽIĆ MILOVAN 46
BOZIC NIKOLA 212. 237, 711, 828, 829, 838, 905, 906
BOŽIC M. NIKOLA 906. 908
BOZIC OSTOJA 491, 506, 508
ROZIĆ PERO 626
ROZIC PETAR 45, 46, 47, 838
BO?IĆ PETRA 905
BOŽIĆ RADE 626, 634
BOZ.IĆ SIMO 677, 765
BOŽIĆ SOFRENIJA SOVRE 598, 626. 636
BOŽIĆ STANKO 626
BOZIC STEVO 334, 336
BOŽIC VASO 390, 718
BOŽIDAR ĐURO 825, 831
Dr BOŽOVIĆ BORISLAV 744
BRADIĆ 660
BRADIĆ BRANKA 801
BRDAR DANICA 592
BRDAR S. ĐURAN 626
BRDAR MARKO 626, 634
BRDAR NIKOLA 803, 806
BRDAR STE VAN 634
BREBERINA DUKA 152, 913
BREBERINA ĐURO 843, 909
BREBERINA JOVAN 48
BREBERINA LJUBICA 536, 540
BREBERINA MARKO 626, 635
BREBERINA MILAN 47
BREBERINA MILE 527, 843
BREBERINA MILICA 845
BREBERINA MILOŠ 47
BREBERINA MISKO 152, 195, 199, 200, 211, 236, 320, 335, 509, 510, 909, 910, 911, 912, 913, 914, 915, 916, 917, 918, 919, 920, 921, 953, 962, 964, 994, 996, 1049, 1083
BREBERINA MISO 764, 765
BREBERINA PAVAO 845
BREBERINA SIMO 635
BREBERINA STANICA 635
BREBERINA ZORKA 527
BREKALO MISO FLEK 714
BREZOVIC NIKOLA PREBEG 408, 410
BRILILIJA 663
BRINE SLAVO 444
BRINJAK JANDRE 589. 687, 688, 718, 723
BRINJAK MILAN 47
BRINJAK MILE 762
BRKIĆ ANA 591
BRKIĆ DUSKO 383, 384, 385, 388
BRKIĆ ĐURO 626
BRKIĆ IGNJATIJE 304
BRKIĆ ILIJA 626, 634
BRKIC LAZO 804
BRKIĆ MARKO 47, 153, 304
BRKIĆ MILE 99, 354, 626, 638
BRKIĆ MILIĆ 626
BRKIC MILOŠ 579, 634
BRKIC MILOVAN 305
BRKIĆ PETAR 305
BRKIĆ STANA 299
BRKOVIĆ 304
BRKOVIĆ LJUBA 568
BRKOVIĆ LJUBICA 570
RRKOVIĆ SIMO 483
BRMALJ BINA 832
BRMALJ JURE 832
BRMALJ MARICA 832
BRONZIĆ ŽIVKO 243, 246
BROZ JOSIP 26
BROZ JOSIP TITO 8. 76, 104, 256, 307, 312, 327, 342, 346. 388, 407, 409, 416, 421, 426, 427, 437, 472. 521. 532. 541. 547, 550. 561. 731. 735, 794, 904. 1052, 1115. 1386. 1388, 1391, 1398, 1416, 1417, 1418
BROZ JOVANKA 1417, 1418
BROZOVIĆ ANTUN 28
BRUČIC JOSIP 715
BRUIĆ BARICA 778, 779
BRUJIC MILAN 692
BRUJIĆ PERO 236, 414, 691
BRUJIC PETAR 683
BRUJIĆ SRĐAN 91

BRUJIĆ VASO 626
BUĆAN 372
BUČAN ADAM 816, 818
BUĆAN BOZO 368, 487, 491, 500, 503, 506, 507, 508, 520, 565, 813, 817, 818
BUČAN DANICA 860
BUĆAN DMITAR 860
BUČAN DRAGICA 305, 801
BUČAN DRAGIĆ 304
BUĆAN DUŠAN 198, 298, 304, 813, 817, 818
BUČAN ĐURO 305
BUĆAN GAJO 922, 923
BUĆAN ILIJA 304
BUĆAN JOVO 304, 356, 897
BUĆAN LJUBA 305
BUĆAN LJUBOMIR 922
BUĆAN MARIJA 305
BUČAN MILAN 304, 626, 645, 816, 818
BUČAN MILE 237, 299, 433, 860
BUĆAN N. MILICA 860
BUĆAN S. MILICA 860
BUĆAN MILIĆ 304, 801
BUĆAN MILKA 305
BUĆAN MILOŠ 299, 304
BUĆAN MILIVOJ 356, 638
BUĆAN MISAN 645
BUĆAN NIKOLA 305, 645
BUĆAN PERO 304
BUĆAN PETAR 304, 305, 637
BUĆAN RADE 391
BUĆAN RANKA 299
BUĆAN STANICA 305
BUĆAN STANKO 203, 278
BUĆAN STEVAN 305, 898
BUDAĆKI BALTAZAR 18, 19
BUDAĆKI IVAN 12
BUDAĆKI JURAJ 12, 16
Dr BUDAK ANKA 745
BUDAK MILE 105, 106, 402, 484
Dr BUDIMPEŠTA 34
Dr BUDISAVLJEVIĆ SRĐAN 86
BUGAR MILIVOJ 47
BUGAR MOJSIJE 47
BUKVA MARKO 836
BUKVA MISAN 153, 380, 486
BUKVA MISO 377, 378, 388, 854
BUKVA NIKOLA 693
BUKVA PAJO 153, 486
BULAT 413
BULAT ANKA 483, 492, 510, 580, 924, 926
BULAT BOZO 993
BULAT DANICA 751, 785, 787
BULAT DRAGICA 162, 260, 261, 292, 412, 434. 489, 490, 502, 567, 568, 569, 571, 572, 729, 742, 924, 925
BULAT JOVO 390
BULAT KATA 924
BULAT MARKO 835
BULAT MILOŠ 835
BULAT RADE ,134, 135, 183,184, 213,365 366, 396, 408, 414, 415, 452,482, 483,489' 493, 597, 924, 925,926, 993, 1029,1396
BULAT SEKA 254, 336, 337,489, 506,508 924, 926
BULAT TEŽO 236, 244, 409
BULIĆ 304
BULIĆ BOZO 215
BULIC IVAN 198, 451, 854
BULIĆ MILAN 1040
BUNĆIĆ BOŽO 596, 626
BUNĆIĆ DANE 96, 353, 943
BUNĆIĆ DANILO 558
BUNĆIĆ DESPOT 96, 353
BUNĆIĆ DRAGIĆ 96, 353, 385, 386, 387, 652
BUNĆIĆ ILIJA 55
BUNĆIĆ KATA 570
BUNĆIĆ MARKO 806
BUNĆIĆ MIHAJLO 391, 634
BUNĆIĆ MILIĆ 638
BUNĆIĆ MILOŠ 27, 55
BUNĆIĆ PERO 96, 353
BNCIĆ PETAR 691
BUNĆIĆ SIMEON 558
BUNJEVAC DUŠAN 685
BUNJEVAC GAJO 659, 663
BUNJEVAC MANE 537, 1106
BUNJEVAC NEDJELJKO 254
BUŠIĆ MILIC 818
BUTINA JOZA 806
BUTINA MIJO 806, 810, 811
BUTKOVIĆ IVO 397, 404, 725
BUŽDON 122

C

CAR PERO 1071
CAREVIĆ 304
CAREVIĆ GRUJICA 142, 197, 443, 462, 427
CAREVIĆ MARKIĆ 927
CAREVIĆ MARKO 443
CAREVIĆ MIĆO 506, 507, 508, 512, 520, 525, 542, 543, 558, 565, 566, 900
CAREVIĆ MILAN 375, 626
CEROVSKI BOZIDAR 117, 120, 121, 402, 464, 823
CESAREC AUGUST 931
CIKUŠA KATA 573
CIMESA ANA 443, 926
CIMESA JANKO 927
CIMESA JOVO 637
CIMESA MILA 443, 927
CIMESA MILADIN 134, 142, 442, 443, 453, 464, 926, 927
CIMESA MILAN 440
CIMESA MILE 318, 353, 928, 929
CIMESA MILE FUSTAR 353
CIMESA MILUTIN 354

CIMESA NIKOLA 683, 765, 1028, 1037, 1042, 1091
CIMESA D. NIKOLA 929, 969, 975
CIMESA PETAR 928
CIMESA SOFIJA 928
CIMESA STANA 443, 927
CIMESA STEVAN 926
CINDRIC ĐURO 304, 306, 813, 814
CINDRIC IVAN 445, 449
CINDRIC IVICA 807
CINDRIC JELENA 806
CINDRIC JURE 807
CINDRIC MILE 807
CINDRIC NINA 445, 702
CINDRIĆ PAJAN 445
CIVIDINI 216
CIZELIN MARIJA 782
COLNAR STEFAN 635
CORN 178
CREVAR DUŠAN 824
CREVAR ĐURO 334, 335, 336, 677, 690, 771
CREVAR MILAN 626
CREVAR MILE 835
CREVAR MILICA 591
CREVAR PETAR 835
CREVAR S. RADE 263, 761
CRLJENICA DRAGICA 860
CRNKOVIC 425
CRNKOVIC ANKA 190
CRNKOVIC DUŠAN 179, 646, 762
CRNKOVIC JOSIP 844
CRNKOVIC NIKOLA 626
CRNKOVIC PAJO 9
CRNKOVIC PAVAO 634
CRNKOVIC STANKO 47
CRNKOVIC VID 47
CUKOLINI MARCEL 358
CUKOR MILEVA 510
CVETKOVIC 90
CVIJANOVIC ĐURO 636
CVIJANOVIC JANKO 647
CVIJANOVIC JOVO 860
CVIJANOVIC KATA 860
CVIJANOVIC MACA 860
CVIJANOVIC MARKO 1089
CVIJANOVIC MILAN 391, 683, 691, 1010
CVIJANOVIC MILE 381
CVIJANOVIC MILOŠ 440, 729
CVIJANOVIC A. MILOŠ 860
CVIJANOVIC M. MILOŠ 860
CVIJANOVIC PETAR 860
CVIJANOVIC SIMO 691
CVIJANOVIC STANA 444, 446, 574, 860
CVIJANOVIC ZORKA 1006
CVIJIC JOVAN 17
CVITAK STJEPAN 683
CVITKOVIC MARIJA 805
CVJETICANIN DUŠAN 816
CVJETICANIN MILE 816

Č

CV[illegible]CANIN MOJO 356
CV[illegible]JEVIĆ MILAN 244
CAB AK KATA 591
CALIC JANKO 100, 353
CALIC JULIKA 386
CALIC MILKA 571
CALIC NIKOLA 626
ČAMAK DRAGICA 591
ČANADŽIJA P. NIKOLA 263
ČANIĆ 123, 178
CANIC VLADIMIR 200
CAVIC ANKA 527
ČAVIĆ DANICA 527
CAVIC MARIJA 527
CAVIC MARIJAN GRGA 153, 154, 399, 1051, 1058, 1070, 1094
CAVIC MILKA 490
CAVIC MILOŠ 527
CEH JOSO 162, 730
CEKRLJA LJUBISA 812
CERCIL 421
CERCIL RANDOLPH 433
ČERMAK VJEKOSLAV 1020
CICA DANICA 511
CICA M. MILAN 263
CICA NIKOLA 598, 626
CICA OSTOJA 626
CICA PETAR 766
CICA V. PETAR 263
CICA STOJAN 662
CIKA DANILO 627, 636
CIKA ĐURO 1014
CIKA MILE 627
CIKA TODOR 354
COKRLIN MI[illegible]IN 55
CORDA MIL[illegible] 762
COTRA MIHAJLO 47
COTRA N[illegible]
CUBR[illegible]KOLA 47
CU[illegible]IC PETRA 65
CU[illegible]A DRAGAN 852
D[illegible]NOVIC FERDO 78, 85, 384, 385, 643
C[illegible]T JOŽA 139, 148, 644
C[illegible]LO ANKA 778
ČU[illegible]LO MILE 636

C

CELAP JELICA 656
CELAP MILAN 656
ĆERANIC DRAGICA 854
ĆERANIC VLADIMIR 41, 854
CERIMOVIC HUSEIN 445
Dr CETKOVIC SLAVA OCKO 762, 763
CETKOVIĆ VLADO 312, 362, 398, 431
CIKA LECA 588
CIKA MIHAILO 626
Cika mile 550

ĆIKA MILKA 569
CIKA SEKA 588
CIKA STANICA 588
CIKA STOJAN 55
Cika poštiC vasilija 570
COPIC BRANKO 190, 796
CORDA DRAGICA 146
CORDA DRAGIC 146
CORDA DUŠAN 837
CORDA KATA 588
CORDA MIHAJLO 146
CORDA MILE 146
Corda milka 146
Corda miloš
Corda stanko 837
Corda vid i46
COSIC JOVAN 762, 855
COSIC MILEVA 858
COSIC NIKOLA 860
COSIC RADE 858
COSIC VLADO 858
CUIC MILOŠ 1028, 1030
CUIC MIRA 931
CUIC RADE 23, 931
CUIC ŽARKO 88, 91, 94, 98, 99, 111, 114, 116, 120, 351, 352, 358, 359, 363, 396, 440, 930, 931, 949, 980, 1028, 1029, 1069, 1072
CULIBRK MILOŠ 278, 451
CURCIC MANOJLO 41
CURCIJA JANKO 932
CURCIJA JOSIP 932
CURCIJA LOŠO 1068
CURCIJA MARKO 932
CURCIJA MILICA 591
CURCIJA MILOŠ 96, 209, 932, 933
CURCIJA MILOŠ LOŠO 162, 208
CURCIJA SIMO 932
ĆURUVIJA MILE 27, 55

D

DABIC MILIC 47
DAKIC 413
DAKIC BOJA 858, 859
DAKIC BOŽIDAR 934, 935, 936, 937
DAKIC GLIŠO 635
DAKIC KATA 937
DAKIC MARIJA 858, 859, 937
DAKIC MARKO 45, 937
DAKIC MILE 8, 11, 289, 351,401,411,412, 418, 420, 423, 426, 429, 599, 606, 644,652, 657, 658, 659, 660, 671 725, 732, 744,754, 763, 854, 859, 862, 931, 938, 977, 1032, 1110, 1396, 1402, 1415
DAKIC MILE MILOV 856
DAKIC MILICA 856, 937
DAKIC MILIC 375, 376, 380, 1040
DAKIC MILISAV 239, 764, 842, 844, 920, 921, 936, 937, 938, 956, 1049, 1065, 1083, 1084, 1380
DAKIC PETAR 858, 859
DAKIC SAVO 635
DAKIC SIMO 45, 765, 920, 937
DAKIC STANA 573
DAKIC VASILJ 937, 938
DAKIĆ VASO 856, 859
DANCULA DUŠAN 835
DANCULA MILOŠ 835
DAUTOVIC MEHMED 304, 306
DAVIDOVIC DRAGICA 591
DAVIDOVIC LJUBOMIR 85, 89
DEANOVIC MARIJA 305
DEANOVIC MILE 303
DEANOVIC MILIC 303
DEANOVIC VINKO 303
DEBELJAK MIRA 873
DEDOVIC ĐURO 25
DEJANOVIC BRANKO 763
DEJANOVIC DRAGAN 233
DEJANOVIC DRAŽA 637
DEJANOVIC DUŠAN 638, 662, 922
DEJANOVIC ĐURO 47, 98, 353, 762
DEJANOVIC LJUBA 992
DEJANOVIC MARA 593, 938, 939, 940
DEJANOVIC MILAN 113, 114, 120, 471
DEJANOVIC MILE 48, 359, 440, 451, 452, 455, 456, 457, 458, 459, 461, 462, 463, 464, 465, 598, 626, 637, 816
DEJANOVIC Đ. MILE 47
DEJANOVIC MILICA 588
DEJANOVIC MILIC 313, 377, 389, 435, 442, 682, 841
DEJANOVIC MILOŠ 114, 116, jl20, 128, 351, 352, 353, 396, 453, 471, 1048, 1049
DEJANOVIC MILOŠ LOŠO 91, 98, 100, 101, 102, 104, 110, 113
DEJANOVIC MILOVAN 41
DEJANOVIC NIKOLA 939
DEJANOVIC PERO 637
DEJANOVIC PETAR 98, 353
DEJANOVIC RADE 47
DEJANOVIC SIMO 47
DEJANOVIC SOKA 556
DEJANOVIC STEVAN 938
DELABOVIC ŠEIH 445
DELANOVIC HAS AN 816, 818
DELIC MEHMED 816
DEMONJA NIKOLA 1052
DERENCIN SELME 747, 748
DERETA MILE 96, 353
DERKOŠ KREŠIMIR 55
DEVCIC IVAN 55
DEVCIC MARKO 856
DEVCIC MILAN 512
DEVCIC PIPAN 856, 857, 858, 863, 865
DEVIC BOSILJKA 591
DEVIC BRANKO 233
DEVIC ĐURO 626, 838
DEVIC GAJO 626
DEVIC JOVAN 626
DEVIC LJULICA 591
DEVIC MICA 569

DEVIC MILA 567
DEVIC PERIN 300
DEVIC PERO 565
DEVIC RADE 48
DEVIC SENIJA 35
DIDOVIC OMER 445
DIJAKOVIC CEDO 359
DIKLIC NIKICA 781, 795
DIKLIC NIKOLA 542
DIMIC DANICA 778, 781
DIMIC NADA 153, 157, 399, 431, 742, 1057
DIVIC J. LJUBAN 264
DIVIC J. MIRKO 264
DIVLJAK MILKA 787
DMITROVIĆ DUŠAN 162, 170, 171, 254, 676
DMITROVIĆ MOJSIJE 82, 87
DOBRIJEVIĆ JOVO 695
DOBRINIC ANKA 588, 940, 941
DOBRINIC ANTON 940
DOBRINIC DORA 940, 941, 942
DOBRINIC J. DORA 588
DOBRINIC JOSIP 637
DOBRINIC STJEPAN 27, 55
DOBROSAVLJEVIC BOZO 353, 636
DOBROSAVLJEVIC BOZO FURT 96
DOBROSAVLJEVIC DUŠAN 96, 353
DOBROSAVLJEVIC ILIJA 48
DOBROSAVLJEVIC JANKO 353, 638
DOBROSAVLJEVIC LJUBICA 638
DOBROSAVLJEVIC MIHAJLO 867
DOBROSAVLJEVIC MILAN 838
DOBROSAVLJEVIC MILOŠ 627
DOBROSAVLJEVIC RADE 336, 942, 943, 944 945
DOBROSAVLJEVIC SOFIJA 942
DOBROSAVLJEVIC STANKO 942
DOJCINOVIC ĐURAĐ 55
DOJCINOVIĆ MILANKO 376
DOJCINOVIC SMILJA 384, 568
DOKIC BARA 647
DOKIC DRAGAN 652, 653
DOKIC MARKO 867
DOKIC MILE 543, 867
DOKIC MILICA 278
DOKIC MILOŠ 48, 626
DOKIC MIRKO 647
DOKMANOVIĆ STEVO 244, 246, 254, 318
DOLANJSKI MARIJA 716
DOMANI ROBERT 128, 130, 134, 162, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 243, 362, 363, 396, 399, 444, 457, 471, 980
DOMANOVIC MILE 839
DOMJAN DRAGO 244
Dr DONER KAZIMIR 652
DOTLIC BOGDAN 627
DRAGANIĆ DMITAR 244
DRAGANIĆ DRAGAN 278
DRAGIC ANKA 501, 564
DRAGIĆ DANICA 697
DRAGIC LJUBICA 491, 507
DRAGIC MILE 48, 697
DRAGIC MILKA 573
DRAGIC MIRKO 697
DRAGIC STEVAN 48
DRAGIC TOMO 697
DRAGIŠIC MIŠKO 351
DRAGOJEVIC DRAGAN 451
DRAGOJEVIC DRAGICA 591
DRAGOJEVIC NINKO 662
DRAGOJEVIC Đ. NIKOLA 264
DRAGOJEVIC PETAR 173
DRAKULIC DMITAR 627
DRAKULIC DRAGIC 627, 636
Dr DRAKULIC DRAGOMIR PUBA 742, 978
DRAKULIC JOVAN 527
DRAKULIC JOVO 627
DRAKULIC KATA 490
DRAKULIC MILENA 794
DRAKULIC MILICA 527
DRAKULIC MILOŠ 627, 654
DRAKULIC MLADEN 380
DRAKULIC NENAD BRACO 932
DRAKULIC NIKOLA 634
DRAKULIC VELJKO 978
DRASKOVIC 14, 19, 21
DRASKOVIC IVAN 15
DRASKOVIC JOVO 627
DRASKOVIC MAGDALENA 18
DRPA DUŽAN 244
DUBAJIĆ LJUBICA 781
DUBOKOVIC JAKOV 652, 663
DUDA MILA 570
DUDA MILOŠ 745
DUDUKOVIC 389
DUDUKOVIC ANDRIJA 826
DUDUKOVIĆ-DUVANDŽIJA DARA 608
DUDUKOVIC DMITAR 162, 237
DUDUKOVIC ĐURO 565
DUDUKOVIC MIJO 123
DUDUKOVIC MILOŠ 336
DUDUKOVIC NIKOLA 719
DUDUKOVIC RADE 559
DUGOŠIJA PERO 627
DUJIC JOSO 1106
DUKIĆ RADE 812
DUKOVCIC SIMO 838
DURANOVIC CEHO 802, 816
DURANOVIC OMER 440, 443, 444, 445, 821
DURKOVIC OMER KLJAKA 702

DŽ

DZAKULA BOŽICA 860
DZAKULA S. ILIJA 264
DŽODAN DRAGAN 298, 945
DZODAN P. DRAGAN 946, 049, 950

DZODAN JANKO 945
DZODAN M. JANKO 946
DZODAN JEKA 945
DZODAN LJUBICA 946, 948
DZODAN MIHAJLO MISO 945, 946
DZODAN MILA 296, 362, 494, 576, 046, 949
DZODAN MILKA 949
DZODAN MILOS 298
DZODAN MILOS CuCO 99, 353, 368, 487, 491, 494, 496, 500, 507, 520, 945, 946, 948, 949
DZODAN J. MIŠO 507
DZODAN PETAR 493, 946, 949
DZODAN STANA 946
DZODAN VASO 867

D

ĐAKOVIC 598
ĐAKOVIĆ CEDO 120, 455, 461
ĐAKOVIC DRAGAN 445, 702
DAKOVIC DRAGICA 305
ĐAKOVIC LJUBICA 591
ĐAKOVIC SOFIJA 305
ĐAKOVIC VLADIMIR 305
ĐANKOVIC JOVAN 598, 627
ĐANKOVIC JEKA 492
ĐANKOVIC MILOS 598, 627
ĐEKIC STEVO 254
ĐERĐA JOSIP 376
ĐERIC DANICA 374
DI LAS 1386
ĐIPALO BOJA 867
ĐIPALO JOVAN 103, 356
ĐIPALO JOVAN JOJA 510
ĐIPALO L. JOVAN 482
ĐIPALO JOVICA 352
ĐIPALO KATA 593, 1006
ĐIPALO ĐURIC LJUBICA 529. 548
ĐIPALO MICO 636
ĐIPALO UGRINOVIC MILA 529
ĐIPALO MILIC 103, 356
ĐIPALO MILIVOJ 104, 139, 482, 483
ĐIPALO MIRA 624
ĐIPALO NEMANJA 765
ĐIPALO NIKOLA 104, 114, 483, 1031
ĐIPALO ZORKA 527
ĐORĐEVIC VOJISLAV 93
ĐURIC ANĐA 578
ĐURIC ANĐELIJA 570
ĐURIC BRANKO 838
ĐURIC DANICA 529
ĐURIC DRAGICA 511, 529
ĐURIC DUŠAN 153, 486
ĐURIC JOVAN 627, 634
ĐURIC MARKO 850
ĐURIC MELANIJA 41
ĐURIC MIHAJLO 598, 627, 634, 838
ĐURIC MILOS LOSO 920
ĐURIC NIKOLA 534, 636
ĐURIC PETAR 130, 646, 732
ĐURIC PETAR KUK AN 471
ĐURIC SAVA 850, 852
ĐURIC SLOBODAN 1004, 1005
ĐURIC STANKO 48, 278
ĐURIC VLADIMIR 82, 86, 764
ĐURKOVIC FILIP 810
ĐURKOVIC JOZO 815, 819

E

EMILIJA BRANKO 785
ENGEL SLAVKO 746
ENGENVAR LADISLAV 15
EREMIC JOCO 381, 382, 383, 384, 387, 388, 428, 435, 560, 589, 621, 682, 683, 686, 687, 717, 718, 719, 720, .1385
EREMIC MIHAJLO 85, 87
EREMIC MILANKO 627, 634
EREMIC MILIC 364
EREMIC NIKOLA 489, 497, 500
EREMIC M. NIKOLA 491, 493, 494, 508 520
EREMIC NINKO 153, 486
EREMIC STANKO 383
EREMIC STEVO 598, 687
ERENBURG ILJA 390
ERFORT MOCO 781
ERKOVIC 715, 716
ERNJAKOVIC RADE 627
EROR ĐURO 48
EROR MICO 304
EROR MILAN 98, 353, 509, 1070
EROR MILKA 203
EROR MILOS 444, 638
EROR PERO LASTAVICA 444
EROR PETAR 105, 797
EROR RADE 553, 638
EROR J. RADE 98
EROR SIMO ZEC 638
EROR VASO 44

F

FARES MILAN 336
FERDERBAR IVAN 706
FERENC TOMO 833
FERHAD paša 16
FERKIC SULEJMAN 816
FILIPOVIC FRANJO 23, 24
FILIPOVIC MILAN 440
FILIPOVIC SILVO 246
FINK JOSIP 254, 336
FLAK KARLO 458, 463, 821
FLANJAK JURE 441
FLANJAK MIJO 441
FLJAK SLAVKO 810

FORSTENOVIC MARTIN 743
FRANK JOSIP 29, 30
FRANKOPAN 11, 12, 13, 15
FRANKOPAN STJEPAN 11
FRAS FRANJO JULIJE 23
FRKOVIC MIRKO 683
FROL FRANE 431
FUDURIC BARKA 550, 637
FUDURIC MARKO 636
FUDURIĆ STEVO 636
FUKS MILAN 751
FURAC ALEKSANDAR ACO 951, 952, 953, 954, 955
FURDEK JANKO 377, 389, 742
FURDEK KATA 589
FURLAN HERMAN 330, 335
FURLAN IVAN 99, 114, 352, 354, 358, 359, 930, 931, 980, 1029
FUŠTAR ANKA 524, 634
FUŠTAR Đ. ANKA 527
FUŠTAR S. BOŽO 264
FUŠTAR DRAGICA 527
FUŠTAR. P. DRAGICA 527
FUŠTAR LJUBA 579, 988
FUŠTAR MILOŠ 634
FUŠTAR NIKOLA 375, 376, 378, 380, 291, 693, 712, 1399, 1401

G

GABLENC LUDVIG 23
GABRIC ĐURO 837
GABRIC LJUBICA 552
GABRIC SIMO 836
GABRIC STANKO 186, 187, 188, 237, 317, 1060
GACEŠA 598
GACEŠA BOGDAN 745, 761
GACEŠA DUŠAN 162, 336, 376, 683, 690, 842
GACEŠA ĐURO 9, 691, 692, 841,956,994, 995, 996, 997, 999, 1001, 1007, 1024, 1054
GACEŠA GLIŠO 842, 955
GACEŠA ILIJA 845
GACEŠA JANKO 690
GACEŠA LJUBOMIR 697
GACEŠA MARTA 591
GACEŠA MICO 1022, 1066
GACEŠA MILE 48, 955, 957
GACEŠA MILICA 957
GACEŠA MILOŠ MIŠO 957, 958, 959
GACEŠA NIKOLA 507, 543, 565
GACESA PETAR 635
GACEŠA STEVO 837
GACEŠA TIMO 845
GACEŠA VASILJ 130, 362, 399
GAJIC NIKOLA 354
GAJIC RUZA 376, 588
GALOGAZA MILE 860
GALOGAZA MILKA 860
GALOGAZA MILOŠ 599, 627
GALOGAZA PETAR 627
GALOVIC BRANKO 624
GALOVIC JANKO 763
GALOVIC RUZA 637
GALJER HOLJEVAC NADA 254
GALJER VILIM ŠIŠO 980
GAVRANIC PETAR 25
GAZIBARA ANKA 591
U^ZIBARA BOŽICA 959
GAZIBARA EMILIJA MIRA 534
GAZIBARA GOJKO 495, 506, 507, 508, 565
GAZIBARA ILIJA 55
GAZIBARA KATA 961
GAZIBARA MARKO 627
GAZIBARA MIHAJLO 48
GAZIBARA MILE 596, 636
GAZIBARA MILICA 588, 634
GAZIBARA MILIC 55, 375
GAZIBARA MILUTIN 598, 627, 959, 992
GAZIBARA S. MILUTIN 596
GAZIBARA MIRA 490, 495, 506, 507, 515, 520, 524, 525, 536, 543, 559, 564, 565
GAZIBARA NIKOLA 237, 955, 959, ,960, 961, 992
GAZIBARA PERO 490, 506, 508, 520, 526, 959, 960
GAZIBARA SIMO 636, 961
GAZIBARA STANKO 959
GAZIBARA STE VAN 959
GAZIBARA VLADO 1106
GENERALOVIC DRAGIC 146
GENERALOVIC MILIC 48
GENERLOVIC PERO 34, 55
GERŠAK MILE 34
GERŠKOVIC 649
GLAMOČIJA ĐURO 96, 353, 839
GLAMOCIJA MILOŠ 96, 839
GLEDIC ĐURO 227, 683
GLIKSMAN 831
GLUMAC MARKO 958
GLUMAC VASO 375, 380, 635
GLUŠIĆ ANĐELIJA 278
Dr GODEK 296
GODIC ANA 511
GODIĆ ANKA 527, 591
GODIC BRANKO 527
GODIĆ DRAGICA 527
GODIĆ DUŠAN 528
GODIĆ ILIJA 527
GODIĆ LJUBA 511, 593, 1006
GODIĆ LJUBICA 506
GODIĆ MARA 48
GODIĆ M. MARKO 527, 548
GODIĆ MILAN 528
GODIĆ MILEVA 528
GODIĆ MILKA 527
GODIĆ D. MILKA 527

GODIC MILOS 627, 634
GODIĆ MIRKO 527
GODIC NIKOLA 527
GODIČ STEVO 548
GODIC ZORKA 528
GOJAK IVICA 153, 154, 155, 486, 509, 1058, 1094, 1095
GOJAK MILOŠ 1040
GOJKOVIC MILOŠ 29, 48, 55
GOJSOVIC MILE 638
GOJSOVIC MILKA 992
GOJSOVIC SVETOZAR 992
GOLDSTEIN SLAVKO 397, 404, 725
GOMIRAC SIMO 26
GORCENKO VLADIMIR 431
GOSNJAK IVAN 474, 974
GRABOV AC MARTIN 204, 277, 715
GRACANIN FRANJO 807
GRACANIN IBRO 445
GRACANIN MEHMED 812
GRACANIN SLAVKO 810
GRACANIN SIME 807
GRAHORIC HUSO 816
GRAHOV AC BUDE 534, 535, 536
GRAHOVAC JOSIP 746
GRAHOV AC MEHMED 445
GRAHOVIC MEHO 445
GRAHOVIC MUSTAFA 445
GRANZ 34
GRAŠAK JOZA 643, 826
GRAVORA ANĐICA 785
GRBA DANA 839
GRBA DANE 829
GRBA DESANKA 571
GRBA ILIJA 816
GRBA MILORAD 71
Dr GRBA MILOVAN 84, 85, 86, 87, 90, 97
GRBIC MANOJLO 18, 19, 21
GRDESIC TONE 91
GRDIC NINA 117
GRDIC PAJO 117
GRĐIC J. IVICA 807
GREDELJ ĐURO 627
GREDELJ EMIL 55
GREDELJ JOCO 34, 55
Dr GREGORIC PAJO 738
GREGORIC PAVLE 389, 390, 421
GREGURIC MARIJA 573, 574
GREGURIC MARKO 662
GRGIC MILE 765
GRGIC NIKOLA 814
GRIJAK VLADO 482
GRIJ AKO VIC MILIC 597, 627
GRIJAKOVIC VLADO 833
GRKOVIC ĐURO 663
GRKOVIC MIHAJLO 765
GRKOVIC MILE 636
GRKOVIC MILOŠ 683
GRKOVIC RADE 389
GRKOVIC VLADO 1032
GRMAN T. MILKA 589
GROL 394
GROZDANIC LJUBICA 246
GRUBAC DRAGUTIN 48
GRUBESIC ARSENIJE 35, 55
Dr GRUBIC JOVAN 85, 87
GRUBJESIC ANA 624
GRUBJESIC BOZO 48
GRUBJESIC DANILO 550, 558
GRUBJESIC JOVAN 624
GRUBJESIC MILOVAN 48
GRUBJESIC MILOVAN MISIC 556 557 558, 563
GRUBJESIC MILUTIN 939
GRUBJESIC NIKOLA 624
GRUBJESIC PERO 354
GRUBOR GOJKO 254, 333, 336
GRUBOR PERO 711
GRUDIC DRAGIC 961
GRUDIĆ ĐURO 196, 954, 961, 962, 963 1040
GRUDIC LJUBICA 591
GRUJIC MILKA 858
GRUJIC MILOŠ 719
GRUJIC VASO 634
GRŽETIĆ TONE 352
GUBIC ILIJA 162
GUNJ DRAGICA 591, 593
GUNJ ILIJA 48
GUSIC ANĐELIJA 569, 867, 948
GUSIC DANICA 527
GUSIC DMITAR 813
GUSIC DRAGAN 378
GUSIC DRAGIC 1070
GUSIC DRAGO 509
GUSIC DUŠAN 637
89 GUSIC JANE 298, 577, 948
GUSIC MARKO 836
GUSIC MILAN 440, 506, 538, 540
GUSIC MILIC 813, 817
GUSIC MILOŠ 27, 55, 102, 356
GUSIC RANKA 579
GUSIC SIMO 813
GUSIC SOFIJA 568, 574, 578, 588, 1006
GUSIC STANKO 867
GUSIC TEODOR 150, 847, 867
GUTOVSKI MIHAJLO 844
GVOIC ĐURO 835
GVOIC NIKOLA 652
GVOZDA MI LOS 694
GVOZDANOVIC 13
GVOZDENOVIC MAMULA DANICA 855
GVOZDENOVIC DRAGICA 245, 255
GVOZDENOVIC N. ĐURO 491, 501
GVOZDENOVIC JOVAN 634, 958
GVOZDENOVIC JOVO 627
GVOZDENOVIC MILOŠ 391
GVOZDENOVIC MILOŠ LOSO 778, 779, 781, 783, 784
GVOZDENOVIC NIKOLA 635

GVOZDENOVIC PAVAO 761
GVOZDIC DESA 550
GVOZDIC DESANKA 556
GVOZDIC DUŠAN 638
GVOZDIC DURO 837
GVOZDIC ILIJA 162, 237, 260, 925
GVOZDIC RANKA 174, 537

H

HABSBURG FERDINAND 15, 16
HABSBURG FRANJO 16
HABSBURG FRANJO JOSIP I 23, 24, 25, QQ qc; 4Q 44
HABSBURG LEOPOLD 16
HABSBURG JOSIP 16
HABSBURG KARLO 16
HABSBURG MAKSIMILIJAN 13
HABSBURG MARIJA TEREZIJA 16
HABSBURG MATIJA 16
HABSBURG RUDOLF 16
Dr HADZIOSMANOVIC RAZIJA 745
HAJDIN DANICA 384, 385, 387
HAJDIN DRAGICA 278
HAJDIN JOSO 1022
HAJDIN MARKO 867
HAJDIN MILE 627, 635
HAJDIN S. MILE 48
HAJDIN MILOŠ 353, 370, 765, 837, 1028
HAJDIN MILOŠ LOŠO 99
HAJDIN MILOVAN 48
HAJDINOVIC 721
HAJLIGŠTAJN BLANKA 1055
HAMERŠMIT 343
HANIBAL 268
HAZANOVIC RAMO 445
HAZLE IVICA 807
HAZLE MILAN 807
HEBRANG ANDRIJA 375, 376, 377, 381, 388, 390, 427, 428, 431, 686, 715
HEDERVARI KUEN 27, 29, 30, 36, ,77, 80, 82
HEFNER 358, 383, 1112
HERCEG VLADO 107
HIBER KATA 816
HILEBRANT 343
HINTERHALTER VJEKOSLAV 55
HINTERHOBER VJEKOSLAV 28
HITLER ADOLF 307, 308, 358, 368, 400, 401, 403, 422, 605, 819, 925, 1114
Dr HOHOLAC JOSIP 25
HOLECEK JOSO 356, 496
HOLECEK JOSO CEH 100
HOLERŠTAJN 12
HOLJEVAC VECESLAV VECO 114, 122, 128, 130, 152, 153, 154, 170, 171, 275, 292, 334, 344, 359, 362, 363, 396, 397, 398, 399. 409, 415, 431, 444, 445, 456, 457, 458, 462, 463, 468, 471, 486, 666, 774, ,834, 999, 1031, 1058, 1067, 1094
HOLJEVAC VESELIN 718, 724, 842
HOLJEVAC ZVONKO 807
HORSTEN GLEZ 358, 383, 1112, 1113
HORVAT JOSIP 77, 78, 82, 83
HORVATIC VLADIMIR 763
HRNIC MILIVOJ 305
HRNIC R. MILIVOJ 48
HRNJICA MUJO 17
HROVAT TONE 113, 114, 116, 120, 121, 359, 440, 442, 443, 451, 452, 453, 455, 456, 457, 458, 459, 461, 462, 463, 464, 465, 468, 471
HRSTIĆ DUŠAN 316, 335, 345, 963, 964, 965
HRSTIĆ MARKO 87, 627, 634, 652, 653, 654, 867
HRVATIC 198
HR2ENJAK DESANKA 573
HR2ENJAK JANJA 745

I

IĆANOVIĆ IBRAHIM 445
ILIĆ MILKA 372, 377, 389, 434, 537
ILIC TEŠO 1071
ILIJANIĆ JANJA 1055
IŠTEK LUKA 662
IVANĆEVIĆ LAZO 304
IVANCEVIĆ MILE 785
IVANĆIC FILIPINA 231
IVANKOVIĆ ANKA 857, 859
IVANKOVIĆ LJUBICA 857, 859
IVANKOVIĆ MILICA 857, 859
IVANKOVIĆ PERO 550
IVANKOVIĆ RUŽICA 857, 859
IVANOVIĆ BOSILJKA 573
IVANOVIĆ DANICA 499
IVANOVIĆ DRAGAN 635
IVANOVIĆ DRAGIC 859
IVANOVIĆ ĐORĐE 624
IVANOVIĆ MARKO 358, 1113
IVANOVIĆ MILE 765
IVANOVIĆ MILENKO 91
IVANOVIĆ MILEVA 588
IVANOVIĆ MILKA 859
IVANOVIĆ MILOŠ 635
IVANOVIĆ MILOVAN 627
IVANOVIĆ MILJENKO 354
IVANOVIĆ MIRKO 627
IVANOVIĆ MIRKO ŠIŠKO 914
IVANOVIĆ PERO 483, 491
IVANOVIĆ PETAR 506
IVANOVIĆ STANA 860
IVEKOVIĆ MLADEN 432, 433
IVKOVIC JOVO 662
IVKOVIC Đ. MATIJA 264
IVKOVIĆ MIHAJLO 634
IVKOVIC MILAN 690
IVOŠEVIC ANĐA 856
IVOŠEVIĆ ANKA 573, 593
IVOŠEVIC DUŠAN 635
IVOŠEVIĆ ĐURO 839, 855

IVOŠEVIC ĐURO -CAPAJEV 244, 246
IVOSEVIC GOJKO 624
IVOSEVIĆ ILIJA 491
IVOSEVIC JANKO 356, 490
IVOŠEVIC JOVAN 867
IVOSEVIC JOVO 652
IVOSEVIC PAVLETIC KATA 529
IVOSEVIC MILANKO 187
IVOSEVIC MILE 762
IVOSEVIC BARAC MILICA 490
IVOSEVIC MILIC 48
IVOSEVIC MILKA 570
IVOŠEVI MILOŠ 48, 729, 958
IVSIC MILE 807

J

JAGROVIC DMITAR 817, 818
JAGROVIC MILE 356, 440
JAGROVIC MILE JEŽIC 102
JAGROVIC MILIC 627, 638
JAGROVIC MILOŠ 765
JAGROVIC RADE 118, 813, 817, 818
JAGROVIC SIMO 817, 818
JAGROVIC SVETOZAR 816, 818
JAKOVIC MATIJA 842
JAKOVIC MILAN 425
JAKSIC LJUBA 570
JAKSIC P. LJUBAN 264
JAKSIC MARIJA 492
JAKSIC PAVLE 389, 473
JAKSIC SLAVKO 483
JAKUPCEVIC MILJENKO 754
JANCIC MILAN 762
JANCiC STEVO 365, 366
JANDRASIC CILI 41
JANKEZ GRGA 509, 1070
JANOVSKI 100
JANTARIĆ JELKA 781, 795
JANJANIN O. BRANKO 264
JANJANIN MIRKO 627
JANJANIN PETAR 836
JANJANIN RADE 238
JANJANIN S. SAVA 264
JANJANIN STEVO 134, 366
JANJIC LJUBA 527
JANJIC S. LJUBA 527
JANJIC MARIJA 514
JANJIC NIKOLA 514, 527
JANJIC STANKO 627, 635
JAPAN IVAN 816
JARAK ILIJA 126
JARCOV ANA 571
JAREB MILE 807
JASIKA ILIJA 48
JASIKA NIKOLA 55, 635
JEFTIC BOGOLJUB 84, 85, 87
JELAČA RADE 49
JELCIC JOSIP 23
JELICIC NIKOLA 23
JELIC MARKO 636
Dr JERINIC 296
JERINIC NIKOLA 963
JEROSIMIC ĐURO 835
JEROSIMIC MILE 835
JEROSIMIC Đ. RADE 835
JEROSIMIC N. RADE 835
JORCEVIC MILAN 836
JOVANIC ĐOKO 954
JOVANOVIC BRANKO 237
JOVCIC JANKO 835, 836
JOVICIC N. SIMO 264
JOVIC P. ANĐA 527
JOVIC S. ANĐA 527
JOVIC N. BRANKO 527
JOVIC J. DANICA 527
JOVIC Đ. DRAGICA 527
JOVIC DUŠAN 527
JOVIC ĐURO 837
JOVIC MARKO 278
JOVIC MILE 244
JOVIC I. MILE 527
JOVIC S. MILIC 527
JOVIC P. MILKA 527
JOVIC MILOŠ 278
JOVKOVIC ANTUN 635
JUG IVAN 41
JUKIC PAVA 816, 818
JURAK MARKO 41
JURANOVIC PETAR 12
JURAS DUŠAN 692
JURAS JANDRE 662
JURCEVIC IVAN 1019
JURCIC IVICA 808
JURIC DRAGAN 82, 86, 87
JURIC JOVAN 627, 635, 1059
JURIC MARKO 867
JURINIC MARKO 28, 55
JURJEVIC DRAGICA 727
JURJEVIC RANKO 215, 216
JURKOVIC PETAR 803
JUROSIN NIKOLA 807

K

KAJFES PETAR 26, 55
KAJGANIC BRANKO 336
KAJGANIC P. ĐURO 264
KAJGANIC JANKO 627
KAJGANIC MARKO 859
KAJGANIC MILOŠ 690
KAJGANIC M. MIRKO 264
KALINIC MILOŠ 627
KALUĐEROVIC DUŠAN 335, 336
KANGRGA MILOŠ 445
KANIZAJ 15
KAPIDZI paša 15
KARAĐORĐEVIC ALEKSANDAR 84, 93, 105
KARAĐORĐEVIC PETAR 93, 421

KARAJ SAVA 591
KARAJIĆ DRAGA «16
KARAJIC HASICA 304, 816
KARAMANOVIC MARKO 1096
KARAMANOVIC RADE 1096
KARAMARKOVIC BOJA 588
KARAMARKOVIĆ DRAGO 101, 354
KARAMARKOVIC LJUBA 638
KARAMARKOVIC MARKO 101
KARAMARKOVIC MILAN 638
KARAMARKOVIC PERO 677
KARAMARKOVIC RADE 101, 718
KARAMARKOVIC STANA 591
KARAN DARA 588
KARAN DESA 506, 508, 966, 1006
KARAN DRAGICA 369, 372, 380, 381, 434, 497, 567, 568, 569, 570, 572, 574, 575, 578, 579, 580, 1006
KARAN JOVAN 965
KARAN LJUBA 965
KARAN LJUBICA 536, 540, 542, 543, 570, 591
KARAN MILA 570, 591
KARAN MILAN 637, 638
KARAN MILOŠ 627
KARAN RADE 627, 636
KARAN SAVA 508, 520, 521, 525, 593, 965, 966, 967, 1006
KARAN SVETKO 365, 390
KARAN SVETOZAR 634
KARAPANDZA 364
KARAPANDZA CVIJO 70
KARAPANDZA MILISAV 18
KARAPANDZA NIKOLA 49
KARAPANDZA SAVO 635
KARAŠ BRANKO 354
KARAS PERIC DESANKA 574
KARAS IGNJATIJE GNJACO 968, 969, 975, 1041
KARAŠ MILA 968
KARAŠ MILE 353
KARAŠ MILUTIN 126, 353, 380, 672, 849, 968, 970, 971, 972, 973, 974, 975, 1047, 1105, 1106
KARAŠ NIKOLA 968
KARAS TODOR 968
KARDAKOVIC PETAR 455
KARDELJ EDVARD 381, 388, 427
KART ALI JA BOŽICA 1104
KARTALIJA DANICA 593, 761
KARTALIJA ILIJA 976,
KARTALIJA MARIJA 975
KARTALIJA M. MARIJA 976
KARTALIJA MARKO 975
KARTALIJA MILA 976
KARTALIJA MILIC 975, 976, 977
KARTALIJA MILIJA 976
KARTALIJA MILOŠ 975
KARTALIJA NIKOLA 975
KARTALIJA STANKO 763, 976
KARTALIJA VELJKO 976
KATARICA MEHO 17
KATIC ADAM 677
KATIC RADE 336
KATIC VIDA 589
KAVRAN 1385
KAZIMIROVIC VASA 1113
KEKUS NIKOLA 244
KESER ANKA 981
KESER BOZO 983
KESER DARINKA 591
KESER DRAGA 511
KESER DRAGAN 97, 98, 111, 112, 114, 353, 358, 482, 677, 1015
KESER DRAGICA 977
KESER DRAGOMIR 977, 978, 979, 980, 981
KESER DUŠAN 981
KESER ĐURO 49, 981, 982, 983
KESER LJUBOMIR 977
KESER MARKO 983, 984, 985
KESER MIHAJLO 55, 981
KESER MILE 977
KESER MILIC 983
KESER MILKA 977
KESER M. MILKA 978
KESER MILOŠ 977, 981
KESER VLADIMIR 977
KESEROVIC HOSNIJA 816, 818
KESEROVIC MUJO 816
KESEROVIC MUMIR 445
KIRSNER SLAVKO 652
KLARIC SOKOLOVIĆ AGNEZA 570
Dr KLEINHAPEL FRANC 433, 745, 746
KLICKOVIC MILE 114, 115
KLICKOVIC SIMO 1106
KLIPA ĐURO 844
KLIPA JANKO 599, 604, 627
KLIPA LJUBA 591
KLIPA MAKSIM 627
KLIPA NIKOLA 958
KLIPA STANKO 764
KLOBUČAR VJEKOSLAV CORT 414, 510
KLOKOCEVNIK SILVIJA 588
KLJAIC BAJA 860
KLJAIC LJUBICA 860
KLJAIC MARKO 860, 1401
KLJAIC MILE 860
KLJAIC MILKA 860
KLJAIC MILOŠ 1000
KLJAJIC MIHAJLO 691
KLJAJIC MILOŠ 243
KLJAJIC MIŠKO 657
KLJAJIC RADE 635
KLJAJIC RUZA 657
KLJAKOVIC VOJMIR 308
KLJUKOVICA CICA 837
KLJUKOVNICA DRAGAN 364, 627, 635
KLJUKOVNICA RADE 44
KMECIK MISO 1071
KNEŽEVIĆ DANILO 55

KNEŽEVIĆ M. DRAGAN 527
KNEŽEVIĆ S. KATA 527
KNEŽEVIĆ MILAN 638
KNEŽEVIĆ MILE 378, 391, 712, 1080
KNEŽEVIĆ MILE DUJIN 627, 635
KNEŽEVIĆ M. MILICA 527
KNEŽEVIĆ MILIĆ 49
KNEŽEVIĆ MILOS 690
KNEŽEVIĆ MILOVAN 171
KNEŽEVIĆ PAVAO 839
KNEŽEVIĆ PETAR 837
KNEŽEVIĆ M. RUZA 527
KNEŽEVIĆ SAVA 292
KNEŽEVIĆ STANKO 837
KNEŽEVIĆ STANKO ĆANOV 292
KNEŽEVIĆ VLADO 746
KNEŽEVIĆ ZORKA 591
KNEŽEVIĆ ZORKA MURAT 527
KOĆIĆ PETAR 945
KODZOMAN BOŽO 1047
KOJDIĆ IBRICA 445
KOJDIĆ JOSO 445
KOJIĆ DARA 804
KOJIĆ SAVA 804, 805
KOKIR DRAGIĆA 591, 593
KOKIR KATA 778
KOKIR MARKO 111
KOKIR MICIKA 111
KOKIR NIKOLA 49, 1385
KOKIR PETAR 111
KOKIR STEVO BAJTAGA 99, 354
KOLAR ĐURO 637
KOLAR DIMITRIJEVIĆ MIRA 436
KOLASIN ANĐELIJA 298, 577
KOLIBAS EUGEN 26
KOLIBAŠ STJEPAN 55
KOLIĆ IVANKA 1085
Dr. KOLOMAN TEREZIJA 27, 38, 57
KOLUNDŽIJA MILICA 839
KOMADINA DRAGIČ 390, 838
KOMADINA GRGA 244
KOMADINA MILE 627, 636
KOMADINA MILOJKO 627
KOMADINA NIKOLA 627, 683
KOMARICA TOMISLAV 254
KOMLJENOVIĆ BOGDAN 624
KOMLJENOVIĆ P. MILE 264
KOMLJENOVIĆ MILOS 302, 306
KONČALOVIĆ BOŽO 636
KONČALOVIČ DANICA 524, 543
KONČALOVIĆ P. DANICA 569
KONČALOVIĆ DESANKA 569
KONČALOVIĆ ĐURO 992
KONČALOVIĆ MIHAJLO 765
KONČALOVIĆ M. VASO 596
KONČALOVIČ ZORKA 569
KONČAR RADE 110, 114, 382, 467, 994. 996
KOPRENICA CANE 385, 387
KOPRENICA MICAN 112, 693
KOPRENICA STANKO 97, 111, 112, 353, 358, 663, 679, 979, 980
KOPRIVICA MILAN 49
KOPRIVICA STANKO 659
KORAĆ 413
KORAC ANKA 867
KORAĆ BARA 647
KORAC DRAGAN 646
Dr KORAC DUŠAN 641, 642
KORAC DUŠAN 412, 419, 423, 430, 434
KORAC ILIJA 627
KORAC LOSICA MAJOR 391
KORAĆ LJUBAN 162
KORAĆ LJUBOMIR 771
KORAC MILOS 153, 177, 486, 634, 383
KORAC VELJKO 375, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 428, 718
KORAJIC HASICA 445
KORAJIĆ MUJO 445
KORAJIC OMER 445
KORAJIC RAMO 445
KORENĆIĆ MIRKO 1107
KORENIĆ MIRKO 74
KORICA MARKO 242, 244, 246
KORKUT JANDRE 730
KORKUT LJUBAN 836
KORKUT MILOS 836
KORONINI JOHAN KRONBERG 23
KORVIN MATIJA 15
KOS ADAM 810
KOSANOVIĆ BOSKO 839
KOSANOVIC ILIJA 41
KOSANOVIĆ MILAN 810
KOSANOVIĆ MILIĆ 49
KOSANOVIĆ MILOS 23, 765
KOSANOVIĆ PAJO 27, 55, 970
KOSANOVIĆ RADE 27, 55
Dr KOSANOVIĆ SAVA 89, 92
KOSANOVIC SAVA 357
KOSANOVIC SAVICA 92
KOSANOVIĆ STEVO JABUČAR 382, 387, 388, 560, 686, 718, 723
KOSANOVIC STOJAN 746
KOSIC DMITAR 858
KOSIC DUŠAN 49
KOŠIĆ MILETA 55
KOŠIĆ TOMO 816
KOSIJER BOJA 636
KOSIJER V. DANICA 569
KOSIJER J. KATA 569
KOSIJER LJUBICA 564, 566
KOSIJER MILA 560, 573, 574, 579, 580
KOSIJER RADAŠINOVIĆ MILA 591
KOSIJER MILE 9
KOSIJER MILIC 627
KOSIJER SAULA MILKA 572, 578, 579
KOSIJER MILOS 627
KOSIJER PETAR 627
KOSIJER RADE 627
KOSIJER STANKA 591
KOSIJER VUK 636
KOSJER ANKA 985
KOSJER BOJA 506, 543

KOSJER DRAGICA 718
KOSJER ĐURO 863, 867, 985, 986
KOSJER MILA 598, 987, 988, 1006
KOSJER MILE 389, 719
KOSJER MILKA 987
KOSJER MILOŠ 596
KOSJER NIKOLA 839, 987
KOSJER PETAR 596
KOSJER PILIP 985
KOSJER RADE 596
KOSJER VUK VUJO 596
KOSARIC MILIVOJ 724
KOSARIC MILOVAN 95, 125, 353, 391
KOSARIĆ MILUTIN CIKO 88, 90, 93, 94, 110, 114, 122, 126, 136, 139, 148, 159,313, 329, 351, 352, 353, 356, 358, 365, 366,370, 375, 377, 385, 389, 406, 435, 481, 596,598, 599, 604, 643, 646, 647, 652. 653, 668,672, 676, 680, 695, 896, 930, 980, 1028, 1029, 1387, 1388, 1398
KOŠTRUN JOSIP BRACO 444
KOSUTIC DANICA 506, 542, 543, 550,

KOŠUTIĆ JOVO 836
KOSUTIC MARICA 860
KATARANIN RADE 305
KOTARANIN STANKA 304
KOTUR STEVO 628
KOVACEVIĆ BOGDANKA 492
KOVACEVIC BRANKO 808
KOVACEVIĆ DRAGAN 746
KOVACEVIĆ DUŽAN 636
KOVACEVIĆ DUKA 442
KOVACEVIĆ ĐURO 118, 763, 813
KOVACEVIĆ IVICA 807
KOVACEVIĆ IVKA 807
KOVACEVIĆ JURKO 807
KOVACEVIC LJUBICA 41
KOVACEVIĆ MIĆO 807
KOVACEVIĆ MILE 99, 813, 817, 818
KOVACEVIĆ MILIĆ 118, 813
KOVACEVIC MILOŠ 118, 804, 813
KOVACEVIĆ NIKOLA 807, 809
KOVACEVIĆ RADE 49
KOVACEVIC SLAVKO 810
KOVACEVIĆ TOMO 807
KOVACEVIĆ VELJKO 362, 398, 431
KOVAĆEVIC ŽARKO SOS, 8io
KOVAČIĆ DRAGAN 599, 628, 884, 885, 886
KOVACIĆ DRAGICA 989
KOVACIĆ DRAGIĆ 354
KOVAČIĆ ĐENO 847
KOVAĆIĆ ĐURO 989
KOVAČIĆ IVAN GORAN 501
KOVAČIĆ MILANKO 99, 117, 354, 486, 989, 990
KOVAČIĆ MILE 358, 375, 980
KOVAČIĆ MILE MAZGA 354, 693
KOVAČIĆ MILICA 290, 989
KOVACIĆ MILKA 785, 793
KOVAČIĆ NIKOLA 99, 123, 153, 354, 486
KOVAĆIĆ RANKA 591
KOVACIĆ SIMO 162
KOVAĆIĆ STANA 591
KOVACIĆ STANKO 628, 634, 884, ,886, 989
KOVAČIĆ TOMO 150, 847
KOZLINA 333, 334
KOZLINA ANIKA 993
KOZLINA ANKA 993
KOZLINA MATIJEVIĆ BOGDANKA 988
KOZLINA BOZO 506, 508, 601, 636, 981, 985, 988, 991, 993, 1021
KOZLINA DRAGAN 938
KOZLINA JANKO 569, 991
KOZLINA MIJO 993
KOZLINA MILA 940
KOZLINA MILE 506, 638, 993
KOZLINA MILIĆ 601
KOZLINA MILOŠ 162, 336, 337, 487, 841, 960, 966, 991, 992, 993
KOZLINA MILOŠ MIJA 596
KOZLINA MOMČILO 376
KOZLINA PAVAO 991
KOZLINA PETRA 991
KOZLINA RADE 601
KOZLINA SIMO 601, 942, 1081
KOZLINA SOFIJA 569
KOZLINA SOKA 591
KOZLINA P. SOKA 511
KOZLINA STANKA ČANA 569
KOZLINA STANKO 838
KOZLINA STEVO 628
KRAGULJAC ĐURO 628
KRAGULJAC MILE 867
KRAJAČIĆ ĐURO 169, 170, 171, 172, 173, 175, 316, 965
KRAJAČIĆ IVAN 1031
KRAJAČIĆ JOSIP VIDO 941
KRAJAČIĆ MILE 638
Dr KRALJ IVO 736, 743, 745
KRALJEVIĆ LJUBOMIR 728
KRANJC ZIVKO 28, 55
KRANJČEVIĆ JAKOV BRADA 374, 397, 401, 578, 602, 723, 724, 727, 728, 730, 737, 743, 745, 746, 769, 770, 771, 772, 774, 1401
KRANJČEVIĆ JANKO 993
KRANJČEVIĆ PERO 49
KRAS JOSIP 110, 114, 128, 132, 153, 396, 399, 415, 467, 468, 596, 725, 742, 935
KRAUTZET IVO 244
KRČA DRAGO 339
KREČA PERO 162, 372
KREČA PETAR 336
KREFT ANC 722
KREP RADE 49
KRESOJEVIC BAJO 507
KRESOJEVIĆ BOSKO 96, 838, 867

KRESOJEVIĆ BRANKO 153, 155, 235, 330, 337, 486, 509, 838, 923, 1090
KRESOJEVIĆ DMITAR MITO 95, 838
KRESOJEVIĆ DUKA 486
KRESOJEVIĆ ILIJA 838
KRESOJEVIĆ JOVAN 94, 352, 358, 1387
KRESOJEVIĆ JOVO 27, 55
KRESOJEVIĆ LAZO 838
KRESOJEVIĆ MARA 96, 377, 521, 537, 551, 565, 566, 672
KRESOJEVIĆ USKOKOVIĆ MARA 435, 564, 566
KRESOJEVIĆ MIHAJLO 27, 55, 486
KRESOJEVIĆ MILE ŠINJO 49, 381, 382, 1387
KRESOJEVIĆ MILIĆ 27, 55
KRESOJEVIĆ MILKA MITA 491, 501
KRESOJEVIĆ MISO 628
KRESOJEVIĆ PERO 831, 838
KRESOJEVIĆ SIMO 958
KRESOJEVIĆ STOJAN 55
KRESOJEVIĆ ZORKA 646
KRIVOKUĆA ADAM 555, 697
KRIVOKUĆA ANKA 573, 859
KRIVOKUĆA BRANKO 994
KRIVOKUĆA ĆEDOMIR 859
KRIVOKUĆA DANICA 548
KRIVOKUĆA KRAJINA DANICA 539
KRIVOKUĆA DRAGAN 635, 860
KRIVOKUĆA DRAGICA 573, 588
KRIVOKUĆA ĐURO ĐURAN 696
KRIVOKUĆA JELICA 994
KRIVOKUĆA JOVAN 859
KRIVOKUĆA KATA 859
KRIVOKUĆA LJUBICA 591, 593, 859
KRIVOKUĆA MARIJA 859
KRIVOKUĆA MARKO 994
KRIVOKUĆA MILA 854, 857, 859, 994, 995
KRIVOKUĆA MILAN 49
KRIVOKUĆA MILIĆ 635, 763, 854, 856, 859, 860
KRIVOKUĆA MILOŠ 859, 996
KRIVOKUĆA MIRKO 87, 696
KRIVOKUĆA NIKOLA 762, 998
KRIVOKUĆA PAVAO 49
KRIVOKUĆA RADE 378, 628, 635
KRIVOKUĆA SIMO 860
KRMAR JANKO 628
KRMAR LUKA 803
KRNETA MILAN 133
KRNJETA ĐURO 628
KRNJETA MILAN 443, 453, 927
KRNJETA MILIVOJ 816
KRNJETA MILOŠ 150, 847
KRNJETA MILOVAN 150, 847
KRONJA TOMISLAV 745
KRPAN FRANJO 1035
KRSNJAVI DRAGUTIN 25
KRUNIĆ UROŠ 344
KUFRIN MILKA 177, 376, 409, 410, 489 493, 733, 1055
KUKIĆ DANICA 511
KUKIC MILOŠ 242, 244, 246, 248, 316
KUKIĆ NIKOLA 91, 92, 97, 103, 110, 352, 742 979
KUKIĆ ZDRAVKO 745
KUKOLJ ADAM 628
KUKOLJ BOZO 628
KUKULJ BRANKO 368, 494, 496, 520
KUKULJ P. JANKO 264
KUKULJ SAVA 570
KUKURUZOVIĆ MARKO 897
KUKURUZOVIC MILAN 799
KUKURUZOVIĆ RADE 304
KUKULJAN ANTE 129, 130
KULMER ERNEST 13, 18, 19
KUNIĆ MILAN 391, 394, 550, 557
KUNIĆ MILE 111
KUNIĆ NIKOLA 1087
KUNIĆ RADE 850
KURIJA MILIVOJ 553
KURIJA MILOŠ 628, 635
KURJA MISO 292, 293
KÜSTER JOSEF 24
KUSTRIN JOSIP BRACO 162, 677
KUTNJAK JURA 808
KUZMIĆ JURE 662
KVATERNIK 121, 888
KVATERNIK EUGEN 23
KVATERNIK SLAVKO 105, 106, 107

L

LACKOVIĆ M. DUŠAN 264
LACKOVIĆ M. LJUBAN 264
LADESIĆ PETAR 14
LAJTNER KLARA 751
LALIC DUŠAN 999
LALIĆ JELICA 999
LALIC MILAN 635
LALIĆ MILE 548, 842, 999, 1000, 1001
LALIĆ MILIC 999
LALIĆ MILKA 999
LALIĆ NIKOLA 999
LALIĆ PETAR 810
LALIC SIMO 810
LALIĆ SLOBODAN 999
Dr LANG SLOBODAN 754
LAPCEVIĆ ĐURO 835
LAPĆEVIĆ ILIJA 835
LAPCEVIĆ JEKA 573, 635
LAPĆEVIC JELICA 573
LAPCEVIĆ MILOŠ 628
LAPCEVIC NIKOLA 628
LAPCEVIC M. PAVAO 835
LAPCEVIC P. PAVAO 835
LAPCEVIĆ PETAR 835
LAPCEVIC M. PETAR 264
LAPCEVIC RADOVAN 839

LAPCEVIĆ SIMO 55
LAPCEVIĆ R. STANKO 264
LASTA PETAR 432
LASTAVICA MILOVAN 304
LASTAVICA PETAR 304
LATAS 241, 248
LATAS DANE 243, 245, 251, 431
LATAS LJUBAN 374
LAUFKA VACLAV 55
LAVRNJA JOVO 353
LAVRNJA STE VAN 56
LAZIC ĐURO 746
LEGATA IVAN 978
LENJIN 437
LENJIN LEOPOLD 641
gen. LER ALEXANDER 307, 308
LEZER GINTER 722
LEZAJIC BOGDAN 516
LEZAJIC BOGIC BOCO 209
LEZAJIC M. DANICA 569
LEZAJIC MICO 375, 376, 377, 380, 992
LEZAJIC MILIC 369
LIČINA MILJUS BOJA 588
LIČINA ĐURO 496, 520
LIČINA MARKO 628, 636
LIČINA MARKO MARKIC 654
LIČINA MILOVAN 103, 356
LIČINA STANKA 588
LIČINA S. STEVAN 104, 483
LIČINA STEVO 368
LINTA MAKSIM 836
LINTA MILKA 859
LISAC IVAN 595
LISAC JANKO 636
LISAC PAVAO 838
LISAK 107
LISIC MILOŠ 49
LISIC MILOŠ LOŠIN 146
LISIC STEVAN 49
gen. LITERS 309
LIVADA DANILO DANE 414, 416
LIVADA DUŠAN 377, 382, 389, 420, 687
LIVADA M. 527
LIVADA SIMO 242, 244, 246, 320, 478, 690
LOKIC MILEVA 779
LONČAR ANKA 573
LONČAR BOGDAN 244
LONČAR DRAGICA 123
LONČAR GAJO 26, 56
LONČAR GOJKO 683
LONČAR JANKO 628
LONČAR JOVICA 130, 135, 162, 430, 925
LONČAR JOVO 706, 755
LONČAR LJUBA 123
LONČAR MARIJA 573
LONČAR MILA 558, 559, 564, 565, 566, 570, 939
LONČAR MILE 123, 278, 635
LONČAR MILICA 123
LONČAR MIRKO 364
LONČAR NIKOLA 318
LONČAR RADA 1060
LONČAR RADE 628, 635, 1001, 1060
LONČAR SIMO 375, 693, 694, 695, 683, 690
LONČAR SPASOJE 123
LONČAR STEVAN ŠNAJDER 491, 508
LONČAR STEVO 506
LONČAR VASAN 628
LONČAR VASO 634
LOPAŠIC RADOSLAV 11, 12, 13, 14, 15, 18
LORKOVIC NIKOLA 537
LOS REDZIC RUZA 683, 690
LOVRENCIC DRAGO 810
LOVRIC MILKA 588
LOVRIC NIKOLA 973
LOVRIC RADE 867
LUBARDA MARKO 323
LUBURIC MAKS 803
LUCEV OSKAR SAŠA 190, 243
LUKAC BOZO 744
LUKAC ĐURO 103, 278, 356, 597
LUKAC EVICA 860
LUKAC JANJA 860
LUKAC KATA 860
LUKAC MANE 628
LUKAC MARKO 729, 744
LUKAC MIHOLJKA 860
LUKAC NEVENKA 860
LUKAC PETAR 763
LUKAC RADE 375, 391
LUKAC STANKA 591
LUKACIC JANKO 940
LUKACIC STEVICA 153, 365, 366, 368j 369, 486, 494, 499, 506, 520, 565, 732, 835, 951
LUKACIC ZORICA 566
LUKAS 121
LUKETIC MARKO 637
LUKIC MIHAJLO 363
LUKIC MILIC 813, 817, 818
LUKIC RADE 816
LUKIC SAVA 816
gen. LUKS 273

LJ

LJEPOVIC DAMJAN 1003
LJEPOVIC DANICA 104, 490, 568, 571, 572, 574, 578, 579, 580, 1003, 1004, 1005, 1006
LJEPOVIC M. DANICA 483, 591, 593
LJEPOVIC DESANKA 1003
LJEPOVIC JEKA 1003
LJEPOVIC MILIĆ 628
LJEPOVIC MILE 103, 130, 162, 320, 356, 951, 1003, 1007
LJEPOVIC MILKA 1003
LJEPOVIC STEVAN 1003
LJESAR 452

LJUBIŠIĆ LJUBICA 654
LJUBISIC MILIC 628

M

dr MACEK VLADIMIR 84, 86, 87, 88, 90, 105, 106, 107, 425, 508, 540
MACUT DRAGICA 591, 1006
MACUT ĐURO 628
MACUT JANKO 838
MACUT MILE 628
MACUT PAVAO 636
MACUT UROŠ 636
MACAN DANICA 569
MACESIC 372, 462
MACESIC ANA 987
MACESIC BOZO 647
MACESIC CVIJETA 1067
MACESi DMITAR 56, 628
MACESIC DRAGICA 579
MAĆESIC DRAGIC 628, 863, 867
MACESIC ĐURO 49, 839, 847
MACESIC ĐURO GRUDIĆ 95
MACESIC ĐURO SLJEPCEVIC 150
MACESIC ILIJA 636, 683
MAĆESIC JANKO 49, 961
MACESIC JOSO 637
MACESIC JOVAN 56, 838
MACESIC KATA 833, 968
MACESIC MARIJA 596
MAĆESIC MARKO 1067
MAĆEŠIĆ MIĆO 727
MAĆESIC MIHAJLO 49, 368, 838, 839
MAĆESIC MILA 848
MACESIC MILAN 305
MAĆESIC MILE 264, 826, 867, 987, 1085
MACESIC MILIC 353, 368, 636, 638, 763, 1067, 1068
MAĆESIC MILIĆ MILIĆINA 95
MACEŠIC D. MILIĆ 867
MAĆESIC P. MILIĆ 867
MAĆEŠIC MILKA 511, 591
MAĆEŠIĆ MILOŠ 49
MAĆEŠIĆ MILOŠ BEKIĆ 96
MAĆEŠIĆ MIRKO 336, 506, 508, 520
MAĆEŠIĆ MIROSLAVA 569, 588
MAĆEŠIĆ NINKO 150
MAĆEŠIĆ NIKOLA 49, 598, 628, 763
MAĆEŠIC PERO 628
MAĆESIC PETAR 150, 836, 847, 867
MAĆEŠIĆ RADE 461, 648
MAĆESIC SIMO 353
MAĆEŠIĆ SIMO SLJEPĆEVIĆ 95
MAĆESIC STANICA 511, 512
MAĆEŠIĆ STANKA 592
MAĆEŠIC STANKO 27, 56, 839
MAĆEŠIĆ STEVAN 839
MAĆESIC TOMO 652
MAĆESIC VASILJ 118
MAĆEŠIĆ VOJIN 96
MADŽAR DMITAR 133, 156
MADŽAR DUŠAN 506
MADŽAR GAJO 117, 119, 448
MADŽAR MILIĆ 628
MADŽAR MILOŠ 234, 1043, 1045, 1046
MADŽAR NIKOLA 637
MADŽAR PERO 628
MAĐAR MILIC 628
MAĐAR MILOŠ 334, 336, 902, 983
MAĐERCIC DRAGICA 527
MAĐERCIC ĐURO 49
MAĐERCIC JOVAN 527
MAĐERCIC JOVO 527
MAĐERĆIĆ MILE 527
MAĐERCIC MILICA 527
MAĐERCIC MILIC 375, 628, 635
MAĐERĆIĆ NINA «856
MAĐERCIC STEVAN 527
MAGARAC ĐURO 153, 486
MAGARAC JELISAVETA 97
MAGARAC MIĆA MAĐARAC 132
MAGARAC MIĆO 604
MAGARAC MILIĆ 628, 867
MAGARAC ŽIVKOVIĆ MILIC 634, 636
MAGDIĆ LEPOSAVA 794
MAGDIĆ MIĆO 807
MAGDIĆ NIKOLA 809
MAGLIĆ JOSO 445, 446
MAGLIC JOZO 28
MAGOVAC BOŽIDAR 381
MAJSTOROVIĆ JOVO 97, 979, 1097
MAJSTOROVIĆ PETROVIĆ MACA 368, 369, 566, 568, 569, 570, 571, 573, 574, 578
MAJSTOROVIĆ MILAN ŽUŽA 100, 356
MAJSTOROVIĆ MOJO 26, 36, 56
MAJSTOROVIĆ NEĐO 1040
MAJSTOROVIĆ NIKOLA 175
MAKLOĆ beg 13, 14, 15, 16
MAKSIMOVIĆ BOZO 87
MALBASA JAKOV 727
MALBASA MARIJA 96
MALBAŠA STEVAN 836
MALEŠEVIĆ BOŠKO 286
MALEŠEVIĆ DANICA 501, 860
MALEŠEVIĆ DRAGAN 835
MALEŠEVIĆ DRAGICA 573
MALEŠEVIĆ ILIJA 286
MALEŠEVIĆ MILA 286, 501
MALEŠEVIĆ MILAN 286
MALEŠEVIĆ RADE 286, 835
MALEŠEVIĆ SAVA 628
MALEŠEVIĆ STANKA 286
MALIC DARINKA 528
MALIĆ DMITAR 391
MALIĆ EMILIJA 491, 499, 511, 548, 592
MALIC JOVO 536, 540, 548
MALIĆ LJUBICA 565, 592
MALIĆ MIĆA 139, 375, 376, 1026
MALIC MILAN 634
MALIĆ MILIĆ 254, 374, 896, 940
MALIĆ MILKA 569, 574, 579, 588, 636
MALKIĆ MUHAREM 304

MALOBABIĆ DUŠAN 56, 866
MALOBABIC ĐURO 836, 860
MALOBABIĆ IGNJATIJE 56, 836
MALOBABIC JANKO 836
MALOBABIC MIHAJLO 264
MALOBABIC MILE 628
BALOBABIC PERO 498
MALOBABIC J. PETAR 487, 507
MALOBABIC M. PETAR 264
MALOBABIC P. PETAR 836
MALOBABIC RADE 491, 700
MALOBABIC SAVA 860
MALOBABIC STEVO 628, 1056
MALOVIC MATO 378, 637
MALJAN JOCO 628
MALJAN JOSIP 636
MALJAN LJUBICA 906
MALJKOVIC DUŽAN 244
MAMIC 13
MAMULA BOGDAN 922
MAMULA BRANKO 320, 1092
MAMULA DANICA 511, 857, 860
MAMULA ĐURĐIJA 856, 860
MAMULA MIHAJLO 369, 628, 635
MAMULA MILA 860
MAMULA MILOŠ 860
MAMULA STANA 860
MANCE NIKOLA 751
MANDEL JOZEF 722
MANDIC ANKA 570, 596, 863, 867
MANDIC BRANKO 867
MANDIC DANE 785
MANDIC DMITAR 579
MANDIC DRAGICA 867
MANDIC ĐURO 95, 353
MANDIC DUKA 677, 683, 1068
MANDIC JOVAN JOVICA 509
MANDIC KATA 777, 778
MANDIC MARKO 838
MANDIC MIHAJLO 838
MANDIC MILAN 95, 354
MANDIC MILE 851, 852
MANDIC MILICA 785
MANDIC MILIC 866, 867
MANDIC MILOŠ 50, 838
MANDIC NIKOLA 867
MANDIC NINA 638
MANDIC PETAR 867
MANDIC SEKA 662
MANDIC SIMO 95, 162, 353, 489, 596, 638, 644, 901
MANDIC VASO 662
MANDIC VLADIMIR 803
MANOJLOVIC 385
MANOJLOVIC ĐURO 763
MANOJLOVIC P. NIKOLA 264, 765
MANOJLOVIC STANKO 391, 662
MANOLA IVAN 243
MANOLA SREĆKO 128, 132, 133, 146, 155, 218, 241, 242, 248, 250, 362, 363, 396, 397, 398, 405, 431, 457, 461, 468, 471, 931, 1005
MANJEROVIĆ KATA 550
MANJETA PAVAO 50
MARCEC MARKO 56
MARCINKOVIĆ MARA 570
MARĆINKOVIC RADE 87
MARETIĆ 13
MARETIC IVAN 12
MARGETA MILE 196
MARIC MARKO 837
MARIĆ MIHAJLO 50
MARIĆ PERICA 244, 246
MARIC SAVA 573
MARINAC DANE 644
MARINKOVIĆ CVIJAN 94, 352
MARINKOVIC IVO 91, 98, 110, 11, 113, 128, 129, 153, 357, 364, 396, 399, 406, 408, 415, 431, 457, 463, 467, 468, 509, 742, 979, 980, 1070, 1096
MARINKOVIC NIKOLA 56
MARINKOVIC PAVAO 33, 35, 56
MARINKOVIC SIMO 103, 356
MARJANOVIC ILIJA 628
MARJANOVIC MATIJA 141, 142, 444, 453, 454, 608, 683, 687, 690
MARJANOVIC STEVAN 56
MARKON SLAVKO 162, 366, 368, 925
MARKOVIC BOGIC 1009, 1010, 1011
MARKOVIĆ MIHAJLO 1009
MARKOVIC MILAN 196
MARKOVIC MILAN LIKA 278, 413, 451, 458, 549, 460, 461, 462, 463
MARKOVIC MILE 636
MARKOVIĆ RADE 96, 353, 943
MARKOVIĆ SAVA 812
MARKOVIC TRIFUN 1009
MARMONT 22
MARTINOVIC 500
MARTINOVIC ANICA 579
MARTINOVIĆ BOZO 628
MARTINOVIC DRAGA 490, 506, 816, 818
MARTINOVIĆ DRAGAN 765
MARTINOVIĆ DRAGICA 569
MARTINOVIC ĐURO 27, 50, 56, 95, 237, 253, 353, 368, 393, 487, 491, 492, 493, 497, 508, 628, 637, 804, 850
MARTINOVIĆ M. ĐURO 520
MARTINOVIC JANE 162, 254, 516
MARTINOVIC JANKO 683
MARTINOVIĆ KATA 569
MARTINOVIĆ LAKICA 449
MARTINOVIC LAZO 637
MARTINOVIĆ LOSO 368
MARTINOVIĆ LUKA 31
MARTINOVIĆ LJUBA 569, 1015
MARTINOVIĆ LJUBAN 1015
MARTINOVIC LJUBICA 592
MARTINOVIC LJUBO 254, 385, 387, 537, 565, 566
MARTINOVIC MARIJA 592
MARTINOVIC MICA 816
MARTINOVIĆ MILAN 409

MARTINOVIC MILE 95, 141, 237, 254, 312, 353, 368, 377, 385, 390, 414, 507, 598, 599, 628, 635, 637, 672, 841, 1012, 1013, 1014, 1015, 1042
MARTINOVIC MILIC KOV AC 628, 635
MARTINOVIC MILOS 50, 87, 597, 628, 637, 866 »
MARTINOVIC MILOS BIROS 100, 356
MARTINOVIC MILOS MUJICIN 100, 356
MARTINOVIC MILOVAN 29, 56
MARTINOVIC NIKOLA 50, 353, 635, 1015
MARTINOVIC NIKOLA CUIC 94, 95, 96
MARTINOVIC NINKO 50
MARTINOVIC RADE 816
MARTINOVIC RADICA 709
MARTINOVIC RANKA 569, 1015
MARTINOVIC STANA 816
MARTINOVIC VOJIN 1015, 1016
MARTINOVIC VOJO 153, 456
MARTINOVIC VOJISLAV VOJICA 138, 139, 486, 508, 566, 1015
MARUSIC MIRKO 1047
MASLIC MILJKAN 387
MASLIC PERO 634
MASA N. BOGDAN 714
MATAIJA MATE 244, 245
MATESIC MARKO 559, 565
MATETIC VLADO 316
MATICIC MARKO 637
MATICIC PERO 377, 389
MATIJASIC ANA 35
MATIJASIC VLADIMIR 80
MATIJEVIĆ CVIJO 655
MATIJEVIĆ DANICA 522, 550
MATIJEVIĆ DUŠAN 655
MATIJEVIĆ ILIJA 550, 558
MATIJEVIĆ MARKO 637, 655
MATIJEVIĆ MILE 50
MATIJEVIĆ M. MILE 491
MATIJEVIĆ MILICA 588
MATIJEVIĆ MILIC 608, 609
MATIJEVIĆ MILOS 1017, 1018, 1096
MATIJEVIĆ MILOVAN 368, 489, 491, 493, 494, 497, 507
MATIJEVIĆ M. MILOVAN 520
MATIJEVIĆ NIKOLA 50, 558
MATIJEVIĆ RADE 244
MATIJEVIĆ SIMO 628
MATIJEVIĆ STEVAN 56
MATIJEVIĆ VLADIMIR 481
MATOSIC IVAN 811
MATULIC GASPAR 13
MAVLIC FRANJO 25
MAVRE KATA 589
MAZINJANIN LJUBICA 570
MAZINJANIN MICO 102, 356, 440
MAZINJANIN NIKOLA 491
MAZURANIC IVAN 24, 25
MEĆAVA RADOJKA 592
MEDAKOVIC 42
Dr MEDANIC 296
MEDIC ĐURO 305
MEDIĆ RADE 305
MEDVED ANTE 813
MEDVED BOZO 306, 461, 801, 803 814 821
MEDVED GRGA 813, 814
MEDVED JURE 108
MEDVED LJUBOMIR 785, 793
MEDVED MARKO KOV AC 801, 821
MERĐAN MILIC 628
MIHAJLOVIĆ ANĐA 490, 506, 521
MIHAJLOVIĆ ANKA 286, 592, 861
MIHAJLOVIĆ BORO 850
MIHAJLOVIĆ DESA 246, 247, 529 542 568, 569, 578, 987, 988
MIHAJLOVIĆ VUKELIC DESA 529
MIHAJLOVIĆ DESANKA 580, 588, 598. 604, 607, 653, 1006
MIHAJLOVIĆ DRAZO 458, 508, 540, 671, 900, 1385
MIHAJLOVIĆ ĐUKAN 298, 948
MIHAJLOVIĆ ĐURO 76, 95, 103, 356, 628, 867
MIHAJLOVIĆ GLISO 50
MIHAJLOVIĆ IGNJATIJA 70
MIHAJLOVIĆ ILIJA 1031
MIHAJLOVIĆ JOVICA 160
MIHAJLOVIĆ JOVO 34, 56, 634
MIHAJLOVIĆ KATA 570, 1031
MIHAJLOVIĆ LOSO 604
MIHAJLOVIĆ LJUBA 286
MIHAJLOVIĆ LJUBICA 861, 1031
MIHAJLOVIĆ MARKO 838
MIHAJLOVIĆ MATO 634
MIHAJLOVIĆ MILE 1031
MIHAJLOVIĆ MILICA 286, 592
MIHAJLOVIĆ MILOS 530
MIHAJLOVIĆ MILKA 867
MIHAJLOVIĆ MIOLJKA 570
MIHAJLOVIĆ MIRJANA 490
MIHAJLOVIĆ MOMCILO 877, 878
MIHAJLOVIĆ NIKOLA 628, 635, 838
MIHAJLOVIĆ PAVAO SPOJO 709
MIHAJLOVIĆ PETAR 570
MIHAJLOVIĆ RUZA 506, 508, 520
MIHAJLOVIĆ SIMO 837
MIHAJLOVIĆ SOKA 298
MIHAJLOVIĆ STANA 286
MIHAJLOVIĆ VOIN 838
MIHALIC JURE 88
MIHALIC PETAR 941
MIHALIC RUŽA 525, 542, 550, 558, 634, 1020
MIHALIC TOMO TOBIJA 88, 369, 672, 702, 940, 992, 1019, 1020
MIHALIC VLADO 1020
MIHALJEVIC ĐUKAN 577
MIHALJEVIC SOKA 577
MIHANOVIC NIKOLA 527
MIHELCIC 122

MIJAK MICAN 215
MIJAKOVIC DRAGA 558, 559, 564, 565, 634
MIJAKOVIC DRAGO 634
MIKASINOVIC SIMO 162, 238
MIKSIĆ STEVO 330, 335
MIKULIC DESA 592
MIKULIC MILETA 838
MIKULIC MILOŠ 838
MIKULIC STANKA 592
MILANAC IVICA 811
MILANOVIC VUKASIN 25
MILASEVIC DRAGICA 588
MILASINCIC GRGA 152, 153, 154, 155, 236, 409, 486, 509, 596, 644, 1039, 1058, 1059, 1094
MILAŠINCIĆ MICA 566
MILAŠINĆIĆ STJEPAN SILJO 125, 457, 468, 931
MILASINOVIC ANKA 491, 511, 512, 514, 521, 524, 536, 540, 541, 543, 548
MILASINOVIC VUKMIROVIC ANKA 532
MILASINOVIC M. BRANKO 527
MILASINOVIC MARKO 527, 548
MILASINOVIC MILE 629
MILASINOVIC MILIC 629, 635
MILASINOVIC MILOŠ 629
MILASINOVIC SRETEN 527
MILASINOVIC ZORKA 375, 527
MILCIC DRAGUTIN 56
MILCIC JOSIP 26, 56
MILCIC RADE 56
MILETIĆ DANICA 556
MILETIC DUŠAN 244, 1048
MILETIĆ PETAR 82, 86
MILEUSNIĆ MILOŠ 41
MILEUSNIĆ SIMO 41
MILIĆEVIĆ DMITAR 835
MILIĆEVIĆ DORDE 483, 925
MILIĆEVIĆ LJUBAN 483
MILICEVIC MILE 836
MILICEVIĆ SIMO 254
MILIĆ BRANKO 812, 815
MILIC JANDRE 451
MILIĆ RADUSINOVIĆ MILICA 570
MILIĆ RADE 26
MILIĆ STO JAN 629
MILINKOVIĆ ANKA 592
MILINKOVIĆ DARA 624
MILIVOJEVIĆ STANKO 629, 635
MILOSAVLJEVIC J. MILA 511
Dr MILOSEVIC SIMO 738
MILOVANOVIC ĐERIĆ ANKA 571
MILOVANOVIĆ ĆORPIĆ DRAGICA 570
MILOVANOVIC ĐURO 637
MILOVANOVIC MILA 592
MILOVANOVIC I. SIMO 596
MILOVANOVIĆ V. STANKO 569
MILOVIĆ MATO 589
MILOVIĆ SILVIJA 589
dr MILUTINOVIC BOZO 181, 723, 731, 732
MILUTINOVIC IVAN 431
MILJANOVIĆ MILKA 859
MILJANOVIĆ PAJO 304
MILJANOVIĆ PERO 629
MILJANOVIĆ PETAR 304, 859
MILJANOVIĆ SIMO 171, 173, 629
MILJENOVIĆ ANKA 1021
MILJENOVIĆ BRANKO 873, 874
MILJENOVIĆ BOZO 391
MILJENOVIĆ DRAGIĆ 629
MILJENOVIĆ DUŠAN 111
MILJENOVIĆ DUKA 1021
MILJENOVIĆ ILIJA 391
MILJENOVIĆ JOVAN 878, 1021
MILJENOVIĆ GRMAN LJUBA 588
MILJENOVIĆ MIHAJLO 693, 694, 695
MILJENOVIĆ MILAN 662
MILJENOVIĆ MILKA 579, 598, 629
MILJENOVIĆ MILOŠ 693
MILJENOVIĆ MILOVAN 765, 1021, 1022
MILJENOVIĆ NIKOLA 96, 353
MILJENOVIĆ RADE 1021
MILJENOVIĆ SIMO 56
MILJENOVIĆ STANKO 762
MILJENOVIĆ VLADIMIR 765
MILJEVIĆ DESA 679
MILJEVIĆ DRAGIĆ 637
MILJEVIĆ ĐURO 635
MILJEVIĆ MICAN 638
MILJEVIĆ MILE 629, 635
MILJEVIĆ MILKA 569
MILJEVIĆ MILOŠ 556
MILJEVIĆ NIKOLA 657
MILJEVIĆ PAVAO 886
MILJEVIĆ PETAR 50
MILJEVIĆ STOJA 656
MILJEVIĆ VUKAŠIN SASA 886
MILJKOVIC BEGO 816
MILJKOVIĆ HASAN 439, 702, 715, 716, 717, 770
MILJKOVIC HUSEIN HUŠKA 113, 120, 121, 254,359, 374, 378, 382, 440, 442, 443, 444,447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 455,546, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 616, 694, 903
MILJKOVIC ILIJA 231
MILJKOVIĆ JOCO 1000
MILJKOVIC MILOŠ 215, 648
MILJKOVIĆ STOJA 656
MILJKOVIĆ ŠABAN 445
MILJUŠEVIĆ JANKO TANTUZ 459, 462
MILJUŠEVIC LJUBOMIR 82, 84, 87
MILJUŠEVIĆ MILE 629
MINIC 831
MIOKOVIC 22
MIRIĆ BARICA 778, 779, 782
MIRIĆ DANICA 567
MIRKOVIC MIJO 70, 74
MIRKOVIĆ MILAN 356

MIRKOVIĆ MILOS 356
MISĆEVIĆ JOVO 304
MISCEVIĆ **MILAN 662**
MIŠKOVIC ANĐELIJA 588
MIŠLJENCEVIC PAVLE 50, 354, 556
MISMAS ANTE 816
MITIĆ RANKO 213, 316, 382
MITROVIĆ DUŠAN 369
MLAĐAN JANKO 635
MLAĐAN MILIĆ 449, 629
MLAĐAN MILIVOJ 278, 451
MLAĐAN PETAR 50
MLAĐEN LJUBA 813
MOĆAN JOSO 808
MOĆAN JURE 808
MOĆAN MILA 808
MOĆAN NIKOLA 808, 810, 811
MOĆAN TOMO 807
MODRUSAN IVICA 808
MODRUŠAN JUKA 808
MODRUŠAN JURE 811
MODRUSAN NIKOLA 808
prof, **dr MOHOROVĆIĆ ANDRE 437**
MOJMIR MARTIN 489
MOLEK FRANJO 204, 710
gen. MOLINAR ANTON 23, 24
MOLOTOV 1386
MOMCILOVIĆ ĐORĐE 94, 119, 153, 155, 162, 208, 352, 486, 931, 1095
MOMCILOVIĆ ILIJA 50
MOMCILOVIĆ JOVAN 50
MOMĆILOVIC JOVO 50
MOMCILOVIĆ MILAN 102, 354, 385, 386, 387, 428
MOMCILOVIĆ MILE 118
MOMCILOVIĆ NIKOLA 50, 102, 354, 637
MOMCILOVIĆ PETAR 118
MOMĆILOVIC RADE 158
MOSKOV ANTE 107, 200, 201, 202, 268 269, 270, 271, 272, 273, 412, 413
MRAK 213
MRAOVIC DUŠAN 683, 693
MRAOVIĆ MARKO 692, 765
MRAOVIC S. MILAN 264
MRAOVIĆ MILICA 745
MRAOVIC NIKOLA 662
MRAOVIC SIMO 56
MRAOVIĆ STOJAN 662
MRAUNAC ANTE 803
MRAUNAC MIJO 441, 810
MRAVUNAC 425
MRĐENOVIĆ ANKA 527
MRĐENOVIĆ BRANKO 548
MRĐENOVIĆ DANICA 527
MRĐENOVIĆ DRAGAN 527
MRĐENOVIĆ DRAGICA 527
MRĐENOVIĆ DRAGIĆ 108, 109
MRĐENOVIĆ DRAGO 97, 111, 112, 236, 353, 414, 979
MRĐENOVIĆ ĐURO 527, 548, 978
MRĐENOVIĆ JANKO 378
MRĐENOVIĆ JOVAN 527
MRĐENOVIĆ LJUBA 527
MRĐENOVIĆ LJUBICA 527
MRĐENOVIĆ MARKO 111, 765
MRĐENOVIĆ MILA 527
MRĐENOVIĆ MILIC 527
MRĐENOVIĆ MILKA 527
MRĐENOVIĆ NEVENKA 527
MRĐENOVIĆ STANKA 527
MRĐENOVIĆ STEVAN 527
MRĐENOVIĆ TEODOR 548
MRGIĆ JEKA 556
MRGIĆ MIHAJLO 1048
MRKALJ MARKO 859
MRKALJ MILE 45, 683, 1003
MRKIC BOZO 150, 847
MRKIĆ DRAGAN 375
MRKIĆ DRAGO 389, 486, 680, 690
MRKIĆ JOVAN 50
MRKIĆ MARKO 330, 385, 386, 387, 428, 486, 635
MRKIĆ MILOŠ 850
MRKIĆ PETAR 50
MRKIĆ SIMO 629, 637
MRKIĆ STANKO 50
MRKIĆ STANKO ĆANE 138, 368
MRKOBRAD MILE 629
MRKOBRADA 214
MRKOBRADA ANĐELIJA 860
MRKOBRADA ANKA 856, 860
MRKOBRADA BORO 483
MRKOBRADA ĐURO 860
MRKOBRADA MARKO 860
MRKOBRADA MILICA 856, 860
MRKOBRADA MILIC 856, 860
MRKOBRADA MILKA 856
MRKOBRADA MILOŠ 856, 860
MRKOBRADA MIRKO 860
MRKOBRADA PERO 213
MRKOBRADA RADE 856, 860
MRKOBRADA SAVA 213
MRKOBRADA VASO 860
MRKONJIĆ DANICA 1023
MRKONJIC ILIJA 162, 184, 187, 1023, 1024
MRKONJIĆ JOVAN 1023
MRKONJIC NIKOLA 629
MRKŠA STJEPAN 56
MRKŠIĆ M. DRAGAN 264
MRKSIC ĐURO 244
MRMIĆ ALEKSANDAR 26, 27, 56
MRMIC MARKO 839
MRMIĆ NIKOLA 637
MR2LJAK IBRAHIM ZELENKO 444, 445, 447, 451, 508, 702, 1101, 1102
MUDRIĆ SAVA 818
MUDRIC VASO 813, 817
MUIĆ DRAGAN 709, 823, 827, 828, 849, 850, 851, 853
MUJIĆ DRAGAN 594
MUJIĆ DRAGUTIN 29, 56
MUJIC JANDRE 635

MURTA BORIS 981
MURTA IGOR 981
MURTA JELENA 981
MURTIĆ ARIFAN 813
MUSOLINI BENITO 105, 363, 605, 819, 925
MUSULIN ANKA 527,
MUSULIN MARKO 528
MUSULIN MILIC 531, 662
MUSULIN S. MILIĆ 527
MUSULIN PETAR 50
MUSULIN RADE 50
MUSULIN SAVA 592
MUSULIN STANKO 162, 185, 187, 188, 1025, 1026
MUSULIN ZORKA 528
MUSKINJA ANĐELIJA 568, 654
MUSKINJA SIMO 636
MUSNJAK DRAGAN 942
MUŠNJAK JANKO 940
MUSNJAK JURA 940
MUSNJAK MARKO 942
MUTIČ S. DRAGAN 264
MUTIĆ ĐURO 506
MUTIĆ S. PAVAO 264

N

NADAŽDI MARIJA MAGDALENA 15
NADAŽDI TOMO 14, 15
NAD KOŠTA 960
NAKIĆ JOSIP 807
NAPIJALO ANA 511
NAPIJALO ANĐELIJA 288, 291
NAPIJALO ANKICA 278, 291
NAPIJALO CVIJAN 867
NAPIJALO CVIJETA 867
NAPIJALO DRAGAN 640, 885
NAPIJALO DRAGICA 878
NAPIJALO DRAGIC 288
NAPIJALO M. DRAGIC 867
NAPIJALO P. DRAGIC 867
NAPIJALO T. DRAGIC 867
NAPIJALO ĐURO 288, 878
NAPIJALO ILIJA 150
NAPIJALO JANKIC 990
NAPIJALO KATICA 569, 579
NAPIJALO RADULOVIC KATICA 99, 354
NAPIJALO LJUBICA 867
NAPIJALO M. LJUBICA 501
NAPIJALO I. MARKO 867
NAPIJALO J. MARKO 867
NAPIJALO MIHAJLO MISAN 86, 87, 88, 89, 90, 99, 117
NAPIJALO MILAN 381, 385, 386, 387, 599, 629
NAPIJALO MILANKO 629
NAPIJALO MILE 883
NAPIJALO MILICA 278, 291
NAPIJALO MILIĆ 9, 320, 383, 385, 386, 387, 764, 765, 916, 946, 950, 990, 1022, 1026, 1072, 1079, 1084
NAPIJALO B. MILIC 867
NAPIJALO D. MILIC 867
NAPIJALO L. MILIC 867
NAPIJALO MILOŠ 99, 354, 867, 878, 880
NAPIJALO MILOŠ LOŠIN 364
NAPIJALO MILOŠ MIŠAN 268, 363, 364, 387, 388, 406, 599, 624, 709, 719, 725, 1387
NAPIJALO NINKO 867
NAPIJALO PERIŠA 885
NAPIJALO PETAR 51, 847
NAPIJALO RADAN 99, 354, 358, 980
NAPIJALO M. RANKO 501
NAPIJALO SIMO 867
NAPIJALO SOFIJA 278
NAPIJALO SOKA 948
NAPIJALO STANICA 278
NAPIJALO STE VAN 51, 865, 867
NASTIC 30
NAVRATIL IVO 746
NAZOR VLADIMIR 431, 796, 1382
NEORIČIC MILIJAN 377
NERALIC FRANJO 808
NERALIC IVAN 808
NERALIC TOMO 808
NIKOLIC DESANKA 22
Dr NIKOLIC VLADIMIR 25
NIKOLIŠ BRANKO 86, 89, 406, 604, 658, 677
Dr NIKOLIŠ GOJKO 736, 737
NIKOLIŠ MILOŠ 711
NIKOLIŠ NIKOLA 856
NIKOLI STANA 859
NINKOVIC PETAR 839
NINKOVIC ZORKA 816, 818
NIKŠIC 412
NIKŠIC IVAN 441
NIKŠIC IVAN PALAJNER 445, 446
NIKŠIC JANDRE 765
NIKŠIC JOVAN 662
NIKŠIC JOVO 831
NIŠEVIC 385
NIŠEVIC MILAN 662
NIŠEVIC P. NENAD 264
NOVAK BOŽENA 624
NOVAK NIKOLA 1026, 1027, 1028
NOVAK ZIZA 231
NOVAKOVIC 241, 489
NOVAKOVIC ANĐELIJA 292, 293
NOVAKOVIC BRANKO 652, 1082
NOVAKOVIC DESANKA 861
NOVAKOVIC DRAGAN 490, 506, 507, 629
NOVAKOVIC DRAGICA 292, 293, 294
NOVAKOVIC DUŠAN 56, 861
NOVAKOVIC DUŠANKA 861
NOVAKOVIC ĐURAĐ 629
NOVAKOVIC ĐURO 243, 245, 431, 638, 861
NOVAKOVIC ILIJA 635

NOVAKOVIC IVAN 14
NOVAKOVIĆ JANKO 861
NOVAKOVIC JELENA 292, 294, 571
NOVAKOVIC JOVAN 292, 293
NOVAKOVIC KATA 280
NOVAKOVIC KATA KIKA 527
NOVAKOVIC MIHAJLO 861
NOVAKOVIC P. KATA 527
NOVAKOVIC MARIJA 861
NOVAKOVIC MILA 861
NOVAKOVIC MILE 27, 29, 56, 629, 635, 837, 867
NOVAKOVIC MILICA 292, 293, 294, 861
NOVAKOVIC MILIC 88, 861, 980
NOVAKOVIC MILIC STARI 291
NOVAKOVIC MILKA 294, 571, 861
NOVAKOVIC MILOŠ 861, 867
NOVAKOVIC MIRKO 861
NOVAKOVIC NIKO 861
NOVAKOVIC NIKOLA 173, 174
NOVAKOVIC PAVAO 638
NOVAKOVIC PERO 636
NOVAKOVIC PERO MIKULIC 292, 599, 604, 629, 634
NOVAKOVIC PETRA *292*
NOVAKOVIC RADE 837
NOVAKOVIC SAVA 629
NOVAKOVIC SEKA 293
NOVAKOVIC SOFIJA 592, 861, 867
NOVAKOVIC M. SOFIJA 527
NOVAKOVIC STANKA 861
NOVAKOVIC STANKO 629, 861
NOVAKOVIC STEVO 390
NOVAKOVIC STEVO JUG 278
NOVAKOVIC SVETOZAR 861
NOVAKOVIC VLADO 237, 375, 377, 561, 963, 1035
NOVAKOVIC ZORA 580
NOVAKOVIC D. ZORKA 861
NOVAKOVIC I. ZORKA 861
NOVAKOVIC M. ZORKA 861
NOVICKI PETAR 816
NOVKOVIC BRANKO 1388
NOVKOVIC DRAGIC 99, 353, 1028
NOVKOVIC ĐURO 336
NOVKOVIC GOJKO 255
NOVKOVIC MILIC 370, 389, 390, 391, 394, 672, 693, 704, 1028, 1029, 1030
NOVKOVIC MILIC BASACAN 91, 98, 120, 130, 162, 189, 351, 352, 358, 359, 366, 385
NOVKOVIC MOJSIJE 683
NOVKOVIC NIKOLA 173, 174, 412, 704, 1026
NOVKOVIC PAJO 96, 353
NOVKOVIC PETAR 51, 353, 390
NOVKOVIC SANDRA 778

NJ

NJEGULA PETAR 51

o

OBAJDIN IVAN 809
OBAJDIN JANKO 805, 808
OBAJDIN JOSIP 808
OBAJDIN MARKO 805, 808, 809, 811, 857 858
OBRADOVIC ILIJA 576
OBRADOVIC LJUBICA 816
OBRADOVIC MICO 244
OBRADOVIC MILAN 729
OBRADOVIC MILE 629, 836
OBRADOVIC NIKOLA 629
OBRIC MARKO 440
OBRIC MILKA 816
OCAK VLADO DADO 255, 336
Dr OCKO SLAVA 745
OGULINAC FRANJO SELJO 362, 398, 409, 431, 733
OKANOVIC EMINA 717
OKANOVIC NEMEGA 802
OLJACA PETAR 41
OPACIC BOGDAN 666
OPACIC BRANKO 647
OPACIC DANICA 1005, 1008, 1032
OPACIC DRAGICA 114, 375, 376, 390, 391, 567, 568, 569, 571, 572, 574, 578, 579, 580, 588, 672, 729, 777 778, 1005, 1006, 1031
OPACIC DUJKO 152, 368, 374, 1094
OPACIC DUŠAN 683, 1032, 1033, 1034, 1035, 1036, 1066, 1098
OPACIC M. DUŠAN 103, 169, 356, 482, 646
OPACIC U. JANKO 527
OPACIC JOVAN 51
OPACIC U. JOVAN 527
OPACIC LUKA 976
OPACIC BASTAJA LJUBA SEJKA 255
OPACIC MARKO 1038
OPACIC MIHAJLO 1032
OPACIC MILAN 624
OPACIC MICO 729, 745
OPACIC MILE 354, 1033, 1036, 1037
OPACIC MILOŠ 70
OPACIC MIRA 377, 491, 499, 507, 512, 520, 521, 522, 525, 531, 534, 537, 543,550, 551, 565, 566, 588, 607, 672
OPACIC MOJO 354
OPACIC NENAD 1038
OPACIC NIKOLA 97, 353, 979
OPACIC NINA 111, 482
OPACIC RANKA 569
OPACIC STANKO CANICA 73, 88, 90, 93, 98, 103, 111, 114, 119, 122, 126, 127, 128, 129, 130, 132, 134, 135, 143, 147,148, 151, 159, 161, 170, 176, 181, 183, 184,185, 188, 190, 193, 215, 238, 275, 334, 352,353, 356, 358, 359, 362, 366, 372, 374, 376,380, 381, 385, 388, 389, 396, 397, 398, 399,405, 419, 421, 427, 431, 455, 456, 471, 479,481, 483, 497, 540, 548, 644, 666. 668, 672,680,

727, 732, 777, 902, 909, 912, 930, 931, 944, 971, 979, 980, 992, 999, 1005, 1031, 1034
OPAĆIĆ UROŠ 130, 152, 153, 154, 155, 158, 218, 244, 246, 336, 483, 486, 487, 489, 510, 565, 1038, 1039, 1040, 1057, 1058, 1094
OPAĆIĆ VUKA 785, 793
OPAČIC VUKOSAVA CICA 515, 729, 745, 1007, 1031, 1036
OPACIC ZORAN 486
OPACIC ZORKA 490, 568, 579, 592, 1094
OPACIC ZORKO 139, 148, 729, 734
OPACIC ŽARKO 677
OPALO MILICA 520
OPARNICA ĐURO 885
OPSENICA DUŠKA 565
OPSENICA STEVO 974
ORABOVIC PANE 629
OREŠCANIN ANKA 492
OREŠCANIN BOGDAN 129, 130, 134, 161, 177, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 189, 238, 312, 344, 362, 385, 387, 389, 396, 474, 489, 736
OREŠCANIN BOJA 1031
Dr OREŠCANIN BONKA 736, 745
OREŠCANIN BOZO 637, 661
OREŠCANIN DARA 491, 506, 507, 512, 516, 536, 543, 548, 550, 564, 565
OREŠCANIN JAGROVIC DARA 523
OREŠCANIN DARINKA 492, 559
OREŠCANIN ILIJA 491, 508, 521, 629
OREŠCANIN MARIJA 746
OREŠCANIN MILAN 365, 366, 368, 504, 598, 629, 726
OREŠCANIN MILICA 1040
OREŠCANIN M. MILIVOJ 264
OREŠCANIN NADA 492, 567, 568, 569, 570
OREŠCANIN NIKOLA 483, 1040, 1041, 1042
OREŠCANIN PETAR 629
OREŠCANIN RADE 629
OREŠCANIN SAVA 492, 542, 558
OREŠCANIN SLAVKA 729, 745, 1031
OREŠCANIN SRĐAN 1040
OREŠCANIN STOJAN 576
OREŠKOVIC MARKO 91, 93, 103, 132, 352, 398, 431
ORLIĆ MARA 576
ORLIĆ MARIJA 500
ORLOVIC SAVA 241
ORŠIC FRANJO 18
OSTROGOVIC MIRO 432
OŠTRIC JANKO 940

P

PADEŽANIN DUŠAN 629, 634
PADE2ANIN JANKO 629, 634
PADEŽANIN MIHAJLO 51
PADEŽANIN M. MILE 264
PADEŽANIN MILIC 629
PADEŽANIN MILOŠ 637
PADEŽANIN PERO 693
PADEŽANIN RADE 655
PADEŽANIN VOJIN 490, 506
PAIC ĐURO 303, 762
PAIC MIHAJLO 51
PAIC NIKOLA 41
PAIC NIUHA 303
PAIC RADE 762
PAIC STEVAN 763
PAJAZETOVIC ALE 445
PAJAZETOVIC EDHEM 445
PAJAZETOVIC EDHEM ĆULE 278, 451
PAJAZETOVIC HASAN 445
PAJAZETOVIC HUSO 444, 445, 447, 458, 821, 1099, 1100
PAJAZETOVIC SULEJMAN 816
PAJIC 365
PAJIĆ ANKA 511, 948
PAJIĆ DRAGAN 130, 160, 175, 187, 230, 240, 244, 246, 253, 254, 260, 261, 263, 318, 329, 333, 336, 342, 365, 677, 771, 772, 854, 948, 969, 1029, 1030, 1080, 1089, 1093
PAJIĆ I. DRAGAN 9, 1372
PAJIC J. DRAGAN 1401
PAJIĆ DUŠAN 659, 663, 816
PAJIC ĐURO 1042
PAJIĆ ILIJA 447, 1099, 1100
PAJIC JANKO 51
PAJIĆ JOVAN 629, 634
PAJIĆ JOVANKA 948
PAJIĆ KATA 946
PAJIĆ LJUBICA 778, 779, 781, 782, 948
PAJIC MANE 885
PAJIĆ MARIJA 948
PAJIĆ MARKO 948
PAJIĆ MICA 570
PAJIĆ MILAN 51, 233, 255, 1042, 1043, 1044, 1045, 1046
PAJIĆ MILE 1042
PAJIĆ MILICA 588
PAJIĆ MILIĆ 51, 318, 1046, >1047, 1048, 1106
PAJIC MILKA 305, 307, 536, 592, 593
PAJIĆ MILKA CICA 491, 501, 506, 529, 543
PAJIĆ MILOŠ 1042
PAJIĆ MIRKO 1042
PAJIĆ MILUTIN 1042, 1048
PAJIĆ MOJSIJE 76, 354
PAJIC NIKOLA 146, 354, 629, 948
PAJIĆ PETAR ĆUĆA 144, 195
PAJIĆ RANKA 948
PAJIC SIMO 1046
PAJIĆ SOFIJA 1042
PAJIĆ M. STANICA 491, 860
PAJIC STEVAN 946
PAJIĆ TODOR 51
Dr PAKOVIĆ ANTE 585, 751
PAPA NIKOLA 56
PARA VINA MARKO 764
PAŠIC 81, 82, 83

PAULIC 425
PAULIC IVICA 811
PAULIC LOVRO 441
PAULIC NIKOLA 809
PAULIC STANKO 441
PAUNOVIC DRAGISA 878
PAUSAN NIKOLA 809
PAVELIC ANTE 43, 88, 105, 107, 112, 123, 126, 138, 172, 200, 202, 258, 267, 268, 270, 307, 308, 351, 358, 363, 368, 370, 402, 404, 424, 426, 484, 700, 817, 819, 822, 843, 888, 925, 931, 943, 972, 973, 974, 1012, 1082, 1101, 1106, 1110, 1112
PAVICIĆ SIMO 28, 56
PAVICIC SOFIJA MASA 537
PAVIC DRAGICA 570, 592, 638, 661
PAVIC DUŠAN 300
PAVIC ĐURO 51, 100, 353
PAVIC ILIJA 629
PAVIC JANKO 661
PAVIC LAZO 23, 161, 235, 253
PAVIC MICO 100, 101, 353, 1048, 1049, 1050, 1051
PAVIC MILAN 51
PAVIC MILE 300
PAVIC MILOVAN 51
PAVIC MISO 300, 354
PAVIC OROZ 259, 335
PAVIC NEVENKA 624
PAVIC NIKOLA 100, 300, 353
PAVIC SIMO 27, 56
PAVIC VULETIC SIMO 244
PAVIC STANKA 570, 579, 588, 589, 592, 1048
PAVIC VASILIJA 593
PAVIC VASO 51
PAVKOVIC JAKOV 56
PAVKOVIC JANKO 51
PAVKOVIC MARKO 852
PAVKOVIC MILA 592
PAVKOVIC MILICA 588
PAVKOVIC MILOŠ 51
PAVKOVIC MIRKO 9
PAVKOVIC NINKO 449
PAVKOVIC PETAR 244
PAVKOVIC STANKO 629
PAVLEK MIHOVIL MISKINA 88
PAVLETIC KATICA 591
PAVLINSKI GRDOS 14
PAVLOVIC 241
PAVLOVIC ADAM 255
PAVLOVIC CEDOMIR 26
PAVLOVIC BULAT DANICA 585
PAVLOVIC DARINKA 559, 560
PAVLOVIC DUŠAN 100
PAVLOVIC GOJKO 836
PAVLOVIC ILIJA 385, 431, 672
PAVLOVIC ILIJA CICA 132, 243, 245, 246, 248, 249, 250, 251
PAVLOVIC JOVAN 836
PAVLOVIC MANE 318, 583
PAVLOVIC MICUN 213, 344
PAVLOVIC MILAN 353
PAVLOVIC MILAN VELIMIROVIC 96
PAVLOVIC MILKA 591
PAVLOVIC NIKOLA 51
PAVLOVIC STEVAN 231
PAVLOVIC R. STO JAN 491
PAVLOVIC P. TEODOR 264
PECOJA JOSIP 781, 794
PECANAC 81
PECANAC KOŠTA 82, 894
Dr PEDISIC IVO 747
PEJACEVIC LADISAV 24
PEJCIC ANTE 56
PEJNOVIC 370
PEJNOVIC KATA 760
PEJNOVIC MILE 51, 52
PEJNOVIC SIMO PEKAR 244, 246
PEKIC DUŠAN 144, 153, 186, 187, 466, 486, 672, 926, 1051, 1052, 1073, 1082, 1083, 1104
PEKIC MILIC MICO 696
PEKIC NIKOLA 356, 1051, 1073
PEKIC PANE 635
PEKIC PANTELIJA 629
PEKIĆ RADE 378
PEKIN IVAN 378, 385, 388
PENIC ĐURAĐ 56
PENIC ĐURO 96, 629, 634, 636
PENIC Đ. JANKO 96
PENIĆ MICO 96
PENIĆ MILIC 51
PENIC PETAR 838
PENIC STOJAN 677, 683
PELES JANKO 507, 543
PELES RADE 835
PELES TOMO 635
PERAK MICO 808
PERAKOVIC JANKO 27
PEREMIN MIRJANA 1106
PERENCEVIC ĐURO 763
PERIC ANDRIJA 873, 1053
PERIC DESA 568, 967
PERIC DESANKA 567
PERIC DRAGICA 733
PERIC DRAGIC 881, 882
PERIC IGNJATIJE GNJACO 97, 110, 161, 162, 170, 187,191, 195, 213, 259, 320, 417. 435, 436, 461,486, 487, 582, 594, 641, 649, 676, 739, 765,791, 823, 846, 881, 904, 908, 923, 945, 955,962, 963, 965, 979, 984, 986, 1016, 1040, 1051, 1056, 1059, 1062, 1081, 1084, 1087, 1093, 1096
PERIC ILIJA 97, 882, 883, 884, 1054, 1055
PERIC JAKOV 491, 506
PERIC JEKA 869
PERIC JAKOV JAPO 543
PERIC JANDRE 599, 629, 862, 881, 882, 883
PERIC JANKO 882, 883
PERIC JOVO 380, 390, 551, 557, 634
PERIC KATA 569, 574, 881, 883
PERIC LJUBICA 591, 892

PERIC MARIJA 567, 568, 569, 571, 572, 574, 579, 580, 588, 589, 608, 636
PERIC MIĆO 729, 745
PERIC MILA 91, 97, 111, 112, 482, 568, 678, 979, 980, 1054, 1055, 1056
PERIC MILE 97, 676, 693, 694, 1056
PERIC MILIVOJ 51
PERIC MILOS 952, 954, 955
PERIC MILUTIN 882, 883, 884
PERIC NOVAK 867, 881, 883
PERIC NINKO 882
PERIC PETAR MUSULIN 635
PERIC SLAVKO 733
PERIC SOFIJA 882, 883
PERIC STANA 591
PERIC STANKA 1054, 1055
PERIC STEVO 676
PERIC STJEPAN 690
PERINOVIC JANKO 553
PERKOVIC JOSIP 56
PERSE DANKO 57
PERSEN MIRKO 357
PESKE FERDO 720
PESUT MICO 683
PETELKA SLAVKO 41
PETRICIC PETAR 816
PETRIC MILE 867
PETRIC VIDA 867
PETROVIC ANTE 51
PETROVIC BARTOL 669
PETROVIC BRANKO 482
PETRROVIC DARA 1006
PETROVIC DRAGAN 442
PETROVIC DRAGIĆA 506, 527, 534, 559, 560, 629
PETROVIC L. DRAGIĆA 527
PETROVIC VIDIC DRAGIČA 527
PETROVIC DUŠAN 305
PETROVIC ĐOKO 432
PETROVIC ĐURO 597, 598, 629, 636, 1056, 1057
PETROVIC JOVAN 51
PETROVIC KATICA 41
PETROVIC LJUBAN 636
PETROVIC LJUBICA 490
PETROVIC MIHAILO 41
PETROVIC MILE 87,, 333, 512
PETROVIC MILIC 952, 1057
PETROVIC MILOJKA 299
PETROVIC MILOS 375, 376, 389, 487, 607, 850
PETROVIC MILOS PEK 130, 153, 155, 158, 176, 486, 1056, 1057, 1058, 1059
PETROVIC PETAR 29, 56, 66, 93, 96, 624, 816, 818
PETROVIC RUŽA 527
PETROVIC SOFIJA 1056, 1057
PETROVIC VASO 51
PETROVIC VLADIMIR 56
PEURAČA ANĐA 246
PEURAČA BOŽO 369, 637
PEURAČA ĐURAĐ 629
PEURAČA ĐURO 51, 369
PEURAČA MILE 825, 832, 839
PEURAČA MILKA 491, 506, 507, 508
PEURAČA MILUTIN 51
PEURAČA PERO 157, 158, 162, 336, 486, 895, 952, 953, 954, 1058
PEURAČA PETAR 153
PEURAČA RADE 610, 659
PIJADE MOSA 419, 431
PIJEVAC LUKA 57
PILINGER VLADIMIR 744, 745
PILIPOVIC MILE 816
PILJEVIC ĐORĐE 1018
PINTER MATILDA 41
PISAC JURAJ 14
PIŽAR_MARKO 123
PJEVAČ LJUBICA 351
PJEVAČ MILOS 630
PJEVAČ PA VA 805
PLEMENCIC JOSO 886
PLEMIĆ ANDRIJA 57
PODKRAJAC BOZO 648
PODLESAK MARIJA 816
POIC MILIVOJ 305
POKRAJAC MIHAJLO 51
POKRAJAC NINKO 51
POLIMAC SAVA 630
POLOJAC R. ĐURO 264
POLOJAC MILICA 593, 1006
POLOJAC NIKOLA 836
POLOJAC UROS 51
POLOJAC VELJKO 193
POLOVIC J. 637
POLOVIC MARKO 88, 372
POLOVINA JANKO 765
POLJAK ANICA 858
POLJAK ANKA 858
POLJAK ANTE 858
POLJAK BRANKO 858
POLJAK ĐURO 1072
POLJAK JOSO 199
POLJAK MARIJA 858
POLJAK MILA 858
POLJAK MILEVA 858
POLJAK MILICA 858
POLJAK MILKA 858
POLJAK MILOS 858
POLJAK NIKOLA 630, 858
POLJAK VASO 858
POPOVIC ADAM 305
POPOVIC ANA 817, 818
POPOVIC ANKA 814, 817, 818
POPOVIC BOGIC 96, 114, 353, 943
POPOVIC BOGIC CELAR 125
POPOVIC BOŽO 96, 353
POPOVIC DMITAR 278, 451
POPOVIC DUŠAN 897
POPOVIC ĐURAN 598
POPOVIC ĐURO 215
POPOVIC ILIJA 278, 451
FOPOVIC JOVAN 51
POPOVIC JOVAN BAJA 390

POPOVIC LAZO 51
POPOVIC MARKO 521, 543
POPOVIC MIHAJLO 52
POPOVIC MILA SEJKA 569
POPOVIC MILAN 95, 158, 353, 380, 391, 394, 455, 630, 1097
POPOVIC MILE 51, 278, 451
POPOVIC MILENTIJE 241
POPOVIC MILOŠ 375, 391
POPOVIC MILOVAN 171, 172, 637
POPOVIC MIRKO 816
POPOVIC NIKOLA 305
POPOVIC NINA 305
POPOVIC NINKO 390, 488
POPOVIC PERO 305
POPOVIC SARA 570
POPOVIC SIMO 646
POPOVIC SIMO MICA 132
POPOVIC STANKO 305
POPOVIC STEVO 25
POPOVIC TODOR 13
POPOVIC VLADIMIR 368, 509
POPOVIC VLADO 252, 399, 431, 643
POPOVIC ZLATA 592
POŠTIC M. BRANKO 527
POŠTIC DESANKA 492
POŠTIC KATA SEJA 570
POŠTIĆ LJUBAN 630
POŠTIC BUČAN LJUBICA 570
POŠTIC LJUBOMIR 598
POŠTIC MILAN 491
POŠTIC MILE 598, 630, 734, 771, 773
POŠTIC MILKA 570
POŠTIC MIRKO 162, 193, 412, 496, 498, 677, 882
POŠTIC PETAR 638, 859
POŠTIC M. PETAR 264
POŠTIC D. RADE 264
) POŠTIĆ M. RADE 264
POŠTIC STANKO 598, 630
POTKONJAK MICAN 445
POTKONJAK MILOŠ 804
POTKRAJAC MILE 356
POTKRAJAC NIKICA 255
POTKRAJAC NINKO 908
POTKRAJAC PAVEL 57
POTOCNJAK VJENCESLAV 57
POZDERAC NURIJA 440
POŽEGA FRANJO 811
POŽEGA MILE 808
POŽEGA TOMO 808
PRAŽIC ILIJA 440
PRAŽIC LAZO 51, 630
PRAZIC NIKOLA 440
PREBEG FILIP 57
PREBEG MIHOVIL 41
PREDOJEVIC HASAN 16
PREDOJEVIC NEVENKA 785
PREDOVIC JELA 434, 566, 568
PREDOVIC NADA 785, 793
PRIBICEVIC 81, 82
PRIBICEVIC MILAN 30
Dr PRIBICEVIC RADE 427, 431
PRIBICEVIC SVETOZAR 30, 40, 80 81 82, 83, 84, 85, 86, 95, 97
PRIBIC BUDE 644
PRIBIC NIKOLA 356, 839
PRIBIC PERO 638
PRIBICEVIC ADAM 85, 92
Dr PRIBICEVIC RADE 89
PRINCIP GAVRILO 42, 43
PRIŠUTA MILAN 255
PRODANOVIC DANE 974, 1047
PRODANOVIC RADOJKA 499, 511, 592 1006
PRODANOVIC STANKO 1071
PRODANOVIC STEVAN 597, 630
PROKOPEC FRANJO 57
PROTIC STOJAN 78
PROTULIPAC JANKO 52
PRPIC JOSIP 512
PRPIC MICO 1067
PRPIC MIKA 597, 630
PRPIC ZVONKO 512
PRUGINIC 450
PRUNA ANKA 815, 816, 820
PUDRLJA JOSIP 185, 186
PUDRLJA MIKA 573
PUDRLJA RADE 564
PUDRLJA STANICA 573
PUĐA ANKA 592
PUĐA MARIJA 593
PUHAČA SPASENIJA 630
PUK MIRKO 1112
PUŠIC MARIJAN 267, 412
PUŠKAR BOŽICA 987
PUŠKAR LJUBA 492, 506, 537
PUŠKAR MILA 592
PUŠKAR MILAN 598, 630
PUŠKAR MILOŠ 598, 630
PUŠKAR M. MIRKO 264
PUŠKARIC FRANJO 677, 695
PUŠKARIC KATARINA 776, 777, 778, 779, 780, 781, 782, 783, 785, 786, 792, 793, 794, 795, 796
PUŠKARIC MATIJA 813, 814, 815
PUŠKARIC MILKA 805
PUZJAK MILAN 746

K

RABATA 18, 19
RABIC RADOVAN 735
RADAKOVIC BRANKO 244
RADAKOVIC JANKO 764
RADAKOVIC JOVAN 764
RADANCEVIC MILAN 57
RADANCEVIC MIRKO 28
RADANOVIC DRAGICA 492, 746
RADANOVIC LJUBAN 255, 483, 925
RADANOVIC MILAN 804
RADANOVIC PETAR 662
RADANOVIC STEVO 237

RADAUS VANJA 432
RADEKA MILAN 17,18, 19, 21,22
RADEKA MILICA 593
RADlCANIN MARKO 598, 630
RADlCANIN MILAN 52
RADlCANIN MILE BRKO 630
RADlCANIN SAVA 492
RADIC 77, 78, 81, 83
RADIC ANTUN 30
RADIC MILE 305
RADIC STJEPAN 30, 81
RADISIC ĐORĐE 52
RADMANOVIC MILKA 592
RADOCAJ JOSO 811
RADOJCIC ANKA 289
RADOJCIC M. ANKA 860
RADOJCIC DANICA 289, 860
RADOJCIC MARIJA 860
RADOJCIC MARKO 764, 920
RADOJCIC MATIJA 635, 856, 860
RADOJCIC MILEVA 289, 860
RADOJCIC MILKA 289
RADOJCIC MISO 255
RADOJCIC NEVENKA 289, 860
RADOJCIC PERO 289
RADOJCIC PETAR 860
RADOJCIC STEVAN 244
RADOJEVIC NIKOLA 47, 52
RADOSEVIC ANKA 592, 593
RADOSEVIC TESO 283, 783
RADOVIC BOŽO 835
RADOVIC LAZO 111
RADOVIC MILAN 763
RADOVIC MILAN COKARA 414, 415
RADOVIC MILICA 978
RADOVIC MILOS 244, 861
RADOVIC MILUTIN 764
RADOVIC NIKOLA 630
RADOVIC STANKO 978
RADOVIC VASO 763
RADUJKOVIC PETAR 76
RADUJKOVIC STANKA 579
RADULOVIC DUŠAN 489
RADULOVIC ĐORĐE 52
RADULOVIC JANKO 533, 902
RADULOVIC JOVO 637
RADULOVIC LJUBAN 729
RADULOVIC MILA 867
RADULOVIC NIKOLA 44
RADUSIN JOVO 216
RADUSINOVIC BOGDAN 452
RADUSINOVIC DURO 278, 451
RADUSINOVIC JOVO 452
RADUSINOVIC LJUBOMIR 624
RADUSINOVIC MARKO 305
RADUSINOVIC MIHOLJKA 452
RADUSINOVIC MILIC 452, 801, 816
RADUSINOVIC MILOS 305
RADUSINOVIC NIKOLA 305, 356
RADUSINOVIC SOFIJA 452
RADUSINOVIC STEVAN 305
RADUSINOVIC STEVO 305
Dr RAJACIC CEDO 89, 91
RAJAK DUSAN 662
RAJAK NIKOLA 693
RAJCEVIC DANE 241, 242, 243, 245, 248, 249, 250, 431
RAJIC DRAGICA 592, 593
RAJIC MILA 592
RAJIC MILAN 559
RAJŠIC KATA 570
RAJSIC MILKA 570
RAJŠIC MILOS 630
RAK 433
RAKAR MAGAŠIC ANICA 374, 377, 378, 384, 385, 388, 389
RAKINIC MARKO 637
RAKINIC MILIC 204, 252, 268, 269, 370, 457, 458, 460, 461, 471, 648, 709, 710, 1097
RALIC MILA 511, 592
RALIC MILJEVICA CRNKICA 785
RALIC N. PETAR 264
RANITOVIĆ BARICA 573
RANITOVIC BOŠKO 306, 487, 1002
RANITOVIC R. BOŠKO 491
RANITOVIC BOŽICA 573, 1059
RANITOVIC BRANKO 1059
RANITOVIC DURO 860
RANITOVIC MARKO 635
RANITOVIC MILICA 860
RANITOVIC MILKA 506, 507, 539, 543, 552, 564, 565, 635
RANITOVIC MILOS 860
RANITOVIC MIRKO 630
RANITOVIC NIKOLA 52
RANITOVIC RADIVOJ 1059
RAPO MARKO 509, 597, 630
RASTOVAC DUŠANKA 785
RASTOVAC OLGA 785, 793
RAŠETA DURO 26
RASETA GEORGIJE 57
RAŠIC BRANKO 804
RASIG MILE 305
RAŠIC MILOS 376, 634
RASIC NIKOLA 440
RAŠKOVIC DUSAN 837
RASKOVIC DURO 146
RASKOVIC MILE 630
RAŠKOVIC SIMO 491
RATAJIC ANDRIJA 13
RATKOVIC 366
RATKOVIC BUDE 244
RATKOVIC MILE 130, 161, 206, 366, 690, 762, 763
RAUH 30
RAUŠAN NIKOLA 809
REBAT STANKO 714
REBIC DANIJEL 29, 57
REBIC DURO 254, 683, 941
REBIC JANE 198
REBIC JOVO 683
REBIC MICA 198
REED OSWEN 431, 432

REDŽIĆ AZIZ 445
REDŽIC EMINA 816
RED2IĆ IBRE 816, 819
REKIĆ MEHMED 445
REKIĆ MUHAMED 922
RELIC KATA 856, 857, 860
RELIĆ NIKOLA 856, 857, 860
RELJA MILOŠ 237, 255
RELJIĆ MATIJA 630
RIBAR ANDRIJA 41
RIBAR BOŽO 41, 85, 95, 838
RIBAR DUŠAN 57
RIBAR ĐORĐE 95
Dr RIBAR IVAN 29, 30, 42, 66, 71, 80, 83, 431, 1380, 1433
RIBAR IVO LOLA 516, 533
RIBAR PAJO 25, 26, 33, 36, 41, 57
RIBAR PETAR 41
RIBIĆ NOVAKOVIC BEBA 570
RIBIĆ ĐURO 635
RIBIĆ JANKO 278, 305
RIBIĆ JANKO GRAP 451
RIBIĆ JOVO 244, 356, 1061, 1062
RIBIĆ MARKO 52
RIBIĆ MILAN 305
RIBIĆ MILICA 305
RIBIĆ MILKA 305
RIBIĆ PERO 335, 336
RIBIĆ SOFIJA 305
RIBIĆ STEVO 1061, 1062
RINGEL JULIUS 343
RKMAN ANA 570
RKMAN BOŽO 162, 426, 1388, 1401
RKMAN DUŠAN 372, 382, 389, 435, 597, 649, 659, 663, 677, 682, 683, 726
RKMAN PAJO 278
RKMAN PERO 215
RKMAN RADE 662
RKMAN SIMO 366
RKMAN STANKO 598, 630
RKMAN STE VAN 483
gen. ROATA 308
RODIC M. BRANKO 264
RODIĆ ĐURO 835
RODIC GOJKO 835
RODIĆ MILE 836
RODIĆ MILOŠ 630
RODIĆ STE VAN 835
RODIĆ VOISLAV 835
ROGERS L. 745
ROGIĆ DMITAR 838
ROGIĆ NIKOLA 978
ROGIC STEVO 57
ROKNIĆ DMITAR 630
ROKNIC DRAGAN 630
ROKNIĆ DUŠAN 630, 692
ROKNIĆ S. MIHAJLO 264
ROKNIĆ MILE 765
ROKNIĆ MILICA 746
ROLF DRAGUTIN 811
ROM JOZEF 722
ROMCEVIĆ BOGDANKA 1107
ROMĆEVIĆ BRANKO 836
ROMĆEVIĆ ĐURO 26, 27, 36, 57
ROMĆEVIC MARIJA 41
ROMĆEVIĆ MIŠO 300, 301
ROMCEVIĆ STEVO 300
ROMĆEVIC TEODOR 57
RONĆEVIĆ JOSO 445, 702
ROMIĆ DRAGICA 592
ROSANDIC RISTO 52
ROSSI SLAVOLJUB 27, 57
RUDAN ANKA 859
RUDMAN MIRA 481
RUKAVINA IVO 128, 241, 362, 396, 397, 398, 406, 431, 468, 471, 1090
RUKAVINA NIKOLA 806. 807, 808, 811
RUS JOŽE 431
RUŠNOV Đ. VUJO 264
RUTIĆ JOŽA 257
RUZVELT 421
RUŽIČ ANTON 1020

S

SABANAGIĆ 445
SABLIC 490
SABLJAKOVIĆ HASAN 445
Dr SCHLEZINGER MARIJA 730, 736, 746, 765, 771, 1396
SAGRADŽIJA MARKO GRACNOV 491
SAGRADŽIJA MILIC 630, 638
SAILI DRAGUTIN 389
SALAJ ĐURO 687
SALOM ANTE 826
SALOPEK IVICA 806
SAMARDŽIJA MILE 630
SAMARDŽIJA PAVAO 264
SAMARDŽIJA PETAR 264
SANKOVIC JURAJ 13
SARAJLIJA RAŠIN 304
SAVIĆ ANKA 292, 293
SAVIC DRAGAN 816
SAVIĆ GNJATIJA 637
SAVIĆ IGNJATIJA 630
SAVIĆ ILIJA 1106
SAVIC MARKO 52, 1062, 1063
SAVIĆ MIĆO 136
SAVIC MILE 102, 133, 142, 196, 356, 443, 453, 816, 818, 926, 927, 1067
SAVIĆ NIKOLA 233, 816, 1064
SAVIĆ RADE 153, 486
SAVIĆ STANKO 1062
SAVIĆ VASO 185, 187, 330, 335, 583, 938, 1062, 1063, 1064, 1065, 1066
SEKULIĆ DARA 785, 787, 793, 796
SEKULIC DRAGUTIN 785
SEKULIĆ ĐUKAN 255, 258
SEKULIĆ LJUBA 336
SEKULIĆ LJUBAN 683
SEKULIĆ LJUBICA 593
SEKULIĆ RUŽA 578
SEKULIĆ RUŽICA 779

SEKULIC SLOBODAN 876
SELAK DRAGICA 1066
SELAK LJUBICA 592
SELAK MAKSIM 1066
SELAK MILICA 1066
SELAK MILIC 598, 630
SELAK MILKA 1066
SELAK MOJSIJA MUSA 1066, 1067
SELAK PAVAO 96
SELAK SOVI JA 1066
SELAK STANKO 765
SELVING GEORG 431
SEVER MILOS 57
SIJERIC ĐURAĐ 630
SIKIRICA BOŽO 638
SIKIRICA JOCO 97
SIKIRICA MARKAN 97
SIKIRICA MILIC 356, 638
SIKIRICA MIRKO 543
SIKIRICA PETAR 751
SIKIRICA STEVAN 76, 111, 356
SIKIRICA STEVAN STEVLINA 100, 101
SIMIC ANKA 491
SIMIC DUŠAN 630
SIMIC ĐURO 839
SIMIC MARIJA 1067
SIMIC MIHAJLO 829, 830, 839, 1067
SIMIC MILIC 52, 1067, 1068
SIMIC SIMO 839
SIMIC STANKO 630
SIMIC STEVAN 264
SIMOVIC 106
Dr SINGER LAV 662
SIPIC CANE 899
SIPIC DUŠAN 136, 849
SIPIC JANKO 52
SIPIC KATA 849
SIPIC MARIJA 1069
SIPIC MILAN 136
SIPIC MILE 837, 867
SIPIC MILOŠ 867, 1069
SIPIC NIKOLA 99, 153, 154, 354, 486, 509, 1058, 1069, 1070, 1071, 1072
SIPIC STANKO 136, 1069
SIPIC VELE 884
SIPIC VELIMIR 1069
SKORUPAN SLAVKO 385, 387, 444
SKUKAN IVAN 466, 803, 805, 807, 810
SKUKAN MARKO 802
SKUKAN MILE 808
SKUKAN NIKOLA 808
SKUKAN PAVAO 23, 808, 821
SLIJEPCEVIC MILE 52
SLUNJSKI ANA 13
SLUNJSKI FRANJO 13
SLUNJSKI JURAJ 13, 15
SLJEPCEVIC MILAN 57
SLJEPCEVIC MILOŠ 237
SLJEPCEVIC P. STANKA 527
SMICIKLAS 17
SMILJANIC ANDRIJA 646
SMILJANIC NIKOLA 1071
SMINDEROVAC DRAGA 787
SMINDEROVAC JURA 808
Dr SMODLAKA JOSIP 79
SMOLCIC MIRKO 711
SMOLJANOVIC ANKA 571
SMOLJANOVIC BOGIC BOCO 596, 630
SMOLJANOVIC D. 663
SMOLJANOVIC DANICA 571, 579
SMOLJANOVIC DUŠAN 630
SMOLJANOVIC MILUTIN 958
SMOLJANOVIC MOJSIJE 630, 637
SMRZLIC DANICA 556, 559
SMRZLIC MILIC 816
SMRZLIC PETAR 630
SOBOL JOSO 243
SOKOLCIC IVAN FABIJAN 409
SOKOLOVIĆ LJUBA 492
SOKOLOVIĆ MILE 197, 198, 356, 645, 967, 1062
SOKOLOVIĆ MILKA 860
SOKOLOVIĆ PAVAO 860
SOLJAN LIDIJA 778
SPACEK BOŽO 162, 366, 382, 415, 683, 687, 690, 692
SPILLER MIROSLAV 432
SPUDIC KATA 589
SPUDIC STEVO 1019
SPUDIC STJEPAN 57, 690
SRDIC ANA 860
SRDIC MILOŠ 57
SREMAC ĐURO 105, 108, 203, 439, 444, 460, 702, 802, 898, 927, 1100
SREMAC MILAN 455
SREMAC MILE 304
SREMAC MILIVOJ 108, 304, 439, 444, 455, 802
SREMAC MILOŠ 108, 452, 455, 463
SREMAC PETAR 305
SREMAC SOFIJA 812
SREMAC STOJA 108
Dr SREMAC ZLATAN 431
STALJIN 421, 550, 1386
STANISAVLJEVIC RASA 91, 92, 103, 352, 979
STANISAVLJEVIC RUZA 742
STANKOVIC ĐURO 388
STANKOVIC MARKO 940
STANKOVIC PERO 160
STANOJCIC L. VASO 630
STANOJEVIC ACO 85, 89
STARCEVIC ANTE 29
STARIC 122
STEPINAC ALOJZ 1112
STIPANOVIC MILOŠ 244
STIPETIC ĐURO 25
STIPIC ĐURO 100, 278, 356
STIPIC JANKO 805
STIPIC MILE 304
STJEPANOVIC ĐOKO 683
STOISAVLJEVIC SIMO 1003
dr STOJADINOVIC MILAN 84, 87, 90
STOJAKOVIC LJUBICA 592, 593

STOJANOVIĆ JANKO 278
STOJIĆ VUJICIC MILICA 377
STOJIC MILIC 255, 385, 387
STOJKOVIĆ MILOŠ 630
STOJKOVIC PAVLE 57
Dr STOJSAVLJEVIC B. 71, 76, 80
STOKRPA ANĐA 305
STOKRPA DANE 304
STOKRPA ILIJA 305
STOKRPA JOVO 304
STOKRPA MILA 305
STOKRPA MILE 304, 305
STOKRPA MILKA 305
STOKRPA MILOŽ 304
STOKRPA NIKOLA 304
STOKRPA DUŠAN 214
STOKRPA STANICA 816
STRAUS JOSIP 57
STRIKA DUŽAN 765
STRMETA JANKO 441
STUDEN BOZO 99, 354
STUDEN DRAGAN 501
STUDEN ĐURO 278, 288
STUDEN RANKA 501
SUCEVIC M. JANKO 264
SUCEVIĆ MILA 860
SUCEVIC MILOŽ 765
SUCEVIC R. MILOŽ 264
SUCEVIC MOJSIJE 27, 57
SUCEVIC RADE 662
SUDAC MILUTIN 765
SUDAC RADE 765
SUDAR MIHAJLO 52
SUDAR MOJSIJE 52
SUDAR NIKOLA 52
SUPEK IVAN 432
SUTLOVIC SILVIJE FILIPOVIC 244

Š

ŽABAN JOVAN 690
ŠABAN KACA 444
ŽAJFER IVAN 646
SAKANOVIC HALIL 345
ŠAPIC N. DUŽAN 264
ŽAPIC V. LJUBOMIR 264
ŠAPIC MILIVOJ 368, 369
ŽAPIC PANE 368, 630
ŽAPIC T. SAVA 264
ŽAPIC VELJKO 765
Šarac dragan 203, 827, 837
ŽARAC DUŠAN 630
ŽARAC JOVO 53
ŠARAC MILE 353
ŠARAC MILKA 569
Šarac milutin 52
Šarac nikola 556
ŠARIC AHMETA 816
ŠARIC ANĐA 292, 293
ŠARIC ĐURO 390
SARIC SAVIC LJUBESA 534
ŽARIĆ LJUBICA 375
ŽARIC MILE 440
ŠARIC MILKA 294, 571
Dr ŽARIĆ VERA 683, 746, 780
ŠAROTEK ZORKA 592
SASA LJUBICA 570
SASA PETAR 440
ŠAŠIC DRAGICA 860
ŠAŠIC LJUBICA 860
ŠAŠIC MILKA 860
SAULA 461
SAULA ĐURO 839
SAULA JOVO 630
SAULA MILA 579, 589
SAULA MILAN 153, 486, 509, 1070
ŠERBETIĆ BERISLAV 1415
ŽERIĆ FADIL 440
SESAR JURA 814
ŠIKAN CANE m
ŽIKIĆ STANKO 746
ŽIMIĆ FRANJO 812
ŽIMIC MIHAJLO 828
SIMULIJA ADAM 683, 859
SIMULIJA ANĐELIJA 856, 858
SIMULIJA JANJA 859
SIMULIJA JOVICA 856, 858, 859
SIMULIJA KATA 859
SIMULIJA MARIJA 856, 858
SIMULIJA MARKO 856, 858, 859
SIMULIJA MARTA 858, 859
SIMULIJA MIHAJLO 856, 858
SIMULIJA MILA 859
SIMULIJA MILE 762, 1050, 1072, 1073
SIMULIJA MILEVA 858
SIMULIJA MILKA 856, 858
SIMULIJA MILOŠ 837, 859
SIMULIJA NIKOLA 856, 858, 1072
SIMULIJA PETAR 859
SIMULIJA RANKA 858
SIMULIJA STANA 859
SIMULIJA STANKA 859
ŠIMULIJA SOFIJA 859
ŽIMULIJA VIDA 856, 858
ŽIMULIJA ZORE 145, 1073
ŠIMUNIC JOZO 824, 830
ŠIŠĆAK KATICA 589
ŽKARE SAVA 886, 887
ŠKERLEC IVAN 43
ŽKRBIĆ MILKA 592
SKRGIĆ BOZIDAR 837
SKRGIĆ MILOŠ 630
ŠKRGIĆ NIKOLA 29, 57
ŽKRGIĆ TEODOR 53
ŽKRTIC STEVAN 941
ŠKRTIĆ STEVO 636
ŽNAJDER ILIJA 978
SOKČEVIC JOSIP 23
SOLIĆ SIMO 630
SOLJAN LIDIJA 778
SOSTARIĆ JOSIP 57
SPAN TONKA 1055
SPANOVIC BORO 300

ŠPANOVIĆ BOŽO 556
ŠPANOVIĆ DRAGICA 305, 375, 380, 569, 574, 598, 630, 638
ŠPANOVIĆ ĐURO 198
ŠPANOVIĆ JOVAN 27
ŠPANOVIĆ JOVO 57
ŠPANOVIĆ MARKO 53
ŠPANOVIĆ MILOŠ 118, 278, 451
ŠPANOVIĆ NIKOLA 53, 303, 613
ŠPANOVIĆ PETAR 27, 57
ŠPANOVIĆ N. RADE 631
ŠPEHAR FRANJO 683
ŠPIJUN JANKO 380
ŠPOLJARIĆ NIKOLA 27, 57
Dr ŠTAJNER ALFRED 746
ŠTAKOR DRAGAN 527, 1074
ŠTAKOR DESANKA 527
ŠTAKOR MIHAJLO 356, 1074
ŠTAKOR NIKOLA 763, 1074, 1075
ŠTAKOR PETAR 10, 75
ŠTAKOR PETAR PEĆO 237, 244
ŠTAKOR TEODOR 356, 631
ŠTEFANAC FRANJO 808
ŠTEFANAC IVICA 808
ŠTEFANAC JURA 808
ŠTEFANAC MIĆA 808
ŠTEFANAC NIKOLA 808
ŠTEFANAC PETAR 25, 57
ŠTEFANAC PEPIĆ 594, 595
ŠTEFULJAK ANĐELIJA 592
ŠTIMAC IVAN 26, 57
Dr ŠTRASER MIRKO 26, 38, 57
ŠTRASOLD MATIJA 18
ŠTRK JURA 808
ŠTRK STIPE 808
ŠTRK ZVONKO 808
ŠTROK IZIDOR 125, 397, 509, 969, 972, 973, 974
ŠTROKALJ DAVOR 712
ŠTROSMAJER JOSIP JURAJ 30
ŠTRUKELJ TOMO 238, 444, 927
ŠUBAŠIĆ 106
ŠUBIĆ GAŠPAR 14
ŠUĆUROVIĆ JOZO 304, 306, 801, 802, 811, 812, 815, 819, 820, 821, 822, 826, 927
ŠUĆUROVIĆ MARIJA 927
ŠUICA MARIJA 860
ŠUICA NIKOLA 765
ŠUMONJA 413
ŠUMONJA DRAGOMIR 41, 93, 1075
ŠUMONJA DUDA 723
ŠUMONJA MILOŠ 235, 238, 266, 269, 283, 312, 316, 345, 385, 389, 412, 419, 474, 739, 904, 965, 1075, 1076
ŠUMONJA RADOJKA 585
ŠUSTER MILOŠ 978
ŠUŠNJAR DUŠAN 839
ŠUŠNJAR DUDA 244
ŠUŠNJAR ĐURO 986
ŠUŠNJAR MIRKO 685
ŠUVIĆ FAZLAGA 816, 818
ŠUVIĆ MEHMED 445
ŠUVIĆ ZEĆO 816
ŠVABENIĆ BERTA 746
ŠVALBA RASTKO 1401

T

TABOR RAFKO 130, 170, 171, 366, 487, 488, 489, 493, 497, 499, 500, 507, 537, 1057
TADIĆ ĐURO 356, 631
TARABIĆ DESANKA 592
TARABIC JOCO 336, 422
TARABIĆ RADE, 961
TARBUK DESA, 690, 1006
TARBUK DESANKA, 238, 592
TARBUK JELENA, 574, 592
TARBUK LJUBA, 638
TARBUK MARA, 638
TARBUK MILETA, 631
TARBUK MILOŠ, 53
TARBUK NIKOLA, 53
Gen. TARTAGLIJA, 143
TATALOVIĆ MICA, 97
TEMINAC IVIĆ, 141
TEMINOVIĆ SENIFA, 816
TEPAVAC ĐURO, 631
TEPAVAC MILADIN, 1034
TEPAVAC MILAN, 244
TEPAVAC MILE, 744
TEPAVAC MILORAD, 683
TEPAVAC RADE, 41
TEPAVAC RUŽICA, 41
TEPAVAC STOJA, 316
TEPŠIĆ ADAM, 662
TEPŠIĆ I. DUŠAN, 264
TEPŠIĆ JOVAN, 835
TEPŠIĆ LJUBAN, 835
TEPŠIĆ A. LJUBAN, 264
TEPŠIĆ MILAN, 53
TEPŠIĆ A. SIMO, 264
TESLA ANKA, 859
TESLA DRAGAN, 859
TESLA DUŠAN, 53
TESLA ĐURO, 859
TESLA ILIJA, 859
TESLA INDIJA, 859
TESLA JANKO, 1076
TESLA MARIJA, 1076
TESLA MILKA, 859
TESLA MILOŠ, 635, 859
TESLA NINKO, 1077
TESLA STEVO, 1076, 1077
TESLA VASO, 859
TKALAC MILOŠ, 53
TODORIĆ DRAGICA, 570
TODORIĆ ĐURO, 489, 506, 507, 550
TODORIĆ JOVAN, 393
TODORIĆ MARKO, 631
TODORIĆ MILOŠ, 153, 486
TODORIĆ NIKOLA, 636, 886

TODORIC PAVAO, 631
TODORIC RANKA, 569
TODORIC VASO, 99, 244, 354, 491, 520, 525, 1078, 1079
TODOROVIC DUŠAN, 70
TODOROVIC KOSTA, 740
TODOROVIC MARKO, 826
TODOROVIC MILICA, 867
TODOROVIC MILIC, 837
TODOROVIC SIMO, 837
TODOROVIC STANKO, 53
TODOROVIC VASO, 53
TOMAŠ SMILJA, 506
TOMAŠEVIC BOŽO, 95, 103, 356, 375, 637
TOMAŠEVIC DANICA, 527
TOMAŠEVIC DESANKA, 527
TOMAŠEVIC DRAGAN, 816
TOMAŠEVIC DRAGIĆA, 255, 304, 528, 1082
TOMAŠEVIC DUŠAN, 95, 103, 354
TOMAŠEVIC ĐURO, 100, 356, 631, 1031
TOMAŠEVIC ILIJA, 514
TOMAŠEVIC IVAN, 120
TOMAŠEVIC JELENA, 868, 873
TOMAŠEVIC JOVAN, 1080, 1081
TOMAŠEVIC JOVICA, 160, 162, 181, 185, 186, 187, 933, 966
TOMAŠEVIC JOVO, 631
Dr TOMAŠEVIC LJUBOMIR, 86
TOMAŠEVIC MARKO, 304
TOMAŠEVIC MIHAILO, 762, 868
TOMAŠEVIC MILA, 527
TOMAŠEVIC MILAN, 631, 868
TOMAŠEVIC MILICA, 527
TOMAŠEVIC MILIC, 631
TOMAŠEVIC MILKA, 304, 527
TOMAŠEVIC MILOŠ, 631, 638
TOMAŠEVIC NIKOLA, 255, 868
TOMAŠEVIC PAJO, 932
TOMAŠEVIC PAVAO, 95, 354
TOMAŠEVIC PETAR, 1082
TOMAŠEVIC SOFIJA, 304
TOMAŠEVIC STEVO, 53
TOMAŠEVIC VASO, 958
TOMIC BOGIC, 637
TOMIC DMITAR, 95, 838, 991
TOMIC MIJO, 960
TOMIC MILE, 631
TOMIC MILICA, 96, 592
TOMIC NIKOLA VUK, 244, 246
TOMIC PETAR, 36, 57, 838
TOMIC STEVAN, 652
TOMIC STEVO, 354, 385, 487, 672, 905, 934, 960, 991, 992
Dr TOMIC STEVO, 66, 77, 95
TOMIC TANASIJE, 637
TOMINAC I VIC, 116, 142, 143
TOMINAC JURIC, 442, 446, 801, 1099
TOMINAC KATA, 116
TOMINAC NINA, 117
TOPIC DRAGICA, 527
TOPIC LAZO TRBOJEVIC, 144, 145
TOPIC MILICA, 490
TOPIC MILOVAN, 244
TOPLICA MILAN, 450
TORLAKOV MILKA, 203
TRBOJEVIC DRAGIČA, 592
TRBOJEVIC DUŠAN DUDE, 244, 246
TRBOJEVIC JOVANKA, 570
TRBOJEVIC LAZO, 727, 1082
TRBOJEVIC LJUBICA, 1082
TRBOJEVIC PERIŠA LJUBICA, 574
TRBOJEVIC MANE. 385
TRBOJEVIC MILICA, 570
TRBOJEVIC MILIC, 837
TRBOJEVIC MILIC PERIŠA, 765
TRBOJEVIC MILOŠ, 1022, 1082, 1083, 1084
TRBOJEVIC MILOŠ PERIŠA, 144, 145
TRBOJEVIC NIKOLA 356
TRBOJEVIC PERO, 130
TRBOJEVIC PETAR, 144, 370, 685, 731
TRBOJEVIC PETAR TOPIC, 698
TREPUTIC IVAN, 746
TRGOVCIC IVAN, 88
TRGOVCIC IVO, 963
TRIFIC ĐURO, 631
TRKULJA, 456
TRKULJA BARICA, 816
TRKULJA BOŠKO, 304
TRKULJA DUŠAN, 765
TRKULJA ILIJA, 264
TRKULJA JANKO, 631
TRKULJA JOVAN, 378
TRKULJA JOVO, 636, 654
TRKULJA MILE, 237, 761
TRKULJA MIRKO, 824, 826, 830
TRKULJA NEBOJŠA, 304
TRKULJA PERO, 811
TRKULJA ROZALIJA TOTA, 568, 569
TRKULJA STANKO, 102, 134, 141, 142, 443, 449, 458, 459, 463, 464. 465, 569, 646, 899 927
TRKULJA ŽAKLINA, 102, 570
Dr TRUMBIC ANTE, 79
TUMBAŠ ILIJA, 111
TUMBAŠ PERO, 97, 101
TUMBAŠ STANKA, 592
TURKULIN ARTUR, 312
TURN JOSIP, 16
TURZA HERTA, 742
TUŠKAN LUJO, 27
TUŠKAN MARKO, 26, 27. 28, 57
TYRS MIROSLAV, 92

U

UGARKOVIC STIPE, 91
UGARKOVIC STIPE PALENTA, 316
ULAKOVIC MILICA, 592
ULEMEK M. ĐURO, 486
ULEMEK LJUBA, 567, 568, 570, 572, 579, 580, 585, 605, 988

ULEMEK LJUBICA, 566, 570, 663, 751, 753
ULEMEK MARIJA, 492, 1084, 1085, 1086, 1087
ULEMEK MARKO, 135
ULEMEK I. MILAN, 264
ULEMEK MILE, 765
ULEMEK M. MILE, 501
ULEMEK PETAR, 859
Dr URBAN STJEPAN, 1048
UTJEŠINOVIĆ OGNJESLAV, 21
UZELAC BRANKO, 368, 369, 500, 507, 672
UZELAC D. BRANKO, 520, 537, 538, 566
UZELAC M. BRANKO, 491, 493, 494, 500, 507, 508, 513. 520, 521, 542, 565, 563
UZELAC M. DESANKA, 490
UZELAC DRAGICA, 570
UZELAC DRAGIC, 631
UZELAC LJUBA, 550
UZELAC MICO, 1103
UZELAC MILOŠ, 393, 631, 634
UZELAC MISO, 741
UZELAC RADE, 440
UZELAC TEODOR, 356
UZELAC ŽARKO, 624

V

VAGIC MILKA, 592
VAJAGIĆ ZDRAVKO, 816, 817
VALADZIJA KATA, 856, 860
VALADZIJA MILKA, 856, 860
VALADZIJA MILOŠ, 856
VALADZIJA STANA, 860
VALADZIJA STANKA, 856
VALENTIC DRAGIC, 638
VALENTIC MIRKO, 22, 24, 25
VALJATO ANTUN, 57
VALJATO MATO, 26
VANICEK FRANJO, 24
Dr VARIDA I., 81
VASILIC MILICA, 592
VEJNOVIC PETAR, 244
VELIMIROVIC BOGIC, 96, 353, 637
VELIMIROVIC DUŠAN, 499, 637
VELIMIROVIC ĐURO, 97, 101, 979, 1096
VELIMIROVIC JANKO, 389
VELIMIROVIC MIHAJLO, 457, 458, 733
VELIMIROVIC MILAN, 1010
VELIMIROVIC MILE, 174
VELIMIROVIC MILICA, 386
VELIMIROVIC MILIC, 531
VELIMIROVIC MILKA, 499
VELIMIROVIC MIRKO, 565
VELIMIROVIC RADE, 1041
VELIMIROVIC VLADIMIR, 624
VELJACIC ALE, 278, 444, 445, 451
VERGAS DANICA, 304
VERGAS DUŠAN, 102, 116, 134, 141, 158, 193, 196, 197, 198, 199, 205, 356, 359, 396, 440, 443, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 453, 456, 457, 459, 461, 462, 464, 465, 536, 542, 543, 603, 604, 702, 897, 898, 927, 1049, 1061, 1087, 1088, 1097, 1100, 1380
VERGAS P. DUŠAN, 491, 506
VERGAS JANJA, 304
VERGAS MILA, 304
VERGAS MILAN, 624
VERGAS MILICA, 304
VERGAS MILKA, 305
VERGAS MILOS, 631
VERGAS PETAR PEPINA, 82, 87, 120, 121, 359, 455, 459, 460, 461, 462, 471, 648
VERGAS RADE 1398
VERGAS RANKA, 593
VERGAS STANICA, 304
VERGAS STE VAN, 303, 631
VERGAS ZORKA, 460
VEZMAR ĐURO, 867
Dr VEZMAR GOJKO, 667
VEZMAR MILKA, 867
VIDIC DRAGIC, 631
VIDIC MIHAJLO, 95, 353
VIDIC MILE, 631, 637
VIDIC MILOŠ, 631
VIDOVIĆ DANICA, 785
VIDOVIC NIKOLA, 114, 115, 162, 177, 206, 237, 239, 247, 312, 316, 323, 372, 382, 385, 404, 414, 478, 666, 677, 683, 687, 690, 704, 719, 730, 763, 889, 960, 1013
VIDOVIC SIMO, 683
VIGNJEVIC ANKA, 522
VIGNJEVIC DUNJA, 522
VIGNJEVIC ĐURO, 835
VIGNJEVIC JOVAN, 835
VIGNJEVIC JOVO, 881
VIGNJEVIC MARKO, 151, 486, 1077
VIGNJEVIC MICA, 536, 541, 548
VIGNJEVIC MILA, 522
VIGNJEVIC MILOŠ, 631
VIGNJEVIC NIKOLA, 522
VIGNJEVIC RADE, 835
VILA, 304
VILA ĐURO, 116
VILA ILIJA, 102, 356, 440, 765
VILA MILAN, 96
VILA MILE, 813, 818
VILA MILICA, 579
VILA MIRKO, 867
VILENICA LJUBICA, 570
VILENICA PETAR, 657
VISKOVIC BERISLAV, 433
VISNJIC, 335
VISNJIC ĐURO, 806, 807
VISNJIC MILE, 806
VISNJIC MILICA, 41
VISNJIC STANKO, 806, 807
VISNJIC RAFAJLO, 236, 278, 413, 964
VITAS MIRKO, 109
VLADIC IVO, 241
VLADIC MARKO, 655
VLADIC PETAR, 53
VLADIC STOJAN, 836

VLAHINIC NIKOLA, 631
VLAHOVIĆ JOŽA, 1037
VLAISAVLJEVIC VLAJKO, 953
VLAJNIC MARTA, 653
VOJKOVIC IVAN, 16
VOJNIĆ B., 71
VOJNOVIC, 14
VOJNOVIC ANA, 886, 887
VOJNOVIC DAM JAN, 631
VOJNOVIC DRAGICA, 351
VOJNOVIC DRAGIC, 647
VOJNOVIC JANDRE, 813, 818
VOJNOVIC MILAN, 978
VOJNOVIC MILE, 631, 637
VOJNOVIC MILKA, 569, 656, 787
VOJNOVIC NIKOLA, 886, 888, 889
VOJNOVIC PERO, 813, 817, 818
VOJNOVIC SLAVKO, 785
VOJNOVIC VASO, 76, 378
VOMACKA DRAGUTIN, 25
VORKAPIC ANA, 593
VORKAPIC ANKA, 41
VORKAPIC DRAGAN, 631
VORKAPIC DUŽAN, 500
VORKAPIC ILIJA, 706
VORKAPIC JELICA, 706
VORKAPIC LAZO, 631
VORKAPIC MARICA, 570
VORKAPIC MICO, 631
VORKAPIC MILAN, 631
VORKAPIC MILKA, 570
VORKAPIC MILOŠ, 631
VORKAPIC NIKOLA, 207
VORKAPIC OSTOJA, 491, 506
VORKAPIC PETAR, 631
VORKAPIC RADE, 631
VORKAPIC N. RADE, 491
VORKAPIC STEVO, 41
VOROŠ TOMISLAV, 41
VRACAR DRAGAN, 527
VRACAR JOSO, 1089
VRANESEVIC MILKA, 924
VRANIĆ ANDRIJA, 26, 28, 57
VRANIC ĐURO, 118
VRANIĆ MARKO, 118
VRANIC MILE, 118
VRANIC PETAR, 53, 118
VRANIC STANKO, 118
VRANOVIC VASO, 353
VRANOVIC VASO VULETIC, 100
VRANJEŠ, 304
VRANJEŠ BRANKO, 1090, 1091
VRANJEŠ DRAGAN, 1090, 1091
VRANJEŠ DUŠAN, 353, 1090, 1091
VRANJEŠ EVA BJELIC, 1091
VRANJEŠ LJUBA, 1038
VRANJEŠ MIRA, 1038, 1039
VRANJEŠ PERO, 380, 550, 969, 975, 1037, 1042, 1046, 1091
VRANJEŠ PETAR, 542, 556, 558
VRANJEŠ RADE, 1042
VRANJEŠ SVETOZAR, 1038
VRANJEŠ ZORKA, 1038, 1039
VRANJEŠ ZORKO, 1038
VRANJEŠEVIC J. BOGDAN, 264
VRANJIC ĐURO, 300
VRBAN PAVAO, 441
VRGA ĐURO, 836
VRGA LJUBAN, 391, 683
VRGA NIKOLA, 836
VRGA A. NIKOLA, 264
VUCETA FRANJO, 808
VUCETA IVAN, 808
VUCETA JOSO, 808
VUCETIC BOZO, 864, 882
VUCETIC DANICA, 867
VUCETIC ĐURO, 53
VUCETIC IVAN, 805
VUCETIC JOVAN, 162
VUCETIC JOVO, 704, 762
VUCETIC KATA, 867
VUCETIC MILE, 579, 990
VUCETIC MILIC, 865, 867, 990
VUCETIC MILOŠ, 765, 867
VUCETIC MILOŠ PACAN, 149, 150
VUCETIC MIRKO, 198
VUCETIC MIRKO KRAVAR, 356
VUCETIC NIKOLA, 990
VUCETIC PETAR LASTAVICA, 444
VUCETIC VASO, 631
VUCINIC JANDRE, 836
VUCINIC MARTA, 860
VUCINIC MIHAJLO, 548
VUCINIĆ MILE, 762
VUČINIC PERO, 1072
VUČINIC PETAR, 836
VUCINIC SIMO, 243, 414, 415
VUCINIC SOFIJA, 374, 506, 536, 541, 542, 543, 560
VUCINIC SOFIJA SOKA, 524, 527
VUCINIC VASILIJA, 369
VUCKOVIC, 365
VUCKOVIC BOZO, 53
VUCKOVIC DRAGICA, 765
VUCKOVIC ĐURO, 102, 354
VUCKOVIC ILIJA, 102, 354, 638
VUCKOVIC JELENA, 593
VUCKOVIC MARA, 672
VUCKOVIC MIHAJLO, 838
VUCKOVIC MILA, 434, 672
VUCKOVIC MILE, 53
VUCKOVIC MILIC, 637
VUCKOVIC MILKA, 1091
VUCKOVIC MILOŠ, 102, 354, 636, 763
VUCKOVIC S. MILOŠ, 550, 558, 559, 561
VUCKOVIC NIKOLA, 53
VUCKOVIC NIKOLA DUDIN, 102, 354
VUCKOVIC PERO, 130
VUCKOVIC PETAR, 53, 431
VUČKOVIC M. PETAR, 1091
VUCKOVIC RADE, 765
VUCKOVIC SAVA, 96, 353, 378, 659
VUCKOVIC SIMO, 638

VUČKOVIČ STEVO, 663, 693, 1091, 1092, 1093
VUDRAGOVIC DUSAN, 637
VUDRAGOVIĆ RADE, 648
VUDRAGOVIC SAVA, 637
VUDRAGOVIC VLADIMIR, 691
VUIC BOŽO, 861
VUIC DMITAR, 762
VUIC LJUBICA, 861
VUIC MARIJA, 861
VUIC MILOŠ, 804, 805
VUIC STANKO, 861
VUINOVIČ VLADO, 825
VUJAClC MARKO, 431
VUJAKLIJA DRAGOJA, 173
VUJAKLIJA MILAN, 53
VUJAKLIJA MILE, 839
VUJASKOVIC JANE, 255
VUJAŠKOVIC JANKO, 488
VUJASKOVIC MILAN, 601, 765, 782, 1011
VUJASKOVIC NIKOLA, 765
VUJClC ĐURO, 1096
Dr VUJClC MILAN, 86, 92
VUJCIĆ MILE, 764
VUJIClC RADOS, 91, 96, 97, 482, 721, 742, 887, 979
VUJIClC ANKA, 377, 389, 567, 568, 570 742, 1096, 1097
VUJICIC LJUBO, 91, 96, 114, 126, 353, 382, 383, 386, 387, 428, 718, 971, 972
VUJIClC MILICA, 377, 382, 385, 386, 387, 390
VUJIC ANKA, 293
VUJIC BRANKO, 527
VUJIC DMITAR, 341, 683
VUJIC DRAGAN SPAHO, 207, 487, 488, 913
VUJIC DRAGICA, 511, 527, 593
VUJIC DUSAN, 527
VUJIC ĐURO, 244
VUJIC MACA, 527
VUJIĆ MILICA, 527
VUJIC J. MILICA, 327
VUJIC MILKA, 527
VUJNOVlC J. ALEKSA, 264
VUJNOVlC ĐURO, 370
VUJNOVlC LIDANIJA, 41
VUJNOVlC MILOŠ, 631
VUJNOVlC MIRJANA, 593
VUJNOVlC MIRKO, 264
VUJNOVlC J. NIKOLA, 264
VUJNOVlC STOJAN, 198
VUJNOVlC M. STEVAN, 264
VUKADINOVIC MILAN POP, 244
VUKASINOVIC ANĐA, 861
VUKASINOVIC LJUBICA, 861
VUKASINOVIC MILKA, 861
VUKASINOVIC NIKOLA, 958
VUKASINOVIC STEVAN, 861
VUKASINOVIC ZORKA, 861
VUKELIC MILAN, 763
VUKEL1Ć MILUTIN, 26
VUKELIC PERO, 599, 631
VUKELIC SAVO, 316
VUKIC DRAGA, 1093
VUKIC DRAGAN, 785
VUKIC DRAGO, 151, 152, 153, 154, 155, 486, 702, 704, 709, 710, 965, 966, 999, 1093, 1094
VUKIC DUSAN, 1093
VUKIC ĐURO, 631
VUKIC NIKOLA, 837
VUKlC SIMO, 54
VUKIC SLAVKO, 54
VUKlC STANKO, 54
VUKMIROVIĆ LJUBOMIR, 831
VUKMIROVIC PERO, 636
VUKMIROVIĆ RADE, 631
VUKMIROVIC SIMO, 636
VUKOBRAT ANKA, 550, 559
VUKOBRATOVIC ANĐELIJA, 867
VUKOBRATOVIC BOŽO, 54, 402, 642
VUKOBRATOVIC BRANKO, 867
VUKOBRATOVIC DANICA, 867
VUKOBRATOVIC DRAGIĆ, 631
VUKOBRATOVIC DRAGO, 100, 356, 765
VUKOBRATOVIC DUSAN, 637
VUKOBRATOVIC M. DUSAN, 867
VUKOBRATOVIC N. DUSAN, 867
VUKOBRATOVIC ĐURO, 150, 847, 867
VUKOBRATOVIC JOVAN, 861, 867
VUKOBRATOVIC JOŽA, 861
VUKOBRATOVIC LJUBA, 292, 571, 593
VUKOBRATOVIC LJUBICA, 861
VUKOBRATOVIC M. LJUBICA, 867
VUKOBRATOVIC T. LJUBICA, 867
VUKOBRATOVIC MARKO, 54, 867
VUKOBRATOVIC MlCO, 99, 353, 1028
VUKOBRATOVIC MIHAJLO, 867
VUKOBRATOVIC MILE, 732, 867
VUKOBRATOVIC MILICA, 867
VUKOBRATOVIC MILIĆ, 38, 366, 836, 839, 861
VUKOBRATOVIC MILKA, 861
VUKOBRATOVIC MILOŠ, 96, 366, 634, 637
VUKOBRATOVIC NIKOLA, 631, 867
VUKOBRATOVIC PAVAO, 867
VUKOBRATOVIC STANA, 571
VUKOBRATOVIC STANKO, 861, 867
VUKOBRATOVIC VASO, 31, 32, 54
VUKOBRATOVIC ZORKA, 593
VUKOVIĆ, 178
VUKOVIĆ IVO, 440
VUKOVIĆ MANE, 785
VUKOVIĆ MARTA, 805
VUKSAN DUSAN, 356
VUKSAN ĐURO, 198
VUKSAN MILE, 53
VUKSAN MILKA, 570
VUKSAN RANKO, 304
VUKSAN STEVAN, 54
VUKSAVLJEV BUDISAVA, 816

VUKŠIĆ, 214
VUKSIC MARTA, 860
VUKSIC MILAN, 860
VUKŠIC NIKOLA, 836
VUKSIC VELJKO, 836
VULETIĆ ANĐELIJA, 119
VULETIĆ BOZO, 118
VULETIC DRAGUTIN, 54
VULETIĆ ĐURO, 354, 646
VULETIĆ ĐURO 5KULJALO, 101, 354
VULETIĆ MARIJA, 981
VULETIĆ MILA, 118
VULETIĆ MILE, 99, 354
VULETIĆ MILIĆ, 142, 198, 354, 631, 638, 826, 836
VULETIĆ MILIĆ ĆATO, 631
VULETIĆ MILIVOJ, 728
VULETIĆ MOJSIJE, 54
VULETIĆ NIKOLA, 354, 1051
VULETIĆ PETAR, 118, 646
VULETIĆ RANKA, 569
VULETIĆ STEVO, 118
VULETIĆ VASO, 765, 826, 836
VULETIĆ ZORKA, 593
VULKOV RADE, 1401
VUNDUK NIKOLA, 54
VUNOVIĆ, 304
Dr VURDELJA, 205, 206
VURDELJA JANKO, 765

W

WEISS EMANUEL, 746

Z

ZAMUROVIĆ, 95
ZATEZALO ANKICA, 556, 558
Dr ZATEZALO ĐURO, 9, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 368, 407, 48, 409, 410, 416, 417, 418, 420, 421, 423, 424, 425, 426,427, 428, 429, 436, 456, 463, 589, 599, 606,611, 613, 615, 625, 644, 652, 657, 658, 659,660, 663, 671, 674, 713, 725, ,739, 935, 937,950, 1052, 1070, 1076, 1088, 1401
ZAVIŠIĆ NIKOLA, 102, 354
ZAVIŠIĆ VASO, 638
ZDJELAR ĐURO, 101, 354, 390, 391, 604, 634, 1096, 1097, 1098
ZDJELAR KATA, 1096
ZDJELAR LAZO, 638
ZDJELAR MIHAJLO, 441, 442, 443, 897, 926, 927, 1098, 1099, 1100
ZDJELAR MILAN, 101, 354
ZDJELAR MILE, 443, 446, 447
ZDJELAR MILIC, 305, 1098
ZDJELAR MILOŠ, 41, 1098
ZDJELAR MILOVAN, 101, 354
ZDJELAR NINKO, 1096
ZDJELAR PERO, 1098
ZDJELAR PETAR, 638
ZEC ĐURO, 254, 255
ZEC MILKA, 808
ZELENIKA PAVAO, 57
ZGAGA MIRKO, 200, 268
ZILIĆ JOVO, 354
Dr ZIMOLO ANTE, 741
ZIMONJA MILAN, 238
ZINAIĆ ANĐA, 781
ZINAIĆ PETAR, 641, 647, 683, 1035, 1036
ZJACA DANICA, 859
ZJACA DUŠAN, 289
ZJAĆA GLISO, 237
ZJAĆA MARKO, 636
ZJAĆA MILICA, 859
ZLATAR EVICA, 492
ZLATAR JOVICA, 135
ZLATAR PERO ROKNIC, 162
ZLATAR PETAR, 207, 209
ZLATARIĆ SASA, 783
Dr ZLATIĆ SAVO, 364, 395, 397, 399, 405, 406, 603, 723. 724, 727, 732, 739, 746, 1401
ZLATIĆ SAVO, 366, 389. 468, 507
ZMAJIĆ VINKO, 25
ZOBENICA MILAN, 244
ZORAJA JANE, 354
ZORIĆ PETAR, 83, 836
ZOROJA JANKO, 95
ZRILIĆ SIME, 452
ZRINJANIN RADE, 334, 336
ZRINJSKA KATARINA, 80
ZRNIĆ PERICA, 255

Z

Žalac franjo, 372
Žalac tomo,
ZALIC SMAJIL, 702
ZALIC ZUHDIJA, 444, 445, 450, 456, 458, 459, 462, 508, 648, 702, 821, 822, 922, 1101, 1102, 1103
ZANIĆ MILOVAN, 402, 1112
ZARIĆ S., 521
ZDRALIC ANKA, 292
ZDRALIĆ DANICA DAĆA, 292, 293
ZDRALIC NIKOLA, 837
ZDRALIĆ ZORKA, 593
ZEGARAC BOSILJKA, 631
ZEGARAC DRAGICA, 445, 702
ZEGARAC ILIJA, 88, 91, 94, 99, 120, 351, 352, 378, 381, 382, 383, 385, 386, 387, 388, 428, 652, 718, 733, 734, 930, 931
ZEGARA MILOŠ, 445, 702, 803
ZEZELJ MILAN, 1089
ZGANEC BRODAREC ANKICA, 924
ZIC IVO, 585
ZIGIC PETAR, 500, 576
ZIGIĆ RADE, 715
ZILKO SIMEON FREK, 714
Dr ZIVANOVIĆ T., 642
ZIVIĆ ANĐELIJA, 593
ZIVKOVIĆ ANKA, 529

ZIVKOVIĆ DANICA, 507, 556
ZIVKOVIĆ DARA, 565, 1105
ZIVKOVIC DARINKA, 380, 390, 551, 553, 557, 558
ZIVKOVIĆ-VUJNOVIĆ DARINKA, 558
ZIVKOVIĆ DUŠAN, 668, 958, 1103
ZIVKOVIĆ ĐURIJA, 185, 187, 188
ZIVKOVIĆ ĐURO, 54, 1104, 1105
ZIVKOVIĆ ĐURO DUKA, 631
ZIVKOVIĆ GLIŠO, 976
ZIVKOVIĆ GOJKO, 1105, 1106
ZIVKOVIĆ JOVAN, 26, 27
ZIVKOVIC KATA, 1105
ZIVKOVIĆ LAZO, 102, 356, 440
ZIVKOVIĆ MARKO, 303, 527, 1104
ZIVKOVIĆ MIHAJLO, 54, 836
ZIVKOVIĆ MILA, 813
ZIVKOVIĆ MILAN, 637
ZIVKOVIĆ MILIĆ, 54, 603
ZIVKOVIĆ MILOVAN, 838
ZIVKOVIĆ MIRKO, 528
ZIVKOVIĆ MIŠO, 1103
ZIVKOVIĆ NIKOLA, 27, 57, 531
ZIVKOVIĆ PANE, 765
ZIVKOVIĆ PERO, 887
ZIVKOVIĆ PETAR, 631
ZIVKOVIĆ RADOJKA, 1104
ZIVKOVIĆ SIMO, 54
ZIVKOVIC SOFIJA, 588, 832
ZIVKOVIC STEVAN, 839
ZIVKOVIC STEVO, 303
ZIVKOVIĆ TEODOR TOSA, 512, 520, 557, 560, 566
ZIVKOVIĆ TOSO, 390
ZIVKOVIĆ-MARTINOVIĆ ZORA, 529
ZIVKOVIĆ ZORKA, 527
ŽIZA PETAR, 54
ŽRVNAR MILE, 390
ZRVNAR MOJSIJE, 54
ZUBĆIĆ JANKO, 35
ZUJEVIĆ VICKO, 94, 352, 825
ZUNAC MIJO, 115, 117, 359, 594, 595, 647, 700, 823, 863, 864, 886
ZUNIĆ JANKO, 162
ZUNIĆ MARKO, 54
ZUPČIĆ FRANJO, 127
ZUTIĆ B., 644
ZUTIĆ MIRKO, 244, 246, 318

Kazalo geografskih imena

A

ABATOVA GORA, 912
ABESINIJA, 90
ABEZ, 114, 276, 358, 396, 470, 485, 685, 701, 841, 930, 989, 992
AD2IBABE, 233
AFRIKA, 36, 37, 308
ALBANIJA, 394
ALEKSANDROVA ULICA, 153
AMERIKA, 36—38, 41, 46—54, 66, 75, 76, 369, 391, 859, 977
ARGENTINA, 75, 91, 976
AUSCHWITZ, 403
AUSTRIJA, 14, 17, 19, 23, 90, 579, 604, 815, 822, 884, 925, 1003
AUSTRO-UGARSKA, 24, 28, 42, 45, 6G, 67, 74, 77, 79, 80, 1042, 1053
AZIJA, 37

B

BABIN POTOK, 715, 763, 1065
BABINA GORA, 114, 115, 129, 148, 15 152, 191, 221, 319, 484, 515, 847, 853, 909, 1007, 1033, 1057, 1379
BABINA RIJEKA, 310, 1118
BAČKA, 78
BAKAR, 25
BAKOVAC, 14
BALČIN MOST, 798
BALKAN, 308
BANAT, 15, 78, 111, 722, 1004, 1054, i
BANIJA, 15, 19, 21, 25, 35, 44, 55, 66, 119, 129,130, 132, 137, 140, 150, 153, 156, 159, 162, 169—171, 176, 178—180, 182, 189,213, 222, 224, 228, 234, 235 240—242, 244, 248, 253, 257, 268, 287. 296, 310, 313, 315, 325—327, 329, 342. 354, 360, 362, 363, 372, 373, 395—397, 398—400, 403—405, 407—409, 411, 412, 416, 419,420, 422, 424, 429, 430, 4‘5 442, 465,467, 470, 471, 487, 497, 53S 538, 557, 561, 562, 584, 589, 595, 599, 610, 625, 641, 642, 644—646, 652, 663, 666, 680, 693, 697, 699, 703, 712, 716, 721, 725, 729, 735, 736, 739, 743, 746, 747, 783, 790—794, 840, 841, 855, 860, 903, 922, 930, 946, 965, 967, 976, 980, 1000, 1008, 1011, 1029, 1030, 1034, 1039, 10,58, 1070, 1076, 1094, 1104, 1114, 1115, 1373, 1384, 1398, 1400, 1416—1418
BANOVCI, 917
BANOVIČI, 1378
BANSKI GRABOVAC, 823
BANSKI KOVAČEVAC, 192, 219, 229, 239, 313, 676, 678, 995, 1013
BANSKI MORAVCI, 843
BANJA LUKA, 16, 714, 716, 960
BANJICA, 877, 1018
BANJSKO SELO, 26, 69, 941, 1117
BARILOVIĆ, 11, 12, 20, 22, 23, 25—28, 31, 32, 34, 35—39, 41, 54—57, 67—69, 79, 80, 83, 85,87, 88, 104, 138, 159, 162, 191—193, 204, 216, 217, 220—227, 231, 233, 310, 313, 315—319, 346—351, 372, 377, 378,391, 393, 411, 426, 429, 512, 532, 550,555, 559, 564, 588, 589, 602. 607, 609, 617, 619—621, 624, 637, 674. 690, 691,700, 702, 826, 894, 904, 905. 907, 941, 971, 991, 992, 1011, 1019, 1020, 1065, 1086, 1107, 1108, 1110—1113, 1115——1117, 1372
BARIN KOSA, 194, 854—858, 861
BASARA, 124, 125, 193, 620
BASTAJINO BRDO- 205—207
BATINOVA KOSA, 208, 492
BATNOGA, 192, 219, 333, 445, 447, 449, 450, 458,459, 465, 676, 678, 798, 896, 897, 1097,1102
BEČ, 14, 30, 77, 884
BEGOVAC, 19
BEGOVO BRDO, 798, 807
BELA KRAJINA, 312, 314, 721, 790, 791. 901, 923, 944, 952, 964, 1000, 1013, 1039, 1042, 1105, 1106

BELAJ, 26, 27, 69, 233, 348, 713, 907, 941
BELAJSKE POLJICE, 1117
BELGIJA, 75, 416
BEOGRAD, 44, 79, 81, 121, 132, 170, 243, 254, 321, 357, 383, 423, 441, 481,561, 562, 619, 649, 676, 677, 716, 723,733, 800, 801, 803, 804, 875, 877, 878,893, 903, 904, 908, 909, 935, 938, 951,965, 978, 980, 991, 1007, 1017, 1018, 1031, 1048, 1054—1056, 1060, 1065, 1070, 1100, 1103, 1378, 1410
BEOGRADSKO SAJMIŠTE, 577, 1114
BEREZINA, 22
BERGEN—BELSEN, 403
BERLIN, 1113
BIHAĆ, 73, 98, 133, 138, 220, 221, 228, 231, 232, 310, 311, 315, 316, 322, 325——327, 342, 343, 345, 372, 416, 419, 465, 521, 523, 616, 617, 678, 715—717, 719, 737, 763, 800, 811, 812, 814, 908, 918, 932, 944, 952, 966, 983, 1031, 1043, 1047, 1066, 1067, 1074, 1076, 1102, 1106, 1406, 1418
BIJELI KLANAC, 20, 26, 49, 128, 131. 151, 158, 159, 371, 491, 512, 516, 534, 591, 592, 608, 609, 617, 627, 629, 631, 633, 981, 983, 1118
BIJELI POTOCI, 764, 920, 952, 964, 976, 1048
BIJELO BRDO, 233
BILJEG, 23, 25, 36, 116, 139, 177, 200, 229, 260, 271, 274, 275, 318, 4'~ 524, 823, 824, 862, 865, 871, 883, 911, 936, 995, 1008, 1064, 1406
BILJESEVO, 1046
BISTRA, 1008
BIŽICA LOKVA, 512
BJELORUSI JA, 422
BJELOVAR, 70, 409, 904, 1007, 1408
BJELJEVINE, 288, 290, 291, 297, 576, 680, 706, 946
BLAGAJ, 19, 21, 402, 414, 442, 524, 910, 971, 1088, 1101
BLAGAJSKI PAVLOVAC, 972
BLAGOJEVIC BRDO, 320, 848
BLATO, 324, 330, 762
BLATUSA, 19, 134, 162, 213, 263, 264, 430, 436, 491, 599, 602, 607, 615, 625, 627—629, 697, 839
BLAUHAGER, 884
BLIZNICA, 115
BOGOVOLJA, 808
BOGUNOVICI, 151
BOJANA, 1410
BOJANCI, 20
BOKA KOTORSKA, 1061
BOL, 785
BORICEVAC, 984, 1083, 1084
BORJE, 23, 25
BOROJEVICI, 310
BOROV VRH, 918
BOSANSKA DUBICA, 440
BOSANSKA KRAJINA, 66, 174, 221, 234, 313, 584, 610, 616, 679, 680, 717, 737, 798, 889, 952, 964, 997, 1011, 1070, 1074, 1088, 1418
BOSANSKA KRUPA, 310, 326, 343, 345, 523
BOSANSKI NOVI, 309—311, 342, 344, 345
BOSANSKI PETROVAC, 309—311, 315, 322, 326, 327, 522, 575, 610, 736
BOSANSKO GRAHOVO, 309, 522
BOSILJEVO, 29, 200, 220, 236, 267, 377, 414, 420, 711, 713, 911, 1013, 1014
BOSNA, 13, 15, 17, 19, 23, 24, 30, 37, 42, 52, 78, 79, 141, 146, 154, 199, 231, 241, 307, 326, 327,372,395,406,416,419, 421, 443, 448,465,466,484,510,521, 523, 535, 610,611,642,645,666,680, 715, 716, 737,740,741,743,769,777, 798, 900, 928, 985, 1002, 1077, 1111, 1112 1115, 140'S
BOST, 26
BOVIC, 16, 19, 146, 177, 220, 595, 652, 691, 762, 790, 869, 995
BOVIC ANI, 11
BOZIC BRDO, 849
BOŽICI, 140, 234, 235, 604, 829, 831—833
BRAC, 785
BRČKO, 1378
BRDINE, 1035
BRDO, 20, 27, 48, 49, 128—130, 143—145, 153, 162, 177, 186, 187, 236, 289, 371, 470, 512, 532, 579, 583, 615, 617, 618, 625, 627,628, 633—635, 837, 856, 858——860, 862, 917, 924, 1051, 1072, 1073, 1082, 1121
BREBORNICA, 20, 26, 50, 133, 136, 150, 156, 491, 512,608,617,627,629,631, 637, 697, 1118
BREST, 27, 589
BREZIK, 1042
BREZJE, 843
BREZOVA GLAVA, 27, 70, 111, 114, 115, 132, 139, 147,148,153,158,159,161, 193, 204, 211, 216—226, 229, 318, 319, 371, 378, 515,578,580,591,592,605, 632, 639, 709,710,825,837,847,849, 882, 902, 909, 966, 1005, 1013, 1016, 1032, 1033, 1038, 1057, 1094, 1121
BREZOVICA, 993
BREZICE, 409
BREZANI, 843, 1121
BRIG, 26
BRIJEST, 1040
BRINJACI, 149, 1068
BRINJE, 24, 711, 715, 930
BRKICI, 693
BRLOG, 944, 982, 1014
BRNO, 972
BRNJEVAC, 263, 824, 835
BROD, 15, 26, 538
BRODANI, 1121

BRUSOVACA, 20, 46, 49, 53, 98, 100—102, 272, 305, 440, 442, 591, 598, 733, 813, 817, 818, 1097
BRUSANI, 954
BRUVNO, 311
BRZETINAC, 1019
BUBLEN, 274, 454, 455, 734
BUCHENWALD, 403
BUCICA, 192, 313, 321, 966, 995, 997, 1064, 1081
BUDACKA RIJEKA, 15, 27, 46, 94—96, 98 124, 132, 135, 136, 138, 140, 149, 150, 157, 158, 161, 194, 199, 201, 219, 222-—224, 226, 237, 265, 266, 318, 320—322, 329, 353,371, 393, 491, 502, 505,512, 534, 569,579, 591, 592, 595, 598,599, 604, 608, 609, 613, 617, 621, 623, 625-—630, 633, 636, 637, 639, 666, 693, 696, 697, 718,827, 832, 837, 847—853, 867, 868, 873,881, 882, 894, 900, 902,918, 961, 1047, 1054, 1055, 1057, 1059, 1067, 1118, 1379
BUDACKI, 12, 15, 16, 35, 54
BUDACKI MOST, 1022
BUDAK, 12
BUDIMPESTA, 34, 36, 39, 42
BUDINJAK, 912, 913
BUGAR, 417, 678
BUGARSKA, 113, 394, 422, 896
BUGOJNO, 309
BUHACA, 21, 134, 192, 303, 453, 582, 702, 798, 803, 805, 806, 810
BUHOVLJE, 27
BUKOVAC, 20, 27, 52, 53, 346, 348, 1047, 1120
BUKOVICA, 15, 20, 27, 28, 36, 46, 50, 160, 210,220, 226, 230, 265, 369,371, 374, 380,417, 512, 539, 573, 606,623, 625—627, 630, 632, 635, 639, 677, 679, 720, 842,847, 856, 859, 862, 881,955, 957, 962, 1089, 1104, 1121, 1375, 1379, 1380, 1389, 1400, 1406, 1410, 1414
BUKOVINA, 44—46, 854, 1042
BUKOVLJE, 26
BURIC SELO, 19, 26, 28, 36, 49, 111, 132, **149, 150,162, 170, 194, 201, 236,** 253, **265, 330,358, 370, 486, 491, 509,** 528, **534, 592,615, 641, 696, 718, 737,866, 930, 980, 985, 1053, 1054, 1085**
BURMA, 1076
BUZIN, 345, 798
CAPRAG, 36, 181, 395, 404
CAREVO SELO, 26, 713, 1117
CARIGRAD, 896
2AZIN, 113, 192, 204, 231, 232, 254, 303, 345, 368, 382, 396, 406, 411, 416, 439, 440, 448, 505, 512, 516, 520, 523, 581, 606, 715, 717, 956, 967, 982, 1013, 1035, 1076, 1093, 1102, 1406, 1418
CAZINSKA KRAJINA, 142, 189 **192 204,** 219, 228, **234, 267—269, 342, 396'** 399, **416,** 429, 447, 461, **465,** 472 **6O3'** 614, 616, **648,678, 689, 702, 715' 716'** 734, **903, 922, 923,** 944, 956, **96o' 964'** **965, 967, 1000, 1049, 1076, 1384,** 1418 '
CEJLON, 1076
CELJE, 968, 1040
CER, 45
CEROVAC (BARILOVICKI), 26, 27 393 940, 959, 1018, 1117
CEROVAC (TUSILOVICKI), 28, 35 40 93, 147, 155,190, 204, 217, 218 22l' 224, 225, 228,231—233, 237, 315—317' 320, 371, 378, 482, 516, 521, 555, 581 591, 595, 617, 623, 625, 627—629, 636 654, 702, 807, 826, 906, 908, 965, 966' 1005, 1044, 1093—1096, 1121, 1379
CETIN, 16, 17, 19
CETINGRAD, 16, 22, 98, 113, 115, 117-—119, 121, 129, 143, 163, 169, 170, 177, 191, 194, 197, 219, 220, 224, 225, 262, 269, 303, 305, 306, 310, 313, 315, 323, 325, 329, 359, 404, 414, 416, 426, 435, 439—441, 443, 445—447, 449, 451—453, 456, 461, 464, 465, 581, 595, 603, 604, 606, 607, 610, 621, 676, 678, 680, 681, 683, 684, 689, 707, 711, 713, 797—803, 805—807, 810,811, 820, 821, 864, 869, 882, 896, 897, 899, 956, 966, 967, 1013, 1049, 1087, 1099, 1401, 1406
CETINSKI VAROŠ, 19
CHICHAGO, 49, 52
CICELJ, 133, 134, 926
CIMESKO BRDO, 443, 926
CREVARSKA STRANA, 162, 193, 210—-213, 216, 263, 264, 312, 349, 491, 498, 625, 628, 630, 631, 735, 737, 824, 831, 832, 835, 924, 938, 995
CRIKVENICA, 25
CRKVINA, 111, 112, 205, 207, 778
CRKVISTE, 180, 442, 452, 453, 1081
CRNA GORA, 18, 46, 47, 53, 79, 141, 395, 421, 590, 738, 744, 985, 1006, 1097
CRNA LOKVA, 116, 119, 120, 128—130, 132, 135, 137, 141, 149, 153, 155, 160, 179, 180, 235, 236, 296, 359, 362—366, 436, 455, 486, 492, 595, 601. 646, 693-—-695, 724, 727, 747, 748, 755, 756, 823, 825, 899, 917, 930, 931, 945. 946, 948-—-950, 958, 989, 990, 1021, 1029, 1030, 1069, 1072, 1077
CRNA MLAKA, 912, 915
CRNA VLAST,763, 764, 920, 936,953, 963, 1084,1086
CRNI KAL, 272
CRNI LUG, 923
CRNI POTOK,121, 128, 131, 134,162, 216, 262—265,277, 359, 365, 443,453, 454, 458, 464,486, 491, 569, 583,601, 625, 629—631,786, 787, 856, 859,862, 1415

CRNI VRH, 44, 45
CRNO VRELO, 171, 174
CVETKOVICI, 915
CVIJANOVIĆ BRDO, 151, 152, 169, 171, 174, 209, 210, 230, 397, 424, 558, 584, 617, 778, 807, 839, 867, 868, 1096
CVIJANOVICl, 229, 855, 909
CVITOVIC, 170, 316-318, 324, 778

C

ČABAR, 25, 56, 1027, 1052
CACAK 1074
CATRNJA, 48, 96, 617, 637, 648, 839, 1105, 1118
CEHOSLOVACKA, 100, 162, 730, 906, 925, 1053
CELOPEK, 1065
CEMERNICA, 19, 161—163, 192, 213, 214, 216, 219,220, 263, 264, 313, 349, 350, 433, 492,613, 625, 626, 628, 629, 676, 678, 691,705, 711, 752, 768, 783, 784, 869, 900, 903, 917, 938, 966, 1022, 1065, 1083
CERNOBIL, 754
CERNJECA VAS, 912
CICIN MOST, 1044
CORKOVA UVALA, 1044
CREMUSNICA, 867, 868, 1081
CRNOMELJ, 901, 944, 978, 1039
CUKOR, 118
CUKUR, 140, 150, 158, 176, 265, 266, 320, 321, 400, 403, 595, 846, 848—853, 895, 918, 984, 1034, 1059, 1113
CELAPOV MOST, 443, 899
CELAPOVO, 121, 442, 926, 1099
COSICI, 289
CUIC SELO, 931
ĆULUMSKA KOSA, 271
ĆUPRIJA, 908, 842
CURCIJA, 932, 933

D

DABAR, 764, 936, 1022
DABASNICA, 1012
DACHAU, 403
DALMACIJA, 15, 30, 44, 78, 79, 244, 309. 391, 395, 402, 409, 430, 436, 509, 56“?. 619, 620, 785, 922, 923, 952, 1051, 1061, 1102
DANSKA, 416
DEBELA GLAVA, 1065
DEBELA KOSA, 94, 115, 122, 124—126, 128—133, 135—142, 146—148, 150, 151, 153, 155—160, 169, 170, 173, 175, 178, 183—185, 187, 191, 201, 220, 234, 235, 237, 238, 259, 265, 271, 272, 312, 321, 329, 338, 359, 362, 365, 389, 396—398, 436, 470, 473—475, 484—489, 491, 514, 523, 541, 555, 562, 569, 573, 574, 580, *r* 583, 595,596, 601, 602, 604, 605,614, 620, 641,643, 653, 665—667, 683,685, 686, 691,697, 698, 702, 724, 727,771, 823, 844,846—850, 866, 882, 885,893, 895, 896, 900, 901, 933, 943, 944, 952——956, 961—963, 966, 971, 980, 981, 983, 1005, 1007, 1015, 1016, 1025, 1026, 1029, 1034, 1039, 1051, 1055—1059, 1067, 1068, 1080, 1095, 1432
DELIC POLJANA, 445, 453, 702
DELNICE, 25, 364
DESINAC, 914
DEVCICI, 326, 369, 609
DIVOSELO, 1373
DIVULJE, 1061
DOBRA, 17, 109
DOBRANCI, 1052
DOBOJ, 1063
DOBRUDZA, 66, 76
DOKICI, 179, 180
DOLAC, 15
DOLŽ, 916
DOLJANI, 764
DOMACAJ LUG, 151, 843—845
DONJA BRUSOVACA, 117, 118, 371, 393. 453, 454, 512, 617, 625, 628, 633, 638, 836, 899, 1119
DONJA KUPCINA, 315, 841
DONJA LOSKUNJA, 514
DONJA PERJASICA, 20, 27, 1120
DONJA STUBICA, 16
DONJA TREBINJA, 315, 317, 1121
DONJA UDBINJA, 845
DONJA VISOCKA, 20, 27, 46, 394, 593. 1047
DONJA VOJISNICA, 635
DONJE BUKOVLJE, 26, 35, 1117
DONJE DUBRAVE, 476, 582, 903, 966. 969, 972, 973, 1013, 1041, 1047
DONJE MIHOLJSKO, 569
DONJE MRZLO POLJE, 1120
DONJE PRIMISLJE. 233, 677
DONJE STATIVE, 1120
DONJI BABIN POTOK, 763 936 *951* 963, 1085, 1094
DONJI BUDACKI, 18, 20, 21, 26, 27, 33, 41, 138, 162, 319, 323, 490, 502, 505, 534, 591, 592, 617, 623, 636, 637, 639, 649, 782, 825, 830, 838, 840, 849, 906, 1113, 1118
DONJI KREMEN, 806. 807
DONJI KRNJAK, 829
DONJI LAPAC,56, 240, 241, 247, 311. 405, 694, 936, 938, 976, 984, 1064
DONJI MALJEVAC, 304
DONJI POLOJ, 20, 27, 51, 53, 232, 348, 639, 938, 939, 1120
DONJI SJENICAK, 263, 264, 693, 856, 859, 862
DONJI SKRAD, 20, 26, 28, 36, 96, 128——130, 132, 149, 150, 158, 162, 192, 209. 220, 223, 227, 737, 319, 335, 336, 371,

485, 488, 490, 495, 497, 498, 512, 516, 525, 534, 556, 569, 574, 592, 596, 598, 602, 617, 627, 633, 636—639, 697, 702, 895, 905, 959, 260, 991, 992, 1006, 1019, 1020, 1044—1046, 1087, 1107, 1110, 1111, 1113, 1116, 1118
DONJI VELEMERIC, 26, 940, 1117
DONJI VOJNIĆ, 20, 371, 378, 491, 512, 514, 527, 617, 618, 625, 629, 631, 652, 837, 1080,1122
DOTRŠCINA, 956
DRAGANICI, 713, 923
DRAKULICI, 294
DRAVA, 384
DREN, 877
DRENOVACA, 95, 104, 114, 353, 593, 952, 966, 967, 974, 984, 1006, 1008, 1048, 1076, 1095
DREŽNICA, 958, 967, 980, 1089
DREZNICKA ŽUPANIJA, 11
DREZNIK, 19, 103, 219, 234, 310, 313, 316 321, 324,325, 356, 382, 411, 416, 419, 426, 435,607, 676, 678, 680, 681, 683, 688, 719, 763, 917, 1022, 1032, 1034——1036, 1043, 1065, 1074
DRINA, 738, 801, 822
DRVAR, 342, 429, 435, 510, 523, 558, 610, 679
DUBOVAC, 1094
DUBRAVE, 28, 236, 257, 903, 971, 972, 1014
DUGA RESA, 79, 127, 162, 220, 222, 225——227, 233, 235, 265, 430, 601, 621, 623, 721, 852, 907, 943, 960, 1011, 1019, 1020, 1035, 1095, 1107, 1402, 1403, 1409
DUGI DOL, 20, 26, 47, 49, 132, 191, 219, 223, 224, 226, 227, 319, 389, 512, 531, 534, 536, 572, 609, 617, 627, 629, 630, 633, 636, 637, 718, 727, 764, 827, 839, 987, 1006, 1067, 1113, 1118
DUGO SELO, 191, 627, 843
DUNAV, 884
DUNJAK, 26, 28, 35, 40, 50, 51, 53, 55, 56, 86, 98, 101, 102, 201, 333, 334, 336, 354, 430, 510, 558, 559, 582, 584, 588, 592, 609, 614, 617, 622, 638, 640, 655, 688—685, 687, 690, 744, 752, 778. 785, 839, 966, 1119, 1379, 1385, 1406, 1411
DURJAK, 234, 238, 253
DUVNO, 309
DVOR, 93, 345
DVOR NA UNI, 244, 793, 966, 1027
DVORIŠTE, 26, 96, 617, 638, 942, 943, 1118

DŽ

DZAPEROVAC, 26, 134, 491, 512, 598, 617, 625, 626, 630, 633, 638, 1119
DZODANI, 180, 397, 434, 492, 595, 645, 725, 756
DZODANSKO BRDO, 288

Đ

ĐAKOVICA POTOK, 134, 254 443 44 447, 455, 464, 487, 697, 927
ĐANKOVICA BRDO, 990
ĐURĐEVAC, 14

E

EGIPAT, 1076
ENGLESKA, 103, 368, 369, 391, 1076
EREMICI, 159
ERJAVEC, 12
ETIOPIJA, 140
EVROPA, 37, 70, 89, 90, 105, 180 23S 394, 438, 441, 466, 481, 606, 799 87Ć 925

F

FINSKA, 422
FIRENCA, 105
FOCA, 924, 1052
FRANCUSKA, 46—49, 52—54, 75, 76, 102 104, 458, 464, 935, 1060, 1076
FRKASIC, 791, 1074
FURJAN, 19, 414, 808, 901, 956, 960

G

GABRICI, 730
GACINA POLJANA, 52
GACKA, 764, 1014, 1021
GACKA DOLINA, 936, 954, 1022, 1048, 1092
GACESA SELO, 48, 162, 182, 184—188, 236, 371, 491, 592, 615, 625, 626, 629, 845, 917, 957, 959, 976, 1023, 1104, 1121
GACESKO SELO, 27, 128—130, 160, 586, 593, 599, 1041, 1120
GAJINE, 936
GALDOVO, 1031
GALICIJA, 44, 46, 66, 854, 1053
GALOVO BRDO, 217, 224
GALOVIC SELO, 26, 226
GATA, 1043
GAZIBARE, 960, 992
GEJKOVAC, 26, 42, 48, 52—54, 98, 113. 119, 142, 196—198, 223, 226, 270, 297. 303—306, 356, 371, 439. 448, 450, 591, 598, 617, 625, 626, 631, 633, 645, P" 810, 813, 814, 817, 818, 865, 897, 922, 923, 948, 1061, 1088, 1119, 1399
GENERALSKI STOL, 109, 125, 126, 220, 231, 233, 265, 313, 342, 343, 348, 349, 714, 966, 971, 1027
GEROVO, 923, 978, 992, 1052
GLAMOČ, 510
GLAVICA, 844. 1047
GLIBOKI BROD, 27, 49

GLINA, 11, 12, 17, 19, 22, 24, 36, 91, 117, 118, 120, 137, 161, 170, 191, 192, 195, 200, 204—209, 244, 260, 302, 303, 346, 347, 350, 351, 398, 405, 422, 429, 430, 433, 444, 446, 451, 453, 460, 485, 555, 563, 573, 609, 617, 641, 645, 655, 669, 689, 706, 711, 712, 741, 745, 747, 751, 762, 783, 798, 802, 823, 834, 840, 897, 905, 922, 933, 982, 1021, 1022, 1378, 1399, 1405, 1406
GLINA (rijeka), 121, 197, 208, 209, 439, 899, 910
GLINICA, 129, 142, 169, 170, 272, 323—325, 447, 456, 523, 595, 679, 1039, 1097
GLOBORNICKI MOST, 903, 1000
GOJILO, 509, 1071
GOMIRJE, 108, 109
GOLI OTOK, 1031, 1386
GORA, 227
GORCIN, 11
GORIČKA ŽUPANIJA, 11, 12, 14
GORJANCI, 913, 916
GORNJA BRUSOVACA, 370, 512, 625, 660, 836, 899, 1119
GORNJA GLINA, 19
GORNJA KUPCINA, 923
GORNJA LOSKUNJA, 492, 512
GORNJA MOČILA, 23
GORNJA TREBINJA, 315, 317, 1121
GORNJA VAS, 912, 916, 1052
GORNJA VISOCKA, 27, 53, 393, 1120
GORNJE BUKOVLJE, 1117
GORNJE DUBRAVE, 582, 677, 903, 1000, 1014, 1026, 1047
GORNJE KUPLENSKO, 989
GORNJE MEKUSJE, 1077
GORNJE MIHOLJSKO, 569
GORNJE TABORISTE, 811
GORNJI BABIN POTOK, 763, 937, 1380
GORNJI BUDAĆKI, 11, 18, 21, 26, 28, 33, 39—41, 50, 80, 132, 156—158, 162, 190, 234, 235, 237, 238, 240, 241, 246, 254, 259, 265, 323, 327, 334, 336, 370. 381, 382, 385, 388, 414, 420, 430, 434——436, 477, 478, 481, 491, 492, 498, 500, 507, 511, 512, 516, 534, 556, 560, 576, 578, 580, 581, 585, 591, 592, 608, 610, 616, 617, 627—629, 633, 636, 637, 639, 653, 659, 661, 662, 677, 678, 681, 690, 691, 694, 741, 839, 848, 866, 895, 962, 978, 985, 987, 1039, 1090, 1098, 1118, 1432
GORNJI KRNJAK, 851
GORNJI LAPAC, 220, 920
GORNJI MALJEVAC, 304
GORNJI POLOJ. 27, 971, 1120
GORNJI SJENICAK, 186, 188, 313, 434, 835, 856, 859, 862, 912, 1059, 1060
GORNJI SKRAD, 26, 28, 67, 71, 87, 93, 95—97, 114, 220, 232, 234, 333, 334, 336, 953, 368, 578, 582, 591, 617, 621, 623, 637, 639, 640, 648, 677—679, 690, 696, 697, 778, 827, 907, 942—944, 961, 1006. 1009, 1010, 1067, 1105, 1106, 1118
GORNJI VELEMERIC, 941, 1117
GORNJI VOJNIĆ, 47, 146, 371, 491, 570, 578, 617, 618, 646, 837, 867, 868,870, 946, 1122
GORSKI KOTAR, 108, 114, 159, 161, 176, 233, 234, 240, 242, 244, 246, 313,395, 398, 399, 409, 411, 430, 434, 465,620, 669, 686, 689, 699, 721, 739, 743,823, 903, 906, 922, 923, 946, 952, 958, 1046, 1052, 1073, 1076, 1083, 1090, 1374
GOSPIĆ, 80, 158, 308—311, 383, 402, 677, 764, 765, 849, 928, 954, 955, 969, 1022 1049, 1084, 1389
GRABAR, 912
GRABARSKA, 118, 807
GRABOVAC (KRNJACKI), 26, 27, 31, 70, 93, 128, 131, 132, 159, 335, 365, 393. 490, 529, 531, 534, 569, 578, 580,593, 598, 607, 617, 625, 626, 628, 630,633, 636, 637, 697, 838, 850, 851, 867,868, 907, 987, 1011, 1113, 1118
GRABOVAC (VOJNIČKI), 132, 191, 234, 313, 316, 317, 322, 335, 338, 339,489, 491, 507, 512, 516, 530, 534, 550,601, 606, 615, 625, 627, 628, 666, 691,697, 718, 752, 776, 778—783, 785—793, 807, 825, 826, 837, 849, 1068, 1113, 1118, 1372, 1406
GRACAC, 244, 308, 310, 311
GRADAC, 315, 317
GRADEC, 797
GRADINA PERJASICKA, 971, 1045, 1046
GRADIŠKA, 15, 577
GRAZ, 12, 34
GREĐANI, 205—209, 216, 905, 907, 933, 938, 982
GRČKA, 140, 800
GRGINOVAC, 180
GRIJAK, 132, 498
GRMEC, 310, 311
GROBNIK, 175, 322, 638
GRUBIŠNO POLJE, 82, 1071
GRUJIĆI, 855
GVINEJA, 1076
GVOZD, 11

H

HAJDINI, 1122
HAMBURG, 880, 884
HAVRE, 47—50, 52—54
HERCEGOVINA, 17, 18, 30, 42, 46, 47, 52, 53, 78, 79, 204, 309, 421, 464, 1074
HORVATI, 913, 914
HRASTOVICA, 227, 976, 977, 1103, 1104
HR ASCE, 1042
HRUSNJAK, 15
HRVATSKA, 11, 15—17, 22, 24, 25, 29. 30, 33, 34, 42, 43, 67, 68, 73—75, 77—80,

82—86, 88—91, 93, 99, 104—107, 110, 112, 113, 116, 129—131, 141, 142, 158, 159, 161, 175, 179, 189, 191, 194, 201, 208, 213, 214, 217, 234—236, 238—241, 243, 247, 250, 251, 254, 267, 268, 303, 312, 313, 321, 325, 328—331, 333—335, 341, 357, 362, 364, 368, 370, 387, 392, 394—396, 398—407, 409—411, 413—416, 418, 420, 421, 424, 431—438, 440, 441, 444, 461, 465—467, 472, 473, 475, 483, 489, 492—494, 497, 502, 503, 505, 506, 509—511, 516, 521, 522, 524, 526, 528, 530, 534, 536—538, 540, 549, 564, 574, 584—587, 590, 594, 605, 616, 617, 622, 623, 641, 652, 657—659,663—666, 668, 670—672, 676, 690, 694, 699—701, 703, 707, 710—715, 719, 723—725, 731, 732, 736, 738, 741, 744, 745, 754, 775, 776, 779, 781, 783, 784, 790, 791, 799, 800, 803, 821—823, 827, 828, 833, 841, 857, 865, 888, 909, 916, 917, 922, 924, 931, 934, 936—938, 940, 944, 946, 951, 952, 958 962, 963, 965, 969, 974, 976, 985, 996 1013, 1017, 1021, 1039, 1040, 1046, 1048, 1051—1053, 1066, 1070—1075, 1082, 1087 1089—1092, 1094, 1096, 1101,1104, 1111—1114, 1368, 1373, 1379, 1385,1387, 1393, 1398, 1400, 1402, 1405, 1406,1417, 1418

HRVATSKI BLAGAJ, 112, 113, 170, 354, 356, 357, 823, 923, 928, 939, 952, 972, 1037, 1048

HRVATSKI LESKOV AC, 915

HRVATSKI PAVLOVAC, 170

HRVATSKO PRIMORJE, 114, 139, 234. 240, 244, 245, 395, 402, 409, 465, 590, 1[illegible]' 620, 689, 1027, 1060, 1090

HRVATSKO SELO, 205, 206

HRVATSKO ZAGORJE, 258, 414, 415, 1036, 1037

HRZENJAK, 923

HUSICI, 11, 15

HUTINJA, 11, 15

HVAR, 432

I

ILICA, 935

ILIRSKA BISTRICA, 233, 254, 908, 948, 1076, 1106

ILOK, 57

ILOV AC, 713, 1373

ILOVACAK, 321

INDONEZIJA, 1076

ISTRA, 99, 421, 1076, 1400

ITALIJA, 87, 88, 105, 107, 113, 228, 399. 400, 422, 433, 745, 748, 783, 785, 792, 821, 1030, 1095, 1103, 1399

IVANKOVIC SELO, 20, 27, 48, 369, 371, 491, 522, 639, 841, 842, 859, 860, 862, 955, 956, 1121

IVANOVIC JARAK, 115, 117, 119, 120 296, 358, 362, 466, 485, 594, 641, 647,' 823, 825, 827, 829—831, 833—835, 864, 907, 933, 981, 983, 987, 989, 990, 1112

IVOSEVIC SELO, 27, 593, 998, 1068, 1072 1121

IZACICI, 19

I ZOLA, 44

J

JABUKA, 1056

JABUKOVAC, 345, 347

JADOVNO, 158, 402, 849

JADRAN, 306, 374, 715

JAGODINA, 731

JAGROVAC, 26, 117, 134, 270, 306, 371, 393, 453, 512, 591, 598, 617, 625, 629, 630, 633, 1119

JAHORINA, 153, 486, 1070

JAJACKA BANOVINA, 15

JAJCE, 421, 510

JAMNICKA KISELICA, 228, 409

JANKOVO SELISTE, 27

JANJA GORA, 839

J APICI, 112

JARAK, 325, 1065

JARCEVAC, 274, 436, 696

JASENOVA KOSA, 271, 272

JASENOVAC, 277, 402, 576, 883, 884, 887, 959, 1114, 1415

JASNIC — BRDO, 26, 46, 111, 129, 236, 697, 977, 1118

JASTREBARSKO, 177, 277, 313, 410, 414, 721, 860, 888, 901, 911, 944. 956, 1000, 1013, 1027, 1039. 1040, 1106, 1389

JAVORNIK, 762, 763

JELASJE, 20

JEZERANE, 917, 936, 958, 959, 967, 1022, 1083

JEZERO, 839

JOHOVICA, 447, 896

JOHOVO, 20, 26, 36, 220, 617, 693, 1119, 1406, 1414

JOHOUSTON, 50

JOJICI, 326, 845

JOSIPDOL, 376, 382, 383, 387, 388, 715, 982

JOSAVICA, 310

JOSEVICA, 593

JOSOVA, 20

JOVICICl, 783, 784

JOVICA KOSA, 272, 273

JUGORJE, 915

JUGOSLAVIJA, 89, 90, 92, 93, 104—108, 110, 127, 131, 142, 146, 163, 170, 182, 190, 193, 228, 238—240, 249, 267, 299, 302, 303, 306—309, 312, 327, 328, 333, 342, 357, 370, 390, 391, 394—396, 398, 399, 401, 403, 404, 407, 414—416, 418, 421, 422, 425, 427—429, 431, 432, 437,

438, 440, 441, 467, 469, 472, 484, 485, 490, 494, 497, 510, 521, 526, 537, 541, 542, 561, 562, 575, 578, 604, 608, 616, 623, 640, 668—670, 672, 700, 701, 704, 708, 719—723, 728,735—737, 739, 742, 746, 754, 785,798—800, 816, 817, 819, 821, 822, 834, 841, 884, 894, 896, 900, 902, 906, 909, 922, 926—928, 931, 942——946, 963, 968, 983, 990, 991, 1001, 1002, 1045, 1046, 1052, 1053, 1057, 1060, 1061, 1004, 1013, 1015, 1021, 1023, 1028, 1032, 1072, 1076, 1082, 1098, 1105, 1109, 1110, 1114, 1115, 1377, 1385, 1386, 1406, 1417, 1432
JURAKOVAC, 175
JURGA, 27, 39, 47, 120, 128—130, 146, 153, 177, 178, 180, 184—188, 236, 365, 377, 378, 491, 501, 512, 570, 578—580, 591, 594, 625, 626, 634, 917, 1030, 1089, 1091, 1092, 1122
JURINA BRDA, 160, 210, 274, 349
JUSICI, 1047
JUZBASICI, 233

K

KABLAR, 229
KADINJACA, 1415
KAJMAKCALAN, 45
KALINO VIC A, 1408
KALNIK, 189, 414, 509
KALOVI, 290, 297, 576, 777, 878, 948, 1415
KALUĐERAC, 14
KALJE, 22, 911, 913, 915, 916
KAMENICA, 233, 311, 317, 322, 333, 343, 1097
KAMENSKI MOST, 205—207
KAMENSKO, 14, 195, 196, 267, 713, 916, 962
KANADA. 37, 46, 75, 101, 244, 383, 856. 924, 1096
KAPELA, 387, 388, 607, 620, 763, 764, 908, 919, 958, 1024
KAPENJAK, 854, 856
KAPTOL, 14,20
KARABURMA, 1017, 1018
KARAMARKOVlCl, 225
KARANI, 217, 570
KARELIJSKA PREVLAKA, 422
KARLOBAG, 954, 1389
KARLOVAC, 12, 14, 16, 23, 24, 35, 36, 42, 43, 52, 68, 73, 79—83, 91, 95—99, 103, 104, 107, 110—115, 119—121, 123, 124, 127—129, 131—133, 137—140, 146, 148, 150—155, 157—162, 169, 170, 174, 177—181, 183—186, 188, 189, 191, 192, 194—196, 199, 200, 204, 210212, 216——222, 224—236, 240, 253, 256—260, 263. 266, 267, 269, 272, 295, 296, 308, 310. 311, 315, 317, 321, 327, 329—335, 342, 343, 345, 347—349, 351, 352, 357, 359, 360, 362, 364—366, 368—370, 372, 374——378, 380—382, 384, 386—394, 396, 397——401, 404—411, 413, 414, 416, 417, 419, 420,424—430, 434—438, 440, 452, 456, 460, 463, 466, 467, 469, 470—472, 481, 483—489, 493—499, 501—510, 513, 515——518, 520—525, 528, 530—533, 535—538, 540—543, 547, 549—553, 555—564, 570, 572, 579, 584—588, 594, 596, 599, 605——607, 609, 610, 618, 619, 621, 623, 625, 644, 645, 654—659, 661, 663, 664, 666—670, 672, 674, 679—681, 687, 689, 699, 702, 709—711, 713, 715, 717—725, 731, 732, 734, 736, 737, 739, 741—743, 745, 746, 751, 752, 761, 776—778, 784, 785, 792, 800, 803, 823, 824, 826, 829, 834, 839—842, 844, 845, 847—849, 852, 858——861, 869, 871, 875, 879, 881, 883, 888, 895, 903, 907, 910, 912—915, 925, 932, 934, 936, 937, 941, 949, 951, 952, 956, 960, 962,963—966, 968, 970—973, 976, 978, 979, 980, 986—989, 997, 999, 1003—1005, 1008, 1010, 1011, 1013, 1014, 1016, 1017, 1019, 1020, 1028, 1033, 1035, 1039, 1044, 1046, 1047, 1056—1060, 1063—1067, 1070, 1075—1077, 1085, 1086, 1090, 1093——1096, 1098, 1104, 1107, 1378, 1373, 1378, 1379, 1382, 1384, 1385, 1388, 1389, 1398——1403, 1405—1407, 1409—1411, 1413, 1414, 1416, 1419, 1428
KARPATI, 44, 66
KARTAGA, 753
KARTALIJA SELO, 20, 27, 50, 210, 975, 976, 1121
KAŠTEL, 713
KATALONIJA, 171
KATARINA, 914
KATIC KOSA, 487, 842, 956, 995, 993. 1001, 1060
KATICl, 231
KATINOVAC, 134, 205, 207, 216, 229, 262, 263, 346, 347, 429, 491, 570, 583, 625, 627, 628, 631, 690
KEIC MOST, 348, 349
KEKICA SELO, 19
KERESTINAC, 911
KESEROV POTOK, 20, 491, 611, 625, 627—629, 697. 978, 1118
KESTENAK, 20, 27, 220, 348, 430, 562, 578, 580, 939, 1120
KESTENOVA GORA. 128, 129, 171, 173, 174, 234, 313, 513, 555, 562, 615, 681, 683, 684, 744, 1096
KESTENOV AC, 26, 28, 98, 101, 116, 201, 323, 324, 354, 460, 461, 593, 614, 617, 638—640, 646, 655, 672, 679, 778, 1017, 1096—1098, 1119, 1377, 1399, 1410
KIRIN, 161, 177, 469, 603, 677, 730, 1086
KIRINSKO SELO, 118
KL ADUSA, 13
KLADUSNICA, 448

KLANAC, 20, 27, 972, 1120
KLARIC BRDO, 632
KLINCA SELO, 914
KLIPE, 184
KLIPINO BRDO, 20, 27, 39, 45, 53, 160, 219, 226, 229, 317, 318, 369, 491, 609, 615, 632, 841, 842, 844, 856, 859, 862, 934, 936—938
48, 52, 91, 98, 110, 111, 113, 272, 323,
KLOKOC, 12, 13, 19, 20, 21, 26, 28, 47, 324, 351, 353, 356, 440, 452, 586, 591, 617, 638, 640, 679, 690, 811, 930, 980, 1031, 1049, 1096, 1119, 1380, 1399, 1406, 1410
KLOŠTAR, 1071
KLUPICA, 26, 50, 111, 175, 491, 696, 1380, 1410
KLJAIC BRDO, 23, 25, 371, 976, 1121
KLJAICEVO, 255, 860, 1030
KLJUČ, 309, 315, 322, 730, 761
KLJUČAR, 14, 20, 47, 49, 128, 131, 179, 190, 191, 193, 236, 260, 271, 289, 487, 491, 578, 579, 617, 627, 628, 634, 646, 854, 859, 860, 917, 1122, 1378, 1416, 1418
KNEJA, 14, 298, 948, 950, 1043
KNEZ GORICA, 15, 27, 621, 696, 1121
KNEZ AK, 1106
KNEŽEVIĆ KOSA, 27, 33, 40, 41, 51, 93, 162, 183, 229, 330, 365, 369, 371, 491, 492, 512, 514, 531, 532, 534, 552, 556, 559, 569, 579, 591, 613, 617, 618, 623, 625—627, 629, 630, 633, 635, 639, 867, 868, 1025, 1122, 1377, 1380, 1410, 1414, 1515
KNIN, 309
KNINSKA KRAJINA, 251, 463
KNJA2EVAC, 899
KOCEVJE, 722
KOJIC SELO, 27
KOKIREVO, 27, 94, 98, 237, 356, 377, 378, 490, 491, 512, 514, 527, 534, 552, 560, 626, 631, 633, 634, 1074, 1122
KOLARIĆ, 27, 28, 39, 48, 51, 124, 180. 194, 371, 492, 501, 504, 512, 513, 534, 535, 582, 591, 594, 617, 618, 625, 626, 628, 629, 631, 633, 634, 642, 647, 825, 837, 862, 863, 866—868, 885, 981, 1122, 1373, 1406
KOLICA BRDO, 1035
KOMESARAC, 807
KOMPOLJE, 764, 953, 963
KONCAREV KRAJ, 763
KOPENHAGEN, 1061
KORANA, 11, 12, 15, 20, 23, 153, 195, 220, 225—228, 233, 317, 319—324, 346—350, 369, 476, 602, 609—611, 621, 696, 782, 853, 904, 907, 939, 941, 956, 960, 964, 992, 1005, 1019, 1021, 1045, 1074, 1086, 1094, 1379, 1402, 1414
KOPRIVNICA, 1007
KORANICA, 15
KORANSKA STRANA, 27, 1120
KORANSKI BRIJEG, 12, 20, 26, 51 132 192, 370, 371, 492, 499, 512, 516’ 528’ 555, 569, 592, 598, 617, 625, 627—63o' 632, 639, 907, 940, 941, 1056, 1057, 1087,’ 1117
KORANSKI KRIZ, 1117
KORANSKO SELO, 20, 26, 28, 52, 227 233, 334, 336, 968, 1005, 1120
KORDUN, 13, 16, 19, 35, 44, 66, 67, 71— —76, 78, 86, 91, 92, 101, 102, 111—117, 119, 120, 122, 124, 127—132, 135, 137, 139, 140, 142—144, 146, 147, 150, 151, 153—155, 157—163, 169—171, 175, 176. 178, 179, 182, 183, 186, 187, 189—196, 200, 201, 205, 210—212, 214, 217, 219— —221, 223, 225. 226, 228—231, 233—242, 244, 247, 248, 255—254, 257, 259, 263, 265—268, 270, 275, 278, 286, 296, 297, 303, 306, 310—316, 320, 321, 325—330, 332, 333, 335, 337, 342, 345, 351, 359, 360, 362, 363, 372—378, 381—385, 387, 389, 394—422, 424—429, 431, 433—437, 442, 444, 447—451, 456, 461, 463—465, 467—472, 481, 484, 485, 487, 496, 497, 501, 509—511, 522, 523, 525, 527, 529, 531—533, 535—539, 541, 553, 555, 557, 558, 569, 571—575, 578—590, 593—597, 599, 602—614, 616—625, 640—642, 644— —642, 644—647, 649, 652—672, 676—681, 684—689, 692—695, 697—699, 701, 703, 705, 707—737, 739—743, 746—753, 775, 776, 779, 780, 784, 785, 787—796, 822— —834, 841—847, 849—854, 856, 865, 868, 869, 871, 873, 880, 881, 889, 893, 895, 900, 903, 906, 907, 909, 911, 912, 915, 921—926, 930, 942—946, 948, 951, 952, 954, 956, 958, 960, 961, 963—967, 972, 974, 979, 980, 986, 987, 989, 993—997, 999—1001, 1003—1006, 1008, 1011—1014, 1020, 1025, 1027, 1029—1032, 1034, 1038, 1039, 1042, 1046, 1048, 1049, 1051—1055, 1057, 1058, 1060, 1062, 1064, 1071—1073, 1075, 1076, 1082, 1083, 1085, 1086, 1088, 1091, 1094, 1095, 1097, 1098, 1101, 1104— —1106, 1109, 1110, 1115, 1384, 1398— —1400, 1410, 1416—1418
KORDUNSKI LJESKOVAC, 129, 333, 417, 511, 578, 678, 735, 867, 868
KORENICA, 240, 243, 311, 330, 411, 421. 431, 509, 510, 741, 965, 1052, 1074, 1105
KORUŠKA, 44
KOSANOVIC LIPA, 1047
KOSIC BRDO, 231, 1028
KOSIJERSKI BRIJEG, 1067
KOSIJERSKO SELO, 12, 20, 26, 27, 132. 191, 192, 222, 225, 317, 319, 490, 491, 503, 504, 569, 574, 591, 596, 602, 617, 625—627, 633, 636, 637, 839, 907, 1086, 1087, 1117
KOSTAJNICA, 310, 342, 344—346, 405, 716

KOSTANJAK, 15
KOSTANJEVAC, 22, 912—915
KOSTANJEVICA, 1102
KOVACEVAC, 761
KOVAClCl, 124, 884
KOZARA, 267, 278, 313, 419, 509, 716, 734, 888, 889, 1070, 1072, 1415
KOZARAC, 296, 349
KOZINAC, 904
KOZJACA, 154, 155, 196
KOZJAK, 205
KOZLINE, 905
KRAGUJEVAC, 1046
KRALJEVICA, 26, 42
KRALJEVINA JUGOSLAVIJA, 357
KRANJSKA, 17
KRAPINA, 14
KRASlC, 313, 912, 914, 915, 923, 944, 994, 996, 1014
KRBAVA, 15
KRBAVICA, 741
KRBAVSKO POLJE, 763, 903
KREMEN, 19
KRESOJEVICl, 181
KRIM, 422
KRISPOLJE, 936
KRIVAJA, 27, 49, 146, 160, 162, 377, 491, 617, 623, 625, 627, 634, 837, 1122
KRIVOKUCE, 318, 859, 862
KRNJACKA RIJEKA, 176
KRNJAK, 20, 22, 23, 25—27, 29, 31, 32, 34—37, 39—41, 46, 47, 49—57, 67, 69, 71, 76, 82, 85—87, 89, 93, 95—98, 114——117, 124, 129, 132, 133, 135, 136, 138——141, 150—152, 156—160, 162, 163, 176, 179, 191—193, 196, 199, 201, 204, 208, 216, 217, 219—227, 237, 259, 312, 314, 317—323, 326, 348, 350—352, 354, 358, 364, 365, 369, 371, 372, 374—376, 378, 380, 386, 389, 403, 406, 417, 429, 487, 496, 500, 506, 507, 512—522, 524, 525, 529, 530, 534—536, 543—546, 548—553, 559—562, 564, 579, 584, 588, 591, 592, 594—596, 598, 600, 602—610, 615, 617, 618, 621—625, 627—629, 833, 636, 637, 639, 644, 647, 661, 662, 665, 666, 672, 680, 681, 684, 688, 691, 693, 696, 697, 700, 702, 719, 725, 727, 763, 790, 823, 825—834, 837, 838, 840, 846—853, 869, 882, 893, 894, 900, 902, 905, 906, 932, 934, 961, 962, 976—978, 981, 984, 985, 987, 988, 991, 992, 1006, 1007, 1010, 1011, 1022, 1043, 1047, 1053, 1057, 1059, 1067, 1105, 1108, 1110—1113, 1115, 1116, 1118, 1372, 1379, 1380, 1382, 1384, 1387, 1389, 1398, 1400, 1402, 1403, 1406, 1409, 1414, 1424, 1429
KRSTINJA, 13, 14, 16, 20, 21—23, 25—28, 31, 32, 34—37, 39—41, 46, 48, 50, 51, 55—57, 59, 67—71, 82, 87, 93, 98, 100, 113—116, 118—120, 122—124, 129, 138, 140—143, 146, 158, 170, 171, 173, 192, 193, 202, 203, 220—223, 239, 259, 260, 270, 277, 289, 297, 300, 302, 303, 305, 306, 312, 314, 351, 352, 371, 374—376, 378, 380, 389—391, 393, 439—443, 446, 447, 451—453, 461, 464, 465, 491, 492, 496, 503, 505, 506, 512, 516, 518, 519, 522—525, 527, 543—546, 548—552, 555, 559, 562, 569, 576,578—580, 582, 584, 607, 608, 613, 615, 617., 619, 624—626, 588, 592, 594, 595, 598, 600, 602—604, 628—631, 633, 637, 638, 640, 661, 678, 688, 691, 697, 700, 702, 709, 718, 722, 733, 735, 771, 784, 795, 800, 801, 811, 826, 833, 855, 857, 864, 869, 894, 896, 899, 922, 926, 962, 1012, 1015, 1048, 1049. 1061, 1087, 1096, 1098, 1099, 1108, 1110——1112, 1114—1116, 1119, 1372, 1377, 1379, 1380, 1384, 1389, 1398, 1399, 1406——1411, 1414, 1424
KRUPA, 11, 17
KRUŠKOVAČA, 19
KUĆIŠTE, 208
KULEN VAKUF, 310, 311, 984
KUNIĆI, 220, 958
KUPA, 11, 12, 15, 19, 23, 25, 82, 129, 161, 176, 177, 189, 191, 195, 204, 228, 297, 309, 317, 321, 328, 409, 411, 414—416, 509, 513, 539, 607, 676, 707, 735, 737, 907, 911, 912, 915, 956, 964, 971, 973, 995, 1042
KUPCINA, 317, 354, 797, 912, 915, 975
KUPINJAK, 777, 1415
KUPLENSKO, 15, 27, 28, 33, 39, 47—49, 51, 53, 93, 98, 99, 110, 111, 114, 116, 117, 120, 122—125, 136, 148—150, 158, 162, 191, 194, 201—203, 220, 234, 253, 254, 259, 262, 270, 278, 286, 288, 327, 354, 358, 371, 373, 377, 386, 420, 447, 482, 486, 491, 501, 511, 512, 516, 522, 534, 552, 560, 569, 572, 579, 582, 590—593, 598—600, 602, 606, 611, 617, 618, 623, 625, 626, 628—630, 633—635, 639, 641, 643, 646, 647, 652, 653, 680, 687, 692, 693, 696, 702, 723, 777, 778, 836, 846, 847, 862, 863, 867, 868, 873, 878, 880——884, 886, 895, 930, 945, 949, 950, 980, 987, 989, 990, 1028, 1029, 1068—1070, 1078, 1113, 1114, 1122, 1372, 1375, 1407, 1410, 1413, 1414, 1416
KUSAJA, 26, 47, 48, 52, 300, 578, 591, 625, 626, 629, 630, 640, 826, 827, 1049, 1119, 1380, 1410
KUZMA, 20, 28, 47, 54, 232, 233, 929, 971, 972, 1120

L

LABIN, 403, 1378
LADIHOVIC, 11
LADVENJAK, 26, 33, 55, 482, 713, 1035

LAĐEVAC, 19, 901, 958
LALICA GAJ, 808
LAPAC, 431, 523, 786, 966, 1095
LAPACKA KOTLINA, 327, 679, 1022, 1079
LAPOVAC, 992
LASINJA, 192, 204, 228, 313, 621,67G, 683, 690, 691, 711, 797, 843, 995, 997, 999, 1013, 1020, 1064, 1065, 1081, 1089
LAVOV, 44
LAZAREVAC, 877
LEDENIK, 124, 125, 150, 193, 220, 321, 489, 491, 507, 512, 552, 847, 862. 866, 868
LEIPZIG, 873
LEKENIK, 915
LEPOGLAVA, 106
LESKOVAC (BARILOVICKI), 26, 33, 35, 40, 85, 226, 227, 348, 779, 1117
LESCE, 330
LETINAC, 937
LIBANON, 403
LIBIJA, 861
LICKA JASENICA, 267, 270, 310, 313, 762, 763, 917, 1008, 1010, 1022, 1043, 1047, 1048, 1076, 1083, 1085
LIČKI OSIK, 313, 764
LIČKO PETROVO SELO, 80, 330, 509, 743, 919, 965, 1034, 1065, 1093, 1106
LIKA, 15, 19, 44, 66, 86, 91, 114, 139, 159, 161, 176,199, 220, 225, 227, 228, 231, 234, 235, 240—242, 244, 247, 251, 267, 278, 298, 311, 326—328, 330, 372, 384, 395, 396, 398, 400, 403—405, 407, 409, 411, 416,418, 419, 423, 424, 430, 436, 442, 463,465, 467, 509, 522, 523, 531, 532, 536,557, 561, 562, 584, 589, 590. 593, 625,642, 652, 663, 666, 668, 679, 680, 681,688, 689, 694, 697, 711, 712, 716, 735,739, 741, 743, 747, 751, 777, 787, 791,795, 824, 826, 830, 900, 903. 921—923, 937, 944—946, 952, 953, 958, 964—967, 976, 982, 997, 1000, 1002, 1006, 1008, 1014, 1022, 1034, 1048, 1049, 1076, 1079, 1083, 1085, 1089, 1090, 1095, 1101, 1104, 1115, 1380, 1384, 1388, 1416
LIPARI, 105, 333, 336, 802
LIPJE, 27, 86, 507, 516, 518, 843, 844, 1121
LIPNIK, 1041
LIPOVAC, 26, 49, 50, 590, 593, 640, 678, 937, 1119
LIPOVACA, 1043
LIPOVICA, 647
LISAC, 1043
LISICJAK, 23, 274, 732, 778, 781, 785
LISICI, 180, 181, 1080
LISINJE, 26, 38. 491, 622, 625, 630, 1119
LIVNO, 522, 787, 908, 1104
LOMBARDIJA, 309, 316, 322, 418
LONČARI, 123
LONDON, 421, 433, 540, 900
LOSKUNJA, 12, 73, 124, 128—130 135 136, 140, 147, 148, 150, 151, 153 158——160, 169. 178. 180, 181, 183—185 187 188, 191, 193, 201, 230, 319, 358,’362^ 365, 398, 470, 484, 485, 487, 488 492 510, 512, 523, 528, 531. 534, 535^ 538' 606, 625—629, 631, 634, 635, 654 693’ 696, 829, 836, 847—849, 907, 916’963’ 964, 992, 999, 1025, 1026, 1068 ’ 1074’ 1077, 1080, 1094, 1113, 1122, 1385
LOVINAC, 310
LOVRANSKA ULICA, 1017
LUCICA, 26, 348, 1117
LUKACI, 209, 210, 855
LUKE, 291, 597, 610, 611, 613, 614 619 620
LUPOGLAV, 1378
LUSCANI, 310

LJ

LJEPOVICA GRM, 1003
LJUBIJA, 310
LJUBLJANA, 311
LJUPCA, 373

M

MACUTOVO BRDO, 211, 216—219, 498, 1013, 1025, 1040
MACESICA POTOK, 381, 512, 884
MACESICI, 318, 320, 491
MADRID, 174
MADZAREV MOST, 116, 442, 453, 454 408, 807, 810, 899, 926, 1099
MADZAREV A GLAVICA, 899
MAĐAREVA KOSA, 300
MAĐARSKA, 29, 105, 113, 422, 821, 884, 1053
MAHICNO, 1056
MAJSKE POLJANE, 310
MAGARCEVAC, 202, 260, 271, 272, 274, 276, 293, 413, 455, 898, 1088
MAJDANEK, 403
MAKARSKA, 785
MAKEDONIJA, 78, 79, 421, 562, 985, 1009, 1010, 1375
MAKSIMIR, 935
MALA CRKVINA, 20, 26, 96, 640. 1118
MALA KAPELA, 523, 676, 722, 1021
MALA KLADUSA, 447, 465, 922
MALA KOSA, 20, 27, 1042, 1046, 1120
MALA POLJANA, 655
MALA TREPCA, 264
MALESEVIC SELO, 27, 49, 188, 210, 391, 501, 628, 855, 1060, 1121
MALI KOZINAC, 132. 226, 490, 495, 503, 504, 534, 570, 574, 596, 602, 625, 627, 636! 637, 1117
MALI PETROVAC, 13, 14, 203, 260, 856

MALICKA, 120, 134, 139, 216, 263, 264, 365, 366, 453, 454, 488, 491, 570, 598, 599, 625, 627, 628, 630
MALICI, 16, 217, 226, 1006
MALINCI, 26
MALJEVAC, 15, 19, 22, 23, 98, 113, 116, 119, 121, 134, 162, 192, 198, 277,302, 303, 325, 439, 444, 447, 453, 574,582, 598, 604, 606,' 625, 626, 629, 677,798, 800, 803, 805—808, 810—813, 815, 948
MANDIĆ SELO, 20, 27, 49, 184, 185, 193, 219, 226, 317—319,609, 856, 860,862, 976, 1121, 1406
MANDICA ĆUKURA, 905
MANDIĆ STIJENA, 1026
MANJEROVICI, 15, 20, 27, 39, 317, 318, 548, 553, 962, 1121
MARIBOR, 722, 833, 873, 880, 968, 1027
MARIN DO, 20
MARINDOLSKO BRDO, 807
MARINKOVICI, 233, 333, 1045
MARKOVAC, 20, 173, 553, 646
MARLOVAC, 393, 1120
MARLOVICI, 27
MAROKO, 1076
MARSEJ, 46—48, 50, 105, 799
MASVINA, 29, 129, 204, 417, 678, 726, 735, 918
MARTINBROD, 244
MARTINO VICI, 176, 266, 300, 318, 320, 321, 323, 848
MATEŠKO SELO, 20, 27, 1020, 1040
MAUROVIĆI, 27, 1120
MAUTHAUSEN, 403
MAZALICA, 177
MEĐEĐAK, 20, 27, 47, 94, 98, 184, 201, 371, 487, 512, 514, 522, 534, 560, 615, 627—629, 632, 639, 924, 962, 1051, 1072, 1080, 1103, 1104, 1121
MEHINO STANJE, 115, 118, 119, 296, 303, 304, 402, 449, 453, 485, 595, 604, 641, 797, 798, 802—807, 1101, 1112
MEKUSJE, 195, 201
MELNICA, 231, 1050
METLA, 1065
metlicka Županija, u
METLIKA, 964, 1407
MIHAJLOVIC POLJANA, 132, 133, 149, 486, 489, 491, 497, 507, 584, 596, 623, 653, 1026, 1068
MIHAJLOVICA MOST, 1016
MIHAJLO VICI, 895
MIHALIC SELO, 26, 1020
MIHOLJSKA KOSA, 271
MIKASINOVICI, 1047
MIHOLJSKO, 26, 28, 36, 45, 47, 50, 86, 93, 98—100, 116 128—130 134 140 141, 158, 170, 171, 173—175, 180, 181, 190, 212, 220, 234, 236, 253, 259, 270, 324, 326, 333, 335, 336, 346—348, 356 366, 370, 390, 430, 482, 490, 492, 497, 507, 511, 512, 609, 614, 617, 625, 626 628, 631, 634, 635, 639, 641, 652, 653, 718, 753, 770, 868, 869, 873, 917, 958, 1015, 1030, 1049, 1066, 1069, 1119, 1380, 1410
MIKIĆIN MOST, 136
MILIĆEVIĆI, 210
MILOŠEVAC, 20, 27, 553, 1120
MILJENOVIC POTOK, 1029
MILJEVIĆI, 207
MIRIC GLAVICA 144, 145, 177 524
MIRKOVAC, 1017'
MLADENOVAC, 1399,
MLAKOVAC, 20, 26, 52, 53, 132, 224, 226, 227, 512, 628, 630, 632, 839 987, 1067, 1113 1118
MLINOGA, 310
MOČILA, 325, 337, 510, 677, 980
modruSko-rijeCka Županija, 25, 26, 28, 29, 31, 33—38, 40—43, 45, 55—57, 79
MORAVICE, 15
MORAVCI, 20, 27, 151, 609, 907
MOSKVA, 22, 150, 433, 1017
MOSLAVINA, 189, 395, 712
MOSTANJE, 18, 79, 713, 1004, 1057
MOSTAR, 204, d22
MRAČELJ, 26, 47, 303, 304, 306, 598, 617, 1119
MRAČAJ, 20, 26, 171, 322, 640, 778, 1119
MREŽNICA, 12, 191, 233, 476, 726, 1008, 1013, 1021, 1027 1090, 1093, 1097
MREŽNICA (selo), 20, 27, 28, 312, 317, 320, 322, 348, 393, 414, 1120
MRKIĆI, 320
MRKONJIC GRAD 309, 510
MRZLO POLJE, 808, 810
MUDRIC GLAVICA, 908 1043
MULJA, 191
MULJAVA, 854, 870, 976, 1374, 1378, 1394, 1401, 1402, 1407, 1414, 1417, 1422,
MUSULINSKI POTOK, 967

N

NAPIJALE 124, 321, 886 990
NEBLJUSI, 1095
NEMANJINA ULICA, 877
NERETVA, 737, 1415,
NEW YORK, 46, 48, 50, 52, 1416,
NIKOLINO BRDO, 205—207
NIKŠIC, 325
NIŠ, 896, 991, 999. 1043
NIZOZEMSKA, 416
NORMANDIJA, 422
NORVEŠKA, 49, 604, 862, 884
NOVA GRADIŠKA, 402, 924
NOVAKI, 26, 27, 225
NOVI DOL, 1120
NOVI SAD, 47, 356, 811, 812, 1061, 1399,
NOVI VINODOLSKI, 1027 '
NOVKOVIC BRDO, 1029

NOVO MESTO, 916
NOVO SELO, 20, 27, 54, 912, 913, 915, 916, 1120

Nj

NJEMAČKA, 37, 87, 88, 90. 100, 105, 109, 110, 113, 118, 297, 302, 306, 383, 399. 403, 419, 422, 466, 579, 604, 609, 722. 800, 801, 828, 873, 880, 884. 887, 928, 935, 961, 974, 978,' 1013, 1104, 1114

O

OBLJAJ, 206, 222
OBRLAPAC, 523
ODRA, 993
OGULIN, 24—26, 42, 80, 228, 229, 231, 233, 308—311, 316—318, 322, 364, 655, 680, 682, 685, 689, 715, 721, 801, 805, 839, 903, 908, 964, 995, 1010, 1047, 1065, 1085, 1088, 1389,
OKIC, 12, 27, 132, 158, 219, 229, 230, 317—320, 371, 491, 505, 516, 528, 548, 573, 609, 617, 625, 627, 629, 631, 632, 647, 696, 837, 847, 861 1121
OKIC (ŽUMBERAK), 913
OKUCANI, 80, 871, 873, 875, 879, 886, 1017
OPACICA GLAVICA, 1026
OPACICI, 134, 1026
OPARNICE, 885
OREHOVAC, 915
ORESCANI, 1040
ORIJEVAC, 20, 26 553, 1120
OSIJEK, 80, 859
OSLO, 884
OSOJ, 114, 125, 992
OSTRIŽ, 912
OSTROVICA, 984
OSTROŽAC, 416, 616
OSTROZIN, 161, 177, 333, 336, 603, 685, 691 724, 726, 835
OSVJENCIN, 304
OST ARIJE, 24, 26, 36, 220, 228, 229, 231, 313, 593, 685, 903, 967, 1000, 'l948 1065, 1066,
OSTRC, 913, 1016
OTMIĆ, 114j 116, 120, 128, 129, 1049
OTOČAC, 80, 196, 254, 311 540, 764, 765, 795, 796, 920, 944, 953 954, 963, 1014, 1049, 1084, 1092
OTOK (VOJNIC), 11, 326, 343, 345
OZALJ, 12, 44, 1039, 1041
OZREN, 716

P

PADEZANI, 321
PAJIĆ BRDO, 51, 54, 289 377, 693, 694, 778
PAJIC POLJANA, 271—273
PAJICI, 210, 855
PAKRAC, 1052
PALEŽ, 169, 170
PANCEVACKI KRALJEVAC, 442
PANCEVO, 111, 959. 1056
PANJKOVICI, 53
PARIZ, 85, 464
PARTIZANSKO ZARISTE, 94, 114, 116 132, 133, 162,193, 321, 323, 570, 592, 598' 599, 602, 607,625, 626, 639, 653, 665, 666, 686, 691, 697, 846, 882, 893, 1118, 1377, 1382, 1387,
PARUNI, 181
PASIN POTOK, 118 453, 798, 803, 805, 811
PAVKOVIC SELO, 20, 26, 138, 627, 630, 833, 852, 1113, 1118
PAVKOVIC STIJENA, 1007
PECKA, 120, 129, 130, 134, 162, 216, 263, 274. 365. 366,454. 483, 486, 488, 491, 501, 570, 625, 627,629, 630, 751, 775
PECIGRAD, 345, 448, 449, 598, 602, 702, 1102
PECNO, 912, 913, 915
PECUROVO, 26
PERIC SELO, 20, 26, 36, 86, ill, 136, 149, 238, 265, 376, 430, 434—436, 491, 569 676, 681. 691, 693, 694, 790, 848, 882, 1054^ 1055, 1068, 1118
PERJASICA, 11, 12, 19, 21—23, 25—28,31, 33—35, 37, 39—41, 50, 52—57, 67—69, 71, 75, 82, 86, 87. 91, 93, 98, 99, 110, 114, 123, 125—129, 132, 137, 146, 159, 163, 177, 189, 201 202, 204, 220, 223, 225, 231—233, 265, 297, 312, 317, 320, 333, 348, 351—354, 370, 389, 391, 393, 397, 404, 406, 434, 435, 457, 476 539, 550—556, 559, 562, 580, 582, 584, 588, 589, 592, 594, 595, 97, 610, 614, 617, 619, 620, 623, 624, 661, 662, 673, 677, 685 690, 691, 696, 700, 733, 771, 839, 848, 90lj 928, 943, 968—974, 1010, 1012, 1013, 1026, 1027, 1034, 1036, 1037, 1041—1043, 1045—1047, 1068, 1090, 1091, 1107, 1108, 1110—1113 1115, 1116, 1120, 1372, 1375, 1380, 1389, 1402, 1403, 1430
PERJASICKA KOSA, 685
PERNA, 14, 16, 17, 19, 113. 120, 121, 129, 130, 134, 137, 139—142, 161, 162, 190, 203, 204, 208, 209, 214, 237, 260, 262 264, 274, 277, 325, 359, 365, 368, 373, 395, 396, 416, 417, 420, 423, 451, 453 454, 457, 469, 470, 483, 484, 487, 488, 491, 492, 494, 495, 497, 502—506, 514, 517, 518, 521, 528, 570, 572, 576, 579, 580. 583, 598—600, 602, 604, 626, 627, 629—631, 677, 680, 691, 724—727 734, 735, 744, 762, 856. 860, 862, 938, 1084, 1088, 1401, 1406,
PERUSIC BRDO, 1085

PESTA, 77
PETKOVICA, 151, 156, 157, 847
PETRINJA, 36, 205, 228, 269, 272, 344—346, 349, 350, 405, 438, 746, 886, 905, 1406
PETROVA GORA, 11—17, 19, 23, 25, 36, 45, 73, 100, 102, 116, 117, 119, 120, 122, ' 124, 127—130, 133—135, 141, 144, 146, ' 149, 150, 153, 155, 157, 170, 172, 173, 177, 180—183, 191—195. 197, 198, 201—204, ' 207, 211, 213, 219, 223, 228, 234—236, 259, 260, 262, 263, 266—275, 277, 278,' 286, 289, 290, 296—300, 303—305 310, 312—314, 318, 324, 325, 329—331, 333, 42. 346, 347, 350, 359, 362, 374, 378, 387, 391, 395—405, 408—414, 416, 422, 423, 430—434, 436—438, 442, 443, 446' 51, 453—455, 462, 464, 465, 467, 469—471, 482. 484—486, 493—496, 498, 500—504, 506, 509, 510, 513—515, 524, 528, 554, 557, 563, 570, 573—576, 578, 583, 599, 601—604, 610, 613—615, 621, 642, 645 646, 666, 677, 678, 684—686, 688, 691— 694, 696—700, 706, 707, 715, 723—727, 729—736, 741, 743—748, 754—757, 759—762, 766, 769—772, 774, 775,' 777, 779, 781, 783, 788, 796, 798, 806, 809— 811, 825, 828, 832, 842. 844, 854, 855, 857, 862, 866, 968—870, 873, 875, 878, 881, 883, 886, 897—900, 905, 908, 911, 916, 922, 923. 925—928, 932, 936, 945, 946, 949, 957, 962, 964, 989, 990, 994, 97, 1002, 1008, 1013, 1016, 1021, 1023, 1024, 1027, 102, 1031, 1051, 1052, 1057 1058, 1060, 1061, 1065, 1066, 1069, 1070, 1075, 1083, 1084, 1087—1089, 1091, 1092, 1094, 1095, 1098, 1099, 1102, 1103, 1114, 1374, 1376, 1378,1385, 1394, 1396, 140l' 1402, 1406' 1407,1410, 1414—1418, 1421, 1422, 1424 1425, 1434, 1435
PETROVA POLJANA, 26 238 312, 778, 938, 1119
PETROVAC, 13, 14, 16, 137, 190, 194, 229, 259, 260—263, 266, 271, 272, 276, 377, 395, 411. 412, 502, 707, 729, 730, 734, 738, 777, 778, 856, 924, 925, 1394, 1406 1421
PETROVINA, 912, 946
PETRUNIC SELO, 27
PEURACE, 659
PIAVE, 45—47, 52, 53, 66
PISAROVINA, 176, 310 315 342 365 410, 414, 711, 797 915 '
PISINGAJ, 735
PITOMACA, 1071
PITSBURG, 48, 50, 54,
PJESCENICA 263, 349, 824, 835, 856 860. 862
PLASCANSKA DOLINA 129 162 195 197, 220, 235, 253, 345, 351, 616, 680, 718, 751, 903, 986, 1010, 1014, 1043, 1049 1066
PLASKI, 29, 196, 220, 228, 267, 270, 311, 316, 318, 321—323, 337, 389, 391, 411, 420, 423, 424, 427, 428, 430, 435, 436, 609, 677, 680, 683—686, 689, 690, 711, 713, 741, 829, 839' 903, 908, 948, 958, 967, 980, 995, 1010, 1014. 1031
PLAVCI, 1052
PLAVCA DRAGA. 330, 351, 931, 1043
PLETERNICA, 885, 886
PLIES, 1050
PLITVICE, 16, 161, 235, 330, 421, 509, 510, 707, 919, 922, 923, 965, 966, 1043, 1379, 1416
PLITVIČKI LJESKOV AC, 965
PLJESIVICA, 607, 722, 919, 1021, 1052, 1093
PODCETIN, 807
PODGORJE, 20, 26, 76, 128, 131, 134, 213, 216, 237, 263—265, 320, 321, 329, 371, 491, 492, 512, 534, 599, 617, 625—630, 633, 637, 696, 697, 824, 827, 835, 838, 924, 1118,
PODGRAJCI, 227
PODPLANINSKO SELO, 27, 47, 54, 1090, 1120
PODRAVINA, 722
PODRAVSKA SLATINA, 716
PODSELO, 27, 210, 286, 573, 591, 626, 628, 856, 860, 862, 976, 1001, 1059, 1060, 1120
PODVOZlC, 26, 588, 941, 1117
POKLEK, 913
POKUPLJE, 161, 195, 200, 201, 204, 211, 212, 228, 234, 236, 267, 312, 329, 351,399, 408, 409, 411, 412, 415, 424, 614, 668,669, 677, 689, 722, 735, 739, 744, 822, 889,909, 911—913, 915, 916, 923, 944, 946, 952, 956, 964, 965, 994, 996, 997,'l000, 1013, 1052, 1076, 1104, 1105, 1374, 1384,
POKUPSKO, 310, 315 317, 923, 995, 996
POLOJ, 20, 21, 28, 35,' 39, 51, 91, 126, 129, 220, 223, 231—233, 348, 373, 420, 482, 582, 593, 610, 611, 680, 929, 971, 972, 1010, 1046, 1047, 1402,
POLOJSKA KOSA, 1045
POLOJSKO BRDO, 214
POLJANA, 50, 52, 162, 263, 264, 570, 625, 627—631, 791, 868, 902, 1015, 1118
POLJANAK, 27, 28, 325, 1065
POLJE, 447, 922' 1100
POLJICE, 26
PONIKVARI, 205—207
PONIKVE, 903, 1027
PONOR, 421
PONORAC, 26, 27, 48, 96, 233, 560, 617, 636, 1107, 1111 1113, 1116 1118
POPOVIC BRDO, 20, 27, 28, 371, 393, 507, 516, 518, 522, 549, 639, 719, 841—843, 845, 847 999, 1004, 1044, 1064, 1065, 1095, 1121
POPOVICI, 197
POPOVO SELO, 1027
POTOCI, 937
POTKRAJAC, 225, 227

POZAREVAC, 978
PRAG, 85
PREKAJA, 523
PREKOPA, 402, 1049
PREKRIZJE, 923
PRELOG, 1407
PRIBALTIK, 422
PRIBIC, 509, 785, 912, 914. 1052
PRIJEBOJ, 235, 311, 316, 330, 419, 919, 922, 923, 965
PRIJEDOR. 310, 509
PRIKUPLJE, 408, 973
PRILEP, 976
PRILISCE, 414
PRIMISLJE 125—127, 129, 162, 220, 228—232. 270, 311, 312, 316, 317. 321, 322, 330, 337, 345, 348, 349, 429, 616, 677, 787, 834, 839, 903, 972, 980, 1010, 1044, 1047, 1049, 1076, 1097
PRISJEKA, 98, 100, 123, 161, 173, 234, 235, 253, 270, 321, 335, 353. 446, 460, 479, 491, 512, 570, 585, 591, 592, 614, 617, 626, 627, 629. 630. 684, 691, 800, 806, 811. 962, 1048, 1049, 1052, 1119, 1414,
PRKOS, 191, 404, 449, 843
PROZOR, 1075
PRUSKA, 308
PROLJANSKO (potok), 36
PROSJEČENI KAMEN, 23
PSETSKA ŽUPANIJA. 11
PULA, 311, 859
PUT KALUĐERA 14

R

RADATOVICl, 913
RADECE, 170
RADICEVA ULICA, 716
RADMANOVA KOSA, 271
RADMANOVA POLJANA, 27, 39
RADMANOVAC, 98, 116, 120, 124, 180, 193, 278, 353, 365, 378. 482, 491, 493, 501, 507, 512, 576, 617, 626, 629, 693, 862, 867, 868. 945, 946. 949. 950, 989, 990. 1021, 1028, 1029, 1114, 1122
RADONICA, 453
RADONJA, 12, 16, 27, 28, 33, 39, 51, 120, 128—130. 177, 190, 193, 202, 223, 234, 236, 237, 270, 271, 273, 277, 370, 377, 383, 406, 470, 486, 489, 491, 501, 512, 525, 570, 578, 580, 592. 593, 614, 617, 625, 627, 628, 634, 635, 646, 647, 666, 698, 709, 731, 732, 734, 735, 752, 770, 777, 778, 783—785, 787, 854, 870, 917 1016, 1033, 1051, 1074, 1082, 1122, 1401 1412
RADOVICA (Cetin), 19, 20, 24, 702, 803, 805, 1049
RADUC, 311
RADULOVIC POLJANA, 124, 125, 132, 138. 143—147, 153. 193, 313, 316. 317, 489, 491, 533, 643, 1068
RADULOVICl, 381, 1026
RADUSINOVIC, 800
RAJIĆ BRDO, 26, 591—593, 622, 625 629 631, 655 1119
RAJLOVÀC, 937
RAKEKA, 233
RAKOV POTOK 956
RAKOV AC, 12, 720
RAKOVICA, 23, 24. 219, 220, 231, 232, 234 237, 313, 325, 333, 336, 345, 411 426, 429 606. 607. 676. 678, 680, 711, 762,' 901, 918' 919, 931. 976, 978—980, 1022, 1065 1066' 1075, 1088, 1095
RALETINA, 232, 233, 696, 1045, 1046
RAP, 1026
RASINA, 197, 198
RASKRASNICA, 455
RASTOKE, 807
RASTOVAC 20, 26 987, 1118
RASA, 1378
RASTELA, 345
RAVNA GORA, 108, 109
RECKA, 151, 152, 204, 842, 907, 1011
RELICl, 855
RELJE, 217
REMETINEC, 923
RIBARI, 27. 907, 1121
RIBNIK, 12, 1041
RIJEKA, 20 50, 140, 421, 859, 971
RIM, 308, 422, 753
RIPACKI KLANAC, 243
ROKNICI, U, 14
ROMANIJA, 716
RUDINKE, 402
RUDOPOLJE, 763, 764, 1085, 1096
RUJE 1024
RUJEVAC, 793, 794
RUJNICA, 678
RUMA, 214, 858
RUMUNJSKA, 422
RUSIJA, 22, 46, 49, 53, 76, 95, 737, 800, 1042, 1090, 1096
RUSEVICA, 15, 117 121, 445, 453, 607, 702, 798, 803, 805, 807, 817

S

SABLJAKI, .967
SABLJINA KOSA, 260—262, 274—276
SABORSKI. 313, 316—318, 321, 324, 325, 762, 763, 917, 918, 966—968, 1008, 1022. 1043,1044, 1083,
SAD. 244, 255, 909, 1019
SADIKOVICl, 817, 818
SADILOVAC, 678, 735, 817, 1400
SAGRADŽIJIN POTOK, 300, 733
SALOPEK LUKE, 956, 960
SALOPEK SELO, 967
SAMOBOR, 86, 221, 722, 911—914
SANA, 311
SANDŽAK, 18

SARAJEVO, 42, 43, 935, 978, 1378,
SAVA, 16, 24, 191, 228, 308, 309, 411, 414, 415, 429, 716, 875, 1070
SAVICI, 814, 815, 817
SELAKOVA POLJANA, 26, 272, 273, 300, 430, 625, 630, 633, 733, 1066, 1118
SELIŠTE, 198, 803
SELNICA, 27
SENJ, 16, 57, 715, 796, 953, 963
SERTIC POLJANA, 1043, 1044
SEVASTOPOLJ, 422
SEVERIN NA KUPI, 1041
SEVOJNO, 877
SICA, 26, 88, 126, 162, 204, 235, 330, 348, 393, 1044, 1047, 1117
SIRIJA, 1076
SIPICI, 140, 320, 323, 884, 885
SISAK' 24, 35, 36, 82, 189, 228, 342, 344, 345, 395, 397, 409, 422, 438, 716, 746, 915, 924, 925 959, 1090, 1375, 1398, 1400, 1403, 1406,
SITNICA, 45
SJENICAK, 11, 12, 14, 36, 39, 45, 53, 104, 160, 177, 191, 193, 228, 236, 254, 264, 274, 333, 336, 371, 415, 424, 603, 659, 661, 662, 663, 677, 724, 726, 730, 736, 790, 841—843, 856, 860, 916, 925, 995, 998, 1012, 1060, 1064, 1065, 1086
SKADAR, 1410
SKAKAVAC, 20, 27—29, 33, 35, 49, 129, 151, 152, 159, 162, 176, 191, 192, 196, 204, 210—212, 216, 217, 220, 225, 226, 229 239, 60, 276, 313, 315—318, 326, 393, 414, 435, 513, 552, 553, 581, 606, 609, 617, 621, 622, 676, 678, 683, 689—692, 702, 719, 761, 841—845, 881, 907, 909, 938, 951, 962, 966, 967, 998, 1011, 1034, 1051, 1068, 1094, 1095, 1121, 1372, 1389
SKELA, 206, 208
SKOKOVI, 345
SKOPJE, 800, 1009
SKRAD, 12, 19, 21, 31, 35, 39—42, 169, 334, 380, 386, 397, 434, 460, 513, 551, 559, 560, 584, 617, 724, 730, 744, 752, 781, 785, 943, 968, 972, 980, 1047
SKRADSKA GORA, 73, 114, 125, 319, 602, 895, 960, 1009
SKRADNIK, 1063
SLATINA, 321
SLAVETIĆ, 912, 914
SLAVONIJA, 15, 33, 34, 43, 79 99, 231, 329, 395, 409, 411, 424, 436, 509, 614,619, 716, 733, 871, 880, 881, 1070, 1072
SLAVONSKA ORAHOVICA, 169
SLAVONSKI BROD, 719, 875
SLAVSKO POLJE, 11, 20, 128—130, 137, 196, 199, 264, 274, 322, 324, 413, 491,579, 599, 824, 836, 856, 859, 860, 862, 924,976, 1023, 1072, 1075, 1406, 1413
SLOVAČKA. 358, 722
SLOVENIJA, 78, 79, 234, 241, 312, 421, 424, 432, 754, 790, 825, 827, 833, 913, 914, 928, 944, 964, 994, 1000, 1018, 1039, 1040, 1066, 1076, 1102, 1406,
SLUNJ, 22—25, 30, 35, 42, 96, 101, 113, 115, 117, 119, 128, 129, 133, 134, 142, 162, 170, 176, 179, 189, 192, 194, 196, 204, 219—225, 228, 230—232, 262, 303, 310, 311, 313. 315—318, 320—326, 329, 333, 37, 342 345, 348, 352, 354, 368, 370, 380, 381, 384, 389, 391, 393, 397, 398, 402, 406, 414, 416, 417, 419, 420, 423—426, 428, 430, 443—436, 439. 449, 451, 454, 458, 461, 466, 521, 538, 542, 547, 551, 558, 559, 581, 606, 706, 609, 617, 621, 623, 624, 646, 647, 659, 661, 663. 666, 674—678, 680, 681, 683, 684—686, 688, 690, 97. 702, 707, 711, 713, 721, 726, 740, 741, 744—746, 750, 762, 763, 779, 791, 798, 799, 802, 803, 806—808, 810, 811, 820, 821, 823. 827, 832, 834, 839, 987, 901, 903, 917, 918, 923, 934, 936, 956, 958, 960, 967, 972, 979, 980, 985, 995, 1013, 1022, 1031, 1034, 1039,1047, 1049, 1050, 1088, 1095, 1097,1098,1112, 1372, 1388, 1389, 1400, 1402, 1403,1416, 1418,
SLUNJSKA BRDA, 486
SLUNJSKA SELNICA, 843, 1122
SLUNJSKI MORAVCI, 326, 841—843, 845, 1122
SLUSNICA, 20, 21, 29 808, 918
SMEDEREVSKA PALANKA, 991
SMILJAN, 954, 955
SMRCKOVIĆ, 11
SMREKOVAC, 118
SNOS, 581, 839
SOCA, 46, 66
SOLUN, 46, 66, 76,
SOMBOR, 1030
SOŠICE, 486, 913 915, 1016
SPARENJAK, 20, 169, 638
SPLIT, 254, 762, 785, 1061
SRB, 23
SRBIJA, 23, 30, 36, 37, 42, 43, 45, 48, 77, 78, 80, 82, 85, 108, 395, 421, 462, 709, 740, 754, 800, 828, 951, 1017, 1018, 1066, 1097 1111 1406
SRBOBRAN 983
SRBLJANI 1406
SRDIĆI 317—319
SREDNJA PERJASICA, 20, 27
SREDNJI POLOJ, 98, 232, 354, 696, 972, 1120
SREDOZEMLJE, 308
SREMSKO BRDO, 453, 454
SREDOZEMNO MORE, 1061
SREMSKA KAMENICA, 1038
SRIJEM, 13, 709, 1056, 1089
SRPSKE MORAVICE, 80
SRPSKI BLAGAJ. 324, 798
SSSR, 88—90, 92, 95, 96, 102, 106, 255, 256, 333, 368, 391, 400, 423, 472, 495, 700, 800, 894, 904. 1017, 1052, 1076, 1100

STANISICl, 159
STANKOVICI, 159
STARA GRADIŠKA, 871, 872, 875, 878, 879, 886, 887, 1074, 1114
STARCA, 14
STARI SKRAD, 20
STARO SELO, 134, 216, 346, 570, 583. 602, 625, 627, 628, 630, 631, 706
STENICNJAK, 11, 14, 15, 21
ŠTIPAN, 19, 115. 470, 791, 925
STIRKOVAC, 26
STOJKOVAC, 989, 990
STOJDRAGA, 912, 913, 915
STOJMERIC, 11, 15
STOLICE, 130, 595
STRAZISTE, 14
STRELCE, U
SUBOTICA, 928, 994
SUCEVIĆI, 957
SUDAN, 1076
SUHODOL, 640, 1118
SUHOR, 1090
SUNJA, 228 342, 344—346, 593, 966
SUŠAK, 25, 42, 441, 721, 832, 906, 1098, 1099
SUSICA, 20
SUTJESKA, 464. 515, 590, 593, 738, 1075, 1415,
SUVA PERNA, 134 747, 778
SUVACA, 125, 990
SVETA JANA, 912—915
SVETI MARTIN, 914
SVINJARICA, 27, 48, 52, 91, 94, 96, 114, 115 124, 133, 140, 32, 323, 351, 353, 358, 365, 368, 371, 392, 484, 489, 507, 598, 625, 626, 630, 631, 633, 637, 697, 725, 726, 791, 846, 867, 868, 893—895, 930, 980, 1034, 1387
SVINICA, 20, 26, 28, 46, 98, 101, 102, 113, 133, 134. 142, 203, 220, 262 298, 303—306, 354, 371 440, 443, 447, 448, 453, 455, 460, 462, 512, 570, 582, 598, 617, 625, 626, 633, 638, 639, 648, 811, 867, 926, 948, 1098. 1119, 1379, 1380, 1399, 1406, 1410
SVISTOVO, 19
SVOJIC, 20, 27, 28, 53, 593, 640, 1026, 1120, 1379

Š

ŠABAC, 876
SAMAC, 1378
ŠAMARICA, 228, 310, 405, 422
ŠARAC, 1043, 1057
SARCEV MOST, 135, 136
SASICl, 855
SAULSKE LUKE, 115, 642, 864
SCULAC, 26, 393, 905, 1020, 1117
SEGANOVAC, 206
SIBAR, 197
SIĆANA, 1081
SILJKOVACA, 214, 215, 798, 814, 815, 817 818
ŠIROKA KULA, 765
ŠIROKA RIJEKA. 20, 26, 28, 35, 40, 51, 52, 54, 56, 70, 93, 98, 100, 102, 113, 114, 116, 119—121, 128, 129, 131, 133, 134, 140. 141,143. 158, 163, 192,193, 195—197, 202, 207,214, 220, 223, 226,274, 277, 302—306, 325, 354, 359, 393, 396, 417, 439——451, 453—465. 469. 487, 491, 512. 569, 581, 582,593. 598. 602, 603,623, 625, 631, 633, 645,648, 677, 702, 725,728, 733, 801^ 811. 813, 817. 896, 899, 922, 926, 927, 1029,1049, 1061, 1087. 1098, 1099, 1114, 1119. 1380, 1399, 1407, 1410, 1414
SIŠLJAVIC, 841
ŠKALIC, 958
ŠKARE, 330
ŠKREBINOV BRIJEG, 208
SKRTIC BRDO, 204, 216
SLIVNJAK, 20, 91. 101, 129, 161 162, 171, 174, 175, 322, 397, 457, 482, 556, 623,638, 639. 724, 725, 778, 846—848, 980. 1096, 1385
SLJIVOVAC, 724, 791, 856, 860, 862
SMARNA GORA, 1018
SOPIC, 877
SPANIJA, 103, 104, 128, 171, 723, 925, 935, 1061, 1075
ŠPANOVA POLJANA, 272
SPANOVICA, 1071
SPANOVSKO BRDO, 736
ŠTAJERSKA. 17, 115, 234, 827
STAKOROVICA. 26. 120, 303, 305. 306, 512, 598. 617, 625, 626, 633, 639, 864, 896, 1119
STALIJE, 1378
STIRKOVAC. 968, 970, 1121
STREKOVAC, 155, 196, 1058, 1094, 1095
STURLIC, 345
SUMETAC, 447
SVARCA, 22, 23, 79, 713
SVARCEV KRIZ, 918

T

TABORISTE, 228
TANCA GORA, 313, 901, 944 1000, 1013, 1039, 1106
TATAR VAROŠ, 807
TEHERAN, 421
TESLIC, 1013
TITOVA KORENICA, 922, 1373
TOBOLIC, 129, 220, 255, 258, 323—325, 337, 434, 726, 980, 995. 1043, 1093
TOČAK, 27, 51, 174, 552, 553, 617, 640, 696, 771, 779, 780, 785, 788, 1045, 1120
TODORIC. 124, 848, 849, 886
TODOROVO, 716, 922
TOPALOV AC, 1031

TOPLICKA KOSA, 206. 208, 213, 938
TOPUSKO, 19, 36, 99, 114, 119, 121, 129, 140, 142, 162, 163, 191, 192, 194, 195,197, 198, 203—209 212—214, 216, 219, 220, 222, 223, 225, 259, 263, 69, 305, 306, 313, 323. 325, 329, 344, 346, 347, 351, 376, 402, 404 411, 414, 426, 429, 430—435, 437——439, 451, 570, 573, 574, 583, 605, 607, 621, 655, 656, 662, 674, 678, 681, 683, 684, 686, 689—692, 705—707. 712, 737, 741, 744, 745, 749, 762, 771, 783, 800, 810, 811, 869, 886, 888, 897, 905, 907, 933, 938,966, 982, 995, 1065, 1081, 1083, 1084, 1088, 1400,1402, 1406, 1417, 1418
T'ORI APT 90^
TOUNJ, 220, 233, 311, 316, 343, 348, 685, 903, 1044
TOUNJSKI TRŽIĆ, 312, 323, 324, 1088
TREBINJA, 21, 28, 39, 49, 52. 70, 86, 152, 221, 225, 236, 239, 371, 507, 516, 518, 519, 549, 623, 635, 636, 639, 841—843, 845, 847, 861, 909, 921, 1044
TREBINJA DONJA, 20, 27
TREBINJA GORNJA, 20, 27, 39, 49, 50, 51, 1076, 1077, 1095
TREPCA (šuma), 276, 791, 836
TRKULJE, 229
TRNOV AC, 405
TROJVRH, 908, 982
TROMEĐA, 202, 203, 857, 962
TRSTENICA, 260, 264
TRUPINJAK, 14, 26, 49. 91, 93, 95—97, 99, 111, 114, 116, 128, 129, 136, 169, 171, 174, 265, 347, 353, 358, 362, 398,482,484, 512, 614, 623, 636, 637, 666, 675, 693, 696, 697, 701, 930, 977. 979, 980, 985, 1054, 1055. 1096, 1118
TRUPINJSKA KOSA, 150, 169, 341, 541
TR2AC, 14
TRZIC, 19, 220, 231—233, 348, 349, 382, 616, 1044 1097, 1380
TUK, 778
TUNIS, 1076
TURANJ, 18, 19, 36, 79, 154, 713, 859,991, 1077, 1094, 1095
TURJANSKI, 787
TUROPOLJE, 415, 735
TURSKA, 15, 18, 1076
TURSKA VRELCA, 14
TUSILOVIC, 11, 18—21, 28, 29, 33, 34, 40, 41, 48, 51, 55, 63, 67, 69, 73, 82. 84, 86, 87, 93, 98, 102—104, 110, 111, 114, 115, 120, 122 124, 129 132, 135, 136, 138——140, 148, 155, 158, 159, 170, 1T6, 183, 191—193, 196, 199, 210, 216—229,231, 233, 239, 244 314, 317—320. 349—352, 356, 357, 370,'371, 375, 378, 390, 393, 417, 461, 482—484, 486, 487, 492, 496, 498, 503—505, 507 513, 516—518, 524, 527, 528, 544, 548—555, 562, 570, 572, 573, 580, 581, 586, 588—590, 625, 628, 631, 632 636, 643, 644, 654, 677 679—681, 684, 691, 693, 700, 702, 709, 724, 725, 733, 772, 823, 825, 827, 833, 837, 841, 846 847, 849, 853, 869, 894, 895, 901, 902,904,' 961, 962, 966, 992, 1003—1007, 1015, 1025. 1031——1035, 1038—1040, 1056—1058 1075, 1080,1087, 1094, 1107, 1108,, 1110—1113, 1115, 1116, 1121, 1372, 1377 1379, 1380, 1382, 1387, 1400, 1406
TUZLA, 385
TUZEVIC, 958

U

UDBINA, 11, 12, 14, 20, 39, 53, 162, 204 210—212, 311, 318, 371, 393, 538, 573' 632, 841, 856, 860
UDBINA, (Lika), 17, 20
UDBINJA, 12, 27, 289, 1122
UDOLINA SJENICAK, 862
UKIC BRDO, 444, 798, 1100
UKRAJINA, 422
UNA, 15, 17, 228. 311, 326. 976, 1021, 1406
UTINJA, 15—17, 19—21, 36, 39, 40, 41,49, 51, 52, 71, 79, 86, 137, 151, 152, 159 162, 163, 177, 180, 182, 183, 185, 188, 191——193, 196, 204, 210—212, 219 226, 229 260, 269, 312, 313, 317—319,'326,364^ 370, 374,376—378, 380, 391, 404 487 493—497, 501, 502, 506,507, 513,518,' 519, 521, 522, 524, 525, 527, 530, 531, 535, 539, 543—546, 548, 549,551—553,555, 559, 562—564, 573, 576 579, 86, 588, 589 606, 613, 615, 617. 619, 623, 625, 632, 635^ 636, 730, 761, 841—845 856, 862, 871, 937. 938, 955, 962, 966,' 976, 993—998, 1002, 1034, 1051, 1060, 1064, 1103, 1107, 1108, 1110—1113, 1115 1116, 1122, 1372, 1375, 1379, 380, 382
UTINJSKA DOLINA, 11, 1059, 1378 1413
UVALICA, 965
UŽICE, 876, 877

V

VAGANAC, 254, 345, 384. 416, 908, 917, 1022. 1034, 1035, 1065, 1076, 1102, 1106
VALADŽIJE, 855
VALIS SELO, 16, 19, 22, 23, 29
VARAŽDIN, 409, 716
VARES, 26
VAROSKA RIJEKA, 818
VEDRO POLJE, 1066
VELEBIT, 158, 274, 903
VELEMERIC, 35 36, 52 713
VELIKA BRITANIJA, '255
VELIKA CRKVINA. 26, 36, 51, 53, 54, 96, 278, 529, 617, 637, 639, 752, 782, 783, 785, 1118
VELIKA GORICA, 915

VELIKA KAPELA, 523, 676, 1021
VELIKA KLADUŠA, 17, 113—119, 121, 129, 136, 141—143, 158, 160, 163, 189, 191, 192, 194, 195,' 197,198, 204, 206, 220—223, 225, 226, 229, 235, 239’ 252, 254, 259, 262. 263, 269, 303—306, 321, 325, 329, 356, 359^ 366, 398, 402, 406, 407, 416, 430, 439—454, 456, 459, 461, 463—465, 507, 509, 518, 520, 523, 532, 558, 575,581, 582, 595, 603' 606, 607, 610, 621, 643, 648, 67oj 680, 681, 702, 706, 707, 732^ 742, 771, 797, 815, 868—822, 848, 869, 897, 899, 910,927, 949, 967, 973. 993,'995, 1049, 1065,1068, 1087, 1099—1102, 1384, 1399, 1401,1406 1407, 1409, 1410, 1418,1419
VELIKA VRANOVINA, 206
VELIKI GAJ, 1056
VELIKI KOZINAC, 12 26, 132, 226, 495, 503, 504, 534, 571, 574,' 591, 596, 602, 623, 625, 628 630, 686, 637, 992, 1117, 1120
VELIKI LISAC, 324
VELIKI PETROVAC, 260 856
VELIKI VELEBIT, 271, 27Ü, 274, 276
VELIKI ZDENCI, 1071
VELJUN, 12, 21, 22, 23, 96, 98, 101, 112, 113, 116, 126, 129, 133, 135, 140, 143, 151, 157, 159’ 162, 163, 17o’ 174—176, 189, 99, 204, 220—223, 228, 236, 247, 259, 260, 296 298, 302, 303. 316—318, 320—325, 345—348, 350, 352, 368, 378, 380, 381, 386, 391, 394, 397, 404, 406, 416—418, 420, 424, 429, 442,457, 466 476, 485, 524, 532, 538, 539,550, 552," 555, 560, 580, 582, 584, 588, 590, 593, 603, 606—608, 610, 611, 617, 619, 62l’ 623’ 624, 638, 639, 646,659, 661, 663, 665, 677, 678, 680, 681,683, 685’ 690, 696, 697, 711, 713, 741,763, 779, 798, 808, 839, 847—849, 894, 918, 928, 939, 952, 973, 976, 978, 979, 981, 983, 992 1010, 1047,1049, 1057, 1075 1088, 1096, 1101, 1372, 1379, 1380, 1382, 1389
VELJUNSKA GLINA, 171, 174 201, 638, 640
VERA, 839
VERGAŠICA, 453, 454
VERGAŠICA MOST, 813, 899
VETILJACA, 123
VIGNJEVICl, 522
VIJENAC 26, 393, 1117
VILE, 136, 149, 486
VILIN GRM, 989
VILIN TOČAK, 171, 174, 175 1043
VILINO VRELO, 148, 149
VINAC, 510
VINICA, 26, 589, 1379
VINKOVCI, 49, 875, 935
VINODOLSKI, 1378
VIROVITICA, 82 858, 1052
VISOCKA, 47, 53, 233
VISEGRAD, 731
VJEŠALA, 897
VODICI, 116
VODEVIC BRDO, 1118
VOJIŠNICA, 33, 47, 48, 52—54, 128—130, 139, 143—145, 153, 159, 160, 163 177, 178, 179, 181, 182, 184, 185, 187, 196, 230, 231, 236, 277, 292, 318, 321 329, 362, 364, 377, 378, 403, 404, 49I, 501, 512 513, 524, 534, 535, 539, 562, 571, 574, 578, ’ 579, 582, 583, 591—593, 599, 615, 618, 625—631, 633—635, 639, 697, 732, 805 824, 825, 837, 855, 858, 861, 862, 871, 917, 938, 957, 1008 1034, 1051, 1062—1064, 1066, 1072—1074, 1080, 1082, 1089, 1092, 1114, 1122, 1372, 1375, 1377 1380, 1388, 1406, 1410
VOJNA KRAJINA, 11, 14, 15, 18—25, 66, 67, 400, 417, 438, 441, 865, 926, 1091, 1092, 1380, 1398, 1417, 1419
VOJNIĆ, 11, 12, 14, 15, 18, 19. 21—23, 25—31, 33—35, 37—46, 49, 53—57, 59—61, 65—76, 80, 82—86, 87—89, 91—94, 98, 99, 103—105 110, 111, 113—119, 122—124, 127, 129, 131. 132, 134, 136—140, 143—146 149, 152, 158—163, 170, 171, 175—184, 186—194, 196, 199—201, 203, 204 210—214, 216, 220—227, 229, 230, 234—237, 239, 240, 248, 250, 252, 259, 260, 263, 266—271, 273—278, 291, 292, 294, 295. 303, 305, 306, 312—315, 317—322 326—329, 335, 337, 341, 345—352, 356—360, 362—366, 368—372, 374—384, 55386, 388—396, 398—406, 408, 409, 413, 414, 416—420, 422—424, 426, 428—431, 434—440. 452, 457, 465—469, 471 472, 480, 485, 490, 492, 498—508, 510—522, 524—558 560—564, 569—572, 574—576, 578, 601, 604—607, 609—611, 613—629, 631—634 638—644, 646—648, 652—657, 659—68L 683—691. 693—701, 703, 705, 707, 709, 711—713, 718, 719, 723, 725, 728 729, 731, 733, 735, 738—743, 746—748' 751—754 770, 771, 775, 776, 789, 792, 796 799, 810, 811, 821, 823—827, 831—834, 836, 837, 841, 842, 847—851, 855, 857, 860—864, 866, 868—871, 873, 875, 878, 879, 882—885, 893—96, 902. 903, 905, 906, 909, 917, 918, 926, 930, 931 933, 934, 936, 945. 949, 950. 955, 957Ì 961—963. 965. 966, 973, 976, 979, 980, 987, 989, 990, 994—997, 1001, 1007, 1010, 1013, 1017, 1021, 1023, 1025, 1028—1031, 1034, 1038, 1039, 1047—1049, 1051, 1053, 1054, 1057, 1059. 1062, 1064, 1068—1070, 1073, 1074 1078—1082, 1087, 1089, 1092, 1096, 1098, 1104, 1105, 1107—1116, 1122, 1368, 1371—1376, 1378—1380, 1382’ 1384, 1387—1391, 1398—1403, 1405—1418, 1422, 1424—1430
VOJNIĆ KOLODVOR. 36, 128, 129, 137, 139, 146, 159, 162, 163, 176, 177, 182,

184, 192—195, 209, 210—212, 216—218, 260, 271, 287, 318, 319, 404, 512, 522, 534, 558, 689, 730, 790, 823, 824, 842, 844, 871, 875, 883, 936, 962 996, 1034, 1068, 1384
VOJNIČKA POLJANA, 535, 1081
VOJNOVAC, 908, 958, 982, 1043
VOJNOVIC BRDO, 76, 378, 1118
VOJVODINA, 44, 71, 351, 754 983, 1030, 1374, 1382, 1383
VORKAPIC, 134, 162, 206, 216, 369, 370, 491, 556, 571, 583, 625, 626, 690 706, 712
VRANICI, 119
VRANOVINA, 216, 656
VRATNIK, 124, 132, 213, 313, 316, 317, 321, 825, 848, 882 895, 1015
VRBOVSKO, 25, 28
VRGINMOST, 19, 36, 68, 104, 114—117, 120, 121, 129, 137, 139 159, 160, 162, 163 177, 179, 180, 182, 189, 191—196, 199—201, 204, 205, 209, 210—216, 220, 221, 226, 229. 230, 234, 259, 260, 262, 263, 269—271, 276, 303, 306, 310 312, 313, 315—317, 322—324, 327, 347, 349, 358, 364, 365, 368, 374, 377, 389, 390, 397, 398, 402, 404, 411, 413, 414, 416, 417, 419, 420, 422—424, 426, 428—430, 435, 36, 457, 466, 518, 528, 533, 541, 557, 558, 563, 564, 575, 580, 584, 597, 599, 604, 606, 617, 622, 624, 626, 628, 644, 647, 656, 659, 661—663, 666 674, 675, 677, 680 681, 683, 685, 686, 689—692, 697, 700, 705—707, 711—713, 726, 728—731, 736, 741, 749, 750, 753, 762, 766, 771, 772, 783, 787, 791, 823, 824, 831, 832, 834—836, 839, 841, 848, 862, 869, 886, 900. 903, 924, 925, 1060, 1079, 1081 1112, 1373, 1378, 1388, 1389, 1390, 1399, 1400, 1403, 1405, 1409, 1413, 1415, 1417, 1418
VRELO MREŽNICE. 779, 780, 958
VRELO UTINJA, 27, 28, 39 48, 108, 160, 161, 183, 184, 276, 371, 491, 512, 513, 532, 534, 539, 573, 576, 591, 593, 623, 625, 629, 632, 635, 639, 661, 673, 675, 679, 696, 842, 844, 855, 856, 860—861, 900 959, 994—997, 1001, 1002, 1059, 1060, 1064, 1089, 1122, 1406, 1410, 1411, 1413, 1414
VRHOVINE, 311, 316, 689, 763—765, 916, 920—923, 937, 953, 963, 1044, 1084—1086 1089
VRNOGRAC, 192, 206, 411, 798, 1065
VRTAČA. 310, 311, 315, 322
VUCETICI, 124, 149, 653. 882
VUCINICI, 855
VUCKOVICI, 130, 153, 236, 272, 398, 399, 430, 431, 503. 509, 513, 580, 599, 625, 688, 693, 725, 770, 852 1013, 1091, 1092, 1415
VUJICI, 1033
VUKMANIC, 11, 15, 19, 22, 23, 25—29, 31, 33, 35, 37, 41, 54, 56, 67—69, 79, 80, 83, 87, 89, 104, 115, 124, 151, 160, 162, 178, 191, 192, 204, 210, 212, 216, 217, 220, 221, 226, 230 231, 239, 313, 315—319, 326, 333, 351,'369, 376, 380, 391,411, 414, 498, 507,512, 513, 516, 517,522, 554, 562, 564,581, 609, 621, 623,635, 639, 674, 675,696, 700, 702, 719,761, 841, 842, 844,847, 894, 895, 909,934, 938, 955, 962. 966, 998, 1044, 1076, 1095, 1122, 1372, 1433
VUKASI, 967
VUKOVA GORICA, 236, 414, 911
VUKOVAR, 55, 57 940
VUKŠICI, 855
VULETICI, 118

W

WASHINGTON, 433

Z

ZADAR, 421, 1048
ZAGORJE, 199, 223, 234 383, 333, 334, 336, 348, 356, 587, 614,'839 1118
ZAGREB, 13, 22, 25, 30, 44, 56, 57, 67, 72, 79—81. 85, 86, 88, 91, 92, 96, 101, 106, 107, 111, 112, 114, 117, 119, 120, 123, 131, 143, 145, 148, 161, 162, 189, 191, 201, 208, 221, 224, 225, 228, 231, 237, 253, 254, 257, 263, 267 277, 296, 321, 342, 343, 354, 369, 370,-374, 394, 395, 401 402, 405, 407, 408, 410, 411, 415, 416, 425, 436, 438, 440, 443, 482, 484, 485, 564, 586, 648, 658, 661, 677, 712, 715, 716, 720, 730 732, 735—738, 746, 754, 762, 779, 800, 803, 811, 823, 825, 834, 844, 871, 875, 880, 887, 888, 911—916, 924, 925, 934, 935, 956, 960, 979, 980, 994, 996, 998, 999, 1001, 1015, 1019, 1031, 1054, 1055, 1061, 1062, 1066, 1084, 1090, 1112, 1113, 1373, 1382, 1388, 1389, 1399, 1400, 1403, 1405, 1408, 1410, 1411, 1414,1415, 1417, 1428
ZAGREBAČKA ŽUPANIJA, 25
ZAJEČAR, 955, 1406
ZALUZNICA, 920, 953, 1022
ZAVALJE, 22, 23
ZAVIDOVICI, 1046
ZBJEG, 129, 158, 333, 336, 337, 403, 420, 678 680, 681, 684—686, 736, 744, 778, 779, 964
ZDENČINA, 913, 914
ZECEV VAROŠ, 232, 808
ZECEVAC, 213
ZELENGORA, 1075
ZEMUN, 290, 861, 875, 957, 959, 1089
ZEMUNIK, 311
ZEPCA, 1046

ZIDANI MOST, 170
ZIMIC, 27, 371, 393. 491, 503, 505, 516, 625—627, 629, 631, 831, 1025, 1026, 1121
ZINAIĆ, 573
ZINAJEVAC, 26, 1036, 1120
ZJACA, 318
ZLAT, 11, 14
ZMAJEVO, 811, 815
ZRINJSKA GORA, 1021
ZRINSKA ULICA 713
ZVECAJ, 1048, 1065
ZVEZDARA, 1026

Ž

ZABLJAK, 26, 393, 1117
ZALCEVA KOSA, 169
ŽALICA GRM, 292
ZAZINA, 244
2ELJEZNIK, 1378
ŽELJEZNO, **912**
ZlROVAC, **346**
ŽIVKOVIC KOSA, 50, 54, 229, 230, 365, 371, 378, 491, 492, 495, 511, 514, 524, 527, 531, 532, 536, 548, 562, 579, 592, 593, 617, 625, 627—629, 635, 825, 847, 881, 1005, 1025, 1026, 1122, 1406
ZIVKOVICI, 184, 185
ŽRVNICA, 445, 453, 806, 807, 811, 989, 1069
ŽUMBERACKO GORJE, 486, 913
ZUMBERAK, 161, 189, 200, 204, 211212, 223, 228, 234, 236, 243, 244, 267, 312316, 329, 351, 370, 408, 409, 414—416 424, 509—511, 647, 637, 669, 689, 72l] 722, 735, 739, 743, 785, 822, 900, 909, 911—916, 923, 944, 946, 952, 956, 964, 965, 993—996, 1000, 1013, 1014, 1016, 1034, 1052, 1073, 1076, 1089, 1090, 1101, 1104—1106
ŽUTA LOKVA, 244, 1022

Tumač skraćenica

ABWEHR	—	Njemačka vojna obavještajna služba
AF2	—	Antifašistička fronta žena
AH	—	Arhiv Hrvatske
AIHRPH	—	Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske
AVNOJ	—	Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
CK KPH	—	Centalni komitet Komunističke partije Hrvatske
CK KPJ	—	Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije
DFJ	—	Demokratska Federativna Jugoslavija
FNRJ	—	Federativna Narodna Republika Jugoslavija
DSNO	—	Državni sekretarijat za narodnu odbranu
GESTAPO	—	Tajna državna policija
GŠH	—	Glavni štab Hrvatske
HAK	—	Historijski arhiv Karlovac
JA	—	Jugoslavenska armija
JAZU	—	Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti
JMO	—	Jugoslavenska muslimanska organizacija
JNA	—	Jugoslavenska narodna armija
JNOF	—	Jedinstvena narodnooslobodilačka fronta
JNS	—	Jugoslavenska nacionalna stranka
JRZ	—	Jugoslavenska radikalna zajednica
HPS	—	Hrvatska pučka stranka
HRSS	—	Hrvatska republikanska seljačka stranka
HSS	—	Hrvatska seljačka stranka
KK KPH	—	Kotarski komitet Komunističke partije Hrvatske
KNOO	—	Kotarski narodnooslobodilački odbor
Kominterna	—	Komunistička internacionala
KPH	—	Komunistička partija Hrvatske
KPJ	—	Komunistička partija Jugoslavije
KPO	—	Kordunaški partizanski odred
MK	—	Mjesni komitet
NDH	—	Nezavisna Država Hrvatska
NKOJ	—	Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NOB	—	Narodnooslobodilačka borba
NOF	—	Narodnooslobodilačka fronta

NOO	–	Narodnooslobodilački odbor
NOP	–	Narodnooslobodilački pokret
NOR	–	Narodnooslobodilački rat
NOV	–	Narodnooslobodilačka voj ska
NOVJ	–	Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
NRPJ	–	Nezavisna radnička partija Jugoslavije
NRS	–	Narodna radikalna stranka
OK	–	Okružni komitet
OK KPH	–	Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske
OOSK	–	Osnovna organizacija Saveza komunista
OZNA	–	Odjeljenje za zaštitu naroda
PO	–	Partizanski odred
POJ	–	Partizanski odredi Jugoslavije
PPK	–	(Cete) protiv pete kolone
SAD	–	Sjedinjene Američke Države
SLS	–	Slovenska ludska stranka
SDS	–	Samostalna demokratska stranka
SFRJ	–	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SKOJ	–	Savez komunističke omladine Jugoslavije
SKP (b)	–	Svesavezna komunistička partija (boljševika)
SMG	–	Savez mlade generacije
SO GŠH	—	Sanitetski odsjek Glavnog štaba Hrvatske
SSRNH	–	Socijalistički savez radnog naroda Hrvatske
SRH	–	Socijalistička Republika Hrvatska
SRZ	–	Seljačka radna zadruga
SSSR	–	Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SUBNOR	–	Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata
UDBA	–	Uprava državne bezbjednosti
UNICEF	–	Međunarodni dječji fond Ujedinjenih naroda za hitne potrebe
UNRA	–	Uprava Ujedinjenih naroda za pomoć i obnovu
UNS	–	Ustaška nadzorna služba
URS	–	Ujedinjeni radnički sindikat
URSSJ	–	Ujedinjeni radnički sindikalni savez Jugoslavije
USAOH	–	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske
USAOJ	–	Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VII	–	Vojnoistorijski institut
VS	–	Vrhovni štab
ZAVNOH	–	Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske
ZKRZ	–	Zemaljska komisija za utvrđivanje ratnih zločina
ZFT	—	Žrtve fašističkog terora

Sadržaj

Dr ĐURO ZATEZALO
Predgovor 7
Mr MILE DAKIĆ
Iz prošlosti kraja do 1918. godine..... 11
Dr STEVO TOMlC
Društveno-ekonomske i političke prilike između dva svjetska rata, razvoj radničkog pokreta i KPJ na području kotara Vojnić 66
Mr ĐURO SREMAC
PETAR EROR
Prilog za izučavanje događaja u vrijeme aprilskog rata 1941. na kotaru Vojnić 105
Puk. IGNJATIJE PERIC
Pripreme i razvoj ustanka do marta 1942..... 110
Puk. DUŠAN OPAClC
Prva borba s Talijanima 169
Gen. major DRAGAN PAJIĆ
Oslobođenje Vojnića 12. januara 1942..... 175
Puk. IGNJATIJE PERIC
Razvoj partizanskih jedinica i vojna dejstva od marta 1942. do maja 1945..... 191
Gen. major DRAGAN PAJlC
Oficirska škola u Gornjem Budačkom.....240
Gen. major DRAGAN PAJIČ
Niži komesarski kurs 1942..... 253
Puk. IGNJATIJE PERIC
Juriš partizana roguljaša na Petrovac marta 1942..... 259
Gen. pukovnik MILOŠ SUMONJA
Proboj neprijateljskog obruča na Petrovoj gori maja 1942..... 266
LJUBA MIHAJLOVIC
Klali su nas u jednom jarku.....286
MILAN MALEŠEVIC
Gledao sam smrt svoje majke.....286

DRAGIC NAPIJALO
Ubistvo moje majke, bijeg moj i brata Đure ispred ustaškog noža . . 288
MILKA RADOJCIC
Pokolj srpskog inaroda 1942. na Pajić brdu — Petrova gora 289
MILICA KOVACIC
Sjećanje na ustaško zvjerstvo u jarku Kalovi — Petrova gora . . . 290
ANĐELIJA NAPIJALO
Osjećala sam da živim.... 291
JELENA NOVAKOVIC
Sjećanje na zločin ustaša....292
MILA DZODAN
Tragedija moje obitelji....296
DUŠAN BUČAN
Ustaški zločin u Svinici.... 298
NIKOLA PA VIC
Primijetili su da sam još živ....300
MILOŠ KOMLJENOVIC
Neki podaci o zločinima ustaša u okolici sela Široke Rijeke i Maljevca 1941—1943.... 302
G^n. ppuk. BOŠKO RANITOVIĆ
Kotar Vojnić za vrijeme 4.neprijateljske ofanzive.... 306
Gen. major DRAGAN PAJIC
Proleterske i omladinske čete na Kordunu 1942.... 329
Gen. major DRAGAN PAJIC
Njemačka operacija »Šah«....342
Mr MILE DAKIC
Organizaciona struktura i rad partijske organizacije na kotaru 1941—1945. godine....351
Dr SAVO ZLATIC
Značaj Petrove gore i kotara Vojnić u narodnooslobodilačkoj borbi . . 395
Mr ĐURO SREMAC
Karakteristike NOP-a 1941. ii 1942. na tromeđi Vojnić — Slunj — Cazin 439
Gen. puk. DUŠAN PEKIC
Neke specifičnosti nastanka i razvoja oružanog ustanka u kotaru Vojnić 466
MIRA RUDMAN
Omladina kotara Vojnić u NOB-u 1941—1945.... 481
LJUBICA ULEMEK
Zene kotara Vojnić u revoluciji....566
Puk. IGNJATIJE PERIC
Nastanak, organizacija i djelatnost narodnooslobodilačkih odbora na području kotara Vojnić 1941—1945.... 594
Mr DRAGAN NAPIJALO
Narodno sudstvo kotara Vojnić 1941—1945.... 640

Puk. IGNJATIJE PERIC
Prva proslava godišnjice ustanka u Hrvatskoj.....665
Dr GOJKO VEZMAR
Neka pitanja nastanka i rada Jedinstvene narodnooslobodilačke fronte
u kotaru Vojnić 1944—1945. godine.....667
Puk. IGNJATIJE PERIC
Formiranje i rad Komande kordunaškog područja.....676
ĐURO GACEŠA
Partizanske tehničke radionice u Petrovoj gori.....692
SAVO BOGDANOVIĆ
Razvoj i rad partizanske obavještajne službe.....700
Dr SAVO ZLATlC
Zdravstvena djelatnost na području kotara Vojnić tokom NOB-e . 723
Puk. BOGDAN M. GAĆEŠA
Sjećanje na rad sanitetske službe 3. brigade 8. kordunaške divizije . . 761
MILAN VUJAŠKOVIĆ
U zemunici doktorice Marije Schlesinger.....765
LJUBOMIR KORAC
Sjećanje na život ranjenika u zemunici za vrijeme neprijateljskog obru-
ba na Petrovoj gori.....771
VUKOSAVA LEKIĆ-OPAĆIĆ
Dječji domovi na teritoriji sreza Vojnić.....775
Mr ĐURO SREMAC
PETAR EROR
Prilozi za izučavanje masovnog ustaškog zločina na Mehinom stanju
1941..... 797
Puk. IGNJATIJE PERIC
Ustaški zločin u Ivanović jarku.....823
ĐURO GAĆEŠA
Ustaški zločin u Skakavcu 841
Puk. IGNJATIJE PERIĆ
Borbe s Talijanima i zločin pod Cukurom.....846
Mr MILE DAKIĆ
Ustaški zločin na Barin kosi aprila 1942..... 854
Mr MILE DAKIĆ
Ustaški zločin na Kolariću 1942..... 862
Puk. IGNJATIJE PERIĆ
Logoraši govore..... 868
LIKOVI REVOLUCIJE 891
MILUTIN KOŠARIĆ
Mile Basara, prvi sekretar partijskećelije u odredu »Debela kosa« . . 893
Mr ĐURO SREMAC
Miloš Basara Milićev.....896
Dr MICO CAREVIĆ
Stevan Bjelivuk Lele 899

MILOŠ MAĐAR
Komandir čete Blagojević Jovana Veljko..... 900
IG NJ ATI JE PERIC
MILOŠ ŠUMONJA
Mihajlo Blažević Miško, načelnik štaba 8. kordunaške udarnedivizije . 902
Dr STEVO TOMlC
Mile Bolić Soša, najbolji strijelac.....904
IGNJATIJE PERIC
Mile Božić, komandant 3. bataljona 3. udarne brigade 8. kordunaške divizije..... 906
Gen. major BORIS BALAŠ
Miško Breberina, komandir Prve proleterske čete Korduna . . . 909
IGNJATIJE PERIC
BRANKO KRESOJEVIĆ
Gajo Bučan, zamjenik komandanta 3. bataljona 13. proleterske brigade »Rade Končar«..... 922
DUŠAN PEKIC
Dragica Bulat..... 924
Mr ĐURO SREMAC
Miladin Cimeša.....927
NIKOLA D. CIMEŠA
Mile Cimeša Vuštar, politički komesar bataljona.....928
Mr MILE DAKlC
Žarko Cuić, organizator KPJ-e i prvi sekretar Kotarskog komiteta KPH Vojnić 930
Dr STEVO TOMlC
Miloš Ćurčija Lošo ostao mrtav na domaku Petrove gore 932
Dr ĐURO ZATEZALO
Narodni heroj Božidar Dakić..... 934
Dr ĐURO ZATEZALO
Narodni heroj Milisav Marka Dakić..... 936
Mr MILE DAKlC
Vasilj Dakić, komandir čete u 5. brigadi 8. kordunaške divizije . . 937
MILA KOZLINA
Istaknuti aktivista i borac Marija Dejanović Mara..... 938
SIMO KOZLINA
Aktivnost i neustrašivost Dore Dobriniić..... 940
IGNJATIJE PERIC
Pao je komandant Rade.....942
MILIC NAPIJALO
Mihajlo Mišo Džodan, hrabri borac i komandir čete..... 945
Mr MILE DAKlC
Mila Džodan, partizanska majka s obronaka Petrove gore 946
MILIC NAPIJALO
Miloš Džodan Cućo, sekretar SKOJ-a..... 949

IGNJATIJE PERIC
Furač Aleksandar Aco, proleter i tenkista..... 951
ĐURO GAČEŠA
Glišo Glišan Gaćeša-Zjača Milica..... 955
MILIO NAPIJALO
Miloš Gaćeša Mićo..... 957
BOZO KOZLINA
Nikola Gazibara, politički komesar 1. udarnog bataljona 959
IGNJATIJE PERIC
Đuro Grudić, komandant tenka..... 961
IGNJATIJE PERIC
MILOŠ 5UMONJA
Dušan Hrstić, politički komesar 8. kordunaške udarne divizije . . . 963
DESA PERIC
Sava Karan, hrabra djevojka i sekretar SKOJ-a 2. kordunaške brigade . 965
NIKOLA D. CIMEŠA
PERO VRANJEŠ
Komandant omladinskog bataljona »Jože Vlahović«..... 968
NIKOLA D. CIMEŠA
PERO VRANJEŠ
Milutin Karas-Ljuta načelnik štaba 34. divizije NOVJ..... 970
Mr MILE DAKIC
Miliić Kartalija Ipoja, zamjenik komandira čete i prvi glas 3. kordunaške brigade..... 975
MIHAJLO KESER
Dragomir Keser, sekretar partijske ćelije Trupinjak..... 977
MILOŠ MAĐAR
Komandir čete Đuro Miloša Keser..... 981
BOZO KOZLINA
Komandant 5. bataljona 2. kordunaške brigade Marko Ke.ser . . . 983
IGNJATIJE PERIC
Komandir čete Đuro Pilipa Kosijer 985
BOZO KOZLINA
Mila Kos jer — primjer žene borca na Kordunu..... 987
MILIC NAPIJALO
Milanko Kovačić, član KPJ od 1939, prvi ranjenik Korduna . . • 989
BOZO KOZLINA
Miloš Kozlina Mija, zamjenik komesara 13. proleterske brigade »Rade Končar«..... 991
ĐURO GACEŠA
Kranjčević Mile Janko Jane..... 993
ĐURO GACEŠA
Krivokuća Milica Marko 994
ĐURO GACEŠA
Krivokuća Gliše Mile »Gliganov«..... 995

ĐURO GACESA
Krivokuća Mile Miloš.....996
ĐURO GACESA
Krivokuća Ilije Nikola Kapčić.....998
ĐURO GACESA
IGNJATIJE PERIC
Mile Lalić.....999
EOSKO RANITOVIC
Rade Lončar, tajnik i predsjednik općinskog NOO-a Utinja . . . 1001
VUKOSAVA OPACIC-LEKIC
Danica Ljepović, politički delegat voda u 2. kordunaškoj brigadi . . 1003
ĐURO GACESA
Mile Ljepović 1007
MILAN VUJAŠKOVIC
Bogić Marković, komandant. Kordunaškog partizanskog odreda . . . 1009
MILOS SUMONJA
Mile Martinović, predsjednik Okružnog NOO-a za Kordun . . . 1012
IGNJATIJE PERIC
Vojin Martinović Vojica, najmlađi partizan odreda »Debela kosa« . . 1015
Mr ĐORĐE PILJEVIC
Narodni heroj Matijević Dragića Miloš-Mrša.....1017
BOŽO KOZLINA
Mihalić Mate Tomo-Tobija.....1019
MILIC NAPIJALO
Milovan Miljenović, komandir čete 1.bataljona 3. kordunaške brigade . 1021
ĐURO GACESA
Mrkonjić Ilija, komandir 3. čete 2. bataljona 1. KPO.....1023
MILIC NAPIJALO
Stanko Musulin, komandir 1. čete, 1. bataljona 1. KPO..... 1025
NIKOLA D. CIMESA
Komandir čete poginuo u jurišu bombaša..... 1026
DRAGAN PAJIC
Milić Novković Basaćan, komandant mjesta Vojnić.....1028
Mr MILE DAKIC
Dragica Opačić, partizanska bolničarka 1941. godine u Petrovoj gori i
poznati politički radnik u toku NOR-a na Kordunu.....1031
VUKOSAVA OPACIC-LEKIC
Dušan M. Opačić Dujko politički komesar komande mjesta Drežnik-
-grad 1032
NIKOLA D. CIMESA
PERO VRANJEŠ
Komandant bataljona Mile Opačić..... 1036
IGNJATIJE PERIC
Uroš Opačić, komandir Prve kordunaške omladinske čete 1038

NIKOLA D. CIMESA
PERO VRANJES
Operativni oficir Karlovačke udarne brigade Nikola Oreščanin . . 1040
MILO MADŽAR
PERO VRANJEŠ
Komesar bataljona Milan Paić.....1042
DUŠAN MILETlC
MIHAJLO MRGlC
MILUTIN PAVIC
Paić Sime Milić..... 1046
IGNJATIJE PERIC
NIKOLA VULETlC
Mićo Pavić, komandant 1. bataljona »Milisav Dakić« 3. kordunaške
udarne brigade..... 1048
Dr ĐURO ZATEZALO
Narodni heroj Nikola Dušan Pekić.....1051
ĐURO GACESA
Andrija Perić Jandre, tajnik Kotarskog NOO-a Vojnić 1941. . . . 1053
IGNJATIJE PERIC
Mila Perić Mica, revolucionar ma Kordunu, u Beogradu i Banatu . . 1054
IGNJATIJE PERIC
Miloš Đure Petrović Pek, bombaš u partizanskom odredu »Debela
kosa« 1056
ĐURO GACESA
Božica Ranitović, istaknutaaktivistkinja NOP-a u Utinjskoj dolini . 1059
MILE SOKOLOVIĆ
IGNJATIJE PERIC
Jovo Steve Ribić, komandant brdskog diviziona 34. divizije . . . 1061
DUŠAN Z. OPACIC
Vaso Savić..... 1062
MILE SA VIC
Mojsije Selak Musa, komandant bataljona.....1066
DUKA MANDlC
Milić Simić i Milić Maćešić su zajedno rasli i drugovali, činili ratne
podvige, poginuli i sahranjeni u jednu grobnicu..... 1067
MILIC NAPIJALO
Nikola Sipić, komandant 1. slavonskog bataljona..... 1069
DUŠAN PEKIC
Mile Simulija, beskrajno hrabri vođa izviđačke trojke..... 1072
PETAR ŠTAKOR
Nikola Štakor, zamjenik komandira 1. čete 1. bataljona 15. kordunaške
brigade 1074
Đr^ĐURO ZATEZALO
Narodni heroj Miloš Dragomira Sumonja.....1075
MARKO VIDNJEVIC
Stevo Tesla Stevko, jedan od najpoznatijih puškomitraljezaca Korduna . 1076

MILIC NAPIJALO
Vaso Todonić, sekretar Općinskog komiteta SKOJ-a Vojnić . . . 1078
IGNJATIJE PERIC
Jovan Jovica Tomašević, komandant 3. bataljona 2. kordunaške brigade 1080
IGNJATIJE PERIC
Miloš Trbojević Periša.....1082
IGNJATIJE PERIC
Marija Ulemek, komandir voda u 3. kordunaškoj brigadi 1084
Dr ĐURO ZATEZALO
Narodni heroj Nikole Dušan Vergaš..... 1087
ERANKO KRESOJEVIC
Vračar Joso..... 1089
NIKOLA D. CIMEŠA
PERO VRANJEŠ
Prvi poginuli borac partizanskog odreda »Perjasica«..... 1090
DRAGAN PAJIC
Stevo Vučković, komandir 1. bataljona 3. brigade 8. divizije . . . 1091
IGNJATIJE PERIC
Drago Vukić obavještajni oficir 3. bataljona 3. brigade ?.. kordunaške divizije..... 1093
DUŠAN Z. OPAClC
Zdjelar Ndnka Đuro.....1096
Mr ĐURO SREMAC
Mihajlo Zdjelar Milićev.....1098
MICO UZELAC
Zuhdija Zalić 1101
DUŠAN PEKIC
Marka Glišo Zivković.....1103
MIRJANA PEREMIN
Gojko Zivković, komandant 4. bataljona 8. kordunaške brigade . . . 1105
BOGDANKA ROMCEVIC
Ljudski gubici na području kotara Vojnić 1941—1945..... 1107
Pali borci s područja kotara Vojnić 1941—1945..... 1123
Žrtve fašističkog terora i rata s područja kotara Vojnić 1941—1945. . 1178
Umrli od tifusa s područja kotara Vojnić 1941—1945..... 1326
DRAGAN I. PAJIC
Pogled na poslijeratni razvoj područja kotara Vojnić..... 1372
Kazalo ličnih imena.....1437
Kazalo geografskih imena.....1477
Tumač skraćenica.....1498
Sadržaj.....1501

KOTAR VOJNIĆ U NOR-u I SOCIJALISTIČKOJ REVOLUCIJI

Izdavač
HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU, Lj. Šestica 5
SKUPŠTINA OPĆINE VOJNIĆ, Trg oslobođenja 1

Za izdavača
Dr ĐURO ZATEZALO
JANDRE BJELIVUK

Redaktori
Mr MILE DAKIĆ
Dr ĐURO ZATEZALO

Oprema i grafičko uređenje
Graf. ing. ROKO BOLANCA

Lektori
VERA BATELJ, prof.
DUŠAN JASIC, prof.

Korektor
KATICA MESAROS

Kazalo ličnih imena
MILAN ROMCEVIC

Kazalo geografskih imena
MIRJANA PEREMIN, prof.

Daktilografi
VERA BANJANIN, JELENA KOVACEVIC,
ANKICA POPOVIC

Strojni slog
GRETA BUKARICA, MLADEN KLEMENCIC,
DUBRAVKA MATIJEVIC

Prelom
ANTUN SLAVIČEK, KREŠIMIR KRAUTHACKER

Naklada
3000 primjeraka

YU-ISBN-86-80783-03-X

KOTAR VOJNIĆ

1906 godine